

Тарихи Табарий

Абу Муслим турк тилидан тайёрлади
(эркин таржима)

Бисмиллоҳир Раҳмонир Раҳим

"Тарихи Табарий" – бу буюк ислом тарихчиси Муҳаммад ибн Жарир ат-Табарий (839–923) томонидан ёзилган "Тарих ур-русул вал-мулук" (Пайғамбарлар ва подшоҳлар тарихи) асарининг машҳур номидир.

АСАР ҲАҚИДА

Бу китоб ислом тарихининг энг муҳим манбаларидан бири бўлиб, давлатлар, хукмдорлар ва пайғамбарлар тарихи ҳақидаги энг қадимги ва муфассал асарлардан ҳисобланади.

Китоб яратилишдан то ат-Табарий яшаган давргача бўлган воқеаларни ўз ичига олади.

Унда Қуръон ва ҳадисларга асосланган тарихий воқеалар, шунингдек, жоҳилият даври, ислом келиши, халифалар даври ва турли халқлар тарихи қамраб олинган.

АСАРНИНГ ТУЗИЛИШИ

Яратилиш тарихи – дунё яратилиши, пайғамбарларнинг тарихи, Нух тўфони ва қадимги қавмлар.

Исломдан олдинги давр – Араб яриморалининг тарихи, жоҳилият урф-одатлари ва Қурайш қабиласи.

Пайғамбаримиз Муҳаммад (соллаллоҳу алайҳи васаллам) ҳаёти – нубувват, Макка ва Мадина давлари, ғазотлар.

Халифалар тарихи – Хулафои Рошидин, Умайявийлар ва Аббосийлар сулолалари.

Табарий давригача бўлган подшоҳлар тарихи – Форс, Рим, Турк ва бошқа халқлар ҳақида маълумотлар.

АСАРНИНГ АҲАМИЯТИ

Бу асар ислом дунёсида энг муҳим тарихий манбалардан бири ҳисобланади.

Ат-Табарийнинг ҳадис ва ривоятларга асосланган тарихий усули кейинги тарихчиларга катта таъсир қилган.

Унинг асари турли тилларга таржима қилинган ва ҳозиргача тарихчилар томонидан ўрганилади.

"Тарихи Табарий" нафақат ислом тарихи, балки бутун инсоният тарихи учун катта аҳамиятга эга. Унда профетик тарих, халифалик давлари ва турли миллатларнинг тарихи кенг ёритилган. Шунинг учун бу китоб тарихий тадқиқотларда ҳали ҳам ишончли манба ҳисобланади. Илк бор замонавий ўзбек тилига таржима қилиниши.

(профессор) Абу Муслим

Сўзбоши

Бу Табарий тарихи туркчага ким томонидан таржима қилинган?

Ислом тарихи буюк асарларидан бири бўлган "Тарихи Табарий" ҳижрий учинчи асрда араб тилида ёзилган. Муаллифи Табаристоннинг Омул Шохрида 224 ҳижрий йилда туғилган ва 310 йилда Бағдодда вафот этган Абу Жаъфар Муҳаммад бин Жарир ат-Табарий ҳазратларидир. У замонасининг машҳур тарихчилари орасидан бири эди. Тафсир,

ҳадис, фикҳ ва бошқа илм ва фан соҳаларида катта билимга эга бўлиб, даврининг пешқадамларидан саналган. Абу Исҳоқ Шерозий ҳам фикҳ ҳақида ёзган китобида уни мустақил мужтаҳидлар қаторига киритган. Машхур Абу Бакр Хоразмий унинг опасининг ўғли эди.

Абу Жаъфар Муҳаммаднинг илмга оид қўплаб китоблари мавжуд бўлиб, энг машхури, дунё яратилишида бошлаб ўз замониғача бўлган воқеаларни ўз ичига олган қўлингиздаги тарих китобидир. Шунингдек, у катта тафсирга ҳам эга эди. "Тарихи Табарий"нинг эски кутубхоналаримиз ва саройларимизда қўплаб ёзма нусхалари мавжуд бўлган. Бу асар икки марта, 1292 ва 1327 ҳижрий йилларида эски алифбо билан нашр қилинган.

Китобни туркчага таржима қилган Хусамиддин Чалабий ким?

Бу борада бизга йўл кўрсатган манба — Топқапи саройи музейи кутубхонасининг туркча ёзма каталогидир. 471-рақамли ва Э. Ҳ. кутубхонасининг 1391-рақамида рўйхатга олинган "Тарихи Табарий" таржимаси ҳақида шундай ёзилган:

Сизга тақдим этаётганимиз бу асар машхур тарихчи Абу Жаъфар Муҳаммад бин Жарир ат-Табарийнинг "Тарихи" бўлиб, Хусамиддин Чалабий томонидан 710 ҳижрий (1310-1311 милодий) йилда туркчага таржима қилинган.

Каталогни тайёрлаган Фаҳмий Эртем Қаротайнинг маълумотига кўра, "Табарий тарихи"ни туркчага таржима қилган шахс ўзини яширмаган. Лекин бу Хусамиддин қайси Хусамиддин? Бизнинг фикримизча, Султон Усмон 699-700 йилларда Усмоний давлатини барпо этганидан ўн йил ўтиб, турк тили ҳозирги каби содда эмас эди ва "Табарий тарихи"даги каби ишланган ва соддалаштирилган турк тилига эга бўлмаган. Шундай экан, бу Хусамиддин Чалабий ким бўлган?

Топқапи саройи кутубхонасидаги "Тарихи Табарий" таржималари

Топқапи музейи кутубхонасида Хусамиддин Чалабий томонидан қилинган таржиманинг икки ёзма нусхаси мавжуд. Музей каталогига бу икки китоб ҳақида 471 ва 472-рақамларда қуйидаги маълумотлар келтирилган:

1. Таржима: Таржимаи Тарихи Табарий Умумий рўйхат рақами: 471. Э. Ҳ. кутубхонаси Махсус рўйхат рақами: 1391

Абу Жаъфар Муҳаммад бин Жарир ат-Табарийнинг тарихи Хусамиддин Чалабий томонидан 710 ҳижрий, 1310-1311 милодий йилда туркчага таржима қилинган.

472. "А" кутубхонаси, № 3108 1391-рақамли асарнинг бошқа бир нусхаси.

Бу ёзма нусха Султон Иккинчи Абдулҳамид саройидан Топқапи саройи кутубхонасига олиб келинган асардир. У жуда қимматли бўлиб, катта ҳажмлидир. Кутубхона каталогига қуйидаги таъриф келтирилган:

- Оҳарли қоғоз, 420 мм бўйи, 290 мм кенглиги, 690 варақ.
- Ҳар саҳифада ҳаракали насх хат билан 230 мм узунликда 31 сатр.
- Биринчи икки саҳифанинг четлари тазҳибли, чегаралари олтин рангда.
- Муқова: тарчин рангли тери.

(Бизнинг бу китобимиз шу ёзма нусханинг соддалаштирилган шаклидир.)

2. Таржима: Таржимаи Тарихи Табарий Умумий рақам: 463, Ҳазина кутубхонаси. Рўйхат рақами: 1360

Бу иккинчи таржима ҳам "Абу Жаъфар Муҳаммад бин Жарир ат-Табарий"нинг "Тарих ул-Умам вал-Мулук" номли умумий Ислом тарихи асарининг биринчи-учинчи жилдларининг таржимасидир. Аҳмад Пошо буйруғи билан форсчадан таржима қилинган.

Ушбу иккинчи таржиманинг қўшимча ёзма нусхалари:

- "Р." кутубхонасида 1367 ва 1369-рақамларда.
- "Б" кутубхонасида 283-рақамда.
- "Э" кутубхонасида 896-рақамда мавжуд.

3. Таржима: (Умумий рақами: 468 "Р" кутубхонаси, махсус рақами: 1366)

Каталогда қуйидаги маълумотлар келтирилган: "Ал-Жилд ал-Аввал мин Тарих ат-Табарий"

Ушбу таржима Ҳусайн бин Султон Аҳмад Жалойир томонидан Сосонийлар даври вазирларидан бўлган Абу Али Муҳаммад бин Балъамий (352 ҳижрий, 963 милодий йилда вафот этган) учун тайёрланган форсча таржимадан туркчага таржима қилинган.

Бу асарнинг қўшимча икки ёзма нусхаси мавжуд:

- "Р." кутубхонасининг 1368-рақамли нусхаси.
- "Р." кутубхонасининг 1370-рақамли нусхаси.

Бундан ташқари, шу кутубхоналарда ярим қолган бир нечта "Табарий" таржималари ҳам мавжуд.

Сен билиб қўйгинки, юлдузларга қараганлар ва қалам эгаларидан Аристотел ва Букрот (Гишпокрот) ва устурлаб олимлари шундай деган эдилар:

— Ҳақ Субҳанаҳу ва Таоло Ойни, Қуёшни ва қолган юлдузларни йўқдан бор қилди. Улар шундай мартабага етдиларки, астрономлар ҳозирги кунда уларни ўз мақомларига боғлайдилар.

Шу тариқа:

1. Зухал...
2. Муштарий...
3. Миррих...
4. Қуёш...
5. Зухра...
6. Уторид...
7. Қамар...

Ривоят қилувчилар шундай дейдилар: — У мавжудотда бу юлдузлар биз номини тилга олган юлдуз тўпламларида (буржларда) Ҳақ субҳанаҳу таолонинг қуёш атрофида айланишга, сайр қилишга буюрилганда, улар шу усул бўйича қарор топдилар. Шундай айланишга буюрилганидан бери ҳам улар бу ҳаракатга киришдилар. Шундайки, ўша вақтгача бу тартиб йўлида айланишларида ҳеч бир вақт бир мувофиқлик ёки бир иттифок юзага келмаган эди.

Идрис пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам)дан юлдузлар ҳақида шундай ривоят қилинади: Аллоҳ таоло икки шахс яратди. Қўзичоқ, Сигир (Бўға) – Битишган ака-ука (Жавзо) ҳукмларида уларни барча офатлардан, мусибатлардан ҳимоя қилди, сақлади ва шундан кейин ўша кишилар ерга тушдилар. 3000 йил дунёда яшадилар. Ҳеч қачон ҳеч бир касаллик ва ҳеч бир офат кўрмадилар. Бу 3000 йил Қисқичбақа (Саратон) ва Шер (Асад), ҳамда Бошоқ (Сунбула) юлдуз тўпламлари билан боғлиқ эди. Қачонки йилнинг талии Тарози (Мизон) буржига тушганида, воқеалар ва балолар содир бўлди. Ғам-андўҳлар, ташвишлар кўпайди. Охирида бу шахслар йўқ бўлди. Шундан кейин Кейумерс пайдо бўлди, зоҳир бўлди.

Ривоятга кўра, Кейумерс Одам (алайҳиссалом) эди. Ер юзида ўсимликлар, маъданлар ва сувларнинг подшоҳи бўлди. Бу шундан келиб чиққан эдики, ўша вақтда булардан бошқа ҳеч нарса йўқ эди. Бу замондан ўттиз йил аввал Қуёш билан () Зухрага халқ тилида чўпон ёки карвон юлдузи дейилади. Муштарий юлдузи Қўзичоқ (Ҳамал) буржида эди ва Ой ҳам Акраб буржида жойлашган эди. Зухал (Сатурн) сайёраси эса Мизон (Тарози) буржида эди. Миррих (Марс) эса Жадий (Ўғлоқ) буржида эди. Зухра (Чўпон юлдузи) билан Уторид (Меркурий) катта Балиқ деб аталган Ҳут буржида эди. Бу юлдузларнинг барчаси шарафда эди, машҳур эди. Ҳозирда эса улар шараф даражасидан чиқиб кетган эдилар.

Натижада шундай айтилади: Ҳеч ким билмайдик, биз сўзлаётган жойларда улар яна қачон тинч бўладилар ва барчаси бир марта шараф даражасига эришадилар. Бу Аллоҳ таолонинг барча нарсани қамраб олган билимига ҳавола қилингандир.

Қуръони каримда шундай баён қилинади: “Осмонларда ва ерда ғойибни Аллоҳдан бошқа ҳеч ким билмайди.” (Намл сураси, 65-оят)

Ибн Муқаффа ва Фирдавсийнинг “Шохнома” асарида шундай дейилади: — Одам (алайҳиссалом) дунёга келганидан то бизнинг пайғамбаримиз (алайҳиссалоту вассалом) замонигача 6003 йил ўтди (кимлардир эса ўтган вақт 5900 йил, дейдилар). Ривоят

килинадики, дунёга биринчи келган шахс Одам (алайҳиссалом) эди. Уни Кейумерс деб атадилар. Муҳаммад бин Жаҳм Бармакий, Ибн Варди ва Ибн Сахавий ҳам шундай дейдилар ва Баҳрон бин Шохроб Исфаҳоний ва Ҳошим ва Қосим Исфаҳоний ҳам ўз китобларида шундай ёзганлар.

Сосонийлардан Мусо бин Исои Ҳусравий ва Парсанийя, форс китобларида шундай деганлар: — Йаздижарднинг мобедлари ва Шабуднинг мобедлари, ўша дин олимлари ва улардан кейин келганларнинг барчаси иттифоқ қилганларки, Одам (алайҳиссалом)дан бу вақтгача ўтган вақт биз зикр этганчадир. Бу айтган тарихларни Деҳқонлардан ўрганганмиз. Чунки подшоҳлик аввал уларнинг қўлида эди. Йилларнинг ортиқ-камлигини улар билардилар. Чунки ўша вақтларда миллат ва дин аҳли одат ва маросимларини аниқ белгиланган ҳолда қабул қилмаган эдилар. Бир пайғамбар билан бошқа пайғамбар ўртасида ва бир подшоҳ билан бошқа подшоҳ ўртасидаги вақт узоқ бўларди.

Шунингдек, Одам (алайҳиссалом)дан Нўх (алайҳиссалом)гача ва Нўхдан Иброҳим (алайҳиссалом)гача ва у ердан Мусо (алайҳиссалом)гача, Мусодан Исо (алайҳиссалом)гача ва Исодан Муҳаммад Мустафо (соллаллоҳу алайҳи васаллам)гача ҳар бири аввалги шариат ҳукмларини бекор қилиб, янги шариат кўрсатдилар. Бу тарих илмининг фойдаси шундаки, ҳар бир давр соҳибининг замони қанча давом этганини билиш мумкин.

Кимлардир: — Дунё бор эди, Одам йўқ эди, — дейдилар. Бошқалар: — Одам бор эди, лекин подшоҳ йўқ эди. Кейумерсдан кейин 170 йил бу дунёга подшоҳ келмади, — дейдилар.

Кимлардир шундай деганлар: — Аллоҳ таоло яратган биринчи шахс битта одам ва бир сигир эди. Кейумерс сўзининг маъноси: “Ҳай (жонли – тирик), гапирувчи ва ўлувчи” демакдир. Уни Кей-Куҳр ҳам деб атаганлар. У вақтларда у бир тоғ ғорда яшаган. Кей-Шоҳ деганлари “подшоҳ” маъносини англатади.

Яҳудийлар Тавротда шундай дейдилар: — Одам (алайҳиссалом)дан то ҳазрати Муҳаммаднинг Маккадан ҳижратигача 4040 йил ва уч ой ўтди.

Насронийлар ҳам Инжилларида шундай ривоят қилишади: — Одам (алайҳиссалом)дан то Муҳаммад (соллаллоҳу алайҳи васаллам) туғилгунига қадар 5172 йил ўтди.

Абдуллоҳ ибн Аббосдан (Аллоҳ ундан рози бўлсин) шундай ривоят қилинган: — Одам (алайҳиссалом)дан Нўхгача 2256 йил ўтган. Тофондан Иброҳим пайғамбаргача 1079 йил ўтган. Иброҳим пайғамбардан Мусо пайғамбаргача 565 йил ва Мусодан Сулаймоннинг Байтул-Макдисни қуришигача 536 йил ўтган. Довуддан Зулқарнайнгача 796 йил, Зулқарнайдан Исо пайғамбаргача 369 йил, Исо пайғамбардан ҳазрати Муҳаммадгача эса 551 йил ўтган.

Қуръони каримда шундай баён қилинган: “Биз ўша вақт (Исодан кейин) икки элчи (пайғамбар) юборган эдик. Улар бу элчиларни ёлғончига чиқардилар. Учинчи элчи билан уларни қувватладик.” (Ёсин сураси, 19-оят)

Жин ва шайтонларнинг яратилиш ҳолатлари

Ваҳб бин Мунаббих (Аллоҳ ундан рози бўлсин) шундай деган: — Мен Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам)дан эшитдимки, у зот шундай дедилар: “Аллоҳ таоло махлуқотдан илк яратган нарсаси девлар эди, уларни “Жонн” деб аташади. Улар қумларнинг сони каби кўпдирлар. Уларнинг ўтирган жойи ҳавода эди. Аллоҳ таоло уларни 7000 йил давомида бу оламга ҳукмрон ва эгаси қилди. Кейин Аллоҳ таоло Жонндан Чинни яратди. Иблис ўтлардандир. Лайё бинти Равҳон ва Салсайил Жонннинг фарзандидир.

Иблиснинг исми сурёний тилида Азозил, араб тилида Ҳорис эди. Иблис (Аллоҳнинг лаънати унинг устидан бўлсин) уйланди. Бу никоҳдан чумоли, ўргимчак, чиғирик ва куш шаклида саноксиз ва ҳисобсиз фарзандлар туғилди. Улар қирларда, тоғлардаги ғорларда, ўрмонларда, йўлларда, вайронахол жойларда, танўрларда, қудуқларда, култепаларда, сув йўлларида яшардилар.

Кейин Аллоҳ таоло жинларни осмонда жойлаштирди. Уларни итоат қилишга ва ибодат қилишга буюрди ва осмондаги фаришталарга шундай хитоб қилди: — Мен икки манзил, икки хонадон яратдим. Бириси раҳматимдан, иккинчиси ғазабимдан, ғазаб ва аччиғимдан. Икковига ҳам қаранг.

Шунда фаришталар дўзахга назар ташладилар. У ерда турли азобларни кўрдилар ва сўрадилар: — Эй Роббимиз! Бу уйни кимлар учун яратдинг?

Шунда Аллоҳ таоло изни билан дўзах жавоб берди: — Мен бу уйни Аллоҳ таолонинг пайғамбарлари ва китобларини ёлғонга чиқарган инкорчи кофирлар учун тайёрладим.

Кейин фаришталар жаннатга назар ташладилар. У ердаги турли лаззатларни кўрдилар ва сўрадилар: — Эй Роббимиз! Буларни кимлар учун яратдинг?

Аллоҳ таоло жаннатга амр қилди, шунда жаннат фаришталарга жавоб берди:

"Мўминлар нажот топдилар. Улар намозларида хушу ила адо қилурлар." (Мўминун сураси, 1-2-оятлар)

Сўнгра Мўминун сурасининг тўққизинчи оятини охиригача ўқиди:

"Улар беҳуда гап-сўзлардан, фойдасиз ишлардан узоқ тирадилар. Улар закотларини адо қилурлар. Улар нафсларини фахшдан сақлайдилар. Лекин ўз занлари ва қўл остидаги канизакларидан мустаснодир. Чунки бу ишларда маломат қилинмаслар. Улар омонатларига ва аҳдларига вафо қиладилар. Улар намозларини мукамал адо қилурлар." (Мўминун сураси, 3-9-оятлар)

Қуръони карим мўминлар ҳақида шундай хушхабар беради:

"Айнан ўшалар Фирдавс жаннатига ворис бўладилар ва у ерда абадий қолурлар." (Мўминун сураси, 10-11-оятлар)

Бу ҳолатдан кейин фаришталар Аллоҳ таолонинг янги бир махлуқни яратишини, уни шу кунгача яратилган барча махлуқлардан фазилатлироқ қилиб, фаришталарни унга сажда қилдиришини тушунадилар.

Ваҳб бин Мунаббих шундай дейди:

— Осмон ерга қараб фахрланиб: — "Роббимиз бизларни сендан улуг ва мукаррам қилди. Бизни фаришталарга макон қилди. Аршни, Курсийни, Қуёшни, Ойни, юлдузларни ва раҳмат хазиналарини бизда жойлаштирди," деди.

Шунда Ер шундай деб жавоб қилди: — "Эй Роббим! Мени сув устида ёйдинг. Менда дарахтларни, ўсимликларни, дарёларни яратдинг. Менинг юзимда тоғларни қарор топтирддинг. Бу тоғларда турли хил гиёҳларни яратдинг. Уларни ким учун халқ қилдингки, осмон мендан устунлик билан фахрланмоқда?"

Шунда Аллоҳ таоло шундай марҳамат қилди: — "Эй Ер! Сени хотиржам қилдим. Шикоят қилма. Мен Яратувчиман! Сенинг устида, унинг юзасида, ўзига тенгсиз ва беназир, гўзал суратига эга бир махлуқни яратишни ирода қилдим. Унга ақл, англаш қобилияти ва тил бериб, ҳамма нарсанинг номини, исмини ўргатаман. Менинг сўзларимни унга етказаман. Сени ичи ва ташқарингни улар билан тўлдираман. Эй Ер! Сен шу билан Осмондан устун бўлгин!"

Кейин Жонн қабиласи ҳам Аллоҳ таолодан Ерга тушишни сўради ва шундай дедилар: — "Эй Роббим! Бизни Ерга туширишингни ирода қиламиз."

Аллоҳ таоло рухсат берди. Улар ибодат қилишлари учун амр берди ва улардан аҳд олди. Жоннлар бу аҳдга мувофиқ, Аллоҳ таолонинг буйруқларига қарши чиқмасликлари керак эди. Кейин улар ер юзига тушдилар. 70 000 қабила, бир неча муддат Аллоҳ таолога ибодат қилдилар. Лекин кейин улар ҳидоятдан оғдилар ва гуноҳ ишларга киришдилар.

Шунда Ер шикаоят қилиб: — "Эй Роббим! Менинг устида бундай осийлар яшашидан кўра, мени бўш қолдирганинг яхшироқ эмасми?" деди.

Аллоҳ таоло унга ваҳий йўллаб: — "Эй Ер! Сен хотиржам бўл. Мен уларга пайғамбар юборурман!" деди.

Каъб (Аллоҳ ундан рози бўлсин) айтади: — Биринчи пайғамбар Жонн қабиласидан юборилган бўлиб, унинг исми Омир бин Имрон эди. Уларнинг гуноҳи сабабли у

ўлдирилди. Кейин Соиқ бин Боиқ пайғамбар қилиб юборилди. У ҳам ўлдирилди. Уларга 800 та пайғамбар юборилди ва 800 йил ичида уларнинг барчасини ўлдирдилар.

Охирида Аллоҳ таоло Иблис ва унинг қавмига шундай амр қилди: — "Ерга тушинг ва бу осийларга қарши уруш қилинг!"

Иблис ва унинг жинлар қабиласи Ерга тушиб, уларни мағлуб қилди. Кейин Иблис кўкка кўтарилди ва у ерда 3000 йил ибодат қилди. Аллоҳ таоло уни еттинчи осмонга чиқарди. Кейин Иблиснинг қалбида кибр пайдо бўлди ва у шундай деди: — "Менга ўхшаган ким бор? Мен истасам, осмонда, истасам ерда бўламан!"

Шунда Аллоҳ таоло Одам алайҳиссаломни яратди ва уни Ерга ворис қилди. Иблис эса лаънатланиб, осмондан ҳайдалди.

Ҳусайнуддин Чалабий

Аллоҳ таоло бу коинатни нега яратди?

Бу сўз, Ҳақ субҳанаҳу таолонинг эҳтиёжга муҳтож бўлмаган ҳолда бу коинотни нега яратганини баён қилиш ҳақидадир. Сен билиб қўйки (гил), Аллоҳ таоло бу яратган мавжудотларини Унга ибодат қилишга буюрди, уларни синаш, имтиҳон қилиш учун яратди. Уларнинг қўлига (жузъий ихтиёр) – кичик бир танлаш ҳукукини берди. Шулардан:

— Ким ибодат қилади? Ким қилмайди? — Кимдан ибодат, кимдан осийлик келади?

Буларнинг барчасини қадимий илами билан билар эди. Лекин Аллоҳнинг ҳикмати, буларни ғайб оламидан шохид оламига, кўринадиган дунёга олиб келишни ва қудратининг камолини кўрсатишни тақозо қилди. Булардан зоҳир бўлган, кўринган нарсалар Унинг қадимий илмда мавжуд эди. Натижада Ҳақ таоло Қуръони каримда шундай буюради:

“Мен жинлар ва инсонларни, фақат Менга ибодат қилишлари учун яратдим. Мен улардан ризқ умид қилмайман. Уларга ризқ берувчи Менман. Қувват ва қудрат эгаси Аллоҳдир.” (Зорият сураси, 55-57-оятлар)

Яна улуғ Аллоҳ шундай марҳамат қилади:

— Уларнинг тоат ва ибодатидан Менинг мулкимдан ҳеч нарса ортиб қолмайди. Агар уларни Мен яратмаганимда ҳам Менга ҳеч қандай зарар етмас эди. Ҳозир уларни яратганимда, агар ибодат қилмасалар ва амримга итоат этмасалар, Менга ҳеч қандай зиён етмайди. Агар итоатли бўлсалар, Менинг салтанатимдан ҳеч нарса кўпаймайди, ортиб қолмайди.

Яна бир оятда Аллоҳ таоло шундай буюради:

“Агар куфр келтирсангиз, билингки, Аллоҳ сизлардан мустақилдир. Бандаларининг куфрини ҳеч қачон хуш кўрмайди. Агар шукр қилсангиз, сиздан мамнун бўлади.” (Зумар сураси, 7-оят)

Агар Аллоҳ таоло бу жаҳонни яратмаганида, Унга ҳеч қандай зарари ёки йўқотиши бўлмас эди ва ҳозир У яратганларидан ҳам Унга ҳеч қандай манфаат келмайди. Унинг мулки ва подшоҳлигида ҳеч нарса кўпаймайди. Аллоҳ таоло аввал коинотни, кейин эса унинг аҳолисини яратди. Яратилганлар Унинг ибратларини ва қудратларини кўрсин деб, уларга кўз берди. Илми ва ҳикматини эшитсинлар деб, кулоқ берди. Яна Аллоҳ таоло шундай буюради:

— Биз бу аломатларни, белгиларни (оятларни) кўрсатмоқдамиз. Ўша шахсларки, Мендан бошқа ҳеч ким уларни ярата олмаслигини билурлар.

Аллоҳ таоло бу неъматларни ва халкни яратгандан кейин ўша неъматларни яратганларига берди. Уларга шукр қилишни буюрди ва шундай деди:

“Мен сизларга катта неъматлар бердим. Агар шукр қилсангиз (уларни) зиёда қиламан. Агар шукр қилмасангиз ва ношукрлик қилсангиз, Менинг ғазабим ва азобим шукр қилмаганларга, куфр келтирганларга жуда қаттиқ бўлади.” (Иброҳим сураси, 7-оят)

Маълум бўлсинки, ким неъмат ҳаққини тан олиб, шукр қилса, Аллоҳ таоло бу дунёда унинг неъматини зиёда қилади. Бу дунёдан кетганда эса охират неъматларига етказди. Ўша кишини доимо неъмат ичида тутур. Аммо кимки шукр қилишни унутса, ношукрлик қилса, бу дунёда уни неъмат билан яшатар, лекин қиёматда уни азобга гирифтор қилади. Аллоҳ бизни бу азобдан сақласин.

Мен бу китобда баён қиламанки, Аллоҳ таоло бу жаҳонни яратган пайтда аввал нима ва кимни яратганини ва мен шу китобда Одам (алайҳиссалом) замонидан то бу кунгача ҳар бир пайғамбарни, ҳар бир умматни, ҳар бир подшоҳни, уларнинг ҳар бир даврини, сийрат ва ахлоқларини қандай бўлганини ҳикоя қилмоқдаман. Уларнинг кимлари Аллоҳ таолога шукр қилди, кимлари ношукрлик қилди, Аллоҳ таоло кофирларга нима қилди, уларни қандай йўқ қилди, шукр қилганларга қандай мукофот берди – шуларни баён қилмоқдаман.

Сен ҳам билиб қўйгинки, Аллоҳ таоло нима қилган бўлса, адолат билан қилди. У зулмдан пок ва мутлақ ортиқдир. Шунингдек, билиб қўйгинки, бу жаҳон ва мавжудот солиҳ кишиларни золимлардан ва яхши кишиларни ёмонлардан ажратиш учундир, ҳар бир кишига ўз ҳаққи бўйича жазо бериш учундир. Яхшилик қилганга яхшилик, ёмонлик қилганга ёмонлик қилади.

Қуръони каримда шундай баён қилинади:

“Осмонлар ва ердаги барча нарсалар Аллоҳга тегишлидир. Аллоҳ ёмонлик қилганларни ёмонлиги билан жазолайди, яхшилик қилганларни эса янада яхшироқ мукофот билан тақдирлайди.” (Нажм сураси, 31-оят)

Бу дунёнинг тақдири қанчаликдир?

Бу сўз, бу дунёнинг олдинги ва кейинги давлари қанча эканлигини, унинг тақдирини ва миқдорини баён қилади.

Сен билиб қўйгинки, Аллоҳ таоло бу дунёнинг тақдирини, умрини 7000 йил қилиб белгилаган. Дунё бунёд этилган пайтда шундай тартиб ўрнатилдики, бу дунё яна хароб бўлади, қиёматгача оралиқ 7000 йил бўлади.

Бизнинг пайғамбаримиз Муҳаммад Мустафо (соллаллоҳу алайҳи васаллам) дунёга келган вақтда бу олам ташкил топганидан 6000 йил ва бир неча йил ўтган эди. Шунинг учун кўра, қиёматнинг кўпишига 1000 йилдан камроқ вақт қолган. Аммо аниқ қанча қолганини ҳеч бир дин олими ёки бошқа инсон билмаган.

Бу вақтнинг қанчаси ўтиб кетгани, қанчаси қолгани аниқ маълум эмас эди. Ҳар ким бу борада турли хабарлар берди. Яҳудийлар шундай дедилар: — Биз Тавротда кўрганмизки, ҳазрати Муҳаммад (соллаллоҳу алайҳи васаллам) дунёга келган вақтда бу дунё 6200 йил ва бир неча йилни ўтказган эди.

Насронийлар эса шундай дегандилар: — Муҳаммад (соллаллоҳу алайҳи васаллам) дунёга келган вақтда, бу олам 6300 йил ва бир неча йилни ўтказган эди.

Фалсафачи Сукрот ва бошқа қадимги юнон олимлари эса шундай деганлар: — Дунё айлана бошлаганидан бери ва бизгача 500 000 (беш юз минг) йил ва бир неча йил ўтди.

Бу ихтилофлар уламолар орасида юзага келган. Чунки қиёмат кунининг аниқ вақти номаълум бўлган. Агар қиёматнинг қачон кўпишини билганларида, Муҳаммад (соллаллоҳу алайҳи васаллам) дунёга келган пайтда дунёдан қанча вақт ўтгани ва қанчаси қолгани ҳақида аниқ хабар беришарди. Аммо қиёматнинг қачон кўпишини Аллоҳ таоло ҳеч кимга маълум қилмади. Чунки беш нарсаси борки, бу дин уламолари орасида "Муғаййибот ул-хамса" деб аталади, яъни бешта яширин сирлар.

Бу беш нарсаси бешта ҳис билан англаб бўлмайди. Аллоҳ таоло уларни ўз хазинасида сақлади ва ҳеч бир авлиёга ошкор қилмади. Шу беш яширин нарсанинг биринчиси қиёмат кунидир.

Аллоҳ таоло Қуръони каримда шундай марҳамат қилган:

"Қиёмат соати ҳақида билим фақат Аллоҳ ҳузуридадир. У ёмғирни нозил қилади. У бачадонда нима борлигини билади. Ҳеч ким эртага нима топишини билмайди ва ҳеч ким

қаерда вафот этишини билмайди. Албатта, Аллоҳ билгувчи ва ҳар нарсадан хабардордир." (Лукмон сураси, 34-оят)

Бу нарсаларнинг барчаси Аллоҳ таолонинг ҳузурида. Аллоҳдан бошқа ҳеч ким бу беш нарса ҳақида аниқ маълумотга эга эмас.

Хабарда шундай келганки:

Охир замон пайғамбари (соллаллоҳу алайҳи васаллам) пайғамбарликка сайланганида Макка аҳлини Исломи динига даъват қилди ва шундай деди: — Мен Аллоҳ таолонинг пайғамбариман! Менга Қуръон нозил қилинди. У Аллоҳ таолонинг каломидир. Билингки, сизларнинг динингиз ботилдир! Менинг динимга қайтинг, Қуръонга иймон келтиринг ва менинг пайғамбарлигимга тасдиқ беринг!

Бу сўз Макка кофирларига қаттиқ таъсир қилди. Уларнинг дини ботил деб аталганидан ғазабландилар. Улар бирлашиб ҳазрати Муҳаммад (соллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг устидан юриш қилишди ва шундай дедилар: — Ҳоша! Эй Муҳаммад! Сен ёлғончи бир кишисан. Бу "Қуръон" деб ўқиятган сўзинг ўзингникидир. Сен буларни ўзингдан айтаяпсан. Бу Аллоҳ сўзи эмас.

Ҳазрати Муҳаммад (соллаллоҳу алайҳи васаллам) шундай жавоб бердилар: — Эй кофирлар! Мен сизларнинг орангизда ўсдим. Ҳеч кимдан ўқиш-ёзишни ўрганмадим. Агар бу сўз менинг сўзим бўлса, сиз ҳам шунга ўхшаш бир сўз келтиринг! Агар бунга қодир бўлмасангиз, Аллоҳ таолонинг ғазабидан қўркинг!

Курайш кофирлари ва Макканинг бошқа кофирлари бирлашиб, неча марта ҳаракат қилдилар, аммо Қуръонга ўхшаш сўз келтиришга ожиз бўлдилар.

Қуръони каримда шундай марҳамат қилинган:

"Агар бизнинг бандамизга нозил қилган Қуръонимиздан шубҳалансангиз, сиз ҳам унга ўхшаган бир сура келтиринг. Агар ростгўй бўлсангиз, Аллоҳни қўйиб, илоҳ деб аталган бутларингиздан ёрдам сўранг!" (Бақара сураси, 23-оят)

Макка кофирлари бу ишдан ожиз қолгач, Макканинг ашрафларидан Абў Жаҳл ва Валид бин Муғйра ғазабга тушдилар. Улар йиғилиб маслаҳат қилишди ва: — Мадинадаги уламоларга одам юборинг. У ерда яҳудийлар кўп. Тавротдан мураккаб саволлар олиб, Муҳаммад (соллаллоҳу алайҳи васаллам)дан сўрайлик. Агар жавоб бера олмаса, уни ғолиб қиламиз ва ўз даъвосидан қайтартирамиз!

Шу қарорга келишиб, Абў Жаҳл ва Валид бир неча одамлари билан Мадинага йўл олишди. У ердаги яҳудий уламоларга мурожаат қилишди. Яҳудийлар уларга 28 та мураккаб савол тайёрлаб бердилар ва шундай дедилар: — Агар Муҳаммад (соллаллоҳу алайҳи васаллам) бу саволларга жавоб бера олса, у ҳақ пайғамбар эканлигига ишонинг! Чунки пайғамбар бўлмаган киши бу саволларга жавоб бера олмайди. Агар жавоб бера олмаса, унинг ёлғончилиги ошкор бўлади.

Бу 28 савол ичида қуйидагилар бор эди:

1. Аллоҳнинг сифати қандай?
2. Аллоҳ таоло ҳозир қандай иш қилмоқда?
3. Аллоҳ таоло бу дунёни неча кунда яратган?

Ушбу саволларга жавоб бера олса, яна қўшимча мураккаб саволлар бериб, уни ожиз қилиш ниятлари бор эди.

Бу воқеа билан кофирлар Муҳаммад (соллаллоҳу алайҳи васаллам)ни синовга тутдилар, аммо Аллоҳ таолонинг ҳимояси билан пайғамбаримиз барча саволларга жавоб бердилар ва уларга ҳақиқатни кўрсатдилар.

Олтинчи саволни ҳам берингки, Қиёмат қачон қо-пар? Бу жаҳондан қанча вақт ўтди ва қанча вақти қолди? Еттинчи саволни ҳам шундай берингки, Қоф тоғ қандай тоғ ва қаерда жойлашган? Ҳақ таоло ўша тоғни нега яратган?

Саккизинчи саволни ҳам берингки, Жаблеса ва Жаблека нима нарса? Ва қаерда жойлашган? У ердаги яратилганларнинг сифатлари нима? Улар қайси динни тутганлар? Улар нима еб, нима ичганлар? Уларнинг аҳволи ва ҳаёти қандай?

Тўққизинчи саволни ҳам унга берингки, шундай: — Яъжуж ва Маъжуж қандай кишилар? Қаерда яшайдилар? Қайси динни тутганлар? Қачон чиқадилар? Улар нима еб, нима ичадилар? Уларнинг сифатлари ва ҳаёт тарзи қандай? Ўша тўсиқни (шадд) Искандар Зулқарнайн ясаган, унинг билан одам боласи ўртасидаги масофа қанчалик? У Зулқарнайн нималар деган? Ва унинг иши нима эди? Ва у қайси замонда яшаган?

Ўнинчи саволни унга берингки, Каҳф аҳли кимлар? Улар неча киши эдилар? Ва қайси замонда яшаганлар? Қайси динда эдилар?

Ўн биринчи саволни ҳам берингки, Ўхдуд аҳли (ердан чиққан аҳл) кимлар? Уларнинг дини қандай дин эди? Ва қайси замонда яшаганлар?

Ўн иккинчи саволни унга берингки, Рух нима? Рухнинг яратилиши қандай?

Ўн учинчи савол шундаки, Ҳақ таолонинг ер юзига юборган пайғамбарлари нечта? Улардан қанчаси элчи қилиб юборилган? Ва Аллоҳ таоло нечта пайғамбар билан ўликни тирилтирди? Ва ўша тирилганлар кимлар эдилар?

Ўн тўртинчи саволни ҳам берингки, темир кимнинг қўлида хамир каби юмшоқ бўлиб қоларди? Ва у нима хоҳласа, шундан ясарди?

Ўн бешинчи саволни унга берингки, Рухи Равон чашмаси қайси шахсни эди? Яъни эриган жўйнакли мис сув каби оқар эди. Ўша киши ўша оққан мисдан бир Шаҳар қурди, ўша Шаҳар қаерда ва кимнинг қўлида? Ундаги ажойиботлар қандай нарсалар?

Ўн олтинчи савол шундай: Бу жаҳонда Ҳақ таоло билан шериклик даъво қилган ким эди? Ва у киши Аллоҳ таолонинг жаннатига ўхшаш жаннат қурган эди. У қандай? Ва қаерда жойлашган?

Ўн еттинчи савол: Муҳаммадга шундай савол берингки, бир узук тошига битилган ўн сўз нима? Ҳақ таоло ўша узукни Довуд пайғамбарга юборган эди. Ўғилларидан шу ўн сўзга қайси бири жавоб бера олса, у элчи, юборилган пайғамбардир, деб хабар берган! Ва — Ер юзида қанча одам бўлса, у уларнинг ҳаммасини ўз ҳукмига бўйсуниради! — деб айтган. Ушбу саволларга ўн боласидан Сулаймон (алайҳиссалом) жавоб берган эди. Шунинг учун у дунёга подшоҳ бўлган эди. У ўн сўз қандай сўзлар эди?

Ўн саккизинчи саволни ҳам берингки, Довуд ўғли Сулаймон (алайҳиссалом)нинг қабри қаерда? Ва одам болаларидан унинг замонида етиб келган ким эди?

Ўн тўққизинчи савол шундай: Ер юзида биринчи қурилган уй қайси? Қаерда жойлашган?

Йигирманчи савол: Дунёда биринчи қон тўккан ким? Ва биринчи гуноҳ қилган ким?

Йигирма биринчи савол: Унга берингки, ер юзида оловга биринчи бўлиб сиғиниш асосини ким қўйди?

Йигирма иккинчи савол: Бутга сиғиниш кимдан қолган? Ер юзида биринчи бўлиб бутга сиғинган ким?

Йигирма учинчи савол: Шарабни ер юзида биринчи бўлиб ким пайдо қилди? Шараб ичиш, мусиқа чалиш, қимор ва шунга ўхшаш нарсалар кимдан қолган?

Йигирма тўртинчи савол: Ер юзида биринчи бўлиб кимнинг соқолига оқ тушди?

Йигирма бешинчи савол: Бутун дунё, қуёш чиқишидан қуёш ботишигача, кимнинг ҳукмронлиги остида бўлган? Ва ўша шахснинг исми нима?

Йигирма олтинчи савол: Ҳорут ва Морут кимлар? Улар қандай гуноҳ қилганларки, Ҳақ таоло уларга ер юзида азоб қилди? Ҳозир улар қаерда? Одам болалари улардан қандай нарсаларни ўрганмоқдалар?

Йигирма еттинчи савол: Унга шундай савол берингки, Одам (алайҳиссалом)дан олдин дунё кимнинг ҳукмронлиги остида бўлган?

Йигирма саккизинчи савол: Унга берингки, Аллоҳ таоло Одам (алайҳиссалом)ни нега яратди ва қандай, қай йўлда яратди?

Ушбу саволларни шундай эшитганларидан сўнг, Қурайшлик Ҳишом ўғли Абу Жаҳл ва Муғийра ўғли Валид ва Маккалик кофирлар ниҳоятда хурсанд бўлдилар. Ушбу бешта обрўли яҳудий олимани ўзлари билан олиб, Макка Шохрига келишди. Қурайш қабиласининг кўпчилиги жам бўлдилар. Бир одам юбориб Муҳаммад Мустафо

(соллаллоҳу алайҳи васаллам)ни чақирдилар. Ушбу йигирма саккиз саволни сўрадилар. Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи васаллам) бу саволларга жавобни билмасдилар. Улардан ҳеч бирини ҳам эшитмаган эдилар.

Бироқ Қурайшлик кофирларга: — Эртага бу саволларингизга жавоб бераман! — дедилар. Лекин “Иншааллоҳ” демадилар. Жаброил (алайҳиссалом) келиб, бу саволларнинг жавобини ўргатади, шундан кейин кофирларга жавоб бераман, деб умид қилдилар.

Жаброил (алайҳиссалом) ўша куни келмади. Кейинги куни ҳам келмади. Ҳазрати пайғамбарнинг муборақ қалби Жаброил (алайҳиссалом)нинг келмаганидан қаттиқ қайғуга тушди. Халигача келмаётганига жуда изтиробда қолдилар. Буни кўриб, Мадина яҳудийлари жуда хурсанд бўлдилар: — Муҳаммадга Рабби ғазаб қилди, бу саволларнинг жавобини билдирмади! (Наъзубилла) у Қуръон деб ўқиган китоби ўз сўзи экан, девона экан! Тўғри йўлдан адашган! — дедилар.

Шу тарзда ўн беш кун ўтди. Жаброил (алайҳиссалом) ҳали ҳам келмади. Ўн беш кун ўтгач, Жаброил (алайҳиссалом) келиб, Ҳақ таоло томонидан салом олиб келди. Бу саволларнинг жавобини оятлар билан бирма-бир билдирди! Кейин биринчи бўлиб шу оятни ўқиди:

“Қуёшга қасам ва унинг нурига, кечанинг зулматига қасамки, эй Муҳаммад, Роббинг сендан норози бўлмади ва сени ташлаб қўймади!” (Дуҳо сураси, 1-3-оятлар)

Шунда Расул Акрам шундай дедилар: — “Кимки уч марта Қулҳу Аллоҳу аҳад сурасини ўқиса, Қуръонни тўлиқ хатм қилган бўлади!”

Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам) бу жавобларни берганларидан кейин, Абў Жаҳл яҳудийларга қаради. Уларнинг бу жавоб нотўғри, деб айтишларини кутаётган эди. Бироқ яҳудийлар бир овоздан шундай дедилар: — “Ҳақиқатдир, эй Муҳаммад! Тавротда ҳам жавоб шу тарзда келган.”

Абў Жаҳл бу жавобни эшитиб, мутаҳаййир бўлиб қолди.

Иккинчи саволнинг жавоби

Яҳудийлар сўрадилар: — “Эй Муҳаммад! Бизга айтгин, сенинг Роббинг ҳозир нима қилмоқда?”

Жаброил (алайҳиссалом) қуйидаги оятни нозил қилди:

“Эй Муҳаммад! Айт: Аллоҳ мулк соҳибидир. У кимга хоҳласа, мулк беради ва кимдан хоҳласа, уни тортиб олади. Кимни хоҳласа, улуғлайди, кимни хоҳласа, хор қилади. Ҳар бир яхшилик Сенинг қўлингдadir. Албатта, Сен ҳар бир нарсага қодирсан!” (Оли Имрон сураси, 26-оят)

Учинчи саволнинг жавоби

Яҳудийлар яна сўрадилар: — “Аллоҳ таоло бу дунёни неча кунда яратган?”

Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам) шундай жавоб бердилар: — “Аллоҳ таоло бу дунёни олти кунда яратди.”

Қуръони каримда шундай марҳамат қилинган:

“Биз осмонлару ерни ва улар орасидаги барча нарсаларни олти кунда яратдик.” (Қоф сураси, 38-оят)

Бу олти кун бу дунёнинг олти минг йилига тенгдир.

Аллоҳ таоло яна шундай марҳамат қилган: “Сенинг Роббингнинг ҳузурида бир кун сиз санаган минг йилга тенгдир.”

Уламолар ривоят қилганларки, Аллоҳ таоло аввало қаламни, кейин эса лавҳни яратган.

Аллоҳ таоло қаламга: — “Ёз, эй қалам!” деб буюрди.

Қалам ёзишни бошлади. Кейин Аллоҳ таоло ерни, осмонларни, юлдузларни, ой ва қуёшни яратди. Кейин фалак айланишни бошлади ва шу билан олти кун ўтди.

Агар хоҳлаганида, Аллоҳ таоло бу коинотни бир кунда яратиши мумкин эди. Лекин, У шундай қилиши сабаби шундан иборатки, одамлар ҳукмрон шахс ўз ишини фикр ва тафаккур билан амалга ошириши кераклигини билсинлар. Ҳар қандай ишда шошилмаслик керак.

Ҳадиси шарифда шундай келган: — "Шошқалоқлик — шайтон ишидир, ва осойишталик — Раҳмон ишидир."

Бу ердаги маъно шундайки, шошқалоқликни шайтон яхши кўради, осойишта иш қилиш эса Аллоҳ таолонинг сеvimли ишидир.

Мусо (алайҳиссалом)нинг ҳикоясида, у қибтийни ўлдирганида шундай деган: — "Бу бир шайтон ишидир!"

Бу ердаги маъно шундай: — "Бу иш шайтон яхши кўрадиган ва унга мансуб бўлган ишлардандир!"

Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи васаллам) шундай марҳамат қилдилар: — "Шошқалоқлик ҳеч нарсада жоиз эмас, фақатгина тўрт нарсада тезкорлик қилиш мубоҳдир:

1. Қизни тезроқ турмушга беришда,
2. Маййитни тезроқ дафн этишда,
3. Меҳмонга тезроқ таом узатишда,
4. Тавба қилишда.

Яҳудийлар яна сўрадилар: — "Бу олти кун ичида Аллоҳ таоло нималарни яратди? Ва ҳар бир кунда қандай нарсалар яратилди?"

Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи васаллам) шундай жавоб бердилар: — "Якшанба ва душанба кунлари Аллоҳ таоло ерни ва ундаги фойдали ва фойдасиз нарсаларни яратди. Сешанба куни тоғларни ва улардаги турли нарсаларни яратди. Чоршанба куни эса дарахтлар, сувлар ва қолган ўсимликларни яратди. Бу тўрт кунда ер ва ундаги нарсалар тўлиқ яратилди."

Аллоҳ таоло Қуръони каримда шундай марҳамат қилган:

"Эй Муҳаммад! Айт, ерни икки кунда яратган зотни инкор қиласизми? У бутун оламлар Роббидир." (Фуссилат сураси, 9-оят)

Яна Аллоҳ таоло шундай марҳамат қилган:

"У ер устидан баланд тоғларни яратди, токи ер мустаҳкам бўлсин. Ушбу тоғларда барака берди ва ундан гиёҳлар чиқарди. Токи инсонлар ундан манфаат олсин. Бу барча яратишларни ва ризқларни тўрт кунда вужудга келтирди."

Тафсирчи Муқотил бин Сулаймон "Раъд" сурасидаги қуйидаги оятни тафсир қилиб, Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам)дан шундай хабар келтирган:

"Аллоҳ таоло хоҳлаган нарсасини ўчиради, хоҳлаган нарсасини қолдиради. Лавҳул-Маҳфуз остидаги асосий китобда ёзилгандир."

Шунда Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам) шундай дедилар: — "Аллоҳ таоло хоҳлаганини ўчиради ва хоҳлаганини қолдиради. Лекин тўрт нарса ўзгармайди ва алмаштирилмайди."

Бу тўрт нарса:

1. Ризқ,
2. Ажал,
3. Саодат,
4. Бадбахтлик.

Бу ривоятлардан кўриниб турибдики, Аллоҳ таоло барча нарсани ҳикмат ила яратган ва унинг амри ўзгармайди. Барча ишлар Унинг хоҳишига боғлиқ.

Яҳудийлар: — "Тўғри, ҳақиқатни айтдинг, эй Муҳаммад! Тавротда ҳам сен нимани айтсан, худди шу нарса ёзилган!" — дедилар.

Яҳудий уламолари тўртинчи саволларини беришди: — "Пайшанба ва жума кунлари Аллоҳ қандай нарсаларни яратди?"

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) шундай жавоб бердилар: — "Пайшанба куни Аллоҳ таоло осмонларни, Аршни, Курсини яратди. Жума кунининг учинчи соати тугашигача ой ва қуёшни, фаришталарни яратди. Тўртинчи ва бешинчи соатда ҳеч нарса яратмади ва бу икки соат давомида бу олам фаришталар ихтиёрида эди. Олтинчи соатда — бу куннинг ярмида — то жума кунининг охириги соатигача Аллоҳ таоло Одам пайғамбарни

яратди ва фаришталарга: "Одамга сажда қилинг!" деб буюрди. Фаришталар унга сажда қилдилар. Одам (алайҳиссалом) жаннатга кирди. Жума кунининг охириги соати ўтгач, жаннатдан чиқарилди. Бу унинг қилган гуноҳи сабабли бўлди."

Яҳудийлар бу жавобни эшитиб: — "Тўғридир, Тавротда ҳам шундай ёзилган," — дедилар.

Яҳудийлар яна сўрадилар: — "Шанба куни Аллоҳ нима яратди?"

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) шундай дедилар: — "Бу кунда ҳеч нарса яратилмади. Дунё яратилиши тўлиқ тугади."

Яҳудийлар: — "Тавротда ҳам шундай ёзилган. Шанба куни Яратувчи ҳордик чиқарди!" — дедилар.

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) бу сўзларни эшитиб, ғазабландилар ва: — "Ёлғон гапиряпсизлар! Аллоҳ таолода чарчаш ва дам олиш каби нарсалар йўқ. Улуғ Яратувчи чарчаш ва ожизликдан покдир!" — дедилар.

Сўнгра шундай давом этдилар: — "Аллоҳ таоло шундай оятни нозил қилди:

"Биз осмонлару ерни ва улардаги барча нарсаларни олти кунда яратдик! Ва бизга чарчоқ ҳам, алжираш ҳам етмади." (Қоф сураси, 38-оят)

Яна Аллоҳ таоло бир оятда шундай марҳамат қилган:

"Аллоҳ таоло ҳар вақт яратади ва янгидан пайдо қилади." (Раҳмон сураси, 39-оят)

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) кўшимча қилиб шундай дедилар: — "Улуғ Яратувчи бир кишини она қорнидан бу оламга келтиради, бирини ўлдириб, ер бағрига юборади. Кимни улуғлайди, кимни хор қилади. Кимни бой, кимни камбағал қилади ва ҳеч қачон яратиш ва вужудга келтиришдан тўхтамайди. Чунки Аллоҳ таоло учун чарчаш ва уйғонмаслик йўқдир."

Уламолар дунё яратилиши борасида ихтилоф қилишган.

Кимлардир шундай деганлар: — "Аввал ер яратилган, сўнгра осмон яратилган."

Бу ҳақда Қуръони каримда ишора бор.

Аллоҳ таоло шундай марҳамат қилган:

"Сизнинг яратилишингиз осмонларнинг яратилишидан оғирроқдирми? Уни фақат Аллоҳ бунёд этган. У осмонни барпо қилди ва тиклади, уни тепадан чўзиб, тартибга солди. Унинг кечасини қоронғу қилди ва кундузини ёруғ қилди." (Нозийот сураси, 27-29-оятлар)

Сўнгра шундай марҳамат қилган:

"Аллоҳ ерни осмоннинг остида тўшади." (Нозийот сураси, 30-оят)

Шунингдек, улар шундай деганлар: — "Аллоҳ таоло қаламни яратди, у бир жавҳардир. Узунлиги 500 йиллик йўлга тенг, унинг учи Аршга боғланган. Уни нур билан тўлдирди. Барча воқеалар Лавҳул-Маҳфузда ёзилгандир. Ундан чиққан ҳарфлар Қоф тоғи каби каттадир."

Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам)дан ривоят қилинадики, Қиёмат куни Аллоҳ таоло шундай хитоб қилади: — "Бу махлуқларнинг амал дафтарларини Лавҳул-Маҳфузда ёзилганлар билан таққосланг. Бир зарра ҳам ортиқ ёки кам келмасин. Ва ҳеч нарса йўқки, Аллоҳ уни билмасин! Албатта, У ўзининг яратган нарсасини билувчидир!"

Кейин Аллоҳ таоло Аршни яшил жавҳардан яратди. Унинг 600 000 оёғи ва 600 000 пардаси бор ва ҳар бири ерлар ва осмонлардан каттадир.

Аллоҳ таоло шундай дедилар: — "Бу дунёни яратиб, уни ўткинчи ва фоний қилди. Сўнгра ўша денгиздан ҳаётни қайта беради."

Юлдузлар ҳар бир осмон қатламида бўлиб, уларнинг айримлари катта, айримлари эса кичик кўринади. Бу юлдузларнинг бештаси обрўлидир, улар қуёш ва ой билан бирга етти ҳисобланади. Уларга "етти сайёра" дейилади. Ҳар бири ўз осмонининг подшоҳидир.

Биринчи осмон яшил зебаржаддандир. Унинг номи Барқъадир. Унинг фаришталари сигир шаклида. Унга бир фаришта масъул қилиб тайинланган бўлиб, унинг номи Исмоилдир. Ой мана шу осмондадир.

Иккинчи осмоннинг номи Қайдум бўлиб, у сариқ ёқутдандир. Унинг фаришталари Анқо қушига ўхшайди. Унга масъул фаришта Миқоилдир. Уторид юлдузи шу осмондадир.

Учинчи осмон Маъундир. У қизил якутдандир. Унга тегишли фаришталар қарға (акбобо) шаклидадир. Унга бир фаришта вакил қилиб тайинланган бўлиб, унинг исми Сафроилдир. Зухра юлдузи (Чўпон юлдузи) ушбу осмондадир.

Тўртинчиси оқ қумушдандир. Унинг фаришталари ҳур суратидадир. Унга вакил қилиб тайинланган фариштанing исми Салсаилдир. Қуёш шу осмондадир.

Бешинчи осмон қизил якутдандир. Унинг номи: Ракнодир. Бу осмоннинг фаришталари оху кўзли ҳурлардир. Миррих юлдузи шу осмондадир.

Олтинчи осмон қатлами – Рериядир. Унинг фаришталари одам шаклидадир. Унга вакил қилиб тайинланган фариштанing исми Шемҳаилдир. Муштарий юлдузи шу осмондадир.

Еттинчи осмон – Ғарибодир. У очиқ нурдандир. Унинг ҳам фаришталари одам шаклидадир. Унга вакил (муҳофаза қилувчи) фариштанing исми Экроилдир. Зухал юлдузи шу осмондадир.

Шу осмонларнинг ичи фаришталар билан бўлади. Улар учун ризқ тасбеҳ айтишдир. Бу фаришталарда нафс (Шохват) йўқ, аммо ақл ва фикр бор. Ҳақ таоло инсонга ҳам нафс, ҳам ақл берди. Уни мавжудотларнинг энг шарафлиси қилди.

Қуёш ўсимликлар, гуллар ва меваларни ўсишига сабаб бўлади. Ҳақ таоло уларга шу хусусиятни берган. Бу ўсимликларга, гулларга қуёш текмаса, улар камол топмайди, етилиб пишмайди. Мевалар аччиқ бўлиб қолади. Қуёшнинг жисми, тузилиши ер юзининг 160 баробаридир. Чунки қуёш тўртинчи осмон қатламидадир. Ер юзидан биринчи осмон қатламигача бўлган масофа 500 йиллик йўлдир, ва ўша осмоннинг қалинлиги ҳам 500 йиллик йўлга тенгдир. Иккинчи, учинчи ва то еттинчи осмонгача масофа шундайдир. Шундай қилиб, ер юзидан қуёшгача бўлган масофа 4000 йиллик йўлдир. Шунчалик узоқликдан қуёш нур сочади, тирикликни таъминлайди.

Агар: "Қуёшдан пастда жойлашган осмонлар унинг нурига тўсқинлик қилмайдими?" – деб сўралса, жавоб шундай бўлади: бу осмонларни Ҳақ таоло кристал каби нозик, латиф ва ёқимли жавҳардан яратгандир. Ой биринчи осмондадир. Унинг жисми, тузилиши ер юзининг 180 баробаридир. Ой ўсган сари мевалар ҳам улғайиб боради. Она қорнидаги бола ҳам шундайдир. У беш юлдузнинг – беш сайёранинг ерда таъсири бор.

Ҳақ таоло бизнинг дунёмизга 70 000 йиллик умр тақдир қилгандир. Ҳар етти минг йилда бир халқ келиб ўтади. Чунки бу етти осмоннинг ҳар бирида бир юлдуз ҳукм суради. Ҳар бирининг 1000 йиллик ҳукм даври бор.

Бу етти сайёра (сайёриён) ҳукмини тамомлаганда, янги бир қавм яратилади. Охириги даврда Одам (алайҳиссалом) келди. Унинг замони тугагач, бошқа қавм қолмайди. Улар йўқ бўлганидан сўнг, ҳашр ва нашр (қабрлардан тирилиш) зоҳир бўлади ва Аллоҳга на Арш, на Курсий, на ҳеч қандай махлуқ керак эмас! Барча махлуқлар Унга муҳтождир. Аллоҳ барчадан мустақилдир ва ҳеч кимга муҳтож эмасдир.

Тўртинчи саволга жавобан Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам) шундай дедилар: — Аллоҳ таоло бу коинотни, бу оламни бутунлай сувдан яратди. У сувга Ўз юксак назарини қаратди. Сув бу юксак назардан қайнаб, бўлиб-тошди ва шу сувдан дуд чикди. Ўша дуддан осмонлар яратилди.

Қуръони каримда шундай баён қилинган: “Аллоҳ бу осмонларни ўша буғдан, дуддан яратди.” (Фуссилат сураси, 10-оят)

Аллоҳ таоло шундай буюради: “Аллоҳ бу осмонни яратганида, осмон бир бўлак эди.” (Духон сураси, 10-оят)

Сўнг у етти бўлак, етти қатлам бўлди. Шу ҳақда Аллоҳ таоло шундай буюради: “Аллоҳ таоло етти қатлам осмонни яратди ва икки кунда ҳар осмоннинг ишларини тугатди. Ҳар бир фаришта жойлашиши лозим бўлган жойни аниқлади.” (Фуссилат сураси, 13-оят)

Яна шундай ваҳий келди: “Юлдузларни осмонларга зийнат бўлиши ва махлуқлар қараб, ибрат олиши учун жойлаштирдик.”

Ҳақ таоло ўша дуддан ерни яратди ва ёйди. Шу ҳақда Қуръонда шундай баён қилинган: “Осмон яратилгандан кейин, ер юзи ёйилди.” (Нозӣят сураси, 30-оят)

Яратилган бу ерлар ҳам бир бўлак эди. Аллоҳ таолонинг амри билан осмонлар сингари етти қатлам бўлди. Қуръонда бу ҳақда шундай айtilган: “Осмон у ер битта бўлак эди, биз осмонларни еттига ажратдик, ерларни ҳам шундай етти бўлак қилиб яратдик.” (Анбиё сураси, 31-оят)

Қуръони каримда шундай баён қилинган: “Аллоҳ таоло шундай зотки, етти қатлам осмон ва ерни яратди.” (Талок сураси, 12-оят)

Ҳақ таоло ерларни етти бўлак қилиб яратгач, уларни сув устига жойлади. Ҳар бир ердан булоқлар оқиб чиқди. Аллоҳ таоло шундай буюради: “Ердан сув манбалари оқизди ва тоғларни ўрнатди.” (Нозӣят сураси, 31-32-оятлар)

Аллоҳ таоло ўсимликларни битирди ва бу ерларни сув устидаги балиқнинг устидан қўйди. Ўша балиқ сув ичидадир. У сув бир тош устидадир, тош эса бир фариштанинг кафт ичидадир. У фаришта ҳеч қандай таянчсиз турибди. Оёғи остида ҳеч қандай таянч йўқ. Ўша балиқ қаерда ҳаракат қилса, ер юзи (арз) титрайди. Аллоҳ таоло бу махлуқотлар муштариб эканини билар. Ер юзида тинч яшаш имкони бўлмас эди. Шунинг учун Аллоҳ тоғларни яратди ва ерни босиб туриш учун қарор қилди. Қуръони каримда шундай буюрилган: “Тоғларни миҳ каби қилиб қўймадикми?” (Наба сураси, 7-оят)

Абдуллоҳ ибн Аббос (Аллоҳ ундан рози бўлсин) ривоят қилган ҳадис ой ва қуёшнинг асли нима эканлиги ва ҳар куни қаердан чиқиб, қаерга ботиши ҳақидадир. (Бу масала кейинроқ батафсил баён қилинади.)

Абу Зар Ғифорий Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам)дан шундай ҳадис ривоят қилган: Абу Зар Ғифорий шундай дейди: — Бир куни аср вақтида, яъни қуёш сариқлашган вақтда мен Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) билан бирга ўтирар эдим. Вақти етиб қуёш ботишга ва айланишга бошлади. Мен шундай дедим: — “Эй Аллоҳнинг Расули! Бу қуёш қаерда айланади? Ва қаердан чиқади?”

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) шундай марҳамат қилдилар: — “Эй Абу Зар! Осмоннинг чегарасида иссиқ бир булоқ бор. Ҳар куни қуёш ўша булоқда айланади.”

Ниҳоят, Аллоҳ таоло шундай марҳамат қилди:

“Қуёшни унинг ботадиған жойига етганда, уни ғарбий қоронғу лойда ботган ҳолда топди.” (Каҳф сураси, 86-оят)

Мен сўрадим: — “Эй Аллоҳнинг Расули! Қуёш у ердан қаерга кетади?”

Расулulloҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам) шундай дедилар: — “У осмондан осмонга батаётган бўлади. Кейин Аршнинг остига боргач, Яратувчига сажда қилади, токи тонг вақти келгунча. Кейин Аллоҳ таолодан рухсат сўрайди:

— “Эй Роббим! Қайси тарафдан чиқай? Шарқданми ёки ғарбданми?”

Аллоҳ таоло Жаброилга буйруқ юборади. Токи Аршнинг нуридан унга бир кафтан кийгизади. Вакил қилинган фаришталарга буйруқ беради, улар қуёшни шарқ томон олиб бориб, у ердан чиқаради. Бу жараён шу кунгача давом этади. То Аллоҳ таоло қуёшнинг ғарбдан чиқишини ва дунёнинг вайрон бўлишини ирода қилгунича.”

Қуёш шу пайт Аллоҳ таолодан рухсат сўрайди, аммо Роббининг изни уч кун келмайди. Тўртинчи куни Аллоҳ шундай амр қилади: — “Қайердан айланган бўлсанг ва қайерда ботган бўлсанг, яна ўша ердан чиқ!”

Бироқ у кун Арш нуридан кийгизиладиған кафтан устига кийгизилмайди. Қуёшнинг ҳеч қандай нури ва ёруғлиги қолмайди. Тўртинчи куни қуёш ғарбдан қора рангда чиқади. Осмоннинг ўртасига етиб келади, бутун дунё аҳли уни кўради. Кейин ортга қайтиб, ғарбдан батаётган ҳолга келади. Шу билан тавба эшиги одамлар учун ёпилади. Кейин қиёмат қўпишига озгина вақт қолади.”

Бу сўзлардан кейин Абу Зар Ғифорий сўради: — “Эй Аллоҳнинг Расули! Ой ҳақида қандай хабар бор?”

Расулulloҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам) шундай дедилар: — “Ой ҳам худди шу булоқларда айланади. У ҳам бир осмондан иккинчисига кетиб, Аршнинг остига боради ва

Аллоҳ таолога сажда қилади. Чиқиш вақти келганда Аллоҳдан рухсат сўрайди. Сўнгра Аллоҳ таоло унинг шарқдан чиқишига изн беради ва Жаброилга шундай буюради:

— "Курси нуридан ойга бир кафтан кийгиз!"

Ойга кафтан кийгизилади. Шунинг учун ойнинг нури куёшнинг нуридан камроқдир. Чунки куёшнинг кафтанини Арш нури билан, ойнинг кафтанини эса Курси нури билан кийгизилган."

Абу Зар Ғифорий шундай дейди: — "Сўнгра ҳазрати Билол Ҳабаший азон айтиб, Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) сўзларини тўхтатдилар ва масжидга кириб намоз ўқидилар."

Абдуллоҳ ибн Аббос (Аллоҳ ундан рози бўлсин) ривоят қилган ҳадиси шарифда куёш ва ой ҳақидаги тушунчалар кенгроқ баён қилинади.

Муқотил ибн Ҳиббон Иқрима (Аллоҳ уларнинг барчасидан рози бўлсин)дан шундай ривоят қилади:

— "Бир куни Абдуллоҳ ибн Аббоснинг ҳузурида ўтирар эдим. Бир киши келиб: — "Мен бугун Каъбул-Аҳбордан ой ва куёш хусусида бир сўз эшитдим ва қаттиқ ҳайратга тушдим!" — деди.

Каъбул-Аҳбор илгари яҳудий бўлган, Таврот илмидан ниҳоятда бохабар эди. У илгариги дин китобларини ҳам кўп ўқиган эди. У ҳазрати Умар (розияллоҳу анҳу) даврида Исломни қабул қилган.

Каъбул-Аҳбор шундай деган эди: — "Қиёмат куни ой ва куёш бирга олиб кетилади. Улар қоп-қора ҳолда, нурсиз бўлади. Улар икки сигир шаклида инсоният устида кўринади. Бутун маҳшар аҳли уларни кўради. Кейин улар дўзахга етказилади ва у ерда оловга айланадилар. Чунки Аллоҳ таоло уларни оловдан яратган."

Шунда Абдуллоҳ ибн Аббос ғазаб билан шундай деди: — "У нимани айтса, яҳудийларнинг китобидан айтади!"

Аллоҳ таоло эса шундай марҳамат қилган:

"Куёшни ва ойни сизларга бўйсундирган Зот Аллоҳ таолодир." (Иброҳим сураси, 33-оят)

Абдуллоҳ ибн Аббос Каъбул-Аҳборга шундай савол берди: — "Ой ва куёшнинг қандай гуноҳи борки, Аллоҳ таоло уларни дўзахга ташласин?"

Кейин у йиғилганларга қараб шундай деди: — "Мен сизларга ой ва куёшнинг сифатини айтиб бераман. Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам)дан эшитганман. У зот шундай дедилар:

— "Аллоҳ таоло ой ва куёшни Арш нуридан яратди. Улар иккиси ҳам бир хил нурда эди. Куёшнинг жисми бу дунё катталигида, ойники эса бироз кичикроқдир. Аммо улар кўзга кичик кўринишининг сабаби, уларнинг ниҳоят узоқ жойда бўлишидандир. Агар Аллоҳ таоло ойни ўша яратган ҳолича қолдирганида, кун ва тун бир-биридан ажратиб бўлмас эди. Ой ва кун ҳисоблари ҳам номаълум бўлар эди. Шунинг учун Аллоҳ, халққа раҳмидан Жаброилга буюрди ва Жаброил ўз қаноти билан ойни уч марта силқиди. Шундай қилиб, ойнинг нури камайди. Ой ўзасида кўриниб турган қоронғу излар — Жаброил (алайҳиссалом)нинг қанот изидир.""

Кейин Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) қуйидаги оятни ўқидилар:

"Биз тун ва кундузни Аллоҳнинг қудратини кўрсатувчи икки аломат қилдик. Тун аломатини кетказдик ва кундуз аломатини пайдо қилдик." (Исро сураси, 12-оят)

Ҳар бир осмон қатламининг остида ҳавода бир денгиз мавжуд. У денгиз Аллоҳ таолонинг буйруғи билан шарқдан ғарбга қадар бўшлиқда ҳоволаниб туради. Унинг бир катраси ҳам Ерга тўқилмайди ва бу денгизда ой ҳам, бошқа беш сайёра ҳам шу каби сузиб юради. Натижада Ҳақ таоло шундай буюради:

"Кундуз йўқолиб, кечалари кўринадиган сайёраларга қасам!" (Таквир сураси, 15-16-оятлар)

Ой ва куёш каби улар ҳам бир ҳаракат воситасида юрадилар. Шарқдан чиқиб, ғарбга йўл оладилар ва ўша кенгликлардан ўтадилар.

Шундай қилиб, Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи васаллам) шундай дедилар: — Ҳақ таолонинг ҳаққи учун, Муҳаммаднинг жони Унинг қудратли қўлидадир. Агар қуёш ўша кенгликда ҳаракат қилмаганида ва сувдан чиқмаганида, одам боласи, ўсимликлар ва дарахтлар устига қаерда нури тушган бўлса, ўша нарса қуёш иссиғидан куйиб, кул бўлиб кетган бўлар эди. Агар қуёш ўша сув ичида ҳаракат қилмаганида, одамлар унинг гўзаллиги ва латифлиги туфайли унга сажда қилиб юборишар эди.

Али ибн Абу Толиб (Аллоҳ ундан рози бўлсин) Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг ҳузурларида ўтирган эдилар. Шунда у сўради: — Ё Расулulloҳ! У юлдузларки, Аллоҳ таоло “Кундузи кўриниб, кечалари йўқолади” деб зикр қилди, улар қайси юлдузлар?

Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи васаллам) дедилар: — Бу беш юлдуз бўлиб, улар: Евҳа, Муштарий, Миррих, Зухра ва Уториддир. Бу беш юлдуз ҳам ой каби шарқдан чиқадилар ва ғарбга йўл оладилар. Ҳар бирининг ҳаракат воситаси бор. Ҳудди ой ва қуёш каби. Бу воситалар ҳаво бўшлиғидаги сувлар ичида юрадилар.

Ҳақ таоло шундай буюради: “Барча юлдузлар алоҳида фалакда сузадилар.” (Ёсин сураси, 40-оят)

Агар сузмасалар эди, Ҳақ таоло уларни “сузади” деб айтмас эди. Бундан ташқари, бу беш юлдуздан ташқари барча юлдузлар ўз осмон қатламларида ҳаракатсиз турадилар.

Расул (соллаллоҳу алайҳи васаллам) яна шундай дедилар: — Қуёш ҳар куни ҳаракат воситасида бир чашмадан чиқади. Уни 360 та фаришта тортади ва улардан ҳар бири шу воситанинг бир бурчагига маҳкам ёпишган бўлади.

Аллоҳ таоло қачон бандаларига раҳмати ила юзланса, уларга оятлари ва далилларини кўрсатади: Қуёшга шундай буюради: — “Сени кўтариб турган восита ичидаги ўрнингдан ташқари чиқ!”

Қуёш пастга тушиб, сувга ботади. Восита узилади, 360 та фаришта ҳайратда қоладилар.

Шунда одамлар: — “Қуёш тутилди!” — дейдилар.

Дунёга зулмат ёйилади, бир соат ёки икки соат, Ҳақ таолонинг иродаси нечоғлик бўлса, шунча вақт давом этади. Кундуз, гўёки тунга айланади. Кейин Ҳақ таоло шундай буюради: “Қуёшни сувдан чиқаринглар!”

Шу билан фаришталар уни яна кўтариб, унинг воситасига қўядилар.

Шунда халқ: — “Қуёш тутилмоқдан кутулди!” — дейдилар.

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) яна шундай дедилар: — Қуёш ўша чашмалардан бирига етиб борганда, фаришталар уни осмондан осмонга кўтариб, Аршнинг остига олиб боришади.

Ҳақ таоло шундай буюради: “Қуёш белгиланган муддат ичида ўз йўлида ҳаракат қилади. Бу – ҳар нарсага қодир ва барча нарсани билувчи Аллоҳнинг тақдиридир.” (Ёсин сураси, 39-оят)

Қуёш қарор топадиган жой – Аршнинг остидадир.

Аллоҳ таоло шарқда зулматдан бир парда яратган. Унга бир фаришта вакил қилиб қўйилган. Ҳар тун қуёш айланганда, ўша фаришта ўша зулматдан бир мушт олиб, уни бутун оламга сочади.

Қиёмат яқинлашганда, халқ фисқу фасод ила шуғулланади. Одил ҳукмдорлар қолмайди. Аллоҳ таоло тавба эшигини ёпади.

Қуёш Аршнинг остига келиб, бир кун сажда қилади. Лекин қайтиш вақти келганда, Аллоҳ таолонинг ҳузуридан унга рухсат берилмайди. Ой ва қуёш Аршнинг остида уч кун ва уч кеча қоладилар. Дунё зулмат ичида қолади. Фақат юлдузларнинг нури қолади.

Ҳамма одамлар нима бўлаётганини билмайдилар. Лекин кеча намозларини ўқувчи ибодат аҳли буни билади. Улар саҳар намозини кутишади, аммо тонг отмаганини кўрадилар.

Шунда улар: — “Биз кўрккан тун келди!” — деб масжидларга кириб йиғлайдилар. Дуо ва илтижо қилиш билан машғул бўладилар.

Уч кун ўтгач, Аллоҳ таоло Жаброил (алайҳиссалом)га шундай буюради: — “Ой ва куёшни олиб кел!”

Ой ва куёш нурсиз ва қора қалқон каби бўлиб, осмон ўртасига чиқади. Чошгоҳ вақтида бутун дунё аҳли уларни кўради. Улар ғарбдан чиқади ва ҳаракатланади. Кейин ўз одатий манбаига қайтишни хоҳлайди, лекин Ҳақ таолонинг буйруғи билан фаришталар уларга йўл қўймайди.

Шундан сўнг тавба эшиги ёпилади.

Али (Аллоҳ ундан рози бўлсин) Расулуллоҳдан (соллаллоҳу алайҳи васаллам) сўради: — Ё Расулуллоҳ! Тавба эшиги қандай нарсадир?

Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи васаллам) деди: — Ё Али! Ғарб томонда икки қанотли тавба эшиги мавжуд. Ҳар бир қаноти гавҳар ва дурдан яратилган.

Пайғамбаримиз сўнгги оятни ўқиди: “Раббингнинг аломатларидан бири келган кун, илгари иймон келтирмаган одамга у кунги иймони ҳеч қандай фойда келтирмайди.” (Анъом сураси, 158-оят)

Ясин сурасидаги бир оятда шундай марҳамат қилинган: “Улар фақат бир кичкирикни кутишмоқда. Уларни тортишиб турган вақтда, ўша кичкирик уларни тутиб қолади.” (Ясин сураси, 49-оят)

Қиёмат шундай тўсатдан келадики, икки киши бир-бири билан суҳбат қиладиган вақтда бири бир тарафга, иккинчиси эса бошқа тарафга йиқилади. Иккови ҳам вафот этади. Кейин бу дунё қирқ йил давомида бўш қолади. Ер, осмон, ҳаво ва юлдузлар худди илгаригидек ўз ҳолича қолади. Ой ва куёш яна чиқиб, осмонда айланиб, ботиб туради. Осмондан ёмғир ёға бошлади. Ер юзидан ўсимликлар униб чиқади, дарахтлар кўкаради, мевалар пишиб, ерга тўкилади. Аммо ҳеч ким қолмагани учун на одамлар, на ёввойи ҳайвонлар, на қушлар ва на юртқичлар бу неъматлардан фойдалана оладилар.

Аллоҳ таоло фаришталарнинг жонини олишни буюради: — “Ер ва осмонда ҳеч ким қолмасин! Фақат Жаброил, Азроил ва Иблис қолсин!”

Сўнгра Аллоҳ таоло шундай марҳамат қилади: — “Эй Жаброил! Ерга туш, ер юзи қандай ҳолатда эканини кўр.”

Жаброил (алайҳиссалом) ерга тушади ва ер юзининг қайта обод бўлганини кўради. Ўсимликлар янгиланган, мевалар пишган, дарёлар оқмоқда. Боғлар кўркамлашган. Ер остидаги олтин ва қумушлар ер юзига чиқиб кетган, тошлар ва тупроқ каби тарқалган. Ҳамма нарса ер устида ётибди, лекин улардан ҳеч қандай тирик жон фойдалана олмайди. Жаброил (алайҳиссалом) яна осмонга чиқиб, Аллоҳ таолога хабар беради.

Аллоҳ таоло сўрайди: — “Эй Жаброил, ер юзида нима кўрдинг?”

Жаброил (алайҳиссалом) жавоб беради: — “Эй Роббим, Сен ҳаммасини яхшироқ биласан. Мен кўрган нарсаларнинг барчаси вайрон бўлиб, ҳалок бўлган эди. Кейин эса бу дунё қайта тикланган эди.”

Аллоҳ таоло: — “Мен уларга шундай деган эдим!”

Ва қуйидаги оятни ёдга солади: “Бу ерни ва ердаги барча нарсаларни Мен яратганман. Ва бу нарсаларнинг ҳаммаси Менга мерос қолади. Барча махлуқларнинг қайтиши Менинг ҳузуримгадир.” (Марям сураси, 40-оят)

Аллоҳ таоло яна шундай марҳамат қилади: — “Улар бу дунё учун Менга осий бўлдилар. Менинг буйруқларимга қарши чиқдилар. Қон тўқдилар. Турли фитналар содир қилдилар. Бугун эса улар тортишган, урушган бу дунё Менга қолди. Мен уларни ўлим билан ҳалок қилдим. Улар йўқ бўлиб кетдилар!”

Аллоҳ таоло шундан кейин Иблисни, Жаброилни ва ўлим фариштаси Азроилни ўлдиради. Ўзи эса боқий қолади. У ҳаётни яратган, лекин Ўзи ҳаётга муҳтож эмас. Ўлимни ҳам У яратган, лекин Ўзига ўлимдан ҳеч қандай зарар етмайди.

Шундан кейин Аллоҳ таоло ўзининг улуғлиги ва ҳукмронлиги ҳақида сўрайди: — “Бугун подшоҳлик кимники?”

Қани улар? Бир-бирини талон-тарож қилиб, подшоҳлик учун бир-бирини ўлдирганлар қаерда?

Аммо жавоб берадиган ҳеч ким қолмайди.

Аллоҳ таоло Ўзи жавоб беради ва шундай марҳамат қилади: — "Подшоҳлик фақат битта Аллоҳникидир! Унинг ҳеч қандай шериги йўқдир. У барча яратилганларни ўлим билан маҳв этди!"

Бу ҳолатда дунё қирқ йил давомида бўш қолади. Кейин Аллоҳ таоло барча махлуқотлар ичида биринчилардан бўлиб Исрофил (алайҳиссалом)ни тирилтиради. У Сурни чалади. Барча халқ тирилади ва ҳисоб жойига келтирилади.

Аллоҳ таоло ой ва куёшни ҳам ҳисоб жойига чақириб, уларни ҳисоб-китобга тортади. Куёш ва ой Аллоҳ таолонинг ғазабидан кўркиб, қоп-қора бўлиб кетадилар. Улар бири-бирига улашиб, бир тўпга айланадилар.

Аллоҳ таоло уларга шундай амр қилади: — "Аршнинг остида икковингиз ҳам сажда қилинг!"

Улар буйруққа итоат қиладилар ва шундай дейдилар: — "Эй Роббимиз! Бизга бу одамларнинг гуноҳлари ва номутаносиб амаллари туфайли азоб берма! Чунки Сен яхши билувчидирсан. Ҳар қанча одамлар бизнинг ёруғлигимизда гуноҳ қилган бўлсалар ҳам, биз улар билан бирга гуноҳга қўл урмаганмиз. Биз уларни гуноҳ ишлашдан тўсишга қодир бўлмадик!"

Улар шундай жавоб берганларидан кейин, Аллоҳ таоло шундай марҳамат қилади: — "Ҳақиқатни айтдингиз! Сизлар Менинг итоаткор бандаларимсиз. Мен сизларни Арш нуридан яратганман ва яна Арш нурига қайтарурман."

Шундай қилиб, ой ва куёш Арш нурига қайтарилади ва у ерда фанога юз тутадилар.

Ҳазрати Икрима айтади: — "Абдуллоҳ ибн Аббос (Аллоҳ ундан рози бўлсин) бу ҳадисни айтганидан кейин, мен ўша одамнинг олдида бориб: — "Сен Каъбул-Аҳборнинг ҳузуридан келдинг. У сенга ой ва куёш ҳақидаги бир неча сўзларни айтди. Лекин Абдуллоҳ ибн Аббос бу гаплардан норози бўлиб, пайғамбаримиздан ой ва куёш ҳақида ҳадис ривоят қилди. У ҳадисда уларнинг яратилиши ва фанога юз тутишигача бўлган барча ҳолатлари баён қилинган!" — дедим."

Шунда Каъбул-Аҳбор Абдуллоҳ ибн Аббоснинг ҳузурига келиб, узр сўради ва: — "Мен айтган нарсалар эски китоблардан бўлиб, яҳудийлар уни ўзгартирган бўлиши мумкин. Лекин сен айтган бу ҳадис ҳақиқийдир. Бу ҳадисни менинг ҳузуримда ҳам айтиб бер, мен уни ёдлаб олай!" — деди.

Икрима айтади: — "Абдуллоҳ ибн Аббос бу ҳадисни бошидан охиригача бир ҳарф ҳам қамайтирмасдан ўқиб берди."

Олтинчи саволнинг жавоби:

"Қиёмат қачон кўпади?"

Бу саволга Жаброил (алайҳиссалом) шундай жавоб қилди: "Эй Муҳаммад! Улар сендан қиёмат қачон кўпишини сўрамоқдалар. Сен айт: "Бу вақтни Аллоҳ таоло билгувчидир."" (Аъроф сураси, 187-оят)

— Тўғри айтдинг, ё Муҳаммад! Биз ҳам Тавротда шундай топдик! — дедилар.

Еттинчи савол ҳам шу эди: Қоф тоғ қаерда? У қандай тоғ? Нима учун яратилган?

Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи васаллам) бу саволга шундай жавоб бердилар: — Қоф тоғ деб аталган тоғ бу жаҳонни тўлиқ ўраб олгандир. Жаҳон Қоф тоғининг ичида худди бу узукнинг ичидаги бармоқ кабидир. Бу Қоф тоғ яшил зумратдан яратилгандир. Осмоннинг осмон рангида кўриниши айнан шу Қоф тоғининг аксидан келиб чиққандир. Акс ҳолда осмоннинг ҳеч қандай ранги йўқ. Агар Қоф тоғининг яшиллиги бўлмаганда, осмон бундай кўринишда бўлмас эди.

Одам боласи бу тошга бориши мумкин эмас. Чунки бу тошга тўрт ой зулмат ичида йўл босилади. У ерда на ой ва на куёш бор. Бу Қоф тоғ ернинг михидир. Агар Қоф тоғ бўлмаганида, ер доим титраб, нотинч бўларди, унда осойишталик бўлмасди.

Саккизинчи саволга жавоб:

Бу савол Жаблеса ва Жаблека Шаҳарлари ҳақида эди. Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи васаллам) шундай дедилар: — Жаблика ва Жаблеса икки Шаҳардир. Бириси шарқ

мамлакатларида, иккинчиси эса ғарб мамлакатларида жойлашган. Шарқдагига Жаблика, ғарбдагига Жаблеса дейилади. Иккаласи ҳам яшил зумратдан яратилган. Улар Қоф тоғига улангандир. Ҳар бир Шаҳарнинг кенглиги ва узунлиги икки минг фарсахдир.

Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи васаллам) шу жавобни берганларидан сўнг, яҳудий олимлари, Қурайшдан Абу Жаҳл ва Валид ҳозир эдилар. Улар Тавротни олдиларига қўйиб, Муҳаммад (соллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг сўзларини солиштирар эдилар.

Абу Толиб ўғли Али (Аллоҳ ундан рози бўлсин) ўша мажлисда ҳозир эди ва сўради: — Ё Расулуллоҳ! Сиз айтган бу Шаҳарлар биз турган дунё ичидами ёки эмасми?

Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам) шундай жавоб бердилар: — У Шаҳарлар зулматлар ичидадир ва Қоф тоғининг ёнгида жойлашгандир!

Ҳазрат Али сўрадилар: — Ҳар бир Шаҳарда қанча одам бор?

Ҳазрат Муҳаммад (соллаллоҳу алайҳи васаллам) дедилар: — Ҳар бир Шаҳар қалъасининг 1000 та дарвозаси бор. Ҳар бир дарвозасини кечалари минг киши кўриқлайди. Бу минг кишига бир йил тугатилмагунича яна навбат келмайди.

Ҳазрат Али яна сўрадилар: — Ё Расулуллоҳ! Бу қалъаларни улар нима учун кўриқлайдилар?

Ҳазрат Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) жавоб бердилар: — Шунинг учун кўриқлайдиларки, у ерларда кўп халқ бор. Улар билан Жаблеса ва Жаблика аҳолиси ўртасида душманлик пайдо бўлган. Улар ўртасида кундуз ва кеча жанглар тўхтамайди. Шунинг учун кўриқлашади.

Сўнгра Ҳазрат Али сўрадилар: — Ё Расулуллоҳ! Бу Жаблеса ва Жаблика аҳолиси одам болалариданми?

Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам) дедилар: — Улар ер юзида одам болалари борлигини ҳам билмайдилар.

Ҳазрат Али яна сўрадилар: — Шайтоний уларга йўл тополмайдими?

Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам) дедилар: — Улар шайтонийни ҳам билмайдилар!

Ҳазрат Али яна сўрадилар: — Ё Расулуллоҳ! Бу ой, бу қуёш ва бу юлдузлар улар устига чиқмайдими?

Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам) шундай жавоб бердилар: — Улар Ҳақ таолонинг ой ва қуёш яратганини ҳам билмайдилар.

Ҳазрат Али яна сўрадилар: — Улар бу жаҳонни қандай кўрадилар?

Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам) дедилар: — Уларнинг ёритувчиси Қоф тоғининг нури. Уларнинг тош ва деворлари нур сочади.

Ҳазрат Али яна сўрадилар: — Ё Расулуллоҳ! Улар нима ейдилар ва нима ичадилар?

Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам) дедилар: — Улар ҳеч нарса емайдилар ва ичмайдилар.

Ҳазрат Али яна сўрадилар: — Улар нима кийишади?

Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам) дедилар: — Уларнинг тери ва танаси кийимга мухтож эмас.

Ҳазрат Али яна сўрадилар: — Улар фаришталарми?

Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам) дедилар: — Йўқ, улар фаришталар эмас, аммо уларнинг ибодатлари фаришталарники кабидир.

Ҳазрат Али яна сўрадилар: — Улардан авлод тарайдими?

Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам) дедилар: — Уларнинг барчаси эркакдир! Улар орасида аёл йўқ.

Ҳазрат Али яна сўрадилар: — Уларнинг дини қандай? Улар жаннатийларми ёки дўзахийлар?

Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам) дедилар: — Улар жаннат аҳлидир! Ислом динидадирлар. Меърож кечасида Жаброил (алайҳиссалом) мени улар томонга олиб борди. Мен уларга Исломни тақдим қилдим. Улар мусулмон бўлиб, Аллоҳ таоло ва менга иймон

келтирдилар. Мен улардан бир кишига Ислом шартларини ўргатдим ва уни улар устидан вакилим ва халифам қилиб тайинладим.

Тўққизинчи саволнинг жавоби:

Яъжуж ва Маъжуж икки ака-укадир. Улар одам болаларидан. Бирисига Яъжуж, иккинчисига Маъжуж дейилади. Улар жуда кўп сонли қавмдир. Улар қўл теккизган ҳар бир нарсани емириб ташлайдилар.

Улар шарқ томонида яшайдилар. Кун чиқиши билан ер остига яширинадилар. Улар ёнгида бир баланд тоғ бор. Агар улар ўша тоғдан ўта олганларида, улар етиб борган ерларидаги барча ўсимликларни, дарахтларни ва ҳатто одамларни ҳам еб юборган бўлар эдилар.

Искандар Зулқарнайн улардан қутулиш учун мустаҳкам девор қурдирган.

Бу ҳикоя узундир. Қуръон оятлари билан тўлиқ тафсилот кейин келтирилади, Иншааллоҳ.

— Эски замонда бир подшоҳ бор эди. Уни Дакиянус деб аташарди. Унинг бир Шохри бор эди. Унга Есус (Тарсус) деб ном қўйишган эди. У ердаги халқнинг барчаси кофир эдилар. Дакиянусни илоҳ деб билиб, унга ибодат қилишарди. Бу воқеа Исо пайғамбар (алайҳиссалом) давридан олдин содир бўлган. Шу подшоҳнинг эътимодли одамларидан етти киши мусулмон бўлиб, яъни Аллоҳнинг ягона эканига ишониб, Дакиянусдан қочдилар. Улар бир ғорга кириб яширинишди. Аллоҳ таоло ўша ғор эшигини ёпиб қўйди. Ҳеч ким уларни кўра олмади. Уларнинг уйқуси келди ва дарҳол ухлаб қолдилар. Улар уч юз йилдан кўпроқ вақт мобайнида ўша ғорда қолдилар. Дакиянуснинг вақти ўтди. Исо пайғамбар (алайҳиссалом) келди ва ўша халқнинг кўпчилиги Исо пайғамбарга иймон келтирди, мусулмон бўлди. Кейин Аллоҳ таоло бу етти кишини уйғотди. Бу воқеа узундир. Иншааллоҳ, вақти келганда барчаси баён қилинади.

Ўн биринчи савол Асҳобу Уҳдуд ҳақидадир. Унинг жавоби шундай: Нажрон деб номланган катта бир Шаҳар бор эди. Бу Шаҳарнинг халқи ҳазрати Исо (алайҳиссалом)га иймон келтирган эди ва унинг шариатига амал қилишар эди. Ўша атрофда бир подшоҳ бор эди, уни Юсуф деб аташарди. Унинг тахаллуси Зунувас эди. Бу қаттиққўл, золим бир подшоҳ эди. Унинг қўшини жуда кўп эди. Кейин Исо пайғамбарни Аллоҳ таоло осмонга кўтарди. Унинг ҳаворийларидан бир нечта киши ўша Нажрон Шохрига келиб, халққа шундай дедилар: — "Мусо (алайҳиссалом)нинг шариати тугади. Бир пайғамбар келди. Унга Исо дейдилар. Ҳозирги кунда ҳақ дин Исо пайғамбар динидир. Мусо пайғамбар шариатини тарк қилиб, Исо пайғамбар шариатига амал қилиш керак! Мусо динига кириш ҳожатсиздир!"

Шу билан бирга, Исо (алайҳиссалом)нинг мўъжизаларидан бир қанча ақл бовар қилмас ҳодисаларни кўрсатдилар. Шу тарзда ўша қавм Исо (алайҳиссалом) динига кирди.

Лекин ўша Шаҳарда Зунуваснинг эътимодли кишиларидан бир нечтаси бор эди. Шаҳарнинг халқи уларни ушлаб, шундай дедилар: — "Сизлар ҳам бу динни қабул қилишингиз керак. Агар қабул қилмасангиз, сизларни ўлдирамыз!"

Бу одамлар эса Исо (алайҳиссалом)нинг динини қабул қилишга яқинлашмадилар. Охирида Зунуваснинг одамлари ўлдирилди. Бу хабар подшоҳнинг қулоғига етди. У қаттиқ ғазабланди, жаҳли чиқиб, ғазаб отига минди. 50 000 аскар билан уларнинг устларига юриш қилди. Шаҳарни тўлиқ муҳосара қилди. Чуқурлар қаздирди ва улар ичида оташ ёқтирди. Шаҳарнинг барча аҳолисини асирга олди. Улар чуқур ёқилган оташ ёнига олиб келинди.

— "Исо (алайҳиссалом)нинг динидан қайтинг! Агар қайтмасангиз, сизларни оловга ташлаймиз!"

Динидан қайтганларни озод қилдилар. Динидан қайтмаганларни эса ўша ёнган чуқур ичига ташлаб, ёқиб юбордилар.

Шунинг учун Асҳобу Уҳдуд деб аталганлар – ўша мусулмонларни ёққан золимлардир. Аллоҳ таоло Қуръони каримда шундай марҳамат қилган:

"Чукур казиб, уни аланга оташ билан тўлдириб, унинг атрофида ўтирган ва мўминларга динлари сабабли қилган ишқий мучалаларини томоша қилиб ўтирганларнинг ҳалок бўлиши лозим!" (Буруж сураси, 4-7-оятлар)

Қуръон Асҳобу Уҳдудга лаънат қилган. Демак, улар қазган чукур – ўша оташ ёқилган чукур эди. Бу ҳикоя узундир. Кейинроқ пайғамбарлар қиссалари зикр қилинганда, бу ҳикоялар ҳам баён қилинади.

Эндиликда ўн иккинчи саволга ва унинг жавобига келдик! Бу савол: Аллоҳ таоло дунёга нечта пайғамбар юборди? Уларнинг нечтаси расул бўлди? Қанча пайғамбар дуоси билан ўлик тирилган? Ва у тирилган авлиёлар кимлар эди?

Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам) шундай жавоб бердилар: — "Аллоҳ таолонинг 124 000 пайғамбари бор. Уларнинг 313 нафари расул, яъни уларга Жаброил (алайҳиссалом) келган ва Аллоҳ таолодан ваҳий тушган. Улардан биринчиси Одам (алайҳиссалом), охиригиси эса Муҳаммад Мустафо (соллаллоҳу алайҳи васаллам)дир."

Бу пайғамбарларнинг тўрт нафари сурёний тилида гапирар эди. Улар:

1. Одам (алайҳиссалом)
2. Шис (алайҳиссалом)
3. Идрис (алайҳиссалом)
4. Нўх (алайҳиссалом)

Тўрт пайғамбар араб тилида сўзлашган. Улар:

1. Ҳуд (алайҳиссалом)
2. Солиҳ (алайҳиссалом)
3. Шуайб (алайҳиссалом)
4. Муҳаммад Мустафо (соллаллоҳу алайҳи васаллам)

Лекин дуоси билан ўликни тирилтирган пайғамбарлардан бири Имрон ўғли Мусо (алайҳиссалом) эди.

Тирилганларнинг биринчиси – исроил фарзандлари орасидан бир киши эди, у ўлик ҳолда топилган эди. Уни ким ўлдиргани номаълум эди. Охирида Мусо (алайҳиссалом) шундай деди: — "Аллоҳ таолонинг буйруғи шундайки, мана шундай сифатдаги сигир топиб, уни сўйинг. Уни қўйруғи билан ўлган кишига уринг. Ўлик, Аллоҳ таолонинг амри билан тирилади ва уни ким ўлдирганини хабар беради."

Кейин ўша қавм Мусо (алайҳиссалом) талаб қилган сигирни топдилар ва уни сўйдилар. Уни қўйруғи билан ўликка урдилар. Ўлик тирилди ва ўзини ким ўлдирганини айтди. Мусо (алайҳиссалом) уни ушлатиб, унинг қариндошларига топширди. Улар эса ўлдирилган одамнинг ўрнига уни ўлдирдилар. Ҳақ ўз ўрнини топди. Исроил фарзандлари фитна-фасоддан хотиржам бўлдилар.

Бу қисса узундир. Иншааллоҳ, Мусо (алайҳиссалом) қиссаси келганда, бу ҳақда тўлиқ маълумот берилади.

— Эй Нух ўғли Сом! Аллоҳнинг изни билан ўз ўрнингдан тур! — деди. Шунда ер ёрилди. Сом дарҳол келди. Ҳамма одамлар Шомнинг сочи ва соқоли оқариб кетганини кўрдилар. Исо (алайҳиссалом) деди: — Эй Сом, эй Нухнинг ўғли!

Сом жавоб берди: — Лаббайк, эй Аллоҳнинг Руҳи!

Исо (алайҳиссалом) сўради: — Сен кимсан?

Сом жавоб берди: — Мен Нухнинг ўғли Шомман!

Ораларида қуйидаги суҳбат бўлди: — Айтчи, мен кимман? — Сен Аллоҳнинг пайғамбари Исосан! — Эй Сом, сен вафот қилган пайтингда соч ва соқол оқармасди. Чунки соч ва соқол оқариши Иброҳим (алайҳиссалом)дан қолган. Сенинг соқолинг қора эди!

Сом Исога жавоб бериб деди: — Сен мени чақирган вақтингда мен қиёмат қоим бўлди, деб ўйладим. Қиёматнинг кўркувидан сочим ва соқолим оқарди. — Эй Сом, агар хоҳласанг, Аллоҳга дуо қилай, сенга узок умр берсин. Бир неча кун биз билан бу дунёда қол. — Эй Аллоҳнинг Руҳи! Мен бир марта жон азобини тортдим. Яна бир марта жон азобини тортмоқни хоҳламайман. Менинг орзуйим — яна аввалги ҳолимга қайтишдир.

Бу тилакни эшитган Исо (алайҳиссалом) дуо қилди. Сом яна қабри ичига кирди, қабр тўлиқ ёпилди. Худди у ердан ҳеч ким чиқмагандай, қабр ўзининг аввалги ҳолатига қайтди. Бу ҳолатни кўрган одамларнинг кўпчилиги Исога (алайҳиссалом) иймон келтирдилар ва унинг динини қабул қилдилар.

Яна бир тирилтириш Дониёл (алайҳиссалом) замонида содир бўлган эди. Унинг асли шундай эди. Ўша вақтда катта бир Шаҳар бор эди. Унинг аҳолиси жуда кўп эди. Бир куни ўша Шаҳарга вабо кириб келди. Ҳалқ кирилиб кетмоққа бошлади. Шаҳарнинг катталари бир жойга йиғилдилар ва муҳокама қила бошладилар: — Агар Шаҳарда қолсак, ҳаммамиз ҳалок бўламиз! Келинг, қочайлик! Ишончли жойга борайлик! — дедилар.

1000 киши Шаҳардан чиқиб қочдилар. Бир фарсах йўл юришгач (кўз кўра оладиган жойгача боришгач), уларга ажал етиб келди ва уларнинг барчаси вафот этдилар. У ердаги одамлар уларнинг кўплиги сабабли уларни тупроқ остига кўмолмадилар. Охирида ўша ўликларнинг атрофига девор қурдилар. Уларнинг барчаси ўша девор ичида қолди. Бу ҳолатдан кейин йиллар ўтди. У қавм ўша ерда чириди ва тупроққа айланди. 1000 йил ўтгач, Дониёл (алайҳиссалом)нинг замони келди. Бир куни у деворни кўрди. Кенг бир ер ўраб олинган ва девор ичига олинган эди.

— Бу ерда қандай ҳикмат бор? — деди. Шунда Аллоҳ таолога дуо қилди. Ўша ўликларнинг ҳаммаси тирилди. Кейин улар дунёда кўп муддат умр кўрдилар, кўп фарзанд ва қиз кўрдилар. Охири ажал яна келди ва улар яна вафот этдилар.

Ҳозирги кунда ҳам баъзи одамлар борки, уларнинг танасидан ёмон ва ифлос ҳидлар тарқалади. Ана шулар тирилиб, қайта вафот этганларнинг авлодларидир. Улар биринчи марта вафот этганларида таналаридан чиққан ҳидлар ҳали ҳам уларнинг фарзандларидан кетмаган.

Натижада Ҳақ таоло Қуръон каримда шундай буюради: “Эй Муҳаммад! Сен кўрмадингми? Бир минг киши (1000 киши) вабодан кўркиб, ўз юртларидан чиқдилар. Аллоҳ уларга (ўлинглар) деди ва улар ўлдилар.” (Бақара сураси, 243-оят)

Бу оят ана шу воқеага далилдир.

Шундан сўнг, ўн учинчи савол — Рух нима? деган саволга жавоб берилди. Жаброил (алайҳиссалом) Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам)га шундай оятни олиб келди: “Эй Муҳаммад! Кофирлар сендан руҳ ҳақида сўрасалар, сен айт: “Рух ҳақида хабар бериш менинг ишим эмас. Рух — Аллоҳнинг амридир. Сизга бу ҳақда жуда кам нарса берилгандир.” (Исро сураси, 85-оят)

Шундан сўнг ўн тўртинчи савол келди. Бу савол шундай эди: Темир ва жўйнак кимнинг кўлида хамир каби юмшарди ва у киши улар билан хоҳлаган нарсасини ясарди?

Жавоб шундай эди: Темир ва жўйнак Довуд (алайҳиссалом)нинг кўлида хамир каби юмшарган. У, ҳар нима хоҳласа, уни оловга қўймасдан шакл бериб ясар эди. Бу Довуд (алайҳиссалом)нинг мўъжизаси эди. Шунинг учун ҳам узилмас халқалардан иборат зирҳларга “Довуд зирҳи” деб аталган.

Ҳақ таоло Қуръонда шундай буюрган: “Темирни унга хамир каби юмшоқ қилдик!” (Саба сураси, 10-оят)

Энди ўн бешинчи савол келди. Бу шундай эди: Рух-йи равон чашмаси қайси шахсни?

Бу Рух-йи равон чашмасига араб тилида “айн-ул қитр”, турк тилида “оқар жўйнак” деб аталади. Бу жўйнак Аллоҳ таоло томонидан Сулаймон (алайҳиссалом) учун бўйсунидирилган эди.

Ривоят қилинади: Бу оқар жўйнак ирмоғи Сулаймон (алайҳиссалом) учун ҳар ойда уч кун оқар эди. Сулаймон (алайҳиссалом) ундан нима хоҳласа, уни ясар эди.

Қуръони каримда шундай дейилади: “Эримиз жўйнак чашмасини Биз Сулаймон учун оқиздик.” (Саба сураси, 12-оят)

— “Агар қайтишни хоҳласак ҳам, ҳеч бўлмаганда ушбу қалъанинг атрофини айланиб чиқайлик. Балки бирор белгини топармиз ва уни Абдулмаликка хабар қилайлик!” — дедилар. Ҳар қанча излашмасин, ҳеч қандай из топа олмадилар.

Фақатгина қалъа деворининг бир жойида тошга ўйиб ёзилган қуйидаги шеърни кўрдилар. Ҳар бир сатрда қуйидаги сўзлар бор эди:

"Эй кучига ва умрига ғурурланган киши, билиб қўй, дунё ҳеч кимга қолмайди. Ким келиб кетган бўлса, бойлиги ёки қўшини кўплиги билан қолмаган. Бу дунё бойлиги ва аскар кўплиги билан ҳатто Сулаймонга ҳам қолмаган! Довуд ўғли Сулаймон мен эканимни билинг! Мен Аллоҳдан қўрғошиндан оқадиган булоқ сўрадим! Роббим менга уни берди ва мен уни бу хароб жойга қўйдим. Мен бу қалъани девлар ва париларга кўрдирдим. Қамиши бакрдан эди, ғишти эса ёқутдан, Қалъа энг қимматбаҳо тошлар билан безатилган! Бу аниқ бир ҳақиқатки, буни ҳар ким англаши керак! Кўзлар юмилар, дунё ҳеч кимга қолмайди! Мулк фақат Аллоҳники, у хоҳлаганини беради ва хоҳлаганини олади! Эй мусофир, маслаҳатим олдида бир оз тўхта! Ибрат ол, ўйла, бу тошнинг ёзиғи олдида бир мулоҳаза қил!"

Энди ўн олтинчи саволнинг жавобига келдик:

— "Дунёда ким Аллоҳ таоло билан шериклик даъво қилди?"

Ҳазрати Муҳаммад (соллаллоҳу алайҳи васаллам) жавоб бериб шундай дедилар: — "Бу иддаони қилган Шаддод ибн Оддир. Ўша вақтда дунё шарқдан ғарбгача унинг ҳукмронлиги остида эди. Жаҳон подшоҳларининг барчаси унинг қўл остида бўлган. У ўз кучига ва салтанатига мағрур бўлиб, Аллоҳ таоло билан шериклик даъво қилди. Аллоҳнинг жаннати каби дунёда бир жаннат ясади."

Шу пайт Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам)дан сўрадилар: — "Эй Аллоҳнинг Расули! Бу Шаддод қандай одам эди? У ясаган жаннат қаерда? У қандай нарса эди?"

Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам) шундай жавоб бердилар: — "Шаддод, Од қавмининг фарзанди эди. Аллоҳ таоло улардан кучлироқ қавмни ер юзида яратмаган. Улар қурган биноларни дунёда ҳеч ким қурмаган. Аллоҳ таоло Қуръоннинг ичида уларни шундай зикр қилган:

"Эй Муҳаммад! Раббинг Од қавмига ва Ирам қавмига қандай иш қилганини кўрмадингми? Уларни қандай азобга гирифтор қилганини билмадингми? Ўша устунли Ирамга!" (Фажр сураси, 67-оят)

Бу Ирам — Од қавмига мансуб бўлган Шаддоднинг исми эди.

Кейин Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам) шундай давом этдилар: — "Бу Шаддод кофир бўлди. Аллоҳ таолонинг ягона эканини инкор қилди: — "Мен Аллоҳни танимайман, билмайман!" — деди.

Шунда Аллоҳ таоло унга Ҳуд (алайҳиссалом)ни пайғамбар қилиб юборди. Ҳуд (алайҳиссалом) уни иймонга чақирарди. Унга шундай дейди: — "Аллоҳ таолонинг буйруғига итоат қилгин, шунда у сени охиратда жаннатига киритади!"

Шаддод эса: — "Жаннат қандай нарса?" — деб сўради.

Ҳуд (алайҳиссалом) шундай жавоб берди: — "Аллоҳ таоло жаннатни ўзининг иймон келтирган ва итоат қилган бандалари учун яратган. Ҳар кимки Аллоҳ таолони ягона деб билса ва пайғамбарларига иймон келтирса, Аллоҳ таолонинг буйруғига итоат қилса, Роббимиз уни охиратда жаннатига киритади!"

Шаддод эса ғурур билан шундай деди: — "Эй Ҳуд! Сенинг Роббинг охиратдаги жаннатидан фахрланса, мен ҳам бу дунёда бир жаннат ясайманки, у сенинг Роббингнинг жаннатидан кўра улуғроқ ва яхшироқ бўлсин! Менинг бир ўринбосарим бор. Унга буйруқ берсам, сенинг Роббинг билан уруш олиб боради!"

Шаддоднинг мамлакатда бир золим одам бор эди. У жуда золим эди. Аллоҳ таоло ундан кўра катта золимни яратмаган. Унинг исми Ивеч эди.

— "Ивеч энг катта золим эди. Унинг бўйи шу қадар баланд эдики, агар у тик турса, боши булутларга теккарди. У денгизнинг тубига қўлини суқиб, балиқни тутиб оларди. Қуёшга тутарди. Қуёш иссиғидан балиқ қизарарди. Кейин уни ейиш учун тайёрларди!"

— "Нух (алайҳиссалом) тўфони келган вақтда бутун дунё сувга ботди. Баланд тоғларнинг устидан 40 тўшак баландликкача сув кўтарилди."

— "Лекин бу сув Ивечнинг тиззасигагина етган эди!"

— "Ивеч туғилган пайтда, Одам (алайхиссалом) ҳали тирик эди. Ва ҳатто Мусо (алайхиссалом) замониғача ҳам у тирик бўлган!"

— "У 3600 йил умр кўрган. Ва ниҳоят, Мусо (алайхиссалом) даврига етган пайтида Исроил фарзандларидан 50 000 аскар тўпланди. Мусо (алайхиссалом) бу аскар билан Ивечга қарши жанг қилиш учун йўлга чиқди."

— "Ивеч бунни эшитиб, ўз аскарларининг сонига назар солди. Кейин ердан катта бир тошни суқиб олди. Бошининг устига қўйди. Бу тошни Мусо (алайхиссалом) ва унинг аскарларининг устидан отишни ва ҳаммасини бирданига ҳалок қилишни хоҳлади."

— "Мусо (алайхиссалом) Ивечни кўриб, Аллоҳ таолога дуо қилди. Аллоҳ таоло унинг дуосини қабул қилди. Кичкина бир қушга буйруқ берди. У қуш Ивеч кўтарган улкан тош устига ўтирди. Унинг нозик бурни билан у тошга тешик очди. Тош ҳалқа каби Ивечнинг бўйнига тушиб кетди."

— "Ивеч бу ҳолга ҳайрон бўлиб қолди. Кейин Жаброил (алайхиссалом) Мусо (алайхиссалом)га келиб: — "Эй Мусо, кел! Ивеч билан жанг қил! Ғалаба сенинг бўлади!" — деди."

— "Мусо (алайхиссалом) ўз асосини олди ва Ивечнинг устига борди. Аллоҳ таоло унинг қўлига куч берди. У асосини Ивечнинг оёғига урди. Ивеч йиқилиб, ҳалок бўлди."

Бу қисса узундир ва шунга ўхшаш тафсилотлар бор. Қисқа қилиб айтганда, Шаддод Аллоҳ билан шериклик даъво қилиб, охир-оқибат ҳалок бўлди.

— Фақат, Шаддод Ҳуд (алайхиссалом)нинг сўзига қулоқ солмас эди. Вақт етганида бу Ирам боғи тўлиқ барпо бўлди. Од ўғли Шаддод 100 000 киши билан ўз жаннатини кўришга йўл олди. У етмоқ учун бир манзил йўл қолганда бир кийик кўрди. Бу кийик унга жуда ёқди. Чунки бу кийик кумушдан, унинг шохлари олтиндан, кўзлари якутдан, оёқлари дурдан ясалган эди. Шаддод бу кийикни кўриб, унинг ортидан отини ҳайдади. Бироз вақт уни таъқиб қилди.

Лекин у аскаридан жуда узоқлашди. Ки-йик ҳам йўқолиб кетди. Бир отлиқ киши келаётганини кўрди. У отлиқ Шаддодга деди: — Эй Аллоҳнинг ожиз қули! Сен бу тупроқ устида юрасан, саёҳат қиласан-у, бирор марта "Мен ўламан" деб айтмайсан.

Шоҳ бу сўзларга жаҳл қилди. Уни сўради: — Сен кимсан?

У киши жавоб берди: — Мен ўлим фариштасиман!

Шаддод сўради: — Нима хоҳлайсан?

Ўлим фариштаси деди: — Сенинг жонингни олишни хоҳлайман!

Шаддод: — Бир лаҳза муҳлат бер! Бу ерни яратдим, бир бор кўрай! — деди.

Ўлим фариштаси: — Аллоҳ таолонинг амри йўқ! — деди.

Шаддод илтижо қилди: — Ҳеч бўлмаганда аскаримгача етай!

Лекин яна жавоб олди: — Ҳеч қандай ижозат йўқ!

Шу билан ўлим фариштаси унинг жонини олди. Шаддод отидан ерга йиқилди.

Аскарига эса қора бир булут тушди. Дунёни қоронғулик қоплади. Бирданга катта бир шамол кўтарилди. Бу қаттиқ ва совуқ Сарсар шамоли эди.

Қуръонда ҳам шундай буюрилган: "Од қавми ҳеч ким тўхтата олмайдиган музлатувчи шамол билан ҳалок қилинди." (Ҳаққа сураси, 6-оят)

Шу билан Шаддод билан бирга йўл олган 100 000 киши ҳам бу жаннатни кўрмасдан ҳалок бўлдилар. У жаннатни ҳеч бир киши кўра олмади.

Ҳазрат Расулulloҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам) бу ҳикояни шу тарзда баён қилганларида, у яҳудий раҳбарлари: — Тўғри айтдинг, ё Муҳаммад! — деб, бир овозда дедилар. Биз ҳам бу қиссани шундай ўргандик!

Муовия ибн Абу Суфъндан ривоят қилинганидек, унинг халифалик даврида бир киши бор эди. Унинг исми Абдуллоҳ ибн Килаба эди.

Бир куни унинг туяси йўқолди. Уни излаётганида тасодифан Шаддоднинг жаннатига тушиб қолди.

Бу ер ажойиб бир жой эди, у бунга ҳеч бир дунё боғларига ўхшатмади. Ҳайратда қолди: — Мен девона бўлиб қолдимми?

Шундай деб, ўзини девона деб ўйлади. Қувонганидан ўзини ерга отди. Олтин ва кумушларга қўл урди. Олтиндан, кумушдан ва гавҳарлардан бир қанча нарсаларни олди.

Катта машаққат билан ўша ердан чиқиб, ўз Шохрига қайтди.

Олган гавҳарларини Халифа Муовиянинг ҳузурига олиб борди. Ўз бошидан кечирган воқеани баён қилди.

Халифа Муовия у гавҳарларга қаради. Уларнинг устидан кўп вақт ўтиб кетгани ва ҳаммасининг бузилиб кетганини кўрди.

Бу ишлатиб бўлмас нарсалар эди. Олтин ва кумушни билишар эди, лекин бу нималигини билолмадилар.

Бу гавҳарларни олов устига қўйдилар. Шу пайт амбар ва мушк ҳиди тарқади.

Бу ҳидлар Ирам боғининг гавҳарларидан эканини англадилар.

Шу заҳоти ўша одамга кўп одамлар югуриб келишди.

Халифа Муовия деди: — Боринглар, у ердаги гавҳарларни олиб келинглар!

Абдуллоҳ ҳам ўша одамларни олиб борди.

Бу жойни қанча изласалар ҳам, у боғдан бирон из, бирон белги тополмадилар.

Умидсиз қолиб, яна Шаҳарларига қайтдилар.

Бу хабарни Муовияга етказдилар. У ҳам бу ҳолатдан ҳайратда қолди.

Ривоят қилинишича, Арабистон жанубида Ҳадрамут деб аталган ҳудудда Ғифл ибн Азла деган бир қозй бор эди.

Ҳадрамут кенг бир мамлакат эди.

У аскарлар Шаддоднинг жаннатини тополмай, қайта келганларида, бу қозй Муовияга хабар юборди:

— Ё Муовия! Мен болалигимда эдим. Отамдан шундай эшитгандимки, Ҳадрамут Шохрининг ғарб томонида бир ғор бор. У ғорнинг эшиги денгизга қарайди. Шаддоднинг қабри ўша ғор ичидадир.

Қозйнинг бу сўзлари халқ орасида тарқади. Улар ҳам эшитдилар ва унинг ортидан тушдилар.

Ёруғлик олиб, ғорни излашга тушдилар.

Ќорни топдилар. Чирок ёқиб ичига кирдилар. Бир қанча йўл юрганларидан сўнг чироклари сўнди.

Қоронғуда қолдилар. Баъзилари: — "Қайтайлик!" — дедилар.

Бошқалари эса: — "Юринглар, олдинга бориб кўрамиз, аҳволимиз қандай бўларкин?" — дедилар.

Шу тарзда олдинга юришга қарор қилдилар.

Охирида бир ёруғликка дуч келдилар.

У тошдан ёнилган бир уй эди. Юз аршин баландликда эди.

Ичида тошдан ясалган бир тахт бор эди.

У тахт устида бир одам орқасига ётқизилган эди. Атрофига саноксиз олтин, кумуш, якут ва турли гавҳарлар солинган эди.

Унинг устидан тилла ва кумуш иплардан тикилган тўн ёпилган эди.

Улар бу тўнга қўл теккизганларида, ҳаммаси чириб, тупроққа айланганини кўрдилар.

Қимматли тошлар ва гавҳарлар бузилиб кетган эди.

Йостиқ устида бир тилла тахтача бор эди.

Уни олиб чиқмоқчи бўлдилар, лекин чиқиш йўлини тополмадилар.

Охирида қимматли тошларни қўйиб, тилла тахтачани кўтариб, уни ғор эшигидан улоққан ёруғликка тутдилар.

Тахтача устида шундай сатрлар бор эди:

Эй узоқ умр ва қудрат билан фахрланганлар! Эй молу давлат ва қўшин билан мағрурланганлар! Мендан ибрат олингларки, мен Од ўғли Шаддодман! Қудрат ва мулк билан отим ёйилган!

— "Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи васаллам) шундай жавоб бердилар:

— "Дунёда илк бор бутга сиғинишни ким бошлаган?"

Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам) шундай жавоб бердилар:

— "Ер юзида илк бор бутга сиғиниш Кўнуш ибн Номга тегишлидир. У Нух (алайҳиссалом)нинг замонида яшаган одамлардан бири эди. У бутлар ясаб, уларга сиғинишни бошлади. Бу ҳол шундан келиб чиққан эдики, Нух (алайҳиссалом) ўз қавмини иймонга чақирар ва уларни ширкдан қайтаришга уринарди. Аммо улар унинг сўзларини инкор қилар, ўзлари яратган бутларга сиғинишни афзал кўрар эдилар."

— "Ушбу бутпарастлик шундай тарқалдики, одамлар ўзларининг қўллари билан ясаган тошлар ва ҳайкалларга сиғинишни бошладилар. Улардан энг машҳури Вад, Сувоъ, Йағус, Йаук ва Наср бутлари эди. Ушбу бутларнинг номи Қуръоннинг Нух сурасида зикр қилинган:"

"Ва: «Хеч қачон худоларингизни тарк қилманглар. Вад, Сувоъ, Йағус, Йаук ва Насрни ҳам ташлаб қўйманглар», дедилар." (Нух сураси, 23-оят)

— "Бу бутлар аввалида солиҳ одамларнинг хотираси сифатида яратилган эди. Аммо вақт ўтиши билан одамлар уларни муқаддаслаштириб, уларга сиғиниб кетдилар. Уларга қурбонликлар келтирдилар ва уларни ёрдам сўраб чақирдилар. Бундай бидъат ва ширк шу даражада ёйилдики, Аллоҳ таоло Нух (алайҳиссалом)ни уларни ҳақ йўлга чақириш учун пайғамбар қилиб юборди."

Яҳудийлар: — "Рост гапирдинг, эй Муҳаммад! Бу ҳақда Тавротда ҳам шундай ёзилган!" — дедилар.

— "Бундан кейин йигирма учинчи саволга ўтилди. Бу савол шундай эди: "Ер юзида биринчи бўлиб масжид қурган ким?"

Муҳаммад (соллаллоҳу алайҳи васаллам) шундай жавоб бердилар:

— "Ер юзида биринчи бўлиб масжид қурган одам Одам (алайҳиссалом)дир. У Аллоҳ таолонинг буйруғи билан аввал Байтуллоҳни қурди. Бу ҳақда Қуръони Каримда шундай марҳамат қилинади:"

"Дарҳақиқат, одамлар учун қурилган биринчи уй – Беккадаги муборак (Каъба)дир. У оламлар учун ҳидоятдир." (Оли Имрон сураси, 96-оят)

— "Одам (алайҳиссалом) Каъбани қурди ва у ерда Аллоҳ таолога ибодат қилди. Кейинчалик Нух (алайҳиссалом) замонида топон содир бўлди ва Каъба хароб бўлди. Бир неча асрлар ўтиб, Аллоҳ таоло Иброҳим (алайҳиссалом) ва унинг ўғли Исмоил (алайҳиссалом)га уни қайта тиклашни буюрди."

Яҳудийлар яна: — "Рост гапирдинг, эй Муҳаммад! Бу ҳақда Тавротда ҳам шундай ёзилган!" — дедилар.

— "Бундан кейин йигирма тўртинчи саволга ўтилди: "Ер юзида илк бор ким қон тўкди?"

Муҳаммад (соллаллоҳу алайҳи васаллам) шундай жавоб бердилар:

— "Ер юзида илк бор ноҳақ қон тўккан одам Қобил эди. У ўз укаси Ҳобилни ўлдирган эди. Бу ҳақда Аллоҳ таоло Қуръонда шундай зикр қилади:"

"Уларнинг ҳикояларини ҳақиқат билан ўқи. (Эй Муҳаммад!) Одамнинг икки ўғлининг воқеаси ҳақида сўзла. Улар (Аллоҳга) қурбон келтирган эдилар. Бириники қабул қилинди, иккинчисиники эса қабул қилинмади. У: «Албатта, мен сени ўлдираман!» деди. У эса: «Аллоҳ тақводорлардан қабул қилади», деди." (Моид сураси, 27-оят)

— "Қобил Ҳобилни ўлдиргач, унинг жасадини нима қилишни билмай ҳайрон бўлди. Шунда Аллоҳ таоло унга ибрат бўлиши учун ерни қазиб, бир ўликни кўмаётган қуённи юборди. Қобил шундан ибрат олиб, укасини кўмди. Шу тариқа ер юзидаги биринчи ноҳақ қон тўкиш содир бўлди."

Яҳудийлар яна: — "Рост гапирдинг, эй Муҳаммад! Бу ҳақда Тавротда ҳам шундай ёзилган!" — дедилар.

Шундай қилиб, савол-жавоблар давом этди. Ҳар бир саволга Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам) мукаммал жавоб бериб, уларни Тавротдан олиб келган далиллари билан тасдиқладилар. Яҳудийлар эса унинг ҳар бир жавобини тасдиқлаб, сўнгида унинг ҳақ пайғамбар эканлигини тан олдилар."

— "Бу Жамшиддан қолди!" — деди. Жамшид шундай бир подшоҳ эдики, бутун дунёга ҳукм ўтказган, сўзи ўтган эди.

Ривоят қилинишича, дунёда ўша замонларда ундан гўзалроқ киши яратилмаган эди.

У қоронғу кечада юрса, унинг юзи нуридан юрган жойлари ёритилар эди.

Ажам тилида "шид" ёруғлик ва қуёш маъносига келар эди. Шунинг учун унга Жамшид деб ном бердилар.

Ривоят қилинишича, бу Жамшид 1000 йил подшоҳлик қилди.

Бу 1000 йил ичида бирор марта боши оғрмади. Бирор марта ҳам касал бўлмади. Дилига ташвиш, ғам келмади. Бу нарсадан кейин унинг дилига васваса тушди. У ўзини мағрур тутди. Бу сабабли шайтон унинг қалбига йўл топди.

Кейин у қалбида шундай фикрга тушди: — Агар мен оддий одам бўлганимда, 1000 йил ичида бир марта бўлса ҳам касал бўлар эдим. Бу дунё менинг хоҳишимга кўра бўлди. Демак, мен одамзоддан эмасман!

Бир куни, пешин вақтида шуни ўйлаб ўтирар эди. Бирдан Аллоҳнинг лаънатида учраган шайтон унинг деризасидан кириб келди.

Шайтон Жамшиднинг рўпарасига ўтирди.

Жамшид бошини кўтариб, уни кўрди ва сўради: — Сен кимсан?

Иблис жавоб берди: — Мен фариштаман. Мени осмондан сенга юборишди!

Жамшид сўради: — Осмон фаришталари мен ҳақимда нима дейишади?

Шунда Иблис чуқур нафас олди ва шундай деди: — Эҳ, сен ўзинг ким эканлигингни билсанг эди!..

Жамшид шунда: — Мен кимман? — деб сўради.

Иблис эса: — Сен Ернинг ва Осмоннинг худосисан! Бу одамларни сен яратгансан. Мен сенга бу ҳақиқатни айтиш учун келдим. Шунда сен бу дунёнинг ишларини тўғри йўлга бошлайсан! Яхшилик қиласан. Кейин мен сени осмонга олиб бораман. Сен осмон ишларини ҳам тузатасан. Барча фаришталар сени кутиб туришибди. Сенинг юзингни кўришни хоҳлашмоқда!

Жамшид: — Сен бу гапларни нега айтяпсан? Менинг осмон худоси эканлигим қаердан маълум? — деди.

Иблис: — Бу шундан маълумки, ҳеч бир яратилган инсон фариштани кўролмайди!

Қолбуки, сен мени кўряпсан! Иккинчиси эса: сен подшоҳсан, бир марта ҳам касал бўлмадинг. Сени бошинг оғрмади. Сенинг дилинга ғам тушмади. Сенга ҳеч бир душман ғолиб бўлолмади. Худо бўлмаган инсон шундай бўладими? Шайтон шу сўзлар билан Жамшидни тўлиқ ишонтирди. Жамшид: — Сен қандай тадбир ўйлаяпсан? Бу ҳақиқатни халққа айтайлик! — деди.

Иблис эса: — Фармон бер! Бир саҳрода 1000 юк қуруқ ёғоч йиғишсин. Бу ёғочни ёқишсин. Ҳамма одамларни у ерга йиғишсин.

Тиллоғчиларга буюр, улар жар солишсин: — "Эй халқ! Бугундан бошлаб худойингиз Жамшиддир. Ернинг ҳам, осмоннинг ҳам худоси удир. Унга сажда қилиш вожибдир!"

Сажда қилмаган одамни, қаршилик қилиб саждадан бош тортганни шу оловда ёқишсин. Ишонч келтирганлар, сажда қилганларни яхши тут. Сажда қилмаганларни оловга ташла!

Шундай қилиб, халқ сенга бўйсунди!" Жамшид бу тадбирни маъкул топди. Фармон берди. Бир саҳрода катта бир олов ёқилди. Барча халқни у ерга йиғдилар. Неча бегуноҳ инсонлар, дарвишлар кофирлик қилмаганлари учун оловда ёқилди.

Қолган халқни эса йўлдан оздирдилар. "Жамшид худодир!"

Шундай деб, унга сажда қилдирдилар, ибодат қилдирдилар. Жамшиднинг бешта муҳим вазири бор эди. Уларга отлар, катталар, туялар, чорва ва кўп аскарлар берди.

Уларни узоқларга юборди. Улар ҳам бошқа халқларни мана шу ботил динга чақирдилар. Шундай қилиб, Иблиснинг таълимоти билан олтиндан, қумушдан ва турли гавҳарлардан Жамшид киёфасида беш одам ясадилар. Бу беш ҳайкални беш вазирга бердилар.

Биринчи навбатда ёши катта, кучсиз ва заиф бўлган одамларга шундай дедилар: — "Бу суратлар Жамшиднинг суратларидир, унинг дўстларидир. Кимки унинг олдида бора олмаса, шу суратга сажда қилсин! Шунда худди Жамшиднинг ўзига сажда қилгандек бўлади!" Шу йўл билан бутун дунё халқини йўлдан оздирдилар.

Кўп йиллар ўтди. Бу халқ ушбу ботил динда қолдилар. Кейинчалик Жамшид ҳалок бўлди. Жонини дўзахга топширди.

Бу вазирлар ҳам вафот этдилар. Бу ҳайкаллар эса одамларнинг қўлида қолди. Одамлар бу диндан воз кечмадилар. Бу вазирлар ҳайкалларни ўзлари билан олиб кетган эдилар. Бу вазирлардан бирининг исми Йағус, бирининг исми Йаъук, бирининг исми Наср эди.

Кейин улар вафот этгач, уларнинг исмларини бу ҳайкалларга қўйдилар.

Улар бу бутларга улкан ҳурмат кўрсатдилар.

Худо деб, уларга ибодат қилишда давом этдилар. Бу ҳолатдан сўнг Аллоҳ таоло Нух (алайҳиссалом)ни юборди. Нух (алайҳиссалом) уларни ҳақ динга даъват қилди. — "Бутларга ибодат қилишни тўхтатинг!" Бироқ улар Нух (алайҳиссалом)га ишонмадилар.

Бу бутлардан воз кечмадилар. Бу ҳақда Қуръони каримда шундай баён қилинган: "Бу худоларингизни ташлаб қўйманглар! Вад, Суваъ, Йағус, Йаъук ва Насрдан ҳеч қачон воз кечманглар!" (Нух сураси, 23-оят)

Мана, бутпарастликнинг илдизи ва бошланиши шу ердан қолди.

— "Иблиснинг фикри нотўғри бўлиб чиқди. Аллоҳ таоло Одамни ер юзига халифа қилди ва унга илму ҳикматни берди. Натижада, Иблиснинг ўйлагани тескарисини бўлди ва у охир-оқибат маломатга қолди."

— "Шу билан йигирма саккизинчи саволнинг жавоби яқунланди. Кейинги саволга ўтилди: "Аллоҳ таоло Одам (алайҳиссалом)ни қандай яратди?"

Муҳаммад (соллаллоҳу алайҳи васаллам) шундай жавоб бердилар:

— "Аллоҳ таоло Одам (алайҳиссалом)ни топроқдан яратди. Бу ҳақда Қуръон-ул Каримда шундай марҳамат қилинади:"

"Биз инсонни қуруқ ва қотиқ топроқдан яратдик." (Ҳижр сураси, 26-оят)

— "Аллоҳ таоло топроқни олди, унга сувни қўшиб, лой қилди. Кейин бу лойни шаклга келтириб, муайян вақт уни қуриштишга қўйди. Кейин эса унга Рухдан пуфлади ва Одам (алайҳиссалом) тирик бўлиб юрадиган, сўзлашадиган, англайдиган бир мавжудотга айланди."

— "Аллоҳ таоло барча мавжудотларга буйруқ берди:

"Агар Мен уни яратсам ва унга Рухимдан пуфласам, сизлар унинг олдида саждага тушинглар!" (Сод сураси, 72-оят)

— "Бу буйруқни эшитган барча фаришталар Одам (алайҳиссалом)га сажда қилдилар. Фақат Иблис бу буйруқни инкор қилиб, такаббурлик қилди ва Аллоҳнинг ҳузуридан ҳайдалди."

— "Шунингдек, Аллоҳ таоло Одам (алайҳиссалом)га барча нарсаларнинг номини ўргатди ва уни илм билан шарафлантирди. Бу ҳақда Қуръонда шундай марҳамат қилинади:"

"Аллоҳ Одамга барча нарсаларнинг номини ўргатди. Кейин уларни фаришталарга кўрсатиб: "Ҳақ гапингиз рост бўлса, Мана шу нарсаларнинг номини айтинглар", деди." (Бақара сураси, 31-оят)

— "Фаришталар бу нарсаларнинг номини билмас эдилар, шунинг учун улар Аллоҳнинг илмидан ожизликларини тан олдилар. Кейин эса Аллоҳ таоло Одам (алайҳиссалом)га:

"Эй Одам! Уларнинг номларини хабар бер!", деди. Одам уларнинг номларини хабар берганидан сўнг, Аллоҳ: "Сизларга айтмадимми? Мен осмонлар ва ернинг сирларини биламан ва сизларнинг ошкор қилганингиз ҳамда яширганингизни ҳам биламан!", деди." (Бақара сураси, 33-оят)

— "Шу билан Аллоҳ таоло Одамни ер юзига халифа қилиб, унга илм ва ҳикматни ато қилди. Шунингдек, уни жаннатга жойлаштирди ва у ерда яшаши учун Ҳавво онамизни яратди."

— "Шу билан йигирма тўққизинчи саволга ҳам жавоб берилди. Кейинги савол шундай эди: "Одам (алайҳиссалом) қанча умр кўрди?"

Муҳаммад (соллаллоҳу алайҳи васаллам) шундай жавоб бердилар:

— "Одам (алайҳиссалом) 1000 йил умр кўрди. Бу ҳақда хабар берилган ҳадислар мавжуд."

Яҳудийлар бу жавобни эшитиб: — "Рост сўзладинг, эй Муҳаммад! Бу ҳақда Тавротда ҳам шундай ёзилган!" — дедилар.

— "Шу билан уларнинг савол-жавоблари тугади ва ҳамма жамланганлар Муҳаммад (соллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг ҳақ пайғамбар эканини тушуниб етдилар."

Ҳазрат Пайғамбар (саллаллоҳу алайҳи васаллам) бу саволларга жавоб берганларида, ўша яҳудий уламолари шундай дедилар: — "Ҳақиқатни айтдинг, ё Муҳаммад! Нима жавоб берган бўлсанг, ҳаммаси ҳақдир.

Сен айтган нарсалар Тавротда ҳам шундай ёзилган.

Сен ҳақ пайғамбарсан. Сени инкор этганлар эса кофир кимсалардир!"

Бу бешта олим ҳам имон келтириб, мусулмон бўлдилар.

Абў Жаҳл бу ҳолни кўриб, девона ит каби ғазабланди.

— "Сиз Муҳаммад билан тил бириктирибсиз!"

Муҳаммад сизни йўлдан оздирибди!"

Шундай деб югуриб кетди.

Унинг ортидан у билан бирга бўлган кофирлар ҳам кетдилар.

Лекин кўпчилик одамлар имон келтирдилар.

Ҳазрати Одам (алайҳиссалом)нинг яратилиши

Аллоҳ таоло Одам алайҳиссаломни яратишни ирода қилганида, Жаброил алайҳиссаломни Ерга юборди.

— "Бор, Ердан бир мушт тупроқ олиб кел!"

Аммо ҳар хил тупроқ турларидан бўлсин: курук тупроқ, нам тупроқ, қора, қизил, сариқ, кўк, оқ, шўр ва ширин тупроқ бўлсин.

Шунда инсонларни ана шундай турли тупроқлардан яратаман!"

Жаброил алайҳиссалом Ерга тушди.

Бу ҳозир Каъба турган жой эди.

Ердан тупроқ олай деб турганида, Ер силкиниб, унга гапирди: — "Сен нима хоҳлаяпсан?"

Жаброил алайҳиссалом: — "Сендан бир мушт тупроқ оламан."

"Уни Аллоҳ таолога олиб бораман. Аллоҳ таоло ундан бир халқ яратади."

Шунда Ер деди: — "Эй Жаброил! У яратилади, аммо Аллоҳга итоат қиладими ёки осий бўладими, билмайман.

Агар у итоатсиз бўлса, Аллоҳ ҳаққига, мендан тупроқ олма!"

Жаброил алайҳиссалом Ернинг илтимосини ҳурмат қилиб, ортга қайтди.

Тупроқ олмади.

Аллоҳ таолонинг ҳузурига бориб: — "Ё Раб! Сен билурсанки, Ер Сенинг номингга қасам ичди. Шунинг учун ундан тупроқ олмадим!"

Аллоҳ таоло кейин Микоил алайҳиссаломни юборди.

Ер Микоилга ҳам қасам ичди.

Сўнгра Исрофил алайҳиссалом юборилди.

Ер Исрофилга ҳам қасам ичди.

Шундан сўнг Азроил алайҳиссалом юборилди.

Ер Азроилга ҳам қасам ичди.

Аммо Азроил алайҳиссалом деди: — "Аллоҳ ҳаққига, сенинг қасам ичишинг билан Аллоҳ таолонинг амридан четга чиқмайман!"

Шундай деб, Ерга бир мушт сурди.

Ҳар хил рангдаги тупроқларни олди: сарик, қизил, қора, оқ, кўк, яшил, нам, ботқоқ, курук тупроқ ва қум олиб кетди.

Шунинг учун Одам болалари ҳар хил бўладилар.

Кимдир яхши хулқли, кимдир ёмон хулқли.

Аллоҳ таоло бу ҳақда Қуръони каримда шундай хабар беради: "Дарҳақиқат, Биз Одамни оқ ва мусаффо ботқоқдан яратдик." (Саффат сураси, 11-оят)

Қуръони каримда яна шундай буюрилди: "Биз, албатта, одамни курук ботқоқдан, шаклга кирган лойдан яратдик." (Ҳижр сураси, 26-оят)

Ҳамеъ ўша ботқоқдирки, у қора сув остида бўлади.

Салсол эса шу ботқоқдирки, унинг шакли кетган, қуёш уни қуритган ва уни ярилтирган.

Шундай қилиб, устидан юрилса, темир каби товуш чиқаради.

Бошқа бир оятда шундай буюрилди: "Биз Одамни тупроқнинг хулосасидан ва пок ботқоқдан яратдик. Кейин уни нутфа қилиб, қароргоҳда қарор топтирдик." (Муъминун сураси, 12-оят)

Сулола шундай тупроқ туридирки, оқ ва мусаффо ботқоқдир.

Қўлда сиқилса, бармоқлар орасидан чиқиб кетади.

Бошқа бир олимлар: — "Одам курук тупроқдан яратилган. Унда оқ, қора, қизил ҳар хил ранглар бор!" — деганлар.

Аллоҳ таоло шундай буюрди: "Биз сизларнинг аслларингизни тупроқдан яратдик." (Ҳаж сураси, 5-оят)

Шундан кейин у тупроқ ботқоққа айланди.

Оқ ва мусаффо ботқоқ шаклини олди.

Кейин у ботқоқ бир муддат қолдирилди.

Узоқ вақт ўтиб, у қорайди.

Шаклга кирган ботқоқ бўлди.

Кейин бу ботқоққа қуёш нурлари тушди.

Қуриди.

Салсол ҳолатига келди.

Шундан кейин бир шакл ҳосил бўлдики, бугунги Одам болалари айнан шу шаклдадир.

Бу кўринишдаги нарса ўша вақтгача ҳеч қачон кўрилмаган эди.

Наҳ анги́на фаришта, на жин, на ёввойи ҳайвонлар бу нарсани кўрган эди.

Одам алайҳиссаломнинг бўйи Ердан осмонгача етар эди.

Унинг жасади, бугунги Каъба турган жойда ётган эди.

Ким унинг ёнидан ўтса, фаришта бўладими ёки жин, унинг жасадига қараб ҳайрон қолар эди.

Бир куни Иблис Одам алайҳиссаломни кўриш учун келди.

У оёғи билан уриб кўрди.

Одам алайҳиссаломнинг жасади қуриб қолган эди.

Салсол ҳолатига келган эди.

Жасаддан товуш чиқди.

Иблис бу ҳолга ҳайрон бўлди!

Кейин у жасадга қараб турди.

Унинг ичи бўш эканлигини кўрди.

У оғзидан кириб, қорни ичида айланди.

Кейин бурни томонидан келди.

Кейин бошининг ичига кириб, миясида айланди.

Шундан кейин ташқарига чиқди.

Бу ҳолни кўрган фаришталар Иблисдан ҳайратда қолишди.

Чунки у ўша пайтда фаришталарга ҳукмдор эди.

Иблис Одам алайҳиссалом ҳақида шундай деди: — "Бу махлуқ ҳеч бир нарса эмас.

Агар Аллоҳ таоло унга Ерни берса, биз бориб уни ҳам Ердан ҳайдаб чиқарамиз, худди Жаннни (жинларни) Ердан ҳайдаганимиздек!"

Фаришталар шундай жавоб бердилар: — "Жаннга биз нима қилган бўлсак, Аллоҳ таолонинг изни билан қилдик.

Сенинг буйруғинг билан эмас!

Бу Ер – Аллоҳ таолонинг мулкидир.

У кимга хоҳласа, шунга беради."

— "Шу билан бирга, Аллоҳ таоло Одам (алайҳиссалом)ни ер юзига юборди ва унга шундай марҳамат қилди:

"Эй Одам! Сен ва жуфтинг жаннатда яшаинглар. У ерда хоҳлаган нарсангни ейинглар. Лекин бу дарахтга яқинлашманглар. Акс ҳолда золимлардан бўлиб қоласизлар!" (Бақара сураси, 35-оят)

— "Одам (алайҳиссалом) жаннатда беш юз йил қолди. Бу дунё йили ҳисобида. Чунки жаннатдаги бир кун бу дунёдаги минг йилга тенгдир."

— "Лекин Иблис уларга васваса қилиб, шундай деди:

"Эй Одам! Сенга абадий ҳаётни ва битмас-туганмас мулкни кўрсатайми?" (Тоҳо сураси, 120-оят)

— "Одам ва Ҳавво бу дарахтдан еганларидан кейин, уларнинг авратлари намоён бўлиб қолди ва улар ўрни билан ўзларини беркитишга шошилдилар."

— "Аллоҳ таоло уларга хитоб қилиб шундай деди:

"Мен сизларни бу дарахтдан қайтармадимми? Ва Иблис сизларга очик душмандир, демадимми?" (Аъроф сураси, 22-оят)

— "Одам (алайҳиссалом) ва Ҳавво ўз хатоларини тушуниб етдилар ва Аллоҳдан мағфират сўрадилар:

"Эй Роббимиз! Биз ўз-ўзимизга зулм қилдик. Агар бизга мағфират ва раҳм қилмасанг, биз албатта зиёнга учраганлардан бўламиз." (Аъроф сураси, 23-оят)

— "Аллоҳ таоло уларнинг дуосини қабул қилди, лекин уларни ер юзига туширди."

— "Шу билан, Одам ва Ҳавво ерга юборилди ва улардан инсоният авлоди тарқалди. Одам (алайҳиссалом)га пайғамбарлик берилди ва у ўз авлодларини ҳақ йўлга даъват қилди."

— "Шу билан Аллоҳ таоло инсонларга сабоқ берди: ҳар ким қачонки хато қилса, уни чин дилдан тан олиб, Аллоҳдан мағфират сўраса, Аллоҳ уни кечиради."

Ҳазрати Одам (алайҳиссалом) ва Ҳаввонинг жаннатдан чиқарилиши

Одам (алайҳиссалом)нинг Жаннатдан чиқарилиш сабаби қуйидагича эди:

— Иблис (унга лаънат бўлсин), Ҳазрати Одам (алайҳиссалом) туфайли малъун бўлганидан сўнг, Аллоҳнинг раҳматидан умидини узди.

Ҳақ таоло ундан юз ўгирди. У Жаннат хазинадорлигидан ҳайдалди. Бу Ер мулки ундан олиб қўйилди. Одам (алайҳиссалом) га берилди. Жаннат хазинадорлиги Ридвонга топширилди.

Иблис Жаннатга кириш учун ҳар тарафни айланиб чиқарди. Лекин киролмади.

Чунки янги Жаннат кўриқчиси Ридвон уни киритишдан ман қилаётган эди. Ўша вақтларда илон Жаннат кўриқчиларидан эди. Иблис билан унинг ўртасида тўлиқ дўстлик бор эди. Аллоҳ таоло Иблисга лаънат қилганида, барча фаришталар ва Жаннат кўриқчилари ундан юз ўгирдилар.

Лекин илон ундан юз ўгирмади. Аввалгидек у билан дўст бўлиб қолаверди. Иблис ҳар вақт Жаннат эшигига келиб, илон билан гаплашарди.

Одам (алайҳиссалом)нинг аҳволидан сўрарди:

— "У, ман қилинган дарахтдан еганмиди?"

Илон: — "Ҳали емади!"

Иблис илонни қандай алдади?

Ривоят қилинишича, Иблис илонни алдади.

У илонга: — "Мени Жаннатга киритиш учун йўл бер, Одамнинг ҳузурига бора!" — деди.

Илон эса: — "Фаришталар сени кўриб қолса, аҳволинг нима бўлади?" — деб сўради.

Иблис: — "Оғзингни оч, мен ичинга кирай, фаришталарнинг олдида кўринмасдан ўтай!"

Ривоят қилинишича, илон ўша вақтларда жуда гўзал, юмшоқ тукли ва тўрт оёқли эди.

У Иблисни оғзига олди. Жаннатга кирди. Фаришталардан ҳеч бири Иблисни кўрмади.

У Одам (алайҳиссалом)нинг ҳузуригача етиб келди. Одам ва Ҳавво ёнма-ён турган эдилар.

Улардан ҳол-аҳвол сўради. Одам (алайҳиссалом) Аллоҳга ҳамдлар айтиб, тасбеҳ қилди.

Иблис: — "Мен сизларнинг аҳволингизни ўйлаяпман. Кўряпманки, Ҳақ таоло сизларни Жаннатдан чиқариб юбориши мумкин!"

Одам (алайҳиссалом): — "Қайдан билдинг?"

Иблис: — "Аллоҳ таоло ман қилган дарахт – абадийлик дарахтидир.

Ким унинг мевасидан еса, Жаннатдан ҳеч чиқмайди, у ерда абадий қолади!"

Қуръони каримда шундай буюрилган: "Роббингиз сизга бу дарахтни ман қилишининг сабаби, сизларнинг фаришта бўлиб қолишингизни ёки бу ерда абадий қолишингизни олдини олишдир, деди ва сўнг уларнинг ҳар иккисига: "Мен сизларга насиҳат берувчиларданман", деб қасам ичди. Шайтон уларни васвасага солди." (Аъроф сураси, 20-21-оятлар)

Ҳавво шайтон васвасасига учди

Ҳазрати Одам (алайҳиссалом): — "Аллоҳнинг буйруғини бузиб, сенинг сўзингни тинглай олмайман!"

Иблис Одамдан умидини узди. Ҳавво томонга борди. (Чунки у Ҳаввони тез алданувчи деб ўйлади.)

Ҳавво ман қилинган дарахтдан ейган эди. Унга ҳеч қандай зиён етмади.

Кейин Одамга ҳам меванинг бирини бериб: — "Мен еб кўрдим. Ҳеч қандай зарар топмадим! Сен ҳам е!" Одам (алайҳиссалом): — "Мен емайман!"

Ҳавво: — "Иблис, Аллоҳ таолонинг улуғлиги ҳаққига қасам ичиб, мен сизларга насиҳат бераётганимни айтди."

Одам (алайҳиссалом) Аллоҳ таолонинг ман қилишини унутди. Иблиснинг сўзини насиҳат деб ўйлади. Мевани оғзига олди. Уни ютиб юборди. Одам ва Ҳаввонинг либослари ечилди

Шу пайтда Одам ва Ҳаввонинг кийимлари таналаридан учди. Авратлари очилди.

Икковлари ҳам бир-биридан уялдилар.

Жаннатдаги барча фаришталар уларга боқиб қолдилар.

Шунда Аллоҳ таоло уларга нидо қилди: — "Мен сизларга бу дарахтни ман қилмадимми? Шайтон сизларга очиқ душмандир, демадимми?"

Қуръони каримда шундай буюрилди: "Мен сизларга бу дарахтни ман қилмадимми? Шайтон сизларга очиқ душман эканини айтмадимми?" (Аъроф сураси, 22-оят)

Аллоҳ таоло илонга лаънат қилди. Чунки у шайтонни Жаннатга ноқонуний киритган эди.

Унинг гўзал юзини ўзгартирди. Оёқларини кесиб, уни қорни билан судралиб юрадиган қилди. Озиқланишини тупроқ билан қилди. Шу кундан бошлаб, шайтон билан илон ўртасида душманлик пайдо бўлди.

Аллоҳ таоло Одам, Ҳавво, илон ва шайтонни Жаннатдан чиқарди.

Одам ва Ҳаввонинг дунёга тушиши

Чунки у Одамга ёрдам бериб, унинг ман қилинган дарахтдан ейишига сабаб бўлган эди. Аллоҳ таоло икковларини ҳам дунёга юборди.

Шу буйруқни берди: "Ҳайдинг! Бир-бирингизга душман бўлиб ерга тушингиз! Ерда сизлар учун бир муддатга яшаш ва ҳаёт кечириш бор." (Аъроф сураси, 24-оят)

Шу билан Одам ва Ҳавво шайтонга душман бўлдилар. Шайтон ҳам уларга ва фарзандларига душман бўлди. Одам Ҳиндистондаги бир тоғга тушди. (Бу Сарандидп ороли эди.)

Ҳавво Арабистоннинг Жидда Шохрига тушди. Шайтон Билла деб номланган ерга тушди. Илон Исфаҳонга тушди.

Одам (алайҳиссалом) нинг ерга тушиши

Ривоятга кўра, Одам (алайҳиссалом) нисон ойининг бешинчи куни дунёга тушган. Кунларнинг жумаси эди. Ва тонгдан етти соат ўтган эди. У жаннатда яратилди ва ерга тушди.

Тўрт гуноҳкор бирга ерга тушган ва ҳар бири алоҳида жойга тушган эдилар. Одам (алайҳиссалом) Ҳиндистонга, Ҳавво онамиз Жиддага тушган. Жидда Маккадан етти фарсах узоқда, денгиз қирғоғидаги жой эди. Иблис Басра Шохри яқинидаги Айб номли Шаҳарга тушган. Илон эса Эрондаги Исфаҳонга тушган эди. Одам (алайҳиссалом) тушган тоғ баланд эди. У шу тоғнинг тепасида ўтирди, қолди. Биринчи осмон қаторидаги фаришталарнинг тасбеҳларини, Аллоҳ таолони мадҳ этиш ва саноларини эшитарди. Ўз гуноҳи учун йиғларди. Қирқ кун овқат емади.

Лекин Аллоҳ таоло Одам (алайҳиссалом) учун буғдой эктирди. Дарҳол бир кунда буғдой ерда ўсиб чиқди. Одам (алайҳиссалом) шу буғдойдан еб, дунёда узоқ вақт қолди. Жаброил (алайҳиссалом) унга тоғ этақларида бир тегирмон қуришни ўргатди.

Жаброил (алайҳиссалом) унга: — "Буғдойни тегирмонда юв! Уни ун қил!" деди. Одам (алайҳиссалом) буғдойни ювди. Ун қилди. Жаброил (алайҳиссалом): — "Унни ҳамир қил!" деди. У ҳамир қилди. Жаброил (алайҳиссалом): — "Энди бир жойни ковлаб, унинг ичида олов ёқ ва ҳамирни ичга ташлаб пишир, сўнгра е!" деди. Одам (алайҳиссалом) айтилганларни бажарди.

Ҳавво эса оч қолганида денгизга қўлини узатарди. Денгиздан бир балиқ чиқариб, қуёшдан қизиб турган тошнинг устида пишириб, ерарди.

Одам (алайҳиссалом) шу тоғ тепасида юз йил давомида қилган гуноҳи учун йиғлади. Унинг кўз ёшларидан дарахтлар ўсиб чиқди. Бу дарахтлар ҳалила, белила ва эмлеч каби инсонларга фойдали ўсимликлар эди.

Одам (алайҳиссалом) юз йил давомида дала экиб, ундирди ва еб юрди. Жаброил (алайҳиссалом) унга далада ишлатиш учун ёввойи сигирлардан бир буқа берди. Шу баланд тоғдан темир ҳам чиқарган эди. Жаброил (алайҳиссалом) унга темирни ердан қандай чиқаришни, уни қандай ишлов беришни, қандай қилиб далаларни ҳайдашни ўргатди. Одам (алайҳиссалом) далага уруғ сочишни, ҳосилни йиғиб олишни, уни қандай тозалашни, ундан нон пиширишни ҳам Жаброил (алайҳиссалом)дан ўрганди.

Шундан кейин Жаброил (алайҳиссалом) Одам (алайҳиссалом)га шундай деди: — "Бу азоблар, сен жаннатда Аллоҳга итоат қилмаганинг учун келди. Бундан кейин меҳнат қилмасдан неъмат ея олмайсан!"

Аллоҳ таоло ҳам шундай марҳамат қилади: "Шайтон сизларни жаннатдан чиқариб, машаққатларга солади." (Тоҳо сураси, 117-оят)

Бу машаққат инсон учун бир синов ва зулмдир.

Одам (алайҳиссалом) юз йил давомида тоғ тепасида йиғлади. Аллоҳ таоло Одамга раҳм қилди ва унга дуолар ўргатди. Жаброил (алайҳиссалом) келиб: — "Эй Одам! Аллоҳ таоло сенга салом йўллади ва шундай демоқда: — "Эй Одам! Мен сени қўлим билан яратдим. Сенга жон бердим. Фаришталаримга сенга сажда қилишни амр қилдим. Нега йиғлайсан?"

Одам (алайҳиссалом): — "Қандай йиғламайинким, Аллоҳнинг яқинлигидан узоқлашдим. Ва Аллоҳ таолонинг буйруғини бажармадим!" деди.

Жаброил (алайҳиссалом): — "Ғам чекма, эй Одам! Бу уч дуони айт, Аллоҳ таоло ҳам сенинг тавбангни қабул қилсин!" деди. Бу дуолар шулар эди:

Субҳанака ла илаҳа илла ант. Ва ант хаиру-л-ғафирин. Ва ант хаиру-р-роҳимин. Иннака ант ат-товвабу-р-роҳим.

Одам (алайҳиссалом) бу сўзларни айтганидан кейин Аллоҳ таоло унинг тавбасини қабул қилди. Ҳазрат Одам хурсандлигидан йиғлашни бошлади. Юз йил давомида шукроналикдан йиғлади. Бу тавбанинг баракасидан унинг кўз ёшларидан гуллар, райҳонлар ва хушбўй ўсимликлар ўсиб чиқди.

Кимлардир шундай деган: Одам (алайҳиссалом): — "Мени ким яратди?" деб сўради. Аллоҳ таоло: — "Мен яратдим!" деб марҳамат қилди. Одам (алайҳиссалом) яна сўради: — "Менга ким жон берди?" Аллоҳ таоло: — "Мен бердим!" деб жавоб қилди. Одам (алайҳиссалом): — "Эй Раббим! Агар мен гуноҳ қилсам ва Сен мени мағфират қилмасанг, мени ким кечиради? Ҳолбуки, Сен: "Менинг раҳматим ғазабимдан илгаридир!" деб марҳамат қилгансан!"

Яна шундай деганлар: — "Одам (алайҳиссалом) Аллоҳ таолога мазкур дуолар билан илтижо қилганида Жаброил (алайҳиссалом) келиб, хушхабар бериб: — "Аллоҳ таоло сенинг тавбангни қабул қилди!" деди. Ҳазрат Одам (алайҳиссалом) бу хушхабардан жуда хурсанд бўлди." (Энг яхшисини Аллоҳ билади.)

Ҳазрати Одам (алайҳиссалом) ҳажи ва байтуъл-маъмурнинг сифати

Ҳазрати Одам (алайҳиссалом) жуда узун бўйли эди. Юрар экан, гўё булутларга етиб боргандек туюлар эди. Жаннат иштиёқи унинг қалбидан чиқмаган эди. Бу дунёга қизиқмас эди. Аллоҳ таоло унинг бўйини қисқартирди. Бу нарса Одам (алайҳиссалом)га ғам-андўҳ берди. Авваллари у биринчи осмон фаришталарининг дуо садоларини эшитар эди. Лекин, энди уларнинг овозини эшитмас эди.

Гўё юраги сиқила бошлади. Аллоҳ таолога дуо қилиб нидо қилди:

— "Ё Раббим, биргина гуноҳ учун мени Жаннатдан чиқардинг, унинг неъматларидан маҳрум қилдинг. Менга осий исмини бердинг. Бўйимни қисқартирдинг. Энди фаришталарнинг садоларини ҳам эшита олмайман.

Ё Раббим, ўз фазлинг билан менга раҳмат қил. Менинг қалбимга бу дунёда таскин ва хотиржамлик бер!"

Аллоҳ таоло Одам (алайҳиссалом)нинг дуосини қабул қилди. Кизил ёқутдан бир уй яратди. Уни Ерга туширди.

Шу уй билан Одам (алайҳиссалом)нинг ҳузн ва қайғусини кетказишни ирода қилди. Аввал бу уйнинг номи "Байтул-Даҳр" эди.

Ҳақ таоло бу уйни дунёнинг марказий жойига қўйди. Ҳозир Каъба турган ерда.

Ҳажарул Асвад (Қора тош)ни Жаннатдан юборди. Уни ўша уйнинг бир бурчагига жойлаштирдилар.

Бу тош аввал оқ эди. Ой каби нур сочар эди. Уй эса қизил ёқутдан бўлиб, қуёшдек ёруғ эди. Бу уй ва у тош бир жойда тўпланганида, гўёки ой ва қуёш бирга тушганга ўхшар эди. Ҳақ таоло Жаброил (алайҳиссалом)ни Одам (алайҳиссалом)нинг ҳузурига юборди.

У келиб:

— "Ё Одам, Аллоҳ таоло сенга шундай буюрди:

"Бу уйни тавоф қил. Бу менинг уйимдир. Шунда сенинг қалбинг ғамдан кутилади. Фаришталар Аршни тавоф қиладилар.

Сен ҳам бу уйни тавоф қил!"

Ҳазрати Одам (алайҳиссалом)га Ҳаж одоблари ўргатилди. Сўнг Жаброил (алайҳиссалом) Одам (алайҳиссалом)га Ҳаж одобларини ўргатди.

Арафотга чиқишни тавсия қилди. Одам (алайҳиссалом) Ҳаввони унутган эди. Ҳавво эса каттиқ хижронда эди. Сўнг у тоғларга йўл олди.

Мадина томонга йўналди. Лекин қаерга кетаяпганини билмас эди. Арафот тоғларига етиб келганда Одам (алайҳиссалом)ни кўрди.

Одам (алайҳиссалом) ҳам уни кўрди. Бир-бирларини танидилар. Бу ажралишдан кейин қайта учрашган жойлари "Арафот" деб номланди.

Одам (алайҳиссалом) ҳажни адо қилди, лекин Маккада тўхтаб қолмади. Байтул-Маъмурни тавоф қилди. Видо қилиб Ҳазрати Ҳаввони олди.

Ҳиндистонга қайта йўл олди. Осмондан тушган тоғига етиб борди. Эртага яна ўша мавсум келганда, Маккадаги муқаддас уйни кўришни қайта орзу қилди. Ҳиндистондан Маккага қайтди.

Байтул-Маъмурни тавоф қилди. Арафотга чиқиб, Ҳажни тамомлади.

Яна Ҳиндистонга қайтди. Қирқ йил давомида Ҳар ҳаж мавсумида Маккага бориб Ҳаж қилар эди.

Сўнг яна Ҳиндистонга қайтар эди. Одам (алайҳиссалом) қадам босган жойлар Шаҳар бўлди.

Қадам босмаган жойлар эса чўл ва эгамсиз ерлар бўлиб қолди. Унинг бир қадами уч кунлик йўлга тенг эди.

Байтул-Маъмурнинг сақланиши

Байтул-Маъмур ҳазрати Нух (алайҳиссалом) давригача қолди. Тўфон бўлганда, Ҳак таоло ўша уйни тўртинчи осмонга чиқарди.

Бир тоғга буюрди. У ўрнида турди. Шундай қилиб, тўфоннинг сувлари Байтул-Маъмурга етмади.

Бу тоғ Иброҳим (алайҳиссалом) замонигача шу ерда турди.

Ҳеч ким бу жойни қаерда эканини билмас эди. Иброҳим (алайҳиссалом)га маълум қилди.

Унга:

— "Каъбани мана шу жойда қайта қур!"

Иброҳим (алайҳиссалом) Каъбани тошдан қурди.

Аллоҳ таоло Қуръонда шундай буюради:

"Эсла, биз Иброҳимга Каъбанинг ўрнини билдирган кунни!" (Ҳаж сураси, 26-оят)

Ҳазрати Одам (алайҳиссалом) Байтул-Маъмурни тамомлагандан кейин Ҳажарул Асвадни ўша уйнинг бурчагига жойлаштирди.

Бу тош ойдек ёруғлик сочар эди.

Лекин кофирлар унга қўл сурганлари учун у қоп- қора бўлиб кетди.

Жаброил (алайҳиссалом) Одамга: — "Бу уйни тавоф қил!" деб Ҳаж шартларини ўргатди. Одам (алайҳиссалом) Ҳаввони олди.

Яна Ҳиндистонга қайтди. Сарандаб тоғида қолди.

Ҳар йили бир марта Ҳаж учун Маккага борар эди. Вафот этгунига қадар Сарандабда яшади.

Қабри ҳам Сарандабадир.

Одам (алайҳиссалом) ва темирнинг пайдо бўлиши

Аллоҳ таоло унинг тоғидан Одам (алайҳиссалом)га темирни берди. Жаброил (алайҳиссалом) келиб, темирчилик ускуналарини қандай тайёрлашни ўргатди. Темирдан бир оташхона қурди. Бу оташхона Нух (алайҳиссалом)гача борди. Нух тўфони шу оташхонадан бошланди. Аллоҳ таоло Қуръонда шундай буюради: "Ва (тақдирли) оташхона қўзғала бошлаган вақтда..." (Худ сураси, 40-оят)

Дунёда биринчи қурилган уй Каъба эди. Ҳазрати Одам (алайҳиссалом) уни "Бакка" деб номлади.

Арабчада "халқ йиғиладиган жой" деган маънони билдиради.

Иблиснинг Аллоҳ таолога ёлвориши

Одам (алайҳиссалом) Аллоҳ таоло томонидан шарафланиб, юзаси бутунлай унинг ҳукми остига киргач, Одам (алайҳиссалом) сабабидан Аллоҳ таоло Иблисга лаънат қилди. Уни фаришталик суратидан чиқариб, фаришталик даражасидан пастлатди. Уни фаришталар подшоҳлигидан туширди. Уни раҳматидан маҳрум қилди. Жаҳаннамни унга ваъда қилди. Ва унинг исмини ҳам ўзгартирди.

Шайтони лаъин: — Ё Раббим! Сенга ибодат қилиб, ажр олмаган ҳеч ким йўқ. Мен қанча йиллар сенга ибодат қилдим. Осмонларда ва ерларда сенга итоат қилдим. Лекин охир-оқибатда менга лаънат қилдинг. Бу ер мулкини мендан тортиб олдинг, менинг душманимга бердинг. Менинг бу хизматим учун ҳеч қандай мукофот бермасмисан? — деди.

Аллоҳ таоло: — "Эй малъун!" — деди. "Мендан нима истасанг, сўра!"

Иблис: — "Манга қиёматга қадар умр ва муҳлат бер!" (Аъроф сураси, 14-оят) — деди.

Шу билан Иблис биринчи сур ва иккинчи сур ўртасида ўзидан бошқа ҳеч кимнинг тирик қолишини истамади.

Аллоҳ таоло: — "Эй малъун, бутун халқ ўлганга қадар сенга муҳлат бердим!" — деди.

Иблис: — "Ё Раббим! Менга қачонки шу кунгача умр берган экансан, мен ҳам мендан устун қилиб қўйган кимсанинг фарзандларини адаштириб, уларнинг бўғизларидан қаттиқ ушлайман!" — деди.

Натижада Аллоҳ таоло Иблисдан ривоят қилиб шундай марҳамат қилади: "Иблис: "Менга қара, мендан устун қилган зотингга! Агар мени қиёмат кунигача қўйсанг, албатта, унинг авлодини (озгина қисми мустасно) ўзимга мутлақо тобе қилиб оламан", деди." (Исро сураси, 62-оят)

Ва Иблис шундай деди: — "Мени адаштирамаганлар фақат сенинг раҳматинг етганлар бўладирлар!"

Аллоҳ таоло Иблисга шундай жавоб берди: "Сен Аллоҳ наздида белгиланган кунгача муҳлат берилганлардандирсан!" (Ҳижр сураси, 37-38-оятлар)

Яъни, Аллоҳ таоло: — "Мен учун маълум бўлган кунда барча халқ ҳалок бўлади. Мен сенга ўша кунгача умр беряпман!" — деган эди.

Иблис бу муддатни билганидан кейин: — "Ё Раббим!" — деди, "Менга ёлғончи йўлни кўрсатиб, адаштирганинг учун мен ҳам Одам болаларини адаштириб, йўлларида чиқараман!"

Қуръони Каримда шундай марҳамат қилинади: "Иблис: "Ё Раббим! Мени адаштирганинг учун, мен ҳам, албатта, уларга ер юзида (гуноҳларни) гўзал кўрсатаман ва албатта, уларнинг барчасини адаштириб юборурман", деди." (Ҳижр сураси, 39-оят)

Аллоҳ таоло шундай марҳамат қилади: "Дефол, кет! Эндиликда улардан ким сенга эргашса, албатта, Жаҳаннам ҳаммангизга мукофот бўлади, мукаммал мукофот!" (Исро сураси, 63-оят)

Аллоҳ таоло Иблисга: — "Кимки Пайғамбарларим ва Китобларимга эргашса, сен унга зарар етказа олмайсан!" — деди.

Иблис: — "Ё Раббим! Мен уларнинг қайсисига васваса берай? Қайси бирларининг кўзларига гуноҳларни гўзал кўрсатай?" — деди.

Аллоҳ таоло шундай марҳамат қилди: "Юр, қандай ёмонлик қила олсан, қил! Ўзингга қандай тобе қила олсан, тобе қил! Асиригдан ҳар бир отлини, ҳар бир пиёдалини уларга қарши юбор! Ва уларнинг мол-мулкларига, бола-чақаларига шерик бўл! (Яъни, ҳаром мол сенингдир!) Қўлингдан нима келса, уларга ваъда бер!" (Исро сураси, 64-оят)

Аллоҳ таоло яна шундай деди: — "Ҳаром моллар сенинг, лекин закоти чиқарилган ҳалол моллар менингдир. Ҳаромдан (зинодан) туғилган болалар сенинг, ҳалолдан бўлганлар менингдир. Қўлингдан келган барча ваъдаларни бер, лекин Иблиснинг ваъдалари ёлғон ва алдаб-юритишдан иборатдир. Аллоҳ таоло эса ҳақиқатни ваъда қилади!"

Натижада Аллоҳ таоло шундай марҳамат қилади: "Шайтон сизларни камбағаллик билан қўрқитади. Сизларга бахилликни (садқа бермасликни) ва фаҳшни буюради. Аллоҳ эса сизларга ўз фазли ва мағфиратини ваъда қилади." (Бақара сураси, 268-оят)

Ҳа, гуноҳ қилган одам тавба қилса, уни Аллоҳ таоло мағфират қилади. Лекин кимки Иблиснинг ваъдасига ишониб, Аллоҳ таолонинг ваъдасидан юз ўгирса, у Иблис билан бирга Жаҳаннамга лойиқ бўлади.

Аллоҳ таоло Шайтонга: — "Бор, одамларни ҳалок қил, адаштир!" — дегани уни қўрқитиш учундир. Худди одамлар: — "Бор, қўлингдан келганини қил, сени билиб қўяман, кел кўрайлик!" — деб гапирганидек.

Аллоҳ таоло қулларига яна шундай марҳамат қилади: "Энди хоҳлаганингизни қилинг! Аллоҳ қилган амалларингизни кўриб туради!" (Фуссилат сураси, 40-оят)

Яъни, гуноҳ қилманг, агар гуноҳ қилсангиз, Аллоҳ таоло уни кўриб туради. Ва сизга жазо беради.

Шу билан бирга, Одам болаларининг кўплари Иблиснинг даъватига учиб, унга тобе бўлдилар.

Аллоҳ таоло шундай марҳамат қилади: "Шайтон улар ҳақидаги гумонини ростлади. Иймон келтирганлардан иборат бир тоифадан бошқа ҳаммалари унга тобе бўлди!" (Саба сураси, 20-оят)

Ҳа, мўминлар уни ёлғончи деб билди ва Аллоҳнинг буйруғига итоат қилди.

Аллоҳ таоло яна марҳамат қилади: "Шайтоннинг бу халқ устида ҳеч қандай ҳукмронлиги йўқ эди. Фақат биз охиратга иймон келтирган билан унинг ҳақида шубҳада қолганларни ажратмоқчи эдик!" (Саба сураси, 21-оят)

Аллоҳ таоло Иблисни халққа имтиҳон сифатида жўнатган ва кимнинг иймонли, кимнинг иймонсиз эканини очиқлашни истаган.

Иблиснинг ер юзида ҳазрати Одамга яқинлашиши

Аллоҳ таолонинг лаънатига учраган Иблис, Аллоҳга дуо қилиб, қиёматгача умр берилди. Шундан сўнг Иблис Одам ва унинг фарзандларини йўлдан оздиришга ҳаракат қилди. Ҳазрати Одамнинг ҳузурига келиб, у билан дўстлик ўрнатишга уринди ва шундай деди:

— Ё Одам! Аллоҳ таоло сенинг сабабинг билан мени раҳматидан маҳрум қилди. Бу мулкни мендан олиб, сенга берди. Мен энди сен билан дўстлик қиламан. Сенинг хизматинда бўламан.

Шундай қилиб, Иблис ва Одам (алайҳиссалом) Ҳиндистонда бир жойда бўлишди. Одам (алайҳиссалом) ўз-ўзига:

— Мана шу билан бирга яшар эканман, унинг билан яхши муомала қилишим лозим, — деди.

Бироқ, Иблис Ҳазрати Одамни алдаётгани аён бўлди: Ҳазрати Одамнинг Ҳавводан туғилган ҳар бир фарзанди бир йил яшар, сўнгра вафот этар эди. Ҳавво тўртинчи фарзандига ҳомиладор бўлди. Иблис Одам (алайҳиссалом)га:

— Ё Одам! — деди. — Мен сенинг болаларинг учун жуда қайғуряпман. Туғилган боланг тезда вафот этаяпти!

Одам (алайҳиссалом): — Ҳукм Аллоҳникидир. Ўлим ҳам, ҳаёт ҳам Унинг қўлидадир. Ялғиз Тирик қолувчи фақат Аллоҳдир! — деди.

Иблис: — Менинг ўйлайишимча, Ҳаввонинг қорнидаги бола омадли бўлади. У чиройли юзли, соғлом ва узоқ умрли бўлади! — деди.

Одам (алайҳиссалом): — Аллоҳдан умид қиламанки, у сен айтгандай бўлади! — деб жавоб берди.

Иблис: — Агар у мен айтгандай туғилса, менга уни бахш этасанми? — деб сўради.

Ҳазрати Одам: — Бахш этаман! — деди.

Иблис: — Лекин, унинг номини "менинг қулим" деб қўйишинг керак! — деди.

Одам (алайҳиссалом): — Қандай ном қўйишим керак? — деди.

Иблиснинг исми Ҳорис эди.

— Бу боланинг номини Абдулҳорис (Ҳориснинг қули) қўй! — деди.

Одам (алайҳиссалом) унга: — Мақбул, шундай бўлсин! — деб жавоб берди.

Шундан сўнг Ҳазрати Одамнинг ўғли туғилди. Жуда чиройли юзли, соф танага эга, соғлом ва жуда ажойиб бола эди.

Иблис: — Ё Одам! — деди, — менинг башоратим тўғри чиқди. Энди мен билан қилган аҳдингни адо эт! Бу болага Абдулҳорис деб ном қўй. Менинг ундан улушим бўлсин! У ҳам сенинг, ҳам менинг болам бўлсин!

Ҳазрати Одам унга Абдулҳорис деб ном қўйди.

Натижада Аллоҳ таоло Қуръони Каримда шундай марҳамат қилади:

"Сизларни бир жондан (Одамдан) яратдим. Ва қалби у билан хотиржам бўлсин деб, унинг жуфтини ҳам ўша жондан яратдим. Вақт-вақти билан унинг ҳамроҳи енгил юк кўтарганидек юрар эди. Лекин юки оғирлашганда, Одам ва Ҳавво Аллоҳга дуо қилиб: "Агар бу бола соғлом ва мукамал туғилса, биз сенга шукр қилувчилардан бўламиз", дедилар." (Аъроф сураси, 189-оят)

"Аллоҳ таоло уларга соғлом ва мукамал яратилган бола берганида, улар Аллоҳ уларга ато этган нарса сабабли Унга ширк қўшдилар." (Аъроф сураси, 190-оят)

Боланинг номи Абдулҳорис деб қўйилди.

Иблис Ҳазрати Одамни, балки алдаган эди, аммо Одам боласини кофир қилмаган эди. Фақат дўстлик сабабли шундай ном беришга ваъда қилган эди.

Ҳазрати Одам фақат мурсал пайғамбар эди. Унинг қадри улуғ эди. У Аллоҳга бу исм билан Иблисни шерик қилмаган эди. Лекин Аллоҳ таоло Ҳазрати Одамнинг бу ишини маъқул кўрмади ва уни катта гуноҳ деб ҳисоблади. Чунки пайғамбарларнинг кичик гуноҳлари ҳам катта ҳисобланади. Улар юқори мартабали, улуғ обрўли кишилардир.

Баъзи тафсирчилар айтадиларки:

— Ҳазрати Одам ва Ҳаввонинг болалари вафот этгач, Одам Ҳаввога:

— Ё Ҳавво, ғам чекма! Биз ҳали соғлом ва бақувватмиз. Яна бир-биримиз билан ятиб, фарзандларимиз бўлиши мумкин! — деди.

Аллоҳ таоло:

— Ё Одам! Сен фарзанд ҳосил бўлишини ятиб ётишдан деб ўйлаяпсанми? — деди.

Ҳазрати Одам бу сўзи билан Аллоҳга ширк келтирмаган эди.

Шу бола ҳам вафот этди. Лекин Аллоҳ таоло Одамга яна бир ўғил берди. Уни Шис деб номлади.

Ҳазрати Одамдан кейин у пайғамбар бўлди. Аллоҳ таоло Шисни ер юзида ўзига вакил (халифа) қилди.

Кейин Аллоҳ таоло Ҳазрати Одамга кўп болалар берди. Ҳаммаси узоқ умр кўрди. Улар кўпайиб борди. Ҳар гал Ҳазрати Ҳавво икки егизак фарзанд туғар эди. Фарзандлардан бири ўғил, бири қиз бўлар эди ва шу йўл билан инсониятнинг насл-насаби кўпайиб борди.

Қобил ва Ҳобил ҳикояси

Ривоят қилинишича, Ҳазрати Одамнинг болалари кўп бўлган. Ҳар туғилганда эгизак бола туғилар эди. Бириси ўғил, бириси қиз бўларди ва бир қориндан туғилган қиз, бошқа қориндан туғилган ўғилга никоҳланар эди.

Бир куни Қобил билан бирга бир қиз туғилди. Бу қиз жуда гўзал эди. Ҳазрати Одам бу қизни Ҳобилга бермоқчи бўлди. Аммо Қобил рози бўлмади. Ҳазрати Одам:

— Бориб, қурбонлик қилинглар! — деди.

"Ҳазрати Одам йилига бир кунни танлаб, ўша куни дуо қилар ва Аллоҳ таолога қурбонлик тақдим қилар эди. Сўнг осмондан қизил рангда бир нарса тушар эди. Қабул қилинмаган қурбонликнинг ёнидан ҳам ўтмас эди. Агар қурбонлик устига тушса, кетганида у қурбонликдан из қолмасди. Одамлар ҳам бу қурбонликнинг Аллоҳ таоло томонидан қабул қилинганини билар эди. Аллоҳ таоло қабул қилмаган қурбонлик эса аввалги ҳолича қолар, бу оташ уни ёқмас эди. Шу ҳолат Исроил авлодларигача давом этди. Кейин бу турдаги қурбонлик бекор қилинди. Қабул қилинган-қилмагани қиёмат кунигача номаълум бўлиб қолди."

Қобил бу синглисига уйланишни истаганида Ҳазрати Одам Ҳобилга:

— Боринглар, қурбонлик қилинглар! Кимнинг қурбонлиги қабул қилинса, бу қиз унга насиб этсин! — деди.

Икки ака-ука қурбонлик қилишга кетишди. Ҳобил чорвадор эди, қўй боқарди. Шунинг учун у подасининг энг яхши қўйини қурбонлик учун тақдим қилди. Қобил эса деҳқон эди, буғдой экиб, ҳосил олади. У энг сифати паст буғдойдан бир боғлам олиб келиб, қурбонлик жойига қўйди.

Ҳазрати Одам фарзандларига ҳар бирига алоҳида хунар ўргатган эди. Қобил деҳқончилик қилар эди.

Бироздан сўнг осмондан қуш шаклидаги олов тушиб, Ҳобилнинг қурбонлигини ёқди. Жойи бўш қолди. Қобилнинг буғдой боғламини эса умуман текширмади ҳам.

Қобил буни кўриб, Ҳобилга:

— Мен сени ўлдираман! — деди.

Ҳобил эса:

— Аллоҳ таоло қурбонликни фақат тақводор бандаларидан қабул қилади!

Агар сен менга қўл кўтарсанг, мен сенга қўл кўтармайман. Мен Аллоҳ таолодан кўрқаман! — деди.

Шу билан Ҳобил Қобилдан кўрқар эди ва Қобил доим Ҳобилнинг ортидан юриб, уни ўлдириш учун пайтини кутиб юрарди.

Бир куни Ҳобил бир тоғ тепасида ухлаб ётган эди. Қобил бир тошни кўтариб келди. Тошни Ҳобилнинг бошига ташлади ва уни ўлдирди.

Ер юзида илк бор қон тўккан киши Қобил бўлди.

Аллоҳ таоло Қуръони Каримда шундай марҳамат қилади:

"Уларга Одамнинг икки ўғлининг ҳикоясини ростгўйлик билан айтиб бер. Қачонки улар қурбонлик қилганларида, бириники қабул қилинди, иккинчисиники эса қабул қилинмади. Иккинчиси эса "Мен сени ўлдираман!" деди. Биринчиси эса: "Аллоҳ фақат тақводорларнинг қурбонлигини қабул қилади", деб жавоб берди." (Моида сураси, 27-оят)

Қуръони Карим шундай давом этади:

"Агар сен мени ўлдириш учун қўл кўтарсанг, мен сенга қўл кўтармайман. Мен барча оламларнинг Роббидан кўрқаман. Ва мен истайманки, сен менинг гуноҳимни ҳам, ўз гуноҳингни ҳам юклаб, дўзах аҳлидан бўлгин." (Моида сураси, 28-оят)

Бу сўзлардан кейин Қобил ғазабланди.

Қуръони Карим бу ҳолни шундай тасвирлайди:

"Қобил нафсига эргашди ва нафси унга акаси Ҳобилни ўлдиришни осон кўрсатди. У акаси Ҳобилни ўлдирди ва зарар кўрувчилардан бўлди. Сўнг Аллоҳ унга бир қарға юборди, у ерни кавлаб, акаси Ҳобилнинг жасадини қандай дафн қилишни кўрсатди. Қобил: "Эҳ, мен бу қарға каби бўлишга ожиз қолдим-ку, акаси Ҳобилнинг жасадини дафн қилишни билмай!" — деб надомат қилди." (Моида сураси, 30-31-оятлар)

Одам фарзандларидан ким қон тўкса, қилган гуноҳи Қобилга ҳам ёзилади. Чунки у ўз акаси Ҳобилни ўлдирган эди.

Қобил Ҳобилни ўлдиргач, жуда кўрқиб кетди. Отаси Одам кўриб қолишидан хавотирга тушди.

Қобил Ҳобилнинг жасадини кўтариб юриб, не қиларини билмай юрди.

Аллоҳ таоло унга икки қарға юборди.

Қобилнинг кўзи олдида улар бири-бири билан жанг қилди. Голиб қарға мағлубни ерга ётиб, чуқур кавлади ва ўлик қарғани шу чуқурга қўйиб, уни тупроқ билан ёпди.

Қобил бу ҳолни кўриб ҳайратланиб:

— Мен бунча ақлим билан бир қарға каби ҳам бўлолмадим! Мен ҳам унинг қилганини қиламан! — деди.

Қобил ўзи ҳам чуқур қазиди, акаси Ҳобилни ўша чуқурга қўйиб, устига тупроқ ёпди.

Бу вақтда Ҳазрати Одам ҳажга кетган эди ва барча фарзандларини Қобилга топширган эди.

Ҳаждан қайтгач, Ҳобилни топа олмади.

Ҳобилни Қобил ўлдирганини англади ва Қобилга лаънат қилди.

Шу билан бирга, Ҳазрати Одам қуйидаги сўзларни айтди:

"Бу дамда ер юзи мотам тутгандек кўринмоқда, Табиат ўз қиёфасини ўзгартиргандай.

Ҳар бир нарсанинг лаззати ва ранги ўзгариб кетди, Гўзал манзаралар мени хурсанд қилмайди!

Афсус, афсус, бу дамда ўғлим Ҳобил қаерда? Қиёмат кунигача у шу ерда ётгай!

Бизга энг яқин душман бор, нима учун Уга ҳалокат келмас, биз эса тинчлик топмас?"

Ҳазрати Одам Қобилнинг юзида ёвузлик аломатларини кўрди.

Шайтон уни йўлдан оздирган эди.

У энди отаси билан бирга тура олмас эди.

Синглисини ҳам ёнга олиб, Яман томон кетди ва ўша ерда умрининг охиригача қолди.

Ҳазрати Одам ва Шис (алайҳиссалом) пайғамбарликлари

Аллоҳ таоло Одам (алайҳиссалом) га ўн саҳийфа юборди. Осмондан Жаброил (алайҳиссалом) нозил бўлиб, ўша ўн саҳийфани унга ўргатди. Нуқтали ва нуқтасиз ҳарфларни ҳам ўргатди. Одам (алайҳиссалом) ёзишни ҳам ўрганди ва ўша ўн саҳийфанинг барчасини ўзи қўли билан ёзди. Ўғилларига ҳам ўргатди.

Одам (алайҳиссалом) нинг тавбаси қабул қилинганидан кейин юз йигирма йил ўтди. Қобил Ҳобилни ўлдирганидан кейин беш йил ўтди. Шунда Аллоҳ таоло Ҳавога бир ўғил фарзанд ато қилди. Бу бола эгизак эмас, ягона туғилди.

Жаброил (алайҳиссалом) келиб:

— Ё Одам, деди, Аллоҳ таоло шундай марҳамат қилади:

— Бу Қобил ўлдирганининг ўрнини босувчидир!

Шис (ёки Сис) иброний тилидаги сўздир ва "Аллоҳнинг ҳадяси" деган маънони билдиради.

Шис (алайҳиссалом) катта бўлгач, Ҳазрати Одам уни барча фарзандларидан устун кўрди. Ўзидан кейин валиаҳд қилди. Ер юзига халифа қилиб қолдирди. Бутун ер юзини унга топширди.

Ҳазрати Одам вафот этгач, Аллоҳ таоло Шис (алайҳиссалом) га пайғамбарлик берди. Барча одам болаларига уни пайғамбар қилиб юборди.

Шиснинг кўп фарзандлари бўлди. Барча одам болалари Шис (алайҳиссалом) авлодидандир. Чунки Ҳазрати Одамнинг Шисдан бошқа авлодлари қолмаган эди.

Абу Зар Ғифорий Ҳазрати Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам дан сўради:

— Аллоҳ таоло ер юзига нечта пайғамбар юборган?

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам жавоб бердилар:

— 124 000 пайғамбар юборилди. Улардан 313 тасига Жаброил (алайҳиссалом) ваҳий олиб тушди ва уларга гапирди. Улар мурсал пайғамбарлар эди.

Абу Зар Ғифорий яна сўради:

— Ё Расулуллоҳ! Аллоҳ таоло неча китоб юборди?

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам:

— 114 китоб (саҳийфа) юборилди. Ундан ўнта Одам (алайҳиссалом) га, элликтаси Шис (алайҳиссалом) га, ўттизтаси Идрис (алайҳиссалом) га, ўнтаси Иброҳим (алайҳиссалом) га нозил қилинди. Тўртта китоб эса: Таврот Мусо (алайҳиссалом) га, Забур Довуд (алайҳиссалом) га, Инжил Исо (алайҳиссалом) га, Қуръони Карим эса Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам га нозил қилинди! — дедилар.

Ҳазрати Одамнинг вафоти

Ҳазрати Одам (алайҳиссалом) нинг ёши ҳақида уламолар ихтилоф қилишган. Кўплари: — Одам (алайҳиссалом) 1000 йил умр кўрди, — дейдилар.

Аллоҳ таоло Одам (алайҳиссалом) нинг сулбидан унинг авлодларини чиқариб, уларнинг ер юзида қанча яшашини ҳам билган эди.

Одамнинг авлодлари гуруҳ-гуруҳ унинг олдидан ўтдилар. Пайғамбарлар гуруҳи ўтаётганида, улар орасида бир пайғамбарнинг йиғлаётганини кўрди.

Ўзини кўриб, тоғ устида йиғлагани ёдига тушди.

— Ё Раббим, бу ким? — деб сўради.

Аллоҳ таоло:

— Бу сенинг авлодингдан бир пайғамбардир. Унинг исми Довуддир! — деди.

У ҳам бир гуноҳ қилса керак. Сен ҳам гуноҳ қилган эдинг. У ҳам йиғласа керак. Сен ҳам йиғлаган эдинг. Ва унинг умри 60 йилдир.

Одам (алайҳиссалом) Довудга раҳм қилиб:

— Ё Раббим, деди, менинг умримдан 40 йилни унга бер. Унинг умри 100 йилга етсин!

Аллоҳ таоло Одам (алайҳиссалом) нинг дуосини қабул қилди.

Одам (алайҳиссалом) ҳам:

— Сенинг ҳам умринг 1000 йил бўлсин! — деди.

Сўнг Одам (алайҳиссалом) Ҳиндистонга қайтди. Доимо ўз умрини ҳисоблаб, қанчаси ўтгани ва қанчаси қолганини ўлчар эди.

Нихоят, 960 йил тўлди.

Ўлим фариштаси келди. Одам (алайҳиссалом) нинг жонини олиш учун.

Одам (алайҳиссалом) деди:

— Эй ўлим фариштаси! Сен адашдинг! Менинг умримдан ҳали 40 йил бор!

Ўлим фариштаси:

— Мен адашмадим! Сен 40 йил умрингни ўғлинг Довудга берган эдинг!

Одам (алайҳиссалом):

— Мен бераганим йўқ! — деди.

Шунда Аллоҳ таоло деди:

— Эй Азроил, Одамнинг умрини 1000 йилга етказ.

Аллоҳ таоло Одам (алайҳиссалом) га 1000 йил умр берди. Довудга эса 100 йил умр ато қилди.

Одам (алайҳиссалом) вафот этгач, Аллоҳ таоло Шис (алайҳиссалом) га юборган китобларида шундай марҳамат қилди:

— Эй Шис, Одам авлодлари бир шарт қўйганда, уларга гувоҳлик қилиб тур. Кейин улар инкор этмасинлар.

Одам Менинг аҳдимни унутди. Иблис уни алдади. Унинг сабабидан у жаннатдан чиқарилди!

Шунингдек, хабар берилганки:

— Ҳазрати Одам йигирма кун касал бўлган. Кейин вафот этди.

Аллоҳ таоло, Одам (алайҳиссалом) вафот этмасидан бир кун олдин Жаброилни юборди.

— Васият қил ва ўғлинг Шисни валиаҳд ва халифа қил!

Одам (алайҳиссалом) ҳам Шисни чақирди. Уни барча фарзандларидан афзал кўрар эди.

Аллоҳ таоло Шисни ер юзига халифа, одамлар пайғамбари ва бошқарувчиси қилиб тайинлади.

Ҳазрати Одам вафот этгач, Аллоҳ таоло Жаброил (алайҳиссалом) ни юборди:

— Одамни ювинг, кафанланг ва тупрокқа дафн этинг! Токи Одам авлодлари учун бу амал суннат бўлиб қолсин!

Жаброил (алайҳиссалом) Одамни ювди. Шис ювишни ўрганди.

Аллоҳ таоло жаннатдан кафан юборди.

Жаброил (алайҳиссалом) Одамни жаннат матолари билан ўради.

Шис (алайҳиссалом) отасининг жанозасини ўқиди.

Сўнг Жаброил (алайҳиссалом) қабр қозишни ўргатди.

Одам тупрокқа дафн қилинди.

Бу ҳам барча Одам авлодлари учун суннат бўлиб қолди.

Шис (алайҳиссалом) Одам ва Ҳавони бир қабрга қўйди.

Баъзи ривоятларга кўра, Нух (алайҳиссалом) замонида тўфон бўлгач, Нух (алайҳиссалом) Одам ва Ҳаво қабрини очди, жасадларини кемага олиб чиқди.

Кема тўхтагач, уларни Қуддус Шохрида қайта дафн этди.

Ҳозир қабрлари ўша ердадир, дейилган.

Ҳазрати Шис (алайҳиссалом)

Шис (алайҳиссалом) ер юзида халифа бўлди. Ривоят қилинишича, Ҳазрати Одам (алайҳиссалом) вафот этганида унинг фарзандлари ва набиралари сони 40 000 га етган эди. Шис (алайҳиссалом) уларнинг барчасига подшоҳ бўлди. Маккада яшади. Умрини Маккада ўтказди. Ҳар йили Каъбада ҳаж қиларди. Ер юзини обод қилар, Каъбани Аллоҳнинг шарафи деб билиб, уни обод этар эди.

Унинг умри 657 йилга етгач, бир ўғли туғилди. Унга Ануш деб исм қўйди. Унга васият қилиб:

— Мендан кейин ер юзига халифа бўл! — деди.

Ҳазрати Шис пайғамбар 912 йил умр кўрди. Ануш отасининг халифаси ва ер юзининг подшоҳи бўлди. Анушнинг ҳам кўп фарзандлари бўлди. Лекин улар орасида илмда ва амалда энг улуғи Қайнон эди.

Анушнинг умри 950 йилга етгач, вафот этди. У Қайнонни васий ва халифа қилиб тайинлаган эди. Аммо Ануш ҳам, Қайнон ҳам ер юзида подшоҳлик ва халифалик қилдилар, лекин улар пайғамбар бўлмадилар.

Қайноннинг ҳам кўп фарзандлари бўлди. Уларнинг орасида энг улуғи Маҳлаил эди. Қайнон уни ўзидан кейин халифа қилиб тайинлади ва уни васий қилди. Қайнон 800 йил яшади ва охиратга кўчди. Маҳлаил унинг ўрнини эгаллади.

Маҳлаилнинг ҳам бир ўғли туғилди. Унга Ярид деб исм қўйди.

Баъзилар унинг исмини Ярид эмас, Яридд деб аташарди. У 926 йил умр кўрди ва кейин бу дунёдан ўтиб кетди.

Маҳлаил ўғли Яридни ўзидан кейин халифа қилиб васият қилди. Ярид отасининг ўрнини эгаллади. Унинг ҳам кўп фарзандлари ва қизлари туғилди.

Фарзандлари орасида Ухнух номли бир ўғли бор эди. Бу Идрис пайғамбар бўлган.

Аллоҳ таоло Қуръони Каримда унинг қиссасини шундай зикр қилади:

"Китобда Идрисни ҳам зикр қил. Албатта, у содиқлардан ва Аллоҳнинг элчиси эди." (Марям сураси, 56-оят)

Ухнух иброний тилидаги исм бўлиб, унинг арабчаси Идрисдир.

Ҳазрати Шис (алайҳиссалом) дан то Идрис (алайҳиссалом) гача ҳеч қандай пайғамбар келмаган.

Ҳазрати Идрис (алайҳиссалом) жуда кўп дарс берар ва инсонларга таълим ўргатар эди.

Илк бор оловга сиғинган киши

Оловга биринчи бўлиб сиғинган киши Қобил эди. У акаси Ҳобилни ўлдирди. Чунки олов Ҳобилнинг қурбонини қабул қилган эди. Қобил эса оловга сиғинишни бошлади.

Қобил Ҳазрати Идрис (алайҳиссалом) даврига қадар яшади. Унинг шунчалик кўп фарзандлари туғилдики, уларнинг сонини ўзи ҳам билмас эди. У Шом тоғларида фарзандлари билан бирга яшарди.

Қобил жуда қариб қолганида, Аллоҳ таоло лаънатлаган шайтон унинг олдига келиб:

— Биласанми, эй Қобил, — деди, — олов нима учун Ҳобилнинг қурбонини қабул қилди? Ва нима учун сеникини қабул қилмади?

Қобил: — Билмайман! — деб жавоб берди.

Шайтон: — Чунки Ҳобил оловга сиғинар эди, сен эса сиғинмас эдинг. Эндиликда сен ҳам оловга сиғин! То олов ҳам сендан рози бўлсин! — деди.

Шайтон яна шундай деди: — Бу ер юзи ҳукмронлиги сенинг қўлингдан чиқиб кетган бўлса ҳам, у сенга ва сенинг фарзандларингга қайтадан қолиши лозим!

Шундан кейин Қобил оловга сиғинди, унга сажда қилди. Ва барча фарзандларига ҳам оловга сиғинишни буюрди:

— Оловга сажда қилинг! — деди.

Шу билан биринчи бўлиб оловга сиғинган киши Ҳобилнинг акаси Қобил бўлди. У Арабистоннинг жанубига, Одам (алайҳиссалом) ерига кўчиб ўтди. У ерда бир оловхона барпо қилди. Ўзи ва унинг фарзандлари оловга сиғиниб, бу дунёдан ўтиб кетдилар.

Қобилнинг фарзандларидан бирининг исми Тубал эди. У жуда қувноқ ва айшу ишратга ружу қўйган эди. Шайтон унга ичимликни ўргатди. Узумни шира қилиб тайёрлади ва ичди. Барча фарзандларига ҳам ичирди. Ҳаммаси маст, сархуш бўлдилар.

Сўнгра шайтон келди. Уларнинг олдига чолғу асбобларини чала бошлади. Уларни кўшиқ айтишга ўргатди.

Шу тариқа, Қобилнинг барча фарзандлари оловга сиғиниб, шароб ичиб юришди. Улар ҳатто ўз оналари, опа-сингиллари ва қизларидан хоҳлаганлари билан хоҳлаган вақтларида яқинлик қилар, уларни ўзларига жуфт қилиб олар эдилар.

Одам (алайҳиссалом)нинг фарзандларидан бир гуруҳ одамлар бу ҳолатни эшитиб, уларнинг ёнига бордилар. Улар ҳам айшу ишратга берилдилар. Улар билан бирга қолдилар. Улар ҳам оловга сиғинишни бошладилар. Улар ҳам шароб ичиб, вақт ўтказдилар. Улар ҳам зино қила бошладилар.

Шунда Аллоҳ таоло уларнинг бу гуноҳларидан сўнг, Ҳазрати Идрис (алайҳиссалом)ни пайғамбар қилиб юборди.

Идрис (алайҳиссалом)

Қобил фарзандлари қабиласига Аллоҳ таоло Идрис (алайҳиссалом)ни юборганида, у ҳам бу қавмни динга чақирди:

— Оловга сиғинманг, шароб ичманг, зино қилманг! — деди.

Уларни бу ишлардан қайтарди. Лекин бу қавмдан жуда қамчиликгина Идрис (алайҳиссалом)га тасдиқ берди. Улар оловга сиғинишни ташламадилар. Узоқ вақт фикс-фужур ичида қолдилар. Идрис (алайҳиссалом)га итоат қилмадилар.

Идрис (алайҳиссалом)нинг ҳукмронлиги йўқ эди. У улар билан жанг қила олмасди. Лекин ҳақ йўлга чақиришда давом этарди. Ҳазрати Шис (алайҳиссалом)га тушган саҳифаларни уларга ўқиб берарди. Ҳалққа шу китоб ҳукмларига амал қилишни айтарди.

Аллоҳ таоло унга ҳам ўттиз саҳифа юборди. Бу оятларни ўз қўли билан ёзди. Одам (алайҳиссалом)дан кейин илк бор қалам ушлаб ёзув ёзган киши Идрис (алайҳиссалом) бўлди. Шунингдек, дунёда илк бор кийим тиккан ҳам Идрис (алайҳиссалом) эди. Ёзувчилик ва тикинчилик санъати ундан қолди.

Унинг замонидан аввал халқ теридан кийим кийишарди. Қўй юнини кўрпа каби қилиб, елкаларини ўраб юришарди.

Идрис (алайҳиссалом) терзиликни ихтиро қилгач, халқ ҳам теридан ва кўрпадан воз кечди. Кафтан, кўйлак ва шими кийишни бошладилар. Идрис (алайҳиссалом)нинг қўли жуда чаққон эди. Ҳамма учун кафтан ва кўйлакни ўзи тикар эди.

Бу каби ишлар орасида ҳам Аллоҳ таолога ибодат қиларди.

Дерларки:

— Идрис (алайҳиссалом) ўн йил давомида бирор кеча тўлиқ ухламади. Тунлар давомида ибодат қилиб, сахаргача саҳифаларни ўқирди. У шунчалик Аллоҳ таолога ибодат қилардики, фаришталар унга ошиқ бўлдилар.

Ҳатто Азроил (алайҳиссалом) уни зиёрат қилишни орзу қилди:

— У билан дўст бўлсам! — деди.

Аллоҳ таоло Азроил (алайҳиссалом)га изн берди. У инсон қиёфасига кириб, Идрис (алайҳиссалом)нинг ҳузурига келди. У билан ўтирди.

Охир-оқибат, Азроил (алайҳиссалом) Идрис (алайҳиссалом)га:

— Мен ўлим фариштаси Азроилман. Сен билан кўришиш, зиёрат қилиш учун келдим. Ер юзида Аллоҳ таолога шунчалик кўп ибодат қилгансанки, сени севдим ва сен билан дўст бўлишни ва биродар бўлишни истадим. Мендан қандай хоҳишинг бўлса, амалга ошираман!

Идрис (алайҳиссалом) шундай деди:

— Эй Азроил, мана мен ҳақимда шу каби марҳамат қилган экансан, сендан хоҳишим — жонимни олишингдир!

Азроил (алайҳиссалом) шундай деди:

— Мен сенинг жонингни олиш учун келмадим. Сенинг умринг ҳали тугаган эмас!

Идрис (алайҳиссалом) шундай деди:

— Илтимос, умрим яна минг йил бўлса ҳам, марҳамат қилиб, жонимни ол! Агар умрим қолган бўлса, Аллоҳ таоло яна мени тирилтирур!

Азроил (алайҳиссалом) шундай деди:

— Бу ишни Аллоҳ таоло изн бермасдан туриб қилолмайман!

Идрис (алайҳиссалом) ўлимни Аллоҳ таолодан сўради. Олий даргоҳда ҳар нарса билгувчи Аллоҳ таоло Идрис (алайҳиссалом)нинг бу сўровидаги мақсадини аллақачон билган эди. Шу сабабли, У унинг дуосини қабул қилди.

Азроил (алайҳиссалом) Аллоҳ таолодан амр олди:

— Бандам нима хоҳласа, бажо келтир!

Шу амр билан Азроил (алайҳиссалом) Идрис (алайҳиссалом)нинг руҳини олди. У шу вақтда 60 ёшда эди.

Шу соатда, Аллоҳ таолонинг амри билан Идрис (алайҳиссалом) қайта тирилди. Илк ҳолатига қайтиб, яна ибодатни бошлади.

Азроил (алайҳиссалом) эса ҳар сафар унинг ҳузурига келиб турарди ва у билан дўстлик қиларди.

Кўп вақт ўтди. Бир куни Идрис (алайҳиссалом) Азроил (алайҳиссалом)га шундай деди:

— Эй биродар, сендан бир хоҳишим бор. Марҳамат қилиб, уни бажо келтир!

Азроил (алайҳиссалом):

— Хоҳишингни айт, қўлимдан келса, бажо келтираман! — деди.

Идрис (алайҳиссалом):

— Менинг хоҳишим — менга дўзахни кўрсатишингдир!

Азроил (алайҳиссалом):

— Сен дўзахни кўришга тоқат қилолмайсан!

Идрис (алайҳиссалом):

— Нега? Мен бир марта ўлиб кўрдим. Фоний жоним кетди. Унинг ўрнига абадий жон берилди! Ҳозир мен дўзахни кўра оламан!

Азроил (алайҳиссалом):

— Бу иш Аллоҳ таолонинг изни билангина бўлади!
 Шу вақтда Аллоҳ таоло Азроил (алайҳиссалом)га амр берди:
 — Эй Азроил! Идрисга хоҳлаган жойини кўрсат!
 Азроил (алайҳиссалом) Идрис (алайҳиссалом)ни дўзахга олиб борди.
 Дўзахнинг барча даражалари ва табақаларини унга бирма-бир кўрсатди. Ҳар бир гуноҳкорнинг қандай азоб олаётганини кўрсатди.
 Идрис (алайҳиссалом) дўзахнинг етти табақасини ҳам кўргач, Аллоҳ таолога паноҳ тилаб, ўз ўрнига қайтди.
 Бир куни Идрис (алайҳиссалом) яна Азроил (алайҳиссалом)дан:
 — Эй мухтарам биродарим, сендан яна бир хоҳишим бор. Илтимос, уни ҳам бажо келтир! — деди.
 — Эй Азроил биродар, менга жаннатни ҳам кўрсат!
 Азроил (алайҳиссалом):
 — Бу иш ҳам Аллоҳ таолонинг изни билангина бўлади!
 Шунда Аллоҳ таоло амр қилди:
 — Эй Азроил, бандама хоҳлаган жойини кўрсат!
 Азроил (алайҳиссалом) Идрис (алайҳиссалом)ни жаннат эшигига олиб борди.
 Жаннат посбони Ридвон уларнинг киришига рухсат бермади:
 — Сен одам фарзандисан. Одам фарзанди ўлмасдан жаннатга кира олмайди!
 Идрис (алайҳиссалом):
 — Менга ўлим шираси ичирилди. Фоний жоним кетди. Унинг ўрнига абадий жон берилди! Мен ўлдим ва қайта тирилдим!
 Аллоҳ таоло жаннатда Идрис (алайҳиссалом)га доимий жой берди.
 Шу ҳақда Қуръони каримда шундай марҳамат қилинади:
 "Биз уни юксак жойга кўтардик!" (Марям сураси, 57-оят).

Кейумарс шоҳ ҳикояси

Кейумарс хазрати Одамга дейилар эди. Ҳалқнинг барчаси Кейумарсдан келгандир, дерлар. Уларнинг эътиқодига кўра, Кейумарсга Чилшоҳ ҳам дейилган, чунки у лойдан яратилган. Уни Ҳазрати Ҳавво эди, у ҳам лойдан яратилган. Ҳар иккаласига бир вақтда жон берилган. Ҳар иккаласи бир-бирига на ортиқ, на кам, бир хил эди. Агар шундай бўлмаса, ораларида мослик бўлмас эди.

У вақтларда Эҳроманнинг (шайтон) аскарлари ер юзида эди. Кейумарснинг маъноси "тирик ва сўзловчи" деганидир. Бу эътиқод қадимги Эронликларнинг эътиқодидир. Айрим қадимий кунлардан хабар берувчи олимлар шундай деганлар:

— Кейумарс, Одамнинг ўғлининг ўғли, яъни невараси эди.

Яна ажам тоифасидан бири шундай деган:

— Кейумарс ва унинг жуфти ердан ўт каби Одам шаклида ўса бошладилар. Ханузгача баъзан ердан Одам шаклида ўсимликлар чиқади. Аллоҳ уларга жон берди. Эҳроманни ўлдирмоқчи бўлди.

Эй инсон! Билгинки, Одам (алайҳиссалом)дан кейин унинг ўрнига Шис (алайҳиссалом) келди. Шисдан кейин унинг ўғли Ануш подшоҳ бўлди. Ундан кейин Қайнон келди. Кейумарсдан олдин келган ва дунёда подшоҳ бўлган Кейумарсдир.

Ибн Муқаффа шундай деган:

— Қайнон подшоҳ бўлганда аскар тўплади. Чинлилар билан жанг қилди.

Ислом олимлари эса шундай дейдилар:

— Кейумарс Одам фарзандларидан эди ва унинг исми Ҳом эди. Шис (алайҳиссалом) вафот этгач, ака-укалари орасида душманлик ва келишмовчилик пайдо бўлди. У кўчиб кетди, ўғилларини олиб Демовенд тоғига борди. Шу тоғда болалари билан қолди. Уларнинг авлоди кўпайди. Кейумарсга "Кеҳви Мерс" ҳам дейилган. Улар Демовенд тоғида Шаҳарлар ва бинолар курдилар.

Кейумарс чиройли юзли, гўзал ва яхши ниятли киши эди. У жойларда девлар тўпланган эди. Кейумарс Аллоҳ таолонинг берган куч ва ёрдами билан уларни у ерлардан ҳайдади. Унинг қуроли бир дарахт ва бир сайпанч эди. Бу сайпанчда Аллоҳ таолонинг исми ёзилган эди. Қаерда дев ёки пари кўрса, Аллоҳ таолонинг номини зикр қилиб, сайпанч тоши билан уларни парчалар эди. Девлар у ерларга яқинлаша олмас эдилар.

Кейумарснинг бир ўғли бор эди. Исми Ҳуснак эди. У ҳам отаси каби жасур ва ботир эди. Доимо тоғ бошларида бўларди. Аллоҳ таолога ибодат қиларди.

Отасининг олдига келганида:

— Ишларда энг яхши нарсани нима? — деб сўрарди.

Отаси эса:

— Ҳалққа озор бермаслик, Аллоҳ таолога ибодат қилиш! — дерди.

У ҳам:

— Ҳалққа озор бермаслик учун халқдан узоқлашмаслик керак. Ибодат эса маърифат билан юксакликка эришишдир! — дерди.

Бир куни девлар Ҳуснакни тоғ бошида ёлғиз кўриб қолдилар. Уни ўлдиришга қарор қилдилар:

— Уни йўқ қилайлик! Отасининг кўнгли синиб, биз билан жанг қила олмай қолсин! — дейишди.

Ҳуснак сажда қилаётган пайтда девлар унга яқинлашдилар. Улкан бир тошни кўтариб келишди ва унинг бошига ташлаб, ўлдирдилар. Бу ҳақда ҳеч ким билмади.

Кейумарснинг юраги ҳузунга тўлди. Лекин нима бўлганини билмади.

Бир куни Кейумарс ўғлининг олдига борди. Йўлда бир бужғунни (бухчи) кўрди. У йўл устида ётар, тез-тез товуш чиқариб, валвалаларди.

Кейумарс бужғунга яқинлашди. Бужғун учди, бир оз йироқроқ жойга қўнди. Кейин яна товуш чиқара бошлади.

Кейумарс хаёлга толди:

— Бу бужғуннинг валваласи яхши аломат эмас! — деди.

Кейумарс тоғга чиққанда, ўғлининг ўлдирилганини кўрди. У чиндан ҳасрат тортди. Шу сабабли, халқ бутунги кунгача бужғунни ноомадли деб билишади.

Кейумарс Демовенд тоғида кўп йиғлади, кўз ёш тўкди, нола қилди.

У Аллоҳ таолодан:

— Оғлимни ким ўлдирганини менга билдир! — деб дуо қилди.

Бир куни кечаси тушида бир кексани кўрди.

— Эй Кейумарс! — деди у. — Нега йиғлаб нола қиласан? Овлодинг кўп бўлади. Аллоҳ сенга ер юзи подшоҳлигини беради. Бу дунёда ким бўлса, сенга итоат этади. Нега Аллоҳ таолонинг тақдирига рози бўлмайсан?

Кейумарс шундай деди:

— Мен Аллоҳ таолонинг тақдирига таслим бўлган бандаларданман. Лекин хоҳишим, ўғлимни ким ўлдирганини билишдир!

Кекса:

— Оғлингни фалон девлар ўлдирди. Улар ана у жойларда! — деди.

Кейумарс уйғониб, Аллоҳга ҳамд-сано айтиб, истиғфор қилди.

Шундан кейин Кейумарс девлардан ўч олишга қарор қилди.

Кейинги ҳикояда Кейумарс қандай қилиб девлар билан жанг қилгани ва унинг ўлдирилишини ўқиб, билиш мумкин.

Кейумарснинг девлар билан жанги

Биз Кейумарс тушидан сўнг қилган ишларига келайлик:

Кейумарс тушида қария кўрсатган ўғлини ўлдирган девлар томон юз тутди. Юра-юра Балх Шохрига етди. У девларни сув бўйида яшайдиган жойларида кўрди. Уларга етгач, жанг бошлади. Девларнинг айримлари қочиб кетишди, учтасини ушлаб, Аллоҳнинг

номини зикр қилиб қаттиқ боғлади. Шундай қилиб, уч дев ҳам унинг буйруғидан ташқарига чиқмадилар. Кейумарс бундан қаттиқ хурсанд бўлди. Бир Шаҳар қуриш ниятига тушди. Шаҳарнинг ўнг тарафида ва чап тарафида сув бўлишини хоҳлади. Девлар чегара белгиладилар. Шаҳарнинг жойини аниқладилар. Кейумарс бир девга:

— Болаларингга хабар бер, бу ерга келсинлар! Бу Шаҳарни барпо қиялпмиз, лекин кучи борлар келсин. Кичиклар у ерда қолсинлар! Биз бу Шаҳарни битириб, уларни ҳам олиб келамиз! — деди.

Кейумарс девга муҳр берди. Икки девга:

— Менга ёрдам беринглар! — деди.

Саодатли соатда, муборак бир вақтда Шаҳарнинг асоси қўйилди. Учинчи дев Кейумарснинг муҳрини унинг ўғилларига етказди. Кучли болалар келди. Оталарининг қилган ишларини маъқул кўрди. Шаҳарни қуришни бошладилар. Қисқа муддатда Шаҳар битди. У ерда яшай бошладилар.

Бу вақтда Кейумарснинг укаси уни болаларидан сўради:

— Бизнинг отамиз қаерда? — деди.

Улар:

— У кетди! — дедилар.

Ва қуёш чиқиш тарафига ишора қилдилар.

— У ерда ака-укаларимиз билан Шаҳар қуришга ҳаракат қилмоқда! — дедилар.

Кейумарснинг укаси кўрсатилган йўналишда юра бошлади. У Шаҳарга етди. Кейумарс шу кунги ишини тугатган эди. Бирдан бошини кўтарди, қуёш ботиши тарафга қаради. У ерда бир тош устида бир одамни кўрди. Кейумарс ўғилларидан сўради:

— Сиздан бирортангиз йўқолганми? —

Улар:

— Йўқ! — деб жавоб бердилар.

Болалардан бири:

— Бу девлардан бири бўлса керак. Бирор найранг ишлатмоқчи! — деди.

Кейумарс қуролини олди. Тош ёнида турган одамга яқинлашди. Унга яқинлашганда у ўз укаси эканини англади.

Болалардан бири Кейумарснинг ортидан эргашиб борди:

— Бу турган одам бизнинг душманимиз! — деди.

Кейумарс сурёний тилида:

— Йўқ, бу менинг укам! — деди.

Бу тил араб тили билан аралаш тил эди.

Кейумарс:

— Балх аҳли! Бу менинг укамдир! — деди.

Шунинг учун ҳам бу Шаҳарнинг номи Балх бўлиб қолди.

Эбу Зайд Ҳаким "Ҳазоили Балх"да шундай дейди:

— Балх Шохри жаҳоннинг энг қадимий Шаҳарларидан биридир.

Баъзилар эса:

— Балх Шохрини Лаҳросиб қурган! — дейдилар.

Ҳар бир подшоҳ келганда қўплаб Шаҳар ва қишлоқлар барпо қилинган. Аммо Балхни биринчи қурган Кейумарсдир.

Кейумарс укасини кўрганда жуда хурсанд бўлди.

Кейумарс:

— Бу Шаҳарнинг улкан бахти бор. Бу Шаҳарда туғилиб ўсган одам тўғри иш қилувчи, хурсандликда умр кечирувчи бўлсин! — деди.

Чунки бу Шаҳар айнан шу куни тўлиқ яқунланди.

Бугунга қадар ҳам Балх Шохри аҳли меҳмондўст, яхши инсонлардир.

Кейумарснинг Марё номли қизи ва Марий номли ўғли бор эди.

Шу кун уларни бир-бирига уйлантирди. Улардан кейин кўп одамларни уйлантирди. Улар Балхда қолдилар. Кейумарс эса баъзи ўғиллари билан девларга қарши жангга йўл олди.

Чунки Балхда эгри дара деб аталадиган жойда фитналар пайдо бўлган эди.

Бу дарадан бир дарё оқар эди.

Кейумарс ўғилларининг бир қисми билан дарёнинг бир томонига борди. Бир қисми эса укаси билан бирга йўлга тушди.

Девлар ва парилар билан жанг қилиш учун юриш бошладилар.

Қадимий тарихчилар шундай дейдилар:

— Ўша вақтларда девлар ва парилар кўз билан кўриниб турар эди. Улар билан инсонлар орасида дўстлик, душманлик, жанг ва тинчлик ҳолатлари бўларди. Бу ҳолат Нўх (алайҳиссалом) замонига қадар давом этди.

Тўфондан сўнг парилар ва девлар кўздан йўқолдилар.

Кейумарс дарёнинг ўртасига етганида девлар жангни бошладилар. Кейумарснинг укасини оловга ташладилар.

Олов уни ёқишни бошлаганида Кейумарс унга:

— Дарҳол ўзингни сувга ташла! — деб бақирди.

У ўзини сувга ташлади ва ёнғиндан қутилди.

Девлар эса Кейумарснинг укасини сувга ташлагандан кейин унинг атрофини ўраб олишди.

Кейумарс укасининг сувда чўкишини тушунди.

Аллоҳ таолога дуо қилди, Унинг улуғлигига суяниб, девларга ҳужум қилди.

Девлар Кейумарснинг ҳайбатидан қўрқиб қочиб кетдилар.

Унинг ўғиллари кўплаб девларни асирга олди.

Кейумарс ушланган девларни Аллоҳ таолонинг исми билан боғлади ва уларни ишларида ишлатди.

Одамлар девларга қандай иш буюрсалар, улар бажарардилар.

Кейумарс ғалаба қозонгач, Балх Шохрига қайтди.

Укасини девларнинг бирига миндириб, уни ўз уйига жўнатди.

Укаси акаси Кейумарснинг жасурлигини, қудратини мақтаб, унинг ўғилларини ҳам таърифлаб, одамларга маълум қилди.

Шунинг учун ҳам Балх Шохри аҳли унинг ҳукмронлигига ихлос қўйди ва унга кўшилишга шошилди.

Шу тариқа Кейумарс ўз фарзандлари ва издошлари билан дунёни айланди.

У борган ҳар бир Шаҳарда хутба ўқир эди:

— Аллоҳ таоло мени сизларга подшоҳ қилди. Унга осий бўлмаг!

Шундай қилиб, Кейумарс Одам фарзандлари орасида биринчи бўлиб хутба ўқиган подшоҳ бўлди.

Ҳуснекшоҳ

Ҳуснек подшоҳлик тахтига ўтиргач, халқни ислом динига чақирди. Жаҳон унинг адолати билан безанди. Маҳаллий ва бегона халқлар унинг замонида роҳат топди.

Ер юзида масжид ва мадраса қуриш, ибодатхоналар барпо этиш, ҳаммаси Ҳуснек замонида қолди. Шунингдек, олтин, кумуш, мис, қўрғошин каби қимматбаҳо металлларни казиб олиш, унинг даврида кашф қилинди.

Биринчи бўлиб ўтин кесиб, тахта яшашни у ихтиро қилди. Марварид, ёқут, маржан ва шунга ўхшаш қимматбаҳо тошларни топиш ҳам унга тегишли.

Кейинроқ, у итларга ов қилишни ўргатди. Тулки, самур, синчқон ва шу каби ҳайвонларнинг терисини юзиб, уни пишитиш ва юнгли либослар тайёрлаш ҳам унинг кашфиётидир.

Ҳуснек Ахвоз атрофида бир Шаҳар барпо қилди. Уни "Васваса" деб аташарди.

Яна шундай дейилади:

— Хуснек Рей Шохрини курган шахсдир. Ер ости суларини юзага чиқариш учун белкурак ишлатди, сув оқими йўналишини ўзгартирди. Мармар ва шунга ўхшаш нарсалардан ер қопламасини ясашни у ихтиро қилди.

Бироқ Хуснекнинг кимлиги ҳақида турли ривоятлар мавжуд:

Баъзилар:

— Бу Хуснек Кейумарснинг ўғилларидан бўлган Меҳлаилнинг ўғлидир! — дейдилар. У ер юзининг подшоҳи бўлган.

Мажусийлар (оташпарастлар) эса:

— Бу Хуснек оловга сиғиниб, унинг ибодатида бўлган! — дейдилар.

Яҳудийлар эса:

— У яҳудий динида эди! — дейдилар.

Хуснек тўрт юз йил подшоҳлик қилди.

Таҳмурес шоҳ

Хуснек Шоҳ вафот этгандан кейин унинг ўрнига Таҳмурес подшоҳ бўлди. Моғонлар уни Кейумарс деб аташарди ва:

— Таҳмурес бутларга сиғиниб, ибодат қиларди, — дейишарди. Лекин бу ёлғон эди. Таҳмурес Аллоҳга сиғиниб, Унга ибодат қиларди (Худопараст эди).

Яна шундай дейилади:

— Аллоҳ таоло Таҳмуресга шундай куч- қувват бердики, девлар ва парилар унинг хузурида мағлуб бўлдилар. У нимани буюрса, улар бажарар, нима деса, унга итоат қилар эдилар. У уларга:

— Инсонлар орасидан чиқинг! — деб амр берди. Уларни Шаҳарлардан ҳайдаб, четлаб кетишга мажбур қилди. Улар чўлларга, аҳоли яшамайдиган ҳудудларга бориб, кунчиқар ва кунботар ерларига тарқалдилар.

Таҳмурес от, эшак ва бошқа ҳайвонларга минишни, уларни бошқариш учун жилов ва эгар ясашни ўргатди. Унинг замонида катта ҳали мавжуд эмас эди. У биринчи бўлиб эркак эшак билан биёҳни (урғачини) чатиштирди, катта мана шу иккисидан туғилди. Каттага юк ортмоқ, туяга юк юкламоқ, юртқичларни ов қилишга ўргатиш, шу билан бирга Форс тилида илк китоб ёзиш – барчаси унинг замонида рўй берди.

Унинг ёши 100 йилга етди, баъзилар унинг ёши 400 йил бўлган дейдилар. У вафот этгач, унинг ўрнига Жамшид келди.

Жамшид шоҳ

Ривоят қилинишича, Таҳмурес ва Жамшид ака-ука эдилар. Жамшид буюк ҳукмдор бўлиб, бутун дунёга ҳукмронлик қилди. У жуда гўзал юзли ва ширинсўз инсон эди. Унинг гўзаллиги шундай эдики, қаерга борса, юзи нур тарқатар ва борган жойи ёритилар эди.

У ҳазрати Идрис (алайҳиссалом)нинг динида бўлган, жуда одил подшоҳ эди.

Жанг воситаларини, қилични, болтани, зирҳни, темирдан ясалган либосни ва шунга ўхшаш барча ускуналарни биринчи бўлиб Жамшид ихтиро қилди. Жамшиддан аввал барча жанг ускуналари фақат тош ва дарахтдан иборат эди. Бошқа ҳеч нарса йўқ эди. Пахта ечиш, газлама тўқиш, ипдан кийим тикиш, ранг бериш (боякчилик) ҳам биринчи бўлиб Жамшид томонидан амалга оширилган.

Жамшид девларга ҳам ҳукмронлик қилган, уларни ўз хизматига жалб қилган эди. Девларга буюриб, денгиз тубидан марварид чиқартирган. Ҳозирги замонда марварид қазиб олиш санъати ўша вақтда пайдо бўлган. Ҳаммом куриш ҳам Жамшид томонидан девларга топширилган. Оҳак ишлаб чиқариш, симоб қазиб олиш ва шу каби хидли моддаларни аралаштириш – барчаси Жамшид ихтироси эди.

У тоғлар ва чўлларда йўллар курдирган. Жамшид жуда ақлли ва узоқни кўра оладиган инсон эди. У подшоҳлик анъаналарини яратиб, халқни тўрт табақага бўлди:

1. Биринчиси – аскарлар гуруҳи эди. Уларга:

— Отларингиз билан қуролларингизни тайёр қилиб, кечаю кундуз дарвозамда ҳозир бўлинг. Агар хизматингиздан бир соатга кеч қолсангиз, ғазабимга дучор бўласиз! — деб амр қилди.

2. Иккинчиси – давлат бойликларини ёзиб борувчи муҳосиблар, бунёдкорлар, хазина назоратчилари эди. Уларга:

— Мол-мулкимни сидқидилдан бошқаринг, хизматингизда ҳалол бўлинг! Агар бошқача қилсангиз, оғир жазо оласиз! — деди.

3. Учинчи табақа – деҳқонлар эди. Уларни ерлар ва боғлар билан таъминлаб, деҳқончиликни ўргатди:

— Деҳқончиликдан бошқа иш билан шуғулланманг, акс ҳолда бошингизга мусибат тушади! — деди.

4. Тўртинчи табақа – Шаҳар аҳолиси эди. Уларнинг зиммасига:

— Газлама тўқиш, поябзал тикиш ва шу каби ҳунармандчилик ишлари юклатилди. Бошқа ишга қизиқманг, акс ҳолда жазоланасиз! — деди.

Кейин бу тўрт табақага назоратчилар ва вакиллар тайинлади. Улар кечаю кундуз халқни кузатиб, ким ўз вазифасини ташлаб, бошқа иш билан шуғулланса, бу ҳақда Жамшидга хабар беришар эди.

Жамшид бу қатъий назорат орқали дунёга ҳукмрон бўлди. Ҳеч ким ўз соҳасидан ташқаридаги ишга аралаша олмади, акс ҳолда, унинг охириги куни бўлар эди.

Жамшид олимларга мурожаат қилиб:

— Подшоҳликни мустаҳкам сақлаш учун нима қилиш керак? — деб сўради.

Олимлар унга:

— Агар ҳукмронлигингизни мустаҳкам ушлаб қолмоқчи бўлсангиз, одиллик қилинг, камбағалларга меҳрибонлик қилинг, золимларнинг зулмидан жабрдийдаларни қутқаринг! Ҳеч кимга оғир юк юклатманг ва халқни рози қилинг! — деб жавоб беришди.

Жамшид:

— Буни амалга ошириш осон эмас. Лекин мен ўзим камбағалларнинг шикоятларини эшитаман! — деди.

Шунинг учун у ойда бир кунни халқнинг шикоятларини эшитиш ва уларнинг муаммоларини ҳал қилиш учун ажратди. Бу кун "Наврўз" (янги кун) деб аталди.

Бу анъана 700 йил давом этди. Жамшид 800 йил подшоҳлик қилди. 1000 йиллик ҳукмронликни тўлдирди. Бу даврда бир соат ҳам боши оғримайди, ҳеч қандай ташвиш ва ғам кўрмади.

Бир куни эрталаб, Жамшид ўз соғлиги ҳақида ўйлаб ўтирди. Шу вақтда Иблис малъун дарчадан кириб келди ва унинг олдида туриб:

— Эй шоҳ! Сен ўзинг ким эканлигингни биласанми? — деб сўради.

Жамшид:

— Мен одамзодман! — деб жавоб берди.

Шайтан эса:

— Йўқ, сен нотўғри айтдинг. Агар одам бўлсанг, бир марта бўлса ҳам касал бўлардинг. Сен одам эмас, балки бу ер ва осмоннинг худосисан! — деди.

Жамшид бунга ишонди ва халққа:

— Худойингиз менман! Менга сажда қилинг! — деб амр берди.

У ўз қиёфасида бутлар ясаб, уларни ҳар ерга юбориб, халқни аздирди ва гуноҳга ботирди.

Бу қисса аввал қисқача сўзланган эди, бу ерда эса тўлиқ баён қилинди.

Бейурасаб шоҳ

Лекин ўша юртларда подшоҳлар авлодидан бўлган бир жасур йигит бор эди. Унинг номи Бейурасаб эди. Жамшид шунчалик зулм қилиб, ноҳақликка берилиб кетгач, у ҳам бош кўтарди. Жамшиднинг зулмидан қочган халқ унинг атрофига тўпланди. Бейурасаб кўшин йиғиб, Жамшиднинг мамлакатини забт қилиш учун юриш қилди. Жуда кўп Шаҳарларни эгаллади. Бу хабар Жамшидга етди. У ҳам ўз кўшинини тўплади ва Бейурасабга қарши йўлга тушди.

Отад номли жойда икки кўшин бир-бирига қарши келди. Уруш бошланди. Жамшид Бейурасабга қарши тура олмади ва қочди. Бейурасаб эса бутун мамлакатни эгаллади. Жамшид бир йилча пинҳон бўлиб юрди, уни ҳеч ким топа олмади. Бир йилдан кейин Жамшиднинг қаерда эканлиги ҳақида хабар топилди. Бу хабар Бейурасабга етказилди. У Жамшидни тутиб келтиришни буюрди. Жамшид қўлга олингач, уни устидан то тагигача ара билан иккига бўлдирди.

Бундан кейин Бейурасаб рақибсиз подшоҳ сифатида ҳукмронлик қилди.

Форслар шундай дейдилар:

— Жамшид қочганидан кейин Забулистонга борди. Забулистон подшоҳининг қизи буни билиб, унинг олдига борди. Чунки унинг отаси:

— Қизим, кимни хоҳласанг, унга тек! — деб, унинг эр танлашини ўз ихтиёрига қўйган эди.

Икковидан бир ўғил дунёга келди. Унга Тур деб ном қўйдилар.

Жамшид у ердан ҳам қочиб, Ҳиндистонга борди. У ерда вафот этиб, изсиз йўқ бўлди.

Турнинг бир ўғли туғилди. Унга Седаб деб ном қўйдилар. Унинг авлодидан бири Нариман, унинг ўғли Сом, Сомнинг ўғли Зол, Золнинг ўғли Рустам, Рустамнинг ўғли эса Ферамурз эди.

Фирдавсий ўзининг "Шоҳнома" асарида шундай ҳикоя қилади.

Нух (алайҳиссалом)

Ҳақ таоло Бейурасабнинг қавмини ҳақ динга даъват қилиш учун Нух (алайҳиссалом)ни юборди. Моғон қабиласи шундай дейди:

— Бейурасаб оловга сиғинар эди.

Лекин Қуръони Каримда Аллоҳ таоло:

— Улар бутларга сиғинишар эди! — деб баён қилади.

Нух (алайҳиссалом) шундай деган эди:

"Ё Раббим! Улар менга осий бўлдилар, молу фарзандлари уларга фақатгина зарар келтирди. Улар улкан гуноҳлар қилдилар." (Нух сураси, 21-22-оятлар)

Нух (алайҳиссалом) ўша қавмнинг ибодат қилган бутларининг номларини шундай хабар берган эди:

"Улар бир-бирларига: «Ҳеч қачон илоҳларингизни ташламанг. Вад, Сувоъ, Яғус, Ябук ва Насрни қолдирманг», деб айтишди ва кўп одамларни йўлдан чиқардилар." (Нух сураси, 23-24-оятлар)

Бу оятларда зикр қилинган номлар ўша қавм ибодат қиладиган бутлар номларидир. Жамшид бу бутларни ўз шаклида ясатып, ҳар бирини бир юртга жўнатган эди. Узағда бўлганлар ва Жамшиднинг ўзига сажда қила олмаганлар бу бутларни унинг ўрнига санаб, уларга сажда қилишар эди.

Нух (алайҳиссалом) 950 йил умр кўрди. Қуръони Каримда шундай буюрилган:

"Албатта, Биз Нухни қавмига пайғамбар қилиб юбордик. У улар орасида минг йилдан эллик йил камроқ турди." (Анкабут сураси, 14-оят)

Нух (алайҳиссалом) қавмини динга даъват қилди. Лекин Нух (алайҳиссалом)нинг қавми шунчалик осий эдиларки, бу 950 йил ичида унга оз кишиларгина иймон келтирди. Ва бу иймонсизлик Нух тўфонигача давом этди. Нух (алайҳиссалом) кемага чикди. Унга иймон келтирган 80 киши бўлди. Буларнинг 40 таси эркак, 40 таси аёл эди. Нух

(алайҳиссалом) Аллоҳ томонидан юборилган расул пайғамбар эди. У барча ер юзи халқини динга даъват қилиш учун юборилган эди.

Ривоят қилинишича, ўша пайтларда бир киши ўғли туғилиб катта бўлса, отаси унинг қўлидан тутиб, Нух (алайҳиссалом)нинг олдига олиб борар ва шундай дер эди:

— Ўғлим, бу одам ёлғончи! У сеҳргар ва коҳиндир. Унинг олдига борма, сўзларига ишонма! Агар мен вафот этсам ва сен қолсанг, сен ҳам мен каби ўғлингга унинг сўзларига ишонмасликни ўғит бер!

Нух (алайҳиссалом) қачон халқни Аллоҳга даъват қилса, улар унинг атрофига йиғилиб, унга ҳақорат қилар эдилар. Лекин Нух (алайҳиссалом) барчасига сабр қилар, азобларига чидаб турар эди. Нух (алайҳиссалом)нинг ўз хотини ҳам кофир аёл эди. У ҳам Нух (алайҳиссалом)га иймон келтирмаган эди.

Аллоҳ таоло Қуръони Каримда шундай буюради:

"Аллоҳ Нухнинг хотинини мисол қилиб келтирди." (Таҳрим сураси, 10-оят)

У хотиндан Нух (алайҳиссалом)нинг тўрт ўғли туғилди. Улар:

1. Ҳом,
2. Сом,
3. Ёфас,
4. Канъон.

Булар ҳам онасига эргашиб, кофир бўлган эдилар. Лекин Сом ва Ёфас кейинчалик ҳақ динга келдилар. Уларнинг учовлари ҳам кемада бўлганлар қаторида эди.

Нух (алайҳиссалом) қавмини ҳақ динга даъват қилар экан, жуда кўп йиллар ўтиб кетди. Энди унинг сабри қолмади, тоқати тугади. Уларнинг иймонга келмаслигини ва бора-бора куфрга ботишларини кўрди. Уларнинг тўғри йўлга келмаётганини кўриб, Аллоҳга илтижо қилди. Улар йўқ бўлишини сўради.

Аллоҳ таоло Қуръони Каримда шундай буюради:

"Эй Раббим! Кофирларни ҳалок қил. Ер юзида бирортасини қолдирма. Агар уларни ҳалок қилмасанг, Сенинг бандаларингни адаштириб юборишади. Фарзандларини ҳам кофир қилишади, фасод ва фужурга ўргатишади. Эй Раббим! Мени, онамни, отамни, иймон билан уйга кирган ҳар бир мўминни ва барча мўмин эркаклар ҳамда аёлларни мағфират қил. Золимларнинг фақат ҳалоқини зиёда қил!" (Нух сураси, 26-28-оятлар)

Нух (алайҳиссалом) шундай дуо қилар эди. Лекин кофирлар ўз фарзандларига ҳам:

— Бу одамга ишонма, сўзларига алдорма! — деб айтишар эди.

Аллоҳ таоло Нух (алайҳиссалом)нинг дуосини қабул қилди:

— "Эй Нух, мана, сен мендан дуо қилиб сўрадинг. Энди бор, тупроқни эка бошла, дарахтларни ўтказ. Бу дарахтлар етишганда сенинг муродинг ҳосил бўлади."

Бу дарахтлар 40 йилда ўсиб, камолга етди. Нух (алайҳиссалом) Аллоҳ таолонинг 40 йилдан кейин ғазоби келиши ҳақида билди ва яна сабр қилди. Халқни Аллоҳ таолонинг динига чақиришда давом этди. Лекин кофирлар ҳам ўз қасдларини кучайтирдилар.

Ниҳоят, 40 йил тугади. Нух (алайҳиссалом)нинг экаётган дарахтлари ўсиб, улғайди. Шунда Аллоҳ таоло:

— "Эй Нух! Мен бу қавмни сув билан йўқ қиламан. Ер ва осмон ораси сув билан тўлади."

Нух (алайҳиссалом):

— "Эй Раббим! Азобинг қачон тушади?"

Аллоҳ таоло:

— "Сенинг уйингдаги нонвойхонадан сув отилиб чиқаётганида биласанки, азоб келмокда."

Қуръони Каримда шундай буюрилган:

"Ҳукмимиз келганда ва танўр сув тошиб оқганда..." (Ҳуд сураси, 40-оят)

У вақтда Нух (алайҳиссалом)нинг уйи Ироқда, Куфа Шохрида эди. Унинг уйида танўр бор эди. Бу танўр Одам (алайҳиссалом) замонидан қолган эди. Танўр ичида сув қайнай бошлади.

Нух (алайҳиссалом):

— "Мен ҳам ҳалок бўламанми?" — деб қўрқиб кетди ва Аллоҳ таолога илтижо қилди.

Шунда Аллоҳ таоло унинг дуосини қабул қилди ва буюрди:

— "Эй Нух! Энди ўша дарахтларни кес ва кемангни ясашга тайёрлан!"

Нух (алайҳиссалом) Аллоҳ таолонинг амри билан кемани ясашга киришди. Кеманинг узунлиги 300 зирӯ, кенглиги 50 зирӯ, баландлиги 30 зирӯ эди. У уч қаватли эди.

Шу тариқа, Нух (алайҳиссалом) ва унга иймон келтирганлар кемага чиқишди. Кейин тўфон бошланди ва бутун ер юзи сув билан тўлди.

Нух (алайҳиссалом) Ҳақ таолога шундай илтижо қилди:

— Ё Раббим! Сен менга ваъда берган эдинг. Ўғлим менинг аҳлимдандир. Сен: «Аҳлингни ҳалок қилмайман» деб айтган эдинг. Сен ҳукмдорларнинг энг ҳукмдорисан!

Ҳақ таоло жавоб берди:

— "Эй Нух! У сенинг аҳлингдан эмас. Чунки у кофирдир, у тўғри иш қилмайди. Билмаган нарсангни Мендан сўрама. Мен сени нодонлардан бўлишдан қайтараман!"

Нух (алайҳиссалом) деди:

— "Эй Раббим! Билмаган нарсамни Сендан сўрашдан Сенга паноҳ тилайман!" (Ҳуд сураси, 46-47-оятлар)

Сўнгра Ҳақ таоло шамолга буюрди:

— "Эй шамол! Кемани олиб кет, уни кунбатиш ва кунчиқар орасида айлантир!"

Ривоят қилинишича, Нух (алайҳиссалом) кемага ҳайвонларни олиб кираётганда, уларга:

— Кир! — деб ишора қилар эди.

Ошқовоқ кемага кирмоқчи бўлганида, шайтон унинг думига ёпишиб олди. Ошқовоқ кирмоқчи бўлса, шайтон унинг думини тортиб, унинг киришини қийинлаштирар эди. Нух (алайҳиссалом) бу ҳолатга ғазабланиб:

— "Эй лаънатланган, кирсангчи!" — деди.

Ошқовоқ сакраб кемага кирди. Шайтон ҳам у билан бирга кирди.

Дунё тўфон билан қопланганида, Нух (алайҳиссалом) лаънатланган шайтонни кемада кўриб қолди ва ундан сўради:

— "Эй лаънатланган, сен кемага кимнинг изни билан кирдинг?"

Шайтон жавоб берди:

— "Сенинг изнинг билан!"

Нух (алайҳиссалом) ҳайрон бўлиб:

— "Сен ёлғон гапиряпсан! Мен сенга қачон "Кир" деб айтдим?"

Шайтон шундай жавоб берди:

— "Ошқовоққа "Кир" деб ғазаб қилганингда, мен унинг думига ёпишган эдим. Сен: "Эй лаънатланган, кир!" деганингда, мен бу сўзни менга айтиляпти деб ўйладим ва кириб олдим!"

Шундан кейин Нух (алайҳиссалом) кемага кирди. Осмон эшиклари очилди. Ёмғир селдай қуюлди. Ердан сув манбалари отилиб чиқди. Дунё сувга ғарқ бўлди.

Ҳақ таоло шундай буюрди:

"Биз осмон эшикларини жаладай ёмғир билан очдик. Ерни эса қайнаб чиққан булоқларга айландирдик. Икки сув белгиланган ҳадда қўшилди. Ҳалокат содир бўлди. Биз Нухни тахтадан қилинган, мустаҳкам қилиб мустаҳкамланган кемада ташидик. Ва бу кема бизнинг ҳимоямизда сувда сузиб борар эди. Бу ҳақ тўғри йўлдан юрганларга мукофот бўлди." (Қамар сураси, 11-13-оятлар)

Кема сув устида кўтарилди. Нух (алайҳиссалом) шундай деди:

"Ҳаракат қилишим ҳам, сукунатим ҳам Аллоҳнинг исми биландир. Роббим, Сен, албатта, Ғафур ва Раҳимдирсан!" (Ҳуд сураси, 41-оят)

Нух (алайҳиссалом)нинг кемаси олти ой сув устида сузди. Шамол эси ва кемани олиб кетди. Кема бутун дунё бўйлаб айланиб чиқди. Кейин Маккага борди. У ерни тавоф қилди. Сўнг Шомга йўл олди.

Олти ой ўтгач, кемадаги одамлар сувга ботиб кетамиз деб ўйладилар. Нух (алайҳиссалом) бу ҳаракат Аллоҳнинг қудрати билан эканини билди. У дуо қилди. Булутлар таркади. Ерга буйруқ берилди. Ер сувни ютиб юборди.

Қуръони Каримда шундай буюрилган:

"Ва Аллоҳ деди: "Эй ер, сувни ютиб ол ва эй осмон, тўхта!" Сув йўқолди, ҳукм амалга ошди. Кема Жудий тоғининг устида тўхтади ва "Золимлар ҳалок бўлсин!" дейилди." (Худ сураси, 44-оят)

Нух (алайҳиссалом) кемадан тушди. Ер юзи сув билан қопланган эди. Кема ичидаги одамлардан бошқа биронта ҳам жонзот қолмаган эди. Нух (алайҳиссалом) шукр қилди:

— "Аллоҳга ҳамд бўлсинки, бизни золимлардан қутқарди!"

У дуо қилди:

— "Эй Раббим! Мени муборак бир жойга тушир! Сен туширгувчиларнинг энг яхшисисан!"

Нух (алайҳиссалом) ражаб ойининг ўнчи куни кемага кирди. Муборак муҳаррам ойининг ўнчи куни кемадан чиқди. У шундай деди:

— "Бугун рўза тутинг!"

Халқ рўза тутди.

Ривоят қилинишича, Нух (алайҳиссалом) билан кемада бўлган ҳайвонлардан уч турдаги жониворлар кўпайди: мушук, каламуш ва чўчка.

Сабаби эди:

Кемада одамлар ва ҳайвонлар чиқинди ташлаганлари учун бадбўй хид пайдо бўлди. Халқ бу хиддан азият чекиб, Нух (алайҳиссалом)га шикоят қилдилар.

Нух (алайҳиссалом) филнинг орқасини сийпади. Аллоҳ таолонинг амри билан филнинг орқасидан чўчка чиқди. У чиқиндиларни еб қўйди ва одамлар хиддан қутулдилар.

Шундан сўнг, каламушлар мусулмонларнинг озуқасини ейишни ва кийимларини чақишни бошлади. Одамлар яна Нух (алайҳиссалом)га шикоят қилдилар.

Нух (алайҳиссалом) шернинг орқасини сийпади. Шер аксиради ва унинг бурун тешигидан мушук чиқди. Мушук каламушларни ейиб ташлади.

Бу воқеалардан аввал ер юзида мушук ҳам, каламуш ҳам, чўчка ҳам йўқ эди.

Нух (алайҳиссалом) 300 йил яшади. Ривоятларга кўра, Одам (алайҳиссалом) давридан Нух тўфонигача 2000 йил ўтган эди. Бошқа бир ривоятда эса:

— Одам (алайҳиссалом)дан то Нух тўфонигача 3500 йил ўтди, дейилади.

Шунингдек, барча инсоният Нух (алайҳиссалом)нинг уч ўғлидан таралган. Улар:

1. Сом — оқ танли халқлар, пайғамбарлар, уламолар, олимлар, зотли ва ҳилмли одамлар унинг авлодидир.

2. Ҳом — зўравонлар, золимлар, қора танли халқлар, ҳиндлар, африкаликлар унинг авлодидир.

3. Ёфас — тожиклар, турклар, тоторлар, йўжуж-маъжўж ва уларга ўхшаган халқлар унинг авлодидир.

Дахҳок

Ривоят қилинишича:

— Тўфондан кейин 1000 йил ўтди. Бу йиллар ичида ҳеч қандай улуғ подшоҳ келмади ва дунёга ҳукмронлик қилмади. Аммо 1000 йил ўтгач, Нух (алайҳиссалом)нинг ўғли Ёфас авлодидан бир ҳукмдор келди. Унинг исми Дахҳок эди. Лақаби Аждар эди. Чунки, унинг икки елкасида икки парча гўшт пайдо бўлган эди. Улар аждарга ўхшар эди. (Сабабини кейинроқ тушунтирамиз.) Шу сабабли Дахҳок кўкрагини очмас эди. Унинг елкасидан қичиш ва ғашланиш кетмас эди. Агар бирор киши Дахҳокнинг елкасига қараса, ўша гўштларни аждар деб ўйлаб, қўрқар эди. Улар одам кўзига аждар каби кўринар эди.

Бу Дахҳок бутун дунёга ҳукмронлик қилган эди. У ер юзини бутунлай ўз ичига олган подшоҳлардан бири эди. Моғон қабиласи шундай дейди:

— Бейурасаб шундан эди. Араблар уни Дахҳоқ деб аташган.

Лекин аслида, Бейурасаб Нух (алайҳиссалом) замонида келган, Дахҳоқ эса Нух (алайҳиссалом)дан кейин келган.

Дахҳоқ қаттиқ зўравон ва шиддатли подшоҳ эди. Унинг қалбида ҳеч қандай раҳм-шафқат йўқ эди. У ҳеч кимга аямас, бирор кишига раҳм қилмас эди. Кўп одамларни бегуноҳ ўлдирган эди. У бир кишининг сўзига қараб, бутун бир элни йўқ қилиши мумкин эди. «Айби нима?» деб сўрамас эди. Ҳақсиз жуда кўп бекилларни (амирларни) қатл қилган эди. Кўплаб амирларни зулм билан йўқ қилган эди.

Шундай дейдилар:

— Дахҳоқнинг ўзи кофир эди. У бутга сиғиниб, халқини ҳам бутга сиғиндирган эди. Одамларни қамчилаш, бўғизидан осиб одати ундан қолган. У дунёга ёмон урф-одатлар ва фосид қонунлар жорий қилган. Бу йўлни ташламасдан 1000 йил ҳукмронлик қилган. Халқ унинг зулмидан нима қилишини билмай қолган. Чунки, у ҳеч кимнинг дод-фиғонини эшитмас эди. Бир одам сабабли бутун бир юртни йўқ қилар эди. У ҳеч кимга шафқат қилмас, бирон мазлумни ҳимоя қилмас эди.

Унинг зулми энг юқори даражага етганида, Ҳақ таоло ўз бандаларини унинг ёвузлигидан қутқаришни ирода қилди. Подшоҳлик қилганининг 800 йилида унинг елкасидан аждарга ўхшаган гўшт парчалари чипқонга айланди. Дахҳоқ шу қадар оғриқ азоб тортиб, тун-кун дод солиб яшади. Табиблар ҳеч қандай даво топа олмадилар. Бир кеча Дахҳоқ уйғонди ва икки одамни олиб келишни буюрди. Улардан мияларини олиб, чипқонларга суртдилар, оғриғи бироз пасайди. Дахҳоқ буни одат қилиб олди. Ҳар куни икки одам олиб келинар, улар гуноҳкор бўлсин, бегуноҳ бўлсин, қатл қилинар эди. Кейин уларнинг миялари шу яраларга суртилиб, унинг дарди пасайтирилар эди. Бу зулм 200 йил давом этди.

У ерларда ўлдириладиган одамлар камайди. Бир куни Исфаҳон Шохрида бир темирчи бор эди. Унинг икки ўғли бор эди. Иккови ҳам ўқиб, ёзиб, латофатли, жасур ёшлар эди. Бу темирчининг исми Гов эди. У темирчи бўлса ҳам, қўлидан ҳеч бир иш қутулмас, арслондек жасур одам эди. Исфаҳонда бекинган амирларнинг тарафдорлари унинг икки ўғлини тутиб ўлдирдилар ва уларнинг мияларини Дахҳоққа юбордилар.

Темирчи Гов бу хабарни эшитиб, фиғон қилиб, дард билан устахонасидан чиқди. Халқни атрофига тўплади ва шундай деди:

— Бу балога чидаб қандай ўтиряпсизлар? Келинг, менга ёрдам беринг, сизларнинг ҳам қасосингизни олай!

Аллақачон халқ ҳам сабаб излаётган эди. Уларнинг ҳам қалби жуда оғриқли эди. Кўп одамлар Говга ёрдам беришди. Тўпланган одамлар кўпайди. У белига боғлаб юрадиган чарм парчасини бир таёққа осди ва осмонга кўтарди. Буни эшитган ҳар қандай одам у ерга келди. Шу билан бирга, йўлкесарлар, ўғрилар, қиморбозлар, найрангбозлар, қирқ қароқчилар ҳам унинг байроғи остида йиғилдилар. Катта бир қўшин шаклланди.

Дахҳоқнинг бир ноиб, бир волийси бор эди. Исфаҳонни бошқаришни унга топширган эди. Говнинг икки ўғлини ўлдирган ҳам шу эди. Гов ўз қўшини билан унинг устидан ҳужум қилди. Уни тутди ва унинг бошини кесди. Атларини, кийимларини, қанча қурол-яроғи бор бўлса, барчасини ўлжасига олди. Ўз шажоати туфайли Говнинг обрўси ортди.

Бошида унга қўшилмаганлар ҳам кейинроқ унга қўшилдилар. Шу тариқа Говнинг байроғи остида 100.000 киши жам бўлди. Гов, ўз тарафдорларидан бирини Исфаҳонга ҳоким қилди. Шу ерни унга топширди. Ўзи эса, ўз қўшини билан байроғини кўтариб, Дахҳоқнинг устига юрди.

Қўлга киритган Шаҳар ва қалъаларни ўз итоатига олди. Унинг олдида ҳеч ким туролмади. То Демовендга етиб борди. У ерда қўшинини тўплади ва шундай деди:

— Билингки, мен ҳозиргача Дахҳоқнинг ҳукмдорлари билан жанг қилдим. Аллоҳ фурсат берди, уларни мағлуб этдим. Энди эса Дахҳоқдай золим бир подшоҳнинг устидан келдик. У билан курашиш керак. Биз унинг билан кураша олмаймиз. Подшоҳга қарши

подшоҳ керак. Келинг, подшоҳ авлодидан бир кимсани топайлик, уни подшоҳ қилайлик. Мен амирлар амири бўламан. Қўшинни бошқараман. Жанг ишларини назорат қиламан!

Халқ эса:

— Биз сени таниямиз! Сендан бошқа ҳеч кимга муҳтож эмасмиз!

Гов эса:

— Сиз билмайсиз! Мен билан бу иш тугал бўлмайди, — деди.

Шу пайтда Жамшиднинг авлодидан Афридун исмли бир жасур одам бор эди. У жуда ақлли, яхши хулқли ва жасур эди. Дахҳоқдан кўрқиб, Рай Шохрига қочган эди. У ўша ерда ўзини яшириб яшар эди.

Говнинг одамлари уни топиб келтирдилар. Гов эса ўз байроғини, қўлга киритган хазинасини ва қўшинининг кўп қисмини Афридунга берди.

Дахҳоқ бу хабарни эшитди. У ҳам қўшинини тўплади ва Демовендга юрди. Икки қўшин бир-бирига рўбарў келди. Сафлар тузилди, жанг бошланди.

Аллоҳ таоло Афридунга ёрдам берди. Дахҳоқнинг қўшини мағлуб бўлди. Дахҳоқ қочди. Гов уни таъқиб қилди ва Дахҳоқни ўлдирди. Афридун эса унинг ўрнига подшоҳ бўлди.

Шох Афридун

Афридун подшоҳ бўлганида Исфаҳон Шохрини Ибн Говга ҳокимликка берди. Шунингдек, уни барча юртларга қози қилди. Ҳар қандай масалада Гов ҳукм чиқарса, унинг қарори бажо келтирилар эди. У бир муддат умрини узайтирди.

Бир муддат ўтгач, Гов ҳам вафот этди. Унинг тери парчасидан ясалган байроғини Афридун олишни хоҳлади. Одам юбориб, Говнинг ўғилларидан уни талаб қилди, ўз хазинасига қўйиб сақлаш учун олди. Бу байроқнинг номини Дирафш-и Говёни деб атадилар. Уни муборақ деб билиб, ҳурмат қилдилар.

Афридун қаерга бормоқчи бўлса, қандайдир оғир ишга киришса, бу байроқни олдинда кўтариб юришар эди. Ва Афридун зафар қозонар эди. Шу сабабли бу байроқни марварид, ёқут ва турли қимматбаҳо тошлар билан безаб қўйдилар. Шу қадар зийнатли эдики, унинг ҳақиқий қийматини ҳеч ким билмас эди.

Дирафш – Исфаҳон тилида байроқ деган маънони англатади. Унинг асл эгаси Гов бўлгани учун Дирафш-и Говёни деб номланди. Афридундан кейин бу байроқ отадан ўғилга ўтиб, Шохрийёр ўғли Яздичурдга келиб етди.

Ҳазрат Умар ибн Хаттоб (р.а.) даврида Ислом қўшинлари ғалаба қозонди. Ушбу байроқни Ҳазрат Умар (р.а.) ҳузурига олиб келдилар. У байроқ устидаги гавҳарларни олиб, Ислом аскарларига улушлаб берди. Тери парчасини эса ўтда ёқиб юбордилар.

Афридун, Гов вафотидан кейин 200 йил умр кўрди. Бу даврда жаҳон унинг адолати билан бошқарилди.

Моғон қабиласи Афридунни оташпараст деб билишар эди.

— У юлдузларга қараб ҳукм чиқарувчи эди. Юлдузларни кузатиб, астрономия фанини яратган, тиббий билимларни олға сурган ҳам Афридун бўлган! — дейишар эди.

Фил устида тахт ўрнатган ҳам Афридун эди. У тахтга ўтиргандан кейин 200 йил ҳукмронлик қилди.

Унинг уч ўғли бор эди. Катта ўғли Тур, ўртанчиси Селм, кичиги Ирж эди.

Афридун тириклигида мамлакатни уч қисмга ажратди. Бир қисмини Турга берди. Бу ерлар Турон (Турк диёри), Хазар денгизи соҳиллари ва Хитой ўлкалари эди. Бу ерларга Фағфур деб ном қўйди.

Иккинчи қисмини Селмга берди. Бу ерлар Анадўлу ва Рус сарҳадларига тўғри келарди. Бу юртга Қайсар деб ном берилди.

Аммо у кичик ўғли Иржни жуда яхши кўрар эди. Шунинг учун унга Ирок подшоҳлигини берди. Бу ҳудудлар шимолда Мосул, жанубда Куфа, Савад ва Бағдодгача етиб борарди.

Афридун вафот этгач, унинг уч ўғли уч йўналишда ҳукмронлик қилдилар.

Бироз вақт ўтиб, Тур ва Селм Иржни ҳасад қила бошладилар.

— Отамиз энг яхши ерларни унга берди. Ундан қутулишимиз керак! Мамлакат фақат бизнинг бўлиши керак! — деб қарор қилдилар ва кичик укасини ўлдирдилар.

Шу билан мамлакат иккига ажралди. Аммо улар ҳам бир-бирини ўлдирдилар. Уларнинг ўрнига Нух (алайҳиссалом)нинг ўғли Ҳом насабидан келган бир ҳукмдор подшоҳ бўлди. Унинг исми Гўш эди.

Ироқ ўлкалари унинг қўлига ўтди. У 40 йил подшоҳлик қилди. Аммо у золим эди ва бутага сиғинар эди.

У ҳам вафот этгач, унинг ўрнига ўғли Намруд подшоҳ бўлди.

Бир ривоятда шундай дейилади:

Афридуннинг ўғли Ирж ўлдирилганида, ўзи тирик эди. У Аллоҳга дуо қилиб шундай деб сўради:

— Эй Аллоҳ! Ўғлим Иржнинг авлодлари бу икки акасига интиқом олмагунича жонимни олма!

Афридуннинг яна бир ўғли дунёга келгач, у Иржнинг қизини унга узатди. Унинг исми Гушек эди.

Бу никоҳдан бир қиз туғилди. Унинг исмини Рушек деб қўйдилар.

Рушекдан ҳам бир қиз туғилди. Унга Фурушек деб ном қўйдилар.

Фурушекдан ҳам бир қиз туғилди. Унга Муфселин деб ном берилди.

Муфселин ўз укалари билан уйланди ва Меничеҳр туғилди.

Кимдир айтади:

— Афридун ўз қизига уйланган, ундан Меничеҳр туғилган.

Намруднинг салтанати

Намруд, Нух (алайҳиссалом)нинг Ҳом ўғли насабидан Гўшнинг ўғли эди. У ҳам бутларга сиғинар эди. Ҳаддан ташқари золим эди. У катта бутхона қурдирган. Унинг вазири бор эди, уни Озар деб аташарди. Унинг отаси Нохур, у эса Сорих ўғли эди. Унинг олтинчи бобоси Нух (алайҳиссалом)гача бориб етарди.

Озар Иброҳим (алайҳиссалом)нинг отаси эди. Иброҳим (алайҳиссалом) туғилган вақтда Тўфондан 1200 йил ўтган эди. Бу йиллар давомида халққа ҳеч бир пайғамбар юборилмаган эди. Шу 1200 йил давомида Од қавми йўлдан чиққан, Аллоҳга осий бўлган ва жуда кўп фитна-фасод содир этган эди.

Аллоҳ таоло Ҳуд (алайҳиссалом)ни уларга пайғамбар қилиб юборди. Ҳуд (алайҳиссалом) уларни ҳақ йўлга чақирди. Кейин Солиҳ (алайҳиссалом) пайғамбар қилиб юборилди.

(Аввал Ҳуд ва Солиҳ (алайҳиссалом)ларнинг қиссаларини ҳикоя қилайлик, сўнгра Иброҳим (алайҳиссалом) ва Намруд ҳақида сўз юритамиз.)

ҲУД (алайҳиссалом)

Ўша йилларда Од ва Самуд қабилаларининг раҳбарлари бор эди. Иккови ҳам Нух (алайҳиссалом)нинг ўғли Сом насабидан эди.

Од — Ивазнинг, Иваз эса Сомнинг ўғли эди.

Од қавмига "Од фарзандлари" дейилган.

Самуд қавми ҳам "Самудийлар" деб аталган.

Арабларда ҳар бир қабила ўз аждоди номи билан аталган. Темимийлар, Ҳошимийлар ҳам ўз аждоди Темим ва Ҳошимдан ном олган. Од қавми ҳам шундай аталган.

Аллоҳ таоло Қуръони Каримда шундай марҳамат қилади:

"Ва илэ "один ахоҳум хўдэ" "Од қавмига уларнинг биродари Ҳудни юбордик." (Ҳуд сураси, 50-оят)

Ҳуд (алайҳиссалом) Однинг ўғли эмас, балки Од фарзандларига пайғамбар қилиб юборилган.

Самуд қавми ҳам Худ (алайҳиссалом)нинг биродарлари эди.
Аллоҳ таоло яна шундай марҳамат қилади:
"Ва илэ самӯда ахоҳум солиҳа" "Самуд қавмига уларнинг биродари Солиҳни юбордик."
(Аъроф сураси, 72-оят)
Бу ерда Самудийлар назарда тутилган.
Аллоҳ таоло "биродари" деган, "биродарлари" демаган.
Қуръони Каримда яна шундай оят бор:
"А лам тара кайфа фаъала роббука би"адин, иромэ зотил имада" "Роббинг Од қавмига, Иром Шахарининг аҳлига нима қилганини кўрмадингми?" (Фажр сураси, 6-7-оятлар)
Од ва Самуд икки қабила эди. Улар бир-бирига яқин яшаган. Иккови ҳам Ҳижоз, Шом ва Ироқ ўртасидаги ерларда истиқомат қилган.
Қуръони Каримда улар "Аҳли Ҳижр" деб зикр қилинган:
"Ва ла-қад каффабаи асҳобул ҳижри лил мурсалин." "Ҳижр аҳли (Самуд қавми) пайғамбарларни ёлғончига чиқардилар." (Ҳижр сураси, 80-оят)
Самуд қавми Шомда яшаган, улар Эронийлардан эди. Улар Ҳижоз минтақасини ўз ватани қилиб олган эди.
Ривоятларга кўра, Од ва Самуд қавмлари ўртасида 200 йил вақт ўтган. Шундай қилиб, Самуд қавми Оддан 200 йил кейин келган.
Қуръони Каримда аввал Од қавми, кейин эса Самуд қавми зикр қилинган.
Од қавми пайғамбарни ёлғончи деб билган ва иймон келтирмаган.
"Од қавми ер юзида ноҳақдан ғурурга кетган эдилар ва: "Биздан кучлироқ ким бор?" — деб айтдилар." "Уларни яратган Аллоҳ улардан ҳам кучлироқ эканини билишмадими?" (Фуссилат сураси, 15-оят)
Самуд қавми ҳам пайғамбарларига ишонмаган:
— "Сен ёлғон гапиряпсан!" — дейишган.
Уларнинг куч-қудрати ҳақида ривоятлар шундай дерди:
— Самуд қавмидан бақувват ва узун бўйлироқ қавм яратилмаган!
Уларнинг қуввати шунчалик кучли эдики, агар қаттиқ жойга тепса, оёғи тиззасигача ерга ботиб кетарди.
Дунёдаги катта бинолар ва мустаҳкам деворларни Самуд қавми қурган.
— Қаерда улкан ва мустаҳкам бино кўрилса, "Бу Од замонида қурилган!" деб айтар эдилар.
Од қавми ўз кучига ишониб, ҳаддан ошганида, Аллоҳ таоло уларга Худ (алайҳиссалом)ни юборди.
Худ (алайҳиссалом) арабчада Худ, ибраний тилида "Обир" деб аталади.
(Нух ўғли Сом -> Арфахшуд -> Солиҳ -> Обир (Худ))
Аллоҳ таоло Қуръони Каримда шундай марҳамат қилади:
"Од қавмига уларнинг биродари Худни юбордик." (Худ сураси, 50-оят)
Биродарлик икки хил бўлади:
1. Қон-қардошлик
2. Иймон ва дин биродарлиги
Бу ерда Од қавми билан Худ (алайҳиссалом) қон-қардош бўлган.
Худ (алайҳиссалом) уларга келиб, Аллоҳга ибодат қилишга чақирди.
"Эй қавмим! Аллоҳга ибодат қилинг. Ундан бошқа ибодат қилинадиган ҳеч бир илоҳингиз йўқ!" (Аъроф сураси, 73-оят)
Бироқ улар ўз кучларига алданиб:
— "Биздан ҳам кучлироқ ким бор?" — деб ўйладилар.
Аллоҳ таоло Қуръонда уларга жавоб бериб:
"Уларни яратган Аллоҳ улардан ҳам кучлироқ эканини билишмадими?" (Фуссилат сураси, 15-оят)
Худ қавми 500,000 кишидан кўп эди.
Худ (алайҳиссалом) уларга насиҳат қилди:

"Сиз бир тепага улкан бино тиклаб, келиб-кетувчилар билан масхара қилиб, масжид қуряпсиз. "Унда абадий қоладигандек мустаҳкам қалъалар бунёд қияпсиз! Золимлар каби инсонларни тутиб, уларни қамоққа ташляпсиз! Аллоҳдан қўрқинг! Менга итоат қилинг!" (Шуъаро сураси, 128-131 оятлар)

Ҳуд (алайҳиссалом) уларни Аллоҳнинг неъматлари билан эслашга чақирди:

— "Сизга молу дунё, фарзандлар, боғлар ва дарёлар берди. Унга шукр қилинг!"

Бироқ улар иймон келтирмадилар...

Од қавмининг ҳолати

Од қавми Ҳуд (алайҳиссалом)га:

— Сен насихат қилсанг ҳам, қилмасанг ҳам биз учун барибир! — дедилар. Биз сенга ишонмаймиз!

— Эй Ҳуд! Сизлар илоҳ деб атайдиган нарсалар илоҳ эмас! — Бу даъвон сенинг ақлингни йўқотган, сен девона бўлибсан! — Сен ибодат қилмайдиган бутлар сендан ақлни олиб қўйди!

Ҳуд (алайҳиссалом) 50 йил давомида уларни ҳақ йўлга даъват қилди, бироқ улар унга иймон келтирмадилар.

Аллоҳ таолога иймон келтирганлар эса динларини яшириб, ошкора айтмас эдилар.

Шунинг учун Ҳуд (алайҳиссалом) улардан умидини узди.

Од қавмига келган азоб

Аллоҳ таоло Ҳуд (алайҳиссалом)ни тасдиқламаганлари учун Од қавмига азоб юборишни ирода қилди.

1. Чашмалари қуриди.
2. Чорва моллари ҳалок бўлди.
3. Уч йил давомида ёмғир ёғмади.
4. Жуда каттиқ очарчилик келди.

Маккада яшаган қавмлар ҳар қачон ёз ёмғирсиз бўлса, Масжидул Ҳаромга (Каъба) бориб, қурбонлик сўйиб, ёмғир сўрашарди.

Кофирлар ҳам Макканинг Ҳаром ер эканини билар эди.

— Ҳар қандай дуо ва тиловни фақат Аллоҳ таолонинг ўзи қабул қилади. — Ёмғир сўраш, душманлардан қутулиш, зулмдан нажот топиш учун ҳам Каъбага боришарди.

(Ҳазрат Нух (алайҳиссалом) замонида Каъба йўқ бўлиб кетган эди. Кейин Ҳазрат Иброҳим (алайҳиссалом) уни қайта тиклади.)

Илмий уламолар шундай дейишади:

— Бу кофирларнинг Каъбада қилган дуоларининг қабул қилиниши Аллоҳ таолонинг барҳаёт ва ягона эканига аниқ далилдир. — Нух (алайҳиссалом)дан Ҳуд (алайҳиссалом)гача бирорта пайғамбар келмаган эди. — Кофирлар дуоларининг ижобат бўлишини олий даражадаги қудрат деб билади.

Од қавмининг вакиллари

Од қавми очарчиликдан кўнгилсиз ва ночор қолгач, шундай келишиб олдилар:

— Маккага элчи юбориб, ёмғир сўрашсин!

Уч киши сайланди:

1. Лоқийм ўғли Луқмон
2. Мурсид ибн Жаъд
3. Қайл ибн Амр

Луқмон уларнинг энг каттаси эди.

— Бу Лукмоннинг бобоси Од эди. — Худ (алайҳиссалом) уни тасдиқ этган эди. — Мурсид ҳам Худ (алайҳиссалом)га яширин иймон келтирган эди. — Қайл эса кофир эди. Худ (алайҳиссалом)га қарши эди.

Од қавми улар билан бирга кўплаб чорва моллари юбордилар, ва уларга:

— Маккага боринглар, бу қурбонликларни сўйинглар ва Аллоҳдан ёмғир сўранглар!

Худ (алайҳиссалом) уларга:

— Мени тасдиқ қилинглар, шунда Аллоҳ таоло сизларга ёмғир беради!

Қуръони Каримда Аллоҳ таоло шундай марҳамат қилади:

"Эй қавмим! Роббингиздан мағфират сўранг, Унга тавба қилинг! У сизларга осмондан кўплаб ёмғир юборсин ва қувватингизни оширсин!" (Худ сураси, 52-оят)

Худ (алайҳиссалом) уларга яна шундай деди:

— Маккага элчиларингиз боргач, Аллоҳ уларни ноумид қилмасин!

Бироқ Од қавми Худ (алайҳиссалом)нинг сўзларига кулоқ солмади.

Уч киши Маккага йўлга тушди.

Маккада нима бўлди?

Уч киши Маккага келиб, Од қавмига боғлиқ қабилаларни топдилар.

Қабила одамлари уларни меҳмон қилиб, шундай дедилар:

— Уч кун меҳмон бўлинглар, кейин ишингизни бажарасиз!

Уч кун давомида уларни:

- Чиройли овқатлар
- Қизғин зиёфатлар
- Қуллар ва канизаклар
- Вино ва шароблар билан ҳурмат қилдилар.

Уч киши ўз вазифаларини унутишди ва бир ой давомида шодлик қилиб юришди.

(Арабларда, бировни муҳим иш билан юбориб, у эса ўша ерда завқ-шавқ қилиб, ишини унутган одамни "Од элчиси каби" деб аташар эди.)

Қабила одамлари уларни эсларига солишни ўзига номақуллик, уят деб билдилар.

Шунинг учун бир қизни чақириб, унга шеър ўргатдилар.

Қиз Қайлга қараб шундай шеър ўқиди:

Нега сен, эй Қайл, бу қадар завқ-шафқат қиласан? Дуо қил, балки ёмғир ёғиб, раҳмат бўлсин!

Қавмингни унутдинг, улар машаққат ичида қолишди, Сен эса роҳатда давом этасан!

Қавмингни қурғоқчиликдан қутқар! Сенинг дуон билан улар роҳат топсин!

Уч киши бу сўзларни эшитиб, ўз қавмларининг очарчиликдан қийналаётганини эсладилар.

— Биз қавмимизни унутган эканмиз! — дедилар.

Лукмон ва Мурсид (Худ (алайҳиссалом)га яширин иймон келтирганлар), ўз динини ошкор қилдилар ва шундай дедилар:

— Агар Од қавми Худ (алайҳиссалом)га иймон келтирганида, уларга ёмғир берилган бўлар эди. Қурбонлик қилиш шарт эмас эди.

Қайл уларнинг Худ (алайҳиссалом)га ишониб, Од қавмининг ҳалок бўлишидан хавотир олмаётганларини билиб қолди.

У уларни ташлаб кетди ва ўзи қурбонлик қилишга кетди.

Қайл ва унга келган уч булут

Қайл Каъбада қурбонликни сўйиб:

— Эй осмонларнинг Парвардигори! Биз ёмғир сўраб келдик! — Бизни қурғоқчилик балосидан қутқар!

Шу пайт осмондан учта булут келди:

1. Қип-қизил булут
2. Оқ булут
3. Қора булут

Яширин бир овоз шундай деди:

— Бу учта булутдан қайсини танлайсан?

Қайл шундай деб ўйлади:

— Оқ булутдан ҳеч қандай фойда йўқ. — Қизил булутдан ҳам ишончим йўқ. — Қора булут эса ёмғирли бўлади. Мен шуни танлайман!

У қора булутни танлади.

Бироқ бу қора булутнинг ичида азоб бор эди!

Қора булут Од қавмига кетди.

Од қавми уни кўриб, хурсанд бўлдилар...

— "Мана, шамол ва булут келди!" — дедилар. Ҳақ таоло шундай марҳамат қилади: "Улар (келган азобни) водийларига томон силжиб келаётган булут шаклида кўргач: «Бу бизга ёмғир келтирадиган булут!» дедилар." (Аҳқоф сураси, 24-оят).

Ҳуд (алайҳиссалом) уларга шундай деди: — "Йўқ, у сизлар шошилиб келишини истаган нарсангиздир. У оғир азобни олиб келувчи нарсадир."

Қора булут уларга етди ва улар устидан туриб олди. Ундан ҳосилсиз шамол чиқди. Ҳақ таоло шундай марҳамат қилади: "Ад қавмига касофатли (ҳосилсиз) шамол юборган эдик." (Зорият сураси, 41-оят).

(Акӣм — вайрон қилувчи, ҳосилсиз, фойдасиз деган маъноларни англатади. Ҳолбуки, шамолнинг жуда кўп фойдалари бор. У дарахтларни ҳаракатга келтиради, хушбўй хидларни олиб келади, экин ва меваларни таранглаштиради. Аммо фойдасиз, ҳосилсиз шамолга "Рийх-ул-Акӣм" дейилади).

Ва Аллоҳ таоло яна шундай марҳамат қилади: "Ад қавми эса қаттиқ улуғ товушли ва вайрон қилувчи шамол билан ҳалок қилинди." (Ҳаққа сураси, 7-оят).

Сарсар — катта шамол, бўрондир. Атиёя эса раҳм қилмайдиган шамолдир. Бу шамолдан ҳеч ким ўзини қутқаролмайди. Ана шундай бўрон ва шамол Ад қавми устидан туриб олди. Уларнинг чорваларини осмонга кўтарди, сўнг ерга уриб, парча-парча қилди.

Ҳақ таоло шундай марҳамат қилади: "Фуртунанинг йўлига дуч келган нарсаси эса ҳўл суяк каби бўлиб қолган эди." (Зорият сураси, 42-оят).

Ад қавми шундай ҳўл суякка айландики, унга қўл босилса, тўзиб кетадиган ҳолатга келиб қолди.

Аввал бошда бу қора шамолни кўрган Ад қавми: — Бироз сабр қилайлик, балки кейинроқ ёмғир ёғар! — дедилар. Улар жамоа бўлиб уйларида чикдилар. Ҳуд (алайҳиссалом) уларни кўриб: — "Мана, улар менга иймон келтириш учун келяпти! Албатта, улар мenden шафоат сўрашади!" — деди.

Бироқ Ад қавми Ҳуд (алайҳиссалом) ҳузурига келганларида ҳам унга ишонмадилар. Жоҳилона ҳаракатлар қилдилар. Шунда бўрон уларни осмонга кўтарди, сўнг ерга уриб, ҳалок қилди. Уларнинг жасадлари худди ерга ётиб қолган хурмо дарахтлари каби бўлди. Бу ҳақда Ҳақ таоло шундай марҳамат қилади: "Аллоҳ таоло улар устидан кетма-кет етти кеча ва саккиз кун узлуксиз шамол юборди. Агар уларни ўша ерларида кўрганингда, уларни ерга ётиб қолган хурмо тублари каби топар эдинг." (Ҳаққа сураси, 7-оят).

Аёллар уйларида қочдилар. Лекин Ҳақ таолонинг шамоли уларга ҳам етди. Уларни уйларида ичида девордан деворга уриб, ҳалок қилди, ўлдирди.

Қуръони Каримда шундай марҳамат қилинади: "Вақти келиб, ҳукмимиз ижро этилганида, Биз Ҳудни ва у билан бирга бўлган мўминларни раҳматимиз билан қутқардик ва уларни қаттиқ азобдан сақлаб қолдик." (Ҳуд сураси, 59-оят).

Фақатгина иймон келтирганларгина нажот топдилар.

Маккага келган Луқмон ва Мирсад Маккада бир тоғ тепасида эдилар. Ад қавмининг ҳалокати ҳақидаги хабар уларга ҳам етди. Кофир дўстлари Қайлга: — Кел, иймон келтир! Шунда сен ҳам нажот топасан! — дедилар. Лекин у: — Ад қавми ҳалок бўлгандан кейин

менинг яшашимнинг ҳожати йўқ! — деди. У бу сўзини тугатмасидан олдин, Ҳақ таолонинг буйруғи билан бир шамол эси ва уни тоғдан пастга тушириб, ҳалок қилди.

Луқмон Мирсад билан гаплашаётганида шундай деди: — Аллоҳдан тилагим шуки, менинг буғдойимни кўпайтирсин. Ўлгунча буғдой нон еяйлик.

Луқмоннинг буғдой тилаш сабаби, унинг юртида доим арпа нони бор эди.

Сўнг улар иккови Маккага тушиб келдилар. Луқмон: — Ё Рабби! Менга етти ақрабатум овлиғини бер.

Шунда ғойибдан бир овоз эшитилди ва унга: — Сен қанча яшасанг ҳам, бир кун кўчасан! — дейилди. У эса: — Тўғри! Шунча умрдан кейин ўлсам, маъкул! — деди.

Шу овоз унга: — Сенинг тилагинг қабул қилинди! — деб жавоб берди.

Ривоят қилинишича, Луқмон бир ақрабатум боласини олди. У бола катта бўлди, кейин ўлди. Шундай қилиб, етти ақрабатум ўлгандан кейин у ҳам вафот этди. У шундай қилиб, етти ақрабатум умрича яшади.

Муҳаммад ибн Жарир ат-Табарий (Аллоҳ унга раҳмат қилсин) ўз китобида шундай дейди: — Ҳар бир ақрабатум саксон йил яшарди.

Бошқаларга кўра эса, ақрабатумнинг умри 500 йилга тенгдир.

Ҳуд (алайҳиссалом)дан кейин то Солиҳ пайғамбар замониғача 100 йил ичида ҳеч қандай пайғамбар келмади. Ўша вақтларда қанча ҳукмдор бўлса, кимдир оловга сиғиниб, кимдир қуёшга ибодат қилар эди. Ўша вақтда Ҳақ таоло Ҳақ пайғамбарини Самуд қавмига юборди.

Ибн Аббос (р.а.) ўша бўрон ҳақида шундай деган: — Аллоҳ таоло ўша бўронни осмондан, бир бармоқ тешиги миқдорича юборди ва агар кўпроқ юборилганида эди, барча мавжудот ҳалок бўлар эди.

Ақийл шундай дейди: — Абу Толиб ўғли ҳазрат Али (р.а.) билан бир ерда ўтирар эдик. Эски кийим кийган бир киши келди: — Мўминларнинг амири қайсингиз? — деди. Мен ҳазрат Алини кўрсатдим: — Ана у, — дедим. Шунда у киши ҳазрат Али ҳақида қуйидаги шеърини ўқиди:

Эй тўғри йўл кўрсатувчи, мени эшит, Аллоҳга борувчи йўлда сен раҳбар бўл! Кўнглимдан шубҳа кетсин, сўзларинг гўзал бўлсин, Қайси дин "Муҳаммад Мустафо дини?" кўрсат!

Ҳазрат Али бу шеърини эшитганда ҳайратланди: — Сен қаердан келдинг? — деб сўради. У киши: — Биз Ҳадрамут аҳлиданмиз. Ислом динига ҳавас қилдик. Бизга исломни баён қил! — деди.

Ҳазрат Али (р.а.): — Ҳақ сенга ёрдамчи бўлсин! Мендан нима истасанг топасан! Аммо сен ўша ерларни қандай биларсан? — деб сўради. У киши жавоб берди: — Мен ёшлигимда оилам билан Ҳуднинг қабрини кўрганман. Бир тор ғор бор эди. Унинг ичида совуқ сулар оқар эди. У ерда катта тошлардан икки бўлак бор эди. Мен улар орасига кирдим. У ерда кўрдимки, тўрт томони қамалган эди. Бир тарафдан бошқа тарафга масофаси қирқ кадам эди.

Бу жойнинг олдида бир тахт қўйилган эди. Ана ўша тахт устида Ҳуд пайғамбар ухлаётган эди. Қўлимни узатдим. Ҳали ҳам янги эканлигига гувоҳ бўлдим. У ҳаётдагидек кўриниб турар эди ва тахт устида бир лавҳа осилган эди. Лавҳада қуйидаги сўзлар ёзилган эди:

Эй Аллоҳим! Исминг билан, мен Ҳуд пайғамбарман, Од қавмига элчи бўлдим, дин йўлида раҳбарман! Ҳар вақт уларни иймонга чақирдим, Ҳаммани ибодат қилган бутларидан қайтардим! Менга ишонмадилар, бутларга қаттиқ ёпишдилар, Касир ёғи эса уларни ҳалок қилди!

Ҳазрат Али (р.а.): — Тўғри айтдинг, — деди.

Сўнг у кишига бир қанча сура ўргатди ва унга совғалар берди.

Яна Ақийл шундай дейди: — Од қавми Яманда ҳалок бўлди. Ҳуд (алайҳиссалом)га иймон келтирганлар эса Ҳадрамутдаги: 1- Яърали, 2- Қахтон қабиласи эди.

Бу иккиси ҳам Нух фарзандларидан Эрфаҳсуд, унинг ўғли Солиҳ ва унинг ўғли Обирнинг авлодлари эди. Иккаласи биродар эди. Ҳаммаси ҳам араблардан эди, Яъсибдан эди. Кейин Журхум, Нуъмон, Осим, Қатамий Асаб, Ҳумайр Саъб ва Ҳаср ўғиллари Од қавмининг ўрнини эгаллади. Аммо аввалбошда келганлар Яъсиб ва Қаҳтон эди.

Од ўғли Шеддоднинг укаси Шадид

Од қавми ҳалок бўлган вақтда яна бир қавм яшар эдики, улар ҳам Од авлодидан эдилар. Уларнинг улуғ кишиларидан бири бор эди, унинг исми Шадид эди. Амолиқ ўғли Од авлодидан эди. Шаддоднинг ҳам укасиди. Адолатли эди. Тўғри йўл устида эди. 300 йил подшоҳлик қилди. Ундан ҳеч ким зулм кўрмади. У ҳукмдорларнинг маошларини ҳазинадан белгилар эди.

Бу ҳукмдорлардан бири бир йил қозилик қилди. Лекин унинг судига ҳеч қандай даъвогар келмади. Қози Шадиднинг олдига келиб: — Эй менга қозилик берган подшоҳ! Менга берган бу пуллар ҳаромдир! — деди. — Чунки ҳеч қандай даъво йўқ. Ҳеч бир ишга қарамаганим учун олган пулларим менга ҳалол эмас! — деди.

Шадид: — Сен қозилигингда давом эт! Бу гапларингдан воз кеч! — деди.

Орадан бир муддат ўтгач, у қозига икки киши келди. Бириси: — Мен бир парча ер сотиб олдим. Унинг ичида ҳазина чиқди! — деди.

Ерни сотган киши эса: — Мен сенга ерни ичидагиси билан бирга сотганман! — деди.

Сотиб олган киши: — Мен сендан ҳазина эмас, ер сотиб олганман! — деб жавоб берди.

Улар ҳукмдорнинг ҳузурида шу масала бўйича тортишиб қолдилар. Ҳукмдор уларга мурожаат қилиб: — Сизларнинг ўғилларингиз ёки қизларингиз борми? — деб сўради.

Улар: — Биримизда бир ўғил, иккинчимизда эса бир қиз бор! — дедилар.

Ҳукмдор: — Уларни никоҳлантиринг! Ўша ҳазинани уларга совға қилинг! — деб ҳукмини билдирди.

Ҳуд (алайҳиссалом) Шадидни иймонга даъват қилди, у эса Аллоҳнинг ягона эканига иймон келтирганлардан бўлди.

Солиҳ (алайҳиссалом)

Аллоҳ таоло Солиҳ пайғамбарни Самуд қавмига юборди. Самуд ҳам Од қаби, Сам ибн Нух авлодидан эди. Бу Самуд қавми Ҳижоз томонида Ҳижр деб аталган жойда истиқомат қилар эди. Қуръони карим улар ҳақида шундай баён қилади:

"Ҳижр аҳли пайғамбарларни ёлғончига чиқардилар." (Ҳижр сураси, 81-оят)

Муҳаммад Мустафо соллаллоҳу алайҳи васаллам Табук ғазотида ўша Ҳижр деб аталган жойга келганда: — "Бу макон, ака-укаси Солиҳ пайғамбарнинг маконидир!" — деб марҳамат қилганлар.

Самуд қавми ҳам куч жиҳатидан Од қавми қаби эди. Улар тошларни ўйиб уй ясар эдилар. Қуръони каримда шундай баён қилинади: "Тоғлардан уйлар ўйиб ясар эдилар." (Шуъаро сураси, 149-оят)

Самуд қавмининг сув ичадиган ягона бир булоғи бор эди. Ҳаммаси шу булоқдан сув ичар эдилар. Уларнинг бошқа сув манбаи йўқ эди. Уларнинг ҳаммаси бутларга сиғиниб яшар эдилар. Аллоҳ таоло уларга Солиҳ пайғамбарни юборди ва Қуръони каримда шундай баён қилди: "Биз Самуд қавмига уларнинг биродарлари Солиҳни юбордик!"

Солиҳ (алайҳиссалом) уларга: — Эй қавм! Аллоҳга ибодат қилинг! — деди. — Сиз учун Аллоҳдан ўзга ибодат қилиб, сиғиниладиган илоҳ йўқ. Сизни ўша Аллоҳ таоло яратди. Сизга дунёда шу қадар умр ва шу қадар молу қувват берди. Аллоҳ таолони тан олмасдан, нега ёғочдан, тошдан ясалган бутларга ибодат қиласиз? Аллоҳ таолонинг ғазабидан қўрқмайсизми? Бу ботил ишлардан қайтинг. Сиз юксак Яратганга ибодат қилишингиз лозим. Акс ҳолда, у зотдан сизга аламли азоб келади.

Кофирлар унга шундай дедилар: "Эй Солиҳ! Сен авваллари ичимизда катта умид қилинадиган бир одам эдинг. Нега бизни боболаримиз ибодат қилган бутлардан қайтармоқчисан?" (Худ сураси, 62-оят)

Сўнг сўзларини шундай якунладилар: — Эй Солиҳ! Сен бизни Раббингнинг ғзаби ва азоби билан қўрқитяпсанми? Бор, қўлингдан келганини қил! Агар ростгўй бўлсанг, бизга Раббингнинг азобини келтир, қўрайлик! — дедилар.

Солиҳ (алайҳиссалом) аслида уларнинг орасида улғайган эди. Лекин, ҳеч қачон уларнинг айтганларини қилмаган, бутларига ибодат қилмаган, уларга сажда ҳам қилмаган эди. Кофирлар унинг бу ҳолатига қараб: — У ҳали кичик, ақлсизлиги бор. Шунинг учун бутларга сажда қилмайди! Катта бўлса, ақлли бўлиб, ибодат қилади! — дер эдилар.

Солиҳ (алайҳиссалом)ни мазаммат қилмоқчи бўлганларга эса шундай дер эдилар: — Албатта, у бир кун келиб бутларимизга сажда қилади!

Солиҳ (алайҳиссалом) улғайиб, вояга етгач, улар умид қилган нарса рўй бермади, балки у Самуд қавмини бутларга ибодат қилишдан қайтарди. Улар эса: — Эй Солиҳ, биз сени тарбия топади, деб ўйлаган эдик. Аммо сен бундан ҳам ёмон бўлдинг. Биз сенинг айтганларингга қулоқ солмаймиз ва илоҳларимизни тарк этмаймиз. Бор, нима қилмоқчи бўлсанг, қил! — дедилар.

Солиҳ (алайҳиссалом) уларга: — Бундай гапларни айтманг! Бу сўзларингиз нотўғри. Аллоҳ таолони ягона деб билинг ва бутларга ибодат қилманг! Ҳақ таоло мени сизга пайғамбар қилиб юборди. Мен сизларни ҳақиқатга чақириш учун юборилганман! Мени тасдиқлашингиз керак! — деди.

Кофирлар Солиҳ (алайҳиссалом)нинг сўзларидан хафа бўлиб: — Келинглари, унинг пайғамбарлигига бир нишона, бир далил сўрайлик, қўрайлик, нима деб жавоб бераркин! — дедилар. Бир неча киши туриб, Солиҳ (алайҳиссалом)нинг ҳузурига келишди: — Эй Солиҳ! — дедилар. — Сенинг айтганингга кўра, сенинг илоҳинг бор, ҳамма нарсани у яратган дейсан! У ҳолда, сен ўша Аллоҳнингдан тила, анау тоғдаги қаттиқ тош иккига ёрилиб, ичидан гўзал юнли, қайсоқ бир урғочи туя чиқсин! Унинг ёнида худди ўзига ўхшаш бир боласи бўлсин! Улар ёнғоқлаб юриб, ўт еб, сув ичсинлар! Шунда биз сенга ишонамиз! Сени ҳақ пайғамбар деб биламиз ва айтганларингга бўйсинамиз!

Солиҳ (алайҳиссалом) деди: — Бу айтганларингиз Ҳақ таоло учун осондир. Лекин, кўрқаманки, бу сўраганингиз рўй бергандан кейин сўзингизда турмайсиз. Балки шу туяни ўлдирасиз. У ҳолда, Аллоҳнинг балосига учрайсиз ва азобингиз оғир бўлади!

Самудликлар: — Биз туяни ўлдирмаймиз! — дедилар.

Шунда Солиҳ (алайҳиссалом) Аллоҳ таолога дуо қилди. Ҳамон ўша тоғдаги қаттиқ тош ёрилди ва ичидан улар сўраганидек, қизил, қайсоқ юнли бир туя чиқди. Унинг ортидан худди ўзига ўхшаган бир боласи чиқди. Улар зудлик билан ўт ея бошладилар. Кейин булоққа бориб сув ичдилар.

Кофирлар бу мўъжизани кўриб, ҳайратга тушдилар: — Бу Солиҳ, мўъжиза кўрсатяптими ёки жодугарлик қияптими? — дедилар.

Самудликларнинг баъзилари иймон келтирди, баъзилари эса иймон келтирмадилар. Туя эса булоқдаги барча сувни ичиб қўйди. Кофирлар: — Сувсиз қолдик, энди нима қиламиз? — дедилар.

Солиҳ (алайҳиссалом): — Буни ўзинлар талаб қилган эдингиз! Сувни навбат билан ичасизлар: бир кун сув сизники, бир кун эса туяники! Лекин, туяни ўлдиришга уринманг! Агар туя ўлдирилса, сизларга Аллоҳ таолонинг аламли азоби келади ва ҳаммамнингиз ҳалок бўласиз! — деди.

Самуд қавми бу сўздан қўрқиб, сувни навбат билан ичишни бошладилар. Бир кун булоқдан улар сув ичар эдилар, бир кун эса туя!

Солиҳ (алайҳиссалом) уларга: — Мен биламанки, охир-оқибат сиз бу туяни ўлдиришни хоҳлайсиз. У сабабли азобга гирифтор бўласиз! — дер эди.

Шу тарзда 30 йил ўтди. Улар туяни ўлдирмадилар. Бир куни кофирлар Солиҳ (алайҳиссалом)нинг ҳузурига келиб: — Эй Солиҳ! Сен бизга бу туяни ўлдирамиз, деб

айтган эдинг. Мана, шунча вақт ўтди, биз уни ўлдирмадик. Сен ёлғончи эканинг аниқ бўлди! — дедилар.

Солиҳ (алайҳиссалом) деди: — Лекин бу туяни ўлдирадиган одам ҳали онасидан туғилмаган!

Самудликлар: — У қандай бўлади? — деб сўрадилар.

Солиҳ (алайҳиссалом): — У сарғиш сочли, қизғиш кўк кўзли бириси бўлади! — деди.

Кофирлар: — Ундай бўлса, бу йил ана шундай туғиладиган болани ўлдирамиз ва Солиҳни ёлғончи чиқарамиз! — дедилар.

Солиҳ (алайҳиссалом)га: — Туя ўлдирилди! — деган хабар етди. У эса: — Эй қавм! Сизга азоб келади! — деб хабар берди. — Нега бундай қилдингиз? — деди.

Самудликлар бу ҳолга пушаймон бўлдилар: — Туяни биз ўлдирмадик! Анави бола ўлдирди! Аммо бизга азоб келмаслиги учун энди нима қилайлик? — дедилар.

Солиҳ (алайҳиссалом): — Сизга уч кунгача ўлимдан озодлик бор. Бу Аллоҳ таолонинг изнидир. Биринчи куни рангингиз сарғайиб кетади, иккинчи куни қизарасиз, учинчи куни эса қорайиб кетасиз. Тўртинчи куни эса сизга Аллоҳ таолонинг азоби келади! — деди.

Ҳақиқатдан ҳам, биринчи куни улар сарғайиб кетдилар. Иккинчи куни қизардилар. Учинчи куни эса қорайиб кетдилар. Улар Аллоҳнинг азоби тез орада келишини тушуниб етдилар. Аммо бу азоб қандай йўл билан келишини билолмадилар.

Тўртинчи кун етганда, осмондан бир даҳшатли овоз келди. Самуд қавмининг барчаси ҳалок бўлди. Ҳақ таоло шундай марҳамат қилади: "Золимларни даҳшатли бир овоз тортиб кетди. Уларнинг ҳаммаси ўз уйларида кўрқиб жон таслим қилдилар." (Ҳуд сураси, 67-оят)

Улардан бир киши Маккада эди. Исми Абу Рэпол эди. У ҳам ўша пайтда ўша ерда ҳалок бўлди. Ҳақ таоло шундай марҳамат қилади: "Гўё улар ўз юртларида ҳеч бўлмагандек бўлиб қолдилар. Аниқ билингки, Самуд қавми Роббиларини инкор қилдилар. Аниқ билингки, Самуд Аллоҳнинг раҳматидан узоқ қолдилар." (Ҳуд сураси, 68-оят)

Бу воқеадан кейин Солиҳ (алайҳиссалом) дунёдан кўз юмди ва ундан кейин Иброҳим (алайҳиссалом) пайғамбар бўлиб келди.

Иброҳим (алайҳиссалом) ва Канъон ўғли Намруд

Канъон ва унинг ўғли Намруд Бобил юртида яшар эдилар. Бобил Бағдод яқинида эди. Намруд жуда золим подшоҳ эди. У бутларга сиғиниб, ўзининг бир неча махсус бутларига эга эди. Бу бутларни олтин, кумуш, қизил ёкут, марварид ва турли хил жавоҳирлар билан безатган эдилар.

Намруднинг Озар деган вазири бор эди. Намруднинг бутун мол-мулки ва хазиналарининг кўп қисми унинг қўлида эди. Намруд уни жуда ҳурмат қилар ва яхши кўрар эди. Бу Озар Иброҳим пайғамбарнинг отаси эди. Унинг насаби ўн иккинчи авлодда Нух пайғамбарга боғланар эди. Озарнинг форсий тилидаги исми Торак эди. Унинг насаб силсиласи қуйидагича эди:

1. Нух (алайҳиссалом)
2. Унинг ўғли Сом
3. Унинг ўғли Арфахшуд
4. Унинг ўғли Қайнон
5. Унинг ўғли Солиҳ
6. Унинг ўғли Обир
7. Унинг ўғли Фалиқ
8. Унинг ўғли Орғум
9. Унинг ўғли Суруж
10. Унинг ўғли Ноҳир
11. Унинг ўғли Торак
12. Унинг ўғли Озар
13. Унинг ўғли Иброҳим

Ривоят қилинадики, (эски) дунёда тўрт подшоҳ бўлиб, улар бутун ер юзига ҳукмронлик қилган эдилар. Улардан иккитаси ҳақ динда эдилар: Сулаймон пайғамбар ва Зулқарнайн. Иккитаси эса кофир эди: бири Намруд, иккинчиси эса Бухтуннаспр.

Баъзилар: — "Намруд етти иқлимга ҳукмрон эмас эди, у фақат Бобил мамлакатининг подшоҳи эди", — дейдилар.

Намруд подшоҳ бўлгач, тахтига ўтириб, кўп зулмлар қилди. Ёмон-ёмон ишлар пайдо қилди. Бир куни унинг мамлакатининг улуғлари, машҳур кишилари, юлдузшунослари ва олимлари йиғилишиб, унинг ҳузурига келишди: — Бу йил ичида, бизнинг китобларимиз кўрсатишича, сенинг юртингда бир эркак бола туғилади. У сенинг динингни ботил деб билиб, бутларингни синдиради. Сенинг ҳукмронлигингни тортиб олади ва бутун мулкни ўз қўлида тутди. Сен эса унинг сабабидан ҳалок бўласан! — дедилар.

Намруд бу сўзларни эшитиб, жуда қайғурди. Ўлкаларга одамлар юборди, вазирлар жўнатди ва шундай буюрди: — Қайси аёл туғса, уни дафтарга ёзинглар! Агар ўғил туғса, уни заиф қилиб қўйманглар, дарҳол ўлдиринглар! Агар қиз туғса, унга тегманглар!

Шу тарзда, ҳар бир аёл кузатилди. Агар ўғил туғилса, уни ўлдирдилар. Бу ҳол Иброҳим (алайҳиссалом)нинг онаси ҳомиладор бўлгунча давом этди. Бир кеча, у Иброҳим (алайҳиссалом)ни туғди. Аммо, ўғил туғганини махфий тутди. Келган одамларга: — Фарзандим вафот этди! — деб хабар қилди. Улар эса унинг боласини олиб кетишдан тийилдилар.

Иброҳим (алайҳиссалом)нинг онаси ўғлини кечаси олиб бориб, бир ғор ичига яширди. Уни тўйгунча эмизди. Кейин эса ғор оғзини катта бир тош билан ёпди. Қўни-қўшни ва Бобил аҳли буни билиб қолмасин, деб ўйлади.

Икки-уч кун у ерга бормади. Уч кундан кейин: — Бориб, ўғлимни кўрай! — деди. — Саломатми, ўлдими, билиб олай! Эҳтимол, ўлгандир!

У ғорга етиб келганда, Иброҳим (алайҳиссалом)нинг соғ ва омон эканини кўрди. У ерда ётиб, бармоғини оғзига солиб, уни эмар эди. Ҳақ таоло унинг ризқини бармоғидан берган эди.

Онаси уни ердан кўтарди. Уни тўйгунча эмизди. Кейин яна ғор оғзини ёпиб, уйига қайтди. Бу ҳол бир йил давом этди. Ҳар сафар махфий равишда келиб, ўғлини эмизиб, яна уйига қайтар эди. Буни ҳеч кимга айтмас эди. Ҳатто, турмуш ўртоғи Озарга ҳам билдирмас эди. Чунки у буни Намрудга айтиб қўйиши мумкин эди.

Озар шундай юксак мартаба ва иш билан машғул бўлса ҳам, уйда бутлар ясаб, сотар эди. У пулларини ейишда: — Ўз қўлим билан меҳнат қилиб кун кўряпман. Бу ҳалол пулдир. Давлат хазинасига қўл текказмаяпман! — дер эди.

Бу вақтда эса, Иброҳим (алайҳиссалом) Аллоҳ таолонинг амри билан ўсар эди. Бир кунда бошқа болалар бир ойда ўсганича ўсар эди. Бир ойда эса бошқа болалар бир йилда ўсганича ўсар эди. Шу тарзда у ўн беш ойлик бўлди. У гўё ўн беш ёшли йигит каби эди.

Қуръони каримда шундай марҳамат қилинади: "Кеча қоплаганда, Иброҳим бир юлдузни кўрди ва: "Раббим шуми?" — деди. Йулдуз ботганда эса: "Мен ботиб кетадиган нарсаларни яхши кўрмайман!" — деди." (Анъом сураси, 76-оят)

Ҳазрат Иброҳим: — Ҳолига қараб ўзгариб турадиган, чиққанидан кейин ботадиган нарса Робб бўлиши мумкин эмас! — деди.

Орадан озгина вақт ўтгач, ой чиқди. Иброҳим (алайҳиссалом) унинг юлдуздан ҳам порлоқроқ эканини кўриб: — Демак, менинг Раббим шу экан! — деди.

Аммо у ҳам ботганда: — Йўқ, бу ҳам Раббим эмас экан! — деди.

Ҳазрат Иброҳимнинг онаси ўша кеча уйига қайтмаган, у билан бирга тонггача қолган эди. Қуёш чиққанида, у қуёшга қаради ва шундай деди: — Бу, улардан ҳам катта. Нури улардан ҳам кўп. Демак, бўлса-бўлса, Рабб шу бўлса керак!

Аммо қуёш ҳам ботди.

Шунда Иброҳим (алайҳиссалом): — Буларнинг ҳеч бири илоҳ бўлишга лойиқ эмас. Булар менинг Роббим эмас. Буларни ҳам яратган улуғ Аллоҳ таолодир, буюк Яратгувчидир! — деди.

Ҳақ таоло шундай марҳамат қилади: "Мен ўзимни осмонлар ва ерни яратган зотга юзлантирдим. Мен мушриклардан эмасман!" (Анъом сураси, 79-оят)

Иброҳим (алайҳиссалом) шундай деди: — Мен осмонлар ва ерни яратган зотга очиқ-ойдин иймон келтирдим, Унга ҳеч бир нарсани шерик қилмайман!

Ҳазрат Иброҳимнинг қалбида Аллоҳнинг ягона эканлиги ҳақидаги дарахт ўса бошлади, унинг шохлари ўсиб кенгайди. Онасига мурожаат қилиб: — Эй онам! Менни бу ердан олиб чиқ, мен Роббимни излайман! — деди.

Онаси уни олиб, уйига келди. Бу махфий воқеани турмуш ўртоғи Озарга маълум қилди. Унинг қандай қилиб яширганини, кечалари бориб, қандай боққанини (эмизганини) ҳикоя қилиб берди.

Озар Иброҳим (алайҳиссалом)нинг юзига қаради. Қалбида унга нисбатан оталик меҳри пайдо бўлди. Уни яхши кўра бошлади. Намрудга шундай деди: — Менинг бир ўғлим бор эди. Анча вақт муқаддам ғарибликка кетган эди. Энди эса қайтиб келди!

Озар олтин, кумуш ва ёғочдан бутлар ясаб сотар эди. Шу боис, ўғли Иброҳим катта бўлгач, уни ҳам бутлар сотишга юборди.

Иброҳим (алайҳиссалом) бутларнинг бўйнига арқан боғлар, ерда судрар, юзи билан хайдаб кетар эди. Ва шундай дер эди: — Буним ким сотиб олса, унга ҳеч қандай фойдаси бўлмайди, балки зарар келтиради!

Кофирлар унинг қийналаётганини деб, унга раҳм қилар эдилар. Шунингдек, у бутларни хор қилгани учун, отаси Озарни ҳурмат қилганларидан шикоят қилмас эдилар. Иброҳим (алайҳиссалом) қанча пул сўраса, улар дарҳол бериб, бутни ундан олиб қўяр эдилар.

Кофирларнинг шундай бир одати бор эди: улар уйларида қандай таом пиширсалар, бир қисмини бутларига ажратишар эди. Олиб бориб, ўша таомни бутнинг олдига қўйишар эди. Кейин эса, ўша таомни қўриқчилар еяр ёки камбағал ва муҳтожларга тарқатишар эди.

Қачон Озар бутхонадан чиқиб кетса, Иброҳим (алайҳиссалом) ичкарига кириб, бутлар олдида қўйилган таомларни кўрганида: — Ҳайди, бутлар, еинглар! Ичинглар! Нима учун емайсизлар? — дер эди.

У бутларнинг юзини таомларга суртиб, кейин эса уларни тепа бошлар эди. Кейин уларни ерга судраб, сув бўйига олиб бориб, юзларини сувга ботирар эди.

У ерда: — Ҳайди, ичинглар! Нима учун ичмайсизлар? — дер эди.

Уларни сўкиб, калтаклар эди.

Кофирлар унинг атрофига йиғилиб, бутларни унинг қўлидан тортиб олар эдилар. Ва: — Эй Иброҳим! — дер эдилар. — Бизнинг илоҳларимизни нега калтаклайсан? Уларга нима учун озор берасан? Уларни нега масҳара қиласан?

У эса: — Чунки бу гўзал таомлар уларники, аммо улар ея олмайдилар! Уларни сувга олиб борсам, ичмайдилар! Қандай қилиб уларни калтакламай?! — дер эди.

Кофирлар: — Эй Иброҳим! Булар не таом ейиши, не сув ичиши мумкин! — дер эдилар.

У эса: — Таом ейиш ва сув ичиш қувватига эга бўлмаган нарса илоҳ бўладими? Ёки у бирор кимсага ёрдам бериши мумкинми? — деб жавоб берди.

Кофирлар Иброҳимнинг бу ишига ва сўзларига чидам беролмадилар. Улар унинг отаси Озарга шикоят қилдилар. Озар эса ўғлига ғазабланиб: — Эй Иброҳим! Нима учун бизнинг илоҳларимизга беҳурматлик қиласан? Бундан кейин бундай иш қилма! — деди.

Иброҳим (алайҳиссалом): — Эй ота! Шайтонга эргашма! Бутларга ибодат қилма! Шундай Роббга ибодат қилки, У сени ва бутларни, осмонлару ерларни яратган зотдир! Мен Аллоҳ таолога сен учун мағфират сўрайман! Сенинг гуноҳларинг кечирилишини сўрайман! Бу ишни тарк қил ва мусулмон бўл! — деди.

Қуръони каримда шундай марҳамат қилинади: "Сенга салом бўлсин (эй ота)! Мен сен учун Роббимдан мағфират тилайман. Роббим менга меҳрибон зотдир!" (Марям сураси, 47-оят)

Ҳазрат Иброҳим (алайҳиссалом) неча марта отасига шундай насиҳат қилди. Аммо отаси ўз ақли билан жавоб қайтарди.

Озар ўғли Иброҳим (алайҳиссалом)нинг унга бўйсунмаётганини кўриб, унга сўз ўтказа олмаслигини англаб, подшоҳ Намруднинг ҳузурига борди.

У: — Эй подшоҳ! — деди. — Менинг ўғлим менга итоат қилмайди, бутларимизни ҳақорат қилади, уларни ҳурмат қилмайди. Шунинг учун ҳукмдоримиз уни бир неча кун ибодатхонага юборсин, у ерда улуг бутларни кўрсин! У ердаги қўриқчилар унга бутларга қандай ибодат қилиш кераклигини ўргатсинлар! Агар у илоҳларимизни ҳурмат қила бошласа, тузалади, ва бошқа уларга беҳурматлик қилмайди! — деди.

Намруд Иброҳим (алайҳиссалом)ни катта бутхонага юборди...

Ҳазрат Иброҳим кофирлар кетгач: "Аллоҳга қасамки, сиз орқангизга ўгирилиб кетганингиздан сўнг, албатта, сизларнинг бутларингизга бир иш қилиб қўяман." (Анбиё сураси, 57-оят)

Деди ва шундай пичирлади: — Сизлар эшикни қанчалик мустаҳкам ёпсангиз ҳам, Валлоҳи, мен сизлар кетганингиздан сўнг эшикни очаман, бутларингизни синдирам, парчалайман! — деди.

Бутхона хизматкорларидан бири Иброҳим (алайҳиссалом)нинг бу сўзини эшитиб: — Бу бола девона! Нима деганини билмайди! — деди ва унга аҳамият ҳам бермай, кетиб қолди.

У эса, қўриқчилар кўздан ғойиб бўлганида, бутхонага кирди. Эшикни яхшилаб очди. Ичкарига кирди. Қўлида болта бор эди. Бутларга назар ташлади. Уларнинг олдига турли таомлар қўйилганини кўрди.

Аслида кофирларнинг одати шу эдики, байрам учун пиширилган таомлардан катта бутга бир қисмини ажратадилар, ҳар бир бутнинг олдига таомдан қўяр эдилар. Кейин эса уларни олиб: — Илоҳларимизнинг назаридангина барака тушди! — деб, уйларига сақлаб қўяр эдилар. Иброҳим (алайҳиссалом) болтасини қўлида тутиб, уларга мурожаат қилди: — Нега бу таомларни емайсизлар? Нима бўлдики, жавоб ҳам бермайсизлар? Айтсангиз-чи! Ҳа, рост! Ей олмайсизлар. У ҳолда, бу халққа қандай қилиб илоҳ бўласизлар?! — деди.

Болтани ўнг қўлига олди. Бутларга ҳужум қилди. Болта билан кимсининг бошини синдирди, кимсининг оёғини кесди. Кимсини белидан иккига ажратди, кимсининг бошини иккига бўлди. Кимсини ерга юзи билан ташлади.

У катта бутга эса тегмади. Уни олтиндан ясалган тахтга ўтказган эдилар. Уни турли жавоҳирлар билан безатиб қўйган эдилар.

Ҳазрат Иброҳим (алайҳиссалом) ана шу бутга тегмади. Уни синдирмади. Болтани эса унинг бўйнига осди. Кейин эса ўзи ташқарига чиқди. Эшикни қўриқчилар ёпганидек ёпди. Ташқарида ўтириб, кузатиб турди.

Бутхона хизматкорлари қайтиб келганларида, у ҳолатни кўриб, ҳайратда қолдилар. Фарёд қилишни бошладилар. Ҳамон ўша пайтда, бориб, Намрудга хабар бердилар: — Бутлар синдирилди! — дедилар.

Намруд ўрнидан сакраб турди. Бутхонага келди. Бу ҳолатни кўриб, ҳайратда қолди ва: "Бу ишни бизнинг илоҳларимизга ким қилган бўлса, у албатта золимлардандир!" (Анбиё сураси, 59-оят)

Деди. Намруд хизматкорларга ғазаб билан: — Буни ким қилган бўлса, уни топинглар! — деди.

Ҳазрат Иброҳимнинг: — Сиз кетинглар. Мен эса бутларингизни синдирам! — деб айтганини эшитган қўриқчи Намрудга: — Иброҳим исмли бир йигитдан: "Бутларингизни мен синдирам!" — деб айтганини эшитдик, — деди.

Намруд: — Иброҳимни менга олиб келинг! Агар бу сўз тўғри бўлса, эшитганлар гувоҳлик берсинлар! Мен унинг жазосини бераман! — деди.

Қуръони каримда шундай марҳамат қилинади: "У ҳолда, уни халқ кўзи олдига келтиринг. Балки, (бу ишни у қилганига) гувоҳлик беришар!" (Анбиё сураси, 61-оят)

Намруд қанчалик кофир бўлмасин, икки киши гувоҳлик бермагунича ҳукм чиқармас эди. Шунингдек: — Бу йигит вазирнинг ўғли. Айбдорлиги аниқ бўлмагунича, ҳукм чиқармайлик, — деб ўйлаган эди.

Иброҳим (алайҳиссалом)ни олиб келишди. Намруд сўради: "Сенми бу ишни бизнинг илоҳларимизга қилган?" (Анбиё сураси, 62-оят)

Иброҳим (алайҳиссалом): "Балким уларнинг каттаси бу ишни қилгандир. Агар гапириб беришлари мумкин бўлса, ўзларидан сўранглар!" (Анбиё сураси, 63-оят) деди. Кейин: — Агар у инкор этса, синдирилган бутлардан сўранглар, ким уларни синдирганини айтиб беришсин! — деди.

Намруд: "Сен ҳақиқатдан ҳам биласанки, булар гапира олмайдилар!" (Анбиё сураси, 65-оят) деди.

Иброҳим (алайҳиссалом) бу сўзларни эшитгач, буни ўз учун ҳужжат деб билдилар. — Агар улар гапира олмаслигини биласангиз, ҳеч кимга фойдаси ва зарари тегмайдиган нарсаларга нега ибодат қиласиз? — деб сўради.

Шу пайт, бутларни синдирган Иброҳим (алайҳиссалом) экани маълум бўлди.

Намруд: — Уни азобга солинглар, азоб беринглар! — деди.

Шу пайтдан бошлаб, Иброҳим (алайҳиссалом) ўзининг пайғамбарлигини очиқ эълон қилди. Халқни ҳаққа даъват қилди. Бутларга ибодат қилишдан қайтарди.

Бобилликлар Иброҳим (алайҳиссалом)га: — Сен бизларни отамиз ва онамиз ибодат қилган диндан қайтармоқчимисиз? — дедилар.

У эса: — Онангиз ва отангиз ҳам хатода эдилар. Чунки улар шундай нарсага ибодат қилган эдиларки, ундан на фойда ва на зарар бор эди! — деди.

Бу далил билан уларни сукутга келтирди.

Ҳақ таоло шундай марҳамат қилади: "Биз ҳужжатларимизни Иброҳимга унинг қавмига қарши бердик. Биз истаган кимсани юксак мартабага қўтарамиз." (Анъом сураси, 83-оят)

Ва яна Ҳақ таоло шундай марҳамат қилади: "Унинг қавми у билан тортишишга киришганида, Иброҳим шундай деди: "Аллоҳ мени тўғри йўлга йўллади. Сиз унинг ҳақида мен билан тортишяпсизми?" (Анъом сураси, 80-оят)

Шайтон: — Эшитдимки, сиз у сеҳргарни оловда ёқмоқчи бўлибсиз, лекин ёқолмагансиз. Мен сизга уни оловга ташлаш йўлини кўрсатиш учун келдим, — деди.

Намруд: — Айт, қандай йўл? — деди.

Шайтон: — У мўнчоқ (манжаниқ) билан отилади! — деб, Намрудга манжаниқ ясашни ўргатди. Авваллари ҳеч ким манжаниқнинг нима эканини билмас эди.

Манжаниқ ясалгач, Намруд амр қилди. Ҳазрат Иброҳим (алайҳиссалом) оғир занжирлар ичида келтирилди. Уни манжаниққа қўйиб, отмоқчи бўлдилар.

Бироқ манжаниқ ҳам ишламади. Бу ҳам муваффақиятсизликка учраганда, яна шайтон ишга аралашди: — Бир эркак ва бир қиз ака-ука бу ерда зино қилиши керакки, шундагина сиз уни оловга отишингиз мумкин бўлади! — деди.

Шайтон фаришталар бу ишга қаршилиқ қилишини билар эди. Намруд унинг айтганини бажариб, бир ака-ука эркак ва қиз топтирди. Улар очиқ жойда зино қилишди.

Ривоят қилинадикки, бугунги чеганлар (чўлдан келганлар) шу иккисининг авлодларидир.

Ҳазрат Иброҳим (алайҳиссалом) сўнг манжаниқ ичга қўйилди ва оловга отилди.

Ҳазрат Иброҳим манжаниқдан учиб кетгач, ҳавода оловга қараб кетмоқда эди.

Ҳақ субҳанаҳу ва таоло ҳазратлари Жаброил (алайҳиссалом)га амр қилди: — Бориб, ҳавода Иброҳимни тут! Унга: "Мен Жаброилман!" деб айт. "Мендан бирор ҳожатинг борми?" деб сўра!

Жаброил (алайҳиссалом) ўша пайтнинг ўзида Иброҳим (алайҳиссалом)га етиб борди: — Эй Иброҳим! Мен Жаброилман! Аллоҳ таолонинг амри билан сенга келдим. Мендан нима истасанг, сўра!

Иброҳим (алайҳиссалом): — Менинг ҳожатим Аллоҳ таолонинг ҳузуридадир, сенинг олдингда эмас. Мен унинг қулиман! Олов ҳам Уники! У қандай хоҳласа, шундай бўлади! — деди.

Ривоят қилинадики, Ҳазрат Иброҳим (алайҳиссалом) ҳожат сўрамади. — Менинг ҳожатим Аллоҳ таолонинг ҳузуридадир, — дегани учун Ҳақ таоло унга "Ҳалилим" деди ва унинг исми "Ҳалилуллоҳ" бўлди.

Аллоҳ таоло ўша вақт оловга шундай амр қилди: "Эй олов! Иброҳим учун совуқ ва саломат бўл!" (Анбиё сураси, 69-оят)

Ҳазрат Иброҳим (алайҳиссалом) оловнинг ичига тушганида, олов тўрт томонга ёйилди. Оловнинг ўртасида бир майдон очилди. Гўзал бир булоқ чиқди. Атрофи эса сабзала бўлиб яшилланди.

Агар Ҳақ таоло "Эй олов! Совуқ бўл!" деб, "Саломат бўл!" демаганида эди, Ҳазрат Иброҳим (алайҳиссалом) қандай қилиб иссиқликдан ҳалок бўлиши мумкин бўлса, худди шундай совуқликдан ҳам ҳалок бўлар эди.

Сўнг у ерда латиф бир булоқ пайдо бўлди. У келиб, булоқ устига ўтирди. Оёғидаги занжирлар ечилди. Аллоҳ таолонинг амри билан ҳаммаси ерга тушди.

Олов шундай улкан эдики, унинг алангаси узоқ масофалардан ҳам кўринар эди.

Намруд улкан бир сарой қурдирди. У саройнинг устига ёғочдан баланд бир тахт қурилишини буюрди. У шу баланд жойга чиқиб, оловнинг алангаларини ва баландлигини кўришни хоҳлади.

Шу билан бирга: — Иброҳимнинг олов ичидаги ҳолини кўрайлик! У куйиб кетдими? — деди.

Намруд олов ичига назар ташлади. Олов ичида бир боғ ва яшил чаманни кўрди. Иброҳим (алайҳиссалом) эса саломат ҳолда булоқ устида турар эди.

Намруд бу ҳолни кўриб, ҳайратдан ёқа ушлади: — Эй Иброҳим! — деб бақирди.

Иброҳим (алайҳиссалом) ҳам жавоб қилди: — Эй Аллоҳнинг душмани! Нима дейсан?

Намруд: — Бу оловни сенга ким шундай қилди? — деб сўради.

Иброҳим (алайҳиссалом) жавоб берди: — Оловни яратган зот!

Намруд: — Сенинг ўша яратганинг ҳаққи учун, олов ичидан ташқари чиқ! Сени кўрай! — деди.

Иброҳим (алайҳиссалом) туриб, олов ичида юра бошлади. У қаерга қадам қўйса, ўша ердаги олов сўнар, ўша жой чаманлик бўлиб кетар эди.

Шу тарзда Иброҳим (алайҳиссалом) оловдан ташқари чиқиб, турди.

Намруд: — Эй Иброҳим! Сенга нима деяй? Сенинг юксак бир Аллоҳнинг бор экан. Энди менинг хоҳишим, сенинг яратганингни зиёфатга таклиф қилишдир! — деди.

Иброҳим (алайҳиссалом): — Менинг яратганимга меҳмонлик керак эмас! — деди.

Намруд: — Мен уни зиёфатга чақиритишим шарт! — деди.

Ундан кейин, минглаб от, минглаб туя, қўй, сигир ва қушлар, яъни подшоҳларга ҳос ҳадяларни олиб келишди. Ҳаммасини Иброҳим (алайҳиссалом) учун қурбон қилдилар. Аммо Аллоҳ таоло улардан ҳеч бирини қабул қилмади.

Бу пайтларда бир инсоннинг қурбони қабул бўлган ёки бўлмагани куйидаги ишора билан билинар эди: осмондан бир олов тушар, қурбонни ёндирар, қул қилар эди. Агар қурбон ёқилса, қабул қилинган, ёқилмаса, қабул қилинмагани маълум бўлар эди.

Намруднинг қурбони ер устида ёқилмади. Қабул қилинмагани маълум бўлди. У шармандаликка тушди. Бу шармандалик билан Иброҳим (алайҳиссалом)нинг юзига қарай олмади. Уч кун саройида ёпиқ ҳолда қолди. Уч кун ҳам ташқарига чиқмади. Ичкарига ҳеч кимни ҳам қўймади.

Бу ҳолни кўрган кўплаб одамлар иймон келтиришди. Иброҳим (алайҳиссалом)ни тасдиқлашди.

Намруд эса халқнинг ундан юз ўгириб, Ҳазрат Иброҳим (алайҳиссалом)га юзланганини кўриб, чидай олмади.

У саройдан ташқари чиқди: — Мен Иброҳимнинг Робби билан урушаман! Уни камон билан отаман! Ўлдираман! — деди.

Вазирларига: — Менга улкан бир қути ясанглар! — деди.

Қути тайёр бўлди. Уни икки эшикли қилиб ясадилар: бири ерга, бири осмонга очилар эди...

Ривоят қилинадики, Ҳақ таоло Жаброил (алайҳиссалом)га: — Намруднинг ўқларини қонга булга. Улар яна ўзига қайтсин! — деб буюрди.

Жаброил (алайҳиссалом) Ҳақ таолонинг амрини бажарди. Намруднинг ўқларини қонга булғади. Кейин уларни яна Намруднинг устидан ташлади. Намруд ўқларнинг қонли эканини кўриб: — Мана, Иброҳимнинг Худосини ўлдирдим! — деди (ҳаша).

Сўнг найзаларни пастга, ерга қараб бурдилар. Акбабалар гўштни пастда кўриб, қутини дунёга қараб тушира бошладилар. Бирдан ҳавода шовқин кўтарилди.

Фаришталар: — Ажабо, Ҳақ таолодан юксак бир амр келдими? — дедилар.

Шу тарзда қути ерга тушди. Намруд ўша ергача ҳеч қандай зиён кўрмаган эди. Лекин ўша шовқин кўтарилганида, унинг улкан саройи ва кофирлардан қанчадан-қанча кишиларнинг уйлари вайрон бўлди, кўп одамлар ҳалок бўлди.

Қуръони каримда шундай марҳамат қилинади: "Бундан олдин ҳам кофирлар макр ишларини қилган эдилар. Аллоҳ эса улар қурган биноларни (ўз қудрати билан) пойдеворидан ағдарди, томлари уларнинг устларига ғадирга тушди. Шу тариқа, улар азобни кутмаган томондан топдилар." (Наҳл сураси, 26-оят)

Намруд ўқларининг қонга булганганидан хурсанд бўлиб юрар эди. Аммо ишнинг ҳақиқати маълум бўлгач, унинг барча макрлари ботил бўлди. У ҳайратга тушди, нима қилишини билмай қолди.

Охирида Ҳазрат Иброҳимни чақиртирди. Унга шундай деди: — Сенинг Роббинг, эй Иброҳим, ҳақдир. Мен ҳам Унга иймон келтирдим! Лекин нима қилайки, подшоҳлигимдан айрила олмайман. Бу дунё шухратини ташлаб кетолмайман. Сенинг Роббинг сени қаерда бўлса ҳам сақлайди. Сенга ҳеч қандай зиён етмайди. Илтимос, бизга қарам қил, бу Шаҳардан узоқлаш. Сенга иймон келтирганларни ҳам ўзинг билан ол. Бизларни ўз ҳолига ташла. Бизни озор берма, бизларни ранжитма. Сизлар қаерга кетсангиз ҳам, Роббингиз сизларни ҳимоя қилади. Ризқингизни қамайтирмайди!

Иброҳим (алайҳиссалом) Намруднинг илтимосини қабул қилди ва Шаҳардан узоқлашди.

Иброҳим (алайҳиссалом) нинг Бобилдан ҳижрати

Аллоҳ субҳанаҳу ва таолонинг тақдири шундай эдики, Иброҳим (алайҳиссалом) ҳам бошқа пайғамбарлар каби ўз ватанида қолмайди, ғариблик машаққатларини бошидан ўтказди. У уйини, мол-мулкни ташлаб, Намруд Шохридан чиқиб кетади. Бу унинг пешонасига ёзилган эди.

Иброҳим (алайҳиссалом)нинг бир акаси бор эди. Уни Ҳоран дер эдилар. У вафот этган эди. Ундан Лут номли бир ўғил қолган эди. Бу Лут ҳам Иброҳим (алайҳиссалом)нинг динида эди.

Қуръони каримда шундай марҳамат қилинади: "Иброҳимга Лут иймон келтирди." (Анкабут сураси, 26-оят)

Иброҳим (алайҳиссалом) Лутга: "Мен Роббим сари кетаман. У менга йўлини кўрсатур." (Саффат сураси, 99-оят)

Деди. Лут (алайҳиссалом): — Бу қандай иш? — деб сўради.

Иброҳим (алайҳиссалом)нинг акаси Ҳораннинг гўзал бир қизи бор эди. Унинг исми Сора эди. У баланд бўйли, гўзал юзли бир қиз эди. У вақтларда ундан кўра гўзалроқ ва латофатлироқ аёл йўқ эди. У ҳам Иброҳим (алайҳиссалом)га иймон келтирган, мусулмон бўлган эди.

Иброҳим (алайҳиссалом) уни никоҳлаб, ўзининг жуфти ҳалоли қилди. Кейин ҳазрат Иброҳим жуфти Сорани ва унинг акаси Лутни, ўзини тасдиқлаб иймон келтирганларни олиб, Бобил Шохридан ташқари чиқди.

Иброҳим (алайҳиссалом)нинг сафардошлари йўл тайёргарлиги кўраётган пайтда, уларнинг хотинлари уларни ушлаб, кетишларига йўл қўймасликка ҳаракат қилдилар.

Бироқ, улар аёллар сўзига кулоқ солмадилар ва аёл, қиз, болаларидан ажралдилар.

Улар Иброҳим (алайҳиссалом)ни танлаб, у билан бирга сафарга чиқдилар.

(Худди шу каби, Муҳаммад Мустафо соллаллоҳу алайҳи васаллам Маккадан Мадинага хижрат қилганда, саҳобалари ҳам у зот билан бирга кетмоқчи бўлганларида, хотинлари ва болалари ўз эрлари ва оталарига маҳкам ёпишиб, уларни ушлаб қолишга ҳаракат қилган эдилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам билан бирга кетишга рухсат берилмаган эди.

Улар хотин ва болаларидан юз ўгириб, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам билан бирга йўлга чиқдилар. Хотинлар эса Маккада қолдилар.

Хижрат қилганлар Мадинага келгач, баъзиларнинг қалби паришон бўлди. Хотин ва болаларини соғинишди.

Уларнинг ниятини Аллоҳ таоло билар эди ва уларга шундай оят нозил қилди:

"Сизлар учун яхши хулқлар бордир. Пайғамбарингизнинг розилигини кўзлагингиз. Хотин ва болаларингизни ташлаб, Пайғамбарингиз билан бирга кетдингиз. Сизлар ҳам Иброҳим (алайҳиссалом)нинг сафардошлари каби қилдингиз. Улар ҳам хотин ва болаларидан воз кечиб, Иброҳим билан кетган эдилар!"

Бу оят ҳазрат Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга нозил бўлганида, саҳобаларнинг қалби хотиржам бўлди.

Қалблари қувончга тўлди. Хотин ва болалар орзуси уларнинг қалбидан чиқди.)

Иброҳим (алайҳиссалом) Ҳаррон шаҳрида

Иброҳим (алайҳиссалом) жуфти Сора ва унга иймон келтирганлар билан Ҳаррон Шохрига келишди. Шаҳарнинг ҳукмдори Ривийла номли бир одам эди.

Ривоят қилинишича, Сора ҳам бир подшоҳнинг қизи эди, деб айтилади. Лекин энг тўғриси, Ҳазрат Иброҳим Сорани Бобилдан ўзи билан бирга олиб келган эди. (Сора, Иброҳим (алайҳиссалом)нинг амакиси Ҳораннинг қизи эди).

Бу Ҳаррон ҳукмдори ҳам Озарнинг акаси, яъни Иброҳим (алайҳиссалом)нинг амакиси эди.

Карвон бир неча кун Ҳарронда қолгач, Мисрга йўл олдилар.

Шом атрофи Ҳазрат Иброҳимнинг онаси ва отасининг ватани эди.

Фаластин чегарасида бешта Шаҳар бор эди. У вақтларда булар улкан Шаҳарлар эди. Бир-бирларидан ўн соатлик масофада жойлашган эди. Ҳар бир Шаҳарда 100 000 аҳоли бор эди.

Бу Шаҳарларга "Мутафика" (ялангочлар) деб ном берилган эди. Чунки улар Ҳазрат Лут (алайҳиссалом) га иймон келтирмаган эдилар.

Қуръони каримда шундай марҳамат қилинади: "Лут қавми бўлган мутафика аҳлига Пайғамбарлар мўъжизалар билан келган эдилар." (Тавба сураси, 70-оят)

Бу қавм ана шу бешта Шаҳар аҳли эди. Улар Лут (алайҳиссалом)ни ёлғончи деб билиб, унга ишонмаган эдилар.

Бу беш Шаҳар аҳли Иброҳим пайғамбарга қаттиқ илтимос қилишди: — Биз билан бирга қол!

Лекин у буни қабул қилмади.

Бу Шаҳарларда қолмай: — Мен Мисрга бораман! — деди.

Лут (алайҳиссалом) у ерда қолди. Чунки бу унинг қавми эди.

Ҳазрат Иброҳим ҳам унинг шу Шаҳарлар аҳли ичида қолишини хоҳлади.

Ўзи эса Сора билан Мисрга келди. Бир ерда тўхтади.

Миср аҳли Сорани кўриб, унинг гўзаллигига ҳайратда қолишди.

Чунки улар бундай гўзал бир аёлни кўрмаган эдилар.

Бу ғариблар юртида эса, Иброҳим (алайҳиссалом)ни ҳеч ким танимас эди.

Мисрликлар бир ғариб кишининг гўзал бир аёл билан келганини кўриб: — Бундай гўзалликни ҳеч бир кўз кўрмаган! — дедилар.

Унинг гўзаллиги ҳақида шундай гап-сўзлар тарқатдиларки, Миср султони ҳам бундан хабардор бўлиб, тамаъга тушди.

Сорани ўз кўлига олишни истади.

Дарҳол бир неча одамани юбориб, Иброҳим (алайҳиссалом)ни олиб келишни буюрди.

— Сен қандай кишисан ва қаердансан? — деб сўради.

— Бу Шаҳарга қандай иш учун келдинг?

Иброҳим (алайҳиссалом): — Мен ғариб бир кишиман. Бобилда турган эдим. Сенинг адолатинг ҳақида эшитиб, келдим. Шу Шаҳарда сенинг адолатинг ичида сулҳда бўлишни хоҳлайман, — деди.

Фиръавн сўради: — Сен билан бирга келган бу аёл ким?

Иброҳим (алайҳиссалом): — У менинг синглимдир! — деди.

У ёлгон гапиргани йўқ эди.

Қуръони каримда шундай марҳамат қилинади: "Мўминлар бир-бирларига биродардирлар." (Хужурот сураси, 10-оят)

Иброҳим (алайҳиссалом) шу маънода жуфти Сора ҳақида "Синглим" деб айтган эди.

Фиръавн: — Бор, ўша синглингни бу ерга юбор! — деди.

Иброҳим (алайҳиссалом) кетди.

Фиръавн бир неча одамани уни олиб келиш учун юбориб: — Боринглар, бу аёлни менга тез олиб келинг! — деди.

Иброҳим (алайҳиссалом) Соранинг олдига қайтиб келиб унга шундай деди: — Бу подшоҳ сенга тамаъ қилди. У сени менинг қўлимдан олишни истаяпти.

— Мен сен учун "Синглимдир" дедим.

— Агар сендан сўраса, сен ҳам шундай деб айт!

Табарий тарихи ёзувчиси Муҳаммад ибн Жарир шундай дейди: — Иброҳим (алайҳиссалом) ёлгон айтган, аммо кечирилган!

"Ҳазрати Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам дан Абу Хурайра (р.анх) шундай ривоят қилади: — Иброҳим (алайҳиссалом) уч марта ёлгон гапирган. Иккитаси Аллоҳ учун, бириси ўзини ҳимоя қилиш учун.

— Аллоҳ учун бўлганларидан бири: "Мен беманман!" дегани.

— Бирида эса, Намруддан: "Бу бутларни ким йўқ қилди?" — деб сўралганида: "Бу катта бут уларни йўқ қилди!" — деб жавоб бергани."

"Лекин бу ҳадисни бундай ривоят қилиш тўғри эмас. Чунки Набийларга ёлгон нисбат берилади. Энбийо ҳазратлари эса катта-кичик гуноҳ қилишдан покдирлар, улар исмат соҳибидирлар."

Намруднинг ҳалок бўлиши

Ҳазрати Иброҳимни ғариб юртларга юбориб, Бобилистонда ёлғиз қолган Намруд ёмонликда давом этди. У Иброҳим (алайҳиссалом) га душманлик қилди, бир сандиқ ясаб, уни аққабалар билан осмонга кўтарди. У осмонга ўқ отиб: — Иброҳимнинг Роббисини ўқ билан урдим! — деб бемаъни сўзларни гапирди.

У шуларни қилган бўлса ҳам, Ҳақ таоло унга неъмат ва эҳсонини аямади. Унга 1000 йиллик умр берди. Намруд бу эҳсонлардан ғурурга тушди, нотўғри йўлга кирди.

— Мен Иброҳимнинг Роббисини ташламайман. У билан яна уруш қиламан! — деб қасам ичди.

Шундан кейин Ҳақ таоло Намрудга одам шаклида бир фариштани юборди. Фаришта унга насиҳат қилиб:

— Эй Намруд, бундай ишлар қилма. Сен Аллоҳнинг ожиз бир қулисан! Аллоҳ таоло сенга 1000 йиллик подшоҳлик берди. Унинг қадрини билмадинг. Аллоҳга шукр қилмадинг!

— Охирида осмонга чиқиб уруш қиламан! — дединг. Аллоҳнинг Пайғамбарини оловга ташладинг. Уни ўз авлодидан, қариндошларидан ажратдинг, уни сарсон қилиб қўйдинг. Ҳақ таоло шулар учун ҳам сенга жазо бермади. Лекин ҳозир, қилган ёмон ишларингдан тавба қил. Иброҳимга иймон келтир. Акс ҳолда, Аллоҳ таоло сени ўз махлуқотининг энг ожизининг қўли билан ҳалок қилади! — деди.

Намруд:

— Мен шундан тушундимки, сен ҳам ўша сеҳргар Иброҳимнинг қавмидан ва қариндошларидансан. Бу мамлакатда мендан бошқа подшоҳни билмайман. Осмондаги подшоҳдан хабарим йўқ. Агар осмонда мендан улуғроқ подшоҳ бор бўлса, сен ҳам, Иброҳим ҳам унинг одамларисиз. Боринг, ўша подшоҳингизга айтинг, қўшинини тўплаб келсин. Мен ҳам қўшинимни тўплайман. Келсин, бир уруш қилайлик. Агар у ғолиб келса, мамлакат унга тегсин! Агар мен ғолиб келсам, бу ерлар яна менинг мулким ва мамлакати бўлиб қолсин! — деди.

Фаришта:

— Мақбул, бир иш қилсангиз, кўрамиз! — деди.

Намруд дарҳол одамларига тўрт томонга мактублар ёзиб юборди:

— Тезлик билан қўшин юбортинг! Ҳамма тўлиқ қуроллансин. Осмон илоҳи билан урушишим керак! — деди.

Намруднинг олдида юз мингга яқин машқ қилинган қўшин тўпланди. Кейин фаришта Намруднинг олдида келиб:

— Эй ожиза, — деди. — Сенга ўхшаган беобрўга қўшин нимага керак! Ҳақ таоло яратган энг кичик бир махлуқига буюрса, сени ҳам, қўшинингни ҳам йўқ қилади!

Фаришта юзи билан осмонга қараб:

— Ё Рабби, Сен билсангки, бу дин душмани кофир нима дейди. Уни енгил вақти келди! — деди.

Аллоҳ таоло махлуқотининг энг ожизи бўлган чигирткаларга буюрди, улар тўп-тўп бўлиб келдилар. Намруднинг қўшинининг бошларига, юзларига, кўзларига ёпишдилар. Бундай кўплиги таърифлаб бўлмасди.

Чигирткалар шу даражада кўп эдики, Намруднинг қўшини бир-бирини ҳам кўра олмас эди. Ҳар кимни чаққанида, оғриғига ҳеч ким дош бера олмасди. Ҳар бир отни чаққанда, улар шундай чаппалиган ҳолда сақраб турар, юқорига кўтарилар ва қаттиқ оғриқ ҳис қиларди, шу даражадаки, устидаги одамни ерга ташлаб юборишарди.

Шундай қилиб, Намруднинг кўп сонли қўшини енгилди, ҳалок бўлди, тарқаб кетди. Намруд эса ёлғиз қолиб, қочиб кетди. У саройига кириб, эшикларини мустаҳкам ёпиб олди.

— Мен бу офатдан қутулдим, — деб ўйлади.

Аммо Аллоҳ таоло ўша чигирткаларнинг энг ожизи бўлган биттасини буюрди. Унинг бир кўзи кўр, бир оёғи эса чўлоқ эди. У осмондан тушиб, мор тешигидан кирди ва Намруднинг тиззасига қўнди. Намруд уни ушлаб ўлдирмоқчи бўлди.

Чигиртка учиб, унинг юзига қўнди. Намруд уни юзидан ҳайдамоқчи бўлди. Чигиртка яна учиб, унинг буруни ичига кирди. У ердан Намруднинг миясигача юриб борди ва секин-секин уни ея бошлади.

Намруд икки қўли билан юзи ва кўзини уриб, озгина бўлса ҳам оғриқни енгиллатмоқчи бўларди. Чигиртка уни шундай азобларга солдики, қачон Намруд бошини уриб, қисқан вақтида чигирткани кимирлатишга мажбур бўларди ва шу вақтда у озгина тинчланарди. Агар у бошини бирон нарса билан урмаса, чигиртка яна миясини ейишни бошларди.

Унда Намруднинг ноласи осмонга кўтариларди. Охирида, унинг бошини урадиган бир киши керак бўлди. Калтаклар тайёрланди. Намруднинг амирлари ёки қариндошларидан ким урушдан омон қолган бўлса, навбат билан унинг бошини урарди.

Кимки заифроқ урса, Намруд унга ғазабланарди. Кучлироқ урганидан хурсанд бўларди.

Намруд, бу чигиртка офатига дучор бўлганда, у 1000 йил подшоҳлик қилган эди. Ўтган 1000 йил ичида у на касал бўлган ва на қийинчилик кўрган эди.

Ривоятларга кўра, Намруд узоқ вақт чигиртканинг азобини тортди. Охирида ажали етди, муддати тугади. Жонини дўзахга топширди.

Намруд вафот этганида, унинг қариндошларидан Қантари номли бири унинг ўрнига подшоҳ бўлди. У ҳам вафот этгач, тахт арманларга ўтди.

Арманлар Бобилда 300 йил ҳукмронлик қилди. Кейин эса мамлакат уларнинг кўлидан чикиб, Эрон шоҳлари кўлига ўтди.

Набий Исмоил (алайҳиссалом)

Иброҳим пайғамбарнинг Фаластин тарафида мол-мулки, чорваси, Аллоҳ таолонинг берган неъматлари беҳисоб, чексиз эди. Гарчанд у кўп молга, егулик ва кийимга эга бўлса-да, Иброҳим (алайҳиссалом)нинг ўғли ёки қизи йўқ эди. У Аллоҳ таолодан хотини Сорадан унга бир ўғил ато этишини сўрар эди. Лекин бу ўғил насиб бўлмагач, бир куни Сора хотун унга:

— Эй Иброҳим, — деди, — агар Аллоҳ таоло мендан сенга бир ўғил беришни хоҳламаган бўлса, хоҳласанг, Ҳожарни сенга ҳадя қилай. Балки Аллоҳ таоло сенга ундан бир ўғил берар. Кўнглимиз шод бўлар!

Ҳазрати Иброҳим (алайҳиссалом) ҳам:

— Ўзинг биласан! — деди.

Сора хотун Ҳожарни Иброҳим (алайҳиссалом)га ҳадя қилди. Ордан кўп вақт ўтмасдан, Иброҳим (алайҳиссалом)нинг Ҳожардан бир гўзал ўғли туғилди. Унга Исмоил деб ном қўйди. Исмоил арабчадир. Ибрий тилида унинг номи Эшмуий бўлади.

Сора хотун бу бола туғилганини кўргач, Ҳожарни ҳасад қилди. У Иброҳим (алайҳиссалом) билан Ҳожарни уйлантирганига афсус қилди. Шу қадар ғамга ботдики, сабри ҳам, мадори ҳам қолмади. Иброҳим (алайҳиссалом) билан жанжаллашиб кетди. Бир куни ғазаб билан Ҳожарга:

— Эй Ҳожар, агар сен менинг устимдан бундай иш қилган бўлсанг, буни сенга кечириб қўймайман. Ёки сени ўлдираман, ёки сенга шикаст етказаман! — деб қасам ичди.

Бир неча кун ўтиб, Сора бу йўлда қасам ичганига афсус қилди.

— Хато қилдим, ёмон қасам ичдим! Агар бу аёлни ўлдирасам, Аллоҳ таоло ҳузурида гуноҳкор бўламан! Агар унинг бир жойини кесиб ташласам, Ҳожарнинг айби нима? Мен уни ўз қўлим билан Иброҳимга бердим. Ҳожарга зулм қилган бўламан! Агар унга ҳеч нарса қилмасам, қасамимни қандай қилиб бажо келтирам? — деди.

Бу фикрлар унинг қалбини ташвишга солди. Нима қилишни билмай қолди. Охири:

— Агар қасам ичган бўлсам, Ҳожарни ўлдириш мумкин эмас. Балки унинг бир жойини кесаман, шунда қасамим адо бўлади! Лекин кўринадиган жойидан кессам, уни кўрган сари яна ўзим ачинаман. Энг яхшиси, унинг махрам жойидан, кўринмайдиган жойидан бир парча гўшт кесаман. Шунда Ҳожар бошқа эркакка теголмайди, Иброҳим ҳам у билан ятишдан завқ олмайди! — деди.

Бу йўлда иш қилиш ва қасамини бажо келтириш фикри унинг қалбини тўлиқ эгаллади. Ҳожарни тутиб, унинг махрам жойидан бир парча гўшт кесди. Ва:

— Ҳонимининг устига хиёнат қилган чўрининг жазоси шу! — деди.

Ҳожардан у гўшт парчаси кесилгандан кейин, Аллоҳ таоло Иброҳимга ҳам ўзини хатна қилишни амр қилди ва:

— Мен Иброҳим динидагиларга бу ишни суннат қилдим! — деб буюрди.

Иброҳим (алайҳиссалом) ҳам ўзини хатна қилди. Ана ўша вақтдан бугунгача мусулмонлар орасида суннат қолди. Ундан аввал хатна қилиш йўқ эди.

Исмоил (алайҳиссалом) ва Ҳожарни ҳарамга жўнатиш

Сора Хотун ҳасадидан қутулиш учун ўз-ўзига: — Сабр қилай, — дерди. — Ҳожар ва Исмоилга сабр қилай, — дерди. Лекин охирида аёллик ғайрати устун келди. У Иброҳим

(алайҳиссалом) билан тортишишдан ўзини тия олмади. Охирида Иброҳим (алайҳиссалом) Ҳақ таолога шикоят қилди. Роббиси унга: — Сабр қил, — деб амр қилди. Ва: — Эй Иброҳим! — деди. — Аёллар эгри қовургадан яратилган. Улар билан яхши муносабатда бўлишдан бошқа чора йўқ. Сора нима деса, ўшани қил.

Сора: — Эй Иброҳим, — деди, — мен энди бу озорга дош бера олмайман. Бу болани ва бу чўрини менинг ёнимдан узоқлаштириш керак. Улар билан бирга бўлолмайман. Ҳожарни ҳам шунинг учун хатна қилдиргандим! Ҳозир эса қўлимдан ёки тилимдан ёмон сўз чиқишидан қўрқяпман. Балки, Аллоҳ таолога осий бўлиб қолишим мумкин. Шунинг учун уларни тезда кўзимдан узоқлаштир!

Иброҳим (алайҳиссалом) ҳайрон қолди. Нима қилишини билмади. Чорасиз қолиб, ўрнидан турди. Исмоил ва Ҳожарни олди. Бир оз озиқ-овқат ва сув ҳам олди. Улар билан бир жойга юра бошлади. Аммо қаерга боришини билмас эди. Бироз йўл юргач, Жаброил (алайҳиссалом) келди: — Эй Иброҳим, — деди, — қаерга кетяпсан ва буларни қаерга олиб боряпсан?

Иброҳим (алайҳиссалом): — Соранинг кўлидан олиб чиқдим. Қаерга боришимни билмайман! — деди.

Жаброил (алайҳиссалом): — Буларни Ҳақ таолонинг Ҳарамига, Байтул-Маъмурга олиб боришинг керак! — деди.

Иброҳим (алайҳиссалом) Байтул-Маъмур томон юзланди. У ерга етди. Бу жойнинг вайрона, одамсиз эканини, яшашга жой йўқлигини кўрди. Бу тоғ орасидаги жой бўлиб, ҳар ерда тош ва қум эди.

Ҳазрати Иброҳим (алайҳиссалом): — Мен бу одамсиз ерда уларни қандай қолдирсам бўлади, қандай қилиб кетсам? — деди. Ожиз қолди. Аммо у таваккул аҳли эди. Дилини ҳар доим Аллоҳ таолога боғларди. Яна Аллоҳга ишониб, уларга: — Сизларни Юксак Яратгувчига топширдим! — деб, ўзи билан олиб келган озиқ-овқатни уларнинг ёнига қўйди ва йўлга тушди.

Ҳожар Иброҳим (алайҳиссалом)нинг этакларига ёпишди: — Сен бизларни шу вайрона ерда қандай ташлаб кетяпсан? — деди.

Иброҳим (алайҳиссалом): — Эй Ҳожар, мен бу ерга Ҳақ таолонинг амри билан келдим! — деди.

Ҳожар: — Агар Ҳақ таолонинг амри билан келган бўлсанг, бор, қаерга хоҳласанг, қайта бер, биз юксак амрга розимиз! — деди.

Иброҳим (алайҳиссалом) уларни у ерда қолдириб, Фаластинга, Соранинг олдига қайтиб кетди.

Замзам суви

Ҳожар ва унинг ўғли Исмоил ўша ерда қолдилар. Бу ҳозирги Замзам қудуғи бор жой эди. Ҳожар бир неча кун давомида ўзи билан олиб келган озиқ-овқатни ейди, сувни ичарди. Ҳаммаси тугади. Энди Ҳожар қаттиқ чанқади.

У Исмоил (алайҳиссалом)ни ўша ерда бир жойга ётқизди ва ўзи бироз узоқлашди. Сафо тоғининг устига чиқиб, ҳар томонга қараб, сув аломати излади. Ҳеч қандай сув кўрмади. У ердан Марвага тушди. Сафо ва Марва орасида тез юриб юрди.

(Ҳозирги кунда ҳажчиларнинг у ерда тез юришлари ўша кундан қолган).

Қумлар устига онаси Ҳожар томонидан ётқизилган Исмоил (алайҳиссалом) йиғлашни бошлади. У оёғи билан ерга урарди. Бир марта у тўписи билан ерга шундай қаттиқ урдики, Аллоҳ таолонинг амри билан ўша жойдан сув отилди.

Шу пайтда Исмоил (алайҳиссалом) икки ёшда эди. Ҳожар ҳам ўғли Исмоилнинг йиғлаганини эшитди, сув топа олмагани учун юраги ғамга тўлди. У югуриб, ўғлининг олдига келди. У отилиб чиққан сувни кўриб, хурсанд бўлди. Сув шириллаб оқарди. Унинг бекор оқиб кетмаслиги учун тупроқ олиб, унинг атрофига тўқди. Сувнинг исроф бўлиб кетишининг олдини олди.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам шундай деганлар: — Агар Ҳожар тупроқ кўйиб, сувни тўхтатмаганида, ҳозир Замзам суви катта бир дарё бўлиб оқиб кетарди.

Бу Исмоил (алайҳиссалом)нинг баракасидандир. У сув, Ҳожар тупроқ билан чеклаган жойларни тўлдирди ва ҳавуз каби қолди. Осмондаги қушлар бу сувни кўриб, сув устига тўпландилар. Улар қаерда сув кўрсалар, ўша ерда йиғилар эдилар.

Бир куни Журхум номли араб қабиласи Макка атрофида яшар эди, уларнинг суви тугади. Улар сув излаб ҳар тарафга тарқалдилар. У сув устида йиғилган қушларни кўрдилар. Бир-бирига: — Бу қушлар албатта бир сув ёқасига тушган. Боринг, ўша ерга етиб, кўрайлик. Албатта у ерда сув бор! — дедилар.

Улар келиб, сувга тўлган ҳавузни кўрдилар. Ҳаён қолдилар. Улар сувнинг ёнида Ҳожар ва унинг ўғли Исмоилни ҳам топдилар.

— Сен кимсан? Бу ерда ёлғиз нима қиляпсан? Бу бола сенга ким? Бу сув қаердан чикди? Биз бу ерларнинг одамларимиз, неча бор бу ерга келганмиз. Бу ерда бундай сув кўрмаганмиз! Энди бу сув қандай пайдо бўлди? — дедилар.

Ҳожар: — Мен Аллоҳнинг бандаларидан бир бандаман. Бу бола менинг ўғлим. Бу сувни менга Ҳақ таоло берди! — деди.

Журхумликлар: — Агар бизни қўшничиликка қабул қилсанг, оиламиз билан бу ерга кўчиб келайлик. Сизга қўшни бўлайлик! Бизга рухсат бер, бу сувдан ичайлик, сиз ҳам бу ерда ёлғиз қолманг! — дедилар.

Ҳожар: — Хуш келибсиз, бу хайрли иш! — деди.

Журхум қабиласи ҳам у ерга келди. Ўрин топди. Исмоил (алайҳиссалом) ва Ҳожарга чуқур ҳурмат ва муҳаббат кўрсатишди.

Бу воқеадан кўп вақт ўтди. Исмоил (алайҳиссалом) беш ёшга тўлди. Иброҳим (алайҳиссалом) уларни ҳали ҳам кўрмаган эди. Сора Хотун эса бундай зиёратни ҳаёлига ҳам келтирмаган эди.

Бир куни Иброҳим (алайҳиссалом) Исмоил ва Ҳожарнинг ҳолини Жаброил (алайҳиссалом)дан сўради. Жаброил (алайҳиссалом): — Улар хуш кайфиятда. Аллоҳ таоло уларга сув берди. Бир халқ ҳам келиб, уларга қўшни бўлди. Уларга яхши муомала қилишмоқда! — деди.

Ҳазрати Иброҳимнинг ҳазрати Исмоилни зиёрати

Иброҳим (алайҳиссалом) йилда бир марта от устида Исмоил (алайҳиссалом)ни зиёрат қилар эди. Бир неча йил ўтиб, Исмоил (алайҳиссалом) улғайди ва онаси Ҳожар ҳам ўз ажалига етиб, бу дунёни тарк этди. Исмоил (алайҳиссалом) ёлғиз қолди. Журхум қабиласи кишилари:

— Агар бу бола бу ердан кетса, бу сувимиз қурийди, чунки бу сув унинг баракаси билан тугади! — дейишди.

Исмоил (алайҳиссалом)нинг бу ердан кетмаслиги учун бир чора ўйлашди:

— Унга бизнинг қабиламиздан бир қиз берсак! — дейишди.

Журхум қабиласи бошлиғининг бир қизи бор эди. Ўша қизни Исмоил (алайҳиссалом)га никоҳлаб беришди.

Бир йил ўтиб, Иброҳим (алайҳиссалом) яна ўғли ҳазрати Исмоилни кўриш учун келди. Ҳожар ҳақида сўради. Унинг вафот этганини айтишди.

— Исмоилнинг уйи қаерда? — деб сўради.

Уйини кўрсатишди. У ҳам бориб, эшикни тақиллатди. Лекин Исмоил (алайҳиссалом) уйда йўқ эди. У қабиланинг бир иши ҳам ов қилиш бўлиб, Исмоил (алайҳиссалом)ни ҳам ўзи билан овга олиб кетишган эди. Иброҳим (алайҳиссалом) эшикни тақиллатганида, Исмоил (алайҳиссалом)нинг журхумлик хотини эшик ортига келди.

— Кимсан? — деб сўради.

Иброҳим (алайҳиссалом):

— Бир меҳмонман, лекин отдан тушмасликка қасам ичганман. Сен кимсан?

Аёл:

— Мен Исмоилнинг хотиниман! — деди.

— Исмоил қаерда?

— У овга кетган. Фақат кечкурун келади.

— Ҳеч қандай егулик борми?

— Бундай ерда егулик бўладими? Бизда егулик йўқ!

Бу гап Иброҳим (алайҳиссалом)га маъқул келмади. Унинг мақсади егулик эмас, балки аёлнинг хулқини билиш эди.

Унга:

— Эй хотун, мен кетяпман. Исмоил кечкурун келганда менинг келганимни унга айтгин. Шаклим ва белгимни тасвирлаб бергин. Ва унга шундай деб айтгин:

— Бир отлик келди, сенга: "Бу уйни чиройли қурибсан. Лекин унинг остонаси сенга барака келтирмайди. Бу остонаси олиб ташлаб, ўрнига яхши бир остона қўй!" деди.

Шундай деб, Иброҳим (алайҳиссалом) отини ҳайдаб кетди. Бироз вақт ўтиб, Исмоил (алайҳиссалом) келди. Хотини меҳмоннинг белгилари ва унинг айтган сўзларини Исмоил (алайҳиссалом)га етказди.

Исмоил (алайҳиссалом):

— Эй хотун, у келган киши менинг отам эди. Унинг "Остона" дегани сенсан.

Лут (алайҳиссалом) ва Исҳоқ (алайҳиссалом) нинг туғилиши

Ривоят қилинишича, Исмоил (алайҳиссалом) онаси билан Маккада беш ёшда бўлган вақтда, ҳазрати Иброҳим аёли Сорадан ҳар доим бир ўғилчак кутади. Хожарга бўлган ҳасад ва ташвишлар Сора Хотуннинг қалбидан чиққач, Ҳақ таоло унга марҳамат қилди ва Иброҳим (алайҳиссалом) га хоҳлаганини берди. Жаброил ва Микоил (алайҳиссалом) га амр қилди: — Боринглар, Лут қавмини ҳалок қилинглар! — деди. Ва: — Иброҳимга хушxabар беринглар, Сорадан унга бир ўғил бердим! — деб буюрди. Исмини Исҳоқ қўйсин. Исҳоқдан ҳам бир ўғил туғилади, унинг исми Яъқуб бўлсин!

Ҳақ таоло Қуръони каримда шундай марҳамат қилади: "Биз унга Исҳоқни ва Исҳоқдан кейин невараси Яъқубни хушxabар бердик." (Худ сураси, 71-оят)

Бу хушxabарни бергандан сўнг, улар Лут қавми яшаган (Муътафика) деб аталган Шаҳарларга бордилар.

Бу бешта Шаҳарнинг номлари қуйидагича эди: 1- Сема, 2- Садам, 3- Ғануре, 4- Дума, 5- Дидам.

Бу бешта Шаҳар шу қадар гўзал ва обод бўлганки, ҳар бири 100 000 дан зиёд аҳолига эга эди. Бу Шаҳарлар Шом билан Ҳижоз ўртасида жойлашган эди. Маккадан Шомга кетадиган кишининг йўли Садамга туташар эди.

Ҳақ таоло шундай марҳамат қилади: "Бу Шаҳарлар ишлаб турган йўллар устидадир." (Ҳижр сураси, 76-оят)

Яна Ҳақ таоло шундай марҳамат қилади: "Бу Шаҳарларда мўминлар учун ибратлар бордир." (Ҳижр сураси, 77-оят)

Лут (алайҳиссалом) ўша қавм орасида яшарди. У ердан бир қиз олди. У ерда қолди. У аёлдан ўғиллари туғилди. Аммо аёли кофир эди. У иймон келтирмади. Лут (алайҳиссалом) кўп йиллар шу қавм ичида яшади. Уларни бутларга сиғинишдан қайтарди ва Ҳақ таоло ҳузурига даъват қилди. Лут (алайҳиссалом) бу қавмни тўғри йўлга чақиргани сари, уларнинг куфри зиёда бўлди. Лут (алайҳиссалом) нинг сўзи уларга ҳеч қандай таъсир қилмасди.

Охирида кофирлар бутларга сиғиниш билан чекланмай, турли хил фисқу фасодларни содир қила бошладилар. Аёлларга уйланишни ташлаб, ёш йигитларга уйландилар. Бу фасодни илк бор содир этганлар улар эди. Улардан олдин бу фасод йўқ эди. Бундай ғайритабиий муҳаббатни ҳеч ким билмас эди.

Қуръони каримда шундай марҳамат қилинади: "Лут шундай деди: «Сизлар, сизлардан олдин ҳеч бир қавм қилмаган беҳаёликни қиляпсизлар. Аёлларни ташлаб, Шохват билан эркакларга мойил бўляпсизлар. Албатта, сизлар ҳаддан ошган ва тўғри йўлдан чиққан қавмсиз!" (Аъроф сураси, 80-оят)

Улар фасодни шу даражада авж олдирдиларки, уни очиқ амалга ошира бошладилар. Йўлларни тўсиб, ғоратчилик қилар, йўл устларида ўтириб, келган-кетганларни талон-торож қилар, уларни хорлар эдилар.

Лут қавми фасоднинг ҳаддини оширганидан сўнг, Ҳақ таоло уларга Лут пайғамбарни юборди. Уларнинг ҳеч бири Лут (алайҳиссалом) га иймон келтирмади. Унинг сўзларини масхара қилдилар. Ҳазрати Лут: — Келинлар, бу фасод ишларни ташланг! — деди. Аллоҳ таолони танинлар. Мусулмон бўлинлар. Акс ҳолда, Ҳақ таоло сизларга азоб юбориши мумкин!

Лут қавми: — Агар ростгўйсан, ўша айтган азобингни олиб кел, кўрайлик! — дедилар.

Қуръони каримда шундай марҳамат қилинади: "Қавми шундай жавоб берди: «Бизга Аллоҳнинг азобини келтир!»" (Анкабут сураси, 29-оят)

Лут (алайҳиссалом) уларни динга чақирган сари, улар шундай дер эдилар: — Бизга Аллоҳнинг ғазаби келади! — деб, Лут (алайҳиссалом) бу ҳақда айтганида, улар: — Келтир, Аллоҳнинг ўша ғазабини, азобини, кўрайлик! — деб жавоб қайтаришар эди.

Лут (алайҳиссалом) уларнинг қариндошларидан эди. Иброҳим (алайҳиссалом) билан бирга Бобил Шохридан кўчиб чиқишган эди. Лут (алайҳиссалом) бу бешта Шаҳарга келиб, шу ерда қолган эди. Иброҳим (алайҳиссалом) эса Фаластин Шаҳарларига бориб, Мисрга кетган эди. Лут ва у ердаги қавм ўртасида қариндошлик боғлари бор эди.

Ҳақ таоло шундай марҳамат қилади: "Қариндошлари Лут уларга: «Ҳали ҳам ёмонликдан тийилмайсизларми?» — деди." (Шуъаро сураси, 161-оят)

Лут (алайҳиссалом) уларга: — Аллоҳдан кўркмайсизлармики, шу қадар фасод қилиб юрибсизлар? Келинлар, Ҳақ таолодан кўркинлар. Бу фасод ва ёмон ишларингизни ташланлар. Мусулмон бўлинлар! — деди.

Лекин улар унинг сўзини эшитишмади. Ҳақ таоло Лут (алайҳиссалом) нинг уларнинг қариндоши эканини зикр қилди, лекин дин борасида уларга ака-ука эканлигини зикр қилмади. Лут қавми уни инкор этди ва шундай деди: "Эй Лут! Агар (сўзларингдан) қайтмасанг, сен албатта (бизнинг юртимиздан) ҳайдалганлардан бўласан!" (Шуъаро сураси, 167-оят)

Лут (алайҳиссалом) нинг кофир аёлидан тўртта қизи туғилган эди, улар мусулмон эдилар. Уларнинг дини Лут (алайҳиссалом) дини эди. Унинг ҳам молу чорваси бор эди. Иброҳим (алайҳиссалом) сингари у ҳам меҳмонпарвар эди.

Лут (алайҳиссалом) қавми ичида эса қанча камбағал меҳмон келса, улар шу мискинларга қандай фасод қилиш керак бўлса, шу фасодни қиладилар. Лут (алайҳиссалом) уларга насиҳат қилганида: — Юртдан чиқ! Акс ҳолда, биз сенинг ҳар бир келган меҳмонингга қийинчилик келтирамиз! — дер эдилар.

Лут (алайҳиссалом) улардан безор бўлди. Энди сабри тугади. — Ё Рабби, мени бу золимлардан қутқар! Менга ёрдам бер! — деб дуо қилди.

Аллоҳ таоло унинг дуосини қабул қилди ва Жаброил ҳамда Микоил (алайҳиссалом) ни юборди.

Исмоил (алайҳиссалом) нинг қурбон қилиниши

Иброҳим (алайҳиссалом) фарзанд орзусидан Ҳақ таолодан бир ўғил сўраган эди. У Аллоҳ таолога қасам ичиб: — Ё Рабби! Агар менга бир ўғил берсанг, уни Сенинг йўлингда қурбон қиламан! — деган эди.

Аллоҳ таоло унга Исмоилни инъом қилди. Кейинчалик Ишқни ҳам берди. Орадан бир неча йил ўтди. Иброҳим (алайҳиссалом) Аллоҳ таолога ичган қасамини унутди. Ўз

назрини бажармади. Бир кеча у тушида шундай хитобни эшитди: — Эй Иброҳим! Ҳақ таоло билан қилган қасамингга вафо қил. Назрингни бажар!

Аллоҳ таолонинг пайғамбарлари турли даражададир.

А- Биринчи даражадаги пайғамбарлар борки, Жаброил (алайҳиссалом) уларга ваҳий олиб келади ва ўзи кўринади. Бундай пайғамбарларга "Мурсал" дейилади. Бизга Муҳаммад Мустафо соллаллоҳу алайҳи васаллам, ҳазрати Мусо, ҳазрати Исо ва Иброҳим (алайҳиссалом) лар шундай мурсал пайғамбарлардир.

Б- Иккинчи даражадаги пайғамбарлар борки, Жаброил (алайҳиссалом) уларга кўринмайди. Лекин бу пайғамбарлар унинг овозини эшитадилар. Ҳақ таолодан нима буйруқ келса, Жаброил (алайҳиссалом) овоз билан етказди. Бу даражадаги пайғамбарларга "Набий" дейилади. Уларга "Мурсал" дейилмайди. Бу даражадаги набийларга сухуф ва китоб юборилмайди. Улар шариат жорий қилмайдилар. Фақат улардан олдин келган пайғамбарларнинг шариатига эргашадилар. Уларнинг сухуфларини ўқийдилар. Мурсал пайғамбарларга эса осмондан сухуф, китоб ва шариат юборилади.

С- Учинчи даражадаги пайғамбарлар Ҳақ таолонинг амрини тушда оладилар. Юксак илоҳий буйруқлар уларга туш орқали етказилади. Лекин мурсал пайғамбарларга ҳам Жаброил (алайҳиссалом) келади, ҳам овоз эшитадилар, ҳам тушда буйруқ оладилар.

Аллоҳ таоло баъзи пайғамбарларни бошқалардан афзал қилган. Иброҳим (алайҳиссалом) шундай мурсал пайғамбарлардан эдики, Жаброил (алайҳиссалом) унга ваҳий туширар ва ўзи ҳам кўриниб турар эди.

Ҳақ таоло Қуръони каримда шундай марҳамат қилади: "Биз, пайғамбарларнинг кимини кимидан устун қилдик." (Исро сураси, 55-оят)

Иброҳим (алайҳиссалом) га Жаброил (алайҳиссалом) маълум қилганида, бу буйруқ унга туш орқали берилган эди. Жаброил (алайҳиссалом) у билан гаплашиш учун юборилмаган эди. Бунинг икки маъноси бор:

1. Ҳазрати Иброҳим ҳам мурсал пайғамбар бўлиб, Жаброил (алайҳиссалом) билан юзма-юз кўришиб, суҳбат курган.

2. У набийлар каби тушда ҳам буйруқ олган.

Шундай қилиб, бу уч фазилат унда жам бўлган эди. Худди шундай, бизнинг пайғамбаримиз Муҳаммад Мустафо соллаллоҳу алайҳи васаллам га ҳам Жаброил (алайҳиссалом) келар, Қуръонни етказар ва баъзи нарсаларни тушда кўрсатилар эди.

Иброҳим (алайҳиссалом) га тушда: — Ўғлингни қурбон қил! — деб амр қилинганида, у бу буйруққа бўйсуниб, ўғлини қурбон қилиш жойига олиб борди.

Лекин уламолар бу ўғил қайси ўғил экани борасида ихтилоф қилганлар.

- Ғарб уламолари: "Бу Ишқ эди" дейдилар.
- Араб уламолари: "Бу Исмоилдир" дейдилар.

Пайғамбаримиздан соллаллоҳу алайҳи васаллам ривоят қилинган саҳиҳ ҳадисга кўра, қурбон қилинган Исмоил (алайҳиссалом) бўлган. Чунки Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам: "Мен икки қурбоннинг фарзандиман!" — деб марҳамат қилганлар.

Бу икки қурбондан бири Исмоил (алайҳиссалом), иккинчиси эса унинг авлоди Абдулмутталибнинг ўғли Абдуллоҳ эди.

Абдуллоҳнинг қурбон қилиниши шундай содир бўлган:

Абдулмутталиб Макканинг улуғ кишиси эди. Замзам қудуғи вайрона бўлиб, суви қуриб кетган эди. Унинг ўнта ўғли бор эди. Улар билан бирга Замзам қудуғини қазиди. У ҳар қазганида сув чиқмади.

Абдулмутталиб: — Агар бу ердан Замзам суви чиқса, бир ўғлимни Аллоҳга қурбон қиламан! — деб назр қилди.

Кўп ўтмай, Замзамнинг суви чиқди. У ўғилларини йиғиб: — Эй ўғилларим! Назримни бажаришим керак. Ичингиздан бирингизни қурбон қиламан! — деди.

У қуръа ташлади. Қуръа Абдуллоҳга тушди. У Абдуллоҳни жуда севар эди. Лекин ваъдасидан қайта олмас эди.

Макка аҳли: — Биз бу ишингни қабул қилмаймиз! — деб қарши чиқдилар.

Зўҳра қабилиси: — Иброҳим (алайҳиссалом) Исмоилга фидя қилгани каби сен ҳам фидя қил! — деди.

Абдулмутталиб бир туя олиб келиб, Абдуллоҳ ўрнига қуръа ташлади. Биринчи қуръа Абдуллоҳга тушди. Кейин туяларни бешдан кўпайтириб қуръа ташлади. Ҳар сафар қуръа Абдуллоҳга чиқаверди. Охирида, туялар сони юзтага етганда, қуръа туяларга тушди.

Шундан сўнг, араблар орасида, кимки бир кишини ўлдирса, унинг дийяти юзта туя бўлиши одат бўлиб қолди. Кейинчалик бу шариятда ҳам тасдиқланди.

Аллоҳ таоло Исмоил (алайҳиссалом) нинг қурбон қилиниши ҳақида шундай марҳамат қилади: "Икковлари ҳам таслим бўлиб, у (отаси) уни пешонаси билан (юзи пастга қараган ҳолда) ётқизгач, Биз нидо қилдик: “Эй Иброҳим! Сен тушингни ростга чиқардинг. Албатта, Биз яхшилик қилувчиларни шундай мукофотлаймиз. Албатта, бу очиқ-ойдин бир синов эди. Биз уни улуғ бир қурбонлик (қўчқор) билан алмаштирдик.” (Сафват сураси, 105-107 оятлар)

Бу оятда Аллоҳ таоло Иброҳим (алайҳиссалом) нинг вафодорлигини мақтаган ва уни яхшилик қилувчилардан деб ҳисоблаган.

Қурбон қилинган ўғил ҳақидаги Қуръони каримнинг далилларига кўра, бу Исмоил (алайҳиссалом) эди, Ишқ эмас.

Иброҳим (алайҳиссалом) ва Сора бу сўздан хурсанд бўлишди. Лекин Лут қавмининг ҳалок бўлиши хабарига ҳам қайғу чекишди. Иккаласи ҳам ташвишга тушишди. Лутни ўйлаб, қалблари ғамга ботди. Уч фаришта:

"Биз уни ва оиласини албатта қутқарурмиз." (Анкабут сураси, 32-оят)

Деб айтишди ва:

— Лекин хотини кофирдир, уни қутқармаймиз. Лекин иймон келтирганларни бу азобдан халос қиламиз! — дейишди.

Орадан оз вақт ўтиб, фаришталар ўз киёфаларига кириб, у ердан ажралиб кетишди. Лут (алайҳиссалом) турган Шаҳарга етиб келишди. Улар яна чиройли йигитлар киёфасида эди. У ерда Лут (алайҳиссалом)нинг бир қизига дуч келишди.

— Лутнинг уйи қаерда? — деб сўрашди.

Қиз:

— Нега сўраяпсизлар? — деб жавоб қайтарди.

Фаришталар:

— Биз меҳмонмиз. Лутнинг уйига боряпмиз! — дейишди.

Қиз:

— Менинг ортимдан юринг! — деди.

Қиз олдинда кетди, фаришталар унинг ортидан юришди. Шаҳар аҳли уларни кўриб, бир-бирига қарашди.

Лут (алайҳиссалом)нинг қизига:

— Бу йигитлар кимлар? Қаерга кетяпти? — деб сўрашди.

Қиз:

— Лутнинг меҳмонларидир! Бизнинг уйимизга боряптилар! — деди.

Шаҳар аҳли бу хабарни эшитгач, хурсанд бўлишди ва бир-бирига:

— Муборак бўлсин! Қандай чиройли йигитлар! Бу кеча уларни ушлайлик ва базм қилгаймиз! — дейишди.

Уч фаришта — Жаброил, Микоил ва Исрофил (алайҳиссалом) ҳақида ёмон ниятга тушишди. Лут (алайҳиссалом)нинг қизи улардан аввалроқ юриб, отасининг ҳузурига борди:

— Бизнинг ҳузуримизга уч меҳмон келяпти! Бундай меҳмонларки, ер юзида улардан кўра чиройлироқ, севимлироқ инсон кўрилган эмас! — деди.

Қиз бу сўзни айтар-айтмас, уч йигит ичига кириб, Лут (алайҳиссалом)га салом беришди. Лут (алайҳиссалом) уларнинг юзига қаради. Уларга юриб бориб, эҳтиром кўрсатди. Лекин қаттиқ қайғуга тушди. Ўз-ўзига:

— Бу болалар жуда чиройли йигитлар. Лекин мен жуда оғир аҳволга тушдим. Бу қавм, албатта, бу йигитларни қўлимдан тортиб олиб, хорлайди! — деди.

Шу оннинг ўзида уч йигитни ҳам уйининг ичига яширди.

Ҳазрати Лутнинг хотини динсиз эди, кофир эди. Уйдан чиқиб, кофир қавмига хабар берди:

— Лут ёш йигитларни олиб, уйининг ичига яшириб қўйди! — деди.

Бу хабарни эшитган кофирлар йиғилиб, Лут (алайҳиссалом)нинг эшигига келиб:

— Эй Лут! У ёш йигитларни ташқарига чиқар! Агар чиқармасанг, сен билан урушамиз. Биз сенга: "Уйингга меҳмон олиб келма!" демадикми? "Биз уларга зулм қиламиз!" демадикми? Агар келтирган бўлсанг, албатта, уларни уйингдан чиқариб, бизга беришинг керак! Биз уларни ўз хоҳишимизча хорлаймиз! — дейишди.

Аллоҳ таоло Қуръони каримда шундай марҳамат қилади:

"Биз, сени бошқаларни меҳмон қилишдан ман этмадикми?" (Ҳижр сураси, 70-оят)

Лут (алайҳиссалом) бу сўзларни эшитиб, ожиз қолди, ночор бўлди. Уларга ёлвора бошлади:

— Илтимос, марҳамат қилинглар! Меҳмонларимни хорламанглар! — деди.

Лекин қавм унинг сўзини эшитмади. Улар уйнинг ҳовлисига кириб келишди.

Лут (алайҳиссалом) уларга:

"Қизларим бор, агар уларни хоҳласангиз, уларни олинг!" (Ҳижр сураси, 71-оят)

Деб айтди ва қўшимча қилди:

— Тўрт қизим бор, улар ҳали эркак кўрмаган. Ҳаммалари покизадир. Агар хоҳласангиз, уларни никоҳлаб олинг. Улар билан машғул бўлинг. Аллоҳдан кўрқинг! Меҳмонларим сабабли мени хор қилманг!

Аллоҳ таоло шундай марҳамат қилади:

"Эй қавм! Қизларим мана! Улар сизлар учундир. Улар ҳали пок ва тозадирлар. Аллоҳнинг азобидан сақланинг!" (Худ сураси, 78-оят)

Бу қавм:

— Шундай гўзал йигитлар бор экан, сенинг қизларинг бизга не керак? Бизга шу ёш йигитлар керак! Қизлар бизга нима беради? — дейишди.

Аллоҳ таоло яна марҳамат қилади:

"Қизларингга ҳеч ҳаққимиз йўқ. Буни сен ҳам биласан. Биз нимани хоҳлаётганимизни ҳам билурсан." (Худ сураси, 79-оят)

Шу билан қавм ҳазрати Лутга ҳужум қилди. Лут (алайҳиссалом) улардан кўркмаслигини кўрсатишга уринди. Лекин улар ҳовлига кириб келишди.

Лут (алайҳиссалом) ночор қолиб:

"Мендек бир кучли одам бўлса ёки қаттиқ ёрдамчим бўлса эди, сизга бундай қилиб бўлармиди?" (Худ сураси, 80-оят)

Деб йиғлаб юборди.

Уч фаришта бир жойда туришар эди. Жаброил (алайҳиссалом) эшик ёнида ўтирган эди. Уни қўлга олиш учун кофирлар ёндошишди. Жаброил (алайҳиссалом) уларга қараб уфурди. Шу заҳоти уларнинг кўзлари кўр бўлди. Улар ҳеч нарса кўра олмай қолишди.

Ҳолатни кўрган қавм қочиб чиқишди ва:

— Эй қавм, кўрдингизми? Лут бизга сеҳр қилиб юрар эди. Энди учта сеҳргар ёш йигитни ҳам олиб келибди! Улар эса буюк одамларимизнинг кўзларини кўр қилиб юборишди! Уни ўлдирайлик! — дейишди.

Бу гапларни эшитиб, Лут (алайҳиссалом) кўрқиб кетди.

Шунда Жаброил (алайҳиссалом) унга деди:

— Эй Лут, кўркма! Қайғурма! Биз сенинг Роббингнинг элчиларимиз. Сени бу қавмнинг ёмонлигидан қутқаришга келдик!

Кейин уч фаришта Лут (алайҳиссалом)га:

"Сен, тонг отишидан аввал аҳлингни олиб чиқиб кет!" (Ҳижр сураси, 65-оят)

Деб буюрдилар.

Тун яримлашганда Лут (алайҳиссалом) ўз халқини олиб чиқди.
Кун чиққанда Жаброил (алайҳиссалом) қанотини ерга уриб, бутун Шаҳарни кўтарди ва уларни Аллоҳ таоло азоби билан ҳалок қилди.

Исмоил (алайҳиссалом) нинг қурбон қилиниши

Иброҳим (алайҳиссалом) тушида кўрганини ўғли Исмоилга айтиб: — Эй ўғлим! Тушимда сени қурбон қилаётганимни кўрдим! — деди. Уни қурбон қилиш жойига олиб борди.

Ривоятга кўра, Иброҳим (алайҳиссалом) бу тушни кўргач, қалбида оғирлик сезган. Лекин буюк амрга бўйсуниб, ўғлини қурбон қилишга содиқ қолган. Оғлини онасига: — Бу бола катта бўлди. Уни мен билан бирга иш қилишга жўнат! — деди.

Иброҳим (алайҳиссалом) ўғлини олиб, ўта ўткир пичоқ билан йўлга чиқди. Осмон фаришталари бу ҳолни кўриб йиғладилар. — Ё Роббимиз, — дедилар. — Иброҳим қандай буюк банда! Уни Сен учун оловга ташладилар, у хавотирга тушмади. Энди эса: — Оғлингни қурбон қил! — дейсан, у яна хавотирга тушмаяпти.

Иброҳим (алайҳиссалом) ўғли билан тоғга чиқмоқчи бўлди. Тоғ титрай бошлади. — Бу қандай кунки, бир пайғамбар ўз ўғлини менинг устида ўлдиради! — деди.

Тоғ титраганда, Иброҳим (алайҳиссалом)нинг ўғли Исмоил (алайҳиссалом) кўрқиб кетди ва отасига: — Эй ота! — деди. — Бу тоғ нима учун бундай титраяпти? Иброҳим (алайҳиссалом): — Эй ўғлим, — деди, — Аллоҳ таоло ҳамма нарсага қодир, нима хоҳласа, шуни қилади!

Иблис эса, ҳазрат Иброҳимнинг назрига вафо қилганидан ранжиди. Нима қилишини билмай, Исмоилнинг онаси Ҳожарнинг олдига келди: — Эй Ҳожар! — деди. — Иброҳим сенинг ўғлингни қаерга олиб кетди? Ҳожар: — Отаси билан бирга кетди, — деди. Шайтон: — У сенига айтмади, лекин Иброҳим ўғлингни олиб ўлдирмоққа кетди, — деди.

Ҳожар: — Сен Иблиссан. Ҳақ таолонинг пайғамбари ўз ўғлини қандай қилиб ўлдиради? Бундай гапни қандай дейсан? — деди. Шайтон: — Уни ўлдиришни Аллоҳ буюрди! — деб жавоб берди.

Ҳожар хотун: — Агар бу Аллоҳнинг амри бўлса, мен ҳам шу амрга бўйсунаман! — деди.

Шайтон онасидан умидини узгач, ҳазрат Иброҳимнинг ўғли Исмоилнинг олдига борди ва уни васваса қилишни истади. Чунки болаларнинг қалби заиф бўлади деб ўйлаган эди. Унинг орқасидан етиб бориб: — Эй ўғил, — деди. — Отанг сени ўлдирмоққа олиб кетяпти!

Бола: — Сен Иблиссан. Бу Аллоҳнинг отамга берган амридир! — деди. — Агар бу Аллоҳнинг амри бўлса, мен унга бўйсунаман! — деди.

Шайтон ўғилдан ҳам умидини узгач, Иброҳим (алайҳиссалом)нинг олдига келиб: — Тушингда сенга Иблис: — «Бу ўғлингни қурбон қил!» — дегани учун уни ўлдиришга кетяпсан. Агар уни ўлдирсан, Ҳақ таолога осий бўласан! — деди.

Иброҳим (алайҳиссалом) унинг Шайтон эканини англаб: — Эй Аллоҳнинг душмани! — деди. — Мен сенинг гапингга ишониб, юсак Аллоҳнинг амридан юз ўгиришим мумкинми?

Иблис бу сўзлардан умидини узиб, қайта кетди. Иброҳим (алайҳиссалом) эса у тоғга чиқиб, ўтирди. Ўғлини ҳам олдига ўтиргизди.

«Ё бунайя иннй арб фил манъми аннй азбахука фанзур маза тарб» "Эй ўғил! Тушимда сени сўйаётганимни кўрдим. Бу борада нима дейсан? Аллоҳнинг амрига итоат қиласанми?" (Саффат сураси, 102-оят)

Исмоил (алайҳиссалом) шундай жавоб берди: «Ё абатифъал ма туъмару, сатажидуний иншааллоҳу минач-собирин» "Эй ота! Сизга нима буюрилган бўлса, шуни бажаринг. Иншааллоҳ, мени сабр қилувчилардан топасиз." (Саффат сураси, 102-оят)

Исмоил (алайҳиссалом) кейин: — Эй ота! Қани эди, бу воқеани менга уйда айтганингизда. Онам билан хайрлашиб чиқар эдим! — деди.

Бу сўздан сўнг ота-бола бир-бирини маҳкам кучоқлаб йиғладилар.

Иброҳим (алайҳиссалом) ўғлини юзи билан ерга ётқизди. Бичоқни бўйнига қўйиб, каттиқ босди. Аммо пичоқ Исмоил (алайҳиссалом)ни кесмади.

Ҳақ таоло Жаброил (алайҳиссалом)ни юбориб, жаннатдан оқ кўчқор олиб келди. Жаброил (алайҳиссалом) кўчқорни Иброҳим (алайҳиссалом)нинг олдига қўйди ва Ҳақ таоло: «Ё Иброҳим! Қад саддақтар-руъё!» "Эй Иброҳим! Сен тушингда кўрган нарсага вафо қилдинг!" (Сафбат сураси, 104-105-оятлар)

Иброҳим (алайҳиссалом) бу сўзни эшитиб, юксак Аллоҳнинг ҳайбатидан титради. Жаброил (алайҳиссалом) — «Аллоҳу акбар, Аллоҳу акбар!» — деб такбир айтиб юборди.

Иброҳим (алайҳиссалом) — «Ла илаҳа иллаллоҳу валлоҳу акбар!» — деди.

Исмоил (алайҳиссалом) ҳам — «Валлоҳу акбар ва лиллаҳилҳамд!» — деди.

Ҳақ таоло Исмоил (алайҳиссалом)нинг ўрнига жаннатдан келтирилган катта кўчқорни қурбон қилишни буюрди.

Бу суннат ҳазрат Иброҳимдан қолган ва қиёматгача давом этади. Аллоҳ таоло: «Ва фадайноҳу бизибҳин азийм!» "Ва уни катта бир қурбонлик билан алмаштирдик!" (Сафбат сураси, 107-оят) — деб буюрди.

Иброҳим (алайҳиссалом) ва Исмоил (алайҳиссалом) нинг Қаъбани барпо қилишлари

Шундан сўнг Ҳақ таоло ҳазрат Иброҳим (алайҳиссалом) га: — Маккага бор. Ўғлинг Исмоил билан биргаликда Қаъбани қуриб! — деб буюрди.

Қуръони Каримда шундай марҳамат қилинади: «Ва идъ баъвна лй иброҳима макана л-байти ала тушрик би, шайъа. Ватоҳир байтия лидтоифйна вал оокйфйна варрукъи-с-сужуд.» "Ва (есга олгин), Иброҳимга Байти (Мукаррам) жойини кўрсатганимизда: «Менга ҳеч нарсани шерик қилма ва Уйимни тавоф қилувчилар, (ибодат учун) турадиганлар, рукуъ ва сажда қилувчилар учун покла!» — деб айтганимизда." (Ҳаж сураси, 26-оят)

Ҳақ таоло ҳазрат Иброҳимга (алайҳиссалом) Байтул Мукаррамни кўрсатганининг сабаби шундай эди: Ҳақ таоло Байтул Маъмурни ерга туширганида, уни ҳозирги Маккадаги жойига қўйган эди. Одам (алайҳиссалом) ҳар йили бир марта Сарандидп тоғидан келиб, Байтул Маъмурни зиёрат қилар эди. Бу жой Нух (алайҳиссалом) замониғача шу ерда турди. Нух (алайҳиссалом)нинг тўфони содир бўлганда, Байтул Маъмур тўртинчи қатлам осмонга кўтарилган эди. Шу тариқа унинг ўрни бўш қолди.

Аллоҳ таоло Иброҳим (алайҳиссалом) га ўша ерда бир уй қуришни буюрди. Исмоил (алайҳиссалом) ўсиб, бақувват йигит бўлган эди. Иброҳим (алайҳиссалом) ҳар йили келиб, Маккада Исмоил (алайҳиссалом) ни зиёрат қилар эди. Кейин эса яна қайтиб кетарди.

Иброҳим (алайҳиссалом) — Ўғлинг Исмоил билан Қаъбани барпо қил! — деб Ҳақ таоло буюрганида, яна Маккага келди. Исмоил (алайҳиссалом) ни тоғ чўққисида топди. У ов учун ўқ ёнтаётган эди. Унга: — Эй ўғлим, — деди, — Ҳақ таолонинг амри бор. Сен билан бирга бу ерда бир уй қуришимиз керак. Исмоил (алайҳиссалом): — Аллоҳ таолонинг амрига бўйсунамиз! — деди.

Иккови Қаъбани қуриш ниятига киришдилар. Лекин Иброҳим (алайҳиссалом) пойдеворни қаердан қазилни ва уйнинг қандай ўлчамда бўлишини билмас эди. Шу вақт Аллоҳ таоло бир булут юборди. Ҳозирги Қаъбанинг ўрнича ҳудудга ёмғир ёғдирди. Ёмғир ёғган жой бўйлаб Қаъбанинг ўлчамлари белгилаб қўйилди.

Бошқа ривоятда: — Бу ернинг ўлчамини Аллоҳ таоло Жаброил (алайҳиссалом) га кўрсатди ва Қаъбанинг жойини тайин қилди, — дейилади.

Иброҳим ва Исмоил (алайҳиссалом) лар уйнинг пойдеворини бир одам бўйича қазидилар. Пойдеворни юзага чиқардилар. Кейин тоғга бориб тошлар ёрдилар. Уйни қуришга киришдилар. Иброҳим (алайҳиссалом) усталик, Исмоил (алайҳиссалом) эса

унинг ёрдамчисини қилар, тош ташиб берар эди. Девор баландлашгач, Иброҳим (алайҳиссалом)нинг бўйи уни кўтаришга етишмади. У ерга катта бир тош қўйди ва унинг устига чиқиб деворни барпо этди. Шу тошда оёғи босган жойидан из қолди. Унга "Мақоми Иброҳим" дейдилар. Ҳожилар бу маконни ҳам зиёрат қиладилар.

Бошқа ривоятда: — Бу белгини Исмоил (алайҳиссалом) нинг хотини Иброҳим (алайҳиссалом) нинг бошини ювганида, у бир оёғини юзангидан чиқариб, тош устига босганидан қолган, — дейилади.

Ота-бола деворларни тиклаб, томни ҳам тугалладилар. Шу тариқа юксак уй битирилди. Иброҳим (алайҳиссалом) осмонга қўлини кўтариб, Қуръони Каримда зикр қилинган дуоларни ўқиди:

«Ва из ярфаъу иброҳиму л-қавоида мина л-байти ва исмоилу роббана тақаббал минна, иннака анта с-самиъу л-алим» "Ва Иброҳим (алайҳиссалом) Исмоил (алайҳиссалом) билан бирга Қаъбанинг деворларини кўтараётган пайтда: «Эй бизнинг Роббимиз! Биздан (бу амални) қабул қил. Албатта, Сен эшитувчидирсан, билгувчидирсан." (Бақара сураси, 127-оят)

«Ва раббана важдиъна муслимайни лак ва мин зурриятинà умматан муслиматан лак ва аринà маносиканà ва туб ʼалайна, иннака анта т-тауʼбу р-рахим» "Эй бизнинг Роббимиз! Бизни Сенга таслим бўлганлардан қил. Биздан кейинги авлодларимиз ҳам Сенга таслим бўлган уммат бўлсин! Бизга ибодат усуллари кўрсат! Ва тавбамизни қабул қил! Албатта, Сен тавбаларни қабул қилувчи ва раҳмли зотдирсан!" (Бақара сураси, 128-оят)

«Раббана ва-баас фиҳим расулан минҳум, йатлу ʼалайҳим аятик ва юʼаллимуҳуму-л-китаба ва-л-ҳикмата ва юзоккиҳим, иннака анта-л-азизу-л-ҳаким» "Эй бизнинг Роббимиз! Уларнинг ичида ўзларидан бир пайғамбар юборгинки, у уларга Сенинг оятларингни ўқиб берсин, уларга Китобни ва ҳикматни ўргатсин, уларни покласин. Албатта, Сен азиз ва ҳаким зотсан!" (Бақара сураси, 129-оят)

Аллоҳ таоло Иброҳим (алайҳиссалом) га: — Эй Иброҳим! Инсонларга Ҳажни эълон қил! Улар сенинг чақиригингга пиёда ва турли масофалардан уловларда келсинлар! — деб буюрди.

Иброҳим (алайҳиссалом) — Ё Роббим! Кимни чақиришим керак? Бу тоғли жойларда одам йўқ, менинг овозимни ким эшитади? — деди.

Жаброил (алайҳиссалом) унга: — Эй Иброҳим! Сен инсонларга "Аллоҳнинг уйини зиёрат қилинг!" деб чақир. Ҳақ таоло уларга сенинг чақириқ овозингни эшиттиради, — деди.

Шунинг учун Иброҳим (алайҳиссалом): — Эй одамлар! Аллоҳ сизлар учун бир уй бунёд этди ва сизларни унга ҳаж қилишга даъват этди. Аллоҳнинг уйини зиёрат қилинг! — деб нидо қилди.

Аллоҳ таоло бу чақириқни бутун инсониятга эшиттирди. Ва Ҳаж таклифини қабул қилганлар: «Лаббайк, Аллоҳумма лаббайк, лаббайка ла шарика лака лаббайк!» деб жавоб бердилар.

Шу тариқа Ҳажнинг фарз бўлиши Иброҳим (алайҳиссалом) давридан буён сақланиб қолди.

Сора хотуннинг вафоти

Сора Ҳотун Исҳоқ (алайҳиссалом) га ҳомиладор бўлганида, юкли бўлганида 70 ёшда эди. Ундан кейин яна 60 йил умр кечирди. Умри 130 йилга етди. (Сора, биламизки, Иброҳим (алайҳиссалом) нинг отаси Озарнинг акаси Ҳораннинг қизи эди. [Баъзилар "Ҳоран маликининг қизи эди" деганлар, у ҳам Озарнинг акаси эди.] Соранинг онаси бир Шохзода эди. Унинг исми Ҳавзо бинт Кўсо эди. Кўсо Бобил ўлкаларидан бирида подшоҳ эди. Ироқда жойлашган Кўси дарёсини ушбу подшоҳ қаздиргани учун дарёга ҳам Кўси номи берилган.)

Ордан йиллар ўтиб, Иброҳим (алайҳиссалом) нинг ўғли Исҳоқ улғайди. У ҳам уйланди ва ундан бир ўғил туғилди. Унинг исми Яъқуб эди.

Нихоят, Ҳақ таоло шундай марҳамат қилади: "Биз (Иброҳимга) Исҳоқ ва Яъқубни инъом қилдик." (Анъом сураси, 84-оят)

Исҳоқнинг ҳам икки ўғли бор эди. Бирининг исми Ийс, иккинчисининг исми эса Яъқуб эди. Иккаласи ҳам бир онадан, эгизак бўлиб туғилган эдилар. Яъқуб Ийснинг оёқ тўпиғига ёпишиб бирга туғилган эди. Яъқуб Қуръони Каримда кўп зикр қилинган, Ийс эса зикр қилинмаган. Яъқуб Аллоҳнинг пайғамбари бўлган. Унинг авлодидан кўп пайғамбарлар ва пайғамбар фарзандлари келган. Ийс авлодидан эса ҳеч қандай пайғамбар келмаган. Унинг ўзи ҳам пайғамбар эмас эди.

Сора Ҳотун тириклигида Исҳоқнинг икки кўзи ҳам кўр бўлиб қолган эди.

(Баъзилар эса: "Ийс ва Яъқуб Иброҳимнинг ўғилларидир, лекин Сора вафот этгандан сўнг Иброҳим (алайҳиссалом) бошқа бир аёлга уйланган ва булар ўша янги хотуниндан туғилган", дейдилар. Аммо ҳақиқат шуки, Ийс ҳам, Яъқуб ҳам Исҳоқнинг ўғилларидир.)

Сора Ҳотун 130 йиллик умрини тўлдиргач, вафот этди. Ҳазрати Иброҳим яшаган Фаластиннинг Канъон ўлкаларида уни дафн этдилар.

Сора Ҳотун тириклигида Ҳазрати Иброҳим ҳеч бир аёлга уйланмаган эди. Аммо у вафот этгандан сўнг, Ёқирнинг қизи Контуро исмли бир аёлга уйланди. Иброҳим (алайҳиссалом) нинг бу аёлдан олти ўғли туғилди. Бирининг исми Беъд, иккинчисининг исми Меран, учинчисининг исми Мадян, тўртинчисининг исми Гейшон, бешинчисининг исми Ўстува, олтинчисининг исми эса Сўх эди.

Сораден Исҳоқ, Ҳожардан эса Исмоил (алайҳиссалом) туғилган эди. Шу тариқа, унинг саккиз ўғли бўлиб, насли кўпайди.

Қуръони Каримда шундай марҳамат қилинади: "Ҳам Иброҳимга, ҳам Исҳоққа баракалар ато қилдик. Ҳар икковининг зурриётларидан мўмин бўлган ҳам бор, нафсига зулм қилган ҳам бор." (Сафат сураси, 113-оят)

Иброҳим (алайҳиссалом) нинг ўлими

Ҳақ Субҳона ва Таоло Ҳазратлари Иброҳим (алайҳиссалом) га:

1- Дунё саодати ва давлатини, 2- Охират саодатини, 3- Кўп ўғил, 4- Ва узоқ умр берган эди.

Умри якунланаётганда, муборак соқолига оқ тушди. Иброҳим (алайҳиссалом) бу оқларни кўриб, ҳайрон бўлди. "Бу нима, ё Роббим!" деди. Кейин бир овоз эшитди.

Бу овоз унга: — Бу вақар, иззат ва ақлнинг камоли ҳамда сукундир! — деди.

Ҳазрати Иброҳим: — Ё Роббим, менинг ҳалими, ақлим ва вақаримни зиёда қил! — деб дуо қилди.

Ҳақ Таоло Ҳазратлари дин ва пайғамбарликка оид ишларини унга берган эди. Ва унга "Халиллим" деб мурожаат қилди. Унинг белидан ўғиллар келди. Уларнинг баъзиларини пайғамбар қилди. Байтуллоҳни (Аллоҳнинг уйи) барпо қилиш шарафини унга берди. Ҳаж қилишни ўргатди. Ҳаж буйруғини бажаргандан кейин, дунё ва охират ишларидан ўша кунгача нима бўлса, ҳаммасини Иброҳим (алайҳиссалом) га берди. Унга ўн суннатни буюрди. Дин суннатларидан бештаси:

1- Мазмаза (оғизни чайқаш), 2- Истиншоқ (бурни тозалаш), 3- Мўйловни қисқартириш, 4- Мисвок ишлатиш, 5- Соқолни тараш (жанобат ғуслида сочи узун бўлган одам сочларини ютқизиб ювиши ва уларни айириш лозим. Иброҳим (алайҳиссалом) ва бизнинг пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам нинг сочлари узун эди).

Ўн суннатдан қолган бештаси эса танада:

6- Тирноқни олмоқ, 7- Қўлтиқ таги тукларини кетказмоқ, 8- Оғриқ тукларини кетказмоқ, 9- Хатна бўлмоқ, 10- Ҳожат чиқарганда покланмоқ.

Ҳақ Таоло Ҳазратлари бу ўн суннатни Иброҳим (алайҳиссалом) га динда пок бўлиш учун амр қилди, у эса бажарди. Ва Ҳақ Таоло унга яна ўттиз фазилатни буюрди. Уларнинг ўнтасини Тавба сурасида шундай баён қилган:

"Тавба қилганлар, Аллоҳга ибодат қилганлар, ҳамд айтганлар, бир Шаҳардан иккинчи Шаҳарга кўчиб динларини сақлаганлар, намозда руку қилганлар, сажда қилганлар, яхшиликка буюриб ёмонликдан қайтарганлар ва Аллоҳнинг шариат ҳукмларини муҳофаза қилганлар – бу мўминларни жаннат билан башорат қил." (Тавба сураси, 112-оят).

Иброҳим (алайҳиссалом) бу ўн фазилатни адо этган эди. У доимо тавба қилар, ҳамд айтар, бир Шаҳардан иккинчи Шаҳарга кўчиб динни махфий тутар, (рўза тутар), руку қилар, сажда қиларди. Яхшиликка буюриб, ёмонликдан қайтарган. Шу билан Ҳақ Таолонинг амрини бажарган ва иймон келтирганлардан бўлган. Ҳақ Таоло унга хушхабарлар бериб, Аҳзоб сурасида яна ўн фазилатни шундай баён қилди:

"Барча мусулмон эркаклар ва барча мусулмон аёллар, мўмин эркаклар ва мўмин аёллар, ибодатга доимий эркаклар ва аёллар, содиқ эркаклар ва аёллар, сабрли эркаклар ва аёллар, камтар эркаклар ва аёллар, садақа берадиган эркаклар ва аёллар, рўза тутадиган эркаклар ва аёллар, номусларини муҳофаза қилувчи эркаклар ва аёллар, Аллоҳни кўп зикр этувчи эркаклар ва аёллар учун Аллоҳ таоло буюк мукофот тайёрлаб қўйган." (Аҳзоб сураси, 35-оят).

Иброҳим (алайҳиссалом) бу ўн фазилатни ҳам адо этди. Ва ўттиз фазилатдан олти таси Мўминун сурасида келган бўлиб, Ҳақ Таоло шундай амр қилади:

"Дарҳақиқат, мўминлар нажот топдилар. Уларки, намозларида хушу ва қўрқув билан тургандирлар. Уларки, беҳуда гаплар ва фойдасиз ишлардан узоқдирлар. Уларки, закотларини адо қилгандирлар. Уларки, номусларини муҳофаза қилгандирлар. Уларки, амонатларига ва аҳдларига содиқдирлар. Уларки, намозларини мукамал адо қиладилар." (Мўминун сураси, 1-9-оятлар).

Ҳақ Таоло, ўттиз фазилатдан тўрттасини Маориж сурасида шундай баён қилади:

"Магар намоз ўқувчи ва намозларига доимий бўлганлар, молларида муҳтож ва фақир учун белгиланган ҳақни ажратиб қўювчилар, жазо кунини тасдиқловчилар, Роббиларининг азобидан қўрқувчилар бундай эмас. Уларки, гувоҳликларини тўғри адо қиладилар." (Маориж сураси, 22-27 ва 33-оятлар).

Бу фазилатларнинг барчаси Ислом рукнларидан ва дин одобларидан ҳисобланади. Ва Иброҳим (алайҳиссалом) бу фазилатларнинг барчасини ўзининг устига жамлади, ҳаммасини бажарди ва Ҳақ Таоло Ҳазратлари уни:

"Ва Иброҳимни вафодор деб топдик." (Нажм сураси, 37-оят).

— деб мақтади. Ва Ҳақ Таоло бу фазилатларнинг барчасини унда жамлади. Ва бу фазилатларни бизга ҳам берди. Бизнинг шариатимизда ҳам шундай буюрди. Ва:

— "Бу динни сизга бердим, бу отангиз Иброҳимнинг динидир."

— деб буюрди. Ва шундай оят-ул карима билан биз мусулмонларга шундай амр қилди:

"Аллоҳ йўлида ҳаққи билан ва Унинг учун жиҳод қилинг! Аллоҳ динини зафарли қилиш учун сизларни танлади. Дин ишларида сизларга бирор мушкуллик ва торлик юкламади. Бу сизларнинг отангиз Иброҳимнинг динидир. Сизларга олдин ҳам, бу китобда ҳам мусулмон деб ном берди, то пайғамбар сизларга шохид бўлсин, сизлар эса одамларга шохид бўлингиз. Бас, намозни мукамал адо этинг! Закот беринг ва Аллоҳга чиниқиб ёпишингиз. Сизларнинг ёрингиз ва ёрдамчингиз Удир. У қандай яхши ёр ва қандай яхши ёрдамчидир!" (Ҳаж сураси, 78-оят).

Ва Аллоҳ таоло ҳазратлари Бизнинг пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам га шундай марҳамат қилди: "Сўнгра, эй Муҳаммад! Сенга шундай ваҳий қилдик: тўғри йўлга юр ва Иброҳимнинг динига эргаш." (Наҳл сураси, 123-оят)

Ҳақ таоло бизнинг динимизни Иброҳимга камолга етказди. Унга осмондан саҳифалар туширди.

Абу Зар Ғифорий (р.а.) шундай дейди: — Бир куни пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам нинг ҳузурларига келиб: "Ҳақ таоло осмондан нечта саҳифа нозил қилган?" деб

сўрадим. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам менга: — "Юз тўрт саҳифа нозил қилинди. Ўн саҳифа Одамга, ўттиз саҳифа Идрисга, эллик саҳифа Шисга, ўн саҳифа Иброҳимга нозил қилиндики, бу юз саҳифа бўлади. Тавротни Мусога, Забурни Довудга, Инжилни Исога ва Қуръонни менга нозил қилди", деб марҳамат қилдилар.

Нихоят, Қуръонда ҳам шундай бор: "Бу (охиратни абадий деб билиш) аввалги саҳифаларда (Саҳифаларда) ҳам бор эди, Иброҳим ва Мусонинг саҳифаларида ҳам мавжуд эди." (Аъло сураси, 18-19-оятлар)

Сўнгра мен яна сўрадим: — Ё Расулуллоҳ! Иброҳим (алайҳиссалом) нинг саҳифаларида нима бор эди?

У зот: — "Насихатлар ва мавъизалар бор эди!" дедилар. Улардан баъзилари шундай:

— Эй менинг кулим, мен сенга подшоҳлик ато қилдим. Уни халққа топширдим. Сен мазлумларни золимларнинг қўлидан қутқаргин ва мазлумларни менга дуога солма. Чунки мазлумнинг дуосини, ҳатто кофир бўлса ҳам, мен қайтармайман.

— Ақлли киши ўз вақтини тўрт қисмга тақсимлаши лозим. Биринчи соат – Ҳақ таолога муножот вақтидир, у ўз истакларини сўрайди. Иккинчи соат – Ҳақ таолонинг буюк ва ажойиб санъатини ва берган неъматларини тафаккур қилади. Учинчи соат – ўз амалларининг ҳисобини қилади. Тўртинчи соат – ибодат қилишга куч-ғайрат топиши учун ҳалол таом ейиш ва ичиш вақтидир.

Ақлли одам қуйидаги уч нарсани амалга ошириши лозим:

1. Охират учун тайёргарлик кўриш.
2. Дунёдаги зарур ишларини бажариш.
3. Ҳалол нарсалардан лаззат олиш.

Ақлли одамга қуйидагилар лозим:

1. Замонини билиш.
2. Ишини бажариш.
3. Тилини сақлаш.

Ҳар бир ақлли одам фақат керакли жойларда озгина сўз айтади.

Ҳазрати Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам шундай дедилар: — "Эй Абу Зар! Мана булар Иброҳим (алайҳиссалом) нинг саҳифаларида бор эди."

Иброҳим (алайҳиссалом) буларга вафо қилди ва Ҳақ таолонинг амрларини бажарди. Ҳақ таоло шундай марҳамат қилади: "Иброҳимнинг Раббиси уни бир неча сўз билан синовдан ўтказди. Иброҳим уларни ҳаққини бериб бажарди. (Ҳақ таоло) деди: Сенни инсонларга имом (етакчи) қиламан." (Бақара сураси, 124-оят)

Иброҳим (алайҳиссалом) ўша вақтда шундай дуо қилди: "Раббим! Менга ақл ва ҳикмат ато эт. Солиҳ бандалар қаторига киргиз. Кейинги келадиганлар орасида менинг номимни, шарафимни баланд қил. Мени неъматларга тўла жаннатга кирит." (Шуаро сураси, 83-85-оятлар)

Ҳазрати Иброҳимга сано айтадиганлар – мусулмонлардир. Улар намозда таҳийётда шундай дуо қиладилар: "Аллоҳумма солли ала Муҳаммадин ва ала али Муҳаммад, кама соллайта ала Иброҳима ва ала али Иброҳим. Иннака ҳамидун мажид."

"Эй Аллоҳ! Сен Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам га ва Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам нинг оиласига Иброҳим (алайҳиссалом) ва унинг оиласига салавот айтганингдек салавот айт."

Ҳақ таоло унга шундай марҳамат қилди: "Мен бу дунёда ҳам, Қиёмат кунида ҳам солиҳларга мукофотларини бердим." (Наҳл сураси, 122-оят)

Барча халқлар орасида, ҳар бир дин аҳли Ҳазрати Иброҳимни ўз фарзандларига ўрнак қилиб кўрсатишдан тўхтамайдилар. Уни тасдиқ этадилар ва дуо қиладилар. Биз эса Иброҳим (алайҳиссалом) нинг динида бўлганларданмиз, унга эргашганларданмиз.

Ҳар бир пайғамбарга бир инсон жамоаси ишонган. Масалан, Мусога яҳудийлар ишонган. Насронийлар Исога ишонади. Яҳудийлар эса Исога ишонмаган. Муҳаммад Мустафо соллаллоҳу алайҳи васаллам га эса на насронийлар, на яҳудийлар ишонган.

Улар: — "Бизнинг динимиз Иброҳим динидир!" дея даъво қиладилар. Лекин Иброҳим (алайҳиссалом) улардан безордир.

Қуръони Каримда Ҳақ таоло шундай марҳамат қилади: "Иброҳим на яҳудий ва на насроний эди. Балки у холис мусулмон эди ва мушриклардан эмас эди." (Оли Имрон сураси, 67-оят)

Ҳаниф сўзи пок динли, тоза танли маъносини билдиради. Барча пок суннатларни одамлар орасига у олиб келган.

Ҳақ таоло яна шундай марҳамат қилади: "Иброҳимга энг яқин бўлганлар – халқдан унга эргашганлар, пайғамбарлар ва мўминлардир. Мўминлар Иброҳим (алайҳиссалом) нинг ҳомийларидир ва Ҳақ таоло мўминларнинг ҳомийсидир."

Ҳақ таоло шундай дейди: "Валлоҳу валийюл мўъминин!"

Ўлим фариштаси ҳазрати Иброҳимга (алайҳиссалом) келиши ва сўроқ қилиши

Иброҳим (алайҳиссалом) Сора Хотун вафотидан кейин яна олтмиш йил умр кўрди. Унинг умри 200 йилга етган эди. Сора 130 ёшида вафот этганида, у 140 ёшда эди. Ўзи Сорадан 10 ёш катта эди ва 200 ёшга етгач, Ҳақ Таоло Азроилга (Я Малякал-Мавт) деди:

— Бор, юр, Халилим, дўстим Иброҳимнинг жонини ол. Руҳини қабз қил. Лекин уни хафа қилма! Ўзи рози бўлса, олиб кет! — деб буюрди.

Ҳазрати Иброҳим соқолига оқ тушганида, Аллоҳ таолога мурожаат қилиб:

— Бу нима? — деб сўраган эди.

Ҳақ Таоло:

— Бу вақар (аломат)дир, — деди.

Ҳазрати Иброҳим:

— Ё Роббим, бу вақарни зиёда қил! — деди. Кейин сўради:

— Бундан кейин нима бўлади?

Ҳақ Таоло шундай жавоб берди:

— Ўлим!

Иброҳим (алайҳиссалом):

— Ё Роббим, мени ўлдирма! То дунё ва охиратга оид ишларимни якунлай. Мени шундай вақтда ўлдиргинки, ўлимни ўзи сени ўзим сўраяпман! — деди.

Ҳақ Таоло Азроил (алайҳиссалом) га шу сабабли:

— Иброҳимнинг жонини розилиги билан ол! — деб буюрди.

Азроил бу гапдан ҳайрон қолди:

— Бир одам ўлимга ўзи рози бўлиши қандай мумкин? Ҳар бир киши ўлиmidан хафа бўлади. Мен унга нима қилайки, ўлимга рози бўлсин ва хафа бўлмасин? — деди.

Азроил заиф бир кекса одам қиёфасига кирди. Унинг бўйи икки қават бўлиб эгилган, сочи ва соқоли оқарган, бурунидан оқар сув оқар, кўзларидан ёшлар томар эди. Қўли ва оёғи титрар эди. У юриб, Иброҳим (алайҳиссалом) нинг олдига келиб ўтирди. Ҳазрати Иброҳим уни кўриб, ҳайрон бўлди:

— Бу бир дарвеш бўлса керак! Мендан албатта нимадир сўрамоқ учун келган! — деди.

Чунки шундай одам унинг олдига бирор нарса сўраб келса, Ҳазрати Иброҳим хурсанд бўларди. Бундай кишига у кўп икром ва эҳтиром кўрсатар эди. Дарҳол буюрди. Кексанинг олдига дастурхон ёздирди, таом олиб келишди ва унга:

— Эй кекса! Мараҳамат қилиб, овқат е! Кейин муродинг нима бўлса, уни ҳам бажарамиз! — деди.

Азроил (алайҳиссалом) титраб, машаққат билан бир лукма олди. Қўли ва боши титрагани учун уни оғзига олиб боролмас эди. Бир-икки марта қўлидан тушириб юборди. Баъзиларини соқолига суртиб юборар, баъзиларини эса кўкрагига тўкарди. Қайсидир қисмларини оғзи ва бурунига, баъзиларини қулоғига киритиб юборар эди. Хуллас, Азроил (алайҳиссалом) жуда кўп машаққат билан ўша лукмани оғзига олиб борди. Бироқ яна кўкраги ва соқолига тушириб юборди.

Ҳазрати Иброҳим бу кексанинг аҳволига қараб ҳайратда қолди:

— Эй дервиш! Неча йил умр кўрдин? Неча ёшга етдингки, бу даражада кучсиз ва ожиз бўлдинг? — деб сўради.

Азроил:

— 202 ёшдаман! — деб жавоб бериб, Иброҳим (алайҳиссалом) нинг ёшидан икки ёш кўп айтди.

— Ҳақ Таоло менинг умримни узайтирди. Мени мана бу ҳолатга келтирди. Олдин мени ўлдирмади! — деди.

Иброҳим (алайҳиссалом):

— Эй кекса, агар одам 202 ёшга етса, сенингдек бўладими? — деб сўради.

Азроил (алайҳиссалом):

— Ҳа! — деди.

Иброҳим (алайҳиссалом):

— Ё Роббим, менинг жонимни ол! 202 ёшга етказма! — деди.

Шу он Азроил (алайҳиссалом) ўз ҳақиқий суратида Иброҳим (алайҳиссалом) нинг олдига келди. Унинг ўз розилиги билан жонини олди.

Ишоқ (алайҳиссалом) Иброҳим (алайҳиссалом) ни ювди. Кафанга ўради. Жаноза намозини ўқиди. Фаластинда, Канъон юртида Сора Хотуннинг ёнида дафн қилди.

Иброҳим (алайҳиссалом) нинг "Ё раббим! Ўликларни қандай тирилтирасан, менга кўрсат!" дегани

Иброҳим (алайҳиссалом) нинг умри юз тўқсон тўққиз йилга етганида, умри тугашига бир йил қолган эди. Ҳар йили Каъбани тавоф қилиб, Шомга кетарди. Макка ва Шом орасидаги тоғларга етганида, қалбига бир фикр келди: — Ҳақ таоло Қиёмат куни ўликларни қандай тирилтиради?

У Ҳақ таолонинг Қиёмат куни ўликларни тирилтирадиганини билиб турган эди, лекин бу қандай бўлишини билмас эди. Бу ҳақда Ҳақ Субҳанаҳу ва Таоло Қуръонда шундай марҳамат қилади:

"Иброҳим: "Эй Роббим! Ўликларни қандай тирилтирарсан, менга кўрсат!" деганида, Аллоҳ: "Сен ишонмайсанми?" деди. У: "Ўй, ишонаман, лекин қалбим хотиржам бўлиши учун", деди. Аллоҳ: "Унда тўртта қушни олиб, уларни ўргат. Кейин ҳар бирини бир-бир тоғнинг устига қўй. Сўнг уларни чақир, улар тезда сенга келишади", деди." (Бақара сураси, 260-оят)

Ривоятларга кўра, Иброҳим (алайҳиссалом) тўртта қуш олди. Бири хўроз, бири товус, бири қарға, бири эса кабутар эди. Улар тўрттасини ҳам сўйди, гўштлирини майда қилиб парчалади ва бир-бирига аралаштирди. Кейин уларни тўрт қисмга ажратиб, тўртта тоғ тепасига қўйди. Бошларини эса ўзида сақлади.

Сўнгра у бошларни олди ва тўртта тоғ орасида туриб кузатиб турди. Бир шамол чиқди ва қушларнинг парлари ва гўшти бир тоғдан бошқасига олиб кетилди. Барча парлар ва гўштлар бир-бирига етишди. Ҳар бир қушнинг танаси ва аъзолари айри ҳолда эди, лекин улар ўзаро бирлашиб, ҳар бир қушнинг аъзолари ўз жойига жамланди.

Иброҳим (алайҳиссалом) қушларни чақирганида, ҳар бир тана унинг олдида турган боши билан бирлашди. Улар аввалгидек тирилди, учиб кетди ва ўз жойига қайтди.

Шунда Ҳақ таоло Иброҳим (алайҳиссалом) га шундай марҳамат қилди: — Эй Иброҳим! Мен Қиёматда ҳам шундай қилиб ўликларни тирилтираман.

Ҳазрати Иброҳимнинг қалби бу ҳодисани кўриб, янада хотиржам бўлди.

Тафсирчилар шундай деганлар: — Аллоҳ таоло бу тўртта қушни айиргани одам боласининг тўрт хил ҳолатига ишора қилади:

А) Бири нафсоний Шохватдирки, уни ўйлаб, охиратни унутади. Б) Бири турли зийнатлар билан мағрур бўлиб, ўлим учун тайёргарлик кўрмайди. В) Бири аҳлу аёлини ва болаларини кўпайтириб, улар билан фахрланади ва ўлимни эсламайди. Г) Бири эса ҳалол-

ҳаром, пок-нопок демай, нафси нима истаса, шуни ейди ва ичади. Ҳисоб кунини ўйламайди.

Бу кушларнинг табиати шундай яратилган эди:

— Хўроз Шохватга берилади ва доимо шу билан машғул бўлади. — Товус зийнатга мағрур бўлиб, фахрланади. — Қарға нопок ва покни ажратмайди, ҳаммасини ейди. — Кабутар эса фақат кўпайиш билан машғул бўлади.

Шунинг учун ақлли инсонлар булардан ибрат олиб, кўзларини ғафлат уйқусидан уйғотишлари керак.

Бу одатларнинг ҳар бири инсонни ғафлатга солади ва охират саодатидан узоқлаштиради. Уларни кузатиб ибратлилардан бўлиш лозим. Ғофиллар сафига қўшилмаслик керак.

Исмоил (алайҳиссалом) нинг ўлими

Иброҳим (алайҳиссалом) вафот этгач, Ҳазрати Исҳоқ уни Шом томонларида дафн қилди. Кейин Маккага келиб, Каъбани тавоф қилди ва Исмоилни зиёрат қилди. Ҳақ Таоло уларнинг икковларига ҳам пайғамбарлик берди.

Ҳазрати Исҳоқнинг Маккага ташрифи йилига бир марта бўлар эди. У ҳам Исмоил (алайҳиссалом) билан кўришарди. Ҳазрати Исмоил Журҳум қабиласидан бир аёлга уйланган эди. Ундан ўн икки ўғли туғилди. Макканинг бошқа тарафларида эса, Мағриб ҳудудларида, Ҳадрамавт томонларида, Миср ва Яман ўлкаларида кофирлар кўпайган эди. Фиръавн қавми ва Амалиқалар жуда озчиликни ташкил этар эди. Кўп одамлар Аллоҳ таолони ташлаб, бутларга сиғинишарди.

Ҳақ Таоло Исмоил (алайҳиссалом) ни уларга пайғамбар қилиб юборди. Ҳазрати Исмоил эллик йил давомида улар орасида пайғамбарлик қилди. Кўплари унга ишониб, мусулмон бўлди. Баъзилари эса уни инкор қилиб, кофир бўлди.

Ҳақ Таоло шундай буюради:

"Китобда Исмоилни ҳам зикр қил. У сўзида содиқ, Аллоҳнинг элчиси ва пайғамбардир." (Маръям сураси, 57-оят)

"У ўз қавмига намоз ва закотни буюрарди. Ва Роббиси ҳузурида мақбул бўлган зот эди." (Маръям сураси, 55-оят)

Эллик йил давомида одамларни ҳақ йўлга даъват қилгандан сўнг, Ҳазрати Исмоилнинг умри тугади. У 130 йил умр кўрган эди. Охир-оқибат яна Маккага қайтди. Кейин Шомга бориб, отасининг қабрини зиёрат қилди. Ҳамда Ҳазрати Исҳоқ билан учрашди. Исҳоқнинг Ийс ва Яъқуб номли икки ўғлидан Ийсга қизи Солиҳани никоҳлаб берди.

Исмоил (алайҳиссалом) Исҳоқни ўз васийси қилиб тайинлади. Маккага қайтиб келгач, вафот этди. Фарзандлари уни онаси Ҳожарнинг ёнига дафн қилишди. Кейинчалик унинг авлодлари кўпайди ва ҳар тарафга тарқалди. Фақат икки ўғли Маккада қолди. Бирининг исми Собит, иккинчисиники Қайдар эди.

Улардан ҳам кўп ўғиллар келди. Ҳозир Ҳижоз ўлкалари ва саҳроларида қанча араб бор бўлса, барчаси Исмоил (алайҳиссалом) нинг шу икки ўғлининг авлодидандир.

Яъқуб (алайҳиссалом) га Ийснинг душманлиги

Исҳоқ (алайҳиссалом) охиратга кўчганидан кейин, Ийснинг Яъқубга бўлган адовати ва нафрати янада кучайди:

— Яъқуб кўзимга кўринмасин! Уни қаерда кўрсам, ўлдираман! — деди.

Яъқуб эса Ийсдан кўрқиб, осойишта яшай олмас, очиқ жойда юра олмас, доимо яширин ҳолда бўларди. Бу ҳолат бир неча йил давом этди. Яъқубнинг аҳволи оғирлашди. Охири онаси унга шундай деди:

— Эй Яъқуб, бу акаинг Ийс жуда ёмон одам. Сен у билан кураша олмайсан. Бор, Шомга кет. Шомда менинг бир ака-укам бор. Унинг кўп молу мулки, қўй ва чорваси бор.

Ўғиллари ва қизлари бор. Унинг исми Идрис ўғли Бавил ўғли дейилади. Кенъон юртларидан Шомга кўчиб борган. У сенинг тағанг бўлади. Ҳозир у Шомда яшамокда. Ҳамда у сенинг отанг каби инсон. Сен унинг олдида бор, тағаннинг қизига уйлан! Энг тўғри йўл шу. Унинг ҳузурига бор, қизини ол ва Ийснинг хавфидан қутул.

Яъқуб (алайҳиссалом) онасининг сўзини қабул қилди. Шу кеча Кенъон юртидан чиқиб, қочди. Шомга йўл олди. Йўлда уни кўрганлар:

— Қаерга кетаётгансан? — деб сўрашса, Яъқуб (алайҳиссалом) шундай дерди:

— Акаим Ийснинг юртидан Аллоҳимга кетаётганман!

Шу сабабли Яъқубга "Исроил" деб ном берилди. "Исро" — кечаси юриш, "ил" эса Аллоҳга қараб юриш деган маънони англатади.

Яъқуб (алайҳиссалом) Шомга етиб бориб, тағаси Сайённинг олдида келди. Сайённинг икки қизи бор эди. Каттасини Лийа, кичигини эса Роҳила деб аташарди. Роҳила жуда гўзал қиз эди. Яъқуб (алайҳиссалом) уни ёқтириб, тағасидан сўради:

— Онам менга сенинг қизингни олишни васият қилди. Роҳилани менга никоҳлаб бер! — деди.

Тағаси шундай жавоб берди:

— Эй Яъқуб, менинг кўп молу мулким, чорвам бор. Қизимни олиш учун молу мулк керак бўлади. Ҳозир сенинг кўлингда эса ҳеч нарсанг йўқ. Қизимни сенга қандай берсам бўлади?

Яъқуб (алайҳиссалом):

— Ҳар қанча менинг кўлимда ҳеч нарсам бўлмаса-да, сенинг ёнингда қолай. Қанчалик вақт хоҳласанг, чорваларингни боқай. Оладиган маошларим қизингга маҳр бўлсин! — деди.

Тағаси:

— Тўғри гап! Қайси қизимни истайсан? — деди.

Яъқуб (алайҳиссалом):

— Роҳилани истайман! — деди.

Тағаси:

— Майли! — деб рози бўлди.

Шундан кейин, Яъқуб (алайҳиссалом) етти йил давомида тағасининг чорваларини боқиб қарор қилинди. Етти йил ўтгач, Роҳила унинг хотини бўлиши керак эди. Етти йил ўтиб, Яъқуб (алайҳиссалом) Роҳилани Тағасидан сўради. У эса унинг ўрнига катта қизи Лийани берди.

Эрталаб Яъқуб (алайҳиссалом) тағасининг олдида бориб:

— Эй таға, сенинг қизинг Роҳилани сўраганимни яхши биласан. Сен эса катта қизингни жўнатгансан, — деди.

Тағаси жавоб берди:

— Ҳа, бу рост. Лекин, эй болам, катта қиз уйда туриб, кичик қизни бериш бизнинг урфимизга тўғри келмайди. Агар сенга кичик қизимни берсам, одамлар менга маломат қилишади. Ҳозир катта қизим билан яшайсан. Агар кичик қизимни ҳам истасанг, яна етти йил хизмат қил. Ундан кейин Роҳилани ҳам сенга бергайман! — деди.

Олдин Иброҳим (алайҳиссалом) шариаатида икки опа-сингил билан уйланиш ҳалол эди. Бу ҳол Мусо (алайҳиссалом) замонигача давом этди. Кейин эса Тавротда бу нарсa ҳаром қилинди. Ҳақ Таоло икки опа-сингилни бир вақтда никоҳлашни ман этди.

Яъқуб (алайҳиссалом) яна етти йил тағасига хизмат қилди ва ундан кейин Роҳилани ҳам никоҳига олди. Шу вақтда у кўп молу мулк, чорва ва бойликка эга бўлди.

Шундан кейин Яъқуб (алайҳиссалом) нинг Лийадан олти ўғли дунёга келди. Улар:

— Рубил, Шамъун, Яхузо, Сави, Зиёбун ва Ястахир исмли эдилар.

Бу вақт давомида Роҳила ҳали фарзанд кўрмаган эди. Унинг Зулфа исмли чўриси бор эди. Роҳила уни Яъқуб (алайҳиссалом) га ҳадя қилди. Ундан икки ўғил дунёга келди:

— Дорин ва Зумрат.

Катта қиз Лийанинг ҳам Маҳрови исмли чўриси бор эди. У ҳам ўз чўрисини Ҳазрати Яъқубга ҳадя қилди. Ундан ҳам икки ўғил туғилди:

— Ҳаз ва Анас.

Шундай қилиб, Яъқуб (алайҳиссалом) нинг ўғиллари ўнта бўлди. Яъқуб (алайҳиссалом) қариликка етганида, Роҳиладан бир ўғил туғилди. Унга Юсуф деб ном қўйилди.

Юсуф энг чиройли бола эди. Яъқуб (алайҳиссалом) уни жуда яхши кўрарди. Оталар неча ўғил кўрса-да, энг кичигини кўпроқ яхши кўради ва унга кўпроқ меҳр кўрсатади.

Шомда йилларча яшаган Ҳазрати Яъқуб кўп бойлик ва чорвага эга бўлди. У ватанига, Кенъон юртига қайтиб, онаси ва акаси Ийсни кўришни хоҳлади. У Тағасидан рухсат олди ва Кенъон юртига йўл олди.

Келганида, акаси Ийс уни яхши кутиб олди. Улар учрашиб, йиғлаб оғушлашишди. Кейин Яъқуб (алайҳиссалом) Кенъонда яшаб қолди ва Ҳақ Таоло унга пайғамбарлик берди. Бу юртнинг пайғамбари бўлди.

Ийс эса, буни кўриб, яна унга ҳасад қилди. Охир-оқибат у ўз юртини Яъқубга топшириб, Кенъон юртидан кетди ва Рум юртига йўл олди. У ерда унинг авлодлари кўпайди ва Рум худуди шу ном билан аталди. Ийс авлодидан биргина пайғамбар — Аюб (алайҳиссалом) келди, ундан бошқа пайғамбар чиқмади.

Яқуб (алайҳиссалом) нинг ўғли Юсуф (алайҳиссалом) нинг ҳикояси

Хабар берувчилар ва сирларни очикловчилар, шунингдек, барча дин олимлари ва тафсирчилар ўз даврларида ушбу мавзу ҳақида иттифоқ қилиб, шундай деганлар:

— Биз қанча ҳикоя китобларини кўрдик, қиссалар дафтарларини ўқидик ва ўша замонларда келиб ўтган пайғамбарларнинг ҳолатларидан ва улуг подшоҳларнинг бошидан кечирганларидан жуда ғаройиб ҳикоялар ва қиссаларга дуч келдик. Аммо ҳазрат Юсуф қиссасидан гўзал ва ширин ҳеч қандай ҳикоя кўрмадик.

Ҳақ Субҳанаҳу ва Таолонинг ҳазратлари Охир Заман Пайғамбари Муҳаммад Мустафо соллаллоҳу алайҳи васаллам га бир сура нозил қилди. Ҳазрат Юсуф қиссасининг боши ва охирини унда баён қилди ва хабар берди. Юсуф (алайҳиссалом)нинг ҳикоясининг гўзаллигига фақатгина ушбу оят гувоҳки, Ҳақ Субҳанаҳу ва Таоло уни Қуръони Каримда шундай баён қилди:

"Эй Муҳаммад! Биз сенга ўша замонларда ўтган қиссалардан энг гўзалини ҳикоя қиламиз. У ҳам бўлса, Юсуф қиссасидир." (Юсуф сураси, 3-оят)

Дин олимлари шундай дедилар: Юсуф сурасининг илк оятидаги "Алиф, Лом, Ро" ҳарфларидан Алиф Ҳақ Таолонинг Яқуб (алайҳиссалом) га берган неъматлари оятига ишорадир. Лом эса Ҳазрат Юсуфга қудуқ ичида берган иноятига ишорадир.

— Қара, сенга қандай иноятлар қилганимни билгин!

деб марҳамат қилган. Шунинг учун ҳам Юсуф (алайҳиссалом) сабр қилиб, бало-офатларга дош берган ва улардан қутилиш унга енгил келган. Ро эса Ҳақ Таолонинг раҳматига, меҳрибонлигига ва шафқатига ишорадир. Юсуф (алайҳиссалом) бу раҳмат ва шафқатни ўз ака-укаларига кўрсатган. Улар қилган гуноҳларни кечириб, афв этган.

Юсуф (алайҳиссалом) қиссасининг асли шундай: Ҳазрат Яқуб Канъон юртига келган эди. Унинг акаси Ийс эса бу юртни ташлаб, Рум ерига кетган эди. Ҳазрат Яқубнинг ўғиллари жами ўн икки нафар эди. Ушбу ўн икки ўғил ичида Ҳазрат Юсуф жуда ҳам гўзал эди. Ҳазрат Яқуб Юсуфни каттиқ яхши кўрар эди. Чунки унинг онаси вафот этган эди. Унинг синглиси Биньямин ҳам ҳали эмизикли бола эди. Унга холаси қарар эди.

Ҳазрат Яқубнинг Исҳоқ (алайҳиссалом) дан бир синглиси бор эди. У ака-укаларининг энг каттаси эди. Ҳамда Ҳазрат Исҳоқ вафот этганида у ўз қизига васият қилиб қолдирган эди. Бу қиз Ҳазрат Яқуб Канъон юртига келганида унинг болаларини кўрди. Юсуфнинг гўзаллигига ҳайратда қолди. Уни кўриб, унга муҳаббат қўйди ва шу қадар яхши кўрдик, Ҳазрат Яқубга:

— Эй ака Якуб! Сенинг қанча фарзандларинг бор. Хотининг ҳам ёлғиз эмас. Оғилларингдан бирини менга бер, унга мен қарайман. У мен билан бирга бўлсин, — деди.

Ҳазрат Якуб:

— Қайси бирини истасанг, олиб кет, — деди.

У аёл Ҳазрат Юсуфни танлади. Уни уйига олиб кетди. Уни боқиб, тарбияси билан шуғулланди. Ҳазрат Якуб вақти-вақти билан синглисининг уйига бориб, Юсуфни кўрар эди.

Юсуф икки ёшга тўлганида, унинг отаси Ҳазрат Якубнинг унга муҳаббати янада ортди. Унинг синглисининг уйида қолишига кўнги рози бўлмади. Синглисига:

— Эй синглим! Юсуфнинг айрилиғига тоқат қила олмайман. Илож қилиб, Юсуфни менга қайтар, — деди.

Синглиси эса Юсуфни қайтаришга рози бўлмади.

— Юсуфни олдин менга берган эдинг. Мен ундан ажрай олмайман. У энди менинг ўғлим каби. Уни яхши кўраман. Сенга қайтармайман, — деди.

Ҳазрат Якуб:

— Уни менга қайтармасанг, мен айрилиққа дош беролмайман, — деди.

У аёл Ҳазрат Якубнинг Юсуфни олишга қаттиқ қарор қилганини кўриб:

— Агар албатта олишни истасанг, бир ҳафта мен билан қолсин. Ундан тоядигунча, кўзимга тўйгунча қарай. Кейин сен олиб кетасан, — деди.

Ҳазрат Якуб бунга рози бўлди.

Юсуф бир ҳафта холасининг уйида қолди. Бир ҳафта тўлгач, аёл Ҳазрат Якуб Юсуфни олиш учун келаётганини кўрди. У бир ҳийла ўйлади. Бу ҳийла шундай эди:

Иброҳим (алайҳиссалом) дин қонунларига кўра, агар бир киши бошқа бир кишининг молини ўғирласа, ўша одамнинг қулига айланар эди. Бу ҳукмдан фақатгина ўша одамнинг ўлиши ёки уни озод қилиши орқали қутилиш мумкин эди.

Ҳазрат Исҳоқнинг бир белбоғи бор эди. Бу белбоқ унга отаси Иброҳим (алайҳиссалом)дан қолган эди. Исҳоқ (алайҳиссалом) бу белбоқни азиз деб билар эди. Уни шундай сақлар эдики, ҳатто унинг болалари:

— Бизнинг бобомиз Иброҳим (алайҳиссалом) қурбон қилмоқчи бўлган ўғил Исҳоқ эди. У пайтда унинг қўл-оёғини шу белбоқ билан боғлаган эдилар, — дейишар эди.

Исҳоқ вафот этганида унинг катта қизи шу белбоқни ўзининг сандиғида сақлаб қўйган эди. У сандиқни очиб, белбоқни чиқарди ва Юсуфнинг белига боғлаб қўйди.

Ҳазрат Якуб Юсуфни олиш учун келган куни, синглиси унга қаттиқ қайғули ҳолда чиқиб, жуда афғон ҳолда кўринди.

Якуб (алайҳиссалом):

— Эй синглим, нега бунча қайғудасан? — деб сўради.

Синглиси жавоб берди:

— Қандай қайғули бўлмай?! Бобомиз Иброҳим (алайҳиссалом)нинг улуғ ва муборак белбоғи сандиғимдан йўқолди. Бугун уни изладим, топа олмадим. Шунинг учун ташвишдаман, — деди.

Ҳазрат Якуб ҳам қайғурди. Шундан кейин қуллар, хизматкорлар ва болалар изланишди. Аммо белбоқни топа олмадилар. Ниҳоят, Юсуфни ҳам текширишди ва белбоқ унинг белида эканини топдилар.

Шундай қилиб, Якуб (алайҳиссалом) ич-ичидан ўқинди. Шу йўл билан синглиси Юсуфни ўз уйида қолдириб, уни қул қилиб олди...

Юсуф (алайҳиссалом) деди: — Мен ҳам жуда хоҳлайман, лекин отам рухсат бермайди?

Улар дедилар: — Отамизга жуда кўп илтимос қиламиз, балки сени қўяди, бир марта сен ҳам илтимос қил.

Ҳазрат Юсуф (алайҳиссалом) отасининг ҳузурига келди. Қанчалик илтимос қилмасин, Якуб (алайҳиссалом) рози бўлмади. Кейин барча ака-укаси йиғилиб шундай илтимос қилдилар: "Эй ота, сенга нима бўлдики, Юсуфни бизга омонат қилмайсан. Биз унга яхшилик ўргатамиз", — дедилар. (Юсуф сураси, 11-оят)

Ва сўзларини шундай давом эттирдилар: "Уни биз билан бирга юбор, уни кузатамиз. Уйин ўйнаймиз ва уни асраймиз", — дедилар.

Ҳазрат Яъқуб (алайҳиссалом) деди: "Сиз уни олиб кетсангиз, мен қаттиқ қайғуга ботаман. Сиз ўйнашга тушиб кетасиз ёки бошқа иш билан банд бўласиз, Юсуфни эсдан чиқарасиз. Уни бўри ейишидан кўрқаман", — деди.

Болалар ҳам дедилар: "Биз кучли жамоамиз. Агар Юсуфни бўрига ейдириб қўйсак, биз ҳақиқатан ҳам йўқотганлардан бўламиз!", — дедилар.

Шу сўзлардан кейин ҳазрат Яъқуб (алайҳиссалом) бир кунлик рухсат беришга рози бўлди ва эртаси куни улар билан бирга Юсуфнинг кетишига изн берди. Эртаси куни саҳарда ҳазрат Яъқуб (алайҳиссалом) Юсуф (алайҳиссалом)га: — Кел, энди сени бир марта ўпиб қўйай, гўзал, хушбўй ҳидингни ҳидлаб қўйай. Балки сени бошқа кўрмасман. Чунки бу дунё айрилиқ уйдир, — деди.

Ҳазрат Юсуф (алайҳиссалом) унинг ёнига келди. Отаси уни ўпди, бағрига босди. Кейин уни ака-укаларига омонат қилди: — Уни сизга топширяпман, яхши қарайсизлар, — деди.

Улар ҳам: — Майли, шундай бўлсин, — дедилар.

Аллоҳ таоло бу ҳақда шундай марҳамат қилади: "Кейин улар Юсуфни олиб кетгач, уни қудукнинг тубига ташлашга келишиб олдилар." (Юсуф сураси, 15-оят)

Ҳа, ўн ака-ука Юсуф (алайҳиссалом) билан уйдан чиқиб кетдилар. Қўйлари бир фарсах йўлда эди. У ердан яна 9 фарсах йўл юрдилар. (Байтул Макдисга, яъни Қудсга ва Масжидул Ақсога кетадиган йўлда бир қудук бор эди. Ҳозир ҳам бу қудук сақланиб қолган). Юсуф (алайҳиссалом)ни ўша қудукнинг ичига тушурдилар. Юсуф (алайҳиссалом) ўша куни ўн етти ёшда эди. Бу қудук йўл устида эди. Ҳазрат Юсуфни қудукқа тушуришдан олдин унинг қўйлагини ечдилар.

Юсуф (алайҳиссалом) уларнинг ўзини қудукқа ташлашларини тушунди. Уларга: — Эй ака-укаларим, — деди, — мени ёлғиз бу қудукқа ташлаяпсизлар, лекин мен у ерда яланғоч нима қиламан? Тана аъзоларимни нима билан ўрайман?

Ака-укалари дедилар: — Нима бўпти агар яланғоч бўлсанг? Ўзинг тушингда кўргансан-ку, ой ва юлдузлар ҳамда куёш сенга сажда қилган. Улар келиб, сенга кийим олиб келишади, ҳеч кўрқма! — дедилар.

Сўнгра Юсуф (алайҳиссалом)ни қўлига арқан боғлаб, қудукқа туширдилар. Бу қудукнинг суви жуда кўп эди. Аммо сувнинг ўртасида бир тош бўлиб, у сувдан бир оз юқорида турар эди. Юсуф (алайҳиссалом) шу тош устига ўтирди. Белидан арқонни ечди.

Аллоҳ таоло Юсуф (алайҳиссалом)нинг қалбига илҳом қилиб: "Эй Юсуф, кўрқма", — деди, "бу мусибатдан тезда қутуласан. Ака-укаларинг сенга қилган ишларини кейин ўзларига хабар берасан. Улар эса бунинг англамайдилар."

Қуръонда шундай буюрилган: "Биз Юсуфга ваҳий қилдикки: «Албатта, сен уларга қилган ишларини улар сезмай туриб хабар берасан!»" (Юсуф сураси, 15-оят)

Шундай қилиб, ҳазрат Юсуфнинг қўйлагини олиб, уни қудук ичига ташлаб, у ердан кетдилар. Қўйларининг ёнига бордилар. Бир қўйни сўйдилар. Олиб келган қўйлакни унинг қонига булғадилар. Кечаси бўлганда, уни йиғлаб, ҳазрат Яъқуб (алайҳиссалом)нинг хузурига келтирдилар ва унинг олдида ташлаб: "Эй бизнинг отамиз! Биз гуноҳкор бўлдик. Юсуфни кийимларимиз ёнида қолдирдик. Ўйинга кетдик. Жуда узоқ кетибмиз. Биз келгунча Юсуфни бўри ейибди. Биз қанчалик рост сўзласак ҳам, сен ишонмайсан. Мана, унинг қўйлагини келтирдик, қара!" (Юсуф сураси, 17-оят)

Сўнгра ҳазрат Яъқуб (алайҳиссалом)га: "Юсуфнинг қўйлагини ёлғон қонга булғаб, Яъқуб (алайҳиссалом)га кўрсатдилар." (Юсуф сураси, 18-оят)

Оталарининг олдида: — Инсон қони, мана қўйлак! — деб, унинг олдида ташладилар.

Ҳазрат Яъқуб (алайҳиссалом) бу қўйлакка қаради. Қонларини кўрди. Қўйлак қонга буланган эди. Аммо у ҳеч йиртилмаган эди. Ҳамиша қандай бўлса, шундай бутун ҳолда эди. Қўйлак бундай бўлганидан кейин ҳазрат Яъқуб (алайҳиссалом)нинг қалбига шубҳа тушди. Юсуф (алайҳиссалом)га ака-укаларининг ҳийла ишлатганини тушуниб етди. Уларга: — О, бу бўрининг шафқати сизлардан ҳам кўп экан-да! Уни еймади, ҳатто

кўйлагини ҳам парчаламади! Бу гапларингиз ёлғон, бу ўзингизнинг тўқимангиз! Юсуфга нима қилган бўлсангиз, қилдингиз. Мен эса сабр қиламан. Аллоҳ таолога инонганман. Аллоҳдан келган ҳар нарса яхши, гўзалдир. Сабр қилишдан яхшироқ нарса йўқ! — деди.

Ва: "Гўзал сабр! Аллоҳ таоло сабр қилувчи бандаларини раҳм қилиб асрайди."

Юсуф (алайҳиссалом) ва Зулайҳа ҳикояси

Юсуф (алайҳиссалом) Миср азизининг уйида олти йил қолганидан кейин, 23 ёшга етган эди. Зулайҳа Юсуфни қаттиқ яхши кўрар эди. Вақти-вақти билан ҳазрат Юсуфнинг кўзидан, қошидан, зулфидан ва сочидан сўзлар айтарар, ҳазил-ҳузул билан ўз ҳолини билдириб турар эди. Ҳазрат Юсуф эса унинг бу сўзларига қулоқ солмас, йўлини топиб, ундан узоқлашар эди. Охирида Зулайҳанинг сабри тугади. Бу ҳолга дош бера олмай, ҳазрат Юсуфни ўз ҳузурига чақирди. Юсуф (алайҳиссалом) унинг бу чақирикларига риоя қилмади, унинг хоҳишини қабул этмади.

Бир куни Юсуф (алайҳиссалом) бир хонада ёлғиз ўзи ухлаётган эди. Зулайҳа Юсуф ётган хонага кириб, унинг ухлаётганини кўрди. Эшикни ичкаридан маҳкам қулфлади ва ҳазрат Юсуфни уйғотиб:

— Эй Юсуф! Мен сен учун безаниб, тайёрландим, тур, — деди.

Ҳазрат Юсуф эса:

— Аллоҳ сақласин! Мен бу ишни қилолмайман. Мен Аллоҳнинг аҳдига ҳилоф қилолмайман. Сенинг эриинг менинг оғамдир. У менга жуда кўп яхшиликлар қилди. Мен унга хиёнат қилолмайман, — деди.

Шу билан Юсуф (алайҳиссалом) ўзини Ҳақ Таолонинг йўлида бундай зинодан, шариат қабул қилмаган ишдан тийди ва узоқлаштирди.

Юсуф (алайҳиссалом) нега Зулайҳани унинг эри билан кўрқитмоқчи бўлди? Чунки ўша вақтда Зулайҳа Ҳақ Таолодан кўрқиш нима эканини билмас эди. Уни Аллоҳнинг исми билан қандай кўрқитиши мумкин эди? У фақат эридан кўрқар эди, шунинг учун ҳам Юсуф уни шу йўл билан кўрқитди.

"Зулайҳа, албатта, уни (Юсуфни) ўз томонига оғдирмоқчи бўлган эди. Агар Ҳақ Таолонинг далилини кўрмаганида, бўладиган иш бўлар эди." (Юсуф сураси, 24-оят)

Чунки Юсуф ўша пайтда қувватининг энг юксак чўкқисида эди. У батамом ёшлик ва шижоат даврида эди. Зулайҳа эса Мисрдаги энг гўзал аёл эди. Бир хонада ёлғиз қолиб, уни ўз ҳузурига чақирган бўлса, инсон табиати бу чақирикни рад этишга ожиз қолиши мумкин эди. Аммо ҳазрат Юсуф пайғамбар бўлгани учун шайтон уни йўлдан оздиролмади.

Агар Ҳақ Таолонинг тарафига алоҳида бир иноят етиб, бир аломат кўринмаганида, ҳол мураккаб бўлар эди. Ҳазрат Юсуф бу аломатни кўрди ва ҳаром ишдан қочди. Дарҳол Зулайҳанинг қўлидан чиқиб, эшикка йўналди.

Юсуф (алайҳиссалом) йўлда бир аломатни кўрди. Бу аломат шундай эдики, отаси Якуб пайғамбар девор ортидан унга ишора қилар ва "Эй Юсуф, эҳтиёт бўл!" деб бармоғини тишлар эди.

Ҳазрат Юсуф буни кўриб, дарҳол хонадан ташқари чиқиб кетди.

Бу воқеадан маълум бўлдики, Юсуф (алайҳиссалом) Зулайҳа билан зино қилмади ва бундай ният ҳам қилмади. Агар у бир аломатни кўрмаганида, инсонлик табиати туфайли балки бир ният қилган бўлиши мумкин эди, лекин у мутлақо бундай ният қилмади.

Кимки Юсуф (алайҳиссалом) ҳақида "У зино қилди" ёки "Зино қилишга ният қилди" деса, хато сўз гапирарди. Чунки у пайғамбар эди ва пайғамбарлар гуноҳдан покдирлар. Айниқса, бундай улуғ гуноҳдан.

Кимдир шундай дейди:

— "Юсуф (алайҳиссалом) зино қилишга ният қилди, аёлни ерга йиқитиб, унинг орасида ўтирди, зино қилмоқчи бўлди. Аммо Якуб (алайҳиссалом) ни кўриб қолгани учун бундай қилмади."

Бу сўз ҳазрат Юсуфга тухматдир. Чунки бир одам икки юз тангага сотиб олган бир хиндлик қулни уйига ишончли одам қилиб қўйса, қул ҳам:

— "Менинг оғам менга уйини топширди, мен унга хиёнат қилолмайман," — дейди.

Ҳазрат Юсуф эса пайғамбарлар авлодидан эди. Ҳақ Таоло унинг ҳақида:

"Биз Юсуфга ҳикмат ва билим бердик."

— деб марҳамат қилган.

Яна Ҳақ Таоло шундай марҳамат қилади:

"Биз Юсуфни зино қилишдан ва гуноҳ ишлашдан сақладик. Юсуф Менинг ихлосли ва мақбул бандаларимдандир." (Юсуф сураси, 24-оят)

Агар Ҳақ Таоло кимнингдир ҳақида шундай деб баён қилган бўлса, у одамдан зино содир бўлиши мумкинми? Ёки у зино қилишга мойил бўлиши мумкинми?

Бир савол пайдо бўлади:

— "Агар Юсуф пайғамбар зино қилишга ният қилмаган бўлса, унга алоҳида далил кўрсатиш нимага керак эди? Далил фақатгина бир киши ёмон ишга ният қилган бўлса, уни бу ишдан қайтаради. Агар Юсуф зино қилишга ният қилмаган бўлса, унга далил кўрсатиш нимага керак бўлди?"

Бу саволнинг жавоби шуки, пайғамбарларга кўрсатилган далил ва мўъжизалар икки хил мақсад учун бўлади. Биринчиси, пайғамбарларга иззат ва шаън ато этиш учун. Иккинчиси эса, қавми уларга шак-шубҳасиз иймон келтириши учун.

Худди Солиҳ пайғамбар тошдан туя чиқаргани каби, бу ҳам Юсуф (алайҳиссалом)нинг иззат ва шаънини ошириш учун кўрсатилган далил эди.

Юсуф (алайҳиссалом) бу далилни кўргач, Зулайҳанинг қўлидан кутулиб, эшикка югурди. Зулайҳа эса ортидан қувиб, уни тўхтатишга уринди ва унинг қўйлагига ёпишди. Юсуф (алайҳиссалом) чиқиб кетишга интилаётганда, унинг қўйлаги ёрилиб кетди.

Қуръони Каримда шундай марҳамат қилинади:

"Икковлари эшикка югуришди. Зулайҳа Юсуфнинг ортидан етиб, унинг қўйлагига ёпишди. Қўйлаги ёртилди." (Юсуф сураси, 25-оят)

Шу пайтда эшикда Миср азизи пайдо бўлди. Шу тариқа, Юсуф (алайҳиссалом) ва Зулайҳа бу ишда ким ҳақ ва ким ноҳақ эканлигига оид далиллар кўрсатилди.

Кимдир шундай дейди:

— "Бу ҳукми айтиб берган Зулайҳанинг қариндошларидан бир чақалоқ эди. Ҳақ Таоло унга тил берди ва у гапириб, гувоҳлик берди."

Шунингдек, шундай ҳам дейилганки: — Дунё яралганидан бери тўрт бола гапирган. Биринчиси шу боладирки, қўйлак орқали ҳукм чиқарди. Иккинчиси — фиръавннинг қизининг тарбиячиси боласидир. Учинчи — Журејж (алайҳиссалом)нинг дўстидир. Тўртинчиси эса — Исо (алайҳиссалом)дир. (Иншааллоҳ, ўз ўрнида бу ҳақда батафсил сўз юритилади.)

Миср хазинадори Юсуф (алайҳиссалом)нинг қўйлаги орқадан йиртилганини кўргач, Юсуф (алайҳиссалом)нинг рост сўзлаганини англади. Гуноҳ Зулайхоники эди. Аммо хотинини шарманда қилишни истамади. Ҳазрат Юсуфга (алайҳиссалом): "Эй Юсуф! Бу сўзни сир тутиб, ҳеч кимга айтма!" — деди. (Юсуф сураси, 29-оят)

Сўнгра хотини Зулайхога шундай деди: "Гуноҳ сенга тегишли. Раббингдан мағфират сўра!" (Юсуф сураси, 29-оят)

Кимларнингдир айтишича: — Бу сўзларни Зулайхонинг амакисининг ўғли Ямлиха айтган.

Бу Ямлиха кофир эди, аммо оқил ва эҳтиёткор киши эди.

Ёлғонни ким айтаётгани, қўйлакнинг йиртилишидан маълум бўлганидан кейин эр хотини Зулайхони Шаҳарда шарманда бўлишини хоҳламади.

Ҳазрат Юсуфга (алайҳиссалом): — Бу сўзни ҳеч кимга айтма! — деди.

Сўнгра хотинига: — Гуноҳ сенга тегишли. У эркакдан кечирим сўра, гуноҳингни узр билан тан ол! Сўнгра у сенга жазо бермасин, халқ ичида айбланиб қолмайсан, — деди.

Миср азизи ҳазрат Юсуф (алайҳиссалом)нинг рост сўзлаганини ва гуноҳнинг хотинида эканини билгач, Зулайхога деди: "Бу ишлар аёлларнинг макр ва ҳийласидандир. Албатта, аёлларнинг макру ҳийлаларини буюк ёмонлик деб биламан." (Юсуф сураси, 28-оят)

Зулайхонинг ҳазрат Юсуф (алайҳиссалом)га муҳаббат қўйганлиги Шаҳарда тарқалди. Шаҳардан бир неча аёллар шундай дедилар: — Азизнинг хотини ўз қулини севиб, уни ўз ёстиғига чақирган! У ўз номини ва шарафини ерга урибди! У қулга шундай ошиқ бўлибди-ки, ўзини шарманда қилишдан ҳам уялмабди. Ростдан ҳам биз уни энг ёвузликка берилиб кетган аёл деб биламиз!

Шу тариқа Зулайхога тўхмат ва айбловлар қилина бошланди. Бу хабар Шаҳар ичида тарқалди. Ҳамма Зулайхони ва унинг Юсуф (алайҳиссалом) билан бўлган ишларини гапира бошлади.

Аммо Зулайхо: "Бу аёлларнинг ҳийлаларини эшитди." (Юсуф сураси, 31-оят)

Шундай қилиб, Зулайхо ўз ҳақида ёмон сўзлар айтилаётганини, унга ҳақоратлар қилинганини ва уни маломат қилаётганликларини тушуниб етди. У ўша аёлларни одам юбориб уйига чақирди. Меҳмон қилди, овқат-миннат қилди.

Бизнинг китобимиз муаллифи Табарий Зулайхони маломат қилган аёллар кимлар ва неча киши эканини аниқ айтмаган. Лекин Абдуллоҳ ибн Аббос шундай деган: — Зулайхо ўзини маломат қилган аёлларни уйига чақирди. Улар беш аёл эдилар: бири Шаҳар қозисининг хотини, бири Шаҳар бошқарувчисининг (беҳзорат бошлиғининг) хотини, бири ошпаз бошлиғининг хотини, бири султоннинг таомларига назорат қилувчининг хотини, бири эса султонга ичимлик тақдим қилувчининг хотини эди.

Зулайхо мана шу беш аёлни уйига чақирди. Ҳазрат Юсуф (алайҳиссалом)ни ювиб, поклади, кийдирди. Устидан қимматли ва оғир либослар кийгизди. У аёлларнинг ўтирган жойи рўпарасидаги хонада Юсуф (алайҳиссалом)ни яширди. Ва унга: — Сен бу ерда ўтир. Қачон мен ишора қилсам, сен чиқиб, бизнинг қаршимизда турасан! — деди.

Ҳазрат Юсуф (алайҳиссалом)нинг гўзаллиги ҳақида: — Ундан гўзалроқ одам дунёга келмаган! — дейилган.

Бир хабарда шундай дейилган: — Аллоҳ таоло дунёдаги аёллар орасида энг гўзал қилиб Сора хонни яратди. У Иброҳим (алайҳиссалом)нинг хотини эди. Бу гўзаллик Сора хондан Исҳоқ пайғамбарга ўтди. Исҳоқ пайғамбардан Яъқуб пайғамбарга, Яъқуб пайғамбардан эса Юсуф пайғамбарга ўтиб, унда тугади.

Ҳазрат Юсуф (алайҳиссалом) шу қадар гўзал эдики, Миср азизи Шаҳарга чиққанда, Юсуф (алайҳиссалом)нинг юзи ойдек ёритиб турар эди.

Зулайхо ўша аёлларни уйига чақириб, уларни бир жойга ўтиргизди. Уларга энг мазали таомлар тақдим этилди. У таомлар еб бўлингач, йиғилишга ичимлик келтирилди. Аёллар суҳбатга берилиб кетдилар.

Зулайхо кейин беш дона мевали цитрус ва беш та пичоқ олиб келтириб, уларни беш аёлнинг олдига қўйдирди. Кейин: — Меваларингизни олиб, пичоқ билан кесинг! — деди.

У аёллар ҳам цитрусларни олиб, кесишга тушдилар.

Зулайхо эса Юсуф (алайҳиссалом)га ишора қилди. Юсуф (алайҳиссалом) ўтирган жойидан туриб, ташқари чиқди. У аёлларнинг қаршисида турди. Улар ҳазрат Юсуф (алайҳиссалом)нинг юзига қарадилар. Унинг юзи нуридан кўзлари қамашиб, ҳайрон қолдилар. Кўзлари Юсуф (алайҳиссалом)дан айрила олмади. Қўлларидаги цитрусларни унутдилар:

"Улар Юсуфни кўргач, ҳайратга тушдилар ва цитрус ўрнига қўлларини кесдилар." (Юсуф сураси, 31-оят)

Ҳа, улар ўз қўлларини кесганларидан хабарсиз эдилар. Улар оғрикни сезмадилар ва ҳаммалари шундай дедилар:

"Ҳоша, бу одам эмас! Одам шунчалик гўзал бўладими? Бу инсон эмас, бу Карим фаришталардандир!" (Юсуф сураси, 31-оят)

Шунда Зулайхо уларга: — Ана ўша мен севган кишидир! Ва: — Шарманда бўлмай кулни севибди, — дердингиз. Ҳа, мен уни ростдан ҳам севдим, аммо у менга бўйсунмади, — деди.

Сўнгра шундай деди: "Агар мен айтган нарсани қилмаса, мен уни зиндонга ташлатаман!" (Юсуф сураси, 32-оят)

Малум бўлдики, зиндон ичида султоннинг икки махбуси бор эди. Бириси султоннинг шароб берувчиси, иккинчиси эса таомларнинг мазасини текширувчи икки эркак эди. Улар султонни ғазаблантирган эдилар, у эса уларни зиндонга ташлатган эди. Султоннинг ғазабланиш сабаби қуйидагича эди: Рум подшоҳи Миср султониغا элчи юборган эди. Унинг мақсади султоннинг энг ишончли одамларидан бири билан махфий алоқалар ўрнатиш, яширинча юборилган заҳарни султонга бериб, уни ўлдириш эди. Шундай қилиб, Миср султони ўлиб, Рум султони келиб, Мисрни эгаллаб олиши мумкин эди.

Бу элчи Мисрга келиб, бир аёлнинг уйида меҳмон бўлди. У шу аёлнинг уйида анча вақт қолди. Лекин у заҳарни бериб юбориш имкониятини топа олмади ва бу сирни ҳеч кимга оча олмади. Бир неча кун ўтгач, элчи уй соҳибаси билан яхши танишиб, келишиб олди. Улар ҳар қандай зарур гапларни гаплаша бошладилар. Бир куни, тасодифан, аёл Миср султонида шикоят қилди ва шундай деди:

— Мен юқори мартабага эга кишининг хотини эдим. Эрим вафот этганидан сўнгра султон бу уйларни ўзига олиб қўйди. Менинг қўлимдан тортиб олди. Мени эса шу уй ичида қамаб қўйди. Қачонки ҳолимни унга билдирсам, у менга ғазабланади ва менга зулм қилади!

Аёл бу гапларни айтганида, элчи шундай деди:

— Мен ҳам сенга бир хабар бераманки, бу балодан қутуласан! Бу иш сенинг қўлингга тушади! Лекин сенга сиримни айтгандан қўрқаман!

Аёл ҳам қасам ичиб, элчини ишонтирди:

— Мен сенинг сирингни сақлайман, ошкор қилмайман!

Сўнгра у шундай қасам ичдики, элчи унга бутунлай ишонди. У заҳар ҳақидаги ҳикояни аёлга сўзлаб берди. Аёл шундай деди:

— Бу ишни фақат икки киши қила олади! Улардан бошқа ҳеч ким бу ишни бажара олмайди. Бу икки кишидан бири султоннинг шароб сунгичисидир. Бири эса таом таъмини текширувчи бошлиқдир. Агар бу заҳарни шароб сунгувчи шаробга қўшиб ичирса, султон ўлади. Агар таом таъмини текширувчи таомга қўшиб берса, султон ўлади. Бу ишни айнан шу икки кишидан бошқа ҳеч ким бажара олмайди. Сен шу икки кишидан бирини қўлга киритишга ҳаракат қил!

Элчи султоннинг шароб сунгувчисини топди. Унга кўп нарсалар ваъда қилди, гўзал ваъдалар берди. Лекин у киши рози бўлмади. Ундан натижа ололмаганидан сўнгра, элчи таом таъмини текширувчига борди. У билан танишиб, яқинлашди. Унга кўп (олтин) берди. Ниҳоят, у киши рози бўлди:

— Мен бу заҳарни султонга едириб қўяман!

Рум элчиси эса шундай деди:

— Агар сен бу ишни қилсанг, бизнинг подшоҳимиз келиб бу юртни эгаллайди. Мен эса сени ўша вақтда Арабистон юртига қирол вакили қиламан!

У заҳарни таом таъмини текширувчига берди. Шундан кейин элчи хотиржам бўлди. Уй соҳибаси аёлнинг олдига борди. Аёл сўради:

— Нима қилдинг?

Элчи жавоб берди:

— Мақсадимга етдим! Улар заҳарни султонга едиришга рози бўлдилар. Сен ҳам унинг зулмидан қутулиб кетасан!

Аммо у заҳарни қайси бири бериши ҳақида айтмади. Элчига рухсат берилди, у яна Рум юртига қайтиб кетди. Аммо аёл туриб, дарҳол султоннинг саройига борди. У рухсат сўради. Ичкари кириб, махфий мажлис ўтказди. У Миср султониغا заҳар воқеасини айтди ва шундай деди:

— Эй султоним! Ғафлатда қолма, мана шу икки кишидан бири заҳарни ўз ичида сақлапти, улар сизга едирмоқчи. Шу кишилардан эҳтиёт бўлинг!

Шу сабабли султон бу икки кишини тутиб, зиндонга ташлатди. Улар тўғри сўзламагунча ва заҳар кимда эканлиги аниқланмагунча зиндонда ётсинлар, деди.

Шу икки киши зиндонда Ҳазрат Юсуфнинг яхшилигини, эҳсонини, одобини ва тушларни тўғри таъбир қилиб берганини кўрдилар. Зиндонбондан сўрадилар:

— Бу йигит кимнинг авлоди? Қандай гуноҳ қилиб, зиндонга ташланган?

Зиндонбон жавоб берди:

— Бу йигит Миср азизининг кулидир, у эса султоннинг хазинабошидир. У киши аёли билан зино қилди, деган айб билан зиндонга ташланган!

Бу икки киши маслаҳат қилиб:

— Биз ёлғон туш айтсак, кўрайликчи, бу йигит унинг ёлғон эканини билиб оладими ва қандай муносабатда бўлади?

Чешнибоши султонга шароб сунгувчига:

— Олдин сен айт!

Шароб сунгувчи Юсуф алайҳиссаломга:

— Мен тушимда ўзимни шароб учун узум сиқаяпман деб кўрдим.

Чешнибоши эса шундай деди:

— Мен тушимда бошимнинг устида бир табақ нон кўрдим. Осмондан қушлар келиб, менинг бошимдан у нонни еяётган эдилар. (Юсуф сураси, 36-оят)

Сўнг иккови ҳам Юсуф алайҳиссаломдан:

— Бизга бу гапларимизнинг таъбири нималигини айтиб бер!

Юсуф алайҳиссалом тушни ёлғон эканлигини билиб олди. Унда туш кўрган киши учун ўлим белгилари бор эди. Агар у тушни таъбир қилса, бу кишининг кўнгли синиши мумкин эди. Шунинг учун у оғзини очмади, сукут қилди...

У аёллар Юсуф (алайҳиссалом)ни кўриб, апельсин ўрнига қўлларини кесиб юборган эдилар. Шу пайтда Зулайхо уларга ҳолатини баён қилиб:

— Мен уни яхши кўраман, у эса мендан қочмоқда! — деди.

У аёллар ҳазрат Юсуфга шундай дедилар:

— Нега унинг хоҳишини бажармайсан? Агар унинг хоҳишини бажарсан, сенга ҳеч қандай зарар ва ноқулайлик етмайди!

Юсуф (алайҳиссалом) эса:

— Эй Роббим! Уларнинг айтган нарсасини қилишдан кўра менга зиндонда қолиш афзал! — деди. Ва воқеалар охирида унинг дегани рўёбга чиқди.

Бу ёш йигитларнинг гапларидан бири яхшилик сўзлади, бири эса ёмон сўз чиқарди. Улар нима деса, шу ўзларининг бошларига тушди. Охирида, улардан бири подшоҳга яқин бўлган, унинг ростгўйлиги аён бўлди. Бошқасининг эса хиёрати очилиб, у осиб қўйилди. Қушлар келиб, унинг миясини ейишди. Шу боис араблар орасида бу воқеа машҳур бўлиб, бир шоир шундай деган:

"Тилингни тий, бошингга балони олиб келма, Инсонга келган бала унинг тилининг учидан келади!"

Малум бўлишича, инсон тилини тийиши лозим. У айтадиган сўз яхшилик бўлиши керак. Ёмонлик келтирувчи сўзларни сўзламаслиги керак.

Юсуф (алайҳиссалом) подшоҳнинг шароб берувчисига юзланиб:

"Қачон подшоҳ ҳузурига борсан ва яна ўша мартабанга эришсан, мен ҳақимда унинг ҳузурига эсла!" (Юсуф сураси, 42-оят).

Ва сўзларига шундай илтимосни қўшди:

— Унга: "Зиндонда бир ёш йигит бор эди. У гариб эди, гуноҳи бўлмаган ҳолда уни қамоққа ташлашди!" — деб айт. Мени ҳузурига чақирсин ва ҳолимни сўрасин!

Бироқ шайтон бу йигитга бу илтимосни унуттирди. Подшоҳ саройидаги шароб ташувчи ҳазрат Юсуф ҳақида подшоҳга гапиришни эсламади. Орадан етти йил ўтди. Юсуфни ёдга олмади.

Бирок:

"Ҳазрат Юсуф Холиқни унутиб, чорани махлуқдан кутди! Шу боис, Ҳақ таоло ҳузурида унинг мартабаси камайди", — деб айтилмасин.

Ҳақ таоло Юсуфни унуттиришни шайтонга юклаш орқали, унинг ўз ҳузуридаги иззат ва улуғликка далил берди.

Ҳар ғам, ҳар ташвиш ва ҳар хурсандчилик Аллоҳ таолодан келади.

Ҳақ субҳанаҳу ва таоло бир бандасини офатдан қутқармоқчи бўлса, кўпинча, бир нарсани зоҳирда сабаб қилади. Ҳақиқий қутқарувчи Аллоҳдир. У сабабларни яратувчидир. Аммо зоҳирда бир сўзни ёки бир кимсанинг шефоатини сабаб қилади, восита қилади.

Валийлар ва пайғамбарлар Ҳақ таолонинг дўстлари ва унга яқин бандаларидир. Улар дилларини Аллоҳга боғлаганлар. Улар ҳамма нарсани яратувчидан, холиқдан биладилар. Яратилгандан, махлуқдан эмас.

Аммо ҳазрат Юсуфнинг хаёлига шундай фикр келди:

"Агар менинг қутулишимга Ҳақ таоло шароб ташувчининг подшоҳ ҳузуридаги сўзини сабаб қилган бўлса, мен ҳам шунинг учун унга ҳолимни айтдим."

Ривоят қилинишича, ҳазрат Юсуф ушбу сўзни айтганида Ҳақ таоло уни маломат қилди ва унга Жаброил (алайҳиссалом)ни юборди.

Жаброил (алайҳиссалом) келиб, унга шундай деди:

"Эй Юсуф! Ҳақ таоло сенга: — Сени ким яратди? — деб сўраяпти."

Юсуф (алайҳиссалом):

— Аллоҳ яратди! — деб жавоб берди.

Жаброил (алайҳиссалом) яна сўради:

— Сенга бу чиройни, бу гўзалликни ким бердики, дунё аҳли сендан чиройли одам борлигига ишонмайди?

Юсуф (алайҳиссалом):

— Буни ҳам менга Аллоҳ таоло берди.

Жаброил (алайҳиссалом) яна шундай сўради:

— Сенинг отанг Яъқубнинг ўн икки ўғли бор эди. Уларнинг ичида сени унга ким севдирди?

Юсуф (алайҳиссалом):

— Аллоҳ таоло!

— Сенинг ака-укаларинг сени ўлдирмоқчи бўлиб, қудрат бирлаштириб, қудуққа ташлашни кимнинг кўнглига солди?

— Аллоҳ таоло!

— Ўша ҳалокатдан сени ким қутқарди?

— Яна Аллоҳ таоло!

— Кервонни қудуқ томонга ким юбордики, улар сени қудуқдан олиб чиқиб, Мисрга олиб кетишди?

— Аллоҳ таоло!

Жаброил (алайҳиссалом) яна сўради:

— Мисрга келганингда, сени ким Миср азизига берди, шундайки, у Мисрдаги энг олий мартабалик киши эди?

Юсуф (алайҳиссалом):

— Аллоҳ таоло!

Шунда Жаброил (алайҳиссалом) шундай деди:

— Агар сен бу ҳамма нарсаларга сабабчи Аллоҳ таоло эканлигини билсанг, нега У сени бу зиндондан қутқариши мумкин эмас, деб ўйладинг ва бошқа сабабдан қутулишни сўрадинг?

Юсуф (алайҳиссалом) Жаброилнинг бу сўзларини эшитганида, Ҳақ таолодан уялди ва йиғлай бошлади.

Унинг исми "Сабр қилувчилар дафтари"дан ўчирилиши ва улуғ мартабасидан пастга тушишидан кўрқди.

Юсуф (алайҳиссалом) жуда кўп йиғлаб, оҳ уриб, тавба қилгач, Ҳақ таоло уни мағфират қилди, тавбасини қабул қилди.

Жаброил (алайҳиссалом) унинг қалбини таскин берди.

Аммо бу маломат Юсуф (алайҳиссалом)га қаттиқ зулм сифатида эмас, балки улуғлик ва иззат маломати эди.

Шунинг учун сен Юсуф (алайҳиссалом) ҳақида ёмон ҳаёлга бормаслигинг лозим!

Юсуф (алайҳиссалом) Жаброилга шундай деди:

— Эй Жаброил, Ҳақ таоло мени нима учун зиндонга ташлади?

Жаброил (алайҳиссалом) шундай жавоб берди:

— Сен ўзингни зиндонга лойиқ кўргансан!

Юсуф (алайҳиссалом) яна сўради:

— Отамдан хабар борми?

Жаброил (алайҳиссалом):

— Отанг кўз ёшларидан кўр бўлди! — деб жавоб берди.

Миср маликасининг туш кўриши ва бу тушни Юсуф (алайҳиссалом)нинг тавил қилиши

Бу сарлавҳа Миср султони туш кўрганини ва Юсуф (алайҳиссалом) уни таъвил қилганини билдирмоқда.

Ҳақ субҳанаҳу ва таоло Ҳазрат Юсуфни балоидан қутқаришни ирода қилган пайтда, бир кеча Миср султони ҳам ётоғида ғаройиб туш кўрди. Қуръон бу туш ҳақида шундай дейди:

"Султон ҳузуридаги амирларга дедик: – Мен тушимда Нил дарёсидан чиққан етти семиз сигирни кўрдим. Уларнинг ортидан жуда заиф, ожиз етти сигир чиқди ва бу ожиз сигирлар ўша етти семиз сигирни ейиб ютиб юборди. Шундай бўлдики, ўша семиз сигирлар белгисиз бўлиб кетди. Бу ожиз, ожизланган сигирлар эса ўз ҳолича қолди. Кейин етти ёш (янги) бўғдой бошоғини кўрдим. Ўша ёш бошоқлар ичида белгисиз бўлиб қолди." (Юсуф сурси, 43-оят)

Султон бу тушни кўрганидан сўнг, эрталаб Мисрда қанча туш таъбирчилари, юлдузларни кузатувчилар ва билимдонлар бор бўлса, ҳаммасини ҳузурига чақирди ва уларга тушини айтди. Сўнг:

"Эй билим ва маърифат соҳиблари, эй оқил кишилар! Агар туш таъбири билингиз бўлса, мана шу менинг тушимни таъбир қилинг!" (Юсуф сурси, 43-оят)

У билимдонлар қанча уринишмаси, ўйлашмаси ҳам бу тушнинг таъбирига ета олишмади. Ҳаммалари ожиз қолишди. Охирида:

"Бундай тушлар (аралаш тушлар) дейилади. Биз бундай тушларни таъбир қила олмаймиз!" (Юсуф сурси, 44-оят)

Ояти қаримадаги «Адғосу аҳлам» сўзи эътиборсиздир, демакдир. "Биз бундай тушларни таъвил қилишни билмаймиз!" деб жавоб беришди.

Миср султони улардан бу хабарни эшитганида, жуда ҳам ранжигани (ғамга тушгани), кўнгли паришон бўлиб, оромидан ажралгани, овқат ва ичимликдан узилгани маълум бўлди. Лекин:

"У икки кишининг бири қутулиб қолган эди. Ордан анча вақт ўтганидан кейин Ҳазрат Юсуфнинг айтган гапини эслади." (Юсуф сурси, 45-оят)

Кейин:

"Мен сизга бу тушни таъбир қиладиган одамни топиб келаман, мени юборинг!" (Юсуф сурси, 45-оят)

Малик эса:

"Бор, бориб уни келтир!" деди.

Шараб сунгувчи (подачи) дарҳол зиндонга йўл олди. Ҳазрат Юсуфга шундай деди:

"Эй ростгўй Юсуф! Мана шу тушни таъбир қилиб бер, етти ожиз, заиф сигир етти семиз сигирни ейиб юборди. Кейин етти куриқ буғдой бошоғи етти ёш (янги) буғдой бошоғини ейди. Бу нимага ишора?" (Юсуф сурси, 46-оят)

Йигит Султоннинг кўрган тушини тўлиқ етказди. Ҳазрат Юсуф эса Ҳақ таолодан келадиган мадад вақти етганини тушунди. Бу туш унинг зиндондан қутулишига сабаб бўлишини англади. Ўз ҳолатига сабр қилди:

"Мени чиқаринг! Султон ҳузурига олиб боринг, тушини таъбир қиламан!" демади. Балки кўз-кўз қилмасдан, тушни таъбир қилди. Чунки аввалроқ:

"Султон ҳузурида мени эсла!" дегани учун афсусланган эди.

Унга шундай деди:

"Етти йил кетма-кет зироат экинг. Екинларингиз мукаммал бўлганида, ўша пайт ўриб олган буғдойингизни пўчоғидан чиқармасдан сақланг!" (Юсуф сурси, 47-оят)

"Ўриб олган буғдойингизни озик сифатида ишлатинг, қолганини бошоқ ва пўстлоғида сақланг." (Юсуф сурси, 47-оят)

"Шундан кейин етти оғир йил келади. У йилларда тўплаган озуқаингизни ейсиз, чунки кейинги йилларда очлик бўлади. Зироат бўлмайди. У семиз сигир арзончиликка ишорадир, яъни зироат бўлади, буғдойлар кўпаяди. Дарахтларда мевалар кўпайиб кетади. У яшил буғдой бошоқлари ҳосилнинг кўплигига ишора қилади." (Юсуф сурси, 48-оят)

Юсуф (алайҳиссалом) яна шундай деди:

"Бу ўн тўрт йилдан кейин бир йил келадик, ёмғирлар кўп ёғади, мевалар кўп бўлади. Арзончилик, фаровонлик бўлади. Ҳалқ машаққатдан қутулиб, роҳат топади!" (Юсуф сурси, 49-оят)

Ҳазрат Юсуф бу ўн беш йилда нима бўлишини ўзи айтган эди. Чунки у очарчилик йилларидан кейинги арзончилик ҳақида ҳам хабар берган эди.

Бу хабарни эшитган сўнг, Султон:

"Боринг, уни менинг ҳузуримга олиб келинг!" (Юсуф сурси, 50-оят)

Султон, шараб сунгувчини яна Ҳазрат Юсуфга юборди. Уни зиндондан чиқариб, ўзига олиб келишини хоҳлади.

Юсуф эса ҳеч шошилмади, сабр қилди. Шу сабр сабабидан одамлар ва кейинги пайғамбарлар ҳайратда қолдилар.

Ҳазрат Юсуф ўз ҳаёлида шундай деди:

"Мен борсам, мени аввал зиндонга ташланган кимса сифатида эслашади. Бу эса менинг обрўмга, кадримга путур етказди. Шунинг учун, аввал ўша аёллардан суранг, уларнинг айби борми, йўқми, аниқлаштиринг. Ана шундан кейин ҳузурингизга чиқаман!"

Бу гап Султонга етказилганида, у ҳайратда қолди. Чақиртирган аёлларни йиғиб, уларга шундай деди:

"Юсуфга нисбатан ниятингиз қандай эди?" (Юсуф сурси, 51-оят)

Аёллар:

"Аллоҳ асрасин! Биз Юсуфда ҳеч бир ёмонлик кўрмадик. Азизнинг хотини эса: "Мен Юсуфни орзу қилдим, у эса менга итоат қилмади!" деб айтган эди."

Азизнинг хотини Зулайхо эса айбини тан олди:

"Ҳозир ҳақиқат маълум бўлди. Мен Юсуфни орзу қилдим, у эса менга юзланмади. У, албатта, ростгўйлардандир." (Юсуф сурси, 51-оят)

Юсуф (алайҳиссалом) бу ҳақиқат аён бўлганидан сўнг шундай деди:

"Менинг бу ҳақиқий эканлигим Азизга маълум бўлсин, чунки Аллоҳ ҳийлани муваффақиятга етказмайди!" (Юсуф сурси, 52-оят)

Шунда ҳазрат Юсуфга бир ҳол келди. У ўзини яхши инсонлардан деб билдилар. Набсини синаб кўриш ва бу ҳолни ўзидан узоқлаштириш учун шундай деди:

"Мен нафсимни синаб кўряпман. Инсоннинг нафси ёмон ишларга буюради. Бу нарсада менинг тўғрилигим намоён бўлса, нима бўлди? Қўллар билмаган қанча ёмон ишларим

бордир. Нафснинг ёвузлигидан ҳеч ким қутула олмайди. Фақатгина Аллоҳ таоло уларни асраган ва нафснинг балосидан сақлаган бўлса, бас." (Юсуф сураси, 53-оят)

Шу вақтда Миср султони шундай буйруқ берди:

"У йигитни менга олиб келинглар, мен уни ўз нафсим ва ишларим учун хос одам қиламан. Менга у каби ақлли ва билимли одам керак." (Юсуф сураси, 54-оят)

Юсуф (алайҳиссалом) дарҳол келганида, султон уни Миср азизидан сотиб олди. Сўнгра уни озод қилди. Зулайхо Миср азизининг никоҳида эди, лекин Миср азизи вафот этди. Ҳазрат Юсуф эса Зулайхони олди.

Ривоят қилинишича, Миср азизи Зулайхони талоқ қилди. Ва султон унга:

— Юсуфни менга бер! — деганида, Миср азизи:

— Мен сенинг қулинг ўлса, у кимга қолади? — деб айтди ва:

— У, мендан озод бўлсин! — деди. Ва саккиз йилдан кейин Юсуф (алайҳиссалом) Зулайхони олди.

Юсуф (алайҳиссалом) зиндондан чиқарилганида, зиндон аҳли йиғлади. Юсуф улар билан хайрлашди, улар учун дуо қилди ва дуосида шундай деди:

— Эй Парвардигор! Солиҳларнинг қалбларини буларга шафқатли қил. Уларни хабарсиз қолдирма!

Шунинг учун зиндон аҳли Шаҳарлардаги хабар ва воқеаларни бошқа одамлардан кўра кўпроқ билади.

Шундан кейин Юсуф (алайҳиссалом) ҳаммомга олиб борилди, у ювиниб покланди. Зиндоннинг ҳиди ва танасидаги кирлар йўқолди. Кейин унга тўнлар кийгизилди. Юсуф (алайҳиссалом) султонга салом берди ва иброний тилида дуо қилди. Султон сўради:

— Бу қандай тил?

Ҳазрат Юсуф жавоб берди:

— Бу менинг отам ва бобомнинг тилидир!

Султон етмиш хил тилда сўзлашар эди. У қайси тилда гапирса, Юсуф (алайҳиссалом) ҳам ўша тилда жавоб берди. Унинг ҳали ёшлигида шунча тилни билиши султонга жуда ғалати туюлди. У нимани айтса, султон буни жуда макул кўрди ва шундай деди:

"Энди сен менинг молларим ва ҳазиналарим устидан ишончли одам бўл." (Юсуф сураси, 54-оят)

Шу тариқа ҳазрат Юсуф султон ҳузурида ҳурматли ва сўзи мақбул инсон бўлди. Агар у аввалги буйруқда султон ҳузурига борганида, султон уни ўзини оқлашга ва айбловлардан халос бўлишга мажбур қилган бўлар эди. Лекин Юсуф (алайҳиссалом) сабр қилди ва орзуқилган поклиги, тозаллиги ва тўғрилиги султон томонидан тан олинди. Ҳеч қандай ўзини оқлашга ҳожат қолмади.

Кейин, султон ҳазрат Юсуфдан сўради:

— Энди, мен кўрган туш бўйича қандай чора кўрмоқ керак?

Ҳазрат Юсуф шундай жавоб берди:

— Кўраётган чора шундан иборатки, бу арзончилик йилларида кўп гуруч экиринг. Тупрокқа ва омборларга ғалаларни донаси билан йиғинг. Халқ экиндан топганининг бешдан бирини сотиб олиб, султон омборларига йиғсин. Бу дон яхши сақлансин, шунда у келажакдаги қаҳатчилик йилларида фойдаланилиши мумкин бўлади. Ғалаларнинг пояси чорвага ўт, пўстлоқ ва ем бўлади. Дон эса Миср халқи ва подшоҳлигидаги одамларга етарли бўлади. Ана ўша вақтда йиғилган дон сотилади. Омборларингизда шу қадар кўп бойлик тўпланадики, бу сиздан олдин келган султонлар даврида ҳам кўрилмаган ҳолатга келади.

Шунда Миср султони сўради:

— Бу ишни ким бажара олади? Бу ғалалар қандай сақланиши керак?

Ҳазрат Юсуф шундай жавоб берди:

"Мени бу ишларнинг устига қўй. Миср юртининг ғалла ҳазиналарини ва омборларини менга топшир. Мен ишончли бўлиб, уларни тўғри сақлайман. Мен уларни қандай ҳимоя қилишни биламан."

Шу тариқа Миср султони Юсуф (алайҳиссалом) айтганини бажарди. Қанча омборлар ва хазиналар бўлса, ҳаммасини ҳазрат Юсуфга топширди. У эса ҳар тарафга одамлар юбориб, мўл мўл гуруч ва арпа эктирди. Улардан тўпланган донни омборларга жамлади ва яхши сақлади.

Аммо сен билиб қўйгин, ҳазрат Юсуфнинг султонга:

— Мени хазиналаринг устидан ишончли қил! — дегани унинг дунёга ҳирслигидан эмас! У бу гапни дунёпарастлик ёки шон-шуҳрат учун айтган деб ўйлама! Унинг бу сўзларида икки мақсад бор эди. Биринчиси, султон уни ҳимоя қилди, балодан қутқарди ва сотиб олди. Кейин эса уни озод қилди. Юсуф (алайҳиссалом) эса шу неъматга жавобан султонга хизмат қилишни хоҳлади.

Иккинчиси эса шуки, агар бошқа бир киши хазина бошлиғи бўлса, эҳтимол, у камбағалларга зулм қилар ёки нотўғри иш юритар эди. Шунинг учун Юсуф (алайҳиссалом) хазиналар ва омборларнинг масъулиятини ўз зиммасига олишни сўради. Шу тариқа Миср султони уни хазиналар ва омборлар устидан ишончли қилиб тайинлади. Биринчи етти йил ичида йиғилган ғалаларни Юсуф (алайҳиссалом) ўз қўли билан омборларда сақлади ва уларни ўз муҳри билан муҳрлади.

Ривоят қилинишича, Юсуф (алайҳиссалом) зиндондан чиққанидан икки йил ўтиб, Миср азизи вафот этди. Шу вақтда султоннинг барча хазина ва бойликлари Юсуф (алайҳиссалом) ихтиёрида эди.

Кейин султон унга шундай деди:

— Эй Юсуф! Сен ўз хожанга содиқлигингни кўрсатдинг. Унинг тузи ва нон ҳаққига вафодор бўлдинг. Уйига хиёнат қилмадинг. Менинг қалбим шунга мойил бўлдики, сен ўша хотунни ҳалоллик билан қабул қил!

Ҳазрат Юсуф бу гапни қабул қилди. Султон, Зулайхони Юсуфга берди...

У (Зулайхо) деди:

— Мени унинг йўлига олиб бординг!

Улар Зулайхони олиб, ҳазрат Юсуфнинг йўли устидан ўтказдилар.

Юсуф (алайҳиссалом) унга яқинлашганда, Зулайхо уни чақириб:

— Эй нафсини сабр билан тийган киши! Қул ҳам султон бўлар экан, султон ҳам қул бўлар экан! — деди.

Ҳазрат Юсуф бу сўзларни эшитиб:

— Бу сўзни айтган ким эканлигини билинглар! — деди.

Улар:

— У Зулайхо! — деб жавоб беришди.

Ҳазрат Юсуф атининг тизгинини тортди ва деди:

— Эй Зулайхо! Ҳолинг қандай? Яхшимисан?

Зулайхо бу сўзларни эшитиб, ҳушидан кетди ва ерга йиқилди. Бир оздан сўнг ўзига келди.

Юсуф (алайҳиссалом) сўради:

— Нима бўлди, нега бундай аҳволга тушдинг?

Зулайхо:

— Сенга бўлган муҳаббатим туфайли, мана шундай мискин бўлдим! — деди.

Ҳазрат Юсуф:

— Кўзларингга нима бўлди? — деб сўради.

Зулайхо:

— Сен учун йиғлаб, кўзларим кўр бўлди! — деди.

Юсуф (алайҳиссалом):

— Белинг нима учун букчаяди? — деб сўради.

Зулайхо жавоб берди:

— Сенинг дардингдан букчаяди!

Юсуф (алайҳиссалом) яна сўради:

— Могу дунёнгга нима бўлди?

Зулайхо:
 — Сенга бўлган муҳаббатим йўлида тарқатдим! — деди.
 Шунда ҳазрат Юсуф:
 — Сенинг менда ҳаққинг кўп! Мендан нима хоҳласан, сўра! — деди.
 Зулайхо:
 — Кўзларимни соғайтиришингни хоҳлайман, токи сенинг гўзаллигингга боқа олай! — деди.
 Юсуф (алайҳиссалом):
 — Шунча азоб-уқубат ичида ҳам муҳаббатингни унутмадингми? — деб сўради.
 Зулайхо:
 — Қамчингни менга бер! — деди.
 Юсуф (алайҳиссалом) қамчини унга узатди.
 Зулайхо бир марта:
 — Оҳ! — деди.
 Қамчи бу "оҳ"дан гўё аланга каби қизиб кетди.
 У қамчини Юсуфга қайтарди.
 Юсуф (алайҳиссалом) эса, қўли куймаслиги учун уни ташлади.
 Зулайхо деди:
 — Эй Юсуф! Шунча йиллар давомида мен шу оташни юрагимда сақлаб юрсам, сен эркаклигинг билан бир соатга бўлса ҳам уни сақлай олмадингми?
 Юсуф (алайҳиссалом) бу ҳолларни кўриб, қалбида таъсир сезди.
 У буюриб, Зулайхони саройга олиб кетишди.
 Шунда Жаброил (алайҳиссалом) келиб:
 — Эй Юсуф! Зулайходан сўра, у Ҳақ таолодан нима хоҳлайди? — деди.
 Ҳазрат Юсуф ундан сўради.
 Зулайхо:
 — Ёшлигимни, кўзларимни ва гўзаллигимни қайтаришини, ҳамда сенинг ҳалол хотининг бўлишимни! — деди.
 Юсуф (алайҳиссалом) дуо қилди.
 Ҳақ таоло унинг дуосини қабул қилди.
 Олий яратувчи Зулайхога нима хоҳлаган бўлса, уни берди.
 Юсуф (алайҳиссалом) Зулайхони никоҳлаб олди.
 У аввалдан мусулмон бўлган эди.
 Юсуф (алайҳиссалом) унга дин, диёнат ва шариатни ўргатди.
 Зулайхо муродига етди ва жуда хурсанд бўлди.
 Ибодат билан вақтини ўтказди.
 Бироқ, Юсуф (алайҳиссалом) ҳар гал у билан муҳаббат лаззатларини қилишни истаганида, Зулайхо рози бўлмас эди.

Юсуф (алайҳиссалом)нинг ака-укаларининг Мисрга келишлари

Бу сўз Юсуф (алайҳиссалом)нинг ака-укаларининг Мисрга озуқа сўраб келишлари ҳақидадир.

Бойлик ва осончилик ичида ўтган етти йил тугади. Шундан сўнг қаҳатчилик бошланди. Биринчи йил бир томчи ҳам ёмғир ёғмади. Одамлар экиб, ҳосил ола олмадилар. Қўлларида бор уруғликларини ейишди. Иккинчи йил шундай қаттиқ очарчилик бўлдики, осмондан бир томчи ёмғир тушмади.

Учинчи йил ҳам шу тарзда ўтди. Ҳамма юртларда ғалла қолмади. Фақатгина Мисрда ғалла бор эди.

Мисрдан бошқа жойларда ғалла йўқлигини билгач, ҳар бир юртнинг одамлари Миср йўлига тушдилар.

Қанча бойликлари ва қимматбаҳо кийимлари бўлса, уларни бериб, ғалла сотиб олдилар.

Тўртинчи йилда қанча мол-мулклари, чорвалари ва матолари бор бўлса, уларни Юсуфга олиб келиб, ғалла эвазига сотдилар.

Юсуф (алайҳиссалом) бу молларни олиб, хазинага жойлади. Бешинчи йилда эса, бор мол-мулкларини, боғ-ерларини бериб, ғалла олишди.

Олтинчи йилда эса, ҳар ким бор нарсасини ғаллага алмаштирди. Кимдир ғаллани бирданига сотиб олиб кетарди. Юсуф (алайҳиссалом) бу ҳолатни кўриб, ғалла тез тугашини англади ва қонун чиқарди:

— Ҳар киши ўз эҳтиёжига яраша ғалла олади, ортиқ ололмайди! Шундай бўлдики, бир киши юз юклик мато олиб келса ҳам, унга бир юкдан ортиқ ғалла берилмас эди.

Еттинчи йил келди. Ғалла тамом бўлди. Мисрликлар йиғлаб, ташқарига чиқдилар.

Қирқ кунга етадиган озиқ қолган эди. Одамлар ожиз бўлиб қолишди.

Юсуф (алайҳиссалом) Ҳақ таолога илтижо қилди. Жаброил (алайҳиссалом) келиб:

— Ҳақ таоло: "Мен уларга қирқ кунга менинг жамолимни кўришни неъмат қилдим!" — деб хабар берди.

Ҳазрат Юсуф бу илоҳий хабарни олгач, саҳрога чиқди. Юксак тахтга ўтирди. Ҳамма одамларни чақирди.

Улар йиғилдилар. Ҳазрат Юсуф юзидаги пардани кўтарди. У шундай деди:

— Менинг юзимга қаранг!

Барча одамлар унинг юзини кўриб: "Яратувчиларнинг энг гўзалиси бўлган Аллоҳ таолонинг шарафи улкандир!" (Мўминун сураси, 14-оят) — деб тақрорладилар.

Қўл чалдилар. Уларнинг қоринлари тўйди.

Қирқ кун ўтгач, улар бир кўзи ожиз болани олиб келишди.

— Эй Азиз! Сен дуо қил, бу боланинг кўзи очилсин! — дедилар.

Юсуф (алайҳиссалом) дуо қилди. Шу замон боланинг кўзлари очилди. У Юсуфнинг юзини кўриб, қорни тўйди. Бу қаҳатчилик кейин Шом ва Фаластинга ҳам етиб борди.

У ерда ҳазрат Иброҳим ва Яъқуб (алайҳиссалом) яшар эдилар. Яъқуб (алайҳиссалом) қавми очарчиликдан ожиз қолди. Мисрдан бошқа ҳеч қаерда озиқ-овқат қолмади.

Яъқуб (алайҳиссалом)га шундай хабар келди:

— Миср подшосининг бир хазинадори бор экан. У омборларнинг эгаси экан. У мусулмон, яхшилик ва саховат соҳибидир. Очиқ-қавоқларга ва заифларга меҳрибонлик кўрсатар экан.

Бу пайтда Яъқуб (алайҳиссалом) кўзлари Юсуфга бўлган соғинчидан йиғлаб-йиғлаб кўрмай қолди. Ўғилларига:

— Мисрга боринг! — деди. — Бироз озиқ-овқат олиб келинг. Эшитдимки, Миср султонининг бир хазинадори бор экан. Дон омборлари бутунлай унинг қўлида экан. У ҳам Иброҳим динида экан. Бориб кўринг, у қандай одам экан! (Биз ҳам Иброҳим фарзандларимиз!) Шахсиятингизни унга билдиринг. Агар Иброҳим пайғамбарнинг авлоди эканингизни билса, сизга раҳм қилади, ҳимоя қилади. Сизга, халққа сотганидан ҳам арзонроқ сотади! — деди.

Баъзилар шундай деганлар:

— Яъқуб (алайҳиссалом) ўн ўғлининг ҳаммасини жўнатди, лекин Биньяминни жўнатмади. Уни ўзи билан олиб қолди.

Бошқалар эса:

— Уч ўғлини жўнатди. Биньяминни эса шунинг учун жўнатмади, чунки уни ҳам Ҳазрат Юсуфнинг онаси туғган эди. Юсуфдан ёдгор эди. Уни ўзидан ҳеч айирмас эди.

Яъқуб (алайҳиссалом)нинг болалари Мисрга келиб, Юсуф (алайҳиссалом) ҳузурига чиқдилар. Ҳазрат Юсуф уларни кўриб, ким эканликларини билдилар, аммо улар Ҳазрат Юсуфни танимадилар. Куръони Каримда шундай баён қилинади:

"Юсуфнинг ака-укалари унинг ҳузурига кирдилар. Юсуф уларни таний олди, улар эса уни таний олмадилар." (Юсуф сурси, 58-оят)

Юсуф (алайҳиссалом) улардан сўради:

— Сизлар кимсизлар? Бу ерга нима ишлар билан келдингизлар?

Улар:

— Бугдой олиш учун келдик, — деб жавоб бердилар.

Юсуф (алайҳиссалом) ака-укаларига ўзини танитишни хоҳлади ва:

— Сизлар бугдой харидорларига ўхшамайсизлар. Сизлар жосусларга ўхшайсиз! Бошқа бир султонга бу юрт ҳақида хабар етказиш учун жосусликка келгансизлар! — деди.

Улар эса:

— Биз султон ва подшоҳ нима эканлигини билмайдиган қавмданмиз. Биз саҳроларда яшаймиз. Канъон диёриданмиз. Ўн бир ака-укамиз. Кекса бир отамиз бор. У пайғамбардир. Унинг исми Яъқубдир. Лақаби эса Исроилдир. Юртимизда очарчилик пайдо бўлди. Мисрдан бошқа ҳеч қаерда бугдой топилмаслигини эшитдик ва сенинг яхши номингни эшитдик. Отамиз бизларни сенинг ҳузурингга юборди. Бизга бугдой беришингни хоҳлайди! — дедилар.

Юсуф (алайҳиссалом) Биньямин ҳақида сўрашни, унинг соғ-саломат ёки вафот этганини билишни истади ва уларга шундай деди:

— Агар сизлар ўн бир ака-ука бўлсангизлар, нега бошқа ака-укагингиз сизлар билан бирга келмади? Нега фақат ўн киши келдингиз?

Яъқубнинг ўн ўғли шундай жавоб бердилар:

— Бошқа ака-укамиз биздан ёшроқ. Отамиз уни жуда яхши кўради. Ҳудди катта ўғлини яхши кўрганидек. Кўнгли у билан тасалли топиш учун уни ўзи билан олиб қолди. Биз билан бирга сизга юбормади.

Юсуф (алайҳиссалом):

— Агар сизларнинг отангиз пайғамбар бўлса, нега кичик ўғлини катта ўғлидан кўпроқ яхши кўради? Катта ўғлини кўпроқ яхши кўриши керак эмасмиди? Ёки тенг меҳр билан севиши керак эмасмиди? — деб сўради.

Улар:

— Бу кичик ака-укамининг онасидан отамизнинг бир ўғли бор эди. Исми Юсуф эди. Отамиз уни жуда яхши кўрарди. Бир тасодиф туфайли уни бўри ейди. Унинг ғами туфайли отамиз бу кичик ўғлини ўзидан айирмай қўйди. Уни ҳар доим, ўша ака-укамиз ўрнида билади, ҳисоблайди, бир соатга ҳам ўзидан айирмайди! — дедилар.

Ҳазрат Юсуф буни эшитиб, яна сўради:

— Агар отангиз пайғамбар бўлса, нима учун Миср аҳлини ўз динига чақиришга келмади?

Улар:

— Ҳақ таоло уни Канъон диёрига пайғамбар қилиб юборган! У жуда қария. Юсуфнинг ғами туфайли кўзлари кўрмай қолган. Ҳозир у бир уй қурдириб, унга «Байтул-Аҳзон» (Ғамлар уйи) деб ном қўйган. Ҳар куни у уйга кириб: «Юсуф!» деб йиғлайди! — дедилар.

Ҳазрат Юсуф ниқоб остида бу гапларни эшитар экан, алам билан йиғлади ва шундай сўради:

— Отангизнинг сизлар каби чаққон ўғиллари бор экан, нега у кичик ўғли учун бунчалик йиғлайди?

Улар:

— Чунки у ака-укамиз жуда ҳам гўзал эди! — дедилар.

Юсуф (алайҳиссалом):

— Сизлардан кўра маҳорати кўпроқмиди? — деб сўради.

Улар:

— У жуда ақлли, зийрак ва тақводор киши эди! — дедилар.

Юсуф (алайҳиссалом) ака-укаларидан ўз ҳақида яхши сўз эшитганида жуда ҳисланди. Ўзича шундай ўйлади:

— Улар менга ёмонлик қилди, аммо мен уларга яхшилик қиламан!

Сўнг уларга қараб:

— Мен сизларга бир шарт билан бугдой бераман. Кейинги сафар келганингизда ўша кичик ака-укангизни ҳам ўзингиз билан олиб келишингиз керак. Унга бир бор қараб қўй.

Қандай маҳорати борлигини кўрай. Отангиз уни нима учун ҳаммангиздан кўра кўпроқ яхши кўришини тушунай! — деди.

Ҳазрат Юсуф хизматкорларига буюрди. Улар ака-укаларининг пулларини қайтариб олишди ва ҳар бирларига бир юк буғдой беришди. Ундан ортигини бермадилар.

Кейин уларни ота ҳузурига жўнатиб:

"Агар ака-укангизни менга олиб келмасангиз, билингки, сизларга буғдой бермайман ва сизларни ҳузуримга киргизмайман!" (Юсуф сурси, 60-оят)

Улар:

"Уни отамиздан сўраб кўрамиз, кейин олиб келамиз!" (Юсуф сурси, 61-оят)

Юсуф (алайҳиссалом) оиласи Шаҳарда эмас, саҳрода яшашларини биларди. Уларда тайёр пул бўлмаслиги мумкинлигидан хавотирланди. Шунинг учун хизматкорларига:

— Уларнинг халталарига буғдой тўкиб, пулларини ҳам ичига солинг! Улар бундан беҳабар бўлсинлар. Ўз уйларига бориб, халталарини очганларида пулларини топсинлар. Тайёр пуллари бўлса, албатта яна келадилар! — деди.

Қачонки, улар оталари ҳузурига қайтганларида шундай дедилар:

"Эй отамиз! Бизга буғдой бериш тақиқланди. Лекин ака-укамизни биз билан юборинг. Яна бориб, кўпроқ буғдой олиб келамиз!" (Юсуф сурси, 63-оят)

Яъқуб (алайҳиссалом) эса:

"Мен ака-укангизни сизларга топшира олмайман. Олдин Юсуфни топширган эдим, унга ёмонлик қилдингиз!" (Юсуф сурси, 64-оят)

Шунда улар қасам ичиб, ант бердилар ва шундай қилиб, оталарини ишонтирдилар. Шу ҳолда кичик ўғли Буёнони улар билан юборишга рози бўлди. Уларга шундай деди:

"Эй ўғилларим! Мисрга борганда бир эшикдан кирманглар. Ҳар бирингиз Шаҳарнинг турли эшикларидан киришлар." (Юсуф сураси, 67-оят)

Яъқуб (алайҳиссалом), фарзандлари бир эшикдан кирганларида, уларга кўзлар қадалиб, назар тегишидан қўрқди. Шунинг учун уларга шундай деди:

— Бирма-бир, икки-иккидан Шаҳарга киришлар!

Сўнгра Яъқуб пайғамбарнинг қалбига шундай бир фикр келдики, у ўзига шундай деди:

— Агар бир мусибат келиши Аллоҳ таолонинг тақдирида бўлса, менинг айтишимдан ҳеч қандай фойда бўлмайди. Тақдирни ҳеч қандай хийла йўқ қила олмайди. Ҳамда, пайғамбарнинг шарафига муносиб бўлган нарса шуки, улар ҳақида ёмон гап ёки тухмат чиқса, ёки кимдир уларга айблов қилса, уни фақатгина битта йўл билан улардан узоқлаштириш мумкин!

Шунинг учун у шундай фикрга келди:

"Мен сизларни Аллоҳнинг тақдир қилган нарсасидан ҳимоя қила олмайман. Ҳукм фақат Аллоҳга хосдир. Мен Аллоҳга таваккал қиламан. Кетинглар, мен сизларни Аллоҳга топшираман." (Юсуф сураси, 67-оят)

Иброҳим (алайҳиссалом)нинг салласи Яъқуб (алайҳиссалом)га қолган эди, у уни совға қилиб юборди. Шу тариқа Яъқуб (алайҳиссалом)нинг фарзандлари унинг ҳузуридан кетиб бордилар. Ҳазрат Юсуф қувурларига қўйган пулларни ҳам ўзлари билан олиб кетдилар. Улар шундай сўрадилар:

— Биз камбағалмиз ва овқатга муҳтожмиз. Бизга раҳм қилиб, кўп буғдой беринг!

Мисрга кирадиган эшикка етганларида, улар оталари Яъқуб (алайҳиссалом)нинг насиҳатига амал қилиб, турли эшиклардан кирдилар. Ҳаммалари битта эшикдан кирмадилар.

Шундай қилиб:

"Юсуфнинг ака-укалари келдилар ва энг кичиги Буёнонни Ҳазрат Юсуфнинг ҳузурига олиб бордилар." (Юсуф сураси, 69-оят)

— Мана бу бизнинг кичик укамиз! Уни олиб келдик, — дедилар.

Ҳазрат Иброҳим (алайҳиссалом)нинг салласини Юсуф олдиға қўйдилар ва шундай дедилар:

— Отамиз сизга салом йўллади. Бу совғани сизга тухфа қилди! Бу рўмал бизнинг отамизга бобомиздан қолган!

Юсуф (алайҳиссалом) ҳам саллани қўлига олди, ўпди ва кўзларига сурди. У хурсанд бўлди, шодлик топди. Чунки у пайғамбарлик унга етиб келишини билди ва тушуниб етди. Чунки бу салла кимнинг қўлига тегган бўлса, ўша киши пайғамбар бўлган эди.

Юсуф (алайҳиссалом) энди укаси Буюноннинг ҳолини ва аҳволини сўрашни хоҳлади. Лекин бошқа ака-укаларининг бундан хабардор бўлишини хоҳламади. У бир чора билан уларни бир-биридан ажратди. Бу шундай содир бўлди: Юсуф (алайҳиссалом) меҳмонхоналар қурдирди ва хизматчиларга:

— Уларни ўша меҳмонхоналарга жойлаштиринг. Лекин улар узоқ йўлдан келганлар. Бир жойда қолишмасинлар, чунки улар учун жой тор бўлиб, дам олишга нокулай бўлади! — деди.

Ҳар бир хонага иккидан меҳмон жойлаштирилди. Уларнинг сони ўн бирта эди. Буюнондан бошқа ҳаммаларини икки-иккидан ётқиздилар. Буюнон эса ёлғиз қолди. Унга шерик топилмаганидан кейин, Юсуф (алайҳиссалом) унга шундай деди:

— Кел, сен менинг хонамда меҳмон бўл. Барча ака-укаларинг иккидан-иккидан ётдилар. Биз ҳам сен билан бирга бўлайлик!

Буюнон Юсуф (алайҳиссалом)ни танимади. Ака-укаларидан алоҳида жойлаштирилганидан унинг қалби ғамгин бўлди, руҳияти тушиб кетди. Юсуф (алайҳиссалом) унинг қўрқувини сезганидан сўнг, хонани бўшатиб, укасига ўзининг ким эканлигини маълум қилди ва шундай деди:

"Мен сенинг ака-уканг Юсуфман, хафа бўлма, улар менга қилган зулмларидан ташвиш чекма." (Юсуф сураси, 69-оят)

Сўнгра у шундай деди:

— Аллоҳга ҳамд бўлсинки, мен ҳали ҳам тирикман. Менга ҳеч қандай зарар етмади!

Буюнон унинг ҳазрат Юсуф эканлигини тушуниб етди. Унинг қалби қувонч билан тўлди. У отаси Яъқуб (алайҳиссалом)нинг ҳолидан ва ўзи унинг муҳаббатидан ажралиб, неча йиллар қийноқ ва ғамда яшаганини сўзлаб берди. Ҳазрат Юсуф эса шундай деди:

— Мен ҳақимда ака-укаларингга айтма! Мен уларни орқага қайтариб юборишни ва сенинг бу ерда қолишинг учун бир чора топишни хоҳлайман!

Шундан кейин Юсуф (алайҳиссалом) уларнинг юқларини тайёрлаганда, ўзининг сув идишини укаси Буюноннинг юки ичига қўйди. Кейин бир чақириқчи уларнинг ортидан қичқариб:

"Эй карвон! Тўхтанг! Албатта, сизлар ўғрилардансизлар!" (Юсуф сураси, 70-оят)

Аммо бу сўз ҳақиқат эмас эди. Юсуф уларнинг ўғри эмаслигини билар эди. Агар шундай бўлса, уларни ўғрилик билан айблаш яхши иш бўлмас эди. Айниқса, Юсуф (алайҳиссалом) каби содиқ пайғамбар, бу гапни бир сўров йўли билан айтган эди...

Ҳазрат Юсуф:

"Мен бир бегуноҳ одамни хибсга олишдан Аллоҳга сиғинаман. Чунки бундай қилсак, биз золимлардан бўламиз!" (Юсуф сураси, 79-оят).

Ҳазрат Юсуф сув идишини кимнинг қоричагида топилса, ўшанинг ўзи қамоққа олинишини айтганида, унинг ака-укалари ёлвориб илтимос қилиш билан иш битмаслигини тушуниб етдилар.

Бунёминни мажбурлаб олиб кетишга ҳаракат қилишди.

Лекин уларнинг орасида ёши катта бўлган акаси бор эди. Унинг исми Рубил эди.

Қачон ғазабланса, тана териси юпқалашаётгандек, унинг танадаги туклари кафтанидан ташқари чиқар эди.

Қачон товуши баланд чиқса ва ким унинг овозини эшитса, товушнинг қаттиқлиги сабабли жони чиқар эди.

Унинг ғазаби шунчалик кучли эдики, ҳатто уни Яъқуб авлодидан бири келиб тўхтатиши керак бўларди.

Рубил ҳазрат Юсуф ҳузурига чиқиб:

— Эй Мисрнинг азизи! Менинг ғазабим қўзғолди. Агар овозимни баланд қилсам, уни эшитган ҳар бир киши ҳалок бўлади. Агар менинг укам Бунёминни берадиган бўлмасанг, мен товуш чиқараман, сен ҳам, бутун Миср аҳли ҳам ҳалок бўлади! — деди.

Юсуф (алайҳиссалом) бу сўзнинг ҳақиқатини биларди. Рубил тўғри гапираётган эди.

Ундан ташқари, унинг танасидаги тукларнинг кафтанидан ташқари чиқиб турганини ҳам кўрди.

Юсуф (алайҳиссалом) ўғли Эфроимни чақириб, унга аста:

— Бориб, Рубилнинг орқасига қўлингни қўй! Лекин у сенинг қўлингни қўйганингни сезмасин! — деди.

Эфроим ҳам шуни қилди.

Рубилнинг ғазаби пасайди.

Юсуф (алайҳиссалом) унинг ғазаби сўнгганини ва унга кучи етмаслигини тушунгач, унга шундай деди:

— Мен укангни қўйиб юбормайман. Қўлингдан нима келса, қил!

Рубил бор кучини йиғиб, бақирмоқчи бўлди, лекин бақира олмади.

Бу ишдан хайрон бўлди.

Ўзига ўзи деди:

— Бу уйда Яъқуб авлодидан бир киши бор. Иброҳим фарзандларидан бирортаси менинг устимга қўлини қўйган бўлса керак, шунинг учун менинг ғазабим сўнди!

Сўнгра ҳазрат Юсуф ҳузуридан чиқиб, бўлган воқеани ака-укаларига айтиб берди.

Ака-укалари Бунёминдан умидларини уздилар.

Ривоят қилинишича, Яъқуб фарзандлари ўзаро маслаҳат қилиб:

— Отамизнинг ҳузурига қандай юз билан боришимиз мумкин? Қўлимиздан келса, қудрат ишлатиб, укамизни олиб қайтайлик! — дедилар.

Яҳудо:

— Мен Амолақни ёлғиз ўлдирганман. Миср аҳли менинг олдимда нима? — деди.

Шу тариқа, ҳар бири бир эшик томон йўл олди ва ҳужум қилди.

Бу ҳолат ҳазрат Юсуфга хабар қилинди.

Юсуф (алайҳиссалом) қирқ киши билан отга миниб, уларга йўл олди.

Бу хабар Миср подшосига етиб борди.

— У Каноъон юртидан келганлар ўғирлик қилди. Шунинг учун урушга қўл урдилар! — дедилар.

Подшоҳ:

— Мен ёрдамчи жўнатай! — деди.

Юсуф (алайҳиссалом) эса:

— Мен уларга етаман! — деди.

Юсуф (алайҳиссалом) уларга яқинлашганда, Рубил бир марта бақирди.

Миср аҳлидан икки минг киши ақлдан озди.

Орқасидан Шимъон ҳам бақирди.

Одамлар қўрқиб, ҳар бири бир жойга яширинди.

Яҳудо эса бир тошни қўлига олиб, эшикка уриб, уни парчалаб ташлади.

Юсуф (алайҳиссалом) Миср аҳли уларга қарши чиқа олмаслигини англади.

Шу пайт у ҳазрат Иброҳимнинг саригини олиб, уларнинг олдида силкитди.

Дуо қилди.

Шу замон уларнинг кучлари сўнди ва қочишни бошладилар.

Сўнг Юсуф (алайҳиссалом) уларга ҳужум қилиб, уларни бирма-бир қўлга туширди.

Рубил аввал бақирганида, Миср подшоси қочиб, ўз саройига яширингандек, ҳеч ким унга қарши чиқа олмасди.

Подшоҳга хабар берилди:

— Юсуф у ёшларни қўлга туширди!

Подшоҳ бу хабардан қувонди.

Юсуф (алайҳиссалом) деди:

— Сиз бу ерда бирон мард йўқ, деб ўйлаган эдингиз. Қаранг, қандай ҳолга тушдингиз!

Улар эса шундай жавоб бердилар:

— Бизга ҳеч ким қарши тура олмас эди. Бу бизга Аллоҳдан бўлган бир мусибатдир!

Шунда Юсуф (алайҳиссалом) буюриб, Яъқуб фарзандларининг юкларини қайтариб берди.

Юсуф (алайҳиссалом) ўша кумуш идишни Бунёминнинг юкларидан топиб олганида, уни қўлида ушлаб, бармоғи билан тақиллатди.

Идиш овоз чикарди.

Юсуф (алайҳиссалом):

— Бу идиш нима демоқчи? — деб, унинг устидан қулоғини қўйди.

Яъқуб (алайҳиссалом) фарзандларига қараб:

— Бу идиш шундай демоқда: улар ўн икки ака-ука эдилар! Улар ака-укаларидан бирини сотиб юборган эдилар!

Бу сўзни эшитган Бунёмин олдинга чиқди ва ҳазрат Юсуфнинг олдида ерни ўпиб:

— Эй подшоҳ! Шу идишдан сўра, менинг сотилган ака-укам ўлдими ёки тирикми?

Юсуф (алайҳиссалом) идишни яна тақиллатди.

Идишдан яна овоз чиқди.

Юсуф (алайҳиссалом) қулоғини унга тутиб, шуни эшитди:

— Аканг тирик!

Бунёмин яна:

— Мен уни кўраманми, йўқми? — деб сўради.

Юсуф (алайҳиссалом) идишни яна тақиллатди.

Идиш шундай жавоб берди:

— Уни кўрасан!

Бу ривоят ҳақиқатга тўғри келмайди. Чунки бундай нарсалар фақат болаларни алдаш учунгина ишлайди.

Бу пайғамбарларга ярашмайди.

Юсуф пайғамбар эди.

Қуръонда шундай дейилган:

"У акаси Бунёминни ўзига яқин қилди ва: "Мен сенинг ака-укангман!" — деди" (Юсуф сураси, 65-оят).

Шундай қилиб, Яҳудо Мисрда қолди. Қолганлар эса қайтиб кетдилар. Болалар оталари хузурига қайтганларида, Яъқуб (алайҳиссалом) уларни маломат қилди:

— Қачон сизлар Мисрга борсангизлар ёки менинг хузуримдан чиқсангизлар, бир ака-укаингиз кам бўлади. Бу сафар эса: «Биньямин ўғирлик қилди, Яҳудо унинг билан қолди!» деб айтяпсизлар.

Сўнг шундай деди:

"Балки нафсингиз сизга бир ишни қилиб қўйган ва бу ишга тортиб қўйган. Мен эса гўзал сабр қиламан. Умид қилинадики, Аллоҳ таоло мени барча ўғилларим билан учраштиради. Ҳамма нарсанинг эгаси Удир." (Юсуф сурси, 83-оят)

"Ҳазрат Яъқуб туну кун йиғлар эди. Юсуф (алайҳиссалом)нинг айрилғилидан шунчалар йиғладики, кўзлари кўрмай қолди. Ўғиллари: «Юсуфни эслаб-эслаб қариб кетдингиз ва ожиз бўлиб қолдингиз. Уни соғиниб ва айрилиқ азобида йиғлаб-йиғлаб, охири ўзингизни ўлдирасиз!» дедилар." (Юсуф сурси, 85-оят)

Шунда Яъқуб (алайҳиссалом) ўғилларига шундай деди:

"Мен ғамимни сизларга айтаётганим йўқ. Уни Аллоҳга айтаяпман. Мен Аллоҳ таолонинг билдириши билан сиз билмаган нарсаларни билмоқдаман." (Юсуф сурси, 86-оят)

Чунки Ҳазрат Яъқуб охирида Юсуф (алайҳиссалом)ни кўришини билар эди. Чунки у тушида ўлим фариштаси Малакул-Мавтни кўрган эди. Унга:

— "Юсуфнинг жонини олдингми?" — деб сўраган эди.

Фаришта эса:

— "Олмадим!" — деб жавоб берган эди.

Ҳазрат Яъқуб шундан Ҳазрат Юсуф тирик эканлигини билди. Юсуф ўғли билан учрашишга умид боғлади.

Ҳазрат Яъқуб фарзандларига шундай деди:

"Эй ўғилларим! Мисрга боринг. Юсуфдан ва ака-укангиздан хабар олинг! Аллоҳнинг раҳматидан ноумид бўлманг!" (Юсуф сурси, 87-оят)

Болалар Юсуф (алайҳиссалом) ва Биньяминни ният қилиб, яна Мисрга йўл олдилар. Бироз пул, бироз жун ва бироз ёғ олиб йўлга чиқдилар. Кейин Юсуф (алайҳиссалом) юртига етиб бориб, унинг ҳузурига кирдилар ва шундай дедилар:

"Эй Миср азизи! Бизга ва оила-аёлимизга очарчилик қаттиқ таъсир қилди, ҳолимиз оғирлашди. Биз бироз нарса олиб келдик. Бизга буғдой бер, садақа қил, чунки Аллоҳ таоло садақа берувчиларни мукофотлайди." (Юсуф сурси, 88-оят)

Уларнинг бу илтимосларидан Юсуф (алайҳиссалом) ака-укаларининг очликдан азият чекаётганини ва ҳоллари жуда оғирлигини тушунди. Унинг сабри тугади ва Яъқуб фарзандларига ўзини танитди ва шундай деди:

"Сизлар билиб-билмай, Юсуф ва унинг ака-укасига нима қилганингизни эслайсизларми?" (Юсуф сурси, 89-оят)

Сўнг шундай давом этди:

— Ўша вақтда Юсуфни Аллоҳ таоло сақлаб қолишини, уни ҳимоя қилишини билмадингиз. Унинг бу юртга келиб, султон бўлишидан хабарингиз йўқ эди.

"Ака-укалари Юсуфга: «Сен Юсуфмисан?» дедилар. У: «Мен Юсуфман! Бу эса менинг ака-укам!» деди. Аллоҳ таоло бизга фазлу карам қилди. Кимки Аллоҳдан қўрқса ва сабр қилса, Аллоҳ таоло унинг мукофотини зое қилмайди, унинг ҳаққини беради." (Юсуф сурси, 90-оят) Яъқуб фарзандлари бу сўзлардан Ҳазрат Юсуфдан қўрқиб, узр сўрадилар ва шундай дедилар:

"Аллоҳ таоло сени биздан устун қилди, биз эса хатолар қилдик." (Юсуф сурси, 91-оят)

Юсуф (алайҳиссалом) уларнинг қўрққанини сезиб, уларни хотиржам қилиб шундай деди:

"Қўрқманглар, хавотир олманглар. Бугун мен сизларнинг қилган ишингизни эсламайман. Мен сизлардан интиқом олиш ниятимда эмасман. Аллоҳ таоло сизларни кечирсин. Чунки У меҳрибонларнинг энг меҳрибонидир." (Юсуф сурси, 92-оят)

Ҳазрат Юсуф ака-укаларининг қалблари тинчланганини кўриб, отаси Яъқуб (алайҳиссалом)дан хабар сўради. Улар эса:

— Биз унга қайтиб борганимизда, Биньяминни олиб бора олмадик. Шундан кейин у шунчалар йиғладики, кўзлари кўрмай қолди.

Шунда Юсуф (алайҳиссалом) шундай деди:

"Менинг бу кўйлагимни отамга етказинг. Юзига сурсин. Менинг ҳидимни олсин. Кўйлагимни юзига сурганида, кўзлари очилсин, кўра олсин. Кейин эса барчангиз менинг ҳузуримга келинглар!" (Юсуф сурси, 93-оят)

Кейин шундай деди:

— Бир одамни олдиндан юборинг, у бу хушхабарни етказсин!

Сарайда Башир исмли бир йигит бор эди. Юсуф уни жуда яхши кўрарди. Уни Канъон диёрига юборди. Башир йўлга тушди. Кеча-ю кундуз йўл босиб, Канъонга етди ва Ҳазрат Яъқуб (алайҳиссалом)нинг уйи эшигига борди. У ерда бир аёл чиқиб, йўлларга тикилиб турар эди. Унга салом бериб:

— Мен Яъқуб пайғамбар билан кўришмоқчиман. Унга хушхабарим бор! Ўғли Юсуфдан хабар олиб келяпман! — деди.

Аёл шундай деди:

— Сен кимсан? Нечоғлик чиройли ва муборак сўзлисан! Исминг нима?

Йигит жавоб берди:

— Менинг исмим Башир (яъни, хушхабарчи)!

Аёл унинг ўз ўғли эканини тушунди ва уни кучоқлаб йиғлади. Аллоҳга шукр қилди ва бориб Ҳазрат Яъқубга хушхабарни етказди.

"Вақти келиб, Ҳазрат Яъқуб, аёллари, фарзандлари ва неваралари билан Мисрга йўл олди. У билан бирга етмиш киши бор эди. Улар Ҳазрат Юсуф хузурига чиқдилар." (Юсуф сурси, 99-оят)

"Юсуф (алайҳиссалом) отаси ва онасининг қўлларини ўпиб, тахтга чиқарди. Ҳаммалари унга сажда қилдилар." (Юсуф сурси, 100-оят)

Шунда Ҳазрат Яъқуб (алайҳиссалом) шундай деди:

— Эй ўғлим! Ака-укаларинг сени қандай йўқотганини менга айтиб бер!

Шунда Ҳазрат Юсуф шундай деди:

— Эй ота! Менинг қандай йўқолганимни сўрама. Лекин Аллоҳ таолонинг қилган иши ва менга кўрсатган яхшилиги ва лутфидан сўра! Аллоҳ таоло мени қандай қилиб бу мартаба ва даражага етказганини ўйла!

У ака-укаларининг унга етказган азобларини отасига айтишни хоҳламади. Чунки у отасининг улардан ранжиётганидан кўрқар эди. Чунки у ака-укаларининг хатоларини кечирган, улар қилган зулмларни ҳалол қилган эди. Фақат у ўзини Мисрда зиндонга ташлашганини ва қанча вақт зиндонда қолганини, сўнг Аллоҳ таолонинг ёрдами етиб, султон уни зиндондан чиқариб, хазиналар устидан хазинабоши қилганини ва охирида бу мартабага етишганини хабар берди:

"Сўнгра шайтон ака-укаларимнинг қалбларига менинг устимдан фитна қўшди. Роббим менинг орзумни рўёбга чиқарувчидир. Чунки Аллоҳ ҳамма нарсани билгувчи ва ҳикмат соҳибидир." (Юсуф сураси, 100-оят)

Шундай қилиб, Юсуф (алайҳиссалом) ака-укаларининг қилган зулмларини шайтоннинг зиммасига юклади. У ака-укаларининг ғамгин бўлишини хоҳламади. У дунёнинг ишини тушунган, отасини топган ва бу дунёнинг ташвиш ва қийинчиликларидан халос бўлган эди. Лекин у энди охират ҳақида ўйлай бошлади. Унинг истаги Аллоҳ таолонинг раҳмати ва кўргонига етишиш эди.

Шунда у шундай дуо қилди:

"Эй Роббим! Сен менга бу дунё мулкини бердинг. Туш ва воқеаларни таъбир қилишни бахш этдинг."

"Эй ерлар ва осмонларнинг яратувчиси, эй икки дунёнинг валийси ва эгаси!"

"Бу дунёда ишларимни осон қилганинг каби, охиратда ҳам ишларимни осон қилгин ва мени мусулмон ҳолда вафот қилдиргин. Мени бу дунёдан мусулмон ҳолда чиқаргин. Мени солиҳлар қаторига қўшгин!" (Юсуф сураси, 101-оят)

Юсуф (алайҳиссалом) дуосини шундай тугатди:

— Мени бобом Иброҳим, Исмоил ва Исҳоқ (алайҳиссалом)ларнинг жамоасига қўшгин!

Ривоят қилинишича, Ҳазрат Юсуф ой, кۈёш ва ўн бир юлдуз унга сажда қилаётганини кўриб, уни таъбир қилганидан кейин бу воқеалар рўёбга чиқиши учун қирқ йил ўтган эди. Бошқа ривоятда эса етмиш йил ўтгани айtilган.

Ҳазрат Яъқуб (алайҳиссалом) Мисрга келганда, Аллоҳ таоло унинг кўзларини яна ёритди. Унинг ўғиллари 12 киши бўлиб, унинг хузурида тўпландилар. Шунинг ортидан у яна етти йил яшади. Саккизинчи йили у охиратга кўчди ва у вафот этган пайтда Ҳазрат Юсуф 47 ёшда эди. Яъқуб (алайҳиссалом) вафотидан олдин Ҳазрат Юсуфга васият қилди:

— Мени боболаримнинг қабрига дафн қил!

Юсуф (алайҳиссалом) ҳам уни тобутда Каънон юртига олиб борди ва у ерда дафн қилди. Кейин ака-укалари билан Мисрга қайтди. Кейин Юсуф (алайҳиссалом) яна йигирма уч йил ҳаёт кечирди. Аллоҳ таоло унга пайғамбарлик берди. У эса Миср султонини динга чақирди. Султон эса унинг сўзини қабул қилди ва мусулмон бўлди.

Ривоят қилинишича, Яъқуб (алайҳиссалом) Мисрга келган пайтда султон туш кўрган эди. Бу тушда Яъқуб (алайҳиссалом)нинг белидан бир нур чиқиб, осмонга кўтарилиб, бир устун бўлган эди. Шунда Миср султони Яъқуб (алайҳиссалом)нинг ҳақ пайғамбар эканига ишонди ва шундай деди:

— Бу ёш йигитлар ва жасур одамларнинг барчаси сенинг ўғилларингми?

Ҳазрат Яъқуб шундай жавоб берди:

— Ҳа!

Султон шундай деди:

— Мен Юсуфдан розиман. У бутун мулкимни қўлига олди!

Ҳазрат Юсуфнинг саройида йўғонлиги тегирмон тошидай келадиган бир олтин бор эди. У Миср ўлчовига кўра 5000 батман эди. Ҳазрат Яъқуб ўрнидан туриб, чиқмоқчи бўлганида, муборак оёғи ўша олтинга тегиб, ерга йиқилди. Ҳазрат Юсуф тезда бориб, отасини ердан кўтарди. Сўнг ўша олтинни узоққа отиб юборди. Буни кўриб, Миср султони Ҳазрат Юсуфнинг кучига ҳайратда қолди. Ҳазрат Юсуф эса ака-укаларининг ҳам қувватини Миср султониغا айтди.

Султон унга шундай деди:

— Ака-укаларинг келсин. Сен билан куч синашсинлар, кўрайлик!

Ҳазрат Юсуф ака-укаларини чақирди. Шимшон олдинга чиқди. У тегирмон тошидек олтинни ҳавога отди. Олтин пастга тушаётганда, Яҳудо уни тутиб олди. Бошқа бир акаси эса у ерда турган шерни бўйнидан ушлаб, уни бир четга отди. Шер ҳатто кимирлашга ҳам кучи етмади. Ҳар бир акаси турли хил куч синашларда ўз қувватларини кўрсатдилар. Миср султони уларнинг ҳар бирини отлиқ саркарда қилиб тайинлади ва уларни турли юртларга юборди.

Юсуф (алайҳиссалом)нинг икки ўғли бор эди: бири Эфроим, иккинчиси Менша. Улар ва ака-укалари Мисрда уйландилар ва жуда кўп фарзанд кўрдилар. Ҳазрат Яъқубнинг авлодлари мисрликлардан кўпроқ бўлиб кетди. Исроил авлодлари Мисрда Ҳазрат Яъқуб билан келган пайтда фақат 70 киши эди. Аммо Ҳазрат Мусо билан Мисрдан чиқишган пайтда 600 000 киши бўлган эди.

Юсуф (алайҳиссалом) 120 ёшга етганда вафот этди. Унинг акаси Яҳудо билимли ва обрўли киши эди. Юсуф (алайҳиссалом) унга васият қилди:

— Мен вафот этганимда, мени Мисрда дафн қилинг. Бизнинг авлодимиздан бир киши келади. У Аллоҳнинг юборган пайғамбари бўлади. Унинг исми Иймрон ўғли Мусо бўлади. У Исроил авлодларини Мисрдан олиб чиқади. Ҳар бирингиз бу васиятни ўз фарзандларингизга етказинг, токи бу Мусо алайҳиссаломга етсин. Улар Мисрдан чиққан куни менинг тобутимни ҳам олиб кетсинлар ва мени боболарим Иброҳим, Исҳоқ ва Яъқубнинг қабри ёнида дафн қилишсин.

Юсуф (алайҳиссалом) шундай қилиб васият қилди. Ва бу васият Ҳазрат Мусога етди. У Мисрдан чиқиб, Исроил авлодларини олиб кетди ва Юсуф (алайҳиссалом)нинг тобутини ҳам Каънон юртига етказиб, боболари ёнида дафн қилди.

Сабр қилувчи Айюб (алайҳиссалом) ҳақида хабар

Муҳаммад ибн Жарир ат-Табарий (Аллоҳ унга раҳмат қилсин) Ҳазрат Айюб ҳақидаги хабарни Ҳазрат Юсуф қиссасидан олдин зикр қилган ва бу китобда шундай деган:

— Айюб, Яъқуб (алайҳиссалом) даврида яшаган. Юсуфдан олдин бўлган. Бу ривоят хато ва нотўғридир. Шунингдек,

— Исҳоқнинг ўғли Ийс, унинг ўғли Зираҳ, унинг ўғли Мус, унинг ўғли Айюб, — деб айтилган.

Бошқа бир жойда эса:

— Исҳоқнинг ўғли Ийс, унинг ўғли Зираҳ, унинг ўғли Мус, унинг ўғли Айюб, — деб келтирилган.

Шунингдек, яна шундай дейилган:

— Ҳазрат Айюбнинг хотини Яъқуб (алайҳиссалом)нинг қизи Лайёдир.

Бу ҳам тўғри эмас. Чунки Яъқуб (алайҳиссалом) қизи Лайёни Ийс ўғлига никоҳлаган.

Энг ишончли ривоят шундан иборатки, Айюбнинг хотини Роҳима бўлиб, у Эфроимнинг қизи эди.

Эфроим эса Юсуф (алайҳиссалом)нинг ўғли эди.

Бу китоб ичида Шуайб (алайҳиссалом) Ҳазрат Юсуфдан олдин бўлган дейилган.

Бу ҳам катта хатодир. Чунки Шуайб (алайҳиссалом) Мусо (алайҳиссалом) замонида яшаган.

Қуръондан ҳам шундай англашилади.

Шунинг учун мен ҳазрат Юсуф (алайҳиссалом) қиссасидан кейин бу икковини зикр қилдим, токи уларнинг тартиби Қуръонга мувофиқ келсин.

Бизга кўра, Айюб (алайҳиссалом)нинг насаб дарахти шундай:

Ийснинг ўғли Зираҳ, унинг ўғли Мус, унинг ўғли Айюб. Унинг хотини Роҳима эди. Эфроим эса Юсуф (алайҳиссалом)нинг ўғли эди.

Унинг икки ўғли бор эди, улар ҳам пайғамбар эдилар. Ийс авлодлари ичида эса ҳеч бир пайғамбар йўқ эди. Фақатгина сабр қилувчи Айюб (алайҳиссалом) пок, бегуноҳ пайғамбар эди. Ҳақ таоло уни бир дард билан синади, у эса ўша вақтда сабр қилди.

Шундайки, ҳеч ким унингдек сабр қила олмади. Ҳақ таоло шундай марҳамат қилди:

"Давҳақиқат, биз уни сабр қилувчилардан деб топдик. У қандай яхши банда эди! У албатта, Аллоҳга юзланувчи зот эди." (Сод сураси, 44-оят).

Ҳазрат Айюбнинг юрти Шомдаги Сонийа қишлоғи эди. Бу жой бугунги кунда ҳам бор ва чўл шаклида кўринади. Димашқ билан Рамла орасида жойлашган. Ҳақ таоло уни Сонийа ерларига пайғамбар қилиб юборди. У етти йил давомида ўша юрт аҳлини динга чақирди. Лекин у ердан фақат уч киши унга иймон келтирди.

Ҳақ таоло Айюб пайғамбарга жуда кўп бойлик берди. Жуда кўп сигир ва қўй подаларини ато қилди. Шундайки, у юртдаги барча қишлоқлар унинг эди. Унинг беш юз жуфт сигири бор эди ва улар экин экишар эди.

Ҳар бир жуфт сигирнинг ёнида бир эшак бор эди, улар олтин юклашар эди. Ҳар бир эшакнинг ортида бир неча боласи бор эди.

Бу юртдаги барча деҳқонлар унинг қуллари эди. Минта бир қўй подаси бор эди. Ҳар бир подада минта қўй бор эди.

Ҳазрат Айюбнинг етти ўғли ва уч қизи бор эди. У уларнинг ҳар бири учун муаллим тайинлаган эди. Уларга Иброҳимнинг саҳифаларини ўргатар эди. Ер юзида ундан кўра кўпроқ ибодат қилувчи одам йўқ эди. У қанча кўп ибодат қилса, Ҳақ таоло унга шунча кўп неъматлар бериб, фаришталар уни мадҳ этар эдилар. Ер юзида ундан кўра кўпроқ ибодат қилувчи ҳеч ким йўқ эди. Иблис (лаънатуллоҳи алайҳ) унга ҳасад қилди, унинг ҳолидан рашк қилди.

Худди у ҳазрат Одамга ҳасад қилганидек. Иблис шундай деди:

— Эй Роббим! Айюб Сенга жуда кўп ибодат қилади. Лекин Сен унга кўп неъмат берганинг учун у бундай ибодат қиляпти.

Агар ундан бу неъматларни олиб қўйсанг, у Сенга ибодат қилмас эди.

Кейин у шундай дуо қилди:

— Эй Роббим! Уни бойлигидан маҳрум қилишим учун менга руҳсат бер!

Мен унинг барча мол-мулкани йўқ қилай, шунда у неъматнинг қадрини билсин.

Аллоҳ таоло марҳамат қилди:

"Менинг холис бандаларим бор-ки, сенинг улар устида ҳеч қандай ҳукминг йўқ!" (Исро сураси, 65-оят).

Ҳақ таоло унга шундай деди:

— Эй лаънатланган! Бор, қўлингдан келганини қил! Иблис (лаънатуллоҳи алайҳ) келиб, ер юзида бир марта бақирди.

Унинг ҳамма шайтонлари йиғилди.

Уларга:

— Менга ёрдам беринг!

Мен Айюбнинг барча мол-мулкани йўқ қилишим керак, — деди.

Девлар келди ва Айюбнинг барча ҳайвонларини йўқ қилишди.

Шайтон ўзи келиб, оғзидан олов чиқариб, Айюб (алайҳиссалом)нинг барча қўйларини ёқиб ташлади.

Кейин у чўпон қиёфасида йиғлаб, ҳазрат Айюбнинг ҳузурига келди ва шундай деди:

— Эй Айюб! Нахотки сен билмайсан? Аллоҳ осмондан олов туширди, сенинг барча кўйларинг ва чўпонларингни ёкиб юборди.

Сендан бошқа ҳеч ким тирик қолмади!

Ҳазрат Айюб:

— Сен нега йиғлаяпсан?

Бу мол-мулкни менга Аллоҳ берди, у уни қайта олди.

Бу ерда биз нима қила оламиз?

Агар сен ҳам ёниб кетмаганингда эди, сен ҳам ҳалок бўлардинг, — деди.

Бу сўзни эшитган шайтон маҳв бўлди.

Иблис яна дуо қилиб:

— Эй Роббим! Айюб сени ҳақ билди.

Барча неъматларнинг кетганини ҳам Сен берганингни билиб тасдиқлади.

Агар унинг фарзандларини йўқ қилишимга рухсат берсанг, у қандай одам эканини кўрамиз!

Шунда Ҳақ таоло:

— Эй лаънатланган! Сенга фарзандларини йўқ қилишга изн бердим, — деди.

Иблис ҳазрат Айюбнинг ўғил-қизлари бўлган уйни ларзага солди.

Уй уларнинг устига қулади ва барчалари ҳалок бўлди...

Ҳазрат Айюб (алайҳиссалом) ва унинг синовлари

Айюб (алайҳиссалом) бу сўзлардан жуда ташвишга тушди ва:

— Эй Роҳима! Мен сенга бунинг Иблис эканлигини бир марта, икки марта, неча марта айтдим. У сенинг кўнглингни синдириш учун шу гапларни айтади. Мен сенга:

— У билан гаплашма! — демадимми? — деди.

Ҳазрат Айюб (алайҳиссалом) ҳам бу сўздан кўнгли тортилиб, ғазаб билан шундай деди:

— Агар бу мусибатдан ҳалос бўлсам, сени юз дарра билан урмоққа қасам ичдим!

Бу воқеадан кейин ҳам кунлар ўтди. Роҳима унга хизмат қилишда давом этарди. Ўша халқдан уч киши унга иймон келтирган эди. Бирининг исми Бея, иккинчисини Ленкир, учинчисини эса Собир дейишарди. Бу уч киши айрим пайтларда келиб, уни зиёрат қилишарди. Бир куни яна келиб, Ҳазрат Айюб (алайҳиссалом)нинг ҳолатига назар ташладилар ва ўз ораларида шундай гаплашдилар:

— Бу киши шу қадар вақтдан бери бу дардга гирифтор бўлди, унга Аллоҳидан бир мадад ёки раҳмат етиб келмади. Аллоҳ уни тарк этганга ўхшайди. Агар шундай бўлмаганида, бу мусибат тугардими? Кун ўтган сари касаллик кучайиб, давом этапти!

Бу сўзларни эшитган Ҳазрат Айюб (алайҳиссалом)нинг қалби каттиқ оғриди, руҳи изтиробга тушди. У Аллоҳдан узоқлашгани ҳақидаги гапни эшитганида, қалбига олов тушгандай бўлди ва шундай нола қилди:

"Эй бутун мавжудотларни ризқлантирувчи юксак Аллоҳ! Мени ҳақиқатдан бу касаллик бостирди. Сен эса меҳрибонларнинг энг меҳрибонисан." (Анбиё сурси, 83-оят)

Дуосини шундай давом эттирди:

— Етти йилдан бери бу дард ва мусибатни тортдим. Сенинг муҳаббатинг мени шундай қамраб олдики, бу мусибатдан ҳеч қачон азият чекмадим. Мен бу дардни сабр билан қабул қилдим. Фақатгина ушбу сўзлар қулоғимга етмаса эди! Сендан узоқлашиш ҳақидаги гап жуда оғир келди. Мен бу сўздан каттиқ изтиробда қолдим.

Ҳазрат Айюб (алайҳиссалом)нинг юксак сабри

Эй улуғ шахс! Айюб (алайҳиссалом)нинг улуғлигини ва камолини кўр! У молу мулки йўқолганига азият чекмади, узоқ йил оғриқ ва дард тортишига ҳам сабр қилди. Лекин, Аллоҳдан узоқлашиш ҳақидаги сўзни эшитганида, унинг сабри ва тоқати тугади, у нола қилди, қалби синди.

Шу заҳоти ўз ҳолини Аллоҳга билдириб:

— Сен Эрхамурроҳимин (меҳрибонларнинг энг меҳрибони)сан! — деб, сукут сақлади.

У:

— Эй Раббим! Бу азобни мендан кеткир, менга шифо бер! — демади.

Аллоҳнинг Ҳазрат Айюб (алайҳиссалом)га мағфират ва нажоти

Бу пайтда Аллоҳ таоло шундай нидо қилди:

"Эй Айюб! Энди сенга ёрдам бериш вақти етди. Биз сени бу мусибатдан қутқарамиз."
(Анбиё сурси, 84-оят)

Ва Ҳазрат Айюб (алайҳиссалом)га шундай буюрди:

"Оёғингни ерга уриб қара! Бир булоқ очилади. Ундан ич ва у билан ювин!" (Сод сурси, 42-оят)

Ҳазрат Айюб (алайҳиссалом) оёғини ерга урди. Ер остида яширинган жуда латофатли, мусаффо бир сув қайнаб чиқди. Бу сувдан ҳам латофатли сув ер юзида йўқ эди. Сув қайнаб, оқиб тушди.

Аллоҳ таоло яна Айюб (алайҳиссалом)га буюрди:

— Эй Айюб! У сув билан танангни ювин!

Хотини Роҳима ўша сувдан олди ва Айюб (алайҳиссалом)нинг боши ҳамда танига қуйди. Ҳазрат Айюб (алайҳиссалом) ўзини ювди. У сув тегган жойларида барча оғриқлари ва жароҳатлари шифо топди. Унинг танаси аввалгидан-да гўзал ва саломат бўлди.

Аллоҳ таоло яна буюрди:

— У сувдан ич!

У сувни ичди ва унинг ичида ҳам, ташқарисида ҳам қанча дард ва касаллик бўлса, барчаси кетди.

Ҳазрат Айюб (алайҳиссалом)нинг қасами

Ҳазрат Айюб (алайҳиссалом) ўзининг соғлигини тиклаганидан кейин, хотини Роҳимага юз дарра уриш ҳақида ичган қасамини эслади. У бу қасамни қандай бажаришни билмай, ҳайрон қолди.

Шунда Аллоҳ таоло шундай нидо қилди:

"Эй Айюб! Қўлингга юзта ингичка чўп ол ва уни боғлаб, бир марта у билан хотинингга ур. Қасамингни бузма." (Сод сурси, 44-оят)

Аллоҳ таоло Ҳазрат Айюбнинг қасамини бузмасликни ва шу билан бирга, Айюб (алайҳиссалом)га бунча вақт хизмат қилган хотини Роҳимани озор бермасликни ирода қилди. Ҳазрат Айюб юзта чўпни бир боғлаб, биттада у билан Роҳимага бир марта уриб, қасамини бажарди.

Аллоҳ Ҳазрат Айюб (алайҳиссалом)га барча неъматларни қайтарди

Аллоҳ таоло яна шундай нидо қилди:

"Биз Айюбга аҳлини, болаларини, молу мулкани ва чорвасини бирор қамчиликсиз қайта тиклаб бердик. Ва яна шу каби кўплаб неъматлар ато қилдик. Бу — Биздан раҳматдир. Биз ҳеч кимнинг ибодати ва яхши амалларини зое қилмаймиз." (Сод сурси, 43-оят)

Аллоҳ таоло Ҳазрат Айюб (алайҳиссалом)га барча фарзандларини, молу мулкани ва чорвасини яна берди.

Шу кундан кейин Лаънатланган Иблис хор бўлди. Айюб (алайҳиссалом) эса яна ўттиз йил ҳаёт кечирди ва кейин охиратга раҳлат қилди.

Зул-Кифл пайғамбар

Айюб (алайҳиссалом) ўзидан кейин катта ўғлини васий қилиб қолдирди, унинг исми Кифл эди. Аллоҳ таоло Айюб (алайҳиссалом)дан кейин Кифлга пайғамбарлик ато қилди. У Қуръонда «Зул-Кифл» номи билан зикр этилган.

Аллоҳ таоло шундай буюрди:

"Исмоилни, Идрисни ва Зул-Кифлни ёдга ол! Улар барчаси сабр қилувчилардандир." (Анбиё сурси, 85-оят)

Бу ерда Зул-Кифл деганларида, Айюб (алайҳиссалом)нинг ўғли Кифл кўзда тутилган. У етмиш йил умр кўрди.

Аллоҳ Ҳазрат Айюб ва барча пайғамбарларга салом ва раҳмат йўлласин!

Шуайб (алайҳиссалом) ҳикояси

Билгинки, Шуайб (алайҳиссалом) Иброҳим пайғамбарнинг ўғилларидан бўлиб, Исҳоқ ва Исмоилнинг авлодидан эмас. Балки у Мадян авлодидан бўлиб, Мадян Иброҳим (алайҳиссалом)нинг ўғлидир. Унинг исми Ибрий тилида "Пирут" бўлиб, араб тилида эса Шуайб бин Шамъун бин Ганка бин Мадян бин Иброҳим деб аталади. Унинг отаси Лут пайғамбар авлодидан эди.

Баъзилар эса: — Шуайб (алайҳиссалом) Иброҳим (алайҳиссалом)нинг авлодидан эмас! — дейдилар. Балки, Иброҳим пайғамбарга иймон келтирган бир шахснинг ўғли бўлиб, Шом ўлкасига келиб ўрнашган.

Шуайб (алайҳиссалом)нинг кўзлари кўрмас эди. Унинг ўзига хос хусусияти шунда эдики, у кўр ҳолда пайғамбар қилинган ягона зот эди.

Шуайб (алайҳиссалом) кўзсизлиги ва кучсизлигига қарамай, қавмидан ҳеч қўрқмади ва уларни дин сари даъват этди. У ширинсўз, очиқўй, зийрак ва хушёр зот эди. Бизнинг пайғамбаримиз Муҳаммад Мустафо соллаллоҳу алайҳи васаллам унинг ҳақида: — "У пайғамбарларнинг нотиқи эди", — деганлар. Яъни, яхши гапиргани, ширинсўз ва фасоҳатли бўлгани учун у "пайғамбарларнинг нотиқи" деб аталган.

Билгинки, Шуайб (алайҳиссалом) Ҳақ таоло томонидан юборилган пайғамбарлардан эди. У Мадян Шохрида яшар эди. Мадян Шаҳарининг жойлашган ўрни Шом ўлкасида бўлиб, ҳозирги кунда унинг аниқ жойи маълум эмас. Бу жой жуда латофатли, чаманзорлар, дарахтзорлар ва сувлари кўп бўлган хузурбахш ўлка эди.

Ҳақ таоло Шуайб (алайҳиссалом)нинг қавмини "Асҳобул Айка" деб атаган. Бу ном Ҳижр сурасида шундай зикр этилган:

"Шуайбнинг қавми бўлган "АЙКА" аҳли зolim кимсалар эди". (Ҳижр сураси, 78-оят)

Ҳақ таоло яна шундай деган: "Айка аҳли ҳам пайғамбарларни ёлғончига чиқардилар. Унга ишонмадилар. Ўша вақтда Шуайб уларга: "Аллоҳдан қўрқмайсизларми?" деди". (Шуаро сураси, 176-177-оятлар)

Шуайб (алайҳиссалом) уларга: — Аллоҳдан қўрқмайсизларми? Нега тарозингиз ва ўлчовларингизни камайтиришда давом этиясиз? — деди.

"Айка" сўзи эса дарахтзор, суви сероб, чаманзор жой маъносини англатади. Шуайб (алайҳиссалом)нинг қавми ана шундай ҳаловатбахш ерларда яшар эди. Ҳақ таоло уларга кўплаб неъматлар, мулк ва чорва ато этган эди. Аммо бу халқ кофир эди. Улар бутларга сиғиниб, Аллоҳни ягона деб билмасдилар. Улар тарози ва ўлчовларини камайтириб, ҳаром йўл билан мол орттирадилар.

Ҳар бир кишининг икки хил тарози ва ўлчови бор эди. Бири билан кўп тортиб олишар, иккинчиси билан кам тортиб сотишар эди. Улар пулни ўлчов билан олиб, ҳисоблаб қайтаришар эди. Шу сабабли, ўлчов билан олган пулларини бир оз кемириб олиб, қайтарганларида эса сонига қараб беришарди.

Баъзи кишилар Мадян ва Айка аҳли иккита алоҳида халқ деб ўйлашган: — Икковига ҳам Шуайб пайғамбар юборилган! — деганлар. Лекин бу нотўғри. Мадян ва Айка аҳли бир халқ эди. Қуръонда улар баъзан "Асҳобул Айка", баъзан "Мадян аҳли" деб зикр қилинган. Ҳар иккиси ҳам Шуайб (алайҳиссалом)нинг қавми эди.

Мадян икки маънода ишлатилади. Биринчиси, Шуайб (алайҳиссалом) пайғамбар қилиб юборилган Шаҳар. Иккинчиси эса Шуайб (алайҳиссалом)нинг аждоди бўлган Мадяннинг номи.

Баъзилар эса: — Шуайб ва Мадян аҳли ўртасида қариндошлик йўқ эди. Лекин Шуайб (алайҳиссалом) улар орасида истиқомат қилган, — деганлар.

Бу ҳақда Ҳақ таоло шундай деган: "Биз Мадян Шохрига уларнинг биродарлари Шуайбни юбордик". (Аъроф сураси, 85-оят)

Аммо ҳақиқат шундаки, Шуайб (алайҳиссалом) Мадян Шохридан эди. Унинг халқи эса Иброҳим (алайҳиссалом)нинг ўғли Мадяннинг авлодидан эди.

Шуайб (алайҳиссалом) қавмига: — Ўлчов ва тарозингизни тўғри қилинг! — деб насиҳат қилганда, улар ғазабландилар ва шундай дедилар: "Агар қабилаң ва қариндош-уруғингнинг ҳурмати бўлмаганда эди, сени тошбўрон қилган бўлардик. Аслида сенинг бизга ҳеч қандай ҳурматинг йўқ, гапирма!" (Худ сураси, 91-оят)

Шуайб (алайҳиссалом) ва унинг қавми орасида бўлган воқеалар ҳақида Ҳақ таоло бизнинг пайғамбаримизга шундай хабар берди: — Биз Шуайбни унинг қавмига пайғамбар қилиб юбордик. У уларга шундай деди: "Эй қавмим! Аллоҳга ибодат қилинг, бутларга сиғинманг. Сиз учун Ундан ўзга илоҳ йўқ". (Аъроф сураси, 85-оят)

— Аллоҳ таоло барча жонли ва жонсиз мавжудотларни яратди. У сизларга ҳақ йўлни кўрсатди ва билмаган нарсаларингизни ўргатди. "Ўлчов ва тарозингизни тўла тутинг." (Анъом сураси, 153-оят)

"Одамларнинг ҳақ-ҳуқуқига хиёнат қилманг. Уларга кам ўлчаб, кам тарозилаб берманг. Ер юзида бузғунчилик қилманг. Агар сўзларимга ишонсангиз, айтганларим сиз учун яхшидир." (Аъроф сураси, 85-оят)

Бир гуруҳ одамлар Шуайб (алайҳиссалом)нинг даъватини эшитиб, унга эргашдилар. Бироқ қавмнинг катталари бундан ғазабланиб, йўлларида ўтириб, Шуайб (алайҳиссалом)га иймон келтирганларни кўрқитар ва таҳдид қилиб, уларни ундан узоқлаштиришга уринишар эди.

Шуайб (алайҳиссалом) уларга шундай деди: "Ҳар бир йўлда ўтириб, одамларни кўрқитманг! Ҳақ таоло йўлида юрганларни йўлдан оздирманг!" (Аъроф сураси, 86-оят)

Шуайб (алайҳиссалом) уларга Ҳақ таоло неъматларини ёдга солиб: "Ҳақ таоло сизларни озчиликдан кўпайтирди, сизларга неъматлар ато этди. Буларни эслаб қолинг!" (Аъроф сураси, 86-оят)

Шуайб (алайҳиссалом) кейин юксак яратганга шундай дуо қилди: "Эй бизнинг Роббимиз! Бизнинг билан қавмимиз ўртасида ҳукм қил. Тўғри йўлда бўлганга ёрдам бер. Кимки тўғри йўлда бўлмаса, уни ҳалок қил. Сен ҳукм қилувчиларнинг энг яхшисан!" (Аъроф сураси, 89-оят)

Бунинг устига, Шуайбнинг қавмидаги бошлиқлар бир жойга йиғилишди ва шундай дедилар: "Агар сизлар Шуайбга эргашсангиз, албатта, зарарга қоласизлар." (Аъроф сураси, 90-оят)

Бу улуғ кишилар қавмларини Шуайб (алайҳиссалом)дан узоқлаштирмоқчи бўлган бўлсалар ҳам, Шуайб (алайҳиссалом) уларни тинимсиз Ҳақ динга чақиришда давом этарди ва шундай дерди: "Ер юзида, халқни Ҳақ йўлдан ман қилиб, тарози ва ўлчовни камайтириш билан бузғунчилик қилманг." (Аъроф сураси, 74-оят)

"Агар сиз тарози ва ўлчовни тўғри тутсангиз ва мўмин бўлсангиз, Ҳақ (Жалла ва Аъла) сизга савоб беради ва молингизга барака беради." (Худ сураси, 86-оят)

Сўнгра уларга шундай деди: — Бу барака сизларга, тарозида ва ўлчовда молга қут-барака тилашдан, ўғирлик қилишдан яхшироқдир!

Улар эса: "Эй Шуайб! — дедилар. — Бу сенинг дининг, сенга шундай буйурадимиз; боболаримиз ибодат қилган нарсдан воз кечайликми ва мол-мулкимиздан хоҳлагандек фойдаланмасликка мажбур бўлайликми?" (Худ сураси, 87-оят)

"Ҳолбуки, сен ҳалим, ақлли кишисан ва тўғри йўл устидасан!" (Худ сураси, 87-оят)

Улар бу гапларни Шуайбга масхара қилиш мақсадида айтишган эди. Чунки агар сен ақлли кишига: — Сен ақлсизсан! десанг, — Ақлсиз киши шундай гапиради! деган маъно чиқади.

Шуайб (алайҳиссалом) уларга шундай деди: "Эй қавмим! Ҳақ таоло менга тўғри йўлни кўрсатди ва баён қилиб, менга ҳидоят ва иймон бериб ризқлантирди." (Ҳуд сураси, 88-оят)

"Менинг ёрдамчим фақат Ҳақдир. Унга қарши чиқа оламанми? Сизларга ман этган нарсаларга ўзим тескари иш қилолмайман. Мен қўлимдан келганича сизларни салоҳ йўлига бошлашни истайман. Менга ёрдамчи фақат Аллоҳ таолодир. Фақат Унга таваккул қилдим ва Унга қайтаман." (Ҳуд сураси, 88-оят)

"Аллоҳингиздан мағфират сўранг. Ундан ярлиғашни тилаб, Унга тавба қилинг. Унга қайтинг. Дарҳақиқат, менинг Роббим раҳмлидир, шафқатлидир, меҳрибондир." (Ҳуд сураси, 90-оят)

Улар эса шундай дедилар: "Эй Шуайб! Айтганларингнинг кўпини тушунмаймиз ва билмаймиз." Ҳолбуки, улар билиб ва тушуниб туришган эди. (Ҳуд сураси, 91-оят)

Улар яна давом этиб: "Биз сени орамизда заиф, ожиз деб биламиз. Агар сенинг қавминг кўп бўлмаганида, албатта, сени тошбўрон қилардик. Сен бизнинг устимизда буюк эмассан." (Ҳуд сураси, 91-оят)

Шу пайтда Ҳазрати Шуайб уларга шундай жавоб берди: "Эй қавмим! Ҳозир менинг қавмим сизларнинг устингизда азизроқ бўлиб қолдимми? Ҳақ таолодан кўрқиш ўрнига, менинг қавмимдан кўрқяпсизми? Шубҳасиз, менинг Роббимнинг билими барча ишларингизни қамраб олгандир." (Ҳуд сураси, 92-оят)

"Эй қавмим! Қўлингиздан келган барча ишни қилинг! Мен ҳам ўз вазифамни бажараман. Яқинда кимга ҳалокатли азоб келиши ва ким ёлғончи эканлиги маълум бўлади. Шу кунни мен ҳам сизлар билан бирга кутиб турибман." (Ҳуд сураси, 93-оят)

Улар эса: "Ҳеч шубҳа йўқки, сен сеҳрга учраган кишисан!" деб айтишди.

Сўзларига яна қўшиб: "Сени ёлғончилардан санаймиз." (Шуаро сураси, 185-186-оятлар)

"Агар рост гапираётган бўлсанг ва пайғамбар бўлсанг, осмондан ерга бир парча тушир, токи сенинг пайғамбар эканлигингни билсак!" дедилар. (Шуаро сураси, 187-оят)

Ҳазрати Шуайб қавмига: "Роббим сизларнинг қилган ишларингизнинг ҳаммасини билади!" деди. (Шуаро сураси, 188-оят)

Шуайб (алайҳиссалом) уларни Аллоҳга ҳавола қилди ва: — Аллоҳ таоло сиздан интиқом олади! деди.

Ҳақ таоло Қуръони Каримда ҳар бир пайғамбарни эслаб ва улар ҳақида хабар бериб, қавмини қандай динга чақирганини, улар билан қандай мунозара ва муҳокама қилганини, қандай инкор қилганини баён қилди. Лекин Шуайб (алайҳиссалом)ни бошқа пайғамбарлардан ажратиб тасвирлади. Шундан келиб чиқиб, бизнинг пайғамбаримиз Муҳаммад Мустафо соллаллоҳу алайҳи васаллам унга "Пайғамбарларнинг нотиқи" деган.

Азоб вақти етиб келганда, Шуайб (алайҳиссалом)нинг қавми иймон келтирмади. Шу пайтда Ҳақ таоло уларга икки хил азоб юборди.

Қуръони Каримда шундай келтирилган: "Азоб амримиз келганида, Шуайб ва у билан бирга иймон келтирганларни раҳматимиз билан қутқардик. Зулм қилганларни эса кўрқинчли нидо чўлпираб ҳалок қилди." (Ҳуд сураси, 94-оят)

Ҳақ таоло бу қавмга азоб юборишни ирода қилди. Кеч кирганида, уларнинг Шохрида иссиқлик ошди. Улар тоқат қила олмас даражага етдилар. Эрталаб Шаҳар ташқарисида бир парча булут пайдо бўлди. Бу булут куёшни беркитди. Улар булут соясига йиғилдилар. Кейин Жаброил (алайҳиссалом) бир қичқирик қилди. Шаҳарда тирик қолганлар ҳам ҳалок бўлдилар. Фақат Шуайб (алайҳиссалом) ва иймон келтирганлар нажот топди.

Шуайб (алайҳиссалом) ўзининг иймон келтирганлар билан шу Шаҳарда қолди. Улар кўпайди. Кейин Мусо (алайҳиссалом) Мадянга келди ва Шуайб (алайҳиссалом)нинг кизига уйланди.

Билгинки, Ажам диёрида доимо подшоҳ бўлиб келган. Худди шунга ўхшаб, Арабистон ўлкасида доимо пайгамбарлар юборилган. Дунё яралганидан буён шундай одат бўлиб келганки, Миср ва Шом ўлкаларида, Куфа ва Басра ҳудудларида ҳамда Мағриб чегараларида бўлган бутун араб қабилалари — кам бўлса ҳам — ҳеч қачон Ажам подшоҳларига бўйин эгиб, уларга итоат қилмаган. Кейинчалик Манучеҳр — буюк подшоҳлардан бири — келди ва барча араблар ҳам, ажамлар ҳам унинг ҳукми остида бўлиб, унга бўйсунди. Шом ва Ҳижоз, Мағриб ва Яман тўлиқ унинг ҳукмига ўтди. Фақат Миср султони унга бўйин эгмади, чунки у Амалик авлодидан, Фиръавн уруғидан эди. Улар ҳеч бир дунё подшоҳига бўйсунмаган.

Манучеҳр Ғарб ўлкаларини эгаллаб олган эди. Шом ва Ҳижознинг кўп қисми унинг қўлида эди. Ундан ташқари, бутун Арабистон унинг ҳукми остида эди. Фақат Миср мустақил қолган эди. Шу замонда Имрон дунёга келган.

Муҳаммад ибн Жарир, бу китобнинг муаллифи, Ҳазрати Мусо (алайҳиссалом) қиссасидан олдин Манучеҳр воқеаларидан бир оз сўзлаган ва унинг адолати, инсофи, тадбиркорлиги ҳамда туркий подшоҳлар билан бўлган жанги ва бошқа султонлар билан курашларини баён қилган.

Манучеҳр дунё подшоҳлари ўқиши ва билиши лозим бўлган, унинг маъносига амал қилиш вожиб бўлган бир хутба тузган. Унинг хутбаси бу китобда зикр қилинган.

Ривоят қилинишича, Манучеҳр Фаридуннинг авлодидан, Жамшид сулоласидан эди. Қачонки Дахҳоқи Мори пайдо бўлиб, Жамшидни ўлдириб, унинг мулкини олди. Кейинчалик Фаридун келиб, Дахҳоқни тутиб, унинг бошини кесди. Гаве номли темирчи Исфаҳон Шохридан чиқиб, Фаридуннинг подшоҳ бўлишига сабабчи бўлди. Кейин Фаридун унга бошлиқлик бериб, ўз мулки ва қўшинини унинг ихтиёрига топширди.

Фаридуннинг уч ўғли бор эди: бири Салм, бири Тур, бири эса Ирач. У ўз ҳукмронлиги даврида мамлакатни учга бўлиб, уч ўғлига тақсимлаб берди. Ирач эса Фаридуннинг энг кичик ўғли эди. Бошқа икки ўғли — Тур ва Салм — оталарининг шундай қилганига ранжидилар ва қасос олишни ният қилдилар. Фаридун вафот этгандан сўнг, икки ака-ука бирлашиб, Ирач устидан юриш қилдилар ва унинг мулкини бўлишиб олдилар. Манучеҳр айнан шу Ирачнинг авлодидан эди.

Фаридуннинг насаби шундай келтирилган: Фаридун эл-Мелик — унинг ўғли Ирач — унинг ўғли Маркузек — унинг ўғли Эчк — унинг ўғли Шерушек — унинг ўғли Вейрек — унинг ўғли Мефсе Ҳар — унинг ўғли Манучеҳр эл-Мелик.

Эронлик олимлар бу насаб борасида ихтилоф қилганлар. Баъзилар биз айтаётган насабни тасдиқлашган, баъзилар эса шундай деганлар: Фаридун даврида Ирачнинг бир қизи бўлган, унинг исми Жусек эди. У қизини яна ўз ўғлига никоҳлаган. Чунки улар оловга сиғинар эдилар ва уларнинг мазҳабида қизини, онасини ёки опасини олиш жоиз эди.

Фаридун ўз ўғли ва қизидан бир қиз кўрган, унинг исми Першенк бўлган. У Першенкнинг ҳам бир қизи туғилган, унга Эрк деб ном қўйишган. Шу Эркдан бир ўғил туғилган, унга Муфсехар деб ном беришган. Муфсехар эса ўз синглисини никоҳлаган, унинг исми Мустежрек эди. Улардан Манучеҳр туғилган.

Бу вақтда Фаридун ҳали тирик эди, аммо Манучеҳр жуда кичик эди. Унга олиб боришганда, Фаридун шундай деди: — Эй Манучеҳр! Сен катта подшоҳ бўласан!

Сўнгра Фаридун ўз тожини олиб, мубораклик учун унинг бошига қўйди ва кийгизди.

Кейинчалик Салм ва Тур келиб, Ирачни ўлдиришди. Ирач эса Манучеҳрнинг отаси эди. Улар унинг мулкини бўлишиб олдилар.

Манучеҳр катта бўлганидан сўнг, Рей Шохрида ўтирди. (Баъзилар уни Девоменд Шохрида истиқомат қилган дейишган.) У катта бўлиб, Эрон ерларини ўз ихтиёрига олди. Салм ва Тур ҳали тирик эдилар. Кейин Манучеҳр қўшин тўплаб, улар устидан юриш қилди ва уларни ўлдирди, отасининг қасосини олди. Кейин Эронга қайтиб, тахтга ўтирди ва подшоҳ бўлди.

У кундан-кунга адолат ва инсоф билан иш кўрди. Ҳайбатли ва қудратли подшоҳ эди. 120 йил подшоҳлик қилди.

Шаҳарлар ва қалъалар атрофида хандаклар қаздирди, уруш учун қурооллар тайёрлатди. Қалъалар атрофида хандак қазииш ва қурооллар жойлаштириш анъанаси ундан қолган. Ундан аввал бундай нарсa йўқ эди. Ҳар бир Шаҳар ва кишлокқа бошлиқлар тайинлаб, уларни экинзорлар билан тўлдирди, боғ ва боғлар барпо қилдирди.

Манучеҳр ўз халқига шундай деди: — Бу Шаҳарларни обод қилишингиз лозим! Аммо агар хараж ёки ушурни тўла қилмасангиз, буни сизлардан билиб қўяман!

Кейин қавмига ва ўз ҳукми остидаги халқларга: — Бошлиқларингизга итоат қилинг! Уларга бўйсунинг!

Шундай қилиб, у дунёни обод қилди ва вайрона ҳолатдан қутқарди. Унинг адолати билан бутун дунё тўлди. Олти йил ўтгач, Мусо (алайҳиссалом) пайғамбар бўлди. Ҳақ таоло уни Мисрга пайғамбар қилиб юборди ва Фиръавн Нил дарёсида фарқ бўлди.

Бу вақтда Алп Эр Тўнга (Эфросиёб) — Туркистон подшоҳи — келиб, Манучеҳрнинг ерларига ҳужум қилди. Туркистон қўшинлари, Мерв ва Белх ўртасида жойлашган ерларни эгаллаб, Нишопур ва бошқа ҳудудларгача бордилар. Манучеҳр Алп Эр Тўнгага қарши уруш қилди, аммо биринчи ғалабани у қўлга киритди.

Кейин улар яна уруш қилишди. Аммо ундан кейин икки томон ўртасида келишув бўлиб, Сойхун дарёси чегара сифатида белгиланди.

Шундай қилиб, Манучеҳр тахтга чиқиб, бутун халқ ва мамлакатда тинчлик ўрнатди. 35 йилдан сўнг, Алп Эр Тўнга вафот этди, унинг ўрнини ўғли эгаллади...

Манучеҳрнинг халқ ва аскарга хитоби

Қачонки тонг отди, Манучеҳр буйруқ берди, беклар, улуғ кишилар ва аскарларнинг кўпчилиги унинг ҳузурида ҳозир бўлдилар. Уларнинг ҳар бири ўз ўрнини билиб ўтирдилар. Манучеҳр ўзи тахтга чиқди. Тожини бошига мустаҳкам ўрнатди. Кейин унинг буйруғига биноан тахтининг қаршисига олтин минбар қўйилди. Мўбид-и мўбидон(барча дин уламоларининг энг улуғи) шу олтин минбар устига ўтирдирилди. Барча халқ ўз ўрнига ўтирганини кўргач, ўзи тик турди. У ердаги халқ ҳам унинг ортидан тик турдилар.

Шундан сўнг Манучеҳр: — Ўтиринг. Менинг сизларга айтадиган сўзим бор! Ҳаммам мени кўринг ва тингланг! — деди.

У шундай дега, барча халқ ўз ўрнига ўтирди. Кейин Манучеҳр уларга шундай нутқ қилди, насиҳатлар берди. Гапининг аввалида оламларни яратган Аллоҳни мақтади ва берган неъматлари учун шукр қилди.

У шундай деди: — Эй қавм! Эй беклар! Кўриб турганингиз бу халқни ва бу мавжудотларнинг барчасини, бу улкан хилқатни ягона Аллоҳ яратган. У Аллоҳки, сизларни ризқлантиради. Вожиб бўлган нарсa шуки, сиз ҳам унга ибодат қилмоғингиз ва берган неъматларига шукр қилмоғингиз лозим. Агар ундан юз ўғирсангиз, қўлингизда қандай куч бор? Албатта, Аллоҳнинг ҳукми амалга ошади, тақдирда битилган нарсa содир бўлади. Буни тўсишга имкон йўқ.

Шунингдек, билиб қўйингки, сизларни яратган Аллоҳ сиздан кучлироқ, қудратлироқ. У нима истаса, уни бажаради. Сиз эса ожизсиз, ночорсиз. Аллоҳнинг ҳукмидан қочсангиз ҳам, қутулиш йўқ.

Агар яратилган инсон яратгани ҳақида фикр юритса ва мавжудотлардан ибрат олса, у инсоннинг қалб нури зиёда бўлади. Ғафлат ва беҳабарлик эса қалбга зулмат олиб келади.

Модомики, Аллоҳ таоло бу буюклиги билан бу ожиз бандасига шунча мулк берган экан, биз учун Аллоҳнинг қадрини билиш ва Унга шукр этиш вожибдир. Биз Аллоҳ таолодан шунга дуо қиламизки, бизларни тўғри йўлдан оздирмасин ва қалбимизни шу иймон устида собит қилсин. Шайтоннинг васвасасига йўл бермасин.

Шунингдек, билингки, подшоҳларнинг аскарлар ва тобеълар устида ҳақлари бор. Подшоҳнинг аскарлар устидаги ҳаққи шуки, аскарлар унга итоатли бўлиши, унинг

дўстига дўст, душманига душман бўлиши, юртига ҳужум қилган душманга қарши жанг қилиши ва уни ҳимоя қилиши лозим. Душман унинг юртига ҳукмрон бўлмаслиги учун унга ёрдам бериши шарт.

Аскарнинг подшоҳ устидаги ҳаққи эса шуки, подшоҳ уларнинг ойлик маошларини ўз вақтида бериши керак. Кечиктирмаслиги зарур.

Ҳозир бир нарсани ўйлаб кўрайлик: бир қушнинг қаноти ва думи бўлмаса, у қанчалик учиши мумкин? Аскар агар подшоҳдан ажралса, ҳеч бир ишни бажара олмайди. Ҳудди шу каби, подшоҳ ҳам аскарсиз ҳеч қандай иш қила олмайди.

Подшоҳнинг қўл остидаги халқ устидаги ҳаққи эса шуки, халқ унинг амрига бўйсунishi, қишлоқларни, Шаҳарларни обод қилиши, деҳқончилик қилиши, боғлар ва тоқзорлар тиклаши, уйлар қуриши керак. Ўзи етиштирган ҳосилнинг ушрини, ўндан бирини ва солиқларни ўз вақтида тўлаши лозим.

Агар давлат хазинасида тайёр мол ёки пул бўлмаса, унда подшоҳнинг қавми ва халқлари ўз молларидан ёрдам беришлари керак. Агар бир йил офат келиб, халқнинг ҳосили бўлмаса, подшоҳ ўша йилнинг солиқларини кечириши лозим.

Шу йўл тутилса, юрт обод бўлади, ҳимоя қилинади.

Шунингдек, ҳар бир подшоҳда учта хислат бўлиши керак:

1. Ростгўйлик.
2. Саховатлилик.
3. Ҳар нарасада тез жаҳл қилмаслик.

Агар иш яхшилик билан, лутф ва муҳаббат билан қилинса, нега зўравонлик ва зулм ишлатилиши керак?

Шунингдек, подшоҳда афв қилиш одати бўлиши керак. Лекин у жойида жазо ҳам бериши зарур. Агар жазо бериш керак бўлган жойда афв қилинса, бу ҳолат кейинроқ жазо билан бартараф қилиниши мумкин. Лекин афв қилиниши лозим бўлган жойда зулм қилинса, уни тузатишга имкон йўқ.

Шунинг учун подшоҳ агар халқ бир амалдордан зулм кўраётганини эшитса, ўз амалдорини ҳимоя қилмаслиги керак. Балки у зулмни халқ устида бартараф қилиши ва ҳақни зулмкордан талаб қилиши керак.

Агар бир киши бошқани ўлдирса, подшоҳ уни ҳимоя қилмаслиги лозим. Балки жабр кўрганнинг ҳақини ундан олиб бериши вожиб. Агар жабр кўрувчи уни афв қилса, шундагина у жазодан қутулади.

Менга юкланган вазифалар шу. Мен шу ишларни бажаришни ўз бурчим деб биламан. Ҳозир мен сизлардан шунчаларини истайманки, сиз ҳам ўз бурчингизни адо этинг. Менинг буйруқларимга итоат қилинг.

Турк қўшинлари юртимизга ҳужум қилиб, чегарани буздилар. Кўп Шаҳарлар вайрон бўлди. Шунинг учун сиз ҳам урушга тайёр бўлинг.

Мен сизсиз, сиз менсиз бўлолмайсиз. Менинг молимда сизларнинг ҳақингиз бор. Сизнинг молингизда менинг ҳақим бор.

Кимки яхши хизмат қилса, мен унга мукофот бераман. Агар кимдир буйруғимга бўйсуниб, уни бажармаса, мен уни бўйсунмаганлардан санайман ва бунга муносиб жазо берилади.

Ҳар қандай мусибат ва офатда сабр қилишдан яхшироқ нарса йўқ. Агар бир киши юрт учун, дин учун, подшоҳ учун ва Ватан учун жанговарлик қилиб ҳалок бўлса, у Шохид бўлади ва Аллоҳ таоло ундан рози бўлади.

Барча аскар ва халқ бир овоздан Манучеҳрга дуо қилиб: — Биз эшитдик ва тушундик! Буйруғингизни қабул қилдик! — деб жавоб қайтардилар.

Шундан кейин, Манучеҳр Туркистон қўшинларига қарши урушга тайёргарлик кўрди ва бир неча зафарларга эришди. У 120 йил давомида адолат ва инсоф билан подшоҳлик қилди.

Ҳикоя қилувчилар, воқеаларни баён қилувчилардан бўлган Муннаббих ал-Яманий, Каъбул Ахбор ва Абдуллоҳ ибн Аббос (р.а.) шундай ривоят қилганларки, Қуръони каримда ва тарих китобларида Фиръавн номи билан машҳур бўлган Мусъаб ўғли Валид, Юсуф (алайҳиссалом)дан кейин 400 йил давомида Исроил авлодларига ҳукмронлик қилди.

Исроил авлодларининг Мисрга келишига Юсуф (алайҳиссалом) сабаб бўлган эди. Валид ўғли Фиръавн, Райён замонида Миср султони эди. Юсуф (алайҳиссалом) унинг вазири бўлган ва у отаси Яъқуб (алайҳиссалом)га ўз кўйлаги билан хабар йўллаган.

“Ҳамма оилангиз билан менинг ҳузуримга келинг”, — деган эди.

Яъқуб (алайҳиссалом) ҳам ўн бир ўғли ва аҳли оиласи билан Мисрга келди ва Юсуф (алайҳиссалом) сабабли у ерда қолди. Юсуф (алайҳиссалом) замонидаги Фиръавн Валид ўғли Райён эди. У умрининг охирида Юсуф (алайҳиссалом)га иймон келтириб, Аллоҳ таолони ягона деб билдди ва бутларга сиғинишдан воз кечди. У Амалиқ авлодидан эди.

Фиръавн Райён вафот этгач, унинг ўрнини Мусъаб ўғли Қобус улкан подшоҳ бўлди. У ҳам Амалиқ авлодидан ва аввалги подшоҳнинг уруғидан эди, аммо бутларга сиғинишда давом этди. Ҳақ таоло унга Юсуф (алайҳиссалом)ни пайғамбар қилиб юборди.

Юсуф (алайҳиссалом) уни Аллоҳ таолонинг ягона эканига даъват қилди. Аммо у кофир бу ҳақ динини қабул қилмади ва бутларга сиғинишни давом эттирди.

Бу вақтга келиб, Юсуф (алайҳиссалом)нинг ўғиллари кўпайган эди. Унинг ака-укаларининг ҳам авлоди таралиб, кўпайди. Уларга “Исроил авлодлари” деб ном берилди. Чунки “Исроил” — Яъқуб (алайҳиссалом)нинг исми эди.

Мисрдаги одамларнинг бир қисми муваҳҳид, яъни Аллоҳнинг ягона эканига иймон келтирганлар эди. Улар Юсуф (алайҳиссалом) динида эдилар. Аммо қолган Миср аҳолиси бутларга сиғинишда давом этар эди.

Юсуф (алайҳиссалом) вафот этгач, уни Нил дарёсининг ўртасидаги бир оролга дафн қилишди. Чунки у ўз ака-укаларига васият қилиб: — Мени Нил дарёсининг ўртасидаги оролга дафн этинг ва фарзандларингизга васият қилингки, Исроил авлодлари Мисрни тарк этганда менинг жасадимни ҳам Нилдан олиб чиқиб, Иброҳим, Исмоил, Исҳоқ ва Яъқуб (алайҳиссалом)ларнинг қабрлари ёнига кўмсинлар! — деган эди.

Юсуф (алайҳиссалом) вафот этганидан кейин бир қанча вақт ўтди. Юсуф (алайҳиссалом)нинг ака-укалари ҳам бирин-кетин вафот этдилар. Улардан қолган авлодлар эса кўпайиб, кўпайишда давом этдилар.

Мисрда икки халқ бор эди: бири Исроил авлодлари, иккинчиси эса Миср аҳолиси бўлиб, уларни “Қибти” деб атайдилар. Улар авлодан-авлодга Қибтилардан тарқалган эдилар.

Исроил авлодлари Мисрда қамчиликни ташкил қилар эди, Қибтилар эса кўпчилик эди ва ҳукмронлик уларда эди.

Фиръавн Қобус ўз халқини бутларга сиғинишга мажбурлади: — Бутларга сиғининг! Юсуф (алайҳиссалом)нинг динини тарк этинг! — деди.

Бу буйруқни Қибтилар ва Мисрликлар қабул қилди. Юсуф (алайҳиссалом)нинг динига кирган Қибтилар ҳам муртад бўлиб, қайтадан аввалги динига қайтди (Аллоҳ сақласин).

Фиръавн Исроил авлодларини ҳам ўз динига тортишга ҳаракат қилди, аммо улар буни қабул қилмадилар ва Юсуф (алайҳиссалом) динида қолдилар.

Шундан сўнг, Фиръавн уларга паст назар билан қарай бошлади ва Қибтиларга шундай буйруқ берди: — Исроил авлодларини хорланг! Уларни мажбур қилинг! Уларга ер ҳайдатинг, боғ тикдиринг, иморат қурдиринг, чақиндиларни ташитишга мажбур қилинг! Уларга маош ҳам берманг! Уларни таъқиб қилинг, азоб беринг ва улардан хараж олинг!

Шундай қилиб, йиллар ўтиб, Фиръавн Қобус вафот этди. Унинг ўрнини укаси Мусъаб ўғли Валид эгаллади.

Мусо (алайҳиссалом) замонидаги Фиръавн айнан шу Мусъаб ўғли Валид эди.

Бу малъун ҳамма подшоҳлардан ва Фиръавнлардан ҳам кўпроқ золим, қаттиққўл ва шафқатсиз эди.

У Исроил авлодларига жуда катта зулм қилди.

Фиръавннинг бир аёли бор эди, у ҳам шу авлоддан эди. Унинг исми Осия эди. У Мазоҳимнинг кизи, Мазоҳим эса Убайднинг ўғли, Убайд Райённинг ўғли, Райён эса Валиднинг ўғли эди.

У буюк подшоҳлардан бўлган аввалги Фиръавннинг авлоди эди.

Осия жуда гўзал аёл бўлиб, оқилона фикр юритар, ўзининг ақлу хуши ва тафаккури билан машҳур эди.

Фиръавн уни жуда ҳурмат қилар, давлат ишларида унинг маслаҳатларини эшитар, у танлаган йўлни маъқуллар эди.

Бир куни у шундай деди: — Менга ака-укамдан қолган давлат, молу мулк, кул-ғуломлар ва неъматлардан ҳеч бири қувонч келтирмайди. Мен фақатгина бу аёлдан мамнунман!

Бироқ бу Фиръавн ҳам акаси Қобуснинг динида эди ва бутларга сиғинишни давом эттирар, халқини ҳам шу йўлга чақирар эди: — Сизлар ҳам бутларга сиғининг!

Унинг қавми бу буйруқни қабул қилди, лекин Исроил авлодлари уни қабул қилмади.

Шу ҳолатда 20 йил ўтди.

Шундан сўнг, Фиръавн худолик даъвосини қилди: — Мен илоҳман! — деди...

УЛАРНИ КЎРГАНЛАР: — Бу қабристон эшигини ким кулфлаб қўйди? — деб сўрадилар.

Ёш йигит Мусъаб ўғли Валид: — Мен! — деб жавоб берди.

Миср аҳли эса: — Нега ёпдинг? Оч! Ўликларимизни қўййлик! — дедилар.

Келажакнинг Фиръавни уларга: — Ўн танга беришингиз керак! — деди.

Мисрликлар: — Нима учун? — деб сўрадилар.

Ёш йигит: — Йигирма танга бермасангиз эшик очилмайди! — деди.

Улар: — Биз бу ҳақда билмас эдик! — дедилар.

Ёш Фиръавн: — Билиб олинг! — деди. — Ўттиз тангадан кам бўлса, эшик очилмайди!

Мисрликлар ҳам беришмади. Улар зўр бериб пул беришдан бош тортган сари ёш Фиръавн ўнлаб танга нархни оширарди. Ва: — Элликдан кам бўлса, эшик очилмайди! — деди.

Ўлик эгалари чорасиз қолди. Эллик тангани санадилар. Эшик очилди. Мисрликлар ўликларини қабрга жойлаштирдилар.

Келажакнинг Фиръавни нархни шу тарзда ўнлаб ошириб боришининг сабаби эдики, Ҳомон эшакда бир юк тарвуз келтирганида, ундан бир неча тарвуз бож талаб қилинган, у эса беришдан бош тортган сари талаб оширилаверган эди. Охир-оқибат бутун юк тортиб олинди.

Халқ шундай тушундики, бу икки шахс Миср султонининг буйруғи билан иш олиб борапти. Ҳеч ким эътироз билдирмади, гапирмади. Ҳар бир келган ўликдан шу тарзда бож олинди.

Шу вақтда Мисрнинг бош Шаҳаридан хабар тарқалди: — Икки киши келиб, қабристонга девор қуриб, ҳар бир ўлик учун ўндан эллик тангагача бож олмоқда!

Ҳолбуки, баъзан ўликнинг аҳволига қараб, минг танга ҳам талаб қилинган.

Шаҳар ичида бу ҳақда гап тарқалди. Ҳар бир дафн қилинган ўлик эгаси ўзи билан зарур пулни олиб келар эди. Улар бу икки киши билан баҳслашмаслик учун пулни қоғозга (папирусга) ўраб, уларнинг қўлига бериб қўяр эдилар. Улар эса ҳеч нарса демасдан эшикни очиб берардилар.

Шу ҳолат анча вақт давом этди. Келажакнинг Фиръавни шу қадар мол ва танга тўпладики, унинг ҳисоб-китоби йўқ эди.

Миср каби катта Шаҳар! Бир ўйлаб кўрилса, ҳар куни қанча ўлик келганини тасаввур қилиш мумкин. Шу тариқа ёш йигит кўплаб хизматчилар ва қуллар сотиб олди. Уларни қора қафтанларга ўратди. Бошларига қимматбаҳо кулоҳлар кийдирди. Белларига олтин ва кумуш камарлар тақди. Уларни ўнг ва чап томонида тик турғизди. Ва ўзи учун бир тахт ясади.

Ҳомон учун бир олтин минбар қўйдирди. Ўзи тахт устида, Ҳомон эса минбар устида бир ҳукмдор каби ўтирар эди.

Шу ҳолат анча йил давом этди. Ҳеч ким уларнинг аҳволи ҳақида суриштирмади.

Фақат султоннинг олий мартаба вазири бор эди. Унинг номи Шуайб ўғли Ҳорун эди. Унинг йигирма ёшли қизи бор эди. Бир куни тасодифан вафот этди.

Оғир ғам ва мотам ичида уни қабристон эшигига олиб келишди.

Улар келажакнинг Фиръавни қилган ишларини кўрдилар. Унинг даҳшатли қулларига назар солдилар.

Султоннинг вазирига хизмат қилувчилар бу манзарани кўриб ҳайратга тушдилар. Кейин вазир хизматкорларидан бири юзини ерга қадар эгиб, Ҳомон олдида келди ва шундай деди: — Буйруқ беринг, қабристон эшигини очсинлар!

Ҳомон эса: — Минг танга керак! — деб жавоб берди.

Хизматкор: — Сен нима демокдасан, бу султоннинг вазирининг қизидир! — деди.

Шунда Ҳомоннинг шериги ёш йигит шундай деди: — Нима қиларканмиз, агар у вазирнинг қизи бўлса? Агар шундай бўлса, 2000 танга беришлари керак!

Вазирнинг хизматкори: — Нега? — деб сўрагани ҳамона Ҳомон: — 3000 танга керак! — деб жавоб берди.

Вазирнинг хизмати инкор қилган сари Ҳомон минг танга миқдорни кўпайтириб борди.

Талаб қилинган сумма 10 000 тангага етди.

Вазирнинг хизматчилари бу ҳолни кўриб, ёш қизнинг жасадини ўша ерда қолдирдилар ва ортга қайтиб вазирга хабар бердилар.

Вазир бу ёш йигитнинг кимлигини, унинг олтин камарли хизматчиларини, олтин минбар ва тахт ҳикоясини эшитганида ҳайратда қолди.

У ўз қизи бошига келган мусибат ва фалокатни унутиб, бу ишнинг ҳолини тушуниш учун тезда отини егарлатди ва уни миниб, улуғлик ва салобат билан қабристон эшигига етиб келди.

У ердаги тартиб ва манзарани кўриб ҳайратда қолди: — Бу ҳол менга айтганларидан ҳам ортиқ экан! — деди.

Ҳайрат ичида олдинга силжиб ёш йигитга мурожаат қилди: — Нега бу қабристон эшигини очишга буйруқ бермайсан? Ўликни ўз ҳаққига етказсинлар!

Ёш йигит ҳукмдор каби: — Эшикни очиш учун 10 000 танга керак! — деди.

Вазир: — Бу нима ва бу нима деган гап? — деб сўради.

Ёш йигит: — 20 000 тангадан камга очилмайди! — деб жавоб берди.

Буни кўрган вазир гап сўрашган сари нарх ошишини тушуниб етди. Агар бу пулни бермаса, унинг қизи Аллоҳнинг раҳматига ета олмаслигини англади.

Вазир буюрди. 20 000 танга олиб келинди.

Пул топширилди. Келажакнинг Фиръавни эшикни очди. Қиз жасади қабрга қўйилди.

Эртаси куни бош вазир Миср султони ҳузурига чиқиб, унинг қўлини ўпиб шундай деди: — Эй оламларнинг султони! Бир киши Мисрга келиб, қабристонга қалъа девори каби девор қўйган, эшик ясаган, икки хона қурдирган.

У тахтда, унинг ёнида эса олтин минбарда яна бир шонли шахс ўтирган.

Қора кийимли ва қора кулоҳ кийган даҳшатли қуллар унинг ўнг ва чап томонида тик турибди. Улардан ҳар бири қўлида найза, олтинли қилич ва пичоқ ушлаган.

Вазир бу гапларни айтар экан, Миср султони ғазаб билан: — Бу қандай ҳайратли хабар? — деди. — Бўлди, бор ва у кишини менинг ҳузуримга олиб кел, кўрайлик!

Шундан сўнг султон ёш йигитни чақиртирди ва унинг бу ишларни қандоқ қилиб амалга оширганини суриштирди...

Султон: — Мен сенга зарар беришни истамайман! — деди. — Агар бу йил Мисрнинг харажини мен олишим керак бўлса, мен сенинг ҳурматинг учун бу йилнинг солиқларини кечамиз. Уларни йиғишмасин! — деди.

У ҳам: — Йўқ! — деди. — Агар шундай бўлса, султоннинг хазинаси камаяди. Мен истайманки, бу хараж менинг мулкимдан олинсин!

Султон: — Ўзинг билганингни қил! Дилинг нима хоҳласа, шуни амалга ошир! — деди.
Кейин у ўзининг девончиларини чақиртириб: — Миср мулкининг харажи қанча? — деб сўради.

Улар солиқларнинг миқдорини билдирдилар. Ёш янги вазир Ҳомонга буюрди. У ўз хазинасидан талаб қилинган миқдордаги пулни султонга тақдим қилди.

Кейин Ҳомон Шаҳар ичида доврўқчилар чиқарди ва бош вазир номидан эълон қилинди: — Мен бу йил Мисрнинг харажини султондан кечишини сўрадим. У ҳам сизлар учун кечирди. Ҳар бир киши ейсин, ичсин, бу йил хараж тўламасин, ақли ғаш бўлмасин!

Миср халқи бу хабарни эшитиб хурсанд бўлдилар: — Бу қандай баракали вазирки, бизга шунчалик эҳсон қилди! — дедилар.

Кейинги йил ҳам хараж масаласи шундай давом этди. Шаҳар аҳли янги бош вазирни янада ҳурмат қила бошлади. Бу ҳол уч йил давом этди.

Халқдан уч йил давомида солиқ олинмади. Бу уч йил ичида Миср аҳолиси хараж тўламаслик сабабли бойиб кетди. Барча давлатманд бўлиб қолдилар.

Доимо улар юракдан илтижо қилардилар, янги вазирни чин дилдан севар эдилар.

Тўртинчи йил келди. Миср султони кутилмаганда вафот этди. Унинг на бир ўғли, на бир авлоди қолди. Уни олиб бориб, ерга кўмдилар.

Уч кун мотам тутилишди. Тўртинчи кун барча буюк кишилар, амирлар йиғилиб маслаҳатлашдилар.

Қозилар, уламолар, шайхлар ва бутун Шаҳар аҳли шундай фикрга келишди: — Бу султон вафот этди. Ундан на ўғил, на бирор яқин қолди. Султонликка лойиқ бирор меросхўр йўқ.

Элликсиз бир ғариб инсон султон бўлишидан кўра, уч йилдан буён вазирлик қилиб, халқни тинчлик ва фаровонликка етказган, камбағалларга эҳсон қилган, уларни тараққиётга етаклаган бу янги вазирнинг султон бўлиши энг тўғри ишдир!

Шундай қилиб, бир овоздан янги вазирни Миср тахтига ўтказдилар ва султон қилиб тайинладилар.

Шундай қилиб, у ҳам Фиръавнлик тахтига чиқиб ўтирди.

Бу Фиръавн ҳақида баъзилар: — У Хуросондан эди, Ҳомон билан шундай, бундай қилганидан кейин Мисрга султон бўлди! — деб айтишади.

Аммо бу ергача келтирилган ҳикоянинг очик бир ёлғон, ҳақиқатдан узоқ тўқима эканига ақл ва тажриба гувоҳлик беради.

Ҳар қандай бола ҳам бу гаплар тўқима эканини ўйлаб билса бўлади.

Фиръавн султон бўлиб, ҳукмронликни қўлга олгач, Исроил авлодларига қаттиқ азоб ва зулм ўтказди. Уларнинг куч-қуввати етмайдиган оғир хизматлар юклатди.

Ҳатто Қибтиларни ҳам улардан устун тутди.

Қанчадан-қанча Исроил авлодлари Қибтиларга хизматчи қилиб қўйилди.

Қибтилар ўзларининг барча ишларини Исроил авлодларига қилдиришарди.

Хизмат қилишга қурби етмаганлардан эса хараж олдилар.

Агар хараж тўламасалар, уларни турли-туман азобларга солдилар.

Бироқ Фиръавн Исроил авлодларидан бир аёлни никоҳига олган эди.

Унинг исми Осия эди.

Бу аёл шундай чиройли эдики, ундан гўзали йўқ эди.

Баъзи ривоятларда уни пайғамбарлар авлодидан дейилган, аммо бу хабар тўғри эмас.

Тўғри ривоятга кўра, Осия Қибтилардан эди.

Аммо Ислон динида миллатга қараб фарқ йўқ.

Фиръавн уни жуда яхши кўрар эди.

Бу аёл эса жуда яхши инсон эди.

У бутун аёллар ичида энг яхшиси эди.

Бизнинг пайғамбаримиз Муҳаммад Мустафо соллаллоҳу алайҳи васаллам шундай деганлар: — Дунё аёлларининг энг яхшилари тўртта аёлдир.

Биринчи: Имроннинг қизи Марям, Иккинчи: Хувайлиднинг қизи Хадича ул-Кубро, Учинчи: Ҳасан ва Ҳусайннинг онаси Фотиматуз-Захро, Тўртинчи: Мазоҳимнинг қизи Осия.

Ҳақ таоло унинг ҳақида шундай деган: "Аллоҳ иймон келтирганлар учун Фиръавннинг аёлини ибрат қилиб кўрсатди." (Таҳрим сураси, 11-оят)

Шундай қилиб, Осиянинг иймони ва исломлиги Қуръон ичида зикр қилинди...

Фиръавн: — У қандай чора? — деб сўради.

Улар шундай дедилар: — Осмонда ой кўринганида, Мисрда қанча аёл бўлса, уларни эрларидан ажратиб қўй. Ҳеч бир эркак ўз хотини билан бирга бўлмасин. Шу йўсинда аёллар ҳомиладор бўлмайди!

Фиръавн: — У ой ичида бир аёлнинг эри билан ётмаслигини қандай таъминлаймиз? — деди.

Улар: — Ўша вақт етиб келганда, буйруқ бер, тахтингни Шаҳар ташқарига чиқарсинлар. У ерда бир улуғ сарой қурилсин. Тахт устига бир минбар қўйилсин. Чорловчилар юборилсин. Шаҳар ичида қанча Исроил фарзандларининг куллари бўлса, уларни чақиришсин. Ҳаммаси сенинг эшигингда йиғилсинлар. Улар сенинг юзингни кўришни ва сўзингни эшитишни орзу қилганлар. Уларнинг юзини кўрсат, юраклари шод ва хурсанд бўлсин. Кейин уларга бир қанча хабарлар бер, диллари истаган ваъдаларни айт. Шуларни қилсанг, кўнгиллари хурсанд бўлади. Ҳар бирига муносиб ҳилъатлар бер! Шундай қилиб, барчанинг кўнгли олинсин. Ҳаммаси сенинг ҳузурингга келсин. Кейин бор, минбарга чиқ. Юқори овозда чақириб шундай дегин: — Эй Исроил фарзандлари! Мен сизлардан рози бўлдим. Ҳақингизни билдим. Ҳарожингизни, божингизни устимиздан йўқ қилдим.

Сен бу сўзларни куёш қизиб, бурчакларда ҳаракат қила бошлаганида айт. Улар сен айтган бу сўзларни эшитганларида, хурсанд бўладилар. Сен эса уларга ўша пайтда шундай дегин: — Сиз бу кеча менинг меҳмонларимсиз. Саройда ётишингиз ва уйингизга кетмаслигингиз лозим!

Шунинг учун уларнинг барчасини сарой ичига қамайсан. Ўша Шаъбон ойи тугашигача ҳеч бирини уйларига жўнатмайсан. Ва ўша ой мобайнида улар ўз хотинларига боролмайдиган бўлсалар, ҳомиладор бўлолмайдилар. Шу билан фитна ҳам бўлмайди! — дедилар.

Фиръавн уларнинг бу тадбирларини маъқул топди. Чорловчилар юборди. Шаҳар ичида уларни чақирди. Исроил фарзандларидан қанчалик бор бўлса, улар Шаҳардан чиқиб, Фиръавн атрофида йиғилдилар.

Фиръавн минбар устига чиқди. Уларга ширин ваъдалар берди. Латиф сўзлар билан барчаларининг кўнглини олди. Ҳар бирига ҳилъатлар келтирди. Уларга кийгизди.

Бу иш тугал бўлгандан кейин, Фиръавн уларга шундай деди: — Эй Исроил фарзандлари! Менинг сизларга қилган эҳсоним бу билан тугамайди. Бундан кейин ҳам сизларга эҳсонни кўпайтиришим лозим. Мен сизларнинг қадрингизни ва қийматингизни билдим ва устингиздан ҳарожингизни йўқотдим. Менинг муродим шуки, бу кеча менда меҳмон бўлингиз. Менинг саройимда ётингиз.

Улар бақириб, қичқириб шундай дедилар: — Фақат бу кеча эмас, агар бир ой қолинг деб айтсанг ҳам, бу ерда ётамиз, кетмаймиз!

Фиръавн бу сўзларни эшитгач, хурсанд бўлди. Уларни саройида меҳмон қилди. Ўзи эса Ҳомон ва қавмининг улуғлари билан отга миниб, Шаҳарга қайтди. Қалъа атрофини айланиб чиқди. Эшик олдига келди.

Фиръавн Ҳомонга ва у билан бирга бўлган бекларга шундай деди: — Боринглар, у халқни саройда ушлаб туринглар, сақланглар. Мен бу кеча қалъада бўламан. Эҳтиёт бўлинглар, ҳеч ким ташқарига чиқмасин!

Мусо (алайҳиссалом)нинг отаси Имрон эса Исроил фарзандларининг улуғларидан эди. Фиръавннинг сарой хизматкорларидан эди. Бутун халқ Фиръавн саройида йиғилган

кечада, қалъа калити Имрон қўлида эди. Шунинг учун ҳам Имрон эшикни ёпиб кетган эди.

Фиръавн Имронни чақиртириб, қалъа эшиги калитини ундан олишни хоҳлади. Эшикни қулфлаб, Имронни ҳам қалъа ташқарисида қолдиришни истады. Шундай қилиб, Имрон ҳам бошқа халқ билан бирга қолиши лозим эди.

Имроннинг уйи эса қалъа ичида эди. Фиръавн ундан қалъа калитини олганида: — Бор, сен ҳам ўз жамоанг билан саройда бўл! — деди.

Имрон: — Эй подшоҳ! — деди, — Биз шунча йил умр кечирдик, тинчликда яшадик. Бирор кун ҳам сен қалъа ичига ёлғиз қирмагансан. Тўсатдан бир кишининг найрангига тушмаслик, ҳийласига учрамаслик учун доимо эҳтиёт бўлардинг. Ҳозир нега ёлғиз кетмоқчисан?

Фиръавн ўйлаб туриб: — Эй Имрон! Рост гапираяпсан! Хўш насиҳат қилдинг! Сен ҳам мен билан бирга бор! Сен менинг ишончли ва ростгўй одамимсан! — деди.

Фиръавн: — Қалъа эшигини ўз қўлинг билан ёп! Балки ташқаридан кимдир келиб қолар! — деди.

Шундай қилиб, Имрон ҳам ичкарига кирди. Қалъа эшигини мустаҳкам ёпди.

Бу ишни битирганларида, шу кеча Шаҳар ичида Фиръавндан ва Имрондан бошқа эркак зоти қолмаган эди. Ҳаммалари қалъа ташқарисида, Фиръавн саройида ётишган эди.

Фиръавн кейин шундай деди: — Эй Имрон! Мен ўз шахсий хизматкорларимдан сени танлаб олдим. Сендан бошқа ҳеч кимни қалъа ичига олмадим. Шунинг учун сен менга жуда ишончли одамсан. Мен сенга тўлиқ ишонаман.

— Аммо бу кеча менинг саройимда ётиб қолишинг керак. Сарой эшигини ичидан мустаҳкам ёпиш керак. Сен камарингни ечмасдан, кийимингни чиқармасдан тонг отгунча эшик устида ётиб туришинг лозим!

Имрон: — Бошим устидан, подшоҳим! — деди.

Имрон ўз қўли билан сарой эшигини мустаҳкамлади. Қиличи ва қалқонини боши остига олди. Эшик устига ётди...

Фиръавн бу ишларини бажаргандан сўнг, кўплаб мисрлик аёллар чақирилди. Уларга шундай буюрди: — Шаҳар ичида айланинг. Маҳалламаҳалла юриб, ҳомиладор аёлларни аниқланг. Ҳар бир туғган аёлни кузатинг. Агар у аёл ўғил фарзанд туғган бўлса, уни ўлдиринг. Агар қиз туғса, унга тегманг!

Бу ишлар бир муддат шундай давом этди. Бошқа бир фармонга кўра эса, ҳомиладор аёлларни олиб кетиб, уларга шундай шиддатли азоблар беришар эдики, бу азоблар остида болалари тушиб кетарди.

Мисрликларнинг аёлларга ҳомилани тушириш учун қўллаган азоблари ҳақида қуйидагича ривоят қилинган: Фиръавннинг буйруғига кўра, ҳомиладор аёллар учун бир найчани иккига ёриб, учини пичоқ каби ўткир қилиб тайёрлар эдилар ва уни ерга қадаб қўяр эдилар. Сўнг бу ҳомиладор аёлларни шу найча устига ўтирғизиб, босишар эди. Бу оғир азоб сабабли уларнинг ҳомилалари тушар эди.

Баъзи аёллар эса, оғриқдан ўз болалари устига тушиб, ўлар эдилар.

Фиръавннинг катта амалдорлари бу манзарани кўриб, бир-бирлари билан маслаҳатлашдилар: — Бу одамнинг ҳолатини кўрмаяпсизми? Агар ишлар шундай давом этса, Исроил авлодлари йўқ бўлади. Бизга қул бўлиб хизмат қиладиган одам қолмайди. Ҳолбуки, бизнинг ҳаётимиз уларнинг хизматига боғлиқ. Агар уларнинг авлоди йўқ қилиб юборилса, бизга ким хизмат қилади?

Бу гаплар билан улар Фиръавнга мурожаат қилдилар: — Эй подшоҳимиз! Сен Исроил авлодларини ўлдирдинг. Улар сенинг қулларинг эди. Ҳаммаси сенинг буйруғингга бўйсунди. Агар уларнинг насабини кесиб, болаларини ўлдирсанг, бу бизга зарар етказди. Биздан кейин бизнинг фарзандларимизга ким хизмат қилади?

Фиръавн бу гапларни эшитиб, бир оз мулоҳазага келди ва шундай деди: — Исроил авлодларининг бир йил туғилган болалари ўлдирилсин, кейинги йил туғилган болаларга тегилмасин.

Ривоятчилар айтадилар: — Фиръавн ўша тушни кўрганидан ва нужумчилари: — "Мусо онасининг кўрнида!" — деганларидан бери у болаларни ўлдиришни буюрган эди.

У Мусо (алайҳиссалом) туғилган йили туғилган барча ўғил болаларни ҳам йўқ қилишни буюрган эди.

Вақти келиб, Мусо (алайҳиссалом) туғилди, аммо унинг онаси: — Агар Фиръавн ўғлимнинг туғилганини эшитса, ўлдиради! — деб жуда кўрқди.

Ҳақ таоло Мусо (алайҳиссалом)нинг онасига ваҳий қилиб шундай деди: — Эй Мусо (алайҳиссалом)нинг онаси! Сен кўрқма, Мусо учун ғам чекма. Уни туйғазганча эмиз. Агар унинг ҳаётига хавф соладиган ҳолатдан кўрқсанг, уни сувга кўйиб юбор. Биз уни сенга қайтариб берамиз ва уни пайғамбарлардан қиламиз.

Қуръонда шундай марҳамат қилинган: "Биз Мусо онасининг қалбига ваҳий қилдик: «Уни эмиз. Агар унга зарар етиши мумкинлигидан кўрқсанг, уни дарёга ташла. Лекин хавотир олма, ғам чекма. Биз уни сенга қайтариб берамиз ва уни пайғамбар қиламиз!»" (Қасас сураси, 7-оят)

Ҳақ таоло Фиръавн ва унинг қавмининг ҳалок бўлиши айнан Мусо (алайҳиссалом) орқали бўлишини башорат қилар эди.

Ривоят қилиндики, Мусо (алайҳиссалом) туғилган пайтда унинг онаси жуда кўрқди.

Ҳақ таоло унга шундай буюрди: "Агар болангга хавф соладиган ҳолатдан кўрқсанг, уни денгизга ташла." (Қасас сураси, 7-оят)

Бу ерда "денгиз"дан мурод Нил дарёсидир.

Шунда унинг онаси дарҳол бир устадан кичик бир қути сотиб олди ва ўзига шундай деди: — Менинг бир ўғилчам бор. Агар Фиръавннинг одамлари уни кўриб қолса, ўлдиради. Шунинг учун мен уни қути ичида сақлайман!

Уста қутини сотди. Аммо бу усто Фиръавннинг одамларига бориб бу аёл ҳақида хабар беришни ният қилди.

Лекин унинг тили тутилиб қолди, гапиролмади. Ҳатто кўли билан ишора қилишга ҳаракат қилди, лекин унинг жисми ҳаракат қилолмади.

Нихоят, Фиръавннинг хизматкорлари бу устони жинни деб ўйлаб, уни ҳайдаб юбордилар.

Шундан сўнг у қайтадан ўз жойига қайтди ва унинг тили очилди. Бу ҳолатдан ҳайратга тушиб, яна Фиръавннинг одамларига борди, аммо уларнинг олдига келиши билан тили яна тутилиб, кўзлари кўр бўлди.

Фиръавннинг хизматкорлари яна уни уриб, ҳайдаб юборишди.

Бу усто ҳайратда қолди ва дарёга тушиб кетди.

Шунда унинг кўзи қайтадан очилди, тили ечим топди.

Бу ҳолатдан кейин у Аллоҳга иймон келтирди ва ўзининг хатоси учун тавба қилди.

Вақти келиб, Мусо (алайҳиссалом) пайғамбарликка эга бўлганида, Аллоҳ таоло уни Мусо (алайҳиссалом)га ҳидоят қилиб юборди ва у Мусо (алайҳиссалом)га иймон келтирди.

Қуръон тафсирчилари айтадилар: "Фиръавн оиласи ичида иймон келтирган киши" (Муъмин сураси, 28-оят) ҳақидаги оят айнан шу устони назарда тутган.

Мусо (алайҳиссалом)нинг онаси қутини олиб келиб, Нил дарёсига ташлади.

Аллоҳ таолонинг амри билан қути дарёда сузиб кетди ва уни Фиръавн топди.

Қуръон шундай марҳамат қилади: "Фиръавннинг аёли: «Бу болани ўлдирманг. У бизга наф келтириши мумкин ёки уни ўғил қилиб оламиз!»" (Қасас сураси, 9-оят)

Фиръавн эса: — Менинг унга ҳеч қандай эҳтиёжим йўқ! — деди.

Ҳадис уламолари бизнинг Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламдан шундай ривоят қиладиларки, агар Осия хотун каби Фиръавн ҳам "балки бизга фойдаси тегар" деганида ва "унинг фойдасига муҳтож эмасман" демаганида, Аллоҳ таоло Фиръавнга иймон ато қилган бўлар эди. Ҳудди Осия хотунга иймон ато қилгани каби.

Осия хотуннинг илтимоси устига Фиръавн ҳам Мусони унга ҳадя қилди. Ва болани ўлдиришдан воз кечди.

Бошқа томондан эса, Мусо (алайҳиссалом)нинг онаси ғам-ғусса ичида эди. Оғир ҳолда ўтирди. Ўғлининг қандай аҳволда эканлигидан беҳабар эди. Бирдан кутган хабари унинг қулоғига етди: — "Фиръавн Нил дарёси сувларида бир қути топди. Унинг ичида бир чақалоқ бор экан. Фиръавн бу болани фарзанд қилиб олди. Болани ўлдиришмади."

Ҳазрати Мусонинг онаси бу хабарни эшитгач, саройга боришни ва: — "Бу бола менинг фарзандим!" дейишни хоҳлади.

Аммо қалби Фиръавн унга бирор ёмонлик қилишидан кўрқди. Аллоҳ таоло унинг қалбига сабр берди. Юксак Аллоҳ унга ваъда қилган нарсани эслади. Қалби хотиржам бўлди. Дил-юриғи таскин топди.

Бошқа тарафдан эса, Фиръавн Мусо (алайҳиссалом)ни Осия хотунга топширгач, Осия Шаҳарга аёлларни чақириш учун хизматчилар юборди. Қанча чақалоқ эмизувчи аёллар бўлса, ҳаммасини йиғиб келишди.

Осия уларнинг ичидан бирини Мусога сут она қилиш учун танламоқчи эди.

Болани эмизиш керак эди.

Қайси аёл Мусони кўлига олиб, унинг оғзига кўкрагини тутса, у юзини буриб, эммас эди.

Қанчалик уринишмасин, қанчалик ҳийла қилишмасин, бирон чора топилмади.

Осия хотун қайғуриб, ғам-ғуссадан йиғлади.

Аллоҳ таоло бу ҳақда Қуръони Каримда шундай марҳамат қилади:

"Аввал Мусога барча сутларни ҳаром қилдик." (Қасас сураси, 12-оят)

Шу вақтда Осия хотуннинг чўрилари: — "Эй малика, агар бу бола бу сут оналарнинг сутига оғиз тутмаса, одам юбориб, Исроил фарзандларидан ҳам аёллар келтирсинлар. Балки Фиръавн ўлдирган аёлларнинг бирига тегишли бўлган чақалоқнинг сутига оғиз тутади!" — дедилар.

Осия хотун уларга ҳам хабар юборди ва: — "Қайси сут она келиб, бу чақалоқ унинг кўкрагини оғзига олса ва сутни эмса, мен уни молу давлат билан бой қиламан!" — деди.

Бу гапни эшитган аёллар саройга етиб келишди. Аммо Мусо (алайҳиссалом) ҳеч бирининг сутига оғиз тутмади.

Ҳазрати Мусонинг онаси бу хабарни эшитди.

Қизига: — "Юр, бор, Мусо ҳақида хабар олиб кел, аҳволини кўр!" — деди.

Аллоҳ таоло шундай марҳамат қилади:

"Онаси Мусонинг опасига: "Унинг изидан бориб, кузатиб тур!" — деди. У ҳам ҳеч ким сезмайдиган қилиб, уни узоқдан кузатди." (Қасас сураси, 11-оят)

Мусонинг опаси Фиръавн саройига келди. Ичкарига кирди. Сарой ичида аёллар гавжум эканини кўрди.

Келган аёллар Ҳазрати Мусо устига йиғилиб, эмизишга бирон чора топа олишмасди.

Қиз одамлар орасидан кузатди.

Униг укаси Мусони секингина кўздан кечирди.

Аёлларнинг унга бўлган меҳри ва шафқатини кўрди.

Ҳаммасининг уни эмизишга ожиз эканини тушуниб етди.

Шунда уларга шундай деди:

"Сизларга бир оила аёлни тавсия қилайми? У болага эмизади ва меҳрибонлик билан боқади!" (Қасас сураси, 13-оят)

Қиз шу сўзларни айтгач, сарой хизматчилари уни каттиқ сўроққа тутдилар: — "Тез айт, сен бу чақалоққа нима бўласан? Сен айтган аёл ким? Ва бу сўзни нима учун айтдинг?"

Мусонинг опаси шундай жавоб берди: — "Мен камбағал одамнинг қизиман, — деди. — Бу сўзни шунинг учун айтдимки, подшоҳ ва малика мени яхши кўришларини истайман. Подшоҳ ўз қизи яхши бўлишига сабабчи бўлгани учун бу чақалоқни ўлдирмади. Агар бу чақалоқ ҳеч кимнинг сутига оғиз тутмаса, мен яхши бир сут она билманки, унинг сутига бу чақалоқ оғиз тутади. Агар хоҳласангиз, уни олиб келай!"

Қизнинг бу қатъий сўзларидан кейин: — "Бор, олиб кел! Агар бола унинг сутига оғиз тутса, уни ҳурмат қиламиз, сенга ҳам бир нарсалар берилади!" — дедилар.

Қиз ҳамон саройдан чиқди. Онасининг ҳузурига келди. Укаси Мусонинг кўрган хурмати ва эҳтироми ҳақида сўзлаб берди.

Қанча аёллар сут беришга ожиз эканини, бола эса ҳеч бирининг сутига оғиз тутмаганини айтди.

Онаси шу заҳоти уйдан чиқди.

Шошилиб сарой эшигига етиб келди.

— "Бу чақалоқни эмизиш учун сут она излаяпсизлар!" — деди.

Ҳазрати Мусонинг онасини бир жойга ўтқазди. Мусо (алайҳиссалом)ни қўлига бердилар. Онаси боласини тиззалари устига ётқизди.

Кўкрагини унинг оғзига тутди. Ҳазрати Мусо онасининг ҳидини шундақ сезди. Икки қўли билан кўкрагидан маҳкам ушлади.

Тўйгунча сутни эмди. Ҳазрати Мусо онасининг сутига оғиз тутганини кўрган сарой хизматчилари дарҳол Осия хотунга хабар бердилар. Осия хотун хурсанд бўлди, қувонди.

— "У аёлни дарҳол менинг ҳузуримга олиб келинглар!" — деди.

Ҳазрати Мусони ва онасини у ерга олиб бердилар. Фиръавн Осия билан бирга эди. Ҳазрати Мусо ҳали ҳам онасининг сутига оғиз тутар эди. Бу ҳолни кўрганларида, уларнинг ҳар иккаласи ҳам Мусонинг онасига буюк меҳр-муҳаббат кўрсатдилар.

Уни яхши кутиб олдилар. Унга турли нарсалар бердилар...

Айтадиларки, Мусо (алайҳиссалом) гапирганида тили тутқаноқ бўлиб гапирар эди. Бу тутқаноқлиги унинг тилини олов куйдирганидан эди.

Фиръавн унинг бу ҳолини кўриб, Мусо (алайҳиссалом)га раҳм қилиб: — "У ақлдан махрум экан!" — деди.

Яна айтадиларки, "Мусо (алайҳиссалом) ўша куни Фиръавнга бу ишни қилганида эмизикли бола эди".

Шундан сўнг, Фиръавн уни назокат ва неъматлар билан парвариш қилди. Бу ҳол Ҳақ таолонинг амри ила амалга ошгунга қадар давом этди.

Исроил авлодлари куну тун Аллоҳ таолога илтижо қилиб, ўша азобдан, Мисрда кўрган машаққатларидан қутулишни сўрар эдилар.

Мусо (алайҳиссалом) йигирма ёшига етди.

У ўша вақтларда Исроил авлодлари қавмига бориб-келиб турар эди.

Улардан: — "Сизлар қачондан бери бу азобни кўряпсизлар?" — деб сўрар эди.

Улар: — "Жуда кўп вақтлар ва узок даврлардан буён бу балони кўряпмиз!" — деб жавоб берар эдилар.

Мусо (алайҳиссалом) уларнинг бу ҳолатига ачинар ва улар учун қайғуриб: — "Сизлар ўз китобларингиздан ўқиб, биласизларки, бу балодан ва Фиръавн қўлидан қутулишингизга ким сабабчи бўлади?" — деб сўрар эди.

Улар: — "Эй Мусо, биз китобларимизда шундай ўқидик ва шундай топдик," — дейишар эди.

— "Исроил авлодларидан бир киши келади, у билан бир қанча аломатлар кўринади. У киши бизни Фиръавн қўлидан қутқарувчи бўлади. Лекин биз бу аломатларни сенда кўряпмиз. Биз ўйлаймизки, ўша одам сенсан!"

— "Зеро, аждодларимиз ва боболаримиз бизга шундай хабар берганларки, "Фиръавнни бир бола йўқ қилади ва ер юзида ҳукмронлик, подшоҳлик яна бизнинг қавмимиз қўлига қайтади".

— "Шунинг учун ҳам Аллоҳ таоло бизни Фиръавн қўлига топширди. Чунки биз Аллоҳ таолонинг буйруғига осий бўлдик, пайғамбарларимизнинг сўзига ишонмадик. Шунинг учун ҳам Ҳақ таоло бизни бу балога гирифтор қилди!"

Мусо (алайҳиссалом) уларнинг сўзларини эшитиб: — "Агар Фиръавнни йўқ қиладиган одам мен бўлсам, энди давлат сизларнинг!" — деди.

Сўнгра уларга шундай деди: — "Агар бу фитна Ҳақ таолога осий бўлиб, пайғамбарларингизга ишонмаганингиз учун келганини билаётган экансиз, сиз ҳам

Аллоҳдан кўркинг. Унга ибодат қилинг. Билингки, ёмон иш қилсангиз, Аллоҳ таолонинг қазаби яна келади!"

Улар: — "Эй Мусо, Фиръавннинг ҳузурида сенинг жуда катта ҳурматинг ва обрўйинг бор. Сен нимани айтсанг, у амалга оширилади. Бизни Фиръавндан қутқариш сенинг кўлингдан келмайдими? Ундан сўра, бир ой бизга меҳнат қилдирмасин. Куну тун меҳнат қилишдан тоқатимиз қолмади. Кучимиз қолмади. У бизга ҳеч бир он тинчлик бермайди," — дейишди.

Мусо (алайҳиссалом): — "Эй Исроил авлодлари, бу балолар сизга ўзингиз осий бўлганингиз учун келди," — деди.

Улар: — "Ҳа, биламизки, бу бизнинг осийлигимиз сабабли юз берди," — дейишди.

Мусо (алайҳиссалом): — "Агар бу машаққатдан Ҳақ таоло сизларни қутқарса, шукр қиласизми?" — деб сўради.

Улар: — "Эй Мусо! Биз бу азобдан қутулишимизга қачон ишонч ҳосил қилишимиз мумкин?" — дейишди.

Мусо (алайҳиссалом): — "Умид қиламанки, ишончингиз тезда бўлади. Лекин, Ҳақ таолодан келган балога сабр қилинг. Ва У берган неъматларга шукр қилинг," — деди.

Исроил авлодлари: — "Эй Мусо! Ибодатимизни янада кўпайтириб амалга оширамиз. Камбағалларга ўз молимиздан садақа берамиз. Очларни тўқ қиламиз. Ечинганларга кийим кийгизамиз. Аллоҳ таолога ибодат қиламиз. Пайғамбарларимизнинг сўзларига ишонамиз," — дейишди.

Мусо (алайҳиссалом): — "Эй Исроил авлодлари! Мен эшитдимки, аввалги замонларда Аллоҳ таолога ибодат қилмасдилар. Бутларга сиғиниб юрар эдилар. Аллоҳ бир бандасини юборган. У банда эса, ўша бутларни синдирган. Ўша халқ эса уни оташга ташлаб, қуйдириб юборишни истаган. Аммо Ҳақ таоло ўша оташни унга бир гулзор қилиб қўйган," — деди.

Исроил авлодлари: — "Унинг авлодидамиз!" — дейишди.

Шундан сўнг улар ҳар хил сўзлар билан суҳбатлашиб тарқалдилар.

Кейин Исроил авлодларидан бир киши Мусо пайғамбар (алайҳиссалом) билан яширинча учрашиб: — "Эй Мусо! Агар сендан кўркмаганимда, сенга бир хабар берган бўлардим!" — деди.

Мусо (алайҳиссалом): — "Кўркма, айтавер," — деди.

У киши: — "Эй Мусо, биз умид қилган ва китобларимизда тасвирланган одам сенсан. Аммо менинг қалбимга бир гумон тушяптики, Фиръавнга сендан яқин ва сенга ҳам Фиръавндан яқин инсон йўқ!" — деди.

Мусо (алайҳиссалом): — "Иброҳим, Исҳоқ ва Яъқуб пайғамбарларнинг Аллоҳи ягона эмасмиди?" — деб сўради.

У киши: — "Ягона, ягонадир!" — деди.

Мусо (алайҳиссалом): — "Унда бу халқ нега Фиръавнга қасам ичади?" — деб сўради.

У киши: — "Эй Мусо, ерларни ва осмонларни яратган Аллоҳ ҳаққига, ҳеч қандай шубҳа қолмади, бу қавмни қутқарувчи сенсан!" — деди.

У шундай деганидан сўнг, Мусо (алайҳиссалом) у билан қўл бериб, биродар бўлдилар. Ва дўстлик пойдеворини қурдилар.

Иккови ҳам бу сирни ошкор қилмасликка қасам ичдилар.

У киши Иброҳим (алайҳиссалом) динида эди.

Мусо (алайҳиссалом) унга ўз сири ҳақида гапирмасликка ваъда берди.

Шундан кейин Мусо (алайҳиссалом) унинг олдида сири бор нарсани яширмас эди.

Шу ҳолат бир неча вақт давом этди.

Фиръавн Мусо (алайҳиссалом)ни жуда яхши кўрар эди.

Мусо (алайҳиссалом) ўттиз ёшга тўлганда, Фиръавн уни уйлантирди.

Кейин у қирқ ёшида Мадянга ҳижрат қилди.

Мусо (алайҳиссалом) нинг Мадйан шохрига ҳижрат қилиши ва Шуайб алайҳиссалом билан ҳикояси

Мусо (алайҳиссалом) ҳурмат ва муҳаббат билан ҳаёт кечирар экан, Исроил фарзандлари зулм ва машаққатлар ичида умр ўтказар эдилар. Фиръавн уларни доимо ишлатар, оғир меҳнатга мажбур қилар эди.

Ҳазрати Мусо уларни бу машаққатлардан қутқаришга қодир эмас эди. Уларга ошкора ёрдам ҳам бера олмас эди.

Фиръавн ўзича: — "Мусо ҳам улардандир!" — дер, деб кўрқар эди.

Чорасиз сабр қилиб яшар эди.

Қачонки қирқ ёшини тугатганида, Аллоҳ таоло уни Фиръавндан ажратиш вақти яқинлашган эди.

Мусо (алайҳиссалом) бир куни отланиб, Фиръавннинг сарой эшигига келди. Уни саройда топмади. Чунки Фиръавн Шаҳардан ташқарига сайрга чиққан эди.

У пойтахт атрофидаги бир маҳаллага борган эди. Бу маҳаллашоҳ пойтахтдан икки фарсах узокда эди. Унинг номи "ЗАЙФ", яъни "меҳмон" маъносини англатар эди.

Мусо (алайҳиссалом) Фиръавннинг шу Зайф маҳалласига кетганини эшитиб, унинг ортидан ёлғиз ўзи йўлга тушди.

У ерга етиб келганида пешин вақти эди. Ҳаво исиб кетган эди.

Одамлар бозордан уйларига қайтишганди. Ҳатто айримлари ухлаб қолишганди.

Қуръонда шундай марҳамат қилинади:

"Мусо, халқининг хабарсизлиги пайтида Шаҳарга кирди. Икки кишининг уришиб турганини кўрди. Улардан бири Исроил фарзандларидан, бири эса Мисрлик Қибтийлардан эди." (Қасас сураси, 15-оят)

Мисрлик Қибтий Исроилликни ишга олиб кетмоқчи эди.

Исроиллик эса бунга рози эмас эди.

Шу пайтда Мусо (алайҳиссалом) етиб келди.

Қибтийга: — "Исроил фарзандини қўйиб юбор!" — деди.

Қибтий эса уни қўйиб юбормади.

Мусо (алайҳиссалом) уни қўли билан олдинга сурди.

У киши дарҳол ҳалок бўлди.

Юксак Аллоҳ шундай марҳамат қилади:

"У қўлининг тўрт бармоғи билан у кишини уриб юборди." (Қасас сураси, 15-оят)

Мусо (алайҳиссалом) жуда кучли киши эди. Қўли ҳам оғир эди.

Қўли билан Қибтийни сурганида, унинг бармоқлари Қибтийнинг кўкрагига ботди.

Дарҳол жони чиқиб, ерга тушди.

Исроиллик эса шу тариқа унинг қўлидан кутулиб, қочиб кетди.

Мусо (алайҳиссалом) бу ишдан пушаймон бўлди.

Ҳар қанча Қибтий кофир бўлса ҳам, Мусо (алайҳиссалом) ҳали пайғамбарликка эга эмас эди.

Кофирни ўлдиришга ҳали амр олмаган эди.

Ўзи:

"Бу иш шайтондандир, чунки мен зарур бўлмаган ҳолда бир кишини ўлдирдим. Шайтон менинг очиқ душманимдир!" — деди. (Қасас сураси, 15-оят)

"Эй Раббим, мен ўзимга зулм қилдим. Менга мағфират айла!" — деб дуо қилди. Аллоҳ уни мағфират қилди. Чунки Аллоҳ мағфират қилувчи ва жуда раҳмли зотдир." (Қасас сураси, 16-оят)

Шунда Мусо (алайҳиссалом) шундай деди:

"Эй Раббим, Сен менга берган неъмат ҳаққига ант ичиб айтаманки, мен кофирларга ва жинояткорларга ҳеч қачон ёрдамчи бўлмайман!" (Қасас сураси, 17-оят)

Чунки Мусо (алайҳиссалом) Қибтийнинг қўлидан кутқарган ҳар қанча Исроиллик бўлса ҳам, аслида у ҳам кофир эди. Фақат яқин қариндоши эди.

Эрта куни Мусо (алайҳиссалом) яна эрта турди.
Фиръавн уни ушлаб, жазо бериши мумкинлигидан қўрқди.
Фиръавн эса ўша кеча Зайф маҳалласида қолган эди.
Унга: — "Бир Исроиллик бир Мисрликни ўлдирди!" — деб хабар бердилар.
Фиръавн шундай деди: — "Тезда боринглар. Ўлдиргани топинглар, унга жазосини беринглар!"

Унинг хизматкорлари ҳамма жойда қидирув ишларини олиб боришди.
Фиръавн бир кун ўша ерда яна қолди.
У Мисрликни ўлдирган кимлигини билишни истар эди.
Аммо Мусо (алайҳиссалом) Қибтийни ўлдирган одам қидирилаётганини билмас эди.
Эртасига Мусо (алайҳиссалом) эрта турди.
Лекин қалбида қўрқув бор эди.
Аллоҳ таоло шундай марҳамат қилади:
"Мусо қўрқув ичида атрофини кузатиб тонг оттирди. Кеча қутқарган Исроилликни яна бошқа бир Қибтий томонидан ишга мажбур қилинаётганини кўрди." (Қасас сураси, 18-оят)

Шунда у Исроилликка: — "Сен қанчалар бахтсиз кишисанки, ҳар куни бир киши сени уриб, азоблайди!" — деди.

Мусо (алайҳиссалом) яна уни Қибтийнинг қўлидан қутқармоқчи бўлди.

Исроиллик қўрқиб кетди.

Унга ҳужум қилинишини ўйлади.

Унга ғазаб қилди.

Чунки унга: — "Аниқки, сен бузғунчилардан бирисан!" — дейишган эди.

Исроиллик Ҳазрати Мусога: — "Мени ҳам ўлдирмоқчимисан? Кеча бир кишини ўлдирганинг каби?" — деди.

Ва сўзларини шундай давом эттирди: — "Ер юзида зулмкор бўлишни истайсанми? Хоҳлаганингни қилишни истайсанми? Ҳар куни бир кишини ҳалок қилмоқчимисан? Ҳалқ орасида тинчлик ўрнатишни истамайсанми?" — деди.

Мисрлик киши бу сўзларни эшитгач, Исроилликни қўйиб юборарди.

Кеча ўлдирилган Қибтийни ўлдирган Ҳазрати Мусо эканлигини англади.

Югуриб Фиръавн ҳузурига келди ва ҳолатни хабар берди...

Мусо (алайҳиссалом) уларнинг ҳолларига ачинди: — Бу қудукдан бошқа қудук йўқми? — деб сўради. Қизлар жавоб бериб: — Бир қудук бор, лекин унинг оғзи катта бир тош билан ёпилган. Уни ўн киши биргаликдагина кўтара олади! — дедилар. Ҳазрати Мусо (алайҳиссалом): — Менга ўша қудукни кўрсатинг! Мен қўйларингизни суғораман! Чунки мен сизларнинг ҳолатингизга ачиндим! — деди. Қизлар ҳайрон бўлиб: — Сен ёлғиз ўзинг у тошни кўтара оласанми? — деб сўрадилар. Ҳазрати Мусо (алайҳиссалом): — Агар Ҳақ таолонинг ёрдами бўлса, кўтараман! — деди. Қизлар ҳазрати Мусо (алайҳиссалом)ни ўша қудукнинг олдига олиб бордилар. Ҳазрати Мусо (алайҳиссалом) бир қўли билан тошнинг тагига қўйди, "Бисмиллаҳ" деб, уни бир ёнга суриб ташлади. Қудукнинг суви кўринди. Сўнгра қизларга: — Арқон ва чилангизни менга беринг! — деди. Қизлар ҳам ковак ва арқонни ҳазрати Мусо (алайҳиссалом)га бердилар. Ҳазрати Мусо (алайҳиссалом) сувни тортиб чиқарди.

Қуръон шундай марҳамат қилади: "Ҳазрати Мусо (алайҳиссалом) Ҳақ таолонинг ёрдамига суяниб, Шўайб (алайҳиссалом)нинг қўйларини суғорди. Қизлар бир-бирларига қарашдилар. ЎБу қандай кучли ёш йигит! Қандай меҳрибон инсон! Ҳеч ким бизга бу қадар раҳм-шафқат кўрсатмаган! Унинг қалбида иймон бор, деб ўйлаймиз! — дедилар."

Ҳазрати Мусо (алайҳиссалом) қизларнинг қўйларини суғоргандан сўнг бир дарахтнинг соясига бориб ётиб олди ва ухлади.

Ҳақ таоло шундай марҳамат қилади: "Мусо (алайҳиссалом) қизларнинг қўйларини суғорди. Кейин сояга бориб ётди. ЎЭй Роббим! Сен менга нима хайр берсанг, мен унга муҳтожманъ, — деди." (Қасас сураси, 24-оят)

Шўайб (алайҳиссалом)нинг қизлари қўйларини уйга олиб кетдилар. Шўайб (алайҳиссалом) қўйларни одатдагидан аввалроқ келганини кўриб, ҳайрон бўлди. Қизлардан сўради: — Сизларга нима бўлди? Нега бугун эрта келдингиз? Қўйларингизга ким ёрдам берди? Бизнинг қавмимизда бундай саховатли инсон йўқ!

Қизлар: — Отам, сиз ҳақ гапирасиз! Бу ажойиб бир ҳолат бўлди. Бизнинг қавмимизда бундай саховатли бир киши йўқ. Лекин, билингки, биз сув олиш учун тўхтаб турган эдик. Ҳар сафар қавмимиз қўйларини суғоргандан сўнг, бизга сув қолмас эди. Бир киши келди, бизни кўриб раҳм қилди.

У бизнинг олдимизга келиб: — Нега қўйларингизни суғормасиз? — деб сўради.

Биз жавоб бериб: — Биз мусулмонмиз! Аллоҳ таолонинг ягона зот эканига ишонамиз. Бу одамлар эса кофирлар. Биз уларга қўшилмаймиз! — дедик.

У яна сўради: — Бошқа қудуқ йўқми?

Биз унга оғзи тош билан ёпилган қудуқни кўрсатдик.

У киши ўн кишининг қўлидан келмаган тошни бир қўли билан кўтариб, қудуқнинг оғзидан суриб ташлади. Қўйларимизни суғорди. Кейин дарахт соясида ётиб ухлади. Ҳозир ҳам у ерда ухламоқда!

Шўайб (алайҳиссалом) қизларининг гапларини эшитиб ҳайрон бўлди. Қизларидан бирига: — Бор, уни чақир. Бизнинг қўйларимизни суғориб бергани учун унга ҳақини берсин! — деди.

Қизлардан бири уялиб-уялиб ҳазрати Мусо (алайҳиссалом)нинг олдига борди. Бу қизнинг исми Сафуро эди.

Қуръон шундай марҳамат қилади: "Отам сени чақиряпти. Қўйларимизни суғориб берганинг учун сенга ҳақингни беради!" (Қасас сураси, 26-оят)

Ҳазрати Мусо (алайҳиссалом) зудлик билан йўлга тушди.

Сафуро ҳазрати Мусо (алайҳиссалом)нинг олдига юриб борар эди. Ҳазрати Мусо (алайҳиссалом) эса ўзининг назарини пастга қаратиб, унинг ортидан борар эди.

Шайх Ваҳб ибн Мунаббих айтадилар:

— Ҳазрати Мусо (алайҳиссалом) Сафуронинг ортидан юраётган эди. Шайтон бир баланд жойга чиқиб, бақириб шундай деди: — Қани, бирингиз бугун Мусони йўлдан оздирсин! У ҳали ёш. Сафуро хуснли, ёлғиз. Атроф эса хилват, ҳеч ким йўқ. Бу яхши фурсат!

Шайтонлар шундай жавоб бердилар: — Биз пайғамбарларни йўлдан оздиришга қодир эмасмиз!

Шайтон: — Эй ожизлар! Мен одамни жаннатдан ҳайдатганман! Нух қавмини гумроҳ қилганман! Ҳуд қавмини туфонда ҳалок қилганман! Солиҳ (алайҳиссалом)нинг қавмини алдаб, туяларини сўйдирганман! Сизлар эса бундай осон ишни қила олмайсизларми?!

Шайтонлар: — Сен бу ишларга қодирсан, биз эса пайғамбарларга қўл теккиза олмаймиз! — дедилар.

Шайтон бу гаплардан сўнг, ҳазрати Мусо (алайҳиссалом)га борди. Сафуро унинг олдига кетар эди. Шайтон шамолни ҳаракатлантирди. Шамол Сафуронинг ридосини кўтарди ва унинг оёғини очиб юборди.

Ҳазрати Мусо (алайҳиссалом) бу ҳолатни кўриб: — Эй қиз, сен менинг ортимдан юр! Мен йўлдан адашсам, менга тўғри йўлни кўрсат! Биз Аллоҳга иймон келтирганлар, номаҳрамга назар ташламаймиз! — деди.

Ҳазрати Мусо (алайҳиссалом) унинг олдига юра бошлади.

Иблис Мусо (алайҳиссалом)ни йўлдан оздира олмаганидан уялди.

Ниҳоят, ҳазрати Мусо (алайҳиссалом) Шўайб (алайҳиссалом)нинг ҳузурига келди.

Шўайб (алайҳиссалом) ундан: — Сен кимсан? — деб сўради.

Мусо (алайҳиссалом): — Мен Исроил авлодларидан Имрон ўғли Мусоман! — деди ва Фиръавндан қочганини, бошидан ўтганларни сўзлаб берди.

Қуръонда шундай марҳамат қилинган: "Шўайб (алайҳиссалом): ЎКўрқма, сен золимлар қўлидан қутулдинг! — деди." (Қасас сураси, 26-оят)

Шўайб (алайҳиссалом) уни меҳмон қилди.

Сафуро отасига: — Ота, бу йигитни ишга олинг. У жуда кучли ва ишончли! — деди.

Шўайб (алайҳиссалом) ҳазрати Мусо (алайҳиссалом)ни синашга қарор қилди...

Мусо (алайҳиссалом) нинг пайғамбар бўлиши

Бу сўзлар Ҳазрати Мусога пайғамбарлик келганини ва Аллоҳ таоло унга хитоб қилганини ҳамда Фиръавнга юборганини билдирур.

Аллоҳ таоло ўз каломида шундай марҳамат қилади:

"Мусо, Ҳазрати Шуайб билан бўлган ваъдасини тўлдиргач, аҳли билан бирга Мисрга йўл олди. Тур томонида бир олов кўрди." (Қасас сураси, 29-оят)

Ҳа, ўша вақтда Мусо (алайҳиссалом) Ҳазрати Шуайб билан қилган ваъдасини адо этди. Аҳлини ва қўйларини олиб, Ҳазрати Шуайбнинг ҳузуридан Мисрга йўл олди.

Беш кунлик йўл юриб, Тур Сино тоғининг этигига етди.

Бу вақтда кеч кирган эди, қаттиқ шамол эса бошлади. Ҳаво совуқлашди, ҳар томон қоронғу бўлди.

Хотинига: — "Чакмоқни олиб кел, олов ёқайлик! Бироз исинайлик!" — деди.

Сафуро чакмоқни олиб келди.

Мусо (алайҳиссалом) қанчалар ҳаракат қилса ҳам, чакмоқ олов олмади.

Мусо (алайҳиссалом) ожиз қолди.

Кечанинг бир қисми ўтгач, Мусо (алайҳиссалом) тоғ томонга назар ташлади.

Бир жойда олов кўрди.

Хотини Сафурога:

"Мен бир жойда олов кўрдим. Бориб кўрай. Балки бир мусофир ёққандир. Ёки олов ёнида бировни топсам, хабар сўрайман, йўл сўрайман, ёки бир парча ёнган олов олиб келиб, сен ҳам исинасан!" (Қасас сураси, 29-оят)

Ҳазрати Мусо асосини олиб, юрди.

У олов томон йўл олди.

У ерга боргач, олов бир дарахтнинг тепасида ёнаётганини кўрди.

Ерда эмас эди.

Ривоят қилинишича, бу дарахт бир қарағат (ўрмон қорағат) дарахти эди.

Олов унинг тепасида ёнар эди.

Яна айтишларича, ер юзида биринчи ўйғоқ бўлиб ўсган дарахт айнан шу қарағат бўлган.

Кимлардир шундай деганларки, Ҳазрати Мусонинг асоси ҳам шу дарахтдан ясалган эди.

Кимлардир эса уни мирт дарахтидан дейдилар.

Мусо (алайҳиссалом) бу оловни шундай кўриб, қалбига қўрқув тушди.

Ортга қайтишни ирода қилди.

Шу он дарахтдан шундай бир овоз келди:

"Эй Мусо! Мен бутун оламларнинг Роббиси бўлган Аллоҳман!" (Қасас сураси, 30-оят)

Мусо (алайҳиссалом) бу овозни эшитиб, бу Аллоҳ таолонинг ваҳийси эканини англади.

Дарҳол саждага ётди.

Сўнгра Аллоҳ таоло Ҳазрати Мусога меҳр ва муҳаббат кўрсатиб, шундай хитоб қилди:

"Эй Мусо! Мен сенинг Роббингман. Кавушингни еч! Сен келган жой муқаддас ердир. Унинг номи Турдир!" (Тоҳа сураси, 11-12-оятлар)

Мусо (алайҳиссалом) кавуш кийиб олган эди, бу вақтда чўпонлар кавуш кийишар эди.

Илм аҳлидан айримлари шундай деганларки:

— Ҳазрати Мусонинг кавуши (поёбзали) таяммум қилинмаган эшак терида эди.

Шунинг учун Аллоҳ таоло:

— "Кавушингни еч!" — деб амр қилди.

Уламолар буни шундай дейишган бўлса-да, бу тўғри эмас.

Мусо (алайҳиссалом) Аллоҳ таолонинг пайғамбари эди.
Унинг поёбзали нопок нарсадан бўлиши мумкин эмас.
Ҳақиқат шуки, Аллоҳ таоло Мусо (алайҳиссалом) га:
— "Кавушингни еч!" — деб амр қилгани, ўша жойнинг ваҳий макони бўлиши билан боғлиқ эди.

Уни эҳтиром қилиш керак эди.

Чунки у юксак Аллоҳ таолонинг хитоб қилган макони эди.

Шу сабабдан кавуш ечиш керак эди.

Нақадар буюк бир жойки, у ерда Аллоҳ таоло Мусога хитоб қиларди!

Ҳазрати Мусога керак бўлгани шу эдики, у эҳтиромни адо этмоғи ва хизмат одобини бажармоғи лозим эди.

Шу сабабли у кавушини ечди ва Аллоҳ таолонинг буюк хитобига гувоҳ бўлди.

Ҳазрати Мусо (алайҳиссалом) сўнгра шундай дуо қилди: "Эй Роббим! Бу кўнгил торлигини мендан кеткир! Ишларимни осон қил! Тилимдан ҳам бу тутиқликни кетказ, токи сўзларим яхши тушунилсин!" (Тоҳа сураси, 24–28-оятлар)

Ҳазрати Мусо (алайҳиссалом) жаҳлли ва шошқалоқ киши эди, деб ривоят қилинади. Шунинг учун бу дуони қилган эди. У пайғамбар бўлган киши ақлли ва англаш қобилияти кенг, сабри ва чидамлилиги кўп бўлиши кераклигини тушуниб етди. Кофирларнинг қўлидан қанча машаққат тортиб, қанча озор кўрмасин, сабр қилиш керак эди.

Унга: "Сен сеҳргарсан, ёлғончисан!" — деб айтганларида жаҳл қилмаслиги, сабр қилиши керак эди. Шу сабабли у шундай дуо қилди ва Юксак Аллоҳдан шундай илтимос қилди.

Ҳазрати Мусо (алайҳиссалом) ўзининг ожизлигини ва ноқулайлигини эътироф этиб, Аллоҳ таолодан ёрдам сўраганида, Юксак Аллоҳ унинг дуосини қабул қилди. Бу дуо банда билан Аллоҳ ўртасидаги самимий дуодир. Маърифат аҳли орасида ҳам бу дуо жуда улуғ ва зебидир.

Ҳазрати Мусо (алайҳиссалом) "Тилимдан ҳам бу тутиқликни кетказ" дегани шу сабабли эдики, у тутиқ эди, сўзларини оғзида тутилган ҳолда гапирарди. Бу ҳолат шундай содир бўлган эди:

Ҳазрати Мусо (алайҳиссалом) чақалоқлигида Фиръавннинг соқолига ёпишганида, Миср подшоҳи қаттиқ жаҳл қилган эди. Уни ўлдирмоқчи бўлди. Ҳотини Осия: — "Бу ҳали чақалоқ, ёш, ақли йўқ. Уни синаб кўриш керак бўлса, олтин ва олов келтиринглар, уларни унинг олдига қўйинглар. Агар у олтинни қўйиб, оловга ёпишса, унинг ақли йўклиги маълум бўлади!" — деди.

Олов ва олтин бир табақда олиб келиниб, ҳазрати Мусо (алайҳиссалом)нинг олдига қўйилди. У ҳам дарҳол оловга ёпишди ва уни оғзига солди. Олов ҳазрати Мусо (алайҳиссалом)нинг тилини куйдирди. Шунинг учун унинг нутқи тутук бўлиб қолди.

Ҳазрати Мусо (алайҳиссалом) пайғамбар бўлгач, Аллоҳ таолодан ушбу нутқидаги кемтикликни кетказишини, сўзларини равон гапира олиши учун ёрдам беришини сўради.

Сўнгра: "Эй Роббим! Оиламдан ака-укаларимдан Ҳорунни вазир қил! У мени кучли қилсин. У мени қўллаб-қувватласин! Уни менга шерик қил!" (Тоҳа сураси, 29–32-оятлар)

Ҳазрати Мусо (алайҳиссалом) Ҳорун (алайҳиссалом) учун: — "Унга ҳам пайғамбарлик насиб қил!" — деб дуо қилган эди.

Сўнгра шундай илтижо қилди: "Токи Сен учун кўп тасбеҳ ва ибодат қилайлик. Сени кўп эслайлик. Ҳолатимиздан Сен огоҳсан. Шубҳасиз, Сен бизларни кўриб тургувчисан!" (Тоҳа сураси, 33–35-оятлар)

Эй азиз! Сен ҳазрати Мусо (алайҳиссалом)ни кўргинки, у ўзининг ожизлигини қандай эътироф этмоқда. Ҳолатини қандай нозик ва гўзал тарзда Аллоҳ таолога етказмоқда.

Аллоҳ таоло унга шариятни юборди, пайғамбарлик ато қилди.

Ҳазрати Мусо (алайҳиссалом) эса, бу икки хизматда ўзини ожиз ҳис этиб: — "Эй Роббим! Агар мен бу икки нарса — ожизлик ва кучсизлик билан Сенга бўлган хизматимни адо этишда қамчиликка йўл қўйсам, ака-укам Ҳорунни менга шерик қил. Иккимиз бирга

Сенинг амрингни бажо келтирайлик. Сенга итоат ва ибодат қилишда бир-биримизга ёрдамчи бўлайлик. Агар Сенга ибодат қилишда ёки амрингни етказишда мендан қамчилик ўтиб қолса, ака-укамнинг ёрдами билан уни тўлдириб, Сени рози қилай!" — демоқчи бўлди.

Аллоҳ таоло унинг дуосини қабул қилиб: "Эй Мусо! Сенинг тилаганинг сенга берилди! Дуон қабул қилинди!" (Тоҳа сураси, 36-оят)

Шу билан ҳазрати Мусо (алайҳиссалом)нинг қалбини торлиқдан қутқарди.

Ҳазрати Мусо (алайҳиссалом) икки йил Фиръавннинг дарвозасида турди. Лекин у ичкарига киришга изн ололмади. Бу икки йил давомида бирон кишига малол келтирмади.

Сўнгра Аллоҳ таоло Ҳорун (алайҳиссалом)га ҳам пайғамбарлик берди.

Аллоҳ таоло ҳазрати Мусо (алайҳиссалом)ни Ҳорун (алайҳиссалом)нинг олдига юборди. У Ҳорунга Аллоҳ таолонинг унга пайғамбарлик берганини ва кейин иккаласи биргаликда Фиръавнга бориб, Аллоҳ таолонинг амрларини етказишларини айтиши керак эди.

Аллоҳ таоло ҳазрати Мусо (алайҳиссалом)га ваҳий юбориб, уни Фиръавннинг олдига юборди ва: "Фиръавнга боринг! У, ростдан ҳам, азиятчи зулмкор бўлди. Улуғликка мағрур бўлиб, худолик даъвосини қилиб юрибди. Барча халқни ўзининг илоҳи деб билишга чақирмоқда. Унга ҳақ йўлни кўрсатинг, лекин мулойим сўзлар билан гапиринг, токи у қабул қилсин. Агар қаттиқ сўзласангиз, у кибрли одам, қабул қилмайди. Шундай бўлса, сиз пайғамбарлик йўлида айбга қолган бўласиз." (Тоҳа сураси, 42–44-оятлар)

Ҳазрати Мусо (алайҳиссалом) Аллоҳ таолонинг буйруғи билан олий мартабага эришди.

Фиръавнга бориб: "Биз Роббимиз юборган элчилармиз! Бутун оламларнинг ёратувчисининг элчисимиз. Бас, Исроил авлодларини бизнинг қарамоғимизга топшир. Бундан кейин уларга азоб берма! Биз сенга Аллоҳ таолонинг оятларини келтирдик. Аллоҳнинг саломи тўғри йўлга кирган кишиларнинг устидан бўлсин!" (Тоҳа сураси, 47-оят)

Сўнгра: "Эй Фиръавн! Бизга ваҳий етди. Аллоҳнинг азоби, Унга юз бурган ва пайғамбарнинг мўъжизаларига ишонмаган, ёлғон деб билган кишига бўлади!" (Тоҳа сураси, 48-оят)

Бу оятда нозик бир ҳикмат бор: аввал Фиръавн зулмдан қайтарилди, сўнгра кофирликдан тийилди. Бу шуни кўрсатадики, зулм кофирликдан ҳам ёмонроқдир. Чунки зулмда халққа озор бор.

Аллоҳ таоло ҳазрати Мусо (алайҳиссалом)га пайғамбарликнинг одобларини ва динга даъват қилиш йўлини ўргатди.

Шу билан ҳазрати Мусо (алайҳиссалом) Юксак Аллоҳнинг иззати билан Тур тоғидан қайтди.

Шу тариқа, унинг пайғамбарликка тайёргарлиги якунига етди.

Мусо (алайҳиссалом) нинг Мисрга қайтиши

Тур тоғи атрофида тонг отгач, Мусо (алайҳиссалом) у ердан жўнаб кетди. Хотини Сафурони ва барча қўйларини ортига – Мадянга қайтарди. Ўзи эса Мисрга йўл олди.

Ҳазрати Мусонинг онаси, акаси Ҳорун ва синглиси Марям ҳали тирик эдилар. Лекин отаси Имрон вафот этган эди.

Кеч тушгач, Мусо (алайҳиссалом) ўз уйларига келди. Онасига салом берди.

Онаси саломига жавоб қайтарди, лекин Мусо (алайҳиссалом) уни танимади. Чунки ўн икки йилдан буён онаси уни кўрмаган эди.

Онаси Ҳазрати Мусодан: — Сен кимсан? — деб сўради.

Мусо (алайҳиссалом) ерга ўтирди. Онаси унинг олдига келди. Унга таом келтирди.

Ўғли Ҳорунга: — Ўғлим, кел, меҳмон билан бирга ўтир. Бирга овқат е. У ёлғиз овқатланмасин! — деди. Хотиржам бўлсин.

Ривоят қилинишича, таом мош оши эди.

Акаси Ҳорун келди.
Улар бирга ўтириб таом ейишди.
Ҳорун сўнгра Мусодан хабар сўради.
Унинг гапиришига қараб таниди.
Дарҳол уни бағрига босиб, кўришди.
Ҳазрати Мусони бу вақтда онаси ва синглиси ҳам танидилар.
Улар Мусо (алайҳиссалом) дан аҳволини ва бошидан ўтган воқеаларни сўрадилар.
Мусо (алайҳиссалом) Ҳорун (алайҳиссалом) га пайғамбарлигини хушхабар қилди.
Ҳикоясини сўзлаб берди.
Ҳорун бу хабарга хурсанд бўлди.
— "Самъан ва тоъатан!" — деди.
Эртаси куни эса улар бирга Фиръавннинг дарвозасига йўл олишди.
Ривоят қилувчи шундай дейди: — Ҳазрати Мусонинг онаси йиғлади.
Фарзандларига: — Фиръавн ўзини бекиёс деб билувчи кофирдир. Сизларнинг бу хабарингиз унга етса, икковингизни ҳам ўлдиради! — деди.
Мусо (алайҳиссалом): — Эй она! Ғам чекма, Аллоҳ таоло бизларни унинг ёмонлигидан, зулмидан омон қилди! — деб жавоб берди.
Фиръавн саройининг эшигига келган Мусо ва Ҳорун (алайҳиссалом), ривоятларга кўра, дарҳол саройга киришга рухсат олдилар.
Ичкарига кирдилар.
Лекин бошқа ривоятларга кўра, улар тамом икки йил давомида Фиръавннинг ҳузурига киришга йўл топа олмадилар.
Сарой посбонлари Ҳазрати Мусодан сўрадилар: — Сен кимсан, нимага бор, муродинг нима?
Мусо (алайҳиссалом) шундай жавоб берди: — Мен Аллоҳнинг элчисиман.
Посбонлар сўрадилар: — Фиръавннингми пайғамбари?
Мусо (алайҳиссалом) жавоб берди: — Йўқ! Фиръавн яратган эмас. У фақатгина Яратганнинг ожиз бир бандасидир. У осий бўлиб, ўзини илоҳ деб даъво қилмоқда. Мен эса шундай Яратганнинг элчисиманки, Фиръавнни ҳам, ерни ҳам, осмонни ҳам ўша Аллоҳ яратгандир!
Посбонлар бу сўзни эшитгач, кулишди: — Бу девона экан! Нима деганини билмайди! — дедилар.
Улар унга аҳамият бермадилар.
Фиръавнга ҳам бу ҳақда хабар етказмадилар.
Икки йил тўлгунча Ҳазрати Мусо ва Ҳорун (алайҳиссалом) Фиръавн саройининг эшигига келиб-кедиб юрдилар.
Бир куни Фиръавн ўзининг масхарабози билан гаплашарди.
Фиръавн айтарди: — Ер ва осмоннинг илоҳи менман!
— Мендан бошқа илоҳ борлигини даъво қилган киши ёлғончи бўлиб, уни оловда ёқмоқ керак!
Фиръавн шундай деганда, масхарабоз Ҳазрати Мусонинг сўзларини эслади.
У: — Эй Фиръавн, ажаб иш бор! Сенинг эшигингда чўпон кийимида бир одамни кўрдим.
— У: "Фиръавн илоҳ эмас! Бу оламларнинг Аллоҳи бор!" — деб айтарди!
Фиръавн бу гапни эшитгач, ғазабланди.
Масхарабозга: — Дарҳол бор, бу сўзларни айтганни менинг ҳузуримга келтир! — деди.
Масхарабоз дарҳол эшик томон чиқди.
Ҳазрати Мусога етиб: — Сени Фиръавн чақиради! — деди.
Мусо (алайҳиссалом) дарҳол ичкарига кирди.
Ҳорун ҳам унинг билан бирга кирди.
Масхарабоз ҳайрон бўлиб: — Мен уни битта одам деб ўйлагандим, аслида улар икки экан! — деди.

Фиръавн Ҳазрати Мусонинг юзига қаради.

Танимади.

Ундан сўради: — Сен кимсан?

Мусо (алайҳиссалом) жавоб берди: — Мен бу оламларни яратган Аллоҳ таолонинг пайғамбариман!

Бу жавобни эшитгач, Фиръавн уни таниди.

Ҳазрати Мусога шундай деди:

"Сени биз болалигингда ўз ҳузуримизда тарбия қилмадикми? Ва бир неча йил орамызда яшамадингми? Кейин сен шу ишларингни қилдинг. Менинг неъматимни қадрламадинг. Охирида менга носанжидлардан бўлдинг." (Шуъаро сураси, 18-19-оятлар)

Фиръавн уни таниб қолганини қуйидаги сўзлари билан ҳам ифодалади: — Сен ўша қибтийни ноҳақ ўлдиргансан. Мен сени унинг ўрнига ўлдирмоқ учун излагандим. Сен эса қочиб кетгансан. Топилмагансан! Сен ўша одам эмасмисан?

Мусо (алайҳиссалом) шундай жавоб берди:

"Ҳа, ўша одам мен эдим. Уни хато билан ўлдирган эдим. Жоҳиллардан эдим." (Шуъаро сураси, 20-оят)

Сўнгра шундай эътироз қилди: — Хато билан одам ўлдирганларга қасос керак эмас. Сен эса мени зулм билан унинг ўрнига ўлдирмоқчи бўлдинг!

Аллоҳ таоло Қуръонда Ҳазрати Мусонинг ўзини ҳимоя қилишини шундай баён қилади:

"Чунки мен сиздан қўрқиб қочган эдим. Охир Аллоҳ таоло менга ҳикмат берди. Мени пайғамбар қилиб сенга юборди." (Шуъаро сураси, 21-оят)

Улар ҳам шундай дедилар: — Сени юртидаги сеҳргарлардан уста бирорта ҳам сеҳргар йўқ. Агар бунинг даъвоси сеҳргарликда бўлса, сен ундан ва унинг ишидан муҳлат сўра. Одамлар юбор, Мисрда қанча сеҳргар бўлса, ҳаммасини ҳузурингга тўплашсин. Улар сеҳргарликда бу одамдан устун келишсин ва шу тариқа уни ҳаммага расво қилсинлар!

Улар шундай дега, Фиръавн: — "Эй Мусо! Бугун кетинглар! Хотиржам бўлинглар. Биз ҳам ўйлаб кўрамиз",— деди.

Ҳазрати Мусо яна қайтди. Укаси Ҳорун (алайҳиссалом) билан уйига борди. Кўпчилик унга иймон келтирди ва ҳақ динига кирди. Мусо (алайҳиссалом) халқни Аллоҳ таолога чақирди, Фиръавн эса бундан қайтарди. Фиръавн бунинг эшитиб, унга эътибор бермади. У бутун юрт бўйлаб одам юбориб, қанча сеҳргар бўлса, ҳаммасини чақиртирди.

Бу ҳикояни нақл қилганлар: — "Фиръавн ҳузурига ўша пайт 15 000 сеҳргар йиғилган!"— дейишган. Бошқа бир ривоятга кўра, 3 000 уста сеҳргар тўпланган.

Фиръавн уларга: — "Орангиздан етмиш сеҳргар танлансин!"— деди. 70 сеҳргар танланди. Улар: "Сеҳргарлик илмидан булардан устун одам йўқ!"— деб иттифок қилишди.

Ушбу 70 сеҳргардан ҳам тўртта улуғ сеҳргар танланди. Улардан бирининг исми Шарбан, иккинчисининг исми Қорун, учинчисининг исми Тазжил, тўртинчисининг исми эса Мусайфи эди. Улар сеҳр илмида жуда олий даражага эришган эдилар.

Фиръавн бу тўрт кишини ҳузурига чақириб: — "Бизга уста сеҳргарлар керакки, Мусога устун келишсин!"— деди.

Улар: — "Мусо сеҳрини қай йўл билан кўрсатади?"— деб сўрашди. Фиръавн: — "У асони илон қилиб юборади!"— деди.

Улар: — "Сеҳргарликда бундан осон нарса йўқ. Лекин биз унга турли санъатлар кўрсатамизки, у ҳам бундан боши оғриб, пайғамбарлик даъвони унутади!"— дедилар.

Фиръавн бу сўзлардан хурсанд бўлди, қувонди. Кейин сеҳргарлар шундай дедилар: "Агар Мусони енгсак, бизга мукофот борми?" (Шуъаро сураси, 41-оят).

Фиръавн: — "Албатта!"— деди. "Агар уни енгсангиз, менинг ҳузуримда сиздан яқин одам бўлмайди!"

Сеҳргарлар қувонишди, хурсанд бўлишди. Кейин Фиръавн Ҳазрати Мусони чақиртирди ва унга: — "Мана, шу ерда ўтирганлар сен каби сеҳргарлардир. Улар сендан ҳам уста.

Улар сен билан сеҳр мусобақаси қилсинлар. Агар сен уларни енгсанг, яхши бўлади. Аксинча, улар сени енгса, сен билан гаплашамиз!" — деди.

Мусо (алайҳиссалом): — "Улар қачон сеҳрларини кўрсатади?" — деб сўради.

Фиръавн: "Учрашувингиз байрам куни ва халқ тўпланган пешин пайтида бўлсин!" (Тоҳа сураси, 59-оят).

Фиръавннинг бир байрам куни бор эдики, ўша куни бутун Миср халқи бир ерда тўпланар эди. Ҳазрати Мусо мусобақа кунини билиб, Фиръавннинг ҳузуридан чиқиб кетди. Сеҳргарлар билан гаплашди.

Фиръавн узокдан уларни кўриб, уларни динга чақираётганини ва сеҳргарликдан қайтаришини тушунди. Чиндан ҳам Мусо уларга шундай дер эди: "Вой сизга! Аллоҳ таолога туҳмат қилманг! Ёлғон сўзламанг! Мен пайғамбарман, ҳақ сўзлайман. Аллоҳ таоло сизларга азоб бермасин. Аллоҳга ёлғон тўққанлар, зиёнга учрадилар." (Тоҳа сураси, 61-оят).

Шунда Мисрлик сеҳргарлар ҳам ҳазрати Мусога шундай дедилар: — "Эй Мусо! Биз сеҳрларимизни кўрсатайлик, сен Фиръавнга устун кел. Агар сен ғолиб бўлсанг, биз ҳам сенинг динингга кирган бўламиз!"

Ҳазрати Мусо уйига қайтди. Сеҳргарлар ипларини, дарахт шохларини тўпладилар. Дарахтларнинг ичига симоб тўлдирдилар. Ипларини боғлаб, кўзбоямочилик қилишди. Дарахтларни ерга ўрнатдилар. Мақсадлари бу дарахтларни илон қилиб кўрсатиш эди.

"Тафсир китобларида шундай дейилганки: Сеҳргарлар 100 юк дарахт ва ип тўпладилар. Байрам куни келди. Фиръавн амр берди. Барча жарчилар Миср аҳлини байрам майдонига чақирдилар."

Натижада, Қуръони Каримда шундай келади: "Сеҳргарлар: ЎХалқ тўплансин! Биз у сеҳргарга устун келишимиз мумкин! — дедилар. Халқ байрам учун тўпланмаган бўлса-да, ўша куни ҳаммаси у ерга келишди." (Шуаро сураси, 40-41-оятлар).

Аллоҳнинг лаънатига учраган Фиръавн тахтини саройдан ташқарига чиқаришни буюрди. Тахт устига ипак ва зарҳал чодир ўрнатилди. Бундай зийнатли чодир йўқ эди. Фиръавн тахтига чиқиб ўтирди. Халқ йиғилди. Ҳазрати Мусо ҳам келди. Сеҳргарлар ҳам тайёрландилар. Улар: — "Биринчи бўлиб сен асоингни ташлайсанми ёки биз сеҳрларимизни ташлайликми?" — деб сўрашди.

Ҳазрати Мусо: — "Йўқ! Аввал сиз сеҳрларингизни ташланг!" — деди.

Улар ўша юз юк дарахт ва ипларни ерга ташладилар. Улар халқ кўзига илонлар бўлиб кўринди ва ҳаракатлана бошлади.

Қуръони Каримда шундай келади: "Сеҳргарлар ҳунарларини намоён қилгач, одамларнинг кўзларини сеҳрладилар. Уларга даҳшат солдилар. Улуғ бир сеҳр кўрсатдилар." (Аъроф сураси, 116-оят).

Фиръавн уларга: — «Мусо сизларни йўлдан оздирди. У сизни ўз қарашларига тортиб кетди. Бунга берилманг! Олдинги динингиздан қайтманг. Яна менга иймон келтиринг!» — деди. Улар эса шундай дедилар: — «Биз бу очиқ-ойдин мўъжизалардан кейин ҳақ Таолони ташлаб, ботилга эргашишимиз мумкинми? Сен қандай ҳукм қилишинг мумкин бўлса, қил. Қўлингдан келганини бажар. Сенинг ҳукминг фақат бу дунёда ўтади. Бу дунё фанийдир. Ўлсак сенинг қўлингдан кутиламиз. Охират диёри боқийдир, доимийдир.» (Тоҳа сураси, оят: 72-73)

Сўнг улар қатъий равишда Фиръавнга охирги сўзларини билдирдилар: — «Иймонимиз ҳақ йўлда собит бўлди. Сен қўлингдан келганини қил. Бунинг ортидан ҳукм Аллоҳ таолога тегишли.»

Фиръавн қанча ҳаракат қилса ҳам, уларни иймонларидан қайтаролмади. У буюрук берди. Уларнинг қўллари ва оёқларини одамлар олдида кесдирди. Кейин ҳар бирини бўғизларидан осдирди. Улар осилиб туриб, ҳақ Таолога илтижо қилиб сўнгги сўзларини шундай дедилар: — «Эй илоҳим! Бизга сабр бер! Бизни мусулмонлардан қилиб ўлдир!» (Аъроф сураси, оят: 126)

Шу сўзларни айтиб, Шохид бўлдилар. Эй азиз! Ҳақ Таолонинг марҳаматини кўрки, эрталаб кофир бўлганлар, кечкурун Шохидлик мартабасига эришдилар. (Аллоҳ уларга раҳмат қилсин!)

Фиръавннинг қизининг безакчи аёли ва Осиё хотуннинг қиссаси

Бу ҳикоя, Фиръавннинг қизининг безакчи аёли ва Осиё хонимнинг қиссаларини баён қилади. Ўша вақтда Фиръавннинг қизига хизмат қиладиган бир аёл бор эди. У қизнинг сочларини тарар, юзи ва кўринишига гўзаллик бериб, безатарди. Бу ердаги маъноси, хизматчи дегани. У аёл хизматчи Фиръавннинг қизи учун ҳар хил хизматларни бажарарди. Лекин у Ҳазрат Мусога иймон келтирган эди. Лекин буни ҳеч ким билмас эди.

Бир куни у безакчи аёл, Фиръавннинг қизининг сочларини тараётганида, қўлидан тарағи тушиб кетди. Ерга эгилди ва тарағини олишга уринар экан, "Бисмиллаҳ" деб айтди. Аллоҳнинг исмини тилга олди. Фиръавннинг қизи: — «Сен тилга олган бу исм кимнинг исми?» — деб сўради. «Бу тилга олишнинг қандай нафаси бор?» — деб қўшимча қилди.

Аёл шундай жавоб берди: — «Бу исм подшоҳлар подшоҳининг исмидир. Фиръавнга ҳам ҳукмронликни У берган. Барча мавжудотларни яратган ҳам Удир.»

Фиръавннинг қизи бу гаплардан каттиқ ҳайратга тушди. Бориб, отасига хабар берди. Фиръавн бу аёлни чақириб, бу гапларни айтганини сўради. Аёл ҳам қизга айтган сўзларини такрорлади. Фиръавн жуда кўрқоқ ва золим подшоҳ эди. У буюруқ берди, аёлни темир михлар билан михлаттирди. Бошига оловда қиздирилган идиш қўйдирди. Аммо аёл сабр қилди. Динидан қайтмади.

Фиръавн олов ёқтирди. Аёлнинг уч ойлик боласи бор эди. Кўз ўнгида уни ўша оловга ташладилар. Лекин Ҳақ Таолонинг қудрати ила гўдақ олов ичида шундай деди: — «Эй онажан! Динингдан қайтма! Сабр қил. Мен Ҳақ Таолога йўл олмоқдаман. Унинг розилигига эришмоқдаман. Жаннат билан сенинг орангга фақат бир қадам йўл бор!»

Кўп одамлар бу мўъжизани кўриб, Мусо алайҳиссаломга иймон келтирдилар. Аёл эса руҳини таслим қилди. (Аллоҳ унга раҳмат қилсин!)

Фиръавн, қизининг хизматчиси бўлган бу аёлга шундай азоблар бераркан, хотини Осиё хоним унинг олдида келди. У аёлни ўлдиришга йўл қўймади. Лекин Фиръавн, Осиёда ҳам иймон аломатларини кўриб: — «Осиё ҳам девона бўлибди!» — деди.

Осиё хоним эса: — «Эй Фиръавн! Сен ўзинг девонасан. Худди шундай ожиз эканинг ҳолда ўзингни Роб деб ҳисоблайсан!» — деб иймонини ошкор қилди.

Фиръавн, Осиёнинг онасини чақирди ва унга: — «Қизинг девона бўлибди, уни давола. Агар Мусо динидан қайтмаса, унга шундай жазо бераманки, бутун дунёга ибрат бўлади!» — деди.

Аммо қандайдир усул билан ҳам Осиёни динидан қайтаришнинг иложи бўлмади. Фиръавн уни тўртта мих билан ерга михлаттирди ва вафот этгунга қадар азоб берди.

Бу азоблар давом этаётган эди, шу вақтда Мусо алайҳиссалом ўша ердан ўтарди. Осиё хоним унга ишора қилиб, Фиръавндан кўраётган азобларини билдирди. Мусо алайҳиссалом дуо қилди. Ҳақ Таоло Осиёнинг оғриқларини кетказди. У шод бўлиб, жаннатга йўл олди. (Аллоҳ унга раҳмат қилсин!)

Фиръавн, қизининг гапи билан бу аёл ва Осиёни Шохид қилгандан кейин хор ва залил бўлди. Шаҳарга кириб, саройига яширинди. Саройнинг эшикларини маҳкамлатди. Қирқ кун давомида ташқарига чиқмади. Ҳеч кимни ҳам саройга киришга рухсат бермади.

Шу билан бирга, бутун халқ Мусо алайҳиссаломга юзландилар. Исроил ўғиллари эса гуруҳ-гуруҳ бўлиб иймон келтирдилар. Мусо алайҳиссаломнинг уммати кундан-кунга ортиб борди.

Фиръавн эса уятдан саройидан ташқарига чиқа олмади. (Давоми бор.)

Аммо қаҳатчилик азоби уч йил давомида Фиръавн қавмини хор қилди. Улар охири-оқибат чорасиз қолдилар. Фиръавн ҳазрати Мусога (алайҳиссалом) илтижо қилди. У дуо қилди. Ўша қаҳатчилик Мисрдан кўтарилди, кетди. Шу йили катта фаровонлик бўлди. Кўп неъматлар ҳосил бўлди. Гуруч ва буғдой далаларни тўлдирди. Ҳосилларини халта ва қопларга жойлаб, олиб кетишди.

Ҳазрати Мусо улар инсофга келиб, Аллоҳ таолонинг динига таслим бўлишларини умид қиларди. Лекин ҳеч бир мисрлик иймонга келмади. Кейинги йили эса тўфон келди.

Қуръони Каримда шундай келади: "Биз уларнинг устига тўфон юбордик. Чигирткалар юбордик. Баракасизлик ёғдирдик. Осмондан қурбоқаларни ёмғир ўрнига туширдик. Қон юбордик. Улар ҳеч инсофга келмадилар ва иймонларини ўзгартирмадилар. Аллоҳнинг ягона эканини тан олмадилар. Улар жинояткор бир қавм эдилар." (Аъроф сураси, 133-оят).

Ўша пайт ўша қавмнинг устига тўфон ёғди. Шундай ёмғирлар ёғдики, вайрон бўлмаган уй қолмади. Ҳамма жой сувга ғарқ бўлди. Мисрликлар ҳалок бўлишларини кўриб, ҳазрати Мусодан ёрдам ва шафоат сўрадилар: — "Эй Мусо! Бу офатни бизнинг устимиздан кетказ! Бугун ҳақ динга киришни хоҳлаймиз!"— дедилар.

Мусо (алайҳиссалом) дуо қилди. Ёмғир тўхтади. Тўпланган сувлар оқиб кетди. Улар Нил дарёсига қуйилди. Яна далаларда уруғ экилди, буғдойлар униб чикди. Мисрликлар эса: — "Ана, азобдан қутулдик!"— дедилар.

Аммо улар яна ҳақ динига таслим бўлмадилар. — "Ёмғир бизга зарар қилдими? Биз яна ҳосил олдик, яна кўпайдик!"— дедилар.

Аммо кейинги йили Аллоҳ таоло уларнинг бошларига яна чигиртка офатини юборди. Улар яна келиб, ҳазрати Мусога илтижо қилдилар: — "Бу офатни ҳам устимиздан кетказ, эй Мусо! Бугундан эътиборан сенга ишонамиз!"— дедилар.

Мусо (алайҳиссалом) яна дуо қилди. Аллоҳ таолонинг буйруғи билан ўша чигирткалар қирилди.

Мисрликлар: — "Бу чигиртка бизга бир йил давомида етарли таом бўлади!"— дедилар. Уларни йиғиб, томларига тўлдирдилар, захира қилдилар. Лекин ҳали ҳам иймонга келмадилар.

Кейинги йили улар қайтадан ҳосил экишди. У ҳосил тўлиқ ўсиб, бошак чиқарганда, Аллоҳ таоло уларга бит ва ҳашарот юборди. Ўша бит ва ҳашарот шу қадар хавфли эдики, қаерга тушса, ўша ерни ҳалок қиларди. Бир бошакнинг устига тушса, у ҳосил бошак чиқармай қолар, сарғайиб, қўқарди.

Мисрликлар ҳосиллари яна вайронага айланганини кўриб, яна Мусога илтижо қилдилар: — "Бу балони ҳам кетказ, энди сенга қарши чиқмаймиз!"— дедилар.

Мусо (алайҳиссалом) яна дуо қилди, бу балонинг ҳам олди олинди. Аммо улар яна ваъдасини буздилар.

Шу тариқа бир йил ўтиб, кейинги йили қурбоқалар ёғди. Миср халқи уйларидаги идишлар қурбоқалар билан тўлиб кетди.

Охирида, одамлар қурбоқалар сабабли ҳеч нима қила олмай қолдилар, ночор қолдилар. Ҳазрати Мусога яна илтижо қилдилар. У дуо қилди. Ёмғир ёғди, сув тошқини қурбоқаларни Нил дарёсига олиб кетди. Шундайки, Миср юртида бирорта ҳам қурбоқа қолмади.

Лекин кофирлар яна: — "Бу қурбоқалар сувдан чиққан эди, яна сувга кетди! Мусонинг кўлидан нима келар экан?"— деб гапириб, ҳақ динига қайтишмади.

Кейинги йили эса барча сулар қизил қонга айланди. Барча идишлардаги сувлар қонга айланди. Одамлар сув ўрнига қон ичишга мажбур бўлдилар. Бу қадар офатлар уларнинг бошига тушди, аммо бу офатларнинг ҳеч бири Исроил болаларининг бошига тушмади. Улар бу офатлардан озод эдилар.

Исроил болалари Нил дарёси бўйига бориб, сув олсалар, Кибтийларнинг олган суви қон бўлар, лекин Исроил болаларидан бири сув олса, унинг суви ўз ҳолича соф бўларди. Агар улар бир идишда сув олсалар, бир қисми ичиб, қолганини Кибтийларга берсалар, уларнинг қўлига тегиши билан сув қонга айланар эди.

Шундай қилиб, Фиръавннинг қавми сувсизликдан қаттиқ азият чекишди. Охирида, улар яна Мусога келиб, илтижо қилдилар: — "Бизга раҳм қил, эй Мусо! Бу офатни ҳам устимиздан кетказ! Энди сенга иймон келтирамиз!"— дедилар.

Мусо (алайҳиссалом) улар ҳақ динга киришади деб умид қилди. Аммо ундай бўлмади. У хафа бўлди. Аллоҳ таолога дуо қилиб, уларга баддуо қилди. Ҳорун (алайҳиссалом) ҳам "Омин!" деди.

Қуръони Каримда бу дуо шундай келтирилади: "Эй Роббим! Уларнинг молларини йўқ қил, тошга айлантир. Юракларини сиқиб қўй." (Юнус сураси, 88-оят).

Аллоҳ таоло ҳам шундай деб буюрди: "Икковингизнинг дуоингиз қабул қилинди. Энди сизлар тўғри йўлда давом этинглар. Жоҳилларнинг йўлига кирманглар!" (Юнус сураси, 89-оят).

Бунинг натижасида, ўша кофирларнинг тилла ва тангалари, таоми, буғдойи ва мевалари — нимаси бор бўлса, барчаси тошга айланди. Ҳатто товукларининг тухумлари ерга тушиши билан тош бўлиб қолар эди.

Мисрликлар бу ҳолатни кўриб, ҳайратга тушишди. Улар яна Мусога келиб, илтижо қилдилар: — "Бу балони ҳам биздан кетказ! Энди сенга итоат қиламиз!" — дедилар.

Мусо (алайҳиссалом): — "Сиз иймонга келадиганлар эмассиз, аммо тилакларингизни бажардим!" — деб, яна Аллоҳ таолога дуо қилди.

Шундай ривоят қилинадики, ҳозирда ҳам Мисрда тошга айланган тангалар ва олтинлар топилади.

Шунингдек, ўша тўққиз офат шулар эди:

1. Ҳазрати Мусонинг асоси.
2. Унинг қўлларининг ёруғлиги.
3. Мисрдаги қаҳатчилик.
4. Мисрдаги тўфон.
5. Чигирткалар офати.
6. Буғдойларни битлар босиши.
7. Курбокалар ёғиши.
8. Нил сувининг қонга айланиши.
9. Барча егуликларнинг тошга айланиши.

Фиръавн бу мулоим сўзларни ёқтирди. — «Ҳали бир ўйлаб кўрайин!» — деди. — «Менга уч кун муҳлат бер, ўйлаб кўрайин!» — деди.

Фиръавн бош вазири Ҳомон билан маслаҳат қилди. Унга: — «Эй Ҳомон! Менга Мусонинг сўзлари ёқиб қолди!» — деди.

Ҳомон эса шундай жавоб берди: — «Эй Фиръавн! Сен бу сўзни айтаркан, ҳеч уяласанми? Ҳолбуки, ўзингни худо деб даъво қиласан! Энди эса "Мен бандаман" дебсан!»

Фиръавн бу гапдан кейин ўйлаб кўриш фикридан қайтди ва: — «Мен бу Мусони албатта ўлдиришим керак!» — деди.

Унга: — «Бор! Роббингни чақир, келсин-да сени мендан қутқарсин!» — деди.

Лекин Фиръавн, ҳали ҳам Мусонинг Аллоҳидан кўрқарди. У Миср халқини кўрқитиш учун шундай деди:

«Мен кўрқаманки, Мусо сизларнинг динингизни ўзгартириб юбориши мумкин ёки Миср заминларида фитна чиқаради.» (Мўъмин сураси, оят: 36)

Бу кўрқув шунчалик кучли эдики, Фиръавн ўз халқини шундай деб таҳликага солди: — «Ҳар куни унга эргашадиганлар кўпайяпти. Биз эса болаларимизни ўлдиришга мажбур бўлмоқдамиз. Исроил авлоди эса бизни масҳара қилиб юрибди. Ҳолбуки, биз уларни йиллар давомида қўл остида тутиб, улардан фойдаланиб келмоқдамиз!»

Шу тарика, мисрликлар йиллар давомида бу ишларни тўғри деб ҳисоблаган эдилар. Ҳозир эса улар Мусони ўлдиришни хоҳлар ва уни Исроил ўғилларидан ажратишни мақсад қилар эдилар. Чунки Исроил ўғиллари, Мусо алайҳиссалом сабабли кучайиб, кўпайиб борган эдилар.

Фиръавн буюруқ бериб, Нил дарёси бўйида катта чодир қурдирди. Унда дарчалар қўйдирди ва шу жойда ўтирди. У ҳар йўлдан ўтаётган ҳар бир Исроилликни иброний

тилида чақирар, уларга Мусо динидан қайтиб, Миср динига ўтишни буюрар эди. У шундай дерди:

«Кўрмаяпсизмики, Миср мулки менга тегишлидир. Ва бу Нил дарёси менинг ерларимнинг тагидан оқади. Бу неъматларни сиз мендан биласиз. Мен сизга Исроил авлодидан ва Мусодан кўра яхшироқ эмасманми? Мен буюк подшоҳман, Мусо эса ожиз бир кимсадир. У ҳатто тўғри гапира ҳам олмайди. Нега унга осмондан олтин биллоқлар тушмайди? Нега унинг кавмидан кимдир уларни тақмайди? Ёки нега у билан бирга фаришталар келмайди? Нега улар унинг ёнида гувоҳ ва ёрдамчи бўлиб турмайди?» (Зухруф сураси, оят: 51-52)

Фиръавн бу сўзлар билан Мусо алайҳиссаломни ўз кавмига камситишни ва уларга уни ҳақорат қилишни мақсад қилган эди.

Фиръавн икки йил давомида ўша қасрда ўтирди. У Ҳазрат Мусони Исроил ўғилларидан ажратиш учун уни ўлдирмоқчи бўлди. Лекин Исроил авлодидан ҳеч ким унинг сўзларини қабул қилмади. Фиръавн халқининг ўзи ҳам уни айблади. Улар шундай дедилар:

«Мусони нима учун ўлдирмайсан? Исроил ўғилларини нима учун йўқ қилмайсан? Нега уларга қарши чора кўрмайсан?» (Аъроф сураси, оят: 127)

Халқ норозиликларини янада кучайтириб, шундай деди: — «Улар ер юзида фитна чиқаришмоқда, кучайишмоқда. Энди улар бизни масхара қилишмоқда. Эрта-индин болаларимизни ҳам ўлдирадилар. Биз уларга қилган ёмонликларимизни энди улар бизга қила бошлайдилар. Нега улар сенга сажда қилмайдилар? Нега сени ва сенинг илоҳингни четга қўйиб, бошқа нарсага ибодат қиладилар?»

Бу вақтда Фиръавннинг шахсий бутлари йўқ эди. Чунки у кофирларнинг ибодат қилиши учун қўйилган бутларни йўқ қилган эди. Ва: «Мендан бошқа сиз учун илоҳ йўқ!» — деган эди.

Тафсир уламолари Аъроф сурасининг 127-ояти тафсирида шундай деганлар:

«Фиръавн худолик даъвосини қилган бўлса ҳам, ҳеч кимни бутларга ибодат қилдирилмаган. У "Мен худоман, менга ибодат қилинг!" дер эди. Аммо у ўйчоқларни яхши кўрар эди. Қачон бир гўзал ўйчоқни кўрса, унга сажда қиларди. Халқи эса: "Ўйчоққа сажда қилинг!" — дер эди.»

Фиръавн, ўйчоқларни сўйишни таъқиқламаган эди. У шундай деб эълон қилди: «Энди уларнинг болаларини ўлдирамиз. Аёлларини ва ўзларини азоблаймиз. Биз улардан устунмиз ва уларни ер юзидан йўқ қиламиз!» (Аъроф сураси, оят: 127)

Фиръавн шундай деди: — «Агар Исроил авлодлари бизга қарши кўтарилса, улар билан уруш олиб борамиз. Ҳаммасини йўқ қиламиз ва уларнинг илдизини кесамиз!»

Исроил авлодидан баъзи кишилар, Фиръавн халқининг бу тайёргарликларидан хабардор бўлиб, Мусо алайҳиссалом ҳузурига келдилар. Улар йиғлаб, нола қилдилар. Улар Мисрликларнинг қилмишларидан шикоят қилиб, ёрдам сўрадилар.

Шу вақтда Ҳазрат Мусога вахий нозил бўлди: «Эй Мусо! Бандаларимни кечаси билан йўлга чиқар. Албатта, улар ортингиздан қувлашади.» (Шуъаро сураси, оят: 52)

Бу Аллоҳ таолонинг очиқ буйруғи эди: «Ҳеч кимни ортда қолдирма! Аммо шундай Мисрдан чиқки, қиптийлар бундан хабар топмасин. Агар хабар топсалар, орқангиздан келадилар ва сизга қочиш имкониятини бермайдилар!»

Ҳақ Таолодан бу буйруқни олгач, Мусо алайҳиссалом ўз кавмига шундай деди: — «Эй Исроил авлодлари! Денгиз қирғоғига боришингиз керак. Улар сизларнинг чиқиб кетганингиздан хабар топсалар, орқангиздан қувлайдилар. Лекин мен Аллоҳ таолонинг изни билан сизларни денгиз орқали саломат ўтказаман. Сиз сувдан ўтиб бўлганингиздан сўнг Аллоҳ таоло Фиръавнни ва унинг кавмини ўша ерда ҳалок этади. Аллоҳ таолонинг улуғлиги ва ёрдами билан Фиръавннинг зулмидан ва Мисрлик қиптийларнинг ёмонлигидан қутуламиз!»

Исроил болаларининг Мисрдан чиқиши ва фиръавннинг денгизда чўқиши

Бу қисса ҳазрати Мусо (алайҳиссалом) Исроил болаларини олиб Мисрдан чиқиб кетганини, Фиръавн ва унинг аъёнлари денгизни кесиб ўтиш пайтида чўкиб, Исроил болаларининг нажот топганини хабар беради.

Ривоят қилувчилар шундай дейдилар:

Аллоҳ таоло ҳазрати Мусога (алайҳиссалом) ваҳий қилиб: — "Менинг бандаларимни олиб, кечанинг ўртасида Мисрдан чиқиб кет!"— деб буюрди.

Мусо (алайҳиссалом) Исроил болаларини махфий равишда йиғди, тажрибали кекса кишилар билан маслаҳат қилди ва уларга шундай деди: — "Фиръавннинг зулмидан қутулиш вақти келди. Аллоҳ таоло менга Фиръавнни ва унинг қавмини ҳалок қилиши ҳақида ваъда берди. Сизлар ҳам тайёргарлик кўринглар. Кечанинг ўзида Шаҳардан чиқиб кетиш керак. Лекин Фиръавннинг қавмидан ҳеч ким бу сирни билмаслиги лозим!"

Исроил болалари бирлашиб, тун билан Мисрдан чиқиш учун тайёргарлик кўрди. Аммо чиқиб кетишнинг иложи бўлмади. Шу тариқа, тўлиқ бир ой ўтиб кетди. Ҳар кеча чиқишга тайёргарлик кўришар, лекин ҳеч қачон йўлга чиқолмас эдилар. Бунга нима сабаб эканлиги номаълум эди.

Охирида, ҳазрати Мусо Исроил болаларининг кекса кишиларини йиғиб, сўради: — "Бу қандай ғаройиб ҳол? Ҳар қанча ҳаракат қилсак ҳам, йўлга чиқа олмаяпмиз. Бунинг ортида қандай ҳикмат бор?"

Кексалар жавоб бердилар: — "Биз Мисрдан чиқиш учун тайёргарлик кўряпмиз, лекин Аллоҳ таоло томонидан биз ушлаб қолинаяпмиз. Бу шундан бўлиши мумкинки, Юсуф (алайҳиссалом) дунёдан ўтаркан, фарзандларига ва Исроил болаларига шундай васият қилган эди: — "Сизлар Мисрдан чиқиб кетганингизда қабримни очинг, тобутини ўзингиз билан олиб кетинг ва Қуддусга олиб боринг. У ерда оталаримиз Иброҳим, Исҳоқ ва Яъқуб (алайҳиссалом)лар ёнида дафн қилинг!"— деган эдилар. Балки биз ушбу васиятни бажармасдан чиқишга ҳаракат қилаётганимиз учун ушлаб қолинаяпмиз!"

Мусо (алайҳиссалом) сўради: — "Юсуф (алайҳиссалом)нинг тобути қаерда эканини биласизларми?"

Улар: — "Билмаймиз!"— деб жавоб беришди.

Бу ишнинг ҳал бўлиши Мисрлик Кибтийлардан бўлган бир аёлни топишга боғлиқ бўлиб қолди. У аёлнинг исми Намушон қиз эди. У ҳар қанча Фиръавннинг халқидан бўлса ҳам, Мусо (алайҳиссалом)га иймон келтириб, унинг динига кирган эди.

Бу аёл: — "Мен Юсуф (алайҳиссалом)нинг қабрини биламан! Уни сизларга кўрсатаман! Аммо менинг икки шартим бор. Биринчиси: сизлар Мисрдан кетганда мени ҳам ўзингиз билан олиб кетасизлар. Иккинчиси: эй Мусо! Аллоҳ таолодан сўраб, менга жаннатини ато қилсин, мени дўзах азобидан қутқарсин!"

Мусо (алайҳиссалом): — "Эй аёл! Икки сўровингни ҳам қабул қилдим."

Шунда аёл: — "Юсуф (алайҳиссалом)нинг қабри Нил дарёси ичида, фалон жойда!"

Мусо (алайҳиссалом) ўша жойга бориб, Аллоҳ таолодан сўради. Нил дарёси очилиб ёйилди. Юсуф (алайҳиссалом)нинг тобути намоён бўлди. Уни дарёдан олиб чиқдилар. Бу тобут оқ мрамардан бўлиб, бир-бирига уланган жойи кўринмас эди.

Исроил болалари бу тобутни бир уйга қўйиб сақладилар. Кейин Мусо (алайҳиссалом) уларга шундай деди: — "Аллоҳ таоло мисрликларни ҳалок қилиши керак. Уларнинг молларини, чорва молларини, болаларини ҳам сизларга ҳадя қилиши керак. Ҳозир улардан оғир кафтанлар, олтинлар, дурлар, зийнатли нарсаларни сўранглар. (Буни яна қайтариб берамиз!) деб айтаверинглар. Улар йўқ бўлганларидан кейин, бу моллар сизларнинг қўлингизда қолади!"

Исроил болаларидан ҳар бири Мисрликлардан бой бир қўшнини танир эди. Уларга шундай дейишди: — "Биз оиламиз ва жамоатимиз билан дўстларимизни зиёрат қилиш учун бормоқдамиз. Бизга олтинларингиздан, дурларингиздан, қимматбаҳо кийимларингиздан бериб турасизми? Ортиқча зийнатланайлик, кейин қайтарамиз!"

Шу тариқа, мисрликлардан жуда кўп олтин, кумуш ва бошқа қимматбаҳо буюмларни олиб, йўлга чиқдилар.

Туннинг ўрталарида, одамлар ухлаб ётган пайтда, Исроил болалари уйларида чикиб, йўлга тушдилар. Улар ҳар бир уйдан чиққан одам, йўлга чиқишдан олдин, уй эшиги олдида товуқ ёки қўзини сўйиб, унинг қонини эшик тепасига суришди. Бу белги бўлиб, кейинчалик қўшнилари уларнинг қаерга кетганини билишлари ва уларга қўшилишлари мумкин эди.

Улар белгилашган ерда тўпландилар. Мусо (алайҳиссалом) уларни санаб кўрди. У ерда 320 000 танланган жангчи ва қуролланган кишилар бор эди. Аёллар, болалар, йигирма ёшдан кичиклар ва олтмиш ёшдан катталар ҳисобга киритилмади.

Кейин Мусо (алайҳиссалом) Ҳорун (алайҳиссалом)ни бошчи қилиб қўйиб, унга шундай деди: — "Сен қўшинни ол, денгиз қирғоғига бор! Жаброил (алайҳиссалом) мен билан гаплашди. Фиръавн бизга етган пайт, у ҳам шу ерда бўлади!"

Ҳазрати Ҳорун олдинга ўтди. Мусо (алайҳиссалом) эса қўшинларни бўлимларга ажратиб, уларнинг ортидан йўлга чиқди. Улар Мисрдан чиққан пайт, Муҳаррам ойининг тўққизинчи шанбаси, саҳар пайти эди.

Шу вақтда Мисрликлар Исроил болаларининг ва ҳазрати Мусонинг кетганини билиб қолдилар. Улар тезда Фиръавннинг олдига бориб, хабар беришди.

Фиръавн қаҳрланиб, ўз қўшинини йиғишга буюрди. Улар Исроил болаларининг ортидан юрган пайт, Аллоҳ таоло денгизни очиб, Мусо ва унинг қавмини нажот берди, Фиръавн эса қўшини билан денгизнинг тўлқинлари остида ғарқ бўлди.

Жаброил (алайҳиссалом) шундай дейди: — "Эй Муҳаммад! Мен Қуръоннинг кўплаб оятларини Аллоҳ таолонинг ҳузуридан сенга етказдим. Аммо бу икки оятдек ҳеч бир оятда қувонган эмасман, шод бўлмаганман. Биринчиси: "Эй Фиръавн, шунча бузғунчилик қилдинг, энди иймонга келишни истайсанми?" ояти эди, ки Аллоҳ таоло Фиръавннинг сўзларини рад этган эди. Иккинчиси эса:

"Биз Аллоҳ таолога иймон келтирдик. Олдин қилган ширк ва куфримиздан қайтдик!"— дерлар. Лекин бу иймонларидан ўзларига ҳеч қандай манфаат йўқ. Чунки азобимизни кўрганларидан кейин иймон келтирдилар." (Мўъмин сураси, 81-82-оятлар).

Бу турдаги иймон "Яъйс иймони" деб номланади. Бундай иймоннинг ҳеч қандай фойдаси йўқ.

Яна шундай дейилади: — "Ҳар бир кофир ўлмоқ пайтида ўз ҳолини билади. Куфридан пушаймон бўлади. Лекин бундай пайтда келтирган иймон фойда бермайди."

Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам) Жаброил (алайҳиссалом)дан сўрадилар: — "Эй Жаброил! Сен бу икки оятни эшитиб нега шунча қувондинг?"

Жаброил (алайҳиссалом) шундай жавоб берди: — "Мен ер юзида икки кишини севмадим. Уларни душман тутдим. Биринчиси: Иблис бўлиб, у Аллоҳ таолонинг буйруғига осий бўлди. Одам (алайҳиссалом)га сажда қилмади. "Мен ундан афзалман! У тупроқдан, мен эса оташдан яратилганман!"— деб даъво қилди. Иккинчиси эса Фиръавн бўлиб, у Аллоҳ таолога осий бўлди: "Сизларнинг энг буюк Парвардигорингиз менман!" (Нозият сураси, 24-оят).

Лекин денгизда чўкиб ўлаётганини кўриб, иймонга келишни истади. Мен унга нисбатан шунчалик ғазабли эдимки, денгиз тубидан балчиқ олиб, унинг оғзига тикдим. Уни Аллоҳ таолонинг раҳматига сазовор бўлишидан кўрқдим. Ўша пайтдан бугунгача бу кўркувим кетмаган эди. Лекин бу оятларни эшитганимда аниқ билдимки, уларнинг иккаласи ҳам дўзах аҳли бўлишди. Улар кофир бўлиб ўтдилар!"

Қуръондан бунга ўхшаш яна бир оят ҳазрати Исонинг (алайҳиссалом) ҳақида нозил бўлган:

"Аҳли китобдан ҳеч бир киши қолмайдик, ўлмасдан олдин Исога иймон келтирган бўлмасин. Қиёмат куни эса у уларга гувоҳ бўлади." (Нисо сураси, 159-оят).

Ўлим пайтида Аллоҳ таолога иймон келтириш "Яъйс иймони" дейилади. Бундай иймон қабул қилинмайди.

Кофирлар Исонинг (алайҳиссалом) ҳақида уч хил фикр билдирдилар. Бир қисми: — "Исо Аллоҳнинг ўғлидир!"— дедилар. "Насронийлар (христианлар) Исони (Масих) Аллоҳнинг ўғли деб айтадилар!" (Тавба сураси, 30-оят).

Яна бир тоифа шундай деди: — "Тангри учтадир! Бири Исонинг отаси, бири онаси Марям, учинчиси эса Исонинг руҳидир."

Қуръони Каримда шундай келади: "Аллоҳ уч танридан биридир, деганлар, шубҳасиз, кофир бўлдилар." (Моида сураси, 73-оят).

Учинчи гуруҳ эса шундай деди: — "Исонинг ўзи илоҳдир. У ер юзида илоҳлик қилишни хоҳлади. Ўзини Марямнинг қорнида яратди. Ўзига Исо деб ном берди. Одам шаклида дунёга келди. Ер юзида маълум муддат тангрилик қилди, сўнг осмонга кўтарилди."

"Кофирлар: "Аллоҳ — Марям ўғли Масихдир!"— дедилар." (Моида сураси, 72-оят).

Яҳудийлар эса: — "Исо пайғамбар эмас. У ёлғончи бир кишидир. Пайғамбарлик даъвосини қилди, кейин эса ўлиб кетди!"— дедилар.

Яҳудий ва насронийлардан ҳеч бир киши қолмайдики, унинг Аллоҳнинг пайғамбари эканига иймон келтирмасдан ва унинг ҳақиқатини тасдиқламасдан жонини таслим қилган бўлмасин.

Абдуллоҳ ибн Аббос (розияллоҳу анҳум): "Аҳли китобдан ҳеч ким қолмайдики, ўлмасдан олдин Исога иймон келтирган бўлмасин." (Нисо сураси, 159-оят).

Бу оятнинг тафсирида шундай деган: — "Агар бир яҳудий ёки насроний кофир қилич билан иккига бўлса ҳам, бошини кесишса ҳам, ёки бошини қуйига тушириб, бир қудукқа осиб қолса ҳам, у ҳеч қачон жонини таслим қилмайди. То у Исога иймон келтириб, "Исо Аллоҳнинг қулидир!"— демагунча ва "Аллоҳнинг расулидир!"— деб тасдиқламагунча, у ўлмайди."

Лекин ўлим пайтида келтирилган иймон ҳеч қандай фойда бермайди.

Фиръавн ўз қўшини билан бирга Қизил денгиз сувларида чўкиб ўлганида, ўша куни Исроил болаларидан ҳеч ким овқат емаганди. Иккинчилик намоз вақти келган эди. Яҳудийлар ўша кунни рўза тутишни ўзига фарз билишарди.

Эртаси куни Исроил болалари йиғилишди ва: — "Биз Фиръавндан қўрқиб қолдик. Уни сув остида ўлди, деб ишонмаймиз. Чунки у бошқа одамлар каби эмас. Унда шундай сифатлар борки, инсонларда улар йўқ. Биринчиси: у 400 йил подшоҳлик қилди. Ҳеч қачон касал бўлмади. Ҳар ҳафта бир марта ҳожатга борган. Шу сабабли тангрилик даъво қиларди. Ҳолбуки, у ҳали ҳам сув остида ўлмаган бўлиши мумкин. Балки у у ердан тирик чиқиб, бизга қайта балолар келтиришидан қўрқамиз!"— дедилар.

Шунда Мусо (алайҳиссалом) дуо қилди. Денгиз тўлқинланиб, унинг остин-устуни келди. Фиръавн ва унинг қўшини сув устига чиқарилди. Улар Фиръавннинг ҳақиқатан ҳам ўлганини кўриб, ишонишди.

Шунингдек, Мусо (алайҳиссалом) Исроил болаларини ўша жойда қолмасликка буюрди. Улар яна кўчишди ва Амолик қабиласига йўлиқдилар. Улар Фиръавннинг қариндошлари бўлиб, у ерда қўним топган эдилар. Улар бутларга сиғинишарди. Улар сигинадиган бутларга қизиқиб, Исроил болалари Мусо (алайҳиссалом)га: "Эй Мусо! Улар каби бизга ҳам бир илоҳ ясаб бер!" (Аъроф сураси, 138-оят).

Бу гапни эшитиб, Мусо (алайҳиссалом) ғазабланиб ва шундай деди: — "Сиз жоҳил қавм экансиз!"

Мусо (алайҳиссалом) нинг муножотга чақирилиши

Аллоҳ таоло ҳазрат Мусога: — Қачонки Фиръавнни ҳалок қилсам, сени муножотга чақирайин! — деб буюрган эди.

Калом-ул Қадимда шундай марҳамат қилинган: "Мусога ўттиз кеча муддат бердик, сўнг уни яна ўн кеча билан тўлдирдик. Бас, Роббинг белгилаган муддат қирқ кеча бўлди." (Аъроф сураси, 142-оят)

Ўша вақтда ҳазрат Мусога шундай хитоб келди: — "Эй Мусо! Сино тоғига бор, ўттиз кун рўза тут. Оғзинг ва тананг пок бўлсин, поклансин. Сен билан сўзлашайлик ва саға Таврот китобини шариат ва ҳукм сифатида бергаймиз!" — дейилди.

Мусо (алайҳиссалом) ҳам Исроил ўғлонларини йиғди ва шундай деди: — "Биз Аллоҳ таоло буюргани билан Сино тоғига кетаямиз. Сизлар учун китоб ва шариат олиб келайин. Сизлар бу ерда ўтиринг. Ўттиз кун ичида мен сизларга қайтаман!" — деди. Аммо ўттиз кун муддатини айтди-ю, унга ўн кун қўшилишини айтмади. Ҳорунни уларга халифа қилиб қолдирди.

— "Сен уларнинг ёмон ишларини ислоҳ қил!" — деди.

Қуръонда шундай марҳамат қилинган: "Мусо акаси Ҳорунга: "Қавмим ичида менинг ўрнимга ўт! Уларга ислоҳ қил! Фасодчилар йўлига эргашма!" (Аъроф суриси, 142-оят)

Улар ҳам шундай дедилар: — "Сен бор, Роббинг билан гаплаш. Бизга китоб ва шариат олиб кел. Биз бу китоб Аллоҳнинг каломи эканлигини қаердан билайлик? Сен хоҳлайсанки, биз сенга ишонайлик. Ёшли одамларимиздан бир нечасини ўзинг билан ол. Роббингнинг каломларини улар эшитсинлар ва кўрсинлар. Бизни ҳам хабардор қилсинлар. Шунда қалбимизда шубҳа қолмасин!"

Мусо (алайҳиссалом): — "Яхши фикр! Кимларни танлайсизлар, биз билан бирга боришлари учун?" — деди.

Самирий ҳазрат Мусонинг бу сўзларини эшитиб, дилидан шундай ўтказди: — "Бу одамлар нима қилмоқчи? Аллоҳ таолонинг каломига гувоҳ керакми? Борган одамларининг сўзи пайғамбар сўзидан кучлироқми?"

Қуръон-ул Каримда шундай марҳамат қилинган: "Мусо биз белгилаган вақтда етмиш кишини танлади." (Аъроф суриси, 155-оят)

Уларни олиб кетди. Бу Зилқаъда ойининг биринчи куни эди. Зилҳижжа ойидан ўн кун ҳам қўшилди. Қирқ кун тўлди. Зилҳижжа ойининг ўнинчи куни — ҳозирги байрам куни бўлди.

Аллоҳ таоло Фиръавнни денгизга ғарқ қилганидан кейин, Мусо (алайҳиссалом) ни муножотга чақиргунгача ўн бир ой ўтган эди. Шу ўн бир ой давомида Исроил ўғлонлари Шохденгиз соҳилида ўтирдилар. Улардан ҳеч ким Мисрга қайтмади.

Мусо (алайҳиссалом) Сино тоғига боргач, у ерда бир ой ўтирди. Зилқаъда ойида рўза тутди. Унинг қавми ҳам у билан бирга рўза тутди. Кейин Зилҳижжа ойидан яна ўн кун рўза тутдилар. Бу ўн кун ҳақида Мусо (алайҳиссалом) Исроил ўғлонларига ҳеч нарса айтмаган эди. Чунки Мусо (алайҳиссалом) Тўр тоғидан тез орада қайтади, деб ўйлашган эди.

Унинг қайтиб келмаётганини кўриб, улар йиғилиб шундай дедилар: — "Ҳазрат Мусо ваъда қилган кунда қайтмади. Биз билмаймиз, у бизнинг буюкларимизни қаерга олиб кетди? Мусо (алайҳиссалом) уларни ҳалок қилганидан қўрқамиз!"

Самирий бу сўзларни эшитиб, дил-дидагидан шундай ўтказди: "Агар, уларни йўлдан оздириб, бутга сиғиндирсам, имконият шу имконият!"

У Ҳорун (алайҳиссалом) олдига бориб: — "Эй Ҳорун! — деди. — Мусо (алайҳиссалом) ваъдасини бузди. У қайтмади. Мен бир нарса англаяпман!"

Ҳорун (алайҳиссалом): — "Нима англадинг?" — деб сўради.

Самирий: — "Қавмингиз Миср қибтилари олган мол-мулкни Мусо уларга ҳаром қилди. Улар эса уни олдилар. Мусо (алайҳиссалом) бундан хафа бўлиб кетди. Балки шу араздан қайтмаган бўлиши мумкин", — деди.

Ҳорун (алайҳиссалом): — "Рост гап! Бу мол Исроил ўғлонларига ҳалол эмас! Бу ҳам Мусо (алайҳиссалом) ваъдасига зид келмоқда. Мен бу қавмга Аллоҳ таоло томонидан ғазаб ва ҳалок бўлиш ёки бошқа бир балои офат тушишидан қўрқаяпман!" — деди.

Ҳорун (алайҳиссалом) тезда бир фармон чиқарди. Исроил ўғлонлари қанча олтин-кўмўш ва қимматбаҳо нарса бўлса, ҳаммасини йиғдилар. Бир қудуқ қаздилар ва уларни ўша қудуққа ташладилар: — "Мусо (алайҳиссалом) қайтгунгача у ерда турсин!" — дейишди.

Бир неча кун ўтди, Мусо (алайҳиссалом) қайтмади.

Самирий: — "Бу молларни шунча ташлаб қўйиш тўғри эмас. Яхшиси, уларни эритиб юбориш керак!" — деди.

Ҳорун (алайҳиссалом) рози бўлди. Самирий бу молларни ёқиб юборди.

Самирий у олтиндан бузағи ясади. У шунинг эшитган эдики, Жаброил (алайҳиссалом)нинг оти босган тупроқни ҳар қандай шакл устидан сепса, у гапирар экан.

Шунинг учун Самирий Жаброил (алайҳиссалом)нинг оти босган жойдан бир мушт тупроқ олган ва сақлаган эди. У бу бузағи ясалган олтин устига шу тупроқни сепди.

Бузағи Аллоҳ таоло амри билан жонланди ва бир неча марта бўқирди...

Ҳақ таоло деди: — Биз сенинг қавмингни синовга тортдик, синадик! У бузағни чақирдик! — деб буюрди. Самирий эса ўша қавмни: — «Сизларнинг танрингиз мана шу!» — деб йўлдан оздирди. У етмиш киши Тур Синой тоғининг этигига келдилар. Мусони ўша ерда топдилар. Шу пайтда Аллоҳ таоло билан Мусо (алайҳиссалом) муножотга киришди. Бир оқ булут осмондан тушди ва ҳазрат Мусони ўраб олди. Шундай бўлдики, бу етмиш киши ҳазрат Мусони кўра олмай қолдилар ва ундан гўё ажралиб қолдилар. Шундай қилиб Ҳақ таоло ҳазрат Мусо (алайҳиссалом) билан муножот қилди. Ўзининг Жалоли ва улуғлиги билан ҳазрат Мусо (алайҳиссалом)га сўзлар айтди. Ҳазрат Мусо айтилганларни эшитди. Ва Таврот-ул шариф лавҳаларга ёзилган ҳолда Мусога берилди.

Натижада, Ҳақ таоло ҳазратлари Каломи қадимда шундай буюради: "Биз Тавротнинг лавҳаларида ҳар нарсани батафсил ёздик." (Аъроф сураси, 145-оят)

Аллоҳ таоло насиҳатдан, диндан, шариатдан ҳар нарсани очиқлаб берди. Ва Аллоҳ таоло Мусо (алайҳиссалом)га: — Эй Мусо! Бу лавҳаларни қаттиқ ушла ва қавминга улар билан амал қилишни буюр, — деди. Ва: — "Қандай амал қилсалар, шу билан амал қилишларини ва ўша лавҳаларда нима буюрилган бўлса, уни тушунишларини айтди."

Муножот якунланди. Мусо (алайҳиссалом) Тавротни олди. — Эй Роббим! — деди, — Сен менга зиёда қилдинг. Ўз лутфингдан менга сўзладинг! Энди менинг сўровим Сендан дидаорингни, муборақ юзингни кўрсатишингдир. Бу сўровимни ҳам менга ато қилгин, бергин. Чунки қавмим мандан: — "Роббингнинг дидаорини кўрайлик!" — деб талаб қиладилар.

Ҳақ таоло бу саволга жавобан: — "Эй Мусо! Сен дунёда мени кўра олмайсан, у мақсадга ета олмайсан!" — деди. Лекин Аллоҳ таоло ҳазратлари, ҳазрат Мусога бир нишона кўрсатишни ирода қилди. — "Бу тоғга назар сол!" — деб буюрди. — "Эй Мусо! Бу тоғ сен ва сенинг қавмингдан кучлироқдир. Агар бу тоғ менинг амрим ва ҳайбатимни кўришга тоб келтира олса, сен ҳам тоб келтира оласан. Агар бу тоғ тоб келтира олмаса, билиб қўйки, сен ҳам тоб келтира олмайсан!" — деди.

Вақти-соати етиб, Ҳақ таоло ўз улуғлиги билан у тоғга зоҳир бўлди, у тоғ Аллоҳ таолонинг ҳайбатида ёриб кетди. Тафсирида шундай ривоят қилинганки, у тоғ олти бўлакка бўлинди ва Шом ўлкасида Ҳижоз тупроқларига сочилди. Бир бўлагига Субайр, иккинчи бўлагига Асур, учинчи бўлагига Ҳиро дейдилар. Қолган уч бўлаги эса Мадинага тушиб, бирига Уҳуд, бирига Ризвон, бошқасига Эрка деб аталди. Мусо (алайҳиссалом) бу тоғни кўрганида йиқилиб, ҳайбатида онгини йўқотди.

Агар Мусо (алайҳиссалом) ўша тоғ кўрган нарсани кўрганида эди, у тоғдан ҳам ёмонроқ ҳолга тушган бўлар эди.

Мусо (алайҳиссалом) яна ўзига келиб шундай деди: "Эй Роббим! Сен нусуслардан поксан. Сенга тавба қилдим. Мен Сенга иймон келтирганларнинг энг олдингисиман!" (Аъроф сураси, 143-оят)

Бу сўзни айтгач, Таврот лавҳаларини қўлига олди. У булут устидан очилди. Ўша етмиш киши яна Мусо (алайҳиссалом)ни кўрдилар.

Мусо (алайҳиссалом) Тавротни уларга ўқиди: — "Аллоҳ таоло менга буларни буюрди!" — деди. Улар эса: — "Эй Мусо! Агар сен айтганинг ҳақ бўлса, биз ҳам эшитардик! Қавмимиз бизларни сен билан бирга шунинг учун юбордики, сен эшитган сўзларни биз ҳам Худодан эшитайлик. Ҳалқимизга ҳам эшитганларимизни етказайлик!" — дедилар.

Шунда ҳазрат Мусо дуо қилди. Аллоҳ таоло у қавмга ҳам ўз каломини эшитиш истагини қабул қилди. У пайтда ўша оқ булут яна келди. Мусо (алайҳиссалом) ва ўша етмиш кишини ўраб олди. Ҳақ таоло яна Мусо (алайҳиссалом) билан муножот қилди. Ҳазрат Мусога нима буюрди, нима қилди — буларни ўша етмиш кишининг ҳаммаси эшитди.

Мусо (алайҳиссалом)нинг орзуси рўёбга чиқиб, Аллоҳ таолонинг буйруқ ва тақиқлари маълум бўлди. Муножот тугади. Шундан сўнг у етмиш киши яна: — "Эй Мусо! Биз бу сўзларни эшитяпмиз, лекин у Худони кўрмагуниimizча ва бизга бу хабарларни айнел-яқин (очиқ ва аниқ) етказмагуниimizча ишонмаймиз!" — дедилар.

Шу пайт, бирдан Аллоҳ таолонинг ғазаби билан бир қулоғу бир чақмоқ эшитилди. У чақмоқнинг даҳшатидан у етмиш киши ерга тушиб, жонларини топширдилар.

Аллоҳ таоло шундай буюради: "Улар Роббиларининг буйруғидан юз ўгириб, азгин бўлиб кетдилар. Шунинг учун улар атрофларига қараб турганларида, уларни чақмоқ уриб кетди." (Зорийат сураси, 44-оят)

Улар шу тоғ тепасида вафот этгач, Мусо (алайҳиссалом) ҳайратга тушиб қолди. Шундай ўйладики, Аллоҳ таоло Исроил фарзандларини бузағига сиғинишлари учун йўқ қилиб юборди. У етмиш киши ҳам бу ғазабдан қўрқиб кетди.

Шунда ҳазрат Мусо Аллоҳ таолога илтижо қилди ва шундай деди: "Эй Роббим! Агар мени ва уларни ҳалок қилмоқчи бўлсанг, нима учун мен уларни Исроил фарзандларидан ажралмасимдан ўлдирмадинг?" (Аъроф сураси, 155-оят)

Аллоҳ таоло Мусо (алайҳиссалом)нинг дуосини қабул қилди ва ўша етмиш кишини тирилтириб, яна жон бахш этди. Шу тариқа, Мусо (алайҳиссалом) Таврот лавҳаларини олди ва Тур Синайдан тушди...

Мусо (алайҳиссалом) ва Хизр (алайҳиссалом) ҳикояси

Ривоят қилувчилар шундай ҳикоя қиладиларки: Бир куни Мусо (алайҳиссалом) ваъз қилиб, Аллоҳ таолонинг ҳикматларини баён қилар эди. У Исроил фарзандларига шундай деди: — "Юксак Яратган ҳазратлари Фиръавн ва қибтиларни ҳалок қилди. Сизларни эса хор ҳолатдан азиз қилди. Азизларни хор қилди. Ва сизларга Тавротни берди. Китоб ва дин ила сизларни барча халқлардан устун қилди. Ва шундай дедик:

"Дарҳақиқат, Биз бир замонлар Исроил фарзандларига китоб, ҳукм ва нубувват бердик. Уларга пок нарсалардан ризқ бердик. Ва уларни оламларга афзал қилдик" (Жосия сураси, 16-оят).

Мусо (алайҳиссалом) бу неъматларни эслади. Шу пайт у бир киши билан учрашди. Ўша киши унга: — Эй Калимуллоҳ! — деди. — Аллоҳ таолонинг бу замонда сендан кўпроқ илмга эга бўлган бир бандаси борми?

Мусо (алайҳиссалом) ўзидан бошқа ҳеч бир кишини ўзича илмли деб билмас эди. У кишига шундай деди: — "Мен ўйлайманки, дунёда менинг илмимчалик илмга эга бўлган киши йўқ!"

Дарҳол Аллоҳ таолодан унга ваҳий нозил бўлди: — "Эй Мусо! Менинг дунёда сендан кўпроқ илмли бир бандам бор. Унинг исми Хизрдир!"

Бу биринчи ривоятдир. Бошқа бир ривоятга кўра, Мусо (алайҳиссалом) Аллоҳ таоло билан суҳбатлашар эди. Бир куни у Аллоҳ таолога: — "Эй Роббим! Бандаларинг ичида ким илмда комил?" — деди.

Ўша пайт Аллоҳ таолодан шундай хитоб келди: — "Эй Мусо! У киши шундай бир бандаки, қанчалик кўп илмга эга бўлса ҳам, янада кўпроқ илм истади!"

Мусо (алайҳиссалом) ҳам ўз илмидан ортиқроқ билим олишни истади: — "Эй илоҳим! Дунёда шундай бир киши бормики, мен унинг ҳузурига бориб, ундан илм ўрганай? Унинг илми мендан кўпроқ бўлса?"

Аллоҳ таоло шундай жавоб берди: — "Эй Мусо! Менинг бир бандам бор. Унга Хизр деб ном берганлар. Унинг илми сенинг илмингдан кўпроқдир!"

Шунда Мусо (алайҳиссалом) шундай деди: — "Эй Роббим! Уни менга кўрсат! Мен ундан илм ўрганай!"

Сўнгра Аллоҳ таоло шундай буюрди: — "Эй Мусо! Сенинг таоминг сени унга етаклайди!"

Мусо (алайҳиссалом) бу сўзнинг маъносини тушунди. У Юсуф (алайҳиссалом)нинг набираси бўлган Нуннинг ўғли Юшаъни чақирди. Ва унга шундай деди: — "Мен икки денгиз қўшилган жойга боришим керак. Бунга чора йўқ. Мен учун бир оз таом тайёрла! Бирга борамиз! Хизр (алайҳиссалом)ни кўрамиз!"

Аллоҳ таоло шундай марҳамат қилади: "Эсла, Мусо ўз ёрдамчи йигитига: «Мен икки денгиз қўшилган жойга етгунимча йўл юраман...»" (Каҳф сураси, 60-оят).

Ҳазрати Мусо (алайҳиссалом) неча кунлар юрса ҳам, у кишига етиб бормагунича хотиржам бўлмаслигини айтди. Аллоҳ таоло шундай марҳамат қилади: "Улар, Бизнинг хузуримиздан унга раҳмат берилган ва Бизнинг томонимиздан илм ўргатилган бандаларимиздан бирини (Хизрни) учратдилар" (Каҳф сураси, 65-оят).

Муфассирлар Хизр (алайҳиссалом)нинг исми ҳақида ихтилоф қилишган. Бир ривоятга кўра, унинг исми Эрмийёдир. Бошқа ривоятда: — "Исми Илиёсдир!" — дейилган. Яна бир ривоятда: — "Исми Белиёдир!"

Унга "Хизр" деб ном беришларининг сабаби шундаки, бир куни у бир тош устида ўтирган эди. У қўзғалганида, ўша тош яшил бўлиб қолди. Бошқа бир ривоятга кўра, у ерга қадам босганида, оёғи остида яшил чаман пайдо бўлар эди. Шунинг учун уни "Хизр" деб аташган. Исроил фарзандлари ичида у пайғамбар эди. Бошқа бир ривоятга кўра, у пайғамбар эмас эди. Яна айрим манбаларда, у Нух (алайҳиссалом)нинг авлодидан бўлгани, ҳатто Нух (алайҳиссалом) замонини кўргани айтилади. У кемада бирга бўлган.

Бошқа ривоятларда Зулқарнайн (алайҳиссалом) даврида Хизр (алайҳиссалом) унга ёрдамчи бўлгани, ҳаёт сувини топиб, у сувдан ичгани сабабли ҳанузгача тирик экани баён қилинган. Шунингдек, у ҳар йили Иляс (алайҳиссалом) билан бирга ҳаж қилишлари ва керакли пайтларда халққа кўринажаги ҳақида хабарлар бор.

Келгуси қисмда Мусо (алайҳиссалом)нинг Хизр (алайҳиссалом) билан учрашуви ва улар ўртасида содир бўлган воқеалар тафсилоти келтирилади.

Улар яна ўша тошнинг ёнига келишди. Хизр (алайҳиссалом)ни ўша тошнинг устида ибодат қилаётган ҳолда топдилар. Бир ривоятда шундай дейилган: — Улар ўша тошга етган вақтларида, у балиқни сув ичида кўрдилар. Денгиз очилган эди. Мусо (алайҳиссалом) ўша денгизга кирди. Юша (алайҳиссалом) ҳам унинг ортидан бирга кирди. Балиқ Мусо (алайҳиссалом)ни кўрганда олдинга интилиб йўл олди. Балиқ йўл олган сари сув очилаётган эди. Мусо (алайҳиссалом) унинг ортидан кетди, денгизнинг ўртасига етиб борганда бир оролни кўрдилар. Ўша оролда Хизр (алайҳиссалом) Аллоҳга ибодат қилаётган ҳолда топилди. У ибодатини тугатгач, Мусо (алайҳиссалом) тўхтаб, олдинга борди: — «Ассалому алайка, эй Абдуллоҳ ас-Солиҳ!» деди. Хизр (алайҳиссалом) ҳам: — «Алайка-с-салом, эй Аллоҳнинг Набийси!» деди. У ҳам: — «Менинг пайғамбар эканлигимни сенга ким айтди?» деди. Хизр (алайҳиссалом): — «У подшоҳлар подшоҳики, сени бу ерга юборди!» деди. Мусо (алайҳиссалом) унинг Хизр (алайҳиссалом) эканлигини тушуниб етди. Кейин Хизр (алайҳиссалом) Мусо (алайҳиссалом)га: — «Бу ерга нега келдинг?» деб сўради. У ҳам: — «Сен билан бирга бўлиш учун, то Аллоҳ таоло сенга берган илмдан менга ҳам ўргатиши учун келдим!» деди. Хизр (алайҳиссалом): — «Эй Мусо! Сенга Таврот етади. Шундай кўп бажарадиган амалларинг борки, илмига муҳтож эмассан!» деди. Мусо (алайҳиссалом) жуда кўп илтимос қилди. Лекин Хизр (алайҳиссалом): — «Сен мен билан сабр қила олмайсан! Чунки сен сабр қилиш ишини билмайсан!» деди. Натижада, Аллоҳ таоло шундай марҳамат қилади:

«Хизр ҳам: «Дарҳақиқат, сен мен билан бирга бўлишга ҳеч сабр қила олмайсан! Ўзинг билмаган нарсага қандай сабр қиласан?!» деди.» (Каҳф сураси, 67-68-оятлар)

Ҳазрати Мусо эса шундай жавоб берди:

«Иншааллоҳ, мен сени сабрли топасан. Сенинг сўзингдан ташқарига чиқмайман!» (Каҳф сураси, 69-оят)

Ҳизр (алайҳиссалом) ҳам шарт қўйди. Унга ҳамроҳлик қилди. Натижада, Жаноби Ҳақ Куръони Каримда шундай баён этади:

«Ҳизр Мусога: «Агар менга эргашимоқчи бўлсанг, мен сўзлаб бергунча, ҳеч бир нарса ҳақида сўроқ қилма!» деди. Шундан сўнг йўлга тушдилар. Денгиз соҳилига етиб келишди. Бироздан сўнг олдиларида бир кемани кўрдилар.» (Каҳф сураси, 70-71-оятлар)

Учовлари олдинга йўл олдилар: Мусо, Ҳизр ва Юша (алайҳимуссалом). Улар кемачиларга: — «Бизларни кемага олинг!» дедилар. Кемачилар: — «Йўл ҳақини беринг, сизларни шунда ўтказамиз!» дедилар. Ҳизр (алайҳиссалом): — «Пулимиз йўқ!» деди. Кемачилар уларни кемага олишди. Учовлари бирга ўтирди. Ҳизр (алайҳиссалом) ўтирган жойида кемада бир тешик очди. Кемага сув кириб бошлади. Ҳизр (алайҳиссалом) кемачиларга хабар берди. Кемачи келиб, ўша тешикни беркитди. Мусо (алайҳиссалом): — «Кема қиймати камайди!» деди. Натижада, Ҳақ таоло шундай марҳамат қилди:

«Мусо: «Сен кеманинг ичдагиларини чўктириш учун уни тешдингми?! Албатта, бу жуда оғир ишдир!» деди.» (Каҳф сураси, 71-оят)

Ҳизр (алайҳиссалом) эса: — «Эй Мусо! Мен сенга: «Ҳеч сабр қила олмайсан!» демадимми?» деди.

Мусо (алайҳиссалом) жавоб бериб шундай деди:

«Унутганим учун мени маломат қилма! Ва бу ишимизда менга машаққат туғдирма!» (Каҳф сураси, 73-оят)

Шу пайтда бир қуш келди. Кема бир бурчагига қўнди. Бироз туриб, бир парча сув олди ва уни яна денгизга туширди. У учиб, кеманинг дирагига қўнди. Кейин чиройли товуш билан сайрай бошлади. Ҳизр (алайҳиссалом) Мусо (алайҳиссалом)га шундай деди: — «Бу қуш нима демоқда, биласанми?» Мусо (алайҳиссалом): — «Билмайман!» деди. Ҳизр (алайҳиссалом) эса: — «Бу қуш шундай дейди: «Бу кемада икки банда бор. Иккиси ҳам Аллоҳнинг бандаларидир. Ҳақ таоло уларга ўз илмидан илму ҳикмат, шариат ва аҳком берган. Лекин уларнинг билими, Аллоҳ таолонинг илми ҳузурида, бу денгизга нисбатан менинг думчим билан олган сувим кабидир.»

Кейин, у кема соҳилга етиб борди. Улар учовлари ҳам кемадан тушдилар. Денгиз соҳилида болалар ўйнаётганини кўрдилар. У ерда бир соат ўтириб, болаларнинг қилган ишларини кузатдилар. Болалар орасида ҳали булуғ ёшига етмаган, гўзал юзли, тоза кийимли бир бола бор эди. Бироздан сўнг болалар тарқаб кетишди, лекин ўша бола ўрнида қолди. Ҳизр (алайҳиссалом) олдинга юриб, ўша боланинг икки қўлини ушлаб боғлади. Кейин катта бир тош олиб, боланинг бошига урди ва уни ўлдирди. Мусо (алайҳиссалом) буни кўриб, Ҳизр (алайҳиссалом)га:

«Сен бир жонни ўлдирдингки, у бир жонга қасд қилмаган эди. Сен бегуноҳ бир кишини ўлдирдинг. Албатта, яхши иш қилмадинг!» (Каҳф сураси, 74-оят)

Ҳизр (алайҳиссалом) ҳам: — «Мен сенга: «Мен билан бирга сабр қила олмайсан!» демадимми?» деб жавоб берди.

Бу ердан кейин ҳам ҳикоя давом этади...

Онасининг гапи: — "Бузағини ёқ!" — деди.

Қорун заргар эди. У шундай деди: — "Эй Мусо! Олтин ҳеч қачон ёқилмайди!"

Шу пайтда Жаброил (алайҳиссалом) келди. У кимё ўтини олиб келди ва ҳазрат Мусога кўрсатиб: — "Бу ўтни урув! Олтинни эрит. Унинг устига соч! У дарҳол оқариб, киреч бўлади. Агар бу ўтни мисга қўшсанг, у олтинга айланади!" — деди.

Мусо (алайҳиссалом) Жаброил (алайҳиссалом) олиб келган ўтни урди ва унинг устига сочди. Дарҳол ёниб, кулга айланди. Ҳазрат Мусо бу кулни кўтариб, шамолга сочди.

Исроил ўғлонларига шундай деди: "Сизнинг илоҳингиз — Унинг ўзидан бошқа ҳеч бир илоҳ бўлмаган Аллоҳ таолодир. Унинг илми ҳамма нарсани қамраб олгандир." (Анкабут сураси, 98-оят)

Мусо (алайҳиссалом) бузағини ёққанини кўрган Исроил ўғлонлари ўз хатоларини англадилар. Улар Мусо (алайҳиссалом) га илтижо қилиб: — "Аллоҳ таолодан сўраб, гуноҳларимизни кечирсин, тавбамизни қабул қилсин!" — дедилар.

Мусо (алайҳиссалом) дуо қилди. Аллоҳ таоло Жаброил (алайҳиссалом)ни юбориб, шундай деди: — "Буларнинг тавбалари шуки, улардан 12 000 киши Мусо (алайҳиссалом) йўлидан чиқмади ва бузақига сиғинмади. Бузақига сиғинганларнинг бўйинини уринг!"

Тафсирларда ривоят қилиндики, Мусо (алайҳиссалом)дан олдинги шариатда ҳукм шундай эдики: ким бир гуноҳ қилса, у гуноҳни қайси аъзоси билан қилган бўлса, шу аъзосини кесмасдан тавбаси қабул қилинмас эди. Бу ҳазрат Иброҳим пайғамбарнинг шариатидан олдин эди. Кейин Иброҳимга саҳифалар тушгач, бу ҳукм бекор қилинди.

Бузақига сиғинганлар эса, на Мусо (алайҳиссалом) шариатига ва на Иброҳим (алайҳиссалом) шариатига амал қилдилар. Улар ундан олдинги шариатга амал қилдилар.

Мусо (алайҳиссалом) уларга шундай деди: — "Аллоҳ таолонинг буйруғи шуки, бузақига сиғинганлар ва унга сажда қилганларнинг бўйинини уринг, то уларнинг тавбалари қабул қилинсин!"

Ҳатто Хотамул анбиё Муҳаммад Мустафо соллаллоҳу алайҳи васалламнинг шариатида ҳам ўғирларга шундай жазо амалда бўлди. Аллоҳ таоло Қуръони каримда шундай марҳамат қилган: "Эркак ўғрининг ҳам, аёл ўғрининг ҳам қўлларини кесинг, бу улар қилган ишга жазо ва Аллоҳ томонидан инсоният учун ибрат бўлсин. Аллоҳ, шубҳасиз, ғолиб ва ягона ҳукм ва ҳикмат соҳибидир." (Моида суриси, 38-оят)

Мусо (алайҳиссалом) ҳам уларга Аллоҳнинг ҳукмини эълон қилди. Аллоҳ таоло шундай марҳамат қилди: "Мусо қавмига деди: "Бузақига сиғиниш билан, албатта, ўзингизга зулм қилдингиз. Яратганингизга тавба қилинг. Тавба қилмаганларингизни ўлдираамиз. Бу сизлар учун Роббингиз ҳузурида яхшироқ бўлади." (Бақара суриси, 54-оят)

Шундай қилиб, уларнинг барчаси бу ҳукмга рози бўлдилар. Бир-бирларига васият қилдилар. Эртага ҳар бири бир жойда ўтириб, осмонга қарадилар.

Ибн Аббос (р.а.)дан ривоят қилиндики, бузақига сиғинганлар 200 000 киши эди. Бузақига сиғинмаганлар эса 12 000 киши эди.

Эрталаб улар қўлларига қилич олдилар ва бузақига сиғинганларнинг бўйинини урдилар. Аллоҳ таоло бу саҳарни шундай қоронғу қилдики, ўғил ўз отасини, ака ўз укасини танимай, бир-бирларини ўлдирдилар. Шу қадар кўп киши ўлдирилдики, барча қонга бўялди. Ҳисоб бўйича 70 000 киши қиличдан ўтди.

Шундан кейин аёллар, болалар ва хизматкорлар Мусо (алайҳиссалом)га илтижо қила бошладилар: — "Бизга раҳм қил! Бизга раҳм қил, эй Мусо!" — деб бақирдилар.

Шунда Мусо (алайҳиссалом) юзини ерга қўйиб, йиғлади ва Аллоҳ таолога дуо қилди. Аллоҳ таоло қоронғуликларни кетказди ва раҳмат нури билан ёритди. Улар тавба қилдилар.

Бу ҳодисадан кейин, қанча одамни қилич билан урсалар ҳам, қилич кесмас эди.

Мусо (алайҳиссалом) шукр қилиб, шундай деди: "Эй қавмим! Билинглarki, Аллоҳ таоло сизларнинг тавбаларингизни қабул қилди ва сизларга раҳм этди." (Бақара суриси, 54-оят)

Шундан сўнг Мусо (алайҳиссалом) Тавротни Исроил ўғлонларига олиб келди ва шундай деди: — "Бу китоб сизларнинг Роббингиздан нозил бўлган китобдир. Унда ҳалол ва ҳаром ҳукмлари, фарз ва суннатлар, (зино қилганларни тошбўрон қилиш, ўғриларнинг қўлини кесиш ва барча эски гуноҳларга муносиб жазо) ёзилгандир!"

Қуръон-ул Каримда шундай марҳамат қилинган: "Эслангки, сизлар тўғри йўлни топишингиз учун Мусога Тавротни ва ҳақ билан ботилни ажратадиган Фурқонни берган эдик." (Бақара суриси, 53-оят)

Қавм ҳам Мусодан бу ҳукмларни эшитиб, ҳаммаси ичлари оғриб, қайғу билан: — "Сўзларингизни эшитдик, аммо сенга итоат қилмадик! Бузақига сиғиниш ва пастга тушиш бизга сен кўрсатган ҳукмлардан енгилроқ туюлди!" — дедилар.

Аллоҳ таоло шундай марҳамат қилди: "Чунки уларнинг диллари кофирликлари туфайли бузаки муҳаббати билан тўлиб-тошган эди." (Бақара суриси, 93-оят)

Мусо (алайҳиссалом) етмиш кишини олиб, уларни Аллоҳ таолодан эшитган нарсаларига гувоҳлик беришлари учун келтирди. Улар ҳам келиб, гувоҳлик бердилар.

Аммо улар Аллоҳ таолонинг сўзларини ўзгартирдилар ва шундай дедилар: — "Биз Аллоҳ таолони эшитдик ва у шундай деди. Аммо: "Амал қилишга қодир бўлмасангиз, сизларга ҳеч нарса бўлмайди!" деди!"

Аллоҳ таоло Муҳаммад Мустафо соллаллоҳу алайҳи васалламга шундай хабар берди: "Эй Муҳаммад! Сен уларнинг сени тасдиқлайди, деб ўйлаяпсанми? Улардан бир тоифа Аллоҳнинг каломини эшитади, уни тушунадилар, сўнг уни ўзгартириб, бошқа маънода талқин қиладилар." (Бақара суриси, 75-оят)

Бир оятда ҳам шундай хабар берилган: "Бир пайтлар Мусо ўз қавмига шундай деди: "Эй қавмим! Аллоҳнинг сизга берган неъматларини эсга олинг, ёд этинг. Чунки сизлардан пайғамбарлар чиқарди. Сизларни ҳукмдорлар, подшоҳлар қилди. Дунёда ҳеч кимга бермаган нарсани сизларга берди!" (Моида сураси, 20-оят)

Исроил фарзандлари Мисрга келиб, у ерга жойлашгач, бу юртда ғалати ҳодисалар юзага чиқди. Улардан баъзиларини баён қилайлик.

Ҳазрати Мусо қандай қилиб ўликни тирилтирди?

Бу хабарнинг асли шундайки: Исроил фарзандлари орасида бир кекса киши бор эди. Унинг моли ва егулиги кўп эди. Бу кекса кишининг икки жияни бор эди. Иккови ҳам муҳтож эди. Аммалари жуда бахил ва очкўз бўлиб, уларга ҳеч нарса бермас эди. Бу икки ёш йигит ночор қолдилар. Бир кеча маслаҳат қилиб, аммалари уйига бордилар. Уни бир баҳона билан ташқарига чиқариб, ўлдирдилар.

Молини олишни хоҳладилар. Уни ўлдиргач, жасадини Исроил фарзандларининг икки катта қишлоғининг орасига ташлаб кетдилар. Бу кекса кишининг на ўғли, на қизи бор эди. Жасадни ташлаб, уйларига қайтиб кетдилар.

Эртасига одамлар уни қидириб, унинг жасадини икки қишлоқнинг ўртасида топдилар. Ҳамма йиғлашди. Унинг устига бир оз тупроқ ташлаб, тарк этдилар. Ҳеч ким бу кишини ким ўлдирганини билмади. Кейин у қишлоқ аҳлини тўплаб, ҳазрати Мусонинг ҳузурига олиб бордилар.

Тавротнинг ҳукми бу борада бизнинг шариатимизга ўхшар эди. Агар бир Шаҳарда, бир қишлоқда ёки бир жойда бир одам ўлдирилган ҳолда топилса ва унинг қотили ким экани маълум бўлмаса, ўша ернинг аҳлидан элликта ишончли, ростгўй кишига: "Улар ўлдирмаган ва ўлдирганни билмайдилар" деб қасам ичдирилар эди.

Агар бу қасамлар орқали қотил топилса, уни подшоҳнинг ҳукмига топширишар эди. Агар қасам билан ҳам топилмаса, одам ўлдириш ҳукми йўққа чиқарилади. Ва ўша жой аҳлига диёт тўлатилиши керак бўлади. Агар ўлик икки қишлоқнинг орасида топилса, қайси қишлоққа яқин бўлса, ўша қишлоқ азаланиб, жазо олган бўлар эди.

Бу масала бўйича ҳазрати Мусодан сўрадилар. Мусо (алайҳиссалом) бу ҳукм бўйича икки қишлоқ орасида ҳукм чиқармоқчи бўлганида, икки қишлоқ ўртасида фитна авж олди. Бир қишлоқ аҳли: — "Қотил сизда, диётни сиз тўлайсиз!" — деди.

Иккинчи қишлоқ аҳли эса: — "Йўқ, қотил сизда. Диётни сизлар тўлайсизлар!" — деб тортишдилар.

Аллоҳ таоло шундай буюради: "Сизлар ораларингиздан бир кишини ўлдирган эдингиз. Ва унинг қотилини яшириб, гуноҳни бир-бирингизга юклаган эдингиз. Ҳолбуки, Аллоҳ сиз яширган нарсаларни ошкор қилувчидир." (Бақара сураси, 72-оят)

Икки қишлоқ орасида йигирма кун давомида уруш ва фитна бўлди. Кўп одам ҳалок бўлди. Аммаларини ўлдирган бу икки киши: — "Биз аммамизни ўлдирганни топиб, уни ўлдирмагунча ёки диёт олмагунча қабрга қўймаймиз!" — дедилар.

Бу иш узоқ чўзилди. Исроил фарзандлари ҳазрати Мусонинг ҳузурига келишди: — "Бу кишини ким ўлдирганини Аллоҳ билади", — дедилар.

Лекин: — "Эй Мусо! Дуо қилгин, шунда унинг қотили очиқлансин! Шундай қилиб бу қавм орасидаги низо тугасин!" — деб илтимос қилишди.

Мусо (алайҳиссалом) Аллоҳ таолога илтижо қилди, дуо қилди. Ҳақ таоло шундай буюрди: — "Қавмингиз бир сигир сўйсин. Ўша сигирнинг бир қисми билан ўлган кишига у тирилгунгача урилиг! Ўлган киши тирилгач, ундан: — "Сени ким ўлдирди?" — деб сўралсин. У эса хабар берсин!"

Мусо (алайҳиссалом) қавмига: — "Ҳақ таоло сизларга бир сигир сўйишни буюряпти!" — деди.

Қавм эса: — "Эй Мусо! Биз билан ҳазил қилаяпсанми?" — деди.

Ҳазрати Мусо: "Жоҳиллардан бўлишдан Аллоҳга паноҳ тилайман!" (Бақара сураси, 67-оят)

Қавми эса: — "Биз учун Аллоҳга илтижо қилгин, бизга ўша сигир қандай сигир эканини, қайси сигир эканини билдирсин!" — дедилар.

Бизинг пайғамбаримиз Муҳаммад Мустафо (соллаллоҳу алайҳи васаллам) шундай деганлар: — "Исроил фарзандлари ўз ишларини қийинлаштирдилар, Аллоҳ таоло эса улар учун бу ишни янада қийинлаштириб қўйди."

Мусо (алайҳиссалом) деди: "Сигир на жуда қария, на жуда ёш бўлади. Балки, ўрта ёшда бўлиши керак!" (Бақара сураси, 68-оят)

Қавм эса: "Эй Мусо! Роббингга илтижо қил, бизга у сигир қандай рангда эканини билдирсин!" (Бақара сураси, 69-оят)

Мусо (алайҳиссалом) деди: "Аллоҳ таоло шундай буюряпти: у сигир мутлақо сарик, жуда оч сарик бўлсин!" (Бақара сураси, 69-оят)

Бу сўздан кейин Исроил фарзандлари ўша таърифга мос келадиган сигирни излай бошладилар...

Мусо (алайҳиссалом) ва Қорун ҳақидаги ҳикоя

Аллоҳ таоло Қорун ҳақида шундай марҳамат қилди: "Қорун Мусо (алайҳиссалом)нинг қавмидан эди. Кейин эса у туғён қилди." (Қасас суриси, 76-оят)

Барча дин уламолари иттифоқ қилганларки, Қорун аввал Мусо (алайҳиссалом)га итоат қилган, кейин унга қарши чиққан ва диндан чиққан, муртад бўлган.

У ҳам ҳазрат Мусонинг амакиваччаси эди. Мусо (алайҳиссалом) Имроннинг ўғли, Имрон Яҳсурнинг ўғли, Яҳсур Яҳқубнинг ўғли, Яҳқуб Ловийнинг ўғли, Ловий эса Яҳқуб (алайҳиссалом)нинг ўғли эди. Қорун эса Яҳқуб авлодидан эди.

Баъзи уламолар шундай деганлар: — "Қорун Мусо ва Нуҳнинг авлоди бўлган Юша (алайҳиссалом)дан кейин туғён қилди ва муртад бўлиб, диндан чиқди!"

Бу ривоят Куръонга мувофиқ келади ва Аллоҳ таоло шундай марҳамат қилган: "Шодланма! Чунки Аллоҳ шодланувчиларни севмайди!" (Қасас суриси, 76-оят)

Қорунга қавми насиҳат қилиб, шундай дедилар: "Эй Қорун! Аллоҳ сенга берган молу давлат билан охират уйини ҳам истагин! Бу дунёдаги насибангни ҳам унутма! Аллоҳ сенга яхшилик қилганидек, сен ҳам (бошқаларга) яхшилик қил! Ер юзида бузғунчилик қилма! Чунки, Аллоҳ бузғунчиларни севмайди!" (Қасас суриси, 77-оят)

Агар Мусо (алайҳиссалом) ёки Юша (алайҳиссалом) ёки бошқа пайғамбарлар ҳаёт бўлганида, улар ҳам шундай насиҳат қилган бўлар эдилар. Қавми бу насиҳатларга амал қилмади. Бу шуни кўрсатадики, Юша ва Исроил фарзандларининг пайғамбарлари вафот этган ва улардан кейин фақат уламолар қолган эдилар. Улар халққа насиҳат қилаётган эдилар.

Аммо Қорун халқнинг сўзларига кулоқ солмади. Аллоҳ таоло уни ерга ютиб юборди.

Бир ривоятда шундай дейилган:

Мусо (алайҳиссалом) Аллоҳ таоло билан муножот қилиб, қайтганидан кейин Исроил фарзандларини Мисрга олиб борди. Ўша пайтда Қорун катта бойлик тўплаган эди. Лекин у закот беришдан бош тортди.

Шунинг учун у муртад бўлди, диндан чиқди. Уламолар унга насиҳат қилиб: "Аллоҳ шодланувчиларни севмайди!" (Қасас суриси, 76-оят) — дедилар.

— "Ҳа, Аллоҳ таоло сенга бу дунёнинг неъматларини берган. Сен ҳам охиратни ўйлаб, закот бер, муҳтожларга садақа қил, ер юзида бузғунчилик қилма! Чунки Аллоҳ бузғунчиларни ёқтирмайди!" — деб айтдилар.

Қорун эса: "Бу мол-дунё сиз билган йўл билан йиғилмаган. Уни қандай йиғганимни ўзим биламан. Чунки мен савдо-сотиқ қилган эмасман. Мен ўз билимим билан топганим учун менга закот вожиб эмас!" (Қасас суриси, 78-оят) — деди.

Аллоҳ таоло унинг бу даъвосини инкор қилиб: "Аллоҳ сендан олдин, сенданда кучли ва мол-дунёси кўпроқ бўлган қавмларни ҳалок қилганини билмайсанми? Шунингдек, гуноҳкорларга гуноҳлари сўралмас!" (Қасас суриси, 78-оят) — деб марҳамат қилди.

Тафсирларда ривоят қилинадики, Қорун аввал илм ўрганувчи эди. Мусо (алайҳиссалом) унга катта ҳурмат қилади, чунки у унинг амакиваччаси эди.

Мусо (алайҳиссалом) Самирий ясаган бузақини оловга ёқиб, кул қилиб денгизга совурмоқчи эди. Чунки у қавмининг бузақи илоҳ эмаслигини билишларини хоҳлар эди.

Мусо (алайҳиссалом) Қорунга: — "Бу бузақини ёқ ва кулни сувга совур!" — деди.

Қорун эса: — "Олтин ҳеч қачон ёқилмайди. Агар оловга ташланса, сувдек эрийди ва яна олтин бўлиб қолаверади. Бу олтинни нима учун ёқайлик? Олтин ёқилмайди!" — деди.

Мусо (алайҳиссалом) дуо қилди. Аллоҳ таоло унга кимё илмини ўргатди.

Қорун эса бу кимё илмини ўрганиб, бойлик орттира бошлади. У шундай бой бўлиб кетдики, унинг хазиналарини 4 000 кул ташир эди.

Шу бойлиги сабабли у Мусо (алайҳиссалом)га қарши чиқди.

Аллоҳ таоло Мусо (алайҳиссалом)га Қорундан закот олишни буюрди. Мусо (алайҳиссалом) Қоруннинг олдида келиб, унинг молидан закот беришини талаб қилди.

Қорун эса: "Бу мол менга ўз билимим туфайли берилди!" (Қасас суриси, 78-оят) — деди.

Шунда Аллоҳ таоло: — "Қорун билмасмиди, ундан олдин ҳам кўплаб халқларни ҳалок қилганимизни?"

Мусо (алайҳиссалом) Қорун билан битим тузди. У 1 000 дирҳамдан 1 дирҳам, 1 000 динордан 1 динор закот бериши керак эди. Қорун бунга рози бўлди.

Аммо у закотни ҳисоблаб кўриб, миқдорини кўриб, пушаймон бўлди. Шу сабабли у закот беришни хоҳламади.

Қорун Мусо (алайҳиссалом)га тухмат қила бошлади. У бир фоҳиша аёлни ёллаб, уни Мусо (алайҳиссалом)га ёлғон гувоҳлик беришга кўндирди.

Бир куни Қорун катта зиёфат бериб, Исроил ўғлонларини йиғди. Уларнинг олдида Мусо (алайҳиссалом)ни чақириб, уний шарманда қилмоқчи бўлди.

Қорун Мусо (алайҳиссалом)дан: — "Эй Мусо! Зино қилган одамга Тавротда қандай ҳукм бор?" — деб сўради.

Мусо (алайҳиссалом): — "Агар у киши айбдор бўлса, уни тошбўрон қилиш вожиб бўлади!" — деди.

Қорун: — "Агар у сен бўлсанг-чи?" — деди.

Мусо (алайҳиссалом): — "Ҳа, мен ҳам бўлсам, шундай ҳукм бўлади!" — деди.

Қорун фоҳиша аёлни чақириб: — "Эй аёл! Гувоҳлик бер!" — деди.

Аёл аввал Мусо (алайҳиссалом)га тухмат қилмоқчи эди, аммо Аллоҳ таоло унинг тилини тўғрилади ва у ҳақиқатни айтди: — "Қорун менга кўп мол бериб, Мусога ёлғон гувоҳлик беришимни талаб қилди!"

Мусо (алайҳиссалом) йиғлади ва Аллоҳ таолога дуо қилди.

Аллоҳ таоло Қорунни ва унинг мол-мулкини ерга ютиб юборди.

Бу оятдан мурод, бу зикр қилинган ифтирадир, деганлар. Баъзилар эса: — "Ҳарун (алайҳиссалом) охиратга кўчганида, Мусо (алайҳиссалом)га ифтира қилдилар ва: — "Ҳарунни сен ўлдирдинг!" — дедилар. Бу оят ана ўша вақтда нозил бўлди."

Мусо (алайҳиссалом) бу ифтира туфайли Қорун турган йиғилишдан ташқари чиқди. Аллоҳ таолога сажда қилди, юзини ерга қўйди. Роббига илтижо қилди, нолиди. Ва Аллоҳ таоло Мусо (алайҳиссалом)га: — "Ерни сенинг буйруғингга ихтиёр бердим. Нима буюрсанг, ўша бажарилади!" — деб буюрди.

Мусо (алайҳиссалом) хурсанд бўлди, фараҳланди. Дарҳол қавмининг олдида келиб: — "Туринглар! Бу динни ўзгартирган одамнинг ёнидан узоқлашинглар! Аллоҳ таоло ерга уни йўқ қилишни буюрди!" — деди.

Шунда Исроил фарзандлари Мусо (алайҳиссалом)нинг ростгўй эканини тушуниб етдилар. Дараҳол у ердан узоқлашдилар. Лекин Қорун узоқлашмади. У кетмади.

Мусо (алайҳиссалом) деди: — "Эй ер! Уни тут!"

Тупроқ дарҳол Қоруннинг оёқ остида силкиниб кетди. Қорун қаттиқ кўрқди. Қочишни, қутулишни хоҳлади. Ер унинг оёқларини тутиб қолди.

Қорун буни кўриб: — "Эй Мусо! Бу нима сеҳргарлик?!" — деди.

Мусо (алайҳиссалом) яна ерга: — "Эй ер! Уни тутиб ол!" — деди.

Қорун Мусо (алайҳиссалом)га илтижо қилди: — "Мени қутқар! Токи сенинг буйруғингга бўйсунаман!" — деди.

Мусо (алайҳиссалом) яна: — "Эй ер! Уни тутиб ол!" — деди.

Бу гал ер уни бўйнигача тортиб кетди. Қорун ҳазрати Мусога яна илтижо қила бошлади: — "Эй Мусо! Орамиздаги қариндошлик ҳаққи учун мени қутқар!" — деди.

Мусо (алайҳиссалом) яна: — "Эй ер! Уни тутиб ол!" — деди.

Бу сафар ер уни бутунлай ютиб юборди. Қорун кўринмас ҳолга келди.

Мусо (алайҳиссалом) қайтиб, Аллоҳ таолога илтижо қилди, уни улуғлади, шукр қилди.

Аллоҳ таоло шундай деди: — "Эй Мусо! Менинг қулим Қорун сенга қанча илтижо қилган бўлса-да, сен унга омонлик бермадинг!"

Ҳазрати Мусо деди: — "Эй Роббим! Мен унинг Сенинг номингни бир марта тилга олишини кутган эдим. Шунда унга раҳм қилардим!"

Ҳақ таоло деди: — "Эй Мусо! Агар у мени эслаганида эди, мен сени унга мусаллат қилмас эдим!"

Ривоятларда шундай келганки: Қорун билан бирга 70 киши унинг диндан чиққан муртад одамларидан эди. Ер уларни ҳам ютиб юборган эди. Улар Қиёмат кунига қадар ҳар куни бир одам бўйи ерга ботадилар. Ва Қиёмат куни дўзахга киритиладилар.

Баъзи Исроил фарзандлари: — "Мусо (алайҳиссалом) Қорунни унинг моллари ва хазиналари ўз қўлида қолишини истаб ўлдирди!" — деб айтишди.

Мусо (алайҳиссалом) бу гапни эшитгач, Аллоҳ таолога дуо қилиб: — "Эй Роббим! Ерга буюр, Қоруннинг барча мол-мулкани ер ютиб юборсин!" — деб илтижо қилди. Ва ер унинг барча бойлигини ютиб юборди.

Натижада, Аллоҳ таоло Каломи Қадимда шундай буюради: "Ниҳоят, Биз Қорунни ҳам, унинг саройини ҳам ерга ботирдик. Ва унинг Аллоҳга қарши ҳимоя қилиб қоладиган бирор кимсаси ҳам йўқ эди. Ўзи ҳам ўзини қутқаришга қодир эмас эди!" (Қасас сураси, 81-оят)

Шундай қилиб, унинг на ғазаби, на қариндошлари, на унга эргашганлари унга ёрдам беролди. Бир пайтлар: — "Ах, кашки биз ҳам Қорун каби улуғликка эришсак!" — деганлар энди шундай дейишар эди:

"Аллоҳ таоло хоҳлаган кишининг ризқини кенг қилиб қўяди, хоҳламаганининг ризқини қисиб қўяди. Агар Аллоҳ бизга ҳам раҳм қилмаганида, биз ҳам у билан бирга ботиб кетган бўлардик. Демак, кофирлар ҳеч қачон нажот топмайдилар!" (Қасас сураси, 82-оят)

Шундай қилиб, Аллоҳ таоло шундай буюради: "Охирги сарой (яъни жаннат) шу кимсалар учундирки, улар бу дунёда улуғликка интилмайдилар. Ва фасод чиқармайдилар. Яхши оқибат Аллоҳдан кўрққанлар учундир!" (Қасас сураси, 83-оят)

Исроил фарзандлари Ивич ҳақидаги хабарни эшитиб, орқага қайтишни истадилар. Мусо (алайҳиссалом) уларга: — "Эй қавмим, агар улар сизларни ўз динларига қайтарсалар, ҳалокатга учрайсизлар!" — деди. Улар эса: "Эй Мусо! У ерда жабар (зўравон) бир қавм бор. Биз у ерга, улар у ердан чиқмагунича, кирмаймиз!" (Моида сураси, 22-оят).

Бироқ, уларнинг ичида икки киши бор эди: бири Нуннинг ўғли Юшаъ, иккинчиси Калиб ибн Юканно. Аллоҳ таоло бу икки кишини Мусо (алайҳиссалом)дан кейин пайғамбар қилди. Улар шундай дедилар: "Шаҳарнинг эшигидан киринг. Уларнинг устларига ҳужум қилинг. Агар у ерга кирсангиз, албатта ғалаба қозонасиз. Чунки Аллоҳ таоло Мусога: «Мен уларни ҳалок қиламан!» — деб ваъда берган." (Моида сураси, 24-оят).

Улар сўзларига қўшимча қилиб шундай дедилар: "Аллоҳ таолога таваккул қилинг, агар унга иймон келтирган бўлсангиз!" (Моида сураси, 23-оят).

Мусо (алайҳиссалом) шундай деди: — "Аллоҳ таоло менга: «Мен кофирларни ҳалок қиламан!» — деб ваъда берди!"

Ҳақиқатдан ҳам, Аллоҳ таоло Фиръавнни ҳалок қилган эди. Лекин Исроил фарзандлари шундай дейишди: "Эй Мусо! Улар у ерда турган экан, биз ўша Шаҳарга кирмаймиз! Бас, сен ва Роббинг боринг, улар билан жанг қилинг, ўлинг, ўлдилинг! Биз эса бу ерда ўтириб турамиз!" (Моида сураси, 24-оят).

Шу пайт Мусо (алайҳиссалом) уларга ғазабланди ва уларга қарши дуо қилди: "Эй Роббим! Мен ўз жоним ва ака-укам Ҳорундан бошқа ҳеч кимга таъсир ўтказа олмай қўйдим. Бас, биз билан бу фосиқлар орасида ҳукмингни чиқар!" (Моида сураси, 25-оят).

Мусо (алайҳиссалом) дуосини тугатгач, асосини қўлига олди ва Ҳорун (алайҳиссалом) билан бирга кетди. Исроил фарзандлари эса орқага қайтишди ва Миср томон юриш бошлашди. Уч кун йўл юришди. Бир қарасалар, ўша жойда яна пайдо бўлиб қолишган экан! Улар Мусо (алайҳиссалом) кетган жойга бориб, ўзларини шу ерда қайтадан топишди. Шунда улар Аллоҳ таоло улардан ғазабланганини тушунишди ва жим бўлиб қолишди.

Мусо (алайҳиссалом) ва Ҳорун (алайҳиссалом) Ивични кўрган пайтда, у бир катта тошни кўтариб, уни Мусо (алайҳиссалом) ва унинг қавмининг устидан ташлаб, уларни йўқ қилишни истар эди. Мусо (алайҳиссалом) бу ҳолатни кўриб, дуо қилди. Аллоҳ таоло бир қушга илҳом бериб: — "Бир парча олмос билан бу тошни делдир ва уни унинг бўйнига илиб қўй!" — деб буюрди.

Бир ривоятда эса: — "Аллоҳ таоло ўша тошга амр қилди, тош тешилди ва Ивичнинг бўйнига илинди!" — дейилган.

Ивич бўйнига илинган тошни чиқармоқчи бўлди, лекин уддалай олмади. Мусо (алайҳиссалом) буни кўриб, сакради. Унинг асоси ўн зироъ (аршин), ўзи эса йигирма зироъ бўлиб, сакраганда яна йигирма зироъ баландга чиқди ва Ивичнинг товонларига урди.

Аллоҳ таоло ўша тошга шундай оғирлик бердики, у Ивични ерга йикитди. Ивич қулади ва бўйни синиб, дарҳол вафот этди.

Ривоятларга кўра, Ивич тўрт минг беш юз йил умр кўрган эди. У туғилган пайтда Одам (алайҳиссалом) ҳали тирик эди. Ивич ўлдирилгандан кейин беш юз йил ўтиб, Эрон подшоҳи Баҳман Шат дарёси устига кўприк қурди. Бу кўприк сув босиб кетаверди. Баҳман элликта ароба ва юз жуфт ўкўз юборди. Улар Ивичнинг бир кабургасини олиб келишди ва уни кўприк қилиб қўйишди.

Мусо (алайҳиссалом) Ивични ўлдиргач, Исроил фарзандларига қайтди ва шундай деди: — "Мен бориб, Аллоҳ таолонинг изни билан Ивични ўлдирдим. Энди турунглари, ўша Шаҳарларга юриш қилайлик!"

Исроил фарзандлари эса: — "Аллоҳ таоло бизга ғазаб қилган бўлса керак, неча марта йўлга чиқсак ҳам, Мисрга бора олмадик, сенга ҳам ета олмадик!" — дейишди.

Мусо (алайҳиссалом): — "Энди кўрайликчи, юришга қодирмисизлар?" — деб сўради.

Лекин улар қанча ҳаракат қилишса ҳам, ўша чўлдан чиқа олмадилар. Мусо (алайҳиссалом) бунинг ўз дуоси сабабли эканини англади ва яна дуо қилди: — "Эй илоҳим! Бу зафарни менга насиб эт!"

Шунда Аллоҳ таолодан хитоб келди: — "Эй Мусо! Исроил фарзандлари қирқ йилгача бу водийда қоладилар. Мен уларга у ердан чиқишни ҳаром қилдим!"

Аллоҳ таоло шундай марҳамат қилади: "У жой уларга қирқ йил давомида ҳаром қилинди. Улар чўлда (Тийҳ саҳросида) адашиб юраверадилар. Сен фосиқ қавм учун хафа бўлма!" (Моида сураси, 26-оят).

Тийҳ саҳросида ҳеч нима йўқ эди. У ерда ўт битмас, сув ҳам чиқмас эди. Улар овқат сўраб, Мусо (алайҳиссалом)га мурожаат қилишди. У дуо қилди. Аллоҳ таоло уларга Туринч (турунч меваси)ни етиштирди ва Салво (билдирсин қуши)ни юборди.

Шу тариқа, улар қирқ йил давомида Тийҳ саҳросида қолдилар. Оқибатда янги авлод етишиб чиқди ва Мусо (алайҳиссалом) вафотидан сўнг, Юшаъ (алайҳиссалом) Исроил фарзандларини у ердан олиб чиқди.

Мусо ва Ҳорун (алайҳиссалом)ларнинг вафотлари

Ривоят қилувчилар шундай дейдилар: — Мусо ва Ҳорун (алайҳимассалом) ўттиз йил давомида Исроил фарзандлари билан Тийҳ саҳросида қолдилар. Бир куни Мусо (алайҳиссалом) осмондан шундай овоз эшитди: — «Фалончи куни Ҳорун бу дунёдан кўчади!» Ва охират дунёсига сафар қилади. Ўша кун етиб келганда, Ҳорунни халқ орасидан чиқар.

Мусо (алайҳиссалом) бу овозни эшитгач, ўша ваъда қилинган кунни кутиб, кузатар эди. Ўша кун келганида, Ҳорун (алайҳиссалом)га: — «Эй Ҳорун! Тўхта, бироз ташқарига чиқамиз, яккаланиб ибодат қиламиз!» деди. Ҳорун тўхтади. Мусо (алайҳиссалом) билан бирга йўлга тушдилар. Ҳорун ўша саҳрода бир дарахтни кўрди. Унинг барглари бор эди. У дарахт сояси остида бир тахт бор эди. У тахт устида кўп ётоқлар тузилган эди. Ҳорун (алайҳиссалом): — «Эй акажим! Шу тахт устида бироз ухлашни истайман!» деди. Мусо (алайҳиссалом): — «Ухла!» деди. Ҳорун (алайҳиссалом) ўша тахтга чиқди ва ухлади. Шунда ўлим фариштаси (Азроил) унинг руҳини олиб кетди.

Мусо (алайҳиссалом) тахтнинг қаршисида ўтирди. Бир муддат вақт ўтди. Кейин тахтга чиқиб, Ҳорун (алайҳиссалом)ни вафот этган ҳолда кўрди. Тахтдан тушди. Шу пайт тахт Ҳорун (алайҳиссалом) билан бирга кўздан ғойиб бўлди. У дарахт ҳам йўқолди. Мусо (алайҳиссалом) атрофга қараб, ҳеч нарсга тополмагач, Ҳорун осмонга кўтарилганини ёки ерга дафн қилинганини тушуниб етди.

Шу заҳоти у қайтиб, Исроил фарзандлари ҳузурига борди ва бу хабарни етказди. Исроил фарзандлари бир-бирлари билан шивирлашиб: — «Мусо, Ҳорунни ўлдирди! У, бизнинг Ҳорунни ундан кўра кўпроқ севишимизни билар эди! Уни ҳасад қилди!» дедилар.

Мусо алайҳиссалом бу сўзларни эшитиб ғамгин бўлди. Аллоҳ таоло ўша тахтни осмондан қайтариб юборди. Ҳорун (алайҳиссалом) ўша тахт ичида эди. Исроил фарзандлари Ҳорунни ҳақиқатдан ҳам вафот этганини кўрдилар.

Мусо алайҳиссалом Ҳоруннинг вафотидан сўнг уч йил яшади. Уч йил тўлгач, Ҳақ таоло Мусо (алайҳиссалом)га: — «Эй Мусо! Фалончи куни сени дунёдан олиб кетаман!» деб буюрди.

Мусо алайҳиссалом Юша алайҳиссаломни чақиртириб, унга васият қилди. Ваъда қилинган кун келганида, Юша (алайҳиссалом)ни чақириб, Исроил фарзандлари орасидан чиқарди. Бироз йўл юриб боришди. Шу пайт бир шамол эсди. Мусо (алайҳиссалом) бу шамолнинг қандай шамол эканлигини билдилар, Юша эса тушунмади.

Мусо (алайҳиссалом) Юша (алайҳиссалом)ни бағрига босди. Шамол кучайди. Қоронғулик чўқди. Мусо алайҳиссалом Юша (алайҳиссалом)ни бағрига босиб турган ҳолда кўздан ғойиб бўлди. Лекин унинг кўйлаги Юша (алайҳиссалом)нинг қўлида қолди.

Юша (алайҳиссалом) ҳайрон қолди. Қайтиб, Исроил фарзандлари ҳузурига келди ва бу хабарни етказди.

Исроил фарзандлари: — «Сен Мусо алайҳиссаломни ўлдирдинг!» деб, уни ўлдирмоқчи бўлдилар. Юша улардан уч кун муддат сўради. Дуо қилиб, Аллоҳдан ҳожат сўрашни истади.

Исроил фарзандлари Юшони қўлга олишди. Унинг устидан кўп кишини посбон қилиб қўйдилар. Кеч кирганида, Юша (алайҳиссалом) дуо қилди. Посбонлар ухлаб қолдилар. Шу пайт улар тушларида Мусо (алайҳиссалом)ни кўрдилар. Бир фаришта келиб: — «Юшони қўйиб юборинг! Чунки Мусо (алайҳиссалом) Аллоҳ ҳузуридадир!» деди.

Эртаси куни Исроил фарзандларига бу хабар етказилди.

Мусо (алайҳиссалом) уч юз йигирма йил умр кечирган. Бошқа бир ривоятда шундай дейилган:

Мусо ва Юша (алайҳимуссалом) анча йўл юрдилар. Жуда кўп кишиларнинг қабр қазиб турганини кўрдилар. Мусо (алайҳиссалом) улардан: — «Бу қабр ким учундир?» деб сўради.

Улар: — «Аллоҳ таолонинг бандаларидан бир банда учун!» дедилар. Кейин улар Мусо (алайҳиссалом)га: — «Келинг, бу қабр ичига кириг. Тўғри қазилганми ёки йўқми, текшириб кўринг!» дедилар.

Ҳазрати Мусо қабр ичига кирди. Унга қабрга чақирган ўлим фариштаси Азроил эди. Дарҳол Мусо (алайҳиссалом)нинг жонини олди.

Нух ўғли Юша (алайҳиссалом) нинг Тих саҳросидан Исроил ўғларини олиб чиқиши, жабборлар устидан уруши ва Баўра ўғли Белам қиссаси

Бу қисса шундай ривоят қилинади.

Мусо (алайҳиссалом) вафотидан кейин Исроил ўғлонлари етти йил давомида ўша саҳрода қолдилар. Қирқ йил тўлди. Аллоҳ таоло Юша (алайҳиссалом) га пайғамбарлик берди ва: — «Исроил ўғлонларини ўша маҳбусликдан қутқар! Улар билан бирга кет, кофирларнинг Шаҳарларига юриш қилиб, урушиб уларни эгалласинлар!» — деб буюрди.

Нун ўғли Юша Исроил ўғлонларидан эди ва Яъқуб пайғамбар қабиласидан эди. Унинг насаби шундай эди: Яъқуб ўғли Юсуф, унинг ўғли Эфраим, унинг ўғли ҳазрат Юша. Ҳазрат Юшанинг онаси Мусо (алайҳиссалом) нинг опаси бўлган Марям эди. Мусо (алайҳиссалом) онаси уни туғган пайтда қутига солиб Нил сувиға ташлаганида, онаси унинг ортидан Юшани ҳам юборган эди.

Ҳазрат Юша Исроил ўғлонларини йиғиб, ўша Тих саҳроларидан чиқдилар. Улар Мусо (алайҳиссалом) га: “Эй Мусо! Сен ва Роббинг бориб жанг қилинг! Биз эса шу ерда ўтирамыз!” (Моиди сураси, 24-оят) — деган эдилар.

Бу сўзларни айтган одамлардан ҳеч ким қолмаган эди, барчаси вафот этган эди. Ҳазрат Юша билан чиққанлар эса ўша одамларнинг фарзандлари эди. Ўша авлоддан фақат ҳазрат Юша ва Юқанна ўғли Холиб қолган эди. Холиб Юшанинг дўсти эди.

Юша аскар тўплаб, ўша Шаҳарларга юриш қилди. Биринчи бўлиб Ериҳо Шохрига етди. Ўша ерликлар билан уруш бошлади.

Шаҳар аҳли Юшанинг аскарлари қаршисида чидай олмадилар ва таслим бўлдилар. Юша Шаҳарни олганидан сўнг, ичидагиларнинг барчасини қиличдан ўтказди. Уларнинг ҳар бирига Исроил ўғлонларидан ўн киши, йигирма киши ҳужум қилиб, қилич билан бошларини кесар эдилар.

Ериҳо Шохри эгалланганидан кейин улар Илиё Шохрига йўл олдилар. Уни ҳам шу йўсинда забт этдилар. Сўнгра Белқа Шохрига етиб бордилар. Бу Шаҳар жуда иморатли, катта бир қаср каби мустаҳкам девор ва қалъаларга эга эди. Подшоҳлари ҳам ўша ерда турарди.

Улар орасида Баўра ўғли Белама деган бир одам бор эди. У Аллоҳга иймон келтирган, Парвардигорнинг улуғ исмини билган, доимо Аллоҳ таолога ибодат қиларди. У дуо қилса, Аллоҳ томонидан қабул этилар эди.

Исроил ўғлонлари ўша Шаҳарга келиб, уни қуршаб олдилар. Шаҳар аҳли билан катта жанглар олиб бордилар. Улар ер юзини Шаҳарликлар учун тор қилиб қўйдилар. Охирида Шаҳар аҳли ноилож қолиб, Баўра ўғли Беламанинг ҳузурига бордилар ва дедилар: — Биз учун дуо қил, шу халқ биздан кетсин ва бизни озод қилсин!

Белама: — «Бу қавм менинг Роббимнинг армиясидир. Мен уларга ёмон дуо қилолмайман. Агар сиз уларнинг қўлидан қутулмоқчи бўлсангиз, Мусо (алайҳиссалом) нинг динини қабул қилинг. Мусо (алайҳиссалом) ни ҳақ пайғамбар деб билинг. Шунда Аллоҳ таоло сизларни уларнинг қўлидан қутқаради!» — деди.

Юша (алайҳиссалом) Исроил ўғлонлари билан Шаҳарни олти ой давомида муҳосара қилди. Ҳар куни тинмасдан уруш бўларди.

Тафсир хабарларида шундай дейилади: — «Бу Шаҳарнинг подшоҳи Балиқ эди. Шунинг учун уни Белқа деб аташган. Шаҳар мудофаа қилаётганлар, охирида жуда ожиз қолдилар. Подшоҳ Балиқ: — Дор қуринг! — деб буюрди.

Дор қурилди. Белама ўша дорнинг олдига олиб борилди. Подшоҳ унга: — «Дуо қил! Акс ҳолда сени дорга осиб ўлдираман!» — деди.

Баура ўғли Белама: — «Бу сенинг ишинг, эй подшоҳ!» — деди. Охирида кўркиб, дуо қилди.

Натижада Аллоҳ таоло унинг қиссасини Қуръони Каримда зикр қилиб, ҳазрат Муҳаммад (саллаллоҳу алайҳи ва саллам) га шундай хитоб қилди: “Эй Муҳаммад! Уларга бир шахснинг қиссасини ўқиб бер! Биз унга олий мартаба берган эдик. Лекин у ўзини ўша мартабадан маҳрум қилди. Шайтонга эргашди ва тўғри йўлдан чиқди.” (Аъроф сураси, 175-оят)

Яна Қуръони Каримда Баўра ўғли Белама ҳақида шундай дейилади: “Агар Биз хоҳласак, уни оятларимиз билан юксак мартабага кўтарар эдик. Лекин у дунёнинг нафсини истади ва ҳавойи нафсига эргашди. Унинг ҳолати худди ҳайдаб юборилса ҳам, ўз ҳолига ташлаб қўйилса ҳам, тилини осилтириб нафас олган итга ўхшайди.” (Аъроф сураси, 176-оят)

Баўра ўғли Белама Аллоҳ таоло азобга гирифтор қилди. У подшоҳнинг ёмонлигидан кўркиб, Исроил ўғлонларига баддуо қилди.

Ибн Аббос (Аллоҳ ундан рози бўлсин) дан ривоят қилинади: — Подшоҳ Белама таҳдид қилиб, ундан орзулар сўради. Белама рад этди. Шунда подшоҳ унга жуда кўп мол берди. Беламанинг бир аёли бор эди. У бегона подшоҳнинг динида эди.

Аёли унга: — «Агар сен дуо қилмасанг ва бу аскарлар бизнинг устимиздан кетмаса, мен сендан ажрашаман!» — деди.

Белама ҳам подшоҳ берган молга, ҳам хотинининг сўзларига қизиқиб, дуо қилди.

Юша (алайҳиссалом) Аллоҳ таолога илтижо қилиб: — «Эй Роббим! Исроил ўғлонлари олти ойдан бери ушбу Шаҳар олдида сабр қилиб жанг қилиб турибди. Нега энди орқага чекиниш ва енгилиш юз берди?» — деб сўради.

Аллоҳ таоло Юшага ваҳий нозил қилиб: — «Улар орасида Менинг бир бандаим бор эди, Мен унга Исм-и Аъзамни берган эдим. У ўша исм билан Менга дуо қилди ва бу армияни орқага қайтарди!» — деб хабар берди.

Юша (алайҳиссалом): — «Эй Роббим! Унинг қўлидан Исм-и Аъзамни олиб қўйишингни тилайман!» — деб дуо қилди.

Аллоҳ таоло: — «Дуон қабул қилинди! Мен ундан Исм-и Аъзамни, ҳидоятни, иймонни ва ибодатни олиб ташладим!» — деб буюрди.

“У ўзини ўша мартабадан маҳрум қилди.” (Аъроф сураси, 175-оят)

Ҳазрат Юша бу ҳолдан хабардор бўлгач, саждадан бошини кўтарди. Исроил фарзандларини яна душман устидан юборди. Бутун қўшин қалъа сари йўналди. Улар қалъа атрофига қарор топдилар. Юша (алайҳиссалом) яна жангга киришди. Белъам ҳам яна дуога, ялворишга киришди. У Исроил фарзандлари ҳақида ҳар қанча дуо қилса, улар

шунча қаттиқроқ урушиб, қалъага янада яқинлашдилар. Душман подшоҳининг аскарларини кирдилар.

Оша малик: — «Эй Белъам! Бу сафар сен дуо қилганда, нега дуон қабул бўлмапти? Бу аскарлар орқага қочаяпти, олдинга отилаяпти?» — деди. Белъам ҳам Ҳақ таолонинг унга ғазабланганини англади: — «Осмонларнинг илоҳи менга ғазаб қилди, менинг дуоларимни қайтарди. Мен рад этилганлардан бўлдим! Энди бошқа дуо қилмайман. Лекин, бошқа бир хил ҳийла ва тадбир ўйлаб топай, шунда бу қўшинимизнинг устидан қайтариб юборай!» — деди.

Ўша кун шомгача, ҳаво қоронғулашгунча Исроил фарзандлари жанг қилдилар. Қоронғилик тушгач, қайтиб кетдилар. Ҳар бир тўда ўз жойига жойлашди. Эртага Шаҳар подшоҳи Белъамни чақирди: — «Бу душман қўшинига нима қилиш керакки, устимиздан кетсинлар?» — деди.

У Шаҳарда жуда гўзал юзли, севимли аёллар бор эди. Уларнинг бу дунёда ўхшаши йўқ эди. Белъам: — «Ҳеч бир аскар йўқки, зино қилсин-у, голиб келсин ва музаффар бўлиб кетсин!» — деди. Исроил фарзандлари қабиласи эса аёлларга жуда мойил эди. Бу аёллар қалъадан ташқари чиққанини кўрганларида, ҳар бири уларга нисбатан Шохват ҳис қилдилар, улар билан суйишиб, ҳаром алоқа қилдилар. Кейин эса ҳалок бўлиб, парчаланиб, тарқалиб кетдилар!

Энди, эй малик, сен амр бер, у аёллар Шаҳардан ташқарига чиқсинлар. Исроил фарзандларидан ким уларга қўл текизса, бу аёллар уларга бўйсунисин. Улардан ҳар бири бу аёллардан бири билан суйишиб, зино қилсин. Шунда осмондан офат тушиб, ҳар иккаласи ҳам ҳалок бўлиб, жазога учрасин!» — деди.

Шу тариқа Шаҳарнинг малики Белъамнинг бу гапларини қабул қилди. У нимани айтса, барчасини бажарди. Вақти келиб, аёллар Шаҳардан ташқарига чиқдилар. Исроил фарзандлари аскарларидан ҳар бири бир гўзал аёлни олиб, чодирларига олиб кирдилар. Улар билан суйишиб, зино қилдилар ва шунда офат юз берди. Осмондан тоғут (вебо) касаллиги тушди. Исроил фарзандлари бу ҳолни кўриб, дарҳол бу юртдан чиқиб кетиш йўлини излашга киришдилар.

Ҳазрат Юша: — «Эй Исроил фарзандлари! Бу ишдан узоқ бўлинглар. Ҳаммангиз ҳалок бўласизлар!» — деди.

Ҳорун (алайҳиссалом) авлодидан Ғазар ўғли Фетҳас номли бир йигит бор эди, у жуда қудратли, жасур ва ботир эди. Исроил фарзандларидан бири чодирига югуриб кирди. Чодир ичида бир аёл билан зино қилинаётганини кўрди. Дарҳол найзасини олди. Зинода бўлган шахсни Исроил фарзандлари қабиласининг ўртасига олиб келди ва Аллоҳ таолога шундай назр қилди: — «Эй қавм! Билинглarki, агар орангиздан бирортангиз бундан кейин шундай зино қилиб, ҳаром иш қилса, уни ҳам худди шу тарзда ўлдираман!»

Бу ҳолни кўрган Исроил фарзандлари у аёлларни жамоавий тарзда чодирларидан ҳайдаб чиқардилар. Вебо касаллигига чалинмай, соғ қолганларининг барчаси Нун ўғли Юша (алайҳиссалом) ҳузурига бордилар. Тавба ва истиғфор қилдилар. Шу тариқа, Аллоҳ таоло бу касалликни уларнинг устидан кетказди. Ҳисобга кўра, бу вебо туфайли 70.000 киши зино қилиб ҳалок бўлди. Ёш Фетҳас агар шундай қилмаганида, Исроил фарзандларининг барчаси ҳалок бўлар эди.

Касаллик тўхтаганидан кейин, эртаси куни жума куни эди. Юша (алайҳиссалом) яна қавмига: — «Душманга ҳужум қилинг, жанг қилинг!» — деб буюрди. Аскарлар юриш қилди. Аллоҳ таоло ерга: — «Эй ер, силкин!» — деб буюрди. Шаҳар қалъасининг бир томони қулади. Пешин вақти етганида, Исроил фарзандлари ўша қалъа ичкарасига кириб, қиличларини суғурдилар ва олдинга юрдилар. Шаҳар маликини йиқитдилар. Белъамни дорга осиб, ўлдирдилар. Раст келган ҳар бир кишини найза билан отиб, ўлдирдилар ва қиличдан ўтказдилар. Кечкурун бўлганда, жангни тўхтатиб, ибодатга киришдилар.

Бу кеча шанба кечаси эди. Исроил фарзандлари шанба кечалари фақат ибодат билан машғул бўлар эдилар. Уларга Таврот шариатида шундай буюрилган эди. Шаҳар қалъаси тўлиқ қўлга киритилмаган эди. Шу пайт Юша (алайҳиссалом) хавфга тушди. Ўз-ўзига: —

«Шанба кунлари Исроил фарзандлари жанг қилмайди. Ҳеч қаерга силжишмайди! Бу кофирларнинг тирик қолганлари уларга ҳужум қилиб, ғалаба қозонишади!» — деди.

Аллоҳ таолога дуо қилди. Қуёш ортга қайтди. Икки соат вақт ўтди. Бу икки соат ичида Исроил фарзандлари бирорта ҳам киши қолдирмасдан, қатлиом қилдилар. Шаҳарни қўлга киритдилар. Қоронғу тушганда, жангни тўхтатдилар. Шанба куни келганда эса Юша (алайҳиссалом) ибодат билан вақт ўтказди.

Малик Первиз Таҳмасиб ҳикояси

Бу китобда аввал шундай дейилган эди: — "Мусо (алайҳиссалом)нинг пайғамбарлиги Менучеҳр даврида бўлган."

Менучеҳр Форс подшоҳи эди. Бобилдан Боғдодгача, Исроил фарзандлари орасида рўй берган ишлар, ҳатто Миср, Шом ва Тих саҳроларида содир бўлган воқеаларнинг барчаси Менучеҳр ҳукмронлиги даврида содир бўлган эди.

Мусо (алайҳиссалом) Тих саҳросида бўлган пайтда, Менучеҳрнинг Таҳмасиб номли ўғли бор эди. У бир гуноҳ содир қилган эди. Отаси Менучеҳр унга ғазабланиб, уни ўлдирмоқчи бўлди.

Таҳмасиб эса ўз қизни хотини ўрнига қўйган эди.

Ўша пайтда Форс амалдорлари бу ишга қарши чиқдилар ва Менучеҳрдан Таҳмасибни афв этишини сўрадилар. Менучеҳр ҳам уни афв этди, аммо ўз ерларида қолмаслиги, чиқиб кетиши шартлигини билдирди.

Қиз эса саройда сақланиши буюрилди.

Юлдузшунослар бу ҳолатни таҳлил қилиб: — "Таҳмасибдан туғилган бир бола келажакда бу подшоҳликни қўлга олади," — деб таъбир қилдилар.

Таҳмасиб отасидан ажралиб, Туркистонга борди. У ерда бир хил ҳийла билан ўша қизни саройдан қочириб, ўз ҳузурига келтирди.

У қизнинг бир ўғли туғилди. Унинг исмини Зу деб қўйди.

Бу хабар Менучеҳрга етгач, у бу хабардан хурсанд бўлди. Ўғлини яна ўз ҳузурига чақирди.

Таҳмасиб уч йилдан кейин отаси ҳузурига қайтди.

Зу ҳали балоғат ёшига етмаган пайтда Таҳмасиб вафот этди. Унинг ортидан Менучеҳр ҳам вафот этди.

Зу ҳали ёш бўлгани учун мамлакатни бошқара олмади.

Шу пайт Турк ҳукмдори Алп Эр Тўнға (Афросиёб) буни эшитиб, Форс мулки бўш қолганлигидан фойдаланди ва уни босиб олди.

Менучеҳрнинг тамғаларини ўзгартирди, Форс халқини зулм остига олди. Бир қанча Шаҳарларни вайрон қилди, сувларини кесиб ташлади.

Эронда беш йил қаҳатчилик бўлди. Форс халқи ўн икки йил давомида турк ҳукмдори Алп Эр Тўнғанинг ҳукмронлиги остида қолди.

Шундан кейин Зу майдонга чиқди. Халқ уни қўллаб-қувватлади.

Зу Афросиёбга қарши урушга киришди ва Форс юртини қайтадан унинг қўлидан қайтариб олди.

Алп Эр Тўнғани енгган куни Форс юрти зулмдан қутқарилди.

Бу қутулиш кунига Форс халқи "Қутулиш ойи, Қутулиш куни" деб ном бердилар.

Эронликлар бу кунни байрам куни ва янги кун (Наврўз) деб билдилар.

Зу ўлкада адолат билан иш юритди.

Жангларда вайрон бўлган ерларни қайта тиклади, сувларни қайта оқизди. Халққа деҳқончилик қилишни ва ерларни тиклашни буюрди.

Етти йил давомида халқдан солиқ ва хараж олмади. Ҳар қаерда тикланиши керак бўлган жой бўлса, тиклади.

У халқни тоғларга юбориб, хушбўй ўтлар олиб келишни буюрди.

Шунингдек, ҳар йили Туркистонга уруш эълон қилар эди.

Туркистондан қандай мол келтирилса, уларни ўз хазинасига эмас, балки аскарларга ва кўшинларга тарқатар эди.

Шу сабабли халқ уни жуда яхши кўрар эди.

Зу ҳақида ихтилофлар мавжуд.

Баъзилар уни "Зағ", бошқалар эса "Зан" деб атаганлар.

Баъзилар эса: — "У Менучеҳр фарзандларидан эди," — деб айтишган.

Бироқ, барчаси бир нарсада иттифоқ қилганлар: — "У адолатли подшоҳ эди," — деб тасдиқлаганлар.

Дунё унинг қўлида ислоҳ бўлди, кўпчилик бойликка эришди!

Унинг Герсосиб номли вазири бор эди. У ҳам адолатли эди, лекин фақат уч йил яшади.

Кейқубот шоҳ ҳақида

Таҳмасибдан кейин Форс подшоҳлиги тахтига Кейқубод ўтирди.

У Менучеҳр фарзандларидан бўлиб, Туркистон амирларидан бирига уйланган эди.

Унинг бу аёлдан беш ўғли туғилган эди. Улар:

- Кей-эфё,
- Кей-арш,
- Кей-ине,
- Кей-шин,
- Кей-қовус.

"Кей" сўзи Паҳлавий тилида "яхши" деган маънони англатади.

Бунинг барчаси Кейқубоднинг фарзандлари эди.

У ақлли ва адолатли подшоҳ эди.

Жаҳонни тиклашни истар эди.

Ҳеч қачон катта солиқлар олмас, фақат ўндан бир (ушр) олар эди.

Белх Шохрини пойтахт қилиб белгилади.

Белх Шохри Жайхун дарёси қирғоғида, Туркистон билан чегарада жойлашган эди.

Кейқубод 100 йил давомида подшоҳлик қилди.

Мусо (алайҳиссалом)дан кейин содир бўлган воқеаларнинг барчаси Кейқубод даврида юз берган эди.

Мусо (алайҳиссалом) вафот этганидан кейин, Калиб пайғамбар бўлди.

Ундан кейин эса Ҳазқил бин Бури пайғамбар келди ва Исроил ўғлонларининг ишларини бошқарди.

Ҳазқил (алайҳиссалом) ҳикояси

Муфассирлар уни Зул-Кифл деб аташади. Шунингдек, Ибнил-Ажуз ҳам дейилади. Исроил фарзандлари ичида ҳеч бир ўлик тирилмаган. Фақатгина Мусо (алайҳиссалом) ва Исо (алайҳиссалом) дуоси билан ва ҳазрати Зул-Кифлнинг дуоси билан тирилганлар.

Аллоҳ таоло Мусо (алайҳиссалом) ҳақида шундай буюрган: "Сўнгра шукр қиларсиз, деб сизларни ўлимдан тирилтирган эдик." (Бақара сураси, 56-оят)

Исо (алайҳиссалом) ҳақида ҳам Аллоҳнинг буйруғи шундай: "Аллоҳнинг изни билан ўликларни тирилтираман." (Оли Имрон сураси, 49-оят)

Зул-Кифл ҳақида эса Қуръони Карим шундай буюради: "Эй Муҳаммад! Кўрмайсанми, минглаб одамлар ўлимдан кўрқиб, юртларидан чиқиб кетган эдилар. Аллоҳ уларга: "Ўлинглар!" — деди. Кейин уларни тирилтирди. Аллоҳ одамларга кўп неъматлар беради. Лекин одамларнинг кўпчилиги шукр қилмайдилар." (Бақара сураси, 243-оят)

Бу ҳикоя ҳақида шундай ривоят борки, Ҳазқил (алайҳиссалом) Исроил фарзандларини кофирлар билан жангга чақиради. Улар эса урушга қарши бўлмадилар, лекин ўлимдан кўрқдилар. Шунинг учун Аллоҳ таоло улар устига тоун (веба) касаллигини юборди. Ҳар куни саноксиз одамлар ҳалок бўлар эди.

Натижада, бир гуруҳ одамлар бу касалликдан қочдилар. Шаҳардан ташқарига чикдилар. Бир тарафга йўналдилар. Аллоҳ таоло уларнинг ҳаммасини ўлдирди.

Шаҳарда қолган одамлар ташқарига чиқиб, уларнинг барчаси ҳалок бўлганини кўрдилар. Улар ерда ётар эдилар. Улар ўзларини қўмолмадилар. Уларнинг сони 10,000 киши эди. Юксак Аллоҳ уларнинг жонларини олди.

Халқ бу ҳолатни кўриб, уларни ерга қўма олмадилар. Улар атрофига девор курдилар ва девор ичида сақлаб қўйдилар. Шу тариқа уларни ёввойи ҳайвонлар еб ташламаслиги учун химоя қилдилар.

Бу воқеадан кейин кўп йиллар ўтди. Улар чириб, суяклари ҳам шўргина қолди.

Бир куни Ҳазқил (алайҳиссалом) Шаҳардан ташқари чиқиб, уларга назар ташлади. Уларга раҳми келди. Ҳақ таолога дуо қилди.

Шу тариқа уларнинг ҳаммаси тирилтирилди.

Баъзилар шундай дейишди: — "Уларнинг авлодидан бир киши қолса ҳам, унинг танидан мундари бўлган ҳид келади."

Ҳазқил (алайҳиссалом) қачон вафот этди? — "Мен Ҳазқил (алайҳиссалом)нинг умри қанча давом этганини билмайман!"

Бу воқеадан кейин Исроил фарзандларининг бир қисми бутларга сиғиниб кетди. Мусо (алайҳиссалом)нинг динини ва Тавротни тарқ қилдилар.

Шам юртида бир подшоҳ ҳукмрон бўлди. Бир неча йил ўтиб, халқ шариатдан юз ўгирди. Шунинг учун Ҳақ таоло Ильёс (алайҳиссалом)ни пайғамбар қилиб юборди. У бир муддат уларга подшоҳ ҳам бўлди, ҳукмронлик қилди.

Набий Илйас (алайҳиссалом) ҳикояси

Исроил фарзандлари кофир бўлган пайтда бир аёл бор эди. Унинг исми Баал эди. У жуда гўзал аёл эди. Исроил фарзандлари унга сиғинишар эди.

Ҳақ таоло шундай буюради: "Шубҳа йўқки, Ильяс ҳам юборилган пайғамбарлардан эди. У ўз қавмига шундай деган эди: "Сизлар Аллоҳдан кўркмайсизларми? Энг гўзал яратган зотни ташлаб, Баал номли бутга сиғиниб, уни ибодат қиласизларми?" Ҳолбуки, Аллоҳ сизларнинг ва аввалги ота-боболарингизнинг ҳам Роббисидир." (Саффат сураси, 123-126-оятлар)

Ҳазрати Ильяснинг насаби шундай: Ҳаруннинг ўғли Азар, унинг ўғли Фатҳаса, унинг ўғли Ёсун, унинг ўғли Ильяс эди.

Ҳақ таоло Ильяс (алайҳиссалом)га пайғамбарлик берди ва уни Исроил фарзандларига юборди. У уларни динга чақирди.

Ҳеч ким Ильяс (алайҳиссалом)нинг динига кирмади. Лекин подшоҳларидан бири — Ражаб ҳақ динини қабул қилди.

Лекин подшоҳ Ражаб ўз халқини Ильяс (алайҳиссалом) динига юрита олмади. У Ильяс (алайҳиссалом)ни ўзининг вазири қилди, унга эҳтиром кўрсатди.

Бир муддат ўтиб, подшоҳ Ражаб ўз динидан воз кечди ва Баалга сажда қилди.

Ильяс (алайҳиссалом) бу ишни кўриб, уни тарқ этди. Ва дуо қилди.

Аллоҳ таоло шундай деди: — "Эй Ильяс! Осмонларни сенга итоатли қилдик! Сен нимани хоҳласанг, сўра!"

Ҳазрати Ильяс эса: — "Эй Аллоҳ! Буларга ёмғир берма!" — деб дуо қилди.

Ўша йили ёмғир ёғмади. Одамлар: — "Ёмғирнинг ёғмаслиги Ильяснинг шарридандир! Уни ўлдириш керак!" — дедилар.

Ҳазрати Ильяс бу гапларни эшитиб, ғойиб бўлди. Уни топа олмадилар.

Уч йил қаҳатчилик бўлди. Исроил фарзандлари очликдан ўлаётган эдилар.

Ҳазрати Ильяс бир аёлнинг уйига борди. Унинг ўғли касал бўлиб, очликдан ётган эди. Ильяс (алайҳиссалом) унга нон берди.

Бу боланинг исми Илиёса эди. Онаси Отхуб эди.

Ильяс (алайҳиссалом) уларни динга чақирди. Улар ҳақ динни қабул қилдилар.

Кейинроқ, Илиёса шифо топди ва Ильяс (алайҳиссалом)дан ажралмади.

Уч йил ўтиб, Аллоҳ таоло Ильясга ваҳий юборди: — "Қавмингдан сенга осий бўлганларни ҳалок қиламан! Сенга итоат қилганларга ёмғир берилади!"

Шунинг учун Ильяс (алайҳиссалом) қайта қавмига қайтди.

— "Эй қавмим! Баалингизга сажда қилинг! Унга: "Бу қаҳатчиликни биздан кетказ!" — деб илтижо қилинг!"

Лекин Баал уларга жавоб бермади.

Ильяс (алайҳиссалом) дуо қилди. Ёмғир ёғди.

Одамлар ҳидоятга кирдилар.

Бироз вақт ўтиб, Исроил фарзандлари яна кофирликка қайтдилар.

Шунда Ильяс (алайҳиссалом) дуо қилди.

Аллоҳ таоло унга: — "Фалон Шаҳарга бор. Қўркма!" — деб ваҳий юборди.

У у ерда оташдан бир от кўрди. Ва унинг устига чиқди. Ва у энди одамлар кўзидан ғойиб бўлди. Аллоҳ уни фаришталар манзилига кўтарди ва уни денгизлар устидан ҳукмрон қилди.

Илёс (алайҳиссалом) ўрнига келган

Вақти келиб, Илёс (алайҳиссалом) кўздан йўқолгач, Ахтуба ўғли Иляса (алайҳиссалом) га пайғамбарлик берилди. У ҳам халқни динга чақира бошлади. Лекин ҳеч ким бу даъватни қабул қилмади. Ҳақ диндан юз ўгирдилар. Исроил фарзандлари орасида бир сандук бор эди. Бу сандукқа Сакина деб аталган. Бу сандукнинг пешона қисми ғоздан каттароқ ёввойи кушга ўхшар эди. Кимнинг қандай ҳожати бўлса, у сандукнинг олдига келар, дуо ва ялворишларда бўлар эди. Аллоҳ таоло ҳам уларнинг хоҳишини қабул қилар эди. Агар улар устидан бир ғосиб келса, улар ўша сандукни чиқарар эдилар. У сандукдан жанг овозига ўхшаган овоз чиқар эди. Аллоҳ таоло ҳам ўша ғосиб устига қўрқув солар, уни ҳужумга учратади.

Ҳақ таоло Қуръони Каримда шундай буюради: "Пайғамбарлари уларга: "Ҳақиқатан ҳам унинг (Толутнинг) подшоҳлигига далил — сизларга Парвардигорингиз томонидан хотиржамлик келтирувчи бир сандукдир. Унда Мусо ва Ҳорун оилаларининг қолдирган мероси бордир. Уни фаришталар кўтариб келадилар. Агар мўмин бўлсангиз, албатта, сизлар учун бу ишда катта бир оят (далил) бордир" (Бақара, 248).

Бу сандукда Мусо (алайҳиссалом)дан қолган асо, саҳрода кийган маҳсиси, Ҳорундан қолган рўмол ва Тийх саҳросига осмондан тушган Манна (Қудрат ҳалваси)дан бир ўлчам бор эди. Мусо (алайҳиссалом) лавҳаларни олиб ерга урганда, бир лавҳа синган эди. Ўша синган лавҳани ҳам сандук ичига қўйган эди. Бу сандукни Мусо (алайҳиссалом) сақлаб келган эди.

Вақти келиб, Иляса (алайҳиссалом) Аллоҳ таолонинг раҳматига эришгач, Исроил фарзандлари орасида пайғамбар қолмади. Сандук Шохзодалар қўлига ўтди. Улар у сандук олдида зино қилдилар, Мусо (алайҳиссалом) динидан юз ўгирдилар. Динларидан ажрамаган жуда озчилик бор эди. Улар динини яшириб яшардилар.

Аллоҳ таоло Исроил фарзандлари устидан золим подшоҳларни юборди. Улардан бир подшоҳ бор эдики, Эмлак деб аталган. Кейин румилик бир подшоҳ пайдо бўлди. Унга Жолут (Голиаф) дейилган. Жолут Эмлакка қарши аскар жўнатди. Эмлак ҳам Исроил фарзандларини унинг устига жангга юборди ва сандукни ҳам жўнатди.

Вақти келиб, икки қўшин тўқнашди ва жанг бошланди. Исроил фарзандлари мағлуб бўлиб, енгилди. Бу сандук Жолут қўлига тушди. У уни бутхонага юборди. Бу хабар Эмлак га етди, у қўрқувдан жонини топширди.

Жолутга хабар бердилар. Исроил фарзандлари ичида Қусан деган бир шахс бор эди. У Лут авлодидан эди. Жолут уни уларнинг бошига ҳоким қилди. У ҳам вафот этган Эмлак дан кейин саккиз йил подшоҳлик қилди. У вафот этгач, Қолун подшоҳининг бир укаси бор эди, унинг исми Навфал эди. У подшоҳликни олди ва қирқ йил ҳукмронлик қилди. У

вафот этгач, Хиёвар номли бир подшоҳ ўн саккиз йил подшоҳлик қилди. Ундан кейин Ёсир номли подшоҳ йигирма йил ҳукмронлик қилди.

Шундан кейин Дивон номли бир аёл подшоҳлик қилди. У Ёсир ни ўлдирди. Қирқ йил давомида унинг укаси подшоҳлик қилди. Чунки Дивон ўз подшоҳлигини укасига берган эди. Бу укасининг исми Барик эди. Уларнинг иккаласи ҳам вафот этгач, Шерир номли бир шахс етти йил подшоҳлик қилди. Уни ўғли Иймек давом эттирди ва уч йил ҳукмронлик қилди. Ундан кейин Икрун подшоҳ бўлиб, саккиз йил ҳукмронлик қилди.

Ривоят қилинишича, бу подшоҳларнинг учтаси ва тўрттаси бир вақтда ҳар хил ҳукмронлик қилган. Икрун ҳукмронлиги даврида Ишмоил (алайҳиссалом) пайғамбар бўлди.

Набий Ишмоил (алайҳиссалом) нинг хабари

Бу подшоҳларнинг зулми ҳаддан ошгач, Исроил фарзандлари Аллоҳ таолога ялвордилар. Дуолари қабул бўлди. Улар орасида Ийи номли бир оқил киши бор эди. Исроил фарзандлари унга: — "Эй Ийи! Пайғамбарлик қавмини изла! Ҳомиладор аёл борми, йўқми, текшир!" — дедилар.

У ҳам қидира бошлади. Ўша вақтда пайғамбарлик Лови авлодидан келар эди. Подшоҳлик эса Яҳудо авлоди ники эди. Бу оқил киши Лови авлодидан бир аёлнинг ҳомиладор эканини кўрди. Уни кузатдилар. У туғишини кутдилар. Келганида бир ўғил туғилди. Унга Ишмоил деб исм қўйдилар. Ийи уни олиб, боқди ва катта қилди. Унга Таврот ни ўргатди. У катта бўлиб, қирқ ёшга етди.

Аллоҳ таоло Ишмоил (алайҳиссалом) га пайғамбарлик берди. Ўша вақтда Юханно ўғли Навфал Исроил фарзандлари ичида подшоҳ эди. Бир куни Ишмоил ва Ийи бир уйда ухлашар эди. Жаброил (алайҳиссалом) келиб, Ишмоил (алайҳиссалом) ни чақирди.

Эртаси куни Ишмоил бу воқеани Ийи га хабар берди. У эса пайғамбарлик унга берилса керак деб умид қилган эди. Бу хабарни эшитгач, Ишмоил (алайҳиссалом) пайғамбар бўлишини тушунди ва унга: — "Эй ўғил, агар бу кеча ҳам сени чақирса, унга: "Лаббайк ва саъдайк ва ана байна йадайк" деб жавоб бер!" — деди.

Жаброил (алайҳиссалом) яна Ишмоил (алайҳиссалом) ни чақирди. У шундай жавоб бергач, Жаброил (алайҳиссалом) шундай деди: — "Эй Ийи! Жаброил (алайҳиссалом) менга овозини эшиттирди ва Аллоҳ таоло менга нубувват (пайғамбарлик) берганини билдирди!"

Эртаси куни Ишмоил (алайҳиссалом) Исроил фарзандларига ўз пайғамбарлиги ҳақида хабар берди. Улар хурсанд бўлиб, у билан имон келтирдилар.

Малик Толут ҳикояси

Аллоҳ таоло Исмоил (алайҳиссалом)га ваҳий қилиб, Толутни подшоҳ этиб танлаганини билдирди.

Натижада, Аллоҳ таоло Қуръони каримда шундай марҳамат қилди: "Исроил фарзандларига пайғамбарлари: "Аллоҳ сизларга Толутни подшоҳ қилиб юборди",— деди." (Бақара суриси, 247-оят)

Толут Исроил ўғлонларидан бўлиб, Яъқуб (алайҳиссалом)нинг фарзанди Биньямин авлодидан эди.

Аммо у жуда камбағал киши эди. У сув ташиб, сотиб кун кўрарди. Унинг бир-икки эшаги бор эди. Улар билан халққа сув ташир эди.

У подшоҳликка чақирилган куни унинг эшакларидан бири йўқолган эди.

Отаси уни ўша йўқолган эшагини қидиришга жўнатган эди.

Исмоил (алайҳиссалом) Толутни узоқдан кўриб, уни чақириб шундай деди: — "Эй Толут! Бугундан бошлаб сен Исроил фарзандларининг подшоҳи бўласан. Уларнинг бошлиғи бўлиб, Жалут билан уруш қиласан. Бу сен учун вожибдир!"

Толут эса унга жавоб бериб: — "Эй Аллоҳнинг пайғамбари! Сен биласанки, менинг қабилам ва қариндошларим оздир. Исроил фарзандлари ичида мендан ҳам камбағалроқ киши йўқ!"

Исмоил (алайҳиссалом) шундай деди: — "Ҳа, сен рост гапиряпсан. Аммо бу Аллоҳнинг ҳукмидир. Ҳар бир ҳукм Унга тегишлидир. У нимани хоҳласа, ўшани қилади!"

Исмоил (алайҳиссалом)нинг ҳузурида бир муқаддас ёғ бор эди.

Бу ёғ Юсуф (алайҳиссалом)дан мерос қолган бўлиб, пайғамбарлар ҳукмронлигида эди.

Агар бир кишини бир юртга подшоҳ қилишса, у ёғдан унинг бошига ва юзига суртишар эди.

Шундан кейин: — "У тозаланди ва подшоҳликка лойиқ бўлди!" — дейишар эди.

Исмоил (алайҳиссалом) Исроил ўғлонларини йиғиб: "Аллоҳ сизларга Толутни подшоҳ қилиб юборди!" — деб эълон қилди.

Исроил фарзандлари эса шундай дедилар: — "У қандай қилиб бизга подшоҳ бўлиши мумкин? Биз ундан кўра лойиқроқмиз! У биздан бойроқ ҳам эмас!"

Аллоҳ таоло шундай марҳамат қилди: "Аллоҳ уни сизларга танлади. Унга илм ва куч ато қилди!" (Бақара суриси, 247-оят)

Тафсилларда келганки, Толут Биньямин авлодининг энг донишманд одамларидан эди.

Қуръони каримда яна шундай марҳамат қилинган: "Мулк Аллоҳ таолонингдир. У хоҳлаган одамга беради." (Бақара суриси, 247-оят)

Халқ Исмоил (алайҳиссалом)дан сўради: — "Унинг ҳақиқатан ҳам Аллоҳ томонидан подшоҳ қилиб танланганига қандай далил бор?"

У шундай жавоб берди: "Сизлар доимо Аллоҳдан бир сандиқ қайтарилишини сўрадиларингиз. Ана ўша сандиқ қайтиб келса, бу Толутнинг подшоҳлик аломати бўлади!" (Бақара суриси, 248-оят)

Исроил ўғлонлари: — "Агар ўша сандиқ бизга қайтиб келса, биз уни подшоҳ деб тан оламиз!" — дедилар.

Ўша вақтда муқаддас сандиқ кофирларнинг қўлида эди.

Ҳеч ким унинг қаерда эканлигини билмас эди.

Кимдир: — "Душманлар уни олиб кетган ва бир уйда сақлаяпти. Ким унга яқинлашса, тўхтамай қон кетадиган "носур" касалига чалинади," — дер эди.

Аллоҳ таоло бу сандиқни Толутнинг подшоҳлигига далил қилишни хоҳлади.

У кофирлар орасида носур касалини тарқатди.

Ҳамма бу касалликка чалиниб, сандиқни Исроил ўғлонлари ҳудудига ташлаб кетди.

Аллоҳ таоло фаришталарга буйруқ бериб, у сандиқни ҳавода Исроил ўғлонлари ҳудудига олиб борди.

Исроил ўғлонлари осмонга қараганларида, сандиқнинг келаётганини кўрдилар.

Лекин уни ким олиб келаётгани кўринмас эди.

Исмоил (алайҳиссалом): — "Сандиқ сизларга олиб келинди!" — деди.

Бу муқаддас сандиқ ҳақида яна шундай ривоят бор:

— "Кечки пайт сандиқ Исроил фарзандлари ичида пайдо бўлди. Эртасига Исмоил (алайҳиссалом) уларга шундай деди: — "Бу сандиқни фаришталар олиб келди!"

Бошқа бир хабарда шундай дейилган:

— "Сандиқни сақлаган кофирлар бутларга сиғинар эдилар. Улар уни бир бутхонага қўйдилар.

Эртасига келиб қарасалар, бутларнинг барчаси сандиқ остида йиқилиб ётган эди.

Улар бутларни қайта қўтариб, сандиқ устига қўйиб, маҳкамлашди.

Эртасига келиб қарасалар, бутларнинг қўл-оёқлари синган ва сандиқ остида ётган эди.

Шунда кофирлар: — "Бизга Исроил ўғлонларининг Роббиси керак эмас!" — дедилар.

Сандиқни олиб, бир қишлоққа ташлаб кетдилар.

Қишлоқ аҳолиси бу сандиқни қўтариб келганларидан кейин, барчаси бўйин оғриғига чалинди.

Бу қишлоқда Исроил фарзандларидан бир тутқун аёл бор эди.

У шундай деди: — "Агар бу сандикни Исроил фарзандларига қайтармасангиз, бўйин оғриғидан кутула олмайсиз!"

Қишлоқ аҳолиси сўради: — "Бу сандикни ким олиб боради?"

Аёл: — "Уни аравага юкланг ва буқа ёки сигирлар билан тортиб олиб боринг!"

Кофирлар иккита инекни топиб, уларни болаларидан ажратиб, аравага қўшдилар ва хайдаб қўйдилар.

Аллоҳ таоло фаришталарга амр қилди, улар бу сигирларни хайдаб, сандикни Исроил фарзандларига олиб бордилар.

Исроил фарзандлари келиб, унинг оёқларини кесдилар ва сандикни қабул қилиб олдилар.

Шундан кейин Толут Исроил фарзандларининг подшоҳи деб тан олинди.

Подшоҳ Толут ва Жолут ҳикояси ва Жолутнинг охирати

Ривоятларга кўра, Жолут Од авлодидан эди. Унинг бўйи жуда узун эди. Бошидаги зирхли қалқони 500 батман эди. Жолут Фаластинда подшоҳ эди. Салим авлодидан эди.

Вақти келиб, Исмоил (алайҳиссалом) Толутни подшоҳ қилиб тайинлади ва унга шундай деди: — "Жолутга қарши чиқ, у билан жанг қил! Сенга 313 киши эргашади!"

Шу билан бирга, Толутга бир зирх берди ва деди: — "Бу зирхни ким кийса, ўша киши Жолутни ўлдиради!"

Сўнг яна бир каллак (най) берди ва: — "Бу зирх кимнинг бўйнига мос келса, унинг бошига шу найни қўйсин! Жолутни ўлдирадиган киши айнан ўша бўлади!"

Бундан ташқари, шундай деди: — "Бу зирх кимнинг бўйнига мос келса, найни унинг бошига жойлаштиринг! Найдан ёғ оқади, ва ўша киши сарғиш кўзли, қизғиш юзли бўлади. Жолутни айнан ўша ўлдиради!"

Бу зирх жуда ҳам кичик эди.

Толут қавмини тўплади ва нидо қилди: — "Эй халқ! Ҳозир бўлинглар! Жангга йўлланамиз!"

Исроил фарзандлари ҳам тайёрландилар ва 90 000 киши йиғилди.

Исмоил (алайҳиссалом) бунчалик катта қўшинни кўриб, Толутга шундай деди: — "Сен фалон куни бир чўлга етиб борасан. Тонгдан то асрга қадар сув топа олмайсан. Аср вақти келганда эса бир сув бошига бориб етасан.

Сен ўз қўшинингга: — "Мени ҳамроҳим бўладиган киши шуки, у бу сувдан ичмаслиги керак! Фақатгина бир уюм сув олиши мумкин", — деб айт!

Лекин бу сўзга фақатгина 4000 киши итоат қилади. Лекин Жолутни кўриб, у 4000 киши ҳам қочади, фақат 313 киши қолади. Сен кўркма, Ҳақ таоло сенга ёрдам беради!"

Исмоил (алайҳиссалом) маслаҳатини бериб бўлгач, Толут отига миниб, қўшини билан йўлга тушди.

У сув бошига келганида, қўшинига: — "Мени ҳамроҳим, сувни кесиб ўтаётганда у ердан ичмайдиган кишидир! Фақатгина бир уюм сув ичиши мумкин!" — деди.

Аллоҳ таоло шундай буюради: "Кимки бу сувдан ичса, у менинг ҳамроҳим эмасдир. Уни ўзим билан олиб кетмайман. Кимки бу сувдан татиб ҳам кўрмаса, у менинг ҳамроҳимдир. Лекин бир уюм сув ичиши мумкин." (Бақара сураси, 249-оят)

Қўшин сув бошига етганда, ҳеч ким Толутнинг маслаҳатини тутмади. Одамлар сувга ташланиб, у ердан ичдилар. У сувдан ичганлар 86 707 киши эди. Фақат 4000 киши дарёни кесиб ўтди ва сувдан ичмади.

Аллоҳ таоло шундай буюради: "Дарёга етганларида, қўшиннинг озгина қисми бундан мустасно, улар дарё сувидан сероб бўлиб ичдилар. Толут эса ўзининг сўзига амал қилганлар билан дарёни кесиб ўтди." (Бақара сураси, 249-оят)

Толут бу 4000 киши билан йўлда давом этди ва бир жойга жойлашди.

Бу зирхни ўша 4000 кишидан ҳар бирига кийдирди, лекин ҳеч кимга мос келмади.

Исроил фарзандлари ичида бир киши бор эди, унинг исми Ишо эди. У Яхудо авлодидан эди. Унинг 12 та ўғли бор эди. Энг кичиги Довуд эди.

Ишо Довудни қўй боқишга жўнатар эди ва одамлар ичига чиқармас эди, чунки унинг бўйи паст эди.

Толут бу зирҳни Ишога кийдирди. Кейин 11 ўғлига ҳам кийдирди.

Лекин зирҳ ҳеч бирининг бўйига мос келмади.

Шунда Толут сўради: — "Сенинг яна бир ўғлинг йўқмиди? У қаерда?"

Ишо жавоб берди: — "Унинг бўйи паст, шунинг учун уни одамлар ичига олиб чиқмайман. У қўй боқишга кетган эди!"

Толут сўради: — "У қачон келади?"

Ишо: — "Ҳозир келади, у бизга куруқ айран олиб келади. Келганида сизга хабар бераман!"

Толут ўз чодирига қайтди.

Бир муддат ўтиб, Довуд айранни олиб келди ва отаси Ишога берди.

Йўлда уч тош унга сўзлади: — "Эй Довуд! Мени ҳам ол! Жолутнинг ўлими мендан!"

Довуд хайрон қолди, лек у тошларни халтасида сақлаб қўйди.

— "Мен бир вақт ухлаб қолдим. Тушимда бир шерни ушлаб олдим!" — деди Довуд.

Отаси Ишо: — "Сен катта душманни енгасан!" — деди.

Отаси ўғилларидан бирини Толутнинг чодирига юборди ва шундай деди: — "Отам айтган ўғил келди!"

Толут чиқиб, атга миниб, Ишонинг чодирига йўл олди.

У ерда Довудни кўрди ва унга зирҳни кийдирди.

Зирҳ Довудга тўла мос келди. Унинг бошига каллакни қўйганида, ундан ёғ оқди.

Толут сўради: — "Эй Довуд! Жолутни Аллоҳнинг инояти билан ўлдира оласанми?"

Довуд жавоб берди: — "Ҳа, Аллоҳнинг инояти билан уни ўлдираман!"

Толут: — "Қандай от ва қурол хоҳлайсан?"

Довуд (алайҳиссалом) шолча қўйлак кийган эди, белида эса тортиғи (сапани) бор эди.

— "Менга от керак эмас, пиёда бораман."

Толут: — "Қайси қурол билан жанг қиласан?"

Довуд: — "Бу учта тош билан!"

Толут: — "Агар сен уни ўлдирсан, қизимни сенга бераман! Ва подшоҳлигимнинг ярмини сенга топшираман!"

Довуд (алайҳиссалом): — "ИншоАллоҳ!"

Шундай қилиб, икки қўшин бир-бирига юзланди. Жанг бошланди. Жолутнинг қўшини катта эди.

Довуд тортиғи (сапани) билан тошни Жолутга отди.

"Бисмиллаҳир раҳманир раҳим" — деди.

Тош Жолутнинг пешонасига тегиб, унинг мияси оғзидан оқиб кетди ва у отдан тушиб, ўлик бўлди.

Жолут қўшини қочиб кетди ва бутунлай тор-мор қилинди.

Аллоҳ таоло шундай буюради: "Ниҳоят, Аллоҳнинг изни билан кофирларни мағлуб этдилар. Довуд Жолутни ўлдирди. Аллоҳ унга подшоҳлик ва пайғамбарлик берди ва хоҳлаган билимларини ўргатди." (Бақара сураси, 251-оят)

Толут қизи Довудга берилди, ва подшоҳлик унга топширилди.

Толутнинг Довуд (алайҳиссалом) га қасди ва Аллоҳ таолонинг Довуд (алайҳиссалом) га ёрдами

Бу воқеадан бир неча йил ўтиб, халқнинг кўпчилиги Довуд (алайҳиссалом) га эргашиди. Уларнинг Толутдан кўра Довудни кўпроқ яхши кўришлари Толутни ҳасадга солар эди. Аммо у Ишмоил (алайҳиссалом) дан кўрқарди ва ҳасадини ошкора қилиб чиқара олмас эди.

Уч ўн йил тўлгач, Ишмоил (алайҳиссалом) бу фоний дунёдан боқий оламга, охиратга кўчди. Толут эса Довуд (алайҳиссалом) ни йўқ қилишга қарор қилди. Толутнинг қизи, яъни Ҳазрат Довуднинг аёли бу воқеадан хабардор бўлиб, отасининг қўлида турмуш ўртоғининг ўлимини истамади. У дарҳол эри Довуд (алайҳиссалом) га хабар бериб: — «Отам бу кеча сени ўлдирмоқчи!» — деди.

Довуд (алайҳиссалом) яширинди ва хотинига: — «Ҳар доимгидек ётоғимни тўшаб қўй. Бир машк шароб тўлдир. Уни ётоғим ичига қўй. Устига чодир ёй. Отанг келганида узоқдан мени ётоқда ётаётган деб ўйлайди ва мен эса қочиб кетаман!» — деди.

Хотини Довуд (алайҳиссалом) нинг айтганларини амалга оширди. Ўша вақтда шароб ҳалол эди. Бир машкни шароб билан тўлдирди ва Довуд (алайҳиссалом) айтганидек қилди.

Толут ўша кеча ўрнидан турди ва Довуд (алайҳиссалом) ни ўлдиришга келди. Ётоқ ётилганини кўриб, унинг ичида Довуд бор деб ўйлади. Ғазаб ва аччиқлик ичида олдинга юрди ва қиличини бир марта урди. Машк ва ётоқ иккига бўлинди. Ўша шаробдан бир-икки томчи Толутнинг юзига сочилди. Бу унинг бурунига шароб ҳиди келтирди.

Толут: — «Мискин Довуд, бу кеча кўп миқдорда шароб ичиб юборган кўринади. Ўзидан шароб ҳиди келяпти!» — деди.

Бироқ, у машкни кўриб, воқеа нима бўлганини англади. Қизи бу ишни қандай амалга оширганини тушуниб етди. Уни ўлдирмоқчи бўлди, аммо топа олмади. Ва: — «Қай бирига дуч келсам, уни қатлиом қилиб ташлайман!» — деди.

Эртаси кеча Довуд (алайҳиссалом) кайнонаси Толутни ухлаётган ҳолда топди. Иккита ўқни унинг ёстиғи ёнига қўйди. Икки ўқни ўнг томонига тикди. Икки ўқни чап томонига тикди. Иккита ўқни эса оёқ остидан қўйди. Ушбу ўқларнинг ҳар бирида Довуд (алайҳиссалом) нинг исми ёзилган эди.

Толут уйғонганида, бу ўқларни кўриб, уларнинг ҳар бирига Довуд (алайҳиссалом) нинг исми ёзилганини кўрди. Ҳазрат Довуд (алайҳиссалом) унинг олдиғача келганини ва уни ўлдириш имконига эга бўлган ҳолда ҳам, уни ўлдирмаганини англади: — «Довуднинг карами мендан улуғроқ экан! — «У менга раҳм қилди! Мен эса унга ҳеч бир шафқат кўрсатмаган эдим, лекин у мени топиб ҳам ўлдирмади!» — деди.

Бунинг ортидан бир неча кунлар ўтиб кетди. Бир куни Довуд (алайҳиссалом) хотини билан бир саҳрода кетаяпти эди. Толут уларнинг рўпарасида тутилиб қолди. Довуд (алайҳиссалом) ни кўриб, отини унинг устидан ҳайдади. Довуд (алайҳиссалом) бу ҳужумни қайтарди ва отини олдинга ҳайдаб кетди. Толут ҳам унинг ортидан отини ҳайдади.

Довуд (алайҳиссалом) бир тоғ тепасига етди. У ерда бир ғор бор эди. У ғорга кирди. Аллоҳ таоло бир ўргимчакка амр қилди ва ўша ғор эшигига тўр тўқитди.

Толут Довуд (алайҳиссалом) нинг ортидан ғор эшиги олдиға келиб, ўша ўргимчак тўрини кўрди. Шундан кейин у қайтиб, Шаҳарга келди.

Унинг ҳукмдорлиги қирқ йилга етган эди. Исроил фарзандларининг олимлари уни маломат қилиб, Довуд (алайҳиссалом) ни мақташар эди. Толут уларни йўқ қилишга буюрди. Аммо Исроил фарзандлари орасида илмли одам қолмади.

Бироқ, битта солиҳа аёл бор эди. Унинг дуоси қабул бўлар эди. Толут унга буйруқ бериб, уни олиб келишни буюрди. Унинг олдиға бир зулмкорни юбориб: — «Бу аёлни ҳам ўлдир!» — деди.

Бу киши оқил бир одам эди. Ўз-ўзига: — «Исроил фарзандлари орасида битта билимдон аёл қолсин!» — деб, уни ўз уйига олиб кетди ва унга хизмат қилди.

Шу тарика бир неча кунлар ўтди. Толут ўзининг олимларни ўлдирганига афсуслана бошлади. У йиғлаб, аёлни яширган кишига: — «Исроил фарзандлари орасида нима қилишимни сўрайдиган киши қолмади!» — деди.

У киши эса: — «Эй подшоҳим! Сенинг ҳикоянг бундай: Бир улуғ даражали аскар бир қишлоққа меҳмон бўлиб келди. Кечкурун бир хўроз овоз чиқарди. У: — "Бу нохуш овоз!" — деди ва қишлоқдаги барча хўрозларни ўлдиришни буюрди. Хўрозлар ўлдирилди. У

ухлашни хоҳлаганида, хизматчисига: — "Менинг уйғонганимда хўроз овоз чиқарса, мени уйғот!" — деди.

Хизматчи эса: — "Бу қишлоқда хўроз қолдирмадинг, энди қандай қилиб сени хўроз овозига уйғотай?" — деди».

Толут бу ҳикояни эшитгач, қаттиқ йиғлади ва: — «Агар бирон билимли киши борлигини билсанг, менга хабар бер!» — деб ялворди.

У киши: — «Мен билмайман, аммо сизга "ўлдир" деб буюрганингиз қария бир аёлни ўлдирмадим. Шу кундан буён сизнинг қаҳрингиздан қўрқаман!» — деди.

Толут: — «Бу аёлни тезда менга олиб кел!» — деди.

Бу киши ҳам ўша аёлни Толут ҳузурига олиб келди. Толут у аёлдан бир билимли киши бор-йўқлигини сўради. Аёл: — «Мен ундай билимдон одамни билмайман!» — деди.

Толут яна сўради: — «Бир пайғамбарнинг қабрини билсанг, мен ўша ерга бориб, дуо қилай, токи Ҳақ таоло уни тирилтирсин ва биз бу ҳолни ундан сўрайлик!» — деди.

Аёл: — «Биламан!» — деди. Улар Ҳазрат Юша (алайҳиссалом) қабрини топиб, дуо қилдилар ва Аллоҳ таоло Юшани тирилтирди.

Юша (алайҳиссалом) эса: — «Толутнинг тавбаси шундаки, у золим Шохзодалар билан жанг қилиши, ўз кўз ўнгида фарзандлари Шохид бўлиши ва охиригача жанг қилишидир!» — деди.

Шу тариқа Толут ҳам жангда ҳалок бўлди ва Аллоҳ таоло унинг тавбасини қабул қилди.

Давуд (алайҳиссалом) нинг подшоҳлиги

Ривоят қилувчилар шундай дейдилар: — "Толут вафот этганидан кейин ҳукмдорлик Довуд (алайҳиссалом)нинг зиммасига тушди. Аллоҳ таоло Довуд (алайҳиссалом)га пайғамбарлик берди. Унинг насаб силсиласи шундайдир: Иброҳим Халил (алайҳиссалом)нинг ўғли Исҳоқ, унинг ўғли Яъқуб, унинг ўғли Яҳудо, унинг ўғли Қилас, унинг ўғли Ғозан, унинг ўғли Шимъун, унинг ўғли Омир, унинг ўғли Ивенд, унинг ўғли Ишои, унинг ўғли Довуд (алайҳиссалом)дир. Аллоҳ таоло шундай дейди:

"Эй Муҳаммад! Кофирларнинг гапларига сабр қил. Қувватли бандамиз Довудни эсла. Чунки Довуд ҳар вақт Аллоҳга юзланиб турар эди" (Сод сураси, 17-оят).

Яна шундай дейди:

"Биз Довуднинг салтанатини янада мустаҳкамладик. Унга пайғамбарликни (Забурни) бердик ва хитобини кучайтирдик" (Сод сураси, 20-оят).

Довуд (алайҳиссалом)га Аллоҳ берган куч-шавкат шундай эдики, унинг дарвозаси олдида тўрт минг киши навбатда турар эди. Бир ой ўтмай, ўша тўрт минглик навбат тушмас эди. Ҳеч бир пайғамбарга ҳам пайғамбарлик, ҳам подшоҳлик биргаликда берилмаган эди. Аллоҳ таоло шундай дейди:

"Эй Довуд! Биз сени ер юзида ҳукмдор қилдик, шунда адолат билан ҳукм чиқар" (Сод сураси, 26-оят).

Шу тариқа Аллоҳ таоло Довудга бу дунёни берди. Ўз раҳматини ваъда қилди. Навбат Сулаймонга етганида, у ҳам подшоҳликни тилади, илтижо ва дуо қилди. Шундай деди:

"Эй Роббим! Мени мағфират қил. Менга шундай подшоҳлик ато этки, мендан кейин ҳеч ким унга эриша олмасин. Шубҳасиз, Сен барча эҳсонларни берувчидирсан" (Сод сураси, 35-оят).

Аллоҳ таоло ҳазрати Сулаймоннинг дуосини қабул қилди. У ҳақида шундай дейди:

"Шубҳасиз, унинг Бизнинг ҳузуримизда юксак мартабаси ва гўзал оқибати бор" (Сод сураси, 40-оят).

Қиёмат куни Сулаймон (алайҳиссалом) ўз подшоҳлигининг ҳисобини беради.

Подшоҳликни тилаган Довуд (алайҳиссалом) Аллоҳдан раҳмат сўради. Ким бу дунёни хоҳласа, Аллоҳ таоло унга бу дунёни беради. Аллоҳ таоло Довуд (алайҳиссалом)ни ерда халифа қилди ва унга ҳукмронликни ўргатди.

Аллоҳ таоло шундай дейди:

"Биз унга ҳикмат ва фасоҳат бердик" (Сод сураси, 20-оят).

Аллоҳ таоло Довуд (алайҳиссалом)га: — "Халқни Мусо (алайҳиссалом)нинг динига даъват қил!" деб амр қилди ва унга Забурни берди. Аммо Забурда шариат қонунлари эмас, балки тавҳид (Аллоҳнинг ягона эканлиги) ҳақида хабар берилган эди.

Аллоҳ таоло Довуд (алайҳиссалом)га шундай овоз бердики, ҳеч ким бундай овозни на олдин эшитган, на кейин. Довуд (алайҳиссалом) Забурни қачон ўқиса, қанча қуш бўлса, унинг устига келиб тўпланар эди. Овозининг товуши тоғларда акс-садо бериб, янграр эди. Ундан олдин одамлар тоғларда қандайдир нарса ўқиса ҳам, тоғлар акс-садо бермас эди. Бу ҳолат Довуд (алайҳиссалом) ҳаёт бўлган даврга қадар давом этди. Аллоҳ таоло шундай дейди:

"Шубҳасиз, Биз кечкурун ва тонгда у (Довуд) билан тасбеҳ айтадиган тоғларни ва қушларни унинг ихтиёрига берган эдик. Ҳар бири унга юзланган эди" (Сод сураси, 18-20-оятлар).

Қуръони карим яна шундай дейди:

"Дарҳақиқат, Биз Довудга Ўз ҳузуримиздан бир фазилат ато этдик. Эй тоғлар, қушлар, унинг билан бирга тасбеҳ айтиб, Аллоҳни улуғланг! Биз унга темирни юмшатиб бердик" (Саба сураси, 10-оят).

Довуд (алайҳиссалом) Аллоҳ таолога итоат қилган банда эди. У одил эди. Ҳар кунини уч қисмга бўлган эди: бир қисми дунё ишлари, иккинчи қисми ибодат, учинчи қисми ҳалол ризқ топиш учун эди. У ўз қўли меҳнати билан кун кўрар, фарзандларининг молидан ҳеч нарса емас эди.

Кунлардан бир кун Довуд (алайҳиссалом) дуо қилди: — "Эй илоҳим! Бу фазилатларни ризқ қилиб, насибамни бер!"

Аллоҳ таоло унга шундай деди: "Эй Довуд! Мен сендан олдинги пайғамбарларимни улкан синовларга дучор қилдим. Улар шундай сабр қилдиларки, бундай сабрни ҳеч ким кўрсатмаган. Мен уларни раҳматим ила мукофотладим. Иброҳим (алайҳиссалом)ни олов билан, Исмоилни қурбонлик билан, Исҳоқни кўзлари билан, Яъқубни ўғли билан, Юсуфни зиндон билан, Мусони Фиръавн билан, Айюбни хасталик билан синадим. Сени эса ҳеч бир нарса билан синаб қўймадим!"

Довуд (алайҳиссалом) шундай жавоб берди: — "Эй илоҳим! Менга ҳам бир синов бер, токи уларнинг мартабасига эришай!"

Аллоҳ таоло унинг дуосини қабул қилди.

Довуд (алайҳиссалом) ибодат қилаётганида, лаънатланган шайтон ранги ўзгарган қабутар шаклида пайдо бўлди ва унинг хонасига кирди...

Довуд (алайҳиссалом) бу яширин маломатларни эшитганида йиғлаши ва оҳ зарбини янада кучайтирди. Етти кун, етти кеча йиғлади.

— "Довуд (алайҳиссалом)нинг мусибатига сабаб шу эдики, у ибодатга киришганида дунё ишларидан ҳеч бири билан шугулланмасди. Ибодатдан бошқа ҳеч нарсани ўйламасди. Исроил авлодларининг улуғ кишилари ва дин уламулари бир жойга йиғилиб, Довуд (алайҳиссалом)нинг ҳузурига тўпландилар. Гаплашиш давомида шундай дедилар:

— Бир қулнинг қўлидан бир кун ичида ҳеч қандай гуноҳ — на сўз билан, на дил билан ва на жасад билан — содир бўлмаслиги керак! — дедилар.

Довуд (алайҳиссалом) ўзининг ибодат кунида ибодатдан бошқа нарсага жой йўқлигини тушунди. Аммо у шу ибодат кунида малъун Иблиснинг васвасасига дучор бўлганини англади. Қачонки 40 кун тугал бўлди, Аллоҳ таоло Довуд (алайҳиссалом)нинг тавба қилишини хоҳлади ва унинг тавбасини қабул қилди.

Аллоҳ таоло Жаброил (алайҳиссалом)ни унга юборди. У Довуд (алайҳиссалом)га хушхабар бериб:

— "Аллоҳ таоло сенинг тавбангни қабул қилди!" — деди. Довуд (алайҳиссалом) шодлик билан саждадан бошини кўтарди. Кейин Аллоҳ таолога шукр қилди. Яна сажда қилди. Шундан сўнг турар экан, Жаброил (алайҳиссалом)дан шундай сўради:

— "Аллоҳ таоло қиёмат кунда Урия билан менинг орамда қандай ҳукм чиқаради?" — деди. Жаброил (алайҳиссалом) эса:

— "Аллоҳ таоло бундан мени хабардор қилмади. Агар билдирганида, сенга айтар эдим!" — деди.

Жаброил (алайҳиссалом) қайтиб кетди. Довуд (алайҳиссалом) эса дуо ва йиғи билан вақтини ўтказди. Аллоҳ таоло унга шундай хитоб қилди: "Қиёмат куни Урия сен билан мунозара қилса, сенга душман бўлса, унга: "Жаннатдан қандай микдорда тинчлик топасан?" деб сўрайман. Унга шунча бераманки, у душманлик қилишдан умид қилмасин!" — деди. Довуд (алайҳиссалом) шу вақтда Аллоҳнинг раҳмати унга етиб келганини англади. Шундан сўнг у Аллоҳ таолодан уялиб, қалбидан ғам ҳеч қачон йўқолмади. У қилган хатосини қўлининг ичига ёзиб қўйган эди. Ҳар гал қўлининг кафтини кўздан кечирса, шу ҳолатни ёдга оларди. Кейин ўзининг меҳнати орқали ризқ топиш лозимлигини англади. Аллоҳ таоло ҳазрат Довудга зирх ясашни буюрди. Ва унинг қўлида темир момикдек юмшоқ бўлди. Ва: "Бу темирни ҳалқа-ҳалқа қил!" — деб буюрди. Бу ҳалқаларнинг михлари қандай бўлишини унга тушунтирди.

Қуръони каримда шундай дейилган:

"Унга (Довудга) темирни юмшатдик. "Кенг зирх ясагин ва тўқиш ўлчовини сақлагин!" — деб буюрдик." (Саба сураси, 10-11-оятлар)

Ояти каримадаги "сарид" сўзи ҳалқа маъносини англатади. Бугунги кунда "Довуд жуббаси" дейилади.

Довуд (алайҳиссалом) ҳақидаги ҳикояларнинг барчаси ёдга олиниши керак. Баъзи кишилар шундай деганлар:

— "Аллоҳ таоло бир фариштани юборди. У бир олим қиёфасида эди. Довуд (алайҳиссалом) кияфасини ўзгартириб юрарди. У йўлда унга дуч келди. Унга:

— "Довуднинг ҳеч қандай айби борми?" — деб сўради. Фаришта эса:

— "Довуднинг айби шуки, у ўз қўли билан меҳнат қилиб ризқ топишни билмайди!" — деди.

Шунда Довуд (алайҳиссалом) дуо қилди. Шу тариқа Аллоҳ таоло унинг қўлида темирни момикдек юмшатди. Юқорида айтганимиздек, ундан олдин ҳеч ким зирх ясашни билмасди. Лекин Довуд (алайҳиссалом) темирдан зирх ясагандан сўнг унинг хазинаси зирх билан тўлди. Уруш кунларида аскарларига улашиб берарди. Ҳақ таоло шундай деган:

"Биз Довудга сизларни уруш хавфидан сақлаш учун зирх ясаш санъатини ўргатдик. Эй, сизлар! Шукр қилувчилардан бўласизларми?" (Анбиё сураси, 80-оят)

Довуд (алайҳиссалом) 100 йил умр кўрди. Бунинг 40 йили ҳукмронликда ўтди. Унинг ҳукмронлигининг 15 йилида Исроил авлодларига тоун касаллиги тушди. Довуд (алайҳиссалом) Қуддусда эди. Ўша пайтда ҳали Байтул-Макдис қурилмаган эди. У ер кенг бир жой эди. Довуд (алайҳиссалом) Исроил авлодларига:

— "Келинлар! Дуо қилайлик! Ҳақ таоло бизнинг илтимосларимизни, дуоларимизни қабул қилади. Бу тоун балосини устимиздан кетказди. Бу ер муборак бир жойдир. Бу ерда масжид қуриш керак. Шунда Аллоҳ таолога бу ерда ибодат қиламиз!" — деди.

Шунда улар масжидга асос қўйдилар. Лекин Довуд (алайҳиссалом)нинг умри тугади, аммо масжид ҳали битмаган эди. У ўғли Сулаймонга:

— "Масжидни тугат!" — деб васият қилди. Шу тариқа ҳазрат Сулаймон уни тугатди. Бу масжиднинг асоси, деворлари ва гумбази тошдан эди.

Қуръони каримда шундай айтилган:

"Бино қурадиган ва сувга шўнғийдиган шайтонларни ҳам (Сулаймоннинг) ихтиёрига бердик." (Сод сураси, 73-оят)

Довуд (алайҳиссалом)нинг ҳукмронлигида юз берган воқеалар мана шундай эди.

Ҳикмат соҳиби Лукмон (алайҳиссалом)

Ривоят қилувчилар шундай дейдилар: — Лукмон ҳаким Довуд (алайҳиссалом) даврида яшаган. Аллоҳ таоло унга ҳикмат ато этган.

Қуръони каримда шундай дейилади:

"Дарҳақиқат, Биз Лукмонга Аллоҳга шукр қилсин деб ҳикмат ато этдик" (Лукмон сураси, 12-оят).

Довуд (алайҳиссалом) ва Лукмон бир Шаҳардан эдилар. Лукмон қораранг ва майин танали киши эди. Довуд (алайҳиссалом)нинг пайғамбарлик давридан ўн йил ўтганидан сўнг, Лукмон унинг ҳузурига борди. Унинг зирҳ ясаганини кўрди, аммо зирҳ нима учун эканини билмас эди. Бу ҳақда сўрамоқчи бўлди, аммо ўзини тийди ва сўрамади. Зирҳ ясаб бўлингач, унинг бошига уриб кўрди ва у шаклга келди.

Довуд (алайҳиссалом) Лукмонга: — "Бу гўзал бир асбоб экан!" деди. Лукмон (алайҳиссалом) эса: — "Сукунат ҳам ҳикматдандир!" деб жавоб берди.

Лукмоннинг ҳикоялари кўп. Биз улардан баъзиларини ёздик. Лукмон 3 700 йил умр кўрди. Бир куни бир Шаҳарга келди. Унинг ўғилларидан бири ҳам у билан бирга эди. Улар дарвешлар кийимида юришар эди. Бир Шаҳарга кирганларида, Лукмон ва унинг ўғли қўлга олинди. Уларга: — "Сизлар жосуссизлар!" дедилар ва уларни Шаҳар ҳукмдорининг ҳузурига олиб бордилар.

Ҳукмдор ҳеч нарса сўрамади ва: — "Буларни бир қудукқа туширинг ва уларга бир парча бодом беринг, токи мен кўрай, булар жосусларми ёки дарвешларми?" деди.

Шундай қилиб, Лукмон ва унинг ўғли қоронғу қудукқа олиб борилди. Лукмон бир муддат фурсат сўради. Унинг ёнида бир кийик териси бор эди. У ҳокка ва қаламни қўлига олиб, терининг устига бир қанча сўзлар ёзди ва уни қўйнига солди. Кейин уларни қудукқа тушириш учун ип келтирилди. Икковини қудукқа туширдилар ва уларга бир коп бодом ташладилар. Кейин қудукнинг оғзини ёпдилар.

Лукмон ўғлига шундай деди: — "Эй ўғлим! Бу қудукнинг туби ёмон, у ер юзидан узоқ. Сен менинг елкамга чиқ, юқори томонини ғор каби қовлаб чиқайлик!" Оғли: — "Хўп, ота!" деб жавоб берди.

Отасининг елкасига чиқди ва қўли етган жойдан бир тешик очди. У тешикни очиб бўлгач, Лукмон шундай деди: — "Эй ўғлим! Аввал мен чиқай, кейин сени олиб чиқай!"

Лукмон ўғлининг елкасига чиқиб, ғорга кирди. Пастдаги бор нарсани юқорига тортди. Бир қанча бодомни пастга ташлади. Ўғлига: — "Эй ўғлим! Сен у ерда ўтир, мен бу ерда тураман!" деди. Ўғли рози бўлди. Бир йил ўтиб, ўғли вафот этди. Лукмон ўша бодомдан ейишда давом этди. Энг охирида бодом тугади. Қудук совуқ бўлди. У ётиб қолди ва юз йил шу қудукда қолди.

Бу орада ҳукмдор вафот этди. Кўп вақт ўтиб, яна кўплаб ҳукмдорлар келиб-кетди. Энг охирида келган ҳукмдорнинг томоғида бир шиш пайдо бўлди. У ҳеч нарса ея олмай қолди. Табибларни чақирдилар ва давосини сўрадилар. Улар: — "Агар Лукмон тирик бўлганда эди, у бунинг давосини топар эди!" дедилар.

Шаҳарда бир доно киши бор эди. У 1 000 ёшда эди ва Лукмонни кўрган эди. У Лукмоннинг қаерда эканини ҳам билади. У ҳукмдорга: — "Эй ҳукмдор! Лукмонни фалон вақтда бир қудукқа туширдилар. Ўша вақтдаги ҳукмдоримиз ёмон киши эди!" деди.

Янги ҳукмдор унга: — "Агар билсанг, ўша қудукни кўрсат!" деди.

У доно киши ҳукмдорга қудукни кўрсатди. Улар бориб, қудукни очдилар ва унинг ичига одам туширишди. У киши қудукнинг тубига тушганда, бир даста суяк кўрди. Қудукдан: — "Бу ерда фақат суяклар бор!" деб бақирди.

Уни бироз юқорига тортишганида, у ерда бир тешик кўрди. У тешикнинг ичига кириб, у ерда ётган бир кишини кўрди. Ташқарига чиқиб, буни хабар берди.

Ҳукмдор ўша сўзларни эшитиб, у ерда айтилганларни бажарди. Ҳазрати Лукмон ўз-ўзига келганидан сўнг, ҳукмдорнинг ҳузурига борди ва унинг дардини кўрди.

Ҳазрати Лукмон ҳукмдорга: — "Эй ҳукмдор! Сенга бир дору ишлаб чиқиш керак!" деди.

У доруни тайёрлади ва ҳукмдорнинг томоғига сурди. Шиш юмшагандан сўнг, шундай деди: — "Эй ҳукмдор! Ўғлингни менга бер. Унга қон чиқариб, сенга ичирай, шунда бу дардингдан халос бўласан."

Ҳукмдор Лукмоннинг бу сўзига рози бўлмади.

Шу тариқа Лукмон ўзи ҳақида буюк ҳикматлар ва насиҳатлар қолдирди.

Эй ўғул! Ақлингни жойига келтир. Танлайдиган ишингни ўзи танла. Одамларга яхшилиқ қил. Агар бир кун келиб йиқилсан, одамлар ҳам сенга яхшилиқ қилсин. Ҳар қандай ишда шошилма. Шошқалоқликка, тезкорликка берилма. Сабрли бўлгинки, орзу-мақсадингга етишинг мумкин бўлсин. Яхшилиқни билмаган кишига яхшилиқ қилма. Унга насиҳат ҳам қилма. Айтган сўзларинг йўқолиб кетади. Чунки эшакқа заъфарон берсан ҳам ейди, қанча сомон берсан ҳам уни ҳам ейди, фарқи йўқ. Шуни ҳам билиб қўйки, кимнинг тузи ва нонини есанг, унинг ҳаққини бил. Уни дуоларингдан унутма.

Лукмон Ҳаким бу насиҳатларини тугатганидан сўнг, жонини Аллоҳга топширди. Ўғли эса унинг мотамини тутди.

Лукмон Ҳакимнинг ўғли отасининг насиҳатларининг қай даражада тўғри ёки нотўғри эканини синаб кўрмоқчи бўлди. У одамлар орасида бир қўшниси бор эди. У билан дўстлик қилди. Шундай дўст бўлишдики, бир вақт келиб, бир-бирларидан ажралмас бўлиб қолдилар. Бир куни пасткаш бир шахсдан тўрт дирҳам кумуш қарз олди. У пул билан бориб, бир қўй сотиб олди. Ўша қўйни сўйиб, бир қопга жойлади. Қулига:

— "Буни олиб бориб, дўстимнинг уйига қўй. Лекин бу сирни ҳеч кимга айтма!" — деди.

Кейин тун ярми бўлганида, ўша қопни у ердан олиб, ўз уйига олиб келди. Хотинига:

— "Эй хотун, бу кеча менинг қўлимдан ёмон бир иш чиқди. Агар ҳеч кимга айтмасликка ваъда қилсанг, сенга айтаман" — деди.

Хотини:

— "Ҳеч кимга айтмайман!" — деб ваъда берди.

Шунда у:

— "Бу кеча бир ёш йигитни ўлдирдим, уни бир қопга солдим. Уни уй ичига кўмаяпман. У менга душман эди!" — деди.

У ўша қўйни уй ичига кўмди. Тўрт-беш кун ўтганидан кейин, хотинини уриб ташлади.

Хотинига:

— "Сени талоқ қиламан. Бошқа аёл оламан! Сен эса уй ичидаги сирни билиб турасан!" — деди.

Хотини ўрнидан турди ва одамлардан бир кишига:

— "Эрим беш-олти кун аввал бир йигитни ўлдирди ва уй ичига кўмди!" — деди.

Ўша одам бу гапни эшитиб, дарҳол ҳукмдорнинг олдида борди:

— "Лукмон (алайҳиссалом)нинг ўғли қотиллик қилди!" — деди.

Султон бир одам юбормоқчи бўлди. Ўша одам:

— "Мен бориб, ҳазрат Лукмоннинг ўғлини олиб келаман!" — деди.

У йўлга тушиб, Лукмон Ҳакимнинг уйига борди. Йигитнинг бўйнига арқан солди ва уни султоннинг ҳузурига олиб борди.

Шу вақтда қарз берган одам етиб келди ва унинг ёқасидан тутиб:

— "Менга қарзинг бўлган тўрт дирҳамни қайтар! Ҳозир сени ўлдирадилар, менинг пулим эса йўқ бўлади!" — деди.

Султон бу ҳолатни узоқдан кузатиб турди ва ўйладики, бу йигит ростдан ҳам қотил бўлса керак.

У буйруқ берди:

— "Уни менга олиб келинглар. Кейин ўлдиришлар, токи одамларга ибрат бўлсин!"

Бу буйруқдан кейин Лукмон (алайҳиссалом)нинг ўғлини султоннинг олдида олиб келдилар. Йигит ерни ўпди.

Султон унга:

— "Эй Лукмоннинг ўғли! Сенинг отанг ҳикматли, ақлли киши эди. Сен ҳам: "Мен ҳам отамдек ақллиман!" — дер эдинг. Аммо сен қилган иш жоҳиллик эмасми?" — деди.

Лукмоннинг ўғли:

— "Мен нима қилган эканман?" — деб сўради.

Султон:

— "Нега одам ўлдирдинг?" — деди.

Ҳазрат Лукмоннинг ўғли:

— "Мен одам ўлдирганим йўқ!" — деди.

Шунда одамлар орасида бир пасткаш киши олға чиқиб, гувоҳлик берди:

— "У одам ўлдирган!" — деди.

Йигит:

— "Эй султон, одам юборинг, ўша жасадни олиб келишсин!" — деди.

Султон бир одам юборди. У бориб, қопни топди ва олиб келди.

Султон қопни очтирди. Ундан сўйилган бир қўй чиқди. Ҳозирдагилар ҳайратда қолдилар.

Султон:

— "Бу нима?" — деб сўради.

Ҳазрат Лукмоннинг ўғли:

— "Эй султон!" — деди.

— "Отам менга учта насиҳат берган эди. Биринчиси шу эдики: хотинингга сирни очма!

Иккинчиси: одамларнинг паст табақасидаги билан дўст бўлма! Учинчиси эса: пасткаш одамдан қарз олма!

Мен отамнинг бу насиҳатларини синаб кўрдим!" — деди.

Шу билан у бўлган воқеани султонга айтиб берди. Бу воқеалар китобларга ёзиб қолдирилди.

ДОВУД (алайҳиссалом) НИНГ ЎҒЛИ СУЛАЙМОН (алайҳиссалом)

Довуд (алайҳиссалом) Аллоҳ таолонинг раҳматига эришгач, Ҳақ таоло ҳазрати Сулаймонга пайғамбарлик ва султонлик ато қилди. Барча ёввойи, йиртқич ҳайвонлар, қушлар унинг ҳукмига бўйсунди.

Натижада Қуръонда шундай марҳамат қилинган:

"Сулаймон, Довуднинг меросхўри бўлди" (Намл сураси, 16-оят).

Аллоҳ таоло унга ҳикмат, юксак билим, файласуфлик ато қилган эди. Довуд (алайҳиссалом) ўз замонида барча ишларда уни ҳакам қилган эди. Ҳар бир ишда ҳукми у берарди. Довуд (алайҳиссалом) қандай ҳукм чиқарса, у Сулаймон (алайҳиссалом)га билдириларди. Аллоҳ таоло икковларининг ҳам ҳукмларидан рози бўлар эди.

Бир куни Довуд (алайҳиссалом)нинг даврида икки киши ҳукмхоналарига келдилар ва даъво қилдилар.

Бириси: — "Менинг гўзал, гуллаб-яшнаган экинзорим бор эди. Бу одамнинг қўйлари келди. Тунда менинг экинларимни ейишди. Менинг ҳаққимни ундан ол!" деди.

Довуд (алайҳиссалом) шундай ҳукм чиқарди: — "Бу йил қўйлари сен ол, уларнинг сутидан, жунидан фойдалан. Кейинги йил қўйлари яна эгасига қайтар".

Бу ҳукм Сулаймон (алайҳиссалом)га билдирилди. У эса: — "Аллоҳнинг халифаси ҳукми беради. Лекин менинг ҳукмим шундайки, икковига ҳам зиён етмасин. Бу қўйлари экин эгасига беринг. Экинни қўй эгасига беринг. Қўй эгаси экинни экиб, суғориб, олдинги ҳолатига келтирсин. Экин эгаси эса шу вақтгача қўйларининг сутидан фойдалансин. Кейин уларни қўй эгасига қайтарсин. Икковига ҳам оғирчилик келтирилмасин", — деди.

Сулаймон (алайҳиссалом)нинг бу ҳукмини Довуд (алайҳиссалом)га билдирдилар. У ҳам бу ҳукми маъқуллади ва ўз ҳукмини бекор қилди. Ўғли Сулаймоннинг ҳукмини қабул қилди. Аллоҳ таоло шундай марҳамат қилди:

"Биз Довуднинг ҳукмини Сулаймонга баён қилдик. Ва биз уларнинг ҳар икковига ҳам ҳукм ва билим ато қилган эдик. Довуд билан бирга тоғларни ва қушларни тасбех эттирдик" (Анбиё сураси, 79-оят).

Он суннинг ҳикоясини китоб бошида баён қилган эдик. Шунинг учун бу ерда такрорламадик. Чунки икки марта айтилган хабар хуш бўлмайди, гўзаллигини йўқотади. Узр карим инсонлар ҳузурида қабул қилинади. Аллоҳ таоло шундай марҳамат қилади:

"Сулаймоннинг жинлардан, инсонлардан ва қушлардан иборат лашкарлари бир ерга йиғилди. Ҳаммаси биргаликда юриш қилди" (Намл сураси, 17-оят).

Аллоҳ таоло Сод сурасида ҳам шундай марҳамат қилади:

"Биз, Сулаймоннинг ихтиёрига шамолни бердик" (Сод сураси, 36-оят).

Султонлик тўлиқ Сулаймон (алайҳиссалом)га ўтгач, у девларни ҳам ўз итоатига бўйсундирди. Масжидул Ақсони қайта тиклади. Девлар биноларда ишлатилди. Аллоҳ таоло шундай марҳамат қилади:

"Олдиндан қалъалар, ҳайкаллар, катта ҳавзлар каби идишлар ва жойидан кўтарилмайдиган қозонлар ясашарди" (Саба сураси, 13-оят).

Сулаймон (алайҳиссалом)нинг бир йўрғонлари бор эди, узунлиги икки юз минг аршин, кенлиги ҳам шу миқдорда эди. Бу йўрғон устида ўн икки минг михроб бор эди. Ҳар бир михробнинг олдида бир минбар қўйилган эди. Ҳар бир михробда бир дин олими ўтирарди. Ҳалққа насиҳат қиларди. Ҳар михробда бир ибодат қилувчи ўтирарди. Ривоят қилинишича, ҳар михроб атрофида 12.000 одам ва жин ўтириб, ваъз тинглар эдилар.

Йўрғоннинг ўртасида олтиндан бир тахт барпо қилинган эди. Уни қизил ёқутлар билан безатган эдилар. Сулаймон (алайҳиссалом) тахтига ўтирганида, икки олтин товус қанотларини ёяр, унга соя солар эди. У тахтдан тушганда, товуслар қанотларини йиғар эдилар. Бу тахтни тўрт олтин шер кўтариб турар эди.

Сулаймон (алайҳиссалом)дан бошқа ҳеч ким бу тахтга чиқа олмас эди. У девларга амр қиларди. Улар тош қозонларда ғаввослик қилар эди. Ғаввослик Сулаймон (алайҳиссалом) замонида пайдо бўлган эди. Денгизга чўкиб, дур топиш, гавҳар ишлаш унинг даврида ривожланган эди.

У йўрғонда ўтирганда, шамол уни кўтариб, қўшинлари билан бирга ҳавода айлантриб юрар эди. Ҳар саҳар бир ойлик йўлга, ҳар шом яна бир ойлик йўлдан қайтар эди.

Сулаймон (алайҳиссалом) Исроил авлодидан бир шахсни вазир қилиб танлади. Уни Бархийо Аъсаф деб атар эдилар. Агар у бир девга ғазаб қилса, уни тутар, катта тошни ёритиб, унинг ичига солар эди. Аллоҳ таоло унга эриган мисни бўйсундирди. Қуръонда шундай марҳамат қилинган:

"Биз у учун мис булоқларини оқиздик. Ва Роббингнинг изни билан жинлар унинг ихтиёрига берилган эди" (Саба сураси, 12-оят).

Бу мис булоқлари ҳеч кимда йўқ эди. Аллоҳ таоло Сулаймон (алайҳиссалом)га:

"Бу бизнинг ҳадяларимиздир. Кимга хоҳласанг бер, ёки уни сақла. Бу ҳисоб-китобсиз берилади" (Сод сураси, 39-оят).

Яъни, биз бу неъматни сенга бердик. Девларни сенга бўйсундирдик. Хоҳласанг, уларни тут, ўлдир. Ҳеч ким сенга:

— "Бу ишни нега қилдинг?" демайди.

"Албатта, унинг биз ҳузурида юксак мартабаси ва чиройли оқибати бордир" (Сод сураси, 40-оят).

Аллоҳ таоло Сулаймон (алайҳиссалом)га шундай марҳамат қилди:

— "Эй Сулаймон! Биз сенга бу дунёда султонлик ато қилдик. Охиратга келганингда ҳам раҳматимиздан баҳраманд қиламиз!"

Сулаймон (алайҳиссалом) шунчалик ҳашаматли бўлишига қарамай, арпа нон ерар эди. У занбил ўриб сотар, пулига арпа нон олиб ерар эди ва шундай дер эди:

— "Турли-турли неъматларни кўп ейиш қалбни қаттиқ қилади, ибодатда сустликка олиб келади".

Саба маликаси Билқис ҳақида хабар

Сулаймон (алайҳиссалом) ғазот қилишни яхши кўрарди. Қаерда бир кофир ҳукмдори бўлса, унинг устидан ҳужум қиларди. Уни ё Ҳақ динига киритар, ёки тутиб, йўқ қиларди. Бир куни унга бутларга сиғинадиган бир кофир ҳукмдори ҳақида хабар етди. Сулаймон (алайҳиссалом) катта ёпинчиқ устидан ўтирган эди. Унинг ёнида кўплаб одамлар ва парилар бор эди. Сулаймон (алайҳиссалом) шамолга:

— "Бу ёпинчиқни учир!" деб амр қилди. Шамол уни учириб, Маккаи Мукаррамага етказди.

— "Мени шу ерда қолдир!" деди. У ерда туширди. Сулаймон (алайҳиссалом) Маккаи Мукаррамани тавоф қилди. Кейин:

— "Бу араб қавмидан бир пайғамбар келади. Унинг туғилиши шу Макка Шохрида бўлади! Аммо у Мединаи Мунавварада истикомат қилади ва муборак қабри ҳам ўша ерда бўлади!.." деди.

Қачонки, Яман юрти устида ўтганида, Ҳижоз ва Яман орасида кўплаб Шаҳарлар кўрди. Уларнинг бири Сабо (ёки Сабаъ) Шохри эди. Унинг атрофида саҳролар ва дарёлар бор эди. Сулаймон (алайҳиссалом) Сабаъ юртига етганда, у ерда бир аёл бор эдики, у юртда ундан гўзал ва гўзалроқ аёл йўқ эди. Унинг исми Билқис эди. Отаси араб, онаси эса паридан эди. Онасининг исми Билкама қизи Ҳазо эди. Отасини Мунсарих деб аташарди. Бутун Сабаъ юртининг ҳукмдори Билқис эди. Ақл эгаси бўлган аёл эди. Лекин қуёшга сиғинарди. Сулаймон (алайҳиссалом) унинг хабарини олди. Бир саҳрога ёпинчиғини қўйди. Ҳудҳуд қушини сув излашга юбормоқчи бўлди. То сув қаерда борлигини билишни истади. Лекин сув топилмади. Шунда Сулаймон (алайҳиссалом) қушларни кузатди ва:

— "Ҳудҳудни кўрмайман, йўкса у ғойиб бўлдимми?" деди. (Намл сураси, 21-оят)

Сулаймон (алайҳиссалом) Ҳудҳудни топа олмай, сувсизликдан қийналган эди. Ҳудҳуд сув излашга кетган эди. Бошқа қушлар эса бора олмас эдилар. Энди эса Ҳудҳуд Сабаъ юртида боғлар, яшил чимзорлар, оқар сувлар ва гўзал жойларни кўрди. У боғлар ичида бир тахт устида ўтирган Билқисни кўрди. Билқиснинг олдида ҳам бир худҳуд қуши бор эди. Бу қуш Сулаймон (алайҳиссалом) худҳудига:

— "Қаердан келяпсан? Қаерда бўляпсан? Бу бизнинг юртимиз жуда кенг ва катта юртдир. Унинг қўшини кўпдир. Бу қўшиннинг тенги йўқдир", деди.

Шунда Сулаймон (алайҳиссалом) худҳуди унга:

— "Мен Довуд (алайҳиссалом)нинг ўғли Сулаймон (алайҳиссалом)нинг ҳузуридан келяпман. У ер юзида тенги йўқ подшоҳдир!" деди. Кейин малика Билқиснинг юз гўзаллиги, келбатлилиги даражасини ва қанча юртга ҳукмронлик қилаётганини сўради:

— "У нимага сиғинади?" деди. Ҳамма жавобларни ўрганди. Кейин сув ичиб, қайтиб, ҳазрати Сулаймон (алайҳиссалом) ҳузурига келди. Сулаймон (алайҳиссалом) Ҳудҳудга:

— "Нега кетдинг?" деб сўради. Ҳудҳуд эса шундай деди:

— "Мен сен билмаган нарсани билдим. Сенга Сабаъ юртидан ҳақиқат хабарини олиб келдим." (Намл сураси, 22-оят)

Ва Ҳудҳуд хабарини шундай давом эттирди:

— "Мен Сабаъ юртида бир аёлни кўрдимки, у ҳукмронлик қилмоқда. Унга ҳамма нарса берилган. Унинг улуғвор тахти бор." (Намл сураси, 23-оят)

— "У ҳам, унинг миллати ҳам Аллоҳни ташлаб, қуёшга сажда қилаётганини кўрдим. Шайтон уларга адашган йўлни гўзал кўрсатиб қўйган. Улар тўғри йўлдан оған. Энди ҳақ йўлни топа олмаптилар." (Намл сураси, 24-оят)

Сулаймон (алайҳиссалом) бу хабарни Ҳудҳуддан эшитгач шундай деди:

— "Шайтон уларни тўғри йўлдан чиқарган. Осмонларда ва ерда яширин бўлган нарсаларни ошкор қилувчи, уларнинг яширин ва ошкора ишларини билувчи Аллоҳга сажда қилмасинлар." (Намл сураси, 25-оят)

(Бу сажда ояти эди. Бу оят пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳазратларига нозил бўлганди. У бу оятнинг улуғлигидан дарҳол сажда қилди ва:

— "Кимки бу оятни эшитса, сажда қилсин," деб буюрди.)

Худхуддан бу хабарларни олган Сулаймон (алайҳиссалом), шамолга:

— "Учир ёпинчикни учир!" деди. У ёпинчик ҳавога кўтарилиб, Сабаъ юртида бир тоғликка қўнди. Худхуд куши чанқаган эди. Сув хоҳлар эди. Шайтонлар ерни кавлаб, сув чиқардилар. Сулаймон (алайҳиссалом) Сабаъ юртига бориб, уларни Ҳақ динига даъват қилишни истади. Худхуд кушига:

— "Тўғри гапиряпсанми ёки ёлғончиларданмисан? Мана бу мактубимни уларга етказ. Кейин бир четга туриб кузат. Қани, нима жавоб қайтаради?" деди. (Намл сураси, 27-28-оятлар)

Шунингдек, Сулаймон (алайҳиссалом) Худхуднинг бормоғи учун бир мактуб ёзди ва устига муҳрини босди. Худхуд ҳам мактубни томоғига олди ва қанотини қоқиб, учиб кетди. Сабаъ юртига етди. Билқисни тахти устида ўтирганини кўрди. Ҳаводан мактубни Билқиснинг олдига ташлади. Ўзи эса бир дарахтга қўнди. Билқис бу ҳолни кўриб, хайратланди ва кўрқди:

— "Бу қандай улуғ подшоҳки, унинг элчиси куш!" деди. Мактубни қўлига олди ва унга қаради:

— "Бу мактубни амирлар ва улуғ кишилар ҳузурда очай," деди. Кейин одам юбориб, юртнинг нуфузли кишиларини, қудратли шахсларини йиғди. Уларга:

— "Эй юртимнинг улуғлари! Менга жуда қарим бир мактуб келтирилди. У раҳмли ва меҳрибон Аллоҳ номидан бошланган. Бу мактуб, албатта, Сулаймондан келган!" деди. (Намл сураси, 29-30-оятлар)

Мактуб шундай тугарди:

— "Ўзингизни энг улуғ деб билманг. Менинг динимга кириг!"

Ҳазрат Сулаймон (алайҳиссалом):

— «Ҳокканинг ичида бир қизил ёкут бор!» деди.

Элчи:

— «Ёкутни қандай делишади?» деб сўради.

У бир қўнғизга:

— «Кел! Менга ип ўтказ!» деб буюрди. Қўнғиз келди ва ипни ўтказди.

Элчи олиб келган чўриларига ишора қилиб:

— «Буларни ажратинг, қайси бири эркак қул, қайси бири чўри эканини биламиз!» деди.

Сулаймон (алайҳиссалом) зиёфат берди ва:

— «Ейинг!» деди. Элчи олиб келган 200 қулни кўрсатиб:

— «Буларнинг қўлларига сув қуйинг! Ювинсинлар!» деди. Аёллар бўлганлари енгларини юқорига кўтардилар, қўлларининг орқа томонини сувга урдилар ва қўлларини ювдилар. Шундан кейин Сулаймон (алайҳиссалом):

— «Олдимдан ўтсинлар!» деди. Улар ҳам сафда ўтишди.

Ҳазрат Сулаймон (алайҳиссалом) эркакларни бир томонга, чўри бўлганларни эса бошқа томонга ажратди.

Элчи кейин:

— «Эй Сулаймон! Ўша сувки, на осмондан тушади, на ердан чиққиб келади. Лекин чанқокни қондиради. У нима?» деб сўради.

Сулаймон (алайҳиссалом):

— «У сутдир!» деди.

Элчи:

— «Ҳа, тўғри!» деди.

Ҳазрат Сулаймон унинг олиб келган нарсаларини қайтариб берди ва элчига:

— «Юртинга, Саба Шаҳаринга қайт! Подшоҳанга менинг олдимга қилишини айт! Ҳақ динини қабул қилсин!» деди.

Элчи Билқиснинг олдига қайтиб, бўлган ҳодисаларни хабар қилди. Билқис ўз қўшинини тўплади. У Сулаймон (алайҳиссалом) ҳузурига борадиган ва ҳақ динини қабул қиладиган эди.

Билқис қаерга борса, ўша ерга тахтини қўяр эди. У етти сарой қурдирган эди. Ҳар бир саройга мустаҳкам темир кулфлар қўйдирган эди. У саройлар ҳар бир Шаҳарда бўлиб, мингта қўриқчи уни ҳимоя қиларди.

Сулаймон (алайҳиссалом) билан Билқис ўртасида икки кунлик йўл қолган эди. Билқис бир кунлик йўл қолганида, Сулаймон (алайҳиссалом) жинларни тўплади. Унга ўз мақомини ва буюклигини кўрсатишни хоҳлади. Аллоҳ таолонинг қудрати билан Сулаймон (алайҳиссалом)нинг шон-шухрати янада ортиб, Билқиснинг қалбига муҳаббат солинди. У Сулаймон (алайҳиссалом)нинг пайғамбарлигини тасдиқлади.

Шу пайтда Сулаймон (алайҳиссалом):

— «Сизлардан ким борки, унинг тахтини менинг ҳузуримга, улар Аллоҳнинг динига таслим бўлишларидан олдин келтира олади?» деди. (Намл сураси, 38-оят)

Чунки Жаброил (алайҳиссалом) олдинроқ келиб:

— «У сенинг қўлингда ҳақ динини қабул қилади», деган эди. Шунинг учун у бу буйруқни берган эди.

Шунда:

— «Жинлардан бир ифрит: “Сен тахтингдан туришингдан олдин, мен унинг тахтини сенга келтираман. Бу ишни қила олишимга тўлиқ ишончим бор!” деди.» (Намл сураси, 39-оят)

Сулаймон (алайҳиссалом):

— «Қанча вақтда?» деб сўради.

У:

— «Сиз тахтингиздан туришингиздан олдин!» деб жавоб берди.

Чунки Сулаймон (алайҳиссалом) ҳар куни одам боласи, жинлар ва барча махлуқотларнинг ишларини кўриб чиқиш учун, пешин вақтида тахтига ўтириб, маълум вақт мобайнида қарорлар чиқарар ва ишларини ҳал этар эди.

Сулаймон (алайҳиссалом) Билқиснинг тахтини жинлар келтиришидан рози бўлмади. Уни одам болаларининг келтиришини хоҳлади ва:

— «Бу ишни тез хоҳлайман!» деди.

Одам болалари орасида бир киши бор эдики, Аллоҳ таолонинг исмларини биладиган эди. Унга Берҳия ўғли Осаф дер эдилар. У Исмоил авлодидан эди. Онаси эса Исроил фарзандларининг улуғларидан бирининг қизи эди. У:

— «Мен борай, уни келтирай!» деди.

Сулаймон (алайҳиссалом):

— «Қанча вақтда?» деб сўради.

У киши:

— «Кўзингизни очиб-юммасдан олдин!» деди. (Намл сураси, 40-оят)

У киши Сулаймон (алайҳиссалом)нинг минбари устида сажда қилди ва Аллоҳдан сўради. Шу заҳоти Билқиснинг тахти Сулаймон (алайҳиссалом)нинг ҳузурида пайдо бўлди.

Сулаймон (алайҳиссалом):

— «Бу Аллоҳ таолонинг буйруғи ва лутфи биландир!» деди. (Намл сураси, 40-оят)

Ҳазрат Сулаймон бу ишнинг Осафнинг кучи билан эмас, балки Аллоҳ таолонинг фазли билан содир бўлганини англади.

(Мўминлар амири Али (Аллоҳ ундан рози бўлсин) ҳам Аллоҳнинг фазли билан Хайбар қалъасининг эшигини синдирган эди.)

Шунингдек, Сулаймон (алайҳиссалом) тушундики, Билқиснинг тахтининг бир лаҳзада ҳузурида пайдо бўлиши фақат Аллоҳ таолонинг фазлидандир.

Шунда у одамларига:

— «Билқиснинг тахтини ўзгартирайлик. Қарайлик, у танийдими ёки йўқ?» деди. (Намл сураси, 41-оят)

Жинлар:

— «Биз Сулаймон билан азобдамиз. Чунки у Билқисни кўриб, уни ўзининг жуфти қилиши шубҳасиз. Агар у бундан фарзанд кўрса, бу бола пайғамбар бўлиши мумкин. Шундай қилиб, унинг қалбидан Билқисни совутишимиз керак!» дейишди.

Сулаймон (алайҳиссалом) бу гапларни эшитиб, улкан сарой қурди. Унинг усти сирпанчиқ шиша билан қопланган эди. Остида сув оқар ва у ерда балиқлар сузар эди.

Билқис келганида:

— «Сенинг тахтинг шуми?» деб сўралди. У:

— «Гўёки шу!» деди. (Намл сураси, 42-оят)

Билқисга:

— «Ичкаридан ўт!» деб айтилди.

У сув бор деб ўйлаб, этакларини кўтарди.

Сулаймон (алайҳиссалом):

— «Бу сув эмас, шишадир!» деди.

Билқис:

— «Эй Раббим! Мен ўзимга зулм қилдим. Энди Сулаймон билан бирга оламларнинг Роббига таслим бўлдим!» деди. (Намл сураси, 44-оят)

— «Бунинг сабаби қандай бўлди?» деб сўролмади. Орадан анча вақт ўтди. Аллоҳ таоло яна у пери қизидан бир қиз фарзанд ато қилди. Бу қиз жуда чиройли, гўзал эди. Халқ уни кўриб, «дунё гўзали», «тонг юлдузи» деб аташди. Шохзода уни кўриб, жуда севди.

Тўсатдан, қора ит эшикдан кириб келди. Пери қизи ўз қизини ипакли матога ўради ва итнинг олдига қўйди. Ит қизчани олди ва ташқарига олиб чиқиб кетди. Ёш ота итнинг ортидан югурди, ташқарига чиқди, лекин итни кўра олмади. У сочларини йўлди, йиғлади, йиғлади. Лекин шартга амал қилгани учун ҳеч нарса дейолмади. Ёғирлашини, ҳикиллашини тўхтатди. Яна пери қизи билан тинч ҳаёт кечиришда давом этди.

Йиллар ўтди. Шохнинг қалбида ёмон душмани пайдо бўлди. Ва ёш шохнинг юртига бир қўшин юборилди. Уларнинг орасида катта сахро бор эди, у ўн кунлик йўл эди. Ёш шох беш кунлик йўл тайёргарлигини кўрди. Лекин унинг бир вазири бор эди, у ўн кунлик йўл тайёргарлигини кўрди. Беш кун йўл босилди, озик-овқат тугади. Вазир ўз захирасидан ўттиз юк сув ва ун ҳадя қилди. Ёш шох йўлда дам олиб, ўша озикдан емоқчи эди.

Шунда пери-қизи қўлига пичоқ олди. Захира қопларини тешди, шамолга совурди. Сувларни ерга тўкди. Бу ҳол ёш шохга хабар берилди. У тезда чодирига келди ва хотини пери-қизга:

— «Азизим, деди, Аллоҳ таоло менга бир ўғил ато қилди. Сен уни олиб, оловга ташлаган эдинг. Мен жим турдим. Кейин чиройли қизимни итга бердинг. Яна жим турдим. Энди эса жонимга қасд қиляпсан. Бу озикни нима учун йўқ қилдинг? Бу сувни нима учун тўкдинг?» деб сўради.

Пери-қизи унга жавоб берди:

— «Эй подшоҳ! Агар сўрадинг, эшит. Бу сув ва унни шунинг учун йўқ қилдимки, сенинг вазиринг душмандан юз минг олтин олган. Бу сув ва унга заҳар қўшган. Агар ишонмасанг, қолган сувдан вазирга ичир. Гапим ростми, ёлғонми билиб оласан!» деди.

Ёш султон одам юборди ва вазирни чақиртирди. Бироз сув қолган эди. Вазирни олиб келишди. Аммо у ичишни истамади. Ёш султон қиличини суғуриб:

— «Агар бу сувдан ичмасанг, сени ўлдираман!» деб қасам ичди.

Вазир яна ичмади. Шох уни парча-парча қилди.

Шунда пери-қизи:

— «Эй султоним, деди. Ўғлингни оловга ташлаган эдим. Олов менинг онамнинг акаси — яъни дадам эди. У ҳозир уни боқяпти. У катта бола бўлиб улгураяпти. Қизингни ҳам бир итга берган эдим, ўша ит эса менинг боқувчим эди. У ҳам ҳалигача тирик!» деди.

Сўнг бир нидо қилди, боқувчиси чиқиб келди. Қизини олиб келди. Унинг устида кўплаб дур ва ёкутлар бор эди. Пери-қиз қизнинг қўлидан тутди ва уни отасига топширди.

Ёш султон аскарларига:

— «Отланинг!» деди.

Улар отландилар ва йўлга тушдилар. Йўлда қанот ёзиб, бир манзилга келдилар. Бу ерда кўп сув бор эди. Улар сувдан олиб, қондира бошладилар. Султон перилар қўшинини душманлари устидан юборди ва уни ўлдирди.

Бу ишлар тугагач, пери-қизи:

— «Эй султоним, деди. Мен ҳеч қачон сенга ёмонлик қилмадим. Амрингга қарши бормадим. Лекин энди мени кўролмайсан. Мендан узоқ бўл!» деди.

Ёш султон унинг олдида жуда кўп илтимос қилди, лекин пери-қиз уни эшитмади. Дарҳол бир қаптарга айланиб, юқорига учиб кетди. Кўзи йўқолгунча баландга кўтарилди.

Султон жуда йиғлади. Ўша қизга Билқис деб ном қўйди. Отаси вафот этгач, Саба деб номланган мамлакатда унинг ўрнига ўтди. Саба маликаси бўлиб ҳукмронлик қилди. Кейин эса Сулаймон (алайҳиссалом) ҳузурига борди.

— «Сен ҳазрат Сулаймон (алайҳиссалом) пайғамбаримизнинг суратига кирган бир жинсан!» дедилар. Қаерга борса ҳам:

— «Сулаймон (алайҳиссалом) тахтида ўтирибди. Сен жиндан бошқа нарса эмассан!» дейишар эди.

Сулаймон (алайҳиссалом) ҳайрат ичида, саросимага тушган ҳолда саройидан чиқиб кетди. У тушуниб етдики, Аллоҳ таоло унга бир синов юборган эди. У тахтига қайтди ва:

— «Мен Довуд ўғли Сулаймонман. Ҳалқим менинг қалбимни синдирди!» деди.

Лекин одамлар:

— «Сен жинлардансан. Ўзингни Сулаймон (алайҳиссалом) шаклида кўрсатяпсан!» дедилар.

Шундан кейин Сулаймон (алайҳиссалом) кўчаларда сарсон бўлиб юра бошлади. Ҳалқ уни жин деб ўйлаб, пайғамбар эканига ишонмас эди. У қўлларини ёйиб дуо қилди:

— «Эй Илоҳим! Сен кўп пайғамбарларни синовларга дучор қилгансан, аммо уларнинг ризқларини ҳаром қилмагансан. Мен тавба қилдим, гуноҳимни биламан. Бошқа бундай гуноҳ қилмайман.»

Йўлда кетар экан, ерда бир парча қуруқ нонни топди. Уни емоқчи бўлди, лекин қаттиқлигидан ея олмади. Йўлини давом эттириб, денгиз соҳилига келди. Нонни сувда юмшатиб емоқчи бўлди. Лекин қўлини сувга узатганида, бир тўлқин келиб, нонни олиб кетди. У яна дуо қилди:

— «Эй Илоҳим! Ризқни сен берурсан. Неча кундирки, оч-очин юрибман. Бир парча қуруқ нон топган эдим, уни ҳам денгиз олиб кетди!» деди.

Сулаймон (алайҳиссалом) яна йўлини давом эттирди. Бир жойда одамлар тўпланиб, балиқ тутмоқда эдилар. У уларнинг олдида бориб, балиқ сўради. Лекин балиқчилар унга ҳеч нарса бермай, ҳайдаб юбордилар. Сулаймон (алайҳиссалом):

— «Эй қавм! Аллоҳга қасамки, мен Сулаймонман. Бир гуноҳ қилдим. Шу сабабли бу синовга дучор бўлдим!» деди.

Одамлар унга ишонмай, устидан кулишди. Улардан бири:

— «Мен Сулаймонман!» деганига ғазабланиб, уни ҳақорат қилди. Бу ҳақорат Сулаймон (алайҳиссалом) учун жуда оғир бўлди. У шундай қаттиқ йиғладики, одамлар унга раҳм қилишди ва ҳар куни икки балиқ беришди.

Сулаймон (алайҳиссалом) балиқларни олиб, Шаҳарга борар, бирини нонга алмаштар, иккинчисини эса ўзи ерар эди. Қирқ кун ва қирқ кеча шу ҳолда ўтди. Қирқ кун тўлгач, дуч келганларга мадад берувчи, ечимсизлар учун йўл очувчи, абадий ва эзгу Аллоҳ таоло ундан рози бўлди ва гуноҳини кечирди. Унга юрти ва саройини қайтарди.

Шу куни Кая жин Сулаймон (алайҳиссалом)нинг тахтига ўтириб, ҳукмлар чиқариб, сохта ҳукмронлик қилаётган эди. Лекин қилган ишлари осмондан нозил бўлган Тавротга мувофиқ эмас эди. Барча дин уламулари унинг атрофида эди. Лекин ҳеч ким Сулаймон (алайҳиссалом) ҳақида сўз очмас, тахтда ўтирганнинг сохта жин эканини билмас эди. Сулаймон (алайҳиссалом)нинг аёллари ва чўрилари ҳам бундан беҳабар эди. Жин Кая ҳам буни ошкор қилмас эди, чунки ҳақиқат ошкор бўлишидан қўрқар эди.

Жинлар эса унинг жин эканини билгач, хурсанд бўлиб байрам қилдилар. Лекин йигирма кун ўтгач, жин Каянинг шериклари унга:

— «Эй Кая жин! Бу мулк сенга қолмайди, абадий эмас. Ҳеч бўлмаса, бир хайрли иш қил, шунда эртага бизнинг биримизга подшоҳлик насиб бўлар!» дедилар.

Шунда барча жинлар йиғилди. Ҳамма Таврот китобларини яшириб, уларга сеҳр ва афсунлар ёздилар. Сулаймон (алайҳиссалом) тахтининг остидаги ўринга бу афсунларни кўмишди. Буни ҳеч ким билмади. Сулаймон (алайҳиссалом) ҳам буни тушунмади, вафотигача ҳам у ерда қолди.

Сулаймон (алайҳиссалом) вафот этгач, жинлар тахт остидаги афсунларни чиқардилар ва одамларга:

— «Бу китоблар Сулаймонга осмондан тушган!» дедилар. Исроил фарзандлари эса шу китоблардан сеҳрни ўргандилар. Кўп одамлар жинларнинг йўлига кириб кетдилар.

Аллоҳ таоло бу ҳақда Қуръони каримда шундай дейди:

"Одамлар Сулаймон (алайҳиссалом)нинг мулкига қарши шайтонларнинг сеҳрига эргашдилар. Сулаймон (алайҳиссалом) сеҳрга эргашмади ва кофир бўлмади. Лекин шайтонлар одамларга сеҳр ўргатиб, кофир бўлдилар." (Бақара сураси, 102-оят)

Қирқ кундан сўнг халқ Кая жиннинг ишларидан чарчади ва вазир Осафнинг олдига бориб, бўлган воқеаларни хабар қилди. Осаф туриб, Сулаймон (алайҳиссалом)нинг аёлларининг олдига борди ва:

— «Қирқ кундан бери Сулаймон (алайҳиссалом) бизга келмаяпти!» деб айтишди.

Шунда Осаф тахтда ўтирган кимса жин эканини тушуниб етди. У жинларни йўқ қилишни хоҳлади. У Тавротни ўқийдиганларни чақирди ва тўрт минг киши билан сохта хукмрон жин Каянинг ҳузурига кириб, Тавротни ўқидилар. Жин Кая қочиб кетди.

Одамлар эса Сулаймон (алайҳиссалом)ни излар эдилар. Жин Кая эса ўғирлаган узукни денгизга ташлаб юборди. Уни бир балиқ ютди. Аллоҳ таоло ўша балиқни балиқчилар тўрига туширди. Улар уни тутиб чиқарди.

Кечга яқин улар Сулаймон (алайҳиссалом)га икки балиқ бердилар. У бири сотиб, иккинчисини тозалаб емоқчи бўлди. Балиқ ичини ёриб қараса, узукни топиб, қўлига олди ва ўпиб, бармоғига тақди. Кейин Шаҳарга кирди.

Халқ уни кўриб, у томон югурди ва тахтига ўтиришди. Сулаймон (алайҳиссалом):

— «Манга Кая жинни келтиринг!» деб буюрди.

Улар:

— «У денгиз тубига тушиб кетди. Уни ушлаш қийин!» дедилар.

Бир неча жинлар:

— «Агар бизга бирор нарса ҳадя қилсангиз ва бизга зарар етказмасангиз, уни сизга келтирамиз!» дедилар.

Сулаймон (алайҳиссалом):

— «Зарар етказмайман! Уни менга келтиринг!» деди.

Жинлар денгиз соҳилига бориб, баланд овозда йиғлашди. Кая жин денгиз тубидан:

— «Нима бўлди?» деб сўради.

Жинлар:

— «Сулаймон вафот этди!» деб жавоб беришди.

Кая жин бу хабарга хурсанд бўлди ва денгиздан чиқди. Уларнинг орасига кирганида, жинлар уни тутиб, Сулаймон (алайҳиссалом)нинг ҳузурига олиб келдилар. Сулаймон (алайҳиссалом) уни бир тош ичида қамашни буюрди ва уни денгизга ташлади.

Инсонлар ва жинлар йиртқич ҳайвонлар ва қушлар ҳикояси

Ривоят қилувчилар шундай деганлар: — Бир куни Сулаймон (алайҳиссалом) тахтида ўтирар эди. Барча инсонлар ва жинлар, йиртқич ҳайвонлар ва қушлар унинг ҳузурида ҳозир эди. Бирдан бир қуш бир гуноҳ қилди. Бу сиғирчиқ қуш эди. Сулаймон (алайҳиссалом) уни жазоламоқчи бўлди, шунда сиғирчиқ қуш: — «Эй Аллоҳнинг

пайғамбари! Бу тасодиф эди. Аллоҳ таоло тақдир қилган эди. Шу қадар кичик иш учун мени жазоламанг!» деб илтижо қилди. Сулаймон (алайҳиссалом) сиғирчиқнинг бу гуноҳидан кечди. Ҳумо (афсонавий қуш) ўша ерда ҳозир эди: — «Эй Расулуллоҳ! – деди. Менинг қазо ва тақдирга ишончим йўқ!»

Бу сўзга Сулаймон (алайҳиссалом) жуда ғазабланди: — «Ишончни тўғри ва соф тутиш лозим. Қазосиз дарахтдан битта барг ҳам тушмайди!» деди. Ҳумо қуши эса: — «Эй Аллоҳнинг Расули! Мени ўлдирсангиз ҳам, афв этсангиз ҳам, мен қазо ва Аллоҳнинг тақдирига ишонмайман!» деди. Сулаймон (алайҳиссалом) бу сўздан ҳам ҳеч хурсанд бўлмади. Шу вақт Аллоҳ таоло Жаброил (алайҳиссалом)ни Сулаймон (алайҳиссалом)га юборди ва: — «Эй Сулаймон! Агар бу Ҳумони уялтирмоқчи бўлсанг, бу кеча шарқ подшосининг бир ўғли туғилди. Ғарб подшосининг эса бир қизи дунёга келди. Мен ўз илоҳий ҳукмимда уларни бир-бирига етказишни тақдир қилганман. Улар никоҳсиз ва маҳрийсиз бола кўрадилар. Бу (олдини олиш қийин бўлган қазо) деб аталади. Буни йўқ қилишга чора йўқ! Бу сўзни Ҳумо қушига айт, қара, у нима дейди?» деди.

Сулаймон (алайҳиссалом) эртаси куни йиғилиш вақтида тахтига чиқиб ўтирди. Ҳумо қуши ҳам келиб ўз ўрнини эгаллади. Бошқа қушлар ва йиртқич ҳайвонлар ҳам келишди. Сулаймон (алайҳиссалом) Ҳумо қушига: — «Қазо ва тақдир ҳақида қандай фикрдасан?» деб сўради. Ҳумо эса: — «Эй Аллоҳнинг Расули! Мен унга ишонмайман!» деди. Сулаймон (алайҳиссалом) ҳам: — «Бу кеча менга ваҳий нозил бўлди. Шарқда бир ўғил ва ғарбда бир қиз онасидан туғилди. Аллоҳ таоло уларни бир-бирига етказишни тақдир қилди. Улардан никоҳсиз бир ўғил бола туғилади!» деди.

Ҳумо қуши: — «Мен Аллоҳ таолонинг қудратини инкор қилмайман. Лекин биламанки, Улуғ Аллоҳ Қодирдир, буни қилади. Лекин бир ўғил шарқда, бир қиз ғарбда туғилса, улар қандай қилиб бир-бирини топадилар? Бу менга тушунарсиз, бу жуда қийин воқеа!» деди.

Сулаймон (алайҳиссалом): — «Агар сени қушлар ичида раҳбар қилиб танламаганимда, сенга шундай жазо берардимки, барча махлуқот ундан дарс ва ибрат олар эди. Сени қушлар ичида ҳурматсиз эълон қилишни истамайман. Бу нотўғри ишончингдан тавба қил!» деди.

Ҳумо эса унга шундай жавоб берди: — «Эй Аллоҳнинг пайғамбари! Мен сизни ҳақ Расул деб биламан. Лекин қазо ва тақдир менга тушунарсиз. Агар рухсат берсангиз, мен буни рад этаман. Токи сизга бу сўзларнинг бемаънилиги маълум бўлсин! Менинг ишончим тўғридир!» деди.

Сулаймон (алайҳиссалом) ундан кафил талаб қилди. Тўрт қуш Ҳумо қушига кафил бўлдилар. Бири қарға, бири увийк қуши, бири саксафон ва бири чумчуқ эди. Ўн беш йил муддат берилди. Сулаймон (алайҳиссалом) ҳужжат ёзишни буюрди. У ерда ҳозир бўлганлар гувоҳ бўлдилар. Ҳумо қуши учиб кетди. Ғарб юртига етди.

Ғарб подшосининг хотини учун боғда бир байрам, зиёфат ташкил қилинган эди. Қизнинг бешиги ҳам боғда эди. Ҳумо қуши осмондан тушиб, бешикни ушлади ва осмонга кўтариб кетди. Буни кўрган одамлар йиғлаб нола қила бошладилар. Ҳумо қуши бешикни денгиздан ўтказди.

Денгиз ўртасида бир тоғ бор эди. У тоғ чўққисида катта бир дарахт бор эди. Ҳумо қуши бешикни ерга қўйди. У дарахт устига он аршин кенгликда ва он аршин узунликда бир уя курди. Юмшоқ ўтлардан кўплаб йиғиб келиб, уяга тўшади. Кейин қизни бешикдан чиқариб, ўтлар ичига қўйди. Ҳар куни гўшт келтириб, уни овқатлантирди. Қиз ўша гўштининг қонини эмар эди.

Ҳумо қуши ҳар куни Сулаймон (алайҳиссалом)нинг хизматини қилади, кечқурун эса қизнинг ёнига қайтиб, уни боқар эди. Кунлар ўтиб, қиз улғайди. Эндиликда унга ҳар куни турли мева ва овқатлар келтириб, уни боқар эди. Қиз Ҳумо қушини онаси деб била бошлади.

Шарқ подшосининг ўғли ҳам улғайди. Аллоҳ таоло бу болага ов қилишга муҳаббат берди. У доимо сайр қилиб, ов қилиш билан машғул эди.

Учинчиси – у кудукдан сув олувчи кишики, унинг мисоли дунё молини йиғувчи одамга ўхшайди. Ёт одамларга беради, ўз қавмини эса маҳрум қилади.

Тўртинчиси – кишиларнинг экинларини суғорадигандирки, унинг ҳам мисоли шуки, ўз болаларини оч ва яланғоч ташлаб, бошқаларнинг болаларини оналари ҳурмати учун кийдириб, тўйдиради.

Бешинчиси – халққа егулик тарқатади, аммо ўзи емайди. Бу эса илм аҳлига ўхшайди, улар ҳам насихат берадилар, аммо ўзлари ўша насихатга амал қилмайдилар.

Олтинчиси – у кушки, ўз уясига киролмай, бошқа бир тешикдан ўтолмайди. Бунинг ҳам мисоли – одамлар гапиради, лекин ҳақиқий моҳиятига ета олмайдилар.

Еттинчиси – у ёғли эчки болаларидирки, заиф оналаридан сут эммоқдалар. Бунинг мисоли – золим амирлардирки, деҳқонларнинг мол-мулкини оладилар, яна ҳам кўпроғини талаб қиладилар.

Саккизинчиси – у илангичи, халқни чақади. Унинг мисоли – дунёдир, у ҳам халқни ютмоқда, лекин ҳеч ким ибрат олмайди.

Тўққизинчиси – у кўрганингиз итдирки, одам болаларининг ўхшашидир, яъни оталарига сўз айттирмаслар, ўзлари эса гапирарлар.

Ўнинчиси – у икки қассобдир. Уларнинг мисоли шуки, одам болалари ҳалол никоҳлиларини бир томонга қўйиб, бегоналар билан гуноҳ иш қилишади.

Ўн биринчиси – у кийик ўхшашидир. У ҳам дунёга ўхшайди. Халқ унга ёпишган, у эса халқдан қочади ва уларни тарк этади.

Ўн иккинчиси – у оқ мато мисолидадир. Бу ҳам дунё аҳволини кўрсатади. Ҳар бир киши бир дин тутган ва бири иккинчисига таассуб билан қарамоқда.

Йўлда кўрганингиз ўша дарахтларга келсак, у шундайки, илгариги замонда бир амир бор эди. У адолатли ва инсофли эди. Бир киши ўз даласини бошқа бир кишига сотди. У далани сотиб олган шахс уни тиклади ва ундан бир хазина топди. У далани олган кишига бориб:

— «Сенинг далангдан бир хазина топдим. У сенинг ҳақингдир. Кел, молингни ол!» деди.

Лекин далани сотган киши:

— «Мен бу ерни сенга сотганман. Далада нималар бўлса, бари сенга тегишли!» деди.

На бу унинг, на у бунинг сўзини қабул қилди. Улар қозига бордилар. Қози уларни келиштира олмади.

Бу келишмовчилик подшоҳнинг қулоғига етди. Подшоҳ уларни чақирди. Улар қанча қаттиқ турсалар ҳам, рози бўлмадилар.

Шунда подшоҳ уларга:

— «Менинг бир ўғлим бор!» деди.

Икки кишидан бири эса:

— «Менинг бир қизим бор!» деди.

Подшоҳ уларни никоҳлантирди ва хазинани уларга берди. Чунки подшоҳ адолатли эди ва тамаъи йўқ эди. Хазинани ўзига олмади.

Шу йили ўша дарахтлар Аллоҳ таолонинг қудрати билан мевалар ўрнига гавҳарлар берди.

Бу хабар подшоҳга етди.

Шу заҳоти отланиб, ўша боғга борди. У гавҳарларни кўриб, халққа:

— «Олинг, сизнинг молингиздир!» деди.

Лекин халқ:

— «Улар сенинг адолатинг билан гавҳар бўлдилар. Ҳаммаси сеникидир!» дедилар.

Ҳеч ким бу гавҳарларни олмади.

Подшоҳ эса уларни матога ўради ва:

— «Биздан кейин келадиғанлар билишсинки, мен қанчалик инсофли ва адолатли бўлганман!» деди.

Аллоҳ таоло халқнинг қўлини ундан узоқ қилди. Ҳеч ким уни олишга ҳақли эмас эди.

У амир вафот этганида мен ўттиз ёшда эдим. Энди 220 йил бўлдики, у дунёдан ўтди.

Биз ҳақимизда билиб қўйингки, ўша белин букчаяган қари бизнинг қаршимизда кичикдир. Унинг қариш сабаби фақирликдир. Унинг бир хотини бор, ёмон сўзли, бефойда ва ҳар нарсани зое қилади.

Акаси ташқарида бўлса, ночорликдан хавотирда бўлади. Уйга кирса, хотини уятсиз ва унга озор беради. Уйда ҳам ташвишда бўлади.

Неча марта унга ёрдам юбордим, лекин хотини уни барбод қилди. Шу сабабли у қаридир.

Ўртанчи акаси эса оқ сочлидир. Бунинг сабаби шуки, у дунё молидан анчага эга, аммо унинг ҳам хотини тилшак, ёмон хулқли.

Ташқарида бўлса, хотиржам, уйга кирса, турмуш ўртоғи билан бўлганида, ташвиши бошланади. Шунинг учун у ёш билан қарилик орасида туради.

Мен эса улардан каттаман. Менинг ёшлигим сабаби шуки, дунё молим кўп.

Менинг биргина хотиним бор. У яхши хулқли, ширинсўзли. Мен ундан мамнунман.

Агар унга бир дирҳам кумуш берсам, уни ўн йил сақлайди. Шунинг учун мен ёш қолдим.

Етти вазир бу гапларни эшитиб, орқасига қайтдилар.

Шохзода эса Нил дарёси бўйлаб йўлга тушиб, бир Шаҳарга келди.

Бир ёш йигит унга:

— «Қаердан келяпсан, қаерга кетяпсан?» деб сўради.

Шохзода:

— «Шарқ юртидан келяпман, Ҳабашистонга кетяпман! То бу муборак Нил дарёси манбасини кўрай деб!» деди.

Ўша ёш йигит:

— «Бу жуда қийин иш. Жуда кўп машаққат чекмоқ керак. Агар менинг уйимда бир неча кун меҳмон бўлсангиз, сизга хизмат қиламан,» деди.

Шохзода буни қабул қилди.

Шаҳарга кирди.

Ёш йигит уни поклаш учун ҳаммомга юборди. Унга янги кийим кийгизди.

Шу тариқа у бир ҳафта бу қароргоҳда қолди.

Бир куни Шохзода, хонадон эгаси ва унинг хотини биргаликда ўтиришарди.

Шу пайт, посбон бир ўкўзни олиб келди ва уни оғилхонага боғлади.

Оғилда бир эшак ҳам бор эди.

Эшак ўкўздан:

— «Ҳолинг қандай?» деб сўради.

Ўкўз:

— «Эй ака! Менга ҳар куни юк юклядилар, тонгдан шомгача урғилаб ишлатадилар. Бир неча кун ҳордиқ олишга имконим йўқ!» деди.

Эшак:

— «Сенга бир чора ўргатайки, бир неча кун ҳордиқ ол.»

Ўкўз:

— «Эй ака! Ҳимматингга эҳтиёжим бор!» деди.

Эшак:

— «Бу кеча ем-хашакни емасликка аҳд қил. Эрталаб посбон келиб, ем-хашакни ерда кўрса, сени бемор деб ўйлайди ва ишга солмайди. Сен эса дам оласан!» деди.

Ўкўз эшакка дуо қилди.

Бу кеча у ем-хашакни емади.

Эртаси куни посбон оғилга кирди.

Ем-хашакнинг еилмай турганини кўриб, хўжайинига югуриб борди:

— «Хўкуз бемор!» деди.

Хўжайин эса:

— «Агар хўкуз касал бўлса, унинг ўрнига эшакни қўш!» деди.

Посбон эшакни олиб, ўкўзнинг ўрнига юк юклади.

Кечқурун уни оғилга олиб бориб, ўкўзнинг ёнгига боғлади.

Ўкўз эшакдан:

— «Ўҳлинг қандай?» деб сўради...

— «Мен катталаримдан шундай эшитганманки, шарқ подшосининг ўғли уйига етиб боради!» деди. Кема ўн кун йўл олди. Бирдан бўрон, тўфон кўтарилди, кема катта бир тошга урилди ва парчаланиб кетди. Ичиндагилар ғарқ бўлдилар. Ёш йигит уч от билан зўрға соҳилга чиқди. Қарши томонда бир орол кўрди. Жуда хурсанд бўлди. Ўша отлардан бири бирдан ўлиб қолди. Унинг терисини ечиб, ичига ўт тўлдирди. Териси қуриди. Ўтларни тўқди. Тунда ичига кириб ётди. Бир-икки кун шу ерда турди. Ҳавотирлана бошлади. Бироз айланиб юрди. Оролнинг ичида бир тоғ кўрди. У тоққа чиқди. У ерда катта бир дарахт кўрди. Унинг устида катта бир уя ва унинг ичида бир қиз бор эди. Қиз ҳам пастга қаради. Бу йигитни кўриб, унга ошиқ бўлди. Қиз ундан: — «Сен кимсан?» деб сўради. Ёш Шохзода ўз тилида ким эканлигини айтди, аммо қиз одам тилини билмас эди ва унинг сўзларини тушунмади. Аммо қиз қуш тилини тушунар эди. Шохзода нима деса ҳам, малика унинг бирорта сўзини англамади. Шохзода мевадан олди ва еб кўрди. У ҳам бу маликага ошиқ бўлди. Айниқса, қиз ёш йигитга қаттиқ муҳаббат қўйган эди.

Кеч бўлганида Ҳумо қуши келди. Қиз йиғлади. Ҳумо қушига: — «Мен бу уя ичида жуда зерикдим. Мени пастга тушир! Бироз денгиз соҳилида сайр қилай!» деди. Ҳумо қуши ҳам: — «Майли!» деди. Эртаси куни у қизни уядан пастга туширди. Ўзи эса Сулаймон (алайҳиссалом)нинг ҳузурига бориш учун жўнаб кетди.

Орадан бир оз ўтиб, Шохзода от терисидан чиқди. Дарахт томон юрди, аммо қизни топмади. Ёғлаб қайтди. Бироқ севган ёрини денгиз соҳилида кўрди ва бир-бирларини бағрига босдилар. Иккаласида ҳам муҳаббат ва эҳтирос туйғуси кучайди. Ҳазрат Одам ва Ҳазрат Ҳаво тақиқланган мевадан еганларидек, бу Серапид оролида Шохзода севгиси орқали муродига етди. Кеч бўлганида улар ўйнашиб ўтказдилар. Шохзода беш йил давомида гўё уни излаб юрган эди.

Кеч кирганида Ҳумо қуши келиб, қизни яна уяга кўтарди. Эртаси куни уни яна пастга туширди. Кейин икки севишган яна учрашдилар. Кечгача муҳаббатлари давом этди. Учинчи кун ҳам шундай ўтди. Шунда Ҳумо қуши: — «Эй қизим! Мен сени энди пастга туширмайман. Балки сени бир йиртқич ҳайвон парчалар, деб кўрқяпман! Кейин Сулаймон (алайҳиссалом)дан уяламиз!» деди. Қиз йиғлаб юборди: — «Агар мени туширмасангиз, ҳеч бўлмаганда денгиз соҳилида турган ўша терини менга олиб келинг!» деди.

Ҳумо қуши соҳилга тушди. Ўша терини олди ва панжаси билан тутиб, ичидаги Шохзода билан бирга қизнинг олдига келтирди. Ўзи эса Сулаймон (алайҳиссалом)нинг ҳузурига кетди.

Шарқ Шохзодаси ниҳоят теридан чиқди. Ғарб маликаси билан кечга қадар муҳаббат лаҳзаларини ўтказди. Орадан бир ой ўтиб, малика ҳомиладор бўлди. У ўша ерда бола кўтариб юрган эди. У шу вақтгача одам тилини ҳам ўрганиб бўлган эди.

Жаброил (алайҳиссалом) Сулаймон (алайҳиссалом)нинг ҳузурига келди ва бу бутун ҳодисани хабар бериб: — «Қазо ва тақдир тамом бўлди, эй Аллоҳнинг Расули!» деди.

Шу вақт Ҳумо қуши ҳам Сулаймон (алайҳиссалом)нинг ҳузурига келди. Сулаймон (алайҳиссалом) ундан: — «Эй Ҳумо қуши! Қазо ва тақдир ҳақида нима дейсан?» деб сўради.

Ҳумо қуши: — «Эй Аллоҳнинг Расули! Мен уни йўқ қилдим! Ва билиб қўйинг, қазо ва тақдир деган нарса йўқ, у ҳеч бир нарса эмас!» деди.

Сулаймон (алайҳиссалом): — «Йўқ, бор! Қизни менга олиб кел!» деди. У эса: — «Олиб келай!» деб бош эгди.

Эртаси куни Ҳумо қуши қизни чақириб: — «Бу терининг ичига кир, сени Сулаймон пайғамбарга етказай!» деди. Қиз эса: — «Бу Сулаймон пайғамбар ким?» деб сўради.

Шу жавобни олди: — «У Аллоҳнинг пайғамбари. У бизнинг подшоҳимиздир!»

Шу тарзда қиз терининг ичига кирди. Ҳумо куши уни олиб, Сулаймон (алайҳиссалом)нинг ҳузурига келиб, ерга қўйди. У ерда барча инсонлар, йиртқич ҳайвонлар, ваҳший ҳайвонлар, қушлар йиғилган эди. Сулаймон (алайҳиссалом): — «Нима қилдинг?» деб сўради.

Ҳумо куши: — «Эй Аллоҳнинг Расули! Мен ўша куни бордим. Ғарбдан бу қизни олиб келдим. Бунинг беш йилдан буён бир оролда сақладим. Энди, хоҳлаганингиздек, мен уни олиб келдим. Қазо ва тақдирни йўқ қилдим!» деди.

Сулаймон (алайҳиссалом): — «Терини очинг!» деб буюрди. Терини очдилар. У ерда Шохзода ва малика биргаликда эди. Ҳумо куши бу ҳолатни кўриб, ўзи ҳам ҳайратга тушди. Уялишдан ерга кириб кетди.

Сулаймон (алайҳиссалом): — «Эй Ҳумо! Йўқ қилмоқчи бўлганинг шуми? Аллоҳ таолонинг ҳаққи учун сенга шундай жазо берайки, бутун дунё ундан сабоқ ва насиҳат олсин!» деди.

Ҳумо куши – унга Симург ҳам дейилар – бу танбеҳни эшитгач, титраб, баланд овозда бақириб, у ердан учиб кетди. Қоф тоғининг ортига бориб, яшириниб қолди.

Учга Ҳумо куши бор эди. Бирини Исфандиёр ўлдирган, бирини аждар йўтган, яна бирини эса Сулаймон (алайҳиссалом) топа олмаган.

Сулаймон (алайҳиссалом)нинг отлари ҳикояси

Ҳабар ривоят қилувчилар шундай деганлар:

— Сулаймон (алайҳиссалом)нинг мингта оти бор эди. Бошқа бир ривоятга кўра, у ўз қароватига ёнбошлаб Ҳиндистонга жиҳодга кетган эди. У урушга борди. Кейин қайтди. Йўли бир оролга тушди. У ерда 1000 та от кўрди. Ҳаммаси ўт ейишар эди. Ҳаммаси хна билан безатилган отлар эди. Ҳазрат Сулаймон бу отларга муҳаббат қўйди. Жинларга:

— "Бу отларни мен учун тутиб келинг!" деди.

Жинлар:

— "Эй Аллоҳнинг Расули! Биз бу отларни бир неча марта кўрганмиз. Қанчалик уринишган бўлсак ҳам, уларни ушлаб олмадик. Агар сен буюрган бўлсанг, бизга бир оз пахта, шароб ва майда тош бер. Шунда бир сеҳр, бир афсун ишлатайлик, эҳтимол бу отларни макр билан тузукка туширармиз!" дедилар.

Сулаймон (алайҳиссалом) жинлар нимани талаб қилган бўлса, берди. Улар ҳам ўша оролга бордилар. Отлар уларни кўриб, қанотларини очиб учиб кетдилар. Жинлар эса оролда қанча булоқ ва сув манбаи бўлса, уларнинг тешикларини пахта билан тўсдилар. Устларига майда тош тўқдилар. Сувларини денгизга оқиздилар. Булоқларнинг олдини кўл каби кавлаб, ичини шароб билан тўлдирдилар.

Жинлар мингта эди. Ҳаммаси шу шаробли кўлга кирдилар. Кейин ўша отлар келишди. Қанчалик чанқаган бўлсалар ҳам, сув топа олмадилар. У шаробли сувга келдилар. Сув ўша шаробнинг хидини йўқотган эди. Отлар уни кўриб, сув деб ўйлаб, уни ичдилар. Бир соат ўтмай, барчаси маст бўлди. Жинлар уларни кузатиб турар эдилар. Отларнинг маст бўлганини кўриб, тузукдан чиқдилар. Отлар учини хоҳлади, аммо қанотлари ҳаракат қилолмади. Жинлар уларни тутиб, Сулаймон (алайҳиссалом) ҳузурига олиб келишди. Улар отларни бирма-бир унинг олдида қўйдилар.

Айтилишича: "Кейинги пайғамбарлар от ва кемаларни жуда яхши кўрар эдилар." Аммо бугунги ҳукмдорлар эса шулардан кўра кўпроқ молни яхши кўрадилар. Оғирликнинг от ва кемаларга берилиши сабаби шу эдики, ўша вақтларда душманни таъқиб қилиш ва уруш ишлари от ва кема билан амалга оширилар эди.

Сулаймон (алайҳиссалом) даврида аср намози Аллоҳнинг буйруғи эди. Шу вақтда унга отлар бирма-бир кўрсатилди. У улар билан шуғулланиб, вақтни ўтказди. Ҳали кўрсатилмаган юзтаси қолган эди. Сулаймон (алайҳиссалом) куёшга назар солди. У ботишга яқинлашган эди. Аср намозининг вақти ўтиб кетди.

Унга Аллоҳ томонидан танбеҳ келди ва:

— "Сен бу дунёни шунчалик яхши кўрасанки, аср ибодатингни унутдинг!" дейилди.

У дуо қилди. Қуёш қайта ортга қайтарилди. У аср вақтига етиб борди. Ҳазрат Сулаймон (алайҳиссалом) аср намозини адо қилди ва Аллоҳга шукр қилди.

Бу воқеа Қуръони каримда шундай баён қилинади:

"Сулаймон ҳамиша Аллоҳга юзланган эди. Унга бир окшомда зотдор отлар кўрсатилган эди. Сулаймон: "Мен бу отларни, Роббимни эслаш учун яхши кўраман!" деди. Отлар югуриб кетдилар ва ғубор ичида ғойиб бўлдилар. У: "Етар, уларни менга қайтаринг!" деди." (Сод сураси, 33-оят)

Сулаймон (алайҳиссалом) бу отларни севиб, ибодатдан четлатганини Сод сурасининг 32-ояти шундай баён қилади:

"Мени бу мол (от) муҳаббати Роббимнинг ибодатидан узоқлаштирди." (Сод сураси, 32-оят)

Сўнг Сулаймон (алайҳиссалом):

— "Бу отларни белгилаб, бўйинлари ва сонларига белгилар қўйинг. Токи уларга ғозилар миниб, Аллоҳ йўлида жиҳод қилсинлар." деди.

У дуо қилди. Ҳақ таоло ўша отларнинг қанотларини йўқ қилди. Қанотларининг қувватини эса оёқларига берди. Бу отлар Сулаймон (алайҳиссалом)дан кейин Араб юртида тарқалди ва араблар орасида машҳур бўлди. Саҳро аҳолисининг отлари шу насабдан эди.

Яна бир куни Сулаймон (алайҳиссалом) барча махлуқотларга зиёфат беришни истади. Ҳақ таолога дуо қилиб, рухсат олди. Бир саҳрода 2700 қозон тайёрланди. Бу қозонларнинг катталигини сўз билан ифодалаш мумкин эмас эди. Ҳар бир қозоннинг бир чеккасидан иккинчи чеккаси 2000 оршин эди.

Зиёфат жойининг бир томони денгиз эди. Унда ҳар хил жонзотлар бир жойга йиғилган эди.

Овқатлар тайёр бўлди. Шу пайт денгиздан бир жонзот чиқди. Ҳазрат Сулаймон (алайҳиссалом)дан бир вазифа сўради. У уни ошхонага юборди. Барча махлуқотлар учун тайёрланган таомларни еб қўйди. Кейин Сулаймон (алайҳиссалом) хузурига келиб:

— "Эй Сулаймон! Мен тўйгунча овқат емадим!" деб шикоят қилди.

Сулаймон (алайҳиссалом) зиёфат берганига пушаймон бўлди.

У ҳайвон:

— "Эй Сулаймон! Мен неча минг йиллар яшаганман. Бир кун ҳам оч қолмаганман. Бугун ризқимга кўп махлуқлар шерик бўлгани учун овқатимнинг учдан биринигина ея олдим. Мен ҳали ҳам очман. Қолган икки қисмини кимга буюрасан?" деди.

Сулаймон (алайҳиссалом):

— "Бу менга Ҳақ таолонинг бир огоҳлантиришидир!" деб истиғфор қилди ва гуноҳларининг мағфират этилишини сўради.

Довуд (алайҳиссалом) ўғли Сулаймон (алайҳиссалом)нинг вафоти

Ривоят қилувчилар шундай деганлар: Сулаймон (алайҳиссалом) муборак умри эллик йилга ва салтанати қирқ йилга етиб, ҳар куни масжидга борар ва ибодат қилар эди. Девлар янги-янги таъмирлаш ишларини бажаришар эди. У вақт-вақти билан бир ой масжиддан ташқарига чиқмасди. Баъзан бутун бир кун оёқда туриб, ибодат қиларди. Ҳеч ким унинг ибодати пайтида унинг олдига киришга журъат қилмасди. Агар унинг олдига бир дев яқинлашса, осмондан бир олов тушиб, уни куйдириб юборарди.

Сулаймон (алайҳиссалом)нинг меҳробида ҳар куни бир дарахт ўсиб чиқарди. Сулаймон (алайҳиссалом) ўша дарахтга: — «Нима учун келдинг?» деб сўрарди. Ўша дарахт тилига кириб: — «Мен фалон дарахтман ва фалон дардга давоман!» дерди. Агар ўтлардан бири бўлса, у: — «Бу ўтни кўпоринглар, меҳробимни тозаланглар!» дерди. Ўша ўтни ўрнидан чиқаришар ёки бошқа жойга кўчиришар эди. Ҳамда хусусиятларини китобларга ёзиб қўярдилар.

Бир кун меҳробда яна бир дарахт кўрди. Унга: — «Сен нима учун келдинг?» деб сўради. Ўша дарахт ҳам: — «Мен шу учун келдимки, бу масжидни ёқиб, вайрон қиламан!» деди. Сулаймон (алайҳиссалом) ҳам: — «Лекин мен ҳали тирикман. Буни ким ёқади, вайрон қилади?» деди. Аммо у ўзининг вафоти яқинлашганини тушунди. Фармон бериб, ўша дарахтни кесдирди. Ундан бир асо ясадилар. Қачонки ибодат қилса, ўша асога таянар эди. Сулаймон (алайҳиссалом): — «Ё раббим! Бу масжиднинг битиши учун жуда оз иш қолди. Агар шу ишни бажараётган девлар менинг ўлимимни билиб қолишса, масжид ишини ташлаб кўядилар. Менинг ўлимимни уларнинг барчасидан яшир!» деб дуо қилди. Ҳақ таоло ҳам унинг дуосини қабул қилди. Вақти-соати етиб, у оёқда турган ҳолда юксак Аллоҳнинг раҳматига етишди.

(Алайҳиссалом). Оёқда турган ҳолда шундай қолди. Аллоҳ таоло бир дарахт қуртига: — «Ўша асони кемир!» деб амр қилди. Ўша қўнғиз келди ва асони кемиришга киришди. Вақти-соати етиб, бир йил ўтиб, асо синди ва парчаланди. Сулаймон (алайҳиссалом) ерга йиқилди. Худди Аллоҳ таоло айтадиганидек: «Биз унга (Сулаймонга) ўлим ҳукмини татбиқ қилганимизда, унинг ўлимидан дарак берган нарса бўлмади. Фақат кичик бир қўнғиз унинг асосини кемирди. Сулаймон ерга йиқилди.» (Сабаъ сураси, 14-оят)

Сулаймон (алайҳиссалом) ерга йиқилганда, одамзод наздида девлар ҳам, перилар ҳам бир ёлғончи бўлиб чиқди. Чунки улар: — «Биз ғайбни биламиз!» деб иддао қилишар эди. Агар ғайбдаги ишлардан хабардор бўлишса, Сулаймон (алайҳиссалом)нинг қайси вақтда вафот этганини билишар эди. Дин уламолари келиб ўша асони олиб қарашди. Ўша кичик қўнғизни кўришди. Бир кун, бир кеча давомида на еган, на ичганини билишди. Ўшандан келиб чиқиб, Сулаймон (алайҳиссалом) бир йил олдин вафот этганини тушунишди. Жасадини олиб кетишди. Шу вақтда осмонлардан шундай бир овоз келди: — «Тенгқирокда бир орол бор. Сулаймон (алайҳиссалом) ўша жойга дафн қилинади. Уни ўша ерга етказинглар!» Жасадни олишди. Кемага чиқишди. Белгиланган жойга олиб боришди. Ўша ерда бир ғор очишди. Сулаймон (алайҳиссалом)ни тахти устида ўша ғорга қўйишди. Узугини ҳеч ким олишга журъат қилолмади. Аллоҳ таоло бир фариштани аждаҳо кўринишида юборарди. Сулаймон (алайҳиссалом)ни ва бармоғидаги узугини кузатарди. Одамлардан ҳеч ким у ерга бора олмади. Фақат у ерга борган Белкийя билан Афтан бўлди!

Белқия ва Аффан афсонаси

Ривоятлар нақл этувчиси Салом ўғли Абдуллоҳ шундай дейди: — Исроил ўғиллари орасида буюк бир дин олими бор эди. Унинг исми Исалий бўлиб, мулки ҳам, ризқи ҳам кўп эди. У икки яҳудий қабиласи устидан бек қилиб сайланганди. Аллоҳ таоло унга бир ўғил ато этди. Унинг исмини Белқия деб қўйишди. Белқия ёшлик ёшига етганида отаси вафот этди. Белқия, ўз ёшига мувофиқ мотам тутди. Қирқ кундан кейин Исроил ўғиллари Белқияни мотамдан чиқаришди ва отасининг беклигини унга топширишди. Белқия эса туриб, отасининг хазинасига борди. У ерга кириб, мол-мулкларига қаради. Хазинада бир сандиқ кўрди.

Хазина қаравулига: — "Бунинг ичида нима бор?" деб сўради. У эса: — "Мен эллик йилдан бери хазина қаравулиман. Бу сандиқ шундай муҳрланган ҳолда турибди!" деди. Белқия сандиқнинг муҳрини очтирди. Унинг ичида қумушдан сандиқча чиқди. Ундан ҳам бир оқ кути чиқди. Белқия уни очди ва ичида яшил ипак порчасини кўрди. Ипак порчасини ёйди. Унинг устида бизнинг пайғамбаримизнинг мадҳи ва сифатларини кўриб ўқиди. Уни олиб, хазинасидан ташқарига чиқарди. Исроил ўғилларининг уламоларини чақирди. Ўша ипак порчасини уларга кўрсатиб: — "Отам бундан уни Тавротдан чиқариб олган. Яна Тавротга қўйинглар!" деди. Улар ҳам бу ишни макташди ва: — "Агар сенинг ҳақкинг бўлмагинди, отангни қабридан чиқариб, оловга ташлар, қуйдирардик", дейишди. Улар туриб, Белқиянинг олдидан чиқиб кетишди, тарқалишди. Белқия онасининг олдига борди: — "Эй она! Менга рухсат беринг, то охир замон пайғамбари Муҳаммад Мустафо

соллаллоҳу алайҳи васаллам Ҳазратларини топиб, унга иймон келтириб олай", деди. Онаси эса: — "Эй ўғлим! Сенинг яхши ишингга тўскинлик қилмайман. Агар уни топсанг, менинг ҳам саломимни унга етказ, менга шафоат қилсин!" деди. Белқия турди, бир оз таом олди. Ундан бир бўшқалтани боғлади. Бўшқалтани белига боғлаб олди. Денгиз соҳилига келди. Бир кемага ўтирди. Шом-Шариф йўлини тутди. Бир неча кун кема билан йўл олди, бир оролга келди. Кемадан тушди. Ўша оролнинг ичи йилонларга тўла эди. Ҳар бири чинор дарахти катталигида эди. Ҳамма йилонлар очиқ ва аниқ тил билан шундай дер эди: "Аллоҳдан бошқа ҳеч қандай илоҳ йўқдир, Муҳаммад унинг Расулидир."

Белқийо ҳеч кўркмади. Олдинга юрди ва илонларга: — «Сиз қайси халқдандирсиз?» деб сўради. Ҳамда сўзлашишингиз одамлар тилида. Улар эса: — «Биз Жаҳаннам (Таму) илонларимиз. Таму ҳар йили икки марта, бир ёзда, бир қишда тошади. Биз ҳам ўша пайт ташқарига чиқамиз. Бу ерга келиб, куч тўплаймиз. Кейин яна Тамуга қайтамиз!» деб жавоб беришди.

Белқийо улардан: — «Сиз Муҳаммадни қаердан биласиз?» деб сўради. Улар эса: — «Тамуда "Ла илаҳа иллаллоҳ, Муҳаммадур Расулуллоҳ" деб ёзилмаган жой йўқ!» деб жавоб беришди.

Белқийо яна сўради: — «Тамуда сиздан ҳам катта илонлар борми?» Улар: — «Тамуда шундай катта илонлар борки, биз уларнинг бурни тешигидан кириб-чиқамиз, улар буни ҳам сезмайди!» деб жавоб беришди.

Белқийо яна кемасига ўтирди ва йўл олиб, яна бир оролга етди. У ўша оролга чиқди. У ерда ҳам турли хил илонларни кўрди. Улар орасида сарғиш рангли бир илон бор эди, унинг узунлиги бир аршин эди. Ҳар қачон баланд овозда ҳусни тортса, оролда қанча илон бўлса, унинг олдига йиғилади ва: "Ла илаҳа иллаллоҳ, Муҳаммадур Расулуллоҳ!" дейишар эди.

Белқийо яна олдинга юриб, ўша сарғиш илонга: — «Сен кимсан?» деб сўради. У эса: — «Мен илонларнинг бошлиқсиман. Менинг исмим Ямлиҳадир. Агар мендан кўркмасалар эди, бу илонлар дунёда биронта одамни тирик қолдирмас эди!» деди.

Белқийо эса: — «Мен Исроил фарзандлариданман. Номим Белқийо. Мен охир замон пайғамбарини кўришни истайман!» деди. Илон эса: — «Агар унга етсанг, мендан унга салом айт!» деди. Белқийо: — «Хўп бўлди!» деб жавоб берди ва дарҳол кемасига ўтирди. Сафардан кейин Қуддусга етди. Байтул-Макдисга борди. У ерда бир қарияга дуч келди. Уни Аффон деб аташар эди. У катта дин олими эди. Белқийо унга: — «Сен охир замон пайғамбари Муҳаммадни биласанми? У қаерда? Менга айт, хабар бер!» деб сўради.

Аффон унга: — «Ҳали унинг пайғамбарлик вақти келмаган. Унгача кўп вақт бор!» деб жавоб берди. Белқийонинг умиди синди. У кўрганларини қария Аффонга айтди. Аффон хурсанд бўлди ва: — «Кимки илонларнинг бошлиғини кўрса, у узоқ умр кўради ва охир замон пайғамбарини кўради. Ва у Сулоймон (алайҳиссалом) каби подшоҳ бўлади. Лекин, мен сендан сўрайман, мени ҳам ўша ерга олиб бор!» деди. Белқийо: — «Юр, бирга кетамиз!» деди.

Аффон бир кути (сандиқ) олди. Бир коса сут ва бир коса шароб олди. Биргаликда денгиз соҳилига етиб келдилар. Кемага ўтирдилар. Кема елкан ёйди. Шамол уни олдинга етаклади. Аллоҳ таолонинг ёрдами билан улар ўша оролга етдилар. Қария Аффон ва ёш Белқийо кемадан тушдилар. Аффон сандикни ўзи билан олиб борди. Бир ерга қўйди. Косаларнинг бирини шароб, бирини сут билан тўлдириб, сандиқ ичига жойлади. Улар оғзини очиқ қолдирди. Аффон ва Белқийо яшириниб, пусида ётишди.

Шунда сарғиш илон бирдан келди. Сандиқни кўриб, унинг ичига кирди. У шароб ва сутдан ичди. Маст бўлиб ухлаб қолди. Аффон аста-секин сандиққа яқинлашди. Унинг оғзини ёпди. Сандиқни орқасига олди ва денгиз томон юра бошлади.

Қайси ерга кирсалар, ўша ердаги дарахт ва ўтлар тилга кириб, ўз хусусиятларини айтар эди. Бир пайт улар бир дарахтга дуч келдилар. У дарахт: — «Кимки менинг баргимни сув билан аралаштириб, оёғига суртса, денгиз устида юрар ва чўкмас!» деди.

Қария Аффон: — «Мана менинг хоҳлаган нарсам шу эди!» деди. Сандикни очди. Илонни ташлаб юборди. Илон эса: — «Эй Аффон! Сен омадсиз одамсан! Тилайманки, мулоднингга етма! Жонинг бу ишнинг охирида чиқсин!» деди.

Бу сўзни айтди ва йўқ бўлиб кетди. Қария Аффон ўша дарахтнинг баргини олди. Уни эзиб, сувини чиқарди. Шишаларга қуйди. Бирини ўзига, бирини Белқийога берди. Бир озини ўз оёғига сурди, бир озини Белқийонинг оёғига сурди. Шундай қилиб, улар сув устида юришди.

Уч кун ва уч кеча ўтгандан кейин, яна бир оролга етиб келишди. У ерда сайр қилиб юрдилар. Олдинларидан бир тоғ чиқди. Улар у тоғқа чиқишди. У ерда бир ғорни кўришди.

Аффон Белқийога: — «Сен Исми-и Аъзамни биласанми?» деб сўради. Белқийо: — «Биламан!» деб жавоб берди. Аффон: — «Сен Исми-и Аъзамни ўқи. Мен эса ичкарига кириб, Сулаймон (алайҳиссалом)нинг узугини олиб чиқай!» деди.

Белқийо Исми-и Аъзамни ўқид. Аффон эса ғорга кирди. У ерда бир аждар бор эди. У Сулаймон (алайҳиссалом)ни сақлаган аждар эди. Аждар бошини кўтарди ва ўт чакди. Олов ҳар томонга ёйилди. Аффон эса Исми-и Аъзамни ўқиди, олов унга таъсир қилмади.

Аффон узукни олиш учун қўлини узатганида, шиддатли овоз эшитилди. Аффон ва Белқийо ерга йиқилди. Аждар яна ўт чакди. Аффонни ёқиб юборди. Белқийо Исми-и Аъзамни ўқиди. Олов унинг ёнидан ўтиб кетди.

Қарши тарафдан бир қария кўриниб қолди. У Белқийога: — «Эй Белқийо! Агар сен охир замон пайғамбари билан дўст бўлмаганингда, сен ҳам Аффон каби қуйиб кетардинг!» деди.

— Мен одам фарзанди-ман! Исмиим Белқийо ва Исроил фарзандлариданман. Сенинг исминг нима? — Менинг исмиим Гўкёил. Аллоҳ таоло мени сув ва шамолга мусаллат қилди. Уларни муҳофаза қиламан. Агар мен сақламаганимда, дунёни ҳалок этар эдилар.

Бу жавобни олган Белқийо у ердан ҳам олға юрди. У осмондан тушган бир пардага дуч келди. Этаклари сувларга ботган эди. Унга кириладиган жой бор эди. Аммо у қулфланган эди.

Тўрт фаришта ўша парданинг олдида ўтиришарди. Бирининг юзи одамга ўхшарди. Бирининг боши арслонга ўхшарди. Бирининг боши аққабага, бирининг эса ўкўзга ўхшарди. Боши одамга ўхшаган фаришта: — «Ла илаҳа иллаллоҳ, Муҳаммадун Расулуллоҳ», деб айтди. «Эй Роббим, мўминларга раҳм айла! Қишнинг совуқлигидан, ёзнинг ҳам иссиғидан уларни сақла! Бизларни Муҳаммаднинг шафоатидан бенаиб қилма!» деб дуо қиларди.

Арслонга ўхшаган фаришта ҳам шундай дер эди: — «Ла илаҳа иллаллоҳ, Муҳаммадун Расулуллоҳ. Эй Аллоҳ таоло! Ҳамма ваҳший ҳайвонларни муҳофаза қил. Уларга ризқларини камайтирма. Қишнинг совуқлигини ва ёзнинг иссиғини уларга енгил қил. Бизларни Муҳаммаднинг шафоатидан маҳрум қилма!»

Боши аққабага ўхшаган фаришта эса шундай дер эди: — «Ла илаҳа иллаллоҳ, Муҳаммадун Расулуллоҳ. Эй Роббим! Ҳамма қушларни сақла. Ризқларини камайтирма. Қишнинг совуқлигидан ва ёзнинг иссиғидан уларни муҳофаза қил. Бизларни ҳазрати Муҳаммаднинг шафоатидан узоқ тутма!»

Боши ўкўзга ўхшаган фаришта эса: — «Ла илаҳа иллаллоҳ, Муҳаммадун Расулуллоҳ. Эй Роббим! Ҳамма тирик жонзотларни сен муҳофаза қил, одам фарзандларига раҳм қил, ризқларини камайтирма. Қишнинг совуқлигидан ва ёзнинг иссиғидан уларга енгиллик бер. Бизларни Муҳаммаднинг шафоатидан маҳрум қилма!» деб дуо қиларди.

Белқийо олға юрди. У фариштага яқинлашиб салом берди. Улар ундан сўрадилар: — Сен кимсан? — Мен одам фарзанди-ман. Исмиим Белқийо ва Исроил фарзандлариданман. — Демак, одам фарзандисан! — Ҳа. Бу эшикни очинг, ичида нима борлигини кўрай. — Бу бизнинг қўлимиздан келмайди.

Белқиё бу жавобни эшитгач, дуо қилди. Бир фаришта келди. Белқиё парданинг ичига кирди. У ерда яна бир фариштани кўрди. У ҳам: — «Ла илаҳа иллаллоҳ, Муҳаммадун Расулуллоҳ!» дер эди.

Белқиё унга яқинлашиб, салом берди, фаришта саломини олди. Улар ўртасида шундай суҳбат бўлди: — Сен кимсан? — Мен одам фарзандиданман. Исмим Белқиё. Сен кимсан? — Мен фариштаман. Исмим Исмоил. Ернинг томирларини муҳофаза қиламан. Агар Аллоҳ таоло бир ерни ғазаблантирса, унинг томирларини суғураман. Ўша жойда зилзила юз беради. Бу ўлка Қоф тоғидир. У яшил зумраддан ясалган.

— Унда нима бор? — Бу ернинг узунлиги 500 йиллик йўлдир. Ичи қорлар билан тўлган. Агар уларнинг совуқлиги бўлмаганда, ернинг томирлари ёнарди.

— Бу ўлканинг ортида нима бор? — Уни фақат Аллоҳ таоло билгувчидир!

— Дунё ниманинг устидадир? — Дунё етти қатламдир. Бир-бирининг устидадир. Баъзилар: дунё бир ўкўзнинг орқасида, ўкўз бир балиқнинг орқасида, балиқ бир тошнинг устидадир. Ўша тошни бир фаришта кўтариб туради, унинг оёқлари бўшлиқда турибди, деб айтишади.

Белқиё у ердан ҳам юрди. Бир денгизга дуч келдики, унинг ярми тоза сув, ярми эса шўр сув эди. Бир-бирига аралашмас эди. Тоза сувнинг ичида олтиндан ясалган бир тоғни кўрди. Шўр сувнинг ичида эса кумушдан ясалган бир тоғ бор эди.

Икки сувнинг ўртасида бир фариштани кўрди. Унга яқинлашиб, салом берди. Фаришта саломини олди ва: — «Ла илаҳа иллаллоҳ, Муҳаммадун Расулуллоҳ!» деди. Улар шундай суҳбатлашдилар:

— Сен кимсан?

— Мен одам фарзандиман, Исроил фарзандлариданман.

— Қаерга кетяпсан?

— Охирзамон пайғамбари Муҳаммад Мустафони излаб кетяпман. Йўлимни йўқотиб кўйдим. Сенинг исминг нима?

— Менинг исмим Ҳусравон. Аллоҳ таоло мени бу шўр ва тоза сувларга қўриқчи қилди. Таки улар бир-бирига аралашмасин.

Бу ҳикоя шундай давом этади ва унинг якунида китоб муаллифи шундай хулоса қилади:

Бу (Пир Аффон ва Белқиё) ҳикояси қадимги ривоят бўлиб, Исроил фарзандларининг (яхудийларнинг) ёлғонларидан эканини таъкидлашга зарурат йўқдир.

Тарихи Табарий

2-жилд

Абу Муслим турк тилидан тайёрлаган
(эркин таржима)

Табарийнинг “Таърих ар-Русул ва-л-Мулук” асарида мифология ва ривоятлар (хусусан, исроилиёт ва форслардан келган афсонавий қиссалар) жуда кўп учрайди.

Нима учун мифология кўп?

1. **Манбалар турли:** Табарий фақат Қуръон ва саҳеҳ ҳадисларга таянилмаган, балки **яхудий, насроний ва форс уламо**ларидан келган ривоятларни ҳам жамлаган.
2. **Тарихчи вазифаси:** Табарий “мен бу ривоятларни ривоят қилувчидан келтирдим, рост ёки ёлғонлигини Аллоҳ таоло билгувчирок” деган каби сўзлар билан **нақл қилувчи сифатида** ўзини таништирган, яъни таҳлил қилмасдан, эшитганини ёзиб қолдирган.
3. **Форс ва Ажам манбалари:** Афсонавий шахслар — масалан, **Кайқубод, Кештосиб (Гуштосп), Жамшид, Заҳҳок, Афросиёб, Рустам, Эсфандияр** каби шахслар форс мифологиясидан олинган ва Табарий улар ҳақида ҳам ёзган.
4. **Исроилиёт таъсири:** Яъни яҳудий уламолардан кириб келган ривоятлар — **Адам (а.с.)нинг баландлиги, Жаннатдаги дарахт, Иблиснинг сийрати** каби мавзулардаги афсонавий тафсилотлар ҳам Табарийнинг тафсири ва тарихи асарларида учрайди.

Лекин бу ёмон нарсамми?

Йўқ, лекин **эҳтиёт билан** ўқиш керак. Чунки:

- Ҳамма маълумот **исломга тўғри келмаслиги** мумкин.
- Уламолар Табарийдаги ривоятларни ўқишда **тафсила ва далилсизга таяниб ҳукм чиқармасликни** таъкидлашган.
- **Аждодлар тарихи ва фикрини ўрганиш** учун керакли манба, аммо унинг ҳамма қисмини ҳақиқат деб қабул қилиш тўғри эмас.
- Табарий тарихида **мифология ва ривоятлар кўп** — бунинг сабаби у “ҳикоя қилувчи” вазифасида бўлган;
- Ҳар бир ривоятни **ислом таълимоти ва саҳи манбалар** асосида таҳлил қилиш керак;
- Лекин **адабиёт, тарихий тафаккур ва маданиятни ўрганишда** жуда бой ва муҳим манба.

Абу Муслим

Малик Ишо¹ дуо қилаётганида халқ ҳам унинг ёнида ҳозир эди. Улар ҳам дедилар:

— Ё Илоҳим! Бу кул Сенга пана топмоқда. Бутун халқдан узоқлашди, Сенга илтижо қилмоқда. Фазлу караминг билан ёрдамингни етказ. Уни душманларининг қўлига туширма.

Бу дуолардан кейин, Ҳақ таоло Ишога бир уйку берди. У тушида осмондан бир фариштанинг тушаётганини кўрди. Унга шундай деди:

Юксак Аллоҳ сага шундай деб буйруқ қилмоқда:

— «Эй Ишо! Мен дўстимни ҳеч қачон душманларга бермайман. Мен сага нусратимни, ёрдамимни етказаман, сенинг душманларингни йўқ қиламан, бу балони сендан йироқлаштираман ва кетказаман. Чунки сен неъматимга эришган пайтда Мени унутмадинг. Энди Мен сени бало пайтида қандай унутаяпман? Фаришталаримни юборурман, токи душманларингни йўқотай».

Малик Ишо шодлигидан уйғонди, Ҳақ таолога шукр қилди. Масжидул Ақсодан ташқарига чиқди. Халққа хабар берди. Ким диндор бўлса, бу хабарга ишонди. Ким мунофиқ бўлса, ишонмадилар. Мунофиқ шахслар:

Агар Ҳақ таоло бизнинг бегонимизга ёрдам қилса, оёғидаги майиблигини кетказган бўларди! — дедилар. Халқ шундай гапда бўлганида, Ҳиндистон мелиғи Зархдан бир элчи келди. Бир мактуб олиб келган эди. Уни Ишога топширди. У ҳам очди, ўқитди. Бу мактубда, ҳоша, Юксак Яратувчи ва Ишога сўкиш ва ҳақорат бор эди.

Унда шундай дейилган эди:

— Яратувчинга айт, сени кўлимдан кутқарсин!

Ишо бу мактубни олди. Яна Масжидул Ақсога борди. Сажда қилди ва:

— Ё Илоҳим! Сен бу душман нима ёзганини билурсан. Илоҳий аскарингга амр бер, бу малъун билан жанг қилсинлар, — деди.

Шунда юқоридан бир овоз келди.

Унга:

— Эй Ишо! Мен ваъдамга хилоф қилмайман. Сага ёрдам бераман! — деди.

Ишо масжиддан ташқарига чиқди. Қараса, ёнида 12.000 киши бор эди. Уларни кўриб, бир тепага чиқди. У ерда турди. Шу пайтда ҳиндистонлик Зарх бу қадар одамни кўриб, афсусланди:

— Бу халқ биз билан масхара қилди! — деди. Мени шунча аскар билан бу ерга келтирдилар. Шунча оз одам биланми жанг қиламан? — деди. Дарҳол Шомликларга хабар йўллади. Улар келтирилди. Унга:

— Сизлар шу қадар аскар учунми мени бу ерга чақирдинглар? Бирозгина одам биланми жанг қилмоқчиман? — деди.

— Буларни йўқ қилинглар! — деб амр берди. Аскари ҳам Ишонинг аскарларини йўқ қилдилар ва бир элчи ҳам Шом мелиғи Ишога юборилди. Унга:

— Бор, Ишога айт! Мен у билан жанг қилишдан уяламан. Унинг ибодат қилаётган Худоси келсин, мен у билан жанг қиламан! — деди. Элчи бу хабарни Шом мелиғи Ишога етказди. Ишо бу сўзларни эшитгач, Зархга шундай жавоб берди:

— Эй давлатидан ажраган кул, сенинг Ҳақ таоло билан жанг қилишга қандай ҳаққинг бор? — деди. Элчи бу жавобни Зархга етказганида, у ҳам ўз лашкаридан қанча камончи аскар бўлса, ҳаммасини чақирди. Камончилар унинг қаршисида тўпландилар. У ҳам уларга:

— Ана ўша аскарларга ўқ отинглар! — деди. Камончилар ҳам Ишонинг аскарларига ўқ уздилар. Камонларидан чиққан ўқларни Аллоҳ таоло амр қилган фаришталар дарҳол

¹ Табарийнинг “Таърих ар-Русул ва-л-Мулук” (Тарихи Табарий) асарида зикр қилинган **Малик Ишо** (арабчада: — الملك عيشو / عيشوع / عيسى) — аниқ бир тарихий шахс сифатида эмас, балки баъзи манбаларда зикр қилинган подшоҳ ёки руҳоний шахс сифатида учрайди.

ушлар эдилар. Кейин ўша ўқни отган одамга қайта юборишарди. Ва уларни ўлдиришарди. Бир соат ичида ҳиндлик кофирлардан 100.000 киши ҳалок бўлди. Қолаверса, фаришталар ўзларини ҳиндлик Зархга ошкор қилдилар. Уларни кўрган Зарх кўрқди. Аскарларига:

— Бу халқ уларни сеҳргар дейишарди. Бу рост экан. Исроилийлар сеҳргардирлар. Қиличларингизни суғиринглар, бу халққа ҳужум қилинглар! — деди. Лекин ким қўлига қилич олса, фаришталар унинг қўлидан ўша қилични олар, кейин ўшани ўлдиришарди. Зарх, душманини босаман, деб ўзи босилди. Денгиз соҳилигача қочди. Аскарларини санади. Миллиондан ошиб кетган аскардан фақат 100.000 киши қолган эди. Уларнинг ҳам ҳаммаси Ҳиндистонга қочиш учун кемаларга жойлашдилар. Ишо ҳам:

— Ё Илоҳим! Бу кофирни Сен ҳалок қил! Чунки тирик қолсалар, яна қўшин тўплайди, ҳужум қилади! — деб дуо қилди. Зарх ва аскарлари денгиз ўртасига етгач, бир шамол кўтарилди. Кемаларини бир-бирига уриб туширди. Ҳам кемалар, ҳам ичидаги одамлар ҳалок бўлдилар. Олган моллар соҳилга чиқди. Бу ҳолдан ҳеч бир киши хабар топмаган эди.

Ишога:

— Қавмингни ташқарига чиқар, бу моллар шаҳарга олиб кирилсин! — деб бир овоз келди. У ҳам қавмига амр юборди. Ҳаммаси ташқарига чиқдилар. Уч ойча шу буюмларни ташидилар.

Вақти келиб, Ишо Аллоҳнинг раҳматига эришди, мелиқлиги қирқ йилни тўлдирган эди. Ўрнига ўғли бей бўлди. Унга «Яҳушаъ» дер эдилар. Бошқа бейлар, мелиқлардан қанча ўғил бўлса, ҳаммадан устун келди. Йигирма беш йил салтанат қилди. Ундан кейин бир аёл мелиқа бўлди. Исми «Улқия» эди. Бу аёл ҳам ҳаётда бўлган барча бей ўғилларини ўлдирди. Аммо орқада бир бейнинг ўғли қолган эди. У юзага чиқди, бу меликани тутиб, ўлдирди. Ўрнига мелиқ бўлди. У ҳам қирқ йил бейлик қилди. У ҳам вафот этгач, ўрнига ўғли мелиқ бўлди. Исми «Анвосатити» эди. Йигирма тўққиз йил бейлик қилди, у ҳам вафот этгач, «Ахён ўғли Ҳазқийо» унинг ўрнига бей бўлди.

Хабарларда шундай ривоят қилингандирки, Сулаймон (а.с.)дан кейин Сабо шаҳри вайрон бўлди. Бунинг сабаби шу эдики, ўша шаҳар аҳли, ўша шаҳарнинг одамлари бутларга, ой ва қуёшга сиғинишар эди. Аллоҳ таоло уларга «Шаъё» номли бир пайғамбар юборди.

ШАЪЙО (а.с.) ВА САБА ҲАЛҚИ ҚИССАСИ

Шаъйо (а.с.) Исроил фарзандларидан эди. Эллик йил давомида у ҳалокни динга чақирарди. Лекин ҳеч ким қабул қилмади. Аллоҳ таоло уларга кўп неъмат ва саодат берган эди. Авваллари шундай эдики, ҳеч бир ўғирлик қилувчи улардан ҳеч нарса ўғирлай олмасди. Қачонки, уйларига бир ўғри кирса, ўша уйнинг деворларидан ва эшигидан овоз чиқарди ва:

— Ўғри келмоқда! — деб хабар берарди. Ва агар ташқарисида қаттиқ ёмғир ёғса, шаҳар ичига ўша ёмғир кам ёғарди. Кечалари ҳам ёруғликка муҳтож бўлмасдилар. Ҳеч қачон у ерда тоун касаллиги ва қаҳатчилик кўринмасди. У ерда икки боғ бор эдики, олти кунлик узунлик ва олти кунлик кенгликда эди. Ҳар бир боғ ичида шундай неъматлар бор эдики, ҳисоб-китобга сиғмасди. Дунёда қанча мевалар бўлса, у ерда бор эди. Бир одам ўша боғга кирса ва мевалардан емоқчи бўлса, истаган меваси ўз олдига тушарди. Шаъйо (а.с.) уларни динга чақирганида ва ҳеч ким қабул қилмаган пайтда бир боғга кирди.

У ерда жуда кўп каламушларни кўрди. Уларнинг ҳар бири итдай эди. Тишлари сувағ чопкичи демиридек оғизларидан ташқига чиқиб турган эди. Шаъйо (а.с.) уларни кўриб, боғ соҳибларига деди:

— Келинглар, Аллоҳ таоло сизларга юборган ғзаби ва ғзабини кўрингларки, бунинг сизларга азоб қилиб юборди!

Ҳалқнинг ҳаммаси келди. Бу каламушларни кўрдилар. Лекин:

— Булардан бизга қандай зарар келар экан? Булар бизга нима қила олади? — дедилар. Шайё (а.с.) деди:

— Имон келтиринглар! Йўқса, сизларга уларнинг зарари тегади!

Улар ҳам дедилар:

— Бизга муҳлат бер, гаплашайлик, маслаҳатлашайлик, кейин сенга хабар берамиз!

Шайё (а.с.) дуо қилди. Аллоҳ таоло унга ваҳий қилди:

— Эй Шайё! Сабо халқига айт, сўраган муҳлатлари 100 йилдир, бердим.

Шайё (а.с.) бу хабарни уларга етказди. Шу кун улар бир жойда йиғилишди, гаплашишди. Улардан бошликлари Яманда эди. Исми "Сайғар ибн Сабо" эди. Ҳимйар подшоҳларидан эди. У ерда вазирлари ҳам бор эди. Улар:

— Сабо юртида қўп темир бор. Чиқарилган темирларни сотмайлик. Бир жойда тўплайлик. Ўша шаҳарнинг атрофига бир қалъа қурдирсак, ҳар бир тоши темирдан бўлсин! — дедилар. Ва подшоҳ Сайғарга мактуб ёзди. Мактуб ичида аҳволларини тушунтирдилар. Ва:

— Осмон ила Аллоҳ бизнинг устимизга аскар юборурмиш. Юз йил ичида ҳеч ким биздан темир олмасин. То шаҳаримизнинг атрофига темирдан қалъа қурдирсак! — дедилар. Бу мактуб подшоҳларига етиб борди. У ишни тушунди. Яманда қанча темир бўлса, бир жойга тўплади. Ўша шаҳарга юборди. Бу Сабо шаҳри Тоиф билан Яман шаҳарлари орасида эди. Қачонки, темирчилар ўша шаҳарга етиб бордилар. Шаҳарда одам танладилар. 1100 устани тайёрладилар. Ҳар бир устанинг қўли остида 100 калфаси ёки шогирди бор эди. Сабо шаҳрининг атрофига темирдан бир ҳисор қурдирдилар. Шайё (а.с.) уларга ҳар кун насихат бериб турарди. Ҳисор тугал бўлган пайтда тўлиқ юз йил тўлган эди. Шаҳарнинг катталари Шайё (а.с.)га элчи юбориб:

— Эй Шайё! — дедилар. Тур, сенга зиён етмасидан бу юртдан чиқ. Бутун дунё биздан қўрқмоқда. Сен эса бизга ким билан қўрқитмоқдасан? Агар бу ердан кетмасанг, сени ўлдирамиз! — дедилар.

Бу хабар Шайё (а.с.)га етди, у жуда ғамланди. Унга дарҳол Аллоҳ таолонинг ваҳийси келди:

— Эй Шайё! Кечкурун шаҳардан ташқарига чиқ. Байтул-Мақдисга бор. У ерда бир подшоҳ бор. Унга "Аҳён ўғли Ҳазқийо" дерлар. Унинг ҳузурида тур.

Қачонки, кеча бўлди, Шайё (а.с.) турган жойидан кўчди. Аҳли ва оиласи билан кетди. Ва дуо қилди:

— Ё Илоҳим! Менга ўша аскарни юборгин, ки буларни синдирсин, ҳалок этсин!

Унинг бу дуосини Аллоҳ таоло қабул қилди. Шаҳар ичида бўлганлар эшикларни ёпдилар. Тун ярми ўтганда, Аллоҳ таоло у каламушларга буйруқ қилди. Улар темирдан бўлган ҳисорни шундай тешиб чиқдиларки, туялар ҳам орқасидаги юклари билан қалъа ичига кира оларди. Сабо шаҳрини ўраб турган Уммон денгизига ҳам кўтарилиб тошқун қил, деб амр қилди. Уммон денгизи жануб томондан келиб, шаҳарни босди. Унинг барча мол-дунёсини йўқ қилди. Ерини ҳам, халқини ҳам денгизга олиб кетди, йўқ қилди. Фақат 6 киши шаҳар ташқарисида қолган эди. Улар ўз ўрнига қайтганида шаҳарларини ва юртларини топа олмадилар. Фақат икки боғни кўриб танидилар. Ҳайрон қолдилар. Ва:

— Ажаб, бу бизнинг шаҳримизга қандай мусибат етдики, ҳамма нарсаси ҳалок бўлган! Бу ерга ҳеч қачон шундай катта сел келмаган эди. Келинлар, бу боғлардан мевалар териб олайлик! Макка шаҳрига олиб борайлик. Сотайлик! Ўзимизга нафақа қилайлик. Қачон бизга нафақа керак бўлса, фойдаланармиз! — дедилар.

Қачонки боғларга кирдилар. Ўша дарахтларни силкидилар. Дарахтларнинг мевалари тўкилди, лекин ҳаммаси тошга айланган эди. Дарахтлари ҳам мўғолон (малаг) тиканига айланган эди. Олти киши бу ҳолни кўриб қўрқдилар. Уларга яқин бир тоғ бор эди. Ўша тошга чиқдилар. Бир ғорга кирдилар. Аллоҳ таоло уларга бит хашарасини юборди. Ўша олти кишини ҳам ўлдирдилар. Қачонки Шайё (а.с.) Байтул-Мақдисга етиб борди. У ерда уч кун турди.

Тўртинчи куни подшоҳ Ҳазкийо ҳузурига борди. Уни динга чақирди. Ҳазкийо ҳам унга иймон келтирди, бутларга сигинишни тарк этди. Таврот шариатини тутди, одил ва инсоф кўрсатди. Исроил фарзандлари ҳам унга иймон келтиридилар.

ЛЕХРОСИБ ҲАҚИДАГИ ХАБАР

Вақтки, Леҳросиб тож кийди ва тахтга ўтирди, у тахт олтиндан эди. Инжулар билан ҳам безатилган эди. Тахтнинг оёқлари якутлар билан безалган эди. Жолутнинг тахтига ўхшарди.

Леҳросиб, Тўронликларнинг пойтахти бўлган Белирни ўзига пойтахт қилиб танлади ва Балх шаҳрига «Балхил-Ҳинад» деб ном қўйди. Аскарига кадр берди, мактади. Қаҳрамонлик, батырлик кўрсатганларга совғалар берди. Бухтуннасрни қўшин билан Ироққа юборди. Ва:

— Шом, Ироқ, Яманни, Аҳвездан Анадолу чегарасигача сенга бердим! Мен Балхил-Ҳинадда ўтираман. Туркистон чегарасигача мамлакатни қўриқлайман, — деди.

Бухтуннаср ҳам бу буюруқ устида қўшин билан Балхдан чиқди. Аскарини юритди, тўғри... Дажла дарёси бўйига келди. У ердан Мисрга йўл олди. Димашқ (Шом) йўлидан бу шаҳарга келди. Шом халқи у билан сулҳ қилди. Шом халқини ўз тарафига оғдирди. Бир палвонини Байтул-Мақдисга юборди. У ерда Исроил ўғилларидан бир бей бор эди. Бу бей ўша одам билан сулҳ қилди. Ўша палвон Исроил ўғилларидан кўп кишиларни қўлга олди. Буларнинг мақсади, қилинган сулҳ битимига хилоф ҳаракат қилмаслик эди. Сулҳ қилинган, Бухтуннасрга мактуб ёзган Эронлик қўмондон эришилган ҳолатни унга маълум қилди. Бухтуннаср унга берган жавобида:

— Бу ерга кел! — деди. Ўша палвон ҳам Шомдан ажралиб, Табария шаҳрига келди. Исроил ўғиллари бейлари Ёқинга бордилар:

— Биз сени душманларимиз билан жанг қил, деб бошимизга бей қилган эдик. Сен эса пайғамбаримиз Шаъё (а.с.)ни ўлдирдинг. Унга хиёнат қилдинг! — деб, уни дарҳол тахтидан туширидилар. Бошини кесиб, ўрнига бошқа бир бейни ўтказдилар.

Бухтуннасрнинг аскарларидан ўша ерда 100 киши бор эди. Улар ҳам ушлаб ўлдирилди. Фақат улардан бир киши қўлларидан қочиб қолди, бўлган воқеаларни Эронлик қўмондонга бориб етказди. У ҳам Бухтуннасрга хабар берди. Бухтуннаср эса:

— Асирликда бўлган барча Исроил ўғилларининг зодагонларини ўлдиришлар! Тайёр бўл, мен келмоқдаман! — деди.

Аммо Аллоҳ таоло Исроил ўғилларига Эрмия номли бир пайғамбар юборди. Араблар унга Ўзайр (а.с.) дер эдилар. Уларга динни даъват қилди. Насихат берди. Ушбу даъватда уч йил турди. Лекин иймон келтирмадилар. Уни зиндонга ташладилар. Эрмия бир йил зиндонда қолди. Бухтуннасрнинг мактутини қўмондонига берган вақтда, ўша тутилганларни ўлдирди. Бошларини Бухтуннасрга юборди. Бухтуннаср 300.000 киши билан чиқиб, Байтул-Мақдисга келди. Уни қуршади. Бир ҳафтадан кейин, саккиз кунда қалъани эгалладилар. Қанча эркак киши бўлса, кўзларига кўринганларни ўлдирдилар. Аёлларини, болаларини асирга олдилар. Аммо қўлга тушмаганлар қочиб, Мисрга кетдилар. Бухтуннаср:

— Зиндонни кидиринглар. Топганларингни менга олиб келинглар! — деди. Улар бордилар, қидирдилар. Топганларини унга кўрсатдилар. Уларга жиноятларини сўради. Уларни озод қилди, эркинликларини бахш этди. Навбат Эрмия (а.с.)га келди. Ундан:

— Сен кимсан? — деб сўради. У ҳам:

— Мен Аллоҳ таолонинг пайғамбариман! — деди. Исроил ўғилларига қанча насихат қилдим, ваъз айтдим, мени эшитмадилар. Мени зиндонга ташладилар! — деди. Бухтуннаср унга жуда ҳурмат кўрсатди, озод қилди. Шаҳарни вайрон қилдилар. Масжидул Ақсони вайрон қила олмадилар. Юқори қаторини буздилар. Қуйи қаторини қолдирдилар. Шаҳар ичига арпа экишди, отларига ёдиришди. У ердан кўчдилар.

Эрмия (а.с.) ўша ерда қолди. Бир қисм халқ бор эдики, Бухтуннасрдан кутулиб қолган эдилар. Яна қайта келдилар. Эрмия (а.с.)га:

— Гуноҳимиздан тавба қиламиз. Аллоҳ таолога дуо қил, гуноҳимизни мағфир қилсин! — деб илтижо қилдилар. У ҳам дуо қилди. Ҳақ таоло шундай ваҳий қилди:

— Исроил ўғилларига айт: агар гуноҳларини мағфир қилдирмоқчи бўлсалар, Байтул-Макдисда турсинлар!

Эрмия (а.с.) ҳам уларга бу хабарни етказди. Улар эса:

— Бу жой вайрона бўлибди, йиқилган. Бу ерда тура олмаймиз! — дедилар ва Мисрга кетдилар. Миср султонининг ҳузурига чиқдилар.

Миср султони:

— Биз Шомдан келмоқдамиз! — дедилар. Султон ҳам:

— Нега у ердан келмоқдасизлар? — деб сўради. Улар ҳам:

— Эрондан бир бей келди, ҳаммамизни қилич билан йўқ қилди. Биз қочдик. Сизга паноҳ топдик. Бизнинг боболаримизнинг баъзиси бей эдилар, баъзиси пайғамбар эдилар. Ўша боболаримизки, Мусо (а.с.)дан олдин Мисрда яшаган эдилар. Душманларимиз диёрларимизни вайрон қилди, — деб жавоб бердилар. Миср султони бу сўзларни эшитгач, уларга раҳм қилди. Шафқат кўрсатди. Уларга эҳтиром кўрсатди.

Бухтуннаср, кўп кишилар Мисрга паноҳ топганини, Байтул-Макдисдан қочганини эшитгач, дарҳол Миср султонига мактуб ёзди.

Унда деди:

— Халқимдан бир қисм киши у ерларга кетган. Улар менга қайтариб берилсин. Акс ҳолда сенга ҳужум қиламан, юртуғингни Қуддусдан ҳам ёмонроқ ҳолга келтираман!

Мактуб Мисрга етди. Миср султони ҳам унга шундай жавоб ёзди:

— Эй Бухтуннаср! Бу келганлар кул эмас. Пайғамбар фарзандларидир, подшоҳ фарзандларидир. Мен уларни сенга беролмайман!.. Бир қуш бир бутанга паноҳ топса, ўша бутан уни панаҳлайди. Душманига топширмайди. Мен бутандан ҳам паст эмасман. Исроил ўғиллари ҳам бир қушдан ҳам паст эмаслар. Улар сизнинг қўлингизга топширилиши мардлик эмас. Буни эшитган халқлар мен ҳақимда нима дерлар.

Бухтуннаср, Миср султонидан шундай жавоб олгач, ғазабланиб, 400.000 аскар танлади. Мисрга ҳаракат қилди. Унинг қўшин билан келаётгани ҳақидаги хабар Миср султони етказилди. У ҳам аскарини йиғди. 50.000 киши билан Мисрдан чиқди. Бу 50.000 киши Исроил ўғиллари эди. Вақтки икки қўшин юзма-юз келди, жанг бошланди. Мисрлик султон мағлуб бўлди. Ўзи тутиб олинди. Дарҳол ўлдирилди. Миср талон-тарож қилинди. Душманлар кўп молу озуқа қўлга киритдилар. Исроил ўғилларидан қўлга тушган ҳар бир киши ўлдирилди. Исроил ўғилларидан қўлга тушмаган бир неча киши Ҳижоз диёрига қочиб кетдилар. Ўша ерда истиқомат қилдилар.

Ана шулар Ясриб деб аталган Мадина шаҳридаги яҳудийлардир. Улар у ерда қасрлар қурдилар, жумладан: Хайбар, Фадак, Қурайза, Янбуғ, Водийул Қуро ва Назир каби қасрлар қурилган эди. Ҳазрати Муҳаммад (соллаллоҳу алайҳи васаллам) замонида улар фатҳ қилинди ва аҳолиси мусулмон қилинди.

Бухтуннаср Мисрни эгаллаганидан кейин бутун қуввати ва юкини яна Мосулга йўллади. Исроил ўғилларидан ҳам кўп ғанимат олиб келган эди. Қуддусни ҳам шундай ёндириб, вайрон қилдики, тикладиган ҳеч бир жойи қолмаган эди. Аллоҳ таоло Эрмия (а.с.)га:

— Бор, Байтул-Макдисда тур, ўша жойни обод қилдирурман! — деб ваҳий қилди. Эрмия (а.с.) ҳам бир эшак миниб, Қуддуси Шарифга борди. Албатта, Аллоҳ таоло Каломи Қадимда шундай деб марҳамат қилган:

«Йиқитилиб кетган бир шаҳар олдидан ўтган (Бир зотнинг) ҳоли ҳақида эшитмадингизми?...» (Бақара сураси, 259-оят)

— Ҳар доим сизга келурман! — деб ваъда қилди. Қария Ҳайшу хурсанд бўлди. Кештосиб бир шаҳарга етди.

Ривоят қилинишича, ўша шаҳарни, ўша вилоят ва ҳисорни Фаридун қурдирган эди. Кештосиб шаҳарга киргач, бир хона ижарага олиб унга кирди. Бир неча кун унда ўтирди. Шаҳарликлар билан ҳар куни бирга еб-ичарди. Унга хизмат қилувчи ёшларга ҳар доим совғалар бериб турарди. Шундай қилиб бир йил ўтди. Аммо жибида пули қолмади, гўё муфлис бўлди. Қилган ишларидан пушаймон бўлди. Бир неча кун ўтди:

— Мен ёзувчиман! — деди. Лекин унга қараган ҳам йўқ эди. Бу ҳолатдан жуда ранжиди. Анадолуда ўша пайтда ҳукмрон Византия Қайсари эди. Кештосиб бир куни Қайсар тузган девонга кирди. Ёзувчи кишиларга:

— Эй устозлар! Мен ҳам ёзувчиман! — деди. Мен Эрондан келганман. Агар қабул қилсангиз, сизга хизмат қилурман!

Улар унинг юзига қарадилар, ҳавас қилдилар. Лекин:

— Бизга ёзувчи керак эмас! — дедилар.

Кештосиб ғамга тўлди, ранжиди. У ердан чикди. Қайсарнинг элчисига мурожаат қилди. Элчи унга:

— Қаердан келмоқдасан, истагинг, эҳтиёжинг нима? Сен нима дейсан, сен бегларга ўхшайсан! — деди.

Кештосиб ҳам:

— Мен элчилик нима эканини биламан. Сизга хизмат қилай. Агар қабул қилсангиз, хизматингизда бўлай! — деди. Қайсарнинг элчиси ҳам:

— Эй ёш йигит! — деди. Мен ўзимни билмайман. Қўрқаманки, сен бир ватан ғарибидирсан. Балким тўсатдан отларимни миниб қочиб кетарсан. Кейин мен кимни тутаяпман?

Кештосиб бу гапни эшитгач жуда ғамга ботди. Жуда ранжиди. Кетди. Йиғлашга бошлади. Ўз-ўзига:

— Бир киши отасининг қадрини, қимматини билмаса, ана шундай бўлар! — деди. Кейин карвончилар турган жойга борди. Улар Кештосибни кўриб бир жой кўрсатдилар. Овқат келтирдилар. Унга эҳтиром кўрсатдилар:

— Эҳтиёжинг, истагинг нима? — деб сўрадилар. У ҳам:

— Мен ҳам карвончи бўлурман! — деб жавоб берди. Менга ҳам бир карвон туя берсангиз деб умид қиламан. Сизга хизмат қилай. Агар хизматимни маъқул кўрсангиз, ҳақимни шунга яраша берурсиз.

Карвон соҳиби:

— Эй ёш йигит! — деди. Бу иш сенга мос эмас. Сен бир подшоҳ ўғлисан, ёки бир қахрамон кишисан. Сен Қайсарга бор. У сен каби ёшларни излайди. Ва Аллоҳдан сўрайди. Уни топгин, у сенга жуда меҳр кўрсатур. Агар ундан бир меҳр кўрмасанг, кейин яна кел. Сана нима қилишни айтамин.

Кештосиб ундан ҳам умидини узди. Шаҳарга кирди. Темирчилар бозорига борди. Бир темирчи устасини кўрди. Йигирмага яқин калфаси билан иш қилар эди. Улар ёнида ўтирди.

Темирчи унга:

— Эй ёш йигит! Нега бунчалик кўп ўтириб турибсан? — деди. У ҳам:

— Мен ҳам темирчидирман! Истаурманки, менга иш бериб, эвазига ҳақимни берурсиз. Дарҳол иш бошлайин! — деди.

Темирчи уста бу таклифни қабул қилди. Бир парча темир олиб келди. Ўчоққа қўйдирди ва киздирди. Сўнгра оғир бир болға олиб келди. Кештосибнинг қўлига берди, темирни ўрс устига қўйди. Кештосиб болғини қўлига олди. Кўтарди, уриб туширди. Лекин ўрс дарҳол ерга тушиб кетди. Темирчи уста:

— Эй ёш йигит! Мен сенга темирни болға билан уриб чоп деган эдим. Ўрсимни синдир деган эмас эдим. Менга сендек киши керак эмас! Бошқа бир темирчи дўконига бор! — деди. Ёш шаҳзода болғини ерга қўйди. Дўкондан чикди ва шаҳардан ҳам чикди.

Қаршисида бир кўшк бор эди. Унинг ёнига борди. Кўшк орасида бир тахт кўрди. Бир дарахт сояси остида қурилган эди. У ерда ўтирди. Интизор-интизор йиғлади. Қорни ҳам жуда ачиққан эди. У кўшкнинг бир қаҳрамони бор эди. У ерга келди. У ерда Кештосибни кўрди. Олдинга ўтиб салом берди. Кештосиб ўрнидан турди. Қаҳрамон унга:

— Сен кимсан? — деб сўради. У ҳам:

— Мен бир ғарибман! Қайси ишни сўраб борсам, менга ҳеч ким иш бермади! — деди.

Қаҳрамон ҳам:

— Эндиликда тур, кетайлик. Бир неча кун бизда тур! — деди. Кештосиб ундан:

— Сен кимларнинг авлодидандирсан? — деб сўради. Қаҳрамон ҳам:

— Фаридун авлодидандирман! — деб жавоб берди. Кештосиб ҳам хурсанд бўлди.

Турди, кетди. У киши ёш Кештосибга жуда кўп эҳсон қилди. Уни ўз укаларидай эъзозларди.

Шу билан бир ой ўтди. Қайсарнинг одати шундай эдики, қиз ҳар йил катта бўлганида саройини безатар эдилар. Катта зотларни саройга чақирур эдилар. Қизни кўп чўрилари билан олиб келар эдилар. Халқ ичида юритар эдилар. Қизни ҳеч ким билмас эди. Бир ёш йигитни қабул қилса, ўша йигит бошига тож қўяр эди. Ўша қизни ўша йигитга берардилар. Ўша вақтда Қайсарнинг учта қизи бор эди. Жуда ҳам гўзал эдилар. Катта қизининг исми Кетаюн эди. Бир кеча Кетаюн тушида отасининг йиғин тузганини кўрди. Бу йиғинда ғариб бир йигит бор эди. Кетаюн тушида кўрган шу йигитнинг юзига ошиқ бўлди. Эртаси кун отаси Қайсар йиғин тузди. Қизи Кетаюнни чақирди. У ҳам 60 чўри билан йиғинга келди. Юзлари ёпик эди. Ҳар бири кўлида бир тож тутиб турган эди. Кўп юришдилар. Кетаюн тушида ашиқ бўлган ёшни кўрмоқчи эди. Лекин тополмади. Подшоҳ:

— Эртага қанча ёш йигит бор — ҳаммасини чақиринглар, эртага келсинлар! — деди. Ўша қаҳрамон меҳмон қилган ёш ҳали шаҳарга келмаган эди. Қаҳрамон дарҳол Кештосибга борди:

— Эй ёш йигит! — деди. Тур, Қайсар саройига бирга борайлик. Балки Аллоҳ таоло бу гўзал қизни сенга насиб этгандир. Қайсарнинг подшоҳлигини кўриб кўзинг, кўнглинг очилар.

Кештосиб ҳам турди. Қаҳрамон билан Қайсарнинг қасрига етиб бордилар. Халқ йиғилди. Кештосиб баландроқ бир жойда ўтирди. Малика яна келтирилди. Қиз яна юритилди. Энди Кештосиб турган жойга келди. — Тушимда кўрган йигит шу экан! — деб, унинг олдида тўхтади. Кўлидаги тожни йигитнинг бошига қўйди. Қайсарнинг одамлари бу ҳолни кўрдилар. Дарҳол Қайсарга югурдилар:

— Бир бегона кишини маликамиз танлади! Лекин у ким экан, билмаймиз! — дедилар. Қайсар ғамга тушди:

— Икковини ҳам ўлдирунглар! — деб буйруқ берди. Бош вазир:

— Эй Қайсар! Нега зулм қиласан? Бу одатни сен жорий қилмадинг. Сендан олдинги Қайсарлар жорий қилган. Сен қизнинг ўзига:

— Кўнглинг тортганини истагин! Бир йигитни танлагин! — демадинг-ку. Шундай бир иш қилиш керакки, бутун халқ мақул кўрсин ва сенга қулишмасин! — деди.

Қайсар ҳам:

— Агар қизнимни ўша бегонага берсам, бу шармандалик остида қолурман! — деди. Бош вазир ҳам:

— Эй Қайсар! Сен бу одатни, бу анъанани бузма. Қизни бер! — деди. Қайсар ҳам қизни Кештосибга берди. Унга:

— Сенга ҳеч мол бермайман, ҳеч неъмат ҳам! — деди. Икковини ҳам ҳайдади. Кештосиб гўзал маликага:

— Эй қиз! — деди. Бир ғариб кишини нима қиласанки, севиб танладинг. Қўлимда бир пул ҳам йўқ. Бир подшоҳ бўлган йигитни танлаган бўлсанг, отанг сенга раҳм қилур эди! — деди.

КЕТОҲОН ҲАҚИДА

Кетоюн ҳам деди:

— Нега бундай дейсан? Мен сени қабул қилдим. Менга тахт билан тожнинг кераги йўқ, — деди. Дарҳол ўша куннинг ўзида дўсти кахйанинг уйига етиб бордилар. Кахйа уларга бир уй берди. Ёнларига молу егулик йиғди. Кестосиб кахяни жуда яхши кўрди. Унга дуолар қилди. Орадан беш кун ўтди. Кетоюн малика ёнида кўп гавҳар олиб келган эди. Улардан бир ёкут танлади. Кестосибга берди:

— Буни ол, бозорга олиб бор, сот! — деди. Эри Кестосиб ҳам ўша ёкутни олди. 6.000 тилла тангага сотди. Ўзига керак бўлган нарсаларни сотиб олди. Қолаверса, гўзал бир от, бир яхши қилич, бир оқлик ва бир камон олди. Қолган пулларни уйига олиб келди. Малика Кетоюнга берди. Ўзи эса ҳар куни овга чиқадиган бўлди. Тутган овларидан бир нечтасини кахяга ҳам берарди.

БИЗАНС ҚАЙСАРИ ВА ЖАЙРУН ҲИКОЯСИ

Хабар ривоят қилувчилар шундай ривоят қилганлар:

Анадолуда бир улуғ бей бор эди. Уни Жайрун дер эдилар. Ва у Селем авлодидан эди. Бир куни Қайсарга бир одам юборди. Қизини сўради. Қайсар:

— Қизим, малика Кетоюн мени бу ишдан қайтарди. Менинг қизимни ким сўрайдиган бўлса, бир ишни уддалаши лозим. Ва бундай ишни ҳеч ким қилмаган бўлиши керак! Бу иш шундай: бу ерда Таскон ўрмонида бир йилан бор эдики, гўёки бир аждарҳога ўхшарди. Башараси яшил. Шохи бор. Тишлари арслон тиши каби оғзининг ташқарида. Ўша ўрмонни эгаллаб олган. Агар уни ўлдирса, қизимни унга бераман! — деди.

Бу хабар Анадолу бейи Жайрунга етгач, у жуда қайғурди, ғамда қолди. Лекин Жайрун катта бир юлдуз китобини кўлига олди. Ўз насибасини у ерда шундай деб ўкиди:

— Фалон вақтда Эрондан бир йигит келур ва Рум Қайсарига учта катта фазилат кўрсатур. Икки фазилатида икки улуғ аждарҳони ўлдурур. Учинчи фазилати: Қайсарнинг қизини оладур.

Жайрун Кестосибнинг ҳолини билиб ўрганди. Эрондан келганини англади. Дарҳол отига минди. Қари Ҳейшўнинг уйига келди. Воқеани хабар берди. Ҳейшў унга:

— У, бугун бу ерда йўқ. Сен ўтир, у йигит менинг дўстимдир. Ҳар куни овга чиқар, ов қилар. Менинг ёнимга эртага келур. Балки ҳозир келар, — деди.

Жайрун бу сўзни эшитди. Ҳейшў билан суҳбатга толди. Тўсатдан йўлда чан-турун кўтарилди. Ўша чан ичида Кестосиб пайдо бўлди, чиқди, келди. Қари Ҳейшў ва меҳмони Анадолу бейи уни қарши олдилар. Жайрун Ҳейшўга деди:

— Бундай йигитни ҳеч кўрган эмасман. Менимча бу улуғ бир подшоҳ ўғлидир. Ёки бир палвон ўғлидир. Чунки юзи гўзал, одобли, тарбияли.

Ҳейшў ҳам Кестосибни жуда мақтади. Бир-бирларига етишгач, отларидан тушдилар. Кестосиб ҳам отидан тушди. Бир-бирларини бағрига олдилар. Сув бўйига келиб ўтирдилар. Таомлар келтириб еб-ичдилар. Ҳейшў деди:

— Эй ўғил, бу йигит бир бей зотидир. Ҳам ёзувчи, ҳам юлдуз бакандир. Ва Селем авлодидан. Ва Селемнинг қиличи ҳам унда. Қайсарнинг қизини олмоқчи. Қайсарга одам юбордик. У ҳам:

— Таскон ўрмонида бир йилан бор, агар уни ўлдирсанг, қизимни бераман! — деди. Энди умид қиламанки, сен бу ишни қилурсан!

Кестосиб:

— Ўша йилан қандай йиландир? Халқ ундан нега қочар? — деб сўради. Жайрун ҳам:

— Азгин бир аждарҳога ўхшар, катталиги бир туя кабидир. Ҳатто ундан ҳам каттароқ. Узунлиги эллик қулочдир. Эни ўн қулочдир. Оғзида икки тиши фил тишлари каби чиқиб тургандир. Ранги, осмон ранги каби. Башараси яшилдир. Бир ҳам қора шохи бор. Бошидаги соч, икки қора арқан каби узайиб кетгандир. Оғзи эса бир ғорни эслатур. Қайсар халқи унга кўп аскар юбордилар. Ҳаммаси тор-мор бўлиб қочдилар, босилдилар.

Бу сўзларни эшитган Кестосиб:

— Бу, катта бир аждарҳа экан. Менга гўзал бир от билан Селемнинг қиличини келтиринглар. Борай, бу балони устимиздан кетказай, — деди. Жайрун бу сўзларни эшитгач, туриб кетди. Шаҳарга борди, гўзал бир от билан Селемнинг қиличини келтирди. Ҳар хил гавҳарлардан бештадан, ҳар матодан тўққизтадан олди. Эрта кун итга минди. Яна ўша ерга келди. Кестосибни кутди. Қушлик пайти бўлганда, Кестосиб келди. Ҳейшў билан Жайрун Кестосибга амр қилди. Жайрун келтирган молларни унга тақдим этди. Кестосиб фақат от билан қилични олди. Қолган совғаларни қари Ҳейшўга берди. Кейин у, Ҳейшў ва Жайрун учовлари бирга ўрмонга бордилар. Йилан турган жойни кўрсатдилар. Кейин ортга қайтдилар. Икковлари йўлда:

— Кестосиб, ҳозир ўлдирилади! — дер эдилар.

Кестосиб эса дарахтзорга етиб келганда, отидан тушди. Юзи билан тупроққа ётди.

— Ё Илоҳим! — деди. Агар Сен мени яхши кўрсанг, мени Сен асра. Агар бу жонзот мени ўлдирса, отам жуда қайғуради. Агар бу жонзотдан қочсам, номим, шаъним бор. Ё Роббим, Сенга паноҳ топдим, мени Сен асра! — деди. Кейин яна отига минди. Қўлига камонини олди. Ўрмонга кирди. Аждарҳа ҳам уни кўрди. Ёш йигитга қараб шундай бир шовқин солдики, атроф ларзага келди. Думини билан тупроқларни қазиди. Кестосиб, қўлига камонини олди. Йилонга ўқ уради. Уни яралади. Аждарҳа дарҳол Кестосибга ҳужум қилди. Унга етиб борди. Остидаги отни шоҳи билан урди. От жон берди. Кестосиб жойидан сакради. Қўлидаги қилични чиқарди. Йилан, Кестосибни ейиш учун оғзини очди. Уни ютишни истарди. У ҳам қўлидаги қилични унинг калласига урди. Башараси икки бўлди. Йилан ерга йиқилди. Дарҳол жони чиқди.

Кестосиб бу зафардан кейин аждарҳонинг бошини кесди. Ерга ташлади. Жуда кўп шукр қилди. Аждарҳонинг оғзидаги икки тишни синдириб олди. Пиёда ҳолда ортга қайтди. Ҳейшў билан Жайрун уни кўрдилар. Қучоқладилар. Ғалабасини табрикладилар. Кестосиб деди:

— Нега мўъжиза балодир! — деди. Юксак Аллоҳнинг ёрдами билан уни ўлдирдим. Борасиз, кўрасиз, қарасиз! — деди.

Кестосибнинг остига янги бир от келтирилди. У ҳам минди. Қуролларини чиқарди. У аждарҳонинг ўлганини кўрдилар. Қол чалдилар. Жайрун шаҳарга борди. Кўп совғалар олиб келди. Кестосиб фақат бир отни қабул қилди. Қолган совғаларни қайтарди. Уйга келгач, ўша икки аждарҳа тишини қари Ҳейшўга берди.

Ҳейшўнинг хотини:

— Сен овга кетгандинг, бу тишларни қаердан олдинг? — деб сўради. У ҳам:

— Таниш бир тижоратчи бор эди. Мамлакатимиздан келган. Менга совға олиб келибди! — деди. Хотини, малика Кетоюн турди. Таом келтирди. Едилар, ичдилар. Уйқу вақти келгач, ётиб ухладилар. Кестосиб уйқуда гапириб ётарди. Ушбу ишоралар билан хотини Кетоюн унинг подшоҳ ўғли эканини тушуниб етди.

Жайрун шаҳарга қайтгач, Қайсарнинг ҳузурига борди. Унга:

— Бордим, ўша жонзотни ўлдирдим! — деди. Қайсар бу сўзни эшитгач, шод бўлди. Ўрмонга арава юборди. У аждарҳонинг жасадини аравага ортиб, шаҳарга олиб келдилар. Қайсар уни ўз кўзлари билан кўрди. Янада шод бўлди. Дарҳол мажлис тузди. Қизларидан бирини ўша тун Жайрунга юборди. Рум диёрларига ҳам мактублар юборди:

— Жайрун, Таскон ўрмонидаги йилонни ўлдирди! — деди.

Лекин яна бир бошқа бей бор эдики, исми Эҳрам эди. У ҳам Қайсарнинг ўғли эди. Деди:

— Мен Жайрунда кўра улугроқ бейман! — деди. Ҳам молим, ҳам аскарим ундан кўпроқ! Мен ҳам борай, Қайсардан кичик қизини сўрай! — деди. Дарҳол вазирини Қайсарга юборди. Унга:

— Бор, Қайсарга айт:

— «Боболаримизни сен билурсан. Умид қиламанки, кичик қизингни менга берурсен!» — дегин.

Қайсар ҳам шундай жавоб берди:

— Менинг бир шартим бор! — деди. У ҳам шундай: ким мендан қиз олмоқчи бўлса, Жайрун каби бир фазилят кўрсатсин. Шўкайлон тоғида бир аждарҳа борки, у тоғни эгаллаб олган. Агар ўша аждарҳони ўлдирса, унга қизимни бераман!

ЭҲРАМ ВА КЕШТОСИБ ҚИССАСИ

Эҳрамнинг вазири бу гапни эшитди. Туриб Эҳрамга хабар қилди. У ҳам:

— Жуда яхши! Паҳлавон Жайрунга бориб хабар сўрай! — деди. Дарҳол Жайруннинг қасрига борди. Унга:

— Эҳрам қасримизга келди! — дедилар. У ҳам қасрини безаб келди, Эҳрамни қабул қилди. Қўлидан ушлаб ичкарига таклиф қилди. Икковлари ҳам тахтга чиқиб ўтирдилар. Эҳрам:

— Сен билан иккиланг! — деди. Жайрун тахт хонасини бўшаттирди. Эҳрам:

— Ё Жайрун! Сендан бир нарсаси сўрайман. Ростини айтгин. Мен Қайсарнинг кичик қизини истайман. У бермади. Деди:

— Шўкайлон ўрмонлигида бир аждар бор. У тоғни эгаллаган. Уни ўлдирганга қизимни бераман! — деди. Кейин бу сирни очишни истади:

— Ростини айт, бу аждарни ким ўлдирди! — деб сўради.

Жайрун ҳам ичида унга шундай деди:

— Агар сиримни очсам, шуҳратим кетади. Агар ростини айтмасам, ёлғончилик бўлади, бу разолатдир. Икковимиз ҳамкор бўлайлик. Бу йигитни ўлдирайлик. Сиримизни ҳеч ким билмасин! — деди. Ва Эҳрамга шундай деди:

— Эй биродар! Сиримни ҳеч кимга айтмасликка қасам ич!

Эҳрам ҳам қасам ичди:

— Сирингни ҳеч кимга билдирмайман! — деди. Жайрун дарҳол бир мактуб ёзди, Ҳайшуга юборди. Ичида шундай сатрлар бор эди:

— "Эҳрам улуғ бир бегдир. Қайсар даражасидадир. Насабли, авлоддидир. Қайсарнинг қизини истамокдадир! Қайсар дермишки:

— Шўкайлон тоғида бир аждар бор. Уни ўлдиргин, қизимни сенга бераман. Мен ҳам сендан ўша йигитга:

— Ўша аждарни сен ўлдир, дерсан, менга насиб этганидек, унга ҳам насиб этарсан, деб умид қиламан".

Мактуб тайёр бўлгач, уни Эҳрамга берди, Ҳайшуга юборди. Ҳайшу Эҳрамни кўриб уни қарши олди. Жойини ўпди:

— Истагинг нима? — деб сўради. Эҳрам унга мактубни топширди. Ҳайшу ҳам уни уйида жойлаштирди. Жуда кўп хизмат кўрсатди. У ҳам мактубни ўқиб:

— Эй бег ўғли! — деди. Ўша ёш, ғариб бир кишидир. Бир марта жонини хавфга солди. Жайрунни мақсадига етказди. Энди бу ишни яна қандай қабул қилсин? Сен бу кеча бу ерда дам ол. Эртасига у йигитга сенинг ҳолингни билдирурман!

Эҳрам:

— Макбул! — деди. Шаҳарга одам юборди. Кўп овқат-ичимлик келтиртирди. Бу кеча еб-ичилди. Эртасига Кештосиб келди. Эҳрам ва кекса Ҳайшу уни туриб қарши олдилар. Кештосиб отидан тушди. Эҳрамни бағрига босди. Ўпди, уйга кирдилар. Жойларга ўтирдилар. Еб-ичдилар. Ҳайшу Кештосибга деди:

— Эй паҳлавон! Бу бег ҳам Қайсарнинг авлодидандир. Улуғ бир бегдир. Қайсарнинг қизини истаган. У ҳам уни аждар жангига юборган. Бу тарафларда бир тоғ бор. Унга Шўкайлон Тоғи дерлар. У ерда бир аждар борки, ҳеч бир киши унга ўхшашни кўрмаган. Агар сен уни ҳам ўлдирсан, дунёда номинг ёйилар! — деди. Ёш шахзода ҳам:

— Жуда яхши, эрта тонггача кўнгиллар шод бўлсин! Лекин, бир қилич керак, унинг узунлиги беш қулоч, эни бир аршин бўлсин! Тишлари арали каби ўткир бўлсин. Икки юзи ҳам заҳар билан сўралган бўлсин. Жуда ҳам ўткир бўлсин. Ҳам бир от, бир тўп қурол

келтиринглар. Умид қиламанки, Аллоҳ таолонинг фазли билан бориб, ўша аждарни ўлдирай! — деди. Эҳрам ҳам жойни ўпди, отланди. Шаҳарга тушди. Кештосиб нима сўраса, олиб келди. Кештосиб отига минди. Ҳаммаси бирга чикдилар. Ўша тошга етдилар. Кештосибга аждар бор жойни кўрсатдилар. Эҳрам билан Ҳайшу қайтдилар.

Кештосиб тоғ тепасига чикди. Аждар келишини кутди. Унинг бир дарда ётганини кўрди. Тоғларга даҳшат солардай товуш билан бақирди, аждар уйғонди. Камонга ўқ солди. Аждар ҳам уйғонган эди. Кештосибни кўрди. У ҳам нолади. Ёш паҳлавон аждарни ўқ ёмғирига тутди. Аждар ҳам ўзини Кештосибга ташлади. У ҳам унинг очилган оғзига узун қилични тутди. Томоғига тикди. Тезлик билан тортиб олди. Аждарнинг оғзини йиртди. Қони дарёдай оқиб, чақчарди. Заҳари оқди. Кейин бошига қилич урди. Тепасини йиртди. Аждар жон берди. Оғзидаги икки белдек тишини чиқарди. Аждарнинг заҳарли нафасидан Кештосибнинг бир неча дақиқа ақли чикди. Ерга ётиб қолди. Ўзига келгач, тўхтади. Аллоҳ таолога сажда қилди. Шукр этди. Сув ёнига борди. Юзига, кўзига сув сочди. Ўзига келди. Отга минди. Улар олдига борди. Улар ҳам Кештосибни кўрдилар. Уни қарши олдилар. Жойни ўпдилар. Ёш йигитни жойлаштирдилар. У ҳам уларга бўлган-битганни хабар қилди. Эҳрам жуда хурсанд бўлди. Олқишлади, мактади. Унга кўп совғалар берди.

У фақат бир асо ва бир қилични қабул қилди. Қолганини кекса Ҳайшуга ҳадя қилди. Аждарнинг тишларини ҳам унга берди. Уйига қайтди.

Эҳрам ҳам Қайсарга хабар юборди:

— Аждарни ўлдирдим! — деди. Ўрмонга арабалар юборилди. Аждарни олиб келдилар. Қайсар хурсанд бўлди. Бу кеча қизни Эҳрамга берди. Катта тўй қилди.

Қайсар икки куёвидан ҳам жуда мамнун эди. Бегларига вақт-вақти билан шундай дер эди:

— Менинг икки куёвим бор. Дунёда тенги йўқ. Улар Рустамни ҳам ортда қолдирдилар.

Кейин бутун мамлакатга мактублар ёзди:

— Эҳрам Шўқайлон ўрмонлигидаги аждарни ўлдирди! — деди. Бу хабарни олган беглар:

Жуда кўп мол бердилар,

Совғалар юбордилар.

Қайсар яна тахт қурди, У ерда ўтирарди!

Жайрун билан Эҳрам, бу икки куёв, майдонда доп тўп ўйнарар эдилар. Шундай қилиб бир ой ўтди.

Бир куни катта малика Кетаюн эри Кештосибга:

— Уйда нега бунчалик ғамли ўтирасан? Бир марта отингга мин. Отамнинг икки куёви борки, улар ана шундай маҳоратини кўрсатиб туришибди. Сен ҳам майдонга чиқ. Улар билан тўп ўйна. Сен ҳам бир муддат юр, айлан. Токи кўнглинг, кўзинг очилсин! — деди. У ҳам:

— Бир одам куёвини шаҳардан ҳайдаса, мен унга нега бораин?.. Лекин, агар сенинг кўнглинг шундай истайдиган бўлса, у ерга бораман! — деди.

Бир лаҳзада отланди,

Майдонда қанотланди!

Кўрди Эҳрам, Жайрунни.

Бир фурсат деб бунга.

Улар тўп ўйнаётган эдилар.

Қонлари қайнаётган эди!

Қўлига бир тўп олди,

Сопоси нозик бўлди!

Сопосини тўпга урди,

Узоққа отиб юборди!

Икки куёв уни кўрдилар,

Юракларига ғам тўрдилар.

Қанчалик ҳаракат қилдилар, уринсалар ҳам, тўпни унинг қўлидан ололмадилар.

Кештосиб енгилмади.

Енгилишни билмади!

Кештосиб учта ўқ отди. Учоввий ҳам қаршисидаги нишонга тегди. Қайсар Кештосибни кўрди.

— Бу қандай йигит, ким ўзи? — деб сўради. Лекин уни ҳеч ким танимади. Қайсар унга:

— Сен кимсан? Қандай йигитсан? Қайси диёрликсан, исминг нима? — деб сўради. Ёш куёв ҳам деди:

— Мен ғариб юртларга тушган бир мусофирман. Лекин қизингиз Кетоюн мени ёқтирди. Унга менга бердинг. Лекин шаҳардан ҳам ҳайдадинг. Сендан Кетоюнга зулм бўлди. У, мен ғарибни танлади, ёқтирди, эрликка муносиб кўрди. Сен эса унга зулм қилдинг. Ўша йилонни, ўша аждарҳони мен ўлдирдим. Агар ишонмасангиз, қария Хейшўни чақиринг, аждарҳонинг тишларини сизга келтириб берсам, кўрасизлар! — деди. Қайсар ҳайратда қолди. Қария Хейшўга одам юбордилар. Сарайга олиб келдилар. Қария одам аждарҳонинг сузиб олинган тишларини кўрсатди, бўлганларни сўзлаб берди. Қайсар ҳам Кештосибдан узр сўради ва:

— Эй Кетоюн, рост айтасан, биз сенга зулм қилдик. Айт, икки кўз нурим Кетоюн қаерда?

Қаердадир қизинг,

Мен учун дил юлдузинг?

Қаерда у топилажак?

Қайси тоғда, даррада?

Юрагим ёнмоқда,

Шодлигим қолмади ҳеч!

— деди; «У узоқда эмас,

Қаршингдаги фақир хоналикда!»

Қайсар бу хабарни олгач, дарҳол кўп тезкўрар отга минди. Ёнига қирқта хос ходим ва қизи учун бир махфа (ёпиқ ароба) олди. Қизи турган жойга борди. Уни бағрига олди. Кўзларидан ўпди, ширин кўз ёшлари тўкди. Жуда кўп узр сўради. Қизини олди. Қаршига келтирди:

— Қизим, — деди, — сен эринг, йигитинг қаерликлигини билурсенми? Исми нима? — деб сўради. Кетоюн ҳам:

— Мамлакати мендан махфий. Исми Фаррухзод экан. Биламанки, у бир подшоҳ ўғли!

— деди. Эртаси тонгда, ёш йигит Қайсарнинг қабулхонасига келди. Қайсар дарҳол тахтидан тушди, уни бағрига олди. Ўпди, тахтига ўтқазди. Унга бир тож, бир жуфт ёқут узук, бир безакли кийим, қўшимча равишда бир тахт ва кўп егулик, ичимлик берди. Бейларига, аскарларига:

— Бу Фаррухзодни бейликка қабул қилинглар. Ундан буйруқсиз чиқманглар! — деди. Бу фармонини ўз мамлакатига маълум қилди.

Бу Рум мамлакатига, денгиз ортидаги Хазар мамлакати жуда яқин эди. Унинг ҳам бир бейи бор эди. Исми Меҳрас ўғли Иляс эди. Анадолуга ҳужум қилар, Византияни талон-тарож қиларди. Византия Қайсари Илясга бир мактуб ёзди:

— Неча йилки, сен Хазарни еяпсан. Бизга хараж бермоғинг керак. Агар хараж бермасанг, мен сенга Фаррух ўғлини юборурман. Бейларингни ер билан яксон қилур! — деди. Бу мактуб Хазар бейи Илясга етиб боргач, у ҳам шундай жавоб ёзди:

— Румда ҳали ҳеч қачон Фаррух ўғли каби хунарли эр бўлмаган. Энди қаердан пайдо бўлди. Мен сендан сенинг юртуғинг харажини талаб қиламан. Сен мендан нима хараж сўрайсан. Уни қандай сўрайсан? Мамлакатингизга балки бир бегона келгандирки, шундан сўнг бизга шундай баланд гаплар қилмоқдасизлар. Агар у Рустам бўлса ҳам ундан кўркмайман, чўчимайман. Сен зоҳмат чекма. Мен аскар билан келай. Сенга хараж сўрашни ўргатай! — деди.

Бу ишдан Жайрун билан Эҳрам хабар топгач, хурсанд бўлдилар. Қайната Қайсарга элчилар юбордилар:

— Иляс қандай йилон, қандай аждарҳоки, уларни маккорлик билан йўқ қилмоқчи бўлурсан. Иляс кўшин билан келса, у билан жанг қилишга ким бор? — дедилар.

Қайсар бу хабарни олгач, жуда қайғуга тушди. Фаррух ўғлини чақиртди. Унга:

— Агар Иляс билан жанг қила оласан, менга билдир. Чунки у бир аждарҳа кабидирки, Рустамдан бошқа ҳеч ким унга қарши чиқа олмас. Агар жанг қила олмасанг, менга айт, унга кўп мол юборурман! — деди. Кестосиб деди:

— Эй Шаҳрияр! Эй юксак Қайсар! Сен нега қайғурмоқдасан! Агар мен Илясни қўллари боғланган ҳолда сенга олиб келмасам, менга эр қаҳрамон деманг. Лекин умид қиламанки, Жайрун ва Эҳрам биз билан бирга келмасин. Сен фақат бир ўғил ва аскаринг билан менга ёрдамчи бўл. Кейин кўрасанки, мен Илясинг бошига нима ишлар соламан! Агар ўзинг кела олмасанг, минг нафар йигит қаҳрамон эр танла. Менга бер. Мен борай. Иляс билан жанг қилай.

Қайсар бу сўзлар билан далда топди. Кўшинига дарҳол амр берилди. Аскар, Анадолудан йўлга чиқди. Қора денгиздан Кефа шаҳрига келинди. Кефадан ҳам олға юриб Хазар денгизига етилди. Иляс бу хабарни олгач, ғамга ботди, қайғурди. Дарҳол махфий мактуб ёзди. Кестосибга юборди.

Бу мактубда шундай дейилган эди:

— «Эй қаҳрамон! Сендан менинг ёнимга келишингни умид қиламан. Юксак Яратувчи гувоҳ бўлсинки, султонлигимнинг барчасини сенга бераман. Молум, бойлигим, ҳаммаси сенинг бўлсин. Кичик бир қизим бор, уни ҳам сенга берай. Агар бунга рози бўлмасанг, майдонимга чиқ. Сенга эрлик нима эканини кўрсатай!»

Бу мактуб йигит Кестосибга етгач, ичидаги сўзларни ўқиди, тушунди. У ҳам Илясга шундай жавоб юборди:

— «Энди, иш кеч бўлди. Сўз сўздан узоқ қолди. Биз эронликмиз. Бир марта тузу нонини еган бўлсак, ўша еганимизни унутмаймиз. Довога кирдик. Жанг куни қайси кун бўлса, маълум бўлур. Сен мени мол билан, қиз бериш билан алдай олмасан. Зотан мен сени ўлдиргач, молинг, ҳамма нарсан менга тегишли бўлар!»

Вақтки, бу жавоб Илясга етди. У ҳам дарҳол тайёрланди. 100.000 киши билан Қайсарнинг кўшинига қарши чиқди. Икки кўшин юзма-юз келди. Сафлар тузилди. Иляс дарҳол отини олдинга сурди.

Бир нидо қилди:

— Кестосиб! Агар эрсан, қаршимга чиқ! — деди. У ҳам жойида туролмай, отини олдинга сурди. Катта бир қувват билан ханжарини отди. Илясинг отини ерга йиқитди. Борди. Ерга ётган Илясни ҳам тутиб олди.

КЕШТОСИБ ВА ЗАРИР ҚИССАСИ

Кештосиб ғалаба қозониб, Қайсар ҳузурига қайтди. У ҳам жуда хурсанд бўлди. Ёш паҳлавон отидан тушди. Қайсар уни бағрига босди:

— Ўтағ қурилсин! — деди. Аскарга тушган тутқинлар келтирилди. Кештосиб қўлга туширган Илёсни Қайсарга топширди. У ҳам ундан бирор савол ҳам сўрамай ўлдиртди. Мол-мулкини аскарларига тарқатди. Кейин Эҳрам билан Жайрун кўшинларига яна 50.000 киши қўшди. Уларни Хазар юртига юборди. Улар ҳам бориб, ўша ерларни эгалладилар. Қайсар мукофот сифатида Кештосибга:

- Эдирне,
- Бурса,
- Изник,
- Амасия,
- Самсун

вилоятларини ҳадя қилди. Қўшимча равишда 100.000 аскар билан жуда кўп молу давлат ва хазиналар ҳам берди. Ўзи эса Қония шаҳрига қайтди. Хотин-боласини Биноздан Қонияга олиб келтирди. Кештосиб ҳам келди. Қайнотаси Қайсарнинг этакларини ўпди. Қайсар уни ҳам тахтига ўтқазди. Аллоҳ таоло ҳам уч йил ичида Кетаюн маликага икки ўғил фарзанд бахш этди. Бирининг исми Искандияр, иккинчисининг исми Писутун эди.

Бир куни Қайсар Кештосибга деди:

— Эй ўғул! Сенинг юртининг подшоҳи Леҳросибга сени юборгайман. Унга бир мактуб ёзгайман. Унда:

— "Эй шоҳ! Дунёнинг ярми сенингдир. Сен бойсан!" — деб ёзгайман. Агар у бизга хараж юборса, унга тегмаймиз. Агар юбормаса, эй Кештосиб, сени катта қўшин билан Эронга юборгайман!

Кештосиб ҳам:

— Эй Қайсар, буйруқ сенингдир! — деди.

Қайсарнинг файласуф бир киши бор эди. Унга Калос дердилар. Уни ҳузурига чақирди. Унга:

— Леҳросибга бор. Ундан Эрон харажини сўра! Агар бермаса, унга шундай кўп қўшин юборгайманки, саноқсиз-ҳисобсиздир. Ҳамда у қўшин бошига Фарруҳнинг ўғлини юбораманки, дунёда унга ўхшаш паҳлавон ва қаҳрамон йўқдир.

Ҳаким Калос Эронга борди. Пойтахтга етди. Шоҳнинг қасрига юборилди. Дарбонд у кишини кўриб яқинлашди:

— Истагинг нима? Сен кимсан, нима одамсан? — деб сўради. У ҳам:

— Бизансдан элчиликка келдим. Подшоҳ Леҳросибга хабар бер! — деди. Дарбонд ичкарига кирди. Леҳросибга хабар берди:

— Бизансдан бир элчи келди! — деди. У ҳам:

— Ичкари кирсин! — деб буюрди. Дарбонд Калосни ичкари киритди. У ҳам подшоҳ Леҳросибни кўриб ер ўпди. Қайсарнинг битисини (мактубини) унга топширди. Леҳросиб унга эътибор бермади, эътиборсиз қолдирди. Элчини уй қилди, қасрини безатди. Калосни чақирди. Уни энг яхши таомлар билан меҳмон қилди. Жуда кўп совғалар берди. Калос шароб ичиб маст бўлгач, турди, унга ажратилган хонга борди. Яқинлар тарқалишди. Подшоҳ Леҳросиб ҳам ухлаб қолди. Эртаси тонгда уйғонди. Вазирини чақирди. У билан гаплашди. Калос ҳам Леҳросиб ҳузурига келди. Уни шоҳга билдирдилар. У ҳам Калосни ёнига чақирди. У ҳам подшоҳнинг оёғини ўпди. Кўрсатилган жойга ўтирди. Леҳросиб:

— Эй файласуфим, — деди, — сендан бир хабар сўрайман. Ростини айтгин. Авваллари Бизансда бундай паҳлавонлик бўлмасди. Қайсарлар хараж олмас, хараж берардилар. Илёс билан қилинган урушдан сўнг менга шундай хабар келди! Бу ишнинг асли нима?

Элчи Калос ҳам:

— Эй шоҳ! — деди. Қайсар мени Илёсга ҳам юборган эди. У ҳам мендан шу саволни сўради. Мана эндиликда шохимиз менга шунча лутф кўрсатгани сабабли мен ҳам айтай. Эндиликда йигирма йил бўлдики, юртимиз Бизансга бир йигит, бир қаҳрамон келди. Унга ўхшаш йўқдир. У икки аждарни ўлдирди. Қайсар ҳам қизини шулар туфайли унга берди. Ўша юртлар, султонликлар унга бахш этилди!

Леҳросиб бу гапни эшитгач, Калосдан сўради:

— Ўша йигит кимга ўхшарди?

Калос ҳам:

— У худди бир шаҳзодага ўхшарди! Шундайки, бир тук фарқи ҳам йўқ эди! — деди. Леҳросиб унга кўплаб кафтанлар совға қилди. Калосга:

— Эй Бизанс элчиси! Эндиликда юртингга қайт. Қайсарингга бор, урушга тайёр турсин, деб айт. Мен у ерга бораман.

Элчи Калос яна ер ўпди. Қасрдан чикди. Бизансга кетди. Эрон шоҳи Леҳросиб бир муддат ўйлади. Ўғли Зарирга деди:

— Эй ўғул! Ўша паҳлавон эҳтимол Кештосибдир. Сен 50.000 киши ол, Ҳалаб юртига бор, қўшинимизга:

— Урушга кетамиз! — деб хабар бер. Ҳалабга етганингда, элчи қиёфасига кир. Бизанс ҳузурига бор. Ўша йигитни кўр. Агар у акаинг бўлса, олиб кел, тожу тахтни унга бер. Агар акаинг бўлмаса, менга хабар юбор. Бир чорасини кўрайлик.

Ўғли Зарир буни қабул қилди. Эллик минг аскар билан Ҳалабга келди. Қўшинни Фарҳод ва Жударзга топширди. Уларга:

— Сизлар йўлни давом этинглар. Қония шаҳрига яқинлашинглар! — деди. Зарир Қония қасрига етгач, ўзини таништирди. Қайсарга хабар беришни бош муҳофазадан сўради:

— Мен Эрондан келдим. Шоҳнинг элчисиман! — деди. Бу хабар Қайсарга етказилди. Қайсар ҳузурида ҳозирда ҳаким Калос ва Кештосиб ўтирарди. Баъзи кишилар ҳам ҳурмат билан туришарди. Бош муҳофаза келди. Зарирни шоҳ ҳузурига етказди. Кештосиб ўша ерда укаси Зарирни кўриб, юрагидан чуқур (аҳҳ) тортди. Отаси Леҳросибни ва Эронни эслади. Лекин укаси Зарир уни танимасликка олди. Салом ҳам бермади, илтифот ҳам қилмади. Қайсар Зарирга:

— Эй йигит! Нега Фаррух ўғлини сўрамадинг? — деди. У ҳам шундай жавоб берди:

— Шунинг учунки, у бизнинг қулимиз эди. Қочиб сизга келгандир.

Қайсар рост айтганини англади. Кештосиб ҳам укаси Зарирни танимасликка олди.

Элчи Зарир Қайсарга шундай деди:

— Эй подшоҳ! Бизнинг шоҳимиз Леҳросиб шундай буюрди: “Қайсарга бор хабар бер. Ҳозиргача сен бизга хараж берар эдинг! Бугун эса сен мендан хараж сўраяпсан. Мен ҳам ўзим келай. “Хараж сўраш нима эканини” кўрсатай. Мен Илёс эмасман. Мени у билан тенглама, қиёслама!”

Бу сўзларни эшитган Қайсар:

— Сен бир элчисан! Қайт, юртингга бор. Мен жавобимни қилич билан бераман! — деди. Кештосибнинг укаси Зарир ҳам турди. Қасрдан чиқди. Отга минди. Беш кунлик йўл босиб, Қония шаҳрига яқинлашган қўшинига етди. У ерда қарор қилди.

Қайсарга келсак, у элчи Зарирдан буни эшитгач, қалби ғамга тўлди. Бир киши ҳам унга шундай хабар келтирди:

— Эй Қайсар! душманлар Қония яқинигача келдилар. У ерда қонди.

Қайсар бу хабарни олгач, кўрқди. Чунки унинг қўшини оз эди. Кештосиб ундан сўради:

— Нега бу сўзларга жавоб бермадинг? Чунки эронликлар мени танишади, жангдаги маҳоратларимни кўришган. Менга рухсат беринг, бориб улар билан гаплашай. Ишингизни тўғрилаб, яхшилик қилурман. Балки уруш бўлмас! — деди.

Қайсар ҳам деди:

— Сен билурсен, эй Фаррух ўғли!

Дарҳол Кестосиб 1000 кишилик бир бўлуқ билан отланди. Зарирнинг устига борди. Аммо Зарирнинг қўмондонлари Кестосибни кўриб, дарҳол пиёда ҳолда уни қарши олдилар. Икки ака-ука бир-бирини кўриб йиғладилар. Чунки 20 йилдирки, на у бундан, на бу ундан хабардор эди. Икки ака-ука бир отокқа кирдилар. Зарир, акаси Кестосибнинг қўлидан тутди. Уни тахтга ўтказди. Ва унга деди:

— Эй акажоним, отамиз Леҳросиб энди қариб қолди, кексайди. Ё ҳозир, ё эртага дунёдан кўз юмур. Сен ўша мукаррамни нега фарқликка дучор қилурсан. Энди у ўзини ибодатга бағишлаб қўйди. Бейликдан, султонликдан воз кечди. Тоғини сенга юборди. Ва Эрон мамлакатини сенинг катта акабошингга совға қилди! — деди. Дарҳол Эрон мулкининг тоғини олиб келди.

Кестосиб, отасининг тоғини кўриб, хурсанд бўлди. Акаси Зарирни ўпди. Тоғни бошига қойдирди. Эронлик бейлар совғалар тарқатдилар. Кестосибнинг шоҳлигини табрикладилар, мубораклашдилар.

Ўша кун шундай маросимлар билан ўтди. Кестосиб, Қайсарга элчи юборди. Унга:

— Эрон иши, сиз истаганидек ҳал бўлди! Бу ерга ташриф буюрсангиз, айб бўлмас. Лекин, келганда фақат ўзингиз келинг! — деб хабар юборди.

Кестосибнинг элчиси Византия Қайсари ҳузурига борди. Уни таклиф этди. Қайсар, ҳайратда қолди. Дарҳол 500 аскар билан отланди. У ерга етиб борди. Қайсар, Кестосибни

бир тахт устида ўтирган ҳолда кўриб, ҳайратга тушди. Аммо билдики, Кестосиб ростдан ҳам Эрон шоҳи Лехросибнинг ўғли экан. Ерни ўпди, эҳтиром кўрсатди. Кестосиб ҳам тахтидан тушди. Қайсарни бағрига олди.

— Византия харажини сўрамайман, сизни отамнинг ўрнида кўраман! — деди.

Қайсар, уялиб, ҳеч бир сўз айта олмади. Кестосиб фақат:

— Кечкурун бўлгач, қизим Кетоюнни менга юбор. У бечора жуда кўп азобимизга сабр қилди! — деди. Шаҳарга қайтди. Қизига кафтан юборди. Қўшимча равишда:

1000 илдиз,
1000 чория,
1000 туя юки мато ёки олтин,
300 хос хизматкор,
5 ипакли, кумушли либос,
1 тож,
1 янги тахт,
1 олтин занжир,
50 та отхона оти,
100 карвон туяси,
3 отоқ,
1000 чатир,
7 махта хушбўй ёғоч, ҳид юборди.

Қўшимча равишда куёв Кестосибга ҳам кўплаб кафтан совға қилди. 50.000 аскарга бир йиллик харажат берди. Эронлик бейларга ҳам ҳар хил совғалар ихсон қилди. Ярим соатлик масофани пиёда юрди, сўнг Коняга қайтди. Кестосиб эса шоҳ сифатида Эронга келди.

Отаси Лехросиб, ўғли келганини эшитгач, хурсанд бўлди. Дарҳол отига минди. Икки кунлик йўлдан уни қарши олди. Бир-бирларига етишган пайтда отдан тушдилар. Қучоқлашдилар. Ота шодлик кўз ёшлари тўкди.

Кўз ёшлари дур эди,
Бу дунё хурсандчилиги эди!
Ота жуда кўп йиғлади,
Юрагидан оқиб тушди!
Катта Эрон соҳиби
Бу ўғли Кестосибни
Кўрмаганди йигирма йил,
Қандай ўтибди йигирма йил?
Энди Исфандияр ҳам бор эди,
Энг кичик Пиштен ҳам ўша ерда!
Суҳбатга толдилар,
Чексиз шодлик топдилар!

Кестосиб, 20 йиллик фарқликни, девлар билан бўлган қонли жанжаларни сўзлаб берди. Лехросиб ҳам деди:

— Эй ўғил, тақдир шундай экан. Лекин мендан деб билма, менга гина қилма! — деди. Сўнгра ширин суҳбатга чўмдилар.

Лехросибнинг шоҳлиги юз йигирма йил давом этган эди. Эронда тахтга эллик ёшида ўтирган эди. 200 ёшга яқин узоқ умр кўрган эди.

ЎЗАЙР (А.С.) ВА БУХТУННАСР ҲИКОЯСИ

Хабарлар ривоятчиси Абу Али вазир шундай деган:

— Ўзайр (а.с.) Қуддусга етиб келган вақтда, у ер вайрона бўлиб, ёниб кетган эди. Янги шоҳ Кестосибга хабар беришди:

— Бухтуннаср Шомни вайрон қилди. Шаҳарни талон қилди. Халқни кирди, аёлларни асирга олди.

Бу хабарни олган Кестосиб, жуда ғамга ботди. Кестосиб, қўмондонларидан Кестахум Наврузга 50.000 киши қўшди. Уни Мосулга юборди. Мосул бейи Бухтуннасрни пойтахтга келтирди. Кестахумга ҳам:

— Исроил ўғилларини, ўз жойларига олиб бор. Шунингдек, ёниб, вайрон бўлган Қуддус шаҳри ва Шомни таъмир қилишга ҳаракат қил! — деди. Бухтуннасрга ҳам ҳақоратли сўзлар айтди. Бир йил уни ҳузурига чақирмади. Бошқа бейлар орқа бўлиб, уни Шоҳ ҳузурига олиб бордилар, шоҳ унга раҳм қилди ва шафқат кўрсатди. Уни Исфаҳонга юборди. Кестахум Мосулга боргач, Исроил ўғилларига:

— Озодсизлар. Озод қилиндингиз! — деди.

ИСРОИЛ ФАРЗАНДЛАРИ ВА ҲАЗРАТИ ЎЗАЙР (а.с.) ҚИССАСИ

Исроил фарзандлари ичига бир бошлиқ тайин этилди. Улар Қуддусу Шарифга етиб боргандан сўнг ўша ерни обод қилдилар. Яна тартибга солдилар.

Аллоҳ таоло Ўзайир (а.с.)га яна жон берди, у вафот этганига тўла 100 йил ўтган эди. Ҳазрати Ўзайир уйғонганида аср вақти эди. У ухлаган вақт эса чакчақ пайт эди. Уйғонганида ҳам ўша кун деб ўйлади. Фақат баъзи биоларнинг гумбазлари таъмирланганини кўриб, ҳайрон қолди.

— Бир муддат ухлаб қолганман, булар қандай таъмирланди? — деди. Кейин олдида турган узум ва анжига назар солди. Уларни янги ҳолда кўрди. Лекин эшагини ўртада кўрмади. Уни топа олмади. Яна ҳайрон бўлди. Ўз-ўзига:

— Эшагим қаерга кетди экан? — деб ўйлаб қолди. Осмондан бир нидо эшитди. Унга:

— Ё Ўзайир!

«Қанча вақт турдинг?» (Бақара сураси, 259-оят)

Ўзайир (а.с.) шундай жавоб берди:

«Ё бир кун, ё ярим кун турдим». (Бақара сураси, 259-оят)

Орқасидан ўша нидо яна осмонни тутди:

«Еган овқатингга ва ичган сувингга қара. Улар бузилганми?» (Бақара сураси, 259-оят)

Ўзайир (а.с.) сувни олди, ичди. Ҳеч бузилмаган эди. Яна ўша илоҳий овоз шундай деди:

«Эшагинга қара. Уни қандай тирилтираётганимни кўр». (Бақара сураси, 259-оят)

Ўзайир (а.с.) суякларга қаради. Ўша пайтда бир шамол эсди. Эшакнинг суяклари ерга ётди. Ер бўлган ҳолда боғланадиган жойлари ва томирлари намоён бўлди. (Бақара сураси, 259-оят)

Сўнгра асаблари, териси ва юнлари ўз жойига келди. Ҳайвон ҳали ҳануз ҳаракатсиз ётарди. Кейин тўсатдан тирилди. Оёққа турди. Силкинди. Англади. Ўзайир (а.с.) бу ҳолатларнинг барчасини кўрди. Негаки, Аллоҳ таоло Каломи Қадимда шундай деган:

«Эшак ўз аввалли ҳолатига келгач, Ўзайир (а.с.) шундай деди:

— "Албатта, Аллоҳ ҳар нарсага қодир эканини англадим".» (Бақара сураси, 259-оят)

Жаноби Ҳақдан яна бир нидо келди. Ва Ўзайирга шундай деб ваҳий қилди:

— Ё Азизим! Сенга одамлар ичида бир оламати билан пайғамбарлик бердим.

Ва Жаноби Ҳақ Тавротни тўлиқ ҳолда унга берди. Чунки Исроил фарзандлари ичида ундан бошқа Тавротни ёд олган киши қолмаган эди. Ўзайир (а.с.) Аллоҳ таоло унга пайғамбарлик берганини англади, билиб олди. Турди, тирилган эшагига миниб шаҳарга келди. Ўз маҳалласига етди. Вайрона уйини таъмир қилинган ҳолда кўрди. Эшикни қоқди. Бир аёл эшикка чиқди:

— Сен кимсан? — деб сўради. У ҳам:

— Мен Ўзайирман. Ўз уйимга келдим! — деди. Эшик очган аёл:

— Мен Ўзайирнинг чўрисидим. Кўзларим кўрмай қолди! — деб жавоб берди. Ўзайир (а.с.):

— Эшикни оч, сенга дуо қилай, кўзларинг шифо топсин! — деди.

Аёл эшикни очди. Ўзайир (а.с.) аёлни кўзларига қўлини суртиб дуо қилди. Кўзлари дарҳол очилди. Аёл ҳам Ўзайир (а.с.)ни таниди, билдилар. Ташқарига чиқди. Ўзайир (а.с.) ўз ўғлига югурди. Хабар берди. Ўғли қариб қолган, қарилик босган эди. Ўзайир (а.с.) ғайб бўлган пайтда у 20 ёшда эди. Унга кўринган пайтда эса 120 ёшда эди. Ўғли дарҳол келди. Отасини ҳануз қора соқолли ёш йигит деб кўрди. Оёғига бош урди. Халққа ҳам:

— Ўзайир (а.с.) тирилди! — деган хабар тарқади. Ҳам пайғамбар ҳам бўлган экан, дейишди. Халқ келди. Уни кўрдилар. Ўзайир (а.с.) уларни динга даъват қилди. Унга:

— Бизга бир мўъжиза кўрсат! — дедилар. Ўзайир (а.с.) ҳам уларга:

— Биринчи мўъжизам шуки, мен Тавротни ёддан биламан! — деди. Бутун халқ бунга ҳайратда қолдилар. Кейин:

— Мен юз йилдан бери вафот этган эдим. Яна тиридим! — деб ҳолини, бўлганни, кечганни хабар берди. Халқ орасида на дин қолган, на Таврот қолган эди. Бу гапларни эшитган халқ:

— Аллоҳ таоло ҳар нарсани қилмоққа қодирдир! — дедилар. Ўзайир (а.с.) яна шундай деди:

— Саё (а.с.) ўз қўли билан бир Таврот ёзган эди. У қаерда эканини биласизми? — деб сўради. Улар ҳам:

— Эшитганмиз, лекин қаерда эканини билмаймиз! — дедилар. Ўзайир (а.с.) уларга:

— Мен биламан! — деди. Ҳаммалари унга иймон келтирдилар. Ўзайир (а.с.) Тавротни ўқиди. Дин уламолари ёздилар. Аллоҳ таолога шукр қилдилар. Тавроту Шариф яна қўлларига тегди. Таврот ёзилиши тугал бўлгач, Ўзайир (а.с.) Масжиди Аксога кирди. У ерда бир устунни кўрсатди.

— Шу устуннинг тагини қазинглар! — деди. Улар ҳам ўша ерни қазидилар. У ердан бир сандуқ чиқди. Ичини очдилар. Илк Таврот унда экан. Уни олдилар. Икковини таққосладилар. Орасида бир тукча ҳам фарқ йўқ эди. Дарҳол:

— Ўзайир Аллоҳнинг ўғлидир! — дедилар. Ва кофир бўлдилар.

Негаки, Аллоҳ таоло шундай деган:

"Яҳудийлар: — "Ўзайир Аллоҳнинг ўғлидир!" — дедилар. Насронийлар ҳам: — "Масих Исо Аллоҳнинг ўғлидир!" — дедилар". (Тавба сураси, 30-оят)

Аллоҳ таоло уларнинг бу гапларини рад этди. Шундай деди:

"Улар Аллоҳни қўя туриб, уламоларини ва роҳибларини ўзларига Роб (яъни, ибодат қилинадиган зот) қилиб олдилар". (Тавба сураси, 31-оят)

Ҳолбуки, Жаноби Ҳақ шундай буюрарди:

"Ҳолбуки, уларга ҳам, фақатгина, ягона Аллоҳга ибодат қилиш амр қилинган эди. Аллоҳдан бошқа ҳеч қандай илоҳ йўқдир. У Аллоҳ, мушрикларнинг Унга шерик қилган ҳар нарсасидан покдир". (Тавба сураси, 31-оят)

Кестосиб ҳам рози бўлгач, бир ёнилмас олов жойи (ўчмайди олов ўчоғи) курди. Унга «Озаримехди Барзим» деб ном берди. Уни олди у Ҳиндистондан олиб келган сарвин дарахтини экишди. Унинг устига шундай ёзди:

— Эй дарахт! Сен гувоҳ бўлки, Кестосиб менинг динимни қабул қилди.

Қўшимча равишда Кестосибга деди:

— Сен менга қирқ аршин узунлигида, қирқ аршин кенлигида, юз аршин баландлигида бир уй қур.

Кестосиб ҳам ўша бинога буюрди, қурдирди. Кейин унинг буйруғига бўйсунди. Ўша бинога ичкарасида олтиндан бир кўшк ясалди. Ўша оловни ўша олтиндан ясалган хонага жойлаштирдилар. Бинога ҳар хил расмлар чиздирди. Кеймерсдан тортиб Кестосибгача бўлган шоҳларнинг суратларини ясатди. Кейин бутун тарафлардаги бейларга мактублар юборилди. Ҳар бир бейни ўз динига чақирди. Унга итоат қилганлар бу динни қабул қилди.

Олтинли ҳужра, янги бино тўлиқ бўлгач, Кестосиб ўша жойнинг бошқарувини вазири Жонсибга берди. Бу ишлардан саккиз йил ўтди.

Тўрон юртларидан бир элчи келди. У ерда бир бей бор эди. Унга Эржосиб дер эдилар. Хитойда бейликни эгаллаган эди. Кестосибдан ҳам йилига хараж олар эди. Уни элчиси

яна хараж олмоққа келган эди. Кестосиб харажни берди. Дилини тасалли қилди. Элчини қайта юборди. Элчи кетгач, Зардушт Кестосибга деди:

— Юксак Яратувчи менга амр қилди: Кестосиб энди Эржосибга хараж бермасин!

Кестосиб буни қабул қилди. Эржосибнинг бир деви бор эди. Сеҳргарликда устаси эди. Зардушт ҳам сеҳрни ундан ўрганган эди. Бу дев Зардуштнинг дини ҳақида эшитгач, дарҳол Эржосибнинг ҳузурига келди. Унга:

— Бир қария киши Кестосибга келди. Уни ўз ата-боболар динидан чиқарди. Оловга сажда қилдирди! — деди. Эржосиб ғамга тушди. Дарҳол Кестосибга бир мактуб ёзди. Унга юборди.

Мактубда шундай дейилган эди:

— «Эй ўғил! Эшитдимки, динингни тарк қилгасан. Бу қадар йиллик динингни қандай тарк этарсан, ўз динингдан қандай айрилибсан? Жамшид шоҳки улуғ аждодимиздир, динингни ҳеч қачон тарк қилмаган. Дунёга адолат тарқатган. Сен эса ҳозир динингдан воз кечмоқдасан. Сенга бир озор етиши мумкинлигидан кўркаман. Сен шундай бир зотнинг фарзандисанки, Шоҳ Кейхусрав тожу тахтини унга берган эди. Сен ундан ҳижолат қилмассанми? Сен ҳақингда менга хабар келганда юрагим сизниб кетди. Сенга бу қадар насиҳат қилдим. Бизга қарши йўл тутмаслигинг керак эди. Ўша Занд ва Овастони ташла, тавба қил. Яратган гуноҳингни мағфират қилгай. Агар насиҳатимни қабул қилсан, жазо бермайди. Аллоҳ гувоҳ бўлсинки, сенга шундай мол юборгайманки, замонинг ҳисобчилари уни санаб тугаллай олмас. Агар сўзимни эшитмасанг, дининг ҳаққи учун сени тутмагунча тинчланмайман. Бу ерга шундай кўп Тўрон аскарини юборурманки, ҳали бундай кўрилмаган бўлур. Эронни шундай вайрон қилурманки, фақат Рустамгина Тўронни шундай ёққан эди. Оилавий аъзоларингни ҳам асир қилурман.»

Бу мактубни ёзгач, Эржосиб икки бейни танлади. Биринчиси Бадерфеш, иккинчиси Монахасет эди. Уларга 300 киши қўшди. Мактубни юборди. Ва:

— «Кестосибнинг ҳузурига боринглар. Унга етгач, эгилинглар, ерни ўпинглар. Ўтиринглар деса — ўтиринглар! Юзига, тожига қарамаңглар. Мендан келганингизни унга айтинглар. Нима жавоб беради, кўринглар. Кейин унга айтинглар:

— «Ўша қария кишини оловингда ёқ! Биз сендан шунда рози бўлайлик!» — деб айтинглар», деди.

Вакти Бадерфеш ва Манхасет Хитой диёридан Балх шаҳрига келдилар. Кестосибга:

— «Хитойдан элчилар келди!» — деб хабар беришди. У ҳам:

— Келсинлар, кўрамиз! — деди. Сарайнинг амири ташқарига чиқди. Хитой элчиларини ичкарига олиб кирди. Элчилар Кестосибни кўрдилар. Эржосиб амр қилган тарзда одоб билан ерни ўпдилар. Мактубни узатдилар. Кестосиб уни олди, ўқиди, ғамга тушди. Эржосибни, Зардуштни, Исфандиярни чақиртди. Уларга мактубни кўрсатди. Деди:

— «Орамизда қандай сулҳ бўлурки, мен Иреш авлодиман, у эса турк зотидан. Ҳам динимиз ҳақ диндир. Уни нега тарк этайлик?!»

Элчиларни меҳмон қилди. Таом-ширинликлар берди. Кестосиб вазирлари билан маслаҳат қилди. Зарир номли вазири:

— Шоҳим! — деди. Агар ижозат берсангиз, ўша мактубга муносиб жавоб ёзай, — деди.

Шоҳ Кестосиб ҳам:

— Сен билурсен! Яхши, ширин сўзлар билан ёзишинг керак! — деди. Зарир, Жонсиб ва Исфандияр учовлари йиғилишдилар. Суҳбатлашдилар. Керакли жавобни тайёрладилар. Зарир уни олиб, шоҳ Кестосибга олиб борди. Кўлига тутқазди. У ҳам ўқиб, маъкул кўрди. Мактубни муҳрлатди. Кейин Бадерфешни ҳузурига чақирди. Мактубни унга топширди ва:

— «Агар элчига зиён бўлардиган бўлса, мен сизга қилиб қўяр эдим. Дирлик-тинчлик нима эканини кўрсатар эдим! У Эржосиб билиб қўйсин, Иреш авлодидан ҳали бор экан!» — деди. Кестосибнинг бир палвони бор эди. Уни «Қора фил» дер эдилар.

— Буларни олиб чиқ, Эрондан ҳайда! — деб амр қилди. Қора фил минг ёрдамчи билан элчиларни Эрондан ташқари чиқарди.

Хитой элчиси Бадерфеш юртига етиб боргач, Эржосибга мактубни топширди. Эржосиб вазирлари билан курултой тузди. Мактубни ўқитди. Маъносини англагач, ғазабланди, қахрланди. Бош қўмондонига:

— Қўшинни йиғ! — деди. Зарур бўлинмаларга амрлар юборди. Қўшинни йиғди. Йигирма марта 100.000 (яъни икки миллион) киши танлади. Улардан бири Кехрем эди.

500.000 кишини Эндериман исмли қўмондонга берди. Турхон номли бейга 100.000 кўшди. Кескесор деб аталмиш бейига 400.000 киши берди. Қолаверса, Тисга 400.000 аскар кўшди. Жовенга юборди. Хатшоч номли қўмондонини 1000 киши билан қурул-аслаҳаларнинг устидан қўриқчи қилди. Бошқа икки йигит бейи бор эди. Уларга олдинги қўшин бошчилигини топширди. Ҳар бирига 10.000 киши берди. У бейлардан бирига Деви Хўш дер эдилар. Унга шундай деди:

— Қайси жойга етсангиз, ёқинлар, вайрон қилинлар, йўқ қилинлар!

Тайёргарлик бутунлай тугаллангач, Хитой диёридан чиқди. Эрон томон юзланди. Сехпон шахрига келди. Бу келгани ҳақида Кестосибга хабар беришди. У ҳам қўшинини тўплади, жамлади. Ўн марта 100.000 — яъни 1.000.000 киши билан қарши чиқди. 200.000 аскарни Исфандиярга топширди. 200.000 аскарни акасига берди. 200.000 аскарни ўғли Сантурга берди. 200.000 аскарни яна бир ўғли Хуршидга берди. Ардашер номли ўғлига 50.000 киши берди. Ширеосиб номли ўғлига ҳам 50.000 киши берди. 20.000 аскарни ўзи олди. Олдинги сафга 50.000 киши чиқарди. 10.000 кучли қисмни орқада қолдирди. 10.000 аскарни Бухтуннасрга берди. Чап қанотда турсинлар деб 10.000 қўриқчи кучини олди. Пойтахт Балхдан кўчди. Аскарига икки йиллик озуқа тақсим қилди. Бухорога келди. У ерда туғради. Эржосиб билан орасида тўрт кунлик йўл қолди. Кестосиб файласуф Жонсибни ҳузурига чақирди. Унга:

— Эй ҳаким киши! — деди. Шундай «Зожича» номли китобни қўлига ол. Бизнинг тақдиримиздан хабар бер! Жанг куни нима бўлади, билиб қўййлик! Биздан кимлар ҳалок бўлади, айтгин, эшитайлик!

Жонсиб бу сўзни эшитгач, Зожичада кўрганларини хабар беришни хоҳламади. Йиғлаб деди:

— Кошки, мен бу илмларни ўрганмаган бўлсам эди. Шоҳ мендан бундай нарсани сўрамаган бўлса эди! Агар хабар берсам — мени ўлдиради. Агар айтмасам — гуноҳ қилурман! — деди. Кестосибга:

— Агар менга амон берсангиз, айтаман! — деб илтижо қилди. Унга:

— Ўғилларимнинг номи билан қасам ичаманки, сенга тегмайман! Соқа билангга ҳам етказмайман ва ҳеч кимга айтмайман! Агар сенга озор етказсам, китоб ўша кунларни мендан ўч олсин! — деди.

Жонсиб бу кафолатни шохдан олгач, унга шундай деди:

— Ҳар қанча бу хабар хуш эмас, лекин бу хабарни юлдузлардан айтаяпман. Тақдир ҳам шундай экан. Сен билиб қўй, икки қўшин юзма-юз келгандан сўнг жанг қилинадир ва кўп одам ҳалок бўладур. Аввало эронликлар мағлуб бўладилар. Кўп йигитлар ўлур. Кейин тўронликлар босилади. Кейин майдонга бир йигит чиқадики, у сенинг ўғлинг Ардашердир. Кўп бейларни ўлдирадир. Лекин у шоҳзода ҳам тўсатдан ўлдириладидур. Ундан кейин укаси Шейдосиб Ардашернинг ўлганини кўриб, майдонга ташланур. Мўғуллардан кўп одамни ўлдирадур. Аммо у ҳам ўлдириладидур. Менинг ўғлим — исми Керами бўлур. У икки шоҳзода ўлдирилганини кўриб, атни майдонга сурур. Катта жанг қилур. Тўсатдан Дарфиш-Жовён байроғи душман қўлида ерга тушур. Оғлим Керами бу ҳолни кўриб, унинг билан жанг қилур. Бир қўлини қолдирурлар. Кейин ўлдирадурлар. Ундан кейин Зарирнинг ўғли Мастур майдонга чиқаду. Олтмиш номдор жангчини ўлдирадур, кейин хитойлик турклар уни ўқ билан уриб, ўлдирадурлар. Бу ўлим отаси Зарирга хабар қилинур. У ҳам ўғлининг интиқомини олиш учун майдонга чиқаду. Ва олтмиш номдор бағатирни ўлдирадур. Кейин сени жуда ҳам мактаду, турклардан саноғсиз одамни ўлдирадур. 1000 мўғул туркини тутиб, сенга юборур. Мўғуллар унинг бу жанглари кўриб:

— Бу кеча орқага қайтайлик! Ва охирида у ҳам Бадерфешнинг кўлида ҳалок бўлгай! — дерлар. Чунки Бадерфеш заҳирада ётар. Зарирни хушёрсиз тутиб олар ва ханжар билан уриб Зарирни ўлдирар. Уни кийимларини ечиб, ўз танасига кийур, бошини кесиб, отига минар. Кесилган бошни Эржосибга юборур. Кейин яна Эронликларни босиб, кўп кишини ҳалок қилур. Босқинга оз фурсат қолган бир пайтда Исфандияр, тўсатдан Зарирнинг ўлдирилганини эшитур. У ҳам дарҳол келиб, Бадерфешни ўлдирар, жасадини мўғуллардан олиб, мўғулларга хужум қилур. Қазо келганда ундан узоқлашиш лозим. Лекин эй шахрияр, унутманг — айтганларим бўладур!

Кестосиб бу хабарни эшитгач, ақлидан ажради. Ўзига келгач, йиғлаб, интилаб деди:

— Мен улардан кейин бейликни нима қиламан? Энди манаки бўладиган иш шу экан, Зарирни, ўғилларини ва сенинг ўғлинг Керамини ёнимизга келтирайлик. Жанг қилишларига йўл қўймайлик! — деди.

Ҳаким Жонсиб ҳам деди:

— Эй шоҳим! Агар сен уларни ўз ёнингга олсан, кўшин ичида бўлмасалар, мўғул турклар билан ким жанг қилур? Сен ўзинг Яратганинга паноҳ топ! Кўрамиз нима бўлар!

У шундай кўп насиҳатлар қилди. Шоҳни тасалли берди. Эртаси куни тўрон хони Эржосиб отига минди. Майдонга чиқди. Ўнг ва чап қанотларига сафларни жойлаштирди. У ерда бир тепа бор эди. Ўша тепада отоғини тикишди. 400.000 бағатир ўша тепани ўраб олди. У ерда чатирлар, соябонлар қурдилар. Жанг овозлари Эронликларга етгач, отларига миндилар. Эржосибнинг қаршисига чиқдилар. Сафлар туздилар. У ерда бир тоғ бор эди. Кестосиб 20.000 киши билан ўша тошга чиқди. Устига чиқиб, бир жойда ўтирди. Аскарини кўрди. Тоғ этакларида вақтики икки кўшин юзма-юз келди, аввал ўқ отишди. Кейин бири-бирига хужум қилдилар. Орадан бир муддат ўтди...

ЭРДОШИР ВА ЗАРИР УРУШИ

Эрдошир отини ҳайдади,
Етти қатни тинлатди,
Каршидан кўп эрни ўлдирди!
Лекин бир он келиб,
Мўғулдан ўқ отилди,
Жангда бошқа чора йўқ!
Эр Эрдоширни ўлдирди,
Ким кийик териси билан жанг қилур?
Шаҳзода ўлдирилди,
Тақдири аччиқ кулиб юборди!
Зарирнинг ўғли Настур,
Ҳозир жангга отланди.
Кўп жанг қилди, уришди,
Баъзи сафларни ёриб ўтди.
Лекин ўша эр ўлди,
Жангда энг олдинда!
Шайдошир тоқат қилмади,
Ўқдай сакради,
Майдонга отилди,
Ҳар тараф қонга бўялди!
Олти тўксон эрни ўлдирди,
Эронни хурсанд қилди!
Эркасибнинг укаси,
Гўзал бошини йўқотди.
Дарҳол ўша бошга етди,
Отасига юборди

Ўша йигитнинг бошини.
Эркасиб укасининг
Кесилган бошини кўргач,
Қичқирди, дарҳол аждардек!
Душманга ўқ отинглар,
Осмонни ўқ билан ғийқлатинглар!
Тўрт тарафни жингиллатинг,
Бу унинг охирги куни бўлсин!
Шайдошир ўқ еб қичқирди,
Ўқ еганида инқирарди!
Кўкрагидан етти ўқ еди,
Ўқ егани ким сақлар?
У ҳам ерга йиқилди,
Қон тўлган жойларга!
Сулуқ каби қон берди,
Осмонга парвоз қилиб, жони чиқди.
Орқада Жомсибнинг ўғли,
Жангда йўл тутди!..
Деди: “Мўғул бегининг кини...
Иште мен сенинг олдингдаман!
Эшитсин нағрамни,
Тушунсин, бу шамолми,
Ё боронми?
Қаердасан, Турк Беги сен?..”
Турк Беги буни эшитди,
Рухини олов босди!
Дарҳол унга борди,
Жангни бошлади тўсатдан!
Кўзларда олов ёнарди,
Иккови ҳам қахрамон эдилар!
Жомсиб ўғли Мўғулдан
Баъзи эрларнинг жонини олди!
Бир тепагача етди,
Тик тошга чиқди!
Ерда қон кўл бўлди,
Кўп эрлар ҳалок бўлди!
Туглар бир тарафга силжиди,
Қўрқув майдонга тушди!
Тоғли бир Мўғул Беги,
Эр каби ўлишни билган!
Ётганди, узанганди,
Сўнгги юрак уришлари эди!
Эронлик кўл узатди,
Бир тўғга ҳам кўл тортди,
Мўғуллар буни кўрдилар,
Қалбга интиқом боқдилар!
Бир қилич жонни бўлди!
Файласуфнинг ўғли ҳалок бўлди,
Кештосибнинг ўғли бор,
Жангни истаган шаҳар йигити!
У ҳам жанг қилди, тоқат қилди,
Лекин ўқлар шиддат билан янгради!

Охирида у ҳам кета борди,
Жанг жонларни ериб кетди!
Ўн тўрт кун давом этди бу жанг,
Ернинг ранги: кип-қизил!
От устидан еб,
Бир ютум сув ичмадилар!
Кўкракка ботган ўк!
Зарирдан хабар йўқ,
Ўғлининг ўлими ҳақида!
Хабар келгач, дарҳол,
Ёввойи бир аждардек бўлди,
Кўзлари ялқин бўлди,
Панжаси шер панжасидек,
Овози: осмон чакнаши!
Турк хони бу ҳолни кўрди,
Юракка дард ўралди!
Деди: “Қани борми, йигитлар?
Подшоҳликни бахшидай!
Бу Зарирни ўлдирсин,
Қолган умрини тугатсин!
Ким уни ўлдирса,
Охири саодат бўлур!”
“Ёрми подшоҳлигим фидо!..”
Йигитлар дедилар: “Ким эдо?
Сенга қурбон бу тан, бу жон!
Ватан учун ҳамма нарсамиз
Фидодир, биласиз!”
Бедирфеш ўша пайт келди:
“Қасамим ростдир, эй хонадон!”
Деб олдинга отилди,
Дарҳол тўрт тарафга назар ташлади,
Душманга заҳира тузди,
Дўшманини кутар эди.
Кўлига ханжар олди,
Зарирга нозикча суқилди!
Аста-секин яқинлашди,
— “Қайдан бу... эй!” — деди.
Ханжарни саллатганда,
Қон оқди оқ танадан!
Ич-бўғри ерга оқди,
Қорин, ичак қолмади!
Зарир отидан тушди,
Бу ёш йигит энди ўлган эди!
Бедирфеш ўша пайт келди,
Бошни танадан кесди,
Қилични ҳам чиқарди,
Жанг шодига тўлди!
Хонга дарҳол юборди,
Деди: “Қасамингда тургин!”
“Иште қилич, иште бош,
Подшоҳлигимни ҳам йўлдош қил!”
Турк хони жуда хурсанд бўлди,

Бу қувонч ичида чуқур бўлди!
Кунини кун қилди у,
Байрам, тўй қилди у.
Кештосиб тоғдан қараб турди,
Юраги ерга оқди!
Зарирни кўрмади,
Бир достон боғлай олмади,
Лекин укаси учун,
Юраги яна сизниб кетди:
Бағирди:
“Боринглар, қаранглар,
Зарир ўлмаган бўлсин!
У бир шердек йигит эди!”
Кўрдиларки Зарир ўлган,
Бу дунёда туш кўрган!
Келди. Подшоҳга билдирди,
Кештосиб мотамга тўлди.
Энгини ёрди,
Калла суягини урди!
Тожини ерга уриб,
Ғазабдан гўё жиннидай бўлди,
Отини ҳайдади дарҳол,
Турк Хони деди: “Сен
Менга етиша олмайсан,
Менинг сўзим, иште, сенга!”
Кештосиб ҳам бақирди,
Неча ёрдам сўради!
Деди: “Юрагим ёнғинлидир,
Бунингга Аллоҳ гувоҳдир,
Ғамим, юракда чуқур.
Ким, укам Зарирнинг
Дарҳол қасдини олса,
Дўшманга кириб борса,
Қизимни бераман,
Ҳумоюн юлдузимни!”
Шаҳзода Исфандияр
Бу юртдан юртга
Ёйилган шу хабарни олди.
Ғамни кўл қилиб топди!
Йиғлади, кўз ёш тўкди,
Олдида дунё емирилди.
Кин оловига тушди
Деди: “Кел, менинг ўрнимни эгалла,
Қасдларимни сочай!”
Борди Зарирни кўрди,
Юраги ғамга тўлди!
Отасининг оғзидан эшитди,
У ҳам қалбдан инқирар қилди:
“Юрагим жуда ёнғинлидир,
Олий Тангри гувоҳдир.
Подшоҳлигим сенга бўлсин,
Ғам ва дард кетсин,

Кўнглимиз, юрагимиз,
Яхши кун кўрсин!
Барча қувватингни кўрсат,
Юрагинг қасдини ол!
Қизим Ҳумоюн сенинг,
Юрагинг “оҳ” демасин!”
Бу сўзларни эшитиб,
Исфандиярнинг кўзлари порлади.
Бир онда отидаги
Йўл тўсмасини тортиб,
Майдонга чиқди тўсатдан!
Зарирнинг ўғли бор эди,
У ҳам нола қилди!
Исми Меҳри Нуш эди.
Юраги бу пайтда қуш эди.
Қасами: “Интиком!” эди.
Кештосиб жуда қайғурди,
Тўлиб, кўпириб,
Отга минмоқчи бўлди.
Ҳаким Жомсиб деди:
“Қуролингни унга бер,
Ғаминг, “оҳ”ингга ёпиқ бўл!
Бориб, отасининг
Қасдини олсин!”
Кештосиб отини берди,
Ғамини, отини берди!
Меҳри Нуш отга минди,
Гўё қанотга мингандек!
Қуролини такди.
Бу, унинг учун катта шараф эди!
Олдинга отилди,
Орқага қарамади!
Шердек бақирди,
Кўп одамни ўлдирди.
Турк сафларига кирди,
Ёйига монеъ бўлди!
Турк хони деди: — “Бу ким,
Зарир тирилдими?
Бедирфешни чақиринг,
Югур, кел деб бақиринг!”

Кестосиб ҳам қабул қилгач, бир олов геде (ўчмайдиган олов ўчоғи) ясади. Унга «Озаримеҳди Барзим» деб ном қўйди. Олдига эса, у Ҳиндистондан олиб келган сарвин дарахтини экишди. Унинг устига шуларни ёзди:

— Эй дарахт! Сен гувоҳ бўлки, Кестосиб менинг динимни қабул қилди.

Қўшимча равишда Кестосибга деди:

— Сен менга қирқ аршин узунликда, қирқ аршин кенгликда ва юз аршин баландликда бир уй қурдир.

Кестосиб ҳам ўша бинога буюрди, қурдирди. Кейин унинг буйруғига бўйсунди. Ўша бинога ичкарасида олтидан бир қўшқ ясалди. Ўша оловни ўша олтидан ясалган хонага жойлаштирдилар. Бинога ҳар хил расмлар чиздирди. Кейумерсдан тортиб Кестосибгача бўлган шоҳларнинг сураатларини ясатди. Кейин бутун тарафлардаги бейларга мактублар юборилди. Ҳар бир бейни ўз динига чақирди. Унга итоат қилганлар бу динни қабул қилди.

Олтинли ҳужра, янги бино тўлиқ бўлгач, Кестосиб ўша жойнинг бошқарувини вазири Жонсибга берди. Бу ишлардан саккиз йил ўтди.

Тўрон юртларидан бир элчи келди. У ерда бир бей бор эди. Унга Эржосиб дер эдилар. Хитойда бейликни эгаллаган эди. Кестосибдан ҳам йилига хараж олар эди. Уни элчиси яна хараж олмаққа келган эди. Кестосиб харажни берди. Дилини тасалли қилди. Элчини қайта юборди. Элчи кетгач, Зардушт Кестосибга деди:

— Юксак Яратувчи менга амр қилди: Кестосиб энди Эржосибга хараж бермасин!

Кестосиб буни қабул қилди. Эржосибнинг бир деви бор эди. Сеҳргарликда устаси эди. Зардушт ҳам сеҳрни ундан ўрганган эди. Бу дев Зардуштнинг дини ҳақида эшитгач, дарҳол Эржосибнинг ҳузурига келди. Унга:

— Бир қария киши Кестосибга келди. Уни ўз ата-боболар динидан чиқарди. Оловга сажда қилдирди! — деди. Эржосиб ғамга тушди. Дарҳол Кестосибга бир мактуб ёзди. Унга юборди.

Мактубда шундай дейилган эди:

— «Эй ўғил! Эшитдимки, динингни тарк қилгасан. Бу қадар йиллик динингни қандай тарк этарсан, ўз динингдан қандай айрилибсан? Жамшид шоҳки улуғ аждодимиздир, динингни ҳеч қачон тарк қилмаган. Дунёга адолат таркатган. Сен эса ҳозир динингдан воз кечмоқдасан. Сенга бир озор етиши мумкинлигидан кўрқаман. Сен шундай бир зотнинг фарзандисанки, Шоҳ Кейхусрав тожу тахтини унга берган эди. Сен ундан ҳижолат қилмассанми? Сен ҳақингда менга хабар келганда юрагим сизниб кетди. Сенга бу қадар насиҳат қилдим. Бизга қарши йўл тутмаслигинг керак эди. Ўша Занд ва Овастони ташла, тавба қил. Яратган гуноҳингни мағфират қилгай. Агар насиҳатимни қабул қилсан, жазо бермайди. Аллоҳ гувоҳ бўлсинки, сенга шундай мол юборгайманки, замонинг ҳисобчилари уни санаб тугаллай олмас. Агар сўзимни эшитмасанг, дининг ҳаққи учун сени тутмагунча тинчланмайман. Бу ерга шундай кўп Тўрон аскарини юборурманки, ҳали бундай кўрилмаган бўлур. Эронни шундай вайрон қилурманки, фақат Рустамгина Тўронни шундай ёққан эди. Оилавий аъзоларингни ҳам асир қилурман.»

Уч ака ҳам аскарларини ўша ерда қолдириб, оталари Исфандияр ҳузурига бордилар. Унга хизматда, қулликда бўлдилар.

Кештосиб ҳам олти ойдан кейин Балх шаҳридан жудо бўлди. Систон вилоятига борди. У ерда Зардушт динини очиклайди. Рустамга хабар юборди. Зол Зувора ва Фаромуз билан уни кутиб олишга чиқди. Жуда кўп ўқ отувчиларни ҳам ўзи билан олди. Кештосибни иззат ва икром билан шаҳарга олиб борди. Кештосиб еб-ичиш билан вақт ўтказди. Икки йил Систонда қолди. Бу хабарни мўғул хони Эржосибга етказдилар:

— Эй хон, Кештосиб ўғли Исфандиярни ушлади, қўлга туширди. Қалъа ичига қамади. Ўзи Систонга кетди. Ҳозир, икки йил бўлдики, у ерда турибди! Рустам билан бирга еб-ичяпти. Леҳросиб эса юзтача бегоғли билан Оташгададир. Кештосибнинг хотини, болачақаси ҳам Балхдадир! — дедилар.

Мўғулларнинг хони бу хабарни эшитгач, ўз бегларини тўплади. Уларга шундай деди:

— Кештосиб Исфандиярни қамоққа тикди. Ўзи Систонга кетди. Нима деб ўйлайсизлар, Эронга ким боролар? Ҳаққимизни улардан ким олиб беролар? — деди. Эржосибнинг ўғилларидан бири Гўҳарам эди. У дарҳол ўрнидан турди:

— Мен бораман! — деди. Эржосиб уни олқишлади. Гўҳарам ҳам:

— Лекин яна бир киши керак, у ҳам жосуслик қилсин! — деди. Балхдан бизга хабар келтирсин! — деди.

Бир жодугар кампир ўрнидан турди. Унга чинилликлар “Гўдус” дер эдилар. Мўғул хонига дуо қилди:

— Жосус сифатида боришни мен қабул қиламан! — деди. Хон Эржосиб ҳам унга:

— Белли шаҳрига бор! Қахрамонлари кимлар эканини кўр, неча аскар бор, тайёргарлиги қандай? Кештосиб қаерда? Булларни билиб кел! — деди.

Аёл ер ўпди. Ташқарига чиқди. Аскар қиёфасига кирди. Отга минди. Икки ойда Белли шаҳрига етди. Уни ҳеч ким кўрмади. У ҳам бўлганни Эржосибга етказди. Эржосиб

хурсанд бўлди. Қўшинига ва унга итоат қилувчи бегларига мактуб ёзди. Улардан аскар сўради. Ўн олти марта юз минг, яъни (1.600.000) киши йиғди. Улардан ҳам 1000 бахадирни танлади. Белли шахрига юборди.

Ўғли Гўҳарамга:

— Беллини ёқ, вайрон қил! — деб амр берди. Кимни кўрсанг — ўлдир! Леҳросибни ҳам ўлдир. Қизларини ушла. Туткин қил. Агар Исфандиярни занжирда кўрсанг, бошини кес, мен ҳам орқангдан келаман. Сино шахри томондан юр! — деди. Ўғли ҳам ер ўпиб:

— Эй подшоҳ, мен кетаман. Лекин сакраш, Кештосиб бизнинг ишимизни эшитмасин! Кейин Рустамни олиб Турон юртига келиб, ҳаммамизни ўлдиради! — деди.

Мўғул Хони:

— Эй кўзларимнинг нури! — деди. Ҳозир Систон юртига бир жосус юборгайман. Жосус келгунча кут, у ҳам келсин. — деди. Ўғли рози бўлди. Дарҳол ўша куни Систонга бир жосус юборди. Жосус бориб, Кештосибни роҳат ичида топди. У бу ишлардан ҳеч хабардор эмас эди. У жосус бўлганларни кўрди. Борди, Гўҳарамга хабар берди. У ҳам эртаси куни отланди. Балх шахрига етди. Эронзамин чегарасидан ўтди. Кимни кўрса — йўқ қилиб, кириб борарди. Балхга етганида, бу хабарни Леҳросибга етказдилар. У қайғу ичида қолди. Балхда ҳеч ким йўқ эди. Шаҳар аҳолисидан 1000 киши Леҳросибнинг олдига борди. У ҳам отга минди. Қўлига гурзини олди, ташқарига чиқди. Сафларни тўғриларди. Мўғул аскарлари ҳам келди. Улар ҳам сафга тўғриландилар. Леҳросиб отини уриб, майдонга отилди.

Бир нидо ташлади:

— Мени қаршига бир эр чиқсин! — деди. Қарши сафлардаги бахадирлар ҳам битта-битта жанг майдонига чиқдилар. Леҳросиб ҳам уларни бирма-бир ўлдирди. Шундай қилиб етмишта мўғул бахадирини ўлдирди.

Мўғуллар:

— Бу албатта Исфандиярдир! — дедилар. Мўғул хонининг ўғли Гўҳарам бу ҳолатни кўриб шундай деди:

Тан-тан жанг бўлмас,
Кўзимиз ёшга толмас!
Душман ўққа юзлансин,
Тўрт тараф эр билан тўлсин!
Қонларимиз қайнасин,
Қиличларимиз ўйнасин!
Душманлар қўлга тушсин,
Ҳаммаси шамолга совурилсин!
Мўғуллар хужум қилдилар,
Ғазаб билан буркандилар!
Леҳросибга етиб келдилар,
Аждардек шердек хужум қилдилар!
Леҳросиб буни кўрди,
Қалбига қўрқув ўралди!
Ишидан пушаймон бўлди,
Минг жонни тишига қўшди!
Ўша жондан умидни узди,
Шамоллар ғоят қизиқча эса бошлади!
Ҳар жой қизиди,
Ҳаво гўё учок каби!
Бироз олға уриш қилди,
Ўлимга яқинлашди!
Ўқлар билан нишонга олинди,
Жазосини топди!
Бир ўқ кўкрагига кирди,

Тўғри бағридан чикди!
Лехросиб ерга йиқилди,
Қондан анҳор тўлди!
Шоҳ Лехросиб ҳалок бўлди.
Жасадиға қарадилар!
Мўғуллар дарҳол югурди,
Йигитлар дарҳол югурди!
Уни бўлаклаб ташладилар,
Қандай катта боши бор экан!
Бир мўғул бошини кесди,
Машаққати тугади!
Дулғасини ечдилар,
Лекин йигитлар қўрқди.
Дулға бошдан ечилганда,
Кўплар ҳайратда қолди.
Чунки у ёш йигит эмас эди,
Юнсиз аскар эмас эди!
Бир оқ соқолли киши,
Бу ишни қилган эди!
Мўғуллар бунга ҳайрон бўлди,
Рухларига шубҳа тушди!
Агар кексаси шундай бўлса,
Ёши қандай бўлар?
Агар Исфандияр бўлганида,
Қиличини суғуриб, ёйини тортар эди!
Бу ерда бўлганида,
Ер қип-қизил қонга тўлар эди!
Афсуски қатор-қатор,
Бизларни қириб ташлайди!
Бу гапни хонининг ўғли эшитди,
Кўзи мардликка тўла эди.
Деди:
— Эй йигитлар!
Қўрқув ўлимга не қилар?..
Бу эски подшоҳ эди,
Лехросиб деб аталмиш шоҳ эди!
Янги шоҳнинг отаси,
Энди унда ҳеч юриш қолмади!
Отасини ўлдирдингиз,
Ўғли Кештосибни ҳам
Қўйни бўғазлагандек қилинг!
Денди — у қария,
Икки юз ёшга етибди!
Юз йигирма йил подшоҳ бўлиб,
Эронда ҳар ишни қилган!
Катта бир мамлакатни,
Олов орасига айлантирган!
Ёмон бир динга кирган!
Лехросиб вафот этгач,
Шаҳарга аввал бор кирилди!
Оловга сиғинганлар,
Ҳақ диндан чиққанлар,

Ўша оловга отилдилар,
 Дарҳол ёпиб ташландилар,
 Оқаётган қонлар туфайли,
 Оловлар дарҳол ўчди!
 Ҳумоюн қиз тугилди,
 Қиз укаси тутқин бўлди.
 У маҳ-и афарид эди,
 Гулдек юзи бевафо бўлди!
 Танаси қордан оқ эди,
 Иккови ҳам тутқин эди.
 Шаҳар таланди,
 Ҳар тараф ёнди.
 Кетаюн ҳам бир кеча
 Шаҳардан яширин чиқди!
 Отга миниб ҳайдади,
 Систон йўлини тутди!
 Йўллар тоғ-товон эди.
 Ҳайвонини тезлатди!
 Ёлғиз ўзи борди,
 Кештосиб ҳузурига!
 Кештосиб бу ишга ҳайрон қолди,
 Кетаюнни чақирди,
 Сўроққа тутди уни,
 Бу кетишга ҳайрон қолди!
 Сўради: “Ёлғизсан, нега?
 Қўрқмадингми юрагингдан
 Узоқ йўлни босаркан,
 Душман толиб кетаркан?”
 Кетаюн ҳам деди:
 — “Асли айб сенда бўлса керак,
 Бу ерда ўтирибсан,
 Жанг қилмай турибсан.
 Бизларни оловга ташладинг,
 Бу ерда чорасиз қолдинг.
 Билиб қўй, мўғул хони
 Ҳозир бутун тарафни эгаллади!
 Балхни ҳам келиб олди,
 Ғалаба нақараси чалди!
 Вилоятларга, қишлоқларга кирди,
 Кўп халқни эзди!
 Ҳеч қаерда сенинг номинг йўқ,
 Бу қаҳрамон хотиран ҳам йўқ”.
 Кештосиб ғурурланди,
 Кўзи ёниб кетди:
 Деди:
 — “Бу нима ғам,
 Ғамли девоналикдир!
 Агар мен бўлсам, отга
 Миней, етти қатни чиқай,
 Борон бўлиб эсай,
 Душманларни кесай!..
 Менинг номим буюк,

Менга ким қаршилиқ қилур?”
Кетаюн деди: — “Тўхта,
Нима дейсан, нима гаплар бу?
Бу энг буюқ иш,
Бу қандай ғийқириш?
Отанг Леҳросиб ўлди,
Йўқликка кўмилди!
Қанча оловга сиғинишганлар,
Ўлганлар ичида бор!
Қонларидан оловлар,
Бирма-бир ўчиб кетди!
Ҳумоюн тутилди,
Юраги ичдан ёнди!
Маҳи афарид эса
Бири тегса йиғлар эди!
У ҳам бир аёл тутқин,
Сенинг номинг ўчирилган,
Юртда ҳар бир хон,
Сен ҳар бир юришдан воз кеч!
Уял, номусдан уял!”
Эшитгач бу сўзларни,
Қайрилди шоҳнинг кўзлари,
Тождини улоқтирди ерга,
Қамалди ғамлар гирдобига!
Юрагига ботди оғриқ,
Уялчоқлик еб қўйди уни!
Ёқасини юлиб ташлади,
Бейларни чақиртди ҳам.
Бўлган воқеаларни билдирди,
Гўёки у шоҳ ақлини йўқотган эди!
Келганлар йиғлашдилар,
Кўз ёшлари тўкилиб тушди!
Рустам ҳам кейин келди,
У ҳам қалбини тешди!
Келди, Зевал Зеварега,
Шоҳ аворага айланди!
Бир минг таскин айтилди,
Энди оғриғи маълум бўлди!
Фаромуз кейин келди,
Тасаллийлар баланд бўлди.

ШАҲ КЕСТОСИБНИНГ МЎҒУЛ ХОНИ БИЛАН БЎЛГАН УРУШИ

Эрон шоҳи Кестосиб, қўшинига хабар юборди.
800.000 аскар тўплади.
Уларга икки йиллик егулик, ичимлик берди.
У ердан кўчди. Эронга қайтди.
Рустам отаси билан бир масофа давомида у билан бирга кетди.
Кестосиб Балхга келди.
У ердаги ҳолатни кўрди,
Ўлган отасини олиб келтирди.
Ўз урф-одатларига кўра ерга кўмди.

Сўнг у ердан кўчди. Табризга келди.
 Тўронлик Эржосиб бир миллион олтмиштўрт минг одам билан юришда эди.
 Бу хабарни эшитгач, турган жойидан кетди.
 Термизга келди.
 Икки кўшин бири-бири билан юзма-юз келди,
 Сафлар тузилди.
 Эрон шоҳи Кестосиб Нестурга 200.000 аскар берди.
 Ўн ўғлини ҳам унга кўшди.
 200.000 аскарни Хуршид номли ўғлига берди.
 100.000 аскарни ўзи олди.
 Бир тепага чиқиб лагер қурди.
 Ўн ўғли ҳам Озарбайжондан.
 Дашт-и Қипчоқдан унга етди.
 Кестосиб хурсанд бўлди, шод бўлди.
 Келган бу ёрдамчи қисмни иккига бўлди.
 Бир бўликни ўнг қанотда,
 Бир бўликни чап қанотда саф тузди.
 Эржосиб, бу қадар кўп аскарни кўриб, Гўҳерамни олдинчи қилди.
 Кичик ўғли Эндериманни кўшин олдида 400.000 киши билан чархачи қилди.
 400.000 киши билан Герасарни кўшин марказига жойлаштирди.
 Ўзи қолган аскар билан орқада жой олди.
 Икки томон оздан кейин жангга киришди.
 Ўша кун кечгача ва кечдан эрталабгача жанглашдилар.
 Энг охири туш бўлган эди,
 Ер қизил қонга тўлган эди!
 Қизил рангда эди ҳар бир сув!..
 Кестосибнинг кўшини,
 Бир зумда босилди,
 Канча ўғли ҳалок бўлди!
 Ўлганлар ўттиз олти,
 Бахти ер бўлиб қолди!
 Кестосиб ҳолни кўрди,
 Юрагига дард ўралди!
 Зафар умиди сўнди,
 Аскарлар орқага қайтди.
 Қочди 10.000 одам билан,
 Ғамни томчи-томчи ичди!
 Тоғда йўллар жуда тор эди,
 У ерда фақат битта йўл бор эди!
 Кестосиб тоғга чиқди,
 Аскарини олдинга тикди!
 Бир жойга йиғди,
 Тоғ чўққисида, ёйлоқда!
 Хон келгунча у ерда тайёргарлик кўрдилар!
 Заҳира олиб чиқилди,
 Тепаларга чиқилди!
 Тўрт юз мингча бўлдилар,
 Тоғдан саҳрони кўрар эдилар,
 Йўлларни кузатар эдилар,
 Энг охири Эржосиб етди!
 Йўлларга тош тўккан эди.
 Турклар келаётган эдилар!

Хон тоғни кўриб кулди,
Кулишлари оғзидан тўкилди,
Ўша заҳоти оғзидан чиқди:
— Тоғни зиндон қилинг,
Эроннинг бу шоҳига,
Яратганига ишонган!
Деди:
— Шоҳни ўраб олинг,
Аввал тожини ағдаринг!
Уни асир қилинг,
Бу кун унинг охири бўлсин!
Бағатирлар, жанг қилинг,
Арслон каби курашинг,
Шоҳ қўлингизга тушсин,
Зафарга эришинг!
Кестосиб ҳолни кўрди,
Заволнинг келаётганини англади!
— Жонсиб! — деб бақирди,
Дарҳол уни чақирди:
Деди:
— Дардим катта,
Бу дард менга катта юк!
Эй файласуф, чора топ!
Дилим овора бўлди!
Отамдан хабар бер, эй ҳаким, тақдиримдан!
Зафарни топамизми?
Ёки асир бўламизми?..
Ҳаким Жонсиб ингради,
Шоҳга шундай деди:
— Амрингиз бошим устидан,
Айтинг нима бўлади!
Лекин мени ўлдирманг,
Мен сизга хизмат қилмоқчиман!
Шоҳ деди:
— Қасам ичаман,
Сени ўлдирмайман!
Сенга зиён етказмайман,
Ростни айтгин!
Файласуф Жонсиб деди:
— Тақдирингиз табассум қилди,
Жангнинг зафари ёр бўлади,
Агар Исфандиярни
Зиндондан чиқарсангиз,
Ватан жаннатга айланади!
Фатҳ, давлат сизнингдир.
Агар чиқармасангиз,
Жангда мағлуб бўласиз,
Оқибат ўзингизникидир!
Бу юрт қўлингиздан кетади,
Кетади, билингки, ҳар бир юртдан!
Тожингиз, тахтингиз йўқолади,
Кўз ёшларингиз кўп бўлади!

Хон ўғлини БЕЙ қилди,
Рухига совуқ сув сепилди!
— Исфандияр келсин,
Зафар қўлида туғилсин! —
Деб хурсанд бўлди,
Беҳисоб шодлик топди!
Деди:
— Эй ҳаким, билингки,
Ҳозир пушаймонман, билингки
Ўғлимни тутганимда,
Ростдан ҳам пушаймон бўлдим!
Агар унинг юзини кўрсам,
Кўзини ўпсам,
Бахти очилиши учун,
Тахтни унга берурман.
Тоғимни ҳам берурман,
Ғамимни ҳам кесурман!
Буни Аллоҳ ҳам билур.
Бир чеккага чекинурман,
Олов ёнида,
Олов тутуни ичида,
Ёлғиз умр кечирурман,
Кунларимни йиғиштирурман!
Энди унга ким борур,
«Отангиз сизни хоҳлайди!» — дер.
Ҳаким Жонсиб деди:
— Ҳеч ким бормас, балки,
Фақат мендан бошқаси йўқ!
Мен борурман албатта!
У бошқаси билан келолмас,
Ой каби баланд бўлолмас,
Бир отанинг ҳузурига!
Кестосиб деди:
— Сен бор,
Сен билан келсин йигит!
Мендан кўп салом етказ,
Оёғига юзингни, кўзингни сур!
Унинг меҳри кўп эди,
Де:
— «Жазони топди,
Сизнинг бечора отангиз,
Ўғилларидан бўлди!
Сизга зулм қилди,
Эвладга ўлим келди!
Бутун ўттиз олти ўғил,
Ўлимга кул бўлдилар!
Отангиз уларнинг ҳар бирининг,
Чуқур дардини тортди.
Агар келмаса, қара, сен,
Бу юртлар қўлдан кетади!
Самимийман бу сўзда,
Сўзим кўздан ўқилади!

Эй ҳаким, сен гувоҳ бўл,
 Мен каби ёниб тур,
 Сўзимдан ҳеч қайтманман,
 Унга султонлик фидо,
 Қўшиним, ўқим, отым фидо!
 Бир зумда келсин у,
 Ой каби баланд кўтарилсин у!
 Қаршимда кўринади!
 Деди: — Мен тушмасман,
 Туркларнинг тузоғига!
 Турк қиёфасига кирдим!
 Мўғул отига миндим,
 Тоғдан саҳрога тушдим,
 Мўғул қалпоғини кийдим,
 Саҳро ва тоғни босиб ўтдим!
 Кечаси узоқ йўл юрдим,
 Қоронғиликларга кирдим!
 Қайси бир киши йўлимга чиқса,
 Деса:
 — «Сайёҳ, исминг нима?»
 У ҳам туркча дер эди,
 — «Исмим нима керак?
 Сен каби мен ҳам Мўғулман,
 Йўлим ўша ердадир!»
 Эрталаб бўлганда дарҳол
 Юрган йўлидан чиқди!
 Бир казармага яширинди,
 Бироз кўрқувни енгди!
 Кечкурун чиқар эди,
 Кундузлари яшинар эди.
 Ўзини шундай қилиб,
 Охири бир кечаси етиб борди,
 Шаҳзода зиндонга,
 Зиндоннинг айнан ёнга!
 Кунларча йўл босди!
 Исфандиярнинг ўғли
 Йўлни кузатаётган эди,
 Уни кўриб сўради:
 — Сен инсайсанми, жинмисанми?
 Айт, наслинг кимдан!
 Мўғулмисан ёки?
 Қўлингдаги ёй-ўқ бўлса,
 Жонингни оламан мен,
 Дарҳол жавоб бер менга!»
 Жонсиб ҳам жавоб берди,
 Гўё осмон гуриллади!
 — «На инсман, на жинман мен,
 Бобомдан келганман мен!
 Ундан салом олиб келдим,
 Бир неча сўз олиб келдим!
 Отанга олиб бор мени,
 Қани кўрайлик сизни!»

Исфандияр ҳузурига келди,
 Ўша пайтда ерларни ўпди!
 — «Отангдан салом!» деди,
 «Энг ширин сўз!» деди,
 «Отанг сизни хоҳлайди,
 Мени сизни юборди!»
 Исфандияр ҳайратда қолди,
 Юраги тўлиб кетди,
 Деди:
 — «Улуғ кишилар
 Тутилса — ерни ўпадими?
 Қандай қилиб салом юборади шоҳ?
 Ўлимларни кузатади шоҳ!
 Ўлим устига ўлим танла,
 Зулм қалбгача етади
 Менинг шоҳимнинг ўзи!
 Бу сўзлар менга заҳар!
 Менинг қандай гуноҳим бор эди,
 Ки шоҳнинг кини очилди?
 Бу зулм менга ёнди,
 Ўлим менга тақилди!
 Дилдан чикмайди у,
 Жонни ёқмайди у!
 Бир кун ўлсам агар,
 Отам учун тор бўлсин у ер!»
 Ҳаким Жомсиб деди:
 — “Эҳтимол, отангга ранжигансан,
 Аммо раҳмли бўл,
 Бобонга шафқат қил!
 Мўғул ўлдирди уни,
 Саксон мубиднинг охири
 Ачинарли ўлим бўлди,
 Отанг соч-сақолини йўлди.
 Муқаддас олов ўчирилди,
 Юрт чўлга айлантирилди!”
 Исфандияр ҳам деди,
 Юрагида “оҳ” қилди:
 — “Отам мени ёд этдими,
 Юраги бироз ёндими?
 Шафқат қилдимики,
 Мени зиндонга ташлади балки!
 Нима учун жанг қилсам,
 Ёлғизим борайман,
 Бир урушга нега, нега?
 Қўйсин ўзича ёниб!
 Султонликни бермади,
 Саодатга етмади!
 Ўғлининг қарзи энди,
 Отасига кина сақлашдир.
 Уни ҳам қўрқитишдир!
 Бу ишда ким айбдор?”
 Ҳаким Жомсиб ўшанда

Деди:
 — “Эй шахзода,
 Биламан, дардинг қўп,
 У ерда отанг йиғлайди!
 Унга, бобоингга ачин,
 Қаттиқ сўз айтиб юзма!
 Ачинг Ҳумоюнга,
 Раҳм қил сен унга!
 Моҳ-и Офаридага,
 Ачинг шу синглингга!
 Ачинг, улар тутқиндирлар!
 Сенга қандай келурлар?
 Дардларидан ёнишар,
 Сен эса қаттиқ сўз айтасан!
 Иккови ҳам номзодинг,
 Икковидан: ой олдинг.
 Бора қалбларига шифо бер!
 Отан подшоҳ сенга берган,
 — “Бахтли бўлсинлар!” дер эди!
 Бу ерда тасалли шу эди!
 Мен аччиқ туш кўрдим!
 Бу ерда неча йиллар
 Нима қилиб излашмадилар
 Улар мени бу ерда,
 Аҳд қилган муҳаббатинг қаерда?
 На киши юбордилар,
 На совға йўлладилар!
 На сўрадилар ҳолимни,
 Номзоди ўлганми,
 Тирикми ёки зиндондами?
 Яхшилик кўр бу аломатдан.
 Уларча бориб,
 Бу мўғулдан қутқариш,
 Ҳозир отангнинг қарзидир!
 Мўғулга юриш қилсин,
 Қизларини қутқарсин,
 Гўзал юлдузларини!”
 Душман қўлидан олсин,
 Қизлар қўлида қолсин!
 Ҳаким Жомсиб “оҳ” килди:
 — “Ундоқ деманг!” деди.
 Отангни бир ғам олди,
 Тоғада ўраб қолди.
 Кўрқоқ тутқин бўлар,
 Ҳар неъмат ҳаром бўлар!
 Тоғада ёввойи ўт ейилар,
 Ошингда мазза қолмас!
 Яратганингдан кўрк сен,
 Юрагида ҳиммат уйғот,
 Йигитликда бош бўл,
 Мўғуллар билан жанг қил!
 Номинг бор, шаънинг бор,

Жанг қиладиган қонинг бор!
 Ҳамманинг умиди сен,
 Сенга ишонишади, бил!
 Нима дейишар, қара,
 Бу қизлар қор каби оқ,
 Унинг номзодидир,
 Бу ҳаммага махфий эмас,
 Ундан мардлик тилашади,
 Буни шундай билишган!
 Ўттиз олти ака-ука
 Жангда ўлдилар олдин!
 Ҳар бири ой бўлагидек,
 Ҳаммаси отанинг гавҳарлари
 Ҳаммаси гавҳар эди,
 Юрт учун жон берган эдилар!
 Ерда бошсиз қолдилар,
 Юлдузларга қўшилдилар,
 Кечалари бўш кўз билан,
 Уларни бироз соғин!
 Сўзларимни қабул қил,
 Раҳм қил, раҳм!
 Шунда сенга бу пайтда,
 Бу ердан чиқариб қўяй!”
 Ёш йигит жавоб берди.
 Юрагининг дарди кучайди:
 — “Эй ҳаким, сўзинг чиройли,
 Эҳтимол дурга тенг!
 Лекин шунча ака-укалар,
 Дардимга тенг бўлмади!
 Бир марта аҳвол сўрашмади,
 Юрагимни қийнашмади?
 “Қандайсан?” демадилар,
 Борим борми, дардим, ғамим!
 “Айбинг нима?” демадилар!
 Тўлиқ етти йил ўтди!
 Ҳаммаси зулм қилди,
 Бу зулм менга етар!
 Етар бу дардлар,
 Бу зулмлар, машаққатлар!
 Отам ўйласин буни,
 Уларнинг ҳаққини,
 Борсин ишласин, олсин,
 Номи тарихда қолсин!
 Сен ҳам бор ишингга кет,
 Бошқа бир йигит топинг!
 Мен урушга киролмайман,
 Душманни чеколмайман,
 Ёлғизим, орқага эмас,
 Олдинга ҳам бора олмайман!
 Етти йил нима кўрмадим,
 Ҳар куни ўламан дердим,
 Ачинарли нима — биламан,

Қозикқа чалиниб ётардим!
 Айбим нима — билмадим,
 Кўз ёшимни артимадим!
 Бу ердан кет эй ҳакимим,
 Юрагим най, эй ҳакимим,
 Чалишга ҳолим йўқ,
 Мендек урушга қувват йўқ!”
 Жомсиб эшитди булларни,
 Ғам шамоли урди,
 Йиғлади ёндошиб,
 Деди: “Ёш йигит, йиғлама:
 — Якун бер бу дардга,
 Хуршиди вердга ҳам ачин,
 У сенинг дўстинг эди,
 Бир малҳам топа олмади,
 Юрагидаги ярага,
 Қалбидаги қараликка!
 Хўнграб йиғлайди,
 Юрагини тешади!
 Сени кўрмоқчи,
 Дейди:
 — “Мени хурсанд қил!
 У билан Яратганим,
 Кейин жонимни олсин!
 Уни бир марта кўрай,
 Қалбга шифо келсин!”
 Исфандияр бошини эгди,
 Кўзидан ёш тўкди!
 Деди:
 — “Эй Хуршиди қаерда,
 Юрагимни ғам қоплади!
 Биргина дўстим сен эдинг,
 Нимат қарзим сенга!
 Бир дўстим ҳам Писотен!
 Уни ҳам соғиндим мен!
 Бу соғинч тоғмикан,
 Ўша дўст тирикмикан?”
 Жомсиб деди: — “Ҳа, тирик,
 Юрагини тоғ бурган!
 Ғамида йиғлайди,
 Қалбини ёндаради!
 Ҳар куни сени ўйлайди,
 Қалби, юраги жонсиз!”
 Исфандияр бошини ёйди,
 Кўзларидан ёш тушди!
 Деди:
 — “Жон фидо сенга,
 Албатта, жон қурбон,
 Сендан узоқ қолсам,
 Мингта салом мендан!”
 Исфандияр тошқин бўлди,
 Дарҳол ҳакимга югурди.

Деди:
— “Темирчи каерда,
Қўлдаги калитни ечинг!”
Жомсиб дарҳол бақирди,
Темирчини чақирди!
Темирчи ишни билмасди,
Темир кесилмасди.
Исфандияр бақирди:
— “Айт, эй малъун, нима бор?
Боғлашни билдинг,
Калитда нима бор?
Уни очолмайсан,
Синдириб сочолмайсан!”
Унга нафрат билан қаради,
Дарҳол ўрнидан турди.
Калитни дарҳол синдирди,
Шер каби бақирди.
Ҳаким Жомсиб ҳайратда,
Кўзлари ёруғлашди,
У калит очилгани сари,
Қайғу ортарди!
Сўнгра бир оз йиғлади,
Юрагига алам soldi!
От миниб олдинга ўтди,
Қаршисида моғул аскари!..
Унинг сони кўп эди,
Қўшиннинг пешқадами эди!

*

Саккиз мингча бор эди,
Аскарни муҳофаза қиларди,
Шу тарзда анча олдинда эди!
Ярим тун тушганда
Испандийор келиб қолди!
Унга сўрадилар: — “Нима бор?
Сен кимсан? Нима излаяпсан?
Бу ерларда ишинг нима?
Бу ердан ўтишинг нима?”
Испандийор айёр эди,
Рост гапни айтолмасди!
Қиличини суғурди,
Туркмандек бақирди:
— “Эй малъунлар сизларни
Бу ердаги ҳар бир аскарни
Кузатувчиликка юборгандик,
Қўшинга умид бағишлагандик,
Ухлаш учун эмас!
Ибратсиз бўлманг ҳеч!
Испандийор эшитилди,
Қанча тоғ йўл очган,
Бу ергача келибди!
Мен минг дўстим билан келдим,
Энг мард дўстлар билан келдим!

Бошингиз кесилсин,
Қонлар ичида қолингиз!
Кўзида от ёнишни тўхтатди,
Туркча гапирди сўзини!
Пешқадам қўшинга тушди,
Қиличига ёпишди,
Қонли жанг бошланди,
Тупроқ қизил рангга кирди!
Сафларни тез парчалади
Икки минг киши ўлди!
Қолганлари қочишди,
Осон йўл очилди.
Кестосиб шоҳ сари,
Бирдан ғурури ортиб кетди!
Отасининг олдига етиб келгач,
Ёси ҳам охирга етган эди!
Кестосиб ҳам ўғлини
Кўриб, уни ўпди!
Дараҳол бағрига босди
Хурсандлик билан тўлди!
Кестосиб деди: “Шукур,
Кўзим сени кўрди,
Душман сўзига ишондим,
Сени зиндонга солдим!
Ёмон иш қилдим,
Юрагингни оғритдим!
Қасам ичиб айтгандим:
Испандийорим эҳтимол,
Келиб душманни енгар,
Номига шон ёзар!
Эронни унга берсам,
Мен ҳам орзуга етсам,
Олов ибодатхонаси бошида!
Ҳар тошида барака топ,
Ватанинг тупроғида!
Қўлини бўғизла бўрининг,
Бошини ез, омон бўл сен,
Бир юнгилмас тоғ бўл сен!”

*

Испандийор ҳам деди: “Ота!” — деб йиғлади:
“Модомики бугун мендан
Хурсандсан сен,
Менинг тожим, тахтим ҳам,
Тақдиримда очилган!
Мен зафарларга очман,
Ўша ҳурга муҳтожман!
У қўлга тушмас экан,
Уриншим дарёга кетади!
Думани тута олмасам,
Юртида бўға олмасам,
Бу ерларда тура олмайман,
Мени бўлиб ташлайди бўрилар!

Отаси қош чалди,
 Ғамларини унутди!
 Хушхабар берди қўшинга, деди: — “Келинглар бу ерга,
 Келди Испандийорим,
 Зафар ярим қолмайди.
 Чалинглар карнай, барабан,
 Тоғларда тўлқинлансин,
 Осмон ва ер тиришсин,
 Ҳар бир аскар байрам қилсин!
 Аскар хабарни олди,
 Хурсанд бўлиб қолди!
 Сўз олди Испандийор,
 Деди:
 — “Бир жуфт сўзим бор
 Эронлик бектерга сизга,
 Юрагингизга жойлансин!
 Керемидан Яратган
 Сизни бу пайтда юборди
 Мана ёрдамга мен,
 Сиз ҳам оламини тўлдилинг,
 Туронликни енгинг,
 Унинг мардларини бир неча марта енгинг!
 Зафар яқинга келсин,
 Ҳар мард номусини тақсин,
 У моғулдан қўрқманг,
 Зафар бизники дейин!
 Қасосимизни олайлик,
 Сафларига урилайлик!”
 Шаҳзода қўл чалишди
 Аскарлар томонидан кўпроқ!
 Дедилар:
 — “Билсин Худо,
 Сенга жонимиз фидо!
 Бир иш қилайликки, сен
 Минг бир хурсандлик ол биздан!
 Зафардан зафар танла,
 Тарихда бошга ўт!”
 Шаҳзода қўл чалди,
 Тайёргарлик бошланди.
 Эржосибга боришди,
 Унга хабар берилди!
 Дедилар:
 — “Эй шоҳ ота,
 Бизнинг ово чолғу урди!
 Испандийор келди, қара,
 Ойдек қўтарилди, қара!
 Эроннинг юзи кулди,
 Қанча турк ўлдирилди,
 Ҳаммаси қиличдан ўтди,
 Ҳаммаси ўлимни танлади!”
 *
 Бу хабарни олгач

Турк хоқонининг бектари
 Юрагигача ёнди,
 Хоқон ҳам деди: “Дараҳол,
 Бектерлар келсин ўрдага,
 Испандийор тузоққа
 Ҳали тўшалмаган!
 Бизга минг бир иш қилади!
 Яна қутулган экан,
 Мен уни ер ебди деб ўйлаган эдим!
 У туркка душман девдир,
 (Сўзлари бир аланга,
 Менда дев йўқ тенг келадиган,
 У билан ҳам жангга!
 Уни қандай енгайлик?
 Ана шундай бўлса, қайтайлик,
 Бу ерлардан Туронга
 Саломатлик бағишлайлик жонга!)
 Моғул хони оғир юкларни ташлаттирди.
 Бир гарем ўрдаси ва уч хоқон ўрдасини,
 Икки чодирли хазинаси ва гавҳарларини ҳам ўзи билан олди.
 Мингта хечин туясини тайёрлатди.
 Баъзида юк оркалатилди,
 Баъзиси билан қочилмоқчи бўлди.
 Бош қўмондон келди:
 — “Эй хоним!” деди. “Сизга нима бўлди,
 Нега бир одамдан қўрқиб қочаяпсиз?
 Бу сизга уят эмасми?
 Номингизни пастлатаяпсиз!
 Бир қўшинки,
 Биздан қўрқиб кийикдек тоғларга қочмоқда.
 Энди эса сиз улардан қочаяпсиз!
 Эронда бўлсин, Туронда бўлсин,
 Эшитганлар нима дейишаркин?
 Агар Испандийор келган бўлса,
 Менда ғам йўқ.
 Агар уни ўлдирмасам,
 Менга:
 — “Сен мард эмассан,
 Сен ботир эмассан!” — дейишсин.
 Бизнинг ҳали 100.000 киши ҳам йўқолмаган.
 Улардан 400.000 киши ўлган.
 Сизда ҳали 15 марта 100.000 (1.500.000) одам турибди.
 Сиз нима учун қўрқаяпсиз?”
 Турк хони Эржосиб бу сўзларни эшитгач,
 Ниятини яна ҳам қатъий қилди, мустаҳкамлади.
 Шу тарзда деди:
 — “Эй бош қўмондоним!
 Агар сен бу Испандийорни ўлдира олсан,
 Хоқонлик ўрдам қўйилган жойдан
 То Хитой денгизигача бўлган ҳудудларни,
 Катта бир юртни сенга берсам.
 Улуғ қизимни сенга берсам.

Бейликда ном менда, зафар сенда бўлсин.
 Агар бу ишни қила олмасанг,
 Қайтайлик.
 Эронда ҳеч қандай жой қолмади.
 Қанча мол, озиқ-овқат бўлса, олдиқ.
 Саломатлик ва шодлик билан Зодин қалъасига етиб борсак.”
 Моғул бош қўмондони бу сўзларни эшитгач, хонига:
 — “Эй замоннинг Хусрави!” деди.
 — “Мен унинг бошини эрталаб сизнинг олдингизга келтирмасам,
 Сиз ҳам менга “мард” ё “Селосун” деманг!” деди.
 Турк хони ҳам унга бутун қўшинини берди.
 У кун ўтди. Наққаре чалиндилар. Карнайлар овоз чиқарди.
 Тушликлик Фирдавсий шундай ривоят қилади, Исфандияр ҳақида ҳам Шоҳнома да
 шуларни дейди: — Вақтки Исфандияр йўлга чиқиб кетди,
 Йўл иккига бўлинди, биттасини тарк этди!
 Ажралган йўлда тўхтади, Керкесарни чакиртди,
 У ҳам кўрмоқчи эди, зотан Исфандиярни!
 Олиб келишди мажлисга қўли, қўлтиғи боғлиқ,
 Қўриқчилар тўпланди унга, ўнгда, чапда, рўбарў!
 Косакоса шароб ичирилди унга ҳам,
 Хушёр қалб билан охирини англай олмади ҳам!
 Сархуш бўлганида деди, шаҳзода Исфандияр:
 “Эй Турк лашкарларининг қўмондони Керкесар!
 Сизга бир саволим бор, рост гапирсанг агар,
 Сенга тожу тахт берурман, ул юртларда йирик диёр!
 Ўша тупроқ сенинг бўлсин! Улуғ бир Бек бўларсан,
 Ҳамда асирлигингдан бир онда қутуларсан!
 “Агар ёлғон гапирсан, парчалатурман сени,
 Шерлару йўлбарсларга ейдиурман танангни!”
 Мўғул беги деди: “Эй шаҳзода, билгин сен,
 Ҳеч қачон ёлғон тўқимадим, сенга мен!”
 Нима билсам шуни хабар бераман сенга.”
 Исфандияр деди: “Энди сен айт менга,
 Жупин қаласи нима? Қаерда жойлашган?
 Йўлимни давом этай, қайси юртларга борсам?
 Олдимда икки йўл бор!.. Қайсига кирсам?
 Аскаримга бу ерда қандай амрлар берсам?
 У қалъа ичида қандай аскарлар бор?
 Сони қанча? Қайси лашкарлар?
 Бу қалъа ҳақида хабар берсан салтанатни тиласан,
 У кун шоҳ отини тагингда чопарсан!”
 Керкесар ҳам деди: “Эй қаҳрамон, уч йўл бор,
 Биттаси қисқа йўл! Иккитаси узун йўллар!
 Ўша қисқа йўлда билгин, етти кунда борилади,
 Бириси уч ойлик йўлдир, бири икки ой олади!
 Етти кунлик йўлда ҳам аждарга хавфи бор,
 Инсон кони тўкилади бу йўлда оқимокда оқ!
 Уч ойлик йўлдан эса то... Хитайга кирилади,
 Жупин қаласида қишлоқлар қишлоқ устидадир!
 Бошқа йўл қилингандир бу йўлдан бир кун узоқ,
 Бу йўлдан борсанг агар тушасан бир ваҳшатга тоқ!
 Етти кунлик йўл бўлса етти бало йўлидир,

Ҳар томони, ҳар қисми даҳшат билан тўлидир!
 Аввало Биринчи тўхташ икки жегедан жойи,
 Иккинчи тўхташда бор: Неча шер изи жойи!
 Улуғ бир йиландир у, одам овлар манзилда!
 Кўзлар ҳеч кўрмагандир бундай улкан йилон,
 Уни кўрганлар бўлар бир лаҳзада беҳуш қолган!
 Тўртинчи тўхташда эса бир сеҳргар борки,
 Бутун Турон халқи унинг сеҳрига ожиз балки!
 Бешинчи тўхташда ҳам бир Ҳумо қуши бор,
 Аждар ейди, гургон ейди! Гўёки бир махлукдир!
 Унинг бир жуфтини ҳам ҳеч ким кўрмаган,
 Кўрса ҳам, у қалбидан кўркув билан тўлмаган!
 Олтинчи тўхташда эса бир сув бор,
 Ўша сувни ичганларнинг ғўра сочлари юлинар!
 У тўхташда тўхтамай осмондан қор ёғар,
 Ёғган қорни кўрганлар тоғ деб ўйлар!
 Еттинчи тўхташда эса бир ҳисор кўтарилаётир,
 Катта-катта бурчлари гўё осмонни тешмоқда!
 Қалъасининг олдидан бир сув оқар ҳар куни,
 Шундай катта сувки, кемалар юради устида!
 У каби қалъа бутун Туронда йўқдир,
 Тик қурилиши осмонга томон отилган ўқдир!
 Қалъада эрлар борки, 100.000 кишидан ортиқ,
 Қалбида кўркув туяр, бу бинодан эшитган ҳар ким!
 3.000 дарёси бор, улар орқали осийни айлантиради.
 Экин ерлари бой, майдонини кенгайтирур!
 Қалъа 1000 йил муҳосара қилинса ҳам биртош олиб бўлмайди,
 Ичкарасида бир кун ҳам қолиб бўлмайди!
 Испандийор бу аччиқ хабарни эшитгач,
 Сув қочирмади, олдин-орқага қаради!
 Укасига деди: “Етти кунлик йўлга бор,
 Ёнингга бир неча жасур, йигит арслонларни ол!
 У йўлдан етиб бориш осон, эрталаб йўлга чиқ,
 Мана сенга дейман: “Хайрли йўл бўлсин!”
 Бу лаҳзада олдинга отилди Керексор,
 Деди: “Йигитлик қилсан ҳам ҳимматли бўл йўлдош!
 Оёғинг билан тирик тирик қабрга борма,
 Ёшлигингни бу йўлнинг тўғрида йўқотма!
 Ўлимни ҳеч ким яхши кўриб танламаган,
 Бир кун ҳам бу йўлдан кўргазмаси билан ўтмаган!”
 Испандийор ҳам сўради: “Биринчи нима кўраман?
 Менинг бутун умрим йигитлик билан тўлганлигини бил!”
 “Биринчи кўринадиган нима? Икки та ожиз керкатон,
 Ҳар бири аждарҳодек!.. Эй йигит, ишон бу сўзга!”
 Испандийор парво қилмади, деди: “Олиб боринг уни,
 Албатта, ҳар ким ишнинг охири нима бўлишини кўради!”
 Эртаси куни йўлга тушди, юра-юра,
 Испандийор аскарлари билан Жудунун қалъасига йўл олди!
 Қолган аскарларини Пишутенга қолдирди,
 Ўзи йигитлари билан, эндиликда ҳар тарафда юрарди!
 Келди йоввойи жонзотлар, ожиз керкатонларга,
 Бир тепага чиқиб, вақтинча жойлашдилар!

Испандийор керкатонлар билан жангни бошлади,
 Тупроқ кизил рангга бўялиб кетмокда эди!
 Керкатонлардан бири урғочи, бири эркак,
 Эркак олдинга юради, девдек юриб келар!
 Кўкракдан йўналиб, мўлжал қилиб шох урмоқчи бўлди,
 Бир зарба тийиб олди пешонасидан, ғазабланган керкатон ҳам!
 Бирданига ерга йиқилди жонзот танаси,
 Тупроққа ётди катта бош, катта қорин!
 Урғочиси ҳолни кўрди, жанг учун ғазабга келди,
 Испандийор бир лаҳзада керкатонни тўхтатди!
 Отини тепиб, қиличини суғуриб олди,
 Бу ғазабланган урғочи керкатондан бутун ғазабини чиқарди!
 Урғочининг шишган қорнини ярди,
 Унинг қонли иши зафар билан якун топди!
 Испандийор отининг сон томонига отланди,
 Қон билан тўлди дарҳол, қилич кирган қини!
 Қуёш ёруғлигига эмас, сажда қилди,
 Бир дуо ўқиб, чуқур руҳий ҳолатга чўмди!
 Деди: “Эй Яратганим! Бир зафар бердинг менга,
 Билгинки, бу қалбимда санга шукроналар тўла!
 Йўқса мен кимманки бу иш қўлимдан келсин,
 Қувватим ҳам Сенинг ёрдаминг билан юксалди!”
 Эшитган шу лаҳзада етиб келди, парда тутди.
 Ўлган у керкатонлар юракларга кўрқув солди!
 Бектер Испандийорга дарҳол қўл чалишди,
 Дедилар: “Юксаклардан юксак қаҳрамонсан сен!”
 Испандийор хоҳлади, бир неча пиёла шароб ҳам,
 Шароблар гулдек ёруғланди, бир неча косада!
 Сўнгра яна чақиртди, ёнига Керексорни,
 Унга ҳам ичирган эди у кизил шароблардан!
 Сўнгра деди: “Олиб боринг керкатонларни кўрсин,
 Кўрқув нима эканлигини тушунсин, уни қалбига тушурсин!”
 Керексор ҳам у уришда яраланган керкатонларни кўргач,
 Ғамсиз кузатди бу жонсиз ётганларни.
 Испандийор сўради: “Кўрдингми уларни сен?”
 Моғул беги деди: “Тенгинг йўқ экан, тушундим мен!”
 “Лекин билагинки, эртага сен арслонларга дуч келасан,
 Ўйламайманки, сен уларни қилич билан тўғралисан!
 Ҳеч ким уларга ўхшаган йиртқичларни кўрмаган,
 Кўрқувни қалбига шунча даражада тушурмаган!”
 Испандийор деди: “Эртага тонгда кўради,
 Балким кўрқувдан қалбини бир “аҳ” қамраб олади!”
 Тўғри эртаси тонг эди, отларга отландилар,
 Отларнинг учувчи қанотларига паноҳ топдилар!
 Қўшинни яна Пишутенга топширди,
 Деди: “Менинг йигитларимга кўз-қулоқ бўл!”
 Ўзи кетди, арслонлар лойиғига етиб борди,
 Бир нидо қилди тоғлар орасида!
 Эркак арслон сакради, ҳужум қилиш учун,
 Унга қиличини чапаноқ билан синдириш учун!
 Испандийор қилични белига урди,
 Қалин бўйин суягини бир зумда синдирди!

Урғочи ҳам хужум қилди, интиқом олиш учун,
 Испандийор қилични туширди ўша танасига!
 Яқинда хужум қилган у улуғ ҳайвон ким эди?
 Бўйнидан қон оқди, она арслоннинг энди!
 Испандийор бошини узди бу жонзотнинг,
 Дастон катта юртни қамраб олади, албатта, эртага!
 Ёш қаҳрамон отидан дарҳол зафар билан тушди,
 Чашма сувини кўрди, ювиниб кийинди!
 Қуёш ёруғлигига сажда қилди, дуо қилди.
 Кам вақтдан сўнг Пишутен унинг олдига келди.
 Ерда ётган у икки улуғ арслонни кўриб,
 У ҳам дарҳол қувончини қалбида жойлади!
 Унга қўл чалдилар! Ерга ўрда қурилди,
 Испандийор бир оз болалик шодликни юрагида топди.
 Деди: "Бу Моғулга арслонларни кўрсатинг,
 Кўрсин мендек мард инсоннинг қўрқувсизлигини!"
 Керексор олиб келинди, бу мардликка ҳайрон қолди,
 Йигит Испандийорнинг бу улуғ мардлигига!
 У ҳам дарҳол деди: "Эртага нима кўраман?"
 Айт менга, бу ерда кимни ўлдираман?
 Мўғул беги деди: "Бир аждарҳадир эртанги,
 Уни ҳам ўлдирурсан, балки сендан умидим борки!
 Лекин, бил, бу аждарҳа ўта қўрқинчли йилондир,
 Бу ҳудуднинг энг даҳшатли йилони саналурдир!
 Агарки соғ қайтсан: Давлат сенинг бўлур,
 Сўзим шуки, бу қайтиш сенга улуғ саодат бўлур!"
 Исфандияр бош дургарни чақиртирди,
 Бир арава ясатди, бутун жойи бутун эди!
 Араванинг устига қурдирди чархи фалак,
 Деди; "Бир жанг учун чархи фалак ҳам керак!"
 Унга бир сандиқни ҳам боғлатган эди маҳкам,
 Барча тайёрлигини қилган эди тамоман!
 Икки отни боғлатди араванинг олдига,
 Аравага келинчақдек келди бугунчақа.
 Қўйилди Пишутеннинг буйруғига лашкарлар,
 Араванинг ичига кирган эди Исфандияр!
 Қамчиларди ўша икки от, ҳайдади олдин,
 Ёрқин чакнаётган эди аждарханинг кўзлари!
 Шовқинни эшитгач очди дайди оғзини,
 Аравани ютиб юбормоқликка олди ғазабини!
 Отларни ютиб юборди, Исфандиярни ҳам ютди,
 Ўйламайлик бу ютиш қаҳрамонни кўрқитди!
 Чархи фалакнинг тишлари эзар эди оғизда,
 Аждар ханинг қони селдек оқар эди сизнида!
 Исфандияр ҳам ўша заҳоти сандиқдан отилди,
 Қиличини сукди қонли ғилофидан ўша он!
 Йилоннинг заҳридан ақли бошидан чиқди,
 Бир заҳрки, синган эди... Миясини эритиб ташлади.
 Аждарханинг тилида бир дарё вайрон бўлиб қолди,
 Бир қоронғу зиндонга гўё тикилиб қолди!
 Пишутен буни кўриб, ўт ёнди жонида!
 Ҳайрон бўлиб деди; "Бу уни қандай урди?"

Бир неча коса шаробни унга ичиришди,
 Бир жойда ётиб, бир оз ўзини тўплади!
 Кересарга деди; "Кўрдингми ҳунаримни?
 Йилон тишлай олмади, ана менинг теримни!"
 Кересар ҳам қалбдан унга деди; "Сен яшагин,
 Лекин эртага сеҳргар билан қандай тўқнашасан?"
 Исфандияр ҳам деди; "Тонг атсин-да аввал,
 Уни ҳам туширарман қиличим билан қолга!"
 Эртаги куни бўлганда шаҳзода отга минди,
 Ўнг, чапда жасорат билан от устида айланди!
 Бир тести шароб ичди, кўлига олди бир соз,
 Дев сеҳргар олдига бориб яқинлашди бир оз!
 Бир ўрмон кўрдик, узун, каттамини катта,
 Исфандияр билан оти қолди кичкина каби!
 Борди, бир булок кўрди, отини боғлади, тўхтади,
 Бу булок бошида сояда ўтирди!
 Бир бокални шароб билан тўлдириб, ичди,
 Созини ҳам чериб, ўша дамда ўзини мактади!
 Менинг улуғ номим Исфандиярдир,
 Менга қарши турадиган борми ҳозир?
 Бош эгдирдим неча аждарҳаларга,
 Менинг душманимга бу дунё тордир!
 Сўнгра у ердан кетди! Созни сеҳргарга берди,
 Айтган қўшиқлари жонни, жигарни ёндирди!
 Сеҳргар аёл ўзини қизнинг шаклида қилди,
 Деди: "Соз черган ким? Исми нима, насаби нима?"
 Кўрди Исфандияр ҳам уни, бировга айтмади,
 Шукр қилиб, товуши шундай жаранглади:
 "Эй бу жонни яратган, менга бир гўзал бердинг,
 Ипак каби сочлар, паҳм каби қўл бердинг!"
 Бир бокал шароб олди, у гўзал аёлга узатди,
 Аёл бокални олди, шаробнинг таъмига қаради!
 Сеҳрли зардуштий эди, лекин, сеҳрли занжирни
 Исфандияр кўлига боғлаган эди ипини!
 Гўзал аёл билмай туриб уни бўйнига тақди,
 Исфандиярнинг тушган эди бу сеҳрли тузоғига!
 Унга деди: "Эй аёл! Менга сеҳринг ўтмайди,
 Ўз юзингни кўрсат бу заҳоти, тезда кўрсат!"
 Аёл бу сўзга итоат қилди, доғли бир аёл бўлди,
 Гул каби янги юзи, ҳам гўзаллиги солди!
 Исфандияр кўргач бу ғаш, хунук юзни,
 Қиличини сукди, унга ростини кўрсатди!
 Зудлик билан жонини олди, бошини осди дарахтга,
 "Сеҳрингга ишондингми?" деди; "Қолди қўлинг лойга!"
 Ҳар томон қоронғулашди, жанубдан шамол турди,
 Қоронғулигни олиб кетди, қоронғу юртга олиб борди!
 Исфандияр у бошни кесиб, ерга қўйди,
 Қалби яратганига чуқур шукрлар қилди.
 Халқ буни кўриб, у заҳоти, чиндан олқишлади!
 Кўкракларини керарди, бундай кўрқинчли паҳлавон!
 Исфандияр кирган эди ўз ўтагига ўша пайтда,
 Ана улкан бир душман камайган эди ўрмонда!

Мўғул беги чақиртирди, коса билан шароб берди,
 Деди; "Сехргарнинг ҳам аҳволи кўр, қандай бўлди!"
 Сен айт менга, эртага нима кўраман мен?
 Ерилган саройларини? Ёки гўзал қасрларин?
 Мўғул беги деди; "Йўлларни босишинг керак!
 Ўтловларни кечиб, тоғга етишинг керак!"
 Ўша тоғнинг тўғрисида топасан бир уя,
 У ерда бир қуш бор!.. Номи Ҳумо қуши деб уяла!
 Ҳумо қуши улкан, қора бир тоғ каби катта,
 Бундай қуш кўрилмаган ҳеч бир ерда, бир юртда!
 Ейди аждарҳаларни, ёки даҳшатли тимсоҳни,
 Шундан кучли жонзотлар уни кўрса, "Аҳ!" дерди!
 Агар уларни топа олмасанг, фил ейди, керкатон ейди,
 Қўл чаламан сенга, агар шундан қайтсан.
 Испандийор ҳам кулди;
 Мазахомиз сўз тўкилди, ўша пайт оғзимдан!
 Деди: "Зиндон қилурман
 Мана бу ёруғ дунёни, ҳумо деб аталмиш қушга,
 Бургутлар тўдаси бўлса ҳам, мен яккалаб чиқурман!
 Эртага сенга ўша қушни уриб кўрсатурман,
 Мен ким деб ўйладинг, билмадим, ей енгилган Моғул беги?.."

У кун шундай ўтди, эрталаб бўлганда йўлга тушди,
 Кўзида ёнган алан қизил қонли интиком эди!
 Минди аждарҳо учун қилган аравасига,
 Икки отни боғлади олдин икки қаторга!
 Сурди тоғ сари отларни, ўзи сандикка кирди,
 Катта тоғни арава товушлари ўраб олди.
 Ҳумо қуши бу овозни эшитиб парвоз қилди,
 Нимҳуш бир овни чаққонлик билан қопди!
 Аравани кўриб, ҳужум қилди устига,
 Оёқлари тегди ўлим ханжарларига.
 Қанотлари кесилди, оёқсиз қолди яна,
 Ҳумо қуши йиқилди, жонсиз қолди ўша дамда!
 Испандийор сандикдан дарҳол чиқди, отилди,
 Ҳумо қушига қараб бақирди!
 Деди: "Мана шу зарба сенинг охиригидир,
 Охирги қилич зарбасини сенинг бошингга урдим!"
 Ҳумо қуши ўлганди, танаси ерга тушди!
 Шохларда қараб турган қушлар ўлимидан кулди!
 Испандийор шу пайтда саждага ётди дарҳол,
 "Яша!" деди. Тоғларда гуллар, яшил мўйса!
 Пишутен уни кўрди, руҳи қувончга тўлди!
 Югуриб борди Испандийорга, деди: "Табриклайман шуни!"
 Ҳумо қуши томон бутун беғлар билан югурди,
 Қушни ўлик кўриб, зафардан у ҳам шайдо бўлди.
 Испандийор яна Моғул беғини чақиртди,
 Бу буюк зафарига унга ҳам гувоҳ қилди!
 Бир неча пиёла қизил шароб тўкди,
 Моғул беғини ўзида қолдирди!
 Сўради: "Эртага тонгда қандай ишни кўраман?
 Ўлдирадиганим қайси махлуқ экан?"
 Моғул беғи жавоб берди: "Агар бир ерда тунасанг,

Қор булутлари юрар қатор-қатор осмонда!
 Кун бўйи қор ёғади, ҳеч қандай найранг ёрдам бермас,
 У шундай юртки, ҳеч қандай маҳорати фойда бермас!
 Сўзимни тут, борма ҳеч! Истагингдан қайт!
 Ўзингга заҳар қилма, билмаган юртлардан сақлан!
 Чунки у ерда ўттиз соатлик йўл борки,
 Суви аччиқ, тоғлари шундай ҳирсли тоғларки,
 Аскарингнинг қонига ботма ҳеч бу ерларда,
 Олинадиган қалъа йўқ, бир ҳисор йўқ у ерда!
 Хусусан бир қалъа борки, юз йилда ҳам олиб бўлмас,
 Олинса ҳам, ичида осойишта қолиб бўлмас!
 Икки эшиги бор у ерда, бир таси Хитойдадир,
 Тўлиқ юз минг одам билан ҳимоясида тургандир!
 Агар Хон Эржосиб амр берса,
 Устингизга йиғилади тўлиқ тўрт юз минг аскар.
 Бу хабарни эшитгач, қон туғишганлар дедилар:
 “Агар бу сўз рост бўлса, ишимиз оғир бўлса керак!”
 Тингла, эй Испандийор, сен бизнинг сўзимизни,
 Қарайлик гўзал Эрон юртига кўзимизни!
 Кел топлайлик кўп аскар, келайлик яна бир кун,
 На қўшинимиз эзилсин, на юртимиз кўп эзилсин!
 Кирма халқнинг қонига, эркинлик бер жонига!
 Қайтайлик боболар мақтаган Эронимизга!
ИСФАНДИЯР ҲИКОЯСИ
 Исфандияр бу сўзни аскардан эшитгач,
 Қайғу булутлари билан бир лаҳзада тўлди кўзи!
 Деди: "Эй бектер, сиздан ҳозир кимлар борки?..
 Билингки, ҳар бирингиз бир дев қаҳрамонидирки,
 На ўлимдан қўрқадилар, на жангга боришдан,
 Ваз кечинг бу пайтда сиз менга ҳам ялборишдан!"
 Шоҳимиздан шунча армагонлар олдингиз,
 Ўша армагонлар билан ҳам бахтли умрга чўмдингиз!
 Қаршилиги шумикан?.. Агар шундай бўлса мен,
 Бўлолмайман бу йўллардан бир вақт қайтган одам!
 Мени яратган Зот яна ҳам асрар мени,
 Унутмайман ўша Зотнинг менга яхшиликларини!
 Бу сўзни Исфандиярдан эшитгач Эронлилар,
 Пушаймонлик ичида ёнарди қалблари, жонлари!
 Ер ўпиб дедиларки: "Эй шоҳ, биз сенинг учун,
 Бу сўзларни айтдик, ёндик ичимиздан ичун!
 Тилаклирамыз сенга ҳеч зарар етмасин,
 Ўша нозик қалбингни бир ок тешиб ўтмасин!
 Жонимиз сенга қурбон! Сен ҳам эшит, шуларни,
 Йироқлашма орадан, на ҳам бошимиздан кет!"
 Исфандияр парво қилмади, сўнг бир муддат ўтди,
 Аскарининг қалбини олиш дамини танлади!
 Деди: "Эй бектерим, насиб бўлса агар,
 Ҳаммангизга бераман туйимликлар ва гавҳар!
 Қўлтингиз, қорнингиз фақат шулар билан тўяр,
 Сабрли халқларга истикболдан тамға қояр!"
 Кечгача кўчишди, тонг отганда юришди,
 Аскарлари қаҳрамон, лашкари яна жасур эди!

Бир тонг эди, етиб борилди айтилган ўша ерга,
 "Қор юрти" деб аталган ўша оқ ҳудудларга!
 Лашкар у ерга қонди! Нега гўзал эди бу жой,
 Осонликча эгаланар, ҳавоси шундай бўлса гар!
 Аммо тоғдан бир булут юзланди, осмонни тўсди,
 Найза бўйи қўрлар тоғ ёнида ошди!
 Қолган эди уч кун бурч билан Исфандияр лашкари,
 Ёлган қорлар ғижимлашди, муз тутди ҳар бир оқ дарёси!
 Ерга қўйди бошини, илтижо қилди Исфандияр,
 Аскарлари тиз чўкти! Ёғлаб, ялвордилар!
 Яратган ҳам уларга раҳм қилди, ҳаво очилди,
 Қорлар эриди йўлда, совуқлар учиб қочди!
 Уч кун яна қолдилар, деди Исфандияр:
 "Эй Бектер, молимиз кўп, ҳамда кўп ризқимиз бор!
 Буллар шу ерда қолсин, моллар дарҳол бўшатилсин!
 Кимнинг қуввати етса, келиб юз туя олсин!
 Эллиси сувга юкландин, эллиси озуқага,
 Бу ерларда турма сен! Бизга ҳам гуноҳ бўлар!"
 Икки кун тайёрланиб, юкларни қолдирдилар,
 Кўчишди бу йўллардан, олдинга оқдилар!
 Туннинг бир дамида келди турна садолари,
 Турналарнинг у ширин, юмшоқ нафаслари!
 Исфандияр деди: "Айтинг ўша Мўғулга,
 Бир сусузлик қаҳатлиги гўё тушган эди йўлга?"
 Турна садоси келмоқда! Айтди нега ёлғон?
 У ёмонлик олиб юради қалбининг ичида пинҳон!
 Мўғул беги деди: "Сув кўпдир, аммо аччиқ,
 Ундан ҳеч ким ича олмас! У бўлолмас жоннинг шифоси!"
 Бир оз йўл босилди. Узоқдан овоз келди.
 "Қутқарувчи йўқми?" деб бу овоз юракларни тешарди!
 Бир кўлга етиб борилган эди, бири сувга тушган эди,
 Бағирлаб турар эди. Гўё бир қудукқа тушган каби!
 Ҳеч ким қутқармас эди, агар сурилса — чўқар эди,
 Чимчишарди сувларда энди бош, қўл, оёқлари!
 Исфандияр бақирди; "Келсин ўша Мўғул беги,
 Нега айтмаган эди бу суви тўла ариқни?
 Югуришди, чақиришди Керексарни ўша пайтда,
 Бир қаҳр ҳам келган эди ўша Исфандиярдан ҳам!
 "Эй палид Мўғул, сен, нима десанг, фақат ёлғон,
 Қани сув йўқ эди дебсан бир томчигина сардобан?"
 Бизни машаққатга солдинг! Ёлғон сўзларинг нима?
 У ҳам деди: "Сўзларим яхшилигингиз учундир!"
 Мен-ку, сендан кўрдимми энг кичик бир яхшилик?
 Ёмонлигинг бурнимдан доим келди илик-илик!
 Қандай қилиб яхши хабарлар берур, айт, сенга?
 Кунлардан бир бахт бердингми сен менга?
 Испандийор кулиб: "Яратган билса,
 Сени ҳоқон қиламан", деди, осонлик қилса!
 Туронни бахш этаман бошдан боша сенга мен!
 Сенинг яқинларингга тегмайман, ишон, мен!
 Моғул беги хурсанд бўлди, эгилиб ер ўпди,
 Мин минг узр сўради, йиғлади ўша кўзлари!

Испандийор деди: “Бу ўтиш йўли қаерда?”
 “Бу сувнинг ўтиш йўли йўқ шахзодам ҳеч қаерда!
 Агар ўтишни истасанг, салга чиқмоқ керакдир,
 Деганимга ишон сен! Бу сўзларим ҳақиқатдир!”
 Керкас ҳам ҳайрон қолди! Беғлар, деди:
 “Қайтайлик! Ичимиздан чиққан бу тилакни енгайлик!
 Шоҳинг ўлмасин ўзинг, биз ҳам ўлмайлик!
 Энди дам олсин бу чарчаган тизлар!”
 Испандийор эшитиб бу сўзни кўшинидан,
 Булутланди бир лаҳза, от билан тўлган кўзи!
 Аниқ билдирди, дилдан деди: “Нима кўрқоқ экансиз,
 Қорлардан кўркасиз, сувлардан кўркасиз!”
 Дилингиз билиса, боринг, Эронга кетинг,
 Мен ёлғиз ўзим кетаман! Сўзим шу, менинг иймонли дўстим!
 Аскар буни эшитгач, узр сўрашди,
 Уялишди ҳаммаси, илгарилаб ерни ўпдилар,
 Дедилар: “Эй шоҳ, сенинг буйруғинг бошимиз устига!”
 ...Испандийор эътибор бермади, яна бир муддат жим турди!
 Моғул беғига деди: “Керкасар, кўркаманки,
 Сени озод қилсам, сувдан ўтиб кетасан, балки!
 Биздан ёлғиз қолиб, йироққа юриб кетарсан.
 Балки юрагингда бизга нисбатан адоват сақларсан!”
 Моғул беғи қасам ичди: “Мен ҳеч ҳам қочмайман,
 Сизнинг юрагингизга ёмонлик сепмайман!” деди.
 Сен фақат занжиримни бўйнимдан ечтир,
 Яраланган кўкрагимдан бир енгил нафас ўтсин!
 Ўшанда ўтказурман сувдан сенинг кўшинни,
 Кўшинингга эслатма сенинг она юртингни!”
 Испандийор амр қилди: “Занжирларни ечинг,
 Унга раҳм келсин, бугун ўзингизнинг қалбингиздан!”
 Эрталаб бўлгач, занжир чиқарилди Моғулдан,
 Деди: “Йўл кўрсатай, мен сизга ҳам шу йўлдан!”
 Сўнгра бир калага ечиниб, йўлагига ёпишди,
 Дарҳол ўзини ташлади бу ернинг сувларига!
 Аскар орқасидан кетди, бу соҳилга етишди,
 Бу сулар орқасидан ўтиш йўли кидиришди!
 Сўнгра у ердан кўчдилар, келдилар бу худудга,
 У ердан йўл кидирдилар у қаршидики қалъа сари!
 Бир кўноқлик йўл бор эди! Сўралди: “Бу жой нима?”
 Моғул беғи деди:
 “Бу йўл қалъага олиб боради!”
 Эрталаб ўшанда ўзингни шу қалъада топасан,
 “Қалъа қаерда?..” деб қайғудан қутуласан!
 Испандийор ҳам ўша куни шу соҳилда тўхтаган эди,
 Бир йиғилиш ташкил қилиб, шу жойда ўтирган эди.
 Қўлида куролини қўйди, қиличини суғурди,
 Бир оз нафас олди, сўнгра шундай амр қилди:
 “Керексарни келтиринг!” Моғулни келтирдилар,
 У ҳам келиб, дарҳол ҳурмат билан ерни ўпди!
 Испандийор деди: “Сен мана бу томонга ўт!
 Ихтиёр қилган шаробингнинг энг яхши бўлганини танла!”
 Пиёла-пиёла шароб келтирилди унинг олдига,

Серхушлик пиёласини келтирдилар олдиға,
 Маст кўзлари билан тўрт томонга боқди!
 Испандийор деди: “Энди сен айт менга,
 Душманимизга етиб келдик! Саволларим бор сенга!
 Агар ҳоконингни ўлдирсам, ўғилларини оссам,
 Бир оқ билан ўлдирсам, бу ишни тугатсам,
 Айт, хурсанд бўларсанми ёки қайғу туғиладим?
 Ёки шу қайғу билан дилни тешармиди?”
 Керексар ғаш уриб, ғазаб билан Испандийорга,
 Шароб таъсири билан ҳақорат қилди, ҳақоратлар сўзлади уларга!
 Она деди: "Сен нима деб ётсан, тилайман,
 Дарддан қутулмайсан! Ҳамда шуни мен дейман!
 Етти қат ерларга кир! Ўша оғзинг қурисин,
 Дининг ҳам ерга ботсин! Тилингдан заҳарлар сочилсин!
 Тўккан ўша заҳрингга сен ўзинг ҳам заҳарлан,
 Сенга, бил, ҳеч қачон соғлиқ тиламан мен!"
 Исфандияр жаҳл қилди, қиличини суғурди,
 Бошига қилич уриб, ундан қасдини олди!
 Қилич бошни кесиб, танадан ҳам ажратди,
 Мўғул беги дарҳол жонидан ажратилди.
 Буйруқ берди: "Олинг бунга!" Олишди
 Осмонга отишди.
 Йилан ўлиги каби, уни сувга ташлашди!
 Исфандияр отланди, бир улуғ жойга борди,
 Паст жойлардан ҳам юқорига чиқарди.
 У ердан қалъани кўрди, ўйладики:
 "Бу қалъа,
 Ажабким қандай етилир, қандай босиб олина?"
 Афсуски, бу қадар меҳнат, машаққатим бекор кетди!
 Шундай деб дарҳол қалбини эритди,
 Сўнг қалъага қаради, кўрди икки отлиғини!
 Уларни тутиб олди, айлантирди бўйлаб бўйлаб!
 Икковининг ҳам бўйнига арқан таглади,
 Икковини тоғ қўйларига ўхшатди!
 Сурди тоғ чўққисига, сўнг сўради уларни,
 "Бу қалъада қанча одам бор бу ерда?
 Сонлари қанча? Қўлларидаги қуроллари нима?"
 Улар ҳам жавоб берди: "Билингки эллик йил,
 Етадиган озуқа бор! Ҳам юз минг кишидирлар,
 Ҳаммаси қош қаҳрамон, ҳаммаси шер эрдир!
 Бир душман келса тошга, юз йил қарши турадилар,
 Душманнинг эрларини то... узоқдан урадилар!
 Келган душман қалъанинг битта тошини ололмас,
 Йиллаб уришса ҳам эшигидан киралмас!"
 Исфандияр улардан бу сўзни эшитгач,
 Яна бир ғазаб тўлди ёруғ кўзининг ичига!
 Ўша икки отлининг ҳам жонига қисмат қилди,
 Пишўтенга деди: "Билгин сен эй қаҳрамон!
 Лашкарга кўз, қулоқ бўл! Ололмасанг қалъани,
 Уруш ўрнига мен ҳам хийла қўлларман бу дамни!"
 Бир тижорат кийимига кирайин мен бу дам,
 Қалъага неча жасур етказайин мен айнам!

Сен ҳам йўлларни кузат, йўлбошчи чиқар йўлга,
 Қалъага ҳар лаҳза қара, эр тарқат ўнгга, чапга!
 Кундузи дуд кўрсанг, кечаси кўрсанг ёруғлик,
 Тушунингки, ўша қалъада туғилди янги бир қуёш!
 Тушунингки, ўша қалъага кирганман мен энди,
 Шундан кейин янги иш бошла сен ҳам энди!
 Қўлга қурол, тўғ узат, шердек тур тўғри ҳозир,
 Исфандияр деб билишсин сени қалъада кўрар!
 Қалъанинг олдиға қон, урушға тур, мен ҳам шу дам,
 Қалъа ичида маҳорат кўрсатайин мен шу дам!
 Бир карвончи чақиртди, деди: "Юз туя келтир,
 Сен ҳам бир тижоратчи қиёфасига кирайин энди!"
 Хазинабошига деди: "Асла унутма бунга,
 Тайёрла сариқ сариқ беш юз чил чил аҳуни!"
 Ўнта тож тайёрлаб қўй, саксон жуфт ҳам бўш сандиқ,
 Биз бу тайёргарлик билан бир зафарга ишондик!
 Хазиначи боши сўралган нарсаларни тайёрлади,
 Юз олтмиш жасур танлади, номи, шони бор эди!
 Ҳар бир жасур жойлаштирилди, бир сандиқ ичига,
 Ҳеч бир киши билмасди, сандиқ ичида нима!
 Йигирма эр қуролланди, ҳаммаси кўркмас эди,
 Йигирма нафари ҳам хавотирсиз, ўлимдан кўркмас эди!
 Йигирма карвончи киритилди бир тижоратчи қиёфасига,
 Қиличларни яширди ҳам ипакли бир кийикда!
 Сўнг чиқилди йўлга! Беш соатлик йўл бор эди,
 Денгиз соҳилидан тик қалъа томон етиб борилди!
 Ҳаражчилар шаҳардан келиб сўрадилар:
 "Қайдан келиб кетяпсизлар? Хабар беринглар дарҳол!"
 Исфандияр деди: "Эрондан келмоқдамиз биз,
 Энди юкларимизни бирма-бир сананг сиз!"
 Юклар саналди шу дамда! Сўнг шаҳарга кирдилар,
 Бир катта майдонда юкларни туширдилар!
 Исфандияр қўлига олди гўзал бир қути,
 Ичига жойлаштирди дур, қизил ёқутни!
 Фируза, зумрад қўйилди, ҳаммаси бекиёс қийматда,
 Ичкарисиди яширинган эди тўла олтин қути!
 Бир араб отини олди, ўн парча мато ҳам,
 Икки нафар муҳофиз олди, қалъага чиқди ўша дам!
 Эржосиб ҳузурига борди, ерни ўпди,
 Олиб келган у гўзал совғаларни тақдим этди!
 Моғул беги кулиб сўради: "Қаердан келяпсан?"
 Испандийор ҳам деди: "Эрон деб аталмиш юртдан!
 Савдогарлик билан юраман! Ташқарида юкларим ҳам бор,
 Агар изн берсалар менга сиз каби буюклар,
 Молимни олиб келай қалъангизга бу ерга,"
 Эржосиб изн берди: "Юғ молингни бу ерга!"
 Қалъа ичига эркин кир, солиқ ҳам тўлама,
 Энг гўзал бир қароргоҳда ўтириб дам ол!"
 Эржосиб юз киши меҳмонбопчи берди унга,
 Алданди ўша дамда унинг риёли туришига!
 Испандийор ҳам эрталаб ўйин қилди,
 Моғул ҳоқони олдида эгилиб бўйин синдирди!

Уч парча мато олди, тўла бир табақ олтин,
 Ҳам тоза-ми тоза олтин! Ҳам сарик рангда олтин!
 Салом бериб ерни ўпди, деди: “Улуғ ҳоқоним,
 Сизга хизмат қилишни тилайди томиримда ҳар қоним!
 Тож ҳам камарим бор, кўрсатай сизга мен!”
 Моғул ҳоқон кулимсиради, унга ҳурмат ҳис қилди,
 Бу риёга ишонди, бир лаҳзада эргашиди унга!
 Сўради: “Исминг нима сенинг?”
 “Исмим Ҳарроддир менинг!..”
 “Эй Ҳаррод, саған энди ортиди менинг ишончим!
 Изн ҳам сўрамасдан ҳузуримга кел, дарҳол сен,
 Эрондан қайси кун кетдинг? Бундан хабардор бўлайин мен!”
 Испандийор ерни ўпди, тулкидек кулимсиради,
 “Бир ярим йил бўлдики у ердан ажралдим!..” деди.
 Кестосибингиз қандай? Ундан нима хабарлар бор?
 Қаерда жойлашган? Ўша жой қайси диёр?
 “Кестосибнинг пойтахти Белл шаҳридир, ҳоқоним,
 Испандийор олдинда эса, айтинг, сен айтинг жоним!
 Мисрга кетган эдим, қайтганимда юртга,
 Билмадим Испандийорни нега кўрмадим ўша ерда?
 Сўрадим, менга дедилар: Кўсебдадир ўша ёш шоҳ,
 Қўшинга мард тўпламоқда, ўша ерда тонгу кеч!
 Отасининг устидан боради,
 Унинг қўшинларини ўз қўшини билан ёради!
 Кестосибни сўрасанг, у ҳам кетган жангга,
 Испандийор ҳам кетган Турондаги машаққатга!”
 Эржосиб эшитди буни, масҳара билан кулимсиради,
 “Давлат ҳам бу йўлдан осон ўта олмайди!” деди.
 “У, қандай кела олар? Бу хабарда ёлғон бор!..”
 “Шундай эшитдим,” деди! Ерни ўпди Испандийор!
 Сўнгга ташқарига чиқди, турган кўшкка борди,
 “Қандай хийла қилсам?” деб ўша ерга борди!..
 Етти кун ўтган эдики, кўшкда ўтирарди,
 Ажам маликаси билан хаёллар қуриб ўтирарди!
 Бир ишчи кийимида Ҳумо ва Офарида,
 Кўриндилар бир эрталаб бир йўл устида!
 Бошлари ҳам очиқ эди, сувга кетар эдилар,
 Кўринган эди у сочлар гулли бир хушбўйга!
 Испандийор ўша дамда юзини никоблади,
 Икки ёш қиз унга ҳам шундай деди:
 “Эй киши, сен қаердан келяпсан бу юртга,
 Агар Эрондан келган бўлсан, бизга хабар айт!”
 Кестосибдан хабар айт, ёки Испандийордан,
 Бизнинг ҳам фарқимиз йўқ бу юртда асирлардан!
 Кошки биз ўлган бўлсак, кўрмасак бу дардни,
 Испандийор бўлганида эди, бизга ёрдам қилган бўлурди!
 Улардан хабар бўлса, айт, бизга, илоҳим,
 Жонимизни сўрасанг, берур эдик биз ҳам сизга!”
 Испандийор эшитиб бу ақллича хабарни,
 Яъни икки оташ билан кўкрагидаги гулни!
 Бир бақир қизлар титрадилар бундан!..
 Деди: “Менга нима керак Испандийор ва султондан?..

Мен уларни қаерда кўрган бўлишим мумкин?
 Кўрмаяпсизми улар ким, мен кимман?
 Мен савдогарман, менга шу ҳақда сўранг сиз,
 Паҳлавийча гапиринг, биров тўхтаб туринг сиз!”
 Паҳлавийча деди: “Ўша Испандийор менман,
 Сизларни кўриб, гул очди дилдаги гулшани!”
 Лекин ҳеч ким эшитмасин, айтманг сиз сирни,
 Қутулиш кунларингиз, билингки, яқин!”
 Малика Ҳумоюн ҳам таниди укаси,
 Йиғи билан ўчирди юрагидаги алангасини!
 Испандийор эътибор бермади!.. Бозорини тугатди,
 Лекин қалбини ҳам чуқурдан эритди!
 Охири деди: “Қизлар, мен Испандийорман,
 Яна олдингидай, икковинг ҳам менинг ёримсан!
 Сизларни бу асирликдан қутқармоққа келдим мен,
 Сабр қилинг, эркинликка етишасизлар тезда!”
 Қизлар хурсанд бўлди буга, қайтди сарой йўлига!
 Киришди чақчақлашиб, бир-бирининг қўлига!
 Испандийор ҳам турди, Моғул ҳоқонига борди,
 Унга дуо қилди, бир неча ёлғон ҳам айтди.
 Деди: “Эй ҳон! Минган эдим бир кемага,
 Тўлқинлар тебратиб юборди кемани девонага!
 Кемамиз чиққан шамол билан батто қолди чўка,
 Сувлар бизларни бўғиб, қирға улашда эди.
 Мен ҳам ният қилдим, дедим: “Қутулсак агар,
 Қутулган шаҳримда бир зиёфат бергайман, қаранг!
 Бир зиёфат: Улуғ бўлсин, бир зиёфатки ҳар нарсга кўп,
 Озиқ-овқат кўп, меҳмон кўп!..
 Ўзлон бўлсин. Бола кўп, ҳам Беглар кўп!
 Қўйай уларга еб! Ичириб тўйдиргайман,
 Агар рухсатингиз бўлса, тайёргарликка отланайман!..”
 Моғул ҳони деди: “Ёнингдаги беғларга,
 Бу меҳмонимиз, бугун сизга зиёфатлар қилгай!”
 Испандийор илтижо қилди: “Кўшким, ҳоқоним, тор,
 Менинг бу зиёфатимда ҳар хил совғалар бор!
 Минтақада минтақа бўлиб олтин тангалар юкланди, чин-чил,
 Мол-мулк ва қуроллар юкланганлар олти юздан кам эмас эди!
 Юзта юк ҳам қанчадан-қанча гавҳарлар билан тўлган эди,
 Юзта туя ҳам берилди, юкларда қанчадан-қанча тожлар!
 Минг туяга энг қимматли қокон гиламлар юкланди,
 Ипак мато қарвони етти минг туядан иборат эди!
 Уч минг эркак қул ва жорияни олди ўзи,
 Қолаверса қанчадан-қанча хизматчиларни танлади!
 Моғул ҳонининг бир безакли тафти ҳам ғанимат эди,
 Уни синглиси Ҳумога совға қилди!
 Моҳи Фаридега бир мафе (ҳимоя панжараси) совға қилинди,
 Бу мафе эди ҳоконнинг онасига ҳам тегишли бўлган!
 Сўнг ҳар бир укасига уч минг жория берди,
 Деди: "Булалар ҳам сизга бир совға бўлсин!"
 Бечора Моғул ҳонининг онаси, ҳам зўжи,
 Асир қилинган эдилар! Икки синглиси ҳам шундай!
 Энг охири хабар келтирди, Эржосибнинг вазири,

Ҳоқон Алп Эр Тунгадан ҳам хабар етказди!
 Деди: "Фалон жойдадир унинг хазиналари!"
 Фалон жойда ҳам бор беш мингча туя,
 Эй шаҳзода, уларни ҳам ол сен мамнуният билан!
 Ундан уч мингини олди, қолганини бўлиб берди,
 Қалъани ёқди, вайрон қилди!.. Гўё дунёдан ўчирди!
 Бир шодлик жой қолмади, сўнгра ўша ердан кўчди,
 Икки минг мард йигитни минглаб мардлардан танлади!
 Қолган аскарини тўрт ўғлига бўлиб берди,
 Деди: "Сизлар бу ердан йўл тутинг, таъмирланган йўллардан!
 Мен эса ана ўша Етти Син йўлларида қайтай,
 "Қўрқинчлидир" деб аталган икки йўлни синай!
 Ким сиздан юз ўгирса, унинг бошини кесинг,
 Итоатсизлик қилганларни жим қилинг қўшинингизда!
 Ёқинг, вайрон қилинг ҳар жойни!.. Аяшни билманг,
 Ёлғон кўз ёшларини юзлардан аритаман!"
 Баҳман ҳам ўша дамда укалари билан кўчди,
 Белхга қайтди жуда тез, қисқа бўлган йўллардан!
 Испандийор ҳам қайтди. Хитойдан дарҳол Эронга,
 Келганида берилди хабар бутун яранга!
 Белх шаҳри безатилган эди!.. Кестосиб қарши чиқди,
 Ўғли Испандийорни дарҳол бағрига босди!
 У ҳам бу дамда кўриб севимли отасини,
 Отдан тушиб, ўғиллик эҳтиромини кўрсатди!
 Қўлини ўпди унинг!.. Сўнгра шаҳарга кирдилар,
 Осмонларга нур берган ойдек баланд кўтарилдилар!
 Бир қурултой тузилди!.. Испандийор сўзлаб берди,
 Тузилган дастурхонлардан ҳар ким таом татиб кўрди!
 Хабарларни эшитганлар ҳар ишга ҳайрон бўлди,
 У зафар юришига, ўша... Хитойга киришга!
 Эртага Кестосибга совғалар тақдим этилди,
 Деди: "Ўғлим, сен бер менга энг улуғ бир шон!"
 Совғаларинг иккига бўлинсин,
 Ҳам қўшинларимизга, ҳам хазинага алоҳида ажратилсин!
 Сўнгра фаровонлик ичида лаззат ва сафарга чўмди,
 Фирдавсийдан тарихга шундай бир ривоят қолди.
ИСФАНДИЯРНИНГ ТУРАНДАН ҚАЙТИШИ

Тарихчилар ривоят қилганларки, Абу-л-Қосим Мансур ибн Али ал-Машҳур бил-Фирдавсий Тўссий (р.х.) айтади: Исфандияр Турандан қайтгач, бир кеча жуда кўп шараб ичиб маст бўлди. Ўша кеча онаси Кетойун билан ётди. (Уларнинг урф-одатларида она ва сингиллари билан ётиш жоиз эди. Ботил дин тутар эдилар). Эрталаб бўлганида Исфандияр уйғонди.

Онасига деди:

— "Эй она! Шоҳ менга ёмонлик тилайди. Менга айтган эди:

«Леҳросибнинг интиқомини ол ва асир бўлган ака-укаларингни олиб кел. Аллоҳ таоло гувоҳ бўлсинки, подшоҳликни сенга берурман».

Бордим, буюруқларини тўлиқ бажардим. Энди менга ҳеч қандай эътибор қилмади. Мен юз юз тилайман. Агар бермаса, тожини оламан ва тахтга чиқиб Эронга ҳукмрон бўламан ва сени улуғ хотун қилурман, қўлимда нима бўлса, сенга берурман".

Кетойун она бу сўзларни эшитгач ғамга ботди. Билди-ки, Кестасиб онасига сўзида турмас. Она деди:

— "Эй ўғил, нима учун шошасан, отанг вафот этгандан кейин нима бўлса сенингдир. Отангда фақат бир нечта тож бор, қолган ҳукмронлик ва молу дунё ҳаммаси сенда".

Исфандияр бу сўзни эшитгач:

— "Улуғлар рост айтибдилар: (Ҳар бир сирни аёлларга айтмаслик керак. Зеро, аёлларнинг ақллари камдир)"

Кетойун она бу сўзни эшитгач ғамгин бўлди.

Исфандияр турди, отасига борди, суҳбатга тушдилар. Икки кун, икки кеча еб-ичдилар, маст бўлдилар. Исфандияр шоҳга деди:

— "Эй шоҳ! Турон юртларини қиличим билан забт қилдим ва душманларингни йўқ қилдим, энди тож ва тахтга лойиқман".

Кестасиб деди:

— "Исфандияр подшоҳликни истар". Дарҳол (фолбин) Жомисебни чақиртди ва унга деди:

— "Исфандиярнинг юлдузига қара, умри қанча бўлар. Подшоҳликда бардавом бўларми, бўлмасми? Хабар бер".

Жомисеб бу сўзни эшитгач юлдузларга қаради, йиғлади. Кестасиб деди:

— "Эй ҳаким! Исфандияр Зарир каби бўладиган бўлса, менга хабар бер", деб йиғлади. "Токи билиб олай-ки, ажали кимнинг қўлидан бўлар?"

Жомисеб деди:

— "Ажали Сижистонда Руҳомининг ҳийласи билан бўлади".

Кестасиб деди:

— "Агар мен подшоҳликни унга берсам, у Сижистонни қаердан кўрар?"

Жомисеб деди:

— "Эй шоҳ! Тақдир шундайки, Рустам Исфандиярни ўлдирур".

Кестасиб бу гапга жуда қайғурди. Эртага тахтига ўтириб, бекиларини чақиртди. Исфандияр ҳам келиб, ерни ўпди, ўрнини эгаллади. Бир муддатдан сўнг ўрнидан туриб, отаси шоҳга деди:

— "Эй шоҳ! Турон юртини олдим, ҳоконини ўлдирдим, ака-укаларимнинг интиқомини олдим, Аллоҳ таоло гувоҳ бўлсин-ки, қизларимни сенга берурман ва подшоҳлигимни ҳам. Аллоҳ таоло ёрдам берди. Моғулни ҳайдаб чиқардим. Гўземнинг сўзига ишониб, мени хибсга солдирдинг, боғладинг. Яна Эрқасиб келиб, Лехросибни ўлдирди ва 36 ўғлини ҳам. Сен эса Сижистонда кайфда эдинг. Сен урушга келган вақтингда ҳам сени қувди, аскарингнинг кўпини йўқ қилди. Сени тошга қамаб қўйди. Сен ёрдам сўраб Жомисебни менга юбординг. Қанчалик илтижо қилди, рози бўлмадим. Шунча илтимос қилдик, охири рози бўлдим. Темирчиларни чақиртдинг, занжирларимни ечсин деб, мен эса ўз кудратим билан занжиримни синдирдим. Югуриб даргоҳга келдим. Яна қасам ичдим: ғалабадан сўнг қасамимни сенга берурман, дедим. Эрқасиб мен келганимни билгач мағлуб бўлди. Яна менинг ортимдан Турон юртларига юбординг. ҲАФТ ва ҲОВОН йўлида шундай азоблар чекдимки, Аллоҳ таоло билгувчи. Эрқасибни ўлдирдим, бунча молу дунёси, ризқи, аҳли ва қизларини ҳам олиб келдим. Энди яна қандай баҳонаинг бор? Тожу тахтни менга бер, халқдан уяламан. Агар мендан:

— «Қани сенинг тожинг ва тахтинг?» деб сўрасалар, мен қандай жавоб берай? Подшоҳлар сўз бергач, сўзида турмоғи лозим".

Исфандияр бу сўзларни тугатгач, отаси Кестасиб:

— "Эй ўғил, деди, айтган бу маҳоратларингдан кейин ҳам умидворман. Яратганимиз сени ёмон кўзлардан асрасин. Энди душманам қолмади. Фақат Золнинг ўғли Рустам қолди. Илгари Кейқубоднинг бош қўмондони эди. Қовсинг, Кейқовуснинг ва Кейхусравнинг қули эди. Энди биздан четга тортилди. Ўзидан бошқа қаҳрамонни маъқул кўрмайди. Ҳеч ким ҳам унга тенг келолмас, сендан бошқа. Энди сендан умидворман-ки, Сижистонга борурсан. Рустамни тутиб келурсан. Бундан ташқари Фармураз ва Зуварени ҳам тутиб келурсан. Бизни яратганининг юксак ҳаққи учун ва Зардушт ва Лехросиб ва

Зарирнинг ҳақлари учун Рустамни тутиб келурсан. Бундан кейин ҳеч бир нарсани баҳона қилмай, Эронни сенга берурман".

Исфандияр бу сўзни эшитгач:

— "Эй шахриёр! деди. Сен Моғул хоқони билан, Бинзантия Қайсари билан уруш, бир кекса кишининг жангига нега одам юборяпсан? Бундай қилувчи ҳеч ким йўқ. Ману Чехр давридан бугунгача у Эроннинг паноҳидир. Кейқовус ва Кейхусрав уни ёру бай деб билганлар. Унга нима қолди умридан? Унга:

— «Ҳеч кимга қул бўлма!» деб айтганлар. Мен ҳам унинг маҳоратларини, ҳунарларини эшитганман. Агар унинг қаҳрамонлиги бўлмаганида, Эрон юз марта вайрон бўлган бўларди. Агар Рустам сенинг душманинг бўлса, икки йил нима учун бекор ўтирдинг? Ота, сенинг баҳонаинг тожу тахтингни менга бермаслигингдир. Шу сабабли мени ўлимга юборяпсан!" деди.

Кестасиб ҳам:

— "Эй ўғил! деб жавоб берди. Агар тожу тахтни истасан, айтганимни қилиш бурчингдир".

Исфандияр:

— "Эй шоҳ! деди. Сенинг Рустам билан душманлигинг йўқ. Мақсадинг мендан халос бўлиб кетиш, йўқ қилиш. Мен аллақачон бу тожу тахтдан зерикдим, чарчадим. Дервиш кийимида бир четга тортиламан. Лекин нима қилай-ки, Зардуштнинг сўзи — Зендар:

— «Бир киши агар подшоҳнинг сўзидан чиқса, Қиёмат куни жаннатга киролмайди!» дейди. Шунинг учун мен Зардуштнинг сўзидан чиқа олмайман. У ҳам, мен ҳам икки маҳоратли кишимиз. Ҳар қанча у қария бўлса-да, мен ундан ёшман. Борай, балки имконият топсам, уни тутиб олурман. Ёки аксинча бўлиб, давлатимдан айрилишим мумкин. Ёки қутулиб қолурман", деди.

Кестасиб:

— "Эй ўғил! деди. Сенга қанча аскар керак бўлса, хоҳлаганингча оларсан! Бундай сўзларни нима учун айтяпсан? Мен, сенсиз, хазина ва молни нима қиламан?"

Исфандияр унга шундай жавоб берди:

— "Агар ажалим етиб келган бўлса, аскарни нима қиламан? Аскар ўлимни қайтара олмайди".

Ва Исфандияр отасининг ҳузуридан чиқди. Ўз уйига борди.

Баҳман турди. Кетойунга борди.

— "Шоҳимиз Кестасиб — отам мени Сижистонга юборяпти, Рустамни тутиб келтиришимни истаяпти!" деди.

Кетойун бу сўзни эшитгач қайғуга тўлди. Турди, Исфандиярнинг саройига борди:

— "Эй ўғил, деди. Баҳмандан эшитдимки, Забилга борар экансан. Рустам билан жанг қилар экансан. Онаинг берган насиҳатни тингла. У шундай қаҳрамонки, шу вақтгача қанчадан-қанча ҳунарларини кўрсатган. У дев Сефид ва Эрзангни ўлдирган. Ҳафт хандан ўтишни билган. Уни тутишга ким рози бўлиши мумкин? Шунинг ҳам эшит ва билиб қўй — у Камусни, Маншурни, Фартусни ва неча хоқон қаҳрамонларини қўли билан тутиб олган. Ва Сиёвуш учун Туронни ёқиб вайрон қилган. Сен унинг қарилигига қарама, аршдан қанча қариса-да, у барибир аршдандир. Бир қаҳрамонки, дунё қаҳрамонларини тиз чўқтирган — сенга бўйсинишга қандай рози бўлади? Ва сенга қандай қўл берур? Ва сен уни қандай тутиб оласан? Оғил! Кел мени тингла. Унга тегма, токи сенга зарар етказмасин. Подшоҳлик учун ўзингни зарарга қўйма. Отанг Кестасиб қариядир. У вафот этганида тожу тахт сенингдир. Нега ўз оёғинг билан қабрга борасан?"

Исфандияр онасидан бу сўзларни эшитгач:

— "Эй онам! деди. Мен отам Кестасибга бундай сўзларни жуда кўп айтдим. У эшитмади:

— «Албатта боришинг керак!» деди. Ҳақиқат шуки, отам шундай деди. Мажбур борурман. Агар Рустам менинг сўзларимни тинглар бўлса, мендан ҳеч қандай ёмонлик кўрмас. Агар ажалим етган бўлса, мени ўлимдан ҳеч ким қайтара олмайди".

Онаси Кетойун:

— "Борма эй ўғил!" деди. Жуда кўп йиғлади. Бил-ки, Рустам сен учун осонлик билан мағлуб бўладиган киши эмас. Шунин билгинки, у Кейқовуснинг ҳузурида Тусни қандай йиқитган эди. Сен нима бўлибсанки, уни мағлуб қиласан? Бир киши агар ёшлигида шундай ишлар қилса, қариликда ўзини қандай ҳимоя қилишини ўйлайди. Мени тингламасан, борурсан. Лекин болаларингни бу ерда қолдир. Йонингда олиб кетма.

Испандийор:

— Қизларимни эмас, ўғилларимни олиб кетаман. Ҳунар ўрганиш ёшидадирлар. Уруш нима эканини кўрсинлар, ўргансинлар! — деди.

Онасига шу жавобни берган Испандийор дарҳол отланди. Ёнига ўн минг киши олди. Систон юртига йўналди. Онаси Кетойун эса йиғлаб йиғлаб қайтди. Испандийор икки йўл айрилаётган жойгача борди. Бу йўллардан бири Систонга, бири эса Зен кен бедога олиб борар эди. У ерга борганида туя қарвонининг энг олдидаги йўл кўрсатувчи туя ерга ўтирди. Қарвонбоши уни уриб кўрди, лекин у турмади. Испандийор ўтирган туя ёнига югуриб келди, фол очди. Ишни хайрли ва муборак кўрмади. Туяни:

— Ўлдилинг! — деб амр берди. Фол менга тегсин, — деди. Аскарлари туяни ўша ернинг ўзида бўғизладилар. Испандийор ғамга тушди. Укаси Писутанга деди:

— Эй ука! Бу сафардан кўнглим жуда ғамга тўлди. Охиригимиз нима бўлишини ҳеч билмайман.

Вақти келиб Ҳерманд соҳилига етиб келинди, у ердан наригига ўтилмади. Ўша юртда қарор топилди. Ўша куни Баҳманни элчи қилиб юборди. Унга шундай васият қилди:

— Киёмларингни кий. Тожингни бошингга қўй. Шундай безанки, сени кўрган киши шахзода эканлигингни билсин, тушунсин. Рустам ҳузурига борганингда унга мендан кўп салом айт. Унга шундай дегин:

— Сен ақли, идрокли кишисан! Ҳозиргача шоҳларга хизмат қилгансан. Бугунги замонда давлат Лехросиб қўлига ўтган бўлса-да, сен бир кун ҳам унинг даргоҳига бормадинг. Бирон хат ҳам юбормадинг. Кестосибдан олдин Кейфимарсгача қанча беқлар келди-кетди. Аммо нафақат гўзалликда, балки адолатда ҳам унга ўхшаган Бек келмади. Мўғул ҳокони Эржосиб бизга ҳужум қилди. Биз билан урушди. Лекин сиз бизга ёрдамга келмадингиз. Румдан (Византиядан), Шомдан (Араблардан) бизга қўшинлар келди. Сенки ҳонадонимиз шохсанасидандир, сендан бир киши келмади. Эрон юрти беқлари билан душманчиликдасан. Модомики тутган йўлинг шундай экан, отам Кестосиб ҳам:

— Модомики Рустам бу ишларни қилди, мен ҳам уни тутиб олишдан тўхтамайман! — деди. Мени шунинг учун юборди, сени ушлаб олиб бораман. Яратган гувоҳ бўлсинки, сени ўлдиришга эмасман. Жиноятингни кечириб беришини Шомдан сўрайман. Сени қўйиб юбориб, озод қиламан. Гапимни эшит, гуноҳ сенда. Модомики шоҳ буюрди, илож йўқ, унинг буйруғини бажармоқдаман. Мана бу ерга келдим! — деди. Кейин ўн кишини олиб илгарилади. Баҳман туғини олди. Шоҳона кийимлар кийди. Бошига тож қўйди. Ҳерманд дарёси орқали ўтди. Бироз йўл юрди. Чегара қўриқчилари Золга:

— Қанча одам келди, Ҳерманд булоғидан ўтди! — дедилар. Зол дарҳол отига миниб, шаҳардан ташқарига чиқди. Баҳманга етди. Ўзи-ўзига:

— Бу келаётган Жаҳросиб авлодидан кўринади! — деди. Баҳман Золни кўриб, уни танимади. Унга:

— Рустам қаерда, эй қари? — деб сўради. — Испандийор Ҳерманд соҳилига етиб келди.

Зол ҳам:

— Эй ўғил! Кел ўтир. Рустам овда. Ҳозир келади! — деди. Баҳман:

— Испандийор, Рустамни кўрмасдан шаҳарга киришга рухсат бермади. Ёнимизга бир киши бер. Бизга Рустамни кўрсатсин! — деди. Зол:

— Сенинг исминг нима, эй ўғил? — деб сўради. Баҳман:

— Исмин Баҳмандир. Испандийорнинг ўғлиман, — деди. Зол бу сўзни эшитиб, отидан тушди, ер ўпди. Баҳман ҳам отдан тушди. Зол билан бағрига босишди. Зол:

— Бу ерда тур, қол! — дедию, Баҳман ўтирмади. Уни тингламади. У ҳам бир кишини чақиртирди. Баҳманни Рустамга олиб боришини буюрди. Ўша киши ҳам Баҳманни олиб борди. Бир узоқ жойни кўрсатиб, уни ташлаб кетди, қайтиб кетди. У ерда бир тоғ бор эди. Баҳман ўша тошга чиқди. У ерда Рустамни ёлғиз кўрди. Қўлида бир шиш тутар эди. Бир тайчани ўша шишга илиб, оловда айлантираётган эди. Бир қўлида ички тугуни бор эди. Ичиб ўтирарди. Зувора билан суҳбатлашар эди. Рустам тоғ этакида эди.

Баҳман Рустамни кўриб, ўзига:

— Мен буни бир тош билан ўлдирай! — деди. Баҳман сеҳр қилишни биларди. Жодулаб бир тошни жойидан узиб, олиб келди. Ўша тепаликдан тоғ остига ташлади. Зувора тушаётган тошни кўриб, баланд овозда бақирди:

— Эй паҳлавон, тош тушяпти, ўзингни сақла!

Ростдан ҳам бир тош бўлаги тоғдан тушар эди. Рустам орқасига қаради. Тушаётган тошни кўрди. Жойидан ҳатто силжимади. Тошнинг тушишини кутар эди. Тош яқинига тушди. Уни оёғи билан суриб юборди. Ўзидан узоқлаштирди. Зувора ва Фаромуз буни кўриб ер ўпдилар. Рустамга кўп дуо қилдилар. Баҳман қаради. Рустамни кўрди. Унга бир зарар етмаганига афсус қилди, ғамга тушди. Тошдан тушди. Уни ҳеч ким кўрмаган эди. Бўлган нарсани аскарларига хабар берди. Ҳаммаси бу ишга ҳайрон бўлдилар. Рустам ҳузурига бордилар. Рустам уларни кўриб, Зуворага деди:

— Эй ака, бу келаётган Кестосибга ўхшайди!

Рустам, қўлидаги шишни дарҳол ерга ташлади. Пиёда Баҳманни кутиб олди. Баҳман, Рустам пиёда келаётганини кўриб, отидан тушди. Рустам:

— Эй йигит! Аввал исмингни айт менга, сени билай! — деди. У ҳам:

— Менинг исмим Баҳмандир! Испандийорнинг ўғлиман! — деди. Рустам илгарилади. Баҳман билан бағрига босишди. Уни олди. Олов олдида ўтқазди. Баҳман Рустамга Испандийорнинг саломини етказди. Кейин эса:

— Отам, Ҳерманд соҳилига келяпти. Мени сенга юборди. Хабар юборди. Агар рухсат берсан, сенга айтсам! — деди. Рустам ҳам:

— Эй шаҳзода! Кел, аввал овқат ейлик! Кейин айтасан! Жавобини оласан! — деди. Баҳман жим бўлди. Рустам одамларига:

— Дастурхонни ёйинглар! — деб амр берди. Пишган тайчалардан бирини ўзи олди. Бирини Баҳман, Фаромуз ва Зувора олди. Яна бир тайчани Баҳманнинг одамларига беришди. Рустам олдига қўйилган тайчани тўғради, тузлади, еди. Баҳман ҳайратда қолди. Рустам ҳам Баҳманнинг еганига қаради. Унга:

— Эй шаҳзода, агар овқатни шунча кам есанг, нега бу Етти Йўл оғзига келдинг? — деди. — Урушга қай тарзда кирасан?

Баҳман унга шундай жавоб берди:

Шаҳзодалар овқатни кўп емайди, Бекор сўзларни ҳеч айтмайди!

Шаҳзодага кам овқат тўғри келади, Душманларга кўп овқат керак бўлади!

Рустам кулди:

— Яратган менга ўн филча куч берган. Еган овқатим ҳам тақдиримчадир! — деди.

Одамларига буюрди. Катта бир коса келтиришди. Унга шароб тўлдирилди. Унга бошини эгиб, муҳаббатларига ичди. Кейин яна бир катта косани тўлдиртирди. Уни Баҳманнинг қўлига берди. Баҳман бу жуда кўп шаробдан кўрқди. Зувора унинг бу косани ича олмаслигини англади. Бир қисмини ўзи ичди. Қолганини Баҳманга берди. Бир неча қадах ичгандан кейин Рустам отига минди. Баҳман билан йўлга тушди. Баҳман унга бўлган-ўтганни айтди.

Рустам бу хабарни эшитгач:

— Бор, Испандийорга айт. Ақийдаси зўр бўлган киши қилгани ва қилмоқчи бўлган ҳар бир ишнинг охирини ўйлайди. Ундан сенга айтилган бу сўзларни менга етказиш уят эмасми? Мен ҳар доим унинг ҳунарларини эшитиб юраман. Бир марта бўлса-да юзини кўришни истаганман. Қанча кунлар уни кўришни, гаплашишни хоҳлаганман. Модомики яхшилик билан менга мурожаат қилдинг, мен ёнимга аскар олмай унинг ҳузурига

бораман. Қанча подшоҳлар менга берган буйруқларни унга етказаман. У ҳам билиши керакки, мен Эронликлар ҳақида қанча қаҳрамонликлар кўрсатганман. Энди мана шу ишларга мукофот сифатида мени занжирлатмоқчимисан? Эй Испандийор, сен бу сўзни айтма. Уни эшитганлар сенга кулмасин. Мен шундай паҳлавонманки, агар тақдир мен билан мардлик баҳси қилса, мен калтак билан унинг суякларини эзардим. Қўли билан қанотини синдирардим. Сен ўйлаяпсанки, мен қарибман, қариликка ўтдим. Қўлимдан ҳунар келмайди, деб ўйлаяпсан.

Арслон қанча қариса ҳам бир кун, Душманларга ҳамиша энг юқори келар!

Энди етти юз ёшдаман мен,

Бир ёш кучли вақтдаман мен!

Ҳеч ким қонли занжир урмаган,

Занжир қандай уятли нарсадир!

Сен ҳам нимага бунчалар боғлайсан.

Бир куни меҳр қил, шафқат қил,

Кел, сен мен билан бир е, ич ёнгинамда,

Қуллик туяйин бутун жоним билан!

Мақтончоқ бўлай манфурлар олдида сендан,

Ўрган қанча бир маҳорат мендан.

Дилинг тилар бир хазина;

Ҳар куни очайин бир хазина!

Шоҳ Кейкубод давридан бўлманг,

Қаердан топдинг? деб чарчаманг!

"Кўп йиллардир топдим албат,

Сен буларни бил, дарҳол қабул эт!

Бу ердан кетай деб ўз юртимга,

Сўрасам ўшанда ҳам Шаҳр-и ёрдан:

Айтгинчи, нима гуноҳим бор?..

Артган занжир ичида оҳим!

Бир шоҳликми умид қилурсан?

Билмам бу саволимда сен нима дейсан?

Бир тахт бўлса агар муродинг фақат,

Буйур, очайин йўлингда байроқ!

Яхшилик ичида келиб шоҳ бўл,

Ёрдам бергайин ҳамда подшоҳ бўл!

Қуллик қилгайин йўлингда Шоҳим,

Буйруқ сенда қолди Подшоҳим!"

Рустам бу сўзларини тугатгач Баҳменга:

— Эй шаҳзода! деди. Ана шу сўзларимни ўша қаҳрамон Исфандиярга шундай айт! деди. Ана мен тайёрландим. Орқангдан борурман. Борингларни уйимга олиб борурман! деб сўзларини якунлади. Баҳмен ҳам:

— Бош устига! деб бу амрларни қабул қилди. Рустамнинг ҳузуридан чиқди, кетди.

У кетгач, Рустам Зуварени шаҳарга йўллади. Унга:

— Тез Кершосиб саройини тайёрла, безат. Менга Кейковус берган тахтни ўрнат. Олтин билан безалган икки юз курсини ўша тахтни ўраб турсин. Уч минг қўй, беш юз сигир, икки юз от тайёрлат. Ва отам Золга ҳам айт:

— Исфандиярни саройга олиб борелик.

Зуваре бу сўзларни эшитгач, дарҳол кетди. Жиҳоз ва тайёргарликларни тайёр қилди. Рустам эса уни шаҳарга юборгач, Ҳирмант соҳилига келиб тўхтади. Баҳмен ҳам отаси Исфандиярга етди. Исфандияр ўғлидан хабарлар сўради. Баҳмен барча саволларга жавоб берди. Рустамнинг тепаликдан бир тошни тепасига ташлаганини ҳам хабар берди. Сўнг шундай деди:

— Дунёда бундай мард йўқдир. Ортимдан келди. Ҳирмант дарёси соҳилида турибди. Сизни кутяпти. Кўрмоқчи.

Исфандияр Рустам келганини эшитгач, отига миниб, юз қаҳрамон билан ўша сув соҳилига келди. Тўхтади. Рустам ҳам Исфандиярни кўрди. Сувга оти билан тушди. Дарёни сузиб ўтди. Отдан тушди. Ерни ўпди. Исфандиярга шундай деб сўзлади:

— Эй шаҳзода! Яратган гувоҳки, агар Сиёвушни тирик кўрганимда бунчалик хурсанд бўлмас эдим. Эй бахтли Эрон Беги-ки, сендек бир ёдгор бор. Ва эй омадли Эрон подшоҳи-ки, сендек бир яри бор.

Исфандияр ҳам отдан тушди. Рустам билан кучоклашди. Ва:

— Эй қаҳрамон! Яратганга шукрлар бўлсин-ки, сени соғ-саломат кўрдим. Эй омадли Золнинг жони-ки, сендек ёдгор бор. У қандай бахтли Бекир-ки, сен унга таянгансан. У қандай омадли юрт-ки, яна сен унга суянгансан. Сени кўрдим, шундай деб ўйладим-ки, акаим Зарир қайтадан тирилди! деди.

Рустам ҳам:

— Эй шаҳриёр! деди. Сендан бир илтимосим бор. Қийинчилик қилмай уйимга борсанг, агар рози бўлсанг, мени ҳам, отам Золни ҳам хурсанд қилурсан.

Исфандияр ҳам:

— Эй қаҳрамон! деди. Сенинг хоҳишингни бажармаслик айб, нуқсон бўлади. Лекин, уйингга боришга бир узрим бор. Шоҳ сенинг уйингга боришимга рухсат бермади. Менга буюрди-ки:

— Бор, Рустамнинг оёғига занжир уриб, менга олиб кел. Умид қиламан-ки сен Шоҳнинг аввалги буйруғини эшитасан. Сўздан чиқмассан. Ўз қўлинг билан оёғига боғла. Ва сенга подшоҳларнинг занжир боғлаши бир ор, уяладиган иш эмас. Сенга занжир уриб, шоҳга олиб борсам, унга:

— Мен Рустамдан ҳеч қандай қаршилиқ кўрмадим! деб айтурман. Ўшанда ҳам сени озод қилтурман. Эркинликка чиқасан. Яратганимиз гувоҳ бўлсинки, сенга зарарим тегмайди. Агар сен мен билан бир ҳайвонда келсан, сени кечгача занжирда ушламаيمان. Бу сўзни нега айтяпман. Бунинг сабабини ҳам сенга ошкор қилай: Мен Кестасибдан тож тиладим. Подшоҳлик тиладим! Сенини баҳона қилди. Лекин агар сен мен билан занжирда келсан, баҳонаси қолмайди. Тож ва тахтни менга берур. Ундан подшоҳликни олган бўламан. Сенга кўп мол беришга имконияти қолмайди.

Бу сўзларни Исфандиярдан эшитган Золнинг ўғли Рустам ҳам деди:

— Эй шоҳ! Мен улкан яратгандан ҳар вақт бир марта бўлса-да юзингни кўришни тилаган эдим. Бугун насиб этди. Юзингни кўрдим. Сен исминни синдирмоқни тилаяпсан. Эй шаҳзода, биз икки қаҳрамонмиз. Асла ёмонлик бизга кўз солмасин ва шайтон орамизга кирмасин. Йўл топмасин. Бу занжир катта уят воситасидир-ки, ҳеч ким унинг доғидан қутула олмайди. Сендан умид қиламан-ки, кинингни, интиқомингни қўлдан ташларсан. Уйимга кел. Нима тиласан, тила. Лекин менга бундай сўз айтма. Бундай орга ботишдан кўра, тупроққа кириш яхшироқдир.

Исфандияр бу сўзларни эшитгач:

— Эй қаҳрамон! деди. Рост айтяпсан. Лекин Пишутен гувоҳдир-ки, шоҳ менга қанчалик босим қилди.

— Бор, деб буюрди. Золнинг ўғли Рустамга бор. Жанг қил. Уруш ташкил қил. Токи Рустамни занжирга боғла, менга олиб кел! деди. Агар орамизда бундай жанг бўлса, уят бўлади. Туз ва нон еган шоҳнинг амридан чиқиш ҳам менинг айбим бўлади. Зеро мен дўзахга киришдан кўрқаман. Энди сен шундай тилаган экансан, бирга суҳбат қилайлик, эртага нима бўлишини ким билар.

Рустам ҳам:

— Хўш бўлди! Борай, сафар кийимларимни кийай! деди. Ана, бир ҳафта бўлдики, ов овлаяпман. Мажлис вақти бўлганда бир одамингни юбор. Келурман! деди. Сўнг отига миниб, шаҳарга кирди. Золнинг ҳузурига борди:

— Эй қаҳрамон ота! деди. Исфандиярга боргандим. Унга дуч келдим. Бир гўзал қаҳрамонни кўрдим, шундай ўйладим-ки, ўзи Афаридун Шохдир. Лекин ақли кам! деди. Ва Исфандияр айтган сўзларни бирма-бир хабар қилди.

Рустам кетгач, акаси унга деди:

— Эй укам! Рустам нима деса, ростдир. Сен уни тута олмайсан. У сенга ҳийла қилади, мағлуб бўлмайди. У Сомга ўхшайди, Фаридунга ўхшайди. Илми орда қоларми? У қулигидан гапирди. Юксак Яратган, орангизда шайтоннинг йўл топганини билгувчидир!

Исфандияр, дастурхон тузилишини истади, овқат олиб келинди. Мажлис ташкил этди, созандаларга амр қилди. "Етти Сини" қиссасини айтдилар. Ҳеч кимни Рустамга юбормадилар.

Рустам уйида бир локма ҳам емаган эди. Жуда кўп вақт ўтди. Ҳеч ким унинг ҳузурига келмади. У Зуворага кулиб:

— Овқат келтир менга! Испандийорнинг урф-одати аёллар урфидандир! — деди.

Вақти келиб, унга овқат келтирилди. Рустам ейди. Дарҳол отига миниб йўлга тушди, қонқардошлар унинг бу ҳолини кўриб, маъқул кўрдилар. Испандийор:

— Бундай паҳлавон билан жанг қилиш уятдир! — дедилар. Бизнинг беқимизда ақл йўқки, у билан уруш қилишни хоҳлайди.

Рустам Ҳерманд сувидан ўтди. Бу хабар Испандийорга етказилди. У дарҳол чодирдан чиқди. Рустамни кутиб олди. Отдан тушди:

— Шартибиз шундаймиди? — деди. — Мақбул кўрмадинг! Чақирмадинг! Ҳайратланарли нарсас, ўзингни буюк деб биласан. Менга эса пасткаш деб қарайсан. Кўриб турибсанки, сенга индамай, ҳурмат билан муомала қилдим. Билиб қўйки, мен Зол ўғли Рустамман, дунёда қанча паҳлавон, қаҳрамон бўлса, мендан қочган. Сен каби бир марднинг менинг қўлимда ҳалок бўлишини истамайман. Ҳайратланарлиси шундаки, сен менга қиймат бермадинг. Мен дунё паҳлавони бўлган Самийга ҳам “эр”, “мард” демаганман. Энди бошқасига гап айтаманми? Яратганга ҳамду санолар бўлсинки, шу пайтгача ҳеч ким менинг белимни ерга қилмаган. Ҳеч ким менинг қочганимни кўрмаган.

Испандийор бу сўзларни эшитгач, кулиб:

— Эй Рустам! — деди. — Нега қўзғалмоқдасан? Сени бу ерга чақирмаганимнинг сабаби, йўл узок, ҳаво эса иссиқ эди. Ўзимга:

— Эрталаб шаҳарга етиб, у билан гаплашаман! — деб ўйлаган эдим. Модомики сен бу ерга келдинг, хуш келибсан!

Испандийор шундай деб Рустамни чодирига олиб кирди. Биргаликда кирдилар. Испандийор тахтга чиқди, ўтирди. Чап томонга Рустам учун кўрси жойлаштирилди.

Рустам деди:

— Эй шоҳ ўғли! Бу жой менинг жойим эмас. Мен ўнг томонда ўтираман.

Испандийор Баҳманга:

— Сен бу ерга ўт! — деди. Баҳман хафа бўлди, норози бўлди. Ўтирмақчи бўлмади. Рустам шунда:

— Эй Баҳман! — деди. — Сен яхши билиб қўйки, менга “Рустам-и Доғистон” деб айтадилар. Агар сен менга жой бермасанг, мен ўз жойимни ўзим оламан.

Баҳман турди. Чап томонга ўтди. У ерда бир кўрси қурилди. Рустам унга ўтирди. Қўлида олтиндан апельсин тутар эди. Уни анбар билан тўлдирган эдилар.

РУСТАМ БИЛАН ИСПАНДИЙОР ҚИССАСИ

Рустам кўрси устига ўтиргач:

— Эй шоҳ ўғли! — деди. — Менга муносиб жойни бир пайтлар Кей-Кубод, Кей-Ковус ва Кей-Хусрав кўрсатар эдилар. Дарҳол уларнинг ҳимматига, хизматларига бориб, мени тахтга ўтқазир эдилар.

Испандийор эса унга шундай жавоб қайтарди:

— Эй Рустам! Эшитган эдимки, Шомда бир чўри бор эди. Вақти-вақти билан у ерга бориб турар экан. Бир кеча бир дев келиб, ўша чўрига яқинлашибди. Зол ўша чўридан

туғилган экан. Унинг туғилганини узоқ вақт махфий сақлашган экан. Самга кутилмаганда хабар берибдилар ва:

— Мана шундай ўғлинг бўлди! — дебдилар. Сам ҳам:

— Йўқ! — дебди. — У менинг ўғлим эмас.

Кўп хизматкор билан туғилган Золни тоғга ташлаб кетишибди. Симурғ (Хумо қуши) ов қилаётганда уни кўрибди, олиб, ўзига олиб кетибди. Ўлжа қўлига тушган бўлса ҳам, у уни емабди. Сақлабди. Хумо қуши уни Систон юртига олиб кетиб, у ерга ташлабди. Сам эса қариб қолган экан. Ҳеч фарзанди бўлмаган экан. Шунинг учун Золни фарзанд қилиб олган. “Сам каби инсофли одам кўрилмаган!” дейилар экан. Агар инсофли бўлмаганида, ундай девнинг ўғлини фарзанд қилиб оладими? Менинг боболарим эшитиб, унга шафқат қилган. Энди, сен уларнинг ўғли билан шериклик қилмоқдасан. Сен уялмайсанми?..

Рустам унга шундай жавоб берди:

— Эй Испандийор! Айтган сўзингни қулоғинг эшитсин! Нега беадабча гапирмоқдасан? Бир гап айтки, шоҳўғилларига муносиб бўлсин. Бутун дунё биладики, Сам Неримоннинг ўғлидир ва Неримон эса Гершосибнинг ўғлидир. Гершосиб эса Жамшид авлодидан. Гершосибдан менгача паҳлавонлик қилганлар. Мен бориб, Кей-Кубодни Элбурс тоғларидан олиб келдим. Бошига тож кийгиздим. Уни шоҳ қилдим. Ўша вақт Сам паҳлавон эди. Номи Навзершоҳ эди. Подшоҳ кўп золимлик қилди. Халқ унга қарши чикди. У ҳам Шомга қочди. Мағрибдан (Ғарбдан) келган экан. Беклар унга:

— Султонликни қабул қил! — дедилар. У эса қабул қилмади. Беклар Навзерни кўндиришди, султонликни унга муносиб кўришарди. Ва Манучеҳр замонида Кешфирудрада бир аждар бор эдики, ҳеч ким унга ўхшаганини кўрмаган. Манучеҳр уни урушга юборди. Сам ўша аждарни ўлдирди.

Вақти келиб, Сам вафот этди. Ўғли Зол эди. У мени юборди. Бордим, Кей-Кубодни олиб келдим. Эронда бек бўлди. Бутун олам биладики, онам Сехробнинг қизидир. Ва Сехроб Дахҳоқи Морийнинг авлодидан. Бу насаб кимда бор? Мана насабимни эшитдинг, ҳунаримни ҳам эшит. Етти ёшимда бир кеча отангнинг филларидан бири бандини бузиб қочган эди. Филни ҳеч ким тута олмас эди. Унинг овозини эшитдим. Турдим, ташқарига чикмоқчи бўлдим. Эшон мени қўймади. Уни бир мушт билан ўлдирдим. Ташқарига чикдим. Бир гўрз билан ўша филни ўлдирдим. Эрталаб бўлганда отамга бу воқеани хабар беришди. Мени Сафед қалъасига юборди. Савдогар кийимига кирдим. Ўша қалъани эгалладим. Ва Неримоннинг қасосини олдим. Ўн ёшимда Манучеҳр вафот этди. Навзер бек бўлди. Навзердан сўнг Рўзгар Шосиб бек бўлди. Улардан кейин Эфросиёб (Алп Эр Тўнга) келди. Эрон юртини эгаллади. Ёқди, вайрон қилди. Отам мени Элбурс тоғларига юборди. Бордим, Кей-Кубодни олиб келдим. Отам унга тож ва тахтини берди. Эфросиёб (Алп Эр Тўнга) билан урушга бордик. Мен ҳали бола эдим. Отамдан:

— Туронлик Эфросиёб қаерда? Ва унинг шуҳрати қандай? — деб сўрадим. Отам менга деди:

— Эй ўғил! Уйимга кел. Эфросиёб бир ёш аждардек. Сен унга тенг эмассан.

Отамни тингламадим. Отимни сурдим. Эфросиёб мени кўрди. Қатордан чикди. Ҳаммандан сўради:

— Бу ким? — деди. У кимлигини айтди. Эфросиёбни кўрганимда қўлимни узатдим. Камарига ёпишдим. Кўтардим. Ерга уриб уриб сурдим. Кей-Кубодга олиб бормоқчи эдим. Камари ечилди. Қўлимдан қутулиб қочди. Кей-Кубод вафот этгач, Кей-Ковус бек бўлди. Мозандаронга борди. У ерда дев Сафид Кей-Ковусни тутиб олди. Кўзини кўр қилди. Менга хабар келди. Етти дастурхон йўли орқали, ёлғиз ўша девни тутиб олдим. Ўша аждарни ўлдирдим. Ва Кенаренк девини бир муштда кўрkitдим. Диви Сафидни ўлдирдим, жигарини Ковусга олиб келдим. Қайнатдим. Кўри қолган кўзига сувидан томиздим. Кўзи очилди. 1700 бек ҳам унинг билан бирга асирда эди. Ҳаммасини асирликдан қутқардим, кўзларини очдим. Ҳаммаси Ковус билан бирга бўлиб қолишди.

Кейин Мозандарон шоҳи билан жанг қилдим. 20.100.000 аскарлари бор эди. 1200 фил ҳам бор эди. Улардан қўрмадим. Ёлғиз жанг қилдим. Шоҳни тутиб олдим. Мол-мулк ва хазинасини олдим. Кей-Ковусга бердим. Яна кутдим. Эронга келдик. Кей-Ковус Яманга борди. Эгаллади. Кейин Яман шоҳи Кей-Ковусни тутиб олди. Менга хабар келди. Қўшин тўпладим. Бордим. Яманни олдим. Уч иқлим султонлари менга ҳужум қилишди. Уччасини ҳам енгдим. Кей-Ковусни қутқардим. Уни шоҳ қилдим. Ҳатто Кей-Ковус учун Сеҳроб каби ўғлимни ҳам ўлдирдим. Токи халқ:

— Кей-Ковусдан қўрқди! — демасинлар деб. Кейин Шиёвушнинг интиқомини олиш учун Туронга бордим. Шерҳа номли ўғлимни ўлдирдим. Ва Эфросиёб (Алп Эр Тўнга) билан уруш қилдим. Уни енгдим. Олти йил Хитойда Беклик қилдим. Шундан кейин шоҳ Тўйла билан Туронда уруш қилдим. Мағлуб бўлди, енгилди. Дарҳол Кей-Хусравга борди. Унга ёлворди. Ва Кей-Хусрав мени унга берди. Комуз ва ҳокон билан ўша урушда эдим. 11.000 киши бор эди. Ҳеч кимдан қўрмадим. Уруш қилдим. Ҳаммасини олдим. Улар қочаётганида Кофур Мардун Хурга дуч келдим! Уни бир гўрз билан ўлдирдим. Кейин Эфросиёб Пуловендни олиб келди. Дунёда Пуловенд каби паҳлавон йўқ эди. У билан уруш қилдим. От устида ғалаба қўрсатдим. Курашиш учун отдан тушди. Мен ҳам тушдим. У билан кураш қилдим. Ерга уриб уриб юбордим. Ўлган деб ўйладим, қаторига қайтдим. Эса, у тирик экан. Мендан қочиб кетди. Эфросиёбни (Алп Эр Тўнга) енгдим.

Ҳозирда 670 йил умр қўрганман. Бир кишидан ҳам қочган эмасман. Сендан қочиш менга уят, шармандалиқдир. Дунёга мен каби паҳлавон келмаган. Сенга уят эмасмики, менга:

— Қўлингни, елкангни боғлайман, — дейсан. Фақат мен ўлгачгина сен мени занжирга боғлай оласан. Сендан умид қиламанки, менга яхши ёки ёмон сўз айтма. Мен билан яраш ва уйимга кел. Мен учун:

— Рустам Эронда бир шаҳзодани ўлдирди! — деб айтишларини истамайман. Марҳамат қил. Номимни синдирма, камситма, яраш. Яратган гувоҳ бўлсинки, қанча молу давлатим, ғазинам, қазинам бўлса, ҳаммасини сенга берурман.

Исфандияр бу сўзларни эшитгач:

— Эй қаҳрамон! деди. Сен ўз аслингни, наслингни айтдинг. Маҳоратларингни баён этдинг. Мен ҳам эшитдим. Энди сен менинг Наслимни, Туғилишимни ва маҳоратларимни эшит, эшитгин. Мен айтмай, сен эшит. Ўшанда билиб қолурсанки, мен ҳам кам одам, исм-шарифи номаълум одам эмасман. Сен билиб олгинки, мен Шоҳ Кестасибнинг ўғлиман ва Кестасиб эса Леҳрасибнинг ўғлидир. Ва Леҳрасиб эса Зард-хи Ҳашт Нишиннинг ўғлидир. Ва буюк ҳукмдор Нишин Кейқубоднинг ўғлидир. Уларнинг ҳаммаси Кейумерсгача шоҳ ва шаҳзодалардир. Онам эса Қайсар қизи эди. Ва Қайсар эса Салм ва Фаридун сулоласидандир. Ва сен доимо боболаримга қуллик қилгансан, отанг ҳам, уларнинг оталари ҳам боболаримга қуллик қилганлар. Айтганинг бу шоҳлик, ўша боболаримнинг шоҳлигидандир. Сенга маҳоратларимни айтайин. Вақти-ки Кестасиб Бек бўлди, Туронлик Эржосиб билан уруш қилди. Агар мен бўлмаганимда, ўша Эржосиб Бек бўлиб кетар эди. Эржосибни мен мағлуб этиб босиб олдим, Эрон юртида эронлик халққа бордим. Уларни динга даъват этдим, чақирдим. Кўп отешкада қурдим, бутхоналарни буздирдим. Отамнинг бир беки бор эди. Исми Гузем эди. У мени отамга яманлашарди. Мен ҳақимда бўлмаган гапларни чиқарар, тўхмат қилар эди. Тўхмат қилди. Отам ҳам мени тутиб, занжирларга боғлади. Эржосиб бу воқеани эшитди. Келди. Сингилларимни асир қилди. Ўттиз олти ака-укамни ўлдирди. Отамни қувди. Тоғга чиқарди. Отам қилган ишидан пушаймон бўлди. Ҳоким Жомосибни менга юборди. Занжирдан чиқаришни истади. Темирчилар занжирларимни кесишда қийналдилар. Кечикдилар. Мен ғазабландим. Турақ турдим. Икки юз батманлиқ занжиримни синдирдим. Кестасибга бордим. Эржосиб келганимни билиб, қочди. Мен ҳам унинг ортидан “Етти Сини” йўлидан юрдим. Икки гергедонни ўлдирдим. Иккита катта шерни ўлдирдим. Шунингдек бир аждар, бир сеҳргарни ва Ҳумо куши Симургни ўлдирдим. Етти Сини йўлидан ўтдим. Жупин қалъасига бордим. Бу қалъани Фаридун давридан бери ҳеч ким эгалламаган эди. Уни мен эгалладим. Эржосиб

хонини ўлдирдим. Сингилларимни қутқариб, қайтардим. Энди отам Кестасиб мени сен билан жанг қилиш учун юборди. Сени эрталаб-эрталаб урушга солай, отингдан тушириб, икки қўлингни боғлай, бўйнингга арқан тақай, ва Кестасибга етказай. Шундан кейин гуноҳингнинг кечирилишини сўрай. Қулагингга ҳалқа солай. Шундай мол ҳам бергайманки, ҳисоби бўлмас. Ана отам менга шуни буюрди.

Рустам, бу сўзларни эшитгач:

— Эй Исфандияр! деди. Агар Кейкубодни Шоҳ қилмаганимда сенинг шоҳлигинг қаердан келур эди? Ва агар Кей-Хусрав тожини Леҳрасибга қолдирмаганида, Кестасиб бу буюкликни қаердан топар эди? Эй ёш жигар, қачон-ки Кей-Хусрав тожини Леҳрасибга берди, отам уялди. Лабини ерга сурди. Кейин, Леҳрасибни Шоҳ деб тан олди. Бу ҳам Кей-Хусравнинг хотири туфайли эди. Акс ҳолда сизга ким қарарди. Сен мардсан, лекин ҳали вақт кўрмагансан, ҳаёт кечирмагансан. Сен шуни билиб қўй: Кестасиб, ўша тожни Леҳрасибдан куч билан олди. Уялчи, ҳаёси йўқ эди. Агар ҳаёси бўлганида шундай иш қиларми эди? Қачон-ки Эрон бекилигини олди, отасини — кексани Балхда қолдирди. Менинг уйимга келди. Мен унга икки йил қуллик қилдим. Едирдим, ичирдим, хазинамни олдига очдим. Кўп мардлик кўрсатдим. Агар мен унга душман бўлсам, уйимда қандай қилиб икки йил ўтирар эди? Вақти-ки сен ундан шоҳликни тиладинг, шу тилигингни баҳона қилиб сенинг ҳалок бўлишингни тилади. Бир отакеки тожини ўғлидан аяса, у шундай ота дунёда яшамасин. Бир отакеки ўғлига ҳийла қилса ва уни ўлдирмоқчи бўлса, ит ҳам у отадан яхшироқ, муносибдир. Мен ҳар ёмон сулоладан бўлган шахснинг ҳузурига бориб, унга қуллик қиладиган одам эмасман. Сен нега ҳаддингни билмайсан? Сен билиб қўй: Леҳрасибнинг қўлида бир оти ҳам бўлмаган пайтда мен подшоҳлик қилганман. Леҳрасибга, Кей-Хусрав замонида мен қуллик қилдирганман. Ва унга совға ҳам берганман.

Исфандияр бу сўзларни эшитгач, деди: Сендек Қаҳрамон йўқдир. Эй омадли Золнинг жони-ки, ундан сендек ўғил ёдгор қолган, деди. Қўлидан ушлаб, сикди. Шундайки, Рустамнинг бармоқлари тирноғидан сариқ сув оқди. Рустам эътибор бермади, аҳамият қилмади. Кейин Рустам шундай деди:

— Неча бахтли жондулки, умиди сенсан! Ва Кестасибнинг жони нечоғлик бахтлидирки, сендек ўғли бордир.

Рустам ҳам шундай деб Исфандиярнинг қўлини сикди. Шундайки Исфандиярнинг қўли кўкарди ва тирноғидан қон оқди. Ҳатто тирноқлари тўкилиб кетгудек бўлди. Исфандияр ҳам кулди:

— Эй Рустам! деди. Бугун е, ич! Эртага сени ханжар билан отингдан туширай. Кейин боғлайман. Отамга етказай. Кейин гуноҳингни кечирилишини сўрай, сени яна озодликка чиқарай!

Рустам унга шундай жавоб берди:

— Эй Исфандияр! Сен қаҳрамонларнинг урушларини кўрмагансан. Эртага майдонда сени бағримга олай. Ердан кўтариб олай. Шаҳарга етказай. Ва тахтимга ўтказай. Тожимни бошингга қўяй. Мол-дунёимни сенга берей. Кейин Эронга боргайин. Кестасибдан тожни олай. Сенга берей. Токи Рустамнинг қўлидан иш келарми-йўқми, билгайсан. Ва сенга қуллик қилай. Шундай-ки, Кей-Ковус ва Кей-Хусравга қилгандек. Балки ундан ҳам кўпроқ қуллик қилай. Агар сен шоҳ бўлсан, мен сенинг қаҳрамонинг бўлай. Дунёда бирорта подшоҳни ҳам сенга итоатсиз қилмайман.

Исфандияр ҳам:

— Кўп гаплашдик, кўп суҳбат қилдик! деди. Қорнимиз очди ҳам!

Буйруқ берди, таомлар олиб келинди. Исфандияр Рустамнинг кўп еганини эшитган эди. Бир от, Рустамнинг олдига қўйилди. Кейин қўй гўшти, кўзичоқ гўшти олиб келиб қўйилди. Рустам қўли билан таомларга узатди. Отдан бир парча еди. Беш қўй билан олти кўзини ўзи яғонаси еди. Исфандияр унга ҳайрон бўлиб қолди. Катта бир бокали бор эди, доим тўлиб турар эди. Мажлис ўртасига қўйилар эди. Ичида ўн батман вино тўлар эди. Рустам ўша бокални сўради.

Исфандиярга:

— Эй Исфандияр, буни куллигинг шарафига ичяпман! деди. Ва ичди.

Кейин яна:

— Тўлдилинг! деди. Бокални тўлдирдилар.

— Буни ҳам Исфандиярга беринг! деди. Пишутен ўша пайтда:

— Унга бир оз сув қўшинг! деди. Рустам, бу сўздан ғам тортди:

— Эй Пишутен! деди. Сув қўшиш уят эмасми? Бир бокал ичишнинг нима бўлди? деди.

Кейин Исфандиярга:

— Эй Исфандияр! ичишинг шундай экан, Етти Сини йўлида қандай қилич урдинг? Яна эшитдимки, аждар ва Симург (Хумо куши) билан жанг қилганингда ҳам сен сандикқа киргансан! Мен у Етти Сини йўлида бир аждар, бир илонни ўлдирган эдим-ки, бўйи уч юз аршин бўйида эди. Сандикқа блаи кирмадим! деди. Исфандияр:

— Эрта бўлсин, сенга кўрсатай! деди. Менимча сен сархуш бўлибсан. Нима единг, нима ичдинг, жонингга шифо бўлсин. Эртаси куни ҳам куроллариингни тайёрла. Дарҳол кел.

Рустам боши билан тасдиқ қилди. У ердан чиқиб кетди. Исфандияр ҳам унинг хузуридан чиқди. Рустам отланди. Сувдан ўтди. Ўзига қайтди. Исфандияр ҳам ўтагига қайтди. Пишутенга:

— Эй укам! деди. Дунёда бунга ўхшаш одамни кўрмадим. Отидек от ҳам кўрмадим. Ҳатто эшитмадим. Лекин эрталаб уни шундай асирлайин-ки, дostonларда айтилиб юрсин! деди.

Пिशутен ҳам:

— Эй укам, деди, сен менинг сўзимни тингла. Эрталаб бўлгач унинг уйига боролик. У билан тинчлик қилолик. Агар тож тилаётган бўлсанг, У, Эронни қандай қилиб боболаримизга берган бўлса, сенга ҳам берар. У билан жанг қилишинг уятдир. Нега шайтонга эргашяпсан? Унга ўхшаш қахрамон одам йўқдир. Сен подшоҳ бўл. Рустамни сен бош қахрамон қилиб тайинла. Фаридун олмаган юртларни, бориб сенинг номингдан олсин! Агар у билан жангга кирсанг, кўрқаман-ки, зарар кўрасан.

Исфандияр ҳам:

— Эй ука! деди. Жанг қилишдан бошқа чора йўқ. Сен мени отамга осий қилишни тилаяпсанми? Унинг буйруғидан чиқаришни истаяпсанми? Зардуштдан эшитмадингми, бир киши подшоҳ сўзини тингламаса, Тамуга (дўзахга) кирар. Энди сен менинг ўша (дўзахга) киришимни истаяпсанми?

Пिशутен, ҳеч сўз чиқармади. Эрта куни Рустам, жанг қилишдан бошқа чора йўқлигини тушунди, англади. Қуролини сўради. Кейин:

— Эй кийимларим! деди. Эй қўйлагим, эй ичи кийимим, эй белбоғим! 200 йил бўлдики жанг кўрмадинглар. Энди уруш бошлайман, ким билур зафар кимга насиб этади? Буни билмайман!

Отаси Зол бу сўзларни эшитгач:

— Эй ўғлим! деди. Сен отга мингандан бери подшоҳларга қуллиқ қилиб келяпсан. Энди кўрқаман-ки, бир ёв кўз, сенга назар солибди. Агар сен Исфандиярнинг қўли билан жон таслим қилсан, ҳалок бўлсан, Зобулда тош тош устида қолмасин. Хотин-қизларинг ҳаммаси асир бўлсин. Агар сен уни ўлдирсан, номинг ёмонга чиқади:

— Рустам, қариликда, Эрон подшоҳини ўлдирди! дейдилар. Лекин фазилат ва қилинадиган иш — унинг сўзидан чиқмасликдир. Агар подшоҳни тинглашни истамасанг, бу юртдан қоч! Ҳиндистонга бор. Бу ердан қочиш уят эмас. Чунки у подшоҳ! Агар уялсан, молингни сарфла. Ўзингни, молингни бериб қутул. Унинг аскарларига ва ўзига кўп мол бер. У билан Эронга бор. Биламанки, отаси Кестасиб, сенга ёмонлик қилмас.

Рустам ҳам отаси Золга шундай жавоб берди:

— Эй қахрамон ота! Энди олти юз ёшдаман. Ҳозиргача ҳеч кимдан қочмадим. На бир девдан, на бир кишидан қочмаганман. Сен энди менга:

— “Исфандиярдан қоч!” деб айтяпсан. Қанча қаридим, қаридим, лекин маҳоратим, усталигим жойида. У билан нега уруш қилмайман? Унга хизмат қилиш ва қуллик қилиш, мол бериш ҳақида кўп сўзлар айтдим. Лекин у тингламади. Агар тинглаганида эди, ундан ҳеч нарсани аямас эдим. Лекин, орамизда жанг қилишдан бошқа чора йўқ. Ё у мени ўлдиради, ёки мен уни. Қани бир майдонга чиқайлик ва тахтга ўтказай, уни шоҳ қилиб қўяй. Ўшанда қолган умримни ҳам унинг қуллигида ўтказай. Сен ҳам бахт билан яшагин. Сен ҳам биласанки, ёшликда шоҳ Кейқубоднинг ҳузурида қандай маҳоратлар кўрсатганман. Ҳозиргача ҳеч кимдан қочмаганман! кўркмай ҳам! Шу Исфандияргами ўзим ҳақимда гап айттираманми?

Рустамнинг отаси Зол деди:

— Эй ўғлим! Шундай сўз айтяпсан-ки, эшитганлар сенга кулмасинлар. Бир киши-ки, Кейқубоднинг ўрнига ўтса, лозимки Турк Хоқони бўладими, Хитой Фогфури бўладими, унинг номини гарданига осар. Унга паноҳ тилар, унга суянилуру. Сен:

— “Уни бағримга олиб сенга келтирурман!” дейяпсан. Шундай дейяпсан экан, демакки, менинг сўзларимни тингламайсан. Сени Яратганга топширдим! деди. Ва 3

Рустам дарҳол йўлга чиқди, отига минди. Зуварага:

— Эй ака! Сен аскар билан фалон жойда тўхта. Ҳатто “мен эронликлар билан уруш қилурман” деман! — деб у ердан чиқиб кетди. Зувара ва Фарамерз унинг изидан аскар билан йўлга тушдилар. Рустам Ҳерманд суви соҳилига етиб келгач:

— Эй Испандийор! — деб нидо қилди ва:

— Мен келдим. Агар мен билан жанг қилмоқчи бўлсанг, майдонга чиқ! — деди.

Вақти келиб, Испандийор бу сўзни эшитгач, у ҳам отига миниб, Рустамнинг олдида чиқди. Акаси Писутанга:

— Модомики у ёлғиз келган экан, мен ҳам ёлғиз ўзим борай, — деди.

Бир-бирлари билан юзма-юз келишгач, Рустам деди:

— Эй шаҳриёр! Аскар келтирайликми, жанг қилайликми?.. Ёки яккама-якка жанглашамизми?

Испандийор шундай жавоб қайтарди:

— Мен турганда эронликларни ўлимга юборолмайман. Агар жанг қилмоқчи бўлсанг, мен билан жанг қил! Қарайлик, кўрайлик, Рустамнинг оти егарсиз ҳолда оғилга кетадими, ёки Испандийорнинг отими? Лекин шартимиз шундай бўлсинки, аскаримиз билан бирга келмайлик.

Рустам Испандийорнинг бу таклифини қабул қилди. Майдонга чиқдилар. Шундай жанглашдиларки, ханжарлари парча-парча бўлди. Ханжарларини ташлаб юборишди. Қиличларини суғуриб олдилар. Узоқ машаққат чекишди. Қиличлари ҳам синди. Уларни ҳам ташлашди. Гўрз билан шундай урушдиларки, уларнинг ҳам соплари синди. Кейин бир-бирларини ушлаб жанг қилдилар. Шундай чарчадиларки, кўп вақт ўтди.

Рустам қайтди, Зувара ўз аскарлари билан Испандийорнинг аскарлари ёнига борди. Унга:

— Ана, сизлар Рустамни тутиш учун келган эдингиз. Нега жанг қилмайсизлар? — деди. Яна кўп сўзлар айтди. Улар ҳам:

— Бизга Испандийор “жанг қилинглар” деб буюрмади-ку! Агар сизлар жанг қилсангиз, биз аёл эмасмизки, жангдан четда қолайлик? — дедилар. Кейин:

— У ҳолда сизларга шундай ҳунар кўрсатамизки, бундай ҳунарни ҳеч ким кўрсатмаган ва сиз ҳам кўрмагансиз! — дедилар.

Зувара деди:

— Эй Зобелликлар, урушни бошланг!

Зобелликлар бу амрни олгач, Эрон аскарига хужум қилдилар. Кўп одамлар ҳалок бўлди. Орқадан Нуш-Озар отга миниб, илгарилади. Рустамнинг бир беги бор эди. Унга Элвой деб аталган. Унга яқинлашди. Тепасидан бир қилич урди. Қилич кўкрак чўнтасигача кирди. Икки бўлди. Элвой йиқилиб, жонини топширди.

Зувара бу ишни кўриб, отини илгарилатди.

— Тур, сенга жанг қилишни ўргатай! — деди. Нуш-Озарга отини сурди. Ханжарини отди. Нуш-Озарни ўлдирди. Меҳр-Инуш акаси ўлик ҳолда кўриб, Фарамерзга отини сурди. Бироз жанглашдилар. Меҳр-Инуш жавоб қайтариш учун Фарамерзни ўлдирмоқчи бўлиб, қиличини суғурди. Лекин ўз отининг бўйнига уриб юборди. Оти ерга ётди. Фарамерз фурсатдан фойдаланди. Меҳр-Инушни ўлдирди.

Баҳман бу ҳолни кўриб, Испандийорнинг ҳузурига борди:

— Сен бу ерда машғулсан, жанг қилмоқдасан. Ҳолбуки, Рустамнинг акаси ва ўғли Нуш-Озарни ўлдирибди! — деб хабар берди. — Ва Меҳр-Инушни ҳам ўлдирибдилар! — деди.

Испандийор бу хабарни эшитгач, қайғуга тушди. Рустамга:

— Эй дев ўғли! Мен сенга “аскар келтирма” демадимми? — деб бақирди. — Бунинг учун уялмайсанми? Ва улуғ Яратгандан қўрқмайсанми? Аскаринг менинг ўғилларимни ўлдиришди!

Рустам бу сўзни эшитгач, қасам ичиб:

— Мен амр қилмаганман. Лекин энди Зувара ва Фарамерзни тутиб, сени қўлингга топширай! Икковини ҳам ўлдир! — деди.

Испандийор унга шундай жавоб берди:

— Бу товус ўрнига илокни ўлдиришдек бўлади. Энди ўзингни эҳтиёт қил, қандай қилиб сени ўқ билан ўлдираман. Агар сени ўлдирсам, икки ўғлимнинг қасосини олган деб бил! — деб, ёйни қўлига олди. Рустамга отган ҳар бир ўқи уни ярадор қилди. Рустам қанча ўқ отган бўлса, Довуднинг зирҳига ҳеч қандай таъсир қилмади. Шундай жанг бўлдики, саксонга ўқ отининг бағрига тегди ва Рустам саксон жойидан яраланди. Шунгача Рустамнинг қалқони ва зирҳи ўқ ўтказмас эди. Рустам шундай яралангач ва оти заифлашгач, отидан тушди. Отини қўйиб юборди. Бир тепага чиқди. У тепага чиқиб, ўтирди.

Испандийор Рустамни ўша ҳолда кўриб, кулиб юборди. Рустам:

— Эй Шаҳриёр!

Дунёга ишонма, сен ҳам ишонма, Мен сендан қочдим деб ўйлама!

Қасамки, паҳлавонлар ҳам қочган, Назли жонлар мен олдимда топширган.

Кейин яна:

— Ҳа! — деди. — Бу ўлимлар унинг каффоратидир. Ва сен каби кўп паҳлавонларни ўлдирганман. Лекин бугун кўрқдим.

Вақти келиб, Зувара Рустамсиз отни кўриб:

— Эй ака, қаердасан? — деб отини илгарилатди. Жанг майдонига етиб келди. Рустамни соғ-саломат кўриб:

— Кел, менинг отимга мин. Мен бориб, Испандийор билан жанг қилай! — деди.

Рустам унга:

— Юр! — деди. — Золга айт, менинг аҳволим қандай бўлди. Агар мен бу яралардан вафот қилсам, ўзинглар чора изланглар. Уйга боргач, отни парвариш қил. Мен орқангдан бориб, етиб оламан.

Зувара у ердан чиқиб, шаҳарга етиб келди. Испандийор эса:

— Эй Рустам! — деб бақирди. — Силаҳингни ташла. Паноҳ сўра, токи сени шоҳнинг ҳузурига етказай. Сен каби паҳлавоннинг ўлиши афсусдир. Агар жанг қилмоқчи бўлсанг, васият қилиб қўй, кафанингни тайёрлашсинлар.

Рустам ҳам:

— Эй шаҳзода! — деди. — Кеч бўлди, уйга бориб, қариндошларимни жамлай. Эртага қаршинга келай!

Испандийор:

— Майли, — деди. — Бу кеча уйингга қайт. Нима истасан, шу ишни қил.

Рустам ҳам:

— Жуда яхши! — деди. — Хуш бўлсин!

Сўнгра у тепадан тушди. Сув соҳилига келди. Испандийор ҳам унинг изидан борди. Ўша тепага чиқиб, уни кузатиб турди.

Рустам Ҳерманд сувидан ўтди. Испандийор ҳам:

— Эй улуғ Яратган! — деди. — Сенга ҳамду сано бўлсинки, Рустам мендан қочди. Ҳолбуки, у ҳозиргача ҳеч кимдан қочмаган эди.

Рустам Ҳерманд сувидан ўтгач, Испандийор ҳам ўз чодирига қайтди. Аскарлари уни олқишладилар. У ҳам дарҳол отидан тушди. Силаҳини ечди, ёқасини ёрди. Бошига тупрок сепди. Икки ўғлининг бошини тиззасига қўйди. Писутан:

— Иккита маҳфа олиб келинглар! — деб буюрди. Икковини ҳам ювдилар, кафанга ўрадилар. Ўша маҳфага солдилар. Балх шаҳрига юбордилар. Кейин бир мактуб ёзди. Бу мактубда отасига шундай деб ёзган эди:

— Олган тадбиринг натижа берди. Сен Рустамни истаган эдинг. Ундан хизмат олмоқчи эдинг. Энди қара, у сенга қандай хизмат қилди. Сен тахтингни сақла, ўғлинг билан нима қиласан? Менинг бошимга энди ким билади, нима келар...

Испандийор эллик кишини ҳам ўша тобут билан бирга юборди. Бир оз йиғлади. Кейин уруш қилгани ҳақида Писутанга хабар берди. Шундай деди:

— Дунёда Рустам каби паҳлавон йўқдир. Бу қариликда ҳам хануз минг йигитдан ортиқ паҳлавонликка эга. Лекин ўқ билан бошига бало келтирдим. Олдимдан қочиб-қочиб тоғга чиқди. Кейин сувдан ўтди. Ўзининг уйига кетди. Ўйлайманки, эртага тирик қолмайди.

Рустам эса уйига етиб келгач, ҳамма у ерда тўпланган эди. Отаси Зол ўғли Рустамни ўша ҳолатда кўриб, бақириб-бақириб йиғлади. Рустамнинг онаси Рудаба ҳам сочларини йўлди. Зуноре келиб, унинг қуролларини ечди. Уни бир катафот устига ётқизишди. Зол буюрди, отини олиб келишди. Отини кўриб йиғлади. Юзини отининг яраларига сурди. Табиб келтирди. Байтариён келтирди. Ҳеч бир киши отнинг танасига ботган ўқ темирларини чиқара олмади. Рустам:

— Бу йиғининг нима наф бор? Дунёда Испандийор каби паҳлавон кўрмадим! Қанчалик илтимос қилдим, мени тингламади. Мен билан жанг қилиб, номини дунёга ёйишни хоҳлаган эди. Вақти келиб тўкнашдик. Агар мен ўша куч билан бир тошга ёпишган бўлсам, у тошни жойидан суғуриб олган бўлардим. Лекин уни жойидан қўзғата олмадим. Менинг ўқимнинг темирини қоғоз каби кўрар эди. Қанча ўқ отдим, уни жойидан қўзғата олмадим. Охирги вақтимми, ёки давлатим қўлимдан кетадими, билмайман. Энди менга ғазаб қилмоқда. Чунки Зуvara ва Фарамерз унинг икки ўғлини ўлдиришди.

Бобоси Зол шунда:

— Эй ўғлим Рустам! — деди. — Сенинг дардингга бир шифо ҳаёлимга келди. Тоғга чиқай, Хумо қушини (Симурғни) келтириб келай. Балки сени шу машаққатдан у халос қилар.

Зол дарҳол турди. Ўзи билан уд ёғи ва бир бухурдон олди ва хазинадан Хумо қуши парини олди. У тоғга чиқди. Парнинг бир қисмини олов устига қўйди. Зол Хумо қушини кўриб, эгилди, ер ўпди. Уд ёғини бухурдон устига қўйди. Хумо қушига дуо қилди. Хумо қуши унга:

— Эй паҳлавон! — деди. — Сенга нима бўлди, нимага йиғлаяпсан?

Зол ҳам:

— Менинг бу йиғим душманларни тутсин! — деди. — Бошқа ҳеч бир бандага насиб қилмасин. Испандийор бу юртга келди. Уруш қилмоқчи. Қанчалик илтимос қилсак ҳам тингламади. Бу ерга уни отаси Кестасиб юборган.

— Бор, Рустамнинг икки қўлини боғла, бўйнига арқан сол, менга олиб кел! — деган. Рустам бу гапни эшитгач, жанг қилди. У билан урушди. Энди у яраланган. Мен сизларни шу сабабдан овора қиялман!

Хумо қуши бу сўзларни Рустамнинг отаси Золдан эшитгач, Хумо қуши:

— Рустамни ва отини менга олиб кел! кўрай, — деди. Зол бир одам юборди. У бориб, Рустамга хабар берди. Рустам хурсанд бўлди, турди. Отини олди. Тоғга чиқди. Хумо куши ҳузурига борди. Хумо ҳам унга:

— Эй пахлавон! — деди. — Нимага Испандийор билан урушдинг?

Рустам ер ўпди:

— Тақдир шундай эди, — деди. Зол ҳам Хумо кушига:

— Агар Рустам тузалмаса, Систон мамлакати ёниб-кўп ёқилади, — деди.

Хумо куши Рустамни олдига чақирди. Танасига ботган саксонга ўқнинг учини гўштидан чиқарди. Унга:

— Бу менинг паримни, қанотимни сенга берсам. Сут ва фалон гиёҳ билан яраларингга сурт. Дарҳол яраларинг шифо топади! — деди. Бир қанотини суғуриб, ташлади. Зол олди. Симурғ (Хумо куши) отни сўради. Отдан ҳам битта-битта қилиб саксонга ўқ ва найзанинг учини чиқарди. От кишнади. Турди. Пар билан ярасини арчиди. Яраларини шифо қилди. Хумо куши Золга деди:

— Рустамга айт. Уруш қилмасин. Испандийор кийган зирх Довуд (а.с.)нинг зирхидир. У зирхга ўқ ва қилич ҳеч қачон таъсир қилмайди.

Зол бу гапларни Рустамга етказди. Рустам деди:

— У мени тутишни хоҳлаяпти! — деди. — Мен эса уни тутиш учун жанг қилдим.

Зол, Симурғга хабар берди. Симурғ деди:

— Агар ундан қочган бўлсанг, уят эмас. Чунки у бир шахзода. Улуғ йигит, буюк пахлавон. Дунёда унга ўхшаган шахзода йўқ. Йедисини дарвозасида менинг жуфтимни ўлдирган ўша. Қасосимни, интиқомимни олиш қўлимдан келмади, лекин у лойиқ эмас! Испандийорни ўлдирган киши кўп яшамайди. Энди сен у билан урушишни шарт қил.

****Зол ҳам бу сўзларни ўғли Рустамга айтди. Рустам ҳам:**

— Қанча илтимос қилдим, у тингламади! — деди. Зол ҳам Хумо кушига хабар берди, билдирди. У ҳам:

— Модомики у тингламаса, мен сенга бир чора ўргатай! — деди.

Испандийорни ўлдирган кишининг умри узун бўлмайди. У кўп яшамайди, яшаса ҳам молу ризқи қўлдан кетади.

Рустам бу гапни қабул қилди:

— Унинг ўлимидан кейин, бир кун бўлса ҳам яшасам, менга кифоя! — деди.

Хумо ҳам Золга деди:

— Рустамга айт. Отига минсин! Мен билан бирга келсин. Унга бир дарахт кўрсатай. Ўша дарахтдан бир шох кесин. Ўқ ярасин. Майдонга чиққанида, ўша ўқ билан Испандийорнинг кўзига нишон олсин, отсин. Унинг ўлими шу ўқдан бўлади.

****Зол ҳам бориб, буни Рустамга хабар берди. Рустам хурсанд бўлди. Дарҳол отланди. Хумо куши ҳавога кўтарилиб учди. Рустам ҳам у билан бирга кетди. Тун ярим бўлган эди. Денгиз бўйида бир илғин дарахти кўрилди. Хумо куши ўша илғин дарахти устига қўнди. Рустам ҳам отидан тушди. Дарахтнинг бир шохини кесди. Кейин яна отига минди. Хумо куши ҳавога кўтарилди, учди. Яна Рустамнинг олдида юрди. Унга, тонг отишига яқин шаҳаргача етаклади. Зол эса ўша тепа устида эди.**

Хумо куши Золга шундай деди:

— У кесган шохни Рустам ўқ қилсин. Учини темир билан маҳкамласин. Испандийор майдонда кўринганда, унинг кўзига нишон олсин. Испандийорнинг ўлими кўзидан бўлади.

Зол ҳам бу хабарни ўғли Рустамга етказди. Иккови ҳам Хумо кушига дуо қилишди. Хумо куши ажралиб кетди. Рустам ва отаси Зол ўша тоғдан тушдилар.

ИСПАНДИЙОРНИНГ РУСТАМ ТОМОНИДАН ЎЛДИРИЛИШИ

Рустам ҳам ўша заҳотиининг ўзида ўша илғин шохини ўқ шаклига келтирди. Камонга жойлади. Кийинди. Отига минди, бир нора солди:

— Эй Испандийор! — деди. — Қанча ухлайсан. Тур, уруш қилайлик.

Испандийор ҳам Рустамнинг овозини эшитгач, укси Писутанга:

— Эй ака! — деди. — Мен умид қилар эдим ва ўйлар эдимки, Рустам ўлди. Билинсаки, Золнинг сеҳргар экани рост экан.

Писутан ҳам:

— Эй ака! — деди. — Сенга нима бўлди шундай? Шундайки, ранги қочган, кўзларинг кавак бўлган. Ҳолбуки бу кеча кўп ухладинг. Бугун бу ерда нима бўлиши маълум эмас. Бу икки паҳлавон орасида зафар кимники бўларкан?

Испандийор отланди. Майдонга чиқди. У ерда Рустамни кўрди. Унга шундай деди:

— Эй Девзода! Қандай тирилдинг шундай? "Зол сеҳргардир!" деганлар рост гапирган экан. Сени кўрмагунча бу гапга ишонмаган эдим. Эй Рустам, сен уялмайсанми, сеҳргарлик, сеҳрбозлик эрларнинг хунари эканми?

Рустам бу гапларни эшитгач, отга қараб келди. Испандийорнинг олдида отнинг ёлисига боскарди. Деди:

— Сен билан урушга келганим йўқ. Аллоҳ таолодан кўрк! Менга зулм қилма. Кейин пушаймон бўлмасанг. Кел, тинчлик қилайлик! Уйимга кел. Қанча ризким, молим бўлса, ҳаммасини сенга берай. Сенга бўй сунай. Сен билан бирга Балхга борай. Агар ўлимга лойиқ бўлсам, шоҳ мени ўлдирсин. Агар қамаса, ҳукм унингдир. Сен менинг насиҳатимни тут. Мен ўлимдан кўркмайман. Аммо сенинг қўлингда ўлишни ҳам хоҳламайман.

Испандийор ҳам унга шундай жавоб берди:

— Эй Рустам! Агар тинчликни хоҳласанг, отингдан туш, сени боғлай, Эронга олиб борай.

Рустам ҳам деди:

— Эй шаҳзода! Менинг номимни ўлдирма. Йўқ қилма. Аллоҳ таоло гувоҳ бўлсин. Сенга 100.000 лаъл ва 100.000 ёқут, 30 батман дур ва 10 батман зумрад, забаржад, 1000 тожи, 2000 камар ва 1000 эркак кул, 1000 чўри ва Кестасибнинг, Ниримоннинг ва менинг хазиналаримни, тахтларимни берай. Ва 100.000 йигитни сенга қул қилай. Мен ҳам сенинг олдингда пиёда Балхга борай. Карим бўл, мен билан тинчлик қил!

Испандийор ҳам:

— Йўқ, — деди. — Ё қўлингни бер, ёки уруш қилайлик. Бунинг устига гап сўз қилмайман энди! — деди.

Рустам, Испандийорнинг ажалга ташна эканини, ўлимга яқинлашганини англади.

— Эй шахриёр! — деди. — Писутанни чақир. Орамизда гувоҳ бўлсин, мен бегуноҳман. Сен менга зулм қияпсан.

Испандийор кулиб юборди. Бир нора солди. Укаси Писутанни чақирди. У ҳам келди. Рустам унга деди:

— Эй шаҳзода! Испандийорга кўп илтимос қилдим. Тингламайди. Агар уни ўлдирсам, йиғинларда сен гувоҳ бўл:

— Рустам унга қанча илтимос қилган бўлса ҳам, Испандийор тингламади! — деб айт!

Шунда Испандийор бир нора солди:

— Сен қандай гаплар айтяпсан? Кел, урушайлик! — деди.

Рустам, камонини қўлига олди. Ўқининг торини осмонга тўғри тутди. Деди:

— Эй Аллоҳ таоло! Сен биласанки, Испандийор менга зулм қилмоқда. Қанча илтимос қилдим, тингламади. Айбимни мағфират қил! — деди.

Испандийор Рустамнинг қўлида камон борлигини кўриб:

— Эй нажас одам! — деди. — Ўқ отишдан ҳеч чарчамадингми? Энди сени шундай ҳолга солайки, отанг Зол зор-зор йиғласин, ох урушсин. Ва отинг бўш югурдак каби ахилга кирсин!

Испандийор бир ўқ отди, Рустамнинг тоғини урди. Рустам ҳам ўқ отди. Испандийорнинг кўзидан яра қилди. Испандийор бу ярани олгач:

— Оҳ! — деб отига суянди. Қўлидан камони тушди.

Рустам ундан сўради:

— Сенга нима бўлди шундайки, битта ўқ билан ёндинг? Ҳолбуки, кеча менга юз олтимиш ўқ отган эдинг. Мен шундай-шундай бўлиб енгилмадим. Сенга нима уят! Эрлик шундай бўларми?

Рустам бу гапларни айтганда, Испандийор отининг устидан йиқилди. Ўқни суғурди, қўйиб юборди. Баҳманга ва Писутанга хабар беришди. Улар ҳам келди. Испандийорни ўша ҳолатда кўриб йиғлашди. Фигон қилишди.

Писутан:

— Эй Аллоҳ таоло! — деди. — Испандийор! Бу қадар яхшилик қилган эди. Бу қадар оташкадахлар қурди. Зардуштни ёйди. Уни, у ёш паҳлавон эди, ҳалок этдинг. Рустам — омадсизлардан биридирки, дунёга ўт ёққан. Унга кўп умр бердинг!

Сўнгра шундай деди:

— Унда қолсин ўша тож ва тахтки, отанг уни сендан афзал кўрди, устун тутди!

Испандийор ҳам йиғлаётган укасига:

— Эй укам! — деди. — Йиғлама! Дунё иши шундайдир.

Ҳеч кимга ҳам вафоси йўқдир,

Дунё ишидир, жафоси кўпдир!

Эй укам, айб мендадир. Рустам менга кўп илтимос қилган бўлса ҳам, мен қабул қилмадим. Умид қиламанки, отам Кестасиб ҳам султонликда бахтли бўлмасин. Унинг йўлида ўляпман.

Рустам келди. Отидан тушди. Писутанга:

— Эй шаҳзода! — деди. — Аллоҳ таолонинг тақдири, пешонада ёзилгани Испандийорнинг менинг қўлимдан ўлиши экан. Агар Испандийорнинг бахти унга ҳамроҳ бўлганида, менинг сўзларимдан четга чиқмас эди. Афсуслар бўлсин менинг номимгаки, ёмонликка чиқди.

Рустам, сўнгра бир оз йиғлади. Зувара унинг кечикиб қолганини кўриб, отини ҳайдади, келди. Бу ҳолатни кўриб, борди, Золга хабар берди. Зол ҳам отига минди. Келди.

Рустамга:

— Эй ўғлим! — деди. — Шундай қилганинг учун сенга йиғлаш керак. Эшитдимки, Испандийорни ким ўлдирса, унинг ўлими тез бўлар экан.

Рустам унга шундай жавоб берди:

— Ота! Испандийор ҳам деди:

— Бу ишни менга отам Кестасиб тайёрлади. Сиз баҳона эдингиз! Менинг ажалим келган экан.

Отам менга:

— Бор, Рустамни тутакла! Систон мамлакатини ёқ, йик! — деди. Муради мени ўлдириш эди. Султонлик яна унга қолиши эди. Энди, мана, орзусига етди. Эй Рустам! Модомики шундай бўлди, менинг укам Баҳманни мендан қабул қил. Оталик ҳаққини зимманга ол, унга гўзал ҳунарларни ўргат. Жомосиб менга шу хабарни берган эди ва:

— Эй Испандийор! Сендан кейин Баҳман Эрон мамлакатининг беи, шоҳи бўлади.

Рустам бу гапларни эшитгач, уялганидан қабул қилди. Шундай деди:

— Унга, Баҳманга қуллардек қуллик қилай. Қандайки Сиёвушга қилган эдим.

Испандийор:

— Эй Рустам! — деди. — Бу қадар йигитликни Эронликлар йўлида қилган эдинг, бу иш туфайли уларни йўқотдинг. Номингни паст қилдинг, буздинг, улуғлигингдан тушдинг. Мени ўлдиришдан кўрқардинг.

ИСФАНДИЙОРНИНГ РУСТАМ ТОМОНИДАН ЎЛДИРИЛИШИ — ЯКУНИ

Сўнгра укаси Писутанга бурилди:

— Эй укам! — деди. — Мен охиратга кетяпман. Қачонки отам Кестасибга борсан, унга шуларни айт:

— Мурадинга етдинг. Энди баҳонанг қолмади. Ажалнинг йўлини мустаҳкамладинг, халқ орасида менга насиҳат бердинг.

"Бўлсин тожим сеники деб,

Жон берди ўғул ўлим жойида!
Дунёда қилган ишларингни,
Охиратда ҳам билиб юрак емирур!
Ва Аллоҳ таолога ҳам жавобни у ерда,
Ол у ерда жазоингни, гуноҳли бўл!"

— Эй укам! Мана шу сўзларимни отам Кестасибга айт, онамга ҳам хабар бер.
Опаларим Хумо билан Офаридага ҳам айтиб бер!

Испандийорнинг сўнгги васияти тугагач:

— Эй бу ерда ҳозир бўлганлар! Отам Кестасиб менга зулм қилди! — деб жон топширди. Унинг лашкаридаги аскарлар фиғон қилиб йиғлашди. Рустамнинг укаси Зувара:

— Эй ака! — деди. — Бу Баҳманни қабул қилмаслик керак. Унинг Систонга бизга катта зиён келтиради. Улуғлар не демиш:

"Шер боласини сақлаган яхшилик кўрмас!" демишлар. Агар султонлик Баҳманга етса, Испандийорнинг қасосини олиш учун юртимизни ёқади.

Рустам ҳам:

— Ука! — деди. — Тақдиримизда нима ёзилган бўлса, шу келади! — деди.

Дарҳол Зуварани юборди. Пулатдан тобут ясатирди. Олиб келишди. Ичини анбар ва мум билан сурттиришди. Испандийорни гулоб билан ювишди. Зардўз тўқимали матодан кафанга ўрашди. Сўнггра уни ўша тобутга жойлаштиришди. Оғзини қаттиқ боғлашди. Рустам:

— Юз туя келтиринг! — деди. Олиб келишди, ўша тобутни тўрт туяга юклашди. Минг отнинг ҳам дукларини қайчишди. Испандийорнинг қора отининг эгарини тескари кўйишди. Испандийор фойдаланган отнинг темир жиловини отнинг устидан қолдиришди. Бали шаҳрига шундай юришди. Баҳманни Рустамнинг ёнида қолдиришди. Ўша йигитларнинг ҳаммаси эски кийимлар кийишди.

Рустам Баҳманни шаҳарга юборди. Ўғлидек тарбия берди, одоб ўргатди. Кестасибга қора хабар етказилган вақтда, у бошидаги тожини ерга урди. Ёқасини йиртди. Бошига тупроқ сепди. Эрон халқига хабар қилинди. Улар ҳам келишди. Фиғон ва фери қилдилар. Кестасибни сўқдилар:

— Эй давлатидан ажралган! — дедилар. — Испандийордек ўғил кимда бор эди? Уни сен ўлдиришга юбординг. Тож ҳам, тахт ҳам сенга қоладими? Умидимиз шуки, тож ва тахтда бахтли бўлмассан! Яқин орада ҳалок бўлурсан! — дедилар. Ташқарига чиқишди. Кўз ёшлари тўқдилар. Ҳақиллаб йиғлашди.

Испандийорнинг онасига ҳам хабар етди. У ҳам сочини кесди. Ташқарига чикди. Ўғли Писутанни қарши олди. Йиғлади, бақирди. Тобутни онаси Кетоюннинг уйига олиб келишди. Кетоюн Испандийорнинг жасаидан:

— Эй ўғлим! — деди. — Юзингни оч, бир бор кўрай сени.

Жанозанинг юзи очилди. Онаси уни кўриб, йиқилди, хушини йўқотди. Тобутни қайтадан маҳкамладилар. Писутан ҳам Кестасибнинг ҳузурига борди. Ер ўпиб шундай деди:

— Эй Кестасиб! Давлатинг қайтди. Испандийор сенга қандай ёмонлик қилгандики, уни Систонга юбординг? Умидим шундики, сен ҳам тож ва тахтни кўрмассан.

Сўнггра Ҳаким Жомосиб ҳам шундай деди:

— Эй дев! Сен бу оилага шундай адоват қилдингки, бундай адоватни ҳеч ким қилмаган. Сен унга:

— Рустамни сен ўлдирасан! — дебсан. Ва Испандийорнинг сўнгги сўзларини Кестасибга етказди. Кестасиб ҳам қилган ишидан пушаймон бўлди. Фармон берди. Лаҳросибни очтирди, у ерга тахт кўйишди. Ўша тахтнинг устига Испандийорни жойлаштиришди. Эшигини қаттиқ беркитишди.

Бу воқеадан сўнг, қачонки йигирма йил ўтди. Рустам Кестасибга бир мактуб юборди.

Мактубда шундай ёзилган эди:

— "Эй шоҳ! Испандийорга қанча насиҳат қилдим, тингламади. Молимни, хазинамни бердим, олмади. Тақдир шундай эканки, бу иш бошига келди. Укаси Баҳман мени васият қилди. Мен уни шу кунгача боқдим, едирдим, унга ҳунар ўргатдим. Умид қиламанки, гуноҳимни кечирар. Менга тегмасликка балки қасам ичар. Унга нима тиласа бергайман. Менинг охири етди. Писутанни ҳам гувоҳ қилган эдим. Нима бўлган бўлса, ундан сўрашингиз мумкин!"

Бу мактуб Кестасибга келган вақтда, Писутанни чақирди. Воқеаларни ундан сўради. У ҳам гувоҳлик берди. Шоҳ Кестасиб, Рустамнинг гуноҳини кечирди:

— Сен билан адоватим йўқ. Тақдир шундай экан! — деди. Бу мактуб Рустамга етгач, Рустам хурсанд бўлди. Бир йил ўтди.

Ҳақим Жомосиб шундай деди:

— Эй Шоҳим! Сиздан сўнг Баҳман шоҳ бўлади, бей бўлади. Унга ҳеч мактуб юбормадингиз. Уни ҳеч бир совға билан эсламадингиз.

Кестасиб ҳам:

— Бир нома ёз! Шундайки, бу ерга келсин! — деб фармон берди. Жомосиб ҳам мактубни ёзди. Юборди. Қачонки мактуб Рустамга етди. Ўқитди. Хурсанд бўлди. Сўнгра Баҳманга юборди. Кўп тайёргарлик қилди. Шомнинг бир хазинаси бор эди. "Ёшил хазина" дер эдилар. Ўшандан 3000 туя юк мол сотиб олди. Баҳманга берди. Бундан ташқари бир тож ва бир камар берди. Икки манзил йўлча йўлга чиқди. Кейин қайтди.

Баҳман пойтахт Балх шаҳрига келган вақтда Кестасибга хабар беришди. У ҳам Ҳақим Жомосибга қарши олувчи юборди. Баҳман Кестасибнинг ҳузурига келгач, унга кўп совғалар берди. Ўзини ворис деб эълон қилди.

Бир кун эди. Жомосиб ўзининг тақдирига назар солди. Ўлими яқин эканини кўрди, ўлимини кузатмоқда эди. Ўша кун ҳам етди. Бир қаторга минди:

— Сувга кирай, шундайки, у балони ўзимдан даф этай! — деди. У ерда бир сой бор эди. Ўша сувга кирди. Қатирнинг ёласини қўли билан тараётган эди. Аллоҳ таолонинг кудратидан бир чақмоқ ўша ёланинг сочлари орасидан унинг бармоғини чақди. Жомосиб бу ҳолни кўриб:

— Ўлимга не чора! — деб оҳ урди. Соҳилга чиқди. Ерга ётиб, жон топширди. Кестасибга хабар беришди. Жуда қайғуради.

— Олиб келинг! — деб фармон берди. Жомосибни олиб келишди. Уйига етказишди. Яс тутилди. Ўғли унга гумбаз қурди. Уни бир тумор билан гумбаз ичига қўйди. Қачонки Испандийорнинг ўлимига 30 йил ўтди, Рустам ҳам дунёдан кўчди, кетди.

ЗОЛИМНИНГ ФАРЗАНДИ ҲИКОЯСИ

Ривоят қилувчи шундай деган: Золнинг бир кироваш (каниз, хонодони) бор эди. У ўйин-кулгуни яхши кўрувчи аёл эди. Зол унга бориб турарди. Аллоҳ таоло амри билан ўша каниз Золдан ҳомиладор бўлди. Тўққиз ой ўн кун тўлганидан кейин аёл бир ўғил туғди. У дедаси Неримонга ўхшарди. Бу хабарни Золга етказишди. Юлдузларга қараб фол очувчилар тақдирини кўриб:

— Бу бола катта бўлганда сенинг хонадонингни йўқотади. Систон мамлакати ундан сабаб вайрона бўлади. Рустам ва Зуваранинг ҳам ўлиmlари шу бола сабабидан бўлади! — дейишди.

Зол бу хабардан хавотирга тушди. Яратганга паноҳ сўради. Боланинг номини Шегад деб қўйди. Катта бир тўй қилди. Зиёфатга Кобил беи ҳам ташриф буюрган эди. У бе Золга шундай деди:

— Эй Зол! Эй паҳлавон! Умид қиламанки, шу паҳлавон ўғлингни мен тарбиялай. Унга отадек бўлай.

Зол ҳам бу таклифни қабул қилди. Шегадни унга берди. Болага икки эмизикли (сут она) тайинланди. Кобил бе уни олди. Афғонистондаги Кобил шаҳрига олиб борди, катта қилди. Тарбия берди. Шегад йигирма ёшга етганда, Кобил бе ўз қизини унга никоҳлаб берди. Жуда кўп мол-дунё ҳам ҳадя қилди. Рустам ҳар йили Кобилдан бир ўқуз териға тўла олтин ва мол оларди. Кобил бе бу молни Рустам олмасдан унинг ўғиллик қилиб олган ва кудо

бўлган Шегадга беради деб умид қиларди. Лекин Рустам яна вакил юборди ва ўша харажни олди. Шегад ранжиди, бориб қайнатасининг ҳузурига етди. Унга:

— Эй шахрийор! — деди. — Кўрдингизми Рустам нима қилди? Энди бир чора ўйлайлик, Рустам ҳалок бўлсин! Ҳар доимгидек эрталаб унинг ҳузурига бораёй. Саккин менга ҳурмат ва муҳаббат кўрсатма, мажлис туз. Бир оз ичимлик ич! Менга ҳам, Рустамга ҳам ҳақорат қил. Ҳатто Золга ҳам ҳақорат қил! Мен ҳам сенга ҳақорат қилсам, сен менинг бошимга уриб, бошимни яр. Мен Систонга бориб сендан шикоят қиламан. Фалон қароргоҳда сен ўнта қудуқ қаз. Қудуқлар тубига қилич ва ханжарлар қўй. Шундай қилиб уларнинг ғилафлари, яъни дасталари ерга қарасин, ўткирликлари, оғизлари эса юқорига бўлсин. Устини ёп. Мен Систонга бораман. Албатта Рустам ғазабланиб, жангга чиқади. Сен бўйнингга кафан ос ва узр сўра:

— Мен маст эдим! — деб даъво қил. Рустам бу ишни кўриб, кечиради. Кейин уни шаҳарга олиб бор, қароргоҳга жойлаштир. Бир неча кун овқатлантир, ичир ва унга:

— Ов қилиш учун тузоқлар туздим! — де. У ов учун отланади. Умид қиламанки, у қудуқларга тушиб, ҳалок бўлади.

Эртага Шох 1000 киши юборди, ўнта қудуқ қазиди. Устини ёпишди. Улар 100 қулач чуқур эди. Тубига ханжар ва қиличлар ўрнатилди. Устини шох-шаббалар билан ёпишди. Эрталаб зиёфат қилди. Кобил шахрининг беялари ва улў кишиларини чақирди. Уларни овқатлантирди, ичирди. Шегад тўсатдан ичкари кирди. Ҳеч қандай салом бермади. Боради-да, ўрнига ўтирди.

Вакт ўтиб бир неча кўсадан ичишгач, Шегад деди:

— Дунёда мен каби насабдор киши йўқ. Зол каби отам бор. Рустам каби ака-укам бор. Сам, Неримон ва Кестосиб каби боболарим бор!

Кобил бе бир нидо қилди. Унга:

— Эй порахтсиз бола! Сен кимсан? Ёки сенинг ўша дев каби отанг ким? Рустам аёлдек. Ундан нима чиқар? Сен эса шунчаки бир каниздансан. Билмадик-ку, ўша каниз сени қаердан орттирди? Агар сен уларнинг наслидан бўлганинда, шунча йил бўлдики, бу ердасан, сенга оз бўлса ҳам мол юборишарди. Менинг садақамдан емасдинг! — деди. Мажлисадагиларга ҳам ҳақорат қилди:

— Мен Рустамдан ҳам вазминман. Агар уни кўрганда ўлдирмасам, менга эр деманглар! — деди. Шегад ҳам унга ҳақорат қилди:

— Агар қўлимда қилич бўлганида, сенга гап нима, эрлик нима эканини кўрсатардим! — деди. Кобил шохининг қўлида олтин калтак бор эди. У Шегаднинг бошини ярди. Унга ҳақорат қилди. Шегад ўрнидан турди, ташқари чиқди. Отга миниб Систонга кетди.

Беялар Кобил шохига:

— Эй шох, бу нима ишки Рустамнинг укаси билан нима қилдинг? — дейишди. Ҳаммаси шохга ҳақорат қилишди. Шегад Систонга етиб, Золнинг ҳузурига келди. Зол уни кўриб хурсанд бўлди. Юзидан ўпди. Рустамнинг ҳузурига олиб борди. У ҳам Рустамни кўриб ердан ўпди. Рустам ҳам унинг юзидан ўпди. Кейин ундан:

— Кобил бе сенга қандай муомала қилди? — деб сўради. У шундай деди:

— Мени қулдек кўрарди. Эндиликда сенга, менга ва отамга мажлисда ҳақорат қилди. Ва:

— Мен ўша Рустамни кўрганда ўлдирмасам, менга эр деманглар! — деди. Менга ҳам тил тегизди:

— Сен ҳам Золнинг ўғли эмасан! — деди. Сени ўша каниз онаинг қаердан топгани номаълум! — деди.

Рустам бу сўзларни эшитиб қаттиқ ғазабланди:

— Агар унинг тожи ва тахтини олмасам, менга ҳам эр деманглар! Ўлганидан кейин Кобилни сенга бераман! — деди. Бир ҳафта уни овқатлантирди, ичирди, кейин 100.000 аскар ва Зуvara ҳамда 500 қахрамон билан Кобилга йўл олди. Шегад шундай деди:

— Эй ака! У сени жангга чақиришга арзимаёйди. Балки айтган сўзларидан пушаймон бўлгандир!

Рустам бу гапни эшитиб, бир чаман бор эди, у ерга қарор топди. Тун тушгач, Шегад бир отлини юборди:

— Бор Кобил шоҳига Рустам келганини хабар бер! Бор, қилган ишларингдан узр сўра! — деб айт унга! — деди. Кобилга борган одам бориб, шоҳга хабар етказди. У дарҳол отланди. Бўйнига кафан осди. Рустамнинг ҳузурига келди. Отдан тушди. Тожини ечди. Ердан ўпди. Жуда иложсиз ҳолда:

— Жуда маст эдим. Улуғ яратган гувоҳки, ўзимни билмасдим. Ҳеч нарсадан хабарим йўқ эди. Айбимни кечир, — деди. Рустамнинг олдида пиёда юарди. Рустам унинг гуноҳини кечирди. Унга:

— Отлан! — деди. Кобил шоҳи отланди. Бирга шаҳарга киришди. Дарҳол боғ ичида мажлис тузишди. Кўп таомлар тортилди. Хизмат қилинди. Бир ҳафта овқатланишди, ичишди. Бир куни Кобил шоҳи Рустамга:

— Эй паҳлавон! Бу ерда жуда гўзал овланадиган жойларим бор! Агар қалбинг истаса, у ерга боришайлик, — деди.

Рустам бу хабардан хурсанд бўлди. Отга миниб овга чикди. Кобил шоҳи бошқа йўл билан аскар юборди. Рустам Шегад билан бирга кетаётганди. Зуvara яқинида юарди. Энг охирда ўша қудуқлар турган жойга келишди. От ер ҳидини ҳис қилиб, юрмади. Ғазабланди, чунки ажали етиб келган эди. Отни қаттиқроқ тизгилади. От сакради. Икки орқа оёғи қудуққа тушди. Рустам билан қудуққа тушиб кетди. Танаси тешик-тешик бўлди. Рустам бу ҳолни кўриб “Оҳ” тортиб юборди. Оғзи ва бурундан қон окди. Зўрға қудуқдан ташқарига чикди. Зуvara ҳам бир қудуққа тушди. Рустам чикқач, ўз ҳолини вайрон кўрди. Шундай деди:

— Эй Рустам! Шунча паҳлавон беяларини ўлдирдинг. Энди навбат сенга келди.

Сўнгра атрофга қаради. Шегаднинг кулиб турганини кўрди. Бу иш унинг найранги эканини тушуниб етди. Бағирлаб деди:

— Эй аёлтабиат одам! Эй юзи қора киши! Мен сенга нима қилдимки, бу тузоқни менга тайёрладинг? Бир кун келиб пушаймон бўласан, лекин фойда бермайди.

Шегад эса шундай жавоб берди:

— Беялар ва паҳлавонларни ўлдирасанми? Энди вақт етди, сен ҳам ўлишинг керак. Кобилдан хараж оласанми? У ёмонликларни халққа сен қилган эдинг. Энди кўрдингми?

Рустам шундай жавоб қайтарди:

— Эй нопок ифрит! Сен Даҳҳокни тутган Жамшиддан ҳам кучли эмасдинг! Ёки Алп Эр Тунгани ўлдирган Сиёвушдан ҳам бақувват эмассан! Мен энди қарийиб ўламан. Фаромарз эрталаб эшитса, сени тирик қолдирадими?

Бу вақтда Кобил беи ўша ерга етиб келди. Рустамни бу ҳолда кўриб:

— Эй паҳлавон! Сенга нима бўлди? Бориб бир жарроҳ олиб келай. Сенга қарайди. Яраларингни боғлайди, битказади! — деди.

Дарҳол отини тизгилади. Рустам билан келган қаҳрамонларни қиличдан ўтказди, ҳаммасини кирди. Фақат бир қаҳрамон қутулиб қочди. Систонга борди.

Рустам Шегадга шундай деди:

— Модомики менга шундай иш қилдинг, камонимни торт, қўлимга бер. Мен билмайман, эҳтимол, бир йўлбарс ёки хайвон ҳужум қилар. Тирик турганимча ўзимни химоя қиламан.

Шегад унинг айтганини қилиб, камонини тортди. Рустамга узатди. Рустам қўлини чўзди. Бир ўқни чиқарди, яширди. Атрофда от тургани учун Шегад кўрқарди. У ерда бир чинор дарахти бор эди. Кесилганди, ичи бўш эди. Бориб, ўша ичига яширилди. Рустам камонни тортди. Ўқни ўша дарахтга отди. Ўқ Шегаднинг қорнидан кириб, тескари томондан чикди. Бир “Оҳ” овози чикди. Кейин ағдарилиб, жони узилди. Рустам:

— Шукр сенга, эй улуғ Яратган, ки ҳақимни ўз қўлим билан олдим ва менга шунча куч бердинг! — деб жон таслим қилди.

Қутулган ўша қаҳрамон Систон мамлакатига етиб борди. Золга:

— Рустам ва Зуvara ўлди! — деб хабар берди. Содир бўлган барча воқеаларни тўлиқ хабар берди. Зол йиғлаб, ҳиқиллаб юборди. Рустамнинг онаси ҳам сочларини йўлди. Систон аҳлига хабар етказилди. Улар ҳам Рустам ўлганини эшитишди. Азо тутдилар. Зол тўхтовсиз ҳар лаҳза:

— Кошки улардан олдин мен ўлгандим! Кўзларим бу кунларни кўрмаганида эди. Энди, эй Рустам! Сенинг интиқомингни кимдан олай? — дерди. Фаромарзни юборди. Унга:

— Бор отангни олиб кел! — деди.

Фаромарз аскар билан Кобилга йўл олди. Кобил беи буни эшитиб Қандаҳорга қочди. Шаҳарликлар ҳаммаси қочишди. Шу сабаб Фаромарз Кобилга келганда ҳеч кимни кўрмади. Овга чиқди. Отасини кўрди. Тожини ерга уриб ташлади. Ёқасини йиртди. Йиғлади. Дарахтларни кирдирди. Улардан тахта тайёрланди. Рустамни шу тахтага қўйишди. Кийимларини ечишди. Иссиқ сув билан ювишди. Кейин яраларини тикишди. Гул суви билан ҳам ювишди. Баданига кафур тўлдиришди. Зарли матодан кафан тайёрлашди. Рустам учун олтиндан тобут ясашди. Зуvara учун ҳам шундай тобут тайёрлашди. Рустамни тобутга қўйишди. Зуварани ҳам ювиб, кафанлашди. Бир филга юклашди. Шегадни эса ўтда ёқишди. Рустамни олиб, Систонга қайтишди. Бир гумбаз қурилганди. Иккита тахт ўрнатишди. У тахтлар устига Рустам ва Зуварани қўйишди. Гумбаз эшигида бир қабр қазिशди. Отни шу ерга кўмишди. Тошдан отга ўхшаш ҳайкал ясашди. Устидан қўйишди. Фаромарз Рустам учун 40 кун мотам тутди. Қирқ биринчи куни аскар билан Кобилга келди. Кобил шоҳ буни эшитгач, аскарини йиғди. Фаромарзга қарши чиқди. Ўнг ва чап томонга қанотлар тортилди. Уруш бошланди. Шоҳни қирқ бе билан ушлашди.

Кобил шоҳининг аскарлари унинг қўлга тушганини кўриб, қочишди. Отлари бақувват бўлганлар қутулиб кетишди. Ўша шоҳ қирқ бе билан ўша ов қилинган жойга олиб борилди.

Фаромарз у ерга етиб келгач, буюрди. Ўша шоҳнинг бўйнидан белигача пўлат тасма чиқарилди. Суяклари кўриниб қолди. Шу тасма билан икки қўлини боғлашди. Рустам тушган қудуққа (боши пастга қараган ҳолда) осилди. Устига тупроқ тўкишди. Ўша 40 бе ҳам ўтда ёқилди. Шаҳар вайрон қилинди.

БЕҲМЕН ШОҲ ҲИКОЯСИ

Хабар берувчилар шундай деганлар:

— Кестосиб подшо вафот этгач, ўрнига Беҳмен подшо бўлди. Тахтга чиқиб ўтирди. Бир йил ўтгач, бекилларга элчи юборди. Ҳарож талаб қилди. Бекиллар унга ҳарож юбордилар.

Исроил ўғлонлари Шомда кўпайиб, ортган эдилар. Улар орасида бир бек пайдо бўлган эди. Ва Ҳазрати Ўзайир (а.с.) пайғамбар бўлган эдилар. Ва Таврот улар ичида қолган эди.

Беҳмен подшо уларга элчи юборди. Ҳарож талаб қилди. Исроил ўғлонларидан бўлган бек у элчини ўлдирди. Элчининг бир йўлдоши Эронга қочди. Беҳменга хабар берди. Беҳмен Белх шаҳридан кўчди. Астарахга келди. Ўзини Астарахни пойтахт қилди. Ва Бухтуннаsrни чақиртирди. Бобилни, Шомни ва Мағриб юртини унга берди. Унга шундай деди:

— Қуддусга етиб бор, бор. Исроил ўғлонларини шунчалар қиргин қилки, битта ҳам тирик қолмасин. Ўша уйни аввал бузганингдек яна буз! Қанча аскар хоҳласанг, олиб кет.

Бухтуннаsr 200.000 киши талаб қилди. Беҳмен подшо унга 300.000 одам берди. Тож ва тахт тақдим қилди. Уч муҳит (ҳудуд) берди.

Бухтуннаsr уларни ўзига вазир қилиб танлади. Бирининг исми Доронўш ибн Харод, бирининг исми Гиреш ибн Михрон, бирининг исми эса Озаркешб эди.

Бухтуннаsr Мосулга етиб келганида, Кестахум ўғли Озер Бурзин 100.000 киши билан унинг ҳузурига келди. Бухтуннаsr унга жуда катта иззат кўрсатди. Уни чарҳачи, яъни, лашкарнинг энг пешқадами қилиб тайинлади. Ўзи ҳам унинг ортидан борди.

Қачонки Қуддус шаҳрига етди. Шаҳарни ўраб олди. Жанг бир ой давом этди, шаҳарга қирилди. Бекни ушлашди. Уни Бухтуннаsrга олиб келишди. Уни ўлдирди. Халқини қирди ва қизларини, болаларини асир қилди. Ҳисоблашди: ўн ёшларда 100.000 эркак бола

бор эди. Қизлар эса 150.000 асир эди. Фақат Масжидул Ақсони бузолмадилар. Лекин томини ечишди. Бухтуннаسر ҳар бир одамга ўн юк тупроқ ташишни буюрди. Халқ ўн юк тупроқдан олиб келди. Тупроқлар масжид устига тўкилди. Шундай қилиб Масжидул Ақсо тупроқ остида қолди. Яна Мосулга қайтилди. У 100.000 эркак бола асир ва 150.000 қиз бола тутқунни Исроил ўғлонларидан Шоҳ Беҳменга юборди. Дониёл (а.с.) шу ёш болалар ичида эди, у ҳам асир қилинган эди ва Бухтуннаسر қўлига Сулаймон (а.с.)нинг тахти тушган эди. Бухтуннаسر у тахтга чиқиб ўтирмоқчи бўлди. Ҳазрати Сулаймоннинг тахтини кўтариб бораётган тўрт шердан бири тирилди, панжасини кўтарди. Бухтуннаسرнинг оёғини парчалади. Бухтуннаسر ерга йиқилди. Ақлидан ажради. Ўзига келганида табибларни чақиртирди. Оёғини боғлашди, дори қилишди. Унга шифо бердилар.

Бухтуннаسر кейин:

— Бу тахтни бузинг, парчаланг! — деди. Лекин тахт парчаланмоқчи бўлинганда, Аллоҳ таоло бир фаришта билан жинлар подшоҳига хабар юборди. У подшоҳнинг исми Ҳоренкус эди. Бу жинлар подшоҳи юзта жин юборди. Ҳазрати Сулаймоннинг тахтини жинларнинг қўлидан тортиб олдилар. Подшоҳларига олиб кетишди. Шундан кейин бу тахтни одам боласи кўрмади.

Бухтуннаسرнинг подшоҳлиги ўттиз йилдан ошган эди, унга:

— Бу Дониёл сенинг динингда эмас! — деган хабар келди. Бухтуннаسر Дониёл (а.с.)ни чақиртирди. Унга:

— Сен қандай диндасан? — деб сўради. У эса:

— Мен Мусо (а.с.)нинг динидаман, — деб жавоб берди. Шунда Бухтуннаسر ғазабланди, ғазабдан тўлиб кетди. Дарҳол буйруқ берди. Бир қудук қаздирди. Оч шерни келтириб, шу қудукка ташлашди. Дониёл пайғамбарни ўн одам билан бирга шу қудукка ташлашди. Оч шер уларга ҳужум қилди. Лекин Ҳақ таоло бир фаришта юборди. Фаришта уларни шернинг панжасидан сақлаб, муҳофаза қилди. У кун ўтди. Бухтуннаسر отига минди. Ўша қудукнинг ёнига келди. Одамларидан бирини:

— Шу қудукка қара! — деди. Шер қудукка ташланганлар билан нима қиляпти?

У киши борди. Қудук ичига қаради. У одамларни тирик ҳолда кўрди. Шер эса бир бурчакда ётибди.

Бухтуннаسر бу ҳолни билиб:

— Уларни қудукдан чиқаринглар! — деди. Ҳаммаси чиқарилди. Лекин ташланган 10 киши ўрнига қудукдан чиққан киши 11 та Исроиллик эди. Бухтуннаسر:

— Сизлар ўн киши қудукка ташланган эдингизлар? Бу бирингиз қаердан чиқди? — деб сўради. Ўша фаришта дарҳол Бухтуннаسرнинг юзига бир мушт уриб, уни отидан ерга улоқтирди. У ақлдан озган эди. Ўзига келганда, девонадек эди, ўзини саҳрога, даштларга ташлади. Қанча уринишса ҳам, уни ҳеч ким тута олмади. Унга мушт уриб юборган фаришта ҳам кўринмай қолди.

Бухтуннаسر саҳроларда етти йил боши очик юрди. Ўзига келганида шаҳарга кирди. Сарайига келди. Етиб келгач, вафот этди.

У вафот этгач, унинг уч ёшли ўғлини ўрнига ўтказдилар. Бу бола ўшанда ҳали уч ёшда эди. Исми Кейу эди. Шоҳ Беҳмен бу воқеани эшитгач, Кейуга кафтан юборди. Бир йил ўтгач, Кейу Беҳменга қарши чиқди. Эрон шоҳи Беҳмен Доронўшга мактуб ёзди. Бу мактубда:

— Кейу менга қарши чиқди! Уни ўлдир, подшоҳлик сенга бўлсин! — деди.

Доронўш эса Кейуни маст ҳолатда ўлдирди. Шоҳ Беҳмен келган ўша мактубни аскарларига кўрсатди. Ҳаммаси унга бўйсунди. Озергуст рухсат сўради. Беҳмен подшо ҳузурига борди. Доронўш халқни адолат билан бошқараётганини айтди. Шоҳ Беҳмен эса унинг адолат билан иш тутганини эшитгач, мамнун бўлди ва:

— Доимо, олим, билимдон кишиларни ишга юбориш керак. Чунки улар, адолат билан иш юритадилар! — деди.

Икки йил ўтган эди. Ҳиндистон подшоҳи Чапал Эрон шоҳи Беҳменга қарши бош кўтарди. "Ҳарож юбормайман мен!" деди. Беҳмен подшо эса Озаркешбга аскар қўшди.

Уни Ҳиндистонга юборди. Озаркешб Черунга етиб, кемага минди. Ҳиндистонга етди. Малекийага чиқди. Чапал билан жанг қилди. Уни тирик тутиб олди. Бехмен шоҳга юборди. У эса уни ўлдиртди. Кейин Озаркешбга бир мактуб ёзди. "Сен Эронга кел, ўрнингга бир бек тайин эт!" деб буйруқ берди. Озаркешб у ерда уксини бек қилиб қолдирди. Унга олтин-күмуш тўпларди. Озаркешб Ҳиндистондан Астахар шаҳрига келди. Бехмен шоҳ унга кафтан тақдим қилди. Ва Мосулга юборди. У эса Исроил ўғлонларидан бир қизга қўнгил қўйди. Уни асирликдан озод қилди. Ўзини никоҳлади. Аллоҳ таоло унга ўша қиздан бир ўғил бахш этди. Исмини Кей-Реш қўйди.

Озаркешб 20 йил подшоҳлик қилди. Кейин вафот этди. Кей-Реш у ерда бек бўлди. Исроиллик онасининг қадри учун асир бўлган Исроил ўғлонларини озод қилди. Лекин шоҳ Бехмендан кўрқарди. Исроил ўғлонларини ватанларига юбормас, лекин уларга иззат кўрсатар эди. Аллоҳ таоло Дониёл (а.с.)га пайғамбарлик бергач, у ҳам бу подшоҳ Кей-Решни динига даъват қилди. Подшоҳ Кей-Реш яширинча ҳақ динини қабул қилди. У бек бўлиб турганида Шоҳ Бехмен вафот этди. Ҳумо бек бўлди. Бу Кей-Реш эса яширин динини ошкор қилди. Ва халқига:

— Дониёл (а.с.)нинг динига киришлар! — деб буйруқ қилди. Ҳаммаси бу амрга итоат қилди. Дониёл (а.с.)нинг динини қабул қилди. Дониёл пайғамбар Қуддусга бориш учун рухсат сўради. Лекин у рухсат бермади:

— Агар сен каби 100.000 пайғамбар бўлса ҳам, барчасини сақлардим. Сенгами сақламайман? Сенинг ҳукминг бутун юртимда ўтсин! — деди. Исроил ўғлонларини Шом юртига юборди, Исроил ўғлонлари эса бордилар. Қуддусни таъмир қилдилар. Бухтуннаслар уларни асир олганидан, Шом юртигача ўтган вақт 120 йилни ташкил этди.

Дониёл (а.с.) йигирма икки йил Кей-Реш ҳузурида турди. Қачонки подшоҳ Кей-Реш вафот этди, Дониёл (а.с.) Қуддусга борди. Кейин Қуддусда вафот этди. (Алайҳиссалоту вассалам).

ЯМАН ВИЛОЯТИ МАЛИКЛАРИ ХАБАРЛАРИ ВА КАҲТОН ҲИКОЯСИ

Хабарларни ривоят қилган Ҳожа Али Абу Бетамий шундай деган:

— Сулаймон (а.с.) Сабо маликаси Балқисни хотин қилиб олган вақтларида унинг ўрнига Каҳтонни бе қилиб тайин қилди. Пойтахт Сабо шаҳри эди. Каҳтон 50 йил бе бўлиб турди, сўнг вафот этди. Каҳтоннинг ўғли Сабо бе бўлди. У ҳам 20 йил бе бўлиб турди. У ҳам кўзларини юмгач, унинг ўғли Сайфий мамлакатга бе бўлди. Яман шаҳрини пойтахт қилди. Ва Яманда Ҳадрамут ичида яшади. Унинг замонида Сабо шаҳри йўқ бўлиб кетди, ҳалок бўлди. Сайфий 300 йил бе бўлиб турди. Кейин вафот этди, унинг ўрнига Ясир ибн Энам бе бўлди. Аскарини олди. Ямандан ғарбгача борди. Ўша ерларни олди. Унча йўл босиб ўтган бўлса-да, ҳеч бир жойда обод қилинган юрт кўрмади. Бир денгизга дуч келдики, у ерда сув ўрнига денгизда қум оқарди. Денгиздан ўта олмади.

Қўл остидагиларидан бирига:

— Бу кумлар орасига кир. Йўл изла, биз ҳам сенинг орқангдан келамиз! — деди. У киши кумли ерга қадам қўйган замон кумларга ботди. Уни бошқа ҳеч ким кўрмади. Сабо Сайфий ўша пайтда кумлик четига мисдан бир от хайкали ясатди. Ерга ўрнатди, устига эса шундай ёзувни ёздирди:

— "Энам ўғли Ясир ул-Ҳумайрий бу хайкални ясатди. Кимки бу хайкалга етиб келса, бу ердан ўтмасин. Мен қанча уринишимга қарамай йўл топа олмадим!"

Сўнгра у ердан орқага қайтди. Яна Яманга борди. Вафот этган пайтда, унинг бе бўлганидан буён 50 йил ўтган эди. Орқада Сайфийнинг бир ўғли қолган эди. Унинг отаси Сайфий билан бирга у ерга араб қавмидан 1000 киши келган эди. Бу араблар унинг ўғлига бир одам юборишди. Уни ўзларига бе танлашди. У боланинг исми Қайс эди. Ва унга Теббан деб ном беришди. У ҳам 20 йил бе бўлди. У ҳам вафот этди. Ундан кейин унинг ўғли бе бўлди. Унга Қайс ўғли Ровиш дер эдилар. Араблар унга Зулезар деб аташарди. У ҳам 10 йил бе бўлди. Унинг ўғли Зулманнар лақабли Эбреха бе бўлди. Ўн беш йил бе бўлди. Зулманнарга ҳам Теббан деб аташарди. Эбреха подшоҳ бўлганидан сўнг, қаерга борган бўлса, ғалаба қозонган. Қайси мамлакатни олмоқчи бўлган бўлса, ўша жойни

олган. Энг охирида Ирокқа боришни истади ва ният қилди. Шундай қилиб Ямандан аскарини олди, куруклик йўли билан Тоййиқ тоғига келди. У ердан ўтиб, бир сахро четига етди. Бу жой Хурриж деб аталадиган жой эди. У ерда йўли тугади, адашди, қолиб кетди. У жойга Хирж (адашиш йўли) деб ном берди. Кейин йўл топилгач, у ердан Ирокқа келишди. У ердан ҳам кўчишди. Анбар томонларига ўтишди. Дажла соҳилига бурилиб, Мосул йўли орқали Озарбайжонга етди. Озарбайжонда Табриз вилояти бор. У ерда бўлган турклар бу қавмга қарши чиқишди. Уруш қилишди. Туркларни енгилди. Уларга кўп одам йўқотишди. Жуда кўп кишиларни асир қилишди. У ердан қайтишди. Мосул йўлидан Яманга юзландилар. Ҳар қайси тарафга кетганида ўз аскарини араб қабиаларидан олган эди. Улар Эзд фарзандлари, Ийод қабиласи ва Кузаа қаби қабиалар эди. Ҳар қабила бир шаҳарни танлаб юрт қилишди. Ва ўша ерда қолишди. Ўзлари Яманга қайтгач, у ерда истиқомат қилишди. Барча подшоҳлар улардан кўрқишарди. Ҳар тарафдан Зулманнарга элчилар юборишарди. Ҳиндистон подшоҳи ҳам элчи юборганди. Жуда кўп совғалар тақдим қилган эди. Миск, уд ва жуда кам учрайдиган қимматли нарсалар эдики, уларни ҳеч ким кўрмаган эди. Ҳиндистон элчиси Яманга етиб келгач, у совғаларни подшоҳга кўрсатди, топширди. Яман подшоҳи уларни кўриб, ҳайратга тушди ва:

— Бу нарсаларнинг барчаси Ҳиндистонда топиладими? — деб сўради. Ҳиндистонлик элчи:

— Бу нарсаларнинг кўпчилиги Хитойда бўлади! Ҳиндистонга ҳам ўша тарафдан келади! — деб жавоб берди. Яман подшоҳи:

— Бас, Хитой қандай жой экан? Қандай одамлар экан? — деб сўради. Ҳиндистонлик элчи:

— Хитой жуда гўзал жойдир! Таърифланадиган мамлакатки, унда дарёлар, қимматли неъматлар ва тугамас моллар билан машҳур! — деди.

Ҳиндистон элчиси сўнгра Ҳиндистонга қайтди. Тебба аскарни йиғди. Хитой йўлини тутмоқчи бўлди. Дарҳол Яманнинг Ҳимйар аскари билан қобил йўлини тутди. Энг охирида Ҳиндистон чегарасига етди. У ерда тўхтади. Ва Собит номли бир қаҳрамонни кўп қимматбаҳо совғалар билан Хитойга юборди. Хитой подшоҳи уни мағлуб этди. Аскарини кирди, қайтарди. Ўшанда Тебба ўзи аскарни олиб, Ҳиндистон йўлидан ўтди. Тибет тоғлиги чегарасига етди. У ерга араб аскарларидан 12.000 киши жойлаштирди. Унинг фикри шундай эдики; агар ўзи мағлуб бўлса, бу аскарлар ёрдамга етиб келишарди. Кейин Хитой подшоҳининг устидан юриш қилди. У билан жанг қилди. Хитой подшоҳини енгди. Шаҳарларини талади. Мол-мулкларини қўлга киритди. Ҳиндистон йўли орқали Яманга қайтди. Ўша 12.000 аскар эса Тибетда қолди. Шу пайтгача**¹ Туркистоннинг ўртасида Тибет арабдир деб ном қолди. Теббаннинг Ямандан чиқиб қайтиши ишлари ўн йиллик муддат ичида бўлган эди. Ўзи 80 йил бе бўлган эди.

БЕҲМЕН ШОҲНИНГ ИСФАНДИЯР УЧУН ИНТИҚОМ ОЛИШ МАҚСАДИДА ҚИЛГАН ЮРУШИ

Беҳмен шоҳ тахтга ўтирганидан тўрт йил ўтган эди, бир куни бекиларни йиғди. Уларга шундай деди:

— Эй бекилар! Биласизмики, Рустам Исфандиярни ўлдирган эди. Зувора ва Фаромарз эса икки ака-укамни ўлдиришган эди. Қайси бир одамда насаб ва юракнинг гавҳари бўлса, у интиқом олишни четга суриб қўймайди. Фаридун Жамшиднинг интиқомини олиш учун Заҳҳокни ушлади. Занжирга боғлади. Ману Чехр ҳам Иражнинг қасосини Салм ва Турдан олди. Ва Кей-Хусрав Эфросиёбдан (Алпэр Тунгадан) интиқомини олди. Отам ҳам бор эди, Кобулга борди. Рустамнинг қасосини олди. Мен нега отамнинг интиқомини олмаслигим керак?! Отам кимдан орқада қоларди?! Эй бекилар! Эндиликда сизлар нима деб ўйлайсизлар, нима деб биласизлар?..

Бекилар унга шундай жавоб бердилар:

— Эй шоҳимиз! Сиз қаерга борсангиз, биз ҳам орқангиздан борурмиз.

Бехмен шоҳ дарҳол 100.000 кишилик лашкар билан кўчиб, Систонга борди. Исфандияр ўлдирилган манзилга етиб келгач, у ерда тугади. Жуда кўп йиғлади. Золга бир одам юборди:

— Исфандиярнинг ғамидан бир дам ҳам қарор топа олмадим, тинмадим. Ака-укаларим учун ҳам қайғурмоқдаман! Эндиликда шу сабаб билан келдимки, интиқомимни олмақчиман! — деди. Элчиси Золга етиб борди. Зол бу қатъий сўзларни эшитгач, қайғурди. Шундай деди:

— Шоҳга, эй элчи, шундан хабар бергинки, Исфандиярнинг иши, Юксак Яратгучининг тақдири, ёзган ажали эди.

Сен билиб қўй:

Ҳеч ким ажалсиз ўлмайдди, билиб қўй,

Бир умрни тилак билан бўлмайдди, билиб қўй!

Энди қаридим, ёшим ҳам ортди,

Ғамлар, аламлар юзимни сарғайтди.

Моллар бергум, бу ерда айланма,

Сен бу ердан қайт, ўша эски юртга!

Ва Зол сўзини шундай давом эттирди:

— Мен Рустамнинг ғамидан ёнмоқдаман. Агар Яратгандан қўрқсан, менга тегма, қайт. Кестосиб замонидадан бери тўплаган молларимни сенга бергум!

Бу хабар Бехмен қулоғига етиб келгач, Золнинг узрини қабул қилмади, кўчди. Чехрга кирди. Зол эса уни қарши олишга чиқди. Ерга таъзим қилди. Бехмен шоҳга:

— Эндиликда раҳм-шавқат вақти келди! Сенга қилган хизматларимизни унутма! — деди. Бехмен шоҳ эса:

— Уни тутинглар! — деб буйруқ берди. Золни ушладилар. Оёғига занжир уришди. Қанча молу овқат кўрилса, уларнинг барчасини олишди. Бехменнинг хазинасига олиб кетишди. Шаҳар ҳам таланди. Ўша пайт Фаромарз Диктенободда эди. Бу хабарни эшитгач, қайғуга тушди. Лашкарини йиғди. 50.000 киши билан Бехменга қарши йўл олди. Бехменга хабар бердилар. У шаҳардан чиқди. Фаромарзни қарши олди. Қачонки икки лашкар юзма-юз келди, жанг бошланди. Бир ҳафта тун-кун жанг давом этди. Ўша кун Исфаҳон лашкарининг орқасидан бир бўрон келди. Уйғун тупроқ Фаромарзнинг аскарлари устига учди. Аскари мағлуб бўлди. Ўзи 100 киши билан қолди. Уч кун, уч тун жанг давом этди. Ниҳоят отидан йиқилди. Уни тутиб олишди. Бўйнига арқан солишди. Икки кўлини боғлашди. Танасида 30 та жароҳат бор эди.

Уни Бехменга олиб келишди. У эса:

— Бир дор дарахти тикланг! — деб амр берди. Дарҳол дор дарахти тикланди. Фаромарзни икки кўлидан осишди. Кейин:

— Уни ўққа тутинглар! — деб буйруқ берди. Уни ўққа ҳам тутдилар. Шундай қилиб ўлдирдилар.

Пишутен ўрнидан турди:

— Эй шаҳриёр! — деди. Бу, сенинг интиқоминг эди, олдинг. Тупроқ, юрт сенингдир. Энди бу ёқдан кейин энди озор берма. Яратгандан қўрқ. Отанг бу ерга ўлиш учун келган эди. Рустам ҳам Кобулга ўлиш учун борган эди. Ҳамма нарсаси, Яратганнинг ёзган тақдирида экан. Агар Зол Яратганга дуо қилса, сенга албатта зарар келади. Чунки у кўп йиллар кўрган. Рустам сенга кўп мардлик қилди. Унинг ҳақини унутма. Чунки бу подшоҳликни сен ундан топдинг. Кестосибдан ва Исфаҳондан топган эмассан. Манучеҳр замонидан бугунгача ҳар бир шоҳ Золга эҳтиром қилган. Кей-Кубод замонидан то ҳозиргача Рустамни ҳам подшоҳ қилиш мумкин эди. Кей-Ковус замонида унга неча марта подшоҳлик таклиф қилишди, у қабул қилмади. Раҳм-шавқат қил. Золни қўйиб юбор, унга озодлик бер.

Бехмен бу воситачилик сабабли:

— Золни қўйиб юборинглар! — деб буйруқ берди. Занжирларини ечишди. Қамоқдан ҳам чиқаришди. Зол қамоқдан чиққач, уни Рудаба қарши олди. Ёғлаб унга шундай деди:

— Эй Рустам! Замон беихтиёр, бечора отанга қара, нима қилди, сен соғ бўлган пайт Кестосиб шоҳ эди. Энди сен вафот этдинг. Молинг, хазинанг таланди. Отангни ушлашди. Ўғлингни ўлдиришди. Ё Илоҳий, Сен Исфандияр авлодини ҳалокатга юз тутдир! — деди. Кейин Беҳменга баддуо қилди. Бу хабарни Беҳменга етказдилар. Беҳмен жуда қайғуга тушди. Дарҳол ўша кечаси у ердан кўчди. Эронга борди. Бир қизи бор эди, унга Хумой дер эдилар. Лақаби эса Чехри Озод эди. Никоҳ олтинларини бериб, у билан уйланди. Подшоҳликдан 110 йил ўтган эди. Қизи дарҳол ҳомиладор бўлди. Беҳмен шоҳ бир куни ўтирар эди. Тўсатдан ёрдам сўраётган овоз эшитди. Беҳмен:

— Нима бўлди? — деб сўради. Одамлари борди. Кўришдики, Синддан бир одам келган экан. Буни эшитган Беҳмен шоҳ:

— Олиб келинг уларни менга! — деди. Уларга:

— Шикоятинглар нима? — деб сўради. Улар ҳам ерга таъзим қилдилар:

— Эй шоҳ! — дедилар. Юртимизда бир аждар пайдо бўлдики, етти бошли. Бизни йўқ қилди, еб ташлади. Энди шу аждардан шикоят қилиш учун келдик. Адолатингизга паноҳ тилаймиз! — дедилар.

Беҳмен ҳам:

— Мен ўша аждар билан жангга борай, уни ўлдирай! Сизлар бу ерда мен қайтиб келгунимча турунглари! — деди. Улар ташқари чиқишди. Манзилга етишди.

Беҳмен тайёргарлик кўрди. Шундай васият қилди:

— Агар менга бир иш бўлса, бу бола — аёлим Хумой қорнидаги — шуни бек қилдим. У тахтга чиққунгача аёлим Хумой беклик қилсин! — деди. Бир мактуб ёзди. Мўҳрлади. Қизи Хумойга берди, ўзи эса 10.000 одам билан Синдга йўл олди. У ерга етиб борганида, подшоҳликка келганига 112 йил ўтган эди. Ўзи эндиликда 150 ёшда эди. Ерга тушди, манзил қилди:

— Аждар қаерда? — деб сўради. Хабар бердилар. Эртага у жойга боришдан қайтардилар:

— Борма, ўша ерга етма! — десалар ҳам, Беҳмен шоҳ кулоқ солмади. Унга:

— Исфандияр каби, эй шоҳ, сен ҳам бир қути ясат! — дедилар. У эса:

— Бу ишни Рустам Исфандиярнинг бошига кўп солган. Мен, Рустамдан кўп ҳунарлар ўргандим. Бораман! — деди. Отни текилади. Тоғга чиқди. Бир даранинг ичида ўша аждарни кўрди. Шундайки, бир қоп-қора тошга ўхшарди.

Беҳмен ўша аждарни кўргач, отидан тушди. Кўплаб ўқлар отди. Аждар Беҳменга яқинлашди. Беҳмен аждарни кўргач, белидан қиличини суғурди. Аждар эса Беҳменга ёпишди. Ўзига тортиб, парча-парча қилиб ютиб юборди. Ёнидаги 10.000 аскар унинг бу ҳолини кўриб, фиғон, йиғи бошлашди. Аждар ҳам одамларнинг товушини эшитгач, тоғнинг тепасига чиқди. Ҳалқнинг барчаси қочди. Синддан Эронга қайтишди. Беҳменнинг аёли Хумойга хабар бердилар. Ота ва эрининг мотамини тутди. Қирқ биринчи куни тахтга чиқди. Бошига Эрон тожини кийди. Бекилларнинг ҳаммасига совға-у эҳсон таркатди. Улар ҳам уни табрикладилар. Беҳменнинг бу қизидан ташқари яна бир ўғли бор эди, унга Сасо дер эдилар. Подшоҳликнинг ҳам синглиси, ҳам ўғай онаси Хумойга берилганини кўриб уялди, орланди, оила-аёллари билан Шом-и шарифга борди. Насаби-наслини яширди. Яратган унга ҳам бир ўғил бола берди. Исмини Сосон қўйди. Бола 20 ёшга етди. Отаси вафот этди. Бу Сосон Шомда чўпонлик қилар эди.

БАҲМАННИНГ ҚИЗИ ХУМОЙДАН ТУҒИЛГАН ЎҒИЛИ ДОРОБНИНГ САРГУЗАШТИ

Хабарларни ривоят қилган Али ўғли Абул Қосим Мансур шундай деган:

— Ҳукмронлик Хумойда қарор топгач, тўққиз ой ўн кунлик ҳомиладорлиги адолатли бошқарув ичида тўлиқ тугади. Бир ўғил бола дунёга келтирди. У худди отаси Баҳманга ўхшар эди. Хумой:

— Дарҳол бир бешик ясалсин! — деб амр қилди. Бир бешик ясалишди. Ичига ипак матодан ёстиқча тўшашди. Бундан ташқари бешик ичига 1000 донангина, 1000 мисқол олтин ва 100 дона якут солишди. Хумой боласининг кўлига ҳам катта бир якут боғлашди.

Бола ухлаганида уни бешикка қўйдирди. Бешикка сув кирмаслиги учун оғзини беркиттирди. Ва тун ярмида бешикни сувга қўйдирди. Бу ишни боланинг тарбиячиси ва икки хизматкордан бошқа ҳеч ким кўрмади. Ўша икки хизматкор ўша жойда ётишди. Эрталаб бўлиб уйғонишганда қарасалар, бешик ишчилар маҳалласига кириб кетган экан. У ердан орқага қайтишди. Ҳумойга хабар беришди. У эса:

— Бу ишни ҳеч кимга айтманглар! — деб қасам ичдирди.

Эрталаб бўлганда, у ерда бир ишчи иш билан шуғулланаётган эди. Бешик ташланган жойга келди. Иш қилишга тушмоқчи эди. Бешикни кўрди. Сувга кирди. Ўша бешикни чиқарди. Очиб, молларни кўрди. Хурсанд бўлди. Ҳирқасининг ичига қўйди. Орқасига боғлади. Уйига олиб борди. Хотини бу нарсаларни кўриб унга:

— Нега эрта келдинг? Бундай иш қилсанг, сенга ким ҳақ беради? — деб кўполлик қилди. Ишчи эри:

— Эй хотиним! — деди. — Сенга бир хабрим бор. Ҳеч кимга айтмасликка қасам ич! — деди. Хотини ҳам ҳеч кимга айтмасликка қасам ичди. Ишчи эри унга:

— Ҳар қанча Аллоҳдан бола сўраган бўлсак-да, фарзандим бўлмади. Аммо Яратган бизга бир ўғил берди. У ҳам кўп мол билан бирга. Иш қилар сувимда бир бешик топдим. Ўша бешикда бир ўғил бола бор эди. У билан бирга жуда кўп қимматли моллар ҳам бор эди! — деди. Ўша молларни ва болани хотинига кўрсатди. Хотин жуда хурсанд бўлди. Болани қўлига олди. Уни эмизди ва номини Дороб деб қўйди. Эрига:

— Бу ерда турмайлик! Тур, бошқа шаҳарга кетайлик. Бу молни у ерда сотайлик, — деди. Тунда болани ва молини олиб Исфаҳонга боришди. Жуда кўп мол-дунё олиб, тижорат қилишди. Бу гавҳарларни аста-секин сотиб юрарди. Вақти келиб, ҳаммасини сотиб бўлди. Дўкон очди. Тижорат билан шуғулланди. Доробни боқиб, катта қилди.

Дороб олти ёшга тўлган эди. Ўйин ўйнаш учун қочиб, болалар билан жанжал қиларди. Уни ҳеч ким юта олмасди. Ўн ёшига етгач, ишчи уни дўконига олиб борди. Қўлига бир мато берди:

— Бунни юв! — деди. Устаси қаердадир ғамгин бўлиб қолса, Дороб дўконни ташлаб қочарди. Ва дарахтдан камон ясар, ўқ отарди. Устаси Доробни излаб топарди. Унга ҳақорат қиларди. Қўлидан камонини олиб, яна иш жойига олиб келарди.

Бир куни Дороб деди:

— Эй ота! Мени ўқишга бер. Кейин эса ҳунар ўргат. — Отаси уни бир оташпараст руҳонига юборди. У унга Занд китобини ўргатди. Ишчи отасига Дороб шундай деди:

— Мен ишчи бўлмайман. Менга жангчиликни ўргат, аскар бўламан! — деди. Отаси уни бир бе ҳузурига юборди. У жанг санъатини ўрганди. Бир куни отасига:

— Ажабланарли эмасми? — деди. — Сен менга "ўғлим" дейсан. Лекин менинг қоним сенга қизимайди. Сени ҳеч севмайман. Сен менга бегоналардек туюласан! Мен сенга умуман ўхшамайман!

Ишчи отаси унга:

— Агар сен менинг ўғлим эмаслигимни айтсанг, бунни онанг билади, — деди.

Бир куни Дороб отасини кузатди. У уйдан чиққач, Дороб уй ичига кирди. Эшикни ёпди. Қиличини чиқарди. Онасини шундай деди:

— Мен кимнинг ўғлиман? Ростини айт! Агар айтмасанг, сени ўлдираман! — деди. Аёл ҳам бўлган-ўтганни тўлиқ айтди. Ва шундай тушунтирди:

— Мен илгари камбагал эдим. Бу молларинг ҳаммаси сенингдир.

Дороб сўради:

— Ўша моллардан ҳеч қолганми? Ёки отам ҳаммасини сарф қилиб юбордимми?

Аёл:

— Бир минг олтин қолган! — деди. Борди, ўша минг олтинни олиб келди. Доробга берди. У эса ўша олтинларга бир от сотиб олди. Бир қурол олди. Қолган олтинларини эса шаробга берди. Бутун бор-йўғини сарф қилди. Ҳеч ва қўлида бир тиын қолмади, туради-да, шаҳар вазири ҳузурига борди. Ўша вазир эса Ҳумой султони қўмондонларидан эди.

Йигит у кишига эргаши. Унга хизмат қилиб юрарди. Бу ширинқомат қўмондоннинг исми Мерзебон эди. У бу йигитга меҳр кўрсатарди.

Бир куни Бизанс Қайсари Эронга кўп аскар билан ҳужум қилди. Эрон маликаси Хумой бу ҳужумни эшитди. Мамлакат ичра мунодийлар юборди, аскар тўплади. Рашнувадни бош қўмондонлик вазифасига тайин қилди. Рашнувад ҳам қароргоҳ тузди, аскарларга маош берди. Уларни ҳисоблади.

Малика Хумой ҳам қасридан чиқди. Отга миниб, майдонда аскарларига парад ўтказди. Унинг аскарлари олдидан алоҳида-алоҳида ўтиб боришди. Ёш Дороб ҳам унинг олдидан ўтди. Малика Хумойнинг қони бу йигитга қизиди. Меҳр томирлари ҳаракатга келди:

— Бу йигит ким? Қаерлик? — деб сўради.

Бу саволга ҳеч ким жавоб бермади. Малика Хумой:

— Бу йигит, улуғ сулоладан бўлса керак! — деди. Кейин саройга қайтди. Юлдузчиларни чақирди. Яхши бир соат танлатди. Ўша пайтда бош қўмондон Рашнувадни аскар билан Бизанс қўшинларига қарши юборди. Рашнувад эса Бизанснинг Астарахонига юзланди. Бир куни бир қароргоҳга етди. У ерга қарор қилди. Тўсатдан бир тўфон кўтарилди. Жуда кўп ёмғир ёғди. Одамларнинг чатирилари бор эди. Лекин Доробнинг чатири йўқ эди. У ҳам хавотирда эди. Юриб юриб, бир эски, камар шаклидаги такага дуч келди. Ўша камар остига кирди, отини боғлади. Ўзи ҳам ерга ётиб ухлади.

Бош қўмондон Рашнувад отга миниб, аскарлари билан сайр қилаётган эди. Йўли тўсатдан ўша камарга тушди. Бирдан ноёб овоз эшитди. Бу овоз шундай дер эди:

— Эй така (эй камар), ҳеч қачон кулама! Зеро сенинг остингда Эрон шоҳи ётибди. Унинг чатири ҳам йўқ. Сенга келиб, паноҳ топди.

Рашнувад бу сўзларни эшитиб, ҳайратга тушди. Аскарларидан бирига:

— Бор, қара, у ерда ким ётибди, билиб кел! — деб буюрди. У аскар борди. Камар остида ётган Доробни кўрди. Қора тупроқ устида ғужанглаб ётарди. Қайтиб Рашнувадга хабар берди. Бош қўмондон унга:

— Бор, уни уйғот! — деди. Ўша аскар Доробни уйғотди. Дороб отига сакради. Ўша камар остида чиқди. Таканинг ўзи ҳам унинг ортидан қулади. Рашнувад бу ҳолга ҳайратда қолди. Дарҳол Доробни ўз қароргоҳига олиб борди. Унга ҳам бир қароргоҳ тикдирди. Ёш Доробга уни берди. Унга кўп кийимлар, олтин ерликли бир от ва олтин қилич берди. Унга шундай деб сўради:

— Қаерликсан? Исминг нима? Ва сен кимсан, кимнинг ўғилсан?

ДОРОБНИНГ БЕШИК ҲИКОЯСИ ВА ИШЧИ ОТАСИ ҲАҚИДА БИЛДИРГАН ЖАВОБИ

Дороб шундай жавоб бериб, бешик ҳикоясини ва ишчи оталигининг ҳолатларини билдирди. Рашнувад эса дарҳол бир отлиқ юборди:

— Бор, ўша ишчини ва хотинини бу ерга олиб кел! Ўша ёқутни ҳам қўлинг билан олиб кел! — деб буйруқ берди.

Рашнувад кейин у ердан чиқди, Бизнес қайсарининг урушига йўл олди.

Икки лашкар юзма-юз келгач, жанг бошланди. Жангга қўшилган Дороб ҳам ўша куни катта қаҳрамонликлар кўрсатди. Қайсарнинг лашкари пароканда бўлди. Бизнесликлар мағлуб бўлдилар. Қайтиб қочдилар. Рашнувад ёш Доробга катта алқишлар қилди:

— Яратган насиб қилса, бу қаҳрамонлигингни маликамизга айтиб берай! Ва сен учун улуғ беқлик сўрай! — деди.

Ўша кун ўтди. Эртаги куни:

— Қайсар яна қайтиб келди, яқинлашмоқда, — деб хабар берилди. Рашнувад ўша жойдан юриш қилди. Бизнес лашкарига қарши турди. Катта бир жанг бўлди. Ўша куни ёш Дороб Бизнес бекилларида қирқ бектни ўлдирди. Қайсар яна мағлуб бўлди, Амосиягача чекинди. Эрон лашкарлари бош қўмондони Рашнувад Бизнесликлардан олган ғанимат молларни лашкарига тақсим қилди. Қўлига тушган Бизнес Қайсарининг хазинасини Доробга ҳадя қилди. Шундай деди:

— Қайси турдаги матони ёқтирсан, танла.

Дороб эса ўша ғанимат молларидан бир миқдорини танлаб олди. Қолганини Рашнуводга юборди. Эрта куни ҳам жанг майдонидан юриш қилинди, Эронга келинди. Ўша вайрон жойдаги такага етиб келинганда, Доробнинг ўғай отаси ва онаси у ерда топилди. Ҳоллари сўралди. У ҳам сўралганларга жавоб берди. Рашнувод ҳам Эрон маликаси Ҳумойга мактуб ёзди. Бўлган воқеаларни маълум қилди. Ўша катта ёқутни ҳам Эрон маликасига юборди. Малика Ҳумой Доробни туғанидан бери 30 йил ўтган эди. Малика Ҳумой ёқутни кўриб, дарҳол таниди. Шундай деди:

Доробнинг севимли онаси ёқутни келтирган кишига катта эҳсонлар қилди. Хазиначилардан бирини очтирди. Оташқада хизмат қиладиганларга, фақирларга ўша хазинани тақсим қилди. Маликанинг мактуби Рашнуводга етиб келгач, у чегарадан юриш қилди. Истахр шаҳрига келди. Доробни бир қасрга меҳмон қилди. Юзини ҳеч кимга кўрсатишмади. Малика Ҳумой бир олтин тахтни қаср ичида тайёрлади.

1 та тож,
1 жуфт билаклик,
1 олтин занжир,
1 ёқут узук тайёрлади.

Қачонки ўғли Дороб қасрга қадам қўйди, онаси унинг қаршисида ерга таъзим қилди. У ўша сочиларни (эҳсонларни) Доробнинг бошидан сочди. Ўғлини бағрига босди, юзидан, кўзидан ўпди. Тахтга чиқарди.

Кафтанлар кийгизди, Саодатларга киргизди,
Тоғни бошига қўйди! Таомлар ҳозирланди ошига!
**

Зиёфатлар берилди, Минг муродга етибди!
Келди Эрон бекиллари, Тўлдирдилар ҳар йўлни!
**

Қанча эҳсон келтирилди, Тепагача кўтарилди!
У сочилар сочилди, Хазиначилар очилди!

Тангаларда Доробнинг тўғраси (тамғаси) урилди. Онаси малика Ҳумой унга:

— Эй ўғлим! — деди. Маликалик хирси билан сени сувга ташлатдим. Биласанки, аёлларнинг ақли кам бўлади. Улар етук одам эмас. Умид қиламанки, гуноҳимни афв қилгайсан!

Дороб ҳам:

— Эй онажоним! — деди. Ўтган ўтди. Бу иш пешонамизга ёзилган экан! — деди. Бекилларга, онаси ва ўғай отаси ҳақида ҳикояни сўзлади. Ишчи отаси ҳам келди. Доробга кўп дуолар қилди. Дороб:

— Ўн юк олтин келтиринглар! — деб буйруқ берди. Ўн юк олтин келтиришди. Ҳар бир олтиннинг оғирлиги ўн мисқол эди. Бундан ташқари 500 дона гавҳар, ўн тўп атлас кафтан ҳам ўша оталикка берилди. Сув ишчиси ерга таъзим қилди, қасрдан чиқиб кетди. Дороб эса юртини адолат билан бошқара бошлади.

Дороб шоҳ бир куни отига минди. Юртини айланди. Ҳар жойни кўрди. Тоғлар, дарёлар кўрдик, улар сув билан тўла эди. Дороб шундай сув ёқасига манзил қилди. Ошпазларни чақиртди. Ўша дарёнинг олдини кавладилар. Сувни юборишди. У ерда бир шаҳар курдирди. Исмини Доробгерд (Дороб тупроғи) қўйди. Ўша ерни пойтахт қилди. Ўша даврда Шуъайб ибн Шайбон номли бир бек бор эди. 100.000 киши билан Эронга келди. Кўплаб юртларини босиб олди, тала тўқунга учратди. Бу хабарни Доробга етказдилар. У ҳам лашкар йиғди. 400.000 киши билан ўша арабнинг урушга қарши юриш қилди. Уч кун, уч тун тўхтамай жанг қилинди. Тўртинчи куни араблар мағлуб бўлишди. Ўша урушда Шайб ибн Шайбонни ўлдиришди. Доробнинг қўлига кўп ғанимат тушди. Кейин уруш жойидан қайтди. Ўша ерга бир бек тайин қилди. Улардан ҳарожи ола бошлади. Кейин у ердан юриш қилиб чиқиб кетди. Истахр шаҳрига келди. У ерда зиёфат берди.

Бир ҳафта ўтган эди. Бир кеча эди. Дороб хотини билан бирга ётар эди. Қизнинг оғзидан ёмон ҳид бурни орқали миёсига кўтарилди. Дарҳол ёстиғидан ташқарига чиқиб

кетди. Хотинидан алоҳида ётди. Эртасига табибларни, ҳокимларни чақиртди. Эртекомас номли ҳоким киши ҳам ўша ерда эди. Бир дори тайёрлади. Ўша дорига сурия тилида Искандар деб аталган ном бор эди. Ўша дорини қизнинг оғзига қўйди. Доридан бир қисмини ичирди ҳам. Ўша ҳид ундан кетди. Аммо Дороб ўша қизни эндиликда ёқтирмай қолди. Эртекомага берди. Фейлокомага юборди.

Ривоят қилинадики, аёл ҳомиладор эди. Отасига борганида Фейлокос уялди, орланди. Қизни яширди. Қиз бир ўғил туғди. Исмини Искандар қўйишди.

Фейлокос:

— Бу бола меники! — деди.

Фейлокос ўзидан кейин Искандарни ворис қилиб тайин қилди.

Дороб, отасининг ҳудудига келгач, яна бир аёлга уйланди. У аёлдан бир ўғил туғилди. Исмини Доро қўйди. Ўзидан кейин уни ворис қилди.

Шундай ривоят қилинганки, Форсадаги Шираз шаҳрини шу Дороб шоҳ қурган. Баъзи одамлар эса:

— Онаси малика Ҳумой қурган! Қилган! — деб айтишган. Баъзилар эса:

— Ширазни қурган Доробнинг отаси Бехмен шоҳдир, — дейишган. Шоҳ бўлганидан ўн йил ўтганида Дороб вафот этди. Ўрнига Доро тахтга ўтирди.

ИСКАНДАРНИНГ ТУҒИЛИШИ ВА ҲИКОЯСИ

Хабарларни ривоят қилган Ҳаким Умар Низомий шундай деган:

— Рум диёрида бир вақтлар бир аёл бор эди. Эридан қолган эди. Аёл ундан ҳомиладор қолган эди. Тўққиз ой ўн кун тўлгач, уйдан ташқаридаги йўл ёқасидаги бир вайрон жойга кирди. Ўша ерда бир эркак бола туғди. Ва ўлди. Ўлган пайтида Аллоҳ таолонинг қазоси билан Файликос овдан қайтаётган эди. Йўли ўша вайронани кесиб ўтди. Бу ҳолатни кўриб, болани олиб тарбиячиларга топширди. Биринчи кун ўтгандан сўнг унга Искандар деб исм қўйди.

Аммо Умар Низомийнинг бу ривояти тўғри эмас. Яна шундай ривоят ҳам бор:

— Искандар — Файликоснинг ўғли бўлиб, онадан туғилган пайтда ҳозир бўлган юлдузбахшиларга Файликос:

— Эй юлдузбахшилар! — деди. — Бу боланинг келажагига қаранглар! Тақдири нима дейяпти? — деди. Улар кўришдики, бу бола фарзандининг тақдири арслон буржи эди ва зафар соҳибидек бола эди. Юлдузи куёш эди ва Куёш Ҳамал буржида эди. Шарафга эришган ҳолатда эди ва Уторид Жавзо (икки дугона) буржида эди. Ой ва Зухра (Венера-Чўпон юлдузи) эса Савр (ўқуз) буржида эди. Муштарий — сайёралар ичида энг каттасидир. У ҳам Қавс (ёй) буржида эди. Ҳалқали бўлган Зухал сайёраси эса Мизон (тарози) буржи атрофида эди. Маррих (бу жанг илаҳий сайёраси) эса Сунбула (бошоқ) буржида жойлашган эди. Юлдузбахшилар боланинг тақдирида ушбу ҳолатларни кўриб:

— Эй шоҳ! — дейишди. — Бу эркак бола "соҳибқирон"дир (дунёга бахт билан келган, саодатли). Омад соҳибидир. Исми тўрт юртни қамраб олади. Лекин кам умр кўради.

Отаси сўради:

— Қанча умр кўради?

Юлдузбахшилар:

— Эллик йилча. Агар умри элликни ўтса, 300 йилгача яшайди, — дейишди.

Малик Файликос (Филипп) хурсанд бўлди. Боланинг номини Искандар қўйди. Уни эмизиклиларга (сут оналарига) топширди. Бола беш ёшига тўлганида Аракомас Искандарни таълим қиларди. Унга илм ва ҳикмат ўргатарди ва Иброҳим (а.с.) динида эди. Ҳакимнинг бир ўғли бор эдики, унга Арасту деб айтишарди. Отаси уни Искандар билан бирга ўқитарди. Арасту Искандарга доим хизмат қиларди, хизматда бўларди. Лекин отаси, ўғли Арасту билан жуда кўп шуғулланарди.

Искандар билимли бола бўлгач, Аракомас:

— Эй шаҳзода! Сендан бир хоҳишим бор. Уни бажаришингни истайман! — деди.

Искандар:

— Ўша хоҳишинг нима, айт, билгайин! — деди. У эса:

— Арастуни сенга берай. Бе бўлган пайтингда уни ўзингга вазир қилгайсан! — деди. Искандар ҳам буни қабул қилди. Дарҳол бир ёзма ҳужжат ёзди. Аракомасга берди. Унинг эллик нафар шогирди бор эди. Улар ҳозир эди. Уларни гувоҳ қилди.

Ҳаким ота, Искандар учун ғолиб ва мағлуб жадвалини ёзди. Унинг илмидан Искандарга ўргатди.

Ва шундай деди:

— Агар бир душман билан уришга тушсанг, аввал бу билимни кўриб чиқ. Кейин жангга кир. Агар унда ғалабани кўрсанг, жанг қил. Мағлубиятни кўрсанг, жанг қилма. Зиён қиласан.

Искандар ҳам қабул қилди. Арастуга шундай ишонч қилардики, унинг сўзидан ташқарига чиқмасди.

Искандар йигирма ёшига етганида отаси Файликос (Филипп) вафот этди. Ўрнига ўғли Искандар подшоҳ бўлди. Адолатни биринчи ўринга қўйди. Аскар йиғди. Анадолуда Амаягача борди. У ерни эгаллади. Изник, Самсун, Анқара, Токат ва Бурсани ҳам, то... Амалақ юртигача забт этди. Тижорат қилувчилардан солиқни бекор қилди. Шаҳардан шаҳарга хараж олмади. Арастуни ҳам ўзининг вазири этиб тайин қилди. Искандар Эфлатун, ҳаким Букрот, Фермус, Ҳермис Толис ва Пейнас каби ҳакимлар билан ҳар доим суҳбат қиларди.

Бир куни Искандар девонда ўтирарди. Бир "Ёрдам!" овози эшитилди.

Искандар:

— Бориб кўринг, бу ким? — деди. Боришди, қарашди, бу бир Мисрлик экан. Искандарга хабар беришди. Улуғ зотларни ҳузурига чақиртди.

Ўша одамдан:

— Қандай зулмга учрадинг? — деб сўради. У эса:

— Эй шоҳ! Ҳиндистондан, Ҳабашдан ва Занжибардан жуда кўп аскар келди. Кимни кўришса, устига чиқишди. Уларнинг иши одам ейиш. Агар шоҳ уларни ҳайдамаса, на Миср қолади, на Рум! Агар Миср юрти сенга керак бўлса, душман билан жанг қил, Мисрни ол! — деди.

Искандар бу сўзларни эшитди. Арастуни чақиртди. Ҳолатларни унга хабар берди ва:

— Сен нима дейсан? Мисрга боргайинми? Ёки "Бўлмасин" дейсанми? — деди.

Арасту деди:

— Давлат сеникидир! Аскарни тайёрла, Мисрни ол. Ҳеч ким Яъқуб ва Юсуфдан кейин Мисрни олмаган.

Искандар:

— Кўшинлар тайёрлансин, Мисрга борай! — деди.

Аскар тайёрлашди. Шаҳардан ташқари чиқишди. Вилоятлардан ҳам жуда кўп аскар келди. Ҳисоблашди, 400.000 аскар дафтарга ёзилди. Искандарга хабар беришди, у хурсанд бўлди. Йўлга чиқди, Мисрга йўл олди. Мисрга етиб келган пайтда Миср аскарлари ўша 400.000 аскарига қўшилди. 100.000 Мисрлик аскар билан Миср султони Искандарга етиб келди. Отдан тушди, ердан ўпди. Искандар ҳам отдан тушди, эҳтиром кўрсатди, муҳаббат ва иззат билан бағрига босишди. Нил соҳилига етишди. Занжибарнинг () аскарига:

— Душман келди! — деб хабар беришди. Ўша аскар Мисрдан чиқди. Искандарнинг аскарига қарши турди. Бир-бирларига яқинлашган пайтда, ўша куни жанг қилмади. Икки томон ҳам майдонда қарор қилди.

Эртаси куни Искандар ва Миср султони отга минишди. Искандар ўнг қанотни Миср султони қўшиғига қолдирди. Чап қанотни Эфлатунга топширди. Ва Татъянос номли бегини қўшиннинг қоқ ўртасига жўнатди. Занжибар бей — унга Пеленк (Каплан) деб айтишарди — у орқада қолди. Ҳабар бегини ўнг қанотга тайин қилди. Ҳинд бей эса чап қанотга тайин қилинди.

Энди сафлар жангга тайёр бўлган эдилар. Искандар Татъянусни ҳузурига чақирди. Бу Татъянус занчий тилини биладиган бир киши эди. Уни занчий аскарига элчи қилиб юборди, шундай деди:

— Эй Татянус! Бор, ўша Занжиборнинг қора юзли халқини насихат қил. Жанг қилмайлик. Балки улар ҳарож беришни қабул қиларлар. Агар ҳарож беришни хоҳламасалар, гуноҳ ўзлариники!

Сўнг ўзи ҳам ўрнига ўғлини қолдирди. Отни маҳмуслаб, майдонга кирди. Занчий сафларига етди. Занчий тилида уларга Искандарнинг хабарини етказди. Занжибор беининг ўғли Капланейичи бу хабарни эшитгач ғазабланди:

— Уни ушланг! — деб амр берди ва дарҳол элчининг бошини олтин лаванд ичида кесишди. Ушбу лавандни Пеленхор (Капланейичи)га олиб боришди. У ҳам лаванддаги қонни олди, ичди. Татянуснинг икки ёрдамчиси бу ҳолатни кўриб, қочиб кетишди. Искандарга хабар бердилар. Ҳамма кўрқди, жанг бўлмади.

Қачонки уч кун ўтди. Искандар Арастуга шундай деди:

— Роста! Нима қилайлик? Халқимиз бу девлардан жуда кўрқибди.

Арасту Искандарга шундай жавоб берди:

— Бир марта жанг қил! Ундан кейин кўрамиз, аҳвол қандай бўлади?

Эртаги куни Искандар жанг майдонига келди. Занчийлар ҳам келишди. Ўша куни жанг қилишди. Занчийлар ғалаба қилди. Агар шом бўлмаганида, Искандарнинг бутун аскарлари босилиб мағлуб бўларди. Искандарнинг лашкари қайтиб ўз чодирларига тушишди. Искандар ҳам ўз отоғига қайтди.

Арастуга:

— Энди нима қилайлик? — деб сўради.

У эса:

— Эй Искандар! — деди. Темирни темир билан юмшатиш керак. Одамнинг синишидан кўрқаман. Аммо одамни ейишдан кўрқмайман.

"Инсон синса, жуда кўрқаман,

Инсон мағлуб бўлса, кўрқув йўқ тамоман!

Бир чора қилгинки, улар кўрқсин,

Бир воқеа кўрсинларки, юраклари зўрқсин!

Бир одам юбор, асир олсин,

Бўрилардек у ерда халққа тансин!"

У асирларни сенга олиб келсин. Сен уларга ғазаблан, жаҳл қил. Сен занчий тилини биласан. Одамларингга:

— Жаллодни чақиринглар! — деб буйруқ бер. Жаллод асирлардан бирини ўлдирсин. Бошини сенга олиб келсин. Сен ҳам шунда:

— Бу каллани тез пишинглар. Қора занчий гўшти ширинми, ёки бизнинг оқ халқимизнинг гўштиму? — деб бақир. Сўнг, ошпазга бир қўйни яхний қилиб пиширишни буюр. Уни ҳеч ким кўрмасдан сенга олиб келишсин. Ўша яхнийни ол, асирлар қаршисида еб:

— Агар занчий гўшти бунчалар ширинлигини билганимда, ҳеч қачон оқ одам гўштини емасдим! — деб айт. Олдинга келтирилганни еб бўлгач, қолган тирик асирларни қайтариб юбор. Борсинлар, бекига кўрган-кечганларини гапирсинлар. Сен уларни фақат шу чора билан кўрқитасан. Улар тезда мағлуб бўладилар. Жоҳилларни жоҳилча ишлар билан енгиш керак! — деди.

Искандар ҳам бу тадбирни маъқул топди. Қоровулларга:

— Ҳаракат қилинлар, бир неча занчийни ушлаб менга келтиринглар! — деб буйруқ берди. Одамлари боришди, қанча занчийни асирга олишди. Искандарга олиб келишди. Искандар ғазабланди, қаттиқ жаҳл қилди. Занчий тилида:

— Жаллод! Бу ерга кел! — деб бақирди. Бирини ўлдирди. Арасту нима деса, шу ишларни қилди. Қўй гўшtidан тайёрланган яхнийни инсон гўшти деб еб кўрсатди. Занчийлар ростдан ҳам уни инсон гўшти деб ўйлашди. Кўрқувда қолишди.

Софра олиб ташлангач, ўша тирик қолган занчийлар озод қилинди. Улар қайтдилар. Занжибор беи Пеленг (Каплан)га хабар бердилар. Шундай дедилар:

— Уларнинг занчий гўштини ейиши шунчалар эканки, бир инсон ҳам қўйни бундай емайди! — дедилар.

Занчийлар бу хабарни эшитгач, Искандардан қўрқишди. Эртаги куни яна жанг майдонига чиқдилар. Занчийлардан бир фидокор киши майдонда кўринди. Унга Зуража дер эдилар. Бир қўйнинг оёғини қўлига олган эди. Ўзини эгмокда эди. Искандарнинг лашкаридан ҳам бир киши чиқди. Зуража бу кишини ўлдирди. Ўша куни Искандарнинг лашкаридан яна 60 кишини ўлдирди. Энди ҳеч бир киши майдонга чиқолмас эди. Ўша пайт Искандар отини майдонга ҳайдади. Бир нидо қилиб, амон бермади. Занчий пахлавони Зуражани ўлдирди. Зуража ерга йиқилди, жони чиқди. Сўзнинг қисқаси, Искандар йигирма қора рангли занчийни ўлдирди. Улардан ҳеч бири майдонга чиқолмади. Искандар ҳам қайтди. Аскар сафларига келди. Бекилларнинг ҳаммаси унинг оёғига тушишди. Жуда кўп шукроналар айтишди.

Эртаги куни жанг яна бошланди. Занчийлар устун келишди. Аскар Искандарни кўриб бақиришди. Занчийлар орқага сурилди. Занжибор беи Пеленк (Каплан) Искандарнинг ҳунарини кўриб, ғазабланди, жаҳл қилди. Қўлёроғини талаб қилди. Носоридан (гередан) ясалган бир зирҳи бор эди. Олтиндан тикилган эди. Ўша зирҳни кийди. Филини текилади. Искандарга юриш қилди. Бир нидо қилди. Отни унга ҳужум қилдирди. Пеленк Искандарнинг қалқонига бир қилич туширди. Қалқонни кесди, Искандар ғазабланди, жаҳл қилди. Отни маҳмуслаб, фил ортидан қувди. Филга қилич уриб, уни йиқитди. Пеленк ердан сакраб турди, оёққа турди. Искандар ортга чекиниб, яна бир қилич уриш қилди. Аммо натижага ета олмади. Занчийлар подшоҳлари Пеленк (Каплан)га бир от олиб келишди. Пеленк ҳам отга сакраб минди. Искандарнинг отига ҳужум қилди. Жуда уринишди, ниҳоят шом бўлди:

— Эртага яна юзма-юз келамиз! — деб келишишди. Кейин қайтишди.

Эртага куни Искандар отини майдонга ҳайдади. Занчий беи Пеленк майдонга чиқмади. Ўрнига бир занчийни юборди. Искандар ўша занчийни бир қилич уриши билан ерга йиқитди. Сўзнинг қисқаси, ўн занчийни ўлдирди. Қочиб қолган занчийлар қўрқишди. Ўша пайт занчий беининг ўғли майдонга уриб чиқди. Искандар уни ҳам ўлдирди. Отаси Пеленк ғазабланди. Отни текилаб, майдонга чиқди. Бироз жанг қилишди. Ниҳоят унинг тепасидан бир қилич уриб, белигача иккига бўлиб ташлади. Кейин занчий аскарларига ҳужум қилинди. Жуда кўп занчийлар қирилди. Ўша пайт Ҳабаш ва Ҳинд халқлари:

— Амон! — деб тилак қилишди. Улар 200.000 киши эдилар. Искандар уларга амон берди, қолганини қирди. Ҳабаший асирларнинг юзига уч чизик чизди. Занжибор аскарларининг юзларига икки чизик чиздирди. Мана шундан кейин Ҳабашийлар ва Занжиборликлар юзлари чизиклидир.

Искандар ғалаба қилгач, шундай мол-дунё ва озиқ-овқатни қўлга киритдики, саноксиз эди. Искандар Мисрнинг Ўрта Ер денгизи соҳилида машҳур Искандария шаҳарини қурдирди. У ерга бекилларида Белинасни қўмондон қилиб қолдирди. Кўп хазиналардан ташқари, Искандарга ҳар хил турдан 30.000 юк ғанимат тушди. Белинасга шундай деди:

— Эй Белинас! Бу шаҳарда баланд бино қур ва устига бир ойна қўй, шундайки бир ойлик йўлдан ҳар бир кема ўша ойнада кўринсин!

Белинас бу буйруқни олгач, Искандарияга борди. Халқ уни қарши олди, шаҳарга олиб киришди. Севги ва эҳтиром кўрсатишди. Белинас, Ҳермис ва Валис — учовлари биргаликда ўша ойнани яратдилар. Аввал олтиндан ясашди — яхши чиқмади. Кейин кумушдан ясашди — яна чиқмади. Кейин мисдан ва ҳар хил металллардан ясашди — яна бўлмади. Кейин Белинас:

— Эндиликда ойнани давра шаклида ясайлик! — деди. Унда тўғри кўрсатади.

Шундай қилишди. Кўриниш равшанлашди. Устига жило бердилар. Инсон юзи тўлиқ кўринди. Уни сутун устига ўрнатишди. Уни тилсимладилар. Шундай бўлдики, денгиз устидаги кема бир ойлик йўлдан кўринар эди.

Ўша чироқ сутуни тайёр бўлгач, ўша ойнанинг бир нусхасини яна тайёрлашди. Искандарга совға қилишди. Искандар ойнани кўргач, уни маъкул топди. Бу ойна Искандар

замонидан қолган эди. Искандар бир йил Мисрда қолди. Мисрга ҳукмдор бўлди. Кейин ўша ерга ўз одамларидан бирини бек қилди. Ўз мамлакатига қайтди. Атрофдаги бекилларга кўп совғалар юборди. Навбат Эрон ҳукмдори Дорога келгач, унга 7000 юк ҳар хил турдаги буюмлар юборди. Бундан ташқари 3000 эркак қул, 3000 чўри, 10.000 фил юборди — ҳар бир фил устида безакли тахт ва 300 тадан тож бор эди. Бу моллар Дорога етгач, Искандарни ҳасадга солди. Олганига жавоб ёзди. Фақат шундай қилди, ортидан бир вазирини 100 йигит билан Искандарга юборди. Ва шундай ёзди:

— "Сенинг Мисрни ва Занжиборни олишингга ҳақинг борми?.. Ўша ерлардан нима олган бўлсанг, менга юбор. Йўқса, сенинг мамлакатига келиб, сени ҳам, аскарингни ҳам йўқ қилурман. Сен кимсанки, подшоҳлик даъвосини қилурсан? Ўша моллар билан менга етти йиллик ҳарожингни ҳам унутмай юбор."

ИСКАНДАРНИНГ ДОРО БИЛАН ЖАНГИ

Македония беи Искандарнинг Дорога совғалар олиб борган элчиси қайтиб келгач, бўлган-ўтганни хабар қилди. Искандар бу ишга эътибор қилмади. Бошқа бейлар элчилар юборишди. Искандарни зафарлари билан табриклашди.

Бир куни Эрон шоҳи Доронинг элчиси ҳам кўринди. Бу хабар Искандарга етказилди. Искандар элчини ҳузурига чақиртди. Уни кўрди. Доронинг сўзларини яна бир бор етказди.

Искандар эса:

— Мен отам Файликос (Филипп) эмасманки, мендан хараж тилайсизлар! Агар бойнинг молини тилаётган бўлсанг, мен уни қиличим билан олганман. Мен сенинг қулинг эмасманки, унинг ҳаммасини сенга юборгайин. Мен жасурлик кўрсатдим. Наслимга муносиб иш қилдим. Сен ҳам наслингга муносиб иш қил. Арслон оғзидан унинг ўлжасини оладиган ким бор. Тухум туғадиган қуш касал бўлиб, тухумни еган, кейин ўлган. Тошдан ҳар вақт гавҳар, қимматбаҳо маъдан чиқмас. Агар мол истасанг, қиличинг билан тила. Эй инсофсиз! Дунёни кўлингга олдинг. Бир иш қилишим учун мен сени устига қўшин тортай, — деди.

Ва Искандар Эронлик элчини сурғунга юборди.

Доронинг элчиси кетгач, Искандар эртаси куни овга чиқди. Тўсатдан бир тош устида икки бедона кўрди. Улар бир-бири билан уришарди. Искандар уларни кузатиш учун отини тўхтатди. Бедоналар учмади.

Учмасди, қочмасди, Қанот очмасди! Искандар қаради, эшитди, Уларга ном қўйди!

Бири Искандар бўлсин, Ҳам кучли аждар бўлсин! Бириси бўлсин Доро, Бошласин жанжалга!

Бу менинг бўлсин фолим, Оқибати нима бўлар, кўрайлик! Бошқаси қувди, Бошқаси чақди!

У ердан уни ҳайдади, Балки тоғларда бўғди. Искандар буни кўрди, Хурсандлик қалбини қамради!

Бир оз олдинга ўтди, Бир овоз унга деди. Баланддан келиб айтди: Ғалаба Искандар қушида, Бу бахт ҳар қушда йўқ!

Мағлуб бўлган Доро қуш, Қаноти, қоли йўрилган! Искандарнинг машҳур номи, Дунёни қамраб олади!

Искандар жуда хурсанд бўлди, Хурсандлик билан тўлди қалби! Қўркув бекор бўлди, Қалби рози бўлди!

Искандар дарҳол отини шаҳарга сурди. У ерда ҳузурига ҳукмдорларни чақиртди. Улар билан гаплашди. Деди:

Энди мен нима қилай, Унга қандай йўл тутаяй?

Улар дедилар:

— Ҳавотир олма, Дорога сен уруш оч! Бахт-талай сеникидир, Дороники йўқдир!

Искандар ўз бейларини ҳам йиғди. Улар билан ҳам гаплашди. Бейлар дедилар:

— Олдинги шоҳ билан биз шунинг учун уруш қилмадикки, шоҳимиз қариб қолган эди. Шу сабабли ожизландик, заифлашдик. Дорога хараж бердик. Энди улуғ яратган бошимизга сенгдек бейни ато қилди. Жанг қилмайдиган ким бор?

Урашамиз албатта, Бу уруш жонга неъмат!

Бошимиз, жонимиз ҳам, Билингки, сенга фидо!

Биз Миср бойидан ҳам кўрқмадик! Энди нимага Дородан кўркайлик?

Биз кучлимиз, у заиф!

Искандар, бизга ишон, Эрон енгилади, аён!

Искандар бу сўзларни эшитди, хурсанд бўлди. Доронинг элчиси ҳам Эронга қайтиб, унга бўлган воқеаларни хабар қилди. Доро ҳам шундай деди:

— Искандар ким эканки, мен билан жанг қилгай? Қаранг-а, дунё ишларига! Искандар мен билан беллашмоқчи. Ўзини мен билан тенг кўрмоқда!

Дарҳол Македонияга бир элчи юборди. Ўша элчининг қўлига:

1 та тўп,

1 та чўмак (чевген),

1 кило гуруч берди.

Доро буларни Искандарга юборди. Элчи буларни Искандарга топширди ва унга:

— Хукмдорим Доро сенга шундай деб буюряпти:

— Эй Искандар! Сен ҳали ёшсан. Сен кимсанки, бейлик қилгайсан? Бор, чўмак билан тўп ўйнарсан. Йўк, агар мен билан жанг қилмоқчи бўлсанг, бу гуручни ерга соч. Унинг сонича мен аскар олиб келай ва юртингни ёндириб, вайрон қилгайман!

Искандар бу сўзларни эшитгач, кулди ва элчига деди:

— Эй Доро! Сен менга чевген ўйинини, мен кучай ва юртларингни ювиб ташлай деб юбординг, аниқ. Чунки дунё тўп кабидир. Унга мана шу чўмак билан эга бўламан!

Искандар кейин одамларига:

— Менга бир куш келтиринглар! — деб буюрди. Арасту жойидан турди. Борди, бир хўроз келтирди. Искандарга узатди. У ҳам хўрознинг олдига ўша гуручни қўйди. Хўроз дарҳол ўша гуручларнинг ҳаммасини еб қўйди. Кейин ёш подшоҳ, Доронинг элчиларига деди:

— Эй элчи! Бор, шоҳинг Дорога айт:

— "Агар сенинг аскаринг шу гуруч сонича бўлса, менинг аскарим уқат (мур) уруғича саноксиздир. Тайёрман, тўхтаб туриб сенга интиқман. Қаердан хоҳласанг, кел!"

Искандар бу сўзларни Доронинг элчисига айтиб, уни қайтарди. Элчи ҳам Доро ҳузурига борди. Бу хабарларни етказди. Доронинг қони қайнади. Дарҳол:

— Менга вазирни чакиринг! — деди. Келган вазирга:

— Қўшинимизга одам юбор, келтир! — деб амр қилди. Хатлар ёзди. Қўшинини йиғди. Аскарларни санадилар. 900.000 киши эканини кўришди.

Доро бу катта соатга хурсанд бўлди. Эрондан қўшини билан йўлга чиқди. Арманистон мамлакатигача келди. Бу ҳақда Искандарга хабар беришди:

— Эй Искандар! Доро сенинг устинга ҳужум қилди! — дейишди. Искандар ҳам:

— Аскар тўплансин! — деб амр берди. Тўрт томонга фармонлар юборилди. Ҳақимлар, ақл соҳиблари:

— Эй шоҳ! Доро кўплаб қўшин билан келган! — дейишди. — Сен бу кучга нима қиласан?

У ҳам:

— Арслоннинг ўлжаси қанча кўп бўлса, арслон шунча хурсанд бўлади. Қўй қанча кўп бўлса ҳам, бўри улардан қочмайди! Юз минг ўқузга битта пичоқ кифоя! Нимага кўрқасизлар? — деди.

Ҳикмат соҳиблари, ақлли кишилар бу сўзларни эшитиб, хурсанд бўлишди.

Аскар тўплангач, лашкар ҳисобланди. 600.000 киши дафтарга ёзилганини кўришди. Хизр (а.с.) ҳам Искандарнинг ҳузурига келди. Искандар унга жуда катта ҳурмат кўрсатди. Ортидан Сукрот ҳам келди. Барча ҳикмат эгалари, уламолар

Искандарга таништирилди. Улар 70.000 нафар эди. Уларнинг ҳаммаси бир жойда йиғилди. Искандар уларнинг ҳаммаси билан учрашди, танишди, уларга шундай деди:

— Нима дейсизлар? Агар биз Доро билан жанг қилмасак, юртимизни олиб қўяди! Агар у билан жанг қилсак, у буюк бир бекдир. Қандай маслаҳат кўрасизлар? Менимча, жанг қилмасак катта айб бўлади. Ўшанда бизга хужум қилиб, мағлуб этишидан кўрқаман! — деди.

Келганларнинг барчаси Искандарга дуо қилишди:

— Эй Искандар! — дейишди. Бу лашкар ҳеч кимдан қайтмайди. Барчаси душман билан тўқнашадилар. Давлат сенинг, зафар сеникидир. Зафар Дородан юз ўгирган.

Искандар бу сўзни эшитгач, хурсанд бўлди. Фазилатли бир пайтда юртидан ташқарига чикди. Катта бир байроқ ясашни буюрди. Унчаликки, узунлиги ўн қарич эди. Тутиладиган жойи олтиндан эди. Яна шундай деди:

— Эндиликда бизга бир асбоб керакки, у чалинганда ва уфланганда ҳамма билади, тушунадики, биз душманга хужум қилдик!

Хермис бир кос (катта доҳул) яратди. Ўша кос ичига иккита жингалак (зил) осиб қўйди. Иш битгач, косни бир филга боғлашди. Кос чалинганида товуши тўрт соатлик масофагача етарди. Эртаги куни шаҳар ташқарисида кўчишди ва Искандар бир куни Доро лашкарларига қарши юзлашди. Хизр (а.с.) шундай деди:

— Туғ аламида садр уссад чалинг! Афлотун буюрди. Аскар туғ атрофида йиғилди.

Қачонки Эронда:

— Искандар, Доро билан жангга келди, — дейилди. Дорога ҳам:

— Искандар келди! — дейишди. У ҳам қурултой ўтказди. Занги-и Шавераннинг набираси бор эди, унга Фуберз дейишарди. Ўрнидан турди. Шундай деди:

— Эй шоҳ! Мен Занги-и Шаверандан шундай эшитгандимки, Кей-Хусрав Кейденува жомига (фолига) қараб айтган экан:

— "Фалон замонда Анадолудан бир йигит чиқади. У дунёни қўлга олади. Эҳтимол бу Искандар Кей-Хусрав айтган ўша шахс бўлмасин? Агар у бўлса, унга қарши қилма. Унда ақл билан иш тутмаган бўласан.

Чун от келса ўт тортар,

Сервияни зарар қартар!

Сўзимни эшит сен,

У билан сулҳ дермен!

Бу сўз мақолдир.

У сўз халқнинг мазмунидир!

Эрон шоҳи Доро бу сўзни эшитиши билан ғазабланди. Жаҳл қилди. Деди:

Менда қандай ожизлик бор?

Сен хушбўйликлар узатяпсан?

Ҳам Искандар ким бўлур?

Юртимга ҳукмдор бўлур?

Лашкари ҳам нима экан?

Менинг лашкарим заҳар экан!

Тухум бўлса ҳам қаттиқ,

Уни синдириш эмас дард!

Бир уришда туз бўлар,

Қаттиқ пўсти парчаланар!

Юборурман қулларимни,

Чўпонни, чўлда юрувчимни!..

Туйчиларимни ҳам,

Кўрқмайман ундан, мен юркмайман!

У каби қулларим,

Тўлиб ётибди юртларим!

У ким, ё мен кимман,
Мен Кестосиб авлодиман!
Исфандияр наслиман,
Бир эронлик қавмиман!
Мен катта қилгандим уни,
Мендан келади унинг уруғи!
Ёшига ҳурмат қилгандим,
Акс ҳолда ғазабда бўлгандим!
Парчалатардим сени,
Энди мени ғазабга солма!
Беклик ўргатма менга,
Ўлим ўлчаб бераман сенга!
Ҳадингни бил, сўз айт,
Айт сўзни, лекин ҳақ сўз айт!
Ёлғон, фириб гапирма,
Йўкса бўйнингга тушар дор қамар!

Бу сўзларни эшитган Фуберз ўрнига ўтирди. Бир бек борки, унга насиҳат қилганнинг сўзини эшитмаса, ундан яхшилик чиқмайди.

Бироз вақт ўтгач, Фуберз Дорога шундай деди:

Шоҳим, ҳақ сўз айтасан,
Энг тўғрини сен айтасан!
Ким бўлур ўша Искандар?
Сен билан бир баробар?
Доро ким, Искандар ким?
Улар тенг дер ким?
Санга дунёда тенг йўқ,
Санга қуёш ҳам тенг йўқ!
Тиллоқандоқ арслон билан,
Жанг қилар бошу жон билан?
Иш бўлур шошма-шошма,
Тез иш охирини кўрмас!
Кечир шоҳим мени,
Бир қария сени оғритди!
Мени бир кексадек билинг,
Сўзларимга кўп аҳамият берманг!
Сўзимни англамадим,
Сизга юз тутмадим!
Сиз шоҳсиз, мен бир қул,
Давлатга муносибсиз, сиз!
Ўйлаган ишингиз билан,
Юрагингиз билан кенгайинг!

Доронинг ғазабланган дили бу сўзлар билан юмшади. Хотиржам бўлди:

— Бу осий Искандарга бир мактуб ёзинглар, — деди.

ЭРОН ШОҲИ ДОРОНИНГ МАКЕДОНИЯ ПОДШОҲИ ИСКАНДАРГА ЁЗГАН ХАТИ

"Эй бола!

Сен ҳали ёш йигитсан. Сенинг мен билан беллашишинг сенга қандай фойда беради? Агар мен билан урушсанг, сенинг қўшин-аскаринг қанча бўлсин-ки, менинг қўшинимга қарши тура олсин?.. Чаян аждар билан қандай ўралашсин? Қандай тўқнашсин? Агар бу ишни ташлаб, хараж юборсан, сенинг гуноҳингдан кечаман, сени афв қиламан. Акс ҳолда сенга шундай иш қиламан, шундай найза боғлайманки, дунёда бундайини ҳеч ким кўрмаган бўлади. Зардуштнинг китоби Занд-Авесота ҳақки учун, Рум қавмини дунёда

камайтирайин ва сени дорда осилиб тургандек қилгайин. Ҳамда сен кимсанки, менинг устимга қўшин юборяпсан? Мен Исфандияр ва Кайқубод наслиданман! Сен кимларнинг наслидансан? Бу султонликни бизга Кайхусрав қолдирган ва берган. Султонлик даъвосида бўлиш сенинг ҳаққингми? Бу дунё мулки меники. Сен чегарани бил. Бойлардан олган молини етти йиллик харажи билан бирга тезда юбор. Шундан кейин сени афв қилай, гуноҳингдан кечай."

Доро хати тугагач, бир одамга берди, Искандарга юборди. У эса хатни ўқитди. Кулди:

— Мен Дорони ақлли одам деб ўйлардим! Аслида мен билгандек эмас экан! — деди. Кейин:

— Бунга дарҳол жавобимни ёзинглар! — деб амр берди. У жавоб шундай эди:

(*) Таърихлар шундай дейишадики: “Искандар Македония тахтига отаси Филиппдан кейин ўтирди. Ёшлигида бутун Юнонистонни эгаллади. Эронликларни бутун Ўрта Ер денгизидан ҳайдашга қарор қилди. М.Э. 334 йили Дарданелл буғозини кесиб ўтиб, Анадолудан ўтди. 331 йили Ироқни эгаллади. Ўша йили Эрондаги Парсеполис шаҳрига кирди. Машҳур шаҳарни ёқиб юборди. Доро бир ажам амири томонидан ўлдирилган эди. Искандар у ердан Ҳиндистонни забт этишга йўл олди. Искандар ўлдирувчини дарҳол топтириб қатл эттирди. Эроннинг энг машҳур шаҳарларига кирди. 327 йили Панжоб — беш сув орқали Ҳиндистон устига юриш қилди. Яна олдинга юриш қилмоқчи эди. Аммо Искандар хаста бўлиб қолди ва бундан воз кечди. М.Э. 323 йили Ҳиндистондан Бобил шаҳрига қайтди. Безгак касалига дучор бўлди ва ёшлигида (33 ёшида) ўзга юртда вафот этди. Шу тариқа Адриатика денгизидан Ҳиндистоннинг Инд бўлиғигача бўлган ҳудудда империя барпо қилган эди.

ИСКАНДАРНИНГ ДОРОГА ЁЗГАН ЖАВОБ ХАТИ

"Эй Доро!

Бу давлатни менга улуғ Илоҳимизнинг Ўзи бергандир. Ўша Илоҳ сенга ҳам давлат бергандир. Кайхусрав ким бўлибди, одамга подшоҳлик берсин? Сен бу тожни онаинг қорнидан олиб келмагансан! Улуғ Илоҳ бергандир. Нега Унга шукр қилмайсан? Агар улуғ Илоҳ ёрдам этса, сендан шу тожни қиличим билан олайин. Ўша улуғ Илоҳки, Иброҳим пайғамбарни Намруднинг ўтидан асради. Ўз дўстим деб билди. Қачон Эрон қўшинини босиб ўтсам, сен билиб қўйки, лаънатли Зардушт динини шундай йўқ қилиб юборгайманки:

— “У Зардушт дини дунёда бир кун ҳам қолмади!” — дейишар.

Иброҳимнинг динини мен қайта ёйғайман. Сенинг оташгоҳларингни йиқғайман. Оловларингни ўчиргайман.

Сен билгинки, султонлик улуғ Илоҳники. У хоҳлаган кимсага беради. Биз икки арслонмиз. Ўртада, орамизда бир ёвон эшакнинг соқи бор. Кўрайлик-чи, ушбу соқни ким олади?

Сени васваса қилган шайтонадир. Ўша Исфандиярни ҳам васваса қилиб, Рустам билан уриштирганди. Сен ҳам мен билан турибсан. Бу мулк улуғ Илоҳимизники. Балки сендан олиб, менга берар. Нега номард Фиръавн ва Намруд каби менлик даъвосидасан? Ҳеч улуғ Илоҳдан ҳаё қилмайсанми? Сен энди ўша бой кишилардан эмассан. Улар улуғ Илоҳ томонидан менга бериляпти. Сенинг ҳам менга топширилишига умид қилурман. Сен юртимни эгаллаш учун қўшин келтирдинг. Мен эса мажбур бўлиб сени ҳайдашга келдим. Агар сен ақлли бўлсанг, мен ҳам девона эмасман. Сенга бейлик қандай бўлишини кўрсатай."

Элмас қандай бўлса ҳам тошдан,

Қўргошин ундан бўлак қилади парча!

Чиқ менга қариш жанг кунда,

Кўрайлик, душманга нима қилади қаҳрамонлар!

Искандар

Хат тугагач, Искандар Эронлик элчини қайтариб юборди:

— Мен ҳам вазирларимдан бирини юбориб, жавобимни юборай, — деди. Доронинг элчиси кетгач, Искандар кийимларини алмаштирди. Элчи қиёфасига кирди. Ўн йигит билан бирга Дорога борди. Доронинг саройига етгач, дарвозабонга:

— Элчи келди. Дорога хабар бер! — деди. Шоҳга бу хабар етказилди.

Доро:

— Ичкари киритинг! — деб амр қилди. Дарвозабон қайтиб келди. Искандарни Доронинг хузурига олиб борди.

Доро Искандарни кўриб унга:

— Исминг нима? Қайси наслдансан? — деб сўради.

Искандар шундай жавоб берди:

— Исмин Мило. Кир Аляннинг ўғлиман. У Бурса Қайсари эди.

Доро ишонди. Иззат кўрсатди. Унга жой таклиф қилди. Искандар кўрсатилган жойга ўтирди. Ўртага дастурхон ёзилди. Мажлис бўлди. Таомлар ейилди. Дастурхонга ичимликлар келтирилди. Қадах навбати Искандарга етгач, ичимликни ичди ва қадахни қўлига олиб, қўйнига солди. Қадахни қадахберувчига қайтармади. Бироз вақт ўтгач, соқий (ичимлик берувчи) Дорога:

— Бу Рум элчиси қадахни қўйнига солди, қайтармади! — деб хабар қилди. Соқий Искандарга:

— Қадахингиз қаерда, жанобим? — деди.

Искандар унга шундай жавоб берди:

— Искандарнинг қонуни шундай: элчи ичимликни ичса, қадах унинг бўлади.

Хизматчи бу воқеани ва жавобни Дорога етказди. Доро кулди:

— Ўша қадахни гавҳар билан тўлдилинглар! Кейин ўзини беринглар! — деб буюрди.

Бироз вақт ўтиб, Искандарга юборилган ўша элчи саройга келди. Искандарни кўрди ва таниди. Шоҳ Дорога югурди. Қулоғига эгилиб:

— Бу келган элчи — Искандарнинг ўзи! — деди. — Сенинг қўшинингни кўришга келган!

Доро Искандарга қаради. Искандар эса бу маъноли қарашга ҳеч аҳамият бермади.

— Булар маст бўлгач, ушлансинлар! — деб амр чиқарди.

Кеч бўлган пайтда Искандар бир баҳона билан саройдан ташқари чиқди. Дарҳол отига миниб, ўзи билан келган ўн кишига:

— Биз кимлигимизни билиб қўйишди. Бизни ушламасликларига ҳаракат қилайлик! — деди. У ердан қочиб кетишди. Соқийлар Дорога югуришди:

— Искандар қочди! — деб хабар беришди. У ҳам дарҳол орқаларидан 1000 йигит отли юборди:

— Боринглар, уларни тутиб келинглар! — деди. Лекин улар орқаларидан секин-силик боришарди.

Искандар ўз қўшинига етганида, ўша 1000 нафар Эронлик аскар ҳам эндигина етиб келган эди. Улар одам юборишди:

— Доро бизни сени асир олишга юборди. Агар бизни ўлдирмасанг, бориб сенга хизмат қилайлик! — дейишди. Искандар бу гапга жуда хурсанд бўлди.

****Уларга:**

— Келинглар! — деб хабар юборди. Ҳаммаси келишди. Искандар уларга муҳаббат ва меҳр кўрсатди. Эртаги куни турган жойидан кўчди. Дорога янада яқинлашди. Бир жойда тугади. Иккаласининг ораси икки манзиллик йўл эди. Эртаги куни ҳам жанг бошланди. Искандарнинг аскарлари икки марта деярли мағлуб бўлиш ҳолатига келди. Мағлубиятга юз тутди. Аммо уларнинг номуси ғалабалик қилди. Қарши турдилар. Жанг тўрт кун, тўрт тун тўхтовсиз давом этди. Бешинчи куни эди. Доро мағлуб бўлди. Қочди, кетди.

Эронликлар Дорони кўрмай қолгач, амон (бошқа ўлдирмаслик) тилашди. Искандар ҳаммасига амон берди, ҳаммасини кечирди. Дородан қолган мол-мулк ва озиқ-овқатни аскарига тарқатди. Ўша жойларда ўтириб юрди. Аскарини дам олдирди.

Доро эса жанг майдонидан қочгач, ўз шаҳрига етди. Мол ва озиқ-овқатини ўша ердан тўлдириб, Истахрга юборди. Халқига тақсим қилди. 400.000 киши тўплади. Бекилларини чақирди, уларга:

— Жойимизга Искандар эгалик қилди! — деди. Сизларнинг фикрингиз нима? Нима қилайлик?

Бекилларнинг ҳаммаси ўрнидан туришди:

— Эй шоҳимиз! — дейишди. Жонимиз ҳам, молимиз ҳам сенга фидо. Ўғил-қизларимиз учун жанг қиялпмиз. Ё ғалаба қиламиз, ёки мағлуб бўламиз! — дейишди.

Доро бу сўзларни эшитгач, хурсанд бўлди. Ўша шаҳардан кўчди, Ироққа келди. Искандар ҳам турган Арманийя (Шимоли-Ғарбий Эрон)дан кўчди. Анатолияга қайтмоқчи эди.

Унга:

— Доро келяпти! — деб хабар бердилар. У ҳам қайтиб, Арабистон ярим оролидан Ироққа ўтди. Икки лашкар юзма-юз келди. Жанг бошланди. Шомгача давом этди. Доро яна мағлуб бўлди. Кирмон вилоятига қочди. Искандар эса ортдан қувмади. Лекин секин-секин илгарилади. Истахр шаҳрига етди.

Эронликларга:

— Эй эронликлар! — деди. Иброҳим Халил ҳаққи учун мен сизларни ўлдирмаяпман.

Кимки мени тингласа, ўтирсин. Ким Дорони хоҳласа, унга борсин! — деди.

Шаҳар халқи:

— Биз Дородан бездик, чарчадик! Агар сен бизларни ўлдирсанг ҳам сендан қайтмаймиз! — дейишди. Искандар уларга меҳр кўрсатди.

Доро эса Кирмонга етган эди. Аскарининг кўпини ва уларнинг бола-чақаларини кўрмади. Сигинди. Бекилларини чақиртирди.

Уларга:

— Эй бекиллар! — деди. Кўрдингизми, давлатим, саодатим қандай юз ўгирди. Энди фарзандларимиз шу румликларнинг қўлида асир бўлган. Қандай чора кўрасизлар?

Бекиллар ҳам:

— Уларга дўстдек кўринайлик. Юзларига кулгудек қарайлик! Ёки бир мактуб ёзайлик! Иш шунчага етгач, энди уялмаслик керак! — дейишди.

Доро бу сўзларни эшитгач:

— Бир котиб келсин! — деб буйруқ берди.

Келган одамга:

— Искандарга бир мактуб ёз! — деди ва шундай ёздирди:

"Эй Искандар!

Илоҳимизнинг тақдиридирки, давлатимизнинг қўлдан кетиши ва юртим сенга насиб қилинган. Эндиликда бўлган бўлди, ўтган ўтди. Агар менга келсанг, улуг Зардушт билсинки, Исфандияр ва Кестосиб ҳамда бобокалонларимнинг мол-мулкени сенга берурман! Менинг фарзандларимни ҳам менга қайтаргин. Сендан умид қиламанки, ёмонликка яхшилик билан жавоб бергайсан."

Доро

Бу мактуб Искандарга етганида, ўқиттирди. Шундай деди:

— У аҳлини, аёлини Исфаҳонда қолдириб кетган, борди. Улардан кейин ким олиб кетади? Агар сен Эронга келсанг, беклигингни сенга қайтарурман, сенинг буйруғингдан ҳам чиқмасман.

Мактуб Дорога қайтганда, Доро бу хабарларни олгач, айтган сўзларидан пушаймон бўлди. Ва:

— Бу иш менга ўлимдан ҳам ёмон! — деди. Ҳозиргача султонлик қилдим. Бундан кейин куллик, чўрилик қилмоқчиманми?

Доро дарҳол бир мактуб ёзди. Феврга юборди. Ҳолатни маълум қилди. Ундан аскар сўради.

Шундай деди:

— "Агар сен менга аскар юборсанг ёки ўзинг келсанг, бобокалонларимдан менга қанча мол қолган бўлса, барчасини сенга берурман."

Бу мактуб Феврга етганида, Искандарга ҳам:

— Доро Феврдан аскар ёрдами сўради! — деган хабар берилди. Искандар ҳам у ердан кўчди. Кирмон вилоятига борди. Доро ҳам чорасиз қолиб, аскарлари билан Искандарга қарши жангга чиқди.

Қачонки икки лашкар бир-бирига яқинлашиб тугади, Доро бир давра тузди. Бу даврада икки бек бор эди — бирининг исми Моҳийёр, иккинчиси Жонўяр эди. Бу бекиллари Доро бир қурултой йиғилишида уриб-сўккан эди. Улар бир-бирига:

— Искандарга одам юборийлик. Агар бизга кўп мол берса, Дорога биздан яқинроғи йўқ. Уни ўлдирайлик! — деб келишиб олдилар.

Улар бу қасамни ичгач, Искандарга хабар юбордилар.

У ҳам:

— Сизларга кўп мол бераман! — деб мактуб ёзди. Таклифларини қабул қилди, мактубни муҳрлаб, ўша икки эронлик бекага юборди. Улар ҳам мактубни кўриб, хурсанд бўлишди. Эрта куни Эрон ва Искандар лашкарлари саф тузишди. Катта шовқин билан жанг бошланди.

Доронинг ёнда ўша икки бекдан бошқа ҳеч ким йўқ эди. Қолган бекиллар жангга кетган эдилар. Доро ҳам ўз отини ҳайдади. Жангга кирди. Ўша икки бек белидан ханжарларини суғуриб, Дорога урурди. Доро бир марта:

— Оҳ!.. — деди. Кейин отидан тушди. Ерга йиқилди. Ўша икки золим қочиб, Искандарга етдилар.

ДОРОНИНГ ВАФОТИ ХАБАРИНИНГ ИСКАНДАРГА ЕТКАЗИЛИШИ

Икки нафар Эронлик бей дарҳол Искандар ҳузурига келишди. «Дорони ўлдирдик!» дейишди.

Искандар:

— У ҳозир қаерда?.. — деб сўради. Улар бориб, жасадини кўрсатишди. Искандар отидан тушди. Доронинг бошини кўтарди. Тиззасининг устига олди.

— Бу икки эркак қиёфали, аёл табиатли шахсларни ушланг! — деди. Одамлари икковини ҳам ушлашди. Доро бу сўзларни эшитди. Кўзларини очди. Кўра олган одамидан:

— Сен кимсан? — деб сўради.

Искандар:

— Мен Искандарунман! — деди. — Ўзингга кел. Отингга мин. Сени ўрдингга олиб борай, — деди.

Доро эса:

— Мен бу пайтда жон таслим қиляпман. Тура олмайман! — деди.

Искандар:

— Эй шоҳ! Бу хаёлни ташла. Сенга жарроҳлар келтириб, қарашсинлар. Яраларингни тозалашсин. Соғлиқка эришгайсан! Эронни сенга топширгайман, ўз юртимга қайтгайман! — деди.

Доро эса:

— Эй шоҳ! — деди.

Менга кафан тайёрла.

Топа олмайман соғлиқ, саломатлик!

Дунёнинг ҳукмдори эдим,

Кулгули чехрали эдим, хурсанд эдим!

Юз минг қавмим бор эди,

Мени қул қилиб хизмат қилишар эди!

Энди учта орзуйим бор,

Улар рўёбга чиқсин!

Биринчи орзуйим шундан иборат:

Дарҳол қатл этилсин
Ушбу икки хоин ҳам,
Ўлим ичида қолсин!
Иккинчиси — шу фурсатда,
Сенинг қизимни олишинг!
Билиб қўйки, бунга мен,
Ҳеч гина кўз билан қарамайман!
Агар ўғил туғса,
Оловда яшайди олов!
Насл тўхтамайди,
Балким, омади ҳам тўхтамайди!
Қавмимни ҳам ўлдирма,
Бағирак эма, бақирак ҳам қилма!
Уларни кўлда тут,
Дўстликни унутма!

Искандар Дородан шу сўнгги сўзларни эшитгач:

— Ҳар бир насиҳатингни тўлиқ адо этаман, эй Доро! — деди. Доро ҳам Искандарнинг қўлининг кафтин ўз оғзига қўйди. Шу ҳолда жон таслим қилди. Искандар жуда кўп йиғлади. Кўп кўз ёши тўкди:

— Дорони тобутга жойлаштиринглар! — деб амр қилди. Эрон қўшини шоҳлари Дорони ўлик ҳолда кўриб, омон сўрашди. Искандар ҳаммасига афв берди. Амр қилди, Дорони тобутга жойлаштиришди. Доро бироздан сўнг ўрдига олиб борилди. Искандар:

— Уни ювинглар! — деди. Дорони ювишди. Кафанга ўрашди. У ерда ер остида бир кўмбаз қурилди. Бир тахт ҳам қурилди. Доро ўша тахт устига қўйилди. Кўмбаз эшиги ёпилди. Искандар ваъда қилган барча молларни ўша икки бахтсиз бейга берди ва шундай деди:

— Мен сизларга мол бераман деб шарт қилган эдим. Лекин «сизларни ўлдирмайман» деб айтмаган эдим!

Искандар дарҳол икки дор қурдирди ва ўша икки ватансиз бейни дорга осдирди. Кейин икковини ҳам ўққа тутиширди. Қўшинига баланд овозда:

— Билиб қўйингларки, бу икки малъун, икки ватансиз ўзлари саодатига сабаб бўлган шоҳларини ўлдиришди! Шунинг учун мен уларни ўлдирдим. Ҳаммага сабоқ бўлсинки, ҳеч ким ўз Ватанига бошқа бундай ёмонлик қилмасин, ватанини сотмасин! — деб бақирди.

Икки қўшин ҳам бу қатл қилинганларни дорда кўриб, хурсанд бўлишди. Қанча мол ва ризқ бор эди, Эронликлардан Искандар қўлига ўтди. Эронга мактублар ёзилди. Бу воқеалар билдирилди. Искандар жанг жойидан кўчди. Ҳукумат маркази бўлган Астахрга борди. Эроннинг беш йиллик харажини кечирди.

Бу ишлар тугагач, Фарбарзни ҳузурига чақирди.

Унга:

— Эй кекса, — деди. — Сен неча ёшдасан?

У эса шундай жавоб берди:

— Мен тўрт юз ёшдаман.

Искандар:

— Ана, Доро менинг устига келди. Ўз халқига зулм қилди. Нима учун унга насиҳат қилмадинг? — деди.

Кекса Фарбарз шундай жавоб берди:

— Эй шахриёр! Мен унга кўп насиҳат қилдим. У тингламади. Чунки омад сенда эди. Саодат сенга насиб этган эди. Уни қўлидан нима келсин?

Кекса кейин Искандарга дуо қилди. Искандар ҳам унинг ақлли киши эканини кўрди. Ундан кўп нарсалар сўради. Деди:

— Эй ҳурматли киши! Нимаки уруш, жанг куни учун керак бўлади? Қандай тадбир кўшинни сақлайди? Қандай нарса одамни кўрқоқ қилади?

Кўпни кўрган кекса Искандарга шундай жавоб берди:

— Жанг куни учун керак бўлган нарса — сенинг қалбингдир. Жойингдан қимирламаслигинг, силкинмаслигинг. Шунда кўшининг сени бундай ҳолатда кўриб жанг қилади, юрак олади, ғалабага интилури. Шундай эшитганманки, жангда силкинмаслик — кучдан, қувватдан устундир. Жангга кирганда шошма, сабр қил. Ёрдам ва ғалабани сени яратган Зотдан тила. Улар яратгандан келишини билиб тур. Ғалабага эришгач, енгган халқига зиён етказмаки, қочиб кетмасинлар. Чунки душман умидини йўқотса, жангга киришади. Энди жонини фидо этади. Кўшинни сақлайдиган тадбир ҳам шуки: аскарга лутфинг кўп бўлсин. Кўшинингни, аскарингни оч қолдирма. Агар оч қолдирсан, жанг куни аскаринг ҳам сени ташлаб кетади, душман ичида қолдиради. Улардан неъматни тўхтатма. Одамни кўрқоқ қиладиган нарса — аскарнинг оз бўлиши ва қалбсиз, жасур эмаслигингдир. Душман доимо юришган пайтда сен қочсан, кўрқоқлик кўрсатган бўласан. Жуда бақирма, бейларнинг жанги — жанг бўлсин. Жанг бўлган жойда аҳанг хатодир. Аҳанг бўлган жойда жанг қилиш ҳам хатодир.

Искандар ундан яна шундай сўради:

— Рустам ёлғиз ўзи бир кўшинни енгиб, парчалаб ташларди. Уни кўрган аскар қочиб кетарди. Бу ишга ҳайронман. Битта одам қандай қилиб бир кўшинга устун келади?

Тўрт юз йил умр кўрган кекса Искандарга шундай жавоб берди:

— Рустам аввало бейларни ўлдирурди. Чунки, аскар бейсиз қолса, мажбур мағлуб бўлади. Лекин 100.000 киши бўлса-да, ёлғиз бир киши кўшинни босиб, ғалаба қозонади.

Искандар яна ундан шундай сўради:

— Беҳмenni Рустам боққан, тарбия қилган эди. Беҳмен эса шоҳ бўлганидан кейин Фарамерзни нима учун ўлдирди? Оловга сиғиниб яшайдиган рўхонийлар унга нима учун насиҳат қилмадилар?

Қари киши Искандарга шундай жавоб берди:

— Чунки у еган туз-ноннинг ҳаққини билмади. Рустамнинг ўғлини ўлдирди. Охирида эса Беҳмен ҳам аждарҳонинг оғзида лўқма бўлди.

Искандар кўп кун кўрган, умрини яшаган кексага яна шундай деди:

— Сен менга дунё ишларидан ҳам хабар бер!

Қари Фарберз ҳам шундай жавоб берди:

— Эй шоҳим! Кейўмарс шоҳ бўлган пайтда Рустамга ҳам бекиллик ундан қолган эди. Рустам, Ҳуснек, Таҳмурес, Жамшид, Дахҳок ва Фаридун — буларнинг ҳаммаси ер остига кириб кетишди. Улардан ўтган ҳолатлар (бошларидан ўтганлар) сен учун насиҳатга етади. Улардан кейин навбат бизникидир. Биз ҳам кетишимиз керак. Бу дунёга ишонма. Дунё вафосиздир. Ҳаракат қилки, дунёда яхши, гўзал ном қолдиргайсан. Адолатингни, инсофингни қамайтирма.

Тўрт асрлик қари шу насиҳатларини яқунлаганидан сўнг, Искандар унга кўп мол-дунё берди. Ўйига юборди.

Тўсатдан Искандарга Рустамнинг отаси Зол вафот этгани ҳақида хабар келди. Унга:

— Зол дунёдан кўчди! — дейишди. Бир йилдан кейин Рудаба ҳам вафот этди. Искандар жуда қайғурди:

— Золни кўра олмадим! — деди. Ундан кўп насиҳатлар олардим. У жуда кўп кун кўрган киши эди.

Ортидан қанча кунлар ўтди. Бир киши Искандар ҳузурига келди:

— Эй Искандар! — деди. Эронда қанча хунарманд бор бўлса, ҳаммаси хунарини ташлабди. Ҳаммаси аскарликка қўшилмоқда, деҳқонлар аскар бўлган. Аскарлар эса деҳқончилик қилмоқда. Чўлдаги одамлар энди қандай иш қилишини билмай қолишган.

Искандар бу сўзларни эшитгач, Эрон мамлакатидан мунодийларни чиқарди. Қуйидагича таъқиқлар жорий қилди:

— Ҳар кимки, ўз ҳунарини ташлаб, бошқа бир ишга киришмоқчи бўлса, ўша киши гуноҳ қилган бўлади. Унинг моли бекилликка, давлатга ўтади. Ўзи ҳам жазоланади.

Халқ бу буйруққа итоат қилмади. Неча кишининг боши кетди. Моли, ризқи қўлдан чиқди. Халқ бу таъқиқларни кўриб тўғри йўлга қайтди, ислоҳ бўлди. Искандар ҳам:

— Халқ динга даъват қилинсин! — деди. Эронликлар Иброҳим (а.с.)нинг динига чакирилдилар. Баъзилари сидқ билан, баъзилари нифоқ билан иймонга келди. Искандар:

— Бу олов ибодатхоналарини бузинглар! — деб буйруқ берди. Қаерда олов ибодатхонаси кўрилган бўлса, ҳаммаси буздирилди. Ҳар бир бузилган отешгада тагидан катта хазина чиқарди. Ўша хазина қўлга киритилди. Шунингдек, Зардушт динида бўлганларнинг бир урф-одати бор эдики, Наврўз куни (йилнинг янги куни [эски 9 март]) қанча қиз бор бўлса, қанча келин бўлса, ҳаммаси безанарди. Саҳроларда ичар, сайр қилар эдилар. Бу нарсадан кўп фитналар юзага келарди. Искандар бу одатни таъқиқлади ва шундай буйруқ берди:

— Бу урф-одатни ташланглар! Қайси бир қиз ёки келинни кўрсангизлар, уриб-сўкингларки, яна бундай сайрлар қилмасинлар!

Бу буйруқдан кейин ўша одатлар йўқ бўлди. Искандар Эронни айланди. Бобил шаҳрига борди. У ерда кўп сеҳргарлар жойлашган эди. Ҳаммасини йўқ қилди, тарқатди. Искандар бунинг ортидан Мосулга келди. Мосулдан Озарбайжонга ўтди. У ерда икки тоғ бор эди. Бирини Серхоб дер эдилар. Иккинчисини эса Жарондаб дер эдилар. Бу икки тоғ орасида бир отешгада бор эдики, у ерда 1000 мўбит (отешгада рўхонийси) бор эди. Искандар буни ҳам буздирди. Ўша пайт халқ Искандар ҳузурига борди. Ўша отешгада жуда гўзал бир қиз бор эди. Сеҳр қилишда усто эди. Кўп одамлар бир жойда тўпланганда, ўзини йилан ёки аждарҳо суратига солиб олган эди. Халққа ҳужум қилган эди. Халқ ҳам ўша аждарҳонинг ҳужумини кўриб қочиб кетган эдилар. Искандарга:

— Фалон отешгада бир аждарҳо бор! — деб хабар беришди. Искандар ҳам файласуф устози Арастуға:

**— Росту! Бу нима иш! Нима сир бўлса керак,
Фақат сен айт, менга очик сўз айт!**

Арасту ҳам:

— Уни Белинас билади! — деди. Белинас ҳам ўша аждарҳони кўрди. Сеҳргарлик, жодугарлик эканини тушунди. Эфсун ўқиди. Қиз қанча сеҳр қилса ҳам, Белинас ўша сеҳрни йўқ қилди. Қизни боғлади.

****Қиз титради тўсатдан,**

Қизнинг шакли ўзгарди!

Инсон суратига кирди,

Бир қиз бўлиб намоён бўлди!**

Белинас бу гўзал қизни кўриб, унга ошиқ бўлди:

Қиз оёғига тушди,

Сеҳри бутун ўлди!

Дарҳол амон сўради, “Амон Белинас!” деди.

Белинас амон берди,

Искандарга кўрсатди!

Деди: “Бу аждарҳо шу,

Сеҳрлар қилар эди!”

Нимаки эфсун қилса,

Юракларни инлатса,

Йўқ қилдим ман сеҳрни,

Шайтоний тук қолмади!

“Эй Искандар, сен менга,

Кечир бу қизни менга!

Шуни сендан умид қилурман,

Орзум ярим қолмасин!”

Искандар деди:

— Уни кўрдим, сен тутганингни,

У сеникидир, ол, олиб кет,

Меҳрингиз ҳам кўп бўлсин!

Лекин сеҳридан эҳтиёт қил,

Гофил бўлма, харгиз бўлма!

Белинас ерни ўпди,

Бу дилбар унга тегди!

Олиб уйга олиб борди,

Жуда ширин кунлар ўтказди!

Ундан сеҳр ўрганди,

Жодугар Белинас дейилди.

Ўша ерда тарихларда,

Номи зикр қилинади!

Искандар Бобилдан кейин шимолда жойлашган Ардабилни ҳам эгаллади. У ердан қайтди. Пойтахт Астахрдан Доро хотинига мактуб ёзди. Ва шундай дер эди:

****ЮКСАК ЯРАТГАН ГУВОҲДИРКИ, эрингиз ДОРНИ МЕН ЎЛДИРМАДИМ.** Унинг ўлими ишонч қилган бейларидан МАҲИЙЁР билан ЖАНУСИЙЁР кўли орқали бўлди. Мен уларни шунинг учун дарҳол тутиб олдирдим. Омона бермадим. Ўлдиртирдим ва Дорони кафанлаттириб, ер қўйнига қўйдирдим. Жангимиздан олдин, тинчлик учун кўп ҳаракат қилдим. Лекин у мен билан тинчлик қилмади. Тақдир шундай экан. Бунга чора йўқ экан. У кетди. Лекин биз ҳам кетамиз. Бизни яратган Илоҳдан бошқа ҳеч ким тирик қолмайди.

Ҳам, Доро вафот этган пайтда уч васият қолдирди. РУШЕНГ номли қизини менга берди. Иккинчи васиятида: «Ўша икки хоиндан, аёл истаги билан яшаган эркаклардан интиқомимни, ўлимимни ол», деди. Учинчи васият шундан иборатки, халқини тавсия қилди. Бу уч васиятнинг бирини бажардим. Иккита васият қолди. Илоҳимизнинг ихтиёри бўлса, қолган иккаласини ҳам адо этгайман. Умид қиламанки, Рушенгни менга олиб келасан. Доро Исфаҳонни ҳам кечирган эди. Агар хоҳишинг бўлса, мен учун қабул қилинган бўлади. Эронда ҳам, Анадолуда ҳам яна сизникидир!"

Искандар ЭФЛОТУНни юбориб, шундай деди:

— Бу совғалар Доронгдургил. Уларга бор. Уларга эр ва ота мотамидан халос қил.

Эфлотун Исфаҳонга етиб борди. Доронинг императричасига хабар беришди. У ҳам одамларини Эфлотунга қарши юборди. Аёлнинг исми ГУЛОРО эди. Эфлотун унинг ҳузурига боргач, унга катта ҳурмат кўрсатди. Искандарнинг мактубини унга топширди. Совғаларини тақдим этди. Гул-оро мактубни ўқитди. Бироз йиғлади, кўз ёши тўкди. Жавобини ёздирди. Мактубда шундай ёзилган эди:

— “Эй шахрийор! Доро ҳақида кўрсатган яхшилигинг ва шафқатингни улуғ Яратган билади. Ҳар вақт омадинг учун дуодаман. Доро кетган бўлса-да, умидим сенсан. Сен бегона эмассан. Қизим РУШЕНГ ва мен — иккимиз ҳам сенинг чорийингмиз. Нима амринг бўлса, жонимиз фидо. Ва бизга муносиб, қабул қилинган бўлади.”

Мактуб тугагач, Эфлотун уларни мотамдан чиқарди.

Бу мактубни олиб, Искандарга юборди. У ҳам мактубни ўқитди. Дарҳол Қонияга одам юборди. Онаси НОҲИД (Зухра — Венера)ни чақиртди. Ҳолатни хабар қилди. Жуда кўп мол ва ҳазина совға қилди. Эфлотунга юборди:

— Эфлотун, РУШЕНГни олиб кел! — деди. Онаси Зухра ҳам Исфаҳонга етиб келгач, буни Гул-орога хабар беришди. Гул-оро ҳам одамларини юбориб, уни кутиб олди, саройига олиб борди. Ўша куни еб-ичилди. Эртаги куни Искандарнинг онаси келтирган совғаларни тақдим этди. Бир ҳафта ўтди. Гул-оро тайёргарлик кўрди. Доронинг ҳазинасини қизига сеп қилди. Бу сеплар қуйидагилар эди:

— 100 юк мато

— 1000 юк чил пул

- 10.000 дона дур
- 1000 юк чатир
- 100 отоқ
- 50 тахт
- 1000 тож
- 300 юк олтин нишон
- 10 юк гавҳар
- 300 юк ускуна жиҳоз
- 5000 кул (эркак)
- 5000 гўзал (чорилар)
- ва Искандарга муносиб хилъатлар.

Искандар Астахрга етди. Катта зиёфатлар берди. РУШЕНГ билан никоҳланди. Бир ой тўй ҳафталиги ўтказди.

Бир куни Искандар ўтириб, ичимлик ичаётган эди. Ҳузурида кўп ҳикмат эгалари бор эди. Ҳар бир ҳикматли киши ўзини мақтаётган эди. Арасту:

— Мендан улуғ файласуф йўқ. Мен ҳар ҳунарда устунман. Фалон иш — менинг ишим. Фалон фалсафани мен кашф қилдим! — деди. Ҳолбуки, Эфлотун унинг устози эди. У ҳам ўша ерда ҳозир эди. Аммо ҳеч нима демади. Ҳеч овоз чиқармади. Барча ҳикмат соҳиблари Искандарнинг хотири учун уни мақтаётган эдилар. Мажлис тугади. Эфлотун турди, яширинча тошга чиқди. Бутунлай янги бир кўза олди. Ўша кўзанинг ичига кириб олди. Авоз-овоз кичкирар, кўшиқ айтар эди. Тўғри қирк кун ўша кўза ичида ўтирди. Бир куни ташқарига чиқди. Тоғда айланиб юрар эди.

****Бир инсон бир одам калласини топди. Олди, бир ғорга кирди. Бир дарахтни одам калласи шаклида ўйди. Дарахтни ўйиб, қўлларини ҳам ясашни хоҳлади. Ўйланди, уддалай олмади. Тирсагини тизаси устига, қўлини эса юзи устига қўйиб ўйлай бошлади. Қўлига қаради, унингдек қилишни истади. Бир идиш ичига туморлар тизди. Устига ингичка тахта ёпди, ичига ичакдан торлар ўрнатди. Қондасига мувофиқ тузиб, якунлади. Унга “Уд” деб ном қўйди. Кейин ерга бир доира чизди. Ўзи ўша доиранг ичига кириб ўтирди. Удни бир парча чалди. Усулини топиб, яна ўша бастани чалди. Ушбу тоғда қанча ёввойи ҳайвонлар бўлса, шу тумор сабабли унинг атрофига йиғилдилар. Афлотун чалаётган мақомни ўзгартирди. Ёввойи ҳайвонларнинг ақли бошидан кетди. Усулини (мақомини) яна ўзгартирди. Бошқа турда чолғу чалди. Ҳайвонлар ҳушларига қайтдилар. Мақомни яна ўзгартирди. Бошқа ҳаво чалди, ҳайвонлар кўркиб кетишди. Ўша ердан қочиб кетишди. У ерда чолғини тўлиқ чалгандан сўнг Искандар ҳузурига борди. Ўша удни унга кўрсатди. Искандар ҳам файласуфларни йиғди. Афлотунга ихтиро қилган чолғини чалдирди. Ўрмондаги ёввойи ҳайвонлар яна йиғилишди. Яна ақллари кетди. Яна ҳайратга тушдилар. Кейин ўзларига келишди. Кейинги ўзгартирилган мақомда ҳайвонларни кўрқитиб қочирди.**

Искандар бу маҳоратни кўриб, маъқул топди. Қарсак чалди. Арастунинг эса жонига ўт, ёлқин тушди. Туриб уйига қайтди, ўтирди.

Шу ривоят қилинадик, Искандар Мисрда Занжибор лашкари билан жанг қилар экан, ғалаба ортидан Пелекнинг хазинасида ғалати бир нарса қўлга тушган экан. Бу нарса суякдан ясалган эди. Уни Искандарга олиб келишди. Ҳамма унга ҳайрон бўлиб қолди. Занжиборнинг асир тушган бекиларига:

— Бу нима? — деб сўрашди. Улар эса: Ҳиндистонда “Какуну” деган қуш бор. Бу асбоб шу қушнинг димиғи шаклида ўйиб ясалган, — дейишди.

Искандар бу чолғини кўп моллар билан устози Арастуга берди.

Арасту бир куни тинч жойда илм билан англади. Уни бўлимларга ажратди. Якунлади. Ипакдан торлар тайёрлади. Ёпиштирди. Ўша чолғуга ўрнатди. Унга “Рубоб-Каманча” деб ном қўйди. Уни қирк кунда якунлади. Яна ўрмонга чиқди. Ўртага бир доира чизди. Доира ичига ўтирди. Каманчани чалди. Ёввойи ҳайвонлар унинг қаршисида йиғилдилар. Чалган мақомини тинглашди. Ҳайратга тушишди. Ўзларини ўша ҳайратдан қутқаришга чора топа

олишмади. Арасту қанча уринишди, меҳнат қилса ҳам ожиз қолди. Искандарга хабар беришди:

— Арасту бир кашф этган, аммо охирида ожизликка дуч келган! — дейишди.

Искандар отга миниб, Арасту турган жойга борди. Уни кўриб кулди. Афлотун ҳам отдан тушди. Арастуни ўша доирадан чиқарди. Ўша доиранг ўртасига ўзи ўтирди. Чолғу чалди. Ёввойилар унинг атрофида йиғилишди. Чалган ҳавоси билан уларни хушларига келтирди. Кўрkitди.

Арасту Афлотунни ўзидан устун деб билд. Уни бориб қўлини ўпди, кўп узр сўради:

— Мен фақат сенинг шогирдинг бўла оламан! — деди.

Искандар маҳоратда Афлотуннинг Арастудан устунлигини кўриб, унга даражасини оширди. Унга кўп совғалар берди. Эртаги куни ўрмондан шаҳарга қайтдилар. Искандар бу чолғучиларни маъқул кўрди. Мажлисида уларга чолғиртарди, тингларди.

Бир кун эди. Бекиллар ўринларига ўтирган эдилар. Искандар шундай деди:

— Эй файласуфлар! Салм хазинасининг калити Синд дарёсининг ичида экани айтилар экан. Ҳеч билармисизлар?

Буни ҳукумат уламоларидан ҳеч ким билмасди. Фақат Афлотун ўрнидан туриб, тўхтаб шундай деди:

— Эй Искандар! Улуғлар кўп санъат яратурлар. Агар ижозат этсангиз, баъзисини сизга тақдим этай.

Искандар ҳам:

— Эй файласуф, хабарингни айт! — деди. Афлотун ҳоким ҳам шундай деди:

— Шоҳ Бехмен замонида бир чўпон қўй боқара экан, тўсатдан бир ғорга йўли тушибди. Ўша ғордан нур сочилар экан. Буни кўриб, ичкарига кирибди — бакрдан (мисдан) ясалган бир от кўрибди. Айланиб юрибди. Отнинг икки кўзини тешиқ деб билиб, қўлини ўша тешиқдан тикибди. Қўли бир ўликка теккан, ўша заҳоти от синган экан. Ўша ўлик ҳозир қаршисида экан. Қўлида бир олтин узук бор экан. Ўша узукни олган, чўпон — бармоғига таққан. Кейин ўша ғордан чиққан. Кечқурун қозиғига қайтганда, қозиқ ундан доим қўйларнинг ҳисобини сўрар экан. Чўпон ҳам ҳисоб берган пайтда, бармоғидаги узук билан ўйнар экан. Узукни қачон кафтида ушлаб турса, қозиқнинг кўзи олдидан йўқолар экан. Қози уни кўриб:

— Эй чўпон! Демак сен сеҳргарликни ҳам билур экансан. Чунки баъзида кўринисан, баъзида кўринмайсан! — дер экан.

Чўпон ҳам шунда сўрар экан:

— Сеҳргарлик нима бўлар?

Қўйларининг ҳисобини қозиғига берган чўпонни қозиқ қанча сўроқ қилса ҳам, чўпон:

— Мен сеҳргарлик, жодугарлик билмайман! — деб қасам ичиб турар экан. Қозиқнинг хузуридан чиққанидан кейин бошқа жойда ҳам узукни синаб кўрган, сеҳрнинг узукда эканини англабди. Унинг ҳалқасидан тумор ҳосил бўлар экан. Шу таҳлилни қилгач, туриб, шаҳарга борибди. Дили нимани истаса, олиб кетар экан. Ўғирланганни девми, парими олган — ҳеч ким билмас экан. Чўпон бир куни қўлига қилич олган. Замона шоҳининг саройига кирибди. У ерда шундай қолибдики, шоҳ билан хилватда бўлибди. Ўзини шоҳга кўрсатган, қиличини қинидан суғурибди. Шоҳ унга:

— Эй киши, нима тиланган бўлсанг, айт, бергайман! — дебди.

Чўпон ҳам:

— Мен пайғамбарман!

— Муъжизанг нима?

— Муъжизам мана бу: Агар дилхоҳ қилсам, ўзимни халққа кўрсатаман. Агар хоҳламасам, ўзимни ҳеч кимга кўрсатмайман, яширинаман! — дебди.

Ўша шоҳ ҳам ўша сохта пайғамбарнинг динига кирибди. Энди бу чўпон бир бек экан. Амалика шоҳининг қизини олган, подшоҳ бўлган экан. Мен қанча ўйласам ҳам, ўша узук ҳалқасининг сирига ета олмадим.

Искандар бу хабарни эшитгач, Афлотунга бағри тўла совғалар берди.

ДОРОНИНГ ҚИЗИНИНГ ИСКАНДАР БИЛАН ТҶҲ ХИКОЯСИ

Ривоятни ҳикоя қилган Ҳаким Ҷмар Низомий шундай дейди:

— «Искандар, Доронинг қизи РУШЕНГни олди. Никоҳдан икки йил ўтди. Бир кун Ирастуни ҳузурига чақирди:

— Эй файласуф! — деди. — Бу юртларга ҳеч ишончим йўқ! Чунки бу жойлар Аҷам юртларидандир. Мен-ку бу ерларни куч билан, қувват билан олдим, аммо мулким бўлолмайди. Молимни, ризқимни Қония шаҳрига юбормоқчиман. Ўша жойни сенга бергайман, ўша ерни сен муҳофаза қил, сенга ишончим бор.

Ирасту ҳам деди:

— Эй Искандар! Бу Ватан ҳаммамизнингдир. Агар мени у ерга юборсан, юзинг оқ чиқиши учун ҳаракат қиламан. Шарманда бўлмайман. Аммо сен билиб қўйки, бу ўчоқни хоҳловчилар кўпдир. Рум юртидаги кишига Эрондан жой берма. Эронни сен яна Аҷам бейларига топшир ва ҳар бир шаҳарда бир подшоҳ тайинла. Қўрқаманки, эй Искандар, эронликлар қон ва интиқом учун ғайрат камарини боғлайдилар. Кейин Рум юртини вайрон қилурлар. Ҳолбуки, султонликни уларнинг орасида тарқатсанг, улар бир-бирига тушурлар. Рум қутулар. Модомики бу мамлакатларни қўлингга олдинг, яна илгарги бейларига шафқат қил, ўрнига яна уларни танла. Эшитганлар сендан қўрқмасинлар. Ҳам ўша бейларни ўлдирма, улар сени қасам ичиб қабул қилганларида сен қасамингни бузма. Сўнгра Сиявуш ва Эфросиёб (Туронлик Алп Эр Тўнга) каби бўлмасин! Душман мағлуб бўлса, унинг халқини кўп ўлдирмасин. Дунё ҳеч кимга абадий қолмаган.

Искандар ҳам:

— Эй ҳаким! — деди. — Сен РУШЕНГ ва унинг хазина сепини ол. Қония шаҳрига бор. Мен бир марта бу жаҳонни айланиб кўрайин ва дунёда қанча ажабтовур нарса бўлса, кўрайин!

Ирасту унинг бу фикрини қабул қилди.

Искандар:

— Эроннинг машҳур китобларини келтиринглар! — деди. У китоблар келтирилди. Ҳаммасини юнон тилига таржима қилишди. Ҳаммасини Ирастуга берди. РУШЕНГни ҳам 3000 қул ва чори билан Қонияга юборди.

Ирасту Қония шаҳрига келди, у ерда бейлик қилди. РУШЕНГ, уч ойдан кейин ўғил бола туғди. Ирастуга хабар беришди, у хурсанд бўлди. Дарҳол Искандарга одам юборди. Туғилишни хабар қилди. Искандар ҳам хурсанд бўлди. Камбағалларга мол тарқатди. Ўғил болага ИСКАНДЕРОС деб исм қўйди. Унга кўп совғалар юборди.

Ирасту Искандеросни тарбия қиларди. Улғайгач, уни илм йўлида етиштиришга киришди. Искандар Ирастуни Қонияга юборган пайтларда Озарбайжон ва Арманистон халқи ундан ёрдам сўрадилар. Чунки Аҳводда бир пехлавон киши бор эдики, У АД авлодидан эди. Исми ДУВАЛИЙ эди. Доро даврида Озарбайжон ва Арманистоннинг харажини у оларди. Искандарга:

— Агар Озарбайжон сенга керак бўлса, унинг бейини йўқ қилишга қара! — дейишди.

Искандар бу сўзларни эшитгач, ғазабланди. Арманистон ерларига етди. Ўша пайтларда Арманлар йўқ эди. Лекин у ерларга Арманистон деб аталган эди.

Искандар у ерга боргач, оташпарастлик ибодатхоналарини ёқиб, йикитди. Иброҳим динини ошкор қилди. Ўша ерда қанча қалъа бўлса, ўша қалъа бейлари Искандарга келишди. Қалъаларини унга топширишди.

Искандар Арманистондан кўчиб, Тифлис шаҳрига борди. Ўша жойни кўргач, уни маъқул топди. Ва:

— Бу ерга бир шаҳар қуришлар! — деди. Жуда кўп мол ва ишчи берди. Тифлис номли бейни у ерга бей тайин қилди. Тифлис шаҳрини қурдирди.

Аммо Аҳвод бейи ДУВАЛИЙга:

— Искандар келяпти! — деб хабар беришди. У ҳам кўп мол ва ризқ билан Искандарга келди. Ер ўпди. Искандар Дувалийдан ҳол-аҳвол сўради. Жуда кўп қалъани юмиш сўзлар қилди. Уни тасалли берди. Унга муносиб кафтан кийгизди. Ўзига мусоҳиб дўст танлади.

Дувалий ҳам Искандардан ажралмади. Унинг икки ўгли бор эди. Биттасининг исми ҚУДИЙ, бирининг БУРИ эди. Искандар икковини ҳам Аҳводда қолдирди. Ўзи аскарлари билан хизматига олди.

Искандар ов қилиб, у ердан кўчди. БЕРДО деб аталган шаҳарга етди. Ўша жойни кўриб:

— Бу жой кимники? — деб сўради. Унга:

— Бу жой, НУШАБА номли бир аёлники. Унинг ёнида 4000 аёл бор. Улар унинг қулларидир. Нушабанинг юзини бу аёллардан бошқа ҳеч ким кўрмаган. Унинг вакиллари, пардадорлари кекса аёллардир. Улар ҳаммаси қизоғлан қизлардир. 30.000 қули, халқи борки, ҳар бирларига бир қишлоқ берган. Улардан ҳам ҳеч ким Нушабани кўрмаган. Подшоҳларга муносиб қасрлари бор. Бу Нушаба ҳар куни тахтида ўтиради. Ўша аёллар унинг олдида тик турадилар. Унга хизмат қиладилар. Кеч бўлганда ўша қасрда ухламайди. Тошдан қурилган бир хонаси бор. У ерга бориб, ўз одатига кўра ибодат қилади. Бу ибодат бомдодгача давом этади. Эрталаб ва кечқурун еб-ичади! — дейишди.

Искандар бу хабарларни эшитгач, у ерда қолди. Бир неча кун еб-ичди. Нушабага ҳам:

— Искандар шоҳ Бердага келди! — дейишди. У ҳам жуда кўп совғалар тайёрлатди. Искандарга юборди. Унинг ҳар бир бейига алоҳида совғалар юборди. Искандар бу совғаларни кўргач, Нушабанинг ўзи келишини хоҳлади. Нушаба аёл, яширинча бир наққошни (наккаш) Искандарга юборди. У Искандарнинг бўй-басти, қиёфасини кўрди. Расмини чизди. Уни Нушабага юборди. У ҳам бу расмни хазинасига жўнатди.

Бир неча кун ўтди. Искандар ўша киши билан бирга элчиликка борди. Шаҳарга боргач, Нушабанинг қасрига борди:

— Мен Искандарнинг элчисиман. У юборди! — деди. Нушабага:

— Искандардан элчи келди! — деб хабар беришди. У ҳам ҳузурига ўтиб, тахтига чиқди, ўтирди ва:

— У элчини келтиринглар! — деди. Одамлари боришди. Искандарни олиб келишди. Искандар қиличли эди. Ер ўпмади. Нушаба, унинг Искандар эканини ўз гумони билан англади:

— Кел, тахтга чиқ! — деди. Искандар ҳам жуда кўп сўралмасдан тахтга чиқиб ўтирди. Нушаба Искандарни яқиндан кўргач, унинг Искандар эканига ишонч ҳосил қилди. Аммо очикка чиқармади. Искандардан:

— Нега келдинглар? — деб сўради. У ҳам:

— Қиролимдан келдим. Сизга саломлари бор! — деди. Кейин:

— Қиролимиз дейдики:

— «Биздан нималар кўрдики, бизга келмади. Бош кўтарди. Ҳолбуки барча бейлар бизга келишди. У нега келмади? Балки биздан беҳабарми? Дунёда биздан улуғ бей кўрдимики, унга ишониб, келмади? Балки совға бериб, еб-ичиш билан алдаётгандир? Агар ҳузуримизга келмаса, билсинки, унга қўл соламиз! Охириги сўзим шуки, у эртанггача ҳузуримда ҳозир бўлган бўлсин!»»

Искандар бу сўзларни айтди, сукунат сақлади. Нушаба ҳам:

— Мен дунёда сендан аҳмокроқ одам кўрмадим! — деб жавоб берди. — Сен тахтингни ташлаб, элчиликка келяпсан. Эй йигит! Мен шундай ўйлайманки, сен — Искандарсан. Мenga айтган бу сўзларинг элчининг айтса бўлардай сўзлар эмас. Айтишга ҳаққи ҳам йўқ. Искандар — сен ўзингсан. Мени чақиришга келгансан, аммо ўзингга чора изла, ана тузоғимга тушдинг!

Искандар ҳам:

— Нима шармандалик бу! Менинг Искандар бўлишим қайси ҳақим? Искандар элчиликка келадиган шахсми? Унинг одамлари, қуллари нима бўлди? Дунёда у каби подшоҳ йўқ. Унинг мен каби юз минг қули, кўрикчиси бор! — деб бақирди.

Ўша пайтда Нушаба малика ҳам:

— Эй подшоҳ! — деди. — Нега ўзингни яширасан? Агар сен элчи бўлсанг, олдимда ер ўпардин, бундай дағдаға билан подшоҳларча гапирмасдинг. Тоғлар, тошлар сени танийди. Лекин, бу менинг омадимки, сени бу ерга олиб келди.

Искандар ҳам аёлга шундай жавоб берди:

— Агар менинг сизга қуллик кўрсатмаслигимдан ва ер ўпмаслигимдан сўрайсангиз, бунда сабаб шуки, мен оддий подшоҳдан келмаганманки, «менман» деган одамдан кўрқай. Менинг киролим: «Кўркмасдан, юмшоқсиз, қаттиқ гапир!» — деди.

Малика Нушаба, ўшанда унга шундай деди:

— Нега бу мунозараларни қиласан? Қуёшни палчин билан ким сувади? Агар мен гувоҳ келтирсам, нима дейсан?

Искандар дарҳол қиличига қўл тикмоқчи бўлди. Малика Нушаба:

— Боринглар, пўлан сандикни олиб келинглар! — деди. Одамлари айтилган сандикни олиб келишди. У ҳам наққоши чизган расмни кўрсатди. Искандар ҳам қоғозда ўз расмини чизилганини кўриб, ранги оқарди. Кўрқди. Чунки у ерда ёлғиз эди. Нушаба, Искандарнинг кўрққани кўриб:

— Эй подшоҳ! — деди. — Дунё иши шундайдир:

**Сен кўркма, сакра, мендан ҳеч,
Мен кўркмадим, ман ҳам сендан кеч!
Бир чорияман, кичик, қадрсиз,
Ўша расмга нега ҳайронсиз сиз?
Кўрсатдим бу расмни, билурсиз не учун?
Сен айт, бу расм сенингми ўзи, бугун?
Мен ҳар қанча аёл бўлсам-да, аммо,
Дунё иши сир эмас, бу иш ҳам намо!**

****Мен ғофил эмасман бу дунёдан,
Ҳар ишда англайман ақл билан!
Эркак йўлбарс бўлсан, афсус!
Мен бир урғочи йўлбарсман, билиб қўй, эй шоҳ!
Агар аскарим озгина жанг қилса,
Ҳеч ким уларга қарши тура олмас!
Ҳатто Доро ҳам устун бўлмаган,
Гулдек юзларимиз ҳам хира бўлмаган!
Кел, жанг қилайлик, сен келсан ғолиб,
Бу оламга тенг улуғ номдир бу ғалаба!
Шоирларинг ёзар дoston қилиб,
Номинг чиқмас, ҳеч ким унутмас!
Агар сенинг бўлса қўшининг тилла,
Қўлингдан кетар юртингнинг гули!
Ҳолинг не кечар, ростдан ўйлаб кўр,
Асир бўлгайсан, эй подшоҳ!
Кел, биз тинчлик қилайлик шу пайтда,
Номинг айлансин бутун дунёда!
Мен ҳам сенинг бир чўринг бўлайин,
Хизмат қилгайман, тўхтаб тургайин!
Билсан, тўқиштиргандим ўша расмни,
Ҳеч қайси бекни юракдан севмадим!
Лекин, сенинг расминг эди энг гўзал,
Юрагимга ўрнашган эди ширин овозинг!
Бошқа юз ёқмади бу дилга,
Юрагимда алам бор, кел, энди ол уни!****

Нушоба бу гўзал сўзларни айткандан кейин дарҳол тахтдан тушди. Бошқа ерда ўтирди ва шундай деди:

— Бир тахтда икки шоҳ ўтиради деган гап бўладими? — деди. Искандар бу сўзларни жуда маъкул кўрди. Уни олқишлади. Насихатлар қилди. Ўзини унинг буйруғига топширди. Нушоба:

— Овқат олиб келинглар! — деб амр берди. Дастурхон ёзилди. Турли овқатлар келтирилди. Халққа ҳам кўп овқат ва ичимлик берилди. Грузин тилида бир чўрига:

— Бор, тўрт чинни коса ичида гавҳар келтир! — деди. Чўри ҳам бориб, тўрт қопқокли чинни коса олиб келди. Уларни Искандарнинг олдига қўйишди. Қопқоклар очилди. Искандар қараса, Фоғфур косаларининг бирида олтин, иккинчисида ёқут, учинчисида лаъл, тўртинчида эса марварид бор эди.

Нушоба:

— Эй шоҳ! — деди. Марҳамат қилиб овқат ейнг!

Искандар эса ўша грузин маликасига:

— Инсон тош еядими? Бир овқат буюринг, еялик! — деди. Нушоба кулимсироди:

— Эй подшоҳим! — деди. Сиз шу нарса учунми юрибсиз? Ёки Рум юртида шунча гўшт ва нон йўқмики, бу қадар машаққатларга киришдингиз? Бутун заҳматингиз мана шулар учун!

Искандар, грузин маликасининг бу маломат ва сўқишидан уялиб кетди. Уни кечирди. Ҳатто дилдан олқишлади. Нушоба одамларига амр қилди. Турли турдаги таомлар келтирилди. Ёш малика овқатларни шахсан ўзи Искандарнинг олдига қўйди. Олдин ўз диди билан татиб кўрди. Кейин эса Искандарга тақдим қилди. Унга хизмат қилди. Искандар овқатни еб бўлганидан кейин гул суви келтирилди. Олдига леган қўйилди. Искандар қўллари ва оғзини ювди. Дастурхон кўтарилди.

Искандар:

— Энди сизнинг бошингизга зарарим етмайди! — деди, ваъда берди. Нушоба вазирини чақирди. Искандар оғзидан бир қоғоз ёздирди, имзолатди, олди. Искандар ҳам отига миниб, омон қолганига шукр қилди. Ўз бекиллари уни кўриб хурсанд бўлишди. Искандар ўз отағига кирди. Тахтига чиқиб ўтирди. Саркарлар билан суҳбатга чўмди.

Ўша кун шундай ўтди. Эртаси куни Нушоба 1000 чўри ва 1000 эркак кули билан Искандар қўшинига келди. Кўплаб отағлар кўрди. Баъзилари яшил атласдан, арқонлари ипакдан эди. Устунлари олтиндан, қазиклари кумушдан тайёрланган эди. Грузин маликаси у ерга келгач, Искандарга:

— Бердан маликаси отағингизга келди! — дейишди. У ҳам:

— Дарҳол олиб келинг! — деб амр берди. Малика отағига киргач, дунё бекилларини у ерда кўрди. Ҳаммаси унинг атрофида эдилар. У ҳам ер ўпди, кейин Искандар буйруғи билан бир минбарга олиб чиқилди. Бу минбар Искандарнинг тахтига яқин жойда эди.

Искандар:

— Илтимос, шу минбарда ўтинг! — деди. У ҳам минбар устига чиқиб ўтирди. Искандар малика хоотири учун бир муддат гапирди:

— Овқат келтиринглар! — деб амр қилди. Овқатлар келтирилди. Шарбатлар ичилди. Кейин турли таомлар тақдим этилди. Дастурхон ердан кўтарилгач, грузин маликаси кетмоқчи бўлди.

Искандар:

— Бугун шу ерда қолинг. Эртага гўзал суҳбатлар қилайлик! — деди. Грузин маликаси бунга рози бўлди. Ўша куни ҳам еб-ичилди. Саҳардан пешингача суҳбат бўлди.

Искандар:

— Кафтон келтиринглар! — деб амр қилди. Кафтонлар келтирилди.

Искандар:

1 тож,

1 тахт,

100 юк мато,

10 батман гавҳар,

11 та куйлайдиган от,

3 та атласдан ясалган либос совға қилди. Малика билан келган аёллар жуда қарилар эди. Уларга ҳам биридан кафтон берилди. Малика Нушоба ер ўпди. Отағидан ташқарига чикди. Отга миниб, ўз шаҳрига қайтди. Искандар ҳам у ердан чиқиб, Белканга борди. У ерда бир шаҳар курди. Номини Белкан деб қўйди. Ўша шаҳар устига бир одам, бошқарувчи қилиб тайинлади.

Искандар ўша шаҳар қурилишини якунлади. У ерда бир кун ўтирди. Бекилларига:

— Эй бекиллар! — деди. Дилда бир марта бўлса ҳам дунёни айланиб, кўрмаган жойларни кўриш орзуси бор. Ўша жойларни кўрай. Чунки дунёни айланиб, сайр қилмасдан, туғилган юртимга қайтишни хоҳламайман. Аввал Элбурз тоғига, кейин Ширжонга, у ердан Хуросон ерига етай.

Бекилларнинг ҳаммаси:

— Буйруқ сеники! — дейишди. Биз уйимизни Ватанимиздан ажралган пайтдаёқ тарк қилган эдик! — дейишди. Искандар бу хабарни эшитгач, хурсанд бўлди. Аскарига кўп совғалар таркатди. 2.000.000 киши санокқа олинди, дафтарга ёзилди. У ердан кўчди. Денгиз бўйига келди. У ердан кўчиб, Ширвонга келди. Ўзи билан 70 ҳоким киши бор эди. Ораларида Хизр (а.с.) ҳам бор эди. Афлотун, Белинас, Ҳермис, Валис, Буқрот ҳокимлари бор эди. Искандар Хизр (а.с.) билан бу ҳоким шахсларни ҳузурига чақирди. Мажлис тузди. Шундай деди:

— Аскаримиз мол оғирлигига дуч келди. Юра олмайдилар. Нима маслаҳат кўрасизлар?

Ҳоким Белинас:

— Эй шоҳ! — деди. Сенинг бекилларинг молларини ерга кўмсин, жойини белгиласинлар. Қачонки омонлик билан қайтишга тушсалар, ҳар ким моли қўйилган жойдан олиб кетсин.

Искандар бу таклифни маъқул кўрди:

— Ҳар кимнинг моли, ризқи кўп бўлса, хазинага қўйсинлар ва белги қўйсинлар! — деб амр юборди. Халқ ҳам бу хабарни эшитгач, хазиналарини тоғларда яширишди. Устларига белгилар қўйишди. Устини туморлашди. Ҳоким Белинас бир ғор қаздирди. У ғор ичида бир қудуқ очтирди. Ичига 1000 туя юкли мол ва хазина қўйдирди. Ҳатто у қудуқ ичида уйлар курдирди. Қудуқ тубида бир ғилдирак курдирди. У ерда канализация (лаган) қилдирди. Ғорнинг бир томонида сув оқарди, ўша сувни олиб сув йўлига бурди. Ўша ғилдиракни ишлатди. Қудуқ оғзида ҳам бир ғилдирак қилдирди. Канотлари пўлатдан эди. Уни пастдаги ғилдиракка тумор билан боғлади. У ғилдиракни ҳам ишлатди. Шаклини чизди. Қоғозга расм қилиб, хазинасида сақлади.

Искандар, кейин у ердан кўчди. Шемах шаҳрига келди. Ушбу шаҳар беки уни таниди, кутиб олди. Искандарга кўп совғалар тақдим қилди. Унга бир ой хизмат қилди.

Искандар бир куни унга:

— Ерингиз қандай? Душманингиз ким? — деб сўради. Шемах беки:

— Эй шоҳ! — деди. Қипчоқ халқи бизга озор берадилар. Бу атрофда бир қалъа бор. У қалъа номи Гўлшандир. У ерда йўл кесарлар бор. Улар ҳам бизга озор бермоқдалар. Сендан шу балодан қутқаришингни умид қиламиз.

Искандар ҳам:

— У Гўлшан шаҳарини олай. Кейин Қипчоққа борай! — деди. Дарҳол аскарига амр қилди:

— Гўлшан шаҳрига ҳужум қилинлар! — деди. Аскари Гўлшан устига ҳужум қилди. Шаҳарни қуршаб олишди. Искандар қалъа устига юриш қилди. Аммо устун кела олмади. Ғалаба қила олмади. Ўшанда Шемах халқидан сўради:

— Бу ерда ҳеч бир дин одами, бир зоҳид киши, соф диндор киши борми? — деб сўради. Биз ундан ёрдам сўрайлик!

У ерда шу каби бир киши бор эди. Ибодат аҳли инсонлар қачонки Искандар ҳузурига борсалар, у улар билан кўп суҳбатда бўлар эди. Шундайки, Искандар ўз бекиллари билан бунчалик суҳбат қилмасди ва ўша зоҳидлардан ёрдам, ҳикмат сўрар эди. Унинг шу ҳолидан саркарлар, амалдорлар ранжиб турар эди.

Искандар ўша дин аҳлини чақиртирди.

Қўмондонлар:

— Эй шоҳ! Дин кишиси урушдан нимани билар?! Уруш учун, жанг учун ҳиммат — кўп аскар ва жанг тайёргарлигидир! — дейишди. Искандар бу сўзларни эшитди, аммо ҳеч эътибор бермади. Ўша қўмондонлар қирқ кун эрталабдан кечгача жанг қилишди. Шунча кун ичида ҳам Гулшан қалъасини ола олишмади.

Искандарга:

— Қалъа олинмаса нима бўпти? Келинг, бу ердан кўчамиз. Элбурзга борайлик! — дейишди. Искандар ҳам уларнинг ожиз эканини, ҳеч нарса қила олмаслигини тушунди. Давлат катталарини тўплади. Яна шундай деб сўради:

— Бу ерларда дин аҳли, ибодат аҳли одам борми?

Унга:

— Ҳа! Бир кекса киши бор. Фалон ғордадир! Ейдигани ўтлар илдизи, кийими — жун. Ҳеч кимдан бир дона ҳам қабул қилмайди! — дейишди. Искандар бу хабарни олгач, отланди. Хабар берган одамни ҳам ўзи билан олди. Файласуфларни ҳам олиб кетди. Ғорга етиб боришганда, кекса диндорни кўрди. Салом берди. Ихтиёр киши унга:

— Хуш келибсан, эй Искандар! — деди. Искандар ҳам отидан тушди. Ихтиёрнинг хузурига борди. Қўлини ўпди:

— Менинг Искандар эканимни қаердан билдинг? — деди.

Диндор ҳам:

— Менинг қалб кўзим очикдир! — деди.

Искандар яна сўради:

— Бу ерда қанча вақтдан бери яшабсан?

Ихтиёр жавоб берди:

— Дунёни қадрсиз, беҳурмат кўрдим. Халқ билан на дўстлигим, на душманлигим бор. Хотиржам яшаш — ёлғизликда, узлатдадир. Мен парвардигорим билан дўст бўлганимдан бери қолган ҳар бир нарсани қалбимдан чиқариб ташладим:

Йиллар йилдирки, ғордаман мен,

Ҳеч ким келмади, сендан бошқа, менга!

Искандар шу пайт деди:

— Эй пир, сендан хоҳишим кичик нарса!

Искандар кейин сўзларини шундай изоҳлади:

— Парвардигорим яратган темирни иккига бўлди. Бирини қилич қилди. Ўша қилични бизга берди. Бирини калит қилди, сизга берди. Бу ерга яқин бир жойда бир ҳисор бор. Йўл кесувчи гуруҳ ўша ерда жойлашган. Қирқ кундан бери аскарим ўша ерда жанг қилмоқда. Қалъасига ҳужум қилишмоқда, аммо ҳеч қандай қўлга кирита олишмаяпти.

Сендан хоҳлайман, бир дуо қил,

Аскарим топсин саломатлик, йўл!

Фатҳ этайлик дуон билан шаҳарни,

Аскарим олсин шон-шараф билан бу дарни!

Зоҳид деди:

— Бу қадар аскаринг бор,

Ақлли-қуффоринг бор!

Бермасми ақл ҳозир бу бейлар?

Бир пир сўзи жангда нималар қилар?

Менинг шундай ёрдамим, имдодим... ҳеч эмас,

Ўткир қиличинг билан сен зафар қил, бас!

Искандар ўша диндор кишига шундай жавоб қайтарди:

— Ўша бейлар, ўша қўмондонлар менинг дин кишилари, диндорларни севишимни хоҳламайди.

Ихтиёр ўйга тўлди...

**— Жуда яхши! — деди. — Тилак сўраганингни қабул қилдим! — деди. Искандарга дуо қилди. Унга:

— Эй шоҳ! — деди. — Энди жойингга қайт. У шаҳарни Улуғ Яратган сенга насиб қилгандир.

Искандар у ердан кўшин бошига қайтди. Улуғ зотлар билан гаплашди. Эртага бир курултой тузди. Қалъадан тушган бир киши ҳам ҳисор калитини Искандарга келтирди:

— Эй шоҳ! — деди. — Кеча қалъамизнинг бир қисми вайрон бўлди. Биз ҳақ билиб англадикки, бу вайрона сен отган ишонч тўғонларидан эмас, балки бу Яратганининг ғазабидандир. Бундай бўлгач, биз ҳам сенга келдик. Бизни кечир, бизга амон бер.

Искандар ҳам уларни кечирди. Қалъа унга топширилди. Унинг зоҳидлар билан гаплашганидан ранжигувчилар уялиб қолишди. Искандардан узр сўрашди. У ҳам халққа меҳр кўрсатди. Ҳар бир кишига биртадан кишлоқ улашди. Қалъани қайта таъмир қилди. Ўша Шемах шаҳарини бекига берди.

Искандар кейин у ердан кўчди. Дербандга келди. У ерга улуғ девор қурдирди, бир эшик ҳам ясади. У ерни ҳам Шемах бекилигига қўшди. Ўзи ўша эшикдан ичкари кирди. Зенгиянга етиб борди.

Искандар Зенгиянга етиб келгач, ўша ернинг халқи тўпланиб унга келди. Кўплаб совғалар келтиришди. Искандар ҳам уларга:

— Бу ерларда ажабланарли нарсалар нима бор? — деб сўради. Улар ҳам:

— Эй Искандар! Бу атрофда Шемҳал номли бир қалъа бор. Уни Шерир номли Кейкавус сулоласидан бўлган бир бек бошқаради. У қалъа Кейхусравнинг тахтгоҳидир ва жаҳонни кўрсатувчи жомини у ерда ўрнатгандир! — дейишди.

Искандар бу хабарни эшитгач, жаҳонни кўрсатувчи қадахни кўришни истади. Зенгияндан кўчди. Шемҳал қалъаси яқинига келди. Қалъа малики Шерирга:

— Эй Шерир, буюк Искандар бу ерга келди! — дейишди. У ҳам уни кутиб олиш учун катта тайёргарлик кўрди. Искандар ҳузурига келди. Сарай қозикчиси уни кўриб, шоҳга хабар берди:

— Бир бек келди. Ким эканини билмайман. Шоҳимиз билан кўришмоқчи! — деди. Искандар:

— Олиб келинг! — деди. Мобайинчи Шерирни Искандарга олиб келди.

Шерир буюк Искандарни кўриб, ер ўпди.

Искандар:

— Исминг ким? — деб сўради.

— Малика Шерир! — дейишди.

Искандар туриб, Шерирга ҳурмат ва муҳаббат кўрсатди. Унинг ҳолини сўради, сўз орасида Искандар шундай деди:

— Мен шоҳ Кейхусравнинг қадахини кўришни хоҳлайман.

Малик Шерир Искандарга дуо қилди:

— Хайрли бўлсин! — деди. — Эртага отланг. У қалъага чиқинг.

Искандар ўша куни Шерирни тўйдирди, едирди, ичирди. Икковлари ҳам маст бўлишди. Малика Шерир туриб ер ўпди. Искандар ҳузуридан чикди. Ташқарга чикди. Лекин Искандар у учун бир отаг қурдирди. Шерирни ўша отагга олиб боришди. У ҳам бир одамани Шемҳал қалъасига юборди:

— Бор, кет! Укама айт, жуда кўп тайёргарлик қилсин! — деди. — Искандар шоҳни тахтга ўтқазсин. Ўша қадахни тўлдирсин. Шоҳга сунсин. Кўплаб совғалар сочсин. Мен бу ерда қоламан.

У киши Шемҳал қалъасига борди. Малика Шерир эса эртаси куни Искандар ҳузурига келди.

— Эй шоҳим! — деди. — Мен бу ерда қолай. Сиз давлат ва саодат билан Шемҳалга етиб боринг. У қалъани айланинг, кўздан кечиринг. Қачонки сиз бу ерга келсангиз, мен ўша вақт у ерга қайтаман.

Искандар бу сўзни қабул қилди. Мақбул топди. Ўзи билан етти юнон файласуфини (ҳокимини) олди. У қалъага чиқди. Шерирнинг укаси уни кутиб олди. Жуда кўп совғалар сочди. Совғалар тақдим қилди. Шоҳни Кейхусрав тахти ва жаҳонни кўрсатувчи қадах турган айвонга олиб борди. Искандар ўша Кейхусрав тахтига чиқиб ўтирди. Шерирнинг укаси Искандарга дуо қилди. Унга:

— Эй шаҳрияр! Ушбу тахтнинг баракаси ва фатҳи ила кўплаб тож ва тахтлар қўлингга келур! — деди.

Искандар ўша тахтда бироз ўтирди. Кейин тахтдан тушди. Тахт устига бир неча мушт гавҳар сочди, минбар курдирди, ўша ерга ўтди. Унга жаҳонни кўрсатувчи ойна (қадах) келтирилди. Искандар яна бир минбар қурилишини буюрди. Яна бир минбар қурилди. Қадахни ўша минбар устига қўйдирди. Ичини тўлдиришди. Искандарга:

— Эй шоҳ! Бу қадахдан ичингки, давлатга етишасиз, — дейишди. Искандар ҳам ўша қадахни олди. Ичини ичди. Қадахни олдига қўйди. Қадах ичида шундай бир ёзувни ўқиди. Ёнидаги файласуф (ҳоким) Белинас ва Афлотунни чақирди. Уларга қадахдаги ёзувни кўрсатди. Улар ёзувни ўқий олишмади. Расмини олишди. Бир мушт гавҳар ичига қўйишди. Искандар, Белинас ҳокимга шундай деди:

— Бир тумор қилгинким, тахт устига

Ҳеч ким ўтирмасин қайта...

Ушбу гўзал шаҳарда ҳам ҳатто,

Бир кун ўтириб турмасин у тахтада!

Ҳоким Белинас ҳам у тахтга шундай бир тумор қилди-ки, тахт устига ҳеч ким ўтира олмайдиган бўлди.

Искандар учун дастурхон тузилди. Тўй қилинди. Бирга еб-ичишди. Искандар отига миниб, қўшинига қайтди. Отағига кирди. Малика Шерирни чақиртирди. Унга кўп мол ва кафтонлар берди. Шемҳал қалъасига юборди. Искандарнинг ҳокимлари, ўша қадах нақшидан Устуржоп(*) асбобини яратишди.

Искандар Шемҳалдан кўчди, денгиз бўйи Дербандга келди. У ердан Ғўронга борди. Қизилағочга етиб борди. Қизилағочдан Ҳалҳалга борди. У ердан Рей шаҳрига борди. У ердан эса Хуросонга етди. Ўша ерни маъқул кўрди. У ерда қанча оташгоҳ топса, ҳаммасини йиктирди. Мўғулларга сиёсат қилди (ўлим жазолари берди). У ерда бир шаҳар курди. Номини Ҳирот деб қўйди. Хуросонни тўлиқ айланди, Ғавр ва Сижистонни олди. Азнинга борди. У ерни ҳам олди. Қўлига шундай кўп мол тушдики, аскарлари уни олиб кетишдан ожиз бўлишди. Афсунлар қилинди. У ердан кўчди, Дайлам шаҳри устига юриш қилди.

Бу олти киши Кейд ҳузурига етиб боришганда, у ҳам ўрнидан турди. Уларни бирма-бир бағрига босди. Ҳузурига чақирди. Улар ҳам ўтиришди. Искандарнинг мактубини чиқаришди. Кейдга топширишди. У ҳам уни ўқитди. Севинди. Ўша куни уларга егулик-ичгулик берди.

Эртаги куни Кейд қизни зийнатлади, безатди, қасрини ҳам безатди. Келганларни қизи ҳузурига юборди. Ўша файласуф кишилар қизни кўргач, хайратда қолишди. Кейин эса отаси Кейд одам юборди. Уларни ҳузурига чақирди. Ўша қадахни келтиртирди. Ичига шароб солдирди. Ушбу олти ҳокимга сунди. У шаробдан ҳаммаси қанча ичишган бўлса-да, шароб тугамади. Кейд шунда:

— Баҳром ҳокимни бу ерга келтиринглар! — деди. — Ва Менкиё ҳокимни ҳам чақиринглар! — деб амр берди.

Чақирилган бу икки киши келишди. Олти юнонлик файласуф улар билан баҳс қилишди. Уларни кўришди. Хуш кўришди. Кўрсатган хунарларини Искандарга бир мактуб билан билдиришди. Ҳар бир файласуф қизнинг бир аъзосини мақтагани ва мактуб ёзгани.

Искандар бу олти ҳокимнинг олти мактумини олгач, уларни ўқитди. Севинди. Дарҳол бир аҳднома ёздирди. Кейдга юборди. Ва:

— Ўша тўрт ажойиб нарсани менга юбор! — деди.

Ҳиндлик Кейд, ўша тўрт нарсасини тайёрлатди:

- 1- Бир тож
- 2- Бир тахт
- 3- Ўнта фил
- 4- Ҳар бир фил устида яна бир тахт
- 5- Ва тўрт қимматбаҳо жавоҳир юборди
- 6- Бундан ташқари яна бир фил юборди

Бу махсус филнинг номи “Йешин” эди. У филни олтин эгар билан эгарлашди. Бундан ташқари уч юз туя юки мато, ўнта зарҳалланган, безакли кийим, юз туя юки тилла тангалар, бир маха юк уд берди. Ўша қизнинг номи “Нафшон” эди. Нафшонни безатишди. Олти файласуфга топширишди. Ҳиндистондан улар билан бирга юз нафар файласуф киши ҳам юборишди.

Искандар ҳам алоҳида совғалар юборди. Бу совғалар Искандарга етказилгандан кейин одамлари карвонни кутиб олишди. Улар Искандар ҳузурига етганида, у аёл файласуфлар ва ҳокимлар билан бирга жойлаштирилди. У тугамас қадаҳ хазинага юборилди. Ва малика Нафшон Иброҳим алайҳиссаломнинг суннатиға мувофиқ, Искандар билан никоҳ қилинди.

Искандар ёш ҳинд маликасини гаремиға олиб борди. Ёш қизға назар солди. Унга ғаш келди. У билан хилватга кирди.

Саҳар бўлгач, бир табақ ичига бир бўлак ёғ қўйишди. Шундай эдики, табақ оғзигача ёғ тўла эди. Унга:

— Бу ёғни кўр! — деб Баҳром ҳокимға юборишди. Баҳром ҳоким ҳам ўша ёғни кўрди. У ёғ ичига мингта инъекцион иўне солди, яна Искандарға юборди. У ҳам ёғни бошқа идишға тўкди. У ўқларни кўрди. Бир темирчига олиб борди. У темирчи уларни оддий шиша чўп каби шаклга келтирди. Яна Баҳромға юборилди.

Баҳром ёғни кўргач, уни сайқаллаб, арчиб, оина каби қилиб юборди. Искандарға юборди. Искандар ўша оинаға назар солди. Уни нам жойға қўйди. Оинада занг тушди. Ҳокимға юборди. Ҳоким ҳам ўша зангни тозалади. Унга шундай бир хунар ишлатдики, у оина энди нам бўлиб зангламайдиган бўлди. Яна Искандарға юборилди. У ҳам бу улуғ хунарни кўриб, Баҳромни ҳузуриға чақиртирди.

— Бу жонда қандай сир бор? Бунинг ғайриоддийлиги нима? — деб сўради.

Ҳоким ҳам:

— Эй шоҳ! Сен дунё ишларидан тўлиб, кўнглинг ёғ каби бўлиб қолган. Унга ҳеч бир нарса сиғмайди! — дединг. Мен эса:

— Илм ва ҳикмат кўнгилға жойлашувчи ийне кабидир. Қанча дунё ишлари билан тўлиб кетса ҳам, келиб жойлашади! — дедим. Сен яна дединг:

— Менинг кўнглим мухреф (шиша монжуқ) каби бўлиб қолди, гўё тўп шаклида. Юмалоқ темирға айланди. Илм ҳам, ҳикмат ҳам унга фойда бермас! — дединг. Мен эса:

— Илм ва ҳикмат масқал (сайқал берадиган асбоб) кабидир. Кўнгилға сайқал берсанг! — дедим. Сен дединг:

— Сайқал кетгандан сўнг занглайди! — дединг. Мен эса:

— У оина қанча зангласа ҳам, у насихатлар қайта сайқалланади! — демоқчи бўлдим! — деди.

Искандар бу фикрни маъқул кўрди. Баҳром ҳокимға кўп мол берди.

Баҳром ҳоким Искандарға шундай деди:

— Эй улуғ шоҳим! Менда бир мол борки, уни ўғри ола олмайди. Тунда ҳам посбон (нобатчи) ундан сўрай олмайди. Бир табақ таом, бир кийим менға етар. Бу дунёвий нарсалар билан мен қаноат қилганман. Энди менға бошқа ҳеч нарса керак эмас. Улар менға юк бўлади. Шоҳимизнинг хазинасида турсин. Ўша ерда қолсин! — деди.

Искандар бу жавобни ҳам маъқул топди. Кейин ҳокимлардан эмас, табиблардан бирини чақирди. Ундан:

— Касалликнинг асосий сабаби нима? — деб сўради. У киши ҳам:

— Касалликнинг асосий сабаби олти нарсадир! — деди.

Биринчиси: кундузи кўп ухлаш.
Иккинчиси: тунда кам ухлаш.
Учинчиси: баданни очиқ тутиш.
Тўртинчиси: аёл билан кўп жуфтлашиш.
Бешинчиси: тунда кўп сув ичиш.
Олтинчиси: тўқ қорин билан кўп овқат ейиш.

Бу олти нарсандирки, дунёда қанча азоб бўлса, улардан келиб чиқади. Эркакка якка ётиш фойдалидир! — деди.

Шоҳ Искандар унга ҳам кўп мол берди.

Искандар ўша кеча ётганида ўша қадахни келтиртирди. Ичига сув тўлдиртирди. 10.000 кишисига ичиртирди. Қадах ҳали ҳам тўлиб турган эди. Ҳеч тугаш нима эканини билмасди. Ундан ҳамма ичди. Ҳаммаси бу тугамасликка ҳайрон бўлиб қолишди.

Искандар, файласуф Баҳромдан шундай деб сўради:

— Бу ишнинг асли нима?

Баҳром ҳоким шундай жавоб берди:

— Бу қадах яратилган пайтда Ҳинд шоҳи Кейднинг қулида, Ҳинд ва Хитой ҳокимларидан 3000 киши кул сифатида бор эди. Улар буни юлдузлар илми орқали кашф қилишган. Қандайки магнит ҳар қандай темир жинсини ўзига тортади, шу каби бу қадах ҳам ҳаводаги сувни ўзига тортади.

Шоҳ Искандар бу жавобни маъқул кўрди. Кейдга кўп мол юборди. Кейин у ердан кўчди. “Конуш” шаҳрига борди. У ерда ҳам бир михрожа бор эди. Иси “Фор Ҳипал” эди. Дарҳол унга бир мактуб ёзди:

— Эй Форража! Менинг Эрондан бу ерга келганимни бил. Дорони енгдим. Ҳиндлик Кейд билан сулҳ қилдим. Қизини менга берди. Бу мактубим сенга етганда, зўравонлик қилишга ҳожат қолмасдан, ҳузуримга чиқ, кел. Сенга муҳаббат ва раҳмат кўрсатай. Агар келмасанг, билиб қўй, сени ҳам Доро каби ер билан яксон қиламан. Кейин эса охириги пушаймонлик фойда бермас.

Искандар

Мактуб тамом бўлгач, уни муҳрлатди. Файласуф Милосга берди:

— Бу мактубни Фор Ҳипалга олиб бор! — деди. Милос ҳам мактубни олди. Фор Ҳипалга олиб борди. Уни топширди.

ҲИНД ПОДШОҲИ КЕЙД ҚИССАСИ

Хабар етган ровийлар шундай деганлар:

— Дайлам шаҳрида бир подшоҳ бор эди. Унга Кейд-и Ҳиндий дейилар эди. Бир кеча у ухлаб ётганида ёмон тушлар кўради, қайта уйғонади, яна уйку босар эди. Тонг отгунча шундай бўлди. Сўнгра олимларни, брахманларни чақиртирди. Кўрган тушларини уларга айтди. Ҳеч қайси брахман бу тушларни таъбир қила олмади. Улар орасидан бири деди:

— Эй подшоҳ! Сенинг бу тушларингни Меҳр-й он ҳокимдан бошқа ҳеч ким таъбир қила олмади. Аммо у ҳам шаҳарда турмайди. Доимо оҳулар билан юради ва ёввойи ўтлар еб юради. Бизга одам ўрнида қарамайди, уни кўриш керак.

Кейд-и Ҳиндий подшоҳ отланди. Меҳронга борди. Унга қўл бериб сийлаб қўйди. Деди:

— Эй замоннинг ягона доноси! Мен шундай тушлар кўрдимки, ҳеч бир киши уларни таъбир қила олмади. Мана, сенинг ҳузурингга келдим. Мени тушларимни таъбир қил. Дардимга шифо бер.

Меҳр-й он ундан:

— Нима кўрдинг тушингда? — деб сўради.

Кейд-и Ҳиндий шундай деди:

— Тушимда бир уй кўрдим! Уйдан бир фил чиқар эди. У уйнинг эшиги йўқ эди. Кичкина тешиги бор эди. Ўша тешикдан у фил чиққан эди. Лекин қанча уринишмасин, ўша фил қайта уюга киролмас эди. Яна бир маймун кўрдим. Бир тахт устида ўтирган эди.

Бошида тожи бор эди. Бўйнида ип бор эди. У ипнинг бир учи халқ кўлида эди. Улар уни тортар эдилар. Мен уйғонган эдим, яна уйкуга кетдим. Яна туш кўрдим. Тўрт киши бир ок матони тўрт бурчагидан ушлаб, ўз тарафларига тортар эдилар. Ўша мато йиртилмас эди ва у кишилар ҳам матони тортишдан чарчамас эдилар. Яна бир кишини кўрдим. У сув ёқасида чанқоқ турибди, балиқлар унга сув келтириб бермоқда. У киши эса ўша сувдан кўркиб, қочар эди. Яна бир шаҳарни кўрдимки, бозор очилган эди. Халқининг ҳаммаси кўр эди. Ҳеч нарсани кўролмас эдилар. Яна бир шаҳар кўрдимки, унинг баъзи аҳли бемор эди. Соғлари эса беморларнинг аҳволидан хабар олишга боришар эди. Бундан сўнг бир отни кўрдимки, икки бошли эди. Унга тўрт қўл ва тўрт оёқ берилган эди. У икки боши билан ўт ерар эди. Еганини чиқармас, терсламас эди. Сўнгра учта куфни кўрдимки, ичи чегирткалар билан тўлдирилган эди. У куфлардан биридан сув сачрар эди. Ва бу сув ўртадаги куфдан тошиб турди. Бир бошқа куфга куйилар эди. Лекин ўртадаги куф ичига тушмас эди. Яна бир сугир кўрдим. Болалабди. Аммо ўзи семиз эди, чақалоғи ожиз, заиф эди. Она сугир ўз боласидан сут эмар эди. Яна бир булоқни кўрдим. Ичида сув йўқ эди. Аммо атрофи қўл каби бўлиб қолган эди. Мен ушбу тушлардан жуда кўрдим! — деди.

Меҳр-й Он бу тушни эшитгач:

— Дилингни хотиржам қил! Токи бу тушлардан зарар етмасин! Қизни ва китоб ёзувчи ҳақимларингни ва табибларингни,ки дунёда тенги йўқдир, Искандарга юбормоқлик лозимдир. У сенга тенг ҳам эмас.

КЕЙД-И ҲИНДИЙНИНГ ТУШИНИНГ ТАЪБИРИ

— Бу тушларнинг таъбирига келсак, у шундайдир:

"Ўша тешиқдан чиқиб, ўша тешиққа кира олмаган филга келсак: Бунинг таъбири шундаки, Искандардир. У Румдан, яъни юнонлардан чиқар. Лекин юнонларни кўрмас. Ўша маймун — Искандардан кейин келадиган подшоҳдир. Золим, ёлғончи ва бахил бўлади. Аммо исми подшоҳдир. Аскарлари ундан мамнун бўладилар. У эса буюк вазирларидан хавотирда бўлади. Ўша оқ матога келсак: Сен кўрган ўша мато дунё аҳлининг динидир. Ўша замонда араб қабиласи ичида бир пайғамбар пайдо бўлади. Ва ИСЛОМ динини ошкор қилади. Бир дин — яҳудий (жўхуд) динидир. Бир дин — юнон динидир. Тўртинчиси — мажусий (оташпарастлар) динидир. Ўша тўрт киши шу тўрт диннинг вакилларики, ўша пайтда ўша араб пайғамбарини кўриб, унинг динига кирурлар. Бир вақт келурки, ўша кўрган булоқдаги сув каби ҳақорат қилинур. Халқ ундан қочар. Сен кўрган балиқлар — унинг уламолари, билимдонларидир. Халққа илм ўргатурлар. Лекин уларга ҳеч ким эътибор бермас. Улардан қочурлар. Ўша кўрлар таъбири шунчаки: Бир вақт келурки, халқларнинг ҳаммаси кўр бўлурлар. Ҳақни кўрмаслар. Ва балиқлар йўл устида юрмаслар. Ботил ишлар ичида ҳам Аллоҳ таолодан кўркмаслар. Ўша соғларни сўроққа борадиган беморларга келсак: Улар бегона зоҳидлардир. Ўша икки бошли от эса шундай таъбирдир: Бир замон келурки, халқлар мол жамлар ва фақирларга бермаслар. Сен кўрган учта куф таъбири ҳам шундайдир: Бир замон келурки, фақир, мискин одамлар шундай аҳволга келурки, агар осмонлар тутулса, дунё устига ёмғир ёғса ҳам, бир қатраси ҳам ўша фақир-камбағалларга тушмас. Бойлар, молдорлар уларга ҳеч нарса бермаслар. Бахтларига етарлар, ичарлар, фақирларга узоқдан қарарлар, лекин у неъматлардан маҳрум қолурлар. Семиз бўлиб, заиф боласидан сут емаётган сугир таъбири эса шундайдир: Дунё подшоҳларининг моллари кўп бўлса ҳам, улар фақирлардан мол олиб жамлар. Аммо ҳеч ким бу молларнинг эгаси бўлолмас. Ўша булоқки, қуриб қолган ва атрофи қўл бўлиб қолган — унинг таъбири шундайки: Бир замон келурки, ҳеч бир билими, фаҳми йўқ бир одам келур. Лекин ўзи ўзини ҳар нарсани билади деб ўйлар. Кўп тадбирлар қилар. Аскар йиғар. Эрон заминини эгаллар. Аммо у бахил, қўлтиғи қисик киши бўлар. Пастликдан подшоҳликка етган. Охири бир машаққат туфайли ишлари ёмонлашур. Сўнгра подшоҳлик ҳам қилолмас. Сен била билгинки, агар

Искандар билан урушсанг, бирон фойда кўролмассан. У билан сулҳ қил. Ва ўша тўрт тухфангни унга юбор. Токи балолардан қутиларсан.

Кейд-и Ҳиндий турди. Меҳроннинг қўли ва юзидан ўпди. Қари киши унга яна ўша тавсиясини тақрор қилди:

”Искандар билан агар урушсанг,
Бермас сенга фойда бир он!
Бир сулҳ қилгин у билан сен,
Тўрт тухфангни юбор ҳозироқ!
Қутулгин унинг балоларидан,
Ич баришнинг шифоларидан!”

Кейд-и Ҳиндий отга миниб шаҳарга тушди. Замонни кузатар эди.

Бу туш таъбир қилинғач, ортидан бир йил ўтди. Кейдга бир куни шундай хабар келди:

— Юнон подшоҳи Искандар сенинг юртига яқинлашди. Катта қўшин билан келмоқда. Қасди сенсан.

Кейд бу хабарга эътибор қилмади. Ҳеч нарса демади. Бир куни қутилмаганда Искандарнинг элчиси келди. Бир мактуб келтирди. Мактубни Кейдга топширди. Кейд мактубни ўқитди. Мактубда шулар ёзилган эди:

Эй Кейд! Сен бир оқил, зийрак подшоҳсан. Мен эса Эроннинг ҳокимиман. Ушбу мактубим сенга етгач, мушкулчилик қилмай менинг ҳузуримга кел. Мен сенга озор етказмайман. Агар келмасанг, билгинки сенга хужум қиламан. Тожингни ҳам, тахтингни ҳам ер билан битта қилиб, поёндоз остида қолдираман!

Кейд бу хабарни олғач, дарҳол Искандарга жавоб юборди. Унда шундай ёзилган эди:

Муборак мактубинг бизнинг тарафимизга етди. Ўқидик, маъносини англадик, билдик. Сендек буюк подшоҳдан ким бўлурки, сўз эшитмас, ўзича йўл тутар? Мен қулингга тўрт нарса борки, ҳеч қайси подшоҳда йўқдир. Агар подшоҳимиз амр қилсалар, уларни ўзлари учун юборсам дерман.

Мактуб тугатилғач, Кейд уни бир элчига берди, юборди. Мактуб Искандарга етгач, у ўқитди. Элчига:

— Бор, ўша подшоҳга ет. Ўша тўрт нарсанинг исми нима эканини сўра! Исmlарини бил, хунарлари нима? Менга хабар олиб кел! — деб амр қилди.

Элчи яна қайтди. Ҳолатни, саволларни етказди. Кейд хурсанд бўлди. Ҳузурини бўшатди. Искандарнинг элчисига шундай деди:

Дунёда менинг ҳам бир қизим бор,
Кўзлари мафтункор, сочлари узун!
Унга тенг йўқ бу дунёда,
Бугун, шу пайтда унга ўхшаш йўқ!
Бир қадахим бор, униг ичига шароб қуйсанг,
Юз минг киши ичса ҳам, тугамайди ундан!
Бир табибим борки, устоз деб аталур,
Дармон қилиб баданга қувват бағишлайди!
Яна бир ҳакимим бор ҳозир,
Дунёда нима бўлса англайди!

Шоҳ Кейд бу тўрт хабарни Искандарнинг элчисига айтгач, элчи у ердан чиқиб кетди. Қайтиб борди. Ўз подшоҳининг ҳузурига етди. Буюк Искандар шундай деди:

— Агар бу хабар рост бўлса, бу тўрт нарса дунёга арзийди! Агар уларни менга берса, мендан яхшилик, гўзаллик кўрар!

Искандар сўнгра ўзининг олти улуғ файласуфини танлади. Улар:

- 1- Афлотун,
- 2- Белинас,
- 3- Ҳермеш,
- 4- Валис,
- 5- Букрот,

6- Ва Фарфур эдилар.

Уларга деди:

— Сизлар ўша ерга боринглар. Ўша омад келтирувчи тўрт нарсани кўринглар ва менга хабар олиб келинглар!

Шоҳ Кейдга ҳам бир мактуб ёзди. Мактубда шулар ёзилган эди:

— "Булалар менинг улуғ амирларимдир. Сизга юбордим. Ўша тухфаларингни кўрсатгин. Улар менга хабар юборурлар. Мен керакли маълумотни олай, сулҳ қилурмиз."

Ўша олти файласуф Шоҳ Кейд ҳузурига келганда, Кейд ҳам ўз ўғлини, ўз амирларини уларни қарши олиш учун юборди. Ўз эҳтиромларини изҳор қилди.

ФОР ҲИПАЛНИНГ ИСКАНДАРГА ЖАВОБИ

Ҳинд подшоҳи Мехрожи ИСКАНДАР юборган мактубни ўқитди. У нима талаб қилинаётганини тушуниб, тушуниб, ғазабга келди. ИСКАНДАРга шундай жавоб ёзди:

— Эй Искандар! Сени кўриш керак. Сен менга ўзингга келишимни буюриб, ҳеч уялмайсанми? Агар Фалекос менга сенинг мактубингга ўхшаган мактуб юборган бўлса эди, у ҳолда сени менга юбориши керак эди. Сен Дорон (Доро)ни босиб олганинг учун шунча ҳам мағрурсан. Жасорат намоён қилмоқдасан. Унинг давлатини аллақачон йўқотган эди. Эрон шоҳи Фаридун замонидан бўён ҳеч ким менга бундай ёзмаган эди. Сен мени ўзингга тенг ва яхши деб билмайсан, лекин кўрқаманки, ўзинг зарар кўрасан. Мен Форум. Сен Қайсар... сен кимсанки, менга бундай сўзлар айтасан? Ҳад-худудингга қараб иш тут. Доро мени чақиртирганида, унинг давлатидан юз ўғирганини кўриб, бормаган эдим. Агар борганимда, сенга бундай ҳукмдорлик қилишга рухсат берган бўлармидим? Нега ақлсизлик қилмоқдасан? Агар мен билан урушиш учун келсанг, сенга мардлик нима эканини кўрсатаман.

Мехрожи Фор Ҳипал

Бу мактуб элчи Милош орқали Искандарга етиб келгач, Искандар уни олди, ўқитди. Ҳеч эътибор қилмади. Эртаси куни кўшинини текширди. Аскарларни танлади. Уларга бош бўлиб — итоатсиз Фор устидан — юриш қилди. Фармон берди:

— Отланинглар, сўнг саниғинглар! деди. Уч миллион аскар дафтарга ёзилди. Конолга яқинлашганда, Фор Ҳипалга:

— Искандарнинг кўшини жанг қилишга келди! деб хабар беришди. У ҳам тўрт миллион аскар тўплади. Ўн икки минг Ҳинд филлари билан Искандарга қарши чиқди. Бир-бирларига етишгач, жанг учун бир соат белгиланди. Искандар филларни кўриб:

— Бу филлар билан жанг қандай бўлади? деб сўради.

Кейд подшоҳининг амирлари унинг ёнида эди. Ўз кўмондонларини ҳам чақирди. Кенгаш тузди, уларга:

— Нима чора кўрайлик? деб сўради. Қавмимиз фил жангини билмайди! деди. Баҳром ҳаким шундай деди:

— Эй подшоҳ! Филлар оловдан кўрқадилар. Мен бир ҳунар намоён қилайки, сиз — подшоҳимиз — хушнуд бўлинг! деди. Искандар:

— Хоп, кўрайлик! деди. Таклифни қабул қилди. Баҳром ҳаким турди. Бир темирчини чақиртди. Темирчига бир от ҳайкали ясатиради. Отнинг қорнида бир тумор ясалади. Бу тумор билан отнинг қорнидан олов чакнайди, туриб қолади. Бир арава ясалди. У темир отни аравага боғлади. Искандарга етказди. Искандар бу ишни маъқул топди. Дарҳол шундай фармон берди:

— "Бу отга ўхшаш мингта от ясалсин!"

Бир ой вақт ўтди. Бу бир ой ичида бўлган жангларда, Мехрожи Фор Ҳипал устун келди. Ҳар бир жангда Фор Ҳипал Искандарга қарши ғалаба қозонди.

Бир ой ўтиб ва темир отлар тайёр бўлганидан сўнг Искандар:

— Отлар олдинга сурилсин! деди. Отларнинг ҳаммасини жанг майдонига олиб келишди. Жангга юборишди. Отларнинг темир қоринлари нефть билан тўлдирилган эди. Нефтьларга ўт қўйилди. Қизгин алангалари отларнинг қорнидан чақнай бошлади. Филлар бу қизил алангани кўриб қочишди. Ҳеч бир жойда тўхтамадилар. Баъзилари ўрмонга кириб кетди. Ҳиндлар уларни қайтариш учун жуда ҳаракат қилдилар, лекин муваффақ бўлмадилар.

Искандар бу ҳолатни кўриб, аскарларини Ҳинд тўпларининг устидан юришга чиқарди. Жанг бўлди, кўп одамлар ҳалок бўлди. Жанг тўлиқ қирқ кун давом этди. Бир куни Искандар ўзи жанг майдонига чиқди. Форга бир хабарчи юборди:

— Кел, ўзимиз бир-биримиз билан жанг қилайлик.

Эй подшоҳ, агар сени мен енгсам, Юртим билан қўшин, ҳаммаси сенинг бўлсин! Агар сени мен енгсам, эй подшоҳ, Юрти ҳам, шу қўшин, бил, менинг бўлади! Биз ғазаблантирамиз бу халқни ҳам, Улар гуноҳ тортади шу дамда!

Ҳинд подшоҳи Мехрожи Фор Ҳипал бу сўзни ва таклифни эшитди. Яккама-якка жангни қабул қилди. Ўзи филдан тушиб, отга миниб, жанг майдонига кирди. Лекин Фор Ҳипал улкан бир пехливон эди. Иккови бир-бирларига етгандан сўнг, ханжар, қилич, гурз билан, бир-бирларини парчалангунча уриштилар. Ҳаракат қилдилар. Кейин яна қиличларини қўлга олишди. Отларини бир-бирларига ҳайдашди.

Мехрожи ортидан даҳшатли бир фарёд келди. Бу овоз бирданига осмонни тешиб юборгандек бўлди!

Фор ортига қаради: "Нима бўлди?" деб, Бошини бироз орқага бурди!

Искандар бу фурсатдан фойдаланди, Форни ўлдириш учун ичидан олов ёна бошлади.

Отини чопиб, Форга қилич урибди, Мехрожи ерга кулаб, бир чуқурни тўлдирибди!

Катта жароҳатдан тўсатдан жон чиқиб кетибди,

Искандар бу жангда шундай қилиб ШОН-қудрат топибди!

ФОРНИН ЎЛДИРИЛИШИ ҲИКАЯСИ

Македониялик қўшин ва Эрон аскарлари ҳинду қўмондони ўлдирилганини кўрган пайтда, добуллар урила бошланди. Юнонлик аскарлар ҳинд аскарларига хужум қилишди. Ҳиндлар ҳам ўз амирларининг ўлдирилганини кўрган эдиларки, тўсатдан босиб олинди. Ҳеч қайерга қоча олмадилар.

— Аман! — деб тиладилар. Қўлларидан қуролларини ташлашди. Искандар Фор қўшинидан олган ғанимат молини яна уларга қайтариб берди. Ўлдирилганларни ерга дафн эттирди. Кунож шаҳрига борди. У ерда бир ой турди. Бу юрт яна ҳинд подшоҳларидан бирига берилди. Кейднинг амакисининг ўғли эди, исми Сурекрой эди.

Орадан бир неча кун ўтди. Искандар бу шаҳардан қўчишни хоҳлади. Бир киши келди. Умумий котиби орқали: — Искандар шоҳдан сўра, ўзини ҳаким фикрли бир ҳиндлик билан кўришмоқчи, рухсат сўрамоқда! — деди. Умумий котиб оталокқа кирди. Искандарга хабар берди. У: — Келсин, кўришайлик! — деди. Келган одамни ичкари киргизишди. У Искандарни кўрганида ерни ўпди. Искандар унга ҳурмат кўрсатди. Муҳтарам ўринга ўтказди. Ўша одам бироз сўзлар айтди. Сўнгра Искандарга дуо қилди:

— Эй шахрийёр! — деди. Сендан бир неча саволга жавоб олишни хоҳлайман. Ҳар қанча бу менинг ҳаққим бўлмаса-да, эшитдимки, сен билим жиҳатдан тенгсиз экансан. Агар менга рост жавоб берсан, сенинг динингга кираман. Ва бутларга сиғинишни ташлайман. Аммо агар жавоб бера олмасанг, сен менинг динимга кир. Лекин шундай шарт биланки, ҳеч кимдан ёрдам олмайсан. Ҳеч ким жавобда қатнашмайди.

Искандар: — Жуда яхши! — деди. Ҳиндликнинг таклифини қабул қилди. Ўшанда ҳинд файласуфи сўради:

— Эй Искандар, буюк Яратувчини қандай билсак бўлади?.. Қаердан излаш керак ва Унинг макони қаер?.. Тушимиздами кўрамиз, ёки хаёлдами?.. У ердами, ёки осмонлардими? Буни сўраганларга нима дейлик?..

Искандар: — Мавжудотларни яратган Зотни шериксиз билиш лозим. У Ягонадир, Бирдир. Ҳеч кимдан туғилмаган ва ҳеч ким Ундан туғилмаган. Яратган ҳар жойда ҳозирдир. Уни ҳаёлда қидирмаслик керак. Дунё ўйланмоғи лозим, ҳаёл эса ҳеч нарсадир. Агар ўзингни билсанг, сени яратганни ҳам биларсан. Яратувчининг борлигига гувоҳ сенинг ўз нафсиндир. Нафсингни яратган Удир. Нафсинг яратилгандир. Агар ақлли киши бўлсанг, эй ҳақим киши, қандай ҳаёл қилсанг ҳам, ҳаммаси Яратувчининг илми ичидадир. Бизнинг Яратувчимиз яратилишдан покдир! — деб жавоб берди.

Ҳиндлик ҳақим яна сўради: — Эй шахрийёр! Бу дунёмиздан бошқа дунё ҳам борми?

— Бизнинг дунёмиздан бошқа дунё йўқдир. Аммо у икки қисмдир. Бир қисми экин экиладиган жойдир. Бир қисми эса ўша экин ўриб олинадиган жой. Бирида экиб, бошқасида ўриб оласан. Манфаатини кўрасан. Бу дунё экин экиладиган жойдир. Ва у дунёни кўрсатувчи бир кўприкдекдир. Ҳар ким шу кўприкдан ўтади.

Ҳиндлик илмли киши яна сўради: — Жон қандай нарсадир?..

Искандар шундай жавоб берди: — Жон — Яратувчининг амридир.

Ҳақим яна сўради: — Эй шахим, жон оловдан (отдан)ми?..

Искандар: — Эй киши! Сенинг жонинг албатта отдан (оловдан) бўлса керакки, сен доимо отга сиғиниб келасан. Ва Яратувчининг амрини унутгансан. Бу сўзга ақлли, идрокли одам ишонади деганга ўхшайсанми? Эй қари киши! Сен айтган нарса аҳриманлар (йўлдан озганлар) ишидир. Агар инсоннинг, одамнинг жони олов бўлса эди, ҳеч ким жаннатга киролмас эди. Ҳаммаси дўзахга тушиши керак бўлар эди. У пайтда жаннат кимга бериларди? Яратувчи, пайғамбарларини нима учун юборган бўларди? Улар халқни жаннатга умид билан чорлардимиз?

Ҳақим яна сўради: — Туш (рўё) нима? — деб сўради. Ёлғонми ёки ҳақиқатми? Туш кўрувчи киши, шарқдан ғарбгача боради. Агар у кўрувчи киши ўша жойларда айланса, унда ётган киши ким? Ёки ўша айланувчи нима?

Искандар бу саволга ҳам шундай жавоб берди: — Туш (рўё) уч хилдир. Биринчиси шундайки, кундузи айланасан, бу ҳаёлингдир. Кейин ухлаганда, ўша кўрганинг (туш) сенга келади. Иккинчиси — бир нарсани кўргансан ёки унга ҳавас қилгансан. Тунда у тушингга келади. Ёки уни сенга девлар (жинлар) кўрсатади. Бу ҳам ҳеч нарсадир. Ҳақиқий туш шундай тушдирки, у ҳаёлингда бўлмаслиги керак. Уни кўрмаган, англамаган бўлишинг керак. Ҳавас қилмаган бўлишинг керак. У тушингга тўсатдан келган бўлиши керак. Ва тезда чиқиб кетиши керак. У шарқдан ғарбгача айланувчи ҳам жондир. Ётган эса инсоннинг танасидир.

Ҳиндистонлик билимдон, саволларига ушбу жавобларни олгач, иймон келтирди. Иброҳим (алайҳиссалом) динига кирди. Искандар унга кўп совғалар берди. Кунож шаҳридан кўчди. Хитойга етиб борди.

Ровий шундай дейди:

— Айрим ёввойи ҳайвонлар (йиртқичлар) уч жойда яшамайди. 1) Ҳиндистонда, 2) Эронда, 3) Хитойда "четук" деб аталувчи турдаги шўх ворис қушлари.

Искандар Ҳиндистонни олганидан сўнг, қўшинида отдан ёки эшакдан ҳеч нарса қолмади. Искандар ҳақимлардан сўради: — Бунинг сабаби нима? — деб. Унга шундай жавоб берилди: — Бу сариқ тупрокнинг таъсирдир.

Искандар бу жавобдан ҳайратда қолди. Шаҳарга борди. Шаҳарнинг хитойлик беи уни кутиб олди. Келиб, Искандарга кўп совғалар келтирди. Искандар унга: — Бизга от керак бўлди. Бу атрофда қанча от бўлса, олиб келинг! — деди. Тибет беи ерни ўпди. Одамларни жўнатди. Бу атрофда қанча турк хонлари бўлса, уларнинг отларини келтирди. Ҳаммасини қўшин учун сотиб олдилар.

Искандар Тибетдан ҳам кўчди. Хитой томон юриш қилди. Йўлда кўп овчи итларини топишди. Искандар ов байрамлари ўтказди. Бу итлар турли йиртқич ҳайвонларни овладилар.

Искандар Хитойда бир ой турди. Қўшини тўлиқ дам олди. Турк хонига: — Эрондан кўп аскар келди. Ҳиндистонни эгаллади. Энди сенинг юртингга етди! — дейилди.

Турк хони бу хабарни эшитгач, кўрқди. Мактублар ёздирди. Хитойга, сўнг Хотанга, Синжонга, Фарғонага ва Чочга одамлар юборди. Аскар талаб қилди. Сўралган аскарлар келди. 600.000 кишилиқ кўшин йиғилди. Хитойда ўша пайтда бир ҳақим киши бор эди. Унга Меҳрон дейиларди. Уни Жешанга юборди. Меҳрон борди. Савдогар қиёфасига кирди. Искандарнинг кўшини орасида юрди. Искандарни саломлашиш учун борди. Унга совғалар тақдим қилди. Бир куни Искандар билан суҳбатга тушди. Кейин кетди. Турк хони ҳузурига борди. Бўлган воқеаларни унга етказди:

— Дунёга Искандардек ҳукмдор келмаган! — деди. Ақли етган, билими кенг!.. Ҳатто бир фариштага ўхшайди. Адолати кўп, халқи ундан рози ва мамнун! — деди. Турк хони эса: — Менинг тақдиримга қара! Нима кўрсатмоқда! — деди. Нималар бўларкин? — деди. Меҳрон унинг юлдузига қаради: — Эй хоним! — деди. Агар у билан жанг қилсангиз, ҳеч нарса ютолмайсиз. Зиён кўрасиз. Чунки унинг давлатини ҳеч ким йўқ қила олмайди. Искандар билан урушган подшоҳлар ҳеч яхшилиқ кўрмаган.

Турк хони бу хабарни эшитгач, тийилди. Сулҳга мойил бўлди. Тинчлик тилади. Искандарга: — Эй Искандар! Турк хони кўп аскар билан фалон жойга етди! — дейилди. Искандар кулиб: — Овчининг оёғига ўзидан-ўзи келган ов овланса, қандай гўзал бўлар! Бизга йўлни тўсиб, банд қилди. Унинг бошига шундай тўр тикайки, ғафлат уйқусидан уйғонсин! — деди ва хонга бир мактуб ёзди.

ТУРК ХОҚОНИГА ИСКАНДАРДАН ЮБОРИЛГАН МАКТУБ

Мактуб шундай ёзилган эди:

Эй Турк Хоқони!

Мен бу ерга Эрондан жанг учун келмадим. Сахрога меҳмон сифатида келдим. Умид қиламанки, сен келасан. Ҳар қанча сенинг юртунингдан қуёшлар порласа ҳам, мен ҳам Румдан чиққан бир қуёшман. Дунёни кафтим ичига олганман. Аввал Доро (Дорони) босдим. Занжиборни, Ҳабашни эгалладим. Ҳиндистонга келдим. У жой ҳам насибам бўлди. Энди бу ўлкага келдим. Агар мен билан жанг қилсан, ақли иш қилмаган бўласан. Агар тинчлик қилсан, мендан яхшилиқдан ўзгасини кўрмассан. Кейин пушаймон бўладиган иш қилма. Доро билан нима қилдим? Феврни нега ўлдирдим? Ва Занжиборни қандай ва қай йўл билан фатҳ қилдим? Агар сенинг ўрнингда Фаридун бўлганида ва менга келмаганида, унинг ғурурини қиличим билан синдирган бўлар эдим. Мен билан жанг қилган ҳар бир беяни овламасдан қўймаганман. Менинг бир қоидам бор. У ҳам шундайки: Мен бир кишига омон берсам, орадан минг йил ўтган бўлса ҳам, ҳеч ким буни бузолмайди. Менга хабар бер. Мен билан душманмисан? Агар душмансан, шунга яраша иш тутаман. Бу мактуб сенга етиши билан жавобини тез етказ!

ИСКАНДАР

Искандар бу мактубни ёзгандан сўнг, Яманлик Валиб номли киши орқали Хоқонга юборди. Ёнида юз нафар мард йигитни ҳам юборди.

Яманлик Валиб Хоқон ҳузурига келди. Мактубни топширди. Хоқон уни ўқитди. Искандар айтган сўзларни эшитди, англади. Ўйга толди.

— Жанг ҳам қилмайлик, тинчлик ҳам қилмайлик, деди.

Орадан анча вақт ўтди. Валибни меҳмон қилди. Кейин бош вазирини чақиртди. Ҳолатни баён қилди. Унга мактубни кўрсатди:

— Қандай чора деб ўйлайсан? деди. Вазир шундай деди:

— Эй Хоқоним! Бу киши давлат соҳибидир. Бунинг даври — қуёшнинг айланишидек. Бу подшоҳ қуёшнинг аксидек. Инсонлар яшайдиган тўрт дунёда сайр қилиб, уларни қўлига киритгандир. Қайси подшоҳки, у билан жанг қилса, яхшилиқ кўрмайди. У бу ердан ўтиб кетади, тўхтамайди. Унинг мактубига яхши жавоб бер. Унинг ордасига бор. Бундан бошқа чора йўқ!

Турк хоқони бу маслаҳатни маъқул топди:

— Унга, мактубига жавоб ёз! деди. Бош вазири ҳам Искандарга жавоб мактубини тайёрлади. Мактуб шундай эди:

ТУРК ХОҚОНИНИНГ ИСКАНДАРГА ЮБОРГАН МАКТУБИ

Эй султон,

Олий Яратган бу дунёдаги насибу қисматни сенга қилиб берди. Менга ҳам унинг бир томонини насиб этди. Сенинг ордаингда мен каби куллар кўпдир. Биз ҳам улар каби тупроқдан яратилганмиз. Одам фарзандида ҳам тупроқ каби камтарлик бўлиши керак. Бу беилик ва улуғлик — тупроққа киргунча бўлган нарса. Тупроққа кирганимизда бой ҳам, фақир ҳам, подшоҳ ҳам, бутун халқ ҳам баробар бўлади. Олий Яратган менга бир неъмат берган бўлса, Унга шукр қилмасам, У ўша неъматга зово (йўқолиш) беради. Уни йўққа чиқаради. Шундай эшитдимки, сен бир ўлкага борганингда, у ўлкани урушга дучор қилар экансан. Мен шунинг учун келдимки, бу балони халқдан кўтарай. Олий Яратган бу халқни менга амонат қилгандир. Амонатнинг шартларини адо қилишим керак. Сен билан жанг қилишни ўйламайман. Мен биламанки, сенинг давлатинг барпо. Сен билан жанг қилган киши ақлсиздир. Лекин Олий Яратган сени адолат учун яратгандир. Бизга зулм қилма. Биз билан тинчлик йўлида бўл. Бир иш қилки, қиёмат кунида унга ҳисоб бера ол. Сен билиб қўйки, мен бу сўзларни заифлигимдан айтмаяпман. Ва сендан қўрқмайман ҳам. Қўшиним кўп, мардларим бисёр. Лекин мен биламанки, давлат сен билан бирга. Сенинг ордаингга бораман. Сен нима буюрсанг, мен ўша буйруғингдан чекинмайман.

ТУРК ХОҚОНИ

Мактуб ёзилиб бўлингач, Хоқон Искандарнинг элчиси Валибни яна чақирди. Бу мактубни унга берди ва унга муносиб кафтанлар берди. Мактубни Искандарга юборди.

Искандар ҳам уни ўқитди, ҳеч гап айтмади. Бир неча кун ўтди. Туронлик хоқон яна бош вазири билан суҳбат қилди. Унга:

— Фикринг нима? деб сўради. Мен аввал элчи сифатида Искандар ҳузурига бормоқчиман! деди. Унга борай. Юзма-юз кўп сўзлар айтай.

Вазир унга шундай деди:

— Бу хоқонликда ҳукмдор сенсан. Гап сенинг.

Хоқон, келган Искандарнинг одамлари билан унинг ордасига йўл олди. Дарвозабон Хоқон элчисининг келганини хабар берди. У ҳам:

— Ичкари кири! деб амр берди. Дарвозабон ҳам уни ордага олиб кирди. Хоқон элчи каби ер ўпди, эҳтиром кўрсатди. Искандар унга жой кўрсатди. Хоқон кўрсатилган жойга бориб ўтирди. Сукут сақлашди. Жуда кўп вақт гаплашишмади. Шу пайт Искандар деди:

— Эй турк элчиси! Бу ерга нима учун келдингиз? Агар сўзинг бўлса, айт. Хабар бер.

У ҳам шундай жавоб берди:

— Турк Хоқони сизга дуо қилгувчидир. Подшоҳ билан юзма-юз қолганда, унга мен томонимдан шуларни айт. Суҳбатда ҳеч ким бўлмас, деб умид қиламан.

Искандар, туркнинг бундай амр каби сўзларини ўзига хунук деб қабул қилди. Адамларига:

— Занжир келтиринг! деб амр берди. Бир занжир келтирилди. Икки оёғига уланди. Икки қўли ҳам боғланди. Искандар қиличини суғурди, яланғоч қилични олди. Олдига қўйди. Ордани бўшаттирди. Хоқонга:

— Энди сўзларингни айт! деди. Нима учун келдинг? У шундай жавоб берди:

— Эй Шаҳрийор! Чин хоқони менман. Дергоҳингга келдим! деди. Искандар бу сўзни эшитгач, ҳайратланди. Бир бағри кенг овоз билан бақирди:

— Эй Мўғул! Мен одамни қиёфасидан танирдим. Лекин, эҳтиром кўрсатдим. Мендан қандай раҳмсизлик ёки зулм кўрдингки, бундай ишларни қиялпсан? Сен мендан кўркмайсанмики, бундай беадаблик қиялпсан?

Унга Ҳоқон шундай жавоб берди:

— Эй Шаҳрийор! Мен сенга ишонганим учун бундай беадаблик қилдим. Чунки сен билан менинг душманлигим йўқ эди. Нимадан кўрқардим? Агар душманлигим бўлганида, бундай келмас эдим. Сен менинг юртимга келгансан. Менинг меҳмонимсан. Сен билан душманлик қилиш — уят иш бўлади. Менинг қанчалик гуноҳим кўп бўлса ҳам, сенинг қараминг ҳам кўпдир. Умид қиламанки, кечирасан. Мен сенинг кулунгман.

ИСКАНДАР БИЛАН ХОННИНГ МУЛОҚОТИ

Искандар бу сўзни эшитгач Хонга деди:

— Хуш келибсан! Лекин ниятинг нима эканини айт. Бу ерга нима учун келдинг? У эса:

— «Агар тожимни, тахтимни истасан, сенга бергайман! Лекин, биламанки, уларни мендан олгач, бир қўлингга бергайсан, ўша кул мен бўлай, сендан бошим ва жоним аямалмасин!» — деди. Шунда Искандар шундай жавоб берди:

— Бу юртга шунинг учун келдимки, ким менга қарши чиқса, ундан юртини олай, ўз одамларимга бергайман, дедим. Агар сен менга мушкуллик келтирмай келган экансан, сенга яхшилик қилай, меҳр кўрсатай. Тожингни ва тахтингни сенга муносиб кўрай. Лекин сенга бир шартим бор. Менга етти йиллик хараж берасан.

Турк хони ҳам Искандарга шундай жавоб берди:

— Агар мендан етти йиллик хараж истасанг, менга етти йил яшайман, деб бир ёзма фармон бер!

Искандар бу шартни эшитгач, кулиб юборди ва Хоннинг гапини маъқул топди.

Ривоят қилинадики, Искандар бутун 72 тилни билар эди. Хонга деди:

— Олти йиллик харажни сенга кечдим. Менга бир йиллик хараж бер!

Хон ерни ўпиб деди:

— Эй султоним! — деди. Қўлинг билан ёзиб менга бир фармон бер. Бир йиллик молим мендан олингандан сўнг, юртимни олмасанг. Умрим бўлганича сенинг амрингдан ташқарига чиқмасман.

Искандар ҳам бир фармон ёзди, ёзма қайд қилишди. Искандар ўрнидан турди. Хонни бағрига босди. У билан кучоқлашди. Улар келишиб олдилар. Хон ерни ўпди. Ташқарига чикди. Отга миниб, ўз қўшинига борди.

Эртаси куни Хон майдонга қўшин чиқарди. Искандарга бир хабарчи келди:

— Эй Искандар! — деди. Нега ғафлатдасан? Хон катта қўшин билан келди. Бизга етиб келди. Ҳаммаси кийиниб, қуролланган! — деди.

Искандар ғазабланди. Кийинди, қуролларини тақинди. Қўшинига буйруқ берди. Улар ҳам отландилар. Хоннинг қўшинига қарши турдилар. Хон бу ҳолни кўриб, филни олдинга чиқарди. Икки қўшиннинг ўртасига чикди. Бир нола улади:

— Искандарга айтинглари, ташқарига чиқсин! — деди. Искандар бу сўзни эшитди:

— Эй найранггар! — деди. Эй аёл каби иккиюзламачи киши! Кеча мен билан қилган аҳдинг нима эди, бугун бу қўшин нима? Мен тушундимки, сизларда вафо ва инсонлик йўқ. Энди сенга аёл каби иккиюзламачи бўлиш нима эканини ўргатай! Сенинг мисолинг ёввойи эшакнинг мисолига ўхшайди: ажали келганда шерга югуради.

Хон унга шундай жавоб берди:

— Эй Искандар! Мен аҳдимдан қайтмадим. Ҳоша. Бу ҳол биздан узоқ бўлсин. Мен сенга қарши чиқмоқ учун келмадим. Тилагим, сен ҳам менинг салтанатимни, мавқеимни кўришинг эди. Сен ҳам билгинки, мен кичик киши эмасман. Сенга ожизликдан, мискинликдан келмаганман. Лекин тилагим шундаки, сенинг давлатинг бардавом бўлади. Фалакнинг чархи сен томонга бурилмоқда.

Хон бу сўзни айтгач, филдан тушди. Ерни ўпди. Кейин Искандар томон борди. Унинг оёғини ўпди. Искандар унга:

— Отга мин! — деди. У ҳам бир отга минибди. Искандар сўнгра:

— Ана у ерда тўхтанглар! — деди. У ерда тўхташди. Хон рухсат сўради. Ўз саройига борди. Искандарга ҳар куни тантанали зиёфатлар ўтказар эди. Совғалар юбориб турди.

Бир куни Хон амр берди. Искандар учун:

50.000 кўй,

30.000 сигир,

10.000 от сўйдирди. Таомлар тайёрлатди. Саройни безаттирди. Сўнг ўғли Фағфур отасидан шундай сўради:

— Эй отажон Хон! Сен Искандар каби буюк бега тантанали зиёфатлар беряпсан? Бу қадар таомлар тайёрлатдинг. Шаҳар ичига бунча одам қандай сиғади? Фалон юртки шаҳарга яқин, у ерга оталоклар тикдир. У ерда тўй қил. Яримлаш йиғилиш ўтказ. Сўнгра уни, амирлари билан шаҳарга олиб кел! — деди.

Хон ўғлининг бу сўзларини қабул қилди. Шундай қилишди. Ўзи 50.000 киши билан Искандар ҳузурига борди. Уни даъват қилди. Искандар ҳам қабул қилди. Отга сакради. 200.000 аскар билан Хоннинг саройига борди. У ерга келганида Хон, Искандарни улуғлаб, 50.000 аскар билан, олдида, пиёда юрди. Уни оталоқига етказди. Искандар отидан тушди. Оталокқа кирди. Амирларининг ҳаммаси меҳмон бўлди. Искандарни тахтга ўтказишди. Хон, Қодирхон, Орхон ва Фағфур туришди. Искандар Хонни ўз ёнида тилладан ясалган курсини устига ўтказди. Таомлар келтирилди ва ейилди. Дастурхонга шароб келтирилди. Искандар учун қизил ёқутдан ясалган бир кўза келтирилди. Кўзанинг оёғи фирузтошдан эди. Уни шароб тўкковчи йигитга беришди. У шароб тарқатди. Ичишди, ейишди. Аср вақти шунча совғалар бердики, ҳисоб-китоби йўқ эди.

Искандар Хитойдан чиқди. У ердан Русга борди. Рус бекининг исми Қайтал эди. У ҳам ўз аскарини тўплади. Искандарни қарши олди. Бир неча кун жанг қилинди. Икки томондан кўп одам ҳалок бўлди.

Бир куни Искандар ўтирган, ичимлик ичар эди. Бир ифрит тўсатдан келди. Бир аёлни олиб келди. Оталок ичига қўйди, ташлаб кетди. Ерни ўпиб чиқиб кетди. Искандар бу ишга ҳайрон бўлди. Бу қизнинг исми Невшабе эди. Искандарни кўриб, рўмол билан юзини ёпди. Искандар қизга: — Сен кимсан? — деб сўради. Қиз Искандарга шундай деди: — Мен бир чўри бўламан. Хон мени Рус беки Қайталга совға қилди. Унга туҳфа сифатида юборди. Хунарларимни Қайталга кўрсатдим. У сўзларимни, гапларимни маъқул топмади, мени ҳайдади. Вақти келиб сиз жанг қилган пайтингизда мен юзага чиқдим. Кунларча хунарларимни кўрсатдим. Аммо насибам кетган эди. Шохнинг қўлида қўлга тушдим. Икки кеча ўтди. Энди сўнгида бу дев мени тутиб олди. Бир кеча эди. Тўсатдан бир овоз, бир нидо келди. Мен посбонларни тошбўрон қилдим. Қарасам, шу дев экан. Мени занжирим билан олиб кетди. Кейин у занжирни синдирди. Энди мени бу ерга, Шох ҳузурига келтирди.

Искандар қизнинг юзидан ўпди. Ва:

— Яратувчи рухсат берса, сени бош хотин, улуғ завжа қилурман! — деди. Қиз ўша тунни Искандар билан ўтказди. Тонг отгач, Искандар турди. Ибодатини қилди. Отга миниб, майдонга чиқди. Қўшини ҳам келди. Рус босилди, мағлуб бўлди. Искандар Рус шоҳи Қайтални чақиртди. Қайтал келди. Искандар арқан ташлади. Қайталнинг бўйнига ўради. Искандар уни тортиб, отидан уриб туширди. Ерга уриб, тупрокка ёпиштирди. Кўплаб пиёда аскарларни асир олишди. Боғлашди, қўшинга олиб кетишди. Бу жангда 800.000 киши Русдан ҳалок бўлди. 600.000 киши ҳам Искандардан ўлган эди. 10.000 киши ҳам Русдан асир олинган эди. Жанг олти марта бўлди. Ғалаба кўзонилгач, Искандарнинг қўлига кўп мол-мулк, егулик ва ичимлик ўтди. Кўп Рус беки ҳам Искандар томонидан асир қилинган эди. ғаниматнинг бир қисмини ўзи учун ажратди. Қолганини қўшинига улуш қилиб берди. Шох Қайтални ҳузурига чақиртди. У ҳам Искандарни кўриб ерни ўпди. Ундан кечирим сўради. Искандар уни афв этди. Унга кўп мол берди, у қабул қилмади, бир кўй боши келтирди. Искандарга кўрсатди. У ҳам нима демоқчи эканини тушунди. Моллари қўйдек эканини айтишни истади. Искандар бунга тушунди. Рус бекларига кўп

икром қилди. Ҳаммасини озод этди. Уларга эркинлик берди. Кафтанлар берди. Невшабе аёлни чақиртди. Ўз анъаналарига кўра никоҳ қилди. Бутун қўшинига катта зиёфатлар берди. Невшабени ўзига хотин қилди. Ўша юртни яна Қайталга қайтарди. Кейин у ердан кўчди. Дарбанд шаҳрига келди. Дарбанддан Ширвонга тушди. У ердан ўтди. Бердага келди. У ердан Арманга келди. Эрон бекилари унинг йўлига сочилар сочишди. Совғалар тақдим қилишди. Амалакнинг қизи подшоҳ бўлган эди. Искандарга ҳеч кимни қарши олувчи юбормади. Искандар ҳам Амалак халқидан элчи, қарши олувчи келмаганига ғазабланди. Ғазаб билан:

— Бизни Амалак нима учун элчи юбормади? — деб сўради. Саволига шундай жавоб берилди:

— Эй шоҳ! Амалак вафот этган. Қизи Қайдофа унинг ўрнига ўтган.

ИСКАНДАР УНИНГ УСТИДАН ЮРИШНИ ИСТАДИ

Искандар унинг устидан юриш қилмоқчи бўлди. Қўшин тўплашни хоҳлади. Лекин қиш бўлгани учун у ерга боролмади. Кайдофага:

— Искандар фалон жойда, деб хабар беришди. У ҳам дарҳол бир маҳоратли рассом юборди. Унга:

— Бор, Искандарнинг юзини менга чизиб кел, деди. Рассомга 1000 олтин бериб, йўллади. У рассом Арманийа мамлакатга борди. У ерга етиб, Искандарни кўрди. Расмини аниқ қилиб чизди. Кайдофага юборди.

Кайдофа Искандарнинг ўша расмини кўриб, хавотирга тушди, ғамланди:

— Бу киши дунёни эгаллайди, унга соҳиб бўлади! Кимки у билан урушса, ундан фойда ёки ғалаба тополмайди, қўлига ҳеч нарса кирмайди! деди. Ва у расмни хазинасига жўнатди.

Аллақачон ёз фасли кирган эди. Искандар:

— Бу аёлнинг насли-насаби ким? — деди. Унинг қанча қўшини бор?..

Искандарнинг ёнида бир ҳаким, ақлли одам бор эди. Исми Кайтон эди. Искандар унга вазирлик берган эди. Ҳаким ерга суяниб сўзлади:

— Эй Искандар! Эй подшоҳимиз! У ақлли, ботир аёлдир. Катта қўшини бор. Унинг бир шаҳри борки, узунлиги тўрт кунлик йўл, эни ҳам тўрт кунлик йўлдир. Хазинасининг бойлиги ҳисоби йўқ. Икки ўғли бор, бирининг исми Кайдрос, иккинчисининг исми Таниос. Қора денгиз соҳилларига ҳукм ўтказди. Ва бу денгиз атрофида қанча шаҳар бўлса, ҳаммаси унгадир.

Искандар бу хабарни эшитгач, Кайдофага бир мактуб ёзди. Унда шундай деди:

Эй Кайдофа!

Сен биласанки, ҳар бир мамлакатнинг шаҳзода ёки маликалари менга хараж юборишди. Сен нима учун элчи юбормадинг? Нега хараж бермадинг? Отан доим совғалар ва харажни (божни) кам қилмасди. Ҳар қанча ҳозир улуг малика бўлсанг ҳам, менинг душманам, рақибим эмасан. Бу мактубим сенга етганида, харажни юборгин. Акс ҳолда, сен билиб қўйгинки, сени Доро, Февр ва Кайталнинг ҳолатига соламан.

Элчи Кайдофанинг саройига етиб келгач, Искандарнинг бу мактубини унга топширди. Кайдофа мактубни олди. Ўқитди, айтилган сўзларга жаҳли чиқди. Ғазабланди ва шундай жавобни ёздирди:

Малика Кайдофанинг Искандарга ёзган мактуби:

Эй Искандар!

Сенинг Доро ва Феврни мағлуб қилганинг рост. Аммо бу ғалабангни ўзингдан деб билма. Уларнинг давлати аллақачон қулаган эди. Уларнинг бу мағлубияти туфайли сен шунчалик мағрур бўлибсанки, мендан ҳам хараж талаб қиляпсан. Мени уларга ўхшатыпсанми? Сен билиб қўйки, мен сендан кўркмайман. Сен кимсанки, менга хабар юборяпсан? Мен сендан камманми? Агар мен бир марта қўшинимни тўпласам, 2.000.000

киши бўлади. Агар жанг қилсанг, жангдан қайтмайман. Сен эркак киши, мен аёлман. Агар сен мени енгсанг:

"Искандар бир аёлни мағлуб қилди!" дейишади. Аммо агар мен сени енгсам, бутун дунёни эгаллагандай бўламан. Аммо менинг зарарим сенга тегмайди. Сен ҳам мени кўрмасликка ол. Агар айтганимни тингламасанг, қаерда жанг қилмоқчи бўлсанг, сенинг олдингдаман.

Кайдофанинг бу мактуби Искандарга етиб боргач, у ғазабланди. Жаҳли чиқди, эртаси куни Кайдофанинг устидан юриш қилди. Кардийе номли бир қалъага ҳужум қилди. Бу қалъанинг қўмондони, Кайдофанинг ўғли Кайдрос эди. Искандар бу ерда бир ҳафта жанг қилди. Охирида қалъани қўлига киритди. Шаҳар аҳли қиличдан ўтказилди. Кайдрос ва унинг канизи аёл асир бўлдилар. Искандарга:

— Эй Искандар! Кайдофанинг ўғли Кайдрос хотини билан асир қилинди. Ҳукмдоримиз нима буюради? — дейишди. Искандар вазири билан ёлғиз ўтирган эди. Вазирига шундай деди:

— Эй ҳаким! Сен менинг ўрнимга ўтир, тоғтга чиқ. Тоғимни ҳам кий! Кийимларимни ҳам кий. Кайдрос ичкарига олиб кирилганда:

— Уни ўлдирунглар! деб фармон бер. Кейин мен кириб келаман. Ерга суяниб:

— Эй подшоҳ! Шу иккисини мағфират қил! деб илтимос қиламан. Мени, ўғли Кайдрос билан Кайдофага юбор. Хараж талаб қил.

Вазир Искандарнинг бу фармонини қабул қилди. Аммо подшоҳининг нима мақсад қилганини билмасди. Искандар:

— Агар бу сирни бировга очсан, пичирласан, ўлган деб билавер! деди. Кийимларини ечиб, вазирига берди. Ўзи, тоғт яқинида ўтирди. Адамларига:

— Кайдросни олиб келинглар, — деди. Асир Кайдрос олиб келинди. Вазир:

— Буларни ўлдирунглар! деди. Ҳукмни эълон қилди. Шунда вазир қиёфасидаги Искандар жойидан турди. Тоғтга яқинлашди. Дарҳол ерга суяниб:

— Эй подшоҳ! деди. Буларни менга мағфират қилишингизни умид қиламан. Агар гуноҳ бўлса, у ҳам Кайдофа маликадандир! деди. Тоғтда ўтирган ҳаким вазир:

— Яхши, уларни сенга мағфират қилдим! Ва улар билан бирга сени Кайдофага юборяпман. Унга айт, агар хараж берса, менинг ғазабимдан қутулиб қолади. Агар хараж бермаса, билиб қўйсинки, унинг юртини аста-секин вайрон қиламан. Аммо менинг вазиримга эҳтиром кўрсатиши ҳам шарт.

Кайдофанинг ўғли ерга суяниб:

— Эй Шаҳрийор! деди. Агар менга шу вазирингиз нажат берган бўлса, унинг яхшилигини унутсам, ёмонлардан бўлай. Уни жонимдек асрайман, яна сизга соғ-саломат қайтариб олиб келаман! деди. Ҳаким вазир ҳам Искандарга:

— Бор, тайёрлан! Кайдрос билан Кайдофага бор. Ундан хараж, бўйсунуш сўра! деди. Искандар ҳам ерга суяниб, ҳузурдан чиқди. Отига минди. Икки отни Кайдрос ва унинг канизига берди. Аскарлардан ўн мард йигит танлади. Ёнига олди. Уларни шундай огоҳлантирди:

— Менга Янтифон деб мурожаат қилинглар. Саккин Искандар деб айтманглар, — деди. Улар ҳам шу буйруққа амал қилдилар. Кайдрос билан бирга у ердан чиқиб кетдилар.

Искандар, Кайдофанинг бош шаҳрига етиб келди. Олдинда бир тоғ бор эди. Ўша тоғ этакларида улкан бир шаҳарни кўрди. Бу шаҳарнинг тошлари ўрнига булоқдай шишалар (биллурлар) билан безалган эди. Искандар бу шаҳарни кўриб ҳайратга тушди. Шаҳарга бориш чоғида кўплаб отлиқларга дуч келди. Кайдросдан сўради:

— Бу отлиқлар ким? — деди. У ҳам:

— Мен Кайдросман. Бу отлиқлар менинг аскарларимдир! — деди. Фаройиб шаҳар посбонлари бу сўзни эшитгач, эртаси куни шошилиб Кайдофага хабар беришди. Кайдофа ҳам амирлари билан отга миниб, қарши чиқди. Ўғли Кайдроснинг олдига келди. Кайдрос отидан тушиб, ерга суяниб сўзлади. Онаси Кайдофа оти устида эгилиб, ўғлининг юзидан ўпди. Яна отига минди. Искандар унинг орқасидан келаётган эди. Кайдофа:

— Эй ўғил! Ҳолинг нега? — деди. Кайдрос:

— Эй она! Бу мен билан келган Искандарнинг элчисидир. Искандар мени кечирди. Эй онажоним! Сиздан хараж юборишингизни сўради! — деди. Қолган хабарларни ҳам бирма-бир айтди. Кейин:

— Эй онажоним! Аввало қилар ишинг — сен бу аждархонинг юзига табассум қилишингдир. Нима сўраса, бер. Акс ҳолда бу юртни ёкиб, вайрон қилади!

Кайдофа ўғлидан шундай хабарни эшитгач, хавотирга тушди. Саройига борди. Элчи деб аталган Искандарни ҳузурига чақиртди.

Искандар малика Кайдофа ҳузурига келгач, ерга суяниб сўзлади. Кайдофа унга катта эҳтиром ва иззат кўрсатди. Тоғти ёнида бир тилла курсини қўйдирди. Искандарга:

— Марҳамат қилинг, ўтиринг! деб амр қилди. Искандар ҳам бориб, кўрсатилган жойга ўтирди.

Кайдофа Искандарга:

— Дастурхон тузалсин, амр қиласизми? — деди. Орқасидан мазали таомлар тузалди. Еб-ичилди. Турли неъматлар келтирилди. Искандар бу жойни кўрди. Сарой ичида 80 булоқдай шиша устун бор эди. Устки камарлари тилладандир. Қалъа эшиги яшма тошидан қилинган. Ҳар бир яшма икки шиша орасига қўйилган, ва тилла муҳр билан боғланган эди.

Искандар бу саройни кўриб, хайратдан оғзи очилиб қолди. Чунки дунёда бундай манзилни кўрмаган эди.

Орадан анча вақт ўтди. Яна дастурхонлар тузалди. Таомлар келтирилди. Қадах-қадах шароблар келтирилди. Жуда кўп вақт ўтди. Кайдофа Искандарни синовдан ўтказди. Кейин:

— Фалон кути келтирилсин! — деб амр қилди. Хазинадан ўша кути келтирилди. Кайдофа ўз қўли билан қутининг қулфини очди. У ердан бир ипак мато чиқарди. Унга қаради, Искандарга қаради. Расм билан Искандар ўртасида ҳеч қандай фарқ кўрмади. Искандарнинг, айнан ўзи элчи бўлиб келганини англади. Ва:

— Эй вазир! Искандар бизга қандай хабарлар юборди! — деди.

ИСКАНДАРНИНГ ЭЛЧИЛИК ВАЗИФАСИНИ БАЖАРИШИ

Искандар деди:

— Эй шахрийёр! Эй маликам! Искандар менга шундай амр берди, у шундай деди:

— Бор, Қайдофага айт. Барча подшоҳлар бизга совғалар, харажлар юборишар эди. Шарқдан ғарбгача душманларимиз қолмади. Маликамиз нега бизга хараж юбормайди? Бизда қандай ожизлик, заифлик кўрдингки, хараж беришдан бош тортяпсан? Агар харажингни юборсан, сен билан ишим йўқ. Агар исён кўтарсан, билиб қўй, сени тахтингда қолдирмайман.

Малика Қайдофа бу сўзларни эшитгач ғазабланди. Аммо овоз чиқармади. Тинчгина туюлди. Фақат:

— Жавобимни эртага бераман! — деди. Искандар жим қолди. Ҳузурдан чиқди. Туриб турган меҳмонхонасига борди.

Тонг отгач, Искандар маликанинг тахтига келди. Дарбонда:

— Эй маликамиз! Искандарнинг элчиси ҳузурингизга кирмоқчи, — деди. У эса:

— Киритинг! — деб амр қилди. Искандарни ичкарига киргизишди. Искандар ерни ўпди. Курсга ўтирди. Атрофдаги бинога диққат билан қараб турди. Деворлар булғордан, устунлар эса иссиқ иқлимларда ўсадиган сандал дарахтидан эди. Улар безатилган эди. Қайдофанинг ўтирган жойида тўртта устун бор эдики, бириси зумрад билан безатилган, бири ёқут билан, бири фирузато шлари билан безатилган, яна бири турли гавҳарлар билан ёрқинлаштирилган эди. Искандар бу жойни кўриб, хайратга тушди. Кайдофа:

— Нега бундай ҳайратга тушдинг? — деб сўради. Йўкса сиз Юнон юртида ёки Эрон мамлакатларида бундай жойни кўрмаганмисиз? — деб сўради. Искандар маликага шундай жавоб берди:

— Дунёда сизга ўхшаган малика йўқ.

Шунда Қайдофа ҳамманинг чиқишини буюрди. Фақат Искандарни ёлғиз ўзи ҳузурига чақирди. Ва:

— Эй Филиппнинг ўғли! — деди. Мен сендек қабрга ўз оёғи билан югурган одамни кўрмаганман! — деди. Энди нима қиласан?

Искандар бу сўзларни эшитгач, кўрқиб кетди, қалбига хавотир тушди.

— Эй малика! — деди. Шукр бўлсинки, бу сўзларни эшитган мен билан бирга ҳеч ким йўқ. Акс ҳолда буни Искандарга етказар эди. Мен ўша Искандарнинг вазири бўлган шахсман. Номим Янтико. Менга Филиппнинг ўғли деб айтганинг шармандагарлик эмасми? Ўша подшоҳмики, элчилик билан бу ерга келсин? Амирлари, аскарлари қайда кетганки, ўзи бу ерга келган бўлса?

Қайдофа ҳам деди:

— Эй Искандар! Энди жим тур, кўп гапирма, сен шубҳасиз ўша Искандарсан. Агар мен сенга ўз расмингни кўрсатсам, нима дейсан?

Қайдофа дарҳол Искандарнинг расмини чиқарди. Уни Искандарнинг кўлига узатди. Искандар у ерда худди ўз расмини кўрди. Қалтиради. Тишлари билан лабини тишлади. Ва:

— Ажабки, ёнимда пичоғим ҳам, қиличим ҳам йўқ! — деди. Қайдофа эса:

— Бўлса ҳам, сен нима қилолардинг?! — деди.

Искандар:

— Агар қиличим ёнимда бўлганида эди, мен сенга маҳоратимни, жанг усталигимни кўрсатардим! Сени ўлдирардим. Ёки ўзимни ҳалок қилардим! — деди. Қайдофа кулди. Искандарга:

— Эй Македония, эй Юнонликлар подшоҳи! — деди. Сен:

— Дорони, Феврни, Қайтални енгдим, деб айтма! уларнинг давлатлари аллақачон емирилган эди. Сенинг давлатинг ғолиб ҳолатда эди. Шунинг учунгина сен уларни енгдинг. Сен муваффақиятингни Яратган Зотдан, маъбудингдан билиб, шукр қилиб юр. Сен:

— Дунёда мендан кучли давлат йўқ, — демоқдасан. Бу ақллиликмики, аждарга қарши курашасан? Аждар оғзига кирмоқдасан? Одам ўлдириш менинг одатий ишим эмас. Зандашдан эшитган эдим:

— Подшоҳ ўлдирган киши дўзахга киради! Менга ишон, мендан сенга ҳеч қандай зарар етмайди. Лекин энди элчиликка уринишма. Чунки сени тоғ-тош ҳам танир, сенинг Искандар эканингни билур. Дунёда менда расми йўқ бирорта подшоҳ йўқдир. Сен менинг саройимда меҳмон бўлиб турганингда мен сенга Янтиком дерман. Сени ҳеч ким танимасин деб узоқроқ жойга ўтказаман. Сен ҳақиқатан Искандарсан. Мен сени яна юртувингга қайтаргайман. Лекин менга ваъда бер, менга қўшин тортмасликка қасам ич. Фарзандларимга ёмон ният қилмасликка ва юртимга кўз тикмасликка ҳам қасам ич! Қаерда ўтирсан, мен билан ўзингни баробар деб бил! Хараж, фалон ҳам сўрамайсан!

Малика Қайдофа нимани айтган бўлса, Искандар ҳар бирини алоҳида-алоҳида қасам билан тасдиқлади. Қайдофа бу қасамлар устига:

— Эй шоҳим! — деди. Сен била билгинки, менинг катта ўғлимнинг исми Тайнушдир. У Феврнинг қизини олган. Аммо ақлини йўқотган, жинни кишидир. Эҳтиёт бўл, сенинг кимлигингни билиб қолмасин. Ҳатто Искандарнинг вазири эканингни ҳам билса, сенга зарар етади. Эндиликда сен ўз саройингга қайт, бор. Эртага мен сени ўша жойингга юборурман.

Искандар бу сўзлардан хурсанд бўлди. Маликанинг ҳузуридан чикди. Ўз жойига борди. Тонг отгач, маликанинг ҳузурига келди. Искандарни ҳузурга киргизишди. Маликанинг

амирлари у ерда тайёр эди. Келган-кетганга эргашиб, у ҳам ерни ўпди. Кўрсатилган жойга ўтиб, ўтирди. Қайдрос маликага деди:

— Эй онам! Элчи Янтиконни хафа ҳолда эмас, рози ҳолда қайтар. Йўлига одамлар ҳам қўй, токи йўлда ҳеч ким унга озор етказмасин! У менинг жонимни сақлаб қолди!

Она малика Қайдофа:

— Майли! Ҳаммаси яхшилик билан бўлсин! — деди. Кейин Искандарга шундай деди:

— Шоҳинг сенга нима деган бўлса, нима билмоқчи бўлса, унинг барчасини хабар қил!

Элчи (Янтикон) ҳам деди:

— Менинг шохим! Харажимизни сўра, деган эди. Мен Искандардан кўрқаман. У харажни дарҳол юборинг, деган эди.

Малика Қайдофанинг иккинчи ўғли Тайнуш бу сўзларни эшитгач, элчи Янтиконга деди:

— Сен кимсанки, она маликаemizга бундай беадаблик қиляпсан? Агар маликаemizдан кўрқмаган бўлсак, сени ўлдирар эдик. Мен Феврнинг алаmidан сенинг бошингни чайнамагуниmча хотиржам бўлмайман.

Аmmo онаси малика Қайдофа унинг юзига қаради, шундай бакирдик, ўғли Тайнуш кўрққанидан титради. Ва деди:

— Эй ахмоқ ўғил! Бу элчи нима қиляпти? Сен эса бориб Феврни ўлдиргани ўлдиришни ўйла! — деди. Ўғлини дарҳол у ердан чиқарди. Элчи Янтикон:

— Эй маликаemiz! — деди. Ўғлинг Тайнушни яна ҳузурингизга қайтар. Уят бўлади. Агар менинг шохим бу бўлиб ўтгани эшитса, менга «нега беадаблик қилдинг?» деб ғазабланади.

Малика Қайдофа бу сўзни эшитгач, кулимсиради:

— Ўғлим Тайношни олиб келинглар! — деди. Ўғли олиб келинди. Янтикон унга:

— Эй шаҳзода! — деди. Сен айтган бу сўзлар ўринлидир. Уларни айтиш менинг ҳақимми? Лекин нима қилай, подшоҳимиз Искандар менга қаттиқ-қаттиқ васият қилган эди. Ва:

— Бор! Қайдофадан хараж талаб қил! — деган эди. Эй шаҳзода, агар мен сенга ўша Искандарни ёлғиз ва қўшинсиз олиб келсам, сен бунга нима дейсан? — деб сўради. Ёш шаҳзода қасам ичиб:

— Салтанатимнинг ярмини бераман! Сени ўзимга махрам қилдим (яъни сири очик бир инсон), — деди.

Янтикон ўрнидан турди. Тайношнинг қўлини ушлади, шарт қилди. Қасам ичди:

— Тожсиз, қўшинсиз уни ушлайман, сенга топшираман. Унга меҳр кўрсатсанг ҳам, кўрсатмасанг ҳам, мен сенинг қулингман! — деди. Тайнош бу сўзни эшитгач, хурсанд бўлди. Малика Қайдофа кулиб юборди. Янгида яна маликанинг ҳузурига борди. Қайдофа яна Искандарга қасам берди. Ўз амирлари ва ўғилларини ёнга чақирди. Амирларга:

— Нима деб ўйлайсизлар, нима дейсизлар? — деб сўради. У — Искандар подшоҳдир. Мен у билан дўстлик боғлашни ва унга мол юборишни ўйлаяпман! Ёки менга ҳужум қилмоқчимиз? Қўшин тўплайман, унга маҳоратини кўрсатсинлар! — деди.

Маликанинг қўмондонлари:

— Сиз қандай иш қилсангиз, ўринли иш қилган бўласиз! — дедилар. Искандар сендан мол олиб кетса, бу қандай буюк давлатдир! У бутун Эронни ва Туронни эгаллаган-ку! — дейишди.

Қайдофа ҳам:

— Отам подшоҳнинг тожини олиб келинглар! — деб буюрди. Тож олиб келинди. Элчи Янтиконга:

— Сенинг подшоҳинг буюк подшоҳдир. Шу боис унга шу тожни юборяпман! — деди. Кейин бир тўрт (тохт) олиб келтирди. У тўрт саксон бўлақдан иборат эди. Фақат 40 туя ушбу тўртни торта олар эди. Тўртда 400 дона кизил ёқут бўлагидан бор эди. Ҳар бир ёқут бўлаги икки мисқол (бир ярим дирҳам) оғирликда эди. Устида яна 400 дона зумрад бўлаги бор эди. Ҳар хил жавоҳирлардан ҳам ўша тўртда уч мингтадан бор эди. Тўрт 400 дона фил

суяги билан ва тилладан ясалган эди. Ҳар бир тилла кесаги бир батман (қантар) тилла эди. Шунингдек:

100 юк хилма-хил мато
8000 дона зардузи (жилга) мато
3000 ғулом (эркак)
3000 канизак
100 хил от
50 хачир юборди.

Бундан ташқари итлар, самурлар, йўлбарслар, вашаклар (пўстидан тирнок тайёрланадиган хайвон) ҳам юборилдики, ҳар бири алоҳида зотлар эди.

Эртаси куни Искандар (элчи Янтикон отланди), маликанинг ўғли Тайнош ҳам отга минди. Ёнига 100 мард йигит олди. Онасидан изн сўради. У ҳам изн берди.

Ўша ўрмонга етиб боргач, мол ва озиқ-овқатни у ерда қолдиришди. Тайнош пусига ётди. Искандар эса ўз қўшини ёнига қайтди. Аскарлар уни кўриб, жуда хурсанд бўлдилар. Чунки Искандарнинг соғ саломат қайтишига ҳеч ким ишонмаётган эди. Ерга суяниб салом бердилар. 10.000 киши дарҳол отланди. Искандар уларни олиб, ўрмонга қайтди. Тайнош пусида ётганини кўрди. Шу захотида ерни-кўкни тетратган нидо қилди:

— Эй Тайнош! — деди. Жанг қилмоқчимисан, ёки бу ердан қочмоқчимисан?

Тайнош рўбарўсида бунча кўп қўшинни кўриб, юраги титради. Мажбур ҳолда олдинга чикди. Ерга суяниб:

— Эй подшоҳим! Сен мен билан шундай жангга киришарсан, деб ўйламаган эдим. Ака-укама кўрсатган марҳаматингни, шу карамингни менга ҳам кўрсат! — деб ялварди. Искандар ҳам:

— Қўрқма! — деди. Сен билан менинг ишим йўқ. Сен она-нинг ёнида ўтир. Мен сизлар устингизга ҳужум қилмасликка қасам ичганман. Мен қасамимни бузмайман, ҳужум қилмайман.

Искандар Тайношни у ерда тўхтатди, овқат берди, ичимлик берди. Унга кафтанлар берди. Қайтариб юборди. Ўзи ҳам ўрнидан турди. Бу жойлардан кетди. Бизанснинг Кустантийя (Истанбул) шаҳрига келди. У ерда турди. Аммо ҳар куни, ҳар тун ўша аёлни, ўша малика-ни ўйларди ва:

Бир аёл мен билан иш қилди,

Ҳеч кўрмадим, мана бундай найрангни!

— деб- деб ўзини муштарди. Ёнига ҳаким Белиасни, ҳаким Афлотунни чақирди. Унга шундай деди:

— Эй фалсафа аҳли! Менинг ҳолим қандайлигини билиясизларми? Бу дард мени ўлдиради. Бир аёл мен билан нима қилди! Мени қандай мағлуб этди.

Бир чора топинг, интиқомим олинсин,

Нега найранг билан кучиим тортиб олинсин?

Қўшин юбормасликка қасам ичганман,

Энди юборолмайман, фақат дилимда ёнаман!

Искандарнинг бу фалсафа аҳли унга шундай деди:

Қалб нимани истаса, ўшани ёд этинг,

Ажаб эмас, хайрон бўлсангиз куч ўзида бўлса!..

— Эй Искандар, бу йўлда бизнинг нима гапимиз бор? — дейишди. Искандар ташқарига чикди. Искандар ҳар илмга ақли етган донишманд киши эди. Денгиз соҳилига чиққан эди. Денгиз улуғлигини кузатди. Кайдофанинг мамлакати денгиз сатҳидан пастроқ эканини англади. Денгиз сувларини унинг юртига оқизишни ўйлади.

"Бир тошқин билан интиқом олай!" — деди.

— Шаҳардан ишчилар йиғинглар! — деди. Ишчилар келтирилди. Қора денгиз олдида бир тоғ бор эди. У тоғни тешдирди. Ҳар куни 30.000 кишини у тоғда ишлаттирди. Устларига устабошиларни тайинлади. Ўзи шаҳарга кетди. Франк юртларидан элчилар

келди. Унга божлар (харажлар) олиб келишди. У ўша жойда подшоҳларча икки сарой курдирди.

Ишчилар узоқ вақт тоғда ишладилар. Бир куни очилган тешикдан Қора денгиз сувлари хужум қилди. 30.000 ишчини ютиб юборди. Кайдофаннинг мамлакати ҳам сув тошқинига учради. Сув остида қолган қалъалар ҳали ҳам кўринади.

Искандар сувни оқизгандан кейин Қонийя шаҳрига келди.

(Бу — бир қиссадир. Ҳеч қандай тарихлар ва географиялар бунга ёзмайди.)
ИСКАНДАРНИНГ ЎҒЛИ БИЛАН КЎРИШИШИ

Искандарга унинг ўғли Искандарўс ва файласуф Арастутоф (Арасту) қарши чиқдилар. Искандарни кўриб хурсанд бўлдилар. Ота ўғлини кўриб бағрига босди. Шукр қилди. Шаҳарга кирди, онажонини ва хотинини кўрди. Бир ой улар ҳузурида турди. Қизини ҳам кўрди. Уларга кўп мол-мулк берди.

Бир ривоятга кўра, Аллоҳ таоло Искандарга нубувват берган. Шу сабабдан дунёни забт этган. Бошқа бир ривоятга кўра эса, унга нубувват берилмаган. Султонлик билан дунёни айланган. Аммо Аллоҳ таоло унга яна бир совға берган эдики, у ҳам — у етмиш икки тилни билар эди. У ибодатни ҳеч қачон тарк этмас эди. Бир чатир ва оталоқ жиҳозлари орасида юрар эди. Ўша оталоқ ичига қум ёйилар эди. Ибодат вақти келса, ўша чатирга кириб, ўша қумлар устида ибодат қилар эди. Агар бир жойда жанг қилса, у ерда эҳтиёж тилар эди. Агар эҳтиёжи қабул бўлмаса, пайғамбардан ёрдам сўрар эди.

Ривоят қилинишича, Искандар ҳузурида ҳар доим олти тоифа киши бўлар эди. Улардан биринчиси пайғамбарлар эди. Иккинчиси ҳакимлардан эди. Учинчиси жосуслари эди. Тўртинчиси зоҳидлар эди. Бешинчиси файласуфлар эди. Ҳужумчи отлиқлари — афсунгарлар, сеҳргарлар эди. Агар ўзига қарши бўлган бир кишига қарши жанг қилиб, ғалаба қилолмаса, у пайтда зоҳидлардан ёрдам сўрар эди.

Замон келиб, у сеҳргарларга ҳам мурожаат қилар эди. Тадбирлари шундай эдики, дунёда унга қарши ҳеч ким қолмаган эди.

Бир куни ўтирган эди:

— Менга Сукротни чақиринглар! Бир муддат у билан суҳбатлашай, — деди. Сукротга бордилар:

— Сизни Искандар чақирапти! — дейишди. Сукрот бу таклифни қабул қилмади. Улар қайтиб, Искандарга:

— Сукрот сизнинг таклифингизни қабул қилмаяпти! — дейишди.

Шунда Искандар деди:

— Агар Сукрот бизга келмаётган бўлса, унда биз унинг ҳузурига боришимиз керак! — деди. Турди. Кўплаб ҳаким ақлли кишилар билан Сукрот ҳузурига борди. Сукротни кўрди — у қуёш томон ётган ҳолда суянган эди. Унга ҳурмат билан мурожаат қилди. Сукрот кўзларини очгач, ўрнидан турди, аммо Искандарга ҳеч қандай ҳурмат кўрсатмади.

Искандар:

— Бу қандай ғафлат? — деди. Нега ғафлатдасан?!

Сукрот эса:

— Ғофил сенсанки, икки кунлик давлатга мағрур бўлибсан! — деб жавоб қилди. Шунда Искандар ҳам:

— Нега менинг ҳузуримга келмадинг? — деб сўради. Сени етти марта чақирдим. Ҳурматимни аямадим. Бундай қилишинг тўғрими?

Сукрот эса:

— Бир киши агар шолгада қаноат қилса, у сени нима қилар. Агар у Аллоҳ таоло билан унсиятда бўлса, сендан албатта юз ўғирур! — деди. Искандар:

— Мендан бир нарса сўра! — деди. Сукрот шундай жавоб берди:

— Менинг икки қулим бор эдики, бирига «Ҳирс», иккинчисига «Шаҳват» дейилади. Сен эса уларнинг қули бўлибсан. У ҳолда сен менинг қулларимнинг қулисан! — деди.

Искандар бу сўзлардан уялиб кетди. Дарҳол Сукротнинг оёғини ўпди:
— Менга насиҳат бер, эй Сукрот! — деди.

СУКРАТНИНГ ИСКАНДАРГА НАСИХАТЛАРИ

Сократ Искандарга шундай насиҳатлар қилди:

- 1- Ҳаракат қилгинки, дил ойнасини ювқуртгин, у ерда илм ва маърифат нури порласин.
- 2- Қаерда юрма, Юкори Яратганни унутма.
- 3- Камбағаллар ва мискинларнинг қалбини кўп синдирма.
- 4- Олимларни, донишмандларни улуғла, азиз тут.
- 5- Қўлингдан келганича ибодат билан машғул бўл.
- 6- Ёлғон гапирма.
- 7- Агар бир киши билан келишсанг, қасамингдан қайтма.
- 8- Тўрт нарса эҳтиётсизликни кўрсатади:
 - а) Аҳмоқлар билан танишиш.
 - б) Бемаъни, мантиксиз жойга мол-дунё сарф қилиш.
 - в) Айрим ҳолларда маслаҳатлашмаслик.
 - г) Ўтган замондан ибрат олмаслик.
- д) Эй Искандар! Шундай ҳаракат қилгинки, сен халқингдан ибрат олмасин, халқ сендан ибрат олсин.

Сен эргашма ҳеч қачон бу халққа,

Ибрат олсин ўша халқ сендан!

Мендан сенга охирги насиҳатлар шу,

Бўлсин улар мендан совға ҳам!

Эй Искандар! Дунё ва охират хорлиги ҳам тўрт нарсадандир:

- 1- Кибр,
- 2- Ужуб (ўзини яхши кўриш), ғурур,
- 3- Халққа золим ва ёмон киши деб кўринмоқчи бўлиш,
- 4- Қўлини қаттиқ тутиш ва тамаъкорликни кўрсатиш.

Агар бугун бу дунёда, эртага у дунёда хор бўлишни истамасанг, бу тўрт ёмонликни тарк эт!..

Сократ бу насиҳатлардан сўнг Искандарга:

— Эй Искандар! — деди. — Сенинг саройингда бир киши беадаблик қилса, унга ғазабланасанми? — деб сўради. У ҳам:

— Ҳа, ғазабланаман, жаҳлим чиқади! — деди. Сократ шундай деди:

— Сен ҳам бир яратилгансан. Агар сенга беадаблик қилган шахсга жаҳлинг чиқса, Яратганнинг ҳузурида сенга жаҳл қилишига тайёр бўлгин.

Искандар бу охирги насиҳатдан кейин ёнидаги бир ҳаким шахсга:

— Бу насиҳатларни менга ёзиб бер! — деди. У киши ҳам уларни ёзди. Искандар эса Сократнинг қўлини ўпди. У ердан чиқиб кетди.

Сўнг Искандар саройида тохтга чиқиб ўтирди:

— Менга Арастуни, Афлотунни ва Букрани чақиринглар! — деди. Улар келгач:

— Эй фалсафа аҳли! — деди. — Мен дунёни кўрмай туриб тўхтаб туролмайман, бир жойда қарор қилолмайман. Мен бир четда тинч ўтира олмайман. Менга насиҳатларингизни ёзинглар. Шундайки, мен ўша насиҳатларга амал қилай. Улар билан ҳаёт кечирай!

Арасту (1), Афлотун (2), Букрот (3) ҳузурдан чиқдилар. Ҳар бири бир тўмар насиҳат ёзди. Улар Искандарга олиб борилди. Аввало, Арасту шундай насиҳатларни ёзди.

АРАСТУ НАСИХАТЛАРИ:

1—Эй Искандар! Эй подшоҳимиз! Сен ҳар доим ақлли, доно кишилар билан гаплаш, суҳбатлаш. Чунки дунёда бўлиб ўтаётган нарсаларни ўша ақлли кишилар тез эшитадилар.

2—Агар қилмоқчи бўлган ишинг бўлса, ақлли кишиларинг билан маслаҳатлаш, токи ишинг омадли ва тўғри бўлсин.

3—Сени яратганнинг ёрдами билан қўлга киритган ғалабангни ўз қўшинингдан деб билма. Қаерда бўлма, мавжудотларни яратганни унутма. Сени яратгандан қўрқ, Ундан қўрққаннинг иши тўғри келади. Кимки Ундан қўрқмаса, иши юришмайди, муваффақиятга эриша олмайди, оқибати яхши бўлмайди.

4—Ҳеч кимга ҳасад қилма. Ҳасад ёмон нарсадир.

(1) Арасту: Қадимги юнон файласуфи. Унга шунингдек Аристотел ҳам дейилар эди. Афлотуннинг шогирди.

(2) Афлотун: Аристуниг устози, Сукротнинг шогирди. Милоддан аввалги 347–429 йиллар ораллигида яшаган.

(3) Букрот: Маишхур юнон табиби. Ҳиппократ номи билан танилган.

5—Агар бир гуноҳкор одам сендан узоқлашса, унинг гуноҳи учун унинг ака-укасига жазо берма. Унга ҳам тегма.

6—Хотинлардан ҳеч кимни сирдош тутма. Ақли кам бўлганлар — аёллардир. Насли ёмон бўлганга ҳам бошлиқлик, буюклик берма. У ўз аслини тортади.

7—Уйланмоқчи бўлсанг, ўз табиатига мос аёлни ол. Сенга муносиб бўлмаган аёл ёмон ном чиқаради. Тухматдан халос бўлмайсан.

8—Агар бир кишининг фитна чиқарганини кўрсанг, унинг бошини дарҳол йўқ қил, кес.

9—Агар сенга душман бўлган икки киши бўлса, сен тўрт тарафдан улар устидан бор. Ўртада шундай тадбир қилки, ўша икки душман бир-бирига тўқнаш келсин. Сен эса ўрталаридан қутулиб қол!

10—Агар бир юртга элчи қилиб юбормоқчи бўлсанг, ақлли бир кишини юбор. Уни неча бор синаб кўр. Юбормоқчи бўлган ерингга кейин юбор. Элчи — амирларнинг, подшоҳларнинг тили бўлади. Ҳар бир амирнинг фикри ўша элчидан билинади.

11—Агар бир йўлга чиқмоқчи бўлсанг, олдинда иккига бўлинган йўл чикса, юриши мушкул бўлган йўлга қўшинингни бурма. Осон йўл яхши.

12—Агар қўлингга мол тушса, унинг ўндан бир қисмини фақирларга тарқат. Ва ҳар вақти фақирлигини ошкор қилма, сабрлиларга бер. Яширин садақа балони даф этади, қайтаради.

13—Ҳеч кимга зулм қилма. Шундай иш қилки, эрта Қиёмат кунида Аллоҳ таолодан уялмасдан жавоб берол.

14—Ҳар доим иш кўрганларни янги ишга юбор. Токи ғалабага етиша олсан.

15—Сенга келган ҳар қандай ишни ҳам сени Яратган билади. Бошқа бир кимсадан деб билма.

Аристу насиҳатларини тугатгач, уларни Искандарга етказди. Искандар эса терига ёзилган бу насиҳатларни олгач, уларни ўқиб хурсанд бўлди ва:

— Ҳазинада сақлансин! — деб амр қилди. Эртаси куни Афлотундан ҳам бир тери варақда насиҳатлар келди.

АФЛОТУННИНГ НАСИҲАТЛАРИ

Эй Искандар! Подшоҳларнинг офати икки нарсадандир:

1- Жуда кўп овқат ейишидан,

2- Жуда кўп аёллар билан яқинлик қилишидан. Жуда кўп яқинликдан турли хил касалликлар юзага чиқади.

3- Шунингдек, бу дунёга алданма. Дунёнинг ҳеч кимга вафоси йўқ.

4- Халқни рози қилишга уриниш лозим, зулм қилмаслик керак. Золимларни ҳаргиз яхши кўрма. Бўрига раҳм қилган киши, қўйларидан айрилади.

Подшоҳларда тўрт хил сифат бўлиши керак:

1- Унинг адолати, раҳмати ва инсофлилиги кўп бўлиши лозим.

2- Нияти тўғри бўлсин, ғалати ва хира бўлмасин.

3- Мамлакатининг ички аҳволини кузатувчи бўлсин.

4- Мазлумни золим қўлидан қутқарсин.

5- Ўзи Яратганнинг амридан ташқарига чиқмасин.

6- Қалбларни камтарлик билан ўзининг дўсти қилсин.

7- Жавонмардликни, асилликни ва сахийликни қўлдан чиқармасин.

Яна шу тўрт иш борки, беиликни сақлайди:

1- Мамлакат бошқарувидаги подшоҳнинг мазҳаби ва дини гўзал бўлиши лозим.

2- Унинг вазири тажрибали киши бўлиши лозим.

3- Ишларда унга маслаҳат қилинсин. **“Сен қанчалик ақлли бўлма, яна ҳам тажрибали кишилардан маслаҳат сўра!”**

4- Урушларда ҳам ботир ва соғлом қалбли бўлиш керак.

Шу тўрт нарса ҳам борки, подшоҳликни йўқотади:

1- Подшоҳнинг зулми,

2- Вазирларнинг ғафлатда бўлиши,

3- Котибларнинг хиёнати,

4- Мазлумларнинг баддуоси (бундай дуолар Олий Яратган ҳузурида қабул қилинади).

Эй Искандар! Бирор жойга бормоқчи бўлсанг, доим жосуслар ишлат. Душманингнинг аҳволини сўра, билиб ол. Агар бир киши бир ерда вужудга келса, ҳеч қачон сен ўша кишининг рақиби бўлма. У билан урушишдан ўзингни тий. Уни мол билан алда. У билан сулҳ қил. Бир жойга борсан, қўшинингни тарқатма. Тўрт томонга одамлар юбор. Кузатувчилар қўй. Ғафлатда бўлма. Тунги хужумлардан эҳтиёт бўл, чунки ишинг юришмаслиги мумкин. Сабр қил. Токи ҳар бир муродинга етишасан.

Афлотун насиҳатларини яқунлаганидан сўнг ёзилган терини Искандарга юборди. У ҳам уларни ўқитди. Хазинага қўйдирди.

ҲАКИМ ҲИПОКРАТНИНГ НАСИҲАТЛАРИ

Эртаси куни машҳур табиб Ҳипократнинг насиҳатлари шундай эди:

Эй омади юришган подшоҳ!

Замон ва бу аср сени бу дунёга роҳатга эришиш учун юбормаган. Сенинг машаққатларинг халқнинг роҳати учундир. Насиҳатларим шулардир:

1— Қаерда бўлма, ҳар доим билимдон кишилар, ақлли одамлар билан бирга бўл.

2— Асла таомни ёлғиз ўзинг ема. Ортиқча бир луқма бўлса ҳам, кўп ейиш — ҳайвонлар ишидир.

3— Жуда ҳам исроф қилма, на ўзинг кўп е, на кўп едир. Агар шу маҳоратлардан ажрамасанг, уларни сақласанг, бу дунёда подшоҳлар сенга бўйсунди.

4— Аёлларга ишонма. Уларда вафо йўқдир. Одам (а.с.) аёл найрангидан туфайли жаннатдан чиқарилди. Юсуф (а.с.) қамокқа тушди. Аёлларнинг қилмишидан Сиёвуш ҳалок бўлди. Довуд (а.с.) аёллар сабабидан кўп вақт йиғлади. Сулаймон (а.с.) белога учради. Ҳобил ва Қобил биродарлар ҳам аёл туфайли уришишди. Ҳобилни Қобил ўлдирди. Саккин ва саккин (яхшилаб) сен ҳам аёлларга ишонма. Уларга муҳаббат боғлама. Улардан сенга фойда йўқдир.

Мактуб шу ерда тугади. Қулчи терига ёзилди. Искандарга юборилди. Искандар бу насиҳатли ёзувларни ҳам подшоҳлик хазинасига юборди.

Бу кунлардан сўнг бир ой ўтди. Искандар Қониёдан кўчди. Шомга келди. У юриш қилган подшоҳлардан унга элчилар келар эди. Жуда кўп совғалар олиб келишди.

Ривоят қилувчилар шундай дерлар:

— Искандар Шомга етиб келганида кўплаб подшоҳлар мол-мулк юборишган эди. Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг боболаридан бўлган Назр ибн Кинона

ҳам Искандар ҳузурига келди. Кўп туялар совға қилди. Искандар ўз қўшини ҳузурига борганида бир киши унга келди:

— Эй Искандар! Исмоил фарзандларининг подшоҳи келаяпти! — деди.

Искандар эса Афлотунга деди:

— Эй Афлотун! Сен бор, ўша йигитни бу ерга олиб кел. Кўрай! — деди.

Афлотун ташқарига чиқди. Кинона ўғлини ичкарига киритди. Искандар унга жуда катта ҳурмат кўрсатди. Ўрин таклиф қилди. У ҳам ерни ўпди. Кўрсатилган жойга ўтирди. Искандар унинг насаби ва сулоласини сўради. Кинона ўғли ҳам бирма-бир жавоб берди.

КИНОНА ЎҒЛИ НАЗР ҲИКАЯСИ

Искандар Кинона ўғлидан сўради:

— Маккада ким подшоҳ?..

Кинона ўғли жавоб берди:

— Эй шахрийёр! Ҳозир Маккада Ҳузоа фарзандлари подшоҳлик қилмоқдалар! — деди. Исмоил пайғамбар бу дунёдан кетган пайтда у ерда боболаримиз подшоҳлик қилар эдилар. Сулаймон (алайҳиссалом) келиб, Сабо шахрини таслим олган вақтда, Яриб ва ибн Қахтон Ҳузоа фарзандларини Маккага юборди. Ҳузоа фарзандлари биздан кўп одамни ўлдирди. Макка подшоҳлигини ўз қўлларига олдилар. Энди бизларни қулдай ишлатмоқдалар. Улар бутларга ҳам сиғинадилар.

Искандар бу сўзларни эшитгач, шундай амр берди:

— Ҳузоа фарзандларидан бу ерда қанча киши бўлса, ушланг, қўлга олинг.

Бу ерда 1000 та Ҳузоалик топилди. Улар қўлга олинди. Искандар уларнинг ҳаммасини ўлдиртирди. Маккага ҳам қўшин юборди. Ҳузоа фарзандлари Маккадан чиқарилди. Улар Искандарга олиб келинди. У эса улуғ шахсларини ҳалок қилди. Макка подшоҳлигини Кинона ўғли Назрга берди. Тайёргарлик кўриб, кетди. Аввало Масжидул Аксони зиёрат қилди. У ердаги камбағалларга моллар таркатди. У ердан кетди. Иброҳим, Исҳоқ ва Яъқуб пайғамбарлар қабрларини зиёрат қилди. Кейин у ердан Маккага келди. Минога борди. Отдан тушди. Пиёда юрди. Қадамларини санаттирди ва:

— Мен қанча қадам боссам, шунча танга сочинглар, — деди. Амри бажо келтирилди. Тўпланган тангалар билан Каъба безатилди. Каъбадаги олтин нова янгиланиб, тўғирланди. Байтуллоҳ устига ўрнатилди. Ҳарам аҳлига кўп моллар таркатилди.

Макка аҳлидан:

— Ҳаж қоидалари нима? — деб сўради. Ўрганди. Каъбани ҳаж қилди. У ердан кўчди. Яманга келди. Яман подшоҳи Валид Яманда кўп совғалар, моллар тайёрлади. Келиб, Искандарни қарши олди.

1000 дона аба матоси,

500 юк олтин,

10 юк чил танга,

1000 батман заъфарон,

1000 ипакли мато,

50 қул,

50 чўрини ҳам Искандарга совға қилди.

Искандар ҳам бу совғаларни қабул қилди. Валидга кўп кафтанлар тухфа қилди. Берган совғалар ичида яна икки катта қадах бор эдики, бириси осмон рангида яшил эди, иккинчиси эса забаржаддан эди. Очиқ яшил тошдан ясалган эди. Бу яшил қадах ичида 100 дона дур, 10 дона кизил ёкут бор эди. Кўк (лойиранг) қадах ичида эса 60 дона (кўк) фирузато бор эди.

Вақт ўтди. Искандарга Ироқда йўл кўрсатган яманлик Валид ўша кафтанни кўриб, ерни ўпди. Миннатдорчилигини билдирди. Искандар у ерда бир муддат турди. У ердан денгизга (Ҳинд денгизи бўйига) етиб келди. Бир кемага миниб, ғарбгача ўша юртларни олди. Шунча йўл босдики, энди аҳоли яшайдиган жойдан из қолмаган эди. Бир куни бир

сахрога дуч келди. Ерлар жуда сарик, олов каби қизиб ёнар эди. Бу сахродан фақат бир ойда ўтиб ўта олди. Бир денгизга йўлиқди. Юнон тилида унга "Океан" дер эдилар. Арабчада "Муҳит" дер эдилар. Бу денгиз Атлас океани — "Баҳр-ул-Муҳит-ул-Атлас" эди. Искандар ўша денгизга етганида, кенг денгиз унга:...

— Тўхта! — деди. У ҳам тўхтади. Денгиздан ўта олмади. Қуёш ботиб бораётганини кўрди. Ҳакимлардан сўради:

— Бу қандай жой? — деди. Унга:

— Ана шу — муҳитдир! — дейишди. Бу сув жуда қоронғу, шишадек шаффофлиги йўқ денгиздир! Қуёш сувга ботмоқда эди. Искандарнинг ёнида кўплаб денгизчилар бор эди.

Искандарга:

— Кемалар ясанг, бу сувга кирсак! — дейишди. Аммо ҳакимлар бу фикрни маъқул кўрмадилар. Искандарнинг у Атлас океанидан ўтишини маъқулламадилар:

— Эй Искандар! Биз бу денгизга ҳеч қачон кирмаганмиз! Илмини билмаймиз! — дейишди. Аммо шундай эшитганмизки, бу денгизда "Тимсоҳ" деб аталадиган бир ҳайвон бор экан. Ранги қора, ўзи жуда улкан экан. Ким унинг шаклини кўрса, кўрққанидан жони чиқиб кетади.

Сўнгра Искандарга бир орол кўрсатдилар. Бу оролда кўплаб тошлар бор эди. Уларнинг ранглари осмон ранг, қизил ва тусин кўрган. Хусусияти шундаки, агар бир киши у тошларга босса, уни кулги босарди. Агар тошнинг оғирлиги бир мисқолдан кам бўлса, бу хусусият унда қолмасди, йўқоларди.

Искандар бу сўзни эшитгач, бир кема ясалишини буюрди. Кемага бешта одамани юборди.

— Кўзларингизни боғланглар, ўша тошлардан олиб келинглар! — деди. Улар ҳам ўша тошлардан 2000 дона олиб келишди. Ҳаммасини матоларга ўрашди. Қайтиб келишди.

Сўнгра ўша сахрога, сарик тупроқли ерга етиб келишди.

Искандар:

— Ушбу тупроқдан минг юк ортинглар! — деди. Одамлари бу фармонни бажардилар. Ушбу ердан 1000 юк тупроқ ортдилар. Ўша сахродан чиқиб кетишди.

Искандар:

— Бир кумбаз ясанглар! — деб буюрди. У сарик тупроқни лой ҳолатига келтирдилар. У тошларни матолари билан бирга деворга қўйдилар. Матолар чириди. Тошлар очилди. У кумбазни якунладилар.

Искандар у ердан қайтди. Яна узоқларга йўл олди. Нил дарёсининг манбаига етиб келди. У ерда таҳорат олди. Ибодат қилди. Дуо қилди. Ҳажат тилади. Кейин у ердан чиқиб, бир тошга етиб келди.

— Бу қандай тоғ? — деб сўради.

Унга:

— Ҳеч ким билмайди! — дейишди. Яна бироз илгариладилар. Кейинроқ бир шаҳарга етиб келишди. Искандар, ўша шаҳар аҳлидан яна сўради:

— Бу тоғ қандай тоғ? — деди.

Ўша халқ ҳам:

— Эй подшоҳ! Бу шундай бир тоғки, унинг сири, асли, ҳақиқати ҳеч кимга маълум эмас! — дейишди. Шунда Искандар:

— Бу тошга бир киши чиқсин! — деб амр берди. Бир киши чиқди. Қаҳқаҳалар отди ва бироз илгарилаганида кўздан йўқолди. Искандар яна бир кишини юборди. У ҳам кўздан йўқолди. Яна бир неча кишиларни тошга чиқардилар, лекин қайтмадилар.

Искандарга:

— Эй Искандар! Иккита одамни бирга юборинг. Улар ота-бола бўлсин. Отаси нима кўрса, ёзсин. Ўғлига берсин. Сизга етказсин, — дейишди.

Искандар ҳам амр қилди. Бир одам топилди. Уни ўғли билан бирга юборишди. Пешин вақти эди. Ўғил қайтиб келди. Бир ёзув олиб келди. Искандарга кўрсатди. У ҳам ўқитди. Қоғоздаги ёзув шундай эди:

— Эй шахрийор! Мен бу тош ортида Учмоқни (Жаннатни) кўрдим. Бу ердаги жойни эса Таму (Дўзах) мисоли кўрдим. Лекин бир нозик йўли бор эканки, қилдек нозик эди. Ота қайтолмади. Бу тош ортида боғлар бор экан.

Искандар:

— Мен ўша боғларга бораман! — деди. Аммо бу ёзувни ҳеч кимга кўрсатмади.

Искандар у ердан кўчди. Кемага миниш учун денгиз соҳилига келди. Денгиздан, тўсатдан, сариқ бир тоғ кўринди, пайдо бўлди.

Искандар:

— Бир кема келтиринглар! — деб буюрди. У ерда бир шаҳар бор эди. Бордилар. У ердан бир кема олиб келишди. Искандарнинг нияти кемага ўзи миниш эди. Аммо:

— Денгиздан чиққан ўша сариқ тоғ нима экан? — деб ўзида қизиқиш пайдо бўлди. Донишмандлар:

— Подшоҳимиз бориши тўғри эмас! — дейишди.

— Эй подшоҳ! У ерга бир неча одам юборинг. Сизга хабарини келтирсин! — деб сўрадилар. Искандар уларнинг маслаҳатини қабул қилди. Румлик ва эронликлардан ўттиз киши ўша кемага ўтқизилди. Ўша оролга юборилди.

Ўттиз киши ўша тошга етиб келишганда, у бир балиқ (балина) эканлигини кўрдилар. Балина дарҳол кемани ютиб юборди ва яна денгиз ичига кириб кетди. Уларни томоша қилган ҳар бир киши ҳайратда қолди.

Искандар у ердан кўчди. Занжиборга етиб келди. Занжиборнинг бутун халқи жимжилоқ эди. Улар Искандарнинг аскарларини кўриб, уларни қарши олдилар. Занжилар 1.000.000 нафардан ортиқ эдилар. Ҳар бир занжининг қўлида бир филнинг бўғим суяги бор эди.

Искандар шунча занжини рўбарўсида кўриб, жанг кийимини кийди. Аскарлари ҳам худди шундай кийинишди. Жанг бошланди. Занжиларни ўққа тутдилар. Кўп кишилар ўлдирилди. Занжилар қочди. Ўртада бирорта занжи қолмади.

Искандар:

— Ўликларни сананглар! — деди. Санададилар. 30.000 киши ўлдирилган эди. Ёғоч келтирилди. Ўликлар ёқилди. Энди кеч бўлган эди. У ерга жойлашдилар. Тун ярми бўлганида бир кергидан овози эшитилди. Искандар отига минди. Ортидан аскарлари ҳам отларига миндилар. Кергидонга қарши чиқишди. Қизғин ҳайвон 50 кишини қонга ботирди. Уларни ўлдирди. Кергидон ўққа тутилди, қилич билан уриб ётилди. Минг хил уринишдан сўнггина уни ўлдира олдилар.

ИСКАНДАРНИНГ ЮМШОҚ ОЁҚЛИЛАР БИЛАН ЖАНГИЪ

Искандар Занжибардан кўчди. Бир тур инсонларга дуч келди, уларга «Нармаён» — «юмшоқ оёқлилар» дейилар эди. Ҳар бири бир туя ҳажмида эди. Улар Искандарни кўрганларида у билан жангга киришдилар. Искандар улардан кўп аскарни ўлдирди. Қиличдан ўтказди. Ўлмаган, тирик қолганлар қочиб кетдилар.

Искандар кейин у ердан ҳам кўчди, бир шаҳарга етди. Ўша шаҳарнинг катта кишилари Искандарнинг ҳузурига келдилар. Искандар уларни зиёрат қилди. Қарши томонда бир тоғ бор эди. Македония подшоҳи у тоғни кўриб:

— Бу тоғ нима? Ортида нима бор? — деб сўради. Унга:

— Эй подшоҳ! — дейишди. — У тоғнинг ортида бир аждаҳ, катта илон бор. Ҳеч бир одам унинг ўхшабини кўрмаган! Узунлиги 100 аршин, эни 10 аршин. Ҳар куни беш туя олиб, ўша тошқа олиб чиқамиз. У катта илон келиб, ўша туяларни ютади. Бизга ҳеч нарса қилмайди. Кейин денгизга бориб, денгиздан сув ичиб, ётиб ухлайди.

Искандар бешта туя келтиртирди. Кўп оҳак келтиртирди ва оҳакларни ёқтирди. Ўша бешта туяни сояб, терисини шилдирди. Уларни қуриттирди. Ичига бир қатлам сулфур (кўк норт), бир қатлам оҳак солдирди. Сойилган бешта терини сулфур ва оҳак билан тўлдиртирди. Шу йўсинда ичи тўлдирилган териларни олдилар. Ўлжа жойига олиб

бордилар. Ҳар куни туя қўйиладиган жойга қўйишди. Аждар келди. Ҳар кунгидек таомини ейишни қилди. Бешта туяни ютиб юборди. Кейин сув ёқасига борди. Кўп сув ичди. Қорнидаги қуруқ терилар нам бўлган пайтда, илоннинг ичаклари ёнғила бошлади. Аждарнинг ичи қайнаб, бошини тошларга ура бошлади. Ўша ерда қаттиқ азобда ўлиб кетди. Кейин овози тўхтади. Аждар ўша ерда ҳалок бўлган эди.

Кам вақтдан сўнг Искандар у ердан ҳам кўчди. Бир тошга етди. Тоғнинг тепасига чиқди. У ерда бир кумбаз кўрди, кумбаз ичига кирди. У ерда олтин тахт кўрди. Тахт устида кекса бир киши ётар эди. Атрофида гавҳарлар сочилган эди. Ҳар ким у гавҳарларни тўплашни хоҳласа, танаси титрар, ерга йиқилар эди. Искандар бу жойга келганида бир овоз эшитди. Ўша овоз шундай дер эди:

— Эй Искандар! Сен кўп машаққат кўрдинг. Кўп қийналдинг. Кўп подшоҳларни енгдинг. Жаҳонни забт этдинг. Эндиликда кўчиш вақти келди.

Искандар бу овоз ва сўзларни эшитгач, ўша тоғдан тушди. Кўп вақт йўл юрди. Бир гуруҳ халққа дуч келди. Уларга:

— Бу ерда ажабланарли нарса нима? — деб сўради.

Улар эса:

— Бу ерда ҳеч қандай ажаб нарса йўқ! — дейишди.

Искандар:

— Экинларингиз ҳам йўқ! Унда нима еясиз? — деб сўради. Улар:

— Ўлжа тутиб, ўшани еямиз! — дейишди. Киганларинг ҳам — ўлжанинг терисидир. Гўштини куёш нурида қуритамиз. Тайёр бўлгач еямиз. Тонг отгач ёмғир ёғади. Ўша сувни ичамиз! Бошқа сувимиз йўқ. Бизнинг пастимизда бир қабила борки, ваҳшийлардир. Бизгача келишмайди. Улар билан фақат икки ойда бир кўришамиз. Уларга тузоқ қуриб, бир нечасини тутиб оламиз. Уларга:

— Нима билан яшайсиз? — деб сўраймиз. Улар:

— Сувимиз аччиқ, еядиганимиз — суруниналардир. Бу водийдан олдин ҳеч ким ўта олмайди. Ундан наригига куёш ҳам тушмайди. У ерда бир шаҳар борки, аҳолисининг ҳаммаси окдир. Оқ танада. Юзлари чиройли, кўксимон. Ҳаммаси ҳам ёш. Улар 500 йил умр кўрадилар. Ҳатто 1000 йил яшасалар ҳам қаримайдилар. Улардан яна пастда ким яшашини ҳеч ким билмайди.

Искандар бу халққа кўп таом берди. Едирди. Кейин у ердан кўчди. У халқ кўрсатган йўлга тушди. Бир денгиз бўйига етди. У ерда тугади. Бир ой ўша ерда турди. Кейин у ердан кемага чиқди. Кема ичида ҳам бир ой вақт ўтказди. Қирғоққа етиб келгач, қуруқликка тушди. Бир шаҳарга дуч келди. У ердаги халқ инсон бошига сиғинишар эди. Шаҳарга кирганида ҳар бир уйда бирдан кўза борлигини кўрди.

— Булар нима? — деб сўради.

Ўша халқ:

— Бу кўзаларни олдимизга қўямиз. Кўза бизга ўша йил ичида бошимизга нима келишини хабар беради! — дейишди.

Искандар:

— Кўзаларни синдиринг! — деб амр берди. Чунки бу иш сеҳр эканини тушунган эди. Кўзалар синдирилди. Халқ Искандарнинг динига чақирилди ва уларнинг бошига бир дин ўқитувчиси қўйилди. Кейин у ердан ҳам кўчилди. Кўп вақт ўтди. Бир тоғга етилди. Минг машаққат билан тоғга чиқилди. Отларнинг тирноқлари парча-парча бўлди, сочилди. Искандарга хабар беришди. У шундай деди:

— Отларнинг тирноқларига кийиз босинглар! — деб буйруқ қилди.

Бир гуруҳ йигитлар Искандарга бир муштдан тош олиб келишди. Ва олиб келган тошларини Искандарга кўрсатишди.

Искандар:

— Бу тошларни кесинглар! — деди. Аммо қанча уринишмасин, тошлар кесилмади. Искандар қиличини суғурди. Ўша тошга урди. Қиличи синди, аммо тош синмади. Тошни

гавҳар билан кесмоқчи бўлди. Яна бўлмади. Қўрғошин билан тошга урди. Қаттиқ тош шунда кесилди. Искандар у пайтда унга "Алмос" деб ном берди. Олиб, хазинага юборди.

Аскарларига:

— Мана шу хилдаги тошдан менга олиб келинглар! — деди. Аскарлар юришди, аммо алмосдан ҳеч нарса топа олмадилар. Тўсатдан уларнинг олдида бир дарё чикди. Дарёнинг ичи гавҳарлар билан тўлган эди. Аммо дарёда кўп илонлар бор эди. Дарёга илондан қўрққанларидан ҳеч ким кира олмади.

Искандар:

— Бир неча қўй олиб келинглар! — деди. Қўйлар олиб келинди. Улар терисини шилдирди. Дарё тоғлари устида "товшанжил" деб аталган қушлар бор эди. Қўй гўштини дарёга ташлашди. У товшанжил қушлари гўштни олиб, ташқарига чиқарди. Ҳар бир товшанжил ортидан юз киши югурди. Шу билан кўп гавҳарлар қўлга киритилди. Искандарга олиб келишди. Ҳакимлар уларнинг рангини кўриб яхшисини ёмонидан ажратдилар. Яхшилари қизил, ёмонлари кўк рангда эди.

Искандар у гавҳарларни қўлга киритгач, у ердан ҳам кўчди. Кўп ой йўл юрди. Ҳиндистонга етиб, шарқ юртларига борди. У ерда бир шаҳарга дуч келди. Унга "Пушт-и Кенк" дер эдилар. У шаҳарга кирди. Шаҳарнинг бутхонасига кирди. Ичкарига кирди. У ерда кўп мол-мулк кўрди. Бир тахт устида бир ўлик бут кўзига тушди. Ўша бутнинг кўз кутисиди икки гавҳар ёрқирай эди. Искандар ҳинд руҳонийларидан (брахманлардан):

— Бу гавҳарни қаердан олдингизлар? — деб сўради.

Улар:

— Бир кун икки қуш келди. Бу ерга қўнди. Биз уларни ушлашни хоҳладик. Қушлар ўша гавҳарни қолдириб, учиб кетишди. Биз уларни олдик, келтирдик. Бутимизга кўз қилдик! — дейишди.

Искандар бу гавҳарларни олди. Халққа тарқатди. Уларга ўз динига киришни таклиф қилди. Халқ ҳам қабул қилди. Кейин Искандар у ердан ҳам кўчди. Хитойга етиб келди. Хитой ҳокимига хабар беришди:

— Искандар келди! — дейишди.

Хитой ҳокими ўзи билан қуйидагиларни олиб келди:

1 тахт,

50 та тож,

50 та тилла ипакдан тикилган тўлиқ либос,

1300 туя юки юк,

10.000 эркак қул,

10.000 чўри,

2000 хилма-хил кийик териси,

100 зотли от,

100 тилла қилич,

10.000 чатир,

100 подшоҳ чатири,

100 қўриқчи аскар учун безатилган чатир.

Хитой ҳукмдори Искандарни қарши олиб, ушбу совғаларини топширди. Унга ҳурмат кўрсатди. Едирди, ичирди. Искандар унга:

— Эй хоқон! Бу юртларни кўрмоқчиман, сен ҳам мен билан юр! — деди. Хитой ҳокими бу таклифни қабул қилди. Тайёргарлик кўрилди. Искандар ўзи билан 10.000 киши олди. Хоқон ҳам 1000 киши олди. Қолганини Хитойда қолдирди.

Афлотун ва Белинасни ҳам ўзи билан олди. Қирқ кун йўл юриб, Хитой денгизига етдилар. Отларидан тушдилар, тўхтаб дам олдилар.

Искандарга:

— Эй подшоҳ! Ҳар кеча сувдан одамлар чиқади. Улар бир-бирлари билан ўйнашадилар! — дейишди.

Искандар ўрнидан турди. Хоқон билан сайр қилди. Кейин қўшини бошига қайтди.

Денгизчиларига:

— Мен денгизга чиқмоқчиман! Менга кема келтиринглар! — деди.

Хоқонга ҳам:

— Мен қайтиб келгунча сен бу ерда тур! — деди. Чинлик хоқон у ерда қолди. Искандар юз киши билан кемага чиқди. Белинасни ҳам ёнга олди. Ҳар бир ҳунар эгаси ва маҳоратли шахслардан ҳам бир кишидан олиб, йўлга чиқишди.

Бир қанча вақт ўтгач, Улуғ океанга етиб келишди. У ерда "Ларан" деб аталадиган оролга етишди. Искандар ўша оролга чиқди. Орол аҳлидан бири кема ичида эди:

— Эй Искандар! — деди. Бу ердан олдинга ўтган ҳеч ким йўқ. У кўриниб турган чеккасиз денгиз — Улуғ океандир.

Искандар ҳаким Белинасга юзланиб:

— Бу сув бўйида бир тўлсим ясагин! — деб амр қилди.

Белинас:

— Мақбул, подшоҳим! — деди. У ерда мисдан бир одам ҳайкали ясади. Ҳайкал кўлини кўтаради ва:

— Бу ердан орқага қайтинглар! — дер эди.

Искандар яна кемага чиқди. Қайтиб йўлга тушишди. Кемачилар йўл охирига етиб келишди. Бир дарёга дуч келишди. У дарёни кўрган ҳар бир кемачи йиғлашга, инграшга, фарёдга тушди. Кема соҳилга сузиб чиқарилди.

Искандар йиғлаётганларга:

— Нега йиғлаяпсизлар? — деб сўради.

Улар:

— Эй подшоҳимиз! Кимки бу дарёга кирса, энди чиқолмайди, сувларга ботиб кетади! — дейишди.

Искандар:

— Бу тоғга чиқишимиз лозим! Бу ерда бир йўл борки, олти ойда Чинга олиб боради. Мен ўша йўлдан бораман! — деди.

Белинас:

— Эй подшоҳим! Агар амр қилсангиз, бир тўлсим ясай! — деди.

Искандар:

— Яса, эй Белинас! — деди. У ҳам бир кўмбаз қурди. Ўша кўмбаз ичига бир доҳул осди. Доҳул ичига тўлсим жойлаштирди:

— Эй подшоҳим! — деди. Кимнинг йўли бу дарёга тушса ва шу доҳулга етиб борса, уни чалса, жонини сақлаб қолади.

Искандар яна кемага чиқди:

— Бу дарёнинг "арслон оғзи" деб аталадиган оғзидан кирилсин! — деди. Кема яна ўша дарёга кирди. Дехирмон тошидек айланди. Искандар доҳулга етгач, бир дарахт шохи билан унга урди. Кема дарҳол ўша дарёдан чиқди. Искандар деди:

— Эй ҳикмат соҳиби Белинас! Бу қандай сир?

Белинас шундай жавоб берди:

— Қачон бу дарёга бир кема келиб кирса, бир балиқ келади, у дарёнинг оғзини тўсади. Кемани пурхап қиларди. Кема ботарди. Кема ботгандан сўнг, балиқ чўкиб кетган одамларни ерарди. Қачон доҳул чалinsa, балиқ қўрқиб кетади. У кетгач, сув чекинади, кема қутулиб қолади.

Искандар ўша дарёдан чиққач, Олий Яратганга кўп дуолар, шукурлар қилди ва ғуломларидан айримларига озодлик берди.

Қайтиб келиб, Чин хоқони ҳузурига етиб боргач, хоқон подшоҳни қарши олди. Кейин у ердан чиқишди. Чинга қайтишди. Искандар Чин хоқонига кўрганларини сўзлаб берди.

Йўлда кетишар эди. Бир кеча йўлни йўқотишди. Тонг отгач, ўзларини бир дашти бепоя ичида топишди. Яна етти кун, етти тун шу вайронада йўл юришди. Бир шаҳарга етиб келишди. Искандар Чин хоқонидан:

— Бу жой қаер? — деб сўради. У эса:

— Бу жойнинг ортидан куёш чиқади. Ҳар бир саҳар олдида бир овоз келади. Бу овозни ёш киши эшитса — қарийди, кекса киши бўлади. Агар бир аёл кўрнида бола кўтараётган бўлса, дарҳол туғади. Бу овоз нима экани аниқ эмас! — деди.

Искандар, ўша шаҳарга кирди. Уни шаҳарнинг улуғ ва муҳтарам зотлари қарши олди. Унга кўп совғалар келтиришди. Искандар шаҳарда манзил қилди. Саҳарга яқин эди. Ўша овоз яна бошланди. Искандар уйқусидан уйғонди. Қўли-ояғи титрай бошлади:

— Наққора (катта доҳул) чалинглари! — деб амр қилди. Наққоралар чалишди. Чинликлари ушбу доҳулларнинг садоларини эшитгач, ҳайратга тушишди. Даргоҳ йўлига тушишди. Ўша пайт овоз тўхтади. Саҳар бўлгач, Искандар ҳаким Белинасга:

— Бу қандай ҳикмат? — деб сўради. Белинас шундай деди:

— У денгизда симоб (жива) моддаси бор. Қуёш нурлари денгиз устига тушганда сувни қайнатади. Симоб ҳаракатга келади, буғланади, осмонга чиқади, куёшни тўсади. Денгиздан ўтса, ўша симоб тузга айланади. Тоғлардек сариқлашиб, яна сувга тушади. Ана ўша овоз — шу шовулдан келадиган садодир! — деди.

Искандар у шаҳардан кўчишни хоҳлади. Шаҳар аҳли илтимос қилишди:

— Чалдирган асбобларингиздан бирини бизга ҳадя қилинг! — дейишди. Искандар уларга бир доҳул совға қилди.

Ҳозир у шаҳарда доҳул чалиш анъана бўлгани айтиларди. Халқнинг кичкинаси ҳам, каттаси ҳам доҳулчидир.

Искандар у шаҳардан ҳам шу кунни кўчди. Бир ойча йўл юрди. Чинга етиб келди. Чин хоқони унга зиёфатлар қилди, унга тўй берди. Бир ой овқатлантирди, суғорди. Унга кўп совғалар берди. Кейин у ердан ҳам чиқди. Ҳархиз шаҳрига етиб келди — унинг тупроғи оппоқ эди.

Яна Белинас ҳакимга шундай сўзлади:

— Бу қандай юрт?

Белинас шундай деди:

— Бу юрт бошидан охиригача кумушдир. Аскарларингга буни айтма. Кейин тамаъ қилиб, кумушни йиғишар, бу ердан кетишмас.

Искандар ушбу оқ тупроқдан (яъни кумушдан) 100 юк тўплатди, юклатди. У ердан бир ҳафта ичида кўчиб кетишди. Бир саҳрога дуч келишди. У ерда кўп сув манбалари, чашмалар бор эди. Чашмалар ичида симоб моддаси бор эди. У сувлардан ичишолмади. Кейин у ердан ҳам кўчишди. Бир тоғ кўришди. У тошнинг этакларида бир шаҳар бор эди.

МАШҲУР ИСКАНДАР САДДИНИНГ ҚУРИЛИШИ ҲИКАЯСИ

Искандар тоғ этагидаги шаҳарга етиб келгач, шаҳар аҳли уни қарши олдилар. Уни бир хонадонга жойлаштирдилар. Искандар ўша халққа:

— Шаҳрингизда қандай ажаботлар бор? — деб сўради. Улар эса:

— Эй подшоҳ! Бу тоғнинг ортида бир тоифа инсонлар борки, уларга Яъжуж ва Маъжуж деб аталади. Баъзиларининг бўйи бир қаричдир, баъзилари эса баланд. Юзлари одамга ўхшайди. Тишлари хўроз тишидек оғзидан чиқиб туради. Қулоқлари эса бўйлари кабидир. Бошларидан оёқларигача бадани тук билан қопланган. Улар ёз кунлари илон ейишади, қиш кунлари эса ўт ейишади. Ҳар доим юртларидан чиқиб келишиб, бизга озор берадилар. Бу ерда нима кўришса, олиб кетадилар. Эй Искандар! Бизга бир чора топ, токи улар юртимизга тегмасинлар, бизга келишмасинлар! — дейишди. Искандар уларнинг бу илтимосини қабул қилди. Отга миниб, йўли дара бўлган жойга етди.

— Менга дургарлар ва бинокорларни олиб келинглари! — деди. Аммо, темир ва мисдан ҳам кўп олиб келинглари, — деб буюрди.

Ўз қўшинида қанча темир бўлса, олиб келишди. Олиб келинганларини сотиб олди. Тошдан девор қурдирди. Икки девор (седд) ораси 5000 қўл остир. Амр қилди. Бир қўл остир темир қўйилди. Ундан юқорига бир қўл остир мис ва қалъай тўкилди. Шу йўсинда

икки девор орасини тўлдирдилар. Устига кўп-кўп нафту ёғи тўкдилар. Ораларига сулфур (кўк норт) тўлдирдилар. Кейин ёнғин ёқилди.

Искандар:

— Ўтни беланглар! — деди. Ҳар тарафда белашди. Ҳаким Белинасга ҳам:

— Тилсимингни намоён қил! — деди. У ҳам тилсимлар яратди. Мис, қалъай ва сулфур ташлатилди. Тўлиқ бир ой кеча-кундуз ёқилди. Сед тўлиқ куриб бўлди. Иккинчи ойда ёнғин ўчирилди.

Искандар бу ердан ҳам кўчди. Бир неча ой ўтди. Бир шаҳарга дуч келди. Ўша шаҳар аҳли Искандарни қарши олдилар. Уни меҳмон қилдилар. Жуда кўп совғалар келтирдилар. Искандар бу жойни ёқтирди. У ернинг халқини таомлар билан сийлади, ичимликлар берди. Суҳбат қизғин бўлди. Ҳар бир киши бир нарсани мактаб турди. Бир кекса киши ўрнидан туриб, Искандарга дуо қилди:

— Эй шахрийёр! — деди. Бу яқинда бир денгиз бор. У денгиздан ўтилса, зулматлар — Қоронғулар Мамлакат бошланади. Ўша қоронғу мамлакатда бир булоқ бор. Кимки ўша булоқдан бир ютум сув ичса, ҳеч қачон ўлим нималигини билмайди, дунёда абадий қолади. У сувга "Об-у ҳаёт", яъни "ҳаёт суви" дейилади. Агар улуғ подшоҳимиз менга ишонмасалар, бошқалардан суриштирсинлар! — деди.

Искандар бу сўзни эшитгач, индамади. Сукунат сақлади. Эртаси куни:

— Мен у зулмат — Қоронғулар Мамлакатига борурман! — деди.

ИСКАНДАРНИНГ ХИЗР ВА ИЛЯС (А.С.) БИЛАН ҚОРОНҒУЛАР МАМЛАКАТИДАГИ ҲИКАЯСИ

Искандар у шаҳардан ҳам кўчди. Бир жойга келди, у ерга "Болқар" деб аталур эди. У ерга тушди. Қўшиндан 4000 кишини танлади, ҳар бири қирқ ёшда эди:

— Менга ҳеч бир кексани келтирманглар! — деди.

Искандарнинг бир хазинадор ва палвон киши ўғли бор эди. Ўша кишининг 190 ёшдаги отаси бор эди. Ўғил, отасидан рухсатсиз бир ютум сув ҳам ичмас эди. Искандар:

— Менга кекса киши келтирманглар! — деганига қарамасдан, ўша киши отасини бир кути ичига солди. Емаги-ичмагини ҳам қўшиб қўйди.

Бир ривоятга кўра Хизр ва Иляс (а.с.)лар подшоҳ Искандар билан бирга эдилар. Бир ой шимолга қараб бордилар. Искандар ҳар куни атрофидагиларга неъматлар берар, уларни тўйдириб турар эди. Ортиқча таомлар денгизга — Ҳазар денгизига тўкилар эди.

Бир куни ўша кекса ота хазинадор ўғлига:

— Эй ўғил! — деди. — Сен бундай қилма. Подшоҳинг кўз ўнгида энди суякларни денгизга ташла, нонни сақла. Балки керак бўлар, — деди. Ўғил отасининг сўзини тинглади. Айтганини қилди. Нонларни йиғиб, ташламади.

Яна бир ой йўл босдилар. Энди ёруғлик тугаган эди. Қоронғулар Мамлакатига кирилган эди.

Бир куни Искандар Хизр (а.с.)ни чақиртирди:

— Эй Хизр! — деди. — Менда икки гавҳар борки, чароғдек ёниб туради. Ёруғлик сочади. Биттасини сен ол, сақла. Биттасини мен олай. Бир сувга дуч келсанг, бизга хабар бер! — деди.

Вақти келиб, Қоронғулар Мамлакатига кирилди. Тўрт кун, тўрт тун йўл юрилди. Хизр ва Иляс (а.с.)лар Искандардан ажралиб чиқдилар. Бир ҳафта йўл юрдилар. Бир куни Хизр ва Иляс (а.с.)лар бир жойга етдилар. У ерда тўхтаб дам олдилар. Ёнларида пишган бир балиқ бор эди. Очқандилар. Хизр (а.с.) қўлини сувга уриб ювди. Қўлидан ўша пишган балиқ устига бир қатра сув томди. Ўлик балиқ дарҳол тирилди. Ўзини сувга уриб юборди. Хизр (а.с.) бу ҳолни кўриб, бу сув "Об-у ҳаёт" эканини англади. Ундан ичди. Кейин Иляс (а.с.)га хабар берди. У ҳам ўша сувдан ичди. Атларини ювдилар, суваришди. Ўзлари ҳам ювинишди.

Хизр (а.с.) ўзи муродига етганини англади. Аммо Искандарнинг бу неъматдан маҳрум бўлганидан ранжиди. Дарҳол уларга Аллоҳ таоло томонидан шундай амр келди:

— Искандарга яқинлашманглар!

Хизр (а.с.) ташқарига чиқди. Кўздан йўқолди. Искандар эса бироз йўл юрди. Ёруғликка чиқди. Қаршида бир тоғ кўрди. У тоғ устида кўп уйалар бор эди. Ҳар бир уя устида улкан куш ўтирар эди. Танаси яшил, томоқ ва оёқлари қизил рангда эди. Юнон тилида гапирар эдилар. Искандар юнонча билгани учун бу сўзларни эшитди. Олға борди, кушлар Искандарни кўриб:

— Эй хирсли банда! — дейишди. — Неча машаққатларга чидамоқдасан. Агар бошинг осмонга етиб борса ҳам, оқибат ўласан. Сен излаб юрган абадий ҳаёт Хизр ва Иляс (а.с.)га насиб бўлди.

Искандар абадий ҳаётдан маҳрум бўлганини англаб, чуқур:

— Эҳ! — деди.

У икки кушдан бири Искандарга шундай савол берди:

— Дунёда шароб ичиладими ёки ичилмайдими?

Искандар:

— Ҳа, ичилади. Шундайки, дунёда шароб ичмаган киши ғамли деб ҳисобланади, — деди.

Икки куш бу жавобни эшитгач, учиб кетишди, уйаларини эгалладилар.

Искандарга:

— Ёлғиз ҳолда тепага чиқ, кел! — дейишди. Искандар ҳам юқорига чиқди. Кушлар подшоҳи Искандарни кўриб, бир нидо қилди:

— Орқага қайт! — деди. — Сенинг кўчиш навбатинг келди.

Искандар:

— Онамни кўра оламанми? — деб сўради. Кушлар подшоҳи:

— Кўролмайсан! — деди.

Искандар бу сўзни эшитгач, тоғдан тушди. Қоронғулар Мамлакатига кирди. Бир овоз эшитди. Бу овоз шундай янграр эди:

— Бу юртдан бир тош олган киши пушаймон бўлди. Олмаган ҳам пушаймон бўлди.

Ва овоз яна шундай якунлади:

— Пушаймон: Олган ҳам, олмаган ҳам!

Искандарнинг одамлари бу овозни эшитиб, кимдир ердан тош олди. Кимдир олмади. Лекин, тош олганлар кичикларини олган эдилар. Бироз юрилди. Қаршидан бир киши келди. Искандарга совға сифатида бир тож берди. У бир мисқолдан кичик эди. У тожни бериб:

— Бу ердан чиққанингда шу тошни тарозуга қўй! — деди. Искандар ҳам уни сақлади.

Яна бироз юргач, яна бир киши келди. Уларга йўлбошчи бўлди. Қоронғудан ёруғликка олиб чиқди. Қўшин ёруғликка чиққач, олиб келган тошларига қарашди. Кимдадир ёкут, кимдадир дур бор эди. Оз олганлар пушаймонлик ифодаладилар:

— Нега кам олдим? — дейишди. Олмаганлар эса:

— Нега олмадим? — деб афсус қилдилар.

Искандарнинг хотирига сақлаган ўша тож келди. Тарозуга қўйди. Бир мисқол дирҳам қўйди. Ўша оғирлик тенг келмади. Ўн батмон оғирлик қўйди. Яна тенг келмади. Хизр (а.с.) қаршисида пайдо бўлди:

— Тарозининг бир чинига бир мушт тупроқ қўй! — деди. Искандар шундай қилди. Иккаласи тенг келди.

Хизр (а.с.) деди:

— Эй Искандар! Сенинг хирслигинг ўша тош кабики, оддий. Ҳеч бир нарса билан қониқмайди. Лекин унга фақат тупроқ қониқтирувчи бўлади.

Сўнгра у кўздан йўқолди, кетди.

Искандар ҳам у ердан кўчди. Ёна денгизга етди. Кемага миниб, қайтди. Яна бир ой саёҳат қилди. Еядиган таомлари тугади. Икки кун овқат топилмади. Искандар жуда оч

қолган эди. Уни шундай аҳволда хазинадори кўрди. Ўша қуруқ нондан бир қисмини юмишди. Искандарга олиб борди. У ҳам нонни кўриб хурсанд бўлди. Амирларига бўлиб берди. Улар ҳам ейишди.

Искандар:

— Бу қаердан келди? — деб сўради.

Вакили харж шундай деди:

— Эй подшоҳим! Йўлда кетаётган пайтингизда сиз:

— “Овқатнинг қолдиғини сувга чўктир!” деб амр қилган эдингиз. Мен овқат қолдиғини сақладим. Ҳозир керак бўлди. Подшоҳимга олиб келдим! — деди.

Искандар:

— Яна борми? — деб сўради.

У ҳам:

— Сизга ва халққа икки ой етадиган миқдорда бор! — деганидан сўнг Искандар хурсанд бўлди. Ва:

— Бу сенинг ақлинг эмас, бу фикр сендан чиқмаган. Ростини айт! — деди.

У ҳам:

— Агар мен кулингга жазо бермасанг, айтай! — деди.

Искандар ҳам:

— Айт, — деди. — Лекин билиб қўй, ўлдирмайман!

Вакили харж шундай деди:

— Ҳазратимиз “қарияларни олманглар!” деб амр қилган пайтда менинг 190 ёшли қария отам бор эди. Уни бир сандукча ичига солиб, ўзим билан олиб юрдим. Бир куни мендан овқат қолдиғини сўради. Унга дедим:

— Подшоҳимиз “қолган нонни сувга чўктир!” деб васият қилган. Мен ҳам сақлаяпман, — дедим.

Искандар бу жавобни эшитгач:

— Агар Аллоҳ таоло рухсат берса, сени улуғ, буюк бир амир қиламан! — деди.

Бир ой ўтди. Денгиздан қуруқликка чиқишди. Кейин Болкарага етиб келишди. Искандар бу ерда бир ой дам олди. Соқинди. Кейин у ердан ҳам кўчди. Бир жойга дуч келди. Бу ерда жуда ғаройиб нарсаларни кўрди. Тўсатдан бир оролга етиб келишди. Аҳолиси фақат аёллар эди. Ораларида эркак йўқ эди. Искандарни кўриб, уни қарши олдилар. Совғалар олиб келишди.

Искандар:

— Эркакларинглар нега йўқ? — деб сўради.

Улар:

— Бу ерда бир булоқ бор. Ҳар ёз фаслида ўша булоққа тушамиз, у ерда ўйнаймиз, сўнгра ҳомиладор бўламиз. Агар қиз туғсак, сақлаймиз. Агар ўғил туғилса, ўлдирамиз. Агар бир аёл эр талаб қилса, энди унга қарамаймиз. Бу шаҳарда 100.000 маҳалла бор. Ҳар маҳаллада 30.000 тожли аёл бор. Ҳар кеча шаҳар дарвозасида 1000 аёл навбатда туради. Унга яна навбат келиш учун тўлиқ бир йил ўтади.

Бу аёл шуни айтди. Искандар эшитди. Кейин у ердан кўчди. Икки манзилча йўл юрди. Ҳаво совиди. Яна бир манзилча ўтдилар. Шундай қор бўрон бўлдики, у совукдан ҳам ёмон эди. Икки кун ўтиб, бир шаҳарга етиб келишди. Искандарни жуда кўп одамлар қарши олди. Улар кўпроқ девларга ўхшар эди. Кўплаб филларни совға қилиб олиб келишди.

Искандарга шундай дейишди:

— Шу пайтгача бу ерга ҳеч ким келмаган эди. Биз сизни синадик. Кўрдикки, давлатингиз бардавомдир. Сизга итоат қилдик, бўйсундик!

Искандар бу аёллар шаҳридан ҳам чиқди. Бир ойлик йўл юрди. Бир минтақага етиб борди. У ерга жойлашди. Рўпарада бир тоғ бор эди. У тошга чиқди. Бир кўмбаз кўрди. Унинг гумбази забаржад тошидан эди. Эшиги булғор тошидан (биллурдан) эди. У кўмбазнинг ёнида тузли бир булоқ бор эди. Булоқ ёнида тахт ичида бир ўлик ётар эди. Ўликнинг юзини очишди — юзи хўкиз (чўчка)га ўхшар, тани эса инсонга ўхшар эди.

Башараси устига бир гавҳар қўйилган эди. Унинг ёруғлиги ва нури ўша кўмбазни ёритарди. Ким у ердан бирор нарса олмакчи бўлса, ерга йиқилиб жонини топшириб қўяр эди.

Искандар ёнидаги олим ва ҳаким зотлардан сўради:

— Бу ётаётган ким?

Унга шундай дейишди:

— Шаддоднинг икки ўғли бор эди. Бирси иймонсиз, муртад бўлди. Бирси ҳақ динни қабул қилди. Кофирнинг башараси хўкизга ўхшаб қолди. Ўлгач, у шу ерга дафн қилинди!

Булоқдан тўсатдан бир овоз келди. У Искандарга шундай дерди:

— Эй Искандар! Жуда кўп ғаройиб нарсаларни кўрдинг. Эндиликда умринг тугади, охири яқин. Орқага қайт!

Искандар бу сўзларни эшитгач, кўркди. Тоғдан тушди. У ердан кўчди. Бир шаҳарга етиб келишди.

Искандар:

— Бу шаҳарда қандай ғаройибликлар бор? — деб сўради.

Унга:

— Бу ерда бир тоғ бор! У ерда икки дарахт бор. Бири эркак, бири аёл — икки инсондек сўзлашадилар. Эркак дарахт кундузлари, аёл дарахт кечалари гапиради, — дейишди.

Искандар ҳаким Белинас билан бирга тошга чикди. Ўша дарахт атрофида кўп суяклар бор эди.

Искандар:

— Бу суяклар нима? — деб сўради.

Унга:

— Бу тоғнинг ортида бир қавм бор. Ҳар ойда бир марта бу ерга келишади. У дарахтларга сажда қилишади. Уларнинг ейдиган ҳайвонлари — йиртқичлар ва махлуқларнинг суяклари, — дейишди.

Искандар у ерда чодир қурдирди.

— Бу дарахтлар қачон гапиришади? — деб сўради.

Унга шундай дейишди:

— Қуёш чиққандан сўнг тўққиз соат ўтгач, дарахтлар гапиради. Нима бўлишини, нима бўлганини хабар қилади!

У ерга келишди. Гуруллаб, дарахт гапирди. Искандар:

— Нима дейяпти? — деб сўради.

Ҳалқ шундай деди:

— Бу дарахт шундай дейди:

"Искандар нега бунча машаққат кўрмоқда? Бу юришлардан кейин ўн тўрт йил ўтгач у дунёга сафар қилади!"

Искандар бу сўзларни эшитиб йиғлади.

Сўнг иккинчи дарахтнинг навбати келди. Ундан ҳам бир овоз келди. Шундай дер эди:

"Искандар бунча машаққат чекиб юрди. Лекин ўз юртига қайтмайди, севганларига етиша олмайди. Ғариб юртда — Бобил шаҳрида кўзини бу дунёга ёпади."

Искандар бу сўзларни эшитгач, ўзига бўлган умидини узди. Саҳар бўлгач, у тоғдан тушди. Шаҳарга келди. Шаҳар аҳли унга совғалар келтирди. Уларнинг орасида 100 та тилла тухум ҳам бор эди. Ҳар бир тухум олтмиш батман оғирликда эди.

У ердан ҳам чикди. Яна бир шаҳарга келди. Унинг боғларидан ким мева термоқчи бўлса, дарҳол жони узиларди. Искандар бу шаҳар аҳлини кўриб, аскарига шундай васият қилди:

— Тоғлардан ҳеч ким мева узмасин! — деди.

Бу шаҳарга ўн бир нафар қария билан кирди. Аҳоли уни қарши олди. Унга бир касрада манзил беришди.

Искандар:

— Қўйларингиз нега чўпонсиз? Боғларингиз нега деворсиз? Шаҳарингизнинг деворлари, буржлари, уйларингизнинг эшиклари нима учун йўқ? — деб сўради.

ШАҲАР АҲЛИНИНГ СЎЗИ ВА ИСКАНДАРНИНГ ВАФОТИ ҲИКОЯСИ

Шаҳар аҳли ҳам шундай дедилар:

— Биз ожиз бир халқмиз. Ҳеч қачон ёлғон сўзламаймиз! Яратгандан нима келса, уни қабул қиламиз! Ҳеч кимдан ҳеч нарса ўғирламаймиз, ўғрилиқ қилмаймиз. Ҳеч ким ҳам биздан ўғирламайди, ўғрилиқ қилмайди. Агар бир бўри қўй подамизга ҳужум қилса, ўша бўри дарҳол ҳалок бўлади. Агар бир одам молимизга кўз тикса, жонини топширади. Бизда хирс ва ҳасад йўқ. Кибр ҳам йўқ. Агар бисёр молимиз бўлса ҳам, уни авайлаш қўлимиздан келмайди. Биздан ҳеч бир йиртқич ҳайвон қочмайди. Чунки уларни ўлдирмаймиз. Йиртқичлар, йоввойи ҳайвонлар уйимизгача келишади. Биз эҳтиёжимизга кўра уларни овлаймиз. Биздан ёшлиқда ҳеч ким ўлмайди. Фақат 1000 йил умр кўрса, ўлса ўлади. Агар бошимизга бало етса, сабр қиламиз. Бизга ҳоким ҳам керак эмас! — дейишди.

Искандар, улардан бу сўзларни эшитгач:

— Агар бу ерга аввалроқ келган бўлсам, дунё кезишга тушмасдим! — деди. У ердан ҳам кўчди. Хитой юртига етди. Халқи шикоят қилиб дедилар:

— Баҳман замонидан бери бу ерда бир аждар пайдо бўлди. Ҳаммасини парчалади. Ўша кундан буён унга ҳеч ким теголмади. Сенинг уни ўлдирасан, деб умид қиламиз! — дейишди.

Искандар билгинларига:

— Нима қилайлик? Нима тадбир керак? — деб сўради. Улар:

— Етти арава ясайлик. Исфандияр каби ҳар бир арава устига бирдан фалак чархини (чарх-у фалак) ўрнатайлик. Аждар ҳар бир боши билан ўша чархни ютиб олса, улар оғзида қолади. Арабада турган қаҳрамон чиқиб, уни парчалайди! — дейишди. Искандар бу фикрни маъқул топди. Шу йўл билан ўша аждар ҳам ўлдирилди.

Искандар у ердан ҳам кўчди. Кандаҳор шаҳрига келди. У ердан Систонга ўтди. Бир куни овга чиққан эди. Бир нидо эшитди. У овоз унга шундай дер эди:

— Эй Искандар! Бугундан кейин сен беш ой саёҳат қилишинг мумкин. Македонияга қайтишга ҳаракат қил.

Искандар бу сўзни эшитгач, йиғлади. Кандаҳордан кўчди. Кирмон вилоятига етди. Кейин Астахар шаҳрига келди. У ердан Ҳамадон шаҳрига етиб борди. У ерда касалланди. Минган отини тўрт тағалоқ босиб, Зўр шаҳрига етиб борди. Бу шаҳарда касаллиги янада оғирлашди. Энди яна олға боролмади. Устози Арастуға хат ёзди. Ҳолатини хабар қилди. Арасту келди. Искандарни ётоқда ётган ҳолда топди. Ўлчовини кўрди. Ғам-андухда қолди, қайғура бошлади.

Ўша кеча бир аёл бир эркак бола туғди. Уни боши арслонга ўхшар эди. Оёқлари эса қўйнинг оёғига ўхшар эди. Дарҳол шу туғилиш соати ичида бу туғилган болани Искандарга олиб бердилар. Искандар болани кўриб, қайғурди. Юлдуз бахуварларга:

— Бу ишнинг сири нима? — деб сўради. Улар ҳам Искандарга шундай хабар бердилар:

— Эй подшоҳимиз! Бу дунёдан охиратга сафарингиз вақти келди. Сизнинг бахтингиз "арслон буржи"дир. Бу боланинг ҳам боши арслонга ўхшайди. Сен билиб қўй, сени Яратганнинг тақдири етди.

Искандар, дарҳол онасига хат ёзди. Уни юборди ва:

— Эй она! Отағимизни безанг. Токи амалдорларим билан хайрлашай, — деди. Онаси ҳам ўғлининг бу васиятини адо этди.

Искандар амалдорларини чақирди. Мамлакатадаги ҳар бир вилоятни бир амалдорга берди. Ўз ўрнига ҳеч кимни подшоҳ этмади. Кимки унинг ҳузурига келган бўлса, унга тож берди, тахт берди. Ёки хат ёзиб юборди. Ҳаммаси билан видолашди. Арастуға ҳам:

— Кейднинг қизини молу дунёси билан тайёрла ва фалон хазина билан уни отаси Кейдга юбор. Унинг қизини ака-укамнинг ўғли Эрғушга бер. Мен учун тилладан табут

ясанг. Подшоҳларга яраша кафан тайёрланг, мени ўша табутга (лахадга) қўйинглар, устимга асал қўйинглар. Лахадни тўлдиринглар. Онамга хабар беринглар:

Онажоним мени мутлақ унутмасин,

Оғриб ёниб қайғуга ботмасин!

Ихсони кўп бўлсин онамнинг ҳам,

Қўшиним билан тўлсин замин ҳам!

Искандар бу васиятларини айтган пайтда пешин вақти бўлган эди ва Осиёни забт этишга тушган бу подшоҳ ҳам ажални забт этолмай, жонини топширди. Отағининг пардаси туширилди. 10.000 отнинг думи мотам рамзи сифатида кесилди. Билгинлар — фалсафачи кишилар Искандарни ювдилар.

Иронликлар:

— Унга топширилган тупроқ мана шу ердир! — дейишди.

Юнонликлар:

— Йўк, уни Юнон юртига олиб борайлик! — дейишди. Орада ихтилоф юзага келди. Осмондан бир овоз эшитилди. Бу овоз:

— Унга топширилган тупроқ Искандария шаҳридир! — дер эди. Ҳамма бу овоз айтганига рози бўлди. Ўша шаҳарга олиб бордилар ва дафн этдилар.

Искандар ўн тўрт йил дунёни айланди. Ўттиз уч ёшида вафот этди. У йигирма ёшида (милоддан аввал 336 йилда) подшоҳ бўлган эди. Вафоти милоддан аввал 323 йилда рўй берди. Умри 33 йил бўлди.

ИСКАНДАРГА НЕГА ЗУЛҚАРНАЙН (ИККИ ШОХЛИ) ДЕБ ЛАҚАБ ҚЎЙИЛГАН ЭДИ?

Муҳаммад ибн Жарир ат-Табарий ривоят қиладики, бу Искандарнинг лақаби “Зулқарнайн – Икки шохли” эди. Камон, ўқ отадиган йойнинг икки учидаги шохга ҳам шу ном берилади. Катта Искандарга “Зулқарнайн” деб аталишининг сабаби шундаки, у дунёнинг бир бурчи бўлган шарқни ва бошқа бурчи бўлган ғарбни кўрган эди. Шу сабабдан унга “Зулқарнайн” деб ном берилган.

Искандар (Шарқ) тарафга икки тоғ орасида бир тўсиқ қурдики, у Яъжуж ва Маъжуж қавмини қўшни юртга ўтишдан тўсиб қўйган эди.

Абдуллоҳ ибн Аббос (Аллоҳ ундан рози бўлсин) ривоят қиладики, Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи васаллам) Маккаи Мукаррамада зоҳир бўлганларида нубувват даъво қилган эдилар. Маккалик кофирлар уни рад қилишда ожиз қолишди. Нубувватини ҳам айтолмас эдилар. Охирида, ўша тарафда бўлган яҳудийлардан ёрдам сўрашди. Бу яҳудийлар Хайбар шаҳрида, Ҳижоз юртида ва саҳрода яшар эдилар. Маккаликлар уларга шундай дейишди:

— “Ораимизда бир зот пайдо бўлди. У Пайғамбарлик даъвосида бўлмоқда. Бу ростми, ёлғонми билмаймиз. Бизда ҳақ китоб йўқки, уни синаб кўрайлик. Сизлар ўзингизнинг (Таврот) китобларингизга қаранглар, бизга бир нечта мушқил саволларни айтиб беринглар, биз ҳам унга шу саволларни берамиз. Агар жавоб берса, унга иймон келтирамиз!” — дейишди.

Ўша яҳудийлар Қурайшликларга кўплаб саволларни ўргатишди, уларнинг сони йигирма саккизта эди. Китобимизнинг биринчи қисмларида бу ҳақда сўз юритилган эди. Улардан учтасининг кенг жавоби бу ерда келтирилади. Улардан бири шундай:

— Рух-ил-Аъзамдан мурод нима?..

Тавротда шундай дейилганки: Аллоҳ таоло бир фариштани яратганки, унинг улканлиги шундайки, ерда, осмонда ва фалаклар фалакида нима бўлса, ўша фариштаннинг фақат икки қоши орасидагина жойлашган. Ана шундан қиёс қилки, ўша фариштаннинг улуғлиги қандай экан! Баъзилар айтадики, Улуғ Рухдан мурод — Жаброил (алайҳиссалом)дир.

Иккинчи савол — Аҳли Каҳф (ғор аҳли) қиссаси ва ушбу Зулқарнайн ҳикоясидир. Бу масалаларни унга сўранглар. Агар айтганимиздек жавоб берса, у ҳақ Пайғамбар бўлган бўлади. Шунда унга иймон келтирасизлар! — дейишди.

Бу саволларни сўрамоқчи бўлган Қурайш бошлиғи Абу Жаҳл эди. Абу Жаҳл бу саволларни яҳудийлардан эшитгач, жуда хурсанд бўлди, кўнгли очилди. Ёнида бир нечта нуфузли яҳудийларни олиб, Маккага қайтди. Маккалик бошлиқларга хабар берилди. Ҳаммаси бирга Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг ҳузурларига келишди. Абу Жаҳл шундай деди:

— Эй Муҳаммад! Сенки, пайғамбарлик даъвосидасан, сендан олдинги пайғамбарларга китоб туширилган эди. Олдин ва кейин нима бўлиши керак бўлса, ўша пайғамбарларга улар билдирилган. Агар сен ҳам пайғамбар бўлсанг, ушбу саволларга жавоб бер. Агар тўғри жавоб берсанг, иймон келтирамиз! — деди.

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) бу каби саволларни ҳеч эшитмаган эдилар. Ҳолбуки, Аллоҳ таоло у зотга оятларни туширган эди, лекин ҳали пайғамбарлар қиссаларини билдирмаган эди. Шунинг учун шундай дедилар:

— Менга бир кун муҳлат беринглар, Жаброил (алайҳиссалом) келсин, менга хабар берсин, мен ҳам эртага сизларга жавоб берай, — дедилар. Лекин “Иншааллоҳ — Аллоҳ таоло хоҳласа” демадилар.

Абдуллоҳ ибн Аббос (розияллоҳу анху) шундай дейди:

— Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам) “Иншааллоҳ” демаганлари сабабли Жаброил (алайҳиссалом) беш кун келмади. Кофирларнинг ҳар бири хурсанд бўлишди, масрур бўлишди.

— Муҳаммаднинг худоси унга ғазаб қилди, уни унутди! — дейишди. Ва кўплаб беақл сўзларни гапиришди.

Пайғамбар (алайҳиссалом) кофирларнинг бу каби гапларини эшитгач, Аллоҳ таолога илтижо қилди. Ялворди. Ўн бешинчи жума куни пешин пайтида Жаброил (алайҳиссалом) келди. Аллоҳ таолодан салом ва шундай амрни олиб келди. Кейин шундай деди:

“Эй Муҳаммад! Бир нарсани эртага қиламан десанг, «Иншааллоҳ» — Аллоҳ хоҳласа демасанг бўлмайди!” (Каҳф сураси, 23–24-оятлар)

Жаброил (алайҳиссалом):

— Эй Муҳаммад! Менинг шунча вақт келмаганимнинг сабаби, рухсат берилмагани эди. Энди Аллоҳ таолонинг амри билан сенга келдим. Бундан кейин “Иншааллоҳ” демай юрма! — деди. Кейин:

— Бу саволларнинг жавоби Тавротда ҳам шундай! — деди. Яҳудийлар китобларига қарашди. Солиштиришди. Худди шуларни Муҳаммад (соллаллоҳу алайҳи васаллам)дан эшитишди. У зотнинг ҳақ пайғамбар эканини билишди. Абу Жаҳлдан бошқалари мусулмон бўлишди.

Эндиликда биз Зулқарнайн ҳикоясига келайлик. Аллоҳ таоло шундай дейди:

“Эй Муҳаммад! Сендан Зулқарнайн ҳақида сўрашади. Уларнинг олдида айтиб бер: «Мен сизларга унинг хабари билан тиловат қилай!» де. Албатта, Аллоҳ таоло шундай деб нозил қилгандир.” (Каҳф сураси, 83-оят)

“Биз унга ер юзида қудрат бердик ва унга ҳар ишда йўл кўрсатдик.” (Каҳф сураси, 84-оят)

“У бизнинг кўрсатган йўлимизга эргаши.” (Каҳф сураси, 85-оят)

“У қуёш ботадиган жойга етди. Ғарбга борди. Қуёш катта қора сув ичида ботишини кўрди. Бу сув катта, қизийдиган бир оқيانус эди. Бу ерда одамлар ва обод жойлар бор эди. Бу одамлар ва уларнинг бошлиқлари унга итоат қилдилар. Биз дедик: «Эй Зулқарнайн! Ушбу қавмга сен хоҳлаганингни қилгин, хоҳласанг азоб бер, хоҳласанг афв эт!»”

Аммо Зулқарнайн Аллоҳ таолога шундай жавоб берди:

— “Кофир бўлганларга биз азоб берурмиз. Кейин улар Роббисига қайтариладилар. Аллоҳ таоло Қиёмат куни уларга қаттиқ азоб беради. Иймон келтирганлар ва тўғри йўлда

бўлганлар менинг қиличимдан омон қолдилар. Охиратда эса Аллоҳ таолонинг раҳматига етишадилар.”

Сўнгра Зулқарнайн (Шарққа) йўл олди. Қуёш чиқадиган жойга етганда қуёшнинг шундай қавм устига чиқиб туражагини кўрдик, Биз уларга қуёшдан паноҳланадиган парда қилмаган эдик.

Зулқарнайннинг кучи ва подшоҳлиги шундай эди. Унинг ёнида яна нима-нима аскарлар ва жанг ускуналари бор эдики, Биз уларнинг ҳаммасини илмимиз билан қамраб олган эдик.

Кейин яна бир йўл олди (Қуёшдан шимолга томон бўлган йўлни).

Ниҳоят, икки тоғ орасига етгач, у тоғлар олдида бир қавмни топди. Улар сўзни тушунмас даражада эдилар. Улар шундай дейишди:

— “Эй Зулқарнайн! Яъжуж ва Маъжуж қавмлари бу ерда бузғунчилик қилмоқда. Шундай экан, улар билан орамизга бир тўсиқ ясаб бер! Шу иш учун биз сенга ҳадя берсак.” (Каҳф сураси, 85–94-оятлар)

Зулқарнайн уларга шундай деди:

— “Мени яратган Роббим берган қувват ва қудрат менга етарли. Бас, сизлар ҳам ўз кучингиз билан менга ёрдам беринглар. Мен сизлар билан улар орасига бир тўсиқ қуриб берурман!” — деди. “Менга темир бўлаклари келтиринглар!” Тоғлар тенглашгач, уларни кўрўғ билан қизитинглар!” Темир қизиб қизил ҳолга келгач, менга эритилган мис келтиринглар, уни унинг устига қўй! Бас, у тўсиқ устига ҳам чиқилмас, ҳам тешилмас бўлди.” (Каҳф сураси, 95–96-оятлар)

Бу Каҳф сураси ҳақида Аббос (розияллоҳу анху)нинг ўғли Абдуллоҳ (розияллоҳу анху) шундай ривоят қилган:

— “Искандар ўз қўшини билан бир йил Ғарб диёрида турди. Ғарб халқига динга чақириқ қилди. Ўша бир йил ичида фақат бир киши иймон келтирди, холос.”

Дин уламоларидан баъзилари шундай дейишади:

— “Зулқарнайн илгари бир подшоҳ эди. Қуёш чиққан ва ботган томонларга етиб борди. Аллоҳ таоло унга вақт келгач расуллиқ берди. Биз бу оятнинг улуғ маъносига суяндик. Улуғ Аллоҳ унга: — «Эй Зулқарнайн!» — деб хитоб қилган. Бу Аллоҳ таолонинг ваҳийсидир. Бу очиқ бир далилдир!”

“Зулқарнайн пайғамбар эмас” дегувчилар эса айтишадики, у оят зоҳирида сўздир, нутқдир. Лекин Искандарнинг қалбига илҳом қилинган. Унга хитоб қилинмаган. Бу хитоб Аллоҳ таолонинг Қуръон Каримда айтганидир:

“Парвардигоринг наҳарга (асаларига) ҳам ваҳий қилди.” (Наҳл сураси, 68-оят)

“Мусо (алайҳиссалом)нинг онасига ҳам шундай илҳом қилдик.” (Қасас сураси, 7-оят)

— “Бу эса қавлий илҳомдир, нубувват эмас!” — дейишган.

Искандар шарқ тарафда шундай одамларни кўрдик, уларнинг на уйлари, на турар жойлари бор эди. Уларнинг устларида кийимлари йўқ эди. Қуёш уларни иссиғидан ҳимоя қилолмас эди. Ўранарли кийимлари йўқ эди. Қуёш чиқиб, пешинда осмон ўртасига етгач, улар совуқдан музлаб қолишар эди. Эркаклар, аёллар аралаш юрар, хоҳишлари келганда бир-бири билан жуфтлашишар, эҳтиёж чиқаришар эди. Қайси ифлослик бўлса, шуни қилардилар. Дунё зиннатида бирор нарсага эришишлари йўқ эди. Ҳатто ҳайвон каби юрар, ҳеч бир нарса ҳақида ўйлашмас эди.

У тоғларнинг улканлигини Аллоҳ таоло билади. У тоғлар орасида узун бир водий бор эди. Эни тўла 1000 аршин эди. У тоғлар олдида Аллоҳнинг бирлигига иймон келтирганлар бор эдики, улар Роббисини танир эдилар.

Искандар, Аллоҳ таолога иймон келтирган халқни қурган тўсиғи (Искандар тўсиғи) воситасида Яъжуж ва Маъжуж қавмининг зулмидан қутқарган эди.

Искандар:

— “Бу қилинган иш менинг жасурлигим билан бўлгани эмас. Балки Аллоҳ таолонинг раҳмати биландир!” — деди. Негаки, Аллоҳ таоло Қуръон Каримда шундай дейди:

“Бу нарса менинг фақат ғайратим билан эмас, Аллоҳнинг раҳмати биландир. Роббимнинг ваъдаси келса, уни текис қилиб юборади. Роббимнинг ваъдаси ҳақдир.” (Каҳф сураси, 98-оят)

Аллоҳ таоло Зулқарнайнга Қиёмат яқинлашгач, Яъжуж ва Маъжуж халқининг пайдо бўлишини, улуғ жойлардан ер юзига тарқалишларини хабар бермоқда.

Ҳазрати Аббоснинг ўғли Абдуллоҳ ва Абутолибнинг ўғли Ҳазрати Али (розияллоҳу анҳум) шундай ривоят қилишган:

— Қиёмат аломатлари яқинлашгач, Яъжуж ва Маъжужлар чиқарлар. Қиёмат улар бошида қоплар. Дунёда еб-ичишлик нима бор бўлса, улар еб қўяди. Очарчилик, қаҳатчилик бутун дунёга ёйилар (Аллоҳ асрасин). Тўсатдан Исрофил (алайҳиссалом)нинг сурнайи чалинар, ўша пайт барча халқ ҳалок бўлади.

Шунингдек, Икрина (розияллоҳу анҳу)дан қуйидаги ривоят келган:

— Қиёмат вақти келганида Яъжуж ва Маъжужлар Искандар тўсиғига келишар, унинг тошларини яллардилар. У тўсиқни тиллари билан шундай яллардиларки, юпқалатиб қўярдилар — девор тухум постидай бўлар эди. Кейин иккинчи деворни яллашга бошлардилар:

— Эртага, балки тўсиқни тешармиз! — дер эдилар. Лекин:

— Иншааллоҳ! — демас эдилар. Саҳар бўлгач, яна ишга киришар, лекин икки девор бир-бирига уланган бўларди. Қиёмат яқинлашганда улардан бир киши:

— Эртага келайлик, эшиқни тешайлик! — дейди. Ўша пайт:

— Иншааллоҳ! — деб айтишади. Кейинги куни тўсиқни олдинги ҳолатда юпқа ҳолатда топишади. Деворни бузиб ўтишади. У томонга ўтишади. Дунёни фасодга қўйишади. Ана ўша пайт Қиёмат копади! — деди.

Ҳазрати Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам), руҳ ҳақида, Аҳли Каҳф ҳақида ва Зулқарнайн ҳақида сўраганларга мана шундай жавоблар берган эдилар.

ИСКАНДАРДАН КЕЙИН ДАЖЛА ҚИРҒИДАГИ МАЛИК ТАЙФАЛАРИ

Бу ўша подшоҳлар қиссасидирки, Дажла дарёсининг қирғоқларидан ғарб томон ўтганларида, уларнинг бошларидан ўтган воқеалардир. Ривоят қилингандирки, икки шохли Искандар вафот этгач, юнонликлар Юнон юртига қайтдилар. Дунё аҳли икки қисмга бўлинди. Бир қисми Ажам (Эрон) мамлакатлари эди, яъни:

Дажла қирғоқларидан Марказий Осиёдаги Жайхун дарёсигача бўлган мамлакатлар:

Ироқ, Бобил, Исфаҳон, Форс, Куҳистон, Гекан, Хуросон эди. Бу жойлар ўша тайфа маликлар қўлида қолган эди. Ҳар бир шаҳарга бир малик, ҳар бир қишлоққа бир беқ тайин қилинган эди. Ҳар бир раҳбар бўлган ўша жойнинг беғлари ҳеч кимнинг буйруғи остига кирмадилар. Кичиклар катталарга ҳурмат қилмай қўйдилар. На катта одам маълум бўлди, на кичиги. Ҳеч ким бошқа бир кишига на бош солиғини, на харажини берадиган бўлди. Дажланинг ўнг томонида бу маликлар ҳукмрон бўлдилар, ғарб томонида эса юнонликлар ҳукмрон бўлдилар. Бу жойлар эса қуйидагича эди:

Дажланинг ўнг қирғоқлари, Ироқ томонлари, Мосул, Жазира, Куфа, Шом саҳроси, Ҳижоз, Миср, Юнонистон, Яман,

ва Мағриб чегарасигача бўлган минтақалар.

Искандарнинг ортида бир ўғли қолган эди. Исмои Искандарос эди. Бу Арасту (Аристотел) ҳузурида қолар эди. Арасту уни қабул қилиб, тарбия қилар эди. Унга фалсафа ўргатган эди. Вақти етиб, юнон қўшини ва Искандарнинг яқин кишилари унинг лаҳадини олиб қабрига қўйдилар. Дарҳол Искандарос ҳузурида йиғилдилар. Унга отасининг ўрнига подшоҳ бўлишини истадилар. Лекин Искандарос бунга рози бўлмади. Ва подшоҳликни қабул этмади:

— Дунё подшоҳлигининг қанчалик бардавоми бўлади? Мен бизни Яратганга ибодат қиламан. Умидим шундаки, охират подшоҳи бўлай! — деди. Ўзини ибодатга бағишлади.

Бу Искандарос подшоҳликни қабул қилмаганидан сўнг, Искандарнинг яқинларидан бир киши бор эди. Исми Эргош эди. Уни подшоҳ деб тан оладилар. Юнон юрти билан:

Миср, Шом, Магриб, Яман,

Ироқ ва Дажлагача бўлган жойлар унинг ҳукмронлиги остига ўтди. Байтул-Мақдисга Исроил набийларидан бирини танлади. Бу киши уларга Мусо шариатининг ҳукмларини ўргатар эди. Шундай ҳам қилди. Тавротни ўргатди.

Ўша замонда Юнон юртида илм, ҳикмат, фалсафа, юлдузларнинг илми, табиблик кенг тарқалган эди. Юнонликларда дин билан боғлиқлик йўқ эди. Улар зиндиклар эди, динсизлардан эдилар. Фалсафий мазҳабларни тутар эдилар. Ҳикматни билишар эди. Ҳеч бир пайғамбарга ишонмас эдилар. Ва:

— Юлдузларга қараувчилар ва табиблик илмларини билганларни қўлда юқори тутар эдилар. Ўша вақтларда Эргош саккиз йил подшоҳлик қилди. Кейин вафот этди.

Унинг ўрнига бошқа бир подшоҳ ўтирди. Исми Дақйонус эди. 40 йил подшоҳлик қилди. Унинг даврида Мағора аҳли (Кахф аҳли) кўрилди. Дин одамларининг қиссалари бу ерда тилга олинishi керак эди, аммо тилга олинмаган. Аммо шундан кейин келган Исонинг (алайҳиссалом) қиссасидан сўнг айтилган.

Ана ўша Кахф аҳлининг кўзлардан йўқолиши шу малик замонида бўлган. Улар ўша ғорга кирганларида у ерда уч юз тўққиз йил қолган эдилар. Исо (алайҳиссалом)дан кейин ўша ғордан ташқари чиққан пайтда насронийлик дини ошқора бўлган эди. Малик Дақйонус вафот этгач, унинг ўрнига бошқа бир Батламиус келди. Унинг исми Фирас эди. 22 йил подшоҳлик қилди. Кейин бу ҳудудлар юнонликлар қўлидан чиқди. Румликлар қўлига ўтди.

Ис (а.с.) набий Ишақ (а.с.) ўғли Иброҳим (а.с.) наслидан бир киши бор эди, унга Эҳхаристус дер эдилар. У ҳам 56 йил подшоҳлик қилди. Унинг давридан 42 йил ўтгач, Исо (алайҳиссалом) дунёга келди. Искандар замонидан Исо (алайҳиссалом) замонигача 316 йил ўтган эди.

ИСКАНДАРДАН СОЎНГИ ОЖАМ (АЖАМ) МАЛИКЛАРИ ВА ТАЙФАЛАР МАЛИКЛАРИДАН ХАБАРЛАР

Билиб қўйгин ва огоҳ бўлгинки, Искандардан кейин Ожам мулки — Дижла дарёсининг шарқ томонидан тортиб, то Жайхун дарёси бўйигача бўлган ҳудуд Таифа маликлари қўлида қолган эди. Бу ҳол 500 йил давом этди. Кейинчалик Ожам юртида подшоҳлар сулоласидан бўлган Ардашир ибн Бобак пайдо бўлди. У Таифа маликларининг ҳаммасини мағлуб қилди. Ожам юртини бошдан-оёқ эгаллади. Дижла дарёсидан тортиб Жайхун сувигача бўлган жойлар Ардашир қўлига ўтди. Унинг ҳукми остига тушди.

Таифа маликларининг бошланиши Катта Доро (Дарё)нинг ўғли Эшк замонида бўлган эди. Ҳукмронлик юнонликлар қўлидан румликларга ўтганида, Румликлардан бир подшоҳ пайдо бўлди. Унга Антайҳин дейишар эди. Бу подшоҳ Дижла дарёсидан ўтди. Аҳвон ва Форсни эгаллади. Лекин Таифа маликлари унга қарши чиқдилар.

Катта Доронинг ўғли Эшк, Искандар вафот этган пайтда ҳали кичик бола эди. Унинг укаси — Кичик Дорони Искандар ўлдирганида ҳам у ҳали бола даражасида эди. Ана ўша пайтда Антайҳин Эронга келиб, бу юртни эгаллади. Эшк улғайиб улғайганди. Таифа маликлари Эшкни кўтариб чиқишди. Ҳар бири унга аскар ва мол берди. У ҳам Рей шаҳридан байроқ кўтарди. Аскар юборди. Антайҳинга юриш қилди. Унинг бошини кесди. Ерларини эгаллади. Таифа маликлари Эшкни улуғладилар, олқишладилар. Унга мактуб ёзишса, ўз исмларидан олдин унинг исмини ёзардилар ва унга бўйсуниб яшар эдилар. Эшк ҳар қанча улуғ подшоҳ бўлса-да, мулкни улар қўлидан тортиб олишга қудрати етарли эмас эди.

Шу ҳолда бир неча йил ўтди. Кейин Румдан бир подшоҳ келди. У Румия шаҳридан эди. Унга “Румиялик Константин” дейишар эди. Эшкнинг устидан Румиядан аскар юборди. Антайҳиннинг қасосини олмоқчи эди. Жуда кўп аскар тўплади. У Румия шаҳридан чиқди

ва Малик Эшкнинг устидан юриш қилди. У билан жанг қилмоқчи эди. Антайҳиннинг адовати бор эди. Эшк эса унга қарши тура олмаслигини англади. Таифа маликларидан ҳар бирини чақирди. Ўзидан ёрдам сўради. Улар Эшкка ёрдам бердилар, аскар ва мол юбордилар.

Эшк шундай қилиб 400.000 киши тўплади. Таифа маликларидан бири унинг ҳузурига келди, унга Малик Хизр деб аталган. У Хизр юртига ҳукмдор эди. У ерда ҳукмрон эди. Хизр бир минтақанинг номи эди. Ироқда ва Ироқ чегарасида Дижла бўйигача бўлган уч-тўрт шаҳарга Хизр дейишар эди. Бу минтақада Куфа шаҳри ва саҳро ҳудудлари бор эди. Бу Хизр юрти малиги катта, улуғ бобо эди. Маликлар тоифасида Арабдан, Таифа маликларидан, Дижла дарёсининг ғарб томонида ким ҳукмдор бўлган бўлса, ҳеч бири ундан кўркмас эди. Лекин бу Хизр минтақаси малигидан унга энг яқин бўлган Арабистон саҳро араблари кўрқар эдилар.

Кейинчалик Таифа подшоҳларидан ва Курайш подшоҳларидан бири бўлган Шопур исмли зот Хизр юртига келган эди. Уни ёнида кўплаб аскарлар бор эди. Хизр юртларини икки йил муҳосарага олди. Лекин бу Хизр юрти малиги Шопур билан жанг қилди, сабр кўрсатди. Қалъасини унга топширмади. Шопур икки йиллик муҳосарадан сўнг қайтиб кетди.

Таифа подшоҳларининг кўплари Эшкка аскар берган эдилар. Ҳатто бу Хизр юрти малиги туриб, Эшк ҳузурига келди. Шахсан хизмат ва вазифа қилди. Эшк ҳузурида 400.000 киши саф тортганда, Эшк ўша пайтда бу Хизр малигини шу қўшин бошига тайинлади. Қўшин қўмондонлигини унга берди.

Шу дедик:

— Бор, Рум подшоҳи билан жанг қил. Кейин ўз юртингга қайт, ўтир! — деди.

Хизр малиги ҳам 400.000 кишилиқ қўшин билан Константинга юриш қилди. Константиннинг қўшинини мағлуб этди. Рум аскарларидан кўп кишини ўлдирди. Баъзиларини асир олди. Константин қочди. Румия шаҳрига қайтди. Ўзи учун Румда яна бир шаҳар курдики, унга Константинийя деб ном қўйди (яъни ҳозирги Истанбул). Шу ерда яшай бошлади. Ислом давригача Рум императорларининг қароргоҳи шу Константинийя эди. Эшк эса, ғалабасидан сўнг қўшинини юртига қайтарди. Ўзи ўз ўрнида ўтирди. Таифа маликларидан баъзилари унга бўйсунди. Баъзилари бўйсунмади.

Эшк ўн йил подшоҳ бўлиб турди, сўнг вафот этди. У вафот этгандан сўнг юртларда подшоҳлар кўпайди. Таифа маликларидан баъзилари уларга итоат қилди, баъзилари итоат қилмади. Лекин Дижла дарёсининг шарқидан тортиб, Хоразмдаги Рей шаҳригача бўлган ерлар Таифа маликлари қўлидан чиққан эди. Бу подшоҳларга Эшконилар дейилган. Эшконилар (Эшк фарзандлари), Ёфас фарзандларидан эдилар. Бу Эшконилар Доро ўғли Эшкдан сўнг 200 йил шу юртларни ўз қўлларида ушлаб туришди. Улардан аввалги подшоҳ Эшк ўғли Эшк эди. Ўн йил подшоҳлик қилган эди.

Бу Шопур замонида Исроил фарзандлари ўз пайғамбарларига қарши исён қилдилар, туғён кўрсатдилар. Закарийё (алайҳиссалом) ва унинг ўғли Яҳё (алайҳиссалом)ни шахид қилдилар. Аллоҳ таоло уларга ғзаб қилди. Бу Шопурни ўша Исроил фарзандлари устидан мусаллат қилди. Шопур Шом ва Қуддус шаҳарларига юриш қилди. Исроил фарзандларининг эркакларини ўлдирди, қирди, аёлларини тутди. Асир қилди. Байтул-Макдиси вайрон қилди, хароб қилди.

Бу Шопур подшоҳ бўлганидан 40 йил ўтган эди, Мариамнинг ўғли Исонинг (алайҳиссалом) дунёга келган вақти эди.

Шопурдан сўнг Гударз подшоҳ бўлди. Унга “Катта Гударз” дер эдилар. Ўн йил подшоҳлик қилди. Бу Катта Гударздан сўнг Йазн исмли зот подшоҳ бўлди. Ундан сўнг Кичик Гударз подшоҳ бўлди. Ўн тўққиз йил подшоҳлик қилди. Кейин унинг ўрнига Пестер подшоҳ бўлди. Қирқ йилдан кейин Пелас подшоҳ бўлди. Ундан сўнг Кичик Ардаван подшоҳ бўлди. Ун уч йил подшоҳлик қилди. Унинг замонида Бобак ўғли Ардашир пайдо бўлди. Кичик Ардаванни ўлдирди. Мулкини унинг қўлидан тортиб олди.

Эрон юртини бидъатчилар қўлидан қутқарди. Шом шаҳридан румликларни (Бизантия) хайдади.

Искандар замонидан бу Ардашир замонигача ўтган вақт аниқ 520 йил эди. Бу Ардашир замони келгунигача подшоҳлик Эшконилар ва Румликлар орасида бўлиб келган эди. Кўплаб воқеалар содир бўлар эди.

Бир воқеа шундай эдики, Аллоҳ таоло Закарийё (алайҳиссалом)га пайғамбарлик берган эди. Уни Байтул-Мақдисга ҳукмдор қилган эди. Шу билан бирга Имроннинг қизи Марям она дунёга келган эди. Отаси уни хизматдан озод этган эди. У кичиклигида Байтул-Мақдис масжидига олиб борилди. Аллоҳ таолонинг йўлида ибодат қилсин деб ният қилинди. Бирор эркакка тегишини истамадилар. Марям ҳам масжидда улғайди. Ёшлик чоғига етди, етишди. Ўша вақтларда эдики, Ҳазрати Закарийёнинг ўғли Яҳё (алайҳиссалом) туғилган эди. Яна ўша пайтларда Ҳазрати Исо, Марямдан дунёга келди. Ушбу воқеаларнинг барчаси шу даврда рўй берган эди.

ЗАКАРИЙЁ (А.С.) НИНГ НУБУВВАТИ ВА МАРЯМНИНГ ТУҒИЛИШИ ВА ЯҲЁ (А.С.) НИНГ НУБУВВАТИ

Бу ёзув Закарийё (а.с.)нинг нубувватини ва Марямнинг (Аллоҳ у аёлдан рози бўлсин) дунёга келганини ҳамда Яҳё (а.с.)нинг туғилганини билдирур.

Закарийё қиссаси:

Бу қисса шундайдир; Шом вилояти Румликлардан Батламиюшнинг қўлида бўлган пайтларда улар Байтул-Мақдисга ҳурмат кўрсатар эдилар. Исроил фарзандларини ҳам яхши кўрар эдилар. Исроил фарзандларининг қўлида кўп неъмат бор эди. Байтул-Мақдис обод эди. Масжидида куну тун ибодат қилинур эди. Исроил фарзандлари хоҳлаган кишини подшоҳ қилар эдилар. Агар бу кишини истамасалар, у киши уларнинг устидан ҳукм ўрната олмас эди.

Тафсир уламолари шундай деганлар:

— Ўша пайтларда Исроил фарзандлари орасида Обид бин (ибодат қилувчи киши) бор эди. Кундузлари овқат емас эдилар. Тунлари бомдодгача Аллоҳни зикр қилар эдилар. Масжиддан ташқари чиқмас эдилар. Ибодатдан узоқ қолмас эдилар.

Ўша даврда Исроил фарзандлари орасида пайғамбар йўқ эди. Кеча-кундуз Ҳақ таоло зотга ниёз ва илтижо қилар эдилар:

— Эй Аллоҳимиз, бизга бир пайғамбар юбор! деб илтижо қилар эдилар. Шундай қилиб Ҳақ таоло ҳам уларга Закарийёни юборди. Ҳазрати Закарийё Берҳайоннинг ўғли эди. Довуд (а.с.)нинг ўғли Сулаймон (а.с.)нинг ўғли Раҳбаъим фарзандларидан эди.

Ўша пайтларда масжидда қолувчи обидлардан 400 та озод қилинган обид бор эди, ки, ишлари ҳам, ғами ҳам Аллоҳ таолога ибодат қилиш эди. Дунё ишлари билан бир соат ҳам банд бўлмас эдилар.

Обид озод қилинган бўлиши нима деганидир:

Асосийси шундай эди: Исроил фарзандлари орасида бир урф-одат бор эди. Бу одатга кўра, бир эркак киши Ҳақ таоло ҳузурида Унга яқинлашиш йўлини истаса, агар хотини ҳомиладор бўлса:

— Эй Роббим, агар бу аёл эркак фарзанд туғса, уни Сенинг ибодатинг учун озод қилдим! дер эди. Она ҳам шундай ниёз қилар эди. Бу ҳолат энди ўша эркак ва хотинга вожиб бўлар эди. (Шариатан бажарилиши лозим бўлган фарз қарз бўлар эди). Агар бола қиз туғилса, назр вожиб бўлмас эди. Лекин уни ҳам отаси Байтул-Мақдисда ибодат ва хизмат учун қолдириб, дунё ишига аралаштирмас эди.

Ўша озод қилинган эркак бола беш ёшга етганда, отаси уни у ердаги обидлардан бирсига топшириб кўяр эди. Энди у бола масжиддан ташқари чиқмас, ибодатдан бошқа ишни билмас эди. Дунё ҳолатларидан хабари бўлмас эди. Кичиклигида ҳам, катта бўлганида ҳам, ўша кишининг ёмон иш қилгани кўрилмас эди. У бу ҳолда вафот этгунгача шу покликда бўлиб қолар эди. Агар масжид ичида вафот этса, моли масжиддаги

мураввирларга (қўшни кишиларга) қолар эди. Улар ҳам ўша молни нафақа қилиб ишлатар эдилар.

Каъбул Ахбордан шундай ривоят қилингандир:

— Бу болани озод қилиш суннати Мусо пайғамбар (а.с.) замонида қолган эди. Ҳақ таоло Мусо (а.с.)га шундай деган эди:

«Бандаларимдан Мен ўша кишини яхши кўраманки, ёшлик давридан то кексалик чоғига етиб келгунча ҳеч қандай гуноҳ қилмаган бўлсин.»

Шунинг учун, Исроил фарзандлари туғилган ўғил болаларини озод қилар эдилар. Ўша болани масжидга олиб боришар, дунё ишларидан ҳам узоқ тутар эдилар.

Закарийё (а.с.)га Ҳақ таоло пайғамбарлик берганида, Исроил фарзандларининг обидлари уни ўзларига имом қилиб олдилар. Ибодат йўлида Закарийё (а.с.)га эргашар эдилар.

Закарийё (а.с.)нинг бир дўсти бор эди. Ўша киши Раҳбаъим бин Сулаймон (а.с.) авлодидан эди. Исми Имрон бин Масъан эди. Закарийё (а.с.) билан бирга бўлар эдилар ва ибодат қилар эдилар. Закарийё (а.с.) уни жуда яхши кўрар эди.

Қўшимча сифатида яна бир киши бор эди, ки у ҳам шу авлоддан эди. Катта дин одамларидан эди. Унга Факуз дер эдилар. Закарийё (а.с.) уни жуда ҳам яхши кўрар эди. Бу Факузнинг икки қизи бор эди. Улар ҳам Сулаймон (а.с.)нинг наслидан эдилар. Бирининг исми Ишо, бирининг исми Ҳинна эди. У Ҳиннани Масъан ўғли Имронга никоҳлаб берди. Улардан кўп ўғил фарзандлар туғилди. Ҳинна яна ҳомиладор бўлганда, яна бир ўғил фарзанд туғилади деб ўйлаб, қорнидаги болани, эр-хотин, иккаласи ҳам, уни озод қилишни назр қилдилар. Имрон, Ишо номли қизини Закарийё (а.с.)га никоҳлаб берди. Яхё (а.с.) Ишодан дунёга келди.

ҲАЗРАТИ МАРЯМНИНГ ТУҒИЛИШИ ВОҚЕАСИ

Аллоҳ таоло Қуръони Каримда шундай деб марҳамат қилади:

«Имроннинг завжаси Ҳинно шундай деди: “Эй Роббим, қўрқингдан ва дунё ишларидан узоқлаштириб, батамом Сенинг йўлингда бўлиши учун бу батнимдагини Сенга бағишладим. Мендан қабул қилгин». (Оли Имрон сураси, 35-оят)

Имрон ҳам шундай деган. Қуръоннинг тартибидан англашиладики, бу сўзни аввал Ҳазрати Марямнинг онаси айтган.

«Имроннинг завжаси (Ҳинно) боласини тугганида: “Эй Роббим, мен уни қиз тугдим!” деди». (Оли Имрон сураси, 36-оят)

Туғган фарзанди қиз эканини кўргач, Аллоҳ таолодан уялди. Назри (ваъдаси)га ҳам фойда келтирмаганидан ғамга ботди:

— Ё Роббим, мен буни Сенинг йўлингда ибодат учун назр қилган эдим. Ўғил бўлар деб умид қилгандим. Аммо қўлимдан нима келади? Қиз фарзанд, ўғил фарзанд каби эмас! — деди.

Ҳазрати Марямнинг оначалари ҳар куни Аллоҳ таоло ҳузурида шундай узр сўрар эдилар. Аллоҳ таоло эса бу қиз болани ўғил бола ўрнига қабул қилди.

Қуръони Каримда шундай дейилади:

«Аллоҳ таоло бу назрни гўзал тарзда қабул қилди. Уни чиройли тарбия қилди». (Оли Имрон сураси, 37-оят)

Аллоҳ таоло Закарийё (алайҳиссалом)га ҳам шундай ваҳий йўллади:

— Бор, Марямнинг отасига, бу қиз болани ўғил ўрнига қабул қилганимни хушхабар бер! Назрини қабул қилдим. Уни Масжидга олиб борсин. Назрида турсин! — деб амр қилди.

Чунки, бу вақтгача масжидга қиз бола олиб келинмаган эди. Қиз боланинг Аллоҳ йўлида азод қилиниши ҳам мавжуд эмас эди. Бу азод қилинган болалар Байтул-Макдисда ётиб турар, ўша ерда ибодат қилар эдилар. Аёлларда эса ҳар хил ҳолатлар бўларди — ана

шунда уларга масжидга кириш, Тавротни олиш, ибодат қилиш жоиз бўлмасди. Қандайки, эркак киши жанобат ҳолатида бўлса, бундай ибодатлар жоиз эмас.

Ҳазрати Закарийё (алайҳиссалом), Аллоҳ таолонинг бу буйруғини олгач, бу улуғ амрни Марямнинг онасига етказди. У ҳам Ҳазрати Марямни олиб борди, Масжидул Ақсога жойлаштирди. Масжидул Ақсо обидлари Марямни масжидга олиб келиниши ва Аллоҳ йўлида назр қилинишига ҳайрон бўлиб қолдилар. Чунки бунга ўхшаш ҳол аввал кўрилмаган эди. Улар йиғилиб, Закарийё (алайҳиссалом) ҳузурига келишди.

Унга шундай дедилар:

— Бу Имроннинг хотини ғалати иш қилди. Қизини ажратиб, масжидга олиб келибди!

Ҳазрати Закарийё уларга шундай жавоб берди:

— Аллоҳ таоло уни шундай қабул қилди.

Масжидул Ақсо обидлари бу сўзларни Закарийё пайғамбарнинг оғзидан эшитгач, бунинг Аллоҳ таоло томонидан қабул қилинганини англаб етдилар. Ҳеч нарса демадилар. Бу ишни қабул қилдилар.

Марям шундай қилиб Масжидда қолгач, ҳар бир софий (зоҳид) Ҳазрати Марямни тарбия қилишни хоҳларди.

Ҳазрати Закарийё шундай деди:

— Бу қиз менинг хотинимнинг синглисининг қизи. Ҳамингиздан кўра уни тарбия қилиш, дин йўлида етиштириш ҳаққи менга кўпроқ тўғри келади!

Улар ҳам шундай дедилар:

— Бу қизни, у билан энг кўп ҳаққа эга бўлган шахсга беринглар! Ана шунинг учун ҳар бири Таврот ёзган қаламларидан бирини олиб келди. Қаламлар бир жойга тўпланди. Устига бир сариқ (сарғиш мато) тўшалди. Бошқа бир шахсга:

— Қўлларингни шу сариқ остига тик. Бу қаламлардан қай бири қўлингга тегса, олиб чиқ. Кимнинг исми чиқса, Марямни унга берсак! — дейишди.

Қуръони Каримда шундай дейилади:

«Эй Муҳаммад! Сени Мариамни ким ҳимоя қилишини билиш учун қаламлари билан қуръа ташлаган вақтда улар ҳузурида йўқ эдинг». (Оли Имрон сураси, 44-оят)

Ҳазрати Марямни тарбия қилиш учун ўша йиғилишдаги ҳар бири ўз қаламларини жамлашди. Мунозара қилишди, ҳар бири истак кўрсатди. Ниҳоят, ўша шахс уч марта қўлини мато остига тикди, бир қалам чиқарди. Учаласида ҳам Ҳазрати Закарийёнинг қалами чиқди.

Бошқа ривоятда шундай дейилган:

— У шахслар: «Ҳар биримиз қаламларимизни сувга ташлайлик. Кимнинг қалами сувда чўкади, Марямни тарбия қилиш унга тегишли бўлсин!» дейишди. Қаламларини сувга ташлашди. Закарийё (алайҳиссалом)нинг қалами сувга чўкди. Ана ўша пайтда ҳаммаси англади ва тан олдиларки, Закарийё (алайҳиссалом) бу кафилликка энг муносиб эди.

Аллоҳ таоло шундай деб марҳамат қилади:

«Закарийё пайғамбар уни кафолат этди». (Оли Имрон сураси, 37-оят)

Шундай қилиб Ҳазрати Закарийё (алайҳиссалом) Марям учун масжидда бир хужра тайинлади. Ҳазрати Марямни ўша ерда ёлғиз қўйди. У ерда сақлади. Эшигига қуфл ўрнатди. Калитини ўзи сақларди. Ҳеч кимга топширмас ва ишонмас эди.

Ҳазрати Марям беш ёшга етгач, Ҳазрати Закарийё ўша хужрада унга михроб курдирди ва унга Тавротни ўқитди. Ибодат йўлларини ўргатди. Ҳазрати Марямни, кечаси-кундузи ибодат билан машғул этди. Вақтини ибодат билан ўтказди.

Аллақачон Ҳазрати Закарийё ҳам етмиш ёшга кирган эди. Аллоҳ таоло унга на ўғил, на қиз насиб этган эди. Хотини ҳам ҳар вақт Аллоҳ таолодан ўғил сўрарди. Унинг ҳам умри етмишга етган эди. У ҳам аёллик аҳволидан узоқлашган эди. Закарийё (алайҳиссалом) бу ёшдан кейин фарзанд бўлишидан умидсиз бўлди. Умидини узди ва энди Аллоҳ таолодан на ўғил, на қиз сўрамади. Фарзанд меҳрини тўлиқ Ҳазрати Марямга бағишлади.

Шундоқ қилиб Ҳазрати Марям 12 ёшга етди. Унга Закарийёдан бошқа ҳеч ким келмас эди. У ҳам кунига бир марта Ҳазрати Марям ҳузурига келарди, унга овқат ва сув олиб келарди. Ибодатдан ўрганадиганларини ўргатиб кетарди.

Бир куни қиш фасли эди. Хужрани очди. Ҳазрати Марям ҳузурига кирди. Унинг олдида ёз мевасидан бор эканини кўрди.

Аллоҳ таоло шундай деб марҳамат қилади:

«Закарийё Мариам ҳузурига кирганида, унинг ҳузурида бир ризқ, бир таом борлигини кўрарди». (Оли Имрон сураси, 37-оят)

Бу мевалар, тоза узум эди.

Баъзилар: — Бу тоза анжир эди! — дейишган.

Дин уламолари шундай дейишган:

— Аллоҳ таоло Ҳазрати Марямга қиш кунда ёз меваларини бергани Закарийё (алайҳиссалом)нинг қалбига шубҳа тушмаслиги, Ҳазрати Марямга қандайдир айблов бўлмаслиги учун эди! — дейишган.

Чунки агар Закарийё қиш куни қиш меваларини кўрганида, эҳтимол қалбига: “Мен қалитни сақлаган ҳолда, эҳтимол бир шахс қалит ясаган, қалани очган, бу мевани унга берган бўлиши мумкин” деб шубҳаланган бўларди.

Шунда Закарийё (алайҳиссалом) Ҳазрати Марямга:

«Эй Марям! Бу мевалар сенга қаердан келди?» — деди. (Оли Имрон сураси, 37-оят)

У эса: — “Аллоҳ юборди!” — деди.

Закарийё (алайҳиссалом) ўша пайтда бу иноят Аллоҳ таолодан эканини тушунди. Бу Аллоҳ таоло кудратидан Ҳазрати Марямга берилаётган керамат эди.

Шу ҳолатдан бир-икки кун ўтди. Ҳазрати Марямнинг ҳузурида яна таомлар бор эди. Бир куни Закарийё (алайҳиссалом) қалбига илҳом келди. Шундай ўйлади:

— Бу қиш кунларида Ҳазрати Марямга ёз меваларини берган Юксак Аллоҳ, ҳайздан (аёллик ҳолатидан) чиққан аёлга фарзанд ҳам ато эта олади! — деди. Ихлос билан Юксак Аллоҳдан ўғил сўради.

Қуръони Каримда шундай дейилади:

«Закарийё дуо қилди: “Эй Роббим! Менга ўз тарафидан покиза ва муборак фарзанд ато эт. Сен дуоларни, албатта, ижобат қилувчисан”». (Оли Имрон сураси, 38-оят)

ЯХЁ (А.С.) НИНГ ТУҒИЛИШИ ҚИССАСИ

Бу ёзувлар Яхё (а.с.)нинг дунёга келганини билдиради.

Аллоҳ таоло Яхё пайғамбарнинг туғилишини Закарийё (а.с.)га башорат қилганини Қуръони Каримда бир нечта жойларда хабар берган. Улардан баъзилари қуйидаги оятлардир:

«(Эсла) Закарийёни. У Роббига (яхши умид ила, қаттиқ кўрққан ҳолда) яширинча дуо қилган эди.»

(Марям сураси, 2-3-оятлар)

Закарийё (а.с.) нима деб дуо қилганини ҳеч кимга билдирмаган.

Дин уламолари бу дуо яширинча қилинган сабаби ҳақида шундай деганлар:

— Ҳазрати Закарийё билан хотуни қариб қолган эдилар. Шу боис Ҳақ таолодан фарзанд сўраганини одамларга билдирмоқчи эмас эди. Шунинг учун дуосини яширинча қилган эди.

У шундай деган эди:

«Эй Роббим! Менинг суякларим заифлашиб кетди. Бошим оқ отдек ёниб кетди. (Бутун умрим мобайнида) Сенга дуо қилишда, эй Роббим, ҳеч қачон бахил бўлмадим.»

(Марям сураси, 4-оят)

«Мен ўзимдан кейин қавмимдан кўрқяпман.»

(Марям сураси, 5-оят)

Закарийё (а.с.)нинг бу дуосидан мақсади шундай эди:

Закарийё (а.с.)нинг қўркувининг сабаби шунда эдики: ҳар бир ҳақ пайғамбар вафот этгандан сўнг, агар ундан кейин унинг наслидан пайғамбар келмаса, қавми унинг динини ва шариатини ўзгартириб юборишар ва унга нозил бўлган китобни йўқотишар эди. Закарийё (а.с.) ҳам ана шу ҳолдан қўрқар эди. Ўзи вафот этганида агар ўғли бўлмаса, қавми унинг шариати ва динини йўқотиши, Аллоҳ таолога осий бўлиб гуноҳкор бўлиб қолишлари мумкин эди. Шу сабабли у эҳтиёт бўлди.

Ҳақ таолога шундай илтижо қилди:

«Хотиним ҳомиладор бўлмайди (туғишдан узилган). Шунинг учун менга бир фарзанд ато эт, эй Роббим! У бола менга ворис бўлсин (яъни пайғамбарлик мендан унга ўтсин) ва у болани Яъқуб авлодларига ҳам ворис қил. Роббим, Сен уни Ўз розилигингда бўлганлардан қил!»

(Оли Имрон сураси, 5-6-оятлар)

Ҳақ таоло ҳам Ҳазрати Закарийёнинг дуосини яхши кўрди ва қабул қилди. У михробда туриб, намоз ва ибодат билан машғул эди.

Ҳақ таоло унга Жаброил (а.с.)ни юборди. У эса Закарийё (а.с.)га Аллоҳ таолодан шундай хушхабар берди:

«(Эсла) Малаикалар: «Эй Закарийё! Албатта Аллоҳ сизга Яҳё исмли бир ўғилни башорат қилмоқда», дедилар.»

(Оли Имрон сураси, 39-оят)

Фаришталар Закарийё (а.с.)га ўғил фарзанд яъни Яҳёни башорат қилдилар. Ва:

— **«Ҳақ таоло сенга бир ўғил ато қилди. Унга Яҳё деб исм қўй!»** дедилар.

Бу Яҳё исми ундан аввал ҳеч кимга қўйилмаган эди.

Нимаки, Қуръони Каримда шундай дейилган:

«Эй Закарийё! Биз сенга бир ўғилни (туғилишини) башорат қиламиз. Унга Яҳё деб ном қўйилди. Аввал унга тенг бўлган ҳеч ким бўлмаган.»

(Марям сураси, 7-оят)

Ҳақ таоло унга Яҳё деб исм қўйишининг сабаби шундаки, унинг онаси ва отаси қариб қолган эдилар. Икки кексанинг орасида Яҳёни тирик қилиб яратди. Бундай қариликда фарзанд бўлиши гўёки ўликдан фарзанд туғилгандек бўлади. Яҳё сўзининг маъноси ҳам “тирик” демакдир.

Шу тариқа Ҳақ таоло у болага шундай исм бердики, у исм ҳеч кимга берилмаган эди. Ва уни шундай сифатлар билан сифатладики, бу сифатлар билан ҳеч ким сифатланмаган эди.

Қуръони Каримда шундай дейилган:

«Фаришталар унга нидо қилиб: «У бола Аллоҳдан бир сўзни (яъни Исони) тасдиқ қилувчи бўлади, қавмининг сиййиди бўлади, нафсига эгалик қилувчи бўлади ва солиҳ пайғамбарлардан бўлади», дедилар.»

(Оли Имрон сураси, 39-оят)

Жаноби Ҳақ у ҳақда «сиййид» сўзини ишлатди. «Сиййид» луғатда “улуғ” деган маънони англатади. Дин уламолари бу ерда «ҳалим» деб изоҳладилар. Яъни халқдан келадиган балога сабр қилувчи, тоқатли бўлади, демакдир. Бу «ҳалим» сўзи унга ишорадирки, бир киши балога сабр қилувчи бўлмас экан, улуғлик мақомига ета олмайди. Улуғ бўлишни хоҳлаган киши албатта сабрли бўлиши лозимдир.

Яна Жаноби Ҳақ уни «мусаддиқ» (тасдиқловчи) деб зикр қилди. Бу “имонли” дегани. Ва Исони тасдиқловчи деганидир. Ва уни яна «ҳасур» деб атади. Бу “аёллардан сақланувчи” деганидир. Бу ҳам гўзал ва яхши сифатлардандир. Чунки одамга кўпинча бало аёллардан келади. Ва у ҳақда: **«Солиҳ пайғамбарлардан»** деб айтди. Закарийё (а.с.) бу сифатларни эшитгач, ҳайрон қолди.

«Эй Роббим! Қандай қилиб менга ўғил бўлади? Мен қариб қолдим. Хотиним ҳам туғишдан узилган», деди.

(Оли Имрон сураси, 40-оят)

Жаноби Ҳақ унга шундай деб жавоб берди:

«Шундай бўлади! Аммо Аллоҳ таоло хоҳлаганини қилади.»

(Оли Имрон сураси, 40-оят)

Закарийё (а.с.) бу сўзни эшитгач, хушнуд бўлди, севинди.

«Эй Роббим! Хотинимнинг ҳомиладорлигидан менга бир белги, бир аломат кўрсат!» деб илтижо қилди.

(Оли Имрон сураси, 41-оят)

АЛЛОҲ ТАОЛОДАН ЗАКАРИЙЁ (А.С.) ВА ЯҲЁ (А.С.) ҲАҚИДА ОЯТЛАР

Жаноби Ҳақ шундай деб марҳамат қилган:

«Сенинг аломати шундаки, уч кун халқ билан сўзлашмассан. Фақат ишора ила гаплашасан». **(Оли Имрон сураси, 41-оят)**

«Эслатки, Сен соғ-саломат экан ҳолингда уч кун одамлар билан гаплашмасин!» **(Марям сураси, 10-оят)**

Ва Аллоҳ таоло унга шундай деди:

«Лекин Аллоҳ таолонинг зикридан, Уни эслашдан орқада қолма. Роббингни кўп зикр қил ва тонг-эрталаб ҳамда шом-кеч дуода бўл!» **(Оли Имрон сураси, 41-оят)**

Закарийё (алайҳиссалом) уч кун халқ билан сўзлашмади. Уларга гапирмади. У Байтул-Мақдиснинг имоми эди. Уларга ишора ила:

— Ибодат қилмоқларини амр қилар эди. Қандайки, Аллоҳ таоло шундай деб марҳамат қилган:

«Сўнгра у михробдан ўз қавмига чиқиб, уларга: “Саҳар ва шом пайти Аллоҳни зикр қилинглар!” деб ишора қилди». **(Марям сураси, 11-оят)**

Исроил фарзандлари:

— Бу ишда бир ҳикмат бор! — дейишиб, саҳар ва шом ибодатларини адо қилдилар.

Ҳазрати Яҳё онасидан дунёга келгач, Аллоҳ таоло унга пайғамбарликни ихсон қилди. Закарийё (алайҳиссалом) ҳали тирик эди, ўшандаёқ унга пайғамбарлик етди. Лекин, Яҳё (алайҳиссалом)га китоб нозил бўлмаганми, деган гаплар бўлди. Баъзи кишилар:

— Яҳё (алайҳиссалом) юборилган расул пайғамбардир. Унга осмондан китоб нозил бўлган! — дедилар. Чунки Қуръони Каримда шундай дейилган:

«Биз унга дедик: “Эй Яҳё! Китобни маҳкам тут!”» **(Марям сураси, 12-оят)**

Шу тариқа Ҳазрати Яҳё Аллоҳнинг Китоби ҳукмини халққа етказар эди.

Баъзилар эса шундай деган:

— Китобдан мурод — Тавротдир. Ҳазрати Яҳёга алоҳида китоб тушмаган! — дейишган.

Аллоҳ таоло Ҳазрати Яҳёни Қуръони Каримда мақтаган ва унга мадҳ айтган. Қандайки, шундай дейилган:

«Биз унга ҳали болалик чоғида ҳикмат ва маърифат бердик». **(Марям сураси, 12-оят)**

У шундай қилиб Аллоҳ таоло ни билди. Пайғамбарларга иймон келтирди ва Исони (алайҳиссалом) тасдиқ қилди. Бу ҳикмат ва маърифатлар унга болалик пайтида берилди. У шундай иқроп этди:

«Ва Ўз тарафимиздан унга меҳр ва гуноҳлардан поклик бердик! У жимо ва шаҳватдан йироқ эди. Ҳеч бир аёлга муҳтож эмас эди. Ва тақводор эди». **(Марям сураси, 13-оят)**

«Онаси ва отасига итоатли эди, уларга осий эмас эди». **(Марям сураси, 14-оят)**

Аллоҳ таоло Ҳазрати Яҳёни мақтади ва унга салом йўллади, шундай деб марҳамат қилди:

«Унга салом бўлсин — тугилган куни ҳам, ўлган куни ҳам, тирилтирилиб оёққа тургузиладиган куни ҳам (шифо, омонлик, омон-эсонлик бўлсин)».

Бир бандасини агар Аллоҳ таоло шу йўсин мактаса, унинг шарафу каромати, Аллоҳ таоло ҳузурида қанчалик юксак эканини сен англа!

Ибн Аббос (Аллоҳ ундан рози бўлсин) шундай деган:

— Яхё (алайҳиссалом) тўрт ёшида эди. Бир гуруҳ кичик болаларга дуч келди. У болалар бир дарё ёқасида ўйнаётган эдилар. Ҳазрати Яхёни ҳам ўйинга чақирдилар. Яхё (алайҳиссалом) уларга шундай жавоб берди:

— Биз ўйин учун яратилмаганмиз!

Ҳазрати Яхё онаси ва отасига илтимос қилди. Унга руҳонийлар кийимидан кийгиздилар. У ибодат қилувчиларнинг ҳамроҳи бўлди. Кўз ёшидан икки кўзи юзида из қолдирган, йўл солган эди. Онаси унинг бу кўз ёшларидан юзида жароҳат пайдо бўлмасин деб, уни авайларди ва ундан хавотир қиларди.

Бир куни Закарийё (алайҳиссалом) ваъз қиларди. Шундай дерди:

— Жаброил менга хабар берди. Жаҳаннамда бир тоғ бор экан. Унга Сақрон дейилар экан. У тоғга туташ бир водий бор экан, унинг номи Ғазбон экан. У ерга Аллоҳ таолонинг ғазаби тушганлар қўйилар экан.

Ҳазрати Яхё (алайҳиссалом) отасининг бу сўзларини эшитгач, шундай бакириб йиғлади-ки, ҳушидан кетди, беҳуш бўлди. Ҳушига келгач, ўзини саҳрога ташлади. Онаси ва отаси уни излаб йўлга тушдилар. Уч кун юрдилар. Тўртинчи куни уни Байтул-Мақдис тепаликлари устида кўрдилар. Бир чашма ёқасида ўтирар эди. Оёқларини сувга ботирган, осмонга қараб ўтирар эди. Онаси ва отаси уни олиб кетдилар, уйларига олиб бордилар. Отаси Закарийё (алайҳиссалом) унга:

— Эй ўғул! Нима учун бунчалик йиғлайсан? — деб сўради. Яхё (алайҳиссалом) отасига шундай жавоб берди:

— Эй отам! Нега сен менга оловни ўчиришни ман этасан? Ахир сен айтмаганмидинг: “Ғазбон водийсидаги оловни кўз ёшидан бошқа ҳеч бир нарса ўчирмайди!” деб?

— Эй ўғул! Аллоҳ таолонинг мушоҳадаси билан йиғлаш — сен учун ҳақдир.

Шу сабабли Тавба сурасида Аллоҳ таоло шундай дейди:

«Эндиликда кам қулиб, кўп йиғласинлар!» (Тавба сураси, 82-оят)

Ҳазрати Исонинг шариати бўлгани учун Ҳазрати Яхё ундан шариат ўрганар эди. Бир куни Исо (алайҳиссалом) шундай деди:

— Эй Яхё! Мен сени ҳар вақт ғамгин ҳолда кўраман. Аллоҳ таолонинг раҳматидан ноумидсанми?

Яхё (алайҳиссалом) шундай жавоб берди:

— Эй Исо! Мен эса сени ҳар доим шодликда кўраман. Аллоҳ таолонинг макридан омонсанми?

Ўша пайтда ваҳий нозил бўлди. Ҳақ сўз Исо (алайҳиссалом) айтган сўздир. Чунки Аллоҳнинг раҳмати ғазабидан илгаридир. Шунинг учун Исо (алайҳиссалом)нинг сўзи афзал ва мувофиқдир.

МАРЯМ ВА ИСО (А.С.) НИНГ САРГУЗАШТИ

Исо (алайҳиссалом) туғилиши ҳақида дин уламолари ҳар хил фикр билдирганлар. Баъзилар айтадиларки:

— Исо (алайҳиссалом) ҳазрати Яхёдан олти ой кейин дунёга келди.

Баъзилар эса:

— Уч йил кейин туғилди, деб айтганлар.

Олий Аллоҳ Исо (алайҳиссалом) қандай туғилганини ўзининг Каломи Қадимида — Куръони Каримда Марям сурасида баён қилгандир.

Тафсир уламолари шундай дегандилар:

— Марям (Аллоҳ у аёлдан рози бўлсин) ўн ёшга тўлмасидан туриб ҳайз кўрмаган. Ҳайз кўришининг иккинчи мартаси бўлди. Учтинчи марта ҳайзидан пок бўлди.

“Унга биз руҳимизни юбордик. Унга мукамал инсон суратида намоён бўлди.”

(Марям сураси, 17-оят)

Жаброил (алайҳиссалом) Марямга одам шаклида кўринди ва ҳазрати Марямнинг кафтан енгидан пуфлади. Марям Аллоҳ таоло амри билан Исо (алайҳиссалом)га ҳомиладор бўлди. У пайтларда, ҳазрати Марямнинг отаси вафот этган эди.

Баъзилар айтадилар:

— Имрон вафот этганида Марям онаси қорнида эди.

Ҳазрати Марям ҳақида ривоят қуйидагича:

— Вақти-вақти билан Марям (алайҳас-салом) ўн уч ёшига етганда Закарийё (алайҳиссалом) уни масжидда сақлар эди. Ҳар куни бир марта унинг ҳузурига борар эди. Унга итоат ва ибодатни ўргатар эди. Тавротни ўқитиб ўргатар эди. Хужрадан чиқиб кетганида эса эшикни кулфлаб, калитини ўзида сақлар эди.

Имроннинг укаси Яъқубнинг бир ўғли бор эди. Унга Юсуф Нажжор дер эдилар. Ҳазрати Марямни онаси масжидга бағишлаганида, Юсуфни ҳам онаси ва отаси Байтул-Мақдисда хизматга бағишлаган эдилар. У ҳам масжидда катта бўлиб, ишлаб топган нарсаларини масжид аҳлига тақсимлар эди. Закарийё (алайҳиссалом) бирор иши бўлиб кела олмаса, калитини шу Юсуф Нажжорга берар эди. У вақтда Юсуф Марямнинг хужрасига кириб, у билан мулоқот қилар эди. Марямнинг овқат ва ичимлик эҳтиёжларини кўрар эди.

Закарийё (алайҳиссалом)дан бошқа Марямни одам болаларидан фақат шу Юсуф кўрар эди. Юсуф ҳам жуда кам келар эди. Унинг келиши умрида бир ёки икки марта бўлган.

Ҳазрати Марям учинчи марта ҳайздан пок бўлгач, Юсуф сув келтирди. Марям бошини ювсин деб хужра ичига қўйди. Эшикни маҳкам ёпди. Кейин кетди. Марям қуёш томонга қараб бир жойда ўтирди. Бошини ювиш ниятида эди. Ойнасига парда тортди. Шундай қилиб Аллоҳ таоло шундай деб марҳамат қилган:

“У (Марям) улардан парда тутди.”

(Марям сураси, 17-оят)

Марям шунда бошини ювди, кийимларини кийди. Жаброил (алайҳиссалом) Юсуф шаклида унинг қаршисида пайдо бўлди. Марям қараса, эшик ёпик, аммо у инсон хужра ичига кирган. Ундан кўрқди. Юсуф деб ўйлади. Якка ва яланғоч эканини, ундан зиён етиши мумкинлигини ўйлади.

Шунда айтди:

“Агар сен Аллоҳдан кўрқувчи киши бўлсанг, мен сендан раҳм қилувчи Аллоҳга паноҳ тилайман.”

(Марям сураси, 18-оят)

Жаброил (алайҳиссалом) Марямнинг кўрққанини кўриб шундай деди:

“Мен фақатгина Роббинг юборган элчи бўлиб, сенга покиза бир ўғилни ато этиш учун келдим.”

(Марям сураси, 19-оят)

Жаброилнинг бу сўзидан маъно шундай эдики:

— Эй Марям! Мен сенга бир бундай ўғилни ато этаманки, у бирор одамнинг уруғидан эмас, ҳаводан яратилган бўлади. Аллоҳ таоло уни сенинг қорнингда яратади.

Марям Жаброилнинг бу сўзларини эшитгач, у инсон эмаслигини тушунди. Хотири хотиржам бўлди.

Айтди:

“Менга қандай қилиб бола бўлади? Мени ҳеч бир одам тутаяган эмас. Ва мен фосик аёл эмасман.”

(Марям сураси, 20-оят)

Жаброил (алайҳиссалом) жавоб берди:

“Шундай бўлса-да, Роббинг шундай деган: Бу Мен учун осон. Биз уни одамларга оят қилиб қўймоқчимиз. Бу (ҳомила) қарор берилган бир ишдир.”

(Марям сураси, 21-оят)

Жаброил яна шундай деди:

“Аллоҳ сенга бир сўздан яратилган ўғилни мужда беради. Исми Масих Исо ибн Марям. У дунёда ҳам, охиратда ҳам шарафли бўлади. Ва Аллоҳга яқин қилинганлардандир.”

(Оли Имрон сураси, 45-оят)

Аллоҳ таоло “Кун” яъни “Бўл!” дегани билан яратишини билдирмоқда. Аллоҳ “бўл” деса, бўлади.

“Марьям: ‘Эй Роббим, менга қандай бола бўлади? Менга бирор эркак тегмади-ку?’ деди. Аллоҳ: ‘Албатта, Аллоҳ истаганини яратади. У бир ишни хоҳласа, фақатгина “бўл” дейди, у ҳам бўлади.”

(Оли Имрон сураси, 47-оят)

“У бешикда ҳам, катта бўлганида ҳам одамлар билан гаплашади. У солиҳлардан бўлади.”

(Оли Имрон сураси, 46-оят)

“Аллоҳ унга ёзишни, ҳикматни, Таврот ва Инжилни ўргатади.”

(Оли Имрон сураси, 48-оят)

Марям ушбу сифатларни Жаброилдан эшитгач, фарзандининг Аллоҳнинг улуғ пайғамбарларидан бўлишига ишонди. Ишонч билан хотири тинч бўлди. Аллоҳ таоло амрига итоат қилди.

Аллоҳ таоло Марямни Қуръони Каримда шундай мактаган:

“Имроннинг қизини (Марямни) эсла. У ўз номусини сақлади. Биз унга руҳимиздан пуфладик. У Роббининг каломларини ва Унинг китобларини тасдиқ этди ва итоат қилувчилардан бўлди.”

(Таҳрим сураси, 12-оят)

Жаброил (алайҳиссалом) сўзларини айтгач, Марям рози бўлди. Қалби очилди. Кейин Жаброил унинг енгига пуфлади. У шу пуфлаш билан ҳомиладор бўлди.

“Марям уни (Исо алайҳиссаломни) ҳомила қилди.”

(Марям сураси, 22-оят)

Исо (алайҳиссалом) тўққиз ой онаси қорнида қолди.

Ривоят қилинадики, ҳазрати Марям ибодатга турганида, қорнидаги Исо (алайҳиссалом) Аллоҳ таолони тасбеҳ қилаётганини эшитар эди.

Баъзилар айтадилар:

— Исо (алайҳиссалом) онаси қорнида экан, Аллоҳ таоло унга Таврот ва Инжилни ўргатган эди.

Яҳудийлар Исо (алайҳиссалом) ва Марям (розияллоҳу анҳо) ҳақида кўплаб ёлғон сўзлар гапиришди. Улар:

— У Марямга кўринган Юсуф эди, Жаброил эмасди. Жаброил умуман у ерда йўқ эди. Хужрада қолган Юсуф Марям билан (ҳа, наузубилла) зино қилди. Исо эса шу Юсуфнинг фарзанди. Ҳарамзода! — деб ифтира қилишди.

Аллоҳ таоло Қуръони Каримда, Марямга қилинган ушбу тўхмат ҳақида оят туширди. Таҳрим сурасида:

“У номусини сақлади.”

(Таҳрим сураси, 12-оят)

Яҳудийлар бу гаплари билан кофир бўлишди. Исо (алайҳиссалом) Аллоҳ таолонинг қудрати билан яратилган зот эканини тушунмадилар. Аллоҳни ҳам ҳаққоний танимадилар.

Исо (алайҳиссалом) осмонга кўтарилгандан сўнг насронийлар (христианлар) уч тоифа бўлишди. Бир тоифаси шундай деди:

— Аллоҳ (наузубилла) икки тани бор. Бириси Исо, бириси Худо!..

ҲАЗРАТИ ИСО (А.С.) ҲАҚИДА ХАТО ЭЪТИҚОДЛАР ВА ҲАҚИҚИЙ ИСЛОМИЙ ТАСАВВУР

Бир тоифа эса: — Аллоҳ учтадир. Бириси Марям, бириси Исо, бириси Худодир! — деди.

Бир тоифа эса шундай деди: — Исо — Аллоҳнинг ўзи. Осмондан тушди. Марямнинг қорнига кирди ва Одам суратида туғилди. Ўзини халққа одам сифатида кўрсатди. Сўнг яна осмонга чиқди.

Бу сўзларнинг барчаси ёлғон ва куфрдир.

Ислом аҳлининг сўзи эса шундайдир: — Исо (алайҳиссалом) Аллоҳ таолонинг қудрати ва фармони ила вужудга келди.

Аллоҳ таоло амри ила: — "Отасиз ҳолда Марямнинг қорнида пайдо бўл!" — деди. Исо ҳам пайдо бўлди. Қандайки, Аллоҳ таоло неча нарсаларга "Бўл!" — деди ва улар пайдо бўлди. Қандайки, осмонларни, ерни, фаришталарни яратди. Ва Аллоҳ таоло нимани хоҳласа, шуни яратади. Унга на асл ва на мисол керак эмас. Қандайки, Ҳаввони яратмоқчи бўлди. Уни яратмоқда на асли ва на ўхшаши бор эди. Ва шу йўсинда Одамни ҳам онасиз ва отасиз, тупроқдан яратди. Қандайки Қуръони Каримда зикр қилинган. Бу мусулмонлар учун ҳужжатдир:

"Аллоҳ таоло Исо (алайҳиссалом)ни отасиз яратди. Одам (алайҳиссалом)ни ҳам тупроқдан онасиз ва отасиз яратган эди."

ҲАЗРАТИ МАРЯМ (А.С.) НИНГ ҲАЗРАТИ ИСО (А.С.) НИ ТУҒИШИ ҲАҚИДА

Шу ривоят қилингандир: — Ҳазрати Марямнинг Ҳазрати Исони туғиш вақти келганда, хужрасидан чиқди. Узоқ бир сахрога йўл олди.

Қандайки, Аллоҳ таоло шундай деб марҳамат қилган:

"Марям, қорнидаги бола ила узоқ бир жойга кетди."

(Марям сураси, 22-оят)

Бироз юриб, Ҳазрати Марямни туғруқ оғриғи тутди. Унинг қаршисида қуриб кетган бир хурмо дарахтини кўрди. Бу дарахт анча вақтдан бери мева бермай қолган эди. Қуриб кетган, барглари тўкилган, шохлари сўлган эди. Ҳазрати Марям шу дарахт остига борди. Қуръони Каримда шундай дейилган:

"Бу туғруқ оғриғи ила бир хурмо дарахти остига борди."

(Марям сураси, 23-оят)

Ва ўша ерда Ҳазрати Исони дунёга келтирди. Тортган машаққатдан ва халқдан уялганидан шундай деди:

"Қошки, бундан аввал ўлган бўлсайдим, унутилган бўлсайдим!"

(Марям сураси, 23-оят)

Аллоҳ томонидан келган бир овоз унга шундай дерди:

"Ҳеч қийиналма! Роббинг остида бир сой яратди!"

(Марям сураси, 24-оят)

Ҳазрати Марям шундай изтиробини баён этгач ва у овоз келгач, оёғи остига қаради. Ростдан ҳам латофатли бир сув оқиб турган эди. Ўзини ва Исони ювди. Сўнггра Аллоҳ таоло шундай амр қилди:

"Хурмо дарахтини ўзинг томон силкит. Сенинг устига пишиқ хурмолар тўкилсин!"

(Марям сураси, 25-оят)

Ҳазрати Марям ҳам ўша қуриқ дарахтни силкитди. Аллоҳ таолонинг амри ила ўша дарахт кўкарди. Мева берди ва Ҳазрати Марямнинг устига тўкила бошлади. Ҳазрати Марям ўша хурмодан еди, юраги заифлашган эди, кучга тўлди. Ўша сувдан ҳам ичди. Хурмонинг хосияти иссиқ ва юмшоқдир. Болали бўлган аёлга жуда мулойимлик беради. Ҳалво ҳам яхшидир. Бу одат Ҳазрати Марям замонида қолгандир. Уни Аллоҳ таоло ўзи ўргатгандир.

Жаброил (алайҳиссалом) ҳам Марямнинг кўнглини хотиржам қилди. Ва унга шундай деди:

"Ушбу хурмодан е, бу сувдан ич! Кўзинг ёруғ бўлсин!"

(Марям сураси, 26-оят)

Малол бўлма, кийналма. Кўнглингни хотиржам қил, чунки Аллоҳ таоло сенга шундай бир ўғил берди, — деб тасалли берди.

Жаброил (алайҳиссалом) кейин шундай насиҳат қилди:

"Агар инсонлардан бирортаси кўзингга учраса, айт: "Мен Раҳмонга рўза адад қилдим. Шунинг учун бугун ҳеч ким билан сўзлашмайман!"

(Марям сураси, 26-оят)

Бу маънони тафсирчилар шундай шарҳ қилганлар:

— "Савман" дегани, "самтан" яъни сукунат, жим туриш дегандир.

Таврот шариатида ҳам шундай дейилган: — **"Ас-самту аввалул-ибода" — сукунат ибодатнинг бошидир.**

Қандайки, рўза тутиш, намоз ўқиш ибодатдир, сукунат ҳам ибодатдир.

Қандайки, бир киши: — "Мен бугун икки ракъат намоз ўқийман!" ёки "Бугун рўза тутаман!" — десе, бу унинг зиммасига вожиб бўлади.

Тавротда ҳукм шундай эди. Ҳар ким: — "Мен бугун гапирмайман!" — десе, гап сўз айтмаслик, ҳеч ким билан сўзлашмаслик унинг зиммасига вожиб бўлар эди ва Аллоҳ таолога яқинлашар эди. Қандайки, ҳозирги шариатимизда эътиқофга кириш — муқаддас жойга ёпирилиш ва ибодат билан машғул бўлишдир. Агар бир киши: — "Мен бугун эътиқофга кирсам, масжиддан чиқмасам!" — десе, ўша куни унинг зиммасига масжид ичида ўтириш вожиб бўлади ва бу унга ибодат бўлади.

Шу сабабдан Ҳазрати Марямга Жаброил (алайҳиссалом): — "Мен Раҳмонга рўза адоқ қилдим!" — деди. Савм ва самт сўзлари сукунат, жим туриш демакдир.

Шу йўсинда, Марям ўша хурмодан еди ва сувдан ичди. Ўзига куч тўплади. Сўнгра Исони олди, масжидга келди. Қавмига кўринди.

Аллоҳ таоло шундай марҳамат қилади:

"Сўнгра боласини (Исо алайҳиссаломни) олди, қавми олдига келтирди. Улар унга: "Эй Марям! Сен албатта ажаб бир иш қилдинг. Отасиз бола туғдинг!" — дедилар."

Баъзилар эса шундай деганлар:

— Ҳазрати Марям боласини масжид ичида туғди. Масжид ичида бир тўнка бор эди. Унинг устига бино қурилган эди. У тўнка хурмо дарахтидан эди. Марямни туғруқ оғриғи тутиб, ўша тўнкага ёпишди. Оёқ устида туғди. Ўша заҳоти масжид ичида бир чашма пайдо бўлди. Ва Аллоҳ таоло шундай деб амр қилди:

"Хурмо дарахтини ўзинг томон силкит!"

(Марям сураси, 25-оят)

Ва яна Ҳазрати Марямга: — Тўнкани силкит! — деб амр қилинди. У ҳам тўнкани силкитди. Қуриқ тўнка янги барглари билан безанди. Мева берди.

Аммо аввалги хабар тўғрироқдир. Ва Аллоҳ таолонинг каломига мос келгувчидир.

Масжидда бўлган зоҳидлар ва ибодат қилувчилар Ҳазрати Марямнинг ўғлини кўриб, ҳаммаси хайратда қолишди. Закарийё (а.с.) ҳам хайрон бўлди. Масжид аҳли Закарийё (а.с.)ни маломат қилишди:

— Нега буни кўздан йироқ тутдинг?! Ёш аёлдан бундай нарса чиқди! — дейишди. Закарийё (а.с.) эса:

— Унга ҳеч ким тегмаган! — деди.

Зоҳидлар:

— Ана, бола туғди. Бу эса унга кимдир тегганига далил, бир аломатдир! — дейишди. Ҳазрати Марямнинг устига юришди ва:

— Сен ғаройиб иш қилдинг! — дейишди. — Сен Жаноби Ҳаққа ёқмайдиган, шариатда ҳаром қилинган нарсани содир этдинг! — дейишди ва унга қуйидаги саволни беришди:

«Эй Ҳоруннинг авлодидан келган (эй Ҳоруннинг синглиси), сенинг отанг ёмон киши эмасди. Онанг ҳам беҳаё аёл эмасди. Зино қилмаганди. Буни қаердан топдинг?» (Марям сураси, 28-оят)

Муфассирлар шундай деганлар:

— «Ҳорун Ҳазрати Марямнинг укаси эмасди. Пок ва солиҳ киши эди. Марямни унинг авлодидан деб атайди. Ва:

— Сенинг отанг, онанг ва ака-укаларингнинг ҳаммаси пок инсонлар эдилар. Нега сен улар орасида ёмон иш қилувчи бўлдинг? — дейишди.

Баъзи кишилар эса шундай дейишган:

— Бу Ҳорундан мурод — Мусо (а.с.)нинг укаси бўлган Имрон ўғли Ҳорундир. Чунки, Ҳазрати Марямнинг акаси ҳам Ҳазрати Сулаймоннинг фарзандларидан эди. Довуд (а.с.) ҳам Ҳорун фарзандларидан эди. Негаки, бир киши бир қабиладан бўлса, унга:

— Ё аҳал Темим, ёки:

— Ё эҳа Асад! — дейилади. Ўша қабилага қиёсланади. Бир аёлни зикр қилишса:

— Ё ухта Темим! Ё ухта Асад! — дейишади. Яъни темим ёки асад қабиласидандир деган маъно бўлади. Шунингдек, Марямга ҳам:

— Ё ухта Ҳорун! — дейишди. Чунки, Марям Ҳоруннинг қабиласидандир.

Бошқалар эса шундай дейишган:

— Ҳорун ёмон одам эди. Марямни Исроил болалари орасида унга ўхшатишди. Яъни, эй Марям, сен ҳам унинг каби ёмонсан! — дейилган. Негаки, Ҳорун ёмон одам эди, ёвуз, ёмон ишлар қиларди.

Марям уларга ҳеч қандай жавоб қайтармади. Бирор сўз айтмади. Фақат Исони ишора қилди ва: ундан сўранг, у билан гаплашинглар! — деди.

— Негаки, Аллоҳ таоло ўз Каломи Қадимида шундай деган:

Марям Исо томон ишора қилиб:

— «У жавоб берсин», — демоқчи бўлди. Улар:

— «Биз бешикдаги чақалоқ билан қандай гаплашамиз?» — дейишди. (Марям сураси, 29-оят)

Жаноби Ҳақ ўша заҳотиёқ Исо (а.с.)га тил берди. Банда эканини баён қилди. Ва баъзи аломатларни кўрсатди. Онаси Ҳазрати Марямни ва Закарийё (а.с.)ни ва Юсуфни ўша тухматдан узоқлаштирди, ажратди, бутунлай поклади.

Насронийлар кейинчалик «Шалисин саласе» деб атаган учта бидъат сўзни қуйидаги ояти карима рад этди:

«Мен, ҳеч шубҳасиз, Аллоҳнинг бандасидирман. Аллоҳ менга китоб (Инжил) берди ва мени пайғамбар қилди». (Марям сураси, 30-оят)

Бу сўзларни айтганда онаси ибодат қиларди. Исо (а.с.) туғилмасдан аввал онасининг қорнида Инжил ўқиб турарди ва тасбеҳ айттарди. Ва шундай дер эди:

«Аллоҳ мени муборақ қилдики, қаерда бўлсам ҳам, халқ мендан илм ва ҳикмат ўргансинлар. Мен орқали тўғри йўлни топсинлар ва Роббим менга дин берди. Тирик бўлганимча менга намоз ва закотни амр қилди». (Марям сураси, 31-оят)

«Мени онамга итоатли қилди. Мени кибрли ва бахтсиз қилиб қўймади». (Марям сураси, 32-оят)

«Аллоҳ таоло менга туғилган кунумда, вафот этадиган кунумда, тирилтирилиб (қабримдан) тургатилган кунумда саломатлик берди». (Марям сураси, 33-оят)

«Яъни, гўзал фазилатлар билан сифатланган Марям ўғли Исо. Аллоҳнинг сўзи шу». (Марям сураси, 34-оят)

Ҳақиқатни айтган бу сўзларни инкор этувчилар тасдиқ қилмасдилар, рад этардилар. Билмас эдиларки, Исо (а.с.) нафасдан, пўфлашдандир. Ва ўша инкор қилувчиларки, Аллоҳ таоло ҳақида ҳозирги умматга муносиб бўлмаган сўзларни айтдилар. Ва улар тўғри йўлдан адашдилар, ҳақиқат йўлини йўқотдилар. Аллоҳ таоло шундай деди:

«Аллоҳ таолога бола туғилиши муносиб эмас. У бундан покдир, ўғилдан холи. Ва Аллоҳ таолодан ўғил узоқ, ва Аллоҳ аёлдан ҳам покдир. Аллоҳ таоло бир нарсани хоҳласа, «БўЛ» деб айтади. Ўша нарса дарҳол бўлади!» (Марям сураси, 35-оят)

«Албатта, Аллоҳ менинг ҳам Роббим, сизнинг ҳам Роббингиздир. Унга ибодат қилинглар. Ана ўша тўғри йўлдир». (Марям сураси, 36-оят)

Ривоятда келадики, Исо (а.с.) туғилган ўша соатда ер юзидаги бутларга сиғиниб, Аллоҳга ибодат қилмайдиган одамларнинг бутлари ағдарилди, турган жойларида юзлари билан ерга тушиб кетишди. Ер юзидаги барча шайтонлар Аллоҳ таоло лаънатлаган Иблиснинг ҳузурига йиғилишди:

— Шундай бўлдики, ер юзида бир воқеа рўй берди, биз билмаймиз, қандай воқеа экан?! — дейишди. Лаънатланган Иблис тура қолди. Уч кун, уч кеча ер юзини айланди. Энг охирида Исо (а.с.)нинг ҳузурига келди. Уни онасидан, отасиз туғилганини кўрди. У ғайриоддий воқеа шу туғилиш эканини тушуниб етди. Исо (а.с.)га озор беришни истади. Аммо фаришталар йўл қўймадилар. Исо (а.с.)га ва Ҳазрати Марямга уни тегизишмади. Чунки, Марямнинг онаси, ҳам Ҳазрати Марямни, ҳам туғилажак фарзандларини шайтоннинг ёвузлигидан сақлаш учун Жаноби Ҳаққа топширганди. Ва Марямни туғган кун дуо қилганди.

Ҳақ таоло ҳам Марямнинг онасининг дуосини қабул қилди ва Исони шайтондан асраб қолди.

Бизнинг пайғамбаримиз Муҳаммад Мустафо (соллаллоҳу алайҳи васаллам) шундай дедилар:

— Онадан туғилган ҳар бир болага шайтон албатта таъсир қилади. Лекин ўша шайтон Исо (а.с.)га таъсир ўтказолмади.

Иблис шайтонларга шундай деди:

— У воқеа шу экан. Ер юзида бир ўғил бола, эри бўлмаган аёлдан туғилди. У — Аллоҳнинг пайғамбаридир. Ва Жаноби Ҳақнинг ҳузурида у керакли зотдир. Ҳар қанча бугун бутлар ерга ётиб қолишган бўлса-да, билингки, бу боладан бизга фойда келади.

Шайтонлар Иблиска:

— Бу қандай бўлиши мумкин? — дейишди.

Иблис:

— Чунки, халқ ўша бола сабабли фитнага дучор бўлади. Ҳаммаси ҳам дўзахлик бўлади! — деди.

Негаки, бутпарастлар фитнага учрадилар.

ИСО (А.С.) ВА МАРЯМ ОНАНИН ҲИЖРАТ ВОҚЕАСИ

Ислом уламолари дедиларки:

— Ҳақ Субҳонаҳу ва Таоло ҳеч қайси пайғамбарни албатта муҳтарам ва мукаррам қилмади, балки уни албатта ўз оиласидан, (ўз отажонидан, ватанидаги жойидан) овора қилди. У пайғамбарни жонидан кўрққанидан шаҳридан чиқарди. Унга ғариблик машаққатини кўп муддат юклатди.

Ниманики Иброҳим (а.с.) Намруднинг оловидан қутқарилганидан кейин, у ҳам ўз юртидан Шомга кўчиб кетди.

Ҳазрати Мусо ҳам Фиръавндан кўрқиб Мадяинга томон йўл олди.

Ва бизнинг Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи васаллам) Маккадан Мадинага ҳижрат қилдилар.

Ҳазрати Марям Исони (а.с.) ҳали бир ойлик чақалоқ пайтларида Байтул Макдисдан чиқариб, Миср юртига олиб кетди. Ўн икки йил у ерда қолди. Ўн икки йилдан кейин яна Байтул Макдисга келди. У ердаги халқни Ҳақ Таолога даъват қилди.

Бунинг сабаби эди:

Исо (а.с.) онасидан туғилган вақтда Зулқарнайн (Искандар Кабир) замонининг охири эди. Ва Маликлар тоифасининг охири эди. Ўша вақтда Қуддуснинг ҳукмронлиги Юнонликларнинг қўлида эди. Шом шаҳрида ҳам бир подшоҳ бор эди. Унга Ҳиродус дер эдилар. Бу Рум подшоҳи 56 йил ҳукмронлик қилди. Унинг подшоҳлигининг 42-йилида Исо (а.с.) онаси Марямдан туғилган эди.

Бу Ҳиродус Исо (а.с.)нинг сифатларини эшитиб, ҳайратда қолди. Отаси бўлмаган бола онасидан қандай туғилиши мумкин? Кунлардан беш-ўн йил ўтиб бўлган эди. Юнон

тарафидан кўплаб кишилар Исо (а.с.)ни кўриш учун Байтул Макдисга оқиб келишди. Бу келганлар юлдузлар илмидан яхши хабардор эдилар. Исо (а.с.)нинг омадига (тўғри келишига) қарашди. Аслида улардан аввал ҳам турган ва юрган юлдузларнинг жадвалига (зойича) қараб:

— Дунёга Ҳақ Таоло бандаларидан бир банда келмоғи керак! Ва у Ҳақ Таолонинг бир ояти бўлмоғи керак! — дедилар. Ва Ҳазрати Исонинг туғилганини эшитдилар. Ва бу Исо зойичада кўрилган ўғил бола эканини тушуниб, англаб етдилар. Ҳазрати Исо ва онаси Марямга совғалар олиб келишди. Келтирилган бу совғалар уч хил нарса эди:

1. Бир бўлак олтин,
2. Бир бўлак сариқ сабр оти,
3. Бир бўлак мускус. (*)

Бу юнонлик олимлар Қуддусда Байтул Макдисга келганларида, шаҳар аҳли уларни подшоҳ Ҳиродусга хабар беришди:

— Юнон юртидан шаҳримизга бир тўда келди! — дедилар.

Ҳиродус уларни чақирди ва:

— Бизларни подшоҳимиз шу отасиз туғилган болани кўриш учун юборди. Унга берилиши учун бир неча совғаларимиз бор. Сўнгра яна юртимизга қайтамиз! — дедилар.

(*) Македония подшоҳи катта Искандарнинг жоловининг икки учи шох каби бўлгани учун унга икки шохли маъносида Зулқарнайн дейиларди.

Подшоҳ Ҳиродус:

— Совғаларингиз нима? — деб сўради. Келган юнонликлар ҳам совғаларини кўрсатдилар.

Ҳиродус:

— Бу совғалар нима дегани? Қандай фойдаси бор? — деб сўради. Улар бундай жавоб бердилар:

— Сабр оти шундай бир ўткизки, барча синикларни бир дуоғўй билан бирлаштиради. Мускус эса шундай бир нарсаси, олов устига қўйилса, унинг ҳиди осмонга қараб кўтарилади. Бу бола катта бўлса, Ҳақ Таолонинг амри билан осмонга чиқади! — дедилар.

Баъзилар шундай дебдилар:

— Бу совғаларни Эронлик подшоҳлардан бири юборган эди, чунки ўша тараф олимлари Ҳазрати Исонинг дунёга келишини Дониёл (а.с.)нинг китобида топган эдилар.

Подшоҳ Ҳиродус бу хабарни улардан олгач, Исога (а.с.) нисбатан ҳасад қилди. Уни ҳасад қилди. Катта бўлгач Байтул Макдисни эгаллаб олишидан кўрқди. Ўзининг шаъну шуҳрати ва султониға зиён келиши мумкинлигидан хавотирда бўлди. Ва Ҳазрати Исони ўлдиришга қасд қилди. Лекин Ҳазрати Марям бу ёмон ниятни эшитди. Тайёргарлик кўрди. Бир эшаги бор эди. Унга миниб олди. Ҳазрати Исони ҳам ёнига олди. У Нажарлик Яъқуб ўғли Юсуфни ҳам ёнига олди, у Исроилийлардан эди, уни йўлдош қилди. Бир кеча йўлга чиқди. Ҳиродусдан кўрқиб Миср томон юрди.

Марямнинг ёнида ҳатто бир дона ҳам харажатлик пули йўқ эди. Миср қишлоқларидан бирида турди. Ҳолини ҳеч кимга билдирмасди. Камбағаллик ва машаққат ичида ўғли Исони боқиб турарди.

Бир ривоятда шундай дейилган:

— Ҳазрати Марям, ўғли Исони боғлар, Юсуф билан бирга ғаллазорлардан бошоқ териб юрарди. Нафақа қилиш учун Исо ва ўзлари учун ризқ топар эдилар.

Миср юртида, неъматлари кўп, оқар сувлари бўлган қишлоқ йўқ эди.

Баъзилар эса шундай дейишган:

— У қишлоқ Шом яқинида эди. Унга Кута дер эдилар. Димишқ (Шом) билан Рам орасида эди. У шундай эдики, Самарқанд ичидаги Сайит шаҳри каби эди. Мамлакатлар ва хунарлар ҳақида шундай дейилган:

— Жаҳон ичида тўрт юрт борки, улардан шарафли жой йўқдир:

1. Сайит — Самарқанддадир.
2. Гута — Димишқдадир.

3. Эйлаи Басара.

4. Шаъб Бувон — Эрондадир. Шираз кишлоқларидан бир кишлоқдир. (Шаъб — қабила, тоифа, халқ маъносидаги сўздир.)

Исо (а.с.) ва Ҳазрати Марям турган кишлоқнинг шараф ва неъматига ҳақида Ҳақ Таоло Куръони Каримда шундай зикр қилган:

"Марямнинг ўғлини (Исони) ва онасини ҳам (қудратимизни кўрсатувчи) бир оят қилдик. Уларни суви равшан, паст-баландсиз, яшаш учун муносиб бир тепаликка жойлаштирдик." (Муъминон сураси, 50-оят.)

"Рабва" — баланд жой деганидир.

Ўша кишлоқда бир каҳя бор эди. У ҳурматли, саодат ва неъмат эгаси эди. Камбағал ва ғарибларни яхшилик билан кутиб оларди. Ҳазрати Исо ва онаси Марямни уйида меҳмон қилар, уларни иззатлар эди:

— Бу муборак бир аёл экан. Ҳеч нарсаси йўқ. Ўғилчалари ҳам етим экан! — деб уларни муҳофаза қиларди.

Улар бу кишлоқда кўп вақт тўхтаб турдилар. Ҳазрати Марям ўша кишининг уйида қолди. Ниҳоят Исо (а.с.) 12 ёшга етди. Ҳазрати Исонинг бир аломати шу эдики:

У каҳянинг уйига бир кеча ўғри кирганди. Уйдан кўп мол-дунё ўғирланган эди. Шу сабабдан каҳя жуда ғамгин бўлди. Марям (розияллоҳу анҳо) ҳам жуда ғамга тушди.

Исо (а.с.) уйга келди. Онасига:

— Она, нима бўлдики бу қадар ғамгинсан? — деб сўради.

Ҳазрати Марям:

— Қандай ғам қилмай, эй ўғил! Биз турган ва соябон бўлган ушбу ҳурматли кишининг уйига ўғри кирди, нима бор-ёқ бўлса, олиб кетди, сандикда ва уйда ҳеч нарса қолдирмади! — деди.

Ҳазрати Исо:

— Мен ўша молларни олганни топаман ва ўғирланган молларни қайтариб келаман! — деди. Каҳя бу сўзларни эшитгач, хурсанд бўлди.

Исо (а.с.) каҳяга:

— Кеча уйингда неча киши меҳмон бўлиб ётган бўлса, уларни чақир! — деди. Каҳя уларни уйига тўплади. Улар икки киши эди. Бирининг кўзи йўқ, кўр эди. Иккинчиси эса шал эди.

Исо (а.с.) шал бўлган меҳмонга:

— Кел, бу кўзи йўқнинг елкасига миниб ол! — деди. Шал келди. Кўрнинг елкасига минди. Кейин кўрга деди:

— Тур!

Кўр:

— Мен ожиз одамман. Уни кўтаролмайман.

Ҳазрати Исо:

— Аммо кеча кўтараётган эдинг, энди нимага кўтара олмайсан? Тур! — деди.

Кўр турди. Кейин бир арқан келтирди. Кўрнинг белига боғлади. Шалга ҳам:

— Уша ойнага чиқ. Кўрни тортиб, юқори чиқар! — деди.

Шал:

— Торта олмайман! — деди. Шунда Исо (а.с.) деди:

— Аммо кеча қандай яхши тортибсан!

Аслида, меҳмонлар ётган хонанинг деворида, каҳянинг хазинаси сақланадиган хонага ўтиладиган бир туйнук бор эди. Кўр ва шал бирга келишиб олишган эди. Исонинг (а.с.) айтганидек, шал кўрнинг елкасига миниб у туйнукка чиққан эди. Арқан билан ҳам кўрни юқорига тортиб, туйнукдан пастга туширган эди. Кўр тушиб, сандикдан олтин, қумуш, нима бор бўлса олган эди. Шал яна уни тортиб, у ердан чиқарган эди. Ва яна у туйнукдан меҳмонхонага арқан билан туширган, ўзи яна кўрнинг елкасига миниб тушган эди. Мана шу йўл билан каҳянинг молларини ўғирлаб кетишган эди.

Исо (а.с.) уларнинг ҳолатини шундай баён қилгач, улар мажбур бўлиб ростини айтдилар ва олган молларини ҳеч бир камликсиз яна қайтариб олиб келишди. Кахя бу молнинг ярмини Ҳазрати Марямга берди:

— Бу болага нафақа бўлсин! — деди. Кейин:

— Сизлар муборак кишилар экансизлар. Менинг уйимдан кетманглар. Молим ва хазиналарим ўғлинг Исо қўлида бўлсин! — деди.

Бундан кейин Ҳазрати Исо (а.с.)дан яна бир аломат зоҳир бўлди. Бу эди: Кахя катта тўй қилганди. Атрофдан саноксиз кишиларни чакириб, катта зиёфатлар қилганди. Еб-ичилганди. Ўша вақтда шароб ичиш ҳаром эмас эди. Кахянинг уйида кўплаб шароб кублари бор эди. Уларнинг ҳаммаси тўйда ишлатилиб бўлинган эди. Бир неча кундан кейин кахянинг яна бир неча дўстлари келди. Улар ҳам меҳмон қилинди:

— Қубнинг тагида қолган шароб бор эди! — деб кублар очилди. Лекин бир томчи шароб ҳам топилмади. Тўрт тарафга одамлар юборилди. Ҳеч бир томчи шароб топилмади.

Кахя ранжиди. Шароб тополмадим деб кўнгли парчаланди. Шунда Исо (а.с.) чиқиб келди. У кублар сақланган погонхонага кирди. Қайси куб устига кўлини қўйган бўлса, ўша куб тўлиқ шаробга тўлди. Шундай қилиб Ҳазрати Исодан шундай бир мўъжиза намоён бўлди.

Ҳазрати Исо ўттиз ёшга тўлгач, кўп ҳикматларни ўрганди. Инжилнинг ҳукмларини жуда тўғри биларди. Кўп марофатлар, мўъжизалар кўрсатди. Шундан кейин Аллоҳ таоло яна Байтул Макдисга боришини амр қилди. Кейин Аллоҳ таолодан:

— Инжил ҳукмларини ва ўз шариатингни халққа етказ, токи улар сенга иймон келтирсинлар! — деб амр олди.

Ҳазрати Исо бу амрни олгач, Марям онаси билан бирга Байтул Макдисга келишди.

Ҳазрати Исо Байтул Макдисдан чиқиб кетган ўша кетиш пайтларида эса, Исроилийлар тўпланиб, Закарийё (а.с.)ни шаҳид қилган эдилар.

ЗАКАРИЙЁ (А.С.) НИНГ ШАҲИД ҚИЛИНИШИ ВА ЯҲЁ (А.С.) НИНГ ПАЙҒАМБАРЛИГИ

Ривоятга кўра, Закарийё (а.с.)нинг шаҳид бўлишига сабаб қуйидагича бўлган:

Ҳазрати Исони онаси Марям олиб, Исроил болалари орасидан ажралиб, Байтул Макдисдан кетган пайтда, бу кетиши Исроил болалари орасида ҳеч кимга маълум бўлмаган эди. Вақти келиб, улар йўқолиб қолганини англагач, барчаси тўпландилар. Ҳазрати Закарийёга:

— Биз ҳозиргача сени пайғамбар деб билардик ва ишонардик. Энди тушуниб етдикки, сен пайғамбар эмас экансан. Марям билан — хоша — яқинлик қилдинг. Унга ўғил бола туғдирдинг. Кейин, бунини Марям айтиб қўяди деб уни қочирдинг. Мисрга юбординг. Сени албатта ўлдирамиз, йўқ қиламиз! — дейишди. Ва Ҳазрати Закарийёни ўлдириш йўлига тушишди. Подшоҳ Ҳеродусга ҳам:

— Закарийё шундай ишлар қилди ва Марям билан унинг ўғлини Миср томонларига юборди. Бир киши ҳам пайғамбар бўлиб, ҳам бундай ёмон ишлар қилса, уни ўлдириш лозим! — дейишди.

Ўшанда Подшоҳ Ҳеродус ҳам:

— Закарийёни топинглар, ўлдилинглар! — деб амр берди. Ҳазрати Закарийё эса қочди, Шом томонларга йўл олди. Ва Ҳазрати Марям ортидан бормокчи бўлди.

Исроил болалари Ҳазрати Закарийёнинг қочганини эшитдилар. У ҳам уларнинг ўзидан яқинлашиб келаётганини кўрди. Шаҳар эшиги олдида йиллардан бери ўсган катта бир дарахт бор эди. Унинг ичи ковак эди, ғор каби. Ўша ковак ичига кирди.

Исроил болалари унинг йўлини кузатдилар:

— Билмаймиз Закарийё қаерга кетди. Балки шу дарахт ичидадир! Бу ерда ўтирайлик! — дейишди. Шу орада Иблис ўзини уларга кўрсатди.

Ва уларга:

— Закарийё шу дарахт ичида! — деди. — Бу дарахтни арава билан кесинглар. Агар у шу ерда бўлса, чикиб қолади. Агар бу ерда бўлмаса, нима йўқотасизлар? — деди.

Исроил болалари:

— У рост гапиряпти! — дейишди. Бир арава олиб келишди. Ўша дарахтни кесишди! Закарийёнинг у ерда эканини билмасдилар.

Баъзилар шундай деганлар:

— Закарийё (а.с.) ўша дарахтга:

— «Иккига бўлин!» — деб айтганида, дарахт Аллоҳ таолонинг амри билан иккига бўлинди. Закарийё унинг ичига кирди. Дарахт яна битишди. Аллоҳнинг лаънатида учраган шайтон Закарийёнинг жомаси учини ушлади. Дарахт ёриғининг ташқарисида қолди. Исроил болалари келганида ва жома учини кўришганда, Ҳазрати Закарийё дарахт ичида эканини англадилар.

Бу хабар тўғри эмас. Чунки, ёрилган дарахтни кейин битиштирган Жаноби Ҳақ, агар Закарийёни яширган бўлса, Закарийёнинг жомаси учини ҳам яширган бўлар эди.

Исроил болалари дарахт ковагида топган Ҳазрати Закарийёни ўлдирдилар, кейин шаҳарга қайтишди.

Ваҳб ибн Мунаббих шундай деган:

— Арава билан ўлдирилган зот Шаъё (а.с.)дир. Ҳазрати Закарийё эса тинч тўшагида вафот этган.

Яҳё (а.с.) қочиб, шаҳарда яшириниб юрарди. Бу воқеа орқали кўп вақт ўтди. Ниҳоясида, подшоҳ Ҳеродус вафот этди. Шундан кейин Яҳё (а.с.) ошкора чиқди. Ҳақ таоло Яҳёга пайғамбарлик берди. Яҳё (а.с.) 30 йил пайғамбарлик қилди.

Ҳазрати Яҳё, Исо (а.с.) ҳақида хабарлар бериб, унга осмондан китоб нозил бўлишини ва у шаҳарга келишини, мўъжизалар кўрсатишини халққа эълон қилди.

Вақти келиб, Ҳазрати Исо яна шаҳарга қайтди. Исо (а.с.)га биринчи бўлиб иймон келтирган киши Ҳазрати Яҳё бўлди. Шунинг учун Аллоҳ таоло Яҳё (а.с.) ҳақида шундай деган:

«(39) Бас, Роббинг уни чақириб турганида фаришталар: “Аллоҳ сени Яҳё билан хурсанд қилмоқда. У Аллоҳнинг сўзини тасдиқ қилгувчи...” дедилар». (Оли Имрон сураси, 39-оят)

ИСО (А.С.) НИНГ ПАЙҒАМБАРЛИГИ

Ривоят қилиндики:

— Ҳақ Таоло Ҳазрати Исони Байтул Макдисга Исроилийларга пайғамбар қилиб юборганларида, Ҳазрати Исо келиб, Байтул Макдис масжидида ўтирди. Халқни динга даъват қилишга бошлади. Уларни Инжилга чақирди.

Исроилийлар унга:

— Пайғамбар эканингга бир нишона бер, бир мўъжиза кўрсат, кўрайлик! — дедилар.

Ҳазрати Исо ҳам:

"Албатта, мен сизларга Роббингиздан бир оят билан келдим. Мен сизлар учун гилдан куш суратида нарса яратиб, унга пфўришим билан у Аллоҳнинг изни билан куш бўлиб кетади." (Оли Имрон сураси, 49-оят)

Шу тарзда, Ҳазрати Исо айтганидек қилди. Гилга пўфлади ва у гил куш бўлди. Ҳаётга келиб, учиб кетди.

Дин уламолари дедиларки:

— У куш — яrimiшки, кечаси учади, кундузи учмайди. Пар ва суяклари йўқ. Фақат гўштдир. Канотлари фақат бир бўлак теридадир.

Халқ Ҳазрати Исодан яна:

— Мўъжизанг борми? — деб сўради.

У ҳам:

"Туғилишида кўзсиз бўлганларни кўрувчи қиламан!" (Оли Имрон сураси, 49-оят)

Халқ Ҳазрати Исодан шундай сўради:

— Бундан ташқари яна мўъжизанг борми?..

Ҳазрати Исо уларга шундай жавоб берди:

"Аллоҳнинг изни билан ўликларни тирилтираман. Агар хоҳласангиз, анча вақт олдин вафот этган бир кишини топинглар, мен уни тирилтирай!" (Оли Имрон сураси, 49-оят)

Исроилийлар ўйладилар. Нух (а.с.)нинг ўғли Шомдан бошқа ўлик топа олмадилар. Буни ҳам Тавротда ўқишган эди. Нухнинг ўғли Шомнинг қабри Байтул Макдис тоғлари орасидаги бир водийда эди. Шунингдек, Шом Исроилийларнинг атоси эди. Чунки, Исроилийлар Ҳазрати Яъқубнинг фарзандларидан эдилар. Яъқуб (а.с.) Ҳазрати Исҳоқнинг ўғли, Исҳоқ (а.с.) эса Ҳазрати Иброҳимнинг ўғли, Иброҳим (а.с.) эса Нухнинг ўғли Шомнинг авлодидир.

Шундай қилиб Исога (а.с.):

— "Бу водий ичида Шомнинг қабри бор!" деб эшитдик. У бизнинг бобомиз ҳамдир. Уни тирилтир, кўрайлик! — дедилар.

Исо (а.с.) ўша водийга бориб, шундай овоз қилди:

— Ё Шом ибн Нух! Аллоҳнинг изни билан ўрнингдан тур, кел! — деди.

Ўша пайт ер иккига ажралиб кетди. Шом тупроқдан чиқиб келди. У водийдаги икки тепа орасига ўтирди, сочи ва соқолидан тупроқ тўкиларди. Лекин соқоли оқариб кетган эди.

Ҳазрати Исо ундан:

— Сен кимсан? — деб сўради.

Тирилган киши:

— Мен Нухнинг ўғли Шомман! — деди.

Ҳазрати Исо:

— Яна мен кимман? — деди.

Шом:

— Сен Ҳақ Таолонинг пайғамбари Исосан! — деб жавоб берди.

Шунда Ҳазрати Исо:

— Сен вафот этганингда соқолинг оқ эмас эди. Соқолинг нима учун оқарди? — деб сўради.

Шом:

— Рост айтасан. Менинг соқолим ҳам қора эди. Энди сен мени чақирган пайтда Исрофилнинг найи чалинди. Қиёмат вақти келди, деб ўйладим ва қиёматнинг даҳшатидан соқолим бир онда оқариб кетди! — деди.

Ҳазрати Исо Шомга:

— Эй Шом! Агар истасан, Ҳақ Таолодан сўрайин, сенга яна кўп умр берсин. Дунёда яшайсан, — деди.

Шом:

— Эй Аллоҳнинг Набийси! Нима фойдаси борки, охири яна ўлимдир. Илгариги ўлим алами хануз миямда бор. Бу алам ҳали камайгани йўқ. Яна бир бор ўлим аламини тортмоқчи эмасман. Лекин шундай бўлса-да, истайманки, дуо қил, яна мақомимда (тупроқ ичида) бўлай! — деди.

Исо (а.с.) дуо қилди. Шом яна ерга ётди. Очилган тупроқ уни яна ўз бағрига олди. Мақомига қайтди ва ер аввал қандай бўлган бўлса, яна шундай бўлди.

Халқ:

— Ё Исо! Бундан бошқа мўъжизанг борми? — дедилар.

Ҳазрати Исо шундай деди:

"Уйлариңгизда нималарни еганиңгизни, нима жамлаганиңгизни сизга хабар бераман." (Оли Имрон сураси, 49-оят)

Ҳазрати Исо кейин улардан бирига қараб:

— Сен кеча шунга ўхшаш овқат единг, шу қадар қолди! — деди. Кейин халққа шундай деди:

— Мени Ҳақ Таоло сизларга Инжил ҳукмини баён қилишим учун ва Мусо шариатидан бошқа бир шариат кўрсатишим учун юборди! Ҳар қанча Мусо шариати ҳам ҳақдир, лекин унинг ҳукми менинг замоним бошлангунича эди. Ўша шариатда ҳаром қилинган нарсалардан мен қанчасини ҳалол қиламан ва ундаги мураккаб ишларни сизга осон қиламан! — деди.

Шундай дейилганки:

— Тавротда ҳаром қилинган, Исонинг (а.с.) шариатида ҳалол бўлган нарсалардан бири ички ёғдирки, яҳудийлар мазҳабида ички ёғ ҳаром эди. Фақат думбала ёғи ва гўштга туташган ёғ ҳалол эди. Исо (а.с.) шариатида ҳаммаси ҳалол бўлди. Нимаки Қуръони Каримда шундай дейилган:

"Биз яҳудийларга барча тирноқли ҳайвонларни (туя, йиртқич ҳайвонлар, қушлар) ҳаром қилдик. Сигир ва қўйнинг ички ёғларини ҳам уларга ҳаром қилдик. Улардан орқасига ёки ичакларига ёпишиб қолган ёғлар ва ёки суякларига қўшилган ёғлар мустаснодир." (Анъом сураси, 146-оят)

Тавротда ҳаром бўлиб, Инжилда ҳалол бўлган нарсалардан бири шанба куни балиқ овлаш ва иш қилиш эди. Улар Таврот ҳукмига кўра жоиз эмас эди. Инжил ҳукмида ҳалол бўлди. Нимаки бизнинг Пайғамбаримиз Ҳазрати Муҳаммад (соллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг шариатида ҳам ҳалолдир.

Ҳазрати Исонинг шунча оят (нишона) ва мўъжиза кўрсатишларига қарамай, яҳудийлар:

— Сен сеҳргар, жосуссан, пайғамбар эмассан. Бу кўрсатган нарсаларингнинг ҳаммаси сеҳрдир, ишонмаймиз! — дедилар. Ва барчаси кофир бўлдилар.

Аббоснинг ўғли Абдуллоҳ (розияллоҳу анҳу) шундай ривоят қилган:

— Ҳеч қайси пайғамбар ўз қавмида, Муҳаммад (соллаллоҳу алайҳи васаллам)ни мужда қилмагунча пайғамбарлиги тамом бўлмади ва улар ўз халқлари билан:

— Муҳаммад (соллаллоҳу алайҳи васаллам) келганда уни тасдиқланг, ҳақ деб билгиланг! — деб аҳдлашган эдилар. Исо (а.с.) ҳам ўз қавмига шундай мужда берган эди.

Нимаки Ҳақ Таоло шундай деб марҳамат қилган:

"Марямнинг ўғли Исо: "Эй Исроил фарзандлари! Мен, сизларга мендан олдинги Тавротни тасдиқловчи ва мендан кейин келадиган пайғамбарга мужда берувчи бўлиб келдим. У пайғамбарнинг исми Аҳмад (Муҳаммад)дир. Мен Аллоҳнинг сизларга юборилган пайғамбариман", деганди. Кейин эса Исо уларга мўъжизалар билан келганда: "Бу очиқ-ойдин сеҳр-ку", дедилар." (Сафф сураси, 6-оят)

Хабарда шундай айтилганки, Исо (а.с.) ўша халқ орасида тўлиқ ўн йил турди. Пайғамбарлигини адо қилди. Халқни динга чақирди. Лекин Исроилийлардан бирор киши ҳам унга иймон келтирмади. Фақат "Ҳаворийлар" деб аталган ўн киши унинг динига кириб иймон келтирдилар.

Жаноби Ҳақ бу ҳақда шундай марҳамат қилган:

"Исо яҳудийларнинг куфрга кирганларини билгач: "Аллоҳ йўлида ким менга ёрдамчи бўлади?" деди. Ҳаворийлар: "Биз Аллоҳ йўлида ёрдамчи бўламиз. Биз Аллоҳга иймон келтирдик. Сен ҳам гувоҳ бўлки, биз ҳақ динига иймон келтирганларданмиз! Ва Унга итоат қилувчиларданмиз!" дедилар." (Оли Имрон сураси, 52-оят)

Қачонки Исо (а.с.) Исроилийларнинг аҳволини билиб, куфрларини кўрди. Байтул Макдисдан чиқиб, Мисрга бориш, Миср ва Шом водийларини ва Ғарб ўлкаларини айланишни хоҳлади. Мақсади ўша томонларда бир неча кишини иймонга келтириш эди.

Ҳа, Ҳаворийларнинг воқеаси шундай бўлган эди. Ҳазрати Исо:

— Мен билан йўл юрадиган, шаҳардан чиқадиган ким бор? Бу фоний дунёдан юз ўтгирсин, мен қаерда бўлсам, мен билан бирга бўлсин! — деди.

Ҳаворийлар унга шундай жавоб бердилар:

— Биз Аллоҳ Таолонинг ягона Зот эканига ва сенинг пайғамбар эканингга иймон келтирдик. Сен гувоҳ бўлки, биз мусулмонмиз! — дедилар.

Ривоят қилинадики, бу Ҳаворийлардан бўлган кишиларнинг хунари чўғачилик эди, чўғадан тикилган кийимларни тозалар, оқлатар эдилар. Исо (а.с.) уларни чақирди.

Каъбул-Ахбор айтади:

— Ҳаворийлар ҳамиша кийим тозалар, оқлатар эдилар, шунинг учун уларга шу ном берилган эди. Доим кийим ювар эдилар.

Баъзилар эса:

— Ҳаворийлар бўёқчилар эдилар. Исо (а.с.) уларни дин йўлига чақирганда, улар мўъжиза кўришни хоҳладилар. Исо (а.с.) бир неча кийимларни бир кўп ичга тўлдирди. Ҳар бирини бошқа рангда бўялган ҳолда чиқарди. Улар бу мўъжизани кўриб, барчаси иймон келтирдилар.

Исо (а.с.) уларни олди. Байтул Макдисдан чиқиб йўлга тушди. Шомни, Ҳижозни, Мисрни ва Магриб ўлкаларини шаҳарма-шаҳар, қишлоқма-қишлоқ айланди. У ердаги халқни динга чақирди. Унинг динига эргашганларни шаҳарларидан чиқарди. Исо (а.с.)га эргашиб юрар, бирга кетар эдилар. Бу йўлда кўп одамлар иймонга келишди.

Лекин бу Ҳаворийлар Исо (а.с.)нинг назарида ва шаънида жуда яқин кимсалар эдилар.

Ҳақ Таоло Қуръони Каримда ҳам шундай зикр қилган:

"Эй иймон келтирганлар! Аллоҳнинг динига ёрдам берадиганлардан, ёрдамчилардан бўлинглар! Марямнинг ўғли Исо, ҳаворийларга: "Менинг ёрдамчиларим кимлар?" деган эди. (Исога эргашган) ҳаворийлар ҳам: "Биз Аллоҳнинг ёрдамчилари бўлдик!" деб жавоб беришган эди. Шундай қилиб, Исроил фарзандларидан бир тоифа Исога иймон келтирди. Бошқа бир тоифа эса Исо (а.с.)ни инкор этди. Кофирлардан бўлди. Биз эса иймон келтирганларни душманларига қарши кучайтирдик. Шундай қилиб уларга қарши ғолиб бўлдилар." (Сафф сураси, 14-оят)

МОИДА (ДАСТУРХОН) ВОҚЕАСИ

Шу ергача Марям ўғли Исо (а.с.) қиссаларини қисқача зикр қилдик. Баъзи манкибаларини баён этдик. Шундай қилиб, Марям ўғли Исо (а.с.) Исроил болаларига пайғамбар қилиб юборилди. Лекин унга ҳеч ким ишонмади, иймон келтирмади. Уч йил ўтгач, Исо (а.с.)ни тутиб ўлдирмоқчи бўлдилар. Ҳақ таоло уни осмонга кўтарди. Бу ҳам Исо (а.с.)нинг буюк пайғамбар эканига далилдир.

Ҳазрати Исо замонида яна бир "Дастурхон" воқеаси борки, у ҳақида Жаноби Субҳанаҳу ва Таоло ўз Каломи Қадимида шундай деб марҳамат қилган:

Ҳаворийлар:

«Эй Марям ўғли Исо! – дейишди. – Роббинг бизга осмондан бир дастурхон тушира оладими?» (Моида сураси, 112-оят)

Бу сўзнинг асли шундан иборатки, Исо (а.с.) қаерга борса, ҳаворийлар билан бирга кўпчилик одамлар ҳам у билан боришарди. Ўша юрганларнинг баъзилари унга иймон келтирарди. Баъзилари эса дунёдаги ажабтовур нарсаларни кўриб тамоша қилиш учун юрарди.

Бир куни Мисрда Белбис деб аталувчи жойга етиб келишди. Одамлар оч қолишган эди. Ейишга нарса топа олишмади. Ҳаворийлар ҳузурига келишиб:

— Эй ҳаворийлар! Исо (а.с.)га айтинглар, дуо қилсин. Аллоҳ таолодан бизга осмондан таом туширишини сўрасин! – дейишди. — Ейлик, очликдан қутулайлик, ва бу ҳам Исо учун бир оят, пайғамбарлигига бир аломат бўлсин! – дейишди.

Ҳаворийлар ҳам бу истакни Ҳазрати Исо (а.с.)га етказдилар. Исо (а.с.) эса:

«Агар иймон келтирганлардан бўлсангиз, Аллоҳдан кўрқинглар!» (Моида сураси, 112-оят)

«Биз ундан емоқчимиз. Дилларимиз хотиржам бўлсин, иймонимиз мустаҳкам бўлсин. Ва ростдан ҳам сенинг гапларинг тўғри эканини билайлик, сен ҳақиқий пайғамбар экансан. Жаноби Ҳақ бизга осмондан дастурхон туширсин. У пайтда биз ҳам Жаноби Ҳақ ҳузурида сенинг мартабангни, қадрингни ва сенга уммат бўлганларнинг даражасини билурмиз ва қаерда бўлсанг, мўъжизаларингга гувоҳ бўлурмиз!» – дейишди. (Моида сураси, 113-оят)

Исо (а.с.) ҳам қўл кўтариб дуо қилди. Бу ҳақда Қуръон Азиму-ш-шаън шундай дейди:

Марям ўғли Исо деди:

«Эй Аллоҳим! Эй Роббимиз! Бизга осмондан бир дастурхон тушир! Бу олдимиздагилар ва кейин келадиганлар учун байрам бўлсин, Сендан бир мўъжиза бўлсин! Бизга ризқ бергин. Сен ризқ берувчиларнинг энг яхшисидирсан!» – деди. (Моидасураси, 114-оят)

Ҳақ таоло ҳам Исо (а.с.)га шундай деди:

«Мен уни, албатта, сизларга тушираман. Лекин ундан кейин кимки ношукрлик қилса (куфрга қайтса), унга шундай азоб берурманки, ҳеч кимга ундай азоб бермаган бўлурман!» (Моидасураси, 115-оят)

Исо (а.с.) буни ҳаворийлар ва улар билан келган қавмга етказди. Ҳаммаси бу шартга рози бўлдилар.

— Агар динга қайтмасак, кофир бўлсак, у нима қилса қилсин! — дейишди.

Эрталаб бўлиб, халқнинг барчаси Исо (а.с.)нинг ҳузурига келишди. Қўл кўтариб дуо қилдилар. Бутун халқ кўзларини осмонга тикишди. Осмондан бир дастурхон тушаётганини кўришди. Дастурхон Исо (а.с.)нинг олдида қўйилди. Дастурхон устига бир ёғлиқ ёпилган эди. Исо (а.с.) қўлини чўзди. Ёғлиқни дастурхон устидаги жойидан кўтарди. Ҳаворийлар сонига мос равишда, дастурхонга 12 кишига таом тайёрлаб қўйилган эди. Қўшимча қилиб, бир пиширилган катта балиқ, бир оз кўпакланган туз ва бироз тархун ҳам дастурхон устига қўйилган эди. Ўша пайтда Исо (а.с.) билан катта тўда бор эди. Ҳаммаси дастурхонга ўтиришди, ҳаммаси еб-ичди, тўйди. Кимки ўша нондан, ёки балиқдан, ёки тархундан олса, дарҳол ейилган нарса қайта тикланар, ўрнига келар эди.

Ўша куни куёш ботгунча ўша дастурхондан еб-ичилди. Илгаригидан бир зарра ҳам қамаймади. Кечқурун бўлганда дастурхон йиғилди, букланди ва яна осмонга чиқди. Бу ҳолат – дастурхон тўлиқ уч кун осмондан тушди. Лекин тўртинчи куни дастурхон яна тушмади.

Аллоҳга ишонганлар бу дастурхоннинг Ҳақдан эканини билиб иймон келтирдилар. Аммо у ерда бўлган мунофиқлар:

— Бу сеҳрдир! Зотан сеҳрнинг ҳукмронлик муддати уч кундир, ортиққа ўтмайди. Бу ҳам уч кундан ортиққа чўзилмади! — дейишди. Лекин бу сўзларни айтганлар кечқурун ухлашди. Эртаси тонгда ўринларидан турганларида қўллари, оёқлари ва бошқа барча аъзолари эгилиб, бошқа ҳолга келиб қолган эди. Ҳақ таоло уларни масх қилди, яъни бошқа суратга солди.

Баъзилар шундай деган:

— У дастурхон осмондан тушмаган. Аммо бир куни Исо (а.с.) ҳаворийларига:

— Ҳеч таомингиз борми? — деб сўради. Исми Шамъун Ассафо бўлган бир киши ўртага чиқиб:

— Эй Аллоҳнинг Руҳи! Менда икки куёшда қовурилган балиқ ва беш дона қуруд бор! — деди. Исо (а.с.) уларнинг барчасини йиғиб, устларига бир ёғлиқ ёпди. Сўнг дуо қилди. Ҳақ таоло ҳам ўша таомга барака берди. Исо (а.с.) билан бирга бўлган минглаб одамлар тўйгунча еб-ичдилар. Ҳар бир киши ўзлари учун уч кунлик озуқа ҳам олиб кетишди. Энг охирида Шамъун олдинга чиқиб, таомни ёпган ёғлиқни очди. Ўша балиқ ва беш қурудни аввалгидек қамаймаган, тўлиқ ҳолда кўрди.

Лекин мунофиқлар бунга ҳам сеҳр деб баҳо бериб, кофир бўлдилар. Ҳақ таоло у зотларини масх қилди, юзларини хукка (очка) айлантирди. Ўша қиёфа билан уч кун тирик қолдилар. Уч кундан кейин ҳалок бўлдилар. Улардан насл қолмади. Чунки бу ҳолат улар учун Ҳақ таолонинг азоби ва жазоси эди. Улардан авлод келмасди. Фақатгина уч кун яшадилар.

Аммо Аллоҳнинг ягона эканига ишонувчилардан баъзилари, Ҳақ таоло шарт қилиб айтган сўзини эшитганларида:

— «Шундан кейин кофирларга қандай азоб қилсам-да, ростдан ҳам ҳеч кимга ундай азоб қилмаган бўламан»,

деганини эшитгач, орзулари ва истакларидан қайтдилар, сўрамадилар.

ДЕНГИЗ БЎЙИДАГИ ҚИШЛОҚ ХАЛҚИНИНГ ВОҚЕАСИ

Ривоят қилинганки, Ҳақ Субҳонаҳу ва Таоло махлуқлар ичида Исроилийлар қавмидан икки тоифани масх қилган эди, яъни аъзоларини ўзгартирган эди.

1. Бу "Моида (дастурхон)" аҳли бўлиб, Аллоҳ таоло уларнинг юзларини ҳозир юзига айлантирган.

2. Иккинчиси эса Ҳазрати Сулаймон (а.с.)дан кейин шанба (сешанба) кунининг ҳурматини сақламаганлардир. Шу сабабли Ҳақ Таоло уларнинг аъзоларини бошқа шаклга солган, юзларини маймун юзига айлантирган эди. Уларнинг қиссалари Қуръони Каримда шундай зикр қилинган:

"Эй Мухаммад! Сен денгиз бўйидаги қишлоқда яшаётган халқнинг ҳолидан сўра. Уларга шанба (ишлашдан) ман этилгани вақтида, улар шанба куни (балиқ тутиш билан) гуноҳ қилган эдилар. Улар Аллоҳнинг (шу) хилоф ишини қилган эдилар." (Аъроф сураси, 163-оят)

(Дам олиш кунда балиқлар тўда билан ёндошарди. Шанба куни дам олмасалар, балиқлар келмас эди.)

Балиқлар шанба кунлари қирғоққа чиқар, кечаси денгиз тубига кетарди. Қирғоқда бирорта ҳам балиқ кўринмас эди.

Бу ҳол Мадина ҳаримидаги капаларга ўхшайди. Ҳар доим Макка ҳаримида капалар бор. Улар ҳаримда ҳеч ким уларга озор бермаслигини билишади. Инсондан қочишмайди. Ҳаримдан чиқиб кетган бўлсалар ҳам, инсонга яқинлашишмайди, кўрқувсиз эканликларини билишади. Инсондан узоқлашишмайди. Бу ҳолат Ҳақ Таолонинг катта бир ояти, бурҳони ва ҳикматидирки, у жонзотларга Аллоҳ таоло томонидан илҳом қилинганлиги очиқ-ойдин ҳақиқатдир. Ҳеч ким уларга ҳарим чегарасини хабар бериш учун уларнинг тилини билмайди. Улар эса ҳар томондан чегарани таниб оладилар. Ҳаримдан ташқарида бўлган капалар ҳам ҳарим чегарасигача қочиб келишади, чунки у чегарага етгач ўзларини хавфсиз ҳис қиладилар. Бу фақатгина Аллоҳ таолонинг илҳоми биландир. Мана шундай илҳом денгиздаги балиқларга ҳам берилган эди. Шанба кунлари кўркмасдан денгиз қирғоғига чиқар, кўринишарди. Бошқа кунлари кўринмас ва пайдо бўлмас эдилар.

Нимаки Қуръони Азимушшанда шундай дейилган:

"Балиқлар шанба кунлари уларга келарди, кўринишарди. Шанба куни бўлмаганда келмасдилар." (Аъроф сураси, 162-оят)

Аммо ўша халқ, бориб, ҳийлага кўл урдилар. Денгиз қирғоғида ҳавзлар очдилар, қудуқлар қаздилар. Шанба куни келганда балиқлар ўша ҳавзларга тўларди. Кечгача у ерда юрарди. Кеч бўлиб, денгизга қайтишни истаганларида денгиз йўллари ёпиларди, балиқлар денгизга чиқиш йўлини топа олмас, ҳавз ичида қолиб кетарди. Эртага якшанба куни келиб, ўша балиқларни тутардилар:

— Шанба куни ов қилмадик, якшанба куни келиб, уларни тутдик! — дердилар.

Ўша вақтда Шом шаҳрида пайғамбар йўқ эди. Ҳазрати Сулаймоннинг ўғли Раҳбеъм замони эди. Ўша қишлоқда уламолар бор эди. Балиқ тутиш ҳийла ва гуноҳ эканини билардилар. Балиқ тутувчиларга насиҳат қилардилар:

— Бу ишдан тўхтанглар. Ёки Ҳақ Таолонинг ғазаби сизларга етмасин! — дердилар. Аммо улар бу дин уламоларининг сўзини ҳеч эшитмасдилар. Ҳатто бу каби шахслар ўша дин уламоларига шундай дейишарди:

— Аллоҳ ҳалок қилиши ёки қаттиқ азоб билан жазолаши мумкин бўлган қавмга нега насиҳат қиласизлар? — дедилар. Дин уламолари эса:

"Раббингиз ҳузурида (ҳеч бўлмаса) узр қилиш учун юзингиз бўлсин. Умид қилинадики, улар Аллоҳдан кўркиб, қайтарлар!" (Аъроф сураси, 164-оят)

Дин уламолари:

— Бизнинг уларга насихат қилишимиз сабаби — зиммамиздан гуноҳликни соқит қилиш учун. Чунки бир киши бир гуноҳ қилганда, уни бир киши кўрса ва унинг гуноҳ қилишига гувоҳ бўлса, ўша дин олимига унга насихат қилиш вожиб бўлади. Ўша олим уни қилган ишидан қайтариши керак, насихати қабул қилинса яхши, қабул қилинмаса, ўша гуноҳ, вабол у олимнинг зиммасидан кўтарилади, кетади.

Бу нарса бизнинг динимизда ҳам вожибдир. Ҳақ Таоло шундай деган:

"Мўмин эркалар ва мўмин аёллар бир-бирларига ёрдамчи ва дўст бўлурлар. Яхшиликка буюрадилар, ёмонликдан қайтарадилар." (Тавба сураси, 71-оят)

Намоз, рўза ва закотдан кейин, Амри маъруф ва Наҳий мункардан юқори ибодат йўқдир.

Халқ бу дунёда уч тоифадир. Биринчиси — Султон, иккинчиси — уламолар, учинчиси — авом халқ. Ушбу уч тоифага Жаноби Ҳақнинг яхши кўрган, буюрган ёки ёмон кўрган, ман қилган нарсаларини етказиш вожибдир.

Лекин султонга вожиб бўлгани — халқни ёмонликлардан (шариат ҳаром қилган нарсалардан) тўсиши, уларни узоқлаштиришидир. Кимки унинг сўзини эшитмаса, султон бу ишни амалга ошириш учун зўрлик ишлатади.

Уламоларга ҳам ёмон нарсалардан ман қилиш, насихат қилиш вожибдир. Авом халққа эса қалбида қайтариш, қалби билан ёмон ишни яхши кўрмаслик вожибдир. Чунки авомнинг на султон каби амр қилиши, на уламолар каби насихат қилиши мумкин. Уларнинг қила оладигани — ёмон ишлар, шариат "бўлмайди" деган нарсаларни қалбидан ёқтирмасликдир. Аллоҳ таоло уларга бундан ортиқ нарсани вожиб қилмаган.

Дин уламолари:

"Раббимиз ҳузурида (ҳеч бўлмаса) узр қилишга юзимиз бўлсин. Умид қилинадики, Аллоҳдан қўрқиб, қайтарлар!" (Аъроф сураси, 164-оят)

Бу ҳол устида бир йил ўтди. Ҳақ Таоло шундай марҳамат қилди:

"Насихат қилинган нарсаларни унутиб қўйишганидан кейин, Биз ёмонликдан қайтарувчиларни нажат бердик, зулм қилувчиларни эса фисқ-фужурлари туфайли қаттиқ азобга дучор қилдик." (Аъроф сураси, 165-оят)

Қачонки, ўша халқ ман қилинган ишлардан қайтмадилар, Аллоҳ таоло уларга шундай деб буюрди:

"Хор ва залил маймунлар бўлинглар!" (Аъроф сураси, 166-оят)

Ва яна шундай марҳамат қилинган:

"Жим бўлинглар, ўша (Дўзах)га кириңглар. Бир сўз ҳам гапирманглар!" (Муъминон сураси, 108-оят)

Аллоҳ таоло, буйруғини эшитмаган ўша халқни бир йилдан сўнг маймун шаклига айлантирди. Улар етти кун яшадилар, сўнгра ҳалок бўлдилар.

Тибьян тафсирида бу ояти карима шундай изоҳланган:

— "Биз раҳматимиздан маҳрум қилиб, маймун шаклига айланиңглар!" дедик. Кейин улар уч кун яшаб ҳалок бўлдилар.

ИСО (А.С.) НИНГ ОСМОНГА КЎТАРИЛИШИ ҲИКАЯСИ

Бу сўз, Исо (а.с.)нинг осмонга кетганини билдирмоқда.

Дин уламолари шундай деганлар:

— Исо (а.с.) уч йил бутун халқ орасида юрди.

Аммо баъзилар:

— Ўн йил давомида юради. Лекин ҳеч кимни иймонга келтира олмади! дедилар.

Умрининг охирларида яна Байтул Мақдисга келди. Исроил фарзандларидан уни инкор этганлар тўпландилар. Исо (а.с.)ни ўлдиришга қарор қилдилар. Байтул Мақдис ҳокими бу пайтда Кичкина Ҳиродус эди. Бу Кичкина Ҳиродус ҳар қанча юнонлардан бўлса-да, яҳудийлар уни ҳам ўзларига мойил қилдилар:

— Бу Исо бир сеҳргарки, халқни бузди ва йўлдан оздирди, дунёни фасодга берди! дедилар.

Байтул Мақдис ҳокими ҳам уларга ёрдамчи бўлди. Исо (а.с.)ни ўлдиришни буюрди.

Шундай қилиб, бир амр ҳам чиққач, Исроил фарзандлари, яъни яҳудийлар Исо (а.с.)ни ўлдириш учун кидира бошладилар. Кейин эса Ҳиродуснинг буйруғи билан Исо (а.с.)ни олиш учун бир дорга дарахти тайёрладилар:

— То дунё халқи Исо ўлганини кўрсин! дедилар.

Исо (а.с.) эса яҳудийларнинг қўлидан қочиб қутулиб, бир уйда яширилди. Ўзи қанча кидирилса-да, топилмади. Бу кидириш Исо (а.с.) ўн икки ҳаворийси билан бирга бўлган бир кечагача давом этди. Ўша кеча Исо (а.с.) ҳаворийларига:

— Бу кеча тонг отгунича ўтириб ўтириш шарт эмас. Дуо ва тасбеҳ билан вақт ўтказиш ҳам лозим эмас! деди.

Ҳаворийлар:

— Бу кеча бизга уйқу босмоқда. Бизни бунчалик ҳолат ҳеч қачон бўлмаган эди. Эндиликда бир соат ҳам ўтиришга кучи ва ҳолимиз қолмади! дедилар.

Исо (а.с.) ҳам:

— Сизлар мени душман қўлига топшириб қўясизлар. Баъзиларингиз мендан чарчайсизлар. Баъзиларингиз йўл кўрсатиб, душманларни ва яҳудийларни менинг устимга олиб келасизлар, арзон нарсага мени уларга сотасизлар! деди.

Ҳаворийлар бу сўзни эшитгач, ғамгин бўлдилар, қайғудор бўлдилар.

Исо (а.с.)га:

— Ҳоша! дедилар. Биз сени ҳақингда қандай ёмон гап ўйлармиз? дедилар.

Вақтки ўша кеча ўтди. Тонг отди. Ҳаворийлардан Шемъун номли бири бир иш учун ташқарига чиқди, шу пайтда яҳудийлар тарқалиб юрар эдилар. Ҳазрати Исони кидирмоқда эдилар. Ўша Шемъунни кўрдилар:

— Бу Исонинг ёронларидан! дедилар. Уни тутиб олдилар.

Унга:

— Тезда Исо қайда эканини кўрсат! Акс ҳолда сени ўлдирамиз! дедилар.

Шемъун ҳам:

— Нима берасизлар, агар мен уни дарҳол топиб берсам? деди. Унга 30 тийин чил пул бердилар. Шемъун ўша 30 тийин эвазига Исо (а.с.)ни сотди. Уларга Исо (а.с.)нинг ёнига олиб борди. Яҳудийлар дарҳол хонага кирдилар. Ҳаворийлардан ҳам баъзилари Исо (а.с.)дан юз ўгирдилар. Улар илгариларидилар. Исо (а.с.)ни қаттиқ ушладилар. Уни бошидан оёғигача бир арқан билан боғладилар. Бир устунга боғладилар.

Унга:

— Эй Исо! Бизга: "Мен пайғамбарман!" дейсан. "Ўликни тирилтираман!" деб даъво қиласан. Сеҳргарлик билан халқни йўлдан оздирасан. Агар пайғамбар бўлсанг, ўзингни бизнинг қўлимиздан қутқарчи! дедилар.

Сўнгра, тонг отгач, Ҳазрати Исони устундан ечдилар. Қўлларини қаттиқ боғладилар. Яҳудийларнинг ҳаммаси тўпланди. Уни олдиндан тайёрлаган дорга олиб бордилар. Исо (а.с.)ни осмоқчи бўлдилар. Аммо, яҳудийлардан бир улуг киши бор эди. Унинг исми Ишў эди. Ҳақ таоло ҳаворийлар орасидан Исони йўқ қилди. Яҳудийлар ҳайрон бўлиб қолдилар.

— Исо, сеҳр кучи билан орамиздан йўқолди. Аммо сеҳр узоқ давом қилмайди. Бир оз сабр қилайлик! Энди сеҳр йўқ бўлади! дедилар.

Ҳақ таоло Ишўни уларга Ҳазрати Исо шаклида кўрсатди.

Унга:

— Сен Исо! дедилар. Қаттиқ ушлаб олдилар. Ишў бақира бошлади, нола қилди:

— Мен сизнинг қозингиз Ишўман. Исо эмасман! деб бақирса-да, яҳудийлар унга ишонмадилар:

— Бекорчи гап айтма. Сен Исонинг ўзисан! дедилар. Ана энди сеҳргарлигинг йўқ бўлди! дедилар. Унинг бақириқларига қарамадилар. Ишўни бўйнидан осдилар.

Ҳақ таоло эса Исо (а.с.)ни осмонга кўтарди. Кейин Ишўни кўп қидирдилар, лекин топа олмадилар.

Баъзилар:

— Осилган Ишўдир! дедилар.

Бошқалар:

— У Исо эди! дедилар. Энг охирида шубҳада, гумонда қолдилар.

Нимаки, Қуръони Каримда шундай деб оят нозил қилинган:

"Ҳолбуки, улар уни (Исони) на ўлдирдилар ва на осдилар, лекин (ўлдирилган ва осилган киши) уларга Исо ўхшатиб кўрсатилди." (Нисо сураси, 157-оят)

"Аслида эса Исо ҳақида талашиб-тортишдилар. Улар бу иш (ўлдириш) ҳақида ҳеч қандай илмга эга эмаслар. Лекин гумонга эргашмоқдалар. Албатта, улар уни ўлдирмадилар." (Нисо сураси, 157-оят)

«Дарҳақиқат, Аллоҳ уни (яъни Исони) кўтариб, Ўз ҳимоясига олди. Аллоҳ таоло ғолиб ва ҳар ишда ҳикмат соҳибидир». (Нисо сураси, 158-оят)

Ишў етти кун, етти кеча осилган жойида қолди.

Ҳар кеча Исо (а.с.)нинг онаси Марям (р.анҳо) келар, ўша осилган дарахтга қараб ўтирар, бомдодгача йиғларди. У осилган кишини ўғли Исо (а.с.) деб ўйларди. Исо (а.с.) эмаслигини билмасди.

Бир аёл яна бор эдики, ақли йўқ эди, Исо (а.с.) унга дуо қилган, у ҳам шифо топганди. Ўша аёл ҳам Марям (р.анҳо) билан келарди. Иккови бирга бомдодгача йиғлашарди.

Саккизинчи кеча эди, Исо (а.с.) осмондан тушиб, Марям (р.анҳо)нинг ҳузурига келди. Ўша кеча Марям ўғли Исо (а.с.)ни кўриб хурсанд бўлди. Осилган киши Исо эмаслигини англади, дили шодлик билан тўлди.

Сўнгра Ҳазрати Исо Яҳё (а.с.) ва Ҳаворийларни чақиртирди. Ўша Ҳаворийлар аслида 12 киши эди. Бириси шундай киши эдики, Исо (а.с.) ундан зериккан, юз ўгирган эди ва бири Шемъун эди, у Исо (а.с.)ни оттиз танга эвазига сотганди. Шундай қилиб, ҳаворийюн ўн киши қолган эди. Уч ҳаворий эса Исо (а.с.)дан юз ўгирган, динидан қайтган, муртад (Исломдан чиқиб кетганлар) бўлган эдилар.

Исо (а.с.) ўнта ҳаворийга шундай деди:

— Мени оттиз танга эвазига сотган кимсанинг аҳволи не бўлди?

Ўнта ҳаворий шундай деди:

— Қилган ишидан пушаймон бўлди, ўзини пичоқ билан ўлдирди!

Исо (а.с.) шундай деди:

— Агар тавба қилса, Ҳақ таолодан гуноҳидан мағфират сўраса, Аллоҳ таоло унинг тавбасини қабул қилурди. Чунки Аллоҳ таолонинг мағфират ва афвидан сиғмаган ҳеч бир гуноҳ йўқдир. Қандай гуноҳ бўлмасин, Аллоҳ таолонинг раҳмати ундан улуғдир!

Сўнгра Исо (а.с.) Ҳазрати Яҳёни чақиртирди. Уни ўзи ўрнига васий қилди ва ўрнига халифа тайин этди. Динларини махфий тутган ва аҳдларида собит турган етти кишига шундай васият қилди:

— Ер юзида менинг ўрнимга халифа бўлинглар. Ҳар бирингиз бир тарафга йўл олинглар. Бутун халқни Исонинг динига даъват қилинглар.

Икки ҳаворийсини Анатолияга йўллади. Ҳам Анатолияни, ҳам чегарасигача бўлган юнон юртларини уларга топширди. Уларнинг бири Батрис, бири Юнус деб аталарди. Бирини Бобил ва Ироқ тарафларига юборди. То Машриқ чегарасигача унга топширди. Унинг номи Серсайи эди.

Тўртинчисига шундай деди:

— Байтул-Мақдисда тур. Ҳазрати Яҳёнинг ҳузурида бўл. Халқни Ҳақ таолога даъват қил!

Унинг номи Яъқуб эди.

Бешинчисини Франк юртларига юборди. Унинг исми Қайлос эди.

Олтинчисини Тарсусга юборди. Ўша пайтларда ғор аҳли деб аталган саҳобалар Тарсусда эдилар. У ерга борган Ҳаворийнинг исми Яҳши эди.

Еттинчи ҳаворийни Ҳижоз тарафларига юборди, у Белйо деб аталган эди.

Қачонки Ҳазрати Исо онаси Марям билан хайрлашди, бомдод вақти яқинлашган эди. Ҳақ таолога дуо қилди. Аллоҳ таоло уни яна осмонга кўтарди. Насронийлар бу кечани жуда мукаддас деб билишади:

— Бу кеча байрам кечасидир! дейишади. Уйларида бахур, хушбўй моддалар ёқишади. Ҳар томонни унинг дудидан тутатишади.

Насронийлар учун бу кеча Исо (а.с.)нинг осмондан тушиб, яна осмонга кўтарилган кечасидир. Черковларида бомдодгача шам ёқишади, хурсандчилик қилишади.

Ўша кечанинг бомдоди бўлганда етти ҳаворий яхудийлар орасида ошкора юришди:

— Исо кеча осмондан тушди ва бизни ўрнига халифа қилиб тайин қилди ва:

— Халқни Ҳақ таолога даъват қилинглар! деб буюрди. Энди дин Исонинг динидир. Мусо шарияти ҳукми тугади!

Деб, халқни Инжил шариятига чақирмоқчи бўлишди. Яхудийлар бу сўзни эшитгач, сўзлаганларни ушлаб, урди, азоблашди.

— Исодан воз кечинглар! Акс ҳолда ўлдирамиз! дейишди.

Улар азобда қолдилар ва уларнинг хабари Рум (Византия) подшоҳига етиб борди:

— Исроил фарзандлари орасида бир пайғамбар чиққан, уни Исо деб аташар экан, халққа кўп мўъжизалар кўрсатган, ўликни тирилтирар экан. Касалларни шифога етказар экан. Лекин бу қадар мўъжизаларини кўрган ҳолда ҳам уни осган эканлар. Энди унинг ёрларига азоб бермоқдалар. “Исодан воз кечинглар!” дер эканлар.

Бу сўзларни эшитган Рум подшоҳи жуда ғазабланди. Аскарлари билан Байтул-Макдисга ҳужум қилди. Ўша яхудийларнинг кўпини ўлдирди. Ҳаворийларни уларнинг қўлидан олиб қутқарди. Ўзи ҳам Исо (а.с.)га иймон келтирди. Аллоҳнинг ягона эканини тасдиқ қилди. Ҳаворийлардан бўлган ўша кишини иззат-икром билан қабул қилди, қолганларини Исо (а.с.) қаерга боришни буюрган бўлса, ўша жойларга юборди:

— Боринглар, ўша юртлар аҳлисини шу динга чақиринглар! деди. Байтул-Макдис султони бўлган Ҳеродес ҳам Исо (а.с.)нинг динига кирди, Ҳақ таолонинг ягона эканини тасдиқ қилди. Исо (а.с.)нинг Ҳаворийларидан бўлган, Ҳазрати Яҳёни ўз йўлдоши қилган ва Байтул-Макдисга халифа тайин этган киши Ҳеродеснинг қабулида бўлди, сўзларини қабул қилди. Исроил фарзандларидан кўплар Исонинг динини қабул қилдилар.

Қачонки Исо (а.с.)нинг дини Рум юртларида ошкор қилинди, яхудийлар Исо (а.с.)ни осиш учун қурган дарахтни олиб, Рум юртига олиб келишди. Уни қибла қилиб олишди. Насронийлар ҳар қачон ибодат қилишни хоҳласалар, ўша дарахтни олдига қўйиб, унга қараб ибодат қилишарди. Бугун ҳам насронийлар шундай қилишади. Насронийларнинг даъвоси шуки, улар шундай дерлар:

— Яхудийлар Ҳазрати Исо (а.с.)ни ўша дарахтга осишган. У ердан осмонга кўтарилган. Осмонга кетган.

Шу сабабли насронийлар адашишди, беақлик қилишди. Асил ҳақиқат шундаки, яхудийлар Ҳазрати Исони осмаганлар. Улар осган киши Ишў эди. У кишини Аллоҳ таоло уларга Исонинг суратида кўрсатган эди ва Жаноби Ҳақ Исони ер юзидан осмонга кўтарди. Дарахтни осмонга кўтармади.

Қачонки Исо (а.с.)нинг дини Байтул-Макдисда ошкор бўлди. Иблис найранг ишлатди. Исроил фарзандларининг байрамида улар Байтул-Макдис масжидига келган эдилар. Иблис ўз ичига икки жинни ёллади. Бу икки жин оқ соқолли қария киши суратига киришган эди. Улар халқ ичига кириб, ўтиришди. Бир-бири билан Исо (а.с.) ҳақида суҳбатлаша бошлашди. Халққа ваъз ва насиҳат беришди:

— Эй қавм, дедилар. Биз ғарб халқиданмиз. Сизнинг Исо динини қабул қилганингизни эшитдик. Сизни севганимиз учун бу ерга келдик. Кўрайлик, билишайлик, Исо ҳақида нима дейсизлар, унга қандай ишонасизлар? дедилар.

Исо динига кирганлар:

— Биз билганимиз шуки, Исо – Ҳақ таолонинг пайғамбари, башорати етказувчисидир. Аллоҳнинг Рўҳидир ва Марямнинг ўғлидир. Унинг отаси йўқ. Аллоҳ таолонинг амри билан бўлгандир.

Дедилар. Иблис:

— Отасиз бола бўлмайди. Мен билганим шуки, Исонинг отаси Худодир. Исо Аллоҳнинг ўғлидир! деди. Жинлардан бири:

— Йўқ, бу гап нотўғри. Аллоҳнинг ўғли бўладими?.. Аллоҳ таоло аёлдан, боладан покдир. Исо – Аллоҳнинг ўғли эмас. Балки Исо – Аллоҳнинг ўзи бўлиб, осмондан тушди. Марямнинг қорнига кирди ва бола суратида Марямдан туғилди. Ўзини халққа кўрсатди. Яна осмонга чиқди. Аллоҳ таоло қаерга боришни хоҳласа, ўша ерга боради! Ўзини қандай кўрсатмоқчи бўлса, шундай кўрсатади! деди.

Учинчи киши бўлган жин эса:

— Иккинчисининг гапингиз ҳам нотўғри. Аллоҳ таоло Ўзини махлуқотларига кўрсатмайди. Аёлнинг қорнига кириб, бола суратида туғилмайди. Бу гаплар хатодир. Улуғ Яратган ҳақида бундай гаплар айтиш тўғри эмас. Аллоҳнинг аёлга эҳтиёжи йўқдир! деди. Ўшанда яхудийлар:

— Сен Исони қандай танийсан? Ишончинг қандай? деб сўрашди. У шундай жавоб берди:

— Аллоҳ таоло Марямни дўст тутди. Ва Исони ундан яратди. Уни Ўз қудратининг белгиси қилди. Марямни ҳам, Исони ҳам Ўз илоҳийлигида шерик қилди. Улар шерик бўлганидан Ҳақ таолонинг улуғлиги, азамати камаймади, ҳам камаймайди. Ҳозирги вақтда ҳам улар шерикдирлар. Учовлари ҳам худодирлар! деди.

У ерда бўлган халқ бу сўзларни яхши эшитиб, англаб олгач, Иблис ва ўша икки жин халқ орасида кўринмай қолишди. Бу сўзлар халқ орасига тарқалди:

— Ҳақиқат шу! Бу уч ҳолдан холи эмас! Бу уч киши – уч фариштадир, бизга ҳақиқатни билдириш учун уларни Ҳақ таоло юборди! дейишди. Ана шундай қилиб, шайтон уларнинг дилларига бу ишончини солди, мустаҳкамлашди. Шу йўл билан ўша халқни адаштирди. Шу сабабли насронийлар уч йўл устидадирлар ва ўша уч йўлни танладилар. Шундай қилиб, Исо (а.с.)га ҳам, Аллоҳ таолога ҳам ишонмай, кофир бўлдилар.

МАРЯМ ОНАНИН ВАФОТИ ВА ЯХЁ (А.С.) НИНГ ШАҲИД ЭТИЛИШИ

Ривоят қилувчилар айтадиларки:

— Исо (а.с.) осмонга кўтарилгандан сўнг, ҳаворийлар ер юзида Исо (а.с.)нинг динини ошкор қилдилар. Ҳар бири Исо (а.с.) ўзларига васият қилган шаҳарларга етиб бордилар. Ўша ҳудудлар аҳлига динни тарғиб қилдилар. Ҳаворийлардан Байтул Мақдисда вазифа юкланган киши ва Яхё (а.с.), бу ернинг ҳокими Ҳиродусни жуда яхши кўрар эдилар. Ҳиродуснинг ўзи ҳам Исо (а.с.) динига кирган эди.

Исо (а.с.)дан кейин Ҳазрати Марям ҳам узоқ яшамади, вафот этди (). Ҳиродус Яхё (а.с.)дан розиликсиз ҳеч бир иш қилмасди. Қандай иш қилса, албатта Яхё (а.с.)дан сўрарди.

Ва Ҳиродуснинг бир синглиси бўлиб, унинг қизининг исми Саломе () эди. Бир ривоятга кўра, бу қиз Ҳиродуснинг ўғай қизи эди. Ҳиродус Саломени жуда яхши кўрарди. Уни олиб хотин қилмоқчи ҳам бўлди. Яхё (а.с.)дан сўради. Яхё (а.с.) деди:

— Йўқ, мумкин эмас, бу қиз сенга ҳаромдир! Сенинг уни олишинг жоиз эмас.

Шу сабабдан ўша қиз (Саломе)нинг онаси Яхё (а.с.)га нисбатан адоват сақлади. Ундан интиқом олишни хоҳлади.

Ҳиродус ўша қизнинг (Саломе) ҳар куни бир истагини бажарарди.

Бир куни яна қизга:

— Истаганинг нима? — деб сўради.

Аслида, онаси унга:

— Қизим, подшоҳдан Яхёнинг бошини сўра, — деган эди.

Саломе ҳам:

— Яҳёнинг бошини истайман! — деди.

Ҳиродус эса:

— Бу истакдан қайт! У Яҳё — пайғамбар, унинг бошини кесиш мумкин эмас! — деди.

— Агар бошқа бир истагинг бўлса, шуни айт! — деди.

Эртаси куни эди. Подшоҳ яна Саломега:

— Бугунги истагинг нима? — деб сўради. Қиз яна:

— Яҳёнинг бошини истайман! — деди. Ҳиродус унга яна аввалги жавобни берди.

Бир куни Ҳиродус мажлис тузиб, май ичмоқда эди. Жуда сархуш бўлган эди. Саломенинг онаси қизни безатди, ясантирди, чиройли қилиб, минг бир ноз ва ишва ила подшоҳ Ҳиродуснинг хузурига юборди. Ҳиродус Саломени шундай ҳолда кўргач, қалбидаги муҳаббати янада ортиб кетди. Кейин қиз илгарилади, подшоҳга май тутди. Ҳиродусни сархуш қилди. Ҳиродус май таъсири ва мастлик билан Саломенинг қўлидан ушлади. Уни ичкарига, хилват хонасига олиб борди. Унга яқинлашмоқчи бўлди.

Саломе ўша пайтда:

— Яҳёнинг бошини истайман! — деди. Ва қаттиқ туриб:

— Яҳёнинг бошини кесиб олдимга келтирмагунча, сенинг истакларингни бажармайман. Сенга бўйсунаман! — деди.

Ҳиродус жуда сархуш бўлган эди. Амр қилди, Яҳё (а.с.)ни топиб келтирдилар. Уни шаҳид қилдилар. Бошини бир тўртага солиб, Ҳиродуснинг олдига келтирдилар.

Тўрта ичидаги бош сўзга кириб:

— Эй Ҳиродус! — деди. — Бу қизнинг ёнига яқинлашма. Бу қиз сенга ҳаромдир.

Кесилган бошдан шундай амр келгач, подшоҳ Ҳиродус кўркди, қилган ишидан пушаймон бўлди. Саломени олдидан ҳайдади. Ҳайрон бўлиб тахтига ўтирди. Қуллари келиб:

— Эй подшоҳимиз! — дедилар. — Яҳёнинг бошини кесиб сенга юборганимиз жойда икки томиридан қон ҳали ҳам оқмоқда. Ҳеч қандай тўхтамаяпти, тўхтатишга ҳам чора йўқ! — дедилар.

Ҳиродус:

— Устидан тупроқ отинглар! — деб амр қилди. Лекин шунча тупроқ отилдики, бир тепа каби тупроқ йиғилди. Қон яна тўхтамади, ўша тупроқни ёриб чиқди, дарё каби оқди.

Эрон подшоҳларидан бир подшоҳ бор эди, номи Ҳирдус дердилар. Исроил фарзандларининг итоатсизлик қилиб, уч пайғамбарни ноҳақ ўлдирганликларини эшитгач, шундай деди:

— Улар қандай кофир тоифадирларким, Зақарийё улардан қочиб дарахт ковоғига яширинганидан сўнг, уни дарахт билан бирга кесиб ташлашган, Исо пайғамбарни дорга осишган ва Яҳё пайғамбарнинг бошини кесишган. Булардан интиқом оладиган жой қоладими? — деди. Қўшин чиқарди ва Байтул Макдиста келди. Шаҳар дарвозаси олдида кўрғон куриб ўтирди.

Унинг бир бош саркардаси бор эди, исми Биварзодон дердилар. Уни шаҳар ичкарисига юборди:

— Бор, Исроил фарзандларидан кимни кўрсанг ўлдир! Чунки мен яратган Роббимга:

— "Уларнинг қонини дарё каби олдимдан оқказмай туриб, уларни ҳалок қилишдан қайтмайман!" — деб қасам ичдим! — деди.

Биверзодон шаҳарга кирди. Ҳазрати Яҳё шаҳид қилинган жойга келди. Ер тоғдек тўпланган эди. Бир жойидан қон булоқдек оқиб турарди.

— Бу қандай қон? — деб сўради.

Исроил фарзандлари унга:

— Яҳё (а.с.)нинг қони! — деб жавоб беришдан кўрқишди.

— Бутун шаҳар аҳли йиғилган эди, қурбонликлар қилгандик, шу қон шундан! — деб ёлғон гапиришди. Биверзодон бу гапларга ишонмади.

— Албатта ростини айтинглар! — деди. Охири Исроил фарзандлари ожиз қолишди:

— Яхё пайғамбарни ўлдирган жойимиз шу. Ўша пайтдан бери қони тўхтамай оқмоқда, — дейишди.

Биверзодон:

— У ҳолда бу қонни тўхтатишнинг чораси нима? — деди.

Яҳудийлар:

— Уни ўлдирган шахснинг қонини бу оқиб турган қон устига тўкмасанглар, ёки етмиш минг кишининг қонини бу қон устига тўкмасанглар, бу қон тўхтамайди, оқаверади, — дейишди. Ҳазрати Яхёнинг бошини кесишга амр қилган подшо Ҳердос қочиб, яшириниб кетган эди. Қанчалик қидирилса ҳам топилмади. Сўнгра Биверзодон қилич чиқарди, Исроил фарзандларидан етмиш минг кишини шу қон устида бўғизлатиб, қонларини тўкди. Ўша тўхтамас қон шундай қилиб тўхтади.

Баъзи кишилар шундай дейишган:

— Бир аёл подшо Ҳердосни яширинган жойида кўрган эди. Келиб хабар берди. Подшони ушлаб, ўша оқиб турган қон устида бўғизлашди. Ўшанда оқиб турган қон тўхтади.

Энди Биверзодон одам ўлдиришдан чарчади. Яҳудийларга ачинди ва уларни ҳимоя қилиш учун шундай деди:

— Подшоҳимнинг буйруғи шуки, сизни шундай қиличдан ўтказайки, қонингиз эшиклардан то кўчаларгача селдек оқсин. Агар шундай қилсам, сиз — Исроил фарзандларининг илдизи кесилади. Боринглар, боринглар, от, эшак ва қўйдан нимангиз бўлса олиб келинглар, уларни сўйинглар, қонлари қонингизга қўшилиб оқсин! — деди. Қачонки Исроил фарзандлари от, эшак ва қўйдан нимаси бўлса олиб келиб қонларини тўкдилар. Ҳолат шундай бўлдики, қонлар дарёдек оқди. Эрон подшоси Ҳардоснинг сарой пардаси олдидан йўл берилди, қонлар оқди, кетди. У ҳам бу ҳолатни кўриб Исроил фарзандларига омонлик берди.

Сўнгра Исроил фарзандларининг қиз ва ўғилларидан подшо Ҳардос кўзига ёққан қиз ёки ўғилни асир қилди, қолганларини хирожга боғлади. Байтул-Макдиси вайрон қилдирди. Харобага айлантирди. Шаҳар шундай вайрон ҳолатга келдики, вақтида Эрон подшоси Бухтуннаsr ҳам шундай вайрону хароб қилган эди.

Дейилдики:

— Бу Биверзодон кейин Ҳақнинг ягона эканлигига иймон келтирди. Исроил фарзандларининг динига кирди ва Ҳардосдан ажради. Эрон подшоси эса бу ўлкани Биверзодонга берган эди. Ўлгунча ўша ўлкада қолди.

Шундан кейин Ҳардос ҳам ўлди. Исроил фарзандларидан қолган кишилар яна Байтул-Макдисга келишди, шаҳарни обод қилишди, масжидни поклаб тозалашди.

Баъзилар шундай дейишган:

— Ўша Биверзодон деб аталган киши Бухтуннаsrдир. Ҳақ таоло Яхёдан кейин уни Исроил фарзандлари устидан мусаллат қилган эди.

Лекин бу гап тўғри эмас. Чунки Бухтуннаsr Зулқарнайдан (Искандардан) кейин келмаган. Ундан олдин Баҳман ибн Исфандияр замонида келган. Китобимизда Бухтуннаsr икки жойда зикр қилинган. Бири Зулқарнайн қиссасидан олдин зикр қилинган. Бири эса бу ерда зикр қилинган. Бу вақтда Бухтуннаsr Байтул-Макдиси вайрон қилиб, пайғамбарзодаларни асир қилган пайтда эди. Дониёл (а.с.) ва беш пайғамбар фарзандини ўз ҳузурига олиб, уларни кул қилган эди. Унга:

— Эй Бухтуннаsr! Бу куллари сенинг динингни қабул қилмай, бошқа бир худога сажда қилишмоқда! — деб хабар беришди.

Бухтуннаsr уларга:

— Сизлар нимага сажда қиласизлар? — деб сўради.

Улар:

— Биз бутларга сажда қилмаймиз. Аллоҳ таолога сажда қиламиз! — дейишди. Ўшанда Бухтуннаsr катта бир қудуқ қаздирди. Қудуқ ичига бир шер қўйди. Бу олти кишини, яъни Дониёл пайғамбар билан беш пайғамбарзодани барча биргаликда қудуққа ташлатди.

— Кўрай, сизнинг Роббингиз сизни бу шердан асраб қоладими? — деди. Олтиси ҳам ўша кун ва кеча қудукда қолишди. Бомдод бўлганда Бухтуннаسر қудукка келиб ичкарини қаради. Шер бир томонда бужмайиб ўтирганини кўрди. Ҳеч бирига тегмаган, зарар етказмаган эди. Ҳам олти киши бўлган бўлса-да, етти киши эдилар. Ҳаммасини қудукдан чиқарди.

Уларга:

— Бу еттинчи йўлдошингиз ким? — деб сўради. У эса бир фаришта эди. Қудукка тушганларни шердан асраш учун тушган эди. Ўша фаришта Бухтуннасрга бир шиллик урдики, Бухтуннаسر ақлини йўқотди. Ҳеч қачон одамлар ичига ва обод жойга бора олмади. Етти йилча чўлларда, ёввойи юртларда юради. Энг охирида ўлиб кетди.

Бундан англашиладики, ўша замонда ҳар золим подшога Бухтуннаسر дер эдилар. Бу Ҳардосга ҳам Бухтуннаسر дейилиши, унинг зулмидан сабаб бўлган. Лекин асли Бухтуннаسر Зулқарнайндан (Катта Искандардан) олдин келган эди. Бу ерда зикр қилинган шахс эса Ҳардос бўлиб, Ажам подшоларидан бири эди. Жуда золим бўлганидан ўзига эҳтимол Бухтуннаسر ҳам дейилган бўлиши мумкин.

ШАМ ВА РУМ ПОДШОЛАРИ

Катта Искандардан сўнг Ердашир ибн Бобакон замониғача подшоҳлик икки тарафга бўлинган эди. Юнон, Ироқ ва Шом томонларини То Дажла соҳилиғача юнонлардан кейин румликлар — Византияликлар эгаллаб олган эдилар.

Исо (а.с.) дунёга келган пайтда бу юрт Антихуснинг қўлида эди. У 50 йил подшоҳлик қилди. Подшоҳлигининг 42-йилида Исо (а.с.) дунёга келди. Ундан кейин яна 14 йил подшоҳликда қолди, кейин вафот этди. Сўнгра Табериш подшоҳ бўлди. Исо (а.с.) осмонга кўтарилган ва Яҳё (а.с.) шаҳид этилган вақтда ўша томонларнинг ҳокими Табериш эди. Рум ва Шом подшолари унинг қўлида ҳалок бўлган эдилар. Ундан кейин эса подшоҳлик қўлма-қўл ўтди. Улар авлодидан олиб қўйилиб, бошқа шахсларга ўтди.

Қачонки бизнинг Пайғамбаримиз Муҳаммад (соллаллоҳу алайҳи васаллам) замонлари бўлди, ҳам Византия, ҳам Шом Ҳирқлнинг қўлида эди. Дажла дарёсининг шимол томони тоифа подшолари ва Эронлик Исконийлар қўлида эди. Ўша вақтда жанубдаги Баҳрайндан араб аскарлари келди. Ҳирани, Куфани ва Ироқни эгаллади. Қолган жойлар эса тоифа подшолар қўлида эди. Шом ва Анадолуни Румликлар (Византияликлар) эгаллаб турган эдилар.

Энг охирида Ердашир келди, тоифа подшоларини йўқ қилди. Араб аскарини Куфадан, Ироқдан ва Ҳирадан суриб чиқарди. Берийга ҳайдади. Берий аҳли ҳам Ердаширга итоат қилдилар. Ердашир Шом юртини Румликлар (Византияликлар) қўлидан олишни хоҳлади. Лекин муваффақ бўлмади, қўлига ўтказа олмади. Ердаширдан кейин Ажам беклари қанча ҳаракат қилмасинлар, Рум ва Шом юртларини Византияликлардан тортиб ола олмадилар.

То Исо (а.с.) осмонга кўтарилганидан сўнг ва бизнинг Пайғамбаримиз Муҳаммад (соллаллоҳу алайҳи васаллам) замонлари келгунгача ўша юртлар Византияликлар қўлида қолди. Биринчи подшоҳ Табериш ва охиргиси Ҳирқл эди. Бу иккиси орасида ўтган муддат 589 йил бўлди.

КАТТА ИСКАНДАРДАН СЎНГ АЖАМ ПОДШОСИ АРДАШИР БОБАККАГА ҚАДАР ИРОҚ МАЛИКЛАРИ, БАБИЛ МАМЛАКАТИ МАЛИКЛАРИ, ИСРОИЛ ФАРЗАНДЛАРИ, АДНОН ЎҒЛИ МАҒД ЎҒЛИ

Бу сарлавҳа Ироқ ва Бобилдаги араб қабилаларидан Катта Искандардан кейин Ардашир замониғача кимлар султон бўлганини билдирур. Эронликлардан Эшконийлар замонида Ироқ чегараларида ҳеч қандай араб йўқ эди. Араблар фақат Барихя, Ҳижоз ва Яман тарафларидагина яшар эдилар. Лекин Бухтуннаسر бир миқдор тоифани асир олган, Ҳира

ва Анбар томонларида жойлаштирганди. Аднон ўғлларида бирини уларнинг устига амир килиб тайин этганди.

Бу жойга “Анбар” деб аталиши шундан эдики, Бухтуннаср асир олинганларни омборга тиккан ва уларга:

— Умрингиз охиригача шу ерда қолинглар! — деган эди.

Баъзилар шундай дерлар:

— Ўша жой Эшконий подшоларининг омборгоҳи эди. Ироқ ва шаҳарлардан олинган донни “галладон” деб аталмиш омборларга кўярдилар. Бутун Ажам подшоларининг мевалари ва донлари ўша омборларда сақланарди.

Эшконийлар подшолиги даврида Анбар вилоятидан бошқа ҳеч бир жойда араблар йўқ эди. Ҳамма араблар Ҳижоз, Яман ва Маккада яшар эдилар. Бу ҳолда юз йил ўтди. Кейин Ҳижоз ва Яман атрофларида қаҳатчилик бошланди. Халқ орасига фитналар кирди. Халқ пароканда бўлди. Араб сардорларидан ва Ҳижознинг улуғ зотларидан кўплар Эшконий сардорларининг кўркувидан Ироқда қололмадилар. Бу юртни ташлаб, Ҳижоз, Баҳрайн ва Яман атрофларида қарор қилдилар.

Бу — Баҳрайн ва Ямома деб аталмиш икки шаҳардирки, Барихятул Арабда жойлашгандир. Бу икки шаҳардан ташқари, у ерда яна кўплаб шаҳарлар бор, улар ҳақида шундай дейилган:

— Улар етти бўлак шаҳардирки, Қаромита деб аталмиш тоифа ўша шаҳарларда яшайди. Улар — Баҳрайн, Ямома, Ҳажр ва Аҳқофдир. Ҳамда яна қанча шаҳарлар борки, ҳаммаси шу Қаромита деб аталган тоифанинг қўлида бўлиб турибди.

Араб сардорларидан кўп улуғ раҳбарлар шу Баҳрайнда тўпландилар. Улардан бири Тейм ибн Асъад фарзандлари эди, икки ака-ука эдилар. Қудоъа қабиласидандирлар. Бирининг исми:

— Амр, иккинчисининг исми эса Тейм ўғли Фаҳм ўғли Молик эди. Қолган сардорлар эса шулар эдилар:

1. Аднон ўғли Адий ўғли Амр ўғли Ҳайф ўғли Ҳайқар;
2. Ҳорис ўғли Зуҳайр;
3. Ибод () ўғли Зуҳайр ўғли Ғатафон;
4. Ийод ўғли Ҳорис ўғли Сабиҳ ўғли Масих;
5. Даҳҳор ўғли Маҳр;
6. Зуҳайр ўғли Молик.

Бу Зуҳайр ўғли Молик Миср чегараси подшоси эди. Баҳрайнда бўларди. У Эзд ўғиллари султони эди. Исми Жазиматул Абраш деб аталган. Танасида "абраш" касаллиги бор эди. Улуғ сардор бўлгани учун унга “Абраш” демасдилар, “Эбреш” дердилар. Баъзилар эса унга Жазиматул Эбреш дер эдилар. Зуҳайр ўғли Молик шу Жазиматул Эбрешга хат ёзиб, уни ҳузурига чақирди. Бу Моликнинг бир синглиси бор эди. Исми Кис эди. Шу кизини Жазиматул Эбрешга никоҳлади, ўша вақт Жазиматул Эбреш қавми ва қабиласини олиб, Эзд ўғиллари орасидан ўтиб, Баҳрайнга келди.

Бу исмлари зикр этилган султонлар ораларида шундай аҳд ичишди:

— Агар Эшконийлардан ёки Бизанслардан бир подшо чиқиб, ўзларининг устларига юрса, улар бир-бирига ёрдам беришади. Бир-бирига таянади ва биргаликда ҳаракат қилишади. Ўша подшоларга қарши кураш олиб боришади. Ўз юртларига уларни киритмасликка аҳд қилишади.

Бу аҳддан кейин бир неча йил ўтди. Вақти-вақти билан Ироқ ва Анбар атрофларига одам юбориб турар эдилар. Бухтуннаср асирларидан ва Анбардаги араб тоифаларидан бўлган кишилар буғдой, арпа олиб уларга озуқа етказар эдилар. Шунингдек, Эронлик Эшконий бадшаҳлардан хабар етказиб турардилар. Охирида Эшконийлар султоноти тугади. Подшолик Од ва Самуд қавмидан бўлган бир тоифанинг қўлига ўтди. Уларга “Армонилар” деб аталур эди. Агар Од наслидан бир подшо чикса, унга Армони дейилур эди.

Улар Эшконийлар ўрнини эгалладилар. Лекин кўп ҳукмронлик қилолмадилар. Тоифа подшолари уларга бўйсунмадилар. Улар билан Тоифа подшолари ўртасида кўплаб жанглар бўлди. Баҳрайндаги араб сардорлари Ироқ мулки Армонилар қўлига тушганини эшитиб, тоифа подшолари уларга итоат қилмадилар. Кўплаб урушлар қилишди. Ва улар устидан ғалаба қозонишди. Маъғлуб қилишди.

Бу хабар араб сардорларига етиб келгач, бирлашиб байроқ кўтардилар, аскар йиғдилар. Ироқ юртига қасд қилдилар. Ўша ўлкани Армонилар қўлидан тортиб олишди. Уларга зарба бериб, юртдан ҳайдашди. Ҳира ва Анбарни эгаллашди. У ерда истиқомат қилишди. Ҳозирги Савадул Ироқда яшовчи “Набт”ларки, қишлоқларга тарқалиб деҳқончилик қилар эдилар, уларнинг барчаси шу Армонилар авлодидан қолган.

Араблар келиб юртларини тортиб олгач, улар ҳам қишлоқларга тарқалиб кетишди. Деҳқончилик билан шуғулланишди. Подшолик хоҳишидан воз кечишди.

Араб тоифасидан Ироққа келиб, ўрин тутган Ҳавф ўғли Ҳайқар эди. У ўз яқин қариндошларини олиб, Эронга жойлашганди. Ундан кейин Фаҳм ўғилларидан Молик ва Амр келди. Кейин Зуҳайр ўғли Ғатафон, Ҳорис ўғли Зуҳайр ва Сабих ўғли Масих бир-бир артдан бу юртга келиб жойлашдилар. У ердаги араблар уларга ёрдам қилдилар. Армониларни Ироқ тупроқларидан ҳайдаб чиқаришди. Мосул, Ҳира ва Жазоирни то Ҳилвон тоғлиғигача эгалладилар. У ердан то Рей шаҳригача эгаллаб олишди. Лекин Исфакон, Хуросон ва Жайхун дарёсигача бўлган жойлар тоифа подшоларининг қўлида бўлиб, улар бегона эдилар. Араб сардорларига ишонмасдилар. Улар орасида ҳар кунни низо ва уруш тинмас эди. Энг охирида Яманда бир подшо пайдо бўлди. Исми Таббан эди. Онаси ва отаси қўйган исми эса Асъад эди. Лақаби Абу Карб (ғам отаси) эди. Саноксиз аскар билан келди. Яман, Ҳира ва Адени эгаллади. Ҳисобсиз халқ бу ўлка ва Баҳрайн ҳамда Ҳижозга тарқалди. Ироқ юртини тўлиқ эгаллаб олди. Араблар кун сайин Ироқ юртини юрт қилиб олдилар. Тоифа подшолари улар билан урушиб бўлолмадилар. Ниҳоят, Ардашир Бобак замони келди. Лашкар юборди. Бу ўлкаларга суяниб, тоифа подшолари қўлидан подшолик ҳукмронии олиб қўлга киритди. Ироқ вилоятини ҳам араблар қўлидан тортиб олди. Ўша вақтда араблардан подшо бўлиб ўтирган киши Асад ўғли Тейм ўғли Молик эди. Ироқ юртини эгаллади. Ҳира ва Анбарни пойтахт қилди. У ўлкани сақлаб турган араб сардорларининг кўплари бутларга сиғинишар эди. Ажам юртида эса тоифа подшоларидан ким бўлса, ўтга сиғинишар эди. Шом ва Бизанс сардорлари эса кўп йиллар Исо (а.с.) динида қолдилар. Шу пайтдан кейин араб тоифасидан Жузайматул Эбреш подшо бўлди. Подшолик узоқ вақт уларнинг қўлида қолди. Жузайма подшолиги ҳам Фаҳм ўғли Моликдан кўпроқ бўлди. Жузаймадан кейин синглиси фарзанди Адий ўғли Амр подшо бўлди. Улар келгач, улар билан Эрон подшоси орасида беҳисоб урушлар юз берди.

ЖУЗАЙМАТУЛ-АБРОШ ВОҚЕАСИ

Жузайматул-Аброш араб тоифасидан подшоҳ бўлганида, ақли, адолати ва кўрган чораси билан жаҳонни қўлига олди. Ироқда, Ҳижозда, Яманда ва Баҳрайнда бўлган ажам бектлари унинг амрига бўйсундилар. Аммо Яман бектлари ва Рум ҳамда Шом султонлари ва тоифа подшоҳлари бош кўтардилар. Унга итоат қилмадилар. Жузайматул-Аброш билан булар ўртасида бир неча марта жанг бўлди. Улардан бири шундайдир:

— Ийод қабиласидан бир тўда одамлар Ироқ чегарасида “Ийод булоғи” деб аталадиган жойда истиқомат қилишни бошлаган эдилар. Бу Ийод деб аталган шахс Амалика наслидан бўлган бир киши эди, у турган жойда бир булоқ, бир суён чиқарди. Бу сув сабабли ўша ҳудудда кўплаб қишлоқ ва экинлар яшаб кетган эди. Шунинг учун бу ерга “Ийод чешмаси” ёки “Ийод булоғи” деб аталган. У Ийод булоғида яшаган халқ ҳам Ийод ўғлонларидан эди. Улар Жузайманинг амакиларининг болалари эдилар. Чунки Жузайманинг онаси Ийод қабиласидан эди. Отаси эса Азд қабиласидан эди.

Ийод ўғлонларидан, ўша Ийод булоғи ҳудудида бир бейлари бор эди. Исми Лаҳм ўғли, Молик ўғли, Масъуд ўғли Ҳорис ўғли Амр ўғли Рабиъатул-Азд ўғли Назр эди. Бу

Назрнинг Адий исмли бир ўғли бор эди. Бу Назр ўғли Адий чиройли ва хуш келбэт бола эди. Араб юртида унга ўхшаш гўзал бола йўқ эди. Бир куни Жузайматул-Аброш бу боланинг гўзаллиги ҳақида эшитиб қолди, жуда ҳайратда қолди. Дарҳол Ийод чегарасига бир одам юбориб:

— Ўша болани менга беринглар! — деди. — Ёнимда қолсин. Уни ўз фарзандларим каби катта қилай! — деди.

Бироқ у ерга борган кишига ҳурмат кўрсатилмади ва бола берилмади. Жузайма яна одам юборди:

— Сизлар билан адоват пайдо бўлиб қолмасин! Дўстлигимиз ортисин. Болани менга беринглар! Агар юбормасанглар, устингларга аскар билан келаман! — деди.

Ийод томони яна эътибор бермади, болани беришмади. Шунда Жузайма аскарини тўплаб уларнинг устидан юриш қилди.

Дейиладики:

— Бу Жузайма икки бутга сиғиниб юарди. Қачон аскар тўплаб душманга юрса, ўша икки бутни икки туяга ортиб, ўзи билан олиб юарди. Ўн икки киши ўша бутларга хизмат қиларди. Туяларнинг олдида, орқасида юриб борар эдилар. Бир жойга тушганда, ўша бутлар учун атласдан чодир тикиларди. Бутлар ўша чодир ичида сақланарди. Улар олтин тахт устида ўтқазиларди. Ўша ерда яна ўн икки киши уларни кўриқларди. Эрталаб ва кечки вақтларда Жузайма келиб, ўша икки бутга сажда қиларди. Улардан ёрдам ва ҳиммат тилаб, дуо қиларди.

Бу урушда ҳам Жузайма ўша бутларни ўзи билан олиб борган эди. Қачонки Ийод чегарасига етиб келди, Ийод қавми Жузайматул-Аброшнинг кўшини устун эканини кўрдилар. Кўшини катта эди ва бундай кўшин билан урушиб бўлмасди. Бир ҳийла ўйладилар. Ўз одамларидан ўша икки бутни кўриқлаётганларга бир неча одам юбордилар. Улар ҳар бири бир тўлум май олиб бордилар. У ерга боргач, уларнинг орасига кириб олиб, ўша майлардан уларга ичиришди. Кўриқчиларни сархуш қилдилар. Бутларни олиб ўз томонларига олиб кетдилар.

Жузайма тонгда ибодат учун келди. Бутлар жойлашган чодирга кирди. Икки бутни у ерда топмади. Кўриқчилардан:

— Бутларга нима бўлди? — деб сўради.

Улар ҳам:

— Билмаймиз! — дедилар. — Қаерга кетганидан хабари йўқ. Тонгда уларни жойида на кўрдик, на топдик! — дедилар.

Ийодликлар эса Жузайматул-Аброшга элчи юбордилар ва:

— Бу кеча сенинг илоҳларинг бизнинг ҳузуримизга келдилар. Сендан шикоят қилдилар:

— Бу Жузайма ўзини йўқотди, халққа зулм қилмоқда. Биз ундан бездик, энди бизнинг ёрдамимиз сизга бўлади! У билан урушинглар, жанг қилинглар, биз сизга ёрдам берурмиз, имконият яратиб берамиз! — дедилар. Энди сенинг бутларингга жавобинг нима? Агар қалбинг уруш қилишга рози бўлса, урушга чиқайлик. Агар у илоҳларингга қилич урасан десанг — сен билганингни қил. Агар сулҳ тузмоқчи бўлсанг, сулҳ қилайлик. Сенинг илоҳларингга дуо қилиб, гуноҳингни кечиришларини сўрайлик, сўнгра уларни сенга юборсинлар.

Жузайма бу хабарни эшитгач, ҳайрон бўлиб қолди. Иложи бўлмай улар билан сулҳ қилди. Бутларини қайта олди. Уларга:

— Эй илоҳлар! Истаганингиз нима? Ҳаммасини сизга берурман. Фақат ўша болани менга беринглар. Шу мақсад ила бу ерга келган эдим! — деди.

Улар ҳам Назрдан сўрадилар:

— Жузайматул-Аброш буюк султондир. Сенинг ўғлинг унинг ҳузuriда, хизматида бўлишидан сенга айб йўқ. Энди қилур иш шуки: ўғлингни унга бергайсан, хизматида бўлгай! — дедилар.

Аслида Жузайманинг мақсади ҳам шу эди. Истагини билдириб, Назрдан ўғлини Жузаймага бердилар. Жузайма ҳам у ердан кетди. Ўз юртига қайтди. Бориб ўтирди. Адийни ўзининг шаробдораси қилди. Сувини, шаробини шу ёш бола Адийдан ичарди. Уни ўз фарзандларидан кўра кўпроқ яхши кўрарди. Уни жуда эъзоз қиларди. Кундуз-тунон ёнидан ажратмасди.

Шу ҳолда бир йил ўтди. Бу бола подшоҳ хизматида кўз очиб юза очди. Нима керак бўлса, айтарди, қаерга хоҳласа, бориб келарди. Ҳатто аёллар қасрига ҳам кириб борарди. Уни ҳеч ким тўхтата олмасди.

Аммо Жузайманинг бир синглиси бор эди. Унга Раққаш деб аталарди. Бир куни бу бола аёллар қасрига кирди. Раққашнинг кўзи Адийга тушди. Унга ошиқ бўлди. Адийга:

— Менинг ёнима кел! — деди. Болани ўз ҳузурига чақирди. Аммо ёш бола бу чақириққа рози бўлмади:

— Мен ўз хўжайиним ҳақида хиёнат қилмайман! — деди.

Қиз:

— Мен сени ҳаром иш учун чақирмаяпман. Мени подшоҳдан ҳалол қилиб сўра! Олиб уйлан, — деди.

Адий ҳам:

— Йўқ! Мен бу гапни подшоҳга айтолмайман! Қўлимдан келмайди! — деб жавоб берди.

Шу ҳолда кўп вақт ўтди. Қизнинг муҳаббати ортиб борди. Бир куни Жузайма нодимлари билан еб-ичиб ўтирганида Адий яна шароб тутувчи эди. Қиз Адийга хабар юборди:

— Бу кеча фурсатдир. Шаробни подшоҳга тут. Аммо аралаш шароб бўлмасин, соф бўлсин. Нодимларга эса аралаш, сувли қилиб берки, подшоҳ сархуш бўлсин, нодимлар эса хушёр қолсин. Ана шу пайтда мени подшоҳдан сўра, нодимларни гувоҳ қил! — деди.

Адий шундай қилди. Жузайма сархуш бўлган пайтда, Адий унинг синглисини сўради.

Жузайма ҳам:

— Бердим! — деди. Нодимлар бу гапга гувоҳ бўлдилар. Жузайма ётгандан кейин, қиз Адийни қасрига чақирди. Бу кечани Адий билан бирга ўтказди. Иккови ҳам истаганларига етишдилар. Тасодиф шундай бўлдики, қиз ўша кечадан ҳомиладор бўлди.

^ ^ ^

Тонг отгач, Жузайма уйқудан уйғонди. Тахтига чиқиб ўтирди. Адий унга хизмат қилаётганида ундан хушбўй ҳид келаётганини сезди. Адийдан сўради.

У:

— Бу куёвлик ҳидидир! — деб жавоб берди.

Жузайма:

— Куёвликни қаердан топдинг? — деб сўради.

У ҳам:

— Бу кеча подшоҳ менга синглини берди! — деганида Жузайма:

— Бу қандай гап? — деб сўради. Нодимлар гувоҳлик билан:

— Шундай қилдинг! Синглинг Раққашани кеча Адийга бердинг! — дедилар.

Жузайма бу хабарни эшитгач, жуда паришон бўлди. Бошини эгиб, бироз ўйлаб қолди. Адий ҳам унинг бу ҳолини кўриб, ўзини ўлдириб қўйишидан кўрқди. Ташқарига чиқди, қиличини тақди. Отга миниб, ўз қабиласи ичига қочиб кетди.

Бир муддатдан сўнг Жузайма бошини кўтаргач, олдидаги шароб сунувчи Адийни кўрмади. Кейин синглиси Раққашани чақириб:

— Бу қандай шармандалик, қандай расво иш бўлдики, қилдинг? Бир араб боласига тегишга рози бўлдинг! — деди.

Қиз ҳам:

— Қўлимдан не келур? Мени сўраб ҳам ўтмагансанки, “рози эмасман!” дейин. Сен менга айтмай, ўзинг бердинг. Мен эса сенга гап айтмоқдан кўрқдим! — деди.

Жузайма:

— Агар иш шундай бўлган экан, энди не қилурмиз? — деди. — Адий ҳам ўз юртида бир бейнинг ўғлидир. Уят эмас, берган бўлсам.

Сўнгра:

— Адий кўринмайди. Қаерга кетдикан? — деб сўради.

Нодимлари:

— Сиздан кўрқди, қочди. Қавми ичига кетди! — дедилар.

Жузайма синглисига бўлган муҳаббатидан кўра Адийнинг қочиб кетганига кўпроқ алам қилди, афсус қилди. Кейин уни қайта олиб келиш учун одам юбормоқчи бўлди.

Сўнгра:

— Қайтарсин! — деб айтганига пушаймон бўлди.

— Чунки, деди, мен уни ўзи учун сўраганман, деб айтишарди. Энди эса: “Синглиси учун сўрамоқда!” дейишади, — деб ўзига алам қилди, уялди.

Бир томондан эса Адий кечани кунга улаштириб ўз юрти ва қабиласи ичига етиб борди. Бу пайтда онаси вафот этган эди. Қавми Адийнинг келишидан жуда хурсанд бўлишди. Бир неча кун ўтди. Адий йўлда юрганида бир араб қиз унга ошиқ бўлди. Адий ҳам ўша қизни севди. Қизнинг ака-укалари бу хабарни эшитиб қолишди. Бир куни Адийни бир жарликдан тепиб туширишди. Жарликдан тушган Адий вафот этди.

Жузайманинг синглиси Ракқош тўққиз ойдан кейин бир ўғил туғди. Гўзалликда деярли отасига ўхшар эди. Исмини Адий ўғли Амр деб қўйди. Унга тўрт йил қаради. Акаси Жузаймага уни кўрсатмади. Тўрт йилдан кейин бир куни онаси Амрни безатди. Унга гўзал кийимлар кийгизди. Олиб, акаси Жузайманинг ҳузурига олиб борди. Жузайма чақалок Амрни кўриб, қалби унга мойил бўлди. Уни тиззасига олди. Унга кўп совғалар берди. Уни яхши кўрди. Жузайманинг Амр каби икки ўғли бор эди. Амрни ҳам шу икки ўғли каби парвариш қиларди. Лекин кичик Амр жуда гўзал сўзлар қилар, зеҳн юрагидан нур сочиларди. Ёши кичик бўлса-да, ғаройиб гаплар айтардилар. Шундайки, ҳозир у айтган ҳар сўз мақолга айланган.

Шулардан бири шундан иборатки, Жузайма ҳар баҳор келганда, ер юзасида томлан, қўзиқорин ва шунга ўхшаш нарсалар пайдо бўлса, саҳрога чатир тикиб чиқарди. Ерда ўсиб чиққан ўсимликларни йиғиб ерарди. Шу одатига биноан, бир баҳорда саҳрога чиқди. Икки ўғли билан бирга Амрни ҳам томлан ва қўзиқорин теришга юборганди. Болалар пишган томланларни топишса, ерар эдилар. Лекин ўзларига ёқмаганларини оталарига қолдиришарди. Амр эса яхши томланларни емас, подшога сакларди. Ҳаммаси топганларини йиғишди. Жузаймага олиб келишди. Жузайма улар келтирган меваларга қаради. Амр келтирганлар гўзал, ўз ўғиллариники эса ёмон эди. Ўшанда Жузайма Амрдан сўради:

— Сен узганлар нега гўзал? Буларники нимага сеникинга ўхшамайди?

Амр оғасига шундай жавоб берди:

— Ҳар мева терганнинг қўли оғзига етади, бу ўзимнинг меҳнатим, оғзимнинг насибасидир! — деди.

Бу сўз араб тилида мақол бўлиб қолди. Ҳатто мўъминлар амири Абу Толиб ўғли Али (р.анху) бир куни Байтул-Макдисга етиб келганди. Ғанимат молларини олиб келишди. Ҳазрати Али ўзининг улушини кўрсатди. Бошқалар эса улушларининг яхши жойларини яшириб, камроқ ғанимат олиб келишди. Ҳазрати Али (Аллоҳ унинг юзини мукаррам қилсин) ғаниматларга назар солиб шундай деди:

— Улушнинг яхшисини оғзига солди,

Мен элимга тушганини чиқариб қўйдим, бас!

Мени алдаманглар, чиқаринглар молни,

Ғанимат молларида хиёнат бўлмас ҳеч ҳам!

Ҳазрати Али (каррамаллоҳу вачҳаҳу) шундай деганидан сўнг, ғозилар нимани яширган бўлсалар, барчасини чиқаришди.

Жузайма ҳам кичик Амрдан бу сўзларни эшитгач, ундан мамнун бўлди, бир олтин ҳалқа ясашни буюрди. Уни Амрнинг бўйнига тақиб қўйди. Тун бўлсин, кун бўлсин, ўша

ҳалқа ҳар доим Амрнинг бўйнида турар эди. Араб подшоларида тумор тақиш, ҳалқа тақиш одат бўлмаган эди. Бу нарса Ажам подшоларида кўриларди. Ана шу сабабдан араб сардорлари орасида бўйнига гарданлик таққан биринчи сардор шу Амр бўлди. Шунинг учун унга “Гардан эгаси Амр” деб аталди.

Жузайма Амрни ўн ёшига тўлгунига қадар лутф, иззат ва икром ила парвариш қилди. Сўнгра бир кеча девлар Амрни ақлдан оздирдилар, уни тўшагидан олиб кетдилар. Бу ҳақда ҳеч кимнинг хабари бўлмади. Амр ақлдан озиб тоғларга кетди. Қачон инсонлардан бирини кўрса, қочиб юрар, яшинарди. Ҳайвонлар билан юрарди.

Жузайма Амрнинг йўқолганини эшитгач, отга миниб унинг изидан чиқди. Тоғлар, кўллар, саҳроларни қидирди. Юрт, шаҳар демай, тўла ўн йил Амрни излаб юрди. Лекин у ҳақда ҳеч бир ном ёки из тополмади. Ироққа, Араб чўлига, Шомга, Анатолияга ва Ажам юртига одамлар юборди. Қанчалик излашса ҳам фойда бермади. Амр фақат Шом чўлларида топиларди. Боши очик, оёғи юпун, ёввойи ҳайвонлар билан бирга юрар, кетар эди. Танасидаги тирноқлар ўсиб, қуш панжасига айланганди. Танаси тўлалигича тирноқ босиб кетганди.

Шу тарика ўн йил ўтди. Амрнинг ақли қайта келди. Девоналиги кетди. Ўзини бир саҳрода топди. Ўша пайт Шом юртида икки ака-ука бор эди. Ақл эгалари, адаб аҳли йигитлар эдилар. Бирига Молик, иккинчисига Уқайл дейишарди. Бу икки ака-ука Шомда Жузайматул Эбреш ҳузурига бориб, у ерда хизматга киришган эдилар. Улар билан бир ёш аёл ҳам бор эди. Уларга хизмат қилар, овқатларини пиширар, қадаҳларини тўлдириб кўлларида тутқазарди. Улар билан суҳбатда бўлар, хушмуомала қиларди. Саз ҳам чаларди. Бу аёлдан бошқа улар билан ҳеч ким йўқ эди.

Улар Жузайманинг синглиси фарзанди Амр номи билан номаълум йўқолганини, ўн йилдан бери кўринмаганини эшитишганди. Икки ака-уканинг ёнидаги қиз уларнинг олдида пиширилган қўй гўшти олиб келди. Тўсатдан Амр уларни кўрди. Неча вақт бўлибдики, инсон юзини кўрмаганди. Уларга яқинлашди. Улар Амрни кўриб кўрқишди. Нима махлуқ эканини билолмадилар.

Амр келди. Уларга салом бериб ўтди. Олдида ўтирди. Унга:

— Таомга марҳамат қилинг! — дейишмоқчи бўлишди. Лекин Амрнинг кўкрагини тўлдирган тирноқларини, узун тирноқларини кўриб, ундан бешишди. Улар билан бирга бўлган қизнинг исми Умму Амр эди. Қўйнинг бир оёғини узди. Амрнинг қўлига тутқазди.

Амр эса:

— **Сен қулга берасан гўзал оёқни,**

У қул танг қолип, битта қўлга ҳам кўз тикади!

деди. Бу сўз араблар орасида мақол бўлиб қолди. Ҳатто Ажам юртида ҳам бу ҳазилни қилурлар:

— **Суяк берсанг,**

Гўштга ҳам кўз тикар! — дерлар.

Амр бу сўзни айтгач, икки ака-ука унинг сўз эгаси эканини англашди. Таомга ҳам чақиришди. Қиз турди. Шароб келтирди. Қўлига бир қадаҳ олди. Унга шароб тўлдирди. Бу қадаҳни Моликка узатди. Кейин Уқайлга берди. Уч қадаҳ тўлдирди. Амр қадаҳлар ўзига ҳам узатилишини кутганди. Лекин қиз қадаҳни унга бермади. Яна Моликка узатди. Шунда Амр илҳомланди. Қуйидаги байтларни ўқиди:

Эй Умму Амр, урф-одат бундай эмас, билгин,

Қадаҳ берилган жойда ўнггача айланур.

Навбат бизга етган эди, сен навбатни бузиб кетдинг,

Биз ёмон эмасмиз, садоқат ҳам кўринур!

Икки ака-ука бу шеърни Амрдан тўлиқ эшитиб:

— Сен кимсан? Қаердан келгансан? Бу чўлларда яланг оёқ, ёлғиз қандай юрибсан? — деб сўрашди.

Амр шундай деди:

Агар мен, насабимни билмасанглар, билгинки,

Мен Адий ўғли Амрман, Адий ўғли Амрман мен!

Бу сўзларни эшитгач, икки ака-ука яқинлашиб, Амр билан суҳбатлаша бошлашди. Уни сочини олишди. Тирноқларини олишди. Уни янги кийимларга кийиндиришди. Жуда хурсанд бўлишди:

— Жузайматул Эбрешга бундан гўзал совға бўлмас! — дейишди. Амрни олиб подшонинг саройига келишди. Жузайма Амрни кўриб, аввал уни синглисининг ўғли Амр эканига ишонмади. Чунки юзи бутунлай ўзгарганди. Онасига юборди:

— Кўрсин, қайси? — деди. Бу ўғлим Амрни? — деди. Онаси Раққош ўғлини кўриб, таниди. Уни қарши олди. Ўпди, бағрига босди. Уни бир неча кун уйида ушлаб турди. Ташқарига чиқармади. Охирида ранги, юзи ўз ҳолатига келди. Кейин энг гўзал кийимларни кийдирди. Акаси Жузайманинг ҳузурига юборди. Жузайма Амрни кўриб ҳайратга тушди. У икки ёш Амрни қандай кўришганини Жузаймага айтишди. Жузайма жуда хурсанд бўлди. Ўша икки ёшга неъматлар, эҳсонлар қилди:

— Мендан нима истасанглар, сўранглар! — деди.

Улар:

— Бизнинг орзумиз — ҳузурингизда бўлиш, хизматингизга югуришдир! — дейишди.

Жузайма улар икковини ўзининг маслаҳатчиси қилди. Улар дунёда умрлари бор экан, Жузайманинг яқинларидан бўлиб қолдилар.

Жузайма шу заҳоти:

— Ўша олтин ҳалқани келтирсинлар! — деб амр қилди. Бўйнига тақсинлар! — деди. Ҳалқа келтирилди. Амрнинг бўйнига тақмоқчи бўлишди. Лекин ҳалқа бўйнига тор келди.

Амр шундай деди:

— Амр улғайди, энди ҳалқа бўйнига сиғмайди! — деди. Бу сўз ҳам араб тилида мақол бўлиб қолди.

Бу Молик ва Уқайл Жузайманинг маслаҳатчилари сифатида араб юртида машҳур бўлишди. Жуда ҳам дўст кишилар эдилар, бир соат ҳам бир-биридан ажралмасдилар. Шу икки ака-ука ва Жузайманинг дўстлигига ўхшатишади. Шоирлар улар ҳақида кўплаб шеърлар ва киталар ёзган. Абу Ҳироши Ҳинди ҳам бу хусусда бир неча байт айтган.

Жузайма шундан кейин Адий ўғли Амрни ўз фарзандлари билан бирга парвариш қилди. Ҳатто уни улардан ҳам кўпроқ яхши кўрар эди.

ЖУЗАЙМА ВА ЗАРБ ЎҒЛИ УМАР ЎРТАСИДАГИ ЖАНГ ҲАҚИДАГИ ХАБАР

Бу сўзлар Жузайматул-Аброш билан Зарб ўғли Умарнинг жангини баён қилади.

Ироқ билан Шом ўртасида саккизта шаҳар бор эди. Ҳар бир шаҳарнинг кўплаб қишлоқлари, юртлари ва экинзорлари бор эди. Бу шаҳарлардан бири Мосул, бири Ҳубайда, бири Шараф, бири Роҳба, бири эса Ҳира эди. Ҳар бир шаҳарнинг орасида, саҳрода, иқлимлар кўп эди. Улардан бири ҳам Сомира шаҳри эди. Унга “Жазира” ҳам дейиларди. Бу юртнинг “Жазира” деб аталиши шунданки, бир томони Дажла, бошқа томони Фурат дарёсидир. Бу икки сув орасида жойлашган. Ўша Жазиранинг султони Зарб ўғли Умар деб аталурди. Унинг қўли остида кўп одамлари ва аскарлари бор эди.

Бир куни Умар Жузайманинг устига юриш қилишни ва Ироқни Жузайманинг қўлидан тортиб олишни хоҳлади. Дарҳол аскарини тайёрлади. Жузайманинг устига юриш қилди. Икки қўшин яқинлашгач, Умар ўз қўшинини Жузайманинг устига юборди. Жузайма ҳам унга қарши чиқди. Жанг бошланди. Ҳақ таоло имконият берди. Жузайма Зарб ўғли Умарни мағлуб қилди. Унинг қўшинини йўқ қилди, енгди. Умарни ҳам ўлдирди.

Бу Зарб ўғли Умарнинг бир катта қизи бор эди. У жуда ақлли қиз эди. Отасининг хазиналарини очди. Аскарга шундай ҳадялар бердики, ҳаммаси қизнинг отаси ўрнига подшоҳ бўлишига рози бўлдилар. Кейин бу қиз аскар тўплади. Жузайманинг устига юриш қилиб, отасининг интиқомини олишни ўйлади. Бу қизга Зебо дер эдилар. Бу Зебо унинг лақаби эди. Асл исми Ноила эди. “Зебо” деб аталиши бошида сочлари жуда кўп бўлгани учун эди. Араблар бошида кўп сочи бўлган кишига “Зебо” дер эдилар.

Зебонинг бир синглиси бор эди. Исми Зайнаб эди. Зебо шу синглиси учун Фурат дарёси соҳилида бир кўшк қурдирган эди. Қиш фасли келганда, шу синглисини олиб, кўшқда кун ўтказарди. Ёз пайти келганда эса чордоқларга кўчарди. Юртининг гўзаллигидан баҳра оларди. Бу ишни Зебо шу синглиси билан маслаҳатлашди. У қиз унга:

— Сен қилган чора хато. Ҳеч ким Жузайма билан енгилга эриша олмаган. Агар сен ҳам унга ҳеч нарса қилолмасанг, бир кун келиб, у ерларимизни қўлимиздан тортиб олади. Илдизимизни кесади! — деди.

Зебо ҳам:

— Унда не қилмоғимиз керак? — деб сўради.

Зайнаб эса:

— Ҳийла ҳам мардликдандир! Уни ҳийла билан тиз чўктириш керак! — деди.

Зебо бу сўзларни эшитгач, хурсанд бўлди. Унга тўғри фикр айтганини англади. Жанг қилиш ва курашнинг хатарлари кўп эди. Ўша вақт у урушдан воз кечди. Ҳийлага мурожаат қилди. Жузаймага бир мактуб ёзди. Унга буюк бир кишини юборди. Жуда кўп совғалар юборди.

Мактубида шулар ёзилган эди:

«Мен отам ва онамнинг номини унутмаслик учун, отамнинг юртига қўл урдим, ҳукмронликни қўлимга олдим. Халқни ўзимга бўйсундирдим. Аммо аёл киши қанча ақлли бўлса ҳам, юксак подшоҳ бўлса ҳам, охири эрсиз бўлолмайди. Аёлнинг иззати, шарафи эри билан бўлади. Ҳозирги ҳолда ер юзидаги подшоҳларни кузатдим, сендан бошқа ҳеч кимни ўзимга муносиб кўрмадим. Чунки сенда шундай мол-мулк ва шундай аскар борки, бошқа ҳеч бир араб подшоҳида йўқ. Энди лозимки, сен бу юртга қадам босгайсан. Келиб мени хотинликка сўрайсан. Ҳатто канизакликка сўрайсан. Мен сенинг хотининг бўлай. Бу юрт, бу мулк сенинг қўлингда бўлай. Икки юрт сенинг қўлингда бирлашгай. Ундан кейин фармон сенда бўлгай. Нима хоҳишинг бўлса, уни кўрасан!»

Жузайма бу мактубни ўқиб, бу сатрлардан қалби жуда хушнуд бўлди, лаззатланди. Зебога боришни ўйлади. Бекларини, вазирларини ва катта кишиларини йиғди. Уларга маслаҳат қилди. Кўпчилик:

— Жуда яхши бўлади! — дедилар.

Аммо Жузайманинг ёнида бир бек бор эди. Исми Қусайр эди. У ўз қулларидан бирига тегишли эди. Унга “Қусайр ибн Саъд” дер эдилар. Бани Лаҳм қабиласидан эди. Жузайма Қусайрнинг отаси Саъдга канизакларидан бирини берган эди. Ана шу канизакдан Қусайр туғилган эди.

Жузайма шу Қусайрдан маслаҳат сўради. Қусайр ҳам:

— Валлоҳий, бу фикрингиз нотўғри! Бу Зебонинг бу сўзида ҳийла бор. Энди бу Зебо отасининг тахтига ўтирган. Аскар, хазина, ҳаммаси унинг қўлида. Сен эса унинг отасини ўлдирган кишисан. Сен бу ниятда у ерга ўз аскаринг билан боришинг керак. Кўп кишилар билан бориш лозим. Агар у юртга боргач, ғофил бўлсанг, унинг қўлига тушсанг, кесилган бош қайта келмас. Инсон ўз жони билан такаси-эркакси ўйнаб бўлмас. Ғофил бўлмаки, у ерга борганда ўзингни топшириб қўйма! — деди.

Жузайма Қусайр айтган бу сўзларга қулиб юборди.

Қусайр ҳам шундай деди:

— **Чора уйда ўтар,**

Янги юртда ўтмас!

Бу сўз араблар орасида мақол бўлиб қолган.

Қусайр:

— Агар Зебо ростдан ҳам келмоқчи бўлса, унга одам юбор, сўра, олиб кел! — деди.

Қусайр шундай деганида Зебонинг элчилари эътироз қилиб:

— Дунёда ҳеч эшитилганмики, бир аёл: “Мени ол!” деб ўзи келган бўлса? Эркак аёлга бориши керак! — дедилар.

Жузайма ҳам “Қисқа” маъносидаги исмли Қусайрнинг сўзига эътибор бермади ва:

— “Бўйи қисқанинг гапига эътибор йўқ!” — деди.

Дарҳол Зебонинг даъвати учун тайёргарликка тушди. Ўз уйини, қариндошларини, синглисининг ўғли Амрга топширди. Аскарлари орасида катта бир бек бор эди. Исмоил Жирмий ўғли Амр эди. Уни ўрнига халифа қилиб қолдирди. Юртларини унга васият қилди. Ўзи эса кўп ҳос шахслар билан Зебонинг ҳузурига йўл олди. Аммо Қусайрни ҳам ўзи билан бирга олиб кетди.

Зебо хотун ўтирган шаҳарнинг номи Бакка шаҳри эди. Бу ном араб мақолларида шундай келган:

Бибаккате абрамал амр.

(“Баккада қарор топди иш”)

Бу мақол бугунгача ҳам айтилмоқда. Домратут-Тамимий ўғли Жадий ўғли Наҳшал, насиҳат тингламаган, имкониятни қўлдан бой бериб кейин пушаймон бўлган киши ҳақида шундай шеър ёзган:

Жузайма Ироқдан чиқди.

Фурат дарёси бўйидаги Жазира чегарасига етиб тўхтади. Ҳирага етиб борди.

У ерга келганига пушаймон бўлди. Қалбига қўрқув тушди.

Ёнидаги Қусайрдан: “Бу ҳолатни қандай кўрмоқдасан?” — деб сўради.

У эса: “Сенинг чоранг уйда қолди!” — деди.

Бу ҳам араблар орасида мақол бўлиб қолган.

Араб юртида яна кўч қилинди. Жузайма янги бир манзилга етди. Зебонинг элчилари келди. Унга кўплаб совғалар келтиридилар. Жузайма Қусайрдан:

— Бу ҳолатни қандай кўрмоқдасан? — деб сўради.

— Сен хоҳлаган ишнинг хатарини ҳисобга олганда, бу совға камлик қилади! — деди.

Бу сўз ҳам халқ орасида мақол бўлиб қолди.

Забо элчилари:

— Забо шундай буюрди: бутун аскар подшога қарши чиқсин! — дейишди.

Жузайма Қусайрга:

— Дилимга қўрқув тушди. Эндиликда қандай найранг қилиш керак? — деб сўради.

Қусайр:

— Эртага аскар олдинга келганда, агар отларидан тушиб сенга дилхушлик ва камтарлик кўрсатсалар, бу иш яхшилик аломатидир. Агар отларидан тушмасалар ва тўрт томонимизни ўраб олишса, ишимиз ҳалокатдир! — деди.

Жузайма:

— Ўшанда қандай найранг қиламиз? — деб сўради.

Қусайр шундай деди:

— Ғадбо отинг ёнингда едакда турсин. Унга қамчингни ур. Ундай югурадиган от йўқ. У сени ўз юртингга етказди. Орқанга қоладиган халқнинг ҳолини эса Аллоҳ таоло ўзи тузатур! — деди.

Ростдан ҳам Жузайманинг жуда тез югурадиган оти бор эди. У қушдек югурарди. Араб юртларида унга тенг келадиган от йўқ эди. Бу от Жузайманинг едагисида эди. Қусайрнинг бу гапидан Жузайманинг дили хотиржам бўлди. Юраги таскин топди.

Қачонки тонг отди, Жузайма яна отига миниб йўлга чиқди. Бироз юргач, қаршидан бир аскарый гуруҳ кўринди. Жузайманинг олдига келишди. Лекин на ер сийпаланди, на ҳурмат кўрсатилди. Аксинча, Жузайманинг олди ва орқаси ўраб олинди. Уни орага олишди. У бу ҳолни англади. Югуроқ Ғадбо отини кўрсатиб:

— Отимни остимга тортишлар! — деди. Унга минишни истади.

Лекин бошқалар ҳам Ғадбо қанчалик югуроқ, учувчи от эканини эшитишганди. Исмани ҳам билишарди. Жузайманинг бу отни нима учун истаганини англашди:

— Йўқ, — дейишди. — Минган отинг сенга кифоя! Бошқа отга нима керак? Бутунлай керак эмас! — дейишди ва югуроқ Ғадбо отига уни миндирмадилар.

Қусайр бу ҳолатни кўриб, ҳамма нарсани англади. Отини орқага тортди. Жузайма олдинга ўтгач, у Ғадбога миниб, отни орқага бурди. Бир қамчи урганида от аскар орасидан отилиб чиқиб кетди. Юриб кетди. Тепаётган чангини ҳам кўра олишмади.

Жузайма икки орасида қолганини англади! Бу ҳам бир мақол сўзга айланди.

Ғадбо билан орқага қайтган Қусайр ўша кун отини тўлиқ кун давомида ҳайдади. Куёш баланд бўлгунча оттиз фарсах йўл босди. Ироқ чегарасидаги “Бурж” номли қишлоққа етиб келди. Қусайр у ерда отдан тушди. Ғадбо ҳам ерга қулади ва жони чиқди. Ҳозир ҳам ўша қишлоққа “Буржул-Ғадбо” деб аталади.

Бир томондан эса Забонинг аскарлари Жузаймани орага олиб олиб кетишди. Забо билан никоҳ кечасига қўйишди. Забонинг елкасидаги тирноқлари шунчалик ўсган эдики, уларни соч каби икки ўрим қилиб ўрдирганди. Жузаймага рухсат берилди. У Забонинг ҳузурига кирди.

Ёш аёл:

— Эй Жузайма! Сен менинг ҳузуримга қандай иш қилиш учун келдинг? — деб сўради.

Жузайма:

— Куёв бўлишга келдим! — деди. Шу пайтда Забо ичи кийимини очди. Елкасидаги тирноқларини Жузаймага кўрсатди:

— Эй Жузайма! — деди. — Агар бир аёлнинг елкасидаги тирноқлари шунча ўсса, у келин бўладими? Агар бир эркакнинг юзи сенинг юзингдек бўлса, унга куёвлик ярашадими? Мен сенинг бошингни кесиш учун чақирттирдим. Отамнинг қасосини, қонини сендан олай деб!

Забо шу гапларни айтгандан сўнг амр берди. Жузаймани “сиёсат жойи”га олиб кетишди. Арабистонда бир одат бор эдики, қачонки подшоҳлардан бирининг бўйинини кесмоқчи бўлсалар, “сахтиян”дан (яъни пусти тондан) тўшама ёйишарди. Устига кум сепишарди. Қонини ерга тўкмасдилар. Ўша қонни бир леганга йиғишарди. Шу тарзда Жузайма учун ҳам ерга пўстик тўшалди. Олтин леган олиб келинди. Икки қўлининг аорта томирларидан қон олишди. Леган ичига оқизишди.

Забо:

— Подшонинг қонини зое қилманглар. Чунки подшоҳ қони зое бўлмас! — деди.

Жузайма эса:

— Қўйинглар, ўша қон зое бўлсин. Фақат унинг соҳибидан айрилсин! — деди. Ва бу унинг охириги сўзи бўлди ва жони чиқди.

Бир томондан Қусайр Жузайманинг ўлдирилгани ҳақидаги хабарни эшитгач, Адий ўғли Амрнинг ҳузурига чиқди. Амр ибн Журмийнинг ҳузурига келди. Ҳолатни маълум қилди. Аскар Жузайманинг ўлдирилганини эшитгач икки гуруҳ бўлди. Баъзилари Амр ибн Адийни ўзларига сардор қилмоқчи бўлишди. Баъзилари эса Амр ибн Журмийни. Улар орасида қарийиб қилич уйнатилар эди. Қусайр орага кириб, уларни яраштирди.

Шундай деди:

— Подшо Адий ўғли Амр бўлсин! Журмий ўғли Амр бош саркарда бўлсин! — деди. Аскар Адий ўғли Амрни подшо бўлишини хоҳлади, у сардор қилиб тайинланди. Амр ҳам Қусайрга иззат кўрсатди. Жуда кўп совғалар берди.

Қусайр шундай деди:

— Ўтириб туриш вақти эмас. То подшомнинг қони сўралмаса! Вожиб бўлгани шуки, сен ҳам ўша подшонинг қонини талаб қилгин. Сўнг подшолик тахтига ўтиргин! — деди.

АМР ИБН АДИБИЙНИНГ ЗЕБО УСТИДАН ҒАЛАБАСИ

Бу боб Адий ўғли Амр билан Зебо хотун ўртасида бўлган воқеаларни, юз берган ҳодисаларни баён қилади.

Ривоятчи айтади:

— Бу тарафда Зебо ўтириб, отасининг интиқомини Жузаймадан олгани учун шодлик ичида эди. Адий ўғли Амр унинг юртини эгаллаганини ва Ироқ юртига подшоҳ бўлганини эшитди. Зебо бу хабарни олгач кўрқди.

— Амр Жузайманинг интиқомини олмоқчи бўлса керак! — деди.

Забонинг ҳузурида бир юлдузбакан (фолбин) бор эди.

Ўша киши Зебога шундай деди:

— Сенинг ажалинг ёмон ниятли бир кишининг қўлида бўлса керак. Унга ҳам Амр деб исм қўйилгандир. Аммо у Амр сени ўзи ўлдирмайди. Сен ўз қўлинг билан ўзингни ўлдирасан!

Зебо бу сўздан кўрқди. Жазирадан чиқмай қўйди. Синглиси кўрғонида ўтирарди. Бир шаҳардан бошқа шаҳарга ҳам бормай қўйди. Зебонинг расм чизишда маҳоратли рассоми бор эди. У жуда чиройли юзлар тасвирини чизарди. Бу рассомнинг исми Фикрам эди. Зебо бу рассомни чақириб олди. Унга ҳисобсиз ҳадялар берди. Уни кийимини ўзгартириб, Адий ўғли Амр шаҳрига юборди. Ва:

— Бор, уларнинг одамлари билан таниш, муносабат ўрнат. Уларга расм чиз, токи улар сенинг рассом эканингни билишсин. Бу хабарни Амрга етказсинлар. Амр ҳам сенинг ҳунарингни билгандан сўнг, у сени қабул қилур. Сен унинг ҳузурига кира оласан. Шунда сен ундан менга уч хил расм чизурсан. Бирини ўтирган ҳолда, бирини тик турган ҳолда, бирини от миниб турган ҳолда чизурсан. У қандай кийим кийса, ёзги кийимлари қандай — шуларни ҳам билиб оласан. Кейин ўша расмларни менга келтиурсан. Агар у менинг устига юриш қилса, ёки менга бир хийла, бир ўйин қилмоқчи бўлса, мен ҳам ўша расмлардан уни кўриб билиб, сақланурман! — деди.

Бу амрдан кейин ўша рассом кетди. Бир йил давомида Амр саройига бориб келди. Уни қандай кўрмоқчи бўлса, шундай кўрди. Расмларини чизди. Ва Зебога олиб келди. Зебо ҳам ўша расмларни сақлади. Ва:

— Сарой ичида, ер остида бир ўғирлик йўли очинглар. Шаҳардан ташқарида бир тик қалъа бор. Бу махфий йўл ўша ергача борсин, — деди.

Бу махфий йўлни очтиришдан мақсади шу эдики, агар бошига бир иш тушса ва ўзи шу ерда, саройда бўлса, шу йўл орқали чиқиб, қочарди. Ўша қалъада паноҳ топарди.

Шу ҳолда бир йил ўтди.

Қусайр Адий ўғли Амрга шундай деди:

— Сен амакингнинг интиқомини олмайсанми? Сенинг амакинг унутиладиган подшоҳларданмиди?

Амр ҳам:

— Қандай йўл тутиш керак? — деб сўради. Кейин шундай деди:

— У Зебо эҳтиётчан бир аёл. Ҳатто у учувчи қуёндан ҳам зиёрок! У қандай қўлга тушар? Сен менга шуни айт!

Бу сўз машҳур мақол бўлиб қолди.

Қусайр:

— Сен менинг бурунимни кес! Орқамни қамчила. Мени шу ҳолда шаҳардан ҳайда, сўр. Мен у билан нима қилсам қилурман! — деди.

Амр:

— Мен сенинг бу сўзингни қабул қила олмайман. Менинг сенга бундай рухсат беришим мумкин эмас! — деди.

Қусайр ҳам:

— Мен қиладиган ишимни менга қолдир! Қонимдан узоқ бўл. Мен нима хоҳласам, шуни қилай. Менинг орқамдан сенга ҳеч қандай айб, доғ етмайди! — деди.

Амр:

— Унда, нима хоҳласанг, шуни қил! — деди.

Қусайр кетди. Ўз бурунини кестирди. Орқасини қамчилашни буюрди.

Одамлар уни кўриб:

— Билгусиз бир хийла учун бурунини кестирди! — дедилар. Бу маънода арабча сўзлар ҳам у замонда мақол сифатида қолди. Ҳатто бир араб шоири бу сўзларни шеърларига киритган. Шоир Мутамалис ҳам ёзган бир қасидасида шу мақолни ёдга олиб шундай деган:

Бурунини дўст йўли учун кестирди.

Хийла билан душмандан интиқом олди.

Шундай қилиб Қусайр бурунини кестириб, Ироқдан яланг оёк, боши очик, пиёда юриб, Жазирага келди.

Зебога:

— Қусайр келди! — дедилар. У ҳам уни чақирди. Ҳолини сўради. Ва:

— Бу қандай ҳолатки, сенга бундай зулм қилинган? — деб сўради.

У ҳам:

— Менга бу ишни Амр қилди. Айбни менинг устимга юклади:

— “Амаким Жузаймани ўша Жазирага олиб борган сенсан. Охирида унинг жонига етдин. Кейин қочиб кетдин!” — деб айблади. Ва мени гуноҳкор қилди. Кейин қамокқа ташлатди. Бир ой қамокда қолдим. Кейин имконият топдим. Қамокдан қочдим. Ана энди сенинг буюк давлатингга келдим. Ҳеч бир подшоҳга хизмат қилишим аҳамиятли эмас. Аммо сенга хизматимнинг маъноси бошқадир! — деди.

Зебо Қусайрдан бу сўзларни эшитгач ишонди. Қалбига ҳар сўз хуш келди. Унга кўп неъматлар берди. Уни юртига қабул қилди. Чиройли бир уйда жойлаштирди. Совғаларни олдиға тўшади. Бир муддат шундай ўтди. Зебо унинг ақлли ва тадбирли эканини биларди. У билан юртни бошқариш ҳақида йиғилиш қиларди. Унинг ҳам фикрларини сўрарди. Қусайр ҳам Зебога насиҳатлар қиларди. Унга доимо самимийлик кўрсатарди. Зебо ҳам бу ҳолатларга ишонди. Ундан хотиржам бўлди. Уни вазирлари орасига қўшди. Энг яқин кишиларидан бири қилди.

Орадан бир йил ўтди. Зебога унинг ҳар бир иши хуш келарди. Бир куни Зебо Қусайр билан ўтираётганида Ироқнинг чиройли кийимлари ва матолари ҳақида гап очилди.

Зебо:

— Бундай кийимлар ва бундай матолар менинг хазинамда йўқ! — деди.

Қасийр деди:

— Эй подшоҳим! Бу каби матолар ва кийим-кечаклар Ироқда жуда кўп. Агар подшоҳим изн берса, ўша юртнинг матосидан олиб келиш учун тижоратчи, тўнқирчи кийимида бориб келай. Шунда мени ҳеч ким танимайди, билмайди. У ерда ўз матоларимни сотаман, Ироқнинг ўша гўзал, нафис матосидан олиб келаман. Сиз, подшоҳимиз, қайси бирига муносиб кўрсангиз, ўшани қабул қиласиз. Қолганларини сотаман. Бу қадар мол ҳам эгасини топсин! Чунки энди аскарлик, сипоҳилик мендан ўтди. Тижоратдан бошқа ҳеч ишга ярамайман. Энди мен қилар иш — тижорат ёки насиҳатгина! — деди.

Бу сўзлар ҳам Забо подшони жуда хушнуд этди. Қасийрга янги янги неъматлар берди. Қасийр Жазира ва Ироқда қадрли бўлган нима нарсга бўлса, ҳаммасидан олди. Забо уни тижоратчилар орасига қўшиб, Ироққа юборди. Улар ҳам Ироққа бориб, Амр турган шаҳарга келиб тушдилар. Қасийр ўзининг матоларини сотди, Ироқда мавжуд бўлган нафис тўқима матолардан ва тўнқир Ироқий кийимлардан сотиб олди. Бир кеча ҳеч кимга кўринмасдан, билинмасдан Амрнинг саройига келди. Ўз ҳолини унга айтди. Ҳамда ундан тенгсиз ғаройиб матолардан ҳам олди. Шундан сўнг Ироқдан чиқиб, яна Забо ҳузурига қайтди.

Лекин Қасийрнинг Ироққа тижоратчи қиёфасида йўлга чиқишига Забонинг синглиси унга шундай деди:

— Эй Забо! Яхши иш қилмадинг! Бу қадар мато ва нарсаларни бир одамга ишониб топширдинг. У эса яна сенинг ҳузурингга қайтмайди! — деди.

Забо эса:

— Агар у менинг ҳузуримга қайтса, менга вафо кўрсатган бўлади. Агар қайтмаса, берган нарсаларим унга ҳалол бўлсин. Чунки у мен сабабли бурни кесилиши ва юртидан сўрғин қилиниши мусибатига учради! Бу берган нарсаларим ўша мусибатларга товон бўлсин ва унга ҳалол бўлсин! — деди.

Қасийр қайтгач, Забо подшоҳ жуда хурсанд бўлди. Унинг олиб келган кийим-кечак ва матолари ҳам унга керакли нарсалар эди. Забо уларни сотиб олди. Қолганларини:

— Ташқарига чиқариб сот! — деди. Қасийр ҳам уларни сотди. Жуда кўп фойда топди. Қўлига жуда кўп мол тўпланди.

Энди тўртинчи йил бўлганди. Забо подшоҳ Қасийрга ўз томонидан минг туя берди:

— Шу туялар билан тижоратга чиқ! — деди.

Қасийр:

— Бу туяларнинг ёғи (чували) тор. Ижозат беринглар, жундан катта торбалар тўқилсин. Шунда моллар чувалларга жуда сиғади. Туяларга ҳам енгил бўлади! — деди.

Забо ҳам:

— Минг жуфт торба тўқилсин! — деб амр қилди ва торбалар тикилди.

Собит ўғли Муҳаммаддан ривоят қилинишича:

— “Ҳарар” деб аталмиш катта торбани ихтиро қилган киши Қасийр эди. Қасийрдан аввал “ҳарар” деб аталмиш катта торбаларни ҳеч ким ихтиро қилмаган эди.

Қасийр қанча юк бўлса, ҳаммасини ўша ҳарарларга тўлдирди. Минг туяга юклатди. Ирокқа борди. Дарҳол Адий ўғли Амрнинг ҳузурига борди:

— Агар интиқом олмоқчи бўлсанг, ана энди фурсат келди! — деди.

Амр:

— Нима қилишимиз керак? — деди. Қасийр:

— 2000 ҳарарга 2000 киши солайлик. Қўлларига ўқ, қилич, қурол беринг. Устларига зирх кийгизайлик. Сен ҳам бир ҳарар ичига кир. Қуролларинг ҳам ёнингда бўлсин. Шу 2000 кишини шу минг туя устига жойлаштирайлик, сўнг Забонинг пойтахтига етиб боришайлик. Туялар юклари билан қасрга кирганида, аскарларимизни торбалардан чиқарайлик. Юриш бошласинлар. Ҳар бир киши қиличини яланғочлаб олсин. Қалъани босиб олайлик. Ҳамда у аёл подшоҳнинг саройида ер остида яширин йўл бор. Забо шу йўлдан қочишни истайди. Мен сени ўша йўлнинг охирига етказаман. У ерда сен тайёр тур. Забо қайси пайт у ердан чиқса, сен унга тайёр бўл, дарҳол ўлдир. Ана шунда бутун юрт ҳам сенга тегади. Шу тариқа Забодан интиқомингни аласан! — деди.

Амр:

— Жоиз! — деди. — Айтганингдек ҳаракат қиламиз! — деди.

Амр дарҳол 2000 кишини 2000 ҳарарга жойлаштирди. Қуролларини ҳам юклатди. Торбалар оғзини ичида мустаҳкам боғлаттирди. Арқан учини ўша торба ичидаги қуроллиларга берди. Фурсат келганда ўша боғни ўзи очарди, ҳеч кимга ҳарарларни очтиришга муҳтож бўлмасди.

Иш шу тариқа тайёрланиб, йўлга чиқишди. Забонинг пойтахтига етиб келишди. Қасийр керуэндан аввал Забо подшоҳнинг ҳузурига борди. Хушxabарлар айтиб:

— Подшоҳим! — деди. — Бу йил шундай юклар олиб келдимки, ҳеч ким бундай юк келтирмаган! — деди. Забо подшоҳ бу гапдан жуда мамнун бўлди. Олтин отига миниб пойтахтдан ташқарига чиқди. Шу керуэнни ва олиб келинган юкларни кўрмоқчи бўлди. Лекин бу туяларнинг юклари жуда оғир эканини кўрди.

Ўшанда шундай шеър ўқиди:

Бу туялар нечук секин юрибди,

Ҳар бирининг оғир юки каттарибди!

Шу тариқа келса, қиличми бор ўзида,

Туялар ёв ғолибларини келтирдими?!

Забо пойтахтига қайтди. Орқасидан керуэн ҳам шаҳарга кирди, тушди. Шаҳар эшикларидан бирида бир кўрикчи бор эди. Туялар оғир юклар остида машаққат билан пойтахтга кириб келаётганини кўрди. Бир дарахт чўпи билан торбалардан бирига урди. Торба ичидаги киши бақирди.

Кўрикчи:

— Бу юклар ичида хайр бўлсин, иншаАллоҳ! Лекин уларда хайр кўринмаяпти! — деди.

Керуэн кетди, шаҳарнинг ўртасига тушди. Туялар ётқизилди. Катта ҳарарларда яширинган қуролли кишилар торбалар оғзини очиб, дарҳол ташқарига чиқишди. Барча қуроллар қўлларида тайёр эди. Ҳар бири қиличини яланғочлаб пойтахт ичига юриш

бошлади. Қасийр ҳам Амрни ҳарардан чиқарди. Забонинг қочиш учун казитган ер ости йўли оғзига олиб борди.

Унга:

— Бу ерда тайёр тур. Забо келганида уни ўлдирасан! — деди.

Забо тушиб қолган найрангни англаганида:

— Ҳеч бўлмаса ер ости йўлидан чиқай, қочай! — деди. Шуни қилди ҳам. Лекин у тарафга чиққан пайти Амрни ўша жойда кўрди. Унинг Амр эканини англади. Бармоғидаги узугининг тўғнасини ечди, унда заҳар бор эди. Уни ялади ва:

Ўлсам ҳам қўлимдан ўлай,

Номард кўлида ҳаёт кечирмай!

— деди. Дарҳол заҳарланиб ерга йиқилди. Амр унинг Забо эканини билди, англади. Ерда тирмалаб юрганини ҳам кўриб ўтирмади. Дарҳол ҳузурига югуриб борди. Уни тепкилади. Кейин бутун аскарини чақирди:

— Қиличларингизни қинига солинглар! Ҳеч ким ҳеч кимни ўлдирмасин! — деб амр берди. Ўша юрт халқи Адий ўғли Амрга бош эгди. У ҳам Забонинг хазиналарига эгалик қилди. Аёл подшонинг бутун аскарлари Амрга итоат қилди. У ҳам Ироққа қадар подшоҳ бўлди. Барча араблар унга итоат қилдилар. У бу юртда 120 йил подшоҳлик қилди. Кейин вафот этди. Ўғиллари унинг ўрнига тахтга ўтиришди, подшоҳ бўлишди. Ироқ, Жазира, Араб саҳроси, Ҳижоз — ўғилдан ўғилга уларда қолди. Уларни “Надр ўғлонлари подшоҳлари” дер эдилар. Улар ҳақидаги хабарлар араб китобларида ва ажам тарихларида ёзилгандир. Ҳикоялари ҳам жуда машҳур бўлиб кетгандир. Та шимолдаги Ҳилвон тоғлигига қадар Тоифалар подшоҳлари кўлида эди. Ҳилвон тоғлигидан Шомгача...

— Ироқ,

— Жазира,

— Ҳижоз — ҳаммаси шу Надр ўғлонлари подшоҳларининг кўлида эди. Шом ва Анатолия эса Бизанс Қайсари кўлида эди. Бу юрт шу ҳолатда қолган эди. Бу ҳукмронлик Ардашир Бобак чиққанга қадар давом этди. Бобак тоифа подшоҳларини мағлуб этди. Хуросонни Ажам сардорлари кўлидан тортиб олди. Надр ўғлонлари подшоҳларини ҳам мағлуб қилди. Уларнинг кўлидан Ироқ ва Жазирани тортиб олди. Уларнинг сардорларини Баҳрайн, Ҳижоз ва Бадийга юборди. Улар ҳам бориб ўша ерларда яшашди ва Ардаширга итоат қилдилар. Лекин Анатолия ва Шом — Бизанс кўлида эди. Бу подшоҳлар Надр ўғлонларидан кейин ҳам, Ардаширдан кейин ҳам кўп йиллар Бадийда, Баҳрайнда ва Ҳижозда ҳукмрон бўлиб қолишди. Чунки Ардашир Жазира ва Ироқдан уларни чиқарганида Ҳижоз, Баҳрайн ва Яманни уларга берганди. Улар ҳам Адий ўғли Амрнинг ўғилларидан бирини сардор тайин қилдилар. Шундай қилиб подшоҳлик қилар эдилар. Надр ўғлонлари подшоҳларининг тахти ва пойтахти Жазира эди. Ажам подшоҳларининг пойтахти Мадоин эди. Қандайки бу замонларда Амирул-Мўъминин халифаларининг пойтахти Боғдод бўлган. Чунки у вақтда Боғдод шаҳри йўқ эди. Ардаширдан кейин қолган ажам сардорлари Баҳрайн, Ҳижоз ва Бадийдан қолиб кетишган эди. Айтилганидек, бу ерларда Амр ўғлонларидан бирини сардор этишганди. Шу сардор ҳукм юритарди. Улардан сўнггиси — Нуъмон ибн Мунзир ибн Амр ибн Адий ибн Надр ибн Рабиъ эди. Унга энг охирида Парвиз томонидан ўлим берилди.

Биз сўзлаган бу хабардаги Жузайма қиссаси ва Адий ўғли Амр ҳикояси ҳам тоифа подшоҳлари замонида бўлиб ўтгандир. Ўша замон воқеалари кўп бўлган. Чунки улар 400 йил подшоҳлик қилган эдилар. Жузайматут-Тасм билан Жадис воқеасидирки, подшоҳ Ҳассан ибн Тубба Ямомага бориб, уларни босиб олганди. Улар орасида кўплаб урушлар ҳам бўлиб ўтган.

ЯМАН ПОДШОҲИ ҲАССАН ИБН ТУББАН ВА ТАСМ ВА ЖАДИС ҚИССАСИ

Тасм ва Жадис — Яманда яшаган икки араб қабиласи эди. Жузайматул-Аброш Ироқ юртида подшоҳ бўлган пайтда, у икки қабиланинг устига Тасмликлардан бир кишини

амир қилиб тайинлаган эди, унга Амалак деб аталур эди. У жуда золим киши эди. Шундай шафқатсиз амир эдики, агар бир киши қизини бир эркакка турмушга бермоқчи бўлса, аввал уни Амалакнинг ҳузурига олиб боришарди. Ўша қизнинг бокиралигини аввал ўзи олиб, шундан кейин қиз куёвга бериларди. Бир бокира қизни унга етказмасдан турмушга беришга кимнинг юраги етарди?

Бу Тасм тоифаси ҳам унинг зулмига ёрдам берарди, ҳар қандай фитна-фасодда ёрдамдан қолмасдилар. Бутун халқ унинг зулми сабабли қўли боғланиб, ожиз ҳолда, чорасиз қолган эдилар. Нима қилишни, нима йўл тутишни билмас эдилар.

Шундай қилиб неча йиллар ўтди. Жадис тоифасининг бир беки бор эди. Исми Асвад ибн Афтан эди. Бу золим Амалак қилган зулмларни эшитди. У халқни авайлади, ҳимоя қилди. Улардан бир бошлиқни бир куни ҳузурига чақириб:

— Бу золим қандай йўллар билан зулм қилаётганини кўряпсизлар. Қандай шармандали ишлар қилмоқда. Бир подшоҳ халқига бундай зулм қилмас. Бу йўлда фикрингиз нима? Бу зулмларга, бу азобларга сабр қила оласизми? Ёки менинг айтқанига кулоқ тутасизми? — деди.

Коҳин:

— Эй сен нима дейсан? — деб жавоб берди.

Асвад:

— Менга ёрдам беринглар! Менинг сизнинг олдингиздаги талабим шу. Амалакнинг бу зулмини қилиши унинг қабиласи ва тоифасининг кучи сабабидир. Менинг фикрим шундай: Амалак учун бир зиёфат тайёрлайлик. Қабиласининг катта кишиларини ҳам чақиринглар. Мен Амалакни ўз уйимда меҳмон қиламан. Қолган халқни сизлар, бирма-бир уйлариңгизга жойлаштиринглар. Бунинг учун қуроллариңгизни қумлар ичига кўминглар, яширинглар! Улар эҳтиёт бўлмайдилар. Сизлар эса кечқурун, ҳар бирингиз икки кишидан иборат ҳолда уларни мустаҳкам ушланглар. Аскарларини қиринглар. Амалакни менга қўйинглар. Унинг ҳисоби билан мен шуғулланаман! — деди. Кейин у мазлум халқдан сўради:

— Бундай ёрдамга нима дейсизлар? — деб сўради.

Улар ҳам:

— Ҳар буйруғиңгизга бўйсунамиз! — дедилар.

Шундай қилиб, бу режа устида бир овоздан келишиб олдилар. Амалак ва Тасм қабиласининг катта шахслари меҳмон сифатида чақирилди. Ҳар бири бир уйга жойлаштирилди. Кечқурун кўплари ўлдирилди. Қиличдан ўтказилди. Улар билан келганлардан фақат биттаси тирик қолди. Бу киши Яман султони Ҳассаннинг ҳузурига борди. Исми Раббоҳ эди. Уларга бўлиб ўтган ҳодисаларни айтди. Халқ подшоҳларига қарши бош кўтарганини, бекиларини ўлдирганини айтди.

Бу Туббан ўғли Ҳассан буюк подшоҳ эди. У халқнинг қилган бу ҳаракатига ғазабланди. Аскарини тўплади. Ямомма юртига юриш қилди. Жадис қабиласига уч кунлик йўл қолганида, Раббоҳ Ҳассанга:

— Менинг Жадисда бир синглим бор. Унга “Ямомма-гугурткуша” деб ном беришган. Унинг шундай кўзи борки, уч кунлик йўлдан ҳам ҳар нарсани кўра олади. Нима бўлаётганини сеза олади! — деди.

Ҳассан бу гапга ҳайрон бўлди.

Раббоҳ:

— Эндиликда у ерга боришимизга уч кунлик йўл қолди. Аскарингга амр қил, ҳар бирига бир шохли дарахтни қўлига олдир. Йўлга тушишсин. Синглим буларни кўриб, аскар эканлигини англамасин, билмасин ва уларга хабар етказмасин. Биз етиб боргунча улар хануз ғофил бўлсин! — деди.

Ҳассан ҳам:

— Ҳар бир киши қўлига бир шохли дарахт олсин! — деб амр берди. Шундай ҳам қилинди. Дарахтларни олдиларига тутган ҳолда йўлга тушдилар.

Бу тарафда Жадис халқи бу ишлар тугади деб ўйлашди. Аммо подшоҳдан ғазаб келишидан кўркишди. Учаётганни кўра оладиган ўша аёлга:

— Эй Ямомма, — дедилар, — баланд жойга чиқ! Тўрт томонга назар сол, устиимизга келаётган кимса борми-йўқми, қара!

Ямомма баланд жойга чиқди. Уч кунлик масофада келаётган аскарни кўрди:

— Яман томонидан катта тўда келяпти! — деди. — Юришлари инсон юришига ўхшайди. Олд томонлари ўрмонли, одам кўринмайди.

Халқ Ямома аёлининг бу сўзларига ишонмади. Кейинги куни Ямома яна йўлни кузатди:

— Ўша дарахтлар яна келмоқда. Улар ортларидан бир киши ҳам келмоқда. Қўлида бир бўлак суякли гўшт ушлаб олган! — деб хабар берди.

Халқ беҳабар ҳолда:

— Бу ҳеч нима эмас! — дейишди. Кейинги куни эса кутилган воқеа рўй берди. Ҳассан шаҳарга кирди. Ямома аҳлига ҳужум қилди. Эркакларини кирди. Ўғил ва қизларини асир олди. Қайси ерга борган бўлса, ўша жойни ёқди, вайрон қилди, хароба ҳолга келтирди.

Ямома номли аёлнинг лақаби "Ямоматуз-Зарко" эди. Араб юртида у жуда машҳур бўлган эди. Ҳассан уни олиб келдирди, кўрди:

— Сенинг кўзларинг нима учун бунчалик узоқни кўради? — деди. Кейин одамларига:

— Бу аёлнинг кўзларини олиб ташланглар! — деб буюрди.

Ямома эса:

— Умримда бир кеча бўлса ҳам кўзларимга сурма сурмасдан ётмаганман! Шунинг учун узоқни кўраман! — деди. Ўша пайтда аёлнинг кўра билиш қобилияти сурманинг таъсири экани маълум бўлди. Ҳассан амр қилди. Аёлнинг кўзларини чўкиб олишди. Кўз асаблари ва томирлари то мағзигача қоп-қора экани кўрилди.

Ҳассан ўша юртни бошдан-оёқ талади. Қайтиб яна Яманга борди. Жузайма бу ҳолдан хабар топди. Ҳассан ортидан аскар юборди. Унга етиб борилди. Жанг бошланди. Лекин Ҳассан Жузайманинг аскарларини енгди, кўпини кирди.

Бу Ҳассан — улуғ подшоҳлардандир. У "Туббаъул-Акбар" деб аталмиш Туббаъ Асъаднинг ўғлидир. Шу Ҳассан бир йил Маккага ҳам келган, Аллоҳнинг Каъбасини зиёрат қилган. Ўша йили Каъбага бир парда ҳам юборган эди. Лекин унинг қадрини ҳеч ким билмади.

Каъбага йўл олган пайтда икки тоғ орасида бир жой борки, унга "Шиббул-Матобих" (тоғ йўли ошхоналари) деб аталади. Бу номнинг берилишига сабаб шундаки: Ҳассан у ерда шунчалик кўп таомлар тайёрлатган эдики, бутун Макка зиёратчилари — ҳожилар етиб келган эдилар. Ҳаммаси тўйгунча еган эдилар. Шундан сўнг у жойнинг номи "Тоғ йўли ошхоналари" бўлиб қолган.

Мадина тарафларидан Авс ва Ҳазраж қабилалари Ҳассаннинг ҳузурига келиб, яқин атрофдаги:

1. Хайбар,
2. Фадак,
3. Қурайза

яхудийларидан шикоят қилишди:

— Улар Шомдан қочиб келган бир қабиладир. Юртимизга келишди. Душман ҳужумларидан омон қолишди. Энди эса бизга зулм қилишмоқда. Далаларимизни ёқишмоқда, мол-ҳолларимизни ўғирлашмоқда! — деб шикоят қилишди.

Ҳассан ҳам аскарини олиб у ерга борди. Мадина шаҳридан бир кунлик йўл қолганда у ерга жойлашди. Аскарини юборди. Ўша яҳудийларга ҳужум қилдирди. Кўпини кирдирди, молу давлатларини олиб қўйишди. Кейин яна Маккага келишди.

Ҳассан кейин яна Яман юртига қайтди. Бу ўша Ҳассан эдики, Хитой тупроғигача аскар юборган. Ўша юртда ҳам тала-толон қилган, кўп вилоятларини ёқиб, вайрон қилган эди. Ўшанда Ҳиндистон султониغا ёрдам учун аскар юборган эди. Хуросон тарафга Сумр номли бир подшоҳни аскарга бош қилиб юборган эди. Бу Сумрнинг лақаби — қанотли

маъносидаги "Зул-Жаноҳ" эди. Бу лақаб унга шундан берилганки, қаерга юборилса, ўша ерга қушдек тез етиб борар, қайтиб келар эди.

Ҳассан уни Туркистонга ҳам юборди:

— Бор, Туркистонни эгалла. Кейин у ердан ўтиб, Хитойга ет. У ерда ўғлим ва аскарим билан учраш! — деди.

Сумр қачонки Самарқандга етди — бу Самарқанд Хитой чегарасида эди. Самарқандда мустаҳкам қалъа бор эди. У қалъани муҳосара қилди, эгаллади. Ичидаги халқни қирди. Шаҳарни ёқиб, вайрон қилди. Кейин шаҳарни қайта қурди, обод қилди. Унга Самарқанд деб ном берди. Илгариги номи бошқа эди. "Кент" — форсий тилида улуғ, катта шаҳар демакдир. Сумр бу шаҳарни обод қилгач, у ердан ўтиб Хитойга етди. Хитой юртини эгаллади. Кейин шу қадар фатҳ ва зафар билан яна юртига қайтди.

КАҲФ (ҒОР) АҲЛИНИНГ ҚИССАЛАРИ

Қавмлар ва подшоҳлар замонида юз берган ажабланган ҳодисалардан бири ҳам Каҳф аҳлининг (Ғора аҳли) қиссасидирки, Аллоҳнинг каломида шундай ёзилгандир:

«(Эй Муҳаммад!) Каҳф аҳли ва Рақийм ҳақидаги (ҳикоя)ни оятларимиздан ажабланган (қизиқарли) бир оят деб ўйладингми? Йўқ, (у) ажабланарли эмас.» (Каҳф сураси, 9-оят)

Айтиладики, бу ғора аҳли бир неча ёш йигитлар эдилар. Шом атрофидаги бир шаҳарда яшар эдилар. Ўша шаҳар аҳли кофирлардан эди. Подшоҳлари Доқянус деб аталган. У юнонлардан эди ва худолик даъвосида бўларди. Ўша шаҳарнинг аҳли унга «Илоҳимиз» дер эдилар. Ўша пайтда уларнинг пайғамбарлари ҳам йўқ эди. Бу воқеа Исо (алайҳиссалом) замонидан аввал рўй берган эди. Бу ғора аҳли олти нафар ёш йигитлар эдилар. Ҳар бири катта инсонларнинг фарзандлари эдилар. Ҳақ Таоло уларга ҳидоят берган, ўзининг ягона зот эканини уларнинг қалбларига илҳом этган эди. Аллоҳ таолони ягона деб тан олдилар. Ихлос билан Аллоҳ таолонинг ягона зот эканини тасдиқ этдилар.

Уларнинг ягона Аллоҳга иймон келтирганлари хабари подшоҳ Доқянусга етди. Подшоҳ уларни тутиб келтирди:

— Бу қадар халқ мени илоҳ деб менга сажда қилмоқда. Эшитдимки, сизлар мендан бошқа бир зотга ибодат қилар экансизлар. Ўша илоҳингиз ким бўлибди? деди. Ҳақ Таоло уларнинг қалбини мустаҳкам қилди. Подшоҳ Доқянусдан кўрқмадилар. Динларини яширмадилар. Ўтиқодларида мустаҳкам турдилар. Ўз динини подшоҳ олдида очикладилар. Ҳақ Таоло қалбларидаги ўтиқодларини ҳифз қилди. Подшоҳдан уларга ҳеч бир хавф йўқ эди. Аллоҳ таолонинг қудрати ва ягона зот эканини баён қилдилар:

— Бизнинг илоҳимиз Ўша Олий Аллоҳ таолодирки, У оламларни яратди. Биз учун ер ва осмонларнинг тарбия қилувчиси ҳам Ўшадир. Бутун халқнинг ва тирик мавжудотларнинг ризқини берадиган ва яшатадиган ҳам Ўшадир. Биз, Ундан бошқа илоҳ билмаймиз! дедилар. Агар бошқача сўз айтсак, ботил сўз айтган бўламиз! дедилар. Нимаики, Ҳақ Таоло ўзининг Азиз каломида шундай хабар беради:

«Улар туриб, (ўша золим подшоҳга қарши): “Бизнинг Роббимиз осмонлар ва ернинг Роббидир. Биз Ундан бошқасига илоҳ деб айтмаймиз ва тан олмаймиз. Агар айтсак, ростдан ҳам ҳаддан ошган сўз айтган бўламиз”, дедилар.» (Каҳф сураси, 14-оят)

Сўнгра яна шундай дедилар:

— «Бизга мансуб қавмимиз Ҳақ Таолодан бошқа илоҳлар бор» дерлар. Аммо бу сўзларининг тўғри экани ҳақида нега далил ва ҳужжат келтирмаслар? Ўзларини яратган Аллоҳ таолога тухмат қилганларидан кўра ким кўпроқ золим бўлиши мумкин?

Нимаики, Ҳақ Таоло Қуръони Каримда шундай деган:

«Бу қавмимиз Аллоҳдан бошқа илоҳларни қабул қилдилар. Аммо уларга ибодат қилиш лозимлиги ҳақида очик бир далил келтирсаларчи! Энди Аллоҳга қарши ёлғон тўқиб, тухмат қилганлардан кўра ким кўпроқ золим бўлиши мумкин?!» (Каҳф сураси, 15-оят)

Улар бу гапларни айтаётган пайтда Биз уларнинг қалбларини тўлиқ Ҳаққа боғлаб қўйган эдик. Юракларига собитлик берган эдик.

Бу, ғора аҳлининг қиссаси Яҳё ва Закарийё (алайҳимассалом)лардан аввал бўлган эди. Бу ёшлар қавмлари ичида улуғ инсонларнинг фарзандлари эдилар. Бу мамлакатнинг подшоҳи улардан фойда олмасдан уларни шошилиб ўлдирмасди. Бу подшоҳнинг бир қози (ҳоким)и бор эди. У ҳам юнонлардан эди. Унинг ўғли эса Аллоҳ таолонинг ягона зот эканига иймон келтирганлардан эди. У эътиқодини очикқа чиқаришдан қўрқарди.

Шу тариқа, бу хабардан англашилдики, Ҳак Таолони ақл билан англаш хабар етмасдан олдин ҳам вожиб экан. Агар Аллоҳ таолони билиш фақат хабар билан бўлса эди, бу мазҳабга хилоф бўларди. Демак, Каҳф аҳли Аллоҳни билмас эди ва Аллоҳ таолога иймон келтирмаганлар бўларди. Вақти келиб, Аллоҳ таолони ақл билан танидилар, бу гап Абу Ҳанифа раҳимахуллоҳнинг сўзининг тўғри эканига далил бўлади. Абу Ҳанифа раҳимахуллоҳ шундай деган:

Бу сўзнинг маъноси шундай:

«Агар Аллоҳ таоло бизга пайғамбар юбормаган бўлса ҳам, бизга вожиб эдики, Аллоҳ таолони ақлимиз билан таниш.»

Шу тариқа, бу сўзда Ҳак Таолони билиш фақат хабар билан эмаслигига далил келтирилди.

Ўша подшоҳ қозидан сўради:

— Сен нима дейсан? Буларга қандай муносабат кўрсатиш керак?

Қози шундай деди:

— Улар улуғ инсонлардир. Уларга нисбатан шошма-шошарлик қилиб, ўлдиришга ошиқмаслик лозим. Бу тун уларга муҳлат бер. Эҳтимолки, сенинг сўзингни қабул қилурлар, сенга итоат этурлар! деди. Подшоҳ ҳам уларга муҳлат берди. Насихатлар қилди. Аммо улар подшоҳнинг сўзларига эътибор қилмадилар. Аллоҳ таолонинг итоатида қолдилар ва Аллоҳ таоло уларни Қуръонда мақтади. Уларга:

— Жасур йигитлар! деди. Нимаики, оят шундай:

«(Эсла) улар (ёшлар) ғорага сиғинишган пайтда...» (Каҳф сураси, 10-оят)

Яна бошқа оятда шундай дейилади:

«Дарҳақиқат, улар Роббиларига иймон келтирган жасур ёшлар эдилар.» (Каҳф сураси, 13-оят)

Ҳолбуки, уларни Ҳаққа даъват қилган ҳеч ким йўқ эди. Ва Жаноб Аллоҳ шундай деган:

«Биз ҳам уларнинг ҳидоятларини зиёда қилдик.» (Каҳф сураси, 13-оят)

Муфассирлар ҳам шундай деганлар:

— Ҳак Таоло Қуръон ичида ҳеч кимга «жасур ёшлар» демаган, фақат Иброҳим алайҳиссалом учун шундай деган:

«Биз эшитдикки, Иброҳим деб аталган бир ёш бу сўзларни тилга олмоқда экан!» (Анбия сураси, 60-оят)

Иккинчи марта эса бу ғора аҳли ҳақида айтилгандир.

Аммо ёшлар Юсуф қиссасида икки марта зикр қилинган. Биринчиси: Юсуф (алайҳиссалом) билан зиндонга кирганлар ҳақидаки, бу оят шундай:

«Юсуф билан бирга яна икки ёш зиндонга кирган эди.» (Юсуф сураси, 36-оят)

Бошқа оятда эса шундай дейилган:

«Юсуф, захирани ўлчаган ёшларга: “Захира ҳақларини ўзлари билмайдиган ҳолда юқларига солиб қўйинг. Балки, оилаларига етгач, тушуниб қолурлар ва яна келурлар”, деди.» (Юсуф сураси, 62-оят)

Энди кеч кирган эди.

Бу ёшлар:

— Подшоҳ бизларни ўлдиради! деб қўрқдилар. Бу олти киши шаҳардан чикдилар. Улардан бирининг номи Мекселина эди. Улар орасида энг кекса шу эди. Подшоҳ унинг билан гаплашган, у билан сўзлашган эди. Динни ҳам ўша очиклаган эди.

Иккинчи ёшнинг исми Месклина эди. Учинчисининг исми Ямлиха, тўртинчисининг Мернўш, бешинчисининг эса Кефестаюш, олтинчисининг эса Дебернўш эди.

Бу олти киши шаҳардан чиқдилар. Шаҳарнинг ёнгинасида Яхлус номли бир тоғ бор эди. Шу тош томон йўл олдилар. У тоғ атрофида бир чобонга дуч келдилар. Бу чобоннинг исми Шазенўш эди.

Унга:

— Бу тоғда пинҳон бўлиш учун жой борми, шунда яширинайлик! дедилар.

Чобон ҳам:

— Сизлар кимсизлар? Қандай одамсизлар? деб сўради.

Улар:

— Биз Аллоҳга ибодат қиладиганларданмиз. Шаҳар подшоҳи ва қавмимизнинг динидан бошқа бир диндамиз. Илоҳимиз — Ўша Худодир! дедилар.

Чобон ҳам:

— Мен ҳам сизнинг динингизни қабул қилдим. Аллоҳни ягона деб билдим. Мен ҳам сизлар билан бўламан! деди.

Ва кейин:

— Бу тоғда ажабтовур бир ғора бор. Оғзи тор, лекин ичи кенгдан-кенг. Биз бир неча чобонлармиз. Қаттиқ совуқлар бўлганда, қўйларни шу ғорага киритамиз. Бир бурчагида эса ўзимиз ётамиз! деди. Кейин, қўйларни қолдириб, улар билан бирга йўл олди. Бу чобон Шазенўшнинг бир ит ҳам бор эди.

Уни:

— Қитмир! деб чақирган. Бу ит ҳам унга эргашиди.

Булар:

— Итингни ҳайда, кетсин! Агар у хувласаву, жанжал чиқарса, бизни фош қилиб қўяр! дедилар. Чўпон итини ҳайдади. Лекин қанча ҳаракат қилмасин, ит кетмади. Охирида Аллоҳ таоло итга тил берди. Очиқ тил билан: — Менинг нега ҳайдаяпсизлар? деди. Мен ҳам сизнинг сажда қилган Аллоҳингизга сажда қилдим. Сизнинг динингизга кирдим! деди. Улар ундаги садоқатни кўргач, сидқ ва ихлослари зиёда бўлди. Кейин ғорга бордилар. Эшигига етиб, ғор ичига кирдилар. У ернинг кенг ва катта ғор эканини кўрдилар. Кейин у ерда ётдилар. Уйкуга кетдилар, ит ҳам ётди, уйкуга кетди. Икки олд оёғини ғор эшиги олдига узатди. Башарасини икки оёғи устига қўйди. Нимаки, Аллоҳ таоло шундай деб марҳамат қилади:

"Итлари ҳам ғорнинг эшигида олд оёқларини узатиб ётар эди." (Каҳф сураси, 18-оят)

Улар дарҳол уйкуга кетгач, Аллоҳ таоло жонларини кабз қилди, яъни вафот этдилар. Эрта куни улар қочганлари маълум бўлди. Доқянусга хабар бердилар. У ҳам ҳар тарафга одамлар юборди. Бутун бир ой қидиришди, излашди. Лекин топа олишмади.

Бу кишилар у ғорда 309 йил қолдилар. Аллоҳ таоло уларга бир фаришта юборди. У фаришта уларни бир томонларидан бошқа томонларига ағдариб турар эди. Шунда уларнинг таналари чиримасин, аъзолари бир-биридан ажралмасин!

Қуръони Каримда шундай буюрилган:

"Биз уларни гоҳ ўнг томонга, гоҳ чап томонга ағдариб турар эдик." (Каҳф сураси, 18-оят)

Эртас куни қуёш чиққанда, у шу ғорнинг ўнг томонидан чиқар эди. Ботганда эса чап томонидан ботар эди.

Аллоҳ таоло шундай марҳамат қилади:

"Сен эй Муҳаммад, кўрганингда эдингки, қуёш чиққан чоғда ғорларининг ўнг томонидан четлаб ўтар, ботган чоғида эса уларни чап томондан четлаб ўтар эди. Улар эса ғорнинг кенг жойида эдилар." (Каҳф сураси, 17-оят)

Умнатнинг дин уламолари ва шариат тафсирчилари бу оятни шарҳлаганларида шундай деганлар:

— У тоғ жануб томонга тўғри келар эди. Ғарбнинг чап томонидадир. Эшиги эса шимолга қарар эди. Шимол шамоли ва ҳавонинг янгилашиши узлуксиз бўлар эди. Шу сабабдан, уларнинг тери у ерда осончиликка эришар, машаққат кўрмас эди.

Улар бу ғорда 309 йил қолдилар. Подшо Докянус вафот этди. Бу шаҳарга Шомдан, юнонлардан бир киши амир бўлиб келди. Ўша амир ҳам вафот этгач, Бизния (Византия)дан Шомга янги амирлар кела бошлади. Чунки ўша вақтларда Шомда византияликлар ҳукмрон эди. У ерда қанча амир бўлса, ҳаммасини Византия императори юборган бўлар эди. Византиядан келган янги амир ҳам Шомга ҳукмдор бўлди. Мана шу амир замонида Исонинг (алайҳиссалом) пайғамбар бўлган пайти эди. Ва у ғордаги аҳл ҳақидаги хабарни Исроил авлодларига олти киши деб айтди. Чўпон билан бирга жами етти киши эдилар ва ғорда қолган эдилар:

— Улар 300 йилдан кейин чиқарлар ва одамлар уларни кўришлари лозим! деган эди. Буни айтишида мақсад, ўлиб яна тирилишни инкор қилувчилар, уларни шунча йилдан кейин тирилиб чиққанини кўриб, қиёматга ишонишлари ва шубҳа қилмасликлари эди. Аллоҳнинг ваъдасига ишониш лозим эди.

Аллоҳ таоло бу Ғор аҳли қиссасини Инжилда ҳам зикр қилгандир.

Нимаки Қуръонда шундай марҳамат қилинади:

"Шу тариқа, одамларга уларнинг ҳолатини маълум қилдикки, ўлганларидан кейин тирилиш ҳақ эканини билсинлар. Қиёмат кунига ҳеч кимнинг шубҳаси қолмасин." (Каҳф сураси, 21-оят)

Уч юз тўққиз йил ўтгач, Исонинг (алайҳиссалом) дини равшан бўлган эди. Бутун халқ Исонинг (алайҳиссалом) динини қабул қилган эди. Кўп румликлар Инжил ўқир эдилар. Бу Ғор аҳли ҳақидаги хабарни ҳам Инжил ичида топган эдилар. Лекин, ўша шаҳар, Шом шаҳарларидан қайсиси ва у қайси тоғ экан, билмас эдилар.

Нимаки Қуръони Каримда зикр қилингандир.

Бутун Шом халқи Исонинг (алайҳиссалом) динида эдилар. Инжил ўқир эдилар. Бу кишиларни, қайси тоғдан, қайси ғордан чиқади деб кузатиб юрар эдилар.

Уч юз тўққиз йил ўтгач, Аллоҳ таоло уларни соҳир этишни ирода қилди. Улардан бири турди. Пешин ибодати вақтида, куёш завождан қайтганида, уларни чақира бошлади. Бу киши Ғор аҳлининг каттаси эди. Унга Мекслина дер эдилар. Уларда уйғондилар. Аллоҳ таоло уларни ҳам тирилтди. Ит ҳам тирилди. Оёқларининг устига ўтирди. Худди уйқудан энди уйғонган каби эди.

Улар бир-бирларига:

— Қанча ётдик, қанча вақт ўтди? деб сўрадилар.

Улардан бири:

— Ё бир кун, ёки ярим кун ухлаганмиз! деди.

Нимаки Аллоҳ таоло шундай марҳамат қилади:

"Уларнинг ичларидан бир гапирувчи: Бу ерда қанча турдингиз? деди. Баъзилари: Бир кун ёки бир куннинг бир қисмича турдик, дедилар." (Каҳф сураси, 19-оят)

Вақтини аниқ билолмаганларидан:

— Роббимиз бу ерда қанча турганимизни яхши билади! дедилар.

Уларнинг озгина тангалари бор эди. Илгарги кунлардан қолган эди. Ковак қўлдек катта, метал Докянус тангаси эди.

"Энди, орангиздан бирингизни бир тийин билан шаҳарга (Тарсусга) юборингки, қайси егулик ҳалол бўлса, шундан бизга ризқ келтирсин. Сизларнинг бу ерда эканингизни ҳеч кимга билдирмасин!" (Каҳф сураси, 19-оят)

У тангани Ямлиҳага бердилар, шаҳарга юбордилар. У ҳам ғордан чиқиб, шаҳарга келди. Шаҳар эшиги ва уйларини таниди. Лекин шаҳар аҳлини танимади. Халқнинг гуруҳ-гуруҳ ибодат қилаётганини кўрди. Ўзига ҳайрат келди. Таажжубда қолди. Бу халқ бир кунда Аллоҳга юз бурган, Унга ибодат қилар эдилар. Бир кун ичида бошқа ҳолатга келиб қолишган эди. Бу ҳайратидан кейин, фақат нон сотиб олиш учун келган эди. Нон сотувчига борди. У тангани нон сотувчига берди. Тангадаги ёзувлар, бу куннинг ёзувларига ўхшамас эди. Танга ҳам жуда катта эди.

Нон сотувчи:

— Бу тангани қаердан олдинг? деди.

Ямлиҳа:

— Бу шаҳарнинг тангасидир! деди.

Нон сотувчи:

— Бу бизнинг подшоҳимизнинг тангаси эмас. Балки сен хазина топибсан! деди.

Ямлиҳа:

— Эй киши! деди. Бу танга шу шаҳарнинг тангасидир. Подшоҳ Докянусникидир. Биз бу шаҳардан кеча чиққанмиз.

Нон сотувчи подшоҳ Докянуснинг номини ҳеч эшитмаган эди. Сен айтган подшоҳни билмайман. Балки у ўлган бўлса керак! деди. Ҳозир эса бизнинг подшоҳимиз фалондир.

Ямлиҳа сўради:

— Амирингиз қайси диндандир?

Нон сотувчи:

— Исо пайғамбар динидадир. Аллоҳни ягона деб билади, Унга иймон келтиргандир! деди.

Нон сотувчи Ямлиҳани олди. Подшоҳ саройига олиб борди. Подшоҳ бу ҳикояни эшитгач, тангани кўрди. Бу кишининг Ашобул Қаҳфдан эканини англади. Чунки, Инжилда ўқигандир. Дин уламоларини, улуғ кишиларни, Инжилни ўқувчиларни йиғди:

— Ямлиҳанинг ҳикоясини эшитинглар! деди.

Ямлиҳа деди:

— Мен ва менинг дўстларим бу шаҳардан чиқиб кетгандик. Ўша вақтда подшоҳ Докянус ҳукмрон эди. У кофир подшоҳ эди. Биз унинг кўркувидан қочдик, фалон тоғда бир ғорга кирдик. У ерда ётдик. Энди турдик. Мен уларга егулик олиб келиш учун келдим. Бу тангани олиб келишим сабаби, нон сотиб олиб, бу кеча уларга олиб бориш эди!

У дин уламолари ва Инжил ўқувчилари, бу кишининг Ҳазрати Исо (алайҳиссалом) Инжилда хабар берган Ашобул Қаҳфдан эканини англадилар.

Ямлиҳага:

— Эй йигит! дедилар. Сизга муборак бўлсинки, Докянус замони ўтиб кетди. Ўша вақтдан бу вақтгача 309 йил ўтди. Аллоҳ таоло Исо пайғамбарни юборди. Инжилда сизнинг қиссангиз зикр қилинган. Биз Улуғ Аллоҳга сажда қиламиз. Аллоҳнинг ягона эканига иймон келтирганларданмиз. Сизнинг келишингизни кутгандик. Сиз ўша ғорда ухлаганингизга бугун тўла 309 йил бўлди.

Кейин:

— Энди сенинг дўстларинг қаерда? деб сўрадилар.

Ямлиҳо ҳам:

— Фалон жойда бир ғора бор. Улар ўша ердадилар! деди.

Тарсус подшоҳи дарҳол отланди. Хабар шаҳарга тарқалди. Бутун халқ чиқдилар. Ямлиҳо улар олдида, ғора томон юрди. Ўша ерга яқинлашгач, Ямлиҳо:

— Энди дўстларим бу ҳолдан беҳабар бўлганлари учун Докянус подшоҳ ҳали ҳам ҳаёт деб ўйлайдилар. Кўрқадилар. Менга рухсат беринг, бориб, бу ҳолни уларга хабар берсам, ғорадан чиқишсинлар! деди. Подшоҳ ҳам рухсат берди. Ямлиҳо борди, бўлган ҳолатларни уларга хабар берди. Докянус ўлганини ва Исо (алайҳиссалом) келганини, унга китоб нозил бўлганини айтди. Улар ҳам катта шукрлар қилдилар. Кейин қўл кўтариб:

— Роббимиз! Бизларнинг руҳларимизни қайта қабз эт! деб дуо қилдилар.

Ҳақ Таоло ҳам уларнинг руҳларини қабз этди. Подшоҳ ва ўша қавм кечгача кутиб турдилар. Ғорадан ҳеч ким чиқмаганини кўрдилар. Кечаси ўша ерда ётдилар. Ямлиҳо қайтмагач:

— Ораларингиздан бировингиз ғорага кирсин. Бизга хабар олиб чиқсин! деди. Лекин ҳеч ким жасорат қилолмай, ғорага кирмади.

Ўша ердан қайтдилар:

— “Ғора эшигида катта бир ёдгор бинё қилинг. Қайси ким бу ерга келса, шу аломатдан, бу бино Қаҳф аҳлининг ғораси эканини англасин!” дейишди. “Уларнинг ҳолатларини энг

тўғри Аллоҳ билади!” дедилар. Нимаики, Ҳақ Таоло Азиз каломиди бунини шундай хабар берди ва шундай деб марҳамат қилди:

«Биз одамларни (уларнинг ҳолатидан) бохабар қилдик, токи Аллоҳнинг ваъдаси ҳақ эканини ва Қиёмат ҳақида ҳеч шубҳа йўқ эканини билиб олсинлар. Чунки улар орасида (Каҳф аҳли ҳақида) тортишар эдилар. Кофирлар: “Уларнинг устидан бир бино қуринг!” дейишди. Роббилари ҳақида илмга эга бўлганлар эса: “Биз уларнинг устига масжид қурайлик!” дедилар.» (Каҳф сураси, 21-оят)

Улуғ инсонлар:

— Шундай қилинг, дедилар, бу ерда ким ибодат қилса ва дуо қилса, Аллоҳ таоло унинг дуосини қабул қилсин!

Ва бу одамлар ўша ғора эшигида бир масжид қурдилар. Деворидаги тошга Каҳф аҳлининг қиссасини ўйиб ўздилар ва ғорага қачон кирганларини, қайси пайтда, қайси подшоҳ замониди эканини ҳаммаси шу ўзувда маълум қилинди.

Энди сен билки, бу қисса уламоларнинг тафсилларида ёзилганидекдир. Бир ҳарф кўп, бир ҳарф кам эмас. Баъзи уламолар шундай ривоят қилганлар:

— Бу Каҳф аҳли Исо пайғамбардан аввал ғорага кирган эдилар. Яна Исо пайғамбардан аввал чиқдилар. Лекин, ғорадан чиққан вақтлари Ожам подшоҳлари ҳукмрон бўлган, ҳукм юритган замон эди. Зулқарнайндан кейинги даврда, Эрон шоҳи Ардашердан олдин эди.

Баъзи уламолар эса шундай дейдилар:

— Бу иддао нотўғридир. Улар ғорага Исо пайғамбардан кейин кирганлар. Улар Исо пайғамбарнинг динида эдилар. Улар яшаган шаҳарнинг аҳли эса бутларга сиғинишар эди.

Ҳазрати Исо ҳаворийларга айтди:

— Тарқалинглари. Шарқни ҳам, ғарбни ҳам айланинглари ва дунё халқини Ҳақ Таоло томонга бошланглари, Ҳақ йўлига чақиринглари.

Ҳаворийлардан бири бу шаҳарга келди. Халқни Ҳаққа чақирди. Халқ қабул қилмас эди. Бу Каҳф аҳли бу шаҳарга келган ҳаворийга эргашдилар. Аллоҳ таолога иймон келтирдилар. Лекин подшоҳдан қўрқиб, шаҳардан чиқиб қочдилар. У ғорага кирдилар. Кейинги пайтда эса шаҳар подшоҳи ҳақ динини тан олиб, Исо (алайҳиссалом)нинг динида эди.

Нимаики, буларни хабар бердик.

Бу ғора аҳли қиссасини бошқача ривоят қилганлар ҳам борки, кўп қисми Қуръонга ҳилофдир.

Шундай ривоят қилинадики:

— Ўша шаҳарнинг подшоҳи кофир эди ва бутга сиғинар эди. Шаҳар эшиги олдида бир бут қўйган эди. Кимки бу шаҳарга кирмоқчи бўлса, ўша бутга сажда қилар эди. Кейин шаҳарга кириши мумкин эди. Ўша бутга сажда қилмасдан шаҳарга кириш ман этилган эди.

Бир куни Исо (алайҳиссалом)нинг ҳаворийларидан бири бу шаҳарга келди. Шаҳар эшигидан кирмоқчи бўлди.

Унга:

— Эшикдаги бутга сажда қил! деди. Кейин ичкарига кир! Ҳаворий бунини эшитгач, бутга сажда қилмади. Шаҳарга ҳам кирмади. Шаҳар эшигида бир ҳаммом бор эди. Шу ҳаммомга кирди. У ерда хизматчи бўлди. Ҳаммом соҳиби унга ҳақ тўлар эди. Кундузлари ҳаммомда хизмат қиларди. Тунларини эса то шаҳар ибодатда ўтказарди. Ҳаммомдан олган кунлик ҳақини кечки таомга сарф қиларди. Кундузлари рўза тутар эди. Ҳақ Таоло унинг ибодати баракасидан ўша ҳаммомни ҳам баракали қилди. Ҳаммом эгаси бу ҳаммомдан катта даромад кўрарди. Ва ҳам:

— Менга бу даражада фойда келиши бу хизматчининг баракасидандир! дерди ва шунинг учун ҳаммомчи бу ҳаворийни яхши кўрарди. Уни яқин кишиси деб биларди.

Шу ҳолда бир неча кун ўтди. У киши ҳаммомчилар билан дўст бўлди. Исо (алайҳиссалом)нинг динини уларга баён қилди. Ҳаммомчи бу динини қабул қилди. Яна

бир неча ёшлар бор эдики, у ҳаммомчи билан дўст эдилар. Улар ҳам бу динини қабул қилдилар. Каҳф аҳли шу кишилар эдилар.

Улар Ҳазрати Исо (алайҳиссалом)нинг динини қабул қилдилар ва ҳаммомда бир-бири билан яхши муносабатда эдилар. Таки бир куни шаҳар подшоҳининг ўғли шу ҳаммомда бир ёмон аёл билан бирга бўлишни хоҳлади.

У ерда хизмат қилаётган ҳаворий:

— Аллоҳдан қўрқмайсанми? Бу қандай ишки қилмоқчисан? деди.

Подшоҳнинг ўғли:

— Сенинг бу ишингга нима алоқанг бор? деб ҳаворийга оғир гаплар қилди. Унга ёмон сўзлар айтди, ҳақорат қилди. Унга қулоқ солмади. Ўша аёл билан ҳаммомга кирди. Аммо эшикдан киришлари билан иккаласини ҳам қон тутиб ўлдилар. Подшоҳга эса:

— Ўғлинг ҳаммомда ўлдирилди! дейилди. Подшоҳ ҳам отланди. Ҳаммомга келди. Ҳаммомчи ва унга хизмат қилганларни ҳамда ўша ёшларни чақирди. Ёшлар ҳам ҳаммомчи билан дўст эдилар. Подшоҳ уларга ғазаб қилиб, тутишни истади. Ёшлар, у ҳаммомчи ва ҳаворий ҳаммомдан чиқиб шаҳардан қочдилар. Ҳар бири алоҳида томонга йўл олди.

Улар йўлда кетар экан, бир овчига дуч келдилар. У овчининг бир ити бор эди. У ит билан овга чиқар эди. Овчи ҳам Исо (алайҳиссалом)нинг динида эди.

Улардан:

— Қаерга кетаяпсизлар? деб сўради.

Улар ҳам:

— Биз Исо пайғамбарнинг динидамиз! Подшоҳ буни эшитиб, бизларни қидиртирди. Биз ҳам қочдик! дедилар. Овчи ҳам қўрқиб, улар билан юриб кетди. Ўша ов ити ҳам уларнинг орқасидан юрди. Ҳаммаси бир тоғ йўлидан кетиб, охирда бир ғорага етдилар. Ўша ғора ичига кирдилар. Кофир подшоҳ улар қочганини билгач, орқаларидан тушди. Ўша ғорага келди. Бу ғорада одам қўйиб, уларни чиқариб ўлдирмоқчи бўлди. Кимга амр қилса, ҳаммаси қўрқди:

— Агар уларни чиқарсам, ўлдиради! деди.

Аммо улар у ердан чиқмагандек:

— Ғоранинг киришини гил ва тош билан ёпинг! Улар ўша ерда қолсинлар! Очлик ва чанқоқликдан ўлсинлар! деди. Подшоҳ қандай амр қилган бўлса, одамлари унинг буйруғини бажардилар. Ғорани ёпиб, у ердан кетдилар. Ғорадаги инсонлар эса 309 йил у ерда ётдилар. Ҳақ Таоло уларни ғорадан чиқармоқчи бўлган пайтда, бир чобон ўша тоғда қўй боқар эди. Бир куни қаттиқ совуқ бўлди. Қўйлар очликдан азобланди. Чобон бу тоғда қўйларни паноҳлайдиган жой излади. Йўли тасодифан шу ғорага тушди. Бир эшик қилинганини кўрди. Унда бир тешик бор эди, шу тешикдан ичига қаради. Нима кўрсаки, улкан бир ғора экан. Бу эшикни очиб, қўйларини ичкарига киритди. Шу кеча ўша ерда қолди. Эртаси чобон у ердан чиқиб кетди. Ўша куни Ҳақ Таоло уларнинг ҳаммасини қайта тирилтди. Улар тирикланганларидан сўнг, ораларидан бирини ўша танга билан шаҳарга юбордилар:

— Бор, нон олиб кел! дедилар. Бу танганинг тарози бўйича оғирлиги ўн дирҳам, қиймати эса етти мисқол эди. Бу тангани бир нонвойга берди. Нон олмоқчи бўлди. Нонвой уни тутиб олди:

— Бу пулни қаердан олгансан? деб подшоҳга олиб борди. Подшоҳ ҳам унинг ҳолидан сўради. У ҳам ҳамма нарсани қандай бўлса шундай айтди. Подшоҳ эса бу кишилар оддий одам эмасликларини англади.

Мана шу ривоятда бир ёки икки жойда Қуръони Каримнинг амрига хилоф сўз бор. Бир хилофлик шуки, ривоятда:

— Улар динларини подшоҳдан яширдилар, халқ ичида ошкор қилмадилар! дейилади. Аллоҳ таолонинг амрига кўра эса шундай дейишган:

"Бизлар Роббимизга иймон келтирдик. У осмонлар ва ернинг Роббисидир. Биз ундан ўзга ҳеч бир илоҳга сажда қилмаймиз. Агар шундай қилсак, ростдан ҳам ёлғончи бўлиб қоламиз." (Каҳф сураси, 14-оят)

Улар бу сўзлари билан Жаноби Ҳақнинг ягона эканини, бирлигини баён қилган бўладилар. Шу тариқа улар динини яширмаган бўладилар.

Яна бир хилофлик шуки; ровий:

— Подшоҳ бу ғорнинг эшигини ясаб, беркитди! дейди. Аллоҳ таоло эса шундай марҳамат қилади:

"Қуёш чиққан пайтда, уларнинг ғорининг ўнг томонидан четлаб ўтар, ботган пайтда эса уларни чап томонидан четлаб ўтар эди." (Каҳф сураси, 17-оят)

Бу оятнинг тафсирида шундай дейилган:

— У ғорнинг эшиги шимол томонга қарар эди. Қуёш чиққан пайтда ўнг томонидан чиқар эди. Ва чап томонидан ботар эди. Агар шундай бўлса, у ҳолда ғор эшигининг ёпик бўлиши мумкин эмас.

Лекин Ашобул Каҳфнинг сони дин уламолари ва тафсир аҳли айтганига кўра етти кишидир. Саккизинчи эса Қитмир (ит) — улар билан бирга бўлган итидир.

Нимаки Аллоҳ таоло шундай марҳамат қилади:

"Улар етти кишидир. Саккизинчи эса уларнинг итидир." (Каҳф сураси, 22-оят)

Бутун уламолар ҳам шу тарзда ривоят қилдилар. Лекин хилофлик шундаки, уларнинг сониди бўлган.

"Ғордаги кишиларнинг сони учта, тўртинчиси уларнинг итидир! дейишади. Сони бешта, олтинчиси итидир! дейишади." (Каҳф сураси, 22-оят)

Бу гапни айтганлар — Инжилдан айтганлар ва мушрикларнинг хабарларидан айтганлар эди.

Чунки улардан баъзилари:

— Асҳобул Каҳф уч киши эди. Тўртинчиси ити эди, деб айтган эди.

Баъзилари эса:

— Улар беш киши эдилар. Олтинчиси ити эди, деб айтган эди.

Бошқалари эса:

— Улар етти киши эдилар. Саккизинчи ити эди! деб айтган эдилар.

Аллоҳ таоло уларнинг ихтилофини хабар бериб:

"Эй Муҳаммад, айтинг: «Раббим, уларнинг сонини энг яхши билувчидир.»" (Каҳф сураси, 22-оят)

Улар эса Аллоҳ таоло илм ихсони этган кимсалар эди.

Ҳозирги пайтда барча тафсир уламолари ва хабар берувчилар, имомлар, пешқадам кишилар уларнинг етти киши эканида ва саккизинчиси уларнинг ити эканида иттифоқ қилганлар. Ушбу иттифоқ сабабининг икки сабаби бор. Биринчиси шуки, ривоятда келгандир: Ибн Аббос, Мужоҳид ва Иқриманинг шогирдлари шундай ривоят қилганлар:

— Ибн Аббос дедилар: "Мен Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам)дан:

— «У қавм неча кишидир?» деб сўраган эдим. Аллоҳнинг Расули (соллаллоҳу алайҳи васаллам) дедилар:

— Улар етти киши эдилар. Саккизинчиси уларнинг ити эди.

Аллоҳ таоло ҳам шундай марҳамат қилган:

— Улар ҳақида билимга эга бўлганлар озгинадир.

Ибн Аббос дейди:

— Мен ҳам ўша озчилик олимларданман. Чунки улар илм аҳли кимсалар эди.

Бу илм аҳли тафсирда зикр қилинган. Биз ҳам бу китобда баён қилдик, зикри ўтган.

Иккинчи далил шундаки, Аллоҳ таоло китоб аҳлининг ихтилофларини хабар бериб, баён қилди ва шундай марҳамат қилди:

— Баъзилар: Уч кишидир, тўртинчиси итидир, дедилар.

Баъзилар:

— Беш кишидир, олтинчиси итидир! дедилар.

Баъзилар эса:

— Улар етти киши эдилар. Саккизинчиси итидир! дедилар. (Кахф сураси, 22-оят)

Ростдан ҳам воқеа шундайдир.

Аллоҳ таоло Қадим Каломида шундай марҳамат қилган:

"Робиъухум ва Содисухум" деганида "ва" демаган. Лекин "Соминухум"да "ва" деган. Шу билан "ва" кўп ҳолда бошланиш учун ишлатилади. Демакки, бу гап бошланишидир.

МАТТО ЎҒЛИ ЮНУС (А.С.) ҚИССАСИ

Уламолардан ривоят қилинмишки: қабила подшоҳлари замонида кўп турли ажабтовур ҳодисалар юз берган. Уларнинг биридан бири ҳам Матто оғли Юнус (алайҳиссалом) қиссасидир. Бу Юнус (алайҳиссалом) Исроил фарзандларидан бир зотдир.

Нимаики, Ҳақ Таоло Қадим каломида шундай марҳамат қилади:

«Албатта, Юнус ҳам Расул қилиб юборилганлардан эди.» (Соффот сураси, 139-оят)

Ҳақ Таоло Юнус (алайҳиссалом)ни Ниново шахрига пайғамбар қилиб юборган эди. Ўша шаҳарнинг аҳлининг кўп қисми бутларга сиғинар эдилар. Аллоҳ таолонинг буйруғи ила Юнус (алайҳиссалом) ўша шаҳарга келди. Халқни Аллоҳ таоло ҳазратига даъват қилди. Уларга бутларга сиғинишни ман қилди. Аммо, сўзини қабул қилмадилар. Унга ҳеч қачон эҳтиром ва муҳаббат кўрсатмадилар. Қанчалик уриниш қилган бўлса-да ва:

— Аллоҳ таолонинг буйруғи шу! деб айтган бўлса-да, ишонмадилар.

Охирида Юнус (алайҳиссалом) Ҳақ Таолога дуо қилди:

— Йа Роббим! деди. Бу халққа бир азоб юбор!

Ҳақ Таоло Юнус (алайҳиссалом)га:

— Фалон вақтда уларга азоб юборурман! деди. Азоб бўладиган вақтни билдирди. Юнус (алайҳиссалом) ҳам ўша халққа:

— Фалон куни сизларга осмондан азоб тушур! Чунки сизлар Аллоҳ таолонинг буйруғини бажармайсизлар ва менинг сўзимга ишонмайсизлар! деди.

Лекин ўша халқ Ҳазрати Юнуснинг сўзларига ишонмадилар. У азоб кунигача сабр қилдилар. Вақти келиб ўша кун етиб келди. Юнус (алайҳиссалом) уларнинг орасида Ҳақ Таолодан рухсат келмасдан чиқиб кетди. Тонг отгач бир булут келди. Халқ бу булутни кўриб:

— Бу азоб булутидир! Юнус пайғамбарнинг сўзи тўғри экан! дебдилар. Қилган ишларидан пушаймон бўлдилар. Бекларига югурдилар:

— Ҳолатимиз не бўлар? дедилар. Ўша беклари ҳам:

— Юнусни топишга чора изланглар. Дарддан шифо ундан келур. Билингларким, Юнуснинг сўзлари рост ва ўзи ҳақ пайғамбардир. Сўзларига ишондик. Олиб келинглар, унинг ҳузурида иймон келтирайлик! деди.

Юнус (алайҳиссалом) Ниново қавмидан жуда ранжиган эди.

Уни қидираётганларини эшитиб:

— Бу вақтгача менга ишонмадинглар. Энди азобни очиқ кўрганингизда иймон келтирмоқчимисизлар? деди ва уларга ачинганидан ўзини кўрсатмади, чиқиб кетди.

Нимаики, Аллоҳ таоло шундай марҳамат қилади:

«Зан-нун (балик соҳиби, яъни Юнус)ни эсла! У ғазаб билан кетган эди...» (Анбиё сураси, 87-оят)

Юнус (алайҳиссалом) шу ғазаб билан денгиз соҳилигача кетди. Қавм қанчалик ҳаракат қилган бўлсалар-да, Юнус (алайҳиссалом)ни топа олмадилар. Яна ўз подшоҳларига қайтдилар:

— Юнусни топмадик! дедилар. Ўша подшоҳ бутун халқни олиб саҳрога чиқди. Бу халқ 100,000 нафардан кўп эди.

Нимаики, Қуръони Каримда шундай марҳамат қилинган:

«Биз уни юз минг, балки ундан ҳам кўпроқ кишига пайғамбар юборган эдик.» (Соффот сураси, 147-оят)

Ўша халқ ҳам Юнус (алайҳиссалом)дан умидларини узгач, гуноҳларини тан олиб ҳаммаси саҳрода тўпландилар. Қўйдан, сигирдан, отдан, эшакдан, хачирдан, учувчи ва юрувчи ҳайвонлардан, аёллардан, болалардан нима бор бўлса, ҳаммасини олиб чиқдилар. Бундан аввал подшоҳ амр қилди. Қўзини қўйдан, болаларни онадан ажратдилар. Ҳар бир гуруҳ ўз туридан ажратилди. Оналар болаларининг ажралиши сабабли йиғлашди. Ҳар бир жамоа нола ва фиғонга тушди. Чунки бир-биридан ажралган эдилар. Ўша бекиёс халқ жамланиб, бошларини очиб Ҳақ Таолога илтижо қилди. Подшоҳлари ҳам юзини ерга қўйиб, ингирлаб йиғлади. Шундай деб илтижо қилди:

— Эй подшоҳлар подшоҳи! Бутун махлуқотнинг илоҳи! Биз ҳозир гуноҳимизни англадик. Юзимизнинг қараси билан Сенинг даргоҳингга келдик. Йа Роббим! Пайғамбари Юнус кетган бўлса нима бўлибди, Сенинг зотингга охир йўқ. У биздан юз ўттирган бўлса, Сен раҳмдилсан, ундан умид узган бўлсак, Сенинг раҳматингдан умид узмадик. Ягона зот эканингга ишондик. Пайғамбарига иймон келтирдик. Йа Роббим! Бизнинг ҳолимизга раҳм қил! Гуноҳимизни афв эт! Бизга ғазаб қилма! дедилар. Ва қанча бут бўлса, ҳаммасини шаҳардан чиқариб ташлаб, ерга уриб парчаладилар. Аёл, бола-чақа, ҳайвонлар — ҳаммаси бирга бақира бошладилар. Шунчалик йиғладиларки, ер ва осмон аҳли ҳам уларнинг овозидан йиғлашди. Фаришталар ҳам уларнинг ҳолатларини кўриб йиғлашди. Уч кун, уч тун кўз ёш тўқдилар. Илтижо қилиб, Ҳақ Таолодан ёрдам сўрадилар. Ўша ғазаб булутини ҳамон уларнинг устларида турибди. Тўртинчи кун бўлганида, Аллоҳ таоло уларга раҳм қилди. Ўша булутини уларнинг устларидан кўтарди.

Айтиладики:

— Ҳақ Таоло бу халққа кўрсатган лутфини ҳеч қайси умматга кўрсатмаган. Бу халқдан бошқа ҳеч қайси умматга азоб келганда, иймон келтиришса ҳам, у азоб улардан кўтарилмас эди. Бу азобдан қутулиш фақат Юнус (алайҳиссалом)нинг умматида содир бўлди.

Нимаики, Ҳақ Таоло шундай марҳамат қилади:

«Негаки, бир шаҳар бўлмаган эканки, азоб келмасдан олдин иймон келтириб, шу иймон уларга фойда берган бўлса! Фақат Юнус қавми иймон келтирганида, дунё ҳаётидаги у зўр қийинчилик азобини улардан кўтардик.» (Юнус сураси, 98-оят)

Чунки бу қавм ихлос билан Аллоҳ таолонинг ягона зот эканини тан олган эдилар. Юнус (алайҳиссалом) улар орасида бўлмагани учун уларга шариат ҳукмларини баён қила олмас эди, ибодат йўлларини кўрсата олмас эди. Ҳаммаси Юнус (алайҳиссалом) келишини кутдилар ва йўлларга кузатувчилар қўйдилар. Бошқа томондан эса Юнус (алайҳиссалом) уларга аччиғини қилиб кетган эди.

У тунни саҳаргача йўл босиб ўтди. Ҳолбуки, бу қилган ишига Ҳақ Таолонинг розилиги йўқ эди. Бу ҳаракатининг нотўғри эканини билмаган эди. Шунинг учун ҳам Ҳақ Таолонинг уни танбеҳ қилишини билмаган эди. Агар билганида, Ҳақ Таоло буюрмай туриб, бу хатодан сақланарди.

Юнус (алайҳиссалом) қирқ кун, қирқ тун балиқнинг қорнида ётгач, тасбеҳ ўқиди, Аллоҳ таолога илтижо қилиб дуо қилди:

"Зулматлар ичида (ютилиши билан тушган балиқ қорнида: "Ла илаҳа иллаллоҳ, Сендан ўзга илоҳ йўқ!") Сенга сажда қилиб тасбеҳ айтаман. Албатта мен золимлардан бўлдим." (Анбиё сураси, 87-оят)

деб дуо қилди. Бу зулматдан қутулишни тилади. Ва:

— Мен нафсимга зулм қилдим. Роббим, мени бу зулматлардан қутқар, деди. Чунки у зулмат бир нечта турдан иборат эди. Жонли балиқнинг зулмати, денгизнинг зулмати эди. Бу дуосини Аллоҳ таоло қабул қилди ва шундай деди:

"Биз унинг дуосини қабул қилдик. Уни ғам-ташвишдан халос этдик. Биз мўминларни мана шундай халос этамиз." (Анбиё сураси, 88-оят)

Ва Аллоҳ таоло бир фариштасига буюрди, у балиқни денгиз тубидан қирғоққа олиб чиқарди. У ўтган кемадан қолган йўл Ниново шаҳридан уч кунлик масофа эди. Балиқ саҳар вақтида Юнус (алайҳиссалом)ни денгиз қирғоғига ташлаб кетди.

Баъзилар дейдиларки:

— Юнус (алайҳиссалом)нинг балиқ томонидан ютилишига сабаб шу эдики; балиқлар касал бўлган пайтларида тасбеҳдан қолишар эди. Ва шундай деган эдилар:

— Эй Илоҳим! Бизга бир сабаб ярат, касалларимиз шу билан шифо топсин.

Аллоҳ таоло ҳам Юнус (алайҳиссалом)ни балиққа ютилишини тақдир қилди. Ва уларга шундай деди:

— Эй балиқлар! Энди шундан кейин қайсингиз касал бўлса, Юнусни ютиб юборган балиқни зиёрат қилсин.

Ўша вақтдан бошлаб қиёматгача ўша балиқ авлодидан қолган балиқни, касал балиқлар зиёрат қилса, шифо топадилар. Шифо ҳам топганлар.

Яна баъзилар дейдиларки:

— Балиқлар улуғ Роббимизга: “Йа Роб! Одам болалари Сенга қандай тасбеҳ айтади? Бизга кўрсат!” деб сўрашган эди. Аллоҳ таоло ҳам уларга унинг тасбеҳини кўрсатмоқчи бўлди. Ўша балиққа буюрди, Юнус (алайҳиссалом)ни ютиб юборди ва унинг тасбеҳини, Жаноби Ҳақни қандай танзийҳ ва тақдир қилганини балиқларга эшиттирди. Юнус (алайҳиссалом) у балиқ қорнида болага айланган эди. Жуда заифлашган эди. Қирқ кун на еган, на ичган. Шунинг учун заифлашган, кучи қолмаган эди.

Нимаки, Аллоҳ таоло шундай марҳамат қилади:

"Уни касал ҳолда соҳилга ташлаб қўйдик." (Соффот сураси, 145-оят)

У балиқ оғзидан чиқиб, соҳилга тушди. Йонига ётди. Ҳаракатга қодир эмас эди. Аллоҳ таоло бир киёкка илҳом қилди, келиб, Юнус (алайҳиссалом)ни ётган жойида эмишига бошлади. Сахар ва шом вақтларида келарди. Юнус (алайҳиссалом) тўйгунча эмизар, кетарди. Қуёш қўтарилиб, иссиқлиги Юнус (алайҳиссалом) танасига таъсир қилди. Аллоҳ таоло ўз қудрати билан Юнус (алайҳиссалом)нинг устида бир дарахт ўстирди. Дарахт устида бир қовун (кабак) ҳосил бўлди. Дарахт ёмғирдай барглар чиқарди. Юнус (алайҳиссалом) устига соя солдилар. Қирқ кун ичида Юнус (алайҳиссалом) куч тўплади, ўрнидан турди. Таҳорат олди. Ибодат қилди. Қараса, ўша дарахт, ўша кабак илдизи қурибди. Юнус (алайҳиссалом) ғамга тушди. Аллоҳ таоло Юнус (алайҳиссалом)га шундай ваҳий қилди:

— Бир дарахт қуригани учун унга ачиндинг, бу ҳолга тушдинг. Бас, Менинг юз мингдан ортиқ бандаларимни ташлаб кетдинг, уларнинг ҳалокатига нега ачинмадинг?

Аллоҳ таоло шундай марҳамат қилиб, Юнус (алайҳиссалом)ни қавмига юборди. У ҳам туриб, йўлга чиқди. Шаҳарга яқинлашгач, бир чўпонга дуч келди. Шаҳар аҳволидан сўради. Чўпон ҳам деди:

— Юнус пайғамбар уларга ғзаб қилди, кетди. Аллоҳ таоло ҳам уларга азоб юборди. Юнусни қидирдилар. Топа олишмади. Ўша азоб булути уларнинг боши устида уч кун, уч тун турди. Жуда кўп йиғлашди. Охирида Аллоҳ таоло уларни аямди. Гуноҳларини мағфират қилди. Уларнинг устига келган азобни олиб ташлади. Ҳозир эса йўлларни кузатишмоқда, Юнусни кутмоқдалар, келиб, уларга ибодат йўлини кўрсатсин деб.

Юнус (алайҳиссалом) чўпонга:

— Улар кутган киши менман. Бор, уларга хабар бер! деди.

Чўпон:

— Эй Аллоҳнинг пайғамбари! Мен сени яна қаердан топаман? деб сўради.

Юнус (алайҳиссалом) деди:

— У кўриниб турган тоғда мени топасан! деди.

Чўпон:

— Сен турган жойни менга ким кўрсатади? деб сўради.

Юнус (алайҳиссалом) деди:

— Мана шу эчки сенга йўл кўрсатади! деди. Чўпон яна деди: агар қавм менга ишонмаса, гапларимга ким гувоҳ бўлади?

Юнус (алайҳиссалом) деди:

— Мана шу ёнингдаги кучукча гувоҳлик беради! деди.

Сўнг Юнус (алайҳиссалом) тоғга кетди. Чўпон эса шаҳарга тушди. Амирларига хабар берди. Лекин ҳеч ким чўпоннинг сўзига ишонмади. Ва:

— Ёлғон гапиряпсан! дедилар.

Чўпон деди:

— Бу кучукча менинг гувоҳимдир! деди.

Кучукка:

— Гапир! деб ишора қилди. Кучук ҳам Аллоҳ таолонинг буйруғи билан шундай деди:

— Юнус пайғамбар бу чўпон билан учрашди. Ундан Юнус сизларга мени юборди! деди.

Кучук бу сўзларни айтгач, халқнинг Юнус (алайҳиссалом)нинг ҳақиқий пайғамбарлигига ишончи мустаҳкам бўлди. Шу пайт амир отланди. Шаҳарда хаяжон тўлди.

Ҳамма:

— Юнус келди! деб хурсанд бўлди. Бутун халқ Юнус (алайҳиссалом)ни кутиб олишга чикди. Чўпон олдинларида бўлди. Олдин борган жойигача борди. Ундан кейин эчки йўл кўрсатди. Уларга Юнус (алайҳиссалом) турган жойни кўрсатди. Юнус (алайҳиссалом):

Ибодат қилаётган эди. Ибодатини тугатгунча кутдилар. Кейин бориб, Юнус (алайҳиссалом)нинг оёғига ёпишдилар. Узр сўрадилар. Кейин Ҳазрати Юнусни олиб, шаҳарга кирдилар. Яхшиликларга эришдилар.

Аллоҳ таоло ҳам улардан рози бўлди. Қуръони Каримда шундай марҳамат қилинди:

"Улар иймон келтирдилар. Биз ҳам уларга ажаллари келгунгача гўзал ҳаёт бердик." (Соффот сураси, 148-оят)

Аллоҳ таоло Юнусни мукаррам қилди.

Нимаки шундай марҳамат қилади:

"Лекин Роббиси уни ихтиёр этди ва солих бандалардан қилди." (Қалам сураси, 50-оят)

Аллоҳ таоло Юнус (алайҳиссалом) қиссасини бизнинг пайғамбаримизга (Саллаллоҳу алайҳи васаллам) хабар бериб:

— Эй Муҳаммад! деди. Бу қавминг сени қанча озор қилса ҳам қилсин, Менинг изним, буйруғим бўлмасдан улар орасидан чиқиб кетма. Менинг амримсиз қавми орасидан чиққан Юнус каби бўлма.

Нимаки, Қуръони Каримда шундай марҳамат қилинди:

"Эй Муҳаммад! Роббингнинг ҳукми чиққунча сабр қил. Ва балиқ эгаси (Юнус) ғазабланган ҳолда унга дуо қилган каби бўлиб қолма!" (Қалам сураси, 48-оят)

Биз хабар берган Юнус қиссаси — бошидан охиригача — дин уламолари ва тафсирчиларнинг ривоятларига асосан нақл қилингандир.

ҚАРИЯ АҲЛИГА ЮБОРИЛГАН ИККИ ЭЛЧИ ВОҚЕАСИ

Ривоят қилинишича:

Исо (а.с.) замонида юз берган ажабтовур ҳодисалардан бири шундайки, Ҳақ таоло Қуръон Каримда шундай марҳамат қилади:

"Эй Расулим! Маккаликларга ўша шаҳар аҳлини мисол келтир. Ҳар қачон унга (Исо юборган) элчилар келган эди!" (Ясин сураси, 13-оят)

Бироқ, у халқ элчиларни қабул қилмадилар. Аниқланишича, Ҳақ таоло (Ашобул-қария) деб айтган шаҳар Шом атрофидаги (Антакия) шаҳри бўлиб, тафсирда келтирилишича, Ҳақ таолонинг амри билан Исо (а.с.) уларга ҳаворийлардан икки элчи юборди. Улар эса ўша халқни дин сари чақирдилар. У шаҳарда бир подшоҳ бор эди. У Румликлардан эди, исми Антиҳос эди. У бутларга сиғиниб яшар эди. Ўша шаҳар аҳлининг ҳаммаси ҳам бутларга сиғинишар эди. Исо (а.с.) ўша подшоҳга ўзининг икки ҳаворийини дин сари чақириш учун юборди. Халқ уларни ёлғончи деб, сўзларига ишонмадилар. Исо (а.с.) ўша пайтда яна бир ҳаворий юборди. Бу учовлари ҳам Ҳақ таолонинг амрини уларга етказдилар.

Мен дейманки:

— У хабар берувчилар орасида ихтилоф юз берган. Улар ҳаворийлардан бўлган уч киши эдилар. Илк бор икки нафари келган. Бу подшоҳ ва халқни динга чақирдилар. Кейин, яна бир нафари келди.

Негаки, Ҳақ таоло шундай марҳамат қилади:

"Биз, унга икки элчи юборган эдик, лекин уларни ёлғончи деб чиқардилар. Бас, биз учинчиси билан уларни кучайтирдик ва улар: «Албатта, биз сизларга юборилган элчилармиз!» дедилар." (Ясин сураси, 14-оят)

Тафсирда ҳам келтирилганки, аввал келган иккисидан бири — Яхё, иккинчиси — Юнус эдилар. Кейин келганининг исми — Шамъун эди. Учовлари ҳам ҳаворийлардан эдилар. Келиб, ўша ерлик халқни ҳаққа бошладилар:

— Аллоҳ таолога итоат этинглар! дедилар. Улар эса қабул қилмадилар. Кейин бу ҳолатдан бир йил ўтди. У шаҳарда бир киши бор эди. Исми: Ҳабиб Нажжор эди. Бу киши пайғамбарларга иймон келтирган эди. Бегона юртдан келган ғариб шахс эди. Эрталабдан кечгача дурғерлик (дўнгалакчилик) қиларди. Топган ризқини иккига бўларди. Яримини мискинларга садақа қилар, қолган ярмини ўз аҳли аёлига едиррар эди. Шаҳар ташқарисида, хилват жойда унинг уйи бор эди. У ҳаворийлар, улар билан бир йил бирга яшадилар. Шу йили тасодифан, бирор қатра ҳам ёмғир ёлмади. Қурғоқчилик бўлди. Шаҳарликлар йиғилиб, ўша элчиларнинг олдига келдилар:

— Бу йил ёмғир ёғмаслиги сизларнинг бахтсизлигингиздан бўлди. Чунки сизлар бизни ўз илоҳларимизга сиғинишдан қайтармоқчисизлар. Бу гапдан қайтинглар. Акс ҳолда, сизларни тошбўрон қилиб, ҳалок қиламиз! дедилар.

Негаки, Қуръонда шундай марҳамат қилинади:

"Улар: «Биз, сизни бахтсизликнинг сабаби деб билдик. Агар гапларингиздан қайтмасангиз, албатта, сизларни тошбўрон қиламиз. Биздан сизларга оғир азоб етади!» дедилар." (Ясин сураси, 18-оят)

Элчилар ҳам шундай деб жавоб бердилар:

"Сизларнинг бахтсизлигингиз ўзингиз биландир. Агар сизларга насихат қилинса, шуни бахтсизлик деб билармисизлар? Албатта, сизлар ҳаддан ошган қавмсизлар."

"Ўша пайтда, элчилар келганини эшитган, Аллоҳга иймон келтирган бир киши югуриб келиб: «Эй қавмим! деди. Бу юборилган элчиларга итоат қилинлар, иймон келтиринлар» деди." (Ясин сураси, 19-20-оятлар)

У киши — Ҳабиб Нажжор эди. У шаҳарликларнинг элчилар ҳақида ёмон ниятда эканликларини эшитиб келди ва шундай деди.

Улар эса:

— Демак, сен ҳам улардандирсан! дедилар.

У эса:

"Мен қандай қилиб Аллоҳ таолога ибодат қилмайманки, у мени яратди, йўқдан бор қилди. Ниҳоятда, ҳаммангиз Унга қайтариласизлар!" деди. (Ясин сураси, 22-оят)

Сўнг элчиларга қараб шундай деди:

"Библи қўйинларки, мен Роббимга иймон келтирдим. Келинлар, мени тингланлар." (Ясин сураси, 25-оят)

Бу қавм, унинг бу сўзларини эшитиб:

— Сен бегона одамсан. Сенинг ҳаётинг шу шаҳар сабаблидир. Биз билан душман бўлганлар билан келишдингми? дедилар ва Ҳабиб Нажжорни оёқ остига олиб, шундай тепкиладиларки, ичак-чавоғи оғзидан чиқиб кетди ва у шаҳид бўлди.

Ўша ўлдирилган пайтда: "Жаннатга кир!" деган овоз келди. У Жаннатга кирганида, руҳи:

"Кошки, қавмим Роббимнинг мени мағфират қилганини, мени икром этилганлардан қилганини билсалар эди!" деди. (Ясин сураси, 26-27-оятлар)

ШАМСУН ҲАҚИДАГИ ХАБАР

Қабила подшоҳлари замонида бўлган хабарлардан бири ҳам Шамсун қиссасидир. Бу Шамсун бир элчи эмас эди, леккин Бизанс шаҳарларидан бирига тегишли ҳақ динга боғланган шахс эди. Аллоҳ таолога иймон келтирган эди. Ва У Зотнинг буйруғи остида эди. Ҳар доим Аллоҳ таолога бандалик қилар эди. Онаси уни туғган вақтида ҳақ йўлига бағишлаган эди. Ва Аллоҳ таолога топширган эди. Жаноби Ҳақ ҳам унга шунчалик қувват берган эдики, унга ҳеч ким қарши тура олмас эди. Агар уни арқанлар ёки занжирлар билан боғлашса, у арқан ва занжирларни тортиб, узиб юборган бўлар эди. Уни ҳеч нарса тўхтата олмас эди. У шаҳарнинг аҳолиси бутларга сиғинишар эди. Шамсуннинг уйи шаҳардан бир неча юриш узоқда эди. Ҳар доим шаҳарга келиб турар эди. Унга тегишли қурол ҳам туянинг жағ суяги эди. Қачон бу халқ билан жанг қилса, ўша жағ суягидан фойдаланар эди. Ва қачон чанқаса, ўша суякдаги бир тешикдан Аллоҳ таоло сув чиқарар эди. У ҳам ўша сувдан қангунча ичар эди. Ва қачон бу халқ билан жанг қилса, улардан кўп ғанимат молларини олар эди. Сўнгра яна қишлоғига қайтиб кетар эди. Унга қанча хийла қилсалар ҳам, унга бардош беролмас эдилар. Ундан ожиз қолган эдилар. Келиб, ўйлаб, дедилар:

– Агар унга қандай хийла қилинса ҳам, фақат хотини орқали қилинади! – дедилар. Чунки у аёл, аслида, уларнинг ўз қабиласидан эди. Унга кўп нарсалар бердилар:

– Яна ҳам берамиз! Фақат унинг қўли ва оёғини ухлаганда боғла ва бизга хабар бер! – дедилар. Аёлни васваса қилдилар. Унга қаттиқ бир ип бердилар. Шамсун ухлаган пайтда, хотини унинг қўлларини қаттиқ боғлади. Шамсун уйғонди. Қўлини бир оз қимирлатганида ип парча-парча бўлди. Хотинига:

– Нима учун бундай иш қилдинг? – деди. У эса:

– Қувватингни синаб кўрдим! – деб жавоб берди.

Тушуниб етдимки, дунёда сендан қувватли бир палвон йўқ экан! – деди. Ўшанда Шамсун:

– Дунёда мени ҳеч нарса ушлай олмайди ва менинг қувватимга ҳеч нарса бардош бера олмайди! Фақат, бир нарса борки, дунёда ўша нарсадан бошқа нарса мени заиф қила олмайди! – деди. Хотини ҳам:

– У нима нарса? – деб сўради. Шамсун эса:

– Айтмайман! – деди. Лекин хотини қаттиқ туриб:

– У нима? – деб сўраганида, у ҳам:

– Мени инсон сочидан бошқа нарса заиф қила олмайди! Ва менинг қувватимга ундан бошқа нарса бардош бера олмайди! – деди.

Маълум бўлдики, у аёлнинг сочи жуда узун экан ва шунчалик эканки, сочининг учи ерда судралиб юрар экан. Аёл, Шамсун ухлагунча сабр қилди. У ухлаб қолганида эса, сочидан бир қисмини кесди. Қўлини қаттиқ боғлади. Сўнгра ҳам хотинлик қилиб, бориб, бутун шаҳарликларга хабар берди. Ҳаммасини Шамсуннинг устига олиб келди. Улар келганида, Шамсун уйғонди. Икки қўли боғланган ҳолда эканини кўрди. Ҳолатни англади. Шундай куч билан силкиндики, соч иплари билоқларини кесди, то... суякларигача етиб борди. Лекин синдириш чораси топилмади. Ўша халқ фурсатдан фойдаланиб, Шамсуннинг буруни ва қулоғини кесдилар. Кўзларини ойнасидан чиқардилар. Кичик Антайхус ўша шаҳарнинг подшоҳи эди. Қаср устида ўтирган ҳолда, ойнасидан Шамсуннинг ҳолини кузатиб турди. Оқибатда Шамсун кофирлар қўлида ночор қолди. Аллоҳ таолога юзланди:

– Ё Роббим! Бу кофирлар қўлида мени ночорликка туширма. Ва мени заифлик билан ўлдирма! – деб дуо қилди. Дарҳол ўша лаҳза ичида Аллоҳ таоло Шамсунга кўзларини, бурун ва қулоғини ва қувватини аввалгидан ҳам кучли қилиб қайтарди. Янада гўзал қилиб берди. Шундай бўлдики, йўқ қилинган барча аъзолари ўрнига келди. Қўлини боғлаган боғ узилди. Подшоҳ ўтирган қаср қулади ва устунлари синди. Қаср вайрон бўлди. Қирол Антайхус тошлар остида қолди. Ҳалак бўлди. Шамсун сўнгра, қасрда қанча иморат ва бинолар бўлса, ҳаммасини қўли билан вайрон қилди, халқни ёқ қилди, сўнгра хотинини тутди, унинг буруни ва қулоғини кесди. Кўзларини кўз ойнасидагидан чиқарди. Аёл, ўша машаққатлар ичида жон таслим қилди. (Тўғрини Аллоҳ таоло билгувчидир.)

ЖИРЖИС (А.С.) НИНГ ХИКАЯСИ

Дин уламоларидан шундай эшитилгандирки, Жиржис (а.с.) тоифалар подшоҳлари замонида келган эди. Бу келиш Эронлик ҳукмдор Ардашир Бобакдан аввал эди. Аллоҳнинг Ягона эканлигини тасдиқ этган бир шахс эди. Жуда солихлардан эди. Исо (а.с.)нинг дини йўлида эди. Фаластин шахридан эди. Савдогарлик қилар эди. Шаҳардан шаҳарга юрар эди. Ўзининг ҳалол моли билан савдо қилар эди. Янги йил келганда, яъни иймон келтирганлар молларининг закотини чиқариб берар эдилар. Бу Жиржис (а.с.) асосий сармоясини ҳисоблар эди. Қанча даромад қилган бўлса, ҳаммасини фақирларга тарқатар эди. Кейин яна бир йил ишлаб, савдо билан шуғулланиб юрар эди. Ва шундай дер эди:

– Менинг шуғулланишим, сотиш ва бозор қилишим, фақат фақирлар учундир. Агар шундай ниятим бўлмаганида, бутун молимни фақирларга тарқатиб юборар эдим. Бир бурчакда ўтирар эдим ва Аллоҳ таолога ибодат қилар эдим!

Жиржис (а.с.)дан бошқа Аллоҳнинг Ягона эканлигини тасдиқ этган бошқа шахслар ҳам бор эди. Улар ҳам Ҳаворийлар қўлида иймон келтирган эдилар. Жиржис (а.с.) билан савдо қилар эдилар. Мосулда ва Шомда булардан бошқа Аллоҳнинг Ягона эканлигини тасдиқ этган банда йўқ эди. Беклар ва халқнинг кўпчилиги бутларга сиғинишар эди. Кофирлардан кўрққани учун бу шахслар динларини ошкора қилиб айтолмас эдилар. Улар, буларни ўзлари каби бутпараст деб ўйлашар эди. Агар Аллоҳнинг Ягона эканлигига иймон келтирганликларини билганларида, уларни ўлдирган бўлар эдилар.

Мосул шахрининг бир подшоҳи бор эди. Шом ерларининг бир қисми ҳам унга тегишли эди. Унга: "Малик Додийон" дер эдилар. Золимлардан, жабборлардан эди. Қизил олтиндан ясалган бир буту бор эди. Усти қимматбаҳо жавоҳирлар билан безатилган эди. Унга:

– Эфлун! деб аталур эди. Ўша вилоят халқи унга сиғинар эдилар:

– Илоҳимиз – шу! дер эдилар.

Ўша пайтда бу малик Додийондан бошқа ҳукмдор йўқ эди. Аллоҳнинг Ягона эканлигини тасдиқ этганлар Жиржис (а.с.) билан бирга бўлар эдилар ва кофирлардан жуда эҳтиёт қилишар, сақланар эдилар.

Бир куни Жиржис (а.с.) уларга:

– Бу ожизлик билан қандай ҳаракат қиламиз? Ҳар бир бекнинг одамларидан кўрқяпмиз! Келинглари, Мосул шахрига борайлик. Малик Додийон билан учрашайлик. Унга гўзал-гўзал совғалар, латофатли тухфалар тақдим этайлик! Унинг савдогари бўлайлик. Унинг номи билан боғлансак, бошқа беклар бизга озор бермаслар, ҳеч бир жойнинг халқи устимизга йиғилмас. Унинг номини эшитганларида, ҳеч ким бизга ҳеч нарса демас! дедилар.

Аллоҳнинг Ягона эканлигини тасдиқ этганлар бу сўзни маъкул кўрдилар. Ўрниларидан турдилар. Мол-мулкларини ва аёлу фарзандларини олиб, малик Додийонга келдилар. Бир куни унга:

– Шаҳрингизда қанча шахслар борки, яширин дин йўлидадирлар. Бутларга сиғинмаслар. Эфлуннинг номи зикр қилинса, ҳурмат кўрсатмаслар! дедилар. Буни эшитган Додийон ғазабланди. Дарҳол шаҳарга жарчилар юборди. Уларни чақиртирди:

– Бугун саҳрога келмаганларнинг аҳволи ёмон бўлсин! деб эълон қилдирди.

Малик Додиён:

— Бу одамнинг қўлидан ожиз ҳолга келдик. Энди бунга қандай чора қилажагимизни билмайман. Энди жанжалдан қутулайлик! — деди. Унга:

— Эй малик! — дейишди. — Бу, жодугарлардан биридир. Аммо сенинг мамлакатингда маҳоратли жодугарлар кўпдир. Улардан бирини ҳузурингга чақирт. Жодуда бундан устун келишсин! У ҳам ўзидан уста жодугарни кўрса, бу гапларни айтмай қўяр! — дейишди. Додиён ҳам:

— Мамлакатимдаги энг уста жодугар қайсиси? — деб сўради. Одамлари:

— Фалон жодугар — барча жодугарларнинг боши ва устасидир! — дейишди. Малик ҳам буйруқ берди. Ўша жодугарни маликнинг хузурига олиб келишди. У:

— Мен бу шахсдан шикоятчиман. Уни ўлдиришга чора билармисиз? — деди.

Уста жодугар:

— Подшоҳимнинг мамлакатда мен унинг кудратини кўраман! — деди. Малик Додиён:

— Аввало менга хунарингни кўрсат! — деди. — Кўрай, кейин ундан устун келармисан, келмасмисан? — деди. Уста жодугар:

— Буюрасиз, эй малик! — деди. Бир туяоқар (ўкүз) олиб келишларини сўради. Ўкүз олиб келинди. Дивон ўртасида ўкүзни тутишди. Жодугар ўрнидан турди. Илгарилади. Бир жоду ўкиди. Ўкүзнинг қулоғига пўпуклади. Ўкүз, бирта бўлиб турган пайтида иккита бўлиб қолди. Кейин озгина буғдой, сўнгра суваш мосламалари ва жуфтлик воситаларини сўради. Улар ҳам олиб келинди. Буғдойни ерга сепди. Ўкүз билан ерни ҳайдади. Экин бир зумда ердан кўкка отилди. Ўсди, яшиллашди, кейин сариқлашди. Сўнгра ўша унган буғдойни ўриб олди. Овут қилди. Элди. Самандан доначани ажратди. Кейин тегирмон ясади. Сув қўйди. Буғдойни уриб ун қилди. Кейин уни қўшди. Илиқ нонга айлантирди. Ўтирган жамоатга бирма-бир улуш қилди. Ҳамма нондан ейди. Уста жодугарга ҳам:

— Афарин! — дейишди. Малик ҳам хурсанд бўлди:

— Энди бу Черчисе нима қилади, кўрайлик! — деди. Уста жодугар ҳам:

— Бош устига, амрингиз! — деди. Сирли идиш сўради. Дарҳол олиб келишди. Ўша идиш ичига сув қўйиб олди. Қўйишди. У ҳам сувга бир сеҳр ўкиди. Кейин:

— Сувни ич! — деб Черчисга узатиб берди. Ҳазрати Жаржис сувни олди:

— Бисмиллаҳ! — деб ичди.

Ҳазрати Жаржисга ҳеч қандай зарар етмади, таъсир қилмади. Уста жодугар ҳайрон қолди:

— Агар бу шахс жодугар бўлганида мен уни енгардим! Унинг қилгани ер ва осмоннинг Илоҳининг ишидир. Мен унга ҳеч нарса қила олмайман! — деди. Кейин, подшоҳ хузурида ўтирганлардан бири:

— Эй малик! — деди. — Бу шахс жодугар эмас. Агар жодугар бўлганида тирилармиди? Сен уни неча бор ўлдирдинг. Яна тирилди. Сен ҳеч ўликни тирилтира оладиган жодугарни кўргансанми? Мен бу шахс ўликни тирилтирганини кўрдим! — деди. Додиён:

— Қайси шахсни тирилтирди? — деб сўради. У киши ҳам:

— Бу шаҳарда камбағал бир аёл бор эди. Дунёда фақат бир сигири бор эди. Ўша сигирнинг сутидан соғиб, бир қисмини ўзи ерарди, ярмини сотарди. Ўша сут пули билан кун кечирарди. Бир куни тасодиф бўлса керак — ўша аёлнинг сигири ўлди. Чиқариб шаҳар ташқарисига ташланди. Сигирнинг териси ва гўштини итлар ейишди. Суюклари ҳар тарафга сочилиб кетди. Бу ҳодисадан кўп вақт ўтди. Бир куни ўша аёл ҳолатини Жаржисга айтди:

— Ҳаетим ва ризқим ўша сигир эди! Энди чорасиз қолдим! — деди. Жаржис унга раҳм қилди. Қўлига бир дона дарахт бўлагини берди:

— Бор, ўша сигирга бу дарахт билан ур, тирилсин! — деди. Аёл:

— Сигир тириладиган эмас. Чунки танаси, суяклари тарқалган. Ҳар бир бўлагини бошқа жойга олиб кетишган! — деди. Ҳазрати Жаржис:

— Бир бўлагини ҳам топсан, ўша бўлакка ур! — деди. Аёл ўша сигир ташланган жойга борди. У ерда бир тиш ва бир суяк топди. Қўлидаги дарахт билан уларга урди. Аллоҳ таолонинг амри билан ўша сигир тирилди. Юра бошлади. Энди ўша сигир ўша аёлнинг қўлида! — деди.

Малик:

— Бундай айтганингга қараганда, демак сен унга ишондинг! — деди. У киши ҳам:

— Ҳа, ишондим! Ва унинг динини қабул қилдим! Роббига иймон келтирдим! — деди. Малик ҳам буйруқ берди, ўша шахснинг тилини кесишди.

Халқ бу ҳолни кўриб, шу кунгек 4000 киши Жаржис (алайҳиссалом)га иймон келтиришди. Малик Додиён, ўша 4000 кишини олиб борди, ҳар бирини бир хил азоб билан ўлдиртирди. Кейин Ҳазрати Жаржисга:

— Нега ўша Аллоҳингизга айтмайсизки, сизга ҳаёт берганидек, уларга ҳам ҳаёт берсин? — деди. Ҳазрати Жаржис:

— Ҳақ таоло, уларга шундай ажр бердики, улар энди тирилишни истамайди. Энди агар:

— Сизларга дунё подшоҳлигини берамиз! — дейишса ҳам, рози бўлмайдилар! — деди. Малик Додиён:

— Энди бу жодугарга нима десак экан? — деди. Ўша вақтда малик ўн тўрт нафари билан бирдан курсиларда ўтирарди. Таомларини шу ерда еришарди. Улардан бири:

— Эй Жаржис! — деди. — Мен сенга бир нарса айтай. Агар сенинг илоҳинг шуни қила олса, унга мен ҳам иймон келтирурман!

Жаржис ҳам:

— Нима демоқчисан? — деди. У киши ҳам:

— Эй Жаржис! Мана биз ўн тўрт кишимиз. Ўн тўртта дарахтдан ясалган курсиларда ўтиряпмиз. Олдимизда турган тўрва ва тўрва устиданги таом солинган табақлар ҳам дарахтдан ясалгандир. Сен ўз илоҳингга айт:

— Мана шу курсиларда ўтирган пайтимизда ва бу тўрвалар, бу табақлар олдимизда турган пайтда — кўкарсинлар, барг чиқарсинлар, мевалар берсинлар. Биз еяйлик! Кейин сенинг сўзингга ишонайлик!

Ҳазрати Жаржис:

— Сен айтган нарса махлуқотларга нисбатан оғир туюлар. Аммо яратганга, Холиққа нисбатан ўта осондир! — деди. Қўл кўтарди. Дуо қилди. Дарҳол ўша соатда дарахт курсилар, дарахт (тўрвалар) ва табақларнинг ҳаммаси кўкарди, барг чиқарди. Ва ўша пайтнинг ўзида мевалар берди. Ўтирганларнинг ҳаммаси ҳайрон қолишди. Малик:

— Ҳай, бу қандай ғаройиб жодугар экан! Уни ҳеч ким енголмас! — деди.

Ўша недим киши:

— Эй малик! — деди. — Агар ижозатинг бўлса, мен ҳам унга бир иш қилсам! Агар тирик қолса, унга ишонамиз! — деди. Малик:

— Ижозатим бор! — деди.

Ўша пайтда у недим, дарҳол турди. Ташқарига чиқди. Бронзадан (тунчдан) ўкўз шаклида катта ҳайвон ясаттирди. Ичи (корни)ни бутунлай бўш қилиб тўзалтирди. Кейин Ҳазрати Жаржисни ўша қорин бўшлиғига солдирди. Ичини нафт, кибрит ва зарник (ўт оладиган моддалар) билан тўлдирди. Кейин тагидан ўт ёқилди. Ўт уч кун, уч тун ёнди. Тўлиқ ёниб бўлган пайтда бир шамол чиқди. Ва бир қора булут пайдо бўлди. Осмон гуриллади, ёруғлик чақнади. Ер билан осмон ораси қоронғулашди. Осмондан ёнгин ёғила бошлади. Халқ кўрқиб кетди. Ўз уйларига кириб кетишди. Қоронғулик уч кун, уч тун турди, тарқалмади. Инсонлар ҳайрон қолишди. Нима қилишларини билмай қолишди. Кейин Аллоҳ таоло ҳазрати Микоилни юборди. Ўша тунчдан ясалган ўкўзни ерга уриб урди. Парча-парча қилди. Шундай даражада портлаш юз бердики, бутун шаҳар аҳли бу овозни эшитишди. Ўша тунч ҳайкал парчаланганидан кейин, Ҳазрати Жаржис ичидан чиқди. Ўт орасидан илгариледи. Подшоҳнинг ҳузурига келди ва:

— Эй малик! — деди. — Ҳақ динга кир. Аллоҳнинг ягона эканини тасдиқ эт!

Малик Додиён бу сўзларни эшитгач, ақлини йиғди. Кейин ўша қоронғулик кетди. Куёш чиқди. Халқнинг ҳам ақллари ўрнига келди. Дунё аввалгидек бўлди. Кейин недимлардан бири:

— Эй Жаржис! — деди. — Афарин — бу ажойиб ишларингга, сенинг Аллоҳинг қилмоқда. Илтимос, Аллоҳингга дуо қилгин, бу ер остида ётганларни тирилтирсин. Улар билан гаплашайлик. Ҳолларини сўрайлик. Шунда сенинг пайғамбарлигингни тўлиқ тасдиқласинлар.

Чунки уларнинг рўбаросида эски қабристон бор эди. Ҳазрати Жаржис ҳам:

— Сизлар сўраётган ва айтганингизни юксак Аллоҳ қилади. Аммо, иймон келтирмасанглар, мен биламанки, сизларга нима-нималар бўлади! — деди.

Шундан кейин Ҳазрати Жиржис қўл кўтарди, дуо қилди. Ўша мақбарадан ўн етти киши тирилди. Тўққизи эркак, беши аёл ва уч нафари бола эди. Ўша тўққиз эркакнинг бири буюк бир малик эди. Додиён ундан:

— Исминг нима? — деб сўради. Ўша киши:

— Тубийдир! — деди.

— Қанча вақтдан бери вафот этгансан?

Малик: «Мен фалон вақтда вафот этгандим!» деди.

Ҳисоблаб кўрилди. Вафот этганига 400 йил бўлган эди. Ўша ердагилар бу ҳолни кўриб хайратга тушдилар. Кейин вазирлари маликларига:

— Эй малик! Сен бу Жиржисга дунёда қилмаган азоб қолдирмадинг. Энди ундан кейин уни очлик билан синаб кўр! Балки у очликка чидай олмас! дедилар.

Негаки ўша минтақада бир камбағал аёл бор эдики, ҳеч егулик нарсаси йўқ эди.

Маликнинг буйруғи билан Жиржисни ўша аёлнинг уйида қамадилар. Бир муддатдан сўнг, Жиржис (а.с.)нинг қорни очди. Унинг хаёлига эмоқлик қилиш келди. Аёлчага:

— Агар эмоғинг бўлса, келтир, ейлик! деди. Аёл:

— Мен эмоғимни қаердан топай? деди. Жиржис (а.с.) ҳам:

— Агар сен Аллоҳ таолонинг Ягона эканига иймон келтирсан, сенга эмоқ топиб бераман! деди. Аёл ҳам:

— Ҳа! деди. Жиржис (а.с.) унга иймонни тақдим қилди. Аёлча Аллоҳнинг Ягона эканига иймон келтириб иймонга келди. Ўша аёлнинг уйининг ўртасида бир устун бор эди. Ҳазрати Жиржис дуо қилди. Ўша қуруқ устун яшнади. Шох чиқарди, барг очди. Ҳар куни бир шохида бир турли мевалар пайдо бўлди. Ҳазрати Жиржис ва аёлча хоҳлаган пайтларида ўша мевалардан еяр эдилар. Ва Аллоҳ таолога шукр қилиб турар эдилар. Ўша куни, яшнаган устуннинг учи томдан юқори чиқди. Том устида жуда гўзал бир янги дарахт бўлди. Бундай дарахтни ҳеч ким кўрмаган эди. Бироз вақт ўтгач, бир куни маликнинг йўли ўша томонга тушди. Ўша дарахтни кўрди, унинг янгилиги ва гўзаллигига хайратда қолди. Ва:

— Бу қандай дарахтки, мен уни бу ерда аввал кўрмаганман! деди.

Маликнинг одамлари:

— Ё малик, дедилар, ўша сеҳргарни (Жиржисни) сен ўша аёлчанинг уйига қаматган эдинг. Ўша кундан бери ўша дарахт ердан чиқди. Қандай мевани истасалар, ўша ерда пайдо бўлади. Ўша аёлча билан ўша киши ўша мевалардан еяди, дедилар.

Малик ҳам:

— Ўша дарахтни кесинглар, ўша уйни ҳам бузинглар! деб буйруқ берди. Уйни бузиш учун келганлар ўша дарахт қуриб, оддий устун ҳолга келганини кўрдилар. На дарахтни кеса олдилар, на томни йиқита олдилар. Ҳазрати Жиржис ўша аёлнинг уйидан чиқиш учун илгарилади. Ўша аёлчанинг бир ўғли бор эди. На кўрар, на эшитар, на тили гапирар эди. Қўли ва оёғи ҳам тугри ишламас эди. Яъни кўр, қар, лол ва шал эди. Аёлча:

— Эй Аллоҳнинг пайғамбари! деди. Модомики биздан кетмоқдасан, марҳамат қилиб Аллоҳ таолодан сўраб дуо қил, бу болажоним соғайсин. Ва Аллоҳ таоло менга ҳам куч-қувват берсинки, ичкари ва ташқарига кириб-чиқишга қодир бўлай! деди.

Жиржис (а.с.) ўша боланинг кўзига пуфлади. Кўзи ва қулоғи очилди. Ҳам кўра оладиган, ҳам эшита оладиган бўлди. Аёлга ҳам дуо қилди. Олдинги ҳолатига келди. Кейин аёл шундай деди:

— Ўғлимнинг кўзини ва қулоғини даволадинг. Қўли ва оёғини ҳам давола, яхшила!

Ҳазрати Жиржис:

— Унинг ҳам вақти ва соати бор! деди ва уйдан чиқиб кетди. Яна маликнинг ҳузурига келди. Уни динга даъват қилди. Маликнинг жуда катта араваси бор эди. Унга юк юкланса, қирқ жуфт шўрхона торта олар эди. Арава оғирлигидан ерга ботиб турар эди. Малик:

– Ўша аравага кум юкланг! деб буюрди. Қумни аравага юкладилар. Жиржис (а.с.)нинг устига тортидилар. Шундай бўлдики, Жиржис (а.с.) ўша теги учли пичоқлар ва ханжарлар билан бўлак-бўлак, тилим-тилим қилинди. Кейин ўша бўлақларни олиб, ўтда ёқдилар. Кейин ўша кулларини йиғдилар. Ўша малик ишончли одамларига:

– Боринглар, бу кулни денгизга сочинглар! Шамол олиб тарқатсин! деди. Шундай ҳам қилинди. Ўша кулларни денгиз бўйида қаттиқ эсиб турган шамолда сочиб юбордилар. Кейин Аллоҳ таоло буюрди. Ўша кулларни денгиз бўйида бир жойга йиғди. Ўша ишончли одамлар кулларни томоша қилар эдилар. Кейин куллар орасидан Ҳазрати Жиржис, Аллоҳ таолонинг амри билан, бирдан чиқди, ўша одамлар билан маликнинг хузурига келди. Малик одамларидан:

– Бу ҳол қандай бўлди? деб сўради. Улар ҳам қандай кўрган бўлсалар, шундай қилиб айтдилар. Малик ҳайратда қолди. Ҳазрати Жиржисга:

– Эй Жиржис! деди. Англадимки, сен айтган сўзларингда ҳақиқийсан. Рост гапирасан. Ҳозир сенга иймон келтирдим. Лекин қолган бекамдан ва кулларимдан уяламан (маликни бир киши енгиб, зўрлик билан уни динидан қайтарди!) дерлар. Лекин сен билан бир ишимиз бор. Ўша ишни ҳал қилсак, иккимиз ҳам жанжалдан омон қоламиз. Сен ҳам мурудингга етибсан.

Жиржис (а.с.):

– У қандай иш? деб сўради. Малик:

– Менинг бир бутхонам бор! Ичида кўплаб бутлар бор. Эн эъзозлиси Эритун номли бутдир. Бир марта менинг бутхонамга киришингни истайман. Менинг ўша бутимга сажда қил. Унга муҳаббат ила бир қурбонлик қил. Бир қўй сўй. Таки бутун халқ:

– Малик енгилди! демасинлар. Биз сен билан ярашганимизни билсинлар. “Жиржис (а.с.) маликимиз катта бутига сажда қилди ва қурбонлик қилди!” десинлар. Мен ҳам сенга иймон келтиришдан уялмайман! Илоҳимнинг ҳам шаъни озор кўрмасин! деди. Жиржис (а.с.) ҳам:

– Юрайлик! деди. Малик хурсанд бўлди. Аслида Жиржис (а.с.)нинг мақсади, бир мўъжиза кўрсатиб, ўша бутларнинг ибодатга лойиқ эмаслигини исботлаш эди. Шу билан халқнинг бу бутларга бўлган эътиқоди дилларидан йўқолиши ва шараф билан Аллоҳнинг Ягона эканига иймон келтиришлари эди. Малик Додийон дарҳол илғарилади. Жиржис (а.с.)ни бағрига босди. Юзидан, кўзидан ўпди:

– Бу кеча қасримда мен билан бирга бўл! Таки халқ, бизнинг ярашганимизни билсин. Эртаси куни сен билан бирга бутхонага борайлик! Айтганингни бажаргин! деди. Ҳазрати Жиржис ҳам:

– Маяли, юрайлик, борайлик! деди.

Ўша кеча маликнинг қасрида бирга бўлдилар. Шаҳарга:

“Жиржис, эртага бутхонага боради!” деган гап тарқалди. Ҳамда маҳбуб Эфлунга сажда қилади.

Ҳазрати Жиржисга иймон келтирган кўп одамлар бу хабарни эшитиб, диллари синди:

– Эҳ, афсус! Бу кофир подшоҳ, Ҳазрати Жиржисни ҳам иймондан чиқармоқчи! дедилар.

Ҳазрати Жиржис ўша кечаси саройга келгач, бир хилват жойга борди. Ибодатга турди. Гўзал овоз билан (Ҳазрати Довудга нозил қилинган) Забур китобини ўқиди. Маликнинг хотини, Ҳазрати Жиржиснинг овозини эшитгач, ўрнидан турди. Ҳазрати Жиржиснинг ёнига келди. Орқасидан ўтиб унга иймон келтирди. Бармоғини кўтарди. Унга ихлос билан қалбини таслим қилди. Кейин:

— Динингни махфий тут. Ҳозир ошкор қилма! — деди. Яна жойига қайтди. Бу ҳолни ҳеч кимга айтмади. Эрталаб бўлгач, бутун шаҳар аҳли бутхона эшигига келишди. Барча кофирлар у ерда тўпландилар. Ҳаммаси хурсанд эдилар. Ҳазрати Жиржисга иймон келтирганларни ғам-қайғу қоплаган эди. Улар Ҳазрати Жиржис нима қилади, деб кўришни истар эдилар. Ҳазрати Жиржисни уйида меҳмон қилган ўша аёлга, шаҳар аҳлидан бир киши шундай деди:

— Бу малик, унга бир нарсалар бериб, Жаржисни ўзига қайтарди. Энди у бутхонага бориб, Маъбуд Эфлунга сажда қилади!

Аёл бу сўзларни эшитгач, ўша шал тоғликни елкасига олди, бутхона эшигига келди. Халқ билан бирга томоша қилишга бошлади. Ҳазрати Жаржис, Малик билан бирга келган эди. Бутхона эшигига келганда Жаржис (алайҳиссалом), аёлнинг ўғлига бир назар ташлади. Ҳақ таолонинг буйруғи билан унинг тили ҳаракатга келиб, гапира бошлади. Қўли ва оёғи соғ бўлганидан онасининг елкасидан сакраб тушди. Пастга тушди. Ҳазрати Жаржисга қарши турди. Уни саломлади. Ичкари бутхонага кирди. Ҳазрати Жаржис билан бирга турди. Жаржис унга:

— Бор, бутларни чақир, келишсинлар! — деди. Бутхонада эса 71 та олтиндан ясалган бут бор эди. Ҳар бирини олтин курсилар устига қўйган эдилар. Бола:

— Эй Дўзах кутуклари! Аллоҳнинг Расули сизларни чақиряпти! — деди. — Сизларни яратган ўша Аллоҳ ҳаққи учун келинлар! — деди. Бола шундай деганидан кейин, ўша бутлар курсидан тушишди. Юзлари ерда, судралиб-судралиб Ҳазрати Жаржиснинг ҳузурига келишди. Кейин Жаржис, ўша Эфлун деб аталган катта бутнинг оёғига ёпишди. Уни ерга уриб чўктирди. Ерга ботирди. Қолган 70 бутни ҳам бирин-кетин ерга урди. Ҳаммасини ерга уриб, номаълум қилди.

Малик ва бутун халқ бўлган ва бўлаётганни кўришди. Маълум бўлдики, Шайтон ўша катта бутнинг ичига кирган экан, халқ унга сажда қилган сари:

— Мен сизлардан мамнун бўлдим! — дер ва уларни ўзига сажда қилишга ундар эди. Ҳазрати Жаржис, ўша пайтда Шайтонни қўли билан ушлади. Халқ бу воқеани яқиндан кўришди. Жаржис (алайҳиссалом):

— Эй лаънатли! Нега бу халқни йўлдан оздирыпсан, ҳалокатга учратяпсан?.. Улар йўлдан озиб кофир бўлганларига нега хурсанд бўляпсан? — деди.

Иблис унга шундай жавоб берди:

— Эй Жаржис! Ҳақ таоло менга ер ва осмон подшоҳлигини берган эди. Бир бор:

— Одамга сажда қил! — деди. Мен сажда қилмадим. Ҳеч қайғурмадим ҳам. Лекин шу сабабдан барча ҳукмимни қўлимдан олди. Мен бу одам фарзандларини йўлдан оздириб, Дўзахлик қилганимга нега хурсанд бўлмайин?

Иблиснинг бу сўзларини халқ эшитди. Ҳазрати Жаржис, Иблисни қўлидан қўйиб юборди. Бутлар ортидан у ҳам етти қат ерни ўтиб, номаълум бўлиб кетди. Малик:

— Эй Жаржис! — деди. — Сен мени алдадинг. Илоҳларимни йўқ қилдинг.

Жаржис (алайҳиссалом) ҳам:

— Сен билиб қўйки, — деди, — бу бутлар илоҳ эмас. Улар ўз нафсларидан зарарни даф қила олмайдилар, сенинг зарарингни ҳам сендан узоқлаштира олмайдилар. Вожиб нарса — шуки, бутларни тарк қилишингиз, Аллоҳнинг ягона эканини тасдиқ қилишингиздир.

Ўша пайтда Маликнинг хотини:

— Эй малик! — деди. — Жаржис, сенга шунча мўъжизалар кўрсатди, сен бир марта ҳам инсоф қилмадинг. Энди унга дуо қилиш қолди, сени ҳам ўша сажда қилган бутларинг каби ерга ботирсин.

Жаржис (алайҳиссалом)га иймон келтирган кишилар, аёлнинг бу сўзларини эшитгач, хурсанд бўлдилар, шодландилар.

Малик хотинининг Аллоҳга иймон келтирганини кўргач, улар ҳам ўз динларини ошкор қилдилар. Жаржис (алайҳиссалом) улар ичига келганига етти йил бўлган эди. Ва шу муддат ичида ўттиз тўрт минг киши иймон келтирган эди. Бир куни малик хотинига:

— Бугун етти йил бўлдики, бу жодугар шахс менга турли хил макрлар қилди. Мени йўлдан оздира олмади, диндан чиқара олмади. Сен эса бир кечада унинг сўзини эшитиб динингдан воз кечдинг. Унга ишондинг! — деди. Одамларига:

— Бу аёлни ечингиз! — деб буюрди. Улар ҳам маликага кийимларини ечишди. Ҳазрати Жаржисни боғлаган дарахтга боғлашди. Жаржис (алайҳиссалом)нинг танасини темир тарақ билан тараганлари каби, ўша аёлнинг ҳам танасини тарашди. Аёл Жаржис (алайҳиссалом)га:

— Эй Жаржис! Дуо қил, Ҳақ таоло менга бу азобни енгил қилсин! — деди. Ҳазрати Жаржис ҳам:

— Юқорига қара! Нима кўряпсан? — деди. У ҳам юқорига, осмонларга қаради. Кейин кулиб юборди. Жаржис (алайҳиссалом):

— Нега кулиб юбординг? — деб сўради. У ҳам:

— Икки фариштани кўрдим. Бошим устида туришибди. Қўлларида жаннат кийимлари ва бир тож олиб келишган эди. Жоним мендан чиққач, Ҳақ таоло ҳазратларига етказиш учун кутмоқда эканлар! — деди. Кейин жонини топширди.

Жаржис (алайҳиссалом) ҳам қўлларини кўтарди. Ҳақ таоло ҳазратларига дуо қилди:

— Ё Раббим! — деди. — Сен менга шунча балоларни енгил қилдинг, сабрини ҳам шу балога ҳамроҳ қилиб бердинг! Тилайманки, бугундан сўнг менга шаҳидликни насиб эт! Қандайки бу диндор кишиларни ҳам шаҳидлик мартабасига етказдинг. Мен билан ваъда қилдинг. Мени ҳузурингга қабул қил. Ўша ваъдаларингни бугун бажар. Ўша кофирлар менга ёлғончи дейишди, менга шунча зулм ва азоблар қилдилар — уларни кўз ўнгида ҳалок қилгин, йўқ қилгин. Ё Раббим! Бунинг сўнггида, ҳар кимки балога учраса, мени сенга шафоатчи қилиб кўрсатса ва сенга дуо қилса, тилайманки, ўша шахснинг дуосини қабул қилгин. Уни ўша балолардан, ўша қайғулардон, ўша ғамлардан қутқаргин, озод қилгин! — деди.

Ҳазрати Жаржис шу дуосини якунлаган пайтда, ўша заҳоти, бир бўлак булут осмонда пайдо бўлди. Ер билан осмон орасини бир қоронғулик қоплади. Осмондан бир ёнғин ёғди. Жаржис (алайҳиссалом)га иймон келтирмаганлар ўша ёнғинни кўриб, тўп-тўп бўлиб ҳалок бўлишларини англадилар, билишди. Қиличларини суғуришди. Аллоҳнинг ягона эканини тан олганларга қилич уришди. Жаржис (алайҳиссалом) билан у иймон келтирганларнинг ҳаммасини шаҳид қилдилар. Аммо уларнинг ҳаммасини ўша ёнғин ёқиб юборди. Йўқ бўлиб кетишди.

— Бундан сўнг тоифалар замони якунланди. Ардашир ибн Бобак бош кўтарди, бу тоифаларнинг подшоҳларининг кўпини тор-мор қилди. Ироқ ва Жазирани эгаллади. Улар эса бошларини олиб атрофга тарқалишди. Кейин турли жойларга бориб, жойлашишди.

БОБОК ЎҒЛИ АРДАШИР ҲИКАЯСИ

Ривоят қилувчи шундай дейди:

— Искандар Зулқарнайн (Қулоғи Шох Искандар) замонидан 514 йил ўтган эди (Бошқа ривоятларга кўра 553 йил ўтгач), Эронда Астхур шахридан Бобек ўғли Ардашир пайдо бўлди. Бу Ардашир, Исфандияр ўғли Баҳман авлодидан эди. Насаб дарахти шундай эди:

— Баҳман ўғли Сосон, унинг ўғли Сосон, унинг ўғли Меҳр, унинг ўғли Сосон, унинг ўғли Бобек, унинг ўғли Ардашир.

Ардаширнинг даъвоси шундай эди. Искандар келгач Доро ўғли Дорони ноҳақ ўлдириб, мамлакатни золимлик билан ўз кўлига олди.

Чунки Доро Ардаширнинг амакисининг ўғли эди. Доронинг ҳам Баҳман авлодидан экани эшитилгандир. Бобек ўғли Ардашир подшоҳ бўлгач шундай деди:

— Мен Доронинг интиқомини олишни истайман. Чунки унинг мулкини Искандар золимлик билан олиб, тоифа подшоҳларига берган эди. Ўша юртни ўша подшоҳлардан оламан, арабларни ҳайдайман, Искандарнинг золимлигини йўқ қиламан, мулкни яна ўз қаср аҳлимга, авлодимга қайтараман.

Бу Астхур шахрининг бир қахъеси бор эди. Аслида, бир қишлоқ қахъеси эди. Унга: «Ресто-йи Ҳира» дер эдилар. У ерда бир қишлоқ бор эди. Унга «Тайруз» дер эдилар. Ардашир, аслида ўша қишлоқдан келган эди. Астхур вилояти подшоҳининг номи ҳам Тайруз эди. Ардашир ўша қишлоқ ҳам унинг мулки бўлгани учун унга ҳам Тайруз дер эдилар.

Баъзилар шундай дер эдилар:

– У қишлоқнинг номи Ҳархир эди. Бир беки бор эди. Баздончилар авлодидан эди ва исми Ҳархир эди. Баздончи дегани: тоифа подшоҳларидан бир тоифадирки, Форс вилояти уларнинг қўлида эди. Форс шаҳарларининг ҳар биридан ўша авлоддан бир подшоҳ бор эди.

Бу Ардаширнинг бобосига «Кичкина Сосон» дер эдилар. Жуда мард киши эди. Қахрамонликда шундай қахрамон эдики, саксон ботир киши билан жанг қилар эди. Ҳар қанча сипоҳий ва бек бўлмаса-да, у вилоят ва Астхур ва қолган бошқа қишлоқларнинг ҳаммасига қахъё эди. Ўша замоннинг подшоҳи уни ўша вилоятга барат билан эмин ва қахъё қилиб тайинлаган эди. Астхур шаҳридан олов ибодатхонаси, яъни мажусийлар ибодат қиладиган ибодатхона шу Сосоннинг қўлида эди. Жуда тадбирли эди. Ўзининг бир хотини бор эди. Исми Мечашт эди. Яна Форс беклари авлодидан ва баздончилар тоифасидан эди. Ўша аёлдан бир ўғил дунёга келди. Унга Бобек дер эдилар. Ардашир мана шу Бобекнинг ўғлидир. Бу болага Бобек деб аталиши шундан эдики, онасидан туғилганида сочининг узунлиги бир қаричча узун эди. Шунинг учун онаси:

– Менинг ўғлим буюк бир шахс бўлади! дер эди. Бироз кун ўтиб Сосон вафот этди. Подшоҳ унинг ўрнига отасининг ўрнида Қахъё қилди. У ҳам отасидек ўша вилоятнинг Қахъёси бўлди. Олов ибодатхонасининг қаравули бўлди. Астхур подшоҳи Бобекни яхши кўрди. Унга эҳтиром кўрсатди. Охири Бобекдан Ардашир дунёга келди. Шунинг учун унга Бобек ўғли Ардашир деб аталди. Бу Ҳархир номли подшоҳнинг бир одам бор эдики, кичиклигида Ҳархирни боққан, тарбия қилган эди. Дороб-и Жирд шаҳрида турар эди. Исми: Йенус эди. Подшоҳ Ҳархир, ўша вилоят беклигини унга берган эди. Дороб-и Жирд, Форс шаҳарларидан бир шаҳар эди.

Ардашир катта бўлди. Етти ёшга тўлди. Отаси Бобек уни ёнига олди. Подшоҳ хузурига олиб борди. Мақсади, подшоҳ уни хизматда ишлатиши ва уни Дороб-и Жирд шаҳрида таълимга олиши эди. Йенус вафот этгандан кейин Дороб-и Жирд унинг бўлиши эди.

Астхур султони, Бобекнинг хоҳишини қабул қилди. Ардаширни фарзанд қилди: “Йенус вафот этгандан кейин Астхур шаҳри унинг бўлсин!” деди. Бунинг устига бир ахднома ёзди. Астхур шаҳрининг улуғларини гувоҳ қилди. Ардаширни Йенуснинг ёнига юборди. Ва Йенуснинг уни фарзанд қилиб, гўзал тарбия қилмоғини буюрди. Йенус ҳам Ардаширни қабул қилди. Ва уни фарзанд қилди.

Бироз вақт ўтиб Йенус вафот этди. Дороб-и Жирд шаҳри Ардаширники бўлди. Жуда адолатли, камтар шахс бўлди. Ҳамма Ардаширнинг лутфи ва қаримлигидан уни жуда яхши кўрарди. Ундан жуда рози эдилар.

Бир куни Ардашир фолига қаратиб:

– Подшоҳ бўламанми? деб сўради. Юлдузбахшилардан сўради. Улар ҳам:

– Сен буюк подшоҳ бўласан! дедилар.

Яна бир кеча эди. Ардашир тушида осмондан бир фаришта тушаётганини кўрди. Фаришта:

– Эй Ардашир! деди. Сен буюк подшоҳ бўласан. Бу подшоҳликни сенга Аллоҳ таоло бермоқда! Тайёр тур! деди. Ардашир уйқудан уйғонди. Хурсанд бўлди. Ўша туш билан қувват топди. Қилаётган иши шундай эдики: Дороб-и Жирд шаҳри яқинида ЗУР номли бир шаҳар бор эди. Унинг ҳам бир подшоҳи бор эди. Исми Парвиз эди. Аскарини олиб ўша шаҳар устидан борди. Подшоҳни тутиб, ўлдирди. Ўша вилоятни забт қилди. Отаси Бобек ҳам ҳали тирик эди. Астхур шаҳрида ўтирар эди. Ардаширнинг ундан каттароқ бир акаси бор эди. Исми Шопур эди. Жуда мард эди. Отаси Бобек билан бирга бўлар эди. Ардашир ўша подшоҳни ўлдиргач, отасига бир мактуб ёзди, шундай деди:

– Сенинг ёрдаминг билан Зур шаҳарини олдим. Сен ҳам бу мактубни олгач Астхур подшоҳини ўлдир. Ўша вилоятни менинг номимга эгалла.

Бобек ҳам мактубни олгач, дарҳол келиб, Ҳархирни ўлдирди. Вилоятни эгаллади. Катта ўғли Шопур эди. Уни Астхурга подшоҳ қилди. Ардаширга бўйсунмадилар. Ҳархирнинг соф, қизил олтиндан бир тожи бор эди. Бобек ўша тожни Шопурга кийгизди. Кейин Шопур Ардаширга бир мактуб ёзди:

– Мен сенинг катта акангман. Подшоҳлик менга муносибдир. Мактубим сенга етгач, менга кел, подшоҳлик даъвосидан воз кеч! деди.

Ардашир бу мактубга аҳамият бермади. Шопур ғазабланди. Аскар йиғди. Ардаширнинг устидан юриб, уни тутиш ва ўлдирмоқчи бўлди. Шопурнинг Ардаширдан бошқа яна қанча ака-укалари бор эди. Ардашир уларни ёнига олди, жангга чиқди. Ҳар қанча улар Шопурнинг тарафида бўлсалар ҳам, Ардаширни Шопурдан кўпроқ яхши кўрар эдилар. Астхур шахридан чиққач, биргаликда Шопурни тутиб боғладилар. Ардаширга ҳам:

– Тез кел! деб мактуб ёзиб юбордилар. Ардашир ҳам дарҳол етиб келди. Укаси Шопурни ўлдириб, тож ва тахтни Ардаширга бердилар. Унга итоат қилдилар. Кейин Ардашир у ердан Астхурга келди. Тахтга ўтирди. Подшоҳлик тожини бошига қўйди. Форс вилоятини бошдан-оёқ эгаллади. Адолатли ва ҳайбатли подшоҳ бўлди.

Ўша тарафга яқин бир жойда буюк бир подшоҳ бор эди. Унга “Меҳрак” дер эдилар. Ардашер ўша подшоҳга мактуб ёзди. Унга юборди. Меҳрак бўйсунушига рози бўлмади. Ардашер эса аскар тўплади. Унинг шахрига лашкар тортиб борди. Меҳракни ушлади, ўлдирди. У ердан ўтди. Форс вилоятидаги Журе номли шаҳарга келди. У ерни жуда ёқтирди. Чунки бу шаҳар Форсда жуда гўзал эди, ундан кўра гўзали йўқ эди. Боғлари, боғчалари, дарёлари, турли гуллари, хушбўй ўсимликлари кўп эди. Форс ҳудудидан келадиган барча гул сувлари Журедан келарди. Ардашернинг кўзига бу шаҳар жуда гўзал, жуда ширин кўринди. Уни пойтахт қилишни истади. У ерда бир ҳисор қурдирди. Унга Тирнаб дер эдилар. У ерда бир оташкада қурдирди. У ерда ўтирди.

Аммо у ерда бир улуғ подшоҳ бор эди. У Куҳистон султони эди. Исфаҳон ила ҳам унинг ҳукмронлиги остида эди. Унга “Эрдуван ал-Паҳлавий” дер эдилар. Тоифалар подшоҳлари сулоласидан эди. Шу сабабли подшоҳлар уни жуда яхши кўриб ҳурмат қилар эдилар. Бу томонда Ардашер ўтирган эди. Завқ ва ишратга берилган эди. Тўсатдан Эрдуван ал-Паҳлавийдан бир мактуб келди. Мактубда шундай ёзилган эди:

— Мен Куҳистон султониман. Сен эса Бобак ўғли Ардашерсан. Бу мактуб менинг ҳузуримдан сенинг ҳузурингга юборилди. Эй Ардашер! Сен нега ўз кимлигингни билмайсан? Энди ҳаддидан ошиб кетдинг! Сенинг отанг Бобак фақат бир қишлоқ бошлиғи эди. Унинг шаҳарга келишга ҳаққи йўқ эди. Санга “Астахар подшоҳини ва Кирмон маликларини ўлдир!” деб ким амр берди? “Ўша элга подшоҳ бўл!” деб ким фармон қилди?.. Тахт сенга нима керак?.. Ва подшоҳлик сенинг нима ишинг?.. Тайёр тур! Мана мен, Аҳвоз султонларига ва Исфаҳонга, бориб, сени ўтирган жойингда боғлаб, бўйнингга арқан солиб менинг ҳузуримга келтиришлари учун мактуб ёздим.

Ардашер бу мактубни ўқиди. Унга шундай жавоб ёзиб юборди:

— Бу тожу тахтни менга Юксак Яратган берди. Ва у подшоҳлар устидан ғалабамни яна менга Юксак Яратган берди. Мен ҳам ўша Юксак Яратган менга сенинг устингдан ҳам ғалаба беришини умид қиламан. Сенинг бошингни кесай, ва у тугамас хазиналарингни оташкада сарфлай!

Ардашер бундай мактуб ёзиш кучи ва жасоратини ўзи кўрган тушдан олган куч билан айтган эди. Ва астрологлар бир замонлар унга:

— Жаҳон ҳукмдори сен бўласан ва ер юзига ҳукмронлик қиласан! — деган эдилар.

Ардашер Журе шахрини тарк этди. Яна Астахарга келди. Ўз амирларидан бир киши бор эди. Исми Берсам эди. Уни ўрнига вакил қилиб қолдирди. Кейин лашкарини олди. Аҳвоз томон йўл олди. Кўп вақт ўтмасдан Астахарга бир хушхабар олиб келувчи келди, Ардашердан шундай хабарни олиб келди:

— Эй Берсам! Аҳвоз беки билан жанг қилдим. Уни енгдим. Аҳвозни ҳам олдим.

Исфаҳонда Эрдуван томонидан қўйилган бир подшоҳ бор эди. Унга “Шопур” дер эдилар. Ардашер унга ҳам қарши кураш қилди. Уни тутиб ўлдирди. Аҳвоз вилоятини ва Исфаҳонни эгаллади. Ҳаммаси Ардашерники бўлди. Исфаҳонга ўз аскарларидан бир кишини вакил қилиб қўйди. Аҳвозда жуда катта бир шаҳар бор эди. Унга “Ром-ул-Ҳурмуз” дер эдилар. Аҳвоз шаҳарлари орасида ундан каттаси йўқ эди. Ардашер ўзи ўша ерда ўтирди. Шундай бойлик ва хазина топдики, ҳисоби йўқ эди. Аҳвоз вилоятида бир

шаҳар курдирдики, унга “Сурул-Аҳвоз” деб ном берилди. Ҳозир ҳам Аҳвозда ўша катта шаҳар мавжуд. Атрофига мустаҳкам қалъа курдирди. Лашкарини ва ўша вилоят аҳлини ўша ерда тўплади. Ўзи томонидан бир вакилни қолдирди ва кўп аскар билан ўша ерга жойлаштирди. Кейин лашкарини олди. Миср томонда бир шаҳар курди. Унга “Карх” дер эдилар. У ерга ҳам бир амир қўйди. Ўзи яна Форсга қайтди.

Сўнг подшоҳ Эрдуванга бир мактуб ёзди. Элчилар юборди. Мактубида шундай деди:

— Мана Аҳвозни, Исфаҳонни ва Мисакни олдим. Эндиликда навбат сенда. Вақтингга тайёр тур. Кейин “Ғафлатда қолдим!” демасин. Жанг тайёригингни кўр, тайёр тур!

Эрдуван ҳам жавоб бериб шундай деди:

— Сени бу ерга келтирган — ажалингдир. Яхши бўлсин, жанг қилайлик, курашайлик. Бу орада Меҳримоҳ оғи ўтсин. Ва аскаринг билан кел. Ҳурмузжон водисига сен билан жанг қилайлик. Сен ҳам қандай одам экансан, билиб олайлик!

Меҳримоҳ — августдан кейин бўлган ойга айтилади. Ардашер сабр қилди. Меҳримоҳ байрами ўтди. Кейин лашкар тортиб Ҳурмузжон водисига гўзал бир жойга жойлашди. Атрофига хандақ қаздирди. У ерда қарор қилди. Бу тарафдан Эрдуван подшоҳ катта бир лашкар билан ва тўлиқ курол-аслаҳа билан Ардашер устидан келди.

Ардашернинг бир ўғли бор эди. Исми Содур эди. Унга аскар берди. Эрдуванга қарши юборди. Шундай жанг бўлдики, инсон жасадлари тоғлар каби тўпланди. Қон жасадларни олиб кетди. Эрдуваннинг улуғ бир вазири бор эди. Исми: Доробендироз эди. Эрдуваннинг лашкари унинг буйруғи остида эди. Душман билан курашган ҳам шу вазир эди. Шопур уни ўз қўли билан ўлдирди. Эрдуваннинг аскари кўркиб, енгилди. Ардашер Эрдуваннинг кўркиб қочганини кўриб, лашкарини юришга туширди. Ардашер шохин каби унинг устидан қўнди. У ердан кўтарилганда унинг тепасига бир зарба урди. Шундайки, Эрдуваннинг мияси бурнидан оқиб чиқди, ўлди.

Эрдуван ўлгач, Ардашер унинг лашкарини:

— Омонай! — деб айтгунча ўлдирди. Ўша куни Ардашер номига “Шохиншоҳ” деб айтишди. Кейин, лашкарини олди. Ҳамадонга келди. Ҳамадон вилоятининг подшоҳини ушлади. Ниҳавенд ва Дайнуверни эгаллади. Бу шаҳарларнинг амирларини ушлади, ўлдирди. Бу мамлакатларга ўз амирларини қўйди. Кейин йўлга чиқди, Озарбайжонга келди. У ердан Арманистонга келди. У ердан Мосулга ўтди. У ҳудудларни эгаллади. Ҳар бир ҳудудга ўз амирларидан подшоҳлар қўйди.

Ўша вақтда бугдой кўп эди. Мосул билан Мадаин ораси қишлоқлар, саҳролар ва экиладиган ерлар ҳолатида эди. Дажла дарёси соҳилида бир қишлоқ бор эди. У қишлоқ ҳозир ҳам мавжуд. Қолган қишлоқлар ёниб, вайрон бўлган эди. Ардашер ўша жойларни обод қилди. Мадаин шаҳрининг қарши томонида бир шаҳар курди. Ўша ҳудудни ўз ҳукмронлигига олди.

Янгида яна Форсга қайтди. Астахарда бир неча кун турди. Тайёргарлик кўрди. Хуросонни эгаллашни истади. Аввало Кирмонга келди. Хуросонни, Балхни ва Марвни эгаллади. Марвда жуда кўп кишиларни ўлдирди. Бошларини кесиб Форс ҳудудига юборди. Оташқадалар эшикларига осдирди. Шу қадар юртларни фатҳ этиб қўлига олди. Ҳар бир мамлакатга ўз аскарларидан жойлаштирди. Кейин, яна ўз шаҳри — Форсга келди. Турди.

Кейинги йили лашкар тортиб Мадаинга борди. Мадаинни эгаллади. Кейин Баҳраинга келди. У ерда бир подшоҳ бор эди. Исми Себрак эди. Ардашер келганини эшитган подшоҳ қочди, ҳисорга пинҳон бўлди. Ардашер ҳисорни ўраб олди, бир йил кутди. Токи ҳисорда очлик бошланди. Халқ очликдан азобланди. Амирларини ўлдиришга қасд қилишди. Ва ҳисорни Ардашерга топширишни ўйлашди. Ўша подшоҳ уларнинг ниятини англади. Ўзини ҳисордан пастга ташлади, ўлди. Ардашер ҳисорни олди. Ўз амирларидан ўша ҳисорга бир амир қўйди. Кейин яна Форсга келди. Ўғли Шопурни ворис қилиб тайинлади. Ўзидан кейин шохликни унга берди. Бошига тож қўйди:

— Сен Форсда тур! Қурган шаҳримни обод қил! — деди.

Кейин, ўзи Мадаинга келди. Ўша шаҳарни пойтахт қилди. Тахтини у ерда курди.

Ардашер бу юртларда саккизта шаҳар курди. Бирини “Од”, бирини “Анвоу Ардашер” дер эдилар. Ва бир шаҳарни Шерозда курди. Ва кейинроқ курган яна бир шаҳар — Ахвоздаги “Асбоба” шаҳри бўлди. Ҳозир уни “Карх” деб аташади. Кейин Баҳрайнда ҳам бир шаҳар курди. Номи “Расбахул Ардашер” бўлди. Ҳозир “Хаттул-Мадина” дейилади. Мосул атрофида ҳам бир шаҳар курди. Унга “Нудул Ардашер” дер эдилар. Ҳозир уни “Жидда” дейишади.

Ироқ, Хуросон, Систон ва Форс ҳамда шунча подшоҳликлар Ардашернинг қўлига ўтди. Тоифалар подшоҳларининг сулоалари тугади. Араблар қочишди. Бир қисми Кудобага кетди. Бир қисми эса Барига боришди. Хижоз водийларида ўтиришди.

Ардашер адолат билан оламни обод қилди. Эрдуванни ўлдириб, бошига шохиншоҳ тожини кийган кунида Ироқ подшоҳи бўлган Адий ўғли Амр ҳали тирик эди. Ардашер уни ҳузурига чақирди:

— Сен Ҳирада тур! — деди. Ҳирани, Ироқ вилоятларини, Саводни ўша Адий ўғли Амрга берди.

Эрдуван ўлгандан кейин мулк бутунлай Ардашерга қолди. 14 йил подшоҳлик қилди. Бу подшоҳликни 40 йил давом эттирди. Умрининг 33 йилини уруш билан ўтказди. 14 йилни эса адолат ва тинчлик ичида ўтказди. Кейин вафот этди. Шопур подшоҳ бўлди. Оламни обод қилди, равақ топтирди. Отаси Ардашердан кўра кўпроқ яшади.

БОБЕК ЎҒЛИ, АРДАШИР ЎҒЛИ ШОПУР ҲИКАЯСИ

Ривоятчи шундай дейди:

— Шопур подшоҳ бўлгач, отасининг ҳукмронлигида бўлган юртларни бошдан-оёқ ўз ҳукми остига олди. Жаҳон мулки унга бўйин эгди. Бутун халқ унга итоат қилди. Ер юзида унга қарши турадиган подшоҳ қолмади. Адолат ва инсофда отасидан ҳам ошди.

Шопур арабчасидир. Унинг форсчаси Шохпур бўлиб, «шоҳ ўғли» деган маънони билдиради.

Бу Шопурнинг дунёга келишининг асли шундан иборатки: Ардашир подшоҳликни орзу қилган пайтда Дороб-и Жирд шаҳрининг подшоҳини ўлдирган эди. Юртни эгаллаган эди. Унга:

— Сенинг бобон, Сосон ўғли Сосонки, Баҳман ўғлидир. Ироқ мулки унинг қўлида бўлган пайтда Доро ўғли Эшк унинг қўлидан бу юртни олган эди. Сосон у билан уруш қилди. Ироқни унинг қўлидан яна ола олмади, лол қолди. Ўша юртдан қўлини тортди. Лекин:

— Агар бу юрт қўлимга ўтса, ер юзида Эшконийлардан бир кишини ҳам тирик қолдирмайман! деб қасам ичган эди. Охирида Сосон вафот этди. Мулк унинг қўлига ўтмади. Вафот пайтида ўғлини чақириб:

— Эндиликда мен бу дунёдан охиратга кетаётиман! Дўстманимдан интиқом ола олмадим. Мендан кейин сен подшоҳ бўласан. Эшконийлардан менинг интиқомимни албатта ол. Уларнинг ҳаммасини йўқ қил. Наслларини кес! Агар сен ҳам вафот этсанг, ўғлингга васият қил! Менинг қасамимни бажарсинлар. Менинг авлодимдан ким подшоҳ бўлса, васиятимга амал қилсин! деди.

Ростдан ҳам, Сосонийлардан, Ардашир замониғача ҳеч ким подшоҳ бўлмади. Кейин Ардашир улуғ подшоҳ бўлди. Ўша пайтда Ироқ ерлари Эшконийлардан кетиб, араблар қўлига ва тоифа подшоҳлари ҳукмронлигига ўтган эди. Лекин Эшконийлардан бир гуруҳ қолган эдики, ҳар бири бир бурчакда яшар эди ва ўз ҳоли билан шуғулланар эди. Бекликдан воз кечган эдилар.

Ардашир подшоҳ бўлгач, бобосининг васиятини адо қилишни ният қилди. Эшконийлардан қаерда бўлмасин, катта бўлсин, кичик бўлсин, кимни топса, тирик қолдирмас эди. Уларни ўлдирди. Молини, ҳайвонини беклик мулкига қўшди.

Бир куни эди. Эшконийлардан бир улуғ шахс ўлдирилди. Унинг моли, қўйлари, олтини хазинага олиб кетилар эди. Канизаклар орасида тўсатдан бир қиз кўрди. Ундай гўзал қиз

бўлмас эди. Ардаширнинг кўзига ўта ёқимли кўринди. Ўша қизга жондан ва дилдан ошиқ бўлди. Уни ҳузурига олиб келтирди. Унга:

– Эй қиз! деди. Сенга ҳеч эркак қўли тегдими?

Қиз:

– Йўқ! деб жавоб берди. Мен ҳали қизман.

Ардашир ўша қиз билан ётди. Ростдан ҳам уни бокира ҳолда топди. Ўша кеча қиз Ардаширдан ҳомиладор бўлди. Бир неча кундан кейин Ардашир унга:

– Қайси насабдандирсан? деб сўради. Қиз:

– Мен канизак эмасман. Эшконийлар авлодиданман! деди. Ардашир бу жавобни эшитгач, қизни ўз қўли билан олишга афсусланди. Қизни ўлдириб, бобосининг васиятини бажармоқчи бўлди. Аммо қизни ўлдиришга юраги бардам келмади. Чунки уни жуда яхши кўрар эди:

– Уни кўзим олдидан узоқлаштиринглар! деди. Шундай ҳам қилишди ва Ардашир ўша қизни бир неча кун кўрмаслиги билан ундан совуқдек бўлди. Ўзининг жуда ишонган бир беки бор эди. Ҳикмат соҳибидек етук шахс эди. Ардаширнинг хазиналарининг эмин эди. Қони ва болаларининг ҳам қахъёси эди. Ардашир бу кишига жуда ишонар эди. Бир куни уни ҳеч ким йўқ пайтда ҳузурига чақирди. Бу қизнинг аҳволини унга айтиб берди. Шундай деди:

– Мен бобомнинг васиятини бажармоқчиман. Бор, бу аёлни ташқарига олиб чиқ. Уни ўлдир! деди.

У ҳам аёлни олди, ташқарига чиқарди. Ўлдирмоқчи бўлди. Аёл:

– Мен подшоҳдан ҳомиладорман, ҳомилам бор! деди. Қиз шундай деганидан кейин қахъё уни уйига олиб борди. Бир неча аёлларни чақириб, ҳомиладорлигини текширди. Ростдан ҳам ҳомиладор эканини кўрдилар.

– Ҳа, у ҳомиладор экан! дедилар. Қахъё аёлни қасрининг энг пастки қаватида сақлади. Юзини ҳеч кимга кўрсатмади. Ўзи ўта ўткир устура билан эрлигини кесиб ташлади. Бир хумдонга солди. Оғзини муҳрлаб қўйди. Ардаширга олиб борди. Ардашир:

– Бу нима? деб сўради. Қахъё:

– Бу хумдон ичида менга жуда керакли бир нарса бор! Истардимки, подшоҳим хазина бошлиғига омонат қилиб топширса. Керак бўлганида яна менга берсин! деди.

Подшоҳ ҳам хазиначига амр қилди. У хумдонни хазинага юборди. Ардашир кейин қахъёдан:

– Сенга буюрган ишимни не қилдинг? деб сўради. У ҳам:

– Ернинг тагига қўйдим! деди. Ардашир бу сўздан:

– Уни ўлдирдим, ер тагига қўйдим! деб англади. Жавобга тўғри келмаган эди.

Орадан анча вақт ўтди. Аёл бир ўғил туғди. Қахъё буни Ардаширга хабар беришдан кўрқди. Уйида бокди. Подшоҳдан рухсатсиз болага исм ҳам қўймади. Фолига қаради. Боланинг фоли жуда ҳам яхши, муборак экан. Жаҳонга ҳукм юрадиган шахс бўлишини англади. Уни ўлдирмаганига шукр қилди. Унга исм қўймоқчи бўлди. Бу исм шундай бўлсинки, ҳар бир подшоҳ ўғлига қўйиладиган исм бўлсин. Шундан сўнг у болага:

– Шопур! деб исм қўйди. Бу, «Шоҳ ўғли» деганидир.

Шопур, Хуросондан келган душманни орқага ҳайдаш учун Ироқдан Форсга келганида, Ҳизр шахрининг малики Дайзин мажбуран Ироқ чегарасига келган ва Турк элларида бир нечта мамлакатга ҳужум қилган эди. Шопур келган пайтда Мосул беги билан ҳисоб-китобни қилди. У ердан йўлга чиқди. Ҳизр подшоҳи Дайзин, Шопурни кўриб Ҳизр қалъасига паноҳ топди. Шопур бу қалъани тўрт тўла йил муҳосара қилди. Лекин ололмади. Ожиз қолди. Муҳосарани ташлаб кетмоқчи бўлди.

— Малик Дайзиннинг бир қизи бор эди. Исми Нудайра дер эдилар. Юз гўзаллигида ер юзида унга тенг йўқ эди.

Бир куни қалъа буржининг устига чиқиб, Шопурнинг аскарларини томоша қилаётган эди. Тасодифни қарангки, Шопур ҳам кўплаб отлилар орасида қалъа атрофини айланиб юрар эди. Қизнинг кўзи Шопурга тушди. Шопур ҳам жуда гўзал эди. Қиз Шопурни кўриб,

унга минг жон, минг қалб билан ошиқ бўлди. Тунда, Шопурга бир кишини юборди. У киши деди:

— Бу қалъамиз тўлсин билан қурилган қалъадир. Бу ерда юз йил турсангиз ҳам унинг бир тошини олиш осон эмасдир. Агар мени хотинликка қабул қилсангиз, мен сизга бунинг чорасини айтаман. Аммо бир шартим борки, менга ишонганингизни сездирманг!

Шопур ҳам қизни хотинликка олишига, уни қабул қилишга қасам ичди. У киши қайтиб, қизнинг хабари билан келди. Қиз унга шундай деди:

— Энди бор, унга айт:

1. Бу қалъанинг девори бўйлаб бир ип билан ўлчаш керак.
2. Ўша ипни аёлларнинг ҳайз қонига чўктириб, бурждан пастга осиб керак.
3. Қайси буржга ўша ип осилса, ўша бурж вайрон бўлади. Аскаринг билан тайёр бўлиб кел! Нима истасанг шуни қил!

Бу сўзларни ўша киши Шопурга етказди. Шопур эса:

— Бу қалъанинг девори жуда баланддир. Биз унинг ўлчамини ололмаймиз. Бу ишнинг чораси яна ўша қиздадир. У каримлик қилсин, нима чора бўлса аямасин, ёрдам қилсин! — деди. Маълум бўлдики, қалъанинг буржларига кўппаклар (кабўтарлар) уй қилган экан. У қандай макр қилган бўлса, ўша кўппаклардан бирини тутиб, бир ипни қалъа девори бўйлаб пастга ўлчади. Аёлларнинг ҳайз қонига чўктирди. Ўша кўппакнинг оёғига боғлади. Кейин кўппакни учирди. Кўппак учиб, ўша бурж устига қонди. Оёғидаги ипни пастга ташлади. Ўша қонли ип пастга осилгач, девор силкинди, асосидан вайрон бўлди. Шопур лашкари билан тайёр турган эди. Дарҳол у ердан шаҳарга кирди. Қиличлар жариллади. Шопур аскарининг бир қисмини ўша йиқилган жойда қолдирди:

— Ичкаридан ким чиқса — ўлдириглар! — деди. Ўзи тайёр турган лашкари билан малик Дайзинга юриш қилди. Уни ушлади. Бошини кесди. Ўша шаҳар аҳлини шундай қиличдан ўтказдики, бир киши ҳам тирик қолмади. Араблардан, Бариёдан, Ҳижоздан, Баҳрайдан, Ямандан кўплаб мамлакатлар одамлари у ерда бор эди. Қалъа қавми тўп-тўп қилиб ўлдирилганидан кейин бу вилоятнинг ҳаммаси мусибатга учради. Ҳаммаси ҳам эронликлар кўлига ўтди.

Ўша қирилган қавм учун марсиялар айтилди, йиғлашди. Барча марсиялар ичида энг таъсирлиси қуйидаги шеърлар эди:

Шеър

Кўрдингми, Фалак Ҳизрга нима қилди,
Нимат қолармикан абадий инсонда?
Илоҳ у ризқни кўп-кўп берган пайтда,
Қолди у бахт — энди қаерда?
Шопур икки йил у қавмни эзди,
Қолди у жангда ҳам собит.
Парвардигор ҳар куни ёрдам бериб,
Қўшин билан собитқадам бўлди ҳар сарбозу зобит!
Дер эдилар: “Ажал келса, бир замон,
Бўлсин, қилич қўлда — ўлим шундан!
Агар ажалдан кўрқсанглар, инсон,
На кишлоқ қолар, на шаҳар йўлдан!”

Марсия ёзган араб шоирларидан бири — Абу Довуд ал-Аздий бўлиб, у қуйидаги байтни айтган:

Кўрдингми ўлим Ҳизрга нима қилди, бугун қара,
Тўсатдан келиб, барчасини йўқ қилди, қара!
Араб шеърларидан яна бири — Тақрима ўғли Амфиннинг шеъридирки, шундай дейди:
Ғамли хабарларни эшитиб, ғамга чўкмадингми?
Яъни, Убайда ўғлига етиб келган хабарлар учун!
Дайзин ҳам ўлди, қара, бутун акаси билан бирга,
Дард ва ҳасрат зарба урди, аҳо, кўкракларга қара!

Шопурнинг қўшини келган эди, мана сабаби шу,
Сеҳр бузилди — бугун шундан йиғлашлар тўлди!
Олди Ҳизр қалъасини — буржлар ёнган, кулаб,
Ўлчам билган қўл етди — золимлар маҳзун қолди!

Шопур, бу шаҳардан кетар экан, унинг барча буржларини бошидан-охиригача вайрон қилди. Шундай қилиб шаҳарни бутунлай тепа-теккис қилди. Боғлари ва боғчаларини харобага айлантирди. Дарёлари ва чўлларининг суларини тўсдирди, қуритди. Уни шундай ҳолга келтирдик, инсон яшаши учун бирор манзил қолдирмади. Кейин у ердан кўчди. Айнун-Намрага келди. Айнун-Намра, деб аталадиган жой — Жазирада катта шаҳар эди. Шопур, ўша маликнинг қизи Нудайра билан у ерга келиб, тўй қилди. Бир неча кун у билан бирга қолди. Бир кеча эди. Ипакдан ясалган ўнта тўшакни бир-бирининг устига қўйишган эди. Шопур қиз билан шу тўшаклар устида ётган эди. Қиз, тонггача хотиржам ёта олмади, ойда:

— Бу қандай қаттиқ, қаттиқ тўшак эканки, қаттиқлигидан танам оғриб қолди! — деди. Эртаси тонг бўлгач, Шопур турди. Тўшакни кўздан кечирди. Ҳамма томонини текширишди. Ётоқда бир дона мирсин дарахтининг барги тушиб қолгани маълум бўлди. Барг қизнинг остида қолиб, уни азият берган экан. Шопур, қизнинг тани шунчалар нозиклигини кўриб, ҳайрон қолди. Унга:

— Эй хотуним! — деди. — Онаинг сени қандай егуликлар билан озиқлантирганки, тананг шунчалар нозик бўлган?

Қиз ҳам:

— Қўй ва сигир суякларининг илигини чиқаришарди. Қўй ёғи билан ва Басра асали билан аралаштиришарди. Бир оз ун қўшиб, товада соф ёғ билан ковуришарди. Шунини еардим. Сув ўрнида йиллаб сақланган тоза май ичиришарди. Мен умримда нон емаганман. Сув ҳам ичмаганман! — деди.

Шопур:

— Эй хотуним! — деди. — Онаинг сени шу йўлда тарбия қилган бўлса, сен унинг ҳаққини билмасанг, менинг ҳаққимни қайдан биларсан? Кейин менга вафо кўрсатмассан! — деди. Буйруқ берди. Бир йўрғи от келтиришди. Орқасидан икки бўлак сочи осилган эди. Аёлни ўша отнинг думига боғлашди. Отни қўйиб юборишди. От аёлни иккига бўлиб парча-парча қилди.

Бунинг сўнггида Шопур кўплаб шаҳарлар қурди. Расм чизишда ном чиқарган “Маний зиндик” Шопур даврида пайдо бўлган эди. Шопур қурдирган шаҳарлардан бири Форсда эди. Унга “Соло Шопур” дер эдилар. Бири эса Аҳвозда эди. Номи “Хандеи Шопур” эди. Аҳвоз вилоятида ундан гўзал, ундан дилларни очадиган шаҳар йўқ эди. Ёзда ҳам, қишда ҳам тоза ва сабзавотли ҳолатидан қолмас эди. Айтишларича, у ҳудуд аввал чўл эди. Ҳеч қандай уй ва иморат йўқ эди. Қўйлар ва моллар отлайдиган жой эди. Аммо жуда ҳам кўнгилочар жой эди. Шопурнинг йўли у ерга тушди. У ернинг ҳавоси ва сувини жуда ёқтирди. У ерда шаҳар қурмоқчи бўлди. У жойни обод қилмоқчи бўлди. Қўй боқаётган бир кишини кўрди. Уни чақирди. Унга:

— Эй муҳтарам! — деди. — Бу ерда шаҳар қуриш мумкинми?

Муҳтарам чўпон:

— Мен билимдон киши, олим бўлсам, бу ерда шаҳар бўлади! — деди.

Шопур ҳам дарҳол у ерга тушди. Вазирини чақирди:

— Шу кекса кишига савод ва ҳисоб илмини ўргатгин! — деди. Вазир ҳам ўша чўпони олиб кетди. Шопур:

— Сен бу кекса чўпонни олим қилмагунча мен бу ердан кетмайман! — деди. Вазир бир йил муддат сўради. Маҳорати баланд бир устоз олиб келди. Унга:

— Ўтир, бу чўпонга ҳисоб илми ва ёзишни ўргат! — деди. — Лекин у кексадир. Уни кўп қийналма, азоб тортмасин! Ёд олганини унутмасин! Кунига фақат бир масала ўрганса етарли! — деди.

Ўқитувчи ишни бошлади. Чўпонга ҳар куни бир масала ўргатди. Бир йил тўлгач, у кекса яхши билим эгаси бўлди. Ёзиш, ҳисоб ва дафтар юритишда жуда усталик ҳосил қилди. Бир йилдан кейин Шопур вазири ва чўпонни чақирди:

— Эй мухтарам! — деди. — Мана, сен билим эгаси бўлдинг. Энди айт! Бу ерда шаҳар бўладими-йўқми?

Мухтарам чўпон:

— Ҳа, бўлади! — деди. Шопур:

— Қандай бўлади? — деб сўради. Мухтарам:

— Қандай хоҳласанг, шундай бўлади. Манаки сен мени олим қилдинг, бу ерда ҳам шаҳар қуришинг мумкин!

Шундан кейин Шопур тайёргарлик кўрди. У ерда гўзал бир шаҳар кўрди. У кексани ўша шаҳарнинг вазири қилди. Ўзи Мадаинга кетди. Ўша кекса вазифани қабул қилди. Шаҳарни тўлиқ қуриб битказди. Ҳисобот берди. Ўша шаҳарга:

— Хандеи Шопур — Шопурнинг табассуми, деб ном беришди. Аммо, халқ унга “Ардабил” деди. Чунки у кексанинг исми Ардабил эди. У қурган шаҳарга ҳам ўз исми берилган эди.

Шопур 31 йил подшоҳлик қилди. Охири вафот этди. Ўрнига ўғли Ҳурмуз подшоҳ бўлди.

ШОПУР ЎҒЛИ ҲУРМУЗ ҲИКАЯСИ

Ривоятчи шундай дейди:

— Шопур ўз ҳаёти давомида ўғли Ҳурмузни валиаҳд қилиб тайинлаган эди. Ва Шопурдан кейин Ҳурмуз подшоҳ бўлди. Бошига тож кийди. Отасининг мамлакатини бошқаришга киришди. Жуда адолатли подшоҳ бўлди.

Ҳурмузнинг бир қўли йўқ бўлгани айтилган. Сабаби шунда эдики: Ардашир, тоифа подшоҳларини йўқ қилиб, бартараф этгач, қаерга борса, Шопурни ўз лашкарининг бош қўмондони қилар эди. Форс чегарасида бир шаҳар бор эди. Унга: «Ардашир-и Ҳира» дер эдилар. Бу шаҳарнинг бир подшоҳи бор эди. Исми: Мехрек эди. У Ардашир билан жанг қилди. Ардашир уни тутиб, ўлдирди. Юлдузбахшилар:

— Бу Мехреكنинг авлодидан бир киши қолгандир. Мулк унга тегишли бўлади, — деб айтдилар.

Қачонки Ардашир Мехрекни ўлдирди, унинг авлодидан ҳеч кимни қолдирмади. Дили хотиржам бўлди. Аммо Мехрекнинг ўн ёшли бир қизи бор эди. Ардаширдан қочиб, шаҳардан чиқиб кетган эди.

Туркманларга етиб борди, улар:

— Сен кимсан? деб сўрадилар. У ҳам:

— Мен бир кишининг чўрисиман. Хўжамни Ардашир ўлдирди. Мен эса қочиб, сизлар олдига келдим! деб жавоб берди. У ерда бир кекса чўпон бор эди. Уни ҳимоя қилди. Уйига олиб борди. Ўзининг қизи қилди. Қизлари орасида яшириб қўйди.

Бу қиз, юз гўзаллигида тенгсиз эди. Тўрт йил чўпоннинг ёнида турди. Бора-бора янада гўзаллашди. Бир куни Шопур овга чиққан эди. Чанқади. Аскардан узоқлашди. Ўша туркманларни кўрди. Тасодифан ўша қиз бўлган уйга келди. Сув сўради. Қиз унга сув берди. Шопур қизнинг юзига қаради, чанқоғини унутди. Чўпонга:

— Бу қайси кишининг қизи? деб сўради. Чўпон:

— Менинг қизим! деди. Шопур сувни ичди. Бироз сабр қилди. Ортидан аскарлари келди. Кейин чўпонга:

— Бу қизни менга никоҳ учун бер! деди. Чўпон, унинг шахзода эканини англади. Ҳеч нарсa демади. Қизни унга берди. Шопур ҳам уни олди. Шаҳарга олиб келди. Амр қилди, қизни турли кийимлар билан безадилар. Шопур у билан уйланди. Ундан бир ўғил дунёга келди. Унга Ҳурмуз деб исм қўйдилар. Ардашир, ўғли Шопурнинг эркак фарзанди борлигини эшитгач, жуда хурсанд бўлди. Лекин онаси ким? Ва қайси насабдан? Билмади.

Бу аёл Шопурга нима керак бўлса, ҳар қандай қаттиқ сўзни айтар эди. Хотинининг бу сўзлари Шопурнинг кўнглига оғир ботар эди. Унга:

– Нега ўзингни улуғ тутасан? Ҳолингга яраша гап гапирмайсанми? Бир чўпоннинг қизи бўлиб туриб, нега шоҳўғлларига кўп сўз айтасан? деди. Қиз ҳам:

– Агар сен шоҳ ўғли бўлсанг, мен ҳам шоҳ қизиман! деди. Шопур кулиб:

– Сен қайси подшоҳнинг қизисан? деди.

Хотини жавоб берди:

– Мен Меҳрекнинг қизиман.

Сўнгра ўз саргузаштини Шопурга сўзлаб берди. Шопур хотинининг ҳаёт ҳикоясини эшитиб, афсусга тушди:

– Агар Ардашир буни эшитса, уни ҳам, ўғлимни ҳам ўлдиртиради! деди. Хотинини Ардаширдан яширди. Ўғли Ҳурмузни ҳам отаси Ардашир ҳузурига чиқармади. Чунки улуғ ақли билан набираси Ҳурмузнинг ким насабидан бўлишини англаб эди.

Бу ҳолда Ҳурмуз беш ёшга тўлди. Ҳали Ардаширга кўрсатмаган эдилар. Бир кун овга чиққан эди. Овдан қайтар экан, ўғли Шопурнинг кўшигига келди. Бир бурчакқа ўтиб ўтирди. Ҳурмуз ҳам олти ёшга кирган эди. Ўйнаб юрар эди. Ардаширнинг кўзи Ҳурмузга тушди:

– Бу болажон кимнинг фарзанди? деб сўради. Ўғли Шопур:

– Ўғлим шу! деди. Ардашир болани ёнига чақирди. Шаклига, ҳаракатига қаради.

– Билдимки, сенинг ўғлингдир. Аммо онаси ким? деб сўради. Шопур подшоҳнинг оёғига юзурди:

– Мен бир хатога йўл қўйдим, ота! деди. Агар гуноҳимни кечириб, бу ўғлим билан унинг онасини ўлдирмасанг, ростини айтаман! деди. Ардашир:

– Майли, айт, ҳеч нарса демайман! деди. Шопур ҳам хотинининг саргузаштини, қайси насабдан келганини отаси Ардаширга тўлиқ айтди. Отаси Ардаширнинг кўнгли жуда хуш бўлди. Шопурга:

– Эй ўғил! деди. Сенинг бу сўзингдан кўнглим жуда шод бўлди, жуда хурсанд бўлдим. Юлдузбахшилар менга ҳам:

– Меҳрек авлодидан бир бола дунёга келар. Сенинг шон-шарафингни ўша сақлар! деб айтган эдилар. Мен шунинг учун Меҳрек авлодини йўқ қилган эдим. Шукр Аллоҳгаки, бу бола сенинг белингдан дунёга келди. Менинг мулкимга ҳам, сенинг мулкинга ҳам бу бола муносиб! деди. Кейин Ҳурмузга кўплаб инъомлар берди.

Ардашир вафот этгач, унинг ўрнини Шопур эгаллади. Ҳурмузни Хуросонга юборди. Беш ўн йил ўтгач, Ҳурмуз ўзи ёнида кўп мол ва кўп аскар йиғди. Кўп одамлар Ҳурмузга ҳасад қилишди. Отасига:

– Ҳурмузнинг нияти ёмон! Аскар ва мол тўплайпти. Мақсади сенга қарши чиқиб, сендан подшоҳликни тортиб олишдир! дедилар. Шопур бундан кўрқди. Ҳурмузни ҳузурига чақирди. Агар келмаса! деб чоралар кўрди. Ҳурмуз бундан хабардор бўлди. Бир қўлини кесди. Бир идишга солди. Отасига юборди. Ўзи келмади. Лекин, Эронда бир одат бор эдики, агар бир кишининг қўлидан, оёғидан ёки бир аъзоси етишмас экан, ўша киши подшоҳликка яроқсиз ҳисобланар эди.

Ҳурмуз ҳам бир қўлини кесиб, отасига юборди. Бир мактуб ҳам ёзди. Унда шундай деди:

«– Шундай эшитдимки, мен подшоҳлик талаб қилмоқчимисман. Сен билиб қўйки, бу истак менинг ҳаёлимга ҳеч қачон келмаган. Сенинг замонингда эмас, сендан кейин ҳам подшоҳликни истамайман. Мана, қўлимни кесдим, уздим. Ўзимни нуқсонли, айбли қилдим. Таки подшоҳликка муносиб бўлмай, дейдим. Сен кимни хоҳласанг, валиахд деб танла. Подшоҳликни унга билдир. Менинг ундай хоҳишим йўқ.

Мен истардимки, подшоҳ эшигига бораёй. Аммо, бу хабарни эшитгач, бормадим. Умрим бўйича шу ерда ўтираман!»

Шопур, ўғли Ҳурмузнинг кесик қўлини кўриб, ғамга тушди. Дарҳол бир мактуб ёзди. Отаси жони ҳаққига қасам ичди:

— Агар ўзингни бўлак-бўлак қилсан ҳам подшоҳликни сендан бошқага бермайман! Менинг ўрнимга сен ўтасан. Валиаҳдим сенсан. Мендан кейин юрт сеникидир! Сен албатта менинг ҳузуримга кел!

деди. Ҳурмуз ҳам туриб, отасининг ҳузурига келди. Ва Шопур вафот этгач, Ҳурмуз подшоҳ бўлди. Жуда адолатли эди. Отасининг ва бобосининг қонунларидан оғишмади, уларни яхши сақлади. Ўша замонларда бўлган воқеаларга ўхшаш ҳаракатлар қилмади. Отаси ҳар бир вилоятни бир шахсга топширган эди. Уларни айнан ўша жойларида қолдирди. Алмаштирмади. Уларнинг бири Адий ўғли Амр ўғли ал-Мунзир ўғли Нуъмон эди. У араб бекларидан эди. Чунки унга бекликни Ҳурмузнинг бобоси Ардашир берган эди. Ардаширдан кейин унинг ўғли Шопур ҳам уни ўша ўрнида қолдирган эди. Шопурнинг подшоҳлигида саккиз йил ўтгандан кейин Адий ўғли Амр вафот этди, бир ўғли қолди. Унга: Нуъмон деб айтар эдилар. У ҳам ўн уч йил бек бўлиб турди. Кейин ундан бир ўғил туғилди, исми: Нуъмон эди. Шопур Арабистон беклигини шу Нуъмонга топширди. Шопур вафот этгач, Ҳурмуз подшоҳ бўлди. Отасининг ишларини худди ўша ҳолда сақлади. Яна араб юртини Мунзир ўғли Нуъмонга берди. Ҳурмуз бир йил подшоҳлик қилди. Кейин унинг ўрнига ўғли, Баҳром шоҳ бўлди.

Малик Ҳурмузнинг ўғли Баҳромнинг ҳикояси

Баҳром подшоҳ бўлгач, отасининг валийларини ўз ўрнида қолдирди. Араб юртини яна Нуъмонга топширди. Бу Нуъмон араб динини тарк этиб, насронийлик динини қабул қилган эди. Бутпараст бўлиб қолган эди. Шопур давридан бошлаб... подшоҳ Баҳром ўғли Баҳромнинг охирги вақтигача араб юрти унинг қўлида қолди. 114 йил султонлик қилди. Унинг даврида кўп ажам шоҳлари келиб ўтди. Қайси киши унинг мамлакатада подшоҳлик қилган бўлса, ўша киши араб юртини унга қолдирган эди.

Лекин бу Ҳурмуз ўғли Баҳром жуда ақлли ва мулоим табиатли киши эди. Адолатли ишлар қилди. Шундайки, у вафот этгач, бутун халқ мотам тутди. Ҳатто Маний зиндик Шопур даврида пайдо бўлган, кўпчилик халқ унга эргашган эди. Ва Ҳурмуз замонида ҳам бу ботил дин устида эдилар. Баҳром бу дини ботил дин эканини тушуниб етди. Уни тутиб ўлдирди. Терисини сыйдирди. Ўша терига сомон тўлдирди. Кени Шопур деб аталган шаҳар бор эди. Ўша шаҳар эшигига осдирди. Унга эргашганлардан кимни топса, ўлдиртирди. Токи дунё юзи уларнинг куфридан покланди.

Баҳром уч йил уч ой мамлакатда подшоҳлик қилди. Ва қачонки вафот этди, подшоҳлик ундан кейин ўғли Баҳромга қолди.

Баҳром ўғли Баҳром ва унинг фарзандларидан келган подшоҳларнинг ҳикоялари

Бу тарихларни ривоят қилувчи дейди:

— Баҳром ўғли Баҳром подшоҳ бўлиб тахтга ўтиргач, ўз номига “Шохиншоҳ” дегизди. Жуда адолатли шоҳ эди. Ўн саккиз йил подшоҳлик қилди. Кейин вафот этди. Ундан кейин тахтга ўтирадиган ўғли қолмаган эди. Шунинг учун “Нарсий” исмли укаси тахтга ўтирди. Етти йил подшоҳлик қилди. У ҳам вафот этгач, ўрнига ўғли Ҳурмуз подшоҳ бўлди. Бу Ҳурмуз ёмон хулқли киши эди. Бутун халқ унинг бу ёмон хулқидан жуда ранжишган эди. Уни ушлаш учун ҳамма жипслашди. Ҳурмуз бундан хабар топгач, улуг кишиларни, амирларни ҳузурига чақирди. Уларга шундай деди:

— Энди бу ёмон хулқларимдан қайтаман. Вазирларимнинг сўзидан чиқмайман. Улуг кишилар нима десалар, бажараман.

Ростдан ҳам, шундан кейин Нарсий ўғли Ҳурмуз адолат билан иш қилди. Халқ ундан мамнун қолди. Етти йил подшоҳликдан сўнг вафот этди. Хотини ҳомиладор эди. Подшоҳлигини хотинининг қўриқлаган боласига қолдирди. Ва:

— Агар бу аёл ўғил туғса, исмини Шопур қўйинглار ва уни тахтга ўтказиб подшоҳ қилинглар! — деди. У вафот этгандан кейин мамлакат олти ой подшоҳсиз қолди. Давлат

ишлари ва атрофдаги амирлар ўз ўринларида турди. Подшоҳлик вазирлар кўлида бошқарилди. Қачонки бир ўғил туғилди, халқ жуда хурсанд бўлди. Уни бешиги устига шоҳлик тожини осишди. Ва уни подшоҳ қилдилар.

Бу хабар дунёга тарқалди. Бола подшоҳ ўзини танийдиган бўлгунига қадар мамлакатни бошқариш вазирлар кўлида бўлиб турди. Бу ўша Шопурдирки, лақаби “Шопур Зул-Актаф” (Кўкрак суякли Шопур) эди.

Ривоят қилинишича: элчи юбориб Шомдан хараж талаб қилганда, Шом подшоҳи Ғассон, Византия Қайсаридан ёрдам сўраб хабар юборган эди. Ҳурмуз билан жанг қилмоқчи эди. Византия Қайсари ҳам аскар юборган эди. Улар Шомга етиб келмасидан олдин, подшоҳ Ғассон вафот этди. Шомда ҳозир бўлган аскар тарқалди. 4.000 киши Шом саҳросида тўпланди.

Бир куни Ҳурмуз 50 киши билан овга чиққан эди. Ўша 4.000 киши уни тутиб олишди. Ҳурмуз улар билан жанг қилди. Яраланди. Охири ўша ярадан вафот этди.

Бир ривоятга кўра, Ҳурмуз вафот этганида Шопур ҳали она сути эмаётган чақалоқ эди.

КЎЛ СОЯКЛИ ШОПУРНИНГ САРГУЗАШТИ

Ривоятчи шундай дейди:

– Бу Ҳурмуз ўғли Шопур онасидан туғилгач, халқ уни отаси ўрнига подшоҳ қилдилар. Бу хабар дунёга тарқади. Ва:

– Ажам диёрида подшоҳ қолмади. Бешиқда ётган бир болани подшоҳ деб танидилар! Билмайдиларки, у тирик қоладими, йўқми?.. Ҳар бир мамлакатнинг бейлари ва малиқлари ажам мулкига тама қилдилар, ғасб қилишни ният қилдилар. Ҳар бири яқинидан бўлган юртларни ўзларига қаратишди. Араб малиқининг тамаси энг катта бўлди. Чунки у жуда яқин эди.

Шундай қилиб ҳар бир қишлоқдан, ҳар бир қабиладан одамлар йиғилиб, денгиз орқали кемаларга чиқдилар, Форсга келдилар. Юртларни, минтақаларни эгалладилар, забт этдилар. Молларини, ҳайвонларини ушлаб олдилар, таладилар, олиб кетдилар. Уларни тўхтатадиган, уларга қарши турадиган ҳеч ким йўқ эди. Лекин Шопур катта бўлгач яхшилик ва ёмонликни англади. Шопурнинг аввалги ишлари, етти ёшида том устида ухлаш эди. Бир куни, саҳар қушлари сайраб турганда уйқудан уйғонди. Халқнинг бақирӣқ-чақирларини эшитди:

– Бу қандай овоз? деб сўради. Унга:

– Халқ кўприқдан ўтмоқда. Кўпчилик бўлгани учун кўприкка сиғмаяптилар. Шунинг учун бақираётган эканлар! дейишди.

Шопур ва Заре:

– Кўприкни икки қилинглар, тўғри қилинглар, токи халқ ўтаётганда осон ва машаққатсиз ўтсинлар! деди. Бу ишдан халқ хурсанд бўлди:

– Шопурнинг халқи яшасин Шопур! дейишди. Ўша куни ўша кўприқдан ўтдилар. Кечкурун иккинчи кўприкни қуриб етиштиришди. Вазир ҳар куни Шопурга баъзи нарсаларни баён қилар, хабар берарди. Шопур ишни тушунар, унга яраша жавоб бериб кўярди.

Бир куни вазир:

– Юртнинг чегарасида, "Дарбандларни кузатинглар!" деб атрофга бейларни қўйган эдим. Улар ғофил бўлиб қолишди. Яхши кузатмадилар. Дўстлар фурсат топиб кўплаб юртларимизни эгалладилар. Мамлакатимизни вайрон қилдилар. Тахтга яқинлашдилар! деди. Шопур ҳам:

– Ғам чекма! Бу иш осон. Менинг оғзимдан атрофдаги бейларга бир мактуб ёз. Ва шундай деб ёз:

– Сўрадим, анча вақтдан бери ўша дарбандларни қўриқлаб турибсизлар. Дарбандларда туриб, душманни ҳайдаётган экансизлар. Шу кунларда ранжиш, безовталиқ каби ҳолат намоён бўлган экан. Бефарқ қолгансизлар. Эндиликда, ўз жойларингизда туринглар. Агар

душман ғолиб келса, мендан ёрдам сўранглар. Мен ёрдам юборурман. Ранжигувчи шахсга изн, кетсин! Мен, юртимни муҳофаза қилишга ожиз эмасман, ўрнингизга бошқа одам юборурман.

Вазир, Шопурдан бу сўзларни эшитгач хурсанд бўлди. Бутун бейлар Шопурнинг ақли ва тадбирига “Яшасин!” дедилар.

Шундай қилиб Шопурнинг тилидан мактублар ёзилди. Ҳар ердаги бейларга юборилди. Ўша бейлар ҳам мактубни кўриб уялдилар. Ҳар бири ўзига тегишли жойда турди. Токи Шопур ўн олти ёшга тўлгунча. Ўшанда отга минар, қилич тақинар эди.

Бир куни Шопур дивон тузди. Бейларини ва улуғ шахсларини чақирди. Уларга:

– Эй бейлар ва эй улуғ шахслар! деди. Билингларики, мен, отам ва бобом ва катта бобомнинг мазҳаби устидаман. Улар йўли, одати ва адолатини кўзлайман. Бошқача иш қилмайман. Биласизларки, Араб тоифаси келди. Форс юртида турли фитналар чиқардилар. Халқнинг молларини ва подаларини ноҳақ олдилар. Мен, уларга қарши юриш қилишим керак. Бу ордудан 100.000 кишини танлайман. Ҳар бири юз кишига тенг бўлсин. Юз минг киши билан юртимни айланаман. Бу ерга ўрнига бир вакил қолдираман! Юртимни, иқлимимни ислоҳ қилиб яна қайтаман! деди.

Шопур бу сўзларни айтгач, бутун бейлар ўрнидан турди. Қарсак чалдилар. Ва шундай дедилар:

– Бир подшоҳнинг ўзи бундай ишни қилиш тўғри эмас. Аскаринг кўп, бейларинг кўп. Ордуга бир кишини бош қилиб тайинла. Юбор. Кетсинлар, керакли ишни қилсинлар. Сен ўрнингда ўтир!

Шопур, уларнинг бу сўзларини қабул этмади:

– Мен ўз ишимни ҳеч кимга топширмайман, ҳеч кимга ишонмайман. Уни ўзим қиламан! Ўша ишга ўзим бораман! деди.

Сўнг у аскарини кўрди. Улар орасида кўзига ёққан, маъқул келган тўла 100.000 кишини ажратди. Шундайки, ҳар бири 100 кишига қарши чиқарди. Сўнгга уларга деди:

– Ғанимат молини сизларга ман қилиб қўяман. Лекин ғаниматни сизларга ўзим тақсим қиламан. Қўлида ғанимат моли бўлган шахсга вой бўлсин! Душманга фурсат топсангиз, амон бермай, ўлдиришлар. Ҳеч кимни тирик қолдирмангиз. Молига, подасига тама қилмангиз! Сўнгга у 100.000 киши билан Форс худудига юриш қилди. Денгиздан ўтган араблар, Форс томонда юрт ва шаҳарларни эгаллаб олган эдилар. Ўша ерларга бей бўлиб ўтирган эдилар. Улардан ҳаммасини ушлади, йўқ қилди. Ҳеч кимни тирик қолдирмади. Сўнгга кемага миниб, ўша аскар билан Баҳраинга ўтди. У ерда Темим ўғлонларидан, Вайлоғли Бекир ўғлонларидан ва Имреул қабиласидан бўлган кўплаб арабларни қиличдан ўтказди. Шундайки, қонлар дарёдек оқди. Сўнгга Абдул Қайс кишлоқларига борди. У ерда топганини йўқ қилди. Қочганлар эса фақат саҳрога тушиб қолди. Улар ҳам чўлда чанқокдан ҳалок бўлдилар. У ерда ҳам қаерга борса, кимни топса, ўлдирди. Чўлда, араблар сув ичадиган қанча булоқ бўлса, ҳаммасини қуритди. Ер билан тўлдирди, вайрон қилди. Сўнгга саҳрога ўтди. Шом йўлини тутди. Ҳалабга келди. Ўша минтақаларда ҳам топганини йўқ қилди, тирик одам қолдирмади. Шом билан Ироқ орасида саҳролар ва кишлоқлар бор эди. У ерларда кўплаб арабларга дуч келди. Топганини ўлдирди. Қиличдан ўтказди. У ердан Савадт Ироққа (Ироқнинг ташқарисидаги худудларга) бориб ўтирди. У ерда бир шаҳар қурди. Унга Буруж-уш-Шопур деб аталди. Ахвезда ҳам икки шаҳар қурди. Биттасига Шопур, биттасига Сус дейилар эди. У ердан яна Форсга ўтди.

Бизансда бир кирол бор эди. Унга:

– Ильянус! дер эдилар. Қостантин авлодидан эди. Насроний тилдандан эди. Кейин бутпараст бўлди. Бизанс халқига бутларга сиғинишни талаб қилди. Черковларни вайрон қилдирди. Хочларни ўтга уқтирди, ёқдирди. Мамлакат халқини ҳайкал бутларга сиғинишга мажбур қилди.

Шопур Бизанс юртининг чегарасига келганда, борган, ета олган шаҳарларни вайрон қила бошлади. Қўлига тушган халқни ўлдирди. Қирол Ильянусга:

— Ажам подшоҳи Шопур яқинлашмоқда! деб хабарлар етди. У ҳам дарҳол мамлакатининг ичига мактублар ёзиб юборди. Аскар тўплаб жангга тайёргарлик кўра бошлади. Ҳорезм ордуси ҳам унинг ҳукмида эди. Шопурдан кутулиб Бизанс императори ҳузурига қочган араблар Ильянус ҳузурига келишди:

— Биз ҳам сиз билан бирга Шопурга қарши урушайлик! дедилар. Ильянус ҳам уларга рухсат берди.

Сўнг одамлар юборилди. Арабистонда, Баҳрайнда, Барида, Шомда, учралган ҳар жойда Шопурдан қочиб қутулганларга хабар етказилди. Қанча араб бор эди, йиғилдилар. Рум Қайсари ҳам жойидан турди. Румликлардан, Ҳазездан шундай кўп аскар тўпладики, унинг сонини фақат Аллоҳ таоло биларди. Сўнгра араб аскарлари кўрсатилди. Ундан 70.000 киши фақат араблардан тайёр эди. Румликлардан улуг қўмондонни уларга бош қилиб тайинладилар. Исми: Юсанус эди. Арабларни Шопурга қарши юборди. Арабларни олдин юборгач, ўзи Бизанс ва Ҳазез аскарлари билан улар ортидан юрди. Токи Ироқ чегарасига етди. Шопурга ҳам шу хабар етказилди:

**— “Шопурни топа олмадик!” — дейишди. У ҳам:

— “Нега ёлғон сўзладинглар?” — деб, ўша ўн кишининг бошини кесди. Кейин Кайсар Ильяносга бу ҳолатни хабар беришди. Ильянос дарҳол тез юриш билан Юсаноснинг қўшинига етиб келди. Рум ва араб аскарлари бирлашиб, жамланган ҳолда тайёрландилар. Араб аскарлари:

— “Ижозат берсангиз, Шопур билан жанг қилайлик!” — дейишди. Ильянос эса:

— “Майли”, — деб бу рухсатни берди.

Шопурдан интиқом олишни хоҳлаган ўша 70.000 араб аскарлари Шопурнинг устидан ҳужум қилиб, уруш бошладилар. Шопурни мағлуб этишди, Ироққа чекиндирдилар. Аскарининг кўпини қирдилар. Қайсиларини асир олдилар. Ильянос ҳам етиб келди. Шопурнинг хазинасини, ғазналарини қўлга киритди.

Шопур Ироққа келди. Тўрт тарафга мактублар юборди. Ироқдан, Хуросондан, Форсдан ва ҳукмронлик қилган барча жойларидан шунчалик кўп аскар тўпладики, ҳисобсиз ва чексиз эди. Шу чек-худудсиз лашкар билан Ильяноснинг устидан юриш қилди. Илк ҳужумда Ильяносни пароканда қилди. Аскарини тарқатди. Тайшкун юртини ва Мадаин шаҳарини душман қўлидан қайтариб олди. Ильянос келди. Дажла дарёсининг бўйидаги бир жойга жойлашди. Шопур ҳам келди, иккаласи юзма-юз туришди. Сулҳ тузиш учун элчилар юбордилар. Бориб келдилар. Бир куни аср вақти эди. Ильянос ўз отағининг олдида оти билан туриб, Шопурнинг аскарини томоша қилар эди. Тўсатдан Шопурнинг аскаридан бир найза келди. Ильяноснинг ёнига қадалди. Бошқа тарафидан чиқиб, ерга ботди. Ильянос отдан тушиб, жонини таслим қилди. Ўша найза қайси тарафдан отилгани маълум бўлмади, ким отганини ҳам аниқлай олишмади.

Эртаси куни византиялик аскарлар бош қўмондон Юсаноснинг ҳузурига йиғилдилар:

— “Сен бизнинг подшоҳимиз бўл!” — дейишди. Юсанос:

— “Сиз менинг динимдан эмассиз. Сиз насронийликни тарқ этгандисиз. Мен билан бирлашолмайсиз!” — деди. Бизантияликлар:

— “Биз насронийликни Ильяноснинг кўркувидан тарқ этгандик. Яна насрониймиз!” — дейишди. Шундай дейишганидан сўнг, Юсаноснинг қалби юмшади. Уни подшоҳ қилиб тайин қилдилар.

Бу тарафда Шопур Ильяноснинг ўлганини ва Юсаносни византиялик аскарлар подшоҳ қилиб сайлаганларини эшитди. Румларга хабар юбориб шундай деди:

— “Юксак Илоҳ подшоҳингизнинг жонини олди. Янги бир шахсни подшоҳ қилдингиз. Умид қиламанки, Илоҳимиз сизларни найза ҳам урмасдан, қилич ҳам сувурмасдан Ироқ атрофида йўқ қилади. Бирортангизни Византияга ва Ҳазезга соғ-саломат етказмайди. Энг яхшиси, подшоҳ қилган Юсаносингизда агар гапга қўл ёраша олгувчи киши бўлса, юборсин. У билан гаплашайлик, сулҳ қилайлик!” — деди. Юсанос ҳам:

— “Мен ўзим бориб, ўша билан учрашайин!” — деди. Бизантияликлар:

— “Сенинг боришинг хатодир. Бу мумкин эмас!” — дейишди. У бўйсунмади. Рум бахадирларидан саксон кишини ўзи билан олди. Шопурнинг хузурига борди.

Шопур, византия подшоҳи ўзининг келаётганини эшитгач, у ҳам саксон кишини ўзи билан олди. Шопурнинг хузурига келди. Икки буюк подшоҳ бир-бири билан учрашди. Ер ўпдилар.

Шопур буюрди. Ипакдан бир тўшак ерга ёйилди. Иккаласи бирга тўшак устида ўтирдилар. Буюрди. Емиш-ичимлик келтирилди. Икки тараф аскарлари уларни узоқдан томоша қилдилар. Ўша кун шомгача еб-ичдилар. Кейин Шопур деди:

— “Мен сен билан жангни давом эттирмоқчи эдим. Лекин иш шундай бўлгач, мен ҳам урушдан қайтдим. Аммо, сиз менинг юртимда кўплаб жойларни ёндириб, вайрон қилдингиз. Уларнинг қийматини ва харажини беришингиз керак!” — деди.

Нусайбин шахри ажамларники эди. Кейин византияликлар қўлига ўтган эди. Юсанос:

— “Мен сўзингни қабул қиламан. Нусайбин шахрини санга берайин. Сулҳ ҳам қилайлик!” — деди. Шопур ҳам:

— “Бир шарт ила — сен араблардан ҳеч кимни ўз йонингда тутмайсан! Шунингдек, уларга византиядан ҳеч кимни хизматчи қилиб юбормайсан!” — деди. Юсанос:

— “Қабул қилдим!” — деди. Шу шартномага кўра келишув қилинди. Улар ҳар бири ўз жойига қайтдилар. Византияликлар Нусайбин шахридан чиқиб, уни Шопурга топширдилар.

Шопур, Астахар шахридан 12.000 киши муҳофиз юборди. Улар Нусайбин шахрида қолиб, шаҳарни кўриқлар эдилар. Кейин у ердан ўтиб Арабистон йўлини тутди. Қайси жойда арабни топса, уларга нафас олдирмасдан ўлдирди. Ўлдира олмаганларининг икки елка суяклари орасидаги жигарини суғуриб олар эди. Шу сабабдан унга “Шопур Зул-Актаф” (Елка суякли Шопур) деб айтилган эди. Нияти — араб наслининг бирортасини тирик қолдирмаслик эди.

Шопур шу тарафда араблар билан жанг қилиб турганида, Юсанос Византияга етиб келган, хавотирсиз ўтирган эди. Беш йил яшади. Кейин вафот этди. Византияликлардан бир киши подшоҳ бўлди.

Араб қавми эса Шопурнинг қўлида ожиз ҳолга тушдилар. Араблар қочиб Византияга паноҳ топар эдилар. Шопур яна Византияга хабар юборди. Деди:

— “Бизнинг сулҳимиз арабларни Византияда сақламаслик шарт ила бўлган эди. Ўша арабларни юртингдан чиқар! Ташлаб юбор ва уларни менга топшир. Ёки мен билан урушишга тайёрлан!”

Византия Қайсари ҳам шундай жавоб берди:

— “Мен араб тоифасини юртимга на чақирдим, на олиб келдим. Улар менга паноҳ топиб келдилар. Шунинг учун мен уларни санга топширолмайман. Юртимдан ҳам қуволмайман. Қўлингдан келганини қил, орқангда қолдирма!”

Бунинг устига Шопур Византия Қайсари билан яна жанг қилиш учун аскар тўплаш ва уруш тайёргарлигини бошлади. Либосини ўзгартириб, Византияга бориб, юртни томоша қилишни, Византия Қайсарини кўриб, унинг ақли ва фикрини билиб олишни истади. Ялғиз ўзи сариқ ўраб, дарвишлар кийимига кирди:

— “Қўлингни бер, Византия!” — деб Қайсар шаҳарининг йўлига тушди. Шаҳардан шаҳарга, юртдан юртга юриб, бир куни Византияга келди. Лекин, ажам юртидаги Византия жосуслари бир куни шундай хабарни келтирдилар:

— “Неча кундирки, Шопур ўз юртида кўринмай қолган. Қаерда эканлигини ҳеч ким билмайди.”

Бу хабарни олган Византия Қайсарини васваса босди. Ҳолбуки, васваса қилган киши аллақачон ўз юртига етиб келган эди. Мутахассислар, агар улуғ шахс тўй қилса, Қайсарни ўша тўйга чақириш урф бўлиб қолган эди. Тасодифан, бир киши тўй қилган, Қайсар ҳам чақирилган эди. Қайсар кўплаб сарой аёллари билан тўйга келган эди. Шопур ҳам кўплаб дарвиш ва фақир кишилар билан Қайсарни кўришга борган эди.

Византия амирларидан бири — икки давлат сулҳ тузган пайтда — Шопурни кўрган эди. Уни ўтирган ҳолда таниди. Қайсарнинг ҳузурига бориб:

— “У дарвишлар билан ўтирган киши — Шопурдир!” — деди. Қайсар ҳам:

— “Уни тутинг!” — деди. Ростдан ҳам, унинг Шопур экани маълум бўлди. Қайсар, янги сўйилган сигирнинг терисини келтиртди. Шопурни ўша тери ичига солдирди. Бошини терида ташкида қолдирди. Тери қуриди. Шопур ичида қолди. На чиқишга, на кимиришга қурби қолмади. Кейин Рум Қайсари аскар тўплади. Шопурнинг юртига юборди. Шопурни ҳам ўз ила олди. Форсга йўл олди. Қайси шаҳарга борса, вайрон қилди, ёндирди. Қўлига тушган одамларни ўлдирди. Шаҳарнинг боғ-боғчаларини, уйларини ёндирди. У ердан Аҳвозга ўтди. Аҳвоз шаҳарини аввалгидан ҳам ёмон аҳволга солди. У ердан Нишопурга келди. У ерни ҳам харобага айлантирди.

Қайсар Шопурни “Муаккаллар” қўлига топширган эди. Улар қўриқлашар эди. Бир кеча эди, улар Шопурни назоратсиз қолдириб, ғофил бўлиб қолишди. Ўша уйда тўлумда ёғ бор эди. Шопур аҳвозлик асирларга:

— “Олинг, бу ёғларни устимга тўкинг!” — деди. Улар ҳам бу ёғларни унинг устидан тўкидилар. Қуруқ сигир териси юмшади. Шопур ҳам ундан аста-секин ўзини кутқарди, чикди. Дарҳол Хандеи Шопур қалъасига етиб келди. Қўриқчиларга:

— “Мен — Шопурман!” — деди. Улар ҳам уни таниб билишди. Шаҳар аҳли ҳам келди, чақиришди, шодлик овозлари барча жойни қоплади. Қайсар, Шопурнинг қочганини эшитди. Қалъа ичига кирганини билди. Қилган ишидан афсусланди. Эрталаб бўлгач, Шопур шаҳар ичидаги аскар билан чиқиб, византия аскарларига ҳужум қилди. Румларни кирди, қиличдан ўтказди. Қайсарни тутиб, асир қилди. Оёғига оғир темир занжир боғлади:

— “Агар хоҳласанг, сени озод қилай. Мени юртимда қанча шаҳарни вайрон қилган бўлсанг, яна уларни тикла, ҳар бир кўчирган дарахт ўрнига янгисини эк. Ўша дарахтлар ердан чиқиб, мева берса, сенга озодликни ато қиламан!” — деди.

Византия Қайсари ҳам лол бўлиб, Византияга одам юборди. У ерда қанча усталар, косиблар, иморат қуришни билувчилар бор бўлса, улар келди. Ажам юртида қанча вайрона ер, уй бор бўлса, уларни қурдилар, тикладилар. Зайтун дарахтини олиб келиб, хурмо ўрнига экидилар. Шундай бўлдики, у дарахтлар ердан чиқиб, шохлаб, новдалаб, мева берди.

Шундан кейин Қайсар яна икки йил занжир ичида сақланди. Ҳар бир иш битгач, Шопурнинг буйруғи билан занжирлар ечилди ва Қайсар Византияга қайтарилди.

Араб кавми келди, Шопурнинг қўли ва оёғига ёпишиб:

— “Омон!” — сўрашди. Шопур ҳам арабларга омонлик берди. Жиноятларини афв этди. Ҳаммасини Кирмон вилоятига юборди. Уларга у ерда юрт берди. Ҳозирда Кирмонда қанча араб бўлса, ҳаммаси Шопур юрт берган тоифадан қолганлардир. Улар:

— Саълаба ўғлонлари

— Воил ўғли Бакр ўғлонлари

— Абдул Қай ўғлонлари эдилар.

Малик Шопур, отасининг Амр ибн Адий ўғлонларидан бўлган Нўъмонга берган Ҳира шаҳрини яна Нўъмоннинг қўлида қолдирди. Нўъмон, Шопур даврида вафот этди. Бир ўғли қолган эди. Исми — Кайс эди. Шопур ўша юртни отаси берганидек Кайсга берди. У ҳам вафот этгач, Шопур ўғли Мунзирни унинг ўрнига амир қилди.

Шопур ажам юртида ўттиз йил тахтда ўтирди. Тўла 72 йил умр кўрди. Ўрнига:

— Шопур ўғли Шопур подшоҳ бўлди. У пайтда у ҳали кичик бола эди. Ундан озгина каттароқ бир ўғли бор эди. Исми Баҳром эди. Ва Шопурнинг бир укаси бор эди. Исми Ардашер эди. Шопур бу укасини ҳукуматдан четлатган эди. Бунинг сабаби шундаки: Ҳурмуз вафот этганида, ўз мулкини Шопурга васият қилган эди. Шопур эса ўша пайтда ҳали она кўрнида эди.

Ҳурмуз вафот қилганда, Ардашер ўзини подшоҳ бўларман деб ўйлар эди. Чунки аёлдан туғилган бола тахтга ўтиши мумкин эмас деб ўйлар эди. Ҳурмуз вафот этгач, улуг амирлар Ҳурмузнинг васиятини адо қилдилар. Мулкни Шопур учун сақладилар. Укаси

Ардашерга бермадилар. Шунинг учун Ардашер ажам амирларига адоват боғлаган эди. Шопур вафот этгач, унинг ўғли бўлмагани учун подшоҳлик Ардашерга берилди.

ХУРМУЗ ЎҒЛИ АРДАШИР ҚИССАСИ

Шопурнинг укаси Хурмуз ўғли Эрдишир подшоҳ бўлгач, Эронни ўз итоатига олди, аммо ўша эски адоват ҳам қалбидан чиқмаган эди. У улуғларни, бейларни битта-битта чақиртириб, уларни турли баҳоналар билан ўлдиртирди. Жуда кўп кишиларни йўқ қилдирди. Ўн тўрт йил подшоҳлик қилди. Кейин халқнинг сабри тугади. Бирлашдилар. Эрдиширни подшоҳликдан ағдардилар. Шопур ўғли Шопурни подшоҳлик тахтига ўтказдилар.

ШАПУР ЎҒЛИ ШАПУРНИНГ ҲАЁТИ

Шопур ўғли Шопур подшоҳ бўлгач, халққа адолат қилди. Раияти ундан мамнун бўлди. Аммаки Эрдишир ҳам унга бош эгди. Подшоҳликда беш йил қолди. Беш йилдан кейин эди. Бир куни бир чодирда ўтирарди. Аскарлар бирлашиб, шовқин-сурон билан унинг устидан хужум қилдилар. Чодирини устидан ағдардилар. Чодирнинг тўғини бошига тушди. Ўша заҳоти ўлди. Унинг катта укаси Шопур ўғли Баҳром тахтга ўтирди, подшоҳ бўлди.

МАЛИК ШАПУР ЎҒЛИ БАҲРОМНИНГ ҲИКОЯСИ

Бу Баҳромнинг исми Кирмон Шоҳ эди. Чунки Шопур унга Кирмонни берган, ўзидан узоқлаштирган эди. Бу Баҳром ҳам 11 йил подшоҳликда қолди. Бир куни, орду ҳам унга хужум қилди. Уни ўраб олдилар, бир ўқ отиб ўлдирдилар. Ким ургани маълум бўлмади. Бу, Шопур ўғли Баҳром вафот этгач, унинг ўрнида Язд-и Жард подшоҳ бўлди.

ЯЗД-И ЖАРД ҲИКОЯСИ

Бу Язд-и Жард, жуда золим эди. Ҳеч кимга шафқати йўқ эди. Шунинг учун араблар унга: **Язд-и Жард ал-Асим** — Ялғончи Язд-и Жард деб атаган эдилар. Баъзи кишилар шундай деганлар:

– Язд-и Жард, Баҳромнинг укаси, Шопурнинг ўғли эди. Қачонки Язд-и Жард подшоҳ бўлса, зулм бошланди, билимдонлар билан, қалам тутганлар билан иши бўлмасди ва ҳеч кимнинг сўзига қулоқ солмасди. Кичик айб учун катта-катта жазолар берур эди. Бир киши яхшилик қилса, унга ёмонлик қилар эди. Унинг назарида, катта-кичик, хайрли-нохайрли, инсон баробар эди. Агар бир кишини қийноққа солмоқчи бўлса, ёки уни ўлдиришни ўйласа, ҳеч кимнинг илтимосини қабул қилмасди. Ҳеч кимга ишонмасди ҳам. Унинг зулмидан халқ ожиз, чорасиз қолган эди. Ажам юртида улуғ бир киши бор эдики, унга Нерси дер эдилар. Уни ўзини вазири қилди. Ҳар қанча вазир бўлса-да, Язд-и Жарднинг сўзига ҳеч қулоқ солмасди... Мадойиндан ўтди, Форсга келди. Форсдан Кирмонга келди. У ердан Хуросон йўлига тушди. Борган жойларини ёқар, вайрон қилар эди. Зулм кўрган халқ қўл кўтариб, Юксак Яратгувчига:

– Бизни бундан кутқар, устимиздан олиб ташла! деб илтижо қилар эдилар. Бу ҳолатдан йигирма йил ўтди. Бир куни ўзининг ўтағида ичимлик ичиб ўтирар эди, тасодифан, бир арабистонлик кишининг тоз атаси туяхонасидан чиқиб, чўлсиз, бошоқсиз ҳолда чопиб келди. Ўтағнинг эшигида тўхтади. Язд-и Жардга:

– Бу араб аты жуда гўзал ат. Бундайини ҳеч қачон кўрмаганмиз! дедилар. Язд-и Жард:

– Уни ушланг! Агар бўлмаса, уринглар! деди. Қанча ҳаракат қилсалар ҳам, атты тута олишмади. Энди Язд-и Жарднинг ўзи чиқди. Атни силади. Уни ушлади. Бошига узанг, устига еркак қўйди. Коскун урмоқ учун ортига ўтди. Ат Язд-и Жарднинг кўкраги устига шундай бир тепки урдики, жонини дўзахга юборди. Сўнгра қочиб кетгандек кўринмас бўлди. Қайдан келгани, қаерга кетгани маълум бўлмади. Халқ:

– Бир фаришта келди. Яратгувчининг буйруғи билан, халқни унинг зулмидан қутқариш учун уни шу тарзда ўлдирди! дейишди.

Язд-и Жард ал-Асим вафот этгач, унинг ўғли Баҳром, унинг ўрнига подшоҳ бўлди.

Айшадиларки:

– Язд-и Жард ўлган пайтда ҳам Баҳром ҳозир эмас эди. Ва ҳозир бўлмагани учун ажаб бир ҳикояси бор. Бу ерда айтамин.

ЯЗД-И ЖАРД ЎҒЛИ БАҲРОМ ҚИССАСИ

Хабар ривоят қилувчилар шундай ҳикоя қиладиларки:

– Баҳром кўр онадан туғилди. Язд-и Жард юлдуз қарагувчиларни йиғди. Баҳромнинг тақдирига қаратишни буюрди. Улар:

– Бу боланинг юлдузи қуёш каби ёруғдир. У катта давлат эгаси ва буюк подшоҳ бўлади! дедилар. Аммо, ажам юртида унга бир хатар ҳам кўринади! Шунинг учун бу болани Ажамистондан бошқа жойда тарбия қилиш керак! дедилар. Язд-и Жард, улуғ кишиларни йиғди. Баҳромни тарбия қилиш учун жой белгилашди. Охирида Арабистонга юборишни маъқул кўрдилар. Шопур ўғли Язд-и Жард ҳам, Арабистон Малики Қайс ўғли Нуъмонни Ҳирадан чақиртириб келтирди. Унга жуда кўп иззат-икром кўрсатди. Ва Нуъмонга:

– Бу болажонимни сенга топшираман. Уни яхши сақлашинг керак. Яхши тарбия қил. Унга Ҳирада ва саҳрода нигоҳбонлик қил. Уни асра. Бу юртларнинг ҳавоси ҳам гўзал ва латтифдир, деди.

Нуъмон ҳам Баҳромни олди, Ҳирага келди. Боланинг ёнига ажам аёлларидан учта ота келтирди. Унга сут берсинлар, деб. Булар шундай сут оналар эдики, ҳар бири улуғ кишиларнинг қизлари эди ва ақлли, соғлом, мустаҳкам аёллар эдилар. Иккита араб аёлини ҳам топди. Улар ҳам улуғ зотларнинг қизлари ва заковатли аёллар эдилар. Шунингдек, ўша минтақада Ҳирадан гўзалроқ, тоза ҳаволи жойлар йўқ эди. Бу болани ўша ерда сақлади. Бу аёлларни ҳам бирга олиб келди. Уларни:

– Бу болани тун-кун, катта бўлгунча асрангиз! Боқинглар! деди. Сўнгра бундай амр берди:

– Менга шундай бир одам топингларки, бинокорликни жуда яхши билсин. Юксак, минораи каби кўшк ясай олсин! Токи бу болажонни ўша кўшк устида тарбия қилсинлар. Гўзал ва фойдали ҳаволарни нафас олсин, кўкраги тоза бўлсин. Шунингдек, ўша бинодан ичида уйлар қурилсин. У жой бир қалъа ҳолатига келтирилсин! Араб тилида бундай кўшкларга **Хаварнак** дерлар. Форс тилида **Нур-Моҳ** (Жануб-Ой) дейилади.

Бутун шаҳарлар юриб чиқилди. Бундай бинони ясай оладиган меъмор изланди. Топилмади. Охирида Шом шаҳрида **Синнимор** исмли бир киши топилди. Ўзи Бизанстан келган, Рум уйларида турли бинолар қурган эди. Уни олиб Нуъмон ҳузурига олиб келишди. Нуъмон унга:

– Ажам подшоҳининг ўғли менинг ҳузуримда. Истайманки, у учун шундай юксак бино қур, токи дунёда ундан баландроқ бино бўлмасин. Бу бола у ерда сақлансин. Соғ-саломат бўлсин. Бу ер юзининг чанг-тўзони, ёмон ҳидлари унга етмасин. Шунингдек, кўшкнинг девори ердан 200 зирақ баланд бўлсин. Устида қишқи ва ёзги уй қур, токи бу бола ҳар фаслда у ерда қолсин. Деворининг атрофини пергел билан ўлчаб, тўғри қилиб қур. Шундай бир бино бўлсинки, на Шомда, на Бизанста унга тенг бино бўлмасин, деди.

Меъмор Синнимор ҳам:

– Амр қилганингдек бир бино қуриманки, Шарқдан Ғарбгача ҳеч ким унга ўхшаш бинони кўрмаган бўлсин, деди. Ва қанча уста бўлса, ҳаммасини чақирди. Қаттиқ бўлиши керак бўлган оҳак топтирди. У оҳакни сут билан аралаштирди. Беш йилда бир кўшк қурди.

Кўшк, Қайс ўғли Нуъмон айтганидан ҳам гўзалроқ бўлди. Араб халқи бу бинога қараб ҳайратда қолишди. Мунзир ўғли Нуъмон ҳам келиб кўрди:

– Жуда гўзал бўлибди, яшасин! деди. Меъмор Синнимор унга:

– Агар сен менинг меҳнатим ҳаққини нималигини билганингда ва мен ҳам меҳнатим бекор бўлмаслигини билганимда, сенга шундай бино қурган бўлардимки, қуёш қандай рангда кўринса, у ҳам шундай кўринган бўларди. Қуёш кечга яқин сариқ тусга кирганда у бино ҳам сариқ бўлиб кўринган бўларди. Тунду осмонда ой чиққанида оқ бўлиб, у ҳам ойдек оқ кўринган бўларди! деди.

Нуъмон:

– Бундан ҳам гўзалроғини яшаш кўлингдан келарми? деб сўради. Синнимор ҳам:

– Бундан гўзалроғини яшаш кўлимдан келади, деди. Мунзир ўғли Нуъмон:

– Агар шундай бўлса, нега аввал бундан ҳам гўзалроғини ясамадинг? Қайси бей мендан улуғки, сен бундай бинога унга қурган бўласан? деди. Сўнгра амр берди. Уста меъмор Синниморни кўшкнинг тепасидан пастга улоқтирдилар. Синнимор ерга тушди. Парча-парча бўлди. Араблар орасида қачон бир киши бошқасига яхшилик қилса-ю, у эвазига ёмонлик кўрса:

– Уни Синниморга берилган мукофот каби мукофотлашди! дер эдилар. Бу мақол шеър қилиб ҳам айтилган, араб мақолларига айланган. Ва шундай дейишарди:

Бино қилган мукофоти ҳақ қилсин унга,

Синниморга қилган мукофотдек қилдилар унга!

Бу икки мисрани айтмоқдан мақсад шундаки, ким бу байтни эшитса, унинг сабаби нима эканлигини билиши керак. Бу бир қасидадирки, ўн байтдир. Саккиз байти масал китобларида ёзилган. Бу ерда келган битта байт бўлиб, Кайяд томонидан айтилган.

Унинг ҳам қиссасини шундай ҳикоя қилишади:

– У Ғассан қабиласи бейларидан эди. Шом юртининг баъзи жойларида унинг ҳукми бор эди. Келб ўғлонлари қабиласидан бир киши унинг ҳузурига келди. У кишининг исми: Имриул Қайс ўғли Абдул Азиз эди. Келб қабиласининг улуғ зотларидан эди. Бу Абдул Азиз, у Ғассан қабиласи бейига нодир бир от совға қилди. Бей бу отни жуда ёқтирди. Абдул Азизга кўп иззат ва яхшиликлар қилди. Отни ўзига тегишли бир гўшада сақлатди. Абдул Азизнинг ҳам икки ўғли бор эди. Бирининг исми Абдулмаҳр, иккинчисининг исми Шурахбил эди. Бу бей унга ва унинг ўғилларига ҳам нафақа бериб турарди. Улар ҳам бу яхшиликлар эвазига унга яхшилик қилар эдилар. Бу бейнинг бир ўғилчалиги бор эди. Келб қабиласидан эди. Абдул Азиз ҳам ўша қабиладандир. Ўғлини бир сут онанинг кўлига берган эди. У аёл болани боқиб катта қиларди. Чунки ўша давр подшоҳларининг одати шундай эдики, агар уларнинг ўғиллари бўлса, яхши сут оналарга бериб, Ирок ўлкаларида тарбия қилдиришарди. От минишни, қурол ушлашни, хизмат қилишни ўрганмагунча қайтармас эдилар. Бу бейга бир куни:

– Ўғлингизни илон чакди! деб хабар келди. Бей бу сўзга ишонмади:

– Ўғлимни улар ўлдирдилар! деб айблади. Улар ёлғон гапиришмоқда! деди. Сўнгра Абдул Азизга:

– Бор, ўзингнинг ўғлингни ва қабиланинг улуғларининг болаларини тутиб кел. Менинг ҳузуримга олиб кел! деди.

Абдул Азиз эса:

– Ўз қабиламни боғлаб олиб келолмайман! деди. У бей қасам ичиб:

– Агар келтирмасанг, мен сени ўлдираман! деди. Абдул Азиз ҳам:

– Менга қилинган мукофот сендан, Синниморга Нуъмондан қилинган мукофотга айланди. Синнимор Нуъмондон қарам кутди, у эса Синниморни ўлдиртди, қарам кўрсатмади! деди.

Абдул Азиз икки ўғлини қабиласига юборди:

– Боринглар! Қабилани огоҳлантирингларки, бу бейнинг нияти яхши эмас! деб айтинглар. Улар бу бейдан эҳтиёт бўлсинлар.

Абдул Азиз буларни ёзиб ўғиллари билан юборди. Ва ўша байтни такрор қилди:

Бана олган мукофоти ҳақ қилсин унга,

Синниморга қилган мукофотдек қилдилар унга!

Бу шахснинг ҳам қиссаси шундай тугади.

Энди, Нуъмон Баҳромни қурилган ўша кўшкка юборди. У ерда уни тарбия қилиш бошланди. Бу кўшкнинг бир томони саҳро-биёбон эди. У тарафдан гўзал-гўзал ҳаволар эсиб келарди. Шунингдек, бир томони Ироқ томони эди. Қишлоқлар, боғлар, боғлар бор эди. Араблар Нуъмонга **Раббил Ҳаварнак вас-саддий** (Шадди қишлоғи ва Ҳаварнак кўшкки эгаси) дер эдилар. Шадди, ўша кўшкнинг қаршисидаги қишлоқнинг номидир.

Бу Нуъмон араблар динидан эди. Унинг бир вазири бор эди. Шом юртидан бўлиб, Исонинг (алайҳиссалом) динидан эди. Бир куни Нуъмон ўша кўшкнинг томида вазири билан бирга ўтирар эди. Фасл баҳор эди. Атрофига назар солди. Кўрдик, ҳар тараф, ўнг-сўл, бутун олам зумраддек яшил бўлиб кетган эди. Бу ҳол унга ёқди. Ўша Фурот дарёси томонлари, Ироқ атрофи, гўёки жаннатдан намуна эди. Нуъмон, ўша пайтда 22 йилдан бери бейлик қилар эди. Вазирига:

– Дунёда кўзга бундан гўзалроқ кўринадиган нарса бормикан? деди. Вазир ҳам:

– Бу яхши, гўзал ва тўғридир. Лекин булар боқий қолмайди! деди. У ҳам:

– Унда нима қилиш керак? деди. Вазир:

– Ҳақ динини қабул қилиш керак. Шунда охиратда абадий ҳаёт, барқарорликка эришасан! деди. Нуъмон, бу сўзни эшитгач, дунёни ташлаб кетди. Аба кийди. Подшоҳликдан ва мамлакатдан воз кечди. Ўша кундан сўнг кўзлардан ғойиб бўлди. У қаерга кетганини ҳеч ким билмади.

Бу Нуъмоннинг бир ўғли бор эди. Исми Мунзир эди. Язд-и Жард, бейлик бўш қолганини кўриб, Мунзирга ўша юртнинг бейлигини таклиф қилди. Бу Мунзирга **ибн Майсама** (кўк суви ўғли) дер эдилар. Чунки онасининг исми **Майсама**, отасининг исми **Имрул Қайс** эди.

Ана шу Мунзир, Баҳром юборган ўғлини 15 ёшигача ўша кўшкда нигоҳбанлик қилган эди.

Хабар эгаларидан баъзилари айтадилар:

– Язд-и Жард ўз ўғлини Нуъмонддан кейин бу Мунзирга қолдирган эди. Мунзир, отаси ўрнига ўтириб, унинг ўрнини эгаллади. Ўзининг ҳам кичик бир ўғли бор эди. Унинг ҳам исми Нуъмон эди. Отаси Мунзир вафот этгандан кейин араб юртини у эгаллади. Баҳромнинг ўғли билан ҳам ёшлари бир хил эди. Иккови бирга катта бўлишган. Баҳром тўрт ёшини тугатиб, беш ёшга кирганда, ақли ҳамма нарсага етмоққа бошлаган эди. Мунзирга деди:

– Биз учун устозлар, ақлли муаллимлар келтир. Мени уларга топшир, токи менга илм ўргатсинлар. Менга ўқ отишни, от чопишни ва бундай ҳунарларни ўргатсинлар! деди. Мунзир...

— Эй, сен ҳозир кичик боласан. Ҳеч нарса билмассан. Сен қилишинг лозим бўлган нарса — болаларча ишлардир. Сен катта бўлгач, устозлар келтириб бераман! — деди. Баҳром эса шундай деди:

— Ҳа, ёшда кичикман, лекин ақлда каттаман. Ҳа, сен ҳар қанча ёшда катта бўлсанг-да, ақлда орқадасан. Ҳар бир нарса керак бўлишидан олдин тайёрланмоғи лозим. Токи, зарур пайтда ундан фойдаланилсин. Агар бирор нарсани зарур пайтда истасан-у, уни топа олмасанг, уни тайёрлагунча фурсат қочиб кетмайдими? Истаган нарсанинг қўлига киритилиши мумкин бўлмайди. Менки, подшоҳ ўғлиман, охири подшоҳ бўлишим лозим. Подшоҳларга эса илм керак. Ўша илм подшоҳликнинг зийнати, беағидир. Ва давлатнинг суянчиғидир. Юр, бор! Мен айтган одамларни менга келтир! — деди.

Баҳромнинг бу гапларини эшитган Мунзир ҳайратда қолди. Язд-иж Жардга хабар юборди. Устозлар, ўқитувчилар, камончилар ва қуролбозларни сўради. У ҳам Форсда қанча етук, ориятли кишилар бўлса, уларни Мунзирнинг ҳузурига юборди. Баҳром ҳамма нарсани четга сурди. Ўқиш, ҳунар ўрганиш билан вақт ўтказишга киришди. Санъат ва ҳунарда шундай усто бўлдики, устозларидан ҳам устун бўлди. Унинг устозлари унинг ёнида ожиз қолишди.

Баҳром бундай қилиб:

1. Ўқишда,
2. Ёзишда,
3. Ўқ отишда,
4. Камон тортишда,
5. Барча қуролларни ишлатишда,
6. Шахмат ва нарда ўйнашда,
7. Подшоҳларга муносиб бўлган ишларда пухта бўлди.

Сўнгра у Мунзирни чақиртди. Унга шундай деди:

— Буйруқ бер, Араб юртларида қанча асил қонли, югурик отлар бўлса, келтирсинлар, кўрай! — деди. Мунзир:

— Ягоналик қилма! Арабистондан от олиб келишга нима эҳтиёж бор. Сен қандай от истасанг, менда шундай от бор. Қайсини маъқул кўрсан, сенга бўлсин! — деди. Баҳром эса:

— Қандай ғалати гап қиласан! Сенинг жойингдан бошқа жойда яхши от топилмас эканми? Билгинки, Арабистондаги отлар сенинг отларингдан афзалроқдир. Мен ҳам шундай бир кишиманки, мендан афзал киши йўқ. Улуғликда ҳам мендан улуғ киши йўқ. Менга шундай бир от керакки, дунёда ундан афзалроқ от бўлмаслиги лозим. От — миниб билан билинади. Ва киши — синаш билан баходир бўлади. Кўп гапни қўй, отларни келтир, кўрай! — деди.

Баҳромнинг бу гаплари Мунзирга ёқди. Унинг ақли ва билимига:

— Яша! — деди. Ўғли Нуъмонга амр қилди, Арабистонда ва ўзида қанча ном чиқарган отлар бўлса, ҳаммасини келтиришди. Баҳром билан Мунзир отга миниб, майдонга чиқишди. Отларни юришга тайёрлашди. Югуриш бошланди. Ҳар бир отнинг юриши ва чаққонлигини томоша қилишди. Гуруҳ-гуруҳ қилиб югуртиришди. Кўришди. Баҳром у отлардан бирини маъқул кўрди. Мунзир ўша отни ушлаб, ўз қўли билан Баҳромга топширди. Ва:

— Улуғ Яратган бу отни сенга муборак қилсин! Умрингни ва давлатингни зиёда қилсин! — деди. Баҳром ҳам отни қабул қилиб:

— Узоқ яшагин! — деди. Қадрини билдирди.

Баҳром бир куни ўша отга миниб, овга чиқди. Чўлда бир туякушни кўрди. Уни ўқ билан уришни истади. Унинг орқасидан қувиб кетар экан, кўриб қолдики, бир шер бир ёввойи эшакнинг устига сакраб, бўйнига илинган эди. Баҳром шерни уришни истади. Ёнидаги ёйдан бир ўқ чиқарди. Шерни орқасидан уриб, ўқ шериндан ўтиб, ёввойи эшакқа ҳам етиб борди. Сўнг орқасидан ўтиб, қорнидан чиқиб, қанотигача ерга қадалди. Араб саркардаларидан кўп киши ўша ерда ҳозир эди. Уни кўриб ҳайратга тушишди. Баҳромни олқишлашди. Вакт ўтиши билан Баҳром қандай киши бўлиб етишишини билишди. Баҳромга хизмат қилувчилар хизматларини янада зиёда қилишди. Шунинг учун унга "Баҳромгур" деб айтишди. Кейин Баҳромнинг амри билан ўша шер ва ёввойи эшакни қандай ургани тасвирланди. Таълимхоналарга осилди. Баҳром ўзи ўтирган жойда ҳам нақшлар чиздирди.

Кейин Баҳром Мунзирга:

— Отамни кўргим келди. Мени отамнинг ҳузурига юбор! — деди. Мунзир ҳам Баҳромни иззат билан Язд-иж Жарднинг ҳузурига юборди.

Язд-иж Жард жуда ёмон хулқли киши эди. Баҳромга юз кўрсатмади. Ўғли қанча эҳтиром ва муҳаббат кўрсатмасин, унга хизматга шошилмасин, Язд-иж Жард унга бир марта ҳам:

— Яхши иш қилдинг! — демади. Баҳром бу муносабатлардан жуда ранжиди. Лекин сабр қилди. Ҳафалигини ҳеч кимга билдирмади. Бу ҳолат Византия Қайсарининг укаси, Бейадуш Византиядан чиқиб, Язд-иж Жард билан сулҳ тузиш учун келгунга қадар давом этди. Баҳром унга деди:

— Отамдан илтимос қил, мени яна Мунзирнинг ҳузурига юборсин!

Бейадуш ҳам Язд-иж Жарддан рухсат сўради. У ҳам бу рухсатни берди.

Шу билан Баҳром яна Мунзирнинг кўшига келди. У ерда ичимлик ичиш билан вақтини ўтказди. Баҳром у ерда вақт ўтказар экан, отаси Язд-иж Жард вафот этди. Аскарлар, амалдорлар, ҳаммаси бир оғиздан шундай дейишди:

— Язд-иж Жард авлодидан бизга подшоҳ керак эмас! Энди, қолган ўғли Баҳром ҳали ҳеч подшоҳлик қилган эмас. Подшоҳлик сифатларини билмайди. Ҳамда у Араб юртида улғайди. Улар одатларини ўрганди. У бизга керак эмас.

Улар бу қарорга келгач, Ардашир ибн Бобак авлодидан бир киши бор эди. Унга Хусрав дер эдилар. Лақаби Қисар эди. Уни олиб келишди ва подшоҳ қилиб тайинлашди.

ТУРК ХОҚОНИНИНГ ФОРС ЮРТИГА БОРИШИ ҚИССАСИ

Тарих ривоятчиси шундай дейди:

– Туркистондаги Турк хоқони ўзининг қўшинидан 200.000 аскар билан Эрон юртига юриш қилди. Форс халқи бундай кўп аскар билан Турк хоқонининг юртларига ҳужум қилиб келаётганини эшитгач, жуда кўрқибди. Бейлар, улуг кишилар Баҳром ҳузурига келишди.

– Душман устимизга ҳужум қилишга журъат қилди! Ана, Турк хоқони келмоқда. Сен эса еб-ичишдан бош кўтармаяпсан! Бу ишдан кўл торт! Душманни орқага қайтариш чорасини ўйла! Акс ҳолда иш шундай ҳолга келадики, қиёматгача устимиздан кетмас! дедилар.

Баҳром эса:

– Ўзингизни васвасага бермангиз. Сизлар завқ билан вақт ўтказинглар. Бизки Аллоҳ таолонинг бандаси бўлсак, У бизни асрайди! Боринглар, ўз аҳволингизни кўринглар! Ўз ҳолингизда бўлинглар! деди. Ёна суҳбат ва завққа толди. Уларнинг сўзларига кулок солмади, эътибор бермади. Улар ҳам бир-бирига:

– Бу подшоҳликдан лаззат олмаяпти. Мамлакатнинг қулашига қайғурмаяпти! Ўзимиз бошимизни сақлаш чорасини кўришимиз керак. Ундан бизга ҳеч қандай чора йўқ! дедилар.

Бир неча кун ўтгач, Баҳром Озарбайжонга боришга тайёргарлик кўрди. Оташкадага бориб, у ердан Эрон ишларига кираётгандай бўлди. Ўша сахро ва ўрмонларда ов қилишни хоҳлади. Укасига ўрнида вакил бўлишни буюрди:

– Халқ ишларини сен кўр! деди. Ўзи улуг бейлардан 7000 кишини олди. 200–300 ном чиқарган, баҳодир йигитларни олиб, Озарбайжонга кетяпти, деб чиқиб кетди. Халқ эса:

– Подшоҳдан қочмоқда! Ўзи ҳам подшоҳликдан воз кечди, дейишди. Турк хоқонига элчи юборишга қарор қилишди:

– Унга бош эгайлик. Нима истаса бергайлик. Токи Эрон юртини вайрон қилмасин! Мол бериб, уни устимиздан узоқлаштирайлик! дейишди. Турк хоқони уларнинг аҳволини англади. Баҳромнинг қочганини эшитди. Форс улуглари унга одам юбориб, омон сўрашганини ва нима истаса беришга тайёр эканликларини билдирди. Турк хоқони бу гапларга ишонди. Ҳар тарафга аскар тарқатди. Ёнида кам сонли аскар қолдирди.

Баҳром эса, хоқон томонга қозиклар (жосуслар) юборган эди. Қозиклар қайтиб келишди. Баҳромга:

– Хоқон хотиржам. Аскарини ҳар тарафга тарқатган. Ҳозир хоқон ғофил ҳолда! дейишди.

Баҳром ҳам тайёргарлик кўрди. Ёнидаги баҳодирлар билан йўлга тушди. Хоқон ғофил ётаётган пайтда бир кеча ҳужум қилди. Қоронғулида хоқонни босди. Уни ушлади. Бошини узди. Турк аскари хоқонларининг ўлдирилганини эшитгач, тор-мор бўлдилар, қочишди. Ўрин-ёстиқларини ва юкларини ташлаб кетишди. Ҳар бири жонини сақлаш ташвишига тушди. Баҳром уларнинг ортидан етиб борди. Қайсини йўқ қилди, қайсини асирга олди. Молларини талади. Хоқоннинг хазинасини эгаллади. Соғ-саломат, шодлик ила яна ўрнига қайтди. Ҳар тарафдаги бейлар:

– Баҳром шунча озгина киши билан Турк хоқони каби зотни енгди, бошини узди! деган гапларни эшитгач, Баҳромдан қўрқишди. Бош эгмаганлар ҳам бош эгиб, буйруғига итоат қилдилар. Солиқ тўлашга рози бўлдилар. Ва:

– Биз учун бир чегара белгила. Ўша чегарадан чикмайлик! Лекин сизлар ҳам ўша чегарани босиб ўтманглар!.. дейишди. Баҳром сўнгра бир саркардани чиқарди. Жайхун дарёсидан ўтди. Баланд жойда баланд бир минора курдирди. Ўша минорани чегара сифатида кўрсатдилар. Баҳром ўша ерга улуғ бир зотни бей этиб тайинлади. Унга бир кумуш тахт берди. Ва бир неча байроқли ҳудудни унга топширди. Бу ишни тугатгач, яна Озарбайжонга қайтди. Турк хоқонининг тоғини оташкадада осдирди. Асир қилган хотинини ҳам оташкаданинг эшигида хизматга қўйди. Ерларни супурди. Кейин бир мактуб ёзди. Укаси Нарсига юборди. Хоқонга қилган ишларини хабар қилди. Ва Хуросон подшоҳлигини унга топширди:

– Эҳтиёт бўл! Ўша халқдан уч йил давомида на бож, на хирож олма! деди. Амирларининг устидан бўлган 70.000 тўловни авф қилди. Кейин:

– Мен бу иноятни шунинг учун қилдимки, давлатим даврида хотиржам бўлинглар. Вақтингларингиз шодликда ўтсин! Ҳар биринглар еб-ичиб вақтини ўтказсин! Давлатимга дуо қилинглар! Аммо эҳтиёт бўлинглар. Азмайсизлар. Менинг воли-амирларимга, ишчиларимга, омонатдорларимга хиёнат қилмангиз. Агар хиёнат қилсангиз, жазолайман. Буни билиб қўйинглар. Отамнинг ҳам сизларга аввалдан яхшиликлари бор эди. Лекин сизлар унинг яхшилигини билмадинглар. Азғинлашдинглар. Агар яна итоатдан чиқсангиз, мен отам қилганлардан кўпроғини сизларга қиламан. Буни шундай билинглар! деди.

БАҲРОМ ГУРНИНГ ЎҒЛИ ЯЗД-И ЖАРД ҲИКАЯСИ

Қачонки Баҳром Гур дунёдан ўтди, ўғли Язд-иж Жард подшоҳ бўлди ва бошига тож қийди. Форс зодагонларига изн берди. Уларни ҳузурига қабул қилди. Улар ҳам ичкари кириб дуо қилишди. Отаси Баҳромнинг яхшиликлари ва ҳунарларини сўзлаб беришди. Мақташди. Дилини хуш қиладиган сўзлар айтишди, уни мактаб дуо қилишди. У эса:

— Мен ҳам отам тутган йўлда юраман! — деди. Ва қадимги кексакалон вазир Мехр-и Нарсийни чақиртирди. Унга:

— Ҳозирдан бошлаб мамлакат бошқарувини сенинг қўлингга топширдим! — деди. Мехр-и Нарсийни бош вазирликка тайинлади. У ҳам яхши қонунлар, низомлар чиқарди. Гўзал урф-одатлар жорий қилди.

Язд-иж Жарднинг икки ўғли бор эди. Бирининг исми Фируз эди. Уни Сижистон вилоятига подшоҳ қилди. Бир ўғлининг исми Хурмуз эди. Уни ўз ёнидан ажратмади.

Бир неча йил ўтибди, Византия Қайсаридан хараж келмади. Язд-иж Жард у ерга Мехр-и Нарсий ва ўғли Фирузни юборди:

— Ё хараж берсинлар, ёки мен уларга уруш очаман! — деди. Византия Қайсари уруш қилишдан чўчиди. Хараж беришга бўйин эгди. Фируз ҳам харажни олиб ватанига қайтди.

Язд-иж Жард ўн саккиз йил тўрт ой подшоҳлик қилди. Кейин вафот этди. Ўрнига ўғли Фируз подшоҳ бўлди. Тахтга ўтирди. Унинг укаси Хурмуз Сижистондан аскар йиғди, Фирузга қарши юриш бошлади. Фируз қочди. Ҳайатла йўналишига, Хитойга, Балх ва Бадахшонга борди. Бу ерлар Ҳайатла подшоҳининг ҳукми остида эди. Исми Хушнувоз эди. Фируз унга ҳолини билдирди:

— Кичик укам менга зулм қилмоқда. Отамнинг мулкани эгаллаб олди. Ҳақ менда бўлса-да, уни мендан тортиб олди. Менга ёрдам бер. Аскар юбор. Мамлакатимга бориб, отамнинг юртини эгаллай! — деди.

Хушнувоз ҳам унга аскар берди. Эҳтиром кўрсатди. Лекин, кетишига рухсат бермади. Унга Толқан шахрини берди:

— Ҳозир бориш вақти эмас. Бир неча кун мен билан қол. Вақти келганда сени жўнатаман! — деди.

Фируз ҳам сабр қилди. Ҳурмуз, бир неча йил ўтгач, халққа зулм ўтказишни бошлади. Камбағаллар унинг қўлидан ранжишди. Ғазабланишди. Толқонда ўтирган Фирузнинг хузурига келишди. Хушнубоз бу ҳолни эшитгач, Фирузга деди:

— Золим бўлган кишига подшоҳлик ярашмайди! Бор, бориб унинг мулкани сўра, ол. Вақти келди! — деди. Унга истаганча аскар берди. У ҳам Эронга келди. Укаси Ҳурмуз билан жанг қилди. Ҳурмузни ўлдирди. Унинг аҳли аёлидан уч кишини тутиб асир қилди. Ҳайатла подшоҳининг аскарларига жуда кўп совғалар берди. Уларга юртларига қайтишга рухсат берди.

ЯЗД-И ЖАРДНИНГ ЎҒЛИ ФИРУЗНИНГ ПОДШОҲЛИГИ

Фируз тахтга ўтиргач, халқ унга бўйин эгди. Лекин бир неча йил ўтгач, у ҳам зулм қилишни бошлади. Аллоҳ таоло амрига хилоф ишларга қўл урди. Аллоҳ таоло бу зулмга рози бўлмади. У мамлакатга қаҳатчилик балосини юборди. Тўлиқ етти йил қаҳатчилик бўлди. Дарахтларда мева ва тупроқда ўт-ўлан бўлмади. Ҳар бир вилояти ҳокимларига ёзма фармон юбориб:

— Ҳеч кимдан на бож, на ўшур олинмасин! — деб амр қилди. Кейин хазиналарни очди. Камбағалларга кўп миқдорда танга, тилла тарқатди:

— Арзончилик бўлган мамлакатлардан озуқа олиб келинсин! Қаҳатчилик бўлган жойларда сотилсин! — деб амр чиқарди. Ҳукмронлиги остидаги жойларда жарчиларни бақиртирди:

— Агар бир камбағал киши очликдан ўладиган бўлса, унинг ўрнига юзта бой, давлатманд кишини ўлдираман! — деди. Ҳар бир бой киши, ҳар бир давлатманд маҳалладош, ўз маҳалласидаги камбағалларни кузатиб боришди. Бу етти йил мобайнида, очликдан ҳеч ким ўлмади. Лекин, бир шаҳарда эътиборсиз қолиб, бир камбағал киши ўлган эди. Фируз:

— Ўша шаҳардаги юзта бой киши ўлдирилсин! — деб амр қилди. Улуғ кишиларнинг илтимоси ва воситачи бўлиши билан ўша юзта давлатманд кишидан 100.000 танга олинди:

— Бу ўша камбағал кишининг қонининг товонидир! — дейилиб, ўша шаҳарнинг камбағалларига тарқатилди. Фируз қилган гуноҳларидан тавба, истиффор қилди. Нияти яхшиликка бурилди. Зулмдан қўлини тийди. Камбағалларга ҳам, бойларга ҳам яхшилик қилишни бошлади. Қачонки подшоҳнинг камбағаллар ҳақидаги нияти яхшиликка айланди, Аллоҳ таоло ҳам улардан бу балони кўтарди. У етти йилдан буён қуриб қолган дарахтлар яшнади. Яна барг чиқарди. Тупроқдан гўзал ўсимликлар, неъматлар етила бошлади ва дарахтлар яна мевалар билан тўлди. Яна арзончилик бўлди. Халқ эса бу сабабли тинчлик ва фаровонликка эришди.

Дейиладики:

— Фируз замонида хараж деган тўлов йўқ эди. Султонлар, раиятнинг ерларидан хараж олмас эдилар. Лекин етиштирилган маҳсулотнинг баъзисидан ўндан бир, баъзисидан бешдан бир олишарди. Баъзисидан тўртдан бир, баъзисидан яримси олинарди. Сувнинг яқин ёки узоқлигига қараб ҳам солиқ қўйиларди. Бу хараж иши Нўширевоннинг отаси Кубод замонидан бошланган. У қаҳатчилик шу усулда йўқ қилингач, боғлардан, боғбонлик ерларидан, тупроқдан фаровонлик пайдо бўлди. Фируз кўп одамларни чақиртириб ҳукм чиқарди. Хазинадан мол чиқарди. Тўққизлар ва қочирлар билан, дунё подшоҳларига одамлар юборди. Византиядан, Ҳинд юртидан, Ҳабаш подшоҳидан ва ҳар бир мамлакатдан озуқа олиб келтирди. Ҳукмронлик қилган юртларга жўнатди. Ҳар бир кишига етарлича озуқа берилди. Шу даражада бўлдики, бутун Форсда, Кирмонда, Ахвозда, Исфахонда, Рейда ва Гўхистонда, Журжон ва Табаристон вилоятларида унинг тадбири ва сиёсий сиёсати сабабли ҳеч бир камбағал очликдан ўлмади. Халқ Фирузнинг тадбири ва саховатидан ҳайратга тушишди. Ҳолбуки, қаҳатчилик шундай даражага етгандики, барча ҳайвонлар, учувчи бўладими, йиртқичми, очликдан ожиз қолишганди.

Фирузнинг адолати ва сахийлиги баракасидан мол-мулк фаровон бўлди ва камбағаллар, ожизларга ҳеч қандай зарар етмади.

Лекин халқ, Фирузшоҳнинг бу тадбирига қарамай, яна ҳам:

— Бизга бу бало унинг омадсизлигидан келди! — дейишарди. Фируз ҳам бу гап-сўзларни эшитиб:

— Рост! — дерди.

Қачонки Аллоҳ таоло ёрдами билан ўша қаҳатчилик халқдан кўтарилди, ўша қаҳатчилик кунларида вайрон бўлган, хароб бўлган жойларни Фируз хазинасидан тузатди. Агар бир кишининг мулкини таъмирлашга кучи етмаса, Фируз хазинасидан унга мол берарди, кейин эса ўша кишининг даромадидан уни қайтариб оларди. Шундай бўлдики, Фируз замонида ҳеч бир вайрон, ёнган жой қолмади.

Аҳвон атрофида бир шаҳар қурдирди. Номи:

— Ром-и Фируз! — деб аталди. Бир шаҳарни Журжон вилоятида қурдирди, ки унинг номи Фирузобод эди. Шу тариқа мамлакатнинг ҳар томони Фируз замонида обод ва таъмирланган ҳолга келди.

ФИРУЗ ПОДШОҲ ВА ХЎШНЎВАЗ БИЛАН БЎЛГАН ҚИССА

Тарих ривоятчиси шундай деган:

— Фируз подшоҳ бўлган вақтда, жаҳон аҳли унинг амрига итоат қилди. У Хайатлар подшоҳи Хўшнўвас эса тобора азди. Жутийлар мазҳабига кирди. Аскарлари ҳам унинг бу мазҳабини қабул қилдилар. Аёлларини унутишиб, болакайлар ортидан тушдилар. Қаерда гўзал юзли бола кўрсалар, албатта унинг ортидан кетар эдилар. Шунинг учун халқ улардан азият чекди. Хўшнўвас ҳукмронлик қилган жойларда қанча гўзал юзли ўғил бола бўлса, қочиб кетишди. Фируз ҳузурига келиб шикоят қилдилар:

— Бизга ёрдам бер!.. дейишди.

Фируз унга элчи юборди. Ва:

— Менинг устимда сенинг ҳақкинг катта. Аммо сенинг ҳақкингни риоя қилиш билан бирга Аллоҳ таоло ҳаққини риоя қилиш ҳам вожиб, устун туради. Эшитяпманки, Роббимизнинг амридан чиқиб ишлар қилмоқда экансиз. Юртингдан жуда кўп одамлар йиғлаб менга келди. Ёрдам сўрашди. Агар мулк сенга керак бўлса, Роббингнинг буйруғидан чиқма, улуг амридан ташқари иш қилма. Халқнинг болакайларини озорлама, зулмни тўхтат. Роббингнинг амрига бош эг! Агар:

— Буни қилолмайман! десанг, вақтга тайёрлан. Кейин:

— Билмадим, эшитмадим! демагин! Аскарамни устига соламан. Устингга келаман. Дунёда жой қолдирмайман! деди.

Хўшнўвас эса Фирузнинг бу сўзларига аҳамият бермади. Ўйибор кўрсатмади. Халқ эса нола ва ҳик-ҳикини тўхтатмади. Бешинчи йил бўлгач, халқ янада кўпроқ йиғилди. Фирузга қаттиқ илтимос қилишди:

— Хўшнўваздан болакайларимизни қутқар! дейишди.

Бу илтимослар устига, Фируз ажам аскарига қарши саноғсиз аскар билан Хўшнўвас устидан юриш қилди. Балх юртига яқинлашгач, бир жойда тўхтади. Аммо, у тўхтаган жой бир саҳро эди. Кунлаб-кечалаб йўллар қуруқ ва сувсиз жой эди. Йўл устидаги жойлардан бошқа жойларда еб-ичар нарса топилмасди.

Бошқа томондан Хўшнўвас, Фирузнинг ордуси устидан юриш қилганини эшитди. Ҳайратга тушди. Бош бейлари, назоратчилари, вазирларини ҳузурига чақиртирди. Улар билан гаплашди, маслаҳатлашди. Ҳаммаси:

— Яхши қилмадинг. Унга ҳурмат кўрсатишинг керак эди. Биз унинг аскари олдида туролмаймиз! дейишди.

Улар шундай қилиб қандай чора кўришни билолмадилар. Ожизликка тушдилар. Хўшнўвазнинг бейлари орасида катта бир бей бор эди. Ёши улғайган зот эди. Хўшнўвас унга жуда ҳурмат қиларди. Ўрнидан турди:

— Эй подшоҳ! деди. Мен сенга бир неча сўз айтай. Агар айтганимга амал қилсанг, мен бу душманни осонликча ҳайдайман, юртидан чиқариб юбораман.

Хўшнўваз ҳам:

— Нима экан ўша?.. Айт! деди. Қария бей ҳам:

— Мен билан аҳдлаш. Ўғилларимга, хонадон аҳлимга мендан кейин бой бўлиш даражасида шунча нарса бер. Мен бир чора билан бу душманингни ҳалок қилурман. Устингдан ҳам кетиб қолур, деди.

— Бу ишни қандай уддалайсан? деб сўради. У бей ҳам:

— Амр бер. Қўлим ва оёғимни кесишсин. Кейин мени олиб, унинг йўли устига олиб бориб, у ерга ташлаб кетсинлар. Улар менинг кимлигимни билиб, аҳволимни сўрайдилар. Мен сендан шикоят қилурман. Сўзимга ишонадилар. Мен уларга:

— Мен тўғри йўл биламан! деб йўл кўрсатурман. Макр билан уларни саҳрога туширурман. Очлик ва чанқоқликдан ўлиб кетурлар. Мен ҳам сенинг йўлингга қурбон бўлурман! деди.

Қачонки Хушнувознинг элчиси Фирузга бу хабарларни келтирди, у билан бирга кўплаб неъматлар, отлар, кийимлар ва совғалар ҳам келтирган эди. Фируз буларни кўриб хурсанд бўлди. Хушнувозга нима истаса, ҳаммасини қабул қилди. Кейин элчи шундай деди:

— Чегара устуни қурилгунча сенинг бу ерда туришинг лозим!

Фируз ҳам бунга рози бўлди. Кейин Хушнувоз амр чиқарди. Тогодан тошлар ва мраморлар кесилди. Қазилган қудуқ устида олти ой ичида баланд ёдгорлик, бир чегара тоши ясалди. Бу ёдгорлик қурилиши давомида Фируз шу жойда 6 ой турди. Ҳар ойда Хушнувоздан Фирузга турли неъматлар, меҳмонлар келиб турарди.

Қачонки чегара тоши тўлиқ яқунланди, Хушнувоз амр қилди, Балхда, Ҳайатла ва Тохористон вилоятларида қанча улуғ беклар, дин уламолари, қози бўлса, ҳаммаси у ерга келишди. Фирузни чегара ёдгорлигининг устига чиқаришди. Юқоридаги қасам ичилди. Кейин бир аҳднома ёзилди. Фирузнинг ёнидаги улуғлар гувоҳ сифатида қатнашишди. Уларнинг ҳар бири гувоҳлигини ўз қўли билан аҳдномага ёзди. Қасам ва қарор, аҳд ва ваъда иши яқунлангач, Хушнувоз Фирузга кўплаб мол-дунё тақдим этди. Ёнига кўплаб йўлдош ва йўл кўрсатувчилар берди. Подшоҳларга муносиб неъматлар, отлар, қочирлар ва туялар ҳадя қилди. Эҳтиром ва икром билан Фирузни ўз юртига жўнатди. У ҳам келиб тахтига ўтирди.

Фируз ҳар қанча Хушнувоз унга бунча яхшилик қилган бўлса-да, Фируз ундан бу совғалар билан бирга ўзи келмаганидан жуда ранжиди. Зоҳирда розилик кўрсатди. Лекин қалбида кўп ғамлар ўтди. Фирузнинг беклари эса Хушнувознинг яхшиликларини тинимсиз зикр қилардилар:

— У бизга кўп яхшиликлар, қароматлар қилди! — дердилар. Фирузга бу ёқмасди.

Фируз тинчлик ва саломатлик билан ўз ватанига қайтди. Уч тўрт йил ўтди. Сабр қилди. Тўрт йилдан кейин сабри тоқ бўлди. Бутун дин уламоларининг боши бўлган Мўбид-ул Мўбидонни ҳузурига чақирди. Унга деди:

— Эй мажусий динининг улуғи! Тўрт йиллик ҳаракатинг юрагимни парчалади. Энди сабр қилишга тобим қолмади, аскаримни тайёрлаш керак. Энди Хушнувоздан қасос олиш вақти келди! — деди.

Мўбид-ул Мўбидон шундай деди:

— Аҳдда туриш, ваъдаларни бузмаслик катта гуноҳдир. Бундай иш Яратганга ёқмайди. Балки у зот, яъни Илоҳимизнинг сенга ёрдам бермаслиги мумкин. Сени ҳалок қилар. Яратгандан кўрк. Бу ишга қўл урма. Билиб қўйки аскаринг ҳам шу аҳдда сен билан бирга қатнашган. Улар ҳам аҳдни бузишни хоҳламайди. Агар сен уларни мажбурлаб олға сурмоқчи, урушдирмоқчи бўлсанг, балким улар уруш ва жангни хоҳламаслар! — деди ва бунга ўхшаш кўп гаплар айтди. Лекин ҳеч қандай сўз Фирузнинг қулига кирмади. Қолган беклар ҳам:

— Эй Фируз! Аҳдни бузма! — дейишди. Фируз эса:

— Мен бир тадбир ўйлаб топдимки, у билан на аҳдимиз бузилади ва на мақсадимиздан қоламиз! — деди.

Фируз тўлиқ бир йил аскар тўплади. Жуда кўп аскар йиғди. Ўз юртида Сеҳроб исмли бир киши бор эди. У Менучеҳр авлодидан эди. Жуда ҳурматли киши эди. Фируз уни чақирди. Ўз ўрнига муваққат ҳоким қилди. Уйини, яқин кишиларини, молини ва юртини унга топширди. Ўзи қўшинининг бошида Хушнувознинг юртига юриш қилди.

Фирузнинг икки ўғли бор эди. Бирининг исми Балаж, иккинчисининг исми Кубод эди. Бу икки фарзандини ҳам Сеҳробнинг ёнида қолдирган эди. Бир қизи бор эди. Унга Фируз духт дер эдилар. Жуда гўзал эди. Уни жуда яхши кўрар, ҳурмат қиларди. Ҳар бир ишини унга маслаҳат қиларди. Бу қизини эса ўзи билан олди.

ФИРУЗ ШОҲ ЎҒЛИ БЕЛАШНИНГ ПОДШОЛИГИ

Баъзилар шундай дейдилар:

— Фирўз ўрнига аввал Кубод подшо бўлган эди. Белаш, аскар тўплаб Кубоднинг устидан юрди. У билан кўп жанг қилди. Кубоднинг аскарини тор-мор этди. Кубод эса қочди, Турк Хоқонига паноҳ топди. Белаш унинг ўрнига подшо бўлди. Белаш жуда адолатли эди. Сеҳробни ўзига вакил қилиб тайинлади, бутун мамлакатни ва барча ишларни унинг ҳукмига топширди. Белаш, ҳар ерни обод қилишни хоҳлар эди. Қайси шаҳарда, қайси қишлоқда вайрон бир уйни кўрса, ўша ернинг кехёси ва сўбошисини чақиртириб:

— Бу уйни нега таъмирламадинг? — дер, уларни оралар эди. Агар, уй эгасининг уйини таъмирлашга кучи етмаса, ўз молидан берган. Унинг даврида Ажам юрти шундай обод қилиндики, бирон вайрона жой қолмаганди. Савод чегарасида бир шаҳар курдирди. Номи Белаш деб аталди.

Белаш тўрт йил подшолик қилди. Унинг укаси Кубод, Турк хоқонига қочиб, унга паноҳ топган эди. Ажам бекилларида бешта зотли киши ҳам Кубод билан бирга қочган эди, улардан бири Зермеҳр (Олтин Куёш) эди. Бу Сеҳробнинг ўғли эди. Улар, Нишобур шаҳрида бир туркнинг уйига меҳмон бўлдилар. Кубод жуда гўзал бир йигит эди. Шундайки, уни кўрган одамлар, дарҳол унинг шоҳзода эканини англаб эдилар. Улар меҳмон бўлган кишининг ҳам бир қиз бор эди. У ҳам гўзаллардан гўзал эди.

Ва ҳам ақл ва тадбир эгаси эди. Кубод ўша қизни кўриб ақлидан айрилди, ошиқ бўлди. Қизни ташлаб кетишга дили рози келмади. Бир баҳона қилиб уч-тўрт кун у ерда қолди. Кейин Зермеҳр деди: Эй подшоҳзода, туриб бўлмас, кетмоқ лозим. Кубод ҳолини Зермеҳрга очди. Агар бу қизни ололмасам, бу бекиликдан ва бу мамлакатдан воз кечаман, деди. Зермеҳр кўрқдики, Кубод у ерда қолиб кетар. Орзуси рўёбга чиқар. Баъзилар шундай дейдилар, бу қишлоқ Исфаҳон вилоятида эди, дер. Зермеҳр дарҳол қизнинг онаси ва отасини бир хилват жойга чақирди. Деди:

Бу бизнинг бекимиз катта зотдир ва подшоҳзода. Бир иши тушган эди, йўли бу тарафга тушди. Бу қизнинг дилини олган, бошингизга давлат қуши қонган. Бу қизни унга ҳалол қилиб беринглар. Бу масала ҳал бўлгандан кейин яна келамиз, йўлиқамиз. Бундан кўп давлатга эришасиз, деди. Қизнинг отаси деди: Бу киши ким? Қайсининг авлодидир? Ва қайси масалада кетади? Зермеҳр деди: Мен унинг ҳолини ҳозир айтолмайман. Ҳа, шунча билурманки, улуғ зотдир. Бундай куёв қўлингизга тушмайди. Бу иш битгандан кейин, ўша пайт билингки, у кимдир. Иккови ҳам рози бўлиб қизни Кубодга бердилар. Кубод у ерда уч кун қолди. Қиз Кубоддан ҳомиладор бўлди. Тўртинчи кун бўлганда Кубоднинг бир узуги бор эди. Қизил ёқутдан ўша узуктан бир каша бор эдики, кеча ва кундуз куёш каби ёрарди. Ҳеч ким унинг қийматини билмас эди. Ундоқ ёқут ҳеч қайси подшоҳнинг хазинасида йўқ эди. Уша узукти қизнинг қўлига берди. Ўзи Хоконнинг ҳузурига кетди.

Кубод кетгандан сўнг онаси қизга сўради. Бу йигитни қандай кўрдинг? Деди. Қиз шундай жавоб берди. Қанча сўрасам ҳам, аслини билиб ололмадим. Ҳа, шалвари олтин билан тўқилган эди. Шундан билиндиларки, подшоҳзода экан. Ундан ўзларига манфаат

бўлади. Шу билан тўққиз ой ўтди. Қиз бир ўғил бола туғди, юзи ойга ўхшарди. Исмини Нуширивон қўйдилар. Унга эмизувчи оналар тайинланди, қуш юмшоғи каби ётоқларда жуда назокат билан боқдилар.

Бошқа томондан Кубод Хоқон ҳузурига етди. Хоқонга хабар бердилар, бу йигит Эрон шоҳи ўғлидир, укаси унга жуда кўп ёмонлик қилган, зулм қилган, бекилигини қўлидан олган. Энди эса келиб сиздан ёрдам кутмоқда. Балки яна подшолигини қўлига олиши мумкин, дедилар. Хоқон туриб Кубодга хуш келибсан, марҳаба деди. Ва жуда кўп насиҳатлар қилди, жуда кўп иноятлар қилди. Кубод тўрт йил Хоқоннинг хизматларида бўлди. Хоқон ҳеч эсламади-ки, Кубодни қайтарсин. Кубод кўрдики, иш чўзилди. Хоқон Кубодга кўп миқдорда аскар бериб, уни ўз мамлакатига юборди.

Кубод ўз мамлакатига кетар экан, яна Исфаҳонга кирди ва ўша кишининг уйини сўради, ўша кишининг қизини олган эди. Кубодга дедиларки, ўша қизнинг бир ўғли дунёга келган. Катта инсон бўлиши ҳар ҳолидан маълум. Исми Нуширивон, дедилар. Кубод хурсанд бўлди. Хабар бериб, ўша хотинни олиб келдилар. Нуширивон, онасининг ортидан югуриб келди. Ҳали тўрт ёшга энди кирган эди. Кубодга ўхшарди. Ўша хотиндан сўради. Бармоғидаги узукни нишон қилиб кўрсатди. Ҳисоблаб шу кун эканлигини аниқладилар. Боланинг унинг ўғли эканида шубҳаси қолмади. Бу шодлик билан ўрнига ўтирди. Ўша пайт эшикда бир шовқин, одамлар овози эшитилди.

Бу нима? Деганида бир киши ичкари кирди, қўлида бир нома бор эди. Дарҳол қоғозни олиб Кубодга бердилар. Ўқидики, Белаш ўлган, ажам юрти эгасиз қолган. Аҳоли Кубоднинг келишига рози бўлганлар. Кубоднинг кайфияти янада кўтарилди. Бу нарсани ҳам Нуширивоннинг оёғининг баракаси деб дуо қилди. Кейин ўша хотинни ва Нуширивонни олиб Эронга келди. Ҳеч ким тўсқинлик қилолмади. Тахтига ўтирди. Турк аскарларига инъомлар бериб юборди. Ўзи мулкида ҳукмдор бўлиб қолди.

ФИРУЗ ЎҒЛИ КУБОДНИНГ ҲИКОЯСИ

Тарихий ривоятчи дейди:

— Кубод подшо бўлганидан сўнг, Сеҳробни ўзининг вазири қилди. Бутун мамлакатни унга топширди. Ва:

— Агар сен мен билан бўлмасанг нима фойда? Бошқаларга эҳтиром ва риоя қилиш менга қай даражада вожиб бўлса, сенга ҳам шунчалик риоя қилиш вожиб. Чунки мен сенинг қўлингда катта бўлдим. Отам қанчалик ишонган бўлсалар, мен ҳам сенга шунчалик ишонаман. Сен бизга жуда кўп яхшилик қилдинг. Отамнинг жасадини душман қўлида қолдирмадинг! — деди.

Вазир Сеҳробни бу йўл билан тасалли берди. Кейин Турк хоқонига ва хотунига кўп совғалар жўнатди. Сеҳроб, Ажам юртини адолат билан бошқарди. Қўли остига олди. Кубод эса, Нуширивоннинг турк онаси билан лаззат ва шавққа берилди. Жуда кўп шаҳарлар курди. Уша шаҳарлардан бири: Шаҳри Аркон эди. Бошқаси: Казерун эди. Учинчиси: Хиван эди. Тўртинчиси: Сафаобод эди. Бири ҳам: Кубодобод эди. Жайхун дарёсининг соҳилида эди.

Кубод, подшолигининг бешинчи йили ўтгандан кейин, вазири Сеҳробни ўзининг мутлақ ва ўзгармас вакили қилди ва салтанат ишларининг кўпини унинг қўлига топширди. Кейкубод (Шоҳ Кубод) эса унга ишониб, ўзи шавқ ва сафога берилди. Халқнинг кўпи Сеҳробни танидилар. Кубодга эҳтиромлари камайди. Фармонига эътибор бермадилар. Кубодга халқнинг бу ҳолати оғир келди.

Бу кунлардан вақт ўтди. Кубод сабр қилди. Чунки бутун Ажам бекиллари, улуғ зотлар унинг қўлида эди. Бир кун эди. Кубод бир хийла ўйлаб топди. Кубоднинг Рай шаҳрида бир бекиллар бекиси бор эди. Номи Шопур дейилар эди. Унга яширин хабар йўллади. Шопур ҳам аскари билан Райдан келди. Кубод унга эҳтиром ва эътибор кўрсатди. Уни ёлғиз қолдирганида вазири Сеҳробдан шикоят қилди. Шопур ҳам:

— Ундан нега шикоят қилмоқдасан? Мен мулкингни унинг қўлидан қутқарай, — деди. Эртага сахар, Сеҳроб, Кубоднинг ҳузурига келди. Шопур ҳам келди. Шопур вазир Сеҳробга бир неча сўз айтди. Бу сўзлар Сеҳробга оғир ботди. Шопур ғазабланди. Сеҳробга ҳақорат қилди, укаси Кубоднинг олдида, икиси сўзлар билан баҳслашдилар. Кубод эътибор бермади. Тортишув охирида, Шопурнинг ёшлиғи, Сеҳробнинг қарилиғи сабабли Шопур Сеҳробни ушлади. Камарини унинг бўйнига боғлади. Подшоҳ олдида суриб олиб чиқди. Чодирига олиб борди. Аскарлардан ҳеч ким бу ҳолатга аралаша олмади. Эртага сахар Шопур Сеҳробнинг бошини кесди. Шоҳ Кубодни унинг ташвишидан қутқарди. Сеҳроб ўрнига Кубод Шопурни ўтказди.

Шопурга, Меҳрон (Офтоблар) ҳам дейилар эди. Чунки у Меҳрон авлодларидан эди. Ажам китобларида шундай зикр қилинади.

Бундан кейин Кубод аскар тўплаб Хуросонга ҳужум қилди. Хуросон маликини енгиб, уни ўлдирди. Хуросонни қўлга киритди. Кўп ғанимат қўлга киритди. Арманистон минтақасида бир шаҳар қурди. Яна пойтахтига қайтди. Ўн йил адолат билан подшолик қилди.

Кубоднинг ўнга ўғли бор эди. Ҳаммасидан кўпроқ Нуширивонни яхши кўрарди. Чунки бу ўғли жуда зеҳнли эди. Ўша йилдан сўнг Хуросон вилоятининг (Наса) шаҳрида Маздак-из Зиндиқ номли бир киши пайдо бўлди. Пайғамбарлик даъвоси қилди...

— Эй Маздак! — деди. — Одамларинг ҳар қанча кўп бўлса-да, бахил, насаби номаълум йигитлардир. Подшоҳга қўшин керак. Ном ва шараф эгаси бўлган лашкарбошилар, ғайрат соҳиблари керак. Сенинг одамларингга ўхшаганларга ишониб, ўзимизни йўқотиш мумкин эмас! — деди.

Бундан кейин Кубод бир кеча Ҳайатла ҳукмдори ҳузурига борди. (Баъзи тарихчилар эса у Турк Хоқони ҳузурига борди, деб айтадилар.) Унинг укаси Жамосибнинг подшоҳлиги халқ томонидан белгилаб қўйилган эди. Лекин ажам амирлари, улуғ ва машҳур кишилар аввалдан Кубоднинг каромати ва икромини кўп кўрганларидан Жамосибни маъқул кўрмасдилар. Яна Кубодни тахтга ўтказмоқчи эдилар.

Кубод ҳам бир неча йил аввал бўлганидек, борган жойининг подшоҳидан ёки хоқонидан олган 30.000 аскар билан яна Эронга келди. Тахтини, тожини, мақомини талаб қилди. Ажам амирларининг кўпчилиги аллақачон Кубодни истар эдилар. Жамосибни тутиб, Кубоднинг қўлига топширдилар. Кубодни тахтга ўтказдилар.

Кубод Жамосибга тегмади. Унга кафтанлар кийгизди. Эркин қўйди. Маздак мазҳабидан ҳам қайтди. Тавба қилди. Ҳеч кимга зулм қилмади. Маздакчиларнинг ёнида ҳеч кимни қолдирмади. Ўтган ишларга нисбатан кингаш тутиб юрмади. Адолат билан 43 йил подшоҳлик қилди. Ўзи ҳали ҳаётлигида ўғли Нуширивонни ўзига ворис қилиб танлади. Чунки Нуширивоннинг ақли ва тадбири ҳеч қайси подшоҳда йўқ эди. Отаси Кубод замонида қанча яхши қонунлар ва яхши одатлар юзага келган бўлса, уларнинг барчасини Нуширивон тайёрлаган эди. Масалан, Кубод замонида қадар ерга, боғларга хараж (солиқ) қўйилмаган эди. Ҳар бир малика ва ҳар бир ҳосилдан бешдан бир, ёки ўндан бир, ёки йигирмадан бир солиқ олардилар. Беклик учун хараж олиш йўқ эди. Бу солиқ анъанасини Кубод жорий қилган эди. У амр қилди:

— Далаларни, боғларни ўлчовга солинглари, ҳосилига қараб хараж олунсин! — деди. Лекин бу ишни якунлашдан аввал ўзи вафот этди. Бу ишни ўғли Нуширивонга васият қилди. Ва ишни у якунлади.

КУБОД ЎҒЛИ НУШИРИВОННИНГ ПОДШОЛИК ДАВРИ

Адолатли Нуширивон тахтга ўтирган пайтда мамлакатни шунчалик адолат ва бино ишлари билан бошқардики, халқ ундан мамнун қолди. У, қанча маздак мазҳабадиларни топди — ўлдиртди. Улар қўлидаги мол-мулкни олди. Ўша молларнинг эгаларини топиб, қайтариб берди. Эгаси топилмаган молларни эса камбағалларга улаштирди, тақсим

қилдирди. Ажам юртида қанча фақир-камбагал киши бўлса, уларни тўплаб, ҳунар билганларга:

— Ҳунарингни ишлат! — деб амр қилди. — Ҳеч кимдан нарса сўрама! Юзингни шувут қилма! — деди. Ҳунари бўлмаганларга эса қараб, агар қўли, оёғи соғ-саломат бўлса, уларга ҳам шундай буйруқ берди:

— Ишчи бўл! Кунлик ишчи бўл! Дехқончиликда ишла, ҳеч кимга қўл очма!

Бирор касалликка дучор бўлган ёки қўли-оёғи тутмайдиган фақир кишиларга, ёки уларга ўхшашлардан бутунлай пул топа олмайдиганларга давлат хазинасидан вазифа тайинлади:

— Менинг давлатим даврида ҳеч бир киши на фақир, на оч қолишини хоҳламайман! — деди. Дехқонларга ҳам:

— Юртимда экмалаган жой қолмасин! — деди. Агар бир кишининг уруғ ва шудгор олишга қуввати етмаса, хазинадан ўша кишига ёрдам берилишини, берилганнинг эвази эса ҳосил олингач қайтарилишини амр қилди.

Бундан ташқари, ҳар кимнинг хотини бўлмаса ёки бир аёл эркак билан никоҳда бўлмаса:

— Аёллар эркаклар билан, эркаклар аёллар билан уй қуриб турмуш кечирсинлар! — деди. Вой бу эркаккаки, эр бўла туриб уйланмаса! Вой бу аёлгаки, бева бўлиб, турмушга чиқмаса! Агар шундайлар уйланишга қудрати етмаса, уларга хазинадан мол берилишини таъминлади. Бирон аёл бева, бирон эркак боқил қолмас эди.

Агар бир кишининг турмушга етадиган қиз фарзанди бўлса, отасига, онасига уни никоҳлаштириш буюриларди. Ва мутлақо ўша қиз турмушга чиқарди. Ўша қизнинг устидан кўп масъулият юкланар, у ҳам ўзини безар, унга ҳам куёв топиларди.

Нуширивон кейин армиясига кўз югуртди. Қайсининг қуролида, кийимида камчилик, етишмовчилик бўлса, тўлдириларди. Агар аскарлик маоши (улўфаси) харажатга етмас экан, ўша аскарнинг ойлиги ошириларди. Агар от ва кийим олишга кучи етмаса, унга керакли нарсалар бериларди. Қанча оладиган улўфаси бўлса, олдиндан бериларди. Унинг даврида ҳамма нарса шундай эдики, сипоҳийларнинг танасида, ёки қуролида, озида ҳеч камчилик бўлмасди. Ози зўр бўлмаган, заиф бўлганга от совға қиларди. Қуроли ёмон бўлганга қурол бериларди. Олов ибодатхоналарига неъматлар ато қиларди.

Юрти, мамлакати шундай ҳолатга келдики, фақирлар ҳолини билдирмаса, софийлар кечалари қилган ибодат ва итоатларига риё қўшмасалар, уларни аниқлаш учун одамлар қўйганди. Ушбу вазифалилар, уларга ўхшашларни излаб топиб, Нуширивонга хабар беришарди. У ҳам бундай кишиларга бирор нарса берарди, садақа қиларди. Бутун солиҳ зотларни жуда яхши кўрарди. Муҳтож бўлиб қолганларнинг фарзандларини кузатар, уларга иш топиб берарди. Ҳар қандай ишни солиҳ ва ишончли кишиларга топширди. Ҳар олди-келди одамга иш бермасди.

Беш йил шу ҳолда ўтди. Нуширивон дунёни адолат билан бошқарди ва обод қилди. Бобек ўғли Эрдаширнинг насихат мактубларини ўқиди. Уларнинг асосида иш тутди. Сўзларида, қасамларида турди, яхши хислатлар йўлида юрарди. Беш йилдан сўнг аскар тўплади. Византияга юриш қилди. Антакия шаҳри Шом вилоятидан эди. Унга Византия Қайсари ҳукм ўтказарди. Императорнинг исми Ҳирақл эди. Нуширивон Антакия устига юриш қилди. Шаҳарни олди, вайрон этди. Лекин ўша шаҳарнинг лойиҳаси, қурилиши ва тузилишини жуда ёқтирди. Дилига хуш келди. Усталарни чақирди. Антакиянинг уйлари, бурж ва деворларини қоғозларга чиздирди. Ўз мамлакатада Мадаин атрофида унга ўхшаш бир шаҳар қурдирди. Номини Румия деб қўйди. Шаҳарнинг бурж ва деворларини, уйлари, маҳаллаларини, ибодатхоналарини, ҳар нарсасини тўлиқ бунёд этдилар. Антакия аҳолисини тўлиқ кўчирдилар. Улар Румия шаҳрига юборилди.

Аҳоли ўша ерга етиб боргач, ҳар ким ўз маҳалласига борди. Уйлилар ўз уйини топди. Гўё Антакияда бўлганларидек уйларига кириб яшадилар. Бозордаги дўконларини ҳам топдилар.

Тўббаъ қайтиб келганида ета олган халқини қиличдан ўтказди. У Мадинага киргач, қалъани тўлиқ муҳосарага олди ва кута бошлади. Шаҳар аҳли Ҳисор дарвозасини ёпишди. Урушга тайёргарлик кўришди. Шу орада Тўббаънинг аскарларидан бири бир кишининг хурмо боғига кириб, бир нечта мева узмоқчи бўлди. Боғ эгаси буни кўриб қолиб, унинг бошини кесди. Бу хабар Тўббаъга етиб борди. У дарҳол отига минди. Шаҳарга келди ва урушни қаттиқлаштирди. Кеч бўлди, лекин қалъа олинмади. Эртага яна шу қаттиқлик билан ҳужум қилди. Тўлиқ бир ой давомида Мадина халқи билан уруш қилди. Шаҳар яна ҳам таслим бўлмади. Шаҳар аҳли ҳар куни кечгача яманилик ҳужумчилар билан жанг қиларди. Кеч бўлса, яманилик аскарлар ўз жойларига қайтарди. Мадина халқи эса ҳисор дарвозасини очиб, душман қўшинига юклар билан хурмо олиб чиқиб сотишарди. Ва бошлиқлар билан яхши сўзлар гапириб, уларга хурмо тортишаётган бўлишарди.

Бу урушлар, бу кундузги жанглар тўлиқ бир ой давом этди. Тўббаъ қалъани ололмаганидан жаҳли чиқди. Амирларини йиғди. Гап бошлади. Шундай деди:

– Нега шунчаки бир қалъани ололмаяпмиз?

Амирлар:

– Биз улар билан қандай жанг қилайлик? Улар кундуз биз билан урушади, кечаси эса бизга меҳмонлик юборишади! – дедилар. Тўббаъ уларнинг бу гапларини эшитгач, ғазабини бир оз босди. Урушини сусайтирди.

Яҳудийлар орасида Қурайза ўғлонлари қабиласида икки дин уламси бор эди. Бирига Каъб, иккинчисига Эъсад дейишарди. Иккови ҳам туриб, Тўббаънинг ҳузурига келишди. Унга хуш насиҳатлар қилишди. Гўзал сўзлар сўзлашди. Сўнгида:

– Эй Малика! – дейишди. – Агар сен: «Бу шаҳарни вайрон қилай», десанг, вайрон қилолмайсан. Бекорча заҳмат чекиб, меҳнат қилма! – дейишди. Тўббаъ:

– Бу сўзларни нима учун айтяпсизлар? – деб сўради. Улар:

– Шунинг учунки, Аллоҳ таоло бу шаҳарнинг кўрикчисидир, муҳофизидир. Ким бу шаҳарни йикитмоқчи бўлса, Аллоҳ таоло унга ғазаб қилади! – дейишди. Яман подшоҳининг бу жавобни эшитгач:

– Нега? – деб сўради. Улар:

– Чунки охир замон пайғамбари келади. Унинг номи Муҳаммадир. Қурайш қабиласи уни Маккадан чиқарганида, у келиб, шу Мадина шаҳрида ватанини қуриб яшайди. У пайғамбар тирик эканида шу шаҳарда бўлади. Вафотидан кейин ҳам қабри ва мақбараси шу шаҳарда бўлади. Шу сабабдан Аллоҳ таоло унинг ҳурматига бу шаҳарни сақлайди. Биз буни Тавротда шундай деб ўқигандик! – дейишди. Яманлик Тўббаъ:

– Таврот нима? – деб сўради. Яҳудийлар:

– У Аллоҳ таолонинг китобидир, уни Мусога осмондан нозил қилгандир! – дейишди. Ва Ҳазрати Мусони унга тавсиф қилишди. Унинг шариати ва дин қонунларини тушунтиришди. Бу подшоҳга Ҳазрати Мусонинг шариати маъқул тушди. Бутага сиғинишни ташлади. Ҳазрати Мусонинг шариатини маъқуллаб, яҳудийлар динига кирди. Бутун қўшини аскарларини ҳам Мусо (а.с.) динига қайтарди. Кейин у икки яҳудий уламони ўзи билан олиб, Яманга қайтди. Ўша юртни ҳам Мусо (а.с.) динига қайтаришларини буюрди. Кейин уларга совғалар ва ҳадиялар берди. Аввал эса уларга шундай деди:

– Анчадан бери шу юртда яшаяпсизлар! Бу Мадина халқи бутга сиғинаётганини билардингиз. Нега уларни ўз динингизга чақирмадингиз, токи ўша ботил динни ташлашсин?

Мадиналик яҳудийлар:

– Биз китобларимизда шундай ўқиганмиз: у охир замон пайғамбари, унинг исми Муҳаммадир. У бу шаҳар аҳлини ўз динига чақирур. Улар унинг динини қабул қилиб, Аллоҳнинг ягона эканига иймон келтирадилар! – дейишди.

Сўнг Тўббаъ у ердан кўчди. Яманга йўл олди. Йўлда Макка шаҳрига яқинлашганида Ҳузайл қабиласи арабларидан бир нечта киши Тўббаъни ўлдирмоқчи бўлишди. Унга:

– Эй Малика! – дейишди. – Кўраяпсанми, бу Макка шаҳрида кўп хазина ва ғазналар бор. Бу қадар молни олиш яхшироқ эмасми?..

Тўббаъ бу сўзларни эшитгач, ўша хазина ва ғазналарга ҳирс қила бошлади. Араблар унинг Маккани ололмаслигини билишарди. Улар уни ўлдириш ва молини талон-торож қилишни мақсад қилишган эди. Тўббаъ бу фикрларини уламоларига айтди. Улар:

– Эй Малика! – дейишди. – Бу арабларнинг мақсади сизни Аллоҳ таоло ҳузурида ҳалок қилдириш ва ўлдиришдир. Чунки бу жой Аллоҳ таолонинг уйидир. У ҳеч кимни бунга қарши қўймайди. Ким бу уйни вайрон қилмоқчи бўлса, уни ҳалок қилади, йўқ қилади.

Сўнг улар бундай насиҳат қилишди:

– Ягона қилинадиган иш – бу уйни зиёрат қилиш ва тавоф қилишдир. Бу учун бошингизни тарашланг. Савоб ишлар қилинг, эҳсонлар қилинг ва қурбонликлар сўйинг.

Тўббаъ Ҳузайл қабиласидан бўлганларни тутиб олди. Уларнинг қўл-оёғини кесди. Кейин қўшиниси билан Макка шаҳрига кирди. Каъбани тавоф қилди. Каъбада қанча бут бўлса, чиқартирди. Байтуллоҳни тозалатди, парвариш қилди. Ундан олдин ҳеч ким Каъбага парда ёпмаган эди. Биринчи марта Каъбага парда ёптирган Тўббаъ бўлди.

Кейин Маккадан чиқди. Яман йўлини тутди. У ерга етиб боргач, Яман халқи Тўббаънинг яҳудий динига кирганини эшитди. Барча бирлашишди. Унга:

– Сен отанг, боболаринг динини унутдинг. Бошқа динни қабул қилдинг! Биз сени хоҳламаймиз, қабул қилмаймиз. Бошқа бир шахсни подшоҳ қиламиз! – дейишди. Тўббаъ яманлик аскарлар бирлашса, уларга қарши туролмаслигини тушуниб етди. Аммо Яман юртида, Сано шаҳрида бир ғор бор эдики, устида олов чақнаради. Бу ғор ичида бўларди. Бу олов ҳақ билан ботилни ажратади. Бу шундай бўлар эдики, икки киши тортишиб қолса, у иккиси шу тоғ этаксига келарди. Ғор оғзига бориб ўтирарди. Ғор ичидаги олов мазлум ва ҳақ эгаси бўлган кишига тегмасди. Лекин золим ва ёлғончи бўлганни бу олов дарҳол ёқиб юборарди. Кейин ўша олов яна ғор ичига кириб, ғойиб бўларди. У қаерга кетганини ҳеч ким билмасди.

Тўббаъ халққа:

– Мен яҳудий динини ҳақ дин деб қабул қилдим. Менинг сўзим шуки, сизнинг динингиз ботилдир. Агар сизнинг динингиз ҳақ дин бўлса, келинглари, бутларингизни ва уламоларингиз китобларини олиб, ғор эшигига келинглари. Агар у олов сизларни ёқмаса, мен сизнинг динингизга кираман. Агар яҳудийлар дини ҳақ дин бўлса ва олов чиқиб, бутларингизни ёқса, у ҳолда сиз ҳам бу динга кирасизми? – деб сўради. Яманликлар:

– Кирамиз! – деб рози бўлишди. Тўббаъ бу келишувни уламоларга етказди. Улар ҳам:

– Жоиз! Яхши бўлади! – дейишди.

Халқ бутларини олиб, иззат ва икром билан ғор эшигига келишди. Ўтиришди. Тўббаъ қўшиниси билан бир томонда турди. Ҳаммаси:

– Эндиликда нима бўлар экан? – деб ғор эшигини кузатишди. Бутпарестлар қўлларини очиб, бутларига илтижо қилишди. У дин уламолари эса сидқидилдан иймон билан Мусо (а.с.)га нозил қилинган Тавротни ўқишарди. Бир вақтда ғор ичида катта бир олов парча чиқиб келдики, ҳеч ким бундай улуғ бир олов чиққанини кўрмаганди. Шундайки, бу оловнинг ёлқин ва дудлари ўша ҳудудни қамраб олди. Ғор эшиги олдидаги бутлар ва уларга сажда қилувчилар ва ўша икки уламони бағрига олди. Эртаси тушгача ёнди. Ҳеч ким бу воқеанинг оқибатини билолмади.

Қачонки туш вақти бўлди, олов чекинди. Яна ғорга кириб кетди. Кўздан ғойиб бўлди. Кейин кўришдики, бу олов барча бутлар ва бутларга хизмат қилувчиларни қап-қора қилиб ёқиб, қулини чиқарган экан. У дин уламоларига эса заррача ҳам тегмаган эди. Китоблари елкаларида, омон, дудлар ичида чиқиб келишди. Бу ҳолни ўз кўзи билан кўрган Яман халқи ўз динининг ботил эканини англаб етди. Бутларга сиғинишни ташлашди. Ва яҳудийлар динига киришди. Таврот қонунларини қабул қилишди.

НАДР ЎҒЛИ РАБИА ҚАНДАЙ ҚИЛИБ ТАХТГА ЎТИРГАН ЭДИ?

Ривоятчи дейди:

— Надр ўғли Рабаи подшолик тахтига Таврот шариати йўлида ўтирди. Туббаънинг ўғиллари унинг ёнида эдилар. Бу Рабианинг ҳам ўғиллари бор эди.

Рабаи, подшогининг бешинчи йилида, тўсатдан бир кеча туш кўрди. Кўрқди. Бу кўрқув билан кўрган тушини унутди. Мамлакатда қанча ҳунарли, билимли туш таъбири килувчилар, тафсирчилар бўлса, улар олиб келинишини истади:

— Эй подшоҳимиз! Бу юртда, балки Шақ ва Сатихдан кўра зўрроқ қоҳин ёки туш таъбирчиси йўқдир! Улар чақирилсин! — дедилар. Бунинг устига Рабаи одам юборди, бу икки шахсни ҳам олиб келтирди. Аввало Сатих келди. Рабаи унга шундай деди:

— Эй Сатих! Агар сен шу замоннинг энг зўри бўлсанг, мен бир туш кўрдим. Ўша кўрган тушимдан менга хабар бер. Нимага ишора? Сирларини менга баён қил.

Сатих деди:

— Эй Малик! — деди. — Сенинг бахтингни қоронғу кўрдим. Ўша қоронғу ичида бир қора кўмир чиқди. Ёруғликка тушди. Кейин ўша кўмир олов (ўт) бўлди. Яман юртига ёйилди. Ҳар ерни ёқиб, куйдирди.

Ўша пайт Рабаи:

— Ҳа, рост айтдинг. Тушни шундай кўргандим! — деди. — Аммо бу нимага ишора?

Сатих деди:

— Ҳабаш диёридан бир подшоҳ келади. Бу Яман юртини эгаллайди. Ва бу Яхудий динини ва шариатини йўқ қилади! — деди. — Энди бу мамлакатда Ҳабашлар, ўша қора одамлар ҳукмрон бўладилар, сўз ўтказадилар! — деди.

Рабаи:

— Яхши! Кейин нима бўлади? — деб сўради. У ҳам шундай деди:

— Араблардан бир киши келади! Унинг исми Сайф бин Зи Язан бўлади. Бу юртни, Ҳабашлар қўлидан тортиб олади. Яман юртини бошидан охиригача эгаллайди. Энг охирида эса, Сайф бин Зи Язани Араблар ўлдирадилар. Кейин Араб қабиласидан бир Пайғамбар келади. Янги дин, янги шариат келтиради. Бу халқ унинг динига қиради. Ўша Пайғамбарнинг шариати абадий қолади, бошқа шариат бўлмайди! — деди.

Рабаи бошқа туш таъбирчисини ҳам чақирди. Унга ҳам пинҳона саволлар берди. Сатих нима жавоб берган бўлса, у ҳам ўша гапларни айтди. Сўзларида на ортиқ, на камлик бор эди.

Рабаи бу таъбирдан кўрқди, ўғилларини, яқинларини Ямандан Ҳирага юборди. Дарҳол Ажам подшосига ҳам хат ёзди. Ўша пайтда Ажам малики ҳали Шопур эди.

Баъзилар шундай дейди:

Бу воқеа Шопурдан ва унинг отаси Эрдаширдан аввал бўлган.

— Бу ўша Рабаи эдики, унинг қиссаси аввалроқ сўзланган эди. Амр ибн Дарб Жизайматул Абрашни ўлдиргандан кейин унинг қизи Зеба Жизаймани хийла билан ўлдирган эди. Бу ҳикоялар олдинроқ сўзланган эди. Бу Ҳира бекилларида Яман иқлимига ким подшоҳ бўлган бўлса, айнан шу Амр ибн Адий ўғилларидан бўлганки, Надр ўғли Рабаи насабидан ва Лаим қабиласидандир.

Ривоятчи дейди:

— Рабаи бу воқеадан кейин бир неча йил яна ҳаёт бўлди. Ниҳоятда вафот этди. Ёнида ўғилларидан ҳеч ким қолмаган эди. Чунки, ўша даҳшатли туш кўрқуви билан уларни Ҳирага юборган эди. Яман халқи ҳам Рабаи ўғилларидан ҳеч кимни тополмагандан сўнг, Асъад ўғли Туббаънинг фарзандларидан — Ҳассан, Амр ва Зерани чақирдилар. Бу улуғлардан Ҳассанни подшоҳ қилдилар. Укаси Амр эса уни ўлдириб, ўрнига подшоҳ бўлди.

МАЛИК ТУББАЪ АСЪАД ИБН АБИ КАРБ ЎҒЛИ ҲАССАН ҚИССАСИ

Ривоятчи дейди:

Ҳассан, Яман тахтига ўтиргандан сўнг унга кичик Туббаъ дейиларди. Беш йил подшоҳлик қилди. Кейин кичик укаси Зерани Яманда қолдирди. Ўзи аскар юргизиб, укаси Амр билан бирга Ҳижоз ва Шомга келди.

Бу Ҳассаннинг Шомга боришини яманликлар хоҳламадилар. Укаси Амрни яккалаб олиб:

— Ҳассани ўлдир. Сени подшоҳлик тахтига ўтказайлик! — дедилар. Кейин яна Яманга қайтамиз! — дедилар.

Уларнинг сўзларига ишонган Амр, Ҳассани ўлдириб, ўрнига подшоҳ бўлди. Қайтиб Яманга келдилар. Амр жуда ёш эди. Дилига муҳаббат тушди. Куним-кечам билмай бошига нима фикр келса ўшага берилди. Ҳар тун ухламас, эзилиб ётарди. Қанча табиб бўлса ҳам ҳеч биридан фойда бўлмади. Ниҳоят икки яҳудийни чақирди. Ҳолини уларга айтди.

Улар дедилар:

— Бу ҳол сенга Ҳақ томонидан келган бир уқубатдир. Чунки сен одамлар сўзига эргашиб бегуноҳ укангни ўлдирдинг. Унга зулм қилдинг. Булар, ўша зулминг жазосидир! — дедилар.

Амр ўша пайт:

— Укамни ўлдир! — деганларни чақиртирди. Ҳаммасини ўлдиртди. Шундай қилиб дардига шифо топаман деб ўйлади. Ниҳоят, қалб дардидан вафот этди. Укаси Зера ёш бўлгани учун подшоҳликка муносиб кўрилмади.

НЕЖРОН АҲЛИНИНГ САРГУЗАШТИ

Каймун:

— Бу Нежрон аҳлининг насроний динига киришларининг сабаби шуки: улар Саълаба ўғлонларидан бир араб тоифаси эди. Нежронда бир хурмо дарахти бор эди. Бу халқнинг ҳаммаси шу хурмо дарахтига сиғинади. Уларда йилига бир кун бўларди, ўша кун келганда ўша юртда қанча одам бўлса, шу хурмо дарахти остида тўпланишарди. Атрофини ўраб ўтирар, қурбонлик қилар, дуо ва илтижоларда бўлар эдилар.

Ўша дарахтда бир дев улар билан гаплашар, ҳар бир кишининг муроиди нима бўлса, шуга қараб жавоб бериб турарди. Ўша кунларда Шом юртларидан бир киши у ерда бўлиб қолганди, у ҳаворийлар авлодидан эди. Исми Каймун эди. Бир сабаб билан араб юртига тушганди. Бу юрт халқи ҳам аввало бутга сиғинишарди, шунинг учун Каймун ҳам ўзининг Исо динида эканини яшириб юрарди. Агар у Исо динидан эканини халқ билиб қолса, эҳтимол уни ўлдиришлари мумкин эди. Шунинг учун улар орасида динини махфий тутарди. Бир жойда кўп турмас, кишлокдан кишлокқа, шаҳардан шаҳарга юрарди. Деҳқончилик қилар, меҳнати билан ериб-ичиб, аҳволини ҳеч кимга айтмас эди. Кундузлари халқ орасида ишини қилар, кечалари эса хилват жойда тонггача ибодат қилар эди. Агар ҳолатидан бироз сезилиб қолса, бошқа жойга қочиб кетарди. Шунинг учун у бутун ярим оролани, Мосул чегарасини, Ироқ яқинидаги кўплаб жойларни айланиб чиққанди.

Каймун бир кеча бир кишининг уйида меҳмон бўлди. Каймун ўша уйга кирди. Одатига кўра вақтни ибодат билан ўтказа бошлади. Кечанинг ярмидан ўтганди, уй эгасининг кўнглига бир хаёл келди:

— Бу меҳмон хилват жой сўраганди. Нима бўлди экан? Қизик, бориб бир кўрайчи, нима қиляпти?... — деди. Каймун кирган хона деворининг бир тирқишидан ичкарини кўзлади. Нима кўрсин — хона ичи нурга тўлган, кўп шам ёқилган деб ўйлади. Тўрт тарафга қаради. Шам ёки бошқа нарсадан асар ҳам йўқ. Фақат Каймун ибодат қилиб ўтирарди. Уй эгаси ҳайратга тушди. Ўзини сездирмай, қайта жойига борди. Эрталаб бўлгач, Каймунни чақириб:

— Кеча сени кўрдим, ибодат қилиб, бир нарсалар ўқиётгандинг. Уй ичи шам ёқилгандай ёруғ эди. Ёки кун бўлиб кетган, деб ўйладим! — деди.

Каймун:

— Мен, деди, Марямнинг ўғли Исо динидаман. Аллоҳ таолога сиғинаман.

Уй эгаси:

— Эй Каймун! Сенинг дининг бизнинг динимиздан афзалми? – деб сўради. Каймун эса:

— Сизларнинг динингиз ботилдир! Сиғинаётган бутларингиз ҳеч нарса эмас. Илоҳ деб ҳисоблаётган хурмо дарахти эса ботилликнинг ўзи. Ўша хурмо дарахтидан келаётган баланд овозлар шайтон жинларнинг овозидир. Улар сизларни адаштириш учун айтилади! – деди.

Уй эгаси Каймундан бу гапни эшитгач, ташқарига чиқди. Бу ҳолни шаҳар халқига етказди. Халқ гуруҳ-гуруҳ бўлиб Каймунни кўришга келишди. Каймун ҳеч кўрқмади, ҳеч иккиланмади. Исо динини уларга баён қилди. Уларга:

— Агар хоҳласангиз, Аллоҳ таолодан сўрайман, у сиз илоҳ деб билган дарахтни илдизи билан қўпориб ерга ағдариб ташласин. У илоҳ эмаслигини ўзингиз ҳам билиб олгайсиз! – деди.

Халқ ҳам:

— Агар бундай қилолсанг, сенинг динингни қабул қиламиз! – дейишди. Шу пайтда Каймун ўша хурмо дарахти илдизига борди. Аллоҳ таолога дуо қилди. Инжилни ўқиди. Аллоҳ таоло Жаброил (а.с.)га амр қилди. У дарахтни илдизи билан қўпориб ерга ағдарди. Шу билан Нежрон халқи Каймунга иймон келтиришди. Бутларини болта билан ёриб, синдириб ташлашди. Халқнинг кўпчилиги Исо динига киришди. Каймун у ерда жойлашди. Мактаб очди. Ўша халқ болаларига Инжилни ўргата бошлади.

Нежронда улуғ бир киши бор эди. Унга Тамер дер эдилар. Унинг бир ўғли бор эди. Каймун унга:

— Абдуллоҳ (Аллоҳнинг қули) – деб исм қўйди. Бу Тамернинг ўғли Абдуллоҳ, Каймун тарбиясида улғайди. Узоқ вақт Каймуннинг шогирди бўлди. Инжилни бошидан охиригача ўқиди. Энди бу бола Каймуннинг фарзанди каби бўлиб қолганди. Каймун Инжилда Аллоҳ таолонинг улуғ исмларидан бир номни топганди, у ном билан ҳар қандай мурод сўралса, уни шефоатчи қилиб тиланса, ўша мурод ҳосил бўлар эди. Агар бир беморнинг устида ўқиб пуфласа, ўша номнинг ҳурматига ўша бемор шифо топарди. Чунки бу ном **Исмул-Аъзам** эди. Шогирд Абдуллоҳ ҳам Каймунга ҳамиша илтижо қилиб:

— У Исмул-Аъзамни менга ўргат! – дерди. Каймун эса:

— Сен ҳозир боласан! Агар бу номни ўргатсам, эҳтимол тоқат қилолмассан. Ҳалок бўлиб кетарсан! – дер, Исмул-Аъзамни унга ўргатмасди.

Бола Абдуллоҳ Каймундан умидини узгач, Инжилни кўздан кечирди. Қанча Аллоҳ таолонинг номлари бор бўлса, барчасини йиғиб, бир жойга ёзди. Кейин Каймунга:

— Эй устоз! – деди. – У номки, Аллоҳ таолонинг Исмул-Аъзами бўлса, унинг аломати нима? – деб сўради. Каймун:

— Уни аломати шундан иборатки, агар Исмул-Аъзам бир нарсага ёзилса, ўша нарса оловга солинса, ёқилмайди! – деди.

Тамернинг ўғли Абдуллоҳ ҳам тўплаган номларини ҳар бирини бир бўлак ёғочга ёзди. Кейин уларни оловга ташлади. Ёзганларининг барчаси ёқилди. Аммо биттаси ёқилмади. Бола ўша пайтда Каймун ўқиган ном ўша эканини тушуниб етди. Каймун унга:

— Энди у номни билган экансан, ҳеч кимга ўргатма. Ёмон иш учун ўқима. Акс ҳолда тезда ҳалок бўласан! – деди. Каймун бир неча кундан сўнг охиратга рихлат қилди. Абдуллоҳ унинг ўрнига ўтди. Ҳамиша ўша Исмул-Аъзамни ўқир эди. Аллоҳ таоло ўша дуонинг баракати билан беморларга шифо берарди. Ҳар қандай қийинчилик осонлашарди.

ЯМАН ПОДШОСИНИНГ ҲАБАШ ЮРТИГА БОРИШИНИНГ САБАБИ

Тарих ривоятчиси дейди:

— Яман подшоси Ҳимйарийлар қўлидан чиқиб Ҳабашийлар қўлига ўтиши сабабининг келиб чиқиши мана бундан эди.

Зинувас, Нажрондан қайтиб Яманга келган пайтда, Нажронлик насронийлардан Тавус Бегалён исмли улуғ шахс отига миниб қочган эди. Бу Тавуснинг “Бегалён” деб аталган холис қон оти бор эди. Зинувас кетгач, бу Тавус Бегалён яна отига миниб келди. Нажронликлардан қочиб қолганлар ва пинҳон бўлиб топилмаганлар йиғилиб, бир жойга тўпландилар. Тавус:

— Сизлар бу калисаларни қуриш билан шуғулланинглар. Мен эса бу интиқомни Зинувасдан оламан! — деди. — Чунки, энди сабрим, чидамим қолмади.

Дарҳол Бегалён отига миниб Бизанс Қайсари томон юрди. Чунки Қайсар ҳам насроний эди. Ўзи билан бирга ёқиб юборилган Инжил китобини ҳам олди. Қайсарнинг ҳузурига борди. Ўша замонларда ажам подшоси Нуширивон эди. У оловга сиғиниш эди. Мажусий динида эди. У ҳам Яман подшоси Зинуваснинг Нажрон халқига тажовуз қилиб, уларни оловда ёққанини эшитган эди.

Тавус Бегалён Қайсар ҳузурига боргач, унга Нажрон юртида бўлган воқеани айтди. Ўша ёқиб юборилган Инжилни кўрсатди. Қайсар ёқилган Инжилни кўриб йиғлади:

— Кошки Зинувас Яманга қайтмасидан олдин менга келганида эди, мен унга жавобини берган бўлардим, насроний динининг интиқомини ундан олган бўлардим. Энди, нима қиламанки, у яна Яманга қайтиб кетган, бу ердан Яман узоқ. Чўлдан ўтиш, Шом ва Ҳижозга бориш ҳам жуда қийин. Аммо Ҳабаш султони бизнинг динимиздадир. Бутун мамлакат аҳолиси насронийдир. Ҳамда унинг мамлакати Яман юртига яқинроқдир. Унга бир мактуб ёзай! Сенга одам, аскар юборсин. Дин йўлида ғайрат қилсин. Насроний динининг интиқомини ўша Зинувасдан олайлик! — деди.

Қайсар Ҳабаш султониға мактуб ёзди. Жуда ғамли хабарларни ёзди ва ёқилган Инжилни ҳам бирга юборди. Тавусни боғлаб, Инжил ва Қайсарнинг мактуби билан Малик Нажоший ҳузурига борди. Ҳабаш подшоси бу ҳолатни билгач, тожини бошидан олиб ерга уради. Зар-зур қилиб йиғлайди. Ҳабашийлар ҳаммаси кўзғолонга тушадилар. Кўз ёшлари билан йиғлашадилар. Кейин:

— Яман юртиға борайлик! Яман подшоси билан тўқнашайлик, урушайлик. Улар Нажронга нима қилган бўлса, биз ундан ҳам баттарини қилайлик! — дедилар.

Шу билан Ҳабаш подшоси аскар тўплади. 70.000 танлаб, жасур аскарни дафтарга ёздирди. Тартибли, тизимли тайёргарлик билан уларни юришга чиқарди. Эрбат исмли улуғ амири бор эди. Уни қўшинга бош қўмондон қилди. Яманга юборди.

Бираз манзилларни босиб ўтгандан сўнг денгиз бўйига етдилар. Аден ва Ҳадрамут шаҳарларига етиб қонлашдилар.

Бир тарафдан Зинувас шундай хабар олди:

— Ҳабаш султони, мана осмон-ерга сигмас аскар билан етиб келди!

Зинувас, дарҳол улуғ амирларини ҳузуриға тўплади:

— Бу Ҳабаш қўшини кўпсонли аскардир. Биз улар билан тўқнашиб урушолмаймиз. Фақат ҳийла билан ютиш мумкин. Ҳар бирингиз ўрнингизда қолинг. Аскарингизни тайёр қилинг. Мен, унинг аскарини чатиштириб кўяй. Ҳийла қилиб ҳар бир шаҳарға юборей. Улар сизнинг олдингизға етиб келганда, фурсат берманг, сизға келганлардан тирик қолдирманг! — деди.

Амирларни ўз ўрнида жўнатди. Ўзи эса бир неча минг аскар билан Сана шаҳрида қолди. 100.000 та калит тайёрланишиға буйруқ берди. Калитлар тайёрланди. Эрбат, Ҳабаш қўшини билан келди. Ҳадрамутға қонлашди. Малик Зинувас бир мактуб ёзди. Эрбатға юборди.

Мактубда шундай дейилган эди:

— Мен Ҳабаш султонининг бир қулиман. У билан менинг душманлигим йўқ. Беҳуда Яман халқини ҳам қирдиrolмайман. Агар султонингиз мендан юрт истаса, мана юртлар. Дилингиз қайси томонни истаса, ўша томонни эгалланг. Агар мол истаса, хазиналарим калитларини ҳузурингизға юборей. Мен аскар тайёрламоқчи эмасман. Ўз халқим билан турибман. Агар хоҳласанг, ҳузурингизға борай. Қалбингиз нима истаса, буйруғингизға

бўйсунай. Молимни ва юртимни сизга топширгандан кейин, агар рухсат берсангиз, ўрнимда ўтирай, хизматингизни қилай. Султонингиз ҳузурига бор! — деди.

Эрбат бу сўзга ҳайрон бўлди:

— Ҳозир сенга жавоб беролмайман! — деди. Ҳадрамулда қолди, бир жойдан силжимади. Дарҳол Ҳабаш султониға хабар юборди. Зинуваснинг жавобини етказди. Ҳабаш султони бу хабарни олгач, жуда хурсанд бўлди. Эрбатга дарҳол одам юборди:

— Уни ҳузурингга келтир. Юртини ва молини эгалла. Уни ҳам менга юбор! — деди.

Эрбат ҳам Ҳабаш султонининг буйруғини Зинувасга етказди. Зинувас, ёнидаги ўша оз аскари билан йўлга чиқди. Эрбатнинг олдиға келди. Уни олди. Ўз пойтахти бўлмиш Сана шаҳриға олиб борди. Ўз саройида меҳмон қилди. 100.000 калитни олиб келиб, Эрбат олдиға қўйди. Сана шаҳри ичида қанча хазинаси бор бўлса, уларни Эрбатга топширди. Ва шундай деди:

— Ҳар бир шаҳар ва ҳар бир қалъа учун бир амир танла! Юбор. Хазиналардаги молни эгалласинлар. Қалъа ва шаҳарларни қўриқласинлар. Бугундан кейин менинг ҳеч қандай алоқам йўқ. Бошқа фармон сенингдир.

Эрбат, кучли ва паҳлавон қиёфали йигит эди. Қувватига ишонарди. У бу таклифга рози бўлди. Бир куни, икковлари хилват жойда яккама-якка жанг қилишга келишиб олишди. Халқ уларнинг жангига томоша қилиш учун келиши мумкин эди.

Бу Абраҳанинг Ҳабаший қули бор эди. У жуда тажрибали жангчи ва мард эди. Унга АКУР дер эдилар. Жанг куни келгач, Абраҳа ўша Ҳабаший қулиға:

— Сен олдин бор, бир жойда яширин. Пусига ёт. Мен у билан жанг қилаётган пайтим, кутилмаганда чиқ, ханжар билан Эрбатни уриб йиқит! Агар уни ўлдира олсан, нима хоҳишинг бўлса, мендан сўра, қабул қиламан! — деди.

Ўша кун келгач, ҳар икки томоннинг қўшинлари томоша учун от миниб келишди. Улар узоқда туришди. Эрбат билан Абраҳа майдонга чиқишди. У Ҳабаший қул бир чуқурга яшириниб олди. Эрбат қўлиға бир ханжар олди. Қаршисидаги Абраҳаға отиб юборди. Абраҳанинг бошида темир дулға бор эди. Ханжар дулғани тешиб ўтди. Абраҳанинг юзини ва бурунини кесди. Абраҳа ҳам қўлидаги ханжарни отди. У Эрбатнинг оти бўйниға тегди. У яширинган жойдан Ҳабаший қул дарҳол чиқди. Бир зумда Эрбатга ханжар уриб, уни ярьалади. Эрбат ўша замон йиқилди. Ўлди.

Абраҳа ўзини йиғиштириб олди. Эрбатнинг қўшиниға хужум қилди. Эрбат ўлгани учун қўшини қўрқиб кетди. Баъзилари қиличдан ўтказилди. Баъзилари денгизга тўкиб юборилди.

Охирида 400.000 аскардан жуда кам одам соғ қолди. Қутулганлар Нежоший ҳузуриға келишди. Воқеаларни хабар қилишди. Абраҳа Яманда қолди. Юзида яра бўлгани учун унга **Абраҳатул-Ашрам** дер эдилар.

Ўша пайт, Абраҳанинг ҳузуриға ўша Ҳабаший қул келди:

— Эрбатни ўлдира олсанг, нима хоҳишинг бўлса, сўра! — деган эдим, деди. У эса:

— Аҳд ва вафо тилайман! — деди.

Абраҳа:

— Нима сўрайсан? — деб сўради. Ҳабаший қул:

— Хоҳишим шуки: бу юртга фармон чиқар, қанча бокира қиз бор бўлса, аввал менга келтиришсин. Бокиралигини менга топширишсин! — деди. Абраҳа:

— Бу ёмон ишдир. Халққа зулмдир. Буни ташла, бошқа нарсa сўра. Ҳатто подшоҳликни сўра, хоҳлаган нарсангни бераман! Лекин бу нарсани сўрама! — деди.

Ҳабаший қул АКУР:

— Мен бундан бошқа нарсa сўрамайман! Агар аҳдингда турсанг, шу хоҳишимни бер! — деди.

Абраҳа:

— Эй АКУР! – деди. — Бор, айтай, мен сенинг хоҳишингни қабул қилдим. Бу ҳукмни халққа эълон қилдим. Лекин бу Яман халқи кўпинча номусли инсонлар. Бу ишни ўзларига енгиролмайдилар, ор қилишади. Сени ўлдиришлари мумкин.

Ҳабаший қул:

— Сен менга хоҳлаганимни бер, кейин улар нима қилса, қилсин! – деди.

Абраҳа ҳам фармон чиқарди. Халқнинг қанча турмушга чиқмаган қизлари бўлса, уларни ўша Ҳабаший қулнинг хонасига олиб бормасдан, у билан бир кеча ётмасдан, бокиралигини у Ҳабашийга топширмасдан, унга совча келтиришмас эди.

Бир йил давомида бу ҳол шундай бўлиб турди. Халқ ожиз бўлиб, азобга учрашди. Кўп қизлар, эридан олдин унинг тўшагига ётказилганди. Аммо бир кеча бир қиз Акурни ўлдирди. Абраҳа бу хабарни эшитгач, хурсанд бўлди. Халқ ҳам роҳат топди.

Абраҳа Яман вилоятидаги Санъо шаҳрида подшоҳ бўлди. Эрбат ва унинг қўшини мағлуб этилгани хабари Нежошийга етказилди. Нежоший ғазабга келди, қаттиқ аччиқ қилди. Аллоҳ таолога, Исо пайғамбарга, Шариф Инжилга, Улуғ Хоч ва Кичик Хочга қасам ичди:

— Абраҳанинг қонини тўкмасдан, ва у шаҳарнинг халқи ва ерларига отимнинг оёғи босмасдан туриб тинчланмайман! – деди.

Нежоший дарҳол ҳар томонга амр юборди, аскар йиғишини буюрди ва Яманга ўзи келишини маълум қилди. Бошқа тарафдан Абраҳа ҳам Малик Нежошийнинг ғазабини эшитди. Агар Нежоший ўзи келса, Ҳабаш қўшинига яманлик аскарлар тоқат қила олмаслигини англади. Дарҳол бир мактуб ёзди. Нежошийга юборди. Кўп узр сўради:

— Мен, деди, фақат подшоҳимнинг қулиман. Эрбат ҳам сизларнинг бир қулингиз эди. У менинг устимга юборилди. Мен подшоҳимнинг буйруғини қабул қилдим. Бир ой вақт сўрадим. Тайёргарлик кўрай, подшоҳимнинг оstonасига бориб, бу юртда қанча хазина бўлса, подшоҳимга етказайин, дедим. У (Эрбат) менга муддат берди. Мени ҳузурига чақирди: “Унга сўзим бор, келсин!” деди. Мен ҳам бир қулим билан унинг ҳузурига бордим. У мени ўлдириш учун ханжар отди. Мени ўлдирмоқчи бўлди. Ханжар юзимга урилди. Юзимни кесди. Мен бу ишни қилишни хоҳламаган эдим. Бу макрун биринчи бўлиб Эрбат қилди. Унга шу ҳолат етди. Подшоҳимнинг икки қули бир-бирига ҳийла қилса, гуноҳ биринчи қилганникидир. Жазога лойиқ ҳам шу бўлади. Подшоҳим ҳаракат қилмасин. Мен қулиман. Подшоҳим учун бир юртни эгаллаш учун ҳаракат қилиб юрман. Қачонки амр қилсангиз, мен хизматингизга шошай. Лекин ҳозир бу хизматга шошсам, бу юрт қўлимиздан кетади. Уни яна эгаллаш учун қанча аскар, қанча мол сарф қилиш керак бўлади. Кейин эса уни қайта қўлга киритиш мумкин бўлармикан? Агар у қўлимизга қайтмаса, бунча меҳнатимиз бекор кетади! – деди.

Абраҳа шунча узр сўради-ки, Нежошийнинг ғазаби босилди. Агар Яман мулки қўлдан кетса, уни қайта олиш жуда оғир бўлишини ва кўп меҳнат, мол керак бўлишини тушуниб етди. Абраҳага одам юборди. Унга:

— Узрингни қабул қилдим! – деди. – Аммо мен қасам ичганман: сенинг қонини ерга тўкмасдан ва у юртнинг тупроғини отимнинг оёғи остига олмасдан қасамимдан қайтмайман! – деди.

Абраҳа Нежошийнинг бу қасамини эшитгач, қулиб:

— Бунинг чораси осон! – деди. Дамаридан қон олдирди. Бир шишага қўйди. Бир тўрбага эса Яман тупроғи тўлдирди. Иккисини ҳам Нежошийга юборди:

— Бу шишадаги қон менинг қонимдир. Подшоҳимиз уни ерга тўксин. Тўрбадаги эса Яман тупроғидир. Уни оёғи остига олсин, босиб ўтсин. Қасами бажо келсин! – деди. Нежоший хурсанд бўлди. Абраҳадан мамнун бўлди. Уни Яманда қолдирди. Абраҳа ҳам бунга хурсанд бўлди. Яманда ўтирди. У вайрона бўлган қаласаларни таъмирлади. Халқни Исо динига даъват қилди. Қабул қилганлар қилдилар. Қилмаганлар устига хараж солди.

Бу — ўша Абраҳадирки, фил билан Каъбани йиқишга келган эди. Аллоҳ таоло у зотларни Қуръони Азимушшаънда «Фил аҳли» деб зикр қилган. У сура шундайдир:

«Эй Мухаммад! Раббининг Фил аҳлига қилганини кўрмадингми?!» (Фил сураси, 1-оят)

АБРАҲАНИНГ ФИЛ БИЛАН КАЪБАГА ХУЖУМ ҚИЛИШИ ВА ҲАЛОК БЎЛИШИ ҲИКОЯСИ

Ривоят қилувчилар айтадилар:

— Бу Абраҳанинг фил билан Маккани йиқиш учун келиши куйидагича содир бўлган эди:

Нажоший Абраҳадан мамнун бўлганидан сўнг уни Яман юртида подшоҳликда қолдирди. Абраҳа бу хабарни эшитиб жуда хурсанд бўлди. Камбақалларга садақа тарқатди. Эҳсонлар қилди. Қурбонликлар сўйди. Ҳар бир шаҳарда калисалар қурдирди. Ўзи Сана шаҳрида Нажоший номидан калиса қурдирдики, ўша диёрда ундан катта бинога қурилмаган эди. Саноксиз моллар ва олтинлар ўша калисанинг безатилиши учун сарф қилинди. Бундай бино қурилдики, уни кўрганлар ҳайратда қолар эдилар. Инсон кўли билан қурилмаган деб ўйлар эдилар. Бу калисанинг қурилиши тўрт йил давом этди. Бино тугаллангач, бу калисага "Қалис" деб ном қўйдилар. Бу калисанинг шуҳрати бутун дунёга тарқалди.

Абраҳа калисани тугатгандан сўнг Нажошийга мактуб ёзди:

"Юксак яратган Роббим подшоҳимиз қалбига раҳмат ёғдирди. Менинг гуноҳимни кечирди. Мен ҳам унинг бу яхшилигига шукроналик ва миннатдорлик аломати сифатида подшоҳ номидан бир калиса қурдирдимки, осмон остида унга тенг ва ундан гўзалроғини ҳеч ким қурмаган!"

Деди ва калисанинг расмини қоғозга туширтириб, Нажошийга юборди. Нажоший расмни кўриб жуда мамнун бўлди. Абраҳага: "Аъло!" деди.

— Менинг ҳам хайрим тегсин бу калисага! — деб, расми учун рангли бўёқлар, олтинлар ва латиф, кўз ўйнатувчи мармарлар юборди. Абраҳага Бизанс услубидаги кафтанлар совға қилди.

Кейин Нажошийга мактуб ёзиб шундай деди:

— Яман юртида сенинг номингдан иш юритадиган ишончли одаминг бор экан. У сенинг номингдан шундай калиса қурдики, дунёда унга тенг нарсаси йўқ. Бандага бундан юксак шараф бўладими? У жой ибодатгоҳ ва калиса бўлиши керак, у ерда Аллоҳ таолога ибодат қилиниши лозим. Ер юзида унга тенг бошқа ибодатгоҳ бўлмаслиги керак. Энди қилинадиган иш — Абраҳага эҳтиром ва муҳаббат кўрсатишинг ва у юртни тўлиқ унга топширишингдир!

Нажоший бу мактубдан жуда хурсанд бўлди, шодланди. Абраҳага мактуб (нома) юборди. Унга иззат ва эҳтиром кўрсатди. Кафтан ва тож юборди. Ўз хизматидаги ҳолатдан озод қилди ва уни Ямanning мустақил подшоҳи қилди.

Абраҳа ҳам шу шодлик билан Нажошийга ёзма хабар юборди. Унда шундай деди:

— Эшитдимки, Араб қабилалари Маккада тошдан қурилган бир уйлари бор экан, уни "Аллоҳнинг уйи" деб аташар экан. Ҳар йили бир марта ўша уйни зиёрат қилар ва ҳажда қатнашишар экан. Ва ўша уйда Аллоҳ таолога ибодат қилар эканлар. Менинг бу Яманда қурган калисам эса ундан минг марта юксак ва каттадир. Мен ҳам Яман атрофидаги халққа буюраманки, улар шу калисага келсинлар. Ҳажга келувчилар, тавоф қилувчилар шу ерда бўлсинлар. Араб қабиласи ўша ҳажга борадиган уйни тавоф қилишдан тўхтасинлар. Бу калисага ҳажга келишсинлар. Шунда подшоҳимнинг уйи дунёга ёдгор бўлсин. Ва шундай шараф, шундай мактов абадий қолсин!

Нажоший бу мактубдан жуда мамнун бўлди. Кейин Абраҳа Яман юртидаги барча араб, яҳудий ва насронийларга ўша калисада ибодат қилиш ҳақида ҳукмлар чиқарди.

Абраҳа ҳузурида Ҳайят исмли араб қабиласидан бўлган бир беғим бор эди. Унга шундай амр берди:

— Дарҳол йўлга чиқ, бор! Макка аҳлига шуларни айтгин:

– Менинг мақсадим, Маккаликларнинг қонини тўкиш эмас. Менинг бу ерга келишим, бу уйни йиқиш, хароб қилиш учундир. Мен бу ишни қилишга қасам ичганман. Улар ўзларини хавфсиз ҳис қилсинлар. Ҳеч нарсадан қўрқмасинлар. Молларидан, чорваларидан, ўғил-қизларидан хавотирга тушмасинлар!

Абраҳа бу амрдан сўнг яна шундай деди:

– Улардан зодагонларини ол, менга олиб кел. Кўрай, у қандай зот экан?

Ҳайят Маккага келди. Абраҳанинг амрини халққа етказди. Абдулмутталибни ҳам олиб, Абраҳа ҳузурига келтирди. Ўша куни уларнинг Абраҳа қўшинига олиб келиниши билан кеч бўлди. Абраҳа билан учраша олинмади. Абдулмутталиб ўша тунни асирга олинган Зунефер ва Нуфайлнинг ёнида ўтказди. Зунефер Абдулмутталибнинг дўсти эди. Унга:

– Менга бир ёрдаминг тегадими, эй Зунефер? – деди. У эса:

– Менинг қўлимда нима борки! Мен асир одамман! Ҳар куни жоним хавфи ичида яшаяпман. Абраҳага бу гапни мен айта олмайман. Аммо у фил боқувчилар бор-ку, улуғ Маҳмуд номли филнинг хизматчилари, улар подшоҳнинг махфий сирига эгаларидир. Улардан бир каттаси бор, унга Энис дейишади. Жуда ҳам яхши одамдир. Шунингдек, у менинг дўстимдир. Унга сенинг аҳволингни ва араблар орасидаги ҳурматингни Абраҳага етказишини айт. Шунда Абраҳа сенга мартаба ва ҳурмат кўрсатсин! – деди.

Абдулмутталиб жуда улуғ зот эди. Ўз халқ ичида ҳамда барча араб қабилалари орасида ундан ҳурматли одам йўқ эди. Жуда саҳий киши эди. Қачон бир туя сўйса, гўштини одамларга улашар, суякларини синдиртириб, итларга улашар эди. Туянинг қорни ва ичакларини тоғларга олиб чиқарди, уларни қушларга ва йиртқич ҳайвонларга едирар эди. Шу сабабли унинг бир лақаби ҳам (Мутъимин-наъс вас-Сибâ) эди, яъни (Инсонлар ва йиртқич ҳайвонларни таомлантирувчи).

Зунефер ўша дўсти Энисни чақиртирди. Абдулмутталибни унга таърифлаб берди:

– Бу улуғ зотнинг ҳурматини ва араблар орасидаги мартабасини подшоҳ Абраҳага етказ! – деди.

Эртаси куни Энис Абдулмутталиб кимлигини Абраҳага хабар қилди. Абраҳа рухсат берди. Абдулмутталибни ҳузурига келтирдилар. У ичкарига кирди. Абраҳа тахтда ўтирар эди. Абдулмутталибни тахт остида ўтиришига рози бўлмади. Тахт устида, ўз ёнида ўтиришига эса халқдан уялди. Шунда ўзи тахтдан тушиб, тўшак устида ўтирди.

Сўнг Абдулмутталиб кирди. Абраҳа унга иззат ва ҳурмат кўрсатди. Ёнига олди. Унга диққат билан қаради. Қоматига, кўринишига, сиймосига яхшилаб боқди. Жуда ҳам ёқди. Абдулмутталибнинг салобати ва виждони Абраҳага жуда хуш келди. Таржимонга:

– У билан гаплаш! Сўзларини эшитай! – деди. Абдулмутталиб гапирганда унинг сўзларидаги очиқлик ва меҳрни яқиндан кўрди. Шунда Қаъбани йиқишга ва унинг ҳурмати учун Қаъба ва Макка шаҳрини хароб қилишга қарор берди. Таржимонга:

– Сўра, бу киши мендан нима сўрайди? – деди. Нима сўраса, аллақачон қабул қилдим.

Бу сўзларни таржимон Абдулмутталибга етказди. У эса:

– Тилагим шуки, кеча 200 туямни ҳайдаб кетишган эди. Уларини менга қайтарсинлар! – деди.

Абраҳа Абдулмутталибдан бу сўзларни эшитиб, ғамга тушди. Ва:

– Афсуски, бу кишининг сиймосига қараганда ақли йўқ экан! Тадбири паст экан. Мен куч ва қудратим билан уларнинг Қаъбасини йиқишга келганман. Дунёда уларнинг фахри шу Қаъба биландир. Уни хароб қилиш ниятим эди. Мен умид қилгандимки, мендан шу Қаъбани йиқмаслигимни сўрар, унинг ҳурматига йиқмасдим. Қаъбани унга бахш этардим. Аскаримни орқага қайтариб кетардим. Қиёматгача Қаъбани сақлаб қолиш унга шараф бўлур эди. Ҳолбуки, у мендан Қаъбани бир четга суриб, 200 туяси учун сўраяпти. Эй киши! Агар мен бу Қаъбани сенга бахш этиб кетганимда, сенга 200 туядан қанча зиёд фойда келар эди. Сен керакли нарсани сўрамаяпсан! – деди.

Таржимон бу сўзларни Абдулмутталибга етказди. Абдулмутталиб шундай жавоб берди:

– Бу уй менинг эмас. Унинг эгаси борки, уйини асрашни билади. Менинг муҳофазамга ҳеч эҳтиёж йўқ. Хоҳласа асрасин, хоҳласа йиқтирсин! Мен бу орада ҳеч нарса дейолмайман. Фақат туяларимни сўрайман. Подшоҳ, туяларимни дарҳол қайтариб берсин! – деди.

Абраҳа амр қилдики: Абдулмутталибга 200 туясини қайтариб беринглар. У туяларини қайтариб олди. Маккага ҳайдаб кетди. Шунда Абдулмутталиб Макка аҳлига:

– Боринглар, тарқалинглар! Токқа қочинглар! – деди. Бу муқаддас уйни эгасига топширинглар, шаҳардан чиқиб кетинглар!

Макка аҳли ҳам, хотин-боласини олиб Макка тоғларига қочиб кетди. Абдулмутталиб ҳам болаларини олиб Ҳиро тоғига кетди. Вақт ўтди, тонг отди. Абраҳа келди. Мино яқинига қонди. Макканинг аҳволидан сўради. Унга:

– Халқ тарқаб кетди. Шаҳарда ҳеч ким қолмади! – дейишди. Абраҳа шунда амр берди:

АБРАҲАНИНГ ФИЛ БИЛАН КАЪБАГА ҲУЖУМ ҚИЛИШИ ВА ҲАЛОК БЎЛИШИ ҲИКАЯСИ

Ривоят қилувчилар айтадиларки:

— Бу Абраҳанинг фил билан Маккани йиқишга келишининг сабаби шунда эдики, Нежоший Абраҳадан рози бўлганидан кейин уни Яман мамлакатининг подшоҳи қилиб қўйди. Абраҳа бу хабарни эшитиб жуда хурсанд бўлди. Камбғалларга садақа тарқатди, эҳсонлар қилди. Қурбонликлар сўйди. Ҳар бир шаҳарда калисалар (черковлар) қурдирди. Ўзи Санов шаҳрида Нежоший номидан бир калиса қурдирдики, бу юртда ундан каттароқ бинога қурилмаган эди. Бехисоб моллар тилла билан ўша калисанинг безалишига сарф қилинди. Шундай бир бино қилиндики, кўрганлар ҳайратга тушар эдилар. Инсон қўли билан қилинмаган деб ўйлар эдилар. Бу калисанинг қурилиши тўрт йил давом этди. Бино тугатилгандан сўнг бу калисанинг номини “Қалис” қўйдилар. Бу калисанинг шўхрати бутун дунёга ёйилди.

Абраҳа калисани тамом қилгандан кейин Нежошийга мактуб ёзди:

“Юксак Яратган подшоҳимиз қалбига раҳмат яғдирди. Менинг гуноҳимни кечирди. Мен ҳам унинг бу яхшилигига нисбатан шукр ва миннатдорлик аломати сифатида подшоҳ номидан бир калиса қурдирдимки, осмон остида унга ўхшашини, ундан чиройлисини ҳеч ким қурмаган!”

— деб ёзди ва калисанинг расмини қоғозга туширтириб, Нежошийга юборди. Нежоший расмни кўриб жуда хурсанд бўлди. Абраҳага “Афарин!” деди.

— Менинг ҳам бу калисага ҳиссам бўлсин! — деб калисанинг тасвири учун ранг-баранг бўёқлар, тиллалар ва жозибали мармарлар юборди. Абраҳага Византия услубида тўнлар совға қилди. Сўнгра Нежошийга мактуб ёзиб шундай деди:

— Яман юртида ишончли бир одаминг бор экан. У сенинг номингдан шундай бир калиса қурибдики, дунёда унга тенгдоши йўқ. Инсон учун бундан юқори шараф бўладими? Бу жой ибодатхона ва калиса бўлиши керак. У ерда Аллоҳ таолога ибодат қилиниши керак. Ер юзида унга ўхшаш иккинчи ибодатхона бўлмаслиги керак. Энди қилинмоғи лозим бўлган иш — Абраҳага ҳурмат ва муҳаббат кўрсатишинг ва бу юртни тўлиқ унга топширишингдир!

Нежоший ҳам бу мактубдан жуда мамнун бўлиб, хурсанд бўлди. Абраҳага бир нома (мактуб) юборди. Унга эъзоз ва ҳурмат кўрсатди. Унга тўн ва тож юборди. Уни ўз хизматида озод қилди ва Яман тафтига мустақил подшоҳ қилди.

АБРАҲА ЎғЛИ ЙЕКСУМНИНГ ЯМАНГА ПОДШО БЎЛИШИ

Абраҳа ўғли Йексум Яман мамлакатини отасининг ўрнига подшо бўлганидан сўнг, Яманда Ҳимярийлар подшоҳлари авлодидан ва Табааба сулоласидан бир киши қолган эди. Унинг исми Каббас эди. Лақаби Зу Йезан эди. Шўхрати яхши, мард киши эди. Гарчи ўзи

подшо ўғли бўлса ҳам, Яман мамлакатининг Ҳабашийлар кўлига ўтиши билан бир чеккада ўтириб қолган эди. Унинг кўлидаги молу-мулки ва чорва ҳайвонлари йўқолиб кетган эди. У ҳам бу ночорлик ичида чеккада яшаб қолган эди. Насаби пок инсон бўлгани учун, халқ ҳам унга эҳтиром ва муҳаббат, қадр ва қиммат кўрсатар эди.

Зу Йезаннинг бир хотини бор эди, унинг исми Райҳана эди. У Алқаманинг қизи эди. Яман ерлари неча йиллар улар кўлида эди. Яман юртида бу аёлдан кўра назокатлироқ, гўзалроқ, ақллироқ ва оқилроқ аёл йўқ эди. Бу хотиндан Зу Йезаннинг бир ўғли туғилган эди. Унга Маъди Карб деб исм қўйишган эди. Лақаби САЙФ (қилич) эди. Бу бола ҳали икки ёшга тўлмаган эди, Абраҳага бу аёлнинг гўзаллиги, юзининг латофати, насабдорлиги ва асиллиги ҳақида гапириб беришди. Абраҳа ҳам Зу Йезанни дарҳол ҳузурига чақирди:

— Бу эшикдан кўлингни торт, уни менга бер! Агар “Йўк!” десанг, сени бошингни кесаман, — деди. Зу Йезан ҳам боши кесилишидан кўрққанидан хотинидан воз кечди. Абраҳа бу аёлни олди, уни хотин қилди. САЙФ ҳали кичик бола бўлгани учун, онаси бу фарзандини ҳам ўзи билан олди. Абраҳа уни ўз фарзандидай тарбия қилди, катта қилди. Бу боланинг Зу Йезаннинг ўғли эканини ҳеч ким билмасди. Абраҳанинг Йексум ва Меруъа исмли ўғиллари айнан шу Райҳана хотиндан туғилган эди.

Сайф ўзини Абраҳанинг ўғли деб билади. Абраҳани ўз отаси деб танир эди. Бу Зу Йезан эса хотини ундан тортиб олингандан сўнг рашкдан ўз юртини тарк этиб, Бизансга борди. Қайсарнинг ҳузурига келди. Ўз аҳволини ва Абраҳанинг унга қилган ишини хабар қилди. Қайсардан ёрдам сўради:

— Бориб, отамнинг мулкини қайтараман! — деди. Қайсар эса:

— У Яман подшоҳи насронийдир. У бизнинг динимиз йўлидадир. Мен ўз динимиз йўлида бўлган одамга қарши аскар юбормайман! Аммо хоҳласанг, сенга бир мактуб берай, менинг ҳурматимни ҳисобга олиб сенга нимадир қилган бўлса, уни тўғирласин! — деди. Зу Йезан:

— Менга қилинган зулм, мактуб билан кетадиган зулм эмас! — деди. Ундан фойда йўқлигини тушуниб, Ажам подшоҳи Нўшириравоннинг ҳузурига югурди. Ҳирага етиб келганида, эл-Мунзир ўғли Нуъмон у юртга Нўшириравон томонидан подшо қилиб тайинланган эди. Унинг ҳузурига борди. Нуъмонга аҳволини, насабини айтди.

— Эй одил подшоҳ! — деди. — Адлинг жаҳонга ёйилган. Менинг сенда мерос ҳаққим бордир. Инсоф қилгин ва ҳаққимни бергин! — деди.

Нуширивон, Сайфнинг бу сўзларидан ҳайратга тушди. Аtdан тушди ва уни ичкари чақиртирди. Унга:

— Эй йигит! Сен кимсан? Менда сенинг қандай мерос ҳаққинг бор? — деди. Сайф эса:

— Эй подшоҳим! — деди. — Мен Яманлик қариянинг ўғлиман. Душман зулмидан сенга шикоят қилмоқ учун, сендан ёрдам сўрамоқ учун келдим. Фазлинг билан юртимни қайтариб олмоқни истардим. Зотан сен ҳам отамга фазлу марҳаматинг билан вақти келганда аскар юбориб, юртини, мамлакатини олиб қутқармоқни ваъда қилган эдинг. Шу умид билан отажоним ўн йил давлатинг остонасида ўтирди. Охири орзу-армонига етмай вафот этди. Дунёга кўзини юмди. Унга бўлган ваъдан менга мерос бўлиб қолди. Сизнинг иззатингиздан, улуғлигингиздан умид қиламанки, отамга қилган ваъдангизни менга ҳам кўрсатасиз.

Нуширивон бу сўзларни эшитгач, қалби эзилди. Унга:

— Эй ўғил! Рост гапирдинг! — деди. — Сабр қил. Роббимиз хоҳласа, ишингни адо этарман! — деди.

Буйруқ берди. Сайфни бир жойга жойлаштирдилар. Унга бир тўп олтин ҳам бердилар. Сайф ҳам ўша тўп ичидаги 10.000 олтинни олди, ташқарига чиқди. Шодликдан бутун ўша ўн минг олтинни тарқатиб юборди. Ҳатто хонасига етиб боргунча кўлида-кавогида ҳеч нарсаси қолмади.

Эртаси куни Нуширивон бу ҳолни эшитгач:

— Эй йигит! — деди. — Подшоҳларнинг совғаси шундай сарф қилинавериладими? — деб сўради. Сайф эса:

— Эй подшоҳ! — деди. — Мен ўша юртдан келганманки, у ернинг тупроғи олтин у кумушдир.

Шунда Нуширивон:

— Сен бу сўзни айтдинг, ростдан ҳам у қариянинг ўғли эканлигини билдим. Отанг ҳам шундай деган эди! — деди. — Аммо сабр қил! Сенинг хоҳишини қабул қиламан.

Ўша кеча ўтди.

Эртаси куни Нуширивон вазирларини йиғди. Бош саркарда ва улуғ зотлар келди. Унга:

— Албатта, бу йигитнинг хоҳишини қабул қилишим лозим. Аммо, аскар бориш керак бўлган жой жуда хавфли. Менинг аскарларимдан ва саркардаларимдан у ерга боришга ким тайёр? — деб сўради. У ерда тўпланганлардан ҳеч қандай жавоб чиқмади. Ҳамма жим бўлиб қолди. Мубид-ул-Мубирон сўз олди, деди:

— Менинг бу йўлда бир фикрим бор! Шоҳ рухсат берса айтайин!

Шоҳ ҳам:

— Айт! — деб буюрди. У эса:

— Ҳозир зиндонда ўлимни кутган қанча киши борки, уларнинг ҳар бири жасоратда дунёда тенгсиз, давлатсизлардир. Уларни зиндондан чиқарайлик. Қўлларига қурол бериб, Сайфга ёрдамчи қилайлик. Агар йўлда ҳалок бўлсалар, ҳеч афсусланмаймиз, аямаймиз. Агар у юртни фатҳ қилсалар, бу биз учун неъмат бўлади, — деди. Нуширивон ҳам:

— Яхши айтдинг! — деди. Дарҳол буюруқ берди. Зиндондагиларнинг дафтарини сўратди. Ўлимга ҳукм этилган 800 киши топилди. Шоҳ:

— Уларни менга олиб келинглар! — деди. Ҳаммасини Нуширивон ҳузурига олиб чиқдилар. Шоҳнинг кўшинида шундай бир киши бор эдики, бутун Ажам юртини айланганда ундан яхши ўқ отадиган яна бир ўқчи топилмас эди. Жуда қариб, кекса бўлган эди. Исми Ваҳрез эди. Тўлиқ 80 ёшда эди. Қошлари кўзларигача тушиб кетган эди. Уни ёшлигида 1000 киши ўрнида санардилар. Уни қаерга юборишса ҳам:

— Минг киши юбордик! — дер эдилар.

Шоҳ ана шу Ваҳрезни ўша саккиз юз кишига бош қилиб тайинлади. Кейин уларни Сайфга йўлдош қилди. Зарур қурол-яроғ берди. Ва саккизга кемага ўтқазиб, денгиз орқали Яман юртига юборди.

Орадан бир неча кун ўтди. Кейин қарши шамол турди. Кемалардан икkitаси 100 тадан маҳкум билан чўкди. Сайф ва Ваҳрез қолган 600 киши билан йўл олдилар. Яман юртининг Аден соҳилига етиб келдилар. Кемаларини четга тортиб, қуриққа чиқдилар. Билсангиз, екамсўм ўлибди. Мамлакат аҳли ҳам екамсўмнинг укаси Масрукни тахтга ўтқазибдилар.

Бу томондан Масрукқа бу ҳаракат ҳақида хабар етказилди. У ҳам дарҳол жосусларини юборди, келганлар:

— Қандай одамлар? Қандай иш учун келишган? Қанча кишилар? — ҳаммасини ўргандилар. Бу маълумотлар Масрукқа етказилди. Масрук буларни эшитгач, ҳайратда қолди. Ваҳрезга элчи юборди:

— Эй қария! Сен адашгансан! Сен бу йўлда хатога йўл қўйгансан. Бу йигит сени ҳам, Ажам шоҳини ҳам алдаган! Агар менинг аскарим қанча кўплигини билганингда, бугина аскар билан менинг юртимга келмас эдинг! Аммо келибсиз. Бу қадар машаққатларга киргансиз. Агар хоҳласангиз, сизга егулик, ичимлик берай. Боринглар, яна қайтинглар. Йўқ, агар бу ерда турмоқчи бўлсангиз, сизларни шоҳдан ҳам яхшироқ эъзоз қилиб, бошимда сақларман! — деди.

Ваҳрез эса:

— Ҳозирча чанг-чанг билан келдик. Бизга бир ой муддат бер. Фикрлашайлик, — деди. Масрук:

— Яхши гапирдинг! Кўпни кўрганлар, тажрибали кексалар каби иш тутдинг! — деб, Ваҳрезга бир ой муддат берди. Унга жуда чиройли меҳмончилик ҳам қилди.

Аммо Ваҳрез ундан келган бу меҳмончиликни қабул қилмади.

— Агар кейин уруш қилишга тўғри келса, нон-неъматини еган одам билан урушиш тўғри бўлмас! — деди. — Агар қайтмоқчи бўлсак, сиз ҳам меҳмон қилишни қабул қиларсиз! — деди.

Ваҳрезнинг бу сўзлари айтмоқдаги мақсади аскарини зўр ҳолда сақлаш, ва ҳам Яманда Сайфни хоҳлаган амирлар бўлса, улар Сайф томонига қилишлари учун эди.

Ваҳрез кейин Сайфдан сўради:

— Эй ўғил! Сенинг ҳам бизга ёрдамнинг бўладими?

У эса шундай деди:

— Яманда қанча шахзодалар бўлса, уларнинг барчаси дўстларимдир. Хабар қилай. Араб отлари билан, қаҳрамон йигитлар билан қилишсинлар. Сен ҳам шуни билгинки, мен этагимни сенинг этагинга боғладим. Ўлсак бирга ўлайлик. Қолсак бирга, бирга қолайлик. Мен сендан ажралмайман! — деди.

Ваҳрез эса:

— Рост айтдинг! — деди.

Масрукнинг ўғли ҳам 10.000 аскар билан Ваҳрезнинг устидан юриш қилди. Ваҳрез ўтирди. Ўғлига:

— Юр, бор, улар билан жанг қил! — деди. Ва 600 ажамлик ўқчи билан уларни қарши ол, деди. Икки кўшин бир-бирига юриш қилди. Ажамлар орадан ўқ отишни бошладилар. Аммо, Яманда ўқ отишни билишмас эди. Ўқ билан жанг қилишни кўрмаган эдилар. Шундаги ажам аскарларининг отган ўқлари билан етказган яраларини кўрдилар, пароканда бўлдилар. Қочдилар. Кўплари ҳалок бўлди. Масрукнинг ўғли ҳам ўлганлар орасида эди.

Ҳабаш аскари шундай қилиб пароканда бўлгач, Ваҳрезнинг ўғли от уриб юборди. Аммо нотўғри ҳолда ўша пароканда бўлган аскарлар орасига кириб қолди. Унга қилич солдилар. Ваҳрезнинг ўғлини ўлдирдилар. Икки саркардан ҳам ўғиллари ҳалок бўлди. Масрукнинг аскарларининг кўпчилиги ҳам ўқ ярасидан жон берди. Ваҳрезнинг қўшинидан эса ҳеч ким ўлмади. Фақат Ваҳрезнинг ўғли эди. Икки бошлиқ ҳам ўғиллари алами билан жангни тўхтатдилар.

Ваҳрез, кемаларини ёқиб юборди. Аскарларидан кимнинг икки қатлам кийими бўлса, бирини ёқди. Фақат аскарнинг танасидагина кийими қолди. Ва бир кунлик озиқ-овқатдан ташқари қанча егулик бўлса, уларни ҳам денгизга тўкказди.

Қачонки тонг отди, Ваҳрез ўша 600 ажамлик ўқчиларни ҳузурига чақирди. Унга:

— Ана, кемаларингизни ёқдим.

Кечикмай Месрук филдан тушди. Атга минди. Ваҳрез:

— Ат ҳам муборақдир. Ғозийлар миниши учун. Унга ҳам ўқ отилмайди! — деди. Яна бироз кутишди. Кечикмай Месрук атдан тушиб, молга минди. Буни Ваҳрезга билдиришди. У шунда деди:

— Мол эшакнинг фарзанди. Эшак эса хорликка далолат қилади. Энди фурсат келди. Меримни беринглар!

Унинг мерини кўлига беришди. Ўқ тулғасидан бир ўқ чиқарди, кузатди, нишонга олди. Деди:

— Муштимимни ўша ёруғ лаъл (тош) сари тутинглар.

Улар ҳам шундай қилишди. Ваҳрез шунда деди:

— Ўқимни кузатинглар! Агар ўқим нишонга етгач, Ҳабаш аскарлари шовқин чиқарса, билинглarki, ўқим нишонга теккан. Ўқ ёғдиринглар ва дарҳол ҳужум қилинглари. Агар ҳеч қандай шовқин бўлмай, сукунатда туришса, яна бир ўқ беринглар.

Ваҳрез шундай деб, мерини торди. Ўша лаълни нишон қилиб ўқ отди. Ўқ шундай тўғри кетдики, лаълни ўртасидан уриб ўтди. Ўқ лаълни тешиб пешонасидан кирди. Миясини тарқатди. Орқасидан чиқди. Молининг устида ерга йиқилди. Ҳабаш аскарлари шовқинлашди. Месрук устидан ўрашди. Ваҳрезнинг аскарлари ҳам шу пайтда ўқ ёғдиришди. Ҳабашларни кўрқитиб қўйишди, мағлуб бўлишди. Қочишди ва кўпларини ўлдиришди.

Шунда Сайф Вахрезга деди:

— Энди, бу Месрукнинг аскарлари орасида ким билсин, қанча Ҳимйарий ва Яман амирлари бор. Улар мажбуран Ҳабаш лашкарларига олиб келинганлар. Амр қилинг, қора Ҳабаш аскарларидан бошқа ҳеч кимни ўлдирмасинлар.

Шунда Вахрез амр қилди. Аскарлар орасида қанча қора рангли Ҳабашли бўлса, ҳаммасини ўлдиришди. Шундай бўлдики, оққан қонлар таналарини суриб олиб кетарди. Вахрез Санъо шаҳрига кирди. Сўнгра Нухшервонга мактуб ёзди. Ғалабасини хабар қилди. У ҳам шундай деди:

— Сен ўша мамлакатни Сайфга топшир. Уни тахтга ўтказ, ўтказ. Ўша мамлакатнинг подшоҳи ўша бўлсин! Сен эса қайт, менинг ҳузуримга кел!

Вахрез ҳам шундай қилди. Сайф Вахрезга шунчалик кўп нарса бердики, Вахрез бу эҳсон ва атодан уялиб кетди. Сайф, бундан ташқари қария қўмондон билан келганларга ҳам мол билан бойлик берди. Сўнгра уларни Нухшервон даргоҳига йўллади. Ва шундай кўп молу мато юбордики, кўрганлар ҳайратда қолишди.

Нуширивоннинг бу ишларини Абу Салмо ўғли Зуҳайр назм тарзида Нуширивон ҳузурига келтирди. Таржимаси шундай:

У ишким сен қилибсан Ироқ чўлида,

Ҳеч бир вилоят аҳлига қилмаган ҳеч амир!

Ҳар бир жуфт ҳам бир қила буғдой, бир оз кумуш,

Бу вазифа билан ўтар йўлдан ҳар савдогар, ҳар фақир.

Яна қаерда мевали дарахт бўлса ёки зайтун дарахти топилса, унга биров хараж қўйдилар. Ва ўз динидан бўлмаганга — яҳудий, насроний кабиларга бош хараж қўйдилар. Заифга ўз тақдирига яраша, бойга, бой-бадал шахсга олти дирҳам кумушдан ўн икки дирҳам кумушгача хараж белгиладилар. Хараж белгиладилар. Аёллардан ҳеч нарса олинмади. Ҳаммасини шаҳар-шаҳар, жуфт-жуфт, хона-хона ёздилар. Дафтарга киритдилар. Ироқда, Эрон ҳукми остида қанча киши бўлса, улуғ сипоҳийлардан, бекиллардан ҳаммасига одам юборадилар:

— Фалон куни подшоҳ ҳузурига тўпланинг. Бу дафтарлар сизга кўрсатилади ва харажлар маълум қилинади! — дейилди.

Ҳамма бекиллар ўша куни тўпландилар. Нуширивон одил тахтига чиқди, ўтирди. Тожини бошига қўйди. Вазирларини, Қозиюлқузот ва бекилларни чақириб йиғди. Ўзи хутба ўқиди. Яратувчига сано айтиб, ўзи келган шоҳларни ҳам мактди. Кейин шундай деди:

— Яратувчимиз неъматларни менинг устимга жуда кўп қилган эди. Шундай экан, менинг адолатим ва эҳсоним ҳам кўп бўлмоғи лозим. Мен ўз ҳолимга ва бу халқнинг ҳолатига назар солдим. Кўрдимки:

1. Ортган молни олиб давлат хазинасига сақлашдан,
2. Давлат моли билан ўз моли аралашиб кетмаслигидан,
3. Халқни ҳимоя қилиб душманларни енгишдан бошқа
4. йўл йўқдир.

Агар бу молни халқимиздан олиб сақламасак ва лашкарга эҳтиёж бўлганда оладиган бўлсак, халқимизни азиятга солган бўламиз. Шундай экан, бу молларни ҳозирдан олиб сақлаш, керакли пайтда ишлатиш керак. Ва бекиллик бўлган жойларга одамлар юбордимки, ҳар йили уларни ўлчаб, ҳосилларини олиб сақласинлар дедим. Ҳар бир жуфтга адолат билан хараж қўйишни амр этдим. Бизнинг динимиздан бўлмаганларга кам миқдорда солиқ солишларини буюрдим. Буларнинг барчасини дафтарга киритишни истадим. Буларни йиғиш ва тўплаш учун ҳар шаҳарда қўлидан иш келадиган бир кишини тайин қилмоқчиман. У одам ростгўй кишилардан бўлсин. Токи бу харажни ҳар йили оларлар, йиғарлар. Аммо халққа оғирлик бўлмаслиги учун тўрт ойда бир марта олишлари лозим.

Кейин, Нуширивон ёзилган дафтарни талаб қилди. Улар олиб келишди. Ҳаммасини йиғилганларнинг кўз ўнгида қўйиб, ўқиттирди. Чақирилганларнинг ҳаммаси эшитди. Улар

қабул қилдилар. Кейин Нуширивон ҳар ишни тушунадиган кишиларни юборди. Улар бу молларни йиғиб, ҳар йили хазинага топширишарди. Кейин бу моллар халқнинг ишларига сарфланар эди.

Вақт келиб, бу хараж иши ўз йўлига тушса, ундан кейин ҳар қандай иш учун хараж тўпланса, ўша пул ўша иш учун сарфланиши керак. Чунки мол қайдан келгани маълум бўлганидек, ҳосил қайси йўл билан бўлгани ва қаерга ишлатилиши лозимлиги ҳам маълум бўлмоғи лозим! — деди. Бир ёзувчи киши бор эди, Нуширивоннинг ўз ёзувчиларидан эди, исми Бабек эди. Уни чақиртирди. Дедики:

— Энди буён даромад-харажат девонини сенга топширдим. Токи бу молни жойида сарф этгин. Ва бу сипоҳийларга (отли лашкарга) улўфа бергин. Миқдорини ўлчаб бергин, токи ҳеч кимга зулм ва ноҳақлик бўлмасин! — деди. Кейин бу сипоҳийлар орасида шундай кишилар борки, оти йўқ. Отлидай қилиб ҳақ олади. Бундай сипоҳийга ноҳақлик қилинган бўлади. Сен уларни текширгин. Ҳар бир кишига ўз қийматига яраша ҳақ бергин! Шунингдек, бир кишига улўфа бераётганда, унинг қуроли тўлиқми, ўзи мард кишими, буларни кўриб чик! Агар ўша кишининг қандай қуроли бўлса, дафтарга ёзгин. Уларга улўфа таркатаётганда эҳтиёткор бўл, қара, кўр: агар ўша сипоҳийнинг қуроли тўлиқ бўлса, ҳаққини тўлиқ бер; агар қуроли кам бўлса, уни текшир, ҳеч нарса берма. Ва сипоҳийлар майдонга чиқсинлар. Улардан ҳар бири қуролда қандай маҳоратга эга, қанча жасорати бор, қайси қуролни ўрганган, қайси қурол билан жанг қилишни энг яхши билар, буларни билиб ол, ёзиб қўй. Ва ҳар бир кишининг маҳоратига қараб 100 ақчадан 4000 ақчагача улўфа (ойлик ҳақ) бер. Етарлича, унга яраша пул ёз. Ортиғини ёзма. Ва отли киши қанчалик мард бўлмасин, жанг эгаси бўлмасин, қуроли тўлиқ бўлса ҳам 4000 ақчадан ортиғини ёзма!

Нуширивон бу ишлар юкини котиби Бабекнинг зиммасига юклади. Кейин амр қилди. Сарай эшиги ёнида майдон тайёрладилар. Бир сарай қурилдики, лашкар унда тақдим этилади, кўрсатилади. Тақдим мажлиси ўша сарайда ўтказиларди. У жой тайёрланди, безатилди. Раислик минбари ўша ерга қўйилди. Бабекка:

— Сен ўша минбарда ўтир. Бу сипоҳийларни сен тақдим қил! — деди. Кейин мунодийларга (толлолларга):

— Чикинг! Бағиринг! Қанча сипоҳий бўлса, келсин, ўзини кўрсатсин! Ҳар бир кишининг қудратига қараб улўфа бераман! — деди.

Ўша куни Нуширивон чиқиб ўша минбарда ўтирди. Толлоллар шундай баён қилдилар:

— Ҳар кимки подшоҳ улўфасини олмоқчи бўлса, унинг исми улўфа дафтарида ёзилган бўлмоғи лозим. Улар, оти билан, жанг қийимлари билан ва бутун қуроли билан жангар бўлсин, қўлида ишлатадиган қуроли билан келсин! Билингларки, подшоҳ сизга уч кун муҳлат берди. Кимнинг қуроли бўлмаса ва етишмаса, тўлдирсин. Тўртинчи куни ўзини подшоҳга кўрсатмоғи лозим! — дедилар.

Тўртинчи куни Бабек ўша халқ тақдим этиладиган ерда ўтирди. Ҳамма сипоҳийлар тўпланиб келдилар. Уларга:

— Қайтинглар, кетинглар! — деди. Улар ҳам қайтиб кетдилар. Бу хабарни Нуширивонга етказдилар. Нуширивон сипоҳийларнинг улуғлари келмаган деб ўйлади. Улар шу сабабдан қайтарилган деб ҳукм қилди. Чунки у улуғлар исмини ёзишни истар эди.

Нуширивон яна амр чиқариб, эртаси куни катта-кичик барча сипоҳийлар келдилар. Бабек уларни ҳам яна қайтарди. Нуширивон эса унинг нима қилмоқчи эканини тушунмади.

Кейин, Бабек толлолларга яна амр қилди:

— Эртага, лашкар кўргазмаси бўлади. Ҳаммаси келсин. Ҳозир бўлсин! Ва бу кимса ҳамки тожи, тахти ва мамлакати бордир, у ҳам келмоғи лозим. Токи унинг ҳам исми чери дафтарга ёзилсин! — деди. Чунки у ҳам бир лашкардир. Унга ҳам давлат хазинасидан ойлик тайин этиш ва харажатини ўша ердан бериш керак!

Бу хабарни Нуширивонга етказдилар. Дафтар соҳибининг ўзини девонга чақирганини англади:

— Ҳа, чексиз адолат мана шу! — деди.

Дараҳол, ўша куннинг эртаси тонгда Нуширивон тўлғасини бошига кийди. Қуролини белига тақди. Халққа ҳам:

— Ҳар киши икки камон торини елкасидан осиб олсин! — деб амр қилган эди. Аммо, ўзи қуролини таққанида бу амрини унутиб қўйган эди. Вақти келиб, у ўзини кўрсатиш учун сарай олдига келганда, Бабек ўрнидан турди. Шундай амр қилди:

— Эй тож, тахт ва мамлакати соҳиби подшоҳ! Отингни орқага бур! Ўзингни тақдим қил! Қурулинг тўлиқми, кўрай!

(*) Бу улуғлик ва жанг ҳикоялари Эрон шоири Фирдавсийнинг «Шоҳнома»сининг бир фаслидан олинган. Ҳолбуки, Тинанлик ҳоқон Алп Эр Тунга ҳали ёш бўлгандаёқ ажам қўшинлари билан тўқнашган ва уларни енгган.

(*) Муғайхн дарахти — чўлда ўсадиган бир хил тикон. Туя тикони.

(*) Маҳфе — девлар ва калирларнинг устига юк қилинадиган икки ойнали йўл воситаси.

(*) Кефе — Қора денгизда, Азов ички денгизи шимолида, Кавказга яқин бир шаҳар.

(*) Самандар — Эрон афсонасига кўра, ўт ичида туғиладиган, ўт билан яшайдиган, эртак ҳайвони.

(*) Завичж ёки Зевч — маълум вақтларда юлдузларнинг ҳолати ва тузилишини ҳамда ҳукмларини кўрсатувчи юлдузлар китоби.

(*) Янгис зенда весла (оташпарастлик) динига кўра, бир эркакка ўз синглиси, хатто онаси билан никоҳдан ўтиши ҳалол эди.

(*) Биз туркларга, аввало, хитойликлар бошчилик қилиб кўп халқлар душман бўлишган ва душманона матнлар ҳам ёзишган. Табарий ҳам бу турк қаҳрамонлиги ҳақида сўзлаган фаслини қуйидаги фасллар билан тугатган.

(*) Ажам тилида ипак қутичига «Жузам» дейилади.

(*) Кетоюн — шаҳзода Исландиярнинг онаси. Зенд-Авеста мазҳаби бўйича, отасининг синглиси.

(*) Табарий тарихи муаллифи барча турк исмларини ажамча тарзда ёзган. Худди шу хатони «Шоҳнома» муаллифи шоир Фирдавсий ҳам қилган. Муштарик Вилхелм Бартольд ҳам «Ўрта Осиё турк тарихи» китобида: «Шоҳнома»да Эрон-Турон тўқнашувларига жуда кўп ўрин берилган. Турон қаҳрамонларининг исмлари ўзбекча туркча бўлса-да, Эрон исмларидек тасвир этилган», — деган.

(*) Фирдавсий Тўсий — Эроннинг машҳур «Шоҳнома»сини ёзган буюк миллий дoston шоири. Милодий 920–925 йиллар оралиғида Тўс шаҳрида туғилган. Ёзган достони Эрон афсоналаридан олинган. Ёзган асарини Ғазна турк ҳукмдори Маҳмуд Ғазнавийга тақдим этган. Асар 60.000 байтдан иборат. Унинг тўлиқ ва туркча манзум таржимаси Миср ҳукмдорларидан Қавс-и Журийга тақдим этилган. Татар Абдурахмон эфенди томонидан ёзилган. Топқапи саройи музейи кутубхонасида сақланмоқда.

(*) Отешгадэ — мажусийларнинг ҳеч қачон ўчмайдиган ўти, ибодатхоналари.

(*) Яъни ҳижрий 300-йилларгача.

(*) Бу «подшо-қиз» ибораларига ҳайрон бўлинмасин. Зардўшт динида бўлганлар ўз сингиллари билан қилганларидек, оталар ҳам қизлари билан никоҳланишлари мумкин эди. Ислом келганидан кейин бу одатлар Эронда йўқ қилинди.

(♦) Бир мисқол — бир ярим дирҳамлик қадимги оғирлик ўлчов бирлиги.

(**) Брахман — ҳинд руҳонийси.

(***) Михр-и Оън — гўзаллик қиёшидир.

Ҳазрати Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг таваллудлари

Ҳазрати Пайғамбаримиз Муҳаммад Мустафо соллаллоҳу алайҳи васаллам шундай марҳамат қилганлар:

— Мен адолатли бир подшоҳ даврида туғилдим. У ҳам бўлса Нўшировон эди.

Фил аҳлининг Каъбага фил билан келган йили, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам Рабиъул аввал ойининг ўн иккинчи душанба куни дунёга ташриф буюрдилар.

Онаси Омина эди. У Зухра авлодидан Абдулузза ўғли Ваҳбнинг қизи эди. Унинг уйи Каъбаи Мукарраманинг ёнида жойлашган эди. Бу уй Юсуфўғли уйи деб номланган. У Пайғамбаримизнинг соллаллоҳу алайҳи васаллам оталарининг уйи бўлиб, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам айнан шу уйда таваллуд топганлар ва пайғамбарлик келгунига қадар Маккада қолганлар.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам Мадинага келганларида, Абутолибнинг ўғли Уқайлнинг уйида яшадилар. Кейинчалик Уқайл бу уйни сотди.

Қурайш авлодидан бўлган бир киши уни йигирма филорга() сотиб олди.

Кейинчалик Уқайл мусулмон бўлиб, Маккадан Мадинага ҳижрат қилганида, Ҳазрати Расул соллаллоҳу алайҳи васаллам ундан уй ҳақида сўрадилар. У эса:

— Мен бу уйни сотдим! — деб жавоб берди.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам бу жавобга маҳзун бўлдилар. Сукут сақладилар. Ҳеч нарса демадилар.

Макка фатҳ қилинди.

Пайғамбаримиз (а.с.) лашкар билан Маккага яқинлашганларида, Ҳазрати Аббос ибн Абдулмутталиб:

— Эй Аллоҳнинг Расули! Таваллуд топган уйингизга жойлашинг! — деди.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам эса шундай жавоб бердилар:

— Уқайл бизга жойлашадиган маскан қолдирдимики?

Шу вақтдан бошлаб бу сўз саҳобалар орасида машҳур масала бўлиб қолди.

Баъзи кишилар шундай деганлар:

— Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам бу уйни Уқайлга ҳадя қилган эдилар.

Шунингдек:

— Ҳазрати Уқайл Маккадан кетганидан кейин, бу уй Ҳажжож ибн Юсуф замонига қадар унинг ворислари қўлида қолган дейилади.

Ҳажжож, Зубайр ўғли Абдуллоҳ (р.а.)ни Каъбада қўлга олиб ўлдирганида, ўз акаси Юсуф ўғли Муҳаммадни Каъбанинг бошлиғи этиб тайинлаб, ўзи Ироққа кетди.

Юсуф ўғли Муҳаммад, бу уйни Уқайлнинг ворисларидан сотиб олиб, уни масжидга айлантирди.

Уй Ҳорун Рашид замонигача масжид бўлиб қолди.

Ҳорун Рашид халифа бўлганида, онаси Ҳизронни бир миқдор пул билан Маккага юборди ва унга шундай деди:

— Она! Маккада бир иморат қур. Бу уйнинг ёнга масжид қур ва эски уйни масжидликдан чиқар!

Онаси хотун айтилган ишни бажарди.

Шунинг учун бу уй ҳанузгача “Юсуфўғли уйи” деб аталади.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг онаси Омина хотун шундай деганлар:

— Мен Расулуллоҳга ҳомиладор бўлган пайтимда, болам тўққиз ойлик бўлиб, туғиладиган кеча яқинлашган эди. Шу пайт тушимда кўрдимки, осмондан бир киши ерга тушаётган экан ва менга шундай деди:

— Қорнингдаги бола халқнинг энг улуғи ва ягонасидир. У туғилганида унинг номини Муҳаммад деб қўй. Ва у туғилган пайтида шундай дуо қил:

“Уни ҳар қандай ҳасадгўйнинг ёмонлигидан ягона бўлган Зотга топширдим, ки, У ягонадир.”

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг онаси бу тушни Абдулмутталибга ҳикоя қилди.

Вақти келиб, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам туғилганларида, онаси Омина хотун ўзидан Шомгача бир ёруғлик порлаганини кўрди.

Бу ёруғлик ичида у Шом шаҳрининг қасрларини кўрди.

Бундан ташқари, у зотдан бир нур чиққан эди. Бу нур осмонгача, юлдузларгача етиб борди.

Бир кун у кўрган бу тушни Абдулмутталибга ҳикоя қилди.

Абдулмутталиб бу болага "Муҳаммад" деб ном берди.

Ривоятда келганки, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам туғилганларида, Маккада ва бошқа жойларда қанча бут бўлса, ҳаммаси тескари ағдарилди.

Отешпарастларнинг оловлари ўчди.

Нўшировоннинг ўша кеча саройининг (ҳисор даричалари) йиқилиб, фақат 14 шарифаси қолди.

Унинг бир вазири бор эди. У ҳам бир туш кўрди: бир неча катта туялар бир туяни ҳайдаб, Дажла дарёси ортига ўтказар эди. Форс туялари эса қочиб кетган эди.

Вазир уйғонди. Бу тушни ҳеч кимга айтмади. Унинг қалби жуда қайғули эди.

Форс минтақасидан бир мактуб келди.

Бу мактубда:

— 1000 йилдан бери ҳеч қачон ўчмаган улуғ отешпараст олови, атешкада ичида ўчди! — деган хабар бор эди.

Нўшировон бу ҳолатга жуда қаттиқ қайғу чекди ва шундай деди:

— Бу катта бир воқеадир. Ҳалқни бу воқеадан огоҳ қилиш керак!

У вазирларини йиғди.

Лашкар бошлиқларини чақиртди.

Ўзи кўрган тушни ва Форс минтақасидан келган хабарни айтди. Вазирини чақириб, ундан сўради. Вазир шундай деди:

— Мен ҳам бу кеча бир туш кўрдим. Тушимда бир араб туяси Форс туяларини ҳайдаб кетар эди.

Сўнг у ўз тушини таъбир қилиб:

— Арабдан бир киши келади. У Форсга ғолиб бўлади! — деди.

Ўша йиғилишда қатнашганлар шундай дейишди:

— Бизга Араблардан, уларнинг хабарларини биладиган бир киши керак. Ундан бу воқеалар ҳақида сўрайлик!..

Нўшировон шундай фармон берди:

— Мунизир ўғли Нуъмонга хабар юборинг, у бизга Араблардан бир билимли кишини юборсин. Биз ундан хабарлар сўрайлик!

Ҳирада бир насроний киши бор эди. Унинг исми Абдулмасийҳ эди. У Шом амирларидан бирининг ўғли эди.

Бу киши 360 ёшга кирган эди ва ўзидан аввалги хабарлар ва китобларни жуда кўп ўқиб ўрганган билимли одам эди. Унинг амакиси эса Ямандаги машҳур қоҳин Сотех эди. Бу Абдулмасийҳ ўз илмларини амакиси Сотехдан ўрганган эди. Мунизир ўғли Нуъмон бу Абдулмасийҳни Нўшировонга юборди.

Ва у шундай деди:

— Араблар орасида бундан кўра билимлироқ киши йўқдир! Нўшировон ва унинг вазирлари Абдулмасийҳдан сўрашди:

— Бу туялар бир-бирини ҳайдаб, Дажладан ўтганининг таъбири нима?

Абдулмасийҳ шундай жавоб берди:

— Араблар орасида бир киши чиқадики, у Форсга ғолиб келади.

Лекин, мен амаким Сотехга борай. У Яман ва Шом коҳинларининг бошлиғи ҳисобланади. Ундан ҳам бир бор сўрай. Чунки ҳозир ер юзида ундан билимли киши йўқ! Мен у нима деса, сўнгра қайтиб келиб, сизга хабар қилай!

Абдулмасийҳ йўлга чикди.

У амакиси Сотехни Яман ва Шом ўртасидаги бир шаҳарда топди. Сотех у етиб келган пайтда ҳаёт билан видолашмоқда эди. Абдулмасийҳ унга шундай деди:

— Эй амаки! Мен сенга бир масалани сўраш учун келдим!

Сотех шундай жавоб берди:

— Сен келмасингдан олдин, Форс подшоҳи Нўшировон бир туш кўрди. Сен эса бу тушнинг таъбирига ета олмадинг. Шунинг учун "Борай, сўрай" дединг. Шу сабабдан менга бунга сўраш учун келдинг.

Бор, унга шуларни айт:

— Арабдан бир киши чиқадики, унга пайғамбарлик берилади.

Унинг мамлакати дунёга ғолиб бўлади.

Ундан кейин Форсда 14 подшоҳ тахтга чиқади. Бу 14 подшоҳнинг дини ва уларнинг мамлакат аҳолисининг дини ўша пайғамбарнинг дини бўлади. Кейинроқ эса, ўша пайғамбарнинг дини бутун ер юзида тарқалади, кўплаб шаҳарларни эгаллайди. Ҳозирги ҳолатда, ўша пайғамбар туғилган ёки туғилиши яқин. Абдулмасийҳ орқасига қайтиб, Эронга етиб келди ва Нўшировонга бу хабарни етказди.

Йўлда келаётиб, бир ажойиб ва чиройли шеър ҳам айтди, унинг туркча маъноси шундай эди:

ШЕЪР

(Бу шеър аруз вазнида ёзилган. Музори вазнидадир. Шундайдир:
Мафӯлу, фаилату, мафаилу, фаилун) (М.Ф.Г.)

Ёд эт, бу дам, сен уларни, эт исмларини баён,
То... ким, ташвиш бермасин осмон ўзгариши³.

Булар, қачон амал қилсалар фазилят учун,⁴
Агар эшитса уларни, ҳар бир шер ҳам кўрқар!

Булар ўша Саиднинг отаси, ҳамда акаси,⁵
Иккиси ҳам шоҳпур, иккиси Ҳурмузон!

Ўлканинг ақлли бир отаси ва унинг ўғлидир,⁶
Баъзан, ғойибда бўлди-ю, ёрдам топди, музаффар бўлди!

Хайр билан шар бир-бирига яқиндир,
Хайрга эргашади халқ, ёмонликдан эса қочади инс ва жон!⁷

Сўнг Абдулмасийҳ яна Нўшировоннинг ҳузурига қайтиб келди.

³ ТАҒЙИРИ ОСУМОН – Кўр, осмон ва фалак ўзгариши.

⁴ МАНЗИЛАТ – Даража, мартаба, нуфуз

⁵ Бу ерда "Саид" дегани Пайғамбаримиз Муҳаммад (с.а.в.)ни назарда тутган бўлиши мумкин.

⁶ Улуғ мужодала соҳибидан ташқари, йўлбошчи ва унинг авлодини таърифлаш мумкин.

⁷ Шердан қочиш билан одамларнинг яхшиликка мойиллиги ва ёмонликдан узоқ бўлиши тасвирланмоқда.

Сотех унга нима деган бўлса, барчасини подшоҳга етказди.

Нўшировоннинг қалби шодлик билан тўлди. Кейин у шундай деди:

— Менинг подшоҳлигим даврида ҳеч қандай воқеа содир бўлмасин, аммо мендан кейин 14 подшоҳ тахтга чиққанида кўп ишлар содир бўлади! Ҳақиқатдан ҳам, Нўшировондан кейин 14 йил ичида ўн подшоҳ Форс тахтига чиқди. Тўрт подшоҳ эса Ҳазрати Усмон (р.а.) замониғача ҳукмронлик қилди. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам душанба куни дунёга ташриф буюрганларида, боболари Абдулмутталиб уларга "Муҳаммад" деб исм қўйдилар. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг оталари Абдуллоҳ эса, Ҳазрати Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг таваллудларидан тўрт ой олдин вафот этган эдилар.

Абдуллоҳ вафот этган пайтда, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳали туғилмаган эдилар.

Абдулмутталиб Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам онаси Омина хотундан туғилганларида, уларни жуда яхши кўрди.

Макканинг улуғ кишилари орасида бир урф-одат бор эди: кичик болаларни сут онага (дая) топширишарди.

Бу сут оналар Маккадан икки кунлик масофадаги тоғлар, йўллар ва саҳроларда яшашарди.

Бу болалар улғайиб, мустаҳкам бўлгунича шу сут оналарнинг ҳузурида қолар эдилар. Чунки Макканинг ҳавоси жуда иссиқ бўлар эди. Хусусан, ёз кунларида бу иссиқлик янада кучаяр эди. Саъд уруғидан бўлган баъзи камбағал кишилар бор эди. Улар туялар билан Маккага келишар, сут болаларни олиб, ўз қабилаларига олиб кетишар эди. Уларни сут билан боқиб, кейин яна ота-оналарига қайтариб беришар эди. Ўша ҳудудларда болалар улғайгунича ва соғлом бўлгунича тарбияланар эди. Шунингдек, Саъд уруғидан бўлган араблар, арабчани жуда яхши ва равон сўзлашар эди.

Натижада, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам шундай деганлар:

"Мен арабларнинг энг фасихиман (туғри ва хатосиз сўзлайдиганиман)."

Боболари Абдулмутталиб шунинг учун Саъд уруғидан бўлган аёллардан бирортаси келиб, набираси Муҳаммад Мустафо соллаллоҳу алайҳи васалламни ўша аёлларга тарбиялаш учун берилишини кутаётган эди.

Бу аёлларнинг келишларига тўрт ой вақт қолган эди.

Абдулмутталибнинг уйида чақалоқларни эмизадиган бир она бўлиб, унинг исми Масруҳа эди. Масруҳа ўша кунларда бир ўғил туғган эди. Абдулмутталиб Пайғамбаримизни соллаллоҳу алайҳи васаллам шу Масруҳага топширди. Масруҳа аёл уларни тўрт ойгача эмизди. Саъд уруғидан бўлган аёллар Маккага келиб, чақалоқларни эмизиш учун олган пайтда, бу ҳудудда қаттиқ қаҳатчилик бор эди.

Бу келган аёллар орасида бири ҲАЛИМА эди. Ҳалима ўғил болага эга бўлиб, у ҳам Саъд уруғидан эди. Унинг боласининг исми:

— Ҳорис ўғли Абдуллоҳ эди.

Ҳалима эрига шундай деди:

— Маккага мени ҳам олиб бор! Мен ҳам бир чақалоқ эмизай. То...ки, биз ҳам яхши ҳолатга эришайлик!

Ҳалиманинг эрининг бир урғочи туяси бор эди. Унинг сутидан соғишар эдилар. Лекин у туя жуда ҳам ожиз эди, шу сабабли сутини кам берар эди. Чунки бу атрофда озуқа йўқ эди. Унинг яна бир урғочи эшаги ҳам бор эди. У ҳам жуда ожиз эди. Бундан ташқари, уларнинг бир нечта қўйлари ҳам бор эди. Ҳалиманинг катта ўғли ҳам бор эди, унинг ҳам бир нечта қўйи бор эди. Бу Ҳориснинг икки қизи бор эди. Бирининг исми Ойа, иккинчисининг исми эса Ҳадика эди. Ҳорис ўз қўйларини катта ўғлига қолдирди. Хотини Ҳалимани кичик ўғли билан олиб, Маккага йўл олди. Ҳалима урғочи эшакка минган эди.

Кичик ўғлини олдиға ўтиргизиб олди. Эри Ҳорис эса туянинг устига миниб йўлга тушди.

Йўл давомида уларнинг ҳеч қандай егуликлари ёки ичимликлари йўқ эди. Ҳорис ҳар кеча туядан сут соғар эди. Лекин унинг сути кам чиқар эди. У шу сутнинг бир қисмини ўзи ичар, бир қисмини эса хотини ва кичик ўғлига бериб қўяр эди. Чунки туя жуда ожиз ва лангсар эди.

Ҳалиманинг эшаги эса карвоннинг энг охирида юрар эди. Улар Маккага келганларида, ҳар бир аёл бир чақалоқ олди, пайғамбаримизни соллаллоҳу алайҳи васаллам кимга кўрсатишмасин, ҳеч ким қабул қилмади.

Шуни дедилар:

— Бу, отасиз етим бола. Агар чақалоқнинг отасидан ҳеч қандай фойда бўлмаса, уни нега олгайлик?

Абдулмутталиб уларга шундай деди:

— Уни олинг! Мен сизларнинг меҳнатингизга ҳақ тўлайман!

Аммо, набирасини ҳеч ким қабул қилиб олмади.

Шу дедилар:

— Бизга ўзимизнинг муҳтожлигимиз ҳам етарли!

Натижада, Саъд уруғидан бўлган барча аёллар бирорта чақалоқ олган эдилар.

Ҳалима эса ҳеч бир чақалоқни ололмади. Улар уйларига қайтишни ният қилишди.

Ҳалима эрига шундай деди:

— Мен бу аёллар билан йўлга чиқишдан уяляпман. Чунки уларнинг ҳар бири эмизиш учун бир чақалоқ олди, мен эса ҳеч кимни тополмадим. Бориб, ўша етим болани мен олай!

У эри Ҳорис билан бирга Абдулмутталибнинг ҳузурига келди.

Пайғамбаримизни соллаллоҳу алайҳи васаллам қабул қилиб, онасининг ҳузуридан олдилар. Йўлга чиқдилар.

Бир кунлик йўл босдилар. Ҳалима хотун эшагининг устида ўтирган эди. Пайғамбаримизни соллаллоҳу алайҳи васаллам эса бағрига олган эди.

Ҳалима минган эшак тез-тез манзилларни ортида қолдириб, карвоннинг энг олдига ўтиб кетди.

Аёллар Ҳалима хотунга шундай дедилар:

— Бу эшакқа нима қилдинг? Аввал ожизлиги туфайли энг охирида юрар эди, ҳозир эса барчадан олдинга ўтиб кетди!

Карвон манзилга етиб келганида, Ҳалима икки кўкрагини ҳам сут билан тўла ҳолда топди.

Ҳолбуки, у ҳеч нарса емаган эди.

Ўнг кўкрагини Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга берди. Чап кўкрагини эса ўз ўғлига берди.

Икки бола ҳам тоқа бўлгунча сут эмди.

Ҳалима хотун шундай деди:

— Бу жуда ҳайратланарли бир ҳол!

Эри Ҳорис урғочи туясини соғди.

Туянинг эмчагидан шунчалик кўп сут келдики, улар билан қоринларини тўйдирдилар.

Бир қисми эса ортиб қолди.

Ҳалима хотунга эри Ҳорис шундай деди:

— Бу бола бизга барака ва омад келтирди!

Улар уйларига етганларида, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг баракаси уларда ҳам намоён бўлди.

Ҳар кеча уларнинг қўйлари ўтлоқдан сути тўла ҳолда қайтар эди.

Қолган халқнинг қўйлари эса қуруқ эмчак билан қайтар эди.

Қўй эгалари чобонларига шундай дедилар:

— Сизлар Ҳалиманинг қўйи ўтлайдиган жойга боринглар!

Чобонлар эса шундай дедилар:

— Биз ҳам ўша ерга борамиз, аммо Ҳалиманинг қўйлари қаерга бош тикса, ўша ерда янги, яшил ўт битар экан. Шу ўтлар Ҳалиманинг қўйларига берилар экан!

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳар куни шундай тез улғайардиларки, бошқа болалар бир ойда қанча ўсса, у зот шу миқдорни бир кунда ўсардилар.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам икки ёшга тўлдилар. Ҳалима хотун у зотни эмизишдан тўхтатди.

Шу пайт Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг онаси Омина хотун Ҳалима хотунга хабар юбориб, Пайғамбарни соллаллоҳу алайҳи васаллам қайтаришни талаб қилди.

Бу талаб Ҳалима хотун учун оғир келди.

Чунки у Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг баракасини кўрган эди ва уни қайтаришга рози бўлмади.

У Пайғамбаримизни соллаллоҳу алайҳи васаллам бағрига босди ва онаси ҳузурига бориб шундай деди:

— Фарзандингизнинг уйимизда катта баракасини кўрдик. Биз уни жуда ҳам яхши кўриб қолдик.

— Макканинг ҳавоси унга ёқмайди. Қўрқамизки, ўғлингиз у ерда касал бўлиб қолади!

Шунингдек, кўп йиғлади ва кўз ёши тўкди.

Шунинг учун Омина хотун Пайғамбаримизни соллаллоҳу алайҳи васаллам яна Ҳалима хотунга қайтариб берди.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг сут онаси Ҳалима хотундан бир сут опаси бор эди.

Бир куни бу сут опаси қўйларни олиб, уларни отлатиш учун тоғга чиқди.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳам унинг билан бирга бордилар.

Уларнинг ёнида яна бир нечта болалар бор эди.

Бир оз вақт ўтди.

Ривоятга кўра, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам бедор эдилар, бошқа бир ривоятга кўра эса ухлаб ётар эдилар.

Шу пайт осмондан икки киши тушди.

Улар оқ кийим кийган эдилар.

Улар Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг олдиларига келиб, у зотни тутиб, чалқанча ётқиздилар.

Уларнинг кўкси ёрилди.

Кўксидан нималар бўлса, барчасини чиқардилар.

Бу ҳолни сут опаси ва у билан бирга бўлган болалар кўриб, кичкириб, қочишди.

Югуриб, Ҳалима хотунга хабар бердилар.

Унга шундай дейишди:

— Тур!.. Бу ерда нима қиласан!.. Муҳаммадни ўлдиришди!

Ҳалима хотун ташвишга тушди.

Эри билан бирга тоғ томон югуришди.

У ерга борганларида, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламни соғ-саломат ҳолда топдилар.

Улар бир қарасаларки, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг муборак юзлари сарғайган эди.

Уни тутиб, бағирларига босдилар. Икки кўзидан ўпдилар ва шундай сўрадилар:
— Ё Муҳаммад! Сизга нима бўлди?

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам шундай жавоб бердилар:

— Икки-уч киши осмондан тушди, улар олтин леген ва олтин ибрик олиб келишди. Кўксимни ёриб, унда бор нарсаларни чиқардилар. Уларини ўша легенда ювдилар. Кейин уларни яна кўксимга жойлаштирдилар. Ва менга шундай дедилар:

— Сен онангдан тоза ва пок бўлиб туғилдинг. Ҳозир ҳам тоза ва пок бўлдинг!

Уларнинг бири қўлини мени кўксимга қўйди ва юрагимни олиб чиқди.

Иккига бўлди.

Юрагимдан бир оз қора қон оқди. Ва у шундай деди:

— Мана бу – Шайтоннинг улуши!

Кейин юрагимни яна жойига қўйди.

Ҳалиманинг эри Ҳорис шундай деди:

— Эй Ҳалима! Мен қўрқаманки, бу бола бир оз ақли бузуқлик аломати кўрсатмоқда. Кетайлик, бир қабилада машҳур бир коҳин бор, унга кўрсатайлик. У буни яхши билади!

Сўнг Пайғамбаримизни соллаллоҳу алайҳи васаллам ўша коҳинга олиб боришди. Ва унга шундай дедилар:

— Бу болани Маккада Қурайшдан олдик. Уни боқиб, улғайтирдик. Ҳозир эса жинлар уни азобламоқда. Уни кўриб чиқ!

Коҳин араб динидан бўлиб, бутпараст эди.

У Ҳалимадан шундай сўради:

— Бу болада ақл бузуқлиги белгиси сифатида нималарни кўрдингиз?

Ҳалима тоғда содир бўлган барча ҳодисаларни унга ҳикоя қилди.

Коҳин Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламдан ҳам бу воқеани сўради.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам нималарни кўрган бўлсалар, ҳаммасини ҳикоя қилиб бердилар.

Коҳин бу хабарни эшитгач, ўрнидан турди.

Пайғамбаримизни соллаллоҳу алайҳи васаллам бағрига босди.

Шодланди, хурсанд бўлди.

Ва шундай деди:

— Эй араблар! Бу – сизларнинг дин душманингиздир!

— Бу сизларнинг бутларингизни синдиради!

Бу гапни эшитган одамлар турли-туман гап-сўзлар гапира бошлашди.

Ва шундай дедилар:

— Бу болани ўлдилинг!

Ҳалима ғазотбланди.

Пайғамбаримизни соллаллоҳу алайҳи васаллам коҳиннинг қўлидан тортиб олди ва унга шундай деди:

— Сен ундан минг баробар ақлсизроқсан!

Сўнг Пайғамбаримизни соллаллоҳу алайҳи васаллам уйига олиб кетди.

Ҳалима бир кун эрига шундай деди:

— Бу боланинг душманлари кўпаймоқда. Кел, уни соғ ва омон ҳолда онасига қайтариб беринг!

Шу кун Ҳалима эри Ҳорис билан бирга Пайғамбаримизни соллаллоҳу алайҳи васаллам олиб, онаси ҳузурига боришди.

Ва шундай дедилар:

— Мана, ўғлингиз улғайди! Энди унга ғамхўрлик қилишга сиз ҳақлисиз!

Омина хотун шундай сўради:

— Сен бунчалик қизиқиш билдирган эдинг, ҳозир эса бу болани нима сабабдан қайта олиб келдинг?

Омина хотун бу саволини такрорлаганда, Ҳалима Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам билан содир бўлган воқеаларни ва коҳиннинг айтган сўзларини ҳикоя қилди.

Омина хотун шундай жавоб берди:

— Бу нарсдан кўркма.

— Уни ҳеч ким ўлдира олмайди!

— На жин ва на дев уни ҳукмига ололмайди!

— Мен бу болага ҳомиладор бўлган пайтим, тушимда бир кишини кўрдим.

— У киши менга шундай деди:

— "Бу қорнингдаги бола барча махлуқотларнинг улуғи ва энг юксагидир. У дунёга келганда, унга "Муҳаммад" деб исм қўй!"

— Мен уни туғган пайтимда, мендан бир ёруғ нур отилди.

— Шундай ёруғлик эдики, у осмонга ва Шомгача етиб борди.

— Бу ёруғлик ичида мен Шом саройларини кўрдим.

— Устга устак, ўғлим Муҳаммад туғилган пайтида, у шу заҳотиёқ бармоғини осмонга қарата кўтарган эди!

Нима кўрсаларки, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг муборак юзлари сарғайган эди.

Уни тутиб, бағриларга босдилар. Икки кўзидан ўпдилар.

Шундай дедилар:

— Эй Муҳаммад! Сизга нима бўлди?

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам шундай дедилар:

— Икки-уч киши осмондан тушиб, олтин леган ва олтин ибрик билан келди. Кўксимни ёриб, унда нима бўлса, барчасини чиқариб, ўша легенда ювдилар. Сўнг уни қайта кўксимга жойлаштирдилар ва шундай дедилар:

— "Онаингдан пок ва тоза ҳолда туғилгансан. Ҳозир ҳам тоза ва пок бўлдинг!"

Уларнинг бири қўлини кўксимга қўйиб, юрагимни чиқарди ва иккига бўлди.

Юрагимдан бир оз қора қон оқди.

Шундай деди:

— "Бу — шайтоннинг улуши!"

Сўнг юрагимни қайта жойига қўйди.

Ҳалиманинг эри шундай деди:

— Эй Ҳалима! Қўрқамизки, бола бир оз девоналик кўрсатади. Кел, у болани фалон қабиладаги бир коҳинга олиб борайлик. У яхши билади!

Кейин Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламни коҳинга олиб боришди.

Унга шундай дедилар:

— Биз бу болани Маккада Қурайшдан олдик. Уни боқиб, катта қилдик. Энди эса унга девлар (жинлар) азият бермоқда. Унга қара!

Коҳин араб динидан бўлган бир бутпараст эди.

Ҳалимага шундай савол берди:

— Бу болада девоналик белгиси сифатида нималарни кўрдинг?

Ҳалима эса тоғда содир бўлган бутун воқеани ҳикоя қилди.

Коҳин Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламдан нима содир бўлганини сўради.

У зот нима кўрган бўлсалар, барчасини айтдилар.

Коҳин бу хабарни эшитганидан сўнг ўрнидан турди.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламни бағрига босди.

Хурсанд бўлди ва шундай деди:

— Эй араблар! Бу, сизларнинг дин душманингиздир!

— Бу сизларнинг бутларингизни синдиради!

Шу сўзни эшитганидан сўнг, йиғилган халқ турли-туман гаплар айтишди ва қичқириб:

— Бу болани ўлдилинг!

Ҳалима жаҳлланди.

Пайғамбаримизни соллаллоҳу алайҳи васаллам коҳиннинг кўлидан тортиб олди.

Унга шундай деди:

— Сен ундан минг баробар девонасан!

Пайғамбаримизни соллаллоҳу алайҳи васаллам уйига олиб кетди.

Бир куни Ҳалима эрига шундай деди:

— Бу боланинг душманлари кўпайди. Кел, уни соғ-саломат онасига қайтариб беринг!

Шунингдек, Ҳалима эри Ҳорис билан бирга Пайғамбаримизни соллаллоҳу алайҳи васаллам олиб, онаси Омина хотуннинг ҳузурига борди.

Шундай дедилар:

— Бу фарзандингиз улғайди! Эндиликда унга қараш ҳаққи сизники!

Омина хотун шундай деб сўради:

— Сен уни олиб қолишга бунчалик ҳавас қилган эдинг. Энди нима бўлдики, бу болани қайта олиб келдинг?

Омина хотун бу саволни қайта-қайта берганида, Ҳалима Пайғамбаримизнинг соллаллоҳу алайҳи васаллам воқеаларини ва коҳиннинг айтиб берган сўзларини ҳикоя қилди.

Омина хотун шундай деди:

— Бу нарсадан кўрқманг!

— Уни ҳеч ким ўлдира олмайди!

— Ҳеч қандай дев ёки жин уни тутта олмайди!

Мен бу болага ҳомиладор бўлган пайтимда тушимда бир киши менга келганини кўргандим.

У киши менга шундай деди:

— "Қорнингдаги бола барча махлуқотларнинг энг улуғи ва энг юксагидир. У туғилганида унинг номини Муҳаммад деб қўй!"

Уни туғганимда эса, мендан бир ёруғ нур тарқади.

Шундай ёруғ нур эдики, у осмонгача ва Шомгача етиб борди.

Бу ёруғлик ичида Шом саройларини кўрдим.

Шунингдек, болам Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам туғилган пайти, ўша заҳотиёқ бармоғини осмонга кўтарган эди!

Шундай қилиб, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг онаси Омина хотун ўғли Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламни Ҳалима хотуннинг кўлидан олди.

Уни уйига олиб кетди.

Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам беш ёшга тўлди.

Онаси Омина хотуннинг холалари ва ака-укалари Нажжар уруғидан эдилар.

Ҳазрати Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг оталари Абдулмутталиб ўғли Абдуллоҳ, онаси Омина Расулуллоҳни қорнида кўтариб юрган пайтда, Маккадан Мадинага савдо учун кетган эди.

У ерда касал бўлиб вафот этди.

Қабри Мадинада "Дору-н-Нобига" деб аталган жойдадир.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам оталари вафот этган пайтда ҳали онасининг қорнида эди ва етти ойлик эди.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам беш ёшга тўлганда, онаси Абдулмутталибдан рухсат сўради:

— Бобожон! Мени Мадинага олиб бор. Отамнинг қабрини зиёрат қилай.

Абдулмутталиб ҳам рухсат берди.

Онаси уни олди. Мадинага олиб борди.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам учун бу биринчи сафар эди.

Мадинада тўлиқ бир йил қолдилар.

Бир йил ўтгач, яна онаси билан Маккага қайтишди.

Бироқ, онаси Омина хотун, Мадина ва Макка ўртасидаги "Абво" деб аталган жойда вафот этди.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам карвон ичида ёлғиз қолиб кетдилар.

Карвон аҳли у зотни олиб, Абдулмутталибнинг ҳузурига олиб келди.

Шундай қилиб, у зот саккиз ёшгача Маккада боболари Абдулмутталиб билан қолдилар.

Кейинчалик Абдулмутталиб ҳам вафот этди.

Қабила бошлиғлиги ва ҳимоячилиги унинг ўғли бўлмиш амакиси Абутолибга ўтди.

Абдулмутталиб вафот этишидан олдин шундай васият қилди:

— Бу Муҳаммадни, эй Абу Толиб, сенга топшираман!..

Абутолиб ҳам уни Ҳазрати Хадижа онамиз Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламни ҳалолликка олишларига қадар ўз қарамоғига олди.

Уни ҳимоя қилди ва меҳр-муҳаббат кўрсатди.

Ҳазрати Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг Шом сафарлари

Орадан бир йил ўтган эди.

Абу Толиб Шомга савдо учун боришни ният қилди.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам эса тўққиз ёшга тўлган эдилар.

Амакиси Абу Толибга мурожаат қилиб:

— Амак, мени ҳам ўзинг билан олиб кет! Мени ҳам Шомга олиб бор! – деб илтимос қилдилар.

Бироқ амакиси бу хоҳишни қабул қилмади.

— Сен ҳали кичик боласан! – деди.

Сўнг уни акаси Аббосга омонат қилди.

Абу Толиб туяга минишга тайёрланаётган пайтда, Макка аҳли Расулуллоҳни соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳам унинг олдига юборди.

У зот келиб, амакисининг ёнида турдилар ва йиғлашни бошладилар.

Кўзларидан кўп ёш тўкдилар.

— Эй амаки! Мени ҳам ўзинг билан ол. Мен ҳам борай! – дедилар.

Абу Толиб бу кўз ёшларни кўриб, раҳм қилди ва у зотни ўз ёнига олди.

Йўлга чикдилар.

Шом сарҳадига яқин Бусро шаҳрига етиб келганларида,

бу шаҳар Шом ҳудудидаги шаҳарлардан бири эди.

Шаҳардан чиққач, у ерда бир ибодатгоҳ бор эди.

Бу ибодатгоҳ Баҳира роҳибники эди.

Баҳира жуда кўп китобларни ўқиган бўлиб, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг сифатлари ва хислатларини билади.

У ерда бир манзил бор эди.

Карвонлар у ерда тўхтаб дам олар эдилар.

Абу Толибнинг карвони ҳам ўша манзилда тўхтади.

Кеч тушган эди.

Эртасига туялар ўтлаққа чиқарилди.

Карвончилар ухлаётган эдилар.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам эса уларнинг мол-мулки ва матоларига қўриқчилик қилаётган эдилар.

Қуёш бутун ерни ёритиб бошлаган пайтда, бир парча булут келиб, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг бошлари устидан соя солди.

Роҳиб ибодатхона эшигини очди.

Ташқарига чикиб, ухлаётган одамларни кўрди.

Дарҳол Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг олдиларига келиб:

— Сен кимсан? – деб сўради.

Онаси ва отаси ҳақида билишни истади.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам сўралган ҳамма нарсага жавоб бердилар ва кўксларининг ёрилгани ҳақида сўзладилар.

Роҳиб Баҳира бу жавобларни китоблардан ўқиган нарсаларига мос деб топди.

Сўнгра, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг икки елкалари орасига назар ташлади.

У ерда нубувват муҳрини кўрди.

Абу Толибга юзланиб:

— Бу бола сенга ким бўлади? – деб сўради.

Абу Толиб:

— Ўғлимдир! – деб жавоб берди.

Роҳиб Баҳира:

— Унинг отаси тирик бўлмаслиги керак! – деди.

Абу Толиб:

— У ака-укамнинг ўғлидир! – деди.

Шунда Баҳира роҳиб шундай деди:

— Уни қаерга олиб кетяпсан?

Абу Толиб:

— Шомга олиб кетяпман! – деди.

Шунда Баҳира роҳиб шундай деди:

— Бу бола бутун инсонлардан улуғдир ва Аллоҳ таолонинг пайғамбари бўлса керак!

— Чунки, ундан аввал келган китобларда унинг барча сифатлари, хусусиятлари ва исми бор.

— Мен етмиш йилдан бери унинг пайғамбар бўлишини кузатиб келмоқдаман.

— Сенга Аллоҳга қасамки, бу болани Шомга олиб борма!

— Токи, яҳудийлар ва румликлар (Византияликлар) уни аниқлаб, ўлдирмоқчи бўлмасинлар!

— Аммо, уни ўлдириш ҳеч кимнинг қўлидан келмайди.

— Мен китобда шундай ўқиганман: у заҳарли эчки гўшти ейиш орқали зарар кўради ва бир неча йилдан кейин бу дунёдан кетади.

— Ҳозир бу болани яна Маккага юбор!

Шунда у шундай деди:

— Бу болани қайтаринг! Ўзингизни бу хавфдан сақланг!

Шунинг учун, Абу Толиб Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламни Маккага қайтариб юборди.

Унинг билан бирга ўз хизматкорларидан бирини ҳам юборди.

Шунингдек, Абу Бакр ва Билолни ҳам у билан бирга жўнатди.

Хабарда шундай келганки,

"Абу Толиб ҳам ўша Шом сафарини йўлнинг ярмида қолдирди.

Яна Маккага қайтиб, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламни ўзи олиб кетди" дейилган.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам йигирма беш ёшга тўлган пайтларида, Ҳазрати Ҳадижа (р.анҳа) онамизга уйландилар.

У пайтда Ҳазрати Ҳадижа (р.анҳа) қирқ ёшда эди.

Нуширивоннинг вафоти ва ўрнига ўғли Ҳурмузнинг подшоҳ бўлиши

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам онаси Омина хотундан туғилган пайтда, Эрон подшоҳи Нуширивон ҳали ҳаёт эди.

Шундан кейин у саккиз йил умр кечирди.

Вафот этганида, подшоҳлик унинг ўғли Ҳурмузга қолди.

У Турк хоқонининг қизидан туғилган эди.

У ҳам отаси Нуширивон каби одил, зулмдан узоқ подшоҳ эди.

Халққа яхшилик кўрсатар эди.

Бироқ, у амирларнинг кўнглини синишини эътиборга олмас эди.

Шунинг учун унинг ҳақида шундай дейилган:

— Ҳурмуз подшоҳ шунча адолат ва инсоф билан иш юритганига қарамай, у ҳақида:

— "Ҳурмуз – адолат билан иш қиладиган шахсдир!" деган сўз айтилмади.

Ҳурмузнинг энг катта камчилиги шу эдики, у мамлакат нуфузли шахсларининг кўнглини синарар, уларни ранжитар эди.

Шунингдек, у халқни кичик айблар учун қаттиқ жазолар билан таъқиб қилар эди.

У тўрт сарҳадга юборган аскарларининг кўпчилиги сусткашлик кўрсатдилар.

Охир-оқибат душман мамлакатга етиб келди.

Эроннинг тўрт бурчагини эгаллади.

Унинг ўзи заифлашди.

Ҳар томондан душманлар унга қўл солдилар.

Орадан ўн беш йил ўтиб, душманлар ҳар томондан мамлакатга қўл солдилар ва уни эгаллаб олдилар.

Ҳурмузнинг айрим ҳудудларга жойлаштирган аскарлари ҳужумга учраб, қочиб кетдилар.

Вазият шунга етдики, Хоқоннинг ўғли Сосон 300,000 киши билан Туркистондан келди.

Жайхун дарёси орқали ўтиб, Балх шаҳрига етиб келди ва бутун ўлкани эгаллади.

Аманистондан Ҳазар подшоҳи ҳам келди.

У ҳам ўзининг яқин ҳудудларига ҳужум қилиб, уларни эгаллаб олди.

У ерларни тартибсизликка дучор қилди.

Ҳурмуз мана шунчалар кўп душман ўртасида қолаётган эди.

Шундан сўнг, у ўз амирлари, вазирлари ва нуфузли шахсларини йиғиб:

— Нима дейсизлар? Ҳолат шу даражага етди! – деди.

Ҳар бири ўз фикрини билдирди.

Ҳурмуз эса вазирига юзланиб:

— Эй сен, нима дейсан? – деб сўради.

Вазир шундай жавоб берди:

— Эй подшоҳим!

— Бу юртга келган бекилар орасида Туркистон подшоҳидан кўра хавфлироғи йўқ.
 — У ҳозир келиб, ўз халқини сендан талаб қияпти.
 — Чунки сенинг отанг Нуширивон Туркистон подшоҳидан кўплаб шаҳарларни куч ишлатиб тортиб олган эди.
 — Агар сен ўша тортиб олинган шаҳарларни унга қайтариб берсанг, у сен билан сулҳ тузади ва кетади.
 — Аммо, анави араб бекилари эса, саҳродан бирор нарса ўғирлаш ёки тортиб олиш учун келишган.
 — Улар очлик ва қаҳатчилик сабабли келган.
 — Агар сен уларга озиқ-овқат юборсанг, улар қайтиб, ўз юртларига кетадилар.
 — Аммо, Ҳазар халқлари эса, юртимиз ичкарасига кириб келишди.
 — Улар ўғрилар.
 — Фақат бирор нарса тортиб олиш учун келишган.
 — Кейин эса кетишади.
 — Улар бу вақтгача жуда кўп нарса қўлга киритганлар.
 — Шунинг учун одам юборинг.
 — У ердаги бекилар ва лашкарбошилар уларнинг устига юриш қилсин.
 — Улар мол-мулк кўркувидан чиқиб қочадилар.
 — Қандай чора кўришни ўйлайсан, билмайман, аммо сен турклар билан жанг қил!
 — Чунки сенга улардан кўра улуғ душман йўқ.
 — Ёки ўзинг кўп сонли қўшин билан уларнинг устидан бор,
 — Ёки бир ботир саркарда юбор,
 — У бормай, улар билан жанг қилсин!
 Хурмуз:
 — Жуда яхши ўйлабсан, ажойиб фикр! — деди.
 Ва вазири нима деса, шуни бажарди.
 Сўнг барчани ўз жойига юборди.
 Ажамнинг буюк кишилари:
 — Туркистон бекиси билан жанг қилишга кимни муносиб кўрасиз? — деб сўради.
 Ҳаммаси бир овоздан:
 — Бу ишни Баҳромдан бошқа ҳеч ким уддалай олмайди! — дедилар.

Баҳромнинг келиб чиқиши ва урушга тайёргарлиги

Баҳромнинг ватани Хуросоннинг пойтахти бўлган Рай шаҳри эди. У ҳукмдор табақасидан бўлган. Ўша пайтда ундан кўра жасурроқ ва жанговорроқ бир киши йўқ эди. Қора ва шижоатли, узун бўйли, юз-кўзи қуруқ, қаттиққўл шахс эди. Шунинг учун уни "Жубин" деб аташар эди. Хурмуз одам юбориб, Баҳромни чақиртирди. Унга:

— Турк хоқони бизнинг ҳақларимизни тан олмайди. Бизга ҳурмат кўрсатмайди. Қўшин олиб, юртимизни босиб олди. Энди менга бир ботир киши, бир қаҳрамон керак, ки у туркларга бориб, улар билан жанг қилсин. Ҳаммамизнинг фикримиз шуки, сен бориб, у билан жанглаш. Бизни бу масалада ёлғончи қилма! — деди.

Баҳром:

— Мен подшоҳ йўлида тураман. Унинг ҳукмига бўйсунаман! — деб жавоб берди.
 Хурмуз:

— Демак, мен сенга хазинани ишониб топшираман. Сенга қандай ва қанча қурол, бойлик керак бўлса, олиб кет! — деди.

Баҳром хазинадан зарур нарсаларни олди. Унга қўшин кўрсатилди. У улардан 12,000 кишини танлаб олди. Ҳар бир аскарга от, кийим, қурол ва нафақа берди. Шундан сўнг, йўлга чиқиб кетди.

Баҳром ва Турк хоқони ўғли Сосон ўртасидаги жанг

Бу хабар Хоқоннинг ўғли Сосонга етди. У ҳам ўз қўшинини олиб, Баҳромга қарши чиқди. Унинг қўшинида одам ейувчи 200 та фил бор эди. Фармойиш бериб:

— Филларни олдинги сафга қўйинг. Турклар уларнинг орқасида турсин! – деди.

Баҳром ҳам ўз қўшинига шундай фармойиш берди:

— Бу филларни ўқ ёмғирига тутинг!

Эрон қўшини филларга ўқ ёғдирди. Филларнинг барчаси яраланди. Баҳром сўнгра ўз оташ ёқувчиларига шундай фармойиш берди:

— Оловларни ёқинг!

Филлар оловнинг ёруғлиги ва иссигидан кўрқиб қочдилар. Ўзларини турк қўшинларининг устидан ташладилар. Уларнинг оёқлари остида қолиб, 30,000 киши езилиб ҳалок бўлди.

Шундан сўнг, Баҳром ўз қўшини билан ҳужумга ўтди. Турк қўшини босимга учради. Қочишга ҳаракат қилди. Хоқон ўғли Сосон ўз қўшинининг енгилганини кўриб, қочиш учун от талаб қилди. Бироқ, Баҳром уни қувиб етиб, орқасидан ўқ узди. Ўқ орқадан кириб, кўкракдан чиқди. У ҳалок бўлди.

Бутун турк қўшини тор-мор этилди. Қочиб кетди. Баҳром уларнинг ортидан тушди. Қўлига тушганларни ўлдирди. Қайтиб ўз қўшинининг олдига келди. Туркманлардан қолган мол-мулкни, хазинани ва қизил олтин тахтни олиб, Балх шаҳри олдида тугади. Ҳурмузга топшириш керак бўлган нарсаларни берди. Аскарга тақсимланиши керак бўлган нарсаларни тақсимлади.

Баҳромнинг иккинчи жанги ва ғалабаси

Шундан сўнг, унга шундай хабар келди:

— "Туркистон хоқонининг ўғли 100,000 киши билан келяпти!"

Баҳром ҳам унга қарши туриб, қўшинини сафма-саф терди. Унга шундай деди:

— Кўрқманг! Улар бир марта босилиб, енгилганлар. Юракларига кўрқув тушган. Сизларга қарши тура олмайдилар!

Икки қўшин бир-бирига ҳужум қилди. Биринчи ҳужумда турк қўшини босимга учради. Бироқ, уларнинг бекилари 7,000 киши билан шомгача жанг қилди. Кеч тушганида Баҳромдан омон сўрадилар. Баҳром уларни 6,000 асир билан Ҳурмузга юборди. Уларнинг бошларида бир лашкарбоши бор эди. Унинг исми Мердон Шоҳ эди.

Шунингдек, Баҳром ҳар қандай олган ғаниматларини – олтин, кумуш ва қуrollларини 3,000 та туяга орттирди. Ўша олтин тахтни ва безатилган тожни улар билан бирга юборди.

Туркистон ҳокими ва Ҳурмуз ўртасида сулҳ

Туркистон ҳокими яқинлашганда, Ҳурмуз уни қарши олди. Унга катта ҳурмат кўрсатди. Чунки у Ҳурмузнинг тағайси эди. Уни гўзал ва қулай бир жойга жойлаштирди. Қирқ кун уни меҳмон қилди.

Шундан сўнг, у билан келишув тузди. Ораларида тинчлик ўрнатилди. Ҳурмуз унга кафтон кийдирди. Туркистонни яна унга топширди. Баҳромга ҳам бир мактуб ёзиб:

— "Бу турк ҳокимини яна Туркистонга қайтар!" – деб фармойиш юборди.

Баҳром ҳам мактубни ўқиди. У кишанни бўйнига тақди. Пахтани эса олдига қўйди. Диван тузди.

Ҳалқ уни бу ҳолда кўриб:

— Бу нима? – деб сўрадилар.

У эса:

— Мен қилган ишларнинг жазосидирки, Ҳурмуз сизга кафтан юборди! – деди.

Аскарлар ҳам:

— Сен қилган ишларинг учун бериладиган жазо бундан ҳам кўпроқ бўлиши керак! — дедилар.

Сўнг унинг атрофидан чекиндиладар:

— Биз ундан чарчадик! — дедилар.

Шу тариқа, бу аскарлар унинг муҳолифи бўлиб қолдилар. Ҳурмуздан юз ўғирдилар.

Баҳром бутун қўшини билан у ердан кўтарилди. Рай шаҳрига келди.

Ҳурмузнинг бир ўғли бор эди. Исми Парвиз эди. Уни ўзининг вориси қилиб тайинлаган эди.

Ҳурмуз Парвизни кўп аскар билан Баҳромга қарши жанг қилиш учун юборишни режалаштирди.

Баҳром буни эшитиб, кўркиб кетди. Аскарларининг унга итоат қилмай, Ҳурмузга мойил бўлишидан хавотирланди. Шунинг учун бир тадбир ишлади.

Ҳурмуз билан ўғли Парвиз ўртасига душманлик солмоқчи бўлди.

Парвиз номи билан 100,000 акча пул зарб қилдирди. Ушбу пулларни ишончли тижоратчиларга бериб:

— Бу пулларни Мадаинга олиб боринг. У ердан матолар сотиб олинг! Шунда бу пуллар уларнинг қўлига ўтади! — деди.

Баҳром нима деса, тижоратчилар шуни бажардилар.

Бу пулларни кўрган аскарлар Ҳурмузга келиб, хабар бердилар.

Ҳурмуз Баҳром билан Парвиз келишиб олган, деб ўйлади.

Парвиз ўз номидан пул зарб қилдирган деб гумон қилди.

Парвизни чақиртириб:

— Мен ҳали тирик бўлганимда, сен менинг мулкимга кўз тикиясанми? — деди.

Шу билан бирга, Баҳромга ҳам одам юбориб:

— Сен ҳам ўз номингдан пул зарб қилдириясанми? — деб сўров юборди.

Парвиз ерни ўпиб:

— Эй подшоҳим! — деди.

— Менинг бу ишдан ҳеч қандай хабрим йўқ. Бу — Баҳромнинг найрангидир, тузоғидир!

— У мени подшоҳимнинг кўзида гуноҳкор қилиб кўрсатмоқчи!

Парвиз, отасидан таъна эшитганини кўриб, унинг ғазотбидан кўрқди. Шу кеча у саройдан чиқиб, қочиб кетди. Озарбайжонга йўл олди. У шундай қилиб кетдики, бу ҳақда ҳеч ким билмади.

Парвиз қочганидан сўнг, Ҳурмузнинг айбловлари тўғри чиққан бўлди. Бу хабар Баҳромга етди. У ҳийласи иш берганини тушунди. Парвиз у билан жанг қилмаслигига ишонди.

Баҳром қўшинини ортга тортди. Рай шаҳрини тарк қилди. Ҳурмузга қарши Медаинга юриш қилди.

Ҳурмуз Баҳромнинг бу ҳаракатидан хабардор бўлди. Ўз ўғли Парвиз ҳақида хатога йўл қўйганини тушунди.

У ўз вазири Яздон Бахшишни чақирди:

— Бу ишларга сен сабаб бўлдинг. Энди Баҳромнинг олдига бориб, ундан кечирим сўрашинг керак!

— Унга:

— "Бу ишларга мен сабаб бўлдим. Хато қилган эканман" — деб айт.

— Баҳром карим одамдир. Балки кечириб юборса... — деди.

Вазир Яздон Бахшиш буни қабул қилди. Йўлга чиқди.

У ўз амакисининг бир ўғлини ҳам ўзи билан олди. У Баҳромни рози қилиш учун бир иш қилишни ният қилди.

Бироқ, Яздон Бахшиш унинг бошини кесди. Ўзининг елкасида кўтариб, Баҳромнинг олдига борди.

— Душманингнинг боши шундай бўлсин! — деди.

Аслида, Баҳром унинг кечирим сўрашини қабул қилиб, сулҳ тузишни хоҳлаётган эди.

Бу даҳшатли манзарани кўрган Баҳром Яздон Бахшишга:
— Эй ит! – деб бақирди.
— Сен кимсанки, шундай фазилатли, камолотли буюк шахсни менинг ҳузуримга келаётганда ўлдираяпсан?!
Шу заҳоти буйруқ берди. Вазирнинг бошини кесдилар.
Яздон Бахшиш ўлдирилганидан сўнг, бу ўлдириш хабари пойтахт Медайнга етди. Медайннинг буюк кишилари йиғилдилар:
— Биз бу Турк ўғлининг балосига қачонгача чидаймиз? – дедилар.
Ҳаммаси Ҳурмузнинг саройига йўл олиб, уни тахтдан туширдилар. Икки кўзини олиб ташладилар.
Шу заҳоти, унинг тожини бир қулнинг қўлига топшириб, Озарбайжондаги Парвизга юбордилар.
Шу билан бирга, уни чақиртириб олиб келишди.
Парвизнинг тағайси Бандўя энг аввал унга байъат қилди.
Сўнгра, Парвизни мамлакат подшоҳи қилиб тайинладилар. Ҳаммаси унга байъат берди.

ПАРВИЗНИНГ ПОДШОҲ БЎЛИШИ

Парвиз тахтга ўтириб, подшоҳ бўлгач, бошига тож кийди.
Халққа ҳадялар тарқатди.
Халқ эса унга мадҳиялар айтиб, дуо қилди.
Парвиз уларга:
— Мен сизларга адолат билан иш тутаман! – деб ваъда берди.
Одамлар унинг бу ваъдасига умид боғладилар.
Ҳамма тарқалганидан сўнг, Парвиз отаси Ҳурмузнинг олдида борди.
Унинг олдида ерни ўпди. Кўз ёшлар тўкди.
— Ота! Сизга бу ишни қилганлар, бу сўзларни айтганларидан менинг хабарим йўқ эди!
— Менинг Баҳром билан ҳеч қандай келишувим йўқ эди.
— Бу йўлда мен бегуноҳ эдим.
— Ҳамда халқ сизга қилган ишлардан ҳам хабарим йўқ эди.
— Бу мамлакатга хоҳламай келдим.
— Бу подшоҳликни қабул қилмаганимда, тахт бизнинг сулоламиздан чиқар, мамлакатга бегона оёқлар босар эди!
Баҳромнинг Сиявисон номли бир сўбашиси, бир ҳарбий қўмондони бор эди. Унга 4.000 киши билан Парвизнинг ортидан боришни буюрди. Улар Парвизнинг изидан йўлга тушишди. Йўлга чиқишди. Бир куни, улар ҳам ўша насроний роҳибнинг монастирига етиб келишди. Монастирнинг роҳиби Парвиз ва тоғасига огоҳлантириш берди. Уларга:
— Аскарлар келди! — деди.
Парвиз ҳайратда қолди. Тоғаси Бендўя:
— Мен бир ҳийла қилайки, сен қутуласан! Мен сенинг йўлингда жонимни фидо қилай.
Парвиз эса:
— Бир ҳийла қилки, сен ҳам ўлмайсан! — деди.
Тоғаси Бендўя:
— Кийимларингни менга бер. Мени бу ерда қолдир, бу яранинг билан сен кет! — деди.
Шунда Парвиз ўз кийимларини тоғасига берди. Ўзи чиқиб кетди. Тоғаси Бендўя эса Парвиз ечган кийимларни кийиб, чиқди. Монастирнинг томига чиқиб, келган аскарларга қарши туриб, ўтирди. Келганлар монастир томида бир киши ўтирганини ва у шоҳона кийим кийганини кўриб, уни Парвиз деб ўйладилар. Сиявисон билан келдилар. Монастирнинг атрофига қароргоҳ қурдилар.
Кейин Бендўя монастир тоmidан пастга тушди. Кийимларини ечди. Ташқарига чиқди. Сиявисон уни чақирди. Бендўя:

— Парвиз сизларга салом айтади! Менга бир кун амон беринглар, бироз дам олай. Шундан кейин чиқаман! — деди.

Сиявисон:

— Макул! — деди.

Иккинчи кун бўлганда, Сиявисон отига минди. Монастир эшигига келиб, Бендўяни чақирди. Унга:

— Отинга мин! Кетамиз! — деди.

Бендўя:

— Ҳозир, отига минишга тайёрланаман! — деди.

Сиявисон бир-икки соат кутиб турди. Пешин вақти бўлганида, Бендўя чиқмаганини кўрди. Монастир эшигини очиб, ичкарига кирди ва у ерда Бендўядан бошқа ҳеч ким йўқлигини кўрди.

Бендўя:

— Парвиз икки кун олдин кетиб бўлган! — деди.

Сиявисон ҳайратга тушди. Бендўяни тутиб, Баҳромга олиб борди. Баҳром уни қаттиқ ҳақорат қилди ва:

— Эй фосиқ! — деди. — Мен сенга Ҳурмузни ўлдир! демадимми?.. Сен эса ўша ҳаромзода(ни) қочирдинг!.. Ҳозир сенинг ўзингни ўша йўлда ўлдирайки, Парвиз ва Бистамни ҳам тутганимда, уларни ҳам сен билан бирга ўлдирай!..

Баҳром кейин Бендўяни Сиявисонга топширди. Сиявисон эса, у келиб, ундан яхшилик кўрарман деб ўйлаб, Бендўяни яхши тутди. Бир куни иккови ёлғиз ўтириб, гаплашиб ўтиришарди. Сиявисон Бендўяга деди:

— Мен биламанки, бу подшоҳлик Баҳромга қолмайди. Лекин, Яратган менга имконият беради деб умид қиламан. Унга етиб, уни ўлдираман.

Бендўя:

— Ростдан ҳам шундай дейсанми? — деди.

У эса:

— Ҳа! Рост айтаяпман! Қачон йўлини топсам, уни ўлдираман! — деди.

Аммо, Сиявисоннинг уйида бир аёл бор эди. У уларнинг маслаҳатларини эшитди. Баҳромга хабар берди. Баҳром бу ҳолни билиб олди.

Иккинчи кун Сиявисон кафтанининг остига зирҳ кийди. Бендўяга ҳам от ва қурол берди. Ўзи майдонга чиқди. Аммо, Баҳром унинг бу ишлардан бохабар эканлигини билмас эди. Баҳром қўлида чавгон тутиб турарди. Ким унинг олдига келса, уни чавгон билан урарди. Шу билан у қуролсиз эканлигини кўрсатарди.

Ҳеч кимда қурол йўқ эди. Фақатгина Сиявисонда бор эди. Баҳром ўша аёлнинг айтгани ростлигини тушуниб, қилични силкиди ва аёлни ўлдирди. Бендўя буни эшитиб, вазият ўзгарганини англади. Отига миниб, Озарбайжон томон қочди. Баҳром эса унинг ортидан 20.000 киши юборди.

Энди Парвиз ҳақида гапирсак. У роҳибнинг монастиридан ўн киши билан чиқиб, уч кеча йўл юрди. Йўллари Фурот дарёси бўйидаги бир кўкаламзорга дуч келди. Дарҳол у ерга киришди. У ёғи-бу ёғини айланиб кўрди. Ҳеч нарса топмади.

У ердан ташқарига чиқиб, бир арабийга дуч келди. У туяга миниб йўлда кетаётган эди. Парвиз у кишини чақирди. Одам келди. Парвиз ундан:

— Сен қаердансан? — деб сўради.

Ябғу:

— Мен Тайй қабиласиданман! — деб жавоб берди.

— Исминг нима?

— Мен Кубайса ўғли Иёсман!

Бу одам улуғ зот эди. Парвиз унинг номини кўп эшитарди. Унга деди:

— Мен эса Парвизман!

Арабий ерни ўпди ва:

— Эй подшоҳ! Сизга нима бўлдики, бу ерларга тушиб қолдингиз? — деб сўради.

Парвиз эса:

— Бир сўбашидан қочаяпман, у ўз сўбашиларимдан! — деди ва ундан сўради:

— Бизга меҳмонхона тайёрлаб бероласанми?

Иёс:

— Ҳа, қўлимдан келади! — деди.

Улар учун эҳсон қилиб, ўз уруғига олиб борди. У ерда уларни уч кун меҳмон қилди. Кейин уларга озуқа олиб кетиш учун ўн туя берди. Уларга, то Византия чегарасигача йўл кўрсатиб бориш учун бир одамани қўшди.

Вақти келиб, Византия ерига етдилар. У ерда денгиз бўйида бир монастирни кўрдилар. Тушиб, ўша монастирда меҳмон бўлдилар. У монастирда бир роҳиб бор эди.

Роҳиб:

— Сен кимсан? — деб сўради.

Парвиз:

— Ажам подшоҳининг элчисиман! — деди. — Қайсар билан учрашишга кетяпман!

Роҳиб:

— Йўқ! — деди. — Сен элчи эмассан, сен подшоҳсан. Исминг ҳам Парвиздир. Сен ўз лашкарингдан қочиб кетяпсан. То Византия Қайсари сенга аскар берсин ва сен яна ўз юртингга қайтасан.

Парвиз, роҳибнинг бу сўзларидан ҳайратда қолди. Ундан сўради:

— Менинг охирым нима бўлади?

Роҳиб эса:

— Қайсар сенга қизини аёлинг қилиб беради. Сенга аскар ҳам беради. Сен юртингга қайтиб, яна подшоҳ бўласан! — деди.

Парвиз:

— Бу нарсалар қачон бўлади? — деб сўради.

Роҳиб эса:

— Етти ой ичида ҳаммаси содир бўлади! — деди.

Парвиз:

— Менинг подшоҳлигим қанча давом этади? — деб сўради.

Роҳиб эса:

— Йигирма саккиз йил подшоҳлик қиласан! — деди.

Парвиз: — Сен буларни қандай биласан? — деб сўради. Роҳиб эса: — Дониёл пайғамбарнинг китобларидан ўргандим. Бу китобларда булар баён қилинган, — деди. Парвиз: — Мендан кейин ким подшоҳ бўлади? — деб сўради. У эса: — Подшоҳлик бир неча ой Нўшервон ўғиллариники бўлади. Кейин сенинг қизинг дунёга келади. Сўнгра подшоҳлик сенинг ўғлингнинг ўғлига (неваранга) ўтади. Кейин эса тахт ажамликлар қўлидан чиқади. Исломлар қўлига ўтади. Та... қиёматгача ҳам исломлар қўлида қолади! — деди.

Парвиз ўша монастирдан чиқиб кетди. Византия Қайсарига борди. Қайсар уни яхши кутиб олди, эҳтиром кўрсатди. Ўз шаҳрига олиб кетди. Унга совғалар берди. Ўз қизини унга никоҳлади. Қизининг исми Марям эди. Парвиз билан бирга етмиш минг киши жўнатди. Ўғли Бенадучни бош қўмондон қилиб тайинлади. Парвиз эса Қайсарнинг қизи Марямни олди. Ўша 70 000 киши билан Озарбайжонга келди. Унинг тағаси Бендуйе ўша ерда эди. 20 000 киши билан Парвизни кутиб олди. Ўз қиссасини унга сўзлаб берди. Парвиз эса: — Ким ростгўйлик билан иш тутса, Яратган ҳам ўша одамга ёрдам беради! — деди.

Сўнг Парвиз Қайсар ва Озарбайжон қўшинлари билан бирга пойтахт Мадойинга йўл олди. Баҳром эса унга қарши 100 000 киши чиқарди. Уни тўхтатиб турди. Иккинчи куни ҳар икки томон саф тортди.

Баҳром ўз қўшини ичидан олдинга чиқди: — Нима дейсан? Бу аскарларни қириб, гуноҳга ботишдан кўра, сен ҳам сафларингдан чиқ, майдонга туш, якка кураш қилайлик. Агар мен сени ўлдирсам, подшоҳлик менга тегишли бўлади, агар сен мени ўлдирсан, у

сенга тегишли бўлсин! — деди. Парвиз ҳам қўшин сафидан чиқиб, Баҳромнинг қаршисида турди.

Баҳром Парвизга бир зарба бериш учун хужум қилди. Парвиз ўзини четга тортди. Аскарлари томон югурмоқчи бўлди. Баҳром йўлини тўсди. Парвиз ночор қолди. Қайси томонга йўл олишни билмай қолди. Қўшин орасидан чиқиб, тоғ томон югурди. Баҳром ҳам унинг ортидан кета бошлади. Тоғга чиқди. Атдан тушди. Парвизга етишни истади. Унга етиб келгач: — Эй ҳаром еган ўғил! — деди. — Менинг қўлимдан қутула олмайсан, қаерга қочмоқчисан? — деди ва камонини қўлига олди, Парвизни ўқ билан уришни истади.

Парвиз юзи билан осмонга қаради: — Эй улуғ Яратган! — деди. — Сен биласанки, бу одам менинг хизматкорим эди. Мени золимлик билан эзмокда. Ҳозир ночор қолдим. Менинг фиғонимга етиш!

Парвиз бу дуони қилгандан сўнг тоғ чўққисига томон югурди, яна юқори чиқди. Аммо Баҳром чиқолмади. Ортига қайтди. Отга миниб, қўшин ичига кириб кетди.

Шу тариқа бироз вақт ўтди. Иккинчи куни Баҳром қўшинини яна жанга олиб келди. Кечга қадар жанг давом этди. Ҳар икки тарафдан кўп аскар ҳалок бўлди. Тун қоронғилиги тушгач, ҳар икки томон орқага қайтди.

Бендуйе ўша кечаси Парвизга деди: — Эй подшоҳ! Баҳром билан келган бу аскарларнинг ҳаммаси сенинг бандаларинг. Сендан кўриб Баҳром томонга кетган эдилар. Агар сен уларга омонлик берсанг, ҳаммаси яна сенинг томонингга қайтади.

Парвиз: — Мен уларга омонлик бердим. Бор, сен уларга хабар бер, — деди.

Бендуйе туриб, у ерга борди. Баҳром қўшини билан тўқнашди: — Эй ажам аҳли! — деб бақирди. — Парвиз сизларга омон берди. Гуноҳингизни кечирди! — деди.

Баҳром бу овозни эшитди. Отини урди. Бендуйени тутиб, ўлдирмоқчи бўлди. У эса қочди, қайтадан аскарлари орасига кириб кетди.

У кеча Баҳромнинг бутун қўшини Парвиз томонга ўтиб кетди. Эртасига Баҳром ўз қўшинига назар ташлади. 100 000 кишидан фақат 4000 киши қолган эди. Баҳром Мердан Шоҳга деди: — Иш қўлимиздан чиқиб кетди. Эндиликда қийинчиликка дуч келган биз бўлдик! Қочишдан бошқа чора йўқ!

Шу заҳоти туяларига юк ортдириб, Туркистон йўлидан жўнаб кетдилар.

Парвиз тезда Мадойинга қайтди. Пойтахтга жойлашди ва бир қўшинни бир қўмондон бошчилигида Баҳромнинг ортидан юборди. Улар Баҳромга етди, у билан жанг қилди. Баҳром қайта хужум қилди, уларни тор-мор қилди. Сўнг йўлини давом эттириб, Туркистонга кетди. Турк хоқони уни қабул қилди. Унга эҳтиром кўрсатди, иззат-икром қилди.

Парвиз эса ўз юртида қолиб, тахтга ўтирди. Подшоҳ бўлди. Византия аскарларига инъомлар берди. Қайсарга совғалар жўнатди, фатҳномалар ёзди. Қайсарнинг ўғли Бенадучга ҳам кўп марҳамат ва эҳсон қилди. Уни яна Византияга юборди. Икки тағаси Бендуйе ва Бистамни Хуросонга жўнатди. Хуросон ва Журжонни уларга топширди. Ўзи тахтига ўтириб, бошига тож кийди. Мамлакатига ҳукмрон бўлди. Юрт тинчликка эришди.

БАҲРОМНИНГ ТУРК ХОҚОНИ ҲУЗУРИГА БОРИШИ

Баҳром хоқоннинг ҳузурига келганида, Турк хоқони унга катта яхшилик ва илтифотлар кўрсатди. Хоқоннинг бир укаси бор эди. Унинг исми: БАЙҒУ эди. У ҳар доим хоқонни тили билан озорлар ва:

— Мен сендан баҳодирман. Хоқонликка мен лойиқман! — дер эди.

Турк хоқони укасининг бу гапларидан қаттиқ ранжир эди.

Бир куни Баҳром хоқонга:

— Агар буюрсангиз, мен сизни унинг ёвузлигидан халос қиламан! — деди.

Хоқон эса:

— Бу сендан буюк марҳамат бўлади! — деди.

Эртаси куни Байғу келди. Хоқонга ўша қаттиқ сўзларни яна такрорлади. Баҳром ўрнидан туриб:

— Бу каби сўзларни хоқон ҳузурида айтиш тўғри эмас! — деди.

Байғу эса унга:

— Сен бир қочқинсан. Сен кимсанки, бунақа гапиряпсан?... — деди.

Баҳром ҳам унга қаттиқ сўзлар айтиб, жавоб берди. Байғу Баҳромга уришмоқчи бўлди. Баҳром эса:

— Агар сен ҳақиқатан ҳам баҳодир бўлсанг, майдонга чиқ! Сен билан от устидан гаплашамиз! — деди.

Шу заҳотиёқ отга миндилар. Майдонга чиқдилар. Бир-бири билан жангга киришдилар. Байғу ҳужум қилди, Баҳромга бир зарба урди. Аммо таъсир қилмади. Кейин Баҳром бир ўқ отди. Ўқ Байғунинг кўкрагидан кириб, орқасидан чиқиб кетди. Байғу ҳалок бўлди.

Хоқон Баҳромнинг бу яхшилигидан миннатдор бўлиб:

— Сен бизга марҳамат қилдинг! Унинг ёвузлигидан бизни қутқардинг! — деди.

Баҳромнинг хоқон ҳузуридаги бу ҳолати Парвизга хабар қилинди ва:

— Турк хоқони Баҳромни жуда яхши тутмоқда!.. — дейилди.

Парвиз эса хоқоннинг Баҳромга аскар бериб, унинг устига юборишидан ва у билан уруш қилишидан кўрқди. Турк хоқонига кўп мол, совғалар билан элчи юборди. Унга:

— Баҳромдан эҳтиёт бўл! Чунки у вафосиздир. У сенга ҳийла қилмасин! Чунки у менга ҳийла қилди. У маошли хизматкорим ва кулим эди, бироқ менга итоатсиз бўлди. Жуда кўп азият берди! — деди.

Элчи хоқон ҳузурига чиқиб, бу сўзларни айтганда, Турк хоқони унга ғазотбланди ва:

— Баҳромдек киши сизда ҳам йўқ, бизда ҳам йўқ! Айб сиздадирки, Баҳром сизга итоатсиз бўлди! — деди.

Парвизнинг элчиси хоқондан чора тополмагач, хоқоннинг хотуни ҳузурига чикди ва:

— Эй мукарамма хотун! — деди. — Бир ҳийла қилиб Баҳромни ўлдириб. То сиз билан ажам подшоҳи ўртасида дўстлик ўрнатилсин! — деди.

Хоқоннинг хотунида бир қули бор эди. Парвизнинг элчиси ўша қулга 1000 дирҳам кумуш берди. Ҳамда қўлига заҳар суртилган бир ханжар тутқазди ва:

— Баҳромнинг эшигига бор. Уни эшикқа чақир. У билан гаплаш. У лаҳзага ғафлатга кетган пайтда бу ханжарни қорнига ур! — деди.

Қул ҳам Баҳромнинг эшигига келиб:

— Баҳром, ташқарига чиқсин. Унга хотун томонидан хабар келтирдим. Унга айтишинг керак! — деди.

Бироздан сўнг Баҳром эшикқа чикди. Ўша қул енгидан заҳарли ханжарни чиқариб, Баҳромнинг қорнига урди.

Шу пайт Баҳром уни қўлга олиб:

— Бу ишни қилишни сенга ким буюрди? — деб сўради.

Қул ҳам бўлган воқеани хабар берди. Баҳром уни қўйиб юборди. Ўзи уйига кирди. Ханжардан ёйилган заҳар қонига аралашди. Баҳром ўша кеча вафот этди.

Эртаси куни Турк хоқони бу ўлимни эшитди. У қул ва бу ишга алоқадорларнинг ҳаммасини ўлдирди.

Баҳромнинг бир синглиси бор эди. У Баҳром билан бирга келган эди. Хоқон қизга:

— Бу ерда қоласанми ёки ажам юртига кетасанми? — деб сўради.

Қиз:

— Ажам юртига кетаман! — деди.

Турк хоқони унга кўп мол ва совғалар бериб, Эронга жўнатди.

БАҲРОМНИНГ ЎЛИМИДАН СЎНГ ПАРВИЗНИНГ ҲУКМРОНЛИГИ

Баҳром вафот этгандан кейин Парвиз ўттиз олти йил шоҳлик қилди. Ҳеч бир подшоҳ унингдек хазина йиғмаган эди. Унинг энг аввало бир тахти бор эди, унинг тўрт оёғи қизил

ёқутдан қилинган эди. Бундай тахт ҳеч қайси Эрон подшоҳига насиб бўлмаган эди. Шунингдек, у шундай бир отга эга эдики, ҳеч бир ҳукмдорда бундай от йўқ эди. Парвиз қандай таом еса, ўша таомдан ўша отга ҳам едирган. От ўлганда уни кафанлатди. Кейин эса тупроққа дафн қилдирди. Унинг суратин чиздирди. Бизанс ва Туркистонга одамлар юбориб, ўлган отига ўхшаш от топишга ҳаракат қилди. Лекин бундай от топилмади. Парвиз ўша отни эслаганида унинг суратига қарайди ва кўнглини таскин этар эди.

Парвизнинг бир канизаги бор эди. Исми **Ширин** эди. Ўша вақтда Шириндан гўзалроқ, ширинроқ аёл йўқ эди. Фарҳод севган ва ошиқ бўлган аёл айнан шу эди. Парвиз Фарҳодга зулм қилиш учун қуйидагича амр берди: — Бор, анави тоғни теш. Унинг ичида сувлар оқсин!

Шу тариқа **"Шамолдан келган хазина"** унга насиб бўлди. Бу хазина Византия Қайсари томонидан Ҳабаш диёрига юборилган эди. Шамоллар эса бу кемаларни уммон денгизига олиб кетди. Бу эса ажам подшоҳининг қўлига ўтиб қолди. Шу сабабли бу молларга **"Ҳаводан келган хазина"** деб ном беришди.

Парвизнинг 50 000 та оти, катири ва эшаги бор эди. Уларнинг ичида 8000 таси унинг ўзига тегишли улов эди. Шунингдек, у 1000 та филга эга эди. Унинг аёлларининг сони 2000 та эди. Улардан баъзилари озод қилинган хотунлар, баъзилари эса канизаклар эди. Парвизнинг ҳар турли нарсалардан шундай кўп заҳирасиз бор эдики, ҳеч бир подшоҳ бундай бойликка эга бўлмаган эди. Ва унинг шундай бир ипак рўмоли бор эдики, уни олов ичига ташласалар ҳам, олов уни ёқмас эди.

Вақт келиб, Парвизнинг подшоҳлиги йигирма йилга тўлгач, **Расулуллоҳ (саллаллоҳу алайҳи васаллам) Маккадан Мадинага хижрат қилдилар**. Аллоҳ таоло ҳар куни унга пайғамбарлик оятларидан оятлар юбориб турар ва унинг қўли билан кўплаб мўъжизаларни намоён қилар эди.

РАСУЛИ АКРАМ соллаллоҳу алайҳи васалламНИНГ МЎЪЖИЗА АЛОМАТЛАРИ

Расулнинг можизасининг биринчи аломати Эрон пойтахти Мадоин шаҳридаги саройнинг вайрона бўлиши эдики, уни қуриш учун 200.000 динар пул сарфланган эди. Парвиз юлдузга қараб фол очувчиларни чақириб, улардан:

— Бу ҳодиса нима аломат? — деб сўради.

Улар эса:

— Янги бир нарса юзага чиқмоқда. Балки янги бир дин ошкор бўлса керак! — дедилар.

Бошқа бир можиза ҳам шу эдики, Мадоин шаҳри олдида бир кўприк бор эди. У кўприкни сув олиб кетди. У кўприк Парвиз келиб-кетаётган йўл эди. Ушбу кўприкни қуриш учун 500.000 дирҳам кумуш пул сарфланган ва қайта тикланган эди.

Бошқа бир можиза аломати ҳам шу эдики:

Парвиз бир куни саройида ўтирган эди. Бир киши эшикдан кириб келди. У қўлида бир дарахт шохи ушлаб турган эди. Парвизга:

— Бу келаётган Муҳаммад ҳақ пайғамбардир. Агар сен унга ишонсанг, нажот топасан. Агар ишонмасанг, сенинг динингни бузади ва йўқ қилади. Мен бу дарахтни қандай синдираётган бўлсам, сенинг дининг ҳам шундай синдирилади! — деди ва ўша дарахтни синдириб, икки бўлакка ажратди. Бу сўзни айтганидан кейин у одам чиқиб кетди.

Бошқа бир можиза аломати ҳам шундай эди. Византия аҳли йиғилди. Византия Қайсари бўлган Маврикий одил подшоҳни ўлдирдилар. Сарой аҳлини қириб ташладилар. Ўрнига бошқа бир Қайсарни тайинладиларки, унинг исми КОКАС эди. Кейин уни ҳам ўлдирдилар. Византия Қайсарининг бир ўғли қочиб, Парвизнинг ҳузурига келди. Парвизга деди:

— Отам сенга яхшиликлар қилган эди. Сен унинг олдида келганингда, у сенга аскар берди ва сени юртига қайта юборди. Энди сенинг менга яхшилик қилишинг вақти келди! — деди.

Парвиз уни яхши кутиб олди ва меҳр кўрсатди. 12.000 аскар танлади. Уларнинг бошига Фарҳон номли бир кишини қўмондон қилиб тайинлади ва унга:

— Бизнинг ортимиздан бор, Византияга ҳужум қил! — деди.

Шунингдек, унинг бир сўбашиси ҳам бор эдики, унинг исми Садр эди. Унга Қуддусга (Байтул-Макдисга) боришни буюрди ва унга:

— У ерга бор, Байтул-Макдисдаги насронийларнинг барчасини у ердан чиқар! — деди.

Фарҳон бутун аскарлари билан Византияга борди. Византияни қўлга киритдилар. Маврикийнинг ўғлига тахтни топширдилар. Бутун Византия аҳли йиғилиб:

— Биз уни Қайсарликка қабул қилмаймиз! — дедилар.

Улар шундай деганларидан сўнг Фарҳон у ерда қолди ва подшоҳлик қилди. Макканинг мушриклари ва Ироқ аҳли бу воқеадан хурсанд бўлдилар. Улар иймон келтирганларга, мусулмонларга:

— Ажам подшоҳи бизнинг динимиз каби китоб аҳли эмас. Византияликлар эса китоб аҳлидир. Агар китоб аҳли бўлиш ҳақ бўлса эди ва сизларнинг даъвоингиз рост бўлса эди, улар мағлуб бўлмас эдилар. Бундан кейин биз ҳам сизларга ғолиб келиб, сизларга устун бўламиз! — дедилар.

Ҳақ таоло (с.с.) Ўзининг Ҳабиби Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам га:

— Эй Муҳаммад! — деб хитоб қилди.

"Ажамлар Румларга ғолиб келдилар. Ҳолбуки, улар яна Ажамларга устун бўладилар." (Рум: 1-2)

Шунинг учун Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг саҳобалари шодландилар. Абу Бакр (р.а.) келиб, бу оятни Қурайш ҳузурида ўқиди. Убай ибн Халаф:

— Бу хабар ҳеч нарса эмас. Муҳаммад ёлғон гапиряпти! Румлар ҳеч қачон Ажамларга ғолиб бўлолмайдилар! — деди.

Ҳазрати Абу Бакр Убайга:

— Мен уч йил ичида Рум аҳли ғалаба қозонади деб ўйлайман! — деди.

Бу сўз Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам га айтилганида, Ҳазрати Расул (алайҳиссалом):

— Эй Абу Бакр! Уч йил демагин. Балки етти йил ичида деб айт!.. Қуръонда ҳам шундай хабар берилган, — дедилар.

Шундан сўнг Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам беш йил Маккада қолдилар. Беш йилдан кейин Мадинага келдилар. Икки йил тўлган эдики, Румлар Ажамларга ғолиб келдилар. Улар ғалаба қозонганининг сабаби шу эдики, Фарҳон етти йил Румга ҳукмдорлик қилган эди.

Византия қироли Геракл бир куни черковда ухлаётган эди. У тушида осмондан ерга бир фаришта тушганини кўрди. У Ажам подшоҳининг бўйнига бир арқан боғлади. У арқанни Гераклга олиб келиб берди. Геракл уйғонди ва:

— Ҳақ таоло менга бўйсунди! — деди.

Дарҳол 70.000 аскар тўплади. Ҳужум қилди. Бутун Ироқ юртини ёндириб, вайрон қилди.

Шундан кейин халқ Парвиз подшоҳга:

— Сенинг наслингдан бир ўғил келадики, унинг тана аъзоларида нуқсонлар бўлади. Ва у сенинг ўлимига сабаб бўлади! — дедилар.

Парвиз эса барча эркак болаларни қалъага тикди. Уларга қарабчи қўйди. Ҳеч бир аёлни уларнинг олдига олиб келмади. Аммо барча эркак болалар унинг зулмига нисбатан нафрат билан қарай бошладилар.

Парвиз Византияликлар билан бўлган урушда мағлуб бўлган вақтда уларни:

— Мағлуб бўлдингиз, енгилдингиз! — деб айблади ва уларни қамоққа ташлади. Уларнинг қалблари унга нисбатан адоватга тўлди. Аммо ўзи эса Византия билан тинчлик шартномаси тузди.

Яна бир можиза аломати ҳам Зикар жанги эди.

ЗИКАР ЖАНГИ НИМА САБАБДАН КЕЛИБ ЧИҚҚАН ЭДИ

Бу **Зикар жанги** шундан келиб чиққан эдики, Парвизнинг бир араб таржимони бор эди, у таржимон ҳийлакор эди. Исми эса **Адийй** эди. **Мунзир ўғли Нуъмон** эса Парвиз томонидан арабларнинг беки қилинган эди. Ва бу Адийй Нуъмоннинг дўсти эди. Адийй ҳар йили Парвиздан рухсат олиб, Ҳирага келарди. У ерда бир ой туриб, яна Парвизнинг олдига қайтарди.

Бир куни бир киши Адийй ҳақида Нуъмонга шундай деди: — Адийй ҳар вақт: "Нуъмонни Ҳирага мен жойладим! У менинг сабабим билан бекилик қилмоқда!.." деб даъво қилади!

Нуъмон бу сўзларни эшитиб каттиқ ғазотбланди. Бу сўзлар унинг қалбида Адиййга қарши адоват уйғотди. Бу нафрат Адиййнинг Ҳирага қайтишигача давом этди. Адийй яна Ҳирага келганида, Нуъмон дарҳол уни тутқизиб, зиндонга ташлатди. Адийй эса ўзининг айбини билмади. Парвизга бир мактуб ёзди ва юборди: — Нуъмон мени қамоққа ташлади! — деди.

Парвиз эса Нуъмонга бир қўмондон юборди ва унга: — Адиййни зиндондан чиқар. Унинг менда кўп ҳақи бор! — деди.

Нуъмон бу хабарни эшитиб, Адиййни сўраш учун қўмондон юборилганини билгач, бир одам юборди. У эса бориб, Адиййни ўлдирди. Кейин Нуъмон Эрондан келган кишига кўп мол берди ва унга шундай деди: — Бор Парвизга: "Мен Ҳирага етмасимдан Адиййни Нуъмон ўлдирибди!" деб айт.

Эронлик элчи орқага қайтди ва бу хабарни Парвизга етказди. Парвиз буни эшитиб каттиқ қайғурди. Адиййнинг ўғлини отасининг ўрнига қўйиб, вазифа юклади. Лекин Нуъмоннинг ўғли **Зайд** ҳам Парвиз шоҳнинг олдига эди. Зайд эса унинг отаси билан келишмовчилик чиқариб, ўзини отасининг ўрнига ўтиришини хоҳларди.

Арабларнинг одати шундай эдики, улар Византия ва Туркистонга одамлар юборишар, ораларидан гўзал канизаклар (кировушлар, хизматкорлар) олиб келишарди. Улар ҳимоя учун мускалар ёзишарди: — Кировуш шундай бўлиши керак, бундай бўлиши керак! — деб, ўша ёзувда гўзал канизакларни таърифлашарди.

Бир куни Парвиз бир кировушнинг расмларидан бирини Нуъмоннинг ўғли Зайдга кўрсатди. Зайд: — Эй шоҳим! — деди. — Мен бу расмдаги гўзалликдек гўзалликни кўрмадим. Лекин менинг бир синглим борки, у бу расмдагидан ҳам гўзалроқ! — деди.

Зайд шуни ҳам биладики, унинг отаси Нуъмон қизини Парвизга бермас эди. Чунки араблар қизларини ажамларга бермасликни урф қилиб олган эдилар. Парвиз Зайдга шундай деди: — Отанг Нуъмонга мактуб ёз, синглингни менга юборсин!

Зайд ҳам отасига мактуб ёзиб, элчи орқали юборди. Нуъмон унга шундай жавоб қайтарди: — Бу арабларнинг қизлари қора юзли бўлади. Улар одобсиздир. Бу қизлар подшоҳга муносиб эмас. Чунки **вахший сигир кўзлилар** (яъни кийик ва чақал кўзлилар) Ироқда шундай кўпки, подшоҳимиз уларни кўриб туриб, бизнинг қора юзли қизларимизни хоҳламайди. Чунки фасоҳат соҳиблари гўзал гапирувчилар, яхши кўзларни **вахший сигир кўзларига** ўхшатадилар. Турли қизларга **Меҳа** дейдилар. Бу **Меҳа** ни макташади. Бу билан мурод шуки, **Меҳа** лар қорақўзли бўладилар!"

Қорақўзлик буюк гўзаллик ифодаси ҳисобланади. Бу яхши гап эди. Лекин Зайд бу гапни ёмон маънода қабул қилди. Парвиз сўради: — Нуъмон бизларни сигирга ўхшатдимиз? — деди. У Нуъмонни ўлдиришни ният қилди. Қурбай ўғли **Иёс** га бир мактуб ёзди.

ҲАЗРАТИ ПАЙҒАМБАР соллаллоҳу алайҳи васаллам НИНГ ЭРОН ШОҲИ ПАРВИЗГА ЮБОРГАН МУБОРАК ХАТИ

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам Парвизга хат ёзиб, элчи юборди. Ҳатининг бошида шундай сўзлар бор эди:

Бисмиллаҳир Роҳманир Роҳийм

"Мен Ўша Аллоҳнинг номи билан бошлайманки, У **Роҳмандир** (улуғ неъматлар берувчи) ва **Роҳиймдир** (кўп марҳамат қилувчи). Ёки бунинг маъноси шундайки, Аллоҳ дунёда бандаларини авайловчидир, охиратда мўминларни марҳамат қилади. Бу хат Аллоҳ таолонинг элчиси Муҳаммаддан Хурмуз ўғли Парвизга йўлланди. Ва бу бошланишдан сўнг Расул соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ёзган сўзлари шундай давом этди:

"Аллоҳ таолонинг номини тилга олгандан кейин, мен юксак Аллоҳга ҳамд айтаман ва Уни мақтайман. Менинг яратганим, Аллоҳим шундай бир Аллоҳки, Ундан ўзга илоҳ йўқдир. Фақат Унга ибодат қилинади. У доимо барҳаёт ва боқийдир. Ҳар бир нарсанинг устида ҳукмрондир. Ҳеч бир нарса Унинг илми ва қудратидан ташқари эмасдир. У шундай бир Аллоҳки, мени беҳуда ишларга киришган ва ақллари озган халқ ичига ҳақни башорат этувчи ва кўрқитувчи қилиб юборди. Кимга Аллоҳ ҳидоят берса, уни ҳеч ким адаштиролмайди. Ва кимни Аллоҳ адаштирган бўлса (яъни, Аллоҳнинг иродаси билан адашган бўлса), унга ҳеч ким тўғри йўлни кўрсатиб, йўлбошчи бўлолмайди. Ҳол шундайки, ҳеч бир нарса Унга ўхшаш, тенг эмасдир. Аллоҳ **Самийдир**, У бандаларининг дуоларини эшитувчидир. Ва Аллоҳ **Басийрдир**, У бандаларининг барча ишларини кўрувчидир.

Бироқ, Аллоҳ таолога ҳамд айтиб, Унга шукур қилгандан сўнг бу хатнинг мақсади шундан иборатки, эй Парвиз, сен ҳам мусулмон бўлгин ва юксак Аллоҳнинг азобидан нажот топгин."

Парвиз бу хатни Ироқ томонларидан кўздан кечиран экан, хатнинг биринчи сатрларида ўз исмига хитоб қилинганини кўриб:

— Бу кимки, менга хат ёзибди ва ўз исмини менинг исмимдан олдин қўйибди? — деди.

Сўнгра у амр қилди ва хатни йиртириб ташлашни буюрди.

Бу хабарни Аллоҳнинг Расули соллаллоҳу алайҳи васаллам эшитганларида, мусулмон дўстларига:

— Ҳеч ғам чекманглар, маҳзун бўлманглар! У Парвиз, ўзини ва подшоҳлигини йиртди! — дедилар.

Парвизда эса ҳали ҳам Зикар урушидаги мағлубиятнинг алами бор эди. У ўтирди ва Яман амири Бозонга хат ёзди. Унга икки элчи юбориб:

— Арабларда бир киши пайдо бўлиб, юзага чиқди. У менга шундай бир хат йўллади. Менинг хатим сенга етиб борганда, аскар тўпла ва у одамнинг устига бор. Уни тутиб, менга юбор! — деди.

Аммо Бозон ҳазрати Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг аломатларини ундан аввал ҳам кўрган эди. Элчилар келиб, Парвизнинг амрини айтишганида, Бозон Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга одам юбориб:

— Боринглар, сўзингизни унга етказинглар! — деди.

Ушбу элчилар Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳузурига келдилар. Ҳазрати Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам уларни бир муддат ўзи билан банд қилди. Улар ҳар куни қайтишни, кетишни хоҳлар эдилар. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам эса уларга ғазотбланмас, уларга илтифот кўрсатар, яхши муомала қилиб, ширин сўзлар айтар эдилар.

Бир куни Жаброил (а.с.) Расул соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳузурига келиб:

— Парвизни унинг ўғли ўлдирди ва ўзи отасининг ўрнига ўтирди! — хабарини келтирди.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам бу хабарни элчиларга айтиб, уларни Яманга юборди. Бу элчилар Яманга, Бозон ҳузурига келиб:

— Бизга у киши фалон куни Шируйех Парвизни ўлдирганини хабар берди. Ўзи эса унинг ўрнига подшоҳ бўлди! — дедилар.

Бир неча кун ўтиб, Шируйехдан Бозонга хат келди. У хатда шундай амр ёзилган эди:

— Парвиз ўлди. Подшоҳлик менга ўтди. Энди менга байъат қил. Лекин, пайғамбарлик даъвоси қилган одамга ҳеч нарса айтма!

Яманда ажамлар томонидан ҳукмдорлик қилган энг охирги амир айнан Бозон эди. Ундан кейин ажамлардан ҳеч ким келиб, Яманда ҳукмронлик қилмади.

ШИРУЯҲНИНГ ПОДШОҲ БЎЛИШИ ВА УНИНГ ДАВРИДА ЮЗ БЕРГАН ҲОДИСАЛАР

Парвиз ўз ҳукмронлигининг охирида қандай ишга қўл урса, хато йўл тутди. Ишида ҳам ривожлана олмади. Ҳамма аскарлар ва фарзандлари ундан нафратланиб қолди. У аскарларки, Бизансдан қочиб келган эдилар. Парвиз ўз ўғилларини ҳам қалъада қамаб қўйган эди. Ҳеч бир аёлни уларнинг олдига киргизмади.

Бу ҳолат туфайли кўшин бирлашиб, **Шируях**ни олиб келишди. Унга **биат** қилдилар ва уни подшоҳ қилишди. Ва унга: — Парвизни ўлдир, ўрнига подшоҳ бўл! — дейишди. Шируях эса Парвизни ўлдирди. Унинг тахтига ўтирди. Бошига **Ажам тожини** кийди.

Парвизнинг ўн олти ўғли бор эди. Ҳар бири ёш ва жасур эди. Шируях подшоҳ бўлиб қолиш учун уларнинг ҳаммасини ўлдиртирди. Мамлакат абадий унинг бўлишини ўйлади. Аммо подшоҳликда **омади келмади**. Чунки **Бозон**нинг элчилари **Яманга** қайтиб, Бозоннинг хузурига келишди. Улар **Пайғамбар (саллаллоҳу алайҳи васаллам)** нима деган бўлсалар, ҳаммасини Бозонга хабар бердилар. Ва бу хабарлар **айни ўзи каби** содир бўлди. Бозон бутун **Яман халқи** билан бирга иймон келтирди. **Пайғамбар (саллаллоҳу алайҳи васаллам)** эса Яманликларга **Ислом шартларини** ўргатиш учун Жабал ўғли Муоз (розияллоҳу анҳу)ни у ерга юборди. Ҳазрати Муоз (розияллоҳу анҳу) **Яманда** қолди. Биринчи ҳафтада касал бўлди. Етти ойдан кейин вафот этди.

Дейдиларки: — Бир киши агар **отасини**, ёки **укасини**, ёки **бирор мусулмон кишини** мол учун ўлдирса ёки **подшоҳлиги учун** уни қатл қилса, **бир йил ичида ўзи ҳам ҳалок бўлиши керак**. Ёки қанча тирик қолса ҳам **хавфсизлик, фаровонлик, хотиржамлик билан умр кечира олмайди**.

Чунки, **мукофот олиш қанчалик зарур бўлса, бу дунёда одамлар қилган ҳар бир ишнинг жазоси олиш ҳам зарурдир**. Ва **Аллоҳ таоло** шундай марҳамат қилган:

"Агар яхшилик қилсангиз, ўзингизга яхшилик қилган бўласиз. Агар ёмонлик қилсангиз, ўзингиз учун ёмонлик қилган бўласиз." (Исро: 7)

ШАҲРИЁР ҲАҚИДА ХАБАР

Бир киши бор эди, у **маликлар авлодидан** эмас эди. Исми **Шаҳриёр** эди. У **Ажам юртини** эгаллади. Подшоҳ бўлди. Ажам халқи эса унга **қуллик қилишдан** ор ва уят ҳис қилдилар.

Бироқ, **бир жасур ва мард шахс** пайдо бўлди. Бир куни уни таъқиб қилди. Уни **орқасидан ханжар билан урди**. Ханжар унинг **кўкрагидан чиқиб кетди**. **Шаҳриёр ўлди**. Уни олиб бориб **дорга осишди**. Ҳамда шундай дедилар: — Ҳар ким подшоҳ авлодидан бўлмай туриб, чиқиб мамлакатни бошқаришни истаса, **унинг жазоси шу бўлади!**

Ўша пайт **маликлар авлодидан бирорта ҳам киши қолмаган эди**. Лекин **Парвизнинг икки синглиси** бор эди. Бирининг исми **ТУРАН**, иккинчисининг исми **ОЗАРМИДУХТ** эди. Уларнинг каттаси **Туран** эди. Халқ унга **биат қилди**. **Туран мамлакатга подшоҳ бўлди**.

ТУРАННИНГ АЖАМ ЮРТИДА ПОДШОҲ БЎЛИШИ

Икки сингилдан бири бўлмиш **Туран Эронга** подшоҳ бўлгач, **Шаҳриярни ўлдирган** ва исми **Фаррух** бўлган шахсни ўзининг вазири қилиб тайинлади. У **адолат билан** иш тутди. Халқни яхши кутиб олди. Ва шундай деди:

— Яратганнинг ёрдами бўлса, тадбир билан одам эркак бўладими, аёл бўладими, подшоҳ бўла олар экан!

Кейин у саркардаларга инъомлар берди, бутун халқ унинг адолати ва инсофига эришди. Ҳаловат топди. Ривоят қилинишича, Туран бир йил подшоҳлик қилди. Бизнинг Пайғамбаримиз Муҳаммад Мустафо соллаллоҳу алайҳи васаллам унинг даврида дунё саройидан охиратга кўчдилар. Абу Бакр (р.а.) халифа бўлди.

Туран вафот этгач, подшоҳлик унинг синглиси Азарми Духтга етди. У унинг ўрнига подшоҳ бўлди. Мамлакат бошқарувини қўлига олди.

АЗАРМИ ДУХТНИНГ ПОДШОҲ БЎЛИШИ

Шоҳ Парвизнинг иккинчи қизи бўлган Азарми Духт подшоҳ бўлгач, у ҳам бошига тож кийди. Адолат билан халқни бошқарди. У ҳақдаги хабар етти иқлим, тўрт бурчакка тарқалди. У шундай гўзал аёл эдики, ўша замонда ундан гўзал аёл йўқ эди.

Парвизнинг бир вазири бор эдики, унинг исми Фаррухзод эди. Азарми Духт ҳам уни ўз вазири қилиб тайинлади. У аввал Парвизнинг ҳам вазири бўлган эди.

Бу Фаррухзоднинг бир ўғли бор эди, у Хуросоннинг амири эди. Унинг исми Рустам эди. Бу Фаррухзод гўзал Азарми Духтга ошиқ бўлди. Бир куни унга бир хат ёзиб:

— Мен хоҳлайманки, сен менинг аёлим бўлгин! — деди.

Малика унга ғазотбланиб, хафа бўлди. Лекин бу хафалигини ошкор қилмади. Унга:

— Сен ўзинг биласан! Бир аёлнинг подшоҳ тахтига ўтириши мумкин, аммо унга ошкора равишда эр бўлиш уятдир. Лекин агар сенинг хоҳишинг қаттиқ бўлса, мен билан кўришиш учун тун яrimiда эшикка кел! — деди.

Фаррухзод тун яrimiда гўзал аёлнинг эшигига келди. Дарбонга:

— Малика мени чақирган. Унинг ҳузурига кириб, келганимни хабар бер! — деди.

Дарбон саройга кириб:

— Фаррухзод келди! — деб маликага хабар берди.

Азарми Духт эса:

— Ташқарига чиқ. Унинг бошини кесиб менга олиб кел. Танасини эса бир дарахтга ос. Халқ унинг бешармлик қилганини билиб олсин! — деди.

Дарбон чиқиб кетди. Малика нима буюрган бўлса, шуни бажарди.

Эртаси куни аскарлар салом беришга келдилар. Фаррухзоднинг ўғлини осилган ҳолда кўрдилар. Унинг беҳаёлик қилганини тушуниб етдилар. Ҳеч ким бу жазо ҳақида сўзламади.

Бу хабар Фаррухзоднинг кулоғига етди. У Хуросондан туриб, 6.000 киши билан Мадоинга келди. Тўғри маликанинг саройини ўраб олди. Турди. Сарой ичкарисига хабар юборди. Азарми Духтни тутиб, ташқарига олиб чиқдилар.

Саркардалардан қайси бири Фаррухзоднинг ўғли қандай ҳукм берган бўлса, 200 киши ўша ҳукмни бажарди. Кейин унинг қўл-оёқларини кесдирди. Кўзларини ўйдириб, ўлдиртирди. У ишга алоқадор бўлганларнинг ҳаммасини ўлдирди.

Отасини ўлдирган ўша дарбонни ҳам худди шу йўл билан ўлдиртирди.

АЗЕРМИ ДУХТТАН СЎНГ ИРОНДА ҲУКМ СУРГАН ПОДШОҲЛАР

Азерми Духт ўлдирилгандан сўнг Эрон подшоҳсиз қолди. Амир тайинлаш учун Беклар наслидан ҳеч ким топилмади. Энг охири бир кишини топдиларки, унинг исми: ЭРДЕШИР эди. Уни ўзларига Бек қилиб тайинладилар. Аммо, унинг бекликка муносиб эмаслигини кўриб, уни бекликдан туширдилар. Нуширивоннинг ўғилларидан бирини олиб келдилар, унинг исми ФИРУЗ эди. Уни тахтга ўтказдилар, бошига тож қўйдилар. Фируз:

— Менга тож тор! Кераги йўқ! — деди.

Ажам халқи унинг бу сўзини хайрли деб билмай, бадбахтлик аломати деб ҳисоблаб, уни ҳам тахтдан туширдилар:

— Бу малики маликнинг ўғли эмас! — дедилар.

Шундан кейин ҳам Ғарбдан бир кишини олиб келдиларки, унинг ҳам исми ФЕРРУХЗОД эди. Уни тахтга ўтқаздилар. Бу киши олти ой подшоҳлик қилди. Кейин уни ўлдирдилар. Халқ подшоҳлик қиладиган одам тополмай ҳайратда қолди. Ҳеч қандай ҳукмдор топилмади. Охирида, Шаҳриёрнинг ўғли Яздгардга хабар етди. У бир вақтлар қочиб кетган, Эрон шаҳарларидан бирида яшаб турган эди. Уни олиб келдилар. Тахтга ўтқаздилар ва подшоҳ қилиб тайинладилар.

ЯЗДГАРДНИНГ ПОДШОҲЛИГИ

Яздгард тахтга ўтқазилганида ҳали ўн беш ёшга тўлган бола эди. Халқ унга бўйин эгди. У тўлиқ ўн тўрт йил подшоҳлик қилди. Эронликларнинг куч-қудрати заифлашди. Душман ҳар йўналишда бош кўтарди. Ислом халифаси ҳазрати Умар Фарук (Розияллоҳу анху) ҳам пойтахт Мадайн шаҳрига қўшин юборди. Эронликлар билан жанг қилди. Ажамларни мағлуб этди.

Бу, Шаҳриёр ўғли Яздгарднинг ҳикоясини, Хаттоб ўғли Умар (Розияллоҳу анху) қиссаси билан ўзига тегишли ўринда тугаллаймиз. (ИншоАллоҳ таоло)

Энди пайғамбаримиз Алайҳиссалоту вассалом ҳақида сўз очайлик.

ҲАЗРАТИ ОДАМДАН СЎНГ ПАЙҒАМБАРИМИЗ соллаллоҳу алайҳи васаллам ГАЧА БЎЛГАН ТАРИХИЙ ФАРҚЛАРНИНГ ИЗОҲИ

Яҳудийлар шундай дейдиларки: — Одам (Алайҳиссалом) ерга тушган пайтдан Пайғамбаримиз (Саллаллоҳу алайҳи васаллам) дунёга ташриф буюрган кунгача тўлиқ 4304 йил ўтган эди. Шунингдек, бундан кейин бизнинг пайғамбаримиз (Саллаллоҳу алайҳи васаллам) нубувватдан ҳижратгача бўлган вақт 10 йил эди. У зот 13 йил Мадинада яшади.

Яҳудийлар шундай деганлар, лекин насроний тарихчилари эса шундай дейдилар: — Одамнинг пайтидан бизнинг пайғамбаримиз (Саллаллоҳу алайҳи васаллам) нинг давригача 6113 йил ўтган.

Буларнинг иккаласи ҳам бир-бирига зиддир. Аббос ўғли Абдуллоҳдан шундай ривоят қилинганки: — Одам давридан Нух пайғамбар давригача ўтган вақт 2256 йил эди. Кейин Тўфон давридан Иброҳим (Алайҳиссалом) давригача 1079 йил ўтди ва Мусо (Алайҳиссалом) давридан Сулаймон (Алайҳиссалом) Байтул-Мақдис масжидини қургунигача 506 йил ўтди. Ундан кейин Искандар даври келгунига қадар ўтган вақт ҳам 220 йил бўлиб, Искандар замонидан Исо (Алайҳиссалом) туғилгунигача 369 йил ўтди. Ва Исо (Алайҳиссалом) давридан Пайғамбаримиз (Саллаллоҳу алайҳи васаллам) давригача 551 йил ўтган.

Оммавий халқ ҳам шундай дейди: — Исо (Алайҳиссалом) дан кейин бизнинг Пайғамбаримиз (Саллаллоҳу алайҳи васаллам) гача ҳеч бир пайғамбар келмади.

Лекин, Ҳақ таоло ўз Каломи Қадимида шундай дейди:

"У вақтда, Биз уларга икки расул юбордик. Кейин учинчи расул билан уларни мустаҳкамладик. Бас, (улар): "Албатта, Биз сизларга юборилган элчилармиз", дедилар." (Ёсин: 14)

Мана бу воқеа ҳазрати Исодан кейин бўлган.

Шунингдек, ўша орада ўтган 430 йиллик даврга "Фатрат" даври дейилади. Бу йиллар оралиғида ҳеч қандай ваҳий келмади. Лекин ер юзи Ҳақ таоло далил ва бурҳонидан узоқ эмас эди. Чунки ўша пайтда Исо (Алайҳиссалом) нинг ҳаворийлари, яъни, халифалари кўп эди. Улар бутун дунё бўйлаб тарқалган эдилар. Ер юзи Аллоҳ таолонинг буйруғидан узоқ қолганида эди, ўша вақтда яшаганлар жавобгар бўлмас эдилар, маломат қилинмас эдилар ва дўзахга кирмас эдилар. Шуни билиш керакки, Ҳақ таоло дунёни далилсиз, ҳужжатсиз қолдирмайди.

Тарихда бўлган бу ихтилоф, Одам (Алайҳиссалом) дан бугунгача давом этиб келмоқда. Бу ихтилофни халқ ўртасида ҳал қилиб бўлмайди. Бу ихтилоф шундаки, китобнинг бош қисмида айтиб ўтилганидек, Ҳақ таоло бу жаҳоннинг давомийлигини ва барқарорлигини 7000 йил қилиб белгилаган. Қанчалик вақт ўтди ва қанча вақт қолди, буни ҳеч ким билмайди. Шунинг учун ҳам шунча ихтилофлар келиб чиқди.

Аммо, бизнинг тарихимизда ҳеч қандай ихтилоф бўлмаган нарса шуки, бизнинг пайғамбаримиз Муҳаммад Мустафо (Саллаллоҳу алайҳи васаллам) туғилганидан нубувват келгунига қадар ўтган вақт 40 йил эди. Нубувватдан вафотигача 23 йил ўтган эди.

Шундай ривоят қилинадики, Пайғамбаримиз (Саллаллоҳу алайҳи васаллам) пайғамбарлик даврида ўн уч йил Маккаи Мукаррамада, ўн йил эса Мадинаи Мунавварада яшаган.

ҲАЗРАТИ МУҲАММАД МУСТАФО соллаллоҳу алайҳи васаллам НИНГ НАСАБИ

Ҳазрати Пайғамбаримиз (Саллаллоҳу алайҳи васаллам) нинг насаби, оталари ва аждодлари қуйидагича:

Бизнинг Пайғамбаримиз Абдуллоҳ ўғли Муҳаммаднинг оталаридан келган насаби шундайдир:

Одам (Алайҳиссалом) Унинг ўғли Шис, Унинг ўғли Енуш, Унинг ўғли Қайнан, Унинг ўғли Берд Нерайл, Унинг ўғли Идрис, Унинг ўғли Мутавешлих, Унинг ўғли Ламек, Унинг ўғли Нух, Унинг ўғли Сом, Унинг ўғли Ирфаҳшад, Унинг ўғли Солеҳ, Унинг ўғли Обир, Унинг ўғли Фолиғ, Унинг ўғли Арғува, Унинг ўғли Сарух, Унинг ўғли Нанор, Унинг ўғли Тарех, Унинг ўғли Иброҳим, Унинг ўғли Исмоил, Унинг ўғли Қайдар, Унинг ўғли Ҳомий, Унинг ўғли Яш-Сажиб, Унинг ўғли Яъраб, Унинг ўғли Ҳамиёсаб (Саллаллоҳу алайҳи васаллам).

Аммо, бу шахсларнинг ҳар бирига бир кунйа ҳам бор эди. Низорнинг кунйаси **Абу Робиъа** эди. Чунки унинг тўрт ўғли бор эди. Бириси Робиъа, бириси Ияд, бириси Мудар ва бириси Энмар эди. Ўша тўрт боладан Мудар, Пайғамбаримиз (Саллаллоҳу алайҳи васаллам) нинг буюк аждодларидан бири эди. Низорнинг ватани Серийяда (чўлда) эди. Бу қабилага **Мударил Ҳамро** дейишар эди.

Низор вафот этгач, катта бойлик қолдирди. Ҳар бир ўғлига васият қилиб, уларга бир парча мулк берди. Унинг қизил чармдан ясалган чодир бор эди. Уни Мударга берди. Отаси бор эди, уни Робиъага берди. Иядга бир хизматкорини ҳадя қилди. Қора чармдан тайёрланган ётоғи бор эди, уни ҳам Энмарга берди. Кейин уларга шундай деди: — Бу молларни мен айтганимдек тақсим қилинг. Агар орангизда ихтилоф чиқса, **Нажронда бир буюк Коҳин бор**, унинг ҳузурига боринг. У бу молни сизларга адолат билан тақсим қилиб беради!

Низор ҳам ҳакам эди. Бу моллар қандай бўлинишини яхши биларди. Болалари ҳам ўша ҳунарманд Коҳинни танир эдилар. Оталари вафот этгач, уларнинг орасида ихтилоф чиқди. Улар Нажронга боришди...

Коҳин: — Ҳайз кўрган аёл ким, — деб сўради. Унинг ҳайзли эканлигини ва ҳолида бўлганини айтдилар. Буни эшитган коҳин, кейин, бу мулкни болалар орасида тақсим қилди. Улар ҳам бу тақсимотга рози бўлдилар.

Бу Мудар пайғамбарнинг аждодларидан эди. Каъбанинг муҳофазаси ва Замзам сувини сақлаш ишлари энди унинг қўлига ўтди. Ундан сўнг Макканинг буюклик мансаби Ғолибга етди. Ундан Муррага ўтди. Булар Пайғамбаримиз (Саллаллоҳу алайҳи васаллам) нинг аждодлари ва арабларнинг улкан кишилари эди. Ҳаммаси Маккада эдилар. Та... Килоб ва Қусайй давригача пардадорлик ва сув тақсимлаш ишларини Қусайй бажарди. Кейин Ҳузаъа қабиласи тўпландилар. Қусайй билан уруш қилишни хоҳладилар.

Қусайй ҳам ўз қавмини чақирди. Булар: Фихр авлоди, Ғолиб авлоди, Мурра авлоди ва Иляс авлоди эди. Шу тарзда у тўлиқ 12 қабилани бирлаштирди. Ҳузаъа авлоди билан жанг

қилди. Ҳузаъа авлоди кучлироқ чиқди ва душманини мағлуб этди. Қусайй кўтарилиб, қабила сардори Заррохдан ёрдам сўради. У ҳам келди. Қусайй Ҳузаъа авлодларига ва Қудда авлодларига ғалаба қозонди. Пардадорлик ишларини қўлига олди. Каъбанинг тадбир ишлари Қусаййнинг тасарруфига ўтди. Кейин у бутун қавмини йиғди. Уларга **Қурайш** номини берди. Халқ уларнинг жангда устун келганини билишини хоҳлади. **Қурайш** сўзининг маъноси, араб тили луғатида **жамоа, гуруҳ** маъносини англатар эди.

Баъзилар айтадиларки: — Қурайш, денгиз махлуқларига ғалаба қозонган бир отнинг номидир.

Шундай қилиб, Қусайй ҳам душманларига ғалаба қилгани учун, ўз қавмини ўша отга ўхшатган ва унга нисбат қилган.

Аббос ўғли Абдуллоҳ Қурайш ҳақида бир шеъри ёзганки, у шундай деган:

(Таржимаси)

Қурайш, у бир махлуқдирки, ҳамиша, Денгизда турмоқни одат қилди!

Мусаллатдир, денгизда қудрати етти, Қолган ёввойилар устида ҳукмронлик қилди!

Унинг озуқа ва семизлари бор эди, Парранда юкига айёрлик қилди!

Қурайш қабиласини ҳам шундай дерлар, Ёмон деб аталмас, уни олиб кетадилар!

Ва уларга ҳам шу Охир Замонда, Пайғамбар келажак дунёга!

Жароҳат бериб, бошларини кесади, Юракларни ўйиб, қон тўкади!

Қурайш устун келиб, сув тақсимлаш ва пардадорлик ишлари уларнинг қўлида қолгач, бу вазифа авлоддан авлодга ўтди. Энг охирида Абдул Манафга, ундан Ҳошимга ўтди. Ҳошимдан Абдул Мутталибга ва Абу Толибга етди.

Абу Толибнинг исми **Абдул Манаф** эди. Ҳажиларга Замзам тарқатиш ва Каъбанинг пардадорлик ишлари Макка раҳбарларининг қўлида эди. Уларнинг даврида тўрт вазифа бор эди ва улар бунга масъул эдилар. Бу вазифалар қуйидагилар эди:

1. **Рифода** (Таъом бериш, ичириш)
2. **Ниран** (Нур ёритиш, ёруғлик бериш)
3. **Лива** (Байроқ боғлаш)
4. **Надва** (Мажлис ўтказиш, маслаҳатлашиш)

Рифода – таъом бериш ва ичириш эди. Ҳар йили йиғилган таомни барча Каъба зиёратчиларига тарқатар эдилар. Ҳажилар Арафот тоғидан Муздалифага тушганларида оч бўлишар эди. Ўша пайтда Каъба зиёратчиларига Муздалифада овқат тарқатилар эди. Бу меҳмондорликка **Рифода** дейилар эди.

Ниран (Ёритиш) эса шундай эдики, халқ Арафот тоғидан қайтганида тун бўлиб, йўлни кўрмас эдилар. Шу сабабли йўл ёритиш учун чироқлар ёқилар эди. Йўлдаги халқ шу тариқа Муздалифанинг йўлини адаштирмас эди.

Лива (Байроқ) эса шундай эдики, Қурайш бошлиғи Қусайй Маккадан қўшин чиқарганда, уларнинг олдида бир байроқ олиб чиқар эди. Оқ ипак матога нақш солиниб, найзанинг учига боғланар эди. Бу одат шу кунгача Қусаййдан қолган.

Надва – маслаҳатлашиш ва фикр муҳокамаси қилиш эди. Қусайй қандай иш қилишни хоҳласа, маслаҳатлашиш учун Қурайш зодагонларини чақирган. У масжид ёнида бир уй сотиб олиб, мажлислар учун ажратган. Унга **Дарун Надва – Қурултой уйи** номини берган.

Қусаййнинг тўрт ўғли бор эди, уларнинг исмлари қуйидагича:

1. Абдулқусайй
2. Абдулдар
3. Абдулузза
4. Абдулманаф

Абдулманаф энг кичиги эди ва Пайғамбаримиз (Саллаллоҳу алайҳи васаллам) нинг аждодларидан эди. Қусайй уни жуда яхши кўрар эди. Ўша пайтларда Абдулманафдан чиройлироқ одам йўқ эди. Унга **Қамар** (Ой) деб ҳам ном қўйилган эди.

Қусаййнинг онасининг Макка ичида **Меноф** номли бути бор эди. Онаси унинг ҳузурига олиб бориб, унга хизмат қилдирган. Қусайй вафот этганида, Макканинг буюклик мансабини Абдулманафга топширган эди. Абдулманаф унинг васиятини бажарди. **Рифода** (камбағалларга таом бериш) ни ўз молидан суғуриб берар эди. Чунки у жуда бой эди.

Абдулманафнинг тўрт ўғли бор эди:

1. Абди Шамс
2. Ҳошим
3. Абдулмутталиб
4. Рукаул

Абдулманаф ўғиллари орасида Ҳошимни энг кўп яхши кўрар эди. Унинг асли исми **Амр** эди. Абдулманаф вафот этгач, Ҳошим унинг ўрнига буюкликка эга бўлди. Унинг нуфузи, отасидан ҳам кўпроқ эди.

Ҳошимнинг одати шундай эдики, кимки сув ичса, унга ўзи қўли билан ичириш эди. Шунингдек, тирида таом берар эди.

Ҳошим даврида Маккада очарчилик рўй берди. Ҳошим қанча моли бўлса, барчасини бериб, бошқа шаҳарлардан егулик олиб келди. Макка аҳлига тирид таёрлатиб, уларга тарқатди. Шу даражада юксак саховат қилдики, ҳатто шоирлар уни ўз шеърларида мадҳ қилдилар. Бу шеърлардан бирининг таржимаси куйидагича...

ШЕЪР (Вазни; аруз. Мафъулу мафоилун фаълун)

Эй йўл йўловчиси, тўхтама сен, йўлингни бос, Бор, Абд Манаф авлодини сўра!

Онаинг сен учун йиғласин, юр! Бор, Кўр уларни, у энди нурпарвар!

Икром нима экан, унда билгин, Инъом нима экан, унда топгин!

Қурайш доимо тухум эди, Бу Абд Манаф соф келди.

Қурайш, гарчи, пешқадам эди, Бу Абд Манаф келди — сарвар!

Қашшоқлик билан кун кечирадилар, Унинг билан фахр қилиб юрадилар!

Ўзаро дўстлик учун сафар қилдилар, Меҳмонларга неъмат улашдилар!

Қаҳатчиликда элчини кўр, нима қиладилар, Еганларини шўрва қилиб беришади!

Бас, улар сийрат аҳли бўлдилар, Ҳам вилоят аҳли бўлдилар!

Абд Манафнинг болалари доимо шу шараф устида қолди. Ҳошимдан кейин Абдулмутталиб Қурайшнинг бошлиғи бўлди. У Ҳошимнинг ўрнини эгаллади. У меҳмонга зиёфат бериш анъанасидан воз кечмади, ҳаммани тойинтириш одатидан қолмади. Абдулмутталиб саховатда, очиққўлликда ҳаммасидан олдинда эди. Унга: — Инсонларни, ёввойиларни ва йиртқичларни тойинтирган! — деб айтишарди.

Абдулмутталиб эшитган эдики: — Исмоил (а.с.) Замзам қудуғида бир хазина яширган экан.

Гарчи, Абдулмутталибнинг кўп моли бўлса ҳам, у Фил аҳлидан ҳам кўп мол тўплаган эди, шунга қарамай, Замзам қудуғини қазирни бошлади. Ҳақ таолога назр қилиб: — Эй Раббим! — деди. — Агар бу қудуқ тикланса ва хазинани топсам, сенга бир ўғилни қурбон қиламан!

Ерни қазиди. У ерда олтиндан ясалган икки буғу ҳайкалини топди. Шунингдек, юзта қилич, юзта "чокал" (яъни зирҳ, жавшан, сирланган кулоллик буюми, тўқимали идиш) каби эски буюмлар ҳам топди. У қиличлардан Байтуллоҳ учун эшик ясатди. У икки буғу ҳайкалини шу эшик устига осди. Бугунгача Байтуллоҳ эшиги мана шу эшиқдир. Кейин Байтуллоҳни парда билан ёпди. Муборак Замзам қудуғини очди.

Шундан сўнг у назрини адо этиш ва ўғилларидан бирини қурбон қилишни хоҳлади. Унинг ўнта ўғли бор эди. Энг кичиги Абдуллоҳ эди. Аммо қайси ўғлини қурбон қилишни билмади. Ўн ўғли орасида қуръа ташлади. Қуръа Абдуллоҳга тушди. Абдулмутталиб уни қурбон қилишни хоҳлади. Аммо унинг онаси Зухра авлодидан ҳаммани йиғди. Улар: — Сен бу болани қурбон қилсанг, биз оламга дoston бўламиз! Бундай иш қилинмасин! — дедилар.

Шунда Абдулмутталиб: — Хўп, нима қилай? — деб сўради.

Улар: — Фидия қил. Бошқа бир қимматли нарсангни фидия қил! — дедилар.

Иброҳим (а.с.) ҳам шундай қилган эди! Иброҳим (а.с.) ҳақидаги бу қисса аввал айтилган эди. Абдулмутталиб ўша пайтда Абдуллоҳ учун туяларни фидия қилди.

Абдулмутталиб Абдуллоҳни ҳамиша яхши кўрар эди. Абдуллоҳ ёшлик даврига етгач, Омина исмли аёлга уйланди. Омина Ваҳб ибн Абд Манафнинг қизи эди. Абдуллоҳ уни уйига олиб борди. Доимо бирга бўлди.

Макка атрофида Варқа ибн Навфал исмли насроний коҳин бор эди. Унинг бир синглиси бор эди. Улуғ коҳина эди. Уни Умму Иқбал деб аташарди. Бир куни бу аёл йўлдан кетаётган эди. Абдуллоҳга дуч келди. Уни кўрди, диққат билан қаради, унинг пешонасида пайғамбарлик нури ёрқин порлаганини кўрди. У китобларда бу пайғамбар ҳақида ўқиганди.

Дарҳол Абдуллоҳдан сўради: — Сен кимсан?

Абдуллоҳ: — Мен Абдулмутталибнинг ўғлиман! — деди.

Умму Иқбал: — Йўқ, сен отанг қурбон қилмоқчи бўлган ўғил эмассанми? — деди.

Абдуллоҳ: — Ҳа! — деди.

Умму Иқбал: — Мен Варқа ибн Навфалнинг синглисиман! Агар мени хотин қилиб олсанг, сенга юзта туя бераман! — деди.

Аммо бу Умму Иқбал Абдуллоҳнинг уйланишини билмасди. Кейин Абдуллоҳ: — Сен бу ерда тур! Уйга бориб, отамга айт! — деди.

У уйига борди. Омина унга ёпишди. Улар бирга бўлдилар. Шу пайтда Абдуллоҳнинг пешонасидаги нур Оминага ўтди. Кейин Абдуллоҳ уйдан чиқиб, Умму Иқбалнинг ёнига борди.

Аёл унга қаради. Пешонасидаги нурни кўра олмади. Шу онда у тушундики, Абдуллоҳнинг пешонасидаги ўша гавҳар унинг танидан кўчиб кетган.

Абдуллоҳга: — Эй Абдуллоҳ! Сен аёлинг борми? Уйланганмисан? — деб сўради.

Абдуллоҳ: — Ҳа! Уйланганман! — деди.

Аёл яна сўради: — Сен бу ердан кетгач, у билан яқинлик қилдингми?

Жавоб олди: — Ҳа!

Умму Иқбал шунда деди: — Эй йигит! Менга эркак керак эмас! Мен керагимни ололмадим, уни сенинг хотининг олди!

Абдуллоҳ у ердан қайтиб кетди.

ҲАТИЖАТУЛ-КУБРО МАВЗУСИ

Энди Ҳадича ва Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам никоҳлари ҳақида сўзлаб берсак.

Билгинки, Ҳадича Хотун Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг хеши эди. У Қурайш қабиласидан Ҳувайлид ибн Асаднинг қизи эди. Эри вафот этганди. Унда кўп мол қолганди. Савдо қиларди. Ҳар йили Шом шаҳрига карвон юбориб турарди. Пайғамбаримиз Қурайш қабиласи орасида ишончли ва омонатдор инсон сифатида танилгани учун унга Муҳаммад Амин деб аташарди. Бу ҳазрат ҳақида Ҳадича (р.а.)га хабар бердилар. Ҳадича (р.а.) ҳам Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламни чақирди.

— Бу йил, кулим Майсара билан Шомга савдога боришинг мумкинми? — деб сўради. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳам таклифни қабул қилдилар. Чунки Маккада Ҳадича (р.а.)дан савдоси учун сармоя олмаган одам жуда оз эди.

Баъзилар айтадилар:

— Ҳадича (р.а.) Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламни иш ҳақи эвазига ёллади.

Бошқалар эса:

— Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам ўшанда йигирма беш ёшда эдилар. Йўлга чиққанларида куёш иссиғини кучли сочаётганда бир булут парчаси келиб, соя соларди. У соя Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламни иссиқдан асрарди. Майсара

бу ҳолатни кўриб, ҳайратда қоларди. Шомга етиб борилганида бир дарахтзорда бир роҳибнинг ибодатхонаси яқинига тушдилар.

Шомга етилганда шундай бир вақт келдики, дарахтнинг сояси йўқолди. Расул соллаллоҳу алайҳи васалламнинг устига куёш нурлари тушди. Шунда дарахт унга шундай яқин эгилдики, шохларини ўша томонга узатиб, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга соя солди.

Ибодатхонадаги роҳиб бу ҳолатни кўриб, пастга тушди. Карвон боши Майсарага келиб:

— Уни шерик ва савдогар кўзи билан кўрма! У Аллоҳнинг ҳақ Пайғамбари бўлади! — деди.

Шомда савдо қилинган, яна Маккага қайтдилар. Ҳар бир тийинлик сармоя ўн тийинга кўпайди.

Шу пайтда Ҳадича (р.а.) Батҳода() бир қасрда ўтириб, саҳрони кузатиб турган эди. Ҳазрати Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг туяга миниб келаётганини кўрди. Карвон билан бирга келаётганди. Бир парча булут унинг устида туриб, соя солаётган эди.

Ҳадича (р.а.) бир оғиз ҳам гапирмади. Жуда ҳайратда қолди. Шомдан олиб келинган мол сотилди ва катта фойда топилди. Ҳадича (р.а.) Майсарага:

— Бу Ҳошимий боласи менга барака келтирди. Кейинги карвонга уни ҳам ёнингга ол, сен билан бирга борсин! — деди.

Майсара эса:

— Мен унда жуда ажабланарли нарсаларни кўрдим! — деди. Унга соя солган дарахт ҳақида гапирди. Ўша дарахтда кўрганларини ва роҳибнинг сўзларини айтиб берди.

Ҳадича (р.а.) оқил аёл эди. Ҳайот тажрибаси бор эди. Кўпни кўрган, ўтган-кетгани билган хотун эди. У кўп моли бор бой хотун эди. Макканинг машҳур кишиларидан ва бойларидан кўп одамлар уни хотинликка сўрар эдилар. Лекин у ҳеч кимга рози бўлмасди.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламни чақиртириб, деди:

— Эй Муҳаммад! Сен биласанки, мен ҳурматли аёлман. Мен учун эрга тегиш ҳолат эмас. Макканинг нуфузли кишилари мени сўраб келган, аммо мен ҳеч кимга рози бўлмадим. Кейин менинг молларим жуда кўп, улар бекор қолади. Мен уларни сақловчи одамга муҳтожман. Мен сенга ишонаман. Ишонган одамим сифатида менинг молларимни сақлайсан. Амманг Эбу Толибга айт, у мени отамдан сўрасин.

Ҳувайлид ҳали тирик эди. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам аммалари Эбу Толибга бу сўзларни айтиб бердилар. У ҳам Асад ўғли Ҳувайлидга бориб, Пайғамбаримиз (а.с.) учун Ҳадича (р.а.)ни сўради.

Ҳувайлид:

— Менинг қизимни бутун Қурайш нуфузлilари сўради. Уни бермадим. Бу ётимга, бу муҳтожга қандай қилиб берай?! Кейин у унинг она акчаси билан кун кўради! — деди.

Бу хабарни Ҳадича Хотун эшитди. Ва бир куни таомлар тайёрлади. Макканинг машҳур кишиларини ва Эбу Толибни чақирди. Кўп-кўп ичимликлар сузиб, зиёфат уюштирди. Унга Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламни ҳам чақиртирди.

— Эбу Толибга айт, отам маст бўлиб сархуш бўлганда мени ундан сўрасин. Қабул қилганида никоҳни тузсинлар! — деди.

Сўнгра Ҳадича (р.а.) хизматкорларига:

— Отамга кўп шароб сузинг, аммо Эбу Толибга озгина беринг! — деди.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам эса, на пайғамбарликдан аввал ва на пайғамбарликдан кейин шароб ичган эмаслар.

Ҳувайлид шароб ичиб маст бўлди. Эбу Толиб ҳам ўша соатда Ҳадича (р.а.)ни отасидан сўради. У ҳам қабул қилди.

Тун бўлганда, одамлар тарқалди. Ҳадича (р.а.) отасини ухлатди. Уни хушбўй суртмалар билан суртди, чунки урфга кўра бир киши қизини турмушга берса, ўзини хушбўйлар билан суртарди.

Эртаси куни Ҳувайлид ўз танасидан хушбўй ҳид келаётганини кўриб:

— Ота, нима бўлди?! — деди. Яқинлари унга:

— Қизинг Ҳадичани Эбу Толибнинг жияни Муҳаммадга бердинг! — дейишди.

Ҳувайлид Ҳадичага:

— Бу қандай гапки, кеча мен сени Эбу Толибнинг жияни Муҳаммадга берганим айтилаяпти?! — деб сўради.

Ҳадича эса:

— Сен ҳам билгансан, мен ҳам билганман! — деди.

Ҳувайлид ҳеч нарса демади.

Шу тариқа Ҳадича (р.а.) Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам билан никоҳланди.

БАЙТУЛЛОҲ (КАЪБАИ ШАРИФ) НИНГ ҚАЙТА ҚУРИЛИШИ

Муборак Каъбанинг қайта таъмирланиш сабаби шундаки, уни Иброҳим (Алайҳиссалом) дан бери ҳеч ким қайта тикламаган эди. Ҳазрати Иброҳим ва унинг ўғли Исмоил (Алайҳиссалом) уни икки тоғ орасида қурган эдилар. Ҳар сафар сел келганда, Каъбанинг ичи сув билан тўлиб кетар эди! Макканинг буюклари уни гўзал шаклда қайта қуришни доим хоҳлар эдилар. Сел зараридан сақлашни истар эдилар. Лекин Ҳақ таолонинг кўркувидан бу ишга ҳеч ким журъат қилолмас эди.

Ўша вақтда Қурайш ичида тўрт қабила бор эди:

- Ҳошимийлар
- Умайявийлар
- Зухрийлар
- Махзумийлар

Каъбанинг тўрт деворини қайта қуриш учун, ишлар тақсим қилинди. Бутун Макка халқини тўрт қисмга ажратишди. Ҳар бир қабилага: — Ҳар бирингиз муборак уйни ўзингиз учун қуриш, унинг томини эса Ҳошимийлар ва Саҳмийларга топширинг.

— Ҳар бирингиз бир жойини бузинг. Агар Юксак Аллоҳ бирортангизга бало юборса, у бутун қабилага тарқамасин! — дейишди.

Ҳар бир қабила кулункларини олиб келиб, узоқда туриб кутдилар. Ҳеч ким иш бошлашга журъат қилмади. Бешинчи куни Мўғира ўғли Валид келиб, Махзумийларга шундай деди: — Эй эзгу кишилар! Агар бу ишни ўйлаб қўйган бўлсангиз, уни яқунлаш ҳам лозим. Юксак Яратган ҳар кимнинг қалбини билади. Бу ишда нима ниятда эканлигимизни ҳам билувчидир!

Унга: — Сен тажрибали кишисан, аввал сен бошла! — дедилар.

У қўлига кулункни олиб, Махзумийларга айтилган жойдан иш бошлади. Кейин: — Ё Роббим, Сен билиб турибсанки, ниятимиз Сенинг уйингни қайта қуриш ва уни мустаҳкамлашдир! — деб кулункни урди ва бир бурчагини бузди.

Бутун халқ узоқдан буни кузатиб турди. Валид яна пастга тушди. Халқ: — Шу кеча сабр қилайлик! Агар Валидга осмондан бир бало етмаса, эртага ҳаммасини бузамиз! — дейишди.

Ўша кечани Валид тинч ўтказди. Эрталаб халқ йиғилди. Ҳар бир киши ўз ажратилган жойини бузишга киришди. Деворни бир одам бўйи пастга туширдилар. Бир яшил тошга дуч келдилар. Қанча кулунк урдилар, у бузилмади. Бу жой уйнинг аслий пойдевори эди. Ҳақ таоло ўз Каломи Қадимида шундай марҳамат қилади:

"Иброҳим ва Исмоил Каъбанинг пойдеворларини кўтарган пайтда..." (Бақара: 127)

Деворни бузганлар уни бузиб бўлмаслигини тушуниб етдилар. Шу ердан юқорисини тош билан қоплаб, деворни кўтара бошладилар. Бир одам бўйи баланд кўтарилгандан сўнг, тўрт деворнинг тошларини бир-бирига маҳкам боғладилар. Абдулмутталиб қурган эски эшикни олтин билан безадилар. Яна янги эшик ясадилар. Кейин **Ҳажарул Асвадни** (Қора тошни) ўз жойига қўйиш вақти келди.

Бу тўрт Қурайш қабиласи орасида жанжал бошланди. Ҳар бир қабила раҳбари: — Ҳажарул Асвадни ўз жойига мен қўяман! Шундай қилиб, бу шараф бизнинг авлодимизга тегишли бўлади! — дейишди.

Кейин ҳар бир қабиланинг улулари Масжидул Ҳаромда йиғилиб ўтиришди. Ҳаммалари Ҳажарул Асвадни ўз олдиларига қўйишган эди. Ҳар бир қабила ўзларининг фазилат ва шарафларини мактай бошлади. Қадимги аجدодларини мадҳ этишди. Улар шундай дейишар эди: — Биз аждодимиз фалон жангда бундай қаҳрамонлик кўрсатган. Биз эса шундай фазилатли кишилармиз!

Бу сўзлар, бу мактовлар узоқ давом этди. Бир неча кун ўтиб, улар қайта йиғилишди. Ҳамма ўзини улуғлаб, сўнг кетар эди. Бир-бирларини ёлғонга чиқариб, сўкишишарди. Жанжал кучайиб, урушга айланиб кетиш хавфи бор эди.

Бир куни Мўғира ўғли Валид шундай деди: — Агар бундай давом этса, қон тўкилади!

Сўнг халқни жанжалдан тўхтатиб: — Сабр қилинг! Энди Масжидга ким биринчилардан кириб келса, уни ҳакам қилайлик. Ҳаммамиз унинг қарорига итоат қилайлик! — деди.

Бу таклифни бир овоздан қабул қилишди. Шу пайт **Пайғамбаримиз (Саллаллоҳу алайҳи васаллам)** узоқдан кўринди. Ҳамма: — Ана Муҳаммад Амин келяпти! У бизга ҳакам бўлсин! — дедилар.

Расулуллоҳ (Саллаллоҳу алайҳи васаллам) келиб ўтирганларида, улар воқеани у зотга айтдилар: — Ҳар қандай ҳукм чиқарсангиз, унга итоат қиламиз!

Пайғамбаримиз (Саллаллоҳу алайҳи васаллам) ўз ридоларини елкаларидан чиқариб, ерга ёйдилар. **Ҳажарул Асвад** ни ушбу ридога қўйдилар ва тўрт қабилага: — Келинглари, бу матони олиб, Аллоҳнинг уйи деворига етказинглари. Шундай қилиб, ҳаммангиз уни кўтарган бўласизлар ва бу шараф барчангизга биргаликда насиб қилади! — дедилар.

Қабилалар бу ишга жуда хурсанд бўлдилар. Ҳаммаси тошни ушбу ридо устида кўтариб, Каъба деворигача олиб келишди. Кейин: — Ҳозир бу тошни **Каъбанинг бурчагига** ким кўяди? — деб сўрадилар.

Пайғамбаримиз (Саллаллоҳу алайҳи васаллам): — Ҳаммангиз бир фикрда бўлинглар, муқаддас тошни ким қўйишини ҳал қилинглари!

Шундай қилиб, тўрт қабила ҳам **Ҳажарул Асвадни жойига етказиш** шарафига эришди. Ҳаммалари: — Бу муқаддас тошни ўз жойига қўйиш шарафини биздан ташқари яна ким олиши мумкин?! — дедилар.

Шунда ҳазрати Расулуллоҳ (Саллаллоҳу алайҳи васаллам) муборак қўллари билан **Ҳажарул Асвадни** ридо устида кўтариб, аввалги жойига қўйдилар. Аллоҳнинг уйи биноси тўлиқ битди.

Фақат унинг том қисми қолган эди, лекин уни қуриш учун **ёғоч** керак бўларди. Аммо ўша пайтда **на ёғоч ва на дурадгор бор эди...**

ПАЙҒАМБАРИМИЗ соллаллоҳу алайҳи васаллам НИНГ ПАЙҒАМБАР БЎЛИБ ЮБОРИЛИШИ

Қачонки Пайғамбар (Саллаллоҳу Таоло алайҳи васаллам) нинг ёши қирқга етганида, унга Ҳақ таоло Жаброил (а.с.)ни юборди. У ҳам Аллоҳнинг амрларини у кишига етказди.

Бошқа бир ривоятда шундай дейилган: — Ҳазрат Расул соллаллоҳу алайҳи васалламга ваҳий нозил бўлганида, муборак ёшлари қирқ учда эди.

Бошқа бир ривоятда эса: — Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга ваҳий келганида йигирма ёшда эди, — дейилган. Аммо бу ривоят тўғри эмас. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам нинг сўзларига кўра: — Инсоннинг ёши қирқни ўтмас экан, ақли комил бўлмайди!

Ҳазрат Жаброил (а.с.) ваҳий тушириш учун келганда, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам турли хил аломатларни кўра бошладилар. Жаброил (а.с.) у зотга улуғ ва ҳайбатли бир кўринишда намоён бўлар эди. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам унинг кимлигини билмасдилар. Уларни тушларида кўрар эдилар. Кундуз куни Маккага ёлғиз

борар эдилар. Йўлда кетар эканлар, ердаги тош ва кесик (тошлар) нима бўлса: **(АС-САЛАМУ АЛАЙКА ЙА РАСУЛАЛЛОҲ)** — деб нидо қилар эдилар. Расул (алайҳиссалом) эса бу овозлардан кўрқар, чўчир эдилар.

Қурайш қабиласида бир одат бор эди: улардан бири парҳезкорлик ва диндорлик даъво қиладиган бўлса, Ражаб ойида Ҳиро тоғидаги ғорга чиқиб, ибодат билан машғул бўлар, узлатга чекинар ва халқ орасига аралашмас эди. Бу одат Ҳошимийлар ва бошқа қабилалар томонидан ҳурмат қилинар эди. Ҳиро тоғида уларнинг ҳар бири ўзига тегишли бир жой эгаллар, у ерда бир-бирларига яқин ўтиб, кўшничилик қилар эдилар.

Ўша йили Расул соллаллоҳу алайҳи васаллам Ҳиро тоғидан тушиб, Ҳазрат Хадича (р.а.)нинг олдига келдилар. Унга: — Мен ақлдан озишдан кўрқяпман! — дедилар. Ҳазрат Хадича эса: — Нега? — деб сўради. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам: — Кўзимда ақлдан озиш аломатлари кўряпман. Шундайки, кундузи йўлда кетар эканман, тошлардан, қоялардан овозлар эшитяпман. Тунлари эса тушимда ўзларини менга намоён қиладиган турли хил махлуқотларни кўряпман. Шунингдек, боши осмонда, оёғи ерда бўлган бир махлуқни кўряпман, аммо у нима эканини билмайман. У нарсани менинг ёнимга яқинлашиб, мени тутишни хоҳляпти! — дедилар.

Ҳазрат Хадича: — Эй Муҳаммад! — деди. — Бу каби белгиларни яна кўрсанг, менга хабар бер! Булар яхши белгилардир.

Бир куни Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам Ҳазрат Хадича билан уйларида ўтирган эдилар. Улар айтган нарсалар кўз ўнларида зоҳир бўлди. Шу пайт: — Хадича! Менга намоён бўлган ўша махлуқларни ҳозир ҳам кўряпман! — дедилар.

Ҳазрат Хадича Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам нинг орқа тарафидан келиб, уларни бағрига олди ва: — Ҳозир ҳам кўряпсанми? — деди.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам: — Ҳа, кўряпман! — дедилар.

Ҳазрат Хадича бошининг рўмолини очди ва сўради: — Ҳали ҳам кўряпсанми?

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам: — Йўқ, кўрмаяпман! — дедилар.

Шунда Ҳазрат Хадича (р.а.): — Эй Муҳаммад! Сенга муборак бўлсин! Сен кўрган нарсани шайтон эмас, фариштадир. Агар у шайтон бўлганида, менинг сочимга ҳурмат қилмас эди! — дедилар.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам нинг муборак қалбларида бирор ташвиш ёки ғам бўлса, Ҳиро тоғига чиқиб, айланиб, сайр қилар эдилар. Кеч бўлганида, ғам билан уйларида қайтадилар. Ҳазрат Хадича эса уларни ғамгин кўриб, хавотирланар эдилар. Бу ҳол Ҳақ таоло ваҳий юборгунча давом этди. Ўша кун душанба куни эди.

Ривоятга кўра, ўша кун Рамазон ойининг ўн саккизинчи куни эди.

Ривоятларга кўра шундай дейилган: — Бу Рабиул аввал ойининг ўн иккинчи куни эди. Ва бу кун Расулуллоҳнинг туғилган куни эди. У зотга худди шу ойда пайғамбарлик берилди. Шу кун, шу ойда туғилган эдилар. Шу ойда, яна бир душанба кунида, Ҳақ таолонинг раҳматига етишдилар.

Ўша душанба куни Ҳақ таоло Жаброил (а.с.)ни юборди. Унга: — Бор, ўзингни Муҳаммадга кўрсат ва **"Икра"** сурасини унга ўқиб бер!

Қуръон каримдан биринчи нозил бўлган сура Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам га тушган **"Икра"** сураси бўлди.

Жаброил (а.с.) осмондан тушди. Ҳиро тоғида Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламни топди. У зотга ўзини таништирди ва: **"АС-САЛАМУ АЛАЙКА ЙА РАСУЛАЛЛОҲ!"** — деди.

Ҳазрат Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам кўрқдилар. Ўринларидан турдилар. Ўзларига бир ҳолат юз берди, ўзларини тоғдан ташламоқчи бўлдилар.

Жаброил (а.с.) у кишини икки қаноти орасига олди. Улар на олдинга, на орқага ҳаракат қила олдилар. Жаброил (а.с.): — Эй Муҳаммад! **Икра (Ўқи)!** — деди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам: — Нима ўқишим керак? Мен ўқий олмайман! — дедилар.

Шунда Жаброил (а.с.):

"(Раббингнинг номи билан (Қуръонни) ўқи! У ҳар бир нарсани яратди. Инсонни лахта қондан яратди. Ўқи! Сенинг Роббинг энг қаримли зотдир. У қалам билан ёзишни ўргатди. Инсонга билмаган нарсаларини ўргатди.)" (Алақ: 1-4).

Жаброил (а.с.) Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламдан қўлларини олиб, кўздан ғойиб бўлди.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам титраб, тоғдан тушдилар ва уйларига келдилар. **"Икра"** сурасини ўқиб юрар, таналари титрар эди.

У зот уйга келгач, Ҳазрат Ҳадича (р.а.)га: — Менга узоқдан кўринган нарса ҳозир яқиндан кўринди! — дедилар.

Ҳазрат Ҳадича: — У сенга нима деди? — деб сўради.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам: — У менга: **"Сен пайғамбардирсан, мен Жаброилман!"** деди ва менга бир сурани ўқиди! — дедилар ва ўша сурани Ҳазрат Ҳадичага ўқиб бердилар.

Ҳазрати Ҳадича Фаҳри Кайнат Ҳазратларининг ҳеч қачон ёлғон гапирмаганларини билгани учун:

— Ҳошаки, сенга жин зарар етказса ёки сенга кўҳинлик келса! Сен ҳеч хавотирланма. Юксак Роббинг сенга фақат яхшилик билан муомала қилади. Сенки, меҳмонга икром қиласан, тўғри гапирасан, омонатни ўз эгасига топширасан, инсонларга мусибат ва фалокат вақтида ёрдам берасан, етимни ҳимоя қиласан, ғарибларга яхшилик қиласан ва одамлар сени яхши кўришади. Сенга хушхабар бўлсин! Ҳадичанинг жони қўлида бўлган муқаддас Зотга қасамки, сен бу умматнинг пайғамбари бўлишинг керак! — деб, уни таскин берди.

Менга "Мени девона деб ўйлашади!" деган қўрқув келди. Шу хавотир билан ўзимни баланд тоғдан ташлаш ниятида ғордан чиқдим. Йўлнинг ярмига етганимда, осмондан бир нидо эшитдим. У менга:

— Эй Муҳаммад! Сен Аллоҳнинг ҳақ Расулисан ва мен Жаброилман! — дер эди. Бошимни юқори кўтардим. Фариштани инсон қиёфасида кўрдим. Қайси томонга қарасам, уни кўрардим. Бу ҳол кечгача давом этди.

Менинг қайтишим кечиккани учун Ҳадича хавотирга тушди ва одамлар юбориб, мени қидиртирди. Улар менинг борган жойимга етиб келишганида, ўша киши кўзимдан ғойиб бўлди. (Тарихи Ислом – Махмуд Эсад Эфенди.)

Насронийларнинг буюк бир кўҳини бор эди. Унинг исми:

— Навфал ўғли Варақа эди. У билимдон эди. Жуда кўп китоб ўқирди. Таврот ва Инжилни биларди.

— Охир замон Пайғамбари келиши вақти яқинлигини ҳам биларди.

Ҳазрати Ҳадича Навфал ўғли Варақа ҳузурига борди ва унга:

— Китобларда, ҳеч қаерда Жаброил исмини эшитганмисан? Уни билсанми? — деб сўради.

Варақа:

— Нега сўраяпсан? — деди.

Ҳазрати Ҳадича эса Расул соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳикоясини сўзлаб берди.

Варақа:

— Жаброил — Аллоҳ таолонинг буюк бир фариштасидир. У пайғамбарларга элчи қилиб юборилади. Ҳазрати Мусога ва Исога келган! — деди. — Агар хабаринг рост чиқса, бу — шу Муҳаммаддирки, у араблар орасида зоҳир бўлади. Унинг хабарлари китобларда бор! — деди. Сўнг:

— Эй Ҳадича! Жаброил Муҳаммадга ҳеч бир нарсани буюрганми? — деб сўради.

Ҳазрати Ҳадича:

— Жаброил унга: "Ҳалқни Аллоҳ таолога даъват қил!" деган! — деб, ўша сурани ўқиб берди.

Варақа:

— Агар у "Халқни Аллоҳ таолога даъват қил!" деб буюрилган бўлса, мен бу даъватга биринчи бўлиб югуриб бораман! Ва мен узоқ вақтдан бери шу хабарни кутиб умид қилиб юрибман! — деди.

Шундан сўнг, Ҳазрати Ҳадича уйига қайтди. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам ухлаётган эдилар. Жаброил (а.с.) яна келиб, мана бу оятларни келтирди:

"1. Эй юпинкага ўралиб олган (Муҳаммад)! 2. Тур! Ва одамларни (Аллоҳнинг азоби билан) қўрқит! 3. Роббингни улуғла! 4. Либосингни тоза тут! 5. (Илдизи) нажас бўлган нарсадан юз ўгир! 6. (Бирор яхшиликни) кўп кўриб миннат қилма! 7. Роббинг учун (азоб-уқубатларга) сабр қил!" (Муддассир: 1-7)

Аллоҳ таоло бу оятларда пайғамбарликни, намозни, динни тўғри бажаришни, покликни, саховатни ва яхши хулқлар билан хулқланишни, дин йўлида халқнинг машаққатларига сабр қилишни ва пайғамбарлик вазифаларини ўргатди.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам турдилар. Ҳазрати Ҳадича уларга:

— Эй Қосимнинг отаси! Нега ухламадинг? — деб сўради.

У зот:

— Эй Ҳадича! Мен учун ухлаш ва дам олиш ўтди. Жаброил (а.с.) яна келди. Менга:

— Аллоҳнинг буйруғини халққа етказ! Намоз ўқи, ибодат қил! — деб буюрди.

Бу хабарни эшитган Ҳазрати Ҳадича хурсанд бўлди, шодланди ва сўради:

— Эй Аллоҳнинг Расули! У сенга нима буюрди?

— Менга: "Рисолатингни халққа билдир! Уларни ҳаққа даъват қил!" деб буюрди. Лекин мен кимни даъват қилай? Менга ким ишонади?

Ҳазрати Ҳадича:

— Барча халқлардан олдин, эй Аллоҳнинг Расули! Менга Аллоҳнинг ҳақ динини ўргат! Чунки мен сенга ишонаман! — деди.

Пайғамбар (а.с.) ҳам унинг бу сўзига хурсанд бўлдилар. Сўнг, Ҳазрати Ҳадичага Исломни баён қилдилар. Ҳазрати Ҳадича ҳам биринчилардан бўлиб Исломни қабул қилди.

Жаброил (а.с.) ҳам у ерда ҳозир эди. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга:

— Сув келтир! Мен сенга таҳорат ва масҳ қилишни ўргатаман. Аллоҳга қандай ибодат қилиш кераклигини бил! — деди.

Ҳазрати Пайғамбар сув келтирдилар. Жаброил унга таҳорат қилишни ва намозни ўргатди.

Шундан сўнг, Жаброил (а.с.) имом бўлди. Унинг ортида Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам, уларнинг ортида эса Ҳадича икки раъят намоз ўқидилар.

Ҳазрати али (аллоҳ ундан рози бўлсин) муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам Нинг динини қабул қилган кунда жаброил (а.с.) Нинг ортида намоз ўқигандан соң, жаброил (а.с.) Қайтиб кетган эди. Ҳол буки, ҳазрати алини абу толибдан олиб, озиқлантириб, вояга етказган, пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам Бўлган эди. Ҳазрати али, ҳазрати ҳадижанинг уйида бирга ёшар эди. Шунингдек, пайғамбар алайҳиссаломга нубувват келишидан бир неча йил олдин маккада қаҳатчилик бўлган эди. Абу толибнинг оиласи кўп эди. Унинг моликайфиятлари қаҳатчилик йилида истеъмол қилинган ва унга фақирлик етган эди. Ҳазрати расулуллоҳ, ҳадича (р. Анҳа) нинг моли билан кўп неъматларга эришган эди. Бутун хошимийлар орасида аллоҳнинг расулидан ва амаси ҳазрати аббосдан башқа бой киши йўқ эди.

Ҳазрати расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Ўша қаҳатчиликда амаси ҳазрати аббосга дедики: — эй амақижон! Сенга укайинг абу толибнинг оиласи катта, у қийин аҳволга тушиб қолди ва жуда фақир бўлиб қолди. Ҳақ таоло бизга иноят этиб, кенглик берди. Кел, унинг ўғилларидан бирини сен ол, бирини эса мен олай. Та ки абу толибнинг ўзидан юк енгиллашсин!

Ҳазрати аббос ва пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам Абу толиб ҳузурига боришди ва ушбу гапни айтдилар. Абу толиб, бутун фарзандлари ичида энг кўп ақилни севар эди ва деди: — манга ақилни қолдиринглар. Бошқаларни истасангиз олаверинглар!

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам Ҳазрати алини олди. Ҳазрати аббос (р. Анху) ҳам ҳазрати жафарни олди.

Шундай қилиб, ҳазрати расулуллоҳга илк бўлиб хадижа (р. Анҳа), болалардан ҳазрати али, катта кишилардан эса ҳазрати абу бакр (р. Анху) ишонганди.

Ҳазрати абу бакрнинг исломга кириш воқеаси қуйидагичадир: — ҳазрати жаброил (а.с.) Келиб намоз ўқишни ўргатган куни, пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам Билан ҳазрати хадижа ва ҳазрати али бирга намоз ўқишганди. Жаброил (а.с.): — ё муҳаммад! Халқни дининга чақир! — деди.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам, ўша кун ва ўша тун: — бу сирни кимга очай? — деб ўйлади. Қалби ҳазрати абу бакрга мейл қилди ва деди: — у катта кишидир. У мен билан достдир. Ақли етукдир. Унга маслаҳат қилай. Фикрини олай. Динимни очайми? Уни кимга айтишни маслаҳат кўради?

Аммо, ҳазрати абу бакрнинг уни тез қабул қилишини билмаганди. Ҳазрати абу бакр ҳам ўша тун ҳеч ухламади. Жуда ҳаватирда бўлди ва деди: — бу бутга сиғинганлик ҳеч қандай яхши дин эмас. Биз у динга ишонамиз. Бу бутлардан ҳеч қандай фойда ҳам, зарар ҳам йўқ. Ҳақ таоло осмон ва ерни яратган. Албатта, у, бу халқнинг ўзидан бошқа нарсага сиғинишини ёқтирмайди ва қабул қилмайди. Кашки, мени ҳақ динга ва ҳақ йўлга йўлловчи кимса бўлганида.

Ул зот ўйлади: — абу толибнинг укаси ўғли муҳаммад ёши катта ва ақлли кишидир. У менга дост, сирдошдир. Ишончли кишидир. Бутга сиғинганликни у ҳам ёқтирмайди. Ҳеч қачон бутга сиғинмаган. Мен эртага унинг уйига борай. Ушбу сирни унга ачай. Унга маслаҳат қилай. Менга ҳақ йўлни кўрсатсин!

Саҳар бўлди. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам Турди ва ҳазрати абу бакрнинг уйига йўлга чиқди. Ҳазрати абу бакр ҳам пайғамбаримизнинг уйига йўл олганди. Йўлда икковлари йўлда бир-бирига дуч келишди. Бир-бирини қучоқлашди. Расул соллаллоҳу алайҳи васаллам: — ё аба бакр! Мен сизнинг уйингизга бир масалани муҳокама қилиш учун кетаётган эдим! — деди.

Ҳазрати абу бакр ҳам: — мен ҳам сизнинг уйингизга маслаҳат учун кетаётган эдим! — деди.

Сенга бу ҳикматни айтиб берай.

Аллоҳнинг расули соллаллоҳу алайҳи васаллам: — менга жаброил (а.с.) Келди. Унинг ўзини танитди. Менга ҳақ таолодан хабар олиб келди ва: — БУТУН ХАЛҚНИ ҲАҚҚА ЧАҚИР! ШУНДАЙ ҚИЛКИ, ҲАҚҚНИНГ ЯҒОНАЛИГИНИ ТАСДИҚ ҚИЛСИНЛАР! ВА СЕНИНГ ПАЙҒАМБАРЛИГИНГА ИШОНСИНЛАР! БУТГА СИҒИНАИШДАН ВОЗ КЕЧСИНЛАР!

ҲАЗРАТИ АБУ БАКР ҲАМ: — ЭЙ МУҲАММАД! — ДЕДИ. — ҲАММАДАН ОЛДИН МЕНИ СЕНИНГ ДИНИНГА ЧАҚИР!

ШУНДАЙ ҚИЛИБ, ҲАЗРАТИ АБУ БАКР ИСЛОМНИ ҚАБУЛ ҚИЛДИ.

Бир кун Эбу Толиб ўғли Ҳазрат Алини намоз ўқиб турганини кўрди. Унга: — Бу нима? — деб сўради. Ҳазрат Али: — Аллоҳнинг Расули Муҳаммад мени бу динга даъват қилди. Ва улуғ Аллоҳдан унга: **"Одамларни шу динга чақир!"** — деб буйруқ келди. Мен ҳам уни тасдиқ этдим! — деди.

Шунда отаси Эбу Толиб: — Агар Муҳаммад бу дин ҳақида айтган бўлса, уни яширин тут. Муҳаммад ҳеч қачон ёлғон гапирмайди. Ва ҳеч қачон ёлғон гапирган эмас! — деди.

Бу ўтгиз киши исломларини яширин тутар эдилар. Аммо баъзи вақтлар Қурайшликлар Макка масжидида: — Муҳаммад бир дин олиб келдики, **"Мен Аллоҳнинг Пайғамбариман. Менга улуғ Яратгандан, одамларни шу динга даъват қилишим учун хабар келди!"** — деб айтяпти, — деб гапиришар эдилар.

— Бир гуруҳ одамлар уни тасдиқ қилдилар. Ва у билан яширинча намоз ўқияптилар! — дейишар эди.

Эбу Жаҳл ибн Ҳишом (Лаънатуллоҳи алайҳ) деди: — Агар Муҳаммадни тасдиқлаганни билсам, унинг бошини илон боши каби эзаман. Агар Муҳаммаднинг Ҳубал ва Лотдан

бошқасига сажда қилаётганини кўрсам, унинг бошига бир тош урсам, мияси бурундан оқиб кетади! — деди.

Хошимийларнинг бошлиғи Эбу Толиб эди. Махзумийларнинг эса Эбу Жаҳл эди. Ади ибн Қайс авлодининг бошлиғи эса Ҳазрат Умар эди. Ҳазрат Умар бошлиқликда Эбу Жаҳл билан шерик эди.

Хошимийларнинг бошчилиги Эбу Толибдан кейин Ҳазрат Аббосга ўтди. Аббос (р.а.) Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламни яхши кўрар эди. Аммо Хошимийлар ичида Расулуллоҳ (алайҳиссалоту вассалам)ни энг кўп озор берган амакиси Эбу Лаҳаб эди.

Қачонки Ҳазрат Умар мусулмон бўлди, мусулмонларнинг сони Умар билан бирга қирк киши бўлди. Ана шундан кейин ислом ошкора бўлди. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам масжидга бориб, намоз ўқидилар. Каъбани кўркмасдан зиёрат қилдилар. Кофирлардан ҳеч ким сўз айта олмай қолди.

ҲАТТОБ ЎҒЛИ УМАР (Р.А.) НИНГ ИСЛОМГА КИРИШИ

Савоб амалларни бажарувчи Ҳаттоб ўғли Умар (р.а.) нинг исломга кириши шундай бўлган:

— Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам га ўттиз тўққиз киши ишониб, мусулмон бўлган эди. Бу ўттиз тўққиз киши Каъбаи Муаззамада намоз ўқимоқчи бўлдилар. Аммо Қурайш халқининг озор ва тазйиқларидан у намозни ўқий олмадилар.

Шунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам дуо қилиб: — **"Эй илоҳим!"** — деб нидо қилдилар. **"Исломни ушбу икки кишидан Сенга энг маҳбуб бўлгани билан азиз қил! Улардан бири Ҳаттоб ўғли Умар, иккинчиси Ҳишом ўғли Эбу Жаҳл!"** — дедилар.

Шу тариқа Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам нинг дуолари Ҳазрат Умар ҳақида ижобат бўлди.

Ҳазрат Умарнинг бир синглиси бор эди. У Абдуллоҳ ибн Талҳа хотини эди.

Ҳазрат Умар бир куни шу аёлнинг уйи олдидан ўтиб кетаётган эди. Унинг Қуръон ўқиб турганини эшитди. Унинг овозини эшитиб, уйга кирди. Унга: — Бу нима ўқиётганинг? — деб сўради. Кейин: — О, демак сен ҳам шу Муҳаммаднинг динига кирибсан?! — деб бақирди.

Синглиси: — У Аллоҳнинг ҳақ Расулидир! — деб жавоб берди.

Умар эса: — Ёзиб, ўқиётган нарсангни менга бер, нима эканини кўрай! — деди.

Синглиси: — Сен нопоксан! Сенинг қўлинг уни ушлашга ҳақли эмас! — деди. — Кўлинг унга тегмасин!

Ҳазрат Умар: — Пок бўлишим учун нима қилишим керак бўлса, қилай, сўнг уни ушлай! — деди.

Синглиси: — Бошидан оёғингча танангни ювишинг керак! — деди.

Ҳазрат Умар ғусл қилди. Синглиси унга Қуръон саҳифасини берди. Ҳазрат Умар ўша ерда қуйидаги оятларни ўқиди:

"1. Тоҳа. 2. Эй (Муҳаммад), Биз сенга Қуръонни машаққат чекишинг учун туширмадик. 3. Балки, (бу) Аллоҳдан кўркувчилар учун насиҳатдир. 4. У (Қуръон), ерни ва улуг осмонларни яратган зот томонидан аста-секин туширилгандир." (Тоҳа: 1-4).

Ҳазрат Умар бу тўртта оятни ўқиб бўлгач, 5 ва 6-оятларни ҳам сўнгигача ўқиди:

"5. Раҳмли Аллоҳ Аршни эгаллади. 6. Осмонларда ва ерда, уларнинг орасида ва нам тупроқнинг остида нима бўлса, Униқидир." (Тоҳа: 5-6).

— Агар шундай бўлса, демак бизнинг динимиз... бир ҳеч нарса экан! Бизнинг илоҳ деб сажда қилиб юрганимиз ҳам ҳеч нарса экан! — деди.

Сўнг: — Муҳаммад қаерда? — деб сўради.

Синглиси Фотима: — Агар ёмон сўзлар айтмасанг, сени у зотнинг олдида олиб бораман! — деди.

Ҳазрат Умар: — Ҳеч нарса демайман! — деди.

Унинг синглиси уни Ҳазрат Хадичанинг уйига олиб борди.

Ҳазрат Умар уйга кирди. Аллоҳнинг Расули унга: — **Нима учун келдинг?..** — деб сўрадилар.

Умар: — **Сизнинг динингизга кириш учун келдим, эй Муҳаммад!** — деди.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам: — **Аллоҳга ҳамд бўлсинки, дуоимни сен ҳақингда ижобат қилди. Эбу Жаҳл ҳақида эса ижобат қилмади!** — дедилар.

Умарнинг бу ҳаракати, аслида, унинг ўзи учун ҳам жуда хавфли эди. Чунки, у қилмоқчи бўлган ишни уддалай олса, дин даъвати бир томонда қолиб кетарди ва араб урф-одатига кўра катта қатлиомлар юз бериши мумкин эди. Бу ишнинг оқибатида фақат Ҳаттоб ўғли Умар эмас, балки барча нуфузли кишилар ҳалок бўлишлари мумкин эди.

Лекин Умар, ўз фикри ва азмида қаттиқ турувчи ва жасур киши бўлганидан, шундай фидокорлик йўлига ўзини ташлади. Аммо, синглиси Фотима ва унинг эри Саиднинг Исломи қабул қилгани унга қизиқ бўлиб қолган эди. У дарҳол Фотиманинг уйига борди. Бу вақтда (Тоҳа) сураси нозил бўлган эди, шунинг учун Саид ва Фотима бу сурани бир саҳифага ёздирган эдилар. Саҳобалардан Ҳаббоб ибн Аратни уйларига чақириб, уни ўрганаётган эдилар. Умар шу уйнинг бурчаги атрофида айланаётганида уларнинг Қуръон ўқишаётганини эшитиб қолди ва дарҳол эшикни қаттиқ тақиллатди. Саид ва Фотима, Умарнинг белида қилич билан қаттиқ ғазотбда турганини кўриб, хавотирга тушдилар, Қуръон ёзилган саҳифани яширишди ва ўқитувчилари Ҳаббобни бир бурчакка беркитишди. Умар очилган эшикдан уйга кирди ва уларга:

— Нима ўқияпсизлар? — деб сўради.

Саид:

— Ҳеч нарса йўқ! — деб хавотир билан жавоб берди.

Умар жаҳл билан:

— Демак, эшитган гапимиз рост экан! Сиз ҳам Муҳаммаднинг сеҳрига учгансиз! — деб, Саиднинг ёқасидан ушлаб, уни ерга уриб ташлади.

Фотима эрини кутқаришга уринар экан, Умар унинг юзига ҳам бир тортиқ урди. Фотиманинг юзи дарҳол қон йўлди.

Умар синглисининг юзида қон оқиб турганини кўриб, бироз пушаймон бўлди. Шу боис унинг ғазотби камайди.

Фотима қанча қонга беланса ва танаси оғриқда бўлса ҳам, динига бўлган муҳаббати кучайди. У Аллоҳга ишониб:

— Эй Умар! — деди. — Нега Аллоҳдан уялмайсан? У ўз мўъжизалари билан юборган Пайғамбарига ишонмайсан? Мана, менинг эрим ва мен Исломи қабул қилиш шарафига муяссар бўлдик! Сен бошимизни кессан ҳам бу диндан қайтмаймиз!

Шу билан у:

— Шаҳодат келтираманки, Аллоҳдан ўзга илоҳ йўқ ва Муҳаммад Унинг бандаси ва Расулидир! — деб, шаҳодат калимасини айтди.

Умар нима қилишини билмай қолди. У ерга ўтирди ва уларга:

— Ҳозир ўқиган саҳифангизни менга олиб келинг! — деди ва юмшоқлик ила муомала қилди.

Фотима ўша саҳифани олиб келди. — Бир ривоятга кўра: "У саҳифани йиртиб ташлайсан!" деб, кўрсатмоқчи бўлмаган. Умар: "Йиртмайман!" деб сўз берганидан сўнг, Фотима унга саҳифани узатди.

Умар ёзиш ва ўқишни биларди. У Тоҳа сурасини ўқий бошлади.

Қуръони Каримнинг очиқ баёнлари ва маънолари, унинг ширинлиги ва гўзаллиги Умарнинг қалбига катта таъсир қилди. У юқоридан пастгача ўқиди. Олтинчи ояти каримага келганда:

"Осмонларда ва ерда ва уларнинг ўртасидаги ҳамда тупроқ остида бўлган нарсаларнинг ҳаммаси Уникидир." (Тоҳа: 6)

Умар бу ояти каримани ўйлади. Чуқур тафаккурга чўмди. У синглиси Фотимага қараб:

— Эй Фотима! — деди. — Барча яратилган нарсалар сизлар ибодат қилаётган Аллоҳникими?

Фотима:

— Ҳа! Шу ҳақиқат! Шубҳа қилсангми? — деб жавоб берди.

Умар:

— Эй Фотима! Бизда эса 1500 та бут бор. Улар юпқа зарҳаллар билан безатилган, жуда мукамал. Аммо, бу ер юзида уларнинг ҳеч бири бир тирноқчалик мулкка эга эмас! — деб, ҳайратланиб қолди. У иккиланиб қолди.

Шу ондан бошлаб, унинг қалби ҳақ динига мойил бўлди. Кейин ўқиган сўнгги оятига қаради. Бу оят эди:

"Аллоҳ — у Аллоҳки, Ундан ўзга илоҳ йўқдир. Энг чиройли исмлар Уникидир!"
(Тоҳа: 8)

Умар бу ояти кариманинг улуғворлигини ўйлади. Иродасини йўқотди. Ҳамда, унинг кўкраги қулфини очиб, шаҳодат калимасини айтди.

Ҳаббоб буни эшитиб, беркитилган жойидан чиқиб келди ва деди:

— Эй Умар! Ҳазрати Пайғамбар:

— "Эй Роббим! Бу динни Абу Жаҳл ёки Ҳаттоб ўғли Умар билан азиз қил!" деб дуо қилган эдилар. Мана, шу улкан бахт ва омад сенга насиб бўлди! — деб Умарга хушхабар берди.

Умарнинг ҳам Ислоҳ ҳақидаги фикрлари тубдан ўзгарди.

Шу вақтда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Сафо яқинидаги бир уйда саҳобалар билан махфий суҳбат ўтказётган эдилар. Ҳаббоб (р.а.) Умарни ўша ерга олиб борди.

Умар, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳузурда тиз чўкди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам унинг кўлини ушлаб:

— Иймонга кел! — дедилар.

У ҳам қалб поклиги билан шаҳодат келтириб, мусулмон бўлди.

Ҳазрати Умар мусулмон бўлгач, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам унга:

— Эй Умар! — дедилар. — Энди намоз ўқиш керак.

Умар (р.а.) эса:

— Намоз нима? — деб сўради.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

— Ҳақ таолога ибодат қилишдир! — дедилар.

Ҳазрати Умар:

— Қаерда ибодат қилиш керак? — деб сўради.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам:

— Ҳозирча, мусулмонлик очиқ эълон қилинмагунча махфий ибодат қилиш керак! — дедилар.

Ҳазрати Умар:

— Лекин Лот ва Ҳубал бутларига улар ошкор ибодат қиладилар. Биз эса буюк Аллоҳга махфий ибодат қиламизми? Биз ҳам ошкора ибодат қилайлик! — деди.

Шу тариқа, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам барча саҳобаларни йиғиб, улар билан биргаликда Каъбани тавоф қилдилар ва ошкора намоз ўқидилар. Қурайшнинг барча нуфузли кишилари у ерда эди. Ҳазрати Умар улар билан бирга бўлгани учун ҳеч ким мусулмонларга қарши чиқмади. Шу кундан сўнг, намоз ошкора ўқиладиган бўлди.

Бу Абу Лаҳаб шунчалик даражада Расулуллоҳга душманлик қилди-ки, тикан ёриб, олиб келар, Пайғамбаримиз ва у зотнинг саҳобаларининг йўллариغا сочиб қўяр эди, шунданки, уларнинг оёқларига ботсин, деб ният қиларди. Хотини ҳам сабр-тоқатининг кўплигидан, эри Абу Лаҳабга ёрдам қилиб, тикан ташиб келиб турди. Улар уларни Пайғамбаримиз ва саҳобаларининг йўллариغا сочиб қўяр эди. Ана шундай бир вақтда Ҳақ Таоло қуйидаги оятни нозил қилди: "Эй Муҳаммад! Аввало, қариндошларингни огоҳлантир, кўрқит." (Шуъаро сураси: 214)

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ўйлади:

- Менинг қариндошларим Ҳошим фарзандлари ва Абд Манаф фарзандларидир!

Шу заҳоти Али розияллоҳу анҳуга:

• Бор, таом столини тайёрла! деб буюрдилар. Ҳазрат Али бир кўйни қовурди. Ҳошим фарзандларининг барчасини, Абд Манаф фарзандларини, Абу Толибни, Ҳазрат Ҳамза ва Ҳазрат Аббос билан кўплаб одамларни чақирди. Тайёрланган бу таомни едирди. То кўнгиллари тўйгунгача ейилган таомлардан ҳеч нарса қамаймади. Абу Лаҳаб:

- Эй Муҳаммад! Бу кун сен сеҳргарлигингни бизга кўрсатмоқ учун чақирдингми? деди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам бу аччиқ сўздан жуда ранжидилар. У кун ҳеч қандай гап айтмадилар. Бир кун яна ўшандай қилиб таом пиширтирдилар. Яна олдинги чақирганларини чақирдилар. Чақирилганларнинг барчаси келгач, таомлар ейилди. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам дедилар:

- Эй амакиларим! Эй отамнинг ака-укалари! Эй қариндошлар! Сизлар эй кишилар! Мен бутун яралмишларга Яратганнинг элчисиман. Ва хосатан, махсус равишда менинг қавмим бўлган сизларга Аллоҳнинг элчисиман. Энди улуғ Аллоҳга ва менинг пайғамбарлигимга ишонинг, шунда Ҳақ Таоло сизларга жаннатни беради.

Аммо Қурайш халқи ичида Пайғамбаримизга соллаллоҳу алайҳи васаллам эргашган бўлмади. Шунда Абу Толиб:

- Эй Муҳаммад! Сен айтдинг, биз эшитдик. Бизга, ўйлаб кўриш учун вақт бер. Кўрайлик, фикр қилайлик, деди.

Бу истакка жавобан, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам:

- Эй амакиларим, эй отамнинг ака-укалари! Эй қариндошларим! Агар охират юксаклигини истасангиз ва Ҳақ Таолонинг менинг бу динимни ошкора қилиши, арабнинг ва ажамнинг подшоҳлиги менга бўлишини истасангиз, орангизда Пайғамбарлигимни тасдиқловчингиз борми? Шунда мен уни ўзимга халифа қиламан! дедилар.

Ҳазрат Али (Аллоҳ унинг юзини қарим қилсин) дедилар:

- Эй Аллоҳнинг Расули! Агар ҳеч ким сизга ишонмаса, билингки, мен ишонганман.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам дедилар:

- Эй Али! Сен, ишонгансан! Сен менинг ака-укамсан! Ва, шунингдек, васиямсан! Шунда у ердаги йиғилганлар ўринларидан турдилар. Ташқарига чиқдилар. Абу Толибга қараб кулишди ва:

- Эй Абу Толиб! дедилар. Муҳаммад сенинг ўғлигини сенинг устинга ҳоким қилди.

Шундан кейин Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳар доим одамларни динга чақирдилар. Лекин одамлар Абу Толибнинг кўркуви билан ҳеч нарса дейишолмас эди.

Кун ўтди, шунда қуйидаги оят нозил бўлди: "Эй Макка аҳли! Сизлар ҳам Аллоҳни ташлаб, ибодат қилаётган (бутларингиз) билан, ҳеч шубҳасиз, дўзах ўтинисиз. Сизлар, барчангиз дўзахга тушасиз." (Анбиё: 98-99)

Бу оят нозил бўлгандан сўнг, Расулуллоҳ масжидга шошиб кетдилар. Ушбу янги келган оятни уларга ўқидилар. Қофирлар йиғилиб, Пайғамбаримизни масжиддан чиқариб юбордилар. Кейин Абу Толибнинг олдига келишди. Унга: "Муҳаммад Лот ва Узога сўкибди. Шу сабабли ҳам биз уни масжиддан чиқардик!" дедилар. Абу Толиб Расулуллоҳни соллаллоҳу алайҳи васаллам чақириб: "Уларнинг сен билан ҳамда Роббинг билан иши йўқ!" деди. Ҳазрат Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам ўзларига ёрдам беришдан пушаймон бўлди деб ўйладилар: "Амак, деди у, Раббим менга шундай буюряпти. Мен эса унинг буйруғини бажармоқдаман. Агар сен менга ёрдам берсанг, бу жуда яхши. Лекин ёрдам бермасанг, ҳам ўзинг биласан!" деди. Сўнгра йиғлади. Кўзларидан ёшлар тўкилди. Кейин чиқиб кетди. Абу Толибнинг юраги оловланди, унга ачиниб, уни яна чақириб: "Эй Муҳаммад!" деди. "Раббинг сенга нима буюрган бўлса, ўша буйруқни бажар. Ҳеч кимнинг сен билан иши йўқ. Ва мен биламанки, сенинг гапинг ҳақдир, тўғридир. Сен тўғрини айтяпсан. Агар бу араб қабиласи мени айбламас, узрамас, ва кўп йиллардан кейин: 'Ўз етимининг, ўз етимининг динига кирибди,' демас эди, мен

хам сенинг динингга кириб борар эдим. Энди мен нечалар ҳаёт бўлсам, соғ бўлсам. Ва мен соғ бўлганимча, сенга ҳеч ким қўл узата олмайди!" деди. Шундай қилиб, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг қалби бир оз бўлсада таскин топди. Аммо унинг саҳобаларидан, ёринларидан кўп кишиларни Қурайш қийнаб турди. Шунда Ҳақ Таоло Пайғамбарга соллаллоҳу алайҳи васаллам қуйидаги оятни йўллади: "Эй Муҳаммад! Бошқа азиматли пайғамбарлар сабр қилганидек, сен ҳам сабр қил. Қофирлар ҳақида (азоб учун) шошма. Уларга ваъда қилинган азобни кўрган кунларида, улар ўзларини дунёда фақат бир муддат қолганларини ўйлашади. Бу сўнгги билдирувдир, йўлдан чиққанлардан бошқа бирон киши ҳалок қилинмайди!" (Аҳқоф: 35) Ва шундай деди: "Шундай экан, эй Муҳаммад! Сен (ўша қофирларнинг қийноқларига) гўзал сабр билан сабр қил." (Маориж сураси, оят: 5) "Шунинг учун ўша мушрикларни (Аллоҳга шерик қўшувчиларни) қаерда топсангиз, ўлдиринг. Улари тутинг, уларни қаманг ва уларнинг кузатиш жойларини, йўлақларини қўлга олинг." (Тавба: 5)

Ва яна шундай деб буюрилди: "Аллоҳ йўлида кераклигича жиҳод қилинг." (Ҳаж: 78)

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам сабр тўғрисидаги оят нозил бўлганда саҳобаларига ҳам:

- Сабр қилинг! деб буюрардилар. Шунингдек, уларнинг сабрини сўрардилар. Қофирлар уларни азоблаганларида, уларга тасаллий бериб турардилар.

Бир куни Саъд ибн Абу Ваққос Ҳиро тоғида ўзи ёлғиз намоз ўқиётган эди. Қофирлардан бири унга ҳужум қилиб азият берди. Саъд бир туя суягини қўлига олиб, у қофирга бир неча марта урди, унинг бошини ёрди, юзига қон сочилди. У қофир фиғон қилиб Маккага келди. Одамлар йиғилди ва:

- Бу жиноятни Муҳаммаддан деб билиш керак! дедилар. Ўрниларидан туриб, Абу Толибнинг эшигига келишди:

- Энди бизнинг ишимиз ҳаддидан ошиб кетди. Нима хоҳласанг, олиб, Муҳаммаддан қўлингни торт! дедилар. Абу Толиб эса:

- Мен ундан қўлимни тортмайман! У менинг ўғлимдир. Сизлар яхши биласизларки, Муҳаммад Ҳошимийлардан. Мен Муҳаммадни озор беришингизга рухсат бермайман! деди.

Қурайш ушбу қатъий сўзларни эшитгач, Абу Толибдан умидини уздилар. Мусулмонларга қаттиқ азият беришди. Бир куни, Муаййат ўғли Уқба (Лаънатуллоҳи алайҳ) Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг юзига туфлади. Ана ўша пайтда унинг ҳаққига қуйидаги оят келди: "Ўша кунда ҳар бир золим афсусдан икки қўлини тишлайди: ЁЭҳ, мен ўша пайғамбар билан бирга бир нажот йўлини тутган бўлсам эди! деб айтади." (Фурқон: 27)

Бу Уқба Умайя ибн Ҳалаф Жумаҳий билан дўст бўлган Умайя ўғлини ичидаги йирик қофирлардан бири эди. У пайтларда Уқба Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга дўстлик кўрсатарди. Масжидга келиб, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ёнида ўтирарди. У ҳам бу Ҳалаф ўғли Умайянинг мусулмон бўлишига умид қиларди.

Ростдан ҳам Ҳалаф ўғли Умайя Уқбага хафа бўлди. Уқба ундан:

- Нима учун менга хафа бўлдинг? деб сўради. Умайя:
- Сен Муҳаммаднинг динига кирганинг учун! деди. Уқба:
- Мен кирганим йўқ! деб жавоб берди. Ҳалаф ўғли Умайя эса:
- Агар кирмаган бўлсанг, масжидда унинг билан ўтирганингда унинг юзига туфла! деди. Умайянинг айтганига қулоқ солган Уқба Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламни масжид ичида топди. Расулulloҳнинг соллаллоҳу алайҳи васаллам муборак юзига туфлади. У зот соллаллоҳу алайҳи васаллам муборак юзларини тозаладилар. Ва қуйидаги назрни адо этдилар:

- Қачон сени, ҳатто Макка ичида ҳам топсам, сени қатл қилдираман! деди. Уқба:
- Эй Муҳаммад! Сенинг қўлингдан одам ўлдиртириш даражасига етган подшоҳ бўлишинг мумкин деб ўйлайсанми? деди. Лекин Бадр жангида уни асирга олдилар. Уни

боғлаб Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг олдига келтиришди. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам:

- Эй Али! Тур! Менинг назримни адо эт! дедилар. Уқба:
- Эй Муҳаммад! Мени ўлдиргач, болаларимга нима қиласан? деб сўради. У зот соллаллоҳу алайҳи васаллам:
- Сен ҳам, сенинг болаларинг ҳам дўзах аҳлидирлар! дедилар. Ҳазрат Али (р.а.) уни дарҳол ўлдирдилар.

ҲАЗРАТ МУҲАММАД соллаллоҳу алайҳи васалламНИНГ МЕЪРОЖИ

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам, пайғамбарлик билан шарафлантирилгандан сўнг ўн иккинчи йилнинг Ражаб ойининг йигирма еттинчи кечаси Умму Ҳонининг (р.а.) уйига бордилар. Умму Ҳони Абду Толибнинг қизи ва Ҳазрат Алининг синглиси эди. Умму Ҳони ўз отаси Абду Толибнинг уйида бўларди. Ятси намозидан сўнг уйқу билан уйғониш оралиғида ётаётганида, Ҳақ Таоло Жаброил алайҳиссаломга шундай деб буюрди: — Бор, Ҳабибимга хабар бер, бу кеча унинг юксак кадр-қиммати, иззату шарафини, юқори мартабаларини ва менга ҳамма жонзотлардан кўра яқин эканлигини англатадиган кечадир. Унга таклиф этишни амр ва фармон қил.

Жаброил алайҳиссалом жаннатга борди, 40 минг буроқни (самовот ҳайвонини) кўрди. Улар юриб турган эдилар ва ҳар бирининг пешонасида “Муҳаммад” номи шариф ёзилган эди. Аммо буроқлар орасида биттаси ғамгин эди, кўзларидан ёшлари тинимсиз оқиб, дарёга айланиб кетарди. Жаброил алайҳиссалом бу буроқнинг ёнига бориб: — Сенга нима бўлди? Бу ғамгинлигининг сабаби нима? — деб сўради. Буроқ эса: — Жаннатда юриб турганимда, ногаҳон қулоғимга “Ё Муҳаммад” деган овоз эшитилди. Шу овозни эшитиб, бу исм эгасига ошиқ бўлиб қолдим. 40 минг йилдан буён шу ташвишдаман, — деб жавоб берди.

Жаброил алайҳиссалом эса: — Сен ошиқ бўлган Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам бу кеча меърожга таклиф қилинди. Масжидул Ҳаромдан Масжидул Ақсога буроқда бориши керак. Сени унга олиб борсам, муродингга етарсан, — деди.

Жаброил (а.с.) буроқни олди, унинг устидан эгар урди. Кейин Расулуллоҳнинг соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳузурига борди ва шундай деди: — Ё Муҳаммад! Ҳақ Таоло сизга салом йўллади. Ва сизга таклиф қилди. Мен ҳозир сизга хидматкорман, ташувчиман. Ҳақ Таоло сизни, сиздан аввал ҳеч кимга насиб бўлмаган, шундан кейин ҳам ҳеч кимга насиб бўлмайдиган турли-турли кароматлар билан ихсон этгай! — деди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам шундай деб марҳамат қиладилар: — Мен таҳорат олиш учун рағбатлантирилганимда, жаннат кўрикчиси Ридвон жаннатдан Кавсар суви тўла бўлган бир ибрик ва бир лағмон олиб келди. Ўша сувдан таҳорат олдим. Менга нурдан бир либос (жаннат кийими) кийдирдилар. Бошимга нурдан бир салла ўрадилар. Орқамга Жаброил нурдан бир бурда-чопон кўйди. Белимга кизил ёқутдан бир камар такди. Ва қўлимга яшил зумруддан бир қамчи берди. Ва оёқларимга ҳам яшил зумруддан нолин кийдирди. Кейин қўлимдан тутиб, мени Байтул Ҳаромга олиб борди.

Бир ривоятда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам шундай дедилар: — Замзам қудуғидан таҳорат қилиб, Байтул-Муқаррамни тавоф қилдим. Иброҳим мақомига бориб, икки ракат намоз ўқидим. Ҳатимга () бориб бироз дам олиш учун ўтирдим. Жаброил келди. Ҳақ Таолонинг бекиёс юксаклиги билан мени хушхабар қилди, мени олиб кетди. Макка водийсига (Батҳога) олиб борди. Буроқни ўша ерда кўрдим. Микоил, Исрофил ва Азроил (алайҳимуссалом) ҳам ўша ерда ҳозир эди. У буроқ отнинг танаси, каттароқ қатордан кичикроқ ва химирдан (эшакдан) каттароқ эди. Юзи одам юзидек эди. Гапириши араб тилида эди. Оёқлари марвариддан, тишлари ёқутдан, оёқлари олтиндан эди, яъни ҳар бир аъзоси гавҳардан эди. Думи туя думидек эди ва оёқлари ҳам туя оёғига ўхшар эди. Жаброил эгарини ушлади. Менга: — Мин! деди. Минмоқчи бўлганимда Буроқ қаршилиқ қилди. Жаброил унга: — Нега қарши чиқяпсан? — деб сўради. Буроқ эса: — Менинг

муродим бор, шунинг учун! — деди. Унга: — Муродинг нима? — дейилганда, у: — Ё Муҳаммад! Ниятим шуки, қабрингиздан турганингизда, Ҳашр майдонига кетаётганда, мендан бошқасига минмай, фақат менга минсангиз ва мени хурсанд қилсангиз, — деди. Ҳазрат Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам: — Мен рози бўлдим. Сенга минмоқни ваъда қилдим, — дедилар. Сўнгра Буроқнинг оёғи ерга текмасдан Маккаи Мукаррамадан то Мажидул Ақсо учунча борди. Йўлда бораётганимда уч марта ўнг томонимдан ва уч марта чап томонимдан: — Ё Муҳаммад! Бироз тўхта, сенга саволим бор! — деб айтилди. Мен ҳеч қулоқ солмай ўтиб кетдим. Ёши катта, қариб қолган бир аёлни ҳам кўрдим. У ҳам уч марта: — Тўхта! — деб чақирди. Мен унга ҳам ҳеч эътибор қилмай ўтиб кетдим. Шундай-ақ бир ахил кишини кўрдим. У бир таёққа суяниб турар эди. У ҳам уч марта: — Тўхта! — деб бақирди. Мен яна ҳам ҳеч тўхтамай ўтиб кетдим. Кейин чиройли юзли бир йигитга дуч келдим. У ҳам менга: — Тўхта, сенга айтишим бор! — деди. Буроқ шу заҳоти тўхтади. Салом бердим. У ҳам саломимни олди: — Сенга хушхабар! Барча хайр сенда ва сенинг умматингдadir! — деди. Мен: — Аллоҳга ҳамд бўлсин! — дедим. Ва Жаброилга: — Булар ким? — деб сўрадим. Жаброил шундай жавоб берди:

- Бу сўралган саволларнинг жавоби шундай: ўнг томондан ва чап томондан чақирганлар — бу дунё ва унинг зийнати. Унинг охирати йўқ ва унинг фойдаси йўқ. Сен уларга эътибор қилмадың. Шунингдек, кекса аёл дунё эди. У тугаган, охирига етган дунё. Сени алдамоқчи бўлди, аммо сен эътибор қилмадинг.

- Қариб қолган кишига келсак, бу Иблис эди. У сенинг диққатингни жалб қилиш учун турли ёмонликларни таклиф қилди, аммо сен унга бўйсунмадинг ва удан қочдинг.

- Сўнгги йигит эса бир фаришта эди. У сени ва умматингни тавсия қилувчи ва Аллоҳнинг марҳаматига олиб боровчи хабар берувчи эди. Унинг хушхабарларини қабул қилиб, Аллоҳга ҳамд айтиб ўтдинг.

- Ўнг томонингдан келган овоз яҳудий овози эди. Агар тўхтаганингда, яҳудий қавми сенинг умматингни енгарди. У аёл эса дунё эди. Агар тўхтаганингда, умматинг дунёга рағбат қилади ва шариатга эътибор бермайди. У қария эса шайтон эди. Агар тўхтаганингда, умматинг охирги умрида унинг ҳийласига қарши ҳеч қандай нажот топмасди. Эҳтимол, уларнинг кўпчилигини йўлдан оздирарди. Аммо ўша ёш йигит ислом дини эди. Тўхтаганингнинг фойдаси шундаки, сенинг умматинг бошқа умматларнинг устидан ғолиб келади. Кейин ҳурма дарахтлари кўп бўлган жойга етганимда, Жаброил менга:

- Буроқдан туш! Бу ерда намоз ўқи! — деди. Мен Буроқдан тушдим ва ўша ерда намоз ўқидим. Жаброил мендан:

- Бу намоз ўқиган жойингни биласанми? — деб сўради. Мен:

- Билмайман! — дедим. У:

- Бу Таййиба. Таййиба деб Мадинаи Мунавварага айтишади. Сенга яқин орада бу ерга кўчишинг (ҳижрат қилишинг) керак! — деди. Сўнгра Байтул-Макдисга етдик. У ерда Буроқдан тушдим. У ерда пайғамбарлар ва юборилган элчилар мени қарши олдилар. Мен Жаброилга (а.с.):

- Булар кимлар? — дедим. У:

- Булар пайғамбарлар. Ва юборилган элчилар! — деди. Шундай қилиб Масжидул Ақсога кирдик. Иқомат айтилди. Жаброил менга:

- Имомат қилинг! — деди. Мен бу жамоатга имомлик қилдим. Икки ракат намоз ўқидик. Бу намоз фақат Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга хос бўлган намоз эди. Чунки нафл намозда жамоат бўлмайди. Сўнг Жаброилнинг қўлида учта стакан бор эди. Бирида сут, иккинчисида шароб, учинчисида сув бор эди. Жаброил менга:

- Ичинг! — деди. Мен сутни ичдим. Стаканнинг тубида озгина сут қолди. Шу пайт Жаброил:

- Ё Муҳаммад! — деди. — Исломни танладинг. Сўнг бир овоз келди ва шундай деди:

- Ё Муҳаммад! Агар стакандаги сутни тўлиқ ичсанг, умматингдан ҳеч ким дўзахга тушмас эди. Сўнг Жаброил кўлимдан тутди. Мени ташқарига олиб чиқди. Ногаҳон бир

меърож — яъни бир зина кўрдим. Бир учи тошга, бир учи осмонга ўрнатилган, боғланган эди. Сўнг Жаброил мени қаноти устига олди. Ўша зинанинг усти билан осмонга кўтарди. Бир ривоятга кўра, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам осмонга чиқиш учун ўша тошга оёқ қўйганларида, ўзларидан олдин қолдирилган из тошда ҳали ҳам қолган. Сўнггра Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам муборак оёқларини кўтармоқчи бўлганларида, ўша тош олий Аллоҳнинг изни билан Пайғамбаримизни соллаллоҳу алайҳи васаллам юқорига кўтарди. Зина эгилди, туширилди. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам унга оёқ қўйдилар:

• Тўхта, ё тош! — дедилар. Ҳали ҳам ўша тош бўшлиқда турибди. Сўнг унинг устидаги зинақадам эгилди. Расуллул Акрам унга оёқ қўйдилар. Шундай қилиб, тўртосмонга чиқиб кетдилар. Жаннатнинг даражалари ҳам худди шундайдир.

Бир ривоятга кўра, Расуллуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ўша тошдан Бурокқа миндилар ва ўша Бурок билан осмонга чиқдилар.

"Сўнг, биринчи осмонга чиқдим. Барча фаришталарни қоим (тик турган) ҳолда кўрдим. Мен ҳам Ҳақ Таолодан: — Ё Роббим, бу қоимни умматимга ҳам ато эт! — деб дуо қилдим. Ҳақ Таоло ҳам қабул қилди. Сизнинг намоздаги қоимингиз қабул қилинган ўша қоимдир."

"Сўнг Ҳазрат Одам (а.с.)ни кўрдим. У ерда фаришталарга имом бўлиб, икки ракат намоз ўқидим. Кейин иккинчи осмонга чиқдик. У ердаги барча фаришталар рукуда эдилар. У ерда ҳам дуо қилдим. Ҳақ Таоло қабул қилди ва умматимга ато этилди. У ерда Ҳазрат Исо (а.с.)нинг онаси Марям билан Мусо (а.с.)нинг онасини ва Фиръавннинг аёли Осияни кўрдим. Сўнг Қуёшни кўрдим. У ерда ҳам имом бўлиб, икки ракат намоз ўқидим. Кейин бешинчи осмонга чиқдик. У ердаги фаришталар қаъда (намозда ўтириш) ҳолатида эдилар ва хушу ичида турардилар. Дуо қилдим. Ҳақ Таоло қаъдада хушу ато этди. У ерда:

1. Исмоил (а.с.)ни,

2. Исҳоқ (а.с.)ни,

3. Яъқуб (а.с.)ни,

4. Лут (а.с.)ни,

5. Ҳорун (а.с.)ни кўрдим. У ерда ҳам имом бўлиб, икки ракат намоз ўқидим. Кейин олтинчи осмонга чиқдим. У ерда:

6. Мусо (а.с.) билан

7. Микоил (а.с.)ни кўрдим. У ерда ҳам имом бўлиб, икки ракат намоз ўқидим. Еттинчи осмонга чиқдик. У ерда:

8. Иброҳим (а.с.)ни,

9. Исрофил (а.с.)ни кўрдим. У ерда ҳам имом бўлиб, икки ракат намоз ўқидим. Кейин у ердан Байтул-Маъмурга олиб чиқилдим. Байтул-Маъмур еттинчи осмондаги бир уй бўлиб, айнан Каъбанинг устида жойлашган ва Каъба билан бир хил ўлчамда катта. Фаришталар уни тавоф қиладилар. Мен ҳам унинг ичига кирдим. Имом бўлиб, икки ракат намоз ўқидим. У намозга еттинчи осмон аҳлининг барчаси қатнашди. Қалбимга: — Бу фазилят умматимга берилса эди! — деган туйғулар келди. Жаброил (а.с.) шундай деди: — Ё Муҳаммад! Ҳақ Таоло сенинг умматингга бу фазилятни ато этса керак. Бу фазилят — жума ва жамоатдир!"

Кейин, янада узокрокда нима борлигини ҳеч ким билмагани учун уни Сидратул-Мунтаҳо деб аташди.

Кимлардир шундай дейди: у бир дарахтки, унинг таги олтиндан ва шохлари ҳам зумруддандир. Жаброилнинг (а.с.) мақоми ўша ерда. У ерда ҳам икки ракат намоз ўқидим. Жаннатнинг барча дарёлари ўша дарахтнинг тагидан оқмоқда.

Мен у ерда Жаброилни (а.с.) ўз шакли ва суратлари билан кўрдимки, унинг 600 қаноти бор экан. Қанотларини ёйганида, Шарқ билан Ғарб орасини тўлдириб юборар эди. Кейин бир текис майдонга келдим. Сўнггра бир пардага келдим. Жаброил (а.с.) шундай деди: — Ё Муҳаммад! Мен бу пардадан кейинга ўтолмайман. Чунки ҳар бир фариштаннинг ўзига хос мақоми бор. Агар унинг чегарасидан чиқса, Аллоҳнинг жалолидан ёниб кетади.

Сўнгра, парда остида бир фаришта кўлини чиқариб, мени олди ва кўз очиб ёпгунча бир фурсатда пардани ўтказиб юборди. Менга шундай деди: — Ё Муҳаммад! Илгарилаб кет!

Кейин марвариддан ясалган бир пардага етдим. У ерда бир фаришта кўлини чиқариб, бошқа бир пардага олиб борди. Шу тартибда етмиш пардадан ўтдим. Булардан ўтгандан сўнг, исми Рифриф деб аталадиган яшил бир ёстиқ кўринди. Менга:

- Устимга ўтир! — деди. Мен ҳам унинг устига ўтирдим, у мени олиб бориб, Курсига етказди. У ердан яна етмиш пардадан ўтдим. Аршга етдим. Ҳақ Таоло қалбимни равшанлантирди. Аршнинг нури мени қамраб олди. Мен энди ўша арш нуридан бошқа ҳеч нарсани кўрмас эдим. Энди қалбимда барча нарсаларни кўраётгандек бўлардим. Булардан кейин ҳам ўтдим. Шундай бир ҳолга етдимки, энди на фаришта, на овоз, на шовқин қолмади. Менга бир қўрқув, бир саросима келди. Шунда Ҳазрат Абубакрнинг овозини эслатувчи бир овоз менга:

- Тўхта, эй Муҳаммад! — деди. Шу пайтда қўрқув мени тарк этди.

Билиб олинсинки, Пайғамбарнинг соллаллоҳу алайҳи васаллам у ерга бориши Ҳақ Таолони кўриш учун эмас эди. Чунки, Ҳақ Таоло макондан покдир, ҳар қандай макондан юксакдир. Балки, Аллоҳнинг қудратини томоша қилиш учундир.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам шундай деганлар:

- Аршга борганимда оёғимдагиларни (нолинларимни) ечмоқчи бўлганимда Илоҳий хитоб келди:

- Эй Муҳаммад! Оёғингдаги нарсаларни ечма! Сен мен учун улардан кўра юксаксан ва шарафлисан! — деди.

Ривоят қилинадики, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Ҳақ Таолога кўплаб илтижоларда бўлдилар. Ва кеча билан кундузида эллик вақт намозга буюрилдилар. Ҳақ Таолони ҳам қалб кўзи билан, ҳам бош кўзи билан кўрдилар. Сўнгра қайтиб келдилар. Яна Рифриф кўринди. Тўғри Сидратул-Мунтаҳога келди. Кейин Жаброил (а.с.) кўринди. Еттинчи осмонга, у ердан олтинчи осмонга тушилди. У ерда Ҳазрат Мусо (а.с.)нинг кўрсатмаси билан, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам, Ҳақ Таолодан илтижо қилиб, амр қилинган эллик вақт намоз беш вақт намозга қамайтирилди. Сўнгра жаннат ва дўзахни томоша қилдилар. Яна Байтул-Макдисга келдилар. Икки ракат намоз ўқидилар. Бурокқа миндилар ва Маккага қайтдилар. Ҳақ Таолонинг қудрати билан тўшакларини хануз иссиқ ҳолда топдилар.

Бу меърожга ишонмай, Ҳазрат Расул соллаллоҳу алайҳи васалламнинг меърожини инкор қилганлар кофир бўладилар. Чунки бу меърож Аллоҳ Таолонинг ояти билан собитдир. Шу маънода: "Қулим Муҳаммадни соллаллоҳу алайҳи васаллам Масжидул Ҳаромдан Масжидул Ақсога олиб борган Аллоҳ ҳар қандай нуқсонлардан покдир." (Исро сураси, 1-оят)

Ҳазрат Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг меърожини инкор қилганлар залолат йўлига тушадилар. Чунки бу меърож ҳадис билан ҳам собитдир. Эрталаб бўлганида, Ҳазрат Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам бу меърожни саҳобаларига айтдилар. Аввало Ҳазрат Абу Бакр (р.а.) тасдиқладилар. Қурайшликлар меърожни инкор қилиб:

- Агар бу рост бўлса, бизга Байтул-Макдис ҳақида хабар бер! — дедилар.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам хайрон бўлдилар. Чунки Масжидул Ақсода улуғ пайғамбарлар билан учрашганликлари сабабли ўзлари истаганича атрофга қарамаган эдилар. Жаброил (а.с.) келиб, кўзларидан пардани олиб ташлади. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Масжидул Ақсони кўрдилар ва улар сўраган саволларга жавоб бердилар. Мусулмонлар тасдиқладилар, кофирлар эса инкорда бўлдилар.

Ҳазрат Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам меърож кечасининг эртасидаги тонгда туриб, бу воқеани Умму Ҳонига айтдилар. Умму Ҳони:

- Рост гапирасиз, ё Расулуллоҳ! — деди. — Аммо бунга ишонмайдиганлар олдида буни айтманг. Улар сизни ёлғончига чиқаради, — деди. Лекин Ҳазрат Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам:

- Ҳеч кимдан яширмайман! — деб қасам ичдилар.

Аббос ўғли Абдуллоҳдан ривоят қилинишича, Оламлар Фаҳри ҳазрати Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам Масжидул Ҳаромга келиб, ғамгин-ғамгин ўтирдилар. Қурайшликлар уни ёлғончи қилиб кўрсатишлари ва масҳара қилишларини ўйладилар. Шу пайт Абу Жаҳл келди. Масҳараомўз нигоҳлар билан:

- Ё Муҳаммад! Яна бирон нарсанг борми? — деб сўради. У ҳам:

• Ҳа, бор! Бу кеча мени Байтул-Мақдисга олиб бордилар. У ердан осмонга чиқардилар! — деб жавоб бердилар.

- Бу кеча келиб келдинми?

• Ҳа!

- Буни қавмингга айтиб берсанми?

• Ҳа, айтиб бераман. Шундан кейин Абу Жаҳл:

• Эй Қабабоғуллари! Ҳаммангиз келинглари! деди. Атрофдан йиғилишди. Абу Жаҳл, Ҳазрати Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга:

• Менга айтганларингни буларга ҳам айт! деди. Ҳазрати Расулуллоҳ эса ҳодисани айтди. Ҳаммалари бирдан ҳайратга тушишди. Қўлларини бир-бирига уришди. Инкор қилишди. Мўминлардан иймонида заиф бўлганлар ҳақ динидан айрилишди, “муртад” бўлишди. Мушриклардан кимдир Ҳазрати Абу Бакрнинг олдида югуришди. Ва:

• Дўстинг Муҳаммад шундай-шундай нарсаларни айтяпти. Сен нима дейсан? Буларга ишонасанми? дейишди. Абу Бакр (р.а.) эса:

- Бу сўзларни ростдан ҳам у айтдимми? деб сўради. Унга:

• Ҳа, айтди! дейишди. У ҳам:

• Агар айтган бўлса, тўғридир! деди. Улар эса:

• Эй Абу Бакр! Сен бундай гапга қандай ишонишинг мумкин? дейишди. Абу Бакр эса:

- Кечаси-кундузи бундан узоқроқ нарсаларни айтса ҳам ишонаман! деди.

• Мана шундан кейин Ҳазрати Абу Бакрга "Сиддик" лақаби берилган, яъни "Тўғрилиқда муболаға қилувчи" дегани.

Ибн Исҳоқдан ҳам шундай ривоят қилинган:

• Шу пайтда Абу Бакр дарҳол Фаҳри Коинот Ҳазрати Пайғамбаримиз олдида келди. Унга:

• Эй Расулуллоҳ! деди. Сен ҳақингда: “Бу кеча Байтул Мақдисга бордим!” дебсан. Бу тўғрими? деб сўради. Ҳазрати Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам эса:

- Ҳа, тўғри! деди. У эса:

• Эй Расулуллоҳ! Мен Байтул Мақдисга борганман. Менга тушунтириб бер! деди.

• Абу Бакр Сиддикнинг бундан мақсади ўз эътиқодини кучайтириш эмас, балки халқ орасида садоқатини аниқлаштириш ва халққа эшиттириш эди. Фаҳри Коинот Ҳазрати Пайғамбаримиз Қудуси Шарифнинг аломатларини хабар берди. Қурайш халқи яна ҳам инкор қилишда қониқарсизлик қилиб туришди.

•

КИЙИК МЎЪЖИЗАСИ ҲИКОЯСИ

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам бир кун саҳрода эди. Тўсатдан:

- Тўхта, эй Расулуллоҳ! деган овоз эшитилди.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам овоз келган томонга қараб борди. У ерда бир арабийнинг бир кийикни тутиб, уни қаттиқ боғлаб, ўзи ухлаб қолганини кўрди. Овоз чиқараётган кийик эканини тушунди.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам кийикдан:

- Нима хоҳишинг бор? деб сўради.

Кийик шундай деди:

• Эй Аллоҳнинг Расули! Бу тоғда менинг иккита наслим бор. Улар жуда кичик бўлгани учун ҳали ўт ея олмайди. Энди сен менга кафил бўл. Мени эркин қўйиб юбор.

Борай, наслимни эмизай, аҳволимни хабар қилиб уларни ўт олдиға олиб борай. Ўт билан кун кўришсин, ўлмасин. Кейин яна шу ерга келаман!

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам шундай деди:

- Агар қайтмасангчи?

Кийик шундай жавоб берди:

- Агар қайтмасам, давлатга хиёнат қилганларнинг жазосига учрайман!

Кийик бу сўзларни айтган пайтда арабий уйғонди. Пайғамбаримиз унга кийикнинг хоҳишини айтди. Арабий эса шундай деди:

- Ҳеч бир ёввойи, инсонга қўнмаган ҳайвон яна қайтиб келиши мумкинми?

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам:

- Иншааллоҳ келади! деди.

Арабий эса:

- Агар сен кафил бўлсанг, уни қўйиб ювораман. Агар келмаса, сени ўлдираман! деди. Шунда пайғамбаримиз кулди. Ва:

- Агар кийик келса, сен мусулмон бўласанми? деди.

Арабий:

- Ҳа, мусулмон бўламан! деди.

Кейин кийик қўйиб юборилди, эркинликка чиқарилди. Тўрт соат ўтиб кийик қайтиб келди.

Арабий:

- Эй Аллоҳнинг Расули! Кийик қайтиб келган экан, унга:

• Эй кийик! Сиз беш соат ичида келишингиз керак эди, бир соат эрта келишингизнинг сабаби нима? деди.

Кийик шундай жавоб берди:

• Эй Аллоҳнинг элчиси! Набираларимнинг олдиға борганимда, аҳволимни айтдим. Сизни бу ерда кутаётганингизни эшитишганида, улар оғизларини ўт емоқдан тўхтатиб:

• Эй онамиз! Бир соат эрта қайтинг, эҳтимол арабий нодонлигидан пайғамбарга оғир сўзлар айтиб кўяр! дедилар. Мен ҳам бир соат эрта келдим.

Арабий кийикнинг бу сўзларини эшитганида, у ҳидоят топди, иймонга келди ва она кийикни эркин қўйиб юборди.

ОСМОН ОЙИНИНГ ИККИГА БЎЛИНГАНИ ҲИКОЯСИ

Абу Жаҳл, Аллоҳнинг Расулига кўпчилик одамлар эргашиб, имонга келганини ва машҳурлиги кундан-кунга ошганини кўриб, қабила бошлиқларидан бўлган Молик ўғли Ҳабибга мактуб йўллади ва:

• Орамизда бир киши пайдо бўлди. У бобо ва ота-боболаримиздан қолган динимизга ботил деб, кўп одамларни ўзининг йўлига эргаштирди. Бу ишни тўхтатиш кўлимиздан келмади. Сендан илоҳий ҳиммат қилиб тезда келиб унинг ҳаққидан келмоғингизни умид қиламиз.

Молик ўғли Ҳабиб мактубни ўқиб ғазотбланди. Бутун қавми билан Маккага келиб, шаҳар ташқарисида жойлашди. Абу Жаҳл уни қарши олишга чиқди. Унга:

- Бир одам юбортинг! Бориб Муҳаммадни мажбурлаб олиб келсин! деди. Ҳабиб эса:

• Лойиқ бўлганини мулоимлик билан таклиф этамиз. Агар келмаса, мажбурлаб олиб келамиз! деди. Бир одамни юборди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламни таклиф қилди. Аллоҳнинг Расули соллаллоҳу алайҳи васаллам саксон нафар саҳобалари билан Молик ўғли Ҳабибга йўл олди. Ҳабиб узокдан қараб Ҳазрати Расулуллоҳнинг юзида бир нур ёрқираётганини кўрди. Абу Жаҳлга:

- Муҳаммад шуми? деб сўради.

Абу Жаҳл-лабин:

• Ҳа, шу! деди. Ҳабибнинг қалбида имон пайдо бўлиб, Аллоҳнинг Расулини қарши олиб, уни чодирига таклиф қилди. Ҳабиб сўнгра:

- Агар пайғамбар бўлсангиз, бизга мўъжиза кўрсатинг! деди. Аллоҳнинг Расули эса:
- Нима хоҳлайсиз? деди.
- Бир ривоятга кўра бу мўъжизани талаб қилганлар Абу Жаҳл билан бошқа Қурайш бошлиқлари бўлган.

Уша кечада Расулulloҳ (саллalloҳу алайҳи васаллам) қўллари билан ойга ишора қилдилар. Ой иккига бўлинди. Бир қисми Ҳиро тоғининг бир томонига, иккинчиси эса бошқа томонига тушди. Кейин Шомдан келган карвондан сўрадилар. Улар:

— Ойнинг иккига бўлинганини кўрдик! — дедилар.

Биринчи ривоятга кўра, Ҳабиб:

— Мен шундай хоҳлайманки, ой чиқсин, осмоннинг заволи нуқтасига келсин ва иккига бўлинсин. Кейин ерга тушиб, олдимизда туради. Икки гувоҳ каби сенинг пайғамбарлигингга гувоҳлик беришсин! Кейин эса этак остига кириб, икки енг орасидан чиқсин! Кейин яна битта ой бўлиб, осмонга чиқсин! Заволи нуқтасидан кетсин ва яна чиққан жойига қайтсин, дунё яна қоронғиликка тўлсин! Ва қалбимда бир мақсадим бор, уни ҳам бил! — деди.

Абу Жаҳл лаъин:

— Офарин, эй Ҳабиб! — деди.

Расулulloҳ (саллalloҳу алайҳи васаллам) Абу Қубайс тоғининг тепасига чиқдилар. Саждага юз қўйдилар. Шунда Жаброил (алайҳиссалом) зудлик билан келди. Аллоҳ таолонинг Расулига Молик ўғли Ҳабибнинг қалбидаги сўровни хабар берди. Пайғамбаримиз (алайҳиссалом) яна уларнинг олдига келдилар. Дуо қилдилар. Ой чиқди ва заволи нуқтасига келди. Пайғамбаримиз (саллalloҳу алайҳи васаллам) қўллари билан ишора қилдилар. Ой иккига бўлиниб, ерга тушди. Расулulloҳ (саллalloҳу алайҳи васаллам)нинг олдиларида турди ва пайғамбарликларига гувоҳлик берди. Кейин эса уларнинг этиклари остига кириб, енгларидан чиқди. Яна гувоҳлик берди. Кейин қайта бирлашиб, ўз жойига қайтди. Чиққан жойидан ботди.

Расулulloҳ (саллalloҳу алайҳи васаллам) ўша пайт Ҳабибга:

— Қалбингдаги, мана шу! Сенинг, — дедилар.

Унинг бир қизи бор эди. Унинг кўзлари кўрмас ва оёқлари тутмас эди. Шу пайтда у қиз мени тушида кўрди ва иймонга келди! Ҳақ таоло унинг кўзларини, қўлларини ва оёқларини қайта тиклади.

Ҳабиб дарҳол иймонга келди.

Абу Жаҳл Ҳабибга:

— Мен сени оқил одам деб ўйлардим! — деди. — У шунча вақт мобайнида бунга ўхшаш кўп нарсаларни кўрсатган. Биз иймон келтирмадик, сен эса битта нарсани кўриб оқибсан! — деди.

Ҳабиб эса:

— Менга ҳамд бўлсин, иймонга келдим ва залолатдан қутулдим. Эгри йўлдан юз ўгирдим. Сен эса абадий залолатда қол, эй малъун! — деди ва жойига қайтди. Қўрғонининг эшигидан кириши билан қиз унинг олдига чиқди ва калимаи шаҳодат келтирди.

Бир куни Расулulloҳ (саллalloҳу алайҳи васаллам)нинг асҳоблари уларнинг олдиларига келишиб:

— Эй Аллоҳ таолонинг Расули! Энди сабримиз қолмади. Бизга рухсат беринг, бориб урушайлик! — дедилар.

Расулulloҳ (саллalloҳу алайҳи васаллам) эса уруш қилиш ҳақида буйруқ ва амр олмаган эдилар. Уларга:

— Агар хоҳласангиз, Ҳабашистонга боринг, улар насронийдир, китоб аҳлидирлар. Улардан подшоҳ Ашама ҳеч кимга зулм қилдирмайди, — дедилар.

МЎЪМИНЛАРДАН ҲАБАША ЎЛКАСИГА ҲИЖРАТ ҚИЛГАН САҲОБАЛАРНИНГ ҲОЛАТЛАРИ

Ҳазрат Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ёронларидан бир гуруҳи Ҳабаша ўлкаси йўлини тутдилар. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам Маккада фақат Ҳазрат Абу Бакр ва Ҳазрат Умар (р.а.)лар билан қолди. Ҳижрат икки марта бўлди:

1. Биринчи ҳижрат шундай ҳижрат эдики, Ҳазрат Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга пайғамбарлик келганидан кейин бешинчи йилда содир бўлди.

2. Иккинчи ҳижрат эса, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг Маккаи Мукаррамадан Мадинага боришидир.

Биринчи ҳижратда Ҳабашага ҳижрат қилганларнинг сони саксон киши эди. Айримлар эса йигирма уч киши ҳижрат қилганини ривоят қиладилар. Улар: Ҳазрат Усмон бин Аффон, Ҳазрат Абдурахмон бин Авф, Ҳазрат Зубайр бин Аввом ва қолганлари саҳобалар эди.

Маккаи Мукаррамадан Ҳабаша ўлкасига кетаётганлар қаршисидаги ерларга ўтиш учун кемага чиқдилар. Маккаликлар мусулмонларнинг ортидан юбордилар, лекин уларни топа олмадилар.

Маккалик кофирлар Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг саҳобаларини масхара қилиб, уларга озор бериб келардилар. Ҳатто бир куни Аллоҳнинг лаънати тушган Уқба Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламни орқасидан итариб юборди. Унинг муборак бошидан рўмалини ерга туширди.

АБДУЛ МУТТАЛИБНИНГ ЎҒЛИ ҲАЗРАТ ҲАМЗА (Р.А.)НИНГ МУСУЛМОН БЎЛИШИ

Бир куни Ҳишомнинг ўғли Абу Жаҳл Сафо тоғининг устида Ҳазрат Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг муборак бошини тош билан ёриб юборди. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳеч нима демади. У тоғ устида Абдуллоҳ бин Жудъоннинг хотинининг бир уйи бор эди. У Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламни қонга ботган ҳолда кўриб, йиғлаб юборди. Ҳазрат Ҳамза унга дуч келди. Унга:

— Нега йиғлаяпсан? — деб сўради. У аёл:

— Абу Жаҳл тош билан Муҳаммаднинг бошини ёриб юборгани учун йиғлаяпман! — деди. Ҳазрат Ҳамза ранжиди ва у ердан кетди.

Бир хабар шундайдир: Ҳазрат Ҳамза (Аллоҳ ундан рози бўлсин) бир куни овга чиқди. Уни олдига бир кийик чиқди. Ҳазрат Ҳамза (р.а.) камонига бир ўқни тугди. Кийикка отмоқчи эди. Шу онда кийик тилга кирди:

— Эй Ҳамза! — деди. Менинг ортимдан нима учун келяпсан? Уйингда сенга керакли бир иш бор! — деди. Ҳазрат Ҳамза (р.а.) ҳайрон қолди ва уйига қайтди.

Уйига келганида ўзининг Камарийя исмли чўрисини йиғлаётган ҳолда топди. У ҳатто бошига уриб йиғлар ва:

— Бугун Муҳаммаднинг бошига келган мусибат ҳеч кимнинг бошига келмаган! — дер эди. Ва Ҳамзага бу хабарни етказди.

Ҳазрат Ҳамза Ҳарамга келди. Унинг қўлида камони бор эди. Абу Жаҳлнинг ёнига борди ва қўлидаги камон билан Абу Жаҳлнинг бошига урди, унинг ҳам боши ёрилди. Абу Жаҳлнинг одамлари унга ёрдам беришни истадилар, лекин Абу Жаҳл:

— Уни қўйинг, киздирманг! Агар ғазотбланса, бориб Муҳаммаднинг динига кириб қўяр! — деди.

Ҳазрат Ҳамза бутун араб халқи улуғлаган, ундан қўрқадиган киши эди. Уни ҳатто Абу Толибдан ҳам кўпроқ ҳурмат қилардилар. Ҳазрат Ҳамза у ердан Ҳазрат Ҳадича (р.а.)нинг уйига борди. У ерда Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламни кўриб:

— Эй Муҳаммад, — деди, — мен келдим. Мен ҳам Абу Жаҳлнинг бошини шу камон билан ёриб ташладим!

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам:

— Унинг озоридан менга нима? — деди.

Ҳазрат Ҳамза:

— Хўш, нима хоҳлайсан? — деди.

Ҳазрат Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам:

— Истеъломим, мусулмон бўлишингдир! — деди.

— Мен ҳам шу иш учун келдим. Менга Исломни тушунтир! — деди.

Шунда Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам унга Исломни ўргатди. Ҳазрат Ҳамза (р.а.) шу тариқа мусулмон бўлди.

ҚУРАЙШЛИК КОФИРЛАРДАН ҲАБАША МАЛИГИГА ЮБОРИЛГАН ЭЛЧИЛАР

Шу вақтда, мусулмон бўлмаган Қурайш (Макка) зодагонлари Ҳабаш малики Ашамага элчилар ва совғалар юбордилар. Унга:

— Эй малик, — дедилар, — сен бу ерга келган Муҳаммаднинг одамларини яна юртимизга қайтаришинг керак!

Бу элчилардан бири Рабиъа ўғли Абдуллоҳ, яна бири эса Амр ибн Ос эди. Кейин:

— Чунки бу кишилар янги динни қабул қилдилар ва биз Қурайшликлардан қочиб бу ерга келишди. Уларни бизга қайтаринг!

Нажоший ҳам Ҳабашистонга ҳижрат қилганларни чақириб, уларнинг ҳолларини сўради. Макка элчиларининг сўзларини қабул этмади. Олиб келинган совғаларни қайтарди ва уларга:

— Сиз ўзингиздан чиққан пайғамбарингизни ёлғончига чиқаряпсиз. Ҳолбуки, унинг сифатлари Инжилда мавжуддир! — деди.

Бу Ҳабаш малики мусулмон бўлган эди. Ҳазрат Пайғамбарнинг (соллаллоҳу алайҳи васаллам) Мадинаи Мунавварага ҳижратларидан беш йил кейин вафот этди. Жаброил (алайҳиссалом) Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг кўзларидан киска кўриш пардасини кетказди. Мадинаи Мунавварада турган жойларидан Ҳабаш юрти кўриниб турди. Ҳабаш маликининг жанозасига намоз ўқидилар.

Макка аҳли Ҳазрат Муҳаммадни (соллаллоҳу алайҳи васаллам) озор беришдан ожиз бўлганларидан кейин:

— Эй Муҳаммад! — дедилар. — Агар хоҳласанг, биз ҳам сенинг Аллоҳингга ибодат қилайлик. Сен эса бизнинг бутларимизга ибодат қил!

Шунда Аллоҳ таоло куйидаги оятни нозил қилди:

"Осмонлару ернинг калитлари Унга тегишлидир. Аллоҳнинг оятларини инкор этганлар — ана ўшалар, ўзларига зулм қилганлардир!"

— Эй Муҳаммад! Сенга оталаринг йўлига қайтишни айтаётганларга:

"Айтинг-ки, эй жоҳиллар! Менга Аллоҳдан ўзгага ибодат қилишни буюряпсизларми?!"
(Зумар 64-65-66)

Аллоҳ таоло Қофирун сурасини ҳам тўлалигича юборди:

"Айтинг-ки, эй кофирлар!"

"Мен сизлар ибодат қилаётган бутларга ибодат қилмайман."

"Сизлар ҳам мен ибодат қилаётган Аллоҳга ибодат қилмайсизлар."

"Мен сизлар ибодат қилаётган нарсаларга ибодат қилмайман."

"Сизлар ҳам мен ибодат қилаётган Аллоҳга ҳеч қачон ибодат қилмайсизлар."

"Сизларга — сизнинг динингиз, менга эса — менинг диним!" (Қофирун сураси)

Шундан кейин Қурайшликларнинг барчаси йиғилиб, бир қарорга келишди. Ҳаммаси бир овоздан ва гувоҳликлари билан бир мактуб ёзишдики, ҳеч бир мусулмон Ҳошимийлар билан гаплашмасин! Ва бу номани Каъба эшигига илиб қўйдилар.

Бу ҳаракат мусулмонларнинг шаънига жуда оғир ботди. Бир муддат сукут сақладилар. Ордан вақт ўтди. Бир куни Умайянинг ўғли Ваҳб ўша қоғозни олиб, йиртиб ташлади ва:

— Бу номани бу ерга ким осди? — деб сўради.

Аллоҳнинг лаънатига учраган Абу Жаҳл:

— Биз уни бутун Курайшнинг бир овоздан келиши билан осдик! — деди.

Холбуки, бу қоғозни "Эрада" деб аталган бир курт еб тугатган эди. Ундан фақат ун қолган эди. Улар ўша номани ёзган одамнинг қўлини кесишга ва уни:

— Бу номани нега ёздинг? — деб тергов қилишга қарор қилдилар.

Номани ёзган одам келганида эса, Ҳақ таоло унинг икки қўлини қокқани кўришди. Халқ эса:

— Уни қўйинг, аллақачон унинг танриси қўлини кесиб қўйган! — дедилар.

Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи васаллам) пайғамбар бўлганларига беш йил ўтган эди. Хадича (розияллоҳу анҳа) вафот этдилар. Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи васаллам) жуда ғамгин бўлдилар. Баъзи одамлар:

— Етти йил ўтган эди, шунда вафот этди, — дейдилар.

Шунингдек, Абу Толиб ҳам еттинчи йилда вафот этди!

Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи васаллам) ҳеч қачон Абу Толиб вафот этганидаги каби мусибатга дучор бўлмаган эдилар. Чунки кофирлар Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи васаллам)га қўл узатиб, кўп озор бердилар.

Холбуки, Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи васаллам) Абу Толибнинг мусулмон бўлиши учун жуда кўп ҳаракат қилдилар. Лекин, юксак Аллоҳ унга ҳидоят ато этмагани учун у мусулмон бўлмади ва бўла олмади.

Аллоҳ таоло шундай марҳамат қилади:

"Албатта, сен (эй Муҳаммад) ўзинг севган кишини тўғри йўлга ҳидоят қилолмайсан. Лекин Аллоҳ Ўзи хоҳлаган кишини тўғри йўлга ҳидоят қилади. Ва у тўғри йўлга кирувчиларни энг яхши билади." (Қасас 56)

АБУ ТОЛИБНИНГ ПАЙҒАМБАР (а.с.)ГА ЖАВОБИ

Абу Толиб Пайғамбар (а.с.)га шундай жавоб берди: — Эй Муҳаммад! Агар хотинлар ўз сўзларида: "Абу Толиб ўз етимига эргашиб, мусулмон бўлибди!" деб гапирмасалар эди, мен мусулмон бўлар эдим! — деди.

Сўнгра, Абу Толиб касал бўлди. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам Ҳазрат Алига: — Бор, Абу Толибнинг бош томонида ўтир! — деб буюрди. У ҳам бориб, бош томонида ўтирди. Абу Толиб эса узоқ яшамади. У бу дунёни тарк этиб, охиратга кўчди. Ҳазрат Али унинг вафотини шундай билдирди: — Сенинг шу туғёнда қолган амакинг вафот этди!

Ҳазрат Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам ва Ҳазрат Али йиғладилар. Кейин Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам Ҳазрат Алига: — Бор, уни қабрга қўй, аммо унинг устига жаноза намози ўқима! — деди.

Шу вақтда Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам ва Макканинг буюклигини Абдулмутталибнинг ўғли Ҳазрат Аббосга бердилар. Аммо Аббос Ҳазрат Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламни ҳимоя қила олмас, унинг ҳимоясини таъминлай олмас эди. Курайшликлар уни тошбўрон қила бошладилар ва унга жуда кўп озор бердилар. Унга қўл теккизиб, азият етказдилар.

ПАЙҒАМБАР соллаллоҳу алайҳи васаллам УСТИДАН ҚИЛИНГАН ТАҲҚИР

Бир куни Ҳазрат Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам масжидда намоз ўқиётган эди. Саждага борганида кофирлар унинг муборак бошига тупроқ тўкдилар. Унинг сочлари узун эди. Унинг муборак соч ва соқоли тупроқ ва чангга ботди. Шундай ҳолда уйига борди. Уни қизларидан бири кутиб олди. У унинг юзини ва пешонасини тозалади. Қизи унинг ҳолатига йиғлади. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам унга: — Йиғлама, қизим! — деди. — Бир одамнинг амакиси вафот этганида, бундай ишлар унинг бошига келиши мумкин!

Аслида, Абу Толиб соғ-саломат бўлган пайтда ҳеч ким бундай ишни қилишга журъат қилолмас эди.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам Абу Толиб вафотидан сўнг бир йил сабр қилди ва Аллоҳ таолонинг буйруғини кута бошлади. Ҳақ таоло унга: — Сабр қил! — деб буюрди. Ва унга қуйидаги оятни нозил қилди:

"Эй Ҳабибим! Агар сенга иймон келтиришидан юз ўғирувчилар бўлса, уларга айт: — Менга Аллоҳ таоло кифоя. Ундан бошқа ҳеч қандай илоҳ йўқ. Мен фақат Унга ишонаман, Унга суянаман. Ва У зот буюк Аршининг эгаси ва Парвардигоридир!" (Тавба: 129)

Ҳақ таоло Ҳазрат Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга шундай марҳамат қилди: — Агар бутун одамлар юз ўғирсалар ҳам, сен уларга айт: *"Ҳақ таоло мен билан биргадир ва Роббим менга кифоядир!"*

ҲАЗРАТ МУҲАММАД соллаллоҳу алайҳи васалламНИНГ ТОИФ САФАРИ

Абу Толиб вафотидан сўнг икки йил ўтди. Ҳеч ким Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг сўзларини қабул қилмади. Маккадан Тоифга бўлган масофа уч кунлик йўл эди. Тоиф Яман йўли устида эди. Макка курғоқчиликка учрагани учун Макка аҳли Тоифга муҳтож эди. Чунки Маккада дарахтлар ва оқар сувлар йўқ эди ва яшиллик бўлмас эди. Макканинг буюклари шу сабабли ёз фаслининг уч ойини Тоифда ўтказар эдилар.

Тоифнинг учта буюк кишиси бор эди. Уларнинг учаласи ҳам ака-ука эдилар:

1. Ҳабиб
2. Масъуд
3. Абд-ул-Малик

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам Тоифга келиб, ўзига етган озорларни уларга сўзлаб берди ва: — Менга иймон келтиринг! Ва менга Макка зодагонларига қарши ёрдам беринг! — деди.

Бу уч ака-укалардан бири шундай деди: — Сен Аллоҳнинг элчисимисан? Биздан қандай ёрдам истайсан?

Бошқаси: — У Аллоҳ таоло сени пайғамбар қилиб юборган бўлса, нима учун сени химоя қилмайди? — деди.

Учинчи ака-ука эса: — Агар Ҳақ таоло пайғамбар юбормокчи бўлган бўлса, нима учун бир улуғ шахсни юбормади-ю, сенга ўхшаган етимни юборди? — деди.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам улардан умидини узди ва орқасига қайтди. Шу вақтда Тоиф аҳли ҳақида қуйидаги оят нозил бўлди:

"Дарҳақиқат, Мен уларни (Аллоҳга шерик қилганларни) ва уларнинг ота-боболарини бир пайғамбар уларга Китоб (шариат ҳукмларини) очиқлаб келгунга қадар рўзгорларини кенг қилиб қўйдим." (Зухруф: 29)

Кейин Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам уларга шундай деди: — Мен сўзлаган сўзларни ҳеч кимга айтманглар. То, Қурайшликлар менинг Тоифингизга келиб, ёрдам сўраганимни ва сизлар бу ёрдам сўровимни рад этганингизни билмасинлар!

Тоифнинг буюклари бу сўзни атайин ошкор қилди. Улар ўз болаларига ишора қилиб: — Бу одам девона! — дедилар. Болалар эса Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ортидан тош отиб югурдилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг муборак оёғини тош билан ярадор қилдилар. Ва ортидан тош ота-ота уни Тоифдан чиқариб юбордилар.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам юрар экан, оёғидан қон оқиб турди. Тоиф чегарасидан чиқиб кетди. Осмонда қуёш қаттиқ кизиб турар эди. Оёғининг оғриғи кучайди. Йўлда ўтириб, йиғлашга тушди. Тоиф аҳлига баддуо қилишни хоҳлади, лекин Аллоҳ таолонинг уларга азоб бериб қўйишидан қўрқди ва: — Ё Рабб! — деди. — Сен бу халқнинг қилганига қарама! Уларга азоб берма, чунки улар менинг Сенинг пайғамбаринг эканимни билмаганлар!

Сўнг бироз юриб, Макка йўлида бир боғни кўрди. Бу боғ Рабаи ўғилларидан икки ака-укага тегишли эди. Уларнинг бири Утба, иккинчиси Шайба эди. Иккови ҳам Пайғамбар

соллаллоҳу алайҳи васалламнинг душманлари эди. Улар боғ ичида эдилар. Улар Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг Тоифга келганини эшитган эдилар.

Расулуллоҳ эса бу боғ кимга тегишли эканини билмас эди. Бироздан кейин у ерга кириб, ҳавза ёқасига ўтирди. Муборақ оёғини сув билан ювди. Утба ва Шайба Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламни кўриб, унинг ҳолидан хабардор бўлмоқчи бўлдилар. Улар насроний мазҳабида бўлган Аддас исмли кулга эга эдилар. Улар Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламни ҳимоя қилишни хоҳладилар. Шайба акасига шундай деди:

— Бу Аддас билан Муҳаммадга бир озиқ-овқат юбор! Қорнини тўйдирсин! — деди. У эса Аддасга:

— Бир табакда узум ол. Ҳовуз бошида ўтирган кишига олиб бор. У бизнинг душманимиздир, лекин у билан гаплашма. У ақлдан озганлардан бири. У сени алдаб қўймасин! — деди.

Бу насроний кул узум билан тўла табакни Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам)га олиб борди. Пайғамбар (алайҳиссалом) қўлларини узатиб, бир дона узум олдилар.

— **Бисмиллаҳ** — дедилар ва уни оғизларига солдилар.

Насроний кул:

— Эй киши! Айтганингиз бу сўз нима? Шаҳримдан чиқиб кетганимдан бери бу сўзни ҳеч кимдан эшитмаганман! — деди.

— Сен қайси шаҳардансан?

— Фалон шаҳарданман (Нинова шаҳри).

— У шаҳар менинг ака-укам Юнуснинг шаҳридир. Ўша шаҳарданмисан?

— Ҳа.

— Юнусни қаердан биласан?

Ҳазрат Расулуллоҳ (саллаллоҳу алайҳи васаллам) бу саволга шундай жавоб бердилар:

— Мен ҳам Аллоҳнинг Расулиман. Юнус ҳам ўз замонида пайғамбар эди. Ҳамма пайғамбарлар бир-бирига ака-укадирлар.

Шунда у кул:

— Сизнинг исмингиз нима? — деб сўради.

Расулуллоҳ (саллаллоҳу алайҳи васаллам):

— Исмин Муҳаммад! — дедилар.

У насроний кул:

— Сиз Аллоҳнинг Маккага юборган пайғамбари ва Маккаликлар уни шаҳардан ҳайдаган Муҳаммадмисиз?

— Ҳа.

Насроний кул шундан кейин деди:

— Мен сизнинг сифатингизни Инжилда кўрар эдим, рисолатингизни Тавротда ўқир эдим. Маккада сизга пайғамбарлик берилишини, Маккаликлар сизга бўйсунмасликларини ва ораларидан чиқариб юборишларини ва охирида Аллоҳ таоло сизга ёрдам бериб, сизни Маккага қайтаришини ва динингизни ҳар тарафга ёйилишини билар эдим. Менга динингизни ўргатинг!

Ҳазрат Расулуллоҳ (саллаллоҳу алайҳи васаллам) унга иймонни ўргатдилар. У кул мусулмон бўлди. Расулуллоҳ (алайҳиссалом)нинг қўлларини, оёқларини ўпди. Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) ўша узумдан еб, ўринларидан турдилар ва Макка йўлига тушдилар.

Ҳазрат Муҳаммад (саллаллоҳу алайҳи васаллам) Маккага яқинлашганларида, бу хабар Тоифдан Маккага етган эди.

— Муҳаммадни Тоифга киритмаганлар! — деган хабар оғиздан-оғизга тарқала бошлади.

Абу Жаҳл ва Макка аҳли шундай гаплашдилар:

— Муҳаммадни биз ҳам Маккага киритмайлик! — дедилар.

Ниҳоят, Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) Батн-ун-Нахла деб аталган жойга етдилар.

БИР ГУРУҲ ЖИН ТЎДАСИНИНГ ПАЙҒАМБАРИМИЗ (СОЛЛАЛЛОҲУ АЛАЙҲИ ВАСАЛЛАМ) ҲУЗУРИГА КЕЛИБ ИЙМОНГА КЕЛИШИ

Жинларнинг Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) ҳузурларига келишлари ҳақидаги хабар шундайдир:

— Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) ўша кеча Батн-ун-Нахла деб аталган жойда тунардилар. Тонггача Қуръон тиловат қилдилар. Жинлардан етти киши Пайғамбаримиз (алайҳиссалом)нинг ҳузурларига келишди. У зотнинг Қуръон қироат қилаётганларини эшитдилар ва ўз кимликларини таништирдилар.

Расулуллоҳ (саллаллоҳу алайҳи васаллам) уларга Ислом динини тақдим қилдилар. Улар эса:

— Бу динингизни бошқа жинларга ҳам арза қилинг, улар ҳам Ислом динига кирсинлар! — дедилар.

Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) Маккага қайтганларида, ўша жинлар ҳам Маккага келишди ва:

— Биз ўз қавмимизга динингизни арза қилдик. Улар ҳам мусулмон бўлдилар! — дедилар.

Сўнгра Ҳазрат Муҳаммад (саллаллоҳу алайҳи васаллам) уларга **Раҳмон сурасини** ўргатдилар.

Кейин Батн-ун-Нахла водийсидан шаҳарга кирмоқчи бўлдилар. Бир одам келиб:

— Маккага кирманг. Макканинг катталари Абу Жаҳл билан келишиб олган. Сизни Маккага киритмайдилар! — деди.

Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) Бишр ўғли Жубайрга бир одам юбориб:

— Менга ҳимоя бер! — деган хабар юбордилар.

Жубайр эса Маккада ғариб киши эди.

— Мен бу ерга бир одамнинг ёрдами билан келганман. Сизга қандай ҳимоя берай?! — деди.

Шундан кейин Фаҳри Коинот (саллаллоҳу алайҳи васаллам) бир одамни Амр ўғли Суҳайлга юбордилар. Суҳайл бу ҳимояни қабул қилди:

— Майли, келсин! — деди.

Ҳазрат Муҳаммад (саллаллоҳу алайҳи васаллам) Суҳайлнинг уйига бордилар. Суҳайл эса у зотни Адий ўғли Мутъимга юборди.

Шу пайтда Аллоҳнинг лаънатига учраган Абу Жаҳл ўз жамоаси билан Каъба Ҳаромини босиб келди. Мутъим эса, Абу Жаҳл урушга келган деб ўйлади ва қабиласининг барчаси учун қурол тайёрлатди.

Абу Жаҳл, Мутъимга одам юбориб:

— Сен Муҳаммаднинг динига кирдингмики, уни ҳимоя қиляпсан? — деди.

Мутъим эса:

— Ҳа, уни ҳимоя қиламан! Унга кафолат бераман! — деб жавоб берди.

Абу Жаҳл:

— Сенинг уни ҳимоя қилишинг менинг ҳимоямдекдир! — деди.

Шундан кейин икки тараф ҳам қуролларини ташлашди.

ПАЙҒАМБАР соллаллоҳу алайҳи васаллам ЯНА МАККАДА ҚОЛДИ

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам яна Маккада ўтириб қолди. Аммо маккаликлар уни қаттиқ азиятга солдилар. У эса сабр қилар эди. Бу ҳолат Маккадан унинг кўнгли совиб кетгунича давом этди.

Ҳар йили Маккага ҳажилар келарди. Ҳазрат Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам ўша пайтда ҳар бир қабилага ўзини таништирарди. Улар уни қабул қилишларини, ўз шаҳарларига олиб кетишларини ва Қурайш халқининг озоридан уни кутқаришларини истарди.

Қурайшликлар эса ҳар ерга бориб: — У девона. Унинг сўзига ишонманг! У одамни йўлдан чиқаради, — деб гапирар эдилар.

— Сенга афсуслар бўлсин! У сени алдабди! Сени динингдан чиқарибди-аа? — деб сўрардилар.

Кул эса: — Энди менинг назаримда ундан фазилатлироқ одам йўқ! — деб жавоб берди.

Чинлилар ҳақидаги ҳикоя Вайс шоирнинг "сийар-и вайсий" тарихида шундай байон қилинади:

Ҳазрат Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам Батн-ун-Нахла деб аталган жойга етиб борди ва у ерда тонг отгунга қадар турди. У, пайғамбарларнинг пешвоси (алайҳиссалоту вассалам) намоз ўқишга турди. Юқори овозда Қуръон тиловат қила бошлади.

Бу орада, Нусайбин Чинларидан етти ёки тўққиз жин осмонда айланиб юрганларида, Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг балоғат билан Қуръон тиловат қилаётганини эшитдилар. Бу ширин овоз жинларни шунчалар таъсирлантирдики, улар турган жойларидан бир миллигина ҳам силжий олмадилар.

Сўнгра, одамлар ва жинлар сарвари бўлган (алайҳиссалоту вассалам)га салавот айтиб, ўзларини яширинлик пардасидан чиқариб, кўрсатдилар.

БАЙТ: *Парилар кўздан пинҳон бўлиши мумкин эмас, замонида! Оламни шундай нурга тўлдириб юборди нурли юзи!*

Яъни: *(Парилар кўз билан кўрилиши мумкин эмас эди. Унинг ёруғ юзи бутун оламни ёритиб юборар эди.)*

Шундан кейин жинларнинг барчаси Ислом динига кирдилар.

Батн-ун-Нахла воқеасидан уч ой ўтгач, жинларнинг бир қисми катта бир гуруҳ билан қайтадан Макканинг Ҳажун маҳаллисидан Каинат сарвари (алайҳиссалоту вассалам)нинг хизматларига бордилар.

РАСУЛУЛЛОҲ соллаллоҳу алайҳи васалламНИНГ МАДИНАГА ХИЖРАТИ

Ҳазрат Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг Мадинага хижрат қилиш вақти яқинлашганда, Мадина аҳли икки қабиладан иборат эди: бири Авс, иккинчиси эса Ҳазраж қабиласи эди.

Мадина ерларини Ҳайбар, Фадак, Водиул Кура каби шаҳарларнинг ҳаммасини Байтул Макдисдан Бухтуннасрдан қочиб қутулган яҳудийлар эгаллаб олган эдилар. Улар бу ерда мустаҳкам қалъа ва ҳимоя деворларини қурган эдилар.

Мадина аҳли улар билан дўстлик ўрнатган эди. Яҳудийлар эса Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг сифатларини Тавротда топган эдилар. Аммо бу пайғамбар Исроил авлодидан чиқишини кутар эдилар, Араблардан чиқишини билмас эдилар.

Қачонки бу яҳудийларга бирор ҳарбий ҳужум бўлса, улар Муҳаммад (а.с.)нинг номини зикр қилар эдилар ва шу орқали душманга қарши зафар қозонар эдилар.

МАДИНАЛИК ЯҲУДИЙЛАРНИНГ ПАЙҒАМБАРНИ ИНКОР ҚИЛИШИ

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам Мадинага келганида, улар: — Бу пайғамбар эмас! — дедилар.

Ҳақ таоло Қуръони Каримда шундай марҳамат қилади:

"Вақти-ки, аввал юборган китобларимизни тасдиқловчи Қуръон келди, улар уни қабул қилмадилар ва унга ишонмадилар. Ҳолбуки, аввал душманларига қарши қийин ҳолга тушганларида: "Тавротда билдирилган охириги пайғамбар келса эди-ю, бизга ёрдам берса

эди!" — деб дуо қилар эдилар. Пайғамбар келганида эса: "Бу, Исроил авлодидан эмас, Исмоил авлодидан!" — деб инкор қилдилар. Аллоҳнинг лаънати кофирлар устидандир!" (Бақара: 89)

МАДИНАЛИКЛАРНИНГ ИСЛОМНИ ҚАБУЛ ҚИЛИШИ

Мадинадан олти киши Маккага келганида, улар Ҳазрат Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳузурига келдилар. Аллоҳнинг Расули соллаллоҳу алайҳи васаллам уларга Ислом динини арзи қилди. Ўзи бошидан кечирган ҳолларни бирма-бир сўзлаб берди.

Бу олти мадиналик шахслар қуйидагилар эди:

1. Зурара ўғли Абу Ибома Ашъад
2. Малик ўғли Авф
3. Балтъа ўғли Ҳорис
4. Омир ўғли Уқба
5. Абдуллоҳ ўғли Жобир
6. Омир ўғли Қутба (Аллоҳ уларнинг барчасидан рози бўлсин)

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам уларга Қуръондан бир оз ўқиб берди. Ислом ҳақида тушунтирди. Ислом уларга жуда маъқул тушди ва: — Биз сенинг динингни қабул қилдик. Лекин Мадинада бир-бирига адоватли икки қабила бор. Биз борайлик, уларга сен ҳақингда айтайлик. Келаси йили сенинг ҳузурингга келайлик! — дедилар.

Бу одамлар Мадинага қайтиб борганларида, икки қабилага Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам билан бўлган суҳбатларини сўзлаб бердилар. Уларнинг ҳаммасига Қуръондан ўқиб бердилар ва Исломни арзи қилдилар.

Ислом уларга ҳам маъқул бўлди ва кўп кишилар мусулмон бўлди.

ОЛТИ КИШИГА ЯНА ОЛТИ КИШИ ҚЎШИЛИБ, МАККАГА КЕЛДИ

Келаси йили бу олти кишига яна олти киши қўшилди. Уларнинг мақсади Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламни Мадинага олиб бориб, у зот билан шарафланиш эди.

Уларнинг исмлари қуйидагича эди:

1. Рофеъ ўғли Малик (р.а.)
2. Абд Қайс ўғли Заквон (р.а.)
3. Собит ўғли Убода (р.а.)
4. Солиҳ ўғли Язид (р.а.)
5. Убода ўғли Саъд (р.а.)
6. Амр ўғли Мунзир (р.а.)

Бу ўн икки киши Маккага келиб, Мино Ақобасида қўндилар. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам уларнинг олдига келди. Улар эса, Мадина аҳлининг салом ва муҳаббатини Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга етказдилар...

Шунда Аббос (розияллоҳу анху) деди:

— Мадина ичида 12 000 кишидан ортиқ Ислом бор. Сенинг ўша ўн икки киши билан бирга улар билан бир иш қилишингни маъқул кўрмайман. Аммо, аввал сен Мадинага бир ҳалифа юбор. Агар Мадина аҳли уни иззатлаб, яхши қабул қилса, ўшанда сен ҳам борсанг бўлади. Аммо ҳозир борма! — деди.

Бу тавсияга кўра, Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) Умайр ўғли Мусъабни ўн икки киши билан бирга Мадинага юбордилар.

Бир куни Мадина аҳли йиғилди. Ҳазрат Мусъаб уларга Исломни таништирди. Ҳалқнинг кўпчилиги мусулмон бўлди.

Бир куни Мусъаб (розияллоҳу анху) Саҳл ўғлонлари маҳалласига борди. Бу ҳудуд барча маҳаллаларнинг энг каттаси эди. Бу ҳудуднинг энг буюк кишиси Муоз ўғли Саъд эди. Мусъаб унинг олдига борди. Қуръондан **Алам нашраҳ** сурасини ўқиди.

"Эй Мухаммад! Сенга: «Бир йил бизнинг бутларимизга ибодат қил, биз ҳам сенинг Аллоҳингга бир йил ибодат қиламиз!» – деб айтаётган ўша кофирларга сен ҳам шундай деб айт:"

"Эй кофирлар! Мен сизлар ибодат қилаётган бутларга ибодат қилмайман. Сизлар ҳам мен ибодат қилаётган Аллоҳга ибодат қилмайсизлар. Мен сизлар ибодат қилаётган нарсаларга ибодат қилмайман. Сизлар ҳам мен ибодат қилаётган Аллоҳга ҳеч қачон ибодат қилмайсизлар. Сизларга – сизнинг динингиз, менга эса – менинг диним!" (Қофирун сураси, 1-5)

Бу оят Муоз ўғли Саъдга ёқди.

— Яна бир марта ўқигин! — деди.

Мусъаб (розияллоҳу анҳу) Қофирун сурасини яна бир бор ўқиди. Саъд дарҳол мусулмон бўлди. Бироқ, Еавс қабиласи ҳали Исломни қабул қилмаган эди. Улар Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) Маккадан Мадинага келганларидан сўнггина Исломни қабул қилдилар. Ва орадан бир йил ўтди.

Ҳаж мавсуми келганида, Мусъаб яна Маккага қайтди. У бўлган воқеаларни Расулуллоҳга (саллаллоҳу алайҳи васаллам) ҳикоя қилишни хоҳлар эди. Лекин, Мадина зодагонларидан 70 киши ҳам Ҳазрат Пайғамбарни Мадинага олиб кетиш учун у зот билан бирга келдилар.

Ҳазрат Пайғамбар (саллаллоҳу алайҳи васаллам) буни Ҳазрат Аббосга маълум қилдилар. Ҳазрат Аббос ҳали мусулмон бўлмаган эди.

— Эй Мухаммад! — деди. — Мен ҳам сен билан бирга борай. Сени уларга топширай! — деди.

Шундай қилиб, Ҳазрат Аббос ва Ҳазрат Пайғамбар (саллаллоҳу алайҳи васаллам) Мадиналикларнинг ҳузурига келишди. Мадиналикларнинг барчаси ҳурмат билан тик туриб кутиб олдилар. Расулуллоҳ (саллаллоҳу алайҳи васаллам) уларга Исломни тақдим қилдилар. Улар эса:

— Биз иймон келтирдик ва Исломни қабул қилдик! Энди сизни Мадинага олиб кетиш учун келдик! — дедилар.

Ҳазрат Мухаммад (саллаллоҳу алайҳи васаллам) улар билан:

— Душманларим билан жанг қилинг! — Бош, жон ва молингизни фидо қилинг! — Токи менинг диним очиқлансин ва ёйилсин! — деб шартлашдилар.

Шунда Аббос (розияллоҳу анҳу) деди:

— Мен унинг динида бўлмасам-да, у менинг жиянимдир. Қоним, суягимдир. Унинг Маккада қариндош-уруғи, қабиласи бор. Лекин, Мадинада ҳеч кими йўқ. Бу азиз одам эртага Мадинага борганда кўплаб жанглار бўлади. Агар сиз уни ташлаб қўймоқчи бўлсангиз, ҳозирданок ундан воз кечинг, у ўз қавми орасида қолсин!

Мадиналиклар бу шартни қабул қилдилар ва қасам ичдилар.

Расулуллоҳ (саллаллоҳу алайҳи васаллам)га:

— Сен ҳам бизга вафодор бўл, шунда ишингиз юришади! Бизни ташлаб қўймайсан! — дедилар.

Расулуллоҳ (саллаллоҳу алайҳи васаллам):

— Мен тирик эканман, сизлар билан бўламан! — дедилар ва шу шарт асосида иттифок туздилар.

Бу воқеадан кейин Маккаликлар, Мадинадан етмиш киши келганини ва Мухаммад (саллаллоҳу алайҳи васаллам)га байъат қилиб, уни Мадинага олиб кетишга келишиб олганларини эшитишди.

— Биз ҳам ўзимизни шарманда қилмайлик! — дедилар ва келишганлар Мадинага қайтдилар.

Шунда Аллоҳ таолонинг Расули (саллаллоҳу алайҳи васаллам) дедилар:

— Эй ёронларим! Сизлар ҳам улар ортидан бирма-бир йўлга тушинг!

Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) **Рабиъул аввал** ойига қадар Маккада қолдилар. Қурайшликлар ҳар кимни қўлга олишни хоҳласалар ҳам, уларни топа олмадилар.

Шунинг учун Абу Жаҳл Қурайш халқини йиғди ва деди:

— Эй Маккаликлар! Муҳаммад Мадиналиклар билан келишиб олди. У Мадинага боришни хоҳлайди. Агар биз унинг йўлини очиб қўйсак, у эртага кучга тўлиб, бизга қарши чиқади!

Шунингдек, Қурайшликлар эртасига яна йиғилишга қарор қилишди. Кейин эртаси куни бир жойда йиғилдилар.

Шайтоний бир қари бадевий қиёфасида келди ва йиғилишга қўшилди. Турли ҳийлалар муҳокама қилинди.

— Биз Муҳаммадни қариндош-уруғи борлиги сабабли ўлдира олмаймиз. Чунки бу Макка — бир шаҳардир. Уни аҳолисининг кўпчилиги Муҳаммаднинг қавми ва қабиласидир. Нима қилсак бўлади? Уни шаҳардан ҳайдайлик, узоқлаштириб юборгайлик! — дедилар.

Бу сўзга Иблис:

— Бу тўғри эмас! У шундай кишики, ширин сўзли ва ёқимтойдир. Қаерга борса, у қабул қилинади. Уни йўқ қилишдан бошқа чора йўқ! — деди.

Шундан кейин Қурайшликлар бу ҳийлани маъқул кўришди.

Кейин Жаброил (алайҳиссалом) Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам)га келиб буни хабар берди ва **Анфол 30-оятни** нозил қилди:

"Кофирлар сени ҳибс этиши, ўлдириши ёки (шаҳардан) ҳайдаш учун макр қилишар эди. Улар макр қилар эканлар, Аллоҳ ҳам (уларнинг макрини) ботил қилар эди. Аллоҳ макр қилувчиларнинг энг яхшисидир."

Шундан кейин Пайғамбаримизга (саллаллоҳу алайҳи васаллам) кечаси Маккадан чиқиб кетиш амри берилди.

Ҳазрат Муҳаммад (саллаллоҳу алайҳи васаллам) шу тайёргарлик билан банд бўлаётганларида, Абу Жаҳл ҳар қабиладан одамларни йиғди. Кеч тушиши билан улар бир ерга тўпландилар ва яширинча кузатишга ўтдилар.

Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) уларни кўрдилар. Ўз уйларида ётди. У кофирлар Хонаи Саодат атрофини кузатиб туришар эди. Лекин, уларни уйқу босди ва ҳаммаси ухлаб қолди.

Кеча бирмунча ўтганидан сўнг, Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) ётоқларидан турдилар ва Ҳазрат Алини (розияллоҳу анҳу) ўз ётқизиб, уйдан чиқиб кетдилар.

Шу пайтда Ҳазрат Абу Бакр (розияллоҳу анҳу) ўз қизи Асмони чақириб:

— Мен ва Пайғамбаримиз (алайҳиссалом) икковимиз Савр тоғига кетяпмиз. Балки, икки-уч кун у ерда қоламиз. Сен ҳар кеча бизга озиқ-овқат олиб кел. Қурайш ҳақида ҳам бизга хабар бер! — дедилар.

Ҳазрат Абу Бакрнинг бир қули бор эди, исми Имрон эди. У икки туяни боқиш учун унга топширган эди ва:

— Туялариимизни душанба куни олиб кел, — деб буюрган эди.

Ҳазрат Абу Бакр ҳамма ишларини тугатди ва ғорга йўл олди. Расулulloҳ (саллаллоҳу алайҳи васаллам) ундан аввалроқ йўлга чиққандилар. Икковлари йўлда учрашдилар ва бирга ғорга бордилар.

Саҳар етганида кофирлар Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам)ни уйларида топа олмадилар. Ҳазрат Али (розияллоҳу анҳу) эса у зотнинг ётоқларида ухлар эди.

Кофирлар Ҳазрат Алидан:

— Муҳаммад қаерда? — деб сўрашди.

Ҳазрат Али:

— Мен билмайман! — деб жавоб берди.

Кофирлар уни дарҳол ушлаб, Масжидга олиб боришди ва ундан аманатларни талаб қилишди.

Қурайш мушриклари Ҳазрат Муҳаммад (саллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг Мадинаи Мунавварага ҳижрат қилишларини эшитганларида, баъзи жирканч пасткашлар **Дарун Надва**да йиғилишди. Улар Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам)ни йўқ қилишнинг ҳийласини ишлаб чиқиш учун йиғилган эдилар. Бу кун ҳадисларда **"Явм аз-заҳма"** — машаққат куни деб аталган.

Бу кунда лаънати Иблис бир ақлли қария қиёфасига кириб, Дарун Надва мажлисига киришга муваффақ бўлди. Қурайш кофирлари, бу қария олдида махфий сўзлашувлардан хавотирда бўлганларидан бир зум сукут сақлашди. Иблис буни тушунди ва гапира бошлади:

— Мен Нажд тоғларидан келган одамман. Замоннинг иссиғи ва совуғини кўрган, турли хабарларнинг заҳрини ичган қарияман. Мен сизларнинг масалангизни тушунмоқдаман. Мен ҳам кучим етганича сизларга фойда бераман!

Қурайш кофирлари бу қариянинг ҳам Муҳаммад (саллаллоҳу алайҳи васаллам)га қарши эканини сезиб, уни қабул қилишди. Улар ўзаро маслаҳатлашиб:

— Муҳаммаднинг иши қаерга борди? Агар у одамларни ўз атрофига тўплаб, бизга қарши уруш қилса, бу хавфли бўлади. Биз бу ишга ҳозирок чора кўришимиз керак! — дедилар.

Шунда Амр ўғли Ҳишом:

— Уни боғлаб, зиндонга тикайлик! Овқатини бир туйнукдан узатиб қўяйлик! У ерда ўлиб кетгунча қолсин! — деди.

Бу фикр оммага ёқмади ва рад этилди:

— Агар Муҳаммаднинг саҳобалари буни эшитса, ҳаммаси бирлашади. Ҳошимийлар ҳам улар билан иттифок тузади. Шунда катта қон тўкилиш бошланади!

Шунда Иблис:

— Бу тўғри фикр эмас! Муҳаммад шундай одамки, қаерга борса, у ерда қабул қилинади. Уни фақат йўқ қилиш билан иш битади! — деди.

Шунда Абу Жаҳл:

— Менимча, ҳар бир қабиладан бир киши танлансин. Улар Муҳаммаднинг устидан бир вақтда ҳужум қилсин ва уни ўлдирсин! Шу билан, унинг қони бутун қабилаларга тақсимланади, Ҳошимийлар ҳам қасос ола олмайди! — деди.

Бу фикрни Иблис ҳам маъқуллаб, уларни қўллаб-қувватлади. Улар қарорга келишди ва Пайғамбаримизнинг (саллаллоҳу алайҳи васаллам) уйи олдида йиғилиб, унинг ухлаб қолишини кутдилар. Улар орасида:

1. Абу Жаҳл ибн Ҳишом
2. Ҳакам ибн Ос
3. Уқба ибн Абу Муайт
4. Надр ибн Ҳорис
5. Умайя ибн Халаф
6. Ибни Ғайз
7. Замъа ибн Асвад
8. Таъма ибн Ади
9. Абу Лаҳаб
10. Убай ибн Халаф
11. Нубайх ва Мунаббих ибн Ҳажжаж

лекин, Аллоҳ таоло Ҳазрат Муҳаммад (саллаллоҳу алайҳи васаллам)га бу ҳийлани илҳом орқали хабар берди.

Қурайшликлар кейин Ҳазрат Абу Бакрнинг уйига боришди, аммо уни ҳам топа олмадилар. Маккада эълон қилиб, мунодийлар айта бошлади:

— Ким Муҳаммадни топиб келса, унга **200 бош туя** берилади!

Бир неча кун излашди, лекин топа олишмади.

Уч кун ўтгач, Ҳазрат Абу Бакрнинг қизи Асмо ғорга озиқ-овқат олиб келди. У **"Затун Нитоқайн"** (Икки белбоғли аёл) лақабини олди.

Шу кеча улар ғордан чиқдилар. Туячини чақириб, икки туяни тайёрладилар. Ўзларига чўл орқали йўлбошчи ҳам ёлладилар.

Расулуллоҳ (саллаллоҳу алайҳи васаллам) бир туяга чиқиб, орқаларига Ҳазрат Абу Бакрни миндирдилар. Иккинчи туяга **Фухайра ибн Омир** ва **Урайқит ибн Абдуллоҳ** чиқишди.

Ёлланган йўлбошчи уларни хавфсизроқ йўл билан олиб бориш учун аввал соҳил йўлидан йўлга тушди. Кун исиб кетганида бир дарага кириб, сояда дам олдилар. Кейин йўлларини давом эттирдилар.

Улар **Кадид** деган жойга етганларида **Ҳузаъа қабиласидан Ҳолиднинг қизи Умму Маъбаднинг** чодирини олдида тўхташди. Улар у ердан таом сотиб олишни хоҳладилар.

— Ҳурмо ёки бошқа таом борми? — деб сўрадилар.

Шу вақтда Абу Маъбад уйда йўқ эди, аммо унинг хотини **Атика Умму Маъбад** уйда эди.

— Эй, йегулик йўқ! — деб жавоб берди.

Шу пайт Расулуллоҳ (саллаллоҳу алайҳи васаллам) бир қўйни кўрдилар ва сўрадилар:

— Бу нима?

Умму Маъбад:

— Бу жуда заиф қўй, юришга ҳам кучи етмайди. Подаси билан ўтлоққа чиқа олмаганидан уйда қолган, — деди.

Пайғамбар (саллаллоҳу алайҳи васаллам):

— Агар рухсат берсангиз, уни соясизми? — дедилар.

Умму Маъбад хайрон бўлди. Подаси билан ўтлоққа чиқа олмаган заиф қўйдан қандай қилиб сут соғиш мумкин? Лекин меҳмоннинг хоҳишини рад этиш тўғри бўлмас эди.

— Майли! Агар ундан сут чиқара олсангиз, соғиб кўринг! — деди.

Расулуллоҳ (саллаллоҳу алайҳи васаллам) қўйни ушлаб, унинг эмчагини силадилар ва:

Бисмиллаҳирроҳманирроҳим

дедилар. Қўйнинг эмчагида сут тўпланди. Катта бир идиш талаб қилдилар. Қўйни соғдилар. Идиш тўлди. Аввал Умму Маъбад ичди, сўнг у ердаги бошқалар ҳам тоққабил ичиб тўйдилар. Кейин Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) ҳам ичдилар. Учинчи марта қўйни яна соғдилар ва бу сутни Умму Маъбадга қолдирдилар. Сутнинг ҳаққини қабул қилишни қаттиқ талаб қилдилар. Кейин Ҳазрат Абу Бакр билан йўлга тушдилар.

Кўп ўтмай, уйнинг эгаси Абу Маъбад қайтиб келди. У идишдаги сутни кўриб, хайратланиб сўради:

— Бу нима?

Умму Маъбад бўлган воқеани тўлиқ ҳикоя қилиб берди:

— Бизга муборак бир зот келди. У шундай сўзларни айтди. Бу қўйни шундай соғди...

Абу Маъбад хайрон бўлиб:

— Бунда бир ҳикмат бор! У киши қандай кўринишда эди? — деб сўради.

Хотини:

— Ўрта бўйли, қора қошли, қора кўзли, нур сочиб турган юзи бор эди. Жуда латофатли ва гўзал одам эди! — деди.

Абу Маъбад шунда деди:

— Валлоҳи, сен айтган бу киши Қурайш ичида чиққан пайғамбардир! Агар мен бу ерда бўлганимда, унга эргашар эдим!

Кейинчалик Умму Маъбад шундай дер эди:

— Бу қўй Ҳазрат Умар (розияллоҳу анҳу) халифалиги давридаги қаҳатчиликка қадар тирик қолди. Ер юзида ҳайвонлар овқат топа олмай турган пайтда, биз уни эрталаб ва кечқурун соғардик!

Ҳазрат Муҳаммад (саллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг Мадинага йўл олишлари давомида яна бошқа мўъжизалар ҳам содир бўлган эди. Улардан бири Малик ўғли Сурақа воқеаси эди.

Қурайш зодагонлари:

— Ким Муҳаммад ёки Абу Қуҳафа ўғли Абу Бакрни тутиб келса ёки уларнинг яширинган жойини хабар берса, унга Қурайш 100 туя беради! — деб эълон қилишди.

Бу хабар Кинана қабиласига қарашли Мудлиж уруғига ҳам етди. Улар соҳил бўйлаб икки туя ва тўрт киши йўлга тушганини эшитишди. Шу қабиладан бўлган Сурақа ибн Малик бу юзта туяга тамаъ қилиб, отига миниб, уларнинг ортидан йўлга тушди.

Расулуллоҳ (саллаллоҳу алайҳи васаллам) шундай дуо қилдилар:

— **Йа Раббий! Бизларни Сен хоҳлаган йўл билан душман ёвузлигидан сақла!**

Шу онда Сурақанинг оти тиззаларигача ерга ботди. Сурақа:

— Эй Муҳаммад! — деб бақриб юборди. — Бу балои-бошимга сенинг дуоинг туфайли келди. Менга дуо қил, қутулай! Мен сени қувувчиларни орқага қайтараман!

Ривоятларга кўра, Сурақа яна Пайғамбарни (саллаллоҳу алайҳи васаллам) тутиш учун отини уруштирди. Аммо унинг оти яна ерга йиқилди. Буни ёмон аломат деб билдилар ва тахминан фол очдилар. Фол яхши чиқмаса-да, Сурақа яна отини уруштириб, уларнинг ортидан югурди.

Шундай қилиб, у Пайғамбар (саллаллоҳу алайҳи васаллам)га жуда яқинлашди. Шунда оти яна йиқилди. Фол очганда, бу сафар ҳам ёмон хабар чиқди. Шунда Сурақа тушуниб етди:

— Муҳаммад (саллаллоҳу алайҳи васаллам) Аллоҳ томонидан ҳимояланган!

Шу билан у ўз ниятидан воз кечиб, Пайғамбар (саллаллоҳу алайҳи васаллам) ҳузурларига келиб, деди:

— Менга бир омоннома беринг! Бир кун келиб уни ишлатаман!

Ҳазрат Муҳаммад (саллаллоҳу алайҳи васаллам) дуо қилдилар:

— **Йа Раббий! Агар бу одам сўзида содиқ бўлса, уни отидан қутқар!**

Аллоҳ таоло дуоларини қабул қилди ва Сурақага қутулиш насиб қилди. Расулуллоҳ (саллаллоҳу алайҳи васаллам) Фухайра ибн Омирдан бир теридан парча олиб, Сурақанинг хоҳишига мувофиқ омонномани ёздириб, унга топширдилар.

Сурақа ўзининг барча нарсаларини Пайғамбарга таклиф қилди, лекин Расулуллоҳ (саллаллоҳу алайҳи васаллам) қабул қилмадилар.

— Йўлда менинг қўйларим бор. Уларнинг ичида истаганингизча олинг! — деди.

Шу билан Сурақа Қурайшликларнинг қувувчиларини ҳам орқага қайтарди ва:

— Мен бу ерларни текширдим, ҳеч ким йўқ. Бошқа ерларга қаранг! — деди.

Кейинчалик, Абу Жаҳл бу воқеани эшитиб қаттиқ ғазотбланди ва Сурақани масхаралаб шеър ёзди.

Сурақа эса унга шундай жавоб берди:

— Эй Абу Ҳаккам! Агар отимнинг ерга ботганини кўрганингда, сен ҳам Муҳаммад (саллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг пайғамбарлигига иймон келтирган бўлардин!

Бу орада, Қурайшнинг 100 туя ҳақидаги ваъдаси **Саҳм қабиласидан Бурайданинг** қулоғига етди. У етмиш отлик билан йўлга чиқди ва йўлда Ҳазрат Муҳаммад (саллаллоҳу алайҳи васаллам) билан учрашди.

Расулуллоҳ (саллаллоҳу алайҳи васаллам) ундан сўрадилар:

— Сен кимсан?

— Мен Бурайда ибн Саҳмийман.

Шу жавобни эшитган Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) Абу Бакрга қараб:

— Ишимиз осон бўлди! — дедилар.

Кейин Бурайдага:

— Қайси қабиладансан?

— **Аслом қабиласидан.**

Шунда Расулуллоҳ (саллаллоҳу алайҳи васаллам):

— **Биз омонликда бўлдик!** — дедилар.

Бурайда:

— **Сиз кимсиз?** — деб сўради.

Пайғамбар (саллаллоҳу алайҳи васаллам):

— **Мен Муҳаммад ибн Абдуллоҳман!**

Бурайда Пайғамбаримизнинг сўзларидан таъсирланиб, шаҳодат калимасини айтди ва иймон келтирди.

ПАЙҒАМБАРИМИЗНИНГ КУБАГА ЕТИШИ ВА КУБА МАСЖИДИНИНГ ҚУРИЛИШИ

Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) Рабиул аввал ойида Мадинага етиб келдилар. Кубо қишлоғига қўндилар. Мадина аҳли Пайғамбаримиз ҳақида эшитиб, унинг ҳузурига келдилар. Жума куни бўлганда, Кубода қолдилар. Жума куни хутба ўқиб, намоз ўқидилар. Намоздан сўнг Мадинага юриш қилиш учун туяга миндилар.

«- Оламнинг шарафи Пайғамбари (саллаллоҳу алайҳи васаллам) Маккадан чиққанлари ҳақида хабар Мадинага етиб борди. Мадинадаги ислом аҳли бир неча кун давомида тонг пайтида Мадина ташқарисидаги (Хурра) номли жойда йиғилар ва кун исиб кетгунча Расулуллоҳни кутишар эди. Сўнггра, Мадинага қайтишар эди. Бир душанба куни, яна Мадинадан чиқдилар. Бир муддат кутишганидан кейин кун исиб кетди ва улар яна қайтишди. Шу пайтда бир яҳудий бир иш учун уйининг томига чиқди ва ҳазрат Муҳаммад (саллаллоҳу алайҳи васаллам)ни ёрдаги сафдоши Абу Бакр (розияллоҳу анҳу) билан келаётганини кўрди, улар оқ кийимларга бурканган эдилар. Яҳудий:

- Эй араб жамоаси! Мана сиз интиқлик билан кутган зотингиз келаяпти! – деб пастга тушди ва Мадина мусулмонларига бу хушхабарни биринчилардан бўлиб етказди.

Мадиналиклар эркак ва аёллар қуролландилар. Ўзларини безатдилар, кимдир отда, кимдир пиёда Пайғамбаримизга югуриб бордилар ва ҳазрат Муҳаммад (саллаллоҳу алайҳи васаллам)ни буюк тантана билан кутиб олдилар.

Набавий ҳижрат айнан шу куни – Рабиул аввал ойининг ўн иккинчи душанба куни содир бўлди. Ҳаво жуда иссиқ эди. Оламнинг шарафи (саллаллоҳу алайҳи васаллам) анча чарчаган эдилар. Улар Мадинадан бир соат узоқликда бўлган Кубо қишлоғига етдилар. Бир хурма дарахти соясига ўтирдилар. Бу жой Авф ибн Амрнинг қишлоғи эди.

Ҳамма йиғилди. Ҳазрат Расулуллоҳ (саллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг гўзал юзларига қарашар эди. Пайғамбаримиз сукут сақлаб, ўтирдилар, ҳазрат Абу Бакр эса қарши олувчилар билан суҳбатлашаётган эдилар. Иккаласи бир ёшда бўлганлари сабабли, аввал уларни кўрмаганлар ҳазрат Абу Бакрни Расулуллоҳ деб ўйлаб, унга салом бердилар. Дарахт сояси кетганида, Абу Бакр Сиддиқ туриб, ридасини Расулуллоҳга соя қилди. Шунда уларни танимаганлар ҳам танидилар.

Ҳазрат Пайғамбаримиз Кубода бир неча кун туришни ният қилдилар. Уни ўз уйида меҳмон қилиш учун тортишувлар бўлди. Шунда у:

- Нажжор авлодидан бўлган она томон қариндошларимнинг болаларида меҳмон бўламан! – дедилар.

Шундан сўнг, уларнинг раҳбарларидан бўлган ва исломга кирган Гулсум ибн ал-Ҳим билан бирга, бир ривоятга кўра – уйсиз бўлгани сабабли Ҳайсама ўғли Саъдда меҳмон бўлдилар.

Абу Бакр Сиддиқ (розияллоҳу анҳу) эса Ҳазраж қабиласидан Исоф ўғли Ҳабиб ёки Ҳорижа ибн Зайднинг уйига меҳмон бўлди.

Фахри коинот (саллаллоҳу алайҳи васаллам) бир ривоятга кўра, чоршанба ва пайшанба кунлари у ерда қолдилар. Бошқа ривоятга кўра эса, ўн икки ёки ўн тўрт кун турдилар.

Кубода бўлган кунларида ансорлар (Мадинанинг ёрдамчи мусулмонлари) келиб, унинг ҳижратини муборакбод этдилар. Шу пайтда Мадинанинг шоири Ҳассон ибн Собит Пайғамбаримиз ташрифи ҳақида гўзал бир қасида айтди.

Ҳазрат Али (каррамаллоҳу ваҷҳаҳ) Расулуллоҳдан кейин уч кун Маккада қолиб, омонатларни эгаларига топшириб, сўнгра Маккадан чикди. Кундузлари яширинди, кечалари эса йўл юрди. Расулуллоҳ (саллаллоҳу алайҳи васаллам) ҳали Кубода эканликларида, унинг ҳузурига етиб келди.

Ҳазрат Муҳаммад (саллаллоҳу алайҳи васаллам) Кубода қолган кунларида бир масжид курдилар. Ундан аввал мусулмонлар ўзлари учун бир масжид курган эдилар, аммо у фақат ўзлари учун эди. Мусулмон жамоати учун биринчи бўлиб қурилган масжид айнан шу Кубо масжиди эди. Унинг асоси тақво устидан қурилгани ҳақида Аллоҳ таоло шундай оят нозил қилди:

"Аввал биринчи кунданоқ тақво устидан қурилган масжидда (намоз ўқиш) сени учун муносиброқдир. Унда покланишни яхши кўрувчи кишилар бор. Аллоҳ покланувчиларни яхши кўради." (Тавба: 108).

ҲАЗРАТИ МУҲАММАД соллаллоҳу алайҳи васаллам НИНГ МАДИНАГА ЕТИШИ

Ҳазрати Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам жума кунига қадар Кубода тўхтадилар. Жума куни хутба ўқиб, намоз ўқидилар. Намоздан кейин Мадинага кириш учун туяларига миниб йўлга тушдилар. Ҳамма киши туянинг юлари (югини) ни ушлаб: — Ё Расулуллоҳ! Менинг уйимга тушинг, менинг уйимга тушинг! — деб илтимос қилишарди.

Шунда Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам дедилар: — Туянинг юларини кўйиб юборинг, у қаерга бориш кераклигини билади! — дедилар.

Туя йўлга тушиб, бир жойга келиб тўхтади, бу жой ҳозирда Расул соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳазратларининг ҳам қабрлари, ҳам масжидлари бўлган жойдир. Бу жой икки еtimi боланинг мулки эди. Туя ўша ерда тиз чўкди. Ўша еtimi болалардан бири Саҳл, иккинчиси эса Суҳайл эди.

Сўнгра туя яна туриб, бир кишининг уйи олдига келиб тўхтади. Бу киши Абу Айюб эди. Унинг кўп фарзандлари бор эди, жойи эса тор эди. Ҳар қанча Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам бошқа бир жойга таклиф қилинсalar ҳам, у таклиф қилинган жойларга бормадилар ва:

— (Кишининг жойи – унинг кийими ва бошқа буюмлари қаерда бўлса, ўша ердадир) — дедилар.

Шундай қилиб, Абу Айюбнинг уйида яшадилар. Кейин: — Туя аввал тиз чўккан ер сотиб олинсин! — деб амр қилдилар. — Мен учун ўша ерда бир ҳужра қурингиз! — дедилар.

Қандай амр қилинган бўлса, мадиналиклар ўшандай бажардилар. Абу Айюб ҳам уйига қайтганда, унинг пастки қисмига жойлашдилар. Ўзи эса уйининг том қисмида тура бошлади. Унга: — Ё Абу Айюб! — дедилар. — Тунларингиз қандай ўтяпти?

Абу Айюб шундай жавоб берди: — Юқорида Аллоҳ таолонинг инояти, пастда Пайғамбар (а.с.)нинг ҳимояси бўлса, бу киши қандай ҳолатда бўлиши мумкин! ()

ҲИЖРАТНИНГ БИРИНЧИ ЙИЛИ ВОҚЕАЛАРИ

Булари, Мадинага ҳижратнинг биринчи йилида бўлган ҳодисалардир.

Ҳижратнинг биринчи йилида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг қизи Умму Гулсум (р.анҳо) вафот этди. Зуранинг ўғли Саъд (р.анҳ) ҳам тўсатдан вафот этди.

Ҳазрати Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам Кубодан Мадинага келганларида Рануна водисидаги масжидда Жума фарзини адо қилган эдилар. Намоз ўқиган мўминлар юз кишидан иборат эдилар. Ҳазрати Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам жума фарзининг тафсирини узоқ-узоқ баён қилдилар. Бу намозда Аллоҳ таолонинг бандалари жамоат бўлиб ибодат қилаётгани учун уни Жума намози деб аташди.

Бу кунни «Рўз-и Жума» (Жума куни) деб аталишини Ҳазраж қабиласининг йирик кишиларидан Авф ибн Зуранинг (р.анҳ) тавсияси бўлган эди. Унинг қиссаси шундай эди:

Оламни ёритган рисолат қуёши соллаллоҳу алайҳи васаллам Исломни қабул қилишга мойил бўлганларга Қуръон ўргатиш ва уларнинг иймонларини мустаҳкамлаш учун саҳобалардан Мусъаб ибн Умайрни юборган эдилар. Бир куни ансорлардан бўлган иймон соҳиблари ўз қабилаларининг саййиди бўлган Асъад ибн Зурананинг олдида келишди. Ҳалқа ҳосил қилиб йиғилишди ва унга: — Ҳар ҳафтада бир кун, яҳудийлар ва насронийлар оламни яратган Аллоҳ таоло учун махсус бир кунга эга бўлишган. У кун бирон иш қилиш ўрнига, Аллоҳга ибодат қилишади. Биз ҳам кунларимиздан бирини танлаб, уни муборақ кун қилиб олсак, яхши бўларди! — дедилар.

Шу кунга ном ўйлашди. Ҳафтанинг бир кунида қирқ кишидан иборат мусулмонлар жамоаси билан намоз ўқидилар. У кунни Жума деб аташди. У жума Ислом кунларининг илк куни экани борасида уламолар иттифоқ қилганлар. Лекин, у юксак Парвардигорга маълумки, расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам илк жума намозларини ҳижрат пайтида Авф ўғли Салим ўғиллари масканидаги Рануна водисиди адо қилган эдилар. Буни яхши билган Аллоҳ таолодир. (Сийр-и Вайсийдан, М.Ф.Г.)

Шу йилнинг ичида Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳазрати Абу Бакрнинг қизи Оиша (р.анҳ)ни никоҳига олдилар ва уйига олиб кетдилар. Ҳадича (р.анҳ) вафот этганидан кейин, икки йил ўтиб Оишани талаб қилган эдилар. Ўша вақтда ҳазрати Оиша етти ёшда эди.

Ўша вақтда яҳудийлар: — Биз бир сеҳр қилдикки, ким Муҳаммаднинг динига кирса, у бунга ишонса, унда на ўғил ва на қиз бўлади!

Қурайш кофирлари бу хабарни эшитиб хурсанд бўлишди. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам мусулмонларга: — Сизлар хавотир олманглар, — дедилар. — Аллоҳ таоло мен билан аҳд қилганки, менинг диним қиёматга қадар қоладир.

Ҳақиқатан ҳам, ўша йил ичида Зубайрнинг ўғли Абдуллоҳ дунёга келди. Ва ансорлардан Нуъмон ибн Башир туғилди. Мусулмонлар такбир айтишди. Хурсанд бўлишди, севинишди, шодландилар. Яҳудийларнинг ёлғони фош бўлиб, уларнинг бошлари ерга эгилди.

Шу йилда яна Сақафийлардан бўлган Бахтиёр ибн Абу Убайда ибн Масъуд дунёга келди.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳазрати Оишани уйга олиб кирганларида, Оиша шундай деди: — Мен уч нарса билан Пайғамбарнинг сўнгги хотинларидан устунман. Биринчиси шуки, мен Пайғамбаримизнинг уйига қиз бўлиб тушдим. Иккинчиси шуки, Жаброил (а.с.) ваҳий олиб келганида мен эшитар эдим. Учинчиси шуки:

Мунофиқлар мен ҳақимда ёлғон гапиришди. Аллоҳ таоло менинг шаънимда оят туширди. Бундан ташқари, мен Жаброил (а.с.)ни кўрганман. Ва Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам менинг уйимда касал бўлдилар. Вафот этдилар ва қабрлари менинг уйимда қазилди.

ТАРИХ ВАҚТИНИНГ БЕЛГИЛАНИШИ

Тарихларнинг асоси ҳижратдан бошланганини билдирувчи хабардир.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам шу ҳижрат йилидан бошлаб тарих белгиладилар. Илгариги ҳукмлар ва мактубларда тарих бўлмас эди. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам дедилар: — Тарих белгиланмаслиги мумкинми? Ёзилган вақтни билиш керак эмасми?..

АБДУЛЛОҲ ИБН САЛОМНИНГ ИСЛОМГА КИРИШИ

(Бу тафсир бизнинг тарихимизда Ислом тарихининг етишмайдиган муҳим воқеаларини машҳур сийрат китобларидан олиб тўлдирмоқдамиз:)

"Сийрат-и Вайсий" шундай дейди:

Ҳижратнинг биринчи йилида иймон нурининг тожи билан баланд кўтарилган Исломнинг энг азиз шахсларидан бири ҳам Абдуллоҳ ибн Саломдир. У яҳудийларнинг обрўли кишиларидан, катта билим соҳиби ва байроқдек баланд мақомли шахс эди. У муборак зот яҳудий қавмининг етакчиларидан бир нечтаси билан биргаликда Мадинада ҳазрат Муҳаммад (а.с.)нинг келишини кутаётганлардан эди.

Бу кутишда унинг кўзлари нубувват ҳақиқатини кўрсатувчи ҳазрат Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг назарига дуч келганида:

— Бу юз ёлғон гапирмайди! — деб айтган эди. Бу сўзлари билан ҳасадгўй яҳудийларнинг жонларига олов солди. Бу гўзал ва пок назарнинг натижаси, бу яхши бошланиш унинг Исломга киришининг ҳам бошланиши бўлди.

Бир куни саййидул анбиё ҳазрат Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг оёғига юзи билан тегиб, шундай деди:

— Ё Расулуллоҳ! Сиздаги бу гўзал сўз ва юзнинг гўзаллиги даъвоингизнинг тўғрилигига гувоҳлик берадиган далил бўлса-да, ҳар бир мўъжизангиз шубҳа ғуборини куйдирадиган оловдир.

БАЙТ:

Ҳақиқат жамолининг ойнаси сенинг юзинг,

Сенинг сўзинг сафо ва ростлик булоғининг мусаффо сувидир!

Сўнгра шундай деди:

— Аммо, иймон келтиришим учун сиздан учта сирни очишингизни талаб қиламан. Уларнинг мураккаб тугунларини фақат пайғамбарлик хусусиятлари билан ечиш мумкин.

БИРИНЧИСИ: Қиёмат аломатларининг сир пардаси остида илк зоҳир бўладиган оғир мусибат қандай бўлади?

ИККИНЧИСИ: Жаннатнинг зиёфат уйида илоҳий меҳмонхонада илк тортиладиган таом нима бўлади?

УЧИНЧИСИ: Оламни яратган юксак Аллоҳнинг тақдири ила она ва отанинг биргаликда раҳм сирларига қўйган ноёб гавҳари вужудга келганда, нима учун баъзилари отасига, баъзилари онасига ўхшайди?

Салом ўғли Абдуллоҳнинг бу саволларига дунё мушкулларини ечувчи Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам шундай жавоб берди ва муборак оғзидан марвариддек гапларни сачраб, шундай марҳамат қилдилар:

— Ё Абдуллоҳ! Бу маънолар ҳозиргача номаълум эди. Оламни яратган юксак Аллоҳнинг фармонларини етказувчи ҳазрат Жаброил (а.с.) бу уч муаммонинг қандай ечилишини менга етказиш учун сендан олдин меҳмон бўлиб, бу сирни менга топширди ва ўргатди.

— Қиёмат кунининг илк аломати ва белгиси — Шарқ тарафидан тутунли бир оловнинг кўтарилиб, инсониятни қўйлардек Ғарбга ҳайдаши бўлади.

— Жаннатдаги дастурхонда энг аввал тортиладиган таом эса балиқ жигари бўлади. У ер юзига оғирлик берадиган улкан балиқнинг жигари бўлади. Аллоҳ таоло уни жуда мазали ва ҳазм қилиш осон қилиб яратган.

— Боланинг онасига ёки отасига ўхшаши ҳақида эса шундай: агар отанинг уруғ суви онасиникидан олдин раҳмга етса, бола Аллоҳнинг амри ила отасининг юзи ва рангига ўхшайди. Агар онадан чиққан сарик, ингичка сув аввал келса, бола онасига ўхшайди.

Ҳазрат Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам бу сўзларни айтаётганда, Салом ўғли Абдуллоҳ юрагидаги нохотирликдан халос бўлиб, Аллоҳнинг ягона зот эканини тасдиқлади ва осмон каби мусаффо сўзлар билан шундай деди:

— Мен гувоҳлик бераманки, Аллоҳдан ўзга илоҳ йўқ ва сиз Аллоҳнинг расулисиз!

Сўнгра юзи билан ҳазрат Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг оёқлари тупроғига етишиб:

— Эй Аллоҳнинг расули! Эй Роббимизнинг элчиси! — деди. — Ҳар қанча Аллоҳ таолонинг инояти билан залолат ва осийлик йўлидан кутулиб, ҳидоят йўлига кирган

бўлсам-да, менинг юрагимдаги сўнгги илтимос шуки, мен Ислом нуридан баҳра олдим, лекин яҳудий раҳбарлари буни билиб қолмасин. Чунки яҳудийлар ифтирачи ва ёлғончи қавмдир. Агар улар менинг пайғамбар ҳалқасига кирганимни эшитишса, мен ҳақимда бўҳтонлар тўкишади, — деди.

Оламлар саййиди ҳазрат Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳам Салом ўғли Абдуллоҳнинг мусулмонлигини сир сақлади. Исроил авлодларига йиғилиш қилишни буюрдилар. Уларнинг олдида чиқиб:

— Менинг ахир замон пайғамбари бўлиб юборилганимни сизларнинг муқаддас китобларингиз тасдиқлайди. Шундай бўлса-да, нима учун менга иймон келтирмайсизлар? — дедилар.

Яҳудийлар эса инкор билан жавоб беришди. Бир қанча гаплардан сўнг пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам уларга шундай савол бердилар:

— Ичингизда Салом ўғли Абдуллоҳдан машхурроқ ким бор? У қандай мақомда?

Яҳудийлар шошилиб:

— У саййид кишидир ва саййид ўғлидир. У олим ва олим ўғлидир! — деб жавоб беришди.

Шунингдек, унинг диндеги поклиги ва иззати ҳақида мақтовлар билдиришди. Оламлар саййиди ҳазрат Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам яна уларга мурожаат қилиб:

— Агар у киши Ислом иймон тожини кийган бўлса, сизлар ҳам Исломни қабул қиласизларми? — деб сўрадилар.

Яҳудийлар инкор қилиб:

— Аллоҳ буни сақласин! — деб рад қилишди.

Шунда ҳазрат Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам:

— Эй Салом ўғли, чиқ! — деб буюрдилар.

Салом ўғли Абдуллоҳ яширинган жойидан чиқиб:

— Гувоҳлик бераманки, Аллоҳдан ўзга илоҳ йўқ ва сиз Аллоҳнинг расулсиз! — деди.

Яҳудийларга қараб:

— Эй яҳудий жамоаси! — деди. — Нима учун оламларни яратган Аллоҳдан кўрқмайсизлар?

Яҳудийлар унга:

— Сен ёлғончисан! — деб, ифтира қила бошлашди.

Шунда ҳазрат Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам яҳудийларни у ердан ҳайдаб юбордилар. Абдуллоҳ ибн Салом аввалги номи Ҳосим бўлса, иймон келтиргандан сўнг пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам унинг исмини Абдуллоҳ, яъни "Аллоҳнинг кули" деб ўзгартирдилар.

(Энг яхши билувчи Аллоҳдир.) (Сийрат-и Вайсийдан)

ҲАЗРАТИ МУҲАММАД соллаллоҳу алайҳи васаллам НИНГ ОИЛАСИНИНГ МАДИНАГА ОЛИБ КЕЛИНИШИ

У муборак йилда Ҳазрати Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам нинг буйруғи билан Ҳориса ўғли Зайд ва Абу Рофия Маккада қолган икки қизини ва завжаси Севда бинт Замани Мадинага олиб келиш учун Маккага йўл олдилар. Қизи Фотиматуз-Заҳро ва Умму Гулсум ҳамда Уммаҳотун Набийдан Шавда бинт Замани муваффақият билан Мадинага олиб келишди. Уларнинг учови ҳам Набавий саройга жойлаштирилди.

КУФФОРЛАР БИЛАН ЖАНГ ҚИЛИШ ҲУКМИ

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам Макка шаҳридан Мадинага ҳижрат қилганида, Макка аҳли: — Биз Муҳаммаддан кутилиб олдик! — дедилар. Шунда Ҳақ Таоло бу оятни нозил қилди:

"Ҳарам ойлари (Зулқаъда, Зулҳижжа, Муҳаррам, Ражаб) тугаганида, шу Аллоҳга ширк келтирганларни (ўша Қурайш муширкларини) ўлдиринг!" (Тавба: 5).

Бу оят нозил бўлгач, сабр ва тоқат қилиш ҳақидаги оятларнинг ҳукми бекор қилинди. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам ғазот учун аскар йиғиш ва жўнатишни бошлади: — Куффорларнинг карвонларига ҳужум қилинг! — деб буюрдилар.

Мусулмон аскарлари уларга ҳужум қилиб, мол-мулкларини мусулмонларга тақсимлар эдилар. Ҳатто шу даражага етиб бордики, Макка атрофига аскар жўнатилад эди.

Маккадан ҳеч ким ташқарига чиқа олмайдиган, ҳеч бир карвон ҳам Маккага кира олмайдиган бўлди.

Бу ҳижрат йилида Пайғамбаримиз (алайҳиссалоту вассалам) кўплаб жанговар ҳаракатлар олиб бордилар. Баъзи жангларда ўзи қатнашиб, баъзида аскар юбордилар. Биринчи ҳижрат йилидан кейин Бадр ғазоти амалга оширилди.

БАДР ҒАЗОТИДАН ОЛДИН БЎЛГАН ҒАЗОЛАР

Эҳё ғазоти ҳақидаги хабар шундай:

Бу оят нозил бўлгач, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам Ҳазрати Ҳамзани (р.а.) муҳожирлардан (Маккадан кўчганлардан) ўттиз отлиқ билан жўнатдилар.

— Мадинадан чиққан мусулмон аскарлар мана булардир! — дейилди.

Бу Рамазон ойининг еттинчи куни эди. Ҳижратдан етти ой ўтган эди.

Шу куни Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам ўз қўллари билан оқ байроқ чиқардилар ва уни Ҳазрати Ҳамзага бердилар:

— Денгиз қирғоғига бор. Шомдан карвон келмоқда. Агар Қурайшликлар бўлса, кўп мол-мулк бор. У карвонни ҳужум қилиб, мол-мулкларини олинг! — деб буюрдилар.

Ҳазрати Ҳамза шошилини равишда денгиз қирғоғига етиб борди. Лекин карвон у ерга аввалроқ келиб улгурган эди.

Қурайшнинг йирик кишиси Абу Жаҳл 300 отлиқ билан денгиз қирғоғидаги бир қишлоқда эди. Бу қишлоқнинг катта шахси Умар Жаҳний эди. У ҳам Ҳазрати Ҳамза билан, ҳам Абу Жаҳл билан дўст эди.

У Ҳазрати Ҳамзани чақириб: — Абу Жаҳл 300 отлиқ билан бу қишлоқда. Қишлоқ аҳли ҳам унга ёрдам беради. Менинг манфаатим учун қайт! — деди.

Ҳазрати Ҳамза унинг бу сўзлари ҳақиқат эканини билди ва қайтиб кетди.

Абу Жаҳл эса Қурайш карвонини Маккага олиб борди.

Ҳазрати Ҳамза ҳам ёнидаги сафдошларига: — Ғаниматдан кўра саломатлик афзалдир. Қайтинг! Жанг куни ва байрам вақти эмас. Қайтиш катта фатҳ ва зафардир! — деди.

Ҳаммалари қайтишди.

ХУРРОН ВОҚЕАСИ

Бу ойда (ҳижратнинг еттинчи ойи бўлган Рамазонда) Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Саъд ибн Абу Ваққос (р.а.)ни муҳожирлар ва ансорлардан йигирма киши билан жўнатдилар. Микдод (р.а.)га бир байроқ бериб, Саъдга:

— Чўл ичида бир жой бор. Номи: Хуррон. У ерга Маккаликлардан бир карвон келган. Боринг, ўша карвонни ҳужум қилинг! — деб буюрдилар.

Мусулмонлар боришди. Лекин карвон аллақачон у ердан кетган эди. Улар қайта Мадинага келишди.

АБВО ҒАЗОТИ

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ўзи Сафар ойида ташқарига чиқдилар. Муҳожир ва ансорлар ҳам у зот билан чиқдилар.

Ҳазрати Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам Убода ўғли Саъдни олдиндан чиқардилар. Ўша кеча байроқни Ҳазрати Ҳамзанинг қўлига бердилар ва Абво шаҳрига бордилар.

Абво, Макка билан Мадина орасидаги бир масофа эди. У ерда Аминанинг қабри бор эди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам оначоғининг қабрини зиёрат қилдилар.

У ерда ўн беш кун қолдилар. Кейин яна Мадинага қайтдилар.

ЗУЛ-АШИРО ҒАЗОТИ

Бир куни: — Маккадан бир карвон жуда кўп мол-мулк билан келмоқда! — деган хабар келди.

Шунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам муҳожирлар ва ансорлар билан Мадинадан чиқдилар. Байроқни Ҳазрати Ҳамзанинг (р.а.) қўлига бердилар.

Макка чегарасида (Янбуғ номли қишлоқ) етиб боришди. У ерда Зул-Аширо номли бир манзил бор эди.

Карвон эса Қайфа номли жойда тўхтаган эди.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам бир дарахт остида намоз ўқидилар.

Ўша кеча у ерда қолдилар.

Шу ерда ҳам бир масжид қурдилар (ҳозир ҳам у ер зиёрат қилинади).

Шу йўл билан Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳижратдан кейин қатор ғазотлар ўтказиб, куффорларга қарши муҳофаа чораларини кўрдилар.

БИРИНЧИ БАДР ҒАЗОТИ

Биринчи Бадр ғазотининг хабари шундайки, Маккадан кўп одам билан бирга бир киши йўлга чиққан эди, бу киши Жобир-Улфирий ўғли Кўрз эди. Мадинага уч кунлик йўл қолганда тоқат қилиб бўлмади, йўлсиз жойдан Маккага қайтиб кетди. Уч кундан кейин Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам)га хабар берилди. Ҳазрати Пайғамбар уларнинг ортидан йўлга чиқди. У Арабнинг қазиб қўйган қудуғига етди. У Арабнинг исми Бадр эди. Шунинг учун у ерга Бадр қудуғи дейилди.

Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) уч кун у ерда тўхтади, ҳеч кимни топмади. Мадинага қайтиб келди.

БАТН-И НАХЛА ХАБАРИ

Бу хабар шундай:

- Ҳижрат йилининг иккинчи йилида, Ражаб ойининг бошларида, Расулуллоҳ (саллаллоҳу алайҳи васаллам) Жаҳш ўғли Абдуллоҳ (розиаллоҳу анху)ни чақирди. Унга муҳожирлардан ўн киши, ансорлардан ҳам ўн киши берди. Унинг қўлига бир топширикнома тутқазди ва:

- Уч кунлик йўлни босиб ўтмагунча бу хатни очма! - дедилар. - Уч кун бўлгандан кейин уни очиб ўқи. Агар йўлдошларингдан ким қайтишни хоҳласа, уни қўйиб юбор!

Ҳазрати Абдуллоҳ ўша топширикномани ўқиб:

- Ўлсам ҳам бу ишдан қайтмайман! - деди. Йўлдошларига ҳам:
- Қайтишни хоҳлаганингиз қайтсин! - деди. Улар эса:
- Биз Аллоҳ таолога таваккал қилиб сен билан бордик! Ҳеч қайтиш йўқ! - дедилар.

То Батн-и Нахлагача бордилар. У ерга тушиб, ҳар ўтувчидан хабар сўрадилар.

Бироздан кейин Таъиф йўлидан катта карвон кўринди. Юклари савдо моллари эди. Ҳазрати Абдуллоҳ:

- Нима қилайлик? - деди. - Агар карвонга ҳужум қилсак, Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг сўзини тутмаган бўламиз. Агар ҳужум қилмасак, карвон Қурайшга хабар етказди.

Абдуллоҳ (розияллоҳу анҳу) деди:

- Бу ой – ҳаром ойлардандир. Лекин карвондагилар ҳаром ой нима эканини билмайдилар!

Эртаси куни тонг отганда, карвон юklarини йиғиб, йўлга тайёргарлик кўра бошлади. Абдуллоҳ ўз одамлари билан карвонга ҳужум қилди. Карвон тартибсиз ҳолга келди. Икки кишини асир қилди. Улар билан Мадинага қайтди.

Бу хабар Маккага етганида, маккаликлар ҳайратланиб:

- Бу қандай ажаб иш! Муҳаммад (саллаллоҳу алайҳи васаллам) карвонимизга ҳужум қилди, уни тор-мор этди! - дедилар.

Абдуллоҳ Мадинага келганида, Ҳазрати Пайғамбар унга норозилик билдирди ва:

- Мен сенга Ражаб ойида жанг қилма, деб айтмаганмидим? - дедилар.

Расулуллоҳнинг саҳобалари ҳам шундай дедилар.

Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) ўша икки Қурайш асирини сақладилар ва:

- Қарайлик, Аллоҳ таоло нима буйруқ берар экан? - дедилар.

Маккада қолган мусулмонлар Ҳазрати Пайғамбарга хат юбориб:

- Қурайш аҳли бизга таъна қилаётир: «Ҳаром ойларга бўлган ҳурматни буздилар. Бу асирларни қайтаринг!» - дедилар.

Пайғамбар (саллаллоҳу алайҳи васаллам) бу хабарни эшитиб, қаттиқ ғамгин бўлдилар. Шу вақтда Аллоҳ таолодан қуйидаги оят нозил бўлди:

"Сендан ҳаром ойда жанг ҳақида сўрайдилар. Айт: «Унда жанг қилиш улкан гуноҳдир. Аммо одамларни Аллоҳнинг йўлидан тўсиш, Уни инкор қилиш, Масжидул Ҳарамдан ман қилиш ва аҳлини у ердан чиқариш – Аллоҳ таоло ҳузурида (ҳаром ойда жанг қилишдан ҳам) катта гуноҳдир»." (Бақара: 217)

Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) бу оят нозил бўлишидан жуда хурсанд бўлдилар. Бу оятни ёздилар. Ўша молларни тақсим қилдилар. Асирларни эса сотдилар.

БАЙТУЛ МАҚДИС ЎРНИГА КАЪБАНИНГ ҚИБЛА БЎЛИШИ

Бу мавзу Қибланинг Байтул Мақдисдан Каъбага ўзгариши ҳақидадир. Ўша вақтларда мусулмонлар Қудусдаги Байтул Мақдисга қараб намоз ўқир эдилар. Дунёда шу ҳукм ҳукмрон эди. Фақатгина куёшга сиғинадиган кофирлар бундан беҳабар эдилар.

Шаъбон ойида Аллоҳ таоло оят нозил қилди ва Пайғамбаримиз (алайҳиссалом)га:

- Қиблани Каъбага қаратиб, ўгир! – деб буюрди.

Пайғамбаримиз (алайҳиссалом) доимо Каъбага қараб намоз ўқишни хоҳлар эдилар. Ҳазрати Иброҳим ва Исмоил (алайҳиссалом) ҳам унга қараб ибодат қилган эдилар. Пайғамбаримиз (алайҳиссалом) дуо қилдилар. Аллоҳ таоло уни қабул қилди. Кейин қуйидаги оят нозил бўлди:

"Биз сенинг осмонга қараб, бир нарсалар кутганингни кўрамиз. Энди сени ўзингга ёқадиган Қиблага юзлантирамиз. Бас, юзингни Масжидул Ҳарам томон бур! Эй мўминлар! Қаерда бўлсангиз, юзингизни ўша Масжидул Ҳарамга буринг!" (Бақара: 144)

РАМАЗОН ОЙИНИНГ ФАРЗ ҚИЛИНИШИ

Рамазон рўзаси ҳақидаги хабар шундай: Расулуллоҳ (саллаллоҳу алайҳи васаллам) Мадинага келганларида, яҳудийларнинг Муҳаррам ойининг ўнинчи куни рўза тутишларини кўрдилар. Бу кун – яҳудийларнинг Ошуро куни эди.

Ҳазрати Муҳаммад (саллаллоҳу алайҳи васаллам):

- Бу тутаётган рўзангиз нима? Унинг фазилати нима? - деб сўрадилар.

Улар:

- Бу кун шундай кунки, Аллоҳ таоло Миср фиръавнини ғарқ қилди. Мусони нажотга чиқарди. Шунинг учун Мусо (алайҳиссалом) рўза тутди. Биз ҳам шундан сўнг рўза тутамиз! - дедилар.

Пайғамбаримиз (саллалоҳу алайҳи васаллам) саҳобаларини чақириб:

- Ошуро куни рўза тутинглар! - деб буюрдилар.

Кейин Аллоҳ таоло мусулмонларга Рамазон рўзасини фарз қилди ва қуйидаги оятни нозил қилди:

"Эй мўминлар! Сиздан олдингиларга фарз қилинганидек, сизларга ҳам рўза фарз қилинди." (Бақара: 183)

Буюк Бадр ғазоти

Буюк Бадр ғазотининг хабарлари шундайдир:

• Хижратдан икки йил ўтгандан сўнг тамом бўлганди. Бу Рамазон ойининг биринчи куни эди. Ҳарб ўғли Абу Суфённинг жуда катта гуруҳ билан ва кўп мол-мулк билан Шомдан келаётгани ҳақида хабар тарқалди. Ҳатто Амр ибн Ос билан бирга келаётган экан. Бу хабарни Жаброил (а.с.) пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга етказиб:

- Галаба сизники! Йўлга чиқинг, уларни қидиринг! - деди.

Ҳазрат Расул (а.с.) ҳам бу хабарни саҳобаларига билдириб:

• Тайёргарлик кўринг! Ва сизларга хушхабарки, Ҳақ таоло сизларга нусрат ва зафар ваъда қилди! - деди.

Саҳобаи киром бу хушхабарни эшитиб, жангга тайёрландилар. Ҳайсама ўғли Саъд (р.а.) отаси билан бирга тайёрланди. Расулуллоҳга бу икки кишининг тайёргарлиги ҳақида хабар берилди. Шунда у зот:

- Бирингиз кетинг, бирингиз қолинг! - дедилар.

Ота-бола қуръа тортдилар. Қуръа Ҳайсама ўғли Саъдга тушди. Отаси унга:

- Эй ўғлим! Насибангни менга бер. Сенинг ўрнингга мен кетай, - деди.

Оғли Саъд эса:

• Эй отам! Бу жаннатдир. Бошқа нарса бўлганида, ўрнимни сизга берган бўлардим! - деди.

Саъд жангга кетиб, у ерда шаҳид бўлди. Отаси эса Уҳуд ғазотида шаҳидлик мақомига эришди. (Аллоҳ улардан рози бўлсин.)

Сўнгра ҳазрат пайғамбар Мунзир ўғли Кинонага (р.а.):

- Сен Мадинада менинг ўрнимда қол! - деб буюрдилар.

Ўзлари 310 киши билан Бадр саҳросига йўл олдилар. Иккита отлилари бор эди. Уларнинг туялари 70 та эди. Қолган саҳобалар ҳамма пиёда эди.

Ҳазрат Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Гадбоа номли туяга миниб олган эдилар. Икки манзил йўл юриб эдиларки, шундай хабар келди:

- Ҳали Абу Суфённинг карвони ўтгани йўқ!

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳам йўлда Ироқ томонга кетаётган карвони кузаттириб қўйдилар. Жаброил (а.с.) келиб:

- Эй Муҳаммад! Ҳақ таоло сенга улар устида нусрат берди, - деди.

Бу хушхабар пайғамбаримиз (а.с.)нинг қалбларини хурсанд қилди. Кейин карвон ҳақида хабар олиб келиш учун икки кишини жосусликка юборди. Улардан бири Муҳаммад ал-Жуханий, иккинчиси Адий ибн Абу Рона ал-Жуханий (р.а.) эди.

Арабларда бир одат бор эдики, бир карвон келадиган вақтда йўл устида овқат ва ўтлар тайёрлаб, уларни карвон йўловчиларига сотар эдилар.

Жосусликка чиққан бу икки мусулмон кишилар йўлларида кетиб, бир қудуққа етдилар. У ерда икки кишининг турганини кўрдилар. Бу икки киши бир-бирини қарз борасида кистариб турган эдилар. Қарздор одам:

• Эртага ёки бироз вақт ўтгач карвон бу ерга келади, ўшанда менга иш чиқади, қўлимдаги нарсаларни сотиб, қарзимни тўлайман! - деди.

Мусулмон жосуслари бу сўзни эшитиб, уларга ҳеч нарса демадилар. У ердан сув олиб, қайтиб кетдилар.

Орқаларидан тўсатдан Абу Суфён ва Амр ибн Ос келдилар. Уларга:

- Муҳаммаддан ва Мадина аҳлидан ҳеч қандай хабарингиз борми? - деб сўрадилар.

Улар:

- Иккита туяли одам келди, сув олиб қайтиб кетдилар, - деб жавоб бердилар.

Буни эшитган Абу Суфён ва Амр ибн Ос туяларини тезлатдилар. Йўлда туя нажосатларини кўрдилар. Бирини олиб учрадилар ва унинг ичида хурмо уруғи борлигини кўрдилар.

- Туя хурмо уруғини емайди. Лекин Мадина туяси ейди. Демак, Муҳаммад бизнинг йўлимизда турибди! - дедилар.

Шундан сўнг Абу Суфён ва Амр ибн Ос карвонни орқага қайтардилар.

Абу Суфён Маккага бир одамни юборди. Унинг исми Амр Замзам эди. Унга шундай деди:

- Ҳеч тўхтамай, Маккага бор. У ерга етганингда тоғ устига чик ва:

- Эй халқ! Билингларки, Муҳаммад йўлимизни тўсиб келмоқда! Қайси бирингиз бир дарахт кўтаришга ёки қурол олишга қодир бўлса, бизга етиб келсин! - деб бақир.

Чунки у карвонда мол-мулки бўлмаган бирорта ҳам Маккалик йўқ эди. Макка аҳли ҳам Абу Жаҳл билан йўлга чикдилар. Абу Жаҳл Аббосга шундай деди:

- Сизнинг Муҳаммад билан яқинлигингиз бор! Агар бу урушда биз ғолиб бўлсак, Хошим фарзандларини Маккадан ҳеч нарсасиз чиқарамиз! - деди.

Бу пасткаш сўзларига қарамай, ҳазрат Аббосни ҳам ўзи билан олди.

Қурайшликлар тадбир кўрган шу кунда бутун Макканинг буюклари Маккадан чиқиб кетдилар. 1000 киши қуролланиб йўлга тушдилар.

Абу Жаҳл Макка дарвозасида бу аскарий кучни кўздан кечириб, ким келгани ва ким келмаганини аниқлаб олди. Аскарий гуруҳни тўлиқ қуролланган ҳолда кўриб, хурсанд бўлди. Кейин:

- Муҳаммад бизларни Маккага чарм ва узум олиб бораётган Таиф карвони деб ўйлади! - деди.

Абу Суфён Маккага етганида, Қурайш аскарлари Бадр йўлида илгарилаб кетган эдилар. Жаброил (а.с.) зудлик билан келиб, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга:

- Карвон Жидда йўлидан кетди. Ва Макка аскарлари Бадр йўлидан илгарилаб кетмоқда! - деб хабар берди. Ва:

- Уларга қарши Ҳақ таоло сенга ғалаба берди! - деди.

Жаброил (а.с.) пайғамбаримизга соллаллоҳу алайҳи васаллам бу хабарни берганида, саҳобаларнинг қалблари бошқа ҳолатни ҳис қилди. Улар карвонни ўйлаётган эдилар. Улар:

- Биз уруш учун келмадик. Карвонни тор-мор қилиш учун келдик! - дедилар.

Шу ҳолат устида Ҳақ таоло шундай оят юборди:

"(Эй мўминлар,) Аллоҳ икки тоифадан (қўшин ёки карвондан) бирини (ғалаба қилиб) сизники қилиб қўйишни ваъда қилган эди. Аммо сизлар қуролланмаган карвон қўлларингизга тушишини хоҳлар эдингиз. Аллоҳ эса Ўз калимаси (дин) билан ҳақни ифшо қилишни ва кофирларнинг бошини эзишни хоҳлар эди." (Анфол: 7)

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам: — Сен ўтир, менинг сизга ишончим бор! — дедилар. Шу вақтда одамлар Ҳазрати Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг Мадиналик Ансорлардан ёрдам сўраганларини тушунишди. Шунинг устига Ҳазрати Саъд ибн Муоз Ансорий ўрнидан турди ва: — Эй Аллоҳнинг Расули! Бизнинг бошимиз, жонимиз, молимиз сенинг йўлингга фидо бўлсин! — деди. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳам шод бўлдилар ва Ҳазрати Саъдни чақириб, юзидан ўпдилар: — Эй Саъд! Аллоҳ таоло сенга хайрли мукофот берсин! — дедилар. Кейин эса, аскарларни кўчирдилар ва уларни Бадр кудуғининг устига йўналтирдилар. Қудукдан бир фарсанг узоқда жойлашдилар. — Қурайш қачон келади? — деб Қурайш аскарларини кузатиб турар эдилар.

Эртаси куни Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам бир киши билан туяга миндилар ва қудуқнинг устига келдилар. У ерда бир қария кишини кўрдилар ва унга: — Эй қария! Қурайш қарвонидан хабаринг борми? Ҳозир қаерда? — деб сўрадилар. Қария эса: — Қарвон Маккага етиб борди. Лекин Қурайш аскари Муҳаммад билан жанг қилишга келмоқда! — деди.

Шу вақтда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам: — Муҳаммад қаерда? Хабаринг борми? — деб сўрадилар. Қария эса: — Аввал ўзинг кимлигингни айтмасанг, мен ҳеч нарса демайман! — деди. Ҳазрати Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам: — Аввал сен айт! — дедилар. Қария шундай хабар берди: — Эшитдимки, фалон кун Қурайш аскари Жухфадан ўтаётган экан. Агар бу гап рост бўлса, бугун аскарнинг Зотул Қарнда бўлиши керак. Эртага эса бу ерга келишади.

Расул соллаллоҳу алайҳи васаллам у ерда намоз ўқидилар. Қарвонга қайтганларида, Абу Толибнинг ўғли Али, Абу Ваққоснинг ўғли Саъд ва Аввомнинг ўғли Зубайр (р.а.)ларни кузатувчи сифатида юбордилар: — Боринглар, хабар олиб, менга етказинглар! — деб буюрдилар. Қурайшликларнинг Бадр қудуғига етиб келишларига икки фарсанг йўл қолган эди. Қурайшдан туячилар, мешлари билан туяларини сувлатишга келган эдилар. У ерда саҳобаларни кўриб, қочишди. Улар орасида Ҳабаший қул Ҳорис ҳам бор эди. Ҳазрати Али уни тутиб: — Эй қул! — деди. — Қурайш қаерда? — деб сўради. Ҳабаший қул: — Икки фарсанг узоқда. Биз Бадр қудуғидан сув олишга келдик, — деб жавоб берди. Ҳазрати Али (р.а.) уни олиб, Ҳазрати Расулulloҳнинг ҳузурига олиб борди. Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ундан: — Эй ғулом! (Эй қул!) Қурайшдан қандай хабар бор? Улар неча кишидан иборат? — деб сўрадилар. Ҳабаший қул: — Мен уларнинг сонини билмайман. Лекин ҳар куни ўнта ёки тўққизта туя сўйишади ва жангчиларга еб беришади, — деди.

Пайғамбар (а.с.) шу хабар устида душман аскарларининг тахминан 1000 киши ёки ундан озроқ бўлишини ҳисобладилар. Кейин: — Қурайш улуларидан кимлар бор? — деб сўрадилар. Қул эса шундай жавоб берди:

1. Утба,
2. Шайба,
3. Умайя ибн Халаф,
4. Уқба ибн Абу Муай,
5. Аббос ибн Абу Мутталиб,
6. Ақил ибн Абу Толиб,
7. Абу Жаҳл ибн Ҳишом.

— Ва қанча улуғ одам бўлса, ҳаммаси бирга! — деди.

Шу вақтда Ҳазрати Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам: — Демак, шундай! — деб, саҳобаларига мурожаат қилиб: — *"Ичингизда нечта жигар парчаси бор бўлса, уларни сизларга ташлади."*

Саҳобалар: — Эй Аллоҳнинг Расули! Бадр қудуғининг устида ҳеч ким йўқ! Лекин энг яхши иш, биз биринчи бўлиб у ерга етиб боришимиздир! — дейишди.

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳам: — Ҳа, энг яхшиси шу! — дедилар. Ва қудуқ йўналишига йўл олдилар. У кеча катта бир ҳавз қазилди. Ҳавз сув билан тўлдирилди. Ҳар нима бўлса ҳам, сувнинг ичига қўйилди. Эрталаб бўлганда, Қурайш аскарлари ҳаммаси етиб келишди ва Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ва уларнинг қўшинлари билан қарши туришди.

Абу Жаҳл Ҳазрати Пайғамбарнинг аскарини кўриб, уларни камситди ва: — Муҳаммаднинг гапига кўра, бизнинг жангимиз осмон илоҳиси билан бўлиши керак! — деб, сеҳргўйлик қилар эди.

Шу вақтда Махзун ўғилларидан бир киши келиб: — Мен қасам ичдимки, муслмонларнинг ҳавзидан сув ичаман! — деди. Олдинга бориб, ҳавздан сув ичмоқчи бўлди. Абдулмутталибнинг ўғли Ҳамза олдинга чиқиб, қиличини суғурди ва унинг оёғига

уриб, оёғини узиб ташлади. У киши қорни билан ерга ётиб, сувга тушди. Ҳазрати Ҳамза яна бир бор қилич урди ва у киши сув ичида ўлдирилди.

Кофирлар ўша қонли сувдан ичдилар. Мусулмонлар Қурайшликларнинг сув ичишини тақиқлашди. Лекин Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам: — Йўк! — дедилар. — Уларнинг сувдан ичишларига рухсат беринглар, токи ҳалок бўлсинлар! (Қон денгида ғарқ бўлсинлар!)

Кейин мусулмонлар саф тортдилар. Абу Жаҳл олдинга чиқиб: — Эй Худо! Ким сенинг хузурингда маҳбуб бўлса, унга нусрат бағишла! — деди.

Аллоҳ таоло шундай оят нозил қилди: *"Эй кофирлар! Сиз галабани сўраяпсиз. Мана, Аллоҳнинг ҳукми, мўминларнинг зафар билан сизларга етди. Агар яна урушга қайтсангиз, биз ҳам ёрдам билан қайтамыз. Сизнинг кўплигингиз ҳеч қачон сизга фойда бермайди. Ва Аллоҳ, мўминлар билан биргадир."* (Анфол: 19)

Сўнгра Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам ўша соябонли жойга (ҳовличага) кирдилар. Юзларини ерга қўйиб: — Ё Илоҳий! Бизга ёрдам бергин, чунки Сенинг ваъдангни кутмоқдаман! — деб дуо қилдилар.

Сўнгра Жаброил (а.с.) 1000 фаришта билан етиб келди. Хушхабарлар бериб: — Ё Муҳаммад! Аллоҳ сенга ёрдам берсин! — деди ва ушбу оятни келтирди:

"О вақткки, Роббингиздан ёрдам сўраётган эдингиз. У ҳам: "Мен сизга бир-биридан кейин келадиган мингта фаришта билан ёрдам бераман!" — деб дуоингизни қабул қилган эди." (Анфол: 9)

Шундай қилиб, Аллоҳ таоло уларнинг дуоларини қабул қилиб, мингта фаришта юборди. Беш юз фаришта Жаброил (а.с.) билан, беш юзи эса Микоил (а.с.) билан бирга эди. Ҳамма фаришталар саф тортиб турдилар. Ҳар бири қўлида нурдан ясалган найза тутиб, кофирларнинг боши ва бўйнига урар эдилар. Аллоҳ таоло Ўз Каломи Қадимида шундай буюрди:

"О вақткки, Роббинг фаришталарга: "Албатта, Мен сизлар билан биргаман! Мўминларга собитқадамлик бағишланг! Мен кофирларнинг қалбларига қўрқув соламан. (Эй иймон келтирганлар!) Уларнинг бўйинларига уриг ва бармоқларини кесинг!" (Анфол: 12)

Сўнгра Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам ердан бир мушт тупроқ олиб, кофирларнинг юзларига сочдилар ва: — *Шаҳатил вужуҳ!* (юзларингиз хор бўлсин!) — дедилар.

Аллоҳ таоло бир шамол юборди. У шамол тупроқни барча кофирларнинг кўзларига урди ва уларни кўр қилди. Кофирлар ҳеч нарсани кўра олмай қолдилар. Фаришталар уларнинг орқасидан етиб келиб, уларни ханжарладилар. Ҳар кимга ханжар теккан бўлса, ўша заҳоти ҳалок бўлди. Ҳатто яра изи ҳам кўринмас эди.

Мусулмонлар ҳам кофирларга қарши қилич урар, уларни яралар эдилар. Баъзи саҳобалар бу ҳолатни кўриб: — Биз қанча кофирларга қилич уришни истасак-да, қиличимиз етмасидан уларни ўлик ҳолда топдик. Шунда уларни биз эмас, балки Аллоҳ таоло ўлдирганини англадик, — дедилар.

Аллоҳ таоло шундай деди: *"Бадрда кофир душманларингизни сиз ўлдирмадингиз, балки уларни Аллоҳ ўлдирди. Эй Ҳабибим! Душманнинг кўзига бир мушт тупроқни сен отмадинг, балки Аллоҳ отди."* (Анфол: 17)

Кофирлар заифлашиб, қўрқувга тушиб, мағлуб бўлгач, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам дедилар: — Сиз ҳам биласизки, бу кофирлар орасида Ҳошимийлардан кўп киши борки, улар мажбурий равишда бу жангга олиб келинган. Агар Абдулмутталиб ўғли Аббосни, Абу Толиб ўғли Ақилни ва Ҳишом ўғли Абу Бахтарийни топсангиз, уларни ўлдирманг. Менга Маккада улардан зулм ва озор етмаган. Лекин қаерда бўлса ҳам, агар Абу Жаҳлни топсангиз, уни қатл қилинг! Чунки менга энг кўп озор етказган ўшадир! — деб буюрдилар.

Шундан сўнг мўминлар кофирларнинг ортидан қувиб кетдилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ўша соябонли жойга қайта кириб, намоз ўқишга киришдилар. Ўша шукрона намоз сабабли Аллоҳ таоло ғалаба берди. Мўминлар кофирларни ўлдира бошладилар ва асирга ола бошладилар.

Бир киши бор эди, уни *Абул Юср* (Осонлик отаси) дер эдилар. У Абдулмутталиб ўғли Аббосни таниди. Уни қўлларидадан боғлаб: — Расул соллаллоҳу алайҳи васаллам сени ўлдиришимни буюрдилар! — деди.

Ҳазрат Аббос хурсанд бўлди. У белида боғлаб олган йигирма динар пулни Абул Юсрга берди. У ҳам уни олиб, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳузурига олиб борди.

Яна бир киши бор эди, *Мухриз ибн Зайёд* номли. У Абу Бахтарийни топиб: — Менга Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам сени ўлдирмаслигимни буюрдилар! — деди.

Абу Бахтарий: — Унда шеригимни ҳам ўлдирма! — деди.

Ҳазрат Мухриз: — Уни ўлдираман, сени эса тирик олиб кетаман! — деди.

Шундай дегач, улар ўртасида жанг бўлди. Мухриз, Абу Бахтарий ва унинг шеригини ўша ерда ўлдирди.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам Абу Бахтарийнинг ўлганига хафа бўлдилар. Мухриз (р.а.) Расулуллоҳдан узр сўради.

Шу ерда ансорлардан бир киши бор эди. Унинг номи *Муоз ибн Афро* эди. У Абу Жаҳлни ўлдиришга назр қилган эди.

У Абу Жаҳлни от устида ўғли Икрима билан бирга турганини кўрди. Икрима Ҳазрат Муозга қилич уриб, унинг орқа ва пешонасини яра қилди. Бир қўли эса танасидан осилиб қолди. Аммо Муоз ўз аҳдида собит туриб, Абу Жаҳлни бир зарбада отдан туширди.

Сўнгра Абдуллоҳ ибн Масъуд (р.а.) ўликлар орасида юриб, Абу Жаҳлни кўрди. Унинг кўп қони окқан эди.

Абдуллоҳ унинг кўкраги устига чиқиб ўтирди. Абу Жаҳл кўзини очиб: — *Эй қўй боқувчи! Қандай юсак жойга чиқдинг!* — деди.

Абдуллоҳ (р.а.): — Аллоҳга ҳамд бўлсинки, сени хор қилди! — деди ва унинг бошини кесиб, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳузурига олиб борди.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам Абу Жаҳлнинг бошини кўриб, Аллоҳга шукр қилиб, сажда қилдилар.

Сўнгра Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам кофирларнинг жасадларини курук кудукқа ташлатдилар ва шундай дедилар: — Мен Аллоҳ таолонинг ваъда қилган ёрдамини топдим. Сизлар ҳам ваъда қилинган азобни топдингизми?

Саҳобалар ҳайрон бўлиб: — Ё Расулуллоҳ! Ўликларга гапиряпсиз?! — деб сўрадилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам дедилар: — Улар менинг айтганларимни сизлардан ҳам яхшироқ эшитадилар, лекин жавоб қайтармайдилар!

1- Умайя ўғли Сафвон, 2- Абу Лаҳаб ўғли Толиб, 3- Абдулмутталиб ўғли Абу Лаҳаб.

Бу уч киши Ҳарамда ўтирган эдилар. Уларнинг учовлари ҳам Жобир ўғли Ҳассоннинг ёнига келишди. Бадрдан хабар сўрашди. Ҳассон ҳам бўлган-ўтган ҳодисалар ҳақида хабар берди. Ўлганларнинг исмларини айтди.

— Фалончи ва фалончини ўлдиришди! — деди. Ўлган улуғ шахсларни бирма-бир санаб ўтди.

Сафвон: — Эй қавм! — деди. — Бу киши девона бўлиб қолдимиз, нима гап? Бундай сўзлар нимаси?

Ҳассон ҳам: — Мендан масхара қиляпсизларми? Қасамки, отанг Умайяни ва ака-укаси ўлдирилди! — деди.

Уч маккалик бу хабарни эшитгач ва унинг тўғри эканига ақллари етгач, оҳ уриб йиғлашди.

Абу Лаҳаб эса бемор эди. Бу хабарни эшитгач, танаси шишиб, ранги ўзгариб кетди. Эртага у ҳалок бўлди, дунёни тарк этди. Жирканч ҳидидан () ҳеч ким унга яқинлаша олмади. Ўғли Утба отасини бундай ҳолда кўриб, уйини унинг устига кулатиб, уни ер остига кўмди.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам эса Мадинада саҳобаларини йиғиб: — Асирлар ва ғанимат моли борасида қандай чора кўрайлик? — деб сўради.

Ҳазрати Умар (р.а.): — Ё Расулulloҳ! — деди. — Асирларни ўлдириш ва молларини йўқ қилиш керак. Чунки улар фасод ва ёмонлик етакчилари! — деди.

Лекин Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга бу сўз ёқмади. Кейин яна бир киши бу фикрни такрорлади. Лекин Абу Бакр (р.а.): — Бу асирлар бизнинг қариндошларимиз! Ҳақ таоло улар устидан бизга нусрат ва зафар насиб қилди. Асирлар фидя тўласинлар. Молларини эса саҳобалар ўртасида тақсим қилиб беринг! — деди.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам бу фикр ва чорани маъқуллади ва: — Сабр қилинглар, Ҳақ таоло нима буйруқ берар, кўрайлик! — деди.

Сўнгра Аллоҳ таолодан қуйидаги оят нозил бўлди: *"Ҳеч бир Пайғамбар ер юзиде кофирларга ҳолиб келиб, уларни енгмагунча, улардан тутқун ёки фидя олишга ҳақли эмас. Сизлар фақат дунё молини истаянсиз. Ҳолбуки, Аллоҳ охирашни истайди!"* (Анфол: 67)

Анфол сурасининг яна бир оятида шундай дейилган: *"Агар Аллоҳдан аввал (Лавҳул-Маҳфузда) ҳукм келмаган бўлса эди, сизлар олган фидя сабабли албатта катта азобга дучор бўлар эдингиз!"* (Анфол: 68)

Олдинги уммат шариатида, Тавротда шундай ҳукм бор эдики, ғанимат моли ёки оловда ёқилар, ёки ерга кўмилар эди. Яъни, бир пайғамбар учун асирлардан фидя олиш жоиз эмас эди.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам: — Агар сизларга азоб келганида, орангизда Умардан бошқа ҳеч ким қутулмасди ва Ҳақ таоло ғаниматни бу йўл билан бу умматга ҳалол қилди, — деб буюрди. Ҳазрати Умарнинг ҳукмини маъқуллади ва Абу Бакрнинг фикрига мувофиқ изн берди.

Эртага Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам лашкарни орқага қайтарди ва Мадина йўлига тушди. Шаҳарга бир манзил масофа қолганда тўхтади. Унинг ҳузурида асирларни келтиришди. У ерда Муайяд ўғли Уқбани кўрди. Бу киши бир вақтлар Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг юзига туфлаган эди.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳазрати Алига: — Бор, менинг назримни бажо келтир! — деб буюрди.

Уқба: — Ё Расулulloҳ! Агар мени ўлдирсангиз, аёлим ва болаларимни ким ҳимоя қилади? — деди.

Расул соллаллоҳу алайҳи васаллам: — Сенга ҳам, болаларингга ҳам дўзах етар! — деди.

Сўнгра ҳазрати Али уни ўлдирди. Кейин Назир ибн Ҳорисни ҳам ўлдирди.

Бу, Аллоҳ таоло ҳақида ёмон сўзлар айтган одам эди. У ҳақида Аллоҳ таоло шундай деган: *"Бир вақтлар улар: 'Эй Аллоҳ! Агар шу Китоб Сен томонингдан бўлса, унда бошимизга осмондан тош ёғдир! Ёки бизга янада қаттиқроқ, аламлироқ азоб бер!' — дейишган эди."* (Анфол: 32)

Меорич сураси ўша вақт нозил бўлди ва шундай эди: 1- "Уларнинг устига тушадиган азобни кофирлар талаб қилди. Ундан ҳеч ким қутула олмайди. 2- Бу азоб мақомлар соҳибининг (Аллоҳнинг) азобидир. 3- Инкор қилувчилар учун шундай азоб борки, уни тўсадиган ҳеч нарса йўқ. 4- (Бу мақомларнинг) ҳар бирининг узунлиги 50 000 йилдир. 5- Бас, эй Муҳаммад! (Кофирларнинг озорларига қарши) гўзал сабр билан сабр қил!" (Меорич: 1-5)

Сўнгра Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам Осим ибн Собитга буюрди, уни ўлдирди. Кейин Мадинага қайтилди.

Ҳазрат Аббос ҳайратланиб: — Бунга сенга ким айтди? — деб сўради.

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам жавоб бердилар: — Ҳазрат Жаброил!

Шунда Ҳазрат Аббос: — Сенинг Аллоҳ таолонинг ҳақиқий Расули эканингга шаҳодат бераман! Чунки ўша уйда мен билан фақатгина Уммул Фазл бор эди, бошқа ҳеч ким йўқ эди! — деди.

Сўнгра Аллоҳ таоло қуйидаги оятни нозил қилди:

"Эй Пайғамбар! Қўлингиздаги асирларга айтинг: "Агар Аллоҳнинг азалий илмидан келиб чиқиб, дилларингизда иймон бўлса, Аллоҳ сиздан олинган фидядан ҳам яхшироғини беради ва сизларни мағфират қилади. Аллоҳ мағфират қилувчи ва раҳмли зотдир." (Анфол: 70)

Сўнгра Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам Ҳазрат Аббосга: — Эй амаким! — дедилар. — Жаброил сен ҳақингда ушбу оятни келтирди!

Ҳазрат Аббос Ислом орасида энг бойлардан бўлди. Ривоят қилинишича, Ҳазрат Аббос: — Аллоҳ таоло менга икки нарсани ваъда қилди: бири бу дунёда бой бўлиш, иккинчиси эса охиратда ҳисобдан ўтиш. Ҳозир Аллоҳ бу дунёдаги ваъдасини бажарди! — деди.

Сўнгра Жаброил (а.с.) келиб: — Эй Аллоҳнинг Расули! Аббоснинг тўрт яхши хислати бор! — деди.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам Аббосга қараб: — Эй амаким! Сенда тўрт хислат бор экан. Улар нималар? Аллоҳ таоло сени улар билан мактади, — дедилар.

Ҳазрат Аббос бу тўрт хислатни шундай тушунтирди:

Биринчи: Мен кофирликда бутларга ибодат қилмадим. **Иккинчи:** Ҳеч қачон ёлғон гапирмадим. **Учинчи:** Ҳеч кимнинг номусига тама қилмадим. **Тўртинчи:** Ҳаром нарса емадим.

Шу ҳам маълум бўлиши керакки, Пайғамбаримиз (а.с.) ҳижрат қилган вақтда Маккада иккита қизлари қолган эди. Уларнинг эрлари кофир эди. Пайғамбаримиз (а.с.) юраклари улар учун қайғу чекарди. Уларнинг бири Руқийя эди, у Абу Лаҳабнинг ўғли Утбанинг никоҳида эди. Иккинчиси эса Зайнаб бўлиб, у Абуласнинг никоҳида эди.

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Макка аҳлига ғам-ташвиш етказа бошлагандан кейин, Макка аҳли уларнинг куёвларига шундай деди: — Муҳаммаднинг қизларидан воз кечинг! (Уларни бўшанг!).

Шундан сўнг Уқба Руқийяни бўшатди. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам эса Руқийяни Ҳазрат Усмон (р.а.)га никоҳлаб бердилар. Аммо Абулас Зайнабни жуда севар эди.

Абулас асирлар орасида эди. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам унга: — Маккага одам юбор, сени сотиб олишсин! — дедилар.

Зайнабда фақат битта гарданлик бор эди. Бу гарданликни онаси Ҳадича (р.а.) унга совға қилган эди. Унда бошқа ҳеч нарса йўқ эди. Зайнаб шу гарданликни юборди. Аллоҳнинг Расули уни кўриб, қалбларига ғам тушди ва йиғладилар.

Саҳобалар сўрадилар: — Ё Аллоҳнинг Расули, нима учун йиғлаяпсиз?

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам дедилар: — Бу гарданлик Ҳадичаники эди. У Зайнабга совға қилган эди.

Саҳобалар шунда: — Биз ундан ҳеч нарса талаб қилмаймиз! Ҳаққимиздан кечдик! — дедилар.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам гарданликни Абуласга қайтариб бердилар ва: — Эй Абулас! Қизим сенга ҳаромдир. Сен кофирсан. Агар мусулмон бўлсанг, уни сенга берурман! — дедилар.

Абулас: — Мен ҳозир мусулмон бўлмайман! — деди.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам: — Агар мусулмон бўлмасанг, у ҳолда Маккага борганда қизимни менга юбор! — дедилар.

Абулас: — Майли, юбораман! — деди.

Шунда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам Ҳориса ўғли Зайдни Абулас билан бирга Маккага юбордилар. У ҳам Зайнабни олиб, Мадинага келди.

Орадан анча вақт ўтгач, Абулас ҳам Мадинага ҳижрат қилди ва мусулмон бўлди. Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Зайнабни яна унга никоҳлаб бердилар.

Абулас асир қилинганида саҳобалар унинг кўп нарсаларини ўлжа қилиб олган эдилар. Кейин Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам саҳобаларга: — У олганларингиздан менга беринглар! Мен унинг олган нарсаларини унга қайтариб берай! — дедилар.

Саҳобалар ҳам бу амрга итоат қилиб, олган нарсаларини қайтардилар. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам эса уларни Абуласга бердилар.

Амр ўғли Ваҳбнинг ҳикояси

Маккада *Ваҳб ибн Амр* деган одам бор эди. Унинг ўғли Бадр жангда асирга тушган эди. У Маккада Сафвоннинг ҳузурига бориб: — Мен ўғлимни хоҳлайман! Бориб Муҳаммадни ўлдирай! Сен эса оиламга қараб тур! — деди.

Сафвон унга: — Майли, оиламга қараб тураман. Сен бориб шу ишни бажар! — деди.

Ваҳб қиличини белига боғлаб, Мадина томон йўл олди.

У Мадинага яқинлашганда, Жаброил (а.с.) Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳузурига келиб: — Ваҳб Мадинага келмоқда. У Сафвон билан шундай келишув қилди! — деди.

Ваҳб Мадинага кириб, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳузурига келди. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам ундан сўрадилар: — Эй Ваҳб! Бу ерга нимага келдинг?

Ваҳб: — Ўғлимни сотиб олиш учун келдим! Уни менга беринг! — демоқчи бўлди, аммо тили тутилди.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам дедилар: — Агар мен сенинг келишингни олдиндан билсам, мусулмон бўласанми?

Ваҳб: — Ҳа, мусулмон бўламан! — деди.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам шундай дедилар: — Сен Сафвонга: "Мен бориб Муҳаммадни ўлдирай, сен эса оиламга қараб тур!" — деб айтдинг, у эса: "Хоп, бориб бажар!" — деб жавоб берди, тўғрими?

Ваҳб: — Мен шаҳодат бераманки, сен Аллоҳ таолонинг ҳақ Расулисан! — деб мусулмон бўлди.

Сўнгра Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам: — Мусулмон бўлдинг, энди ўғлингни сенга бердим! — дедилар.

Ваҳб Маккага қайтиб, халққа: — Эй қавм! Муҳаммаднинг дини ҳақдир! У мен билан Сафвон ўртасидаги сўзлашувни билди! — деди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Мадинада қолган ўн ой ичида етти та ғазотга қатнашдилар. Уларнинг тўрттасида ўзи ҳозир бўлган. Улар:

1- Ғазатул Кадир 2- Бану Қайнуқа ғазоти 3- Савик ғазоти 4- Анмор ғазоти

Қолган уч ғазотда эса ўзи ҳозир бўлмай, лашкар юборди.

Бу ғазотлардан бири қуйидагича бўлди:

Ҳазрати Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Ашраф ўғли Каъбнинг қалъасига лашкар юборди. Унга ташқарига чиқишга мажбур қилиб, уни ўлдиришди. Бу малъун эса ўзини мактаб шундай дерди:

— Агар Бадр ғазотида бўлганимда эди, Пайғамбарга нима қилиб қўярдим, кўрар эдингиз!

Бу сўзларни эшитган Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам ғамгин бўлар, улар билан жанг қилишни хоҳлар эдилар. Аммо аҳдини бузолмас эдилар.

Лекин Жаброил (а.с.) ушбу оятни олиб келди. Ҳақ таоло шундай марҳамат қилди:

"Агар сен билан аҳдлашган бир қавмнинг аҳдга хиёнат қилишидан қўрқсанг, у ҳолда жанг бошлашдан олдин уларга аниқ қилиб айт – (аҳдни) бузганларини эълон қил. Чунки Аллоҳ хиёнаткорларни севмайди." (Анфол: 58)

Ушбу оят нозил бўлгач, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам хушҳол бўлдилар. Дараҳол минг киши билан Қайнуқа қабиласига бордилар. Улардан қалъадан чиқишларини талаб қилдилар ва:

— Менинг ҳақ пайғамбар эканлигимни Тавротда кўрдингиз. Келинг, менга иймон келтиринг, акс ҳолда сизлар билан жанг қиламан! — дедилар.

Улар эса:

— Эй Муҳаммад! — дейишди. — Сен бизни Қурайш каби санаяпсанми? Агар жанг хоҳласанг, хуш келибсан. Биз доимо жанг билан машғул бўлган қавмимиз!

Шу билан Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам жанг қилишга аҳд қилиб, Мадинага қайтдилар. Шаввол ойининг ўн биринчи куни Мадинадан чиқдилар. Ҳазрати Ҳамзага байроқ топшириб, уни Қайнуқа маҳалласига юбордилар. Ҳазрати Ҳамза улар билан бир неча кун жанг қилди ва уларни қалъа ичига қамади.

Сўнгра Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам етиб келдилар. Қалъа дарвозаси олдида келдилар. Қалъа аҳли омонлик сўради. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам шундай дедилар:

— Сизларни ўлдириб, молларингизни ғанимат қиламан. Шунда омон қоласизлар!

Шундан кейин, Салул ўғли Абдуллоҳ келди ва улар учун шафоат қилди. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам унинг сўровини қабул қилдилар. Қайнуқа қабиласининг жонларини омон қолдирдилар ва уларни ватанларини ташлаб кетишга ҳукм қилдилар.

Яҳудийлар уйларини қолдириб, кетишга мажбур бўлдилар. Бу ғазот "Ғазватул Фард" деб ҳам аталди.

Каркартул Кадир ғазоти

Ўша вақтда Мадина атрофида Хайбар, Қурайза, Бану Назир ва Фадак каби яҳудий қалъалари бор эди. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам Мадинага келганларида уларни исломга даъват қилдилар. Аммо ҳеч бири мусулмонликни қабул қилмади. Уларга тегилмади.

Лекин Бадр ғазотида мусулмонлар ғалаба қозонгач, бу яҳудийларни ҳасад ва ғам-қайғу қоплади. Улар:

— Муҳаммад Қурайшни мағлуб қилди. Энди навбат бизга келди! — дейишди.

Сўнгра барча яҳудийлар ҳасад қилиб, қалбаларини Қурайшга боғладилар. Арабларга ҳам хабар юбориб, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга қарши суиқасд тайёрладилар. Сулейм қабиласи ва Ғафвон қабиласидан аскар тўпладилар.

Чўлда бир қудуқ бор эди. Унинг номи "Каркартул Кадир" эди. Улар у ерга йиғилдилар.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам уларнинг келгани ҳақида хабар олгач, байроқни Абутолиб ўғли Ҳазрати Алининг қўлига топширдилар. Мадинадан бу қудуққа уч кунлик йўл бор эди. Ҳазрати Пайғамбар икки кун ичида у ерга етиб бордилар.

Араблар бу хабарни эшитишгач, қўрқиб кетишди. Улар молларини ва уй-жойларини ташлаб, қочиб кетишди.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам эса уларнинг қўйларини ғанимат қилиб, Мадинага қайтдилар.

Мадинада икки кун қолдилар. Шундан сўнг Шаввол ойида Қайнуқа қабиласига қарши жангга чиқдилар.

ЎША КУНЛАРДА САЛОМ БИН АБИ ҲАКИҚНИНГ ЎЛДИРИЛИШИ

Ўша кунларда, Хайбар қалъасида Салом бин Аби Ҳақиқ номли катта шахс бор эди. У киши Ашраф ўғли Каъбни жуда яхши кўрарди. Каъб ўлдирилганидан кейин, бу одам Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи васаллам) ҳақида ёмон сўзлар айтиб юрарди. Мадина аҳли эса икки тоифага бўлинган эди. Бири Авс, иккинчиси Ҳазражликлар эди. Улардан бир тоифа Пайғамбар (алайҳиссалом) учун бир иш қилса, иккинчиси ҳам у зот (соллаллоҳу алайҳи васаллам) учун хизмат қилишни хоҳларди. Шундай қилиб, бир-бирларидан ғайратланардилар.

Каъб бин Ашрафни ўлдирган етти киши ҳам Авс қабиласига мансуб эди.

Ҳазражликлар эса: — Ё Расулуллоҳ! Биз ҳам сен учун бир иш қилайлик! — дедилар. — Биз ҳам бориб, Аби Ҳақиқ ўғли Саломни ўлдирайлик! Биз ҳам бир иш қилган бўлайлик!

Шундай қилиб, саккиз киши байъат қилиб йўлга тушдилар. Улар Хайбар қалъаси эшигига етиб келдилар. Қуёш ботиш арафасида эди. Ҳаво сарғайган эди.

Хайбар мустаҳкам бир қалъа эди. Унинг ичида бир-бири ичида саккизта қалъаси бор эди. Анас ўғли Абдуллоҳ Хайбарга кўп бориб-келган эди ва ҳозир ҳам шу саккиз кишининг орасида эди. У дарҳол ўз шерикларини бир ерга беркитди. Ўзи эса рўмалини шундай ўраб олдики, қалъа посбони уни таний олмади. У эшикдан ичкарига кирди.

Посбон эшикни ёпиб, кулфини эшик устига илиб қўярди. Эрталаб келиб, уни яна очарди. Бироздан кейин посбон эшикни ёпиб, кулфни жойига қўйди ва кетди.

Ҳазрат Абдуллоҳ бин Анас, халқ ухлагандан сўнг, калитни олиб, қалъанинг эшигини очди. Ашобни чақирди. Улар қалъанинг ичкарисига кирдилар. Аби Ҳақиқ ўғли Саломнинг уйига яқин бўлган эшикларни ёпиб қўйди. Кейин эса Саломнинг уйига кирди.

Зинапоядан юқори чиқди. Шамлар ўчирилган эди. Малъунни кўрмади. Анас ўғли Абдуллоҳ: — Эй Салом! — деб чақирди. У эса: — Кимсан? — деди.

Абдуллоҳ овоз келган томонга борди ва бир неча марта қилич урди. Салом бақира бошлади. Аммо ҳеч ким келмади.

Абдуллоҳ яна овозини ўзгартириб, ўз одамларидан бирига ўхшатиб: — Нима бўлди, эй Салом? — деди.

У эса: — Ёрдам беринг! — деб нола қилди. — Бу ерга бир киши келиб, менга қилич урди! — деди.

Абдуллоҳ яна овоз келган томонга бир неча марта қилич урди. Саломни ўлдирди.

Зинапоядан тушиб кетаётганда йиқилди. Бир оёғи қайрилди. Кейин аксаклаб, ашобнинг хузурига бориб, бўлган воқеани айтди.

Ҳаммалари қалъадан чиқиб кетдилар. Улар ташқарига чиққач, Саломнинг аёли товушларни эшитиб бақира бошлади.

Қалъа аҳли уларни излаб кўрди, аммо тополмади. Қалъанинг эшиги очиклигини кўриб: — Муҳаммад бизга кечаси ҳужум қилган! — дедилар.

Қалъанинг эшигини ёпиб, қулфладилар.

Ашоб (Аллоҳ улардан рози бўлсин) Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг хузурига бориб, воқеани хабар бердилар.

Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) хурсанд бўлдилар. Уларга дуо қилдилар.

Анас ўғли Абдуллоҳнинг оёғини муборак қўллари билан сийпадилар. У гўёки ҳеч оғримагандек бўлиб кетди.

Бу воқеа Шаббон ойида содир бўлган ва ҳижратдан тўрт йил ўтган эди.

Шу ойда Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) Ҳазрат Умар (розияллоҳу анҳу)нинг кизи Ҳафсани никоҳ қилдилар. (Аллоҳ у аёлдан рози бўлсин.)

УҲУД ЖАНГИ

Бу жангнинг баёни шундай:

Расулуллоҳ (саллаллоҳу алайҳи васаллам) Уҳуд жангига етиб борган вақтда, мунофиқларнинг катталаридан бири бўлган Убай ўғли Абдуллоҳ ҳам у ерда эди. Ҳаммаси 1000 киши эди, улар орасида фақат иккита отли бор эди. Бири Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам), бири эса Ҳорис ўғилларидан бир киши эди.

Ярим соатлик йўл юрдилар. Убай ўғли Абдуллоҳ тўхтади ва: — Эй қавм! Бу кишининг қаерга бораётганини билмаймиз. Бизнинг сўзимизни ҳам ҳеч тингламайди. Кексаларга ҳурмат қилмайди, ёшларнинг сўзи билан ҳаракат қилади! Лекин яхши билингки, мен ортга қайтман! — деди ва у ердан қайтиб кетди. У билан бирга қайтганлар 300 киши атрофида эди. Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) 700 киши билан Уҳудга йўл олдилар.

Сўнгра, ҳазрат Муҳаммад (саллаллоҳу алайҳи васаллам) уларга хабар юбориб: — Эй қавм! Нима учун менинг қасамимни бузиб, ортга қайтаяпсизлар? Нима учун бир мунофиқнинг сўзи билан иш тутаяпсизлар? — дедилар.

Бу киши мунофиқлар жамоасидан бири эдики, Аллоҳ таоло Қуръонда шундай деб марҳамат қилади:

"Аллоҳ шундай қилиб мунофиқлик қилганларни ошкор қилишни ирода қилди. Уларнинг (мўминларга): «(Аллоҳ йўлида) жанг қилинг ёки (ҳеч бўлмаганда) (шаҳарингизнинг) мудофаасини амалга оширинг!» (деб айтилганда), «Биз жанг қилишни билганимизда, албатта, сизларга эргашар эдик!» дедилар". (Оли Имрон: 167)

Сўнгра, Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) аскарлари билан йўлга тушдилар ва: — Абдуллоҳ агар бизнинг билан эмас экан, Аллоҳ таоло бизнинг биландир! — дедилар.

Абдуллоҳ эса Макка аҳлидан бўлган душман аскарларига қўшилди. Абу Суфён Макка аҳлининг катта шахсларидан бири эди. Шу сабабли унинг аскарлари кўпайди ва Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг аскарлари камайди. Улар орасида фақат пиёда кишилар бор эди.

Абу Суфённинг хотини Ҳинд ҳам маккаликлар орасида эди.

Ҳазрат Умар ибн Хаттоб (розияллоҳу анху) ривоят қилади: — Мен Ҳиндни кўрдим. У тоғда қочаётган эди ва оёғида олтин ҳалқалар бор эди.

Сўнгра, мўминлар қиличларини олиб жангга киришдилар.

Расулуллоҳ (саллаллоҳу алайҳи васаллам) эллик кишини бир тепа устида қолдириб, уларга бошлиқ қилиб бир кишини қўйдилар ва: — Бу йўлни кузатинглар, чунки бу душман йўлидир, — деб буюрдилар.

Жанг бошланди.

Вақти келиб кофир аскарлари енгилганда, у эллик киши мусулмонлар ғолиб бўлганини ва улар кофирларнинг мол-мулкини ғанимат қилиб олаётганини кўрдилар. Улар ҳам ғанимат олиш ҳавасига тушдилар ва тепани ташлаб кетдилар.

Мусулмонлар кўмондони: — Эй қавм, Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг буйруғидан чиқманглар! — деди. Лекин унинг сўзи эшитилмади.

Кофир аскарлари енгилган вақтда Халид ибн Валид ҳали кофирлар сафида эди. У икки юз киши билан шу тепанинг ортида пинҳон бўлган эди. Тепанинг бошида ҳеч ким қолмаганини кўриб, у орқага қайтди ва мўминларнинг орқасидан ҳужум қилди.

Кофирларнинг байроғини ердан кўтарди ва нидо қилди.

Мусулмонлар Халид ибн Валид жангга кирганини кўриб, кўрқиб кетдилар. Дарҳол қочишга тушдилар.

Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) бир ерда туриб, мусулмонларни ўз тарафларига чақирдилар.

Аллоҳ таоло Қуръони каримда шундай марҳамат қилади:

"Албатта, Аллоҳ сизларга берган ваъда ҳақиқат бўлди. Чунки сизлар (душманларингизни) нобуд қилаётган эдингиз. Ва сизлар яхши кўрган (ғалабани) Аллоҳ сизларга кўрсатди. Кейин эса (бу буйруққа) итоатсизлик қилдингиз ва шунга доир ихтилофга тушдингиз. Ортиқча дунё матоҳини истаганларингиз ҳам бор эди, охиратни истаганларингиз ҳам бор эди". (Оли Имрон: 152)

Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг ёрдамчиларидан бир қисми жароҳатландилар. Масалан, ҳазрат Абу Бакр (розияллоҳу анху) шу жароҳатланганлар орасида эди.

Аммо Усмон ибн Аффон (розияллоҳу анху) бир гуруҳ мусулмонлар билан тоғга қочиб кетди.

Ҳазрат Али (каррамаллоҳу вачҳа) эса тўхтаб, жанг қилаётган эди.

Шу жангда у бир кофирни орқасидан қилич билан урди. Қиличи синди.

Сўнгра Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг ҳузурларига келиб: — Ё Расулуллоҳ! Менга бир қилич беринг, қиличсиз жанг қила олмайман! — деди.

Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) Зулфиқор қиличини чиқариб, ҳазрат Али (розияллоҳу анху)га бердилар.

Ҳазрат Али юзини жангга қаратиб кетаётганда, Расулуллоҳ (саллаллоҳу алайҳи васаллам): — Алидек қаҳрамон йўқ, Зулфиқордек қилич йўқ! — дедилар.

Шу вақтда Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) билан фақат ўн киши қолган эди.

Шу пайтда Расулуллоҳ (саллаллоҳу алайҳи васаллам) бир қилич чиқариб: — Бу қилични мендан ҳаққи билан оладиган ким бор? — дедилар.

Жангчилардан бири — Семмак ўғли Ҳорис: — Уни менга беринг! — деди.

Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) унга қилични бердилар ва: — Бу қиличнинг ҳаққи — мусулмонни ўлдирмаслик ва кафирлардан юз ўгирмасликдир! — дедилар.

Семмак қилични олиб, сафига кирди. У бошига сариқ сарик боғлаган эди.

Расулуллоҳ (саллаллоҳу алайҳи васаллам) уни кўриб: — Ғурурланиш Аллоҳ таоло томонидан ман қилинган. Лекин душман сафлари олдида салобат билан юриш жоиз! — дедилар.

ИЗОҲ: — Бу Ваҳший, Ҳинд ва Абу Суфён ҳақида ёмон сўзлар ишлатилмаслиги керак, чунки улар кейинчалик Исломи қабул қилганлар ва катта фойда келтирганлар.

Бир оз вақт ўтиб, қул Ваҳший жанг майдонига келди. Ҳазрат Ҳамзани қидира бошлади. У ҳазрат Ҳамзани ўзининг хожаси Суфённинг ўғли билан жанг қилаётганини кўрди.

У бориб, бир тошнинг ортида пинҳон бўлди. Қўлида заҳарланган найза бор эди.

У ўзини кўрсатмай, Ҳазрат Ҳамзанинг орқасидан борди ва унинг елкасига заҳарли найза урди. Кейин у ердан қочиб кетди.

Ҳазрат Ҳамза унинг ортидан қувмоқчи бўлди. Лекин Ваҳшийнинг урган найзаси туфайли у шу ерда отдан ерга тушди.

Қул Ваҳший унинг ерга тушганини кўриб, яна қайтди ва яна бир зарба урди. Ҳазрат Ҳамзани шаҳид қилди.

Сўнгра, у Ҳинднинг ҳузурига бориб: — Мен ваъдамда турдим. Ҳамзани ўлдирдим! — деди. — Энди сен ваъдангни бажар.

Ҳинд ёнида бор нарсани унга берди.

Кейин Ҳинд Ҳазрат Ҳамзанинг олдига келди, унинг муборак қорнини ёриб, юрагини чиқарди ва оғзига солиб чайнади.

Шунингдек, Ҳазрат Саъд бин Ваққоснинг бир акаси бор эди. У ердан бир тош олди ва отди.

Бу тош Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг муборак тишларини синдирди. Оққан қон у зотнинг муборак юзларига теги.

Сўнгра, яна бир тош отиб, Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам)ни пешонасидан урди. Муборак пешоналаридан ҳам қон оқиб кетди.

Шу вақтда у пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг ортидан келиб, қиличини суғуриб чиқарди ва у зотнинг қовурғасидан ярим очик яра қилди. У зотни отдан туширди.

Лекин Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг устларида зирҳ бор эди. Бу зирҳ у зотни оғир яраланишдан сақлаб қолди.

Лекин у кофир ҳазрат Пайғамбаримизнинг отини олиб, аскарлар ичига кирди ва бақариб: — Эй қавм! Мен Муҳаммадни ўлдирдим! Бу унинг отидир! — деди.

Бу сўзни эшитган мусулмонлар ҳайратда қолдилар.

Ривоят қилинишича, Расулуллоҳ (саллаллоҳу алайҳи васаллам) жароҳатланган вақтларида: — Бугун жонини бизга сотадиган ким бор? (яъни: бугун ўз жонини биз йўлимизга фидо қиладиган ким?) — дедилар.

Шунда Ансор қабиласидан беш ёш йигит олдинга чиқдилар.

Расулуллоҳ (саллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг олдларида жанг қилдилар. Уларнинг барчаси шаҳид бўлдилар.

Энг охирги шаҳид бўлган Зиёд бин Сакан эди.

Аллоҳнинг расули (саллаллоҳу алайҳи васаллам) унинг оёғини ёстик қилиб олдилар ва у ерда шаҳид бўлди.

Ҳазрат Али (розияллоҳу анҳу) эса душман сафлари орасида жанг қилаётган эди.

Расулуллоҳ (саллаллоҳу алайҳи васаллам) эса у зотнинг чап томонида ётган эдилар. Зирхнинг оғирлиги туфайли ўрнидан тура олмас эдилар.

Саҳобалардан бир киши қочиб, Мадинага борди ва Ҳазрат Саъд ибн Аби Ваққосга хабар берди: — Сенга хабар борми? Сенинг ака-уканг Пайғамбарни (саллаллоҳу алайҳи васаллам) ўлдирди!

Ҳазрат Саъд бу аччиқ хабарни эшитиб, жанг майдонига йўл олди.

Пайғамбарни (саллаллоҳу алайҳи васаллам) кўрди. У ерда ўтирган эдилар. Муборак бошлари ва юзлари қонга беланган эди.

Ҳазрат Саъд у зотни таний олмади.

Лекин ҳазрат Пайғамбар (саллаллоҳу алайҳи васаллам) уни танидилар ва унга: — Эй Саъд! — деб чақирдилар.

Саъд (розияллоҳу анҳу) бу муборак овозни эшитиб, дарҳол у зотнинг ҳузурига борди.

Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) ёлғиз қолган эдилар.

Уларнинг юзларидан қон оқиб турарди.

Кофирлардан икки аскар туриб, у зотга оқ отар эдилар.

Булардан бири Қатода, иккинчиси Саҳл бин Ҳаниф эди.

Расулуллоҳ (саллаллоҳу алайҳи васаллам) Саъдга шундай дедилар: — Эй Саъд! Бу қавмдан нимани умид қиласанки, улар ўз пайғамбарларини ташлаб қочмоқдалар?

Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) бу сўзларни айтаётган вақтда, ногаҳон келган бир ўқ Саъднинг кўзига текди ва уни чиқариб ташлади.

Лекин Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) ўз муборак қўллари билан Саъднинг кўзини жойига қўйдилар ва бир марта силадилар.

Кўз аввалги ҳолатига қайтди.

Ҳижозда Саъд ибн Аби Ваққосдан яхшироқ ўқ утадиган одам йўқ эди.

Расулуллоҳ (саллаллоҳу алайҳи васаллам): — Эй Саъд! Ўқингни ва камонингни маҳкам ушла, менинг ҳузуримдан ажрама! — дедилар.

Саъд: — Ё Расулуллоҳ! Мен бориб, ака-укамни топиб, уни ўлдирсам, бўладими? — деди.

Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам): — Йўқ, бу ерда қол, кетма! — дедилар.

Ҳинд кофир хотинлари билан айлана бошлади.

Қайси мусулмон жасади топилса, улар унинг қулоғи ёки бурунларини кесар эдилар.

Ҳинд, Ҳазрат Ҳамзанинг жигарини чайнагани учун унга "Ақилатул Кабат" — "Жигар ейувчи аёл" деб лақаб берилган эди.

Кофирлардан бири Убай ибн Халаф эди.

Бадр жангда унинг бир акаси ўлдирилган эди.

У ҳар куни: — Шу отимни фақат Муҳаммадни ўлдириш учун боқяпман! — дер эди.

У шу куни отга миниб, Пайғамбарни излаб юрди.

Ниҳоят, у зотни кўриб, шундай деди: — Эй Муҳаммад! Бугун менинг қўлимдан қутула оласанми?

Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) тик туриб олдилар.

Саъд унга ўқ отмоқчи бўлди.

Лекин Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам): — Эй Саъд, қўй, у келсин! — дедилар.

Шунда у зот Ҳорис ўғли Умайянинг найзасини олиб, Убай ибн Халафнинг бўйнига санчдилар.

Бир соат ўтиб, у кофир ҳалок бўлди.

Саҳобалар: “Билмадик!” — дедилар.

Шунинг учун Расулуллоҳ (саллаллоҳу алайҳи васаллам) уларга диёт тўлашни буюрдилар.

Ҳузайфа эса мусулмонларни афв қилди, диётни қабул қилмади. (Аллоҳ ундан рози бўлсин.)

Мусулмонлар мағлубиятга учраган пайтда:

— Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) шаҳид бўлди! — деб гап тарқатдилар.

Ҳазрат Расулуллоҳ (саллаллоҳу алайҳи васаллам) эса:

— Мен ҳақиқатан ҳам Аллоҳнинг пайғамбари-ман! — дер эдилар.

Лекин қанча чақирмасинлар, ҳеч ким у зотнинг овозини эшитмади.

Аллоҳ таоло шундай марҳамат қилади:

"Ўша вақтда, сизлар қайтиб кетиб, ҳеч кимга қарамаган ҳолда юрар эдингиз. Пайғамбар эса орқангиздан сизларни чақирар эди. Аллоҳ бунинг устига, сизларни ғамдан кейин яна ғам билан жазолади. Аллоҳ, сизлар йўқотган ғалабангиз ва бошингизга келган мусибат ҳақида қайғу чекмаслигингиз учун сизларни мағфират қилди" (Оли Имрон: 153).

Анас бин Назрнинг қаҳрамонлиги

Анас бин Назр исмли бир киши шаҳардан келаётган эди.

У ҳазрат Муҳаммад (саллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг вафот этгани ҳақидаги хабарни эшитди ва хабар олиш учун Уҳудга келди.

У ҳазрат Абу Бакр, Умар, Зубайр ва Талҳа (розияллоҳу анҳум)ларни бир тошнинг ёнида ўтирган ҳолда топди.

— Бу ерда нима учун ўтирибсизлар? — деб сўради.

Улар:

— Ҳазрат Пайғамбар (саллаллоҳу алайҳи васаллам) вафот этдилар. Шунинг учун ўтирибмиз! — дедилар.

Надр ўғли Анас (розияллоҳу анҳу):

— Бизга пайғамбарсиз яшаш мумкин эмас! Келинлар, у зотнинг йўлида ҳалок бўлайлик! — деди.

Шунингдек, улар дарҳол жангга киришдилар.

Ҳазрат Абу Бакр (розияллоҳу анҳу) Уҳуд жангини эслаб шундай деганлар:

— У кун ҳақиқатан ҳам Талҳанинг куни эди.

Ислом аҳли ўз ўринларини тарк этгандан кейин, аввал ўзи жангга қайтган эди.

— Мен бир кишини кўрдим. У тўхтамай жанг қилар эди.

Мен ўз кўнглимда: "Бу Талҳа бўлса керак!" — дедим.

Бориб қарасам, ҳақиқатан ҳам у Талҳа экан!

Танасида ўқ, найза ва қилич зарбасидан етмишдан ортиқ жароҳат бор эди.

Кўлига қилич урилиши билан мен уни даволадим!

(Аллоҳ ундан ва барча саҳобалардан рози бўлсин.)

Ҳазрат Али ва ҳазрат Анас (розияллоҳу анҳум)нинг жасорати

Ҳазрат Анас олдинга ўтиб, саффар орасида жанг қилаётган ҳазрат Алини (розияллоҳу анҳу) кўрди.

— Эй Али! — деди. — Ҳазрат Пайғамбарни ўлдирдилар!

Ҳазрат Али (розияллоҳу анҳу) эса:

— У зотсиз бизга яшаш мумкин эмас! — деди.

Ҳазрат Анас шу жангда шаҳид бўлди.

Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам)га унинг вафот этганини хабар бердилар.

У зот (саллаллоҳу алайҳи васаллам):

— Анасни фаришталар жаннатга етаклаб кетдилар! — дедилар.

Ҳазрат Аббоснинг фидокорлиги

Сўнгра, ҳазрат Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг амакилари ҳазрат Аббос (розияллоҳу анҳу), у зотнинг хабарини эшитиб, у зотни излаб бордилар.

Юзларидан жуда кўп қон оққанини кўриб, таний олмадилар.

Шунинг учун, у зотнинг муборак юзларини ўпдилар ва:

— Ё Расулуллоҳ! — дедилар. — Ҳалқ сиз вафот этганингизни ўйлаяпти!

Расулуллоҳ (саллаллоҳу алайҳи васаллам):

— Эй амаким! — дедилар. — Сен халқни чақир, менинг олдимга келсинлар. Мен бу яралар билан тураверолмайман.

Ҳазрат Аббос бир баланд жойга чиқиб:

— Эй халқ! — деб бақирдилар. — Келинлар! Аллоҳнинг Расули (саллаллоҳу алайҳи васаллам) ҳаёт, у зот тирикдир!

Имон келтирганлар ҳазрат Аббоснинг бу овозини эшитганларидан кейин, уларнинг барчаси жонланиб кетди.

Ҳар бири тошнинг ёнида пинҳон бўлган эди.

Бориб, Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг ҳузурларига югурдилар.

Ҳазрат Али (розияллоҳу анҳу) саффарнинг олдида жанг қилаётган эдилар.

Аббоснинг овозини эшитиб, Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг ерга тушган байроқларини кўтариб олдилар.

Бироз сув олиб келиб, уни у зотнинг юзларига сепдилар.

Қон у зотнинг муборак юзларидан кетди.

Шунда у овоз чиқариб:

— Эй қавм! — деб чақирди. — Келинлар, Аббоснинг гапи ҳақиқатдир. Аллоҳнинг Расули (саллаллоҳу алайҳи васаллам) ҳаётдир!

Мадинада Расулulloҳ (саллаллоҳу алайҳи васаллам) ҳақидаги хабар

Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) вафот этгани ҳақидаги хабар Мадинага етган вақтда, Фотиматуз-Заҳро (розияллоҳу анҳа) уйларида ташқарига чикдилар.

У зот йиғлаб, нола қилдилар.

Динор ўғилларидан бир аёл ҳазрат Фотимани кўриб:

— Эй Пайғамбарнинг кизи! — деди. — Сиз бу ерда тўхтанг. Мен бориб, ўз кўзларим билан уларни кўрай!

Бу аёлнинг ўғли, отаси ва акаси ҳам шу жангда қатнашган эдилар.

У жанг майдонига бориб, отасини вафот этган ҳолда кўрди.

Шунда юзини буриб, қарамади ва:

— Сени кўриш менга ҳаром бўлсин! Агар мен Пайғамбар (саллаллоҳу алайҳи васаллам)ни кўрмасам! — деди.

Бироз юриб, у зотни тирик ҳолда кўриб, қувонди.

Ҳазрат Али (розияллоҳу анҳу) у пайтда Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг байроғини кўтариб турган эдилар.

Саҳобалар эса у зотнинг атрофида эдилар.

Энди кофирлар қандай йўл тутдилар?

Абу Суфён Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) ва саҳобаларининг турганини кўриб, ғазотбга келди.

Ҳинд ва бошқа кофир аёллари мусулмон жасадларига таҳқир қилди.

Абу Суфён қайта жанг қилишни хоҳлади.

Лекин мусулмонлар Аллоҳ таолонинг мадади билан куч топиб, муқобил турдилар.

Сўнгра, Аллоҳнинг Расули (саллаллоҳу алайҳи васаллам) ҳазрат Умарга: — Эй Умар! — дедилар. — Кимки бугун биз томонда бўлса, у жаннатийдир. Кимки сизлар (Қурайшликлар) томонда бўлса, у дўзахийдир! — деб баланд овозда эълон қил!

Ҳазрат Умар ҳам тоғнинг тепасига чиқиб, бу хабарни баланд овозда эълон қилди.

Абу Суфён дарҳол қочди.

Сўнгра, ҳазрат Умар шаҳидликни хоҳлаб, ридоларини киймадилар. У ўз ридосини акаси Зайдга берди. Зайд эса: — Эй Умар! Сен хоҳлаган нарсани мен ҳам хоҳлайман! — деди ва ридони олмади.

Иккаласи ҳам ридо киймадилар. Бу Зайд ҳазрат Умарнинг катта акаси эди ва у Умардан аввал Исломни қабул қилган эди.

Сўнгра, саҳобалар ҳордиқ чиқардилар ва осойишталик топдилар.

Пайғамбар (саллаллоҳу алайҳи васаллам) ҳазрат Усмонни кўра олмадилар ва: — Ўлганлар орасидан Усмонни қидиринг! — дедилар.

Ҳазрат Усмон эса, мусулмонлар тарқалган пайтда, бир тоғ ортида беркиниб қолган эдилар. Бироз вақт ўтиб, у ердан чиқиб келдилар.

Абу Суфённинг аскарлари ўз ўринларига чекинганида ҳаво қоронғулашган эди.

Тун бўлган эди.

Аллоҳ таоло кофирларнинг дилларига қўрқув солди.

Шу кеча уларнинг барчаси қочиб кетдилар.

Эрта куни Расулуллоҳ (саллаллоҳу алайҳи васаллам) Мадинага қайтдилар ва буйруқ бердилар.

Шаҳид бўлганларни Ҳамза (розияллоҳу анҳу) билан бирга кўмдилар.

Аллоҳ таоло шундай марҳамат қилади:

"Эй мўминлар! Агар душманларингизга бир жазо билан жавоб қайтармоқчи бўлсангиз, улар сизга қилган азоб ва жазонинг мисли билан қилинг. Сабр қилинг. Чунки сабр қилиш сабр қилувчилар учун яхшироқдир" (Наҳл: 126).

Сўнгра, Расулуллоҳ (саллаллоҳу алайҳи васаллам): — Агар Ҳамзанинг синглиси бунга рози бўлганда эди, мен Ҳамзани шу ерда қолдирган бўлар эдим. Уни ерга кўммасдим! Шундай қилиб, уни қушлар ва ёввойи ҳайвонлар ейишган бўларди. Таки, Аллоҳ таоло қиёмат куни қудратини намоён қилиш учун, уни ўша ҳайвонларнинг қорнидан чиқариб, қайта тирилтирган бўларди!

Шундай қилиб, шаҳид бўлганларни у билан бирга кўмдилар.

Ювмадилар.

Ривоят қилинишича, Ансордан Амр ибн Жумуҳ ва Абдуллоҳ ибн Умайрни бир қабрга дафн қилдилар.

Уларнинг қабри сел олиш хавфи бўлган жойга яқин эди.

Шунинг учун бир муддат ўтиб, уларни бошқа жойга кўчириш учун чиқариб қарасалар, иккови ҳам янги дафн қилингандай ётар эди.

Бирининг яраси бор эди. У қўлини яраси устига қўйган эди.

Қўлини кўтарганларида, ярасидан қон оқиб кетди.

Ҳолбуки, уларни биринчи кўмиб, кейин чиқариб бошқа ерга кўмган орасида қирқ олти йил вақт ўтган эди.

(Аллоҳ улардан рози бўлсин ва уларнинг маконларини жаннат қилсин.)

Пайғамбар (саллаллоҳу алайҳи васаллам) Мадинага қайтганларида, уларнинг аскарларини ташлаб, орқага қайтган Убай ибн Абдуллоҳ халққа: — Агар сизлар менинг сўзимга қулоқ солмаганингизда эди, ҳозиргача қанча одамингиз ўлиб кетган бўлар эди! — дер эди.

Шунда Аллоҳ таоло уларни рад этиб, шундай оят нозил қилди:

"Жангда ўлган ака-укалари ҳақида: «Агар бизга итоат қилганларида эди, улар ўлмас эдилар!» — дейдиган мунофиқларга айтинг: «Агар ростгўй бўлсангиз, ўлимни ўзингиздан қайтаринг-чи!»" (Оли Имрон: 168).

Сўнгра, Аллоҳ таоло яна шундай оят нозил қилди:

"Икки тоифа тўқнашган кунда сизларга етган мусибат, мўминларнинг матонатини кўрсатиш учун, Аллоҳнинг изни билан содир бўлди" (Оли Имрон: 166).

Расулуллоҳ (саллаллоҳу алайҳи васаллам) Мадинага қайтганларида, ҳазрат Ҳамзанинг синглисининг қизи Ҳамия бинти Жаҳш йўлда тўхтаб турган эди.

Унга:

— Тоғанг Ҳамза шаҳид бўлди! — дедилар.

У эса:

إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ

"Албатта, биз Аллоҳникимиз ва, албатта, Унга қайтамиз!" (Бақара: 156)

— деди.

Сўнгра унга:

— Ўғлинг Абдуллоҳ ҳам шаҳид бўлди! — дедилар.

У яна:

إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ

— деди.

Бироз юриб кетгач, унга:

— Эринг Мусъаб ибн Умайр ҳам шаҳид бўлди! — дедилар.

Буни эшитганида, у нола қилиб йиғлади.

Ҳазрат Расулуллоҳ (саллаллоҳу алайҳи васаллам) унинг йиғлаётганини кўриб, шундай дедилар:

— Менинг наздида, хотин кишиларга эридан кўра муҳаббатлироқ ҳеч ким йўқлиги аён бўлди!

ҲАМРОУЛ-АСАД ЖАНГИ

Сийрат уламоларининг зикрига кўра, Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам)га шундай хабар келди: — Қурайш қабиласи Макка йўлида тўпланди! "Борайлик, Мадинани муҳосара қилайлик!" — дейишди.

Бу хабарни эшитган Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) жуда қаттиқ қайғу хис қилиб, ҳузнга тушдилар.

Шундан сўнг, Уҳуд жангидан сўнг қолган қавмга шундай дедилар: — Эй қавм! Келинглар, душманга қарши юрайлик!

Улар эса: — Бизда яралар бор! Қандай қилиб жангга борамиз? Яраларимиз ҳали тузалмаган! — дедилар.

Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам): — Мен сизларнинг мен билан бирга бўлишингизни хоҳлайман. Лекин Убай ибн Абдуллоҳнинг мен билан бирга келишини хоҳламайман. Чунки у душманга бизнинг заифлигимизни билдирди.

Аллоҳ таоло Куръони каримда шундай марҳамат қилади:

"Агар сизлар жароҳатланган бўлсангиз, улар ҳам сиз каби жароҳатланган эдилар. Ҳолбуки, сизлар Аллоҳдан улар умид қила олмайдиган нарсани (яъни, охират ва жаннатни) умид қиласизлар" (Нисо: 104).

Бу жанг Шаввол ойида бўлган эди.

Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) аскарларини йиғиб, яна йўлга чиқдилар.

Аллоҳ таоло йўлга чиққан мўминларни мактаб, шундай оят нозил қилди:

"Жароҳатлангандан сўнг ҳам Аллоҳ ва Унинг пайғамбари чақирувига итоат қилганлар учун ва айниқса, мўминлар орасида яхшилик қилган ҳамда ёмонликдан сақланганлар учун улуғ мукофот бор" (Оли Имрон: 172).

Бу улуғ мукофот — жаннат ва Аллоҳ таолонинг дидорига мушарраф бўлишдир.

Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) шундан сўнг Мадинадан олдинга, саккиз мил йўл юрдилар.

Абу Суфён Пайғамбаримиз (алайҳиссалом) аскар билан келаётганини эшитиб, дарҳол чекинди ва Маккага яқинлашди.

Сўнгра, Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) у ерда уч кун тўхтаб турдилар.

Қурайшдан бир гуруҳ Абу Суфённинг олдига келиб: — Биз Мадинага кетаётган эдик, у ерда ишларимиз бор. Нима дейсиз? — дедилар.

У эса: — Муҳаммад (саллаллоҳу алайҳи васаллам) сизлар йўлингизда турибди. Агар у сиздан хабар сўраса: "Биз Маккадан келяпмиз!" деб айтинглар. Ва яна: "Қурайш сизлар билан жанг қилиш учун келяпти!" деб айтинглар, — деб уларга ёлгон ўргатди.

Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) бу хабарни эшитганларида саҳобаларга: — Нима қилайлик, қандай йўл тутайлик? — деб сўрадилар.

Улар эса: — Иброҳим (алайҳиссалом)нинг сўзини қилгайлик!

"Аллоҳ бизга кифоя қилувчи ва у энг яхши вакилдир!" (Оли Имрон: 173).

Яъни, сабр қилайлик! — дедилар.

Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) уларнинг бу сўзларини эшитиб, хурсанд бўлдилар.

Аллоҳ таоло уларни мактаб, шундай оят нозил қилди:

"Улар шундай кимсаларки, одамлар уларга: "Душманларингиз сизга қарши йиғилмоқда, улардан қўрқинг!" деб айтганида, бу ҳолат уларнинг иймонини зиёда қилди ва улар: "Аллоҳ бизга кифоя қилувчи ва у энг яхши вакилдир!" дедилар." (Оли Имрон: 173).

Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) уч кун у ерда қолдилар, лекин кофирлардан ҳеч ким у ерга келмади.

Шундан сўнг, у зот (саллаллоҳу алайҳи васаллам) Мадинага қайтдилар.

Аллоҳ таоло шундай оят нозил қилди:

"Сўнгра, улар бирон ёмонликка учрамасдан, Аллоҳнинг фазли ва неъматини ила қайтиб кетдилар" (Оли Имрон: 174).

Аллоҳ таолонинг фазли ва неъматини шунда эдики, улар душман билан тўқнашмадилар.

Ривоят қилинишича, ҳар куни аёллар Уҳуд жангидан шаҳид бўлганларнинг қабрлари устида йиғлаб туришар эди.

Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) бир кун масжид эшиги олдида ўтирган эдилар.

Улар бир гуруҳ аёлларни масжид эшиги олдидан йиғлаб ўтаётганларини кўрдилар ва: — Бу қандай йиғлаш? — деб сўрадилар.

— Улар шаҳид бўлганларнинг хотинлари. Ҳар куни бир ерга бориб, марсия айтиб йиғлашади, — дедилар.

Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг кўзлари ёшга тўлди ва шундай дедилар: — Ҳар бирининг ёқини борки, у учун йиғлайди. Лекин Ҳамза учун йиғлайдиган ҳеч ким йўқ!

Саҳобалар бу сўзларни эшитгач, ўз хотинларига: — Эртага Ҳамза учун йиғланглар! — дедилар.

Эрта куни аёллар келиб, Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам)га: — Бизга ижозат беринг, Ҳамза учун йиғлайлик! — дедилар.

Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам): — Бу фойда келтирмайди. Агар бунга ижозат берсам, умматимга суннат бўлиб қолади! — дедилар.

Шу сабабли, аёллар ўз уйларига қайтдилар ва Ҳамза учун йиғладилар.

Ҳозир ҳам Мадинада бир киши вафот этса, аввал Ҳамза учун йиғладилар, кейин эса ўз яқинлари учун йиғладилар.

Билишимиз керакки, бу жангда шаҳид бўлганларнинг сони борасида турли қарашлар бор.

Энг тўғриси, мусулмонлардан етмиш киши шаҳид бўлган.

Аммо бошқа турли ривоятлар ҳам борки, уларнинг нақадар тўғри эканини билмаймиз.

Шунинг учун Аллоҳ таоло шундай оят нозил қилди:

"Шундай ҳолда, сизларга иккита мусибат етганида: "Бу мусибат қаердан келди?" дедингиз! (Эй Муҳаммад) айтинг: "Бу сизларнинг ўзингиздан келди, пайғамбарингизга итбат қилмаганингиз учун!" Ҳеч шубҳасиз, Аллоҳ ҳар нарсага қодир зотдир!" (Оли Имрон: 165).

РЕЖИЪ ЖАНГИ

Макка билан Мадина орасида икки қабила бор эди. Бири Ақийл, иккинчиси эса Қаар деб аталган.

Абу Суфён улар билан дўст эди.

Уларга шундай деди: — Бир одам топинглар-ки, бориб Муҳаммадни ўлдирсин. Шунда орамиздаги дўстлик мустаҳкам бўлади!

Улар иккита одам топиб, Мадинага юбордилар.

Улар Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг ҳузурларига келиб: — Ё Расулulloҳ! — дедилар. — Бизнинг қабиламиздан ҳам кўп одам Исломи қабул қилди. Лекин дин ва Илом арконларини билмайдилар. Уларга саҳобалардан бир неча киши юбориб, Илом динини ўргатинг!

Бу талабга биноан Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) уларга олти киши юбордилар.

Булар:

1. Мурсад бин Мурсад,
2. Ҳабиб ибн Абу Бакр,
3. Осим ибн Собит,
4. Холид ибн Абу Бакр,
5. Зайд ибн Ади,
6. Абдуллоҳ ибн Ториқ эдилар.

Улар орасида Осимни бошлиқ қилиб қўйдилар.

У Маккалик икки кишига: — Боринглар, ўша қабиладаги мусулмонларнинг хоҳишларини бажаринглар! — деб буюрдилар.

Бу олти мусулмон у қабилага яқинлашганларида, "Режиъ" деб аталган қудуққа келиб, у ерда тўхтадилар.

Сараб ва Ҳузайл қабилаларидан бир гуруҳ келиб, бу олти мусулмонга: — Сизларни шу ерда ўлдирайликми? Ёки Маккага олиб бориб сотайликми? — дедилар.

Уларнинг уч нафари сотилишни қабул қилдилар.

Улар:

1. Ҳабиб ибн Абу Бакр,
2. Зайд ибн Ади,
3. Абдуллоҳ ибн Ториқ эдилар.

Дарҳол бу беш кишини Маккага олиб бориб сотдилар.

Аммо Зайдни сотиб олган киши Ҳажр ибн Абу Кааб эди.

Унинг отаси Бадр жангда ўлдирилган эди. Шунинг учун у ўз отаси учун қасос олиш мақсадида Зайдни ўлдирди.

Аммо иккаласини, яъни Абдуллоҳ ва Ҳабибни Темим қабиласига юбордилар.

У ерда Абдуллоҳ шаҳид қилинди.

Ҳабиб эса дорга осилди.

Маккада Саид ўғли Сурақо деган киши бор эди. Собит ўғли Осим унинг бир ўғлини ўлдирган эди.

Шунинг учун у: — Осимнинг калласидан май ичаман! — деб қасам ичган эди.

У Осимнинг ўлдирилгани ҳақида хабар олгач, Сараб қабиласи ва Ҳузайл қабиласига одам юбориб: — Осимнинг бошини менга юборинглар! — деди.

Лекин Аллоҳ таоло Осимни муҳофаза қилгани сабабли улар унга ҳеч қандай зарар бера олмадилар ва бошини ҳам олишолмадилар.

Аммо Ҳабиб дорга осилган ҳолда қолди.

Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) Амр ибн Умайя ад-Дамрийга: — Бор, Абу Суфённи ўлдир! — деб буюрдилар.

Амр у ерга етиб борганида, Абу Бакр ўғли Ҳабибни дорга осилган ҳолда топди.

Уни у ердан тушириб, ерга дафн қилмоқчи бўлди.

Лекин Ҳабиб кўздан ғойиб бўлди.

Бу Режиъ жанги ҳижратнинг тўртинчи йили, Сафар ойида содир бўлган эди.

АМР ИБН УМАЙЯ АД-ДАМРИЙНИНГ ҲАБАРИ

Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) бу олти кишининг ўлдирилганини эшитиб, қалблари қаттиқ маҳзун бўлди, ҳузнга тушдилар.

Бу иш Абу Суфёндан келиб чиққанини билдилар.

Дарҳол Амрни чақириб: — Агар ўзингни Аллоҳ таолога бағишлашга тайёрсан, бориб Абу Суфённи ўлдир! — дедилар.

У эса: — Хўп бўлади! Иншааллоҳ, ўлдираман! — деди.

Ўзига бир ҳамроҳ ҳам топиб олди.

Сўнгра, Макка томон йўлга тушдилар.

Маккага етганларида, аср вақти бўлган эди.

— Сабр қилайлик! Абу Суфён ҳозир Қурайш жамоаси билан Ҳарам ичида. У уйига қачон борса, ўша вақтда уни ўлдирамиз. Аммо аввал Қабани тавоф қилиб олайлик! — дедилар.

Қабани тавоф қилиб юрганларида, Маккаликлар уларни таниб қолдилар.

Уларни тутишни хоҳладилар.

Аммо улар у ердан қочиб кетдилар.

Бир кеча-кундуз пинҳон бўлдилар.

Маккага киролмадилар.

Яна Мадинага қайтишга қарор қилдилар.

Йўлда кетаётганларида, Макка катталаридан икки кишига дуч келдилар.

Бирини ўлдирдилар.

Иккинчисини эса асир олдилар.

Расулуллоҳ (саллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг ҳузурларига келиб: — Ё Расулуллоҳ! — дедилар. — Абу Суфённи тополмадик. Лекин унинг ўрнига бир кишини олиб келдик! — дедилар.

БИЪР-И МАОУНА ҲОДИСАСИ

Ҳижратдан тўрт йил ўтган эди. Анас ибн Молик исмли бир киши бор эди. Унинг лақаби Абу Бароъ эди.

Араблар орасида ундан кўра жасурроқ одам йўқ эди.

Барча араблар унга итоат қилар эдилар.

У Амир ўғиллари қабиласидан эди.

У Мадинага келди ва Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам)га хизмат қилди.

У Пайғамбаримизга (саллаллоҳу алайҳи васаллам) кўп ҳадялар олиб келди.

Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) унга: — Мен фақат менинг динимда бўлганларнинг ҳадясини қабул қиламан! — дедилар.

У эса: — Менга айтиб беринг! — деди.

Шунда Аллоҳнинг Расули (саллаллоҳу алайҳи васаллам) унга Исломни таклиф қилдилар.

Бу киши: — Ё Расулуллоҳ! Динингиз жуда яхши дин! — деди. — Мен қабул қиламан. Аммо шундай хоҳлайманки, менинг қабиламга бир киши юборинг. У Ислом динини уларга ўргатсин.

Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам): — Улар қабул қилмасликларидан кўрқаман! — дедилар.

У эса: — Мен қабул қиламан. Сиз одам юборинг. Туфайл ўғли Омирни динингизга даъват қилинг. Мен ҳам унга мактуб ёзиб юборгайман! — деди.

Омир деган киши у ердаги қабилалар бошлиғи эди.

Шундай қилиб, Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) Молик ўғли Амрнинг сўзи билан муҳожирлар ва ансорлардан қирқ кишини у ерга юбордилар.

Улар йўлга чиқдилар.

Биър-и Маоуна деб аталган жойга келиб, у ерда тўхтадилар.

У мактубни Ҳизам ибн Моликка бериб, Туфайл ўғли Омирга юбордилар.

Омир келган мактубни ўқиб, дарҳол уни олиб келган Ҳизам ибн Моликни шаҳид қилди.

Сўнгра икки юз киши билан "Муовия кудуғи" деб аталган жойга борди ва у қирк мусулмонни ҳам ўлдирди.

Амр ибн Умайя у ерга келганида: — Эй амир! — деди. — Мен Мадинадан эмасман. Улар билан йўлда учрашдим. Менга омонлик беринг!

Омир унга омонлик берди.

Сўнгра, Амр Мадинага қайтди.

Шаҳарга яқин келганида, икки кишини кўрди ва уларга етиб борди.

Улардан: — Сизлар қаерликсиз? — деб сўради.

Улар: — Биз Амир ўғиллари қабиласидандирмиз! — дедилар.

Бу икки киши Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг ҳузурларига келаётган эдилар.

Аммо Амр уларни ўлдирди.

Сўнгра Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг ҳузурларига кириб: — Ё Расулуллоҳ! У ернинг бошлиғи бўлган Омир қирк мусулмонни ўлдирди. Мен эса Амир ўғилларидан икки кишини ўлдирдим! — деб хабар берди.

Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) бу воқеа учун жуда қайғу чектилар ва: — Сен бу икки кишини ўлдирмаслигинг керак эди. Чунки улар мендан ёрдам сўрашга келаётган эдилар ва мусулмон бўлган эдилар! — дедилар.

Сўнгра Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) Абу Бароъни чақирдилар ва бўлган воқеаларни унга сўзлаб бердилар.

Абу Бароъ уялди, ўз қабиласига хабар юборди ва: — Омирни ўлдиришлар! — деб буюрди.

Шу тариқа Омир ҳам ўлдирилди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг хушбўй қизлари Зайнаб хотун билан уйланишлари шундай воқеа орқали маълум бўлди. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам Ҳорис ўғли Зайдни кўриш учун унинг уйига бордилар. Қўлларини уй эшигига қўйдилар. Эшик очилди. Зайнаб уйда, бошини ёпмай турган эди. Пайғамбар алайҳиссалом Зайнабни кўрган заҳоти юзларини бурдилар ва: — Зайд қаерда? — деб сўрадилар. — Уйдан чиқиб кетган бўлса керак, — деди. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам Зайнабни кўп марта кўрган эдилар, лекин боши очик ҳолда кўрмаган эдилар. Бундай кўринишда Зайнаб хотун кўзларига ёқимли туюлди. Янги кўз ташламоқчи бўлдилар, лекин кўзларини тийдилар ва: — Субҳаналлоҳи-л-Азим! — дедилар. Кейин орқага қайтдилар. Зайд уйга келганида Зайнаб: — Пайғамбар алайҳиссалом сени кўришга келди, — деди. Зайд эса: — Балки у сенга хуш келгандир. Бундан кейин мен сен билан бирга турмайман! — деди ва Зайнаб хотунни талоқ қилди. Кейин Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳузурларига бориб: — Ё Расулуллоҳ! Мен Зайнабни талоқ қилдим! — деди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам шунда: — Унда қандай айб кўрдинг? — деб сўрадилар. Ҳазрати Пайғамбар: — Ҳеч қандай айб кўрмадим. Лекин энди у билан бирга бўлолмайман, яшай олмайман! Унинг тилидан ранжидим, — деди. Пайғамбаримиз шунда қуйидаги оятни ўқидилар: "Хотинингни никоҳингда сақла, уни қўйиб юборма. Ва аёллар масаласида Аллоҳдан кўрк. Сен нафсингда бир нарсани яширасан, аммо Аллоҳ таоло уни ошкор қилади" (Аҳзоб: 37). Лекин Аллоҳнинг Расули ҳазратлари учун бу талоқ хабарлари яхши туюлди. Бироқ, мамнунлигини билдирмадилар. Зайднинг ранжишини истамадилар. Аммо, Зайд Зайнабни талоқ қилгандан ва идда кунлари тугагандан сўнг, Ҳазрати Зайнаб Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламга хабар йўллаб: — Ё Расулуллоҳ! — деди. — Зайд мени сиз учун талоқ қилди! Расулуллоҳ ҳам бундан ичида истакда эдилар. Лекин уялганларидан ҳеч нарса демадилар. Ҳақ таоло ҳазратлари кўрдиларки, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг қалблари Зайнабни ўйламоқда. Фаришталар орасида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга Зайнабни никоҳлаб бердилар. Тепадаги оятни юбориб: — Мен сенга Зайнабни бердим! — деб марҳамат қилдилар. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам: — Энди, бу хушхабарни Зайнабга ким айтади? — дедилар.

Ҳазрати Ойша бу хабарни эшитиб, қайғуга тушди, ғамланди. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳам...

• Ё Ойша! — деди Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам, — Ҳақ таолонинг сўзини рад этмоқчимисан?..

Шу пайтда хотинлардан бири бориб, Зайнаб хотинга хабар берди. Зайнаб хотин бўйнига таққан гарданини ўша аёлга берди. Кейин Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам шу никоҳ билан Зайнабнинг уйига келдилар. Энди бошқа никоҳ ўтказмадилар. Зайднинг никоҳидан келиб чиққан Зайнабнинг иддаси тўлган эди. Ҳақ таоло шундай марҳамат қилган: "Қачонки, Зайднинг никоҳидан Зайнабнинг иддаси тугади. Шундан сўнг биз уни сенга завжа қилиб бердик" (Аҳзоб: 37).

Ҳазрати Зайнаб бу никоҳ билан ғурурланиб, бошқа завжаларга: — Сизни Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламга отангиз ва онагиз никоҳлаб берган. Мени никоҳлаб берган эса Аллоҳ таоло ҳазратларидир! — дерди.

Бу никоҳ муҳаррам ойида бўлган эди. Ҳижратнинг бешинчи йили эди. Қачонки рабиул аввал ойи келди, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Қурайза ўғлонлари ғазотига бордилар.

Қурайза ўғлонлари ғазоти ҳақидаги хабар: Сўнгра, Ҳақ таоло Ҳазрат Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламга: — Қурайза ўғлонлари ғазотини қилмай туриб ўтирманг! — деб марҳамат қилди. Расулуллоҳ эса тайёргарлик кўрдилар. Иккинди вақтида Мадинадан чиқиб, яҳудийларнинг қалъасига етиб келдилар. Улар қалъа эшигини ёпдилар. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам шунда: — Эй чўчқалар! Ҳақ таолонинг буйруғини қандай бартараф қиласизлар? — дедилар. Яҳудийлар эса: — Эй Муҳаммад! Биз сизнинг ҳеч қачон бундай сўзларингизни эшитмаганмиз! — дедилар. Бу сўзлардан Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам жуда уялдилар. Қалъани йигирма кун муҳосара қилдилар. Яҳудийларнинг Каъб ибн Асъад деган катта кишилари бор эди. У яҳудийларга шундай деди: — Эй қавм! Қалъадан тушинглар! Муҳаммадга имон келтиринглар! Жонингизни, болаларингизни, мол-мулкингизни сақлаб қолинглар! Яҳудийлар: — Бунга қодир эмасмиз! Чунки биз Тавротдан бошқа китобни танлай олмаймиз! Шунингдек, пайғамбаримизни ҳам ўзгартиролмаймиз! — деб жавоб беришди. Кекса яҳудий шунда деди: — Қиличларингизни суғуринглар! Болаларингизни ва аёлларингизни ўлдиринглар. Кийимларингизни ёқиб юборинглар, ёпинчоқ бўладиган нарсаларингизни ҳам яширинглар! Жангга тайёр бўлинглар! Бундай вазиятда, агар мағлуб бўлсангиз, на болаларингиз, на аёлларингиз асир қилинмайди! — деди. Яҳудийлар:

Бу биздан келмайди! — дедилар. Кейин кекса одам: — Бугун шанба кечаси. Муҳаммад биздан хотиржам. Бугун кечаси биз ҳеч қандай иш қилмаслигимизни билади. Қалъадан чиқиб, кечаси босқин қилиб Муҳаммадни саҳобалари билан ўлдиринг, ундан кутулинг! — деди. Яҳудийлар эса: — Биз шанба кунининг ҳурматини ташламаймиз! — дедилар. Шунда у кекса киши: — Ўзинглар биласанлар! — деди. Йигирма беш кун ўтгач, Қурайза халқлари жуда қийналди. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламдан амон сўрашди. Расулуллоҳ эса: — Мен сизларга амон беролмайман! — дедилар. Яҳудийлар: — Бизга ҳам Назир ўғлонларига берган амони беринг! — дедилар. Улар мол-мулкларини, аёлларини ва болаларини олиб Шомга кетишган эдилар! — дедилар. Расулуллоҳ: — Амон беролмайман. Фақат Ҳақ таолонинг буйруғини бажараман! — дедилар. Шу катъий гапдан кейин яҳудийлар: — Бизга Абу Лубобани юборинг. У билан гаплашишимиз бор! — дедилар. Абу Лубоба Мадина яҳудийларидан мусулмон бўлган киши эди. Пайғамбаримиз уни улуғ кишилардан ҳисоблар эдилар. Унинг қўп молу давлатлари бор эди. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам унга бир кишини юбориб, олиб келдилар. Унга:...

Уларга бор, Расул учун насиҳат қил! — дедилар. Абу Лубоба ҳам қалъа эшигига борди. Яҳудийлар унга: — Ё Абу Лубоба! Сен нима дейсан? Муҳаммад бизнинг ҳукмимиз билан қалъадан чиқинглар, демокда. Сенинг фикринг нима? — деб сўрадилар. Абу Лубоба яҳудийларга насиҳат берди. Лекин бир қўли билан соқолини ушлаб, иккинчи қўли билан бўғинини тутди. Шу ишоралар билан: — Билиб қўйингларки, Муҳаммад сизнинг

бошингизни олади! — демоқчи бўлди. Кейин Абу Лубоба қайта келди. Жаброил алайҳиссалом Пайғамбар алайҳиссаломга шундай хабар берди: — Бу киши хиёнат қилди! Натижада Ҳақ таоло Қуръонда шундай марҳамат қилди: “Эй мўминлар! Аллоҳга ва Расулига қарши хиёнат қилманг. Ўзингизга ишонилган нарсаларга ҳам билиб туриб хиёнат қилманг” (Анфол: 27). Бу киши шундан сабабли хиёнат қилдики, унинг яҳудийлар ичида молу мулки бор эди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳукми билан улар қалъадан чиқиб келишди ва: — Ё Аллоҳнинг Расули! Бизга озодлик беринг, — дейишди. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам: — Мен сизларнинг улуғингиз Саъд ибн Муознинг ҳукмига розиман. Сизлар ҳам рози бўласизми? — дедилар. Улар эса: — Ҳа, рози бўламиз! — дедилар. Сўнгра Ҳазрати Саъдни олиб келишга боришди. Аммо Саъднинг қўлида ёки шикасти бор эди. Қони оқиб турарди. Унга бир туяга миндириб, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳузурларига олиб келишди. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам: — Ё Саъд! — дедилар. — Уларни қандай қилиш керак?

У эса: — Ўлдириш керак. Аёллари ва болаларини асир олиб, молларини бўлиб олиш керак, — деди. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам буни эшитиб хурсанд бўлдилар ва: — Эй Саъд! Аллоҳ таолонинг ҳам ҳукми шундай. Сен ҳам уни айтдинг! — дедилар. Бу гапларни эшитган яҳудийлардан қочганлари қочиб, қоча олмаганлари қўлга тушди. Улар саккиз юз киши эдилар. Қўллари боғланди. Моллари талаф қилинди. Мадина бозорининг ўртасида бир қудуқ казилди. Пайғамбаримиз ўша қудуқнинг ёнига ўтирдилар. Ҳазрати Али ва Зубайр разияллоҳу анҳуларни чақириб: — Қиличларингизни суғуринглар. Уларни битта-битта ўлдириб, шу қудуққа ташланглар! Лекин аёлларини ва болаларини кечиринглар! — дедилар. Аммо: — Балогат ёшига етганларни ҳам ўлдиринглар! — дедилар. У ерда бир аёл ҳам ўлдирилди. У қалъадан бир тош отиб, ўша тош билан бир мўминни ўлдирган эди. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан бири бўлган Собит бор эди. У яҳудийларнинг улуғ кишиларидан бўлган Зубайрнинг асирликдан озод қилинишига ёрдам берган эди. Ҳазрати Собит Зубайр учун шафоат қилиб уни қутқарди. Лекин Зубайрнинг қариндошлари ўлдирилди. Зубайр эса Ҳазрати Собитга: — Менга тўлиқ яхшилик қилишинг шу бўладики, мени ҳам уларнинг ортидан жўнат. Чунки улардан кейин яшашимга ҳожат йўқ! — деди. Зубайр шундай деганидан сўнг Собит разияллоҳу анҳу дарҳол қиличини суғурди ва унинг бошини олди.

Сўнгра, яҳудийларнинг моллари тақсим қилинди. Унинг бешдан бирини Пайғамбаримиз олиб қўйдилар. Бир чўри ҳам олдилар. Отли кишига икки ҳисса, пиёдага бир ҳисса берилди. Бу тақсимот Қиёматга қадар суннат бўлиб қолди. Мана, бу ғазот ҳам ҳижратнинг бешинчи йили зулқаъда ойида содир бўлган эди.

ХАНДАҚ ҒАЗОСИ

Бу ғазот ҳақидаги хабар қуйидагича: Ҳазрати Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам Назир ўғлонларининг қалъасини олгач, қочган яҳудийлар турли юрт ва қабилаларга ёрдам сўраб кетишди. Улар бир муддат юришиб, қўшин йиғдилар. Абу Суфён ҳам Қурайш билан бир кун Мадинага ҳужум қилмоқчи бўлди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бу хабарни эшитиб қаттиқ қайғурдилар. Шу пайтда Ҳақ таоло қуйидаги оятни нозил қилди: “Ўзига китобдан бир қисм берилганларни кўрмадингизми? Улар бутлар ва шайтонга имон келтирдилар, кофирларга: 'Булар мўминлардан кўра тўғри йўлдадир', — деганларини кўрмадингизми?” (Нисо сураси, 51-оят). Шундан сўнг, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам Ашоби Гузинни (Ҳақ таолонинг улардан рози бўлиши дуосини) йиғиб, улар билан маслаҳатлашдилар. Саҳобалар: — Ё Расулуллоҳ! Бизнинг шаҳримизнинг қалъаси йўқ. Нима қиламиз? — дедилар. Аммо Салмон Форсий розияллоҳу анҳу шундай таклиф киритди: — Бизнинг юртларимизда одат шуки, душман қўшини келганда шаҳарнинг атрофида хандақ қазилади. Ундайки, отлик киши ўтиб ўтиш йўлини топа олмайди! — деди. Шунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: — Бу чора тўғридир! — дедилар. Бутун саҳобалар ҳам бу фикрни маъқуллашди. Сўнгра уларнинг

ҳаммаси йиғилди, биргаликда хандақ қазилди. Ҳар ўн кишига қирқ қадам жой берилди. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳар куни келиб, ўтириб турдилар. Мусулмонлар ҳам уни кўриб, жуда ғайрат билан ишлаётган эдилар.

Энг охирида хандақ бир ой ичида тугатилди. Қўрлар, Қурайш билан бирга Мадинага етиб келдилар. Мўминлар жуда кўрқиб кетдилар, қалблари ғамга тўлди. Чунки бу қадар кўп сонли қўшинга ҳеч қачон дуч келмаган эдилар. Ҳақ таоло ўз каломи Каримида шундай марҳамат қилди: "Ўша вақтда кофирлар устингиздан (водйнинг юқори ва шарқ томонидан) ҳам, паст томондан (водйнинг қуйи ғарбий томонидан) сизга келишди. Ўша вақтда кўзлар йиғирилди, юраклар қўзонларингизгача кўтарилди ва Аллоҳга қарши турли гумонлар қилишди" (Аҳзоб; 10). Сўнгра Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам уларга: — Сизларга хушхабар борки, Ҳақ бизга нусрат бергувчи ва кофирларни мағлуб қилгувчидир, — дедилар. Кофирлар синди, зилликка учради. Кўпгина кофирлар имонга келдилар. Ҳар бир кишига Расул алайҳиссаломнинг ҳақлиги аниқ бўлди. Ҳақ таоло мўминларга қуйидаги оятни юборди: "Мўминлар душман қўшинларини кўрганда: — Ана, Аллоҳнинг ва Расулининг бизга ваъда қилган (зафар)и шу! Аллоҳ ва Расули рост гапирди! — дейишди. Бу эса уларнинг имонларини ва таслимиятларини зиёда қилди" (Аҳзоб; 22). Сўнгра, мунофиқлар ҳақида ҳам Аллоҳ таоло шундай марҳамат қилди: "Ўша вақтда, мунофиқлар ва қалбларида шубҳа бўлганлар: 'Аллоҳ ва Расулининг ваъдаси фақат ботил ваъда, бир алдовдир', — дейишди" (Аҳзоб; 12).

Қачонки кофирлар Мадинага яқинлашдилар, у хандақни кўриб ҳайратда қолдилар. Чунки улар ҳеч қачон бундай хандақни кўрмаган эдилар. Хандақнинг ичига киролмадилар. Мадина ташқарисида қарор топдилар. Кофирлар ҳар куни келишар, аммо ичкарига киролмас эдилар. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам хандақ ёқасида ўтириб, ҳеч кимни ичкаридан ташқарига чиқармасдилар. Тунларда ҳам ўша жойда ўтириб кўриқлаб турдилар. Мунофиқлардан бир нечтаси: — Агар Муҳаммад синадиган (кўрқадиган) бўлса, бизга хавотир йўқдир. Чунки уйимиз ичкарида! — дейишарди. Кўплаб мунофиқлар келиб, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламдан рухсат сўрашди. Улар: — Эй Аллоҳнинг Расули! Уйимизга боришга рухсат беринг. Бизнинг маҳалламиз шаҳар ташқарисида. Қўшин ўтадиган жойдир! — дейишди. Ҳақ таоло шундай хабар беради: "Ўша вақтда, мунофиқлардан бир гуруҳ: 'Эй Мадина аҳли! Бу ер сизнинг турадиган жойингиз эмас! Зудлик билан (уйларингизга) қайтинглар!' — деган эдилар. Улардан баъзилари: 'Дарҳақиқат, уйларимиз очиқдир (ўғрилари хавфидан кўрқамиз)', — дейишар, Пайғамбардан рухсат сўрашар эди. Ҳолбуки, уйлари очиқ эмас эди. Фақат қочмоқчи эдилар" (Аҳзоб; 13). Кофирларнинг қўшини у ерда йиғирма олти кун турди, вақт ўтказди, ҳеч қандай жанг қилишмади. Фақат ўзаро камондан ўқ отиб турар эдилар. Бир куни Қурайшнинг батирларидан бири хандаққа кириб олди. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳазрати Алини унга қарши жангга юбордилар. Кофир киши...

Мен сен каби ҳали жанг кўрмаган ёш бола билан жанг қилишни истамайман, — деди. Ҳазрати Али розияллоҳу анҳу: — Нега ўяласан? Сенинг ажалин балки менинг ҳузуримдадир! — деди. Кофир бу гапга дарҳол аччиқланди. Ҳазрати Алига томон юриб жанг бошламоқчи бўлди. Ҳазрати Али каррамаллоҳу ваҳҳа уни бир қилич билан урди ва бошини олди. Уни хандаққа ташлаб юборди. Аммо Қурайшнинг батирларидан бири бўлиб, унинг исми Амр ибн Абдулудд эди. У олдинги жангларда Қурайш билан бирга бўлмаганди. Бир куни қуролларини олиб, хандақнинг ёнига мусулмонлар билан жанг қилиш учун келди. Хандақни кузатарди. Бир нечта кишининг Ҳазрати Алини мақтаб: — Ҳеч ким Али билан жанг қила олмайди! — деганини эшитди. Бу гаплар Амрга оғир ботди. Унинг Маҳлуб деган бир оти бор эди. — Менга отимни олиб келинг! — деди. Отни эгарладилар. Унинг бир ойнаси бор эди, бу ойнани пешонасига боғлади. Шу қадар ёруғ эдики, ҳеч ким бу ойнага қарай олмасди. У Маҳлуб деган отига миниб, қуйидаги шеърни ўқишни бошлади: Маҳлубни эгарланглар тез, Бир жанг бўлолмайди менсиз! Зирҳимни

олиб келинглари! Кейаман зирҳни, Тонгда зафарнинг зебо қиёфаси келсин! Бир қўлда найза, бир қўлда қилич, Бутун ўлка шод бўлсин ўша он!

Ҳозир отим билан ҳужум қилай, Ким экан у ёш йигит? Али ҳам ким экан?

Амр шу шеърни ўқиб, Маҳлуб отини хандакка ҳайдади. Карши ёққа чиқиб олди. Ҳазрати Али розияллоҳу анҳу Амрни отининг устида турибди, деб кўрди. Амр унга: — Сен кимсан? Қаердансан? — деб сўради. У эса жавоб берди: — Мен Абутолиб ўғли Алиман! Амр яна Ҳазрати Алини сўради: — Бу ерга нима учун келдинг? У эса: — Сени ўлдиришга келдим! — деб жавоб берди. Амр: — Мен сен билан уруш қилишга шарм қиламан! — деди. Ҳазрати Али розияллоҳу анҳу: — Мен ҳеч ҳам шарм қилмайман! — деди. Аммо, сен агар мен билан жанг қилмоқчи бўлсанг, мен каби сен ҳам пиёда бўл! — деди. Амр ҳам аччиқланиб, отидан тушди. Ҳазрати Али отнинг оёғини қилич билан урди. Маҳлубнинг оёғи ерга тушди. Ва: — Энди ҳеч қандай баҳона қолмади. Халқни ҳам сенинг қўлингдан халос қилай! — деди. Кейин бири-бирини айлантириб, чавандоздек жанговарлик қилдилар. Эрталабдан пешингача жанг қилдилар. Ҳазрати Али унга ҳужум қилди. Амр у ҳужумни қайтарди. Амр ҳам зарба берса, Ҳазрати Али уни қайтариб, жавоб қайтарди. Кейин Ҳазрати Али...

— Эй Амр! — деди. — Ҳани сен: "Мен ёлғиз келай, ёрдамчим бўлмасин" демаганмидинг? — деб сўради. Амр: — Қайси ёрдамчи келтирдим? — деди. Ҳазрати Али: — Унда бу нима? — деб унга ўзининг соясини кўрсатди. Амр орқасига қараган пайтда Ҳазрати Али уни бир қилич зарбаси билан урди. Оёғини кесиб юборди. Амр: — Хийла қилди! — деди. Ҳазрати Али эса: — Жанг — алдашдир! — деди. Амр кесилган оёғини олиб, Ҳазрати Алига улоқтирди. Ҳазрати Али эса ўша кесилган оёққа яна бир қилич зарбаси берди. Шу тариқа бир оёқни иккига ажратди. Кофирларнинг қалбларига кўрқув тушди. Улар жангни давом эттира олмадилар. Ғатафон ўғлонларидан Масъуд ўғли Наим деган улуг киши бор эди. Унинг қалбига Ислом муҳаббати тушган эди. Бир кеча турган пайтда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳузурларига махфий равишда келди. Мусулмон бўлди ва: — Ё Расулulloҳ! — деди. — Мен анчадан бери сизнинг динни кузатиб юрар эдим. Энди менга нима буюрасиз? Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам: — Эй Наим! — деди. — Сендан бир нарса истайман: бориб бу кофирлар орасига ихтилоф, ажралош чиқар! Наим буни эшитгач, яҳудийлар ёнига келди. Уларнинг улуг кишиларини йиғди. Уларга...

— Сиз менинг сизни қанчалик яхши кўришимни биласиз! — деди. — Менинг насиҳатларимнинг қандай турда эканини ва сиз учун фойдали эканини ҳам биласиз! — деди. Улар эса: — Ҳа, биламиз! — дейишди. Унга: — Менинг назаримда сиз билан Муҳаммаднинг иши битмайди. Унинг иши Қурайш ва бошқа яҳудийлар биландир. Энди, сиз биласизки, Ғатафон ўғлонлари ва Қурайшлар Ироқ жойидан келганлар. Аммо бу вақтда, келганларига афсус қилишяпти. Ҳар бири бир йўналишга қайтиб кетишади. Сиз эса бу ерда ёлғиз тура олмайсиз. Кўрмаяпсизми, неча кундан бери ўтириб туришяпти. Жанг бошлай олмайди. То сизнинг жанг бошлашингизни кутишяпти. Сизни кузатишяпти. Агар сиз Муҳаммадга ғолиб келсангиз: — Биз сиз билан биргамиз! — дейишади! — деди.

Яҳудийлар бу сўзларни эшитгач: — Тўғри айтдинг, эй Наим! Энди қандай йўл тутиш керак? — дейишди. Наим эса: — Менинг назаримда, Муҳаммад билан, Макка аҳлидан бўладими, Ғатафон ўғлонларининг болаларидан бўладими, гаровга бировлар олишгача жангга киришманг. Муҳаммаднинг ишини ҳимоя қилишгача улар сиз билан бир қўл бўлиши керак! — деди. Яҳудийлар унинг бу сўзларини тўғри кўрдилар: — Ҳа, бу иш шундай экан! — дейишди. Кейин Наим у ердан чиқиб, Абу Суфён томонга йўл олди. У билан ҳам дўстлиги бор эди. Қурайшларни бир ерга йиғиб, уларга ҳам...

— Сиз биласизки, менинг сиз билан дўстлигим жуда кўпдан бери мавжуд! — деди. — Энди мен бир хабар эшитдим. Аммо ҳеч кимга айтманг. Улар: — Айтмаймиз! — дейишди. У эса: — Қурайза ўғлонлари яҳудийларининг Муҳаммад билан аҳдлари бор эди. Улар аҳдни бузиб, сизлар билан бирлашдилар. Аммо бу ерга келгач, аҳдни бузганларига афсус қилишди. Энди эртага сиз қайтиб кетсангиз, Муҳаммад уларга ҳужум қилади, деб

кўрқишмоқда. Бу кўркувдан Муҳаммадга одам юборишди: — Биз аҳдимиздан афсусдамиз! — дейишди. Лекин айтишдики: — Биз Қурайшга одам юбориб, уларнинг улуғларининг болаларини гаровга оламиз ва уларни сенга берамиз, сен ўлдир, биздан мамнун бўл! — дейишди. Энди, мен сизларга айтаманки, агар сиздан гаров талаб қилишса, берманг! — деди. Улар бу гапни эшитиб: — Сен узоқ умр кўр, дўстлигингни адо этдинг! — дейишди. Кейин Наим у ердан кетиб, Ғатафонга борди. Уларга ҳам шундай деди. Жума куни эди. Қачонки кеч бўлди, Абу Суфён ва Ғатафон ўғлонлари Қурайза ўғлонларига одам юбориб: — Эртага келинг, жангга киришайлик. Ўтириш билан бу иш чўзилади. Икки ишдан бири бўлади... — Эртага шанба куни. Биз жанг қилмаймиз! — дейишди. Абу Суфён ҳам одам юбориб: — Агар эртага келмасанглар, биз кетамиз! Бундан ортиқ қолмаймиз! — деди. Яҳудийлар бу гапни эшитгач: — Наимнинг гапи тўғри чиқди! — дейишди. Шундаок одам юборишди ва...

— Сиз Ироқ жойидан келгансиз. Агар қайтиб кетмоқчи бўлсангиз, марҳамат, кетинг. Аммо, агар биз билан биргаликда жанг қилишни истасангиз, улуғларингизнинг болаларини бизга гаровга қолдиринг, токи қалбларимизга ишонч келсин! — деб таклиф қилдилар. Абу Суфён бу хабарни эшитгач: — Наим тўғри айтгани аён бўлди! — деди. Яҳудийларга: — Биз сизларга болаларимизни гаровга бермаймиз! — дедилар. — Агар сиз келмасангиз, биз ҳам қайтиб кетамиз! — дедилар. Шу сабабли улар орасида ихтилоф чиқди. Қачонки кеча бўлди, Ҳақ таоло шарқдан эсган бўронга амр қилди. Душман кўшинларининг чодирларини бир-бирига қаратди. Ва Қурайш кўшинининг қалбларига кўркув тушди. Абу Суфён ҳам қочишнинг чорасини излади. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам хуфтон намозини ўқиган эдилар. Қачонки кўпол бўроннинг кофирларга тушганини кўрдилар, юзларини саҳобаларга қаратдилар: — Ҳақ таоло бу кеча кофирларни таркатади! Сизлардан ким бориб кофирларнинг кўшинидан бизга хабар келтиради? — дедилар. Ҳеч ким жавоб бермади. Ҳазрати Пайғамбар бу гапни уч марта айтдилар. Ҳеч кимдан жавоб бўлмагандан сўнг Ҳузайфа ал-Йамоний розияллоҳу анҳуни чакирдилар: — Бор, бизга бир хабар келтир. Лекин бизга қийинчилик туғдирадиган иш қилма! — дедилар. Расулуллоҳ уни танлаганларидан кейин у бирон нарса демай туриб кетди. У кофир кўшинига бориб, Абу Суфённинг қавмини йиғиб, улар билан маслаҳатлашиб турганини кўрди. Ва Абу Суфённинг:...

— Қаранглар, кўринглар! Орангизда бегона киши бўлмасин, токи биз кўчиб кетмоқдамиз деган хабарни эшитишмаси! — деди. Ҳузайфа розияллоҳу анҳу бу гапларни эшитиб, ёнида турган кишидан ўзини яшириш мақсадида: — Сен кимсан? — деб сўради. Абу Суфён эса ўша пайтда ўз қавмига шундай деяр эди: — Эй Қурайш! Биласизки, биз бу ерда туришда анча қийинчилик кўрдик. Қурайза ўғлонлари бизнинг аҳдимизга тескари ҳаракат қилишди. Биз бу ерда тура олмаймиз. На озуқа, на ем-хашак бор! Ҳайвонларимиз қийналди. Агар бизнинг бошимизга бирон мусибат келмаса ҳам, бу йилги машаққатнинг ўзи етарли. Агар Муҳаммад бизнинг бу ҳолатимизни билиб қолса, кечаси босқин қилиб, барчамизни ҳалок қилади. Биз бу кеча қочишимиз керак! — дерди. Ва Қурайш ўша кеча юкларини ташлаб қочишди. Ҳузайфа розияллоҳу анҳу шундай деган: — Абу Суфённи ўша кеча ўлдиришга қодир эдим, аммо Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг насиҳатини бажариб, уни ўлдиришга журъат қилмадим.

Ҳузайфа ўша ердан чиқиб қайтиб келган эди. Жаброил алайҳиссалом ундан аввалроқ ҳолатни хабар бериб, қуйидаги ояти каримани туширди: "Эй иймон келтирганлар! Аллоҳнинг сизга бўлган неъматларини эслагайсизлар. Ҳанки, душман кўшинлари сизга хужум қилган эди. Биз уларга қарши бир бўрон ва сиз кўрмаган кўшинлар (фаришталар) юборган эдик. Аллоҳ қилаётган ҳар бир ишингизни тўлиқ кўрувчидир." (Аҳзоб; 9) Шундай қилиб, Ҳақ таоло кофирларнинг кўшинларини тарқатиб юборди. Бу воқеа хижратнинг бешинчи йилида бўлган эди. Сўнгра Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам: — Эндиликда Қурайш бизнинг жангимизга келолмайди, бизнинг Қурайш билан жанг қилишимиз керак! — дедилар.

ДУМАТУЛ-ЖАНДАЛ ЖАНГИ

Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам)га шундай хабар келди: — Бир гуруҳ араблар Дума тул-Жандалда йиғилганлар!

Дума тул-Жандал — чўлда жойлашган бир кудукдир.

Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) аскарларини тўпладилар ва арабларга қарши юриш бошладилар.

Бироқ, у ерда тўпланган кофирлар Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) келаётганини эшитиб, у ердан қочиб кетдилар.

Ҳазрат Пайғамбар у ерга етиб бордилар, аммо ҳеч кимни кўрмадилар.

У ерда икки кун тўхтаб турдилар.

Нажа ва Фазар қабилалари шу ерда эди.

Ҳасин ўғли Унайна уларнинг катта кишиси эди.

Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг ҳузурларига келиб: — Эй Аллоҳнинг Расули! — деди. — Бизга рухсат беринг. Мадина атрофига бориб, чорваларимизни боқайлик. Чўлда ўт кам!

Шу вақтда Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) бу масалада улар билан сулҳ туздилар ва уларга ўтлоқ ер ажратиб бердилар.

Сўнгра, Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) Мадинага қайтдилар.

Билиб қўйингки:

1. Лаҳйан ўғиллари,

2. Адл ўғиллари,

3. Фар ўғиллари

Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) билан найранг қилдилар.

Элчи юбориб: — Бизга одам юборинг, Исломни ўргатсин! — дедилар.

Ҳазрат Пайғамбар (саллаллоҳу алайҳи васаллам) эса уларнинг элчилари билан бирга олти киши юбордилар.

— Бу воқеа бундан олдин зикр қилинган. Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) бу олти киши ҳақида хабар олганларида, уларни қайтариб чақирдилар.

Бу хабарни эшитганларида, улар тоғларга қочиб кетдилар ва тарқалдилар.

Ҳазрат Пайғамбар (саллаллоҳу алайҳи васаллам) эса ҳеч кимни тополмадилар ва қайтиб кетдилар.

ЗИ КИРД ЖАНГИ

Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) Мадинага қайтганларида, туяларни ўтлоққа чиқардилар.

Рибоҳ исмли бир қуллари бор эди. Уни туяларнинг бошига қўйдилар.

Шунда Нажа ва Фазар қабилаларининг катта кишиси эллик киши билан ҳужум қилиб, туяларни тортиб олди.

Рибоҳ бу хабарни Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам)га етказди.

Мадинада Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг саҳобаларидан бир киши бор эди. Унинг исми Ақвон ўғли Салама (розияллоҳу анҳу) эди.

У жуда яхши ўқ узувчи ва тез югурувчи эди.

Шундай тез югурар эдики, югураётган кийикни қувиб етиб олар эди.

Салама (розияллоҳу анҳу) Рибоҳни кўриб: — Нима бўлди? Бирор воқеа юз бердими? — деб сўради.

Рибоҳ ҳам воқеани Ҳазрат Саламага (розияллоҳу анҳу) айтиб берди.

Ҳазрат Салама айна ортидан уларга етиб борди ва уларни ўқ ёғдириб қамади.

Улар эса Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) уларга етиб келганлар деб ўйлаб, туяларни ташлаб қочдилар.

Салама (розияллоҳу анҳу) уларнинг ортидан қувди ва уларни урди.

Улар отларини, кийимларини ва қуролларини ташлаб қочишар эди.
 Салама (розияллоҳу анҳу) эса уларнинг ортидан югурар эди.
 Айна бу ҳолатни кўриб, ўз одамларига: — Сизлар ҳеч уялмайсизларми? Бу қадар кўп одам бир кишидан қочаяпсизлар! — деди.
 Шунда улар қайтиб, Салама (розияллоҳу анҳу) билан жангга киришдилар.
 Ҳазрат Салама (розияллоҳу анҳу) бир тошнинг ёнида ўтириб, пешингача улар билан жанг қилди.
 Охири, у қочди.
 Унинг ортидан қуё олмадилар.
 Ҳазрат Пайғамбар (саллаллоҳу алайҳи васаллам) бу хабарни эшитиб, Мадинадан чиқдилар.
 Кофирлар Пайғамбар (саллаллоҳу алайҳи васаллам) келаётганини эшитишлари билан орқага қайтиб қочиб кетдилар.
 Кеч кирганда, Ҳазрат Пайғамбар бир жойда тўхтадилар.
 Бу жойга "Зи Кирд" деб аталган.
 Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) саҳобалар учун бир туяни сўйдирдилар.
 Унинг гўштини оловда қовурдилар.
 Салама (розияллоҳу анҳу) учта отни миниб, озгина юк билан келаётган эди.
 У узоқдан ёнаётган оловни кўрди.
 Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) ўтирган эдилар.
 Ҳазрат Билол (розияллоҳу анҳу) туянинг жигарини қовуриб, Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг олдиларига кўяётган эдилар ва у зот (саллаллоҳу алайҳи васаллам) еяётган эдилар.
 Ҳазрат Салама (розияллоҳу анҳу)ни кўриб, унга дуо қилдилар ва ўз ҳузурларига чақирдилар.
 Унга ҳам овқат бердилар.
 Эрталаб Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) Ҳазрат Салама (розияллоҳу анҳу)ни ўз туяларига миндириб, Мадинагача олиб бордилар.

МУСТАЛИҚ ЎҒИЛЛАРИ ЖАНГИ

Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам)га бир куни шундай хабар келди: — Араб қабиалари бир сув бўлган ҳудудда йиғилганлар. Улар кўпайишни ва куч тўплашни мақсад қилишмоқда. Улар Мадинага келишни ният қилганлар.
 Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) бу хабарни эшитганларидан сўнг, уларнинг устларига юриш қилдилар.
 Улар кўпайишдан олдин уларга хужум қилдилар ва тарқатиб юбордилар.
 Муҳожирлардан бир киши қолиб кетди. У сув бўлган ҳудудда тўхтаб, ансорлардан бири билан жанг қила бошлади.
 Охирида иккаласи бир-бирига қилич суғуриб чиқишди.
 Сўнгра, Убай ибн Абдуллоҳ (Ансорлар)нинг олдида бориб: — Кўряпсизларми? — деди.
 — Муҳожирлар бизга нима қилди? Бу биз уларга кўрсатган ёрдамнинг мукофоти?
 Бу масала ҳақиқатдир:
"Итини боқ, у катта бўлгач, сени чақсин!"
 Бу хабар Мадинага етгач, катталар заиф кишиларни ҳайдайди, деб ўйладилар.
 Лекин, Аллоҳ таоло уни рад қилиб, шундай оят нозил қилди:
"Улар (мунофиқлар) шундай дейдилар: "Агар бу урушдан Мадинага қайтадиган бўлсак, кучли ва шарафли кишилар (биз) заиф ва паст кишиларни (муҳожирларни) у ердан ҳайдаб чиқаради."
Ҳолбуки, куч ва ғалаба Аллоҳнинг, Унинг Расулининг ва мўминларникидир. Лекин мунофиқлар бундан беҳабардирлар." (Мунофиқун: 8)
 Оятдаги **"Азал"** сўзидан уларнинг мақсади:

Муҳожирларни (Маккаликларни) Мадинадан ҳайдаш, уларга нафақа бермаслик ва очликдан ҳалок қилиш эди.

Аллоҳ таоло шундай марҳамат қилади:

"Улар шундай кишилардирки, Расулуллоҳнинг атрофидаги одамларга: "Молларингизни сарф қилиб, уларга таом берманг! Шунда улар тарқаб кетсин!" дейдилар. Ҳолбуки, осмонлар ва ернинг хазиналари Аллоҳникидир. Лекин мунофиқлар бундан беҳабардирлар." (Мунофиқун: 7)

Шу пайтда Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг саҳобаларидан бири у ерда ўтирган эди.

Унинг исми Зайд ибн Арқам (розияллоҳу анҳу) эди.

Бу сўзларни эшитганидан кейин у аммакасининг олдига бориб айтди.

Аммакаси ҳам бу хабарни Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам)га етказди.

Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) жуда қаттиқ ғамгин бўлдилар.

Шу пайтда Ҳаттоб ўғли Умар (розияллоҳу анҳу) ҳузурга кирди.

Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам)ни ғамгин ҳолда кўриб: — Нима бўлди, эй Аллоҳнинг Расули? — деб сўради.

Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам): — Абдуллоҳ шундай-шундай сўзларни айтди. Мен унинг учун қайғудаман! — дедилар.

Ҳазрат Умар (розияллоҳу анҳу): — Эй Аллоҳнинг Расули! Менга рухсат беринг, бориб уни ўлдирай! Унинг қалби ҳеч қачон куфрдан тозаланмади, ҳалигача покланмади! — деди.

Расулуллоҳ (саллаллоҳу алайҳи васаллам): — Рост айтасан, эй Умар! Аммо шунда одамлар: "Муҳаммад ўз саҳобаларини ўлдирыпти!" дейишади, — дедилар.

Ҳазрат Умар (розияллоҳу анҳу) ташқарига чикқач, одамлар орасида худди шундай сўзлар эшитилди.

Бу сўзларни эшитган Убай ибн Абдуллоҳ ўз саҳобалари билан Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг ҳузурларига келиб, қасам ичиб: — Йўл қўйинг, бу гаплар ёлғон! — деди.

Буни эшитгач, Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг қалблари хотиржам бўлди.

Шунингдек, саҳобалардан бир киши келиб, Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам)га шундай деди: — Эй Аллоҳнинг Расули! Сиз Мадинага келишингиздан олдин Абдуллоҳнинг саҳобалари унга: "Сени подшоҳ қилайлик!" дер эдилар. Аммо, сиз келганингиздан сўнг бу гапларни тўхтатдилар ва бу ҳақда сўзлашмади.

Кейин Абдуллоҳ, Зайд ибн Арқамнинг аммакасини маломат қилиб: — Жиянинг Зайд ҳали ёш бола. У билмай туриб хабар берди. Сен эса бориб бу хабарни Пайғамбаримизга (саллаллоҳу алайҳи васаллам) айтдинг. Шу сабабли у зотнинг қалблари оғриди! — деди.

Зайд (розияллоҳу анҳу) бу бўлган ишлардан хабардор бўлгач, ўзи ҳам ҳузунга тушди ва Аллоҳга дуо қилиб: — Ё илоҳий! Кимнинг сўзи ёлғон бўлса, уни шарманда қил! — деб дуо қилди.

Шунда Аллоҳ таоло шундай оят нозил қилди.

Зайд ва аммакаси мақталди.

Абдуллоҳнинг ёлғони ошкор бўлди:

"Улар сенинг олдингга келганларида: "Шоҳидлик қиламизки, сен, албатта, Аллоҳнинг Расулисан!" — дейдилар. Аллоҳ эса, сенинг ҳақиқатан Унинг Расули эканингни билур. Лекин, Аллоҳ мунофиқларнинг ёлғончи эканлигига ҳам гувоҳлик беради!" (Мунофиқун: 1)

Сўнгра, Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) саҳобаларга куйидаги оятни ўқиб бердилар:

"Қасамларини ўзларига қалқон қилиб, Аллоҳ йўлидан тўсиб қўяр эдилар. Албатта, улар қилган ишлар қандай ёмон!" (Мунофиқун: 2)

Шу пайтда Мадинада: — Пайғамбар (саллаллоҳу алайҳи васаллам) Абдуллоҳни ўлдиради! — деган хабар тарқалди.

Абдуллоҳнинг Абдуллоҳ исмли ўғли бор эди.

У бу хабарни эшитиб, Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг ҳузурларига келди: — Ё Расулуллоҳ! Агар отамни ўлдиришни хоҳласангиз, мен уни ўлдирай! Агар уни бошқа бир киши ўлдирса, отамга раҳм қилиб, ўша кишини мен ўлдириб қўймай, Исломдан чиқиб кетиб қолмайин! — деди.

Шунда Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам): — Мен отангни сенга бағишладим! — дедилар.

Сўнгра Ҳазрат Умар (розияллоҳу анҳу)га: — Агар ўша куни Абдуллоҳни ўлдирганинга эди, бугун халқдан уялар эдик! — дедилар.

Ҳазрат Умар (розияллоҳу анҳу): — Рост айтдингиз, ё Расулуллоҳ! — деди.

ИФК ҲОДИСАСИ

Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) Мусталиқ ўғиллари жангига чиқмоқчи бўлганларида, ҳазрат Оиша (розияллоҳу анҳа)ни ҳам ўзи билан олиб кетдилар.

У зотнинг одатлари шундай эдики, қачон бир ғазотга чиқсалар, аёллари орасида қуръа тортар, қуръа кимга чиқса, ўша аёлни ўзи билан бирга олиб кетардилар.

Бу сафар қуръа ҳазрат Оиша (розияллоҳу анҳа)га тушди. У зот уни ўзлари билан бирга олдилар.

Жангдан қайтганларида, бир жойга келиб тушдилар.

Ҳазрат Оиша (розияллоҳу анҳа)ни бир маҳфага () қўйиб, устига парда тортган эдилар.

Қачон таҳорат қилишга чиқсалар, пардани кўтариб қўярдилар.

Шу вақтда ҳазрат Оиша маҳфада йўқ экани маълум бўлар эди.

Қайтиб келганларида эса пардани жойига қўярдилар.

Шу тариқа, ҳазрат Оиша маҳфада бор ёки йўқ экани маълум бўлар эди.

Ривоят қилинишича, улар тушган манзилда тун яримлаб қолган эди.

Ҳазрат Оиша таҳорат қилиш учун чиқдилар ва қайта келдилар.

Аскар йўлга отланадиган вақт бўлганда, юкларни юклай бошладилар.

Ҳазрат Оиша қўлларини бўйнига олиб, гарданбандини қидирдилар, лекин топа олмадилар.

Унинг таҳорат олган жойида ерга тушган бўлиши мумкин, деб ўйладилар.

Уни топиш учун маҳфадан тушдилар.

Орадан кўп ўтмай, ҳайдовчилар келиб, маҳфани туяга ортдилар ва йўлга тушдилар.

Ҳазрат Оиша қайтиб келганларида, аскар кўчиб кетганини кўрдилар.

Ҳайрон қолдилар.

Нима қилишни билмадилар.

— Шу ерда ўтирай! Агар Расулуллоҳ (саллаллоҳу алайҳи васаллам) мени маҳфада топмасалар, одам юбориб қидиртириб қоладилар! — дедилар.

Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) бир кишини орқада қолдирган эдилар.

Унинг исми Сафвон эди.

У аскарнинг ортида қолган кишиларни армияга етказиб қўяр эди.

Қуёш чиққач, Сафвон куннинг илк соатларида аскар тўхтаган манзилга келди.

Олдинда оқ чодирли бир киши турганини кўрди.

Олдинга юрди ва бу киши ҳазрат Оиша эканини англади.

Шу пайтда кўркиб кетди ва:

— Эй мўминларнинг онаси! Сизга нима бўлди? Бу ерда қолибсиз?! — деб сўради.

Ҳазрат Оиша:

— Менинг бошимга шундай-шундай ишлар тушди! — дедилар.

Сафвон туясини чўктирди.

Ҳазрат Оиша (розияллоҳу анҳа)ни туяга миндириб, юларини қўлига олди.

Ўзи эса туянинг ортидан юрди.

Йўлда кетиб бордилар.

Олдинги манзилда Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) тўхтадилар.

Ҳазрат Оиша (розияллоҳу анҳа)ни қидириб топа олмадилар.

Шунда ҳазрат Али (розияллоҳу анҳу)ни уларнинг ортидан юбордилар.

Ҳазрат Али (розияллоҳу анҳу) Сафвон ҳазрат Оиша (розияллоҳу анҳа)ни олиб келаётганини кўрдилар.

Ҳазрат Оиша (розияллоҳу анҳа)га:

— Сизга нима бўлди? — деб сўрадилар.

У зот ҳам бўлиб ўтган воқеани ҳикоя қилиб бердилар.

Ҳазрат Али (розияллоҳу анҳу) қайтиб келиб, Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам)га воқеани хабар бердилар.

Лекин, аскарлар орасида:

— Ҳазрат Оиша маҳфада эмас! — деган хабар тарқалган эди.

Сафвон ҳазрат Оиша (розияллоҳу анҳа)ни олиб келаётганини кўрганларида, эски мунофиқ Абдуллоҳ ибн Убай ибн Салул шундай деди:

— Оиша афвга лойиқ. Чунки Сафвон Расулуллоҳ (саллаллоҳу алайҳи васаллам)дан кўра гўзал ва ёшроқдир!

Сўнгра тил ёзиб, ғийбат қилишга ва туҳмат қилишга ўтди.

1. Ҳассон
2. Мистаҳ ибн Исоса

Шайтон васвасасига берилиб, ҳазрат Оиша ҳақида ноўрин сўзлар айтдилар.

Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) бу сўзлардан ғамгин бўлдилар.

Аммо ҳазрат Оиша (розияллоҳу анҳа)га ҳеч нарса демадилар.

Ўша вақтда Мадинада ҳожатхона йўқ эди.

Аёллар кечқурун ташқарига чиқиб ҳожатларини чиқарар эдилар.

Бир кеча, ҳазрат Оиша Мистаҳнинг онаси билан ташқарига чиқдилар.

Унинг онаси йиқилиб кетди ва:

— Мистаҳ ҳалок бўлсин! — деб лаънат қилди.

Бу лаънатни эшитган ҳазрат Оиша (розияллоҳу анҳа) ҳайрон қолиб:

— Нега ўғлингизга лаънат қиляпсиз? — деб сўрадилар.

У эса:

— Шундай бўлгани учунки, Ҳассон билан бирга бориб, Расулуллоҳ (саллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг ҳузурларида сенинг ҳақингда ёлғон гувоҳлик берди. Сени Сафвон билан ёмонликка йўйди! — деди.

Ҳазрат Оиша (розияллоҳу анҳа) бу сўзларни эшитгач:

— Демак, Расулуллоҳ (саллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг менга ғамгин бўлишларининг сабаби шу экан! — дедилар.

Уйларида қайтганларида, онасига:

— Шаҳарда шундай хабарлар тарқалаётган экан, нега менга айтишмадингиз? — деб сўрадилар.

Онаси эса:

— Эй қизим! Агар бир аёл эридан муҳаббат ва ҳурмат кўрса, унга нисбатан ҳасад қилинади ва ёлғонлар тўқилади. Сенинг обрўйинг эса пайғамбарнинг аёллари орасида уларникидан кўра юқоридир. Агар сени тилга олсалар, хижолат бўлма! — деди.

Аммо Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) ҳар сафар уйларида кирганларида, юзларида ғам ва хижолат билинар, аммо ҳазрат Оиша (розияллоҳу анҳа)га ҳеч нарса демас эдилар.

Бу ғам туфайли ҳазрат Оиша (розияллоҳу анҳа) касал бўлиб қолдилар.

Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам)га:

— Мен касалманд бўлиб қолдим. Менга қарайдиган киши йўқ! Агар рухсат берсангиз, онаминг уйига борай, — дедилар.

Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам):

— Ўзинг биласан! — дедилар.

Ҳазрат Оиша (розияллоҳу анҳа) карияси билан онасининг уйига бордилар.
Касалликлари оғирлашди.
Ҳеч нарса ейишмай қўйдилар.
Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) уларни зиёрат қилишга келмас эдилар.
Лекин қачон кариясини кўрсалар:
— Беморингиз қандай? — деб сўрар эдилар.
— Ҳамирни кузат, қўй еб қўймасин! — дедим.
У эса ухлаб қолган. Қўй эса ҳамирни ейиб юборган.
Мен ҳазрат Оишадан айб ёки камчилик сифатида фақат шундан бошқа нарса кўрмадим!
— деди.
Шундан сўнг, Расулуллоҳ (саллаллоҳу алайҳи васаллам) туриб, ҳазрат Оиша (розияллоҳу анҳа) томон йўл олдилар.
Ҳазрат Абу Бакр (розияллоҳу анҳу), ҳазрат Оиша (розияллоҳу анҳа) ва унинг онасини бир ерга тўпладилар.
Сўнгра:
— Эй Оиша! — дедилар.
— Халқ сен ҳақингда нима деганини биласан. Бу сўзлардан менинг ҳам қалбим тортишди. Билгинки, дунёда ҳеч ким бепайдо эмас. Агар айтилган нарсалар сендан содир бўлган бўлса, тавба қил! Юксак Аллоҳдан кечирим сўра, Аллоҳ таоло сени мағфират қилсин!
Бу сўзлардан кейин, ҳазрат Оиша (розияллоҳу анҳа)нинг кўзларидан ёшлар оқиб кетди.
У бошини тиззаларига қўйди.
Шу пайт, отаси ҳазрат Абу Бакр (розияллоҳу анҳу):
— Эй қизим! — деди. — Йиғлашнинг фойдаси йўқ. Аллоҳнинг Расули сендан хабар сўраяпти. Сен ҳам жавоб бер!
Ҳазрат Оиша (розияллоҳу анҳа) бошини кўтарди ва:
— Мен нима дейман?.. Бу гапдан қандай тавба қиламан?.. Менда ҳеч қандай гуноҳ йўқ. Агар мен сизларга минг марта айтсам ҳам, сизлар ишонмассиз. Аммо менинг сўзим шуки, мен Яъқуб (алайҳиссалом) фарзандлари ҳақида айтган сўзини айтаман.
Аллоҳ таоло у ҳақда шундай дейди:
"Менга фақат гўзал сабр қилиш лозимдир. Сизлар тасвирлаётган нарсаларга қарши ёрдам сўралиш лозим бўлган фақат Аллоҳнинг ўзидир." (Юсуф; 18)
Шу онда, Жаброил (алайҳиссалом) нозил бўлиб, оят келтирди.
Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам)да ваҳий оғирлиги ва рисолат асарлари пайдо бўлганида, Оиша (розияллоҳу анҳа)нинг шарманда бўлишидан кўрқдилар.
Аммо ҳазрат Оиша (розияллоҳу анҳа) юксак Аллоҳ ҳақни баён қилишига ишонган эдилар.
Аллоҳ таоло унинг ҳақида ўн икки оят нозил қилди.
Бу оятлар Нур сурасининг 11-оятидан 26-оятининг охиригача бўлиб, қуйидагича эди:
11. Бу уйдирма хабарни (тухматни) келтирганлар орангиздаги мунофиқлардир. У тухматни Аллоҳнинг ҳузурида сизлар учун ёмонлик деб ҳисобламанг! Уларнинг ҳар бири қилган гуноҳига яраша жазо олади. Уларнинг ичида эса бу гуноҳнинг энг оғирини ўз зиммасига олгани учун катта азоб бордир.
12. Уни эшитганингизда, иймонли эркак ва аёллар ўз биродарлари ҳақида яхши гумонда бўлиб: «Бу аниқ тухматдир!» дейишлари лозим эмасмиди?!
13. Бу иш учун тўрт гувоҳ келтиришлари керак эмасмиди?! Агар улар гувоҳ келтира олмаган бўлсалар, улар Аллоҳнинг ҳузурида ёлғончиларнинг ўзидирлар.
14. Агар дунё ва охиратда Аллоҳнинг сизларга марҳамати ва раҳмати бўлмаганида, бу ишларингиз туфайли сизларга катта азоб етган бўлар эди.
15. Сизлар бу тухматни бир-бирингизга гапириб тарқатдингиз. Бу ҳақда ҳеч қандай маълумотингиз бўлмаган ҳолда оғизингиз билан гапирдингиз ва буни ҳеч қандай

аҳамиятли нарсa деб билмадингиз. Ҳолбуки, унинг гуноҳи Аллоҳнинг ҳузурида жуда каттадир.

16. Уни эшитганингизда: «Бизга буни айтиш мос эмас. Ҳоша! Бу катта тухматдир!» демоғингиз керак эмасмиди?!

17. Агар сизлар иймонли бўлсангизлар, бу каби ишларга ҳеч қачон қайтмаслигингизни Аллоҳ сизларга ман қилади.

18. Аллоҳ шундай қилиб, оятларини сизларга очиқ баён этади. Аллоҳ барча нарсани билувчидир ва Унинг ҳукми ҳикматлидир.

19. Иймонли кишилар орасида ёмон сўзларни тарқатишни хоҳловчилар учун дунё ва охиратда аламли азоб бордир. (Бу азобни) Аллоҳ билади, сизлар билмайсизлар.

20. Агар Аллоҳнинг сизларга фазлу карами бўлмаганида, У сизларга тезроқ азоб берар эди. Ҳақиқатан, Аллоҳ ўта меҳрибон ва раҳмлидир.

21. Эй иймон келтирганлар! Шайтон йўлидан юрманглар. Ким шайтон йўлига юрса, шубҳасиз, у фақат ёмонлик ва фоҳишликка буюради. Агар сизларнинг устига Аллоҳнинг фазлу карами ва раҳмати бўлмаганида, орангиздан ҳеч ким ҳеч қачон покланмас эди. Лекин Аллоҳ ҳар нарсани эшитувчи ва ҳар нарсани билувчидир.

22. Сизлардан (динда) фазилатли ва (дунёда) бой бўлганлар қариндошларига, фақирларга ва Аллоҳ йўлида ҳижрат қилганларга эҳсон қилишдан ўзларини тўсмасинлар. (Кўпроқ) афв ва мағфират қилсинлар. Аллоҳнинг ҳам сизларни мағфират қилишига истак билдирмайсизларми?! Аллоҳ кечирувчидир ва ўта меҳрибондир.

23. Пок, ёмонликлардан хабардор бўлмаган номусли аёлларга зино тухматини қўйганлар дунё ва охиратда лаънатга учрайдилар. Улар учун катта азоб бордир.

24. Қиёмат куни (тухмат қилганларнинг қарши ҳужжати)га ўз тиллари, ўз қўллари ва ўз оёқлари қилган ишларига гувоҳлик беради.

25. Ўша куни Аллоҳ уларга жазоларини албатта тўлиқ беради. Ҳеч шубҳа йўқки, улар Аллоҳнинг азоби мутлақ ҳақиқат эканини биладилар.

26. Ёмон аёллар ёмон эркакларга, ёмон эркаклар ёмон аёлларга ярашадилар. Яхши аёллар яхши эркакларга, яхши эркаклар яхши аёлларга мосдирлар. Улар айтилган нарсалардан покдирлар. Улар учун мағфират ва жаннатда ризқ бордир. (Нур: 11–26)

Бу оятлар билан Аллоҳ таоло ҳазрат Оиша (розияллоҳу анҳа)ни мактаб, унинг покизалигини ва бегуноҳлигини ошкор қилди.

Шундан кейин Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) хурсанд бўлиб уйларига кирдилар.

Ҳазрат Оиша (розияллоҳу анҳа)га:

— Эй Оиша! Сени хурсанд қиладиган хушхабар! Аллоҳ таоло сенинг покизалигингни тасдиқлаб оят нозил қилди!

Ҳазрат Оиша (розияллоҳу анҳа) хурсанд бўлдилар ва дедилар:

— Мен фақат юксак Аллоҳга ҳамд айтаман! Сизга эмас!

Сўнг сўзларини шундай якунладилар:

— Мен юксак Аллоҳнинг ҳузурида қадрим шунчалик эканини ва мен ҳақимда оят нозил бўлишини ўйламаган эдим!

Ҳазрат Абу Бакр (розияллоҳу анҳу) туриб, ҳазрат Оиша (розияллоҳу анҳа)нинг оғзини ёпди:

— Тилингни тий! Аллоҳнинг Расулига қарши гапирма! — деди.

Расулуллоҳ (саллаллоҳу алайҳи васаллам) эса:

— Қўй, гапирсин! Унинг қалби жуда озор чекди. У ҳақида кўп тухматлар қилинди! — дедилар.

Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) уйдан чиққач:

— Ҳассон ибн Собитни, Мистаҳ ибн Исосани, Жаҳшнинг қизи Ҳамнани ва мунофиқларнинг бошлиғи Абдуллоҳ ибн Убай ибн Салулни менга келтиринг! — дедилар.

Улар бориб, уларни келтирдилар.

Шунингдек, уларнинг тўртчасига **Ҳадди Қазиф (тухмат жазоси)** берилди.

Бир неча кундан кейин, Ҳассон (ибн Собит) Сафвонни ҳажв қилди.
Сафвон уни йўлда учратиб, қиличи билан урди.
Ҳассон эса:
— Мен шоирман, ҳажв қиламан! — деди.
Сафвон эса:
— Менинг жавобим эса қиличдир! — деди.
Қайснинг ўғли Собит, уларнинг бу ҳолини кўриб, Сафвоннинг қўлини боғлаб, уйига олиб кетди:
— Агар Ҳассон ўлиб қолса, унинг ўрнига сени ўлдираман! — деди.
Абдуллоҳ ибн Равоҳа (розияллоҳу анҳу) эса ундан сўради:
— Эй Собит! Нима учун Сафвонни боғладинг?
У эса:
— Ҳассонни қилич билан урди. Агар Ҳассон ўлса, унинг ўрнига қисос қиламан! — деди.
Абдуллоҳ ибн Равоҳа (розияллоҳу анҳу) эса:
— Тўхта! Ҳазрат Пайғамбарнинг ҳузурига бориб, У зотга хабар бер. Унинг амрисиз ҳеч нарса қилма! — деди.
Сўнгра икковини ҳам Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг ҳузурига олиб борди.
Сафвондан қисос талаб қилинди.
Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам):
— Эй Сафвон! Нега бундай иш қилдинг? — деб сўрадилар.
Сафвон (розияллоҳу анҳу) эса:
— Эй Аллоҳнинг Расули! — деди.
— Сиз биласизки, у менга қанча тухмат қилди. Сабрим қолмаганини кўриб, мен ҳам қилич билан урдим! — деди.
Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) эса Ҳассонга:
— Унга эҳсон қил! — дедилар.
Ҳассон (розияллоҳу анҳу) эса:
— Эй Аллоҳнинг Расули! Мен ҳаққимни Сиз учун Сафвонга ҳибс қилдим! — деди.
Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг катта хурмо боғлари бор эди.
Бошида у Абу Талҳанинг эди. Кейин у Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам)га ҳадя қилинган эди.
Ҳазрат Ҳассон (розияллоҳу анҳу) қисосни кечиргач, Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) бунинг эвазига ўша боғни Ҳассонга бердилар.
Шундан кейин, Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам)га Миср султонидан ҳадялар келди.
Ҳазрат Абу Бакр (розияллоҳу анҳу) аввал Мистаҳга эҳсон қилиб турар эдилар.
Бу воқеалардан кейин эса унинг эҳсонини тўхтатдилар.
Унга ҳеч нарса бермай қўйдилар.
Шунда Аллоҳ таоло қуйидаги оятни нозил қилди:
"Сизлардан бой ва яхшиликка лойиқ бўлганлар қариндошларига, фақирларга ва Аллоҳ йўлида ҳижрат қилганларга эҳсон қилмасликка қасам ичмасинлар. Улар афв ва мағфират қилсинлар. Аллоҳнинг сизларни ҳам мағфират қилишини истамайсизларми? Аллоҳ кечирувчи ва меҳрибондир." (Нур; 22)
Ҳазрат Абу Бакр (розияллоҳу анҳу) эса Мистаҳ (розияллоҳу анҳу)га эҳсонини тўхтатмадилар.
Яна унга бериб турдилар.
Бу воқеа Рамазон ва Шаввол ойлари ичида содир бўлди.
Ҳижратдан олти йил ўтган эди.
Зилқаъда ойи келгач, Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) саҳобалар билан Маккага йўл олдилар.

Лекин, Маккаликлар уларни Маккага киритишмади.

ҲУДАЙБИЯ ҲОДИСАСИ

Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) саҳобалар билан бирга Маккага бориб, ҳаж фарзини адо этмоқчи бўлдилар.

Лекин улар ўзлари билан ҳеч қандай силоҳ олмадилар.

Макка аҳлининг уларни ҳаж қилишдан тўсишларини ўйлаб ҳам кўрмаган эдилар.

Бу сафарда Расулуллоҳ (саллаллоҳу алайҳи васаллам) билан бирга **700** киши бор эди ва ҳеч бирида силоҳ йўқ эди.

Силоҳларини, Маккаликлар:

— Мадиналиклар урушга келди, деб ўйламасинлар! — деб, ўзи билан олиб кетмасликка қарор қилдилар.

Бир неча манзил йўл юргандан сўнг, ҳазрат Умар (розияллоҳу анҳу):

— Эй Аллоҳнинг Расули! — деди.

— Биз бораётган ерда, халқининг кўпчилигини биз ўлдирганмиз. У ерда силоҳсиз юриш мумкин эмас.

Расулуллоҳ (саллаллоҳу алайҳи васаллам) Мединага одам юбориб, ҳар кишининг силоҳини олиб келишни буюрдилар.

Шунингдек, ҳажда қурбонлик учун етмишта туя олиб кетдилар.

Ҳар ўн киши учун бир туя берилди.

Пайғамбар (алайҳиссалом)нинг ҳам бир туяси бор эди.

Бу туя Бадр ғазотида у кишига улуш бўлиб тушган эди.

Бу туя **Абу Жаҳлнинг туяси** эди.

Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) саҳобалар билан бир манзилга келдилар.

Бу жой **Зафар водийси** деб аталган.

Маккаликлар бу хабарни эшитган эдилар.

Қурайшликлар ҳаммасини силоҳланиб, Расулуллоҳ (саллаллоҳу алайҳи васаллам)га қарши чиқдилар:

— Агар уруш қилсангиз, сизларни Маккага қўймаймиз! — дедилар.

Шундан сўнг, Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) Ҳолид ибн Валидни (розияллоҳу анҳу) юбордилар.

Уни олдинга юбориб, разведка қилишни буюрдилар.

Абу Жаҳлнинг ўғли Икрима ҳали Исломига кирмаган эди.

У ҳам Ҳолид ибн Валидга қарши чиқди.

Ҳолид ибн Валид, Икримани тор-мор қилди.

Пайғамбар (алайҳиссалом) араблардан бир кишини йўлбошчи сифатида тутдилар.

Уни бошқа йўл орқали Маккага юбордилар.

Ҳудайбия деб аталган жойга етганларида — бу жой Маккага яқин жой эди — Пайғамбар (алайҳиссалом)нинг туяси юрмай қолди.

Қанчалик уринсалар ҳам жойидан қўзғалмади.

Шунда мўминлар:

— Эй Аллоҳнинг Расули! — дедилар.

— Бу туяга нима бўлди-ки, жойидан қўзғалмайди?

Расулуллоҳ (саллаллоҳу алайҳи васаллам) дедилар:

— **Буни Аллоҳ таоло буюрди.**

У зот бу сўз билан:

— **Маккага ҳужум қилган филни тутиб қолган Зот буни ҳам тўсди!**

Шундан сўнг, Пайғамбар (алайҳиссалом) туядан тушдилар ва дилларидан ўтказдилар:

— **Қурайшликлар нима деса, ўша нарсани қилиб, бу ердан саломатлик билан қайтай.**

Шунда Аллоҳ таоло қуйидаги оятни нозил қилди:

"Аллоҳ таоло Макка водийсида қилган ишларингизни кўрувчидир. Макка аҳлининг қўлини сизлардан тўсди. Ва сизларнинг ҳам қўлингизни улардан тўсди. Уларнинг устидан Маккада сизларга ғалаба берди. Аллоҳ барча қилган ишларингизни кўрувчидир." (Фатх; 24)

Шундан сўнг, Пайғамбар (алайҳиссалом) Ҳудайбияда кўндилар.

Маккаликлар эса яна шаҳарларига қайтдилар.

Ҳудайбияда сув йўқ эди.

Фақат битта **қуруқ қудуқ** бор эди.

Пайғамбар (алайҳиссалом) ўз ўқлогидан бир ўқ чиқариб:

— **Бу ўқни қудуқнинг тубига сапчинг! То у ердан сув чиқсин!**

Улар ўқни олиб, қудуқнинг тубига сапчдилар.

Дарҳол сув фавворадек отилди.

Ҳар бир киши келиб, у ердан сув ичди.

Қудуқ яна сув билан тўлди.

Ҳали-хануз ўша қудуқда сув мавжуддир.

Қурайшликлар бу сув ҳақида хабар топгач, Расулуллоҳ (саллаллоҳу алайҳи васаллам)га **Будайл ибн Варокатул Ҳузойни** юбордилар.

Унга:

— **Бор, Муҳаммадга айт: "Нега келди? Агар уруш учун келган бўлса, келсин, уруш қилайлик!"**

Ҳазрат Пайғамбар (саллаллоҳу алайҳи васаллам) дедилар:

— Мен уруш учун келмадим. Ҳаж қилиш учун келдим.

— **Маккадан ҳеч кимни тақиқлаш урф эмас!**

— Қурайшга айт, иймон келтирганлардан қўлларини тортсинлар.

— Мен улар билан нима лозим бўлса, шуни қиламан.

— Фақат сизларга ҳеч қандай зиён етказмаслигимни билинг!

Бу одам Маккага қайтиб борди ва шундай деди:

— **Эй Маккаликлар! Муҳаммаднинг сўзлари жуда гўзал, жуда хушдир!**

Шунда Маккаликлардан **Урва ибн Масъуд Сақафий** деди:

— **Эй қавм, сиз нима дейсиз?**

Қурайшликлар:

— **Биз айтганимиз шуки, сен ўзинг Муҳаммаднинг олдига бор, у билан гаплаш!**

Шу тариқа, Ҳудайбия сулҳининг бошланиши бўлиб ўтди.

Ислом ҳудудида бўлган пайтда, Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам)га:

— Ҳазрат Усмонни ўлдиришди! — деган хабар келди.

Бу хабарни эшитгач, у зот оёққа туриб:

— Эндиликда биз учун жанг қилиш фарз бўлди! — дедилар.

Саҳобаи киромлар ҳаммаси чин дилдан ва қалбдан:

— Хуш, бўлсин! — деб, бир дарахт остида байъат қилдилар.

Аллоҳ таоло улардан рози бўлиб, қуйидаги оятни нозил қилди:

"Эй Муҳаммад! Албатта, Аллоҳ, ўша дарахт остида сенга байъат қилган мўминлардан рози бўлди. Уларнинг қалбларидаги садоқатни билиб, уларга яқин бир фатх (зафар) берди." (Фатх; 18)

Шундан сўнг, Ҳазрат Усмон (розияллоҳу анҳу) қайтиб келди.

Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) уни кўриб:

— **Аллоҳу Акбар!** — дедилар.

Ўша куни армияни орқага тортиб, эртаси куни Қурайш сулҳ тузиш учун:

— **Сухайл ибн Амр ва Ҳувайтиб ибн Абдулуззани** юбордилар.

Шу шарт биланки, Муҳаммад (саллаллоҳу алайҳи васаллам) қайтиб кетади, Мадинага боради.

Бу билан араблар:

— **Муҳаммад Мадинадан Маккага куч билан кириб, Макка аҳлини мағлуб қилди,** деб айтишмаслиги керак эди.

Бу сулҳда қуйидаги шартлар бор эди:

1. Кейинги йил ҳам худди шу вақтда Макка аҳли бола-чақаси билан тоғга чиқиб, Каъбани бўш қолдиради.

2. Муҳаммад (саллаллоҳу алайҳи васаллам) ҳам саҳобалари билан қуролсиз ҳолда Маккага кириб, уч кун туради, сўнгра қайтиб кетади.

3. Ўн йил давомида ҳеч ким билан жанг қилинмайди.

4. Макка душманларидан ҳеч кимга ёрдам берилмайди.

5. Ушбу ўн йил ичида, агар бир киши Маккадан Мадинага борса, Мадина уни қабул қилмайди, Маккага қайтариб юборади. Агар Мадинадан бир киши Маккага кетса, у киши Мадинага қайтарилмайди.

Бу икки киши Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) билан учрашдилар ва ушбу шартларни баён қилдилар.

Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) уларни қабул қилдилар, аммо бу шартлар саҳобаларга оғир келди.

Ҳазрат Умар (розияллоҳу анҳу) Ҳазрат Абу Бакр (розияллоҳу анҳу)нинг ҳузурига келиб:

— Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) Аллоҳнинг элчисидир. Биз учун Унга итоат қилиш фарз. Лекин, бу мушрикларнинг шартларини қабул қилишда қандай ҳикмат бор? — деди.

Ҳазрат Абу Бакр (розияллоҳу анҳу):

— Эй Ҳафсанинг отаси! Биз учун унинг буйруғини бажаришдан бошқа иш қолмади. У зот нима деса, шуни бажариш лозим! — деб жавоб бердилар.

Шундан сўнг, Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам):

— Қурайш бошлиқларидан яна бир неча киши келсин. Бу сулҳ уларнинг ҳузурида бўлсин! — дедилар.

Қурайшдан бир неча нуфузли киши келди. Муҳожир ва ансорлар ҳам йиғилган эдилар.

Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) ҳазрат Али (розияллоҳу анҳу)га:

— Бу сулҳ шартномасини ёз! — дедилар.

Ҳазрат Али (розияллоҳу анҳу) қаламни олдилар ва:

"БИСМИЛЛАҲИРРАҲМАНИРРАҲИМ"

деб ёздилар.

Шунда Маккалик Суҳайл ҳазрат Али (розияллоҳу анҳу)нинг қўлини ушлаб:

— Ёзма! Биз "Раҳмон", "Раҳим" нима эканини билмаймиз! — деди.

Шунда ҳазрат Али (розияллоҳу анҳу):

— **Муҳаммад Расулуллоҳ** деб ёздилар.

Суҳайл яна ҳазрат Али (розияллоҳу анҳу)нинг қўлини тутиб:

— Эй Али! Биз уни **Расул** деб билмаймиз. Агар уни пайғамбар деб билганимизда, уни Маккага киришдан тўсмаган бўлардик!

— **Муҳаммад ибн Абдуллоҳ** деб ёз! — деди.

Ҳазрат Али (розияллоҳу анҳу):

— Мен буни ёзмайман! Унинг номидан "пейғамбар" сўзини ўчира олмайман! — дедилар.

Шунда Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам):

— **Эй Али!** — дедилар.

— **Мени қўллама. Мен Аллоҳ таолонинг Расулиман. Ҳамда Абдуллоҳнинг ўғлиман.**

Ҳазрат Али (розияллоҳу анҳу):

— **Мен буни ёзмайман!** — деб қасам ичиб,

— **Мен сенинг номингдан "пайғамбар" сўзини ўчира олмайман!** — дедилар.

Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) қаламни унинг қўлидан олдилар ва:

— "Расул" қайси жойда ёзилганини кўрсат! — дедилар.
Сўнгра ўша ерни ўчириб, "Муҳаммад ибн Абдуллоҳ" деб ёздилар.
Шундан сўнг, сулҳномани ёзиб тамомладилар.
Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) Курайш бошлиқларининг кўлтамғаларини олдилар.
Суҳайлнинг бир ўғли бор эди.
У:
"ЛА ИЛАҲА ИЛЛАЛЛОҲ, МУҲАММАДУР РАСУЛУЛЛОҲ"
деб айтди.
Суҳайл буни кўриб:
— Сулҳ шартларига амал қилишимизда биринчи қадам шу бўлсин. Ўғлимни менга қайтаринг! — деди.
Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) унга:
— Бор, Маккада Аллоҳга ибодат қил. Бу ибодат сенга шодлик бергунича сабр қил! — дедилар.
Суҳайлнинг ўғли эса отасининг уни олиб кетишини кўриб бакириб:
— Эй мўминлар! — деб фарёд қилди.
— Мен сизларнинг қариндошингизман. Мени кофирларга топшираяпсизларми? Улар мени ўлдирадилар!
Мўминлар шу онда оёққа турдилар.
Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) эса уларга:
— Менга қарши чиқяпсизларми? Мен Аллоҳ таолонинг буйруғи билан иш қиламан.
— Шубҳасиз, бу ерда Аллоҳнинг бир ҳикмати бор! — дедилар.
ҲАЗРАТИ МУҲАММАД соллаллоҳу алайҳи васаллам **НИН АТРОФДАГИ МАЛИКЛАРГА ХАТ ЁЗИШИ**
Бу воқеадан кейин Аллоҳ таоло ўн йил ичида қуйидаги оятни нозил қилди:
"Эй Расулум! Де: «Эй инсонлар! Мен, ҳеч шубҳасизки, мен осмонлар ва ернинг ҳукмдори ва Ундан ўзга илоҳ бўлмаган, тирилтирадиган, ўлдирадиган Аллоҳнинг, бандалари бўлган сизларга пайғамбариман. Аллоҳга, ўқиб ёза олмайдиган, хабар етказган Пайғамбарга иймон келтиринг. У ҳам Аллоҳга ва Унинг сўзларига иймон келтиради. Унга эргашинг, унга тобеъ бўлингки, тўғри йўлни топган бўласиз."
(Аъроф; 158)
Шундай қилиб, Аллоҳ таоло, Ҳазрат Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам)га бутун инсониятни Аллоҳ таолога даъват қилиш учун буйруқ бергач, Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) саккизта подшоҳга мактуб йўллади. Уларни ислом динига чақирди.
Булардан:
Биринчи: Ҳотиб ибн Абу Балтаъа (розияллоҳу анҳу) эди. У Мисрдаги Қибтий бекисига юборилди. Унинг исми Муқаукис эди.
Иккинчи: Шужо ибн Ваҳб (розияллоҳу анҳу) эди. У Шом бекиси бўлган Ҳорис ибн Шамирга юборилди.
Учинчи: Салит ибн Амр (розияллоҳу анҳу) эди. У Ямома бекисига юборилди. Унинг исми Ҳуда ибн Али эди.
Тўртинчи: Элчи Амр ибн Ос (розияллоҳу анҳу) эди. У Уммон бекисига юборилди. Унинг исми Ҳайфар Жуланд эди.
Бешинчи: Аъло ибн Ҳадрами (розияллоҳу анҳу) эди. У Баҳрайн бекисига юборилди.
Олтинчи: Амр ибн Умайя ад-Дамрий (розияллоҳу анҳу) эди. У Ҳабашистон подшоҳи Нажошийга юборилди. Подшоҳнинг исми Ашама эди.
Еттинчи: Даҳийя ибн Халифа эди. У Византия императори Ҳирақлга юборилди.
Саккизинчи: Абдуллоҳ ибн Ҳузофа эди. У Форс шоҳи Парвизга юборилди.
Ҳар бир маликка алоҳида мактуб ёзилиб юборилди. Матни қуйидагича эди:

"Мин Муҳаммадин Расулуллоҳи ила фулони азийм казо."

Дастлаб ўзи ҳақида таништириш бор эди. Ҳар бир мактуб ичида юқорида зикр этилган **Аъроф** сурасининг **158-ояти** ёзилган эди. Мактубларнинг охирида маликларга қуйидаги хитоб бор эди:

"Аллоҳ таолонинг азобидан қутулиш учун мусулмон бўл. Агар мусулмон бўлсанг, Аллоҳ таолонинг азобидан омон бўласан ва охиратда жаннатга кирасан. Агар мусулмон бўлмасанг, мен ўзимга юклатилган рисолатни етказдим. Зулмингиз сизларнинг гарданингиздадир."

Шундан сўнг бу элчиларнинг ҳар бири ўз мамлакатларига йўл олдилар.

Лекин Миср Қибтий малиги **Муқауқис** иймон келтирмади, аммо жуда яхши жавобнома ёзиб, жўнатди. У совғалар ҳам юборди. Улар орасида икки чўри бор эди. **Биринчиси — Мария Қибтия (розияллоҳу анҳа)** эди. У Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам)га **Иброҳим** исмли фарзандни туғиб берган эди. Аммо Иброҳим икки йил яшади, холос. **Иккинчи чўри эса Мариянинг синглиси — Ширин** эди. Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) уни шоир Ҳассонга ҳадя қилдилар.

Лекин **Шом, Ямома ва Уммон беклари иймон келтирмадилар**. Ҳатто мактубга жавоб ҳам бермадилар:

— **Биздан ҳокимликни ким олиши мумкин?** — дедилар.

Элчилар қайтиб, Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам)га хабар бердилар.

Шунда Расулуллоҳ (саллаллоҳу алайҳи васаллам):

— **Аллоҳ таоло уларнинг ерларини улардан тортиб олиб, менинг умматимга беради!** — дедилар.

Ҳабашистон Нажошийси эса дарҳол иймон келтирди. Элчиларга совғалар бериб, ортга қайтарди. У ҳамда Ҳабашистондаги мусулмонларни иззат ва эҳтиром билан ватанларига жўнатди. Унинг бир ўғли бор эди, уни ҳам мусулмон қилди.

Нажоший ўзининг мактубини ҳам юбориб, унинг ичида шундай сўзлар бор эди:

— Мен мусулмон бўлдим. Сенга олти нуфузли кишим ва ўғлимни юборяпман. Улар ҳам мусулмон бўлишди. Ҳеч ким буни Ҳабашистон халқидан билмасин. Чунки ҳокимлик мендан ва фарзандларимдан кетиб қолишини истамайман. Мен сенинг дининг ҳақ эканини билдим. Ҳазрати Исо (алайҳиссалом) ҳам пайғамбардир. У Аллоҳнинг қулидир. Нима десанг, рост деб билдим. Агар хоҳласанг, ҳузурингга келай."

У, шунингдек, Расулуллоҳ (саллаллоҳу алайҳи васаллам)га ҳар хил турли совғалар ҳам юборди.

Византия императори Ҳиракл эса иймон келтирмади. Лекин Расулуллоҳ (саллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг элчисига эҳтиром кўрсатиб, уни қайтарди.

Форс шоҳи Парвиз эса Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг мактубини ўқиб, уни дарҳол йиртиб, элчининг юзига отди ва:

— **У менинг ҳукмронлигим остида! У ким ўзики, менга бундай мактуб жўнатяпти?! — деди.**

Шундан сўнг у ўз қўли остидаги **Яман бекиси Базонга** шундай хат ёзди:

— **Бу шахс, яъни Муҳаммад, Ҳижозда пайдо бўлиб, менга мактуб йўллади. Дарҳол бир неча одам юбор, уни тутиб боғлаб, менга юбор! Уни ўлдириб ташлай! Агар буйруққа бўйсунмаса, устига қўшин торт. Уни йўқ қилиб, одамларини асирга ол! Унинг халқини филлар оёғи остида езиб ташла!"**

Шу билан Ҳижратнинг олтинчи йили бу воқеалар содир бўлди.

Ҳижратнинг еттинчи йили эса Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) **Хайбар ғазотига йўл олдилар.**

ҲАЙБАР ҒАЗОТИ

Ҳайбар ёнма-ён жойлашган етти бурждан иборат қалъа эди. Барча буржларда яҳудийлар истиқомат қиларди. Атрофи эса хурмо боғларидан иборат эди. Бу қалъанинг яқинида **Ғатафон** қабиласи жойлашган эди.

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) Ҳайбарга юз тутганларида **Сибав ибн Арфата ал-Ғифорийни** Мадинада ўз ўринларида қолдирдилар. Ўзлари саҳобалар билан Ҳайбарга йўл олдилар.

Бу етти қалъа қуйидагилардир:

1. **Катиба қалъаси,**
2. **Қамус қалъаси,**
3. **Назора қалъаси,**
4. **Сухейл қалъаси,**
5. **Наим қалъаси,**
6. **Шақ қалъаси,**
7. **Сатоҳ қалъаси.**

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) бу ерга келиб, қалъалар етакларида тунадилар. Ўн беш кун давомида қалъалар муҳосара қилинди. **Ғатафонликлар** келиб яҳудийларга ёрдам беришни истади, аммо жасорат қила олмадилар. Чунки Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) уларга қарши қўшин юборишларидан ва оилаларининг асир тушишидан қўрқиди.

Бу вақтда Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) бош оғриғи туфайли бир неча кун чодирларидан чиқмадилар. Ҳазрат Али (розияллоҳу анҳу) эса кўз оғриғи туфайли бир неча кундан бери чодирда эдилар.

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) Ҳазрат Абу Бакрни (розияллоҳу анҳу) чақириб:

— **Ислом байроғини ол, мўминлар билан биргаликда қалъага бор ва жанг қил!** — деб буюрдилар.

Ҳазрат Абу Бакр (розияллоҳу анҳу) ўша куни бордилар ва ташқи қалъада жанг қилдилар. **Яҳудийлар қалъа деворларидан бир тегирмон тошини ташлаб, Муҳаммад ибн Маслама (розияллоҳу анҳу) нинг укасини шахид қилдилар.** Ҳазрат Абу Бакр кечга қадар жанг қилдилар, аммо қалъани таслим қилиб бўлмади.

Эртага Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) байроқни Ҳазрат Умарга (розияллоҳу анҳу) бердилар. Ҳазрат Умар ҳам қаттиқ жанг қилдилар, лекин у ҳам қалъани ололмади.

Шунда Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) шундай дедилар:

— **Байроқни шундай бир кишига бераманки, у Аллоҳни ва Унинг расулини севгувчидир ва Аллоҳ ва Унинг расули уни севгувчидир. У байроқни матонат ва қатъият билан қўлига олади.**

Ҳазрат Али қаерда? — деб сўрадилар.

— **Унинг кўзи оғрийди. Чодирда ўтирибди,** — дейишди.

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) Ҳазрат Алини чақирдилар. Икки кўзларини ушлаб, силадилар. Ҳазрат Алининг кўзлари шифо топди ва тўлиқ очилди.

Аллоҳнинг амри билан байроқ Ҳазрат Алига топширилди.

Ҳазрат Али (розияллоҳу анҳу) жанг майдонига югурдилар. **Ҳайбар раҳбарларидан бири бўлган Мерхаб** унинг олдига чиқиб, қуйидаги шеърни ўқиди:

"Мен Мерхабман, Ҳайбарда номим тарқалган, Жангда жасорати билан ажралган!"

Ҳазрат Али эса унга шундай жавоб қайтарди:

"Онажоним менга Ҳайдар деб атаган, Кавсар аҳли менга доим дуа қилган, Қиличимни ошқон жангга кирганда, Ботирлар: - Қаранг, бу етакчи!.. деб таъриф этган!"

Шундан сўнг **Ҳазрат Али Мерхабни бир зарба билан ўлдирдилар.**

Бошқа бир ривоятда айтилишича, **Мерхаб Муҳаммад ибн Масламанинг укасини ўлдирган, Ҳазрат Алининг кўзлари оғриган пайтда уни Зубайр ибн Аввом ўлдирган.** Аммо бу ривоят тўғри эмас. **Мерхабни ўлдирган Ҳазрат Алидир.**

Яна бир ривоятга кўра: Ҳазрат Али Мерхабни иккита бўлиб кесиб ташлаганларида, ерда бир эшик пайдо бўлди. Ҳазрат Али ушбу эшикни кўтариб, қалқон қилиб жанг қилдилар.

Вақт ўтиб кечаси жангдан қайтдилар ва эшикни ташлаб қўйдилар. Ҳазрат Алининг ёнидаги етти киши келиб, ушбу эшикни кўтаришга уриндилар, аммо уни кўтара олишмади.

Шундан сўнг Ҳайбар қалъаси забт этилди. Қалъа ҳокими ўлдирилди. Надир яҳудийларидан Кинона ибн Аби Ҳақиқ тутқун қилинди.

Кинона ибн Аби Ҳақиқнинг аёли Сафия (розияллоху анҳа) эди. Уни Ҳазрат Билолга топшириб, Пайғамбар (соллаллоху алайҳи васаллам) ҳузурига юбордилар. Расулуллох (соллаллоху алайҳи васаллам) унинг гўзаллигини кўриб, ўзлари учун танладилар.

Ҳазрат Али учта қалъани олганларидан сўнг, тўртинчи ва бешинчи қалъалар аҳолиси таслим бўлишни сўрашди:

— Бизга омонлик беринг, Шомга кета қолайлик. Бутун мол-мулкимизни ташлаб кетамиз.

Пайғамбар (соллаллоху алайҳи васаллам) бу талабни қабул қилдилар. Яҳудийлар мол-мулкларини ташлаб, Шомга кетишди.

Фақат олтинчи ва еттинчи қалъалар қолган эди.

Бу қалъалар аҳолиси жангга тайёрланишди. Чунки уларнинг ичкарасида жуда кўп бойликлар бор эди.

Бир киши Пайғамбар (соллаллоху алайҳи васаллам) ҳузурига келиб:

— Яҳудийлардан Кинона, Надир яҳудийларининг хазинасини қаерда сақлаётганини билади! — деди.

Лекин Кинона бу ҳақда ҳеч нарса айтмади.

Шунда бир яҳудий асир келиб:

— Ҳар куни эрталаб у маълум бир харобага бориб, ташриф буюрар эди! — деди.

Пайғамбар (соллаллоху алайҳи васаллам) Кинонани чақириб сўрадилар, аммо у хазина ҳақида ҳеч нарса айтмади.

Шунда Пайғамбар (соллаллоху алайҳи васаллам) сўрадилар:

— Агар бу харобани қовлаб хазинани топсам, сени ўлдирайми?

Кинона:

— Ўлдир! — деб жавоб берди.

ҲАЙБАР ҒАНИМАТЛАРИ ВА ФАДАК ҚАЛЪАСИ

Хароба қовилди. Хазинанинг бир қисми топилди. Пайғамбар (соллаллоху алайҳи васаллам) қолган қисми ҳақида сўрадилар, лекин Кинона ҳақиқатни айтмади.

Шунда Пайғамбар (соллаллоху алайҳи васаллам) Кинонани Зубайр ибн Аввомга топшириб:

— Бу одамга шундай азоб бер, токи у икром бўлгунга қадар! — дедилар.

Ҳазрат Зубайр (розияллоху анҳу) унинг қўл-оёғини боғладилар, юзи ва танасини оловга тутдилар. Аммо у барибир гапирмади.

Ҳазрат Зубайр (розияллоху анҳу) унинг ҳеч нарса айтмаслигини тушуниб, Пайғамбар (соллаллоху алайҳи васаллам) ҳузурига бориб, хабар бердилар.

Шунда Пайғамбар (соллаллоху алайҳи васаллам) шундай дедилар:

— Бу одамни Мухаммад ибн Масламага топширинглар, у ўз акаси ўрнига уни ўлдирсин!

Мухаммад ибн Маслама (розияллоху анҳу) уни олиб бориб, ўз акаси учун қасос олди.

Уч кун давомида жанг бўлди, лекин охирги икки қалъа ҳамон таслим қилинмади.

Охир-оқибат, улар Пайғамбар (соллаллоху алайҳи васаллам) ҳузурига келиб, омонлик сўрадилар:

— Жонимизни омон қолдиринг, мол-мулкимиз сизларга ғанимат бўлсин. Фақат бизни ўз динимизда қолдиринг. Биздан бож олинг. Бу ерда кўп хурмо дарахтлари бор, улар мўминларга тегишли бўлсин. Биз эса уларга қараймиз. Ҳосилнинг ярмини сизларга, ярмини эса ўзимизга оламиз.

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) бу шартни маъқул топдилар. Саҳобалар ҳам рози бўлдилар.

— Биз Мадинадан келиб, хурмо боғларига қараб туролмаймиз. Агар эгаси бўлмаса, улар нобуд бўлади. Шунинг учун Назир яҳудийларининг боғлари каби бўлиб қолади. Биз улардан жиход солиғи (жизя) ёки ҳосил солиғи (хараж) олмаймиз. Улар ҳосилнинг ярмини берадилар, ярмини эса ўзларига оладилар.

Лекин бир шарт қўйдилар:

— Агар улардан хиёнатни кўрсак, уларни бу ердан ҳайдаймиз!

Яҳудийлар ҳам бу шартни қабул қилдилар.

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) ҳар йили бир кишини юбориб, улардан хурмо ҳосилининг ярмини олиб келишга буюрардилар.

Сўнг, Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) Ҳазрат Алига (розияллоҳу анҳу) шундай дедилар:

— Шу шартнома асосида битим ёзиб, уларга бер!

Ҳазрат Али (розияллоҳу анҳу) битимни ёздилар ва яҳудийларга бердилар. Шундан сўнг, Ҳайбар ғаниматлари мўминлар ўртасида тақсим қилинди.

Бир саҳоба бор эди. У Араб қабиласига мансуб бўлмаган, аммо араблаштирилган киши эди. Улар саҳроларда саёҳат қиларди. Бу одам бу ғазотда саҳобаларнинг чорваларини боқарди.

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) ғанимат молидан унга ҳам бир улуш бериб, юбордилар.

Шунда у хайрон бўлиб сўради:

— Бу нима?

— Ғанимат моли.

— Мен бунинг учун сенга эргашган эмасман! — деди.

Шунингдек, ўзининг бўйнига ишора қилиб:

— Мен бу еримга найза ёки ўқ тегишини, сўнг шаҳид бўлишимни ва жаннатга киришимни истайман.

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) шундай дедилар:

— Агар сен ростдан ҳам шундай ният қилган бўлсанг, Аллоҳ сенга буни ато қилади.

Кўп ўтмай, кофирлар билан яна жанг бўлди. У саҳоба айнан кўрсатган жойига ўқ тегиб, шаҳид бўлди.

Уни Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) ҳузурига олиб келдилар.

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) шундай дедилар:

— У рост гапирди. Аллоҳ унинг истагини амалга оширди!

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) ўз чопонлари билан уни кафанладилар.

Жаноза намозида шундай дуо қилдилар:

— Ё Раббим, бу одам Сенинг бандаингдир. У Сенинг йўлингда ҳижрат қилди ва шаҳид бўлди. Мен ҳам бу ишга гувоҳлик бераман!

Бу воқеа шундан далолат берадики, ким ният қилиб, шаҳидликни истаб жиходга чиқса, Аллоҳ унга бу шарафни насиб этади.

Чунки Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) ушбу саҳоба бу ниятни айтган пайтда уни қайтармадилар ва бошқа ниятни ўргатмадилар.

Ва у шаҳид бўлганидан сўнг, «У шаҳид бўлди!» деб шохидлик бердилар.

Ҳайбар ғазотида Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) Сафияни танладилар.

Сўнг уни озод қилиб, никоҳларига олдилар.

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) Сафиянинг юзига назар ташлаб, ярим қисмининг қорайганини кўрдилар.

Шунда ундан сўрадилар:

— Юзингдаги бу қоралик нима?

Сафия шундай жавоб берди:

— Сизнинг аскарларингиз қалъани муҳосара қилган пайтда бир туш кўрдим.

— Тушимда осмондан ой тушиб, бағримга кирди.

— Бу тушни эримга айтдим. У менга ғазотбланиб, юзига бир тортиб урди ва:

— «Сен Хижоз подшоҳи Муҳаммадга тегмоқчимисиз?» — деди.

— Юзимдаги бу қоралик ана ўша зарбанинг изидир.

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) Ҳайбардан чиқиб, Мадинага қайтдилар.

Узоқ ўтмай, Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) аскарларини йиғиб, Фадак қалъасига юриш қилдилар.

ФАДАК ХАЛҚИ БИЛАН СУЛҲ

Фадак Ҳайбар атрофидаги яҳудийлар яшайдиган қалъа эди. Унинг атрофи хурмо боғлари билан ўралган эди.

Фадак аҳолиси Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) келаётганини эшитиб, Ҳайбар қалъасининг аҳволини кўриб, кўрқиб кетдилар.

Шу боис бир кишини Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) ҳузурига юбордилар.

У кишига:

— Бор, Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) Ҳайбар аҳли билан тузган сулҳни биз билан ҳам тузсин.

— Хурмо боғлари унинг бўлсин, биз эса уларни парвариш қиламиз ва етиштирилган мевасини унга топширамыз!

Бу киши Муҳис ибн Масъуд эди.

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) бу хабарни эшитганларида сулҳни қабул қилдилар ва улар билан ҳам битим туздилар.

Шундай қилиб, Фадак Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) учун махсус ер бўлди.

— Ҳайбардан келган ғаниматлар мўминларга, — Фадакдан келган неъматлар эса фақат Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) учун бўларди.

Бу ердан келган ҳосиллар билан оиласига таом тайёрлар, муҳтожларга ҳам улашар эдилар.

Чунки бу ерда жанг бўлмаган эди.

Аллоҳ таоло бу ҳақда шундай марҳамат қилади:

"Уларнинг молларидан Аллоҳнинг Пайғамбарига келган ғаниматлар борасида (билингки), сиз бу ерда нўр (от) ҳам, туёқ (пиёда аскар) ҳам юргизган эмассиз. Lek У зот Ўз Расулини кимларга хоҳласа, уларга устун қилади. Албатта, Аллоҳ ҳар нарсага қодирдир." (Ҳашр: 6)

ФАДАКДАГИ ЗАҲАРЛАНГАН ҚУЗИ ЛОҚМАСИ

Фадакда Ҳориснинг қизи Зайнаб бор эди.

Унинг эри Саласил ибн Мушкам эди.

Саласил Фадак яҳудийларининг етакчиси эди.

Саласил вафот этгач, Зайнаб Фадакда қолди.

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) Фадакка келганларида, Зайнаб бир қузини бир ёқламадан қовуриб, унинг ичига заҳар солди ва Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам)га юборди.

Пайғамбар (соллаллоху алайҳи васаллам) билан бирга ўтирганлар орасида Бишр ибн Бара (розияллоху анху) ҳам бор эди.

Пайғамбар (соллаллоху алайҳи васаллам) қовурилган қузига қўл теказдилар, бир бўлак олиб, оғизларига солдилар.

Бироқ, уни тишламасдан қайта туфладилар ва шундай дедилар:

— Юрагим шундай гувоҳлик бермоқдаки, бу қузи заҳарли!

Шунда Зайнабни чакиртирдилар ва ундан сўрадилар:

— Сен бу қовурилган қузига нега заҳар солдинг?

Зайнаб шундай жавоб берди:

— Мен сени синаб кўришни хоҳладим. Агар сен ҳақ пайғамбар бўлсанг, заҳарни билиб қоласан. Агар ҳақ пайғамбар бўлмасанг, халқ сендан халос бўлади!

Пайғамбар (соллаллоху алайҳи васаллам) унга жавоб қилмадилар.

Биринчи бўлакни еган Бишр ибн Бара (розияллоху анху) эса заҳар таъсиридан вафот этди.

Пайғамбар (соллаллоху алайҳи васаллам) эса заҳар таъсирини ҳис қилмадилар.

БАШҚА РИВОЯТЛАР

Бир ривоятда айтилишича,

— Пайғамбар (соллаллоху алайҳи васаллам) қузи гўштидан асло оғизларига солмадилар.

— Аллох таоло қузига сўз бериб, унинг тилидан:

"Эй Муҳаммад, мени ема, мен заҳарланганман!" — дегизди.

— Шунда Жаброил (алайҳиссалом) келиб:

"Эй Муҳаммад, бу луқмани чиқар!" — дедилар.

Бошқа бир ривоятда эса шундай дейилади:

— Жаброил (алайҳиссалом) Пайғамбар (соллаллоху алайҳи васаллам)га:

"Бу луқмани ютавер ва шу дуони қил: "Токи барча душманлар ноумид бўлсин!" — дедилар.

Шунда Пайғамбар (соллаллоху алайҳи васаллам) у луқмани ютиб, таналаридан таркатдилар.

— У заҳар ҳеч қандай таъсир қилмади.

Бироқ, ҳар йили худди шу пайтда заҳар таъсири қайта пайдо бўларди.

Вафотларидан олдин Пайғамбар (соллаллоху алайҳи васаллам) шундай дедилар:

— "Ҳайбарда еган ўша луқманинг таъсири ҳар йили менга билдиради."

— "Энди вақтим келди. Мен ўша заҳарланган луқманинг таъсиридан вафот этаман!"

Бу луқма "Ҳайбар луқмаси" деб номланиши, Фадак сулҳи Ҳайбар билан бир вақтда бўлгани сабаблидир.

ВОДИЛ КУРО ҒАЗОТИ ҲАҚИДА ХАБАР

Водил Кўро – яҳудийлар яшайдиган қалъа бўлиб, Ҳайбар яқинида жойлашган эди.

Бу ерда кўплаб яҳудийлар яшарди.

Ривоят қилинишича, Пайғамбар (соллаллоху алайҳи васаллам) Мадинага келганларидан сўнг оз вақт ўтиб Водил Куруга бордилар.

Бошқа ривоятда эса шундай дейилади:

— Фадак иши битгач, мусулмон аскарлари Мадинадан чиқиб, Водил Куруга борган эдилар.

Мадинадан келган аскарлар бу ерни бир ҳафта муҳосара қилдилар.

Бироқ яҳудийлар уруш қилмадилар. Улар омонлик сўраб қалъадан чиқдилар.

Шундан сўнг Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) уларнинг мол-мулкларини саҳобалар орасида тақсимладилар.

Шундан кейин Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) яна Мадинага қайтдилар.

Бир кеча саҳобалар билан сафарда эдилар.

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) саҳобаларга:

— Ким бу кеча ухламай, бизни саҳарлик ва намоз вақтида уйғотади? — деб сўрадилар.

Ҳазрати Билол (розияллоҳу анҳу):

— Мен туриб, сизларни уйғотаман, ё Расулуллоҳ! — дедилар.

Бу сўздан сўнг Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) ва саҳобалар ухлаб қолдилар.

Ҳазрати Билол (розияллоҳу анҳу) эса тун бўйи намоз ўқиб турдилар.

Бироқ уларни ҳам уйқу босди ва эрталаб қуёш чиққунича ҳеч ким уйғонмади.

Биринчи бўлиб Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) уйғондилар ва Ҳазрати Билол (розияллоҳу анҳу)ни уйғотдилар.

Ҳазрати Билол (розияллоҳу анҳу) айтдилар:

— Ё Расулуллоҳ, сизларни қандай уйқу босган бўлса, мени ҳам шундай босди!

Шунда Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) шундай дедилар:

— Тўғри қилдинг.

Сўнгра бир фарсах йўл юриб бошқа жойга тушдилар.

Таҳорат қилиб, саҳарлик намозини ўқидилар.

Шундан сўнг саҳобаларга шундай насиҳат қилдилар:

— Қачон бирор сабаб билан намоз унутилса ёки қолиб кетса, ўша намоз эсланган пайтда дарҳол қазосини ўқинглар!

ҲАЙБАРГА БОРГАН АРАБ САВДОГАРИ

Ҳайбар қалъаси фатҳ этилганда у ерда бир араб савдогари бор эди.

У Салим қабиласидан бўлиб, исми Ҳажжож ибн Ғилоз эди.

Ҳажжож Мадинага келиб, Исломни қабул қилди.

Бироқ у Мадинага келгач, Маккадаги қарздорлари унга пулларини қайтармайди, деб хавотирланди.

Шу сабабли Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) ҳузурига келиб, Маккага боришга рухсат сўради.

У шундай деди:

— Ё Расулуллоҳ! Мен Маккага бориб, пулларимни қайтариб олиб келай.

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) унга рухсат бердилар.

Ҳажжож яна сўради:

— Ё Расулуллоҳ! Агар пулларимни қайтариб олиш учун баъзи ноўрин сўзлар гапиришимга тўғри келса, бу Исломга зарар қилмайдими?

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам):

— Ҳалол қилдим! — деб жавоб бердилар.

Ҳажжож Маккага бориб, қурайшликлар билан суҳбат қилди.

Улар ундан:

— Ҳайбарда Муҳаммад билан нима бўлди? — деб сўрашди.

Ҳажжож Маккаликларни алдаш учун шундай деди:

— Ҳайбарликлар Муҳаммаднинг барча аскарларини ўлдирдилар.

— Уни асир олиб, қатл қилишга ҳукм қилдилар.

— "Уни Маккага олиб боринглар, Маккаликлар уни ўлдирсин!" — дейишди.

— Мен ҳам тезроқ Маккага келдим. Ундан кейин уни бу ерга олиб келишяпти!

Бунни эшитиб Маккаликлар ишонишди.

Шу сабабдан Ҳажжож ўз қарзларини уч кунда йиғиб олди.
Шундан сўнг Маккага ҳақиқий хабар етиб келди:
— Муҳаммад Ҳайбарни олди!
Шунда Маккаликлар Ҳажжожнинг уларни алдаганини тушуниб қолишди.

ЯХУДИЙЛАРНИНГ ҲИЖОЗДАН ЧИҚАРИЛИШИ

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) ҳокимиятлари давомида яҳудийларнинг ярим маҳсулоти мусулмонларга бериларди.

Ҳазрати Абу Бакр ва Умар (розияллоҳу анҳум) даврида ҳам шу ҳолат давом этди.

Бироқ Ҳазрати Умар (розияллоҳу анҳу) яҳудийларни Араб ярим оролидан чиқариб юбордилар.

У зот шундай дедилар:

— Араб диёрларида икки дин бўлиши мумкин эмас!

— Агар хоҳласанглар, Шомга боринглар ёки истаган жойингизга кетинглар!

Яҳудийлар Ҳазрати Али (розияллоҳу анҳу) ҳузурига келишиб, аввалги келишувни кўрсатиб шундай дейишди:

— Бу сенинг ўз қўлинг билан ёзилган эмасми?

— Сен бу сулҳга гувоҳ бўлмаганмисан?

— Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) биз билан шундай келишган эдилар. Энди эса Умар (розияллоҳу анҳу) бизни бу юртдан чиқариб юбормоқчи!

Ҳазрати Али (розияллоҳу анҳу) Ҳазрати Умар (розияллоҳу анҳу) ҳузурларига бориб уларнинг сўзларини етказдилар.

Бироқ Ҳазрати Умар (розияллоҳу анҳу) жавоб қилдилар:

— Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) шундай деган эдилар:

— "Мен сизларга рухсат бераман, аммо Аллоҳнинг буйруғи келгунга қадар. Бироқ Араб ярим оролида икки дин яшай олмайди. Албатта, бу юртдан чиқишингиз керак!"

Шу тариқа яҳудийлар Арабистондан ҳайдалди.

Шунинг учун ҳам яҳудийлар Ҳазрати Алини яхши кўрадилар, аммо Ҳазрати Умарни ёмон кўрадилар.

Бу воқеалар Ҳижратнинг еттинчи йили, Сафир ойида содир бўлди.

Зулқаъда ойигача Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) Мадинада бўлдилар.

Шу вақтда подшоҳларга юборилган элчилар қайтдилар.

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) Ҳижратнинг еттинчи йили Зулқаъда ойида Умра қазо қилиш учун Маккага юриш қилдилар.

ҚАЗО УМРАСИ ҲАҚИДА ХАБАР

"Қазо Умраси" деб аталиши шундан келиб чиқадики, ўтган йили Умра қилиш ният қилинган, аммо Ҳудайбиядан қайтиб кетилган эди.

Бу сафар эса ўша бажарилмай қолган Умрани қазо қилиш учун сафар қилинди.

Қурайш уруғи йўл очиб берди.

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) саҳобалар билан бирга Миқотга етиб, ихромга кирдилар.

У зот туяга минган эдилар.

Абдуллоҳ ибн Равоҳа туянинг югини ушлаб борарди.

Маккага кирилганида, Байтуллоҳга юзланиб, Абдуллоҳ ибн Равоҳа шундай шеър ўқир эди:

Шеър:

Йўлдан чекинг, кофирлар, чекинг йўлингдан,

Келди мўминларнинг султони, етакчиси!

Чекинг шайтон ишларидан, хато йўлдан,
 У ҳақ йўл етакчиси, нур ташувчиси!
 Мен гувоҳлик бераман, у ҳақ Расулдир,
 Уни севиш, имонли банда ишидир!
 Кафирларга қарши ёрқин қиличлар,
 У Муҳаммад, Аллоҳнинг бурҳонидир!
 Биз имон келтирдик унинг сўзларига,
 Унинг каломи — Аллоҳнинг фармонидир!
 Қурайшликлар Мажидул Ҳарамни бўшатиб, узоқдан кузатишарди.
 Шундай хабар тарқалган эдики:
 — Муҳаммаднинг саҳобалари Мадинада безгақдан ожиз ва заиф бўлиб қолганлар.
 Улар Каъбани тавоф қилишга қодир эмаслар!
 Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) бу гапларни эшитиб, саҳобаларга:
 — Ўзингизни душманга ожиз кўрсатманг, аксинча, қудратли кўрсатинг!
 Тавоф бошланди.
 Саҳобалар Сафа ва Марва ўртасида тез-тез юришарди.
 Қурайшликлар уларни узоқдан кузатишарди.
 Тавоф тугади. Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) саҳобаларни олиб,
 Батаҳга бордилар. Уч кун у ерда қолдилар.
 Макка аҳлидан ҳеч ким: "Менинг уйимда меҳмон бўл!" демади.
 Расулulloҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам) Маккада қурбонлик қилиш учун
 олти кун туя олиб келган эдилар.
 Юзта от ҳам бор эди.
 Сўнг Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам):
 — Кимда силоҳ бўлса, олиб келсин!
 Саҳобалар ўз қўроларини отларга юклаб, ўзлари уларнинг ортидан юрдилар.
 Бу эҳтиёт чораси эди, агар Қурайш сулҳни бузса, жангга тайёр бўлиш учун.
 Қурайшликлар мусулмонларнинг қуроқланганини кўриб, хавотирга тушдилар:
 — Бу ат ва қуроқлар нима учун керак?
 Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) дедилар:
 — Агар сўзингизда турсангиз, ат ва қуроқларни Макка ташқарида қолдирамиз.
 Агар сулҳни бузсангиз, қуроқлар бизнинг билан бўлади!
 Қурайшликлар сулҳга вафо қилдилар.
 Шунда Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) Муҳаммад ибн Масламага:
 — Бу қуроқларни ва атларни Ҳарамдан ташқарига олиб бориб, сақла!
 — деб буюрдилар.
 Эртага Маккага киргандан кейин, амма қизлари Маймунага никоҳ қилдилар.
 Уч кун ўтгач, қурбонликлар сўйилди. Умра тугади.
 Қурайшликлар Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам)га икки вакил
 юбордилар:
 Ҳувайт ибн Абдулузза ва Сухайл ибн Амр, улар Ҳудайбия сулҳини имзолаган
 шахслар эди.
 Улар шундай дедилар:
 — Биз шартларимизга вафо қилдик, сен ҳам вафо қил. Уч кун муддат айтилган
 эди. Уч кун тўлди. Энди қайт!
 Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам):
 — Мен амма қизимни никоҳ қилдим. Бир кун муҳлат беринг, уни олиб кетай.
 — Сиз ҳам келинглар, бирга таом еяйлик!
 Қурайшликлар рад этдилар:
 — Биз бунга рози эмасмиз!
 — Биз сенинг нон-тузингни ҳам емаймиз, хатто чақирсанг ҳам бормаймиз!
 Тўртинчи кун Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) Маккадан чиқдилар.

Қули Абӯ Рофеъни Маккада қолдирдилар:

— Сен Маймунани олиб кел!

Шу пайтда Аллоҳ таоло шундай оятни нозил қилди:

"Албатта, Аллоҳ Расулига кўрсатган тушини рост чиқарди: Аллоҳ хоҳласа, сизлар албатта хотиржам ҳолда (қўрқувсиз), бошларингизни олдирган ёки (сачларингиз) қисқартирилган ҳолда Масжидул-Ҳаромга кирасизлар." (Фатҳ; 27)

Чунки Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) ҳали Ҳудайбияга чиқишларидан олдин туш кўрган эдилар.

Тушда Макка фатҳ қилинган эди.

Саҳобалар буни билар эдилар.

Аммо Ҳудайбияда сулҳ бўлиб, Макка фатҳ қилинмагани сабабли, уларнинг қалбларига иккиланиш тушган эди.

Бу оятда Аллоҳ таоло уларнинг фикрини тасҳеҳ қилди.

Оят давомида шундай дейилди:

"Аллоҳ сизларнинг билмаганингизни (Маккага кириш кечиктирилишининг ҳикматини) билди ва сизларга ундан олдин яқин фатҳ (Ҳудайбия сулҳи ёки Ҳайбар фатҳини) берди." (Фатҳ; 27)

Бу ердаги "фатҳ" — Ҳайбарнинг фатҳи эди.

Чунки Маккаликлар Ҳайбарликлар билан дўст эди.

Агар Ҳудайбияда сулҳ бўлмаганида, Маккаликлар Ҳайбарга ёрдам берган бўлар эдилар.

Лекин Аллоҳ мусулмонларни Ҳудайбиядан қайтарди, токи улар Ҳайбарни фатҳ қилишсин.

Ва келаси йилда Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) Маккага кириб Умра қилишлари мумкин бўлсин!

Оят Маккадаги Умра ҳақида туширилганлиги тафсир аҳли томонидан билдирилган.

Каза Умрасидан сўнг, Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) Зулқаъда ва Зулҳижжа ойлари охирига қадар Мадинада қолдилар.

Ҳижратнинг саккизинчи йили Мухаррам ойи бошида Шом томонга Муъта ғазотини тайинладилар.

ҲАЗРАТИ МУҲАММАД соллаллоҳу алайҳи васаллам НИНГ ХИЖРАТНИНГ САККИЗИНЧИ ЙИЛИДА ГАЗОГА ЙЎЛЛАГАН АСКАРИ

Бу ҳижрат йилида Расулulloҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам) эллик киши билан Абдуллоҳ ибн Аби Ивжани (розияллоҳу анҳу) Саламоғулларига ҳужум қилиш учун юбордилар.

Улар бу босқин ҳақида хабар топиб, кечаси ҳужум уюштирдилар.

Бу эллик киши шаҳид қилинди.

Кўпчилик шундай дейди:

— Абдуллоҳ ибн Аби Ивжа қутулиб кетди.

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) шу йили яна Абдуллоҳ ибн Ғолибни (розияллоҳу анҳу) Лавҳоғулларига юбордилар.

Улар тоғ орқасида жойлашган эдилар.

Ғолиб юз ўттиз киши билан бирга тоғдан пастга тушди.

Лавҳоғулларининг кўп туя ва қўйлари бор эди.

Уларнинг бошлиқлари Ҳорис ибн Молик эди.

Кун ботиш пайтида Ҳорис ҳам тоғдан пастга тушди.

Ғолиб уни ушлади.

Ҳорис:

— Мен мусулмонман!

— деди.

Ғолиб эса:

— Агар сен мусулмон бўлсанг, сабр қил! Буни аниқлаймиз!

— деди.

Кун ботганидан кейин Ғолиб аскарларидан бир кишини чақирди:

— Бу тоғга чиқ, уларнинг чорва моллари қаерда эканини текшир, кўриб кел!

— деди.

У киши тоғга чиқиб, қайта келди ва хабар берди.

Сўнг уларнинг чорвалари ҳайдаб олиб кетилди.

Бошлиқлари ҳам қўлга олиниб, Мадинага олиб кетилди.

Эртаси кун кофирлар бу хабарни эшитишди.

Ҳазрати Ғолибнинг изидан тушишди.

Уларнинг етиб келиши билан Аллоҳ таолонинг қудрати билан булут келди ва ёмғир ёғди.

Сел оқиб, дарёни тўлдирди.

Дарёнинг бир томонида мўминлар, иккинчи томонида кофирлар жойлашди.

Мўминлар кофирларнинг мол-мулкани ва қўйларини кўришди, лекин сувдан ўта олишмади.

Ғолиб қайтадан Мадинага қайтди.

Бир бошқа ҳужум шундай бўлди:

Расулulloҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам)га:

— Омир оғулларидан бир тўп одам бир сув бошида тўпланган!

— деган хабар келди.

Сўнг Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) Ваҳб ибн Шужоъни (розияллоҳу анху) юз тўрт киши билан юбордилар:

— Боринглар, уларга етиб боринглар!

— дедилар.

Улар мусулмонларнинг ортидан тушиб, ўзларини кузатаётганини кўриб, қочишди.

Бир бошқа ҳужум шундай бўлди:

Расулulloҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам) ҳижратнинг саккизинчи йили, Ражаб ойида Жарроҳ ибн Убайдани (розияллоҳу анху) Жухайна қабиласига юбордилар.

Уч юз киши муҳожир ва ансордан йиғилди.

Жухайналиклар денгиз соҳилида жойлашган эдилар.

Мусулмонларнинг келаётганини эшитиб, қочиб кетишди.

Мусулмонлар бир неча кун шу ерда туришди.

Озиқ-овқатлари тугади.

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) уларга хурма юбордилар.

Ҳар бир кишига бир мушт хурма берилди.

Сўнгра ҳолат шундай бўлди:

Ҳар бир кишига биттадан хурма беришди.

Бир ой дарахт баргларини ейишди.

Шунинг учун бу ғазога “Ғазватул-Ҳабт” деб ном берилди.

Сўнгра Аллоҳ таоло шамолга буйруқ берди.

Денгиз тўлқинланди.

Улкан бир балиқ сувдан чиқиб қолди.

Мўминлар уни бир неча кун еб юришди.

Бир ҳужум ҳам шундай бўлди:

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам)га:

— Қудооғулларидан бир тўп одам Зотус-Салосил деган сув бўйида тўпланибди!

— деган хабар келди.

Амр ибн Оснинг (розияллоҳу анху) ота-онаси Қудоо қабиласидан эди.

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) уни Уммонга элчи қилиб юборган эдилар.

Лекин Уммон рози бўлмагани учун у қайтиб келди.

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) унга уч юз киши бердилар:

— Бор, уларни Исломга чақир!

— дедилар.

Аммо Амр ибн Ос (розияллоҳу анҳу) қўрқиб, Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам)га мактуб ёзди, ёрдам сўради.

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) Убайда ибн Жарроҳни (розияллоҳу анҳу) икки юз киши билан юбордилар.

Ҳазрати Абу Бакр ва Умар (розияллоҳу анҳумо) ҳам улар билан бирга эдилар.

Бу аскарлар Амр ибн Осга етиб келишгач, у сўради:

— Бошлиқлик учун келдингизми ёки ёрдам учун?

— Ёрдам учун!

— деб жавоб беришди.

Амр ибн Ос:

— Мен раҳбарликни сизларга бермайман!

— деди.

Кейин аср намози вақти бўлди.

Амр ибн Ос имомлик қилди.

Абу Бакр ва Умар (розияллоҳу анҳумо) унинг ортида намоз ўқидилар.

Шундан сўнг улар Қудооғулларини Исломга чақирдилар.

Лекин улар қабул қилмадилар.

Ҳазрати Умар (розияллоҳу анҳу) орқага қайтди.

Улар жанг қилмадилар.

Чунки Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) унга “жанг қил” деб буйруқ бермаган эдилар.

Бу воқеалар хижратнинг саккизинчи йилида бўлди.

Амр ибн Ос ва Холид ибн Валид (розияллоҳу анҳумо) Исломни қабул қилдилар.

Амр ибн Ос Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам)га:

— Мен мусулмон бўламан, лекин ўтган гуноҳларим кечирилсин!

— деди.

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) дедилар:

— Эй Амр! Ислом ўтган гуноҳларни ўчиради!

Шундан сўнг улар Исломни қабул қилдилар.

МУЪТА ҒАЗОТИ

Бу жанг ҳақида хабар шундай эди:

Бир куни Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи васаллам): — Шомда кўп аскар йиғилди. Ҳамда Византия қавмидан ҳам уларга кўп аскар келди! — деган хабар келди. Шом диёри аҳлининг ҳаммаси кофир эди.

Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи васаллам) уч минг киши тўплади. Уларни уларга қарши юборди. Зайд ибн Ҳорис (розияллоҳу анҳу)ни бу қўшин бошлиғи қилди. Ва ҳам: — Агар Зайд шаҳид бўлса, Абу Толибнинг ўғли Жафар унинг ўрнига бошлиқ бўлсин. Агар у ҳам шаҳид бўлса, Раваҳа ўғли Абдуллоҳ бошлиқ бўлсин. Агар у ҳам шаҳид бўлса, Холид ибн Валид (розияллоҳу анҳу) бошлиқ бўлсин, — дедилар.

Бироқ ҳазрати Жафар бу сўзларни эшитиб ранжиганлар: — Ё Расулуллоҳ! — деди. — Зайд қулингиз нега биз устимиздан бошлиқ бўлди?

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам): — Йўлга чик, эй Жафар! Бу ишнинг яхшилигини Аллоҳ таоло ва Унинг Расули билади! — дедилар.

Ислом қўшини йўлга тушди. Улар Шом чегарасига етиб, Маъон деб аталган жойга тушдилар.

Кўп ўтмай, уларга: — Византия императори 200 000 аскар билан келди. Биз эса 3000 кишимиз. Икки юз минг киши билан қандай жанг қилишимиз мумкин? — дейишди.

Шунда Абдуллоҳ ибн Раваҳа: — Биз ҳазрати Расул (соллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг қалбини нега ташвишга солаяпмиз? Икки нарсадан бири бўлади: Ё душманни босамиз — бу қандай катта неъмат! Ёки шаҳид бўламиз — бу яхши аломат!

Ва Абдуллоҳ мусулмонларни жангга руҳлантирди. Жаброил (алайҳиссалом) Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи васаллам)га Абдуллоҳ ибн Раваҳа айтган сўзларни билдирди. Пайғамбаримиз унга дуо қилдилар.

Ислом қўшини душманга яқинлашганда, Мўъта номли бир қишлоққа етиб келдилар. Бу Византия чегарасидаги жой эди. Византия императори у ерда ўз қўшини билан саф тортган эди. Зайд эса ўз аскарининг ўнг тарафига Адий ўғилларидан Қутба ибн Қатода (розияллоҳу анҳу)ни қўмондон қилди. Чап қанотга эса ансорлардан Убода ибн Моликни қўмондон қилиб тайинлади. Ўзи эса қўшин марказида турди. У шаҳид бўлгунича жанг қилди.

Шаҳид бўлгач, Ислом байроғини Абу Толибнинг ўғли Жафар (розияллоҳу анҳу) олди: — Атдан тушинг! — деб амр берди. Унинг тез юғурадиган оти бор эди. Қиличини суғурди. Атнинг оёғига урди ва уни йикитди. Мусулмонлар орасида от оёғини кесган киши Жафар эди.

Мусулмонлар ҳазрати Жафарнинг пиёда бўлганини кўриб, ҳаммалари ҳам пиёда бўлдилар. Жафар Ислом байроғини қўлига олиб, жанг қилишда давом этди. Унгачаки, турбани тушиб кетди. Кейин байрокни қўлтиқ остига олиб, жангни давом эттирди. Охири унга ҳам шаҳидлик насиб этди.

Шундан кейин қўмондонлик Абдуллоҳ ибн Раваҳага топширилди ва байроқ унга берилди. У ҳам шаҳид бўлгач, Собит ибн Аркам (розияллоҳу анҳу) байрокни қўлига олди ва у билан жанг қилди. У мўминларга мурожаат қилиб: — Мен бугун, мўминлар, Мўътада жанг қилдилар! — деб хабар берди.

Шунда у асҳобларни тўплади. Жума масжидига келди. Жаброил (алайҳиссалом) Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг кўзларидан пардани олди. Шунда Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи васаллам) Мадинада турган ҳолларида Шом чегарасидаги Мўътада мусулмон аскарларининг жангини кўрдилар ва асҳобларига хабар бердилар. Бу ҳам набавий аломатлардан бири эди.

Зайд (розияллоҳу анҳу) шаҳид бўлганида, Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи васаллам): — Ана, Зайдни шаҳид қилдилар! — деб хабар бердилар.

Ҳазрати Жафарнинг қўли кесилганида ҳам: — Жафар шаҳид қилинди! — деб билдирдилар.

Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Раваҳа шаҳид бўлганида ҳам Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи васаллам) бу шаҳидликни хабар бердилар. Асҳоблар йиғлаб нола қилдилар.

Сўнгра байрокни ҳазрати Халид олганида: — Ҳозир байрокни Аллоҳнинг қиличи олди! — дедилар. Ва Халидга «Сайфуллоҳ» (Аллоҳнинг қиличи) деб ном қўйдилар. Ҳазрати Жафарни эса ўша куни «Жафар ат-Тойёр» деб атадилар. Ва «Зул-Жаноҳайн» (Икки қанотли) деб ҳам номладилар. Сўнгра шундай дедилар: — Ҳақ таоло Жафар ат-Тойёрга икки қўли ўрнига икки қанот берди, токи фаришталар билан бирга учсин!

Мўминлар ўша ой ва ўша кунни тарих сифатида белгилаб қўйдилар. Жангдан қайтган аскардан жанг ва шаҳидлар ҳақида сўралганида, улар Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи васаллам) айтган сўзларга мос хабар бердилар.

У ерда ҳазрати Халид (розияллоҳу анҳу) уч кун, уч кеча жанг қилди. Мўминларнинг сони камайганини кўриб, кофирлар билан жанг қилишга қувватлари қолмаганини англади.

Шунда орқага қайтиб: — Мўминларни йўқотмасдан, ҳазрати Пайғамбарга етказай! — деди.

Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи васаллам)га: — Халид келаяпти! — деб хабар берилганида, у зот: — Қош келди! — дедилар. Ва ҳазрати Халидни кўп мактаб, у ҳақда гапирдилар.

Халид Мадинага қайтганида, Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи васаллам) мўминлар билан бирга уни кутиб олдилар. Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи васаллам) отга минган эдилар. Ҳазрати Жафарнинг беш ёшли ўғлини олдиларига ўтқазган эдилар.

Рамазон ойи келганида эса Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи васаллам) Макка ғазотига йўл олдилар.

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) Худайбияда Қурайш билан сулҳ тузди, унга кўра Қурайш Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) билан урушмайди ва душманларига ёрдам бермайди. Маккада икки қабила бор эди: бири Ҳузаа ўғлонлари, иккинчиси эса Бакир ўғлонлари эди.

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) Худайбиядан қайтгач, Ҳузаа ўғлонлари: — Биз, — дейишди, — Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) билан битим тузамиз. Унинг аҳдини бузмаймиз. Ва ҳам омонлик тилаймиз. Лекин унинг дини йўлида эмасмиз! — дейишди.

Лекин Бакир ўғлонлари эса: — Биз Қурайшдан ёрдам сўраймиз. Уларнинг аҳди устимизда! — дейишди.

Бу икки қабила ўртасида аввалдан адоват бор эди. Бу адоватнинг сабаби шу эдики, Ҳузаа ўғлонлари Бакир ўғлонларидан бир кишини ўлдирган эдилар. Бакир ўғлонлари эса, ўлдирилган кишининг қасосини олиш учун Ҳузаа ўғлонларидан бир кишини ўлдиришга имкон излар эдилар.

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) Мадинага қайтгач, Қурайш қабиласи хотиржам бўлди. Улар қуролларини ташлади. Сулҳдан икки йил ўтди. Бир куни Бакир ўғлонлари фурсатни топиб, Ҳузаа ўғлонларидан бир кишини ўлдирдилар. Ҳузаа ўғлонлари қуролларини олиб, Бакир ўғлонлари билан жанг қилишга киришдилар. Бакир ўғлонлари Абу Суфёнга бориб, Қурайшдан ёрдам сўрадилар. Қурайш уларга ёрдам беришдан кўрқди, чунки Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) эшитса, “Қурайш аҳдини бузди!” дер, деб хавотирландилар. Лекин Бакир ўғлонларига яширинча қурол билан ёрдам беришдан қайтмадилар.

— Бакир ўғлонлари билан сизлар жанг қилинглар! — дейишди.

Шу ҳаракатлари билан Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) билан бўлган сулҳни буздилар. Чунки улар Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) билан ҳам, сулҳ тузганлар билан ҳам урушмасликлари керак эди.

Қурайшнинг баъзи катта зотлари Бакир ўғлонларига ёрдам бериб, Ҳузаа ўғлонлари билан жанг қилдилар. “Буни ҳеч ким билмасин!” деб кечаси бордилар. Улардан бири Умайя ўғли Суфён эди. Бошқаси Абу Жаҳлнинг ўғли Икрима эди. Учинчиси эса Амр ўғли Суҳайл эди. Ҳузаа ўғлонларидан кўп кишилар ўлдирилди. Бакир ўғлонлари Ҳузаа қабиласини тор-мор қилиб, Маккага кириб бордилар. Ҳузаа қабиласи йиғилиб, улардан бир кишини чиқариб, Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) ҳузурига юбордилар. Бу киши Амр ибн Салим эди. Ва:

— Қурайш аҳдни бузди! — деди.

Лекин бу одам Мадинага етиб келмасидан олдин Жаброил (алайҳиссалом) Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) ҳузурига келиб, хабар берди ва улар сулҳни қандай бузганини билдирди. Ҳамда шундай деди:

— Аллоҳ таоло сенга Маккага боришингни буюрди! У ерда жанг қиласан! Аллоҳ таоло мўминларга ваъда қилган ғалабани сизларга ато қилади! — деди.

Қурайш қабиласи хатолик қилганини тушуниб етиб, Ҳузаа қабиласи катталари Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам)га одам юборганини эшитиб, мусулмонлар келиб, Қурайш билан жанг қилишидан жуда кўрқдилар. Улар Абу Суфёнга бориб:

— Бор, сен Мадинага бор, хатомизни айт, узр тила ва сулҳимизни янгила, муддатини узайтир! — дейишди.

Абу Суфён Маккага келганда, қизи Умму Ҳабибанинг уйидан бошқа жойда тўхташи мумкин бўлмади. Чунки қизи Умму Ҳабиба Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам)га никоҳланган эди. У Умму Ҳабибанинг уйига кирди. У ерда ерга теридан тўшалган ёстик бор эди. Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) доимо шу тери ёстикда ўтирар эдилар. Абу Суфён шу тери ёстик устига ўтирмоқчи бўлди, лекин қизи уни тортди. У:

— Эй қизим, менга бир тери ёстикни муносиб кўрмайсанми? – деди.

Қизи эса:

— Бу тери ёстик Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам)никидир. Сен мушриксан, Аллоҳга ширк келтирасан, унинг ўтирган жойига ўтиришинг тўғри эмас. Фақат унинг динига киришинг керак! – деди.

Абу Суфён қизига ғазотб қилди ва уйдан чиқиб кетди. У ҳазрати Абу Бакрнинг ҳузурига бориб:

— Эй Абу Бакр! Биздан бундай номаъқуллик содир бўлди. Мен Муҳаммаддан бу иш учун узр сўрашга келдим! – деди. — Уни менинг ҳузуримга олиб бор. Узримни билдир. Ва сулҳимизни янгилайлик!

Ҳазрати Абу Бакр:

— Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) бу ишдан жуда ранжидилар. Сен ўзинг бор, қара, сенга нима дейди! – деди.

Абу Суфён сўнгра ҳазрати Умарнинг ҳузурига бориб, худди шундай илтимос қилди. Ҳазрати Умар:

— Валлоҳи, агар қувватим етса эди, сизларга жиловсиз қўшин юбориб, сизлар билан жанг қилдирган бўлар эдим! – деди.

Абу Суфён кейин ҳазрати Алининг ҳузурига борди. Унга ҳам худди шу илтимосни қилди. Ҳазрати Али:

— Мен воситачи бўлолмайман! – деди.

Абу Суфён сўнгра ҳазрати Фотиманинг ҳузурига борди. У ҳам:

— Бу аёлларнинг иши эмас! – деди.

Абу Суфённинг умиди узилди. У яна Маккага қайтди.

Шундан кейин Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) одамларга:

— Жангга тайёргарлик кўрингиз! – дедилар.

Лекин қаерга боришларини айтмадилар. Ҳеч ким қаерга боришларини билмади: Шомгами, Тоифгами, Сақиф қабиласигами ёки Маккагами? Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) Мадина атрофидаги араб мусулмон қабилаларига элчилар юбориб, улардан аскар сўрадилар. Ҳар бир қабиладан аскарлар келди.

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) Рамазон ойининг ўнинчи куни 10 000 аскар билан Мадинадан чиқдилар...

Кейин ҳазрати Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) ўша манзилдан ҳаракат қилдилар. У ерда: — Байроқларни очманглар! Ҳеч ким қурол тақмасин! — деб буюрдилар. Кейин барча қуроллар туяларга юкланди. Бир манзил йўл юриб, у ерда тухтаб қолдилар.

У ерда Уяйна ибн Ҳасин ва Ақара ибн Ҳайс илгарилаб: — Ё Муҳаммад! — дедилар. — Сенда на жанг аломати бор, на эҳромга кирдинг, қаерга кетаётганингни айт!

Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам): — Ҳақ таолонинг хоҳлаган жойига кетаётирман! — дедилар.

Кейин яна бироз йўл юрилди. Бир жойга етилдики, уни Гатафан деб аташар эди. Қуёш қаттиқ иссиқлаган эди. Рўза тутиш жуда қийин бўлган эди. Шунда Ҳақ таоло қуйидаги оятни нозил қилди:

"Рўза саналган кунларда тўтилув. Ўша кунларда сизлардан бирортангиз бемор ёки сафард бўлса, рўза тутмай ифтор қилса, тутмаган кунлари сонича, саломатлик топган бошқа кунларида рўза тутур". (Бақара: 184)

Баъзи хабарларда шундай дейилган: — Унинг амакиси Маккада эди. Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи васаллам) ҳақида хабар эшитгач, Маккадан чиқиб Гатафанга келди ва у зотга етиб олди!

Бироқ бу ривоят тўғри эмас. Тўғриси шуки, ҳазрати Аббос Бадр кунида мусулмон бўлган эди. Ушандан бери у Мадинада Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам) билан бирга бўлган. Ҳудайбияда ҳам, Қазо умрасида ҳам бирга бўлган. Макканинг фатҳида ҳам у зот билан бирга бўлган.

Бу орада Қурайшликлар ўзлари келишувни бузганликлари учун Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам) уларнинг устларига жанг билан келишларидан қўрқдилар ва Мадинадан бирор хабар олишни хоҳладилар. Аммо мусулмонлар йўлларни эгаллаб олишган эди. Ҳеч ким хабар олиб кела олмасди.

Қурайшликлар йиғилиб Абу Суфёнга бордилар ва: — Бизга бир жосус керак, бориб Муҳаммаднинг хабарини олиб келсин! — дедилар.

У: — Мен ўзим борай, хабарни ўзим олиб келай! — деди.

Маккадан чиқди. У билан бирга Макканинг машҳур кишиларидан Ҳаким ибн Ҳузом ва Ҳузаъа қабиласидан Будаи ибн Варақа ҳам бор эди. Улар Маккадан чиқиб, Гатафанга келдилар. Тун ичида Ироқ тарафидан ёқилган оташларни кўрдилар. Чунки ҳазрати Муҳаммад (соллаллоҳу алайҳи васаллам) Маккага яқинлашганларида Ислом аскарига:

— Ҳар бир киши бу кеча бир олов ёқсин! — деб буюрган эдилар.

Абу Суфён ва унинг шериклари оташ ёқилган ерда тўхтадилар: — Бу кимлар бўлиши мумкин? Арабларданмикан? — дедилар.

Абу Суфён: — Бу қадар одам араблардан бўлиши мумкин эмас! Муҳаммадда бунча кўп аскар йўк. Аммо бу қўшин кимники? — деди.

Ҳазрати Аббос, Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг амакиси, у зотнинг туяларига минган эди. Шу пайтда Қурайшликларнинг ўтаётган жойидан ўтаётган эди. Қоронғуда кетар экан, Абу Суфённинг овозини эшитди. Унинг шериклари билан гаплашаётган эди. Ҳазрати Аббос у билан дўстлик боғлаган эди. Унинг овозини таний олди. У ҳам унга таниш овозда гапирди. Кейин бир-бирларини қучоқладилар.

Ҳазрати Аббос Абу Суфёнга деди: — Эй Абу Суфён! Бу ерга нега келдинг?

Абу Суфён: — Хабар олиш учун келдим! — деди.

Ҳазрати Аббос: — Энди нима қиласан? Бу келган ҳазрати Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам)дир. 10 000 киши билан келмоқда. Кел, ортга қайтма. Мен сени ҳазрати Пайғамбарнинг ҳузурига етказай. Сен учун омонлик ва афв сўрай. Агар ҳазрати Умарнинг қўшини ичида қолсанг, сени омон қолдирмай ўлдирадилар. Чунки улар олдиндаги қаровул қўшин бўлди!

Абу Суфён билан ҳазрати Умар ўртасида аввалдан адоват бор эди. Абу Суфён ҳазрати Аббоснинг сўзини тинглаб, унинг оти ортига ўтирди. Йўлда ҳазрати Умарга дуч келдилар. Ҳазрати Умар Абу Суфёнга: — Эй Аллоҳнинг душмани! — деди. — Ҳамду сано бўлсинки, мўминлар сени ушлашди!

Ҳазрати Умар ҳазрати Аббос уни асирга олган деб ўйлади. Ҳазрати Аббос: — Мен унга омонлик бердим! — деди. Бу сўзни эшитиб, ҳазрати Умар жуда ранжиган эди.

— Эй Аббос! — деди. — Сен Пайғамбарнинг амакиси бўлиб туриб, Пайғамбарга душманлик қилган кишига қандай қилиб омонлик беряпсан? Ҳам уни Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг туясига миндирияпсан? Бу қандай иш?

Сўнгра Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи васаллам)га хабар бериш учун йўлга тушди. Ҳазрати Аббос ҳам туясини тезлатди. Иккови ҳам Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг чодирига етдилар.

Ҳазрати Аббос туядан тушди. Абу Суфённи ташқарида қолдирди. Ҳазрати Умар билан бирга Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг ҳузурига кирдилар.

Аввал ҳазрати Умар: — Ё Расулуллоҳ! — деди. — Ҳақ таолонинг душмани Абу Суфён қўлга тушди. Ижозат беринг, уни ўлдирай!

Ҳазрати Аббос: — Ё Расулуллоҳ! Мен унга омонлик бердим! — деди.

Бу сўз Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам)га оғир келди. Ҳазрати Умар Пайғамбаримизга бир нарса айтиш учун олдинга ўтди. Бироқ ҳазрати Аббос Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг бошларини бағрига олди ва: — Менсиз унга сир айтма! — деди.

Ҳазрати Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам): — Эй амакам! — дедилар. — Мен омонлик бердим. Уни бу кеча сақла! Эртага менинг ҳузуримга олиб кел.

Эрталаб ҳазрати Аббос Абу Суфённи Пайғамбаримиз ҳузурига олиб келди. У мусулмон бўлди. Кейин Пайғамбаримиз уни Маккага қайтардилар.

— Аскарни ол, Маккага бор! Байрокни тоғнинг шарқий томонида ўрнат! — деб буюрдилар. Кейин ҳазрати Холида ҳам шундай буюрдилар:

— Сен ўз аскаринг билан ғарб томонга бор! У ерда ҳабаш қабиласи ва Бакир ўғлонлари бор. Лекин, улар сизлар билан жанг қилмагунча, сизлар ҳам жанг қилманглар! — дедилар.

Ҳазрати Зубайр ҳам борди ва буюрилган жойга байрокни ўрнатди. Лекин, ҳазрати Зубайрнинг аскаридан икки киши орадан қолиб кетган эди. Маккаликлар уларни тош отиб шаҳид қилдилар. Лекин, ҳазрати Зубайр бу воқеани кўрмаган эди ва унинг олдида ҳеч ким чикмади. Ҳазрати Холид ҳам буюрилган жойга етди. Ҳабаш қабиласи ва Бакир ўғлонлари келиб, уруш бошладилар. Аллоҳ таолонинг фазли билан Холид (розияллоҳу анҳу) уларни тор-мор қилди. Лекин, Холиднинг аскаридан уч киши шаҳид бўлди. Аммо кофирлардан ўн уч киши ўлдирилди. Мўминлардан беш кишидан ортиқ шаҳид бўлмади. Кейин ҳазрати Холид байрокни тоғ устида тиклади.

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) қолган аскар билан Макканинг ичкарасига кирдилар. Макка яқинида бир жой бор эди. Унинг номи "Зи Тува" эди. У ерда тўхтаб, маккаликларни кузатдилар. Ҳазрати Холид ва ҳазрати Зубайр (розияллоҳу анҳум) нима қилганларини кўриш ва зарурат туғилса, уларга ёрдам бериш мақсадида шу ерда турдилар. Жанг бўлмаганини кўргач, аскар билан шаҳар ичкарасига кирдилар. Шаҳар ичида мунодийлар овоз бериб:

— Кимки Абу Суфённинг уйига паноҳ тўтса, у киши омондадир, хавф-хатардан холи! — деб эълон қилдилар.

Ҳазрати Муҳаммад (соллаллоҳу алайҳи васаллам) ҳам аскарни ортдан олиб, секин-аста шаҳарга кирдилар. Ҳазрати Холид ва ҳазрати Зубайрга:

— Ҳеч кимни ўлдирманглар! Лекин, ҳатто Ҳарамда бўлса ҳам, бу олти киши ва тўрт аёл қаерда топилса, ўлдириглар! — деб буюрдилар.

Улар қуйидагилар эди:

1. Ҳазрати Усмоннинг акаси Саид ибн Абдуллоҳ.

2. Мадинада Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг котиби бўлган одам. Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам) уни закот тўплаш учун араб қабиласига юборган эдилар. У закот тўплаб, бир кишини ўлдирган, сўнг муртад бўлиб, Маккага қочган эди. У Маккага етгач, Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам)ни мазах қилиб шеърлар ёза бошлади. Унинг икки ҳабашлик канизаги бор эди. Уларни чолғу асбоблари чалишга ўргатган ва улар Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам)ни мазах қилиб қўшиқ қуйлар эдилар.

3. Ҳувайлд ибн Ваҳб. У Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам)га кўп озор берган, уни ҳақоратлаб тош отган ва устига тупроқ сепкан эди.

4. Қайс ибн Дабаба. У Ҳишом ибн Дабабанинг укаси эди. Илгари мусулмон бўлган, аммо Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам) билан бирга Мусталиқ урушида иштирок этган эди. Урушда бир киши унинг акасига хато билан кофир деб, ўлдириб қўйган эди. Қайс Маккадан келиб, мусулмон бўлди ва:

— Акамни ўлдиргани менга бер! Унинг ўрнига уни ўлдирай! — деди.

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам):

— Сенинг акаингга қасос йўқ. Чунки бу хато билан содир бўлди, қасддан эмас. Аммо, бор, унинг дийятини олавер! — дедилар.

Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам) унинг акаси учун дийят бердилар. Аммо у дийятни олгач, акасига қасос қилиб, ўша одамни ўлдириб, Маккага қочиб кетди ва яна диндан чиқиб, кофир бўлди.

5. Икрима ибн Абу Жаҳл. Унинг отаси Абу Жаҳл Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам)га қандай зулм қилган бўлса, у ҳам шундай қилган эди.

6. Суфён ибн Умайя. У Ҳандақ кунида Абу Суфён билан бирга Аҳзоб қўшинини Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) устидан олиб келган эди.

Тўрт аёл эса қуйидагилар эди:

1. Ҳинд, Абу Суфённинг хотини ва Муовиянинг онаси. У Уҳуд урушида ҳазрати Ҳамзанинг чигитини чиқариб, чайнаган эди.

2. Сора, Ҳошимий Амфиннинг озод қилинган канизи. У Ҳотиб ибн Абу Балтаанинг мактубини Маккага олиб кетишга уринган эди.

3 ва 4. Икки канизак эди. Улар Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам)ни мазах қилиб қўшиқ куйлар эдилар.

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам):

— Булардан бошқасини ўлдирманглар! Лекин, сизлар билан жанг қилаётганларни ўлдиринглар! — дедилар.

Шундан кейин Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам) Маккага кирганларида Адбо номли туяларига минган эдилар. Бошларига қора салла ўраган эдилар. Ҳазрати Али ибн Абу Толиб (розияллоҳу анҳу) байроқни олдиларида кўтариб борар эдилар. Муҳожир ва ансорлар ўнг ва чап томонларида эдилар ва:

— Ассалоту вассаламу алайка, ё Расулуллоҳ! — деб айтишар эди.

Ислом қўшини Маккага киргач, ҳазрати Зубайр (розияллоҳу анҳу) келди. Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам):

— Менинг чодиримни Зубайр байроқни ўрнатган жойга тик! — дедилар.

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) Ҳарамга кирдилар. У ерда кофирларнинг катталари йиғилган эдилар. Икрима ва Суфён эса қочган эдилар. Чунки Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) улар ҳақида:

— Қаерда топилсалар, ўлдиринглар! — деб буюрганликларини эшитган эдилар.

Шундан кейин Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) Каъбани тавоф қилдилар. Маккаликлар унинг тавоф қилаётганини кўриб, уруш бўлмаслигини тушуниб етдилар. Улар ўз уйларида чиқиб, Ҳарамга йиғилдилар. Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) тавофни тугатиб, Каъбанинг эшигини очтирдилар ва унинг ичидаги бутларни чиқартириб, Каъбани покладилар...

Фатҳнинг учинчи куни Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам): — У ўн кишини ўлдиринг! — деб буюрдилар.

Дедиларки: — Ё Расулуллоҳ! Абдуллоҳ ибн Саъд Усмоннинг уйида яширинган.

Ҳазрати Усмон ҳам Абдуллоҳни Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг хузурига олиб келди. Уни гуноҳидан мағфират этишларини сўради. Саъд ибн Убода (розияллоҳу анҳу) Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) хузурида килич суғуриб турган эди.

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) муборак бошларини пастга эгдилар. Бир муддат шундай туриб, сукут сақладилар. Кейин ҳазрати Усмоннинг сўзларини қабул қилдилар. Ва Абдуллоҳ иймон келтириб, мусулмон бўлди. Ҳазрати Усмон ҳам уни олиб кетди.

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам): — Унинг бошини кесадиган бир киши топилмади-да! — дедилар.

Бу кечиктириш шу шахсни бир киши ўлдириши учун эди.

Саъд деди: — Эй Аллоҳнинг Расули! Агар сиз қалбингизда бир ишорат қилганингизда эдик, биз унинг ишини битирган бўлар эдик!

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам): — Пайғамбарлар жамоаси: *"Кўзлари хиёнат қилмас"* — деб буюрган, — дедилар.

Аммо Абдуллоҳ ибн Ҳанзалани эса асҳобдан Абу Бурда топиб, ўлдирди.

Қайс ибн Убодани эса ўз қабиласидан Салум ибн Абдуллоҳ ўлдирди.

Аммо Сафвон ибн Умайя қочиб, Жиддага кетди. У ердан денгиз йўли орқали Яманга кетмоқчи эди. Унинг мўминлардан бир дўсти бор эди. Унинг исми Абдуллоҳ ибн Ваҳб эди. У Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи васаллам) ҳузурида унинг шафоати учун сўради ва: — Эй Аллоҳнинг Расули! — деди. — Бу Сафвон сиздан кўрқиб, ўзини денгизга ташлаб ўлдиради. Унга омонлик беринг!

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) ҳам Сафвонга омонлик ҳадя қилдилар.

Абдуллоҳ: — Бунинг учун бир нишона керак! Токи уни кўриб, у ўзини хотиржам ҳис қилсин! — деди.

Сафвон Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг амакисининг ўғли эди. Онаси Абдулмутталибнинг қизи Ҳони эди.

Шунда у ўз бошидан қора сариғини ечиб, Сафвонга берди: — Буни унга етказ, у ишонч ҳосил қилсин!

Абдуллоҳ туриб, Сафвоннинг олдида борди: — Сенга хушхабар бўлсин! — деди. — Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) сенга омонлик бердилар.

Сафвон эса: — Унинг макр билан мени ўлдиришидан кўрқяпман! — деди.

Абдуллоҳ: — У барча халқнинг энг шарафлиси ва энг тўғриси. Ҳамда сенинг даянгни (амаки ўғлингнинг) ўғли. Унинг шарафи сенинг шарафингдир. Унинг бошлиқлиги сенинг шарафингдир. Ундан нега қочяпсан? — деди.

Кейин Сафвон ҳазрати Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг ҳузурига келди. Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) унга омонлик ҳадя қилдилар, аммо у қабул қилмади.

Пайғамбаримиз: — Икки нарсадан бирини танлашинг керак! Ё қилични, ёки Исломни! Қайсини танласанг, шунга рози бўл! — дедилар.

Сафвон: — Менга икки ой муҳлат беринг. Токи бу икковидан бирини танлай! — деди.

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам): — Мен сенга икки ой эмас, тўрт ой муҳлат бердим! — дедилар.

Абу Жаҳлнинг ўғли Икриманинг эса Сафвондан олдин қочган эди. Унинг хотини Ҳишом ибн Ҳориснинг қизи эди. У мусулмон бўлди ва Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам)га келди. Икрима учун омонлик сўради. У зот ҳам қабул қилиб, унга омонлик бердилар.

Хотини кетиб, уни Жидда атрофидан топди ва олиб келди. У ҳам мусулмон бўлди.

Макканинг фатҳидан кейин, Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) Ҳунаййн жангини амалга оширдилар. Икки ойдан сўнг Мадинага қайтдилар.

Қамома исмли бир улузода аёл бор эди. У Валид ибн Муғийранинг опаси эди. У мусулмон бўлган эди. У Сафвоннинг хотини эди. У бориб, Сафвонни Мадинага олиб келди. Ва Сафвон у ерда мусулмон бўлди.

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг: — Уларни ўлдилинг! — деб буюрган тўрт аёл ҳақидаги ҳикоя қуйидагидир. Улар Абу Суфённинг уйига кириб олишган эди.

1. **Сора** — у ўлдирилди.

2. **Ҳинд** — у мусулмон бўлди.

3. **Икки канизак** — бирининг исми Мария эди, у ўлдирилди. Иккинчиси Карина эди, у қочиб кетди ва топилмади. У ҳазрати Усмоннинг халифалик давригача кўринмади. Кейинроқ ўлдирилди.

Шу кунларнинг бирида Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) Сафо тоғида ўтирган эдилар. Ҳар бир одамни қабул қилиб, уларни байъат қилар эдилар. Ҳазрати Умар ибн Хаттоб Расулуллоҳнинг паст томонида ўтирар эди. Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) ҳазрати Умарнинг қўлини ўз қўллари устига қўйган эдилар. Бу фатҳнинг тўртинчи куни эди. Макка аёллари келиб, байъат қилмоқчи бўлдилар. Абу Суфён келиб, хотини Ҳинд учун Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам)дан узр сўради. Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам):

— Сабр қил, Аллоҳ таоло нима буюришини кўрайлик, — дедилар.

Аллоҳ таоло шунда қуйидаги оятни нозил қилди:

"Эй Пайғамбар! Агар мўмин аёллар сенга келишиб, Аллоҳга ҳеч нарсани шерик қилмасликка, ўғирлик қилмасликка, зино қилмасликка, болаларини ўлдирмасликка, қўллари ва оёқлари орасида тухмат уйдурмасликка ва ҳалол ишларда сенга осий бўлмасликка байъат қилсалар, уларнинг байъатларини қабул қил ва улар учун Аллоҳдан мағфират сўра. Албатта, Аллоҳ мағфиратли ва раҳмли зотдир." (Мумтаҳина, 12-оят)

Аллоҳ таоло ушбу шартлар асосида уларнинг байъатини қабул қилишни буюрганидан кейин, Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) Аллоҳ таоло уларнинг гуноҳларини имонларидан келиб чиқиб кечиришини тушундилар. Бутун Қурайш аёлларини чақирдилар. Улар келдилар. Ҳиндни олдинга тортиб чиқардилар. Кейин Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) ҳазрати Умарга:

— Ҳинд билан гаплаш! Аллоҳ таолонинг буюрган шартларини билдир. У шу шартлар асосида байъат қилсин! — дедилар.

Ҳинд юзига ниқоб тортиб, олдинга чиқди. Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) унга Аллоҳ таолонинг буюрган шартларини айтдилар:

— **Аллоҳ таолога шерик қилманглар!** Ўғирлик қилманглар! — дедилар.

Ҳинд:

— Аёл киши уйида қандай ўғирлик қилади? Фақат эрининг мулкидан олиши мумкин. Мен фақат Абу Суфённинг уйидангина бирор нарса олганман. У ҳам фарзандларим учун эди. Чунки у менга етарли ризқ бермас эди. Мен фақат ўзим ва фарзандларимга етгулик нарса олдим, уни беҳуда сарф қилмадим! — деди.

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам):

— Бу хиёнатга кирмайди! — дедилар.

Кейин:

— **Зино қилманглар!** — дедилар.

Ҳинд:

— Ота ўз фарзандига зино қиларми? — деди.

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) яна такрорладилар:

— **Қиз фарзандларингизни ўлдирманглар!**

Арабларда бир одат бор эдики, улар қиз болаларини тириклайин ерга кўмиб ташлар эдилар ва:

— **Катта бўлиб, номусимизга доғ туширмасин, шарм келтирмасин!** — дейишар эди.

Ҳинд шунда:

— Биз ўғиллар туғиб, уларни катта қилдик, аммо Бадр куни сен уларни ўлдирдинг! — деди.

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) оятнинг охирини ўқиб:

— **Эрларига хиёнат қилмасинлар, болаларни тухмат билан уларга нисбат қилмасинлар!** — деб такрорладилар.

Ҳинд:

— Бунга ҳеч ким қилмайди! — деди.

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) яна оятни ўқиб:

— **Аллоҳнинг буйруқларига итоатсизлик қилманглар!** — дедилар.

Ҳинд:

— Агар биз осий бўлганимизда, бу ерга келармидик? — деди.

Аёлларнинг байъати тамом бўлгач, Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) бир идиш сўрадилар. Унинг ичига сув тўлдириб, муборак қўлларини сувга ботирдилар. Кейин аёллар ҳам сувга қўлларини ботирдилар. Шу тариқа, Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) аёлларнинг қўлларига қўл теккизмасликлари учун байъат шу усулда амалга оширилди.

Мусулмонлар **Рамазон ойининг йигирманчи кун**и **Маккага кирдилар**. У ерда **ўн беш кун турдилар**. "Баъзилар ўн етти кун қолган", деб ривоят қилинган.

Шеввал ойида ҳазрати Муҳаммад (соллаллоҳу алайҳи васаллам) **Хунаййн урушига** йўл олдилар. У ерда **Ҳавозин ва Сақиф қабилалари билан жанг қилдилар**.

ХУНАЙН ҒАЗОТИ

Араб қабилаларидан кўпчилиги Тоифдан келиб, Хунайнда тўхтаган эдилар. Уларнинг нияти жанг қилиш эди. Қурайшлар Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) билан жанг қилаётганда, улар: — Агар Маккаликлар биздан ёрдам сўрасалар, бориб Муҳаммад (соллаллоҳу алайҳи васаллам) билан жанг қилайлик! — дедилар.

Мусулмонлар Маккани фатҳ қилганларидан сўнг, бу араблар кўпайдилар. Ҳавозин, Сақиф ва Бану Ҳилол қабилаларидан келганлар ҳам бор эди. Улар янада кўпайдилар. Ҳавозинликлар ўзларига бир кишини бошлиқ тайин қилдилар. Унинг исми Молик ибн Авф эди. У барча қабилалар ичида айланиб юрар ва келмаганларни ҳам йиғиб келар эди. Ҳашам ўғилларидан бир киши бор эдики, у жуда кекса эди. Йигирма юз ёшига етган эди. Унинг исми Дурейд ибн Самма эди. У кўзсиз, заифлашган эди, аммо жанг ишларида маҳоратли эди. У жанг қилишни яхши билар эди.

Ҳавозин бошлиғи Молик уни ҳузурига чақирди ва жанг тадбирларидан сўради. Авф ўғли Моликнинг қабиласи билан Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг қариндошлиги бор эди. Бу қабила Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам) болалигида улар орасида сут эмган кишилар эди. Молик уларга хабар юборди. Улардан ёрдам сўради. Улар эса: — Муҳаммад (соллаллоҳу алайҳи васаллам) бизнинг ичимизда катта бўлган. Ва биздан сут эмган. Биз унинг билан жанг қилмаймиз! — деб жавоб бердилар.

Бироқ Молик уларни жангга чорлаш учун турли хийла ва макрлар билан уларни рози қилди. Улар ҳам охири аскар юбордилар. 30 000 аскар йиғилди. Каъбаи Шарифдан икки кунлик масофада, Тоиф ёнида бир жой бор эди, уни Зул-Малаз дер эдилар. У ерда ҳар йили арабларнинг бозори бўлар эди. Ўша бозорга яқин бир саҳро бор эди, унинг номи **Водийи Хунайн** эди. Молик бу қадар кўп арабларни ўша ерга олиб келди. Аскар учун ҳайдаган ҳар бир эркак кишини, унинг аёли ва болалари билан бирга ҳайдаган эди. Бу ҳам аскарлар жон-диллари билан жанг қилишлари учун эди.

Бу Дурейд ибн Самма номли юз йигирма ёшлик қария, болаларнинг овозини эшитиб: — Бу овозлар нима? — деди.

Молик: — Ҳар бир аскар оиласи учун тўғри жанг қилсин, деб болаларини ҳам, аёлларини ҳам бирга олиб келдим! — деди.

Дурейд: — Бу хато. Аёлларни жангдан узоқлаштириш керак. Чунки жангда кўпчилик ўз оиласи ва мол-мулкидан узоқ бўлмасдан туриб, ҳақиқий уруш қила олмайди! — деди.

Аскар эҳтимолки, ҳеч қандай ташвиш қилмас, аммо: — Оталаримизнинг ҳоллари қандай бўларкин? — деб аёллар ва болалар хавотир оладилар.

Ҳозир менинг сўзимни тингла. Бу оила ва болаларни Тоифга жўнат. Улар қалъада турсинлар, қалблари эса эрлари ва оталари ҳақида хавотирга тушмасин! — деди.

Молик унинг сўзини тингламади. Хунайнга келиб қўнди. Кейин у қарияга: — Мен жанг кунини шундай хоҳлайман: қанча қилич бўлса, менга олиб келишсин. Ҳаммасини оловга ташлаб ёқай. Токи, улар қилични ғилофга солиб, қочмасинлар, жанг қилсинлар! — деди.

Юз йигирма ёшлик қария кулиб: — Эй Молик! — деди. — Сенга фақат чўпонлик мос келади. Жанг тадбирини олиш сенга нима учун керак?

Аскар бир марта қочишга бел боғласа, қиличи ғилофли бўлса ҳам, ғилофсиз бўлса ҳам, ортга чекиниб қочади. Бу сенинг билимсизлигингдир! — деди.

Бу ҳолат шундай бўлди, Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи васаллам)га: — Хунайнда тўпланган араблар жангга ҳозиргарлик кўришмоқда! — деб хабар келди.

Ҳазрати Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) ҳам аскар йиғдилар. Уларнинг сони 12 000 киши бўлди. Уларнинг 10 000 нафари аввал Маккани фатҳ қилиш учун чиққанлар

эди. 2 000 нафари эса янги мусулмон бўлганлар эди. Ҳаммаси иззат ва ҳурмат билан, саодат билан жанг майдонига йўл олдилар.

Маккада мусулмон бўлган буюкларнинг қалблари эса ҳали Исломга тўла қарор топмаган эди. Ҳазрати Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) уларни жамладилар. Уларга неъматлар ҳадя қилдилар. Токи улар Ислом динига муҳаббат билан қарасинлар, деб хоҳладилар. Ва Ҳунайн ғаниматидан уларга қўп нарсалар ваъда қилдилар. Уларни *Муаллафатул-қулуб* (қалблари юмшатирилганлар) деб атадилар.

Кейин Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам): — **Сафвон ибн Умайянинг олтинлари қўп!** — дедилар.

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) уни чақирдилар. У ўша вақтда ҳали мусулмон бўлмаган эди. Ундан қарзга олтин сўрадилар.

Сафвон: — Ё Муҳаммад! — деди. — Бу олтинларни мендан мажбуран олаяпсанми?

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам): — **Мажбуран олмаяпман! Жангдан қайтганимда олган олтинларимни сенга қайтараман!** — дедилар.

Шундан сўнг Сафвон бориб, барча қурол ва олтинларини олиб келиб берди. Аммо Сафвон душман қўшиннинг 30 000 киши эканини эшитиб қўрқиб кетди.

— Ё Расулulloҳ! — деди. — Агар сизларнинг аскарингиз мағлуб бўлса, менинг барча молим ва олтинларим йўқолади! Молик ибн Авф эса бу қадар молни менга қайтариб берадиган одам эмас!

Кейин Расулulloҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам)дан: — Ё Расулulloҳ! Менга ҳам изн беринг, сизлар билан бирга жангга борсам!

Сўнгра у Абу Суфёнга деди: — Мен шунинг учун келдимки, ҳазрати Расулulloҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам)га қарзга олтин ва мол бердим. Агар у зот ғалаба қилсалар, менга қайтарсинлар, деб хоҳладим. Агар Молик ғолиб келса, у менинг бу қадар молимни ўзи билан олиб кетиш қудратига эга эмас!

Абу Суфён: — Тўғри! — деди.

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) амакилари ҳазрати Аббос (розияллоҳу анҳу)га: — Эй Аббос! — дедилар. — Ухуд куни ҳам аскар шундай тарқалиб кетган эди. Сен чақирган эдинг, улар қайтиб келишган эди. Бугун ҳам шундай чақир!

Ҳазрати Аббос баланд овоз билан нидо қилди: — Эй ансорлар! Эй муҳожирлар! Ва эй Ҳудайбия куни Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) билан дарахт остида байъат қилганлар! Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) сизларни чақирмоқда! Орқага қайтингиз ва унга осий бўлмангиз!

Шу замон ансор ва муҳожирлар дарахтлар орасидан ва тош ковакларидан чиқиб, Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) ҳузурига югуриб келдилар ва такбир айтиб, урушга ташландилар. Шунда кофирларни тор-мор қилиб, Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) ҳузурига қайта келишди. Ҳар жойдан қочиб яширинганлар ҳам чиқиб, гуруҳ-гуруҳ келдилар. Бир сўнгги ҳужум билан кофирлар бойликларини, мол-мулкларини ва аёл-зотларини ташлаб, қочиб кетдилар.

Шу тарзда мўминлар душманни мағлубиятга учратиб, уларнинг аёл-зотларини асир олдилар ва мол-мулкларини ғанимат қилиб олдилар. Ривоят қилинишича, Пайғамбаримиз Муҳаммад Мустафо (соллаллоҳу алайҳи васаллам) туяларидан тушдилар, Зулфиқор қиличларини суғориб, жанг қила бошладилар. Ашоби киром ҳам уларнинг орқаларидан ҳамла қилдилар. Ва Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи васаллам): — **Мен ёлгончи эмасман, Абдулмуталлибнинг фарзандидирман!** — дедилар.

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) пиёда жанг қилаётганларида, Аллоҳ таоло уларга ёрдам бериш учун фаришталарни юборди. Кофирларнинг юрагини қўрқув қоплади, улар тош-тупроқ ичида пароканда бўлдилар. Ҳар бир мўмин бир нечта кофирни ўлдирди. Молик ибн Авф ўз қабиласи билан турар эди. Уларнинг етмиш кишиси ўлдирилди. У кофирларнинг бундай аҳволга тушганини кўриб, байроқларини ташлади.

Моликнинг Усмон деган бир одам бўлар эди. Унга: — Байроқни сен кўтар! — деди.

Аммо Усмон кўтара олмади. Уни ҳеч ким кўтаришни хоҳламади. Молик байроқни ҳеч ким кўтармаганини кўриб, аскарини олиб, Таифга қочди. Улар юзларини Таиф томонга буриб, мустаҳкам қалъага кириб олдилар.

Мусулмонлар эса кофирларни қулаб, уларни мағлубиятга учратдилар. Ривоят қилинишича, Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) бу ғазотга кетаётганларида, олдиларига бир **қора танли араб** келиб: — Эй Аллоҳнинг Расули! Мен қора юзли одамман, баданимдан ёмон хид келади. Мол-дунёга эга эмасман. Агар мен шу ҳолда жанг қилиб, ўлдирилсам, манзилим қаерда бўлади? — деди.

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам): — **Жаннатдадирсан!** — дедилар.

Шу тариқа бу қора танли одам жангда кофирларга қарши қаҳрамонларча курашиб, шаҳид бўлди. Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) унинг жасади олдига келиб: — Аллоҳ таоло сенинг юзингни нурли қилди, ҳидингни хушбўй қилди, мол-дунёингни кўпайтирди, яъни сенга турли кераметларни берди! — дедилар.

Рабаи ибн Рафиъ деган киши бор эди. У Дурайд деган одамни туяда кетаётганини кўрди. Унинг йўриғини ушлаб кетаётган киши бор эди. Рабаи ўша кишини ўлдирди ва туяни чўктириб, Дурайдга қилич билан ҳужум қилди. Лекин Дурайдда зирх бор эди. Шунга қарамай, у яраланган эди. Дурайд: — Мени ўлдирасанми? — деди.

Рабаи: — Ҳа, сени ўлдираман! — деди. — Лекин сен кимсан?

Дурайд: — Мен Рабаи ибн Рафиъман! — деди.

Дурайд уни таниб: — Агар мени ўлдирсанг, отангни ўлдирган бўласан! Чунки мен сенинг онаинг ва отангни асирликдан озод қилганман! — деди.

Рабаи унинг гапига қулоқ солмади ва яна қилич урди. Қилич яна ҳам кесмади. Дурайд: — Менинг жингала қиличимни ол! У билан ур! Қилични суяк бўлмаган жойга ур, гўшт бор жойга ур, шунда тез кесади! — деди.

Шундан сўнг ҳазрати Рабаи унинг қиличини олиб, Дурайдни ўлдирди ва бошини кесиб, Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) ҳузурига олиб борди.

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) душман аскарларининг парчаланганини кўриб, 1500 киши ажратдилар ва: — Душман аскарининг ортидан юринг! Улардан ҳар кимни топсангиз, ўлдингиз! Болаларини ва чорва молларини ҳам олинг! — деб буюрдилар.

Мусулмонлар топган кофирларни ўлдириб, чорва молларини ҳайдаб кетдилар. Улар жуда кўп мол-дунё тўпладилар. 6000 аёл ва болалар асир олинди ва улар Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) ҳузурига олиб келинди.

Кейин Бакир ўғлонлари ва Саъд ўғлонлари қабиласи ҳам олиб келинди. Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) ўша қабилалардан сут эмган эдилар. Улар орасида Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) билан бирга сут эмган опа-сингиллари ҳам бор эди. Унинг исми **Асмо бинт Ҳорис** эди. Унинг онаси ҳам, отаси ҳам вафот этган эди. Уни асир олишган эди.

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) уни танимадилар, чунки эллик йил ўтиб, у катта аёл бўлиб кетган эди. Асмо ўзини танитиб: — Мен сенинг опанг Асмоман! — деди.

У Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам)га турли белги ва далиллар келтирди. Шунда Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) уни таний олдилар ва муборак кўзларидан ёш оқди. Кейин ўз ридоларини чиқариб, ерга ёйдилар ва унинг кўлидан ушлаб, ридо устига ўтиргиздилар.

Эртаси куни Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) ундан: — Мен билан қоласанми ёки қабиланга кетасанми? — деб сўрадилар.

Асмо: — Қабиламга кетаман, — деди.

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) унга бир канизак ва бир қул, шунингдек, кўплаб қўй ва туялар бериб, уни қабиласига юбордилар.

Кейин **Тоиф калъасига қочган Молик ҳақида хабар келди...**

— **Аскар кўчсин!** — деб буюрдилар. Ва аскарни у ердан кўчирдилар. Ўша вақтда аскардан ўн икки киши шаҳид бўлган эди. Улардан еттитаси Қурайшдан, тўрттаси эса Ансордан эди. Бир киши эса Лайс ўғилларидан эди.

У ердан кўчиб, **Жаърона** деб аталган жойга қўндилар. У ерда қўлга киритилган ғанимат аскарга тақсимланиши керак эди. Ҳавозин, Сақиф ва Саъд ўғиллари қабилаларининг аҳолиси Тоиф қалъасига йиғилдилар.

Моликка: — Биз сен билан нима қилайлик? Бизларнинг аёлларимизни, болаларимизни, бутун мол-мулкимизни Муҳаммад (соллаллоҳу алайҳи васаллам) қўлга киритди. Энди эса аскарларига тақсимламоқда. Биз энди ҳаммамиз бориб, мусулмон бўламиз! — дедилар.

Кўплари ҳам мусулмон бўлдилар ва Жаъронага, Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи васаллам) ҳузурига келдилар.

— Биздан фалон ва фалон мусулмон бўлдилар. Фалон кишилар ҳам мусулмон бўлмоқчи. Бизга шу яхшиликни қилгин, чунки сенга мос келадиган нарсаси шу! — дедилар. — Бизнинг араб қавми ичида нуфузимиз ва шарафимиз бор. Сенга бизларнинг аёлларимизни ва болаларимизни асир қилиш, наслимизни йўқ қилиш мос келмайди. Агар бугун сен бизларни афв қилмасанг, бизларни ким афв қилади? — дедилар.

Кўп илтижо қилиб, йиғлаб йиғладилар.

Сўнг Саъд ўғиллари қабиласидан **Зайд ибн Сард** номли бир киши ўрнидан турди. У кекса киши эди. Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) Саъд ўғиллари қабиласида бўлганларида ва сут онаси Ҳалима хонимнинг уйида бўлганларида, унга кўп хизмат қилган эди.

Ҳазрати Пайғамбарни қучоқлаб: — **Ё Муҳаммад!** Биз сенинг қабилан ва уруғингданмиз. Агар Византия подшоҳи, ёки Шом подшоҳи ёки бошқа бир подшоҳ бизга қарши ғалаба қозонганида, бизга раҳм қилар, бизларни афв қилар эди. Сен эса уларнинг ҳаммасидан меҳрибонроқсан!

Сенинг отанг ва сенинг онангнинг қабилалари ғарибларнинг қўлида асир бўлиб, хор бўлиши мумкинми? — деди.

Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи васаллам) бу сўзларни эшитиб, муборак кўзларидан ёшлар окди.

Сўнг: — **Сиз нима хоҳлайсиз? Мол-мулкларингизми? Ёки оила-фарзандларингизми?** — деб сўрадилар.

Улар: — **Мол-мулкни топамиз. Аммо оила-фарзандни топиб бўлмайди! Мол-мулкимиз ва чорва молларимиз кетса ҳам биз учун уят бўлмайди, лекин аёллар ва болаларимиз асир бўлиб кетишидан уяламиз!** — дедилар.

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам): — **Менинг ва яқинларимнинг улушига тушганларини сизларга ҳадя қилдим. Эрта тонгда бомдод намозидан кейин келинглар, бу гапингизни мусулмонларнинг олдида айтинглар!** — дедилар.

Эрта тонгда бўлди. Аскарлар Расулуллоҳнинг олдида ўтирган эдилар. Ҳавозин, Саъд ва Сақиф қабилалари туриб турган эдилар.

Улар ўша куни Аллоҳнинг Расулига айтган сўзларини яна айтдилар. Илтижо қилиб, йиғладилар. Ҳазрати Расулуллоҳдан ўз аёллари ва болаларини сўрадилар.

Аллоҳнинг Расули (соллаллоҳу алайҳи васаллам): — **Бу менинг қўлимда эмас. Бу бутун аскаримнинг қўлида! Мен ва яқинларимнинг улушини сизларга ҳадя қилдим!** — дедилар.

Мусулмонлар бу сўзларни эшитиб, ҳаммаси: — **Сен бизнинг Пайғамбаримизсан, агар сен ўз улушингни ҳадя қилган бўлсанг, биз ҳам сенга эргашиб, улушимиздан воз кечамиз!** — дедилар.

Муҳожирлар ва Ансорлар бутун улушларидан воз кечдилар.

Аммо:

1. **Уяйна ибн Ҳасин ал-Фарозий,**
2. **Акраъ ибн Ҳобис ат-Тамимий,**

3. **Аббос ибн Мардос ас-Салмий** — улар ўз улушларидан воз кечмадилар. Чунки уларнинг Ҳавозин ва Сақиф қабилалари билан душманликлари бор эди.

Шунда Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам): — **Сиздан ҳар бирингиз улушидан воз кечса, у рози бўлган ҳар бир асир учун олтига қўй бераман!** — дедилар.

Бу сўзни Аллоҳнинг Расулидан эшитганларидан сўнг, уларнинг ҳаммаси ўз улушларидан воз кечдилар.

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) **6 000** асирни озод қилдилар.

Молик ибн Авф эса қалъада эди.

Халқ: — **Ё Расулуллоҳ!** Молик сиз томонга келиб, сизга яқинлашмаяпти. Бу унинг сизга жуда кўп озор берганлиги сабабли! — дедилар.

Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам): — **Мендан Моликка айтинглarki, агар келса, бутун мол-мулкни, оила-фарзандини қайтариб бераман. Ҳамда юзта туя ҳадя қиламан!** — дедилар.

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) бутун халққа оила-фарзандларини қайтардилар.

Ҳазрати Али ибн Абу Толибнинг ўша ғаниматдан бир жорияси бор эди. Ҳазрати Умарнинг ҳам бир жорияси бор эди, Ҳазрати Усмоннинг ҳам бир жорияси бор эди.

Ҳазрати Умар ўз жориясини ўғли Абдуллоҳга берган эди. Ҳеч ким бу жорияларга қўл теккизмаган эди. Улар ҳам жорияларни қайтариб, халқни хурсанд қилдилар.

Кейин улар қайтиб кетдилар.

Моликка Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг хабарини етказдилар.

Молик Сақиф қабиласидан ажралиб, қалъадан чиқди. Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) ҳузурига келди. Мусулмон бўлди.

Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам) ҳам унинг оила-фарзандини унга қайтариб бердилар.

Уни яна ўз қавмига амир тайин қилдилар. Улар Тоифда мусулмон бўлган эдилар.

Ҳамда: — **Аскаринг билан Сақиф қабиласига қарши юриш қил! Улар қалъада турибдилар, улар билан жанг қил! То улар устидан ғалаба қозон ва қалъани улар кўлидан тортиб ол!** — деб буюрдилар.

Молик (розияллоҳу анҳу) бу буюришни қабул қилиб, қалъа томон юрди. Икки ой давомида тўхтамай, қалъа аҳли билан жанг қилди.

Охирида қалъа аҳли ожиз қолиб, таслим бўлдилар. Қалъадан чиқиб, Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам) ҳузурига келдилар. Улар билан тинчлик келишуви тузилди.

Ҳазраж қабиласининг катта зоти Саъд Ансорий (розияллоҳу анҳу) Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) ҳузурларига келиб: — **Ё Расулуллоҳ!** — деди. — Мадина ва Ҳазраж қабилалари одамлари, яъни бу аскар ичида бўлганлар, Мадинага қайтишни хоҳламоқдалар!

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам): — Нега кетмоқчилар? Улар нима хоҳлайдилар? — деб сўрадилар.

Саъд: — Улар шундай дейишмоқда: **"Расулуллоҳ биздан юз ўғирди. Биз қиличимиз учидан қонлар томган ҳолда турсак, у ғанимат молларини бошқаларга кўп-кўп берди. Биз эса бирор нарса олмадик. Бу халқ қачонки Аллоҳнинг Расулини Маккадан чиқарганида, у нолиб бизга келди. Биз унга байъат қилдик, уни Мадинага олиб бордик, молларимиз ва жонларимизни унинг йўлида фидо қилдик. Макка аҳли билан урушдик. Бадр урушида ва Уҳуд жангларида бошларимизни қурбон қилдик."**

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) Саъдга: — Бу сўзларни Ансорлар айтмоқдаларми? — деб сўрадилар.

Саъд: — Ҳа! — деди.

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам): — Агар улар шундай дейишларини билганимда, валлоҳй, мен ҳам уларга кўпроқ берган бўлардим. Лекин, мен улар бу гапни айтишмайди, деб ўйлагандим. Чунки уларнинг исломга бўлган эътиқодлари мустаҳкам, улар дунё учун ожиз бўлмайдилар, деб билгандим, — дедилар.

Кейин ҳазрати Саъд билан бирга Ансорлар йиғилган жойга бордилар. Аллоҳнинг Расули (соллаллоҳу алайҳи васаллам) дедилар: — Эй Ансорлар жамоаси! Билингизки, мен сизларни ўзимдан биламан, Макка қавмини эса бегона деб ҳисоблайман. Улар билан қилган ишим бегона одамлар билан қилинган ишдир. Сизларга ва сизларнинг исломга садоқатингизга ишончим комилдир. Мен, ҳар қанча Маккадан келган бўлсам-да, ўзимни сизлардан деб биламан. Маълумки, Аллоҳ таоло мени сизларга юборди. Ва сизларни мен сабабли залолатдан, ноҳақ йўлдан ва жоҳилликдан халос қилди. Сизлар Ҳазраж ва Авс қабилаларидангиз, бир-бирингиз билан дўст ва иттифоқ бўлдингиз. Мен эса сизлар сабабли Маккаликларнинг озорларидан кутилиб, тинчлик топдим. Улар менга ишонмадилар, сизлар ишондингиз. Улар мени Маккадан чиқардилар, сизлар мени қабул қилдингиз. Улар мени ҳеч бир хабарсиз Маккадан чиқариб юбордилар, сизлар эса молларингиз билан менга ҳамроҳ бўлдингиз ва менинг йўлимда қонларингизни тўқдингиз. Мен сизларга ишондим. Менинг улушимни ва сизларнинг улушингизни бошқаларга бердим. Шунинг учун бердимки, уларнинг исломдаги имонлари заиф эди. Мен уларга дунёвий манфаат бериб, исломни ширин кўрсатмоқчи бўлдим.

Мен эса ўз улушимни олмаганимдек, сизларга ҳам улуш бермадим.

Эй Ансор халқи! Шунга рози эмасмисизларки, улар аскардан ажралиб, туялар ва қўйлар билан уйларига кетсинлар, сизлар эса уйларингизга **Аллоҳнинг Расули билан** қайтингиз?! Валлоҳй, агар бутун дунё бир йўлдан юрса, Ансорлар бошқа йўлдан юрса, мен **Ансорлар билан бирга юраман!** Ўзимни улардан деб биламан! — дедилар.

Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам) бу сўзларни айтаётганларида, бутун Ансорлар йиғлаб юбордилар: — Биз розимиз, ё Расулуллоҳ! — дедилар.

Шундан сўнг Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) дуо қилдилар: — **Эй Аллоҳ! Ансорларни ва Ансорларнинг фарзандларини мағфират қил!**

Ансорлар ҳам: — **Омин!** — дедилар.

Шу тариқа, Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) уларнинг қалбларини хотиржам қилдилар ва ўз манзилларига қайтдилар. Зулқаъда ойидан беш кун қолган эди. Жарронадан йўлга чиқдилар ва Маккага келдилар. Умра бажардилар. Сўнг Маккадан Ансорлар билан чиқиб, Мадинага йўл олдилар. Ҳазрати Аттоб ибн Асидни Маккада амир қилиб қолдирдилар ва ҳазрати Муоз ибн Жабални у билан бирга қолдирдилар. У мусулмонларга Қуръон ва шариатни ўргатар эди.

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) **Зулҳижжа ойида Мадинада** бўлдилар. Мусулмонларнинг қолган қисми Маккада ҳажни адо этдилар. Бу ҳижратнинг **саккизинчи йили** эди. Шу йилнинг ичида Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг **Мария Кибтийядан** бир ўғиллари туғилди. Унга **Иброҳим** деб ном қўйдилар. Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг бир хушхабар олиб келадиган хабарчиси бор эди. Бу хушхабарни у олиб келди. Унинг исми **Абу Рофеъ** эди.

Тўққизинчи ҳижрий йилда халқ гуруҳ-гуруҳ бўлиб келиб, исломга киришар эди. **Асад ўғлонлари** қабиласидан бир гуруҳ келиб: — Биз **қийноқсиз** исломга кирдик. Жангсиз мусулмон бўлдик. Бизга **намоз, закот ва садақа фарз бўлмасин!** — дедилар.

Шунда Аллоҳ таоло улар ҳақида қуйидаги оятни нозил қилди:

"Улар исломга кирганларини сенга миннат қилиб айтишади. Сен айт: "Мени исломга кирганингиз учун миннатдор қилманг. Балки Аллоҳ таоло сизларга имон йўлини кўрсатгани учун миннатдор бўлинг. Агар ростгўй бўлсангиз!" (Хужурот, 17-оят)

Шу йилнинг ичида **Тоиф**нинг катта зоти **Масъуд ўғли Урва** Ҳарис шаҳридан келди. У Сакиф қабиласи билан Мадинага келиб, **мусулмон** бўлди. Ва: — Ё Расулуллоҳ! Мен бориб, **Тоиф аҳлини ва Сакиф қабиласининг қолганларини** исломга даъват қилсам, қандай бўлади? — деди.

Ҳазрати Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам): — **Сени ўлдирадилар!** — дедилар.

Урва: — **Мен қўрқмайман!** — деди. Ва Тоифга йўл олди.

Тоифликлар унинг мусулмон бўлгани ҳақида эшитиб, қалъа эшикларини ёпдилар. Урва қалъа эшиги ёнида ўтириб, уларни исломга чақирди. Шунда қалъадан бир ўқ учиб, уни уриб, **шаҳид қилди**.

Шундан кейин **Молик ибн Авф (розияллоҳу анҳу)** келди. У Тоиф қалъаси ёнида туриб, ҳеч кимни ташқаридан ичкарига, ичкаридан ташқарига чиқармас эди...

ТАБУК ҒАЗОТИ ХАБАРИ

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам): — **Табукка юриш қилинг!** — деб халққа буюрдилар. — **Камбағалларга ҳам мол билан ёрдам беринглар!**

Мусулмонлар ҳам қўлларидан келганича ҳар бир кишига молдан, чорвадорликдан нарсалар бердилар.

Ҳазрати Усмон ибн Аффон ўша ғазотда шундай ҳадялар бердики, бу қадар ҳадяни ҳеч ким қилмаган эди.

Бутун аскар — бой-камбағал, соғлом-касал йўлга чиқдилар.

Расулulloҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам) йўлга чиққач, касалларни, кўрларни ва фақирларни орқага қайтардилар.

Аллоҳ таоло улар ҳақида шундай оят нозил қилди:

"Аллоҳга ва Унинг расулига содиқ қолган ҳолда заифларга, касалларга ва жанговар харажат учун ҳеч нарса топа олмаган фақирларга (жангда қолмаслик) гуноҳ эмас. Яхшилик қилганларни айблашга ҳеч йўл йўқ. Аллоҳ, албатта, мағфират қилувчи ва раҳмлидир." (Тавба: 91)

Аллоҳ таоло яна шундай оятни нозил қилди:

"Эй Муҳаммад! Сен: "Мен сизларни миндириш учун улов топа олмаяпман!" — деган кимсаларга гуноҳ йўқ. Улар бу йўлда бирор нарса топа олмаганларидан кўз ёшлари оқиб, ғам-ташвиш билан қайтдилар." (Тавба: 92)

Ғатафон ўғилларидан бир гуруҳ Расулulloҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам)дан рухсат сўрадилар.

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) уларга рухсат бердилар.

Аллоҳ таоло улар ҳақида шундай дедилар:

"Араб бедуинларидан айримлар баҳоналар қилиб, Табук юришига қатнашмаслик учун рухсат сўраб келдилар. Аллоҳга ва Унинг расулига ёлгон гапирганлар эса (ҳеч рухсат сўрамай) ўтириб қолдилар. Улар орасида кофир бўлганлар жуда оғир азобга дучор бўладилар!" (Тавба: 90)

Аллоҳ таоло яна шундай оят нозил қилди:

"Аллоҳ сенга омонлик берсин. Ҳақиқатни айтганлар ва ёлгончилар ажралиб чиққанга қадар нега сабр қилиб, уларга рухсат бермадинг?" (Тавба: 43)

Бу келганлар Омир ибн Туфайлнинг қабиласи эди.

Уларнинг баҳоналари шундай эди:

— Агар биз ғазотга кетсак, **Тайй қабиласи** бизнинг аёлларимиз ва мол-мулкимизни талон-тарож қилади!

Бу ёлгон баҳона эди.

Шунинг учун Аллоҳ таоло уларга рухсат бермаган ва шундай деган эди:

"Сен нега уларга рухсат бердинг? Рухсат бермас эдинг, сенга ким ҳақиқий мусулмон ва ким ёлгончи экани маълум бўлар эди!"

Шундан кейин Абдуллоҳ ибн Убайй ва мунофиқлар гуруҳи келди.

Улар ҳам Расулulloҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам)дан рухсат сўрадилар.

Ант ичиб: — Агар қалбимиз истаган бўлса, сизлар билан бирга кетар эдик! — дедилар.

Аллоҳ таоло улар ҳақида шундай дедилар:

"Улар Аллоҳга қасам ичадилар. Лекин бу уларнинг ўз нафсларини ҳалокатга қаратганидир. Аллоҳ, уларнинг ёлгон қасамлар ичганларини албатта билади!" (Тавба: 42)

Бу Тавба сураси ғазотдан аввал нозил бўлган эди.

Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам) аскарни йиғиб, Табукка йўлландилар.

Абдуллоҳ ибн Убайй мунофиқлар билан бир манзилча йўл юрди.

Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам) унинг олдида ҳаракат қилганлари учун, Абдуллоҳ мунофиқлари билан орқага қайтди.

Муслмонлардан уч киши эса мунофиқ эмас эди.

Лекин уларнинг ҳам бирор узрлари йўқ эди.

Шулар билан бирга улар ҳам қайтиб кетган эди.

1. **Каъб ибн Малик** (Убаййнинг отаси Маликнинг ўғли).

2. **Мароҳа ибн Рафеъ.**

3. **Ҳилол ибн Умайя.**

Аллоҳ таоло улар ҳақида шундай дедилар:

"Яъни, бу уч кишига ҳам тавба берди. Ер юзи уларга тор кўринди. Халқ ҳам улардан юз ўгирганида, улар ўзларини ғам-ташвиш ичида тор кўрдилар. Ва Аллоҳ таолонинг жазосидан қочиб учун ҳеч қандай йўл йўқлигини тушунишди. Фақатгина истиғфор уларни қутқариши мумкин эди." (Тавба: 118)

Шундай қилиб, улар истиғфор қила бошладилар.

Аллоҳ таоло уларга тавба берди:

(Аллоҳим, бизларга ризқ бергин!)

Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам), **Ҳазрати Сибъ ибн Урфата ал-Ғифорийни** Мадинага амир тайин қилдилар.

Ҳазрати Али ибн Абү Толиб (розияллоҳу анҳу)га: — Мадинага бор, менинг аҳлимни кузат! — деб буюрдилар.

Мунофиқлар: — Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам) Алини орқага юборишлари, унинг қалблари ғазотбланганидан эмасми? — дедилар.

Эртага ҳазрати Али (розияллоҳу анҳу) қуролланиб, ҳазрати Расулуллоҳнинг орқасидан йўлга чиқди ва: — **Ё Расулуллоҳ! Мунофиқлар мен ҳақимда шундай деяптилар?** — деди.

Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам): — **Улар ёлғон гапиряптилар!** — деб унинг кўлини ушладилар ва дедилар: — **Сени ўз ўрнимга тайин қилдим. Бутун аҳлимни сенга топширдим.**

Сен менга Мусога Ҳорун (алайҳиссалом) қанчалик яқин бўлган бўлса, шунчалик яқинсан. Ҳорун (алайҳиссалом) Мусога қандай яқин бўлган бўлса, сен ҳам менга шундай яқинсан. Лекин, билаки, мендан кейин ҳеч қандай набий йўқ!

Шундан кейин Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам) заифлардан ҳам, камбағаллардан ҳам ҳеч кимни ўзи билан бирга олмадилар.

Ҳаммасини **Ҳазрати Али** билан юбордилар.

Ва яна ҳазрати Али (розияллоҳу анҳу)ни **Мадинага юбордилар.**

Мунофиқларнинг айримлари эса **Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам) билан бирга кетдилар.**

— Агар яхшилик шу ерда бўлса, Аллоҳ таоло уни бизга келтирсин! — дедилар.

Эрталаб у пиёда келди ва: — **Ё Расулуллоҳ! Туяим йўлда қолиб кетди, мен пиёда келдим!** — деди.

Шундан кейин бир манзилга етиб бордилар ва у ерда тугатдилар. Мунофиқлар: — **Муҳаммад ўйлайдики, Рум (Бизанс) уруши араб уруши каби бўлади. Лекин уларнинг уруши арабларнинг урушига ўхшамайди!** — дейишди.

Аллоҳ таоло буни **Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам)га** хабар берди. У зот бу мунофиқларга: — **Сизлар шундай гап айтдингизлар. Аллоҳ таоло менга буни аниқ хабар берди!** — дедилар.

Мунофиқлар эса: — **Биз фақат ҳазиллашган эдик!** — дейишди.

Аллоҳ таоло шунда қуйидаги оятни нозил қилди:

"Агар улардан: "Нима учун (Пайғамбар ва Ислом) билан масхара қилдингиз?" деб сўрасанг, "Биз фақат (бошқа нарса эмас), лафзга берилдик ва ҳазиллашдик, холос", дерлар. Сен айт: "Аллоҳ ва Унинг Пайғамбари билан масхара қиляпсизми?!" (Тавба, 65-оят)

Ниҳоят, Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) **Табукга етиб бордилар.** У ердаги халқнинг барчаси насроний эди. Ҳазрати Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам) уларга **Бизансдан қўшин келди,** деб ўйладилар. Лекин ҳеч қандай қўшин келмаган эди.

Табукнинг беки Урва ибн Рувайда эди. У катта бойлик ва кўплаб туяларга эга эди. У Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) билан **сулҳ тузди.**

У ердан бир неча фарсах узоқда бир мустаҳкам қалъа бор эди. Уни **Думматул Жандал** деб аташар эди. У ерда **Киндий қабиласидан бўлган насроний бир бек** бор эди. Унинг исми **Уқайдир ибн Абдул Малик** эди.

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) у ерга **Холид ибн Валидни аскар билан юбордилар.** Бу шахс ов қилишга жуда муҳаббатли эди.

— Эй Холид! **Уни ов вақтида тутиб ол!** — дедилар.

Холид ибн Валид у ерга аскар билан борди. **Уқайдир бир кеча ой ёруғлигида қалъа эшигини ёпиб, ҳимояланган саройида ухлаётган эди.**

Холид ибн Валид қалъа атрофини айланиб чиқди, лекин **унга кириш учун биронта ҳам жой топмади.** У аскарлари билан қалъа девори остида пинҳон бўлиб турар эди.

Бир вақтда қалъа эшигидан **кийиклар** галаси чиқиб кетди.

Шунда қалъа беки **Уқайдир** уларни **кўриб, дарҳол овга чиқишга буюрди.**

У бир неча кишиси билан бирга туяга миниб, ҳимоясиз ҳолда қалъадан ташқари чиқди.

Унинг кийими жуда зеб-зинотли ва нафис эди. Бундай кийимни ҳеч ким кўрмаган эди.

Шунда **Холид ибн Валид** уни дарҳол тутиб, **Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам)** ҳузурига олиб борди.

Ислом аскарлари унинг кийимини кўриб ҳайратда қолдилар.

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) у билан ҳам сулҳ туздилар ва **хараж (солик)** қабул қилдилар.

Бирор киши билан уруш қилмадилар.

Кейин Мадинага йўлга чиқдилар.

Ислом аскарлари бир манзилга етиб борганда, у ерда бир оз сув бор эди.

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) саҳобаларга:

— **Ичингиздан ким бу ерга етса, мен келмагунча сувга қўл теккизмасин!** — дедилар.

Лекин буни мунофиқлар эшитиб, дарҳол бориб сувдан фойдаланиб юбордилар.

Шу боис, Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) келганларида, у ерда ҳеч қандай сув қолмаган эди.

У зот бу иш мунофиқлар томонидан қилинганини англадилар ва уларга **лаънат** қилдилар.

Кейин туяларидан тушиб, муборак қўлларини сув манбаси устига қўйдилар.

Аллоҳнинг баракати билан сув жуда кўп оқиб чиқди.

Барча ашоби киром ва ҳайвонлар сувдан то'йғунча ичдилар.

Шундан кейин, **Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам)** Мадинага йўлга чиқдилар.

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) жангга кетишларидан аввал, мунофиқлар Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам) масжидидан ташқари яна бир масжид қурган эдилар.

Уларнинг мақсади у ерда йиғилиш ва намоз баҳонасида фитна чиқариш эди.

Улар Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам)га келишиб: — **Ё Расулуллоҳ! Биз бир масжид қурдик.** У ерда ожизлар, кекса ва беморлар, ёмғир ва ботқоқ кунларида

намоз ўқисин. Агар сиз ҳам келиб, у ерда бир неча намоз ўқисангиз, биз учун барака бўларди!

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам): — **Шошилманглар! Бу ғазотдан қайтганимизда келамиз!** — дедилар.

Лекин ғазотдан қайтганларида, мунофиқлар яна келишиб: — **Ё Расулulloх, масжидимизга марҳамат қилинг, у ерда намоз ўқинг!**

Шунда Аллоҳ таоло қуйидаги оятни нозил қилди:

"Мусулмонларга зарар етказиш, куфрни тарқатиш, мўминларни ажратиш ва олдиндан урушга тайёрланиш учун масжид қурганлар бор. Улар: "Биз фақат яхшиликни истадик", деб қасам ичадилар. Аллоҳ эса уларнинг ҳақиқатда ёлгончи эканини гувоҳлик беради." (Тавба, 107-оят)

Бу оятдан кейин, Аллоҳ таоло Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам)га шундай буйруқ берди: — **Эй Мухаммад! У ерда ҳеч қачон намоз ўқима!**

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) саҳобалардан бир нечасини у ерга юбориб: — **Боринглар, ўша масжидни йўқ қилинглар!** — дедилар.

Саҳобалар бориб, масжидни вайрон қилдилар.

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) Мадинага қайтганларида ғазотга чиқмаган уч киши – Каъб, Мурора ва Ҳилол, Расулulloх (соллаллоҳу алайҳи васаллам) ҳузурига келдилар.

Расулulloх (соллаллоҳу алайҳи васаллам) улар билан гаплашмадилар ва саҳобаларга: — **Улар билан ҳеч ким гаплашмасин!** — дедилар.

Қирқ кун улар Аллоҳ таолога нидо қилиб, тавба қилиб йиғладилар.

Қирқ кундан сўнг, Аллоҳ таоло уларнинг тавбаларини қабул қилди.

Аллоҳ таоло шундай деди:

"Бу уч кишининг тавбалари қабул қилинди." (Тавба, 118-оят)

РАСУЛУЛЛОҲ (СОЛЛАЛЛОҲУ АЛАЙҲИ ВАСАЛЛАМ) ҲАЗРАТИ АЛИНИ ТАЙЙ ХАЛҚИ УСТИГА ЖЎНАТИШЛАРИ

Кейин Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) Ҳазрати Алини (Аллоҳ унинг юзини карим қилсин) Тайй қабиласига юбордилар.

Ва: — **Ҳотамнинг ўғли Адийни бориб, олиб кел. Чунки у улуғ кишидир. Балки, Ҳақ таоло унга Исломни насиб қилар!** — дедилар.

Ҳазрати Али йўлга чиқди. Тайй қабиласига етиб борди. У ерда тухтади.

Адий эса буни эшитгач, ўз мол-мулки ва фарзандларини туяларга ортди ва Шом томон юрди.

Қавмини эса ўзи турган жойларда қолдирди.

Адийнинг бир синглиси бор эди.

У кекса эди, аммо ақлли аёл эди. **Тайй қабиласининг аёллари уни улуғ танир эдилар.**

Адий синглисидан ҳам юз ўгирди, уни ўзи билан бирга олмади.

Ҳазрати Али (розияллоҳу анҳу) аскар билан ўша юртга келганида, Адийни у ерда топмади.

Синглисини эса асир олди.

У ўлкада **бир бутхона** бор эди. Унинг ичида тошдан бир бут қўйилган эди.

Ҳотамнинг ўғли Адий ўша бутга ибодат қилар эди.

Ҳазрати Али (розияллоҳу анҳу) ўша бутни синдирди, бутхонани вайрон қилди.

Ва у бутхонада **икки қилични** топди.

Қабила аҳлидан: — **Бу қиличлар кимники?** — деб сўради.

Улар: — Бу икки қилич машҳур ва номдор қиличлардир.

Бири **Мухаззим** деб аталади.

Бирининг номи эса **Байзо**.

Шимрил ал-Ғассонийнинг ўғли Ҳорис, Ҳотамга берган эди.

Ҳотам ўша қиличларни бўйнига осиб юрар эди.

Ва вафот этаётганда: — **Мен вафот этганимда, бу қиличлар бутхонага осилсин! Балки бир кун келиб, кимдир сизлар билан жанг қилса, бу қиличлар керак бўлиб қолади! —** деган эди.

Ҳазрати Али (розияллоҳу анҳу) ўша қиличларни ва Ҳотамнинг кекса қизини, ҳамда асирларни олиб, Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) ҳузурига олиб келди.

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам): — Масжид эшигига бир чарм чатир тикинглари! — деб буюрдилар.

Чатир тикдилар.

Ҳотамнинг кекса қизини ўша чатирга қўйдилар.

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) уни асир қилиб ушлаб туришни хоҳламадилар.

Чунки Ҳотам араблар орасида обрўли шахс эди.

Бу кекса аёл чатирда ўтирганида, бир куни Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) масжидга кирдилар.

Чатирда турган аёл уларнинг олдида чиқиб: — Ё Расулulloҳ!

Мен кекса аёлман. Араб миллатидан бир қизман.

Сизнинг яхшиликларингиз ва эҳсонингиз менга жуда қўпдир.

Мени асирликдан озод қилиб, ака-укамнинг ҳузурига юборишингизни хоҳлайман! — деди.

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам): — Ака-укаң ҳузурида нима қиласан? — деб сўрадилар.

Ва: — У Аллоҳдан ва Унинг Расулидан қочди! — дедилар.

Сўнгра Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи васаллам) масжидга кириб кетдилар.

Бу аёл эртасига яна Расулulloҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам) масжидга кирганларида ўша гапларни айтиб, илтимос қилди.

Расулulloҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам): — Тиллагингни бажаришимни хоҳлайман. Аммо шошилма. Сенга ҳамроҳ бўладиган одам топишинг керак, токи сени ўша ерга етказсин! — дедилар.

Бу кекса аёл шундай ҳамроҳ кутар экан, араблардан бир гуруҳ киши Мадинага келди.

Ҳотамнинг қизи Шомга боражагини эшитиб, унинг чатирига келишди.

Бу аёл уларга: — Сизлар йўлга чиқар экансизлар, мен ҳам сизлар билан бирга борай! — деди.

Ва Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) ҳузурига келиб: — Ё Расулulloҳ! Йўлдош топдим! — деди.

Расул (соллаллоҳу алайҳи васаллам) унга рухсат бердилар.

Унга кийимлар кийдирдилар. Миндириш учун туя ва йўл учун озиқ-овқат бердилар.

У Шомга ака-укасининг ҳузурига борди.

У акаси Адийдан бир ёш катта эди.

Шомга етиб боргач, акаси билан учрашиб, унга аччиқ сўзлар айтиб, маломат қилиб: — Мени юртимизда ёлғиз қолдирдинг. Ва мен асир бўлдим. Сен эса хотининг ва болаларингни олиб, кетдинг! — деди.

Акаси Адий: — Мухаммадни қандай кўрдинг? Ва менга нима тавсия қиласан? — деди.

Синглиси: — Мен сенга маслаҳат бераманки, унинг ҳузурига бор. Агар у ҳақиқатдан ҳам Пайғамбар бўлса, унга таслим бўл. Агар у подшоҳ бўлса, сенинг танишинг бўлиши яхшироқ! — деди.

Акаси Адий бу сўзни эшитиб: — Тўғри айтяпсан! — деди.

У туяга миниб, Мадинага келди.

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам)ни масжидда ўз саҳобалари билан ўтирганларини топди.

Узоқда туриб, салом берди.

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам): — Сен кимсан? — дедилар.

У: — Мен Ҳотам Тайининг ўғли Адийман! — деди.

Расулulloҳ ўринларидан турдилар.

У зот ҳеч қачон бир кофир учун, қанчалик улуғ бўлмасин, ўринларидан турмаган эдилар.

Адийнинг қўлидан ушлаб, уни уйга олиб бордилар.

Уни масжидда ўтиришга чақирмадилар.

Чунки у ҳали мушрик эди.

Расулulloҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам) ҳузурига келган элчилар

Биринчи бўлиб араб қабилаларидан келганлар: А- Тамим ўғлонлари қабиласидан Варқа ибн Будаил Б- Амр ибн Ҳошим С- Акраъ ибн Ҳабис Ҷ- Айина ибн Ҳасинатул Фаразий

Фазора қабиласи ҳам Тай ўғлонлари қабиласидан эди. Аслида, барча араб зотлари, Бадийада ҳам, Ҳижозда ҳам Тамим ўғлонларидан эди.

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам)га Макка фатҳида ва Тоиф ғазотида келган эдилар, лекин мусулмон бўлмаган эдилар.

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам)га: — Биз сенинг динингга кирмадик, фақат сенга ёрдамга келдик! — дейишар эди.

Лекин уларнинг қалбларида ғаниматдан қанча улуш олишларини ўйлашган эди.

Ушбу илк элчилардан сўнг Надир ўғлонларидан келган элчи ҳам келди.

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) ҳужраларида эдилар.

Уни ташқарига чақирдилар. У зот ташқарига чиқдилар.

Аллоҳ таоло улар ҳақида қуйидаги оятни нозил қилди:

"Эй Муҳаммад! Улар сени ҳужрадан чиқариш учун чақирсалар, уларнинг кўплари ақлсиздирлар." (Ҳужурот, 4-оят)

У элчилар: — Эй Муҳаммад! Биз билан мағрурлангин, биз ҳам сен билан мағрурланайлик! Агар сен улуғ бўлсанг, биз ҳам сенга эргашамиз. Чунки арабларда урф-одат шундайки, икки қabila бир-бирини устун деб билса, ҳар бир тоифа ўз шарафини даъво қилар эди.

Қайси томоннинг тили кучли бўлса, устунлик унда бўлар эди.

Шу тариқа улар йиғилганда, Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) хутба ўқидилар.

Ҳассон ибн Собит (розияллоҳу анҳу) исломнинг фазилатлари ҳақида шеър айтиб, мадҳ қилдилар.

Чунки унинг шеърдаги фасоҳати ва латофати бошқа шоирларнинг шеърларидан устун эди.

Элчилар Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг фазилатларини тан олиб, исломни қабул қилдилар.

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) уларнинг ҳар бирига ҳадя бериб, уларни юбордилар.

Шу йил ичида мунофиқларнинг боши бўлган Убайй вафот этди.

Унинг ўғли Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам)дан отасига жаноза намози ўқиб беришларини сўради.

— Отам қария киши эди, эҳтимол, Аллоҳ таоло унга раҳм қилар! — деди.

Аллоҳ таоло шунда қуйидаги оятни нозил қилди:

"Мунофиқлардан бирортаси ўлса, унинг жаноза намозини ўқима ва қабри устида турма! Чунки улар Аллоҳ ва Унинг Расулини инкор қилдилар. Чунки улар куфр ва осийлик билан ўлдилар." (Тавба, 84-оят)

Надир ўғлонларидан кейин Яман элчиси келди.

Бу элчи Базон, Яманнинг беки эди.

Ажам юрти бекарор ва ихтилофда эди. Ҳамма мусулмон бўлди.

Яман бекиларидан бири Зул-Язан ўғли Ҳорис бўлиб, ҳар бир киши ўз ҳудудининг беки эди.

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам)га элчи юбориб, хат ёзиб, исломга кирганликларини билдирдилар.

— Бизга исломни ва унинг ҳукмларини ўргатадиган бир кишини юборинг! —
дедилар.

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) хатларига жавоб қилиб, Малик ибн Музаййимани уларга юбордилар.

Уларнинг исломини қабул қилдилар, элчиларини яхши кутиб олдилар ва уларга хат йўлладилар.

Бу хатда ислом динини баён қилдилар:

1. Намоз ва рўза тўғрисида

2. Ҳаж ва закот шартларини баён қилдилар.

Шунингдек, Муоз ибн Жабални, Абдуллоҳ ибн Зайдни ва Малик ибн Убодани (розияллоҳу анҳум) уларнинг элчилари билан бирга юбордилар.

Чунки улар ансорларнинг зотли кишилари бўлиб, динни ўрганган эдилар.

Ҳазрати Муозни уларнинг бошлиғи қилиб тайинладилар ва хатларида шундай ёздилар:

3. "Муозни сизларга юбордим. У сизларнинг закотингизни олиб, бизга юборсин. Ансорлардан ҳам кўп кишиларни сизларга Қуръон, шариат ва динни ўргатиш учун йўлладим."

Шу йили Ҳабаш подшоҳи вафот этди.

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) унинг вафотини саҳобаларга хабар бердилар.

Мадинада унинг жаноза намозини ўқидилар.

Зулқаъда ойи келганида, Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам)га баъзи араб қабиаларидан хабар келди.

Улар ҳали мусулмон бўлмаган эдилар.

— Бизнинг Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) билан аҳдимиз бор!

Шунда Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) дедилар:

5. "Бугундан кейин ҳеч бир мушрик Маккага келмасин!"

Чунки Бароат сураси нозил бўлди.

Аллоҳ таоло шундай деди:

"Бу, Аллоҳ ва Унинг Расулидан улар билан аҳд тузган мушрикларга очиқ огоҳликдир. Эй мушриклар! Ер юзида тўрт ой эркин юрингиз, аммо билингизки, сизлар Аллоҳнинг азобидан қутула олмайсизлар." (Тавба, 1-2-оятлар)

Аллоҳ таоло шу сурада яна шундай деди:

"Ҳажнинг буюк кунда Аллоҳ ва Унинг Расулидан одамларга эълон: Аллоҳ ва Унинг Расули мушриклардан безордир. Агар тавба қилсангизлар, яхшиликдир. Агар юз ўғирсангиз, билингизки, Аллоҳ кофирларни хор қилувчидир!" (Тавба, 3-оят)

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) ҳазрати Абу Бакрни (розияллоҳу анҳу) ҳажга юбориб, дедилар:

— "Мусулмонлар ҳаж қилсинлар!"

Шундан кейин Маккага ҳеч бир мушрик киритилмади.

Тўққизинчи ҳижрий йилдан сўнг, кофирлар ҳажга келишларини тўхтатдилар.

ПАЙҒАМБАРИМИЗ (СОЛЛАЛЛОҲУ АЛАЙҲИ ВАСАЛЛАМ) ҲАЗРАТИ АБУ БАКРНИ МАККАГА ЮБОРИШЛАРИ

Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи васаллам) Ҳазрати Абу Бакрни Маккага юбордилар ва Бароат (Тавба) сурасининг илк ўттиз оятини ўргатиб, унга: — Ҳамма халқ Арафотда жам бўлганда, бу оятларни уларга ўқиб бер! — деб буюрдилар.

Ва яна: — Эй Абу Бакр! Ҳажни ҳам сен бошқар. Халққа билдирки, бу йилдан кейин кофирлар ҳеч қачон Маккага келмасинлар! — дедилар.

Ҳазрати Абу Бакр (розияллоҳу анҳу) уйларига кетдилар.

Эрталаб эса Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам) Ҳазрати Али (каррамаллоҳу ваҷҳаҳу)ни Маккага юбориб: — Бу оятларни Абу Бакрдан олиб, уларни халққа ўқиб бер! — деб буюрдилар.

Ҳазрати Али (розияллоҳу анҳу) юриб бориб, Ҳазрати Абу Бакр (розияллоҳу анҳу)дан ўша оятларни сўради.

Бу пайтда Ҳазрати Абу Бакр (розияллоҳу анҳу) Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам) ҳузурига келиб: — Эй Аллоҳнинг Расули! Менинг қандай гуноҳим бор? — деб сўради.

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам): — Эй Абу Бакр! Сен ҳеч қандай гуноҳ қилган эмассан.

Лекин Жаброил (алайҳиссалом) менга: — Бу оятларни ўқийдиган киши Ҳошим авлодидан бўлиши керак! — деб хабар берди.

Шунинг учун Ҳазрати Алини юбордим!

Энди сен Алини ўзи билан олиб юр. Сен Ҳаж амири бўл.

Али эса бу оятларни Аллоҳ таолодан ва менинг тилимдан ўқиб, халққа эшиттирсин!

Деб, у ерда қурбонлик учун йигирма туя юбордилар.

Бешта туяни эса Ҳазрати Абу Бакр (розияллоҳу анҳу) ўзлари учун олиб кетдилар.

У билан бирга Ҳазрати Авфнинг ўғли Абдуррахмон ҳам кетди.

У ҳам ўз учун бир туя олди.

Шу тариқа Ҳазрати Абу Бакр (розияллоҳу анҳу) Ҳаж амири бўлиб, Ҳазрати Али (каррамаллоҳу ваҷҳаҳу) эса бу оятларни халққа ўқиб берди.

Шундан сўнг, ҳаждан қайтиб келинди.

Ушбу йилда эса закот ҳақидаги оятлар нозил бўлди.

Аллоҳ таоло шундай дедилар:

"Сен уларнинг молларидан закот ол. Чунки закот уларни гуноҳларидан поклайди ва молларини кўпайтиришига сабаб бўлади. Ва уларга хайрли дуо қил. Чунки сенинг дуонг, албатта, уларнинг қалбларини хотиржам қилади. Ва Аллоҳ уларнинг гуноҳларидан тавба қилганларини эшитади, уларнинг қалбларидаги надомат ва қайғуни билади." (Тавба: 103)

Шунинг учун закот оладиган киши, закот берган киши учун яхшилик дуо қилиши суннатдир.

Шундан кейин Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) тўрт томонга закот йиғувчиларни юбордилар.

Шунинг ортидан Бакр ибн Саъд ўғиллари қабиласидан элчи келди.

Бу қабиладан Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи васаллам) сут эмганлар.

Улар Замзам ибн Саълаб исмли бир кишини юбордилар.

У Аллоҳнинг Расули ҳузурига келиб, Ислом, намоз, рўза, ҳаж, закот ва садақа бериш шартларини ўргандилар.

Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи васаллам) унга: — Ҳақ таолога қасамки, бу фармон Аллоҳ таолонинг буйруғидир! — дедилар.

Ҳазрати Замзам ўз қабиласига қайтиб борди.

Бутун қабиласини Исломга даъват қилди. Ҳаммалари мусулмон бўлдилар.

Шундан сўнг, Ҳижратнинг ўнинчи йили, Рабиул аввал ойида Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи васаллам) Ҳазрати Холид ибн Валидни Нажрон ўғилларига юбордилар.

Улар Каъб ибн Ҳорис ўғиллари қабиласи эди.

Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам) Ҳазрати Холидга: — Улар билан жанг қилма! Улар мусулмон бўлганлар. У ерга бор, уларга шариат ва Қуръонни ўргат! — дедилар.

Ҳазрати Холид ибн Валид у ерга борди.

Уч ой у ерда турди.

Уларга Қуръонни ва мусулмонликни ўргатди.

Кейин Ҳазрати Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам)га мактуб ёзиб юборди.

Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам) жавоб ёзиб: — Қайт ва улардан бир қанчасини ҳам олиб кел! — дедилар.

Ҳазрати Холид уларнинг улуғларидан олти кекса кишини олиб келди.

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) уларнинг Ислomini қабул қилдилар.

Уларнинг бири Қайс ибн Ҳакам эди.

Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам) уни ҳаммасига бош, улуғ қилиб тайин қилдилар.

Ва уларнинг кўнгилларини олиб, яна юбордилар.

Улар қайтиб кетгач, уларнинг закотларини йиғиш учун бир кишини юбордилар.

Бу киши Амр ибн Ҳазм ал-Ансорий эди.

Шу йил ичида Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) Ҳазрати Холид ибн Валидни Яман ўлкасидаги Ҳамадон ўғиллари қабиласига юбордилар.

Ва: — Уларни мусулмон қил! — деб буюрдилар.

Ҳазрати Холид уларнинг олдига борганда, улар бу даъватга жавоб бермадилар.

Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи васаллам): — Агар Исломга келмасалар, жанг қил! — деб амр қилдилар.

Ҳазрати Холид у ерда олти ой турди.

Исломга даъват қилди.

Лекин улар Исломга кирмадилар.

Ҳазрати Холид қийин аҳволга тушиб қолди.

Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи васаллам)га мактуб юборди.

Шунда Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам) Ҳазрати Алини юбориб: — Холидни кўр! Уни қайтариб юбор. Сен эса уларни динга даъват қил! — деб буюрдилар.

Ҳазрати Али у ерга борди.

Ҳазрати Холидни Мадинага юборди.

Ва уларни Исломга даъват қилди.

Улар эса мусулмон бўлдилар.

Ҳазрати Али қайтиб келиб, Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам)га уларнинг Исломга кирганликларини хабар берди.

Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам) шод бўлдилар, хурсанд бўлдилар.

Ва уларнинг мусулмонлигини қабул қилдилар.

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг Мусайлимага юборган мактуби

Мусайлима ўз исёнини кучайтирганидан сўнг, Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи васаллам) унга мактуб ёзиб шундай дедилар:

(Мин Мусайлиматур Раҳмонил Ямамати ила Муҳаммад ибн Абдуллоҳ Расулиллоҳи фи Қурайш)

Мусайлиманинг отасининг исми Ҳабиб эди, лекин у отасининг исмини ёзмади. Ва мактубда шундай ёзди:

— Бисмиллахи носиран, қайиман. Ернинг ярими сенга, ярими эса менга тегишлидир. Эй Абдулмуталлиб ўғлонлари! Сизлар инсофсизсизлар!

Мактубни Ҳанифа ўғлонларидан икки киши билан юборди.

Бу иккови Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) ҳузурига мактубни олиб келдилар.

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) мактубни ўқидилар ва келган кишилардан:

— Сизлар бу ҳақда нима дейсизлар? — деб сўрадилар.

Улар:

— Биз ҳам шундай деб ҳисоблаймиз. Ернинг яrimi сенга, яrimi эса унга тегишлидир.

Шунда Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) дедилар:

— Элчига ўлим йўқдир. Акс ҳолда, сизни ўлдирган бўлардим!

Кейин уларни қайтариб юбордилар.

Ва Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) жавоб мактубини ёзиб юбордилар:

"Раҳмон ва Раҳим бўлган Аллоҳнинг номи билан! Аллоҳнинг Расули Муҳаммаддан ёлгончи (Каззоб) Мусайлимага: — Ер Аллоҳнинг мулкидир. Унга хоҳлаган бандасига беради! Ақибат фақат Аллоҳга ширк келтириши ва гуноҳдан сақланганларникидир!"

Мусайлима билан боғлиқ ҳодиса

Ямамада Ханифа ўғлонларидан катта бир зот бор эди.

Унинг исми Мужоат ибн Асад эди. У яхши арабча сўзлайдиган одам эди.

Бу иккала элчи мактубни Мужоат ибн Асадга кўрсатдилар.

У эса:

— Бу мактуб пайғамбарнинг сўзига ўхшайди!

Шу тариқа, у Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг хатини кўрсатди.

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) дунёдан охиратга кўчганларидан сўнг, Мусайлима:

— Энди Жаброил менинг ҳузуримга келди. Ер юзининг пайғамбарлигини менга топширди!

Лекин Ҳазрати Абу Бакр (розияллоҳу анҳу) халифа бўлганларидан сўнг, Ҳазрати Холид ибн Валидни Ямамага юбордилар.

У ҳам бориб, Мусайлимани ўлдирди.

(Бу воқеа кейинги қисмларда тафсилот билан келтирилади.)

Нажрон элчиларининг келиши

Кейинроқ, Нажрон ўғлонлари элчилари келдилар.

Улар барчаси қабила зотлари эди.

Улар ичида Эшад деган бир киши бор эди. У Нажрон ўғлонларининг беки эди.

Улар мусулмон бўлдилар ва Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) билан сулҳ туздилар.

Хараж ва солиқ беришни ҳам қабул қилдилар.

Киндий ўғлонлари элчиларининг келиши

Кейин Киндий ўғлонлари элчилари келди.

Улар меликзодалар эдилар.

Буларнинг беки Эшас ҳам улар билан бирга келган эди.

Улар ҳам исломни қабул қилдилар.

Омир ўғлонлари элчиларининг келиши

Кейин Омир ўғлонлари элчилари келдилар.

Бу қабиланинг энг каттаси Омир ибн Туфайл эди.

У шу кимса эдики, Маун қудуғи ёнида Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг қирқ кишисини ўлдирган эди.

Омир ўғлонлари:

— Бутун қабиламиз исломни қабул қилди. Бутун араблар мусулмонларга бўйсунди. Биз учун ҳам мусулмон бўлиш зарур!

Лекин Омир ибн Туфайл халққа:

— Мен сизларни бундан қутқараман! — деди.

Будайл ибн Қайс исмли бир одам бор эди.

У одам ўлдиришда машҳур эди.

Омир уни ўз ҳузурига элчи сифатида олиб келди.

Ва унга:

— Мен Муҳаммадни гап билан банд қиламан. Сен орқа томондан уни қилич билан ўлдир!

Бу иккиси **Мадинага келдилар.**

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) уйларида эдилар.

Омир **Пайғамбар** (соллаллоҳу алайҳи васаллам) хузурига кириб, унинг олдида ўтирди.

У **Ислом ҳақида суҳбат қилаётган эди** ва **Қуръон ҳақида сўраётган эди.**

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) унга кўплаб оятлар ўқидилар.

Шунда **Омир ўз ҳамроҳига кўзи билан ишора қилди:**

— Ур!

Лекин у киши қиличини чиқара олмади.

Ташқарига чиққач, Омир унга ғазотбланиб:

— **Нега қилични урмадинг?**

У эса жавоб берди:

— **Мен қилични ураётганимда, сен унинг устига тушганингни кўрдим! Агар қилични урганимда, сени ўлдирган бўлар эдим! Шунинг учун қиличимни ишлатмадим.**

Шунда **Жаброил** (алайҳиссалом) **Пайғамбар** (соллаллоҳу алайҳи васаллам)га келиб, уларнинг макрини хабар берди.

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) уларга лаънат қилдилар.

Омир ибн Туфайлнинг бўғзида бир шиш пайдо бўлди.

Кейин у қоронғиланиб, Салўъл ўғлонлари қабиласидан бир уйга кириб ўша ерда ўлди.

Иккинчи киши ҳам Омир ўғлонлари қабиласига қайтди.

Омир ўғлонлари ундан сўрашди:

— **Омир Муҳаммадга нима деди? Ва Муҳаммад нима деди?**

У киши:

— **Менга фойдаси тегадиган бир сўз айтмади.**

Икки кун ўтиб, у бир иш билан ташқарига чиқди.

Шунда **осмондан бир чакмоқ тушиб, уни урди ва ўлдирди.**

Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам) вафот этганларида, **Омир ўғлонлари хали ҳам мусулмон бўлмаган эдилар.**

Бу воқеаларнинг барчаси хижрий ўнинчи йилда содир бўлди.

ВАДОЪ ҲАЖЖИ ХАБАРИ

Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи васаллам) ушбу **Хижратнинг ўнинчи йили** ҳажга борганида, **Зилқада ойининг тугаганига тўққиз кун қолган эди.** Мединадан ихрамга кирдилар. **Ансарнинг энг улуғлари билан бирга ҳажга бордилар.** Яниларида жуда кўп туялар ҳам бор эди. Ва у ҳажда **Ҳазрати Аиша (розияллоҳу анҳа)** ни ҳам ўзлари билан олиб бордилар, **Абу Толибнинг ўғли Ҳазрати Али (к.в.)** ҳам **Нажрондан ихрамга кириб, Маккага келди.** **Ҳазрати Расулуллоҳ** (соллаллоҳу алайҳи васаллам) билан бирга ҳаж фаризасини адо этдилар. Бутун араблар **Расулуллоҳ** (соллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг ҳажга борганини эшитиб, чўлда ва Хижозда ҳеч бир қабилада одам қолмади. Ҳаммаси ҳам албатта ҳажга келишди. Шундай калабалик жамоа тўпландики, бундай калабаликни ҳеч ким кўрмаган эди. **Ҳазрати Пайғамбар (а.с.)** Арафотда хутба ўқидилар ва ҳажнинг барча шартларини ўргатдилар. Ва дин буйруғини тугалладилар. Чунки Аллоҳ таоло шундай деди:

"Бугун сизларнинг динни тўлиқ қилишингизни ва ўзингизга бўлган неъматимни тугаллашимни ва дин сифатида сиз учун Исломни танладим." (Моид: 3)

Ҳазрати Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам бу ҳажда **Арафотда хутба ўқидилар.** Ингзорда муболаға қилдилар. Бутун мусулмонлар кўз ёшларига чўмдилар. Ва **Ҳазрати Расулуллоҳ** соллаллоҳу алайҳи васалламнинг бу, **соңги ҳажи** бўлганлиги учун, бу

ҳажга **Вадое ҳажжи** — **Ҳажжатул Вадое** деб аталди. Бу, **Ҳижратнинг ўнинчи йили** эди. Ва **Ҳазрати Пайғамбар** соллаллоҳу алайҳи васалламнинг **соғи ҳажидир**. Чунки **Табуқ ғазоси** ҳам унинг **соғи ғазосидир**.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам **йигирма етти** ғазотда қатнашган. Уларнинг **тўққизида** жанглашган. Қолганларида эса жанговарлик қилмаган. Шунингдек, **ўттиз беш** марта ғазотга аскар юборган. Лекин ўзлари аскер билан бирга боришмаган.

ПАЙҒАМБАР соллаллоҳу алайҳи васалламНИНГ ҒАЗОТЛАРИНИНГ СЎНГИСИ

Хабар берувчилар шундай дейдилар: — **Ҳазрати Пайғамбар** соллаллоҳу алайҳи васаллам **йигирма етти** ғазот қилган. Баъзилар эса: — **Йигирма тўққиз** ғазот қилган деб айтадилар, бу ихтилоф шунингдан келиб чиқадики, **Фадак, Ҳайбар** ва **Вадийул Қура** ғазотлари бир ғазодир. Чунки Расул соллаллоҳу алайҳи васаллам **Ҳайбардан** Мединага келмасдан аввал **Фадакқа** борган, кейин эса **Вадийул Қурага** борган. Шунинг учун учтасини бирга ҳисоблаб **йигирма етти** ғазот дейдилар:

Биз ҳозирда барча ғазотларни шуларда кўрсатамиз:

1. **Эвва Ғазоти,**
2. **Эват Ғазоти,**
3. **Зил Ашир Ғазоти,**
4. **Энмар Ғазоти,**
5. **Қирад Ғазоти,**
6. **Севийк Ғазоти,**
7. **Биринчи Бедр Ғазоти,**
8. **Батн-Нахла Ғазоти,**
9. **Кўп Бедр Ғазоти,**
10. **Кедр Ғазоти,**
11. **Ухуд Ғазоти,**
12. **Режи Ғазоти,**
13. **Затур Рика Ғазоти,**
14. **Бедрил Маъуд Ғазоти,**
15. **Қурайза ўғиллари Ғазоти,**
16. **Ҳандак Ғазоти,**
17. **Дўмэтул Жандак Ғазоти,**
18. **Лихяноғиллари Ғазоти,**
19. **Зи Қрад Ғазоти,**
20. **Мусталиқоғиллари Ғазоти,**
21. **Ҳудейбийя Ғазоти,**
22. **Ҳайбер Қаласи Ғазоти,**
23. **Умра-Ил Ғазоти,**
24. **Мекканинг Фатҳи Ғазоти,**
25. **Хунсин Ғазоти,**
26. **Тойф Ғазоти,**
27. **Табуқ Ғазоти.**

Шундай қилиб, барчаси **йигирма етти** ғазодир. **Тўққизида** жанглашилди, улар шулар:

1. **Бедр Ғазоти,**
2. **Ухуд Ғазоти,**
3. **Ҳандак Ғазоти,**
4. **Қурайза ўғиллари Ғазоти,**
5. **Мусталиқоғиллари Ғазоти,**
6. **Мекканинг Фатҳи Ғазоти,**
7. **Хунсин Ғазоти,**

8. **Тойф Ғазоти,**
9. **Ҳайбер Ғазоти.**

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам аскер юбориб, ўзлари қатнашмаган ғазот сони **оттиз бешдир**. Баъзилар **қирқ саккиз** дейишади, лекин бу дурустир эмас.

ПАЙҒАМБАР (а.с.)НИНГ ҲАЖЛАРИ

Бутун халқ иттифоқ қилган нарсa шуки, Пайғамбар (а.с.) умрлари давомида тўрт марта ҳаж қилдилар: учтаси Маккадан Мадинага ҳижрат қилишларидан олдин эди. Бириси эса Мадинадан Маккага келганларида адо қилган ҳажлари бўлиб, унга:

1- Ҳажжул Вадо, дейилади. Унга яна: 2- Ҳажжул Балоғ, 3- Ҳажжут-Тамом, дейдиганлар ҳам бор.

Тўрт марта умра қилганлар: бирини ҳижратдан олдин, бирини Ҳудайбияда, яна бирини Умратул Қазода ва яна бирини Ҳажжул Вадода адо қилганлар. Бу ривоят Ҳазрати Оиша (розияллоҳу анҳо)дандир.

Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Умар (розияллоҳу анҳумо) эса дейдилар: 4- Учта умра қилдилар. Бири: Умраи Ҳудайбия, бири: Умратул Қазо, яна бири эса Ҳажжул Вадодир.

РАСУЛ АЛАЙҲИССАЛАТУ ВАССАЛАМНИНГ ХОТИНЛАРИ

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ўн беш хотинни никоҳ қилганликлари ривоят қилинади. Ўн учталарини кўрганлар ва уйларига олиб келганлар. Баъзи вақтларда ўн биттасини бир вақтнинг ўзида бирга тутганлар. Баъзан эса ўнтасини бирга тутганлар. Иккитасидан эса уларни кўрмасдан олдин ажралганлар. Дунёдан ўтган вақтларида тўққиз хотинлари бор эди.

Биринчи олган хотинлари Ҳазрати Хадижа бинти Хувайлид ибн Асад ибн Абдул-Уззо эди. Ҳазрати Хадижанинг олдинги эри Махзум ўғлонларидан Атиқ ибн Омир эди. Ундан бир қизлари бўлган эди. Атиқ ўлганидан кейин Ҳазрати Хадижани Абу Ҳолид ибн Зурора олган эди. Ундан ҳам бир қизи бўлган эди. Абу Ҳолид ҳам ўлганидан сўнг, у кишини Пайғамбар (а.с.) олган эдилар. Ҳазрати Пайғамбарнинг Ҳазрати Хадижадан тўрт ўғли бўлган эди:

1- Қосим, 2- Таййиб, 3- Тохир, 4- Абдуллоҳ.

Бу тўрт ўғил ҳам ўзларидан олдин вафот этган эдилар. Шунингдек, тўрт қизи бўлган эдилар:

1- Рукайя, 2- Умму Гулсум, 3- Зайнаб, 4- Фотима.

Ҳазрати Хадижа вафот этганларидан сўнг Ҳазрати Оишани олдилар. Етти ёшли Оиша икки йил отаси Абу Бакрнинг уйида қолди. Бу барча хотинлари ичида фақат Ҳазрати Оишагина қиз қиз бўлган эдилар.

Кейин Шавда бинти Замъа ибн Асадни олдилар.

Ундан кейин Умар ибн Ҳаттобнинг қизи Ҳазрати Ҳафсани олдилар. У аввал Абди Қайс ибн Ҳузофатус-Саҳмийнинг хотини эди.

Ундан кейин Умму Саламани олдиларки, аввал Абдуллоҳ ибн Саламанинг хотини эди.

Ундан кейин Мусталиқ ўғлонларидан Жувайрия бинти Ҳорис ибн Аби Зирорни олдилар. У аввал Малик ибн Сафвоннинг хотини эди.

Ундан кейин Абу Суфённинг қизи Умму Ҳабибани олдилар.

Кейин Жаҳш қизи Ҳазрати Зайнабни олдиларки, аввал Зайд ибн Ҳорисанинг хотини эди.

Сўнг Ҳазрати Софияни олдилар. У Ҳайй ибн Ахтабнинг қизи эди. Аввал Салом ибн Мушқирнинг хотини эди.

Ундан кейин Ҳазрати Маймуна бинти Ҳорисани олдилар.

Пайғамбар (а.с.) охиратга кўчган вақтларида ушбу тўққиз хотинлари тирик эдилар.

Ҳазрати Пайғамбар (а.с.) биринчи хотини Ҳазрати Хадижа вафот этганларидан кейин, юқоридагилардан ташқари яна тўққиз хотин олган эдиларки, бирининг исми Сабаъ эди. Лекин Пайғамбар (а.с.) уни кўрмаганлар, у вафот этган эди.

Бириси эса Килоб ўғлонларидан Адия бинти Жобир эди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам унинг юзини кўрмасдан туриб уни талоқ қилган эдилар.

Бириси Саъсаа ўғли Омир ўғлонлари қабиласидан Зайнаб бинти Ҳузайма эди. Уни уйларига олиб келдилар. Бир муддат у билан бирга бўлдилар. Бу хотин аввал Туфайл ибн Ҳориснинг хотини эди.

Ҳазрати Хадижа ва Ҳазрати Зайнабдан бошқа бирор хотин Пайғамбар (а.с.)нинг уйларида вафот этмаган, дейилади.

Ўша тўққиз хотиндан яна бири Килбий қизи Ҳулайфа эди. Уни Пайғамбар (а.с.) уйларига олиб келган эдилар.

Бириси эса Килоб ўғли Бакр ўғлонлари қабиласидан Тайнон қизи Алия эди. Расулуллоҳ у билан узоқ муддат бирга бўлиб, кейин уни тарк қилганлар.

Бириси эса Қубайла бинти Қайс ибн Маъдийкарб эди. Пайғамбаримиз (а.с.) бу хотинни кўрмаган эдилар, Қубайла Хотун вафот этган эди.

Яна бир хотинлари Ҳорис ўғлонларидан Ҳувайла бинти Будейл эди. Пайғамбаримиз у билан ҳам бир муддат бирга бўлиб, кейин уни тарк қилган эдилар.

У хотинлардан яна бири Ҳазраж ўғлонларидан Лайло бинти Хотиб эди. Бу хотин кекса ёшда эмас эди. Отаси Ҳазраж қабиласининг улуғларидан эди. Бир кун Пайғамбар (а.с.) қуёшга орқаларини бериб масжидда ўтирган эдилар. Хотинлари Лайло ҳам орқаларидан келиб, чекиниб елкаларини тутиб турди. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам ундан:

— Сен кимсан? — деб сўрадилар.

У эса:

— Мен Лайлойим. Мени олинг, қабилам орасида фахрланай! — деди.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам рози бўлдилар. Лайло қабиласига борди. Улар:

— Эй Лайло! Яхши қилмадинг. Чунки у киши кекса хотинларни ёқтирмайди! — дедилар.

Лайло Хотун ортга қайтиб:

— Ё Расулаллоҳ! Афсус қилдим! Чунки мен ёши ўтган бир аёлман. Сизга муносиб эмасман! — деди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

— Мен сендан ўтдим! — дедилар.

Агар бу хабар рост бўлса, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг йигирма хотинлари бўлади.

Яна беш хотинни хоҳлаганлар, лекин олмаганлар.

Улардан бири Абу Толибнинг қизи Умму Ҳони эди, унинг икки ўғли бор эди.

Бириси Амир ибн Саъсаанинг қизи Масаа эди. Пайғамбар бу хотинни ўғли Салама ибн Ҳишомдан сўраганлар.

У хотинлардан бири Абдулмуттолибнинг ўғли Аббоснинг қизи Ҳабба эди.

Хотинлардан бири Жорут ибн Ҳорисанинг қизи Ҳамро эди.

Жориялардан иккисини хотин қилганлар:

Бири Қурайза ўғлонларидан Зубайда эди.

Бири эса Мария Қибтия эди. Ҳазрати Иброҳим унинг ўғли бўлиб, икки ёшида вафот этган эди.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам озод қилганлар Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам озод қилганлардан бири Зайд ибн Ҳориса эдилар. У зотни Ҳазрат Хадижа ўзига қул сифатида сотиб олган эдилар. У Ҳимяр бойларининг ўғилларидан ўлжаланган бўлиб, сотиб олиб озод қилинган эди.

Зайд ҳазрат Муовия ҳукмронлиги даврида Шомга борди ва у ерда вафот этди.

Озод қилинганлардан яна бири Шаҳрам бўлиб, унинг рангги қора эди. Айримлар унинг оқарганини ҳам айтганлар. У Ҳабашлик бўлиб, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг хотинларидан мерос қолганди. У зот уни ҳам озод қилган эдилар.

Озод қилинганлардан бири Салмон Форсий бўлиб, у Эроннинг Нишопур шаҳридан эди. У ерда унинг исми Фирўз бўлган. Яҳудийлар уни асирга олиб кетишган. Уни хат ва мактуб ишларида ишлатишган. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам унинг пулини бериб озод қилган эдилар.

Яна бири Умму Салама розияллоҳу анҳонинг кули Сўфайн бўлган. У Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга хизмат қилиши учун озод қилинганди. Айримлар унинг рангги қора бўлганини айтишган. Унинг исми Мерам бўлган.

Яна бири Асийя ибн Роине бўлиб, унинг отаси араб, онаси эса ҳабашлик эди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам уни сотиб олиб озод қилган эдилар.

Яна бири Абу Меҳра бўлиб, у ҳам сотиб олиниб озод қилинганди.

Яна бири Фазила бўлиб, у ҳам озод қилинган эди.

Яна бири Мудғам бўлиб, у Руфъа ибн Зайднинг кули бўлган. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга совға қилинган. Ҳазрат Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам уни озод қилган эдилар. У Водиул Қуро жангда учган бир ўқ билан шаҳид бўлган.

Яна бири Абу Дамра бўлиб, у Ожам подшоҳи Кештасибнинг авлодларидан эди. Унинг исми Раҳ бўлган. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам уни қўлга олиб озод қилган эдилар.

Озод қилинганлардан яна бири Рибоҳ бўлган. У Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг туячи эди. Унинг рангги қора бўлган. Мадинага урбанларнинг кўплаб араблари келиб, мусулмон бўлганлар. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам:

- Ҳаммангиз Рибоҳ олдига борингизлар. У ерда туя сути ичингизлар, то саломат бўлгaysизлар! деди. Улар Рибоҳ олдига бордилар ва Рибоҳ билан бирга қолдилар. Бироқ, улар Рибоҳни шаҳид қилиб, туяларни олиб кетдилар, муртад бўлиб қочиб кетдилар.

Ҳазрат Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам, уларнинг ортидан Ҳазрат Алини юбордилар. Уларни тутиб олиб, буйруқ бердилар. Уларнинг барча қўллари ва оёқлари кесилди. Кўзлари оюлди. Кундузнинг иссиқ пайтида ҳеч ким йўқ бир жойга ташладилар. Бу жойга Ҳарра дейдилар. У ерда ҳалок бўлдилар. Бу воқеа Ҳадид сураси нозил бўлишидан аввал содир бўлган.

Унинг қулларидан бири Меҳрон бўлиб, у ҳадим эди. Унга Муқаукис ҳукмдор юборган эди. У ҳам озод қилинган эди.

Бироқ, Мория ва Меҳронга айб қўйилган эди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Ҳазрат Алини юбориб:

- Агар айблов тўғри бўлса, Меҳронни ўлдир! деди. Ҳазрат Али Меҳроннинг қўлини тутиб олди. Меҳрон:

- Мен қандай гуноҳ қилдим? деди. Ҳазрат Али жавоб берди:

- Сени Мория билан айблашди. Шунда Меҳрон ўз уст-бошини ечди. У яланғоч қолди. Унинг ҳадимлиги (сўйилган оғаси эканлиги) маълум бўлди. Ҳазрат Акил келди ва Пайғамбарга соллаллоҳу алайҳи васаллам бу ҳолни етказди.

Озод қилинганлардан яна бири Абу Бакра бўлиб, у Тоиф аҳлининг кули эди. Пайғамбаримиз Тоифни бутунлай ўраб олганида, Абу Бакра кўплаб роҳиблар билан ташқарига чиқди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам уларнинг барчасини озод қилдилар. Ҳар бири ҳар тарафга тарқалди. Абу Бакра эса Пайғамбарнинг соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳузурларида қолди.

Мана, биз сўзлаб берган Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам озод қилган қулар шулар эди.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг уловлари Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг еттита отлари бор эди. Арабларда отларга ном бериш одат бўлган.

Отлардан бири: Малук эди. Уни Фазори қавмидан бир арабдан сотиб олган эдилар. Уҳуд ғазотида уловлари шу от бўлган. Ўша кунда қўшинда икки от бор эди. Биринчиси

шу Малук, иккинчиси эса Ҳазрат Абу Бакрнинг Уқоб деган оти эди. У уни қавмидан сотиб олган.

Отлардан бири Низор номида бўлиб, уни ҳам Мукоқис юборган. Бир от Семанди бўлиб, уни ҳам Мукоқис юборган.

Биттасининг номи Сафо бўлиб, уни Араб бошлиғи Рабиа ибн Бара юборган.

Бир от Ториб бўлиб, уни Араб бошлиқларидан Фарва ибн Амр ал-Хузойи юборган.

Бир отни Темиму-д-Дорий берган. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам бу отни амакиларига ҳадя қилганлар.

Уловлардан иккита қимматли жамал деваси бор эди. Бирининг номи Шаҳбо бўлиб, уни Нажаший юборган. Бирининг номи Фудда (Кумуш) бўлиб, уни Урва ибн Амр юборган. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам уни Ҳазрат Абу Бакрга берганлар.

Битта катирлари ҳам бор эди. Уни:

- Дулдул деб атаганлар. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам уни Ҳазрат Алига берганлар. Иккита эшаклари бор эди. Бирининг номи, Ақаб бўлиб, уни Мукоқис юборган. Бирининг номи Яғфур бўлиб, уни Хайбардан сотиб олганлар. Уларнинг учтаси девалар эди. Уларга эгар урган ва минганлар.

Биринчиси Қусво бўлиб, уни Ҳазрат Абу Бакр сотиб олган ва парвариш қилган. Ҳижрат куни ғордан чиққач, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг уловлари қилиб минганлар. Улар унинг қийматини сўраганлар. Ҳазрат Абу Бакр (розияллоҳу анҳу):

— Уни сенга ҳадя қилдим! — дедилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам: — Уни фақат баҳосини тўлаб оламан! — дедилар. Ҳазрат Абу Бакр: — Уни саксон дирҳам кумушга сотиб олгандим! — деганларида, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳам саксон дирҳам кумушга сотиб олдилар ва Қусвога миндилар. Мадинага йўл олдилар.

Иккинчи деванинг қулоғи тагидан кесилган эди. Унга Жадъа деб ном берган эдилар.

Учинчи деванинг исми Адбо бўлиб, қулоқ учлари кесилган эди. Бу уч уловдан ташқари яна ўнта сутли девалари бор эди. Уларни яйловга қўйиб боқишарди. Тўққизта хотинлари учун сут соғишар, биртасини махсус Расулуллоҳ (а.с.) учун соғишарди. Бу деванинг номи Шақро бўлган. Қолган тўққиз деванинг исмлари куйидагича эди:

1- Ҳайё, 2- Самро, 3- Ариш, 4- Саъдия, 5- Қарим, 6- Шире, 7- Райё, 8- Жумъа, 9- Надел.

Ҳазрат Расулуллоҳнинг соллаллоҳу алайҳи васаллам кўп девалари бўлган. Лекин муртадларнинг куллари девачи Рубоҳни ўлдириб, деваларни олиб қочишган. Улар йўқолиб кетган эди. Шунингдек, у зотнинг ети сутли эчкилари бор эди. Уларни боқиш учун ҳайдашарди. Эчкичининг исми Аймон эди.

Эчкиларнинг ҳам исмлари бўлиб, улар куйидагича эди: 1- Азаж, 2- Замзам, 3- Сақмо, 4- Барака, 5- Итлол, 6- Атроф, 7- Дасс.

Ҳазрат Расулуллоҳнинг барча тўрт тўлиқ ҳайвонлари мана шулардан иборат эди.

Ҳазрат Расул соллаллоҳу алайҳи васалламнинг котиблари Расулуллоҳнинг соллаллоҳу алайҳи васаллам ўнта котиблари бўлиб, айримлари нозил бўлган ваҳийларни ёзиб олар эдилар, айримлари закот молларини ёзиб кўяр эдилар. Биринчиси, Ҳазрат Усмон ибн Аффон (р.а.). Иккинчиси котиб Ҳазрат Али ибн Абу Толиб (к.в.). Учинчиси Холид ибн Саъд. Тўртинчиси унинг укаси Обон ибн Саъд. Бешинчиси Ало Ҳазромий. Олтинчиси Убай ибн Каъб. Еттинчиси Абдуллоҳ ибн Абий Сарх. Саккизинчиси Муовия ибн Абу Суфён. Ўнинчиси Ҳанзала ал-Асадий (р.а.).

ПАЙҒАМБАР (соллаллоҳу алайҳи васаллам)НИНГ ҚИЛИЧЛАРИНИНГ СОНИ

Ҳазрати Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг етти қиличи бор эди. Биринчисини Мадинага келган кунлари чўлвати (Чедо) деган туясига миниб, ишлатган эдилар. Номи Бейзо эди. Бадр кунида ҳам Бейзо ёнларида эди.

Бир қилич ҳам Ос ибн Мутаббеънинг қиличи эди. Араблар орасида машҳур қилич эди. Номи Зулфиқор эди. Бадр куни ғанимат сифатида қўлга тушган эди. Уни Ҳазрати Алига бердилар. Бундан ташқари яна уч қиличи бор эди. Қайнуқо ўғлонлари ғазотида олинган

эди. Бирининг номи Ҳайдар, бирининг номи Беттар, бирининг ҳам номи Фалқа эди. Яна икки қиличи бор эдики, уларни Ҳазрати Али Тай ибодатхонасидан олиб келган эдилар. Бирининг номи Мужаззим, бирининг ҳам номи Сарб эди.

Бу китобни ёзган киши бу қилични юқорида Бейзо деб атаган эди. Маълум бўлдики, икки номи бор экан. Унга учта камон ҳам тегишли эди. Улар ҳам Бейзо, Равҳа ва Сафро деб аталган эди.

Унга учта найза ҳам тегишли эди. Исимлари Фидда, Зафара ва Фосила эди.

Ва унда бир ашъ ҳам бор эди. Бир тери қалқони ҳам бор эди. Буни ҳам Миср султони Мукавқис юборган эди. Устига бир тасвир чизилган эди. Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи васаллам) у тасвирни ўчирилишини буюрдилар. Лекин, ҳеч кимнинг қўли тегмасдан, ўша тасвир ўзи ўзидан ўчди.

ПАЙҒАМБАР (соллаллоҳу алайҳи васаллам)НИНГ СИФАТЛАРИ

Ҳазрати Алининг ҳузурларига: – Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг сифатларидан сўралганида, шундай дедилар:

– Ўрта бўйли, қора кўзли, буғдой рангли, қизил юзли, оқ соқолли, жингалак, равшан ва тўғри юзли эдилар. Сочлари зибо, муйуллари гўзал, сочлари қора ва узун эди. Томоғидан кўкракларигача ингичка тўкма тирноқ сингари чизиқ (хат) бор эди. Қоринларининг устида ўша сочдан бошқа соч йўқ эди. Муборак бошлари на катта, на кичик эди. Қўл-оёқлари мақбул эди. Орқалари текис ва орқаларининг ўртасида кафт ўртаси каби тупланган дон каби тўплашган соч бор эди. Юрганларида куч билан, тепаликдан тушаётгандек тез-тез юрар эдилар. Юзлари шунчалик чиройли эдики, қаршисида турган киши қараб тура олмасди. У зотнинг латофатидан, алам билан келган киши у юзни кўриб, сўзларини эшитса, дарди ва ғуссаси қолмас, кетар эди. Бурунлари тўғри эди. Тишлари сиртидан кўриниб турадиган ва жуда тоза эди.

Сочларини баъзан очиб қўяр, баъзан ўрар эдилар. Баъзан сариқларининг остига йиғиб, жамлар эдилар. Баъзан эса осиб қўяр эдилар. Олтмиш уч ёшда эдилар. Соқолларида беш-ўнта оқ соч бор эди. Ҳақ таоло зотидан гўзалроқ, у зотдан сахийроқ, қўли очикроқ ва у зотдан шижоатлироқ бирор киши яратмаган.

Бир куни Мадинада жанжал чиққан эди. Халқ жуда кўрқиб кетганди. От топилмаган эди. Ҳазрати Талҳанинг эгарсиз ва югонсиз отига миниб, қўлларига қилич олдилар. Ялғиз ўзлари ўша ғавғога бордилар. Ҳеч ким ҳали Мадинадан кўчага ҳам чиқмаган эди. Вақти келиб чиқдилар. Киши уларни жанжал жойидан қайтиб келаётган ҳолда кўрдилар. Ва халққа:

– Кўркманглар! Ҳеч нарса йўқ, дер эдилар.

Ҳунайн ва Уҳуд жангчилари орасида у зотдан шижоатли киши йўқ эди. Аскар пароканда бўлган пайтда ҳам, ўринларидан бир қадам силжимаган, қимирламаган эдилар.

Бу муборак муҳр ҳақида ёзган бир шеъримизни бу ерга келтирамиз:

Бу муборак муҳр Расулнинг орқаларида эди, Худонинг карами билан дил очувчи бир "Ой" эди! Йумруланган гулдек орқаларида очилган. Сочлар гул томиридек нур билан сочилган!

У Нубувват муҳрида бўлмалар дур каби эди, Расулulloҳ муборак дурнинг соҳибидилар! Пайғамбарлик муҳрини Муҳаммадда кўрганлар, Энди ўша Пайғамбарни қандай кўриб мақтамаслар?..

Салмон Форсийки, кўрди у муборак муҳрни, Минг ҳаяжон ҳис этди, дарҳол ўпиб муҳрни! Сарвари Анбиёнинг муҳри кулиб тургандай эди, Қудрат саҳарида очилган саҳар гули эди.

ПАЙҒАМБАР соллаллоҳу алайҳи васаллам НИНГ ИСМЛАРИ

Пайғамбар (а.с.)нинг муборак исмлари. 1- Мухаммад, 2- Аҳмад, 3- Оқиб эди. Яъни Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам пайғамбарларнинг охири, сўнггиси демакдир. 4- Ҳоширди. Ҳашир, демак, Ҳаширнинг (Қиёмат кунининг) ҳисоб-китоби у зот билан бўлади. Бир исмлари ҳам: 5- "Набиййул-Малҳама"дир. Малҳама жанг демакдир. Ҳеч қайси пайғамбарга, у зотга берилгани каби жанг қилиш буйруғи берилмаган эди. Ва: 6- "Набиййут-Тавба" ҳам у зотнинг бир исмларидир. Тавба шундан иборатки, Аллоҳ таоло у зотнинг умматларига тавба каромати насиб этди. Исроил қавми эса қайси аъзоси билан гуноҳ қилган бўлса, ўша аъзо (узв) кесилар эди. Тавбалари фақат ўшанда қабул қилинган бўлар эди.

ПАЙҒАМБАР АЛАЙҲИССАЛОМНИНГ ВАФОТЛАРИ

Шу тарзда ривоят қилинганки, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳижратнинг ўнинчи йили Зулҳижжа ойида Ваъда Ҳажини адо қилдилар. Шундан кейин Мадинага қайтдилар. У ерда касалландилар. Орадан бир неча кун ўтди. Касалликлари авж олди. Одамлар: — Бу сафар чарчоғидандир. Олдиндан ҳам касал эди! — дейишди. Вақти келиб ҳижратнинг ўн биринчи йили Мухаррам ойи бошланди. Касалликлари оғирлашди. У зотга: — Бизанс чегарасида ҳарбий ҳаракатлар бошланди ва Бизанс аскарлари кўпайди!... — дейишди. Пайғамбар (а.с.) ўша заифликларига қарамасдан саҳобаларини тўпладилар: — Тайёрланишлар ва Шомга юриншлар! — деб буюрдилар. Зайд ўғли Усомани қўмондон этиб тайинладилар. Ҳазрати Усома ҳам Мадинадан чиқиб йўлга тушди. Ўзининг чодирини тикиб қўйди. Одамлар: — Бир озод қилинган қулни шунча муҳожир ва ансорнинг устидан амир қилди! — деб шикоят қилдилар. Бу гап Расул (а.с.) га етказилди. Аллоҳнинг Расули соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳам: — У амирликка лойиқдир. Унинг отаси Ҳориса ўғли Зайд ҳам Мўта жангчиларининг амири қилинганида одамлар унга ҳам шундай деган эдилар! — дедилар. Ҳазрати Усома, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳузурларига кирди. Пайғамбаримиз уни тутиб, бағрига босдилар. Ва: — Одамларнинг гапларидан хафа бўлма! Сенинг отанг ҳақида ҳам шундай гапирган эдилар! У ҳам амирликка лойиқ эди. Сен ҳам амирликка лойиқсан! — деб марҳамат қилдилар. Унга меҳрибонлик сўзларини айтдилар ва дуо қилдилар. Ҳазрати Усома чиқиб кетди. Одамлар тайёрландилар. Қўшинга қўшилдилар.

Бирданига: — Яманда Асвад ал-Ансий номли бир киши Пайғамбарлик даъвоси билан чикди, у ҳам Мусайлама ал-Каззоб каби пайғамбарлик даъво қилмоқда! — дейилди. Бундан ташқари, Асад ўғилларидан Тулейҳа номли бир киши ҳам пайдо бўлган эди. У ҳам пайғамбарлик ҳавесида эди. Кўплаб араб қабилалари шу Асвадга ва шу Тулейҳага эргашдилар. Уларга ишониб, тўпландилар? Исломдан чиқиб муртад бўлдилар, динни ўзгартирдилар. Ва Ҳазрати Расул (а.с.) аввал Ямамада Мусайлама ҳақида эшитган эдилар. Бу икки кишининг ҳам хабари у зотга етгач, жуда ғамландилар. Бу малолликдан касалликлари янада кучайди. Чора излаш, тадбир қилиш билан банд бўлдилар. Ҳазрати Усоманинг қўшини Шомга бориши керак эди. Бу сафар одамлар олдига Тулейҳа муаммоси чиқди. Асвад, Мазҳаж ўғиллари қабиласидан эди. Иллюзиячи эди. Қўл тезлиги билан баъзи нарсаларни кўрсатар эди. Одамлар ҳам унинг қилганларидан ҳайратда қолар эдилар. Чиройли гапиришни билар эди. Абҳала ибн Каъб деган киши, Яман ҳокими, обрўли киши эди, ўша пайт у ҳам унга эргашди. Ямандан ва Нажрон ўғилларидан бир гуруҳ одам унга ишонган эдилар. Яманнинг пойтахти Санъо шаҳри эди. Асвад ўша ерга борди. Кўп одам унга эргашди. Тулейҳа эса Арабистонда пайдо бўлган эди. Бутун Асад ўғиллари қабиласи муртад бўлиб, унинг изига тушдилар. Ҳазрати Фарват ибн Мускарни, у зот (а.с.) Ямандаги ишлар устига юборган эдилар. Амр ибн Маъди Кариб ҳам улар билан бирга муртад бўлган эди. Бу одамлар Пайғамбар (а.с.)нинг масалат устига қўйган одамларини ҳайдаб чиқардилар. Ва тўпланган закот молларини қўлларидан тортиб олдилар. Шундай қилиб, Тулейҳа ҳам Асвад каби Арабистонда куч-қувват топди, қудратли бўлди. У ҳам аскар тўлади. Арабистон чўлида Самин деб аталган саҳрога йўл

олди. У ерда кўшин тузди. Одамлардан, намоз ва рўзани бекор қилди. Араблар йиғилиб унинг ҳузурига келдилар. Тулейҳа акаси ўғлини бир мактуб ёзиб, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга юборди. Мактубда шундай дейилган эди: — Агар мен билан тинчлик қилмоқчи бўлсанг, шартим шундан иборатки, Араб мулкининг ярми менинг бўлмоғи лозим. Ярми эса сенинг бўлсин. Агар йўқ бўлса, жанг қиламиз! Пайғамбар (а.с.) ўша касалликларида Яман тарафларидаги Химяр амирларига мактублар ёздилар. Шундай дедилар: — Асваднинг устига юриб, уни ўлдиришлар. У ёлғончи. Бундан ташқари Яман атрофларидаги мусулмон арабларга ёзган мактубларида: — Мусулмон кўшинларига ёрдам беринглар! — дедилар. Мактубни олганларнинг барчаси тўпландилар. Асвадни ўлдирдилар.

Шундан кейин Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Ҳазратлари ўша касалликдан биров тузалдилар, ташқарига чиқдилар. Муборак бошларининг оғриғидан сабаб, сарик билан қаттиқ боғладилар. Халққа хитоб қилдилар. Аввал Асваднинг ўлиmidан сабаб Аллоҳ таолога шукроналар айтдилар: — Бу Мусайлама ва Тулейҳа деб аталган мусулмон душманларини ҳам ҳалок қилгин. Менинг динимни Қиёматгача тирик қилгин! — деб дуо қилдилар. Сўнгра хутбаларини шундай давом эттирдилар: — Ўтган кеча тушимда икки кўлимда икки стакан сут ушлаб турган эканман. Аллоҳ таоло у стаканларни кўлимдан кетказди. Бу менга ёкмади. Бу тушни шундай таъбир қилдимки, бу юртда пайдо бўлган ўша икки ёлғончи инсонни Аллоҳ таоло йўқ қилур! — дедилар. Хутбани тамомладилар. Сўнгра яна уйларига қайтдилар. Бутун аёлларини Ҳазрати Маймуна хужрасида жамладилар. Улардан рухсат сўрадилар: — Бу касаллигимда Ойшанинг уйига ўтсам! — дедилар. Ҳазрати Маймуна хужрасидан чиқдилар. Бир қўлларини Ҳазрати Алйнинг елкаларига қўйдилар. Бир қўлларини Аббос ўғли Фазлнинг елкаларига қўйдилар. Аста-секин Ҳазрати Ойшанинг хужрасига келдилар. Тўшак устига ётдилар. Иситмалари кўзгади. Сафар ойининг бешидан ўнигача ташқарига чиқа олмадилар ва масжидга бора олмадилар. Намоз вақтида Ҳазрати Ойшага: — Туролмаяпман. Абу Бакрга: "Халқ мени кутмоқда. Имом бўлиб жамоатга намоз ўқисин!" — деб айт! — дедилар. Ҳазрати Ойша ҳам: — Ё Расулуллоҳ! Абу Бакр ғамда. У зотинг ўрнингга ўтиб, қандай намоз ўқийди? — дедилар. Ҳазрати Пайғамбар бу истакларини уч марта такрорладилар. Ҳазрати Ойша ҳам яна аввалгидек жавоб бердилар. Пайғамбаримиз (а.с.) ғазотбландилар: — Юсуфнинг акаси Йўсуфни йўлдан чиқармоқчи бўлган аёллар каби бўлма! — деб марҳамат қилдилар. — Абу Бакр (р.а.)га айт, намоз ўқисин! — дедилар.

Ҳазрати Ойша ҳам дарҳол Ҳазрати Абу Бакрга хабар бердилар. Беш вақт намозни Ҳазрати Абу Бакр ўқидилар. Бир куни, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг касалликлари биров енгиллашди. Ҳазрати Алй ибн Аби Толибнинг елкаларига қўлларини қўйиб масжидга бордилар. Ҳазрати Абу Бакр халққа намоз ўқитмоқда эдилар. Халқ ўша пайтда йиғлашди. Ҳазрати Абу Бакр намозларини тўхтатдилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига келдилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам муборак қўлларини унинг орқасига қўйдилар. Уни михрабга етказдилар. Ҳазрати Абу Бакрнинг ёнига турдилар. Лекин тик тура олмадилар. Ўтирган ҳолда намоз ўқидилар. Ҳазрати Абу Бакр халқ билан биргаликда тик ҳолда намоз ўқидилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам уйларига қайтиб ётдилар. Бир неча кун ўтгач яна биров тузалдилар. Уйда ўтиришдан кўнгиллари торди. Кули Мавхубани чақиртирдилар. Муборак қўлларини унинг елкасига қўйдилар. Аста-секин юрдилар. Та... шаҳардан ташқарига чиқдилар. Мадина қабристонида бордилар. Шаҳидлар қабрида, Бакиъул-ғарқадга келдилар. У ерда: — Сизларга салом бўлсинки, халқ машаққатга гирифтор бўлган ишлардан сизлар халос бўлгансизлар! — дедилар. Сўнгра яна Ҳазрати Ойшанинг уйларига келдилар, ётдилар. Бош оғриғи кўзгади. Ҳазрати Ойша (р.а.): — Ё Расулуллоҳ! Мен ҳам сен учун касал бўлдим! — дедилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам унга шундай марҳамат қилдилар: — Кашки сени ўз кўлим билан қабрга етказсам эдим! Ва сенинг дуоингни мен қилсам эдим! — дедилар. Ҳазрати Ойша (р.а.) шундай жавоб бердилар: — Сен эса қабримдан қайтгандан кейин яна бир аёл олишни истайсан!

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам у сўзидан бошқа ҳеч нарса демадилар. Дарҳол тўшакларига ётдилар. Яна, иситмалари кўзгади. Бу ҳолатда Рабиул Аввал ойдан беш кун ўтган эди. Пайғамбар (а.с.) ўзларидан умидларини уздилар. Ҳазрати Ойша (р.а.)га: — Менинг ишим тамом бўлди. Бор, бир совуқ сув келтир. Ўзимга сеп. Бироз енгиллашайин. Ва ташқарига чиқиб умматим билан (Аллоҳга топширдим) деб хайрлашайин! Васият қилгайин! — дедилар.

Ҳазрати Ойша (розияллоҳу анҳо), Ҳазрати Расул (соллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг юзларига сув сепдилар.

Орадан озгина вақт ўтиб, Мадина ичида шундай бир хабар тарқала бошлади: — Пайғамбар (алайҳиссалом) соғайдилар. Ташқарига чиқишни хоҳламоқдалар.

Бу хабарни эшитган бутун халқ масжид ичига келди, бир жойда йиғилишди. Ҳазрати Пайғамбар (алайҳиссалом) ҳам ташқарига чиқдилар. Бошларига сарғи боғлаб олган эдилар. Масжидга келдилар. Минбарга чиқишга оёқларида куч етмади. Оёқда тура олмадилар. Ўтирдилар ва хутба ўқидилар. Ҳақ таолони ҳамд этиб зикр қилдилар. Барча Пайғамбарларга дуо қилдилар. Ва ўзларига ҳам дуо қилдилар. Ўзларининг олдиларида шаҳид бўлганларнинг ҳаммасига дуо қилдилар. Халққа дин ишларини адо этишни буюрдилар. Ва уларга шундай дедилар: — Эй халқ! Биласизларки, Ҳақ таолонинг бир бандаси бор эди. Унга: — Бу дунёда қолишни севасанми?.. Ёки охиратними?.. деб сўради. Ўша банда: — Мен охиратни танлайман! деди. Ҳақ таоло ўша банданинг бу жавобини маъқул кўрди. Ва уни ўз ҳузурига етказиш ваъдасида бўлди.

Бу сўзни ҳеч ким тушунмади. Фақат Ҳазрати Абў Бакр тушундилар. Ва: — Эй Аллоҳнинг Расули! дедилар. Онамиз, отамиз ва жонимиз сизга фидо бўлсин.

Пайғамбар (алайҳиссалом) бу сўзларини Ҳазрати Абў Бакр тушунганларини билгач, унга: — Ё Абў Бакр! дедилар. Сен охират дунёсида мен билан биргасан. Агар мен Ҳақ таолодан бошқа бир кишини дўст тутмоқчи бўлганимда эдим, Абў Бакрни дўст тутардимки, унингчалик ҳеч ким мен билан дўстлик қилмади. Ва ҳеч кимнинг моли менга, унинг моли каби манфаат бермади.

Расул (соллаллоҳу алайҳи васаллам) бу сўзларни айтгандан сўнг шундай дедилар: — Эй халқ! Билингизларки, ўлим ҳақдир. Ва бутун олам халқининг ундан кутулиш чораси йўқдир. Ўлгандан кейин бир кун борки, ўша кун Адолат кунидир. Ва дунё халқларига, катталарга кичиклар сабабли, ва кичикларга катталар сабабли қисос қилинадилар. Ҳеч кимни авайламайдилар. Агар мен ўлсам ҳам, ҳозир сизлар билан биргасан. Агар менинг сабабим билан сизлардан бирортангизга озор етган бўлсам, мен билан ҳозир ҳалоллашсин. Кимгаки қаттиқ сўз айтган бўлсам, у ҳам менга ўша сўзни айтсин, ва мендан қисос олсин, тозалансин, кутилсин. То Ҳақ таолонинг ҳузурига борган чоғимда ҳеч кимнинг ҳаққи менда бўлмасин.

Бу сўзларни эшитган халқ йиғлашга тушди. Ва: — Ё Расулаллоҳ! дедилар. Сизда қандай ҳақимиз бўлса, сизга ҳалол бўлсин. Ҳамда қайси биримизда сиздан ҳақ бўлиши мумкин?! Аксинча, ҳаммамизнинг устимизда сизда ҳақ бор! дедилар.

Ашобдан Мухсинул-Фалари Уккаша ўрнидан турди. Ва: — Ё Расулаллоҳ! деди. Фалон жойда, фалон ғазотда мен туямни сизнинг туянгиз ёнига ҳайдаган эдим. Сиз қамчини ўз туянгизга урай деб ҳавога кўтаргандингиз. Ўша пайт қамчингиз менинг танамга тегди. Ва менга жуда озор берди. Менинг шу қисосим сизда! деди.

Ҳазрати Расул (алайҳиссалом) ҳам: — Ҳозир танам сенинг олдингда. Хоҳласанг, сен ҳам орқамга ур! деб буюрдилар.

Уккаша ҳам: — Ҳа, хоҳлайман! деди. Ҳазрати Пайғамбар (алайҳиссалом)нинг бир қамчилари бор эди. Ҳезорен дарахтидан ўралган эди. Ва Яман сактияни билан қопланган эди. Тугага минганларида ўша қамчини қўлларига олар эдилар.

Расул (соллаллоҳу алайҳи васаллам), Ҳазрати Билолга: — Бор, ўша қамчини менга олиб кел! дедилар. Лекин мени қисос қилишаётганини Фотима эшитмасин! Чунки унинг юраги бунга чидамайди!..

Масжиддаги саҳобалардан ҳар бири Уккашага юзланиб: – Эй Уккаша! Шарманда эмассанми?.. Ҳақ таолодан қўрқмайсанми? Илтимос, шу қисосни унга кечир! дедилар.

Ҳазрати Расул (алайҳиссалом) ҳам: – Ҳеч нарса деманглар! У ўз ҳаққини талаб қиляпти! дедилар.

Ҳазрати Усмон ибн Аффон (розияллоҳу анҳу): – Эй Уккаша! деди. Бу қисосга юз туя берсам, деди. Орқасидан Ҳазрати Абдурахмон ибн Авф ҳам шундай деди. Ҳамма, саҳобалар ҳам, яқин кишилар ҳам: – Биз ҳам бир нарса бермоқчимиз! дедилар. Лекин Уккаша ҳеч бирига рози бўлмади. Ҳазрати Билол қамчини олиб келди. Ҳазрати Али (каррамаллоҳу ваҷҳаҳу) ўрнидан турди: – Эй Уккаша! деди. Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи васаллам) касаллар. Озорга чидамайдилар. Агар урмоқчи бўлсангиз, унинг ўрнига, юз қамчини қанча кучиингиз бўлса, шу барча кучиингиз билан менга уриг! деди. Яна кўп кишилар шафоатчи бўлдилар, лекин Уккаша қабул этмади.

Энг сўнгда Ҳазрати Уккаша ўрнидан турди. Қамчини Ҳазрати Расул (соллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг қўлларидан олди. Пайғамбаримиз (алайҳиссалом) унга: – Олдинга кел! дедилар. У ҳам дарҳол яқинлашди. Ҳазрати Расулуллоҳ (алайҳиссалом) яна: – Асло қаттиқ уриб юбормагин, чунки урилишга тоқатим қолмади! дедилар.

Саҳобалар қўрқиб, йиғлашди. Ҳазрати Уккаша: – Ё Расулаллоҳ! деди. Сиз менга бу қамчини урган кеча мен бутунлай яланғоч эдим. Бугун эса сиз ридо кийиб, ёпингансиз! деди. Ҳазрати Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) дарҳол устки ёпинчоқларини ечдилар. Ҳазрати Уккаша қамчини қўлидан қўйиб, юзини Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг муборак орқаларига қўйди. Ва юзини Ҳазрати Расулуллоҳнинг таналарига сурди. Ва энг баланд ҳичқириқ билан йиғлашни бошлади. Бутун мусулмонларни ҳичқириқ ва йиғи босди. Масжид ҳичқириқлар билан қичқирди. Ҳамма ерда зилзила бўлди деб ўйлашди. Интилиш овозлари осмон куббасига етди. Уккаша бир муддат юзини Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг муборак орқаларида қолдирди.

Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи васаллам) унга: – Ё Уккаша! Нега бундай қилдинг? дедилар. У ҳам: – Ё Расулаллоҳ! Қўрқдимки, мен ва бу халқ сизни бошқа кўра олмаймиз. Истадимки, бугун сиз билан видолашай. Юзимни сизнинг муборак юзингизга сурдимки, Ҳақ таоло менинг танамга дўзах отини ҳаром қилсин! деди.

Пайғамбар (алайҳиссалом) ҳам: – Уч марта ҳаром бўлди! дедилар.

Сўнгра бир киши яна турди: – Эй Аллоҳнинг Расули! деди. Бир фақир сиздан бир нарса сўради. Сиз эса менга: – Ёнингда нима бўлса бер, мен унинг мукофотини сенга бераман! дединг. Сизнинг буйруғингиз билан унга уч танга бердим. Сиз ҳам Аллоҳ таолодан сўраб, унинг савобини менинг тарозимга қўйсин! дединг. Ҳазрати Расулуллоҳ ҳам: – Бу сенинг уч тўнганг менинг зиммамда қарз бўлди. У садақа ва савоб менингдир! деб буюрдилар.

Сўнгра Аббоснинг ўғли Ҳазрати Фазл (розияллоҳу анҳу)га: – Бу кишига уч танга бер! дедилар. Сўнгра ўша кишига: – Энди хоҳласанг, уни бир фақирга бер. Савоби сенга бўлсин! дедилар.

Сўнгра бир киши яна ўрнидан турди: – Ё Расулаллоҳ! деди. Мен фалон куни, фалон ғаниматдан уч танга ўғирлаб олгандим. Менда ўша тўнгага эҳтиёж бор эди.

Расул (соллаллоҳу алайҳи васаллам): – Ё Фазл! деди. У уч тўнгани олиб, Байтулмолга қўй.

Яна бир киши турди: – Эй Аллоҳнинг Расули! деди. Мен ёлғонгўйман. Ёмон гап айтадиган тилга эгаман. Менга дуо қилинг. Токи ўша ёмонлик, ўша хунуклик менинг тилимдан кетсин! деди. Пайғамбар (алайҳиссалом) унга дуо қилдилар.

Ҳазрати Умар ибн Хаттоб ўша кишига:

– Эй одам фарзанди! Нега ўзингни халққа шарманда қилдинг?! дедилар. Ҳазрати Расулуллоҳ (алайҳиссалом) ҳам:

(Эй Умар! Бу дунёнинг шармандалиги охиратдаги шармандаликдан енгилроқдир) – деб марҳамат қилдилар.

Шунда Ҳазрати Умар:

– Менда ҳеч шубҳа йўқки, бу киши мунофиқ эмас. Агар у мунофиқ киши бўлганида эди, мунофиқликдан қочиб ажралмасди. Ва Аллоҳ таоло зотидан кўркмасди. Ҳамда Пайғамбар (алайҳиссалом)нинг дуосидан умид қилмасди! – дедилар. Ҳазрати Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) ҳам:

– Ростдан ҳам шундайдир, сен айтганинг ҳақиқатдир! – дедилар. Ва Ҳазрати Умар хақида:

– Умар ҳар доим Ҳақ билан биргадир! У қаерда бўлса, Ҳақ Умар билан биргадир! – деб марҳамат қилдилар.

Ва Пайғамбар (алайҳиссалом) ўрнидан туриб, уйларига бордилар. Шундан кейин халқ ичидаги кишилар у зотни кўрмадилар. Касалликлари оғирлашди, учинчи куни оғирлашиб кетди. Ҳазрати Али (каррамаллоҳу ваҷҳаҳу) ташқарига чиқдилар. Халқ:

– Аллоҳ таолонинг Расули қандайлар? – деб сўрадилар. Али:

– Яхшидирлар! – дедилар. Улар ҳам:

– Бизга кўрсат! – дедилар.

Кейин бир гуруҳ муҳожир ва ансорлар бориб, Ҳазрати Оишанинг ҳужраларига кирдилар. Ҳазрати Пайғамбар (алайҳиссалом) уларга назар ташладилар. Кўзлари ёшга тўлди. Ўтиришга, гапиришга тоқатлари йўқ эди:

– Мени кўтаринглар! – дедилар. Ҳазрати Фазл ибн Аббос у зотни кўтарди. Тўшак устига ўтказди. Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) ҳозир бўлган ёронларига назар ташладилар. Хутба ўқимоқни хоҳладилар. Лекин ўқий олмадилар. Уларга дуо қилдилар. Ва:

– Ҳиммат қилиб келибсизлар. Аллоҳ таолонинг ихсони сизларга бўлсин! Ва Ҳақ таоло сизларга ёрдам берсин! Жаннатда мақом ато этсин! Ва сизларга тўғри йўлни кўрсатсин, балодан омонда қилсин. Сизларга улуғлик насиб этсин. Ўз раҳматини сизларга яқин қилсин. Сизларга Аллоҳ таолонинг зотидан кўрқинишнинг насиҳат қиламан. Ва мен эса Аллоҳ таоло Жалла ва Аълодан хушхабар етказувчи ва кўрkitувчи бўлган кимсаманки, Аллоҳ билан тортишманглар. Ва Унинг дунёсида шаҳарларини ишлатинглар, вайрон қилманглар. Зеро, Аллоҳ таоло Қуръонда шундай дейди:

«Биз охират уйини улар учун берамиз, кимки ерда улуғликни ва бузғунчиликни истамасалар. Яхши оқибат парҳезкорлар учундир.» (Қасас сураси, 83-оят)

Ҳамда яна сизларга шу насиҳатим борки, Аллоҳ таолонинг амри бўлган дин устида собит бўлинглар. Ва динни маҳкам тутинглар. Ва мушрикларни, Аллоҳга шерик қилувчиларни Араб юзасидан чиқаринглар. Ва яна икки нарсани сизларга қолдирдим. Мендан кейин ҳаддан ошиб кетманглар. Ушбу икки нарсага эҳтиром қилинглар. Бири: Қуръон, бири эса: менинг ёронларимдир. Ва яна бир насиҳатим шуки: Ансорларга яхшилик қилингларки, улар менинг ёронларимдир! Улар азиз кишилардир. Уларга эҳтиром ва муҳаббат кўрсатинглар. Улардан яхшиларидан ўғитлар олинглар. Ва ёмонларининг гуноҳларидан узоқлашинглар. Мен ҳам ёронларимга Аллоҳ таолодан раҳмат тилайман.

Ҳазрати Муҳаммад (соллаллоҳу алайҳи васаллам) бу сўзларни тугатгандан сўнг, бошларини ёстикқа қўйдилар. Ва ёронлари:

– Эй Аллоҳнинг Расули, сиз вафот этгандан кейин сизни ким ювинтирсин? – деб сўрадилар.

– Менга кимлар яқин бўлса! Ва ким менинг ёронларим бўлса! Ўша менинг ғуслимни қилсин! – дедилар.

Яна саҳобалар сўрадилар:

– Нима билан кафанлайлик?

– Мен кийган бу кийимларим билан! – дедилар.

Яна сўрадилар:

– Сизга намозни ким ўқийди?

Шунда шундай марҳамат қилдилар:

– Аллоҳ таоло сизларни ҳал қилсин ва Пайғамбари динида сизларга улуғ савоб ато этсин! Ки, бу қадар ғамимни кўтарибсизлар. Мени ювинглар. Мени кафанга ўранглар. Мени қабрим бошига қўйингларки, устига Жаброил (алайҳиссалом) намоз ўқийди. Сўнгра Исрофил, кейин Микоил, кейин Азроил (алайҳимуссалом)лар менинг намозимни ўқийдилар. Кейин сизлар ҳам гуруҳ-гуруҳ бўлиб келиб менга намоз ўқинглар. Эркаklar ва аёллар барчанглар менга намоз ўқинглар. Кейин мени қабримга қўйгач, яна қайтинглар. Ва мендан сизларга салом бўлсин. Ва менинг саломим сизларга ва мен билан бўлган ҳар бир кишигадир. Ва менинг ёронларимдан ва умматларимдан Қиёматгача менга иймон келтирганларгадир. Уларга мендан салом етказинглар. Ва:

– Мен Қиёматда Сират кўприги ёқасида сизларни топажагимни, Сиратдан ўтиб кетмаслигимни айтинглар. То... Умматимга Улуғ Аллоҳдан мағфират ва шафоат сўрамасдан у ердан кетмайман.

Шундан сўнг бутун ёронлар Расул (соллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг ҳузурларидан чикдилар. Аёллар ҳужраларига кириб ўтирдилар. Муборак тиллари оғирлашди. Кўзлари айлана бошлади. Аёллар:

– Ким у зотга даво, шифо тайёрлаган эди? – дейишди. Аёллар табиблик қилиб даво олиб келдилар. Ҳазрати Асмо ўз қўллари билан бир давони (дармони) бурнларига томизди. Вақти келиб ҳушларига келгач, сўрадилар:

– Бу давони менга ким берди? Аёллар Ҳазрати Аббосдан қўрқиб: «Биз қилдик», деб айта олмадилар.

Пайғамбар (алайҳиссалом) Ҳазрати Аббосга:

– Эй амакам! – дедилар. – Нега бундай қилдингиз?.. Энг охирида аёллар:

– Биз қилдик! Зеро хавотирландик. Ақл-ҳушингизни йўқотгандингиз. Оғирлик зоти шарифингизга ғолиб келган эди, – дейишди.

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам):

– Бундай қилманглар! – дедилар. – Бу ерда бўлган ҳар кимнинг бурнига ҳам ўша дори-дармондон томизинглар. Фақат Ҳазрати Аббосдан ташқари. Токи кейинчалик рухсатсиз бундай қилмасинлар! – деб буюрдилар. Ва шундай ҳам қилдилар.

Учинчи кун келди, у жума куни эди. Пайғамбар (алайҳиссалом)нинг иссиқликлари ва безгаклари жуда кучайди. Тоиф сақтиянидан, таҳорат оладиган бир ибриқлари бор эди. Амр бердилар – ўша ибриққа сув тўлдирдилар. Олдиларига қўйдилар. Ора-орада безгакнинг иссиқлиги ва заифликлари сабабли ўша сувдан олиб пешоналарига қўйиб турардилар. Ва:

– Эй Аллоҳим! Менга ёрдам бер! – дер эдилар.

Ҳазрати Аббос:

– Расул (алайҳиссалом)нинг иши яқинлашди. Улуғ Аллоҳ уни ўз ҳузурига етказмоқчи! Чунки Абдулмутталиб фарзандларининг вафот аломатларини биламан. Ва ўша аломатларни у зотда кўрдим. Эй ўғил! Сен Аллоҳнинг Расули (соллаллоҳу алайҳи васаллам)дан сўра: Халифалик ҳақида нима дейдилар? У қайси гуруҳдан бўлсин? Агар Ҳошим фарзандларидан ёки Абдулмутталиб фарзандларидан десалар, биз уни ҳам билгаймиз.

Ҳазрати Алй ҳам: — Эй амаки, сўраб ўтириш шарт эмас! — дедилар. Агар бошқа бир тоифадан бўлса, Қиёматга қадар ҳеч қачон араблар бизга байъат қилмаслар. Шундан кейин Ҳазрати Аббос сукунат сақладилар. Хижратнинг ўн биринчи йили Рабиул Аввал ойининг ўн иккинчи душанба кечаси Пайғамбаримиз (а.с.) шом билан хуфтон орасида бироз енгиллашдилар: — Ҳужранинг эшигини бироз очинглар! — деб марҳамат қилдилар. Эшикни очишди. Бир оз ташқарини кўздилар. Халқ масжидда саф тутган, намоз ўқиётган эдилар. Ва Ҳазрати Абу Бакр имомлик қилмоқда эдилар. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам у зотни кўриб хурсанд бўлдилар. Аллоҳ таолога шукр қилдилар. Ва: — Менинг умматим мендан кейин ҳам менинг суннатимни сақлайди! — дедилар. Кейин ўринларидан турмоқчи бўлдилар. Аммо тура олмадилар. Тўшак устида ўтирдилар. Ҳазрати Ойша: — Ё Расулуллоҳ! Мисвок хоҳлайсизми? — деб сўрадилар. Пайғамбаримиз

ҳам: — Олиб кел! — деб марҳамат қилдилар. Ҳазрати Ойшанинг ҳужрасида бир мисвок бор эди. Уни олдилар, ювдилар, юмшатдилар. Кейин Ҳазрати Расулуллоҳга бердилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам мисвокни муборак тишларига қаттиқ-қаттиқ ишқадилар. Ҳазрати Ойша: — Ё Расулуллоҳ! Мисвокни жуда қаттиқ ишқалама, тишингизга зарар етмасин! — дедилар. Пайғамбар (а.с.) ҳам: — Мисвокни тишга шундай ишқаш керак! Менинг суннатим шундайдир! — дедилар. Ҳазрати Ойша шундай деганлар: Пайғамбар (а.с.) бундай масалалар ҳақида узун-узун насиҳат қилдилар. Мен, қўшнилари меросдан улуш олишидан хавотирландим. Ва қуллар (қуллар) ҳақида шунча насиҳат қилдиларки, яна, эгаси вафот этгандан кейин озод бўлиб кетишларидан кўрдим.

Шу вақтда Ҳазрати Абу Бакр (р.а.) ўқиётган намозларини яқунладилар. У зотга: — Пайғамбар (а.с.), ҳужраларидан бизга қарадилар! — дейилди. Ҳазрати Абу Бакр хурсанд бўлдилар! Пайғамбаримиз тузалганларини англадилар. Кейин у зотнинг ҳузурларига кирдилар. У зотни ўтирибди деб кўрдилар. Яна жуда хурсанд бўлдилар. Бу хурсандликларини Ҳазрати Ойшага айтдилар. Ва Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам эшитиб мамнун бўлсинлар деб Ҳазрати Ойша билан ширин ва ҳазил-сухбатларга шўғулландилар. Ва: — Ё Ойша! — дедилар. — Аллоҳнинг Расули бугун яхши, яхши ҳолдадир. Ва бугун навбат бошқа бир аёлнинг уйига келди! — дедилар. Ҳазрати Ойша: — Оғир касаллик пайтида менинг уйимда бўлсинлар. Соғлик пайтида бошқаларнинг уйларида бўлсинлар! — дедилар. Ҳазрати Абу Бакрнинг уйи бошқа жойда эди. Ҳазрати Пайғамбар касал бўлганларидан бери уйларига бормаган эдилар. Ҳар доим масжидда бўлар эдилар. Ҳазрати Ойша: — Эй ота! — дедилар. — Неча кун бўлдики уйга бормадинг. Пайғамбар (а.с.) бу кеча яхши бўлдилар. Сен ҳам бу кеча уйингга бор! — дедилар. Ҳазрати Абу Бакр ҳам у ердан чикдилар. Ва ўз уйларига бордилар. Халқ ҳам тарқалдилар. Бир-бирларига хушхабар етказдилар. — Пайғамбар (а.с.) тузалдилар! — дейишди. Ва бу хушхабарни Мадина аҳлига етказишди. Лекин Пайғамбар (а.с.) ўтира олмас эдилар. На бошларини, на бўйинларини тўғри тутта олар эдилар. Ҳазрати Ойша, Пайғамбаримизни кўкракларидан ва орқаларидан тутиб турдилар, бошларини ўз кўкракларига ёстикладилар. Ҳазрати Расул шу ҳолатда бир муддат хотиржам бўлиб турдилар. Вақти келиб куёш баланд турган пайтда, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг муборак пешоналаридан тер оқди. У зот муборак оғизларини очдилар, ёпдилар. Ва муборак жонларини топширдилар. (Салавотуллоҳи алайҳи ва ало олиҳи ва асҳобиҳи ажмаъийн.)

Бутун халқ шунга иймон келтиргандирки: — Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам Рабиул Аввал ойининг ўн иккинчи душанба куни охиратга кўчдилар. Баъзи кишилар эса: — Рабиул Аввал ойдан икки кун ўтган эди! — дейишади. Лекин бу ривоят тўғри эмас.

Ва Ҳазрати Алӣ ибн Аби Толиб йиғлаб ҳужрадан ташқари чикдилар. Ҳазрати Умар, Ҳазрати Алӣга: — Йиғлама! — дедилар. — Бу мунофиқлар ўйлашадики, Пайғамбар (а.с.) вафот этдилар. Пайғамбар (а.с.) вафот этмаган эдилар. Аллоҳ таолонинг ҳузурига бордилар, яна қайталар. Қандайки Ҳазрати Мусо (а.с.) ўз қавми орасидан Аллоҳ таолога муножот қилиш учун кетган эдилар. Бир неча кун қолдилар. Яна қайтдилар. У зот ҳам яна қайтадилар.

Ҳазрати Абу Бакр (р.а.), Ҳазрати Расул соллаллоҳу алайҳи васалламнинг уйларига кирдилар. Қизи Ҳазрати Ойшани йиғлаётган ва қўллари билан юзларига ураётган ҳолда кўрдилар. Пайғамбар (а.с.) ётган эдилар ва юзлари ёпилган эди. Ҳазрати Абу Бакр у зотнинг муборак юзларидан ёпиқни очдилар. Вафот этганларини кўрдилар. Хотиржам ҳолатда эдилар. Ҳазрати Умар аввалги гапларини Ҳазрати Абу Бакрга айтдилар. Яъни: — Расулуллоҳ вафот этмадилар. Аллоҳ таолонинг ҳузурига бордилар, яна қайтадилар! — дедилар. Абу Бакр шундай дедилар: — Эй Умар! Аллоҳ таоло Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳақларида шундай деган: **"Ҳақиқатан сен ҳам ўласан, улар ҳам ўладилар."** (Зумар сураси, 30-оят)

Ҳазрати Абу Бакрнинг ҳайбатидан Ҳазрати Умар: — Шундай деб ўйладимки, бу оятни ҳеч эшитмаганман! — дедилар. Шундай ривоят қилинадики, Ҳазрати Абу Бакр масжидга бордилар. Хутба ўқидилар. Ва: — Эй халқ! — дедилар. — Муҳаммад вафот этди. Аллоҳ

таоло ўлим билан каромат берди. Ким Муҳаммадга ибодат қилган бўлса, Муҳаммад вафот этди. Ким Аллоҳга ибодат қилган бўлса, Аллоҳ боқийдир. Тирикдир. Ҳеч қачон ўлмас. — дедилар: — Аллоҳ таоло шундай деган: **"Муҳаммад фақат Расулдир. Ундан олдин ҳам кўп пайғамбарлар ўтган. Агар у ўлса ёки ўлдирилса, ортингизга қайтасизми? Кимки ортга қайтса, Аллоҳга ҳеч қандай зарар етказа олмайди. Аллоҳ шукр қилувчи ва сабр қилувчиларга ажрини аниқ беради."** (Оли Имрон сураси, 144-оят)

Ўша пайтда халқ билиб олдиларки, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам вафот этдилар. Ҳаммаси йиғлашди. Ҳазрати Пайғамбарнинг уйларига келишди. У зотни кўришди. Яна қайтишди. Масжидга келишди. Аёллар ва яқинлар фиғон ичида йиғлашар эдилар. Қолган халқнинг ҳар бири бир тадбир билан банд эдилар.

ҲАЗРАТИ АБУ БАКРНИНГ ХАЛИФАЛИГИ

Ҳали Пайғамбар (алайҳиссалом)нинг жасадлари тажҳиз этилмасидан (жаназа ишлари тугалланмасидан) мусулмонлар ичида ихтилоф (қилдирашлик) пайдо бўлди. Бир киши келди: — Ансор халқи бир жойга тўпланди. Саъд ибн Убодага байъат қилдилар, — деди. Ансор у зотни Пайғамбар (алайҳиссалом)нинг ўрнига халифа тайин қилмоқчи эдилар. Бутун Ансор: «Саъд халифаликка лойиқдир!» дейишарди.

Ҳазрати Абу Бакр Ҳазрати Умарнинг қўлларини тутдилар. Икковлари бирга ташқарига чикдилар. Эбу Убайда ибн Жарроҳ уларнинг йўлларини тўсди: — Орқага қайтинглар. Ансор Саъд ўғлонлари уйида йиғилди. Саъд ибн Убодани ўзларига подшо этиб тайин қилдилар. Ва Ансор фарзандлари энди амр ололмас, берилган амрни бажаролмас! — деди.

Ҳазрати Абу Бакр: — Валлоҳий, мен уларни кўрмай ва сўзларини эшитмайча қайтмайман! — дедилар. Ҳазрати Абу Бакр Ҳазрати Эбу Убайданинг ҳам қўлларини тутдилар. Ҳазрати Умар билан учовлари Ансор турган жойга бордилар.

Ҳазрати Абу Бакр, Ҳазрати Умар ва Ҳазрати Эбу Убайда ибн Жарроҳ Ансор ҳузурига етиб келдилар. У ерда Ансор тўпланганини кўрдилар. Саъд ибн Убодани олиб келган эдилар. Авс ва Ҳазраж қабилалари халқи унга байъат қилиб, халифалигини қабул қилмоқчи эдилар. Лекин ҳали байъат маросими бошланмаган эди.

Улар учовлари ҳам ўтирдилар. Лекин Ҳазрати Саъд ибн Убода ётган, бир чодир билан ёпилган эди. Чунки бемор эди. Атрофларига кўп халқ йиғилган эди. Ҳар бир киши бир сўз айтиб турди.

Сўнгра Ансордан бир неча киши хутба ўқиб шундай дедилар: — Сизларки, муҳожирлардансизлар! Сизларнинг фазилатингиз ва фарқингиз улугдир. Аммо ўзингиз ҳам биласизки, биз ҳам кўп машаққатлар кўрганмиз. Энди шундай хоҳлаймизки, ўзимиздан бир кишини подшо қилиб тайин этайлик. Сизлар ҳам ўзингиздан бир кишини подшо қилинглар. То ҳар ким ўз подшоси билан хотиржам бўлсин. Ихтилоф ва парокандалик йўқ бўлсин.

Улар сўзларини тугатгач, Ҳазрати Абу Бакр ҳам хутба ўқиб, Пайғамбар (алайҳиссалом)га салавоту салом айтиб, Қуръондан бир неча оятни насихат тариқасида тиловат қилдилар. Ансорнинг ҳам фазилатини баён этиб мақтаб, шундай дедилар: — Агар сизлар айтганингизни қилсангиз, халқ ичига ихтилоф ва қилич тушади. Эндиликда билингки, Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи васаллам) шундай деганлар: **«Имомлар Қурайшдандир!»** Шунинг учун ҳозир етакчиликдан қўлингизни тортинглар. Ва Қурайшдан бир кишини етакчи, имом қилайлик. Ва сизлар Расул ҳузурида қандай бўлган бўлсангизлар, яна шундай бўлинглар. Ўша киши ҳам сизларнинг ҳаққингизни адо этсин. Қандайки Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи васаллам) адо этардилар. Мен саҳобалардан икки кишини танлайманки, у иккиси Қурайшнинг асил, насабли фарзандларидир. Улардан бири Умар ва бири Алидир.

Ансор: — Ҳазрати Алининг ўзларига байъат қилайлик. У киши Пайғамбар (алайҳиссалом)нинг амакиларининг ўғилларидир! Ва куёви ҳамдир. Пайғамбар (алайҳиссалом)га унчалик яқин кишиси Қурайш ичида йўқ, — дейишди.

Ҳазрати Умар эса яна ихтилоф бўлишидан хавотир олиб, Ҳазрати Абу Бакрга: – Ё Абу Бакр! – дедилар. – Сиз қўлингизни узатинг. Сизга байъат қилайлик. Ки, сиз Қурайшдандирсиз, – дедилар.

Ҳазрати Умар Ҳазрати Абу Бакрнинг қўлларини ушлаб, у зотга байъат қилдилар. Ансорлар ҳам буни кўриб, ҳаммаси Ҳазрати Абу Бакрнинг қўлларини ушлаб, байъат қилдилар.

Шу пайтда Мадиналик Ансорлар тўпланган, Ҳазрати Саъд ибн Убодага байъат қилишар экан деган хабар тарқалган эди. Барча саҳобалар тўпланиб, одамлар кўпайди. Ва: – Ким Ҳазрати Саъд ибн Убодани пой остида қолдирмоқчи? – дейишди. Ҳазрати Умар ҳам бақриб: – Эй саҳобалар! – деди. – Халқ орасида ихтилоф чиқармоқчимисизлар? Эй халқ! Энди келинглари! Ҳазрати Пайғамбарнинг халифасига байъат қилинглари. Бугун ким имомга байъат қилмасдан кечасига қолса, у киши исёнкор бўлади.

Ўша куни Ҳазрати Абу Бакрга байъат қилмаган ҳеч ким қолмади. Фақат Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг бир-бирларини тасалли бериш билан машғул бўлган аҳли байтлари, Ҳазрати Али, Ҳазрати Ҳасан ва Ҳазрати Ҳусайн байъат қилолмадилар.

Ривоят қилинадики, Ҳазрати Али ибн Абу Толиб (розияллоҳу анҳу) қирк кундан кейин байъат қилдилар. Баъзилар эса: – Олти ойдан кейин, – дейишди. Бошқалар: – Икки ойдан кейин байъат қилган, – дейишди.

Абу Суфён ибн Ҳарб Ҳазрати Алига: – Бу ишни нима учун Абу Бакр қилмоғи керак? Нега рози бўлдингиз? У Темим ўғлонлари қабиласидандир. Ва Қурайш ичида Темим ўғлонларидан пастроқ қабила йўқдир. Мен бу ишни маъкул кўрмайман!.. Энди Маккага одам юбориб, кўп аскар йиғаман. Имомликни унга раво кўрмайман! – деди.

Ҳазрати Али (розияллоҳу анҳу): – Бу кеч бўладиган ишдир. Мусулмонлар билан душман бўласан! Ва сенга зарар-қийинчилик етади, – дедилар.

Ҳазрати Абу Бакр Абу Суфённинг шундай сўзлар айтганини ва у байъат қилмоқчи эмаслигини эшитгач, дарҳол Абу Суфённинг ўғлини чақирттирдилар. Шом чегарасининг ҳокимлигини унга бердилар. Абу Суфённинг ўғилларининг энг каттаси Язид эди.

Абу Суфён, ўғли Язидга Ҳазрати Абу Бакр ҳукм берганини эшитгач, ўша кечаси келиб, ўзи байъат қилди.

Расул (соллаллоҳу алайҳи васаллам) эса ҳали қўтарилмаган, тўшақда ётар эдилар. Халқ байъат қилар, тажҳиз ва кафан ишлари билан машғул бўлмас эди. Эртага бўлганида, Ҳазрати Умар ва Ҳазрати Абу Бакр (розияллоҳу анҳумо) икковлари бирга масжидга келдилар. Ашобу гузиннинг барчаси ҳам масжидда йиғилган эдилар. Ҳазрати Абу Бакр (розияллоҳу анҳу) минбарга чиқдилар. Ҳазрати Умар (розияллоҳу анҳу) эса у зотнинг пастларида турдилар. Аввал Ҳазрати Умар хутба ўқиб: – Эй халқ! – деди. – Аллоҳ таолони шукр қилингларики, сизларни улуғ зотининг ҳузурига етказди. У Абу Бакри Сиддиқдир. У зот (Расул алайҳиссалоту вассаллам)нинг ғордаги ёрлари, дўстлари эдилар. Ва Ҳижратни у зот билан бирга қилган эдилар. Агар орангизда байъат қилмаган киши бўлса, байъат қилсин! – деди.

Бу байъатга «байъати омма» (умумий байъат) дейилади.

Сўнгра Ҳазрати Абу Бакр (розияллоҳу анҳу) шундай дедилар: – Эй халқ! Билингларики, мен бу ишни ихтилоф бўлмасин, қон тўқилмасин деб қабул қилдим. Уларни халқ ичида йўқ қилинсин деб хоҳладим. Бугун мен ҳам сизлардан бир кишиман. Билингки, инсондан баъзан тўғри иш чиқади, баъзан хатолар ҳам чиқади. Агар мендан тўғри ишлар келса, Улуғ Аллоҳга шукр қилинглари. Агар хато ишлар қилсам, мени огоҳлантиринглари. Қилган хатомни менга айтинглари. Ва менга тўғри йўлни кўрсатинглари. Мен Аллоҳ таоло итоатида турганимча менга итоат қилинглари. Ва Улуғ Аллоҳ итоатидан чиқсам, сизлар ҳам менга итоат қилманглари. Энди боринглари, Пайғамбаримиз (алайҳиссалоту вассаллам)нинг ишини кўринглари. У зотнинг ҳаққини адо этайлик. У зотни ювайлик. Ва намозини адо қилиб, Қабри шарифларига қўялик.

Ҳазрати Абу Бакр сўнгра минбардан тушдилар. Расул (алайҳиссалом)нинг уйларида бордилар.

ПАЙҒАМБАР (а.с.) НИНГ ЖАНОЗАСИ, КАФАНЛАНИШИ ВА ДАФН ҚИЛИНИШИ

Шу тарзда ривоят қилинадики: — Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламни сешанба куни дафн қилдилар. Чунки душанба куни куёш баланд турган пайтда дунёдан охиратга раҳлат қилдилар. Ҳазрати Абу Бакр (р.а.): — Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам вафот этганларига уч кун бўлди, балки ўзгариб, бошқа ҳолга келиб қолар, бузилиб кетар, деб ғам чекиб юрар эдилар. Вақти келиб, Саодат хонадони ичига кирдилар. Пайғамбар (а.с.)нинг юзларини очдилар, ҳидладилар. Муборак юзларидан ва сочларидан мушк ва анбарнинг ҳидлари келар эди. Ўз юзларини ўша муборак юзга қўйиб: — Онам-отам сенга фидо бўлсин, тириклигингда ҳам, вафотингда ҳам хушбўйсан! — дедилар. Лекин Аллоҳнинг Расули соллаллоҳу алайҳи васалламни ювиш борасида ихтилоф юз берди. Ҳазрати Абу Бакр (р.а.): — Мен Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан эшитганманки, — дедилар, — Мени аҳли байтим ювсинлар! — деб марҳамат қилган эдилар. Ҳазрати Аббос, ўғли Ҳазрати Фазл билан бирга келдилар, кейин Ҳазрати Алй ҳам келдилар. Ҳазрати Абу Бакр (р.а.): — Эй Алй, — дедилар. — Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламни ғусл қил.

Ва Пайғамбар (а.с.)нинг икки қули бор эди. Бири Сафар, иккинчиси Усома эди. Уларга ҳам: — Сизлар ҳам боринглар, уларга ёрдам беринглар! — дедилар. Ўзлари муҳожирлар ва ансорлар билан эшик олдида ўтирдилар.

Ансорлардан Эвс ибн Ҳавли исмли бир киши бор эди, келди: — Эй Пайғамбарнинг халифаси! Эртасига халқ бизни маломат қилиб: "Ўша пайтда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам ювилаётганда ансорлардан ҳеч ким йўқ эди!" демасинлар. Бу шарафни биздан аясманг! Энди, амр беринг, ансорлардан ҳам бир киши бориб ёрдам берсин! — деди. Бу киши Эвс ибн Бадрийлардан эди. Ҳазрати Абу Бакр унга: — Энди сен ҳам у ерга бор, ёрдам бер! — дедилар. Бадр ғазотида иштирок этган бу Эвсли борди, аҳли байт билан бирга бўлди.

Ҳазрати Алй ибн Аби Толиб (к.в.) Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Ҳазратларини тахта устига қўйдилар. Муборак таналарида бўлган қўйлаклари устларида эди. Ва шу қўйлаклари ичида вафот этган эдилар. Қўйлак устидан сув қуйилаётган эди. Ҳазрати Сафар ва Усома (р.а.)лар сув бериб турар эдилар. Ва Ҳазрати Фазл ва Ҳазрати Қусам Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламни тахта устида бир томондан иккинчи томонга ағдариб турар эдилар. Ва Ҳазрати Алй (р.а.) ҳам ювиб, ғусл қилар эдилар. Ҳазрати Аббос ва Ҳазрати Эвс (р.а.)лар узоқдан йиғлаб, кўз ёш тўкар эдилар.

Учта оқ матодан кафан тайёрлашди. Баъзилар: — Иккита оқ мато ва бири Яман бурдаси эди, — дейишган. Учаласи ҳам янгидан тикилган эди. Кейин ўша учта кафанга Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламни ўрашди. Атирлаб, суннат бўлган амалларни у зотга тўлиқ бажардилар. Мадинада бир киши бор эдики, ансорлар бўлсин, Мадина аҳли бўлсин, қабр қовлар эди. Бу кишининг исми Абу Толҳа эди. Уни Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг қабрларини казиш учун чақирди.

Лекин яна: — Қабр қаерда кавлансин? — деб ихтилоф юз берди. Бир гуруҳ муслмонлар: — Масжидда кавлаш керак! — дейишди. Бир гуруҳи эса: — Бакиъул-ғарқадда қовилсин! — дейишди.

Шунда Ҳазрати Абу Бакр (р.а.): — Мен Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан эшитганманки, шундай деб марҳамат қилган эдилар: — Пайғамбарлар, жонлари таналаридан чиққан жойда қўмиладилар. Шунда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг остида бўлган тўшакни олиб ташладилар. Қабр-и шарифни ўша ерда казишди. Ҳазрати Ойша (р.а.)нинг ҳужраси ҳам масжид ёнида эди. Вақти келиб қабр-и шариф казилди. Иш тамом бўлди. Кейин Аллоҳнинг Расули соллаллоҳу алайҳи васалламни муборак қабрларининг ёнига қўйишди.

Халқ гуруҳ-гуруҳ бўлиб келиб, у ерда имомсиз намоз ўқишди. Вақти келиб муҳожирлар ва ансорлар ҳаммаси намоз ўқишиб бўлдилар, тун яримидан ўтган эдики, қабр-и шарифларига қўйишди. Ва яна шундай дейилгандир: — Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ювилиши ва жанозалари ўқиши пайшанба куни бўлган ва жума кечаси дафн қилинган. Бошқа бир гуруҳ жамоа эса: — Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Ҳазратларининг ювилиши душанба куни бўлган ва чоршанба кечаси қабрга қўйилган, — дейишган.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам Ҳазратларининг бир кадифа тўшаги бор эдики, уни остига ёйиб, устида ётар эдилар. Ўша кадифани бир араб тўкиб берган эди. Унинг читлари бор эди. Ҳазрати Расул (а.с.)нинг Сафар номли кули ўша кадифани олиб келди. Муборак қабрлари ичида Пайғамбар (а.с.)нинг икки бўйинлари остига ўша тўшакни ёйди. Ва: — Валлоҳи, сендан кейин унга ҳеч ким ётмасин! — деди. Кейин, Ҳазрати Алй, Фазл, Қусам ва Сафар қабрга кирдилар. Халқ қабр-и шариф бошига келиб тўпланди. Кейин Фазл, Қусам ва Сафар қабрдан чиқдилар. Ҳазрати Алй (к.в.) уларнинг орқасидан чиқдилар, тупроқ сочдилар. Муғийра ибн Шуъба (р.а.) Пайғамбар (а.с.)нинг қабрлари ичида эди. У шундай даъво қилди: — Қабр ичида Пайғамбар (а.с.)ни охирги кўрган менман. Чунки Ҳазрати Алй қабрдан ташқарига чиқиб, қабр устига тупроқ тўкмоқчи бўлганларида, мен: — Юзугимни қабр ичига туширдим, ўша баҳона билан қабрга кирдим. Ва Пайғамбар (а.с.)нинг муборак юзларини кўрдим. Ва ўша юзни ўпдим. Кейин яна қабрдан чиқдим. Юзугимни баҳона қилгандим, — деди. Ҳазрати Алй (р.а.) ҳам шундай деганлар: — Муғийра ёлғон гапирди. Унда бундай жасур қалб қаердан келсин.

Пайғамбар (а.с.)нинг вафотларида ёшлари неча бўлганлигида ихтилоф бор. Баъзилар: — Ўша пайтда олтмиш уч ёшда эдилар. Бу шунданки, тўккиз ёшида Ваҳий келди. Ваҳий келгандан кейин ўн уч йил Маккада қолдилар. Ўн йил ҳам Мадинада бўлдилар.

Барча ривоятларнинг энг тўғриси шу.

Бир гуруҳ киши эса: — Олтмиш беш ёшда эдилар, — деб айтган бўлсалар-да, бу тўғри эмас. Барча хабарларда иттифоқ этилган нуқталар шулар: — Ҳазрати Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам онаси томонидан душанба куни туғилганлар. — Каъба бино қилинган кунда ўн олти ёшда эдилар. Ўша пайтда унга: — Ҳажарул Асвадни ўз қўлинг билан Байтнинг бурчагига қўй! — дейилган эди. Ўша кун ҳам душанба куни эди. Ва шунингдек, душанба куни Маккадан Мадинага ҳижрат қилдилар. Ва Мадинага душанба куни кирдилар. Ва шунингдек, бир душанба куни охиратга раҳлат қилдилар.

УСАМА ИБН ЗАЙД (РОЗИЯЛЛОҲУ АНҲУ)НИНГ РУМ (ВИЗАНТИЯ) АҲЛИГА ҚИЛГАН ҒАЗОТИ

Ҳазрати Абу Бакр (розияллоҳу анҳу) халифа бўлгач, унга байъат қилмаган ҳеч ким қолмади. Фақат Ҳазрати Саъд ибн Убода Ҳазражий қолган эди.

Хаттоб ўғли Умар (розияллоҳу анҳу), Ҳазрати Абу Бакрга: — Саъд байъат қилмаганда, уни қабул қилма, — деди.

Ҳазрати Абу Бакр (розияллоҳу анҳу) Ҳазрати Умарнинг сўзи билан Ҳазрати Саъдни чақирттирди. У ҳам келди. Байъат қилди.

Ҳазрати Абу Бакр унга: — Мен биламанки, сен бу байъатни норозилик билан қилдинг. Лекин байъат сенга вожибдир. Агар ундан қайтсан, бошингни танангдан ажратиб қўяман, — деди.

Баъзи кишилар шундай дейишади: — Ҳазрати Абу Бакр Ҳазрати Саъддан юз ўғирди. У ҳам байъат қилмади. Шу ҳолатда вафот этди. Бунинг сабаби шундаки, Ҳазрати Саъд Ҳазраж қабиласидан эди. Улар эса илгаридадан Авс қабиласи билан душманликда эдилар. Авс қабиласи халифаликнинг Ҳазраж қабиласида бўлишини хоҳламас эдилар. Ансордан Авс қабиласи Ҳазраж қабиласидан олдин байъат қилган эдилар. Улардан кейин Ҳазраж қабиласи байъат қилган эди.

Ҳазрати Абу Бакр (розияллоҳу анҳу)нинг илк қилган ишлари байъат масаласи бўлди. Ва Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг муборак дафн ишлари тугагандан сўнг уч кун ўтиб, халққа шундай нидо қилди: – Пайғамбар (алайҳиссалоту вассалам) шундай марҳамат қилган эдилар: “Ҳазрати Усама (розияллоҳу анҳу) билан ғазотга чиқинглар!” Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам) касал бўлиб қолгач, бу иш қолиб кетган эди. Энди барча ишлардан олдин, у зотнинг бу амрларини адо қилиш керак. Бу ишда заифлик, сустлик, хомушлик қилманглар. Ҳозироқ ғазотга чиқишга тайёрланинглар, – деди.

Сўнгра бутун халқ тўпланди. (Улар дедилар:) Бу иш тўғри эмас. Бадийа арабларининг кўпчилиги муртад бўлишди, динларидан қайтишди. Ва Асад ўғлонларини Тулайҳа ўзининг пайғамбарлигига чақирди. Кўпчилик унга ишонди. Бундан ташқари Мусайлима Ямада пайғамбарлик даъво қилмоқда, – дедилар. Кейин Ҳазрати Абу Бакрнинг ҳузурларига келишди. Унга: – Ё Абу Бакр! Мадинада сизнинг ёнингизда муҳожир ва ансорлар бўлишлари керак. Мусулмонлар фақат сиз билан қолганлар. Агар сиз уларни ҳам Шомга аскар қилиб юборсангиз, сиз Мадинада оз сонли одам билан қоласиз. Балки Ислон душманларидан бири юриш бошлар. Ўшанда сиз билан ҳеч ким қолмаслиги мумкин, – дейишди.

Ҳазрати Абу Бакр (розияллоҳу анҳу) ҳам шундай дедилар: – Улуғ Аллоҳ мен билан биргадир. Душманларнинг найранг ва макрини мендан Аллоҳ таолодирки, узоқлаштиради. Мен Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг амр қилган ишидаман. Бунда камчилик қилмайман. Илк қилинадиган ишим шу, – дедилар.

Халқ Ҳазрати Абу Бакр бу ишни қатъий қилмоқчи эканини тушуниб етгач, Ҳазрати Умар ибн Хаттобга: – Ё Умар! Пайғамбар (алайҳиссалом)нинг халифаси ҳузурига бор. Унга: – Бу иш тўғри эмас. Унинг бу ерда ёлғиз қолиши мумкин эмас. Агар у: “Албатта лашкар ғазотга чиқиши керак!” – деса, унга шуларни айт: “Бизга бошқа бир подшо (қўмондон) тайин этсин. Биз Ҳазрати Усаманинг байроғи остида жангга чиқмаймиз. Чунки у кул фарзандидир. Биз Қурайш арабимиз, ансор ва Макка муҳожирларимиз. Унинг байроғи остида чиқиш бизга ор бўлади”, – дедилар.

Ҳазрати Умар (розияллоҳу анҳу) ҳам Ҳазрати Абу Бакр ҳузурларига бориб, бу айтилганларни хабар бердилар. Ҳазрати Абу Бакр (розияллоҳу анҳу) унга қатъий жавоб бериб: – Жангга чиқишдан бошқа чора йўқ. Зеро Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам) уни алоҳида танлаб тайин қилган эдилар. Ҳазрати Усама билан чиқиш керак. Агар мен Мадина ичида ёлғиз қолсам ҳам, бўлаверади, – дедилар. Ҳазрати Умар (розияллоҳу анҳу) ҳам: – Лекин халқ: “Бизга бошқа подшо тайин қилинсин,” деб турибди, – дедилар. Ҳазрати Абу Бакр: – Мен уни ҳеч қачон вазифадан озод қилмайман, – дедилар. – Ва, ё Умар! У сўз, девона гапдир, ақлсиз гапдир. Бир кишини Аллоҳнинг Расули маъқул кўрган бўлса, мен уни қандай маъқул кўрмаслигим мумкин?! – дедилар.

Шундан сўнг Ҳазрати Умар ҳам саҳобаларга: – Чора йўқ. Усаманинг байроғи остида бўлишингиз лозим, – деди.

Бутун халқ ғазотга тайёрланди. Йўлга чиқиш куни келганда, Ҳазрати Усама (розияллоҳу анҳу) отга миндилар. Бутун аскар билан Ҳазрати Абу Бакрнинг эшиклари олдида келди. У зот ҳам ташқарига чиқдилар. Лекин ўзи отга минмадилар. Пиёда юрдилар. Ҳазрати Абдурахмон ибн Авф бир от олиб тортиб келди. Ўзларига: – Ё Абу Бакр! Отга минг, – деди. У зот яна минмадилар. Пиёда юрдилар. Ҳазрати Абдурахмон яна бир бор айтиб кўрди. Ҳазрати Усама (розияллоҳу анҳу) ҳам: – Эй Улуғ Аллоҳнинг Расулининг халифаси, отга минг, – деди. Лекин ким бундай деса ҳам, Ҳазрати Абу Бакр (розияллоҳу анҳу): – Мени авайламанглар. Менинг оёғим Аллоҳ таоло йўлида чанглансин. Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам)дан шундай эшитганман: **“Кимнинг оёғи Аллоҳ таоло йўлида чангланса, Аллоҳ таоло унга дўзах отини ҳаром қилади!”**

Шундан кейин Меккаликлар ҳам, Ансор ҳам у зот билан бирга пиёда юрдилар. Фақат Усама (розияллоҳу анҳу) от устида эди.

Вақти келиб, Мадина дарвозасидан бир неча қадам ўтиб, Ҳазрати Абу Бакр тўхтадилар. Халқ билан видолашдилар. Уларга: – Аввало сизларга васият қиладиган нарсам шуки,

сизларга подшо (қўмондон) бўлган кишининг ҳукмига бўйсунинглар. Унга хиёнат қилманглар. Қўлга киритадиган ғаниматдан ҳеч нарсани яширманглар (ўғирламанглар). Агар душманга ғалаба қилсангиз, аёллар ва болаларни ўлдирманглар. Чорасиз қолганларни ҳам ўлдирманглар. Яна билингларики, Шомда руҳоний дин кишилари, роҳиблар борки, улуғзатхоналарда, завияларда, ёлғиз ибодатхоналарда бўладилар. Улар хилватга кирган, дунёдан юз ўгирганлар. Халқ билан жанг қилмайдилар. Ва ҳеч кимни озорламайдилар. Сизлар ҳам уларни озорламанглар, – деди.

Ҳазрати Абу Бакр бу насиҳатларини тугатгач, Ҳазрати Усама: – Эй Улуғ Аллоҳнинг Расулининг халифаси! – деди. – Энди қайтинг!

Ҳазрати Абу Бакр ҳам ўша ердан Мадинага қайтдилар. Ва Ҳазрати Усамага яна шундай дедилар: – Узаъа қабиласига бор. Уларга Пайғамбар (алайҳиссалом)нинг амрини етказ. У ердан Шом чегарасига етиб бор, юриш қил, – дедилар.

Шундан кейин Усама (розияллоҳу анҳу) бориб, Узаъа қабиласини ғорат қилди. Ва халқини ўлдирди. Қаердаки динидан, мусулмонликдан қайтган киши бўлса, уларни тутиб йўқ қилди. То Рум (Византия) чегарасигача етди. Оталари Ҳазрати Зайд ибн Ҳориса (розияллоҳу анҳу) шаҳид қилинган жойгача борди. Ҳазрати Зайд, Ҳазрати Расул (соллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг озод қилинган қули эдилар.

Усама у ерда кўп ғанимат қўлга киритди. Қабилалар кирди. Қирқинчи куни яна фатҳ ва ғалаба билан Мадинага қайтди. Жуда кўп ғаниматлар ва асирлар олиб келди. Ҳазрати Абу Бакр (розияллоҳу анҳу) хурсанд бўлдилар, шодландилар.

Ҳазрати Усама (розияллоҳу анҳу) қўлга киритган ушбу фатҳ ва ғалабани мусулмонлар файз ва барака деб билдилар.

АСВАДУЛ-КАЗЗОБ ҲАҚИДАГИ ХАБАР

(Ёлғончи Асвад) Бу Асвад, Яман диёрида пайдо бўлиб, пайғамбарлик даъвосини қилди. Ўзи Абаса ўғилларидан эди. Пайғамбар (а.с.) хануз ҳаёт эдилар, лекин касал эдилар. Араб қабилалари муртад бўла бошлаган эдилар. Ва Амр ибн Маъдий Кариб ҳам муртад бўлиб, ўз қабиласининг беқонини ўлдирган эди. Шу сабабли, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам Ямандаги беқоларга мактуб ёзиб юбордилар. Ва: — Асвадни тутиб, ўлдиришлар, — дедилар. Бу ўша вақт эдики, Бозон мусулмон бўлган эди. Ва Ҳазрати Расул (а.с.) бутун Яманни унга берган эдилар. У ҳам бутун аҳли ва Ҳимйарни мусулмон қилган эди. Бундан ташқари, Ҳазрати Расул (а.с.) Санъо ва учта шаҳарни ҳам унга берган эдилар. Ҳатто Мадинадан ҳам кўп беқолар юборган эдилар. Чунки у ерда кўплаб шаҳарлар бор эди. Ва ҳар бир беқога икки ёки учта шаҳарни берган эдилар. Улар ҳам ўша жойларда беқолик қилиб, закот тўплар эдилар. Пайғамбаримиз Яманга беқо қилиб юборган зотлар шулар эди: 1- Оомир ибн Шаҳрил Ҳамадониди эди. 2- Абу Мусо ал-Ашъарий, 3- Халид ибн Язид ибн Ас, 4- Зоҳир ибн Аби Ҳола, 5- Яъли ибн Мунаббих, 6- Ҳазрати Амр ибн Ҳазм, 7- Зайёд ибн Лабид, 8- Ҳазрати Уккаша ибн Савр, 9- Муовия ибн Кинда эдилар. (Аллоҳ таоло улардан рози бўлсин)

Пайғамбар (алайҳиссалоту вассалам) ушбу тўққиз кишини Яман шаҳарларига беқолик билан юборган эдилар. Адандан тортилган Ҳадрамаутгача ҳукм юритардилар. Ҳар бир шахснинг беқолиги ва чегараси аниқлаб берилган эди. Ва Ҳазрати Шаҳр ибн Бозонга Яман мамлакатининг Санъо беқолигини берган эдилар. Ва Аданда Ҳимйар беқолари ҳукмрон эди. Бу тўққиз нафар зотни ҳам атроф-муҳитдаги шаҳарларга юборган эдилар. Ва Ҳазрати Муоз ибн Жабал (р.а.)ни ҳаммаси устидан беқолар беқоси қилган эдилар. Ва унга закотларни қандай олиш ва қандай сарф қилиш ҳақида кўрсатма берган эдилар. Ва унга: — Ямандаги ҳар бир шаҳарни айлан. Уларни Қуръонга ўргат, диннинг фарзларини ва суннатларини хабар бер. Ва закот олувчиларга кўз-қулоқ бўл, токи бу кўрсатмадагидан ортиқ нарсани олмасинлар, — деб буюрган эдилар.

Бу беқолар ҳам, ҳар бири ўз шаҳарларида берилган амрга мувофиқ ҳаракат қилдилар.

Вақти келиб, Ёлғончи Асвад ҳақидаги хабар Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга етди. Расул соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳам Яман беқоларига: — Яман халқи билан жанг қилинсин, — деб амр қилдилар. Ва: — У билан жанг қилинглар. Унга ишонганларни ҳам ҳалок қилинглар, — дедилар.

— Ҳазрати Шаҳр ибн Бозон, аскар тўплаб, унинг устига юборди. Асвадга қарши йўл олди. Лекин, Асваднинг пиёда аскарларидан ташқари 100та отлиғи ҳам бор эди. Ва Амр ибн Маъдий Кариб ҳам у билан бирга эди. Унга сўбошилиқни берган эди. Асвад, унга қарши ҳаракат бошланганини эшитиб, Ямандаги Санокбеқоларига мактуб ёзиб: — Сизлар, Шаҳр ибн Бозонни менинг устимга юбояпсизлар. Лекин мен унинг ишини тугатгач, сизнинг бошингизни кесаман, — деди.

Ҳазрати Шаҳр ибн Бозон, аскар юбориб жангни бошлаганларида, Асвадул Каззоб, Бозон ўғли Шаҳрни мағлуб қилди. Ва уни шаҳид этди. Мусулмонлардан кўп киши ҳам шаҳид бўлган эди. Кейин Саньо шаҳрига келди. Бозон қўли остидаги шаҳарларнинг ҳаммасини олди. Ҳазрати Расул соллаллоҳу алайҳи васалламнинг беқолари унинг қўрқувидан шаҳарларда пинҳон бўлдилар. Ҳатто Ҳазрати Муоз ибн Жабал (р.а.) ҳам пинҳон бўлиб қолди. Лекин улардан икки киши Мадинага етиб келди. Бири Ҳазрати Холид ибн Язид ибн Ас, бири эса Амр ибн Ҳазм эди.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам ўша пайт ҳануз соғ ва ҳаёт эдилар. У зотга, Асвадул Каззоб қилган ишлари ва Бозон ўғли Шаҳрни ҳам шаҳид этгани, ва Яманда қилган жанглари хабар қилинди. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам ғамландилар, қайғуга тушдилар. Унга лаънат қилдилар ва: — Ҳақ таоло тез вақтда уни ҳалок қилур, — дедилар. Кейин яна уларга одам юбордилар. Ва: — Мусулмонлар билан бирлашинглар, тадбир қилинглар. Ҳийлага қўл уринглар. Уни балки ўлдирурсизлар, — деб марҳамат қилдилар.

Асвадул Каззобнинг аскарлари эса Саньодан Тоиф чегарасигача келган эди. Ҳазрати Шаҳр ибн Бозоннинг аёлини олди. Ўша аёл мусулмон эди, лекин қўрққанидан Асвадга бўйин эгди. Шундан кейин Ҳазрати Муоз ва бошқа беқолар тўпландилар: — Асвад билан жанг қилишга кучи-миз етмайди. Чунки унинг қудрати ортди, кучайди. Кўп аскар бор. Лекин уни бир ҳийла ва ту- зак билан ўлдирамиз, — дейишди.

Шу вақтда Асвадул Каззоб, Амр ибн Маъдий Карибни ўзи ўрнига қолдирди. Зайд ўғиллари билан Мазҳиж қабиаларининг беқолигини унга берган эди. Яна бир киши бор эдики, исми Қайс ибн Яғус эди. Унга ҳам сўбошилиқ берган эди. Ҳазрати Шаҳр ибн Бозоннинг икки ўғли бор эди. Бирининг исми Шаҳр Файруз, иккинчисининг исми Зозон эди. Бозон ўғли Шаҳр бу икки ўғлига Ажам беқолигини берган эди. Мусулмонлар билан пинҳон бўлган Ҳазрати Муоз (р.а.) Асвадул Каззобдан жуда қўрқар эдилар. Ва турли хил тузоқлар, ҳийлалар қилардилар.

Бу ҳолат билан икки ойга яқин вақт ўтди. Ўша мусулмонлар Ҳазрати Муоз (р.а.)нинг хузурулига келиб: — Асвад тайинлаган сўбоши Қайс ва Бозон ўғли Шаҳрнинг ўғиллари Шаҳр Файруз билан Зозон ва уларга ўхшаш бошқалар Асвадул Каззобдан зулм кўриб, ранжимокдалар, — дейишди. Ҳазрати Муоз ҳам уларга пинҳона мактублар юборди: — Ҳақ таолонинг Расули сизларни сўрамоқдалар. Асвадул Каззобни ўлдириб, жаннатга етишинглар. Аллоҳ таоло ва Пайғамбарининг розилигини истанглар ва абадий жаннатни топинглар, — деб кўп насиҳатлар қилдилар. Мактублар уларга етиб боргач, Қайс билан бирга тўпландилар. Ва: — Пайғамбар (а.с.) ва Ҳақ таолонинг амрини бажарайлик. Биз биламизки, Муҳаммад ҳақ пайғамбардир. Бу Асвад эса ёлғончи. Лекин нима қилайликки, қўлимиз унга етмайди. Бизда аскар ҳам йўқ, қурол ҳам йўқ, мол-дунё ҳам йўқ, — дейишди. Улар орасида Шаҳр Файруз: — Мен тадбир қилиб кўрай, — деди. — Балки онамнинг кўнглини эгизаман. Ва Асвадни ер юзидан кўтараман, — деди. Шу тадбир билан тарқалдилар.

Шаҳр Файруз онаси хузурига борди. Унга: — Сен, онам, яхши биласанки, бу Асвад, отамни ўлдирган киши. Ва Яман халқига ҳам кўп зулм қилди. Бизга ҳам кўп жабрлар қилди. Мулкимиздан ҳайдади. Қавмимизни ва аҳлимизни тарқатди. Ана, сени олдинга

келдим. Менга ёр бўл. Ва уни ўлдирайлик, — деди. — Лекин агар ёрдам қилмасанг, менинг бу гапларимни махфий тут, ҳеч кимга айтма.

Онаси ҳам ўғли Файрузга шундай деди: – Мен ҳам сен хоҳлаган ёрдамни амалга ошираман. Менга ҳам аён бўлдики, бу одам кофирдир. Илгарибошда уни Муҳаммад (соллаллоҳу алайҳи васаллам)га ўхшатиб, уни ҳам пайғамбар деб ўйлар эдим. Эндиликда билдимки, у на Аллоҳга ибодат қилади, на ибодатда бўлади. На рўза тутати, на ислом динининг шартларини бажаради. Жанобат бўлса ҳам ювилмайди. Бошини юмайди. Ва ҳаромдан ҳам қўлини тортмайди. Мен уни ҳар дам кузатаман. Ва унинг ишларига ҳайрон қоламан. Ҳамда бу халққа ҳам ҳайронамки, бу бечоралар у кимнинг қандай мўъжизаси ёки қандай бурҳон ва далил билан пайғамбарлигини қабул қилдилар? Ва унга шундай бош эгадилар. Ва мен уни катта душман деб биламан, – деди.

Шаҳр ибн Файруз, онасидан бу сўзларни эшитгач: – Эй она, энди қандай чора бўлсинки, бу кофирни ер юзидан йўқ қилайлик? – деди. Онаси ҳам: – Биласанки, бу сарой ҳар кеча посбонлар билан тўлади. Саройга киришни ҳеч ким уддалай олмайди. Аммо мен бир чора қилай. Уни шундай бир хонада ётқизайки, ўша хонанинг бир тарафида йўл бўлсин. Сен ҳам ўша ерга келгин. Вақти келиб, туннинг учдан бир қисми ўтгач, сен деворни тешиб киргин. Ва ичкарига кириб, уни ўлдиргин, – деди. – Чунки ўша пайт у ухлайди. Мен ҳам ўша пайт унинг ёнида бўламан, ўтираман. У ерда мендан бошқа ҳеч ким бўлмаслигига кафолат бераман. Шам ҳам ўчирилмасин. То сен хонага кирсанг, уни кўриб, ўлдира олгин, – деди.

Шаҳр ибн Файруз, онажига дуо қилди. Яна қайтиб кетди. Дўстларига хабар берди. Сўнгра Шаҳр ибн Файруз, Зазон ва Қайс, учовлари биргаликда Ҳазрати Муоз ибн Жабал ва Пайғамбар (алайҳиссалом)нинг амирларига бу ишни айтишди.

Пайғамбар (алайҳиссалом) томонларидан Яманга юборилган Омир ибн Шаҳри Ҳамадони аскар тўплаб, Ҳазрати Муозга шундай мактуб ёзди: – Сизлар яширинган ҳолда туринглар. Мен кўп аскар билан етиб келмоқдаман. Умид қиламанки, Асвади Каззоб бизнинг қўлимизда ҳалок бўлади.

Келган аскарлар хабари Асвадга етказилганда, Қайс бошлиқни чақирди: – Аскарни тайёрла. Келган аскар билан жангга чиқ, – деб амр берди.

Кеч кирган пайт, Асваднинг хотини уни ўғли Шаҳр айтган хонада ётқизди. Кўплаб посбонлар ва навбатчилар у ётган хона эшигида туришарди. Шаҳр ибн Файрузнинг онаси ҳам ўша айтилган хонада эшикни ичкаридан ёпиб олди. Асвад эса ухлаб ётган эди. Аёл ҳам оёқ тагига ўтирди. Ва чирокни ёқди. Сўнгра: 1- Шаҳр ибн Файруз 2- Зазон 3- Қайс – учовлари келди. Хонанинг орқа томонини тешишди. Ва Шаҳр ибн Файруз қиличсиз хонага кирди. Дўстларига: 4- Аввал Асваднинг боши қай томонда, аҳволи қандай, кўрай. Кейин қайта чиқиб, қилич олай, – деди.

Шаҳр хонага кириб, онасини Асвад билан бирга хонада кўрди. Онасига: 5- Боши қайси томонда? – деб сўради. Онаси ҳам: 6- Ана, мана бу томонда, – деди. Асвад уларнинг суҳбатидан уйғониб, ўрнидан турди. Тўшағида ўтирди. Шаҳр ибн Файруз хавотирга тушиб: 7- Агар қайтиб, ташқарига чиқсам, бу Асвад посбонларни чақириб, онамни ўлдиришади, – деди. Дарҳол Асваддан олдин сакраб, уни ушлади.

Ва ерга ётқизди. Икки тиззасини икки оёғи орасига қистириб, икки қўли билан бошини қаттиқ ушлаб, ўша бошни орқа томонга уриб ётқизди. Асваднинг бўйни синди. Ва ўлди. Шаҳр ибн Файруз сўнгра хонанинг ташқарига чиқди. 8- Асвадни ўлдирдим, – деди. Улар ҳам: – Ичкарига кир, бошини кес. Ташқарига олиб чиқ, – дейишди. Шаҳр ибн Файруз яна хонага кирди. Асвади Каззобнинг бошини кесди. Лекин боши кесилаётган пайт Асвад итдек ғингирлади. Хона остонасида турган посбонлар унинг ғингирлашини эшитиб, эшикни уриб: – Нима бўлди? Нега бундай ғингирлашлар бўлди? – деб сўрашди. Шаҳр ибн Файрузнинг онаси: – Аллоҳнинг пайғамбари. Осмондан келаётган ваҳийнинг оғирлигидан инграб ётибди, – деди. Навбатчилар ҳам жим бўлишди.

Шаҳр ибн Файруз Асваднинг бошини кесиб, танасидан ажратди ва ташқарига олиб чиқди. Онаси ҳам бирга чиқди. Ҳазрати Муоз ибн Жабалнинг ҳузурларига боришди. Сўнгра

бошни Ҳазрати Муоз ҳузуридагиларга олиб боришди. Мусулмонлар хурсанд бўлиб, шодландилар. Ҳазрати Муоз: – Бундан кейин бизга яшириниб юриш шарт эмас, – деди.

Эртаси кун мусулмонлар ташқарига чиқишди. Масжидга боришди. Шаҳр ибн Файруз, Қайс ва Зазон – уювчилари масжид эшигида туришди. Халқ эса Асвад масжидда ухлаб қолган, уйғонмаган деб ўйларди. Ҳазрати Муоз масжидга кириб: **"АЛЛОҲУ АКБАР"** – деб бақирганларида, бутун халқ йиғилди: – Бу нима ҳол? – дейишди. Лекин масжид эшигида Ҳазрати Қайсни кўришгач, ҳеч нарса дейишмади. Ҳазрати Муоз: **"Шаҳодат бераманки, Муҳаммад – Аллоҳнинг Расулидир"**, – дедилар. Асваднинг аскарлари Муоз (розияллоҳу анҳу)ни ушлаш учун тўпланишди. Шунда Ҳазрати Шаҳр ибн Файруз Асваднинг бошини ерга уриб ташлади. Тўпланган аскарлар Асваднинг кесик бошини кўришгач, барчалари қочиб, тарқалиб кетишди.

Ҳазрати Муоз ўша куни бомдод намозини масжидда ўқидилар. Мусулмонлардан яшириниб юрган ҳар бир киши ҳам чиқиб келди.

Орқасидан Шаҳри Ҳамадонийнинг ўғли Омирнинг аскарлари ҳам етиб келишди. Ислом дини Яманда ошкора бўлди. Ва бу фатҳ Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам)га хабар қилинди. Ўзлари ҳам хурсанд бўлишди.

Асвад Каззобнинг подшолиги фақат уч ойгина давом этган эди. Хушхабар Мадинага етиб келганида эса Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам) дунёдан ўтган эдилар. Ҳазрати Абу Бакр Сиддиқ халифа бўлган ва Ҳазрати Усама ибн Зайд ғазотдан қайтиб келган эдилар.

Бу воқеадан кейин Яман амирлари яна вазифаларига қайтишди, вазифаларини адо қилишди. Ва Муоз ибн Жабални ўзларига бош қилиб улуғлашди. Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам)дан кейин қўлга киритилган ва исломда очиқ бўлган илк ғалаба шу ғалаба бўлди.

Бу йилнинг ўзида, Рамазон ойида Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг муҳтарам қизлари Ҳазрати Фотима (розияллоҳу анҳо) вафот этдилар. Бу воқеа ҳам Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам)дан олти ой ўтиб содир бўлди. Ҳазрати Фотима йигирма тўққиз ёшда эдилар. Амакиларининг қизи Асмо (розияллоҳу анҳо) у зотни ювинтирди. Ва Ҳазрати Аббос ва ўғиллари Фазл қабрга кириб у зотни дафн қилдилар.

Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам)га: – Асвад Яманда пайғамбарлик даъвоси билан чиқибди. Ва бир гуруҳ одамлар унга эргашибди, – деган хабар келгач, у зот Яманга одам юбордилар ва мусулмонларга ҳам хабар бердилар.

– Асад ўғлонларидан Бадийада Тулайҳа деган бир киши чиқибди. Унга араб қабилаларидан кўпчилик эргашибди, – деган хабар келди. Пайғамбар (алайҳиссалом) у зотга эргашмаган мусулмонларга элчилар юбордилар.

– Тулайҳа билан жанг қилинглар! – дедилар. Элчилар ҳам кетишди. Кейин Пайғамбар (алайҳиссалом)нинг касал бўлганлари ва вафот этганлари ҳақидаги хабар арабларга етди. Муртад бўлиб қолганларга эса бу Тулайҳа:

– Намоз ўқиманглар. Закот берманглар, – деб айтди. Ва улардан ҳеч нарса олмасликни бошлади. Шу билан у диндан қайтганларга ёқди. Кейин у элчиларга: – Муҳаммад вафот этди. Ўрнига Мадинада халифаси ўтирди. Қайтиб боринглар, ўша халифа ҳузурига етиб, унга биздан шундай айтинглар: “Биздан закотни кўтарсин.” Ўшанда биз сизларнинг динингизга кирсак, – дейишди.

Элчилар қайтиб Ҳазрати Абу Бакрга бу хабарни етказдилар. Ҳазрати Абу Бакр ҳам: – Пайғамбар (алайҳиссалом) менга нимани буюрган бўлсалар, мен уни бузолмайман! – дедилар.

Ёнларида ҳеч ким йўқ эди. Ҳазрати Усамани Шомга юбориб қўйган эдилар. У қайтиб келгунигача сабр қилдилар.

Шу орада ҳар бир қабиладан Ҳазрати Абу Бакр ҳузурларига элчилар юборилиб, барчаси ҳам закотни кўтаришлари учун шофоат сўрашди. Аммо Ҳазрати Абу Бакр ҳеч бирини қабул қилмадилар.

Сўнгра у элчилар Ҳазрати Умар ибн Хаттоб ҳузурларига келишди: – Ё Умар! Ҳазрати Абу Бакрга айтилганки, бир йил, икки йил ширин юз кўрсатсин, закот талаб қилмасин. Охирида бу халқ сизларнинг динингизга кирсин. Ва муртадликдан қайтсинлар. Бу пайғамбарлик даъвосини қилувчилар кетсин. Кейин бу закотни жорий қилсин, – дейишди.

Ҳазрати Умар Ҳазрати Абу Бакрга: – Бу таклифни қабул қилинг, – дедилар. Ҳазрати Абу Бакр ҳеч қандай ҳолатда ҳам қабул қилмадилар.

Шунда Ҳазрати Умар: **“Мен халқ билан ЛА ИЛАҲА ИЛЛАЛЛОҲ дегунларича жанг қилмоқликка буюрилдим. Бунни айтганларида қонларини ва молларини мендан қутқарадилар. Ҳисоблари эса Аллоҳ таолога тегишлидир, ҳақиқатни У билади.”**

Ҳазрати Абу Бакр ҳам унга шундай жавоб бердилар: – Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам) ҳам шундай деган эдилар: **“Қачонки, Ла илаҳа дейдиган бўлсалар, қонлари ва молларини дарҳол қутқарадилар. Лекин Аллоҳ таолонинг ҳаққини беришлари лозим.”**

Бу закот Аллоҳ таолонинг ҳаққидандир. Уни берсалар, қонлари ва молларини қутқарсинлар.

Сўнгра Ҳазрати Абу Бакр (розияллоҳу анҳу) шундай дедилар: – Аллоҳ таолонинг ҳаққи учун айтаман, ё Умар! Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам)га берган бир туянинг тиззасидаги боғни ҳам кам берсалар, мен улар билан шунинг учун ҳам жанг қиламан.

Шундан кейин ўша элчилар бир неча кун Мадинада қолишди. Кейин қайтиб кетишди.

Элчилар қайтиб кетган куни бир нидочи кўчаларда шундай нидо қилди: – Ҳеч ким беш вақт намоз (жамоатдан)дан қолмасин.

Ҳазрати Абу Бакрнинг бу билан хоҳлаганлари шунда эдики, элчилар борган жойларида: – Мадинада ҳеч ким қолмаган, – деб арабларни орзусига туширмасинлар. Элчилар Мадинада ҳеч ким йўқ демасинлар, – деган эдилар.

Элчилар ҳам Мадинадан қайтиб, арабларга хабар бердилар: 1- Асад ўғлонлари қабиласи 2- Тай ўғлонлари қабиласи 3- Ғатафон ўғлонлари қабиласи 4- Фазаро ўғлонлари қабиласи 5- Ҳавазин ўғлонлари қабиласи 6- Сақиф ўғлонлари қабиласи.

Кабилар каби тоифалар диндан қайтдилар. Муртад бўлдилар. Ва Тулейҳага эргашидилар. Ва иш юритувчи, закот тўпловчи амалдорлар кабилалардан ажралиб, Мадинага келишди. Улардан ҳеч бири закот олиб келмади. Улар орасида бир киши бор эдики, исми Навфал ибн Муовия эди. У Фазаро ўғилларидан ва Ғатафан ўғилларидан закот тўплар эди. Уларнинг бу закотидан кўп туя ва қўй тўпланган эди. Уларни Мадинага олиб келаётганида, Уяйна ибн Ҳасиннинг акаси Ҳорижа ибн Ҳасин уни йўлда ушлаб қолди, ўша закотни унинг қўлидан олди. Яна Фазаро ўғиллари қабиласига қайтариб берди. Ҳазрати Навфал қўли бўш Мадинага қайтди.

Арабларнинг ҳаммаси муртад бўлган эди. Ислому фақат Мадина ва Маккада қолган, бошқа жойда қолмаган эди. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам Ҳазратлари шундай деган эдилар:

"Ислому, Мадинага илон инга кирганидек паноҳ топиб кириб олади."

Мадинадан ташқарида Ислому қолмаган эди. Халқ, Ҳазрати Абу Бакр кунларида шу ҳолда бўлганидан кейин бутун мусулмонлар:

— Ҳазрати Абу Бакр арабларга кулфатли юз кўрсатмади. Ва уларнинг закотларини олишдан воз кечмади, — дейишди.

Ҳазрати Абу Бакр дедиларки:

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам марҳамат қилдилар:

"Мендан кейин Шом ва Ажам диёри Шарққа фатҳ қилинади. Ва Ислому ТУРК чегарасигача етади. Ғарб томонда эса Нўба чегарасигача бориб етади."

Шу сабабдан, Ҳазрати Абу Бакр Сиддиқ... Ҳазрати Усома Шомдан қайтгунича сабр қилдилар. Ва Мадина аҳлига шундай хитоб қилдилар:

— Тайёрланинглар. Қуролланинглар ва йўлга чиқинглар. Сакит бўлмангларки, араблар бизга ҳужум қилмасин. Чунки улар бизга жуда яқинлашиб қолдилар.

Мадинанинг уч эшиги бор эди. Учаласи ҳам сахрога очилар эди. Ҳазрати Абу Бакр, Ҳазрати Алӣ (каррамаллоҳу ваҷҳа)ни эшиклардан бирига қўйдилар. Ва бир эшикка Ҳазрати Зубайр ибн Аввомни жойлаштирдилар. Ва бир эшикка Ҳазрати Толҳа ибн Убайдуллоҳни қўйдилар. Ҳар бирига аскар бердилар. Ва:

— Кеча-кундуз эшиклардан узоқлашманглар, Мадинани шундай муҳофаза қилинглар, — дедилар.

Араблардан икки қабила бор эди. Бири Аббос ўғиллари, бири Забён ўғиллари эди. Иккаласи ҳам оз аскар билан Мадинага ҳужум қилиш учун келишди. Вақт кундуз эди. Мадина эшигига етишдилар. Эшикда Абу Толиб ўғли Ҳазрати Алӣ турар эдилар, кўришди. Бу хабар Ҳазрати Абу Бакрга етди. Ташқарига аскар чиқардилар. Келганлар билан жанг қилдилар. Келганларнинг ҳаммаси пиёда эдилар. Мусулмонларнинг туяларини қўрқитиб югурдилардилар. Қўрққан туялар Мадинага келди. Туялардан ҳеч нарса ололмадилар. Уларнинг ҳеч бири ўлмади. Келиб, Мадина эшигида турдилар. Қабилаларига хабар юбориб:

— Бизга ёрдам юборинглар, — дейишди.

Қабилалари икки фарсах йўлда эди. У жойга Зулфидда дер эдилар. Кўп халқ келган эди. Ҳазрати Абу Бакр кечкурун аскарини туздилар. Ҳазрати Нуъмон ибн Муқаррин ал-Музаннини аскарнинг олдига қўйдилар. Ўнг томонига укаси Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Муқарринни қўйдилар. Чап томонида эса бошқа укаси Ҳазрати Сувайд ибн Муқарринни қўйдилар. Ва аскарни унга топширдилар. Унга:

— Тонг отиш бошланганда, ташқарига чиқинглар, жанг қилинглар, — дедилар.

Мусулмонлар кутилмаганда чиқдилар. Ўша арабларга қилич солдилар. Катта жанглар бўлди. Куёш чиққанда араблардан кўп киши ҳалок бўлганини кўрдилар. Кўпчилиги тарқайди, қочди. Мусулмон аскарлари, Ҳазрати Абу Бакр билан бирга... Зулфиддагача улар орқасидан тушдилар. Ўша ерда ҳам катта жанг бўлди.

Ҳазрати Абу Бакр мусулмонлар билан яна Мадинага келдилар. Ҳазрати Нуъмонни оз аскар билан ўша ерда қолдирдилар. Араблар ўша куни ҳам яна мағлуб бўлдилар. Ислом аскари азиз бўлди.

Кеч киргач, Тамим ўғилларидан уч тоифа уч кун ичида закотларини юбордилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам юборган зотлардан ҳам:

— Фалон қабилалар закотларини бермоқдалар, — деб хабарлар келар эди. Шунинг учун мўминлар шод бўлдилар.

Биринчи закотни, Ҳазрати Зеркон ибн Зайд, Тамим ўғилларидан олиб келди. Ва Ҳазрати Абдурраҳмон ибн Авф, Ҳазрати Абу Бакрга хушхабар етказди.

Иккинчи закотни Ҳазрати Адий ибн Сафвон келтирди. Хушхабарни Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Масъуд етказди.

Учинчи закотни Ҳазрати Сафвон ибн Сафвон келтирди. Хушхабарни Ҳазрати Саъд ибн Аби Ваққос етказди.

Бу зотларни, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам юборган эдилар. Араблар муртад бўлган вақтда улар пинҳон бўлган эдилар. Вақти келиб Абу Бакрнинг бу ғалабасини эшитгач, пинҳон бўлишни ташлаб, зоҳир бўлдилар. Ҳар бири Тамим ўғилларидан закотларини олиб келишди.

Шундан кейин Ҳазрати Усома ҳам кўп ғанимат билан Шомдан ғалаба билан келди. Шу тариқа мусулмонларнинг қалблари кучайди.

Ҳазрати Абу Бакр (р.а.), Ҳазрати Усомани Мадинада ўрнига тайинлади. Ва:

— Сиз бу аскар билан Шомдан келгансиз. Мадинада ўтиринглар, дам олинглар, — дедилар. Ва ўзлари аскарини олиб, Мадинадан ташқари чиқдилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ёронлари тўпланиб, унга:

— Ўзинг кетма. Биздан кимни хоҳласанг юбор. Мадинани йўкотма, — дейишди.

Ҳазрати Абу Бакр Сиддиқ уларнинг сўзларини қабул қилмадилар. Ўзлари... Зулфиддагача келдилар. Ҳазрати Нуъмон ибн Муқаррин у ерда эди. Қарши араб

гуруҳидан аскарлар сув ёқасига жойлашган эдилар. У жойга Базза дер эдилар. Ўша аскар устидан хужум қилинди. Уларнинг кўпини ўлдирдилар.

Бир киши бор эди, у шоир эди. Исми Ҳатийа ибн Авс эди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам замонида мусулмон бўлган эди. Кейин эса муртад бўлиб, Исломдан қайтди ва ўша араб қабиласи билан бирга бўлди. Шеърлар, ҳижо сўзлар айтардилар.

Ҳазрати Абу Бакр уни асир қилди. Ва Мадинанинг атрофини ҳам икки кунлик йўлгача араблардан тозаладилар. Кўп ғанимат моллари билан Мадинага келдилар.

Ўша бузилган арабларнинг ҳаммаси Тулейҳа ҳузурига кетдилар. Тулейҳа Асад ўғиллари чегарасида Сумайро деб аталган жойда кўп аскар тўплаган эди. Кўп араблар унинг ҳузурига тўпландилар. У ҳам, уларнинг бир қисмини олдинга юборди.

Ҳазрати Абу Бакр, Ҳазрати Холид ибн Валидни бош қўмондон қилиб тайинлади. Байроқни унга берди. Уни Тулейҳа томон юборди:

— Бор, у билан жанг қил. Агар уни мағлуб қилсанг, у ердан Баттол соҳасидаги Молик ибн Нувайрага бор! — деб амр берди.

Иккинчи байроқни ҳам Ҳазрати Икрим ибн Абу Жаҳлга берди. Унга ҳам аскар бериб Ямамага, Мусайлама билан жангга юборди.

Учинчи байроқни эса Ҳазрати Муҳожир ибн Аби Умайяга берди. Унга:

— Сен Яманга бор. Ҳазрати Муоз ибн Жабалга ва Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Ҳазратларининг Асвадул Каззобни ўлдирган ёронларининг ҳузурига бор, уларга ёрдам бер. Асваднинг одамларидан кимни топсангиз, ё уларни Исломга қайтаринглар, ёки ҳаммасини ўлдиринглар. Ер юзини улардан тозаланглар. Ва у ердан Ҳадрамаутга ва Ямanning охиригача боринглар, — дедилар.

Тўртинчи байроқни эса Ҳазрати Омир ибн Шаъсо (р.а.)га берди. Унга ҳам аскар юбориб:

— Сен ҳам Кузаъа ва Ҳарий ўғилларига бор, — деб амр қилдилар.

Бешинчи байроқни Ҳазрати Ҳузайфа ибн Муҳассинга берди. Ва уни ҳам Яман атрофида бўлган Руба аҳли ҳузурига юборди.

Олтинчи байроқни Арфажа ибн Ҳарсамга берди:

— Сен ҳам Абу Жаҳлнинг ўғли Икрим билан бирга бўл ва унга ёрдам бер, — дедилар.

Еттинчи байроқни эса Ҳазрати Муоз ибн Ҳажжожга берди. Тихамага юборди ва:

— Сен ҳам Яман чегарасидаги Сулайм ўғиллари арабларига бор. Тоиф атрофидаги муртадларга юриш қил, — дедилар.

Саккизинчи байроқни эса Ҳазрати Ало ал-Ҳадрабийга берди. Уни ҳам Баҳраинга юборди ва ўзлари:

— Байроқ ва аскар берган ҳар бир қўмондонга, биттадан мактуб ёзиб қўлига берди. Бу мактубда қилмоқчи бўлган ишларини баён қилди.

Бунинг олдиндан ҳам ҳар бир жойга элчи юбориб, мактуб ёзди. Насихат қилди. Уларни Аллоҳ таолодан кўрқишга чақирди. Ва:

— Ўстингизга фалончи қўмондонлик қилиб, қонингизни тўқишга ва молингизни ғасб қилишга аскар юбордим, — деди.

Тайинланган қўмондонларнинг амри остидаги аскарларга ҳам:

— Фалон куни йўлга чиқинглар, — деди.

Элчилар кетгандан кейин беш кун ичида беқоларга:

— Аскарингизни чиқаринглар. Борадиган йўлингиз бўйлаб қўшин тайёрланглар, — деди.

Бу аскарнинг ҳаммаси 8.000 киши эди. Муҳожирлар ва ансорлардан эдилар. Ҳаммаси тўлиқ жамланиб, қуролланиб, Мадинадан чиқдилар. Ҳар бир бўлинма амр этилган томонга юзланди. Йўл олиб кетдилар.

Ўша вақт бутун араб, Маккада Қурайшдан бошқалари ҳам диндан қайтган эдилар. Муртад бўлган эдилар. Ҳазрати Аттоб ибн Асийд —ки, уни Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Маккада беқо қилган эдилар. Улар ичида бўлганидан Маккаликлар закотларини унга бердилар. Ва Ҳазрати Сухайл ибн Амр —ки, Макканинг улуғ кишиси

эди, Ҳазрати Аттобга ёрдам бериб, Макка аҳлининг закотини олиб, Мадинага юбориб турар эдилар.

Ҳазрати Холид ибн Валид ва бошқа байроқдорлар Ҳазрати Абу Бакрдан олган амрга кўра борадиган жойларига юзландилар. Араблардан ҳеч қайси қабила уларнинг йўлига чиқолмай, улардан қочишарди.

Бу ҳолат туфайли бутун араблар Тулейҳага яқинлашдилар. Турли жойларга кетган беқоларнинг ҳар бири Ҳазрати Абу Бакр Сиддиққа хабар юбориб:

— Фалон жойга келдик. Ҳеч ким биз билан жанг қилишга журъат қилолмай қочишди. Тулейҳа ҳузурига кетишди. Уни ҳузурида ҳисобсиз аскар тўпланди. Ҳаммаси унинг иши яхши бўлишига кўз-қулоқ бўлиб турибдилар.

Ҳазрати Абу Бакр (р.а.) арабларнинг ҳаммаси Тулейҳа ҳузурига кетганини билгач, ҳар бир аскар бўлинмасига мактуб ёзди ва шундай деди:

— Жойингизда туринглар. Холид сизга қандай хабар юборишини кутинглар. Агар у сизларни чақирса, унга ёрдамга бординглар.

Бундан ташқари, Ҳазрати Холид ибн Валидга ҳам мактуб ёзиб шундай амр берди:

— Тулейҳа билан жанг қил. Саҳрода бўлган аскар сенга ёрдам берур. Қанча аскар сенга керак бўлса, ёнингга чақир.

Ҳазрати Холидга бу мактуб етгач, у ҳам аскар билан Тулейҳа томон юзланди. Тулейҳа ҳам аскарини Ҳазрати Холид томонга қараб юритди.

БАДИЙА АҲЛИНИНГ (САҲРО АРАБЛАРИНИНГ) ЖАНГИ

Улар орасидан Тулайҳага келганлар Тай ўғлонларидан эдилар. Ва кўп сонли эдилар. Тай ўғлонлари ичида икки қабила бор эди. Бирини Ҳузайл, иккинчисини Ғавс дер эдилар. Иккови ҳам кўпчилик эди. Бу икки қабила халқи: — Тулайҳага келишга қасам ичдилар. Илгари Адий ибн Ҳотам ушбу Тай қабиласининг улуғи эди. Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) бу дунёдан охиратга кўчганларида, ўз қабиласи ичида чиқиб, Мадинага, Ҳазрати Абу Бакр ҳузурига келган эди.

Ҳазрати Абу Бакр Ҳазрати Холидни Тулайҳа устига юбордилар ва Ҳазрати Холиддан олдин у ерга элчи қилиб Адий ибн Ҳотамни юбордилар. Унга дедиларки: — Тай ўғлонлари, Ҳузайл ва Ғавс ўғлонлари билан Тулайҳа ҳузурига бориш учун қасам ичганлар. Балки уларни Исломига қайтариб оласан.

Ҳазрати Адий, Ҳазрати Холиддан олдин йўлга чиқди. Ҳазрати Адийга итоат қилган кишилар учун Ҳазрати Адий, Тулайҳага жангга отланган Ҳазрати Холид ҳузурига келиб: — Эй Холид! Жанг қилма, зинҳор. Тай халқлари менга паноҳ тилаб келишди. Балки уларни бу тарафга олиб келармиз, — деди.

Бу воситачилик туфайли уч кун лагерда қолдилар. Биринчи куни Ҳазрати Адийга итоат қилган 500 киши Ҳазрати Холид ҳузурига келишди. Иккинчи куни эса Ҳузайл ўғлонларидан 1000 киши келди. Бутун Тай ўғлонлари қабиласи ҳам мусулмон бўлиб келишди. Ҳазрати Холиднинг қуввати кучайди. Ва Тулайҳага юриш қилди.

Фазаро ўғлонларидан икки улуғ киши бор эди. Бу икки киши Фазаро ўғлонларининг улуғ кишилари эдилар. Бирини Уяйна ибн Ҳусайн, иккинчисини Қамбар ибн Ҳубайра дер эдилар. Иккови ҳам Расулulloҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам) замонларида Исломига кирган эдилар. Кейин (Аллоҳ асрасин) муртад бўлиб, Тулайҳа ҳузурига келишган эди.

У ҳам турди. Ҳазрати Холид томонга юриш қилди. Улар бир-бирига яқинлашдилар. Ораларида бир лагерлик масофа қолган эди. Тулайҳанинг бир баҳодир укалари бор эди. Исмои Салама эди. Уни аскарга қўмондон қилди.

Ҳазрати Холид ўша кечаси Уқкаша ва Собит ибн Қуддамага кўзату учратиб чиқарди. Иккинчи томондан эса Салама кўзату чиқарган эди. Тулайҳа ҳам у билан бирга эди.

Бу тўрт киши учрашишди. Ҳазрати Собит Салама билан жанг қилди. Ҳазрати Уқкаша эса Тулайҳа билан жанг қилди. Салама Ҳазрати Собитни шаҳид қилди. Ҳазрати Уқкаша

Тулайхани ўлдириш даражасигача яқинлашган эди. Салама Ҳазрати Собитни шаҳид қилгач, Тулайҳага ёрдамга отилди. Уққашани ҳам шаҳид қилди.

Ҳазрати Холид эса Собит ва Уққашанинг шаҳид бўлганидан беҳабар эди. Қачонки тонг отди, мусулмонлар олдинга юриш қилдилар. Икки кишининг шаҳид бўлганини кўрдилар. Аскар атларининг оёғи остида бўлакляниб кетган эдилар. Уларнинг ўлимларига ғазотбланиб, орқаларини тошга бериб турдилар.

Тулайҳа Тайя чашмаларидан бир сув бошига жойлашган эди. Ҳазрати Холиднинг кунyasi (лақаби) Абу Фазл эди. Аскарлар бир-бирларини кўргач, Тулайҳа: – Бу аскар Абу Фузайлнинг аскаридир, – деди. Яъни: – Абу Фазлчани аскари, – демоқчи бўлган эди. Тай қабиласида бир киши ўша Тулайҳага: – Қасамки, у сен билан шунча жанг қилиб турсинки, сен ҳам унинг исмини тўлиқ айта оласан, – деди.

Эртаси куни икки тарафнинг аскарлари бир-бирига қарши чиқди. Жанг бошланди. Ўша куни Тулайҳанинг аскаридан Фазаро ўғлонлари жанг қилди.

Уяйна ибн Ҳусайнга Тулайҳа: – Сен жанг қил, – деди. Ўзининг бир гиламидор матоси бор эди. Уни бошига ёпди. Чодирининг олдида ўтирди ва: – Мен Жаброилнинг осмондан ёрдам келтиришини кутяпман. Негаки Муҳаммад (соллаллоҳу алайҳи васаллам) ҳам шундай қилардилар, – деди.

Уяйна, Фазаро ўғлонлари ва Ғатафон ўғлонларидан етти юз киши билан бирга Ҳазрати Холид ибн Валид билан жанг қила бошлади. Хубайра ўғли Қамбар Уяйна ибн Ҳусайн билан бирга жуда кўп жанг қилди.

Тулайҳанинг хотини ҳам унинг ёнида эди. Исми Наввор эди. Тулайҳа ўз отини ва хотинининг улоғи (урғочи туяси)ни тайёрлатди. Ўз гиламини бошига ўраб ўтирди: – Мен Жаброилни кутяпман, – деди. Мақсади, агар ғалаба қозонса: – Жаброил келди, фаришталар билан ёрдам қилди, – демоқчи эди. Агар аскарлар орасида тарқафлик юз берса, ўзи отга миниб, хотинини улоққа миништиради ва қочади.

Уяйна кун тўрт еткунча жанг қилди. Араб аскаридан кўп кишиларни ўлдиришди. Уяйна Тулайҳа ҳузурига келди: – Ё Тулайҳа! – деди. – Жаброилни тез чақир. Сенинг аскаринг, Холиднинг аскарини парчалай олмайди, – деб ўзи жанг қилаверди. Пешингача бутун араб аскарлари Уяйнага назар солиб турди. Уяйна эса: – Жаброил келсин, – деб сабр қилди.

Тулайҳанинг аскаридан кўп киши ҳалок бўлган эди. Ёрдам келмади. Ҳазрати Холиднинг аскари ҳар соатда кучайиб борарди. Уяйна ўз қавмига: – Жаброил келмаётганини кўриб турибман. Тулайҳанинг ёлғонида қанча муддат умид боғлаб ҳалок бўлайлик? – деди. – Энди на Жаброил, на Микоил келади. Бу киши пайғамбар эмас, – деди. Ва Уяйна отининг бошини бурди. Бутун араблар ҳам у билан бирга тарқалдилар.

Аскар Тулайҳа ҳузуридан ўтар экан: – Биз кетяпмиз, – дерди. У ҳам: – Қаерга кетяпсизлар? – деб сўрарди. Улар эса шундай жавоб берардилар: – Биздан қадаримизни қилдик. Энди сен Жаброилга айт, келсин. Энди навбат Унга.

Тулайҳа аскарининг парчаланганини кўриб, ўзи ҳам отига минди. Хотинини ҳам улоққа миндирди. Шом йўлини тутиб, бир шаҳарга қочдики, у ерда ҳеч ким уни таниган эмасди. Бир неча вақт у ерда қолди.

Ҳазрати Холид ҳам аскар билан Уяйна изидан тушди. Ўша куни асргача кофирларни қирди. Қуёш сарғайди. Ўз аскарига қайтди. Уяйна ва Қамбар ибн Хубайрани асир қилди. Мусулмонлар кўп ғаниматга эришдилар. Эртаси куни бу ғаниматни Расулulloҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам) кўрсатган шариат йўли билан тақсим қилдилар.

Уяйна билан Қамбарни Ҳазрати Холид Мадинага юборди. Халқ Уяйнага: – Мусулмон бўлган ҳолингда нега муртад бўлдинг, динингдан қайтдинг? – дейишарди. У эса шундай жавоб берарди: – Мен ҳеч қачон Тулайҳага ишонмаганман.

Сўнгра икковини ҳам Ҳазрати Абу Бакр ҳузурига олиб келишди. Ҳазрати Абу Бакр уларга Ислонни арзи қилди. Уяйна Ислонга кирди. Қамбар эса: – Мен аслида Пайғамбар (алайҳиссалом) Ҳазрати Амр ибн Осни Нуъмон элчиси қилиб юборган пайтдан бери мусулмонман. У менинг устимга келган вақтда мен иймон келтирганман. Менинг ҳолим Парвардигорга маълумдир. Ўша пайтдан бери ҳам мусулмонман, – деди.

Ҳазрати Абу Бакр икковини ҳам афв қилди. Яна қабиласига юборди. Ва Ҳазрати Холид Тай тоғида Тай қабиласи билан бирга ўтирди. Ҳар тарафдан халқ унинг ҳузурига келишар, мусулмон бўлишарди. Араблардан муртад бўлганлардан бошқа кўпчиликлар Исломга келишди ва Ҳазрати Холидга байъат қилдилар.

Тулайҳа, бутун араблар Исломга кирганини эшитгач, бир йилдан сўнг у ҳам Шомдан келиб иймон келтирди. Ва Килоб ўғлонлари билан бирга Бадийада истикомат қилди.

Ҳазрати Абу Бакр (розияллоҳу анҳу) уни чақирди, у келмади: — Мен мусулмонман, — деб хабар йўллади. Чунки у Расул ҳузурига келган ва мусулмон бўлган эди. Исломнинг шартларини ўрганган эди. Ушбу халқ билан Килоб ўғлонлари ичида ўтирар эди. Ҳаж пайти келгач Маккага йўл олди. Мадина эшигидан ўтаётган эди-ки, Ҳазрати Абу Бакрга: — Тулайҳа Ҳажга кетяпти! — дейишди. Ҳазрати Абу Бакр ҳам: — Аллоҳга ҳамд бўлсинки, Аллоҳ таоло унга Исломни насиб этди, — дедилар. Тулайҳа ҳам бориб Ҳажини адо этди. Бутун қилганларига тавба қилди.

Шундан сўнг Маккада истикомат қилди. Та... Ҳазрати Умар ибн Хаттоб (розияллоҳу анҳу) халифа бўлганларида, Ҳазрати Умар ҳузурига келди. Унга байъат қилди. Ҳазрати Умар унга: — Сен шу кимсанки, Собит ва Уққашани шаҳид қилгансан. Ҳолбуки, ансорлар ичида улардан афзал киши йўқ эди, — деди. Тулайҳа ҳам: — Ё амирул мўминин! Аллоҳнинг иродаси билан улар бизнинг қўлимизда шаҳид бўлдилар. Мен нимани қилган бўлсам, надоматдаман. Ва тавба қилганман, — деди.

Ҳазрати Умар ҳам унга ҳеч нарса демадилар. У ҳам шундан сўнг қайтди. Қавми ичига, Асад ўғлонлари қабиласига келди. У ерда ўтирди. Мусулмон бўлган ҳолда вафот этди.

ТУЛАЙҲАДАН КЕЙИН МУРТАДЛИКДА ҚОЛГАНЛАР ҲАҚИДАГИ ХАБАР

Ҳазрати Холид, Тулайҳа ишини тугатгач, арабнинг муртадлари Исломга келдилар. Лекин, Ҳавазиндан, Сулайм ўғилларидан ва Омир ўғилларидан бир неча тоифа муртадликда қолдилар. Ва тарқалдилар. Чунки йиғиладиган даражада кўп одам эмас эдилар.

Ҳазрати Холид ўз аскарлари билан уларнинг устидан эди. Қаерда бир муртад борлигини эшитса, ўша ерга одам юбориб, агар улар мусулмон бўлсалар, қўлини елкаларига тегизмас эди, агар мусулмон бўлмасалар, уларни ўлдирарди. Лекин ҳеч ким ўлимга рози бўлмасди. Кимидир: — Ҳа, мен Исломдан қайтдим, — дерди, қайтадан Исломга кирарди, кимидир инкор қилиб: — Мен муртад бўлмадим. Муҳаммаднинг динида собитман, — дерди.

Килаб ўғилларидан бир киши бор эди. Унга Алқама дер эдилар. Ҳазрати Пайғамбар (а.с.) кунларида Мадинага келиб мусулмон бўлган, яна ўз қабиласига қайтган эди. Пайғамбар (а.с.) вафот этгач, у ҳам муртад бўлиб, Ислом динидан ажралган эди. Тулайҳа билан тура олмади: — Тулайҳанинг иши нима бўлади? Нимага етказар? — деб Шомга кетди. Тулайҳа мағлуб бўлгач, бу Алқама ибн Килаб қабиласига қайтди. Лекин Исломдан қайтганини яшириб юрар эди. Ва қабиласи Ҳазрати Холиддан узоқ, Мадинага яқин эди.

Ҳазрати Абу Бакр (р.а.) унинг томонига бир киши юборди. Исми Қаъқаъ ибн Амр эди. У зотга: — Ўша Алқамани тутиб, олиб кел, — дедилар. Қаъқаъ ибн Амр бориб, уни қидирди, лекин тополмади. Хотини ва ўғлини ушлади. Ҳазрати Абу Бакрга олиб келди. Улар: — Бизда қандай гуноҳ бор? Агар Алқама динидан қайтган бўлса, биз мусулмонмиз. У қаерда эканини билмаймиз, — дейишди.

Ҳазрати Абу Бакр уларга ҳеч нарса қилмадилар, қўлларини тортиб олдилар. Улар ҳам ўз қабиласига қайтдилар. Бундан кейин Алқама ҳам Абу Бакрнинг ҳузурларига келди. Мусулмон бўлди. Мусулмон бўлган ҳолда яна ўз аҳли ва оиласи ҳузурига қайтди.

Омир ўғилларининг эркаклари Ҳазрати Холиднинг ҳузурига келишган эди. Ҳануз: — Ҳазрати Холиднинг иши нимага етади? — деб кузатиб юрар эдилар. Улуғларидан бири Камбара ибн Ҳубайра эди. Хабарларга кўра, Ҳазрати Холид уни ушламаган эдилар. Лекин, мусулмонликка қайтмагандларини билгач, улар томонга аскар юборди. Аскар бориб, кўпларини асир этди. Улар орасида Камбара ҳам бор эди. Ҳазрати Холид

Камбарага ҳеч қандай сўз айтмадилар. Қолганларини ўлдирмоқчи бўлганда, улар: — Биз ҳам мусулмонмиз, Исломга келдик, — дейишди. У ҳам: — Нечун шунча вақт мусулмон бўлмадинглар? — деб сўради. Уларни ушлаб турди. Кимки муртадлик вақтида бирор мусулмонни ўлдирган бўлса, уни ўлдирди. Кўпларини тош билан уктирди. Нечтасини эса боши паст ҳолда қудуққа ташлатди.

Ҳазрати Холид Камбарани қўли боғлиқ ҳолда Ҳазрати Абу Бакр (р.а.)га юборди. Ва у шахс қандай ишлар қилган бўлса, барчасини баён қилди: — Айниқса Омир ўғилларига шундай қилдим, фалончиларига бундай қилдим. Чунки уларнинг қалби Исломга содиқ эмас эди, — деди. Ҳазрати Абу Бакр жавоб бериб: — Тўғри иш қилдинг, — дедилар. Кейин: — Камбарани ўлдиришлар, — деб амр бердилар. Уни ўлдиришди. Ҳазрати Холид Омир ўғиллари юртида қолдилар. У ерда қанча муртад бўлса ёки “бор” деб эшитган бўлсалар, уларга одам юборишар, муртадлар ё Исломга қайтарилардилар ёки турли жазо билан ўлдирилдилар.

ҲУЗАЙФА ЎҒЛИ МОЛИКНИНГ ҚИЗИ САЛМА (ЭРМИЛА) ҲАҚИДАГИ ХАБАР

Аёллар орасида Ғатафон ўғлонларидан бири бор эдики, исми Салма эди. Унга Эрмила ҳам дер эдилар. Бу “эри йўқ аёл” деган маънони англатарди.

Салма, Молик ибн Ҳузайфанинг қизи эди. Бу Молик, Ғатафон ичида Уяйнадан улуғроқ эди ва буюк мол-дунёси бор эди. Моликнинг Газола номли хотини бор эди. Газола, Ҳилол ибн Рабаи қизи эди. Араблар ичида улуғ эди. Унинг ҳам моли кўп эди. Бир куни Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг устларига аскар юборган эди. Лекин Пайғамбар (алайҳиссалом) уларни парчалаб, зафар қозонган эдилар. Ва шу Моликнинг қизи Салма ҳам асир тушган эди.

Ҳазрати Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) уни Ҳазрати Ойишага ҳадя қилдилар. Ҳазрати Ойиша эса уни мусулмон қилиб, озод қилдилар ва унга эркинлик бахшида қилдилар. У Ҳазрати Ойишанинг ҳузурларида бўлар эди.

Бир куни Ҳазрати Расулул Акрам (соллаллоҳу алайҳи васаллам) Ойиша (розияллоҳу анҳо)нинг уйларига келишди. Салма бир неча аёллар билан бирга ўтирган эди. Пайғамбар (алайҳиссалом): – Ё Ойиша! Бу ерда бир осий (гуноҳкор) аёл бор. Оятлар уни сўзлайди. У Аллоҳ таолога ва Расулига осийдир, – дедилар. Ва лекин у аёлнинг исмини айтмадилар.

Шунда Салма Ҳазрати Ойишадан рухсат сўради: – Қавмимнинг ҳузурига, ўз қабиламга бориб, онамни, отамни Ислом динига даъват қилмоқчиман, – деди. Ҳазрати Ойиша ҳам Салмага рухсат бердилар. У ҳам қабиласига борди. Отаси Молик вафот этган эди.

Бу Салманинг бир акаси бор эди. Исми Ҳакама эди. Ўша кун Уяйна ибн Ҳусайн от миниб, Мадинадан Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг туяларини ҳайдаб кетган, ортидан Салама ибн Акво уларга етиб, қўлидан тортиб олган ва Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам)га келтирган эди.

Абу Ҳакама ўша пайтда Уяйна билан бирга эди. Вақти келиб, Пайғамбар (алайҳиссалом)нинг аскарлари Уяйнага етиб боришди. Жанг қилишди. Уяйнанинг ўғли Абдуллоҳни ўлдиришди. Уни ўлдирган Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг асҳобларидан Ҳазрати Қатода эди.

Ўша вақтда бу Салма Ғатафон қабиласи ичида бўлар эди. Ғатафон қабиласи ва Уяйна, унинг онаси ва отасининг улуғлиги туфайли Салмани ҳам улуғ санардилар. Ва у ҳам мол-дунёда бой эди.

Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам) вафот қилганларида, бутун араблар муртад бўлишди. Бу Салма ҳам муртад бўлди. Тулайҳа мағлубиятга учраган пайт, бу Салма муртадлар билан бирга Жав номли бир қишлоққа борди. Ўша ерда истиқомат қилди.

Муртадлардан кимки унинг ҳузурига келса, у бу кишини яхши кутиб олар, иззат билан муомала қиларди. Кийим-кечак берарди. Атрофида анча аскар тўпларди: – Мен Холид билан жанг қилиб, акаим Ҳакаманинг қасдини оламан, – дерди.

Бу хабар Ҳазрати Холид ибн Валидга етиб борди. Лекин Ҳазрати Холид ўша муртадлар билан машғул бўлгани учун, Салмага аҳамият бермади. Уни эътиборсиз санади ва: – Бир аёлдан келадиган иш нима бўлди, улуғ иш бўлар экан-а, – деди.

Аммо иш шундай бўлдики, Салма кўп аскар тўплади ва Ҳазрати Холиднинг устидан юриш қилди. Жуда кўп жанг қилди. Ҳатто Тулайҳанинг жангидан ҳам ортди.

Салма бир туяга миниб олган эди. Маҳфа (аёллар учун туя устидаги ёпиқ ароба) ичида туришарди. Шунча жанг бўлдики, Ҳазрати Холид: – То ўша туя ерга ётқизилмагунча ва бу аёл ўлдирилмагунча, унинг аскари парчаланмайди, – деди.

Ва Ҳазрати Холид нидо қилиб: – Бу туяни ўлдирган кишига 100 туя бераман! – деди. Аммо ҳеч ким у туяга ета олмади, боролмади. Чунки туя аскарнинг айнан марказида эди.

Шундан кейин Ҳазрати Холид ўз отини сакратиб, ўша ерга ҳужум қилди. Ўша туя атрофидаги 100 кишини ўлдирди. Ўша туяга етди. Қиличини уриб, туянинг оёғини кесди. Туя ерга ётгач, Салма ҳам тўрт томони ёпиқ аробадан ташқари чиқди. Ҳазрати Холид Салмани ўз қўллари билан ўлдирдилар.

Ҳазрати Холид бу ғалаба хабарини Қамбарни юборгандан икки кун ўтиб, Ҳазрати Абу Бакрга етказдилар.

ИЙЯС ИБН АБДУЛЛОҲ ҲАҚИДАГИ ХАБАР

Араблар орасида, исми Ийяс ибн Абдуллоҳ бўлган бир киши бор эди. Лекин унга Ибн Абдуллоҳ деб аташарди. Камбағал эди. Ўғирлик қиларди. Йўл тўсарди. Лақаби Фажа эди. Қаердан бир карвон ўтса, унинг йўлини тўсар, ғазот қилар эди. Илгари, Сулайм ўғиллари билан бирга, Ҳазрати Расул соллаллоҳу алайҳи васаллам кунларида иймонга келган эди. Сулайм ўғиллари муртад бўлганларида, у ҳам муртад бўлган эди. Лекин, Ҳазрати Абу Бакр (р.а.) ҳар тарафга муртадлар билан жанг қилиш учун аскар юборган пайтда, Муоз ибн Ҳожасни ҳам аскар билан Сулайм ўғилларига юборган эдилар. Муоз, Сулайм ўғилларига етиб келган пайтда, уларнинг бир қисми мусулмон бўлдилар, бир қисми эса қочдилар. Муоз ўша ерда турди. Бу Фажа ўша қочқинлардан эди. Араблар ичида динини ўзгартирган ҳолда юрар эди, лекин мусулмонлар орасида ўзини ўлдиришларидан қўрқиб, бир жойдан иккинчи жойга бориб турарди.

Вақти келиб Ҳазрати Холид, Тулейҳа жангига кетди, Ҳазрати Муозга ҳам:

— Бу томонга кел! — деб мактуб ёзди. Ҳазрати Муоз ҳам Ҳазрати Холиднинг хузурларига келди. Унинг укаси Талиқани Сулайм ўғилларига халифа қилиб тайинлади. Ҳазрати Холид Тулейҳа ишини тугатган пайтда Ҳазрати Муоз унинг билан бирга эди. Укаси Талиқа эса Сулайм ўғиллари юртида эди. Бу Фажа муртад ҳолда юрар, айланар эди. Унинг бир дўсти бор эди, исми Нажиййа ибн Мусанна эди. Бу ҳам Сулайм ўғилларидан эди. Бу ҳам улар каби муртад ва йўл тўсовчи эди.

Бу Фажа Нажиййага:

— Мен мусулмон бўлишни истамайман. Мен шундай биламанки, мени бу дин туфайли ўлдирадилар. Эҳтимол, нима бўлса ҳам, агар ўлмоқчи бўлсам, Холид ибн Валидга ҳам, Абу Бакрга ҳам ўзимдан мардлик кўрсатиб кетай. Бу ҳасрат уларнинг қалбида қолсин, — деди. Дарҳол дўсти Нажиййа билан бирга туриб, Мадинага келди. Абу Бакрнинг хузурларига чиқишди. Мусулмонлик кўрсатишди ва:

— Биз, Пайғамбарнинг хузурларида мусулмон бўлдик. Ва араблар ичида мен билмаган ҳеч бир киши йўқ. Кўрмаган ҳеч бир қабила ҳам йўқ. Ҳазрати Холид билан Тулейҳа жангида ҳам бирга эдим. Салма жангида ҳам бирга эдим. Араблар орасида, саҳрода, чўлда шундай шахсларни биламанки, улар яширин муртадлардир, эски динларига қайтганлар. Лекин қўлим етмайди. Менга ва бу дўстимга қурол бер, ёрдам қил. То ки мен бу ёрдам билан саҳрога боргайин. Қабила-қабила айлангайин. Қаерда муртад бўлса, уларни яшириниб турган жойидан ушлайин. Ё мусулмон бўладилар, ёки боғлаб сенга юборгайин. То ки ўтган гуноҳларимга кафорат бўлсин, — деди.

Ҳазрати Абу Бакр бу сўзларга ишондилар, бу сўзлардан шод бўлдилар. Уларга дуо қилдилар. Унга ва дўстига истаган қуроли билан туя ва нафақа бердилар, у ва дўсти Мадинадан чиқиб кетдилар. Мадина эшигида бўлганда, йўл тўсиб мол юкли бир карвонни талон-тарож қилдилар ва сахрога кетдилар. Қаерда муртад бўлса, уларга хабар юбориб чақиртирдилар. Шундай бўлдики, бу муртадлардан улар томонга кўп халқ кўшилди. Улар мусулмонлар устидан юриб, талончилик қилар эдилар. Бу халқ билан уч ой ўтди. Кейин ишлари ёмонлашди. Исломни рад этган кўп одамлар уларга кўшилди. Холид (р.а.) эса араблар ичида муртад киши қолмаган, деб ўйлар эди. Вақти келиб, бу хабарлар Ҳазрати Холидга етди. Ҳазрати Холид кўрқиб қолди.

Ҳазрати Абу Бакр (р.а.) ҳам Ҳазрати Холидга мактуб юборди. Ва Фажа ҳақидаги хабарни баён қилди:

— Фажа мени алдади, — деди. — Уни хоҳлайман. Агар тирик юбориш қўлингдан келса, тирик юбор, — деди.

Ҳазрати Холид ҳам бу амрни олгач, Ҳазрати Муознинг укаси Талиқага хабар берди. Ҳазрати Талиқа ҳам Сулайм ўғилларидан ўтиб, сахрога кирди. Фажани қидирди. Унга "Ҳарра" деб аталган бир жойда топди. Кўп аскар билан ўша ерда турди. Уларга мағлубият етказди. Нажиййани тутиб, ўлдирди. Фажани эса асир қилди. Мадинага олиб келди. Ҳазрати Абу Бакр амр қилдилар. Бакиъ (қабристон) атрофида кўп ёғоч йиғилиб, катта олов ёқилди. Фажанинг қўллари ва оёқлари боғланди, ўзи ўша оловда ёқиб юборилди.

ЁЛҒОНЧИ АЁЛ ПАЙҒАМБАР – САЖОҲИ САЪЛАБИЙНИНГ ҲАБАРИ

Муртадларнинг иши тугаган вақтда, Ҳазрати Холид (розияллоҳу анҳу) ўша атрофда Исломдан бошқа нарса қолмаганини англади. Ҳазрати Абу Бакр (розияллоҳу анҳу)га мактуб ёзиб, Мадинага келишни истади. Ҳазрати Абу Бакр: — У ерда ўтир, та нимага буюрсам, ўша ерга борасан, — дедилар.

Ҳазрати Холид ҳам ўша ерда ўтирди. Ва илгарилари, Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи васаллам) закот олишга юборган одамларни, Ҳазрати Абу Бакр ҳам яна закот олишга юборди. Ва Ҳазрати Холидга: — Сен у ерда ўтир, агар бирор киши закот бермаса, унинг томонига бор, жанг қил, — дедилар.

Темим ўғлонларидан закот оладиган бир киши бор эди. У Бани Молик қабиласидандир. Исми Молик ибн Нувайра эди. Бир акаси бор эди. Исми: Темим ибн Нувайра эди. Иккови ҳам Темим ўғлонларининг улуғларидан эдилар. Ҳазрати Умар (розияллоҳу анҳу)нинг дўстларидан эдилар. Илгарилари, Расулulloҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам) Молик ибн Нувайрани Ҳанзала ўғлонларининг устига қўйган эдилар.

Бу Моликнинг ўғли Вақийни ҳам Ярбуъ ўғлонлари устига қўйган эдилар ва Ҳазрати Сафвонни ҳам Темим ўғлонлари устига қўйган эдилар. Темим ўғлонлари араблар ичида кўпчилик эдилар.

Ҳазрати Сафвон уларнинг закотларини йиғиб, ўша закотни Ҳазрати Абу Бакр хузурларига олиб келди. Ҳазрати Холид ибн Валид Тулайҳа билан жанг қилмасдан аввал, Темим ўғлонларидан закот бермайдиган Дабба ўғлонлари гуруҳи, Молик ибн Нувайра турган Молик ўғлонлари гуруҳи ва унинг ўғли Вақий турган Ярбуъ ўғлонлари гуруҳи билан: — Нега закот бермадинглар? — деб жанг қилдилар. Молик ўғлонларидан кўп кишиларни ўлдирдилар.

Ҳазрати Холид эса, Тулайҳа билан жангни тугатган эдилар. Ва араблар муртадликдан чиқиб, Исломга кирган эдилар. Ва Салма жангидан ҳам қутулган эдилар. Ва Ҳазрати Абу Бакр Фажони ўтда ёқиб юборган эдилар. Ва Ислом қайта куч олган, муртадлар қолмаган эди.

Ҳазрати Абу Бакр илгариги закот усталари бўлганларни яна, закот йиғишга ўз жойларига юбордилар. Молик ибн Нувайра ҳам яна Темим ўғлонларига борди. Ва унинг ўғли Вақий ҳам Ярбуъ ўғлонларига борди. Ҳазрати Абу Бакр Ҳазрати Холидга: — Тур, — деб айтдилар ва у ерда туришга буюрдилар. Арабларнинг ҳаммаси закотларини бердилар.

Лекин бу қабила ичида душманлар бор эди. Аммо сукунатда эдилар. Холид ҳазратларининг кўркувидан, бир-бири билан жанг қилолмас эдилар. Ва Ҳазрати Холид арабларнинг марказида, Тай тоғида ўтирарди: – Булар нима қилар экан, – деб ҳар тарафга қулоқ соларди.

Ўша вақтда, Мосулдан Ироқ чегарасигача ва Шом чегарасигача насронийлар (терсарлар) бор эди. Мосулда Саълба ўғлонлари билан Ҳузайл ўғлонлари қабиласига бир аёл келиб: – Менга Аллоҳдан ваҳий келмоқда, – деб пайғамбарлик даъво қилган эди.

Бу аёлнинг исми: Ҳорис қизи Сажоҳ эди. Ва ўша пайтда Саълба ўғлонлари билан Ҳузайл ўғлонлари Мосулда эдилар. Та, Ҳазрати Муовия замонида Исломга кирган эдилар.

Сажоҳ очик-ойдин, равон сўзлар сўзларди. Сўзларини қофия билан безарди. Шунинг учун унинг гўзал нутқига кўп халқ алданарди. Кўп одамлар унга ишониб қолишган эди.

Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг вафотлари хабари етиб келгач, бутун араблар парчаландилар. Ва кўп қабила Ислом динидан қайтдилар. Муртад бўлдилар. Ва кўп жанглар бўлди. Мусайлама ҳақида ҳам хабар тарқалди. У Ямадада пайғамбарлик даъвосини қиларди ва унга ҳам кўп халқ ишонган эди. У тўрт юз отли жангчи билан Ямадан чиқиб, Урбон ичига келган эди. Ҳижоз чегарасига келгач: – Қабилалардан қайсиси кўпчилик? – деб сўради. Унга: – Дабба ўғлонлари, – дейишди.

У ҳам Дабба ўғлонларига мактуб юбориб, ўз динини уларга очиклади. Ва ўз динини Ислом динига қўшиб: – Кундуз ва тундузда уч вақт намоз ўқинглар. Қон тўкманглар ва зино қилманглар. Лекин шароб ичинглар. Ва ҳуки гўштини енглар. Менинг диним шунақа диндир. Менга эргашинглар ва Абу Бакр билан жанг қилинглар, – деди.

Дабба ўғлонлари, Ҳазрати Холиднинг кўркувидан бу айтилганларни қабул қилмадилар. Сажоҳга қўшилган қабилаларнинг баъзилари Ҳузайл ўғлонларидан, баъзилари Саълба ўғлонларидан эдилар. Дабба ўғлонлари билан Ҳузайл ўғлонлари ўртасида душманлик бор эди. Шунинг учун Дабба ўғлонлари Сажоҳга эргашмадилар.

Сажоҳ Дабба ўғлонларидан умидини узгач, Ярбуъ ўғлонларига юзланди. Молик ибн Нувайра ва унинг ўғли Вақийга мактуб юбориб, ўз динига даъват қилди ва: – Мен аслида Ярбуъданман. Агар, молу дунё, топилган ҳар нима бўлса ҳам сизларники бўлсин. Таки биз муҳолифларимиз билан жанг қилгаймиз, – деди.

Шундай қилиб, Молик ва унинг ўғли Вақий бутун Ярбуъ қабиласи билан биргаликда, Дабба ўғлонларига қарши чиқдилар. Шунинг учун жамланишди. Сажоҳ уларга: – Менинг динимга ишондингизми? – деди. Молик: – Бир муддат муҳлат бер. Ҳозир сен билан тинч бўлайлик. Сага эргашувчилар кўп бўлсин. Шунда сенга ишонамиз, сенга муҳолифлар билан жанг қиламиз. Ва сенга тобе бўламиз. Негаки, Ҳазрати Муҳаммад ҳам бизнинг Пайғамбаримиз эдилар. Яҳудийлар ва насронийлар шундай қилган эдилар, улар унинг динида эмас эдилар. Бир муддат уларга муҳлат берган эдилар. Кейин ишонишган, – деди.

Сажоҳ: – Рост, – деб булар билан суҳб тузди. Молик ва Вақий бутун Молик ўғлонлари ва Ярбуъ ўғлонлари олдида туриб, ҳаммаси Темим ўғлонларига муҳолифлик қилдилар.

Шунда Молик Сажоҳга: – Душманлар кўп. Нима деб буйрасиз? Аввал қайси билан жанг қилгаймиз? – деб сўради. Сажоҳ: – Улар неча қабиладан? Қайсиси кўп, қайсиси кам? Ва қайсиси кучли, қайсиси заиф? – деб сўради. Унга: – Дабба ўғлонлари, Абдиддар ўғлонлари, Рабоб ўғлонлари каби қабилалар ва Темим ўғлонлари бирма-бир айтилди. Ва: – Уларнинг ичида Рабоб ўғлонларидан камроқ қабила йўқ, – дейишди. Сажоҳ ҳам: – Қарайликчи, қандай ваҳий келади? Аввал қайси билан жанг қилиш керак? – деди.

Эртаси куни эса шундай деди: – Аллоҳ таоло менга бир сура юборди. Ва: “Аввал Рабоб ўғлонлари билан жанг қилгайлар”, деб буюрди. Ўша буюруқ ҳам шундай: – “Улғурларни тайёрланглар. Ҳаракатга тайёр бўлинглар. Шундан кейин Рабоб билан ғазо қилинглар. Бунингга манъ йўқ.” – деди.

Молик ҳам аскар тўплаб, Рабоб ўғлонларига юриш қилди. Аммо Рабоб ўғлонлари озчилик қабила эдилар. Дабба ўғлонларидан ва бошқа қабилалардан ёрдам сўрадилар. Бутун Темим ўғлонлари ва Рабоб ўғлонлари тўпланишди. Кўпайишди.

Сажоҳ булар билан жанг қилди ва устун келди. Темим ўғлонларидан кўп кишини ўлдирди ва асирга олди. Шундан кейин Темим ўғлонлари ва Фазаро ўғлонларидан кўп киши Сажоҳга ишонди. Булар Утарид ибн Зурара ва Зурейка ибн Бадр каби Фазаро ўғлонлари ва Темим ўғлонларининг улуғ шахслари эдилар.

Шундай қилиб Сажоҳ кучайиб, бир заҳотида катта аскар тўплади. Ва Ямама томон юзланиб, Мусайлама билан тўплашиш, бирлашишни истади. Ва икковлари бирга пайғамбарлик даъво қилиб, халқни даъват қилишни хошлашди.

Қачонки Ямама йўлини тутди, йўлда Темим ўғлонларидан Амр ўғлонлари қабиласи бор эди. Уларнинг улуғи – Авс ибн Ҳузайма эди. Сажоҳга қарши чиқиб, жанг қилдилар. Жанг бўлгач, Сажоҳнинг аскаридан кўп киши ўлдирилди. Сажоҳ улар билан сулҳ қилди. Бу сулҳ шундай шартлар билан тузилган эдики:

1. Олинган кўп асирлар қайтарилиши керак,
2. Ямамага бошқа йўлдан борилиши керак.

Асирлар қайтарилгандан сўнг, Сажоҳ билан келган аскар: – Бизга нима деб буйрасиз? Бутун араблар бизга юз тутдилар. Биз уларга қарши чиқа олмаймиз. Молик биз билан шундан иборат тинчлик қилди-ки, биз билан Дабба ўғлонлари ва қолган душманлар билан жанг қилсин. Энди эса у жангни қилди, энди у ўз ҳавасида. Биз билан эмас. Агар бизга бошқа тарафдан аскар юборилса, биз улар билан жанг қила олмаймиз. Агар Холид ибн Валид бизга аскар билан келса, ҳаммамизни йўқ қилади. Уларнинг қўли бизга етмаслиги учун чора кўриш керак, – дейишди.

Сажоҳ ҳам: – Ямамага Мусайламага бориш керак. У ҳам мен каби пайғамбардир. Икковимиз бирга бўлсак, бир-биримизга ишонамиз. Бирга халқни динимизга чақирамиз. Ҳеч ким бизга қарши чиқа олмайди. Лекин Мусайлама бизни қабул қилмас, деб хавотирдамиз. Чунки у ҳам пайғамбарлик даъвосини қилмоқда. Икки пайғамбар бирга қандай бўлади? – дейишди.

Сажоҳ: – Менга Аллоҳ таолодан “Ямамага бор”, деган ваҳий келди, – деб Ямама йўлини тутди. Темим қабиласидан унга ишонганлар ҳам у билан боришди. Утарид, Зурейка, Амр ибн Асам, Ғайлон ибн Ҳарб каби бутун араб улуғлари билан боришди.

Аммо Молик ибн Нувайра ўз қабиласига борди. Сажоҳ билан бормади. Аммо булар расман келишишсиз боришдан кўрқдилар. Бир ерда лагер қуриб ўтиришди.

Мусайлама, Сажоҳ келганини эшитгач, ораларида икки кунлик йўл бор эди. У нимаги келганини билиш учун Сажоҳга қирқ киши юборди. Бир мактуб ҳам ёзди:

“Ер юзи пайғамбарлигининг ярми меники. Ярми Муҳаммадники эди. Муҳаммад (алайҳиссалом) вафот қилгач, Жаброил (алайҳиссалом) келиб, бутун пайғамбарликни менга берди. Энди у Муҳаммадники бўлган ярмини сенга бердим”, – деди.

Сўнг яна шундай такрорлади: — Шундай қилиб, ер юзининг ярми сенга, ярми менга бўлсин, бошқа ҳеч кимга насиба йўқдир.

Бу қирқ киши келди. Ҳорис қизи Сажоҳга хабар бердилар. Сажоҳ ҳам уларга икром қилди. Уларга яхши муносабат кўрсатди. Бу хабардан хурсанд бўлди. Ва: — Менга ҳам Ҳақ таолодан ваҳий келди, — деди. Қирқ кишини қайта жўнатди.

Улар ҳам қайтиб Мусайлама ҳузурига келишди. Аёлнинг ҳолидан хабар бердилар ва: — У ҳам сен каби пайғамбар экан. Ҳақ таолодан унга ҳам ваҳий келармиш, — дейишди. Мусайлама, Ямома қалъасида эди. Мусулмонлардан кўрқиб, қалъани мустаҳкамлаб олган эди. Агар Сажоҳ унинг ҳузурига келса, Ямома қавмининг унга ишониб кетишидан кўрқарди. Ўзидан юз ўғирлашларидан хавотирда эди. Сажоҳга элчи юбориб: — Агар мени кўришни хоҳласанг, аскарингни ўша ерда қолдириб, ўзинг ёлғиз ўзинг мен томонга кел, — деди.

Шунингдек, Сажоҳнинг аскарининг улуғларидан бўлган Утарид каби кишиларга ҳам хабар юборди. Уларда шундай ёзди: — Сизлар ўша ерда турунглар. Сажоҳни менга юборинглар. Чунки, Аллоҳ таолодан менга шундай ваҳий келди, — деб кўплаб маъносиз гаплар ёзиб юборди.

Ҳорис қизи Саҷоҳ яқинларидан ўн киши билан Мусайлама йўлидан борди. У ҳам қалъадан ташқарига чиқди. Саҷоҳ билан учрашди. Сиртмоқдан бир чодир тикдилар. Дастурхонлар ёзилди. Қадоқлар ёйилди, таомлар еб ичилди. Ўша ерда бир-бирлари билан учрашдилар.

Мусайламани юзи гўзал, чиройли эди. Саҷоҳга ёқди. Мусайламага шундай деди: — Эй Мусайлама! Ҳеч мен ҳақимда ҳам ваҳий келдими?

Мусайлама ҳам: — Кеча тун келди. Ва Аллоҳ таоло шундай деб марҳамат қилди, — деди:

«Кўрмадингми, Роббинг ҳомиладор аёлга нима қилди. Ундан юрадиган бир ҳаво чиқарди. Ҳаройим, аёлларни қисм-қисм қилиб яратди. Ва эркакларни ҳам уларга жуфт қилди.»

Ҳорис қизи Саҷоҳ: — Мен гувоҳлик бераманки, сен ростдан ҳам пайғамбарсан. Ва бу сўз, Аллоҳ сўзидир, — деди.

Мусайлама Саҷоҳнинг ўзини хоҳлаганини кўриб, у ҳам Саҷоҳга майл қилди. Саҷоҳга: — Эй Саҷоҳ! Сен биласанки, мен пайғамбарман. Сен ҳам пайғамбарсан. Мен сени аёлликка олсам, нима зарари бор? Ва менинг кучим билан сенинг кучинг тенг бўлиб, арабларни хор қилсак, — деди. Ҳорис қизи Саҷоҳ ҳам: — Яхши бўлади, гўзал бўлади. Лекин кўрай, Аллоҳ сенга, мен ва сен ҳақингда нима ваҳий юборди? — деди.

Мусайлама: — Ана менга ваҳий келди, — деб бир неча маъносиз сўз айтди. Мусайлама ҳам: — Менга ҳам ваҳий келди, — деди. У ҳам бир неча маъносиз гап айтди. Саҷоҳ: — Мен сенинг яратувчинга бўйин эгаман, — деди. Турдилар. Ўзларини ҳеч ким кўрмайдиган жойда зино қилдилар. Саҷоҳ уч кун ўша ерда қолди. Кейин ўзининг қолдирган аскарлари ҳузурига қайтди. Унга: — Мусайламани қандай кўрдинг? — деб сўрашди. Ҳорис қизи Саҷоҳ: — У мен каби бир пайғамбардир. Ва мен унинг аёли бўлдим. Иккимизнинг кучи бир бўлади ва душманларни йўқ қиламиз, — деди.

Утарид: — Никоҳ маҳриясига нима берди? — деб сўради. Саҷоҳ эса: — Ҳеч нарса бермади, — деди. Улар ҳам: — Яна унга бор. Никоҳ маҳриясини сўра. Сен каби улуғ бир аёл пайғамбар бўлиб, учрашсангиз-да орада никоҳ маҳрияси бўлмаса, бу ёмон нарса, — дейишди.

Саҷоҳ турди. Яна Мусайлама ҳузурига келди. У ҳам аёлга: — Нега келдинг? — деб сўради. Саҷоҳ ҳам: — Қавмим сендан никоҳ совғамни сўрадилар, — деди. Мусайлама: — Сен қавминга тундузда неча рақъат намоз ўқишни айтдинг? — деди. Мен ҳам: “Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам каби беш вақт намоз ўқишларини айтдим”, — деди. Шу вақт Мусайлама: — Сенинг юз кўргилик маҳриянг учун икки вақт намозни бекор қилдим, — деди. Бири бомдод намози, бири эса хуфтон намози. Бу икки вақт намоз машаққатлидир.

Саҷоҳ, у ердан қайтди, қавмидан орасига келди: — Икки вақт намозни кечирди, — деб хушxabар берди.

Хабарларда келганки, ҳануз, саҳрода (чўлда) Темим ўғилларидан шундай кишилар борки, бомдод намози билан хуфтон намозини ҳали ҳам ўқимайдилар.

Мусайлама, Ҳорис қизи Саҷоҳнинг яна Ямомадан қайтиб кетишини хоҳларди. Саҷоҳ қайтмади. Мусайлама, Ямома ҳосилининг ярмини унга бермоқчи бўлди. Ва: — Мен сени қайтармайман. Лекин бу сенинг аскарларингнинг кўп қисми Темим ўғилларидандир. Улар мусулмон бўлиб кетдилар. Кўрқаманки, улар яна Исломга эргашадилар. Ислом аскарлари билан иккиси бир бўлиб сени йўқ қилишади. Энди, сен бу йиллик ҳосилнинг ярмини ол, кет! — деди. Бундан кейин, ҳосилнинг ярмини сенга юбориб тураман. То мен мусулмонлар билан жанг қилгунимгача. Сени чақирсам, сен келгайсан. Икковимиз бир бўлайлик, — деди.

Саҷоҳ, бу ҳосилларнинг ярмини олиб, Темим ўғиллари ва бутун аскарлари билан қайтиб кетди.

Лекин, Саҷоҳнинг Ямомага олиб борилиши ва Мусайлама билан зино қилиши Темим ўғилларига оғир ботди. Бу аёлдан ҳеч қандай фойда бўлмаслигини билиб, англаб етдилар

ва уни ташлаб кетдилар. Утарид ҳам надоматда қолди: — Бошқа халқнинг пайғамбари эркак. Бизнинг пайғамбаримиз эса аёл. Бу ёмон нарсадир, — деди.

Ҳар ким ўз қабиласига юзланди. Сажоҳ билан келган аскарлар ҳам: — Биз ҳам яна ўз оилаларимизга қайтишимиз керак. Араблар биздан юз ўгирди, — дейишди.

Сажоҳ яна ўз аскари билан Мосулга келди.

Энди Ҳазрати Абу Бакр тарафини баён қилайлик: Ҳазрати Абу Бакрга шундай хабар келган эди: — Сажоҳ аскар билан келди. Темим ўғиллари уларга қўшилди. Мусайламага ёрдам учун кетдилар. Ва Ямома даги мусулмонлар тарқаб кетдилар, дейилди.

Ҳазрати Абу Бакр, Абу Жаҳл ўғли Ҳазрати Икримага мактуб ёзиб: — У ерда тур, сенга ёрдам юборурман, — деди. Ва Ҳазрати Холидга ҳам мактуб ёзиб: — Ўша ерда тур. То сени нима қилиш керак бўлса, амр этай, — деди. Ва ўзи турли хил тадбирлар тайёрлади.

Вақти келиб Сажоҳнинг Темим ўғилларидан қайтганини ва ажралганини эшитгач, жуда хурсанд бўлди. Мусулмонлар ҳам шод бўлдилар. Темим ўғиллари қилган ишларига надомат қилдилар. Ва, устимизга аскар юборса керак, деб Ҳазрати Абу Бакрдан кўрқардилар.

Дарҳол, Темим ўғиллари улуғ кишиларидан икки нафарни танлаб, Ҳазрати Абу Бакрга юбордилар.

Бирининг исми Акраъ ибн Ҳобис, бошқасининг исми Зурайқа ибн Бадр эди. Улар: — Биз Сажоҳга шундан эргашдикки, ўша пайт унга қаршилиқ қила олмас эдик. Энди эса пушаймон бўлдик. Бундан кейин бундай ишларга қайтмаймиз. Агар мўминлар бизнинг амримизга мувофиқ кўриб, Баҳрайн харажини бизга берсалар, уларни яна Исломга қайтирамиз, — дейишди. Ва кейин шундай дейишди: — Харажни сўрашимиз шунданки, Темим ўғиллари орасида азғинлар жуда кўп. Кимиси у ёққа, кимиси бу ёққа оғар. Харажни олайлик, уларга совға-тақдим қилиб тургайлик! — дейишди.

Акраъ ва Зурайқа Мадинага келишгач, дўстлари бўлган Толҳа ибн Абдуллоҳни топдилар. Толҳа, уларни Ҳазрати Абу Бакр ҳузурига олиб борди. Темим ўғиллари ҳақида кўп сўзлар сўзладилар. Ҳазрати Абу Бакр уларнинг илтимосини қабул қилдилар. Баҳрайн харажини уларга бердилар. Амр қилдилар, шу асосда фармон ёзилди ва Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам саҳобаларидан гувоҳлар ёзилди. Номани Ҳазрати Умарга ҳам юборилди. У ҳам ўз гувоҳлигини ёзсин, деб юборилди. Лекин Ҳазрати Умар: — Мен ёзмайман, — деб ўша мактубни ёртиб ташлади. Ташқарига отди. Толҳа ранжиб Ҳазрати Абу Бакр ҳузурига қайтди. Ва: — Амир сенмисан? Ёки Умарми? — деди.

Ҳазрати Абу Бакр ҳам: — Исм менга, тадбир Умарники, — дедилар. Сўнгра Пайғамбарнинг (соллаллоҳу алайҳи васаллам) саҳобаларини йиғдилар. Уларга: — Темим ўғлонлари ҳақида қандай иш қилишни ўйлаясизлар? — деб сўрадилар.

Ҳазрати Умар: — Улар муртад бўлдилар. Исломдан қайтдилар. Кейин яна мусулмон бўлдилар. Сен уларга пора берасанми? Холидга билдир: кимки мусулмон бўлса, унга тегмасин, кимки муртад бўлса, уларни ўлдирсин, — деди.

Ҳазрати Абу Бакр ҳам: — Шундай қилайлик, — деб Ҳазрати Холидга мактуб ёздилар. Келган элчилар Темим ўғлонларига қайтишди. Умидлари узилган эди. Лекин Ҳазрати Холидга ҳали буйруқ келмасидан туриб, Молик ибн Нувайра томон йўл олдилар.

Молик турган жой Баттах деб аталган эди. Молик Сажоҳ билан қилган сулҳидан пушаймон бўлган эди. Унинг олдида қилган жангидан ҳайрон бўлган эди. Нима қилишини билмас эди.

Ҳазрати Холид Баттах томон юриш қилди. Аскари икки бўлинди. Муҳожирлар у билан бирга боришди. Ансорлар (мадиналиклар): — Биз бормаимиз, — дейишди. Чунки Мўминларнинг амири Ҳазрати Абу Бакрнинг буйруғи: — Жойингизда туринглар, — деган эди. Ва яна: — Менинг буйруғимсиз ҳаракат қилма. Ва ҳеч қайерга борма, — демакда, дейишди.

Ҳазрати Холид ҳам уларга: — Амирул-мўминин тадбирни менга ташлаб қўйган. Агар мен бирор жойга боришни ва ҳаракат қилишни тўғри деб билсам, ўшани қиламан. Сизлар

ҳам мен билан бирга бўлишингиз керак. Агар келмасанглар, ўзинглар биласизлар. Мен, албатта, бораман, – деди. Ва муҳожирларни олиб йўлга чиқди.

Ансорлар ўша ерда қолишган эди. Лекин эртаси куни пушаймон бўлишди ва: – Бу иккиси бўлиши мумкин, – дейишди. – Ёки ғаниматга, ёки мағлубиятга етамиз. Агар ғаниматга етишса, биз бу ғаниматдан баҳраманд бўлолмаймиз. Агар иш мағлубият бўлса: – Нега бирга жангга бормадинглар? – деб маломат қилишади, – дейишиб, туриб Ҳазрати Холид ортидан йўлга чиқишди ва йўлда уни топиб етиштилар.

Молик, Ҳазрати Холид уларнинг устларига келаётганини эшитгач, қавмини йиғди ва: – Холид бизга аскар билан келмоқда. Биз Сажоҳнинг динига кирмаган эдик. Лекин гуноҳ қилдик. Чунки у билан сулҳ қилган эдик. Ва унинг олдида жанг қилган эдик. Ҳазрати Абу Бакр ҳам ғазотб қилдилар. Холидни биз томонга юбордилар. Бизга уларга хушмуомала қилишимиз керак. Бошқа чора йўқ, – деди.

Сўнгра сўзларини Молик шундай давом эттирди: – Бу аскаримизни жойлаштирган Баттах деб аталган жой, аскар туриши учун жойдир. Холид бу ерга келган вақтда бизнинг бу ерда тўпланганимизни кўрса, у бизни у билан жанг қилишни хоҳлайди, деб ўйлайди. Ва шунинг учун аскар тўплаган, деб гумон қилади. Энг тўғри иш шундаки, биз бу ердан тарқалайлик ва ҳар биримиз ўз қабиласига қайтайлик. У келса, тўпланиш йўқлигини, ва Муҳаммаднинг дини йўлида эканимизни кўради, бизнинг билан жанг қилмайди, – деди.

Шунинг билан барчаси тарқалишди. Ҳар бири ўз қабиласига кетди. Молик ҳам ўз уйига борди. Закотларини йиғди, Ҳазрати Холидга юборди.

Ҳазрати Холид Баттахга келгач, у ерда ҳеч кимни топмади. Улар жанг қилмоқчи эмаслигини англади. Баттахда тўхтаб, орду курди. Ва закотларини олди. Ҳазрати Абу Бакрга ҳам бу ҳолатни хабар қилди.

Абу Бакр ҳам жавобда шундай ёздилар: – Темим ўғлонларидан ҳар бир қабилага борганинга икки-уч кишини юбор. Агар намоз вақтида ўша қабиладан азон овози эшитилмаса, билгинки, улар ҳали муртадлардир. Агар азон овози эшитилса, закот талаб қил. Берадиларми, қабул қил. Ва уларга яхши муносабатда бўл. Риоя қил. Агар бермасалар, ўлдир, – дедилар.

Ҳазрати Холид ҳам шундай қилди. Ва Моликнинг қабиласига бир неча отли юборди. Ҳазрати Абу Қатода Ансорий ҳам улар билан эди. Ва Ансорнинг улуғларидан эди. Намоз вақтида етиб бориб Моликни ушлашди. Ҳазрати Холиднинг ҳузурига олиб келишди.

Қабила ичига борганлар орасида ихтилоф юзага келди. Баъзилари: – Азон овозини эшитмадик, – дейишди. Ҳазрати Абу Қатода: – Мен эшитдим, – деди. Бу гувоҳликда ихтилоф чиққанидан кейин, Моликни Ҳазрати Холид ҳузурига олиб келишди. Унга: – Сен ва қавминг нега Сажоҳга эргашдинглар? Нега унга бош эгдинглар? – дейилди. Молик ҳам: – Бош эгмадик, – деди. – Дабба ўғлонлари билан орамизда душманлик қолмасин, деб сулҳ қилган эдик. У Мусайлама томон кетгач, биз бутун Темим ўғлонлари бу йўлни тутмадик. У билан кетмадик, – деди.

Холид ибн Валид у билан сўзлашди. Гап Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг ҳадисига борди. "Пайғамбаримиз" дейиш ўрнига хатога йўл қўйиб: – Рост, сизларнинг соҳибингиз шундай деди, – деб, "Пайғамбаримиз" демади. У шундай деганидан кейин Холид: – Эй ит! У бизнинг пайғамбаримиз бўлиб, сенинг пайғамбаринг эмасми? Мен билиб турибманки, сен ҳали ҳам кофирсан. Чунки Сажоҳга биринчи бўлиб сен байъат қилдинг. Унга эргашдинг. Ва уни араб ичра сен олиб келдинг. Ва унинг олдида жанг қилдинг. Шунинг учун ҳам мусулмонлардан кўп кишиларни ўлдирдинг. Ҳаммасининг сабабчиси сенсан, – деди.

Ҳазрати Холиднинг ҳузурига бир киши қилич тутар эди. Исми Дирор эди. Ҳазрати Холид унга: – Бу итнинг бўйинини уз, – деди. У ҳам қилични бошига урди. Кесилган бош олдида тушди. Бу кеча жуда қоронғу эди. Ҳазрати Холид, Моликнинг одамларидан ҳар бирини ўз асхобларидан бирига топширди.

— Боринглар, буларни гўёки сақланглар. Лекин яширинча ўлдиринглар, — деди. Улар бориб, ҳаммасини ўлдирдилар.

Маликнинг бир хотини бор эди. Улуғ хотинлардан эди. Ва гўзал аёл эди. Ҳазрати Холид ҳам уни никоҳлаб олди. Ва Ҳазрати Холиднинг Маликни ўлдирган кечасида Абу Қатода, Ҳазрати Холид билан гаплашиб унга:

— Мени шу қабилага сен юборган эдинг. Мен ҳам: “У ерда азон овозларини эшитдим,” деб сенга хабар қилган эдим. Улар закотларини ҳам берган эдилар. Улар мусулмон эдилар. Сен эса амр қилдинг, ўлдирдинг. Лекин яхши қилмадинг, — деди. Ҳазрати Холид Абу Қатода ал-Ансорийга:

— Сен азон овозини эшитдим, дединг, лекин бошқалар “эшитмадик” дедилар, — деди. Абу Қатода ҳам:

— Улардан кўра менинг сўзим Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳузурларида ишончлироқ эди. Ва сендан ҳам кўра менга ишонардилар, — деди.

Ҳазрати Холид (р.а.) унга ранжиди. Ҳазрати Абу Қатода ҳам туриб, Мадинага йўл олди. Ва:

— Энди бу ёғига Холиднинг байроғи остида ҳеч қандай ғазотга бормаيمان! — деб қасам ичди. Туриб, Ҳазрати Абу Бакрнинг ҳузурига келди. Бўлган воқеани баён қилди. Ҳазрати Абу Бакр ҳам унга ранжиди. Шунда Абу Қатода Ҳазрати Умар (р.а.)нинг ҳузурига чиқди. Ўлдирилган Малик, Ҳазрати Умарнинг жуда яқин дўсти эди. Ҳазрати Умарга Ҳазрати Холиднинг қиссасини айтди:

— Маликни ўлдириб, хотинини олди, — деди. Ҳазрати Умар ҳам туриб, Ҳазрати Абу Бакрнинг ҳузурига келди ва:

— Холид, зулм билан мусулмонларни қатл қилди. Чунки Абу Қатода ал-Ансорий, Маликнинг мусулмон эканига гувоҳлик берди. Холид эса уни ноҳақ ўлдириб, хотини ва молини олди. Энди, Холидни ҳузурингга чақир. Мусулмонларнинг моли ва қасосини ундан олиб бер. Чунки Ислом динига бундай ҳол тўғри келмайди, — деди. Ҳазрати Абу Бакр (р.а.) ҳам:

— Эй Умар! Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Холид ҳақида “Аллоҳнинг қиличи — Сайфуллоҳ” деб таъриф берган. У кофирлар устида Аллоҳнинг қиличидир. Мен унга ранжиб, уни бу ерга чақирмайман. Абу Қатодан ҳам то Холиднинг ҳузурига бормагунча рози бўлмайман, — деди. Ҳазрати Умар Абу Қатода ҳақида кўп гаплар қилди. Ҳазрати Абу Бакр (р.а.) ҳеч бирини қабул қилмади.

Ҳазрати Абу Қатода мажбур бўлиб, яна Ҳазрати Холиднинг ҳузурига борди. Мутаммим ибн Нувайра, Ҳазрати Абу Бакрнинг ҳузурига келиб, акаси Маликнинг қонини даъво қилди. Ва:

— У мусулмон эди. Ҳазрати Холид уни зулм билан ўлдирди, — деди.

Ҳазрати Абу Бакр Ҳазрати Холидга мактуб ёзиб:

— Аскарингни у ерда қолдир. Ўзинг бу ерга кел. Мутаммим акаси Маликнинг қонини даъво қилмоқда. У билан юзма-юз муҳокама қил, — деди. Ҳазрати Холид ҳам ҳозир бўлган беш отли билан келди. Ўша вақтда Ҳазрати Билол ал-Ҳабаший, Ҳазрати Абу Бакр ас-Сиддиқнинг эшиқбони эди. Ҳазрати Холид, Ҳазрати Абу Бакрнинг ўзини Ҳазрати Умар ибн Ҳаттобнинг сўзларидан ва ғазотбидан ранжиган ва қўнгли совуганини англади. Мадинага бир манзил қолганида Ҳазрати Холид, Ҳазрати Билолга бир киши юборди. Унга:

— Ҳазрати Умар билмасдан Ҳазрати Абу Бакрнинг ҳузурига бор, узримни билдир, — деб илтимос қилиб, йўлланди.

Ҳазрати Абу Бакрнинг уй эшиги масжидга очилар эди. Ҳар куни бомдод намозини ўқир, уйига кетар эди. Оят, Асмоул Ҳусна ва дуолар ўқир эди. Бу ўқишни тугатгач, ташқари чиқар, мусулмонларнинг ишларини кўрар эди.

Ҳазрати Билол, Ҳазрати Холиднинг элчисига:

— Холидга айт. Бомдод намозидан кейин келсин, — деди. Ҳазрати Холид, эртаси куни Мадинага кириб, зирҳланган ва қуролланган ҳолда масжид эшигига келди. Ҳазрати Абу Бакр ҳали уйида эди. Ҳазрати Умар ҳам ёрони билан масжидда ўтирган эди.

Ҳазрати Умар, Ҳазрати Холидни кўриб, ўрнидан турди. Уни олдига келиб, якасида ушлаб масжид ичкарига тортиб киритди. Унга:

— Эй Аллоҳдан кўркмас! Бир мусулмонни ўлдириб, хотинини олиш тўғрими? Аллоҳ таоло ҳаққи учун мен сени қўйиб юбормайман, — деди. Ва Ҳазрати Холидни Ҳазрати Абу Бакрнинг эшигига олиб келди. Ҳазрати Билол:

— Бироз тўхтанглар, — деди. То пайғамбарнинг халифасига хабар бергайин.

Билол ичкари кирди:

— Эй мўминлар амири! — деди. Холид эшикка келди. Амирул мўмининни кўрмоқчи. Лекин, Ҳазрати Умар келганини айтмади. Ҳазрати Абу Бакр:

— Ичкари кирсин, — деди. Билол келди. Ҳазрати Холиднинг қўлидан тутди:

— Ичкари кир, — деди. Ҳазрати Умар (р.а.) ҳам ичкари кирмоқчи бўлди. Ҳазрати Билол:

— Эй Умар! Амирул мўминин Холиддан бошқа ҳеч ким кирсин, деб буюрмади, — деди. Ҳазрати Умар орқага қайтди. Негаки, Ҳақ таоло итоат ҳақида Қуръонда шундай марҳамат қилган:

“Эй иймон келтирганлар! Аллоҳга, Расулига ва ўзингиздан бўлган ҳукмдорларга итоат қилинглар.” (Нисо: 59)

Ҳазрати Умар яна келди, ўрнига ўтирди, қўлини қўлига уриб:

— Афсуски, Маликнинг қони ботил бўлди. Энди Холид, Расулulloҳнинг халифасини тили билан алдар, у ҳам унинг узрини қабул қилар, — деди.

Ҳазрати Холид ичкари киргач, Ҳазрати Абу Бакрнинг олдида турди. Ҳазрати Абу Бакр:

— Эй Холид! Бир мусулмонни ўлдириб, хотинини олдинг, никоҳладингми? — деб сўради. Ҳазрати Холид ҳам:

— Эй Расулulloҳнинг халифаси! Сен Пайғамбар (а.с.)дан “Холид — Аллоҳнинг қиличидир,” деганини эшитмадингми? — деди.

Абу Бакр:

— Валлоҳи эшитдим! — деганидан сўнг, Холид ҳам:

— Эй Абу Бакр! У ҳолда билиб қўй, Аллоҳнинг қиличи фақат кофир бўйнига ёки мунофиқ бўйнига тушади, — деди. Абу Бакр (р.а.) ҳам Ҳазрати Холидга:

— Рост айтдинг. Бор, яна ишингга қайт. Юзлан, — деди.

Ҳазрати Холид, Ҳазрати Абу Бакрнинг ҳузуридан ташқари чиқди. Қўлини қиличининг дастасига қўйиб, қиличининг ярмини ғилафидан суғурди. Юзини Ҳазрати Умар томон буриб:

— Олдинга чиқ, эй Ибн Салама! — деди. Чунки Умарнинг онасига Салама дер эдилар.

Ҳазрати Умар жим бўлиб қолди. Ҳазрати Холиднинг Ҳазрати Абу Бакрнинг ҳурмати билан амон топганини англади. Ҳеч нарса демади.

Ҳазрати Холид масжиддан ташқари чиққанидан кейин, Мадинада кўп вақт ўтказмай, туясига миниб, яна ўзи турган қўшингоҳига қайтди, кетди.

МУСАЙЛАМА КАЗЗОБ ВОҚЕАСИ

Ҳазрати Абу Бакр, Абу Жаҳлнинг ўғли Ҳазрати Икримани Ямамага юборгандан сўнг, Шурахбилни ҳам қўшин билан орқасидан юборди. Унга:

— Сен ҳам бор, Икримадан бирга бўл, деди.

Ҳазрати Икриманинг Шурахбил (р.а.) билан бирга бўлишини эшитгач:

— Шараф Шурахбилга насиб қилади! — деб хавотирланди. Унга етиб бормай туриб Ямамага бориб уруш қилди. Мағлуб бўлиб қайтди. Ҳазрати Абу Бакри Сиддиқ унга ачиниб:

— Нега Шурахбил етиб келгунича кутмадинг? Бундай мағлубият бўлмаганида эди... Эндиликда Уммонга Хузайфанинг ҳузурига бор. У ерда жанг қил. Ва унинг амрига бўйсун. Агар Шурахбилга сенга эҳтиёж бўлмаса, Ямандан Ҳадрамутга, муҳожирлардан

Эбу Умайянинг ҳузурига бор. Унга ёрдам бер. Унинг байроғи остида бўл, деди. Шурахбилга ҳам мактуб ёзиб:

– Менинг мактубим сенга етиши билан қўшин билан ўша ерда бўл, деди.

Шурахбил Ямама дарвозасига етиб келган эди. Мусайлама бунни тушуниб, билди-ки, мусулмонларнинг қўшини унга юзланиб бирин-кетин келмоқда. Бирини мағлуб қилса, яна бири келар эди. У қамалга кирди. Қамал жуда катта эди.

Ҳазрати Абу Бакр унинг қамал мудофаасига кирганини эшитгач:

– Агар Шурахбил қамал эшиги олдида бўлса, Мусайлама у қамалдан ташқарига чиқа олмас, деди.

Аммо араблардан ҳам, муртадлардан ҳам энг катта офат мусулмонлар бошига Мусайлама томонидан келган эди. Чунки улар Мадинагача етиб келишлари мумкин эди. Ҳазрати Холидни араблар ва муртадлар билан машғул қилди. Ва Ҳазрати Холид ўша муртадлар билан жанг қилди. Улар тарқатилди. Ҳамда Молик ибн Нувайрани ўлдирди. Араблар ичида ўзини очикдан-очик муртад қилган, Исломдан қайтган ҳеч ким қолмаган эди.

Ҳазрати Холид (р.а.) Молик туфайли яна келди, Ҳазрати Абу Бакрни кўрди. Яна қайтди. Ҳазрати Абу Бакр унинг орқасидан унга мактуб ёзди:

– Бутун қўшин билан Ямамага бор. Мусайлама билан жанг қил. Шурахбил ҳам у ерда. Мен ҳам қўшин юбориман, деди.

Қолаверса, Шурахбилга ҳам мактуб ёзиб:

– Холид у ерга боргач, унинг амрига бўйсун. У нимани айтса, амрини бажар, деди. Ва Мадинадаги нидочиларга бундай деб чақиртирди:

– Қайси кимсаларда қуролга қодирлик бўлса, Ямамага Холиддан тараф юрсин!

Аллоҳнинг Расули ҳазратларининг душмани бўлган Мусайлама билан жанг қилсин, деди.

Муҳожирлар ва ансорлардан кўпчилик Мадинадан Баттахга Ҳазрати Холид ҳузурига етиб келди. Бу, бутун Мадина қўшини 13.000 киши бўлиб, Ҳазрати Холидга етди. Ҳазрати Холид ҳам Баттахдан йўлга чиқди. Муҳожирларни ансорлардан ажратди. Муҳожирларнинг бир қисмига Ҳазрати Ҳанифа ибн Утабани Байроқбоши (Мири Аълам) қилиб қўйди. Ва бир қисмига Ҳазрати Умар ибн Хаттобнинг укаси – Ҳазрати Зайд ибн Хаттобни қўйди.

Ансор қўшинларини ҳам икки қисм қилди. Бир қисмига Ҳазрати Собит ибн Қайси Байроқбоши (Мири Аълам) қилди. Қўшиннинг илғор қисми сифатида Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Умар ибн Хаттобни қўйди ва ўзи ўртада турди. Бу йўл билан қўшинни олдинга юритди. Та... Ямама дарвозасига икки манзилгача қолди. Ҳазрати Шурахбил уларни қарши олди.

Мусайлама бутун Ислом қўшини унга юкланганини билиб англади. Ямамада бир киши бор эди. Унга Ниҳабир Рижол дер эдилар. Ямаманинг улуғларидан эди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳазратларига келиб, Қуръони Азимушшаъни ўрганган эди. Мусайлама чиқиб пайғамбарлик даъвосини қилганидан сўнг, Ҳазрати Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам уни Ямамага юборди:

– Бор, Ямама аҳлининг ҳаммасини Исломга даъват қил. Уларга буюк Қуръонни ўргат. Ва Мусайламани ишини тугат, деди.

У ҳам Ямамага борди. Мусайлама унга эҳтиром кўрсатиб:

– Мен бу динни сен учун қурдим. Та сен бу дин йўлида нима истасан, шуни қилгин. Ва менга амр этгин. Мен ҳам сенинг амрингни бажариб:

– Аллоҳ таоло шундай деб амр қилди, дерман, деди.

Бу Ниҳабир Рижол Мусайлама билан қўл ва тил бирлигини қилиб халққа:

– Мен Муҳаммаднинг ҳузурига эдим. Муҳаммад Мусайламани пайғамбарлигига гувоҳлик берди. Мени:

– Бу сизларнинг пайғамбарингиздир, деб сизларга хабар беришим учун юборди. Бунга ишонинглар, деди.

Бу Ниҳабир Рижол деб аталган киши мусулмонларга Мусайламадан ҳам ёмон, янада ёмон эди. У нима деса, Ямама аҳли унинг айтганини тутарди. Ва Мусайламага ҳам шундай деди:

– Бизга ҳам буюрким, жамоат билан намоз ўқийлик. Қандайки Муҳаммадни ки ҳам шундайдир.

Мусайлама ҳам:

– Жоиздир. Шундай қилай, деди. Ниҳабир Рижол:

– Мен азон айтай, деди. Мусайлама ҳам:

– Қандай истасан, шундай қил, деди.

– Аввал Муҳаммаднинг пайғамбарлигига шаҳодат бераман. Кейин сенинг пайғамбарлигинга гувоҳлик бераман. Чунки пайғамбарлик аввал ўша Муҳаммадга келди. Сўнгра сенга келди, деди.

Мусайлама:

– Тўғри, деди.

Ниҳабир Рижол муаззинлик қилди. Азон ўқир экан:

– “Ашҳаду анна Муҳаммадан Расулуллоҳ, Мусайлама Расулур-Раҳмонил-Ямама”, деди. Мусайлама ҳам Ямама улуғларини йиғиб, улар билан маслаҳат қилди. Улар:

– Ҳеч қандай ҳолда қамал ичида турма. Қўшинимиз кўпдир. Холидни қарши ол, дедилар.

Мусайлама қўшинини чиқарди, уларга қурол берди. Ўзига 40.000 мард йигит Ямама дарвозасида, боғлар ичида, қамал деворига туташ жойда намоён қилинди.

Мусайламани шаҳар дарвозасида бир боғи бор эди. Гўзал боғ эди. Турли мевалари бор эди. Унга (Ҳадиқаи Раҳман) деб ном берган эди. Мусайлама ўз одамлари билан у ерда жойлашди. (У ўша ерда ўлдирилгандан сўнг бу боғ (Ҳадиқа тул-Маут – Ўлим боғи), деб номланди. Чунки Мусайлама у ерда ўлдирилди).

Ямаманинг улуғларидан Мужа номли бир киши бор эди. Омираллардан олти киши унинг дўстларидан бир кишини ўлдириб хотинини олган эдилар. Бу Мужа бир неча киши билан отга миниб бориб, уларни ўлдирди. Аёлни қутқарди.

Ҳазрати Холид Ямама уйларида бир манзилда қарор қилган эди, аммо қаерда эканини билмас эди. Ямама ҳали узоқ жойда, деб ўйларди.

Ўша тун Холиднинг илғор разветкаси Мужа билан тўқнашди. Мужани ушлаб олдилар. Йўлдошларини боғладилар. Эрталаб Холиднинг ҳузурига олиб келдилар. Ҳазрати Холид Мужага:

— Сиз кимсизлар? Менинг келганимни қаердан эшитдингиз? – деб сўради. Мужа:

– Биз сиздан хабардор эмас эдик. Биз, Омираллар ортидан кетган эдик. Чунки улар бизнинг бир кишимизни ўлдирган эдилар. Бориб қисос олдик, деди. Ҳазрати Холид амр берди. Мужанинг йўлдошларини ўлдирдилар. Мужани ҳам ўлдирмоқчи бўлганда, атрофдагилар:

– Бу киши Ямаманинг улуғ кишисидир. Уни ўлдирма, дедилар.

Ҳазрати Холид ҳам уни боғлатиб ўз қароргоҳига жўнатди. Ҳазрати Холид никоҳлаб олган Нувайра ўғли Моликнинг, Умму Тарим номли хотини Мужа билан қариндош эди. Эртага Ҳазрати Холид ўз қўшинини сафга тизди. Шураҳбилни йўлбошчи қилди.

Мусайлама ҳам боғидан ташқарига чиқди. Ҳадиқа тул-Раҳман деб ном қўйган шу боғнинг олдида саф тортди. Қўшинининг ўнг қанотига Муҳкам ибн Туфайлни қўйди. Бу Муҳкам бакувват ва жасур киши эди. Унга Муҳками Ямама деб аталган эди. Чап қанотига эса Ниҳабир Рижолни қўйди. Ўзи эса Ҳадиқа тул-Раҳманда ўтириб кутди. Шу 40.000 кишини жангга юборди.

Ҳазрати Холид ибн Валид ҳам ўз аскарини тартибга солди, уларга қарши чиқиш учун жанг сафини тузди. Ўзи эса аскарининг ўртасида бир тахт устида ўтирди. Икки қўшин бир-бирига қарши чиқишди. Хужум бошланди. Абдурахмон ибн Абу Бакр, муҳожирлар билан олдинга урилиб чиқди. Мусайлама ўнг томонга қўйган Мужам ибн Туфайл уни тарқатди. Шу вақт Ямома аскарининг ҳаммаси бирданига хужумга ўтишди. Мусулмон

аскарини парчаладилар. Ҳазрати Холиднинг тахти устидан юриш қилишди. Муҳожирлар байроғи тушди. Мусайламалик аскар ўша чодирга келишди. Ямоманинг улуғ кишиси Мужоъа ҳам ўша ерда эди. Улар:

— Ҳазрати Холиднинг хотуни Умми Темимни ўлдирайлик, — дейишди. Лекин Мужоъа уларга Умми Темимни ўлдиришга йўл қўймади:

— Мен уч кундан бери асирман. У менга ҳурматлидир. Ҳам, орамизда қариндошлик, яқинлик бор, — деди.

Улар ҳам қайтишди. Холид, ҳали ҳам тахт устида ўтирган эди. Мужоъа:

— Мени асир қилган кимсани ерда ётган ҳолда кўрмасам, ташқарига чиқмайман. Мен билан овора бўлманглар. Ишни кузатинглар. Қўрқманглар, ортларидан юринглар, — деди.

Ямомалик аскар Мужоъанинг бу гапини эшитгач, қаттиқ жанг қилишди. Ҳазрати Холид ғалаба қўлдан кетишини кўриб, Ҳазрати Ҳузайфанинг азод қилган қулига:

— Муҳожирлар байроғини кўтар, аскар олдига ўт, — деди.

У ҳам шундай қилди. Аскар уни кўриб ҳужумга ўтишди. Ҳазрати Холид ҳам нидо қилди:

— Эй муҳожирлар ва эй ансорлар! Яхши жанг қилмаяпсизлар. Ҳамиша душман олдида тарқалувчилар сиз бўлаяпсизлар. Агар динингизнинг улуғлигини ҳис қилмасанглар, борди-ю мардлик ғурурини кўрсатинглар, — деди. Аскарини душманга қарши юзлантирди. Мусулмонларнинг ҳаммаси бирданига ҳужумга ўтишди. Мусулмонлардан 950 киши шаҳид бўлгунча курашилди. Машҳур кишилардан Ҳазрати Умарнинг укаси Ҳазрати Зайд, Ҳазрати Абу Ҳузайфа, Ҳазрати Собит ибн Қайс ва Салим шаҳидлар орасида эди. Бу Ҳазрати Зайд, Ҳазрати Умардан катта эди ва укасидан аввал Исломга кирган эди. Узун бўйли киши эди.

Ҳазрати Умар, у ўлдирилгани ҳақидаги хабарни эшитгач, жуда ғамланди:

— Укам мендан аввал Исломга кирди. Мендан аввал шаҳид бўлди, — деди. Ва шундай деди:

«Эсган сарғая шамоллар билан Укам Зайднинг бўйидан ҳид оламан»

Ривоят қилинишича, ўша куни Ҳазрати Собит билан Ҳазрати Салим:

— Биз Расулulloҳ замонида бундай жанг қилмас эдик, — дейишган. Икковлари ҳам қабрларини ўзи қазиб, жангга кириб, жуда жанг қилган эдилар. Ўша куни Ҳазрати Собитнинг елкасида бир хотирага айланган чопони бор эди. Мусулмонлардан бир киши унинг ёнидан ўтиб, Ҳазрати Собитни ўлдирилган ҳолда кўриб, ўша чопонни олди.

Ўша тун Ҳазрати Собит (р.а.) бир кишининг тушига кирди. Унга:

— Сенга бир васият айтай. Сакра, йўқотма. Уни қайтарма. Чунки мен бугун ўлдирилган пайтим орқамдаги чопонни бир киши олди. Унинг чодир, аскарнинг олд томонида. Янида бўлган белгилари шуки, чопонни қозоннинг тагига қўйган. Бор, Холидга айт. Чопонни жойига қайтарсин. Ва Мадинага борганингда Абу Бакрга шуларни айт:

— Менинг, фалончи кишига шу қадар қарзим бор. Қулларимдан фалон киши озоддир, — деб васиятини тамомлади. Ўша киши ҳам туриб, тушини Ҳазрати Холидга хабар берди. Одам юбориб, чопонни айтилган жойдан топди. Ва Мадинага келгач, ўша васиятни Ҳазрати Абу Бакрга айтди. У ҳам айтилганни амалга оширди.

Қачонки Ҳазрати Холид сафар ичига кирди:

— Муҳожирлар билан ансорлар бир-биридан ажралсин. То кўрайлик, қай бири яхши жанг қилар, қай бири қочар, қай бири қочмас, — деди. Ва ҳар икки тоифа ҳам юришга ўтишди. Ҳазрати Холид ҳам олдинга чиқиб, ҳужум қилди. Бир киши олдинга чиқиб, Ҳазрати Холиддан бир хабар сўрамоқчи бўлди. У ҳам унинг бошига қамчи уриб:

— Бугун мен душманнинг ишини битирмай туриб, сўз айтиш ва икромда бўлиш менга харомдир, — деди. Шундай қилиб жуда жанг қилинди. Душманни орқага қайтаришди. Ҳазрати Холид, душманга қарши туриб қилич силқилар эди. Ва:

— Мард бўлинглар. Раҳм қилманглар, — деб нидо қилар эди. Мусайлама ҳам:

— Богъа келинглар, богъа, — деб одамларига бақиртирди.

Халқ ҳам боғъ ичида йиғилишди. Боғънинг девори баланд эди. Эшиги ҳам мустаҳкам, пўлат эди.

Мусайламанинг одамлари:

— Бизга айтган Аллоҳнинг ваъдаси қаерда? — деб сўрашди. Мусайлама ҳам:

— Бугун, мен сизлардан фарзандларингиз учун урушинингизни истайман, — деди. Улар ҳам:

— Боғъдан чиқ. Қалъага кир. Қалъада турганча сенга ҳеч нарса қила олмайдилар, — дейишди. Мусайлама эса:

— Агар қалъага кирсам, аскар мен билан бирга кирмас, — деб кўрқар эди.

Уларга шундай деди:

— Пайғамбарга қочиш ярашмайди. Бу ерда бўламиз. Улуғ кишиларимиздан фалончи, фалончи қаерда? — деб сўради. Унга:

— Улар ўлдирилди, — деб жавоб беришди. Шу пайт Мусайлама:

— Улардан кейин бизга яшаш ҳаромдир, — деди. Ўзи икки қат зирх кийган эди. Қавмини жангга шижоатлантирди.

Боғъ одамлар билан тўлган эди. Тарқалган аскарлари ҳаммаси ўша ерга кириб кетган эди. Ҳазрати Холид боғъ эшигига етди. Ичкаридан:

— Эл-Ҳадидо, — деб бакирган овозлар келар эди. Ҳазрати Холид:

— Бу нима? — деб сўради. Унга:

— Мусайламанинг боғидир. Мусайлама ҳам унинг ичидадир, — дейишди. Бутун тарқалган аскар ҳам унинг бошига йиғилган, — дейишди. Ҳазрати Холид:

— Жангга давом, — деб амр қилди. Олдинги жангдан ҳам каттиқроқ жанг бўлди. Душман ҳам жон кўркувидан боғъ эшиги олдида жуда жанг қилди. Икки юзга яқин кишини ерга ётқизишди. Ўша куни мусулмонлардан 500 киши ҳам яраланган эди.

Ҳазрати Холиднинг ўзи ҳам ўша куни жуда жанг қилган эди. Кофирлардан кўп кишини ўлдирди. Мусулмонлар боғъ эшигини эгалладилар. Ҳазрати Бара ибн Молик, боғъ деворига чиқиб, ўзини девордан боғъ ичига отди. Кофирлар унга қасд қилишди.

Ривоят қилинишича, Малик ўғли Бара, Ҳазратлари, ўша куни кофирлардан 100 кишини ўлдирган эди. Югуриб эшикка келди. Эшикни очди. Орқасидан мусулмонлар етиб келишди. Боғъни ўраб олишди. Кофирлар Ислом аҳлидан кўп кишини шаҳид қилдилар. Ҳазрати Холиднинг аскарлари тарқалган эди. Лекин, Ҳазрати Холид эшикда туриб эди. Эшикдан чиққанларни ўлдирар эди. Ҳам ичкаридан, ҳам ташқаридан кофирлардан 7.000 киши жонларини дўзахга юборишди. Шунинг учун Раҳмон боғи дейилган ўша ерга:

— Ўлим боғи, — деб ном берилди. Бундан кейин кофир аскарлари қалъага қараб қочишга тушди. Ҳазрати Холид ҳам аскарини улар ортидан юритди. Бундан кейин улардан яна 7.000 киши ўлдирилди. Мусайлама ишини қўлдан кетганини англади. От билан боғъдан чиқди.

— Қочиш мумкин эмас, — деб пиёда бўлди. Юзини зирх билан ёпди. Ўзининг ким эканини билмасин деб аскар ичига кириб кетди. Боғъдан ташқарига чиқди. Ҳазрати Ваҳший боғъ эшигида турган эди. У қора қул эди. Исломга киришидан аввал Уҳуд жангида Ҳазрати Ҳамзани шаҳид қилган эди. Қиличини кўкрагида осиб олган, Ҳазрати Ҳамзани шаҳид қилган ханжарини қўлида ўйнатар эди.

Мусайлама, унинг олдидан ўтиб кетди. Ансордан бир киши уни кўриб таниди. Бир неча марта унга қилич урди. Қилич билан кеса олмади. Икки қат зирх кийган эди. Ансордан уни таниб олган киши Ваҳшийга бақириб:

— Бу Мусайламадир. Уни қўйма, — деди.

Ҳазрати Ваҳший қўлидаги ханжар билан Мусайламага шундай зарба бердики, ханжар қорнидан кириб, орқасидан чиқди. Мусайлама ерга ётди. Жонини дўзахга топширди.

Энди мусулмонлар мағлуб бўлганларни ортларидан кувиб бориб, боғ ичида ва ташқарисида кимни кўрсалар ўлдирмоқдалар эди. Та қамал эшигига етиб келишгунча кофирларни қирдилар. Вақти-ки кеча баста, Ҳазрати Холид ордугоҳга келди. Аскарига:

– Мусайлама ўлдирилганини биладиган борми? – деб сўради. Ҳеч ким билмади. Ҳазрати Холид ўша кеча ғамга ботди. Гарчи зафар қўлга киритилган эди, аммо хавотири шундаки, балки аскар қамал ичига кириб кетган бўлиб, ўзи ташқарисида қолганидан ташвишда эди. Аскардан кўп киши ҳам шаҳид бўлган эди.

Вақти-ки тонг отди, Ҳазрати Холид бир гуруҳ киши билан ўз қўшини атрофини айланиш ва кўришга чиқди. Ўз аскардан кимлар шаҳид бўлган, душман аскардан кимлар ўлганини кўриш учун. Ерда ўлик ётганларни кўриб:

– Бу ким? – деб сўраётган эди. Мужаа ҳам унинг ёнида эди. Ва у, Мусайламани аскардан қайси ўликни кўрса:

– Бу фалончи, – дер эди.

Вақти-ки Ҳадиқа тул-Маут эшигига етиб келишди. Бир кишининг ерга ётганини ва қорнидан ханжарланганини, ханжар орқасидан чиқиб кетганини кўрдилар. Узун бўйи билан ерда ётар эди. Ҳазрати Холид оёғи билан унинг қорнига уриб:

– Ана, нима қилган бўлса, шу киши қилган, – деди. Ҳазрати Холид:

– Бу ким? – деб сўради. Мужаа:

– Мусайлама, – деди. Ҳазрати Холид шод бўлди ва:

– Сўранг, буни ким ўлдирган? – деди. Ҳазрати Ваҳший:

– Мен ўлдирдим, – деди. У ҳам:

– Рост гапиряпсан, эй Ваҳший. Бу зарба сенинг ханжаринг асаридир, – деди.

Бу воқеадан сўнг, Ҳазрати Холид Ҳазрати Абу Бакрга хушхабарни етказди. Эртага кун икки Мужаа:

– Мусайламани ўлдирганга ҳайрон қолди. Қамал ичида ўлдирилганининг икки баробари одам бор. Ҳанифа ўғлонлари ичида Мусайлама энг паст кишидир. Улар кўп жанг қилмоқлари керак. Кўп кунлар ўтиши лозим. Кўп халқ қирилиши керак-ки, қамални ололсан. Сен мен билан сулҳ қил, мен бу қамал қавмини сулҳ билан ташқари чиқарай. Улуғларини ҳам ҳузурингга олиб келай. Лекин шундай сулҳ қилгин-ки, бу ғанимат молининг ярмини сен ол, ярмини уларга бер, – деди.

Ҳазрати Холид ҳам:

– Ўйлаб кўраман, – деди. Ва, ўша кеча, эртасигача хавотирда бўлди. Мужаанинг ёлғон сўзлаётганини билмади. Ҳолбуки, қамал ичида ҳеч ким қолмаган эди. Чунки Мужаа, Ҳазрати Холид ўз қавмини сулҳ билан қутқариш учун алдаётган эди.

Ҳазрати Холид:

– Бу урушда кўп киши ўлди. Қамал эшиги олдида, шивирлаб ўтиргайин, – деди. Унга ғам ботди. Эртага кун икки Мужаа яна ўша гапни айтиб:

– Эй Холид! Менинг насиҳатимни қабул қил. Сенинг менда ҳақнинг кўп. Чунки сен жонимни омон қолдирдинг. Агар бахшиш қилмоқчи бўлсанг, бугун қил. Чунки Ямама қавми сенинг урушингдан кўрқишган. Бир неча кун ўтса, юзлари ва кўзлари ўрганиб кетиб, сулҳга рози бўлмайдилар. Сен ҳам қамални ололмайсан, – деди.

Ҳазрати Холид уни рост сўзлапти, деб ўйлади. Унга бўйсунди. Фақат қуйидаги шартни қўйди:

– Қамал аҳли, қамалда молдан, асирдан ва қўй-эчкидан нима бор бўлса, уларни Холидга берсинлар.

Мужаа:

– Уларни сенга берсалар, ўзлари нима билан яшайди? – деди. Сулҳдан уларга фойда нима? Менимча шундай сулҳ бўлсин: молнинг ярми сенинг, ярми уларнинг бўлсин. Уйлари ҳам, ерлари ҳам уларники бўлсин. Таки, уйларида ўтирсинлар. Ерларини экинлар. Сенинг берган молининг билан савдо қилсинлар.

Ҳазрати Холид ҳам бу шартларга:

– Майли, – деди. Рози бўлди. Отга миниб қамал атрофини айланди. Қамалнинг мустаҳкамлигини кўрди. Қайтиб келди. Мужаа сўзларини яна такрорлади. Ҳазрати Холид қамалнинг мустаҳкамлигидан кўрқди. Ва:

– Сулҳ қилайлик. Лекин ҳар бир уйнинг мен ёқтирган боғи бўлсин. Ўша боғ меники бўлсин. Қамал ичида танлайдиган ҳар бир қаср ҳам менинг бўлади, – деди. Ҳазрати Холиднинг нияти Ямадада хосан ерлар олиб деҳқончилик қилиш эди. Ўша пайт Мужаа:

– Мени қамалга юбор. У ерга бориб, улар билан гаплашай. Қарайлик, ўзлари нима дер экан? – деди. Ҳазрати Холид буюрди. Мужаани қамалга юбордилар. Қамал эшиги очилди. Ичкари кирди. Бир ҳам кўрсинки, қамал ичида ишга яроқли одам қолмаган, йўқ эди. Ҳаммаси аёл ва болалар эди. Ҳанифа ўғлонларининг улуғларидан бир кишидан бошқа ҳеч ким йўқ эди. Унинг исми: Салама ибн Амр эди. Мусайламага эргашигандардан эди. Ва Мусайламага биринчи ишонган киши шу Салама эди. Коҳин ҳам эди. Жанг куни Мусайламани ёнида турар эди. Мусайлама отдан тушганда у ҳам тушган эди. Мусайлама боғдан чиққанда у бироз кечиккан эди. Ундан кейин у ҳам ташқарига чиққан эди. Мусайлама ўлганини кўрди. У ердан қамалга кирди. Лекин у ерда ҳеч кимни топмади. Аёлларни йиғиб:

– Қурол тақининглар ва юзларингизни беркинглар. Минора устига чиқинглар. Биз қамалдан чиққанида, ортимиздан менга сўкинглар. Эшикни ёпинглар. Бир ҳийла қилайки, жонларинг қутқарилиб қолсин, – деди.

У аёллар ҳам шундай қилишди. Ҳазрати Холид қамалга яқинлашди. Уларни аскар деб ўйлади. Ва Мужаага:

– Бу кимларга сўкиб туришибди? – деди. У ҳам:

– Менга сўкишмоқдалар. Сулҳга рози эмаслар, – деб жавоб берди.

Ҳазрати Холид Мужаага:

– Минора устидагилар аскарми? – деб сўради. У ҳам:

– Ҳа, аскардир. Қамал ичида кўрганингдан ўн баробар кўп аскар бор. Сулҳга шундан норози. Кўшинлари кўп, егулик-ичгуликлари кўп. Қиш ҳам яқин. Сен эса бу ерларда тура олмайсан. Чунки ҳеч қандай йўлда сулҳга рози бўлишмайди, – деди. Ҳазрати Холид хайрон бўлиб қолди ва:

– Эндиликда қандай тадбир қилиш керак? – деди. Мужаа:

– Менимча, бу қамалдагиларнинг молини тўрт қисмга бўл. Учинчиси қамал қавмига тегсин. Бир қисмини аскарга бўл, – деди. Ҳазрати Холид ҳам:

– Аммо шу шарт биланки, қамал ичида бир қаср ва ҳар бир қишлоқда бир боғ, яъни экин экиладиган жой, фақат менинг бўлсин, – деди. Мужаа:

– Қамалга яна боргайин. Балки бу шартни ҳам қабул қилдирсам, деди. Ва қамал ичидаги улуғлардан бир неча кишини олиб келай. Шундай қилиб бу сулҳни амалга оширайлик, – деди.

Мужаа яна қамалга қайтди. Уларга:

– Орага, қонингиз тўкилмасин деб, ҳийла билан сулҳ солдим. Хотинларингиз ва болаларингиз асир бўлиб қолмасин дедим. Молни тўрт қисм қилдик. Уч қисми сизларники. Бир қисми уларники, – деди. Улар ҳам рози бўлишди.

Лекин Салама ибн Амр:

– Биз сулҳга рози эмасмиз. Чунки қамалимиз мустаҳкам ва егу-ичгулигимиз кўп ва қиш яқин. У бу ерда тура олмайди, – деди. Мужаа:

– Эй саодатсиз! Сен бу қавмни ҳалокатга етакламоқчимисан? Бу қавмга зотан неча мусибат етган, – деди.

Аммо, ўша қавм Саламанинг гапини эшитмадилар. Мужаанинг гапига рози бўлишди. Бир неча киши қамалдан чиқди. Саламани ҳам зўрлаб ўзлари билан олиб чиқишди. Ҳазрати Холид (р.а.) ўз номи билан, Ҳазрати Абу Бакр (р.а.) номи билан ва барча мусулмонлар номи билан зикр қилинган шартлар асосида сулҳнома ёзди. Кўплаб мусулмонларни гувоҳ сифатида ёздилар.

Эрталабига, қалъанинг эшиги очилди. Ва мусулмонларнинг ҳаммаси Ҳазрати Холиднинг ҳузурига келишди. Ҳазрати Холид ҳам бир сарой танлаш учун қалъа ичига кирди. Қалъа ичида ҳеч қандай аскар йўқлигини кўрди. Бир саройни танлаб, қалъадан ташқарига чиқди. Мужоъага:

— Сен менга хиёнат қилдинг. «Қалъада аскар кўп», деб эдинг. Лекин ҳеч ким йўқ экан, — деди.

Мужоъа:

— Улар, менинг қавмим ва қабиламдир. Ичидан чиқолмайдиган шунчалар мусибатларга дучор бўлган эдилар. Жонлари қолсин, деб шунча хийла қилдим, — деди.

Ҳазрати Холид, ҳеч нима демади. Сулҳини бузмади. Уч кун ўтиб, Ҳазрати Абу Бакрдан мактуб келди. Мактубда:

— Мусайламанинг аскарини парчалаб, уни ва улуғ кишиларини ўлдирганинг ҳақида хабар юборган экансан. Маълум бўлди. Модомики улуғларини ўлдирган экансан, қолганларидан қўрқиш йўқ. Улар устидан ўтир. Фатҳинг тугагунигача ҳаракат қилма. Қалъани фатҳ қилгач, эркакларини ўлдир, аёллари ва болаларини асир ол. Молларини ва юртларини мусулмонлар орасида бўлиб бер, — деб буюрилган эди.

Ҳазрати Холид эса бу мактуб унга келмасдан уч кун аввал сулҳ тузган эди. Бу сулҳни ҳам бузмади. Бир мактуб билан жавоб бериб, Ҳазрати Абу Бакрга:

— Қалъа мустаҳкам. Ичидаги қавм неча мусибатларга учраган. Кин билан жанг қилмоқда. Озиқ-овқатлари кўп. Бизнинг халқимиз ҳам жуда қамайди. Қалъа ташқарисида ҳатто ўт ҳам йўқ, қиш кирди. Мен шоҳлу (яхшилик) деб кўрдим, улар билан сулҳ қилдим. Сизнинг мактубингиз менга етмасдан уч кун аввал сулҳ қилган эдим. Бу шарт асосида эдики, қалъадаги молнинг тўртдан уч қисми уларники, тўртдан бир қисми бизники бўлади. Қилинган сулҳни яна бузиш мумкин эмас. Бир мусулмон, бир қалъа эгасига амон берса, уни бузиш мумкин эмас. Мен ўзи, бош саркардаман, аҳдимни қандай бузай? — деди.

Ҳазрати Абу Бакр ҳам бу сулҳни бузмади. Ҳазрати Умар, Ҳазрати Абу Бакрга:

— Холид, Аллоҳ таолога ва мусулмонларга хиёнат қилди. Чунки, ғанимат молини душманларга берди. Душманларни бой қилди. Улар яна аскар тўплаб, мусулмонлар устидан юради. Қара, у ўзи учун қанча нарсга олган. Мен шундай ўйлайманки, Холид мунофиқдир. Уни яна бу ерга чақиртириб, — деди.

Бу сўзлар Ҳазрати Абу Бакрга оғир ботди. Ҳазрати Холидга мактуб ёзди, юборди. Ва ниҳоятда, уни айблади. Кўпгина сўзлар айтиб юборди.

Ҳазрати Холид, бу Ҳазрати Умарнинг иши эканини билиб:

— Бу иш Солақчағизнинг иши, — деди. Чунки Ҳазрати Умарга солақ бўлгани учун Эйсар (Солақ) дер эдилар.

Ҳазрати Холид, Мужоъага:

— Қизингни менга аёиликка бер. Чунки, мен Ямадада туришни истайман, — деди.

Мужоъа:

— Қизимнинг никоҳ маҳрига қувватинг етадими? — деди.

— Қанча?

— Минг марта минг дирҳам (1.000.000) кумушдир. Онасининг, онамнинг ва опамнинг ва бутун хонадон аҳлимизнинг маҳри шунчадир. Бундан кам бўлса олмайман.

Мужоъанинг бу гапидан Ҳазрати Холид уялиш ҳис қилди:

— Мен ҳам, аслида, бундан камроқ бермайман, — деди.

Шунда Мужоъа:

— Бир таклифимиз бор. У ҳам шуки. Тўй маҳри (мехр) тамом бўлмай туриб қиз бермаймиз, — деди. Ҳазрати Холид:

— Менинг ҳам одатим, никоҳ қилган ҳар бир аёлга, қуёш чиқмасидан аввал маҳрини бераман. Сенинг қизингни никоҳ қилганда, ўша тўй маҳрингни сенга бераман. Сен, хоҳласанг қизингга бер, хоҳламасанг, берма, — деди.

Ҳазрати Холиднинг бу сўзлари қизнинг отаси Мужоъага ёқди, қизини никоҳ қилди. Ҳазрати Холид ҳам қиз билан ўша кеча эр-хотин бўлди.

Ҳали ўша ғанимат моллари аскарга тақсим қилинмаган эди. Ҳазрати Холиднинг аскарлари танқислик ва қийинчилик ичида эдилар. Ўша кеча ўзлари ҳам, ҳайвонлари ҳам оч ётишган эди.

Аскар ичида бир шоир киши бор эди. Исми Зиёд эди. Ҳазрати Умарнинг дўсти эди. Зиёд, Ҳазрати Умарга бир неча байт ёзиб юборди:

Холид уйланди бугун, берди минг марта минг дирҳам, Қорамоллар бутун оч, аскарлар очдир ҳам.

Уни Ҳазрати Абу Бакрга олиб борди. Унинг аразидан ҳам титрар эди. Ҳазрати Абу Бакрга:

— Эй мўминларнинг халифаси! — деди. Бу Холидни кўрмайсанми, нима иш қилган? Унинг қилган ишини одам боласидан ҳеч ким қилмаган. Қанча подшоҳлар борки, уйланган, бундай тўй маҳри бермаган. Агар берган бўлсалар ҳам, бир кунда нақд қилиб беришга қудрати етмаган. Бу ишда сукунат қилиш мумкин эмас. Қанча минг мусулмоннинг қони унинг зиммасида. У, қанча кишини муртад, деб ўлдирдики, ўша кишилар мусулмон эдилар. Бу гал, Ямама жангида муҳожирлар ва ансорлардан 1200 киши ўлди. Расулulloҳнинг ёронларидан эдилар. Улардан бири менинг укам эди. Ва ўша минг икки юз кишининг қони унинг зиммасида. Аскарлар бир-бири билан овора бўлган пайт у, буюк подшоҳдай тахт устида ўтирди. У ҳам отга миниб, жанг қилса эди, мусулмонлар аскари тарқалмас эди. Ва бу қадар халқ ҳалок бўлмас эди. Уни яна чақиртириб, мусулмонлар молини ундан олиш ва унинг ўрнига бошқа кишини ўша молга қўйиш керак, — деди.

Ҳазрати Абу Бакр ҳам аразлаб, Ҳазрати Холидга бир мактуб ёзди. Унга юбормоқчи эди. Лекин ёзган мактубини, қайтиб ўқиб чиқди. Ўзига ўзи:

— Бу, мусулмонларнинг янги фатҳи, янги ғалабасидир. Агар уни қайтариб олсам, мусулмонлар қалбига кўрқув тушади, душманлар эса хурсанд бўлади, шод бўлади. Ва у амирлар борки, ҳар бирига аскар бериб юбордим, уларнинг ҳам хаёллари чалкаш бўлади, — деди. Лекин яна ҳам Ҳазрати Холидга мактуб ёзди:

— Сен нима учун шундай мусулмонлар молини бериб, уйланасан. 1200 кишининг эса қонлари ерга тўкилган. У қонлар хали қуримаган, — деди. Ҳазрати Холид мактубни ўқиб, Ямаманинг улуғ кишиларини йиғди. Унга:

— Бу сизларнинг сулҳингизга, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг халифаси Абу Бакр Сиддиқ ва Ҳазрати Умар ибн Хаттоб рози эмаслар. Сизлар Мадинага боринглар, бу ҳолни Амирул-Мўмининин Ҳазрати Абу Бакрга ва мўминларга хабар беринглар. То бизга нима буюрадилар, — деди.

Шундай қилиб Мужоъа, Салама ва бошқа Ямама улуғлари Ҳазрати Абу Бакрга келишди, шафоат сўрашди. Ва Ҳазрати Умарга ўзларини оқладилар. Ҳазрати Абу Бакр авваллари:

— Мусайлама, буларга: “Аллоҳ таоло ҳузуридан менга оят нозил бўлди”, дер эди, — деган гапларни эшитган эди. Уларга:

— Сизларга бу ақл, бу заковат билан Мусайламалик сўзларига қандай алдандингиз? — деб сўради. Улар ҳам:

— Бу сўзлар, Аллоҳ таолодан нозил бўлди, дерди, — дейишди.

Шунда Ҳазрати Абу Бакр (р.а.):

— Унинг сўзларидан хотирангизда нима қолган бўлса, айтиб эшиттиринг, — деди. Улар, бир неча маъносиз сўзлар ўқидилар. Амирул-Мўминин:

— Бу ваҳий сўзи эмас, — деди. Ямамаликлар ҳам:

— Эй мўминлар амири! Бу бир бадбахтлик эдики, бизга ёзилган экан. Ва унинг ёлғончилигидан бизга кўп нарсалар бўлди, — дейишди. Ҳазрати Абу Бакр ҳам:

— Нималар бўлди? — деб сўради. Улар ҳам шундай дедилар:

— У Ниҳабир Риждоки, сизнинг элчингиз эди, Мусайламага бир нарсалар ўргатарди. У ҳам бизга шулар каби сўзларни тўкиб, гапирарди. Унинг ёлғонларидан бири ҳам шундай эдики, Ямама қишлоқларидан, Ҳанифалар қабиласидан бир аёл Мусайламага келди. Ва:

— Қудуқларимизда сув қамайди. Дуо қил, Аллоҳ таоло сувимизни кўпайтирсин, — деди. Ниҳабир Риждоки Мусайламага деди:

— Муҳаммаддан, дуо қилиб бир қудуқнинг сувини кўпайтирганини кўрганман.

У ҳам:

– Қандай дуо қилган эди, – деди. Нихаб ир-Рижол ҳам:

– Бир куни Муҳаммаднинг хузурига бир неча киши келди. Сув ва хурмо етишмаслигидан шикоят қилишди. Ва: «Ё Расулаллоҳ! Дуо қилинг», – дейишди. Муҳаммад бир тост сўради. Беришди. Оғзини сув билан тўлдириб, сувни оғзида чайқади. Сўнг яна ўша тостга тўкди. Ва:

– Бу сувдан олиб, қудуқларга ва хурмоларга тўкинлар, – деди. Улар ҳам шундай қилишди. Сув қудуқлардан тошиб чиқди. Суғорилган хурмо дарахтлари шундай кўп мевалар бердики, шохлари ерга эгилди, тупроқни ўпди. Ҳар ким хурмони кўли билан терди. Эй Мусайлама! Сен ҳам шундай қил, – деди. Мусайлама ҳам шундай қилди. Сув камайишидан шикоят қилган аёл ҳам шундай қилди. Сувни олди. Бир қисмини қудуқларга тўкди. Бир қисми билан хурмоларни суғорди. Шу онда қудуқлар ҳам, хурмолар ҳам қуриди.

Бир куни Мусайлама бир кишининг боғига келди. У ерда экилган экинлар бор эди. Экинлар ўсиб улғайган эди. Мусайлама у ерда таҳорат олди. Нихаб ир-Рижол ҳам унинг билан эди. Ўша боғ эгасига:

– Бу кишининг таҳорат сувини ол. Экин ва боғингга сеп. Еринг баракали бўлади. Чунки, мен Муҳаммадни кўрганман. Мадинада Нажжор ўғлонларидан бир кишининг боғига кирган эди. Ўша кишининг экинлари бор эди. Лекин заиф эди. Муҳаммад келди. Таҳорат олгач, у боғ эгаси:

– Ё Расулаллоҳ! Агар рухсат бўлса, шу тўккан сувдан олиб, экин ва боғимга сепсам, – деди. Муҳаммад рухсат берди. У киши ўша сувдан олиб, экинига сепди. У экин ердан шундай бўй кўтардики, ўша ерда ундан баракали ҳосил олинмаган эди.

Ўша киши ҳам Мусайламадан тўккан таҳорат сувини олди. Боғининг ичига сепди. Лекин бутун экин қуриди. Қўлига ҳеч нарсаси ўрмай қолди.

Лекин, халқ ундан қанча ёлғон кўрмасин, барибир ундан юз ўғирмас эди.

Маълум бўлмоғи керакки, Мусайлама Ҳанифа ва Рабиъа ўғлонлари жамоасидан эди. Негаки, Ҳазрати Муҳаммад ҳам Қурайш ўғлонларидан эди.

Ва яна шундай дейишди:

– Ямамада Рабиъа ўғлонларидан бир киши бор эди. Исми Талҳа эди. Бу Талҳа Расулаллоҳ (солаллоҳу алайҳи васаллам) ҳазратларининг ҳузурларига келиб, унга ишонган эди. Ва Қуръон-ул Азимушшанни ўрганиб, яна Ямамага қайтган эди. Мусайламага:

– Сен нима бўласан? – деб сўради. У ҳам:

– Мен ҳам пайғамбарман, – деди. Ўша киши:

– Муҳаммадга келганидек сенга ҳам фаришта келадими? – деб сўради. Мусайлама:

– Вақти-вақти билан келади. Ҳатто Аллоҳ таоло ҳазратлари ҳам келади, – деди.

Ўша Талҳа:

– Аллоҳ таоло келганда ёруғдами келади, ёки қоронғудами? – деб сўради.

Мусайлама:

– Қоронғуда келади, – деди. Шу пайт Талҳа бақирди:

– Ёлғон гапираяпсан. Ҳақ таоло қоронғудан ва келишдан муназзаҳдир. Мен ростдан биламанки, сен ёлғонгўйсан. Чунки мен Муҳаммадни кўрганман. Ҳар қанча Муҳаммад рост бўлса ҳам, Қурайш қабиласидан эди. Лекин мен Рабиъа ўғлонларининг ёлғонгўйини Қурайшнинг ростчисига қараганда кўпроқ севаман, – деди. Ҳазрати Абу Бакр ҳам уларга:

Аллоҳ кимни адаштирган бўлса, унга ҳидоят бергувчи йўқдир, – деди. Уларга яна Ямамага боришларини буюрди. Ва қилган сулҳларини қабул қилди.

АЛА АЛ ҲАДРАМИ ҲОДИСАСИ

Абу Бакр Сиддиқ (р.анху), бу муртад аҳлидан бўлганлар сабабли, саҳронинг ҳар томонига аскар юборган эди. Улардан бири Ҳазрати Ала ал Ҳадрами эди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳам ҳаётлик чоғларида, Баҳрайн подшоҳи Мунзир ибн Савийга Ҳазрати Алаъни юборган эдилар. Негаки, ҳар тараф подшоҳларига ҳам одам юборган эдилар. Бу Мунзир Исломни қабул қилиб, Баҳрайн халқини ҳам Исломга келтирган эди. Ундан сўнг ҳам Ҳазрати Алаъни яна юборган эдилар. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам охиратга кўчишларидан оз вақт ўтиб, Мунзир ҳам вафот этди. Сўнг Баҳрайн халқи муртад бўлганидан кейин, Ҳазрати Алаъни уларга юборган эдилар.

Баҳрайн халқи иккига бўлинишган, икки гуруҳ бўлишган эди. Бир гуруҳи Абдулқайс ўғлонлари, иккинчиси Бекир ўғлонлари эди. Аммо, Абдулқайс гуруҳи яна Исломга қайтдилар. Бекир ўғлонлари Исломга келмадилар. Илгари, бу Абдулқайс ўғлонларидан Жоруд ибн Амр Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга келган эди. Ва мусулмон бўлган эди. Кўп ҳам Қуръон ўрганган эди. Расулул Акрам соллаллоҳу алайҳи васаллам уни яна Абдулқайсга юборди, уларни Исломга даъват қилсин деб юборган эдилар. Уларки Абдулқайсдан эдилар, Исломни қабул қилдилар. Аммо, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам охиратга кўчгач, яна Исломдан чиқдилар, муртад бўлдилар. Жоруд уларни йиғиб:

– Муҳаммад дунёдан кетган бўлса, динимизга нима камомад келди, – деди. Улар ҳам:

– Агар у Пайғамбар бўлганида ўлмас эди, – дедилар. Жоруд:

– Субҳаналлоҳ! Ундан олдин дунёга пайғамбарлар келмадими? – деди. Улар:

– Келган, – дедилар.

– Улар қаерга кетдилар?

– Ўлганлар.

– Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳам ўша пайғамбарлар каби бақо дийорига кўчдилар.

Улар Жоруднинг бу сўзига жавоб бермай, иймонга келдилар.

Инак, Ҳазрати Ала ҳам у ерга борганда уларни мусулмон ҳолатда топди. Бекир ўғлонлари ва Рабаи ўғлонлари мусулмон бўлмадилар ва Қайс ўғлонларидан бир кишини ўзларига етакчи қилиб тайинладилар. Исми, Хотим ибн Зайъа эди. Ўз қабиласининг ҳам улуғ кишиси эди. Бекир ўғлонлари билан Рабаи ўғлонларининг муртадлари унинг ҳузурида тўпландилар. Баҳрайнда улуғ бир шаҳар бор эди. Баҳрайн подшоҳининг пойтахти эди. Номи Нежр эди. Жоруд билан бўлган Қайс ўғлонлари мусулмон бўлган эдилар. Бу Хотим, уларга аскар юборди:

– Исломдан қайтинглар, – деди. Аммо улар унга бўйсунмадилар.

Баҳрайнда бир ҳисор бор эди. Бу Хотим ҳам кўп аскар юбориб, Авдор номли шу ҳисорни ўраб олди. Ҳисор мустаҳкам эди. Халқ ҳисор ичига кириб олдилар. Аммо қаттиқ қийинчиликда қолдилар, қарши туришга ҳоллари қолмаган эди. Ёрдам сўрашни чора деб кўрдилар. Ҳазрати Ала ал Ҳадрамига одам юборишни ўйладилар. Шу кеча бир кишини унга юбордилар.

Ҳазрати Ала аскар билан Баҳрайнга яқинлашди. Ёрдам келганини эшитгач, булар шод бўлдилар. Ҳисорда бўлмаган мусулмонлар шаҳарларга яшириниб кетишган эди. Ҳазрати Аланинг ҳузурига келдилар. Уларнинг бири Қайс ибн Осим эди. Кўпчилик билан келди. Бошқаси ҳам Рабеа ўғлонларидан эди. Улар ҳам катта тўда ичида Ҳазрати Аланинг ҳузурига келдилар. Кўп аскар тўпланди. Ҳисорга етиш учун уч кунлик йўл қолган эди. Хотим томонига қараб йўл олдилар.

У ҳисор устидаги аскар, Ҳазрати Аланинг келаётганини эшитгач, ҳисордан қайтиб Ҳазрати Алани қарши олдилар. Ўша вақтда Мадина аскарлари билан Абу Ҳурайра бирга эди. Ривоят қиладики:

– Ўшанда Ислом аломати сифатида ҳайратланарли бир нарсa кўрдим.

Унга:

– Нима кўрдинг? – деб сўрадилар.

Абу Ҳурайра ҳам:

– Бир куни аскар бир жойга келиб кўнди. Ўша жойда бир қудуқ бор эди. Суви тугаган эди. Аскар ҳам кўп эди. Мусулмонлар ва ҳайвонлари, ҳаммаси, сувсиз қолдилар. Сўнг, Ҳазрати Аланинг ҳузурига келишди. Ҳайратда эдилар:

– Нима қилсак? – дедилар. Дуодан бошқа қилар иш йўқ эди. Вақти келиб тун ярми ўтгач, барча туялар қўрқиб қочдилар. Аскарда битта туя қолмади. Мусулмонлар ҳам туяларини қидириб тарқалдилар. Бирорта туя топа олмадилар. Сахар бўлди. Яна ордгоҳга қайтдилар. Жонларидан бешиб қолишган эди. Саҳронинг ҳар томонида ўн фарсахлик масофада сув йўқ эди. Ва икки кун эдики сув ичишмаган эди. Қуёш ҳам қаттиқ иссиқ эди. Ҳазрати Ала дуо қилди. Халқ “Омин” деди. Узоқдан оқ бир нарсанинг сараб каби ялтироқлаб ёйилиб келаётганини кўрдилар. Ҳазрати Ала:

– Бу ёрқин нарса нима? – деб сўради.

Унга:

– Сарабдир. Сув эмас у, – дедилар. Ҳазрати Ала:

– Зиён йўқ. Дарҳол у ерга боринглар, – деди. Бир нечта одам у ерга бордилар. Бир даража сув оқиб

Абдуллоҳ: — Мен ҳам уларни кўрай, — деди. Борди, кўрдик, уларнинг ҳаммаси маст бўлиб қолган эдилар. У ердан қайтди. Ҳазрати Алоҳга хабар берди. Ҳазрати Алоҳ буюрди. Аскарлар отларга миндилар. Аста-секин хандакни кесиб ўтдилар. Лагерга кирдилар. Қилич чўздилар. Кофир аскарини парчаладилар. Мастликлари туфайли отларига минолмасдилар, қўллари қурол тутта олмасди. Юриб кетмоқчи бўлсалар, ерга кулаётдилар. Шундай қилиб шикастландиларки, қонлари дарёдай оқди. Улардан улуғ кишиларидан бири Ҳатиймнинг оти олдида боғланган эди. Турди, оти ёнига борди. Оёғини ўзангига босганда, ўзангининг тасмаси узилди. Қанчалик уринмасин, отга минолмади. Бағирлаб: — Мени бу отга миндиринглар, токи сизларни қутқарай, — деди. Мусулмонлар унинг ёнидан ўтаётган эдилар. Лекин унинг кимлигини билмас эдилар.

Мусулмонлардан Афиф ибн Мунзир деган улуғ ва машҳур бир киши бор эди. Ҳатиймни таниди. Илгарилаб унга бир қилич туширди. Ҳатиймнинг бир оёғини тиззаси билан кесди. Ҳатийм бақираб: — Мени урган ким? — деб бақирди. У: — Афиф ибн Мунзирман, — деди. Ҳатийм уни таниди: — Оёғимни кестинг. Ҳеч бўлмаса, мени ўлдир, — деди. Афиф: — Ўлдирмайман. Шу жазо билан ўл, — деди. У ердан кетди. Ҳатийм ерга ғилдиради. Бағирарди: — Эй одамлар, мен Ҳатиймман. Мени ўлдиринглар, токи жангдан қутуласизлар. Сизларга ҳеч ким тегмайди, — деди.

Аллақачон тонг отган эди. Араб зотларидан Қайс деган бири унинг устидан ўтаётган эди. Ҳатийм қаттиқ нола ичида тўлқинланарди. Қайсни чақирди. У ҳам уни ўлдирди.

Шу тариқа мусулмонлар унинг бутун аскарини кирдилар. Ҳазрати Алоҳ бомдод намозини ўқидилар. Ҳижр шаҳарини эгалладилар. Ўша куни қўлга киритилган ғаниматни тақсим қилдилар. Ҳижрда аскарни тўшлаб, Ҳижр атрофидаги мамлакатларга тарқатдилар. Тунда Ҳижрдан қочганлар денгиз бўйидаги Эвдар деган ҳимояга қочиб кирган эдилар. Бу ҳимояга Ҳатийм даврида ҳам мусулмонлар унинг орқасидан кирган эдилар. Улар ҳам шу ҳимояга кирдилар.

Ҳазрати Алоҳ бутун Баҳрайнни эгаллаганларидан кейин: — Муртадлардан қочганлар Эвдар ҳимоясига кўп мол билан сингдилар. У ерда аскар йиғдилар, — деган хабарлар эшитилди. У ерга йўл тутдилар. Муртадлар Ҳазрати Алоҳ ҳимоя томон келаётганини эшитдилар. Денгиз бўйида кемалар бор эди. Улардан бирига миндилар. Қолганларини ёқдилар. Денгизнинг у томонида бир шаҳар бор эди. У ернинг ҳам қавми, тўп-тўпдан муртад эди. Эвдардан бу шаҳарга йўл икки кунлик эди. Муртадлар ўша шаҳарга ўтдилар. Ҳазрати Алоҳ денгиз бўйига етиб келганларида, уларнинг ҳам қочганини кўрдилар, кемаларни ёқиб юборган эдилар. Юзини ерга уриб: — Ё Роббим, Сен бу халқни сув юзида юриштишга қодирсан. Негаки, ер юзида юритарсан. Бизни бу сувдан ўтказгин. Токи Сенинг динингда бўлган кишиларда бирор шубҳа бўлса, иймон келтирсин, — дедилар. Ҳазрати Алоҳ отга миндилар. Бутун аскар ҳам отларига миндилар. Аввал ўз отини денгизга ҳайдади. Сувга киритди. Денгиз суви отнинг тиззасигача чикди, у ҳам бу ҳолни кўриб,

буюрдилар. Бутун аскар, отлик ва пиёда, денгизга кирдилар. Сув тиззаларига ҳам чикмади. Бутун аскар Аллоҳнинг фармони билан денгизни кесиб ўтиб, қарши шаҳар томонга йўл олдилар.

Душман аскарлари буларни кўрганда ҳайратда қолдилар. Ва: — Булар сеҳргарлар, — дедилар.

Ҳазрати Алоҳ уларга қилич чўздилар. Икки кун, икки тун кирдилар. Молларини, хотин-болаларини олдилар. Яна денгиз бўйига келдилар. Қаршига ўтдилар.

Бу Ислом аломатларидан ва Пайғамбарнинг (соллаллоҳу алайҳи васаллам) мўъжизалари баракасидан бир аломат эди. Эрта куни ҳам ғанимат тақсим қилинди. Пиёдага бир улуш, отлига икки улуш берилди. Ҳар бир пиёдага 2000 дирҳам кумуш, ҳар бир отлига 4000 дирҳам кумуш тўғри келди. Ҳазрати Алоҳ яна Ҳижр шаҳарга қайтдилар. Ҳазрати Абу Бакрга мактуб ёзиб, бу фатҳни билдирдилар. Мадинада бутун мусулмонлар қалби шод бўлди. Хурсанд бўлдилар. Ва: — Алҳамдулиллаҳ, Муҳаммад уммати ичида шундай кишилар пайдо бўлдики, денгиз фармонга бўйсунадиган бўлди. Негаки, Исроил ўғларидан Ҳазрати Мусога ҳам денгиз бўйсуниб берган эди, — дедилар.

Ҳазрати Абу Бакр ҳам Алоҳга мактуб ёзиб: — У ерда тур. Токи нега буюрсам, шунича ҳаракат қиларсан, — дедилар.

УММОН ВА МУҲРА МУРТАДЛАРИНИНГ ХАБАРИ

Ҳазрати Абу Бакр муртадларга қарши юборган амирлардан бири ҳам: Ҳазрати Арфажа ибн Ҳарсам эди. Унга ҳам Мухрага юборди. Уммон билан Мухра яқин жойлардир. Ва денгиз бўйидадир. Бу жойларнинг аҳли, бошдан-оёқ арабдир. Пайғамбар (алайҳиссалом) тўрт томон подшоҳларига элчи юборганларида, булар мусулмон бўлган эдилар. Ва Ҳайфар деган бир киши бор эдики, ҳам Уммоннинг ва ҳам Мухранинг амири эди.

Пайғамбар (алайҳиссалом) унга Ҳазрати Амр билан нома ёзиб юборганлар, Исломга даъват қилган эдилар. Ва Ҳазрати Амр унга мактубни олиб борганида, Ҳайфар Исломни қабул қилган эди. Бутун Уммон ва Мухра қавми ҳам мусулмон бўлган эдилар. Ҳазрати Амр ҳам яна Мадинага қайтган эдилар. Булар Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) вафот этганларини эшитгандек: — Муҳаммаднинг дини ботил бўлди, — деб муртад бўлдилар. Лекин бу Ҳайфар муртад бўлмади. Аҳлини Исломга чақирди. Исломга келмагани ўлдиртди. Кўп аскарлари бор эди. Ҳаммаси мусулмон бўлдилар.

Уммонда бир киши бор эди. Насл-насабдан подшоҳ ўғли эди. Боболари Уммон подшоҳлари эдилар. Унга Луқайт ибн Малик дер эдилар. Лақаби Зиттаж эди. Пайғамбар (алайҳиссалом) замонларида Ҳайфарнинг ёнига келган ва Ҳайфарнинг хузурида турган эди. Луқайт Уммон ва Мухра аҳлини муртад бўлганларини кўриб, у ҳам муртад бўлди. Шу баҳона билан Ҳайфар билан урушиб, мамлакатни қўлидан олишни хоҳлади. Мусулмон бўлганлар тоғларга қочиб, яшириндилар. Бир тўдаси денгизни кесиб, Забилистон деган шаҳарга ўтдилар. Бу хабар Ҳазрати Абу Бакрга етди. Ҳазрати Арфажага бир байроқ бериб Мухрага юборди. Ва: — Ҳузайфага бор. Унга ёрдам бер, — деди. Кейин Уммонга бор. У ердан чиққандан кейин Мухрага бор. Агар ёрдам керак бўлса, Ҳузайфадан аскар ол, — деди.

Ҳазрати Арфажа ҳам туриб йўлга тушди.

Юқорида баён қилинганидек, Абу Жаҳлнинг ўғли Ҳазрати Икримани Ҳазрати Шухрахбилдан олдин Ҳанифа ўғлонлари билан урушиб, мағлуб бўлганида, Ҳазрати Абу Бакр унга мактуб ёзиб: — Уммонга бор. Ҳузайфа билан Арфажа ёрдам сўрасалар, ёрдам бер. Сўрамасалар, Яманга бор. Аскар у ердадир. Улар билан бирга бўл, — деди.

Икрим ҳам бориб уларни топди. Бутун аскар Уммонга юз тутди. Луқайт ибн Малик билан жанг қилишарди. Мусулмон аскарлари келдилар. Бу хабар Ҳайфарга етди. У ҳам тоғлардан чикди. Ҳазрати Абу Бакр: — Нима қилсангиз, ҳаммасига Ҳайфарнинг тадбирига мувофиқ ҳаракат қилинлар, — деган эдилар. Унга яқинлашганларида

Ҳайфарга мактуб юборди. Ҳайфар ҳам аскари билан Ҳазрати Ҳузайфанинг ҳузурига келди. Асҳоблар бир жойга тўпланиб, тадбир кўра бошладилар.

Бу хабар Луқайтга етганида у ҳам аскар тўплади. Ҳазрати Ҳузайфа билан Ҳайфар яширин равишда Луқайтнинг зотларига мактуб ёзиб, Исломга чақирдилар. Чунки у зотларнинг қалби Ҳайфар билан эди. Ижобат қилдилар. Мусулмон бўлдилар ва Ҳайфарнинг ҳузурига келдилар.

Шу билан Луқайтнинг аскари озайди. Луқайт Ҳайфарнинг Уммон қавмига мактуб ёзишидан ва ушланишидан кўрқди. Аскарини тўплади. Уммондан чикди. Бир жойга келдики, Руба деб аталади. Ва Уммонликларнинг бозори эди. Шунингдек, уларнинг кўшин турган жойи эди. Аскари орасида қанча аёл ва бола бўлса, уларни ажратди. Токи, улар учун кўп жанг қиларди.

Бу тарафдан Ҳайфар ҳам Яман чегарасида Абдулқайс ўғлонларининг гуруҳларига мактуб ёзиб, уларни даъват қилди. Улар ҳам ўша бозорга яқин келган эдилар. Луқайт шошилиб, Абдулқайс ўғлонлари келмасидан олдин бозорда булар билан жанг қилди. Мусулмонлардан кўп киши ҳалок бўлди, мағлуб бўлдилар. Мусулмонларнинг кучи заифлашди. Энди Абдулқайс ўғлонлари етиб келдилар. Ҳайфар яна кучайиб, жангни бошлади. Муртадлар мағлуб бўлдилар. Ва 10.000 киши ўлдирилди, моллари таланди. Ушбу бозорда Луқайтга эргашган ким бўлса, ҳаммасини асирга олдилар. Молларини олибдилар.

Бу ғанимат молидан бешдан бирини ажратиб, Ҳазрати Арфажа билан Ҳазрати Абу Бакрга юбордилар. Бу бешдан бир молдан ташқари яна 700 та асирни юбордилар.

Сўнгра, Ҳайфар Уммонни забт этди. Ҳазрати Ҳузайфа у билан бирга турди. Ҳазрати Арфажага Ҳазрати Абу Бакр: — Уммондан чиққандан кейин Мухрага бор, — деб буюрган эдилар.

Арфажа ғанимат билан Абу Бакрнинг ҳузурига борди. Ҳазрати Ҳузайфа билан гаплашиб, Уммон аскаридан Ҳазрати Икримага бироз аскар берди. Мухрага юборди.

Икрим Мухрага келганида ҳаммасини муртад ҳолда топди. Лекин, бир қисми яширин мусулмон эдилар. Улар Ҳазрати Икримани кўриб, унинг ҳузурига келдилар. Муртад бўлганлар икки гуруҳга бўлинган эдилар. Бир гуруҳга Саҳраб дер эдилар. Бир кишини улуғ санадилар. Бошқа гуруҳга Мусаббин дер эдилар. Улар ҳам бир кишини улуғ деб билишарди. Бу икки гуруҳ ўртасида таассуб бор эди. Ҳазрати Икрим уларнинг таассуб билан икки бўлимга бўлинганини кўриб: — Иш енгиллашди. Умид қиламанки, ғолиб келамиз, — деди. Саҳраб гуруҳи оз эди. Уларга одам юбориб, Исломга даъват қилди. Саҳраб гуруҳи Исломга келдилар, Ҳазрати Икриманинг ҳузурига келдилар. Лекин, Мусаббихнинг аскари кўп эди. Жанг қилинди. Ҳазрати Икриманинг қилган бу жанги, Уммон жангига қараганда кучлироқ бўлди. Ва Мусаббих ўлдирилди. Муртадлар орасидан кўп киши ҳам ўлдирилди. Ва кўп ғанимат олинди. Аскар ўртасида тақсим қилинди.

Мухрада кўп қабилалар бор эди. Улар тарқалиб, ажралган эдилар. Бир қисми денгиз бўйида, бир қисми ярим орол ва чўлларда бўларди. Бу Мухра, ўша жой эдики, у ерда дур ва лобон келарди. Бу лобон келадиган жой номи кўпроқ тилга олинади ва аҳлига Эҳли Либон дейиларди.

Ҳазрати Икрим (розияллоҳу анҳ) бу жангдан кейин Эҳли Либонга бир кишини юборди. Уларни Исломга чақирди. Улар қабул қилдилар. Шу билан бутун орол аҳли ва денгиз бўйида ва чўлда бўлганларнинг кўп қисми Исломга келдилар. Ва энди Мухрада Ислом зоҳир бўлди. Ҳазрати Икрим бу ғанимат молидан бешдан бирини ажратиб, Саҳраб билан Амирул Муъмийн Ҳазрати Абу Бакрга юборди. Ва мактуб ёзиб, бўлганларнинг ҳаммасини хабар қилди.

Ҳазрати Абу Бакр (розияллоҳу анҳ) хурсанд бўлиб, Ҳазрати Икримадан мамнун бўлдилар. Ва ўша Мухра вилоятни унга бердилар. Ҳазрати Икрим ҳам у ерда турдилар.

ТИҲАМА АРАБИНИНГ МУРТАДЛИГИ (Исломдан чиқиши)

Макка билан Тоиф оралиғида, Нажд чегарасигача бўлган жойга Тихама дейилади. Бу Тихамада Расул (соллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг вакиллари (омиллари) бор эди. Макка валийси Ҳазрати Аттоб ибн Асийд эди. Тоифда ва унинг қишлоқларида эса икки омил бўлар эди. Улардан бири Усмон ибн Ос, бири эса Молик ибн Авф эди. Наждда ҳам омиллар бор эди. Араб халқи муртад бўлиб, Ислом динидан қайтгач, фақат Маккадаги Қурайш қабиласи муртад бўлмаганди. Лекин, Тихама чегарасидан денгиз томонга қараб жой бор эдики, унга Ак () дейишарди. У ерликларга эса Ашъарийлар дейилган. Абу Мусо Ашъарий ҳам улардан эди. Бу жой аҳли ҳам муртад бўлиб, Ямандаги Асвадул-Каззобга (Ёлғончи Асвадга) эргашган эдилар. Улар унинг ёрдамчилари эдилар. Асвадул-Каззоб ўлгандан кейин, бу қабила унинг тарафдорлари қаторига кириб, улар билан бирлашдилар. Зубайд ўғиллари ҳам уларга яқин эдилар. Шундай қилиб, улар бирлашиб катта бир тўда ҳосил қилдилар. Йўл тўсиб, ғорат қилардилар. Шаҳарларда очиқча бузғунчилик қилардилар. Ҳазрати Амр ибн Маъди Кариб ҳам муртад бўлган эди. Шундай қилиб, Асвадул-Каззоб ўлгандан кейин бу Амр ва Ак қабиласи ҳамда Зубайд ўғилларининг муртадлари бирлашдилар. Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг бир қиличи бор эди. Унинг номи Самсам эди. Расулуллоҳ омилларидан бирига бу қилични бериб, уни Яманга юборган эдилар. Бу Амр ибн Маъди Кариб эса, ўша омилнинг йўлини тўсиб, қилични унинг қўлидан тортиб олган эди. Шу билан фахрланиб юрарди. Айнан шу Ак муртадлари йиғилиб, ораларидан бир кишини бошлиқ қилиб танладилар. Исми: Жундуб ибн Сулайм эди. Бу хабар Ҳазрати Абу Бакрга етиб келгач, Маккадаги омил Ҳазрати Аттобга хат ёзди: – У томонга аскар юбор, деб буюрди. Ҳазрати Аттоб ҳам укасига буюриб юборди. У борди. Ак муртадлари билан жанг қилди. Улар ҳам тўпландилар. Улардан кўп кишиларни уриб, ўлдирди. Лекин, уларнинг бошлиқлари қочиб кетди. Шу билан бирга Тоиф чегараларида ҳам кўп мусулмонликдан қайтганлар – муртадлар бор эди. Улар ҳам тўпланиб, Ҳасам қабиласидан бир кишини ўзларига бошлиқ қилиб тайинладилар. Унинг исми Ҳомиса ибн Нуъмон эди. Ҳазрати Абу Бакр эса, Тоифда бўлган Усмон ибн Осга хат ёзди. Усмон эса Рабиъийни у ерга юборди. У борди, Ҳомиса билан жанглашди. Улар ҳам пароканда бўлдилар. Ва Ҳомиса ҳам қочди. Яман чегарасида ҳам муртадлар бор эди. Ва Нажрон қабиласи насроний эди. Пайғамбар (алайҳиссалом) билан сулҳ тузган эдилар. Лекин, Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам) вафот этганларидан кейин бу сулҳни буздилар. Мусулмон аскарлари Тоиф чегараси ва Тихама чегарасига етиб келгач, бу Нажрон насронийлари Ҳазрати Абу Бакр ҳузурига келиб, Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) замонида бўлганидек сулҳ тузишни сўрадилар. Ҳазрати Абу Бакр ҳам сулҳ қилди. Ҳар бир жой Тихама муртадларидан тозаланди. Қочганларнинг ҳаммаси Яман чегарасига бориб кетдилар. Чунки Яман халқи яна муртад бўлиб, Исломдан чиқиб кетган эдилар.

ЯМАНЛИК МУРТАДЛАР

Бир вақтлар Яман халқи Пайғамбар (алайҳиссалом) билан Асвадул-Каззобга қарши бирлашган эдилар. Пайғамбар (алайҳиссалом) ҳам валийларига ва Муоз ибн Жабалга хат ёзган эдилар. Муоз ибн Жабал эса Асваднинг сардори Қайс ва Шаҳр ибн Файрузга ва Зазонга хат ёзди. Улар бир-бирлари билан маслаҳатлашдилар. Шаҳр ибн Файруз ва Қайснинг қудрати билан Асвадни ўлдирдилар. Қайс ва Шаҳр ибн Файруз у ерда ўтирдилар. Пайғамбар (алайҳиссалом) вафот этганларидан кейин Ҳазрати Абу Бакр хат ёзиб, Яманни Шаҳр ибн Файрузга берди. Қайс эса бу ишдан ранжиб, ғамга ботди. Ва муртад бўлди. Амр ибн Маъди Карибнинг ҳузурига борди. Амр эса уни ўзига дўст қилди. Иккови Яманда Шаҳр ибн Файруз ва кейинчалик Зазонни ўлдиришга қасам ичдилар. Қайс Яманни қўлга киритиб, Амр ибн Маъди Карибнинг ўринбосари бўлмоқчи эди. Лекин Қайс муртадлигини яширар, очиқ кўрсатмас эди. Шаҳр ибн Файруз ва Зазонни ўлдиришни режалаштирарди. Ниҳоят, улар учун бир таом тайёрлаб, шу йўл билан уларни ўлдиришни мўлжаллади. Аввало Зазонни уйига чақирди. Уни яширинча ўлдирди. Шаҳр ибн Файрузни

ўлдириши яқинлашган эди. Шаҳр ибн Файруз йўлда келаётганди. Унинг олдида бир аёл чикди: – Сақлан, меҳмонликка борма. Зазонни ўлдирган Қайсдир, деди. У сени ҳам ўлдирмоқчи. Деди. Шаҳр ибн Файруз йўлдан қайтди. Қайснинг бу тадбири барбод бўлди. Шаҳр ибн Файруз Ҳазрати Абу Бакрга хат ёзиб: – Қайс муртад бўлди. Зазонни ўлдирди, деб хабар берди. Ҳазрати Абу Бакр ғамга тушди. Муртад кишиларга юборилган бектерга (валийларга): – Ҳазрати Муҳожир ва Икриймага: Шаҳр ибн Файрузга ёрдам беринглар, деб хат ёзди. Лекин Қайс Шаҳр ибн Файрузни ўлдирмагани учун муртадлигини ошкор этмади. Аммо, унинг ерларини эгаллаш учун Шаҳр ибн Файруз билан жангга киришди. Амр ибн Маъди Кариб ҳам у билан бирга эди. Ҳазрати Муҳожир ва Икрийманинг қўшинлари келишди. Шаҳр ибн Файрузга ёрдам бердилар. Қайс улар билан мулк учун жанг қиларди, аммо ташқи кўринишда: – Мен мусулмонман, деб даъво қиларди. Лекин, Амр муртадлигини очиқ кўрсатган эди. Жанг бошлангач, Амр мағлубиятга учради ва ўзи асирга тушди. Ҳазрати Муҳожир икковини ҳам Ҳазрати Абу Бакрга юборди. Ҳазрати Абу Бакр Қайсга: – Нега муртад бўлдинг? Ислождан чиқдинг? деди. Шунингдек, Зазонни нега ўлдирдинг? Қайс инкор қилди: – Мен муртад бўлмадим, Зазонни ҳам ўлдирмадим. Ҳали ҳам мусулмонман, деди. Ҳазрати Абу Бакр уни қўйиб юборди. Ва Амрга: – Сен-чи, нега муртад бўлдинг? деди. Амр эса: – Шунинг учунки, Зубайд ўғилларининг ҳукмдорлиги менда эди. Мен мусулмон бўлгач, бу ҳукмдорликни менга Расулуллоҳ бермадилар. Сен ҳам бермаяпсан, деди. Ўшанда Ҳазрати Абу Бакр (розияллоҳу анҳу): – Мусулмон бўл, бу ҳукмдорликни сенга бераман, деди. Амр ибн Маъди Кариб Исломни қабул қилиб, мусулмон бўлди. Ҳазрати Абу Бакр унга истаган ҳукмдорликни берди. Чунки у жуда ҳам жасоратли эди.

ҲАЗРАТИ УМАРНИНГ ХАЛИФАЛИГИ

Эрта куни халқ тўпланди. Амирул муъминин Ҳазрати Умар минбарга чиқдилар. Халққа насиҳат қилдилар. Ишга киришишдаги биринчи вазифаси сифатида Шомдаги аскарга Ҳазрати Абу Убайда ибн Жарроҳни Шомдаги аскарга амир қилиб тайинладилар. Ва Византия (Рум) минтақасини унга бердилар. Ва Язид ибн Абу Суфённи азл қилиб, Абу Убайданинг итоатига бердилар. Абу Убайда ибн Жарроҳ (розияллоҳу анҳ) ҳам туриб, Шом йўлига йўл олдилар. Бундан ташқари, Ҳазрати Холидни ҳам азл қилдилар.

ШОМ (ДИМАШҚ)НИНГ ФАТҲИ

Румликлар мағлубиятга учраганларида Ҳазрати Умар (розияллоҳу анҳ)нинг қўмондонликни Абу Убайдага берганларини эшитиб, кўрқдилар. Абу Убайда бир шаҳарга етиб келдики, Нисон деб аталар эди. У ерда кўп аскар тўплади.

Шу тарзда Абу Убайданинг хабари Рум императорига етди. У ҳам кўрқди. Антақиядан Ҳимсага келди. Ҳимсдан бир киши орқали Моҳон деган Димашқ (Шом) шаҳарининг зоти билан Димашққа аскар юборди. Император у ерда 70.000 киши тўплади. Ўзи Ҳимсда бўлар эди. Агар ёрдам керак бўлса, ёрдам юбориш ниятида эди. Абу Убайда ҳайрон қолди. Шундай тадбирни қўлладики, Рамлага аскар юборди. Бу аскар у ҳимоя билан машғул бўлар экан, ўзи ҳам аскар билан Димашққа бормоқчи бўлди. Дарҳол Башр ибн Каабни қўмондон қилди. Унга 1000 киши берди. Ва уни ўша жойда ўтқазиб: — Бу дарбандни кўрикла. Кофирлар бундан ортиқ ёрдам юбормасинлар, — деди.

Шураҳбилга ҳам 10.000 киши берди. Уни ҳам Рамлага юборди. Унга ҳам: — Сизлар ҳам боринглар. Агар ҳимояни олсангиз, жуда яхши, агар ололмасангиз, ичидаги душман бизнинг тарафга ўта олмасин, — деди. Ўзи эса қолган аскар билан Димашққа борди. Рум қўмондони Моҳонни 70.000 киши билан у ерда топди.

Абу Убайда Ҳазрати Димашққа етгач, икки томон аскар майдонга чиқиб, жанг бошладилар. Кофирлар мағлуб бўлдилар. Ҳимоя ичига қочдилар. Абу Убайда аскар билан олти ой ҳимоя эшиги олдида кутдилар.

Шурахбил ҳам аскари билан Рендега етиб келди. Ҳимоянинг атрофи бир фарсахлик девор билан мустаҳкамланган эди. Кофирлар Ислом аскарларининг келаётганини англаб, бу деворнинг хандагига сув қўйиб юбордилар. Шу қадарки, у ерга агар от ёки одам кирса, ўша сувда ғарқ бўлар эди.

Шурахбил ҳам ўша пайтда шаҳардан ташқарида қўшин тутиб турди. Абу Убайда ва Димашқда бўлган қўшин Румликлар билан жанг қилмаган бирорта кун бўлмас эди. Олти ойдан сўнг душманлар муборак ва улуғ санайдиган бир кун етиб келди. Ҳаммом ўша тун бутун кофир аскарини меҳмон қилди. Мусулмонлар ўша тун кофирларнинг маст бўлганини билиб олдилар. Саҳар вақтида ҳужум қилдилар. Кўп микдорда нарвонлар ва арқонлар тайёрлаб, ҳимоя деворларига ташладилар. Бурж устига чиқдилар. Дарҳол: — Аллоҳу акбар! — деб такбир айтишди. Ҳимоя эшигини очдилар.

Рум аскарлари жуда маст эдилар. Саҳаргача жанг давом этди. Тонг отгандан сўнг Румликлар бақириб-чағириб сулҳ тиладилар. Ҳатто қанча мол-мулклари бўлса, ярмини мусулмонларга, ярмини ўзларига олиш шарт билан сулҳ сўрадилар. Ҳар бир хонадон учун бир филарий беришарди. Ушбу шартлар билан сулҳ қилинди.

Рум императори Димашқ Исломлар қўлига ўтганини эшитиб, Ҳимсдан чиқиб, Антақияга келди.

РАМЛА ВА НИСОН ШАҲАРЛАРИНИНГ ФАТҲИ

Бу Рамла, Нисон ва Табарийё ҳимояларида кофир аскарлари бор эди. Уларнинг энг каттаси Рамла ҳимояси эди. Ичида 80.000 кофир бор эди. Шурахбил 11.000 киши билан у ерда турди. Қачонки Димашқ (Шом) фатҳ этилди, Абу Убайда Абу Суфённинг ўғли Язидни у ерга амир қилиб тайинлаб, ўзи 5.000 киши билан Рамла ва Нисон тарафга юриш қилди. Келиб, Рамла билан Димашқ орасида туриб олди. Икки тарафдан қандай хабар келишини кутди. Кейин 10.000 кишини Нисон шаҳри устига юборди. 2.000 кишини эса Ҳазрати Абу Авър билан Табарийёга юборди.

Шурахбил аскари билан Рамлада турган эди. Бир тун кофир аскарлари: — Бу тун эшикни очиб, мусулмон қўшини устига ҳужум қилайлик. Чунки улар ғофиллар, — дейишди. Ҳолбуки, Ҳазрати Шурахбил тун-кун аскарини тайёр тутиб, жанг вақтини кутарди.

Румликлар ўша тун ҳимоя эшигини очдилар. 80.000 аскар билан ҳимоядан чиқдилар. Ўша Суристон (Куруқ жой) ичида ўтадиган жуда тор йўл бор эди. У ердан ўтдилар. Мусулмон аскарига етиб келдилар. Аслида, улар ҳам жангга тайёр эдилар. Жанг бошланди. Бу жанг тун ярмигача давом этди. Кофир аскарининг кўпи ўлдирилди. Душманлар мағлуб бўлиб, юзини ҳимояга буришди. У тор йўлга сиғмай, тайёрлаб қўйган тузоғига ўзлари тушдилар. Мусулмонлар уларни тонггача қирдилар. Бу саксон минг аскардан жуда кам киши қутулди.

Шу тариқа Ҳазрати Шурахбил Рамлани олди. У ердан аскарини Нисон шаҳрига юборди. Улар мусулмонлардан сулҳ сўрадилар. Ҳазрати Шурахбил сулҳга мойил бўлди. Шом аҳли қабул қилган шартлар билан сулҳ қилинди. Табарийё аҳли ҳам Нисонликлар сулҳ қилганини эшитгач, улар ҳам Абу Авър билан Шом аҳли қилган сулҳ каби сулҳ қилдилар. Кейин, Ҳазрати Абу Убайда Ҳазрати Умарга мактуб ёзиб, бу ғалабалар ҳақида хабар берди.

МУСАННА ИБН ҲОРИСАНИНГ АЖАМЛАР БИЛАН ЖАНГИ

Ҳазрати Абу Бакр (розияллоҳу анҳ) хасталаниб, Ҳазрати Умарни халифа тайин қилган вақтларида Ҳазрати Мусанна ибн Ҳориса аскари билан Абу Бакрнинг ҳузурларига келиб, яна кетган эди. Ҳазрати Абу Бакр Ҳазрати Умарга: — Илк қилинадиган ишинг, Мусаннани Ироққа амир қилиб тайинлаш бўлсин, — дедилар.

Бу ҳолдан кейин Ҳазрати Умар халқни тўплаб: — Ироққа боринглар. Жанг қилинглар, — дедилар. Аммо бу амрга ҳеч ким итоат қилмади. Чунки у зот Ҳазрати Холидни азл қилганига қайғураётган эдилар. Қанчалик: — Келинглар, ижобат қилинглар, — десалар ҳам, қуйидаги оятни тиловат қилдилар: **“Албатта, Аллоҳ мўминлардан, уларнинг жонларини ва молларини, улар учун жаннат бўлиши эвазига сотиб олди. Улар Аллоҳ йўлида урушадилар, ўлдирадилар ва ўлдирадилар. Бу Аллоҳнинг ҳақ ваъдасидир. (Бу) Тавротда, Инжилда ва Қуръонда (сабт этилгандир). Аллоҳдан кўра ваъдасига вафо қилувчи ким бор?! Бас, қилган савдоингиздан хурсанд бўлинг. Ана ўша улуг нажот ва саодатдир.”** (Тавба: 111)

Лекин ҳеч ким қатнашмади. Ҳазрати Умар уялиб қолдилар.

Эрта куни яна чиқиб даъват қилдилар. Яна ҳеч ким ижобат қилмади. Тун бўлганда туриб: — Эй қавм, жангга қизиқинглар. Ажамдан кўрқманглар. Ироқ қандай фатх қилинган? Ҳира ва Савад мана, қўлимиздадир. Ва ажамнинг аҳволи заифдир. Бизда у ерда кўп аскаримиз бор. Ҳамда одам ўлдиришдан мақсад аскаримиз қалбини мустаҳкамлашдир, — дедилар.

Сакиф ўғлонларидан Абу Убайда ибн Масъуд деган мард киши ижобат қилди. Яна бир неча киши келиб қўшилди. Ҳатто 1000 кишигача қўшилган бўлди. Ҳазрати Умар Мусаннага мактуб ёзиб, шундай фармон бердилар: — Холид томонга бор. Ҳазрати Холид томонида 10.000 киши бор. Ўша кучни ол. Ажам томонга юриш қил. Ортидан Абу Убайда 1000 киши билан етиб келади. Сен ҳам унинг итоатида бўл, — дедилар.

Ўша 1000 кишига Абу Убайдани амир қилдилар. Асҳоб-у гузин зотлар Ҳазрати Умарнинг хузурига келиб: — Бир кишини амир қилингки, у зот Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг ярағидошларидан бўлсин, — дедилар.

Ҳазрати Умар: — Сизлар оғир ҳаракат қилдингиз, сустлик кўрсатдингиз. Чунки мен уч кундан бери сизларга шу гапни қиялман. Ҳеч ким келиб қўшилмади. Бугун фазл биринчи бўлиб ижобат қилгучинда, — дедилар.

Ҳазрати Мусанна Абу Убайдадан олдин борди. Ажам тайёрлаган аскарларини кучли деб топди. Ўша вақтда ажам подшоҳининг қизи Тўрон эди. Ундан олдин опаси Азарми Духт қўлида эди. Унинг қўлида бўлган вақтда Ажамда бир амир бор эди. Исми Фаррух Зод эди. Яна бир ўғли бор эди. Исми Рустам эди. Хуросон амири эди.

Фаррух Зод Азарми Духтга ошиқ бўлди. Унга: — Сени хотинликка олай, — деди. Азарми рози бўлмади. Аммо: — Тунда хосликка кел. Сен билан бир бўлай, — деди.

Азарми Духтнинг эшиги олдида ҳар тун 2000 аскар кўриқчи турарди. Уларга: — Тун бўлиб Фаррух Зод келса, унинг бошини кесинглар. Қаср эшиги олдидаги дарахтга осинглар. Танасини ҳам шу ерга ташланглар. Токи кўрганлар унинг беҳаёлик қилганини билиб, бундан кейин ҳеч ким менга ҳавас қилмасин, — деди.

Кўриқчилар ҳам унинг буйруғини бажардилар. Эртага кесик бошни кўрганлар кўрқдилар. Бу хабар Хуросонга етди. Фаррух Зоднинг ўғли Рустам аскари билан Мадаинга келди. Азарми Духтни ўлдирди. Унинг синглиси Тўронни амир қилди. Тўрон ҳам Рустамга аскар берди. Араб томонга юборди. Рустам Савад чегарасига келди, ўрнашди. Бутун Савад чегарасини араб аскарлари билан тўлдирилган ҳолда топди. У ҳам ҳар бир шаҳар, ҳар бир қишлоқнинг зотларига одам юборди: — Шаҳарингизда одам тўпланг. Токи араблар у ердан қочсин, — деди. Шу қилиндилар. У ерда бўлган мусулмонлар туриб, Хирага кетдилар.

Ҳазрати Мусанна Мадинадан келганларида Савадни шундай гавжум ҳолда кўрдилар. Ва мусулмонлар қочиб, Хирага кетган эдилар. Рустам Савад чегарасида ўрнашган эди. Савадга боришни хоҳлади. Лекин Мусаннанинг келганини эшитиб, ўрнида турди. Қишлоқларда бир Дехқон бор эди. Исми Жабон эди. Улуг зот эди. Рустам унга, яъни Насридарга: — Саваднинг Дехқонларига аскар тўплашни ва сенинг олдинга келишни амр этдим. Токи Мусанна билан жанг қилгин. Агар ёрдам керак бўлса, юборурман, — деди.

НЕМАРИК ВОҚЕАСИ

Дехқон Чабон аскар тўплади. Жанг йўлини тутди. Ҳазрати Мусанна ҳам келган эди. Ҳазрати Абу Убайданинг Мадина аскари билан келишини кутар эди. Абу Убайданинг кеч қолаётганини кўрган Ожам, кўп аскар билан юзини Ҳирага бурди. Буни кўрган Мусанна Ҳирадан чиқди. Ожам аскарини қарши олди. Чабон аскарини катта бир шаҳарда жойлаштирди, бу шаҳарнинг номи Немарик эди. Рустам, бу Чабонга яна 30.000 аскар юборди. Ўзи эса жойида турди. Абу Убайда Мусаннадан бир ой кейин келди. Ҳирага келганида, Мусаннани ожамларга қарши кетган ҳолда топди. Аскарини олдинга сурди. Мусанна изидан етиб борди. Ҳазрати Мусанна қўшинни Ҳазрати Абу Убайдага топширди. Ҳазрати Абу Убайда уч кун дам олди. Тўртинчи кун аскарини тартибга солди. Ўнг қанотга Жинс исмли бир кишини қўйди. Чап қанотга эса Марданшоҳ исмли бирини қўйди. Йўлга тушдилар. Кўп жанглар бўлди. Ҳақ таоло мусулмонларга зафар берди. Ожамлардан кўп киши ўлдирилди. Кўп амирлар асирга олинди. Қўмондонлари Чабон ҳам Экид исмли бир кишининг қўлига асир тушди. Бу Экид, Чабонни ўлдирмоқчи бўлган эди, лекин Чабон унга кўп гавҳарлар берди. Экид уни ўлдирмади. Немарик жангида мусулмонлар қўлига кўп асирлар тушди.

КЕСКЕР ВОҚЕАСИ

Савадда бир қишлоқ бор эди. Номи Кескер эди. У ерда қишлоқлар орасида бир ҳисор бор эди. Унинг номи Сактия эди. Бу Кескер қишлоғи, бутун Савад қишлоқларининг энг каттаси эди. Нерси исмли шахсни Рустам Чабонга аскар юбориш учун юборган эди. У Парвизнинг хола ўғли эди. Парвиз, бу қишлоқларнинг ҳаммасини унга маълум ижара эвазига берган эди. Бу қишлоқлар ўн йилдан бери унда эди. Барча қишлоқ аҳли унинг итоатида эди. Мусулмонлар бу ҳисорни фатҳ қилгач, Нерси қочиб, Мадаинга келди ва ўша ерда ўтирди. Турон, Рустамни бу Нерси билан бирга юборди. Рустам эса Нерсини Чабонга юборди ва: – Аскар тўпласин. Улар билан жанг қилсин. Сўнгра сен Кескерга бор. У ердаги жангчиларни тўпла. У ерда тайёр тур, деди. Нерси Чабонни жангга юборгач, ўзи Кескерга келди. У томондаги қишлоқ аҳлини йиғиб, Сактия ҳисорига келди. У ерда Чабон қандай ҳаракат қилади, деб кутар эди. Чабон мағлуб бўлиб асирга тушгач, у мағлуб бўлганларнинг буюк кишилари Рустам ҳузурига келдилар. Аскар ҳам Нерси ҳузурига келди. Нерси Рустамга одам юбориб: – Менга аскар юбор. Ҳузуримда кўп аскар тўплансин. Улар билан жангга борай, деди. Рустам, Жалйус исмли кишига 20.000 жангчи билан Нерсининг ҳузурига юборди. Абу Убайда Немарикда ўтирган эди. Ғаниматни тақсимлашни истар эди. Нерси у 20.000 жангчи билан ҳали кетмаган пайтда, Абу Убайда қалъадан чиқди. Улар билан жанг қилди. Ва уларни мағлуб қилди. Мусулмонлар, улардан кўп кишиларни ўлдирдилар. Кўп кишиларни асирга олдилар. Нерси у ердан қочиб, Рустамнинг ҳузурига борди. Жалйус ҳам Кескер чегарасига етиб келди. У ерда, Нерсининг мағлуб бўлганини эшитгач, ўша ерда тўхтади. Барча мағлуб бўлганлар унинг ҳузурига келишди. У ерда йиғилдилар. Абу Убайда ҳам уларга ҳужум қилиб, Жалйус билан жанг қилди. Жалйусни ҳам мағлуб қилди. У ҳам кетиб, Рустамнинг ҳузурига борди. Абу Убайда эса кўп ғаниматга эга бўлди. Ва Савад қишлоқлари марказида ўтирди. Бутун Савад унга итоат қилди. Итоат этмаган ҳеч ким қолмади. Фақат чегарада ўтирган Рустам қолган эди. Абу Убайда, олган ғаниматини тақсим қилди. Кескер аҳли ва атрофда: – Абу Убайда бу қишлоқларни эҳтимол хароб қилади, деб ҳар қишлоқдан одам юбориб, сулҳ тузишди. Абу Убайда эса уларга баж ва хараж жорий қилди. Ғалаба ва фатҳ хабарини ҳам, ғаниматнинг бешдан бири билан Ҳазрати Умрга юбориб маълум қилди. Ҳазрати Умр хурсанд бўлди.

НУВАЙТ ВОҚЕАСИ ХАБАРИ

Ҳазрати Мусанна ҳам аскарини олди. Нувайт деб номланган бир жойга келди. Ҳазрати Умарга мактуб ёзиб: — Душманнинг қўшини устун, шунинг учун бу макомга келдим, — деди. Ҳазрати Умар ҳам араб қабилаларига: — Ёрдам юбординглар, — деб мактублар тарқатдилар. Бу амрга итоат қилиб ҳар бир қабила аскар юборди. Шу тариқа Ҳазрати Мусаннанинг лагерида 30.000 аскар йиғилди. Ажамдан Меҳрон 100.000 аскар ва учта фил билан келди. Қолган филлари ўлган эди. Саффлар қаршилиқ ҳолатида турди. Мусулмонлардан кўп киши шаҳид бўлди. Жуда заифлашдилар. У ерда насронийлар бор эди. Ҳазрати Мусанна уларнинг ҳузурига борди. Уларга: — Сизлар ҳам ёрдам беринглар, — деди. Насронийлар ичида Ҳамус деган бир ёш йигит бор эди. У: — Бу ажам аскарининг беғи ким? Менга кўрсатинглар, — деди. Меҳрон аскарлар орасида от устида турар эди. Унга: — Ана, шу, — дейишди. Ҳамус бир ўқ узди. Ўқ Меҳроннинг қорнидан кириб, орқасидан чиқди. Меҳрон отдан тушиб жонини топширди. Ажам қўшини пароканда бўлди. Улардан 20.000 киши ўлдирилди. Ўша ёш йигит бир отга минган эди ва: — Мен шу йигитманки, ажам қўшинининг улуғ қўмондонини ўлдирдим, — деб бақирар эди. Бу ҳол мусулмонларга уятлик келтирди. Бир неча киши ёш йигитнинг олдида тўғри келдилар. Уни отдан тушириб, отини тортиб олдилар. Насронийлар бунга жуда ранжидилар. Бориб Ҳазрати Мусаннага шикоят қилдилар. Ҳазрати Мусанна отни тортиб олганларни чақиртди: — Отни қайтаринглар, — деди. Улар ҳам отни қайтариб бердилар. Насронийларнинг ҳам кўнгли хурсанд бўлди.

Мусулмон қўшини душман қўшинини қираётган вақтда, бир киши, кофирлар пароканда бўлганида қочмасинлар деб, кўприкни бузди. Қочган кофирлар кўприкка етиб келишганда, кўприкни топа олмадилар. Баъзилари бир жойда йиғилди. Улар орасидан бирини амир қилиб сайладилар. Исми Фирўз эди. У пароканда бўлган қўшиндан 30.000 киши унинг ҳузурига тўпланди. Қайтиб ҳужум қилдилар. Мусулмон қўшинидан икки минг киши шаҳид бўлди. Қолгани ҳам пароканда бўлди. Ҳазрати Мусанна овоз билан: — Эй мусулмонлар! Булар пароканда қавмдир. Юракли ва кучли эмаслар. Қайтиб ҳужум қилинглари! — деди. Яна қайтиб ҳужум қилган мусулмонлар ажамларни парчаладилар. Кўпини ўлдирдилар. Қанча ҳайвонлари ва қуруллари бўлса, қўлларидан олибдилар. Ҳазрати Мусанна (розияллоҳу анҳ) ўша кўприкни бузган шахсни чақирди. Таъна қилди. — Агар кўприкни бузмаган бўлсанг, жанг бўлмасди, икки минг киши ҳам шаҳид бўлмасди, — деди.

ҚОДИСИЯ ВОҚЕАСИ

Бу Қодисия шундайки, Ҳазрати Мусанна Нувайт жанги тугаганидан кейин ҳузурига бир киши келди. Деди: — Ажамнинг Фурот бўйида бир қишлоғи бор. У ерда йилига икки бор бозор бўлади. Ҳар бир бозор олти-етти кун давом этади. Бозорларга жуда кўп халқ келади. У ерда шундай кўп мол йиғиладики, дунёда тенги йўқ. У жойнинг номи Бағдоддир. Ҳозир ҳам Бағдод дейилади. Киши сўзини шундай давом эттирди: — Ана энди ҳам ўша бозорга тўпланиш вақти етди, — деди. Ҳазрати Мусанна ҳам: — Бир йўлбошчи топинглар, мени йўлсиз жойдан у ерга етказсин, — деди. Бир йўлбошчи олиб келинди. Ҳазрати Мусанна 2000 киши олиб, тун ичида йўлга тушилди. Уч кун уч тун юриб у ерга етиб бордилар. Қиличларини чиқариб, икки минг кишини қиличдан ўтказиб ўлдирдилар. Тирик қолганлар қочиб кетдилар. Минг туяга турли моллар ва матоларни юклабдилар. Ва ўрнига қайтдилар. Яна Савадга келишди. Олинган ғанимат моллари мусулмонлар ўртасида тақсим қилинди. Бешдан бири Ҳазрати Умарга юборилди.

Ўша мағлуб бўлган ажамлар ҳам пойтахт Мадонга келишди. Ажам халқи бу хабарни эшитди. Кўпларининг ўша бозорда моллари бор эди. Туроншоҳнинг эшигига келишди. Бақириб-чағириб йиғлашди. Туроншоҳ Рустамни чақиртди. Рустам буни Шох Туронга хабар қилди. Турон: — Энди ўша қўшин қаерда? — деб сўради. Рустам: — Яна Савадга қайтдилар. Энди у ерда бўлсалар керак. Лекин улар билан жанг қила оладиган жуда кучли қўшин керак, — деди. Ажамлар: — Бизнинг бошимизга бу мағлубият, бошимизда яхши

амир бўлмаганидан келди, — дедилар. Кейин: — Шахриярнинг бир ўғли бор эди. Исмоил Яздгард эди. Хурмуз уни ўлдирмоқчи бўлганди. У ҳам қочган эди. Уни топмоқ лозим, — деб Яздгардни изладилар. Уни Савадда топдилар. Яздгард ўша пайтда йигирма бир ёшда эди. Уни олиб келдилар. Бошига тож қўйиб, шоҳ қилиб тайинладилар.

ЙЕЗД И ЖАРД ҲАҚИДАГИ ХАБАР

Йезд-и Жард подшоҳ бўлиб, тахтга ўтиргач, Рустамга хилъат кийгизди. Аскарнинг бош қўмондонлигини унга берди. — Бор, сенга қанча аскар керак бўлса ва хазинадан пул керак бўлса, ол. Араб билан жанг тадбирларини кўр, деди. Рустам ҳам аскарни тўплади. Савад етакчиларига: — Мен қўшиннинг бошига келдим, деб ёзиб юборди ва: — Арабдан кимни кўрсангиз, ўлдилинг, деди. Бу Савадлик халқнинг қалби ожам томон эди. Кимнинг уйида Арабдан бир киши бўлса, яширинча ўлдириб, қудукқа ташладилар. Ҳазрати Мусанна ҳам Ҳазрати Умрга мактуб юбориб, шундай деди: — Ожамнинг иши кучайди. Улар бошларига янги шоҳ тайинладилар. Қўшин бошлиғи чиқиб йўлга тушди. Ҳазрати Умр эса мактубга жавоб бериб, шундай деди: — Бироз Саваддан ташқарига чик. Қўшингни мен томонда тут. Сенга ёрдам юборурман. Ҳазрати Умр, Арабнинг ҳар қабиласига мактуб юборди. Аскар тўплади. Ва Мадинанинг ташқарисида қўшин тузди. Ҳазрати Али ва Ҳазрати Усмон (розияллоҳу анҳум)ларни чақиртди. Уларга: — Ожам подшоҳи (Йезд-и Жард)ни шоҳ тайин қилибдилар. У ҳам Рустамни бош қўмондон қилган. Ва мусулмонларнинг кўп кишисини ҳалок қилган экан. Мен шундай ният қилдимки, ўзим борурман. Сиз не дейсизлар? Ҳазрати Аббос: — Эй мўминларнинг амири! Агар бориш ниятида бўлсангиз, биз сизга итоат қиламиз, бўйсунамиз. Агар тадбирни бизга қолдирсангиз, биз шунга мувофиқ деб билурмизки, сиз у ерга бормасангиз. Бир кишини қўшин бошлиғи қилиб юборсангиз. Ва сиз уларга таянч бўлсангиз. Ёрдам керак бўлса, ёрдам юборсангиз. Агар мағлуб бўлсалар, сизга келишади, деди. Асоҳабаи гўзин бу фикрни қабул қилиб, дедилар: Ҳазрати Умр (розияллоҳу анҳу) ҳам: — У ҳолда қўшин бошлиғи ким бўлсин? деб сўради. Асоҳабаи гўзин: — Саъд ибн Аби Ваққос қўшин бошлиғи бўлсин, дедилар. Ҳазрати Умр ҳам уни чақиртди. Қўшин бошқарувини унга топширди. Ва Ҳазрати Мусаннага мактуб ёзиб, шундай буйруқ берди: — Ҳазрати Саъднинг амрида бўл. У нима буюрса, шуни бажар, деди. Ҳазрати Саъд ҳам аскар билан йўлга чиқди. Ҳазрати Умр ҳам улар ортидан аскар юборди. Вақти-ки, Ҳазрати Саъд вазифасига етиб келди, Ҳазрати Мусанна уч кундан сўнг вафот этди. Бир гўзал аёл бор эди. Ҳазрати Саъд уни никоҳига олди. Ҳазрати Саъд жанг тайёргарлигини кўриб, 150.000 киши кучи бор эди. Ва ожам қўмондони Рустам Савад эшигида Қодисияда ўтирган эди. Ҳазрати Саъд, Рустамга яна 50.000 аскар ёрдамга келганини ва унинг қўшини 150.000 кишига етганини эшитгач, Ҳазрати Саъд ҳам Ҳазрати Умрга мактуб ёзиб, буни маълум қилди. Ҳазрати Умр ҳам мактубга жавоб бериб, шундай деди: — Қўрқма. Орқангдан аскар юборяпман, деди. Ҳазрати Саъд аввал Йезд-и Жардга элчи юборди. Асоҳабаи гўзин ҳазратларининг улуғ кишиларидан ўн тўрт нафарини танлади. Уларнинг орасида:

1. Ҳазрати Нуъмон ибн Муқрин,

2. Бишр ибн Аби Ҳармала,

3. Ҳанзала ибн Рабиа каби ўн тўрт киши бор эди. Бу ўн тўрт киши Йезд-и Жард хузурига келганда, у барча қўшинини тўплаб турган эди. Таржимонига: — Сўра булардан, деди. Нима учун келишибди? Ҳазрати Нуъмон: — Биз, заллат ичида, ёлғон йўл тутган бир қавм эдик. Аллоҳ таоло ҳазратлари бизнинг орамиздан бизга барча шаҳарларнинг энг улуғи бўлган бир шаҳардан бир пайғамбар юборди, ва бизларни куфр зулматларидан Ислому нурига етказди. Бу пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи васаллам) ҳозир дунёдан ўтди. Бизга васият қилиб дедиларки: — Кимки сизларнинг динингиздан чиқса, улар билан жанг қилинлар. Таки динингизга кирсинлар. Ёки бач (хараж) берсинлар. — Ҳозир биз ҳам шуни қиляпмиз. Агар динимизга кирмасангиз, жизя ва хараж беринг. Агар уни ҳам қабул қилмасангиз, жангга тайёр бўлинг, деди. Йезд-и Жард ҳам: — Мен бу дунёда қанча қабила

бўлса, кўрдим. Турк, Дайлам, Сиклаб, Синд ва Ҳиндда қанча қабила бўлса, кўрдим. Лекин сизлардек аҳмоқ, сизлардек нодон халқни кўрмадим. Еганингиз хурмо, кийганингиз туя юнидир. Сизларнинг қандай қийматингиз борки, бизгача келишга журъат қиляпсизлар? Босинглар, жойингизга қайтинглар. Буюруқ берай, сизларга истаганча емиш берсинлар ва бошингизга бир бошлиқ кўяй, деди. Фақат, Йезд-и Жард сўзларини тугатганди, элчилар ичидан Ҳазрати Муғйра ибн Зурора унга шундай жавоб берди: – Бу бек ҳақ сўзлади. Авваллари биз оч ва яланғоч эдик. Ва лекин Аллоҳ таоло бизга бир пайғамбар берди. Бизни азиз қилди. Энди Араб беклари, бизларни сенга юборди.

4. Динми?

5. Жизями?

6. Ёки жангми, дейсан? деди. Йезд-и Жард: – Сизлар мендан ҳеч нарса топа олмайсизлар. Балки, фақат, юк кўтарувчи каби тупроқ кўтаринглар, деди. Шу заҳоти ўн тўрт ёғоч қопни тупроқ билан тўлдирдилар. Ўша ўн тўрт элчининг елкаларига юклатдилар. Шаҳардан чиққунларича уларга кўтариб чиқардилар. Элчилар ҳам бу тупроқни шаҳардан чиқардилар. Кейин бу тупроқларни туяларга юклаб, Ҳазрати Саъд ибн Аби Ваққоснинг олдига олиб келдилар. – Ана, ожамнинг тупроғини олиб келдик. Бу хайрли бир фолдир. Тупроқ бир юртнинг калитидир. Ожамда қанча юрт бўлса, Арабга келсин, дедилар. Ожам кўшинларининг бош кўмондони Рустам бир кишини танлади. Исми Азодмард эди. Унга: – Бор, Саъд билан жанг қил. Чегара ёқасида тур. Саъднинг ҳам кимирлашга қурби етмасин, деди. Ҳазрати Саъднинг аскарларининг емишлари кўп эди. Савад томондан келтирган эдилар. Лекин гўштлари йўқ эди. Ҳазрати Саъд Усмон ибн Ҳафсни гўшт топишга юборди. У ҳам борди, балиқчиларни топди. Икки юк балиқ олиб келди, гўшт ҳам кўпайди. Рустам Савад ёқасида 150.000 киши билан Қодисияда ўтирди. Ҳазрати Саъднинг аскари ўлкани ғорат қиларди. Савад аҳли Йезд-и Жард ҳузурига келиб шикоят қилдилар ва: – Рустам жанг қилмаяпти. Араб бутун Савадни вайрон қилди, дедилар. Йезд-и Жард, Рустамга мактуб ёзди: – Жанг қил, деб буюруқ юборди.

Рустам ҳам: — Жангда шошилиш бўлмас, — деб жавоб ёзди. Чунки Рустам юлдузшуносликдан яхши тушунарди, у илмни яхши биларди. Ўша замонда ундай тушунувчи киши йўқ эди. Ажамнинг давлатини йиқилишини юлдуз фолидан қараб маъно чиқарарди, сулҳ тилашни хоҳлар эди.

Рустам ўша тун туш кўрди. Осмондан бир фаришта тушиб, унинг қуролларини боғлар эди ва Рустам уни кўтара олмасди.

Эрта куни Рустам Ҳазрати Саъд (розияллоҳу анҳ)га элчи юборди. Ва: — Агар еб-ичишга эҳтиёжингиз бўлса, айтинг. Токи мен шоҳга ёзай, сизларга озуқа юборсин, — деди. Ҳазрати Саъд ҳам: — Бизга бундан бошқа иш йўқ. Ё мусулмон бўласизлар, ё жия (жизя) берасизлар, ёки уруш қиласизлар, — деди.

Рустам ўша пайтда мусулмонлар сулҳга мойил эмаслигини кўрди. Дарҳол кўшинини тайёрлади. Филларни саффларнинг олдига қўйди.

Ҳазрати Саъд эса хасталикка учраган эдилар. От устида қийналиб ўтирар эдилар. Аскарларига: — Менинг такбиримни кутинглар. Қачонки такбир айтсам, ҳамангиз ажамга ҳужум қилинглар, — дедилар.

Бир муддатдан сўнг такбир айтдилар. Бутун мусулмонлар ҳужумга ўтдилар. Такбир айтдилар. Филлар энг олдинда бўлгани сабабли бирор муваффақият кўрсатолмадилар. Кейин араб аскари пиёда бўлди. Филларга қилич урадилар. Улар орқага чекиндилар.

Ажам кўшини орасида бир жангчи киши бор эди. Исми: — Холид ибн Утба эди. Майдонга чикди: — Мен билан жанг қиладиган киши керак, — деди.

Шунда Ислон сафидан Ҳазрати Умар (розияллоҳу анҳ)нинг ўғли Ҳазрати Осим чикди. У Холидни ўлдирди. Кейин ажам кўшинидан яна Курра ибн Осим майдонга чикди. Рақиб сўради. Амр ибн Мади Кариб илгарилади. Куррани ўлдирди.

Сўнгра ажам аскардан Ғолиб номли бир киши яна майдонга чикди. Олтин ипли кийим кийган эди. Олтин белбоғ тақиб олган эди.

Бу сафар яна Амр ибн Мади Кариб илгарилади. Голибнинг ўша олтин камаридан ушлаб, уни аскарлари орасига олиб кетди.

Рустам қараб туриб кўрдик, Ислом аскари билан энди тўқнашиб бўлмас. Филларни хужумга ўтказди. Мусулмонларнинг отларини кўрқитди. Мусулмонлардан 1000 киши пиёда бўлди. У филларни ўлдирдилар.

Тун тугади. Икки томон аскари бир-биридан ажралиб кетди. Бу жангга: **Жанги Армас** дейилди.

Ажамлар билан бу жанглар уч жойда бўлди: Бири: Армас жанги Иккинчиси: Афвас жанги Учинчиси: Афмас жанги

АФВАС ЖАНГИ ХАБАРИ

Эрта куни эди. Икки қўшин Афвас деб аталган жойда саф тузиб, жангга киришдилар. Араб ҳам, ажам ҳам сафларидан жангчилар майдонга чиқиб, шомгача жанг қилинди. Мусулмонлардан кўп кишини шаҳид қилдилар.

Ҳазрати Саъд хотинлари билан бир том устида туриб, жангни кузатиб турардилар. Саъднинг завжаси мусулмонлардан кўп киши шаҳид бўлаётганини кўриб: — Ажаб, ажаб! Эй Ҳориса ўғли Мусанна қаердасан?! — деб шивирлади.

Ҳазрати Саъд хотинларининг юзига бир тўппанча уриб, ўзлари ҳам: — Бу хотин мусулмонларнинг ички заифлигини англабди. Шунинг учун шундай демоқда. Мен ҳам эртага отга минурман, — дедилар.

Ўша куни ҳам мусулмонлардан кўп киши шаҳид бўлди.

Ўша вақтда Рустам ажам шоҳига одам юборди: — Балки яқин кунларда араб қўшинини мағлуб этармиз, — деди. Шоҳ унга Баҳром номли бир киши билан яна 20.000 аскар ёрдам сифатида юборди.

Асҳоб-у гузиндан Ор ўғли Қаъқаъ Ҳазрати Саъднинг ҳузурларида ўтирган эдилар. Ажамга ёрдам келганини эшитиб, Ҳазрати Саъдга: — Мен шундай деб ўйлаяпманки, сиз бу ҳолда от устида ўтира олмайсиз. Эртагаги жангни менга топширинг, мен бошқарурман, — деди. Ҳазрати Саъд ҳам: — Хўп бўлди, — дедилар.

Аскар ҳам тун бўлгунча жанг қилди. Кейин ўз ўрнига қайтди.

АФМАС ВОҚЕАСИ ҲАҚИДАГИ ХАБАР

Ҳазрати Саъд, эртаси куни жангни Ҳазрати Қаъқоъга топширди. Ҳазрати Қаъқоъ, Йезд-и Жарддан Рустамга 20.000 кишилиқ бир ёрдам қўшини келаётганини билар эди. У ҳам дарҳол араб аскарлардан 20.000 жангчини танлади. Уларга: — Сизлар Шом томонга бир фарсах йўл юриб боринглар. У ерда тўхтаблар. Эртага икки тарафнинг қўшини бир-бири билан тўқнашганида байроқ кўтаринглар, нақора чалиб келинглар. Токи бу кофирлар ҳам: — Мусулмонларга ёрдам келди, деб ўйласинлар. Агар бундай қилмасак, кўрқаманки, эртага аскарим мағлуб бўлади, деди.

Вақти-ки тун ярми бўлди. Мусулмонлар қўшинларидан Ҳазрати Қаъқоъ танлаган 20.000 жангчи шаҳардан чиқиб кетдилар. Тонг отгач, икки қўшин бир-бири билан тўқнашди. Ҳазрати Қаъқоъ, мусулмонлар сафлари олдига келиб: — Ғам чекманглар. Бугун сизларга ёрдам келади, деди. Бир муддат ўтгач ёрдам қўшини келади, деди. Ростдан ҳам, бир вақт ўтгач аскар кўрина бошлади. Ҳазрати Қаъқоъ бориб уларга жой кўрсатди. Мусулмонлар ёрдамга хурсанд бўлиб такбир айтдилар. Рустам ҳам амр қилди. Филларни саф қилиб тўплатди. Қўшинининг олдига қўйдирди. Ҳазрати Қаъқоъ ҳам аскарининг олдига ўтди. Ҳазрати Маъди Кариб филларга хужум қилди. Мусулмонлар кўз ўнгида йўқолиб кетди. Икки қўшин ҳам бир-бирига хужум қилди. Ожам қўшини орқага сурилди. Ҳазрати Амр ибн Маъди Карибни отидан тушган, оти яраланган ҳолда кўрдилар. Лекин у тўхтамай қилич силкитиб турарди. Мусулмонлар уни кўриб куч ва ғайрат олдилар. Ожам қўшинидан бир отли, унинг ёнидан ўтаётганди. Ҳазрати Амр унинг отининг оёғидан

ушлаб, ожам аскарининг отини тўхтатди. Уни отидан ерга уриб туширди. Ўзи ўша отга миниб олди. Бу киши ожам буюкларидан эди. Сирма кийим кийган, тилла камар тақинган эди. Арабдан Омир ибн Яғуш илгарилаб келди ва бу кишининг бошини кесди. Белидаги тилла камарини чиқариб Ҳазрати Саъдга олиб борди. Ҳазрати Саъд ҳам бу камарни Омирга ҳадя қилди. Жанг жуда даҳшатли бўлган эди. Ожамлар филлари билан юриш қилдилар. Ҳазрати Қаъқоъ ва Ҳазрати Осим 5.000 киши билан хужум қилиб филларни ўқ ёмғирига тутдилар, қиличлаб, хартумларини ҳам кесиб уларни орқага қайтардилар. Филлар орқага қочгач, ожамлар уларни қайтариб, мусулмонлар томонга буришга уринган бўлсалар ҳам, уларни қайтаролмадилар. Таки Мадаин пойтахтигача кетдилар. Рустам, ожам қўшинининг орқага қайтаётганини кўриб, қўшинининг мағлуб бўлишидан кўрқди. Тахтидан тушди. Отга миниб, аскарига: – Эй ожам қавми! Гайрат қилинглар. Деди. Тун давомида тонггача жанг қилайлик. Балки ишимиз биз томонга бурилар, деди. Жанг яна шиддатли ва даҳшатли ҳолатга келди. Бу тунда "Лайлатул-Ҳазир" деб ном беришди. Чунки ҳар бир аскар сакраб чиқиб бири иккинчисининг соқолига ёпишарди. Арабда ҳам, ожамда ҳам бундай жанг бўлмаган эди. Шундай жанг бўлдики, қуёш чиққанида мусулмонлардан олти минг киши шаҳид бўлгани кўрилди. Ҳазрати Саъд (розияллоҳу анху): – Жангни тўхтатманглар. Қалбимга шундай келяптики, ожам бугун мағлуб бўлади, деди.

ҚОДИСИЯ ҒАЛАБАСИ ВА РУСТАМНИНГ ЎЛИМИ

Шундай қилиб, ўша куни ҳам жанг тўхтамади. Таки кун исиди. Шарқдан ғарбга томон шамол эсди. Шундай бўлдики, ҳеч ким бири-бирини кўра олмай қолди. Рустам тахтини сув ёқасига қурдирган эди. Ва тахти атрофига 1000 туя юк тилла ва кумуш юклаган, тўхтатиб қўйган эди. Боши устидан ҳам бир чодир тикилган эди. Эсаётган шамол ўша чодирни сувга суриб кетди. Қуёш жуда иссиқ эди. Рустам тахтдан турди. Туянгнинг оёғи остида, туя соясида ўтирди. Мусулмонлар ҳам ўзларига қўлмак сояси қилиб олишган эди. Ҳазрати Ҳилол ибн Алқама, ўша туялар ёнига келди. Юкларининг тилла ва кумуш эканини кўрди. Бир туянинг боғини ечди. Шу пайтда бир боғлам тилла, Рустамнинг орқасига тушди. Унга тушиб суякларини синдирди. Рустам, жан оғриғидан ўзини сувга ташлади. Ҳазрати Ҳилол, у Рустам эканини билгач оёғидан ушлади. Уни ўзига тортиб, сувдан чиқариб бошини кесди. Сўнг найзасининг учига осди. Ва Рустамнинг тахтига сакраб чиқиб: – Эй араб жамоаси! Деб бақирди. Ана, Рустамни ўлдирдим. Мусулмонлар ҳам такбир айтдилар. Ожам аскарлари, қўмондонлари Рустамнинг кесик бошини кўриб мағлубиятга учрадилар. Ҳазрати Ҳилол бу бошни Ҳазрати Саъднинг олдида олиб бориб: – Ё Саъд! Деди. Рустамнинг устидаги бутун буюмларни менга ҳадя қил. Ҳазрати Саъд ҳам: – Ҳадя қилдим, деди. Рустамнинг устида бир қўйлак ва бир изор бор эдики, тилла билан тўқилган эди ва белидаги камари ичида 1000 тилла ва бир сирмали камари бор эди. Жавоҳир билан безатилган эди. Фақат ўша камарнинг қиймати 70.000 дирҳам кумуш қийматида эди. Ҳазрати Қаъқоъ, мағлуб бўлган ожамларнинг изидан тушди. Йўлга чиқиб борди. Кўпларини қилич билан қириб ўтди. Яна қайтиб келди. Ҳазрати Саъд, бу ғаниматнинг бешдан бир қисмини фатҳнома билан Ҳазрати Умрга юборди. Ўша вақтгача мусулмонлар бундай бир ғалабани қўлга киритмаган эдилар. Чунки 100.000 кофирнинг ғанимати қўлга тушган эди. Халқ: – Бу жанг тугагунча Ҳазрати Саъд, кўшкдан ташқарига чиқмади, деб уни танқид қилдилар. Ҳазрати Саъд ибн Аби Ваққос бу шикоятларни эшитди. Мусулмонлар улуғларидан неча кишини тўплади. Кийимларини ечди. Уларга кўкрагидаги яра-чибонларни кўрсатди. Улар ҳам унинг узрини қабул қилдилар. Ҳазрати Умрдан Ҳазрати Саъдга: – У ерда тур ва ожамнинг харажини тўпла, ол. Аскар дам олсин, деб мактуб ёзди. Ҳазрати Саъд ҳам ўша жойда қолди. Ўтирди. Лекин аскарни касаллик ўраб олди. Ҳазрати Саъд у ерда бир йил адолат билан иш юритди ва ҳар жойда масжид қурди. Ва ожам халқининг устига хараж жорий қилди.

БАСРАНИНГ ФАТҲИ ХАБАРИ

Араблар “басра” деб тошга дер эдилар: — Басра! — дер эдилар. Басра Дажла дарёси бўйида оқ тошли бир саҳро эди. Атрофида Уммонга боғлиқ ўнта кишлок бор эди. Уммонда бир амир бор эди. Бу амир Аҳвозни ўз қўлида тутарди. Ва уни ҳукмига ости қилган эди.

Мусулмонлар ажамга шунча иш қилгач ва шунча аскарини қиргач, Ҳазрати Умар (розияллоҳу анҳ) Ажам шоҳи Уммон ва Аҳвоздан ёрдам сўрашидан хавотирга тушди. Дарҳол ўша жойларга аскар юбормоқчи бўлди. Ўша жойнинг йўлини муҳофаза остига олмоқчи бўлди. Ҳазрати Урва ибн Утбани чақирди, унга: — Улкан Аллоҳ менинг устига нусрат эшикларини очди. Энди Аҳвоз билан Уммон орасидаги йўлни эгаллашни хоҳлайман. Токи у ердан Ажамга ёрдам келмасин, — деди. — Энди лозимки, сен аскар билан у ерга боргин. У ерда бир шаҳар қургин. Аскаримиз ва мусулмонларга кенг жой бўлсин.

Ҳазрати Утба (розияллоҳу анҳ) ҳам юз ўн олти киши билан борди. У ерга етиб боргач, улар уч юз киши бўлдилар. У ерда сўров қилди. — Бу ер атрофида бир шаҳар бор. Номи — Айладир. У ерда ажамнинг бир деҳқони (кишлоқ бошлиғи) бор. Ҳузурида тўрт минг киши бор. Ундан изн олмасдан ҳеч ким у тарафларда тўхтай олмайди, — дейишди.

Ҳазрати Утба уч киши юборди: — У деҳқон менинг ҳузуримга келсин. Унга бир неча сўзим бор, — деди. Деҳқон ҳам 4.000 киши билан Ҳазрати Утбанинг ҳузурига келди. Мусулмон бирлигининг яқинига етиб, Ҳазрати Утба (розияллоҳу анҳ)ни кўриб: — Бу қадар аскар билан у одам кимки, мени ҳузурига чақиряпти?! — деди. Тургун жойида тўхтади. Икки юз киши юбориб: — Боринглар, уларнинг қўлларини боғланглар. Менинг ҳузуримга олиб келинглар, — деди.

Ўша икки юз киши келди. Қонли жанг бошланди. Деҳқоннинг аскарининг кўпи ўлдирилди. Мусулмонлар деҳқон устига юриш қилдилар. Уни мағлуб этдилар. Ва уни асирга олдилар. Ҳазрати Утбанинг ҳузурига олиб келдилар. Ҳазрати Утба ўша ўн тўрт кишлокнинг аҳолисини Исломга чақирди. Улар ҳам ижобат қилиб, мусулмон бўлдилар. Ҳазрати Утба (розияллоҳу анҳ) уларга: — Мен бу ерда бир шаҳар қурмоқчиман, — деди. Улар ҳам: — Бундай шаҳар учун бу ердан гўзалроқ жой йўқ, — дедилар.

Ҳазрати Утба ҳам бир муддат у ерда туриб, бир шаҳар қурдиларки, номини Басра деб қўйдилар. Кейин буни Амирул Муъминин Ҳазрати Умарга ёзиб хабар бердилар. Ҳазрати Умар ҳам фармон чиқариб: — У ерда ўрнингга бир одамни қолдир. Бироз аскар билан сен бу тарафга кел, — дедилар.

Ҳазрати Утба ҳам ўрнига бир кишини тайинлади. Ўзи Ҳазрати Умарнинг ҳузурига борди.

У ерда бир ҳимоя бор эди. Ўша ҳимоя аҳли ўша деҳқоннинг қариндошлари эди. Булар Ҳазрати Утбанинг кетганини эшитгач, Басра шаҳрига етиб бориб, уни ёқиб, вайрон қилишни хоҳладилар.

Ўша ҳимоядан 2000 киши чиқиб, Басрага қасд қилдилар. Буни билиб олган Халифа Умар хабардор бўлди. Шом чегарасига закот йиғиш учун тайинлаган бир амалдори бор эди. Унга хабар юборди. Ўша киши ҳам Басрага келди. У 2000 киши билан жанг қилди. Улар мағлуб этилди. Ҳазрати Умарга мактуб ёзиб, аҳволни хабар бердилар.

Ҳазрати Утба ҳам Ҳазрати Умарнинг ҳузурига келди. Бўлган воқеаларни сўзлаб берди. Ҳазрати Умар унга кўп мол бердилар. Басрага юбориб: — Яна ўша ерга бор. У ерда ярим қолган ишларни тўлдир, — дедилар. Ҳазрати Утба ҳам Мадинадан чиқдилар. Лекин йўлда вафот этдилар. Ўлим хабари Ҳазрати Умарга етгач, Басрани Ҳазрати Муғийра ибн Шуъбага топширдилар. Ундан кейин Басра катта шаҳарга айланди. Унинг обод шаҳар эканини тўрт тарафдан эшитган халқ у ерга келдилар. У ерда истиқомат қилдилар. Ҳазрати Муғийра бир муддат у ерда амир бўлиб турди. Ҳазрати Умар уни у ердан азл қилиб, ўрнига Абу Мусо ал-Ашъарийни юбордилар.

Бу воқеа ҳижратнинг ўн тўртинчи йилида содир бўлган эди. Ушбу йил ичида Амирул Муъминин Ҳазрати Умарнинг ўғли шароб ичган эди. Ҳазрати Умар уни қамчилаган эдилар. Ва ҳижратнинг ўн бешинчи йили келганида, кўп фатҳлар қўлга киритилди.

МАДОЙИН ПОЙТАХТИНИНГ ФАТҲИ САРАФИДА

Ҳазрати Умар бу вақтларда аскарни бир йил Ироқда, бир йил Шомда жойлаштирардилар. Шундай қилиб, ҳар бири бир йил ҳордиқ чиқарар эди.

Қодисия фатҳ қилинганида Ҳазрати Абу Убайда ибн Жарроҳга: — Ҳимсга ҳужум қил, — деб буюрдилар.

Бу Ҳимсда Рум подшоҳининг тахти бор эди. Абу Убайда унга қасд қилиб Ҳазрати Язид ибн Абу Суфённи ва Ҳазрати Холид ибн Валидни аскарнинг пешқадамлари қилиб қўйди. Ўша вақтда Византия императори Ҳироқл эди. Антакияда жойлашган эди.

Ҳимс беги унинг ёнида эди. Ҳимсда аскар оз эди. Ҳимс йўлида бир шаҳар бор эди. Унга Марж дер эдилар. У шаҳарнинг беғига Абу Дардо дер эдилар. Бу беғ мусулмон қўшинларининг Димашқдан (Шомдан) Ҳимсга юз тутганини ва Шомнинг бўш қолганини кўриб, ўзи аскар билан кўзғолди, Димашқни (Шомни) олишни хоҳлади. Шом устига юриш қилди.

Ҳазрати Холид билан Ҳазрати Язид (розияллоҳу анх)лар пешқадам эдилар. Кофирлар бундан хабардор бўлиб, Абу Дардога ҳужум қилишди. Аскардан бир киши ҳам қутулмади. Рум подшоҳи ҳам Ҳазрати Абу Убайда устига тунги ҳужум қилиш учун аскар юборган эди, Ҳазрати Абу Убайда ҳам жанг қилиб, уларни парчалаб ташлади. Бу икки фатҳ бир кунда қўлга киритилди.

Ҳазрати Абу Убайда Марж устига келганларида Византия императори Ҳимс беғини кўп аскарлар билан Ҳимсга юбориб, унга: — Аскар билан ҳимояда тур. Сабр қил. Чунки мусулмонлар совуққа чидамайди. Ҳимоя эшиги олдида кўп туролмайдилар, қайтиб кетадилар, — деди. Кейин ўзи ҳам Антакиядан кўчиб, яқинида жойлашган (ҳозир у ерга Дийорбакир дейилган) шаҳарга келди. Ҳимсга яқин бўлишни истади. Агар у ерга ёрдам юбориш керак бўлса, ёрдам юбориш ниятида эди.

ҲИМС ШАҲРИНИНГ ФАТҲИ

Шундай қилиб, Абу Убайда ибн Жарроҳ Ҳимс устига юриш қилди. Фасл қиш эди. Жуда совуқ бор эди. Кофирлар ҳимоя ичида эдилар. Мусулмонлар ҳақида: — Бизга жанг қилишга ҳожат йўқ. Улар совуқдан қўллари ва оёқлари музлаб, чидамайди, — дер эдилар. Лекин ҳимоя ичида бу кофирларнинг қўллари, оёқлари музлаб қолди. Мусулмонларга ҳеч нарса бўлмади. Чунки улар сабр кўрсатар эдилар.

Охирида ҳимоядаги аҳолининг овқати қолмади. Лекин, мусулмонларнинг ҳимоя ташқарисида егулик неъматлари кўп эди.

Кофирлар ҳимоя ичида йиғилишди. Ва: — Византия императори бизга узоқдан узок сабр қилинлар, деб айтган ҳолда қолади. Бизнинг қандай ҳолда эканимизни умуман билмайди. Биз учун сулҳ қилиш энг яхши чорадир. Негаки, Димашқ (Шом) аҳли ҳам сулҳ қилдилар, — дедилар.

Бир тасодифга кўра, ўша тун ер қимираши бўлди. Ҳимоя аҳли буржлар устига чиқиб, бақириб, — Сулҳ сўрадилар.

Холид (розияллоҳу анх) ҳам: — Сулҳ қилмайлик, — деди. Абу Убайда ибн Жарроҳ унинг сўзини эшитмади. Шом аҳлининг қўйган шартлари ичида улар билан сулҳ қилди. Кейин Ҳазрати Умар (розияллоҳу анх)га мактуб ёзиб, сулҳ ҳақида хабар берди ва ғанимат молининг бешдан бирини юборди. Ҳимояга кирди.

Ҳимоя фатҳ қилинганида мусулмонлардан баъзилари бир кўзи чиқиб кетган бир румликни кўриб: — Кўзингга нима бўлди? — деб сўрашганда у шундай жавоб берди: — Мени бир нечта одам билан сизлар томонга юбордилар. Ва менга: “Мусулмонлардан

бирини тутиб келинг ёки бир хабар олиб келинг”, — дедилар. Биз ҳам бир нечта отлик билан ҳимоядан чиқиб кетдик. Дара йўлини тутган ҳолда йўлга тушдик. Сизнинг кўшинингизга яқинлашганимизда, фақатгина бир кишини кўрдик. У сувнинг иккинчи томонида найзасини ерга улаб, отини унга боғлаб турган эди. Бизни кўриб у дарҳол отига минди. Биз унинг биздан кўрқиб қочаётганини ўйладик. Аммо шундай бўлдики, у оти билан сувга тушди. Сувни сузиб ўтиб, бизнинг томонга ўтди. — Бу одам ким бўлиши мумкин? — деб бир-биримиз билан гаплашаётганимизда, у бизнинг устига ҳужум қилди. Биз унинг олдидан қочдик. Орамиздан биримизни ортдан найза билан уриб ерга йиқитди. Биз: — Ана шу билан бироз жанг қилайлик, — дедик. У яна биздан бир нечта одамни ўлдирди. Биз ҳам дарҳол ҳимоя томон қочдик. У эса орқамиздан тушди. Қисқача айтганда, у мендан бошқа ҳаммани ўлдирди. Мен ҳимоя эшигига келган эдим. Бир нечта румлик кишилар бизнинг ҳолатимизни кўриб, бизни кузатишар эди. Бир нечта отлиқлар тайёрланиб, ҳимоя эшигидан чиқдилар. Ўша ягона мусулмоннинг устидан ҳужум қилдилар. Мен ҳам: — Ана шуларни кўрайчи, нима қилаётган эканлар? — дедим. Орқамга қараганимда, ўша отлиқ мусулмон менга найза уриб, кўзимни чиқарди, — деди.

Шундан кейин ўша одамни ўлдирдилар. Бироздан сўнг унинг сафдошлари келиб, уни олиб кетдилар ва шаҳардан ташқарида, черков оралиғида ерга кўмдилар.

Византия императори Ҳимснинг Ислонлар кўлига ўтганини эшитиб, кўрқиб Руҳадан чиқиб Антакияга келди. Шом-уш-Шарифнинг улуғ шаҳарларидан бири ҳам Кансарин эди. Император Ҳироқл амирларидан бирини Кансаринга жуда кўп аскар билан юборди. Ўша амирнинг исми Минос эди.

КАНСАРИННИНГ ФАТҲИ ХАБАРИ

Шундан сўнг Абу Убайда (розияллоҳу анҳ) Ҳазрати Холидни кўп аскар билан Кансарин устига юборди. У ҳам келиб, шаҳарнинг ҳимоя эшиги олдига ўрнашди. Кансаринга яқин бир ҳимоя эшиги бор эди. Номи Ҳизирийя эди. Бу ҳимоя аҳли Кансарин беғи Миноснинг ҳузурига келиб: — Эй Минос! Сен нега ҳимояга кириб оласан? Сени аскаринг Ҳазрати Холиднинг аскаридан кўп эмасми?! — дейишди. — Сен ташқарига чиқ. Биз ҳам сенга ёрдам берамиз, — дедилар.

Минос ҳам ҳимоядан ташқарига чиқди. Ҳазрати Холид билан жанг қилди. Ҳазрати Холид Миносни тутиб, ўлдирди. Миноснинг парчаланган кўшини яна ҳимоя ичига кириб кетди. Ҳазрати Холид ҳам ҳимоя олдида ўн кун турди. Ҳимоя аҳли ишлари заифлашди. Ҳазрати Холиддан Ҳимс сулҳи каби сулҳ сўрадилар. Ҳазрати Холид (розияллоҳу анҳ) ҳам: — Агар жанг қилишдан олдин сулҳ сўрасангиз, ана ўша сулҳни қилардим. Энди у шартларда сулҳ қила олмайман, — деди. Ва кейин ҳимояни эгаллаб, буржларини бузди. Ичидаги аҳлини қирди. Мол-мулкларини ҳам ғанимат қилиб олди. Ҳизирийя аҳли бу ҳолни кўриб, сулҳ сўрадилар ва: — Биз арабларданмиз. Уларга муҳтожлик сабаб ёрдам беряпмиз, — дедилар. Ҳазрати Холид ҳам улар билан сулҳ қилди.

Византия императори бу хабарни эшитди. Шомдан умидини узди. Истанбулга қайтмоқчи бўлди. Шом атрофида Византияга яқин икки шаҳар бор эди. Бири: Қайсария шаҳри. Иккинчиси эса: Ажнодийн шаҳри эди.

Ҳироқл бу икки шаҳарнинг ҳар бирига 50.000 аскар тўплади. Қайсарияда амир қилиб тайинлаган одамнинг исми Абу Қайқар эди. Ажнодийнда эса амир қилиб тайинлаган одамнинг исми Эртойун эди. Эртойун яхши ва тадбирли раҳбар эди. Абу Убайда Ҳазрати Умар ибн Хаттобга мактуб ёзиб: — Эй Умар! Шом шаҳарларида фатҳ қилинмаган иккита шаҳар қолди. Биринчиси: Қайсария, иккинчиси эса: Ажнодийндир. Агар амр берсангиз, уларга ҳам икки кўшин юборсам, — деди. Ҳазрати Умар ибн Хаттоб эса: — Муовия ибн Абу Суфённи Қайсарияга, Амр ибн Осни эса Ажнодийнга кўмондон тайинлади ва у ерга юборилишларини амр қилди.

ҚАЙСАРИЯ ВА АЖНОДИЙННИНГ ФАТҲИ

Ушбу буйруқ устига Абу Убайда Муовияни 5000 киши билан Қайсарияга юборди. Қайсария беги Қайқар ўз аскарини кўрсатди. 50.000 аскарни Византия императори Ҳироқл юборган эди. 100.000 киши ҳам Қайсариядан тўпланган эди.

Қайқар бу 150.000 аскар билан Ҳимоядан чиқди. Ҳазрати Муовияга қарши биров аскар юборди. Ҳазрати Муовия юборилган бу аскарни мағлуб қилди. Эртага Қайқар бутун армияси билан ўзи жангга кирди. Жанг пешин намозигача давом этди. Аллоҳ таоло мусулмонларга зафар ато этди. Кофирлар пароканда бўлдилар. Неча минглаб кофир қиличдан ўтказилди. Ва Қайсария, сулҳ қилинмасдан, мусулмонлар қўлига ўтди.

Ҳазрати Муовия ҳам бу фатҳ хабарини Ҳазрати Умарга етказди. Ҳазрати Умар ҳам хурсанд бўлди, қалби жуда шод бўлди.

АЖНОДИЙН ШАҲРИНИНГ ФАТҲИ

Ҳазрати Амр ибн Ос ҳам аскар билан Ажнодийнга йўл олди. Ажнодийн беги Эртойунга: — Бу келган шахс арабнинг улуғ зотидир. Негаки, сен ҳам Византиянинг улуғ кишисан, — дейишди.

Эртойун 50,000 киши билан мусулмон армиясига қарши жанг қилди. Ҳазрати Амр уни парчалаб ташлади, мағлуб қилди. Жуда кўп кишини ўлдирди. Ва Ажнодийн шаҳрини эгаллади. Эртойун қочиб, Байтул-Макдис Ҳимоясига кирди. Бу Ҳимояга ва Байтул-Макдиснинг (Муқаддаснинг) ўша жойларига Илия деб айтардилар.

Ҳазрати Амр ибн Ос бориб, ўша Ҳимоя эшигига ўрнашди. Эртойун Ҳазрати Амрга одам юбориб, шундай деди: — Сен билсанг керакки, мен кекса бир кишиман. Жуда кўп китоб ўқиганман. Сен бу Илияни ола олмайсан. Уни фақат исми уч ҳарфли бўлган киши олади. Энди бу ердан кўчиб кет. Қанча ўтирсан ҳам, ола олмайсан, — деди.

Ҳазрати Амр, Эртойун айтган гапларни Ҳазрати Умар ибн Хаттобга хабар қилди. Ҳазрати Умар бу хатни олгач: — Менинг исмим уч ҳарфли. У.М.А. — деди. — Демакки, бу шаҳар менинг кўлим билан олинади, — деди. Мадинадан чиқиб, ўша шаҳарга йўл олди. Йўл устида Жосия деб аталган бир шаҳар бор эди. У ерда тўхтаб, ўтириб турди. Шомдаги аскарларга мактуб юборди. Уларга: — Ҳузуримга келинглар, — деди. Амр ибн Ос ҳазратларига ҳам мактуб юбориб: — Менинг хабарим сенга етиб боргунича у ерда тур, — деди.

БАЙТУЛ-МУҚАДДАСНИНГ ФАТҲИ

Ҳазрати Умар Жосияга келган пайтда бутун мусулмон аскарлари Шомда эдилар. Ҳаммаси унинг ҳузурига йиғилдилар. Унга: — Эй Умар, бу ерга келишингиз шарт эмас эди. Энди келган экансиз, бу ерда турунг. У ерга борманг. Аскар юборинг, — дейишди.

Бу сўзлар Ҳазрати Умарга (розияллоҳу анҳ) ёқмади. У Жосиядан Байтул-Муқаддасга боришни ўйлаётган эди. Беш кунлик йўл қолганди.

Ҳазрати Умар келгани ҳақидаги хабар Византия кўмондони Эртойунга етиб келди. У ҳам: — Ана энди бу ерни Умар фатҳ қилади. Чунки У.М.А. — уч ҳарфли, — деди. Ўзи ҳам ўз ёроқдошлари билан шаҳардан чиқиб кетди. Басанга кетиш учун йўл йўқ эди. Чунки атрофда мусулмон аскарлари кўп эди. У Миср томон йўл олди.

Илия аҳолиси ҳайрон бўлиб қолдилар: — Умар бизга келгунча унинг ҳузурига бориб, сулҳ қилишимиз керак, — дедилар. Ва Ҳимоядан 1000 киши чиқиб, Ҳазрати Умар томон юзландилар.

Ҳазрати Умар эса: — Қани, борсамми? Ёки бормасдан аскар юборсамми? — деб тадбир ўйлади.

Бирдан Жосия яҳудийларидан бир кекса киши Ҳазрати Умарнинг ҳузурига келиб: — Бу кун Илияни фатҳ қиласиз, — деди. Ҳазрати Умар: — Фатҳни нима сабабдан айтяпсиз? —

деб сўради. — Бу ердан Илияга беш кунлик йўл бор. У ернинг фатҳи менга қандай насиб бўлади? — деди.

Улар шу сўзлашувда эканларида, Ироқдан аскарлар кўринди. Ҳазрати Умар: — Қаранглар, кўринглар. Булар нима? — деди. Келганлар Илия элчилари экани маълум бўлди.

Ҳазрати Умар уларни яхши кутиб олди. Улар сўраган сулҳга рози бўлди. Ва ўша кекс яҳудийга қараб: — Бу Илиянинг бугун фатҳ бўлишини қаердан билдингиз? — деб сўради. Кекса яҳудий ҳам: — Китобда, бу Илия шахри Охир замонда исми уч ҳарфли ва ўзини Форук деб атаган киши томонидан фатҳ этилишини кўргандим, — деди.

Ҳазрати Амр ибн Ос Илия аҳолисининг Ҳазрати Умар томонга кетаётганини билиб қолгач, қолган шаҳарларга ҳам мактублар ёзиб юборди. Бу шаҳарлар қуйидагилар эди:

1. Фаластин,

2. Рамла,

3. ва бошқа шаҳарлар. Ва биров аскар юбориб, уларга: — Агар жизя ва хирож тўлаб сулҳ қилсалар, бу яхши бўлади. Лекин қабул қилмасалар, улар билан жанг қилинглар, — деб амр берди.

Бу Илия шаҳари Шом диёрининг энг каттаси эди. Улар сулҳни қабул қилганларидан кейин бошқа мамлакатлар ҳам: — Илия фатҳ қилинди, — деб сулҳга мойил бўлдилар.

Ҳазрати Умар Византия кўмондони Эртойуннинг Мисрга қочиб кетганини билгач, Ҳазрати Амр ибн Ос (розияллоҳу анҳ)га аскар бериб, унинг ортидан юборди. Ҳазрати Амр Миср эшигига етиб борди. Эртойун у ердан ҳам қочиб, Византияга кетди. Ҳазрати Амр эса Мисрни фатҳ қилди. Миср ва Шом шу тариқа Ҳазрати Амр ибн Ос қўлида фатҳ бўлди. Ҳазрати Амр ҳар бир шаҳарга бир амин юбориб, Мадинага қайтди.

Мадинага келганида, байрам ва садақа девонини ташкил қилди. Чунки, Мадинага ғаниматлар ва бешдан бирлардан жуда кўп мол тўпланган эди. Улар Шом ва атрофидаги фатҳлардан ва Ироқдан юборилган эди. Ҳазрати Умар: — Бу мол кўпайди... — деб ташвишланар эди.

Мадинада Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг жуда кўп саҳобалари бор эди. Лекин улар жангга жуда тайёр бўлмаган эдилар. Ушбу молдан уларнинг қўлига ҳеч нарса етмаган эди. Ҳазрати Умар: — Бу молни уларга тақсим қилиб, сақлашдан қутулишим керак, — дер эди. Саҳобаларидан сўради. Улар ҳам: — Тўғри айтасиз! — дейишди.

Ҳазрати Умар ҳам девон аҳлининг исмларини ёзиб чиқди. Аввало, Расулуллоҳ (саллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг қабиласи бўлган Ҳошимийларни ёзди. Ҳазрати Аббос ибн Абдулмутталибдан бошлаб, ҳар бирига йигирма дирҳам кумуш ёзди. Уларнинг ортидан Бадр ғазотида ҳозир бўлганларни ёзди. Шундан сўнг, Бадр ғазотидан кейин Исломога кирганларни ёзди. Ва Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам) билан то Маккаи Мукаррама фатҳ этилгунигача бирга бўлганларни ёзди. Ундан кейин Ҳазрати Абу Бакр замониғача бўлган мусулмонларни ёзди. Шундан кейин эса уйи Мадинада бўлган, аммо бошқа тарафга йўл олганларни ҳам ёзиб чиқди. Шунингдек, Шом қўшини ва Ироқ қўшинидан отлиқ ва пиёдаларнинг ҳаммасининг исмларини ёзди. Эркакларни ёзгани каби, эрлари бўлмаган аёлларга ҳам ҳолича берди. Ва Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг завжаларига ҳам ҳар йил учун 10.000 дирҳам кумуш ёзди. Шунингдек, кимгадир беш юз, кимгадир икки юз миқдорида ёзиб чиқди.

Шундай қилиб, қанча мол келса, тақсимлар эди. Уни тунга қолдирмас эди. Ўз оиласига бир йил егулик нарсалар олиб кўярди. Ўзи учун ҳам ҳаж қилиш учун бир туя ва ғазот учун бир от олиб кўярди.

Шу тариқа Шом ва атрофидаги фатҳлар билан, Ҳазрати Умар ҳижратнинг ўн бешинчи йилида мана шу ташкил қилган девонини жорий қилди.

МАДОЙИННИНГ ФАТҲИ

Шунингдек, Ҳазрати Умар ҳижратнинг бу ўн бешинчи йилида Ҳазрати Саъд ибн Абу Вакқосни аскар билан Куфага юборди. Ҳижратнинг ўн олтинчи йили бўлган пайтда Ҳазрати Саъдга мактуб ёзиб, шундай амр берди: — Аскарларнинг дам олишди. Аллоҳ таоло Исломни бутун оламга тарқатиши керакдир. Биласанки, ажам Мадойинда уйқуга чўмганча ётибди. Агар улар ухлашса, сен ухлама. Уларнинг бошига тушадиган ишни қилиб қўй. Агар Аллоҳ таоло фатҳ насиб этса, сен ҳам у ерда ўтир.

Ҳазрати Саъд ҳам ўз қўшинини олиб йўлга тушди. У билан бирга 20 минг жангчи бор эди. Ҳар бир шаҳардан кўп халқ йиғилди. Мадойинга етиб боргунча, қўшин 60 минг кишига етди. Ҳазрати Саъд Энбонга келган пайтда, Ажам шоҳи Йезд-Жард ўз қўшинини йиғди: — Қўшиннинг қўмондони ким бўлади? — деди. Лекин ҳеч ким буни қабул қилишга тайёр бўлмади. Курилтой тўпладилар. Ажам қавми шоҳга: — Сенинг Мадойиндан чиқишинг керак. Қўлингда бўлган Хуросон ва Кирмонга сен билан бирга борамиз. Чунки, мусулмонлар бу Мадойинни оладилар, эгаллаб кетадилар, — дедилар.

Бу сўзлар Йезд-Жарднинг қалбига ўрнашди. Аммо, чорасиз, чиқиб кетишга бел боғлади. Шебат шаҳрига етганда, Мадойинга бир кунлик йўл қолганди. Йезд-Жард қўлидан келганча мол-мулкни олиб, туяларга, отларга юклатди. Халқни — эркак-аял, катта-кичик ҳаммасини Мадойиндан ҳайдади. Шаҳарни бўм-бўш қолдириб, кетиб қолди. Ҳеч ким мол-мулк қайғусига тушмади, фақат жон қайғусига тушди. Ҳар ким ола оладиган молини олди, ола олмаганини ташлаб кетди. Шаҳарни эгаласиз қолдириб кетдилар.

Ҳазрати Саъд бу хабарни олди. Дарҳол Қаъқа ибн Амрни уларни топиб келиш учун юборди. Қаъқа ҳам Мадойиндан ўтиб, уларга етди. Қўшиндан ортада қолганларни ўлдирди. Ва топган молни олди.

Ҳазрати Саъд ҳам Мадойинга келди. У ерда ҳеч кимни топмади. Гўзал уйларни, боғларни ва боғларни кўрди. Қуйидаги оятларни ўқидилар:

Бу оятлар Фиръавн ҳақида нозил бўлган эди. Фиръавннинг қавми ўшанда Мусо (алайҳиссалом)нинг ортидан юришган эди. Мусо пайғамбарнинг жамоати 600.000 киши эди. Фиръавн аскарининг пешқадами 700.000 киши эди. Қолганини эса Аллоҳ билади. Ҳаммаси денгизда ғарқ бўлган эди. Юртлари ҳам бошқаларга қолган эди. Қуйидаги беш оятнинг маъноси шундай эди: "Орқаларидан қанчадан-қанча боғлар, чашмалар, зироатлар, гўзал уйлар, лаззатланиб яшаган неъматларни қолдирдилар. Шу тариқа, уларнинг мулкларини бошқа бир қавмга бердик. Ва на осмон, на ер уларнинг устидан йиғлади. Уларга муҳлат ҳам берилмади." (Духон: 25-29)

Осмонларнинг ва ернинг йиғламаслиги Фиръавн қавмининг эътиборли эмаслиги сабабли эди. Аммо ривоят қилинадики, агар бир мусулмон вафот этса, ер ва осмон унинг учун 40 кун йиғлар экан.

Ҳазрати Саъд Мадойинга келиб, у ерда тўхтамади. Мадойин саройининг айвонига ўрнашди. Бу саройнинг сафасининг кенглиги уч юз аршин эди. Уни эса юз йигирма аршин эди. Оҳақ ўрнига ёнма тошлар қўйилган эди. Ёнма тошдан ўн икки устуни бор эди. Ҳар бир устуннинг узунлиги юз аршин эди. Бу саройни Кисро Кубад ибн Файруз қурган бўлиб, унинг ўғли Нуъширавон яқунлаган эди. Ва ўртада бир олтин тахт қўйган эди. У ердан адолат тарқатар эди.

Ҳазрати Саъд қўшинини қочоқларнинг ортидан юборди ва ўзи саройнинг ичида бир салом билан саккиз ракат намоз ўқиди. Лекин ҳар икки ракатда ташаххуд қилди.

Ҳазрати Саъд намозини тугатгандан сўнг Ҳазрати Амр ибн Муқрийни ғанимат молларига қўриқчи қилиб қўйди. Ва мунодийга шундай чақириқ қилди: — Эй аскарлар! Қандай нарсаларни топсангиз, йиғиб олинг, сизларга тақсимлаб берамиз.

Шундан кейин Ҳазрати Саъд ўзи ҳам Мадойинга борди, у ерда айланиб кўрди. Шунчалик кўп уйларни кўрдик, унинг сон-саногини фақат Аллоҳ билишини айтди. Ва олтиндан, кумушдан, гавҳарлардан, кийимлардан, куруллардан ва ётоқ жиҳозларидан шунчалик кўп нарса бор эдики, унинг нархини ҳеч нарса билан солиштириб бўлмасди.

Шундан сўнг Ислом қўшини тарқалди. Улар тўплаган барча мол-мулкни Ҳазрати Амр ибн Муқрийнинг олдига олиб келишди. Ҳазрати Қаъқа ҳам Нехравон кўпригигача борди

ва топган молини олиб келди. Шунчалик мол тўпланган эдики, бешдан бир қисмини Амирул Муъминин Ҳазрати Умарга юборишди, қолганини эса 60,000 жангчига тақсимлаб беришди. Ҳар бир кишига 12,000 дирҳам кумуш тушди.

Ҳазрати Умарга юборилган нарсалардан бири ҳам бир эшак юк кўзга кўринган эди. Ҳазрати Қаъқа бу эшакни Нехравон кўпригида топган эди. Эшакнинг устига бир сандиқ боғланган бўлиб, сандиқнинг ичида Кисронинг бир каттани бор эди. У марваридлар билан тўқилган эди. Ҳар бир икки марвариднинг ўртасида бир қизил ёқут жойлашган эди. Бундан ташқари: 10 даста кийим ки уларнинг ҳаммаси зарбофтдан қилинган эди. Кисронинг тожи.

Кисронинг узуги ҳам шу ерда эди. Шунингдек, бундан ташқари қурол хазинасидан олтин ишланган қуролхона топдилар. Унинг ичида Кисронинг олтин зирҳи ва шлеми бор эди. Олтиндан ясалган бир қошиқ, олти сулаймоний зирҳ, тўққиз қилич ва битта олтиндан ясалган от ҳам бор эди, бу отнинг арқасига жавоҳирлар билан безатилган кумуш ёпинчик қўйилган эди. Шунингдек, бир олтин туя ҳам топдилар. Унинг ёнида олтиндан ясалган боласи бор эди. Ва юборилган нарсалардан яна бири шу эдики, тўшама хазинасида бир гилам бор эди, уни "Земистоний" (Қишлик) деб аташарди. Узунлиги уч юз аршин ва уни юз аршин эди. У гунчалар билан безатилган эди. Қиш кунларида Ажамшоҳи Кисро унда ўтирарди. Унинг четлари зумрадлар билан тўқилган бўлиб, устига турли-туман қимматбаҳо тошлар қўйилган эди. Дунёда қанча ранглар бўлса, шу гиламда бор эди. Бундан ташқари атир (ҳидлар) хазинасида ҳам гулобдонлар топишди. Кафур, анбар, мушк ва турли ҳидли бухурлар ва шу каби яна қанча нарсалар юборишди.

Шунча нарсалар Ҳазрати Умарга юборилгандан кейин қолган ғаниматнинг ҳам бешдан бирини ажратиб чиқаришди. Қолганини 60,000 кишига бўлиб беришди. Ҳар бир кишига шунча улуш тушдики, биз уларни юқорида айтдик.

Бу моллар Мадинага етиб келганда, Ҳазрати Умар бир масжид қуришни амр қилди. Мадина қавми келган молларни кўриб, ҳайрон бўлиб қолишди. Ҳазрати Умар ҳам бу молни бутун халқ орасида ўрнатган девон усулига кўра тақсимлаб берди. Ҳазрати Алига бир ётоқ ва саккиз минг дирҳам кумуш берди. Ҳазрати Али уни сотди. Дунё аҳли шарқдан ғарбга ва Ямандан, Мисрдан бу молларни олиш учун Мадинага юзландилар. Мадойиннинг фатҳи ҳижрат тарихининг ўн олтинчи йили, сафар ойида бўлган эди.

ЖОЛУЛО ВА ҲИЛВАННИНГ ФАТҲИ

Шундан сўнг Йезд-Жард Ҳилванга борди. Ҳазрати Саъд Ҳазрати Умарга мактуб ёзиб, Йезд-Жарднинг ортидан юриш учун рухсат сўради. Ҳазрати Умар эса: — Сен борма. Одам юбор. Ака-ука Ҳошим ва Қаъқа ибн Амрни қўшиннинг пешқадами қилиб тайинла. Сен Мадойинда ўтир. Агар уларга ёрдам керак бўлса, ёрдам юбор, — деди.

Ҳазрати Саъд Ҳазрати Ҳошимни 12,000 киши билан юборди. Ҳазрати Қаъқани пешқадам қилиб қолдирди. Ҳазрати Ҳошим Жолулога келди. Бу Жолуло, Ҳилванга яқин жойдир. Ҳошим у ерда Ажамнинг қўшини йиғилганини кўрди. Баҳромни уларнинг беғи қилиб тайинлаган эдилар. Ҳазрати Ҳошим у ерда олти ой туриб, бу қўшин билан жанг қилди. Уларга мағлубиятга учратди. Ва қўмондон Баҳромни ўлдирди. Жуда кўп ғанимат йиғилди. У ғаниматнинг бешдан бирини ажратди, қолганини қўшинга тақсимлади. Ҳар бир кишига 10,000 дирҳам кумуш тушди.

Бу Жолуло фатҳи ҳижратнинг ўн олтинчи йили Зулқаъда ойида амалга ошган эди.

Йезд-Жард қўшинининг мағлуб бўлганини ва қўмондон Баҳромнинг ҳалок бўлгани хабарини эшитгач, Ҳилвандан чиқиб Райга борди. Қўшинига Ҳабаш деган беғни қўмондон қилди. Унга: — Агар араблар Ҳилванга келсалар, уларни чалғит. Улар менга етмайдиган қилиб тур, — деди.

Бу хабар Ҳазрати Ҳошимга етиб келди. У ҳам Ҳазрати Саъдга хабар қилди. Ҳазрати Саъд унга: — Сен Жолулода ўтир. Ҳилванга Қаъқани юбор, — деди. У ҳам амр қилинганидек қилди. Ажам қўшинининг қўмондони Ҳабаш Қаъқанинг келаётганини

эшитгач, бутун қўшини билан Қаср-аш-Ширингача чиқиб, у ерда жанг қилишди. Ҳабаш етаклаган аҷам қўшини мағлуб бўлди. Ҳабаш қочди. Йезд-Жарднинг ортидан кетди.

Ҳазрати Қаъқа ҳам Ҳилванга кирди. Ва Ҳазрати Ҳошимга мактуб ёзиб, шундай амр берди: — Ҳазрати Саъддан рухсат сўра. Ҳилван тоғларидан Рай томон тушай. Йезд-Жард у ерга бориб қўшин тўпламай туриб, у ерга етиб олай, — деди.

Ҳазрати Ҳошим ҳам Ҳазрати Саъдга мактуб ёзди. Ҳазрати Саъд Ҳазрати Умарга мактуб ёзиб Ҳилваннинг фатҳ қилинганини билдирди. Ва: — Ҳамадонга боришга рухсат беринг. Ёки қўшин юборинг, — деди.

Ҳазрати Умар рухсат бермади. — Ҳилван Ироқнинг охиридир. Бу йил Савад-и Ироқни фатҳ қилдингиз. Бу, етарли. Мусулмонларнинг тинчлиги ғаниматдан олдин келади, — деди.

ТЕКРИТНИНГ ФАТҲИ

Ироқ билан Мосул шаҳарининг ўртасида Текрит деб аталган кичик шаҳар бор эди. Унинг Бағдоддан узоқлиги тўққиз фарсах эди. Ўша пайтда Мосул шаҳри Византияликлар қўлида эди. Унинг беғига Антак дейишарди. У жуда кўп аскар тўплаган эди. Текрит шаҳри атрофида мустаҳкам ғимоя бор эди. У ерда йиғилишди.

Ҳазрати Саъд Мадойинни фатҳ қилганида бу Антак Текрит ғимоясига паноҳ тўпди. Мусулмонлардан қочган араб муртадлари Мадойинга келишган эди. Йезд-Жард Мадойиндан қочгач, улар ҳам Мадойиндан қочиб, Текритга келишди. Антак ва Византия аскарлари билан ғимояга киришди.

Ҳазрати Саъд бу хабарларни эшитгач, Ҳазрати Умарга хабар қилди. Ҳазрати Умар эса: — Абдуллоҳ ибн Машар 6000 киши билан Текрит устига юрсин, — деб амр қилди. Ҳазрати Абдуллоҳ ҳам келиб, ғимоя эшиги олдида кутди. Антак ҳар куни ғимоя ичидан баъзи араб аскарларини, баъзи Византия аскарларини чиқариб, кундузи жанг қилар, кечаси эса ғимояга киришарди.

Мусулмонлар қирқ кун давомида ғимоя эшиги олдида кутдилар. Бу қирқ кун ичида йигирма тўрт марта жанг қилишди. Ҳазрати Абдуллоҳ арабларни сулҳга чақириб: — Сиз биздансиз. Византияликлар билан нима ишларингиз бор? — дер эди. Улар эса бу чақирикни қабул қилмасдилар.

Вақт ўтиб қирқ кун тўлди. Византияликлар қочмоқчи бўлишди. Араб аҳли ҳам ғимоядан ташқарига чиқдилар. Бу ҳол Ҳазрати Абдуллоҳга маълум қилинди.

Ҳазрати Абдуллоҳ ҳам Византияликлар қочиб кетганини ва араблар қучсизланганини билиб, уларга: — Мен сизлар билан сулҳ қилмайман. Фақат мусулмон бўлсангиз, бунга рози бўламан, — деди. Улар ҳам мусулмон бўлишди. Ва Ҳазрати Абдуллоҳга: — Эртага кечкурун кофирлар қочади, — дейишди. Ҳазрати Абдуллоҳ: — Биз эртага кечкурун аскар билан ғимоя эшигига келамиз. Такбир айтамыз. Сизлар ҳам ғимоянинг ичидан тайёрланиб эшикни очинг. Кейин биз ичкари кириб, сизлар ва бизлар биргаликда уларга қилич урамиз, — деди.

Эртага келиб шундай амал қилишди. Бутун кофир Византияликлар қирилди. Ҳазрати Абдуллоҳ ҳам ғимояни эгаллади. Бутун Мосул атрофи бу Антакнинг қўлида эди. У ўлдирилганида, бутун Мосул фатҳ бўлди. Шунча мол олиндики, аскарларга тақсимлаганда, ҳар бир кишига 1000 дирҳам қумуш тушди.

МАСИЗОН ВА ШИРВОННИНГ ФАТҲИ

Ҳилван атрофида икки шаҳар бор эди. Бирининг номи Ширвон, иккинчисининг номи эса Масизон эди. Йезд-Жард Ҳилванда ўтирган пайтида Ҳурмузон деган бир кишини бироз аскар билан Масизон ғимоясига юборди. Ҳазрати Саъд бу хабарни Ҳазрати Умарга етказди. Ҳазрати Умар ҳам: — Дирор ибн Хаттобни у ерга юбор, — деб амр қилди.

Ҳазрати Саъд ҳам аскар бериб Дирорни юборди. Ҳазрати Дирор ҳам йўлга чиқиб Масизон томон йўл олди.

Хурмузон бу хабарни эшитгач, Масизонда ва Ширвонда қанча аскар бор бўлса, ҳаммасини тўплаб, Ҳазрати Дирорнинг қаршисида туриб олди. Унга қарши уч кун жанг қилди. Ҳазрати Дирор уни мағлуб этди. Унинг аскарларини бир қисмини қирди, бир қисмини эса асир қилди. Ва шу тариқа Масизон ва Ширвон ҳам фатҳ қилинди. Мусулмонлар Ироқ чегарасидан Ҳилван тепаларигача бўлган ҳудудларни эгаллашди. Олинмаган жой қолмади.

Ҳижратнинг ўн олтинчи йили тугаган эди. Мусулмонларнинг табиатига Мадойиннинг ҳавоси ёқмади. Чунки у ерларда ҳашаротлар ва чивинлар кўп эди. Бутун Ислом қўшини касалланиб қолди.

Ҳижратнинг ўн еттинчи йили кирган эди. Ҳазрати Саъд Ҳазрати Умар (розияллоҳу анх)га мактуб ёзиб: — Аскарларимизга бу ернинг ҳавоси ёқмади. Уларнинг бари касал бўлиб қолишди, — деб хабар берди. Ҳазрати Умар (розияллоҳу анх) ҳам Ҳазрати Саъдга: — Араблар учун яхши ҳаволи, сувли, ўтли жой керак, токи уларнинг туялари тойсин. Шундай бир жойни кидир ва аскарларни ўша ерга олиб бор, — деди.

Ҳазрати Саъд ҳам Куфани танлади. Мадойиндан чиқиб Куфага келди. Савадда қанча бинолар бўлса, уларни мусодара қилди. Кейин у ерлар атрофидаги шаҳарларнинг беғларига мактуб ёзиб, уларни ўз ҳузурига чақирди. Уларга маҳалла-маҳалла ер ажратиб берди. Ва: — Қаергача белги қўйган бўлсам, ўша жойларгача уйлар қуринглари, — деди. Мадойиндаги Кисро қасрига ўхшаш ўзи учун ҳам бир қаср қурдирди. Кисронинг қасрининг эшигини эса сукдириб олиб Куфага юборди. Уни қурдирган ўз қасрининг эшигига қўйдирди.

Ҳазрати Саъднинг қасри ҳақидаги хабар Ҳазрати Умарга етиб борди. У бу ишни ёқтирмади. Муҳаммад ибн Масламани Куфага юбориб унга шундай амр қилди: — Куфага бор. Саъднинг қасри эшиги олдига кўп-кўп ёғоч йиғдир. Ва ўша ёғочларни ёқ. У қасрда нималар бўлса, барчасини ёқиб юбор. Ва менинг мактубимни Саъдга бер. Ҳеч қандай гап айтма, — деди.

Муҳаммад ибн Маслама ҳам ўрнидан турди ва Куфага келди. У нега келганини ҳеч ким билмасди. Қасрнинг эшигига келиб, уёқда ёғоч йиғишни буюрди. Ёғочларни ёқиб юборди. Ҳазрати Саъд ташқарига чиққач, мактубни ҳам қўлига берди. Ҳазрати Саъд мактубни очди. У ерда шундай ёзувларни кўрди: — "Менга хабар берилдики, сен ажам подшоҳи Кисронинг қасрига ўхшаш бир қаср қурдирибсан. Кисронинг қасрининг эшигини ҳам олиб келиб, ўз қасринга қўйибсан. Энди эшигинг олдига қўриқчилар ва эшикбонлар қўй. Уларни дикиштириб, ўз эгаларини узоқлаштириш учун йўл бер. Чунки, Кисролар шундай қиларди. Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг йўлини тарк этдинг ва ажам шоҳи Кисронинг мазҳабини тутдинг. Кисрони ўша қасрда қабрига қўйишди. Ўша қаср унга вафодор бўлмади. Мен Муҳаммад ибн Масламани ўша қасрни ёқиши учун юбордим. У сендан кўрқмасин. Бу дунёда сенга икки уй етарли. Биттаси ўзинг яшайдиган уй, иккинчиси мусулмонларнинг моли бўлган Байтулмолни — давлат хазинасини жойлайдиган уй."

Бу мактубни ўқиб бўлганидан сўнг Ҳазрати Саъд Муҳаммад ибн Масламага ҳеч нарсга демади. Ҳатто унга совғалар ҳам берди. Лекин Ибн Маслама берилганларни қабул қилмади. Қайтиб кетди.

Ҳазрати Саъд бошқа бир жойга борди. У ерда иккита уй бор эди. Қурдирган қасрини шундай хароба ҳолга келтирдикки, уни фақат Ҳазрати Муовия ибн Абу Суфён Зиёдни Ироққа юборган пайтда Зиёд ўша қасрни тиклади.

Шундай қилиб, Ҳазрати Саъд ҳижратнинг ўн еттинчи йилида Куфани тиклаш билан машғул бўлди. Ироқда жанг қилиш бўлмади. Лекин Византия чегарасида, Ҳумусда жанг бўлди. Византияликлар Эбу Убайда ибн Жарроҳнинг ёнига келишди. Жанг бошлашди. Ҳумусни биринчи марта эгаллаш вақтида жанг бўлган ва бу жангга Биринчи Ҳумус воқеаси дейишган. Бу иккинчи жангга эса Ҳумус воқеаси деб аталди.

Бошқа Хумус воқеаси Бу воқеанинг асли шундаки, Византия императори мусулмонларнинг ажам шоҳларини енгганини ва шоҳларни Мадойиндан чиқарганини эшитиб, Византияда мусулмонлар энди уларнинг устидан юради, деган қўркув билан 100 000 аскар тўплади. Хумус дарвозасига юборди. Ҳазрати Абу Убайда ҳам ўз қўшини билан Хумусда эди. Қўмондонлари эса Шом ўлкасида тарқаб кетган эди. Византия аскарлари унга ҳужум қилишни исташганда, у Ҳазрати Умарга мактуб ёзиб ёрдам сўради. Ҳазрати Умардан ёрдам келмасдан аввал, Шом ўлкасидан келган қўшин унга етиб келди. Ва Ёзидни Шомдан чақирди. Ва Ҳазрати Халидни ҳам Кансаиринддан чақирди. Улар келмади. — У халқ билан гаплашди. Улар: — Аскар келганда Ҳимояга кириш, — дейишди. У ҳам шундай қилди. Ҳимояга кирди. Византия аскарлари Ҳимоя дарвозасига етиб келишди. Ўз аскарларидан ким келса, уларни ичкари олишарди. Шундай қилиб, барчаси келиб бўлди, шу пайтда Ҳазрати Халид ҳам Кансаириндда қўшин йиғмоқда эди. Ҳазрати Абу Убайданинг мактуби Ҳазрати Умарга етиб келганда, Ҳазрати Умар ҳам Қабқаъга мактуб ёзиб: — Тўрт минг киши билан Ҳазрати Абу Убайдага бориб етиб бор, — деди. Ҳазрати Абу Убайдага ҳам мактуб ёзиб шундай амр қилди: — Ёрдам келгунича Ҳимоя ичида бўл, — деди. Ҳазрати Умар ҳам қўшин тўплаб, Мадинадан йўлга чиқди. Шомга йўл олди. Жосийяга етиб келганда у ерда тўхтаб қолди. Ҳазрати Абу Убайда эса Ҳимояда Ҳазрати Умардан келадиган ёрдам қўшинини кутиб ўтирди. Ҳазрати Халид Кансаиринддан келиб Ҳазрати Абу Убайдага: — Ҳимоядан чиқинг, бу кофирлар билан жанг қиламиз, — деди. У эса ичидаги одамлар билан маслаҳатлашди. Улар: — Ёрдам келмагунича чиқманг, — дейишди. Ҳазрати Халид эса: — Ҳимоядан чиқинг, — деб яна тавсия қилди. У ҳам Ҳазрати Халиднинг сўзига кўра шаҳар ташқарига чиқди. Учинчи кун жанг қилинди. Тўртинчи куни Византияликлар мағлубиятга учратилди. Уч мингга яқин кофир ўлдирилди ва кўплари асир олинди. Қутулиб қолганлари қочиб кетди. Мусулмонлар кўп ғанимат қўлга киритишди. Бу жанг ёрдам қўшини келмасдан олдин қилинган эди. Учинчи куни ёрдам қўшини етиб келди. Тўрт минг киши билан Ҳазрати Қабқаъ келди. Ҳазрати Абу Убайда Ҳазрати Умарга мактуб ёзиб, бу ғалабани хабар берди. Ғанимат молларини айтди. Ва Ироқ қўшинининг уч кундан сўнг келганини билдирди. Ҳазрати Умар Жосийяда ўтирган эди. Шомга бормоқчи бўлган эди. Бу хабарни эшитиб, мактуб ёзиб шундай деди: — Ироқдан келган қўшинга ҳам ғаниматдан улуш беринг. Чунки улар ўз жойларидан сизга ёрдам нияти билан келдилар. Аллоҳ таоло уларнинг жиҳод ниятларини қабул қилди. Уларнинг ҳақлари йўқолмасин.

ЖАЗИРАНИНГ ФАТҲИ

Хумус фатҳ қилинган Ҳазрати Умар Ҳазрати Саъдга мактуб ёзиб, шундай амр қилди: — Жазиранинг барча шаҳарларига аскар юбор. Ушбу уч кишидан бирини қўмондон тайин эт: Халид ибн Урфата, Ҳошим ибн Утба ёки Иёз ибн Ғонам. Барча Жазирани фатҳ қилсинлар. Ё мусулмон бўлишсин ёки бож ва солиқ беришсин. Ёки жанг қилишсин. — деди.

Саъд мактубни ўқиб, Иёз ибн Ғонамни қўмондон тайин этиб, у билан бирга Абу Мусо эл-Ашъарийни, ўғли Умар ибн Саъдни ва Усмон ибн Абу ал-Осни ҳам юборди. Жазира қавмининг барчаси насроний эди. Абу Мусо ўша вақтда ёш эди. Иёз Жазира шаҳарларидан Руҳо (Ўрфа) номли шаҳарга борди, у шаҳарни муҳосара қилди. Руҳоликлар бож беришни қабул қилиб, сулҳ тузишди.

Сўнгра Абу Мусо эл-Ашъарийни Нусайбин устига юборди. Абу Мусо Нусайбинни фатҳ қилди. Абу Мусо Жазира шаҳарларидан қаерга борса, аскар юбориб: — Ё мусулмон бўлинг, ё жиза беринг. Ёки жангга рози бўлинг, — дер эди.

Жазира аҳли Руҳоликларнинг божни қабул қилиб, бўй сукканларини эшитиб, улар ҳам бож беришни қабул қилишди. Аммо Салабоғуллари Жазирадаги араб қавмларидан бири эди, улар насроний бўлишган. Улар бу шартларни қабул қилишмади. Ҳазрати Иёз ҳар шаҳарга бир беғ юборди. Салабоғулларига ҳам Ҳазрати Валид ибн Уқбани юборди. У

қавм аҳли Ҳазрати Валиднинг хабарларини эшитгач, оила-аъзоларини олиб Византия подшоҳи хузурига бориб келишди. Бож беришдан уялдилар. — Мусулмонлардан қирқдан бири олинаётган бўлса, биз икки бараварини берамиз. Фақат бож ва хараж деб аталмасин, — дейишди.

Ҳазрати Иёз Ҳазрати Умарга мактуб ёзиб, Жазиранинг фатҳи ҳақида хабар берди ва Салабоғуллари ҳақида маълумот берди. Ҳазрати Умар ҳам Византия подшоҳига мактуб ёзиб: — Сенинг динингда бўлган Салабоғуллари араблари сенинг олдинга келишди. Бу ерда, бизнинг юртимизда насронийлар бор, ҳеч ким уларни мажбурламайди. Ким кофир бўлишни хоҳласа, кофир бўлади, ким мусулмон бўлишни хоҳласа, мусулмон бўлади. Жизя ва бож беради. Сен энди ўша Салабоғуллари насронийларини Византия юртидан чиқарсанг, мен ҳам ўз юртимда қанча насроний бўлса, Византияга чиқараман ва сенинг олдинга юбориб қўяман, — деди.

Шундан сўнг Византия подшоҳи Салабоғуллари арабларидан ўзида борларини мамлакатдан ҳайдади. Улар ҳам Ҳазрати Умарнинг олдига келишди. Ҳазрати Умар уларга: — Нега мусулмонларнинг сўзидан чиқдингиз? — деди. Улар: — Бизга хараж юклама. Биз бундан уяламиз. Бизга закот қўй, биз қирқдан иккини берамиз, — дейишди. Ҳазрати Умар ҳам: — Бу ҳам бир жизядир, — деди. Салабоғуллари ҳам: — Энди закот деб аталсин, — дейишди.

Шундан сўнг Ҳазрати Умар улар билан икки закот устига сулҳ қилди. Қўйилган шарт шу эди:

1. Туғилган болалар насроний бўлмайди,
2. Мусулмон бўлишади.

Улар ҳам бу икки шартни қабул қилишди. Жазиранинг фатҳ қилинган йили ҳижратнинг ўн еттинчи йили эди.

ҲАЗРАТИ УМАРНИНГ АҲВОЗНИ ФАТҲИ

Маълум бўлсинки, ҳижратнинг ўн саккизинчи йилидан аввал Ҳазрати Умар ибн Хаттоб (р.а.) Шомга бориб, Аҳвоз шаҳарларини фатҳ қилган. Аҳвознинг бир подшоҳи бўлган, уни Ҳурмузон дейишган. У аждодлари олийжаноб, подшоҳзодалардан эди. Бу Аҳвоз етмишта шаҳар эди. У барча ўша шаҳарларнинг подшоҳи бўлган.

Подшоҳ Ҳурмуз фарзандларига ҳам бошларига тож қўйишлари учун рухсат берган эди. Ажам юртида улар давлат аҳли бўлганлари учун ўзларини подшоҳга ўхшаб кўришар ва ҳисоблашар эди. Чунки улар сулола ва шоҳзодалардан эдилар. Ва уларнинг тожи бошқа подшоҳларнинг тожидан биров кичикроқ бўлган.

Бу Ҳурмузонни Язд-Журд Қодисия жангига чақирганида, Ҳурмузон жангдан қочиб, ўз юртига келган эди. Бу Аҳвоз юрти Басрага яқин. Чегаралари бир-бирига тутинган. Юқорида айтиб ўтилганидек, ҳижратнинг ўн олтинчи йили Ҳазрати Утба Басрани қуриб, вафот этганида, Ҳазрати Муғийра ибн Шуъба Басрага бег бўлди. Ҳазрати Утбанинг у ерда ҳукмдорлиги олти ой давом этди. Шундай ҳам ривоят қилинади: "Ҳазрати Утба Басрада икки йил ҳукмдор бўлиб, Аҳвозни ўзи очган."

Ҳурмузон Қодисияда мағлуб бўлиб, қайтиб келиб ўз юртида ўтирган эди. Бу Аҳвознинг атрофидаги Мисан каби жойлар Басра чегарасида бўлган. У ер аҳли мусулмон эди. Бу Ҳурмузон ўша мусулмонларнинг устига ҳужум қилди. Ҳазрати Утба Ҳазрати Умарга мактуб ёзиб юборди. Ҳазрати Умар Ҳазрати Саъдга амр бериб: — Утбанинг ёрдамига бор, — деди. Ҳазрати Саъд ҳам Куфадан Ҳазрати Нуъайм ибн Муқарринни ва Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Масъудни минг киши билан юборди.

Ҳазрати Утба ҳам Басра қўшинидан Ҳазрати Салмон ибн Унённи ва Ҳазрати Ҳармала ибн Мутрибани юборди. Уларнинг ҳар иккаласи муҳожирлардан эди. Шундай қилиб Басра қўшини билан Куфа қўшини бирлашди. Улар келиб, Мисан саҳросида жойлашишди. Юзларини Аҳвозга қаратдилар. Ва Ҳурмузон (Наҳр-Тири) номли бир шаҳарда эди. У ерда арабдан бир қабила бор эди. Улар подшоҳларига Калиб ибн Воил

дейишган. Бу қабила Аҳвознинг атрофида яшашган. Уларнинг қишлоқлари ва чегаралари сабабли Ҳурмузон билан оралари ёмонлашган. Душманликлари бор эди. Чунки улар икки чегара ўртасида эдилар.

Ҳазрати Салмон Басрадан келиб, улардан ёрдам сўради. Улар ҳам қабул қилишди: — Фалон кун қўшинингиз билан Ҳурмузонга қарши турунг, шунда биз ҳам ёрдамга келамиз, — дейишди.

Ҳурмузон ҳам ўз қўшинини жангга шайлаб, тайёргарлик кўрди. Ваъда қилинган кун келганда мусулмонлар икки қисмга бўлинди. Ҳазрати Салмон Куфа қўшини билан бир томондан, Басра қўшини ҳам бошқа томондан келди. Ушрашилган вақтда Ҳурмуз кўрқди. Жанг бир соат давом этди. Талиб ибн Воҳил ҳам ўз қўшини билан етиб келди. Жанг кучайди. Ҳурмузон мағлуб этилди. Мусулмонлар ғалаба қозондилар. Кўп кишини ўлдирдилар. Кўп кишини эса асирга олдилар. Ҳисобсиз ганимат топдилар.

Ҳурмузон қочиб кетди. Шукула Аҳвоз деб аталган бир шаҳарга кирди. Асосий пойтахт ўша эди. У ерда жуда мустаҳкам бир ҳисор бор эди. Ҳисорнинг ўртасида бир дарё оқар эди. У дарёга Дужайл деб ном беришган. Мусулмонлар жуда кўп ганиматга эга бўлдилар. Бешдан бири ажратилди, фатҳ муждаси билан Ҳазрати Умарга юборилди. Ганимат билан бирга улуғлардан ўн кишини ҳам юборишди. Улар билан бирга Аҳнаф ибн Қайсни ҳам юборишди. У ҳали қул эди. Бироқ Темим қавмига амир қилиб тайинланган эди. Ва бу Калиб ибн Воил ҳам бу фатҳда бирга бўлган, мусулмонларга ёрдам берган эди. Улар ҳам Ҳазрати Умарнинг ҳузурига келишди.

Ҳазрати Умар уларга иззат кўрсатди. Бу фатҳ учун хурсанд бўлди ва уларга шундай деди: — Истақларингиз нима? Айтинг.

Шунда Аҳнаф ибн Қайс шундай деди: — Элчилар ва хабар етказувчиларнинг одат ва анъанаси шуки, улар бир подшоҳ ҳузурига келганида ўша мамлакат ва халқнинг умумий ишларини етказдилар. Аммо бизга бу керак эмас. Сизнинг кўзингиз мусулмонлик чегараларига етиб боради. Сиз уларнинг ишларидан ғофил эмассиз. Ҳар биримиз ўз сўзимизни айтишимиз лозим. Ҳар биримизнинг эҳтиёжimizни айтишимиз керак, — деди.

Ҳазрати Умарга бу сўз маъқул тушди. Аҳнаф ибн Қайс шахсан ўзи учун ва ўз қавми учун айтган ҳамда сўраган ҳар бир ишни бажарди. Ва Ҳазрати Утбага мактуб ёзиб юбориб: — Бу қулнинг сўзини тингла. Унинг маслаҳати билан иш тут. Унинг ҳаққини билиб қадрла, — деди. Ва бошқа бир элчининг эҳтиёжи ҳам қондирилди. Сўнг уларни қайта юборди. Ва яна қўшин юборди. Бу қўшининг амири Ҳуркаус ибн Сўхайл бўлиб, у Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ёронларидан эди. Унга: — То Аҳвознинг барчасини фатҳ қилмай туриб Аҳвоздан қайтма, — деб амр қилди. У Ҳазрати Утбанинг ҳузурига келди. Ҳазрати Утба ҳам уни Аҳвоз дарвозасига юборди.

Ҳурмузон: — Мусулмонлар қўшини келди, — деган хабар эшитилиши билан жанг қилиш учун ҳисордан ташқарига чиқди. Мусулмонлар унга: — Сен дарёдан ўтасанми ёки биз ўтайлик? — деб хабар жўнатдилар. Ҳурмузон: — Сиз ўтайлик, — деди.

Шунда мусулмон қўшинлари ўша дарёдан ўтдилар. Ҳазрати Утба Ҳазрати Ҳурқавсни бу қўшиннинг бошига қўйди. Ва жангни унга топширди. Ҳазрати Ҳурқавс Дужайлдан ўтиши билан Ҳурмузоннинг қўшини билан юзма-юз тўқнашди. Ва жанг икки томонда ҳам жуда шиддатли бўлди. Шундай бўлдики, бутун Аҳвозда бундай жанг бўлмаган эди.

Ҳурмузон қочди. Аҳвоз шаҳарларидан Ром номли шаҳарга кирди. Ҳазрати Ҳурқавс мусулмон қўшини билан Суку-Аҳвозга кирди. Ва Ҳурмузоннинг ортидан кўплаб қўшин билан бир кишини юборди. Уни Ҳур ибн Муовия деб аташарди. У Маккадан Ҳурқавс билан бирга келган эди. Ҳазрати Умар ибн Хаттоб Ҳазрати Саъдга мактуб юбориб: — Уларга ёрдам беринг, — деб амр қилди.

Ҳурмузон ҳар тарафдан қўшинларнинг кела бошлаганини кўргач, Аҳвоз худудида қўлида факатгина тўрт шаҳар қолганини кўрди. А— Биринчиси, Ром шаҳри бўлиб, Ҳурмузоннинг ўзи шу шаҳарда бўлган. Б— Иккинчиси, Тустар шаҳри. С— Учтинчиси, Сус шаҳри. Д— Тўртинчиси эса Жунд шаҳри эди. Аҳвознинг етмиш шаҳридан қолган олтмиш

олти шаҳар мусулмонларнинг қўлида эди. Ва бу Суку-Аҳвоз ўша шаҳарларнинг энг улуғи эди.

Хурмузон жуда заиф бўлиб қолгани учун Хур ибн Муовия ва Хурқавс ибн Суҳайлга одам жўнатиб, сулҳ таклиф қилди: — Аҳвоз менинг қўлимда қолиши шарти билан. Хурқавс ҳам мактубнинг жавобини Утбага жўнатди. Утба шундай жавоб берди: — Сулҳ қилинг. Улар қўлидаги шаҳарлар уларники бўлсин, сизлар қўлингиздаги шаҳарлар сизларники бўлсин. Бу Суку-Аҳвоз ҳам бизда қолсин.

Шундай жавоб келгач, Хурмузон билан сулҳ қилинди. Хурмузон Ром шаҳрида истиқомат қилар эди. Ҳазрати Хурқавс эса Суку-Аҳвозда истиқомат қилди, аммо бутун Аҳвозни қўлга олган эди.

Аҳвоз худудида бир шаҳар бор эди. Унинг подшоҳлиги Аҳвоз подшоҳлигидан улуғроқ эди. У ерни бошқараётган араб ҳали ҳам Язд-и Журдга бўйсуниб турган эди. Ўша пайтда Язд-и Журд Рей шаҳрида истиқомат қиларди.

Хурқавс Аҳвозни сулҳга олиб келганидан сўнг, Ҳазрати Умар ибн Хаттоб (р.а.)га мактуб ёзиб юборди: — Амр қилсангиз, Рей томонга борайин, — деди. Ҳазрати Умар унга жавоб ёзиб: — У ердан фойда йўқ. Сизларга Аҳвоз етарли. Қўшинни мендан узоқлаштирмангларки, мен улардан хабардор бўлай, улар ҳам мендан хабарсиз бўлмасин. Ёрдамим уларга етиб борсин, — деди.

Шу билан мусулмонлар Басрадан Аҳвозгача етиб боришди. Ва бошқа томондан эса Ироқдан Ҳилвонгача борилди. Ҳазрати Умар қўшинининг Аҳвоздан ва Ҳилвондан олдинга ўтишларига рухсат бермади.

Ҳазрати Умар (р.а.) Баҳрайнда бир вали (ваколатли шахс) қўйган эдилар, унинг номи Ало эль-Ҳадрабий эди. Пайғамбаримиз Муҳаммад Мустафо (соллаллоҳу алайҳи васаллам) уни Баҳрайнга юборган эдилар. Ҳазрати Абу Бакр Сиддиқ (р.а.) ҳам уни у ерда вали қилиб қолдирган эдилар.

Ҳазрати Умар (р.а.) Қодисия жанги даврида унга мактуб юбориб: — Саъд ибн Ваққоснинг ёнига бор, деди. Ало эль-Ҳадрабий эса Ҳазрати Умардан Саъднинг ёнига бормаслик учун рухсат сўради. Ҳазрати Умар ҳам унга: — Майли, — деб айтишди. Шу сабабли, у Баҳрайнда қолди. Ало эль-Ҳадрабий, Ҳазрати Саъд кўплаб худудларни фатҳ қилганини ва Ҳилвонгача чегараларни очганини ҳамда Басра қўшинининг ҳам Аҳвозни фатҳ этганини эшитиб, у ҳам бир ғазот қилишни хоҳлади. У ўз қўли билан ғалаба қозонишни, бир фатҳга эришишни ният қилди. Баҳрайн ўлкалари билан Форс ўлкаси ўртасида бир денгиз бор эди.

Шу мақсад билан Ало эль-Ҳадрабий қўшини билан Ҳазрати Умарнинг (р.а.) рухсатисиз кемага ўтириб, юзини Форс йўналишига бурди. У Астаҳр номи билан танилган шаҳарга чикди. Ҳазрати Умар: — Денгиз хавфли, — деб қўшинга денгиз сафарларига рухсат бермас эдилар. Шундай деб ривоят қилинадики: — Ҳазрати Расули Акрам (соллаллоҳу алайҳи васаллам) ҳеч қачон денгизда сафар қилмаганлар ва денгизда ғазот қилмаганлар. Ҳазрати Абу Бакр ҳам, у зотнинг саҳобалари ҳам денгиз ғазотига чиқмаганлар.

Ҳазрати Умар Алонинг ва Баҳрайн қўшинининг хабарини эшитган вақтларида, жуда ғамга тушдилар. Ўша вақтда Астаҳрда бир подшоҳ бор эди, унинг номи Мазид эди.

Ҳазрати Ало Астаҳрга қўшин чиқарганида, ўша шаҳарнинг беки Мазид ҳам Астаҳрнинг қўшинини қаршилаш учун чиқарди. Икки тарафнинг қўшинлари тўқнашди. Жанг бўлди. Мусулмонлар ғолиб келдилар. Кўп кофирлар ўлдирилди. Шаҳар ҳимоячилари мағлуб бўлди. У пайтларда Ширазда Шаҳрак яшаб турган эди. У бу хабарни эшитганида Форс қўшинини жамлади ва юришга чикди. Ҳазрати Ало ўз қўшинининг келган душманга қаршилиқ кўрсата олмаслигини англади ва орқага қайтди. Кемага чиқишни истади. Денгиз бўйида тўлқинлар кучайган, яқинда турган кемалар тоғдай тошларга урилиб, парчаланган эди. Мусулмонлар бу ҳолатни кўриб, ҳайратда қолдилар. Аҳвоз йўлини тутдилар, Басрага қайтишни истадилар. Шаҳрак бунини билиб олди ва Аҳвоз йўлига қўшин юборди. Мусулмонлар ҳаммасини 5.000 киши бўлиб, денгиздаги бу ҳолатни кўриб, на денгизга кириб бора олдилар, на Аҳвозга боролмадилар. Улар ожиз ҳолатда қолдилар. Шаҳрак ҳам

саноқсиз кўшин тўплади ва мусулмонлар устига юриш қилмоқчи бўлди. Бу хабар дарҳол Ҳазрати Умарга етказилди. У киши Ҳазрати Утбага мактуб юбориб: — Ало фармонга бўйсунмай, рухсат олмасдан кўшини билан денгизга чиқиб, Форс ерларига бормаган, Астахрни олган. Энди у ерда муҳосарада қолиб кетган. Сен Басрадан Аҳвоз йўли орқали Форсга кўшин юбор, бориб мусулмонларни қутқаришсин. Агар Форс ерлари ҳозир бизга ўтмаса, шунга ҳам шукр, — деди. Ҳазрати Умар, Ҳазрати Алога ҳам мактуб ёзиб:

Аллоҳ таоло амирларни шунга бошлиқ қилиб қўйганки, кўшин уларнинг фармонига итоат этсинлар. Ва улардан рухсат олмай ҳеч қандай иш қилмайдилар. Итоатсизликдан эса фақат зарар ва пушаймонликка эришилади, холос. Сен, мендан рухсат олмасдан, Баҳрайн кўшинини душман қўлига топшириб, уларни қўлга тушириб қўйдинг. Ҳозир, сенга Басрадан кўшин келиши учун буйруқ юбордим. Сен ҳам ўша мусулмонларни бу ҳолатдан қутқар. Аммо Баҳраинга қайтма. Тўғри, Саад ибн Аби Ваққоснинг олдига бор. Агар Саадга хизмат қилишдан кўра яхшироқ хизмат борлигини билганимда эди, сенга ўша хизматни буюрардим, деди. Вақт-вақти билан Ҳазрати Утба бин Ғазвон Ҳазрати Умарнинг мактубини ўқиб чиққач, Басра кўшинидан 5000 кишини ажратиб, уларга:

Аҳвоз йўли орқали Форсга ўтинг. Ўша Ажам қўмондони Шаҳракнинг кўшини турган жойга боринг, деб фармон берди. Ўша пайтда Шаҳракнинг Тас деган ерда бўлиб турган эди. Бу жой Форс билан Аҳвоз ўртасидаги бир ҳудуд эди. Икки кўшин юзма-юз келишди. Шаҳракнинг кўшини ўша йўлдан келаётган эди. Улар Ҳазрати Ало бин Ҳадрабийни кўшини билан Астахрдан чиқариб юбордилар. Улар ҳам бу кўшин тарафга боришди. Ҳазрати Эбу Себра бин Эдҳам Ҳазрати Умарнинг мактубини Ҳазрати Алога берди. Ҳазрати Ало ҳам кўшини билан бирга Аҳвоз йўли орқали Басрага қайтди. Ва Ҳазрати Утба Ҳазрати Алони кўшини билан Аҳвоз йўли орқали Басрага қайтарди. Ва Ҳазрати Утба Ҳазрати Алони Ҳазрати Сааднинг хизматига юборди. Баҳрайн кўшинини эса Баҳраинга қайтади. Араб қабилаларидан бўлганларнинг ҳар бирига ўз жойларига юборди. Ҳазрати Утба ўзи доим Басрада турарди. Ва Ҳурмузан эса Аҳвозда бўларди. Ҳазрати Утба Ҳазрати Умардан Ҳажга бориши учун рухсат сўради. Ҳазрати Умар ҳам унга рухсат берди. У ҳам Ҳазрати Себрани Басрага бошлиқ қилиб қўйди ва ўзи Ҳижаозга йўл олди. Ҳижаоздан қайтгач Ботн-Нахлага келди. У ерда вафот этди. Ҳазрати Умар Ҳазрати Эбу Себрани бир йилча унинг ўрнида қолдирди. Бир йилдан сўнг Ҳазрати Муғийра бин Шуъбани юбориб, уни ўз ҳузурига чақиртирди.

Йезд-и Жард Аҳвознинг воқеалари ҳақидаги хабарларни ва Баҳрайн кўшинининг келиб-кетгани ҳақидаги хабарларни эшитгач, Рей шаҳрида Форсга мактуб ёзди. Унга:

Сиз ўз динингизни шунчалик менсимадингиз ва арабларнинг ишини шунчалик енгил қилдингизки, улар келиб, Мадоинни, Савадни, Ироқни ва Ҳанимани олдилар. Кейин эса Аҳвозга келиб қолдилар. Сиз Ҳурмузонга ёрдам бермадингиз. У эса чорасиз қолди, ожиз бўлди. Аҳвознинг ярмисига сулҳ қилди. Ва қолаверса, араб кўшини сизлар томонга келди. Хотиржамгина қайтиб кетишди. Энди, Аҳвозни ҳимоя қилиш учун Ҳурмузон билан бирга бўлиб унга ёрдам беришингиз лозим, деди. Кейин Ҳурмузонга шунга ўхшаш мактублар юборди. Форсдаги Шаҳракка ҳам шундай йўлда мактублар ёзди. Ҳурмузон мактубларни кўргач, хурсанд бўлди, кўнгли хотиржам бўлди. Ҳазрати Умарга:

Ҳурмузон Форс кўшини билан бирлашиб аҳдни бузди, деб хабар беришди. Ҳазрати Умар ҳам Ҳазрати Абу Мусога хабар юбориб:

Сен ҳам Басрадан кўшини чиқар. Абу Сабрага юбор, у ҳам жанг қилсин. Ва Аҳвознинг қолган шаҳарларини олсин. Ва Ҳурмузонни йўқ қилсинлар, шунда Форс кўшинининг биздан умиди узилсин, деб амр қилди. Абу Мусо ҳам амрномани олиб, Басрадан кўшин чиқариб, Аҳвозга йўллади. Шунингдек, Ҳазрати Умар Ҳазрати Саъдга ҳам мактуб ёзиб:

Сен ҳам Ироқдан кўшини юбор. Токи Басра кўшини билан бирлашсин. Ҳурмузон билан ярашишсин, деди. Ҳазрати Саъд ҳам кўшин юборди. Ва Куфадан Ҳазрати Нуъмон бин Муқрин ҳам кўшини билан Аҳвозга келди. Ва Ҳазрати Умар Абу Сабрага мактуб юборди. Унда Куфа ва Басра кўшинининг бошчилигини (қўмондонлигини) унга топширди. Ва Аҳвоз жангига уни буюрди. Абу Сабра ҳам Аҳвозга етиб келиб, Рам шаҳрида

Хурмузоннинг қаршисида тўхтади. Хурмузон эса уларни ўзига ёрдамга келган қўшин деб ўйлади. Чунки Форсга мактуб ёзиб, ёрдам қўшини сўраган эди. Шаҳрак ҳам унга ёрдамчи қўшин юборган эди. Улар ҳам Тустар шаҳрига келиб ўтирган эдилар. Чунки Тустар ҳисори, Рам-ул Хурмуздан кўра мустаҳкамроқ бўлган жой эди.

Хурмузон келган қўшин мусулмон қўшини эканлигини тушунгач, Рам ул Хурмуздан чиқиб, қалъани ташлаб кетди. Ўзи Тустарга борди. Форс қўшини билан бирлашди. Абу Сабра эса Рам ул Хурмузни эгаллаб, бир қисм қўшинини у ерда қолдириб, ўзи Тустар томон юрди. Ва Ҳазрати Умарга мактуб ёзиб:

Форсдан Хурмузонга ёрдам келди. Сиз ҳам менга қўшин юборинг. Деди. Ҳазрати Умар ҳам Абу Мусога мактуб ёзиб:

Сен ҳам Басрадан қўшин олиб, Абу Сабранинг ёрдамига бор. Умумий қўмондонлик унга топширилган. Сен унга итоат қилгин. У кўп ишларни бошидан ўтказган кишидир. Жанг усулини ҳам жуда яхши билади, деди. Абу Мусо ҳам қўшинини олиб, Ахвотга келди. Рам шаҳрида Хурмузоннинг қаршисига тўхтади. Хурмузон эса уларни ўзига ёрдамга келган қўшин деб ўйлади. Чунки Форсга мактуб ёзиб, ёрдам қўшини сўраган эди. Шаҳрак ҳам унга ёрдамчи қўшин юборган эди. Улар ҳам Тустар шаҳрига келиб ўтирган эдилар. Чунки Тустар ҳисори, Рам ул Хурмуздан анча мустаҳкам жой эди.

Эбу Мусо ўз қўшинини олиб Ахвотга борди. Олти ой давомида Тестер қалъаси атрофида қўшинни жойлаштирди. Саксон кун давомида ўша қалъа дарвозаси олдида жанг қилинди. Ҳар икки томондан ҳам кўп одам ҳалок бўлди. Икки армия ҳам ожиз қолди. Ислон армиясида Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг яқин дўстларидан бир киши бор эди. Уни Бара ибн Молик дейишарди. У Анс ибн Моликнинг укаси эди. Расулulloҳ унинг ҳақида шундай деган:

"Кўп одам борки, унинг сочлари тарқоқ ҳолда, тўзитоқ рангидан юзи ўзгарган, икки қисмга бўлинган. Унга ҳеч ким эътибор бермайди, танимайди. Лекин, Аллоҳ таолога қасам ичса, Аллоҳ таоло уни ёлғончи қилмайди. Молик ўғли Бара шундайлардандир."

Ривоят қилинишича, Ҳазрати Умар мактуб ёзар ва шундай дер эди:

"Молик ўғли Барани қўшинга қўмондон қилманглар. Чунки у ўлдим деб, қолдим деб қарамайди, жуда фаолдир. Ҳар бир ишга жасорат билан қўл уради. Қайси қўшинда у бўлса, ўша қўшин ғалаба қозонади ва зафар топарди."

Барча қўшин Ҳазрати Баранинг ҳузурига келишди ва дедилар:

— Эй Бара, Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам сенинг ҳақингда шундай деган, сен ҳам кел:

— Бу кофирлар мағлуб бўлсин, деб қасам ич. Эҳтимолки, Аллоҳ таоло инъом қилар. — дедилар.

Абу Мусо ўз қўшинини олиб Ахвотга борди. Олти ой давомида Тестер қалъаси атрофида қўшинни жойлаштирди. Саксон кун давомида ўша қалъа дарвозаси олдида жанг қилинди. Ҳар икки томондан ҳам кўп одам ҳалок бўлди. Икки армия ҳам ожиз қолди. Ислон армиясида Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг яқин дўстларидан бир киши бор эди. Уни Бара ибн Молик дейишарди. У Анс ибн Моликнинг укаси эди. Расулulloҳ унинг ҳақида шундай деган:

"Кўп одам борки, унинг сочлари тарқоқ ҳолда, тўзитоқ рангидан юзи ўзгарган, икки қисмга бўлинган. Унга ҳеч ким эътибор бермайди, танимайди. Лекин, Аллоҳ таолога қасам ичса, Аллоҳ таоло уни ёлғончи қилмайди. Молик ўғли Бара шундайлардандир."

Ривоят қилинишича, Ҳазрати Умар мактуб ёзар ва шундай дер эди:

"Молик ўғли Барани қўшинга қўмондон қилманглар. Чунки у ўлдим деб, қолдим деб қарамайди, жуда фаолдир. Ҳар бир ишга жасорат билан қўл уради. Қайси қўшинда у бўлса, ўша қўшин ғалаба қозонади ва зафар топарди."

Барча қўшин Ҳазрати Баранинг ҳузурига келишди ва дедилар:

— Эй Бара, Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам сенинг ҳақингда шундай деган, сен ҳам кел:

— Бу кофирлар мағлуб бўлсин, деб қасам ич. Эҳтимолки, Аллоҳ таоло инъом қилар. — дедилар.

Ҳазрати Бара кофирларнинг мағлуб бўлиб чекинишлари ва ўзининг шаҳид бўлиши учун қасам ичди. Эрталаб жанг бошланди. Бир ўқ Ҳазрати Барага тегиб, уни шаҳидлик мартабасига кўтарди. Ўша ўқни отган Ҳурмузон эди. Асаларнинг ҳаммаси:

— Биз ғалаба қозонамиз. Чунки, Баранинг қасамларидан бири қабул қилинди. Унинг бошқа дуолари ҳам қабул қилинади, — дейишди.

Шу тариқа бир муддат ўтди. Бир киши келиб, Абу Сабрага шундай деди:

— Менга омон беринг. Сизга бир йўл кўрсатаманки, бу қалъага киришингиз мумкин бўлади.

Абу Сабра унга омон берди. У киши шундай деди:

— Бу қалъа деворининг остида бир йўл борки, у ердан қалъага сув келади. Қоронғу тушганида сиз юз киши билан у ерда ҳозир бўлинг. Кейин мен у ердан чиқаман ва йўлни сизга кўрсатаман. Шунда аскарлар қалъа ичига киришади.

Абу Сабра 100 кишини танлади. Қолган аскарларни қалъа дарвозаси олдида ҳозир қилди. Вақт келганда, у киши ўша сув йўлидан чиқди. У юз кишига йўл кўрсатди. Аввал ўзи сув йўлига кирди. Ўша 100 киши ҳам унинг ортидан ҳаракат қилди ва қалъа ичига кирди. Улар қалъанинг дарвозасини эгаллашди. Аскарлар ичкарига кирди. Қалъа ичида мустаҳкам бир қўрғон бор эди. Ҳурмузон ўша қўрғонда ётарди ва қўрғон дарвозасини ёпарди. Эртаси кун у яна чиқарди. Абу Сабранинг аскарлари сув йўлига киргач, Ҳурмузоннинг 1000 киши билан қўрғон ичида эканини кўришди.

Мусулмонлар қўрғон атрофига жойлашишди. Бу қўрғон жуда мустаҳкам эди. Абу Сабра:

— Эй дўстлар! Бизнинг ишимиз энди шу қўрғонга боғлиқ, агар у ҳал бўлса, ишлар тугал бўлади, — деди.

Бирдан Ҳурмузон бошини чиқариб:

— Эй Абу Сабра! Ишни тугатдинг, меҳнат чекдинг. Бироқ, бу қўрғонни Шопур Шох курганидан бери ҳеч ким эгалла олмаган. Ва ҳеч ким эгаллай олмайди ҳам. Мен билан 1000 та ўқ атувчи киши бор, уларнинг ҳар бир отган ўқи ўз ўрнига тегади. Ҳар бирининг ёнида 1000 та ўқ бор. Мен шунча вақтгача жанг қиламанки, бу ёйлар ва бу ўқлар тугайди, ишламай қолади. Ҳар бир ўқда биттадан одам ўлса, бизга қарши турган мўминларнинг сони етмайди. Ва менинг ёнимда шунча қуролланган киши борки, юз киши 1000 кишига қандай қилиб қарши чиқишлари мумкин? — деди.

Шундан сўнг, Абу Сабра:

— Хўп, сенинг қалбинг нима истайди? Нима қилайлик? — деб сўради.

— Бу қўрғондан Ҳазрати Умарнинг ҳукми билан чиқаман. Лекин, сизларнинг ҳукми билан эмас. Менинг Ҳазрати Умарга олиб боринг. У қандай ҳукм берса, ўша бўлади, — деди. Абу Сабра бу шартга рози бўлди. Шу шартга кўра улар тинчлик келишуви қилдилар.

Ҳурмузон қўрғондан тушди. Шу ҳолда Ҳазрати Умарга мактуб юборишди. Ҳазрати Умар:

— Ҳурмузонни менга жўнатынг, — деб жавоб ёзди ва:

— Абу Мусони қўшин билан Басрага жўнат. Ва сен Ахвезда қол. Ахвонинг ҳар бир шахрида бошлиқ тайин қил. Ироқ қўшинини ҳам Ироққа жўнат, — деди.

Абу Сабра (р.а.) Ҳазрати Умарнинг мактубида нималар ёзилган бўлса, шу амрларни бажарди. Ва Ҳурмузонни Басрадан Ҳазрати Умарга жўнатиши учун Абу Мусога топшириқ берди. Шу тариқа, Ҳурмузон Басрага келди. Абу Мусо Ҳурмузонни Ҳазрати Анс ибн Молик ва Ахнаф ибн Қайс билан бирга Ҳазрати Умарга юборди. Улар Мадинага етиб келишгач, шаҳарга киришди. Ҳурмузон:

— Менга араблар подшоҳини кўрсатаяпсизми? — деб сўради Ҳурмузон. Улар эса:

— Ҳа, — деб жавоб беришди.

Шунда Ҳурмузон:

— Агар у араблар подшоҳи бўлса, мен ҳам ажамлар подшоҳиман. Ҳар қанча асир бўлсам-да, сизларнинг менга ҳукмингиз йўқ. Менга фақат Ҳазрати Умар ҳукм қила олади. Эндиликда менга рухсат берингларки, подшоҳларга ярашадиган кийимларим билан унинг ҳузурига бораин, — деди.

Унга:

— Ўзинг биласан, — дейишди.

Ҳурмузонга энг зийнатли кийимларини келтиришди. Уларнинг барчаси зарҳал билан безатилган, олтин ишламалар билан безалган кийимлар эди. У ўшаларни кийди ва бошига тожини қўйди. Қимматбаҳо тошлар билан безатилган камарини ҳам белига такди. Ҳазрати Умарнинг эшигига етиб боришганда, уни топа олишмади. У қаерда эканлигини сўрашди:

— Масжидда, — деган жавобни олишди. Масжидга борганларида, Ҳазрати Умарни масжиднинг бир бурчагида, деворга юзини қўйиб ўтирган ҳолда топишди. Камчисини бошининг остига қўйиб, ётаётган эди. Ортида турли хил ямалар билан тикилган қўйлак бор эди.

Ҳазрати Анс билан Ахнаф бир четда ўтиришди. Ҳурмузон ҳам ўтирди. Кейин Ҳазрати Умар уйғонди. Ҳурмузон улардан сўради:

— Бу ким? — Ҳазрати Анс (р.а.):

— Мўминлар амири Ҳазрати Умардир, — деди.

Ҳурмузон:

— Арабларнинг подшоҳи шуми? — деди. — Ҳамда масжидга шундай ёлғиз ҳолда келадими?

Унга шундай жавоб беришди:

— Ҳа, у ёлғиз келади, ёлғиз кетади ва ёлғиз ётади.

Ҳурмузон:

— У халқ орасида адолатни тақсим қилади. Унга бир бошлиқ ёки муҳофиз керак эмасми? У қандай қилиб ишонч ичида ётади? У кийиниши учун фақат мана шуми? — деб сўради. Улар эса:

— У пайғамбар эмас, аммо пайғамбарларнинг йўлини тутати, — деб жавоб беришди.

Бироздан кейин Умар ибн Хаттоб уйкудан уйғонди. Ўтирди. Анс ва Ахнаф келиб салом беришди. Ҳазрати Умар уларнинг саломини олди. Янгилик сўради.

Шунда, тўсатдан, зийнатли, тожли ва ипак кийимли Ҳурмузонни кўрди:

— Бу зийнатли кийимдагиси ким? — деб сўради. Унга:

— Ахвон подшоҳи Ҳурмузондир, — дейишди.

Шунда Ҳазрати Умар кўзини юмди ва унга қарашдан ўзини тия олмади:

— Бу кофирлик зийнатларини бундан ечинглар. Ислон зийнатларини кийдиринглар, — деди. Кейин Ҳурмузоннинг зарҳал ишланган кийимлари ечилди. Унга матодан тикилган қўйлак кийдирилди. Кейин уни Ҳазрати Умарнинг ҳузурига олиб боришди. У ҳам ерга ўтирди. Ҳазрати Умар:

— Бир тил биладиган одамни олиб келинглар, — деди. Шунда Мугийра ибн Шуъбани олиб келишди. Ҳазрати Умар унга:

— Эй Мугийра! Ҳурмузонга айт, нима демоқчи бўлса десин, — деди. Ҳурмузон эса:

— Ўликларнинг гапини айтайми ёки тирикларнинг гапини? — деди.

Ҳазрати Умар:

— Тирикларнинг гапини айт, — деди.

Ҳурмузон:

— Эй амир! Бу гап билан ўлимдан омон қолдим. Энди мени ўлдиролмайсан, — деди. Ҳазрати Умар:

— Нега? — деб сўради. Ҳурмузон жавоб берди:

— Шундан буёнки, сиз менга тирикларнинг сўзини айтинг, дедингиз, — деб жавоб берди. Ҳазрати Умар:

— Менинг айтмоқчи бўлган гапим бу эмас. Менинг гапим маъноси шуки, бу сўзни тириклар айтади. Лекин, сени ўлдирмайман дегани эмас. Сен мени алдай олмайсан. У одам Молик ўғли Барани ўлдирган, уни тирик қолдирайми? — деди.

Хурмузон Ҳазрати Умар уни ўлдиришини тушунди ва унга шундай деди:

— Эй Умар! Сенда яхшилик ва адолатни кўрганман. Мен ҳозир чанқадим. Мени чанқоқ холда ўлдирма. Бир сув келтиришсин, ичайин. Кейин, сен билганингни қил, — деди.

Ҳазрати Умар эса:

— Мен омон бердим. Сув келтиринглар, беринглар, — деди. Сув келтирилди. Шунда Хурмузон:

— Эй мўминлар амири! — деди. — Мен бу сувни ичмай туриб мени ўлдирмасликни қабул қилдингизми? — деб сўради. Ҳазрати Умар:

— Қабул қилдим, — деди.

Шунда Хурмузон ўша сувни ерга тўкди ва:

— Эндиликда мени ўлдиролмайсан, — деди.

Ҳазрати Умар:

— Нега? — деб сўради. Хурмузон:

— Шундан буёнки, сиз мени бу сувни ичгунга қадар ўлдирмасликка ваъда бердингиз. Мен эса бу сувни ерга тўкдим. У ердан чиқмайди, то уни ичайин. Ундан кейингина менга ўлим келиши мумкин, — деди.

Молик ўғли Ҳазрати Анс:

— Эй мўминлар амири! У тўғри айтаяпти, — деди.

Ҳазрати Умар (р.а.):

— Бу сенинг афсунинг ва алдагонг фойда бермайди. Албатта, сени ўлдиришим лозим, — деди. Шунда Хурмузон:

— Унда қандай нарсa фойда беради? — деб сўради.

Ҳазрати Умар:

— Агар мусулмон бўлсанг ва “Ла илаҳа иллаллоҳ Мухаммадур Расулуллоҳ” десанг, — деди. Хурмузон буни қабул қилиб, шаҳодат келтирди ва мусулмон бўлди. Ҳазрати Умар шод бўлиб, Хурмузонга истаган нарсаларини берди. Ҳозирдаги мол-мулкани ҳам унга ҳадя қилди. Шундан кейин Хурмузон Мадинада истикомат қилди.

Ахвоннинг фатҳи ҳижратнинг ўн тўққизинчи йилида содир бўлган эди.

Ўша вақтларда Мадинада бир киши бор эди. У фақирлардан бўлиб, табиинлардан ҳам эди (яъни Пайғамбарни кўрмаган, аммо саҳобалардан илм олган шахс). Бироқ Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламни кўрмаган эди. Аммо фикҳ илмларини Ҳазрати Абу Бакр (р.а.)дан ўқиган. Унинг исми Шурайх ибн Ҳорис эди. Ҳазрати Умар унга Куфа ва Ироқ ҳукуматига бошлиқлик вазифасини топширди ва уни Куфага қозиликка юборди. Бундан аввал Куфада бир киши бор эди, унинг исми Каъб ибн Сурул Аздий эди. Ҳазрати Умар уни вазифадан озод қилиб, ўрнига Шурайхни юборди.

Ҳижратнинг йигирманчи йили кирганда, Ҳазрати Умар Амр ибн Осга мактуб ёзиб юборди. Унга:

— Шомдан Миср ва Искандарияга бор. У ерларни фатҳ қил, — деб буйруқ берди. Амр ибн Ос ўз қўшини билан Миср ва Искандарияни фатҳ қилди.

Миср ва Искандариянинг фатҳи

Ҳазрати Умар (р.а.) Шомни Муовия ибн Абу Суфёнга берганидан сўнг, у Византиядан кўплаб жойларни фатҳ қилди.

Ривоят қилинишича, мусулмонлардан бир киши Византияга асир тушган эди. Уни Константиния (Истанбул) шаҳрига олиб боришди. Сўрақа бошлашди. Агар кофирлар ёқтирмайдиган сўз айтса, вазирлардан бири туриб унга бир шапалоқ урарди. У мусулмон эса:

— Эй Муовия! Мен сени Ҳақ таолога шикоят қилдим. Сен бизнинг устимизга ҳоким қилиб тайинлангансан. Сен эса бизни алдадинг, — деб эътироз билдирди.

Бу сўз тез орада Ҳазрати Муовиянинг қулоғига етказилди. Муовия элчи юбориб, ўша кишини асирликдан қутқарди. Унга Шомга келишни буюрди. Шапалоқ уриб таҳқирлаган кофир вазирни ҳам Шомга олиб келишди ва ўша мусулмон билан юзма-юз қилишди. Муовия унга:

— Сенинг душманинг шуми? — деб сўради. У эса:

— Ҳа, — деб жавоб берди. Шунда Муовия:

— Унинг сенга урганидек сен ҳам унга шапалоқ уриб ҳисоб-китоб қил, — деди. Мусулмон ўша вазирни шапалоқ уриб, ёзгини олди. Муовия, кейин, ўша вазирни Константинияга юборди ва уни бир маҳалладан ташлаб юборди. Ўша кофир ўз императорига бориб:

— Мусулмонлар қандай қилиб шунча бемалол иш тутишмоқда. Сенинг яқин қариндошингни асир олишиб, бир аскарингнинг ҳаққини талаб қилиш учун унинг юзига шапалоқ уришди. Кейин ўша шапалоқ еган кишини ҳам сени олдингга юборишди, — деди.

Бу ҳаракати туфайли византияликлар Муовиядан кўрқиб қолдилар.

Ҳазрати Умар Муовияга хат ёзиб, унга шундай буйруқ берди:

"Эй Муовия! Албатта, сени ва ишонганларингни адолат ва инсоф билан иш тутмоғинг керак. Ҳар қандай мазлумнинг овозига қулоқ сол, ҳар қандай ҳақ талаб қилган кишининг ҳаққини адо қил. Ислоннинг нуфузини оширишда барча ҳаракатларни ўз вақтида амалга ошир. Худо учун ишончли бўл, халққа ҳимматли бўл. Қўшинингни устунлик билан бошқар, мазлумлар учун паноҳ бўл."

Бу ўғитлар билан Ҳазрати Умар Муовияни огоҳлантириб, унинг адолатли бошқарувчи бўлишига чақирар эди.

— Сизга фойдаси йўқ ҳар бир аскарни Амр ибн Осга юбормоқ лозим. У билан биргаликда Миср ва Искандария урушларига бормоғи даркор, — деди.

Ҳазрати Муовия ушбу буйруққа амал қилиб иш тутди. Амр ибн Ос ҳам ўз қўшинини олиб, Фаластин йўлига тушиб, Мисрга юзланди. Зубайр ибн Аввом ҳам Ҳазрати Умар томонидан унга ёрдам бериш учун Мадина қўшини билан юборилди.

Амр ибн Ос Искандария ҳудудига етиб келганида, Миср подшоҳи унга қарши чиқиб жанг қилди. Бироқ Амр ибн Ос Искандария қўшинини мағлубиятга учратди. Барча мол-мулкларини талафотга учратди. Искандария подшоҳи қочиб, кўрғонга пана қилди. Амр ибн Ос ҳам ўз қўшини билан келди. Кўрғон дарвозаси олдида жойлашди. Кўрғонни эгаллаш мушкул эканини кўриб, олган ғазнотини аскарларига тақсимлади. Ва бешдан бир қисмини ажратиб, бир неча асирлар билан Ҳазрати Умарга юборди. Ўзи эса кўрғон дарвозасидан чиқмади. Ҳар куни, ҳар соат жанг қилди. Кўрғон олдида беш ой кетмади. Искандария подшоҳи қутулиш имкони йўқлигини англаб, Амр ибн Осга одам юбориб:

— Тинчлик келишуви қилайлик, — деди. Амр эса:

— Ё мусулмон бўл, ёки бош олиб кел, — деди. Подшоҳ эса:

— Мен ажамлардан ва Византиядан кўп кишига бош берганман. Сизга ҳам бераман, — деди. Лекин бир шарт билан: мендан қанча асир олган бўлсангиз, уларни қайтариб беришингиз керак, — деди. Ҳазрати Амр эса:

— Мендан ҳам катта бир амиримиз бор. Мен унинг фармонидаман. Аввал ундан маслаҳат сўрайин, — деди. Ва Ҳазрати Умарга одам юборди. Ҳазрати Умар унга бир буйруқ (мактуб) ёзиб шундай деди:

"Эй Амр ибн Ос! Агар улар мусулмон бўлишни қабул қилсалар, уларга амон бер. Агар мусулмон бўлишни хоҳламасалар ва уларга бош олиш талаб қилинса, улардан бош олиб, уларнинг ҳудудларида тинчлик ўрнат. Асирларни қайтариш борасида уларнинг шартларини муҳокама қилиб, адолат ва инсоф билан иш тут. Ислоннинг обрўйини сақлаб, халқларнинг ишончини қозонишга ҳаракат қил."

— Сиз Мадинага жўнатган ўша асирларни Мадина аҳолиси тақсимлаб сотиб юборишди. Улардан баъзилари Мадинага, баъзилари Ироққа тушди. Улар ажралиб кетишди. Уларни қайтариш мумкин эмас. Мусулмонларга берган ваъдангизни бажара

олмайдиган бу шартни қабул қилманг. Аммо қўлингизда бўлган ва насроний диндагилар бўлган асирларни қайтариб беринг. Агар улар мусулмон бўлган бўлсалар, қайтарманг, — деди.

Амр ҳам Искандария подшоҳига шундай жавоб бергач, у ноилож қолди. Бу шартни қабул қилиб, тинчлик келишуви қилди. Искандариянинг дарвозасини очди.

Шу пайтда Ҳазрати Умар ибн Хаттоб Амр ибн Осга янги бир буйруқ юбориб:

— Энди Мисрга юриш қил, — деди. Амр ҳам Миср томон ҳаракат қилди. Ўша пайтда Миср подшоҳи Муқаукис деб аталган. Бироқ бу Муқаукис Айниус-Шамда истиқомат қиларди. Мисрда эса унинг томонидан жўнатилган Қаслик исмли бир шахс ўтирган эди. Унга Абу Мариё дейишарди. У қибтӣ подшоҳларининг ўғилларидан бири эди. Ва бир саркардалари бор эди. Унга Эсоқиф дер эдилар. Ҳаммаси ҳам насроний эди. Бу Қаслик саркарда Эсоқиф билан ва барча олимлари билан Мисрдан чиқди. Амр ибн Оснинг хузурига келишди. Улар гаплашиб, нима мақсадда келганларини билдиришни исташди.

Амр ибн Ос уларни яхши сўзлар билан кутиб олиб, уларга эътибор кўрсатди ва:

— Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам шундай деганлар: "Миср аҳли устидан ғалаба қозонганингизда, уларнинг ҳаққини адо этингиз," — дедилар. Ва: "Чунки уларнинг биз билан Ҳажар анидан келган ҳаққа яқинлиги бор. Шундай қилиб, Иброҳим (а.с.)нинг ўғли Исмоил (а.с.) ва барча арабларнинг ота-боболари Мисрдандир. Ҳажар Миср подшоҳининг қизи эди. Айниус-Шамс аҳолиси Миср подшоҳи устидан ғалаба қозонган вақтда, уни ўлдиришди ва Ҳажарни асир қилишди. Уни бир подшоҳга сотишди. Ўша подшоҳ эса уни Ҳазрати Сорага ҳадя қилди. Ҳазрати Сора эса уни Ҳазрати Иброҳим (а.с.)га ҳадя қилди. Ундан Исмоил (а.с.) туғилди. Биз шу сабабдан сизларнинг кўнглингизни оғритмоқчи эмасмиз ва сизларнинг ҳаққингизни тан оламиз. Агар мусулмон бўлсангиз, биз каби бир одам бўласиз. Агар мусулмон бўлмасангиз, бош—хараж тўлайсиз," — деди.

Мисрликлар эса:

— Агар биз мусулмон бўлмасак, бош ва хараж тўлаб тинчликда яшаймиз, — деб жавоб беришди. Амр ибн Ос уларга: "Шунда сизлар ўз эътиқодингизда қоласиз, лекин Ислом ҳимояси остида бўласиз. Бош ва хараж тўлаб, қон тўкилмаслигини таъминлайсиз," — деди. Улар бунга рози бўлиб, келишув шартларини қабул қилишди. Бу билан Мисрдаги зиддият тинчлик билан ҳал бўлди.

— Яхши айтдингиз. Лекин бизга бир ойлик муҳлат беринг, — дейишди.

Амр:

— Сиз мени алдай олмайсиз. Мен сизларга уч кундан ортиқ муҳлат беролмайман, — деди. Мисрлик элчилар буни қабул қилиб, орқаларга қайтишди.

Тўртинчи кун келганда, Амр:

— Нима қиламиз? — деб бир чора излашни бошлади. Мисрликлар тўсатдан мусулмонларга ҳужум қилишди. Зубайр кўрғоннинг дарвозасига етиб бориб, қаттиқ жанг қилди ва кўрғоннинг деворига чиқди. Мусулмонлар ҳам унинг ортидан чиқишди. Улар Мисрга кириш учун йўл топишни хоҳлашди. Миср қавми мусулмон қўшинларининг кўрғон устунларига чиққанини кўриб, Муқаукиснинг вакили Қаслик хузурига келишди. Унга ҳолатни айтиб беришди. У эса:

— Эй қавм! Улар шундай подшоҳларки, Ажамлар подшоҳи Кисро ва Византия подшоҳи Қайсарни ҳам мағлуб этишди. Биз уларга қандай қилиб қарши чиқишимиз мумкин, — деди.

Мисрликлар йиғлашиб Амрдан амон сўрашди. Амр уларнинг талабларига рози бўлди. Мисрликлар Зубайрга йўл бериб, у шаҳарга кирди. Кўрғоннинг дарвозасини очди. Мусулмон қўшинлари ичкарига киришди. Зубайр Амрга:

— Мен кўрғонни эгалладим. Сен нега тинчлик келишуви қилдинг? — деди. Амр унинг сўзига эътибор бермади. Мисрликлар хараж тўлашлари шарти билан тинчлик келишуви тузиб, Мисрни эгаллади.

Мусулмонлар ичкарига кириб жойлашдилар. Ўша пайтда Мисрнинг номи Фустот эди. Ва қибтий аскарлардан у ерда кўпчилик бор эди. Араб қавмини шундай кийимсиз кўрган қибтийлар:

— Ҳайрат, ҳайрат! Агар улар шунча заиф эканини билганимизда, шахримизни топширмасдик, — дейишди.

Амр бу сўзларни эшитиб, ўша қибтийларни чақирди ва бир туяни сўйдирди. Уни тузли сувда қайнатди. Арабларни чақирди. Араблар ўша туянинг гўштини ейишди.

Эртаси куни Амр:

— Уста ошпазлар келтирилсин, — деб буйруқ берди. Турли хил неъматлар тайёрлатди. Араб қавмини чақирди ва уларни ўша неъматлардан тўйинтирди. Кейин қибтий аскарларга мурожаат қилиб:

— Сизнинг менинг устимда қариндошлик ҳаққингиз бор. Эшитдимки, сиз мен билан жанг қилмоқчи экансиз. Билингки, бу араб қавмининг аввалида егани туя гўшти эди. Бугун эса турли хил неъматларни еганларини кўрдингиз. Яхши билингки, улар жонларини беришга тайёр бўлишади, аммо шаҳарни бермайдилар. Улар танасида бир томир ҳаракатланса, жангга югурадилар. Шунинг учун ўзингизни ҳалокатга ташламанг. Ё мусулмон бўлинг, ёки шаҳардан чиқиб, узоқлашинг, — деди.

У қавм:

— Рост гап айтдингиз, — деб тарқалди. Дарҳол Муқаукиснинг ҳузурига боришди. Қибтийлар подшоҳи йўлда ҳаракат қиларди ва:

— Бу араб бизга шунча меҳнат қилиб, бизни пароканда қилиши керак эди. Аммо қаранг, бизларни бир оғиз гап билан қандай пароканда қилди, — дер эди.

Қибтий подшоҳи Айниус-Шамс шаҳрига етиб боргач, Муқаукиснинг ҳузурига чиқди. Бу Айниус-Шамс қибтийлар юртидан бир шаҳар бўлиб, Навба ва Магрибга яқин жойлашган эди. Қибтий подшоҳи Муқаукисга Амфнинг воқеасини айтиб берди:

— Бизга шундай найранг қилди, шундай ўйин ўйнади, — деди. У эса:

— Араблар сизларни алдаш учун жуда ақлли одамларни юборишган экан, — деди.

Бу воқеадан сўнг Муқаукис ўз кўшинини йиғиб, Миср томон йўл олди. Амр бунини эшитиб, ўз кўшинини тайёрлади ва Мисрдан чиқди. У ҳам Айниус-Шамс томон юрди. Улар ўша томонга етиб боришганда, иккала кўшин бир-бирига рўпара келди.

Амр кўшиннинг олдига чиқиб:

— Эй Расулulloҳнинг саҳобалари! — деди. — Олдинга чиқинглар.

У кўшинга Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг яқин дўстларини олдинга чиқарди. Абу Берда, Салма ва Абу Бердат-ил Ашъарий каби кишиларни сафнинг олдига қўйди ва:

— Сизлар олдинда бўлингларки, мусулмон кўшини ғалаба қозонсин, — деди. Кейин саҳобалар олдинга чиқишди. Кўшин уларнинг ортидан хужумга ўтди. Қибтий кўшинини пароканда қилишди. Кўп одамларни ўлдиришди ва кўплаб ғазнота ҳамда асирлар олишди. Ғазнотанинг бешдан бир қисми ажратишиб, Мадинага жўнатилди.

Ҳазрати Умар Ҳазрати Ало эл-Ҳадромийни Баҳрайн юртидан озод қилиб, Ҳазрати Саъднинг ҳузурига юборган пайтида Баҳрайн кўшинини Форсдан чиқариб, Баҳрайнга юборган эди. Куддома ибн Мазъунни ҳам Баҳрайнга бошлиқ қилиб тайинлади. Биз ҳикоя қилган бу воқеаларнинг ҳаммаси ҳижратнинг йигирманчи йилида содир бўлган эди.

Куддома Баҳрайнда шароб ичди, деган хабар келди. Ҳазрати Умар уни чақириб келтирди. Уни қамчилади ва Абу Ҳурайрани Баҳрайнга ва Ямамага бошлиқ қилиб тайинлади.

Бу йилда яна Куфа қавми Ҳазрати Саъд ибн Абу Ваққосдан шикоят қилишди. Ҳазрати Умар Саъдни ҳам Куфадан ва бутун Ироқдан озод қилиб, Мадинага олиб келди.

Миср ва Искандариянинг фатҳлари ҳижратнинг ўша йигирманчи йилида содир бўлган. Бу Рабиул аввал ойида эди. Ҳижратнинг йигирма биринчи йили кирганда Ажам кўшини Нихавандда йиғилган эди. Мусулмонлар ҳам у ерга етиб боришди ва Нихавандни фатҳ қилишди.

Шундан кейин ажамлардан ҳеч ким жам бўлган ҳолда чиқмади.

Нихаванд шахрининг фатҳи

Ҳазрати Умар Саъд ибн Абу Ваққосни Куфадан озод қилиб, унинг ўрнига Абдуллоҳ ибн Ғатафонни Куфага ва Ироққа ҳоким қилиб тайинлади. Бу Ғатафон Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг яқин саҳобаларидан ва Ансордан бўлган.

Ўша пайтда Форс шоҳи Йезд-жердга:

— Қадисияни фатҳ қилган ва Рустамни ўлдирган ҳамда сени Мадаиндан чиқарган шахсни араб подшоҳи қўшиннинг қўмондонлигидан озод қилди, — деб айтишди.

Йезд-жерд ўша вақтда Рей шахрида бўлиб турган эди. У бу хабарни эшитгач, араб подшоҳидан умидванд бўлди. Исфаҳонга, Форсга, Хуросонга ва Туркистон эшигигача ҳар тарафга мактублар юборди. Ва ҳар номада шундай ёзди:

— Бу дунёнинг иши турли-туман. Подшоҳлар баъзида хор, баъзида эса улуғ бўладилар. Ва дин иши ҳам баъзида ўсади, баъзида кичрайди. Ҳозир мен Рей шахрида бўлиб турибман. Шу вақтгача сабр қилиб келдим. Бугун арабнинг аҳволи жуда заиф. Эндиликда тўпланиб келиш пайтидир, токи улар билан жанг қилиб, улардан интиқом олайлик. Ва ниятингизни яхшилаб қилинг, токи ёрдам осмондан тақдир ила келсин, — деди.

У ҳар шаҳардан қўшин сўради. Хуросондан, Нишопурдан, Балхдан, Форсдан, Исфаҳондан, Кўхистондан ва Озарбайжондан барча ажам халқи бу буйруққа бўйсунди. Бироқ, Йезд-жерднинг ёнида ақлли маслаҳатчи қолмаган эди. Қўмондонлик қиладиган бирон киши йўқ эди. Ҳаммаси ўлдирилганди. Фақат жангчилардан Файрузон деган бир киши қолган эди. Уни Зулҳажиб ҳам дер эдилар. Кекса бир киши эди. Барча ажамлар уни танир эди. Йезд-жердга шундай дейишди:

— Бизга саркарда сифатида Файрузондан бошқа биров керак эмас.

Йезд-жерд ҳам шундай деди:

— У кекса бир киши. Уни Нихаванддан Рейга олиб келиш мумкин эмас. Ҳозир барча қўшинни унинг ҳузурида тўплайлик, — деди. Ва барча қўшинга мактуб ёзиб жўнатиб:

— Ҳамманглар Нихавандда, Файрузоннинг ҳузурида тўпланинглар, — деб буйруқ берди.

Шундан сўнг, 150,000 киши Файрузоннинг ҳузурида йиғилди.

Абдуллоҳ ибн Ғатафон бу ҳолатдан хабардор бўлди. У бунга Ҳазрати Умарга хабар берди. Ҳазрати Курейб ибн Зафарни Мадинага жўнатди. У Мадинага бориб, Ҳазрати Умарга мактубни топширди. Мактубда шундай дейилган эди:

"Эй мўминлар амири, ажам қўшинлари Нихавандда йиғилишди. Улар сони жуда кўп, барча томонлардан келган қўшинлар бирлашибди. Йезд-жерд ўз қўшинларини яхлит ҳолда бошқариш учун барча ўлкалардан жангчилар тўплаган. Бизнинг ҳам тезда чора кўришимиз лозим. Нихаванддаги душман қўшини жуда катта бўлса-да, уларнинг қўмондони Файрузон кексайиб қолган. Агар биз тезда зарба берсак, уларнинг сафларини пароканда қилишимиз мумкин. Эҳтимол, биз уларни мағлуб этиб, тўлиқ ғалабага эришармиз."

Ҳазрати Умар мактубни ўқиб чиқди ва ўз маслаҳатчилари билан маслаҳатлашиб, қўшимча чораларни кўриш учун ҳаракат бошлади.

— Эй Умар! Ажамлар Нихавандда тўпландилар. Улар шундай кўпки, бунчалик катта қўшин ҳеч қачон жамланмаган эди. Агар улар имконият топсалар, Ҳилвонга етиб боришади. Ва агар у ердан Ироққа келиб кирсалар, мусулмонлар учун ишлар қийинлашади. Энг яхши чора шундаки, мусулмон қўшинлари ҳаракат қилиб, Ҳилвон тепаликларидан ўтиб, у ерда жангга киришларидир.

Ҳазрати Умар (р.а.) бу мактубни қабул қилиб ўқиди ва мулоҳазага чўмди. У элчидан:

— Сенинг исминг нима? — деб сўради. У эса:

— Курай, — деди.

— Сен кимнинг ўғлисинг?

— Мен Зафарнинг ўғлиман.

Ҳазрати Умар мусулмонларнинг етакчиларини масжидга йиғилишга чақирди. Улар йиғилишди. Ҳазрати Умар улар билан маслаҳат қилди. Кейин Ҳазрати Умар:

— Умид қиламанки, бу уларнинг охириг қўйилиши бўлади. Агар биз бу бирлашувларини тарқатиб, пароканда қила олсак, энди улар яна бирлаша олмайдилар. Агар пароканда қила олмасак, ҳеч қачон уларни мағлуб этолмаймиз. Мен шунга қарор қилдимки, жиҳодга ўзим борсам. Сизлар нима деб ўйлайсиз, нима дейсиз? Агар мен бормаган бўлсам, бу араблар ҳам бормайдилар, — деди.

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг саҳобалари орасида фикрлар бўлиниб кетди. Кимдир:

— Боришингиз лозим, — деди. Бошқалар эса:

— Жангга боришингиз керак эмас, — деди. Ҳазрати Усмон:

Эй мўминлар амири! — деди. — Ғам чекманг, Аллоҳ таоло бу мусулмонларни сизнинг қўлингизда азиз қилган. Албатта, яна хор қилмас. Сизга ёрдам, устунлик ва зафар ато этсин, енгилиш бермасин. Сизнинг қўлингизда ҳар шаҳарда қанчадан-қанча қўшин бор. Шомдан, Басрадан, Ямандан қўшин йиғинг (тўпланг). Куфага ўтинг, у ердан ҳам қўшин йиғинг. Ўзингиз Куфада, ёки Мадаинда, ёки Ҳилвонда туринг. Ва уларга қўшин юборинг. Сиз ҳам уларнинг ортидан бўлинг. Агар ёрдам керак бўлса, юборинг. Агар зафар қозонсалар, ўша зафарни тез эшитинг, тез билинг. Агар қўшинингиз чекинса, ҳаммаси сизнинг атрофингизда йиғилади. Сизни кўрсалар, душман қанчалик кўп бўлмасин, уларнинг кўзига душман кам кўринади.

Абу Толиб ўғли Али (р.а.) эса шундай деди:

— Эй мўминлар амири! Тўғриси шуки, сизнинг жангга боришингиз мувофиқ эмас. Чунки, Шом қўшинини юборсангиз, саҳро қавми келиб Шомни эгаллайди. Агар Мадинадан чиқиб кетсангиз, саҳро араблари келиб Мадинани хароб қилади. Шунда ташвишингиз ва ғамингиз ортиб кетади. Тўғри чора шуки, Яман қўшинини ўз жойида қолдиринг, Басра қўшинига хабар йўлланг. Уларнинг учдан бири Басрада қолсин. У ерда туриб Ахвот ва Басрани қўриқласин. Икки қисми эса жангга юриш қилсин. Бир жасур киши тайинлансин, уларга бош бўлсин, токи у жанг қилсин. Агар бу аҷам қавми сизнинг бу ердан кетганингизни эшитса, улардан жангга келмаганлар ҳам жангга келади. Жангга келмаган киши сизни кўрса, албатта, жон-дил билан сиз билан жанг қилади. Чунки:

— Арабнинг ҳақиқий амири мана шуйдир. Ҳаракат қилайлик, буни йўқ қилайлик, энди арабларга таянадиган киши қолмасин, — дейишади.

Ҳазрати Умар ибн Хаттоб (р.а.) бу фикрлар хилма-хиллигидан ҳайрон бўлиб қолди ва шундай деди:

— Абдулмуттолиб ўғли Аббос билан маслаҳатлашай. Унинг маслаҳати муборақдир. Қурайш ичида ҳеч кимнинг фикри ва тадбири Аббосникига тенг келмайди, — деди. Ҳазрати Аббос ҳузурига бориб, у билан маслаҳат қилди ва фикрини сўради. Ҳазрати Аббос эса:

— Энг тўғри чора, сизнинг ўз ўрнингизда қолишингиз ва қўшин юборишингиздир, — деди.

Бу жавоб Ҳазрати Умарга маъқул келди. Ҳазрати Аббосга шундай деб сўради:

— Бизга саркарда бўлишга ярайдиган ким бор?

Ҳазрати Аббос шундай деди:

— Эй мўминлар амири! Ироқ қўшинини сиз ўзингиз яхшироқ биласиз, — деди. Ҳазрати Умар ҳам:

— Менинг кўнглим Нуъмон ибн Муқринда, — деди. Ҳазрати Аббос:

— Рост айтдингиз, у яхши одам, — деди.

Ҳазрати Умар ибн Хаттоб Мадина қўшинини тўплади. Ва Нуъмон ибн Муқринга амрнома ёзиб юборди. У ўша пайтда Ахвотда бўлиб турган эди. Чунки Ҳазрати Саъд уни Ироқдан Ахвотга юборганди.

Ҳазрати Умарнинг амрномаси шундай эди:

— Эй Нуъмон ибн Муқрин! Сен қўшин билан Нихавандга бор. Ва Абу Мусо Ашъарийга шундай ёздим:

— Басра ва Ахвоз қўшинидан қанча аскар беришга қодир бўлса, уларни сенга беришини айтдим. Мадина қўшинлари ҳам сенга етиб келади. Ва сени барча қўшиннинг бош қўмондони қилиб тайинлайман, — деди.

Бу мактубни ўз ўғли Абдуллоҳга топширди. Ва Муҳожирлардан ва Ансордан 5000 киши билан Нуъмон ибн Муқриннинг ҳузурига юборди. Муғйрани ҳам улар билан бирга юборди. Сақиф ўғилларининг озодлиси Соиб ибн Акроқийни ҳам улар билан юборди. У ҳисоб-китобни яхши билувчи, жуда ақлли котиб эди. Агар ғалаба қозонилса, у ғаниматларни тақсимлар эди.

Бу қўшин Мадинадан чиққанида, Ҳазрати Умар Абу Мусо Ашъарийга амрнома ёзиб:

— Ахвоз ва Басра қўшинларининг учдан бир қисмини ўзинг учун ол, икки қисмини Нуъмонга бер. У эса уларни Нихавандга етказиб борсин, — деди. Абдуллоҳга ҳам мактуб ёзиб:

Ироқ ва Куфа қўшинларининг икки қисмини Муқрин ўғли Нуъмонга юборинг, — деб буйруқ берди.

Муқрин ўғли Нуъмон Ахвоздан Басрага келди. Абу Мусо унга 1000 нафар аскар берди. Улар Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг яқин дўстларидан ва араб сиймоларидан бўлган жангарилар эдилар. Улар орасида Хузайфа-ил Ямоний, Жарир ибн Абдуллоҳ, Амр ибн Мади Кариб, Толҳа ибн Халид ва шулар каби Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг яқин дўстлари бўлган шахслар бор эди. Уларнинг барчаси Ҳазрати Умар ўғли Абдуллоҳ билан келган эдилар.

Нуъмон ибн Муқрин қўшинини ҳаракатга келтирди. Савад йўлидан ва Ҳилвондан ўтиб, араблардан ва зиммат аҳлидан (союздошлардан) 10,000 кишини йиғди. Қўшин Ҳилвонга етиб борди. Душмандан ҳеч бир асар кўринмади. Ҳилвон атрофидан чиқиб, Маржга келди. У ердан кўтарилиб, Турга келди.

Ажам қўшини ҳали Нихавандда эди. Улар араб қўшинининг келаётганини эшитишганида, жангни Нихавандда қилишга қарор қилишди. 150,000 киши йиғиб, Ҳаск шаҳри олдида мавқе эгаллашди.

Нуъмон ибн Муқрин ҳам Нихаванддан йигирма беш фарсанг йўл узоқдаги Тур шаҳрида тугади. У ажам қўшини ўз йўлига келади деб ўйлади. Аммо уларнинг Ҳаск шаҳри олдида туришганини эшитгач, Турдаги 30,000 қўшини билан Нихаванд томон йўлга тушди. Шаҳар олдида тугади. Ва бу хабарни Ҳазрати Умарга (р.а.) етказди. У ерда икки ой бутун қолди. На ажам қўшини уларга томон келди, на улар ажам қўшинига йўл олди.

Бу хабар Ҳазрати Умарга етганида, у ғамга чўмди. Мусулмонларнинг ҳам кайфияти пароканда бўлди. Ҳазрати Умарнинг кўзлари ҳар куни йўлларга қараб:

— Қўшиннинг аҳволи қандай бўлди? — деб кутишда эди.

Мадина шу ҳолатда турганида, Куфадан, Асад ўғилларидан Жаррох ибн Синон деган бир киши келди. Унинг ёнида яна уч киши бор эди. Улар Ҳазрати Умарнинг ҳузурига чиқиб, Ҳазрати Саъддан шикоят қилишди.

— Куфада бизга кучи билан босим қилиб, мол-мулкимизни тортиб олди. Мусулмонларга тақсимланган нарсаларни адолат йўлида бўлиб бермади, — дейишди.

Ҳазрати Умарнинг кўнгли эса қўшиннинг аҳволини ўйлашдан тўлиқ машғул эди. Уларга шундай деди:

— Сизлар шундай бир пайтда келдингизки, менинг хаёлимда бошқа фикрлар бор. Сабр қила олмадингиз. Шу машғулот орасида келдингиз. Мен ҳақиқатдан ҳам тушундимки, сизлар ботил йўл билан келгансиз. Ўч олишни истаяпсиз. Ҳозир менинг бошқа ишларим бор. Бу ишингизни ўрганиб чиқаман, — деди.

Ҳазрати Умар Муҳаммад ибн Масламани волийлар устига назоратчи қилиб қўйган эди. Ким бирор волийдан шикоят қилса, Муҳаммад ибн Масламани юборишарди. У эса амил билан шикоят қилган халқнинг ишларини ўрганиб, натижасини Ҳазрати Умарга етказарди. Ҳазрати Умар лозим топган чорани кўрарди.

Ҳазрати Умар Муҳаммад ибн Масламани ўша кишилар билан Куфага юборди. У ерда Саъднинг ҳолати ўрганиларди. Саъд ҳам улар билан бирга юборилди. Улар Куфага етиб келишганида, шаҳар ичида, ўша Мадинага келган кишилар билан Саъд (р.а.) масжиддан масжидга, маҳалладан маҳаллага юришарди. Ҳар ерда Ҳазрати Саъднинг адолати ва қилган ишлари ҳақида сўрашарди. Муҳаммад ибн Маслама кимдан сўраса, у киши:

— Биз Ҳазрати Саъддан ҳеч қандай айб топмадик. Бизга ҳеч ким керак эмас, фақат Ҳазрати Саъд керак, — дерди. Жаррохнинг дўстлари бўлган кишилар эса ҳеч нарса демасдилар.

Бир куни улар бир масжидга келиб қолишди. У ерни (Қайс ўғиллари масжиди) деб аташарди. У масжиддаги халқдан Ҳазрати Саъд ҳақида сўрашди. Халқ жим бўлиб қолди. Муҳаммад ибн Маслама:

— Эй қавм! — деди. — Сизларнинг бу жимлигингиз мени шубҳага солди. Унинг яхшилигини ёки ёмонлигини билсангиз, менга айтинглар, — деди. Муҳаммад ибн Маслама шундай деганидан сўнг, ўша халқнинг етакчиларидан бири, икки Усома номли шахс:

Мана бундай дейсанми, айтсам, тўғрисини айтай, - деб шундай деди:

Бу ростки, у Саъд халққа ҳукм қилганда тўғри иш қилмайди ва кўп ғазнота келса, уни тўғри тақсимламайди. Жангга ҳам бормайди, ўзини катта тутиб, ҳукмдорлик қилади.

Бу сўзларни айтгандан сўнг, Ҳазрати Саъд юзини ўша кишиларга қаратиб:

Илоҳим! Бу одам ёлғон гапирди. Унинг икки кўзини ол. Лекин тилини олмаки, тўғри ким, ҳақиқат ойдинлашсин, - деди.

Шундан сўнг, Муҳаммад ибн Маслама яна Мадинага қайтди. Бу пайтда Усоманинг икки кўзи ҳам кўр бўлган эди. Муҳаммад ибн Маслама бу хабарни эшитгач:

Бу одам Ҳазрати Саъднинг баддуосига дучор бўлибди, - деди.

Ҳазрати Саъд ўша Мадинага келган Жаррохга ҳам баддуо қилиб:

Уларни ўлдир, шаҳидлик мартабасини берма, - деди. Бир неча кундан кейин ўша Жаррох қилич билан ўлдирилди. Ва дўсти Қубайса эса тош билан ўлдирилди. Хулоса шуки, ўша икки кишининг ҳар бири бир ўлимга жонларини беришди. Шаҳидлик мартабасига ета олмадилар.

Шундай қилиб Муҳаммад ибн Маслама Ҳазрати Саъд билан яна Мадинага бориб, Ҳазрати Умарга (р.а.) Жаррохнинг ва дўстларининг ва Усоманинг аҳволини айтиб беришди. Ҳазрати Умар эса:

— Мен олдиндан уларнинг ёлғон гапираётганини билган эдим, — деди. Ҳазрати Саъд эса:

— Эй мўминлар амири! — деди. — Кофирларнинг қонини ерга мен тўкканман. Ва мен ўша одамманки, Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Уҳуд жангисида онасини ва отасини менга фидо қилиб:

— Эй Саъд, от, онам ва отам сенга фидо бўлсин, — деб айтган эдилар. Бу сўзни мендан бошқа ҳеч кимга айтмаган эдилар, — деди.

Энди яна асосий мавзуга қайтсак.

Нуъмон ибн Муқрин Нихаванд дарвозасида анча вақт қолди. Охирида Файрузон унга одам юбориб:

— Менинг ҳузуримга бир кишини юборинглар, у билан гаплашай, — деди. Ҳазрати Нуъмон ҳам Муғийра ибн Шуъбани юборди. Муғийра Ҳаск шаҳри ичига кирганида, Файрузон ўз мажлисида зийнатланган кийимлар кийиб, бошига тож қўйган эди. Ва бир олтин тахтда ўтирганди. Унинг одамлари ҳам ипак кийимлар кийиб, қиличлар тақиб, икки томонда унинг олдида турардилар.

Муғийра ичкарига кирганида, кўзларини ерга қаратиб турди. Ҳеч кимнинг юзига қарамади. Файрузоннинг тахти олдида борганида, ҳар томондан уни қилич учи билан қақшатиб, унга:

— Юқори қара. Подшоҳни кўр. Подшоҳ ҳам сенга қарасин, — дейишди.

Муғийра ҳеч кимга қарамай юраверди. Уни қамчилашди. Ҳазрати Муғийра эса:

— Менга бирор иши бўлгани учун юборишган бўлса керак. Ишини айтсин, шунда ўртамазда нима бўлиши маълум бўлади. Бу турли тажовузлар унинг адолатсизлигига ёки бадбошлигига ишора қилади, лекин бу сизнинг хоҳлаган натижангизни бермайди, — деди.

— Эй қавм! Мен сизлар билан жанг қилиш учун келганим йўқ, — деди. — Мен элчиман. Элчилик қилиш учун келдим. Элчини бундай қабихликка дучор қилиш мумкинми? Мен ўз қавмим орасида обрўли бир кишиман. Мен сизлардан ҳам фазилатлироқман, — деди.

Файрузон таржимондан бу сўзларни эшитгач:

— Тўғри айтяпти. Одобсизлик қилдингиз, — деди. Кейин Ҳазрати Муғийрага:

— Ўтиринг, — деди. Муғийра ҳам ўтирди. Подшоҳ Файрузон:

— Эй араб! Сизлар барча қавмлардан ёмон экансизлар, — деди. — Мени қўшинимдаги ўқчиларга амр қилсам, сизларнинг барчангизни бир соат ичида тор-мор қилишади. Ва менинг шахримда сизлардан ҳам кўпроқ ўқчи бор. Лекин мен ўз шахримда сизларнинг қон тўкишингизни истамайман. Агар бу ердан кетсангиз, яхши бўлади. Агар кетмасангиз, сизга зарар келади. Лекин мен биламанки, сизларнинг жонингиз чиқади, шу ердан ҳеч қайтмайсиз.

Ажам подшоҳи бу сўзларини тугатгач, Муғийра унга шундай жавоб берди: аввало Аллоҳ таолога ҳамд-сано айтиб, шундан кейин Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга саловот айтиб, деди:

— Ҳа, сиз айтганингиздек, биз ҳам хор, ҳам камбағал ҳолатда эдик. Лекин Аллоҳ таоло бизга ўзимиз орасидан пайғамбар юборди. У бизга тўғри йўлни кўрсатди. Ва ўша бахтсизлик бизни ташлаб кетди, энди сизларнинг бошингизга тушди. Бу ерга, ўша камбағалликни сизларга қолдириб, неъмат ва ғаниматларни сизлардан олиб кетиш учун келдик, — деди ва ўрнидан туриб чиқиб кетди.

Шунда подшоҳ Файрузон ўз қавмига шундай деди:

— Бизга ўз фикримизни ўзгартиришга ундайдиган бошқа чора қолмаган экан. Улар биздан устун бўлишмоқда. Мусулмонларнинг жамланиши ҳам, жангдаги собитлиги ҳам бизга маъкул бўлиши керак. Энди уларга қарши самарали йўлни ўйлаб топишимиз лозим. Улар билан ўртада қандай ҳам тинчлик қилиш мумкин, шу ҳақда ўйлайлик. Аммо уларнинг ҳузурига қўлсиз борсак, бу биз учун шармандалик бўлади. Шу боис, бизнинг кейинги қадамларимиз қандай бўлиши лозимлигини яхшилаб ўйлаб кўрайлик.

— Ҳеч ҳайратланарли нарса йўқки, бу араблар айтган нарсаларини амалга оширмасалар, — деди.

Муғийра (р.а.) қайтиб келгач, Нуъмон (р.а.) қўшинини йиғди. Улар биргаликда маслаҳат қилишди ва:

— Биз нима учун ўтириб қолайлик. Энг тўғри иш шуки, қўшинимиз билан қайтиб кетайлик. Улар биз қочиб кетди, деб ўйлаб, ортимиздан келсинлар. Кейин яна орқага қайтиб, улар билан жанг қиламиз, — дейишди.

Барча аскарлар:

— Энг тўғри йўл шу, — дейишди.

Эртаси куни Ҳазрати Нуъмон қўшинини олиб, бир манзил орқага чекинишни бошлади. Йўлга чиқар экан, у:

— Неча пулга арзимайдиган мол-мулк бўлса, шу ерда қолдирилсин, — деб амр берди. Улар ўша жойда қолдирилди, кейин йўлга тушишди. Ажам қўшинлари уларнинг чекинганини ўйлашди. Ҳамда Ҳаскдан чиқиб, мусулмонларнинг ортидан ўз қўшинларини юборишди. Ҳазрати Нуъмон яна бир манзил орқага чекиниб, ўша ерда тўхтади. Ажамлар ҳам мусулмон қўшини билан жанг қилиш учун тўхтаганини англашди. Улар ҳам ўша ерда қўшинлари учун қароргоҳ қуришди. Подшоҳ Файрузон ҳам қўшинини тайёрлади. Жанг қилишга бел боғлади. Ва ўз қўшинига:

— Менинг қўшинимдан қочган киши Ҳаск шахрига кирсин. У ердан орқага ўтмасин, — деди.

Кейин, эртаси куни, жума куни эди, Ҳазрати Нуъмонга мусулмон қўшинлари:

— Эй Нуъмон! Эртага куёш иситмасидан аввал, тонгда жанг қилайлик, — дейишди.

Ҳазрати Нуъмон эса:

— Сизлар айтганингиздек, эрта тонгда жангга тайёрланинглар. Лекин ҳар бирингиз ўз ўрнингизни ва вазифангизни аниқ билинг. Душманни яқинлаштириб, уларнинг қувончига йўл қўйманг. Агар бирор киши чизикни бузса, бизни заиф кўрсатади, душман эса устун келади. Ҳар бирингиз ўз сафингизда собит бўлинг, — деди.

— Мен Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам билан жуда кўп жангларда қатнашганман. У жума намозидан кейин жанг қилар эди, — деди.

Шу сабабли, эртаси куни жума намози ўқилди. Намоздан кейин такбир айтдилар. Сафлар тизилди: ўнг, чап, марказий ва қанот қўшинлари тайёрланди. Ҳазрати Нуъмон шундай дуо қилди:

— Ё Раббим! Бугун бизга Исломнинг устунлигини бер, кофирларга бўлғинликни бер, — деди ва қўшимча қилиб:

— Ва менга ҳам шаҳидлик мартабасини насиб эт, — деб дуо қилди.

У қўшинига шундай деди:

— Менинг кўнглим шундай дейдики, мен бугун шаҳид бўламан. Агар мен шаҳид бўлсам, сизга Ҳузайфа амир бўлсин. Агар у ҳам шаҳид бўлса, Жарир ибн Абдуллоҳ амир бўлсин. Агар у ҳам шаҳид бўлса, Ҳазрати Қайс ибн Максух амир бўлсин, — деди.

Шу пайтда Ҳазрати Муғийра у ерда туриб, эътибор билан тинглаб турарди. У ўйлади: "Ҳазрати Нуъмон менинг номимни тилга олмади," деб хафа бўлди. Шу пайт Ҳазрати Нуъмон Ҳазрати Муғийранинг юзига қаради ва шундай деди:

— Агар уларнинг ҳаммаси шаҳид бўлса, Муғийра ибн Шуъба амир бўлсин, — деди. Кейин шундай қўшимча қилди:

— Мен уч марта такбир айтаман ва уч марта байроқни силкитаман. Шундан кейин хужумга ўтаман. Менинг ортимдан сиз ҳам хужум қилинглар, — деди.

Қўшин шундай қилди. Икки тараф бир-бирига яқинлашди. Чанг тўзони кўк юзини қоплади. Ҳамма бир-бирини кўрмай қолди. Қилич ва болта товушлари эшитила бошлади. Ажам қўшини бир соат ичида пароканда бўлди. Мусулмонлар орасидан катта сабр ва жасорат кўринди. Ажамлар чекинишди. Мусулмонлар уларнинг етиб олишган ажамларига қилич билан зарба беришга киришди.

Ҳазрати Нуъмон кофир аскарининг пароканда бўлганини кўриб, шундай дуо қилди:

— Ё Раббим! Ғалабада менинг дуоимни қабул қилдинг. Шаҳидлик дуоимни ҳам қабул қил, — деди. Кейин:

— Байроқни олдинга олиб боринг, — деб амр берди. Ўзи ҳам олдинга юришга интилишда эди. Лекин кутилмаганда кўлидаги байроқнинг орқасидан унинг қовурғасига бир ўқ тўғри келди. Ўша пайтнинг ўзида шаҳид бўлди.

Ҳазрати Нуъмоннинг бир акаси бор эди. Унга Сувайд ибн Муқрин деб айтишарди. У дарҳол Ҳазрати Нуъмонни олиб келди ва юзини тўсди. Унинг кўлидаги байроқни олиб, Ҳазрати Ҳузайфага топширди. Ҳазрати Ҳузайфа олдинга юрди. Мусулмонлар ҳам унинг ортидан олдинга хужумга ўтишди. Ажам қўшини чекинишга киришиб, турли тарафларга қочишди. Мусулмон қўшинлари уларнинг ортидан бориб, саноқсиз кофирларни ўлдиришди. Қочганлар Ҳаск шаҳрига қочар эдилар. Мусулмон қўшинлари уларнинг ортидан кузатиб бориб, ҳар бир мусулмон аскари беш ўнта душман аскарини ерга ётиқар эди.

Бу қонли жанг пайтида Файрузон бир йўл топиб, Ҳамадон йўли орқали қочиб кетди. Ҳазрати Қаъқаъ Файрузоннинг ортидан борди. Файрузон тепаликка чиқди. Ҳазрати Қаъқаъ ҳам унинг ортидан тепаликка чиқди. Энди туннинг ярими бўлган эди. Қочганлардан бир нечтаси Файрузоннинг атрофида тўпланди. Чунки уларнинг олдида юкланган кўп туялар бор эди. Тепаликнинг фақат битта йўли бор эди. Файрузон:

— Мана бу ердан ўтиб олайлик, — дер эди. Ҳазрати Қаъқаъ уни тутиб, Файрузонни ўлдирди. Бутун туяларни эгаллаб, кўплаб ғаниматлар қўлга киритди. Улардан ташқари, қирқ юк асал ҳам топилди. Мусулмонлар: "Ҳақ таолонинг асал каби аскари бор экан,"

дейишди. Чунки бу асаллар Файрузоннинг олдинга қочишига тўсқинлик қилганди ва унинг йўлини тўсиб қўйганди.

Эртаси куни ўлганларни санаб чиқишди. 100,000 кофир ўлдирилган эди. Чунки ажалларда ҳеч қачон бундай катта тўпланиш бўлмаганди. Ҳазрати Ҳузайфанинг буйруғига кўра, ғаниматларни Ҳазрати Соиб ибн Акроънинг ҳузурига топширишди. Чунки ғаниматларни тақсимлаш учун Ҳазрати Умар уни бу ерга юборган эди. У ғаниматларнинг бешдан бир қисмини ажратиб, қолганини тақсимлаб берди. Ҳар бир пиёдага икки минг дирҳам кумуш берилди. Отлиқлар эса унинг икки баробарини олишди.

Бир куни ажаллардан Ислом аҳлига бир киши келди. Бу одам оташпарстларга хизмат қиладиганлардан эди. Бир қария эшакқа миниб, Ҳазрати Ҳузайфа ҳузурига чиқди. У шундай деди:

— Менга омон беринг, шунингдек хоҳлайдиган бир кишига ҳам омон беринг. Чунки менинг ҳузуримда Кисронинг мол-мулки бор. Уни сизга топшираман, — деди.

Ҳазрати Ҳузайфа эса:

— Сизга омон бердим, — деди. Қария бир кути олиб келди ва:

— Йезд-жерд ўз қўшинини Рей шахрига қайтарган пайтда Кисронинг хазинадори бу кутини менга омонат қилган эди. У менга шундай деди: “Бу кутидаги нарсалар Кисронинг эҳтиёжи туғилганда фойдага ишлатилади.” Ҳазрати Ҳузайфа ўша кутининг муҳрини очди. Кутининг ичи кип-кизил, оқ ва яшил ёқутлар билан тўла эканини кўрди. Кути ичида шундай қимматбаҳо нарсалар бор эдики, уларнинг баҳосини ҳеч ким белгилай олмасди. Ҳазрати Ҳузайфа ҳайрон бўлди ва араб қавмига шундай деди:

— Булар шундай нарсаларки, уларни биз жангда қиличимиз билан олганимиз йўқ. Бизга бу кутида ҳеч қандай ҳақ ёки насиба йўқ. Биз буни шу ҳолича Ҳазрати Умарга юбориб, мусулмонларнинг Байтулмолига қўшиб қўйишларини таъминлаймиз, — деди.

Мусулмонлар эса:

— Энг тўғри йўл шу, — дейишди.

Ҳазрати Ҳузайфа ўша қимматбаҳо нарсаларни Ҳазрати Соиб ибн Акроънинг ҳузурига топширди. Ва фатҳнома ёзиб, Зариф исмли бир киши орқали Ҳазрати Умарга юборди.

Зариф Ҳазрати Умар ҳузурига етиб борганида, фатҳ хабарини етказди. Ҳазрати Умар Ҳазрати Нуъмонни сўради. Зариф эса:

— Аллоҳ сизга умр берсин ва Нуъмонга раҳмат қилсинки, у шаҳид бўлди, — деди.

Ҳазрати Умар кўз ёшларини тийолмай йиғлади ва:

— Яна кимлар шаҳид бўлди? — деб сўради.

Зариф эса:

— Жуда кўп одамлар шаҳид бўлди, уларни сиз билмайсиз, — деди.

Ҳазрати Умар шундай деди:

— Агар мен билмасам, Аллоҳ билади, — ва қуйидаги оятни ўқиди:

— “Аллоҳнинг билгани, сизларнинг билмайдиган бошқа кишилар ҳам бор.” (Анфол: 60)

Шунингдек, бир куни Ҳазрати Соиб ибн Акроъ келди. У ғаниматнинг бешдан бир қисмини олиб келган эди. У билан бирга ўша гавҳарли кутини ҳам олиб келди. Ҳазрати Умар (р.а.):

— Бу кути нима? — деб сўради. Соиб ибн Акроъ ҳам ўша кутининг ҳикоясини айтиб берди. Ва:

— Ҳазрати Ҳузайфа барча мусулмонларнинг розилиги билан бу кутини сизга юборди. Қандай топширсангиз, шундай бўлади. Агар хоҳласангиз, уни мўминларга тақсимлайсиз, агар хоҳласангиз, ўзингизга олиб, шахсий тасарруфингизга қўясиз, — деди.

Ҳазрати Умар эса:

— Бунинг нима эканини на сиз биласиз ва на улар биладилар. Мен, сенинг бу кеча Мадинада қолишингни истамайман. Ҳозирок тур. Бу кутини олиб кет. Бу кофирларни тор-мор қилганларнинг ҳаққидир. Ва бунда ҳеч кимнинг ҳаққи йўқ, — деди.

Ҳазрати Соиб ҳам Мадинадан чикиб, Ҳазрати Ҳузайфа ҳузурига борди. Ўша гавҳарларни Ҳазрати Ҳузайфа тижоратчиларга соттирди. Тушган пулини ўз қўшини орасида тақсимлаб берди. Ҳар бир отлига тўрт минг дирҳам берилди.

Ҳазрати Ҳузайфага шундай дейишди:

— Қочганлар Ҳамадонда тўпланган экан.

Ҳазрати Ҳузайфа ҳам Ҳазрати Қабқаъни уларнинг ҳузурига юборди. У бориб, уларни тарқатиб юборди.

Ҳамадонда бир қишлоқ бор эди, унга Диновар деб аташарди. Ҳамадонликларнинг қўпчилиги ўша ерда эди. Улардан бир етакчи шахс Ҳазрати Қабқаъ ҳузурига келиб:

— Мени сизларнинг амирингиз ҳузурига олиб боринг. Шунда у билан тинчлик келишуви тузаман, — деди. Ҳазрати Қабқаъ уни Ҳазрати Ҳузайфа ҳузурига олиб борди. У киши билан тинчлик қилди ва келишув имзоланди. Шу тариқа Ҳамадон тинчлик билан фатҳ этилди. Нихаванд эса қилич билан олинганди. Икки шаҳар бир-бирига шунчалик яқин эдики, шу сабабли мусулмон қўшинининг ярми Басрадан, ярми эса Куфадан эди.

Фатҳ якунлангач, Ҳазрати Ҳузайфа у ерда ўтириб:

— Ҳазрати Умар қандай буйруқ берар экан, — деб кутишда эди.

Нихаванд кичик жой бўлиб, бу қадар қўшинни сиғдиrolмасди. Ҳазрати Ҳузайфа қўшинини иккига бўлди. Қўшиннинг ичида ким Басра қўшинидан бўлса, уни Нихавандда қолдирди, ким Куфа қўшинидан бўлса, уни Диноварда қолдирди.

Мусулмонлар бу (Маҳейнни) фатҳ этганларидан кейин, Йезд-жерд Рейдан Хуросонга кетди. Бир қисм аҳолиси ҳам Маҳейндан Хуросонга йўл олди. Басрада қўшин кўпайгач, Куфа ва Саваднинг моли уларга етишмади. Куфада ҳам қўшин кўпайган эди. Шу сабабли улар Нихавандни, Диноварни ва Ҳамадонни фатҳ қилишга муваффақ бўлишди.

Ҳазрати Умар (р.а.):

— Нихаванд молини Басрага олиб бориб, Басра қўшинига беришсин, Диновар молини эса Куфага олиб бориб, Куфа қўшинига беришсин. Шундай қилиб, қўшин ўзини тўлиқ таъминласин, — деди.

ИСФАҲОН ШАҲРИНИНГ ФАТҲИ

Ҳазрати Умар Ироқ қўшинига шундай деб амр берган эди:

— Ҳилвондан ўтманглар.

Куфа қўшинига ҳам:

— Ахвондан ўтилмайди, — деган эди. Бироқ Йезд-жерд тўхтамай, ҳар йили қўшин тўплаб, мусулмонлар билан жанг қилишини кўриб, мусулмонларни йиғди. Уларнинг фикрини олди. Ҳамма шундай деди:

— Қўшинни жангдан ман қилиш тўғри эмас. Балки уларни у ерларга юбориш лозимки, Форсни, Исфаҳонни, Кирмонни Йезд-жерднинг қўлидан олиб қўйсинлар. Улар бу жойлардан умидларини узсинлар.

Ҳазрати Умар (р.а.) — мусулмон бўлган — Ҳурмузон билан маслаҳат қилди:

— Қўшинни қаердан юбориш керак? Аввало Исфаҳонданми? Ёки Форсданми? Ёхуд Кирмондандирми? — деди.

Ҳурмузон эса:

— Аввало Исфаҳондан юбориш лозим, — деди. — Чунки ажам подшоҳлиги Исфаҳонда. Бу шундан, Исфаҳон бош каби. Форс эса икки қўл каби. Озарбайжон ва Рей эса икки оёқ каби. Қўл ва оёқ кетганда, бош ўзида қолади, танадан жон чиқмас. Аммо бош кетса, бутун вужуд кетади.

Ҳазрати Умар Ҳурмузоннинг бу сўзларини маъкул топди. Ва Ҳазрати Умар Нихаванд фатҳ қилинганидан кейин Абдуллоҳ ибн Аббосни Куфа ва Ироқдан озод қилди. У жойларни Зиёд ибн Ҳанзалга топширди. Бу Зиёд Расулуллоҳ (а.с.) ҳазратларининг яқин дўстларидан эди. Ва муҳожирлардан (Маккадаги) эди. Ва тўғри одам эди. Бироқ ҳарбий ишлардан хабардор бўлмагани сабабли амирликка ярамас эди.

Шундан кейин Ҳазрати Умарнинг ўзидан озод қилишини сўради. Ҳазрати Умар ҳам унинг ўрнига Амморни юборди. Абдуллоҳ ибн Масъудни ҳам у билан бирга Куфа аҳлига, Ироқ аҳлига ва Савад аҳлига фикҳ илмларини, дин асосларини ва олийшаън Куръонни ўргатиш учун юборди.

Шундан кейин халқ Ҳазрати Умар ҳақида гапира бошлади:

— Муҳожирлар ва Ансорлар борки, уларнинг барчаси Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг яқин дўстларидир. Арабнинг буюк кишилари шулардир. Сиз уларни четга суриб, барчасининг устига амир ва ман қилишда ярамайдиган кишини амир қилиб тайинладингиз. Ва шуни ҳам ишора қилиб айтдингизки, барча мусулмонларнинг олдида туриб намоз ўқийди, — дейишди. Ҳазрати Умар уларга дарҳол қуйидаги оятни ўқиди:

"Биз эса юртда кудрати бўлмаганларга яхшилик қилишни, уларни пешво қилишни ва улар билан юртда тинчлик ўрнатишни хоҳлардик." (Қасос: 5)

Ҳазрати Умар Амморга байроқ бериб, уни Куфа билан Ироққа Аббос ўғли Абдуллоҳ ўрнига юборди. Ва яна тўртта байроқ боғлаб, тўртта катта кишини юборди. Бир байроқни Нуъмон ибн Муқринга берди ва унга шундай деди:

— Сен Ҳамадон томон бор. Чунки улар Ҳузайфа билан қилган аҳдни бузишди. Улар билан жанг қил. Агар ғалаба қозонсанг, ўша йўлдан Йезд-жерднинг ортидан Хуросонга бор, — деб буйруқ берди.

Ҳазрати Нуъмон ибн Муқрин бу буйруққа бўйсуниб, ўз қўшинига ҳаракат буйруғи берди. Йўлда Кенкеб деган бир тўхтовчи жой бор эди. У ерга етиб боришди. Ўша кеча у ерда тўхтаб қолишди. Ўғрилар келиб, ўша кеча уларнинг отларини ўғирлаб кетишди. Шунда у жойга "каср-ил лисус" деган ном қўйишди. Кейин Ҳамадонга бориб, уни фатҳ қилишди. Ҳазрати Умар (р.а.) бир байроқни Ҳазрати Утба ибн Арқодийга берди. Ва яна бир байроқни Абдуллоҳ ибн Итобга берди. Ва унга:

— Исфаҳонга боришни буюрди. Бу Абдуллоҳ ибн Итоб Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг яқин дўстларидан, Ансорнинг пешқадам шахсларидан ва Ансордан эди. У Ҳазро ўғилларидан эди. Ва уни Исфаҳонга амир қилиб тайинлади. Чунки Абдуллоҳ ибн Итоб жангчи ва қаҳрамон одам эди.

Ҳазрати Умар Абу Мусо ал-Ашъарийни ҳам Басрадан озод қилди. Ва:

— Сен ҳам Басра қўшини билан Исфаҳонга бор, Абдуллоҳ ибн Итоб хузурига бор, — деб буюрди. Бир кишини ҳам Басрага амир қилиб тайинлади, унинг исми Амр ибн Суқа эди. Ва Абу Мусони уч марта Басрадан озод қилиб, яна унга берган эди. Ана шу учтадан бири шу сафар эди. Ва Зиёд ибн Ҳанзалага ҳам мактуб ёзиб:

— Абдуллоҳ ибн Итоб билан Исфаҳон томон бор, — деб амр берди. Ва Абдуллоҳ ибн Итоб билан бирга 10,000 кишини юбориб:

— Куфадан кўнглинг қанча аскар истаса, бор, у ердан олиб кел. Кейин Исфаҳонга бор, — деди.

Абдуллоҳ ибн Итоб ҳам Ироқдан Нихавандга, Нихаванддан Исфаҳонга бориб, ўз қўшинини тайёрлади. Варақа ибн Рабаҳни пешқадам куч сифатида юборди. Ва Абдуллоҳ ибн Варақат ил-Асадийни қўшининг ўнг томонига қўйди, Исмаат ибн Абдуллоҳни қўшининг чап томонига қўйди.

Исфаҳон билан Нихаванднинг ораси етти кунлик йўл эди. Исфаҳонда ажамнинг пешқадам шахсларидан бири бор эди. Унга Кадискан дер эдилар. Унинг кўп қўшини бор эди. Нихаванддан қочганлар унинг хузурига келишганди. Бу Кадискан исмини шаҳзод Шаҳризод қўйган эди. Унга кўп қўшин билан пешқадам қўмондон қилиб юборишганди. Шаҳризод ҳам Нихаванд томон келди. Ва Исфаҳоннинг кишлоқларидан бирида туғади. У жойга Рустакүш шейх дер эдилар. Шу тариқа Абдуллоҳ ибн Итоб ҳам ўз қўшинини олдинга сурди ва Шаҳризодга қарши турди. Икки қўшин орасида катта жанг бошланди. Абдуллоҳ бу ҳолатни кўриб, ўзини Шаҳризодга ташлади. Бир қилич салланди. Уни ўлдирди. Шаҳризод ўлганидан сўнг унинг қўшини пароканда бўлди. Мусулмонлар улардан кўп кишини ўлдиришди. У кишлоқнинг ҳам пешқадам кишиси, бир Дехқони бор эди. Унинг исми Исфандиёр эди. Бу киши Абдуллоҳ билан тинчлик қилди. Абдуллоҳ ўша

қишлоқларни ҳам фатҳ қилди. Исфаҳонда илк фатҳ қилинган жойлар ўша жойлар эди. Абдуллоҳ шу тариқа қўшинини олдинга суриб, Исфаҳон дарвозасига келди. Малик Кадискан ҳам ўз қўшинини тайёрлаб, шаҳардан чиқди.

— Менинг сизлар билан келишим шартларига кўра, ким Исфаҳонни тарк қилмоқчи бўлса, истаган жойига кетиши мумкин. Уларни ушлаш ёки йўлларини тўсиш мумкин эмас, — деди.

Бу шартларга кўра барча тарафлар тинчликка эришдилар. Шундан кейин Абдуллоҳ ўз қўшинини Исфаҳонга олиб борди. У билан бир вақтда Абу Мусо ал-Ашъарий ҳам Басрадан чиқиб, Абдуллоҳга келаётган эди. У Нихаванд йўли орқали ўтиб, Басра ва Ахвездан келиб, Исфаҳонга етиб борди. Шунда Абдуллоҳ ибн Итоб тинчлик келишувини янгилаб, шартларни тасдиқлаб бўлганига ҳали уч кун ўтмаган эди, лекин у Исфаҳоннинг ичкарисига кирмаган эди.

Шундай қилиб, Абу Мусо ал-Ашъарий қўшин билан етиб келиб, улар билан бирга шаҳарга кирди. Улар хараж белгилаб, бутун шаҳар аҳолисидан хараж олишди. Уларга ҳеч қандай тўсиқ қўйишмасдан ўзлари хоҳлаган жойга кетишга рухсат беришди.

Қайси жойга боришни хоҳласангиз, ўша ерга боринг, — деди. Улар ўз оила-аъзолари билан Кирмон томон йўл олдилар. Абдуллоҳ ҳам Ҳазрати Умар ибн Хаттоб (р.а.)га хат ёзиб, фатҳ хабарини етказди. Ҳазрати Умар хурсанд бўлди, яна Абдуллоҳга буйруқ ёзиб юбориб:

— Саиб ибн Арқани Исфаҳонда амир қилиб қўй, ўзинг эса Абу Мусо ал-Ашъарий билан Кирмон томон йўл ол. Ва ўзинг билан бирга Ахвездан Ҳазрати Сўхайл ибн Адиеъни олиб юр, — деди.

Абдуллоҳ ҳам буйруқда нима амр қилинган бўлса, ўшани бажарди. Кирмон томон юриш бошлади.

Куфа аҳли шу йилда Аммор ибн Ясирдан шикоят қилишди. Ҳазрати Умар шундай деди:

— Бу Куфа аҳли билан нима қилсам экан? Агар Ҳазрати Саъд каби улуғ кишини юборсам, улардан шикоят қиладилар. Агар ундан пастроқ кишини юборсам, яна шикоят қиладилар.

Сўнгра Жубайр ибн Муътимни суҳбатга чақириб унга шундай деди:

— Сени Куфага амир қилиб қўйдим. Ўша ерга бор, аммо Куфага етиб бормай туриб ҳеч кимга бирор нарса айтма. То халқ сен ҳақингда “яхши” ёки “ёмон” демасин.

Ўша пайтда Муғийра ибн Шуъба Мадинада эди. Ҳазрати Умар Жубайр билан ёлғиз қолгач, Жубайр ўзига бирон жой амирлиги берилганини тушунди. Аммо у жой қаер эканлигини билмади. Жубайр ибн Муътим уйига келганида хотинидан бошқа ҳеч кимга бир оғиз гап айтмади. Хотинига:

— Бун ҳеч кимга айтма. Йўлга ҳозирлик кўр, — деди.

Ўша вақтда Муғийра ҳам ўз уйига келган эди. У ҳам ўз хотинига:

— Бироз йўл учун таёқчалар тайёрла. Жубайрнинг уйига бор. Жубайрнинг хотинидан: “Жубайр қаерга кетмоқда?” деб сўра.

Жубайрнинг хотини ҳам озгина йўл таёқлари олиб, Жубайрнинг уйига борди. Унинг хотинига:

— Эринг бун йўл учун таёқ қилсин. Эринг қаерга кетмоқда? — деди. Жубайрнинг хотини ҳам:

— У Куфанинг амирлигига кетмоқда. Аммо ҳеч кимга гапирма, — деди. У уйига қайтиб, Муғийрага хабар берди.

Муғийра ҳам Ҳазрати Умар ҳузурига келиб:

— Муборақ бўлсин, эй мўминларнинг амири! Куфа каби жойда мусулмонлар устига кимни амир қилдингиз, — деди. Ҳазрати Умар:

— Кимни? — деди. У эса:

— Жубайр ибн Муътим, — деди. Ҳазрати Умар:

— Сизга буни ким айтди? Чунки мен унга: “Буни ҳеч кимга айтма. Сақла, яширин тут,” дегандим, — деди.

Муғийра ҳам шундай деди:

— Эй мўминларнинг амири! У ишончли киши эмас.

Ҳазрати Умар (р.а.) эса:

— Бу Куфа ахлига қандай чора кўрай деб ўйлаб қоламан. Қайси турдаги шахсни юборсам, улар ундан шикоят қиладилар, — деди.

Муғийра ибн Шуъба (р.а.) шундай деди:

— Эй мўминларнинг амири! Куфага сиёсатли киши керак, — деб Куфаликларнинг табиати ва хулқини очиб берди. Ҳазрати Умар шундай деди:

— Агар шундай бўлса, сендан бошқа бирон кимса амир бўла олмайди. Фақат сен бўласан, — деди. Сўнгра Жубайрни тутиб қолди ва ўша ерга Ҳазрати Муғийрани юборди. У Ҳазрати Умар вафот этгунча Куфада қолди. Амр, Жарир ибн Абдуллоҳ ва Саъд ибн Масъуд Сакфийни ўз ҳузурига олди. Улар билан бирга Мадинага борди.

Ҳазрати Аммор Куфада бир йил амирлик қилди. Бу ҳол ҳижратнинг йигирма биринчи йилида содир бўлди. Ҳазрати Умар авваллари Абдуллоҳ ибн Масъудни:

1. Фикҳ;

2. Куръон;

ўргатиш учун Куфага юборган эди. Бу гал эса унга Байтулмол хазинаси бошчилигини берди:

— Йиғилган молни Абдуллоҳ ибн Масъудга топширинглар, у ҳифз қилсин, — деди. Ва Усмон ибн Муҳаннафга:

— Сен харажни йиғиш вазифасида бўл, — деди.

Ҳазрати Шурайхга эса қозилик ва ҳукм юритишни топширди. Уларга шундай деди:

— Ғанимат молини мусулмонлар орасида тақсимланглар.

Бу йўналишда кўрсатма берди. Чунки у ўзининг хайр билан ёдга олинишини истар эди.

Бу йилнинг ўзида Ҳасан Басрий туғилди. Шунингдек, Умар аш-Шаъбий бу йилда Куфага келди. Шу йилда Ҳазрати Умар яҳудийларни ҳайдаб чиқариб, Хайбарни мусулмонлар орасида тақсимлаб берди.

ҲАМАДОННИ ЗАБТ ҚИЛИШ ХАБАРИ

Ҳазрат Нуайм ўз қўшини билан Ҳамадонга келганда, у ерда Ҳабаший-Шум номли бир амир бор эди. У Ҳузайфа билан тузган сулҳни бузиб, Ҳамадон шаҳарини қўрғон қилиб олган ва унинг ичида кўп сонли аскар тўплаган эди. Ҳазрат Нуайм келгач, Ҳабаший-Шум Озарбайжондан ёрдам сўради. Озарбайжондан бекиёс аскар келди. Бу ҳолатни Ҳазрат Нуайм Ҳазрат Умарга мактуб орқали хабар қилди. Ҳазрат Умар бу ҳолатга қаттиқ қайғу қилди. У Ҳузайфага мактуб ёзиб, унга шундай деб буюрди:

— Сенда қанча аскар бўлса, уларнинг барчасини Нуаймга юбор.

Ҳузайфа бу буйрукни бажарди. Ҳабаший-Шумнинг кўплаб аскарлари келган вақтда у шаҳардан чиқиб, Ҳазрат Нуайм қўшинларига қарши турди. Жанг бошланди. Икки қўшин тўқнашди. Бу жанг Ниҳовант жангидан ҳам кучлироқ ва қонли бўлгани айтилади. Жанг уч кун ва уч кеча давом этди. Уч кундан сўнг Ҳабаший-Шумнинг қўшини енгилди. Форслар бу мағлубиятга дучор бўлганларидан сўнг Ҳазрат Нуайм Ҳамадонни эгаллади. Кейин қочган форс аскарларининг ортидан ўз қўшинини юборди. Қочганлар Рей йўналишига кетган эдилар. Рейда бир киши бор эди. Яздижард уни кўп сонли қўшин билан у ерга жойлаштирган эди. У Бехрам авлодидан бўлиб, Бехрам Жудийннинг ўғли, Бехрамнинг ўғли Сиёвуш эди. Мусулмонлар қочганларнинг ортидан Савагача бордилар. Бу Сава Рейдан уч манзил йўл узоқликда эди. Ҳамадондан Рей ораси олти миллик йўл эди.

Шу тариқа мусулмон қўшини Савага етиб бориб, қайта орқага қайтди. Ҳазрат Нуайм ғаниматни бўлиб берди. Унинг бешдан бирини ажратди. Фатҳ хабари билан Ҳазрат Умарга исмлари Сама бўлган уч кишини юборди:

1. Сама ибн Ҳорис,
2. Сама ибн Убайда,
3. Сама ибн Маҳрама.

Шу вақтларда ҳазрат Умар жуда қайғуда эди. Бу хурсандчилик хабари келганида, юраги равшан бўлиб, ғалаба хабарига жуда хурсанд бўлди. Улардан: — Исмингиз ким? — деб сўради. Улар эса: — Сама! — деб жавоб беришди. Ҳазрат Умар: — Ёраб! Ислонни улар билан қувватлантир ва олий даражага етказ, — деб дуо қилди. Ҳазрат Нуайм ўз мактубида шундай ёзган эди: — Рейда Форсдан кўплаб аскарлар Бехрам Чупиннинг ўғли ҳузурига йиғилган. Ҳазрат Умар бу мактубни олиб келган кишилар билан мактубга қуйидагича жавоб юборди: — Қайси кимсани хоҳласанг Ҳамадонда ҳоким қил. Сама ибн Ҳорисни бир неча минг аскар билан Озарбайжон томон юбор. Ўзинг эса Рей томон йўл ол. Ҳеч бир ерда форсларнинг йиғилишига рухсат берма, бунга йўл қўйма. Ҳазрат Умарнинг буйруғи Ҳазрат Нуаймга етиб келгач, у Язид ибн Қайсни Ҳамадонда ўзи билан қолдирди. Сама ибн Ҳорисни икки минг киши билан Озарбайжондан бўлган аскарларга ёрдамга юборди. Ўзи эса қўшинини олиб, Рей шаҳри устига юриш қилди. Бу Ҳамадон ва Рейнинг фатҳлари ҳижратнинг йигирма икки йилида содир бўлган.

РЕЙ ШАҲРИНИНГ ФАТҲИ

Форслик Сиёвушга: — Араб қўшини Ҳамадонга томон юз тутган, — деган хабар етиб келди. У ҳам Форс подшоҳларига мактуб юбориб шундай деди: — Мана, араблар менга томон келмокда. Улар қайси тарафга юз тутсалар, ҳеч ким уларга қаршилиқ кўрсата олмади. Мелик Яздигард биздан узоқда. Агар мусулмонлар Рейга келсалар, сиз ҳам ўз ўрнингизда туролмайсиз. Агар менга ёрдамчи аскар юборсангиз, мен ўзимни сизга қалқон қиламан. Уларга қарши жанг қиламан. Агар юбормасангиз, мен ҳам қочаман ва сиз ҳам йўқ бўласиз, — деди.

Форс подшоҳларининг барчаси унинг сўзини мақуллашди. Уни амирликка танлаб, ёрдамга аскар юборишди. Чек-чеклараси йўқ бир қўшин тўпланди. Ўша қўшиннинг ичида форслик етакчилардан бири бор эди. У Рейнинг деҳқонларидан, асосий шахсларидан эди. Унинг исми Зейн бўлиб, Фарҳод таҳаллуси билан танилган ва Рейда Меҳтар лавозимида эди. Унинг Сиёвуш билан экинлар сабаб душманлиги бор эди. Бу Зейн Рейдан бўлиб, унинг фарзандларининг экинлари у ерда кўп эди. Сиёвуш билан уларнинг орасида доимо кўп жанжал бўларди.

Ҳазрат Нуайм қўшин билан Саваддан ўтгач, Рей шаҳрининг яқинига етиб борди. Зейн ўз аҳли билан Рейдан Ҳазрат Нуаймга қарши чиқди. Рейнинг Қаҳа деб аталган бир қишлоғи бор эди. Ўша қишлоқда Зейн Ҳазрат Нуайм билан учрашди. Зейн Ҳазрат Нуаймнинг олдига келиб ундан омонлик сўради. Ҳазрат Нуайм (раҳимаҳуллоҳ) уни қабул қилди ва уни улуғлади. Зейн кейин Ҳазрат Нуаймга шундай деди: — Рейда қўшин жуда кўп. Сиз улар билан юзма-юз келсангиз уларни енголмайсиз. Фақат бир ҳийла билан уларни енгил мумкин, — деди.

Ҳазрат Нуайм: — Қандай қилиб? — деди. Зейн шундай деди: — Менга 2000 кишини беринг. Сиз улар билан юзма-юз келган пайтда мен орқангиздан шаҳарга кираман. Улар буни билишлари билан шаҳар томон юзланишади. Сиз ҳам уларнинг ортидан тушиб, уларни енгилни бошлайсиз, — деди.

Ҳазрат Нуайм 2000 кишини берди ва ўзининг акаси Мунзир ибн Амрни улар билан бирга юборди. Уларнинг бошига раҳбар қилди ва унга: — Зейн нима деса, уни бажаринг, — деди.

Зейн ўша аскарларни олиб кетди. У шаҳар атрофида айланиб юрди. Кеч бўлганида Хуросон томон ўтди. Эртага келиб, Сиёвуш қўшинини Рейдан Мукринга қарши олиб чиқди. Тоғнинг олдига жойлашди ва орқасини тоғга берди. — Бу жой ҳозир Рей шаҳрининг мусалласаси ҳисобланади.

Зейн уларнинг жанг бошлаганини билиб, Мунзирга хабар берди ва аскарларини олиб Табар тоғидан тушди. Улар ўзларини шаҳар ичида қолдириб, қиличга чўзилишди.

Бу хабар Сиёвушга етиб боргач, ҳар бир аскар ўз уйи ва оиласи учун шаҳарга томон қайтишди ва бўлим-бўлимга бўлиниб кетишди. Шундай қилиб, барча аскарлар қайта орқага қайтди. Сиёвуш ёлғиз қолгач, у ҳам шаҳарга қайтди. Ҳазрат Нуайм уларнинг ортидан қилич силкитиб, Форсларнинг олди ва ортидан уларни енгишни бошлашди. Улар шаҳарга кириб боришди. Бу жангда қонлар сувдек оқди. Форс қўшинининг жуда кам қисми тирик қолди. Қолганлари эса қочиб кетишди. Рейдан бўлганлар Дамганда йиғилишди.

Ҳазрат Нуайм шаҳарга киргач, талон-тарож қилишга буйруқ берди. Аскарлар ҳам талон-тарож қилишди. Зейннинг аҳли оиласига омон берилиб, Рей шахри унга берилди. Унинг ҳокими қилиб тайинланди ва у билан сулҳ тузилди.

Ҳазрат Нуайм Рей шахрининг қалъасини ёқиб, вайрон қилди. Ва ҳали ҳам у вайрон ҳолатда.

Деваментда бир деҳқон бор эди, унга "Мардон шахри" деб аташарди. У қочиб юрган кишилардан Форсларнинг аҳволи ёмонлашганини англади. Рейда бўлган Ҳазрат Нуайм хузурига одам юбориб, сулҳ тузди. Жизя (солиқ) беришни қабул қилди. Аскарлар Деваментдан қайта орқага қайтишди. Қочиб юрган ва пароканда бўлган Форслар Комуш чегараси орқали Дамганга келишди. Сиёвуш ўша жангда ҳалок бўлган эди. Қочиб юрган қўшиннинг бошлиғи қолмаганди. Ёрдамга келганлар ўз жойларига кетишди. Рейдан бўлганлар Рейда қолишди.

Ҳазрат Нуайм ўша пайтда ғанимат молининг бешдан бир қисмини ва ғалаба хабари билан Мудар ал-Ичлини Ҳазрат Умарга юборди. Мактубида шундай деди: — Форслар бу гал Комушда тўпланишди.

Бу мактубга жавобан Ҳазрат Умар (раҳимахуллоҳ) шундай жавоб юборди: — Комушда унинг ёнида тўпланадиган аскарлар унча кўп эмас. Сен, ҳозир аканг Сувайд ибн Муқринни Комуш томон йўлла. Ўзинг эса Рейда тур. Сувайднинг аскарлари Комушни забт қилгач, Форсларнинг ортидан юришсин. Улар қаерга борсалар, бизникилар ҳам уларнинг ортидан ўша жойга борсинлар.

Бу мактубни олган Ҳазрат Нуайм ҳар бир буйруқни ўрганиб чиқди. У Ҳазрат Сувайдни аскар билан юборди. Унинг ортидан Ҳазрат Сама ибн Маҳрамани юборди. Ва Шевкнинг ўғли Утбани ҳам бир томондан юборди. Сувайднинг аскари Комушга етиб келганда, у ердаги Форс аскарлари парчаланиб кетди. Чунки Комушнинг қалъаси йўқ эди. Улар у ерда туролмадилар. Ҳазрат Сувайд Дамганга етиб келди. Шаҳарга кириб, шаҳарни эгаллади. Кейин аскари билан бирга Керкандан Табаристонга йўл олди.

Ҳазрат Сувайд ҳам тезда ўз аскарини тортди ва Керкандан томон юрди. У Бештамга борди. Бештам Керканга яқин эди. Ва Керкандан Дейлим ҳукмдорлари авлодидан бўлган бир шахс бор эди. У Форс динига мансуб эди. Унга Мерзибон дейишарди. Доғистон ва Керкан унинг қўлида эди.

Табаристонда ҳам бир шахс бор эди, унга "Исфahид" дейишарди. Бу шахс ва Табаристоннинг барчаси Мерзибоннинг ҳукмида эди.

КЕРКАН ВА ТАБАРИСТОННИНГ ФАТҲИ

Керканнинг ҳукмдори Дейлабийлардан бўлган Мерзибон эди. Табаристоннинг ҳукмдори эса Исфahийд эди. Ҳазрат Сувайд аскарини олиб Керкандан йўл олди. Керкан ҳукмдори Мерзибон унга бир кунлик йўлдан келиб қарши чиқди, мусулмон бўлиб, Ҳазрат Сувайд билан сулҳ тузди. У муайян миқдорда жизя тўлайдиган бўлди. Агар ким мусулмон бўлмаса, у киши ҳам жизя (солиқ) тўларди. Табаристон ҳукмдори Исфahийд бу хабарни эшитгач, у ҳам сулҳ қилди. Ўзини жангга ташламади. — Агар жанг қилса, мен Керкан аскарларим билан бораман ва у билан жанг қиламан, — деди.

Шундан сўнг шаҳарга келишди. Мерзибон шаҳарда мунодийларга (тилакларга) қуйидагиларни жар солишни буюрди: — Ким мусулмон бўлса, келсин, шаҳардан чикиб кетсин. Ким мусулмон бўлмаса, жизя (солиқ) тўласин.

Табаристон ҳукмдори Исфахийд бу хабарни эшитгач, барча йирик шахсларини, яъни раҳбар шахсларни ўз ҳузурига йиғди. Ушбу йирик шахслар орасида Фарҳан номли бир шахс бор эди. Исфахийд Табарий тилида "аскар бошлиғи" маъносида бўлиб, Форс тилида "Лашкаркаш" дейилган. Яъни бир жойдан бошқа жойга қўшин йўлловчи маъносини англатарди. Бу Фарҳанни Исфахийд Хуросон дейишарди. Бунинг сабаби у Хуросон томондан қўшин билан келган эди. Хабарларда ҳам шундай айтилган: — Фармон Гейлон подшоҳи эди. Унга мактуб ёзилганда "Гейлон подшоҳи" деб мурожаат қилинарди. Ҳозир ҳам шундай ёзишади.

Барча Исфахийдлар Фарҳаннинг ҳузурига чикиб: — Бизга қандай тадбир ўйлагансан? — деб сўрашди. Фарҳан эса шундай деди: — Бу Форс дини ботил бўлди. Бу янги келган дин эса давлатли диндир. Биз учун шундай қилиб сулҳ тузиш ва уларга жизя (солиқ) тўлашни қабул қилиш лозимдир.

Шундан сўнг фармон Ҳазрат Сувайднинг ҳузурига бир кишини юборди. У билан Табаристон ҳудудлари йилига 500 000 дирҳам жизя (солиқ) бериш шарти билан сулҳ тузди. Сулҳ шартларидан бири шундай эди: — Агар мусулмонларга аскар керак бўлса, уларга аскар беришмайди.

Ҳазрат Сувайд бу шартни қабул қилди. Фарҳан 500 000 дирҳамни тақдим қилди.

Шу вақтда Ҳазрат Сувайд (раҳимахуллоҳ) ҳам ўз қўшини билан Керканда жойлашди ва Ҳазрат Умар (раҳимахуллоҳ)га мактуб ёзиб юборди. Комушнинг фатҳини хабар қилди.

ОЗАРБАЙЖОН ВА ХАЗАР ДЕРБЕНДИНИНГ ФАТҲИ ҲАҚИДА ХАБАР

Ҳазрат Умар, Ҳазрат Нуаймга бир амрнома юбориб: — Ҳазрат Сама ибн Ҳорисни Озарбайжонга юбор, — деб буюрди. Шунингдек, Ҳазрат Нуайм аввал Озарбайжонга Исмат ибн Фарқад ва Бакр ибн Абдуллоҳни юборган эди. Форсларнинг "Отешгад"лари у ерда бўлиб, Паҳлавий тилида отешга "эзар" деб аташарди. Форслар шу сабабдан у ерга Озарбайжон деб ном берган эдилар. Улар ибодат қиладиган энг катта отеш ўша ерда эди. Ҳамадон чегарасидан бошлаб, Занган ва Авҳаргача, охирида эса Хазар Дербендигача бўлган ҳудудлар Озарбайжон деб аталган.

Озарбайжоннинг охирида бир қанча йўллар бор эди, улар орқали олис юртларга бориладди. Улардан баъзилари курукликдан, баъзилари денгиздан ўтарди. Шунинг учун уларнинг барчаси Дербенд деб аталган. Араб тилида (Боб-Капи, ўтиш йўли) деб аталади. Барча йўлларга ҳам "Абвоб" (эшиklar) дейишади. У ерда денгиз бўйида Хазар деб аталган бир шаҳар бор эди. Бу ерда савдогарлар тўпланиб, савдо-сотик қилишарди. Шу сабабдан, бу Хазарда барча йўллар туташгани учун унга "Боб-ил абвоб" дейишарди. Бу ерда чиройли форс гиламлари тўқиларди.

Ҳазрат Исмат ибн Фарқад бир томондан йўл олди, Бакр ибн Абдуллоҳ бошқа томондан йўл олди. Бакр ибн Абдуллоҳ Озарбайжоннинг Исфандиёр номли бир ҳукмдори билан тўқнашди. Исфандиёр Бакрнинг ҳузурига келиб: — Озарбайжонни сулҳ билан фатҳ қилмоқчимисиз ёки жанг биланми? — деб сўради. Бакр: — Сулҳ билан фатҳ қилмоқчиман, — деб жавоб берди. Исфандиёр шундай деди: — Мени ушлаб сақла. Агар мени ўлдирсангиз, Озарбайжоннинг барча халқи сиздан менинг қонимни талаб қилади. Ҳар доим сиз билан жанг қилиб юради. Бакр уни ушлаб сақлади.

Ҳазрат Нуайм Ҳазрат Самани Бакрга ёрдам бериш учун Озарбайжонга юборди. Ҳазрат Сама Бакрнинг Исфандиёр ҳукмдорни ушлаб сақлаб турганини ва атрофдаги шаҳарларни ҳам фатҳ этганини кўрди. Бакр жанг қилмай тўхтаб турди ва Ҳазрат Умарга мактуб ёзди: — Исфандиёрни хибсга олдим. Озарбайжонда жанг қилмаяпман. Дербендга бориб у ерда жанг қилиб, дербендни фатҳ қилишни истаяпман, — деди.

Шу пайтда Озарбайжоннинг деҳқонларидан бўлган Бехрам ибн Фаррухзод аскар тўплаб, жанг қилиш учун Бакрнинг устидан юриш қилди. Шу сабабли, Бакр, Ҳазрат Исмат ва Ҳазрат Сама (раҳимаҳумуллоҳ) бирлашиб, Бехрам билан жанг қилишни бошладилар. Уларни мағлубиятга учратдилар. Ҳибсда сақланаётган Форс ҳукмдори Исфандиёр Бакрга шундай деди:

— Қаранг, Бехрам битта одам бўлиб қолди. Уни ҳам енгган экансиз, энди Озарбайжон сизга бўлди. Қаерга борсангиз ҳам, сиз билан жанг қиладиган одам қолмади, — деди.

Бакр Озарбайжоннинг фатҳ хабари ва ғаниматларнинг бешдан бир қисмини Ҳазрат Умарга юборди. Ва Дербендга боришни истади. Ҳазрат Умар рухсат берди. Бакр ва Исматни бутун Озарбайжонга амир ва ҳоким қилиб тайинлади. Сама ибн Ҳорисни қўшин билан уларнинг буйруғига қўшиб берди. Исфандиёр ҳукмдорни ҳам унга топширди. Бакр ўзи қўшинини олиб, Дербенд устига юриш қилди. Ҳазрат Умарга мактуб ёзиб: — Исматга Озарбайжонни топширдим, — деди.

Ҳазрат Умар, Бакрнинг Дербендга кетганини билгач: — Унга ёрдам учун қўшин керак бўлади, — деб Басрадаги Суфрака ибн Амрга амрнома юборди ва шундай деди: — Бир миқдор қўшин билан, Ахваз Дербендда Бакрга ёрдам беришга бор. Ўзинг билан Рибия ва Ҳузайфа ибн Асад каби танилган қаҳрамонларни ҳам ол.

Ҳазрат Суфрака уларнинг барчасининг бошлиғи қилинди. Суфрака ҳам Басра қўшини билан борди. Шундан кейин Ҳазрат Умар ибн Хаттоб Ҳабиб ибн Масламага амрнома юбориб: — Сен Жазира қўшинини олиб, Дербендда Бакрга ёрдам беришга бор, — деди.

Ҳабиб ҳам катта қўшин билан йўл олди. Суфрака ҳам бир Дербенддан илгарилади. Ҳабиб бошқа бир Дербенддан йўл олди. Аммо бу Дербендларнинг ҳаммаси бир Хазарга туташарди. Суфрака олдинги қўшин сифатида Абдурахмон ибн Рибийни юборди. Улар боришлари керак бўлган Дербендда бир ҳукмдор бор эди. Уни Шаҳрзода дейишарди. Абдурахмон Шаҳрзодага етиб боргач, Шаҳрзода унинг ҳузурига келди. Сулҳ таклифини билдириб шундай деди: — Келинг, шундай сулҳ тузайликки, биз жия тўламайлик. Чунки биз душманлар ўртасида турибмиз. Уларнинг бири Руслар, иккинчиси Хазарликлардир. Улар бутун дунёга, айниқса, арабларга душман ҳисобланади. Биз фақат уларга қарши курашамиз. Бу талабингизни жия ўрнига, ўз қўшинларимиз ва қуролларимиз билан ўша душманларга қарши жанг қилиб, йўлларни (Дербендларни) ҳимоя қилайлик. Ўша душманларни ўз ўрнидан чиқишини тўхтатайлик. Шундай қилиб, жия ўрнига биз ҳар йили шу жангларни амалга оширамиз.

Абдурахмон эса:

— Мен улуг ҳоким билан маслаҳатлашай. У бу шартни қабул қиладими, бир бор кўрай, — деди. Ва ўз одамини Суфракага юборди. Суфрака эса: — Мен Ҳазрат Умарга хабар етказай, — деди. Ҳазрат Умарга хабар берилгач, у бу шартга рози бўлди. Шу тариқа дербендларнинг ҳимояси ушбу хизматга топширилди. Уларга ҳеч қандай жия ёки солиқ солинмади. Фақат ўша кофирларни мусулмонларга ҳужум қилишдан, уларга зарар етказишдан сақлашлари керак эди. Ва доимо кофирларга қарши жанг қилишлари лозим эди. Бу одат Мовароуннаҳрда узоқ вақт давом этди. У ернинг шаҳарларида ҳам ҳеч қандай жия ёки солиқ йўқ эди. Шунинг учун улар кечаю-кундуз мусулмонларга ҳужум қилиш учун турклар билан жанг қилиб юрганлар.

Шундан сўнг, Бакр, Суфрака ва Ҳабиб ҳамжихат бўлиб, барча дербендлар билан сулҳ тузишди. Фақат бир шарт қўйилди: мусулмонлар у томондан хавф-хатарсиз бўлишлари ва ўша ерда қўшин бўлишлари лозим эди.

Шундан кейин Суфрака ўзи билан бўлганларнинг ҳар бирини бир дербендга юборди ва бу шаҳарлар ўша дербендларнинг тоғлар устида эди. Бакрни Кокон деб аталган шаҳарга юборди. Ҳабибни эса Тифлис деб аталган шаҳарга юборди. Салмон ибн Рибийни бир шаҳарга, Ҳузайфани эса алоҳида бир шаҳарга юборди. Тоғларда жуда кўп шаҳарлар бор эди, уларга Алон Дербендлари дейиларди. Ҳузайфа ўша Алон Дербендларининг барчасини ва Хазар дербендларини забт этди. Шу тариқа мусулмонлар ҳам эгаллаган шаҳарларида хурсанд бўлишди.

Ҳазрат Умарга бу ҳақда мактуб ёзиб юборилди. Ҳазрат Умар ҳам жуда хурсанд бўлиб, Суфракага мактуб юбориб унинг ғалабасини табриклади.

Суфрака Дербендда вафот этди. Бу хабар Ҳазрат Умарга етказилди. У ҳам жуда қайғу қилди. Ва Абдурахмонга мактуб юбориб, Дербендни унга топширди: — Сендан ҳам яхши хабарлар келиши керак. Худи Суфракадан келгани каби, — деди.

Абдурахмон эса Шаҳрзода билан маслаҳатлашиб шундай деди: — Мен бу дербендларга қайси томондан бўлса ҳам киришим керак. У ернинг аҳолисини ушбу қўшин билан мусулмон қилишим лозим.

Шаҳрзода эса: — Бунинг вақти эмас. Чунки уларнинг вазифаси кофирларни мусулмонларга қарши ҳужум қилдирмасликдир, — деди.

Абдурахмон шундай деди: — Мен бу дербендларнинг ортига ўтмасам, ички хотиржимликка эриша олмайман.

Шаҳрзода эса: — Орқага ўтсангиз, у ерда Алонлар ва Руслардан қўплаб ҳукмдорлик жойлари бор. Уларнинг номи Биланчар дейилади. Унинг ортида эса Зулқарнайн қурган Яжуж ва Мажуж девори бор, — деди.

Абдурахмон эса:

— Мен ўша чегарагача бормаيمان. Аммо ҳокимимиздан кўркмаганимда Яжуж ва Мажуж деворигача борган бўлардим, — деди. Кейин дарҳол аскарини олиб, Дербендга кирди, Биланчар томон йўл олди. 200 фарсанг масофада жойлашган шаҳарларни мусулмон қилди. Шундан сўнг яна Дербендга қайтди. Абдурахмон (раҳимахуллох), Ҳазрат Умар ибн Хаттоб давридан Ҳазрат Усмон (раҳимахуллох) давригача у ерда яшади. У ерда ҳаётдан кўз юмди.

Шу тариқа ўша шаҳарлар фатҳ қилинганидан кейин, ўша ҳудудлардаги кишилардан бири Ҳазрат Умар ҳузурига келди. Ҳазрат Умар (раҳимахуллох) ундан: — Ўша дербендларни қандай ўтдингиз? — деб сўради. У киши шундай жавоб берди: — Ё Амирул мўминин! Улар бизни кўришлари билан шундай дедилар: "Биз ҳеч қачон бундай қўшин кўрмагандик." Улар биздан: "Сиз фаришталармисиз ёки одамлармисиз?" деб сўрашди. Биз шундай дедик: — Биз одам фарзандларимиз. Аммо осмонларнинг фаришталари биз билан. Ҳар кимки бизнинг билан жанг қилса, ўша фаришталар бизга ёрдам беришади. Улар шундай ақидада эдиларки: — Кимки уларни ўлдирмоқчи бўлса, улар ўлмайди. Чунки фаришталар улар билан бирга, — дейишарди. Биз шаҳар орасида юриб, тўхтаб турар эдик. Бир вақт, бир шаҳарда бир киши: — Бу одамлар ўладик, ўлмасмикин? Кўрайчи, — деб ўқ ва камонини олиб, бир дарахт ортида турди. У биздан бир кишини ўлдирди. Биз ўлганимизни кўргач, улар биз билан жанг қилишди. Шундан кейин биз қайтиб, дербенддан чиқдик. Бир кун Абдурахмон Шаҳрзода билан Дербендда ўтирган эди. Улар турли нарсалар ҳақида суҳбатлашиб ўтиришганди. Шаҳрзода қўлида бир узук бор эди. Унинг тоши қизил ёқут бўлиб, кундузлари оловдай ёнарди, тунлари эса чирокдек ёруғлик бериб турарди. Ҳазрат Абдурахмон: — Бу узукни сизга қаердан олиб келишган ва ким олиб келган? — деб сўради. Шаҳрзода ўз одамларидан бирини кўрсатиб:

— Мана шу одам менга олиб келган, — деди.

— Бу одам уни Яжуж ва Мажуж деворидан олиб келди, — деди. У ерда бир ҳоким бор. Лекин улар орасида шундай ҳоким борки, у девор унинг шоҳлиги ҳудудида. У жой тоғларасида жойлашган. Мен бу йўлдаги ҳар бир ҳокимга мана шу одам орқали алоҳида совға юбордим. Токи одамимни бир ҳудуддан иккинчисига осонлик билан ўтказишларини ва ўша девор ҳокимига етиб боришини таъминлашни истадим. Ўшандан бир бўлак ёқут сўрадим. Мана шу ёқутли узукни ўша ҳоким менга юборди, — деди.

Ҳазрат Абдурахмон шундай деди: — Бу сени қўлингга қандай тушди? У сенга қайси йўл билан берди?

У киши шундай жавоб берди: — Мен совға ва мактубни у ҳокимга топширдим. У ҳам ўз шикорчисини чақирди ва унга: — Бир маржон олиб кел, — деди. Шикорчи эса: — Амирим, ҳокимимнинг буйруғи! — деб ўша торнаванда кушни бир кун оч қолдирди. Уч кундан сўнг у кушни олди. Қўлига мени ва бир парча янги гўштни олди. Биз ўша тоғ

тепасига чикдикки, Зулқарнайн девори унга етар эди. Кейин мен пастга қарадим. Катта ва чуқур, коп-қора кўринишдаги бир жойни кўрдим. Дунёда у жойдан ҳам ифлос ва хунукроқ жой кўрмагандим. Ўша шикорчи менга: — Мана шу гўштни шу дарага ташлайман. Ва ушбу торнаванда қушни ўша гўштнинг ортидан қўяман. Агар йўлда ушлаб олса, олса бўлади, йўқса бирор нарса тополмаймиз. Агар гўшт ерга тушса, у ердан кўтариб бизга олиб келади. Гўштда шубҳасиз бир нарса бўлади, — деб гўштни қўлидан ташлади. Кейин торнаванда қушни ортидан қўйиб юборди. Гўшт ерга тушди. У торнаванда қуш гўштни ердан ушлаб, шикорчининг қўлига келиб қўнди. Мана шу ёқут гўштга ёпишиб қолган экан. Уни гўшtdан ажратиб олди ва менга берди. Мен ҳам олиб келдим, — деди.

Шунда Ҳазрат Абдурахмон (раҳимахуллоҳ): — Менга ўша деворнинг сифатини баён қил, — деди.

У киши шундай деди: — У жой икки тоғдир. Икки тоғнинг орасидан йўл ўтади. У икки тоғнинг орасига:

— Темир ва мис билан тўлдириб девор қурилган. Улар деворнинг икки томонини мустаҳкамлаб, ўртасини эса қаттиқлаштиришган. Ундан ҳеч ким ўтолмаслиги учун деворнинг юқори қисми жуда баланд ва текис қилинган, — деди.

1. Тошдан, 2. Темирдан, 3. Ва мисдан бир девор қурилган экан, ўша девор тоғнинг тепасига етиб, ўша йўлни тўсиб, ёпган экан, — деди.

Шунда Ҳазрат Абдурахмон: — Сиз ҳақиқатни айтяпсиз. У ерни кўрган экансиз. Ҳам Аллоҳ таоло ҳам Қуръони каримда шундай марҳамат қилган, — деди.

"Менга темир бўлақларини келтиринглар. Тоғларнинг аниқ икки учи ўзгарганда, уни қоритинглар. Энг охирида, темир олов ҳолатига келганда: "Менга эритилган мис олиб келинглар, унинг устига қуйиб юборай", — деди."

Ҳазрат Абдурахмон яна сўради: — У девор қандай рангда? Оқми ёки қорами? — деди.

У ерда бир киши ўтирган эди. У Яман алоқасидан бир оқ жўроб кийгандек кўринишда бўлиб, унинг устидан ҳалқа-ҳалқа қора чизиклар тушган эди. У кичик зирх каби кўриниб турарди. У киши: — Деворнинг ранги тахминан шу жўробга ўхшайди, — деди.

Ҳазрат Абдурахмон ҳам: — Сиз ҳақиқатан тўғри айтяпсиз, — деди. Кейин Шаҳрзодага қараб: — Бу ёқутнинг қиймати қанча? — деб сўради. Шаҳрзода шундай деди: — Бунинг қийматини ҳеч ким билмайди.

— Аммо мен, бу кишининг нафақасидан ташқари у ҳокимга 3000 дирҳамлик совға юбордим. Шунингдек, йўлда ўтилган бошқа ҳокимларга ҳам, кимгадир 3000, кимгадир 2000 дирҳам совға юбордим, — деди.

Шунда Шаҳрзода ўша узукни бармоғидан чиқариб, Ҳазрат Абдурахмоннинг олдига қўйди. Аммо Ҳазрат Абдурахмон ўша узукни яна Шаҳрзоданинг бармоғига такди: — Бу бизнинг ишимизга келмайди, — деди.

Шаҳрзода эса: — Агар Форс ҳукмдорларидан бир киши бўлганида, бу узукни мендан мажбуран олиб қўяр эди. Аммо мен ҳозир ишонаманки, сизларда ваъдага содиқлик ва ишонч борлиги учун сизлар жаҳонни эгаллайсиз ва унинг ҳукмдори бўласиз, — деди.

Ҳижратнинг 22 йилида Абдулмалик ибн Марвон ва Муовия ўғли Язид оналаридан туғилдилар.

ЙЕЗДИЖАРД ИБН ШАҲР-ЯР ВА ХУРОСОННИНГ ФАТҲИ

Эрон ҳукмдори Йездижард Хилвонда биров вақт тургандан кейин, Аллоҳ таоло мусулмонларга имконият ва ғалаба берди. Йездижард бу мусулмонларнинг ғалабалари ҳақида эшитгач, Хилвондан кўчиб, ўз хизматчилари билан Рей шаҳрига келди. У муйсар устида ўтирган махфа ичида эди.

Бир куни бир манзилга етиб боришди. У махфа ичида ухлаётган эди. Сувга етиб келишди. Ҳасекилар муйсарни сувлатишни хоҳлашди. Йездижардни уйқудан уйғотишди. У шундай деди: — Нима учун мени уйқудан уйғотдингиз? Шундай бир туш кўряпманки, менинг бобом Кисро Аллоҳ таолонинг олий ҳузурида бир ерда сўз жанги қилаётган эди. У

киши: — Эй Муҳаммад. Менинг фарзандларимнинг ҳукмдорлик кунларини якунланишига йўл бер, — дер эди. Муҳаммад эса: — Юз йил мулк уларники бўлсин, — деди. Менинг бобом Кисро: — Кўпроқ бер, — деди. Муҳаммад эса: — Юз ўн йил, — деди. Бобом Кисро яна: — Яна кўпроқ бер, — деяётган эди, сиз мени уйғотдингиз. Агар уйғотмаганингизда биз мулкни қанча вақт бошқарар эканимизни билган бўлардим, — деди.

Йездижард Рей шахрига келди. У ерда бир “михтер” (етакчи шахс) бор эди. Уни Базан Жодий деб аташарди. Базан Жодий Йездижардни тутиб олди. Унга: — Сен мени ўлдирмоқчимисан? — деб сўради. Базан Жодий: — Йўқ! — деди. — Мен сени ўлдирмайман, лекин сен мулкни қўлдан чиқардинг. Энди уни ҳеч қачон тополмайсан. Энди сендан талаб қиладиганим шуки, мен учун ва фарзандларим учун бир буйруқ ёзиб бергин. Рейни менга бер. Мен ҳам:

— Бу ерларни менга Йездижард берди, деб айтаман, — деди. Ва шундай буйруқни ёздириб, Йездижардни қўйиб юборди.

Йездижард Рей шахрида эканида Ниҳовант шахри фатҳ қилинди. Йездижард Рейдан Исфаҳонга борди. У ерда қолиш унинг кўнглига ёқмагани учун у ердан Кирмонга йўл олди. У ер ҳам унинг кўнглига ёқмади. У ердан Хуросонга борди. У ердан Нишобурга ўтди. Нишобурдан Марв шахрига келди. Ва Марвдан мусулмонлар ҳали олмаган шаҳарларга амрномалар юборди. Эрон, Форс, Исфаҳондан барча Форслар унинг амрномасини қабул қилишди. Ва унга: — Сен ҳукмдормисан? — деб сўрашди. У эса Марвда хотиржам яшади. Буюруқ берди. Марвдан икки фарсанг узоқликда бир отешгад курдирди. Отешга сиғинувчилар учун жой тайёрлади. У шу вақтда Марвда яшашни давом эттирди.

Бу мавзуда Форс манбаларида ҳеч нарсаси йўқ. Бошқа китобларда шундай ўқидимки: "Йездижард Марвга келгач, бир йил туламасдан уни тегирмоннинг ичида ўлдиришди."

Ва яна шундай дейишади: "Йездижард Марвдан Мелваррудга, бутун Хуросон бўйлаб юрарди. Ҳазрат Умар ибн Ҳаттоб Ҳазрат Аҳнаф ибн Қайсни юбориб: — Бор! Йездижардни тутиб кел! — деб буюрди. У ҳам Йездижарднинг ортидан Хуросонга кириб борди. Уни шаҳардан шаҳарга сурди. Йездижард Балх шахрига келганда Турк ҳоконига элчи юборди. Ундан ёрдам сўради. Хитой ҳукмдори ҳам унга қўшин юборди. Шундан кейин Йездижард ҳокон билан Жайхун дарёсидан ўтиб, ўз сарой аҳли ва яқинлари билан Фарғонага келди. У ерда яшади. Ҳазрат Умарнинг кунлари тугаб, ўтгач, Ҳазрат Усмоннинг халифалиги бошланганида, бу ҳодиса содир бўлди.

Лекин бу хабар халқ орасида машҳур бўлган хабардан бошқачадир. Мен иккисини ҳам айтиб бераман:

1. Форсларнинг айтишича, хабар шундай:

— Йездижард Рейдан Хуросонга мактуб йўллаганда мусулмонлар жангда эдилар. Ва Ниҳовант фатҳ қилингач, Ҳазрат Умар мусулмонларга: — Қайси ерга хоҳласангиз ўша ерга боринглар, — деб рухсат берди. Йездижард Рейдан чиқиб кетди. У бир жойда тўхтаб олмай Марвга келди. Юқорида айтилган отешгадани курдирди. У ерда туришни хавфсиз деб ўйлаб, ўша ерда қолди. Ва ҳар шаҳарга амрномалар юборди.

2. Хабарларда ўқидимки, Йездижард Марвга келганда, унинг ёнида 4000 киши бор эди. Аммо улар орасида жанг қиладиган улуғ шахслар йўқ эди. Фақат сарой қуллари, ошпазлар, қошидаи-гуломлар, музовирлар (отнинг узангисини ушлайдиган) ва ёзувчилар бор эди. Бу 4000 киши унинг ишончли одамлари эди. Озод қилинган аёллар, хотинлар, уларнинг фарзандлари ва Мадаиндан унга ҳамроҳ бўлган сарой аҳлидан иборат эди. Йездижард бу қадар кишини боқиш учун етарли моддий имкониятларга эга эмас эди.

Ўша пайтларда Хуросонда бир ҳукмдор бор эди. Унинг номи Маҳу эди. Бутун Хуросон Жайхун дарёсининг қирғоғигача унинг қўлида эди. Йездижард уни ўша ерга қўйган эди. Жайхун дарёси ортида эса Турк ҳокони ҳукмронлиги бор эди.

Маҳу Йездижарднинг Мадаиндан чиқарилганини эшитгач, у Турк ҳоконининг куёви бўлди. Ўз мулкини Турк ҳоконининг мулки билан бирлаштирди. Ва улар қасам ичишди:

қайси бирига эҳтиёж тушса, бири иккинчисининг ёрдамига ошиқади ва қайси нарсага муҳтож бўлишса, яна бири иккинчисига уни тақдим этади.

Йездижард уни ўзи билан иттифоқ қилишга буйруқ берди ва уни ўз хизматига жалб қилмоқчи бўлди. Шунингдек, у хоқонга элчи юборди ва ундан ёрдамчи аскар юборишини ва Йездижард билан бирга жанг қиладиган қўшин юборишини сўради. Хоқон унга 7000 турк аскар юборди. Улар Марв шаҳрига келишди. Ва Марв дарвозасида тўхтаб туришди. Йездижард Маҳуга сўради: — Бу турк аскарлари нима?

Маҳу эса: — Хоқон сизнинг ёрдамингизга юборган, — деди.

Шунда Йездижард Маҳуга: — Жангга тайёргарлик кўр, — деди.

Маҳу эса:

— Ҳоким бўлсангиз, менга буйруқ беринг, — деди. Кеч тушганда, Маҳу ўша турк аскарларига амр берди. Улар шаҳар ичига киришди ва сарой эшиги олдида туришди. Эрталаб сарой эшиги очилганда Йездижардни ўлдирадиган эдилар. Аммо Йездижард бу воқеадан хабардор бўлди. Қора кулларига амр бериб, уни арқан билан сарой ортидан туширишди. Устида ўша зебли кийимлари ва олтин камари бор эди. Бу юк остида, пиёда кичкина йўл юриб, қоронғуликда бир оз йўл юрди. У чарчади. Бир тегирмон эшигига келиб: — Бу ерда ётиш учун жой борми? — деб сўради. — Жуда чарчадим, бир оз ётайин, — деди. Тегирмончи уни танимади. Тегирмон ичига бир жой тўшади. Йездижард шу жойда ётиб ухлади. Жуда чарчагани учун дарҳол уйқуга кетди. Тонг отганда, унинг танасидаги зебли кийимни кўриб, ўша олтинга ҳавас қилиб, унга болта урди ва Йездижардни ўлдирди. Унинг устидан ўша олтин кийимларни ечиб олди. Жасадини эса сувга ташлади. Куёш чиқиб, атроф ёришгач, Маҳу уни саройида топа олмади. Унга: — Бизнинг ҳокимимиз сарой ортидан тушиб кетди, — дейишди. Кейин Йездижарднинг йўли кузатилди. Унинг тегирмонга боргани ҳақида хабар топишди. Унга тегишли зебли кийимни ўша тегирмончидан топишгач, уни ўлдиришди. Маҳу эса Ҳазрат Ахнафни Куфа ва Басра аскарлари билан Хуросонга юборгунча кутди. Хуросон сулҳ билан фатҳ қилинди. Мусулмон қўшинлари шаҳардан шаҳарга илгарилаб, Марвгача етиб борди.

Маҳу Чейхун дарёсидан қочиб ўтди. У Хоқон ҳузурига бориб, у ерда Туркистонда жойлашди. Ҳазрати Ахнаф эса, бутун Хуросонни фатҳ этиб, Марвда, Балхда ва Рейда исломни Чейхун дарёсигача етказди. Ҳазрати Ахнаф барча ерлардан кўра кўпроқ Марвни ёқтириб, у ерда бир кишлок қурдирди. Бу кишлокни Дайр-и Ахнаф ва арабча Каср-и Ахнаф деб аташарди. Бу каср Марвруддан ҳам нарида жойлашган эди. Ҳазрати Ахнаф у ерда Ҳазрати Умар замони тугагунгача яшади. Мана шу хабар тарих илмийлари ва Ажам китобларидаги маълумотларга кўра ана шундайдир. Язд-и Жарднинг давлат ва подшоҳлиги охирига қадар шундай бўлган. Тарихчи Мусаннифнинг ривояти эса бундан бошқача ва у қуйидагича: — Язд-и Жард Марв шаҳрига келган вақтда Ҳазрати Умар (розияллоҳу анху) Ҳазрати Ахнафга Басра ва Куфа аскарларидан 12 000 кишини ортидан юборди. Ва: — Язд-и Жард қаерга бормасин, унинг ортидан кузатиб юр. Уни ер юзидан йўқ қил, деб буюрди. Чунки Ҳазрати Умар Язд-и Жарддан жуда кўркар эди. Ҳазрати Ахнаф ҳам Хуросонга юриш қилди, аввал Испаҳонга, сўнг Тус йўлидан чикди. Куҳистон йўлига келиб Қайнга яқинлашди. У йўлдан Хуросонга кирди. Аввал Ҳиротга келди. У ерни қилич билан олди. Язд-и Жард ўша вақтда Марвда эди. Ҳазрати Ахнаф Ҳиротга ҳоким қилиб бир кишини қолдирди. Унинг номи Саҳарий Абд эди. Ўзи Марв томон йўлга тушди. Нишопурда ҳеч ким йўқ эди. Урушга ҳожат қолмади. Ҳазрати Муътариф Абдуллоҳни кўплаб аскарлар билан Нишопурга юборди. Ҳазрати Ҳорис ибн Ҳассонни Сарахсга юборди. Уларнинг иккови ҳам бу икки шаҳарни жангсиз эгаллашди. Ҳазрати Ахнаф ўзи аскарлари билан Марвга келди. Язд-и Жард у ердан қочиб, Марврудга борди. Ҳазрати Ахнаф эса Марвда қарор топди. Язд-и Жард Марвруддан Хоқонга, Саъд подшоҳига ва Хитойга элчилар юбориб, улардан ёрдам сўради. Ҳазрати Ахнаф эса Марвда ўтирди. Ҳазрати Умар унга Куфадан араб саркардасидан тўрт кишини юборди: Биринчи: Аллома ибн Нусра, Иккинчи: Ибн Амил Тамимий, Учинчи: Абдуллоҳ ибн Уқайл-ас Сақафий, Тўртинчи: Ибн-и Ғом Ғазотл ал-Ҳамадоний.

Фурсат келиб, лашкар Ҳазрати Ахнаф (Раҳматуллоҳи Таоло алайҳ)га етиб келди. Ҳазрати Ахнаф Ҳазрати Ҳорис ибн Нуъмон ал-Баҳилийни Марвда ҳоким қилиб қолдириб, ўзи аскарлари билан Марврудга йўл олди. Язд-и Жард ҳам Марвруддан қочиб, қасрга кириб ўтирди. Бу жой Марвга, Ҳиротга ва Нишопурга яқин эди. Куфа аскарини ҳам Балхга жўнатди. Бироз жанг қилинганидан кейин у жой ҳам сулҳ билан олинди. Язд-и Жард у ердан ҳам қочди. Чейхундан нари ўтди. Ҳазрати Ахнаф Балх эшигига етганигача мусулмонлар Балхни анча аввал фатҳ қилиб бўлишган эди. Шундан сўнг Таҳористон шаҳрига ҳам аскар жўнатиб, ўша тарафларни ҳам фатҳ қилишди. Ва Рибъий ибн Омирни Куфа аскарлари билан Балхда қолдирди. Ўзи Марврудга келди ва у ерда бўлди. Сўнг Ҳазрати Умарга хат ёзиб, Хуросоннинг фатҳ қилингани ва Язд-и Жарднинг Турк чегарасига чиқиб кетганини хабар қилди. Ҳазрати Умар бу хабарни эшитганида: — Нима қилайлик. Ҳеч бўлмаса, Хуросонда бир олов ёки денгиз бўлиб, у ерга ҳеч ким етмаса эди, — деди. Ҳазрати Али (розияллоҳу анҳу) Ҳазрати Умардан: — Нега Хуросоннинг фатҳидан мамнун эмассиз? — деб сўради. Ҳазрати Умар: — Шунинг учунки, Хуросоннинг қавми уч бор аҳдни бузишди. Ва у ерда кўп қонлар тўкилди. Кўп одамлар ўлди. Мен мусулмонларнинг у ерда бўлишини хоҳламайман, — деди. Сўнг Ҳазрати Ахнафга хат юбориб: — Етган ерингизда тулинг. Энди шунчаси етарли. Саккина Чейхундан нари ўтманг. Хуросонда туриб, ҳозирги ҳолатингизни бузманг. Таом еб, зийнатланиб, Ажам одатларига эргашманг. Ўз урф-одатларингизда тулинг, шунда доимо Аллоҳ таолонинг ёрдами сизлар билан бўлади. Агар урф-одатларингиздан қайтсангиз, Аллоҳ таоло ҳам ёрдамидан маҳрум қилади, — деди.

Язд-и Жард ҳам Чейхундан нари ўтганда кўп аскар тўплади. Ҳатто Фарғона аскарларини ҳам чақирди. Ҳаммаси Язд-и Жард билан Чейхундан ўтиб, Балх шаҳрига келди. Рибъий ибн Омир ҳам Куфа аскарлари билан Балхдан Марврудга келди. Язд-и Жард Турк Ҳоконининг аскарини, Балх аскарини ва Татаристон аскарини йиғиб, тайёргарлик кўрди. 50 минг аскар қуролланиб, Ҳазрати Ахнаф томон юриш қилди. Ўша вақтда Ҳазрати Ахнафнинг ёнида 20 минг киши бор эди. Ҳоконнинг аскарлари Марврудга яқин бўлган Дайр-и Ахнафга етиб келди ва икки ой давомида мусулмонлар билан ҳар тонг ва ҳар кеч жанг қилишди. Ҳазрати Ахнаф эса Марвруд шаҳрининг ичида турар эди. Бир кечки пайт эди. Турк лашкарининг кўрикчиси Ҳоконнинг яқин кишиларидан бири эди. Ҳазрати Ахнаф бундан хабардор бўлди. Ўша кечаси ўзи кўрикчига чиқди. У турк Ҳазрати Ахнаф билан жанглашди. Ҳазрати Ахнаф уни ўлдирди. Аммо ўлдирганини билмади. Улар уч ака-ука эдилар. Қолган икки ака-ука ўлдирилган акасининг хабарига эга бўлгач, яна биттаси жангга келди. Ҳазрати Ахнаф уни ҳам ўлдирди. Кейин учинчи акаси келди. Ҳазрати Ахнаф уни ҳам ўлдирди.

Эртаси тонгда Ҳоконга бу ҳодиса хабар қилинди. Ҳокон келиб, ўша уч ака-уканинг жасадларини кўргач, қалби титради. Туркларга: — Бу жангда омадсизлик бор. Қаранглар, биз қанча аскар йўқотдик. Бу подшоҳликни қўлга киритиб, Язд-и Жардга беришимиз тўғри эмас. Бизга унинг нима кераги бор? — деди. Ва аскарларини олиб, дарёдан ўтди. Балхдан Туркистон томон йўл олди.

Язд-и Жард Ҳоконнинг кетганини кўргач, у ҳам Дайр-и Ахнафдан чиқиб, Марв томон йўл олди. Чунки бутун мол-мулки, хазинаси шу шаҳарда қолган эди. Марвга келганида Ҳазрати Ҳорис ибн Нуъмон мусулмон аскарлари билан шаҳарни қамал қилган эдилар. Язд-и Жард бу ҳолни кўргач, дарҳол хазинасини олиб, Балхга, Ҳокон ортидан йўлга тушди. Ажамнинг олий зотлари унинг билан бирга эдилар. Ҳаммалари унга: — Сен нима қилишни ўйлаяпсан? — деб сўрашди. У: — Ҳоконга бораман, у билан Туркистонга йўл оламан, — деди. Қолганлари: — Агар сен Туркка бориб, ўша ерда турсанг, биз у ерга на борамиз, на турамиз. Чунки Туркларда дин йўқ, улардан вафо келмайди. Агар паноҳ истасан, араблар томон бор, уларга илтижо қил. Чунки сени отангнинг уйдан, яъни туғилган жойингдан чиқарганлар ўшалар. Бу молларни уларга бер, шунда улар сенга ўша уйингни яна қайтаради. Биз ҳам ўз шаҳримизда, ўз уйимизда бўламиз, — дейишди. Аммо Язд-и Жард хоҳламай: — Мен ўз жойимда бошқа бир подшоҳни кўриб, унга сабр

қилишим мумкин эмас, — деди. Ажамлар ҳам: — Биз бобокалонларимиз бу қадар машаққатлар билан йиғиб, тўплаган бу мол-мулкни, хазинани ва ажам подшоҳларининг бу бойлигини турклар қўлига ташлаб қўйишингга рози эмасмиз, — дейишди. Ва бу мол-мулк, хазинани унинг қўлидан олиб қўйишди. Шундан сўнг Язд-и Жард фақат ўз хизматкорини олиб, Хоқон томон йўлга тушди. Ажамлар эса уларни Ҳазрати Ахнаф хузурига олиб боришди ва сулҳ сўрашди. Ҳазрати Ахнаф улар билан сулҳ тузиб, ўз уйларига юборди.

Шундан кейин Ҳазрати Ахнаф ўша молу мулк ва хазинани аскарлари ўртасида тақсимлади. Ҳар бир кишига Нихавенд жангидан тушган ғанимат миқдорида мол насиб қилди. Бир бошқа ривоятда шундай дейилади: — Ажамлар Язд-и Жарддан юз ўғиргач, у улардан қочиб, ўзини бир ун тегирмонида топган пайтида уни ўлдиришган. Сўнг сувга ташлашган ва Ҳазрати Ахнафга боришган. Ўша молни унга топширишган.

Яна бошқа ривоятда шундай дейилади: Язд-и Жард Марвдан қочиб, Хоқон томон Балхга йўл олган. Хоқон Чейхундан нари қочган эди. Язд-и Жард ҳам Чейхундан ўтиб, Туркистонга йўл олган. Саъдга етиб келганида Язд-и Жард ўз элчисига дуч келган. Бу элчи олиб кетган мактубнинг жавоби билан Хитойдан қайтиб келаётган эди. У жавобда шундай ёзилган эди: — Мен биламанки, беглар ва подшоҳларнинг бир-бирига ёрдам беришлари уларнинг шон-шуҳратига лозимдир. Аммо араб қавми борки, сен улар билан жанг қилиш учун аскар ва ёрдам сўраяпсан. Лекин мен сенинг элчингдан уларнинг сифатлари, динлари, мазҳаблари ва аҳволлари ҳақида сўрадим. У ҳаммаси ҳақида менга хабар берди. Билгинки, улар (яъни турклар) бу дин ва мазҳаб билан, бу иймон билан бутун дунёни эгаллайдилар. Уларнинг қарши чиқувчиси бўлмайди. Ҳеч ким уларни орқага қайтаролмайди. Энди сенинг хийла ва тадбирин шундай бўлсинки, уларга қарши табассум кўрсат. Юзингни илиқ тутиб ҳаёт кечир, шунда улар сени ўша жойингдан кетказмайдилар. Оқибатда сен уларни кетказасан.

Шу тариқа Хоқон Туркистонга етди. Язд-и Жардни ўз одамлари билан Фарғонага юборди. У ерда ўтириб қолди. Ҳазрати Ахнаф эса Балхдан яна Марврудга қайтди. Ҳазрати Умар ибн Хаттоб (розияллоҳу анҳу)га хат ёзди. Фатҳ хабарларини етказди. Ҳазрати Усмон (розияллоҳу анҳу) халифалик қилганидан икки йил ўтгач, Хуросон қавми аҳдларини бузиб, динларини ўзгартириб муртад бўлишди. Язд-и Жард ҳам яна Фарғонадан Хуросонга келди. Шундан кейин ўлдирилди. Ҳазрати Умарга Ҳазрати Ахнафнинг хати келганда, хатда шулар ёзилганини кўрди: — Язд-и Жардни Хуросондан чиқариб юбордим. Ҳазрати Умар (розияллоҳу анҳу) хурсанд бўлиб, Хуросон қайғусидан секин нафас олди ва хотиржам бўлди. Ҳазрати Ахнафга хат ёзиб, уни Хуросонга ҳоким қилди. Ва Ироқ аскарларини Форс томон юборди.

ФОРС МАМЛАКАТЛАРИДАН ТУЖНИНГ ФАТҲИ

Ҳижратнинг йигирма учинчи йилининг бошида Ҳазрати Умар ибн Хаттобга шундай хабар келди: — Туж ҳокими кўплаб аскар тўплаб, катта аҳоли билан сизларни ўтириб кутяпти. Ҳазрати Умар ҳам 20 минг кишини Фарсга ёрдамга юборди. Фарсдаги бу Туж деган шаҳар ажамлар уни Туз деб аташар эди. Бу шаҳар Фарснинг четида, Ахвоз томон жойлашган эди. Шу сабабли Ахвознинг ва ажамнинг аскарлари у ерга тўплангач, Ироқ аскарини ҳам у ерга юборди. Лекин ҳеч кимни аскар бошлиғи қилиб тайинламади. Фақат ҳар бир аскар бошлиғини бир шаҳарга ҳоким қилди. Унга шундай буйруқ берди: — Фарс аскарлари бир жойга тўпланиб, жанг қилиш учун тайёргарлик кўришди. Фарсга борганда, улар ўтирган ерга борманглар. Чунки улар тарқалади ва тайёргарликлари бузилади. Кейин аскарлар билан кирган ҳар бир шаҳарда жанг қилинг. Ҳазрати Мужаший ибн Масъуд ас-Сақафийга ҳам Туж ҳокимлигини берди. Шунингдек, Нишопур ва унинг атрофини ҳам унга берди. Усмон ибн Абул Осьга Истахрнинг ҳокимлигини, унинг акаси Ҳакем ибн Осьга Шираз ҳокимлигини берди. У ўша ерда турар эди. Сария ибн Зайним ад-Дайламийга Себаъ ва Дорабжирд ҳокимликларини берди. Аскарлар шу ҳокимлар билан

Фарс йўлини тутганда, Шаҳрак Фарс аскарлари билан Тужда бўлиб турган эди. Бироқ, мусулмон аскарларининг ҳаммаси бирдан Тужга келмадилар. Ҳар бир ҳоким ўзларига берилган, мақсад қилиб кўрсатилган шаҳарларга йўл олдилар. Натижада Туждаги ажам аскарларининг ҳаммаси тарқаб кетди. Ҳазрати Мужаший Туж устига бориб, у ерни фатҳ этди. Кейин Тужда бироз аскар қолдирди. Ўзи Нишопур томон ҳужум қилди. Кўплаб ғаниматлар қўлга киритди.

Бу Ҳазрати Мужаший Ҳазрати Абу Убайда ибн Масъуднинг акаси эди. Ҳазрати Умар халифа бўлгач ва Асҳоби Гўзин ҳазратларини (Аллоҳ таоло уларнинг барчасидан рози бўлсин) ғазотга чақира бошлаганда, у биринчи бўлиб ўрнидан туриб, байъат қилди. Ҳазрати Умар уни қўмондон қилиб юборди. Шунинг ортидан Кўприк жангинида бир оқ филнинг оёғи остида шаҳид бўлди. У вақтда Ҳазрати Абу Убайда ибн Масъуд айнан шу Туж шаҳрини ва Истахрни фатҳ қилган эди. У пайтда Ҳадрамилик Ҳазрати Ало Ҳазрати Умар (розияллоҳу анху)нинг изнисиз ўз аскарлари билан денгиздан ўтиб келган эди. Ана ўша вақтда бу икки шаҳар аҳолиси муртад бўлиб, Ислом динидан чиқиб кетган эдилар. Ҳазрати Мужаший бу Туж шаҳрини фатҳ қилгач, ғанимат молларни мусулмонлар ўртасида тақсимлади. Бешдан бир қисмини ажратиб, фатҳнома билан Амирул мўмин Ҳазрати Умарга юборди. Ҳазрати Усмон ибн Абул Осъ ҳам аскарлари билан Исфаҳонга борди. Ажам аскарлари унга қарши чиқди. Ҳазрати Усмон ибн Абул Осъ ўша аскарлар билан жанг қилди. Улар қочиб кетишди ва у Истахр эшигига келиб, шаҳарни қуршади ва улар билан сулҳ тузиб, шаҳарни фатҳ қилди. Бу фатҳ хабарини ва ғаниматнинг бешдан бир қисмини Ҳазрати Умарга юборди. Ҳазрати Ҳаким ибн Осъ эса Ҳазрати Усмоннинг акаси бўлиб, Шираз томон йўл олди. У вақтда Шаҳрак Туждан келаётган эди. Унинг кўплаб аскарлари бор эди. Ҳаммаси темир совут кийган эди. Шу қадарки, таналаридан фақат кўзлари кўриниб турар эди. Ҳазрати Ҳакимнинг ҳам кўплаб аскарлари бор эди. Ҳаммаси жасоратли, тажрибали, арабнинг сайланган зотлари ва энг таниқли жангчилари эди. Улардан бири: Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Муаммар ат-Тамимий.

Ҳазрати Шибл ибн Маъбад ал-Бажлий ва Жаруд ал-Абд каби ва Мухайлнинг бобоси Абу Саффо кабилар, биз айтган йўлда жанг қилишди. Улар ҳаракат қилаётганида қўлларидаги шамшери ва калта жомалари қуёш нурида янада ёрқинлашарди, уларнинг чакноғи кўзларни қамаштириб қўярди. Бу чакноқ мусулмонларнинг устида нурдай тараларди. У даражада нурланиш бор эдики, мусулмонларнинг кўзлари ёруғликдан чарчарди, лекин улар туш пайтигача ажамлик Шаҳракнинг аскарларини енгиб, мағлуб этдилар. Ва мусулмонлар жангда душманга қарши шундай қилич уришдиларки, кўп сонли кишиларни ўлдиришди. Ҳазрати Ҳаким ҳам ўзи Шаҳракни ва унинг ўғлларини ўзи ўлдирган эди. Ажамлик Шаҳрак билан бирга Эздимон деган бир киши бор эдики, у ўз аскарлари билан келиб, Ҳазрати Ҳакимдан паноҳ сўради. Ҳазрати Ҳаким унга паноҳ берди. Шаҳракнинг қўшини енгилгандан сўнг, беқиёс ғаниматлар қўлга киритилди. Мусулмонлар орасида бўлинди ва фатҳ хабарлари, беқиёс ғаниматлар билан Ҳазрати Умарга етказилди. Бундан ташқари, Ҳазрати Сария ибн Зунайм ҳам Себаъ ва Дорабжирд томон юриш қилди. Унинг аскарлари ҳам Дорабжирд қасрига киришди. Ҳазрати Сария ҳам қаср эшиги олдида аскарлари билан ўтириб, қаср ичидаги қавмни муҳосара қилиб турди. Қавм уч ой давомида қаср ичида қолди. Улар охирида Шираз атрофидаги кишлоқлардан ёрдам сўрашди. У ердан кўп сонли аскарлар тўплашди. Кейин шаҳардан чиқиб, жанг қилишди. Ва мусулмонлардан кўп кишини ўлдиришди. Жума куни намоз вақти эди. Жанг бир кенгликда бўлаётган эди. Мусулмонларнинг яқинида катта бир тоғ бор эди. Кофирлар мусулмонларни ўраб олиб, уларни ўлдираётган эди. Шундай қилиб, мусулмонларнинг аҳволи жуда қийинлашган эди. Улар мағлуб бўлиш арафасида эдилар. Ҳазрати Сария калла очик ҳолда жанг қилаётган эди. Тўсатдан Ҳазрати Умарнинг...

Ё Сария! Ё Сария! Тоғ томонга қайт, тоғ томонга қайт! - деган овозни эшитишди. Шунда Ҳазрати Сария:

Эй йигитлар! Мен Ҳазрати Умарнинг овозини эшитдим. Сизлар ҳам эшитдингизми? - деб ҳайқирди. Улар:

Эшитдик, лекин бу овоз унга тегишли эмас. Чунки биз билан Ҳазрати Умар ибн Хаттоб ўртасида бунча йўл бор, - деб жавоб беришди. Ҳазрати Сария:

Аллоҳ таоло бу овозни бизга эшиттирди ва бизга йўл кўрсатди, - деди. Ва аскарларини тортди. Секкин-аста орқасини тоғга қаратишди ва ўша кечи хотиржамликда ўтказишди. Эрталаб яна жанг қилиб, ғалаба қозонишди ва шаҳарни фатҳ қилишди. Ҳазрати Умар эса, Мадинада жума кечаси туш кўрган эди. Унинг қалби Ҳазрати Сариянинг қўшинида эди ва жуда хафа эди. Чунки ортидан уч ой ўтган эди, улар қаср эшиги олдида ўтиришган, лекин ҳеч қандай хабар келмаган эди. У тун Ҳазрати Умар уларни тушида кўрган эди, улар жанг қилишаётган эди. Жума куни бу тушини халққа айтди. Намоз вақти бўлганида Ҳазрати Умар минбарга чиқиб, хутба ўқий бошлади. Хутба ўртасида Аллоҳ таоло унинг кўзининг пардасини очиб, Ҳазрати Сария ва унинг қўшинини кўрсатди. У бир муддат гапирмай туриб қолди. Агар киши нимадир кўрса ёки нимадирга қараса, шундай сокин ва сукутда бўлиб қолади. Ҳазрати Умар ҳам бир муддат шундай ўйлаб қолди. Ҳазрати Сария ўша кенгликда ажам қўшини томонидан ўраб олинган эди. Агар у орқасини тоғ томонга қаратишга улгурса, иши енгиллашар эди. Шунинг учун Ҳазрати Умар:

Ё Сария, тоғ томонга қайт! Ё Сария, тоғ томонга қайт! - деб чақирди. Бир муддат тўхтаб турди, сўнгра яна хутбасини давом эттирди. Аллоҳ таоло Ҳазрати Умарнинг овозини уларга эшиттирди.

Ҳазрати Сария жангни якунлаганидан кейин кўплаб молу ғанимат билан ғалаба хабарини Амирул мўмин Ҳазрати Умарга юборди. У ғанимат моллари орасида бир қутти тўла гавҳарлар бор эди. Ҳазрати Сария унга ҳеч қўл теккизмади. Уни элчи орқали Амирул мўмин Ҳазрати Умарга юборди. У қутти фақат Ҳазрати Умарга тегишли бўлсин, деди. Элчи Мадинага етгач, Ҳазрати Умар масжидда эди. У халққа таом улашиб, уларни тўйдириб ўтирган эди. Чунки Ҳазрати Умар ҳар куни Байтул молдан бир туя сўйдириб, масжидда мухтожларга, мусофирларга, йўловчиларга едирган. Ҳазрати Сариянинг элчиси келиб, Ҳазрати Умарнинг олдида турди. Ҳазрати Умар уни мухтожлардан бири ёки таом сўраган одам деб ўйлаб, унга: — Сен ҳам ўтир, таом е, — деди. Уни ҳам таомга улашди. Ҳазрати Умар ўзи таомини аҳли байти билан бирга ўз уйида ейди. Одамлар таомларини еб бўлишгач, элчи унинг ортидан юрди. Ҳазрати Умар унга: — Кир, — деди. У киши уйга кирди. Ҳазрати Умар ўтирди: — Таом келтиринг, — деди. Ҳазрати Умарнинг аёли, Мўминларнинг амири Ҳазрати Али ибн Абу Толибнинг (каррамаллоҳу вачҳа, разияллоҳу анҳ) кизлари Умму Кулсум эди. Умму Кулсум бироз арпа нон, бироз зайтун мойи ва бир оз қўпол туз олиб келди. Ҳазрати Умар: — Бирор нарса пиширдингми, эй Умму Кулсум? — деди. Умму Кулсум эса: — Қандай қилиб пишираман, кийимим йўқ, — деди. Чунки Умму Кулсумнинг кийимлари буткул эскириб кетган эди. Ҳазрати Умар ҳазил қилиб:

— Сэн кийимни нима қиласан. Сэн Ҳазрати Али ибн Абу Толибнинг қизи ва Умар ибн Хаттобнинг аёлисисан, шу сенга етмайдими, — деди. Кейин Ҳазрати Сариядан келган элчига: — Бисмиллаҳ. Агар Умму Кулсум биздан мамнун бўлганида, бизнинг таомимиз бу нарсалардан кўра яхшироқ бўларди, — деди. У арпа нонини едилар. Келган киши уни Ҳазрати Умар билмаслигини англагандан сўнг: — Эй мўминларнинг амири! — деди. Мен Ҳазрати Сариядан келяпман. Унинг элчисиман. Сенга ғалаба хабарини ва ғаниматнинг бешдан бирини келтирдим, — деди. Ҳазрати Умар: — Аллоҳга ҳамд бўлсин, — деб уни томон қараб, хабар сўради. Элчи ҳам ўша қуттича чиқариб кўрсатди. Ҳазрати Умар: — Бор, бу қуттича билан яна Сариянинг олдида бор. Унга айт, мусулмонлар орасида тақсимласин. Лекин фақат ўзи билан бирга жанг қилганларга улуш қилсин. Чунки бу мол уларнинг ҳаққидир, — деди. Ҳазрати Сариянинг элчиси Ҳазрати Умарнинг ҳузуридан кетди. Халқ ундан жанг ҳақида сўрашди. У эса: — Биз жума куни жанг қилиб турган эдик. Ҳазрати Умарнинг овозини эшитдик. — Ё Сария, тоғ томонга қайт, тоғ томонга қайт! — дея чақиряпти, — деди. Шу куннинг санасига қарашди. Кўришдики, Амирул мўмин Ҳазрати Умар масжидда, минбарда айтган сўзлари айнан ўша санада, ўша кунда ва ўша вақтда айтилган экан. Ва Ҳазрати Сария Аллоҳ таоло амри билан ўша сўзларни эшитган экан.

КИРМОННИНГ ФАТҲИ

Мусулмон аскарлари Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Итаб ва Ҳазрати Сухайл ибн Узза билан Кирмонга боришди. Бу ҳижратнинг 22-йилида бўлган эди. Йигирма учинчи йилда ҳам улар жанг қилишди. Кирмонда ажамлар кўплаб аскар тўплашган эди. У ерда, тоғларда бир қавм бор эди, уларни форс тилида Куфаш, араб тилида эса Куфас деб аташарди. У шаҳарга борилганида ажам аскарлари жуда кўпайган эди. Кирмоннинг ўша чегарасида мусулмонлар билан жанг қилишди. Аллоҳ таоло мусулмонларга ғалаба берди. Кофирлардан кўп кишиларни ўлдиришди. Кирмон қишлоқларидан Жир-и Фат деган бир қишлоқ бор эди. Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Итаб Ҳазрати Сухайлни ўша ерга юборди. У ҳам шаҳарнинг марказидан, йўлдан ўтиб бориб, от, туя, катта нарсаларни қолдирмай тўплаб, уларни ғанимат қилиб йиғиб олишди. Улардан бешдан бир қисмини ажратиб, ғалаба хабари билан Ҳазрати Умарга юборишди. Шунингдек, Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Зайд ибн Навфал ал-Хузойини Тайсиқунга юборишди. У ҳам Куҳистон чегарасидан Тайсиқун чегарасигача бўлган жойларни фатҳ қилди. Кейин Абдуллоҳ ибн Язид Амирул мўминин Ҳазрати Умарнинг ҳузурига бориб: — Эй мўминларнинг амири! Кирмонга яқин икки туманни фатҳ этдим. У ерларни менга ҳадя қилмоғингни сўрайман, — деди. Ҳазрати Умар унинг истагини қондирмоқчи бўлди. Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Итабга хабар юборди. У Ҳазрати Умарга хат ёзиб: — Бу туманлар, икки катта шаҳардир. Ва Хуросоннинг эшигидир, — деб маълум қилди. Ҳазрати Умар эса бу туманларни унга беришдан воз кечди.

СИЖИСТОННИНГ ФАТҲИ

Ҳазрати Умар ўша йилда Ҳазрати Амр ибн Ат-Тамимийни Сижистонга юборди. Ва унинг ўғли Ҳазрати Абдуллоҳни ҳам бирга жўнатди. Уларга кўп аскар берди. Аммо Сижистон ҳокими ҳам аскарларини тайёрлаб, Сижистон чегарасида мусулмонларни кутиб турди. Икки томон жангга киришди. Сижистон ҳокими охири мағлубиятга учради. Сижистон шаҳарларининг пойтахти Заранк деган шаҳар эди. Бу жуда мустаҳкам қаср эди. Ҳоким қочиб ўша шаҳарга бошпана олди. Дарвозасини ёпди. Минораларини, деворларини қайтадан мустаҳкамлади. Мусулмонлар Заранк атрофидаги шаҳарларни забот этишди. Фақатгина Заранк фатҳ қилинмай қолди. Ислом динлари Ҳиндистон ва Қандаҳор чегарасигача етди. Сижистон ҳокими бутун мамлакати мусулмон бўлганини билгач, ўша Заранк қасрида тура олмади. У ҳам сулҳ тузди ва Заранк қасрини мусулмонларга топширди. Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Амр ва Ҳазрати Осим Ҳазрати Умар замонида у ерда яшашди. Ва Ҳазрати Усмон ва Ҳазрати Али замонида ҳам у ерда яшашар эди. Ҳазрати Муовиянинг вақти етгач, у Зиёдни Ироққа юборгач, унинг ўғли Муслим ибн Зиёдни Сижистонга юборди. Бу Сижистон Ҳиндистоннинг чегаралари бўлиб, унга туташ эди. Бу ерларнинг барчаси Ҳазрати Муовия замонида фатҳ қилинди. Ва барча қавм Муслим ибн Зиёднинг амрига бўйсуниб, мусулмон бўлишди.

МАКРОН ШАҲРИНИНГ ФАТҲИ

Кирмон чегарасидан то Синд чегарасигача бўлган, иккала чегара оралиғида жойлашган ҳудуд бор. У ерни “Макрон шаҳарлари” деб атайдилар. У ерда кўплаб шаҳарлар бўлиб, уларнинг бирини Тиз, бошқасини Хуш деб аташар эди. Бу шаҳарларнинг барчаси Макронга тегишли эди. Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Итаб Кирмонни фатҳ қилгач, Ҳазрати Ҳаким ибн Саълабийни Макрон ҳудудига юборди. Ва Ҳазрати Сихо ибн Маҳорини унинг билан бирга жўнатди. Шунингдек, Ҳазрати Сухайл ибн Адийни уларнинг ортидан юборди. Шу тариқа уларнинг барчаси Макрон чегарасига жамландилар. Макрон чегараси Синд ҳокими чегарасига туташ эди. Уларнинг ўзи ҳам Синд ҳокими одам юбориб, ёрдам сўрадилар. Ва: — Араб аскарлари бизнинг устимизга келишди, — дейишди. Синд ҳокими

ҳам аскарларини йиғди. Кўплаб жангчи филларни ҳам олиб, келди. Мусулмонлар ҳам Кирмонга хабар юбориб: — Синд ҳокими уларга ёрдамга келди. Ҳам кўплаб аскарлари, ҳам филлари бор, — дейишди. Ҳазрати Абдуллоҳ ҳам Кирмонда ҳоким қолдириб, ўзи аскарлари билан Макронга келди. Макронликлар ўз ҳокимларини Синд тилида Ратбил деб аташарди. Бунинг аҷамча маъноси Кисро эди. Ҳазрати Абдуллоҳ мусулмон аскарларига етиб келганида, Ратбил ўзи аскарлари билан турган эди. У Синд аскарларининг келишини кутаётган эди. Чунки у Синд шаҳарларининг барчасига одам юбориб, аскар талаб қилган эди. Ҳар куни бир шаҳардан аскар келарди. Дастлаб мусулмон аскарлари Макрондан олисда турар эдилар. Бу ҳолни маъқул кўрмаган Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Итаб: — Нега бу қадар узокда турасизларки, душманга вақт бериб юборяпсизлар? Энди улар бутун дунёни ўзлари томон тўплашади, — деди.

Кеч тушганда Ҳазрати Абдуллоҳ ўзи аскарлари билан бирга кечки ҳужум қилди. Уларга қилич билан ҳужум қилди. Ўша кеча кофирлар мағлубиятга учради. Ҳам Ратбилнинг боши кесилди. Мусулмонлар мағлуб этилганларнинг ортидан юриб боришди. Тонгга қадар уларни қиличдан ўтказдилар, кўпларини ўлдиришди. Ва кўп кишиларни асирга олишди. Уларнинг филларини қўлга киритишди. Эрталаб бўлиб ғаниматлар тақсимланди. Ҳазрати Абдуллоҳ ғаниматнинг бешдан бир қисмини ва ғалаба хабарини Саҳарий ал-Абд билан Ҳазрати Умар (розияллоҳу анҳу)га юборди. Хатда қандай ҳаракат қилиб душманни осонлик билан мағлуб этганини батафсил баён қилди. Ва: — Мен хоҳлайманки, Макрондан нарисига ҳам ўз аскарларимни етказиб, ўша ерни ҳам фатҳ этай. Энди менга рухсат беринг. Та.. Синд ҳокимигача бориб етай. Ва бу филларни нима қилай? — деди. Ҳазрати Умар ҳам Абдуллоҳнинг ёзганини ўқиди. Хатни етказиб келган Саҳарийдан: — Бу Макрон деб аталган жой қандай юртлардан иборат? — деб сўради. У эса шундай жавоб берди: — Эй мўминларнинг амири! У ер шундай жойки, далалари тоғдек баланд, суви кам ва хурмаси ёмон. Ватанини ҳимоя қилувчи киши мард инсонлардир. Агар жангчилари оз бўлса, уларнинг ҳаммаси йўқ бўлади. Агар кўп бўлса, очликдан ўлади, чунки уларнинг таомлари камдир. У ердан нарисига Синд юрти борки, у жой янада ёмон. Ҳазрати Умар ҳам Ҳазрати Абдуллоҳга фармон юбориб: — Макрондан нарисига ўтманг. Чунки у ер Синд юртидир ва у ерда сизнинг ҳеч ишингиз йўқ. Мусулмонларни ҳалок қилманг. Ва Синдга хат ёзиб юбор. Агар у ердаги амирлардан бирортасига фил керак бўлса, сотиб олсин. Агар ўтирган жойингизда сотиб олувчи бўлса, сотинг. Унинг пулини мусулмонлар орасида тақсимлаб беринг, — деди. Ҳазрати Абдуллоҳ ҳам ўша фармонда нималар буюрилган бўлса, амалга оширди.

БАСРА ЧЕГАРАСИДАН НАРИ, БЕЙРУТ ДЕГАН ЖОЙ БОР ЭДИ. БАСРА ЧЕГАРАСИДАН ТО СИНД ЧЕГАРАСИГАЧА БЎЛГАН ЕРЛАРНИ ҲАЗРАТИ УМАР ҲАЗРАТИ АБУ МУСОГА ТОПШИРГАН ЭДИ. ВА УНИГА ФАРМОН ЮБОРИБ, ШУНДАЙ ДЕДИ: — У ерларни яхши кузатки, Синддан, Уммондан ва Ахвоздан, ёки бошқа йўналишлардан душман кириб келмасин. Мусулмонлар қаерда жанг қилишмасин, кофирларни мағлубиятга учратар эдилар. Шундан кейин Ахвоздан, Кирмондан душманлар Бейрутга тўпланишди. Ҳазрати Абу Мусо бунинг эшитгач, Муҳожир ибн Зиёдни аскар билан ўша ерга юборди. Бу воқеа ҳижратнинг 23-йили Рамазон ойида бўлиб ўтган эди. Ҳазрати Мусо: — Агар Муҳожир шаҳид бўлса, унинг ўрнига акаси Риббий ибн Зиёд ўтсин, — деди. Шундан кейин Муҳожир ва Риббий иккаласи ҳам Бейрутга боришди. Ёз фасли эди, ҳаво жуда иссиқ эди. Ҳазрати Абу Мусо Муҳожирга: — Борган жойингизда аскарлар рўза тутмасин. Агар жанг қилишса, ҳолдан тоймасинлар. Кувват билан жанг қилсинлар, — деб фармон берди. Мусулмон аскарлари ҳам рўзаларини очиб, жанг қилишди. Муҳожир (розияллоҳу анҳу) шаҳид бўлди. Акаси Риббий байроқни олиб, жангга кирди. Ғалаба қозонди. Аммо кўп ғанимат топишмади. Чунки ўша аскарларнинг кўпи қочқин аскарлар эди. Шунга кўра, уларда кўп мол-мулк йўқ эди. Аммо кўплаб асирлар олинди. Ва бу асирларнинг кўпи ҳам ҳукмдорлар ва нуфузли кишиларнинг фарзандлари эди. Ҳазрати Абу Мусо (розияллоҳу анҳу):

— Бу асирларни яхшилаб кузатинглар ва уларни муносиб муомалада сақланглар, — деди. Улар мусулмонларнинг адолати ва инсониятпарварлигидан хайратда қолдилар. Кейин Ҳазрати Абу Мусо уларни ўз юртларига қайтарди. Шу тариқа бу воқеа мусулмонларнинг адолат ва раҳмдилликда ҳам ғалаба қозонганининг намунаси бўлди.

— Чунки у одамларнинг мол-мулкани ўзига олади ва уларга адолатсизлик қилади, — деди. Ҳазрати Умар (розияллоҳу анҳу) ундан аниқ далил ва гувоҳлар талаб қилди. Аммо Забба ибн Муҳсин бундай далиллар келтира олмади. Шунда Ҳазрати Умар: — Абу Мусо (розияллоҳу анҳу) мусулмонлар орасида адолатли бўлиб, ғазотларда ҳам фидокорлик кўрсатган бир киши. Мен унинг бу ишларда ноҳақлик қилганига ишонмайман, — деб жавоб берди. Забба ибн Муҳсиннинг бўҳтонидан сўнг, Ҳазрати Умар Абу Мусога хат ёзиб, бўлиб ўтган воқеани ҳикоя қилди. Абу Мусо ҳам барча воқеани тушунтириб хат йўллади. Ҳазрати Умар эса унинг изоҳларини қабул қилди ва ҳеч қандай жазо тайинламади.

— Бунинг эшитиб нимани айтарсан? — деди. У киши: — Агар ҳақиқатан уларни қимматбаҳо нархга сотиб, топилган пулни мусулмонлар орасида тақсимлаган бўлса, унда менда ҳеч қандай шикоят қолмади, — деди. Шунда Ҳазрати Умар: — Бу ишлар ҳақида қон ва адолатни аниқ текшириш муҳим. Агар ҳақиқатда ҳам сизлар айтгандай бўлган бўлса, бунинг жавоби берилур. Агар шундай бўлмаса, бундай бўҳтон ва асоссиз гаплар мусулмонлар орасида адоват кўзғатмасин, — деди. Сўнгра Ҳазрати Умар шикоятчи ва Ҳазрати Абу Мусонинг гапларини эшитиб, икки томонга ҳам вазиятни яхшилаб тушунтирди. Улар ўзаро келишиб олиб, ҳар қандай келишмовчиликка барҳам бердилар.

— Унинг икки килеси бор, бири кичик, иккинчиси катта, — деди. Ҳазрати Абу Мусо бунга шундай жавоб берди: — Давлат ғазнаси бўлган Байтулмалдан буғдойни олганимда ўша кичик кило билан оламан. Аммо муҳтожларга, ёлғизларга берганимда ўша катта кило билан бераман. Ҳазрати Умар яна Анезийга: — Ўқи, — деб буюрди. У ҳам ўқиди: — Унинг икки узуги бор, бири унинг бармоғида, иккинчиси эса Зиёдни бармоғидадир. Ҳазрати Абу Мусо эса: — Бу иккала узукнинг бири менга тегишли, иккинчиси эса Зиёдга тегишлидир. У билан мен Байтулмалдаги ишларимизни кузатаман ва Зиёд ҳам кузатади, — деб тушунтирди. Ҳазрати Умар Анезийга яна: — Ёзган нарсаларингни ўқиб чиқ, — деб буюрди. Анезий ўқишда давом этди.

— Агар сенга рўшнолик, ҳалол йўл билан берилган бўлса, у ҳолда унинг ҳеч қандай зарари йўқдир. Сен ана шу йўлни ва суннатга мувофиқ иш тутганингни аниқроқ тушунтириб бер, — деди. Ҳазрати Абу Мусо ҳам: — Рўшнолик билан берилган ва ҳеч қандай ноҳолислик ёки адолатсизликка йўл қўйилмаган. Унинг нияти бизга бўлган дўстликни мустаҳкамлаш эди, — деб жавоб берди. Шунда Ҳазрати Умар: — Бу масалада аниқ бир ҳужжат ёки далил келтирганинг учун шу ерда қўямиз. Биз фақат аниқлик ва адолат учун иш тутамиз, — деб ишни якунлади.

— Басрага бор. Аммо Зиёдни менга юбор, — деди. Анезийга ҳам: — Унинг вазифадан четлатилиши лозим эмас эдики, уни вазифадан четлатай. Аммо сен уйингга бор ва ҳеч кимга Абу Мусо ҳақида бир нарса айтма, — деди. Абу Мусо Басрага боргач, Зиёдни Ҳазрати Умарга юборди. Ҳазрати Умар (розияллоҳу анҳу) унга: — Сенинг ойлик маошинг Абу Мусодан неча дирҳам? — деб сўради. У: — Икки минг дирҳам, — деди. Ҳазрати Умар ундан яна сўради: — Неча марта совға олдинг? Зиёд: — Икки марта олдим, — деди. Ҳазрати Умар: — Улар билан нима қилдинг? — деб сўради. У эса:

— Онам Ҳамийя асир тушган эди. Биринчи совғам билан уни сотиб олдим ва озод қилдим. Ва Убайра деган онамнинг бир қуласи бор эди. У мени тарбия қилганди, у ҳам асир эди. Унинг менинг устимда кўп ҳаққи бор эди. Иккинчи совғани олгач, уни сотиб олиб, озод қилдим, — деб жавоб берди. Шунда Ҳазрати Умар (розияллоҳу анҳу) икковига ҳам: — Яхши иш қилгансизлар, — деб, унга фикр ва дин шариятини ҳамда пайғамбаримиз (алайҳиссалом) суннатларидан саволлар берди. Зиёд уларнинг барчасини билди. Ҳазрати Умар эса: — Ена, Абу Мусонинг узуги бармоғида бўлсин. Рово, — деб уни яна Абу Мусога юборди.

САЛАМА БИН ҚАЙСНИНГ ҲИКОЯСИ

Ҳижратнинг йигирма иккинчи йилида ҳазрат Умар жанга аскар юбориши кераклигини кўрди. Чунки барча тарафдан жанговар кишилардан кўплаб аскар ҳазрат Умар ҳузурида йиғилган эди. Уларни бир фронтга юборишни истади. Унинг яқинида душман йўқ эди. Ҳазрат Умарга: — Аҳвоз чегарасида ва Форс орасида курдлар яшамоқда, йўл тўсиб ўғирлик қилмоқда, дедилар. Улар ҳали мусулмон бўлмаган ва мусулмонлар билан тўпланиб келмаган эдилар. Шаҳар ва қишлоқларда ва вилоятларда бўлган мусулмон аскарлари ҳам улар билан қизиқмаган эдилар. Ҳазрат Умар ҳам ҳазрат Салама бин Қайсни чақирди. Унга ўша курдлар ҳақида хабар берди. Ва: — Ҳозир менинг ҳузуримда кўплаб араб қабилаларидан жанговарлар ва жангу жадал одамлар бор. Уларини ол. Курдларнинг жангига бор. Уларини мусулмон қилиб, уларнинг ташвишини мусулмонлар зиммасидан кетказ. Агар душманлик кўрсанг, аввал жанг қилма. Аввал уларни Ислом динига даъват эт. Агар мусулмон бўлсалар қабул қил. Агар Исломни қабул қилмасалар, хараж сўра. Агар унга ҳам бўйсунмасалар, жанг қил. Шундан сўнг, агар: — Бизга Аллоҳ таоло ҳукмига кўра омон бер, десалар, сен рози бўлма. Чунки сен Ҳақ таоло уларга бўлган ҳукмини билмайсан. Ва лекин мусулмонлик ҳукми бўйича омон бер, чунки бу ҳукмларни сен яхши биласан. Агар ғалаба қозонсан, ғаниматни йиғ. Уларни харажга мажбур қил. Ва сўнгра бир-бирингдан ҳеч нарсани яширманг. Ва уларнинг аёллари ва болаларини ўлдирма. Кимники ўлдирсанг, уларнинг бурунини қулоғини, қўлини оёғини кесдирма.

Ҳазрат Умар шу насиҳатларини тугатгач, Салама бин Қайсни ўша жанговарлари билан юборди. Салама (ра) ҳам аскарини олиб кетди. У жуда ботир ва жанговар бир киши эди. У зудлик билан курд аскарлари жойлашган ерга етиб борди ва уларга қарши туриб, уларни Исломга даъват қилди. Улар мусулмон бўлишмади. Хараж сўради, қабул қилишмади. Улар билан жанг қилди. Уларга катта мағлубият етказди, кўп аскарларини ўлдирди. Жуда кўп ғанимат молини қўлга киритди. Ундан бешдан бир қисмини ажратиб, ғалаба хабари билан ҳазрат Умарга йўллади. У ғаниматлар ичида шундай бир кути бор эдики, у турли ёқутлар билан тўла эди. У ёқутлар қутисини ҳам етказувчига бериб: — Буни ҳазрат Умарга етказ, фақат унинг ўзига тегишли бўлсин. Чунки унинг сарф-харажати катта. — деди. Шундан кейин ўша одам у бешдан бир ғанимат молини ва ўша қутини етказди. Вакил Мадинага келганида, одамларни масжид ичида ўтирганини кўрди. Ҳазрат Умар уларга яна бир таом бериб турар эди. (Юкорида айтилганидек, ҳазрат Умар ҳар куни бир туяни сўйиб, унинг гўштини туз ва сув билан пишириб, камбағаллар ва мухтожларга едириб турар эди. У таомни товоқларга солиб тарқатар эди, кейин эса ўз уйига бориб, ўз таомини ейди.) Бу элчи шундай дейди: — Мен ҳазрат Умарни масжид ичида дастурхон тузатиб, одамларга таом бериб турган ҳолатда кўрдим. Уларнинг олдида, қўлида таёқ бор ҳолда, худди қўйлар подасининг устидан тургандек турар эди. Ўзи ҳар бир дастурхоннинг олдида борар, ҳар бир товоққа назар солар эди ва: — Бу дастурхонга гўшт келтиринг, у ерга нон олиб боринг, — дер эди. Улар эса келтирилган таомларни ейишар эди. Менга ҳам: — Ўтир, — деди. Мен эса, у берилаётган таомдан емадим. Чунки менда у таомдан етарли миқдорда бор эди.

Таом ейилгандан кейин: — Келинглار, бу товоқларни ва дастурхонларни олиб кетинглар, — деди. Кейин ўзи кетди. Мен шу қадар узоқ турдимки, хизматкор ишларини битирди. Мен ҳам ўша хизматкор билан бирга ҳазрат Умар ҳузурига бордим. Олиб келган қути ёнимда эди. Қутини олиб, ичкарига кирдим. Ҳазрат Умарни эски абгор гилдекнинг устида ўтирган ҳолда кўрдим. Ёнида хурмо толаси билан тўлдирилган икки болиш бор эди. У мени кўрганида, устига ўтиришим учун бир болишни узатди. Мен ўша болишнинг устига ўтирдим ва: — Салама бин Қайснинг элчисиман, — дедим. У ҳам: — Саламага ҳам, элчисига ҳам хуш келибсиз, — деди. Саламанинг аҳволидан ва мусулмон аскарларининг ҳолидан сўради. Мен унга ғалаба ва ғанимат ҳақида хабар бердим. У хурсанд бўлди. Сўнгра мен жавохир қутисини олиб, унинг олдида қўйдим. У

жавоҳирларни кўргач: — Бу нима? — деб сўради. Мен: — Ҳазрат Салама бундан ғанимат ичида топган. Тақсимламаган. Сизга қандай бўлса шундайлигича юборган. Хосатан сизга тегишли бўлишини, харажатларингиз кўплигини айтган, — дедим. Ҳазрат Умар бир менга қаради, бир жавоҳирларга қаради. Кўзларидан ёш оқиб йиғлади. Ва икки кўлини кўкрагига қўйиб: — Аллоҳ таоло Умарнинг кўзини ва қорнини тўйдирган бўлмасинки, Аллоҳ унга бу жиҳодда шунча мол-мулк берди, агар у ҳали ҳам тўймаган бўлса, — деди. Шу вақтда Азфи номли бир хизматчиси тик турган эди. Унга: — Ё Азфи! Ҳафий унуқиҳу, — деб чақирди. (Ё Азфи, бунинг бўйнига туртма бер.)

Бу амрдан кейин хизматкор бўйнимга бир шалпилаб туртма берди. Мен эса тезда қутини олдинга тортиб боғлашга киришдим. Ҳазрат Умар бўйнимга туртма беришни давом эттирди. Қутини боғлаб олгач, менга: — Тезда бу қутини Саламага етказ. Уни мусулмонларга тақсимласин, чунки улар мендан кўра бу молга ҳақлироқдирлар, — деб амр қилди. Ва менга мурожаат қилиб: — Агар у ерга етиб боришингдан аввал у аскарлар тарқалиб кетса, мен сени ҳам, Саламани ҳам мусулмонларга ибрат бўладиган қилиб жазолайман, — деди. Шунда элчи: — Ё мўминлар амири! — деди. — Менга: "Тезда у ерга бор" дейсиз. Аммо менда от ёки туя йўқ. Қандай қилиб тезда етиб боришим мумкин? — деди. Ҳазрат Умар бўлса менга шалпилаб туртма берган одамга: — Ё Азфи. У садақа қилиб берилган туялардан иккита хечин бер, — деб амр қилди. Ва менга: — Мана шу туяларга миниб, тезда қайт. Бориб, аскар орасида сендан камбағал ва сендан муҳтож ким бўлса, шу туяларни унга бер, — деди. Мен бу амрга бўйсуниб, тезда Ҳазрат Саламага бордим. Жавоҳир қутисини яна унга топширдим. У эса уни Басрага юбориб соттирди ва аскарларга тақсимлади.

ҲАЗРАТИ УМАР (РОЗИЙАЛЛОҲУ АНҲУ)НИНГ ШАҲИД БЎЛИШЛАРИ

Ҳижратнинг йигирма учинчи йили кириб келган эди. Ҳазрати Умар Ҳижозга бориб, ҳаж фаризасини адо қилдилар. Ва Мадинадан чиқиб, Пайғамбар алайҳиссаломнинг завжаларининг сарф-харажатлари учун байтулмолдан бердилар ҳамда уларни ҳам ўзлари билан бирга ҳажга олиб бордилар. Ҳаждан қайтганларида йилнинг охири эди. Ҳазрати Муғира ибн Шуъбанинг бир қуллари бор эди. Унинг исми Файруз, куняси Абу Лўлў бўлиб, ана ўша бадбахт шахс Ҳазрати Умарни шаҳид қилган киши эди. Бу Файруз насроний бўлиб, дурядгарлик билан шуғулланарди. Ҳазрати Муғира унинг бўйнига ҳар куни темир буюмлар қўйиб, унга ишлатар эди ва ҳар куни унинг ишидан икки дирҳам олиб турар эди. Бир куни Файруз Ҳазрати Умарнинг ҳузурига келди. Ҳазрати Умар мўминлар билан ўтирар эдилар. Файруз: — Эй мўминлар амири! Муғира менинг бўйнимга темир буюм қўйиб, мендан кунига икки дирҳам талаб қилади. Мен эса бермайман, — деди. Ҳазрати Умар ундан: — Нима касб-қўлинг бор? — деб сўрадилар. У: — Дурядгарман, наққошман, темирчи ҳамман, — деб жавоб берди. Ҳазрати Умар: — Сен шунча ишни билган экансан, сенга икки дирҳам оғир бўлмайди. Мен сени донафурушлик билан ҳам шуғулланасан деб эшитган эдим. Бир шамол тегирмони ҳам ясамоқчи экансан, — дедилар. Файруз: — Ҳа, сиз тўғри эшитгансиз, — деб жавоб берди. Ҳазрати Умар: — Мен учун ҳам бир тегирмон ясаб бер, — дедилар. Файруз: — Агар тирик қолсам, сиз учун бир шундай тегирмон ясайманки, Ғарб аҳли ҳам, Шарқ аҳли ҳам уни гапириб юришади, — деб жавоб берди ва кетди. Аммо ўша куни Ҳазрати Умар ёнларидагиларга:

— Бу қул мени ўлдиришни ўйламоқда, — дедилар. Эртаси куни Ҳазрати Каъбул-Аҳбор Ҳазрати Умарнинг ҳузурига келди. Унга: — Эй мўминлар амири! — деди. — Васият қилинг, уч кундан кейин бу дунёдан кўз юмасиз. Ҳазрати Умар: — Қайдан билиб турибсиз? Ёки Тавротда Умар исмини кўрдингизми? — дедилар. Каъбул-Аҳбор: — Исмини топмадим. Лекин сизнинг сифотингизни, Пайғамбар (алайҳиссалом)нинг сифотлари билан топдим. У Зотнинг халифаси бўлиб, қанча йил халифалик қилажагингизни ҳам топдим. Билингки, ўша муддатдан уч кун қолган, — деди ва Каъбул-Аҳбор кетди. Ҳазрати Умар ўз танасида ҳеч қандай касаллик асоратини кўрмадилар.

Ҳазрати Каъбнинг сўзларига ҳайрон бўлиб қолдилар. Бу ҳол ҳижратнинг йигирма учинчи йилининг охириги Зулҳижжа ойида содир бўлди. Ҳазрати Умар Ҳижоздан қайтиб келганларида Зулҳижжа тугашига тўрт кун қолган эди. Эртасига бомдод намози вақтида ўз уйларида чикиб масжидга бордилар. Масжидда Пайғамбар (алайҳиссалом)нинг саҳобалари саф-саф бўлиб ўтирган эдилар. У Файруз ҳам биринчи сафда ўтирган эди ва кўлида икки томонли пичоксимон бир қурол бор эди.

Ҳазрати Умар сафларнинг олдида ўтдилар. Қул Файруз эса ўзидаги пичок билан ҳазрати Умарга хужум қилди ва ўнг ва чап томонларидан олти марта зарба берди. Шунингдек, бир марта қоринларидан пастрокдан яра очди. Ҳазрати Умар мана шу жароҳат туфайли вафот этдилар (Аллоҳ таоло у зотдан рози бўлсин). Файруз ҳазрати Умарни уриб, халқ орасидан қочиб кетди. Ҳазрати Умар ерига йиқилди ва: — Абдуррахмон бу ердами? — деб сўрадилар. Ҳазрати Абдуррахмон илгарилаб бордилар. Ҳазрати Умар унга: — Бу халққа имомлик қил. Намозларини ўқисинлар, — дедилар. Уларни дарҳол уйларига олиб кетдилар. Кейин, Абдуррахмон ибн Авф намозни ўқитиб, ҳазрати Умарнинг уйларига келди. Ҳазрати Умар унга: — Эй Абдуррахмон! Мен мусулмонларнинг ишини сенинг зимманга қўймоқдаман. Ҳеч қандай рад этма, — дедилар. Ҳазрати Абдуррахмон: — Эй мўминларнинг амири! Мен сиздан бир нарса сўрайман. Агар жавоб берсангиз, қабул қиламан, — деди. Ҳазрати Умар: — Айтинг, нима демоқчисиз? — дедилар. Ҳазрати Абдуррахмон: — Эй Умар! Сиз бу ишни менинг зиммамга олишни тўғри деб билиясизми? Мусулмонларга насихат қилишни менга рво қўрясизми? — деб сўради. Ҳазрати Умар: — Йўқ, — дедилар. — Мен қандай қилиб қабул қила олай? — дедилар. Кейин шундай деб давом этдилар: — Энди сиз жим бўлинг. Ҳеч кимга ҳеч нарса деманг. Мен Пайғамбарнинг рози ва хурсанд бўлган кишиларини чақириб, бу ишни уларнинг зиммасига қўяман. Улар истаганларига беришсин, — дедилар. Беш кишини чақиртирдилар.

Биринчи: Ҳазрати Али ибн Абу Толиб, Иккинчи: Ҳазрати Усмон, Учинчи: Ҳазрати Зубайр, Тўртинчи: Ҳазрати Саъд ибн Абу Ваққос, Бешинчи: Ҳазрати Толҳа. Улар ҳаммасини чақиртирдилар, лекин Ҳазрати Толҳани топа олишмади. — У ўша кишлокқа кетган экан, — дейишди. Ҳазрати Умар уларга: — Пайғамбар (алайҳиссалом) сизлардан рози ҳолда бу дунёни тарк этдилар. Энди, мусулмонларнинг иши сизлардан ташқари бўлмасин. Мен кўзимни юмганимдан кейин Ҳазрати Толҳани ҳам чақиринглар. Беш кишингиз ўтиринглар. Уч кун маслаҳат қилинглари, маслаҳатлашинглари, кўришинглари. Ва бу ишни бирингиз ўз зиммангизга олинг. Кейин, ҳаммангиз ўша кишига бўйсунинглари. Сухайбга: — Халққа намоз ўқитишни айтинглари, — дедилар. — Агар орангизда кимдир бу ишни қабул қилса, унга васиятим шуки, бу халқни адолат билан, инсоф билан бошқарсин. Уларни мамнунлик билан бошқариб, яхшилик қилсин. Чунки улар пайғамбарнинг ёронларидирлар. Ва ҳазрати рисолат (алайҳиссалом) дунёни тарк этганларида улардан рози ҳолда кетган эдилар. Васият қилингики, бу ишдан кейин ким халифа бўлса, араб қавмини яхши тутсин. Чунки мусулмонларнинг кучи улардандир. Уларнинг ҳаққини билиш керак. Ва яна васият қиламанки, аҳли зиммия (ғайридинлар) — Аллоҳ таоло ва Пайғамбар (алайҳиссалом)нинг аҳд-назарини олиб, улардан солиқ оламиз. Улар ҳам аҳдларини яхши сақлашлари керак. Ҳазрати Умар кейин юзини Ҳазрати Али ибн Абу Толибга қаратиб: — Эй Али! Агар бу иш сенга тушса, шундай қилки, мусулмонларнинг устидан ҳошимийларни бир-бирига уруштира, — дедилар. Ҳазрати Умар шу сўзларни айтгандан сўнг ўзларини мадорсиз тутиб, жим бўлиб қолдилар. Ҳеч нарса демадилар ва кўзларини юмдилар. Бироз вақт ўтгандан кейин яна кўзларини очдилар. Ўғиллари Абдуллоҳ у ерда ўтирган эди. Унга:

— Эй Абдуллоҳ! — дедилар. — Менга ким зарба берди? Абдуллоҳ: — Насроний Абу Лўлў сизга зарба берди, — деди. Ҳазрати Умар: — Алҳамдулиллаҳки, менинг ўлимим у каби кофирнинг қўлидан бўлди ва шаҳидликка эришдим, — дедилар. Шундан сўнг, яна ўғилларига васият қилиб: — Эй Абдуллоҳ, Ҳазрати Оиша (розийаллоҳу анҳо)нинг ҳузурига бор. Унга: — Агар изн берсалар, мени Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи

васаллам)нинг ёнларига дафн этинглар. Агар рухсат бермасалар, мени мусулмонларнинг қабристониغا кўминглар, — деб айтинг. Сўнг, яна мадорсиз қолиб, кўзларини юмдилар. Бироз вақт ўтгач, эшикдан халқнинг овози эшитилди. Кўзларини очиб: — Бу ғавғо нима? — деб сўрадилар. Унга: — Маккалик муҳожирлар ва мадиналик ансорлар сизга ҳузурга кириш учун рухсат сўрашмоқда, — дейишди. Ҳазрати Умар: — Эй Абдуллоҳ! Бу одамларни чақир, ҳаммалари киришсинлар, — дедилар. Абдуллоҳ уларни бирма-бир чақирди. Улар ҳам навбат билан ичига киришди. Бир пайтда Қаъбул-Аҳбор келди. Ҳазрати Умар уни кўриб, аввалги айтган сўзларини эсладилар. Шу заҳоти мана бу икки байтни ўқидилар: Қаъбул-Аҳбор менга аниқ уч кун муҳлат берганди, Ўлимимдан хабарлар берганди Қаъб ана ўша куни. Мен ўлимдан кўрқмайман, фақат кўрқаман, Ҳар он қилган гуноҳларимдан, ҳар демда ҳам. Ҳазрати Умар шу кунгидек бу фаний дунёни тарк этиб, охиратга раҳлат қилдилар. Баъзи одамлар: — Абу Лўлў уни уриб, жароҳатлаганидан кейин уч кун умр кўрган, — деб айтдилар. Охиратга раҳлат қилганларидан кейин ҳазрати Суҳайб намозларини ўқидилар. Ҳазрати Умарга: — Эй мўминлар амири! Сизга табиб олиб келайликми? — дейишди. Улар:

— Буни сизлар яхши биласизлар, — дедилар. Ҳарис ўғлонидан бир кишини олиб келишди. У касалликни яхши тушунадиган киши эди. — Сув келтиринглар, — деди, сув келтиришди. Ҳазрати Умарга сув берди. Унга: — Ичинг, — деди. Ҳазрати Умар сувни ичганларида, ичган сувлари қоринларидан пастдаги ярадан ташқарига чиқди. Кейин сут ичирди, ўша сут ҳам ярадан ташқарига чиқди. Кейин қуюқроқ боқлоч ичирди, у ҳам ярадан ташқарига чиқди. Шунда у шундай деди: — Эй мўминлар амири! Сизнинг ишингиз якунланди. Энди васиятингизни қилинг, — деди. Ҳазрати Умар: — Мен васиятимни қилдим, — дедилар. Шунингдек, бир қисм одамлар: — Ҳазрати Умар (розийаллоҳу анҳу) дунёни тарк этган кунлари чоршанба куни эди, — дейишган. Ўлган кунлари дафн этилдилар. Ва Ҳазрати Умар танлаган янги халифани сайлаш учун белгиланган кишилар ўша иш билан шуғулландилар. Уч кун ўтиб, тўртинчи куни Муҳаррам ойи кирди. Ҳижратнинг йигирма тўртинчи йилининг бошланиши эди. Ҳазрати Усмон халифаликка маъқул кўрилди ва унга байъат қилинди. Баъзи одамлар шундай дейишди: — Ҳазрати Умар чоршанба ва пайшанба кунлари ҳаёт бўлганлар. Якшанба кечаси вафот этдилар. Йилнинг охири эди. Муҳаррамнинг биринчи якшанба куни ҳам қабрга қўйдилар. Шундан кейин уч кун суҳбатлар бўлди. Ушбу уч кунда намозни Ҳазрати Суҳайб ўқитди. Ва Ҳазрати Умар ибн Хаттоб (розийаллоҳу анҳу)ни ювдилар. Намозини ўқишни ишташди. Ҳазрати Усмон ва Ҳазрати Али (розийаллоҳу анҳу)лар олдинга чиқдилар. Бирлари бошлари томонида, бирлари оёқлари томонида туриб, Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Авфга:

— Олдинга ўт, намозни ўқит, — дейишди. Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Авф: — На мен ўтаман ва на сизлар ўтасизлар, — деди. Унга: — Унда ким ўтади? — деб сўрашди. У эса: — Ҳазрати Суҳайб ўтади, — деди. Ҳазрати Умар: — Намозни у ўқитсин, — деган эдилар. Мусулмонлар ҳам: — Тўғри айтдингиз, — дейишди. Ҳазрати Суҳайб чақирилди. У ҳам келди. Ҳазрати Умарнинг жаноза намози ўқилди ва қабрига қўйилди. Эртаси куни душанба эди. Бу ҳижратнинг йигирма тўртинчи йили, Муҳаррам ойининг иккинчи куни эди. Ҳазрати Усмон (розийаллоҳу анҳу) халифаликка сайланди ва халқ унга байъат қилди. Ўша кун иккинчидан байъат давом этди, аммо тўлиқ бўлмади. Эртаси куни бомдод намози ва пешин намозини ҳам Суҳайб ўқитди. Иккинчи намози вақти бўлганида байъат тугалланди. Муаззин азон айтди. Ҳазрати Усмон халқнинг олдига ўтди ва имомлик қилди.

Ҳазрати Умарнинг насаб дарахти қуйидагича; унинг энг улуғ бобоси Луйдир. Унинг ўғли Қаъб, Унинг ўғли Адий, Унинг ўғли Ревала, Унинг ўғли Қарот, Унинг ўғли Абдуллоҳ, Унинг ўғли Рибоҳ, Унинг ўғли Абдулўззо, Унинг ўғли Нуфайл, Унинг ўғли Хаттоб, Хаттобнинг ўғли Умардир.

Куняси Абу Ҳафс эди. Унинг она томонидан насаби қуйидагича: Махзумнинг ўғли Амр, Унинг ўғли Абдуллоҳ, Унинг ўғли Муғийра, Унинг ўғли Ҳошим. Унинг онаси Ҳошимнинг қизи Ҳойсамдир. Унинг лақаби Форук деб аталади.

Арабларнинг айримлари:

Унга Форук лақабини Расулulloх (саллаллоху алайҳи васаллам) ҳазратлари берган, дейишган. Баъзи одамлар эса:

Бир яҳудий унга “Форук” деб айтган, дейишган. Бир ривоятга кўра эса шундай дейишган:

Биз унинг исмини Тавротда “Форук” деб топдик, дейишган. Ҳазрати Умар мусулмонлар орасида шу ном билан машҳур бўлган.

Ҳазрати Умарнинг шамаили борасида ҳам турли фикрлар бўлган. Баъзилар:

“Қизил оқ чехрали эди”, дейишган. Баъзилар эса:

“Оқ сариқ чехрали эди”, дейишган. Барча ривоятларга кўра у узун бўйли эди. Шу қадарки, одамлар орасида юрганида унинг елкалари титрагандай бўлар эди. У шунчалик тез юрадики, биз уни отда юргандай деб ўйлар эдик. Унинг боши очиқ эди ва ўртасида сочи йўқ эди. Соқоли оқарган эди. Сочини хина билан бўяр эди. Ҳатто Ҳазрати Абу Бакр ҳам сочини хина билан бўяр эди. Ҳазрати Умар иш қилганда икки кўли билан ишлар эди.

Баъзилар:

“У эллик уч ёшда эди”, дейишган. Баъзилар эса:

“Олтмиш ёшда эди”, дейишган. Бошқа баъзилар эса:

“Пайғамбар (алайҳиссалом) ва Ҳазрати Абу Бакрнинг ёши каби олтмиш уч ёшда эди”, дейишган.

Ҳазрати Умарнинг халифалик вақти, баъзиларга кўра: ўн йил, беш ой, йигирма кун бўлган. Баъзилар эса ўн йил, олти ой ва тўрт кун бўлган дейишган. У бутун умрида етти хотин билан уйланган. Уларнинг учтаси жоҳилият даврида бўлган. Биринчиси: Ҳабиб ўғли Мазъуннинг қизи Зайнаб эди. Иккинчиси: Хузулнинг қизи Малика Умму Кулсум эди. Учинчисига эса Абу Умайя Махзумийнинг қизи Қурейна дейишган. У Қурейнани талоқ қилиб юборгандан кейин уни Абдуррахмон ибн Абу Бакр олган.

Ҳазрати Умар мусулмон бўлганидан кейин Мадинага хижрат қилди. У ерда ҳам тўрт хотинга уйланди. Улардан бири Ҳазрати Умму Ҳакем бинт Ҳорис, иккинчиси Ҳазрати Жумайла бинт Осим ал-Ансорий, учинчиси Ҳазрати Умму Кулсум бинти Али ибн Абу Толиб эди. Бу Умму Кулсум Ҳазрати Фотимадан эди. Тўртинчи хотини Ҳазрати Атика бинти Зайд эди. У аввал Абу Бакр Сиддиқнинг ўғли Абдуллох ҳазратлариникида эди. У талоқ қилганидан кейин Ҳазрати Умар уни олди.

Ҳазрати Умар оламдан ўтгач, Ҳазрати Атикани Ҳазрати Зубайр ибн Аввом олди. Бу тўрт хотинни Ислом даврида олган. Унинг икки канизаги ҳам бор эди: бири Ҳазрати Баҳия, иккинчиси Фукайҳа эди. Ҳазрати Умарнинг саккиз ўғли бор эди. Улардан бири Абдуллох, иккинчиси Убайдуллох эди. Абдуллох Зайнабдан, Убайдуллох эса Маликадан эди. Унинг яна уч ўғли бор эдики, уларнинг учаласининг ҳам исми Абдуррахмон эди. Бирини Абдуррахмон ал-Акбар, иккинчисини Абдуррахмон ал-Аусат дер эдиларки, бу канизаги Баҳиядан эди. Учинчиси Кичик Абдуррахмон бўлиб, бу ҳам канизаги Фукайҳадан эди. Унинг яна иккита ўғли бор эдики, уларнинг исми ҳам Зайд эди. Бири Катта Зайд бўлиб, бу Ҳазрати Алининг қизидан эди. Кичик Зайд эса Ҳазрати Жумайладан эди. Бошқа бир ўғлининг исми эса зикр қилинмаган. Ҳазрати Умарнинг тўртта қизи қолган. Улардан бири Зайнаб, яна бири Фотима бўлиб, булар Умму Ҳакемга айтилар эди. Учинчиси Умму Кулсумдан бўлган Руқайя эди, тўртинчи қизи Зайнаб эса Фукайҳадан эди.

Ҳазрати Умар яна икки хотин олишни истаган эди. Аммо улар Ҳазрати Умарга тегишни хоҳламадилар. Уларнинг бири Умму Эбан бинти Утба эди. Бу аёл:

Мен Ҳазрати Умарга турмушга чиқмайман. Чунки у уйига хотинларига қарши табассум билан кириб-чиқмайди. Эшигини ҳам доимо ёпиқ тутди, деди.

Бириниси Ҳазрати Абу Бакр Сиддиқнинг қизи Асмо эди. Ҳазрати Умар уни олиш ҳақида Ҳазрати Оиша билан маслаҳатлашди. Ҳазрати Оиша рози бўлиб:

Сенингдек эрини қаердан топади, деди. Асмо бу истакни эшитиб, йиғлаб юборди:

Менга у керак эмас, деди. Асмо Ҳазрати Оишадан ёшроқ эди. Ҳазрати Оиша:

Эй киз! Муъминларнинг амири каби кишини нега қабул қилмайсан? деб сўради. Асмо:

Чунки унинг юзи аччиқ, уйдаги таомлари ҳамча, орпа нони билан қалин туз ва туя гўшти. Ва туя гўштини ҳам доимо туз ва сувда қайнатиб ейишади, деди. Ҳазрати Оиша Ҳазрати Умарни рад этишдан хижолатда қолди. Ҳазрати Амр ибн Осни чақирди. Унга:

Бу воқеа шундай-шундай бўлди. Энди сен менга бир найранг айт, шундайки, Ҳазрати Умар бу уйланишдан қўл узсин. У буни сенга мен айтганимни билмасин. Шунда у бу қизни олиш фикридан воз кечсин, деди.

Ҳазрати Амр ибн Ос: “Бу менинг зиммамдаги қарз”, деди ва унинг ҳузуридан чиқиб кетди. Кейин Ҳазрати Умарнинг ҳузурига борди. Унга:

Ҳазрати Абу Бакрнинг қизи Асмони олишни истабсан. Аммо бу менга маъқул келмади, деди. Ҳазрати Умар:

Сен мени унинг куёвлигига муносиб кўрмайсанми ёки унинг менга турмушга чиқишини маъбул топмайсанми? деди. Амр ибн Ос эса:

Йўқ, бу ҳам эмас, у ҳам эмас. Аммо сен одобли кишисан. Хотинларингни одоб билан тутасан ва ўз хулқингга кўра бошқарасан. Аммо у шундай бир қизки, синглингниг қўлида ўз бошига ўзи ўсган. Балки у сен билан сабр қилолмас. Балки уни уриб қўярсан. Кейин у одамлар олдида сендан шикоят қилади. Сени айблашади ва:

Ҳазрати Абу Бакрнинг қизини кўринлар, Умар уни қанчалик озор берапти. Онасининг ҳаққини ҳам билмаяпти, дейишади. Агар сен одобли бирини олишни истасанг, мана Ҳазрати Алининг қизи Умму Кулсум бор. У Ҳазрати Али ва Ҳазрати Фотиманинг қўлларида ўсган. Улар икковининг одоб ва хулқларини олган, деди. Ҳазрати Умар:

Эндиликда мен нима қилсам экан? Олдин Ҳазрати Оишага айтгандим. У ҳам қабул қилган эди, деди. Ҳазрати Амр ибн Ос:

Мен бир ҳийла қиламанки, бу хавотирни юрагингдан чиқараман, деди. Ҳазрати Оишанинг ҳузурига қайтди ва ҳолатни тушунтирди. Бу китобнинг муаллифи шундай ривоят қилдики, Ҳазрати Умар мусулмон бўлгандан кейин халқ мусулмон бўлган. Яна шундай ривоят қилинадики, Ҳазрати Умардан аввал қирқ киши ёки қирқ беш киши мусулмон бўлган эди. Ҳазрати Умар улардан кейин мусулмон бўлган ва бир ривоятга кўра йигирма бир хотинга уйланган.

Ҳазрати Умарнинг сифатлари ҳақидаги ривоятларда айтилишича, Ҳазрати Умардан олдин ҳам, ундан кейин ҳам, барча халқ орасида ҳеч кимнинг сийрати Ҳазрати Умардек бўлмаган. Ҳеч ким унинг йўлига етиша олмаган. Яна шундай ривоят қилинганки, Ҳазрати Умар шундай дерди:

Агар Фурот ёки Дижла ёқасидаги бир чўпоннинг қўйи ҳалок бўлса, мен кўрқаманки, Аллоҳ таоло “Нега уни асрамадинг?” деб, ўша қўйни мендан сўрайди, дерди.

Яна ривоят қилишларича, бир куни қаттиқ иссиқда, белига мато боғлаб, садақа қилинган туяларнинг орқасидан юриб, уларга ўз қўли билан қатрон суряпти. Бир киши келиб, унга:

Эй мўминларнинг амири! Нега ўз қўлингиз билан қатрон суряпсиз? деди. Ҳазрати Умар эса унга шундай жавоб берди:

Шунданки, Аллоҳ таоло мени бу туяларга сақловчи қилиб қўйди. Ва эртага улар ҳақида мендан сўрайди. Ўша киши:

Бу ишни шундай иссиқ кунда нега қилаяпсиз? деб сўради. Ҳазрати Умар:

Бундай машаққатни чекиш керакки, мусулмонларнинг иши менинг зиммамга тушсин. Мен биламанки, бу подшоҳлик юртида жуда кўп заифлар, камбағаллар борки, уларнинг эҳтиёжлари подшоҳларга етиб бормаяпти. Мен уларнинг сўзларини эшитмоқчиман. Тилакларини бажармоқчиман. Агар мен бунга эриша олсам, бутун умримда ўша йилдан фазилатли йил бўлмасин, деди.

Ҳар қаерга бир валий ёки бир амир юборса, у учун аҳднома ёзиб берарди. Унга:

Агар айтганларимга амал қилмасанг, мен сендан норози бўламан, хафа бўламан, дер эди. Ва уни шундай васият билан жўнатар эди. Кейин бошқарган халққа:

Унинг аҳдномадаги ҳукмини бажаринглар, деб ёзар эди. Агар мактубда йўқ бир нарсани буйрса, ҳеч қилманглар, дер эди.

Ҳазрати Абдурраҳмон ибн Авф ривоят қилади: “Ҳазрати Умар тунлари посбонлик қилар эди. Бир кеча менинг уйимга келди.

Бир корвон келди, деди. Шаҳар дарвозасига тўхтадилар. Аммо биламанки, чарчаган эдилар. Уйқуга кетдилар. Уларнинг моллари ўғирланишидан қўрқаяпман. Ҳозир сен ҳам кел, бу кеча менга ёрдам бер. Уларни биргаликда қўриқлайлик, деди. Мадинадан чиқдик. У келган корвон яқинида ўтирдик. У савдогарлар ухлашди. Ҳазрати Умар ибн Хаттоб эса тонггача ўтириб, корвонни қўриқлади. Аммо корвондагиларнинг ҳеч биридан хабари йўқ эди.

Зайд ибн Муслим отасидан шундай ривоят қилади:

Бир кеча Ҳазрати Умарга: “Мен ҳам сен билан тунги қўриқчиликка чиқай. Мумкинми?” дедим. Ҳазрати Умар:

Ҳеч қандай муаммо йўқ! деди. Иккимиз бирга бориб, Мадинада айландик. Тун ярим бўлганда шаҳардан чиқиб кетдик. Узоқдан бир чироқ кўрдик. Ҳазрати Умар менга:

Эй Муслим! У ерда бир киши турибди. Бориб кўрайлик, у ким экан? деди. Ўша кишининг олдида бордик. Кўрдикки, бу бир аёл экан. Унинг икки-уч боласи бор эди, йиғлашар эди. Бир қозон олов устида қўйилган эди. Болаларига:

Йиғламанглар, ётиб ухланглар! Бу овқат пишса, ейсанглар, дер эди. Аёл қўшимча шундай дерди:

Аллоҳ таоло бизнинг додимизни Умардан олсин. У тўқ ётди, мен эса болаларим билан оч ўтирибман.

Ҳазрати Умар бу сўзни эшитгач, кўзлари ёш билан тўлди. У йиғлаб:

Умарга таом ейиш ва ичимлик ҳаром бўлсин, бунга менинг зулмим нима бўлган экан, деб аёлнинг олдида келди. Унга:

Эй аёл! Сенинг олдинга борайми? деб сўради. Аёл:

Агар яхшилик билан келсанг, кел! деди. Ҳазрати Умар унга:

Эй аёл! Сенинг аҳволинг нима? Менга айт! деди. Ва ўша Умар сенга нима қилди? деб сўради. Аёл:

Мен юртимдан Умарнинг ҳузурига чиқайин, деб Мадинага келдим. Кеч қолиб, бу ерга оч ва чанқоқ ҳолда етиб келдим. Бу болалар очликдан ухлай олмаяпти! деди. Ҳазрати Умар эса:

Умарни нега Аллоҳга топширяпсан? деди. Аёл:

У мени эримни жангга жўнатди. У ўша жангда шаҳид бўлди. Биз эса шундай қолдик! деди. Ҳазрати Умар:

Бу олов устидаги қозон нима? деб сўради. Аёл:

Бир оз сув. Қозонни тўлдириб, олов устига қўйдим. Болаларимга:

Мана сиз учун таом пиширяпман. Шунда сиз ейсангиз, дедим. Уларни очликдан қаттиқ йиғламасликлари ва ухлаб қолишлари учун бу қозонни олов устига қўйдим, деди.

Шунда Ҳазрати Умар менга қараб:

Эй Ибни Муслим! Тез юр. Шаҳарга етиб олайлик, деди. Югуриб-югуриб Мадинага келдик. Бир унон сотувчисининг дўконига кирдик. Бир қоп ун олдик. Ва қассобнинг дўконига бориб гўшт сўрадик. Аммо топа олмадик. Қассоб:

Сўндирган оғиз ёғи бор, деди. Гўшт ўрнига бир қорин оғиз ёғи олдик. Ўзимча ундан:

Буларни кўтариб борамиз, деб айтса керак, деб ўйлар эдим. Бир қарасам, у менга шундай дерди:

Эй Муслим! Бу ун қопини менинг елкамга қўй. Мен:

Эй мўминларнинг амири! Уларни ташлаб қўйинг, мен кўтараман, дедим. У эса:

Эй Муслим! Сен бу қопни кўтарганингда Умарнинг (амали) қопини ким кўтаради? деди. Шунда мен ун қопини Ҳазрати Умарнинг елкасига қўйдим. Биргаликда бордик. У аёлнинг олдида етдик. Қоп ва ёғни ерга қўйди. Кейин ўз қўли билан ўша ёгдан кесди. Қозонга солди. Ва аёлга:

Сен ҳам бу ундан биров ёғлаб тайёрла, деди. Менга қараб:

Эй Муслим! Сен ҳам ҳезум олиб кел, деди. Мен ҳезум олиб келдим. Ҳазрати Умар шу вақтда соқолини тупроққа қўйиб, қозон оловини пуфлаб бошлади. Мана шундай қилиб у ҳамирни ёғ ва сув билан пиширди. Ва таёкчага қўйди. Болаларни уйқуларидан уйғотди. Ва:

Эй аёл! Бу овқатдан ей. Аллоҳ таолога шукр қил. Умарга ҳам хайрли дуо қил. У сизнинг аҳволингизни билмаган эди, деди.

Ҳазрати Умарнинг яхши суннатларидан бири Таравихдирки, Рамазон ойида таравих намозини жамоат билан биринчи бўлиб у ўқитган. Эслемийни ҳам Байтулмолга ҳазина бошлиғи қилиб тайинлади. Халқ бу шахсдан:

Ҳазрати Умар Байтулмолдан мол олиб унга қўл теккизаяптими? деб сўради. Ҳазина бошлиғи:

Фақат, унинг аёли-болаларининг нафақаси қолмаса, Байтулмолдан етарли миқдорда олар эди. Унинг ҳаққини ва ризқини келтириб беришганида эса, у келтирилган нарсани қайтариб берар эди. Биз ҳам унинг олганини ўз ўрнига қўярдик. Бир куни бомдод намозини ўқиётган эдики, Расулulloҳнинг (соллаллоҳу алайҳи васаллам) суннатларига кўра биринчи рақъатда узоқ вақт Қуръон ўқиб, кўп вақт ўтказарди, иккинчи рақъатда эса камроқ ўқир эди. Яна бир куни биринчи ва иккинчи рақъатларни ҳам камайтирмасдан, намозни шошилма-шошилма ўқитиб саҳобаи киромларга:

Келинлар. Сизлар билан келиб куёвимизни олиб кетамиз, деди. Саҳобаи мусулмонлар нима демоқчи эканини тушунмадилар ва бир-бирларига қараб қўйдилар. Маълум бўлишича, Шом томонга бораётган Ислом қўшини мустаҳкам қурилган бир қалъада жанг қилиб турган экан. Икки жасоратли ака-ука бор эди. Улар жуда мард ва қаҳрамон эдилар. Кофирлар уларнинг қўлидан нима қилишини билмай, ҳаёлда қолдилар. Уларга шоҳлари:

Бу икки кишини қандай қилиб бўлса ҳам йўқ қилинлар, деб айтганида, кофирлар турли хийлалар билан қўшин қўйдилар. Улардан кўплари ҳалок бўлган, лекин бу икки ёш жангчининг бирини шаҳид қилдилар. Тирик қолганини эса асир олиб шоҳларига олиб бордилар. У шоҳ инсафга келиб:

Бу ёш жангчини ўлдириш яхшилик эмас. Уни қўйиб юбориш эса қийинчилик келтиради. Уни насроний қилиб қўйсак, бизнинг динимизга катта ёрдам берган бўлар эди, деди. Бир улуғ руҳоний эса:

Бу ёшни мен насроний қиламан, дейди. Ундан:

Қандай қилиб уни насроний қиласан? деб сўрашади. У эса:

Жуда гўзал юзли қизим бор. Уни ўша қизнинг гўзаллиги билан алдаб, уни насронийликка киритаман, дейди. Кофирларнинг ҳаммаси бу фикрни маъқуллаб, ёш жангчини руҳонийга топширадилар. Руҳоний уни олиб, ўз уйига олиб боради. Қизига:

Бу ёшга хизмат қил. Агар у сени эгаллашни истаса, унга: “Динимга кирмасанг, бу иш бўлмайди”, деб айт, деб васият қилади. Қизини безатиб, ушбу ёшнинг хизматига юборади. Аммо мусулмон йигит насроний қизнинг юзига ҳам қарамайди. Бир куни ёш жангчи Қуръон ўқиб турганида қиз уни эшитади. У ёш жангчига ошиқ бўлиб, унинг олдига келади:

Менга шаҳодат калималарини ўргат, дейди ва мусулмон бўлади. Руҳоний отаси:

Аҳвол қандай? деб сўрайди. Қизи эса:

Тайёр. Уни юмшатдим. Лекин унинг кўп ғам-андуҳлари бор. Биров ташқарига чиқса, қалби очилади. Шунда динимизни қабул қилади. Ҳатто у менга шу қадар шайдолики, агар уни ҳайдасалар ҳам бу ердан кетмайди, дейди. Руҳонийнинг бир хўжалиги бўлиб, уларни олиб бориб ўша ерга қўяди. Аммо ҳол тамоман ўзгаради. Мусулмон йигит қизни олиб, тўғри Мадинага қочади. Ҳазрати Умар ҳам ўша куни саҳобаларини олиб, Мадинадан ташқарига чиққан эди. Улар бир қиз ва бир йигит бўлган икки отликнинг келаётганини кўрадилар. Ҳазрати Умар аввалги сўзларини қайтаради ва:

Мана куёв ва келинимиз мана шулар, дейди. Улар уларни олиб, Мадинага келтириб никоҳларини ўқишади. Улардан кўплаб фарзандлар туғилади.

Ҳазрати Умарнинг сийрати, каромати ва воқеалари жуда кўп. Агар уларнинг барчасини айтиб берсак, бу жуда узоқ давом этади. Улардан бири шундайки, Ибн Жаҳиз шундай дейди:

Ҳар бир киши Ҳазрати Умарни ўз китобида адолат билан зикр қилиши ва макташи керак. Илгариги шоҳлардан ҳам Байтулмолга қўл теккизмаганлари бор эди. Аммо Ҳазрати Умарнинг ҳайратланарли томони шунда эдики, у кам овқат ейишар эди. Қалин кийим кийишар эди. Ун йил халифаликда қолди. Ҳар куни унга бирдан-бир хушхабар келиб турар эди: жанглар бўлар, ғалабалар қўлга киритилар эди. Унга мол-мулклар, ғаниматлар келтирилар эди. Ислом дунёси фатҳ этилиб, бутун кофирлар хор бўлди. Ҳар қандай душман, араб бўлсин, аъжам бўлсин, унга бўй эгдилар. Моллар тўпланди, бинолар қурилди. Дивон (идора) ташкил этди, ҳадялар тарқатди. Унинг қўшинлари шимолда Жайхун дарёси бўйларигача етиб борди. Ва Озарбайжонга, Дербенд ҳузайронгача, яъни Яъжуж ва Маъжуж деворлари у ерларда тугайдиган жойларгача етиб борди. Шарк томондан эса Синд ва Ҳиндгача, ҳамда Баҳрайн томонидан Уммонга, Кирмонга, Макронгача бориб етди. Шом томонидан эса Бизанс чегараларигача етиб борди. Ва бутун халқ унга бўйсунди. Унинг фармонларини тингладилар. Аммо Ҳазрати Умар шунча подшоҳликка эга бўлган бўлса-да, бир зарра ҳам ўз аҳволини ўзгартирмади. На овқатланишида, на ичишида, на сўзлашувида ҳеч ўзгариш бўлмади ва катталиқка талпинмади. У ибодатини тарк этмади, ялқовлик қилмади. Унинг сабри улўғ эди, ҳар кунги ишларида мустаҳкам ва кучли эди.

Ҳ3. УСМОНГА БАЙЪАТ

Ҳазрати Умар жароҳат олиб, бу жароҳатдан қутула олмаслигини тушунди. Мусулмонларнинг ишини бирор кишига топширишни ўйлади. У танлаган беш кишини ўз ҳузурига чақирди. Улардан бири Ҳазрати Али ибн Абу Толиб, иккинчиси Ҳазрати Усмон ибн Аффон, учинчиси Ҳазрати Абдурахмон ибн Авф, тўртинчиси Ҳазрати Зубайр ибн Аввом, бешинчиси эса Толҳа ибн Абдуллоҳ эди. Улар Толҳани қидирдилар, лекин топа олишмади.

Ҳазрати Умар уларга шундай деди: — Хилофат мансаби учун сизлардан бошқа кишилар ўтирмаслиги керак. Чунки Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам вафот этганда сизлардан рози эди. Сизлар беш киши Толҳани топиб, уч кун давомида чора изланглар. Тўртинчи куни Толҳани топинглар, ҳаммангиз яқдил бўлиб, бирингизни халифа қилиб танланглар. Мусулмонларнинг ишини унга топширинглар. Шу ишни унинг зиммасига қўйинглар.

Улар ҳам: — Эй мўминларнинг амири! Бу иш вақт йўқотади. Ўзингнинг ўғлингизни халифа қил. Зеро Ҳазрати Абу Бакр ҳам сени халифа қилиб танлаган эди, — дедилар.

Ҳазрати Умар эса: — Қайси бирини ўрнимга қолдирай? — деб сўради. — Агар Абу Убайда ибн Жарроҳ ҳаёт бўлганида эди, уни халифа қилинглари, дердим. Чунки Пайғамбардан соллаллоҳу алайҳи васаллам: — Абу Убайда ишончли кишидир, — деганини эшитганман.

Шунда бир киши ғазотб билан: — Эй Умар, жим бўл, — деди. — Валлоҳи, сен бу гапни на мусулмонлар учун, на Аллоҳ таоло учун айтдин. Мен уни қандай қилиб халифа қилайки, у ўз хотинини ҳам талоқ қилмаган кишидир, — деди.

Шунда Ҳазрати Умар: — Сиз олти киши йиғилинг. Мен сизлардан фазилатлироқ бировни билмайман. Бир-бирингизга мувофиқ ҳолда бу ишни орадан бирингизнинг зиммангизга қўйинг, — деб жавоб берди.

Сўнгра Ҳазрати Толҳа Ансорийни чақиртирди. Унга: — Сени Ансордан эллик киши билан шу ишга вакил қилдим. Менинг қабримга қўйганингиздан кейин бу беш кишини чақир. Уч кун давомида маслаҳатлашсинлар. Аммо тўртинчи куни бир кишига байъат қилинсин. Ихтилоф қилмасинлар. Агар бир киши ихтилоф қилса, уни ўлдир, — деди.

Сўнг Ҳазрати Миқдод ибн Асвадни чақирди. Унга ҳам: — Сени ҳам Ҳазрати Толҳанинг устидан вакил қилдим. Бу беш кишини йиғиб, улардан биров гапга кўнмасдан фитна

чиқарса, ўша кишини ўлдир. Агар икки киши уч кишига қарши чиқса, ўша иккисини ҳам ўлдир, — деди. Ва шундай кўрсатма берди, эҳтиёт бўлишни буюрди.

Ҳазрати Суҳайб ибн Синанийни чақириб, унга ҳам: — Сен, бу уч кун ичида муслмонларга имом бўлиб намоз ўқит, — деди.

Сўнг Ҳазрати Али учун одам жўнатиб, уни маслаҳат учун чақиртирди. Шунда Ҳазрати Алининг амакси Ҳазрати Аббос Ҳазрати Алининг ҳузурига келиб унга: — Эй ўғил! Умарнинг чақирувига борма. Ҳазрати Умар бу ишни Ҳошимийларга раво кўрмайди. У сени чақириб, сен у ерда ҳозир бўлган пайтингда бир кишини халифа қилиб тайинлаш учун чақирмоқда. Аммо сен у ерда ҳозир бўлмасанг, биз: — У ерда Ҳошимийлардан ҳеч ким йўқ эди, — деймиз, — деди.

Ҳазрати Али ҳам: Ҳазрати Умарнинг ҳузурига борганида у хилофатни олти киши ўртасида эркин қолдирганини кўрди. Ва орқага қайтганда Ҳазрати Аббос яна Ҳазрати Алининг ҳузурига келди. Унга: — Эй ўғил! Нима қилдинг? — деб сўради. Ҳазрати Али эса: — Эй амаки! Ҳазрати Умар бу ишни Ҳошимийларга раво кўрмаяпти. У ўртага номларини кўрсатган кишилар бир-бирининг ҳавосига кулоқ соладиганлардир. Улар бу ишни бизга раво кўрмайдилар, — деди. Шунда Ҳазрати Аббос (р.а.) ҳам: — Эй ўғил! Мен сенга айтган эдим-ку, сен эса мени эшитмадинг. Мен Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ахиратга ташрифлари яқинлашган пайтда сенга: — Бориб сўра, сендан кейин халифа ким бўлади, — деб айтган эдим. Токи Асҳоби Гўзин (Ридвонуллоҳи таоло ажмайн) орасида ихтилоф бўлмасин, деб айтган эдим. Сен эса мени эшитмадинг. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам ахиратга кўчганларидан кейин яна сенга: — Тур, ташқарига чиқ, — деган эдим. Сен чиқмадинг. Аммо улар ғолиб келдилар. Ва бугун ҳам Умарнинг ҳузурига борма, — дедим. Сен яна мени эшитмадинг. Шундан билиб қўйгинки, маслаҳат учун чақирилган бу кишилар сени бу ишга қўймайдилар, — деди. Вақти келиб Ҳазрати Умарни Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ёниларида дафн қилдилар. Ансордан Абу Толҳа бу беш кишини Ҳазрати Оиша (р.а.)нинг уйларида олиб борди. Унинг ўзи эллик ансор билан эшикда кутиб турди. Бироз вақт ўтгач, хужрадан уларнинг жанжаллашган овозлари эшитилди. Топшириқ бажарувчилар ичкарига кирдилар. Улар битта киши устида келишилган, деб ўйлаган эдилар. Лекин ҳаммалари бир-бирига қарши бўлиб, тортишиб турганларини кўрдилар. Кечгача шу хужрада бўлиб, сўнгра тарқалдилар. Эртасига Абу Толҳа яна бу беш кишини олиб келди. Ўша куни ҳам кечгача гаплашиб тортишдилар. Яна келишолмадилар. Яна тарқалдилар. Энг охириги учинчи кун келди. Абу Толҳа уларни яна олиб борди.

— Агар бугун бу ишни якунламасанглар, сизларни уйлaringизга юбормайман, — деди. Шунда бу беш киши ўтириб, чора топишга уринди. Шунда Ҳазрати Абдурахмон (р.а.): — Бу иш жуда узоққа чўзилди. Агар шундай тортишаверсангиз, ҳеч қандай натижага эриша олмайсиз. Чунки ҳар бирингиз ўз далилингизни келтиряпсиз. Орангизда хилофатдан воз кечадиган ким бор? Ва бу ерда: — Бу иш менга керак эмас, — деядиган ким бор? Мен аввал ўзарим ҳаққимдан воз кечаман, — деди. Бу саволга ҳеч ким жавоб бермади. Энг охирида у: — Бу ишни мен енгиллаштирай. Мен нима десам, рози бўлишингизга қасам ичинг, — деди. Улар ҳам: — Рози бўлдик, — дейишди. Ҳазрати Абдурахмон ҳар бирини алоҳида-алоҳида қасам ичишга мажбур қилди. Ҳазрати Алига навбат келганда у ҳам: — Мен қасам ичаман, лекин сен ўз қабиладолларингга яқинлик қилмаслигинг шарт билан, — деди. Чунки Абдурахмон Ҳазрати Усмон (р.а.)нинг қабиласидан эди. Шунда Ҳазрати Абдурахмон: — Агар яқинлик қилган бўлсам, ўзимга қилган бўлар эдим. Ҳазрати Али унинг қалбида Усмонни исташини ўйлади. Бу пайтда Ҳазрати Абдурахмон уйининг бир бурчагига ўтириб олди. Ҳар бир кишини якка-якка уйига чақириб, уларга махфий сўзлар айтди. Кейин Ҳазрати Али ибн Абу Толибни (к.в.) чақириб унга шундай деди: — Сен: “Мен Ҳошимийларнинг пешқадамлариданман. Ва Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг амакисининг ўғлиман. Ва менинг афзаллигим бор. Бу иш мендан кўра бошқа кимсага тегишли эмас,” — деяпсан, — деди. Ҳазрати Абдурахмон ҳам:

— Тўғри айтяпсан. Аммо сенга нисбатан келишув бўлмаса, кимга рози бўласан? — деб сўради. Ҳазрати Али эса: — Ҳазрати Усмон (Р.А.)га, — деди. Кейин Ҳазрати Али ўрнига ўтириб олди. Шундан сўнг Ҳазрати Абдурахмон Ҳазрати Усмонни чақириб, унга: — Мен биламанки, сен: “Мен Абду Манафнинг ўғлиманки, пайғамбарингиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг амакисига бориб тақалади. Мен ҳам унинг куёвиман. Хилофат менга энг яқин ҳақдир,” деяпсан. Бу тўғри. Аммо сен халифа бўлолмасанг, ким халифа бўлишига рози бўласан? — деб сўради. Ҳазрати Усмон ҳам: — Ҳазрати Алига розиман, — деди.

Ҳазрати Усмон ҳам ўрнига ўтирди. Ҳазрати Абдурахмон ҳеч нарсани ошкор қилмади. Кейин Ҳазрати Саъд ибн Ваққосни чақирди. Унга ҳам: — Қайсини халифа бўлишига розисан? — деб сўради. У ҳам: — Ҳазрати Алига, — деди. Шунда Ҳазрати Абдурахмон баён қилиб: — Эй яқинлар! Мен тушундимки, бу иш Ҳазрати Али ва Ҳазрати Усмонга қолди. Шу кеча муҳлат беринглар. Эртага байъат қиламиз, — деди.

Шундай қилиб ҳаммаси рози бўлиб кетишди. Ва ҳали кеч бўлмаганди. Ҳазрати Али Ҳазрати Саъдни кўриб, унга: — Сен биласанки, фазилат менда бор, Ҳазрати Усмонда йўқ. Аммо Ҳазрати Усмонга Ҳазрати Абдурахмоннинг кўнгли мойил бўлмоқда. Сенинг кўнглинг мойил бўлмаслиги керак, — деди. Ҳазрати Саъд эса: — Ҳа, эй Абу Ҳасан (Ҳасаннинг отаси), — деди.

Ҳазрати Али (р.а.) шу сўзни Ҳазрати Зубайрга ҳам айтди. У ҳам: — Ҳа, — деди.

Ҳазрати Умар ибн Хаттобнинг вафот хабарини эшитганлар: — Байъат кимга бўлмоқда? — дея кутиб турар эдилар. Учинчи кун бўлганда Ҳазрати Абдурахмон халққа назар ташлаб: — Бу иш Ҳазрати Али билан Ҳазрати Усмон ўртасида қолди, — деди. — Сизлар кимни хоҳлайсиз? Халқнинг кўпчилиги Ҳазрати Усмонни хоҳлар эди. Кеч бўлганда, Ҳазрати Абу Суфён Ҳазрати Амр ибн Оснинг ҳузурига бориб унга: — Ҳазрати Абдурахмон менинг ҳузуримга келди. Мендан: “Ўша икки кишидан кимни истайсан?” — деб сўради. Мен: — Ҳазрати Усмон, — дедим. Шунда Ҳазрати Абу Суфён: — Ҳазрати Усмон мулойим кишидир. Қўрқаманки, бу ишни ўз устидан ташлаб юборса, — деди. Ҳазрати Амр ибн Ос эса: — Унда мен бориб, бу кеча икковларини шундай қиламанки, бу халифалик иши Ҳазрати Усмонда қолади, — деди. Шундан сўнг Ҳазрати Абу Суфён кетгач, Ҳазрати Амр ибн Ос Ҳазрати Алининг ҳузурига борди. Унга: — Эй Али! — деди. — Сен биласанки, менинг сен билан дўстлигим жуда кўпдан бор. Лекин бу иш ҳозир Усмон билан сенинг орангизда қолди. Ва сен билгин, Ҳазрати Абдурахмон менинг ҳузуримга келиб: — Бу икки кишидан кимни хуш кўрасан ва хоҳлайсан? — деб сўради. Ҳозир мен сенга маслаҳат беришга келдим. Агар эртага бу иш сенга тегишли бўлишини истасанг, билгинки, Ҳазрати Абдурахмон солиҳ киши. Эртага у сенга бу ишни таклиф қилганда, дарҳол розилик билдирма. Ва у сендан: — Қабул қил, — деб қаттиқ турса, сен:

— Мен қабул қилмайман, — деб рад эт. Абдурахмон сенинг салмоғингни кўриб, сенга кўпроқ мойил бўлади. Аммо сенинг шошма-шошарлигингни кўрса, сендан юз ўгириб кўяди, — деди. Ҳазрати Али эса: — Майли, — деди. Бунинг ортидан Ҳазрати Амр ибн Ос унинг ҳузуридан чиқди. Ҳазрати Усмоннинг ҳузурига келиб, унга ҳам: — Ҳазрати Абдурахмон менинг ҳузуримга келди. Ва: — Бу икки кишидан қайсини истайсан, — деб сўради. Мен: — Усмонни (Сизни) истайман, — дедим. Эртага Абдурахмон бу ишни сизга таклиф қилади. Асла секинлик қилманг. Нима шартни айтса, дарҳол қабул қилинг. Чунки у тўғри ва ҳалол бир кишидир, — деди.

Шундай қилиб, эртаси куни Ҳазрати Абдурахмон Ҳазрати Саъд ибн Абу Ваққос ва Ҳазрати Зубайрни чақирди. Унга: — Бу иш узоққа чўзилди. Энди у Ҳазрати Али билан Ҳазрати Усмоннинг орасида қолди. Сизларнинг ўз ҳиссангизни (фикрингизни) ҳада қилишингиз керак, — деди. Ҳазрати Зубайр ҳам: — Мен фикримни Ҳазрати Алига беряпман, — деди. Ҳазрати Саъд ҳам: — Мен ҳам фикримни Алига бердим. Аммо шу шарт биланки, уни халифаликка ўтказасан. Бунинг Ҳазрати Усмонга ҳам шундай айт, — деди. Ҳазрати Абдурахмон эса: — Майли, — деди ва зудлик билан масжидга бориб, намозини ўқиди. Ҳамма халқ ҳам масжидга тўпландилар. Шунда Ҳазрати Абдурахмон минбарга чиқиб хутба ўқиди. Аллоҳ таолога ҳамду сано қилди. Расулulloҳ соллаллоҳу

алайҳи васалламга салавотлар келтирди. Расулulloҳнинг соллаллоҳу алайҳи васаллам мазҳабларини баён қилди. Кейин Ҳазрати Абу Бакр билан Ҳазрати Умарни эслади ва: — Ҳазрати Умар ўздан кейин бир кишини халифа қилиб тайинлашни истамади. Шу сабабли бу вазифани беш кишининг маслаҳатига қолдирди. Энди бу танлов икки кишининг ўртасида қолди, улар Ҳазрати Али билан Ҳазрати Усмондир. Эндиликда сизлар ушбу икки кишидан қайсини истайсизки, унга байъат қилайлик? — деди.

— Агар ихтилоф чиқмаслигини хоҳласанг, Ҳазрати Алини халифа қил, — деди. — Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Шарҳ Ҳазрати Усмон билан бирга сут эмган эди. У пайғамбар (а.с.)нинг котиби ҳам эди. У муртад бўлган, Маккага кетган эди. Макка фатҳ қилинганида Пайғамбар (а.с.) — Уни ўлдиришлар, — деб буюрганди. Ҳазрати Усмоннинг сўрови билан у яна қайтиб мусулмон бўлган эди. У, халқ ичида Ҳазрати Абдурахмонга: — Агар ихтилоф-ихтилоф бўлмаслигини хоҳласанг, Ҳазрати Усмонга байъат қил. Уни халифа деб тан ол, — деди. Ва шу пайтда Аммор Абдуллоҳ ибн Шарҳга танбех бериб: — Сенинг бу ишларда қандай алоқанг бор? — деди. Маҳзум қавмидан ҳам бир киши Ҳазрати Амморга танбех берди. Шундай қилиб масжидда бўлган Ҳошимийлардан ким бўлса, Маҳзум қавмига танбех берди. Масжид ичида жанжал бошланди. Ҳазрати Саъд ибн Абу Ваққос Ҳазрати Абдурахмонга: — Бу ишни тезда якунла, акс ҳолда фитна юзага келади, — деди. Ҳазрати Абдурахмон эса: — Эй мусулмонлар! Бироз жим бўлинглар. Мен сизларга ўзим яхши кўрган йўналишни айтмоқчиман, — деди. Бутун масжид аҳли жим бўлди. Ҳазрати Абдурахмон: — Эй Али! Тур, — деди. Ҳазрати Али ўрнидан турди. Ҳазрати Абдурахмон келди. Ҳазрати Алининг қўлини ушлади ва уни ўнг томонга олиб ўтди. Ҳазрати Алининг ўнг қўлини ушлаб, байъат қилиш нияти борлигини англатмоқчи бўлди ва: — Эй Али! Аллоҳ таолонинг аҳди ва мисоқини тутиб, бу мусулмонларнинг ишини Аллоҳ таолонинг китоби йўлида ва Пайғамбарнинг суннати бўйича ва Пайғамбардан кейин хилофатга келган икки халифанинг сиёратига амал қилиб бошқар, — деди.

Ҳазрати Али кеча айтиб ўтган сўзига содиқ қолиб: — Бу иш қийин иш. Бутун Қуръондаги ҳукмларни адо қилиш ва бутун суннатни тўлиқ амалга ошириш кимнинг қўлидан келади? Мен етарлича ҳаракат қилай ва Аллоҳдан ёрдам сўрай, — деди. Ҳазрати Абдурахмон эса Ҳазрати Алининг қўлини қўйиб юбориб, унинг ўнг қўлини кўтариб: — Али, бу заифлик билан ва бу шарт билан бизга керак эмас! — деди. Кейин қўшиб қўйди: — Эй Усмон, бу ёққа кел! — деди. Ҳазрати Усмон ўрнидан туриб тезда олдинга юрди ва келди. Ҳазрати Абдурахмон эса: — Эй Усмон! Олий Аллоҳнинг аҳд ва мисоқини, Пайғамбарнинг суннатини ва ўша икки халифанинг сиёратини қабул қилиб, бизга амирликни қабул қиласанми? — деди. Ҳазрати Усмон эса: — Қабул қиламан! — деди. Шунда Ҳазрати Абдурахмон олдин Ҳазрати Али учун кўтарган ўнг қўлини байъат учун Ҳазрати Усмонга берди ва байъат қилди: — Бориқаллоҳу лака ва ваффақака фима ардаҳу лака. — деди. Сўнгра барча халқ туриб, унга байъат қилдилар. Ҳазрати Али Ҳазрати Абдурахмонга: — Қандай алдандим, — деди. Ва Ҳазрати Али кетиш учун ўрнидан турди. Ҳазрати Абдурахмон Ҳазрати Усмонга: — Байъат қилмасдан қаерга кетяпсан? — деди. Ҳазрати Али эса: — Сен ўзинг қабул қилмадинг. Аҳдингга ва аввалги розилигимга сенга амал қиласан, — деди. Амр ибн Ос ҳам: — Кимки бу маслаҳатда Ҳазрати Абдурахмонга қарши чикса, уни ўлдирамиз, — деди. Ҳазрати Али бу сўзни эшитганидан кейин орқага қайтди ва Ҳазрати Усмонга байъат қилди. Шундан кейин барча халқ ҳам Ҳазрати Усмонга байъат қилди.

Эртанги куни барча халқ йиғилди. Ҳазрати Усмон биринчи иш сифатида Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Умарни чақирди. У Абдуллоҳ Ҳазрати Умарнинг энг катта ўғли эди. Унга шундай деди:

— Аҳвздан келтирилган Ҳурмузан мусулмон бўлганди, лекин ҳар доим насронийлар ва яҳудийлар билан ўтириб-туриб юарди. Унинг қалби ҳали ҳам аримаган, тозаланмаган эди. Ҳазрати Умарни шаҳид этган Файруз эса насроний эди. У ҳам Ҳурмузан билан доимо ўтирарди. Ёна бир насроний одам бор эди. Унинг исми Ҳуфайна эди. Ҳайбар шаҳридан

келганди. Ҳазрати Саъд ибн Ваққоснинг уйида турарди. У ҳам Ҳурмузан ва Файруз билан дўст эди.

Шунингдек, Ҳазрати Абу Бакрнинг Абдурахмон деган бир ўғли бор эди. У ҳам Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Умар билан дўст эди. Ҳазрати Умарни шаҳид қилишган пичоқ Ҳабашда ясалган бир пичоқ эди. Ҳазрати Умар шаҳид қилинмасидан уч кун олдин Ҳазрати Абдурахмон Ҳазрати Абдуллоҳ билан ўтириб гаплашиб ўтирган эдилар. Абдурахмон:

— Мен бугун бир пичокни кўрдим. Унинг икки тарафида теги бор эди, — деди. Абдуллоҳ:

— Қаерда кўрдинг? — деб сўради. Абдурахмон ибн Абу Бакр:

— Ҳурмузаннинг уйида кўрдим. Файруз ҳам ёнида эди. Ҳазрати Саъд ибн Ваққоснинг уйида уювлари бирга ўтириб, суҳбатлашиб ўтиришганди. Мен уларни кўриб қолдим, улар ўрниларидан туриб кетишди. Ўша пичоқ уларнинг куйлак этакларидан тушиб кетди, — деди. Ҳазрати Абдуллоҳ:

— Бу Ҳабашда ясалган пичоқ экан, — деди.

Файруз Ҳазрати Умарни ўлдириб қочган ва Темим қабиласидан бир киши уни тутиб олиб, ўша пичоқ билан ўлдирган эди.

Ўша пичоқ олиб келинди ва Ҳазрати Абдуллоҳ ўша пичокни кўргач:

— Мен биламанки, Файруз бу ишни ўзи мустақил қилгани йўқ. Аллоҳ ҳаққи! Агар Амирул-мўминнинг шу ярадан вафот этса, кўп одамни ўлдираман, — деди. Доим ҳам шу сўзни такрорларди.

Ҳақиқатдан ҳам, Ҳазрати Умар вафот этган куни Ҳазрати Абдуллоҳ қабрдан қайтиб келгач, Ҳурмузаннинг эшигига бориб уни ўлдирди. Кейин Ҳазрати Саъд ибн Ваққоснинг эшигига бориб, у ерда Хузайфани ўлдирди. Шунда Ҳазрати Саъд уйдан чиқиб:

— Менинг кулимни нега ўлдирдинг? — деб сўради. Ҳазрати Умарнинг ўғли Абдуллоҳ эса:

— Амирул-мўминнинг қонининг ҳиди сендан ҳам келяпти. Сенинг ҳам ўлдирилишинг керак, — деди ва унга ҳужум қилди. Ҳазрати Абдуллоҳнинг сочлари узун эди. Ҳазрати Саъдга ҳужум қилганида, Ҳазрати Саъд унинг сочидан ушлаб ерга уриб, қиличини қўлидан олиб олди ва қўлларига:

— Уни уйга қамаб қўйинг, — дея буюрди. Таки бир киши халифа бўлганида қасос олади.

Ҳазрати Усмон халифа бўлгач, Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Умарни уйдан чиқарди. Уни ҳузурига олиб келтирди. Пайғамбар (алайҳиссалом)нинг барча дўстлари ўтиришган эди. Ҳазрати Саъд бўлиб ўтган воқеани айтди ва:

— Нима деб ўйлайсизлар ва бу ишни қандай кўрасизлар? Ҳурмузаннинг тўкилган қони учун нима қилиш керак? Чунки Ҳурмузан мусулмон эди. Абдуллоҳ эса уни ноҳақ ўлдирди, — деди.

Ҳурмузан Аббос ибн Абдулмутталибнинг ҳимоясида эди. Шунинг учун Эрондан Мадинага келганида шундай деган эди:

— Мен Пайғамбарнинг аҳли байтидан бўлган бир кишини истайманки, унинг қўлидан мусулмон бўлай, — деган эди. Ҳазрати Али Ҳазрати Усмонга шундай деди:

— Абдуллоҳга қасос қилиш керак.

Ҳазрати Амр ибн Ос эса:

— Эй мўминлар амири! Бир одамнинг отасини шаҳид қилишди. Сиз ҳам уни ўлдирмоқчимисиз? Бундай қилсангиз, душманларимиз: "Аллоҳ таоло пайғамбарнинг дўстлари орасида қотил қолдирди. Улар бир-бирини ўлдира бошлашди," деб гапиришади. Аллоҳ таоло сизга бу гап ва бу адоватни яқин қилмади. Бу сўз сиз ҳукмрон бўлган замонда бўлмайди, — деди. Ҳазрати Усмон ҳам:

— Тўғри айтасан. Мен уни кечирдим. Ҳурмузаннинг қасос пулини эса Байтулмолдан ўзим бераман, — деди. Ҳазрати Абдуллоҳга қасос қилишни талаб қилган Ҳазрати Али сукут сақлади. Ва Ҳазрати Усмон Умарнинг ўғли Абдуллоҳни кечирди, озод қилди.

Бу воқеа ҳижратнинг тўртинчи йили бўлган эди. Ўша йили об-ҳаво шунчалик иссиқ бўлдики, ҳар бир кишининг бурунидан қон оқарди. Бу ҳол икки-уч ойга яқин давом этди. Шунинг учун бу йилга "Бурандан қон оқиш йили" деб ном беришган эди.

ҲЗ. УСМОН (РАЗИЯЛЛОҲУ АНҲУ)НИНГ БЕКЛАРИНИ ВА ҚЎШИНЛАРИНИ ЎЗГАРТИРИШИ

Учинчи куни Ҳазрати Усмонга байъат қилинганди. Ҳазрати Усмон Куфадаги Ҳазрати Муғийрани ишдан бўшатиб, унинг ўрнига Ҳазрати Саъд ибн Ваққосни қўйди. У киши: — Ҳазрати Умар шундай деган экан: — Мендан кейин ким халифа бўлса, Ҳазрати Саъдга иш ва вилоят бериш лозим! Ҳазрати Усмон вазифа топширган биринчи вали Куфага юборилган Ҳазрати Саъд бўлди. У у ерда бир йилча хизмат қилди. Кейин у ҳам ишдан бўшатилиб, ўрнига Валид ибн Уқба ибн Сунайм юборилди. Ҳазрати Усмон Абдуллоҳ ибн Мутимни Сижистонга юбориб: — Сенга Ҳазрати Умар кўрсатган йўлда бўл. Ва халқ билан шундай бирликда бўлки, бу одатни Ҳазрати Умар жорий қилган. Мен уни ўзгартирмайман, — деди. Йил боши бўлганида Ҳазрати Саъдни Куфадан бўшатиб, валиликка Валид ибн Уқбани қўйди. Кейин бир-бирдан ўзининг бекларини ишдан олиб бошлади. Ҳазрати Усмон ўрнатган одат бўйича ҳар бир киши дивонда ўн танга оларди. У бу миқдорни ўн бир тинга оширди. Ҳазрати Умарнинг одати шундай эдики, ҳар йили Рамазон ойида ҳар кеча бир туяни сўйиб, халқни, меҳмонларни ва камбағалларни овқатлантирарди. Бундан ташқари, шу камбағалларга ўзининг маҳалласидаги (давлатдан олган) улушидан ҳар кеча бир дирҳам берарди. Ҳазрати Усмон бу бир дирҳамни икки дирҳамга оширди. Ва сўйиладиган туяни ҳам иккига оширди. Зулҳижжа ойи кирганида Абдурахмон ибн Авфни Ҳажга юборди. Йигирма тўртинчи йил кирганда:

— Искандария аҳолиси қасамларини бузиб, муртад бўлдилар, деган хабар келди. Ҳазрати Усмон Ҳазрати Амр ибн Осни Мисрга ва Искандарияга юборди. Чунки Миср ва Искандарияни Ҳазрати Амр ибн Ос фатҳ қилганди. Ҳазрати Амр у ерларга етганида Миср ва Искандария аҳолиси яна унга тўлиқ бўйсунди. Ҳазрати Усмон Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Саъд ибн Абу Сархни қўшин билан Мағрибга юборди. Ҳижратнинг йигирма бешинчи йили Озарбайжондан:

— Аҳолиси қасамларини бузиб, закот бермадилар, — деган хабар келди. Ҳазрати Усмон ҳам Валид ибн Уқбага фармон ёзиб, унга юборди ва:

— Куфадан қўшин тўпла, Озарбайжонга бор, — деди. Илгари Ҳазрати Умар Озарбайжонда 6000 кишини қўйган эди. Ҳазрати Валид ибн Уқба ҳам кўп қўшин билан Озарбайжонга борди. У ерда кўп осийларни ўлдирди, мол-мулкларини талон-торож қилди. Ва яна эски шартга кўра сулҳ туздик, улар ҳар йили 800 000 дирҳам хараж берадиган бўлдилар.

Ҳазрати Валид ўзи Озарбайжонда қолиб, Ҳазрати Салмони Раъий (разияллоҳу анҳу)ни 2000 киши билан Арманистонга юборди. У ҳам у ерга борди, ўша ерни вайрон қилиб, ўша ердан кўп ғанимат олиб келди. Ҳазрати Валид (разияллоҳу анҳу) ўша ғаниматни қўшинларга тарқатиб, яна Куфага қайтди.

Бу йилнинг ичида Византия подшоҳи Ҳазрати Умар ибн Хаттоб (разияллоҳу анҳу)нинг вафоти ҳақида хабар олди. Кўп қўшин тўплади. Марзибон номли бир кишини 2000 қўшин билан Шом шаҳрига юборди. Ҳазрати Муовия Ҳазрати Усмонга ёзиб, ёрдам сўради. Ҳазрати Усмон ҳам Валидга мактуб ёзиб, шундай фармон берди:

— “Энг қисқа вақтда қўшин тўпла. Муовияга ёрдамга бор.” Валид эса Салмон ибн Рабийъатил Баҳилийни 8000 киши билан Ҳазрати Муовияга ёрдамга юборди. Ҳазрати Муовия ҳам Ҳазрати Ҳабиб ибн Саламатил Фаҳрийни 10 000 киши билан чиқарди. Бу икки қўшин Византияликларни тор-мор қилиб, душман ортидан бориб, кўп шаҳарларни фатҳ қилди ва кўплаб ғаниматга эга бўлди.

Бу йили Ҳазрати Усмон Ҳижозга борганди. Ўша пайтларда Макка масжиди тор бўлган. Ҳазрати Умар масжид атрофида бир уй сотиб олганди. Уни масжидга қўшмоқчи эди, аммо

умри етмади. Ҳазрати Усмон Маккага борганида ўша жойларни масжидга қўшди. Сўнг яна Мадинага қайтди.

Ҳижратнинг йигирма олтинчи йили кирганда эса Африка фатҳ қилинди.

АФРИҚИЯ ВА БАРБАРИЯНИНГ ФАТҲИ

Ҳазрати Усмон Ҳазрати Амр ибн Осни Миср ва Искандарияга юборган вақтда Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Абу Сархни кўп қўшин билан Африқияга юборди ва унга: — Африқияни фатҳ қилганингдан сўнг у ерга Абдуллоҳ ибн Нафий ва Абдуллоҳ ибн Ҳусайнни юбор, то улар Барбарияни фатҳ қилсинлар, — деди. Ҳазрати Абдуллоҳ ҳам ушбу фармонга итоат қилиб, икковини ҳам Шимолий Африкага юборди. Улар бориб, Барбарияни фатҳ қилишди. У ер аҳолиси тўлиқ мусулмон бўлди. Бу икки Абдуллоҳ фатҳ хабарини ва ғаниматнинг бешдан бирини Ҳазрати Усмонга юборишди. Ҳазрати Усмон яна фармон ёзиб юборди: — Қўстантиниё яқин. У ерга боринг. У янги мусулмонлардан ҳам ёрдамчи қўшин сўранг, — деди. Шундан сўнг бу икки Абдуллоҳ қўшин тўплаб, Қўстантиниёга боришди. У ерда кўплаб ҳужумлар уюштириб, кўплаб мол-мулк олдилар ва яна Африқияга қайтишди. Шундан кейин, Африқия аҳолисидан бир нечта киши Ҳазрати Усмоннинг олдига келиб, Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Саъддан шикоят қилиб: — У бизга керак эмас, — дейишди. Ҳазрати Усмон ҳам уни ишдан бўшатди. Унга: — Мисрга бор. Ҳазрати Амр ибн Оснинг ҳузурида бўл, — деди. Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Нафийга ҳам мактуб ёзиб, Африқия валилигини унга топширди. Қўстантиниё ва Барбария валилигини эса Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Ҳусайнга берди. У ерлар Ҳишом ибн Абдулмалик давригача мусулмон қолди. Ундан кейин Барбария аҳолиси муртад бўлишди, аммо кимдир муртадликдан йироқ қолди. Аввалги замонда Африқиянинг харажини Рум подшоҳи йилига икки марта бир миллион дирҳам ва 500 000 дирҳам олган бўлса, Ҳазрати Усмон ҳам шундай олди. Барбариядан ҳам шундай олиб турди. Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Саъд ҳам Мисрга келиб, Амр ибн Ос билан бирга бўлди. Бир вақт ўтгач, Ҳазрати Усмон фармон юбориб, Мисрнинг дангасалиги(баждорлиги)ни Ҳазрати Абдуллоҳга топширди. Амр ибн Ос бунга хафа бўлди. Ҳазрати Абдуллоҳ эса Ҳазрати Усмонга мактуб ёзиб, Ҳазрати Амр (разияллоҳу анху)дан шикоят қилди. Ҳазрати Усмон ҳам мактуб юбориб, Миср валилигини унга берди. Ва Ҳазрати Амр ибн Осни Мадинага чақирди. Ҳазрати Амр ҳам Мадинага келди. Лекин Ҳазрати Усмонга қаттиқ хафа бўлди. Бу ҳодиса Ҳижратнинг йигирма еттинчи йили бўлган.

КИБР ФАТҲИ

Ҳижратнинг 28 йили кирган пайтда ҳазрати Муовия ҳазрати Усмонга мактуб ёзиб юборади. У денгизда бир кемада жанг қилишни хоҳлаганди. Аммо ҳазрати Умар ибн Хаттоб мусулмонларга денгиз орқали бориб жанг қилишларига ҳеч қачон рухсат бермаган эди. Ҳазрати Муовия бу жанговар ҳаракатни ҳазрати Усмонга енгил қилиб кўрсатиб: — Бизанс шаҳарлари Шомга шунчалик яқинки, денгиз ортидан хўрозлар овози эшитилади, — деди. Шундан сўнг ҳазрати Усмон рухсат берганида, ҳазрати Муовия ҳам ўз қўшини билан денгизга чиқди. У Бизансга йўналиб, жанговар ҳаракатлар уюштирди. Денгизда ҳам, қурғоқликда ҳам ғалабалар қозонди. Жуда кўп ғазот қўлга киритилди. Денгизда унинг қўшинидан ҳеч ким чўкмади. Аммо у Абдуллоҳ ибн Қайс номли бир кишини ва унга бир оз қўшин юборганди. Улар денгизга чиққанида Бизанс императорига: — Бир араб қўмондони денгизга чиқди, — деб хабар беришди. Абдуллоҳ ибн Қайс Бизансдан денгиз бўйига келганда, кемасини денгизда қолдириб, ўзи кузатувга чиқди. У ерда бир аёл ўтирганини кўрди. У камбағал ҳолатдаги аёл эди. Абдуллоҳ унга бир неча динор берди. Аёл кишлоқ ичкарасига кириб: — Денгизга чиққан ана у ҳоким, мана, қўшини билан соҳилга тушди. Хабарини етказ, — деди. Кофирлар йиғилиб, ҳазрати Абдуллоҳ ибн Қайсни

шаҳид қилишди. Мусулмон кўшини бунга гувоҳ бўлиб, мағлубиятга учраб, ҳазрати Муовия ҳузурига қайтади.

Ҳазрати Муовия шундан кейин ҳижратнинг йигирма саккизинчи йили кўшини билан Ҳумусдан денгизга чиқади. Бир оролга келади, бу орол Ҳумуснинг йўналишида, Бизанс кўлида эди. Номи: Кибр (Кипр) эди. Бизанс ҳокими у ерда етти минг динор хараж оларди. Ҳазрати Муовия ҳам ўша пулни олиш учун улар билан сулҳ қилади. Шу шарт биланки Бизанс келганда улар унга ёрдам бермаслиги, балки ўзларига ёрдам бериши керак эди. Кейин орқага қайтиб, Ҳумусга келади. Ҳазрати Усмонга фатҳ хабарини юборди.

Ҳижрий йилнинг қайсидир санасида Басра аҳолиси Мадинага келиб, ҳазрати Абу Мусо ал-Ашъарийдан шикоят қилди. Ҳазрати Усмон уни Басрадан бўшатиб, Басра бошқарувини Абдуллоҳ ибн Омирга топширди. Шу йил ичида у ҳар ерга вали таъйин қилди ва айримларини ишдан четлатди. Ҳазрати Умай ибн Усмонни Хуросонга юборди. У эса Жайхундан ўтиб, Фарғонияга етди. Яна Хуросонга қайтиб, ҳазрати Абдуллоҳ ибн Амр ат-Тамимийни Макронга йўллади. Шу тарика, кўплаб раҳбарларни ишдан четлатиб, уларнинг ўрнига янги раҳбарлар тайинлади. Бир йил ўтмасдан, уларни ҳам ишдан олиб ташлади. Лекин ҳазрати Абдуллоҳ ибн Омир ибн Киризни Басрадан бўшатмади. Ҳижрат йилнинг яна бир санасида кўп кишиларни вазифаларидан озод қилди. Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Муаммарни Кирмондан четлатиб, Форсга юборди ва ҳазрати Осим ибн Амрни Сижистондан бўшатиб, Мадинага чақирди. Унинг ўрнига ҳазрати Амр ибн Фазлни юборди.

Шу йилда Форс аҳолиси ҳазрати Абдуллоҳ ибн Муаммарга қарши чиқиб, уни шаҳид қилишди. Ҳазрати Усмон бу хабарни эшитиб, ҳазрати Абдуллоҳ ибн Омирга мактуб ёзиб юборди. У эса Басра кўшини билан Басрадан чиқиб, Форсга етди. Ҳазрати Абдуллоҳнинг қони учун кўп кишиларни қатл этди. Кейин, ҳазрати Усмонга мактуб ёзиб: — Бу Форс юртига биргина раҳбар етарли эмас, — деди. Ҳазрати Усмон эса...

– У ерга беш минг кишини қолдир. Ўзинг Басрага қайт, – деб буюрди. Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Омир Форсда беш минг кишини қолдириб, ўзи Басрага келди. Ҳазрати Усмон Хуросон йўналишига уч бошлиқни юборади. Ҳазрати Ахнаф ибн Қайсни Марвирудга юборади. У ўша томонларни, ҳатто Ҳирот дарвозасигача унинг ихтиёрига топширди.

Ҳазрати Қайс ибн Хубайра ас-Салмийга Нишопурни топширди. Ҳазрати Халид ибн Абдуллоҳ, ҳазрати Аҳмад ибн Анас ва ҳазрати Анас ибн Аҳмадга эса Хуросоннинг қолган ҳудудларини топширди. Бу ишлар ҳижратнинг йигирма тўққизинчи йилида рўй берган эди.

Шу йилда ҳазрати Усмон яна Ҳажга боради. Халифалигининг олтинчи йили эди. Сафарда суннат бўлган икки ракат намозни тўрт ракат қилиб ўқиди. Ва Минога катта бир иморат қурдирди. Жоҳилият даврида ҳам Қурайшнинг катта кишилари шундай жойлар қуриб, ҳожиларни овқатлантириб ичиришарди. Пайғамбаримиз (алайҳиссалоту вассалам) бу одатни йўқотган эди. Мусулмонлар: – Усмон, бу жоҳилият одатини қайта тиклади, – дейишди ва ҳазрати Усмондан нафратландилар. “Чунки у сафар намозларини тўрт ракат қилиб қўйди. Пайғамбар (алайҳиссалоту вассалам) суннатини бузди”, – дейишди. Ҳамма одамлар унинг бу ҳаракатига қарши чиқди. Пайғамбар (алайҳиссалоту вассалам) саҳобаларидан жуда кўп фақиҳлар ўша ерда ҳозир эди. Ҳаммаси бир жойга тўпланишди ва:

– Биз Пайғамбар (алайҳиссалом) билан ҳамда ҳазрати Абу Бакр ва ҳазрати Умар ибн Хаттоб билан бирга эдик. Улардан ҳеч бири сафар намозларини тўрт ракат қилиб ўқимаган, – дейишди. Ҳазрати Абдурраҳмон ибн Авф (розияллоҳу анҳу) эса: – Ё Усмон! Биз сенга бу умматни Пайғамбар (алайҳиссалом) кўрсатган йўлда тутиб тургин, деб байъат бердик. Сендин олдинги халифаларнинг сийрати бўйича борасан, деб айтдик. Энди сен уларга тескари иш қиляпсанми? – деди. Ҳазрати Усмон шунда: – Пайғамбар (саллаллоҳу алайҳи васаллам), ҳазрати Абу Бакр ва ҳазрати Умар Маккага келган вақтларида меҳмон эдилар. Уларнинг у ерда ҳеч бир уйлари ҳам, фермалари ҳам йўқ эди.

Ҳозир эса менинг у ерда саройим, фермам, деҳқончилик воситаларим бор. Мен меҳмон эмасман, бу ерда истиқомат қиламан. Икки ракат намоз ўқишлик тўғри келмайди, – деди. Бу жавобга барчалари сукутга чўмдилар, ҳеч қандай эътироз билдиролмадилар.

АМИР АБДУЛЛОҲ ИБН ОМИР ИБН КИРИЗНИНГ ХУРОСОНГА БОРИШИ

Ҳижратнинг ўттизинчи йили кирганда ҳазрати Усмонга: — Хуросон аҳолиси муртад бўлиб кетишди, — деган хабар келди. Ҳазрати Усмон Саид ибн Осни Хуросон ҳокимлигига юборди. Абдуллоҳ ибн Омир ибн Киризга амрнома ёзиб: — Басра қўшинини йиғиб, ҳазрати Саид ибн Ос билан Хуросонга бор, — деб буюрди. Аммо ҳазрати Абдуллоҳ ибн Омир ҳазрати Саид билан боришга кўнмади. Саид келиб улгурмасдан, у дарҳол ўз қўшинини олиб, Хуросонга йўл олди. Ҳазрати Саид ибн Ос Куфага келди. Ҳазрати Абдуллоҳнинг борганини эшитиб, у ўзини Хуросон чегарасида кутиб турган бўлса керак, деб ўйлади. Саид унинг ортидан йўлга тушди. Ҳазрати Саид Райга етиб келди. Ҳазрати Абдуллоҳ ҳақидаги хабарни Нишопурда эшитди. У Киркан ва Табористон ҳақида сўради. Унга: — Ҳаммаси муртад бўлиб кетишди, — дейишди. Саид дарҳол қўшини билан Кирканга келди. Ўша ерни қўшини билан ўраб олди. Улар билан икки юз минг дирҳамга сулҳ қилди. У пулларни олди, уларни мусулмон қилди, кейин Табористонга борди. Табористон аҳолиси қалъа ичидан чиқиб бир неча марта уруш қилишди. Ниҳоят улар билан ҳам бирор кишини ўлдирмаслик шарт билан сулҳга эришилди. Ўша қавм қалъадан чиққач, уларнинг барчасини ўлдирди. Фақат битта кишига тегмади, уни ўлдирмади.

– Менинг сулҳ шартларимда биронта ҳам кишини ўлдирмаслик бор эди, – деди. Шундан кейин Табористонни ҳам фатҳ қилиб, яна қўшини билан Мадинага қайтди. Шу йилнинг охирида ҳазрати Вали ибн Уқба Куфада май ичгани учун ҳазрати Усмон уни ишдан бўшатди. Уни Мадинага чақиртириб, қамчи билан жазолади. Ва ҳазрати Саид ибн Осни Куфанинг ҳокимлигига юборди. Аммо ҳазрати Валид Куфада адолат билан иш тутган эди. Ундан аввал Саъд ибн Абу Ваққос ҳам Куфа аҳолисини ширинсўзлик ва юмшоқлик билан бошқарган. Куфа аҳолиси ундан жуда уялишарди. Ҳолбуки ҳазрати Саид ибн Ос қўпол сўзли одам эди. Ҳазрати Валид Куфада беш йил ҳокимлик қилган. У яхши ахлоқли шахс бўлгани учун уни ишдан олиниши одамларни жуда ранжитган. Ҳазрати Саиднинг Куфадаги бу вали бўлиши ҳижратнинг шу ўттизинчи йилида бўлган. Шу йилда ҳазрати Усмоннинг узуги қўлидан Эриш қудукқа тушиб кетган эди. Қанчалик қидиришса ҳам узук топилмади. Эриш қудукқа ҳазрати Усмоннинг узуги қўлидан тушиб кетиши:...

Шундай дейилдики, авваллари Пайғамбар (алайҳиссалом)нинг қўлида узук (муҳр) йўқ эди. Атрофдаги ҳокимлардан унга мактублар келганида, уларнинг муҳрланганини кўрди. Ва ўша муҳрларда мулк эгасининг исми ёзилган эди. Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) шундай буюрдилар. Шу сабабли бир узук ясадилар. Унинг устида "Муҳаммадун Расулуллоҳ" деб ёзилган эди. Вақти-вақти билан ҳазрати Абу Бакрга байъат қилинди. Ҳазрати Оиша Расулуллоҳ (алайҳиссалоту вассалам)нинг узукларини ҳазрати Абу Бакрга берди. Ҳазрати Абу Бакр вафот этганида, узукни ҳазрати Умарга берди. Ҳазрати Умар ҳам вафот этганда, уни Сафияга бериб: – Ушбу узукни ўша кишига берки, унга байъат қилинсин, – деди. Вақти-вақти билан ҳазрати Усмонга байъат қилинди. Ҳазрати Сафия узукни унга юборди. Расулуллоҳ (саллаллоҳу алайҳи васаллам) баъзан Кубо масжидига бориб, Эриш қудуқ ёнида ўтириб турдилар. Ҳазрати Усмон ҳам бир куни ўша қудуқ оғзида ўтирган эди. У узукни, бир қўлидан иккинчи қўлига ўтказиш учун чиқариб турибди. Бир ҳаракатдан кейин бу узук турун остига тушиб кетди. Ҳазрати Усмон жуда ғамгин бўлди. Ўз ёнидагиларга буюрди ва улар қудуқнинг бутун сувини чиқаришди. Узукни топа олмадилар. Шу ҳолатдан сўнг бошқа бир узук ясашга буюрди. Яна шу йилда ҳазрати Усмон ҳазрати Абўзар Ғифорийни Райга юборди. Ҳазрати Абўзар тўғри ва ҳақиқатни сўзлайдиган киши эди. У ҳеч кимдан сўз ёки ҳазил эшитмасди. Барча

халифалар унга жуда ҳурмат кўрсатарди. Ҳазрати Умар уни Шомга юборганди. У бой одамларга доимо садақа беришни амр қиларди. Камбағаллар учун ҳаракат қиларди. У билан Муовия ўртасида бир воқеа содир бўлганди ва шу сабабли ҳазрати Муовия ҳазрати Усмонга мактуб ёзиб, ҳазрати Абўзардан шикоят қилганди. Ҳазрати Усмон эса мактубга жавоб қайтариб шундай деди:

– Сенинг ҳазрати Абузар билан ҳеч қандай ишинг йўқ. Агар унга ёрдам бера олсанг, ёрдам бер. Ёрдам бера олмасанг, унга туя бер, сафар тайёргарлигини қил ва уни Мадинага юбор, – деди. Ҳазрати Муовия ҳазрати Абузарга: – Мўминлар амири сени талаб қилган, – деди. Унга туя ва сафар учун зарур нарсалар берди. Лекин ҳазрати Абузар уларни олмади. Ўзи жаяд ҳолда икки ой ичида Шомдан Мадинага борди ва ҳазрати Усмон ҳузурига етиб келди. Каъбул Ахбор ўша кун ҳазрати Усмоннинг ҳузурида ўтирган эди. Ҳазрати Абузар кириб салом берди. Ҳазрати Усмон унинг саломини олди. Унга иззат-икром кўрсатди ва йўлдаги қийинчиликларни сўраб, деди: – Ё Абўзар! Менинг байъатим шуки, Аллоҳнинг ҳақларини мусулмонлардан олай. Аммо молларингизни сақламаслик ва садақани мажбурлаб талаб қилиш менга вожиб эмас. Ҳазрати Абузар эса: – Бу сенга вожибдир. Мен Пайғамбардан (соллаллоҳу алайҳи васаллам) эшитганман: “Менга гўзал хулқларни топшириш амр қилинди”, – деган эдилар. Бу хулқнинг гўзаллигидир. Мана шу садақа бериш, камбағалларга қарашдир. Улар ҳам диннинг бир қисмидир. Сенга уларни садақа беришга амр қилиш лозим, – деди. Ҳазрати Абузарнинг қўлида бир таёқ бор эди. У ҳазрати Каъбнинг бошига урди. Бошини ярадор қилди. Қони окди. Ҳазрати Каъб туриб, ҳазрати Абузар Ғифорийни ёқасидан тутди. Ҳазрати Усмоннинг ҳузурида икки тиззасида ўтириб: – Ё Амир, қасос қилинг, – деди. Ҳазрати Усмон эса: – Ҳақиқатда, қасос лозим. Лекин мендан кечир, – деди. Ҳазрати Каъб эса: – Кечирдим, – деди. Ҳазрати Усмон ташқарига чиқиб, ҳазрати Абузарга бир неча насихат қилди ва деди: – Бироз тилингизни тутиб юрсангиз, нима бўларди? Ва одамларга ҳам тилингизни тутиб юрсангиз. Ҳазрати Абузар: – Менга ижозат беринг, шу одамлар орасидан чиқиб кетай. Чунки, мен бу замон кишилари билан яшай олмайман, – деди. Ҳазрати Усмон: – Қайси жойга бормоқчисиз? – деб сўради. У эса: – Зубайдга борай. Чунки Пайғамбар (алайҳиссалом) менга шундай деган эдилар: “Абузар ёлғиз яшаб, ёлғиз вафот этсин. Қиёмат куни қабридан ҳам ёлғиз турсин.” Шундан кейин ҳазрати Абузар Зубайдга кетди. Ва ҳазрати Усмон унга бир неча туя ва қўй берди. У ўша ерда яшади. Бу Зубайд саҳрода бир манзил бўлиб, одамлар у ерда тўхтаган жой эди. Шундан кейин ҳижратнинг ўттиз биринчи йили кирди.

СУВАР ҒАЗОТИ ҲАБАРИ

Бу ғазот шундай бўлган: Ҳазрати Муовия мусулмон қўшинларини йиғиб, денгизда кофирлар билан жанг қилди. Аллоҳ таоло нусрат бериб, ёрдам қилди. У эса фатҳ ва ғалаба қозонди. Ҳазрати Умар ибн Хаттоб вафот этганда унинг ҳар бир ҳокимлигини ҳазрати Усмон ҳазрати Муовияга топширди. Муовия бутун Шомнинг валига айланганида Бизансга юришида денгизда ғазо қилди. Бизанс маликининг аҳволи жуда қайғули бўлди. Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Саъд ибн Сарҳ Мисрнинг вали эди. У Африқияни ҳам фатҳ қилди. Бизанс маликининг қўлидан олиб қўйган эди. Шунинг учун Бизанс императори қўшин тайёрлади. Денгиздан Миср ва Искандарияни олиш учун Мисрга йўл олди. Шунчалик қўшин йиғдики, ҳеч қачон ҳеч ким бундай қўшинни кўрмаган эди. Хусусан, денгизда ҳеч қачон бундай кўрилмаган эди. Ҳазрати Абдуллоҳ 30 минг жангчи ва қирқ кема билан унга қарши йўлга чиқди. Кемалар Зотус-Сувор деб аталадиган жойда бир-бирига яқинлашганда, мусулмонлар Бизанс кемаларини кўришди. Ҳар бир кемада 500 жангчи бор эди. Улар кўрқишди. Аммо дарҳол бир шамол пайдо бўлди. Учинчи кун ва учинчи кеча у эса бошлади. Мусулмонларнинг кемалари жойларидан кимирламадилар. Уч кундан сўнг шамол тўхтади. Кемалар бир-бирига яқинлашиб, бир-бири билан қаттиқ жанг қилишди. Ўқлар, қиличлар ва ханжарлар билан жанг қилишди. Мусулмонлардан бир ўқ Бизанс маликига тегди. У яраланди. Бизансликлар сафларини бузиб тарқалишди ва кемаларини

ҳалок қила бошлашди. Мусулмонлар Бизансликларнинг мағлубиятга учраб қочишларини тушуниб, ҳазрати Абдуллоҳ ибн Саъдга...

– Бизга тақлид қилинган ўша урушдан биронта нусха келтирилмади. Ўша ердаги воқеаларни муфассал тушунтириб беринг. Бизни кўрқитадиган кудукни топа олмаган бўлсак ҳам, биз ҳаммасини ёдда сақлаб қўйишни ва сиздан келган барча хабарларни диққат билан қайд қилишни хоҳлаймиз, – деди. Мусулмонлар Бизансликлардан қочиш йўли билан ҳимоялашга қодир бўлганларини кўриб, ҳазрати Абдуллоҳ ибн Саъд...

– Бизда маълумот етарли эмас. Қолган қисмини ҳам айтиб беринг, – деди. Бизансликлар мағлубиятга учраб чекинишга мажбур бўлишганидан сўнг, ҳазрати Абдуллоҳ ибн Саъд...

– Бизансликлар мағлубиятга учраб чекинишга мажбур бўлгандан кейин, ҳазрати Абдуллоҳ ибн Саъдга шундай деди...

— Бизансликлар мағлубиятга учраб чекинишга мажбур бўлгач, ҳазрати Абдуллоҳ ибн Саъдга шундай дейишди...

Шундан кейин ҳазрати Абдуллоҳ ибн Саъдга: — Бизга келган маълумотларга кўра, улар энди мағлуб бўлди. Мусулмонлар уларни тўлиқ енгилари мумкин, – деб хабар беришди.

– Биз ҳам кемаларимизни чўзиб, уларнинг ортидан кузатиб боришимиз керак, – дейишди. Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Саъд (розияллоҳу анҳу) рози бўлмади. Муҳаммад ибн Абу Бакр ўша ерда эди: – Уларнинг ортидан боришимиз шарт, – деди. Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Саъд эса: – Сен сукут сақла. Денгиз жанги сенинг ишинг эмас, – деди. Ҳазрати Муҳаммад ибн Абу Бакр унга қарши гапирди. Улар ўртасида тортишув бўлди. Муҳаммад ибн Ҳузайфа ҳам ўша ерда эди. У ҳам: – Кофирларнинг ортидан бориш лозим, – деди. Абдуллоҳ уни ҳам эшитмади. Ҳамма одамлар Абдуллоҳга жуда кўп гапирдилар. Ва ҳазрати Усмонни айблаб, унга: – Сенинг айбинг йўк. Айб ҳазрати Усмонда. Чунки, мусулмонларга сен каби бир кишини бошлиқ қилди. Энди уни бўшатиш ҳалолдир, – дейишди. Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Саъд (розияллоҳу анҳу) кемаларни бурдириб, Мисрга қайтди. Бу ҳодиса ҳижратнинг ўттиз иккинчи йилида бўлиб ўтган эди. Бир ривоятга кўра, шу йилнинг ичида Шаҳриёр ўғли Яздгурд ўлдирилди. Ва Яздгурднинг воқеасини бир неча йўл билан ҳикоя қилишган. Шундай дейишадик, ҳазрати Умар замонида Яздгурднинг Марвирудда бир наби бор эди. Иси Моҳу эди. Моҳу Яздгурдни ўлдиришни ўйлаган. Яздгурд тунги қоронғида қочиб, бир тегирмонга кирган. Ўша тегирмончи уни ўлдириб, сувга ташлаб юборган.

Бошқа бир ривоятга кўра, ҳижрий ўттизинчи йилда ҳазрати Усмон Абдуллоҳ ибн Омирни Хуросонга юборган. Лекин у ўттиз биринчи йилдагина Хуросонга етиб борган. Ўша вақтда Яздгурд ўлдирилган эди. Бу ҳазрати Абдуллоҳ Басрадан Форсга боргач, аввал Кирмонга келган. У ерда Яздгурднинг ҳижрий ўттизинчи йилда ўлдирилгани ҳақидаги хабарни олган. Шундан кейин Омир ўғли Абдуллоҳ Мужаший ўғли Абдуллоҳни ўз ўрнида қолдириб, ўзи Хуросонга кетган. Ва ҳар бир қабила Хуросонда бир шаҳарни қўлга киритишган. Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Аҳмадни Тусга юборган ва ҳазрати Ҳотим ибн Нуъмон Баҳилийни Мервга юборган. У эса бориб, Мервни сулҳ йўли билан фатҳ қилган. 200,000 дирҳам хараж олган. Яздгурд Хуросонга келгани сабабли муртад бўлган барча шаҳарлар сулҳ қилган. Ва бутун Хуросондан 100,000 дирҳам хараж олган. Кейин 200,000 дирҳамини ҳазрати Усмонга юбориб, ўзи Нишопурга бориб ўтирган. Бу ўттиз иккинчи ҳижрий йилда Мервдан наридаги Мервируд, Толқин, Фарёб ва Киркан каби шаҳарларнинг барчаси ҳазрати Умар замонида Ахнаф ибн Қайс томонидан фатҳ қилинган. Лекин улар муртад бўлишган. Омир ўғли Абдуллоҳ яна Ахнаф ибн Қайсни Нишопурдан тўрт минг киши билан юборган. У эса борган, ўша юртларнинг барчасини Белхгача яна фатҳ қилган. Ҳар ерга бир нафардан вакил қолдириб, яна Нишопурга қайтган. Омир ўғли Абдуллоҳ ҳазратлари Халифа ҳазрати Усмон (розияллоҳу анҳу)га мактуб ёзиб...

– Мен қўлимдан шундай ерлар фатҳ қилиндик, ҳеч қачон бундай фатҳ қилинмаган. Эндиликда менга бу фатҳнинг шукри учун бориб, Ҳаж амалини бажаришга рухсат беринг, – деди. Ҳазрати Усмон унга рухсат берди. У эса Ҳайсам ўғли Қайс ўғли Абдуллоҳни

Нишопурга вакил қилиб қолдирди. Ва ҳазрати Қайс ўғли Ахнафни Белх шаҳрига, Мерв шаҳрига ва ҳатто Киркангача вакил қилиб тайинлади. Ҳазрати Зайф ибн Абдулҳанифни Ҳиротда, Доғистонда Гавр чегарасигача вакил қилиб қолдирди. Ва кейин Хуросонни уларга ишониб топшириб, ўзи Нишопурдан чиқиб кетди. Қўшни шаҳар билан Киркан ўртасида бир тоғ бор эдики, у ерда кўплаб қишлоқлар жойлашган эди. Бу тоққа Қаран тоғи дейишарди. Ва ўша қишлоқларнинг етакчисининг номи ҳам Қаран эди. Бу Қаран ўша атрофнинг батамом ҳам паҳлавон кишиси эди. Ҳазрати Абдуллоҳ Ҳажга кетганда, бу Қаран кўп сонли қўшин билан Нишопурга юриб, ҳазрати Қайс ибн Ҳайсамга ҳужум қилди. Ҳазрати Қайс ибн Ҳайсамнинг ёнида бир киши бор эди. Исми: Абдуллоҳ ибн Ҳозим эди. Юракли, жасур, паҳлавон қиёфали киши эди. Ҳазрати Қайс унга: – Нима қиламиз? Биздаги бу қўшин билан жанг қилишга мададимиз етмайди, – деди. Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Ҳозим ҳазрати Қайсга: – Сен ҳазрати Абдуллоҳ ибн Омирга бор, шунда у ердан қўшин келтир, – деди. Кейин сен қўшин келтирганингда, мен бу қўшин билан Нишопурда қалъа ичига кирай. Ўша ерда туриб кутиб турайлик.

Унинг бу сўздан мақсади, ҳазрати Қайс кетганда, агар душманни енгса, ном унинг ўзига тегишли бўлиш эди. Ҳазрати Қайс буни тушунмади. Ҳозим ўғли Абдуллоҳни қўшинга вакил қилиб қолдирди. Ўзи ҳазрати Омир ўғли Абдуллоҳнинг ортидан кетди. Қаран ҳам қўшинини Нишопур дарвозасига келтириб қўйган эди. Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Ҳозим бутун қўшинга амр берди. Барча аскарлар ўз ханжарларининг учига биттадан шам ўраган эдилар. Тун тушгач, қалъадан чиқиб, бир фарсанг йўл юришди. Абдуллоҳ амр берди. Аскарлари шамларни ёқиб, Қаран қўшинига ҳужум қилишди. Қараннинг қўшини уларни кўриб, уларга бошқа ердан ёрдам келган экан, деб ўйлади. У шамлар уларнинг олдида ёниб турган эди. Қаран қўшинига: – Атланглар, – деб буйруқ берди. Улар эса: – Қандай қилиб атланайликки, бутун ерни қўшин эгаллабди. Ҳар бир ҳокимнинг олдида бир шам ёнаётганига кўра, ҳар бир ҳокимнинг қанча одамлари борлигини аниқлаш мумкин, – дейишди. Шунинг учун Қараннинг қўшини қалбаларига кўркув тулиб, орқага чекинишди. Ҳозим ўғли Абдуллоҳ бу қочган қўшиннинг ортидан тушди. Қилич билан зарба беришди. Қочган қўшинни кеса бошлашди, бу тонг атгунча давом этди. Қаран ҳам тун ичида ўлдирилган эди. Кейин жуда кўп ғанимат билан Нишопурга келинди. Ҳазрати Қайс Мадинага келди. Ҳазрати Омир ўғли Абдуллоҳ Ҳажга боришга тайёрланмоқда эди. Ҳазрати Усмонга бу воқеалар ҳақида хабар берилди. Ҳазрати Усмон ҳазрати Қайсни чақириб: – Нишопурни нега бўшатиб, бу ерга келдинг? – деди. Ҳазрати Қайс бўлиб ўтган воқеаларни тушунтирди. Шу пайтда ҳазрати Абдуллоҳ ибн Ҳозимдан Мадинага ғалаба хушхабарлари келди. Ҳазрати Усмон (розияллоҳу анҳу): – Эришаки Ҳозим ўғли Абдуллоҳга ўхшаган бўлиши керак, – деди. Ва Нишопур ҳокимлигини ҳазрати Абдуллоҳ ибн Ҳозимга топширди. Бу воқеалар ҳижратнинг ўттиз иккинчи йилида бўлиб ўтган эди. Бу йилда Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг кўплаб саҳобалари бу дунёни тарк этдилар. Улардан бири Абдуллоҳ ибн Авф, етмиш беш ёшда эди. Шунингдек, Абдулмуттолиб ўғли Аббос, ҳазрати Абдуллоҳ ибн Масъуд, ҳазрати Абу Талхатул Ансорий ва ҳазрати Абузар Ғифорий каби зотлар эди.

ҲАЗРАТИ УСМОННИНГ КУФА ҲОКИМЛАРИНИ БЎШАТИШИ

Халифа ҳазрати Усмон (розияллоҳу анҳу)нинг одати, кимга ғазотб қилса, уни ватанида қолдирмаслик эди. Куфанинг ҳокимлигини ҳазрати Валид ибн Уқбадан олган пайтида, Куфа аҳли ҳазрати Валидни яхши кўрган ва янги келган ҳазрати Саъдга адоват бағишлаган. Ва Куфанинг мухтарамлари (кўзга кўринган кишилари) бошқа бир ҳоким талаб қилиш учун биргаликда ҳаракат қилишди. Биргаликда ҳаракат қилганлар етти киши эди: Биринчиси: Молик ибн Ҳорис, Иккинчиси: Молик Аштар ал-Жаъфий, Учинчи: Собит ибн Қайс, Тўртинчи: Кўмайй ибн Зиёд, Бешинчи: Саъсаъа ибн Саҳан, Олтинчи: Зайд ибн Саҳан, Еттинчи: Омир ибн Жумух. Ҳазрати Саъд ҳазрати Усмонга мактуб ёзиб, вазиятни баён қилди. Ҳазрати Усмон (розияллоҳу анҳу) амр бериб, уларни Куфадан Ҳумсга сўроққа

жўнатди. Ҳазрати Абдурраҳмон ибн Холид ал-Валид Ҳумс ҳокими эди, уларни хурматсизлик билан кутиб олди. Шунингдек, шундай дейилган: — Бир одамни ўлдиришдан кейинги энг оғир иш уни ватанида ажратиш, яъни сўроққа юборишдир. Хусусан, Аллоҳ таоло Қуръони Каримда шундай деган: — “Агар мана шу мунофиқларга: “Ўзларингизни (дунё учун) ўлдиришлар, ёки: “Ўлкангизни тарк этинглар”, деб амр қилган бўлганимизда, улардан жуда озлари бунга амал қилар эдилар.” (Нисо: 66)

Ҳазрати Усмон ҳазрати Саъдни бир иш учун ўз ҳузурига чақирди. Ҳазрати Саъд эса Ҳорис ўғли Амрни Куфада ўз ўрнига вакил қилиб қолдирди. У ҳазрати Усмоннинг ҳузурига йўл олди. Куфа аҳли эса ҳазрати Саъдни Куфага киритмасликка келишиб олишди. Куфага келганда, одамлар жанжал чиқаришди. Унга қарши урушишиб, уни Куфа ичкарасига киритмадилар. Шундан сўнг ҳазрати Саъд ортга қайтди. Мадинага келди. Ҳазрати Усмон Куфага ҳазрати Абу Мусо ал-Ашъарийни юборди. Ҳазрати Абу Мусо етиб келиб, уларга шундай деди: — Эй одамлар! Пайғамбаримиз (алайҳиссалоту вассалам) шундай деган эдилар: — Ҳар бир амирнинг буйруқларига итоат қилингиз. Акс ҳолда, сизлар ҳокимсиз қоласизлар. Агар мени ҳам маъқул кўрмасангизлар, мен ҳам ортга қайтиб кетай, — деди. Куфа аҳли жамоавий равишда: — Маъқул кўрамиз, келинг, — дейишди. Шундан кейин Абу Мусо Куфага кирди. Фитна барҳам топди. Шундай дейилган: — Куфа аҳли ҳазрати Саъддан шикоят қилгани каби, Миср аҳли ҳам Абдуллоҳ ибн Абу Сарҳдан шикоят қилган эдилар. Ҳазрати Усмоннинг бир синглиси бор эди. У аёл ҳазрати Амр ибн Оснинг рафиқаси эди. Ҳазрати Усмон Амр ибн Осни Миср ҳокимлигидан озод қилганида, ҳазрати Амр ҳам унинг синглиси билан муомаласини бузиб, охир-оқибат уни талоқ қилди. Фитна авж олди. Ҳазрати Усмон ҳақида шундай дейишди: — Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг саҳобаларига умуман иш бермайди, фақат Умайя фарзандларига иш беради. Ҳазрати Абузарни ҳазрати Муовиянинг сўзига кўра сўроққа юборди. Маъроний Ҳокамни (Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам уни сўроққа юборган эди), ўзининг вазири қилди.

Шундай дейилганки, бу Марвон ибн Ҳақам Расулуллоҳ (саллалоҳу алайҳи васаллам)нинг ваҳий ёзувчиси бўлган. (Оли Имрон) сураси нозил бўлган пайтда Пайғамбар (алайҳиссалом) унга: — Ёз! — деб буюрган. У эса (Оли Имрон) деб ёзиши керак бўлган жойда: (Оли Марвон) деб ёзган. Пайғамбар (алайҳиссалом) буни англаб, бу Марвонни сўроққа юборган. Кейин, ҳазрати Абу Бакр халифа бўлган пайтида унга олиб келишни илтимос қилишган. Ҳазрати Абу Бакр эса: — Пайғамбар (саллалоҳу алайҳи васаллам)нинг сўроққа юборган кишисини олиб келмайман, — деб айтган. Кейин ҳазрати Умар ибн Ҳаттоб ҳам худди шу жавобни берган. Ҳазрати Усмон халифа бўлганда Марвон хурсанд бўлган. Зудлик билан Мадинага рухсатсиз келган. Чунки, ҳазрати Усмон юмшоқ табиатли (мулойим) шахс эди. Унга ҳеч нарса демади. Шу тариқа Марвон Умайя фарзандларидан бўлгани учун, охир-оқибат ҳазрати Усмон (розияллоҳу анҳу)нинг яқини бўлиб қолди ва барча ишларига аралашишни бошлади. Шу сабабли барча саҳобалар ҳазратлари (Аллоҳ улардан рози бўлсин) ҳазрати Усмондан ранжишди. Улар ҳазрати Усмонга уч марта одам юборишди. Лекин у ҳеч бирига жавоб бермади. Энг охирида ҳазрати Али (каррамаллоҳу ваҷҳаҳу) ҳузурига келишди: — Ҳазрати Усмонга насиҳат қилинг, — деб илтимос қилишди. Ҳазрати Али ҳазрати Усмоннинг ҳузурига борди. Унга насиҳат қилди. Ва шундай деди: — Бу ишингиз жуда катта бўлиб кетди. Мени сизга бу ишлардан хабардор қилиш учун юборишди. — деди. Ҳазрати Усмон: — Бу халқ менга: “Ўз одамларингизга ҳокимлик берасиз!” дейишади. Эй Али! Мен сизга қасам ичаманки, менинг ҳокимликка қўйган одамларим Шуба ўғли Муғийрадан пастми, унга Умар ҳокимлик берган эди. Лекин ҳеч ким унга ёмон сўз айтмади, айбламади, — деди. Ҳазрати Али эса: — Ҳазрати Умар эса ҳар кимга ҳокимлик берса, уни ўз ҳолига қўймасди. Сен эса ҳокимлик берасан, улар истаганларини қилишади. Лекин мен сизга насиҳат қиламан, яна ўзингиз биласиз, — деди.

Бу йил ўтиб, ҳижратнинг ўттиз бешинчи йили киргач (Рижаъ мазҳаби) номли янги эътиқодий қараш, янги дин, бир мазҳаб, бир оқим пайдо бўлди. Шу сабабли ҳазрати Усмон (розияллоҳу анху) даврида жуда кўп фитналар кўрилди.

РИЖЪАТ (ҚАЙТИШ) МАЗҲАБИНИНГ ПАЙДО БЎЛИШИ

Рижаъ мазҳабини яратган киши Абдуллоҳ ибн Саббак деган яҳудий эди. Саббак Яман ҳудудидан бўлган. У эски китобларни кўп ўқиганди. Мадинага келиб: – Мен фақат ҳазрати Усмон кўлида мусулмон бўламан, – деди. Унинг мақсади эса мусулмон бўлгандан кейин, ҳазрати Усмон томонидан ҳурматга сазовор бўлиш эди. Ибн Саббак мусулмон бўлгач, ҳазрати Усмон унинг юзига қарамади, унинг номини тилга олмади, эсламади. У эса қаерда ўтирса, ҳазрати Усмонни айблар, унга гуноҳ юклаган бўларди. Ҳазрати Усмонга: – Бу яҳудий қаерда ўтирса, сизни айблайди, – дейишди. Ҳазрати Усмон амр берди ва уни шаҳардан чиқаришди. У Мисрга борди. Унинг ҳузурига кўп одамлар йиғилишди. Уни билимлилиги сабабли улуғлашди. У эса сўзининг эшитилаётганини билиб, тушунди. Бу мазҳабни яратди. Майдонга чиқарди. Ва шундай деди: – Бу Тарсалар (Насронийлар) ҳазрати Исо (алайҳиссалом) яна дунёга қайтишини айтмоқдалар. Шундай экан, мусулмонларга ҳам керакки: – Муҳаммад ҳам дунёга қайтиб келади, – дейишлари керак. Негаки, Аллоҳ таоло Қуръони Каримда шундай деб марҳамат қилган: "Эй Муҳаммад! Албатта, Қуръонни нозил қилиб, (у билан амал қилишни) сенга вожиб қилган (Аллоҳ, сени яна) Маккага қайтаради." (Қасас: 85) Ибн Саббакнинг бу сўзларини баъзи одамлар қабул қилишди. Ибн Саббак бу ишларини мустаҳкамлаш билан у шундай деди: – Ҳақ таоло ҳазратлари ер юзида 124.000 пайғамбар юборган. Ҳар бир пайғамбарнинг бир вазири бўлган. Бизнинг пайғамбаримизнинг вазири эса ҳазрати Али ибн Абу Толиб (каррамаллоҳу ваҷҳаҳу) эди. Ва Хилофат ҳаққи унга тегишли эди. Лекин ҳазрати Усмон бу ҳақни ўзига олди. Чунки хилофатни ҳазрати Умар ибн Хаттоб унга бермай, мусулмонларнинг маслаҳатига қолдирган эди. Ҳамманинг келишган нуқтаси эса ҳазрати Алининг ҳақлиги эди. Абдурраҳмон ибн Авф ҳазрати Алига байъат бериш учун унинг кўлини тутган. Ҳазрати Амр ибн Ос эса ҳазрати Усмонга байъат қилсин деб, уни алдади. Билингки, ҳазрати Усмоннинг халифалиги ноҳақдир. Халқ унга ноҳақ бўйсунди, – деди.

Бу икки иддао халқнинг қалбида ўрин олгач, яна шундай дейилди: – Амри маъруф ҳам рўза ва намоз каби фарздир. Аллоҳ таоло Қуръони Каримда шундай деган: "Сиз одамлар учун чиқарилган энг яхши умматсиз. Уларга яхшилиқни амр этасиз." (Оли Имрон: 110) Саббак кейин шундай сўзларни айтди: – Энди биз Усмонга қарши бир иш қилдик. Лекин унинг фармонлари ва валийларини рад этиб, уларни ўртамыздан кетказамиз, – деди. Абдуллоҳ ибн Саббакнинг бу сўзларидан мақсади, халқни ҳазрати Усмоннинг байроқдорларига душман қилиш эди. Халқга эса бу мазҳаб ёқди. Расулуллоҳ (саллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг қайта келишини қатъий қабул қилишди. Ҳазрати Усмонга эса: – Кофир, – дейишди. Лекин бу сўзни яширин тутишарди. Аммо ҳазрати Усмоннинг байроқдорларига ҳам муҳолифат қилишарди. Ва гўё амри маъруфга риоя этишарди. Ўша пайтда Мисрнинг валийси Абдуллоҳ ибн Абу Сарх эди. Ҳар тарафдан шикоятномалар юборишди ва ҳазрати Абдуллоҳдан шикоят қилдилар. Ҳамма халқ иттифоқ қилиб, ҳазрати Усмонни лавозимидан тушириб, ўрнига бошқа бир кишини халифа қилишни хоҳладилар. Ва: – Фалон кунни Мадинада тўпланайлик, – деб ўша кунни белгиладилар. Лекин бу хабар ҳазрати Усмонга етказилди. Унга шундай дейилди: – Кўплаб шаҳарлардан сени халифаликдан тушириш учун келмоқдалар. Ҳазрати Усмон одам юбориб, барча валийларни Мадинага йиғди. Ҳазрати Муовия Шомдан келди. Бошқа ҳокимлар ҳам келиб, маслаҳатлар қилишди. Ҳазрати Муовия: – Бу ишларни қилаётганларнинг ҳаммаси Пайғамбаримиз (алайҳиссалоту вассалам)нинг саҳобаларидир. Бу фитнани кўзгатганлар шулар, улардан келмоқда, – деди. Менимча, уларнинг ҳар бирига бир жойда ҳокимлик бериш керак, – деди. Айрим ҳокимлар эса...

— Давлат хазинаси — Байтулмалдан буларга нимадир бериш керак. Негаки, ҳазрати Умар ҳам уларга берарди. Таки сендан рози бўлишсин, — дейишди ва ҳар бири ўз фикрини билдириб, сўнг ўз жойларига қайтишди. Ҳазрати Муовия ҳазрати Каъб ул-Аҳбор билан дўст эди. Шомга қайтишни хоҳлаганида ҳазрати Каъб унга: — Бу иш қийинлашди. Ҳазрати Усмонни шаҳид қилишади. Ва ҳазрати Усмондан кейин бу иш сенда қарор топади. Аммо жуда кўп ишлар ва жуда кўп урушлар бўлади, — деди. Ҳазрати Муовия, бир кун Малик бўлишини Расулulloҳ (саллalloҳу алайҳи васаллам)дан эшитган эди. У бу сўз билан очкўзликка тушди. Бир кун Марвон ибн Ҳақам ҳазрати Усмонга: — Ё Усмон! Ҳар бир шаҳарга жосуслар юбор. Ушбу кишиларнинг нима учун келаётганини билиб келишсин, — деди. Ҳазрати Усмон ҳар бир шаҳарга жосуслар юборди. Улар ўша жойларга бориб, қайтиб келишди ва шундай дейишди: — Келганларнинг ичида ҳар бир қабиладан одамлар бор. Улар сизни халифаликдан туширишни мақсад қилган. Бу мақсадда Миср аҳлидан тўрт минг киши бирга йўлга тушди. Улар тўрт раҳнамога эга эдилар: Биринчи: Абдуллоҳ ибн Савод, Иккинчи: Холид ибн Мулжем, Учинчи: Савод ибн Ҳимрон, Тўртинчи: Кендана ибн Бишр эди. Бундан ташқари, ҳазрати Абдуллоҳ ибн Саъд ҳам ҳазрати Усмон (розияллоҳу анҳу)га мактуб ёзиб юборди: — Бу ишни билиб қўйинг. Фитна катта бўлди, — деди. Ҳазрати Усмон: — Абдуллоҳ тўғри айтади, — деди. Ростдан ҳам, ўша Мисрдан чиққан тўрт минг киши келишди ва Мадинанинг бир четида ўринлашдилар. У жойга: — Ҳаснаи Мадина, — дейишарди.

Бу келганларга Мадина аҳли ҳам чиқиб: — Нима учун келдингиз? — деб сўрашди. Улар эса: — Шундан келдикки, амри маъруф қилсак лозим бўлади, — дейишди. Ҳазрати Усмон бу ҳолатни билиб, масжидга келиб, минбарга чиқди, хутба ўқиб: — Мен уларга далолат бераман, ҳар қандай хато бўлса, ўша хатони рад этишсинлар. Қаранглар, шикоятчи бўлганлар шундай дейишмоқдаки, мен сафар намозларини тўрт ракат қилиб ўқидим, ҳолбуки, Пайғамбаримиз икки ракат ўқидилар. Ва яна шундай дейишмоқдаки: “Ҳазрати Абубакр ва ҳазрати Умар ибн Ҳаттоб ҳам икки ракат ўқидилар.” Аммо мен уйимда ўтириб, иқоматдаман, уйим, мулким, ферма(чилик)им бор эди. Демак, менга меҳмон бўлганимдек намоз ўқиш вожиб эмас. Ва яна Қуръонни ёққанимни айтишмоқда. Шундан ёқдимки, уларнинг кўлидаги Қуръон озгина эди. Ва ҳар бир киши: — Менинг Қуръоним софдир, тўғридир, — дер эди. Мен эса бунинг устига, ҳаммасини тўплаттириб, тузаттирдим. Халқ кўлига тўғри нусхасини бердим. Қўлларидаги нотўғри бўлганларини ёқтириб ташладим. Яна менга: “Марвон ибн Ҳақамни Пайғамбаримиз (саллalloҳу алайҳи васаллам) сўрокка юборган эди. Сен олиб келиб, ўзингга вазир қилдинг,” дейишмоқда. Тўғридир. Лекин, Пайғамбар (алайҳиссалом) ҳазрати Аттоб ибн Асийдни Маккага ҳоким қилиб қўйдилар. Ҳали сакал ҳам чиқмаган эди. Ва Усома ибн Зайдни армияда бош қўмондонлик вазифасига қўйдилар. У ҳам йигирма икки ёшда эди. Ва яна баъзи кишилар: “Сен армия қўмондонлигини ўз яқинларингга берасан,” дейишмоқда. Чунки Аллоҳ таоло ҳазратлари шундай марҳамат қилмоқда.

— Аллоҳингиздан кўрқинглар ва қариндошлик ришталарини узишдан эҳтиёт бўлинглар. Аллоҳ ҳар дам сизларни кузатиб тургувчидир. (Нисо:1) Аллоҳу Зулжалоҳ ҳазратлари яна шундай марҳамат қилган: “Қариндошликлари сабабли улар ўзаро яқинликлардир.” (Анфол: 75) Шунингдек, Мисрдан келганлар бунинг қаршисида жавоб тополмадилар ва ортга қайтиб, Мисрга кетдилар. Бу воқеа хижратнинг ўттиз бешинчи йилида содир бўлганди. Лекин бир йил ўтиб, мисрликлар яна тўрт минг киши билан келишди. Бошларида тўрт киши бор эди. Куфадан ҳам тўрт минг киши билан бирга: Молик ибн Ашжа, Зайд ибн Шавҳон, Молик ибн Аштар, Абдуллоҳ ибн Ашжа каби кишилар бир тўда одамлар билан келишди. Улар: — Биз Ҳижозга кетяпмиз. Аммо аввал Мадинага етишимиз керак, — дейишарди. Куфа аҳли Мадинага келишди. Зилаҳвоз номли жойда тўхташди. Мисрликлар ҳам Зилмарва деб аталадиган жойда тўхташди. Буларнинг барчасининг мақсади ҳазрати Усмонни лавозимидан озод қилиб, ўрнига бошқа халифа тайинлаш фикрида эдилар. Мисрликлар ҳазрати Али (розияллоҳу анҳу)ни хоҳлашарди.

Басраликлар эса ҳазрати Толҳани хоҳлашарди. Шунда Мадина аҳли қуролланиб уларга: — Нима сабабдан келдингиз? — деб сўрашди. Улар эса...

— Биз ҳеч ким билан жанжал қилиш ниятида эмасмиз, лекин ҳазрати Усмоннинг ҳокимларидан шикоят қилиш учун келдик, — дейишди. Шундан кейин Мадина аҳли қуролларини ташлаб, тинчландилар. Ҳазрати Али келганлардан: — Нима истайсизлар? — деб сўради. Улар эса: — Ҳазрати Усмон ўша ҳокимларни лавозимидан бўшатсин, — дейишди. Бу пайтда, Мадина ичида ҳам ҳазрати Усмонни Марвоннинг қўзғатгани сабабли лаънатлашар эди. Кейинроқ бир гуруҳ одамлар ҳазрати Алининг ҳузурига келишди ва: — Биз шундай ният билан келдикки, ҳазрати Усмонни халифаликдан олиб, сизни халифа қилайлик, — дейишди. Ҳазрати Али уларга аччиқланиб, ҳуштак боқиб: — Пайғамбар (алайҳиссалоту вассалам) ҳазратлари: “— Лаънатланган ўша қўшиндирки, келиб Зилмарва ва Зилаҳвозга ўрнашадилар, ўша жойларни эгаллайдилар,” деган эдилар, — деди. Қачонки кечки пайт бўлди, ҳазрати Усмон (розияллоҳу анҳу) ҳазрати Алининг ҳузурига келиб: — Бу кишиларни ортга қайтаришингизни истайман, — деди. Ҳазрати Али ҳам: — Хўп бўлади. Мен уларни ортга қайтариб юборишга ҳаракат қиламан, — деб эртаси куни уларнинг олдига бориб, қўнгилларини олди. Улар ҳам ўша ердан қайтиш ниятига тушдилар. Марвон ибн Ҳакъм тезда ҳазрати Усмоннинг ҳузурига бориб...

— Ҳалқни йиғ. Бу кишиларнинг қўлида ҳужжатлари йўқ. Шунинг учун қайтишади. Чунки, Абу Толибнинг ўғли: — Бу қавмни мен қайтардим, деб айтади, кейин. Шунинг учун сенинг юзингни ерга қаратмаслик учун шундай қил! — деди. Ҳазрати Усмон ҳам масжидга бориб, халқни тўплади. Хутба ўқиб, шундай деди: — Бу кишиларнинг қўлида ҳужжатлари йўқ. Шунинг учун қайтишади. Аммо ўша куни масжидда мисрликлардан кўп киши бор эди. Ҳар тарафдан ҳазрати Усмонга тош отишди. Ҳазрати Усмон икки қўлини юзига тутди, ўтириб қолди. Муборак қўлининг орқасига отилган бир тош тегиб, у ҳушини йўқотди. Ва Расулуллоҳ (саллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг асоси унинг қўлида эди. Бахтсизлардан бири асони унинг қўлидан тортиб олиб, иккига бўлиб синдирди. Бираз вақт ўтгач, ҳазрати Али унга шундай деди: — Ё Усмон. Мен қанчалар сенинг ишингни яхши ҳолатга келтирсам, сен уни Марвоннинг гапи билан бузасан. Эй Усмон! Ҳозир фитна авж олди. Сен у кишиларга: — Сиз ўз жойингизга қайтинг. Сиз хоҳлаган кишини сизга ҳоким қилиб қўяман, деб гапир. Агар шундай десангиз, фитна босилади.

Эртаси куни, ҳазрати Усмон яна масжидга борди. Ҳазрати Алининг маслаҳат берган йўлида халққа хутба қилди. Ёши катталардан иборат бир гуруҳ ҳазрати Усмоннинг қасрига келишди. У билан гаплашмоқчи бўлишди. Марвон ибн Ҳакъм ҳазрати Усмонга: — Бу хутбани нима учун қилдинг? Ва Абу Толибнинг ўғлини ўзингга ёрдамчи қилдинг? Ва бу қавмни эшикларингга келишга йўл қўйдинг? Бундан кейин бу ишни сенга ҳужжат қилиб кўрсатишади. Эртага сенга имконият топишади, — деди. Марвон ташқарига чиқиб халққа...

— Ҳа, бор, — деди. Ундан мактубни олиб қарадилар, у ҳазрати Усмон томонидан ёзилган экан. Унда: — Муҳаммад ибн Абу Бакр ва унинг ҳамроҳларини ўлдилинг ва уларнинг бошини менга олиб келинглар, — деб ёзилган. Мисрга кетиб бораётганлар шунда: — Агар биз бу мактуб билан Мисрга борсак, бизга қарши ишлар қилишади, — деб ўйлашди. Улар қайта йўлга тушиб, Мадинага қайтишди. Ҳазрати Усмон уларнинг қайта келганини эшитиб жуда ғамга чўмди. Улар ҳазрати Усмонни қўшаб олган вақтда, у кишининг соялари ва уйларининг остларида фарзандлари ва яқинлари турган эди. Ҳазрати Усмон уларни қақриб, уларга кўркмасликни ва сабр қилишни айтди. Улар эса: — Биз сиздан кўркмаймиз, сизга сабр қиламиз, — дейишди. У ерда ҳазрати Усмоннинг жуда кўп ёши катта, иззатли ва зийрак одамлари бор эди. Улар ҳазрати Усмонни тинчлантиришга ва фитнадан сақлашга ҳаракат қилишди. Шундан кейин ҳазрати Усмоннинг уйи ва хонадонлари муҳосара остига олинди. Унга ўқлар ва тошлар отилди. У киши дуо қилиб, Аллоҳдан ёрдам сўради. Шу вақтда ҳазрати Усмон ёши катта ва заиф бўлган ҳолда ҳам сабр билан ўзига келди ва фитнани босиш учун кўп қийинчиликларга бардош берди. Шу пайтгача фитна кўпайиб, ҳазрати Усмонга қарши уруш ҳолатига келди. Улар ҳазрати

Усмоннинг қасрига ҳужум қилиб, уни ўз ўрнидан кўтариб олиб ташлашди. Шу ҳолатда ҳазрати Усмоннинг ҳаётига жиддий хавф туғилди. Унга қарши қилган ҳар бир ишда нафақат фитна, балки урушга ҳам сабаб бўладиган ҳолатга етиб борди.

— Агар сиз бу мактубдан хабардор бўлмасангиз, бу қандай қилиб сизнинг муҳрингиз билан тасдиқланган? — деб сўрашди. Ҳазрати Усмон: — Менга бу мактубнинг ёзилганидан ҳеч қандай маълумот берилмаган, — деди. Ушбу ҳужжатни кўрган халқ ичида ғазотб кучайди. Улар ҳазрати Усмоннинг халифаликдан туширилишини талаб қилиб, юқори овоз билан норозилик билдиришди. Улар ҳазрати Усмоннинг ҳузурига кириб, унинг ўзига бу ҳолатни тушунтиришни талаб қилишди. Улар орасида айримлари юқори овозда: — Агар бу хатга сизнинг муҳрингиз қўйилган бўлса, унда бу ишга сиз ҳам алоқадорсиз! — деб айтишди. Ҳазрати Усмон эса тинчлик билан жавоб қайтарди: — Менинг муҳримни Марвонга топшириб қўйган эдим, шундай экан, бу ишга унинг алоқаси бор бўлиши мумкин. Аммо мен бу хат ёзилганидан бехабарман. Шунингдек, ҳазрати Усмон бу ишнинг аниқлаштирилиши учун вақт сўради ва жамоатни тинчлантиришга ҳаракат қилди. Бу орада ҳазрати Усмоннинг маҳкамаси атрофидаги хавфсизлик чоралари кучайтирилди. Аммо норозиликлар ва эътирозлар туфайли шаҳар ичидаги вазият кескинлашиб бораверди.

— Ёзиш Марвонники, аммо бу муҳр сизнинг муҳрингиз, — дейишди. — Агар Марвон сиздан бехабар иш қилса ва мусулмонларга ҳукм чиқарса, сиз эса бу ҳақда хабардор бўлмасангиз, у ҳолда сиз халифаликка лойиқ эмассиз. Агар уни сиз ёздирган бўлсангиз, қасамни бузгансиз, ёлғон қасам ичгансиз. Эндиликда сиздан уч ишдан бирини бажаришингиз талаб қилинади:

1. Ё халифаликдан ўзингизни четлатасиз.
2. Ё валийларингизни ва ҳокимларингизни бўшатасиз.

3. Ё Марвонни бизга топширасиз, биз уни ўлдирамиз, — дейишди. Ҳазрати Усмон: — Менинг бу амрномадан хабардорлигим йўқ. Ва бу хилофатни менга сиз берган эмассизки, уни қайтариб оласиз. Марвонни ҳам сизга топшира олмайман. Чунки, унинг қарши ҳеч қандай далил йўқ, — деди. Ҳазрати Усмон шундай жавоб берганидан сўнг саҳобаи киромлар (Аллоҳ уларнинг барчасидан рози бўлсин) ҳузуридан қайтишди. Бир ривоятга кўра эса ҳазрати Усмон бу мактубни ўзи юборган эди. Лекин ўша даврда ёзувларнинг кўпчилиги нуқтасиз ёзиларди. Марвонга: — Мисрда ҳазрати Абдуллоҳни “Иқтилху” деб ёзган. Нуқтаси йўқлиги сабабли, мисрликлар уни “Қатл эт” деб ўқишган.

ҲАЗРАТИ УСМОННИНГ ШАҲИД БЎЛИШИ

Шундан сўнг бу тўп ҳазрати Усмоннинг эшигига боришди. Ҳазрати Усмон эшигини ёпди. Улар эса кеча-кундуз сарой эшиги олдида кутиб туришди. Вазият шундай ҳолатга етдики, ичкарига ҳеч ким киритилмади. Кунлар шундай ўтиб, йигирма кундан ошди. Шундан кейин бу қавм бир-бирларига: — Энди бизнинг юзимизга четдан валийлар келиб, бизни ўлдиришсин, деб кулишмоқда. Энди бу саройни ёқиб юбориш керак, — дейишди. Ҳазрати Усмоннинг бир одати бор эдики, ҳар жума кечасида бутун Қуръонни икки ракат намозда ўқирди. Ўша куни уни шаҳид қилишган эди. Ўша кечада ҳам ўқиган эди. Саҳар намозини ўқиб, Мусхафни ўз олдида қўйиб Қуръон ўқиб ўтирарди. Уйкуси келди ва ухлаб қолди. Ўша вақтда исёнчилар сарой эшигини ёқибди. Битта бақариш эшитилди. Ҳазрати Усмон уйғонди. Сарой жуда катта эди. Марвон ибн Ҳакам 500 киши билан сарой ичида эди. Ҳазрати Усмон сафда туриб турган эди. Ҳазрати Усмон Марвонни ўзига чақириб шундай деди: — Менинг ишим битди. Чунки Пайғамбар (саллаллоҳу алайҳи васаллам)ни тушимда кўрдим. У менга: — Эй Усмон! — деди. — Сен бу кеча бизнинг билан рўза очасан. Марвон: — Эй мўминларнинг амири! Агар сизга шундай ҳолат етса, биз бу дунёда нима қиламиз? — деди ва у ердан чиқиб кетди. Саройдаги сафларнинг олдида борди.

Бу орада саройнинг эшиги ёниб кетган, ўша халқ сарой ичига кириб борган эди. Марвоннинг 500 киши билан саф тутганини кўриб, жанг бошланди. У 10,000 киши билан,

бу 500 киши шундай бир жангга киришдики, қачон жиддий бир жанг ёдга олинса: "Дарвоза кундаги жанг каби" дер эдилар. Шундай қилиб икки тараф бир-бирларини шунчалик қирдиларки, қон дарё бўлиб окди. Ҳазрати Усмон уйининг ичида: — Эй мусулмонлар! Жанг қилманглар. Улар мени ўлдирмоқчи. Ҳеч бўлмаса, ўзингизни ўлдиртирманг, — деб бақариб турарди. Марвон эса: — Валлоҳи, мен тирик эканман, сенга ҳеч ким қўл етказолмайди, — деди. Ва шундай жанг қилдики, унинг ўз сафидаги ўша беш юз киши ўлдирилди. Марвон фақат битта кишининг бир оёғини қилич билан ура олди, ўша киши эса Марвоннинг бўйнига қилич билан зарба берди. Марвон ерга йиқилди. Унинг Абу Ҳафса деган бир лоласи бор эди. Лоласи Марвонни саройдан чиқариб, бир аёлнинг уйига олиб борди. Ўша аёл Марвон шифо топгунча унга ғамхўрлик қилди. Яраларини тозалади. Фақат шундан кейин Марвоннинг бўйни эгилган ҳолда қолди. Марвон умрининг охиригача ўша аёлга яхшилик қилиб юрди. Ўша аёлнинг бир ўғли бор эди. Унга Иброҳим ибн Адий дер эдилар. Унга Шомда бир шаҳарнинг ҳокимлигини берди. Ўша ҳокимликда ўлди.

Марвонни саройдан чиқаргач, аввал ҳазрати Усмонга хужум қилган Муҳаммад ибн Абу Бакр бўлди. У ҳазрати Усмонни ўлдирмоқчи бўлди. Ҳазрати Усмон: — Эй ўғил! Сенинг отанг ҳазрати Абу Бакр сенинг бу ишингни кўрганида рози бўлармиди? — деди. Бу сўзни эшитгач, Муҳаммад ибн Абу Бакр сабр қилолмай, ташқари чиқиб кетди. Мисрликлардан Кинана ибн Бишр деган киши ичига кирди. Ҳазрати Усмонга зарба беришни ният қилди. Панҷарадан ичига кирган мисрликлардан уч киши ўрталikka чиқишди. Уларнинг исмлари:

1. Камбар,
2. Саййидон,
3. Акиб. Кинанага қичқариб: — Унга урма! Унинг қони бизга керак эмас, — дейишди. Улар ҳазрати Усмонга яқинлашиб: — Эй Усмон! Ўзингни халифаликдан чиқар, — дейишди. Ҳазрати Усмон эса: — Бу халифаликни Аллоҳ таоло менга берди. Ундан бошқа ҳеч ким уни мендан олиб қўйолмайди. Сизлар билан ҳам олдимда турган мана шу Аллоҳнинг китобига асосланиб иш кўраман, — деди.

Мисрликлар ҳазрати Усмоннинг гапини олмаганини кўриб, ташқарига чиқишди. Кинана ибн Бишр номли лаънатланган киши ўз пичоғини ҳазрати Усмоннинг томоғига урди. Қони сочилиб Мусҳафнинг устига томди. Ва бу қон Бақара сурасининг қуйидаги ояти устига тушди: "Аллоҳ сенга кифоя қилувчидир. У, ҳар нарсани эшитувчи ва билувчидир." (Бақара: 137) Уни ҳар тарафдан зарба беришиб, шаҳид қилишди. Унинг хотини Наила хотун ўзини ҳазрати Усмоннинг устидан ташлади. Исёнчи лаънатланганлар унинг ҳам қўлини кесиб ташлашди. Ва ерга йиқитишди. Ҳазрати Усмон шаҳид бўлгач, унинг уйидаги Байтулмолни ҳам талон-торож қилишди. Ва Акиб саройдан ташқарига чиқиб: — Ё Абдуллоҳнинг ўғли Толҳа! Аффоннинг ўғлини ўлдирдик! — деб бақарди.

Шунда халқ ҳазрати Толҳа бу ишда иштироки бор, деб гумон қилди. Акибнинг мақсади эса ҳазрати Толҳани халқ кўз ўнгида айбдор қилиш эди. Ҳазрати Али, ҳазрати Толҳа, ҳазрати Саид ва ҳазрати Саъд ўз уйларида чикмадилар. Бу хабардан қувонган ҳеч ким йўқ эди. Ҳижратнинг ўттиз бешинчи йили Зилҳижжа ойининг ўн саккизинчи Жума куни ҳазрати Усмон шаҳид қилинган эди. Ҳазрати Усмонга ёрдамга келган Куфа аскарлари Мадинага етиб келишларига икки манзил йўл қолган эди. Шом аскарлари ҳам Забедда тўхтаб турган эди. Миср ва Басра аскарлари ҳам яқин келишган эди. Аммо ҳазрати Усмоннинг шаҳид қилинганини эшитган пайтларида ўша жойлардан ортга қайтишди ва ўз жойларига кетишди. Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Саъд Мисрдан келган эди. Мисрга қайтиш учун ортга кетди. Ҳазрати Муҳаммад ибн Ҳузайфа Мисрни эгаллаб, уни шаҳарга киритишга қўймади. У ҳам ортга қайтиб, Шомга ҳазрати Муовиянинг ҳузурига борди.

Шундай ривоят қилинадики, ҳазрати Усмон шаҳид қилинган куни у киши саксон икки ёшда эди. Аср вақтида шаҳид бўлган эди. Баъзилар: — Тўқсон ёшда эди, — дейишган. Жанозаси уч кун ерга қўмилмай турди. Қўмишмоқчи бўлишганида Умайя фарзандларидан Ҳакам ибн Ҳизом, Жубайр ибн Мутим ва Ҳувайт ибн Абдулаззо деган уч киши шомдан

хуфтонгача бориб, ҳазрати Усмонни Бақиъ ул-Ғарқот қабристонига кўмишди. Мана шундай бир фитна борлигини ҳеч ким тушунмади. У уч киши ҳам кечаси қабристонга етиб келишди, лекин қабристон ичига киролмадилар. Ва ҳазрати Усмонни ёқинидаги жойга кўмишди. Ҳазрати Муовия даврида у амр бериб, ҳазрати Усмоннинг қабри ёнидаги деворларни бузиб ташладилар. Қабристонга қўшдилар. Деворни бошқа томонга қурдилар. Шу сабабли бу ерга ҳозир: “Умайя фарзандлари қабри” деб айтилади.

УСМОН ИБН АФФОН (РОЗИЯЛЛОҲУ АНҲУ) НИНГ НАСАБИ

Ҳазрати Усмоннинг насаблари шундай: Манаф ибн Абдушшамс, Унинг ўғли Умайя, Унинг ўғли Аффон, Аффоннинг ўғли эса ҳазрати Усмондир.

Она томонидан насаблари эса шундай: Манаф ибн Абдушшамс, Унинг ўғли Ҳабиб, Унинг ўғли Қурайз, Унинг қизининг ўғли Усмон.

Ҳазрати Усмон жоҳилият даврида “Абул Амр” куняси билан аталган. Исломга киргач, Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг қизлари ҳазрати Руқайяни никоҳига олган. Улардан бир ўғил туғилган. Исмини Абдуллоҳ қўйган. Шундай қилиб унинг куняси “Абу Абдуллоҳ” (Абдуллоҳнинг отаси) бўлиб қолган. Бу Абдуллоҳ тўрт йил яшаб, сўнг вафот этган. Шунинг учун ҳазрати Усмонга кимдир “Абу Амр”, кимдир эса “Абу Абдуллоҳ” дер эди.

Ҳазрати Усмоннинг бўйи на узун, на паст эди. Юзи (қорарангли, қошқорған), овози қалин, соқоли узун ва оқ эди. Юзида чечак излари бор эди. У жоҳилият ҳамда мусулмонлик даврларида саккизта хотин олган. Исломдан олдин Ғазвоннинг қизи Маҳияни олган. Кейин Пайғамбаримиз (алайҳиссалом)нинг қизи Руқайяни олган. У вафот этгач, Пайғамбаримиз (алайҳиссалом) унга Умму Гулсумни берган. Тўртинчи хотини Жундубнинг қизи Умму Амр эди. Бешинчи хотини Валиднинг қизи Умму Банин эди. Еттинчи хотини Шайбанинг қизи Румала, саккизинчи хотини Қуфаса қизи Наила эди.

Унинг ўн бирта ўғли бўлган. Айримлари у кишидан аввал бу дунё билан видолашган. Бир ўғли ҳазрати Руқайядан эди. Исми Абдуллоҳ ал-Акбар эди. Қолганлари Абдуллоҳ ас-Сагир, Холид ва Абон бўлиб, уларнинг ҳаммаси Умму Амрдан эди. Валид ва Саъд, Фотимадан эди. Абдулмалик билан Утба Умму Баниндан эди. Убайда Наила хотундан эди.

Ҳазрати Усмоннинг олтита қизи бўлган. Уларнинг учтасининг исми: Марям, Сувайда ва Ойша эди. Учтасининг исми зикр қилинмаган.

Ҳазрати Усмоннинг бир фазилатларидан бири шуки, у киши ҳажга борганда, чодирлар қурдирар, барча ҳожиларга таом улоштириш эди. Жума куни, муаззин минбарда бўлган пайтда, ўқилган азонни, ҳазрати Усмон жорий қилган. Ҳазрати Абубакр ва Ҳазрати Умар даврида биргина муаззин бўларди. Ҳазрати Усмон муаззинлар сонини тўрттага етказди.

Ҳазрати Усмон доим рўза тутар эди. Ҳар кеча тонггача намоз ўқир эди. Кўпинча, жума кечасида икки ракат намозда бутун Қуръонни ўқир эди. Қуръонни илк марта ёдлаган ҳазрати Усмон эди. Илк марта Мусҳаф ёзган ҳам ҳазрати Усмон эди. Унинг ёзуви жуда гўзал эди. Унинг яхши хислатларидан бири шунда эдики, у Гамдан қасрини бузиб ташлатган эди. Гамдан, Яман ҳудудида жойлашган қаср бўлиб, унинг латофатли ва гўзаллигини тенг келадиган бошқа қаср йўқ эди. Халқ Ҳижозга келганида, ўша қасрни айланар, ҳайратда қолишар эди. "Унинг зийнати Маккадан ҳам афзалдир", дейишар эди. Ҳазрати Усмон одам юбориб, ўша қасрни бузиб ташлатган.ъ

Ҳ3. АЛИЙГА БАЙЪАТ

Ҳазрати Усмон муҳосарага олинган кун муаззин келиб, уни намозга чақирганди. Ҳазрати Усмон:

Бориб, Ҳазрати Алига хабар бер. Намозни у ўқисин, деди. Муаззин ҳам Ҳазрати Алига келди. Ҳазрати Али:

Абӯ Аййуб Ансорийга бор. Намозни у ўқисин, деди. Муаззин унга хабар берди. Шундай қилиб, Ҳазрати Абӯ Аййуб бир неча кун имомат қилди. Ундан сўнг Ҳазрати Али Саҳл ибн Ҳанифга:

Сен имомат қил, деди. Аммо жума намозини Ҳазрати Али ўзи ўқиди.

Ҳазрати Усмон муҳосарада бўлганида, ҳаж вақти келди. У Аббоснинг ўғли Абдуллоҳни чақирди ва уни Маккага юборди. Унга:

Эй Абдуллоҳ! Ҳожиларни Маккага олиб бор. Уларни ҳаж қилдир, деди. Абдуллоҳ Ҳазрати Алига борди. Унга:

Ҳазрати Усмон мени ҳажга юборди, балки халқ бу ишда сени айблайти. Тур, мен билан Ҳижозга бор. То унга бирор нарса бўлса, сенга айб қўйишмасин, деди.

Ҳазрати Али уни эшитмади. Абдуллоҳ (розийаллоҳу анҳу) Ҳижозга борди. Ҳажда иштирок этди. Шундай бўлдики, жума куни Ҳазрати Усмон шаҳид қилинди. Миср халқи Ҳазрати Алининг ҳузурига келиб:

Қўлингни бер, биз саҳиҳалик қиламиз, дейишди. Ҳазрати Али ҳам:

Қўлимни қўйиб бераман, аммо мен фақат ҳамма рози бўлганда қабул қиламан, деди. Улар ҳамма ҳузурига қайтиб, Ҳазрати Али ҳақида маслаҳат қилиб, кейин яна келиб: "Сен саҳиҳаликни қабул қилмасанг, ҳеч кимга байъат қилмаймиз", дейишди. Охир-оқибат, Ҳазрати Али байъатни қабул қилди. У байъат қилиб бўлгач, мусулмонларнинг бўлинишига йўл қўймаслик учун кучли бирлик ўрнатишга ҳаракат қилди.

Шошилманглар. Шундай қилинганки, мусулмонлар маслаҳат қилишлари мумкин бўлсин, деди. Орадан бир неча кун ўтди, Мадиналикларнинг баъзилари Ҳазрати Алининг ҳузурига келиб:

Халққа, албатта, имом керак. Энди, қўлингни узат, биз байъат қилайлик, дейишди. Чунки Мадина халқи Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг яқинларидан сени истайди, дейишди. Ҳазрати Али:

Бу халифалик иши Ҳазрати Умар вафотидан кейин маслаҳат йўли билан ҳал қилинган эди. Мен бу ишнинг елкамга юкланишини хоҳламайман. Сизлар кимга муносиб кўрсангиз, унга беринглар. То ўша кишига мен ҳам байъат қиламан, деди. Шундан кейин, мисрликлар Ҳазрати Талҳа ҳузурига боришди. У ҳам қабул қилмади. Чунки халифаликка ўзига нисбатан кўра муносиб кишилар борлигини биларди. Орадан беш кун ўтди. Улар бу иш ўз қўллари билан ҳал бўлмаслигини тушуниб, Миср халқини йиғишди:

Беш кундирки, жаҳон имомсиз қолди. Аммо, албатта, бир киши имом бўлиши шарт, дейишди. Улар ҳам:

Ҳазрати Алидан бошқа муносиб йўқ, дейишди. Миср халқи ҳам:

Ҳазрати Али қабул қилмаяпти. Аммо сиз уни мажбур қилиб, босим ўтказишингиз керак, дейишди. Шундан сўнг, мадиналиклар Ҳазрати Алининг ҳузурига келишди:

Жаҳон имомсиз. Сиздан бошқа ҳам ўша лавозимга ҳақли киши йўқ, дейишди. Аммо қанча уринишмасин, у қабул қилмади. Улар ҳам:

Камида Маъжидга борайлик, дейишди. Маъжидга келишди. Ўтиришди. Унга яна кўп босим ўтказишди. Ҳазрати Али қабул қилмади. Шунда Мисрдан келганлар:

Агар биз шаҳарларимизга имомсиз қайтсак, мамлакатда жуда кўп фитналар бошланади. Ва бу фитнанинг орти-ости ҳеч қачон тугамайди, дейишди.

Энди, Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг яқинларидан бўлганлар келсин, аввал улар байъат қилишсин, деди. Улар ҳам боришиб, Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг яқинларидан бўлганларни олиб келишди. Ҳазрати Талҳа ва Ҳазрати Зубайр:

Мусулмонлар кимни қабул қилишса, биз ҳам ўшани қабул қиламиз. Кимга байъат қилишса, биз ҳам байъат қиламиз, дейишди. Ҳазрати Али:

Аввал улар келишсин, деди. Шунда Молик ибн Аштар:

Мен Талҳани олиб келаман, деди. Ҳоким ибн Жабала ҳам:

Мен эса Зубайрни олиб келаман, деди. Молик Ҳазрати Талҳа ҳузурига борди. Ҳазрати Талҳа:

Эртага келаман, деди. Молик эса:

Мусулмонларни имомсиз қолдириб, улар орасига фитна солмоқчимисиз? Миср халқи сенга келди, нега уларга байъат қилдирмадинг? Халқ бугун бир киши устида иттифок қилди. Сен бошқа йўл тутмоқчимисиз? Агар мен билан борсанг, бор. Агар бормасанг, фитнага сабаб бўласан, деди. Ҳоким ҳам Ҳазрати Зубайрга худди шу сўзларни айтди. Кейин уларни Ҳазрати Алининг ҳузурига олиб келишди. Ҳазрати Али:

Мен бу ишда ҳеч қандай истакка эга эмасман, аммо бу кишилар имомсиз қолди. Сизлар истаганингизга қўлингизни узатинглар ва байъат қилинглари. Мен ҳам сизлар билан бирга ўша кишига байъат қиламан. Аммо, эй Талҳа! Имомлик ҳаммадан кўра сенга муносибдир. Қўлингизни узат, мен сенга байъат қиламан, деди. Ҳазрати Талҳа:

Қўлимни ҳозирча узатмайман. Аввал уларнинг ҳаммаси келишиб, бир қарорга келсинлар. Шундан кейин ўз фикримни билдириб, керак бўлса қўлимни узатаман, деди.

Маъазаллоҳ (Аллоҳ сақласин). Ҳазрати Муҳаммад (соллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг қариндоши бўлиб, сен турганда, мен ким бўламанки, бу иш менга қолсин, деди.

Шундан сўнг, Молик ибн Аштар Ҳазрати Алининг қўлини очди. Аввало Ҳазрати Талҳа байъат қилди. Аммо Талҳанинг ўнг қўли шаллоқ эди. У ерда бўлганлар орасида Ҳабиб ибн Зиве исмли бир киши бор эди. Бу киши: — Ҳазрати Алининг қўлига аввал шаллоқ ва нуқсонли қўл етишди. Бу иш ҳеч қачон мукаммал бўлмайди, деди.

Шундан сўнг Зубайр ибн Аввом ҳам байъат қилди. Кейин Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг яқинлари байъат қилишди. Шу тариқа байъат якунланди. Кейин Ҳазрати Али минбарга чиқиб, хутба ўқиди ва жума намозини ўқиди. Ўша кун ҳижрий 35 йилнинг Зулҳижжа ойининг 25-куни эди.

Сўнгра Муғйра ибн Шуъба (розийаллоҳу анҳу) унинг ҳузурига келди ва: — Қачонки биз сенга байъат қилишни ўз гарданимизга олган эканмиз, сенинг насиҳатларинг ҳам бизнинг зиммамизга вожиб бўлди. Энди билиб қўй, Ҳазрати Усмоннинг қўйган валийлари, яқинлари ва уларнинг томирларига ҳаддан ташқари кўп баҳра берганлар. Агар сен уларни ҳозир озод қилсанг, халқ сенга қарши чиқади. Ҳозирча уларни бир муддат озод қилма. Шу пайтда ишинг мустаҳкам бўлсин, муҳолифларингдан хатар йўқолсин. Шунда хоҳлаганингизни озод қиларсан. Негаки, Ҳазрати Умарнинг одамлари билан Ҳазрати Усмон ҳам шундай қилган эди, деди. Ҳазрати Али (розийаллоҳу анҳу) "Одамларни тўғри йўлдан адаштирувчиларни ҳеч бир ишда ёрдамчи қилмаганман" (Каҳф: 51) оятини ўқиди ва: — Мен Ҳазрати Усмонга: "Уларни озод қил", деганман. Уларнинг зулмини билар эдим. Энди уларни қандай қилиб ўша ерларда қолдираман? Аввало мен уларни озод қиламан, деди. Муғйра (розийаллоҳу анҳу) турди, ташқарига чиқди. Эртага яна келди.

Эй мўминларнинг амири! — деди. Сенинг гапларингизни тўғри деб билдим. Уларни азод эт. Чунки мусулмонлар:

Бу валийлар бўлмаганда мусулмонлар тинчлик ва хотиржамликда бўлар эдилар, дейишмоқда. Ҳазрати Усмондан ҳам шикоят қилмаган бўлар эдилар, деди. Ҳазрати Муғйра кейин ташқарига чиқди. У ташқарига чиқаётган эди, Аббоснинг ўғли Абдуллоҳ ҳаждан қайтиб келаётганди. Абдуллоҳ ичкарига кирди. Ҳазрати Али унга Муғйрани кўрсатиб:

Кеча менга шундай-шундай деди. Бугун эса бундай-бундай демоқда, деди. Аббоснинг ўғли Абдуллоҳ ҳам:

Кеча насиҳат қилди, бугун эса хиёнат қилди, деди. Кейин ташқарига чиқди. У ерда Муғйрани кўрди ва унга:

Нега амирул-мўминин Ҳазрати Алига кеча шундай, бугун эса бундай дегансан, деб сўради. Муғйра эса:

Кеча насиҳат қилдим. У хоҳламади. Бугун хиёнат қилдим. Қабул қилди, деди. Аввало, Ҳазрати Талҳа бунга талаб қилган эди:

Мага Басра валийлигини бер, Басра халқи мени хоҳлаяпти, деди. Кейин Ҳазрати Зубайр:

Мага Куфа валийлигини бер, Куфа халқи мени хоҳлаяпти, деди. Ҳазрати Али эса:

— Мусулмонларнинг ишларини ҳал қилишда мен биринчи навбатда уларнинг эҳтиёжларини қондиришга масъулман. Бу ишда адолатни сақлаш ва барчага бирдай ҳурмат билан ёндашиш керак. Сизларнинг талабларингиз ҳам халқнинг манфаатларига мос бўлиши лозим. Ҳар қандай қарорни шошилиб чиқаришдан кўра, яхши маслаҳат қилиб қабул қилайлик, — деди.

Сиз менинг тажриба соҳибимсиз, маслаҳатчимсиз. Сизнинг тажрибангиз билан мен бу ишни қилаяпман. Агар сиз кетсангиз, мен ким билан маслаҳатлашаман, ким билан гаплашаман? — деди. Ҳазрати Али аввало Абдуллоҳ ибн Аббос (розийаллоҳу анҳу)га Шомни берди ва Ҳазрати Муовияни азод қилди. Ҳазрати Абдуллоҳ:

Мен Шомга бормайман, — деди. — Чунки Ҳазрати Муовия неча йиллардан бери Шомдадир. Ва Шомнинг барча халқи унинг дўсти бўлиб қолди. Умавийлар ҳам Шомдадир. Ҳазрати Усмоннинг ўлими учун сени айблашади, ва Ҳазрати Муовияни азод қилсанг, улар чиқиб келишади. Сенга қарши уруш очишади. Мен шундай тўғри деб ҳисоблайманки, Шом амирлигига яна Муовияни юборишинг керак. Ва унга бўлган Умавийларнинг катталарига ҳар бирига бир лавозим беришинг керак. Ва Умавийлар дунёни севувчи кишилар. Балки улар фитна чиқармаслар, тинч бўлиб қоларлар, деди. Ҳазрати Али бу фикрни қабул қилмади. — Мен Муовияни Шомда қолдирмайман. Умавийлардан ҳеч кимни мусулмонлар устига қўймайман. Мен билан Муовия орасида қиличдан бошқа нарса йўқ, — деди. Ҳазрати Абдуллоҳ ҳам: — Эй мўминларнинг амири! Сен юракли ва жасур кишисан. Аммо қаттиқлик қилиб ишни вайрон қилиб қўймаслик керак. Агар сўзимга қулоқ солсанг, барча Умавийларни сенга итоат қилтираман, Муовияни Шомдан азод қилтираман, — деди.

Орадан бир йил ўтди. Ҳазрати Али: — Эй Абдуллоҳ! Сен ҳам Муовия билан курашга тайёрланыпсан. Ва мен сендан менга маслаҳатчи бўлишингни истайман. Агар мен сенинг сўзингни эшитмасам, сен менинг сўзимни эшит, — деди. Ҳазрати Абдуллоҳ: — Амалингиз менинг бошимнинг устидир! Менинг зиммамда бўлган нарса сизнинг буйруғингизни бажаришдир, — деди.

Шу ҳижрий йилда Византия валийси Ҳазрати Усмон шаҳид қилинганини эшитган эди. Ироқда бўлаётган фитналарни ҳам эшитган эди. — Мусулмонлар бир-бири билан тўқнашмоқда, — деб, бир қанча аскар билан денгиздан кўплаб кемаларда Шом соҳилига келди. Ҳар бир кемада 1000 киши бор эди. Шом вилояти соҳилларига етганида тескари шамол чиқди ва ўша кемаларни сувнинг чуқурлигига ботирди. Ичидаги аскарлар чўкиб кетишди. Шундан сўнг улар тўпланишди. Қиролларини ҳаммомда сиқиб ўлдиришди.

Шундай қилиб, ҳижрий оттиз олтинчи йил кирди. Ҳазрати Али ҳар бир шаҳарга валийлар юборди ва Ҳазрати Усмон (розийаллоҳу анҳу)нинг валийларини озод қилди.

АЛИЙ БИН АБУ ТОЛИБ (КАРАМАЛЛОҲУ ВАЖҲАҲУ)НИНГ ҚИЛГАН ИШЛАРИ ВА ТАЛҲА, ЗУБАЙР ВА ОЙША (РА.А.)НИНГ МУХОЛАФАТИ

Ҳазрати Али (р.а.) биринчи юборган вали – Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Аббоснинг укаси Аббос ўғли Ҳазрати Убайдуллоҳ эди. Ҳазрати Али Убайдуллоҳни Яманга вали қилиб юборган ва Яли ибн Мунё (р.а.)ни ишдан олган эди. Ва Ҳазрати Муовияни ишдан олиб, Саҳл ибн Ҳаниф (р.а.)ни Шомга юборган эди. Ва Аммор ибн Шихоб (р.а.)ни Куфага юбориб, Абу Мусо Ашъарийни ишдан олган эди. Ҳазрати Усмон ибн Ҳанифни Басрага юборган, Абдуллоҳ ибн Омир ибн Курз (р.а.)ни ишдан олган эди. Қайс ибн Убодани (р.а.) Мисрга юбориб, Абдуллоҳ ибн Абу Шарҳ (р.а.)ни лавозимидан четлатган эди. Лекин, Ҳазрати Убайдуллоҳ Яманда вазифани бошлаганда, Ҳазрати Яли ундан молини олди. Маккага келди. Ҳазрати Алининг ҳузурига умуман келмади.

Осмон ибн Ҳаниф (р.а.) ҳам Басрага келганда, Абдуллоҳ ибн Омир (р.а.) шаҳарни унга топширди ва чиқиб кетди.

Аммор ибн Шихоб (р.а.) Куфага кирди. Талҳа ибн Ҳувайлид Амморнинг олдида чиқиб:

Орқага қайт. Бу Куфа аҳли Абу Мусодан бошқа ҳеч кимни истамайди. Кейин, Ҳазрати Усмоннинг қонини сендан ҳам, сени бу ерга юборган кимсадан ҳам талаб қиладилар. Агар

қайтсан қайт, акс ҳолда бошингни оламан, деди. Аммор (р.а.) ҳам орқага қайтди. Ҳазрати Али (р.а.)нинг ҳузурига келиб, воқеани хабар берди.

Лекин Миср аҳли уч тоифа бўлиб кетган эди. Абдуллоҳ ибн Абу Шарҳ қочиб кетган эди. Муҳаммад ибн Абу Ҳаниф (р.а.) шаҳарни кузатиб турар эди. Қайс ибн Убода (р.а.) Мисрга келгач, мисрликлардан бир гуруҳ унга келдилар. Яна бир гуруҳ эса:

Сабр қилайлик. Токи Ҳазрати Усмонни ўлдирган мисипликлар келсин, дейишди. Яна бир гуруҳ мисрликлар:

Агар Ҳазрати Али, Ҳазрати Усмоннинг қонини талаб қилмаса, биз ҳам унга байъат қилмаймиз, дейишди.

Саҳл ибн Ҳаниф Шомга келгач, Муовия (р.а.) унга қарши қўшин юборди. Ва бу қўшин уни қайтариб юборди. Саҳл ҳам қайтди. Мадинага келди.

Қайс (р.а.) Мисрдан, Басра аҳлининг ихтилофи ҳақида мактуб юборди. Бу воқеадан Ҳазрати Али жуда ғамгин бўлди. Талҳа ва Зубайр (р.а.)ларни чақириб, уларга:

Бу ишга қандай чора деб ўйлайсизлар? деб сўради. Улар эса:

Биз сенга айтган эдик. Сен эса гапимизни тингламагандинг. Бизни Маккага юбор. Биз у ерда ибодат билан машғул бўлайлик. Халқ эса бизнинг бу ишларга алоқамиз йўқлигини тушуниб етиб, сағанга бўйсунди. Сен эса урушга тайёргарлик кўр. Бу фитна урушдан бошқа нарса билан тўхтамайди, дейишди. Ҳазрати Али (р.а.) эса:

Агар қудратим бўлса, бу кишиларга яхшилик қиламан. Агар бу фойда бермаса, уруш сўнгги чорадир, деди.

Талҳа ва Зубайр (р.а.)лар Ҳазрати Ойишага хабар бериш учун рухсат сўраётган эдилар. Чунки у Маккада эди. Ва Ҳазрати Ойишада ғазаб бор эди. Ҳазрати Ойишага тўхмат қилинганида, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам ундан жуда каттиқ ранжигандилар. Ва Ҳазрати Али (р.а.):

Ё Расулаллоҳ. Дунёда аёллар кўп. Агар кўнглингиз жуда оғриган бўлса, бошқасини никоҳлаб олинг, деган эдилар. Ана ўша кундан буён Ҳазрати Ойиша (р.а.) Ҳазрати Али (к.в.) билан гаплашмаган, кўришмаган эди.

Ҳазрати Ойиша Мадинадан чиққанида, Ҳазрати Усмон (р.а.) муҳосарада эди. Мадинага юриш учун Маккадан чиққан эди, шу пайтда Ҳазрати Усмоннинг шаҳид қилинганини эшитди. Яна Маккага қайтди ва:

Мадина энди менинг ўрним эмас, деди. Ва Ҳазрати Али (р.а.)га байъат қилингани ҳақида хабар келганда, бу хабарни ёқтирмади. Ва:

Ҳазрати Усмон зулм ила шаҳид қилинди. Унинг қони талаб қилиниши керак, деди. Мадинадан чиққан мадиналиклар ҳам Маккага бориб, унинг ҳузурида йиғилишди ва Ҳазрати Усмон (р.а.) қандай қилиб ўлдирилганини айтиб беришди. Ҳазрати Ойиша йиғлаб:

Аллоҳ таоло Усмонга раҳмат қилсин. Унинг қони талаб қилиниши вожибдир, деди. Макканинг беи бўлган Абдуллоҳ ибн Ҳадромий:

Усмоннинг қонини талаб қилган кимсага мен ва Макка аҳли байъат қиламиз, дейишди. Бу хабар Ҳазрати Талҳа ва Зубайрнинг қулоғига етган эди. Ҳазрати Али Абу Мусо Ашъарийга хабар юбориб:

Куфа аҳли қай фикрда эканини билдир, деди. У эса:

Сенинг итоатингдадилар. Ва сағанга байъат қилдилар, деб жавоб юборди. Ҳазрати Али бу хабардан хурсанд бўлди. Абу Мусони яна Куфада қолдирди.

Ва бир кишини Шомга, Ҳазрати Муовияга юборди. Бу кишининг исми Сариратул Жаҳний эди. Унга:

Шомликларнинг фикри нима? Менга хабар бер, деди. Лекин Муовия унга бир ой жавоб бермади. Ундан жавоб сўралганда:

Ҳа, яхши бўлур, дерди.

Бир ойдан сўнггина Ҳазрати Муовия Ҳазрати Алига Қайс исмли бир киши орқали жавоб юборди. Бир мактубга муҳр босиб, ичига ҳеч нарса ёзмай юборди. Бу киши Ҳазрати

Алининг ҳузурига келди. Мактубни унга тақдим этди. Ҳазрати Али мактубни очди. Ичида ҳеч нарса ёзилмаганини кўрди:

Мактубда ҳеч нарса ёзилмаган. Агар хабардор бўлсанг, айт, деди. Хабарчи эса:

Аман бер, деди. Ҳазрати Али:

Омандасан, деди. Хабарчи:

Бутун Шом аҳли Ҳазрати Усмоннинг қонини сендан талаб қилиш учун байъат қилдилар. Улар сони 100.000 кишидан ортиқ. Ҳар куни масжидга келишади. Усмон (р.а.) учун йиғлаб кўз ёши тўкишади, деди. Ҳазрати Али:

Мен ҳам Ҳазрати Усмонни ўлдирган шахсдан норозиман. Ҳазрати Усмоннинг қони менинг бўйнимда эмас, деди. Бу хабарчини қайтариб юборди.

Талҳа ва Зубайр (р.а.)лар рухсат сўраб, Маккага кетдилар. Ҳазрати Али халқни урушга чақириб, Ҳазрати Муовия билан уруш қилиш учун Шомга бориш ниятида эди. Аскарни йиғди. Ва Муҳаммад ибн Абу Ҳанифага бир байроқ берди. Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Аббосни ўнг қанотга масъул қилди. Ҳазрати Амр ибн Салама (р.а.)ни чап қанотга жойлаштирди. Ва Абу Лайлини аскарга пешқадам қилиб қўйди. Ҳазрати Усмон учун келганлардан ҳеч кимни олиб кетмади. Қайс ибн Саъдга:

Миср аскарини йиғ, менинг ортимдан юбор. Чунки мен Шомга кетяпман, деди.

Басра вали Ҳазрати Усмон ибн Ҳаниф ҳам мактуб ёзди. Аскар сўради. Куфадаги Абу Мусога фармон юбориб, аскар талаб қилди. Ҳар куни масжидда хутба ўқиб халққа:

Ҳозир бўлинг, деб амр қилар эди. Улар ҳам доимо қуролланган ҳолда тайёр туришарди.

Тез орада Ҳазрати Алига:

Макка қавми ҳам муҳолифат учун тўпландилар, деган хабар келди. Ва Ҳазрати Ойиша ҳам:

“Усмоннинг қонини талаб қилинглар”, деган, хабарлари ҳам Ҳазрати Алига етди. Кейин:

Талҳа ва Зубайр (р.а.)лар ҳам уларга қўшилдилар. Улар олдига бориб, байъатни буздилар, деган хабарлар келди.

Бу хабарлар Ҳазрати Алига етиб келгач, у зот:

Ҳар кимки аҳдни бузган бўлса, Ҳақ таоло унга ёрдам бермасин, деди. Лекин, ҳозир бўлинглар, аввал Шомдан кўра Маккага борайлик. Чунки бу фарздир, деди.

Мадиналиклар ҳам Талҳа ва Зубайрнинг гапини эшитгач, тўхтаб қолишди. Ҳазрати Али билан бирга Маккага боришни ҳеч ким қабул қилмади. Ҳазрати Али ҳам уч кун хутба ўқиди ва:

Мен билан байъат қилгансизлар. Байъатга вафо нусратдир. Ёрдамдир, деди. Унга бир нечта киши жавоб берди. Ва Ҳазрати Али Маккага юришга тайёргарлик кўрди. Аммо, Талҳа ва Зубайрнинг ҳузурида жуда кўп аскар тўпланган эди. Бундан ташқари аввал Яман беки бўлиб, Ҳазрати Али томонидан ишдан олинган Яли ибн Мунё кўп молу озуқа билан Маккага келиб, уларга қўшилди. Яна қўшимча:

1- Саъид ибн Ос,

2- Валида ибн Уқба,

3- Абдуллоҳ ибн Омир кабилар,

Умавийлардан барчаси тайёр бўлишди. Ва Ҳазрати Ойишанинг ҳузурига келишиб, байъат қилдилар. Қайси йўлга юришни маслаҳат қилишди. Зубайр ва Талҳа (р.а.)лар:

Мадина аҳли биз билан жанг қилади. Чунки биз улар билан Ҳазрати Алига байъат қилганмиз, дейишди. Ҳазрати Ойиша ҳам:

Модомики Алига байъат қилган экансизлар, нима учун энди у билан бузишдингизлар? деб сўради. Улар эса:

Биз байъатни мажбурликдан қилган эдик, дейишди.

Сўнгра Талҳа ва Зубайр (р.а.)лар Шомга, Ҳазрати Муовиянинг ҳузурига боришни маслаҳат қилдилар. Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Омир:

• Басрага борайлик. У ерда биз билан бирга бўладиганлар кўп. Осмон ибн Ҳанифни шаҳардан чиқариб, шаҳарни сизга топшираман, деди. Ҳазрати Талҳа ҳам:

- Агар сенинг кудратинг бўлганида, Муовия каби уни шаҳарга киритмаган бўлардин, деди. Саҳл ибн Ҳаниф ва Яли ибн Мунё:
- Тўғри иш шуки, Басрага борайлик, дейишди. Чунки Талҳа (р.а.) Басра аҳли уни исташини билар эди:
- Сенинг биз билан келишинг лозим. Токи Басра аҳлини Ҳазрати Усмоннинг қонини талаб қилишга ундатасан. Қандайки Маккада бу ишни қилган эдинг, деди. Ойиша (р.а.а) ҳам қабул қилди.

ТАЛҲА, ЗУБАЙР ВА ОИША (РА.НҲУМ) НИНГ БАСРАГА БОРИШЛАРИ

Абдуллоҳ ибн Омир қанча мол-мулки бўлса, аскар учун сарфлансин деб, Ҳазрати Талҳа ва Зубайрга берди. Ва Ёли ибн Манийя ҳам аскарларга тарқатилсин деб олти юз туя берди. Унинг бир туяси бор эди. Номи Эшкар эди. Унга Ямандан саксон динорга сотиб олган эди. Ҳазрати Оишага берди. Юкини шу туюга ортдилар.

Нахотки кимнинг нафақаси бўлмаса, келиб олсин, деб мунадий (теллол) чақиртирди. Ўша қавмдан 1000 киши тайёрланди. Олти минг туяга ва юз отга миндилар. Ва Ҳазрати Али ҳам Маккага кетишга тайёргарлик кўрарди. Улар Маккадан жўнаб кетгач, Умму Ҳорис бинти Абдулмутталиб Маккадан Ҳазрати Алига мактуб ёзиб, уларнинг Басрага кетаётганини хабар берди. Ҳазрати Али ғамга тушди ва:

— Агар улар Басрага етиб борсалар, иш ёмонлашади, — деди. Улардан олдин бориб йўлини тўсмоқчи бўлди. Салх ибн Ҳаниф (ра.а.) ни Мадинага амир қилди. Ва Қосим ибн Аббосга амирлик берди. Уни Маккага юборди. Ўзи эса Мадинадан беш юз киши билан чикди. Забедега етиб борганида, уларнинг ўша ердан ўтиб кетганини эшитди. Ўзи Басра билан Куфа орасидаги Зикарда турди. Басрада бўлган Усмон ибн Ҳанифга мактуб ёзди. Бу мактубда унга:

— Талҳа, Зубайр ва Оиша сени устингга келяпти. Ўзингни яхшилаб сақла, — деб ёзди.

Ҳазрати Оиша, вақтики, 1000 киши билан Маккадан жўнаб чикди. Улар Басрага етгунча 3000 киши бўлдилар. Ҳазрати Алининг уларнинг йўлини тўсишини билганлари учун ўзларини қуруқлик йўлидан олиб борсин деб, бир йўл кўрсатувчи ёлладилар. «Хаббоб» деб аталган бир йўл туташтирувчи жойга етиб келишди. Ҳазрати Оиша йўл кўрсатувчидан:

— Бу жой қаер? — деб сўради. У:

— Бу жойга «Хаббоб» дейилади, — деди. Ўша ердаги итлар ҳавилашиб, улулай бошладилар. Ҳазрати Оиша, Ҳазрати Талҳа ва Ҳазрати Зубайрга:

— Мен орқага қайтаман. Чунки Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам):

— «Менинг аёлларимдан бирортаси Хаббобга келиб, унга итлар улуласа, унинг у жойдан ўтиши савоб ҳам, жоиз ҳам эмас», — деб айтган эдилар, — деди. Бир неча киши:

— Бу киши ёлғон гапиряпти. Бу жойга (Хаббоб) демайди, — деди. Бу сўзлар билан Ҳазрати Оишанинг кўнгли тасалли топмади:

— Албатта қайтаман, аёл киши аскар ичида нима қиларди? — деди.

Аввалан, Абдуллоҳ ибн Зубайрни илгари кузатувчи қилиб жўнатди. Унга:

— Тез орқага қайт. Чунки Али етиб келди. Исиёнчиларни олайлик, кетайлик, — дейишди.

Ҳазрати Али ҳам Мадинадан чиққанда Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам) нинг завжаларидан Умму Салама Ҳазрати Али ҳузурига келиб:

— Мен ҳам сен билан борсам. Қандай қилибки Оиша ўша аскар билан бирга кетди, — деди. Ҳазрати Али:

— Аллоҳ таоло сенга хабар берур. Сен уйда ўтиргин, токи Аллоҳ таоло Оишани менинг кўлимга асир қилсин, — деди.

Ҳазрати Оиша бу сўзни эшитган эди. Ҳазрати Алидан кўрқар эди. У «Хаббоб» туташтирувчи жойида турган куни, Оиша (ра.а.):

— Мен мажбур бўлиб қайтаман, — деди. Қайтишга ҳаракат қилиб турган пайтида Абдуллоҳ ибн Зубайр (ра.а.) аскарлари орасига келди:

— Ҳазрати Али келди, — деб теллол чақиртилди. Аскарлар дарҳол отларига миндилар. Ҳазрати Оиша кета олмади. Йўл кўрсатувчи Ҳазрати Оишанинг аскарини куруқлик йўлидан олиб ўтиб, орқага қайтди ва ўзи якка ҳолда ўша ердан йўлга тушди. Тасодифан, Ҳазрати Алини йўлда ўтирган ҳолда кўрди. Ўша маҳалга етиб келган эди:

— Улар қайси йўлдан кетишди? — деб суриштирарди. Ҳазрати Али йўл кўрсатувчини кўрди. Уни ёнига чақирди:

— Улар қайси йўлдан кетишди? — деб сўради. Йўл кўрсатувчи қандай бўлса, шундай хабар берди. Ҳазрати Али:

— Мен хоҳлар эдимки, Мадинадан чиқмайин. Қайси жойга борсам, яна Мадинага қайтсам. Бу мусулмонлар ҳозир менга байъат қилдилар. У ерда тура олмадим.

Ва Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) вафот этган куни халифаликка мендан муносиброқ одам кўрмадим. Халқ Ҳазрати Абу Бакрни халифа қилди. У вафот этгач, яна халифалик учун мендан муносиброқ одам кўрмадим.

Халқ Ҳазрати Умарга байъат қилди. Мен ҳам унга байъат қилдим. Қачонки Умар жароҳатланди, халифалик масаласи маслаҳат йўлига тушди.

Халқ Ҳазрати Усмонда иттифоқ қилди, мен ҳам унга байъат қилдим. Вақтики Усмон шаҳид қилинди, мусулмонлар кўнгил розилиги билан менга байъат қилдилар. Мен уларни рад қилмадим. Халифаликни қабул қилдим. Энди, мусулмонлардан юз ўтириб, уйда ўтириб олиш тўғри бўлмас, — деди.

Ҳазрати Оиша, Басранинг яқинига етган эди. Унга:

— Шаҳарга кирма. Бу халқнинг қандай фикрда эканини билмайман. Олдин бир элчи юборилиб кўрилсин. Қаралсин, нима деб ўйлашади, нима дер эканлар, — дейилди.

Ҳазрати Оиша:

— Рост айтаяпсизлар, — деди. Абдуллоҳ ибн Омирни чақирди. Унга:

— Мени бу ерга сен олиб келдинг. Басра аҳли мен билан биргалигини айтгандинг. Энди бор, шаҳарга кир. Халқ билан гаплаш.

Шундан кейин мен шаҳарга қирай, — деди. Абдуллоҳ эса илгарилаб шаҳарга кирди. Оиша онамиз ҳам ўша туташтирувчи жойдан кўчди. Басра дарвозасига келиб жойлашди.

УСМОН ИБН ҲАНИФ ВА ТАЛҲА ВА ЗУБАЙР ОРАСИДА БАСРАДА ЮЗ БЕРГАН ВОҚЕА

Осмон ибн Ҳаниф, Ҳазрати Ойишага Басрада ёрдам қиладиган киши борми-йўқми, шуларни тушуниб олмоқчи бўлди. Қайс ибн Муғйра исмли бир кишини чақирди. Унга:

— Жума масжидига бор. У ерда шундай деб нидо қил: «Эй жамоат! Ойиша билан келганлар биз Ҳазрати Усмоннинг қонини талаб қилиш учун келдик. Ва Ҳазрати Усмонни ўлдирган кимсага қандай ҳукм қилишимиз лозим? Биз у билан жанг қиламиз. Сизлар нима дейсизлар?» — деб айтгин. Улар нима деса, келиб менга хабар бергин, деди.

Қайс ҳам туриб Жума масжидига борди. Бу сўзларни айтди. Бир киши туриб:

— Агар улар «Бизга ёрдам беринглар, Ҳазрати Усмоннинг қатилини ўлдирайлик», десалар, биз ҳам у шахсни ўлдириш учун ёрдам қиламиз, деб Қайсни юбордилар. Қайс ҳам бу хабарни олиб Басра беки Осмон ибн Ҳанифнинг ҳузурига келди. Осмон ибн Ҳанифга Ҳазрати Ойишанинг шаҳарга кириши мумкинлиги ҳақида хабар етди. Эрталаб Ҳазрати Ойиша аскарлари билан шаҳарга кирди. Басранинг марказида очиқ майдон бор эди. У ерни «Мезбед» дер эдилар. У ерга келди. Ўзи туя устида маҳфаса (парда) ичида ўтирди. Аскарлари саф тузди. Ҳазрати Талҳа ўнг қанотда, Ҳазрати Зубайр чап қанотда турган эдилар. Осмон ибн Ҳаниф ҳам ўз одамлари билан келди. Бир бурчакда турди. Басра аҳли ҳам томоша учун келган эдилар.

Кейин Ҳазрати Талҳа хутба ўқиди, Ҳазрати Усмоннинг фазилатини ва унга қилинган зулмни баён қилди. Ва:

– Уни ўлдирганни топинглар, ўлдириглар, деди.

Ҳазрати Зубайр ҳам хутба ўқиб, Ҳазрати Талха каби гаплар қилди. Ҳазрати Ойиша ҳам хутба ўқиб, улар каби сўзлар сўзлади.

Басра аҳли бу сўзларни эшитгач, икки тоифага бўлинди. Бир тоифаси шундай деди:

– Тўғри гап айтмоқдалар. Ҳазрати Усмонни ўлдирганни ўлдириш керак.

Иккинчи тоифадагилар эса:

– Басра ичида Ҳазрати Алининг аскарлари бор, дейишди.

Бу гапни айтганлар эса Ҳазрати Алини хоҳлаётган эдилар. Ва:

– Агар Ҳазрати Усмонни Ҳазрати Али ўлдиртирган бўлса, улар Мадинада эдилар. Нега унга байъат қилдилар? Энди нега байъатни бузиб, Ҳазрати Усмоннинг қонини баҳона қилиб жанг қилишни хоҳлашмоқда? – дейишди.

Шу тариқа, бошқа шаҳар қавми иккига бўлинди. Бир тоифаси Осмон ибн Ҳаниф билан, бир тоифаси Ҳазрати Ойиша билан бирга бўлишди.

Бир киши бор эди, исми Қудаматус-Саъдий эди. Ҳазрати Ойишага:

– Валлоҳи, Усмоннинг ўлдирилиши сенинг ўз пардангни йиртиб ташлашингдан осонроқдир. Сен бу малъун туяга миндинг. Бу халқ ичига келдинг. Ва Пайғамбарнинг (соллаллоҳу алайҳи васаллам) ҳурматини сақламадинг. Яратганнинг пардасини ўз устингдан кетказдинг. Агар сен ўзинг келган бўлсанг, сен билан жанг қилиб, яна ўрнингга қайтариш керак. Агар сени мажбуран олиб келишган бўлса, улар билан жанг қилиш керак. Чунки сени зулм билан олиб келишган. Улар ҳақнинг буйруғига ва Пайғамбарнинг (соллаллоҳу алайҳи васаллам) ҳадисига риоя қилмай мусулмонларнинг онасининг пардасини очиб юборишган, деди.

Саъдоғларидан бир киши ҳам:

– Эй Талха! Эй Зубайр! – деди. Сизлар Пайғамбарнинг ҳаворийларисизлар. Пайғамбар билан ҳамсухбат бўлгансизлар. Лекин, ҳақни муҳофаза қилмадингизлар. Шундайки, ўз хотинингизни парда ичида сақладингизлар, лекин Пайғамбарнинг хотининг пардасини очдингизлар, деди.

Бу сўзларга ҳеч ким жавоб бермади.

Сўнгра, Осмон ибн Ҳанифнинг аскарларидан Ҳаким ибн Жабала чиқди. Ҳазрати Ойиша (р.а.а.)нинг аскарига ҳужум қилди. Жанг бошланди. Икки томондан бир-бирига тошлар отилди. Жанг жуда қаттиқ бўлди. Икки томондан ҳам одамлар ҳалок бўлди. Жанг ўша кун шомгача давом этди. Шом бўлгач, Ҳазрати Ойиша аскарлари билан Мезбеддан чекинди.

У ерда бир макбара бор эди. Унга Мазинўғллари макбараси дер эдилар. Шу ерга тушишди. Осмон ибн Ҳаниф ҳам қайтди. Саройига кирди. Эрталаб яна жанг майдонига келишди. Пешин вақтигача жанг давом этди. Яна икки томондан кўп кишилар ҳалок бўлди. Шу пайт Ҳазрати Ойиша:

– Жангни тўхтатинглар. Мен қон тўкиш учун келмаганман. Мен шунинг учун келдимки, сулҳ қилдим, яхшилик қилишни истадим, деди.

Ўша пайт Осмон ибн Ҳаниф:

– Сен, Талха ва Зубайрни олдингдан кетказмагунча сен билан сулҳимиз йўқ, деди. Ҳазрати Ойиша (р.а.а.) ҳам:

– Улар: «Биз Ҳазрати Алига байъатни мажбуран, зулм билан қилганмиз», деб жавоб беришди, деди. Осмон ибн Ҳаниф эса:

– Ёлғон гапирмоқдалар. Сен у ерда йўқ эдинг. Лекин мен у ерда эдим, деди.

Шунда Ҳазрати Ойиша:

– Сабр қилинглар. Ўзим мактуб ёзиб юбориб, Мадина аҳлидан сўратай. Қарайлик, улар қандай гувоҳлик беришаркин. Агар улар:

– Байъатни зўрлик билан қилишди, десалар, бу шахслар рост айтишган бўлади. Унда сен Басрадан чиқ, шаҳарни буларга топшир. Агар: «Гўзал кўнгил билан байъат қилиб, энди уни бузишди», десалар, мен уларни Басрадан чиқараман. Сен шаҳарни муҳофаза қил. Ва бу икки аскар бир-бирига озор бермасин, деди.

Шу тариқа, шу гапга биноан сулҳнома ёзилди. Ҳазрати Ойиша Мадинадаги бир жамоатга мактуб ёзди. Каъб ибн Суурийни Мадинага юборди. Ва бу ҳолатдан сўради. Бу хабарни Ҳазрати Али ҳам эшитди. Осмон ибн Ҳаниф мактуб ёзди:

– Нима учун ўзинг яхши билган бир ишда шубҳа қилдинг? Ҳазрати Талҳа ва Ҳазрати Зубайр байъат қилганларида сен Мадинада эдинг. Ва энди сен у ерда тур. Мен сенинг олдинга аскар билан бораман, деди.

Бу ҳолатга кўра, Ҳазрати Каъб халқни йигди. Мадина аҳли ҳам масжидда тўпланишди. Ҳазрати Ойишанинг мактуби ўқилди. Ҳеч ким жавоб бермади. Ўша пайт Ҳазрати Усома ибн Зайд туриб деди:

– Ҳазрати Талҳа ва Зубайр байъатни Молик ибн Аштарнинг қўрқувидан қилишган.

Мадина амири бўлган Саҳл ибн Ҳаниф:

– Бу ёлғончига урудиларки, ёлғон гапиряпти, деди. Бир уриш бошланди. Усомани тепиб уриб, оёқ остида қолдиришди. Шундайки, у ўлим арафасига келиб қолган пайтда Ҳазрати Сўхайб ибн Синан, Абу Айюб ва Муҳаммад ибн Маслама туриб Усомани қўлларидан тортиб олишди.

– Бу бечорадан нима истаяпсизлар? Биз ҳам биламизки, байъатни Ҳазрати Талҳа ва Зубайр қўрққанидан қилишган, дейишди.

Кейин Ҳазрати Ойишанинг элчиси бўлган Каъб ибн Суурий қайтиб келди. Басрага келди. Мадинада нима кўрган бўлса, шундайлигича айтди.

Осмон ибн Ҳаниф ҳам:

— Менга Ҳазрати Алининг мактуби келди. “Мен ўша ерга етгунча тургин”, деб ёзибди. Мен халифага итоат қилурман, — деди.

Каъб ибн Сурий келиб, Ҳазрати Ойишага шу ҳолатни хабар берди. Вақтики тун қоплади, Талҳа ва Зубайр аскар билан вилоят саройига етиб келдилар. Дарвоза ёнида қирқ киши бор эди. Улар уларни ўлдирдилар. Ичкарига кириб, Ҳазрати Осмон ибн Ҳанифнинг одамларини у ердан чиқардилар. Осмон ибн Ҳанифни тутиб олдилар. Эрталаб уни ўлдириш учун олиб келишди. Ҳазрати Ойиша:

— Уни ўлдирманглар. У Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) билан ҳамсуҳбат бўлган, — деди. Кейин Ҳазрати Талҳа ва Зубайр уни озод қилдилар.

Осмон ибн Ҳаниф қайтиб Ҳазрати Алининг ҳузурига келди. Ҳазрати Али Осмонни кўриб:

— Эй Осмон, қандай хабар бор? — деб сўради.

— Талҳа ва Зубайр (ра.а.лар) Басрани эгалладилар, — деди.

Эрталаб эди. Талҳа ва Зубайр масжидга бордилар. Минбарга чиқдилар. Хотба ўқидилар:

— Эй мусулмонлар, — дедилар, — сизлар Ҳазрати Усмон ибн Аффоннинг фазилати қандай эканини биласизлар. Ундан ҳеч ким озор кўрмаган. Лекин унинг вали (ҳоким)лари зулм қилдилар. Биз уни вазифасидан озод қилишни ва барчани тинчликка етказмоқни истардик. Аммо уни ўлдиришни ҳеч қачон истамагандик. Жанжал бўлди. Уни ўлдирганини ўлдирмоқчимиз.

Минбарда Ҳазрати Талҳа ва Зубайр, иккаласи ҳам бирга эдилар. Ҳазрати Талҳа нима деса, Ҳазрати Зубайр ҳам шуни дерди. Шу пайтда, ўша жамоат орасида бир киши ўрнидан турди:

— Эй Талҳа! — деди. — Ҳазрати Усмон ҳақида сенинг мактубинг Мадинадан бизга келмаганмиди? Энди, бу ҳодисани сен бизга сўзлаб берасанми?

Сўнгра Ҳазрати Зубайрга ҳам:

— Сенинг ҳам мактубинг Куфа халқига келмаганмиди? — деди.

Бундан кейин яна Қайс қабиласидан бир киши туриб деди:

— Сизлар Ҳазрати Алини халифа деб байъат қилгандингиз. Энди у халифа бўлгани учун унда айб излаяпсиз. Аммо у ноҳақ ҳукм қилгани йўқки, унга айб тегсин, — деди.

Шундан кейин халқ Ҳазрати Талҳа ва Зубайрга қилач чиқардилар. Ва Абдулқайс қабиласидан кўп киши ҳужум қилди. Фитна босилди. Ҳазрати Талҳа ва Зубайрни минбардан туширдилар, ҳайдаб юборишга келишди ва:

— Ҳазрати Усмонни ўлдириш учун Басрадан Мадинага келганларни талаб қилинглар, — дедилар.

Аммо ўша мол Байтулмолда эди, уни талон-тарож қилдилар. “У ерда фалончи, фалончи бор эди ва фалончи у билан бирга эди”, деб гумон қилиш орқали ўша кишиларни топиб, ўлдирдилар.

Шундан кейин Ҳазрати Талҳа ва Зубайр, атрофдаги шаҳарларга мактублар жўнатдилар. Ва:

— Биз Басрада шундай қилдик, бундай қилдик. Сизлар ҳам шундай қилинглар. Ва Ҳазрати Алининг устидан ҳам боринглар. “Ҳазрати Усмоннинг қонини талаб қиламиз”, деб айтаинглар, — дедилар.

Аввало масжидда Ҳазрати Али ҳақида сўз қилган киши Ҳазрати Ҳаким ибн Жабала эди. Уни қидирдилар, топдилар ва Ҳазрати Алининг уруши учун халқдан байъат сўрадилар. Ва очик-ойдин:

— Ҳазрати Усмонни шаҳид қилишга Ҳазрати Али сабабчи бўлди. Чунки агар ундай бўлмаганида, уни шаҳид қилганларни ўз ҳузурида сақламас эди, — дедилар.

Ҳазрати Талҳа ва Зубайр масжидга бордилар ва Қайс қабиласи билан байъатлашдилар. Қавм ва қабила шаҳардан чиқиб кетишди. Чунки Басрада улар жуда машҳур эдилар. Ҳазрати Ҳаким ибн Жабала (ра.а.) масжид эшигига келиб:

— Эй Талҳа ва эй Зубайр! Ҳазрати Алига қилган байъатингизни бузиб, Аллоҳга осий бўлдингиз. Ва бу қадар мусулмоннинг қонига қўл урдингиз, — деди.

Ҳазрати Талҳа:

— Эй Ҳаким, — деди. — Эй Ҳаким, мен сени қидирам, истар эдим. Сен Басрада эдингми? — деди.

Ҳазрати Ҳакимнинг ҳам қабиласи кўп эди. Масжиддан чиқдилар ва Ҳазрати Талҳанинг аскарлари билан Мазҳаб маҳалласигача жанг қилдилар. Жанг жуда оғир бўлди. Ҳазрати Талҳа ва Зубайрнинг аскарлари кўп эди. Аввало Ҳазрати Ҳакимни шаҳид қилдилар. Бир киши Ҳазрати Ҳакимнинг тиззига шундай қилич урдирдики, оёғини ерга туширди. Аммо у, бир оёғи билан сакраб, ўша оёғига қилич урган кишининг бўйнига шундай қаттиқ қилич урдирдики, боши ерга тушди. Шундай қилиб халқ тўпланиб, Ҳазрати Ҳакимнинг қавмидан етмиш кишини ўлдирдилар. Қолганлари нажотни кочишда кўрдилар.

Ҳазрати Талҳа ва Зубайр Басранинг байъатини тўла қилгач, ҳар бир шаҳарга мактублар юбордилар, аскар талаб қилдилар.

Ва Ҳазрати Оиша ҳам Куфа шаҳридан бир кишига мактуб юбориб, Зайд ибн Сарҳонни талаб қилди:

— Агар менга келмасанг, Алининг ҳузурига ҳам борма.

Оиша онамизга мактуб ёзиб:

— Аллоҳ таоло менга: “Жанг қил!” деб буюрди. Сенга эса:

— “Ўйда ўтир! Аёлларнинг иши уй ишларидир”, деб буюрди. Сен эса ўз ишингни менга буюрасан. Ва менинг ишимни сен қилиб юрибсан. Бу жуда ажиб бир иш, — деб ёзди.

Ҳазрати Оишага ҳар куни шундай хабарлар келар эдики:

— Ҳазрати Али Зикарда турибди. Куфадан ва Мадинадан аскар тўплайпти.

Ҳар кимга маълум бўлдики, Басра аҳлининг кўпчилиги Ҳазрати Алининг тарафдоридир. Буни билган Талҳа ва Зубайр жуда ғамга тушдилар. Ҳеч бир жойдан, на Ироқдан, на Шомдан уларга аскар келмас эди. Чунки катта ишга қўл урган эдилар. Ва ишларини илгарилатолмас эдилар. Шунда халқни бир ерга тўпладилар. Хотбада туриб шундай дедилар:

— Ҳазрати Али Зикарда ўтирибди. Энди бизга 1000 киши керак. Токи уларнинг устидан ҳужум қилайлик. Халқни ундан қутқарайлик.

Аммо, бу талабга ҳеч ким жавоб бермади. Шу пайт Ҳазрати Зубайр турди:

— Менинг истагим — сизнинг ёрдамингиз. Энди мен сиздан ёрдам сўрайман. Нега ёрдам қилмайсизлар? — деди. Яна ҳеч ким жавоб бермади. Ҳамма жим бўлиб қолди. Ҳазрати Зубайр:

— «Ла ҳавла ва ла қуввата илла биллаҳил алиййил азим». Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам) хабар берган ўша фитна шу бўлса керак, — деди. Халқ хайратга тушган ҳолда эди. — Чунки мен ҳам, сиз ҳам хайратда қолганмиз, — деди ва жим бўлди. Сўнг минбардан тушди.

ЖАМАЛ КУНИ БЎЛГАН ЖАНГ

Бу хабар Ҳазрати Алига етди. У ҳам ҳар томонга мактублар юборди. Аскар талаб қилди. Хусусан Куфага юборди, чунки уларнинг кўпини ўз томонидан деб билар эди. Ва Абу Мусо Ашъарий (розияллоҳу анҳу) ҳамиша Куфа халқини Ҳазрати Алига муҳаббатли қилиб кўрсатар эди.

Аммо, на Куфа халқининг, на Абу Мусо Ашъарийнинг кўнгли Ҳазрати Али томонида эмас эди. Абу Мусо валийликнинг қўлидан кетишидан кўрқар эди. Ҳазрати Али Куфалиларга мактуб юбориб:

— Мен, бутун оламда сизларни афзал қилиб танладим. Бу ишдан халос бўлгач сизларнинг олдинларга келаман. Ораларингизда бўламан. Қанчалик аскар тўплай олсангиз тўпланлар ва юборинлар, менга келсинлар, деди. Шунингдек Муҳаммад ибн Абу Бакр ва Муҳаммад ибн Жаъфар ибн Абу Толибни Абу Мусо Ашъарийга юборди ва:

— Куфа халқини урушга ҳавасманд ва ғайратли қилгин. Қўлингдан келганича аскар юборгин, деди.

Абу Мусо унинг кўнгли бирга деб ўйлар эди. Негаки, Ҳазрати Алининг элчиси Куфага келган пайтда, Талҳа ва Зубайр (розияллоҳу анҳумо)ларнинг ҳам элчилари Куфага келган эдилар.

Ҳазрати Алининг элчилари Куфага келгач, халқ Абу Мусога:

— Ҳазрати Усмон ўлмасдан олдин, тирик пайтда жанг қилиш балки тўғри бўлар эди. Унга ёрдам берсангиз бўлар эди. Биз эса халқ орасида уни ўлдирсинлар деган фикрни тарқатдик. Энди у ерга боришимиз тўғри бўлмайди. Агар жанг қилиш керак бўлса, Ҳазрати Усмонни шаҳид қилганлар билан жанг қилиш керак, дейишди.

Ҳазрати Абу Мусо Ҳазрати Алининг элчиларига:

— Биз у шахс билан жанг қиламизки, Ҳазрати Усмонни улар ўлдиришган, деди.

Бошқалар ҳам:

— Эй Абу Мусо! Сен уялмайсанми, Ҳазрати Алининг байъати сенинг бўйингдадир, дейишди. Абу Мусо ҳам:

— Ҳазрати Усмоннинг байъати силарнинг бўйингизда эмасмиди? Уни нега ўлдирдингизлар? — деди.

Улар:

— Ким ўлдирди? — дейишди.

Абу Мусо жавоб бериб:

— Аввало сен ўлдирдинг, зеро сенинг исминг Муҳаммад ибн Абу Бакрдир, деди.

Элчилар қайтиб кетишди. Ҳазрати Алининг ҳузурига бориб, Абу Мусонинг сўзларини хабар беришди. Ҳазрати Али (каррамаллоҳу ваҷҳаҳу) ғамга ботди. Ёзиб, Молик ибн Аштар ва Абдуллоҳ ибн Аббос (розияллоҳу анҳумо)ларни Абу Мусога юборди. Улар ҳам Куфага келди. Масжидга борди. Ҳазрати Алининг мактубини халққа ўқиб эшиттирди. Абу Мусо минбарга чиқди. Хутба ўқиди. Ва:

— Эй Куфалик халқ! — деди. — Эй бу замон кишилари! Қурайшдан икки киши келди. Мулкни истамоқдалар. Улардан бири Ҳазрати Али, бири эса Ҳазрати Талҳадир. Ким бу дунёни истаса — борсин. Ким охират дунёсига ошно бўлса — бормасин. Зеро аслида Ҳазрати Усмон шаҳид қилинишидан олдин боришимиз лозим эди.

Ҳазрати Ибн Аббос унга:

– Аллоҳ таолодан кўрк, халқни жиҳоддан тўсмоқдасан, деди. Абу Мусо:

– Эй Аббос ўғли! – деди. – Сизлар Ҳазрати Усмоннинг байъатига вафо қилмадингиз. Биз ҳозир бу шахсга байъат қилмаймиз. Унинг буйруғига кирмаймиз. Аввало Ҳазрати Усмоннинг қони талаб қилинсин. Кейин биздан ёрдам талаб қилинсин, деди.

Шунда Молик ва Абдуллоҳ (розияллоҳу анҳумо) қайтиб кетишди. Ҳазрати Алининг ҳузурига боришди. Ҳазрати Али ҳам ичида қолди. Улардан умидини узди. Кейин ўз ўғли Ҳазрати Ҳасанни ва Аммор ибн Ёсирни юборди. Улар ҳам кетишди. Улар кетган эртаси куни Молик ибн Аштар Ҳазрати Алига:

– Эй мўминларнинг амири! – деди. – Бу халқ Абу Мусо ўлмагунча сенинг сўзингга итоат қилмайдилар. Мени юборгин, токи Абу Мусони ўлдирайин, деди.

Ҳазрати Али ҳам:

– Бор, кет, – деди. Аштар ўғли Молик ҳам кетди.

Аммор билан Ҳасан Куфага келгач, Жума масжидига боришди. Куфа халқи Ҳазрати Ҳасаннинг атрофига йиғилишди. Ҳазрати Ҳасан бу халққа меҳр кўрсатди. Кейин Абу Мусо (розияллоҳу анху) Ҳазрати Ҳасаннинг ҳузурига келди. Аввало:

– Эй Аммор, – деди. – Ҳазрати Усмоннинг қонини нега ҳалол деб билдинглар? – деди.

Аммор ҳам:

– Эй Абу Мусо! Нега бундай дейсан? Ҳазрати Усмонни шаҳид қилган шахсдан биз ҳам шикоятдамиз. Унинг валийлари зулм қилдилар. «Уларни ишдан бўшат» деб халқ тўпланди. Шу орада уни шаҳид қилдилар. Улардан ҳаммамиз безор бўлдик, деди.

Бундан сўнг Ҳазрати Алининг ўғли Ҳасан:

– Эй Абу Мусо! Нега бу халқни бизга ёрдам беришдан тўсмоқдасан? – деди. Абу Мусо:

– Мен тўсмаяпман. Лекин бу халқ мендан фикр сўрайди. Мен эса ростини айтаяпманки, Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам): «Мўминлар мушавварат қилмоқлари лозим», деб марҳамат қилганлар. Қачонки мендан сўрасалар, омонатни ўз эгасига топшириш лозим. Бу иш фитна деб аталади. Аллоҳ таоло бу халқни бу фитнага мубтало қилган. Бундан узоқда бўлиш лозим, деди. Ҳазрати Аммор унинг сўзини узиб:

– Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) сен каби кишилар ҳақида: «Ҳақни ботилдан ажрата олмас», деганлар. Темимлардан бир киши туриб, Амморга:

– Сенинг, бизнинг беямизга сўкишинг қандай жоиз? – деди. Ҳазрати Алининг ўғли Ҳасан бу кишига ғазабланиб, унга қаттиқ тиш тикди. Шу тариқа халқ иккига бўлинди. Баъзиси Ҳазрати Али томонида, баъзиси эса Абу Мусо томонида бўлишди. Яна Ҳазрати Усмоннинг қони учун Абу Мусо халқни кўзғатди. Кейин яна:

– Ўтиринглар! – деди. Минбарга чиқди. Хутба ўқиб:

– Эй мусулмонлар! – деди. – Фитна замони бошланса, ботил ҳақ бўлади. Ҳақ эса ботил бўлади. Шундай қилиб ким бу балога учраса, унга «Фитначи» дерлар. Ҳар бирингиз уйингизга қайтинг. Гўзал-гўзал ўтиринг. Қачонки бир киши чорасиз бўлиб эшигингизга келса ва ёрдам сўраса, унга ёрдам беринг. Лекин уйингиз ташқарисида ҳеч кимга ёрдам берманг, деди.

Шунда Ҳазрати Ҳасан:

– Эй киши! Сен минбарда нима қилмоқдасан? Минбар бугун Ҳазрати Алинингдир. Агар унинг байъати бўйинида бўлмаса, минбардан туш, деди.

Яна Ҳазрати Ҳасан Абу Мусога:

– Бу халқ Ҳазрати Алининг ёрдамига юз тутиб боришмоқда. Сен уларни фақат тилинг билан бу ёрдамдан тўсиб қололмайсан, деди. Кейин Ҳазрати Қаъко ибн Амр туриб деди:

– Эй халқ! Сизлар менинг насихатим ва шафқатимни биласизлар. Менинг сўзимни эшитинг. Ҳаммангиз, кичик-катта Абу Толиб ўғли Алининг ҳузурига боринглар. Унга ёрдам беринглар. Ёмон сўзларни эшитманглар ва Абу Мусонинг буйруғини тингламанглар. Мана, биринчи бўлиб мен Ҳазрати Алига кетаяпман, деди.

Яна бир фасеҳ, гўзал гапирадиган киши бор эди. Исми – Саҳбон ўғли Савҳон ибн Озер ибн Саъсоа эди. Халқ учун хутба ўқиди ва:

— Эй мусулмонлар! — деди. — Бу халқ учун шундан бўлсаки, имом керак. Чунки:

1. Халқнинг ишини дин асосида юритсин.
2. Дунё ишларини адолат билан бажарсин.
3. Бир-бирингиздан ҳақингизни олиб берсин.
4. Золимлардан мазлумларнинг ноласини зое қилмасин.

5. Мана шундай киши имомликка ва омонатга муносибдир. Ва дин йўлида ҳаммангдан уламороқ бўлсин. Ва Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам)га яқин бўлсин. Дунё муҳаббатидан узоқ бўлсин. Бу фазилатларнинг барчаси мўминлар амири Ҳазрати Алининг зотида мужассам. Ва ҳақ ундан. Дўсту душман орасида ярашув бўлсин деб, ва ихтилофлар йўқ бўлсин деб, ва ҳақ ботилдан ажратилсин деб, у сизлардан ёрдам сўрамоқда. Бас, ижобат қилинглар. Боринглар, унга ёрдам беринглар. Унга нисбатан хато қилманглар.

Сўнгра Ҳазрати Алининг ўғли Ҳасан хотба ўқиб шундай деди:

— Эй қавм! Ҳазрати Али сизларнинг имомингиздир. Бу қавм мусулмонлар орасида фитна чиқардилар. Аввало байъат қилдилар. Кейин байъатларини буздилар. Аллоҳ таолога осий бўлдилар. Ва Мўминлар амири Ҳазрати Али (ра.а.) сизларни шунинг учун талаб қияптики, басмалар (хужумлар) ва қавмлар орасини ислоҳ қилсин. Ажралик ва адоват орадан кетсин. Сизлар билан фурсат топсин. Агар улар бунга рози бўлсалар — яхши, агар рози бўлмасалар, Аллоҳ таолонинг ҳукми қандай бўлса, уларга шуни ижро қилсин. Бўлинглар, Мўминлар амири Ҳазрати Али (ра.а.)нинг ёрдамига кечикманглар. Бир-бирингизга қараманглар, ҳар ким ўз гуноҳи билан қолур. Ва ўз амалига яраша даража олур.

Ҳазрати Ҳасаннинг бу сўзлари орқасидан бутун халқ унга эргашиб:

— Сəманə ва тоатан (тингладик ва итоат қилдик), барчамиз сенинг олдингда келайлик ва ёрдамимизни сендан аямайлик. Мўминлар амири Ҳазрати Али (ра.а.) йўлида жонимизни фидо қилайлик, — дедилар.

Шундан кейин Амрнинг ўғли Ҳазрати Зайд хотба қилди. У ҳам:

— Эй қавм! — деди. — Бу зот — Мўминлар Амири Ҳазрати Алининг ўғлидир. Ва Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) аъзоларидан бир аъзодир. У сизнинг олдингизга элчи қилиб юборилди. Ва кўринглар, қандай каромат қилди,ки ўз ўғлини юборди. У Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг қизининг ўғлидир. Барчангиз, катта-кичик унга эргашинглар. Жон ва бош фидо қилинглар.

Бу сўзлар орқасидан барча халқ:

— Бош устимизда, — дедилар. Ҳазрати Абу Мусо ҳеч нарса демади, жим турди, қолди. Уятли юз билан қараб турди. Ҳазрати Алининг ғазабидан ҳам кўрқарди.

Айнан шу вақтда тўсатдан Ҳазрати Малик ибн Аштар шаҳарга кирди. Ва ҳокимлик саройига етиб борди. Ва Абу Мусонинг одамларига:

— Тез, бу жойдан чиқинглар, — деб буюрди. Улар эса:

— Бизнинг улғимиз келсин. Кейин чиқармиз, — дедилар. Ҳазрати Малик ўз калта оёғли таёғини олиб, уларнинг бошларига уриб ярди. Ҳаммасини саройдан чиқарди. Улар барчаси боши яраланган ҳолда масжидга, Абу Мусонинг ҳузурига бордилар:

— Саккин саройга борма. Малик ибн Аштар бизларни у ердан чиқарди, ҳайдади, — дедилар.

Абу Мусонинг бу ҳокимлик саройида кўп мол-мулки бор эди. У минбардан тушди. Жудо бўлиб чиқиб кетди. Халқ ҳам гавжумлик билан унинг билан бирга кетдилар. Малик кўлида калта таёқ билан турибди. Мусо ҳокимлик саройига кирмоқчи бўлди. Малик:

— Эй фитначи! Бу султон саройи, бу ҳокимлик қароргоҳи — Ҳазрати Алининг мулкидир. Энди сен халқни ундан қандай тўсасан? Ва ўзинг бу султон саройида нима қилурсан? — деди.

Ҳазрати Абу Мусо эса:

— Бугун менга омон бер. Бир бошқа жойга бориб кетай, — деди. Малик ҳам:

— Бир соатлик ҳам омон бермайман, — деди. Ва унинг кийим-кечаги ва матоларини чиқаришга амр берди. Нима нарсаси бўлса, ҳаммасини қароргоҳ эшигига олиб чиқилди. У ерга тўпланди. Мусо Маликдан яна омон сўради.

Шунда Малик ибн Аштар шомгача омон берди. У ҳам бир жой топиб ўша ерга борди. Ҳазрати Ҳасан, Аммор ва Малик ўша кеча ўша ҳокимлик қароргоҳида тундилар. Эртага Ҳазрати Ҳасан йўлга чиқди. Ва у билан бирга етти минг киши от ва қуроллари билан чиқдилар. Куфада қанча ёш ва катта киши бўлса, унга қўшилиб кетдилар.

Ҳазрати Али бундан хабардор бўлиб, бир манзил олдин чиқиб қарши олди. Уларга ширин сўз, хушчакчақ юз билан юзланди:

— Эй куфаликлар! — деди. — Мен сизларга шу ишда қатнашинглар,ки Ислом динининг маркази бўлинглар. Ва сизлар Ҳазрати Умар замонида ажамлар билан жанг қилгансизлар. Исломни шарқ томонларгача етказдингизлар. Ва ҳозир мен сизларни шунинг учун чақирдимки, бизга ёрдам беринглар. Бу бизга мухолиф бўлган биродарларимизни ҳаққа даъват қилалайлик. Агар бизга эргашсалар, қабул қилайлик. Олдинги ўтмишларидан кечайлик. Агар бизга эргашмасалар, уларга мулойимлик кўрсатаётгандек бўлайлик. Агар озор етказиб, душманлик ва маломат қилсалар, Аллоҳ таолога илтижо қилайлик. Токи уларни биздан йўқ қилсин. Агар у ерда яхшилик ва ислоҳ бўлса, ўшани қилгаймиз, — деб сўзларини тугатди.

Сўнгра ўша аскарни Зикарда жойлаштирди. Ва эртаси куни Ҳазрати Қаъко ибн Амрни Басрага элчи қилиб юборди. Ва унга:

— Бор, уларни байъатга чақир. Уларни насиҳат қил, — деди.

Бу амр устига Ҳазрати Қаъко Басрага етди. Ҳазрати Оиша, Ҳазрати Талҳа ва Зубайр уни кўриб:

— Нега келдинг? — деб сўрадилар. Ҳазрати Қаъко:

— Мусулмонларнинг яхшилиги ва ислоҳини исташга келдим. Энди сизлар нима дейсизлар? — деди. Улар ҳам:

— Ҳазрати Усмоннинг қонини талаб қиламиз ва ислоҳ истаймиз, — дедилар. Ҳазрати Қаъко:

— Ҳазрати Усмоннинг қонини талаб қилишда фитна бор, ислоҳ йўқ, бўлиши мумкин эмас. Ва бу иш аввал ҳам, кейин ҳам сизларга қолмас. Чунки сизлар Басрада уч юз кишини ўлдирдингиз. Уч минг кишининг кўнглини синдирдингиз. Улар ҳам ана шу қонни сизлардан талаб қиляптилар. Ва сизлар бу ишни қанчалик кучайтирсангиз, халқнинг кўнглидаги кин ҳам шунчалик кўпаяди, — деди.

Ҳазрати Оиша (ра.а.):

— Яхши гап айтдинг, — деди. — Ё сен нима деб ўйлайсан? — деб Ҳазрати Қаъкога сўз берди. У ҳам:

— Мен дерманки, фитнани ўчириб, сулҳ қилиш керак ва оқибатни кўзлаш керак. Офат ва яхшилик калити сизларнинг қўлингиздадир. Агар бу яхшилик эшигини очсангиз, саломатлик топасиз. Агар офат эшигини очсангиз, қўрқаманки, бу фитнада ўзингиз ҳам ҳалок бўлиб, ҳасратга дучор бўласиз. Ва сизнинг сабабингиз билан бошқа кўп кишиларга ҳам ёмонлик етгай, — деди.

Ҳазрати Оиша:

— Яхши айтдинг. Агар Ҳазрати Алининг фикри яхшиликка қаратилган бўлса, Ҳазрати Усмоннинг устидан борганларни ўз ҳузуридан чиқарсин, — деди. Ҳазрати Қаъко ҳам:

— Албатта, Ҳазрати Али мени шу иш учун юборди, — деб Ҳазрати Алининг ҳузурига қайтди ва:

— Улар сулҳ ва яхшиликка рози бўлдилар, — деди. Бу хабар:

— Сулҳ бўлаяпти, — деб Басрага тарқалди.

Шундан кейин Ҳазрати Али ўз аскарини олиб, Басра дарвозасига етди. Ва Куфа аскарига:

— Эй куфаликлар! Сизлардан кимки Куфадан чикиб, Ҳазрати Усмоннинг устидан Мадинага борган бўлса, орадан чиқсин, — деди. Аммо ўша аскар орасида Ҳазрати Усмон (ра.а.)нинг устидан борган жуда кўп кишилар бор эди.

Малик ибн Аштар (ра.а.) билан Адий ибн Хотам ва бошқа кўп етакчи шахслар бор эдилар. Ҳаммаси тўпланиб:

— Улар сулҳ истайди, аммо уларнинг бу сулҳи — бизнинг қонимизни талаб қилишдир. Агар бу сулҳ рўй берса, бизга дунёдан чиқиш керак бўлади, — дедилар.

Адий ибн Хотам ҳам:

— Ростини айтганда, агар улар сулҳ қилсалар, биз ҳам унинг ҳиласини қилайлик, — деди. — Шундай жанг қилайликки, улар билиб ҳам улгурмасин, — деди.

Тун қоплаганда, басралик бир киши Ҳазрати Талҳа ва Зубайр ҳузурига келди ва:

— Менга минг киши беринглар. Ҳозир Ҳазрати Али сизларни сулҳ қилмоқда деб ўйлапти. У хотиржам ўтирибди. Мен унинг устидан тунги босқин қилай, — деди. Улар эса:

— Улар мусулмонлардир. Али — Пайғамбарнинг амакиваччасидир. Ва ҳеч қачон уммат бир-бири билан жанг қилмас. Бизлар ҳаммамиз бир диндамиз. Шунинг учун, бизга жанг қилиш муносиб эмас, — дедилар.

Ва ҳам ўша тун Ҳазрати Алининг одамларидан бир киши Ҳазрати Али ҳузурига келди. У ҳам тунги босқин қилмоқчи эди. Ҳазрати Али унга ҳам худди шу жавобни берди.

Ҳазрати Али уч кун бу сулҳ устига қарор қилди. Халқни сулҳга чақирди. Шу сулҳ устида Ҳазрати Қаъкога:

— Чиқинг! — деди. Ҳеч ким чиқмади. Уч кундан кейин Ҳазрати Али отига миниб турди. Ҳазрати Талҳа ва Зубайрни чақирди ва:

— Аллоҳ ҳаққи учун ташқарига чиқинглар. Токи сизларга бир неча сўзим бор, айтай, — деди. Иккови ҳам аскар орасидан чиқдилар. Бир-бирининг ёнида турдилар. Шундайки, отларининг боши ҳам бир-бирига тенг келарди. Ҳазрати Али:

— Эй биродарлар! Менинг устимга аскар ва қурол тайёрладинглар. Агар Аллоҳ таоло сизлардан менинг жангим ҳақида сўраса, далил келтира оласизларми? Ҳолбуки, мен бирор далил ва ҳужжат келтира олмайман. Ва айтайликки, бизнинг ораимизда қариндошлик, яқинлик йўқ. Ва менинг байтим ҳам сизларга қарздор эмас. Лекин Пайғамбаримиз орқасида намоз ўқидик. У зот билан суҳбатда бўлдик. Энди мен сизларга нима қилдимки, қоним сизлар учун ҳалол бўлди? — деб сўради.

Ҳазрати Талҳа:

— Сен одам юбординг. Улар Ҳазрати Усмонни шаҳид қилдилар, — деди.

ҲАЗРАТИ АЛИ (К.В.) НИНГ СЎЗИ ВА ЖАМАЛ КУНИ ЖАНГ ВОҚЕАЛАРИ

Ҳазрати Али (к.в.):

— Ораларимизда Аллоҳдан ўзга ҳеч ким йўқ. У ҳолда келинглари, қўл кўтарамиз. Ҳақ таолога дуо қилайлик ва: «Йа Раббий! Усмоннинг ўлдирилишига хурсанд бўлганларга лаънат қил!» — дейлик. Шунда лаънат кимга келса, билиб олайлик, — деди. Ҳазрати Талҳа жим турди, ҳеч нима демади. Ҳазрати Али Ҳазрати Зубайр (р.а.)га:

— Эсингдами, деди, мен Мадинада Ҳошим ўғлонлари маҳалласининг бирида турардим. Сен Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам билан ўтиб кетаётган эдинг. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам менга қараб кулиб кўйдилар. Сен ўша вақтда Пайғамбарга:

— Эбу Толиб ўғлини ҳеч қачон ўзидан узоқ тутмайди, — деган эдинг. Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳам:

— Эй Зубайр! Бир кун келурки, сен аскар тўплаб, у билан жанг қилурсан. Ва сен эътироз қилурсан. Эй Зубайр, Аллоҳдан қўрқ, — деган эдилар.

Зубайр бошини эгди. Бир соат ўтиб:

– Ҳеч эсламайман. Агар бу сўз ёдимга тушганида, бу ерга келмас эдим. Валлоҳий, ҳеч қачон жанг қилмайман, – деди. Ва кўзлари ёшга тўлди. Отнинг бошини буриб кетди. Ва Ҳазрати Али ҳам ўз аскарлари хузурига қайтди.

Кейин Ҳазрати Талҳа ва Зубайр (р.а.)лар Ҳазрати Ойишанинг хузурига келдилар. Ҳазрати Зубайр (р.а.) Ҳазрати Ойишага:

– Мен Ҳазрати Али билан жанг қилмайман. Орқага қайтман, – деди. Ва ростдан ҳам қайтиб, ўз ўрнига кетди. Ҳазрати Ойиша, Талҳа ва Абдуллоҳ ибн Зубайрни чақиртди. Унга Ҳазрати Зубайр ҳақида гапни айтди. Улар ҳам Ҳазрати Зубайрнинг хузурига келишди ва:

– Биз бу ерга келишимиз лозим эди. Аммо, мана келдик, аскар тўпладик, халқни жангга чақирдик. Ва Усмоннинг қонини талаб қилдик. Басрадагина қанча кишини ўлдирдик. Энди аскарлар юзма-юз келди. Агар биз қайтсак, халқ: «Бу қайтиш Аллоҳдан қўрққанликдан эмас, балки Алидан қўрққанликдан!» – дейишади, дейишди. Ва шундай гаплар гапиришдики, Зубайрнинг фикри ўзгарди. Чунки у «фитнага сабабчи Алидир» деб ўйлар эди. Ва:

– Қанча кунлар Усмон учун Мадинага келганларни ўз ёнида ушлаб турмас, четлатар эди! – дейишди. Аммо бу илтиҳодларида хатога йўл қўйдилар.

Шунинг устига Ҳазрати Зубайр:

– Нима қилай, қасам ичганман, – деди. Улар эса:

– Бир қул озод эт, – дейишди. Унинг Маххур номли бир қули бор эди. Уни озод қилди, эркинликка чиқарди.

Шу тариқа Басра аҳли икки тоифага бўлинди. Бир қисми Талҳа ва Зубайр (р.а.)ларга байъат қилдилар. Бир қисми эса кечаси билан Ҳазрати Али (к.в.)нинг хузурига келишди. Ҳазрати Алининг қўшини йигирма киши эди. Ҳазрати Талҳа ва Зубайрнинг қўшини эса ўттиз минг киши эди.

Кейин икки томон ҳам сулҳга рози бўлишди. Ва Ҳазрати Али Ҳазрати Аббоснинг ўғли Абдуллоҳни Ҳазрати Талҳа ва Зубайрга юборди. Сулҳ тўлиқ бўладиган ва тонг отиши билан амалга ошириладиган эди.

Аммо, Ҳазрати Усмон учун Мадинага борган кишилар ўша кеча ухламадилар. Бир жойга тўпланиб:

– Улар бизга қарши сулҳ қиляптилар. Бизнинг чорамиз шуки, икки қўшин орасида жанг чиқаришдир. Лекин буни биз қўзғатганимиз маълум бўлмаслиги керак, – дейишди.

Тонг отиши билан улар уч тоифа бўлди. Ўзларини Ҳазрати Талҳа ва Зубайрнинг қўшини орасига солдилар. Уч жойдан аскарларини ёриб киришди. Улар эса: «Қоронғи ҳужум қилинди!» – деб бақира бошлашди. Кейин бу сафларни ташлаб Ҳазрати Али (р.а.)нинг қўшини ичига киришди. Шу пайтда Молик ибн Аштар, Ади ибн Ҳотам ва бошқа сардорлар қўшин орасидан чиқиб Ҳазрати Али (р.а.)нинг хузурига келишди. Ва:

– Талҳа ва Зубайр туфайли бир қўшинни чиқармоқчи бўлдинг. Биз биламизки, улардан муҳолифатдан ўзга нарсани чикмайди. Бугун сенинг хузуригда жонимизни фидо этайлик, – дейишди. Ҳужумга қарши ҳужум билан жавоб қайтарилди. Жанг қаттиқ бўлди. Ҳазрати Ойиша буюрдилар. Туянинг маҳфасини аёллар учун махсус бўлган парда билан ўрашди. Уни икки қават зирх билан қоплашди. Мустаҳкамлашди. Ва уни тилла билан безашди. Ўзи шу маҳфас ичида ўтирди. Ва қўшиннинг орқасида турди.

Ҳазрати Талҳа ва Ҳазрати Зубайр ҳам қўшиннинг олдида жойлашдилар. Жанг бошланди. Қуёш қизиди. Жанг жуда қаттиқ бўлди. Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Зубайр (р.а.) ҳужум қилди. Ўзи пиёда эди. Молик ибн Аштар ҳам пиёда эди. Улар бир-бирига ҳужум қилишди. Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Зубайр унга бир неча жароҳат етказди. Молик эса унинг бошига қаттиқ қилич туширди. Ҳазрати Абдуллоҳ (р.а.) чайқалди, йиқилди. Молик яна уришни истади. Ҳазрати Абдуллоҳ буни ҳис қилди. Моликнинг қўлини ушлади:

– Эй Молик, – деди, – амон бер.

Халқ Молик ким эканини билмасди. Зеро у «Аштар» деб танилган эди. Молик унга амон берди ва Ҳазрати Алининг қўшини ичига кириб кетди. Абдуллоҳ (р.а.) эса заиф

ҳолга тушиб ерга йиқилди. Уни олиб шаҳарга олиб кетишди. Унинг танасида тўлик ўттизта жароҳат бор эди.

Ҳазрати Талҳа ва Зубайр (р.а.)лар аскарлари орасида туришарди. Ҳазрати Али ўз аскарига шундай деб бақирарди:

– Билингларики, улар сизнинг билан жанг қилмас эканлар, сизлар ҳам жанг қилманглар. Агар қочишса, қувманглар. Орқаларидан борманглар. Ҳеч кимга жароҳат етказманглар. Ўлдириш ниятида бўлманглар. Зеро уларнинг на қони, на моли ҳалол эмас. Агар ҳужум қилсангиз, ўзингизни ҳимоя қилиш ниятида қилинглари. Агар улар ҳалок бўлса, қонлари сизнинг бўйингизда бўлмасин.

Қачонки кун иссиғини оширди, ҳаво қаттиқ қизиди, икки томондан ҳам кўп кишилар шаҳид бўлди. Ҳеч ким бу каби урушни кўрмаган эди. Пешин вақтига яқин бир пайтда, Ҳазрати Талҳанинг оёғига бир ўқ теги. Эгилиб ўқни суғуриб чиқарди. Қони жуда кўп окди. Аммо сабр қилди. Ва яна сафнинг олдига ўтиб ўрнини олди. Аммо қони жуда кўп оққанидан боши айланди. Қулига:

– Кел, отимнинг ортига мин. Ва мени бағрингга ол, – деди. Қули ҳам отга минди. Уни бағрига олди. Кейин Ҳазрати Талҳа:

– Мени бир тарафга олиб чиқ, – деди. Қули ҳам уни орадан чиқариб шаҳарга келтирди. Лекин Ҳазрати Талҳанинг танасидаги қон бутун аъзоларига ёйилган эди. Шаҳар четида бир вайрона жой бор эди. Қули уни ўша ерга етказди. Еруга туширди. Шундоқ пайтда Ҳазрати Талҳа ўша ерда вафот этди. Унинг муборак қабри ҳам ҳозир ўша ердадир.

Ва Ҳазрати Зубайр унинг яқинида турган эди. Ҳазрати Талҳа яраланиб йиқилгач, Ҳазрати Зубайр ҳам қайтди. У ер «Водий ас-Сибо» (Ябойи ҳайвонлар водийси) деб аталур эди. Амр ибн Ҳармуд исмли бир киши икки отли билан Ҳазрати Зубайрнинг ортидан от миниб чиқди. Уни қорнига бир ўқ узатди, ўқ орқасидан чиқиб кетди. Ҳазрати Зубайр ҳам орқага бурилиб, Амрга қилич билан зарба берди. Амр бу қиличга қалқони билан тўсқинлик қилди. У икки отли ҳам етиб келишди. Ҳазрати Зубайрни урдилар, отидан ерга туширдилар. Амр отидан тушиб, унинг муборак бошини кесди. Ҳазрати Алининг ҳузурига олиб келди ва:

– Ё Али! Зубайрни ўлдирдим, – деди. Ҳазрати Али ҳам:

– Жойинг дўзах бўлсин, – деди. Зеро Ҳазрати Али Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам)дан эшитган эдиларки, Расулуллоҳ шундай деган эдилар:

– Саффийя ўғлини ўлдирганнинг жойи дўзахдир.

Ҳолбуки Ҳазрати Али:

– Кимки қочса, унинг ортидан борманглар, – деган эдилар.

Ўша пайт Зубайрни ўлдирган Амр Ҳазрати Алига:

– Нима дейман? Энди сенинг буйруғингга ҳилоф иш қилсам – дўзахга тушаман. Агар буйруғингга риоя қилсам – яна дўзахга тушаман. Ё Али, сен бу уммат учун фитнасан, – деди.

Шу пайт Ҳазрати Оишага:

— Ҳазрати Талҳа ва Ҳазрати Зубайр иккаласи ҳам шаҳид қилинди, — деган хабар етказилди. У ҳам:

— Туямни саф олдига етказинглари, — деб амр қилди. Забба ўғлиларидан 12.000 киши келиб саф тузди. Ҳазрати Оиша туюси билан турган эди. Уларга жангга чиқишга рағбат бериб турар эди. Чунки Ҳазрати Талҳа ва Зубайрнинг шаҳид қилиниши, уларнинг аскарини тор-мор қилиш арафасида эди. Ва сафлари орқага чекинаётган эди. Лекин Ҳазрати Оишанинг рағбати билан жанг яна шиддатли бўлиб кетди.

Ҳазрати Али (ра.а.) бу ҳолни кўриб қаттиқлашди. Энди ўз ёронлари Ҳазрати Оишанинг маҳфасига баҳор ёмғиридек ўқ ёғдира бошладилар. Лекин ҳеч бир ўқ у зирхни тескалиб ўта олмади. Туясининг бўйнига Ҳазрати Каъб ибн Сувейд етуклаб турган эди. Ҳазрати Али Малик ибн Аштарни чақирди. Унга:

— Бу қавм, ана ўша туя ва ундаги маҳфасани кўриб тургани учун, уларнинг юзлари орқага бурилмайди. Лекин сен бир хийла қил, туянинг бўйнини қўлингга ол ва бир томонга торт, — деди.

Малик ибн Аштар ҳам Ҳазрати Оишанинг аскарига ҳужум қилди. Бир қилич билан Каъбнинг қўлидан туяни туширди. Каъбнинг бир укаси бор эди. Келиб туянинг бўйнини ушлади. Ҳазрати Оишага:

— Мен Каъбнинг укасиман, — деди. Ҳазрати Оиша ҳам:

— Аллоҳ таоло савобини зиёда қилсин, — деди. Ҳазрати Малик ибн Аштар унинг ҳам қўлини кесиб туширди. Орқа-орқадан етмиш киши келди. Малик ибн Аштар ўша етмиш кишининг ҳам қўлларини ерга туширди. Энди келадиган одам қолмади. Ҳазрати Али:

— Туянгни тортиб олинглар, — деб амр қилди. Лекин туянинг бўйни қанчалик тортилибди, туя юрмади. Ҳазрати Али (ра.а.):

— Ана у лаънатланганга уринглар, — деди. Туяга бир қилич уриб, оёғини кесиб туширдилар. Басралик аскар тор-мор бўлди. Устидаги маҳфаса ерга тушди.

Ҳазрати Оиша:

— Эй Ҳасаннинг отаси! Сен менга қарши зафар топдинг. Яхшилик қилгин, — деди.

Ҳазрати Али (ра.а.) бу илтижони эшитди, лекин жавоб бермас эди. У вақтда Муҳаммад ибн Абу Бакрни чақирди. Унга:

— Борагин, синглинг, Абу Бакрнинг қизи Оишани шаҳарга етказ, — деди. Муҳаммад ибн Абу Бакр ҳам маҳфаса олдига келди. Қўлини парда орасидан ичига киритди. Ҳазрати Оишанинг кўкрагига тегиб кетгач, Ҳазрати Оиша бақирди:

— Бу ким,ки қўлини шундай жойга теккизади, у ерга Пайғамбардан бошқа ҳеч кимнинг қўли тегмаган, — деб чақирди. Муҳаммад ибн Абу Бакр ҳам:

— Кўрқма. Менман. Сенинг акангман, — деди. Ҳазрати Оиша ҳам:

— Шукр Аллоҳгаки, сен экансан! — деди. Ва укаси уни олиб Басрага етказди. Басранинг машҳур зотларидан Абдуллоҳ ибн Халафил Ҳузойи ҳазратларининг уйига туширди. Ҳазрати Али (ра.а.) ҳам келганида, шу ерда ўтирурди.

Оқшом бўлди. Ҳазрати Али, қочганлар орқасидан боришга рухсат бермади. Ҳазрати Алининг ёронларидан жуда кўп киши ҳалок бўлган эди.

Эрталаб Ҳазрати Али (ра.а.) Басрага келганда, тўғри ҳокимлик қароргоҳига борди. Абдуллоҳ ибн Кайриз касал бўлган эди. Қочган, ва Шомда Ҳазрати Муовиянинг ҳузурига борган эди. Қочганлардан жуда кўп киши ҳам Абдуллоҳ ибн Кайриз билан Шомга кетишган эди.

Ҳазрати Али амр қилди. Иккала тарафнинг шаҳидларини жоме масжидга олиб бордилар ва жаноза намозларини ўқидилар. Кейин тупроққа қўйдилар. Бутун шаҳар аҳли қароргоҳга келдилар. Ва Ҳазрати Алига байъат қилдилар.

Басра аҳли ҳар кеча Ҳазрати Оишанинг эшиги олдига келиб бақирди, оғир сўзлар айтар эдилар. Бу сўзлар унинг юрагини юлиб ёнар эди. Бу хабарни Ҳазрати Алининг ҳузурига етказдилар. Ҳазрати Али (Аллоҳ унинг юзини мўътабар қилсин) унга Қаъко ибн Амрни юборди. Унга:

— Ҳар ким Ҳазрати Оишага бундай ҳаракат қилса, уларга жазо бер, — деди. Қаъко ҳам кўп киши билан Ҳазрати Оишанинг эшигига келди. Икки кишини ушлашди. Ҳар бирига юзта қамчи уришди. Шундан кейин ҳеч ким ёмонлик қилмади.

Ҳазрати Али Байтулмолда қанча мол бўлса, аскарларга тақсим қилди. Ва:

— Агар Шомга бориб у ерни фатҳ қилсам, сизларга бундан ўн баробарини бераман, — деди.

Ва Ҳазрати Али (ра.а.), Ҳазрати Оишани яна Мадинага юборишни хоҳлади. Аббоснинг ўғли Абдуллоҳни унга юборди. Ва:

— Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам) менга: “Сенинг оранда менинг хотинларимдан бири билан бир воқеа бўлади. Қачонки унга қарши ғалаба қилсанг, уни яна уйига юборгин”, — деб айтган эдилар, — деб хабар юборди. Ва Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Жаъфар орқали Байтулмолдан 12.000 дирҳам юборди. Ҳазрати Абдуллоҳ ҳам ўз

молидан 50.000 дирҳам берди. Ва Ҳазрати Али (ра.а.) Басра амирининг аёлларидан қирқтасини у билан бирга юборди. Ўзи ҳам уч мил у билан бирга борди. Ҳазрати Оиша туясига тўхтатишни буюрди. У билан бирга кетувчи халқ кўп эди. Ҳазрати Оиша хотба ўқиб:

— Эй халқ! Бир иш келди-кетди. Аллоҳнинг казо-қийдири. Энди бу ҳолатдан кейин ҳеч ким бир-бирига қўнғлида кина тутмасин. Ҳамингиз менинг ўғилларимсиз. Ҳамингиз бир-бирингизга биродар бўлинглар. Шу ергача келган Ҳазрати Али ҳақида сўзни етказиб:

— Ҳазрати Али билан менинг орамда аввал ҳеч қандай масала йўқ эди. Бу қадар нарса масала бўлиб кетди. Бу каби ҳоллар аёллар орасида, қавм ва қабила орасида ҳам бўлиб туради. Энди у менга ҳамингиздан яқинроқ, — деди. Ва Ҳазрати Али ҳам:

— Ростдир. Бизнинг орамизда ҳеч нарса йўқ эди. У мўъминларнинг онасидир. Ва Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг завжасидир. Унинг ҳаққи бизда кўпдир, — деб Ҳасан ва Ҳусайнни ва Муҳаммад Ҳанафийани уч манзилгача юбориб кузатди. Сўнгра Ҳазрати Али Басрага қайтди. Басранинг амирлигини Аббоснинг ўғли Ҳазрати Абдуллоҳга берди. Ўзи аскарини олиб Куфага кетди. Яна Мадинага бормади. Куфада жойлашди.

Басра амирлигини Ҳазрати Абдуллоҳга берганида, Малик ибн Аштар:

— Али Басрани Аббоснинг ўғлига берди. Куфани ўзининг шаҳри қилди. Биз эса, бир йилдан буён нега жанг қилдик? — деди. — Ва ҳам Ҳазрати Усмон зулм билан ўлдирилди. Биз у учун Ҳазрати Оиша билан нега жанг қилдик? Шунинг учун ҳам Ҳазрати Талҳа ва Зубайр — Пайғамбарнинг ҳаворийларидан эдилар — ўлдирилдилар, — деди.

Бу хабар Ҳазрати Алининг қулига етди. У Куфага кетар эди. Малик ибн Аштар ундан олдин кетган эди. Ҳазрати Али унинг орқасидан одам юбориб, уни қайтарди ва фитна бўлмасин деб уни ўз ила Куфага киритди.

МИСР ХАБАРИ

Ҳазрати Усмон замонида Абдуллоҳ ибн Саъд ибн Абу Сарх Мисрда ҳоким эди. Ва Муҳаммад ибн Абу Бакр ва Муҳаммад ибн Ҳузайфа унинг ҳукм остида эдилар. Ва бу икки Муҳаммад Мисрликларга:

— Биз бу Абдуллоҳ ибн Саъд ибн Абу Сархни қабул қилмаймиз, — дейишди. Ва Мисрликлар кўзгалдилар, Мадинага бордилар. Ва Муҳаммад ибн Абу Бакр улар билан бирга кетган эди. Муҳаммад ибн Ҳузайфа эса Мисрда қолди.

Ҳазрати Усмонни Мадинада муҳосара қилишгани ҳақида хабар келган вақтда Муҳаммад ибн Ҳузайфа Абдуллоҳ ибн Саъдни Мисрдан чиқарган эди. Ва Али (р.а.) томонида бўларди. Ва:

— Агар халифалик Алига ўтса, Мисрни унга берсин, — деб ўйлар эди. Лекин Али Мисрни Қайс ибн Убодага берган эди. Қачонки Қайс Мисрга етди. Байъат ахдини ўқиди. Халқ Қайсга итоат қилди. Ва унинг қўли билан Ҳазрати Алига байъат қилдилар.

Аммо Кинана оғлонларидан бир қабила бор эдики, Мисрнинг Ҳориса номли қишлоғида яшар эдилар. Улар Ҳазрати Усмонни севар эдилар. Қайсга одам юбордилар:

— Биз, хирож ва бож билан сенинг фармон доирангда бўламиз. Лекин байъат учун бизга бир неча кун муҳлат бер. Қарайлик, иш қаерга боради? — дейишди. Қайс:

— Мисрда бир қишлоқ халқи байъат қилмаса, нима зарар? — деди.

Қайснинг Маслама ибн Муҳаллид номли бир амакиваччаси бор эди. У Қайсдан махфий равишда Ҳазрати Усмоннинг қони учун халқни кўзгатишга даъват қилар эди. Бу хабар Қайсга етди. Қайс унга мактуб ёзди:

— Сен менинг амакимнинг ўғлисан. Мусулмонлар орасида фитна чиқармоқчимисан? Бу қадар кишини Ҳазрати Усмоннинг қони учун чақириб: «Келинглар, Ҳазрати Усмоннинг қонини талаб қилайлик», дер экансан, — деди. Маслама эса:

— Сен бу ерда ҳоким экансан, мен бу ерда ҳеч кимга байъат қилмайман, — деди. Қайс эса Миср халқига ёрқин чехра кўрсатар, уларни хушнуд қиларди. Улардан байъат олди. Мисрда ўтириб хирож талаб қилди. Ҳазрати Али Қайсни Мисрга волий этиб тайин этган

эди. Ҳазрати Муовия эса Ҳазрати Алининг Куфадан юриши ва Қайснинг Мисрдан ҳаракат қилишига кўрқди. Шомда уни ўраб олишларидан хавотирга тушди.

Ўша вақтда Муовия Қайсга мактуб юборди. Унга:

– Менинг томонимга кел, сенга кўп яхшилик қилай, – деди. Қайс эса:

– Кўрайлик, яхшилигинг қандай бўлар? – деди. Ҳазрати Муовия Қайснинг хилла ўйлаётганини деб, яна унга мактуб ёзди:

– Мени алдама. Ё дўст бўл, ё душман бўл. Токи биз ҳам билиб олайлик, – деди. Қайс ҳам жавоб бериб Муовияни умидсизликка туширди.

Ҳазрати Муовия Қайсдан умидини узгач, хилла қилиб Қайсни Ҳазрати Алининг кўзидан тушириш ва уни Мисрдан четлатиш истагига тушди. Чунки Қайс Муовияга ёзган мактубида:

– Урушда мен сенга кифояман. Ҳазрати Алининг ҳожати қолмайди, – дер эди. Аммо Муовия унинг мактуби Алининг қулига етсин, деб кимни кўрса, шундай хабарни тарқатар эди:

– Бизга Қайс кифоя. Ва Қайсдан бошқа дўстимиз йўқ. У бизга дуо қилади. Ва Қайс хамиша менга мактуб юбориб:

– Аскарим билан сенинг томонингдаман, – дер.

Ҳазрати Муовия ўз шпионларига бу хабарни Ҳазрати Алига етказишларини хоҳлар, токи Али Қайсни Миср валийлигидан узоқлаштирсин.

Ростдан ҳам шпионлар бу хабарни Ҳазрати Алига етказдилар. Ҳазрати Али ростгўй, ёмон гумон қилмайдиган, номусли ва жасур киши эди. Бу хабарни эшитган пайтда Қайсга нисбатан шубҳа қалбига келди. Дарҳол Абу Бакрнинг ўғли Муҳаммадни ва Абу Толибнинг ўғли Жаъфарнинг ўғли Абдуллоҳни чақирди. Улар билан маслаҳатлашиб, чора кўрди. Унга Қайснинг хабари маълум қилди. Абу Бакрнинг ўғли Муҳаммад (р.а.):

– Эй мўминларнинг амири! Кимдан шубҳанг бўлса, дарҳол уни вазифасидан бўшат. Қалбнинг доимо ғамда бўлмасин, – деди. Ҳазрати Али эса Қайсни ишдан бўшатсам, Муовиянинг олдига кетар деб ўйлар эди. Кейин Қайсга шундай мактуб ёзди:

– Эшитдимки, Ҳориса номли қишлоқ бор экан. Унинг аҳли байъат қилмаган экан. Агар қабул қилмасалар, улар билан жанг қил.

Қайс ҳам Ҳазрати Алига жавоб ёзиб:

– Бу кишиларнинг Мисрда қабилалари ва уларга эргашувчилари кўп. Энди бориб улар билан жанг қила олмаймиз. Чунки уларнинг қуввати бизнингдан кўп. Кўрқаманки, душман билан чиқишолмаймиз, – деди. Ҳазрати Али (р.а.) Қайснинг бу жавобини ўқиб, унга нисбатан шубҳаси янада кучайди. Ва Абдуллоҳ ибн Жаъфар ҳам:

– Эй мўминларнинг амири! Бу мактуби билан Қайснинг моиллиги маълум бўлди, – деди. Шундай экан, уни ишдан бўшат, ўрнига Муҳаммад ибн Абу Бакрни юбор. Токи Мисрда сенга ишонч бўлсин, – деди.

Ҳазрати Али ҳам Қайсни Мисрдан ишдан бўшатиб, Муҳаммад ибн Абу Бакрни юборди. Ва шундай қилиб Муовиянинг хилласи ўтди.

Қачонки Муҳаммад ибн Абу Бакр Мисрга етди, аввало Ҳориса қишлоғи аҳлига:

– Байъат қилинглار, – деди. Улар:

– Шошма. Бу ишни кўрайлик. Нимага борар? – дейишди. Муҳаммад (р.а.):

– Ё байъат қилинглар, ё қишлоқдан кетинглар, – деди. Бир кишини аскар билан ўша қишлоққа юборди. Исми Музр эди. Унга:

– Агар байъатни қабул қилмасалар, улар билан жанг қил, – деди.

Қачонки Музр аскар билан Ҳориса қишлоғига борди, қишлоқликлар унга қарши чиқиб жанг бошладилар. Қўмондон Музрни ўлдирдилар. Кейин Муҳаммад (р.а.) исми Кинона бўлган бошқа бир кишини аскар билан юборди. Ҳорисаликлар у қўшинни ҳам парчалашди ва Кинонани ҳам ўлдиришди. Бунинг устига Муҳаммад (р.а.) Ҳазрати Алига хабар бериб:

– Ҳар икки галда Ҳориса қишлоғи аҳли аскаримизни мағлуб қилишди. Ва уларга ёрдамчилар ҳам кўпайди. Мисрликлар менга ғалаба қилиб кетишларидан кўрқаяпман, – деди. Ҳазрати Али ҳам:

– Сен уларни жойларидан силжитма. Тинч тур. Токи уларнинг чорасини енгиллаштирсак, – деди. Ҳазрати Қайс ҳам аслида шундай деган эди. Муҳаммад ибн Абу Бакр ҳам улардан четда турди. Аммо бирор фитна чиқармасинлар деб, улардан доимо эҳтиёт бўлар эди.

АМР ИБН ОС (Р.А.) ВОҚЕАСИ

Ҳазрати Усмон муҳосара қилинган пайтда, Амр ибн Ос ўз қишлоғида эди. Унинг икки ўғли бор эди. Бири Муҳаммад, бири Абдуллоҳ.

Амр ибн Ос Ҳазрати Усмоннинг ўлдирилгани хабарини эшитгач, у икки ўғлини чақирди. Улар билан маслаҳат қилди. Охирида бундай фикрга келди: сабр қилиш керак, токи иш охири нимага етишини кўрайлик. Қачонки Ҳазрати Талҳа ва Ҳазрати Зубайр, Ойиша (р.а.а.)нинг Маккада ёнида эканларини ва Ҳазрати Али халифа бўлганини эшитди, ўз-ўзига:

– Ҳазрати Али ҳамиша ва ҳар жойда Талҳа ва Зубайрга ва Ойиша (р.а.а.)га ғолиб келади, – деди. Чунки, аввал улар Ҳазрати Алига байъат қилганларини эшитган эди. Ҳазрати Алининг ҳузурига боришни хоҳламади. Сабр қилди. Токи Муовия Шомда унга байъат қилинганини, аммо Усмоннинг қони учун Алини айблашлари ва гуноҳкорлик билан маломат қилишларини эшитгач, икки ўғлига:

– Сизлар нима деб ўйлайсизлар? Ҳақ ким томонда? Қайси шахснинг ҳузурига бориш керак? – деб сўради. Икки ўғли ҳам:

– Амирул мўъминин Али – фазилат эгаси, Ислоннинг энг қадимий кишиларидандир. Ҳақ унда. Унинг ҳузурига бориш керак, – дейишди.

Амр ҳам:

– Менинг ижтиҳодим ва қарашим шундайки, ҳақ – Муовияда. Чунки, Ҳазрати Усмоннинг устидан юрганлар, бугун Ҳазрати Алининг ёнидадирлар. Менингча, Ҳазрати Муовиянинг ҳузурига бориш керак. Ундан бизга фойда етади, – деди. Икки ўғлини олиб тўғри Муовиянинг ҳузурига борди. Шомга боргач, бутун Шом аҳли қилич тақинган ҳолда Усмоннинг қонини талаб қилиш учун Муовияга байъат қилганини кўришди.

Ансорлардан Нуъмон деган киши Ҳазрати Усмон шаҳид қилинган куни устидаги қонли кўйлагини ва Ҳазрати Усмоннинг хотуни Ноилани кесилган қўлини олиб, Шомга келди ва буларни Муовиянинг ҳузурига олиб келган эди. Муовия ҳар сафар минбарга чиққанда, ўша қонли кўйлакни ва Ноиланинг тўрт бармоғи қолган қўлини минбарга осиб қўярди. Ва Ҳазрати Усмоннинг фазилатларини зикр қиларди. Ва халқни Ҳазрати Усмоннинг интиқомини олишга қўзғатар эди. Халқ ҳам йиғлашарди, фарёд қилишарди. Минг кишидан зиёд батырлар:

– Ҳазрати Усмоннинг интиқоми олинмагунча совуқ сув ичмаймиз, кийимимизни ювмаймиз, – деб қасам ичган эдилар. Доимо Ҳазрати Алини айблар эдилар:

– У ҳам Усмоннинг қонини тўкилишида шерикдир, – дер эдилар. Чунки, Усмонни ўлдирганлар унинг билан бирга. Али уларга нафақа беради, дер эдилар.

– Бу шундай ишки, Амр ибн Ос айтдики, яқин орада бу иш тузалмайди, – деди.

СИФФИН ВОҚЕАСИ

Амирул мўъминин Ҳазрати Али (р.а.) Ҳазрати Муовияга элчи юборди ва унга:

– Шом аҳли нима деб ўйламоқда? Бу ҳақда менга хабар бер. Уларни менга байъат қилдир, – деди. Муовияга юборилган мактубнинг бошланиши шундай эди:

(Бисмиллаҳир роҳманир роҳим. Мин амирил мўъминин Али ила Муовията ибни Аби Суфён)

Мактубни олиб келган Ҳазрати Алининг элчисини меҳмон қилди ва Ҳазрати Амр ибн Осага:

– Нима қилиш керак? – деб сўради. Ҳазрати Амр ҳам:

– Бутун Шом аҳлини масжидга тўпла. Минбарга чиқ. Қонли кўйлакни ҳам минбарга чиқар. Ҳазрати Усмоннинг қонини Ҳазрати Алининг бўйнига олиб кўй, – деди. Ҳазрати Муовия ҳам Амр айтганидек қилди. Кейин, Шом халқидан кўп киши йиғилди ва:

– Биз Ҳазрати Али билан жангга борамиз. Чунки, Ҳазрати Усмонни ўлдирганлар томонида бўлгани учун, унинг ўлимига сабаб Ҳазрати Алидир, – дейишди.

Элчи бу хабарни Ҳазрати Муовиядан Ҳазрати Алиги олиб келди. Ҳазрати Али эса Аббоснинг ўғли Абдуллоҳга (р.а.) мактуб ёзиб:

– Басрада қанча аскарнинг бўлса, олиб кел, – деди. Мадинадан ҳам аскар сўраб, кўп аскар тўплади. Куфадан чиқиб, Шом йўлини тутди.

Ҳазрати Муовия ҳам Амр ибн Ос билан суҳбат қилди. Амр:

– Ҳазрати Али ўзи келмоқда. Сен ҳам унга қарши ўзинг чиқ, – деди.

Бунинг устига Ҳазрати Муовия бош қўмондонликни Амрга берди. У ҳам Шом аҳлини тўплади. Ва Ҳазрати Усмоннинг қонини талаб қилишга ундади. Минг кишини танлаб, Вардан номли икки қулини уларга қўмондон қилди. Ва уни илгарилаб юборди. Ўзи ҳам Варданнинг ортидан ҳаракат қилди. Унинг ортидан Ҳазрати Муовия кўп сонли аскар билан чиқди. Амирул мўъминин Ҳазрати Али Мадинага етгач, Зиёд ибн Наср ибн Ҳорисни қирқ минг киши билан илгарилатиб юборди. Ўзи ҳам унинг ортидан бутун аскар билан чиқди, Рикқа кўпригидан ўтди. Ҳазрати Муовия эса илгарги қўшинга Абу Аъвэр Салами йўлбошчи этиб тайин этди.

Ҳазрати Зиёд билан Абу Аъвэр бир-бирларига яқинлашдилар. Зиёд Ҳазрати Алиги хабар юборди. Ҳазрати Али ҳам Молик ибн Аштерни уч минг киши билан юборди ва уни бутун қўшинга қўмондон қилди. Шундан кейин икки томон ўртасида шомгача жанг бўлди. Тун тушгач икки томоннинг аскарлари ҳам орқага қайтди. Эртага куни Молик ибн Аштер Абу Аъвэргэ элчи юборди:

– Бекорга аскарларимизни нега қиряпмиз? Кел, майдонга чиқайлик, яккама-якка жанг қилайлик, – деди. Абу Аъвэр кўрқиб, жанг майдонига чиқмади.

Бу вақтда мўъминларнинг амири Ҳазрати Али (каррамаллоҳу ваҷҳаҳу) этиб келди. Абу Аъвэр бунинг эшитгач, аскарини олди, Фурат дарёси бўйлаб секин-секин орқага қайтди. Ва Фурат атрофида кенг ва ўтлоқ жой топди. Унга «Сиффин» дер эдилар. У ерга қонди. Одам юбориб Ҳазрати Муовияни чақиртди. Ва Абу Аъвэр сув томонни эгаллади. Амирул мўъминин Ҳазрати Али келган пайтда Ҳазрати Муовиянинг қўмондони Абу Аъвэр ҳам келиб турган эди.

Ҳазрати Али (р.а.) Молик ибн Аштерни сув атрофини эгаллаш учун юборди. Қонли жанг бўлди. Кейин Ҳазрати Саъсаа ибн Савҳонни Ҳазрати Муовияга юбориб:

– Биз бу ерга сув учун талашиш учун келмаганмиз. Балки дин, имомат ва ҳақни очиққа чиқариш учун келдик. Агар мақсадимиз сув олиш бўлганида, сиздан олдин келиб, сувни эгаллар эдик. Сув уруши қолсин. Динни зоҳир қилиш уруши бўлсин. Токи ҳақ билан ботил ажралсин, – деди.

Ҳазрати Саъсаа Муовиянинг ҳузурига келгач, Ҳазрати Муовия аскарнинг ўртасида от устида турган эди. Ҳазрати Алининг мактубини ўқиди. Уламолар билан суҳбатлашди. Валид ибн Уқба:

– Уларга сув берма. Токи чанқоқдан ҳалок бўлсинлар. Чунки, Ҳазрати Усмонни уйда сувсиз ўлдирганлар шу кишилардир, – деди.

Амр ибн Ос эса:

– Бу сўз тўғри эмас. Қўлларингизни сувдан узинглар. Токи икки аскар ҳам сув ичсинлар. Кейин жанг қилинсин, – деди.

Бунинг устига Ҳазрати Муовия амр берди. Аскар жангни тўхтатди.

Ўша кун ҳижрий оттиз олтинчи йил Зулҳижжа ойининг боши эди. Шундай қилиб икки аскар сувга яқинлашиб, тўйиб ичдилар. Ва икки кун дам олдилар. Учинчи куни амирул мўъминин Ҳазрати Али, Башир ибн Муҳсин ал-Ансорийни, Қайс ибн Саад ибн Убодани ва Ҳазрати Сайб ибн Рабиъни Ҳазрати Муовияга элчилик билан юборди. Улар ичида

Башир ал-Ансорий улуг зот эди. Ва Расулуллох (соллаллоху алайхи васаллам)нинг дўсти эди. Ҳазрати Муовия унга:

– Гапир, – деди. Ҳазрати Башир ҳам:

– Эй Муовия! Аллох таолодан кўрк. Бу кундан бошқа яна бир кун борки, ўша кун Аллох таоло бандаларига ҳисоб сурайди. Ва ўша банданинг ёмон амалларининг жазоси берилади. Ҳозир сен қонлар тўкиб, уммат ичига ихтилоф солма, – деди.

Ҳазрати Муовия сўради:

– Нега Ҳазрати Алининг ўзи бу насихатга амал қилмайди? – деди. Ҳазрати Башир ҳам:

– Ҳазрати Али бу ишда ҳақ йўлидадир. Ва имомат унга тегишли. Умматнинг энг фазилатли ва энг ростгўй кишисидир. Бутун халқ унга байъат қилган. Ва у Расулуллохнинг амакиларининг ўғлидир. Ислонда ва амалда, фазилатда ҳамма кишидан олдиндир, – деди.

Ҳазрати Муовия ҳам:

– У ҳолда нима қилиш керак? – деб сўради. Ҳазрати Башир ҳам:

– Бу ихтилофни, бу қилични халқ орасидан йўқот. Ва Пайғамбар (соллаллоху алайхи васаллам)нинг амакисининг ўғлини халифа деб тан ол. Унга байъат қил. Кейин сен нима хоҳласанг, уни амалга оширайлик, – деди.

Ҳазрати Муовия:

– У ҳолда Ҳазрати Усмоннинг қонини ташлаб қўямизми? Бас, у ботил бўлсин? Валлоҳий, мен ҳеч қачон ўша қондан воз кечмайман, – деди.

Ҳазрати Қайс ҳам:

– Эй Муовия, – деди. Бутун халқ биладик, сен Ҳазрати Усмоннинг қонини талаб қилолмайсан. Лекин ўша баҳона билан имомат ва раҳбарликни қўлга киритмоқчисан. Энди сен Ҳазрати Усмоннинг қонини ташла, ва ҳаққа бош эг. Ким бир нарсага умид боғласа, албатта, уни тополмайди. Агар хоҳласанг, мен бу ишни Аллох таолодан сўрайманки, бу ишга икки қадам ташласан ҳам, уни тамомлай олмассан. Бутун араблар ичида шарманда бўлгин. Билгинки, сен неча минг мусулмоннинг ва неча Расулуллох саҳобаларининг қиличдан ўтишига ва шаҳид бўлишига сабабчи бўласан. Аммо уларнинг қони сени дўзахга етаклайди, – деди.

Ҳазрати Муовия бу сўзларга ғазабланди. Ва:

– Эй киши! – деди, – гапирма, у ерда тур. Бу ишларга сабаб ўзингларсиз, – деди.

Ҳазрати Сайб ибн Рабиъ ҳам:

– Эй Муовия! Сен бизга қилич билан таҳдид қиялсанми? – деди. Аммо, ўша қилич аввало сенинг устига тушур.

Сўнгра ажралиб чиқдилар. Ҳазрати Алининг ҳузурига келишди. Рўй берган воқеаларни айтдилар. Ҳазрати Али (қаррамаллоху ваҳҳаху) Ироқ қўшинини етти тоифага бўлди. Ва уларни етти аскар бошлиғига топширди. Улар қуйидагилар эди:

Биринчиси: Молик ибн Аштар

Иккинчиси: Ҳажр ибн Адий

Учинчиси: Шайб ибн Рабиъ

Тўртинчиси: Холид ибн Муаммар

Бешинчиси: Зиёд ибн Рубаҳ

Олтинчиси: Муовия ибн Рубаҳ

Еттинчиси: Қайс ибн Саъад (р.а.) эдилар.

Бу хабар Муовияга ҳам етиб борди. У ҳам аскарини шундай етти бўлинмага бўлди. Ва ҳар бир бўлинмани бир аскарбошига (қўмондонга) топширди. Улар қуйидагилар эди:

Биринчиси: Абдуллох ибн Холид

Иккинчиси: Абу Аъвәр

Учинчиси: Ҳабиб ибн Муслима

Тўртинчиси: Зул Кела

Бешинчиси: Абдуллох ибн Амр

Олтинчиси: Суҳайл ибн Самт

Еттинчиси: Ҳамза ибн Молик (р.а.) эдилар.

Ва бу ўн тўрт баходир киши, ҳар куни бири Ҳазрати Алининг аскаридан ва бири Ҳазрати Муовиянинг аскаридан чиқиб, шомгача жанг қилардилар. Зулҳижжанинг бошидан то охиригача жанг қилишди. Ва икки томондан кўп халқ қиличдан ўтказилди.

Вақти-ки, осмонда Муҳаррам ойи кўринди, Ҳазрати Али:

– Бу ой, ҳаром ойлардандир. Мен бу ойда жанг қилмайман, – деди. Ҳазрати Муовия ҳам сабр қилди. Муҳаррам ойининг ярми ўтгач, амирул мўъминин Ҳазрати Али тўрт кишини танлаб, Ҳазрати Муовияга элчи қилиб юборди. Улар Муовияга насихат қилиши керак эди. Улар кетишди. Улардан бири Ҳазрати Ади:

– Эй Муовия! – деди. Биз сени Аллоҳ таолонинг ҳукмига даъват қилиб, бу қонлар тўкилиши тўхтаси учун келдик. Ҳазрати Алининг мартабаси билан сенинг мартабанг қанақалигини сен ҳам яхши биласан. У Ҳазрати Алики Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг амакиларининг ўғлидир. Бутун халқнинг энг фазилатлисидир. Бутун саҳобалар уни танлашди, уни муносиб кўришди. Кел, макрни, ҳийлани ташла ва Аллоҳ таолонинг азобидан кўрқ. Сенинг ҳам бошингга Жамал жангидан Ҳазрати Талҳа билан Зубайрнинг бошига келган нарса келмасин, – деди.

Ҳазрати Муовия эса:

– Эй Ади! Сен тинчликка эмас, балки урушни янгилашга келгансан. Мени уруш билан таҳдид қиляпсанми? Мен уруш фарзандиман, – деди. Чунки бобосининг исми Ҳарб эди.

Ҳазрати Шайб ибн Рабиъ ҳам:

– Эй Муовия! – деди. Даргиланма, лекин биз тинчликка келдик. Дунёда ҳам, охиратда ҳам, сенга яхшилик тилаймиз. Бутун халқ Ҳазрати Алини ҳам, сени ҳам яхши билишади. Сен ҳам яхши биласанки, ҳеч ким сени Ҳазрати Алининг устига қўймайди. Сени танлашмайди ҳам.

Ҳазрати Муовия ҳам:

– Биз, токи Ҳазрати Усмоннинг қонини олмагунимизча, урушдан қўл узмаймиз. Агар, Али, Усмоннинг қонини талаб қилишимизга рози бўлмаса, у нега уни ўлдирганларни ўз ёнида тутади? Бизга бермайди?

Ҳазрати Али бу сўзларни эшитгач, Муовияга насихат қилишдан ҳеч қандай фойда бўлмаслигини тушунди. Муҳаррам ойи ҳам тугаш арафасида эди. Ҳазрати Али:

– Эй Ироқ халқи! Бир ойдирки, жанг қилмаяпмиз. Мен бу иш яхши йўл билан тугагини истадим. Лекин тугамади, муваффақият бўлмади. Эндиликда жанг кўринмоқда. Жангга тайёр бўлинглар, – деди.

Кейин бутун аскар қўмондонлигини Молик ибн Аштерга берди. Молик ибн Аштер ҳам Ироқ аскарини ўн бир саффга бўлди. Ўша куни шомгача жанг қилишди. Шом бўлгач, икки кўшин ўринларига қайтдилар.

Эртага куни амирул мўъминин Ҳазрати Али, Абу Ваққоснинг ўғли Утбанинг ўғли Ҳошимга бир бўлинма аскар берди:

– Бу жанг сенинг бўлсин, – деди. Ҳазрати Муовия эса унга қарши Абу Аъвөр Саламийни юборди. Ўша куни шомгача жанг қилинди.

Эртага куни Ҳазрати Муовиядан амирул мўъминин Ҳазрати Алининг ҳузурига элчи келди. Бу мактубни олиб келди:

– Ҳазрати Усмонни ўлдирганларни менга бер. Уларини ўз қўлим билан ўлдирай. Кейин сен ҳам, мен ҳам икковимиз ҳам халифаликдан воз кечайлик. Ҳақ тўплансин. Кимни хоҳлашса, уни халифа сайлашсинлар, – деди.

Амирул мўъминин Ҳазрати Али ғазабланди:

– Мўъминлар тўпланишди. Мени мажбуран халифаликка ўтказишди. Энди сен кимсанки, менга: “Халифаликдан чиқ” дейсан? – деди.

– Аскар юришга ўтсин, – деб амр берди. Ҳазрати Муовия ҳам Амр ибн Ос билан бутун аскарини юборди. Ўша куни катта жанг бўлди.

Иккинчи куни, амирул мўъминин Ҳазрати Али (р.а.) саффларнинг ўртасига кирди. Дуо қилди. Жуда очик, фасеҳ хутба ўқиди. Халқни урушга ундади. Куфа хатибларидан

Абдуллоҳ ибн Бадр олдинга чиқди. У ҳам бир хутба ўқиди. Жуда фасеҳ ва таъсирли эди. Халқни ўзига тортиб, насиҳатлар қилди. Ва амирул мўъминин Ҳазрати Али (р.а.)нинг фазилатига далолат қиладиган Қуръон оятларини ўқиди. Ҳазрати Али эса аскарнинг ўртасида турарди. Ҳазрати Молик ибн Аштер ҳам аскарнинг олдида жанг билан машғул эди.

Ҳазрати Муовия Тоифдаги саҳтиёнлардан бир чатир тикиб, у ҳам ўз аскарининг ўртасида турарди. Ҳазрати Холид ибн Валид эса бу чатир эшигида қиличини чиқариб турарди. Тўрт минг киши ҳам чатир атрофини кўриқларди. Жанг, қуёш чиққандан тушгача давом этди. Шом аскарига ҳужум қилинди. Амр ибн Ос чатирдан чиқди. Аскари унинг ёнига йиғилди. Ҳаммаси бирга ҳужумга ўтишди. Амирул мўъминин Ҳазрати Али (р.а.)нинг ўнг томонидаги аскарига ҳужум қилинди. Қанчалик Ҳазрати Али (р.а.) фарёд қилиб бақирмасын, ҳеч қандай фойдаси бўлмади. Кейин ўзи олдинга чиқиб, ҳужум қилди. Ҳазрати Муовиянинг аскарини орқасига солиб қувди. Жуда кўп аскарини ҳалок қилди.

Ҳазрати Молик ибн Аштерни ўнг қанотнинг орқа томонидан юборди. Орқа томондан Молик нидо қилиб:

– Эй Сажароғуллари! Эй Ансорлилар, эй Ироқ аҳли! Эй Аллоҳнинг бандалари! Сизлар баҳодирсизлар. Палвонлардандирсиз. Нега душмандан юз ўгирыпсизлар! – деди.

Бутун аскар Ҳазрати Моликка:

– Лаббайк! – дейишиб, унга жавоб бериб, яна уруш майдонига қайтишди. Яна аввалги жойларига келишди. Ва бир тарафдан, марказдан, Ҳазрати Али (р.а.), ўнг қанотдан, Молик ибн Аштер, чап қанотдан Ҳазрати Зиёд ибн Наср ҳужум бошладилар. Шом аскарини орқага қувиб, мағлубиятга учратдилар. Ҳазрати Муовиянинг саҳтиён чатирини устидан ағдаришди. Ҳазрати Муовия чатирдан ташқари чиқиб, отига миниб қочмоқчи бўлди. Ҳазрати Амр ибн Ос олдинга чиқиб:

– Сабр қил! Сенга нима бўлди? – деди. Лекин Ҳазрати Али (р.а.)нинг аскардан Абдуллоҳ ибн Будаилни уч юз киши билан юборди. Абдуллоҳ ибн Будаил Ҳазрати Муовиянинг аскарига ҳужум қилди. Ҳужумда бўлди. Шом аскардан кўп кишини ўлдирди. Ҳазрати Муовия аввал уни амирул мўъминин Ҳазрати Али деб ўйлади. Абдуллоҳ ибн Будаил эканини тушуниб, аскарига амр берди. Уни ўрталарга олиб, барчаси биргаликда унинг устига ҳужум қилишди. Ҳазрати Абдуллоҳ бу хабарни эшитгач, келиб, Ҳазрати Муовияга ҳужум қилди. Ўша уч юз кишини қутқарди.

Бунинг устига Ҳазрати Муовия, Ҳазрати Алининг аскарлари орасида Ҳазрати Молик ибн Аштардан кўра баҳодирроқ киши йўқлигини англади ва:

– Бизни Моликдан қутқарадиган ким бор? – деб бақирди.

Убайдуллоҳ ибн Амр:

– Мен унинг ишини битираман, – деб жавоб берди.

Бу Убайдуллоҳ, Абдуллоҳ Зулкеланинг байроғи остида эди. Ҳазрати Муовия:

– Убайдуллоҳ амир бўлсин ва Зулкела унга итоат қилсин, – деди. Убайдуллоҳ олдинга чиқди ва:

– Эй Шом аҳли! Сизлар мўъминларнинг амири Ҳазрати Усмоннинг қонини тилаяпсизлар. Ҳазрати Усмонни шаҳид қилган эса Молик ибн Аштардир, – деди.

Бу хабарни эшитган Шом халқи ҳаммаси биргаликда Моликка ҳужумга ўтишди. Молик Убайдуллоҳни қарши олди. Бир урилганда уни ерга йиқитди. Ҳазрати Алининг чап қанотидан Зиёд ибн Наср Зулкелага ҳужум қилди, уни отидан ерга туширди.

Бу пайтда Ҳазрати Али (Карамаллоҳу Важҳаху) дарҳол байроқ ёнида бориб халққа насиҳат қиларди. Ва жангга рағбатлантирар, жасорат бағишларди. Шундай қилич урарди-ки, қилич дастасини тутган қўли, қондан уйушиб қоларди. Амирул мўъминин Ҳазрати Алининг саффларида Аммор ибн Ёсир ҳам биргаликда эди. Ўша куни у жангга кирди. Дуо қилиб:

– Эй оламлар Роббиси бўлган Аллоҳим! Мен бугун бу жангдан кўра фазилатли ибодат топсам, ўша ибодат билан машғул бўлардим. Лекин, биламанки, шаҳидлик ва жаннат шу жангдадир. Сен, ё илоҳӣ, сабр, нусрат ва шаҳидлик насиб эт, – деди. Ва жангга кирди.

Ҳазрати Ҳошим ибн Утбани ёнига олди. Иккови ҳам жанг қилар эдилар. Ҳазрати Аммор кўп жанг қилди, Ҳазрати Ҳошимдан сув сўради. Ҳошим сув топа олмади. Ёнида биров сут бор эди. Ҳазрати Амморга берди. Аммор сутни ичди:

– Алҳамдулиллаҳ, содақа Расулуллоҳ, – деди.

– Аллоҳга ҳамд бўлсин, Аллоҳнинг Расули рост сўзлаган, – деди. Ҳошим:

– Ё Аммор, нега бундай дединг? – деб сўради. Аммор:

– Мен Расулуллоҳдан эшитдимки: “Эй Аммор, сени боғилар ўлдиради. Сенинг охири шэрбэтинг сут бўлади”, деган эдилар, – деди. Кейин жангини давом эттирди. Энг охири шаҳид бўлди.

Бу хабарни Муовияга айтишди. У эса:

– Ҳазрати Амморни ўлдирган Ҳазрати Алидир. Чунки уни жангга судради, – деди. Саҳобалардан бир киши:

– Бу таъвил, инкорга тенг таъвилдир. Ва иймондан узоқдир. Аллоҳ биладики, Ҳазрати Али қай тарафдадир, – деди.

Амирул мўъминин Ҳазрати Али (к.в.) Ҳазрати Амморнинг шаҳид бўлганини эшитгач, ўз аскарининг бир тарафини Ҳазрати Рабиъага берган эди. Ундан 12.000 киши олди ва улар билан Ҳазрати Муовиянинг аскари устига ҳужум қилди. Ҳазрати Али ушбу аскар билан ҳужумга ўтганда, Ҳазрати Муовия ва Амр ибн Ос отга минишди. Ҳазрати Али уларга баланд овоз билан:

– Эй Муовия, нима учун бунча халқнинг қонига кираяпсан? Мен билан жанг майдонида ўзаро жанг қил! Шунда Улуғ Аллоҳ иккимиз орасида ҳукм чиқарсин. Ё мен қолай, ё сен, – деди.

Шунда Амр ибн Ос:

– Ҳазрати Али адолат йўлида, ҳақли ва тўғри сўз сўзлади, – деди.

Лекин Ҳазрати Муовия Ҳазрати Алига бормади. Амр ибн Ос:

– Қарши чиқ, уруш қил, – деди. Ҳазрати Муовия:

– Эй Амр, кўринадики, сен мамлакат подшоҳлигига ҳавас қилган экансан. Нега мени Ҳазрати Алига қарши урушга юборяпсан? Мен ҳеч бир кишини кўрмадимки, Ҳазрати Али билан уришиб, унинг қўлидан соғ-омон жонини қутқарган бўлса, – деди.

Орқасидан Ҳазрати Али яна саффлар орасига кирди. Ва бир кеча босқини қилди. Ўша пайтда халқ шом намози билан хуфтан намозини бир вақтда ўқиган эдилар. Ўша кеча эрталабгача жанг қилишди. Дарёлар каби қонлар оқди. Ҳеч бир жангда бундай жанг кўрилмаган эди. Ўша кечага Бадр кечаси — Лайлатул Ҳадир (бекаор кетган кеча) деб ном беришди.

Ўша кечадан эрталабгача Шом аскари кирилди. Тонг отгач, от ва одам танасидан юриб бўлмас эди. Амирул мўъминин Ҳазрати Али (р.а.) яна саф тузиб ҳужумга ўтди. Шом аскарининг қолдиқлари ҳам қоча бошлашди. Улар:

– Бугун биздан ҳеч ким соғ қолмайди, – дедилар. Ҳазрати Муовия ҳайратда қолган эди. Ҳазрати Амр ибн Осдан бир хийла сўради. У эса:

– Мусҳафларни нўқлар учига боғланглар.

– Эй Ироқ аҳли, – деб нидо қилдирунглар. “Биз сизларни Аллоҳ таолонинг китобига даъват қиламиз”, десинлар, – деди. Ҳазрати Муовия ҳам аскарига амр берди. Нидо қилдилар:

– Эй мусулмонлар, Ироқда ва Шомда одам қолмади. Бундан кейин ислом шартларини ким адо этади? Намозни ким ўқийди? Рўзани ким тутати? Ғазога ким чиқади? Лекин биз сизларни Аллоҳ таолонинг Китобига чақиряпмиз. Жангни, урушни ташланглар. Аллоҳ таолонинг Китобига эргашинглар. Биз ҳам, сизлар ҳам унга иймон келтирганмиз. Унинг ҳукми билан амал қияпмиз, – дедилар.

Ироқ аҳли бу сўзни эшитганда:

– Биз ҳам Ҳақ таолонинг сўзига розимизни, – дедилар.

Амирул мўъминин Ҳазрати Али (р.а.) ҳам:

– Эй мусулмонлар! Бу Амр ибн Оснинг ўз тадбирига асосланган хийласи, сизнинг орангизда ихтилоф чиқариш учундир. Ва иш энди тугаш арафасида. Бир ҳужум қолган эди. Дин йўлидан юз ўғирманглар. Душманнинг хийласини эшитманглар, – деди.

Ҳазрати Алининг сўзини ҳеч ким тингламади. Аскар икки бўлинмага бўлинди. Ҳазрати Алининг устидан ҳужум қилдилар.

— Агар сен ҳам бу сўзга бўйсунасанг – не ажаб. Агар бўйсунмасанг, сени ҳам ўлдирамиз, – дедилар. Қилич чиқариб Ҳазрати Али (р.а.)га қасд қилдилар. Ҳар қанча Ҳазрати Али уларга насихат қилган бўлсалар ҳам, фойда бермади. Жанжаллар бошланди ва:

— Ё Али! Молик ибн Аштерни ҳузурингга чақир. Жанг тўхтасин. Қуръонга амал қилайлик, – дедилар.

Ҳазрати Али ноилож қолиб Моликни чақирди. Молик келди:

— Эй мусулмонлар, – деди. – Нега душманнинг сўзига алдандингиз? Ва ҳақ иймон устида муҳолифат қиляпсиз? Валлоҳил азим, та ки халқнинг орасига ихтилоф тушсин деб шу хийлани яратдилар, – деди.

Ироқликлар:

— Биз Аллоҳ таолонинг китобига чақираётганлар билан уришмаймиз. Энди урушдан қўл тортинглар, та ки бизларни қайси оятга чақаришларини кўрайлик, – дедилар.

Ҳазрати Али Ҳазрати Ашъас ибн Қайсга:

— Бор, сўра, бизларни қайси оятга чақираяптилар! – деди.

Ҳазрати Ашъас ҳам Ҳазрати Муовиянинг ҳузурига бориб унга:

— Амирул мўъминин Ҳазрати Али: «Бизларни қайси оятга чақираяпсиз?» деб сўраяптилар, – деди. Муовия:

— Оят менинг чиқишим ёки Алининг чиқиши билан бўлмайди. Шом аскаридан бир киши, Ироқ аскаридан бир киши танлайлик. Қуръондан бир оят чиқарсинлар. Шунинг билан иккимиз ҳам ўша оятга мувофиқ амал қилайлик, – деди.

Ўзи Амр ибн Осни танлади. Ҳазрати Али эса Абдуллоҳ ибн Аббосни танлади.

Амр ибн Ос:

— Абдуллоҳ, Ҳазрати Алининг амакисининг ўғлидир. Унга ёрдам беради. Бизга ғараз қилмайдиган бир киши керак. Биз Ҳазрати Абдуллоҳга рози эмасмиз, – деди.

Ҳазрати Алини Ироқлик халқ:

— Абу Мусо ал-Ашъарийни танла, – дедилар.

Амирул мўъминин Ҳазрати Али (р.а.):

— Абу Мусодан Басра бейлигини олганим сабабли у биз билан кўнгли совуқ ва ғаразлидир. Ўрнига ибн Аббосни бей қилиб тайин қилдим. Абу Мусо бу ишда муҳаййир қолмас, – деди.

Ироқ аҳли:

— Бизлар Абу Мусога розимиз. Уни ҳакем қилинг, – дедилар. Амирул мўъминин Ҳазрати Али (р.а.):

— Бир кишинингки сўзи тингланмайди, тадбири тўғри келмайди, – деди.

Шунинг устига ироқликлар Абу Мусога хабар юбордилар. Чунки Абу Мусо бу жангда у ерда ҳозир эмас эди. Ироқ аскарлари билан Шом аскарлари у ерда аҳднома ёздилар. Амр ибн Ос қайси қарорга келса, ҳукм чиқарса, улар буга рози бўладиган эдилар ва келишув саккиз ой ичида якунланадиган эди.

Молик ибн Аштерга ҳам:

— Сен ҳам ўз қўлинг билан буни имзолаб қўй, – дедилар. Молик:

— Мен бу гапга, бу аҳдга рози эмасман. Бу хос хийладир, – деди. Ҳазрати Али ҳам:

— Мен ҳам рози эмасман, – деди.

Яна ҳар тарафдан шовқин кўтарилди. Зўрлик ва қудрат билан, икки томоннинг ҳам имзоларини олдилар. Икки тараф аскарларининг тарқалишига қарор қилинди. Ҳам Ҳазрати Алининг, ҳам Ҳазрати Муовиянинг ёнида юз кишидан ортиқ одам қолмаслиги керак эди. Бу ҳол саккиз ой охиригача шундай давом этади.

Сўнг Амирул мўъминин ҳалок бўлганларни тупроққа кўмди. Жанозаларини ўқидилар. Яна Куфага қайтди. Шаҳарга келган пайтида, аёлларнинг нола ва йиғиларини кўрди:

— Улардан қайтаринглар, — деб буюрдилар.

Улар эса:

— Уларнинг йиғи ва кўз ёшларини тўхтата олмаймиз, — дедилар. Чунки ҳеч бир уй йўқки, ундан бир нечта киши ҳалок бўлмаган бўлсин, — дейишди.

Шунда Ҳазрати Али (р.а.)

«Биз Аллоҳнинг бандаларимиз ва Унга қайтушимиз» (Бақара: 156)

ва Ҳазрати Али шундай жавоб бердилар:

— Гувоҳлик бераманки, Аллоҳга бу ҳалок бўлганларнинг ҳаммаси жаннат аҳлидир, — дедилар.

Ҳазрати Алининг шундай деганларини эшитган шаҳидларнинг яқинлари ва фарзандлари йиғини тўхтатдилар.

Сўнг Амирул мўъминин Ҳазрати Али (р.а.) саройга кирдилар, аскарлардан яраланган ва беморлардан бошқа кишиларни кўздан кечирдилар. Икки томондан 40.000 киши шаҳид бўлган эди. Чунки бу ғазотда Ҳазрати Алининг ёнида 50.000 киши бор эди.

ҲАЗРАТИ АЛИ (К.В.) ҲУЗУРИГА ХАВОРИЖЛАРНИНГ ҲУЖУМИ

Ҳазрати Али (р.а.) Сиффин жангидан қайтган вақтларида, аскар орасида бир киши бор эдики, унга Кўриз ибн Умайя эт-Тамимий дейилур эди.

— Ҳукм йўқ, Аллоҳнинг ҳукми бор, — деди Ибн Умайя эт-Тамимий Ҳазрати Али (р.а.)га:

— Сен Аллоҳнинг ҳукмини буздинг. Ҳукмини Абу Мусо ва Амрнинг зиммасига қолдирдинг. Биз уларнинг ҳукмига рози эмасмиз. Агар у ҳукмини бекор қилиб, у икки кишини ҳакемлиқдан азл қилсан, қил. Акс ҳолда биз сенга бўйсун олмаймиз. Балки, буни қабул қилишлиқ билан, ҳа-наузу биллаҳ, сен кофир бўлдинг, — деди.

Ҳазрати Али (р.а.) ҳам:

— Бу ҳукмини қабул қилган ўзингларсиз. Мен қабул қилмаган эдим. Агар кофир бўлиш лозим бўлса, сизларнинг кофир бўлишингиз керак. Чунки менинг сўзимга кулоқ солмай, устимга юрдингиз. Мени ҳам, Молик ибн Аштерни ҳам ўлдирмоқчи бўлдингиз, — деди.

Шунинг устига барча хаворижлар (исёнчи ва золимлар) тўпландилар. Ўзларига бир кишини бошлиқ қилиб сайладилар ва:

— Биз Алидан ва Муовиядан бездик, зерикдик. Икковларини ҳам имоматдан чиқардик. Икковлари ҳам бошқаларнинг ҳукмига рози бўлдилар, кофир бўлдилар, — дедилар.

Ҳазрати Али (р.а.)нинг байъат қилганларидан Ҳазрати Зиёд ибн Наср деди:

— Ҳазрати Али ҳеч қачон кофир бўлмаган ва ҳақиқатан ҳам имом ўшандир. Бугун ер юзида имоматга Ҳазрати Алидиан афзалроқ киши йўқ. Агар у, уларнинг ҳукми кофирлик бўлганини билган бўлса, ҳеч қачон қабул қилмас эди, — деди.

Ҳазрати Алига бош кўтарганлар (Хаворижлар) унинг бу сўзидан кўркдилар. Куфа яқинида бир қишлоқ бор эдики, унга Ҳарвар қишлоғи дейилур эди. Улар у ерда тўпландилар. Ва Шайб ибн Рабийни ўзларига амир қилиб тайин қилдилар. Ҳазрати Али (р.а.) билан жанг қилишни хоҳладилар.

Амирул мўъминин Ҳазрати Али, Зиёд билан Абдуррахмонни ва Аббоснинг ўғлини уларнинг ҳузурига юборди:

— Боринглар, уларга насихат қилинглар! — дедилар. Ҳазрати Абдуррахмон борди. Лекин улар унинг сўзларини тингламадилар. Кейин Амирул мўъминин Ҳазрати Али ўзлари бордилар. Уларга:

— Эй мусулмонлар, — дедилар. — Нега менинг устимга юриб келяпсизлар? Улар ҳам:

— Сен ҳукмини Абу Мусо ва Амрга юкладинг. Ҳукм, Аллоҳнинг ҳукмидир. Сен кофир бўлдинг. Ҳар кимки бу ҳукмга рози бўлган бўлса, уларнинг ҳаммаси ҳам кофир бўлгандир, — дедилар.

Ҳазрати Али:

— Бу иш кофирлик эмас. Лекин нима қилдингиз, ўзингиз қилдингиз. Мен сизларга: “Улар мусхафларни бошларига кўтариб: ЎСизни Аллоҳнинг китобига даъват қиламизъ, деган вақтда, мен сизларга: ЎБу қилич қўрқувидандир ва ҳийла-алдамчалиқдиръ, демадимми?! Сизлар эса менинг сўзимга қулоқ солмай мени ўлдирмоқчи бўлдингиз”, — деди.

Улар ҳам:

— Биз, олий даражадаги Аллоҳнинг розилиги ва китоби билан иш тутарсан, дедик. Сенга: “Абу Мусо ва Амрнинг ҳукмига рози бўл”, демадикки?! Улар Аллоҳнинг ҳукмини билмайдиган фосиқлардир. Биз уларнинг ҳукмига рози эмасмиз, — дедилар.

Ҳазрати Али (р.а.):

— Улар ҳам Аллоҳнинг китобидан ҳукм чиқарадиганлар. Сабр қилинглар, келинглар, қандай иш ва қандай ҳукм чиқаради улар, — дедилар. Ҳазрати Али уларга жуда кўп тасаллилар бердилар. Охирида рози бўлдилар ва келишиб Куфага кирдилар.

ҲАЗРАТИ АЛИ ВА ҲАЗРАТИ МУОВИЯ УЧУН ИККИ ҲАКАМНИНГ ҲУКМИ

Ҳазрати Али ва Ҳазрати Муовия Сиффинда шундай қарорга келишдиларки: саккиз ой ичида Ҳазрати Абу Мусо ва Амр ибн Ос Дўматул-Жандалга келурлар эди. Ҳар бири билан тўрт юз киши келур эди. Улар ҳукмларига гувоҳ бўлур эдилар.

«Ким зулм ила ўлдирилса, албатта Биз унинг ворисига ҳукм (талаб қилиш) ҳукуқини бердик. Бас, у (ворис) ўлдиришда чегарадан чиқмасин.» (Исро: 33)

Агар шундай бўлса, Ҳазрати Муовия Ҳазрати Усмоннинг ворисидир. Ва Ҳазрати Усмон мазлумдир, зулмга учрагандир? Агар шундай бўлса, халифалик Ҳазрати Муовияникидир. Агар сен унинг халифалигини қабул қилсан, халққа чиқиб эълон қилсан, сенга Ҳазрати Муовия кўнглида не истасан, берур, деди.

Абу Мусо: — Эй Амр! Аллоҳдан қўрқ! «Ҳазрати Муовия Ҳазрати Усмоннинг ворисидир», деб айтасан. Ворис — шахснинг фарзандидир. Ҳазрати Усмоннинг икки ўғли бор, улар ҳали тирикдир. Улар бор экан, Муовиянинг қайси муносабати борки, у ворис бўлур? Ва халифа бўлур? Сенинг уни исташингдан мақсад — у сенга не истасан, берур, деб ўйлашингдур. Бу сўз — жуда ёмон сўздир. Чунки, бу Аллоҳнинг ҳукмини бажармасликдир. Аллоҳнинг ҳукми устида ришва олиш мумкин эмас, — деди.

Шунда Амр: — Бас, сен нима дейсан? — деб сўради. Абу Мусо: — Мен Амирул мўъминин Ҳазрати Умарнинг одатини ҳаётга татбиқ қилишни мувофиқ кўраман. Бу ишни мусулмонларга қўййлик. Халқ ўзлари халифани сайласинлар. Менимча, Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Умарни сайласинлар. Чунки, унинг ҳам илм-ирфони, ҳам ақли ва ҳам насаби бор, — деди.

Амр ибн Ос: — Абдуллоҳ ибн Умар бу ишга муносиб эмас. Чунки халифаликка шижоатли ва шаҳоналик кишилар керак. Абдуллоҳ ибн Умар эса юмшоқ ва ҳалим кишидур. Бас, менинг ўғлим Абдуллоҳни халифа қил, — деди.

Абу Мусо: — Эй, сенинг ўғлинг қайси қилиқ билан халифаликка муносиб бўлур? Рост гап — шундики, икковини ҳам халифаликдан чиқарайлик. Бу ишни мусулмонлар ўртасида қолдирайлик. Улар кимни истасалар, халифа қилсинлар, — деди.

Бу сўзда иттифоқ қилиб чодирдан чиқдилар. Амр ибн Ос, Абу Мусога: — Энди халққа, келишганимизча сен бу ишни ошкор қил, — деди. Абу Мусо тураб, бармоғидан узугини чиқарди ва: — Эй мусулмонлар! Мана бу узугимни бармоғимдан чиқарганим каби Алини ва Муовияни халифаликдан чиқардим. Ва халифаликни мусулмонлар ўртасида сайлашга қолдирдим. Кимни истасалар, уни халифа қилсинлар, — деб ўрнига ўтирди.

Сўнг Амр ибн Ос турди. У ҳам: — Эй мусулмонлар! Гувоҳ бўлингларки, мен ҳам бу узукни бармоғимдан чиқардим. Шу каби Ҳазрати Алини ҳам халифаликдан чиқардим, — деди. Сўнг яна узугини бармоғига тақиб: — Мана шу узукни бармоғимга таққаним каби Ҳазрати Муовияни халифаликка ўтказдим. Ва Ҳазрати Муовия Ҳазрати Усмоннинг

ворисидир. Аллоҳ таоло Куръонда бундай дейди: «Ким зулм ила ўлдирилса, албатта Биз унинг ворисига ҳукм (талаб қилиш) ҳуқуқини бердик. Бас, у (ворис) ўлдиришда чегарадан чиқмасин.» (Исро: 33)

Шунда Абу Мусо туриб: — Эй ёлғончи! Биз бундай иттифок қилган эдикми?! — деб бақирди. Амр ибн Ос ҳам Абу Мусога сўқинди. Улар ўзаро урушдилар. Бу уни, у бундан айблади. Халқ икки гуруҳга бўлинди. Ҳар ким ўзига қайтди. Бу воқеадан кейин Шом аҳли Ҳазрати Муовияга «Амирул мўъминин» деб ном қўйдилар.

Дўматул-Жандалда беи бўлган Аббоснинг ўғли Абдуллоҳ Ҳазрати Алининг ҳузурига келди. Амр ибн Оснинг Абу Мусога қилган найрангини, қилган хийласини Ҳазрати Алининг ҳузурларига айтди. Амирул мўъминин Ҳазрати Али ғазаб қилиб жанг тайёргарлигига киришди ва аскар тўплашга бошлади.

Ҳазрати Али беш кишидан норози эди. Улар қуйидагилар эди:

1. Муовия,
2. Амр ибн Ос,
3. Абу Аъвар,
4. Абдуррахмон ибн Холид,
5. Дахҳоқ ибн Қайс.

Муовия ҳам беш кишидан норози эди. Улар қуйидагилар эди:

1. Ҳазрати Али (р.а.),
2. Ҳазрати Ҳасан (р.а.),
3. Ҳазрати Ҳусайн (р.а.),
4. Ҳазрати Аббоснинг ўғли Абдуллоҳ (р.а.),
5. Молик ибн Аштар (р.а.).

ҲОРИЖИЙЛАРНИНГ ҲАЗРАТИ АЛИ (Р.А.) БИЛАН ЖАНГИ

Амирул мўъминин Ҳазрати Али (каррамаллоҳу важҳаҳу) ҳазратлари Абу Мусони Дўматул-Жандалга ҳакамлик учун юборган пайтларида, аввал Ҳазарда тўпланган хорижийлардан икки киши Ҳазрати Алининг ҳузурига келдилар. Бирининг исми Роиб ибн Ябуғ, иккинчисининг исми Ҳарқвас ибн Зухайр эди. Улар Ҳазрати Алига:

— Абу Мусони нима учун ҳакам қилиб юбординг? Бу — катта гуноҳдир. Ҳакамларнинг ҳукмига қарши аскар тўпла, то қарши чиқайлик, Муовия билан урушайлик, — дедилар.

Ҳазрати Али:

— Мен бу икки ҳакамнинг ҳукмига рози эмасман. Сизлар мени мажбуран ва зўрлаб аҳд қилдирдингиз ва имзо олдингиз. Лекин аҳддан кейин пушаймонлик тўғри эмас. Сабр қилинглари, кўрайлик, икки ҳакам қандай қарор чиқарар, — деди.

Сўнгра Ҳазрати Алининг ёнидан бир киши келиб:

— Бутун халқ йиғилиб, сен ҳақингда “Кофирдир”, деб айтмоқдалар. Сен билан жанг қилмоқчилар, — деди.

Ҳазрати Али:

— Улар мен билан жанг бошламасалар, мен улар билан урушмайман, — деди.

У икки хорижий сабр қилдилар. Ҳазрати Абу Мусони Амр ибн Ос алдагани ва Ҳазрати Алини халифаликдан чиқаргани ҳақида хабар келгач, улар хурсанд бўлдилар. Ва Ҳазрати Алига:

— Биз сенга: “Уларга рози бўлма!” демадикми?! Энди, қара, кофир бўлдинг. Ва кавминг ҳалок бўлди, — дедилар.

Эртага Жума куни эди, Ҳазрати Али минбарга чиқди. Хутба ўқидилар. Бир киши туриб: «Ла ҳукма илла лиллаҳ» деди. Жамоатдан бир неча киши ҳам шундай дедилар. Ҳазрати Али шунда:

— Шубҳасиз, бу сўз ҳақдир. Лекин, Аллоҳ таоло бандаси — комил киши бўлмоғи лозимки, ер юзида Аллоҳ таолонинг ҳукмини ошкор қилсин... Ва унинг билан амал қилсин, токи ҳақ йўқолмасин, — дедилар.

Сўнг яна бир неча киши туриб: «Ла ҳукма илла лиллаҳ» дедилар. Ҳатто юз кишидан ортиқ бўлдилар. Ҳазрати Али яна:

— Эй халқ! Мен билан сизларнинг ораларингизда уч ҳол қолди:

1. Шундики, мен сизларни жамоатдан ман этмайман.
2. Агар мен билан жанг қилсангиз, сизлар жанг бошламай туриб, мен урушга кирмайман.

3. Учинчиси: Агар мен билан урушсангиз, мен сизларга насибангизни бераман, — дедилар.

Бунинг устига бу шахслар:

— Амирул мўъминин Ҳазрати Али деб атамай, фақат “Эй Али!” деб бақирадилар. Ҳазрати Али яна:

— Агар сизлар мен билан урушмасангиз, мен ҳам сизлар билан урушмайман, — дедилар.

Уларга хотиржамлик ва каноат келди. Бир жойда йиғилдилар ва:

— Дунё абадий қолмайди. Ислом учун жанг қилиш керак, — дедилар. Бу икки халқ — ироқликлар ва шомликлардир. Али ва Муовиядир. Улар ҳаммаси кофир бўлдилар. Икки ҳакамнинг ҳукмига рози бўлдилар, — дедилар.

Сўнг:

— Амр бил маъруф ва наҳй анин мункар фарздир, — деб жангга тайёргарликни бошладилар. Ва ҳар бир шаҳарга одамлар юбориб, халқни ўз мазҳабларига чақирдилар. Наҳравонда тўпланиш учун бир кун тайин қилдилар. Ҳар бир шаҳардан халқ буларнинг ҳузурига кела бошлади. Ва жуда кўп одам тўпланди.

НЕХРАВОН ЖАНГИ

Хорижийлар Нехравон томон юз тутадилар. Гуруҳ-гуруҳ йиғила бошлайдилар. Бу хабар Амирул мўъминин Ҳазрати Алига етади. Аммо у зот бу хабарларга эътибор қилмайди, аҳамият бермайди. Минбарга чиқиб хутба ўқийдилар. Халқни Ҳазрати Муовия билан урушга ундайдилар.

Сўнгра, Ҳазрати Али аскар билан Шом чегарасига йўл олди. Наҳила номли бир тўхташ жойига келди. У ерда йиғилган аскарни кўрди. 20.000 киши тўпланган эди. Кейин хорижийларга бир элчи юборди:

— Мен Ҳазрати Муовия билан уруш учун Шомга йўл олдим. Сизлар ҳам келинглар. Муовия билан урашайлик, — деди. Улар буни қабул этмадилар.

Амирул мўъминин Ҳазрати Али Басрага Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Аббос (р.а.)га одам юбориб, Басра аскарини олиб келсин, деди. Ҳазрати Абдуллоҳ чиқиб халқни урушга чақирди. Басрада 6000 аскар бор эди, улар Байтулмолдан (ҳазинадан) улўфа олардилар. Улар ҳаммаси уйларига яшириниб олишган эди. Фақат 1500 киши ушбу чақириққа жавоб берди. Ҳазрати Аҳнаф ибн Қайсни уларга амир қилиб Ҳазрати Алига юборди. Ҳазрати Аҳнаф Ҳазрати Алига етиб келди. У зот Шом йўлида эди.

Ўзи у томонга келаётган пайтда, хорижийлар бу томондан фитна чиқара бошладилар. Қаерда мусулмон бор бўлса, ўлдириб юборишарди ва:

— Ҳазрати Али Шомга етиб борса, биз ҳам бориб Куфани тала-ёнгин қилайлик, — дейишарди.

Аскарлар Амирул мўъмининга:

— Аввало, хорижийларнинг ишини ҳал қилиш керак. Кейин Муовияга юз тутиш лозим, — дедилар ва гапларини шундай тугатдилар:

— Агар Шомга борсак, Куфада уйларимизни, мол-мулкимизни тала қилишади.

Ҳазрати Али Нехравонга етиб келиб, хорижийларнинг рўпарасида тўхтади. Ўзи майдонга чиқди. Хорижийларнинг роҳбарлари ҳам майдонга чиқдилар. Ҳазрати Али (р.а.) уларга:

— Менинг устимга нега ҳуруж қиялпсизлар? — деб сўради. Улар:

— Сен Аллоҳнинг ҳукмини икки фосиқ кишига топширдинг. Аллоҳнинг ҳукмини улар билмаслар. Шубҳасиз, сен кофир бўлдинг. Куфрингни эътироф эт ва сўнгра қайта иймон келтир, — дедилар.

Ҳазрати Али:

— Бу ҳукми сизлар истаган эдингиз. Ва мени мажбуран рози қилдингиз, — деди. Улар:

— Агар биз қилган бўлсак, биз мусулмон бўлдик. Сен ҳам куфрингни эътироф эт, мусулмон бўл, шунда сенга бўйсунамиз, — дедилар.

Ҳазрати Али (р.а.):

— Аллоҳ сақласин. Мен умримда ҳеч қачон кофир бўлмаганманки, куфрни эътироф этай. Ва нима учун қайтадан мусулмон бўлай? — деди.

Бу қурсоқ ва гарданкашларга насиҳат қилди. Аммо фойда бермади. Шунинг устига, хорижийлар аскардан ақли бор ҳар қим қочиб кетди. Навфал ибн Ашъа ҳам 1500 киши билан чиқди ва:

— Ҳақ Ҳазрати Алиниқидир. Нега уруш керак? — деди. Кейин қайтиб Ҳазрати Али томонига келди. Ва 1600 киши ҳам Куфаликлардан қочиб кетдилар. Куфага бордилар.

Кейин, хорижийлар бошлиғи Абдуллоҳ Ваҳиб турди. Ҳазрати Алига қарши саф тузди. Амирул мўъминин Ҳазрати Али ҳам аскарини иккига бўлди. Хорижийларни орасига олишди. Ҳаммаси қиличдан ўтказилди.

Улар ичида бир киши бор эди. Ўнг қўлида суяк йўқ эди. Фақат гўшти бор, аёлнинг кўкрагига ўхшаш қўл эди. Унга «Зул Садий» (Гўштли) дер эдилар. Ҳазрати Али (р.а.):

— Уни ўликлар орасида қидиринглар, — деди. Уни қидириб топдилар. Ҳазрати Алининг ҳузурига олиб келишди. Ҳазрати Али: «Аллоҳу Акбар! Расулуллоҳ рост айтганлар», деди. Менга:

— «Эй Али, хорижийлардан бир тоифа сенинг устига ҳуруж қилади. Улар ботил бўлур, сен ҳақ устида бўлурсан. Улар билан урушишда катта савоб бор. Уларнинг белгиси — бирининг қўли суяксиз ва аёл кўкраги каби бўлур», — деб марҳамат қилган эдилар.

Ҳазрати Али улар устига жаноза намози ўқимади. Тупрокка ҳам кўмдирмади. Мусулмонлардан эса етти киши шаҳид бўлган эди.

Бунинг устига Ҳазрати Али (р.а.):

— Эй мусулмонлар! Аллоҳ таоло сизларга бу хорижийлар устида ёрдам берди. Улардан халос бўлдингиз. Эндиликда Шом йўлини тутайлик, Муовия билан урушайлик, — деди.

Ироқликлар ҳам:

— Бизга бир неча кун муҳлат бер. Урушдан янги келдик. Токи беш-олти кун уйимизда қолайлик, жанговар асбобларимизни тайёрлайлик, — дедилар.

Ҳазрати Али қанча насиҳат қилдилар, бирортаси эшитмади. Зотлари жуда ғамга тушдилар. Шом ишини кечиктирдилар. Куфага қайтдилар. Лекин Куфа халқидан сўлдилар.

Бу воқеа Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг ҳижратларининг оттиз еттинчи йилида бўлган эди. Қачонки, оттиз саккизинчи йил келди, Амирул мўъминин Ҳазрати Али бир хутба ўқидилар. Куфа халқининг боласига уриб:

— Мени ўтган йили аскар билан Муовияга боришимга рухсат бермадинглар. Бу йил эса Муҳаммад ибн Абу Бакрни Мисрда шаҳид қилдилар, — дедилар.

ҲАЗРАТИ АБУ БАКР ЎҒЛИ МУҲАММАД (Р.А.) НИНГ МИСР ВОҚЕАСИ

Амирул мўъминин Ҳазрати Али (қаррамаллоҳу ваҷҳаҳу) Қайс ибн Саъд (р.а.)ни Миср амирлигидан азл қилган пайтларида, унга:

— Қайс Ҳазрати Муовия билан тил бириктирди, — деб Қайсга ёлғон тухмат қилишган эди. Шу пайтда Мисрда Ҳариса номли бир қишлоқда бир жамоа тўпланган эди ва Ҳазрати Алига байъат қилган эдилар ва:

— Ҳазрати Али билан Ҳазрати Муовиянинг аҳволи қандай бўларкин? — деб кутишарди. Ҳазрати Қайс уларга илиқ сўз, ширин муомала қиларди.

Шу вақтда Ҳазрати Али Абу Бакр ўғли Муҳаммадни (р.а.) Мисрга амир қилиб юборди. Ҳазрати Қайсни азл қилди. Муҳаммад ибн Абу Бакр (р.а.) Мисрга келганида, Ҳазрати Қайс шаҳарни унга топширди ва унга:

— Ҳариса қишлоғи аҳли билан урушма. У қишлоқ аҳли кўп. Мисрда ҳам қабила ва қариндошлари кўп, — деди.

Муҳаммад ибн Абу Бакр Ҳазрати Қайснинг сўзини тингламади. Аксинча Ҳариса қишлоғига аскар юборди. Ўша қишлоқ аҳли эса Ҳазрати Муовиядан ёрдам сўради. Уруш қилишди. Ҳазрати Муҳаммад ибн Абу Бакрнинг аскарини мағлубиятга учратдилар.

Ҳазрати Муовия, Ҳазрати Али Қайсни азл қилганини эшитди. У аввал ҳам айёрлик қилиб:

— Қайс биз билан, — дерди. Нияти шунда эдики, бу сўзлар Ҳазрати Алининг қулоғига етиб борсин, Қайсни азл қилсин, деб ўйларди. Чунки Ҳазрати Қайс мард ва баҳадир инсон эди. Азл қилинган, Муҳаммад ибн Абу Бакрни эътиборсиз санади.

Мисрда Ҳазрати Муовия тарафдорларидан бир киши бор эди. Унга Муовия ибн Ҳудайж дер эдилар. У Миср зўрларидан эди. Ўзига ўхшаган беҳаёларни йиғиб, Муовияга итоатини ошкор қилди. Мисрни қўлга олди ва Муҳаммад ибн Абу Бакрни шаҳардан қувиб чиқарди. Шунда Муҳаммад бу ҳолатни Ҳазрати Алига хабар қилди.

Ҳазрати Али Қайсни Мисрдан чиқарганини хато деб билди. Шу сабабли Муҳаммадга ёрдам сифатида икки минг киши юборди. Муҳаммад яна Ҳариса қишлоғи аҳли билан урушди. Яна мағлуб бўлди. Бу хабар Ҳазрати Алига етиб келгач:

— Бу Мисрда ҳеч ким муваффақият қўлга кирита олмаяпти. Бунини фақат Малики Аштар бошқара олади, — деди. Ва Маликни аскар билан Мисрга амир қилиб юборди.

Ҳазрати Муовия, Ҳазрати Али Муҳаммадни азл қилиб, Миср амирлигини Малики Аштарга берганини эшитди. Бу ҳолатга жуда ғам чекиб, тушкунликка тушди:

— Малики Аштар ҳаммасидан қаттиқроқдир, — деди. Ҳазрати Маликни ўлдириш учун ҳийлалар, тadbирлар ўйлаб топди.

Ҳазрати Малик кетган Миср йўлида Кулзим номли бир шаҳар бор эди. Бу шаҳарнинг ҳокими Жабала ибн Жомий исмли киши эди. У киши Ҳазрати Муовия билан дўст эди. Ҳазрати Муовия унга кўп мол билан элчи юборди ва:

— Бу Малик сенинг шаҳарингга етиб келганда унга шундай айёрлик қилгинки, у Мисрга етиб бормасин, — деди.

Жабала Ҳазрати Маликни зиёфатга чақирди. Иззат-хурмат кўрсатди. Таомига кучли заҳар қўшди. Малик ўша таомдан еган эди. Заҳар таъсири билан дарҳол вафот этди.

Маликнинг аскарлари унинг вафот этганини кўриб, қайтдилар. Ҳазрати Алининг ҳузурига келишди. Ҳазрати Али бу ҳолатдан жуда ғамли бўлди. Бунини эшитган Муовия эса шунчалар хурсанд бўлдики, ифода қилиб бўлмасди. Ҳатто бутун Шом аҳли у зотни табриклашга келишди. Шодлик намоиш қилишди. У ҳам дарҳол Амр ибн Осни чақирди. Мисрни унга топширди.

Амр ибн Ос ҳам дарҳол минг киши билан Мисрга йўл олди. Муовия ибн Ҳудайж ҳам Миср аскарларидан 6000 та танлаб олинган мужоҳидлар билан Амр ибн Осга қарши чикди. Унга итоат қилди.

Амр Муҳаммад ибн Абу Бакрга одам юбориб:

— Мен келдим. Бутун халқ мен билан бирга. Сен нимага ўтирасан? Бор, Ҳазрати Алининг ҳузурига қайт, — деди.

Ҳазрати Абу Бакр ўғли Муҳаммад:

— Мен уруш қилмасдан қайтмайман, — деди. Ҳазрати Али ҳам хабар юборди:

— Мен бу Миср ишидан бездим. Агар уруш қилмоқчи бўлсан, қил. Агар йўқ бўлса, қайт, — деди.

Муҳаммаднинг беш минг кишилиқ кучи бор эди. Амр ибн Оснинг эса 10.000 аскарлари бор эди. Жуда қаттиқ уруш бўлди. Муҳаммад ибн Абу Бакрнинг аскарлари мағлубиятга учради, қочишди. Ўзи ҳам қочиб бир вайронага кирди.

Муовия ибн Худайжнинг бир ўғли бор эди. Муҳаммаднинг ҳузурида эди. Ҳазрати Усмонни пичоқ билан шу ўлдирган эди. Иسمى: Кинона.

Муовия ибн Худайж ўғлини талаб қилди. Муҳаммад ибн Абу Бакр билан бирга бўлганини кўрди. Унга:

— Эй малъун! Сен Усмоннинг қотили ва қонида шариксан. Сени ўлдириш ўринлидир. Энди мен ўлдирай, — деди ва ўзи ўғлини ўлдирди.

Ҳазрати Абдуррахмон ибн Абу Бакр эса Амр ибн Ос билан бирга эди. Амрдан ўзининг аскарини сўради. Амр:

— Сенга бахш этдим, — деди. Аммо Муовия ибн Худайж бунни эшитгач, қайта ортга қайтди. Дарҳол келди. Ўша вайронада Муҳаммад ибн Абу Бакрни ҳам ўлдирди. Ва отининг қорнини ярди, Муҳаммадни шу отнинг қорни ичига солди.

Амр ибн Ос бу воқеани эшитгач, ғам тортди. Унга:

— Нега бундай қилдинг? — деб сўради. Ибн Худайж:

— Мен Ҳазрати Усмоннинг қони учун ўз ўғлимни ҳам ўлдирдим. Усмоннинг қонининг гуноҳи Муҳаммаднинг бўйнида эди. Ундан қолмас эдим, — деди.

Ҳазрати Али (р.а.) Муҳаммад ибн Абу Бакр ва Малики Аштарнинг шаҳид бўлганини эшитгач, қаттиқ ғамга тушди. Уйига кириб эшигини ёпиб олди. Ҳеч кимни ичкариги киритишга рухсат бермади.

Аббос ўғли Абдуллоҳ бунни эшитгач, Басрадан чиқиб Куфага келди. Амирул мўъминин Ҳазрати Али (р.а.)га тасалли бермоқчи бўлди. Малик ибн Аштар ва Муҳаммаднинг юрагидаги оғриқни енгиллатмоқчи бўлди. Зиёд ибн Абу Суфённи Басрада ўзига вакил қилиб қолдирди. Куфага келган пайтда Ҳазрати Муовия, унинг Басрадан чиқиб кетганини эшитди. Абдуллоҳ ибн Ҳадрабийни тўрт минг киши билан Басра амирлигига юборди.

Абдуллоҳ ибн Ҳадрабий Басрага келганда, Зиёд унга қарши уруш қилолмаслигини англади. Уйига яшириниб олди. Амирул мўъминин Ҳазрати Алига мактуб ёзди. Ҳазрати Али (р.а.) унга Аюн ибн Мужошиъни беш юз киши билан юборди. У бориб, Абдуллоҳ ибн Ҳадрабий билан урушди. Уни мағлуб қилди. У қочди. Убайда ибн Ҳайёмнинг уйига яшириниб кирди.

Аюн ибн Мужошиъ аскар билан ўша сарой эшигига етиб келди. Саройга олов берди. Абдуллоҳ ибн Ҳадрабий сарой ичидаги одамлар билан бирга ёниб ҳалок бўлди.

Мужошиъ бу ғалаба хабарини Амирул мўъминин Ҳазрати Али (р.а.)га етказди. У зот Абдуллоҳ ибн Аббосни яна Басрага юборди. У борди ва Басрада қарор қилди.

Кейин, Ҳазрати Али Куфада бир хутба ўқидилар. Халқни маломат қилиб, айблашди:

— Қачонки мен сизларни урушга чақирсам, келмайсизлар. Менга ёрдам ҳам бермайсизлар. Аллоҳ таоло менга сизлардан яхшироқ аскар берсин ёки мени Ўз ҳузурига олсин ва сизларга бу амалингизга мос жазо берсин, шундай бир киши юборсинки, сизларга аламли азоб тўстирсин, — дедилар.

Баъзи тарихлар айтадилар:

— Ҳазрати Али ўша куни ушбу дуони қилган пайтда Ҳажжож ибн Юсуф ўша куни туғилган, — дерлар.

Баъзилар эса шундай дейишади:

— Ҳажжож ибн Юсуф Ҳазрати Умар (р.а.) вафот қилган кечаси туғилган, — дейишган.

Ҳасан Басрий (р.а.) шундай дер эдилар:

«Бу кеча унутилмас мушкул кеча эди. У кечада ҳақиқий одилни кўтариб, бундай золим, қарангу ақлли, ботил золимни ер юзига туширишди.»

НАЖИЙА ЎҒЛОНЛАРИ БИЛАН УРУШ ХАБАРИ

Куфада бир қабила бор эди. Унга "Нажийа ўғлонлари қабиласи" дер эдилар. Улар уч юз киши эдилар. Ҳаммаси ҳам хавориждан эдилар. Наҳравондан қочган хаворижлар уларга қўшилишди. Улардан бири Ҳорис ибн Рошид исмли киши уларнинг раиси эди. Бу Ҳорис, Амирул мўъминин Ҳазрати Али (р.а.)нинг ҳузурларига келиб:

— Валлоҳи, мен сенинг орқангда намоз ўқимаيمان, — деди. Ҳазрати Али (р.а.):

— Кел, сен билан Аллоҳнинг китоби ва амрига кўра мунозара қилайлик, гаплашайлик, — дедилар. Ҳорис эса:

— Эртага келай, — деди. Ўша кеча ўз одамлари билан Ироқ тарафларига қочиб кетди.

Амирул мўъминин Ҳазрати Али (р.а.) ўша ердаги воли (ҳоким)дан:

— Бир гуруҳ бу ердан ўтиб кетди, — деган хабарни олдилар. Бир кишидан:

— Ҳазрати Али ҳақида нима дейсиз? — деб сўрашди. У киши:

— Имом ҳақдир, — дегани учун ўша кишини уриб ўлдиришди. Кейин чиқиб кетишди, деб хабар беришди.

Шунинг устига Амирул мўъминин Ҳазрати Али (каррамаллоҳу важҳаҳу) Зиёд ибн Абу Суфёнга мактуб ёздилар:

— Бу халқни қайтар, — дедилар. Зиёд борди, уларни топди. Улар билан қаттиқ уруш қилди. Уларнинг кўпини ўлдирди. Хаворижларнинг бошлиғи Ҳорис қочди.

Ром Ҳурмуз номли бир шаҳарга борди. Зиёд, Амирул мўъминин Ҳазрати Алига хабар юборди. Амирул мўъминин Ҳазрати Али унга мактуб ёзиб, Форс вилоятини унга топширдилар. Зиёд, Муаққилни Ҳорисни тутиб келиш учун Ром Ҳурмузга юборди. Ҳорис у ердан ҳам қочди.

Муаққил унга элчи юборди ва:

— Мен сенга ёрдамчи ва ёр бўлиш учун келдим. Усмоннинг қонини сен билан бирга талаб қилайлик, — деди. Шу билан Ҳорис қайтиб, Муаққилнинг ҳузурига келди. Муаққил эса уни тутиб олди, ўлдирди. Сарини Ҳазрати Алига юборди. Хаворижларнинг гуруҳини пароканда қилди.

МУОВИЯ ҲИЖОЗ ВА ИРОҚ АТРОФИГА АМИР ЮБОРГАНИ

Ҳазрати Муовия аввал Шомда Нўъмон ибн Широқни минг киши билан Айну Темрга юборди. Айну Темр Шом тарафларида Жазира чегарасидаги бир шаҳардир. У ерда Амирул мўъминин Ҳазрати Али (р.а.)нинг бир наби бор эди. Унга Молик ибн Кааб ал-Азрий дер эдилар. Лекин Шом аскарлари кўриниши билан Моликнинг аскарлари қочиб кетишди. У ерда мустаҳкам қурилган бир қаср бор эди. Молик юз киши билан ўша ҳисорга кирди. Ҳазрати Али (р.а.)га мактуб ёзди. Ҳазрати Муовиянинг аскарлари келганини ва ўз аскарларининг ҳаммаси қочганини, ўзи эса юз киши билан қасрга қочиб кирганини хабар берди. Ҳазрати Алининг ёрдамини сўради.

Ҳазрати Али эса:

— Куфа аҳлига: ёрдамга етиштиринглар! — деб буюрдилар. Лекин ҳеч ким қизиқиш билдирмади. Шундан кейин Амирул мўъминин Ҳазрати Али (р.а.) Куфа аҳлини йиғиб, очик ва равшан хутба ўқидилар.

Аммо Ҳазрати Али қанча гапирмасин, унга ҳеч ким жавоб бермади, сўзини эшитмади. Шунинг учун Нўъмон ибн Молик муҳосарада қаср ичида бир ой қолди. Ёрдам келмаслигини кўргач, юз киши билан чиқиб, ўша куни кечга қадар жанг қилди. Ўша ерга яқин жойда Амирул мўъминин Ҳазрати Али (р.а.)га тобе бир киши бор эди. Унга Муҳаннаф ибн Сулаймон дер эдилар. У арабнинг баҳодирларидан эди. Элуз киши ёрдам сифатида юборди. Шу тариқа Мосул-Жазирадан шом вақтида уларнинг отлиқлари кўринди. Нўъмон, Моликка Куфадан ёрдам келган, деб ўйлади. Келган аскар билан қочиб кетди. Шомга қайтди.

Кейинроқ Ҳазрати Муовия олти минг киши билан Суфён ибн Амрни Ҳайтга юборди. Бу Ҳайт — Шом билан Мосул орасидаги ўртада жойлашган шаҳардир. У аскар Ҳайтдан

чикиб Ирокнинг Савад тарафидаги Анбарга келишди. У ерда Амирул мўъминин Ҳазрати Алининг Бакр қабиласидан бўлган бир наиби бор эди. Унга Ашрас ибн Ҳассан дер эдилар. У беш юз аскар билан олти минг аскарга қарши турди. Жанг қилди. Унинг ўзидан ва баходирларидан ўттиз киши ўша жангда ҳалок бўлишди. Қолган аскарлари ярим жароҳат билан қочиб кетишди. Шу тариқа Суфён ибн Амр Анбарга кирди ва шаҳарда нимани топса, ҳаммасини тала қилди.

Бу хабар Амирул мўъмининга етганда, ғазаб ва қайғудан ҳеч кимга:

— Борасиз, — дей олмади. Ўзлари чикдилар. Ноҳилага бордилар. Ҳалқ орқасидан бориб:

— Ё Амирул мўъминин! Бу ишни ўзингиз ёлғиз тугатишингиз жуда мушкул, — дейишиб, ёрдам беришни хоҳладилар. Ҳазрати Қайс ибн Саъдни минг киши билан ёрдам сифатида юбордилар. Улар ҳам жидду жаҳд билан тезда юриш қилдилар. Лекин улар боргунга қадар, у ердагилар хабар топиб, қочиб кетишди.

Кейин Ҳазрати Муовия Абдуллоҳ ибн Баъдел ал-Фарозийни минг етти юз киши билан муҳофаза учун юборди. Ҳама Шом шаҳри бўлиб, Араб биябонига туташ Мадина йўли устида эди. Муовия шундай амр берди:

— Биябондаги араблардан ким бўлса, улардан садақаларни ол, сўнг Макка ва Мадинага бор. Ҳижоз ерларини эгалла.

Бу хабар Ҳазрати Алига етгач, Мусайяб ибн Яхё ал-Фазорийни икки минг киши билан юборди. Лекин Абдуллоҳ ибн Саъд ўша арабларнинг садақаларини олган эди. Мусайяб боргач, Абдуллоҳ ибн Саъд Ҳамадан ҳисорга кириб паноҳ топди. Аскарлар эса қочиб Шомга кетди. Мусайяб эса садақа туяларидан нима топса, ҳаммасини олди. Сўнггра ҳисорни ёқиб юборди.

Ҳисордагилар ёнганда, амон сўрадилар. Мусайяб ҳам уларга амон берди. Чунки, улар ҳам Фазора ўғлонларидан эдилар ва Мусайябнинг амакиваччалари эдилар. Шунинг учун уларни қочиб кетишларига рухсат берди. Улар ҳам Шомга кетишди.

Бу вақтда ҳаж мавсуми етиб келган эди. Ҳазрати Муовия Дахҳок ибн Қайсни уч минг киши билан биябон манзилларини ёқиб йўқотсин деб юборди. Ҳаж қилмоқчи бўлганларга тўсқинлик қилмоқчи эди. Ва уларга:

— Нима учун у ерга борасиз? Имомсиз ҳаж қилмоқчисиз? — дер эди.

Дахҳок ибн Қайс биябонга кирди. Воқиа номли манзилгача борди. Ўша манзил ва қудукни вайрон қилди. У ерда бўлган арабларни ўлдирди. Мол-мулкларини тала қилди. Сўнггра Тагаллубия номли манзилга борди. Бу ҳам бир манзил эди. У ерни ҳам вайрон қилди. Арабларни ёқ қилди. Молларини тала қилди.

Амирул мўъминин Ҳазрати Али ҳар бир манзилга ҳожиларни бир манзилдан бошқасига ўтказишлари учун отлик кўриқчилар қўйган эдилар. У, отлиқларнинг ҳаммасини ўлдирди. Барча манзилларни вайрон қилди.

Куфанинг таниқлиларидан Амр ибн Масъуд Ҳазрати Алининг ҳузурларидан ҳажга боришга ижозат сўраган эди. Дахҳок унга дуч келиб, молини тала қилди. Ўзини қайтарди.

Бу хабар Ҳазрати Алига етгач, Ҳажр ибн Адини тўрт минг киши билан биябонга юборди. У бориб Дахҳок билан уришди. Аскарлардан кўп киши ўлди, куйди. Энг охирида тўзиб кетди. Ҳаж вақтини жуда оз қолган эди. Ўша йили Хуросон ва Ироқдан ҳеч ким ҳажга боролмади.

Муовия ўша йили ҳаж амири сифатида Язид ибн Шажарани юборди. У келиб имом бўлди. Миср, Шом, Яман ва Мағриб аҳлига ва Жиддадан келганларга ҳаж қилдирди.

Бу вақтгача Ҳазрати Али (каррамаллоҳу ваҷҳаҳу) тарафидан Маккада Қусам ибн Аббос ҳаж амири эди. Ҳар йили ҳажни у олиб борар эди. Аммо Ҳазрати Муовия Маккани эгаллашни ният қилгани учун ўша йили Қусам ибн Аббосни ҳаж қилдиришдан тўсди ва:

— Имом менман. Хилофат менга тегишлидир, — деди.

Қусам ибн Аббос уруш учун аскар тўплади. Аммо Маккаликлар рухсат бермадилар:

— Ҳаж кунларида Маккада жанг қилиш ва қон тўкиш жоиз эмас. Иккинғиз ҳам Шайба ибн Усмонни имом қилинғлар, — дейишди. Улар ҳам уни имом қилиб тайинладилар. Ҳажни Шайба ибн Усмон тамом қилдирди.

Ўша йили Ҳазрати Муовия кам аскар билан Шомдан чиқиб, Мосул йўли орқали Ироққа кирди. Ундан:

— Қаерга кетяпсиз? — деб сўрашди. У эса:

— Мен ҳали Тигр дарёси (Дижла)ни кўрганим йўқ. Ўша Дижлани кўришни хоҳлаяпман, — деди. Мосулга келди. Бир неча кун Тигр соҳилида ўтирди. Мақсади Ҳазрати Алини кўндириш эди.

Шу тариқа Ҳазрати Муовия жасорат кўрсатиб кам аскар билан Мосулга келди. Ва ўша йилда Ҳазрати Муовия Бишр ибн Артаатни уч минг киши билан Макка, Мадина, Яман мамлакатини эгалласин ва халқни ўзига байъатга чақирсин, деб юборган эди.

ҲАЗРАТИ АЛИНИНГ ШАҲИД БЎЛИШИ

Ҳижратнинг қирқинчи йили эди. Куфа масжидида уч киши ўтирар эди.

Биринчиси: Абдурраҳмон ибн Мулжам ал-Мурадий (лаънатуллоҳи алайҳ) эди, у асли мисрлик эди. Мадинага Ҳазрати Усмонни ўлдиришга келган гуруҳ билан бирга келган эди.

Иккинчиси: Муборак ибн Абдуллоҳ,

Учинчиси: Омир ибн Бакр ат-Тамимий эди.

Улар учовлари ҳам хавориж мазҳабидан эдилар. Ва шундай дер эдилар:

— Бугун ер юзида имом йўқдир. Ва ҳеч кимнинг ҳукми Аллоҳ таолонинг ҳукмидан юқори эмас. Ҳеч кимга бўйсунуш ва байъат қилиш вожиб эмас. Бутун дунё халқи бугун тўғри йўлдан чиқиб кетган, — деб ўша қирилган хаворижлар учун йиғлашар эди. Ва Ҳазрати Али, Ҳазрати Муовия ва Амр ибн Осга лаънатлар оқишишар эди.

— Агар бизнинг ёранимиз бўлганида эди, улар билан уруш қилган бўлар эдик, — дер эдилар.

Шунинг устига Абдурраҳмон ибн Мулжам (Аллоҳ лаънати бўлсин):

— Агар ёранимиз бўлмаса, ҳеч бўлмаганда ҳар биримиз улардан бирини ўлдирайлик. Агар улар бизларни ўлдиришса, шубҳасиз, шаҳидликка етамиз, — деди. Шунинг устига сўз бирлиги қилдилар.

Абдурраҳмон ибн Мулжам (Аллоҳ мустаҳақини берсин):

— Алини мен ўлдирай, — деди. Муборак ибн Абдуллоҳ эса:

— Мен Муовияни ўлдирай, — деди.

Сўнг Омир ибн Бакр эса:

— Амр ибн Осни мен ўлдирай, — деди. Кейин:

— Қачон? — деб бир-бирларидан сўрадилар. Абдурраҳмон ибн Мулжам:

— Бомдод намози вақтида Али сафларнинг олдинги қаторида бўлади. Бир ханжар зарбаси билан уни ўлдирай, — деди.

Абдуллоҳ ўғли Муборак ҳам:

— Мен ҳам сен қилганинг каби қилай, — деди.

Омир ибн Бакр ҳам:

— Мен ҳам айнан сизлар қилганингиз каби қилай, — деди.

Улар учовлари ҳам куйидаги шартлар устида келишдилар:

1. Бу ишлар бир кун ичида бўлсин.

2. Агар бириси аввалроқ амалга ошса, қолган иккиси подшоҳликка юриш қилмасин.

3. Бу ишлар Рамазон ойида бўлсин. Чунки масжидда халқ кўп бўлади. Балки сафлар орасидан қочиб кетишар, билишса.

4. Бошқа ойларда булардан бирортаси масжидга келмаслиги мумкин. Ўрнига бировни юбориши мумкин. Лекин Рамазонда улар ўзлари масжидга келадилар. Рамазоннинг охириги ярмида халқ жуда кўп йиғилади.

Шунинг билан Рамазоннинг ўн еттинчи кунини ҳисобладилар. Жума кунида сўз бирлиги қилдилар. Чунки жума куни халқ кўп тўпланар эди. Шундай келишувга келдиларки, Рамазоннинг ўн еттинчи жума куни ҳар бири ўлдирадиган шахсининг ёнида бўлади ва ўша куни ўлдириш ишини амалга оширадилар.

Бу қарорга мувофиқ Омир ибн Бакр заҳарланган қилич олди ва Амр ибн Ос учун Мисрга борди. Муборак ибн Абдуллоҳ эса Ҳазрати Муовия учун Шомга кетди. Абдурраҳмон ибн Мулжам эса Амирул мўъминин Ҳазрати Али (р.а.) учун Куфада ўша куни кутди.

Белгиланган кун келди. Муборак ибн Абдуллоҳ Шомда кутар эди. Ҳазрати Муовия масжидга келди. Халқ ўрнидан турди. Муборак ибн Абдуллоҳ ҳам ўрнидан турди. Муовия орқасидан юради. Ҳазрати Муовия намозга турди, у ҳам қиличини кўтарди. Муовиянинг бошига уришни истади. Лекин қилич Муовиянинг елкасидаги юмшоқ гўштга тегди. Суяккача кесди. Ҳазрати Муовия йиқилди. Муборак ибн Абдуллоҳни қўлга олишди. Ҳазрати Муовияни ҳам уйига олиб кетишди. Ўша куни намозни беш киши алмашиб имомлик қилди.

Муовия уйига келгач, Муборак ибн Абдуллоҳни олиб келишди. Ундан:

— Бу ишни нега қилдинг? — деб сўрадилар. У эса:

— Мени ўлдирманглар, сизга яхши бир хабар, хушхабар берай, — деди. Кейин бу сирни Муовияга очди:

— Биз уч кишимиз. Бугун учун сўз бирлиги қилдик. Биримиз сизни, биримиз Алини, биримиз эса Амр ибн Осни ўлдирамиз, деб келишган эдик. Лекин мен муваффақ бўлмадим, тасодиф йўқ эди, — деди.

Шундан сўнг Муовия уни қаматди. Ва қатл қилдирди. Табиб чақиртди. “Мени давола,” деди. Табиб:

— Бу қилични заҳар билан суғоришган. Жараҳат ичидан бу заҳарни олиб ташлаш учун фақат қиздирилган темир билан дағлашдан ўзга чора йўқ. Шунда ўша темир яррани ва заҳарни ёқиб, унинг ичидан чиқариб юборсин. Ёки бир шўрбат берсам, ичинг. У заҳарни йўқ қилсин. Лекин у пайтда сенинг эркаклик кучи кетади. Энди сендан на ўғил ва на қиз қолмайди, — деди.

Ҳазрати Муовия:

— Мен оловга чидамайман. Ҳозир менинг икки ўғлим бор. Бириси Язид, бириси Абдуллоҳ Акбар. Уларнинг ортидан мендан ўғил ва қиз қолмаса ҳам қайғурмайман, — деди. Шундай қилиб ўша шўрбатни ичди. Бир муддатдан кейин шифо топиб соғайди.

ҲАЗРАТИ АЛИНИНГ ШАҲИД БЎЛИШИ

Омр ибн Бакр ҳам ўша жума куни масжидга келди. Унинг одати шундай эдики, ҳар намоз вақтида ўзи келиб, халққа имомлик қилар, масжидда ҳукм юритар эди. Рамазоннинг ўша жума куни келганда, Амр ибн Оснинг қилич оғриқлари бошланган эди. Ўрнига бошқа бир кишини, халққа имомлик қилсин, деб юборган эди.

Бу кишининг исми Салх эди. Салх масжидга келганида Омр ибн Бакр келиб, унга бир қилич уриб юборди. Салх дарҳол ўлди. Халқ ҳам уни ушлаб, Амр ибн Оснинг ҳузурига олиб борди. Амр ибн Ос ундан:

— Нега бу кишини ўлдирдинг? — деб сўради. У эса:

— Мен сизни ўлдирмоғим керак эди. Лекин ўлим шу кишига тўғри келди. Чунки ниятим сиз эдингиз, — деди. Амр ибн Ос ҳам:

— Сен Амрни ўлдирмоғинг керак эди. Лекин буюк Аллоҳ сени ўлдирмоқда, — деди. Ва уни қатл этди.

Бу иш Аллоҳнинг тақдирига мос келмаса, ундан фойда бўлмайди. Абдурраҳмон ибн Мулжам ҳам ўша куни заҳарли қилич билан Куфада эди. Унинг уйи Кинда ўғлонлари маҳалласида эди. Бу маҳалланинг кўп қисми хаворижлардан эди. Улар Нажийа

ўғлонларидан эди. Улардан кўплари Наҳравон урушида ўлдирилган эдилар. Амирул мўъминини Ҳазрати Алини севмас эдилар.

Улар орасида бир аёл бор эди. Ундан кўра гўзал аёл Куфада йўқ эди. Аёллар орасида унга Қитам бинти Қисма дер эдилар. Отаси ва акаси Наҳравонда Ҳазрати Али томонидан ўлдирилган эдилар. Абдурраҳмон ибн Мулжам бу гўзал аёлни севар эди. Уни никоҳига олишни хоҳлар эди. Ўша аёл унга:

— Сен менинг никоҳ акчамни бера олмайсан. Менинг никоҳим жуда оғир. Бу ҳар қандай баҳадирнинг қўлидан келмайди, — деди.

Абдурраҳмон ибн Мулжам эса:

— Сенинг никоҳинг нима экан? — деб сўради. Аёл ҳам:

— Менинг никоҳим уч минг дирҳам, бир кул ва Алининг қонидир, — деди.

Абдурраҳмон ибн Мулжам лаънатланган ҳам:

— Бераман! Ҳамда шу иш учун келганман. Ҳазрати Алини ўлдираман, — деди. Аёл ҳам:

— Қачон сен Ҳазрати Алини ўлдирадиган бўлсанг, уч минг акчани, бир кул билан бир қаравуш берсанг, мен сенга тегаман, — деди.

Абдурраҳмон лаънатланган ҳам ўша лаънатланган аёлга:

— Майли, — деди. Аёл ўшанда:

— Бу ишда сенга ёрдамчи дўст керакми? — деб сўради. Абдурраҳмон ҳам:

— Бўлса ҳам бўлаверади, бўлмаса ҳам бўлади. Лекин сен бу сирни махфий сақла, — деди.

Лекин бу аёл Вардан номли бир эркакдан:

— Агар менга бир ёр бўлса эди, Алини ўлдирар эдим, — деганини эшитган эди. Аёл бориб ўша Варданга:

— Сенга ёр топдим, — деди. Яна бир эркак бор эди, унга Шабиб ибн Нахве дер эдилар. У ҳам:

— Агар бир дўст топсам, Алини ўлдирар эдим, — дер эди.

Бу аёл шу уч лаънатланганни бир жойга йиғди. Бир-бирлари билан келишишди, қиладиган жиноят кунини белгилашди ва кунини кутмоққа киришишди.

Ўша кун бомдод вақтида Абдурраҳмон ва Шабиб, Вардан масжидга келишди. Бириси эшикнинг ўнг томонида, бириси чап томонида ўтирди. Ва:

— Ҳазрати Али масжидга кириб келса, ҳужум қилайлик, — дейишди. Ва Варданга ҳам:

— Сен масжиднинг михроби ёнида ўтир. Агар бизнинг очган ярамиздан Али қутулса, бизга ҳужум қилади. Ўшанда Али ёлғиз қолади, сен ишни тугатасан, — дейишди.

Амирул мўъминини Ҳазрати Али (к.в.) масжидга кирди. Абдурраҳмон (лаънатуллоҳи алайҳ) Ҳазрати Алининг орқасидан юради. Ҳазрати Алининг икки елкаси орасига бир қилич уриб юборди. Бир ривоятга кўра эса, унинг бошига қилич уриб, иккига бўлди. Ҳазрати Али:

— Тутинглар! — деб бақирди. Халқ урушиб келди. Ўша лаънатланганни қўлга олишди. Шабиб ва Вардан қочишди. Халқ орасида йўқ бўлиб кетишди. Кейин Варданни бир уйга кириб кетаётганида кўришди. Халқ унинг изидан кириб ўша уйда уни ҳам ўлдиришди. Лекин Шабиб кўринмай қолди.

Ҳазрати Алини уйига олиб боришди. Амирул мўъминини Ҳазрати Али Жаъда ибн Ҳубайрага:

— Халққа имомлик қил! — деб буюрди. Жаъда, Ҳазрати Али томонидан Хуросонга вали қилиб тайинланган эди. Ўша йилдан бир йил аввал Хуросон валилигини олган эди. Ҳар йил бошида Ҳазрати Алининг ҳузурига келар эди.

Абдурраҳмон лаънатланганни Ҳазрати Алининг ҳузурига олиб келишди. Амирул мўъминини унга:

— Бу ишни нега қилдинг? — деб сўради. У ҳам:

— Сенинг қонингни ҳалол деб билдим. Чунки сен жуда кўп қон тўқдинг, саноқсиз одамни ўлдирдинг, — деди.

Ҳазрати Али (р.а.) ўғли Ҳазрати Ҳасанга:

— Уни сақла. Агар мен вафот қилсам, сен уни ўлдир. Агар мен вафот қилмасам, мен унинг жазосини биламан, — деди.

Ҳазрати Ҳасан уни қамоққа солди. Ҳазрати Али яраланганининг эртаси куни Ҳазрати Ҳасанга васият қилди ва халққа дин ишлари бўйича насихатлар қилди. Халқ:

— Ё Амирул мўъминин, сиздан кейин амирул мўъмин ким бўлади? Ҳасанга байъат қилайлик, — дейишди. У ҳам:

— Уни ўзингиз билинглар. Бу ҳақда мен ҳеч нарса демайман. Чунки мен Аллоҳ таоло зоти билан машғулман, — деди.

Икки кун ўтди. Учинчи куни у бу дунёдаги кўзларини ёпди.

Ҳазрати Алининг вафоти хабари Ҳазрати Алининг қизи Умму Гулсум томонидан Ҳазрати Ҳасанга етказилди. У йиғлаб турган эди. Абдуррахмон лаънатланган эса боғланган ҳолда ётар эди. Унга:

— Эй лаънатланган! — деди. — Бугун мўъминларнинг амири Али учун яхши, сен учун эса ёмон кун. Сени ўлдириш керак, — деди. Ўша лаънатланган:

— Агар бу кун сенга яхши, менга ёмон кун бўлса, нега йиғлайсан? — деди. Билкин, мен бу қилични минг акчага сотиб олдим. Ва унинг оғулатилиши учун ҳам минг акча бердим. Агар шу қилич билан тоғга урганимда эди, тоғ бу ярага чидамас эди, — деди.

Бу вафот устига Ҳазрати Ҳасан ва Ҳазрати Ҳусайн, Ҳазрати Алини ювишди. Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Жаъда сувини тўкди. Кафанладилар. Жанозасини ўқишди. Куфада султон саройи билан жомеъ масжид орасида тупроққа қўйишди. Қабри шарифини номаълум қилиб қўйишди.

Эртаси куни халқ Ҳазрати Ҳасанга байъат қилишди. Ҳазрати Ҳасан ўша Абдуррахмон лаънатланганни чақиртириб:

— Ўлдининг бу лаънатланганни, — деб буйруқ берди. У:

— Менга бир рухсат бер. Сенга бир хизматда бўлай. Шунда сенинг бу халифалигингга устун бўлсин. Кейин сенинг ҳузурингга келай. Сен нима керак бўлса шуни қиларсан, — деди.

Ҳазрати Ҳасан:

— Нима қилмоқчисан? — деб сўради. У ҳам:

— Бориб Муовияни ўлдирай, сенинг ишинг тўлиқ бўлсин, — деди.

Амирул мўъминин Ҳазрати Ҳасан унинг бу сўзини эшитмади. Амр қилди. Ўша пайтнинг ўзида у лаънатланганни ўлдиришди. Танасини ўтида ёқишди. Дунё ва охират ҳасрати билан дунё уйдан охират уйига кўчди. Жонини дўзахга топширди.

ИМОМ АЛИ (р.а.) НИНГ НАСАБИ

Ҳазрати Али ибн Абу Толиб ибн Абдулмутталиб ибн Ҳошим ибн Абдуманофдир. Ва Амирул мўъминин Ҳазрати Али ўрта бўйли, оч сариқ кўзли, гўштига тўқ, бошининг олд қисми урушлардан яраланган эди.

Шаҳид этилган куни олтмиш уч ёшда эди. Халифалиги тўрт йил тўққиз ой давом этди. Ҳазрати Фотиматуз-Заҳро (р.а.)дан сўнг бирин-кетин тўққиз аёлга уйланган эди. Ҳазрати Фотима ҳаётларида, унга ҳеч бир хотин шерик бўлмади.

Ҳазрати Фотимадан сўнг:

1. Қилаб ўғлонларидан Ҳизом ибн Рабаи ибн Холиднинг қизи Умму Мановани никоҳлади.

2. Темим ўғлонларидан Холид ўғли Масъуднинг қизи Лайлани олди.

3. Осинанинг қизи Асмони олди.

4. Бир кишининг умму валади бўлган Умму Ҳабибни олди. (Эгаси вафот этгандан сўнг, Ҳазрати Али уни никоҳлади.)

5. Абул Ос ибн Рабианинг қизи Умамани олди. (Бу Умаманинг онаси Расулуллоҳнинг қизи Зайнабдир, Абул Оснинг хотини эди.)

6. Ҳанийфа ўғлонларидан Жаъфар ибн Қайсининг қизи Ҳавлани олди. Ундан бир ўғил бўлди. Унга Муҳаммад-и Акбар дер эдилар. Муҳаммад ибн Ҳанифия деб машҳур бўлган.

7. Ўрва ибн Масъуднинг қизи Умму Саъдани олди.

8. Яна Килаб ўғлонларидан Имрул Қайс ибн Адий қизи Умму Мухторни олди.

Амирул мўъминин Ҳазрати Али шаҳид этилган куни уч хотини қолган эди. Бириси Асмо, бириси Умму Банин ва бириси Ҳавла эди.

Амирул мўъминин Ҳазрати Алининг Ҳазрати Фотиматуз-Заҳро (р.а.) ва бошқа хотинларидан ўн беш ўғли бўлган.

Ҳазрати Ҳасан, Ҳазрати Ҳусайн, Ҳазрати Мухсин ва Ҳазрати Фотима (р.а.)дандир. Ҳазрати Мухсин яшамади, вафот этди. Ҳазрати Аббос, Ҳазрати Жаъфар, Ҳазрати Абдуллоҳ, Ҳазрати Усмон — булар Умму Баниндандир. Абдуллоҳ, Жаъфар ва Усмон Кербало воқеасида катта акаси Ҳазрати Ҳусайннинг олдида шаҳид бўлдилар.

Уч ўғлининг исми ҳам Муҳаммад эди. Бириси Муҳаммад-и Акбарки, Муҳаммад ибн Ҳанифия деб машҳур бўлган. Жаъфарнинг қизи Ҳавладан туғилган. Бу Ҳавла Ҳанифа ўғлонларидандир.

Ва бири Муҳаммад Авсат эди, у Абул Оснинг қизи Умамадан туғилган эди.

Ва бири Муҳаммад-и Асғар эди, у Асмодандир. Умму Ҳабибдан Амр номли бир ўғли бор эди.

Тўрт ўғлининг исми зикр қилинмаган.

Ҳазрати Али шаҳид этилган куни ўн тўрт ўғли ҳаёт эди. Фақат Мухсин вафот этган эди. Ва ундан ўн саккиз қизи бор эди.

Икки қизи Ҳазрати Фотимадан (р.а.) эди. Бириси Зайнаб-и Кубро ва бириси Умму Гулсум-и Кубро эди.

Бошқа икки қизидан бирининг исми Рамила эди. Бириси Рамилатул Кубро, бошқаси Рамилатус Суғро эди. Булар Умму Саиддандир.

Ҳазрати Алининг (р.а.) бошқа беш қизи озод қилинган аёлларидан эди. Қолганлари умму валадларидан эди. Бу қизларининг исмлари қуйидагичадир:

Умму Ҳони, Мўймуна, Зайнаб-и Кубро, Зайнаб-и Суғро, Фотима, Умама, Хадича, Умму Салама, Умму Шукур, Умму Жаъфар, Ҳамома, Умму Мусайяб ва яна кичик қиз бор эди. Исми Ҳориса эди. У Умму Муҳардан туғилган эди.

Амирул мўъминин Ҳазрати Али бир куни халқ орасида ўтирар эди. Шу қизини — Ҳорисани чақирди. Ҳориса келди. Ҳазрати Алининг тиззига ўтирди. Халқ қизга:

— Сени онаинг қайси қабиладан? — деб сўради. Унинг тили «л» ҳарфига бурилмас эди. Фалти эди. «Калб» дейолмас эди. «Кэзб» дер эди. У ҳам кичик ёшда бўлишига қарамасдан билдики «Кизб» демак ёмон деган маънони англатади.

Шундан кейин сўровчиларга «Кизб»дандир деб, «Калб»дан ишора қилиб айтар эди. Халқ унинг зеҳни ва ақлига ҳайрон қолишар эди.

Амирул мўъминин Ҳазрати Алининг насли фақат шу қизларидан қолган. Беш ўғлидан насл қолганки, булар:

Ҳазрати Ҳасан, Ҳазрати Ҳусайн, Муҳаммад ибн Ҳанифия, Аббос ва Амрдир. Ҳазрати Амр уларнинг энг узоқ умр кўргани эди. Саксон беш йил умр кўрган. Жуда заҳид киши эди.

ҲАЗРАТИ ҲАСАН ИБН АЛИНИНГ БАЙЪАТИ

Халқ, Амирулмўъминин Ҳазрати Алининг вафотидан сўнг, Ҳазрати Ҳасан ибн Алига байъат қилди. Илк байъат қилган киши Қайс ибн Саид ибн Убода эди. Байъатида шундай деди:

(10) — Сен билан Аллоҳ таолонинг ҳукми асосида ва Аллоҳнинг Расули суннатида кўра, муҳолифларингга қарши жиҳод қилиш учун байъат қиялман.

Ҳазрати Ҳасан:

(11) — Аллоҳ таолонинг ҳукми асосида байъат қил. Жиход шунга кўради, — деди. Халқ шундаок тушуниб олдики, Ҳазрати Ҳасаннинг уруш нияти йўқ эди.

Байъат тамом бўлгач, Куфа ва Ироқдан кўпчилик йиғилиб:

(12) — Аскар тўпла, уруш йўлига туш, — дейишди. Ҳазрати Ҳасан ҳам мажбур бўлиб 40.000 киши билан Куфадан чиқди. Мадоинга келди. Қаср ибн Саъид ибн Убадени 12.000 одам билан пешқадам куч сифатида юборди. Шом чегарасига борди. У ерда олти ой турди. Ҳазрати Ҳасан эса Мадоинда Эрон подшоҳлари қасри — Қаср Эбъаз (Оқ сарой)да ўтирди. Расулulloҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг хижратлари 41-йилда бўлган эди. Ва Ҳазрати Муғйра ибн Шуъба ҳам Меккада Ҳазрати Али томонидан тайин қилинган амир эди. Ҳазрати Али шаҳид бўлгач, Ҳазрати Муовия Муғйрага фармон юборди ва уни ўз номидан Меккага амир қилиб тайин қилди.

Ва бир ривоятга кўра, Аббоснинг ўғли Ҳазрати Абдуллоҳ ҳам Басрада амир эди. Ҳазрати Али, Ҳазрати Абдуллоҳдан Байтулмол ҳисобини олиш учун одам юборган эди. Ҳазрати Али шаҳид бўлгач, Ҳазрати Абдуллоҳ Муовияга мактуб ёзди. Ва:

(13) — Мен сенинг ҳузурингга келай. Лекин бунга сабаб ўлароқ орадаги адоватни йўқ қилгин, — деди.

Ҳазрати Муовия ҳам бу таклифни қабул қилди:

(14) — Аммо бошқа бир ривоятга кўра, Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Аббос Ҳазрати Али даврида Басрани тарк этган эди. Ва Ҳазрати Муовияга одам юбориб: “Бу шарт билан сенга келай”, деган эди.

Ҳазрати Муовия қабул қилгач, Аббоснинг ўғли Абдуллоҳ Шомга келди.

Аммо Куфада турган аскарлар Ҳазрати Ҳасаннинг урушга киришмаётганини ва ишлар кун сайин заифлашиб, ёмонлашиб бораётганини кўриб, Ҳазрати Ҳасанга қарши бош кўтаришди ва ундан юз ўгириб, унинг чодирига ҳужум қилишди. Яғма қилишди. Уни ҳам ярадор қилишди. Ҳазрати Муовия ҳам аскар билан Шомдан Ироқ чегарасига йўл олди. У ерда “Мускар” номли маскан бор эди. У ерда турди. Ҳазрати Ҳасан Мадоинга Ҳазрати Саъид ибн Мусаккафни амир қилиб тайин қилди. Бу Мухторнинг амакиси эди. Мухтор ўшанда сакали чиқмаган ёш йигит эди. У Ҳазрати Ҳасаннинг ишлари оғирлашганини кўриб, амакиси Мусаккафга:

(15) — Агар ақлли одамларнинг қилган ишидек бир иш қилсанг, Ҳазрати Ҳасанни тутиб, боғлаб Ҳазрати Муовияга юбор. Шунда сенга Умавийлар томонидан катта мулк берилади, — деди. Амакиси унга:

(16) — Сен жинни бўлибсан, — деди. Ва:

(17) — Халқнинг энг севикли кишисини тутиб, душман кўлига топшириб ўлдирилишини хоҳлайсан. Бу иш мендан ҳеч қачон содир бўлмайди, — деди.

Ҳазрати Ҳасан ироқликларнинг вафодор эмаслигини, отасига ва ўзига қилган муомалаларини кўриб, ироқ аҳлидан нафратланди. Улардан кўнгли совиди. Кейин Ҳазрати Муовияга элчи юборди. Ундан сулҳ сўради. Ва:

(18) — Халифаликни сенга топширсам. Лекин бир неча шартларим бор, — деди. Биринчиси шундан иборатки, Ҳазрати Алининг аҳли ренжитилмасин, кўнгиллари синдирилмасин.

Иккинчиси: Ўзи билан боғлиқ аҳл-и байтдан ким бўлса, уларни Мадинада яшаш учун ўша ерга юборсин.

Учинчиси: Ироқ Байтулмолидан 5.000 марта 5.000 дирҳам олиши керак. Уни ўзига ва акасига берсин, токи улар рўзғорларига сарф қилишсин.

Тўртинчиси: Ироқдаги “Дароб Жерд” номли шаҳарнинг бутун маҳсулоти ўзига махсус берилиши лозим. Токи ўзи рўзғори учун уни сарф қилсин.

(19) — Бу “Дарб-ул Жерд” шаҳри Форс шаҳарларидан бири бўлиб, Басрага яқин эди.

Бу ернинг Байтулмол маҳсулотлари Ҳазрати Алининг барча меросхўрларига берилиши лозим эди. Шу сабабли Ҳазрати Алининг меросхўрларига меросдан ҳеч нарса қолмаган эди. Минг ёки саккиз юз дирҳамдан бошқа ҳеч нарса чиқмаган. Дунёда дунёвий мол-дунё сифатида ундан қолгани шу қадар эди.

Бу сабабли Муовия Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Аббос ва Убайдуллоҳ ибн Самерани амирулмуъминин Ҳазрати Ҳасаннинг ҳузурига юборди. Бу шартларни қабул қилганини билдирди. Ҳазрати Абдуллоҳ ва Убайдуллоҳ ибн Самера Ҳазрати Муовиянинг байъатини қабул қилишди. Ҳазрати Алининг барча ўғилларидан байъат олишган эди, аммо амирулмуъминин Ҳазрати Ҳусайн байъатга рози бўлмади. Акаси Ҳазрати Ҳасан ранжиб:

(20) — Эй Ҳусайн, — деди. Сен мендан кўра бу ишлардан яхши хабардор эмасан. Сен ҳам байъат қил. Чунки дунё ва охират ишлари ҳозир менинг қўлимдадир.

Шундан сўнг Ҳазрати Ҳусайн норози бўлса ҳам Муовияга байъат қилди. Ва Ҳазрати Ҳасан (розияллоҳу анҳу) минбарга чиқиб хутба ўқиб шундай деди:

(21) — Эй ироқ аҳли! Қалбимнинг оловига совуқ сувлар сепинглар. Отам Алига тириклигида бунчалик ихтилофлар қилдингиз. Унга бир беғам кун ўтказмадингиз. Охирида уни ўлдирдингиз. Менга ҳам шунча машаққатлар бердингиз. Менга ҳужум қилдингиз. Мени ярадор қилдингиз. Ярам ҳали шифо топиб, яхши бўлмаган. Молимни ҳам талон-тарож қилдингиз. Эй куфаликлар. Сизлар Расулуллоҳнинг аҳли байтига озор берган бўлсангиз, Қиёмат куни бизнинг билан сизларнинг орангизда Аллоҳ таоло ҳакамдир. Бизнинг ёрдамчимиздир. Ҳозир мен Муовияга байъат қилдим. Сизларнинг менга байъатингиздан зерикдим, чарчадим. Кимни хоҳласангиз, ўшанга байъат қилинг, — деб минбардан тушди.

Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Аббос ва Убайдуллоҳ ибн Самера билан Ҳазрати Муовия ҳузурига борди. Яна Ҳазрати Муовияга байъат қилди. Ҳазрати Муовия кейин амирулмуъминин Ҳазрати Ҳасанни аҳли оиласи билан Мадинага юборди. Ўша кундан кейин бутун Ироқ халқи Ҳазрати Муовияни:

(22) — Амирулмуъминин, — деб атай бошлади.

Ҳазрати Қайс бин Саъд ҳам аскар билан келди, Ироқ билан Шом чегарасида 12.000 киши билан қароргоҳ тикиб ўтирди. Ҳазрати Муовияга байъат қилмасдан юз ўгирганлар ким бўлса, Ҳазрати Қайснинг ҳузурига келар эдилар. Шундай қилиб Қайснинг атрофига кўп халқ йиғилди.

Ҳазрати Муовия Ҳазрати Қайсдан кўрқар эди. Чунки бутун араблар ичида ҳийла, тадбир ва жасоратда шуҳрат топган олти киши бор эди.

Биринчиси: Ҳазрати Қайс эди.

Иккинчиси: Абдуллоҳ бин Будаил эди.

Учинчиси: Абдуллоҳ бин Аббос эди.

Тўртинчиси: Амр ибн Ос эди.

Бешинчиси: Муғийра эди.

Олтинчиси эса: Зиёд эди.

Ва булардан Қайс, Будаил ва Аббос ўғли Абдуллоҳ Ҳазрати Али (розияллоҳу анҳу) томонида эдилар. Амр ибн Ос, Муғийра ва Зиёд эса Ҳазрати Муовиянинг томонида эдилар. Лекин, буларнинг ичида энг тадбирлиси Ҳазрати Қайс эди.

Буни билган Муовия Ҳазрати Қайсга одам юбориб, деди:

— Ҳазрати Ҳасан менга байъат қилди. Сен ким учун урушяпсан?

Ҳазрати Қайс эса:

— Далолатга учраган имомга байъат қилгандан кўра, иймонсиз ҳолда урушишни аввалу охир тўғри деб биламан, деди. Энг охирида Ҳазрати Қайс қандай шартларни қўйган бўлса, Ҳазрати Муовия уларнинг ҳаммасини қабул қилди. У ҳам байъат қилиб Куфага келди.

Иш шу аҳволга келгач, бутун Ислом дунёси Ҳазрати Муовиянинг буйруғига бўйсунди. Муҳолиф бўлиб қолган ҳеч ким қолмади.

Шуни ҳам билиб қўймоқ керакки, Ҳазрати Муовиянинг Ҳазрати Али билан урушиши — имомат даъвосида бўлиши мана бундан келиб чиққан: Ҳазрати Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам) бир пайт Ҳазрати Муовияга:

— Эй Муовия! Сен подшоҳ бўласан, деб айтган эдилар. У ҳам Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг бу сўзларидан келиб чиқиб, имомат даъвосида бўлиб турар эди.

Лекин, имомат Ҳазрати Али ва Ҳасан (розияллоху анҳум)лардан кейин бўлишини билмас эди. Ва қачонки Ҳазрати Али (розияллоху анҳу) вафот этганидан сўнг, у киши имоматни хоҳлаганидан пушаймон бўлиб, кўп йиғлаган, деган ривоят ҳам бор.

Шу тариқа, Ҳазрати Ҳасан (розияллоху анҳу)нинг байъати хижрий қирқ биринчи йилда, Рабиул аввал ойида бўлган эди. Ҳазрати Муовия яна Шомга қайтишни истар эди. Унинг қулоғига Ахвон шаҳрида тахминан беш минг тахурий (хаворижлар) тўплангани ҳақида хабар етиб келди. У ўз аҳлига:

— Боринглар, уларни қиличдан ўтказинглар. Токи сизлардан байъатни қабул қилсинлар, деди. Бу буйруқ устига Куфадан беш минг аскар чиқди. Ўша хаворижларнинг баъзиларини қиличдан ўтказиб қирдилар, баъзилари эса қўрқувдан ҳар бири бир тарафга таралиб кетди. Бу ҳол Ҳазрати Муовияга жуда ёқди. Сўнгра Ҳазрати Амр ибн Оси яна Мисрга юборди. Ҳазрати Умар (розияллоху анҳу)нинг ўғли Ҳазрати Умарни Куфага амир қилиб юборди. Шомга қайтишни хоҳлаган вақтда Ҳамрон бин Ибон Басрада бош кўтарди. Зиёднинг ўғиллари унга ёрдам бердилар. Бу Зиёдни Ҳазрати Али бин Абу Толиб (розияллоху анҳу) Форсга амир қилиб юборган эди. Унинг уч ўғли Басрада эди, бири: Абдуллох, бири: Абдуррахмон, бири эса Убода эди. Ҳазрати Муовия Зиёдга мактуб ёзиб, шундай амр қилди:

— Ҳазрати Али вафот этди. Ўғли Ҳасан ҳам менга байъат қилди. Бу ерга Форс молларини юклат, олиб кел:

Зиёд эса:

— Менда қандай мол қолганки, юклатиб олиб келай? деди. Ҳазрати Муовия беғамга мактуб юбориб:

— Менга ҳисоб бериш учун олдимга кел. Хужжатларинг ва дафтарларингни ҳам ўзинг билан олиб кел, деди. Зиёд бу хабарни олгач, Астаҳар шаҳрида жуда мустаҳкам бир қалъа бор эди, у ерга бормокчи бўлди. Басрада бу ихтилофлар бўлгач, Зиёд ўз ўғиллари билан Басрадан чиқиб, Ҳамроннинг ҳузурига бордилар. Ҳазрати Муовия ҳам Бишр бин Артатни Басра амирлигига юборди. Ва унга:

— Зиёдни ва уч ўғлини тутиб, ўлдир, деб амр берди. Бишр бин Артат ҳам Басрага келди. Зиёд билан унинг ўғилларини тутиб олди. Уларга қатл қилмокчи бўлди. Расулulloх (соллаллоху алайҳи васаллам)нинг овоз этганлари — Ҳазрати Абу Бакра ўша вақтда Басрада эди. Зиёд билан ҳам дўст эди. Унга:

— Менга бир оз муҳлат бер, Муовиянинг ҳузурига бориб, шафоат сўрайлик, деди. Бишр ҳам бу сўровни қабул қилди. У ҳам туриб, Куфага келди. Зиёднинг ўғиллари ҳақида Ҳазрати Муовия ҳам қабул қилди. Зиёд ва ўғилларини шу Абу Бакрага бахш этди.

Ҳазрати Муовия Шомга йўл олди ва Бишр бин Артатни Басрадан қайтарди. Абдуллох бин Омирни Басрага амир қилиб юборди.

— Баъзилар айтадиларки: Муовия ҳатто Сижистон вилояти ва шаҳри, бошқа қийин мамлакатларнинг ҳаммасини Абдуллох бин Омирга берди.

Бир ривоятда эса шундай дейилган: Муовия Хуросонни ҳам унга берди ва Абдуллох бин Омир ҳам Бишр бин Иброҳимни Хуросонга амир қилиб юборди. Ўзи эса Басрада ўтирди.

Ва бу хижрий қирқ иккинчи йилда Ҳазрати Аббоснинг набираси Абдуллохнинг ўғли Али онасидан туғилди. Ва мана шу Али — Аббосийлар халифаларининг отасидир.

Яна шу йилда Муовия Ҳазрати Марвон бин Ҳакамни Мадинага амир қилиб юборди.

Ва Холид бин Саъд бин Аси Маккага юборган эди.

Ва ривоятга кўра Ҳажжож бин Юсуф ҳам хижрий қирқ иккинчи йилда Тоифда онасидан туғилган эди.

АМИРУЛ МЎМИНИН ҲАСАН БИН АЛИ (р.а.) НИНГ ШАҲИД ҚИЛИНИШИ

Ривоят қилинишича, Ҳазрати Ҳасан бин Али (р.а.) Ҳазрати Муовиянинг ҳузуридан ажралиб, аҳли аёлини олиб Мадинага келди. Муовиянинг ўғли Язид эса Ҳасан бин Али

(р.а.)ни ўлдириш ҳавасига тушди. Лекин орзуси шундай эдики, бундан ҳеч ким бохабар бўлмаслиги лозим эди.

Шундан кейин Язид Мадинадаги Ҳазрати Ҳасаннинг хотуни — Асмо бинти Ашъас бин Қайсга хабар юбориб:

— Агар Ҳасанни ўлдиролсанг, сени мен никоҳ қиламан, деди. Асмо эса:

— Мен уни қандай қилиб ўлдирай? — деди. Язид унга заҳарланган тўрўнж (цитрус меваси) юборар экан:

— Ҳасан сенга яқинлик қилган пайтда сен бу тўрўнж (цитрус меваси) ни унинг қўлига тутказ, токи у шу билан синилсин. Ана ўшанда орзумиз рўёбга чиқади, деди. У аёл ҳам ўша тўрўнж (цитрус меваси) ни сақлади. Бир куни Ҳасан (р.а.) Асмога яқинлашди. Аёл ҳам ўша тўрўнж (цитрус меваси) ни Ҳазрати Ҳасаннинг қўлига тутди. У ҳам ўша тўрўнж (цитрус меваси) билан синилди. Ундаги заҳар Ҳазрати Ҳасаннинг жасадига тарқади. Амирул Мўминин Ҳазрати Ҳасан ана шу заҳар сабаб шаҳид бўлди.

Бошқа бир ривоятда айтилишича, хотини унга заҳарли ичимлик берган. Ҳазрати Ҳасан ўша ичимликни ичиб шаҳид бўлган. Ривоят қилинишича, ўша вақтда Язид бин Муовия Ҳазрати Ҳасаннинг (р.а.) хотини Асмога:

— Агар орзумни амалга оширсанг, сенга ўн минг дирҳам кумуш бераман. Ирок яқинидаги отамдан сенга ўнта қишлоқни бераман ва сени хотин қиламан, деб айтган экан. Амирул Мўминин Ҳазрати Ҳасан шаҳид қилинганида қириқ олти ёшда эди. Уни Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг муборақ қабрлари ёнида дафн этмоқчи бўлишди. Ҳазрати Ойша (р.а.) рози бўлмади. Шунинг учун Бақиъул-ғарқ деб аталмиш жойга дафн қилинди.

Ҳазрати Ҳасан шаҳид бўлганидан сўнг аҳли байти Ҳазрати Ҳусайннинг аҳли аёли билан бирга Мадинадан Маккага келишди. Ҳазрати Ҳасаннинг (р.а.) хотуни Асмо ҳам Язид бин Муовия ваъдасини бажарар деб Шомга келди. Язид уни никоҳ қилади деб отаси Муовияга айтганида, Ҳазрати Муовия унга:

— Сенки Пайғамбарнинг қизидан туғилган Ҳасан каби мард шахсга вафосизлик қилдинг, менинг ўғлимга қандай вафо қила оласан? Сенинг бу дунёда тирик юришинг ҳам мусулмонлар учун зарарлидир, деди ва буйруқ бериб уни ўлдирди. Амирул Мўминин Ҳазрати Ҳасан (р.а.)нинг шаҳид бўлиши Ҳижрий 42-йил Шаббон ойида бўлган эди.

ЗИЁДНИНГ ФОРСДАН МУАВИЯ ҲУЗУРИГА ҚАЙТИШИ ҲАҚИДАГИ ХАБАР

Ривоят қилинишича, Ҳазрати Муовия Шомга келган пайтда хилофат тўлиқ унинг қўлига ўтган эди. Лекин у Зиёддан ва Росулulloҳнинг аҳли байтидан бўлган бир кишидан кўрқар эдики, у байъат қилиб уруш бошламасин.

Шу сабабдан Ҳазрати Муовия дарҳол Ҳазрати Муғйра бин Шуъбани чақиртирди. Уни Зиёднинг ҳузурига юбормоқчи эди. Чунки Зиёд билан Муғйра орасида дўстлик бор эди. Зиёд Басрада Ҳазрати Саъд ибн Ваққоснинг ёнида котиб эди. Лекин Ҳазрати Муғйра ҳақида Ҳазрати Умар бин Хаттоб (р.а.) даврида гувоҳлик берган эди. Шунинг учун Ҳазрати Муовия Ҳазрати Муғйрага:

— Нима қилсан ҳам қил, уни менинг ҳузуримга олиб кел, деди. Ҳазрати Муғйра эса:

— Кўрқма. Ҳазрати Алининг аҳли аёлидан бу ишга тама қилувчи ҳеч ким йўқ. Зиёд эса мендан бошқа ҳеч кимни яхши кўрмайди. Лекин мен нима десам, шуни бажаришинг керак, деди. Ва:

— Эй Амирул Мўминин! Билингки, Зиёд жуда ишончли шахсдир. Тадбир эгасидир. У сенинг ҳузурингга келар эди, лекин шундан эҳтиёт қиладики, сен ундан Форс — Кирмон ҳисоби ҳақида сўрайсан. У эса ҳисоб беришга ожиз. Чунки у молларни Ҳазрати Али (р.а.)га берган. Лекин ҳужжати йўқ. Чунки сен ундан ҳужжат ва далил талаб қиласан. Агар сен ҳисоб сўрашдан воз кечсанг, уни сенинг ҳузурингга олиб келай, деди.

Ҳазрати Муовия эса ўша ҳисобдан воз кечди. Ҳазрати Муғйра эса Форсга келиб, Зиёдни олди, Ҳазрати Муовиянинг ҳузурига олиб борди. Зиёд унга байъат қилди. Муовия эса унда бўлган нарсаларни олди. Бошқа ҳисоб сўрамади.

Шундан кейин Ҳазрати Муовия Ҳазрати Муғйрани яна Куфага юборди. Зиёд эса рухсат сўради. У билан бирга Куфага кетди.

Ҳижрий қирқ учинчи йил келгач, Амр ибн Ос Мисрда вафот этди. Рамазон ҳайити кунини эди. Ҳазрати Муовия Мисрни Ҳазрати Умарнинг ўғли Абдуллоҳга топширди.

Ҳазрати Муғйра бин Шуъба хануз Куфада эди. Ҳалим шахс эди. Одамларнинг ишлари билан кўп ҳам иши йўқ эди. Наҳравондан қочган хаворижлардан қанча киши бўлса, Куфага келиб ўрнашган эди. Ҳазрати Муғйра уларга қарши ҳам эътибор қилмас эди. Зиёд Ҳазрати Муғйрага:

— Бу хаворижлар кўпайиб кетди, улар билан нега шуғулланмайсан? — деди. Кимисини ўлдир, кимисини қамокқа ташла, деди.

Ҳазрати Муғйра эса Зиёднинг бу сўзларига яна қулоқ солмади. Зиёд эса:

— Булардан фисқу-фасод чиқар, балки мен улар орасида бўлмай қўя қолай, деди. Куфадан Шомга йўл олди. Ҳазрати Муовиянинг ҳузурига келди. Муовия:

— Нега Муғйрани қолдириб, келдинг? — деб сўради. У эса:

— Муғйра ўз фикридан мамнун шахс. Ҳеч кимнинг фикрига муҳтож эмас. Унинг ишидан фисод чиқар деб қўрқдим. Чунки Ҳазрати Алини тарк этган хаворижлар тўдаси ҳозир Куфага келган. Куфа тўлиб кетган. Мен Муғйрага:

— Уларни ушла. Кимини ўлдир. Кимини қамокқа ташла, дедим. Муғйра эса менинг гапимга эътибор қилмади. Мен эса, фисод бўлса, ораларида бўлмай қўя қолай дедим.

Ҳазрати Муовия ҳам Ҳазрати Муғйрага мактуб ёзиб:

— Нега у хаворижлар билан қизиқмайсан? деди. Дарҳол уларни тутиб, ўлдир. Чунки улар кофирдирлар ва қонлари ҳалолдир, деди.

Ҳазрати Муғйра яна қизиқмади.

— Зиёдни Форсдан олиб келдимки, бориб Муовиянинг ҳузурига мен ҳақимда кўрсатма берсин, деди.

Куфада хаворижлар кўпайиб кетган эдилар. Беш мингдан ортиқ аскар тўплашган эдилар. Мастур бин Уқайл исмли бир киши бор эди. Уни ўзларига имом қилиб сайлашган эдилар. Куфадан чиқиб, Мосул ва Ахвозга тарқалиб, фасод ишлари билан шуғуллана бошлаган эдилар.

Ҳазрати Муғйра бу воқеалардан хабардор бўлгач, Зиёднинг унга насиҳат қилганини англади. Ўз хатосини тушунди. Муаққил бин Қайсни уларнинг урушларига юборди. У ҳам бир йил улар билан уришиб, қўлга туширганларини қириб, ўлдирди. Тирик қолганларини ҳам тарқатиб юборди. Ҳазрати Муовия Зиёднинг гапи ва тадбирига шунчалар мамнун бўлдики, уни ўз ҳузурига вазир қилди. Чунки Зиёд тадбирли, ақлли киши эди. Сиёсатни ва ҳукмдорлик ишларини яхши билар эди.

Ҳазрати Муовия кўп ишларда унга маслаҳат қилар эди. Зиёд таклиф қилган тадбирлар тўғри ва ўринли чиқар эди. Зиёднинг мартабаси кун сайин ошиб борди. Ундан аввал эса Муғйранинг нуфузи, даражаси Муовиянинг ҳузурига Зиёддан юқори эди. Унинг фикри ва тадбирини Зиёдникидан яхшироқ ва афзалроқ деб билар эди. Лекин бу иш шундай ҳолатга келдики, Муғйранинг мартабаси пасайиб, Зиёднинг мартабаси ошди ва шуҳрати ортди. Муовия ҳам ўзининг сирларини ва ишларини кўпроқ Зиёдга юклай бошлади. Насабини ҳам Абу Суфёнга боғлаб:

— Зиёд ибн Абу Суфён, деб ном қўйди. Илгарироқ унга:

— Зиёд ибн Ҳамийя, деб айтилар эди. Ҳамийя онасининг исми эди. Ҳинд — яъни Абу Суфённинг аёли ва Муовиянинг онаси бўлса, шу Ҳамийя Ҳинднинг чўрисидир. Абу Суфён бу чўри билан бир кеча муҳаббат қилган эди ва чўри Ҳамийя Абу Суфёндан ҳомиладор бўлиб қолди. Абу Суфён аёли Ҳинддан қўрқиб, ҳомиладор чўрини, қўрнида икки бола билан сотди. Уни сотиб олган киши эса чўрини озод қилди. Ўша пайт Ҳамийя туғгач:

— Бу бола Абу Суфённикидир, деди. Ростдан ҳам бу бола Абу Суфёнга жуда ўхшар эди. Лекин Абу Суфён болани тан олмади, инкор қилди. Чунки у Ҳинддан кўрқар эди.

Бола катта бўлиб борди. Ҳазрати Муовия унинг ўзига биродар эканини билар эди. Лекин боланинг онасини ҳисобга олиб, ҳеч нарса демас эди. Насабини тўғри қилгандан сўнг, унга Зиёд ибн Абу Суфён деб, халқ ҳам шу ном билан чақирсин, деб амр қилди. Лекин Ҳазрати Муовиянинг ўғли Язид бу масалада отаси билан тортишар эди. Лекин фойда бўлмади. Аммо Зиёднинг Абу Суфённинг ўғли экани халқ орасида ҳам маълум ва тасдиқланган ҳолат бўлди. Шунинг учун халқ бемалол унга:

— Зиёд ибн Абу Суфён, дейишга бошлади. Зиёд Ҳазрати Муовиянинг ҳузурида туриб қолди.

Абдуллоҳ ибн Омир Басрада амир эди. Лекин сиёсат билмас эди. Ҳатто ҳаромийларни — ўғирларни — ўлдириб:

— Ҳар бир гуноҳкорнинг шу қадар қавми ва яқинлари бор. Агар мен уларни ўлдирсам, ҳаммаси менга душман бўлиб қолади, деб уларга эътибор бермас эди. Шу тариқа ҳаромийлар Басрада кўпайиб кетди. Очиқ-ойдин зулмга бошладилар. Басра халқидан бир гуруҳ Ҳазрати Муовиянинг ҳузурига келдилар. Абдуллоҳ ибн Омирнинг юмшоқлиги ҳақида шикоят қилдилар. Чунки Басра аҳли Абдуллоҳ ибн Аббос ва Абу Мусо ал-Ашъарийнинг сиёсатини кўрган, ўрганган эдилар. Абдуллоҳ ибн Омир ҳеч кимга ҳукуматнинг қудратини кўрсата олмаётганини кўргач, бу одамлар туғён қилиб, фасод чиқара бошладилар. Яхшилиқни яхши кўрувчи одамлар заифлашиб, хор бўлди. Фасодчилар кучайди. Қон тўкиш, зино қилиш, шароб ичиш, ўғирлик ва ҳаромийлик очикдан-очик қилинди.

Ҳазрати Муовия бу разолатлардан хабар топгач, Басра вилоятни Ҳорис бин Абдуллоҳга берди. Абдуллоҳ ибн Омирни лавозимидан олиб ташлади. Абдуллоҳ эса бу азлни Зиёддан деб билиб:

— Бу иш Басрага бўлган тамагирликдан келди, деди.

Қачонки Расулulloҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг ҳижратларидан қирқ беш йил ўтган эди. Абдуллоҳ Шомга келди. У Язид билан дўст эди. Лекин Язид билан Зиёд ўртасида адоват бор эди. Абдуллоҳ ибн Омир эса Зиёдга:

— Зиёд ибн Ҳамийя, дер эди. Язид унга:

— Зиёдни "Зиёд ибн Абу Суфён", деб чақир, деди. Лекин у буни истамади.

Абдуллоҳ ибн Омир эса:

— Мен юзта одам келтирай, улар гувоҳлик берсинларки, у Абу Суфённинг ўғли эмас, деди.

Шу устига Зиёд бориб, Абдуллоҳ ибн Омирнинг бу сўзини Муовияга шикоят қилди. Муовия Абдуллоҳ ибн Омирга ғазаб қилиб, уни уч кун ҳузурига киришга рухсат бермади. Кейин Абдуллоҳ ибн Омир Язиднинг ҳузурига бориб:

— Отангдан илтимос қил, гуноҳимни афв этсин, деди. Язид ҳам отаси Муовиянинг ҳузурига борди. Илтимос қилди. У ҳам Абдуллоҳ ибн Омирга ҳузурига киришга рухсат берди. Абдуллоҳ ибн Омир ҳам Зиёднинг ҳузурига бориб, ундан ҳам узр сўради.

Ҳижратнинг олтинчи тўртинчи йили Муовия, Зиёднинг фикр ва тадбиридан, ақлидан хабардор бўлишни истади. Унга мамлакат ичида энг катта бўлган Куфа ва Ироқ амирлигини берди. Ва унга:

— Мен сенга Куфа амирлигини бераман. Бор, буйруқсиз у ерда бир ой тур. Токи ўша ернинг аҳли сенга ўргансинлар. Дўсларинг тўплансинлар, кўпайсин. Ва ҳеч кимга амирлик ҳақингда хабар берма. Ой бошида сенга буйруқ етади, деди. Зиёд бориб, Куфага етиб келди ва Сулаймон бин Рабиъа саройида жойлашди. Муғийра унга яхшилиқ қилди. Ва Куфа аҳли унинг атрофига йиғилдилар. Лекин бир-икки ой ўтса-да, Муовиядан ҳеч қандай буйруқ келмади. Зиёд жуда қайғурди. Лекин ҳеч кимга хабар бермас эди. Лекин Муовияга:

— Басра аҳли Ҳорис бин Абдуллоҳга қарши чиқишди. Уни халқ истамади. Ҳорис уларни жиловлай олмади, деган хабар етиб келгач Муовия:

— Басрани Зиёддан бошқа ҳеч ким бошқара олмайди, деб ўйлади. Ҳазрати Али замонида у Аббос ўғли Абдуллоҳнинг ўрнига келган эди. Басрани фақат ўзи бошқарган ва сиёсат қилган эди, деб ўйлади. Басра буйруғини Зиёдга юборди. Лекин буйруқ ҳали Зиёдга етиб келмаган эди. Зиёд бундан жуда ғамгин бўлди. Куфада бир фолбин бор эди. Унга Воҳил дер эдилар. Воҳил Зиёднинг ҳузурига келди. У унга:

— Бизга бир фол оч, токи қалбимиз шу фол билан тасалли топсин, хурсанд бўлсин, деди. Воҳил эса:

— Қайси иш тўғрисида фол очишимни истайсиз? деб сўради. Зиёд:

— Фолда кўр, Муовия бизга бир мансаб, бир иш берадими? Мен Куфада амир бўламанми ёки йўқми? деди. Воҳил чиқиб кетди. Бир қора куруқ қарға дарахт устига қўнганини кўрди. Қарға кичкираётган эди. Фолбин Воҳил қайтиб келди. Зиёдга:

— Эй Зиёд. Сенга катта бир мансаб ва амирлик берилди. Лекин бу шаҳарда эмас, деди. Зиёд:

— Буни нимадан айтяпсан? деб сўради. Фолчи эса:

— Қачонки бу ердан чиқдим, бир қарға кўрдим, у дарахт устига қўнган, кичкираётган эди. Қарғанинг бир исми «ғураб»дир. Бу сўз «ғурбат» сўзидан келади. У қўнган дарахт эса «бан» дарахтидир. Ва «бан» — «бея» сўзидан келади, яъни айрилиқдир. Мен ҳам бир шубҳа келмасдан ҳукм қилдимки, сенинг амирлигинг бу шаҳарда эмас, деди.

Зиёднинг фолбинга:

— Ёлғон гапиряпсан. Амирул мўминин Муовия сендан ростгўйроқдир, — деди.

Ўша фолбин кетганидан кейин, ўша заҳоти Муовиянинг одамидан бири келди. Басра амирлиги буйруғини Зиёдга олиб келди. Унга шу билан бирга Уммон, Баҳрайн, Сижистон вилоятларининг ҳукмдорлиги ҳам бириктирилган эди. Амирлик Зиёдга Куфа амирлигидан кўра хуш ва гўзалроқ бўлиб туюлди. Жуда хурсанд бўлди. Чунки Басра унга ўз уйи каби эди. Абдуллоҳ ибн Аббос замонида у ерда насиб қилган эди. Оила аъзолари у ерда эди. Дарҳол ўша куни фирмони келганида яқин одамлари билан Басра йўлига чиқди. Ҳазрати Муовия Басра аҳлига хат ёзди. Унга:

— Сизнинг жинойатларингиз ва ишларингиз жуда кўпайди. Сизларга ҳар хил жазолар лозим бўлди. Ҳозирги ҳолда Зиёд бин Абу Суфённи сизларга юборяпман. Унга: “Нима қилиш, нима амал лозим бўлса, шуларни қилиш лозим. Унга бўйсунг, итоат қилинг. Жазоларидан сақланинг”, — деди.

Вақти келиб Зиёд Басрага кирди. Бу Жумодал аввал ойи ва Ҳижрий қирқ бешинчи йил эди. Басра ҳукмдорлигига ўтирди. Шаҳарда қарор топди. Йўл кесарлар, ўғирлар, харомийлар, жанжал ва фитна эгаларидан кимни топса, омон бермай ўлдирди ва ҳеч кимни қамоққа солмади. Қайси кишига қамчи уриш керак бўлса, уларни қамчилашга буйруқ берди ва ҳайдади. Ўғирларнинг қўлларини кесди. Ҳар кеча шом намозини ўқиб, биров ўтирар, таҳорат қилиб яна масжидга келарди. Ясту намозига у ерда ўтирар, имомат қилар ва ястунинг икки ракъат фарзида Бақара сурасини ўқирди. Фарздан сўнг татаввуъ (нафл) намозини ўқиб, сўнг уйига кетарди. Ва Асасбошига (тундаги кўрикчи бошлиғига):

— Бор, бозор жойларида, маҳаллаларда, шаҳар ичида, бу вақтдан кейин кимни кўрсанг, унга омон берма. Уни ўлдир. Чунки кимнинг эҳтиёжи бўлса, шу вақтгача адо этилгандир, — дерди. Ва Асасбоши, яъни (тундаги кўрикчи саркарда) шу буйруқни бажарарди. Бир кеча, тунда чиқиш ман этилишида бир арабни ушлаб ўлдирмоқчи бўлди. Араб:

— Мен бу шаҳарга сотиш учун қўй олиб келдим. Чўлдан келдим. Бу кеча ман этилишидан хабардор эмасман, — деди. Асас бу арабни Зиёднинг ҳузурига олиб борди. Зиёд унга:

— Менинг сиёсатим ва ман этишимни эшитмадингми? Нега бу пайтда ташқаридасан? — деб сўради. Араб:

— Мен чўлдан шомдан кейин келдим. Сотиш учун қўй олиб келдим. Ман этишдан хабардор эмас эдим, — деди. Зиёд ҳам:

— Гапинг ростга ўхшайди, аммо мен сиёсатимни бузмайман, — деди. Буйруқ берди, арабни ўлдиришди. Шу йўсинда кўп халқни омон бермай ўлдирди. Бу бошқаруви халқ тинчликка эришгунча давом этди. Сабоҳ (эрталабки) аҳлига хавфсизлик келди, фасод эгалари қочиб кетишди. Шундан сўнг, тунда ҳеч ким уйидан чиқмай қўйди. Маҳаллада ва шаҳарда на ўғир, на йўл кесар қолмади. Тинчлик шундай даражага етдики, Басрада кечалари ҳеч ким уй эшигини ёпишга муҳтож бўлмади, дўконларини қулфлашмасди. Еб-ичишлар қўпайди. Йўллар ишончли бўлди. Ўғир ҳам, қўлёбчи ҳам қолмади, йўқ бўлди.

Хаворижлардан ҳам кимни топса ёки гумон қилса, ўлдирди. Росулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам саҳобаларидан ўша пайтда Басрада:

- Анас бин Молик,
- Имрон бин Ҳусойн,
- Самура бин Ҳуббон,
- Ҳакам бин Амр ал-Ғифорий бор эди.

Зиёд уларни шариат ишларини юритиш билан вазифалантирди. Анас бин Моликни фатво ишлари бошига қўйди. Имрон бин Ҳусойнни қози қилиб тайинлади. Самура қариб қолганидан ундан фойдаланди. Ўғли Абдуррахмонни Байтулмол — хазинадорликка қўйди.

Ҳакам бин Амрни Сижистон вилоятига юборди, тўрт минг кишини эса ўз ёнида вазифалантирди. Улардан уч бўлинма тузди:

1. Бўлинма — муфсидлар, ўғирлар ва харомийларни топиш, ушлаш ва ўлдириш учун.
2. Бўлинма — маҳаллаларни кузатиш, халқни муҳофаза қилиш, золимлардан мазлумларнинг ҳақини олиш учун.
3. Бўлинма — ўз ҳузурида ҳозир туриш ва уни муҳофаза қилиш учун.
4. Беш юз киши эса зоҳидлардан эди, уларга Басрадан Байтулмолдан маош берди. Кеча ва кундуз, ҳар дақиқада ҳозир бўлишларини, мажлис ҳукмида шариат бўйича унга ёрдам беришларини, билмаганини билдиришларини буюрди.

Бу беш юз зоҳид уни “Зиёд бин Анабэ” деб аташарди. Аллоҳдан кўрққанларидан “Зиёд бин Абу Суфён” деб айтмасдилар. Ва Зиёддан кўрққандек “Зиёд бин Ҳамийя” ҳам дейишмасди.

Зиёднинг бу сират ва сиёсатини билишгач, ҳайбати қалбларга ўрнашгач, Муовия унинг тизгинларни қўлида ушлаши ва сиёсатидан жуда мамнун бўлди.

Муғйира бин Шуъба Куфани ҳам Зиёд бин Абу Суфёнга беришни хоҳлади. Чунки у Ироқ ва куфаликларнинг урф-одатларини яхши биларди. Шунинг учун Муовия Куфадан Басрагача бўлган бутун Ироқни унга топширди.

Шундан кейин Зиёд Самура бин Жундубни Басра устига амир қилиб қўйди. Ўзи Куфага келди. Шундан кейин олти ой Куфада, олти ой Басрада турди. Муғйирадан кейин олти ой Зиёд у ерда бўлмади, Куфада жанжал ва фитна юзага келди. Зиёд дарҳол икки минг аскар билан Куфага келди. Халқ тўпланди. Зиёд минбарга чиқди. Хотба ўқидию, шундай деди:

— Мен кўп аскар билан келишни хоҳлаган эдим. Аммо эшитдимки, сизлар фитна ва фасоддан тўхтаб, тинчликка келгансизлар. Мен бу ерга ўз қавмим ва аҳли аёлим билан келдим, — деб хитоб қилди.

Куфа аҳли бу сўзларни эшитгач:

— Бу киши “Зиёд бин Ҳамийя” деб кетганди. Беш-олти кишиси ҳам йўқ эди. Бугун бу аҳли аёли, бу хос кишиларини қаердан топди? Биз билганимизча, бундан танилган отаси ҳам йўқ. Бунинг икки минг хос кишиси қаердан келиб йиғилди? — деб, уни масхара қилишди. Зиёд минбарда экан, Куфа аҳли уни ҳар тарафдан тошбўрон қилишди. Зиёд қўлини юзига тутиб, умуман индамади. Минбардан тушди. Ўша икки минг кишисига:

— Қиличларингизни суғиринглар! — деб амр қилди. Ва қиличлар суғирилиб, масжид эшиклари эгаланди. Зиёд масжид эшигига кураси қўйди. У ерга ўтирди. Бутун масжид аҳлини ушлаб, ҳузурига келтирди. Мусхаф билан қасам ичириб:

1. — Тош отдингми?

2. — Тош отганни биласанми? Ёки кўрдингми? — деб қасам ичирди. Ушбу воқеада саксон кишини гуноҳкор деб билиб, амр қилди. Улар қўллари кесилган ҳолда қўйиб юборилди, дейишди. У отига миниб, икки минг киши қиличлари суғирилган ҳолда унинг олдида саройгача боришди. Саройга жойлашишди. Шундан кейин Куфада бўлган муддатда ҳеч ким жиноят қилмади, ва жазога лойиқ бўлмади.

Шундан сўнг, Ҳазрати Муовия Хуросон ва Ажам Ироқнинг ҳаммасини Зиёдга берди. Зиёд эса Ҳакам бин Амрни Хуросонга амир қилди. Бу Ҳакам Марв шаҳрида вафот этди. Ундан сўнг Абдуллоҳ ал-Ҳанафийнинг ўғли Абдуллоҳни Хуросонга юборди. Бир йил амирлик қилди. Кейин орқага қайтди. Қачонки Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг хижратларининг қирқ олтинчи йили бўлди, Абу Мусо ал-Ашъарий Маккада вафот этди. Ҳазрати Муовия шу йилда ҳажда ҳозир бўлди. Ҳажга кетаётганда йўли Мадинага тушди. Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг минбарини олиб, Мадинадан Шомга олиб кетмоқчи бўлди. Шу сабабдан шундай деди:

— Мадина аҳли Ҳазрати Усмон (розияллоҳу анху)ни ўлдирганлари сабабли, Аллоҳ таоло уларга ғазаб қилгандир.

Бу сўзларни айтгандан сўнг минбарни жойидан кўтармоқчи бўлди. Лекин ҳеч турли кўтаролмади. Вазир қилди. Уялди ва:

— Мен минбарнинг оёқлари чиримаганми-йўқми, шуни билиб олмоқчи эдим, деди.

Авваллари Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг минбарлари уч оёқ эди. Тўққиз оёқ бўлсин деб амр қилдилар. Олти оёқ қўшдилар. Ҳар хатиб Ҳазрати Муовия қурдирган олти оёққа қадам босиб, минбарга чиқар, хутба ўқир эди. Лекин Расулуллоҳга бўлган эҳтиром сабабли ҳеч ким уларга қадам босиб чиқмас эди. Муовиядан кейин Абдулмалик бин Марвон ҳам минбарни олиб кетмоқчи бўлди. Шомга олиб кетмоқчи эди. Ҳазрати Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг саҳобаси бўлган Кубайса бин Зуяб буни эшитгач:

— Буни олиб кетишга Аллоҳ таолонинг розилиги йўқ. Ҳатто Ҳазрати Муовия ҳам олиб кетмоқчи бўлди. Олиб кетолмади, деди. Ўшанда Абдулмалик бин Марвон ҳам минбарни ўша ҳолича қолдирди. Ҳозир ҳам у минбар тўққиз оёқдир. Олти оёғига хатиб чиқади, қолган учтасини босиб чиқмайди.

Ўша йил ичида Зиёд ибн Абу Суфён Рабий бин ал-Ҳорисни Хуросон мамлакатга амир қилиб юборди. Рабий Жайхун дарёси соҳилигача борди. Кофир бўлиб қолган турклар унга қарши тура олмадилар. Рабий Балх шаҳарини сулҳ билан олди. Жайхун сувини кесиб ўтди. Мовароуннаҳрга етиб борди. Турклар билан жанг қилди. Жуда кўп ғанимат олди. Зиёд ана шу адолат ва сиёсати билан кўп мамлакатларни забт этди, қўлга киритди. Ўз даъвосида шундай дер эди:

— Ҳукмронлик қилаётган жойларим: Кирмон дарвозасидан тортиб... Форсга, Хуросонга, Жайхун соҳилига, Ироқдан то... Дажла соҳилига етгунимча, Ҳиндистон чегарасига етгунимча, агар бир одамнинг бир тийини йўқолса, уни ўзим тўлаб бераман, дер эди.

Ва хавориждан кимни топса, имкон бермасдан ўлдириб қўяр эди. Ҳатто ўша йил ичида етти минг хаворижни қиличдан ўтказган эди.

Бу қадар юрт ҳар қанча Зиёдни қўлида бўлса-да, Макка ва Мадинанинг ҳам ўз ҳукмида бўлишини истар эди.

Ҳижрий эллик учинчи йили Ҳазрати Муовиянинг ҳузурига одам юборди:

— Амирул-муъминин бу қадар мамлакатни менга берди, уларни чап қўлимда ушлаб турибман. Хануз ўнг қўлим бўш. Агар сиз, амирул-муъминин, агар буйруқ берсангиз, Макка ва Мадина менга бўлсин, бу менинг охирги орзум ва муродимдир, деди.

Ҳазрати Муовия ҳам Макканинг, ҳам Мадинанинг расмий ҳужжатини Зиёдга берди. Шу устига олти ой ўтди. Олти ойдан кейин, ҳижрий эллик учинчи йил Рамазон ойида Зиёд вафот этди. (Раҳматуллоҳи алайҳи ва розияллоҳу таоло анх)

Зиёд вафот этгач, Ҳазрати Муовия Куфа, Басра, Ироқ ва Хуросонни Зиёднинг ўғли Убайдуллоҳга берди, ва Маккани Саъд ибн Амр бин Оса берди. Ва Мадинани Марвон бин ал-Ҳакамга берди.

Муовия сўнгра Убайдуллоҳга:

— Хуросонга бор, турклар билан уруш, деб амр қилди.

Убайдуллоҳ ибн Зиёд ҳам Ироқ аскарини йиғиб, Хуросонга борди. Жайхун дарёси ортидан ўтди. Турк хоқони Тошкентда эди. Улар билан уруш қилди. Уларни енгди. Жуда кўп одамни ўлдирди. Тошкент шаҳарини ҳам олди. Кейин Самарқанд, Бухоро шаҳарларини фатҳ қилди ва яна Басрага қайтди.

Бир ривоятга кўра Ҳазрати Муовия Ироқни Куфа билан бирга, Хуросонни Убайдуллоҳ ибн Зиёдга берди. Бухорони Абдуллоҳ бин Ғайлонга топширди.

Убайдуллоҳ бориб, бу урушни ҳам ютқазгач, Басрани ҳам унга берди.

Ҳижратнинг эллик олтинчи йили бўлганда, Ҳазрати Муовия Шом аҳлини йиғди. Ўғли Язид учун байъат қилишларини амр қилди. Турли шаҳарларга одамлар юборди. Ўғли Язидга байъат қилишларини талаб қилди.

Ўша йили Хуросонни Убайдуллоҳ ибн Зиёддан олиб, Саъд ибн Усмонга берди.

ҲАЗРАТИ МУОВИАНИНГ ЎЗ ЎҒЛИ ЯЗИД УЧУН БАЙЪАТ ОЛИШИ

Зиёд ҳаётлигида Ҳазрати Муовия ўғли Язидга амирликни қолдириши учун у билан гаплашган эди. Аммо Язид бир муҳаббатга берилган эди. Зиёд эса Муовияга:

— Язид муҳаббатга гирифтор бўлган. Ўзини тўплаб олиши учун бироз сабр қилиш керак, — деган эди.

Ҳазрати Муовия бу сўзни жуда маъкул кўрди. Язид эса бу сўзни эшитгач, Зиёдга хабар юбориб:

— Бу ишни кечиктиришга сен сабабчи бўлдингми? — деди. Зиёд эса:

— Энг яхшиси шуки, бир неча кун сабр қил. Токи сен шифо топиб, фойдасиз, беҳуда ишлар билан банд бўлмасанг, — деди.

Бу насиҳат билан Язид ҳам аввалги ҳолатига қайтди. Ҳазрати Зиёдга хат ёзиб:

— Мен ўша ишларни тарк қилдим, — деди. Орадан бир неча кун ўтиб, Ҳазрати Зиёд кўзларини бу дунёдан юмди. Орадан уч йил ўтди. Ҳижрат санасининг эллик учинчи йилида эди, Ҳазрати Муовия Димашқ (Шом) аҳлини тўплади. Токи Язидга байъат қилдилар. Кейин Зиёднинг ўғли Убайдуллоҳга хат ёзди. Токи Куфа, Басра, Хуросон, Ироқ, Форс, Кирмон ва Аҳвон аҳлидан, бутун шарқдан ғарбгача қанча мусулмон ҳудудлари бўлса, Язидга байъат қилдилар.

Фақат беш киши байъат қилмади. Бу беш кишининг тўртови Мадинада, бир нафари Маккада эди. Маккада бўлган киши Аббоснинг ўғли Ҳазрати Абдуллоҳ эди. У жуда солиҳ шахс эди.

Тоифда бўлар эди. Ўзи бемор ва кўзи ҳам кўрмас эди. Байъат учун:

— Менинг кўзларим кўрмайди, кўр бўлган. Менда халифалик ҳаваси йўқ. Байъат қилсам ҳам, қилмасам ҳам фарқи йўқ, — деб четга чиқди.

Мадинада бўлган тўрт кишидан:

Биринчи — Ҳазрати Ҳусайн бин Али (р.а.) эди.

Иккинчиси — Ҳазрати Абдуллоҳ бин Зубайр (р.а.) эди.

Учинчиси — Ҳазрати Абдуллоҳ бин Умар ил-Хаттоб (р.а.) эди.

Тўртинчиси — Ҳазрати Абдурраҳмон бин Абу Бакр Сиддиқ (р.а.) эди.

Улар Язидга байъат қилишни қабул қилмадилар. Марвон бин Ҳакам Мадинада эди, Ҳазрати Муовияга хат ёзди, уларнинг байъат қилмаганини хабар қилди. Ҳазрати Муовия:

— Эҳтиёт бўл, мен у ерга етгунча уларга ҳеч нарса қилма, — деди.

Ҳазрати Усмон бин Аффоннинг ўғли Саъд бин Усмон Шомда бўлар эди, у амр билан Язидга байъатни қабул қилди. Кейин ўн беш киши байъат қилмаганини эшитиб, байъат қилганидан пушаймон бўлди. Ҳазрати Муовиянинг ҳузурига келиб:

— Менинг онам ва отам ва бобом уларнинг боболаридан пастмики, мен байъат қилсам? Улар эса байъатни рад этиб, уялишди, — деди.

Ҳазрати Муовия:

— Сен менинг хоҳишимни қабул қилдинг. Унга мукофот сифатида сенга Хуросон шаҳрини бераман, — деди. Ва шундай қилди. Хуросон Ҳазрати Саъд бин Усмонга берилди. Бероти ёзилди. Убайдуллоҳ бин Зиёд вазифасидан озод этилди.

Ҳазрати Муовия Саъд бин Абдуллоҳ ва Маҳлиб бин Сафарони Ҳазрати Саъд билан бирга Хуросонга юборди. Саъд эса Хуросонда ҳоким бўлиб қолди. Ҳазрати Муовия бутун халқнинг байъатини Язидга олгандан кейин икки йил ўтиб, Хуросонни Саъднинг қўлидан олиб, яна Убайдуллоҳ бин Зиёдга берди.

Ҳазрати Муовия Хуросонни Саъд ибн Усмон бин Аффонга берган пайтда, у Умра қилиш учун Маккага борди. Хусайн бин Али (р.а.)ни чақиртириб, ундан байъат сўради. Ҳазрати Хусайн:

— Ўша уч киши байъат қилди, ёки йўқ? — деб сўради. Ҳазрати Муовия:

— Улар байъат қилса, сен ҳам қиласанми? — деб сўради. Ҳазрати Хусайн:

— Мен ҳам байъат қиламан, — деди. Ҳазрати Муовия жим турди. Ўша уч кишининг ҳар бирини чақиртирди. Улар ҳам шу каби жавоб бердилар. Ҳазрати Муовия ўша йили Умрани тугатди. Яна Шомга қайтди. Қайтишда Марвонни Мадинадан олиб, Шомга олиб кетган эди.

— Балки сен уларни ранжитасан, ғамгин қиласан, — деди. Мадинани Валида бин Абу Суфёнга топширди.

Вақти келиб, Ҳазрати Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳижратининг эллик еттинчи йили етди.

Ҳазрати Муовия Убайдуллоҳ бин Зиёдни Куфадан озод қилди. Унга Басра ва Хуросонни берди. Куфада бўлган хаворижлар Даҳҳокни қабул қилмадилар. Унга қарши чикдилар. Ўша вақтда Муовия (р.а.) Куфани Даҳҳокдан олиб, Абдуррахмон бин Рабиъага берди. Унинг синглиси Абу Суфённинг қизи Умму Ҳаққамнинг ўғли эди.

Ушбу йил ичида Муовия (р.а.) вафот этди. Бутун халқ Язидга қайтадан байъат қилдилар.

ҲАЗРАТИ МУОВИЯНИНГ ВАФОТИ ВА ЯЗИДНИНГ АМИРЛИГИ

Ҳазрати Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳижрат санаси олтмишинчи йилига етганида, Ражаб ойида, Ҳазрати Муовия вафот этди. Касаллигидан, ўғли Язидга васият қилди. Ва:

— Ўғлим, билгинки, хилофат йўлида сенга лозим бўлган нарсаларнинг барчасини адо этдим. Араб баҳодирларини сенга итоатли қилдим, бўйсундирдим. Фасодчиларни дунёдан кетказдим. Ҳозирги ҳолда бу дунё халқи сенга байъат қилди. Фақат тўрт киши қолди:

Бири — Абдуллоҳ бин Абу Бакр. Еб-ичиш ва суҳбатни жуда яхши қўради. Унга нима истаса, бер.

Иккинчиси — Абдуррахмон бин Умар. У солиҳ шахсдир, халифалик талабидан қайтган.

Учинчиси — Абдуллоҳ бин Зубайр. Ундан эҳтиёт бўл. Уни аҳли байтга байъат қилдиришга йўл қўйма.

Тўртинчиси эса — Хусайн бин Али. Уни ҳам байъатга чақирасан. Агар қабул қилса, жуда яхши. Агар қабул қилмаса, унга ҳам нима истаса, бер. Уни хушнуд тут. Асло уни ранжитма. Чунки биз бу подшоҳликни улардан олдик. Макка аҳлини ҳам хуш тут, — деди.

Муовия бу насиҳатларини тамомлаганидан сўнг вафот этди.

Сўнгра уни Шом шаҳри ичида дафн этдилар.

ҲАЗРАТИ МУОВИЯНИНГ НАСАБИ

Ҳазрати Муовиянинг отаси тарафи насаби шундай эди:

— Абдуш-Шамснинг ўғли Ҳарб, унинг ўғли Абу Суфён, унинг ўғли Муовия эди.

Ҳазрати Муовиянинг она тарафи насаби эса шундай эди: Онаси Утбанинг қизи Ҳинд эди.

Ҳазрати Муовия бутун умрида тўрт аёлга уйланган. Биринчиси — Ҳавла қизи Майсун эди, бу аёл Язиднинг онаси эди. Иккинчи хотини — Сумра бинти Қута эди. Учинчи хотини — Ноила бинт Убода эди. Тўртинчи хотини — Умму Холид бинт Фаҳр эди.

Наиладан гўзалроқ хотини йўқ эди.

Ҳазрати Муовиянинг уч ўғли бор эди. Бири — Абдуррахмон, у кичик ёшида вафот этган эди. Бири — Язид, бири — Абдуллоҳ эди. Бу Абдуллоҳ жуда оддий бола эди.

Ҳазрати Муовиянинг Рамала номли бир қизи ҳам бор эди.

Халифалик муддати Ҳазрати Ҳасан бин Али унга байъат қилган кундан бошлаб ўн тўққиз йил, уч ой ўтган эди.

АБУ СУФЁН ЎҒЛИ МУОВИАНИНГ ЎҒЛИ ЯЗИДНИНГ АМИРЛИГИ

Язид амирлик мақомига ўтиргач, бутун Шом аҳлини ўзига байъат қилдирди. Бутун мамлакатларга мактуб ёзди. Отаси Ҳазрати Муовиянинг вафоти ҳақида хабар берди. Ўзининг байъати янгиланишини талаб қилди. Чунки Ҳазрати Муовия васият қилган эди, мактубида шундай ёзган эди:

— «Аллоҳ таолонинг қули, мўминларнинг амири фалон ўғли фалонки, фалон шаҳарда ва юртда ҳоким ва амирдир. Шундай биласанки, Муовия — Аллоҳ таолонинг бандаларидан бир банда эди. Аллоҳ таоло уни хилофатга иззатли қилди. Ва валийликни бахш этди. Ва Аллоҳ таоло тақдир қилган соғ-саломат умри давомида тирик турди. Ва кейин ажал етиб келганда вафот этди. Аллоҳ таоло унга раҳм қилсинким, соғлиги яхшилик ва адолат билан ўтди. Ва ўлими яхшилик ва тақво билан тугади. Энди, барча аҳлимиздан ва бизга хизмат қилувчиларимиздан ва валийлигимизда бўлганлардан бизнинг байъатимизни олиш вожиб бўлди. Каттадан кичиккача, яхшидан ёмонгача байъатимизни янгилагин. Ва буйруғимга итоат қилдиргин. Итоат қилмаганларни қамоқ билан, уриш билан байъат қилдиргин. Ва сўнгга қолдириб юрма», деди.

Ҳазрати Муовия тайинлаган барча амирларни Язид ўша ишларида ва мақомларида қолдирди. Ўйлаган иши фақат ўзига байъат қилдириш эди.

Язид Валид бин Утбага бир мактуб ёзди:

— Бу тўрт кишидан менга байъат ол, деб амр қилди. Мактуб Валидга етиб келгач, Марвон бин ал-Ҳакам билан бу ҳақда маслаҳат қилди. Марвон:

— Амирул-муъмининга яхшиликдан бошқа нарса орзу қилмайман. Агар бу тўрт киши байъат қилмасалар, уларнинг тўртовини ҳам ўлдир, деди. Валид эса:

— Субҳаналлоҳ! Нега бундай дейсан? Ҳазрати Фотиматуз Заҳронинг ўғлини шунчагача бекорга ўлдириш мумкинми? Ва Ҳазрати Умарнинг ўғлини, Ҳазрати Абу Бакрнинг ўғлини ва Ҳазрати Зубайрнинг ўғлини шунчагача беҳуда ўлдириш мумкинми? деди.

Одам юбориб, амирул-муъминин Ҳазрати Алининг ўғли Ҳазрати Ҳусайнни чақиртди. Ҳазрати Ҳусайн Валид уни чақиртганини билгач, ўз яқинларидан элликта қуролли кишини ўз ила олди. Улар билан борди. Ва одамларига:

— Сизлар эшикда турунглар! У ерда тикилиб турунглар. Агар иш бошқа тарафга бурилса, Валид менга қасд қилса, сизлар ўзингизни ичкарига ташланглар, деди.

Ҳазрати Ҳусайн бин Али (розияллоҳу анху) Валиднинг ҳузурига келди. Валид Язид юборган мактубни олиб унга ўқиди. Ҳазрати Ҳусайн:

— Бу мактуб тўрт кишига юборилгандир. Қолган учтасини ҳам чақир. Тўртаминг бирга тўпланайлик! Тўртаминг ҳам байъат қилайлик, деди. Валид эса:

— Яхши, хуш келур, деди.

Ҳазрати Ҳусайн кетиш учун турди. Марвон:

— Эй Валид! Уни ўлдир! Ташлаб қўйма, чиқиб кетмасин!

Амирул-муъминин Ҳазрати Ҳусайн Марвоннинг бу сўзини эшитиб:

— Эй Марвон! Мени на сен, на Валид ўлдира олади, деди.

Сўнг ташқарига чиқиб кетди. Ўша кеча Абдуллоҳ бин Зубайр билан Маккага борди. У ерда яширинча турди. Бу орада Куфа аҳли Ҳазрати Ҳусайн Маккага қочиб кетганини эшитдилар. Ҳазрати Ҳусайнга одамлар юбордилар. Унга:

— Кел! Отанг Ҳазрати Алининг ўрнига ўтир. Хилофатни талаб қил. Биз ҳам жонимизу молимизни сенинг йўлингда сарф қилайлик, дедилар.

Ҳазрати Ҳусайн бу таклифни Ҳазрати Аббос ўғли Абдуллоҳ билан маслаҳат қилди. Куфалилардан келган мактубларни кўрсатди. Ҳазрати Абдуллоҳ эса:

— Мен уларнинг сўзига ҳеч қачон ишонмайман. Улар сўзида турган одамлар эмаслар. Менга ва акаангга нима қилганларини сен яхши биласан. Қилинадиган иш шундан иборатки, уларнинг ёнига бир одам юбор. Нима бўлиб турганини тергов қилсин, текширсин. Ҳамма нарсa маълум бўлсин. Шундан сўнг сен уларнинг ёнига бор, деди.

Ҳазрати Ҳусайн:

— Эҳтиёт бўлишга ҳожат йўқ. Ҳозир биз билан бирга бўлганлардан байъат қилганлар 12.000 киши бор, деди.

Ҳазрати Абдуллоҳ бин Аббос ҳам:

— Агар мендан маслаҳат сўрайсан десанг, менинг сўзимга қулоқ сол. Аввал уларни синаб кўр. Кейин у ерга бор, деди.

Шу устига Ҳазрати Ҳусайн Муслим бин Уқайлни ҳузурига чақириб унга:

— Бор, Куфага ет. Куфа аҳлини даъват эт. Кўр, у ерда қанча киши байъат қилади. Менга хабар бер. Мен ҳам шунга қараб у ерга бораман, деди.

Қачонки Муслим бин Уқайл Куфага келди, Куфа аҳли Ҳазрати Ҳусайнга байъат қилдилар. Муслим ҳам Ҳазрати Ҳусайнга мактуб ёзди. Ҳолатни хабар қилди ва куфалик уламоларнинг қўлғемаларини ҳам олди, унга юборди.

Ҳазрати Ҳусайн буларни кўриб хурсанд бўлди. Икки кундан сўнг Куфадан элчи ҳам келди. Улар юз эллик нафар Куфа шайхлари эдилар.

Сулаймон бин Хурд, Мусаййиб бин Наҳийя, Руфъа бин Шаддад, Ҳабиб бин Мазҳар ва Ромий бин Урва каби пешқадамларнинг мактубини келтирдилар. Албатта келишинг керак, дер эдилар.

Ҳазрати Ҳусайн Муслимни яна Куфага юборди:

— Мана мен ҳам сенинг орқангдан келаяпман, деди.

Ҳазрати Ҳусайннинг Басрада ҳам кўп дўстлари бор эди. Унга ҳам ўзининг озод этилган кули Ҳазрати Салмони юборди. Ва:

— Бизга меҳр қўйган дўстларимиз ким бўлса, Куфага келишсинлар, деди. Уларни ўз байъатига чақирди.

Аҳнаф бин Қайс, Молик бин Мисма ва Саид бин Амр Басрада эдилар. Кейин ўзи ҳам туриб Куфа йўлига йўл олди. Лекин Куфада Язиднинг дўстларидан Абдуллоҳ бин Муслим деган бир дўсти бор эди. Бўлаётган ишлардан хабардор бўлиб, туриб Куфа амири Ҳазрати Нуъмон бин Баширнинг ҳузурига келди:

— Сен бу сирдан хабардорсанми? деди. Муслим бин Уқайл бу ерга келганига икки кун бўлди. Куфада ким бўлса, у билан байъат қилган. Алининг ўғли Ҳусайнни Маккадан олиб келаяптилар. Агар Язид ҳузурда юксак мартаба топмоқчи бўлсанг, бу Муслимни тутиб, Язидга юбор, деди.

Ҳазрати Нуъмон бин Башир Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг саҳобаларидан эди. Ўзича:

— Бу ишларга менинг ақлим етмайди. Етса ҳам менинг уларнинг сирини очишим, фош қилишим тўғри эмас. Улар қачон ўзларини ошкор қилишса, мен билан уруш қилишни истасалар, ўшанда мен ҳам нима истасам шундоқ қилурман, деди.

Шундан сўнг Абдуллоҳ бин Муслим Язидга мактуб юборди ва:

— Муслим бин Уқайл ҳозир Куфада. Балки Ҳазрати Ҳусайн ҳам келиши мумкин. Бу ҳолни Нуъмон бин Баширға айтдим. Эътибор қилмади. «Бу ишларга менинг ақлим етмайди», деди. У ҳам балким улар билан тил бириктиргандир. Сен ғафлатда қолма, деди.

Бу мактуб Язидга етиб келгач, Язид ниҳоятда хавотирга тушди. Ва:

— Бу ишни уддалаш Убайдуллоҳ бин Зиёддан бошқа ҳеч кимнинг қўлидан келмас, деди ва дарҳол Убайдуллоҳга мактуб ёзди. Куфа ва Ироқ амирлигини ҳам унга берди. Сўнгра:

— Бу ишни текшир, тадқиқ қил. Уларнинг ишларига етиш. Агар Ҳусайнни Куфада топсан, менга байъат қилдир. Агар байъат қилмаса, уни дарҳол бошини кесиб менга юборгин, деди.

Бу мактуб Убайдуллоҳга келган пайтда у ҳам қаттиқ изтиробга тушди. Акаси Усмон бин Зиёдни Басрада ўрнига қолдирди. Куфага бориш учун тайёргарлик бошлади. Ўша кеча Муслим бин Жаруд Убайдуллоҳнинг ҳузурига келди ва:

— Басра уламоларига Ҳусайндан мактуб келганини эшитдингми? Улар Куфага чақирмоқдалар. Бу ишни ошкор қилиш учун сенинг боришингни кутяптилар, деди.

Убайдуллоҳ ҳам шу кеча шаҳарга одамлар юборди. Салмонни топиб келтиришди. Ўша одамлар олдида уни икки бўлиб кесиб ташлади. Кейин:

— Мен Куфага борган пайтим нима қилишимни эшитасизлар, деди. Ва аскар билан Куфа томон йўл олди. Қодисияга етиб келганда аскарини у ерда қолдирди. Ўзи ўн киши билан Куфага борди. Юзини рўмоли билан ўраб, шом билан хуфтон орасида Куфага келди. Куфа аҳли эса Ҳазрати Ҳусайннинг келишини кутмоқдалар эди. Бу ўн кишини кўриб, Ҳазрати Ҳусайн келди, деб ўйладилар.

Сўнгра Убайдуллоҳ бу тўдага салом берди.

— Ва алайкум ассалом, эй Расулуллоҳнинг ўғли! дедилар. Уни қарши олишди. Ҳар бири:

— Менинг уйимда тўхта. Менда меҳмон бўл, эй Ҳусайн, дедилар.

Убайдуллоҳ бу сўзларга эътибор бермади. Қасрга етиб келди. Нуъмон бин Башир дарҳол ҳокимлик дарвозасини ёпиб олди. Қаср эшиги устига чиқиб:

— Эй Расулуллоҳнинг ўғли, орқага қайт! Қасрда тўхтаманг. Қасрда тўхташ маъқул эмас, деди.

Убайдуллоҳ:

— Эшикни оч! Пайғамбар набиралари ичкари кирсин, деди. Нуъмон:

— Оча олмайман. Биламанки, сен бу ерда ўлдириласан. Алининг ўғли Ҳусайннинг менинг қасримда ўлдирилишига кўнглим рози бўлмайди, деди.

Убайдуллоҳ ҳам дарҳол юзидан рўмолини туширди. Юзини очиб кўрсатди. Халқ уни таний бошлади. Дарҳол унинг ёнидан тарқалишди, қочишди. Нуъмон тезда эшикни очди. Убайдуллоҳ ичкари кирди. Ҳазрати Муслим бин Уқайл бу ҳолатни англади. Ҳазрати Ҳусайнга байъат қилган зотлардан Ҳони бин Урваннинг уйига борди. Эртаси тонгда Убайдуллоҳ амр қилди. Бутун Куфа аҳлини ҳузурига йиғдилар. Унга:

— Мен эса Ҳусайнга ким байъат қилган бўлса, унинг бошини кесиш учун келдим, деди. Сизларнинг Ҳусайннинг дўсти эканингизни эшитдим, деди. Сўнг Ҳони бин Урвага юзланди:

— Муслим бин Уқайл сенинг уйингда экан, деб эшитдим. Уни бу ерга келтир, деди. Ҳазрати Ҳони инкор қилди. Лекин у:

— Ҳусайн сенинг уйингда йўқлигига қасам ичасанми? деди. У эса:

— Ичмайман! деди. Шу билан Ҳонини ушлашди. Одам юбориб, уйни тинтиришди. У ерда Муслим бин Уқайлни ушлаб олдилар. Убайдуллоҳга олиб келишди. Амир амр қилди. Уларни — Ҳони билан Муслимни қамоққа солишди. Куфа аҳли бу бўлганлардан хабардор бўлдилар. Икки минг аскар қаср эшиги олдида йиғилди. Қасрга ҳужум қилиб, уларни Убайдуллоҳ қўлидан тортиб олишни истадилар.

Лекин Убайдуллоҳ ибн Зиёд амр қилди. Иккисининг ҳам бошини кесдирди ва у ерда тўпланган халқнинг устига кесилган бошларни отиб юборишди. Куфа аҳли эса бу ҳолатни кўриб, кўркувдан тарқалишди, кетишди.

Бу воқеа ҳижратнинг олтмишинчи йили Зулҳижжа ойининг ўнинчи кунда бўлган эди. Куфада шу ҳол бўлаётган пайтда Ҳазрати Ҳусайн бин Али (розияллоху анху) ҳам ўз яқинлари ва аҳли аёли билан Маккадан чиқиб, Куфа йўлига йўл олган эди. Куфа ва Басрада бундай ҳолатлар бўлаётганидан хабари йўқ эди.

ҲАЗРАТИ ҲУСАЙННИНГ ШАҲИД БЎЛИШИ

Ҳазрати Ҳусайн бин Али (р.а.) Маккадан Куфага йўл олганида, йўл давомида кимга учраса:

— Куфалиларнинг сўзига ишонма, — дейишарди. Ҳатто Аббоснинг ўғли Абдуллоҳ:

— Кел, эй Ҳусайн! Гапимни тингла, Аллоҳ таоло ҳарамидан ажрама, борма! Куфа аҳлининг инсонга вафоси бўлмайди. Улар отанг ва ака-укаларингга нима қилганини тезда унутдингми? Сенга ҳам ёмонлик қилишлари мумкин, — деган бўлса-да, Ҳазрати Ҳусайн қатъий қарорда эди.

— Модомики сен кетяпсан, ҳеч бўлмаса аҳли аёлинг ва бола-чақангни ўзинг билан олма. Олдин сен у ерга бор, кейин зарурат бўлса, уларни олиб бориш осон бўлади, — деди. Лекин Ҳазрати Абдуллоҳ қанча насиҳат қилган бўлса-да, Ҳазрати Ҳусайн бу насиҳатларни қабул қилмади. Бутун аҳли аёлини ва яқинларини ўз ёнига олиб кетди.

Ҳазрати Ҳусайн Маккадан йўлга чиққанида, у билан қирқ отли ва юз пиёда киши бор эди. Йўлда кетар экан, Яман харажини Шомга олиб кетаётган бир гуруҳга дуч келдилар. Ҳазрати Ҳусайн у молни олди:

— Бутун ҳақ имомлик менда. Бу хараж моли ҳам меникидир, — деди. Кейин у ердан кўчиб йўл олди. Шоир Фараздак ва Ҳумом бин Ғолибга учради. Улар ҳам Куфадан чиққан бўлиб, Ҳазрати Ҳусайнни кутиб олган эдилар. Лекин Куфада бўлиб ўтаётган воқеалардан беҳабар эдилар. Ҳазрати Ҳусайн улардан хабар сўради. Улар:

— Бутун халқ сизни кутмоқда. Лекин Аллоҳнинг тақдири нима, билмаймиз, — дедилар. Кейин Ҳазрати Ҳусайн у ердан тезроқ кетмоқчи бўлди. Бу ҳаракати Язид унинг келаётганидан хабардор бўлмасдан туриб Куфага етиб бориш эди.

У бир тарафдан, Убайдуллоҳ бин Зиёд Ҳазрати Ҳоний ва Ҳазрати Муслимни шаҳид қилгач, Ҳазрати Ҳусайннинг келаётганини билдириш учун ҳар тарафга одамлар юборди. Кейин Умар бин Саъд ибн Абу Ваққосни чақирди. Рей шаҳри амирлигини унга берди:

— Бор, Ҳусайнни тутиб кел. Менга олиб кел, — деди. Умар:

— Кечиринг. Бу амрни менга юклатманг, бошқа қайси амрни берсангиз, жон деб қабул қиламан, — деди. Убайдуллоҳ:

— Мен сенга Рей шаҳрини Ҳусайнни тутиб менга олиб келасан деб бердим. Модомики истамасанг, сенга берган фермангни менга қайтар, — деди. Умар:

— Бутун муҳлат беринглар, ўйлаб кўрай, — деди. Убайдуллоҳ:

— Мақбул! Шундай бўлсин, — деди.

Лекин Умар Рей амирлигидан кеча олмади. Ҳусайнни тутиб келмоққа қарор қилди. Эрталаб бўлгач, тўрт минг киши билан Ҳазрати Ҳусайнни тутиб келмоқ учун йўлга чиқди. Бу ҳижрий 61-йилнинг муҳаррам ойи боши эди. Тўрт минг киши билан чўлга чиқиб, Ҳур бин Язид деган кишини қўнғоқ жой тайёрлаш учун юборди. Лекин бу Ҳур бин Язид Ҳазрати Алини севувчилардан эди. Ҳазрати Ҳусайн аҳли аёли билан ўтиб Қодисияга етишга уч мил қолган эди. Бир саҳар вақти Ҳазрати Ҳусайн аҳли аёли билан ўтаётганида, ногоҳ Ҳур бин Язид қарши чиқиб қолди. Унга:

— Қаерга кетяпсан? — деб сўради. Ҳазрати Ҳусайн:

— Куфага, — деди. Ҳур:

— Куфага қандай хизмат учун борасан? — деб сўради. — Убайдуллоҳ бин Зиёд келди ва Муслим бин Ақиқийни шаҳид қилди. Умар бин Саъд ибн Абу Ваққосни ҳам сени тутиб

ўлдириш учун юборди. Мен эса олдиндан кўнғоқ жой тайёрлашга кетяпман. Тайёр бўл. Умар тўрт минг киши билан келмоқда. Менимча, вақтини йўқотмасдан яна Маккага қайт, — деди.

Ҳазрати Ҳусайн:

— Бу қадар одам билан орқага қайтиш қандай бўлади? — деди. Хур:

— Ҳеч бўлмаса йўлни ўзгартир, йўлдан оғиш. Кўринмайдиган жойга бор. Аскар келганда сени кўрмасин, — деди.

Ҳазрати Ҳусайн ҳам йўлдан оғиб, Фурат соҳилидаги Кербало деб аталувчи жойга бориб тўхтади. Умар эса Ҳазрати Ҳусайннинг йўлдан оғиб Кербало саҳросига бориб тўхтаганини эшитиб, аскарини Ҳусайннинг устига юборди. Ҳазрати Ҳусайн ҳам ўз одамларини қуроллантириб қарши турди. Умар етиб келиб, Ҳазрати Ҳусайнни кўргач, аскарининг орқасидан чиқиб, олдинга келиб Ҳазрати Ҳусайнга салом берди. Ва:

— Эй Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг фарзанди! Биз биламизки, халифалик ишида ҳақ сизнингдир. Лекин нима қиламизки, Аллоҳ таоло халифаликни сизга насиб қилмади. Отангиз неча кулфат ва машаққат тортди. Охирида шаҳид бўлди. Ҳеч тинчимади. Акангиз Ҳасан ҳам бу халифаликдан воз кечди. Сиз ҳам карим бўлинг, гап тингланг. Бу халифаликдан воз кечинг, уни унга қолдиринг. Жойингизда ўтиринг, — деди.

Ҳазрати Ҳусайн:

— Модомики ҳолат шундай бўлди, мен билан шу уч ишдан бирини қил, — деди. — Биринчиси — менга муҳлат бер, Маккага қайтиб бориб у ерда қарор топай. Халифаликдан воз кечай. Иккинчиси — ёки белгисиз бир жойга кетай. Учинчиси — ёки Шомга бориб, Язид билан бу масалаларни ўзаро гаплашай.

Умар:

— Яхши айтдинг, — деди. — Энди мен Убайдуллоҳга хат ёзай, нима амр қилади, кўрай, — деди. Убайдуллоҳга хат ёзди. Убайдуллоҳга хат етиб боргач, у жавоб ёзиб:

— Ҳусайнни аввал менга юбор, мен ҳам Язидга юборгайман, — деди.

Бу хабар Ҳазрати Ҳусайн (р.а.)га етказилди. Ҳазрати Ҳусайн:

— У ерга боришга зарурат борми? Бир одам юборсин, у билан бирга бориб кўрайлик, — деди. Убайдуллоҳ бунга рози бўлмади. — Албатта менинг ҳузуримга келиши керак, келмасдан бўлмайди, — деди.

Шундан кейин бир ҳафта ўтди. Бу орада бир неча марта хатлар кетди ва келди. Охирида Убайдуллоҳ ғазабланди. Умарга хат ёзиб шундай деди:

— Мен сени Ҳусайннинг ҳузурига хизматкорликка юборган эмасман. Ё уни боғлаб менга олиб кел, ёки агар бундай қила олмасанг, ўрнингга бошқа бир одам юборсам, — деди.

У бундай каттиқ амр бергач, Умар Ҳазрати Ҳусайн (р.а.)нинг ҳузурига келиб:

— Эй Ҳусайн! — деди. — Мен сенга кўп муҳлат, вақт бердим. Қонингда шерик бўлмасликка жуда ҳаракат қилдим. Лекин нима қилайки, сен билан уруш қилиш буйруғи келди, сени қўлга оламан. Чунки Убайдуллоҳ менга жуда ғазаб қилади, — деди.

Ҳазрати Ҳусайн (р.а.):

— Бугун муҳлат бер, — деди. У ҳам муҳлат берди.

Бу томондан Убайдуллоҳ Шимр исмли бир шахсни ҳузурига чақирди. Унга:

— Умар менинг амримга қулоқ солмаяпти, мунофиқлик қилмоқда. Бор, унинг фермангни қўлидан ол. Аскарга бошлиқ бўл. Ва Ҳусайнни ўлдир. Ёки тутиб боғлаб менга олиб кел, — деди.

Ҳазрати Ҳусайн Умардан муҳлат сўраган куннинг аср вақти эди, Шимр лаънатий келиб етиб келди. Умар Ҳазрати Ҳусайнга сўралган муҳлатни бермаганини кўриб, Ҳазрати Ҳусайнга:

— Муҳлатга чора йўқ. Убайдуллоҳ яна бир киши юборди. Албатта бугун бир тараф ҳал бўлиши керак, — деди.

Ҳазрати Ҳусайн (р.а.) тун ярмигача урушга тайёргарлик қилди. Ва ўша кеча Убайдуллоҳ томонидан бир одам келиб, Умарга:

— Агар Ҳусайн билан уришни ният қилсанг, Фурат дарёси йўлидан бор. Уларга сув олишга имкон берма, — деди.

Бу хабар келгач, Умар Саъд ибн Ҳажжажни беш юз киши билан юбориб, Фурат дарёсининг йўлини тўсатди.

Ҳазрати Ҳусайннинг аскарларида сув йўқ эди. Шунчалик чанқадиларки, лаблари қақшаб кетган эди.

Кейин Ҳазрати Ҳусайн — Аллоҳ таоло бизларни унинг шафоатидан маҳрум қилмасин — ўз ҳолатига мос шеърлар ўқиди. Чунки ўғли Али бин Ҳусайн, — у Зайнул Обидин деб аталар эди — бемор бўлиб ётар эди. Отасининг шеърларини эшитгач йиғлади. Аёлларнинг ҳаммаси йиғлашди. Ҳазрати Ҳусайн (р.а.) уларга:

— Йиғламанглар! Душман эшитса, хурсанд бўлади, — деди. Кейин Имом Ҳусайн юзини осмонга қаратиб:

— Ё Роббим! Сен биласанки, бу қавм мен билан байъат қилган эди. Ва яна аҳдларини бузишди. Менинг интиқомимни улардан олиб бер, — деди. Кейин ўз ёнидаги юз қирк кишига:

— Эй қавм! — деди. — Менинг мақсадим сизларни урушга гирифтор қилмаслик эди. Сизларнинг менга йўлдош бўлишингиз эди. Душман кўп. Менинг улар билан урушишга кучи йўқ. Боришни хоҳлаганлар кетишлари мумкин. Сизлар саломатлик билан уйингизга, ватинингизга қайтинглар. Мен эса Аллоҳнинг тақдири нима бўлса, шуни кутаман.

Улар эса бу сўзлар устига йиғлашди. Ва:

— Эй Аллоҳнинг Расулининг ўғли! дедилар. Биз сени душман қўлида қолдириб қўйсак, қиёмат куни Аллоҳ субҳанаҳу ва таоло ҳузурида ва бобонг Муҳаммад Мустафо (саллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг ҳузурида қандай жавоб берамиз? Жонимиз сенга фидо бўлсин. Бизнинг ҳаммамиз сенинг йўлингда ҳалок бўлмай, жонимизни бермай туриб, сенга бирорта душман қўли етмасин, дедилар.

Ҳазрати Ҳусайннинг дўстларидан, ўша юртда бир киши бор эди. Унга Дермас деб аташарди. Ўша киши ҳечин дебдасига миниб Ҳазрати Ҳусайннинг ҳузурига келди:

— Кел, эй Ҳусайн! Шу дебга миниб менинг қишлоғимга юрайлик, деди. Бу жуда ҳам тик, қаттиқ жойдир. Душман келиб кира оладиган жой эмас, деди.

Ҳазрати Ҳусайн (розияллоҳу анҳу):

— Агар мен ёлғиз бўлсам, бу бўларди. Бу қадар аҳлимни ва фарзандларимни душман қўлида қолдириб кетиш менга ор, уялишли ишдир, деди. Ўша киши яна ортга қайтди. У Дермас қайтгач, Ҳазрати Ҳусайннинг кўзларига уйку ғалаба қилди. Тушида бобоси, онажонининг отаси Муҳаммад Мустафо (саллаллоҳу алайҳи васаллам)ни кўрди. Унга:

— Эй жигарпора Ҳусайним! деди: «Сакра мағзун бўлма. Сакра ғам қилма. Эрта кеча бизнинг билан шом қилурсан!» деди.

Ҳазрати Ҳусайн уйғониб, кўрган тушини айтганда, аҳли ва фарзандларининг ҳаммаси йиғлашди. Ҳазрати Ҳусайн (розияллоҳу анҳу) уларга:

— Йиғламанглар, токи душман хурсанд бўлиб кулмасин! деди.

Ўша кеча ўтди. Тонг отди. Жума куни эди. Ва Ашуро куни эди. Ҳазрати Ҳусайн (розияллоҳу анҳу) бомдод намозини ўқидилар. Умар ибн Саъд аскарларини сафга турғизди. Ҳазрати Ҳусайннинг устига ҳужум қилди. Ҳазрати Ҳусайн отга миндилар. Сафнинг олдида ўрин олдилар. Бутун аскар Ҳазрати Ҳусайнни кўрдилар. У ҳам:

— Эй куфаликлар! деди. Сизларга бир сўзим бор. Гарчи бу сўзлар менга фойда бермас, аммо шунинг учун гапиряпманки, Аллоҳ таоло ҳузурида сизлар билан бирга бўлган пайтда ҳеч бир инкорингиз, баҳонангиз ва ҳужжатингиз қолмасин. Эй куфаликлар! Ҳаммангиз яхши биласизларки, мен икки дунё фахри Ҳазрати Муҳаммад (саллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг қизи Фотиматуз-Заҳронинг ўғлиман. Ва Пайғамбар у зотга: «Эти этимдир, қони қонимдир», демадимми? Ва яна:

— «Мен илмнинг шаҳри, Али эса эшигидир!» деб айтмадими? Ва менинг амаким, отамнинг укаси Жаъфар Тайёрдир. Отамнинг амакиси шаҳидлар сардори Ҳамзадир. Жаннат ёшларининг улуғи менман, деб айтмадими? Агар сизлар мусулмон бўлсангизлар ва отамнинг умматидан бўлсангизлар, қиёмат куни Аллоҳ таоло ва Расули ҳузурида қандай узр келтирасизлар? Бу ерда айтаётган мақсадим шуки: насронийлар Ҳазрати Исонинг тупроғига ҳам эҳтиром қиладилар. Ва яҳудийлар Ҳазрати Мусодан бир нишон кўрсалар, унга иззат ва улуғлик кўрсатадилар. Ҳазрати Пайғамбар ҳузурида менинг бунча иззатим бор экан, сизлар нима гуноҳимни кўрдингизки, қонимни ҳалол деб биласизлар? Мен отамнинг қабри ёнида, ҳеч бир ишга аралашмай ўтираётган эдим, орамизда қон тўккан мен эмасман. Молингизни мен олмадим. Сизларга ҳеч қандай ёмонлик қилмадим. Нега қонимни ҳалол деб биласизлар? Мен ўз ҳолимда отамнинг мақбарасида ўтириб, унга мужовир бўлиб турган эдим. Мени у ерда ўтиришга қўймадинглар. У ердан Маккага келдим. Эй куфаликлар! Менга мактуб устига мактуб юбордингизлар. Мен билан байъатлашдингизлар. Мени бу ерга келтириб, энди менга шундай ёмонлик қиляпсизлар. Шу пайтда мен сизларга шуни дейман:

— «Агар Аллоҳ таолонинг раҳматидан ва отам Муҳаммад (саллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг шафоатидан маҳрум қолмасликни истасангиз, менга йўл очинг. Яна Маккага бориё. Дунё подшоҳлигидан воз кечдим. У ерда бир бурчакда ўтириб тургайн.»

Деди. Лекин ҳеч кимдан жавоб бўлмади. Ҳазрати Ҳусайн ҳам:

— Ҳамд бўлсинки, Аллоҳ таоло ҳужжатимни сизларнинг устингизда муқаррар қилди. Сизларнинг менинг устимда ҳеч бир ҳужжатингиз ва жавобингиз йўқдир, деди. Сўнгра:

— Эй фалон ўғли фалон! Менга мактуб ёзиб қақирган сиз эмасмидингиз? Мен билан байъат қилган сиз эмасмидингиз? Энди мени шунинг учунми келтирддингизки, ноҳақ ўлдирасизлар? деб сўради. Улар ҳам бақирди:

— Биз сенинг байъатингдан беғиб қолдик.

Шунда Ҳазрати Ҳусайн (розияллоҳу анҳу) шундай дуо қилдилар:

«Аллоҳумма анта сиқотий фи кулли карбатин ва иддатий инда кулли шиддатин ва мунтаха амалий фи кулли ғоятин. Икфиний ё Арҳамар-роҳимийн.»

Сўнгра дебдан тушди. Отга минди. Саф тузиб қарши турди. Урушни қарши тараф бошлашини кузатар эди.

Шу пайтда Умар ибн Саъд аскардан Абдуллоҳ исмли бир киши майдонга чиқди. Ҳазрати Ҳусайнга:

— Бу сўзларни нега айтяпсан? Жонингни менинг қўлимдан қутқариш учунми айтаяпсан? деди. Ҳазрати Ҳусайн эса:

— Мен Аллоҳ таолонинг раҳматига етиб, жаннатга киришга умид қиламан. Сенинг ҳолингдан эса дўзахга кетишинг кутилур, деди.

Ўшанда Абдуллоҳ Ҳазрати Ҳусайннинг устига от ҳайдади. Ҳазрати Ҳусайн ҳам:

— Ё Роббим! Бунга ҳалок қил! деб дуо қилди. У шу дуони қилгач, Абдуллоҳнинг оти оёғини бир чуқурга урди. У отдан тушиб кетди. Бир оёғи узангисида қолди. От уни суриб-суриб парча-парча қилди. У киши ўлганидан кейин, Ҳазрати Ҳусайнга:

— Йўлда аскар келяпти, деб хабар берган Ҳурр бин ат-Тамимий майдонга отини ҳайдади. Ҳазрати Ҳусайннинг қаршисига келди: **«Ассаламу алайка ё ибна Расулуллоҳ»** деди.

Ҳазрати Ҳусайн ҳам: **«Ва алайкум ассалом»** деб:

— Нима иш билан келдинг? деб сўради. У киши ҳам:

— Сенинг олдингда от ҳайдасам. Сенинг йўлингда жон берсам. Сенинг душманингга қилич урсам. Токи сенинг олдингда шаҳид бўлсам, деди.

Ҳазрати Ҳусайн ҳам:

— Шаҳидлигинг муборак бўлсин. Ҳатто жаннат ҳам сенга муборак бўлсин, деди.

Умар ибн Саъдга ҳам бақирди:

— Нимага турибсан! Майдонга чиқ. Сенга мардлик нима эканини кўрсатайин.

Шундай деган пайтда Умар қўлига камон олди. Хуррни ўқ билан уриб шаҳид қилди. Кейин Умар ибн Саъд аскарідан Убайдуллоҳ ибн Зиёднинг кулларида икки киши майдонга чиқдилар. Бири Нисон, бири эса Салим деб аталур эди. Ҳазрати Ҳусайннинг аскарідан эр талаб қилдилар. Ўша пайтда Ҳазрати Жубайр бин Мутим ва Язид бин Ҳусайн уларга қарши чиқдилар. Нисон ва Салимни шу иккиси ўлдирди.

Улардан кейин яна Муқбил бин Язид чиқди. Ҳазрати Ҳусайннинг аскарідан яна Язид бин Ҳусайн олдинга чиқди. Муқбилни ўлдирди. Яна бир бошқа душман келди. Уни ҳам ўлдирди. Шунинг ортидан Умарнинг аскарідан Мазоҳим бин Ҳарб олдинга чиқди. Ҳазрати Ҳусайн тарафидан Нафеъ бин Ҳилол уни қарши олди. Ханжар билан уриб ўлдирди.

Ўша куни ҳаво жуда иссиқ эди. Ҳазрати Ҳусайннинг одамлари чанқоқдан зор бўлишди. Умар:

— Буларга жамланиб ҳужум қилайлик, деди. Ва Ҳазрати Ҳусайннинг устига юришди. Ўқчилар олдинга чиқдилар. Ҳазрати Ҳусайннинг аскарига ҳужум қилиб, йигирма кишини шаҳид қилдилар. Жуда кўпини ярадор қилдилар. Ҳазрати Ҳусайн отини душман устига ҳайдамоқчи бўлдилар, аммо ўз одамлари қўймадилар.

— Жонимиз соғ экан, сизни жангга қўймаймиз, дедилар.

Ҳазрати Ҳусайннинг кўзлари ёшга тўлди. Отларининг бошини тортиб тўхтатдилар. Одамлари ҳузурига келиб:

— Сизлар фақат мен соғ қолишимни истанглар. Мана биз кетаяпмиз, дер эдилар.

Ҳазрати Ҳусайн ҳам:

— Мана биз ҳам орқанглардан етиб келамиз, дер эдилар. Шу тариқа ўша юз қирқ киши Ҳазрати Ҳусайннинг олдларида бирма-бир шаҳид бўлишди. Энг сўнгида Ҳазрати Ҳусайн:

— Энди шаҳид бўлиш навбати менга етди, дедилар. Дарҳол сингиллари, ўғиллари ва амакиларининг ўғиллари билан қолдилар. Отларини ҳайдаб олдинга чиқмоқчи бўлдилар. Катта ўғиллари Али Акбар оталари олдида майдонга чиқди. Душман аскарига ўн марта ҳужум қилди. Ҳар ҳужумида уч-тўрта золимни ерга йиқитди. Чанқоқдан оғзи, тили қуриб қолган эди:

— Эй ота! Чанқоқдан ҳушим кетай деб турибди, оғзим қуриди, деди. Ҳазрати Ҳусайн:

— Эй жигарпорам ўғлим! Қўлимдан нима келар. Сувга чора йўқдир, деб ўз муборак тилларини чиқариб ўғлининг оғзига бердилар. Али Акбар, отаси Ҳазрати Ҳусайннинг тилини эмишди. Чанқоғи кетди. Яна ҳаёт топди. Яна душманга ҳужум қилди. Яна неча золимни ерга уриб йиқитди. Энди эса Умар ибн Саъднинг аскарідан Ҳарб бин Саъд, Ҳазрати Али Акбар ғамга тушиб турган бир пайтда орқасидан қилич уриб юборди. Ҳазрати Ҳусайн бу ҳолатни кўриб, шундай фиғон қилдиларки, у вақтгача Ҳазрати Ҳусайнни бундай бақирганини ҳеч ким эшитмаган эди. Ҳазрати Зайнаб ҳам бу фиғонни эшитиб, ёниб йиғлаб, чодирдан чиқиб кетди. Али Акбарнинг устига ташланди. Бутун аёллар ва болалар бақириб фиғон қилди. Ҳазрати Ҳусайн уларни тинчлантирдилар.

Али Акбарнинг ортидан Абдуллоҳ бин Муслим бин Ақиъл майдонга от сурди. Амр ибн Соҳиб унга қарши чиқди. Умарнинг аскарлари унга ўқ узатишди. Абдуллоҳ бин Муслим бин Ақиъл қайтаётганида, орқасидан бир ўқ билан уришди. Ўша ўқ орқасидан кириб, кўкрагидан чиқиб кетди. Шаҳид бўлди. Унинг ортидан Ҳазрати Жаъфар бин Ақиъл у ерда эди. Уни ҳам бир ўқ билан уриб шаҳид қилишди. Шундай қилиб Ҳазрати Ҳусайннинг ҳузуларида фақат бешта ака қолган эди.

Қолган ака-укаларидан Аббос, Абдуллоҳ, Муҳаммад, Жаъфар ва Муҳаммад Ҳанафиййа Маккада қолган эдилар. Карбалода ҳозир бўла олмаган эдилар. Фақатгина ўғиллари Али Асғар соғ қолган эди. У ҳам бемор эди. Чодирда ётар эди. Бундан ташқари Ҳазрати Ҳусайннинг яна бир укаси бор эдики, ўн ёшда эди. Унга Қосим ибн Али дер эдилар. Ҳазрати Ҳусайннинг ночорлигини кўриб, қилич тақинди. Жангга кирмоқчи бўлди. Ҳазрати Ҳусайн:

— Сен ҳали жуда кичиксан, борма ўғлим! Сен жанг қила олмайсан, дедилар. Ҳазрати Қосим:

— Отамнинг ўғли Ҳусайн, Аллоҳ ҳаққиғаки, қайтмайман, деди ва олдинга юрди. Бир малъун унга қарши чиқди. Қилич уриб уни икки бўлиб бўлди. Кейин беш ака бирга ҳужум қилдилар. Бир неча малъунни тепкилашгач, малъунлар уларни ўраб олишди. Бешовини ҳам шаҳид қилишди. Ҳазрати Ҳусайн шундай чанқоқдан заифлашиб, ўтириб қолдилар. Ҳеч ким олдинга чиқишга журъат қилолмас эди.

Аммо Ҳазрати Ҳусайннинг бешиқда сут эмаётган бир болалари бор эди. Унга Абдуллоҳ дер эдилар. Уни йиғлашини эшитдилар. Кўришни хоҳладилар. Болани олиб келишди. Уни бағриларга босдилар. Юзига раҳм билан қараб турган эдиларки, Асад фарзандларидан бир малъун ўша болачанинг калласига нишон олиб бир ўқ узатди. Камондан чиққан ўқ болачанинг кулоқ ёнисига кириб кетди. Ўша бола шу ерда жонини таслим қилди. Амирул-муъминин Ҳазрати Ҳусайн **«Инна лиллаҳи ва инна илайҳи рожиъун»** деб, жигарпора боласини қўлларидан ерга қўйдилар:

— Ё Роббим, сабр бер! дедилар.

Чанқоқлик Ҳазрати Ҳусайннинг жонига тегди. У Фурат дарёси ёнига бормокчи бўлди. Душман аскарлари унинг йўлидан четга чиқдилар. Ва у сувга етиб борди. Фурат дарёсидан сув ичиш учун юзтўшлаб ётди. Шимр лаънатий разил:

— Агар у бу сувни ичса, яна ҳаётга қайтади. Унга сув ичишга имкон берманг, йўл қўйманг, — деди.

Ҳазрати Ҳусайн сув ичиш учун кафтлари билан бир оз сув олди. Лаънатийлардан бири Амирул Мўминин Ҳазрати Ҳусайнга найза отди. Найза Ҳазрати Ҳусайннинг оғзига тегди. Ҳазрати Ҳусайн ўзи билан ўша найзани дарҳол чиқарди. Оғзидаги сув тўкилди.

Ёна қайтди. Лекин муборак оғзидан қонлар оқар эди. Чадири эшигига келди, тўхтади. Умар ибн Саъд уни ўлдириш учун олдинга чиқди. Ҳазрати Ҳусайн унинг юзига қараб:

— Мени ўлдириш учун сен келдингми? — деди.

Умар, уялганидан орқага қайтди. Олдинга чиқолмади. Турган одамларига:

— Нимага турибсизлар? Ўлдиришга қаранглар, тезроқ бўлинглар, ишни чўзманглар! — деди. Пиёда бўлганлар Ҳазрати Ҳусайнга ҳужум қилдилар. Девонадек Расул фарзандига қасд қилдилар. Ҳазрати Ҳусайн ҳам уларга ҳужум қилди. Уларнинг кўпларини ҳалок қилди. Умар ва Шимр — Аллоҳ таоло уларнинг бу дунёда юзларини қора қилганидек, у дунёда ҳам юзларини қора қилсин — узоқда туриб, Ҳазрати Ҳусайннинг урушини кузатиб турган эдилар. Бир-бирларига:

— Биз бу каби мард инсонни ҳеч кўрмаганмиз. Шунча одам кўзи олдида аҳлини кириб ташлашди. Шунча кундир чанқоқ. Бутун танасида жароҳатлар бор. Шунча бўлса ҳам бу даражада мардлик бўладими?! — дейишди.

Ўша вақтда Ҳазрати Ҳусайннинг кўкрагида ўттиз тўртта қилич ва найза яраси, ва ўттиз учта ўқ яраси бор эди.

Амирул Мўминин Ҳазрати Ҳусайн (р.а.) чанқоқликдан азобда бўлган ва жуда кўп қон йўқотганидан кучсиз қолган эди. Ўтирди. Шимр лаънатий ўзининг хос олти киши билан Ҳазрати Ҳусайннинг устидан ҳужум қилди. Заръа исмли лаънатий Ҳазрати Ҳусайннинг бир қўлини қилич зарбаси билан ерга туширди.

Ҳазрати Ҳусайн ягона қолган қўли билан унга ҳужум қилди. Лекин унга қилич уришга кучи қолмаган эди. Чадирига кирмокчи бўлди. Ўша лаънатий ҳам ортидан етиб келди. Найзасини Ҳусайннинг муборак жасадига санчди. Найза кўкрагидан чиқиб кетди. Кейин Ҳазрати Ҳусайн ерга ётди. Ўша лаънатий кўкрагидан қилични суғуриб олган замон, Ҳазрати Ҳусайннинг пок руҳи Аллоҳ таоло ҳузурига парвоз қилди ва етиб борди. (Инна лиллаҳи ва инна илайҳи рожиъун)

Ҳазрати Ҳусайн шаҳид бўлгач, Шимр разил келиб, унинг муборак бошини кесди. Ва Қайс бин Ашъас исмли бадбахт кийимини ечди. Ҳарб бин Лаъб бошқа кийимларини ечди. Ахас бин Язид салласини олди. Ибн Будайл қиличинини олди. Кейин Шимр чадар ичига кирди. Чадири талатди. Ҳазрати Ҳусайннинг хотинлари фиғон қилиб йиғлашди. Бу нидоларни эшитган Умар ибн Саъд олдинга келиб чадирга кирди. Шимр разили қиличинини

чиқариб, Ҳазрати Ҳусайннинг ўғли Али Асғарни — яъни Зайнул Обидинни, у бечора болани ётоғида ўлдирмоқчи эди. Умар бақириб:

— Сенда ҳая ёки ор йўқми?! Ётоғида ётган бечора болани ўлдириб нима қилмоқчисан?! — деди. Умар шундай деганидан кейин Шимр:

— Менга Убайдуллоҳ Али сулоласидан ҳар бир эркакни ўлдиришга амр берди, — деди. Умар:

— Мусулмонлар кофирлар устига шундай имконият топсалар ҳам, бечора болаларни ҳеч қачон ўлдиришмасди. Сен ҳам бу болани олиб унга (Убайдуллоҳга) олиб бор, нима хоҳласа ўзи қилсин, — деди. Сўзнинг қисқаси, Умар Али Асғарни ўлдирилишини тўхтатди. Кейин Умар хат ёзиб, Ҳазрати Ҳусайннинг кесилган бошини Ҳавли бин Язид ал-Асбахий билан Убайдуллоҳ ҳузурига юборди.

Умар эртаси куни ўз халқидан ўлган саксон саккиз кишининг жасадини кўмдирди. Ҳазрати Ҳусайн томонидан шаҳид бўлганларни эса ажратиб, бир тарафга жойлаштирдилар. Ва Ҳазрати Ҳусайннинг аҳли байтини боши очик, оёғи яланғоч туяларга миндирдилар. Ҳазрати Али Асғарни ҳам бир туяга боғлаб, Куфага йўлладилар.

Ривоят қилинишича, тарих саҳифаларига кирган ўша қора кунда осмондан йиғи садолари эшитилган. Аммо бу овоз қардан келаётган эди? Бу овоз эгаси ҳеч кимга кўринмасди. Фақат ушбу байт, ушбу икки мисра эшитилар эди:

(قَتَلَتْ حَسِينًا شَفَاعَةَ جَدِّهِ يَوْمَ الْحِسَابِ أَتَرْجُوا أَمَةً)

«Ҳисоб куни Ҳусайнни ўлдирган уммат, бобоси Муҳаммад Мустафо соллаллоҳу алайҳи васалламдан шафоат умид қилармикан?!»

Кейин яна бир овоз эшитилди.

Инсониятнинг саййиди бўлган Ҳазрати Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг фарзанди Ҳазрати Ҳусайннинг муборак жасади ўша саҳрода шаҳид бўлган мусулмонлар билан бирга уч кун ётди. Фурат дарёси ёнидаги Амирия қишлоғида Асад қабиласидан бир гуруҳ бор эди. Бу қишлоқ аҳли:

— Эй мусулмонлар! — дейишди. — Бу жасадларни ёз жойида бўри ва чакалоқларга емиш қилиб қўйишга қандай қалбингиз рози бўлади? Келинлар, буларни кўмайлик, — дейишди. Келишди. Ҳазрати Ҳусайннинг (р.а.) бошсиз жасадини топдилар. Бир чуқур казиб кўмишди. Аҳли байтини ҳам атрофига дафн этдилар.

Ҳавли бин Язид Ҳазрати Ҳусайннинг муборак бошини Убайдуллоҳ бин Зиёд ҳузурига олиб борди. У Убайдуллоҳ унга совға ва мукофот беради, деб умид қиларди. Кейинги куни эса Умар ибн Саъд Ҳазрати Ҳусайннинг аҳли аёлини ва ўғилларини олиб борди. У аёллар ва болалар туя устида боши очик, оёғи яланғоч ҳолда Куфага келдилар. Куфа аҳли уларни шу ҳолда кўриб йиғлашди, кўз ёшлар тўкдилар. Ҳазрати Ҳусайннинг қизи Умму Гулсум (р.а.):

— Эй халқ, нимага йиғлаяпсизлар? Агар биз учун йиғлаяпсизлар деб ўйласангиз, билинларки, бизларни бу аҳволга солган ўзингизсиз! Ҳатлар ёздингиз, элчилар юбордингиз! Бизларни бу ерга келтирддингиз ва ёрдам бермадингиз. Кейин душман қўлига ташлаб қўйдингиз ва ўлдирдингиз. Энди яна биз устига йиғлаяпсизлар?! — деди.

Убайдуллоҳ бин Зиёд Дарул аморада тахтга ўтирган эди. Умар бин Саъд Ҳазрати Ҳусайннинг бошини бир товақда олиб келган эди. У муборак бошни Убайдуллоҳнинг олдида қўйдилар. Мусулмон асирларини тик турган ҳолда турғиздилар. Уларга қараб:

(الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَقْرَعَ عَيْنِي بِكُمْ، وَأَمَكَّنَنِي مِنْكُمْ وَجَعَلَ هَلَاكَكُمْ عَلَى يَدَي)

«Аллоҳга ҳамд бўлсинки, кўзимни сизлар билан қувонтирди. Сизларни менга таслим этди. Ҳалакатингизни менинг кўлим билан қилди!» — деди.

Умму Гулсум эса:

(الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَكْرَمَنَا بِمُحَمَّدٍ، وَطَهَرَنَا تَطْهِيرًا)

«Аллоҳга ҳамду сано бўлсинки, бизни Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам билан икром этди ва бизни тоза қилиб поклади!» — деди.

Ўша вақтда Убайдуллоҳ сўради:

(Сизлар Аллоҳ таолонинг қудратини қандай кўрасизлар?)

Умм Гулсум ҳам:

(Яқин вақтда Аллоҳ таоло биз билан сизларни қиёмат куни жам қилиб, ҳисоб-китоб куни бизга сизлардан интиқом олиб берсин!) деди.

Убайдуллоҳ беҳаёт ҳам:

— Сенинг хануз шунча тилинг бормики, шундай гапиряпсан? — деди. Ва Умм Гулсумга азоб ва укубат бермоқчи бўлди. Умар ибн Саъд:

— Аёлларнинг сўзлари билан эркакларнинг шуғулланиши эркаклар шаънига мос эмас, — деди.

Сўнгра Убайдуллоҳ Ҳазрати Ҳусайннинг қизлари Зайнаб (розияллоҳу анҳо)ни кўрди. Унга:

— Алҳамдулиллаҳ, Аллоҳ таоло сизларни шундай қилди, — деди.

Ҳазрати Зайнаб (розияллоҳу анҳо) ҳам:

— «Алҳамдулиллаҳ, ки Аллоҳ таоло бизнинг оиламизга нубувват билан шараф бахш этди. Ва насабимизни ёлғончилик ва ёмонликлардан пок қилди. Аллоҳ таолонинг тақдирида нима ёзилган ва нима ҳукм қилинган бўлса, шу бўлди. Эртага Аллоҳ таоло ҳузурида ҳақ ким эканлиги ва золим ким эканлиги аён бўлади!» — деди.

Зайнабнинг шундай таъсирли сўз айтишига Убайдуллоҳ ҳайрон бўлиб қолди. Сўнгра Али Асғарни кўрди. Ундан:

— Сен кимсан? Ва исминг нима? — деб сўради. Али Асғар ҳам:

— Мен Ҳусайннинг ўғли Алиман, — деди. У ҳам:

— Ҳусайннинг ўғлини Аллоҳ таоло ўлдирмадими? — деб сўради. Али Асғар жим турди (эътибор қилмади). Ибн Зиёд ҳам:

— Нега жавоб бермайсан? — деди. Али Асғар ҳазратлари, яъни Зайнал-Обидин жавоб бериб шундай деди:

— Мендан катта, улуғ акаим Али Акбар бор эди. Уни ўлдиришди, — деди. Ва сўнгра:

«Ҳар бир жон албатта ўлим таъмини тотур». (Оли Имрон: 185)

деб айтди ва кейин ушбу оятни ўқиди:

«Аллоҳнинг изнисиз ҳеч ким ўлмас». (Оли Имрон: 154)

Убайдуллоҳ Зайнал-Обидиндан бу жавобни эшитгач, ғазабланди, уни ҳам ўлдирмоқчи бўлди. Ҳазрати Зайнаб бақирди. Ҳазрати Али Асғарнинг устига ташланди:

— Ҳусайннинг наслидан энди шу қолди. Аввал бизни ўлдир, кейин уни ўлдир! — деди. Шунчалик илтимос қилди-ки, Убайдуллоҳ Зайнал-Обидинни ўлдиришдан қайтди ва:

— Бу аҳли байт ва бу бола-бақраларни Шомга юборинглар, — деб амр қилди.

Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Афиф ўша мажлисда ҳозир эди. Туриб:

— Эй Аллоҳ таоло ҳузурида юзи қора! Эй Аллоҳнинг душмани! — деди. Ёлғончи — сенсан ва сенга бош эгувчи золимларсанки, Ҳазрати Пайғамбарнинг фарзандларига қасд қилдингиз, уларни ўлдирдингиз, сўнгра минбарга чиқдингиз. Сиддиқлар мақомига ўтириб, ёлғон гапиряпсиз, — деди. Убайдуллоҳ ҳам одамларига амр қилди. Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Афифни парча-парча қилишди.

Убайдуллоҳ Ҳазрати Ҳусайннинг бошини Забр ибн Қайс билан Муовия ўғли Язиднинг ҳузурига юборди. Ва аҳли байтини ҳам бирга юборди. Язидга хабар келган пайтда у тахтини тайёрлатди. Амр қилди. Бутун аскар унинг ҳузурига келди. Ўзи ҳам ўтирди. Али ибн Ҳусайн ва аёллар ҳам келтирилди. Язиднинг ҳузурида тўхтаб туришди. Ва Ҳазрати Ҳусайннинг бошини бир табаққа қўйиб, Язиднинг олдига қўйишди.

Язид:

— (Сенга Аллоҳ раҳмат қилсин, эй Убайд! Биз Ироқ аҳлининг буйруққа бўйсунушидан рози бўлдик. Гарчи сени ўлдиришмаган бўлса-да, сен қариндошликни уздинг. Ва жамоатдан ажрадинг), — деди. Қўлида бир асо бор эди. Ўша асо билан Ҳазрати Ҳусайннинг муборак лабларига уриб турар эди. Абу Барза ал-Аслами (розияллоҳу анҳу) ўша мажлисда ҳозир эди. Бирдан бақирди:

— У таёқни Ҳусайннинг муборак лабларидан олиб қўй! Мен Аллоҳнинг Расулини ўша лаблардан кўп ўпар эди, — деди.

Ўша пайтда Язид, Али ибн Ҳусайнга шундай деди:

— Эй Али! Сенинг отанг (Ҳусайн) қариндошликни билмади (биз бир уруғдан эканимизни сақламади), менинг ҳаққимни билмади. Бу подшоҳликни Аллоҳ таоло менга берган эди, уни мендан олиб қўймоқчи бўлди. Аллоҳ таоло эса уни шундай қилди, — деди.

Али ибн Ҳусайн ҳам ушбу оятни ўқиди:

«Ер юзида ва сизларнинг бошингизга келадиган (очарчилик, қурғоқчилик, касаллик ва очлик каби) ҳар қандай мусибат, Биз уни дунёда яратмасимиздан аввал Лавҳи Махфуз деб аталган жойда ёзганмиз. Шубҳасиз, буни билиш Аллоҳ учун осондир».

(Бу ишлар учун ҳеч қандай восита, сабаб, қурол керак эмасдир.)

Язид амр қилди. Ўша аёлларни ўша қуни ўз саройида, аёлларининг олдида сақладилар. Кейин Нуъмон ибн Башир билан уларни Мадинага юборди.

Ҳазрати Ҳусайнни ўлдиргани учун Зиёд ўғли Убайдуллоҳга Куфа ва Ирокни берди. Басра аллақачон унинг эди. Ва Хуросон ҳам. Систон ҳам Муовия замонида Убайдуллоҳ ибн Зиёд қўлида эди. Кейин у қўлидан Язид олиб қўйган эди.

Аммо, Убайдуллоҳ Ҳазрати Ҳусайннинг кесилган бошини Язидга юборгач, Хуросон ва Систон ҳам бу хизматининг мукофоти сифатида ўзига берилишини умид қилган эди. Лекин Язид бермади. Меҳнати қадрланмади. Ташаккурга лойиқ қўрилмади. Ва ибодати (бандалиги) қабул қилинмади. Дунё ва охиратда ҳам юзи қора бўлди, зиёнга учради.

САЛМ ИБН ЗИЁД ХУРОСОНГА ВАЛИЙ БЎЛИШИ

Язид, Хоразм ва Сижистонни Убайдуллоҳ ибн Зиёднинг укаси Салм ибн Зиёдга берди. Убайдуллоҳ бундан ранжиди. Ва Ҳазрати Ҳусайнни ҳам ўлдирганидан қаттиқ пушаймон бўлди.

Язид, Салмни Хоразмга юборди. Ва Убайдуллоҳ ибн Зиёдга мактуб ёзиб:

«Ироқ аскаридан олти минг кишини Салм танласин, сен эса унга бер, топшир», деб буюрди.

Салм ҳам Язиднинг амрини унга берганидан кейин, Убайдуллоҳ:

— Мана аскар шу ерда. Қанчалик хоҳласанг, ол. Қай бирини истасанг, сарала, деди. Аммо яширинча аскарларга:

— Ҳеч биринглар Салм билан кетишга рози бўлманглар, дерди.

Улуғлардан бир киши бор эди. Унга Солт ибн Умайя дер эдилар. Унга пинҳона одам юборди:

— Мен билан қол. Салм билан кетма, деди. У эса:

— Мен учун Салмнинг амирлиги сенинг амирлигингдан афзалроқ. Бу эса шундандирки, агар Салм билан кетсам, кофирлар билан жанг ва уруш қиламан. Мол ғаниматда ҳалоллик, ғазотда топаман. Сен билан қолсам, Расулнинг аҳли байти билан жанг қилишга тўғри келади. Бу эса жаҳаннам оловини танлаш деганидир. Мен икки ўғлим билан бу залолат (тўғри йўлдан чиқиш) ва бу зулмдан зерикдик, чарчадик, деди.

Салм, ўша олти минг кишини ўзи хоҳлагандек танлаб олгандан кейин Хоразмга етиб борди. Марв шаҳрини лашкаргоҳ қилди. Жайхун дарёсидан ўтди. Мусулмон бўлмаганлар билан жанг қилди. Самарқандни олди. Хоразмга борди. Хоразмни муҳосара қилди. Охирида ўша ерни сулҳ билан олди. Қўлига кўп ғанимат тушди. Молдан, асирдан, от, йўл қуроли, матолардан, нима бор бўлса, шуларнинг ҳаммасини аскарлар ўртасида бўлиб берди. Бешдан бирини Язидга юборди. Икки йил ичида Язидга юборган ғанимати икки миллион дирҳамга етди.

АБДУЛЛОҲ ИБН ЗУБАЙРНИНГ МАККАДАН ЧИҚИШИ

Язид, аввал Умар ибн Саъдни Маккада амир қилган эди. Абдуллоҳ ибн Зубайр Мадинадан Маккага келгач, Умар ибн Саъд у билан жанг қилмади. Шунинг учун Язид уни айблади. Маккадан озод қилди ва Маккани ҳам, Мадинани ҳам Валид ибн Укбага берди.

Валид Мадинада турди ва Маккага бир наиб юборди. Абдуллоҳ ибн Зубайр унинг наибини Маккадан чиқармади. Халқ икки тоифа бўлди. Баъзилари Абдуллоҳ ибн Зубайрга байъат қилиб, у билан намоз ўқир эдилар. Ҳазрати Ҳусайн (розияллоху анху) ўша пайтларда Маккада эди. Шунинг учун халифалик даъвосини ошкора қилишга уялар эди. Ҳақиқатда эса Ҳазрати Ҳусайн шаҳид қилинган, Абдуллоҳ ибн Зубайр Маккада хутба ўқиди. Ҳусайннинг шаҳид бўлганини тилга олди. Ва Ироқликларнинг Ҳазрати Ҳусайнга нима қилганини, нима иш тутганини баён қилди. Ва қаттиқ йиғлади. Халқ ҳам кўп йиғлашди ва:

— Бундан кейин, амирликка лойиқ киши йўқ, дедилар ва бутун Маккаликлар унга байъат қилдилар.

Бу хабар Язидга етиб борган, Язид ғазабланди. Султонлик ғурури унга таъсир қилди.

— Абдуллоҳ ибн Зубайрни кўли ва бўйни боғланган, бўйнига занжир осилган ҳолда хузуримга келтиринг, уни тик турғазиб қўяй, деб қасам ичди:

— Кумушдан занжир тайёрланг, деб амр қилди. Занжирни тайёрлашди. Уни бир элчи билан Валид ибн Утбага юборди. Ва шундай амр қилди:

— Тезда Абдуллоҳ ибн Зубайрни шу занжир билан боғла, уни менга юбор, деди.

Элчилар Абдуллоҳ ибн Зубайрнинг хузурига келдилар, Язиднинг амрини айтдилар. Ва ўша кумуш занжирни ҳам олдиға қўйдилар. Абдуллоҳ ибн Зубайр уларга жавоб бермади. Ва бир шеър ўқиди.

Улар бу шеърни эшитган, Язиднинг хузурига қайтиб бордилар. Ўқилган шу икки байтни хабар бердилар.

Язид сукунат сақлади. Ҳеч нарсa демади. Ўша йил Валид, ўз жамоати билан бир тарафда ҳаж қилди. Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Зубайр Макка аҳли билан бир тарафда ҳажда бўлди. Келаси йили ҳижратнинг олтинчи йили эди. Валид яна Абдуллоҳ ибн Зубайрни кўлга олиш тадбири билан машғул бўлди. Унга кўл солиб, уни Язидга юбормоқчи эди.

Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Зубайр бу ҳийладан хабар топди. Язидга шундай мактуб ёзди. Ва:

— Бу Валид ибн Утба жуда аҳмоқ киши экан. Мен билан сенинг оранда фитна ва ихтилоф чиқариш ниятидадир. Агар истасанг, бу фитна тўлдирувчисининг ўрнига бошқа бир кишини юбор. Ҳар бир иш осонлик билан якунланади, деди.

Язид, Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Зубайрнинг мактубини ўқиб, унга яхши юз кўрсатди ва Валид ибн Утбани Мадина ва Маккадан озод қилди. Аммакасининг ўғли Усмон ибн Муҳаммад ибн Абу Суфённи юборди. Бу Усмон жуда ёш йигит эди. Ўзи ўйин-кулгига берилган эди. На тажрибаси, на тадбири бор эди. Келди-да, ўз хурсандчилигига шўнғиди.

ҲАРРА ВОҚЕАСИ ХАБАРИ

Ўша йили Усмон бин Муҳаммад Мадина ашрофидан бир гуруҳ кишиларни Язид хузурига юборди. Бу кишилар Язид билан учрашиб, ундан совға-ҳадя оладилар, унга байъат ва яқинлик кўрсатадилар. Бу гуруҳ ўн кишидан иборат эди. Муҳожир ва ансор фарзандларидан Абдуллоҳ бин Зубайрнинг укаси Мунзир бин Зубайр ва Абдуллоҳ бин Ҳанзала ҳам улар орасида эдилар.

Язид уларга жуда ҳам кўп лутф ва иззат кўрсатди. Мунзир бин Зубайрга 100.000 дирҳам, Абдуллоҳ бин Ҳанзалага эса 20.000 ёки 10.000 дирҳам берди. Ҳар бирининг мартабасига яраша совға берди ва уларни яна Мадинага қайтарди.

Лекин бу борган кишилар Язиднинг ҳолатини, табиинларнинг ҳаракатига мос келмайди, деб топдилар. Мадинага қайтиб келган:

— Язид каби фосиқ, осий ва динсиз киши йўқ. Чунки у тун-кун фиску фуҷур билан машғул, — дейишди. Давомли намоз ўқимайди. Унга имомлик ҳақи йўқ. Биз унга байъат қилишдан беғиз қолдик, дедилар.

Абдуллоҳ бин Ҳанзалага беғ қилиб сайладилар. Усмон ва Марвон ибн Ҳакамни ва Умайя авлодидан Мадинада ким бўлса, уларни ушлаб қамокқа тикдилар. Ҳазрати Али ибн Ҳусайннинг ҳузурига бордилар. Уни халифа қилиш ва унга байъат қилишни истадилар. Аммо у рози бўлмади. Чунки отаси Ҳусайннинг бошига Карбалода нима иш тушганини кўрган эди. Халқнинг вафосизлигини билар эди. Дунёдан кўнгли соғиниб кетган эди. Тун-кун ибодат билан машғул эди. Сиқилиб, мажбур бўлган пайтда Мадинадан чиқиб, Янбуъга борди. У ерда ибодат билан кун кечирди.

Бу хабар Язидга етказилди. Жуда қаттиқ ғазабланган Язид Нуъмон бин Башир ал-Ансорийни чақириб:

— Бор, Мадинага ет. У халққа насиҳат қил. Мен у ерга аскар юбормоқчи эмасман. Эркак ва қиз болаларни етим қолдирмоқчи эмасман, — деди. Ҳазрати Ҳусайннинг ўғли Али (розияллоҳу анҳу)га мактуб ёзиб:

— Сен бу ишда менга яхшилик қилдинг. Иншааллоҳ таоло мен ҳам сенинг бу яхшилигингга муносиб мукофот бераман, — деди.

Нуъмон ҳам Мадинага борди. Язиднинг жавобини етказди. Жуда кўп насиҳат ва оғўтлар қилди. Мадиналиклар ҳеч эътибор қилмадилар. Нуъмонни қабул ҳам қилмадилар.

Нуъмон қайтиб кетди. Ҳолатни Язидга етказди. Язид Муслим бин Утбанини чақириб:

— Ўн минг киши ол. Мадинага бор. Имкон қадар уларга яхши муносабат қил ва юмшоқлик билан иш тут. Ҳусайннинг ўғли Ҳазрати Алига қўлингдан келганча яхшилик қил, яхши муомала ва иззат кўрсат, — деди.

Ўша пайтда Муслим бин Утба касалланган эди. Унга шундай деди:

— Агар бу касаллик кучайиб, вазифангни бажара олмайдиган ҳолга келсанг, Ҳошим бин Нумайрни ўрнингга валий қилиб қўй, — деди.

Язид ўша куни Убайдуллоҳ ибн Зиёдга ҳам мактуб ёзиб:

— Кўп аскар билан Маккага бор, Абдуллоҳ бин Зубайр билан уруш, — деб амр қилди.

Убайдуллоҳ эса ўзига:

— Икки гуноҳ менинг зимдам бўлмасин. Биринчи — Ҳусайн, Аллоҳнинг Расулининг ўғли эди, уни ўлдирдим, лекин миннатдорчилик бўлмади. Иккинчиси — энди аскар билан Аллоҳнинг уйига бориб, Аллоҳ таолонинг уйида жанг қилсамми?! Бу бўлмас, — деди. Язидга мактуб ёзиб:

— Мен жуда касалман. Бундай ҳолатда бора олмайман. Агар шифо топсам, бораман, — деди.

Бир тарафдан Муслим аскарини олиб Мадинага келди. Уч кун Мадина эшигида тўхтади. Сўнгра одам юбориб, Мадина ичида халққа насиҳат ва оғўт қилмоқчи эканини билдирди. Мадиналиклар қабул қилмадилар. Мадина халқи хандақ қазишганди. Жанг майдонларини аниқлашганди. Тайёр ва кузатувчи ҳолатда кутаётган эдилар. Муслим ҳам аскарини сафга тўғрилди. Ўнг ва чап қанотларга аскарни жойлаштирди. Аммо ўзи касал эди. Чодирда ўтирди. Абдуллоҳ бин Ҳанзала Аббос ўғли Фазлни илгариги қувват сифатида тайинлади. Чунки у Абдулмутталиб авлодидан шундай мард киши эдики, ўша куни ундан мардроқ одам йўқ эди. Абдуллоҳ бин Ҳанзала бутун отлиқ аскарларини унга берди ва у ҳам отлилар билан Шом аскарларига ҳужум қилди. Шомликларни пароканда қилди. Уларини чодиргача ҳайдади. Муслимни у ерда топмади. Муслимнинг бир кули Шом кийимини кийган эди. Олдинга келди. Фазл унга қилич урди. Қул икки бўлинди. Такбир айтди:

— Муслимни ўлдирдим, — деб бақирди. Бу бақирик устига Шом аскари орасида ғовур бўлди. Муслим ҳам бақириб:

— Мен шу ердан. Сени ўлдиришим лозим, — деди. Чодирдан чиқди. Отга минди. Найзани қўлига олди. Шомликларга:

— Мен билан бирга жанг қиласизларми? Агар ёлғизга урушмасангиз, мана мен олдингиздаман. Жанг қиялман. Сизлар ҳам менга эргашинглар, — деди.

Фазлнинг Муслимни ўлдирмагани аниқлашди. Муслимга қарши жанг бошланди. Муслим Фазлга найза уриб, уни отидан туширди. Шу пайтда Авф ўғли Абдуррахмоннинг ўғли Язид олдинга чиқди. Муслим унга ҳам найза уриб, уни ҳам ерга уриб туширди. Шом аскари кучайиб ҳужум қилди. Мадиналиклардан кўп кишини ўлдирдилар. Шу тариқа Мадиналиклар мағлуб бўлдилар. Абдуллоҳ бин Ҳанзала пиёдалар билан ўзини ташлаб чиқди. Ва ўша пиёдалар билан саф тузди.

Муслим уни кўриб, аскарига:

— Сизлар ҳам пиёда бўлинглар, — деди.

Шу билан Шом аскари ҳам пиёда бўлишди. Ва Ҳошим бин Нумайр Ҳимс аскари билан пиёда бўлди. Ўқчилар олдинга ўтиб, Мадиналик аскарларга ўқ ёғдирдилар. Абдуллоҳ бин Ҳанзаланинг уч ўғли бор эди. Уларнинг учовини ҳам ўқ билан ўлдиришди.

Абдуллоҳ:

— Оғилларим ўлгандан сўнг, бу соғлиқ менга нима керак? — деб олдинга чиқди. Шом аскари уни ўраб олишди. Қарши турганларнинг ҳаммасини ўлдирдилар. Ва Мадинага кириб боришди. Шаҳарни тала қилиб юборишди. Пайғамбаримиз (саллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг саҳобалари ва саҳобаларнинг фарзандлари уч кун у ерда қолдилар. Кейин тоғларга қочиб кетдилар. Тўртинчи куни Муслим масжидга келиб:

— Талони, ўлдиришни ман қиламан. Чиқинглар, эй Мадиналиклар. Байъат қилинглар. Байъатга келмагanning қони ҳалол, жазоланади, моли тала қилинади, — деди. Орқасидан бир гуруҳ келиб, байъат қилди. Муслим ҳам Али ибн Ҳусайнга одам юбориб:

— Амирул-муъминин сизга салом йўллайди. Жуда яхши иш тутдингиз, ўзингизни фитнадан сақладингиз. Мен сизга қандай мукофот берай, — деди.

Ушбу уруш бўлган куни Аббос ўғли Абдуллоҳнинг ўғли Али туғилди. Кейинчалик шу Али Аббосий халифаларнинг отаси бўлди.

АБДУЛЛОҲ ИБН ЗУБАЙР БИЛАН ҲУСАЙН ИБН НУМАЙРНИНГ ЖАНГИ

Муслим ибн Утба муҳаррам ойида Мадинада эди. Ўша пайтда у касал эди. Унга Язиддан шундай мактуб келди:

— Аскарингни олиб, Маккага бор. Абдуллоҳ ибн Зубайр билан жанг қил. Чунки унинг хар тарафдан қуввати кучайди, деди.

Бунинг устига Муслим, Равҳ ибн Рубҳни Мадинага амир қилди. Ўзи эса Маккага йўл олди. Маккага уч кунлик йўл қолганда, касаллиги кучайди. Ҳошин ибн Ҳумайрни чақиртди. Аскарини унга ишора қилди.

Эртага куни Ҳошин, аскарини Макка дарвозасига етказди. Макка аҳли Абдуллоҳ ибн Зубайрга байъат қилган эдилар. Мадинадан қочганлар ҳам ўша ерга жойлашиб олган эдилар.

Абдуллоҳ ибн Зубайр ҳам аскарини Маккадан чиқариб:

— Бу Шомлик аскарларга дам олишга фурсат бермаслик керак, деб улар билан жанг бошлади.

Абдуллоҳ ибн Зубайрнинг аскаридан биринчи бўлиб ҳалок бўлган киши Мунзир ибн Зубайр эди. У Абдуллоҳ ибн Зубайрнинг укаси эди. Шунинг учун Шом аскари Абдуллоҳнинг аскарларидан кўп кишини қўлга туширди, охирида Абдуллоҳ ибн Зубайр тор-мор қилинди. Маккага кирди. Шом аскари ҳам Макка атрофига жойлашди, Маккани муҳосара қилди, манжаник ўрнатиб Маккани тошбўрон қилдилар. Урилган кўпгина тошлар Масжидул Ҳаромга тегиб, кўп устунларини синдирди. Манжаникда тош отувчи киши эса қора бадевий кофир эди. Ҳар тош отганида хурсанд бўлар, ўз тилида кўшиқ айтар эди. У урган тош Сафага тегса:

— Еикил, эй Сафа, дер эди. Ва матоларга нафт ёғи сингдириб, ёқиб отар эди. Каъбанинг бутун пардалари ёниб кетди. Лекин тўсатдан қаттиқ шамол чиқди. Ўша қора

бадевий кофир нафтли матони отаётганида, олов ўзига қайтди. Манжаникда тош отувчи ўша қора кофир билан яна ўн кишини бирга ёкиб юборди. Худди ўша куни Язид ибн Муовия Шомда вафот этди. Ўша тош отганларнинг ҳаммаси ёниб кетишди.

Кейин Шомликлар бу ғазабни кўриб, қўрқдилар. Ўша куни қайтдилар. Ва:

— Биз билан Аллоҳ ўртасида иш йўқ, дедилар.

Хусайн Язидга мактуб ёзиб, Абдуллоҳ ибн Зубайрнинг ахволидан хабар берди. У эса Валиднинг вафотидан беҳабар эди.

Иккинчи куни Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Зубайр Хусайнга одам юборди:

— Сиз бу жангни ким учун қиляпсизлар? Язиднингиз вафот этди, деди. Хусайн:

— Ёлғон, деди. Ўзи ўтириб қолди. Шу вақт Собит ибн Қайс Мадинадан келди ва Язид лаънатланганданинг ўлгани ҳақида хабар келтирди. Ва Хусайнга:

— Язид ўлди. Бутун Шомликлар унинг ўғли атрофига йиғилдилар, деди. Хусайн бу хабарни эшитгач, Абдуллоҳ ибн Зубайрга одам юборди ва:

— Язид ўлди. Бутун халқ Язиднинг ўғлига байъат қилдилар. Лекин унинг халифалик қилишга на илми бор, на кучи. Энди мен билан Шомга юр, бутун оламини сенга бўйсундириб берай, деди.

Абдуллоҳ ибн Зубайр эса:

— Мен Маккадан чиқмайман, деди.

Хусайн ибн Нумайр ҳам ундан умидини узиб, қайтди, аскарлари билан Шомга кетди.

МУОВИЯ ЎҒЛИ ЯЗИДНИНГ ЎЛИМИ

Язид, Шом минтақасининг Хумс шаҳрида вафот этди. Ўттиз тўққиз ёшда эди. Уч йил етти ой подшоҳлик қилди. Унинг кунyasi Абу Лайло эди. Ва Ҳазрати Муовиянинг ўғли эди. Язид ҳам ўғилларидан Муовия исмли ўғлини халифа қилди. Халқ унга байъат қилди. Аммо қирқ кундан кейин у ҳам вафот этди.

Ривоят қилинадики, бу Язиднинг ўғли Муовия жуда солиҳ, ростгўй киши эди. Халифаликнинг учинчи куни минбарга чиқди. Ўзини халифаликдан озод қилди. Ва:

— Мен Расулуллоҳнинг аҳли байтига ва фарзандларига зулм қила олмайман, деди. Ялғиз жойга чекинди, қирқ кундан сўнг вафот этди. (Аллоҳ унга раҳмат қилсин)

Бу ўлим Убайдуллоҳни ҳайратга солди. Басрада ҳам жанжал чиқди. Омма қўзғолони бўлди. Убайдуллоҳ Басрадан ҳайдалди. Басралик халқ Абдулмутталиб авлодларидан бир кишига байъат қилдилар. Ва бу тарафда Куфа аҳли Умар ибн Саъдга байъат қилдилар. Ва:

— Бизда сизга байъат, халифа чиққунгача эди, дедилар.

Бу ҳол устида тўрт ой ўтди. Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Зубайр Маккада тарафдор топиб, қувватли бўлди. Жуда кўп кишилар унга байъат қилдилар. Ироқ ва Куфа аҳли:

— Биз сени хоҳлаймиз, деб унга одам юбордилар. Ва унга:

— Ироққа ва Басрага амир юбор, дедилар. Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Зубайр Куфага амир юборди. Ва Анас ибн Моликни Басрага амир қилиб юборди. Лекин Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Зубайр ғолиб бўлди. Бутун Ироққа ҳукмрон бўлди, тасарруф қилди.

ҲАКАМ ЎҒЛИ МАРВОНГА БАЙЪАТ ҚИЛИНИШИ

Шом аҳли ҳам Абдуллоҳ бин Зубайрга:

— «Кел, сен билан байъатлашайлик», — деб хабар юбордилар. У эса бунга рози бўлмай:

— Менинг байъатим кимга керак бўлса, бу ерга келсин, — деди. Шу билан бирга Абдуррахмон бин Ҳажарни Мисрга юборди. Убода бин Рошидни Яманга йўллади. Шом аҳли икки гуруҳ бўлиб қолди. Баъзилари:

— Биз Холид бин Язид бин Муовияни истаймиз. Биз унга байъат қиламиз, — дедилар.

Язид вафот этган пайтда Шомда улуғ кишилардан беш киши бор эди. Биринчиси: Хумс амири Нуъмон бин Башир ал-Ансорий эди. Иккинчиси: Дахҳоқ бин Қайс ал-Фаҳрий эди.

Учинчиси: Қайсар амири Зуфар бин Ҳорис ал-Килабий эди. Тўртинчиси: Фаластин амири Нобил бин Қайс эди. Бешинчиси: Урдун амири Ҳасан бин Молик эди. Ва барча амирлар Абдуллоҳ бин Зубайрни истар эдилар. Аммо Ҳасан бин Молик эса Холид бин Язидни истар эди.

Холид унинг ҳузурида эди. Ва Ҳусайн бин Нумайр аскари билан Маккадан келди. Шом аскарини пароканда ҳолатда кўрди. Уларга:

— Эй халқ, — деди. — Холидга байъат қилинг. Чунки Абдуллоҳ бин Зубайр сизнинг байъатингизни хоҳламайди. Мен уни Шомга олиб келишга кўп ҳаракат қилдим. Лекин имкони бўлмади.

Марвон бин Ҳакам ҳам Мадинадан келди. Халқни ўзаро ўчли ҳолда кўрди. У Ҳазрати Абдуллоҳ бин Зубайрнинг ҳузурига бориб, унга байъат қилишни истади. Чунки Холид бин Язид ўн олти ёшдаги бола эди. Унинг қалбидан ҳеч қачон халифа бўлиш хаёли ўтмаган эди.

Убайдуллоҳ бин Зиёд Ирокдан келиб, халқ орасида икки хилликни кўрди. Аммо Холидга нисбатан қалбида ҳеч мойиллик бўлмади. Чунки Язид унга жуда қаттиқ аччиқланган эди. Қачонки Язид Убайдуллоҳга мактуб ёзиб:

— Аскар тўпла, Абдуллоҳ бин Зубайр билан Маккада жанг қил, — деган пайтда у бир баҳона билан:

— Касалман, тузалсам, борурман, — деган эди. Язид унга жавоб ёзиб:

— Ҳусайнни ўлдирган пайтда нега касал бўлмадинг? Пайғамбар авлодини ўлдирдинг. Мени халқ кўз ўнгида душман қилдинг. Мен сенга:

— Ундан байъат сўра. Агар байъат қилмаса, менинг ҳузуримга юбор, дедим. Сен эса унга раҳм қилмай, золимона ўлдирдинг. Аллоҳ таолони унутдинг, Пайғамбардан ҳаё қилмадинг. Энди сенга Зубайр ўғли билан жанг қил, десам, касал бўлиб қоласанми? «Мен Байтуллоҳ билан, Аллоҳ уйи билан жанг қилолмайман», деб баҳона қиласанми? Лекин у буюк Аллоҳнинг уйи тошдандир. Аллоҳ таоло унга фақат фазилат берган. Сен Пайғамбар авлодидан тўккан қонинг, Аллоҳ таоло ҳузурида минг уйдан азиздир. Агар тузалсам, сени жазолайман, — деди.

Язид Убайдуллоҳни ишдан олиш ва ундан Байтулмол ҳисоб-китобини сўрашни ўйлаган эди. Лекин кутилмаган ҳолда ўлиб қолди. Шунинг учун Убайдуллоҳ Язидни ўзига душман қилган эди.

Убайдуллоҳ Шомга келгач, ўша ихтилофларни кўрди. Холид бин Язидга ҳеч қандай мойиллик қилмади. Халққа:

— У боладир. Бу ишлар учун, халифалик учун тажрибали шахс керак. Ҳамма ишдан хабардор, мамлакатни бошқара оладиган, жанг қила оладиган, халқ эҳтиёжларидан бохабар киши керак, — деди.

Бу фикр билан қалби Марвонда қарор қилди. Зулм ва фасодда тубанлиқдан, Марвон ҳам Абдуллоҳ бин Зубайрнинг ҳузурига бориб, унга байъат қилишни ният қилган эди. Убайдуллоҳ унга:

— Эшитдимки, сен Ибн Зубайрнинг ҳузурига бориб, унга байъат қилмоқчи экансан, уни халифа қилмоқчи экансан, — деди. Марвон:

— Кимга байъат қилайлик? Холид бин Язид ҳали бола. Халифа бўлишга муносиб эмас, — деди.

Убайдуллоҳ:

— Бу иш учун сендан муносиброқ, билимлироқ, ақллироқ одам йўқ, — деди.

Марвон:

— Мен билан масҳара қияпсанми? — деди. Убайдуллоҳ:

— Қасамки, рост гапирдим, — деди. Шундай кўп ишонтирдики, охир-оқибатда Марвон рози бўлди.

Эртанги куни Шом амири Даҳҳоқ байъат талаб қилди. Минбарга чиқди. Унга қаттиқ ҳақорат қилди. Унинг динсизлигини очиқлади. Абдуллоҳ бин Зубайрни мақтади. Шу вақтда Холид бин Язид халқ орасида эди. Тураб шундай деди:

— Сизлар, отам Язиднинг бу кишида қанча ҳақи борлигини яхши биласизлар. Энди унинг яхшилигини унутиб, отамга ҳақорат қияпти. Халқни бошқа шахсга байъат қилишга чақиряпти, — деди.

Аскарнинг пешқадамларидан уч киши туриб, жавоб беришди. Улар:

1. Валид бин Утба,
2. Язид бин Инан,
3. Суфён бин Даҳҳок, эди.

Улар:

— Эй ёлғончи! — дейишди. — Сен Язиднинг неча неча неъматларини унутдинг. Халқ орасида унга ҳақорат қиялсан. Унга қилган яхшиликларни унутдинг. Унинг ўғлининг ҳаққини инкор қилиб, Зубайр ўғлини мақтаялсан. Билгинки, ҳақ Холид бин Язидникидир.

Бир киши яна турди. Бу Умар бин Язид ал-Ҳаками эди. У бу уч кишининг сўзларини рад қилиб, шундай деди:

— Ҳақ Абдуллоҳ бин Зубайрникидир. Чунки халифалик унга муносиб. Чунки у Пайғамбарга яқин, ёши катта, билимда юқори. Зубайр ўғли Қурайшнинг пирларидан, Пайғамбарнинг амакисининг ўғли. Қурайшнинг энг билимлиси, энг фақиҳидир. Халифалик унга муносиб. Чунки Шом халқи Даҳҳок билан унга байъат қилди. Ҳумс халқи Нуъмон бин Башир билан, Қайсар халқи Зуфар бин Ҳорис билан, Фаластин халқи Нобил бин Қайс билан унга байъат қилди. Бу барча халқ Ҳазрати Абдуллоҳ бин Зубайрнинг байъатига кирди. Энди эй Шом халқи: сизлар унга исён қиялсизларми?

Даҳҳок минбарда бу сўзни эшитгач, жасорат топиб, одамларига:

— Бу уч кишини қамокқа ташланглар, — деди. Уларнинг эса масжидда тарафдорлари кўп эди. Туриб, бу уч кишини қутқариб олдилар. Кейин жанжал чиқди. Бир-бирини уришди. Ва Даҳҳок устидан ҳужум қилдилар, тош отдилар. У минбардан тушди. Сарайига кириб кетди. Эшигини маҳкам ёпди.

Фитна ва жанжал янада кучайгач, Марвон бин Ҳакам масжиднинг бир бурчагида ўтирар эди. Убайдуллоҳ Марвонга:

— Сабр қилайлик. То жанжал тўхтасин. Кейин ўз ишимизни тамомлайлик, — деди.

Уша кеча Димашқда (Шомда) катта жанжал бўлди. Тун қоронғиси тушгач, Даҳҳок кўрқиб, ўз одамлари билан Шомдан чиқиб кетди. Саҳар отгунча йўл юрди. Бир манзилга борди, у манзилга Мержуроҳит дейилар эди.

Эртаси куни халқ йиғилди. Шом аҳлининг кўпчилиги Холид бин Язидга мойил эди. Ва халифалик Умайя ўғлонларидан бўлмаслигини истардилар. Шу пайтда Убайдуллоҳ бин Зиёд ҳам келди. Унга вазиятни билдириб, фикрини сўрадилар. Убайдуллоҳ:

— Зубайр ўғлига байъат қилиш айб эмас. Халифалик Умайя ўғлонларидан бўлиши тўғри эмас. Агар бу халифалик иши Умайя ўғлонларидан чиқса, билингларики, Шом аҳли бўлган сизлар Муовия ва Язид замонида қанча жанглар қилдингиз. Бутун ўша шарафингиз йўққа чиқади. Халқ сиздан эски адоватларини қайтаришни истайди. Ва сиз ажодларингизга муҳолифат қилган бўласиз. Ҳақ Холид бин Язидникидир. Аммо бугун, дунё Зубайр ўғли устида қарор топган. У ҳам жуда кўп аскар ва тарафдор тўплаган. Бугун ким халифа бўлса, Зубайр ўғли билан кўп жанг қилиши лозим, — деди. Қўшимча қилиб шундай деди:

— Холид ҳали бола. Тажрибаси йўқ. Умайя ўғлонларидан бир киши керакки, у ёши катта ва тажрибали бўлсин. Шу билан бирга Абдуллоҳ бин Зубайр билан жанг қилиб, унинг ишини тугатсин. Холид катта бўлгач, халифаликни Холидга топширсин. Мен бугунги кунда бундай фикр ва тажрибада Марвондан бошқа ҳеч кимни кўрмайман, — деди.

Бутун халқ бу беъмано сўзларга ишониб:

— Рост айтдинг, — дейишди. Ўша заҳотиёқ Марвонга байъат қилдилар.

МАРВОН ВА ДАҲҲОК ИБН ҚАЙС ОРАСИДА МАРЖУРРОҲИТ ВОҚЕАСИ

Даҳҳок, Шом аҳли Марвонга байъат қилганини эшитгач:

— Жоним танамда турган экан, мен уни қабул қилмайман, деди. Ва Абдуллоҳ ибн Зиёд томонидан байъат олган амирларга мактуб ёзди. Бу амирлар Ҳумсда Нўъмон ибн Бишр, Қасринда Зуфар ибн Ҳорис ва Фаластинда Ноил ибн Қайс эдилар. Уларга хабар етди. Аскар талаб қилинди. Ҳар тарафдан талаб қилинган аскарлар Даҳҳок томон йўл олдилар. Марвон ҳам Шом халқига:

— Аскар тўпланг, қарши чиқинг, деди. Шом халқ ҳам қарши чиқди. Даҳҳок, Абдуллоҳ ибн Зубайрга мактуб юбориб, аскар сўради. Марвон эса аскар қўмондонлигини Убайдуллоҳ ибн Зиёдга топширди. Икки аскар юзма-юз тўқнашди. Маржурроҳитда тўла йигирма кун жанг қилишди. Йигирма кундан сўнг Даҳҳокнинг аскари тор-мор бўлди. Даҳҳок ўлдирилди. Даҳҳокнинг аскаридан ҳар бири ҳар томонга тарқалди. Шон шаҳрида умумий қўзғолон бўлди. Бошлиқ амирлар қўлга олинмоқчи бўлди. Нўъмон ибн Бишр Ҳумсдан қочди. Ноил ибн Қайс ҳам Фаластиндан қочди. Шундай қилиб бутун Шом шаҳарлари Марвонга байъат қилди. Марвон Шомда амирлик тахтига ўтирди. Бутун шаҳарларга амирлар юборди. Кейин Мисрга етиб борди. Миср халқи Абдуллоҳ ибн Зубайрга байъат қилган эдилар. Байъатларини буздилар, Марвонга байъат қилдилар. Ҳазрати Абдуллоҳ томонидан бўлган амир Мисрда эди. Дарҳол Марвон ибн Ҳакам Ҳумс амирлигини Холид ибн Язидга берди. Ўзи эса зарур тадбирлар билан машғул бўлди.

ЯЗИДНИНГ СИЖИСТОН ВИЛОЯТИГА ЮБОРИЛИШИ

Хоразм валийлиги Язид томонидан Салм ибн Зиёдга берилган эди. Салм эса укаси Язидни Сижистонга юборган эди:

— Қобулистонга бор, жанг қил, деб амр берган эди. Орадан оз вақт ўтиб:

— Язидни Қобулда ўлдиришди, деган хабар келди. Ўша куни Язид ибн Муовиянинг Шомда вафот этгани ҳақида ҳам хабар келди. Шундай қилиб, икки Язиднинг мотами тутилди.

Салм Марвда ўтирган эди. Бу таъзияларни ошкора қилишдан қўрқар эди.

Аммо халқ орасида бу хабар тарқалди. Хабар халқ оғзида шундай тарқалган эди:

— Ўлим пайтида Язиднинг ётоғи ёнида бир тулум май қўйилган эди. Канизаклар унинг ёнида ўтирган эдилар. Соз-чолғу чалинара эди. Мулозимлар ҳузурида ичкилик ичилар эди.

Ўша бадбахт мана шу ёмон муҳитда жонини топширди. Ўша пайт Хоразм ҳокими Салм Шомга боришга ният қилди. Маҳлаб ибн Абу Сафрани Хоразмга амир тайин қилди.

Салм Хоразмдан чиққач, бутун Хоразм халқи хавотирланди. Бу хавотир шундан эди: Салм ниҳоятда одил эди. Марвда икки йил амир бўлиб турган эди. Ўша ерда икки минг бола туғилган эди. Халқ Салмни жуда яхши кўрганидан ўша болаларга «Салм» деб исм қўйишган эди.

Салм Шом йўлига тушгач, Шомда фитна ва беқарорлик пайдо бўлди. Сулаймон ибн Мазид ўз қаҳрамонлари билан Хоразм йўлига йўл олди. Хоразмга етиб келаётганида йўлда Салмга дуч келди. Салм уларга:

— Қаерга кетяпсизлар? — деб сўради. Сулаймон эса:

— Менга бир шаҳар берасан, деб сенга келаётиман, деди.

Шунда Салм унга:

1. Марвурруд, 2. Толқан, 3. Ва Гурконни берди.

Сулаймон ибн Мазид Марвуррудда ўтирди. Укаси Толқанга жўнатилди. Салм Нишопурга етиб келганда Абдуллоҳ ибн Ҳозим у билан учрашди. Салмга:

— Хоразмни кимга бердинг? деб сўради. Салм:

— Маҳлабга бердим, деди. Абдуллоҳ ибн Ҳозим:

— Хоразмни менга бер, деди. Салм:

— Тоҳористонни мен сенга берай, деди. Абдуллоҳ ибн Ҳозим:

— Йўк. Менга бутун Хоразм керак, деди.

Салм ўша пайтда Абдуллоҳнинг фитна ва жанжал чиқармоқчи эканини тушуниб етди. Унга:

— Илгаригина мен Язид томонидан амир тайин этилган эдим. У ўлди. Энди менинг амриму мактубимга ишонч қолмади, деди.

Абдуллоҳ ибн Ҳозим:

— Сен буйруқномангни ёз. Агар бу буйруқ бажарилмаса, менинг ёнимда қилигим бор, деди.

Салм Хоразм буйруғини ёзди. Абдуллоҳ ибн Ҳозимга берди. Ўзи кетди. Хоразмнинг Абдуллоҳ ибн Ҳозимга берилгани ҳақидаги хабар Маҳлаб ибн Абу Сафвага етгач, Маҳлаб ўрнига бир наиб қолдириб Марвдан чиқди. Шом йўлига йўл олди.

Абдуллоҳ ҳам катта аскар билан Марвга келди. Маҳлабнинг наиби у билан жанг қилди. Шаҳар аҳли ҳам Маҳлаб томонини олди ва жуда қаттиқ жанг бўлди. Жанг охирида Абдуллоҳ уларни тор-мор қилди. Марвни эгаллади, талади ва вайрон қилди. Хоразмнинг ҳар бир шаҳрига мактуб ёзиб, хутбани ўз номи билан ўқишларини талаб қилди. Ҳаммаси бу амрга бўйсундилар. Аммо Сулаймон ибн Мазид итоат этмади. Шунинг устига Абдуллоҳ ибн Ҳозим аскар тўплади. Сулаймон ибн Мазид устига ҳужум қилди, у билан тўқнашди. Сулаймонни ўлдирди. Унинг аскарини тор-мор қилди. Марвуррудга бориб ўтирди. Сулаймоннинг укаси ҳам Марвурруд атрофида эди. У ерга бориб, уни ҳам ўлдирди.

Бу Абдуллоҳ ибн Ҳозим Басралик эди. Басра араблари билан бирга Хоразмга келган эди. Салм эса Дабба қабиласи араблари билан эди. Улар Хоразмда жойлашиб, шу ерда қолиб кетган эдилар. Басраликлар билан Дабба қабиласи араблари орасида илгариди ҳам душманлик бор эди. Абдуллоҳ ибн Ҳозим Хоразмни қўл куч билан эгаллагандан сўнг, Абдуллоҳдан ким қочса, Ҳира шаҳридаги Авс ҳузурига бордилар. Аммо Абдуллоҳ ибн Ҳозим бу хабарни эшитди. Ўғлини ўрнида қолдириб, ўзи аскарини олиб Ҳира шаҳрини эгаллади. Авсни муҳосара қилди.

Ҳираликларнинг ҳар бирида бурж, бору ва хандақ бор эди. Тўла бир йил бу шаҳарни муҳосара қилди.

Аммо ҳеч қандай ғалаба қўлга кирита олмади. Бир куни шаҳар хандаги бошига келиб, бақирди:

— Эй Рабиъо қабиласи! Эй Дабба қабиласи араблари, деди. Қачонгача бу шаҳарда қоласизлар? Агар мардлик, эрлик бўлса, шаҳардан ташқарига аскар чиқаринглар-ки, юзма-юз жанг қилайлик, деди. Аллоҳ таоло зафарни кимга берса, шуники бўлсин, деди.

Дабба қабиласи бу сўздан ранжиб, уялдилар. Шаҳардан ташқарига чиқиб саф боғладилар. Икки томон аскари қаттиқ жанг қилдилар. Охирида Дабба қабиласи мағлуб бўлди. Абдуллоҳ ибн Ҳозим ғалаба қилди. Қарши томондан кўп одам ўлдирилди. Жуда кўп ғанимат моллари қўлга киритилди. Ва шундай дейишади:

— Жанг куни ўлдирилганларнинг сони саккиз минг киши эди.

Абдуллоҳ аср намозидан сўнг қароргоҳ курди. Асирларни ҳузурига олиб келар эдилар. У эса уларни ўлдириб юборди.

Ҳамма асирларни ўлдирди. Унинг Муҳаммад исмли ўғли бор эди. Уни шаҳар устига қўмондон, амир қилиб тайинлаб, ўзи яна Марвга қайтди.

Шундай қилиб, Хоразм минтақасини куч ва уруш билан эгаллади. Бу воқеа ҳижрий олтмиш бешинчи йилида содир бўлган эди. Ўша йил эдики, шиалар Куфадан чиқиб:

— «Биз Алининг ёқинимиз», деб Ҳазрати Ҳусайннинг қонини талаб қилдилар. Аскар тўплаб Шомга бордилар. Ҳазрати Ҳусайн шаҳид қилинганида бу халқ Куфада эди. Аммо гапиришга қалбларида жасоратлари йўқ эди. Убайдуллоҳ ибн Зиёд Шомга етиб борди. Халифа Язид вафот этганида фитна ва уруш бутун ер юзига ёйилди. Шунда улар ҳам жасорат топдилар ва чиқдилар.

ҲАЗРАТИ ҲУСЕЙН (РА) ҚОНИ УЧУН КУФАДА ШИАЛАРНИНГ ҲАРАКАТИ

Ривоят қилинадики:

Ҳазрат Муслим бин Акиил бин Абу Толиб Куфага келганида Куфаликлар унга байъат қилган эдилар. Кейин Абдуллоҳ бин Зиёд Ҳазрат Муслим бин Акиилни ўлдирди. Кейин Ҳазрат Ҳусейн бин Али келганда, улар унга ёрдам қилмадилар. Унга ҳам Кербалада шаҳид бўлиш насиб этди. Лекин, улар бу ишда хато қилишганини ва катта гуноҳга батафсил тушишганини тушуниб етишди. Кейин Куфаликлар Сард номли шахсни Бей қилиб танладилар. Ундан кейин бошқа шаҳарларга мактублар юбориб, жуда кўп аскар тўпладилар. Тўрт йил давомида улар бу тadbирда бўлишди. Бир куни чиқиш ҳаракатини бошлашга қарор қилишди. Вақт ўтганида, ҳижратнинг алти йўз қирқ тўртинчи йили, Аллоҳ мустаҳақларини берсин, Язид вафот этди ва Абдуллоҳ бин Зиёд, одамлари билан Шомга йўл олишди. Ироқда аскар қолмади. Шунингдек, Куфа аҳли, Сулаймон бин Сард атрофида жам бўлишди. Бўшашиш вақти келганди, аммо Сулаймон бин Сард:

— Ҳали вақт келмади, — дейди, ишни кечиктиришга ҳаракат қилади.

Вақт ўтганида, ҳижратнинг алти йўз қирқ бешинчи йили, Муҳтар бин Абу Убайда Маккадан Мадинага, у ердан Куфага келди. Ва Шиъа халқини йиғди. Уларга:

— Нега, яширин туришяпсиз? Нега Ҳазрат Ҳусейннинг қонини талаб қилмайсизлар? Ва бу йил каби имконият қайси йил бўлади? Дунё бўш туриши мумкин эмас, — деди.

Куфаликлар:

— Бу иш Сулаймон бин Сарднинг қўлида, ва у бизга Амирлик қилган, — дедилар. Шу билан Муҳтар бин Абу Убайда Сулаймон бин Сард билан учрашди. Унга:

— Нега чиқиш ҳаракатини қилмайсан? Бугун дунё Амирсиз қолди. Эртага бир одам имом бўлиб тайинланса, унга имомлик ҳукм қилинади. Бу иш, агар кейинга қолса, у вақтда чиқишнинг нима фойдаси бўлади? Ва Куфага аскар ва Амирлар келганида, сенга ким эргашади? — деди. Сулаймон:

— Мен чиқиш вақтини биламан, — деди. — Ҳозир вақт эмас.

Шунда Муҳтар бин Абу Убайда:

— Сулаймон, ёшланган, у қуйик, у олишни, ва ишни амалга оширишни хато қилиб ўйлайди. Муҳаммад бин Ҳанафийя мактуб юбориб, сендан байъат олишимни истайди. Ва:

— Сулаймон бу ишда ғалат ишлатмоқда, — деди. Муҳаммад бин Ҳанафийянинг мактубини чиқариб, Куфаликларга кўрсатди. Муҳтардан бу сўзларни эшитганида, ҳамда мактубни кўрганида, бир гуруҳ одамлар Сулаймон бин Сарддан қайтишди. Муҳтар бин Абу Убайда билан байъатлашишди.

Етти кундан кейин Абдуллоҳ бин Зубайрнинг наибы, Язидил-Энсари Куфага келди. Муҳтарга байъат қилганларга:

— Бу иш, Куфа Амири Сулаймон бин Сарднинг бекор қилиши сабабли рўй берди. Агар бу наиб келмасидан чиқиш қилсак, наиб бунда келмасди. Ва бу иш тугалланар эди. Абдуллоҳ бин Зубайр уни кўрмаган эди, — деди.

Куфа аҳли ҳам:

— Сен, ҳар қандай вақт хуруж қилсан, биз сен билан хуруж қиламиз, бош ва жонни ойнатишга тайёرمىз, — дедилар.

Сулаймон бин Сард халққа Муҳтарга:

— Хуруж қилинг, дедикларини эшитгач, у ҳам хуруж қилишга тайёргарлик кўрди. Бундай пайтда аниқдан аниқ хабар келди:

Марвон бин Ҳакам Шомда Амирлик тахтига ўтирди. Ва Убайдуллоҳ бин Зиёдга аскар амирлигини берди. Уни Куфага амирликка юборди. Куфа аҳлидан бир киши Абдуллоҳ бин Язидил-Ансарига борди. Унга:

— Ўзингизни эҳтиёт қилинг. Харижий халқлари кўп йиғилди. Агар чиқиш қилишса керак, ёки Сулаймон ва Муҳтарга ҳужум қилишса, — деди. Убайдуллоҳ:

— Мен мусулмонлар жанги бошламаса, улар билан жанг қилмайман, — деди.

Шундан кейин Абдуллоҳ жума масжидга келди, хутба ўқиди ва:

— Эй халқ! — деди. — Эшитдимки, сиздан бир гуруҳ киши мен билан жанг қилишни истаркан. Ҳусейннинг қони менинг елкамда эмас, балки Убайдуллоҳ бин Зиёднинг елкасидир. У келяпти. Карши олинг. Жанг қилинг. Мен ҳам ёрдам бераман, — деди. Халқ:

— Рост айтдингиз. Ҳусейннинг қонини Абдуллоҳ бин Зиёддан сўраш керак эмас, — деб тинчланиб турдилар. Убайдуллоҳ бин Зиёднинг хабарини сўрадилар.

Аммо Абдуллоҳ бин Язид шаҳарда турди. Сулаймон ва Муҳтар унинг саломига боришарди. Албатта Сулаймон хуруж ҳаракатини кечиктирар эди. Чунки халққа ваъда қилган куни ҳам келмаган эди.

Муҳтар Сулаймоннинг бир чиқиш қилмаганини кўриб, у ҳам хуружни кечиктирди. Халқнинг ўзларига бевафо бўлишидан кўрқди. Сулаймон, шу вақтда хурсанд бўларди. Халққа:

— Мен Муҳаммад бин Ҳанафийга мактуб юбордим. Жавобини кутяпман. Имомдан бир ишорат келса, шунга кўра иш бошлайман, — деди.

Аммо у ёлғон гапирарди. Муҳаммад бин Ҳанафийга ҳеч мактуб юбормаганди ва унинг хабари ҳам йўқ эди. Буни у ўз уяти билан ойдурган эди.

МУҲТАР БИН АБУ УБАЙДА САҚАФИЙНИНГ БИРИНЧИ ИШИ

Бу Муҳтар номли шахснинг ҳолати шундай ки, у Ҳазрат Умар (ра) Ироқ амирлигини берган Абу Убайда ас-Сақафийнинг ўғлидир. Ажам аскарини илк бор у йиртиб ташлаган эди. Муҳтар, у вақтда кичик бола эди.

Ҳазрат Ҳасан бин Алининг аскари ўз йўлига бора бошлаганда, Ҳазрат Ҳасани пичоқлаб ўлдирган эдилар. Кимлардир:

— Ўша пичоқни урган Муҳтар эди, — дедилар. У вақтда Муҳтарни изладилар. Лекин, Муҳтар қочиб кетган эди. Куфада яширинган эди.

Халқ уни лаънатлаганди. Бу ҳолат Ҳазрат Ҳусейн томонидан Куфага юборилган Муслим бин Акиилнинг ҳузурига, бу Муҳтар уни кутиб олишига, ўз уйида қабул қилишига қадар давом этди. Ҳазрат Муслим, Куфада бўлган вақтларда Муҳтарнинг уйида бўлган. У вақтда бир пичоққа оид айблар Муҳтарнинг устида кўтарилди. Ва халқ унингдан яхшилик сўради:

— Биз сени ёмон ёлғонлар ва ифтиранинг ифодасида айбладик, — дедилар.

Убайдуллоҳ бин Зиёд, Ҳазрат Муслим бин Акиилни Куфада ушлаб, шахид этганида, Муҳтарни чақирди. Унга:

— Муслим; бу қадар вақт давомида уйингда ёширингансан, — деди. У эса:

— Агар у менинг уйимда бўлганида, сен уни, хоҳлаган вақтда уйимда топар эдинг, — деди. Убайдуллоҳ:

— Сен ёлғон гапирасан, — деди. Шунда, Муҳтар қылышини тортди ва Убайдуллоҳга нахша қилиб унинг устига ҳужум қилди. Убайдуллоҳ эса кўлида бир қоғоз билан урок уриб, унинг мўйноига бошлади. Муҳтарни камоққа ташлади. Лекин, Ҳазрат Ҳусейн шахид бўлган пайтда Муҳтар зиндондан қочиб кетди. Убайдуллоҳ бин Зиёдга Язиддан ҳам Муҳтарни зиндондан чиқариш учун мактуб келди.

СУЛАЙМОН ИБН САРДНИНГ ЖАМОАСИ БИЛАН ҲУРУЖ ҚИЛИШИ

Шундай қилиб, ўша кечаси Сулаймон ибн Сард ўз халқи билан Куфадан чикди. Наҳилага етиб келди. Уларга:

— Сизлар ҳам чиқинглар ва тўпланинглар, деди. Бунинг устига халқ ҳам чиқишга бошлади. Тўда-тўда бўлиб чиқар эдилар. Сулаймон уч кун Наҳилада турди. Бутун халқдан ким бор бўлса, чиқиб келдилар. Уларга ўз аскарини кўрсатди. Байъат дафтарига назар солди. Тоғликлардан бошқа ўн олти минг киши байъат қилган эди. Бу ҳолат Сулаймон ибн Сардни ранжитди.

— Булар мен билан Ҳазрати Муслим ибн Ақил билан қилган ишни қилаяптилар. Буларда вафо йўқ экан. Ҳолбуки, шиалик даъвосида юрадилар, деди. Байъат қилган зотларни чақирди:

— Бу қандай ҳолат? деб сўради. Улар эса:

— Халқнинг тайёргарлиги ҳали яқунланмаган, дедилар ва ҳар тарафга одамлар юбордилар. Ва халқни тарғиб қилдилар. Ўн минг киши Сулаймон атрофида йиғилди. У ҳам халқни йиғиб, маслаҳат қилди, маслаҳатлашди. Уларга:

— Қайси бир билан жанг қилайлик? Убайдуллоҳ ибн Зиёд биланми, ёки Умар ибн Саъд биланми? деб сўради. Халқнинг баъзилари:

— Убайдуллоҳ ибн Зиёд билан уришайлик. Чунки Ҳазрати Ҳусайн (розияллоҳу анҳу)ни шаҳид қилган ўшандир. Лекин у бунини Убайдуллоҳнинг амри билан қилган. Аввал Шомга бориб, Убайдуллоҳдан интиқом олиш керак. Сўнгра қолганларини алоҳида-алоҳида қўлга олишимиз лозим, дедилар.

Халқ бу таклифларни жуда маъқул деб билди ва бир кунлик йўл босиб Фурот бўйидаги бир яйлов жойга қарор топдилар. Сулаймон:

— Энди биз бу ерга келган эканмиз, вожиб бўлган нарсаси шуки, аввал Ҳусайннинг қабрини зиёрат қилиш керак. Унга қилган вафосизликларимиз учун узр сўрайлик. У ердан ҳаракат қилиб, унинг қонини ўша душманлардан талаб қилайлик, дедилар.

Сўнгра у ердан Ҳазрати Ҳусайн (розияллоҳу анҳу)нинг қабрини зиёрат қилишга бордилар. Кўзларига макбара кўрингач, отларидан тушдилар. Йиғлаб нола қилишди ва ёқаларини тирнаб юртдилар. Ва бошларига тупроқ сочдилар. Жуда кўп нола қилдилар. Фиғонга тушдилар. Сулаймон деди:

— «Ассалому алайка эй Пайғамбаримиз қизи Фотиманинг ўғли, шаҳид фарзанд, шаҳид ва сиддиқнинг фарзанди сиддиқ, имом фарзанд имом. Зулму қаҳр билан шаҳид қилинган, аҳли аёли душманлар қўлида асир бўлган, нозик танаси отлар оёғи остида қолган, боши найзанинг учига илинган ва душманларига совға қилинган эй зот! Бизлар, юзи қора кимсалармиз. Ва юзимиз қоралиги билан сендан узр сўраб келдик. Биз ўша гуноҳкорлармизки, сени душман қўлида қолдирдик, аҳдга вафо қилмадик. То ки душманлар сени ва фарзандларингни ўлдиришди. Сенинг қонинг бизнинг зиммамизда. Ҳақ таоло Ҳазратига тавба қилдик. Бобон Муҳаммад Мустафодан уялдик. Гарчи биз сенга вафосизлик қилган бўлсак-да, мана эндиликда сенинг йўлингда ва сен учун интиқом олиш мақсадида жонимизни беришга келдик. Умид қиламизки, Ҳақ таоло гуноҳларимизни мағфират қилади. Муҳаммад Мустафонинг шафоатидан бизларни маҳрум қилмайди.»

Дедилар. Шу тарзда жуда кўп илтижо қилдилар ва йиғлашдилар, ҳаммаларининг кўз ёшлари қумлар устига оқди. Ва у ерда бир кун, бир тун турдилар, йиғладилар, йиғладилар. Эртага куни бомдод намозини ўқидилар ва саҳро йўлига тушдилар. Шом йўлида бир шаҳарга етдиларки, унинг амири Зуфар ибн Ҳорис Килобий деб аталган эди. У Маржурроҳитда Марвон билан жанг қилган ва қочиб келиб ўша қалъага паноҳ топган эди. Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Зубайрга байъат қилган эди. Зуфар, уларни кўргач, эҳтиёткорлик қилиб қалъа эшигини ёпиб олди. Сулаймон эса Мусаййиб ибн Яҳё ал-Килобий исмли зотни ўша шаҳарга юборди ва унга:

— Бор, Зуфарга айт, биздан қўрқмасин. Биз Ҳазрати Ҳусайннинг қонини талаб қилаяпмиз. Шомга, Убайдуллоҳдан ва Умайявийлардан интиқом олиш учун келдик. Эндиликда Зуфар эшикни очтирсин, шаҳар аҳли биз билан савдо ва бозор қилсинлар, деди.

Мусаййиб бориб буларни айтганидан сўнг, қалъа амири Зуфар ҳам ўғлини ташқарига чиқарди. Элчи Мусаййибни кўрди. Уни таниди. Хусусий равишда ун юк ун билан арпа юборди. Аскарга етадиган озуқа чиқаришди. Ҳамма аскарга етди. Ҳеч ким сотиб олишга муҳтож бўлмади. Ва Зуфар уларга:

— Бу егуликларни, арпа ва буғдойларнинг ҳаммасини олинглар, сизларга ҳалол бўлсин. Ва бу туяларни сўйиб енглар, деди. Иккинчи куни аскар ҳаракат бошлади. Зуфар, қалъадан чиқди. Сулаймон ибн Сарднинг хузурига келди. Унга:

— Сизларга насиҳат қилиш учун келдим, деди. Билингки, Шом аҳли сизлар ҳақингизда хабар топишди. Сизларга қарши ҳимояга чиқдилар. Марвон вафот этди. Унинг ўғли Абдулмалик ибн Марвонга байъат қилинди. Абдулмалик сизлар келаётганингизни эшитиб, арабда қанча батур бўлса, уларни аскар билан сизларга қарши, сизлар қаерда учралсалар, у ерда уришсинлар, деб юборди. Эндиликда қилинадиган иш — бу ерда туришингиздир. Мен ҳам қўлимдан келганича сизларга ёрдам қиламан. Агар душман аскари ғолиб келса, қалъадан узоқда бўлинглар, деди.

Сулаймон ибн Сард ҳам:

— Саломатлик шу. Айтганингиз яхши насиҳатдир. Аммо, биз бу ишга қилич таққан эканмиз, Аллоҳ таолога суянганмиз. Албатта Шомга бормасак бўлмайди. Аллоҳ таоло нима тақдир қилган бўлса, ўшанга розимиз, деди.

Зуфар ҳам:

— Ҳеч бўлмаса Шом аскари келмасидан олдин сизлар Айнул-Вардни эгаллаб олинглар. У ерда сув, ёнғоқ ва неъматлар кўп. Роҳатланадиган гўзал жой, деди. Сулаймон ибн Сард шошилиб Айнул-Вардга етиб борди ва у ерда қарор топди.

ВАРД СУВИ ВОҚЕАСИ

Вақтки Сулаймон бин Сард, Айнул-Вард қалъасига етиб келди, бутун халқни бир жойга тўплади. Шундай хутба қилди:

— Агар мен вафот этсам, Мусаййибни сизлар устида халифа тайин қилдим. Агар у ҳам вафот этса, Абдуллоҳ бин Саъд халифа бўлсин. Ундан кейин Абдуллоҳ бин Вал ва ундан кейин Руфаъа бин Шаддад халифа бўлсин.

Сўнгра Мусаййибни тўрт юз киши билан юборди ва:

— Бу ишда бизга ҳийла ва макр керак. Урушда қилинган ҳийла — кеча хужумидир. Бор, кеча шу хужумни қил. Ўлдира олганингча ўлдир, — деди.

Мусаййиб йўлга тушди, Шом аскарининг илгарилаб кетган қўшинларини топди. Саҳаргача тўрт юз кишини тўрт бўлинмага ажратди. Қарши қўшинни тўрт томондан урушга тутди. Жуда қаттиқ ва шафқатсиз жанг қилдилар. Кўпларини қиличдан ўтказиб ўлдирдилар, қоча олганлари қочди. Мусаййиб уларнинг мол-мулки ва отларини олди. Бу отларга минишди, ўз отларини ёнларига олиб қайтиб ўз жойларига етишди. Топилган ўлжалар билан машғул бўлдилар.

Убайдуллоҳ бин Зиёд бу хабарни эшитгач, илгарилаб кетган қўшинларига хужум қилинганини эшитди. Ҳузом бин Нумайрни ўн икки минг киши билан Сулаймон бин Сардга қарши юборди. Ҳижратнинг 65-йили Жумодал аввал ойининг еттинчи куни бўлганда Ҳузом етиб келди. Сулаймонга насиҳат қилди. Унга:

— Ҳозирги замонда халқ икки тоифадир: Марвончилар ва Зубайрчилар. Сиз эса Хаворижларсиз. Бу ерда нима қидиряпсиз? Сизнинг иймонингиз йўқки, унга эргашасиз, — деди.

Сулаймон эса:

— Сен ўзингга насиҳат қил. Қандай мусулмонсан ёки қандай кофирсан? Ҳафтада бир кишига иймон келтирасиз, яна кофир бўласиз. Бизнинг иймонимиз — Набий хонадонидир. Сизнинг имомингиз эса Марвондир. У муртад бўлгани учун Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) у малъунни ҳузурларидан ҳайдаганлар. Умар (ра)лар уни мусулмон қилганлар. Сиз яхши инсон бўлганингиз учун Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг кўз нури бўлган қизи фарзандини ўлдирдингиз. Энди биз сиздан унинг қонини олиш учун келдик. Агар нажот топишни истасангиз, Убайдуллоҳ бин Зиёдни бизга беринг. Абдулмалик бин Марвонни халифаликдан озод қилинг. Сизлар билан дўстлик курайлик, — деди.

Бу сўзларни эшитгач, Ҳусайн бин Нумайр ғазабланди. Аскарга ишора бериб хужум қилдирди. Шомгача жуда шафқатсиз жанг бўлди. Саҳар пайтида Убайдуллоҳ томонидан Ҳусайнга саккиз минг киши ёрдамга келди. У кунни ҳам катта жанг бўлди. Яна беш минг

киши келгач, Сулаймоннинг кўшини заифлашди. Охирида Сулаймон отдан тушди. Пиёда ҳолда душманга ҳужум қилди, аскарлари ҳам пиёда ҳужум қилди. Охирида Сулаймонга бир найза (ёки ўқ) тегди. Яра таъсири билан вафот этди.

Мусайиб дарҳол олдинга келиб, байроқни олди, олдинга олиб борди. Шу билан уруш яна бошланди. Бутун Шом аскарлари ҳужум қилди. Уни ҳам ўлдирдилар. Кейин Абдуллоҳ бин Саъд байроқни олди. Аскарга:

— Аср вақти яна бир ҳужум қилинг. Токи бу кеча жаннатда бўлинг, — деди. Аскар ҳужум қилди. Уни ҳам ўлдирдилар. Кейин Абдуллоҳ бин Вал байроқни олди. Ҳужум қилди. Икки томондан кўп одам ўлгандан кейин Абдуллоҳ бин Вали ҳам ўлдирдилар. Ҳеч ким қолмади.

Шу билан байроқни Руфаъа олди ва аскарига:

— Эй мусулмонлар! — деди. — Биздан жароҳатланмаган одам қолмади. Уларнинг ҳар куни ва ҳар пайтда ёрдами келмоқда. Бизга эса ёрдамчи келгани йўқ. Биз бу ишга чора топайлик, ўзимизни орқага тортайлик, — деди. Энди кеч бўлди. Иншааллоҳ, Улкан Аллоҳ бизга ёрдам юборар, бу душманни қўлимизда ҳалок қилар.

Руфаъа дарҳол орқага қайтди. Лашкаргоҳига келди. Тун қоронғилиги тушгач, жамоаси билан у ердан кўчди. Дарёдан ўтиб, кўприк йўлини тўсди. Саҳаргача ўн фарсах йўл юрди. Ёнида икки минг киши қолган эди. Уларнинг ҳам кўпчилиги яраланган эди.

Эртаси тонгда, уларнинг кетганидан Шомлик аскарлар хабар топдилар. Қайтиб Убайдуллоҳ бин Зиёд ҳузурига боришди. У ҳам ғалаба номаси ёзиб, Марвон ўғли Абдулмаликка юборди.

Иккинчи куни Руфаъа Фарсика қалъасига етди. Зуфар бин Ҳорис қалъадан ташқарига чиқди. Уларни мағлуб, синган ва кўпларини яраланган ҳолда кўрди. Уларга:

— Ўтган ишга сабр қилинг, — деб таъзия билдирди ва:

— Уч кун шу ерда тўхтаб туринг, — деб уларни у ерда қарор топтирди. Кейин улар у ердан чиқиб кетдилар. Валийдан кўрққанлари учун кечаси Куфага кирдилар. Ўша вақтда Муҳтар ҳам зиндонда эди. Уни Абдуллоҳ бин Язид зиндона солган эди.

МАРВОН ИБН ҲАКАМНИНГ ЎЛИМИ ВА ЎҒЛИ АБДУЛМАЛИККА БАЙЪАТ ХАБАРИ

Марвон ибн Ҳакам ҳижрий олтмиш бешинчи йилнинг бошларида эди. У Мисрга борди. У Мисрга борган пайтда Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Зубайр томонидан Мусъаб ибн Зубайр Шомга юборилган эди.

Марвон келди. Уни Шомдан чиқарди. Ўзи эса Шомда қолди, у ерда жойлашди. Шом ва Мисрдан бошқа шаҳарлар Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Зубайрни эди. Ўша пайт Марвон саксон бир ёшда эди. Ҳасан ибн Молик — у пайтда Урдун амири эди. Марвон билан шартлашган эдики, халифалик Марвондан кейин Холид ибн Язидники бўлади. Холиднинг онаси Язиднинг хотини эди. Марвон уни хотинликка олган эди. Ўзидан кейин халифалик ўз ўғиллариники бўлишини хоҳлар эди. Холиднинг фарзанди бўлмаслигини истар эди. Аммо Ҳасан рози бўлмас эди. Охирида Ҳасанни мол ва совғалар билан алдади, рози қилди. Ўғли Абдулмаликни валийаҳд қилди. Убайдуллоҳ ибн Зиёд ҳам лашкар кўмондони қилди.

Сулаймоннинг ҳуруж хабари етиб келгач, Убайдуллоҳ ибн Зиёд унга қарши юборди. Убайдуллоҳнинг аскарлари тор-мор бўлгач, у қайтди. Абдулмалик халифалик тахтига ўтирган эди.

Яна шундай ривоят қилинади: Марвонни Язиднинг хотини бўлган Холиднинг онаси ўлдирди. Шунинг учун Марвон валийаҳд тайин қилганида халқ орасида Холидни масҳара қилиб, Холидни халқ назаридан туширишни хоҳлар эди. Холид халифаликка муносиб эмаслигини билдирмоқчи бўлар эди. Бир куни Холид, Марвоннинг ҳузурига келди. Марвон:

— Кел, кўрай, эй «яш этакли», деди.

Арабчада «яш этак» сўзи фосиқ ва беҳурмат маъноларида ишлатилади. Холид бу сўзни эшитгач, йиглаб Марвоннинг ҳузуридан чиқди, онаси ҳузурига келди. Унга:

— Марвон бугун менга мана шундай сўзлар айтди. Ва бу сўзларни халқ орасида айтди. Бундан сенинг хабардор эканингни биламан, деди.

Онаси:

— Сен ҳеч ғам қилма! Мен ўзимни ҳам, сени ҳам ундан қутқараман, деди. Кечки пайт бўлгач, тун ярмида Марвон ухлаб ётди. Аёл ёстиғини Марвоннинг оғзи устига қўйди ва унинг устига чиқиб ўтирди. Марвоннинг нафаси тикилиб, бўғилиб ўлди.

Эрталаб бўлгач, аёл:

— Бу кеча Марвон тўсатдан ўлди, деди. Шунингдан кейин ўғли Абдулмалик халифалик тахтига ўтирди. У ҳам Убайдуллоҳ ибн Зиёдга амр ёзди:

— Хаворижларнинг ишини тугат. Кейин менинг ҳузуримга кел, деди.

Убайдуллоҳ ҳам Сулаймонни ўлдиргач, шиаларни қиргач, Абдулмаликнинг ҳузурига келди. Рамазон ойи эди. Марвон ҳалок бўлган эди. Ҳижрий олтмиш бешинчи йил эди.

Марвоннинг насаби қуйидагича эди:

Марвон ибн Ҳакам ибн Ос ибн Умайя ибн Абдишшамс. У тўққиз ой амирлик қилди.

АЗАРИҚА ХАРИЖИЙЛАРИНИНГ БАСРАГА ҲУРУЖИ ВА УЛАР БИЛАН МАҲЛАБ БИН АБУ СОФРАНИНГ ЖАНГЛАРИ

Хабар қилинишича:

Харижийлар Сулаймон бин Сарднинг атрофига тўпланган вақтда Басра харижийлари ҳам Нафиъ бин Азрақнинг атрофига тўпландилар. Шу сабабли уларга “Азариқа” дейилади. Ўша вақтда Басра ва Куфа харижийлари бир-бирлари билан Куфада боғланишарди. Сулаймон ҳазрати Ҳусайннинг қонини талаб қилишга байъат қилгач, Басрага ва бошқа шаҳарларга одам юбориб, уларни ҳам байъатга чақиради. Басра харижийлари ҳам байъат қилдилар.

Вақти етиб Язид вафот этди. Харижийлар Сулаймонга одам юбориб:

— “Ҳуруж вақти келди”, — дейдилар. Сулаймон қабул қилмай:

— Мен 65-йилга ваъда қилдим. Ҳозир ҳуруж эмас, — деди. Лекин Басра харижийлари сабр қилолмай ҳуруж қилдилар ва:

— Басрани ҳеч қачон бундай бўш ҳолда топа олмаймиз, — дейишди. Чунки Убайдуллоҳ бин Зиёд ва бутун аскар Шомга кетган эди. Шунга кўра Басра бўш қолган эди.

Кейинчалик, шаҳарни эгаллаган Басра харижийлари Нафиъ бин Азрақни шаҳарга ҳоким қилиб тайин қилдилар ва шаҳарни эгалладилар. Ҳазрати Абдуллоҳ бин Зубайр ўз томонидан Абдуллоҳ бин Муаммар ат-Тамимийни Басра ҳокимлигига юборди. Шаҳар аҳли Абдуллоҳга ёрдам бериб, Нафиъни шаҳардан чиқаришди. Нафиъ эса шаҳардан чиқиб Басра атрофларидан 20.000 киши йиғди. Шаҳар эшиги олдига келишиб, доимий жанг бошладилар. Абдуллоҳ бин Муаммар ўз укаси Усмон бин Муаммарни қўмондон қилиб жангга юборди. Басра халқидан ҳар куни кўп одам ҳалок бўларди. Нафиъ бин Азрақнинг аскарлари:

— Биз дин учун курашяпмиз. Биздан ўлганлар шаҳиддир, жаннатга киради, — дер эдилар.

Шу билан Азариқа Басраликлар билан шунчалик уришдиларки, Усмонни шаҳид қилдилар ва Басра аскарларини тор-мор қилиб Абдуллоҳ бин Муаммарнинг ўзига юришдилар. Абдуллоҳ бин Муаммар қочиб Абдуллоҳ бин Зубайр ҳузурига етиб борди.

Абдуллоҳ бин Зубайр эса Абдуллоҳ бин Ҳорисни Басрага ҳоким қилиб юборди. Абдуллоҳ бин Ҳорис келиб Муслим бин Ҳандасни аскарга қўмондон қилди. Басра халқи бу Муслимга ёрдам беришни истар эдилар. Муслим келганидан сўнг харижийлар Басрани тарк этиб “Долоб” деб номланган қишлоққа етиб боришди. Абдуллоҳ бин Ҳорис ҳам уларнинг орқасидан борди. Катта жанг бўлди. Икки томондан ҳам саноксиз одам

ўлдирилди. Нафиъ бин Азрақ ҳам ўлдирилди. Харижийлар Абдуллоҳ бин Мажурни ўзларига ҳоким тайин қилдилар. Жанг ҳар куни янада кучайиб борди. Охирида икки томон ҳам чарчаб, кучдан қолишди. Басра халқи ўз шаҳарларига қайтдилар. Чунки уларнинг учдан бир қисми ҳам тирик қолмаган эди. Кўпчилиги шаҳид бўлган эди. Басра аҳли кўрқиб қолди. Ҳеч ким Азариқа урушига бормас эди. Басрадан ҳар куни харижийларга лаънат ўқиларди.

Харижийлар яна Басра эшигига келишиб шаҳарни муҳосара қилишди. Абдуллоҳ бин Ҳорис ҳазрати Абдуллоҳ бин Зубайрга мактуб ёзиб:

— Басра аҳли жанг қилишдан жуда чарчашди. Кўпларини йўқотишди, — деди. Абдуллоҳ бин Зубайр Абдуллоҳ бин Ҳориснинг жанг қилишдан кўрққанини ўйлаб, уни азл қилди ва ўрнига Ҳорис бин Абдуллоҳ бин Рабиъани юборди.

Бу Ҳорис Басрага келгач, халқни жангга ундаб чақирди. Лекин ҳеч ким бу чақирувга жавоб бермади. Шу вақтда харижийлар куч тўплаб Басра эшигидан то Ахвотгача бўлган ерларни эгаллаб, тала-топирга тушдилар. Бўлган ҳар бир одамни ўз эътиқодига зид деб ўлдирадилар. Йўлларни ҳам тўсардилар.

Маҳлаб бин Абу Софра, Ахвотдан туриб ҳазрати Абдуллоҳ бин Зубайр ҳузурига келган эди. Абдуллоҳ бин Зубайр унга Хуросон мансурини берди. У Басрага бориб, у ерда тайёргарлик кўриб Хуросонга йўл олишни ният қилган эди. Чунки у ерда унинг уйи бор эди.

Басрага келгач, Басраликлар унга маслаҳат қилиб:

— Бу харижийлар урушини Маҳлабдан бошқа ҳеч ким ечолмайди, — дедилар. Ҳазрати Абдуллоҳ бин Зубайр номидан Маҳлабга мактуб ёздилар:

— Хуросонга бормай туриб, харижийлар билан жанг қилиб, уларни тор-мор этгин, — дедилар. Мактуб бир арабга берилди. У кечаси келиб мактубни Маҳлабга берди. Маҳлаб хафа бўлди, ғамга ботди.

Сўнг Басра уламолари ва Басра ҳокими Ҳорис Маҳлаб ҳузурига келишди. “Амирул мўмин” ҳазрати Абдуллоҳ бин Зубайрга ва Маҳлабга дуо қилдилар:

— Бизга бу харижийлардан бошқа ким ҳам нажот беради. Фақат сен, — дедилар.

Маҳлаб:

— Мен бу ишни бажара олмайман. Фақат айрим шартлар асосида амирул мўмин билан келишиб олишим керак, — деди. Шартларидан бири:

— Мени умумий халқ билан жанг қилишга мажбур қилмасин. Балки мен Басра халқидан 10.000 киши танлай, улар ўзим танлаган одамлар бўлсин. Уларга амирул мўмин улўфа (маош) ёзиб берсин. Яна 10.000 кишини танлаб Басрада қолдирсам. Улар ҳам улўфаларини олсинлар. Ва доим ҳушёр турсинлар. Қачон мен ёрдам сўрасам, дарҳол менга етиб келсинлар. Мен харижийларнинг бир қисмини қириб, бир қисмини мол билан алдаб оғдириб олсам. Менга бир мансур (расмий ҳужжат) берилсинки, харижийлардан олинган ҳар бир шаҳар ҳукмдорлиги менга бўлсин.

Басра ҳокими Ҳорис ва Басра уламолари:

— Мақбул, — дедилар. — Сен нима истасанг, талаб қил. Амирул мўмин қабул қилади.

Уларнинг ҳам мақсади уни Басрада ушлаб туриш ва ҳазрати Абдуллоҳ бин Зубайрга мактуб ёзиб, хоҳишларини билдириш эди.

Маҳлаб бин Абу Софра ҳам ҳазрати Абдуллоҳ бин Зубайрга ўз шартлари ҳақида мактуб ёзиб:

— Амирул мўминнинг мактуби менга етди. Итоат қиламан, лекин бу шартлар бажарилса, мен бу ишларга қодир бўламан, — деди.

Басраликлар аввалроқ мактуб ёзиб, харижийларнинг ҳолатини, фасод кучайганини, уларнинг мамлакатни босиб олганини баён қилдилар. Ва:

— Халифа номидан Маҳлабга шу сабаблар асосида мактуб ёздик. Мақсадимиз шунки, амирул мўминнинг мактуби келгунча уни ушлаб туриш эди, — дедилар.

Бу мактублар ҳазрати Абдуллоҳ бин Зубайрга етиб боргач, Басраликларга:

— Яхши иш қилдингиз, — деб жавоб ёзди. Ва Маҳлабга ҳам мактуб ёзиб, барча шартларини қабул қилиб, бажаришга рози бўлди.

Шу билан Маҳлабнинг шартлари бажарилди. У 12.000 киши танлади. Уларга тўлик улўфа берилди. Азариқа уришига йўлга тушди. У вақтда харижийлар Басрага яқин “Жиср ас-Соғир” (Кичик кўприк) номли жойда эдилар.

Улар бу хабарни эшитгач, кўчиб “Жиср ал-Кабир” (Катта кўприк)га кетдилар. Мақсадлари Маҳлабни орқаларидан юритиб, Басрадан узоқлаштириш эди. Шунда унга ёрдамчи қувват келмас эди.

Маҳлаб чиқиб уларнинг орқасидан тушди. Харижийлар Басра ҳудудидан чиқиб Ахвот чегарасига кирдилар. Икки қишлоқ орасида туташдилар. Бу қишлоқлардан бирига “Сели”, иккинчисига “Селири” дейиларди. Бу қишлоқларда машҳур ва қонли жанглар бўлган. Араблар бу жанглар ҳақида кўп шеърлар айтганлар.

Маҳлаб келгач, бу икки қишлоқ эшигида қўниб тўхтади. Аскарлари атрофидан хандак қазди. Басрадан ёрдам сўраб одам юборди. Харижийлар эса Ахвот, Исфаҳон ва Кирмондан аскар тўпладилар. Ушбу вилоятлар аввалдан уларда эди. 30.000 киши тўпладилар. Маҳлабнинг қўшинига кечаси ҳужум қилишни ният қилдилар. Лекин бундай ҳужум амалга ошмади. Чунки Маҳлаб хушёр ва сергак турган эди.

Харижийлар саф боғладилар. Маҳлаб билан уруш бошландилар. Бу куни сахардан то пешингача шундай каттиқ уруш бўлдики, харижийлар бунчалик каттиқ урушни ҳеч қилмаган эдилар.

Вақти етиб пешин бўлди. Харижийлар яна ҳужум қилдилар. Басра аскарларини тор-мор қилдилар. Харижийлар амири Абдуллоҳ бин Мажур ҳамла қилиб, аскарининг ярми билан қочаётганларнинг ортидан тушди. Аммо Маҳлаб ўз ўрнида туриб қолди. Ҳайрон ва лол қолган эди. Аскарининг олдида чиқди. Уларга буйруқлар берди. Кўплари уни тингламадилар. Баъзилари унинг атрофига йиғилишди.

Харижийлардан Абдуллоҳ бин Мажур аскари билан қарши томоннинг ортидан тушиб, йўлига чиққанларни ўлдирди. Басраликлардан бир қанчаси қайтиб бош лагерьга борди. Маҳлаб эса бутун аскарини тўплади. Жами 3000 киши йиғди. Қайтиб, аср вақти Азариқа устига ҳужум қилди. Харижийларнинг баъзилари отдан тушган эди. Қолганлари отларида эди. Маҳлаб ўша пайтда улар устига қилич билан юриш қилди. Харижийлардан саноксиз одамларни ҳалок қилди.

Абдуллоҳ бин Мажур бу ҳолни кўриб у ердан қочди. У билан бирга харижийлардан қиличдан омон қолганлар ҳам қочишди. Маҳлаб иккинчи куни аскарини тўплаб, улар орқасидан Ахвотга борди. Абдуллоҳ бин Мажурни йўлда топиб, ўлдирди.

Шундан сўнг харижийлар Исфаҳонга бориб Зубайр бин Мажурни ўзига ҳоким қилиб сайладилар. Лекин Исфаҳонда қолишдан қўрқиб, Кирмонга боришди. Маҳлаб эса Ахвотда қолди. Харижийлар қўлида қолган қанча юрт бор эди, ҳаммасини қайта эгаллади. Ҳазрати Абдуллоҳ бин Зубайр эса ваъдасида турди. Харижийлардан қайтариб олинган ҳар бир юртни унга топширди. Ўзи ҳеч нарса олмади.

Бу жангда 7000 харижий қиличдан ўтказилди. Маҳлаб у ерда уч йил қолди.

Вақти етиб ҳижрий 66-йил кирди. Ҳазрати Абдуллоҳ бин Зубайр Абдуллоҳ бин Язидни Куфадан азл қилди. Куфага Абдуллоҳ бин Мутиъни юборди. Бу Абдуллоҳ бин Мутиъ Муҳтар даврида Куфадан ҳуруж қилган эди.

МУХТОР ИБН АБУ УБАЙДАНИНГ ЗИНДОНДАН ЧИҚИШИ ВА КУФАГА КЕЛИШИ

Куфалик хаворижлар қолдиғи билан Шом аскарлари томонидан ҳужумга учраган Руфъа ибн Шаддад Куфага келган пайтда Мухтор ибн Абу Убайда зиндонда эди. У уларга мактуб ёзиб, тасалли берди ва:

— Қайғу чекманг, юзингизни ғазодан ва жиҳоддан бурманг, деди. Агар мен зиндондан чиқсам, сизлар билан бирга жиҳод камарини белимга боқлайин, менга эргашганлар ва

менга байъат этганларни тўплайин. Ҳусайннинг қони учун шунча қон тўкайинким, Исроил фарзандларидан Бухтун Наср Яхё ибн Закарийё (а.с.)нинг қони учун тўккан эди.

Мухтор ибн Абу Убайда бу мактубни Сахбон ибн Амр орқали Руфъага жўнатди. Руфъа бу мактубни ўз ёронларига ўқиб берди. Ҳаммаси хурсанд бўлдилар.

– Аллоҳ таолога ҳамд бўлсинки, ер юзида Ҳазрати Ҳусайннинг қасосини олишни, қонини талаб қилишни истаган одамлар бор экан, дедилар. Мухторга:

– Биз эса барчамиз сенга бўйсунибмиз. Қачон хоҳласанг, сенинг ҳузурингга борамиз, агар истасанг, тун келиб, сени зиндондан чиқарайлик, дедилар.

Мухтор эса:

– Йўқ. Мен тунда зиндондан чиқарилишни хоҳламайман. Тун вақтида зиндондан чиқсам, яширишимга тўғри келади. Мен бир ҳийла қилайки, чиққанимда ошкора сайр қилиб юра олай, деди. Шундан сўнг Руфъа хаворижларнинг зотли тўрт киши билан келиб байъат қилди. Мухтор ибн Абу Убайда зиндонга тушганидан бери Абдуллоҳ ибн Умардан ёрдам сўрар эди. Ва шунинг учун ҳийла қилар эди. Чунки Абдуллоҳ ибн Умар у билан қариндош эди. Чунки у Мухторнинг синглисига уйланган эди. Шу сабабли Мухтор ўзининг озод қилинган қули Заринни Мадинага жўнатиб, Абдуллоҳ ибн Умар ҳам Абдуллоҳ ибн Язидга мактуб ёзиб:

– Мухторни менинг розилигим учун қўйиб юборгин, деди.

Абдуллоҳ ибн Язид ҳам Мухтор ибн Абу Убайдани озод қилди ва унга:

– Мен амирликда турганимча сен ҳеч қандай хуруж ҳаракати қилмайсан, деди. Мухтор ҳам қасам ичди ва ўз саройида ўтирди. Одамлар яширинча унинг ҳузурига келишар ва байъат қилар эдилар.

Ҳижратнинг 66 йили бўлганда Абдуллоҳ ибн Зубайр Абдуллоҳ ибн Язидни Куфадан узоқлаштириб, унинг ўрнига Абдуллоҳ ибн Мутиъни жўнатган эди. У Куфага келгач кўрдики, Мухторнинг ишлари катта бўлиб кетган, кўп одамлар унга байъат қилган эдилар. Бир неча кун ўтгач, унинг сераскари бўлмиш Иёс ибн Музр Абдуллоҳ ибн Мутиъга:

– Эй амир! деди. Кўп одамлар Мухтор ибн Абу Убайда билан яширинча байъатлашганлар. Яқин орада тўсатдан хуруж қилиши мумкин. Иш кечикмасидан уни қамоққа ташлагинким, бу фитна йўқ бўлсин, деди.

Шунда Абдуллоҳ ибн Мутиъ Ҳусайн ва Зоид ибн Қуддамани юбориб:

– Бораглар, Мухторни чақиринглар, деди. Зоид Мухторнинг амакиваччаси эди. Иккови бордилар. Мухторга:

– Амир сени чақирмоқда, дедилар. У эса:

– Самъан ва тоатан (эшитдим ва бўйсундим), деди. Кийимларини олиб келишди. Бориш учун уларни кийди. Ва Зоид қуйидаги оятни ўқиди:

«(Эй Муҳаммад), эсла, кофирлар сизни тутиб қамоққа солишлари ёки ўлдиришлари ёки шаҳардан чиқариб юборишлари учун макр қилар эдилар. Улар макр қилдилар, Аллоҳ ҳам макр қилди. Аллоҳ макр қилувчиларнинг энг яхшисидир.» (Анфол сураси, 30-оят)

Мухтор бу чақирикнинг ниятини дарҳол англади. Қулларига:

– Менга бир ёрған олиб келинглар. Мени яна безгак тутди, деди. Дарҳол ёрған олиб келишди. Устига ёпишди. Қалтираб, дарҳол ётоққа ётди. Ва:

– Мени безгак тутди. Боринглар, амирга безгакка чалинганимни айтинглар, деди.

Зоид:

– Мен ҳеч нарса айта олмайман. Ҳусайнни юбор, у айтсин, деди. Мухтор ҳам:

– Эй Ҳусайн! Амирга мен касал бўлганимни айтгин, эртага бу айтганинг сенга фойда беради, деди. Ҳусайн:

– Бош устига, деди. Ҳужрадан чиқдилар. Мухторнинг эшиги олдида кўп одамларни кўрдилар. Шаҳарда:

– Амир Мухторни қамоққа олиш учун чақирди, деган хабар тарқалган эди. Ҳар томондан унга байъат қилганлар унинг атрофига тўпланган эдилар. Мухторни қўлларида тортди олишди. Ҳусайн қўрқиб Зоидга:

– Мен сен у оятни нима учун ўқиганини тушундим. У ўзини касал қилиб кўрсатди. Лекин мен амир ҳузурида эртага менга фойдаси бўладиган ҳеч бир нарсани айтмайман, деди. Иккови бориб, амирга:

– Мухтор касал, дедилар.

Лекин ўша кечаси Мухтор ўзине байъат этганларни тўплаб, уларга:

– Эртага биз ҳуруж қилишимиз керак, деди. Ва Абдуллоҳ ибн Мутиъни ўлдирайлик, деди.

Аҳли байтдан бўлган шахс Саъд ибн Абу Саъд ал-Ҳанифий:

– Биз сенга итоат қилувчи ва буйруғингда бўлгувчилармиз. Лекин бу эртага амалга ошиши мумкин эмас. Чунки халқимиз тарқалиб кетган. Бизга ўн кун муддат бер. Шу муддат ичида халқни тўплаймиз, қурол-аслаҳаларимизни тайёрлаймиз, деди.

Мухтор: Агар бу амир бизга муддат бермаса-чи? деди. Саъд ҳам:

– Агар у сени ушлаб қамаса, биз сени қамокдан озод қиламиз, чиқарамиз, деди. Мухтор бошқа ҳеч нарса демади. Халқ ҳам тарқалиб кетди.

Саъд ибн Абу Саъд ал-Ҳанифий хаворижларнинг бошлигини уйига олиб кетди ва:

– Мен бу муддатни Мухтордан сўрадим. Чунки у биздан байъатни Муҳаммад ибн Ҳанафия номи билан олди. Лекин, унинг бу ишдан хабари борми ё йўқми, билмаймиз. Аммо мен биламанки, бир неча киши бориб ундан сўрайлик. Кўрайликчи ростми, ёлғонми? Шунга қараб иш тутаяпмиз, деди. Унга:

– Яхши дединг, дейишди. Тўрт кишини танлашди. Бу тўрт киши Мадинага бордилар.

Мухтор бу ҳаракатдан хабардор бўлди. Жуда қайғурди. Қайғу сабаби шунда эдики, ёлғони фош бўлар эди.

У тўрт киши Муҳаммад ибн Ҳанафия ҳузурига бориб:

– Бизга Мухтор деган бир киши келиб, Ҳазрати Ҳусайннинг қонини олиш учун биздан байъат олди. Ва бизга: "Мени Муҳаммад ибн Ҳанафия юборди", деди. Сиз бу ҳақда нима дейсиз? дедилар.

Ҳазрати Муҳаммад ибн Ҳанафия ҳам:

– Ҳазрати Ҳусайннинг қонини талаб қилиш (интиқом олиш) барча мусулмонларга вожиб ва зарурдир, деди. Лекин:

– Буни мен буюрдим, демади.

Бу тўрт киши унинг ҳузуридан чиқдилар ва:

– Буюрувчи ўзи. Агар у буюрмаганида: "Мухтор ёлғон гапирмоқда", дер эди, дейишди ва шу қарор билан Куфага қайтишди. Байъат қилган халққа:

– Ҳазрати Муҳаммад ибн Ҳанафия: "Ҳазрати Ҳусайннинг қонини талаб қилиш барча мусулмонларга вожиб", деди, дейишди.

Мухтор бу сўзларни эшитгач, хурсанд бўлди. Байъат қилган халқни тўплаб:

– Эй мусулмонлар! Мен энди Маҳдий томонидан келдим. У – Ҳазрати Муҳаммад ибн Ҳанафиядир. Ва менга:

– Ҳазрати Ҳусайннинг қонини талаб қилинг, деб буюрди. Лекин менинг ростлигимдан шубҳа қилдилар. Бориб, сўрашди. Энди шубҳалари қолмади. Энди чиқишга тайёргарлик кўринглар. Ким итоат қилса, уларни билинглар, деди.

Халқ ҳам унга:

– Биз итоат қилувчимиз, амрга бўйсунадиганларданмиз. Лекин Иброҳим ибн Молик ибн Уштур ҳам бу байъатда иштирок қилмоқчи. Чунки у мард ва буюк жангчи шахс бўлиб, бу иш унинг билан мукамал бўлади. Ва Омир ибн Шуҳаҳбил Шаббий ҳам бу байъатда иштирок этиши лозим, дейишди. Мухтор ҳам Иброҳим ҳузурига Омир томонидан икки киши юборди, улар бордилар. Иброҳим ибн Моликка:

– Биз сизга бир гап айтмоқчимиз. Агар сўзимизга амал қилсангиз, жуда яхши. Агар сўзимизга амал қилмасангиз, сўзимизни махфий тутинг. Очиклаштириб, ҳеч кимга ошкор қилманг, дедилар. Иброҳим ибн Молик ҳам:

– Сен Амирул Муъминин Ҳазрати Али тарафдори буюк бир зотсан. Ва отанг Амирул Муъминин Али ҳузурларида кўпгина ишлар яратган. Кўплаб кўшинларни тор-мор қилган.

Амирул муъминин Ҳазрати Алига муҳаббат ила бу дунёдан ўтган. Ҳозирги ҳолатда эса халқ шиълик устида Куфада йиғилганлар. Ҳазрати Ҳусайннинг қони (интиқомини)ни олишни истайди. Бутун халқдан бу байъатга сен лойиқсан, дедилар. Иброҳим эса:

– Мен бу ишни бир шарт ила қабул қиламан. Бу шарт менга байъат қилишингиздир. Ва менга орангизда подшо қилиб байъат қилинглари, деди. Улар:

– Буни биз қилолмаймиз. Чунки имомимиз Ҳазрати Муҳаммад бин Ҳанафийядир. У эса Мухторни ўз ўрнига халифа тайин қилган. Халқ эса буни қабул қилган, дедилар.

Иброҳим у пайтда:

– Сизлар қайтинглар. Мен бир оз ўйлаб кўрай, тўғри иш нима эканини кўрай, деди.

Шунинг устига улар қайтдилар. Мухторга бўлиб ўтганларни хабар бердилар.

Иккинчи куни Мухтор ўз тарафдорларидан ўн беш кишини тўплади. Иброҳим бин Моликнинг уйига борди. Иброҳим бир жойнамоз устида ўтирар эди. Келган Мухторга жойнамознинг паст томонидан жой кўрсатди. Мухтор ҳам кўрсатилган жойга ўтирди. Бунинг сабаби шундаки, авваллари урф шундай эди ва Мухтор ундан пастда ўтирар эди. Чунки Иброҳим бутун Куфанинг буюк зотларидан саналган. Ҳамда жуда ҳурматли киши эди.

Мухтор сўнг, Муҳаммад бин Ҳанафийя номи билан ёзилган мактубни чиқариб, Иброҳимга берди. Мактуб устида (Ҳазрати Муҳаммад бин Ҳанафийя) муҳри бор эди. Мактубнинг ичида шундай ёзилган эди:

"Мухторни халқ менга байъат қилсин деб юбордим. Ҳазрати Ҳусайннинг қонини истайди!" Ва эй Иброҳим, отанг бизнинг оиламиз дўсти, муҳаббатли эди. Сен ҳам Мухторга байъат қилгин, унга итоат қилгин. Токи бу иш тамом бўлсин. Шунинг сўнгра, Куфа ташқарисида Шомгача фатҳ этган ҳар бир ерни сенга бераман. Ва Аллоҳ таолони ушбу аҳд ва мисоғ устида гувоҳ қиламан."

Иброҳим жойнамоздан турди. Мухторнинг кўлини ушлади. Жойнамоз устига олиб чиқди, ўтиргизди. Ўзи эса паст томонга ўтирди. Унга байъат қилди. Мухтор эса қайтиб кетди.

Иккинчи куни Иброҳим Мухторга одам юборди. Чиқиш кунни белгилади. Ва ҳижрий 65-йил Рабиул аввал ойининг 15-пайшанба кечаси ҳаракат қилдилар. Иёс бин Меориб – Куфада қўшин бошлиғи эди. Буни эшитди. Абдуллоҳ у пайтда Куфада амир эди. Ҳолатни унга хабар қилди. Абдуллоҳ:

– Нима қилиш керак? – деди. Иёс эса:

– Куфанинг етти маҳалласи бор. Ҳар кеча етти кишини ишончилиларингдан танла, беш юз киши билан бирга ўша маҳаллаларда юрсинлар. Ўша маҳаллаларда ким чиқиш ҳаракатида бўлса, унинг бошини кесишсин. Мен ҳам беш юз киши билан бу етти маҳаллани айланиб чиқай, булар нима ҳаракатда эканини билгайин, деди.

Абдуллоҳ бин Мутиъ етти қўшин бошлиғини чақиртирди. Булар:

1- Сувайд бин Абдуррахмон,

2- Абдуррахмон бин Саид,

3- Кааб бин Аби Каа,

4- Зеер бин Қайс,

5- Язид бин Ҳорис,

6- Шимер бин Жавшан,

7- Абдуррахмон бин Муҳаннаф эдилар. Уларнинг ҳар бирига беш юздан аскар берди ва:

8- Саҳаргача, ҳар бири бир жойда турсин. Жуда эътиборли бўлинглар, уйларида чикқанни шубҳасиз ўлдилинглар. Агар бир маҳаллада уруш бўлса, ҳаманглари ўша ерга боринглари, деди. Ва Иёс ҳам беш юз кишининг бошлиғи қилди. Ўша беш юз кишига:

9- Иёс сизларга нима амр қилса, шунга амал қилинглари. Амирга хилоф қилманглари, деди.

Булар олган амрлари асосида бир неча кеча айландилар. Белгиланган кеча келди. Шом намозидан сўнг халқ Иброҳимнинг уйида йиғилди. Ҳамма темир зирҳини кийди.

Кийимларини зирхлари устига кийгиздилар. Қиличларини кўкракларига осиб олдилар. Тунда бир қисм вақт ўтгач, Иброҳим отига миниб Мухторнинг эшигига жамоаси билан борди. Йўлда Иёс бин Музориб – ҳожиб эди – унга дуч келди. Иброҳим, унинг қорнига ўқ уриб тешди. Ўқ орқасидан чиқди. Иёс ерга тушди. Дўстлари қочдилар. Абдуллоҳ бин Мутиъ эшигига бордилар ва унга хабар бердилар. Иброҳим эса ўз одамлари билан Мухтор эшигига келдилар. Мухтор ҳам зирх кийиниб, отга миниб, ташқарига чиқди. Халқ гуруҳ-гуруҳ бўлиб Мухтор эшигида тўпланди. Мухтор, уларга чақириш учун: "Ё Али сарати Ҳусайн" сўзларини нишон қилди. Сўнг маҳаллаларга одамлар юбориб, бу сўзларни халқни чақириш учун бақиртирди. Иброҳим:

10- Бу хато. Чунки Абдуллоҳ бин Мутиъ ҳар маҳаллага аскар юборган. Ва:

11- Ҳар ким уйидан чиқса ўлдирилсин, деб айтган. Эндиликда қилинадиган иш шундайки, мен ўзим бориб, маҳаллаларни айланай, ва халқни чақирай. Абдуллоҳ бин Мутиънинг одамлари билан урушай. Токи халқ менинг ёнимда тўплансин, деди. Шундай қилиб Иброҳим ҳар маҳаллада айланди, ва халқни чақирди. Жуда кўп киши тўпланди. У, Зежр бин Қайс турган маҳаллага келди. Зежр илгарилаб юз киши билан уруш бошлади. Иброҳим уларни пароканда қилди. Кўпини ўлдирди. Сўнг Сувайд бин Абдуррахмоннинг маҳалласига бордилар. Уруш қилишди. Иброҳим Сувайдни ўлдирди. Аскарини ҳам пароканда қилди. Шундай қилиб ҳар бир маҳаллага борди.

"Ё Али сарати Ҳусайн" сўзлари билан бақиришар эди. Халқ ҳам унинг атрофида тартибли тўпланар эди. Отлиқлар ва ойлиқ олган пиёда аскарлар ҳам сарой эшигига, Абдуллоҳ бин Мутиъ ҳузурига йиғилдилар. Абдуллоҳ бин Мутиъга:

12- Мухтор чиқиб, сарой эшигига ўтирган. Чакирувчилар юбориб маҳаллаларда халқни тўплапти. Сен у кўп халқни тўпламасидан олдин, унинг устига аскар юбор, дедилар.

Абдуллоҳ Шайб бин Рабиини икки минг киши билан юборди. Мухтор эса сарой эшигида минг киши билан турган эди. Шайб у билан уруш бошлади. Иброҳим маҳаллаларда айланар эди. Иброҳимнинг ёнига кўп халқ тўпланди, қайтиб Мухтор эшигига келди. Аскар келганини ва Мухтор билан жанг қилаётганини кўрди. Иброҳим ҳам аскар ортидан келиб қилич уриб кирди. Шайб бин Рабиини тор-мор қилди. Кўпини йикитди. Шайб, Абдуллоҳ ҳузурига келиб:

13- Иш чеграсидан чиқди, деди. Абдуллоҳ ҳам саройдан чиқиб, сарой эшигида турди. Ва жигирма минг киши Абдуллоҳ ҳузурига тўпланди. Бу кеча жуда даҳшатли кеча эди. Маҳаллаларда қон оқар эди. Одам жасаидан юришга жой топилмас эди.

Мухтор:

14- Бизнинг энг маъқул қилинадиган ишимиз шаҳардан чиқишдир, деди. Ва шаҳардан чиқдилар.

Шаҳар эшиги ёнида Дайри Ҳинд деб аталган жой бор эди. Ўша ерда тўхтадилар. Аскарни тўпладилар. Ҳисобладилар: олти юз киши Мухтор билан тўпланган эди. Иброҳим:

15- Субҳаналлоҳ, бу байъат қилган халқ қаерга кетди, нега бунчалик оз келган, деди.

Мухтор ҳам:

16- Ҳақ таолонинг ёрдами биз билан бўлса, бу қадар халқ бизга етади, деди.

Абдуллоҳ бин Мутиъга:

17- Мухтор шаҳардан чиқди, деб хабар етиб келгач, у ҳам Шайб бин Рабиини уч минг киши билан юборди. Сўнг Эршад бин Иёсни уч минг киши билан юбориб:

– Биринглар эшиклардан биридан чиқиб, Мухторнинг ўнг томонидан унинг устига боринглар. Биринглар бошқа эшикдан чиқиб, Мухторнинг чап томонидан уриб киринглар. Мухторни ўртасида олиб, маҳкам қўлга олинглар, деди.

Мухторга бу хабар етиб келгач, у ҳам Иброҳимни минг киши билан Иёсга қарши юборди. Икки аскар жанг бошлади. Пешин вақтигача жанг қилдилар. Нуъайми ўлдирдилар. Тарафдорлари пароканда бўлиб Мухтор ҳузурига келдилар. Шайб Мухтор устига юриб борди. Мухтор ҳам Шайбга қарши турди. Жанг бошладилар. Мухторга:

– Эршаднинг аскарини Иброҳим тор-мор қилди, деб хабар келди. Мухтор ҳам тадбир қилиб одам юборди. Иброҳимни ўз хузурига чақирди. Иброҳим эса Шайб устига келди. Абдуллоҳ бин Мутиъга хабар етиб, ғазабланди. Ҳасанни икки минг киши билан Шайбга ёрдамга юборди. Ҳасан кўрингач, Иброҳим икки минг киши билан қарши чиқди. Ва Шайбга ёрдам етиб бормасидан Ҳасаннинг кучини пароканда қилди. Шайб аскарининг ортидан келди. Шайбни босқинга учратди. Тор-мор бўлган Шайб қайтиб, эшикдан ичига қийинлик билан кирди.

Абдуллоҳ бин Мутиъ Язид бин Ҳорисни кўп аскар билан Мухторга қарши юборди. Мухторнинг аскари яна устун келиб Язидни ҳам тор-мор қилдилар. Эшикдан ичига кирдилар. Киноса деб аталган жойда тўхтадилар. Бу Киноса шаҳар ичида безакли жой эди. Абдуллоҳ ҳам бутун аскари билан Киносага келди. Мухтор:

– Шаҳар ичида жанг қилиш керак, деб отидан тушди. Абдуллоҳ ҳам отдан тушди. Жуда қаттиқ ва узоқ жанг бўлди. Саноксиз одам ўлдирилди. Абдуллоҳ бин Мутиъ ҳам тор-мор қилинди. Саройигача қувдилар. Абдуллоҳ саройига кирди. Саройга ўзи ва аскари ҳам кириб пана топган эди. Мухтор ҳам келиб саройда Абдуллоҳ ва аскарини муҳосарага олди. Сарой ичидаги Абдуллоҳ ва аскарининг аҳволи жуда оғирлашди. Чунки на еб-ичар, на кийимлари бор эди. Абдуллоҳ, улуғ зотлари билан:

– Бу ҳолатга нима қилайлик? – деб одамлари билан тўпланиб маслаҳат қилди. Улар ҳам:

– Тадбиримиз шуки, муддат сўрашдан бошқа чора йўқ. Ва шаҳарни унга топширайлик, дедилар.

Вақти келиб кеча бўлди. Абдуллоҳ ўз ёр-дўстлари билан хайрлашди. Сарой тоmidан тушиб, қочиб кетди. Эрта куни саройда қолган халқ Мухтордан муддат сўрадилар. Эшикни очдилар. Мухтор ҳам саройга кирди. Байтулмал эшигини очди. У ерда жуда кўп ғанимат топди. Ҳаммасини ўз ила бўлган икки минг кишига тарқатди. Абдуллоҳ бин Мутиъ кетиб, Абу Мусо Ашъарийнинг саройида пинҳона бўлди. Иккинчи куни, Мухтор сарой эшигини очди. Ичида бўлганларни байъатга чақирди. Бутун Куфа аскари келиб байъат қилди. Мухтор Абдуллоҳ бин Комилни хожиб қилди. Абдуллоҳ бин Комил Мухтор хузурига келди.

– Абдуллоҳ бин Мутиъ, Абу Мусо бин Мутиъ, Мухторнинг аввалда дўсти эди. Мухтор, яширинча унга одам юбориб:

– Мен билдимки, сен бу ерда пинҳонасан. Агар халқим буни билса, келиб сени ўлдиради. Қилинадиган иш шундаки, сен бу ердан қочиб кетгин, деди. Абдуллоҳ ҳам:

– Менга уч кун муддат бер, тайёрланиб кетай, деди. Мухтор унга уч минг дирҳам юборди. Абдуллоҳ эса Басрага кетди. Мухтор эса бутун шаҳарларга амирлар юборди. Абдуллоҳ бин Комилни ва акаси Моликни Мадоинга юборди. Муҳаммад бин Уторитни Озарбайжонга юборди. Абдуррахмон бин Саъдни Мосулга юборди. Исҳоқ бин Масъудни бир шаҳарга юборди. Бу шаҳарлардан Мухторга байъат олди. Мухтор адолат билан ҳукм қилди. Барча ноибларига:

– Адолат билан иш тутинглар, деб мактублар юборди. Ҳар куни пешингача халқ ишлари билан шуғулланар, ўрнида ўтирар эди ва ўзини:

– Халифату-л-Маҳдий, деб атади. Даъватини Ҳазрати Муҳаммад бин Ҳанафийя номидан қилар эди. Лекин унга фатхнома юбормас эди. Байтулмалдан ҳам ҳеч нарса юбормас эди. Ва Ҳазрати Муҳаммад бин Ҳанафийя ҳам унга юбормас эди. Мухтор фақат:

– Мен унинг халифасиман, дер эди.

МУСУЛДА МУХТОР ВА УБАЙДУЛЛОҲ ИБН ЗИЁД ОРАСИДАГИ ВОҚЕА

Мухторнинг ҳуружи ва Куфани эгаллаши хижратнинг олтмиш бешинчи йили, Рабиул аввал ойида содир бўлди. Шу йўлда Марвон ибн Ҳакам Убайдуллоҳ ибн Зиёдни бош қўмондон қилиб, Сулэймон билан урушсин деб юборган эди.

– У ишни битиргандан сўнг Ироққа бор ва Куфани ишғол қил, тала, деб амр берган эди. Чунки Куфа аҳли ҳазрати Усмонни шаҳид қилган эдилар. Убайдуллоҳ ибн Зиёд Сулэймонга қарши жангга чиққан вақтда Марвон вафот этган эди. Ўғли Абдулмалик халифа бўлди. У Абдуллоҳга мактуб ёзиб:

– Отам қандай буйруқ берган бўлса, шуни бажар, деди.

Убайдуллоҳ Сулэймонни ўлдириб, унинг аскарини йўқ қилди. Ғалаба мактубини ёзиб Абдулмаликка юборди. У ҳам Убайдуллоҳга мактуб ёзди:

– Бор, Куфа ва Ироқни эгалла, деди. Ва унга беш юз киши юборди.

Убайдуллоҳ Ироққа бориш учун Мусулга келди. Вақфада бир араб қабиласи бор эди. Уларга Айлом ўғлонлари дейилган. Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Зубайр амрида ва байъатида эдилар. Улар Убайдуллоҳ ибн Зиёдга қарши йўлга чиққан эдилар. Убайдуллоҳ бутун бир йил улар билан жанг қилишга мажбур бўлди. Шу йил ичида Мухтор Куфада ҳуруж қилиб, Куфа ва Ироқни ўз ҳукмига олди. Барча шаҳарларга амирлар юборди.

Убайдуллоҳ Мусулга келганида, унинг келиши Мухторга хабар қилинади. Мухтор Язид ибн Асадни чақирди. Бу киши Мухторнинг баходирларидан эди. Лекин касалланган эди. Унга:

– Эй Язид! деди. Қанча аскар истасанг, ихтиёрингга бергайман, боргин, Зиёд ўғли билан уруш қилгин.

Язид эса:

– Агар менга уч минг киши берсанг, етарли. Лекин уларни ўзим танлаб олай, деди.

Мухтор:

– Лекин Зиёднинг ўғлининг аскари саноқсиздир, деди. Язид эса:

– Менга танлаб оладиган уч минг баходир киши кифоя, деди. Шундай қилиб Язид аскарлар орасига кириб, аниқ уч минг кишини танлаб олди.

Убайдуллоҳ бу хабарни эшитгач, Раъбия қабиласига эллик минг киши бериб, Язид ибн Анасга қарши юборди. Язид ибн Анас жуда оғир касал эди. Ўрнига Варақа ибн Ҳорис Асанийни юборди. Икки аскар тўқнашганда Варақанинг аскари ғалаба қозонди. Шомлик аскарлар тор-мор бўлди. Шундай ҳайратли мағлубиятга учрадиларки, уч юз баходирнинг қўллари боғланиб Язид ибн Анас ҳузурига олиб келинди. Язид ибн Анас шундай ҳолда эдики, ўлим дақиқаларини яшарди. Тили ҳам тугаган эди. Варақа унга яқинлашиб ғалаба хабари берганда:

– Асирларни кечиктирманг, дарҳол ўлдилинг, демакқа ҳоли йўқ эди. Қўли билан бўйнига ишора қилиб:

– Ўлдилинг, деган ишора қилди. Бу уч юз баходирни тахт остида бўғизладилар. Шом тушган пайтда Язид ибн Анас ҳам вафот этди. Варақа ғалаба мактуби ёзиб, Язиднинг ўлими ҳақида хабар қилди. Шомликлар орасидан қочганлар Убайдуллоҳ ҳузурига етиб бордилар. Убайдуллоҳ эса бутун аскар билан жўнаб кетди. Варақа эса жосуслар юбориб, Убайдуллоҳнинг қанча аскари борлигини билишни истади. Жосуслар Убайдуллоҳнинг аскарини кўриб, қайтиб келишди:

– Саксон минг киши бор, деб хабар беришди.

Варақа:

– Бизнинг аскар оз. Иложи шу ердан кетишдир, деб ўша ердан кўчди. Мусул чегарасидан чиқди. Ироқ чегарасига келди. У ерда тўхтади. Мухторга мактуб ёзиб, ҳолатни хабар қилди. Мухтор ҳам жавоб ёзиб:

– Жуда яхши қилгансанки, чегара устида ўтиргансан. Ҳозирча бир жойда тур. Мен сенга ёрдам, аскар юборгайман. Қувват келгунча у ердан жунглама, деди.

Куфада:

– "Шомлик аскарлар Абдулмаликни ўлдиришди", деган хабар тарқалди. Мухтор Иброҳим ибн Аштарни чақириб, унга минг аскар берди. Убайдуллоҳ ибн Зиёднинг аскарига қарши юборди. Варақага ҳам:

– Иброҳимнинг буйруғини тут, деб мактуб юборди.

Иброҳим йўлга чикди. У уч манзил йўл юрган эди, Куфа аҳли Мухторга қарши умумий кўзғолон чиқардилар ва итоатсизлик қилдилар.

КУФАЛИКЛАРНИНГ МУХТОРГА ВА УНГА БАЙЪАТ ЭТГАНЛАРГА ҚАРШИ ИСЁН ҚИЛИШЛАРИ

Бу исённинг сабаби шундаки: Мухтор Куфани эгаллаб, ҳукмдор бўлиб ўтирган пайтда, Мухторнинг аскари икки қисмдан иборат эди:

- Биринчи қисми у билан байъат қилиб, у билан бирга ҳуруж қилганлар эди.
- Иккинчи қисми эса султон сарбозлари эди. Абдуллоҳ ибн Мутиъ тор-мор бўлганида келганлар ва Мухторга байъат қилган эдилар.

Биринчи гуруҳдаги байъат қилганлар паст табақали одамлар эди. Кўпинчиси озод қилинган қуллар ва камбағал халқ эди. Иккинчи гуруҳ эса аввалдан ҳам сарбоз бўлган, баҳодирлар, зотли ва катта шахслар эди. Мухтор у билан ҳуруж қилганларни тартибга солди. Пиёда юрганларини отлиқ қилди, отлиқларини аскар бошлиғи қилди. Уларга инъом ва эҳсонлар қилди.

Бу ҳолат сарбоз табақасига жуда оғир келди. Улар ранжидилар. Бир-бирлари билан учрашиб, Мухтордан шикоят қилиб турардилар ва:

- Бир ёлғончи киши келди. Бизнинг шаҳримизни куч билан эгаллади. Бизни хор қилди. Ўз қулларимизни бизнинг устимизга қўйди, дер эдилар.

Бу хабар Мухторга етгач:

- У табақа аввалда биз билан бош ва жонларини фидо қилдилар. Бизга рағбат билан, хоҳиш ва хоҳлаган ҳолда ҳамроҳлик ва хизмат қилдилар. Бу табақа эса мажбур бўлиб бўйсунди. Қандай қилиб улар бошқалар билан тенг бўлади? Булар биз билан бирга қилич ишлатдилар. Улар эса мажбур бўлиб бўйсунди. Улар орасида шундай одамлар борки, Ҳазрати Ҳусайннинг қони уларнинг зиммасида. Улар ҳам ўша жанг ва урушда бирга эдилар. Мен уларни кечирдим. Бу ҳам уларга етарли эмасми? Мен улардан Ҳазрати Ҳусайннинг қасосини олишни ҳам истамайман, деди.

Ҳолбуки, бу табақа ҳар куни тўпланиб, гапни кучайтириб:

- Қандай ҳийла билан шаҳар халқини Мухторга душман қилсак? Фитналар чиқарайлик, дер эдилар.

Қачонки Язид ибн Анаснинг ўлими хабари келди, ўша вақтда бу табақа орасида ёлғон ва ёмон хабарлар тарқатдилар. Язидни Убайдуллоҳ ибн Зиёд ўлдирди ва Мухторнинг аскарини тор-мор қилди, дедилар. Мухтор бу ёлғон хабарларни эшитарди, лекин сабр қилар эди.

Қачонки Мухтор Иброҳим ибн Моликни аскар билан Убайдуллоҳ ибн Зиёднинг урушига юборди, булар куч тўплаб Шайб ибн Рабийнинг уйида тўпландилар ва:

- Бизда сабр қолмади. Албатта чиқиб, Мухтор билан урушамиз, дейишди. Шайб:
- Сабр қилинглар. Аввало унга айтингларки, бу ишлардан воз кечсин, ва сизларнинг хар бирингизга ҳаққини ўз ўрнида берсин, деди.

Сўнгра тун бўлгач, Шайб ибн Рабий Мухтор ҳузурига келди. Унга:

- Бу халқ бундай-бундай дейишади. Ҳаммаси сендан норози. Тўсатдан бир фитна бошланиши мумкин, деди. Мухтор ҳам...

– Мен уларнинг бирлашиб, ҳийла ва тил бириктиришларини анчадан бери биламан. Иншааллоҳ, дилларида нима ният бўлса, шуни бажараман. Булар, Шом ва Ҳижозда бўлган икки тоифа душман билан бориб жанг қилиш учун менга байъат қилганлар. Ва мана, Шомда Умавийлар душмандир, Маккада Абдуллоҳ бин Зубайр душмандир. Агар улар, бу икки душман билан уруш қилсалар, диллари нима истаса, мен ҳам уларга шуни бераман. Қайтадан келиб менга байъат қилсинлар, деди.

Шайб бу жавобни уларга етказгач, улар дедилар:

- Биз қилган бу байъатдан зерикиб, тоқатимиз тугади. Энди яна бир марта байъат қилишимиз керакми? – дедилар. Яна байъат қилишга рози бўлмадилар. Шайб яна Мухтор

ҳузурига борди. Лекин Мухтор ҳеч жавоб бермади. Мухтор улар рози бўлмаганини тушунди. Ва:

– Улар чиқиш қилиши мумкин, деб ўйлади. Дарҳол ҳечин туяси билан одам юборди. Иброҳим бин Молик ва Зиёд ўғли Ҳарбга юборган 7000 кишини қайтарди. Қолганлари эса иккинчи куни тўпландилар. Шайб бин Рабийъ ва Шимер бин Жавшан ва Муҳаммад бин Ашъасни Мухтор ҳузурига юбордилар.

– Ёки бу халқ нима билса шуни қилсин, ёки бу шаҳардан чиқиб кетсин, дедилар. Мухтор эса:

– Улар нима истаса, шуни бажараман, деди. Улар яхши муомала қилиб, Иброҳим келишини кутдилар. Лекин, Мухтор Иброҳим ва аскарини чақирганини келганлар билмас эдилар.

Мухтор берган жавобни эшитган бу уч киши қайтиб, бу хабарни ўз дўстларига етказдилар.

Сўнгра аскарлар орасида ихтилоф юзага келди. Баъзилар:

– У ёлғончи. Унинг Куфада бўлишини истамаймиз. Албатта, бу ердан чиқиб кетиши керак, дедилар.

Баъзилар эса:

– Қарайлик, ваъдасида турадимиз, вафо қиладимиз ёки йўқми, дедилар.

Аскарлар шу ихтилофда турганда, добул садоси эшитилди. Иброҳим бин Молик ўз аскари билан шаҳарга кириб келди ва Мухтор эшигига келган эди. Иброҳим, аскарнинг халқни бир тарафга йиғиб, кўчаларда турганини кўрди. Ва Мухторга:

– Бу нима? – деб сўради. Мухтор эса:

– Бу халқ, байъатни буздилар. Ва бизга қарши исёнчи бўлдилар. Бу аскар келгунгача мен уларга яхши муомала, ширин сўзлар қилдим, деди. Иброҳим ҳам:

– Буларга яхши муомала қилишнинг ҳожати йўқ. Уруш қилайлик, деди.

Шундай қилиб Мухтор ва Иброҳим йўлга чиқдилар. Аламати (Ё Оли сарати Ҳусайн), Шайб эса аскарига (Ё Оли Усмон) деб бақиртирди. Икки тараф аскари жангга киришди. Мухторнинг аскари ҳужум қилди. Шайбнинг аскарини тор-мор қилди. Уларни кўча-кўйларга қувиб тарқатиб юбордилар. Ва Иброҳим, ҳар бир маҳаллага аскар юбориб, учратганларини ушлаб ўлдирдилар. Ва Куфада уруш бўлиб, қон тўкилмаган кўча қолмади. То қуёш ботгунгача бу ўлдиришлар давом этди. Тирик қолганлар эса тўпланиб асир қилинди.

Ўшанда Мухтор:

– Асирлар кўрсатилсин, ва кўрингларки, улар орасида Ҳазрати Ҳусайнни ўлдирганлардан борми? Улар менга билдирилсин, деди.

Ўшанда, асирлар орасида ўша жангда бўлганлардан 250 киши топдилар. Бориб Мухторга бу одамларни хабар бердилар. У эса:

– Бу одамларнинг гарданларини уринглар, деди. Одамлари бу зотларни дарҳол сиёсат майдонига олиб бордилар, гарданларини уриб ташладилар. Қолганларини қамоққа ташладилар.

Мухтор яна саройига келди. Ўша куни Куфада кўп одам ўлдирилган ва қолганлари жароҳатланган ва асир қилинган эдилар. Ўша куни, жангда алоҳида 700 киши ўлган эди.

Шунинг устига Куфа халқи яна Мухтор устидан қарор чиқардилар. Бу урушдан кейин учинчи куни, Мадинадан Куфалик улуғлардан бир киши келди. Мухтор унга:

– Маҳдий мендан сўз очдими? – деб сўради. У эса:

– Ҳа, сўз очди, деди. Мухтор: Нима деди? – деб сўради. У киши эса:

– Маҳдий шундай деди: Мухтор ёлғонгўйдир. У Ҳазрати Ҳусайннинг қонини истайман, деб даъво қилади. Лекин Ҳазрати Ҳусайнни ўлдирганлар унинг билан бирга туришяпти. Унга Омир бин Саъд, Шимер бин Жавшан ва Синон ва ўша жангда иштирок этган 4000 киши – ҳаммаси Куфада унинг ёнида турибди, деди.

Мухтор:

– Валлоҳий, Маҳдий рост гапирди. Агар мен Ҳазрати Ҳусайнни ўлдирганларни ўлдирмасам, ёлғончи бўлай, деди. Сўнг аскар қўмондони Абдуллоҳ бин Комилни чақиртирди. Унга:

– Ҳазрати Ҳусайнни ўлдирганларни сўра, деди. Абдуллоҳ бин Комил эса:

– Эй амир! – деди. Мен уларнинг ҳаммасини биламан. Лекин, у одамлардан баъзилари қочган, баъзилари бу ерда. Улардан бири – аскар амирларидан Амр бин Саъддир. У Куфада ўтирибди. Ҳақиқат шундаки, бу фитна ундан чиққан. Ва амир унга муддат берган. Ва бири – Шимердир. У Абдуллоҳ бин Мутиъ вақтида биз билан уруш қилди. Тор-мор бўлиб қишлоқларга қочди. Ҳозир ҳам ўша ерда турибди.

Шунинг устига Мухтор, ўзининг Зирир исмли кулини эллик нафар қуролли билан Шимер бин Жавшани олиб келсинлар, деб юборди. Бу Зирирнинг қўмондонлигидаги эллик киши Шимер бин Жавшан турадиган қишлоққа бордилар. Шимерни ушлаб Мухтор хузурига келтирдилар. Мухтор:

– Бунинг боши билан бир бош яна керак, деди.

– Кейин, Амр бин Саъднинг ўғли Ҳафаса Мухтор хузурига кирди. Мухтор унга:

– Отанг қаерда? – деб сўради. У эса:

– Уйда ўтирибди, деди. Мухтор ҳам:

– Нега Ҳазрати Ҳусайн шаҳид қилинганида уйда ўтирмаган? – деб сўради. Кейин Абу Амрни юбориб, Амр бин Саъдни ҳам келтирди. Шимернинг ҳам, Амрнинг ҳам гарданини урдирди. Ва Ҳафасага:

– Эй ўғил! Мен биламанки, сен ўша жангда бирга эмасдинг. Лекин сенга отангдан кейин тирик қолиш муносиб эмас, деб амр қилди. Уни ҳам ўша пайтда гарданини уриб ташладилар. Ва шундай дедилар:

– Бу, Амирул Муъминин Ҳазрати Ҳусайннинг қонига иваз бўлсин, дедилар.

Ва сўнгра:

– Аллоҳ таоло ҳаққи учунки, агар бу каби юз киши қанча қон тўксанг ҳам, Ҳазрати Ҳусайннинг қонидан бир қатрасига тенг келмас, деди.

Иккинчи куни Муҳаммад бин Ҳанафийяга элчи юборди. Амр бин Саъд ва унинг ўғли ва Шимернинг кесик бошларини бу элчилар билан унга юборди. Ва мактуб ҳам ёзиб шундай деди:

Бисмиллаҳир раҳмонир раҳим.

Бу мактуб Мухтор бин Убайдуллоҳдан Маҳдий Муҳаммад бин Ҳанафийягадир. Саломдан сўнг шундай давом этарди:

Мен, Ҳазрати Ҳусайннинг қонини талаб қилиш ва Маҳдий сабабли байъат олиш учун чикдим. Ҳозиргача яхши муомала қилдим. Энди эса ўз ҳолатимни ўзгартирдим. Бу уч киши – Ҳазрати Ҳусайнни шаҳид қилганлар, уларнинг бошларини уриб ташладим. Сизга юбордим. Энди у воқеада номи зикр қилинганларни, қилич, ўқ ва найза ишлатганларни Аллоҳ таоло ёрдами билан топиб ўлдирмагунча қиличимни ғилафга қўймайман, на еб-ичаман ва на сув ичаман.

Мухтор, шу ниятга тушиб, уларни қидириб топиш билан машғул бўлди. Халқ ҳам Мухторнинг ҳақиқатан Ҳазрати Ҳусайннинг қонини талаб қилиб юрганини англади. Амр бин Саъд билан Ҳазрати Ҳусайнни шаҳид қилишда қатнашганларни Мухтор томонидан қидирилаётганини эшитиб, ҳаммаси қочиб Басрага кетди. Мусъаб бин Зубайр хузурига йиғилдилар. Мухтор эса топганларини ўлдириб, жасадини ўтида ёқар эди. Аввало Ҳавла бин Язид бин Саҳрни топдики, Ҳазрати Ҳусайн (р.а.)нинг бошини Убайдуллоҳ бин Зиёдга у етказган эди. Дарҳол буйруқ берди. Ҳавланинг икки қўли ва икки оёғини кесдирди. Уйи эшиги олдида қўли-оёғи кесилган ҳолда ташлаб кетдилар. Ундан кейин ифлос жасадини ўтида ёқдилар. Шу тарзда, у кишилардан топганларини бирма-бир олиб бориб ўлдириб, кейин ўтида ёқар эдилар. Ва турли-туман азоблар қилардилар. То ўн саккиз кишини шундай қилиб ўлдирдилар. Қоча олганлар қочиб Басрага кетдилар. Шундан кейин Куфа шаҳрида шундай тинчлик бўлдики, ҳеч ким ҳеч ким билан тортишиш ёки жанжал қилмас эди.

Агар кимнинг ким биландир даъвоси бўлса, ёки урушган бўлса, Мухторнинг сардорига:

– Бу киши Амр бин Саъднинг аскари билан бирга эди, дер эди.

Мухтор эса халқнинг бу шикоятларини ўзларининг ғаразлари ва душманликларига восита қилганини англади. Охирида бу ишни тарк қилди. Халқ ҳам тинчлик топди.

БУ ФИТНАНИНГ МУХТОР САБАБЛИ БАСРАГА ЁЙИЛИШИ

Хаворижлар Айнул-Вардда босиб олинганларидан сўнг у ердан қочиб Куфага кела бошладилар ва Мухторга байъат қилдилар. Улар орасида бир киши бор эдики, унга Мусанно ибн Махрама ал-Абдий дер эдилар. У Мухторга байъат қилган эди.

Мухтор унга ҳам:

– Басрага бор. Менинг номимдан Басра халқидан байъат ол. У ерда тур. Мен Куфадан хуруж қиладиган кун, сен ҳам Басрадан хуруж қил. Агар Аллоҳ таоло бизнинг ишимизни юриштирадиган бўлса, Басра ҳукмдорлигини сенга бергайман, деди.

Мусанно у ердан йўлга чиқиб Басрага борди. Унинг ўзи ҳам басралик эди. Унинг уйига «Саройи Ризк» деб аталган. У катта иморат эди. Шундай катта уй эдики, гўё бир қишлоқ эди. Ҳозирда эса бир маҳалла шаклига келган. Сарой эшиги ҳозирда маҳалла эшигидир. Катта темир эшиқдир. Кечалари у эшикни ёпишарди, шу тарзда бутун маҳалла муҳофаза қилинган бўларди.

Мусанно ўз уйига келгач, халқни байъатга чақирди. Халқ ҳам Мухтор учун байъат қилди. У вақтда Басрада ҳоким бўлиб Абдуллоҳ ибн Ҳорис бор эди. Унга «Канна» деб лақаб қўйган эдилар. У Абдуллоҳ ибн Зубайр тарафдори эди. Аммо Мусанно ўзини яширар, кўзга кўринмас эди. Бу ҳол Мухторнинг зиндондан чиқишигача давом этди.

Мухтор Куфадан хуруж қилган пайтда Мусаннога мактуб ёзди:

– Басрадан хуруж қил, деди. Бу билан у билан байъат қилганлар Саройи Ризқда йиғилдилар. Басра ҳокими бу ҳақда хабар топгач, бир аскар тўдаси билан Убоб ибн Ҳусайн номли қўмондонни Саройи Ризққа юборди.

Мусанно ёронлари билан урушга киришди. У маҳаллани муҳосара қилдилар. Мусаннонинг одамларидан қирқ нафарини ўлдирдилар ва Мусаннонинг саройини босиб олдилар. Мусанно эса одамлари билан қочди. Абди Қайс ўғлонлари маҳалласига қочди. У маҳалла аҳли Мусаннога ёрдам бердилар. Султоннинг аскарларини маҳаллага киритмадилар.

Ўша вақтда Абдуллоҳ ибн Ҳорисга хабар берилди. Фитна чиққанини тушуниб, Аҳнаф ибн Қайсни юборди. Унга:

– Бор, Мусаннога айт: ўз тарадарлари билан чиқиб кетсин, деди. Аҳнаф ҳам бориб, Мусаннога у ердан чиқиб кетишни айтди. Мусанно ҳам тўғри туриб, жамоати билан Басрадан чиқиб, Куфада Мухтор ҳузурига борди.

МУХТОР БИЛАН АБДУЛЛОҲ ИБН ЗУБАЙР ОРТАСИДАГИ ПАЙДО БЎЛГАН ФИТНА

Мухтор доимо:

– Мени Муҳаммад ибн Ҳанафия юборди, деб даъво қилар эди. Лекин Муҳаммад ибн Ҳанафия доим ибодат ва тоат билан машғул бўлар эди. Мухторга бу даъво ҳақида ҳеч қандай буйруқ бермаган эди. Аммо Мухтор:

– Мен Ҳазрати Ҳусайннинг қонини талаб қиламан, деб даъво қилганидан сўнг, Муҳаммад ибн Ҳанафия уни бу даъвосидан на қайтарди, на:

– Унга мен буйруқ бермадим, деди.

Халқ ҳам Муҳаммад ибн Ҳанафия илм, диндорлик, ибодат ва тоат билан машғул эканини билиб, англаб етдиларки, Мухторнинг бидъатларидан, шунча қон тўққанидан, ғоратларидан у ҳам безор бўлган. Мухторни шу сабаб билан:

– Ёлғончи (Каззоб), деб атадилар.

Мухтор, Муҳаммад ибн Ҳанафия унга ҳеч қандай эътибор бермаганини, мактуб ҳам ёзмаганини кўрди. Фақатгина Умар ибн Саъд ва унинг ўғлининг бошини, Шимрнинг бошини икки элчи билан унга юборганида, Муҳаммад ибн Ҳанафия шунчаки:

– Аллоҳ таоло бизга ҳам, унга ҳам тоат йўлида ёрдам бергай, деди.

Мухтор бошқа бир ҳийла қилиб, Муҳаммад ибн Ҳанафияни ташлаб, Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Зубайр уни қабул қилсин, деб орзу қилди. Шундоқки, ундан таянадиган орқа ва ёрдам бўлсин. Абдуллоҳ ибн Зубайрга бир мактуб ёзиб, шундай деди:

– Сен билурсанки, аввал сен билан байъат қилган мен эдим. Сен билан бирга Шом аскарига қарши сафларда жанг қилган мен эдим. Сен учун содиқ бўлдим, сен эса вафо қилмадинг. Мени Маккада на сақладинг, на бир шаҳарга вали қилиб тайинладдинг. Менга ҳеч қандай вазифа бермадинг. Мен ҳам туриб, Куфага келдим. Ўз уйимда ўтирадим. Халқ Абдуллоҳ ибн Мутиъдан шикоят қилиб, унга ҳужум қилдилар. Ва уни Куфадан чиқариб юбордилар. Менинг атрофимга тўпландилар. Ва:

– Сен шаҳарни сақла, то амирулмуъмининдан бир киши келгунича, дедилар. Мен ҳам шаҳарни муҳофаза қилдим. Бу қилган ишимни мен сен учун қилдим. Ҳозир ҳам Куфани сен учун сақлаяпман. Қандай фармон бўлса, фармонига бўйсуниб кутаяпман, деди.

Мухтор бу мактубини Куфа халқидан ҳам, Муҳаммад ибн Ҳанафиядан ҳам махфий ҳолда Абдуллоҳ ибн Зубайрга юборди. Ва Абдуллоҳ ибн Зубайр унга Куфанинг ҳукмдорлигини беради, деб умид қилди.

Қачонки мактуб Абдуллоҳ ибн Зубайрга етиб борди, Мухтор бир ҳийлага қўл урганини тушунди. Чунки Абдуллоҳ ибн Зубайр шундай киши эдики, араблар орасида ундан кўра тажрибали, тадбирли, тез қарор берувчи киши йўқ эди.

– Мухтор бир ҳийла билан Куфа ҳукмдорлигини эгаллаб, хоҳлаганини қилмоқчи, деди. Ва дарҳол Мухторга мактуб ёзиб, шундай деди:

– Мен сенинг ниятинг нималигини билурман. Лекин халқ ҳам сенинг менга қарши ва душман эканингни билурлар. Агар Куфа ҳукмдорлигини сенга берсам, на сенга манфаат бўлар, на менга. Энди Куфага менинг номимдан бир амир юбораяпман, Куфани унга топшир. Сен эса тур, менинг ҳузуримга кел. Мен сенга ундан ортиқроқни кўп-кўп бергайман. Ва халқ ҳам менга итоат қиляпти, деб ҳийлалар қилгудир, деди.

Абдуллоҳ ибн Зубайр сўнгра Амр ибн Абдуррахмон Маҳзумийни чақирди. Унга оттиз минг дирҳам пул берди. Ва:

– Бор, Куфага кет, деди. Мухторнинг одамани ҳам жавоб билан қайтариб юборди.

Мухторнинг одамаси келиб, Мухторга хабар берди. Мухтор мактубига ёзилган жавобни ўқиб, ҳайратга тушди. Ҳийласи Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Зубайрдан фойда келтирмаганини тушунди. Ва унинг ўрнига келаётган Амр ибн Абдуррахмон Маҳзумий билан урушиб, Абдуллоҳ ибн Зубайр билан очикча душман бўлишни истамади.

Сўнгра Зайд ибн Қуддамани чақирди. Унга беш юз киши берди. 70.000 дирҳам пул ҳам бериб унга:

– Бириёга (сахрога) кир. Амр ибн Абдуррахмон Маҳзумий ҳузурига бор. У Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Зубайр томонидан Куфа ҳукмдорлигига келмоқда. Унга айт:

– Сенинг Куфага боришинга йўл йўқ, деб. Ва унга айт:

– Эшитдимки, Зубайр ўғли сенга: «30.000 дирҳамни ол, қайт» деган экан. Агар қайтмаса, унга ёнингдаги аскарни кўрсат ва айт:

– Куфа эшигигача бор, ҳар жойда шундай аскарлар бор, деб айт, деди.

Зайд ибн Қуддама ҳам сахрога борди. Амр ибн Абдуррахмон Маҳзумийни сахро ўртасида топди. У бир манзилда тўхтаган эди. Унга бу хабарни етказди ва 70.000 дирҳам берилиши ҳақида айтди. Амр ибн Абдуррахмон...

– Чора йўқ. Албатта, Амирул Муъминин фармони билан Куфага боришим лозим, деди. Зайд бин Қуддома эса:

– Бу беш юз киши Куфага сен кирмаслигинг учун келган, деди. Амр бин Маҳзумий ҳам:

– Унда менга Куфага кирмаслик учун узр топилди, деди. 70.000 дирҳам пулни олди ва кайтди. Лекин Маккага бормади. Басрага бориб Абдуллоҳ Мутиъ билан бирга ўтирди.

Мухтор яна Ҳазрати Абдуллоҳ бин Зубайрга мактуб ёзиб:

– Эшитдимки, деди, Амр бин Абдуррахмон Басра йўлига кетган экан. Бунинг сабабини англадим. Аслида келишга қўрқибди. Мактуб ёзинг, келсин. Мен ҳам унга Куфани топшириб, Куфанинг беки (ҳокими) бўлсин, деди.

Ҳазрати Абдуллоҳ бин Зубайр Мухторнинг ҳийла ва фитна ила иш қўраётганини тушуниб:

– Унинг мақсади Куфа бекилик маншурини мендан олишдир, деди. Унинг мактубига жавоб бермади.

Шу билан бутун халқ Мухторнинг Муҳаммад бин Ҳанафийя ҳақида айтгани ёлғон эканини англади. Шу тарзда, халқ орасида Мухторнинг улуғлиги ва дабдабаси қолмади. Ҳолбуки, Абдулмалик бин Марвон ҳам, Абдуллоҳ бин Зубайр ҳам Муҳаммад бин Ҳанафийядан қўрқар эдилар, Мухторни унинг сирдоши деб билардилар. Шу билан, унинг хилофатдан қайтганини англадилар, Мухтордан зерикиб, унинг ҳақиқатдан норози бўлганини тушуниб етдилар. Ва шундан кейин Мухтордан қўрқмадилар.

Шу сабабдан Абдулмалик бин Марвон Абдуллоҳ бин Ҳорисни беш минг киши билан Вадийул Курага юборди. Бу қўшин Шомдан Мадинага етиб бориб, Мадинани эгаллар эди. Мадинада Ҳазрати Абдуллоҳ бин Зубайрнинг ҳокими бор эди. Ҳозир Мухтор шундай тадбир қилиб қўйган эдики, агар Абдулмалик ва Ҳазрати Абдуллоҳ бин Зубайр икки тарафдан унга қарши урушса, у ўртада ожиз қолиши мумкин эди. Ва у билиб турар эдики, Абдулмаликнинг аскарлари кўп, у билан енгил мумкин эмас. Абдуллоҳ бин Зубайрнинг аскарлари эса кам. Шунинг учун Мадинага аскар юборишни ўйлади. Аскар Мадинадан Маккага етиб бориб, Ҳазрати Абдуллоҳ бин Зубайр билан урушар эди, деди.

Лекин аскарлари Мадинага етиб келгач, Ҳазрати Абдуллоҳ бин Зубайр одам юбориб қудуқларни тўлдиришдан ва аскарининг ҳалок бўлишидан қўрқди, бу ҳолатларга қарши ҳеч қандай тадбир ўйлай олмади.

Абдулмаликнинг Маккага қўшин юборганини эшитгач, Мухторга ҳам ҳийла эшиги очилди. Ҳазрати Абдуллоҳ бин Зубайрга шундай мактуб юборди:

– Эшитдимки, Абдулмалик Мадинага аскар юборган экан. Агар менга амр қилсангиз, мен сизга улар билан уриш қилиш учун Куфадан аскар юборгайман. Ва менинг итоатим ҳам Амирул Муъминин томонидан маълум бўлсин! – деди.

Абдуллоҳ бин Зубайр ҳам:

– Яхши бўлар. Агар сен итоат йўлида бўлсан, юбор, деди.

Лекин Мухтор бу баҳона билан аскарини Бадийя (сахро) орқали ўтказмоқчи бўлди. Шухрабил Ҳамаданийни чақирди. Унга уч минг кишилиқ бир қувват бериб:

– Мен сени, қўринаётганича, Шом аскарлари билан Вадийул Курада жанг қилиш учун юбормоқдаман. Лекин менинг ҳақиқий мақсадим – сен аскар билан Мадинага етиб боргин, сўнг мендан келадиган амр билан Мадинани эгаллагин. У ердан Куфагача бўлган барча жойлар қўлимизга ва бошқарувимизга ўтсин. Ҳеч ким аскаримиз олдида турмасин. Сўнг, Маккага боришинг учун сени аскар билан юборгайман. У ерда Ибн Зубайр билан уруш қилгин. Ҳозир бу ердан чиқ. Агар сенга:

– Қаерга бораяпсиз? – деб сўрасалар:

– Шом аскарлари билан Вадийул Курада жанг қилишга бораяпмиз, дейсан. Мадинага борганингда у ерда тур. Ва менга мактуб ёз. Мен нима амр қилсам, шуни бажарасан, деди.

Шухрабил уч минг киши билан Куфадан чиққач, Ҳазрати Абдуллоҳ бин Зубайр ҳам Мухторнинг нияти шундай эканини тушуниб етди. Аббос бин Сухайлни чақирди:

– Менинг дунёда душманам бор, деди. Биринчиси – Шомда Абдулмалик бин Марвон, иккинчиси – Ироқда Мухтор. Лекин Абдулмаликнинг аскарлари кўп. Ва менинг ишим у билан бўлади. Бу эса анчагина осон эмас. Душманлигини ҳам ошкор қилган. Мухтор эса менга ҳийла ва найранг билан иш тутмоқда, ёмонликлар ният қилмоқда. Унинг дўстимими, душманимими эканини билолмайман. Ҳозирги ҳолда уч минг кишини

Мадинага юборди. Бу, гўё менга итоати сабабидан экан. Ва Шом аскарлари билан жанг қилишар экан. Мен ўйлаётганим, унинг мақсади шу баҳона билан аскарларини Куфадан Мадинага ўтказиш. Ва сўнг менинг устимга аскар юбориш. Энди сен икки минг киши билан бор, унинг аскарлари билан Мадинада бир жойда тур. Агар ростдан ҳам Шом аскарлари билан жанг қилиш учун келганларини билсанг, уларга ёрдам бер. Токи Шом аскарларини қайтариб юборишсин. Агар ҳийла ва найранг қилсалар, сен аввал унинг аскарлари билан уруш қил, тарқат. Кейин Шом аскарлари билан жанг қил, деди.

Аббос бин Суҳайл ҳам икки минг киши билан Маккадан чиқди. Мадинада Мухторнинг аскарлари бир сув ёқасига келиб тўхтаган эди. Ҳазрати Абдуллоҳ бин Зубайрнинг аскарлари ҳам у ерга етиб келди. Бирга ўша жойда тўхтадилар. Аббос бин Суҳайл яқка ўзи Шуҳрабил ҳузурига борди. Унга:

– Мухтор Амирул Муъмининга бўлган итоатини кўрсатиб яхши иш қилди. Мени ҳам Амирул Муъминин Шом аскарлари билан қилмоқчи бўлган урушингда ёрдам берсин деб юборди, деди. Шуҳрабил эса:

– Менга ҳам амирим Шом аскарлари билан жанг қилишни амр қилди. Кейин Мадинада, амри келгунча, туришни амр қилди, деди. Ўшанда Аббос бин Суҳайл Ҳазрати Абдуллоҳ бин Зубайрнинг шубҳа ва гумонлари тўғри эканини англади. Лекин Шуҳрабилга буни билдирмади. Унга:

– Сен нима фойда кўрсанг, мен ҳам сен биланман, деди.

Икки аскар бир жойда қўниб турдилар. Аббос бин Суҳайл ўз чодирига қайтди. Шуҳрабилга ва унинг аскарларига кўп ун, арпа ва таом берди. Шуҳрабил ишонч ҳосил қилди. Қуролларини ташладилар, қўй сўйишга тушдилар.

Пешин вақтидан кейин эди. Аббос бин Суҳайл минг киши билан Шуҳрабил устига юриб келди. Шуҳрабил:

– Ал-ғадр, ал-ғадр! – деб бақирди. Ўзи отга миниб, ўзи билан бирга етмиш киши ҳам отга миниб чиқди. Аббос бин Суҳайл Шуҳрабил ва у етмиш кишини ўлдирди. Қолган аскарга амон берди. Бир байроқ қадалди, баланд овоз билан:

– Ким бу байроқ остига келса, амондадир, деб эълон қилди.

Бутун аскар ўша байроқ остида тўпланди. Уч юздан ортиқ киши эса:

– Биз Зубайр ўғлининг амонига кирмаймиз, дедилар. Шунинг устига Аббос бин Суҳайл жангга киришди. Уларнинг ҳаммасини қиличдан ўтказди. Қочганлар саҳрога кириб кетдилар. Ейдиган, ичадиган нарсга топа олмаганликлари сабабли ўша саҳрода ўлиб кетдилар. Ҳеч бир киши омон қолиб, Куфадаги Мухтор ҳузурига ета олмади.

Аббос бин Суҳайл кейин Шом аскарлари билан ҳам жанг қилди. Уларни ҳам тор-мор қилди. Шу билан Мухторнинг ҳийласи сувга тушди, ботил бўлди. Мухтор эса Муҳаммад бин Ҳанафийга мактуб ёзиб, шундай деди:

– Шомдан Мадинага аскар келганини эшитдим. Шом аҳли Мадинага етиб зулм ва фитна чиқаришидан кўрқдим. Чунки улар ҳақ ва адолатни билмайдилар. Шу сабабдан мен уларни ҳайдаш учун аскар юбордим. Аммо Абдуллоҳ бин Зубайр ҳам аскар юборди. Иккала аскар бир жойда туриб қолдилар. Бир-бирлари билан келишув қилдилар. Кейин менинг аскарим уларга ишонч билан ғофил бўлиб қолдилар. Кейин улар менинг аскаримга ҳужум қилиб, аскаримни йиқитдилар. Ва ҳалок қилдилар. Энди мен Мадинага яна аскар юборишим лозим, токи Абдуллоҳ бин Зубайрнинг аскарлари билан жанг қилсинлар. Улар у ердан ҳайдаб чиқарилсин. Сўнг сен ҳам Мадина аскарларига ёрдам беришларини айтгин, деди.

Элчи бу мактубни Муҳаммад бин Ҳанафийга берганда, у ҳам унга шундай жавоб берди:

– Сенинг номанг (мактубинг) менга етди. Сен билгинки, агар мен уруш қилмоқчи бўлсам, кўп кишиларни бошимга тўплар эдим. Ва менга ёрдам берур эдилар. Лекин мен қўлимни бу дунё ишларидан тортдим. Аллоҳнинг ҳукмига юз буриб, охират тайёрлиги билан машғулман. Сен ҳам Аллоҳ ҳукмига юз буриб, итоат билан банд бўл.

Бу жавоб Мухторга етиб келди. Бутун халқ англадиларки: Мухтор ёлғон гапираётган экан. Бу ишларнинг барчаси Мухторнинг хийласи экан. Йўкса хоша, Муҳаммад бин Ҳанафийя бу ишлардан қўлини тортган, ўз ҳолича турган бир кишидир, дедилар.

АБДУЛЛАҲ БИН ЗУБАЙРНИНГ МУҲАММАД БИН ҲАНАФИЯНИ МАККАДА ҚАМАШИ

Ҳижрий олтмиш олтинчи йилда Муҳаммад ибн Ҳанафийя аҳли аёли билан бирга Маккага ҳаж қилиш учун борди. Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Зубайр Мухтарнинг макридан қўрқар эди. У деди:

– Мен Муҳаммад ибн Ҳанафийядан ҳам байъат олай. Агар Мухтар унинг халифаси бўлса, у ҳам байъат қилган бўлади. Агар қабул қилмаса, бутун халқ орасида ёлғончи ҳолатда қолади, – деди. Ва Муҳаммад ибн Ҳанафийядан байъат талаб қилди. Муҳаммад ибн Ҳанафийя эса:

– Сабр қил! Ишинг юришсин. Ва бутун халқ сенга байъат қилсинлар. Шундан кейин мен ҳам байъат қиламан, – деди. Ва улар орасида шундай суҳбат бўлди.

Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Зубайр унга:

– Нима учун бундай дейсан? Бир томондан Мухтарни юборгансанки, бу қадар фитна ва зулм ҳамда бидъат билан мусулмонларни ўлдиртиряпти. Бошқа томондан эса, сен имомликдан безорилик кўрсатяпсан. Ё имомат қил, ёки байъат қил, – деди.

Муҳаммад ибн Ҳанафийя яна байъат қилмагандан кейин Абдуллоҳ ибн Зубайр ғазабланиб, Муҳаммад ибн Ҳанафийяни ушлатди. Унинг аҳли аёлидан ўн етти киши билан бирга. Ҳаммасини Замзам қудуғи олдида уч кун қамоқда ушлади. Бундан кейин уларни у ердан чиқарди ва:

– Агар байъат қилмасанг, сени ўлдираман, – деди.

Муҳаммад ибн Ҳанафийя:

– Менга муҳлат бер, – деди. Абдуллоҳ ибн Зубайр:

– Бир соат ҳам муҳлат бермайман, – деди.

У ҳам:

– Субҳаналлоҳ, – деди. Сафвон ибн Умайя кофир эди. Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) уни динга даъват қилдилар. У ҳам муҳлат сўради. Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) унга икки ой амон бердилар. Сен эса менга:

– Бир соат ҳам амон бермайман, – дейсан. Марҳамат, нима қила олсан қил, – деди.

Халқ ҳам ўшанда:

– Чора йўқ. Албатта, амон бериш керак. У зот шундай бир кишики, дунёда беғамлик ва ҳукмронлик истамайди. Ундан қандай фитна келиши мумкин? Унга икки ой амон бер, сабр қил, – дедилар.

Абдуллоҳ ибн Зубайр халқнинг исён ва кўзғолон қилиб юборишидан қўрқарди. Унга икки ой амон берди. Лекин Замзам қудуғи олдида чикмаслик шартини қўйди.

– Муддат тўлгунча посбонлар уни қўриқлайдилар.

Шундан кейин Муҳаммад ибн Ҳанафийя ўз одамлари билан маслаҳатлашди ва суҳбат қилди:

– Бизга ҳеч ким ёрдам бермайди, фақат Мухтар ёрдам беради, – дейишди. Мухтарга мактуб ёзиб, Куфа халқидан ёрдам сўрашди. Муҳаммад ибн Ҳанафийя ўз ҳолатини ҳам уларга маълум қилди. Мактубни уч киши билан Куфага юборди. Ўн бир кундан сўнг мактуб Куфага етиб борди ва Мухтарга топширилди.

Мактуб Мухтарга етиб келгач, у хурсанд бўлди, шодланди. Ва:

– Мен унга шундай ёрдам берайки, Зубайр ўғли ҳайрон қолсин, – деб қасам ичди. Сўнгра халқни масжидда тўплади. Келган мактубни халққа ўқиб эшиттирди. Ва улардан Муҳаммад ибн Ҳанафийяга ёрдам беришларини сўради:

– Эй халқ! Бу имом Муҳаммаднинг мактубидир, инак, – деди.

Бутун Куфа аҳли бу чақириққа итоат қилди. Мухтар минг киши танлади. Уларга:

– Элликта, элликта, юзта, юзта бўлиб, алоҳида-алоҳида гуруҳларга бўлиниб Маккага етиб боринглар, – деди. Муҳаммад ибн Ҳанафияга 30.000 дирҳам сарф-харажат учун юборди. Улар ҳаммасибилан Макка дарвозаси олдида тўпландилар. Қиличларини суғуриб, ҳаммаси бирга Макка дарвозасидан ичкарига ҳужум қилдилар: (Ё Али саратилил Ҳусайн) ёки (Ваъдату Муҳаммад бин ал-Ҳанафия) деб бақиришди. Ўшанда, ҳазрати Абдуллоҳ ибн Зубайрнинг икки кунлик умри қолган эди. Кейин Мухтарнинг аскарлари тўсатдан Масжидул Ҳаромга кириб боришди. Посбонларни ўлдиришди. Муҳаммад ибн Ҳанафияни бутун аҳли аёли билан бирга у ердан чиқариб олишди.

Муҳаммад ибн Ҳанафия:

– Мен сизнинг, Аллоҳнинг уйида уруш олиб боришингизни истамайман, – деди. Маккада уч кун туриб, ўша 30.000 дирҳам пулни аскарларга бўлиб берди, ва Куфа халқини яна Куфага қайтарди. Ўзи эса аҳли аёли билан бирга Мадинага борди. Мадинада ўзини ибодатга бағишлади.

ИБРОҲИМ ИБН МОЛИК ИБН АШТАР ҲОДИСАСИ ВА ИБН ЗИЁДНИНГ ЎЛДИРИЛИШИ

Ўша йили Мухтор, Аштар ўғли Иброҳимни етти минг киши билан Убайдуллоҳ ибн Зиёдга қарши жангга юборди ва Убайдуллоҳ эса етмиш минг киши билан Мосул чегарасидаги Заб номли дарё бўйида қарор топди. Иброҳим ҳам яна етти минг киши билан унинг рўпарасига қарор топди. Ва Иброҳим, Амирул мўъминин Ҳазрати Али (р.а.) ўтирган минбарни ҳам бу жангга олиб келди. Ва шаҳид Ҳазрати Ҳусайн ва аҳли байтнинг саракларини, кафтанларининг парчаларини бир тобутга солди. Аскарининг олдига олиб келди. Эртаси куни жанг бўлиши керак эди. Шом буюкларидан Амр ибн Ҳаббоб Салами, Ибн Зиёднинг аскарининг чап томонида амир сифатида бор эди. Пинҳона Иброҳимнинг хузурига келди. Мухтор учун байъат олди. Ва:

— Жанг бўладиган куни бутун чап қанот аҳли билан сен томонга ўтаман, деди.

Эртаси куни бўлгач, Иброҳим аскарларининг сафларини тўғрилади. Суфён ал-Аздини ўнг қанотга қўйди. Али ибн Молик ал-Лаҳмини эса чап қанот устига қўйди. Ўзи эса аскарнинг ўртасида жой олди. Байроқни эса Мезоҳим ибн Моликнинг қўлига берди. Убайдуллоҳ ибн Зиёд ҳам ўз аскарини тузди. Ўнг тарафга Ҳусайн ибн Нумайрни қўйди. Ва чап қанотга Амр ибн Ҳаббобни жойлаштирди.

Бундан сўнг Шом аскарининг ўнг қаноти Иброҳимнинг чап қаноти устига ҳужум қилди. Али ибн Моликни йиқитдилар. Иброҳимнинг чап қаноти, бу ҳол устига, пароканда бўлди. Иброҳим эса чап қанот байроғини Абдуллоҳ ибн Варақага бериб:

— Қочаётганларнинг олдига чиқ, уларни ортга қайтар, деди. Ўзи эса бир тепага чиқиб:

— Эй баҳадир йигитлар! — деб бақирди. — Қаёққа кетяпсизлар? Тўхтанг! Куфагача қандай қочасизлар, ахир йўлда ҳаммангизни кириб ташлашади. Ортга қайтинг, деди. Халқ ҳам байроқни кўриб, Иброҳимнинг бақириқларини эшитгач, яна ортга қайтдилар.

Шундай қилиб, Иброҳим ўзи ўнг қанот қувватларига:

— Энди Ибн Зиёднинг чап қанотига ҳужум қилинлар, — деб амр берди. Чунки, Амр ибн Ҳаббобнинг унинг томонига ўтиши ёки пароканда бўлишига умид қилаётган эди. Лекин, у берган ваъдасида турмади. Қайтиш қилмади. Иброҳим ҳам ундан умидини узди. Бутун аскари билан Шом қўшини устига ҳужум қилди. Катта жанг бўлди. Саноксиз одам ўлди. Токи шом вақти бўлди. Аллоҳ таоло Иброҳимга ёрдам берди. Шом аскари пароканда бўлди, қочди. Иброҳим ҳам аскарига:

— Қанча душманни қиролсангиз, қиринлар, деди. Ўзи ҳам кўп одамни ўлдирди.

Ҳусайн ибн Нумайрга ҳам етиб борди. Уни ҳам ўлдирди. Кейин Убайдуллоҳ ибн Зиёдга етиб борди. Унга ҳам бир қилич уриб, уни икки бўлакка ажратди. Бошини кесди. Ўлганига ишонч ҳосил қилди.

Бундан сўнг Шом аскари кўркувидан ўзларини Заб сувига ташлашди. Заб дарёсида чўкиб ўлганлар, қилич билан ўлдирилганлардан кўп бўлди. Иброҳим, Мухторга ғалаба

хабарини бир мактуб билан маълум қилди. Зиёд ўғлининг кесик бошини ҳам мактуб билан бирга юборди. Ўша вақтда Мухтор, Султон саройида ўтирар эди. Убайдуллоҳ ибн Зиёднинг олдига, Ҳазрати Хусайн (р.а.)нинг бошини қандай қўйишган бўлса, худди ўша тарзда қўйдилар.

Бу ғалаба мактубидан икки кун аввал саройидан ташқари чиқиб, аскарга хутба ўқиб шундай деган эди:

— Эй мусулмонлар! Мен шаҳардан мана шунинг учун чиқдим. Сизга қўшиндан хабар беришни истадим. Фатҳ хабарини билдирмоқчи эдим. Билингки, Иброҳим, Убайдуллоҳ ибн Зиёдни ўлдирди. Аскарини ҳаммаси қиличдан ўтказилди. Қўплари эса Заб сувида чўкиб ўлди. Зиёд ўғлининг кесик боши ва ғалаба мактуби бир, икки кун ичида Иброҳимнинг элчиси билан келади, деди.

Орадан тўлиқ уч кун ўтди, элчи, Ибн Зиёднинг кесик боши ва фатҳномаси билан бирга келтирди. Мухтор, Иброҳимга мактуб ёзиб Мосул ва Жазирани Иброҳимга берди. Куфалик аскарлар ҳам Куфага қайтдилар.

МУСЪАБ БИЛАН МУХТАР ОРАСИДАГИ ВОҚЕА ВА МУХТАРНИНГ УШЛАНИБ ЎЛДИРИЛИШИ

Ҳижратнинг олтмиш биринчи йили бўлгач, Абдуллоҳ ибн Зубайр укаси Мусъаб ибн Зубайр билан Мухтарга қарши урушга аскар юборди. Бу Мусъаб – жасур бир киши эди. Басрага келган куни минбарга чиқди. Хутба ўқиди ва:

– Эй Басра аҳли! – деди. – Сизларнинг бир одатингиз борки, амирларга лақаб қўясизлар. Мен ўзимга «Жаррар» деб лақаб қўйдим, менга «Жаррар» деб айтинглар.

Жаррар эса тиланчи деган маъно эди. Мусъаб шундай қилиб Басрада турди, аскар йиғди. Ва Мухтардан қочганлар унинг ҳузурига келар эдилар. Уни қўзғатардилар ва:

– Куфага бор, чунки халкнинг қалби сен билан бирга, – дер эдилар.

Мусъаб ҳам аскар тўплади:

– Маҳлаб ибн Аби Суфрани ҳам ўзим билан олишим керак, – деди. Абдуллоҳ ибн Зубайр Аҳвон ва Форс мамлакатини шу Маҳлабга берган эди. У у ерда турарди.

Мусъаб ибн Зубайр Маҳлаб ибн Аби Суфрани қанча чақирса ҳам, у доимо баҳона қилиб келмас эди. Аммо Мусъаб Муҳаммад ибн Ашъасни унинг ҳузурига юборди. Нима қилган бўлса ҳам, охири Маҳлабни келтирди. У ҳам кўп аскар билан келди. Мусъаб унга ўзининг аскарини қудратини кўрсатди. Басранинг барча зодагонларини олиб, Куфа томон йўл олди. Бу ҳақда Мухтарга хабар беришди. Мухтар ҳам Куфа аҳлидан жам қилиб уларга хутба қилди ва:

– Бу қочоқлар бу ердан қочиб Басрага кетдилар. Энди тайёрланинглар, токи бу фосиқлар билан уруш олиб бораёйлик, – деди.

Иккинчи куни Аҳмад ибн Сумайрга бир оз аскар бериб жангга юборди. У ҳам туриб, бир кишлокқа етди. Бу жойга Мадар дер эдилар. Ўша кишлокқа қароргоҳ қилди. Мусъаб ибн Зубайр ҳам унинг қарши тарафига қароргоҳ қилди. Иккинчи куни икки тарафнинг аскарини тўпланиб саф тузишди. Ўнг ва чап қанотларини тузишди, жанг бошланди. Мусъаб барча Басра аскарларига амр берди. Улар Куфалиларга ҳужум қилишди. Аввало Куфа саркардаси Аҳмад ибн Сувайт ўлдирилди. Байроқ ерга тушди. Асам авлодидан бир киши бор эди, ерга тушган байроқни кўтарди. Ва шундай бақирди:

– Сабр, сабр, эй Куфа аҳли, эй Аллоҳнинг ёрдамчилари! – деди. Ўша пайт Басралик аскарлардан Маҳлаб ҳам:

– Эй Куфалилар! Ким учун кимни ўлдиряписизлар? Сизларнинг на имомингиз, на амирингиз бор, – деб бақирди. Куфалик халқ ҳам:

– Маҳлаб рост гапиряпти. Бизда имом йўқ. Ўзимиз учун нимага ўляпмиз, ўлдириляпмиз, – дейишди ва орқага қайтиб қочишди.

Мусъаб ибн Зубайр ҳам ўшанда Куфа йўлини тутди. Ўшанда Мухтар ҳам аскарини тўплаб Куфа шаҳридан ташқари чиқди.

– Ўша пайт Мухтарнинг ҳузурида 20.000 киши бор эди. Мусъабнинг аскарлари эса 40.000 киши эди.

Мухтар Савад билан Куфа орасидаги бир жойга келди, бу жойга Ҳарвар дер эдилар. Шу ерда қарор қилди. Мусъаб ибн Зубайр ҳам унинг рўпарасида қароргоҳ қурди. Икки кундан кейин жанг ҳолатига келишиб, ўнг ва чап қанотларга жангариларни қўйишди. Ва жанг бошланди.

Мухтарнинг аскарларидан Молик ибн Амр Муҳаммад ибн Ашъасга ҳужум қилди. Муҳаммад ибн Ашъасни мағлубиятга учратди. Уни орқага қочирди. Маҳлаб бундан хабардор бўлиб:

– Навбат бизга келди, – деб ўз аскарлари билан ҳужумга ўтди. Қонли бир жанг бўлди. То кеч киргунча давом этди, Мухтарнинг аскарларидан кўп киши қиличдан ўтказилди.

Мухтар отидан тушган эди. Қоронғу кечада ҳам жангни давом эттирди. Унга:

– Сенинг ёнингда ҳеч ким қолмади. Аскарингнинг ҳаммаси қочиб кетди, – дейишди.

Мухтар ҳам отга миниб Куфага келди. Саройига паноҳ топди. Эрта кун Мусъаб ибн Зубайр аскарига юриш амри бериб Куфа устига йўл олди. Шаҳар дарвозасига етганда, Мухтар халқни тўплаб, ташқари чиқиб жанг қилишни истади. Аммо одамлари:

– Сен билан бирга жанг қилишга ҳеч ким қолмаган. Куфа аҳли сени ёқтиришмайди. Шаҳардан чиқиш сен учун тўғри иш эмас. Султон саройига кир, балки бир тарафдан ёрдам етиб келар, – дейишди. Мухтар эса:

– Биз, мардлар каби ташқари чиқайлик ва жанг қилайлик, – деди. Лекин буйруғига амал қилинмади. Ва Мухтарни мажбуран саройга киритишди. Мусъаб ибн Зубайр ҳам шаҳарга кирди. Аскарини Мухтар бўлган сарой атрофида жойлаштирди. Бутун Куфа аҳли аввал Мухтарнинг ҳузурига келиб, унга итоат қилган эдилар. Энди эса унга қарши юриш қилдилар. Мухтарнинг саройда ўзининг одамлари билан бирга овқати ва ичимилиги қолмаган эди. Мухтар одамларига:

– Қачонгача бу кўшқда қамоқда турмиз? Чиқайлик, мардлар каби жанг қилайлик, – деди. Иккинчи кун Мухтар бомдод намозини ўқиди. Танини ювди.

Ўлсам жасадим сасимасин ва черимасин деб дорилар суртди. Ташқари чиқмоқчи бўлди. Одамлари:

– Сен ва биз учун бориб амон сўрайлик, – дейишди. Мухтар эса:

– Амон керак эмас. Келинглари, эшикни очайлик. Ҳаммамиз бирга уларга ҳужум қилайлик. Мардлар каби қилич урайлик. Мардларча ўлайлик, – деди. Йўлдошлари бу таклифга рози бўлишмади. Мухтарнинг сўзини тингламадилар. У ҳам:

– Агар рози бўлмасанглари, менга эшикни очинглари, мен ташқарига чиқай. Улар билан жанг қилай, ўлай. Шуни билгинки, бундан кейин сизларга амон бермаслар. Бошингизни қўй каби кесадилар. Энг яхшиси чиқинглари, улар билан жанг қилайлик. Токи шараф билан ўлайлик. Зиллат ва хорлик билан ўлманг, – деди.

Аммо одамлари бу таклифга рози бўлмадилар. Кейин Мухтарнинг ўзи эшикни очди. Ташқари чиқди. Ўзи билан бирга ўз одамларидан ўн тўққиз киши ҳам чиқди. Жанг қилишди. Охир-оқибат Мухтарни ўлдиришди. Ўшанда Мусъаб ибн Зубайр амр берди. Мухтарнинг қўлларини кесишди. Жума масжидининг эшигига михлаб қўйишди. Саройда бўлган халқ эса амон сўрашди. Мусъаб ҳам одамларини саройга юборди. Улар ҳаммани қўлларини боғлашди. Саройдан чиқаришди. Шаҳарнинг ўртасида кенг бир жой бор эди. Бу ерга Киноса дер эдилар. Мусъаб ибн Зубайр ҳам у ерга келди. Ҳаммасини тик турган ҳолда унинг ҳузурида тўхтатишди. Улардан бирига Бухайр ибн Абдуллоҳ деб аталган, сўз қилишни билган киши бор эди. Унга: бир неча сўз айт, деб олдинга чиқаришди. У Бухайр ҳам:

– Эй Амир! – деди. – Сен бугун икки манзил, икки ўтов орасидасан. Биринчиси – шуки, агар бизга мағфират қилсанг, Аллоҳ таоло раҳмати ва розилигини топасан. Ёки бизларни ўлдириб, Ҳақ таолонинг ғазоби остида қоласан. Биз биламизки, сен Аллоҳ таолонинг раҳматини истайсан, Унинг ғазобини истамайсан. Эй амир! Биз Ислом аҳлидан бир жамоатмиз. Сени билан бирга:

— Аллоҳ бирдир. Ва Муҳаммад — Ҳақнинг Расулидир, деймиз. Ва биз ушбу қиблага юзланиб намоз ўқиймиз. Ва сен шундай бир иш қилдингки, бундай ишни ҳеч ким қилмаган. Бизнинг Куфада турли мазҳабларимиз бор эди. Ва бизнинг орамизда дин йўлида жанг қилиш лозим бўлди. Улар биздан ўлдирдилар, биз улардан ўлдирдик. Бугун сен биз устига ғолиб келдинг. Бизга мағлубият насиб этди. Энди, истаганинг нима бўлса, бизга шундай қил. Умид қиламизки, бизга каримлик қилиб, афв этгайсан. Таки қиёмат кунида Аллоҳ таоло ҳам сенга каримлик қилиб, сени афв этгай. Зотан ўша пайтда сенинг умидинг У Зотадир, деди.

Бу сўзларга Мусъаб ибн Зубайрнинг қалби ёниб, кўзғолди:

— Мен ҳам сизларни афв этаман, деди. Лекин ўша пайт Абдуррахмон ибн Муҳаммад ибн Ашъас сўзга аралашиб:

— Эй амир! — деди. — Булар ўшаларки, бизнинг эшикларимизнинг хизматкорлари эдилар. Замонасида бизга аямадилар. Уларга фақат қон тўкиш ва молни талон қилиш иши юклатилганди. Бошқа ишлари йўқ эди. Бизнинг боболаримизнинг қони уларнинг гарданидадир. Сен уларни афв этишингга биз рози эмасмиз. Шунда Бухайр ибн Абдуллоҳ:

— Эй амир! — деди. — Агар биз қон тўккан бўлсак, улар ҳам бизнинг қонимизни тўкдилар. Эртага сизга бу халқ билан бирга жанг қилиш керак бўлади. Бизни афв этингки, сизнинг душманингиз билан сизнинг олдимизда жанг қилайлик. Қонимиз сизнинг гарданингизда қолмасин. Агар ғалаба қилсангиз, хизмат ҳақини адо қилган бўлармизки, жонимизни афв этдингиз, деди.

Бу сўзлар устига Абдуррахмон ибн Муҳаммад ибн Ашъас:

— Эй амир! — деди. — Куфада шундай киши йўқки, булар у ерда қон тўкмаган бўлсин. Бу шаҳарнинг барча эркаклари, аёллари ва болалари буларнинг душманидирлар.

Сен буларга нисбатан Куфа халқини алмаштирасанми?

Абдуррахмон бу сўзларни айтгач, тўрт томондан:

— Агар сен буларни афв этсанг, биз жим турамиз, деб ўйлама, — деган сўзлар баланд кўтарилди. Мусъаб ибн Зубайр бутун шаҳар аҳолиси бу сўз устида турганини кўриб:

— Буларни ўлдиришлар, — деб амр берди. Бу амр устига олти минг кишининг ҳаммаси ўлдирилди. Мусъаб ибн Зубайр бутун минтақалар аҳолисидан ва куфаликлардан байъат олди. Иброҳим ибн Молик ибн Аштар бу вақтда Мосулда эди. Мусъаб унга мактуб ёзиб:

— Мен билан байъат қил, таки у амирликнинг ҳаммасини сенга берай, — деди. Иброҳим ҳам қабул қилди. Мусъабнинг ҳузурига келди. Абдуллоҳ ибн Зубайр билан байъат қилди. Мусъаб Маҳлабни унинг вилоятига юборди. Ва Иброҳимга:

— Сабр қилгин, Шомни олсак, сенинг вилоятингни яна сенга берамиз, — деди.

Ҳижратнинг 67-йили тугагач, Мусъаб ибн Зубайр ҳаж қилиш учун Куфадан Маккага йўл олди. Йўлда Мадинага ҳам борди. Ва Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Умар ал-Хаттоб Мадинада бўлиб турган эди. Мусъаб уни зиёрат қилди. Салом берди. Ҳазрати Абдуллоҳ жавоб қайтармади. Мусъаб ибн Зубайр Абдуллоҳ уни танимади деб ўйлади.

— Аслаҳаллоҳ. Мен Мусъабман, — деди. Ҳазрати Умарнинг ўғли Абдуллоҳ эса ғазаб билан шундай жавоб берди:

— Сен ўша шахс эмассанмики, 6000 кишини Рамазон ойида ўлдиргансан? — деди.

Мусъаб ибн Зубайр:

— Улар исёнчилар эди, — деди. Абдуллоҳ эса:

— Валлоҳий, агар уларнинг ҳаммаси отангдан қолган мерос кўйлар бўлганида ҳам, Юксак Аллоҳ сендан: «Уларни нега ўлдирдинг? Бу қадар халқни нега ўлдирдинг?» — деб сўрайди, — деди. Мусъаб Маккага етиб бориб ҳажни адо этгач, катта акаси Абдуллоҳ ибн Зубайр унга бутун Ироқ ва атрофларини берди. У ҳам ҳаждан қайтиб яна Басрага келиб ўтирди. Ва мамлакатни бошқариш ва идора қилиш билан машғул бўлди.

АЗАРИҚАЛАРНИНГ ФОРСДАН ИРОҚҚА КЕЛИШИ

Ҳижратнинг 68-йилида Мусъаб ибн Зубайр ҳаждан қайтиб Басрада ўтиргач, Жазр ибн Абдуллоҳни Куфага амир қилиб тайин қилди. Маҳлабнинг Ахвездан ҳайдаган Эзариқа ховарижлари ҳам пароканда бўлган эдилар. Лекин Маҳлаб Ахвездан кетгач, Эзариқалар Форсда тўпландилар. Ва Зубайр ибн Мужурни ўзларига амир қилиб тайин қилдилар. Ва Мусъаб ибн Зубайр устига йўл олишди. Мусъаб улар билан жанг қилди ва уларни мағлубиятга учратди. Улар эса у ердан қочиб Кирмонга етиб бордилар. Тўрт ой у ерда турдилар. Яна куч тўплаб Форсга келишди. Басра ва Ахвозга етиб бормоқчи бўлдилар. Ортидан Мадаинга келишди. У ерда фитна чиқардилар. Талончилик ва қон тўкиш билан машғул бўлдилар. Талончиликни давом эттириб, Савадгача келдилар. Фурот дарёсига етиб келиб, у ерда қарор топдилар. Қайси одамни топсалар, ўлдирдилар. Халқ улардан жуда кўп азият кўрди.

Охирида Куфанинг улуғ кишилари тўпландилар. Улар ҳам бу йиғилишни эшитиб, кўркдилар. Кўприкни ёпиб, Исфаҳонга етиб бордилар. Ўша вақт Ҳазрати Аттоб ибн Асид у ерда амир эди. Исфаҳонни муҳосара қилди. Тўрт ой шаҳар дарвозасида аскарини тўхтатиб турди. Аттоб бу муҳосарада жуда кўп азият чекибди. Чунки шаҳарда озуқа йўқ эди. Бир кеча, Аттоб шаҳар дарвозасидан чиқиб, уларга кечаси хужум қилди, Зубайр ибн Мажурни ўлдирди. У халқдан, қиличдан қутилганлари қишлоқлари ичига тарқалдилар. Улар орасида Анас ибн Қатр ал-Фасеҳ номли баҳадир бир киши бор эди. Уни ўзларига амир қилишди. У ҳам уларни Кирмон тоғларига етаклади. Бир муддат у ерда тургузди. Ундан кейин яна Ахвозга келишди. Басрага хужум қилишди. Халқ:

— Булардек ховарижлар билан Маҳлабдан бошқа ҳеч ким етарли эмас, — дейишди. Бу вақтда Маҳлаб Мосулда эди. Мусъаб ибн Зубайр Иброҳим ибн Молик Аштарни Мосулга юбориб, Маҳлабни Ахвозга ховарижлар билан жангга юборди. Маҳлаб улар билан саккиз ой урушди. Лекин ҳеч қандай муваффақият қўлга кирита олмади. Чунки ховарижлар сони жуда кўп эди. Бу саккиз ой ичида бирор кун бўлмадики, жанг қилмаган бўлсинлар. Бу воқеалар Ҳижратнинг 68-йилида бўлиб ўтди. Ўша йили Маккада ҳаж муносабати билан уч амирдан уч байроқ келтирилган эди. Биринчиси, Маккада бўлган Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Зубайрнинг байроғи эди. Ва у:

— Мен амирул мўъмининман, — дер эди.

Иккинчи байроқ, Муҳаммад ибн Ҳанафийянинг байроғи эди. У ҳам халқи билан Маккага келган, Мадинадан байроқ олиб келган эди.

Учинчи байроқ эса Абдулмалик ибн Марвоннинг байроғи эдики, Шомдан юборилган эди.

Маккада бўлган халқ бу йили лол қолган эди. Ва бу уч байроқни Арафот тоғига чиқардилар. Уч тоифа бўлиб ҳаж фаризасини адо қилдилар. Бошқа вилоятлардан келган халқ Жума ва Ийд намозларини ўқишга ожиз қолдилар.

— Бизга албатта бир имом керак, — дедилар.

АБДУЛМАЛИК БИЛАН АМАКИ ЎҒЛИСИ АМР ИБН САИД ЎРТАСИДАГИ ВОҚЕАЛАР

Амр ибн Саидга “Амр ул-Ашдақ” дер эдилар. У Марвон ибн Ҳакамнинг укаси эди. Жуда ҳам эътиборли, улуғ бир зот эди. Умайя ўғиллари орасида улуғлик Абу Суфъндан олдин Саидники эди. Бу Саиднинг Макка ва Тоифда амрига итоат қиладиган одамлари бор эди. Муовиянинг ўғли Язид вафот этгач, бу Амр ибн Саид халифалик менга ўтади, деб умид қилган эди. Марвоннинг халифаликка тамааси йўқ эди. Токи... уни Ибн Зиёд халифаликка рағбатлантирди, Марвон Саиднинг ўғли Амрни алдади ва:

— Мен қаридим (қаридим), халифаликни сенга беришим керак, — деди. Амр ибн Саид мард киши эди. Марвон олдидаги Маржи Роҳт урушида жуда кўп жанг қилди. Шу сабабли, Марвон уни валиаҳд қилиб тайин қилади, деб умид қилган эди. Аммо Марвон у билан қилган аҳдига вафо қилмади.

Мусъаб ибн Зубайр Ироқ ишлари билан машғул бўлаётган пайтда, Азорақа аҳволи Аҳвозга келган эди. Маҳлаб саккиз ой давомида улар билан урушиб турди. Абдулмалик Ироққа рағбат қилган эди:

– Бу машғулотлар орасида Ироқни эгаллашни истади. Ҳижратнинг олтмиш тўққизинчи йили кирганда, Абдулмалик кўп аскар билан Шомдан чиқди. Амр ибн Саидни Шом устига вакил қилиб қолдирди. Ироққа юзланди. Вақти келиб, Айнул-Курага етгач, қиш бўлганидан қор ва совуқлар бошланди. Абдулмалик у ерда турди ва:

– Ҳеч бир иш қилмасдан орқага қайтмаслигим керак, – деди. Ва ёз фаслини кутди. Аввало аскарини Ироққа юбориб, Ироқни эгаллашни истади. Буни фурсат деб билган Амр ибн Саид исён қилди. Абдулмаликка муҳолиф бўлиб, халқни ўзига байъат қилдирди. Кўп аскар тўплади. Абдулмалик эса бу ишга аралашмади. Сабр қилди. Қиш ўтгач, Шомга етиб келди. Амр ибн Саид қўрқиб, Шомнинг ичига паноҳ топди. Абдулмалик Димашқни (Шомни) муҳосара қилди. Шаҳарнинг кўп аскарлари Абдулмалик тарафга ўтишди. Амр эса, якка ҳолда ўзининг содиқ кишилари билан қолди. Бу ишни уддалай олмаслигини англади. Абдулмалик билан сулҳ қилмоқчи бўлди. Абдулмалик унга ҳеч қачон ёмонлик қилмасликка қасам ичди. Амр ҳам Шомдан чиқиб, Абдулмаликка байъат қилди. Шундай қилиб фитна тўхтатилди. Шу ҳолда бир муддат ўтди. Абдулмалик Амр ибн Саидни жуда катта эҳтиром ва иззат билан ҳимоя қиларди. Қачон у ҳузурига келса, тахтда бирга ўтирарди. Аммо Абдулмалик Амр ибн Саидни йўқ қилмоқчи ва ўлдирмоқчи эди. Бир куни тонгда одам юбориб, уни чақирди. Амрнинг укаси Яҳё ибн Саид унга:

– Бугун Абдулмаликнинг ҳузурига борма. Ичимда кўркув бор, – деди. Амр:

– Аллоҳ ҳаққи билан айтаман, агар мен ухлаётган бўлсам, у мени уйғота олмайди, – деди. Укаси Яҳё ҳам:

– Агар мени тингламасанг, ҳеч бўлмаганда кафтанинг тагига зирҳ кий, – деди. Амр ибн Саид ҳам кафтанининг остига зирҳ кийди. Ўзининг озод қилган қулларидан юз кишини олиб, улар билан бирга йўл олди.

Абдулмалик ҳам ўз аҳли оиласидан юз киши билан келишиб, бир гуруҳ одам тўплаган эди. Амр хонасига киргач, ўша юз кишини кўрди. Аҳволни англади. Аммо эътибор бермади. Абдулмалик уни тахтида ўтиришга чорлади. Амр ибн Саид ўтирди. Абдулмалик у билан ҳазил қилиб, кулди. Шомнинг ёмон аҳволларини сўзлаб берди. Амр ибн Саид:

– Эй Амирул мўминин! у ишларни эслама, – деди. Абдулмалик ҳам:

– Мен уни афв қилдим. Аммо мен қасам ичганманки, сенинг бўйнингга ва қўлингга кишан ва занжир тақай. Энди эса қўлингга бир занжир кишан тақайликки, менинг қасамим амалга ошсин. Бу сенга ҳеч бир зарар келтирмайди, – деди. Амр ҳам:

– Бошқа бир пайтда ҳам уни қиларсан, – деди. У ерда ҳозир бўлган халқ:

– Субҳаналлоҳ. Бу ишда сенга нима зарар бор? Фақат подшоҳнинг қасами амалга ошсин, – дейишди. Амр ибн Саид ҳам:

– Агар менга бу занжирни тақяпсизлар, ораларингизда уни қайта оладиган ким бор? – деб сўради. Ўшанда Абдулмалик:

– Мен уни ўз қўлим билан оламан, – деб қасам ичди. Аммо «тирик пайтингдами, ёки ўлгандан кейинми» демади. Абдулмалик бу қасамни ичгач, Амр ибн Саид:

– Эй Амирул мўминин! – деди.

Абдулмалик амр қилди. Кишан ва занжир олиб келишди. Амр ибн Саиднинг бўйнига ва оёғига уларни тақишди. Қўлларини боғлашди. Амр бир муддат турди. Анча вақт ўтгач:

– Нима дейсан? – деб сўради. Абдулмалик ҳам:

– Сабр қил, – деди. Амр ҳам:

– Мен сабр қиламан. Лекин сен бузасанми? – деди.

Абдулмалик эса:

– Сен аҳдни буздинг, менга итоатсиз бўлдинг, деди. Ва қўлини чўзди. Амр ибн Саиднинг ёқасидан ушлади. Ўзи томон тортди. Амрнинг юзи ўтирган тахтага уриб тушди, тиши синди. Ҳамон ўша заҳоти муаззин азон ўқиди. Абдулмалик турди. Намозга турди. Укаси Абдулазизга:

— Уни ўлдир, — деб амр берди. Абдулазиз ҳам Амрни ўлдириш учун қиличини суғурди. Амр:

— Эй амаки ўғлим, сен мени ўлдирма, токи қоним сенинг гарданингда бўлмасин. Менга раҳм қилгин, бошқа биров мени ўлдирсин, — деди.

Бу сўзлар устига Абдулазизнинг қалби оғриди, ёнди. Ва раҳм келиб, Амрни ўлдиришдан қайтди.

Абдулмалик ташқарига чиққанида, Амр чиқмади. Амрнинг одамлари Абдулмалик уни ҳибс этганини англадилар. Акасига хабар бердилар. Акаси Яхё ибн Саид дарҳол озод қилинган қулларидан минг кишини тўплади. Улар келишди. Абдулмалик намоз ўқиётган эди. Улар масжидга киришди. Халқ кўрқди. Намоз бузилди. Абдулмалик:

— Бу жанжал нима? — деб сўради. Яхё ибн Саид Абдулмаликдан:

— Акаим қаерда? — деб сўради. У ҳам:

— Ичкарида. Акаим Абдулазиз билан бирга ўтирибди, — деди. Яхё ибн Саид:

— Айтинг, ташқарига чиқсин, — деди. Абдулмалик:

— Жўнатаман, — деб ичкарига кирди. Яхё ибн Саид ҳам унинг орқасидан кирмоқчи бўлди. Абдулмалик:

— Эшикни ёпинг, — деб амр берди. Яхё ибн Саид ташқарида қолди. Эшик олдида, у халқ билан жанжал бошланди. Қиличлар яланғоч қилинди. Абдулмалик шошилиб, тезда ичкарига кирди. Ва Абдулазиздан:

— Уни ўлдирдингми? — деб сўради. У:

— Юрагим чидамади, сўзларига раҳмим келди, ўлдирмадим, — деди.

Абдулмалик:

— Сенга лаънат бўлсин. Ва сени туғган онага лаънат, — деди. Ва Абдулмалик, ўз қулларидан бири қўлидан ханжарни олди. Амрнинг қорнига уради. Ханжар ичкарига кирмади. Қўлини Амрнинг елкаларига қўйди. Унинг зирх кийганини кўрди. Ва:

— Сен ростдан ҳам жангга тайёрланган экансан, — деди. Бир қулига амр берди. Амр ибн Саидни ёнбошига ётқизди, бўғозини кесди.

Бу пайтда сарой эшигидан жанжал овозлари эшитиларди.

— Бу овозлар, бу жанжал нима? — деб сўради. Унга:

— Яхё, қуллари ва халқи билан сарой эшиги атрофини ўраб олди, — дейишди. Абдулмалик:

— Амрнинг бошини бино томига чиқаринг. Ва уларнинг устига ташланг, — деб буйруқ берди. Ва Абдулазизга:

— Икки тўла динор олиб кел. Томдан пастга соч, — деди.

Амрнинг боши томдан пастга ташланди. Ва икки тўла ҳам ялтир-ялтир динорлар сочилди. Яхё ибн Саид қочди. Халқ эса тийинларни теришга тушди. Ва кеча бўлди. Ҳамма тарқалиб кетишди.

Абдулмалик эртаси куни амр берди. Яхё ибн Саидни ушлашди. Ўз қабиласидан ва одамларидан ва қулларидан бир гуруҳни ҳам ушлашди. У ҳам:

— Ҳаммасини ўлдиринглар, — деб буйруқ берди. Абдулазиз:

— Ҳаммасини ҳам ўлдирмакчимисан? — деб шафқат билан илтимос қилди. У эса у гуруҳнинг барчасини қамокқа юборди. Бу фитна бостирилди. Яхё ибн Саид бир ой зиндонда қолди. Абдулмалик уларнинг ишини, аҳволлари қандай бўлиши ҳақида сўради. Ва:

— Уларни ўлдиришга қийналяпман. Ва қўйиб юборишдан ҳам кўряпман. Ва кўрқаманки, янги бир фитна бошланиб қолар, — деди. Одамлари эса:

— У ҳолда уларни Шомдан бошқа бир ерга сўр. Агар у ерда жим бўлиб туришса — жуда яхши. Агар душман тарафга ўтсалар, у пайтда жангларда жон беришар. Агар сенинг қўлингда тутқин бўлсалар, гуноҳкор бўлишар. Ва сен у пайтда узрли бўласан, — дейишди.

Абдулмалик уларни Шомдан чиқариб юборди. Ҳижратнинг етмишинчи йили келди. Рум императори жуда кўп аскар тўплаб Шом устига хужум қилди. Абдулмалик уларга қарши чиқди ва Бизантийликларни пароканда қилди. Йилда тўрт минг мисқол қизил олтин

бериш шартлари билан сулҳ тузилди. Ҳижратнинг етмиш биринчи йили бўлгач, Абдулмалик Шом вилоятида ким унга мухолифат қилса, уларни ўлдиртирарди. Ва Шом унга қолди. Ироқда эса Мусъаб ибн Зубайр билан жангга киришди.

АБДУЛМАЛИК ИБН МАРВОННИНГ ИРОҚҚА КЕЛИШИ ВА МУСЪАБНИ ЎЛДИРИШИ

Ҳижратнинг етмиш биринчи йили охирида Абдулмалик аскарлари билан Шомдан йўлга чиқди. Басра ва Куфадан унга кўп мактублар келган, уни бу ерларга чақиришган эди. Ироқда уларга «Марвонийлар» деб аталарди. Мусъаб Марвонийлардан кимни топса, ўлдирар эди. Улар ҳам яширин ҳолда йиғилиб, Абдулмаликка мактуб ёзишди. Абдулмалик ҳам шу даъват сабаб Ироққа йўл олди.

Мусъаб ибн Зубайр ўша пайт Куфада эди. Басрада эса унинг вакили Убайдуллоҳ ибн Абдуллоҳ ибн Муаммар бор эди. Ва Убод ибн Ҳусайн Басрада аскар бошлиғи эди.

Молик ибн Мусаммий,

Амр ибн Асма,

Нафеъ ибн Ҳорис,

каби Басранинг зотли кишиларидан кўплар Абдулмаликнинг ҳузурига келишди. Абдулмалик Шом ва Ироқ чегараси бўлмиш Мускега етганида Холид ибн Абдуллоҳ ибн Убайдни яширинча Басрага юборди ва унга:

– Басрага бор. Биз томондан бўлган дўстларимизнинг уйидан бирига туш. Басра аҳлидан биз учун байъат ол. Балки Мусъабнинг қолдирган вакилини шаҳардан ҳайдашар, – деди.

Холид ибн Абдуллоҳ Басрага борди. Амр ибн Асманинг уйида меҳмон бўлди. Амр уни қабул қилди, меҳмон қилди. Аммо Басра аскарининг қўмондони Убод ибн Ҳусайн унинг келганини эшитди. Басра амири ҳам Амрга одам юбориб:

– Холидни уйингдан чиқар. Акс ҳолда одам юбориб, уйингни бошингга ағдариб ташлайман, – деди. Амр эса:

– Холид менинг уйимда эмас, – деди.

Кеча бўлган пайтда Амр Холидга:

– Сени ҳеч ким сақлай олмайди. Агар сақлар кимса бўлса, фақат Молик ибн Мусаммий сақлар. Чунки у бутун Басранинг зотлисидир. Ва унинг одамлари кўп, – деди.

Холид ибн Абдуллоҳ ҳам кечаси Молик ибн Мусаммийнинг уйига борди. Молик уни қабул қилди. Воил ибн Бакироғлилар қабиласидан бўлган ўз қабиласини чақирди. Бутун Марвонийлар Молик ибн Мусаммийнинг уйида йиғилишди. Убод буни эшитди. Амирга хабар берди. Амир ҳам Убод билан бирга жами йигирма тўрт кун жанг қилди. Молик Марвонийларни яхши кўргани учун ўзи ҳам жанг қилди. Маҳаллани беркитди. Аммо кўзига ўқ тирқалди, кўзи чиқди. Бу ҳақда Мусъаб ибн Зубайр хабар топди. Зежр ибн Қайсни аскарлари билан бирга ёрдамга юборди. Бу ёрдам етиб келгач, Холид ва Моликнинг аскарлари келган ёрдамчилар олдида ожиз тушиб, уйларига ёпилишди. Ва Молик ибн Мусаммий ҳам Холид ибн Абдуллоҳга ёрдам қилганидан афсус қилди. Унга:

– Сен яна Абдулмаликнинг ҳузурига бор. Унга айт:

– Басра аҳлининг кўпчилиги сен билан бирга. Лекин сени кўрмагунча жанг қилмаяптилар, – деб айт, – деди. Аскар қўмондони Убод ибн Ҳусайнга одам юборди. Ўзи, қабиласи ва Холид ибн Абдуллоҳ учун амон сўради. Убод ҳам уларга амон берди. Мақсади – Холид ибн Абдуллоҳнинг Басрадан чиқиши эди.

Холид ҳам Басрадан чиқиб, халифа Абдулмаликнинг ҳузурига борди. Мусъаб эса Холид ибн Абдуллоҳни Куфага амир қилиб тайинлаб, ўзи шошиб Басрага борди. Басрага яқинлашганда, Молик ибн Мусаммий қочиб Аҳвозга кетди. Мусъаб эса Басрага келгач, Моликнинг уйини вайрон қилди. Марвонийлардан кимни кўрди ва топди – уларни амонсиз ўлдиртирди. Аммо Абдулмаликнинг ҳам Куфага келишига кўрқарди. Куфа халқига ҳеч ишонмас эди. Чунки уларнинг ҳеч кимга вафо қилмаслигини биларди. Басра

аскаридан ҳам ҳеч кимга ишонмас эди. Фақат Маҳлабга ишонарди. У эса Аҳводда эди. Уни Аҳводдан чақиртса, Хаворижлар Аҳводни эгаллашларидан кўрқарди.

Куфа халқидан ҳам ҳеч кимга ишонмас эди. Ишонган кимсаси фақат Молик ибн Аштар эди. Шу сабаб Мусъаб, ўрнига Убод ибн Ҳусайнни Басрага амир қилиб тайинлаб, Куфага келди. Басра аскаридан ўзи билан ҳеч кимни олиб келмади. Абдулмалик эса барча куфалик зотли кишилар ва аскар қўмондонларига мактуб ёзиб, уларга кўп ваъдалар берди. Мактубида:

– Агар менинг ҳузуримга келмасанглар, камида Мусъаб билан турманглар, қочинглар, – деб ёзган эди. Улар ҳам жавоб ёзиб:

«Қачонки Мусъаб сен билан жангга чиқса, биз у билан жангга чиқмаймиз», – дейишди. Абдулмалик Иброҳим ибн Моликга ҳам мактуб юборди. У эса Абдулмаликнинг мактубини очиб ўқимади, қабул ҳам қилмади.

Мусъаб ибн Зубайр Куфага келгач, зотлилардан ҳеч ким:

– Бизга Абдулмаликдан мактуб келган, – демадилар. Аммо Иброҳим ибн Молик ибн Аштар, ўз ҳузурига келган мактубни Мусъаб ибн Зубайрга олиб келди ва:

– Бу мактуб менга Абдулмаликдан келган. Аммо очиб ўқимадим. Сен ол, ўқи. Шунинг ҳам билгинки, Куфадаги барча зотлиларга, амирларга шу мактуб келган, – деди. Мусъаб ибн Зубайр Иброҳим ибн Моликка дуо қилди ва:

– Бу фидокорлик сенга ярашади, – деди.

Шундай қилиб Мусъаб Иброҳим ибн Молик ибн Аштарга келган мактубни ўқиди. Иброҳим:

– Амр бер. Қолган амирлар ҳам келган мактубларни олиб келсинлар. Агар олиб келмасалар, менга амр қил, барчасини ўлдирай, – деди.

Мусъаб ибн Зубайр эса:

– Агар шундай қилсак, биз билан ким жангга чиқади? – деди ва халққа жангга тайёрланишни амр қилди, жарчиларни чақиртирди. Халқнинг баъзилари:

– Биз касалмиз, – деб баҳона қилишди, баъзилари:

– Қуролимиз йўқ. Бизни қуроллантир, орқангдан чиқайлик, – дейишди. Баъзилар уялиб ва кўрққанларидан Мусъаб билан жангга чиқдилар.

Шу тариқа Мусъаб ибн Зубайр Иброҳим ибн Молик билан ва аскар билан Куфадан чиқди. Жанг йўлига йўл олди. Аммо қалби жуда синган эди. Ва шундай дерди:

– Юксак Аллоҳ, Аҳнаф ибн Қайсга раҳмат қилсин. У менга: «Ироқ халқида вафо йўқ», деган эди. Эндиликда мен буни синаб кўриб тушундим, билдим, – деди.

Мусъаб ибн Зубайр, Абдулмалик ибн Марвонга Чанлик номли бир қишлоқ яқинида қарши чиқди. Аскарини тузди. Абдулмалик сўз берган амалдорлар, яъни Итоб ибн Варака, Муҳаммад ибн Абдурраҳмон, Ҳорис ибн Язид ва Қатариани орқада қолдирди. Иброҳим ибн Моликни ва Муслим ибн Амрни илгариги сафга қўйди. Ўша куни катта жанг бўлди. Иброҳим ибн Молик чап қанотда эди. Ва ғайрат билан урушда эди.

Абдулмалик эса Абдуллоҳ ибн Язид ибн Муовияга ва Муҳаммад ибн Марвонга:

— Ўз аскарингиз билан Иброҳим устига юринглар. Чунки Мусъабнинг аскарлари орасида удан бошқа иш тута оладиган киши йўқ, — деди. Ушбу икки амалдор ҳам Иброҳим устига юриб, Иброҳимни отидан ағдариб ташлашди. Ва уни ўлдиришди. Ўнг қанотдаги Муслим ибн Амрни ҳам ўлдиришди. Итоб ибн Варака эса қочди. Мусъаб ёлғиз қолди. Лекин Мусъаб билан Абдулмаликнинг она томонидан қариндошлиги, яқинлиги бор эди. Ва ўтган кунларда дўстлар ва ака-укадек эдилар.

Абдулмалик Мусъабни ўлдиришни истамади. Унга омон беришни истади. Аскарига:

— Орқага қайтинглар, — деб амр берди.

Ўша кеча ҳеч қандай ҳаракат қилмаган Абдулмалик эртаси куни яна отга минди. Мусъаб ибн Зубайр эса Қатари ибн Абдуллоҳга:

— Бугун аскаринг билан жанг майдонига сен бор, — деди. Қатари ҳам:

— Жангда хайр қолмади. Ишнинг қаерга борганини кўряпсан, — деди. Ва Ҳажжда:

— Сен илгарила, деб амр бер, — деди. У ҳам:

— Жангда хайр қолмади. Аскар вайрон бўлди, — деди.

Мусъаб:

— Аллоҳ раҳмат қилсин Иброҳимга. Агар Иброҳим каби бир киши яна менинг ёнимда бўлса, бу иш тамом бўлар эди, — деди.

Абдулмалик эса Мусъаб томонидан ҳеч ким жанг қилиш учун илгариламаганини кўриб англади. Ўз укаси Муҳаммад ибн Марвонни элчи қилиб юборди. Мусъабга:

— Сен билсанки, мен билан сенинг орангизда ҳам қавмчилик ва ҳам дўстлик ва ака-укалик бор. Биламанки, сенинг ёнингда ҳеч ким қолмаган. Ва сенинг аскаринг орасида сенга энг тўғри йўлдош Иброҳим ибн Молик эди. У ҳам ўлди. Сенинг бу амалдорларинг эса мен билан сўз ва аҳд қилган. Ва мен сенинг жангда қатнашишингни истамайман. Сенга ёр бўлган фақат Иброҳим ибн Молик ва Амр эди. Маҳлаб эса Ахвозда, Эбон эса Басрада. Аммо Ибн Хурр ва Абдуллоҳ ибн Ҳозим Хуросонда. Сенинг ёнингда ҳеч қандай одам қолмаган. Ўзингни беҳуда ва бефойда ўлимга ташлама. Мендан сенга омон. Ва нимаки хазина бўлса, мол бўлса, чорва бўлса, ҳатто шаҳарларда нима бор бўлса, ярми яна сенингдир. Агар муҳолифат қилсанг, муҳолифат билан шериклик бўлмайди. Омонликка кел, — деди.

Мусъаб ҳам:

— Мен Юксак Аллоҳнинг омонидаман. Сенинг омонинг менга керак эмас. Агар Ҳақ таоло нусрат берса — қандай яхши, агар шаҳидлик насиб этса — яна У Зотнинг лутфи ва ҳузуридадир, — деди.

Бу вақтда Муҳаммад ибн Марвон сўз айтишнинг фойдасизлигини тушуниб, қайтди.

Амр ибн Муғйра, Мусъабга:

— Эй амир! — деди. — Абдулмалик сенга бу аскарингдан ҳам яқинроқ. Ва Абдулмалик ҳузурида сен бу аскардан ҳам ишончлисан. Ва бу аскардан ҳеч ким сенга вафо қилмайди. Қилинадиган иш, унинг омонини қабул қилишингдир.

Мусъаб ҳам:

— На Абдулмаликда вафо бор, на сенда. Ва на бутун Марвон авлодида. У ўз амакисининг ўғли Амр ибн Саидга нима қилди, менга нима вафо қилади. Ўлиш бу замонда хорлик билан яшашдан яхшироқ. Мен Мухталардан паст, кам киши эмасман. У кўрмадими, тўққиз киши билан кўшқдан чиқди, жанг қилди. Охирида ўлди. Лекин мен билан 30000 аскарим бор. Мен Юксак Аллоҳга паноҳ сўрайман. Қилич қўлимда экан, ҳаракат қиламан, — деди.

Мусъабнинг Исо номли ўғли бор эди. Унга:

— Эй ўғлим! — деди. — Менинг ишим тамом бўлди. Ҳеч бўлмаса сен Маккага амакиннинг ҳузурига бор. Ва Ироқ аскарига мен нима қилганимни билдир.

Ўғли Исо:

— Эй ота! — деди. — Менга нега бундай қиялсан, ахир Ироқ халқи мени маломат қилиб: «Ўғли экансан, отангни ташлаб кетдинг, биз нима қилсак!» — дейишади. Менга бундай ор билан яшаш, соғ бўлиш керак эмас, — деди.

Отаси Мусъаб:

— Қайтиб кетмас экансан, ҳеч бўлмаса саф олдига чиқ. Кўп жанг қил, кўп уруш қилинг. Токи сенинг ишингдан мен фориг бўлай, — деди. Ўғли Исо ҳам саф олдига чиқди. Қаттиқ жанг қилди. Охирида уни ўлдиришди.

Бу ҳолни кўрган отаси Мусъаб олдинга юрди. Абдулмаликнинг аскарлари барчаси унга қарашди. Унинг устига оқ ёмғиридек ёғдирдилар. Кейин Ибн Қудам келиб, Мусъабга бир қилич уриб, уни икки бўлди. Ибн Қудам Абдулмалик томонидан Мухторнинг амакисининг ўғли эди. Мусъаб Мухторни ўлдирган пайт, у Абдулмалик томонига қочган эди. Абдулмаликнинг амри билан Мусъабни қилич билан иккига бўлди.

Кейин Абдуллоҳ Таййибан келиб, Мусъабнинг бошини кесди. Чунки Мусъаб унинг укасини ўлдирган эди. Бу Абдуллоҳ, Басранинг улуғ кишиларида эди. Абдулмалик унга 1000 ялтир динор берди. Лекин у олмади:

— Менга мол керак эмас. Агар ака-укамнинг қонини олсам, ўша менга етарлидир, — деди.

Кейин Абдулмалик амр берди:

— Мусъаб ва унинг ўғлини тупрокқа кўминглар. Ва:

— Мусъаб менинг яхши дўстим эди. Подшоҳлик даъвоси бўлмаганда, яна дўст бўлиб қолардик. Чунки подшоҳлик ака, ўғил ва отани танитайди, — деди.

Сўнг аскарини олиб Куфага йўл олди. Бугун Куфа аҳли унга байъат қилдилар. Султон саройи Ҳазрати Саъд ибн Аби Ваққоснинг кўшки эди. Абдулмалик ўша саройга жойлашди. Халқ ҳам ўша кўшк олдига келди. Саф тузди. Ва:

— Бу кўшкни ким қурган? Энди у ерда ўтирибди, — дейишди. Абдулмалик юракдан чуқур аҳ тортди:

— Бу дунёнинг иззати қандай ширин, — деди. — Аммо агар подшоҳлик бақо бўлса эди. Лекин қандай фойда, у ҳеч кимга вафо қилмайди. Бугун бор дейилган нарсаси, эртага йўқ, — деди.

Сўнг менга бир неча байт шеър ўқиб берди. Кейин Абдулмалик Куфада қирқ кун турди. Холид ибн Абдуллохни Басрага юборди. Унга:

— Басра, Форс ва Ахвон амирлигини берди. Ўз укаси Башир ибн Марвонни Куфага амир қилиб тайин қилди. Бугун Ироқни унга бериб, ўзи Шомга қайтди.

Акаси Мусъабнинг оқибати Абдуллох ибн Зубайрга етгач, жуда қайғурди. Сабр қилди. Ва халқни тўплади. Жуда чиройли хутба ўқиди. Ва ўз сабрини ва акаси Мусъабнинг қатли ҳақида халққа маълум қилди.

ҲАЖЖОЖ ИБН ЮСУФНИНГ МАККАГА КЕЛИШИ ВА АБДУЛЛОХ ИБН ЗУБАЙР ИБН АБВОМ БИЛАН УРУШИ

Абдулмалик ибн Марвон Шомга қайтгач, аскарини йиғди:

— Зубайр ўғли билан жангга боринглар, — деди. Аммо бу жангга амирлардан ҳеч ким қатнашмади. Фақат Ҳажжож ибн Юсуф туриб келди ва:

— Эй Амирул мўминин! — деди. — Мени юбор, чунки кеча тушимда Зубайр ўғлини тутиб, асир қилганимни кўрдим.

Абдулмалик:

— Жойингда ўтир, — деди. Кейин уч марта амирларига:

— Зубайр ўғли билан уруш қиладиган ким бор? — деб сўради. Ҳеч ким:

— Мен бораман, — деб жавоб бермади. Фақат Ҳажжож чиқиб:

— Мен борай, — деди. Абдулмалик Ҳажжожга 2000 киши берди. Уни Зубайр ўғли билан жангга юборди. Ҳажжож аскари билан Маккага яқин жойга келди, Ҳазрати Абдуллох ибн Зубайр ҳам Маймун водийси деб аталадиган жойда унинг рўпарасига чиқди. Икки аскар тўқнашди. Ҳазрати Зубайр ўғли Абдуллох мағлуб бўлди. Ҳажжож Абдулмаликка ғалаба хабари ёзди. Яна ёрдам сўради. Ва амирлардан Ҳорис билан Ториқни юборишини талаб қилди. Абдулмалик уларни унга юборди.

— Ўша вақт Рамазон ойи эди, Макка халқининг устидан танқислик ва қаҳатчилик тушган эди. Шу сабаб Макка атрофидан ҳеч ким ҳеч нарсаси олиб кела олмасди. Маккага келган ҳар қандай қарвонни Ҳажжож тала қилиб, уриб-тартиб кетарди. Зилқабда ойида кўп жанг бўлди. Абдуллох ибн Зубайрнинг аскаридан кўп киши ҳалок бўлди. Баъзилари Яманга қочишди. Баъзилари эса Мадинага кетишди. Ҳажжож ибн Юсуф 8000 киши билан Маккани муҳосара қилди. Кейин келган Зилхижжа ойида Ғарбдан ва Шарқдан (Мағрибдан ва Машриқдан) ҳажга келган халқ Маккани муҳосараланган ҳолда топишди. Йўл топа олмаганлари учун ҳаж фаризасини адо эта олишмади. Ҳажнинг энг катта рукни Арафотда вуқуф туришдир. ()

Ўша йили Ҳазрати Абдуллох ибн Зубайр Арафотга чиқмади. Ҳажжож:

— Имом менман! Келинглар, сизларга ҳаж қилдириман, — деди. Аммо ҳеч ким Ҳажжожнинг гапига эътибор қилмади. Ҳаж фаризасини ҳеч ким адо қилмасдан қайтиб

кетишди. Ва Ҳажжож ибн Юсуф аскарини Маккага юборди. Ҳар куни жангни тўхтатмас эди. Ҳар куни кўп кишилар қиличдан ўтарди.

Ҳажжож Каъба уйи устига манжаниқ (катапулт) ўрнатган эди. Аллоҳ таолога тошлар отарди. Шундай қилиб Макканинг кўп уйларини ёқиб, вайрон қилди.

Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Зубайр ўзининг атрофидаги халқ билан ҳар куни Макка ботқоғида чиқиб жанг қиларди. Ва ўзи арабларнинг зотли, мард инсонларидан эди. Бир неча киши билан тўрт ой давомида Макка дарвозасида 8000 киши билан жанг қилди. Бир куни Ҳажжож манжаниқ билан Маккани тошлаётган вақтда бир тош Каъба уйининг устига тушди. Ўша заҳотиёқ булутлар қуёшни тўсди. Дунё қоронғу бўлди. Қуёш тутилгандек туюлди. Ҳаво тўсатдан қоронғилашди, чакмоқ уриб тушди. Ва бу чакмоқлар ўша манжаниқни ва уни отганларни ҳам ёқиб юборди. Ҳажжожнинг одамлари кўрқишди. Манжаниқни ташлаб қайтишга тайёрландилар. Бедбахт Ҳажжож:

– Кўркманглар, – деди. – Бу Ҳижоз юртининг аҳволи шундай. Ҳар доим чакмоқ ва яшин бўлиб туради. Бугун сизни ёқди, эртага бошқаларни ёқса керак.

Аммо халқ унинг бу гапларига ишонмай қайтишга тайёрландилар. Лекин Ҳажжож ўзи манжаниқни отишга ўзи киришди. Ҳар куни жанг қиларди. Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Зубайрнинг ҳузурида ким бўлса, Ҳажжожнинг амонига кириб, Маккадан чиқиб кетарди. Маккада жуда қаттиқ қаҳатчилик бўлиб, халқ очликдан қирила бошлади. Жами 10.000 маккалик Ҳажжождан амон сўраб чиқиб кетишди. Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Зубайрнинг икки акаси бор эди. Бирининг исми Ҳабиб, иккинчисиники Ҳамза эди. Иккови ҳам Ҳажжожнинг амонига кириб, унинг ҳузурига боришди. Ҳажжож ҳам ўшанда Абдуллоҳ ибн Зубайрнинг ҳузурида ҳеч ким қолмаганини англади. Элчи юборди ва:

– Эй Абдуллоҳ! Ўзингни бекорга ҳалок қилмаяпсанми? Инак, халқ сендан юз ўгирди, узоқлашди. Болаларинг ҳам сени ташлаб сендан юз ўгиришди. Сен ҳам кел, амон сўра, кўнглинг нима истаса, мен уни сенга бераман, – дегизди.

Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Зубайр бу таклифни қабул қилмади. Ва амонга рози бўлмади. Ҳажжож эса Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Зубайрнинг қалбини шаҳидлик йўлига қўйганини англади. Макканинг беш дарвозасига одам қўйди. Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Зубайрнинг ҳузурида фақат беш киши қолган эди. Уларнинг ҳар бирини бир дарвозага қўйган эди. Онаси Зотун Нитақайн Ҳазрати Асмо эди – Ҳазрати Абу Бакрнинг қизлари. У ақлли ва ибодатни яхши кўрадиган аёл эди. Абдуллоҳ унинг ҳузурига борди. Чунки ўғил онасидан маслаҳат олмасдан ҳеч иш қилмасди. Ҳазрати Абдуллоҳ унга:

– Эй онам! – деди. – Ҳар бир инсон мендан юз ўгирди. Ва Ироқ халқи мен билан қилган ишни Ҳазрати Ҳусайн билан ҳам қилган эдилар. Ҳазрати Ҳусайннинг аҳли байти (аҳли оиласи) унга эргашиб, жангдан чекинмадилар. Унинг олдида шаҳид бўлдилар. Инак, менинг икки ўғлим ҳам душман тарафига ўтишди. Ва Ҳажжож менга:

– Кел, – дейди, – бу дунёда нима хоҳишинг бўлса, сенга бераман. Эй хотун, сен нима дейсан? Қабул қилиб унинг ҳузурига бориёми? Ёки бормай?

Ўшанда Ҳазрати Асмо:

– Эй ўғил! – деди. – Сен ўз ҳолингни ўзинг яхши билсанки, сен ҳақ йўлида эдинг. Ва инсонларни ҳам ҳақ йўлига даъват қилардинг. Яна ҳам ҳақ йўлида бўл. Ҳаққингни ҳеч кимга берма. Шаҳидликни афзал бил, Исломни улуғлашга ҳаракат қил. Жаннатни топ.

Ҳазрати Абдуллоҳ ҳам онасининг бошини ўпиб:

– Эй онажоним! – деди. – Менинг қалбим ҳам шу йўлдадир. Мен сен билан ҳозир вилолашишга келдим. Аллоҳ таоло билгувчидирки, мен ҳақ йўлидаман. Мендан ҳеч қачон ботил нарса содир бўлмаган. Ва ҳеч бир шахсга зулм қилмаганман. Доимо Аллоҳ таолонинг розилигини истаганман. Ҳазрати Абдуллоҳ кейин қуйидаги дуони қилди:

– Ё Илоҳӣ! Сен билгувчидирсанки, мен ўзимни мақтамаяпман. Фақат онамга тасалли беряпман.

Ҳазрати Асмо ҳам:

– Эй ўғил! Менга тасалли бериш шарт эмас. Иншааллоҳ, мен сенинг орқангдан тез келаман. Агар тирик қолсам, сабр қиламан, – деди. У ҳам Аллоҳ таолога дуо қилиб, шундай деди:

– Ё Роббул оламин! Сен билгувчидирсанки, бу менинг ўғлим умрининг кўп қисмини рўза билан ўтказди. Тунларини намоз билан ўтказди. Сен ўз раҳматинг билан унинг рўза ва намозларини зое қилма.

Сўнгра Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Зубайр онаси Асмо хотун билан видолашиб уйдан чиқди. У кеча Маккада қолган дўстлари билан Масжидул Ҳаромда ибодат билан вақт ўтказди. Эртаси куни – Расул (соллаллоҳу алайҳи васаллам) ҳижратларининг етмиш учинчи йили Жамодул аввал ойининг ўн учинчи сешанба куни эди – бомдод намозини ўқиб, жангга юрди. Масжидул Ҳаромнинг беш дарвозаси ҳам аскар томонидан тўсилган эди. Ҳар бир эшикни очиб, олға ҳужум қилди. Кўп кишиларни ўлдирди. Орқага қайтди. Бошқа эшикка борди. У ерда ҳам худди шу ишларни қилди. Энди кун илиқлашган эди. Ўз жойида туриб:

– Агар мен билан жанг қиладиган битта одам бўлса, у қанчалик мард бўлмасин, мен унга етардим. Аммо булар тугамайдиган бир халқдир, – деди.

Ёна ҳужум қилиб, халқни олдиға солиб ҳайдаб келаётганида, Сафа тоғига етиб келган эди, Сафа тоғининг юқорисидан унга бир тош отилди. Тош унинг муборак юзига тегди. Бўйни синди. Ва оёғи синди-да, ерга тушди. Тушган пайтда аскарлар дарҳол унинг устига йиғилишди. Уни парча-парча қилишди. Бошини ҳам кесиб, дорға осишди.

Ҳажжож энди Маккага кирган эди. Абдулмалик ибн Марвон номидан халқдан байъат олди. Ва Ториқни Мадинага юборди. Ўзи Макка амирлигига ўтирди. Абдулмаликдан фармон келди. Яман амирлигидан қанча жой бўлса, уни унга берди. Ва Холид ибн Абдул Ғазони Басрадан азл қилди. Басра ва Куфани Бишр ибн Марвонга берди.

Ҳижратнинг етмиш тўртинчи йили бўлганда Ҳажжож яна аввалги ҳолатда бўлди. Чунки уни Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Зубайр бузиб, аввалгидан каттароқ қилган эди. Яна шу етмиш тўрт йил ичида Абдулмалик Мадинани ҳам Ҳажжожга берди. Ҳажжож Мадинага келди. У ерда қанча Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам) саҳобалари бўлса, ўша бахтсиз киши уларни масҳара қилди ва уларни хор қилди:

– Нима учун Ҳазрати Усмонга ёрдам бермадингларки, уни шаҳид қилишди? – деди. Саҳобалардан ким унинг ҳузурига борса, ўша кишини тик турган ҳолда ушларди. Унга:

– Ўтир, – демасди. Уч ой Мадинада қолди. Саҳобалардан кўп кишиларни шаҳид қилди. Сўнг яна Маккага қайтди. У ерга боргач, ўтиради ва атрофнинг аҳволидан хабардор бўларди.

ДОР-И БАДИЙДА СОЛИХ ИБН МАРҲИНГ ҲУРУЖИ ВА МУҲАММАД ИБН МАРВОН БИЛАН ЖИҲОДИ

Бу ҳижрий етмиш тўртинчи (74) йилда Мосулда бўлган ховарижлар Ироққа етиб келишди. Жазира чегарасида Дор-и Бадий номли шаҳарга келишди. У ерда олим бир киши бор эди. Унга Солих ибн Марҳ дейишарди. Амалда ҳам, фикҳда ҳам етук киши эди. Ибодат, зўҳд ва диндорликка жуда қаттиқ ружу қиладиган эди. Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Масъуднинг шогирди эди. (*)

Сиз Масъуд ўғлининг жисман заифлигига қараманг, у охирада тарозида ҳаммангиздан оғир келади.

Комил инсон — таъриф ва танқидда баробар бўлгандир. Яхшилик экиб, катта ҳосил олади, ёмонлик экиб — пушаймонлик ўрилади.

Унинг қиз фарзандлари кўп эди. Халифа Усмон (р.а.) ундан:

— Қизларингга нима қолдираяпсан? — деб сўради, чунки уларнинг рўзғори жуда тор эди. У эса:

— Мусулмоннинг ҳалолдан бўлган фақирлиги, ҳаромдан келган бойликдан яхшироқ бўлиши керак. Мен уларга «Воқиа» сурасини ўргатдим. Чунки Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан эшитдимки:

«Ҳар ким кечаси шомдан кейин «Воқиа» сурасини ўқиса, фақирлик ва муҳтожликка учрамайди»

— деб жавоб қилган эди.

Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Масъуд саҳарда, саҳар қушлари сайраган вақтда ушбу дуони ўқийдиган эди:

«Эй Аллоҳим! Сен мени чақирдинг, мен чақирингга итоат этдим. Сен менга амр қилдинг, мен Улуғ амрингга бўйсуниб ич этдим. Бу миннат пайтидир. Эй раҳм қилувчиларнинг энг раҳмли Зоти! Мени афв этгин, мағфирати қилгин!»

Муҳаммад ибн Марвон, Абдулмалик томонидан Мосулда амир эди. Унинг зулмлари ва динга хилоф қилмишларини кўрарди. Қалби эзилар, халққа жуда раҳм қиларди. Ҳажжож ибн Юсуфнинг саҳобаларга ва мусулмонларга қилган зулмларини эшитарди, жуда афсусланарди. Ўз мазҳабида:

— Булар билан жиход қилиш — ибодатнинг энг афзалидир, — деган фатвони топди. Дарҳол ҳар тарафга одамлар юбориб, ёрдамчиларини, халқни бу золимлар билан ғазо қилишга, уларга қарши чиқишга чақира бошлади. Воқеа ҳижрий олтмиш олтинчи (66) йилда содир бўлган эди. Аҳли Саффар ойининг ўртасида ҳуруж қилиш учун муддат белгиладилар.

У билан бирга ундан шогирдларидан бири ҳам бор эди. Унга Шайб ибн Язид ибн Нуъайм дейишарди. Уни Мадоин шаҳрига халқни байъатга чақириб учун юборди. Ҳар шаҳардан бир тоифа халқ келди ва Дор-и Бадий шаҳрида Солиҳнинг ҳузурига келишди.

Солиҳ шаҳардан чиқди. Юз ўн киши йиғилганини кўриб:

— Бизга шунинг ўзи етарли, — деди ва Қуръони каримдан ушбу ояти каримани тиловат қилди:

«(Камчиликдан иборат) неча гуруҳлар борки, Аллоҳнинг изни билан кўпчилик гуруҳларни мағлуб қилгандир. Аллоҳ сабр қилувчилар биландир» (**Бақара, 249-оят**)

Солиҳнинг аскарларининг ҳаммаси пиёда эди. Солиҳ уларга:

— Муҳаммад ибн Марвоннинг бу чўлида отлари бор. Ана ўша ғаниматлар шулар. Сизлар ўша отларни олиб келинг, мининглар, — деди. Улар ҳам отларни олиб келишди ва уларга миндилар.

Шу пайт Муҳаммад ибн Марвонга:

— Бундай бир тоифа ҳуруж қилди, — деб хабар беришди. У эса бу ишга аҳамият бермади:

— Шунча одамдан нима чиқар? — деди. Кейин Аддий исмли бир киши билан 1000 кишилиқ қўшин юборди. Солиҳ ҳам аскарини тайёрлаб, кечаси уларга хужум қилди. Ўша қўшинни пароканда қилди. Уларнинг кўплари пиёда ҳолда қочишди, баъзилари ўлдирилди...

Шунда Муҳаммад ибн Марвонга воқеа ҳақида хабар етказилди. Икки киши юборди: бири Холид ал-Ашламий, иккинчиси Ҳорис ибн Рабиъа эди. Улар 1500 киши билан йўлга тушишди. Лекин Солиҳ у жойдан кетган эди ва Жазира вилоятидаги Эмрак номли шаҳарга келган эди. Иккала томон Жазирага етиб келишди ва жангга тутинди. Кеча бўлгач тўхташди. Муҳаммаднинг аскаридан етмиш киши, Солиҳнинг аскаридан ўттиз киши ҳалок бўлди.

Ўша пайт Солиҳ шундай деди:

— Бизнинг аскаримиз оз. Қилинадиган иш — шу ердан кетиб, Ироқ ўлкасига киришимиз. Балки Аллоҳ таоло у ерда бизга нусрат бергай.

Кечаси қочишди. Ва Жазира чегарасидан Мосулга келишди. Ҳажжож бу ҳақда эшитгач, Ҳорис ибн Амр ал-Ҳамаданийни уч минг киши билан юборди. Солиҳнинг ёнида тўқсон киши бор эди. У туролмади, у ердан кўчди. Ҳониқойн шаҳрига келди. Ҳорис ҳам унинг ортидан йўлга тушди. Солиҳ Шоҳ номли бир қишлоқда қарор қилди. Ҳорис ибн Амр ал-

Ҳамаданий аскари билан қишлоқни ўраб олди. Солиҳ ва унинг одамлари аскар келганини кўриб қочишни истадилар. Ҳориснинг аскарлари ғолиб бўлиб, Солиҳни йигирма кишиси билан бирга қўлга олишди.

Шабиб эса етмиш киши билан қочди. Ўша етмиш киши Шабибни ўзларига амир этишди. У ерда бир ҳисор бор эди. Улар ўша ҳисорга кириб бордилар. Эртаси куни Ҳорис ибн Амр ал-Ҳамаданий аскари билан келди. Ўша ҳисорни муҳосара қилди ва у ерда қарор қилди.

Кеча бўлган эди. Ҳорис:

— Ҳисор эшигига кўп ўтин олиб келинглар, — деди. Кейин ҳисор ичидагилар қочмасин деб ўтинларга ўт қўйилди. Тун ярми ўтган эди, ўт ёна бошлади, ўтинлар кул бўлди.

Шабиб амр берди. Ҳисор ичида қанча киёза бўлса, олиб келишди. Киёзалар сув билан намланди. Киёзаларни ёнғин устига ёйишди. Уларнинг устидан ўтиб кетишди.

Ҳорис ибн Амр ал-Ҳамаданий эса аскари билан ухлаб ётган эди. Шабиб амр берди, уларга кечаси ҳужум қилинди. Жуда кўп одам ўлдирилди. Ҳорис ҳам яраланди. Аскари пароканда бўлиб қочди. Шабиб уларнинг молу мулки ва чорвасини ўз аскарига улуш қилди. Кейин Мосул чегарасига кириб борди ва ҳаракат қилиб икки юз киши тўплади.

Ҳажжож уларнинг аҳволидан хабар топгач, беш минг киши билан Суфён ибн Ғолибни уларга қарши жангга юборди. Шабиб эса қочиб Озарбайжон томонга ўтди. Борган жойларида талаёнчилик қиларди. Суфён ибн Ғолиб унинг изидан тушди.

Шабибнинг ёнида икки юз киши бор эди. Улар баҳадир одамлар эди. Бир кунда бир юртдан бошқа юртга етиб борар эдилар. Суфённинг аскари кўп бўлгани учун унинг ортидан етиша олмасди. Шабиб қаерга борса, у ердан мол ва хараж олиб кетарди. Шу тарзда Ироқнинг кўп харажини олди.

Ҳар бир волийки, Ҳажжож учун мол тўплаб йўлга чикса, Шабиб дарҳол уни тутиб, молни эгалларди. Одамларини ҳам ўлдириб юборишарди. Суфён эса уни излаб юрарди. Токи Ҳакон номли жойда уларни бир булоқ бошида қарор қилган ҳолда топди.

Аскари ёнига етиб келгач, Шабиб тўхтади. Аскарини икки бўлакқа бўлди. Юз кишини бир тоғ устига яширди. Ва ўзи ҳам юз киши билан қарши чиқиб саф тузди. Кейин ҳужум қилди. Қилич урди.

У ўнта киши пусиқда турганди, улар ҳам аскарнинг орқасидан чиқиб келишди. Қиличларини суғуриб, шундай жанг қилишдики, Суфён пароканда бўлиб, аскарини қириб ташлашди.

Бу хабар Ҳажжожга етказилди. Савра ибн Абу Бухайра ат-Тамимийни 3000 баҳадир киши билан ўша тарафга юборди. Савра етиб келди. Шабибнинг Наҳравонда қарор топганини эшитди. Уч юз киши билан ўша ерга йўл олди. Наҳравонга етиб борди. У ерда Шабибни топди. Икки томон жангга тутинди. Шабиб уларга ҳужум қилди, уларни пароканда қилди.

Ортларидан қувиб бориб, қўшингача ҳайдади. Аскар ҳам уларни кўриб пароканда бўлди. Ва Шабиб уларни ҳам тарқатди, уларнинг буюмларини талон қилди. Савра эса қочиб Мадоинга паноҳ топди. Шабиб унинг ортидан юриб, Мадоинни муҳосара қилди. Қайси одамни топса, ўлдирди. У ердан Савад чегарасига келди ва у ерда қарор қилди.

Бу хабар Ҳажжожга етгач:

— Саврага лаънат бўлсинки, басқин унинг иши эмас эди. Агар бир аскарнинг амири ўз аскаридан ажралса, унинг иши басилишдир, — деди.

Кейин яна тадбир кўрди. Аскарининг баҳадирларидан Ҳорик номли бир кишини 4000 киши билан Шабиб устига юборди. Ҳаммаси қилич ёғдиришди. Саъд аскарининг олдига чиқиб:

— Эй мусулмонлар! Қайтиб келинглар! — деб бақирди. Кейин Шабиб етиб келди. Саъд ибн Ҳоде ҳам бир қилич уриб, уни ўлдирди. Ва Ҳорик ҳам яраланди. Мадоинга хабар юборди.

Шабиб эса ҳали ҳам Нахравонда турарди. Ҳаражларни йиғарди. Бутун йўллардан Ҳажжож устига тўсқинлик қиларди.

Ҳажжож, ақча топиб аскарига бериш учун Куфадан Басрага кетганини эшитди. Шабиб Нахравондан чиқиб Куфага юзланди. Урува — Ҳажжожнинг ноиби эди, бу ҳаракатдан хабардор бўлиб, буни Ҳажжожга хабар қилди.

ҲАЖЖОЖ ИБН ЮСУФНИНГ ХАЛИФА АБДУЛМАЛИКДАН ШАБИБ БИЛАН УРУШ ҚИЛИШ УЧУН АСКАР СЎРАШИ

Ҳажжож Басрага кирганининг эртаси куни Шабиб ҳам Куфа йўлига йўл олди. Ҳажжожга Урвадан:

– Шабиб Куфага келяпти, – деб мактуб келди. Ҳажжож аср вақти Басрадан Куфага келди. Шаҳарга кирди. Шом бўлганида Шабиб ҳам Куфа дарвозасига келиб етди, намоз ўқиди ва Ҳажжожнинг шаҳарга кирганини эшитди ва:

– Бу кеча шаҳарга кирмасам, орқага қайтмайман, – деб қасам ичди. Ва шаҳар дарвозасига келиб тугади. Бу хабарни Ҳажжожга етказишди. У ҳам амр қилди, саройининг эшикларини қаттиқ ёпишди. Кеча бўлиб, Шабиб ҳам аскар билан шаҳарга ҳужум қилди, сарой эшигига келди. Эшикнинг берк эканини кўрди. Бу темир эшик эди. Шабиб қўлидаги калтак билан эшикка шундай қаттиқ урдики, эшикнинг ҳар томони титради ва темирнинг товуши осмонни тутди. Калтак тегган жойлар эшикда из қолдирди. Бу излар ҳанузгача сақланиб қолган. У ердан масжидга келди. Тўрт кишининг у ерда намоз ўқиётганини кўрди. Улардан тўртала инсонни ўлдирди. Сўнгра аскар қўмондони Ҳашаб ибн Язиднинг дарвозасига келди. Уннинг ҳам эшиги ёпиқ эди. Эшик олдида бир кул бор эди. Уни ўлдирди. Кейин Куфадан чиқиб кетди. Қақа исмли бир киши чикди. Бу киши Куфанинг зотлиларидан эди. Қишлоқдан келаётган эди. Олдида отлиларни кўриб, аскар амира деб ўйлаб, олдинга борди:

– Ассалому алайка, эй амир! – деди.

Шабиб эса:

– Уни ўлдиришлар, – деб амр қилди. Ва бу кишини ўлдиришди.

Иккинчи куни Ҳажжож Абдулмаликка мактуб ёзиб:

– Аллоҳ таоло Ироқ халқидан ёрдамни кўтарди. Эндиликда Шомдан аскар юборгин, токи мен Шабиб билан жанг қилай, – деди.

Куфалик аскарлар бу мактубдан хабардор бўлганларидан кейин йиғилиб:

– Агар бу мактуб Абдулмаликка етса, бизда юзнинг суви қолмайди. Ва маошимиз тўхтайдди. Шомдан аскар келиб, Шабибни тутишса, бизга эътибор бермаслар, – дейишди. Ҳажжожнинг ҳузурига боришди:

– Эй амир! – дейишди. – Биз Шабиб билан жанг қиламиз. Бизга Шом аскар керак эмас. Бизга ижозат бергин, боришлик. Икки юз киши бор.

Ҳажжож эса:

– Бу сўзни унинг (яъни Шабибнинг) айтиши керак, – деди. – Ҳозирги ҳолатда мен аскар келиши учун халифага мактуб ёздим, аскар юборишини сўрадим. Мактубимни қайтариб ололмайман, – деди.

Шундан сўнг Куфалик аскарлар ғайрат ва номуслари сабаб йиғилиб, Муҳаммад ибн Ашъасни ўзларига амир қилиб сайлашди. Ва Ироқ Савадда бўлган 10.000 киши уларнинг ҳузурида йиғилишди. Куфада девонда бўлган тўрт минг киши ҳам уларга қўшилди. Барчаси ҳозирги Бағдод шаҳрида йиғилишди. Шабиб эса Мадаинда эди. Бу хабарларни эшитгач, минг киши билан келди. Бутун Ироқ аскарига қарши турди.

Шу кечанинг ўзида минглаб Ироқ аскарига ҳужум қилди. Қилич уради. Ва Итаб исмли аскар амира бўлиб, аскарни ғайратга чақирарди:

– Кўркманглар! Душман оз. Сизлар кўп, – дерди. Халқ саф тузишди. Шабиб етиб келиб, қўмондон Итабга бир қилич уриб, уни ўлдирди. Ва то... саҳаргача Шабиб улардан кўп

кишиларни ўлдирди. Саҳар бўлганида, тирик қолганлар Шабибга байъат қилдилар. Қочганлар ҳам яна Куфага қайтдилар. Шунинг ортидан Куфага олти минг киши келди.

ШАБИБНИНГ ҲАЖЖОЖ ИБН ЮСУФ БИЛАН ЖАНГИ

Аммо Шабиб:

— Ёрдам келди, — деган хабарни олгач, яна юзини Куфа томон бурди ва Куфа яқинидаги Ҳамомул-Аъюн (Ҳамом булоқлари) деб аталган жойга келди. Бу келиш ҳақида Ҳажжожга хабар берилди. У ҳам Ҳорис ибн Муовия Сақабийни минг киши билан юборди. Шабиб эса Ҳорис билан жанг қилиб уни ўлдирди. Аскарини пароканда қилди.

Бу хабар Ҳажжожга етгач, иккинчи куни озод қилинган қулларини Куфа аҳолиси кўчаларининг бошларини тутиб туришлари учун юборди. Ҳажжож ўз қули Эбу Вардни бир гуруҳ билан Шабибга қарши жангга юборди. Улар отлари безатилган, ўзлари зирх кийган эдилар. Эбу Вардга ҳурмат кўрсатишарди. Шабиб уни Ҳажжож деб ўйлади. Ҳужум қилди ва уни ўлдирди. Ва аскарига:

— Агар бу Ҳажжож бўлса, сизларни ундан қутқардим, — деди.

Аммо Ҳажжож яна Замон исмли қулини бир бўлинма аскар билан юборди. Шабиб уни ҳам ўлдирди.

Шунда Ҳажжож ўзи юришга чиқди. Шабиб эса Ҳамом булоқларидан чиқиб, Сайиха масжидига келди. Ўша куни Шабибнинг ёнида олти юз киши бор эди. Аскарини уч бўлинмага бўлди. Бир бўлинмасига Сувайд ибн Салимни амир қилди. Бир бўлинмасига Мухлик ибн Воилни амир қилди. Ўзи ҳам бир бўлинма бошида турди. Сувайдга:

— Ҳужум қил, — деб амр берди. У ҳам ўз бўлинмаси билан ҳужум қилиб жанг бошлади. Жуда қонли жанг бўлди. Ҳажжожнинг аскарлари қочмоқчи бўлишарди. Аммо Ҳажжож уларга ғайрат қилишни буюрарди. Улар ҳам ғайратни кучайтиришарди. Сувайд орқага тортилди. Иккинчи бўлинма билан Мухлик ибн Воил илгарилари. Катта жанг бўлди. Сувайд Шабибнинг аскарининг сабрини кўриб:

— Эй амир! Сен ўз аскаринг билан ҳужум қил. Балки буларни пароканда қилиб Ҳажжожга етиб борсанг. Биз ҳам бу ерда жангни давом эттирайлик, — деди.

Ҳажжож ҳам Урва ибн Муғйрани 300 шомлик отлиқ билан ўзи ҳузурида ушлаган эди, орқасидан ҳеч ким келмасин деб. Жанг жуда қаттиқ бўлди. Шом аскарлари Шабибни жойидан чиқаришди. Достануз-Заид деб аталмиш жойга етиб келишди.

Шабиб ўша ерга етиб келгач, ўз йўлдошларига:

— Эй Аллоҳнинг дўстлари! Отлардан тушинглар! — деб бақирди. Ўзи ҳам отдан тушди. Бир бўлинма аскар ҳам отдан тушишди. Бир бўлинма эса Сувайд ибн Салим билан от устида туришди.

Ҳажжож эса ҳозирда Сайиха масжиди деб аталмиш жойни эгаллаган эди.

— Бу биринчи ғалабадир, — деди. Шунда Холид ибн Итоб Ҳажжожга:

— Менга рухсат бер, билган ишимни қилай. Чунки сен билурсан, мен сенга ва амирул мўъмининга яхшилик истовчи инсонман, — деди. Ҳажжож:

— Билганингни қил, — деди.

Итоб ўғли Холид бир гуруҳ куфалик аскар билан келди. Шабибнинг ортидан тушди. Қилич суғурди. Катта жанг қилди. Шабибнинг укаси Музад ибн Язидни ўлдирди. Шунингдек, Шабибнинг аёли Ғазалани ҳам ўлдирди.

Бу хабар Ҳажжожга етказилганда, у хурсанд бўлиб такбир айтди. Шабиб бу ўлимлардан хабар топгач, отга минди. Йўлдошлари пиёда бўлиб қолишган эди. Улар ҳам отга миниб қочишди.

Ривоят қилинишича, Шабиб Куфага кирган кеча хотини Ғазала Куфа масжидида икки ракат намоз ўқишга қасам ичган эди. Биринчи ракатда Бақара сурасини, иккинчи ракатда Оли Имрон сурасини ўқийди. Намозга турди, ўша сураларни ўқиди.

Эри Шабиб қочган пайт, Ҳажжож унинг ортидан Ҳабиб ибн Абдуррахмон ибн Ҳакамни уч минг киши билан юборди. Ҳабиб Энбарга қарор қилди. Ҳажжож ўз волидагига хабар юбориб:

— Шабибнинг йўлдошларидан кўрганингизга айтинг: бизга келса, келсин. Унинг моли ҳам, боши ҳам омонда. Ҳатто келса, от ва неъмат олсин. Деб айтиб қўйинглар, — деб амр берди.

Бир гуруҳ халқ Шабибдан ажралиб қайтишди. Шабиб эса Абдуррахмон ибн Ҳакамнинг аскари атрофида айланиб, кечаси хужум қилиш учун фурсат қидирди. Аммо Шом аскарлари ҳам отлари устида тайёр туришарди. Шабиб ҳеч қандай муваффақиятга ета олмади. Ахвोजга етиб келди. У ердан Кирмонга борди. Кейин яна Куфа томон юзланди.

Буни Ҳажжож эшитиб, Суфён ибн Азди чақирди. Унга аскар берди. Ва:

— Шабибга бор, — деб амр берди. Шунингдек, Ҳакам ибн Абу Асламага хат ёзди. У Басранинг амири ва Ҳажжожнинг куёви эди. Бир баҳадир киши эди. Унга:

— Басра аҳлисидан иш кўрадиган баҳадир тўрт минг кишини Шабиб билан жанг қилиш учун Суфёнга бер, — деди. У ҳам бир баҳадир киши билан тўрт минг киши юборди. Лекин улар Суфёнга етиб келмасидан аввал Суфён Шабиб билан бирлашган эди.

Шабиб ҳам аскарини уч бўлинмага бўлди. Бир бўлинма бошига Бағрс ал-Ҳакамни, иккинчи бўлинма бошига Сувайдни қўйди. Ўзи ҳам бир бўлинма бошида турди. Суфён устига хужум қилди. Қонли жанг бўлди. Икки томондан кўп одам ўлдирилди.

Кеча бўлиб қоронғилик тушгач, Шабиб одамларига:

— Кўприкдан ўтинглар. Кўприкнинг у тарафида қарор қилинглар. Та саҳарда яна бу тарафга ўтиб жанг қилайлик, — деди. Аскари кўприкдан ўта бошлади. Ўзи тўхтаб, уларни кута бошлади. Жуда кўп аскар ўтгач, у ҳам кўприкдан ўтмоқчи бўлди. Бир айғирга минган эди.

Кўприк устига келган пайт айғир олдида бир одам кистрак миниб кетарди. Шабиб миниб олган айғир дарҳол ўша кистракка сакради. Кистрак эгилганида айғирнинг оёғи кўприкдан пастга сўлди, ҳайвон юзи билан ётди. Шабиб ҳам шу пайт Заб дарёсига тушиб кетди.

«Аллоҳнинг тақдир қилган иши албатта юз бергувчидир!»

(Анфол, 42-оят)

— деди. Сув устига чиққан пайт:

«Бу барча нарсага ғолиб, барча нарсани билувчи Аллоҳнинг тақдиридир»

(Ёсин, 38-оят)

— деди. Кейин тўлқинлар ичида ғарқ бўлиб кетди.

Шабибнинг аскарлари бу хабарни эшитгач, тарқалиб қочишди. Суфён ибн Азд бу хабарни эшитгач, амр берди. Шабибнинг жасадини сувдан чиқаришди. Бошини кесиб Ҳажжожга юборишди.

Китоб муаллифи дейди: Шабибнинг онасига:

— Ўғлингни ўлдиришди, — дейилганда, ишонмади. Кейин:

— Сувда ғарқ бўлди, — дейишди. Шунда ишонди ва:

— Мен уни туғганимда тушимда, мендан бир парча олов чиққанини кўргандим. У осмонга кўтарилиб бориб, тўрт тарафга тарқалди. Кейин тушиб, бир сувга тушди. Мен бу тушимни шундай таъвил қилдимки: туғадиган ўғлим бўлади, кўп қон тўқади. Ва қилар иши улуғ бўлади. Ҳар жойда унинг овози эшитилади. Шундай бўлдики, шунча ховариж Ҳажжож устига хуруж қилдилар. Ундан ўткир баҳадир йўк эди. Ҳажжож ибн Юсуф ундан кўрган азобни ҳеч кимдан кўрмади, — деди.

Шабибнинг ўлдирилган йили — Расулulloҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг хижратларидан кейин етмиш еттинчи йили эди. Баъзилар етмиш олтинчи йил деб ривоят қиладилар. Аммо у — етмиш еттинчи хижрий йил эди.

Ўша хижрий етмиш еттинчи йилида Матрик ибн Муғйра ибн Шуъба, Мадоин шаҳрида Ҳажжож томонидан тайин қилинган амир эди. У Ҳажжожга қарши чиқиб,

Абдулмалик ибн Марвонга байъат қилмасликка қарор қилди. Ҳамедон ва Куҳистонга борди, у ерларни забт этди.

Ҳажжож Бара ибн Қабисани у билан жанг қилиш учун юборди. Матрик Рей вилоятидаги бир қишлоққа қарор қилди. Ҳажжож Рева шахрининг амири Адий ибн Зиёдга мактуб ёзди. Унга:

— Аскаринг билан Баранинг ҳузурига бор. Икковингиз бирга Матрик билан жангга тутининглар, — деди.

Адиний иккала қўшинга амир тайин қилди. Улар ҳам биргаликда Матрикка қарши боришди. Унинг аскарини пароканда қилишди. Ва Амр ибн Ҳубайра Матрикни ўлдирди. Бошини кесиб Адийга олиб келди. У ҳам ўша кесик бошни Юсуф ўғли Ҳажжожга юборди.

ҚАТАРИ ИБН ФАЖАА ВА МУҲАЛЛАБ ЎРТАСИДАГИ УРУШ ВА ҚАТАРИНИНГ ЎША ПАЙТ ЎЛДИРИЛИШИ

Бу хикоя шундайдир: Ҳажжож ибн Юсуф Куфада хутба ўқиб халққа:

– Муҳаллаб ҳузурига тўпланинглар, – деб амр қилди.

Токи Муҳаллаб уларга бош бўлсин, Ҳаворижлардан бўлган Азорақа тоифаси билан жанг қилсин.

Муҳаллаб ҳузурига тўпланган халқ бу ҳукмга биноан амал қилдилар. Муҳаллаб билан бирга Нишопурга боришди. Ва у ерда Қатари деб номланган бир подшоҳ бор эди. У билан жанг бошлашди. У ерда тахминан бир йил қолишди. Бунинг ортидан Ҳажжож Итаб ибн Вароқанинг Муҳаллабнинг аскаридаги кишиларидан бири бўлганини ўзининг ҳузурига чақириб олди. Кирмон шахарини ҳаворижлар эгаллаб олган эдилар. Фарс шахри эса Муҳаллаб қўлида эди. Ҳаворижлар сабаб Фарсдан Кирмонгача бўлган йўл банд қилинган эди. Кирмондан Фарсга ҳеч ким бора олмасди.

Муҳаллаб Нишопурдан ўтиб, Кирмон ерларига етди. Аскари ҳаворижлар билан жанг қилди. Бутун Фарсни эгаллади. Ҳажжож ўша ўлкалардан хараж (солиқ) йиғиш учун ноиблар юборди. Бу хабар Марвонга етгач, у дарҳол Ҳажжожга мактуб ёзди ва унда шундай амр берди:

– Фарс харажидан (солиғидан) воз кеч. Уни тўлиқ Муҳаллаб ва унинг аскарига бер. Бу мактубда нима ёзилган бўлса, ҳаммасини бажар. Сен Дарабикирд ва Истахрда тур.

Бу мактуб Ҳажжожга етиб келгач, у ҳам келган амрга кўра ҳаракат қилди. Муҳаллаб ҳам ўз томонидан у шаҳарларга бошқарувчилар ва ноиблар юборди. Ўзи эса яна Азорақа билан жанг қилди. Ҳажжож ундан:

– Сузлик қияпти, – деб шикоят қилди. Бара ибн Қубайса билан мактуб юбориб:

– Агар сен шу пайтгача Ҳаворижларни тор-мор қилган бўлсанг, бугунгача уларни енгган бўлардинг. Сенинг қилган ишларингдан тушунаманки, сен улардан кўп мол олиб, уларнинг кучайишини истайсан. Ҳозир Бара ибн Қубайсани сенга юборяпманки, у бу иш устида назорат қилсин. Эндиликда қўлингдан келганича кам қилма. Бу ишни бажар. Йўқса баҳона қилиб, узр айтма. Акс ҳолда мендан нима кўрсанг, сен ҳам шунга дучор бўласан, — деди.

Муҳаллаб бу мактубни ўқиб, ғазабланди. Муҳаллабнинг ўн ўғли бор эди. Улар шундай мардлар эдики, ҳар бири бир байроқдорга етарди. Улардан:

1. Мусаййир,
2. Язид,
3. Қубайса,
4. Мудрик,
5. Муфаддал,
6. Муҳаммад,
7. Ҳаммад,
8. Абдулмалик,

9. Марвон,
10. Ҳабиб эди.

Муҳаллаб уларга амр қилди. Жўмбизларини кийиб, аскарларини сафлашди. Муҳаллаб Бара ибн Қубайсани бир тепага чиқарди. У ердан ҳар икки томоннинг ҳам жангини кўриш мумкин эди. Муҳаллабнинг аскари тўп-тўп бўлиб майдонга чиқди. Душман аскари билан тўқнашди. Бомдоддан шомгача уруш қилишди. Шундай шиддатли жанг бўлдики, Бара ибн Қубайса маъқул деб:

– Барокаллоҳ, – деди. – Бу каби аскарни кўрмаганман. Аллоҳ таоло имконият ва ёрдам берсин.

Ва яна Бара ибн Қубайса Муҳаллабга:

– Қасамки, сенинг фарзандларинг каби мардларни кўрмаганман. Сенинг қавминг каби жангга бағишланганларни ҳам кўрмаганман. Лекин сен бу ишда узрлисан. Чунки сенинг олдингдаги душман тугалсиз ва беададдир, – деди.

Ўшанда Муҳаллаб Бара ибн Қубайсани хилъат билан мукофотлади. 10.000 дирҳам пул берди. Кейин Ҳажжож ибн Юсуфга мактуб ёзди:

– Мактубингизни ўқидим. Ҳаворижлар ҳақида қилган айблашингизни тушундим. Тушундимки, амир менга бу тоифа билан уруш қилишни амр қилган экан. Ўз элчисини менга гувоҳ қилдимки, мен ўша буйруққа итоат қилдим. Кўп жанглар қилдим. Энди, агар ўзи маъқул кўрса, Бара ибн Қубайса унинг элчисидир. Бориб унга хабар беради. Агар мен бу тоифага қарши кучим етмаса, ва уларни йўқ қила олмасам, мусулмонларга хиёнат қилган бўламан. Ва Амирул мўъмининга итоатсизлик қилган бўламан. Аллоҳ таоло асрасин, мен бу каби хиёнатни хоҳлайдиган шахс эмасман. Мен манфаатпарастликни ўз зиммамга олмайман, – деди.

Шу тариқа Муҳаллаб 18 ой ўша жойда турди. Ҳеч дам олмади. Ҳар вақт уруш қилди. Охири душман аскарлари орасида ихтилоф келиб чиқди. Бу ихтилоф шундан келиб чиққанки, Қатарининг одамларидан бири ҳаворижлардан бир кишини ўлдирган, ҳаворижларнинг барчаси йиғилиб Қатарининг ҳузурига келишган эди. Улар ўша киши учун қасос талаб қилишди. Қатари бу ишни ўринли кўрмади. Улар эса ундан бешишди. Абдурроб исмли бир амир бор эди. Унга боришди.

Уни ўзларига бош қилиб сайлашди. Қатари эса кам одам билан қолди. Шу сабабли ихтилоф юзага келди. Кейин вақт-вақти билан бир-бирлари билан урушишарди. Ва бир-бирларига ҳақорат қилишарди. Кимдир бир-бири билан муштлашарди. Муҳаллаб дарҳол мактуб ёзиб, бу ҳолни Ҳажжожга хабар қилди:

– Аллоҳ таоло бу тоифа орасига шундай муҳолифат солдики, улар Қатарини бошлиқликдан туширишди, ундан юз ўгириб, Абдурробнинг ҳузурига боришди. Абдурробни ўзларига амир ва раҳбар қилиб тайин қилишди. Қатарининг ҳузурида оз кишилар қолди. Ҳар вақт бомдоддан шомгача бир-бирлари билан жанг қилишарди. Ва ҳар куни икки тарафдан ҳам қон тўкиларди. Бунинг нега олиб боришини фақат Аллоҳ билади. Лекин мен умид қиламанки, бу иш уларнинг ҳалокатига сабаб бўлади, – деди.

Бу мактуб Ҳажжожга етиб келгач, у жавоб ёзиб:

– Мактуб келган заҳоти вақтни бой берма. Дарҳол шу пайтдаёқ жанг бошла. Кейинга қолдирма! – деди.

Агар душманга сабр қилмай,

Фурсати кечикса, надоматдир охир.

Фурсат келиб турса-ю сен ундан ўтсан,

Ҳаёт дегани мағлуб маскан!

Муҳаллаб бу мактубни ўқиб, унда нима ёзилган бўлса, тушунди. Яна Ҳажжожга жавоб ёзди ва:

– Бу пайтда улар билан жанг қилишни тўғри топмайман, – деди. – Чунки улар ҳозир бир-бирлари билан урушиб, тинимсиз курашяптилар. Ҳар куни бир-бирларини қисқартишяпти. Агар бу ҳол яна биров давом этса, икки томон ҳам ожиз бўлиб, заифлашиб қолади.

Бу мактуб Ҳажжожга етгач, у Муҳаллабнинг фикрини тўғри деб билди. Ва бу ҳақда ҳеч қандай эътироз айтмади. Муҳаллаб ҳам улар билан урушмади. Бу ҳолат бир неча ой давом этди. Қатари охири тоқат қилолмай, у ердан бир неча киши билан чиқди. Табаристонга қочди. Барча Ҳавориж Абдурробга байъат қилдилар. Уни амир ва раҳбар деб билдилар. Шунинг ортидан Муҳаллаб жанг бошлади. Ҳеч тўхтамади. Ҳаворижлардан кўпини ўлдирди.

Ва уларнинг аёллари, ўғил болаларини асир қилди. Ва қанча моллари бўлса, мусодара қилди. Қатари ибн Фажа юзини Табаристонга бурганида, Ҳажжож буни эшитди. Суфён ибн ал-Аздини Шом аскарлари билан уни топишга юборди. Ҳамда Табаристонда Ҳажжож томонидан амин қилиб тайинланган Исҳоқ ибн Муҳаммад ибн ал-Ашъасга мактуб ёзди ва:

– Куфа аскарини тўплаб, Суфён ибн ал-Азди билан бирлаш. Қатари ибн ал-Фажани қўлга туширинг, – деди. Исҳоқ бу амрга бўйсуниб, Куфа аскари билан чиқди. Суфён ибн ал-Азди ҳузурига борди. Улар бирлашдилар. Қатари ибн ал-Фажани қидиришди. Уни Табаристон тоғларида топдилар. У ерда у билан кўп жанг қилишди. Унинг қавмини тарқатишди.

Қатари бир тепа бошида турган эди. Пиёда қочган, ўша тепага ғам билан чиққан, ҳайратга тушган эди ва чанқоқлик жонига етган эди. Ўша ернинг халқидан сув сўради, халқ унга сув бермади. Ва унинг дардига ҳеч ким ёрдамчи бўлмади. Шунда тўсатдан ўша тепанинг юқорисидан бир тош учиб келиб, Қатарининг устига тушди ва унинг сон суяги синиб кетди.

Насиба кетса, нима қилсанг ҳам тўғри келмайди.

Меҳнат чекканга ҳар томондан тош ёғилади.

Охирида Куфа халқи Қатарининг ҳолидан хабардор бўлишди. Сура ибн Бухайрит Тамимий ва Жаъфар ибн Абдуррахмон ибн Муҳаннаф ҳамда Исҳоқ ва Дур ибн Абус Салават ибн Киофа – ки булар Қатарининг устига ҳужум қилишди. Бошини кесишди. Исҳоқ ибн Муҳаммад ибн ал-Ашъас ҳузурига олиб келишди. Ҳар бири:

– Қатарини мен ўлдирдим, – деб даъво қилди. Убайда ибн Ҳилол –ки Ҳаворижлар зотлиларидан эди – қавми билан қочди. У ерда мустаҳкам қурилган бир қалъа бор эди. У қалъага кириб олди. Суфён ҳам аскар юбориб қалъа устига борди. Неча кун муҳосара қилди. Ҳар куни тўхтовсиз жанглар бўлди. Охирида Убайда ибн Ҳилол қавми билан очликдан ожиз бўлди. Қанча отлари бўлса, сўйиб ейишди. Охирида барчаси қалъадан чиқишди. Суфённинг аскари билан жанг қилиб, ўлдиришди. Суфён ҳукм қилди. Бошларини кистирди. Кесилган бошларни Юсуф ўғли Ҳажжожнинг ҳузурига олиб кетишди.

Бу воқеалардан кейин Суфён Табаристонга келди. Ҳажжож уни азл қилгунга қадар у ерда қолди.

Бу Қатари ибн ал-Фажаа, Убайда ибн Ҳилол ва Абдурробнинг ўлимлари ҳижрий 77 йилида бўлди. Баъзилар бу ҳижрий 78 йилида бўлган, дейишди.

МУҲАЛЛАБ ИБН АБУ СОФРАНИНГ ХУРОСОНГА КЕЛИШИ ВА УБАЙДУЛЛОҲ ИБН АБУ БАКРАНИНГ КОБУЛ ШАҲРИ МАЛИГИ РАТБИЛ БИЛАН ЖАНГИ

Ҳижрий 78-йил кирганида Абдулмалик ибн Марвон Хуросонда амир бўлган Абдуллоҳ ибн Халид ибн Усайидни вазифасидан озод қилди. Хуросон ва Сижистонни Ҳажжожга топширди. Ҳажжож эса Шабиб ва Матрак ибн Муғийра билан боғлиқ ишлардан халос бўлгандан сўнг Куфадан ўтди, Басрага келди. Моғийра ибн Абдуллоҳ ибн Абу Укайлини ўз ўрнида вакил қилиб қолдирди.

Муҳаллаб ибн Абу Софра ҳам Эзариқа урушидаги машаққатлардан қутилди. У ҳам Ҳажжожнинг ҳузурига келди. Ҳажжож унга ва қариндошларига ҳилол (муқаддас байроқлар) берди ва маошларини кўпайтирди. Охирида Хуросонни Убайдуллоҳ ибн Абу Бақрага берди. Сижистонни эса Муҳаллабга топширди.

Аммо Муҳаллабга Сижистон амирлиги маъқул келмади ва у туриб Ҳажжонинг маслаҳатчиси ва дўсти бўлган Абдурахмон ибн Убайд ибн Торик ҳузурига борди. Унга:

— Мен Хуросоннинг аҳволини Убайдуллоҳдан яхшироқ биламан. Агар Ҳажжон билан шу ҳақда гаплашиш имкони бўлса, мени Хуросонга юборишини сўранг. Сижистонни эса Убайдуллоҳ ибн Абу Бакрага берсин, — деди.

Абдурахмон эса Ҳажжонинг ҳузурига борди ва бу истакни етказди. Ҳажжон ҳам қабул қилиб Хуросонни Муҳаллабга топширди. Кейин Ҳажжон Муҳаллабдан Ахвон харажидан 1.000.000 ақча (10×100.000) талаб қилди. Бу пул Муҳаллаб Эзариқа урушида банд бўлиб юрганидан бери йиғилмаган маблағ эди. Муҳаллаб бу ҳолдан беҳабар эди.

Уни қайсидир вилоятдан вазифасидан озод қилишса, бошқа лавозим берилишини кутиб қолар, шу ораликда қарзга батаҳтиф йўл тутарди. Чунки қўлига қанча пул тушса, ҳаммасини сарфларди ва ҳадялар бериб юборишни яхши кўрарди. Ҳеч нарсани орттирмасди.

Муҳаллабнинг Ҳайратул-Кушайрия номли хотини бор эди. У ўзининг олтин ва дурларини сотди. Бу нарсалар 500.000 ақчага тенг эди. Муҳаллабнинг ўғли Муғийра ҳам ўз мулкидан 500.000 ақча берди.

Муҳаллаб бу пулни Ҳажжонга юборди ва ўзи отга миниб Хуросонга юзланди. Унинг бошқа ўғли Набиб эди. У ордунунг илғор қисмида эди. Ҳажжон унга бир мул олиб 10.000 ақча берди. Набиб Хуросонга келгач, Умайя ва бошқарувчиларни ўз ўрнида қолдирди. Бир ой ўтгач Муҳаллаб ҳам Хуросонга келди.

Ҳижрий 79-йилда Шом аскарлари ва вилоятларга тоъун касаллиги ёйилди. Жуда кўп одам ҳалок бўлди. Ҳажжон Убайдуллоҳ ибн Абу Бакрага Сижистонни ҳам топширди.

Убайдуллоҳ ибн Абу Бакра Кобул малиги Ратбил устига юриш қилди. У билан ғазо учун борди. Илгари мусулмонлар у билан сулҳ қилишган эди. Ҳар йили хараж беришга келишишган эди. Ратбил баъзан бу харажни берарди, баъзан эса бермасди.

Ҳажжон Убайдуллоҳ ибн Абу Бакрага одам юбориб:

— Мусулмонларни тўпла! Ратбилга қарши ғазога чиқ, унинг жойларини ва қалъаларини ёқиб юбор! Талон қил! — деб амр қилди.

Убайдуллоҳ эса Ҳазрати Шурэйх ибн Ҳоний ибн Ҳорисни Куфаликларга бош қилиб тайин қилди. Куфа ва Басра мусулмонлари унга бирлашдилар. Ўзи ҳам Басра халқининг бошлиғи сифатида юриш қилди. Ратбил шаҳарларига етиб бориб, қўй ва сигирдан жуда кўп молни олиб кетди, кўп қалъаларни вайрон қилди. Ратбилнинг вакиллари мағлуб қилиб, ўша жойларни эгаллади.

Ратбил яшаб турган шаҳарларгача етиб боришди. Ораларида 18 фарсах (қарийб 100 км) масофа қолган эди. Ратбил бу хабарни эшитгач амр қилди, йўл ва дарбандларнинг барчасини ёптирди. Мусулмонлар бу ҳолни кўриб умидларини уздилар. Ҳеч қайтар йўл топа олмадилар.

Шунда Убайдуллоҳ ибн Абу Бакра Ҳазрати Шурэйхни Ратбилга элчи қилиб юборди. Сулҳ сўради ва 700.000 ақча бериб Ратбил билан сулҳ қилди.

Ҳазрати Шурэйх Убайдуллоҳга:

— Сен бу йўлда қанча мол берсанг, эртага султон уларни улўфаддан қисқартирур, — деди.

Убайдуллоҳ эса:

— Менга оч-очига юриш қилиб ўлишимдан кўра, бунда омон қолиш яхшироқ, — деди.

Ҳазрати Шурэйх:

— Мен бу йилга етгунимча, ушбу соатлардан омон ўтиб, тирик қолай деб орзу қилмаган пайтим йўқ эди. Ва мен кўпдан бери Аллоҳ таолодан шаҳидлик макомини сўраганман, — деди.

Ҳазрати Шурэйх жуда кекса бўлган эди. У Муҳаммад Мустафо (соллаллоҳу алайҳи васаллам)га пайғамбарлик келмай туриб дунёга келган эди ва шу пайтдан бугунгача ҳаёт бўлган.

Ҳазрати Шурэйх баланд овозда бақириб:

— Мусулмонлардан ким шаҳид бўлишни хоҳласа, мен билан бирга келсин! — деди. Шунда бир гуруҳ киши Ҳазрати Шурейх ҳузурига келишди. Ва унга ёрдам бериб кофирлар билан жанг қилишди. Жуда қаттиқ жанг бўлди. Ҳазрати Шурейх шаҳид бўлди. У билан жангга кирганларнинг кўпчилиги ҳалок бўлди. Жангдан тирик қолганлар Убайдуллоҳ ибн Абу Бакра билан муҳосарадан чиқиб келишди.

Ҳижрий 80-йил етиб келди. Ўша йили Маккада катта сел бўлди. Жуда кўп уйларни вайрон қилди. У йил «Ҳижоб йили» деб ном олди. Чунки сел олдига тушган нарсаларнинг ҳаммасини олиб кетди.

Шу йили Басрада ҳам тоъун касаллиги тарқалди. Бу касаллик ҳам саноксиз одамларни ўлимга етказди.

Ўша йили Муҳаллаб Марвдан туриб Жайхун дарёсини кесиб ўтиб, Кешга келди. Ҳайл малигининг амакиваччаси Муҳаллаб ҳузурида эди. Муҳаллаб ўғли Язидни Ҳатл устига юборди.

Ҳатл малигининг исми Сайл эди. Сайл амакиваччасини араб аскарлари олдида кўриб, бир неча одам юборди ва кечаси уни асир қилди. Ваколатчисига олиб бориб ўлдирди.

Язид келиб бу қалъани муҳосара қилди. Охирида Сайл билан ҳар йили 100.000 динар бериш шарти билан сулҳ тузди. Кейин орқага қайтиб Муҳаллаб ҳузурига келди.

Муҳаллаб яна ўғли Ҳабибни Табхар устига юборди. Ҳабиб ўша жойга яқинлашгач, Табхар малигини 50.000 киши билан ўзининг рўбаросида кўрди. Икки аскар ўзаро сафарбар бўлди. Табхар малиги аскаридан бир киши майдонга чиқиб:

— Душман билан яккама-якка уруш қилмоқчиман! — деди.

Ҳабибнинг одамларидан бир киши рўбаро чикди ва уни ўлдирди. Кейин яна уч киши чикди, у ҳаммасини ўлдирди. Энди ҳеч ким чиқолмади. Ҳабибнинг аскари яна жойига қайтди.

Душман аскаридан бир тоифа бир қишлоққа қарор қилган эди. Ҳабиб тўрт минг киши билан уларга кечаси ҳужум қилди. Ғалаба қозониб ўша қишлоқни ёқиб юборди. Кейин орқага қайтиб Муҳаллаб ҳузурига келди.

Муҳаллаб икки йил Кешда қолди. Ўғиллари бир куни унга:

— Сен ҳам илгариласан. Умид қилинадики, Аллоҳ таоло катта ғалаба ва ғанимат беради, — дейишди.

Муҳаллаб:

— Менинг орзум — бу ғазодан мусулмонларни омонликда чиқариш. Мени мақсадим — уларни соғ-саломат Марвга етказишдир, — деди.

Муҳаллаб шунчалик ғайрат қилардики, бир куни турклар тоифасидан бир киши яккама-якка урушчи сўради. Ҳарим ибн Адий — Холид ибн Ҳаримнинг укаси — ўша туркка қарши чикди. Бир муддат жанг қилишди. Охирида у туркни ўлдириб қайтди.

Муҳаллаб ундан:

— Нега қайтдинг? — деб сўради ва уроқ қилди. У киши эса:

— Агар сенинг бошингга шундай иш тушса, минг киши сенга ёрдамга етиб келар эди, — деди.

Яна Мурд қабиласидан бир кишига туҳмат қилишди. Муҳаллаб:

— Уларни тутиб келинглар, — деди. Туҳмат қилганларнинг ҳаммасини тутиб келишди. Муҳаллаб Марвга келгач, уларни қўйиб юборди.

Аммо Муҳаллаб икки йилдан кейин Кеш аҳли билан ҳар йили мол бериш шарти билан сулҳ тузди.

Шу вақтда Ашъастан Ҳажжож халқларига мактуб келди. Мактубда Муҳаллабга:

— Сен ҳам иттифокда бирлаш! — деб ёзилган эди. Муҳаллаб бу мактубни Ҳажжожга юборди. Ўзи эса ўша молни олиб яна Марвга қайтди.

АБДУРРАҲМОН ИБН МУҲАММАД ИБН АШЪАСНИНГ ҚЎЗҒОЛНИ

Абдуллоҳ ибн Абу Бакра Қобулдан қайтганида, ҳазрати Шурэйх ибн Ҳони шаҳид бўлган вақтида, Ҳажжож ибн Юсуф Абдулмаликка мактуб юбориб:

– Қобулга аскар юбормоқчи эдим. Лекин сиз бу ҳақда нима деб ўйлайсиз? Уни сиздан истардим, – деди.

Халифа Абдулмалик жавоб бериб:

– Менинг фикрим ҳам сенинг фикрингдир. Сен қандай иш қилсанг, шундай бўлсин. Аллоҳ таоло ёрдам берсин! – деди.

Аммо Ҳажжож ибн Юсуфнинг бутун Ироқ ҳудудида Абдурраҳмон ибн Муҳаммад ибн ал-Ашъастан катта душмани йўқ эди. Ривоят қилинади: Ҳажжож айтган экан:

– Мен уни кўрган пайтим ўлдиришни истамаган бирон вақтим бўлмаган, – деб.

Шаъбий дейди:

– Бир куни Ҳажжож ҳузурида ўтирардим. Абдурраҳмон ибн Муҳаммад ибн Ашъас келди. Ҳажжож уни узоқдан кўриб:

– Қара, қандай қомат билан юради. Қасамки, агар имконият топсам, унинг гарданини ураман. Унга имконият бермасдим, – деди. Ва Абдурраҳмон чиққанида, мен ҳам чиқдим, унга:

– Сенга бир сўзим бор, айтмоқчиман. Аммо шу шарт биланки, Ҳажжож ҳаётлигида ҳеч кимга айтмаслигинг керак, – дедим. Ва Ҳажжож айтган сўзни унга айтдим. Абдурраҳмон:

– Қасамки, агар мен уни амирликдан ағдармасам, у нима хоҳласа, шу бўлсин, – деди.

Сўнгра Ҳажжож Куфа аскаридан 20.000 зотли (афзал) кишини танлаб олди. 20.000 киши ҳам Басра аскаридан танлади ва барчага етарли қурол берди. Абдурраҳмонга ҳам байроқ бериб, Қобул подшоҳи бўлган Ратбилга қарши ғазотга юборди. Ва Убайдуллоҳ ибн Бакрани вазифасидан озод қилди. Абдурраҳмон ғазотга кетганида, амакиси Ашъас ўғли Исмоил Ҳажжожнинг ҳузурига келиб:

– Абдурраҳмонни у ерга юборма. Қўрқаманки, сенга қарши чиқиб, сенга қарши юради. Чунки унинг одати шундай. У Фурот кўпригидан ўтса, ҳеч кимга итоат қилмайди ва ҳеч кимни ўз устидан амир деб билмайди, – деди.

Ҳажжож эса:

– Унга қайси юрак етмишки, менга қарши чиқсин. Ва менинг амримдан қандай чиқсин? – деди.

Абдурраҳмон Сижистонга етгач, аскарига:

– Кофирлар билан урушинглар, тўхтанглар! – деб амр қилди. Уларни насихатлар билан рағбатлантирди.

Бу хабар Қобул подшоҳи Ратбилга етди. Дарҳол мактуб ёзиб, Абдурраҳмон ибн Муҳаммад ибн Ашъасга юборди. Илгариги ишлардан узр сўради. Ва:

– Менинг розилигимсиз, Убайдуллоҳ ибн Абу Бакра билан келганлар шундай ишлар қилдилар ва мен уларга хараж беришга рози бўлдим. Мен бундан олдин ҳам бу харажни берар эдим. Улар эса қабул қилмадилар ва уруш бошладилар, – деди. Аммо Абдурраҳмон бу мактубга қарамади ва бутун аскари билан йўлга чиқди. Ратбил бу ҳолни кўриб, яна илгаригидек чекиниб, ўша жойлар ва қалъаларни бирма-бир унга топширди. Улар унга яқин жойлар эди ва ўтиш йўллари тўсмоқчи бўлди ва Абдуллоҳ ибн Абу Бакрага қилган ишни буларга ҳам қилишни истади. Абдурраҳмон бу ҳолдан хабардор эди. У шаҳарларни бирма-бир олгач, ҳар бир шаҳарга салоҳиятли ноиблар ва аскарлар қўйди. Хавфли ва хатарли тоғ ўтишларининг барчасига аскарлар ва мардлар жойлаштирди. Сўнгра аскарига:

– Бу жойлардан олдинга ўтманглар! Чунки биз бу йил кофирлар кўлидан олган жойларнинг ўтиш йўллари ва бошқа манзилларини мустаҳкамлаб олайлик. Иншааллоҳ, келаси йили қолган шаҳарларни ҳам бирма-бир олайлик! – деди.

Сўнгра Ҳажжожга мактуб ёзди. Бу ғалаба хабарини ва мусулмонлар билан боғлиқ ишларини маълум қилди.

Баъзилар ривоят қилганларки: Ҳажжож, Убайдуллоҳ ибн Абу Бакрани Сижистонга амир қилиб тайинлади. Ва Ҳамён ибн Адийюс-Судусийни Кирмонга юбориб, унга:

– Агар Абдуррахмон ёрдам сўраса, унга ёрдам бер! – деб амр қилди. Шундан сўнг Ҳамён кўп аскар билан йўлга чиқиб, борди. Кирмонга келгач, Ҳажжожга қарши чиқди. Ҳажжож бу хабарни эшитгач, Абдуррахмонга:

– Ҳамённинг устига бор. У билан жанг қил! – деб хабар юборди.

Бу амр ортидан Абдуррахмон ҳам аскар юбориб, Ҳамённинг устига юриш қилди ва Ҳамённи тор-мор қилди. Ўзи эса Кирмонда қарор қилди.

Ҳажжожга:

– Убайдуллоҳ ибн Абу Бакра Сижистонда вафот этди, – деган хабар келди. Ҳажжож Сижистон амирлигини Абдуррахмонга топширди. Шундай қилиб, Абдуррахмоннинг қошида катта аскар тўпланди. Бунинг ортидан Ҳажжож, бу аскарга маош ва совғадан ташқари 200.000 акча ҳам юборди. Бу аскарга "Жайшут табури" (Жангчи табури) дейиларди. Кийимлари жуда чиройли ва латофатли эди. Бу ҳижрий 81-йил эди. Абдулмалик ибн Марвон ўғлини жангга юбориш учун Киликияга жўнатди. У ҳам бориб у ерда жанг қилди, Киликияни забт этиб, беадад ғаниматлар билан қайтди.

Абдуррахмон ибн Муҳаммад ибн Ашъас ҳам Ҳажжожга шундай таклифлар билан мактуб ёзди. Унда шундай деди:

– Ратбил билан сулҳ тузай ва уни харажга боғлай.

Ҳажжож бу мактубга шундай жавоб берди:

– Юборган мактубингни ўқидим. Ва нима деган бўлсанг, тушундим. Аммо сенинг мактубинг қандай мактубки, мен унга ишониб, Аллоҳнинг душманлари билан сулҳ қилишга рози бўлай. Сен ана ўша кофирнинг мусулмонларга нима қилганини яхши биласан. Ва сен уруш қилишда сустлик қияпсан. У ҳолда, сенинг ҳаракатингни қандай қилиб тўғри деб билсам бўлади? Ва сен қилган ишинг тўғри эмас. Бу фақат сенинг ночор тадбирингдан ва муборак бўлмаган фикрингдан.

Бу мактубим қўлингга етгач, қўлингдан нима келса, душманга шунча зиён етказ. Унинг жойларини вайрон қил, қалъаларини ер билан яксон қил. Қўлингдан нима келса, шунча қил, сустлик қилма!

Яна алоҳида бир мактуб ҳам ёзди, унда шундай деди:

– Сен билан бирга бўлган мусулмонларга шундай ҳукм қил: Кофирлар қўлидан олинган жойларга уруғ сепсинлар. Аллоҳ таоло ёрдам берган кунгача ўша жойларни ватан қилсинлар.

Яна бошқа бир мактубда шундай деди:

– Бошини қашишдан кўра, душман билан жанг қилишни афзал билгин. Бу йўлда қўлингдан нима келса қил! Ва Исҳоқ ибн Муҳаммад – сенинг ака-укангдир – амир у. Бу ишни унга топшир!

Бу мактублар Абдуррахмон ибн Муҳаммад ибн ал-Ашъасга етгач, у аскарнинг зотли одамларини тўплади ва уларга:

– Сизлар биласизларки, мен сизнинг насиҳатларингиздан ва айтган фикрларингиздан ташқарига чиқмайман. Ва сизни маъқул кўрган нарсаларингизни қабул қиламан. Ҳамда мен бу ишларда жуда кўп тажриба кўрган, ҳаёт кўрганман. Ва менинг фикримни тўғри деб билган зотларнинг бу хабарини Ҳажжожга билдирдим. У эса хабар юбориб:

– Булардын барчаси сенинг ожизлигинг ва фикрсизлигингдан! – деб айтди. Ва "мусулмон биродарларингизга қанча ёмонлик қилган ўша жойларга бор, – деб амр қилган. Қаранглар, мен ҳам сизлардан бириман. Қайси томонга борсангиз, мен ҳам у томонга бораман, – деди.

Ҳарбий амирлар ҳам тўрт томондан бақириб: — Ўша Аллоҳнинг душмани Ҳажжожга бўйсуна олмаймиз, унинг сўзига қулоқ солмаймиз, — дейишди.

Ораларида Ораблар орасида яхши ва гўзал сўзловчи, шунингдек, шоир бўлган Амир ибн Воилатул-Кирмони деган киши бор эди. У:

— Валлоҳий, Ҳажжож сизни ўйламайди. Сизнинг ҳалок бўлишингиз унга фарқ қилмайди. Агар ўзингизни ўша хатарли жойга ташласангиз ва ғалаба қозониб ғаниматга эришсангиз, унга бунинг фойдаси бўлади ва салтанати ортиб боради. Агар сиз ўша

хатарли жойда ҳалок бўлсангиз, у сиздан юз ўгирур. Шундай экан, агар: — Бу машаққатдан кутулайлик, десангиз, ўша Аллоҳ душмани Ҳажжожни ишдан олинг. Ва амир қилиб Абдуррахмонга байъат қилинг. Мен ўзимни гувоҳ тутаманки, уни ишдан олган одам айнан менман, — деди.

Шунинг устига барчаси келиб, Абдуррахмонга Ҳажжожни ишдан олиш учун байъат қилдилар. Абдулмаликни бутунлай тилга олишмади.

Шунинг устига Муҳаммад ибн Ашъаснинг ўғли Абдуррахмон Ратбилга одам юборди. У билан қуйидагича суҳб қилди:

— Агар у (яъни Абдуррахмон) бу ишда ғалаба қозонса, Ратбилдан ҳеч қачон хараж олмас эди.

— Агар мағлуб бўлса, қочиб Ратбилнинг ҳузурига паноҳ топар эди.

Ратбил ҳам бу суҳбга рози бўлди. Абдуррахмон эса аскар ёздир бошлади ва яна Ироққа қайтди. Атоя ибн Оамирни бир неча отли билан илгарги сафга чиқарди.

Ҳажжож бу ишдан хабардор бўлди. Дарҳол унга қарши аскар юборди. Аммо Ҳажжожнинг аскари Атоянинг аскарига қарши тура олмади. Атоя ўз танасидаги кўйлакни ечиб:

— Абдулмалик ибн Марвонни шу кўйлакни еганим каби халифаликдан озод этдим. Ва Абдуррахмонни халифа тайин этдим, — деб кўйлагини яна кийди.

Шу билан бутун халқ Абдулмаликни халифаликдан тушириб, Абдуррахмонга байъат қилди. Ўша пайт Абдуррахмон:

— Байъат шундай бўлади, — деди. — Мен билан Аллоҳ таолонинг китоби ва Пайғамбарнинг суннати асосида ва ботил амирлар билан эмас, балки жанг қилиш ниятида байъат қилинсин.

Абдуррахмоннинг қабилиси ҳам шу тарзда байъат қилди.

Ҳажжож бу хабарни эшитиб, Абдулмалик ибн Марвонга маълум қилди. Ундан аскар сўради. Ўзи эса Куфадан Басрага келди. Ўша пайт Абдуррахмон Муҳаллаб ибн Абу Софрага мактуб ёзиб:

— Кел, биргалашайлик! — деди.

Муҳаллаб эса унга жавобан мактуб ёзиб:

— Сен шундай ишга қадам қўйдингки, у ишдан Муҳаммад умматига фақат зарар етади. Бас, Аллоҳдан қўрқ. Ўзингни ҳалокатдан сақла. Мусулмонларнинг қонини тўкма. Агар: “Мен ўзимдан қўрқмайман” десанг, Аллоҳ таолодан қўрқ, — деди.

Муҳаллаб бу хабарни Ҳажжожга ҳам етказди ва:

— Ироқ аскари сенинг устига юриш қилди. Уларнинг сони саноксиз. Селдек келади. Олдига тушган нарсани олиб кетади. Эндиликда сен улар билан жанг қил. Аллоҳ таоло сенга ёрдам берсин! — деди.

Ҳажжож Муҳаллабнинг мактубига назар солиб, ундан шубҳаланди ва:

— Валлоҳий, Муҳаллаб бу насиҳатни аввал Абдуррахмонга қилган, — деди.

Ниҳоят, Ҳажжожнинг ёрдам сўраган мактуби Абдулмалик ибн Марвонга етиб келгач, Абдулмалик қаттиқ қўрқиб кетди. Ва Холид ибн Язид ибн Муовияни чақириб, у мактубни унга топширди. Холид:

— Эй мўминлар амири, агар бу хабар Сижистон ҳақида бўлса, унда тезкор ҳаракат қилиш лозим, — деди.

Сўнг Абдулмалик аскар тўплади ва хоҳишига мос равишда Шомдан ҳар куни Ҳажжожга 1000 киши юборишни бошлади. Ҳажжож ҳам ҳар куни Абдулмаликка мактуб юбориб, Абдуррахмон қаерда эканини ва қаерга келаётганини хабар қилиб турди.

Шу билан Ҳажжож саноксиз аскар билан Басрадан чиқди ва Абдуррахмонга қарши юриш қилди. Шештерга келгач, Мутаҳҳар ибн Ҳаййул Акийий ва Абдуллоҳ ибн Рамийятут-Тоийни илгарги сафарбарликка чиқарди.

Абдуррахмоннинг аскари ҳам яқинлашди. Улар Мутаҳҳар ва Абдуллоҳ билан тўқнашиб, жанг қилди. Абдуррахмон уларнинг одамларидан кўпини ўлдирди. Улар

мағлуб бўлиб қочишди. Жон сақлаб қолганлари Ҳажжожнинг ҳузурига боришди. Бу воқеа ҳижратнинг 81-йили Қурбон ҳайити ичида содир бўлган эди.

Ҳажжож минбарга чиқиб хутба ўқий бошлади. Абу Кааб ибн Убайда минбарга чиқиб, Мутаҳҳар ва Абдуллоҳ Тоийнинг мағлуб бўлганлари ҳақида хабар берди. Ҳажжож халққа: — Яна Басрага қайтинглар! — деб амр қилди.

Ўзи минбардан тушиб, Басра томон йўл олди. Аскарлар ҳам гуруҳ-гуруҳ бўлиб от миниб унинг ортидан кетдилар. Кимки орқада қолди, Абдуррахмоннинг аскари уларга етиб бориб, қиличдан ўтказди.

Ҳажжож Басрага боргач, бир четда қарор қилди. Муҳаллабдан келган мактубни яна ўқиб:

— Муҳаллаб бизга фақат насиҳат бериб, тадбир кўрсатмоқда. Аммо биз уни хиёнат деб ўйладик. Қабул қилмадик, — деди.

Бу орада Абдуррахмон аскар тўплаб охирида Басрага етиб келди. Ҳажжожнинг амри билан шаҳар атрофига хандақ қазилди.

Вақти келиб, осмонда ҳижратнинг 82-йили Муҳаррам ойи тўлиб порлаб чиқди. Икки тараф жанг бошлади. Икки томон ҳам саф тортиб, ўнг ва чап қанотлар жойлаштирилди. Икки томон аскари ҳам бири-бири билан мардонавор жанг қилди. Ҳажжожнинг аскаридан Қурайш ва Сакиф қабиласи одамлари мағлуб бўлдилар. Абдуррахмоннинг аскари ғалаба қилди.

Энди Ҳажжожнинг аскари бутунлай заифлашди. Ҳажжожнинг аскаридан Суфён ибн Аздий ўзининг чап қанот қўшини билан Абдуррахмонга ҳужум қилди. Абдуррахмон уни ҳам мағлуб қилди.

Абдуррахмоннинг аскаридан кўпгина буюк кишилар ҳалок бўлди. Улар орасида:

- Абдуррахмон ибн Авжа,
- Уқба ибн Ғофир,
- Абдуллоҳ ибн Дорам ал-Ҳорис,
- Ибнил-Мунзир ал-Жоруд,
- Ва Абдуллоҳ ибн Мажмаъ каби зотлар бор эди.

Абдуллоҳ ибн Масмаънинг ўғлини тирик тутиб Ҳажжожнинг ҳузурига олиб келишди. Шунда Абдуллоҳ мағлуб бўлиб Куфалик аскар билан бирга Куфа томон юзланди.

Басра халқи тўпланиб Абдуррахмон ибн Рабий ибн Ҳорис ибн Абдулмутталиб ҳузурига боришди ва унга байъат қилишди. У ҳам Юсуф ўғли Ҳажжож билан беш кун-беш тун узок жанг қилди. Аммо унинг ҳам қуввати бузилди.

Басра аскари билан Куфа йўлини тутди ва Абдуррахмон ибн Муҳаммад Ашъаснинг ҳузурига борди. Ҳажжож эса қолган Муҳаррам ойи кунлари ва Сафари ойини Басрада ўтказди.

АБДУРРАҲМОН БИН МУҲАММАД БИН АШЪАСНИНГ КУФАГА КЕЛИШИ

Ўша пайтларда Куфада Ҳажжож томонидан Абдуррахмон бин Абдуллоҳ бин Амр ил-Ҳадрабий амир эди. У қочди, дарҳол қалъага киради. Абдуррахмон бин Муҳаммад бин Ашъас қўшинидан Куфа қавми Музар бин Ножия билан келиб қалъани муҳосара қилишди. Абдуллоҳ бин Ҳадрабий улар билан сулҳ тузди. Шундай шарт биланки, Абдуллоҳ ўз одамлари билан қалъадан чиқади ва қалъани Абдуррахмоннинг аскарига топширади.

Шундай қилиб Абдуллоҳ бин Омир Куфадан чиқди. Музар бин Ножиянинг аскари қалъага кирди. Халққа 200.000 дирҳам тақсимлашди. Охирида Абдуррахмон бин Муҳаммад бин Ашъас ҳам Куфага келди. Куфанинг кўпчилик кишилари у билан иттифок қилдилар. Басрадан келганлар ҳам Муҳаммад бин Ашъаснинг ҳузурида тўпландилар. Муҳаммад бин Ашъас Аббос ўғли Абдуррахмонга кўп аскар тайинлаб, уни Ҳажжож билан урушга юборди. Ҳажжож ҳам Басрадан чиқди. Дайр-и Қурро деб аталмиш жойга жойлашди. Аббос ўғли Абдуррахмон ҳам Дайр-ил Ҳаммадда қон уюштирди. Басра, Куфа,

Сиғур ва Миср билан Макка ва Мадина аскарининг ҳаммаси Аббос ўғли Абдуррахмон ҳузурида тўпланиб Ҳажжож билан жанг бошладилар. Кейинчалик ҳам Ҳажжож, ҳам А. Бин Муҳаммад бин Ашъас, ҳар иккиси ҳам ўз атрофларида хандақ каздириб, икки томонлама жанг бошладилар. Бу хабар Шом қавми томонидан эшитилди. Абдулмалик бин Марвон ҳузурида бўлган Қурайш саркардалари:

— Ироқ қавмининг ҳаммаси сизга итоат ва бўйсунитди. Сиз Ҳажжожни Ироқдан чиқаринг ва унинг ўрнига бир амир юборинг, дейишди. Ҳатто уни вазифасидан озод этиш Ироқ аҳли билан уруш қилишдан осонроқдир, дейишди.

Бунинг устига Абдулмалик ўз ўғли ва Абдуллоҳни ва Мосулда бўлган Абдуллоҳ Марвонни Ироққа юборди. Уларга кўп аскар ҳам берди ва уларга:

— Ҳажжожнинг озод этилгани хабарини ироқликларга билдиринг ва Абдуррахмон Ашъас қайси шаҳарни танлаган бўлса, сиз ҳам ўша ерда қарор қилинг. Ва қаранг, агар у ерликлар бизга итоат қилишга рози бўлсалар, уларни яхши қабул қилинг ва Ҳажжожни озод қилинг. Ва Муҳаммад бин Марвон унинг ўрнини эгалласин. Агар улар бу шартга рози бўлмасалар, Ҳажжож яна қўшин амири бўлади. Уруш қилади. Сиз ҳам унга итоат қилинг, деди.

Улар Ироқ йўлига тушишганида, Ҳажжож бу хабарни эшитди. Юраги жуда қийналди. Ироқликлар бу тинчликка рози бўлишдан кўрқди. Абдулмаликка мактуб ёзди.

Қасам ичиб:

— Валлоҳий, агар менинг озод этилганимни Ироқ халқига билдирсанг, бундан кейин улар ҳеч қачон тоқтамайдилар ва сенга бўйсунитмайди, мувофиқлик кўрсатмайдилар. Фақат, сизга эргашган кам сонли киши бўлади. Охирида улар ҳам исён қиладилар. Негаки, амирул мўъминин Ҳазрати Усмонга ҳам исён қилган эдилар. Ўша вақтда Ҳазрати Усмондан Саид бин Осни озод этишларини сўрашди. Ҳазрати Усмон ҳам уни озод этганди, ҳали бир йил тўлмасдан унинг устига чиқиб, Ажамни фитнага солдилар. Бу аждодлар сўзидирки: "Темирни фақат темир кесади", деди.

Абдулмалик бу мактубни ўқиб, унинг ва акаси Ироқликларга Ҳажжожнинг озод этилганини билдиришса, жанг ва фитна тугайди деган фикрда кўнгли таскин топмади. Улар ҳам Ироққа келишди. Абдулмаликнинг сўзларини Ироқ қавмига билдиришди. Ироқликлар ҳам:

— Биз бир кеча ўз орамизда маслаҳатлашайлик. Эртага жавоб берамиз, дейишди.

Ўша кеча Абдуррахмон ҳузурида тўпландилар. Бу йўлда ҳар бири бир сўз айтиб чиқди. Энг охирида уруш қилишга қарор бердилар. Абдулмаликнинг ўғли Абдуллоҳ ва акаси Муҳаммад бин Марвон ироқликларнинг бу тинчликка рози бўлмаганларини кўрдилар. Иккаласи ҳам Ҳажжож ҳузурига келишди. Ва:

— Бу аскарга қандай ҳукм қилмоқчи бўлсангиз, ўша амални сен бажар. Зероки, Амирул мўъминин сенинг буйруғингга кўра сени устимизга амир ва бошлиқ қилишни фармон этган, дейишди.

Шундан кейин Ҳажжож билан Абдуррахмон икки томонлама урушни бошладилар. Аскарларини бир-бирларига қарама-қарши саф тузишди.

Ҳажжож Абдуррахмон бин Сулайм ал-Калбийни аскарнинг ўнг қанотига қўйди. Ва Аммор бин Темим ал-Лаҳмийни аскарнинг чап қанотига жойлаштирди.

Абдуррахмон эса: Ҳажжож бин Ҳорисаи Ҳасъамийни ўнг томонига қўйди. Ва Абред бин Фаръани чап томонига жойлаштирди. Ўша куни Абдуррахмоннинг аскарида ҳофизлар ва улуғ олимлардан (илм ва маърифат соҳибларидан) ҳозир бўлганлар: Амр бин Бужайл эш-Шаббий, Саид бин Жубайр, Абу Бахтарий ат-Тайй, Абдуррахмон бин Шайхий ва Муҳаммад бин Саид ибн Ваққос эдилар. Улардан энг улуғи Жабала бин Зажр ибн Қайс ал-Жуханий эди.

Шундай қилиб икки томон жангга киришдилар. Абдуррахмоннинг аскарларида турли-туман неъматлар бор эди. Ҳамда улар арзон эди. Чунки Ироқ бугдойларидан ва Куфадан тинимсиз овқат ва ичимликлар келиб турарди. Аммо Басраликлар ва Шомликлар ичида

каттиқ қаҳатчилик бор эди. Овқат ва ичимлик оз эди. Айниқса гўшт умуман топилмасди. Ва жанг тинимсиз давом этарди.

Бир куни жанг жуда каттиқ бўлди. Уруш шунга етиб бордики, Шомликлар Абдуррахмоннинг сафларини буздилар. Кўпчилик киши қиличдан ўтказилди. Жанг орасида Жабала бин Зажр ўлик ҳолда топилди. Унинг ўлик ҳолда топилиши Ҳажжонинг аскарини жуда хурсанд қилди. Абдуррахмоннинг сафларига қараб шундай бақирди:

— Эй Аллоҳнинг душманлари! Сизнинг йўқ бўлишингиз вақти яқинлашди, ана сиздан бир улуғ киши ҳалок бўлди, дейишди. Кейин Шом аскаридан бир киши келиб Жабаланинг бошини кесди. Кейин Юсуф ўғли Ҳажжон олдига олиб келди. Ҳажжон бу ишдан жуда хурсанд бўлди ва:

— Бу ғалабанинг бошланишидир. Чунки бу Зажр ўғли Жабала уларнинг улуғларидан эди, деди.

Бир бошқа кун эди. Абдуррахмоннинг аскаридан Қудам бин Шурейх ат-Тамимий исмли бир киши бор эди. У отини жанг майдонига ҳайдади. Аскар орасида:

— Эй Шом қавми! Сизларни Аллоҳ таолонинг китобига ва пайғамбарининг суннатиغا чақираяпман, деб баланд овозда чақирди. Агар қабул қилсангиз, марҳамат. Агар қабул қилмасангиз, бир кишингизни чиқаринг, мен билан жанг қилсин. Ва яккама-якка уруш қандай бўлар экан, билайлик, деди.

Бу чақириқ устига ўша заҳоти Шомликлардан бир киши Қудамга қарши чиқди. Қудам у билан жангга тушди. Қудам унга имкон бермай, дарҳол ўлдирди. Ортидан яна бир киши Қудамга қарши чиқди. Қудам уни ҳам ўлдирди. Шу ораликда тўрт мард киши ерга ётқизилди.

Ҳажжон бу ҳолатни кўриб, аскарига шундай бақирди:

— Бу итнинг олдига ҳеч ким чиқмасин. Агар чиқса, унга имконият бермайди.

Кейин Ҳажжонинг аскаридан Саъд ал-Журайший исмли бир киши Юсуф ўғли Ҳажжон олдига келиб:

— Эй амир! деди. Сен бу гапни тўғри айтасан. Лекин бу киши ажали келмаган кишини қандай қилиб ўлдиради? Менинг умидим шундаки, бунинг ажали яқинлашган. Агар рухсат берсангиз, ўз қавмимдан бир кишига амр қилай, бориб, у билан муносиб жанг қилсин, деди.

Ҳажжон:

— Бу ит элни қўрқитди. Лекин сен биласан, агар унга бардош берадиган одамни билсанг, унга қарши юбор, деди.

Саъид Ҳажжон ҳузуридан кетди. Қудам яна:

— Жангчи керак! деб бақирди. Саъид ал-Журайший яна Ҳажжон ҳузурига келди.

— Эй амир! деди. Рухсат бер. Мен шу ит билан жанг қиламан, деди. Ҳажжон ҳам:

— Сен ўзингга, унга қарши чиқиб, у билан жанг қилишга шунчалик ишонасанми? деб сўради. Саъид ҳам:

— Ҳа, деди. Ҳажжон:

— Қиличингни келтир, кўрай, деди. Саъид қиличини Ҳажжоннинг қўлига узатди. Ҳажжон эса:

— Менинг бундан ҳам оғирроқ қиличим бор. Шунинг сенга беришсин, деди. Сўнг:

— Зирхинг мустаҳкамми? Отинг қувватлими? деб сўради. Саъид эса:

— Ҳа, ҳаммаси яхши, деди.

Шу тарзда Саъид жанг аслаҳаларини тайёрлаб, отига минди. Қудамга:

— Эй менинг душманам! деди. Энди сен икки нарсадан бирини танла. Ё сен тур, мен сенга уч марта ҳужум қилай. Ёки мен турай, сен уч марта зарба бер. Қайси бирини истасан, шунинг қилайлик, деди. Қудам эса:

— Мақбул, деди. — Биринчи мен ҳужум қилайми? деб Қудамга сўради. У ҳам:

— Сен ҳужум қил! деди. Саъид қиличини суғуриб олди. Қудамнинг устига юриш қилди. Қудам кўкрагини отининг эгарининг олд томонига эгиб тўхтади. Саъид унинг ёнига етиб

келиб, Қудаманинг боши устига қилич уради. Лекин зарар етказа олмади. Қиличини яна бир марта ҳаракатга келтирди. Яна таъсир қилмади. Учинчи зарбада:

– Бу сафар елка томонига қиличимни ураман. Агар зафар топсам, куйим шодликдир, бўлмаса ишим битди, деди. Бутун кучи билан қўлини тўплади. Қудаманинг елкасига қиличини туширди. Лекин, устидаги жуфрасини ҳам кеса олмади. Шунда Қудаман:

– Энди ўзингни тайёрла. Мен ҳам қўлимдан келганича ҳужум қилай, деб бақирди. Қудаман унга яқинлашди, қиличини кўтарди. Бир марта уради.

– Уради, уради. Ҳеч жой қолдирмай отидан ерга туширди. Ва дарҳол устига сакради. Қўкрагининг ўртасига ўтирди. Қўлидан бир пичоқ чиқарди. Саиднинг бўйнига қўйди ва унинг бўйнини кесмоқчи бўлди. Саид ундан паноҳ сўраб:

– Энди мен сенинг қулингман, деди. Қудаман ҳам:

– Сен кимсан? деб сўради. У эса:

– Мен Саид Журайшийман, деди. Қудаман:

– Энди тўхта, эй Аллоҳнинг душмани! Кўрганларингни Ҳажжожга хабар бер, деди. Саид эса Ҳажжожга келиб, воқеани унга хабар берди.

Ўша жангида Абу Бахтарий ва Саид ибн Жубайр олдинги сафта чикдилар ва:

«Аллоҳнинг изнисиз ҳеч ким ўлмайди. Ўлим Аллоҳнинг илмида белгиланган муддатга боғланган.» (Оли Имрон: 145)

деб, барчаси биргаликда ҳужумга ўтишди. Уч кун давомида бири орқасидан бири жанг қилишди. Шу тарзда ҳижрий 83-йил Рабиул аввал ойидан бир кеча ўтиб бўлган эди. Пайшанба куни эдики, Абдурраҳмон ибн Муҳаммад ибн Ашъас Дайр-ул Ҳаммад қудуқларига етди ва Жумодал охир ойининг 14-чи Чоршанба куни тор-мор бўлди. Бу 100 кун мобайнида ҳар куни жанг қилишарди. Бу вақт мобайнида икки томондан 17.000 киши қиличдан ўтгани ривоят қилинади. Шунда Чоршанба куни бўлди. Абдурраҳмон ибн Ашъаснинг мағлуб бўлган кунда катта жанг бўлган эди. Суфён ибн Азд, Абдурраҳмоннинг аскарига ҳужум қилди. Ўзи эса Ард ибн Қурра – у Абдурраҳмоннинг чап қанотида эди – унинг устига ташланди. Уни тор-мор қилди. Бу пайтда Абдурраҳмон аскарларига хитоб қилар эди. Ўз аскарларининг пароканда бўлганини кўриб,

Бақирди. Унинг яқинларидан баъзилари унинг ёнига панаҳ излаб келишди, тўхташди. Шу пайтда улар ўқ ёмғирига тутилдилар. Шундайки, гўё ҳақиқий ёмғирга учрашгандек бўлишди. Абдурраҳмон ибн Муҳаммад ибн Ашъас ҳали минбарда эди. Ўзида жанг аслаҳаси деб ҳеч нарса йўқ эди. Абдуллоҳ ибн Язид ибн Музқал келди ва минбарга чиқиб унга:

– Эй Амир! Нимага турибсан. Пастга туш. Шунда сени асир қилмасинлар ва эҳтимол аскар сенга қараб бир жойга тўпланар, ва бу душман билан жанг қилиб зафар топарлар, деди.

Абдурраҳмон ҳам минбардан пастга тушди. Отига миниб Куфа йўлини тутди. Шу тарзда тор-мор бўлганлар ҳам Куфага етиб келишди. Абдурраҳмон эса қурол билан уйига кирди.

Хотин-боласи унинг устига ташланиб йиғлашди. У эса:

– Йиғлашманг. Агар Аллоҳ таоло мени бу балодан қутқарса, не ажаб. Агар бу ишда ҳалок бўлсам, сизларни Аллоҳга топширдим, деб отига миниб Куфадан чиқиб кетди.

Абдурраҳмон ибн Ашъас тор-мор бўлгач, Ҳажжож ҳам:

– Ҳеч ким қолмасин ва мен қаерга борсам мен билан келсин, деди. Илгарилаб Куфага етди. Куфа аҳлини байъатга чақирди. Ҳаммаси келди. Байъат қилишди. Улар орасида Кумайл ибн Зиёд исмли бир киши бор эди. Қари эди. Абдурраҳмоннинг яқинларидан эди. Ҳажжож уни ҳузурига чақирди. Унга ёмон сўзлар гапирди, сўқди, ҳақорат қилди. Кумайл эса:

– Эй киши, сен мени бу вақтча ҳаёт билан кўрқитмоқчимисан? Ана, нима керак бўлса қил. Билгинки, ўлимдан кейин ҳисоб бор, деди.

Ҳажжож ҳам:

– Сени ўлдириш вожиб бўлди, деди. Қари Кумайл ҳам:

– Қозий сен бўлсанг, ҳукм шундай бўлар, деди. Ҳажжож ҳам:

– Сен ўша тоифадансанки, улар амирул мўъминин Усмонни шаҳид қилишган, деди. Ва Абу Жаҳм ибн Киматул-Калбийга буюрди. У ҳам Кумайлни ўлдирди.

Ҳижрий 82-йили Муғийра ибн Муҳаллиб Хуросонда вафот этди. У пайт Муҳаллиб Кешда эди. Муғийранинг вафот хабари етиб келгач, жуда кўп йиғлади, зарбаланди, фарёд ва фиғон қилди. Унинг ўғилларидан бири Язид деб аталган эди. Уни Марвга юборди. Ўзи бир неча кун Кешда қолди. Кейин улар билан маълум бир мол эвазига сулҳ қилди. У ердан қайтиб Марв йўлига тушди.

Марв шаҳрига яқин Зоғол номли бир жой бор эди. У ерга етди ва шу ерда касал бўлди. Ҳабиб исмли ўғлини васий қилиб вафот этди.

Унинг вафоти ҳижрий 82-йилнинг Зулҳижжа ойида бўлган эди.

Баъзилар шундай деган:

– Муҳаллибнинг вафоти яқинлашганда шундай деди:

– Агар иш менинг қўлимда бўлса, ўғилларим орасида энг яхшиси бўлган Ҳабибни ҳоким қилиб тайин қилган бўлардим.

Муҳаллиб вафот этгач, Ҳажжож Хуросон мамлакатини Муҳаллибнинг ўғли Язидга берди. Язид ҳам бир муддат Хуросонда қолди.

ҲАЖЖОЖ БИЛАН ИБН АШЪАС ЎРТАСИДА БЎЛГАН УРУШ

Абдуррахмон бин Муҳаммад Куфадан чиқиб, Басра йўлига тушгач, Убайдуллоҳ бин Абдуррахмон бин Шамара бин Ҳабиб бин Абд Шамс бин Аййуб бин ал-Ҳакам –ки, Ҳажжож томонидан Басрада ҳоким эди– уни чиқариб юборди ва Басрани эгаллади. Абдуррахмон Басрага етгач, Убайдуллоҳ унинг ҳузурига келиб:

— Бу ишни мен сен учун қилдим, деди. Абдуррахмон ҳам келиб, Басрага ўрнашди ва аскарлари жойлашган қисмида хандак қазирди. Ва ўша куни хандакка сув жўнатди. Хуросондан Халид бин Жарир бин Абдуллоҳ ҳам Абдуррахмон бин Муҳаммад бин Ашъас ҳузурига келди, ва Куфа халфанидан баъзи аскарлар ҳам у билан бирга келди.

Юсуф ўғли Ҳажжож ҳам бу ҳолат устига Куфадан туриб Абдуррахмон изидан йўлга тушди. У ҳам Басрага етгач, жанг қилишди. Ва 15 кун кеча-кундуз жанг қилишди. Ҳажжожнинг аскаридан Зиёд бин Ҳошим –ки, Ҳажжожнинг қурол омборида турарди– ўлдирилди. Ҳажжож жуда ғамгин бўлди. Ўша вақтда Абдулмалик бин Муҳаллиб ҳам кўп аскар билан Ҳажжожга ёрдамга келди ва ўша кеча дам олишди. Эрталаб жанг бошланди.

Лекин Абдуррахмон Ашъаснинг аскари тор-мор бўлди. Абу Бахтарий ат-Тайй ва Абдуррахмон бин Абу Лайло ўлдирилди. Ва Бестам бин Мусаққатий Сақафий Макка ва Мадина халқидан 4.000 киши билан бир томонга оғиб турди ва қилич қинларини синдиришди. Бестам уларга:

— Агар бу ўлимдан нафсимиз кўркса ҳам, қочишга чора йўқ. Ҳеч бўлмаса, қиличимиз қўлимизда экан, бу қавм билан урушайлик, деди. Ва ўша 4.000 киши Ҳажжожнинг аскари билан қаттиқ жанг қилдилар. Ва бир неча марта Шом аскарини тарқатдилар. Энг охирида шундай бўлдики, Ҳажжож ўқчиларга амр қилди. Ҳаммаси ҳаракатланиб Макка ва Мадиналиклар устига ўқ ёғдиришди. Ўша 4.000 Макка ва Мадиналик ҳам ғайрат кўрсатиб, урушдилар ва уларнинг кўпчилиги жангда қиличдан ўтказилди. Ва Бакр бин Абу Рабиани тутиб, Ҳажжож олдига олиб келишди. Ҳажжож унга имконият бермай, ўлдирди.

Шундан кейин Абдуррахмон бин Ашъаснинг аскари мағлубиятга учрагач, у ҳам қочди. Сижистон йўлига тушди. Ва Ҳажжож унинг ортидан Амрат ат-Тамимийни ва ўз ўғли Муҳаммад бин Ҳажжожни кўп аскар билан юборди. Улар ҳам унинг ортидан етиб боришди. Бир соат катта жанг бўлди. Абдуррахмон Ашъас яна мағлубиятга учради. Кирмон тарафини тутди. У ерда Заранж номли шаҳар бор эди. Ўша шаҳарнинг дарвозасига етди, у ерда Абдуррахмоннинг Абдуллоҳ бин Омир ал-Амр номли бир волийси бор эди. Абдуррахмонни кўриб, шаҳар дарвозасини ёпди. У ердан кетди. Пуст

деб аталмиш бир шаҳарга борди. У ерда ҳам унинг томонидан юборилган Ийёд бин Ҳамаданий исмли киши ҳоким эди. У уни қарши олди. Уни олиб шаҳарга киритди. Абдурраҳмоннинг одамлари тарқалгач, Ийёд уни боғлади. Ва ўз жонини қутқариш учун Абдурраҳмонни тутиб боғлади. Ҳажжожга ҳам юбормоқчи бўлди. Кобул подшоҳи Ратбил бу ҳолни эшитгач, аскар юритди, Пуст шаҳрига келди ва Пустни ўраб, жойлашди. Ийёдга элчи юбориб:

— Агар Абдурраҳмон бин Ашъаснинг бир тукнига ҳам тегсанг, сенинг барча яқинларингни тутиб, уларни осмасдан ва терисини юлмасдан бу ердан кетмайман, деб қасам ичди. Ийёд бу хабарни эшитгач, Кобул подшоҳидан амон сўради ва Абдурраҳмоннинг бир тукнига ҳам тегмай, озод қилиш тўғрисида сулҳга рози бўлди. Абдурраҳмон ҳам Кобул подшоҳининг ҳузурига борди.

— Мен бу кишига паноҳ бердим, яхшилик қилдим. Қара, у бу яхшиликка қарши нима қилди, деди. Шунинг устига Кобул подшоҳи Ратбилга катта ҳурмат кўрсатди. Уни олиб ўз шаҳрига олиб кетди.

Энг охирида, Абдурраҳмонга байъат қилган, Ҳажжожнинг амонини қабул қилмаган, Ҳажжожга қўлидан келганича қарши уруш қилган ва Абдурраҳмоннинг ортидан ажралмаган кишиларнинг барчаси яна Сижистонда тўпландилар. 6.000 киши бўлишди. Кейин Абдурраҳмонга:

— Кел, яна бизга бошлиқ бўл. Хуросонга борайлик. У ерда бизга қўшиладиган одамлар кўп. Балки Шомликларга қарши жанг қилишда бизга ёрдам берарлар, дейишди.

Абдурраҳмон ҳам бу таклифни тўғри деб ҳисоблади. Келди. Абдуллоҳ бин Оҳирни муҳосарага олди. Уни тутиб, унга азоб берди.

Айни шу пайтда Аммор бин Тамим ва Ҳажжожнинг ўғли Муҳаммад кўп сонли аскар билан уларнинг устига юриш қилди. Абдурраҳмоннинг ёрдамчилари:

— Биз учун тўғри йўл шуки, уларни Сижистонда қолдириб, Хуросон йўлига тушайлик, дейишди.

Абдуллоҳ ҳам:

— Язид бин Муҳаллиб тарафидадир. У жуда жасур ва мард кишидир. У сизлардан юз ўғирмайди. Уруш қилади. Лекин кўрқаманки, Шом аскарлари ортимиздан келиб, улар билан иттифоқ қилиб, бизга кўп машаққат туғдиради, деди. Улар ҳам:

— Хуросон ери кенгдир. Умид қиламизки, қаерини хоҳласак, ўша ерда бўламиз, дейишди. Абдурраҳмон ҳам:

— Сизлар бу ишни билмайсизлар. Лекин майли. У ерга боринглар, деди.

Бу қарор устига Абдурраҳмон ва одамлари Сижистондан чиқиб Ҳиротга етдилар. Лекин Убайдуллоҳ бин Абдурраҳмон бин Сақар ал-Қураший 12.000 киши билан бир томонга оғиб чиқди. Улардан ажралиб кетди.

Абдурраҳмон бу ҳолатни кўриб:

— Кўрдингизми, Убайдуллоҳ нима қилди? Мен буни олдиндан билган эдим. Ва сизларга: “Хуросонга бормайлик”, дегандим. Сизлар мени тингламадингиз. Лекин яна ҳам ўзингиз билганингизча қилинг. Мен энди Кобул подшоҳи Ратбил ҳузурига бораман, деди. Ва ўзининг хос одамлари билан ажралиб кетди.

Шундан кейин ирокликлар Аббос ўғли Абдурраҳмонни бошлиқ қилиб тайинладилар. Язид бу ишдан хабар топгач, Абдурраҳмонга хабар юбориб:

— Менинг ҳудудимдан чиқ. Дунё кенг. Қаерга борсанг, ўша ерда бўл. Агар мен билан уруш қилмоқчи бўлсанг, мен бу ерда сенга ўхшаган киши билан жанг қилишни ифлос деб биламан. Ва агар мендан ёрдам сўрамоқчи бўлсанг, мол билан сўра, деди.

Абдурраҳмон ҳам:

— Мен бу ерга мақом топиш учун ёки сиз билан уруш қилиш учун келмаганман. Аксинча, ниятим шу ерда бир неча кун дам олиш. Кейин эса сенинг мамлакатинг сенга муборак бўлсин. Биз кетамиз, деди. Язиднинг элчиси қайтгач, Язид ҳузурига бориш учун Шом йўлига юзланди.

Абдурраҳмон у ердан хирож жамғарди. Бу хабар Язидга етгач, Язид унга мактуб ёзди:

— Агар ниятинг дам олиш бўлса, нима учун хирож йиғяпсан? деди ва ўз акаси Муфаззални 4.000 киши билан унинг ортидан юборди. Кейин ўзи ҳам акаси ортидан 4.000 киши билан унга юриш қилди.

Язид ўша пайтда ўзини тарозида ўлчатган эди ва 400 батман чиққан эди.

— Мени ҳар бир от тортолмайди, деди. Жуда катта жуссали бир от бор эди. Ўша отни олиб келишди. У ҳам отга минди. Ва амакиси Ҳадилни Марвда ўрнига қолдирди. Ҳирот йўлига юзланди. Келди, Малвел Рудга етди. Муҳаллибни зиёрат қилди. У ерда уч кун турди. Кейин Ҳиротга борди ва Абдуррахмон ибн Ашъасга одам юборди:

— Яхши дам олдинг. Семизландинг. Кўп мол ҳам тўпладинг. Нима олган бўлсанг, сенинг бўлсин. Агар яна ҳам кўпроғини хоҳласанг, балони ўзига сўраган бўласан. Бор кет, мен сен билан уруш қилмайман, деди.

Абдуррахмон яна кетмади. Ва Язиднинг сўзларини қабул қилмади. Жангга тайёрланди ва яширинча Язиднинг бош одамларини ўзига чақириб олди. Язид ҳам бу ҳолни билиб қолгач, у ҳам жанг учун тайёргарлик кўрди. Амр қилди, бир курсини келтирдилар. Ўша курсининг устига чиқиб ўтирди. Акаси Муфаззалга жанг қилишни буюрди.

Шундан кейин икки қўшин бир муддат жанглашдилар. Бир вақт ўтиб Абдуррахмоннинг аскари тор-мор бўлди. Ҳар томонга сочилиб кетишди. Кўп одам ҳалок бўлди. Улар орасида:

1— Муҳаммад ибн Саид ибн Аби Ваққос,

2— Амр ибн Мусо ибн Убайдуллоҳ,

3— Аббос ибн Асвад ибн Авф

каби кўплаб улуғлар ва амирлар бор эди. Муҳаммад ибн Саид ибн Аби Ваққос Язидга:

— Мени отамнинг дуоси шарафига афв эт. Отам сенга дуо қилар эди, деди. Язид амр қилди. Муҳаммад ибн Саид ибн Аби Ваққосни қўйиб юборишди. Язид қолган асирларни Ҳажжожга юборди. У эса баъзиларини ўлдирди, баъзиларини қамлади.

Баъзилар шундай деган:

— Муҳаммад ибн Саид ибн Аби Ваққос ҳам Ҳажжожга юборилган эди. Ҳажжож уни хузурига олиб кирганда, унга:

— Эй шайтоннинг сояси! Аллоҳнинг ишини ўз ёнингда қандай кўрдинг? деб сўради. Чунки Муҳаммад ибн Саиднинг бўйи жуда баланд эди ва шу сабабли унга:

— Зилл-уш-Шайтоан – Шайтоннинг сояси деб аташарди. Ва яна:

— Мен Муовиянинг ўғли Язидга байъат қилмадим. Ўзимни Алининг ўғли Ҳусайнга ва Амрнинг ўғли Абдуллоҳга эргаштирдим, деди. Ва қўлидаги бир таякча билан унинг бошига бир неча марта уриб, Муҳаммаднинг бошини ёриб юборди, кўзидан қон оқиб кетди. Муҳаммад:

— Қўлинг етиб, қудрат топдинг, кечиримли бўл. Аммо Ҳажжож бу кечиримни ҳеч қачон ўйламади. Сўнг:

— Бойнини уринг, деб амр қилди, ҳеч шафқат кўрсатмади.

ИБНУ АШЪАСНИНГ ЎЛИМИ

Абдуррахмон ибн Муҳаммад ибн Ашъас Ҳиротдан кетиб, Кобул подшоҳи Ратбилнинг хузурига борди. Ўша вақт унинг ёнида Алқама ибн Умар деган киши бор эди. Ўша киши Абдуррахмонга:

— Мен сен билан бирга бормайман! деди. Абдуррахмон ундан:

— Нега? деб сўради. У эса:

— Мен Ҳажжожнинг Ратбилга мактуб ёзиб, кўнглини топишидан, сени ва сенга эргашганларни тутиб Ҳажжожга юборишидан кўрқаман. Ҳозир сенга беш юз киши байъат қилган. Ҳеч бўлмаса, бир қалъага бориб паноҳ топайлик, ё у ерда жанг қилиб ҳалок бўлайлик, ёки ўша қалъани олиб қутулайлик, деди. Абдуррахмон ҳам:

— Агар сен мен билан келсанг, жуда хурсанд бўлардим, яхши қабул қиламан, ва ҳар бирингизга қудратим етганча бирор нарса бераман, деди.

Алқама қабул қилмади. Абдуррахмон эса Ратбилнинг ҳузурига борди. Алқама эса ўша 500 киши билан Абдуррахмондан ажралиб чиқди. Ўша вақтда Ҳажжожнинг аскарларидан Темим етиб келиб, уларни ўраб олди. Улар ҳам паноҳ сўрашди. Темим ҳам паноҳ берди. Шундан кейин Юсуфнинг ўғли Ҳажжож ҳам Кобул подшоҳи Ратбилга бирин-кетин мактублар ёзди. Унда шундай дейилган эди:

– Ашъаснинг ўғлини тутиб, менга юбор. Агар йўқ десанг, Аллоҳга қасамки, минг марта минг жангчи ва қатл қилувчи юборурман. Улар етиб бориб, сенинг шаҳарларингни, мамлакатларингни, сени ва сенга яқинларни асир қиладилар. Ва юртингни тала қилиб вайрон қиладилар! деди.

Ўша пайт Абдуррахмон ибн Аби Сами Ратбилнинг ёнида эди. У Ратбилга:

– Агар сен Абдуррахмонни тутиб Ҳажжожга юборсанг, Ҳажжож сендан етти йил хирож олмаслиги менинг гардимда қарз! деди. Ратбил ҳам:

– Агар сен бу ишни амалга оширсан, мен ҳам сени яхши қабул қиламан, деди.

Ибн Аби Сами ҳам Ҳажжожнинг ҳузурига мактуб юборди ва:

– Кобул подшоҳи Ратбил менга қарши ҳаракат қилмас ва мен Абдуррахмонни сенга юборишни гардамга олдим. Фақат, Ратбилдан етти йил хирож талаб қилма! деди.

Ҳажжож бу мактубни ўқиб, жуда хурсанд бўлди, юраги кенгайди. У сулҳни қабул қилди. Ҳажжожнинг мактуби Ибн Аби Самига етиб келгач, у Ратбилга хабар берди. Охирида Абдуррахмоннинг бошини Ҳажжожга юборишди.

Баъзилар шундай деган:

– Ўша пайтда Абдуррахмон касал бўлган эди. Вафот этгандан сўнг Ратбил буни Ҳажжожга хабар қилди. Ҳажжож унга:

– Бошини кесинг, менга юборинг, деди. Абдуррахмоннинг жасадидан бошини кесиб, Ҳажжожга юборишди. Ҳажжож эса Абдуррахмон ва унинг одамларининг кесилган бошларини барчасини Абдулмалик ибн Марвонга юборди ва Абдулмалик уларни Мисрга, ўзининг укаси Абдулазизга юборди.

Ҳижрий 83-йил кирганда Ҳажжож ибн Юсуф Васит шаҳарини қурди. Сабаби эса шундай эди: Ҳозирги Васит деб аталувчи жойдан Ҳажжож ўтиб кетаётган эди, олдиндан одам юбориб:

– Бизга қонал қилиш жойи тайёрланг! У ерда бир соат тўхтаб дам оламиз! деди. Ўзи ҳам келаётганида, тўсатдан эшакка минган бир кэшишнинг Дажла дарёсидан ўтаётганини кўрди. Васит шаҳри қурилган жойга етиб келганда эшак ўша ерда туя қолди. Кэшиш ўша пайт эшакдан тушди. Эшакнинг ўша ахлатини олиб, анҳорга ташлади. Ҳажжож бу ҳолни кўриб, кэшишни ҳузурига чақирди. Бу ишни кэшишдан сўради. У эса:

– Мен китобда ўқиганманки, бу ерда бир масжид қурилади. Ва у ерда Ҳақ таолога ибодат қилинади. Шундайки, дунёда Аллоҳ таолони танимайдиган киши қолмайди, деди.

Бу гапни эшитган Ҳажжож дарҳол шу пайтда амр қилди. Васит шаҳарини ўша ерда қурдилар ва яна кэшиш кўрсатган жойда бир жоме масжид ҳам бунёд қилишди.

ЯЗИД БИН МУҲАЛЛИБНИНГ ХУРОСОНДАН ОЗОД ЭТИЛИШИ ВА ОЗОД ЭТИЛИШИНING САБАБИ

Ҳижратнинг 84-йили киргач, Найзак номли кофир беги бор эди. Бод-и Исо номли мустаҳкам тузилган қалъада ўтирарди. Язид бин Муҳаллиб унга ғазо очиш учун йўлга чиқди. Дарҳол жосуслар юборди. Улар:

— Найзак қалъадан чиққан, ва бир неча кун ташқарисида бўлайлик, деб амр қилган. Лекин ҳали ҳам қалъада, дейишди. Муҳаллиб ўғли Язид ҳам шошилиб ўша тарафга бориб, ўша қалъага яқинлашди. Найзакка хабар берилди, у келди. Язид билан сулҳ тузди. Шу шарт биланки, қалъани Язидга топширарди. Ўзи эса мол-мулки ва яқин кишилари билан шаҳардан чиқиб кетарди. Муҳаллиб ўғли Язид ҳам бу сулҳга рози бўлиб, қалъани фатҳ қилди. Беги бўлган Найзак бу қалъани жуда яхши кўрарди ва улуғларди. Қачон бу қалъани кўрса, сажда қиларди ва Язидни эсларди.

Шу вақтда Ҳажжож, Язид бин Муҳаллибни Хуросондан озод қилди. Сабаби эса шунда эдики, Ҳажжож Васит шаҳарини қуриб, сўнгра Абдулмаликка хабар юборганди.

Ўзи ҳам баъзи аскарлари билан қайтиб келаётганди. Йўлда бир кәшиш қишлоғига дуч келишди.

Ҳажжожга:

— Бу қишлоқда бир кәшиш бор, жуда кўп китобларни ўқиган. Ва жифр илмидан ҳам хабари бор, дейишди. Юсуф ўғли Ҳажжож амр қилди. Ўша кәшишни олиб келишди. Унга:

— Бу замонда нима бўлиб ўтиши ҳақида китобда ҳеч нарсасига дуч келдингми? деб сўради. Кәшиш ҳам:

— Ҳа, деди. Бугунгача қандай аҳволлар ўтган ва қандай ҳолатлар бўлиши мумкин, ҳаммасини ўқиб бораман, деди. Ҳажжож ҳам:

— Мўъминлар амири Абдулмаликни қандай сифатда кўрдинг? У ҳақда хабар бер, деди. Кәшиш:

— Бу замонда ўша подшоҳнинг сифатини шундай топдимки, ҳеч ким унга исён қилиб эшигини очмайди, деди.

Ҳажжож:

— Ундан кейин ким подшоҳ бўлади? деб сўради. Кәшиш:

— Ҳа, унинг ўрнига бир киши келади, исми Валиддир! деди. Ҳажжож:

— Ундан кейин ким келади, подшоҳ бўлади? деди. Кәшиш:

— Исми пайғамбар исми бўлган бир киши келади. У даврда фитналар кўп бўлади, деди.

Шунинг устига Ҳажжож:

— Мен ким эканимни биласанми? деб сўради. Кәшиш:

— Хабар беришган, деди. Ҳажжож яна:

— Мендан кейин менинг ўрнимга ким ҳоким бўлади? деб сўради. Кәшиш:

— Бир киши бўлади, унинг исми Язиддир, деди. Бу жавобни эшитгач, Ҳажжож бир муддат ўйга чўмди ва:

— Бу Язид бин Муҳаллибдан бошқа киши эмас, деди. Ўша кәшишнинг сўзидан кўрқди. Язидни озод қилиш ниятига келди. Шу ораликда Найзак Ҳажжожга мактуб ёзди. Ундан бу вазифадан озод қилишини сўради. Ҳажжож буни эшитди. Язидга хабар юборди ва:

— Мен биламанки, сен менинг фикримга кўра иш юритмасликни хоҳлайсан. Лекин, бунга ўхшаш ҳолат яна бўлмасин, деди.

Шундан кейин Ҳажжож Язид ва Муҳаллибни кўнглидан чиқарди. Абдуллоҳ бин Зубайр билан бирлашган деб Абдулмаликка мактуб ёзди. Абдулмалик эса:

— Мен уларнинг бирлашгани ва иттифоқ қилгани ҳақида ҳеч қандай хабар олмадим. Чунки, Абдуллоҳ бин Зубайрга итоат қилмай, дарҳол менга итоат қилдилар, деди.

Ҳажжож яна бир бор Абдулмаликка мактуб ёзиб, Оли Муҳаллибнинг хиёнати билан уни кўрқитди. Ўша кәшишнинг сўзларидаги Язид шу Язид деб ўйлади. Лекин, у билмас эдики, у зикр қилинган Язид, Язид бин Абу Кабеса бўлиб, Ҳажжождан кейин Ироққа ҳоким бўлиши лозим эди. Унинг қиссаси кейинроқ зикр қилинади.

Ҳажжож Абдулмаликка Язид ва Оли Муҳаллиб ҳақида мактуб ёзгач, Абдулмалик ҳам унга:

— Гапни чўздинг. Борди-ю, Хуросонни муносиб кишига бер, деди. Ҳажжож Хуросонни Қутайба бин Муслим ал-Баҳилига муносиб деб кўрди. Бу хабар Язидга етди. Унга:

— Ҳажжож Хуросонни Сакиф оғлонларидан бир кишига берди. Чунки у ўз қабиласидир, дейишди. Язид ҳам:

— Ҳажжож Хуросонни Қутайбадан бошқа кишига бермайди, деди.

Ҳажжож кўрқиб, Язидни озод қилиш ҳақида мактуб юборишни хоҳламади. Унга мактуб юборди ва:

— Муфаззални ўрнингга ўринбосар қилиб қолдир. Сен эса менинг ҳузуримга кел, деди.

Язид Ҳусайн бин ал-Мунзил билан маслаҳатлашди. Ҳусайн:

— Жойингдан силжима. Ҳажжожга “касалман” деб баҳона қил. Амирул мўъминин амир эгасидир, лекин Абдулмалик бу ишдан беҳабар. Бу Ҳажжожнинг ўйидир. Агар сен

амрга итоат қилмай шу ерда турсанг, мен умид қиламанки, Абдулмалик Ҳажжожга мактуб юбориб, Хуросонни яна сенга қайтаради, деди.

Язид ҳам:

— Биз аждодларимиздан буён байъат аҳли бўлганмиз. Итоатимиз билан танилганмиз. Мен исён қилишни қаттиқ ёмон кўраман, деди ва йўлга тайёргарликни бошлади. Ўша пайт Муфаззалга Ҳажжождан мактуб келди. Мактубда:

— Хуросонни сенга бердим, дейилган эди. Муфаззал Язидни кўришга шошилди. Язид ҳам:

— Ҳажжож мендан кейин бу ишни сенга топширмас. Агар шундай қилган бўлса, бунини шундан келиб чиқиб қилганки, мен унга мухолиф бўлишимни истаган! деди. Муфаззал эса:

— Сен бу гапни ҳасаддан айтяпсан, деди.

Язид ҳам:

— Мен айтганим бўладими ёки йўқми, кўрасан! деди.

Ҳижратнинг 85-йилининг Рабиъул охир ойи эди. Язид бу воқеадан аввал Хоразмга бориб кўп ғулом олганди. Ва қиш жуда қаттиқ ва совуқ эди. Мусулмонлар бу совуқдан қаттиқ қийналишганидан ғуломларнинг кийимларини ечиб, ўзлари кийишди. Ва ғуломларнинг кўпчилиги совуқдан ҳалок бўлишди.

Ўша йил Марсда тоъун касаллиги чиқди. Ва шундай қилиб Муфаззал 9 ой Хуросонда қолди. Ва бу тўққиз ой ичида Бод-и Исо ғазотига борди. Ниҳоят қалъани олди. У ерда ҳисоби йўқ мол топди. Мусулмонлар ўртасида тақсимлади. Шунинг учун Муфаззал ҳузурида Байтулмолдан ҳеч қандай мол йўқ эди. Чунки у нима топса, едириб, аскарга тақсимлаб берарди. Шунинг учун хазинада ҳеч нарса топилмасди.

Энг охирида Юсуф ўғли Ҳажжож Хуросон амирлигини Қутайба бин Муслимга берди. Ва Муфаззални озод қилди.

Ҳижратнинг 85-йилининг Жумодал аввал ойида Абдулмаликнинг укаси Абдулазиз бин Марвон Мисрда вафот этди. Унинг ўрнига Абдулмалик ўз ўғли Абдуллоҳни юборди.

Бунинг олдин Абдулмалик Абдулазизга одам юбориб, Миср хирожини сўраганди. Абдулазиз ҳам жавоб бериб:

— Эй мўъминлар амири! Менинг ва сенинг умрларимиз шундай нуқтага келди. Биздан, фарзандларимиздан ҳеч ким бу бир неча кун ичида кимни ажал чақирар, билмайди! Қолган бу бир-икки кунлик умр учун илтимос, қалбимни синдирма, деди. Абдулмалик ҳам бу сўз билан қўнглида ғам топди.

Ундан кейин бу сўзни тилга олмади. Ва ўша йил тугамасдан Абдулазиз вафот этди. 18 ойдан кейин Абдулмалик ҳам бу дунёдан охиратга кўчди.

Абдулмалик ҳижратнинг 85-йилида ўғли Валидни валиаҳд қилди. Бир ўғли бор эди, исми Сулаймон эди. Уни ҳам валиаҳд тайин қилди. Ва бутун Ислом мамлакатларига мактуб ёзди. Валидга байъат қилишни амр этди.

Мадинада Саъид бин Мусаййабдан бошқа барча халқ байъат қилди.

Ўша вақтда Мадинада амир: Ҳишом бин Исмоил эди. Саъидни тутиб, орқасига бир неча мушт урибди. Абдулмалик бу хабарни олгач, Ҳишомни маломат қилди.

Вақт етиб, 86-йил бўлди. Абдулмалик бин Марвон вафот этди.

АБДУЛМАЛИК ИБН МАРВОННИНГ ВАФОТИ ВА ХАЛИФАЛИК МУДДАТИ

Абдулмалик ибн Марвон ҳижрий 86-йилда, Шаввол ойининг ўртасида, пайшанба кунини бу фоний дунёни тарк этиб, бақо дунёсини рўзикор бўлди. Халифалик муддати 18 йил ва беш ой эди. Баъзилар эса шундай дейишган:

— 21 йил ва бир ярим ой халифалик қилди. Бу оралиқда 7 йилини Абдуллоҳ ибн Зубайр билан уруш билан ўтказди.

Ва ҳазрати Абдуллоҳ ибн Зубайрнинг вафотидан кейин 14 йил ва бир ярим ой умр кўрди. 58 ёшда эди. Амирул мўъминин Усмон (р.а.)нинг халифалиги даврида, ҳижрий 26-

йилда туғилган. Ва ўша вақтда ҳазрати Усмон шаҳид этилган. Ўша куни Абдулмалик 10 ёшда эди. Унинг насаби:

– Абдиманоф ўғли Абд Шамс ўғли Умайя ўғли Абулас ўғли Ҳакам ўғли Марван ўғли Абдулмалик эди. Унинг куняси:

– Абдулвалид эди.

Онаси: Ойша бинт Муғийра ибн Абулас ибн Умайя.

Абдулмалик вафот этгандан кейин 14 ўғли қолди. Улар:

1– Валид,

2– Сулаймон,

3– Марвонул Акбар,

4– Марвонул Асғар,

5– Язид,

6– Муовия,

7– Ҳишом,

8– Абу Бакр,

9– Абула Ҳакам,

10– Абдуллоҳ,

11– Муслим,

12– Мунзир,

13– Муҳаммад,

14– Саидул Хайр.

Учта қизлари эса:

1– Ойша,

2– Умму Кулсум,

3– Фотима.

ВАЛИД ИБН АБДУЛМАЛИКНИНГ ХАЛИФАЛИГИ

Абдулмаликнинг ўғли Валид халифалик тахтига ўтирди. Ривоят қилинишича, у отасини қабрга қўйгач, у ердан қайтди. Тўғри масжидга келди. Ҳамма халқ тўпланди. Валид минбарга чиқди. Ваъз қилди ва халққа насиҳат берди. Минбардан тушгандан кейин ҳам:

Халқдан яна байъат талаб қилди. Аввал байъат қилган Абдуллоҳ ибн Ҳумом бўлди. Ундан кейин бутун халқ унга байъат қилди.

ХУРОСОНДА ҚУТАЙБА ИБН МУСЛИМНИНГ ВАЛИЛИГИ

Ҳижрий 86-йилда Қутайба ибн Муслим Ҳажжож томонидан Хуросонга ҳоким қилинди. Муфаззал ибн Муҳаллибнинг аскар тўплаб Оҳирун ва Шумон ғазоларига кетганини кўриб, Қутайба ҳам Марвга келди ва халқни тўплади. Ваъз қилди ва халқни ғазога тарғиб қилди ва ғазо ҳақида Қуръон оятлари ва Набий (соллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг ҳадисларини баён қилди. Кейин минбардан тушди. Ҳар бир кишига қурол берди ва Иёс ибн Убайдуллоҳ ибн Умарни ўрнига қолдириб, Марвдан чиқди. Тавканга етгач, Балх шаҳрининг улуғлари ва амирлари барчаси уни кутиб олишга чиқишди. Ва Қутайбани олиб Балхга келишди. Балх дарёсидан ўтгач, Чоғатай подшоҳи Нишел Айсар унга қарши чиқиб кўп совғалар ва тухфалар келтирди. Ва Қутайбани ўз ҳудудига олиб борди. У ерга етгач, Кафтон подшоҳи ҳам кутиб олишга келди. Кўп совғалар келтирди. У ҳам Қутайбани ўз шаҳрига туширди. У ердан чиққач, Оҳирун ва Шумон подшоҳлари ҳам уни кутиб олишди. Бу подшоҳлар Чоғатай подшоҳини ранжитган эдилар. Охирида аввал олган Оҳирун ва Шумон шаҳарларини яна Нишел Айсар олиб қўйди. Кейин Оҳирун ва Шумон подшоҳлари Қутайба билан маълум бир мол эвазига сулҳ қилишди. Қутайба яна Марв шаҳрига қайтди.

Ҳам шу йили Ҳажжож Язид ибн Муҳаллибни қамоққа ташлатди.

Ва Ҳабиб ибн Муҳаллибнинг керамидан ҳоким бўлганида, уни ишдан озод қилди.

Ҳижрий 87-йил келганда Валид ибн Абдулмалик Ҳишом ибн Исмоилни Мадина амирлигидан озод қилиб, унинг ўрнига Умар ибн Абдулазизни амир қилди.

Ҳишом тўрт йилдан бир ой кам Мадинада амир бўлди. Шу йилда Умар ибн Абдулазиз (раҳимаҳуллоҳ) Рабиул охир ойида Мадинага келди. Ўша куни 25 ёшда эди. Туғилган йили ҳижрий 62-йил эди. Мадиналикларнинг барчаси уни кутиб олишга келди. Ўша куни Умар (раҳимаҳуллоҳ) пешин намозини ўқиди. Мадина олимларидан 8 кишини чақирди. Улар:

- 1— Урва ибн Зубайр (раҳимаҳуллоҳ)
 - 2— Убайдуллоҳ ибн Абдуллоҳ ибн Утба,
 - 3— Абу Бакр ибн Абдурраҳмон,
 - 4— Абу Бакр ибн Сулаймон ибн Ҳатама,
 - 5— Сулаймон ибн Ясор,
 - 6— Қосим ибн Муҳаммад,
 - 7— Солиҳ ибн Абдуллоҳ ибн Омир,
 - 8— Ҳорижа ибн Язид,
- эди. Уларни чиройли сўзлар билан мулоқот қилди.

Ўша йилда Бад-ий Исо номли шаҳарнинг беки Найзак Қутайбага келиб, у билан маълум бир мол эвазига сулҳ қилди. Найзак бу молни ҳар йили бериб туришга келишди. Уларнинг қўлида мусулмонлардан кўп асирлар бор эди. Найзак ўша асирларнинг ҳаммасини қайтарди.

Ўша йилда Маслама ибн Абдулмалик ҳам ғазога чиқди. Антақиялик жангчилар у билан бирга чиқишди. Бизанслар билан жанг қилишди. Кофирлардан кўп кишини ўлдиришди. Кўп қалъаларни эгаллашди. Ҳисобсиз ганиматлар билан қайтишди.

Яна шу йилда Қутайба, Марв шаҳридан аскар тўплаб Байканд ғазотига чиқди.

КУТАЙБАНИНГ БАЙКАНТ ҒАЗОТИГА БОРИШИ

Бод-и Исо номли шаҳарнинг беги Найзак Қутайбанинг ҳузурига келиб, сулҳ қилгандан сўнг Қутайба Марв шаҳрида турди. Ҳижратнинг 87-йили киргач, Марвдан туриб Байканд йўлига йўл олди. Бу Байканд Басрага яқин эди. Унга Мадинатун-Нажжор – Яъни Тижорат шаҳри, деб аташарди. Бу жой улкан саҳронинг чеккасида эди. Қутайба ушбу Байканд шаҳрига борганида, шаҳар аҳли буни эшитиб, бе ҳисоб аскар тўпладилар ва барча йўлларни тўсиб ташладилар. Лекин Қутайба ҳеч қандай ҳолатда Ҳажжожга хабар бермади ва икки ой бу хабар ошкор бўлмади. Ҳажжож бу ҳолатга жуда қайғурди.

Қутайба дарҳол мусулмонларга масжидларда жума куни бутун исломлар учун Анъом сурасини ўқишни амр қилди. Ва ушбу сура ўқилди. Ва дуолар қилинди. Қутайба Байкандликлар билан жанг бошлади. Ҳеч дам олмади. Ҳар куни уруш қилди.

Қутайбанинг Тендер номли бир жосуси бор эди. У Эронлик эди. Бухоро халқи унга илтимос қилиб:

— Бир хил аҳд қил, уни орқага қайтар. Марвга кетсин, дейишди. Тендер эса уларнинг сўтларини қабул қилди. Туравериб, Қутайбанинг ҳузурига келди:

— Халват истаётурман, деди. У ҳам ёнидаги одамларга рухсат берди. Ҳаммаси ҳузурдан чиқиб кетишди. Лекин улар орасида Дирóр бин Ҳусайнни қолдирмади. Биргаликда ўтиришди. Тендер деди:

— Ҳажжож замони ўтди. Ҳозир сенинг ўрнингга бир киши келган. Агар мусулмонларни яна Марвга етказсанг, жуда тўғри иш қилган бўласан, деди.

Қутайба бу гапни эшитгач, бир қора кизалоғи бор эди, уни чақирди. Унга амр қилди. Тендернинг бўйнини чоптирди. Кейин Дирорга:

— Бу ишни сен билан мендан бошқа ҳеч ким билмайди. Мен буни ҳеч қачон очикламайман. Энг охирида бу иш ошкор бўладиган бўлса, буни сендан эшитишган деб биламан, деди. Шунда қасам ичаманки, сени ҳам Тендер ҳолатига тушираман, деди.

Шунинг учун оғзингни берк тут. Ҳеч кимга ҳеч нарса айтилмасин. Таки мусулмонлар норози бўлиб қолмасинлар, деди.

Сўнгра Кутайба мусулмонларни ҳузурига чақирди. Улар келгач, Тендернинг боши танага уланмаганини кўриб, ҳайратда қолдилар. Ҳаммаси бошларини пастга эгилдилар. Кутайба:

— Бир қул ажали етиб ўлгани учун нима бўлди сизларга? деб сўради. Улар ҳам:

— Биз уни мусулмонларга насихатчи деб ўйлардик, дейишди. Кутайба:

— У мусулмонларга қилган ишини Аллоҳ таоло унинг бошига келтирди, деди. Сизлар эса Аллоҳ таолога шукр қилиб, душман билан жанг билан машғул бўлинг. Ва аввалгидан ҳам кўпроқ ҳаракат қилинг, жанг қилинг, деди.

Вақт ўтиб, эртаси кун келди. Мусулмонлар жангга киришдилар ва саф-саф бўлиб турдилар. Жойларини эгаллаб тўхташди. Кутайба ҳар бир байроқ остига кириб, аскарларни жангга рағбатлантирди. Ўша куни шом намози вақтигача уруш қилинди. Ниҳоят турклар мағлубиятга учрашди. Юзларини Байканд шахрига қаратишди. Кутайбанинг аскарлари уларнинг ортидан етиб бориб, баъзиларини ўлдиришди. Баъзиларини асир қилишди. Бошқалари эса қочиб шаҳарга кириб кетишди. Кутайба амр қилди: шаҳарни муҳосара қилинг, деди. Ва яна:

— Девор остига лагим очинг, деб амр қилди. Лагим очила бошлаганда, шаҳардан сулҳ сўралди. Кутайба ҳам буни қабул қилди. Кейин мусулмонлар урушни тўхтатишди. Ҳар бири ўз жойига қайтди.

Бир соат ўтиб Байканд аскарлари сулҳни яна бузгани хабари келди. Мусулмонлар “омил” деб аталган бегини шахид қилишди. Ҳатто унинг буруни ва қулоғини кесиб, ўтга ёқишди. Кутайба ҳайратда қолди. Орқага қайтиб, бир ой тинимсиз жанг қилди. Ниҳоят амр қилди: шаҳар деворларига ёғочлар тўплансин. Ва лагимлар қазилсин. Ёғочларга ўт қўйилди. Байканднинг бир бурчи ёниб кетди. Лагимларга ҳам ўт қўйилди. Йиқилган бурч мусулмонлардан 40 кишини ўлдирди. Қалъа аҳли яна сулҳ сўрашди. Лекин Кутайба бу таклифни қабул қилмади.

Қўлига бир алмосли қилични олиб, урушганларнинг барчасини қиличдан ўтказди. Улар орасида бир кўзи кўр киши бор эди. У душманларни мусулмонлар олдига олиб келган эди. Уни ушлашди. Кутайбанинг олдига олиб келишди. Ўша киши Кутайбага:

— Мен ўзимни ўзим сотиб олай, деди. Нима баҳога хоҳласанг, бераман.

Сулайм бин Ҳасин:

— Ўзингни қанчага сотиб оласан? деб сўради. Ва қанча нарса бериб ўзингни сотиб оласан? деб сўради. Ўша киши ҳам:

— 50.000 фил суякли олтин ва бир қимматли чин идиш, бир ипак кафтан бераман, қиймати 2000 дирҳамдир, деди. Кутайба одамларига:

— Сизлар нима дейсиз? Бу ҳақда нима деб ўйлайсизлар? деб сўради. Улар ҳам:

— Молга қарор бериш учун, мол кўп бўлиши керакки, мусулмонларга ғанимат кўп бўлсин. Лекин, кейин бундан нима топамиз, билмаймиз! дейишди. Шунда Кутайба амр қилди. Ўша кўзи кўр кишининг бўйинини чоптирди.

Ривоят қилишларича, Кутайба Байкандни фатҳ қилган вақтда қўлига олтин ва кумушдан ясалган бутлар тушди. Абдуллоҳ бин Салом ал-Адесийни ва Иёс ал-Банкийни ғанимат моллари устидан назоратчи қилди. Ўша бутларни бутунлай эритдилар ва холис металга айлантиришди. Аралашмаларини бир томонга ажратишди ва қолганини олиб Кутайбага кўрсатишди. Кутайба:

— Ўша аралаш металлни ҳисобласинлар, деб амр қилди. Ўша аралаш металл 40.000 дирҳам қиймат топди. Кутайбага хабар беришди.

— Уни қайтариб олиб келинг! деб амр қилди. Ўша аралашмани яна бир бор эритишди. 1000 мисқол олтин ҳосил бўлди.

Ва Байканд шахрида шунчалик мол топилдики, бутун Хуросонда ундай мол топилмаганди.

Шундан кейин Кутайба яна Марвга келди. Ва халқ мол жиҳатдан мустаҳкамлашди. Халқ ҳам қурол харид қилиб, ўзларини ўша қуроллар билан безашарди. Ва қурол нархларини бир-бири устига кўтаришарди. Бу қимматлашиш шундай даражага етдики, бир найза 70 дирҳамга кўтарилди. Энг арзон зирх 700 дирҳамга чиқди. Қиличлар ва бошқа қуроллар ҳам шуга яраша қимматлашди. Ва Байканд қурол омборида бе ҳисоб қурол топилганди. Кутайба Ҳажжожга мактуб ёзди. Ўша қуролларни ғазовотчиларга тарқатди. Қайсидир мард киши сўраса, уни ҳам Ҳажжожга юборилишига рухсат берди.

Вақт етиб, баҳор вақти келди. Кутайба яна Марвдан туриб Бухоро томон йўлга чиқди. Бухоро халқи Кутайбадан сулҳ сўрашди. Кутайба бу илтимосни қабул қилди.

Ривоят қилишларича, Байканд ғаниматлари орасида бир бут бор эди, 250 мисқол оғирликда. Ушбу бутда иккита марварид бор эдики, жуда шаффоф ва катта эди. Кутайба бу марваридни кўриб, хайратда қолди. Одам юбориб, Мочон оташ парастии руҳонийсини чақирди. Унга:

— Бу икки марварид бу мамлакатга қаердан келганини айт, хабар бер! деди. Ўша киши:

— Бир куни ҳаво сабабли иккита қуш келди ва ибодатхона тепасига қўнди. Ушбу икки қуш туякларидан пастга шу икки марваридни ташлашган! деб жавоб берди.

Кутайба ҳам ўша икки марваридни ғаниматнинг бешдан бири сифатида Ҳажжожга юборди.

Баъзилар шундай дейишди:

— Байканд қавмининг кўп қисми савдога кетган эди. Ўша вақтда шаҳарда йўқ эдилар. Қайтиб келганларида Байканд шаҳарини вайрон ҳолда, хароб этилган кўришди. Болалар, аёллар қамалган эди. Яна Байкандда яшашга қарор қилишди, мусулмон аскарларидан аҳли ва фарзандларининг ҳар бирини қиммат баҳога қайтариб олишди. Мусулмонлар шу сабабли беҳисоб молга эга бўлдилар. Аммо охирида Байканд халқи яна Байканд шаҳарини тиклашди. Шундай шарт биланки, ҳар йили белгиланган миқдорда хирож беришарди. Шунинг устига Кутайба ҳам уларга, бу сулҳ ҳақида ёзма берди.

Иёс ал-Баҳилидан ривоят қилинишича; Ибн Васан ал-Адесийга шундай деди:

— Мен сенинг ҳузурингда бир амонат қолдирмоқчиман. Лекин сендан бошқа ҳеч ким эшитишини истамайман.

Ибн Салон ҳам:

— Мен фалон пайтда, фалон жойда ўтираман. Сен ҳам ишонган бир киши билан ўша омонатни юбор. Ва унга:

— Фалон жойга етиб борганинда у ерда бир киши турибди. Унга бу омонатни бер ва ҳеч қандай сўз айтмасдан қайт! дейсан, деди. Иёс эса:

— Шундай бўлсин, деб уйига қайтди. Ўша молни бир хуржун ичига солди. Устига муҳр босиб, бир катта кўтирга юклатди ва ўзининг махсус хизматкори билан ўша жойга юборди. Ибн Валан ҳам ўша жойга келиб ўтирди. Бир муддат ўтирди. Иёснинг одамлари биров кеч қолди. Омонатни олиб келадиган киши келмаганини кўриб, Ибн Валан:

— Балки Иёс берган ваъдасидан қайтгандир. Шунинг учун омонатни юбормади, деб ўйлаб қайтиб кетди. Унинг орқасидан Қазфдан, Салабийлардан бир киши келиб ўша жойда ўтирди. У хизматкор ҳам ўша хуржунни кўтирдан туширди. Ҳеч қандай гап айтмасдан орқага қайтиб кетди. Салабий, ҳеч кимнинг йўқлигини ва хуржунда бир мол борлигини кўриб, уни елкасига ортди ва уйига олиб кетди.

Иёс шундай деб ўйлади: юборган ўша моли Ибн Валанга етиб борди. Бир муддат сукут сақлади ва ҳеч нарса айтмади. Вақти келиб, ўша мол Иёсга керак бўлганда, Ибн Валан:

— Мен сендан бундай нарса олмадим ва сен менга мол берган эмасан, деди. Иёс ҳайрон бўлди, лол қолди. Кимни кўрса, Ибн Валандан шикоят қилиб, уни маломат қилувчи сўзлар айтди.

Бир куни Иёс бир мажлисда ўтирган эди. У Салабий ҳам ўша ерда эди. Иёс у ерда Ибн Валанни ёмонлади. Салабий дарҳол унинг қўлидан ушлади. Ва уни олиб, уйига олиб борди. У хуржунни унинг олдига қўйди, Иёсдан:

– Хуржуннинг муҳрини танийсанми? деб сўради. Иёс олдида ўз хуржунини кўриб таниди. Салабий унга бўлган-ўтганни айтди. Иёс хурсанд бўлди. Қайси ерларда Ибн Валанни ёмонлаган бўлса, ҳаммасидан узр сўради.

Ҳижрий 88-йил келгач, мусулмонлар Бизансда Тасана номли шаҳарни фатҳ қилишди. Ўша вақт мусулмон лашкарининг амири Маслама ибн Абдулмалик эди. Бу Тасана шаҳри мустаҳкам қурилган қалъа эди. Уни фатҳ қилиш Жумодал охир ойида бўлди. Жангда мусулмонлар руминийларни орқага тикиб, калисагача суриб чиқаришди. Бишр ибн Артот бир тўда аскар билан ўша калисага яқинлашганда, аскарнинг орқасида қўйилган кўрикчилардан бир нечтасини кофирлар асирга олишди. Бишр каминда бир неча одамни кўйди. Улар ҳам асирга олинди. Бишр жуда ғамгин бўлди. Аскардан 100 жасур йигитни танлади:

– Шу асирларимни топай, деб орқага қайтди. Бир дарани ичига кирганда Бишр ўша 100 йигитга:

– Бу ерда турунлар! мен атрофни бир айланай, эҳтимол бир хабар оламан, деди. Бу пайт кўзига бир калиса тушди. У ерга борди. Калисанинг олдида 30 тача от боғланганини кўрди. От эгалари калиса ичига кирган эдилар. Отдан тушди, уни бир дарахтга боғлади. Калиса ичига кирди. Орқасидан эшигини ёпди. Дарҳол қиличини суғуриб олди. Ўша кофирларга юриш қилди. Бу пайтда эса ўша 100 мусулмон йигит:

– Нега Бишр йўқолди? деб унинг орқасидан кузатишди. Ўша калисани топишди. Эшиги олдида унинг отини кўриб, у калисада эканини тушунишди. Шу пайт калиса ичида катта жанжал овозини эшитишди. Калиса эшигига югуришди. Эшикни очиш осон эмаслигини кўришди. Эшик устидан чиқиб, томини тешишди. Ичкари кириб, Бишрни қилич суғуриб олган ҳолда кофирларни олдига солиб қувлаётганини кўришди. Уларни бир бурчакдан иккинчи бурчакка қувлаб ўлдирмоқда эди. Ўзининг ҳам қорнига қилич урилган, ичаклари ташқари чиқиб кетган эди. Бир қўли билан ярасини ушлаб, иккинчи қўли билан кофирларга ҳужум қиларди.

Дўстлари калисага киришган пайтда, Бишрнинг хуши кетди, ерга йиқилди. Улар ҳам бир нечтасини ўлдиришди, қолганини тутиб боғлашди. Ўша асирлар ўша мусулмонларга Бишрни мақтаб:

– Бу киши қандай инсон экан? деб сўрашди. Йўлдошлари эса:

– Бирон она бу каби ўғил туғмаган, дейишди.

Бишрнинг яраси боғланди. Ичакларига ҳеч қандай зарар етмаган эди. Бир муддатдан сўнг тузалиб кетди.

Шундан кейин бизанслар мусулмонларни кўп кириб, тор-мор қилишди. Ҳолат шундай бўлдики, улардан умид узишди. Аббос ибн Валид ўз атрофида кам одам қолганини кўриб, Яҳё ибн Жамхийга:

– Жаннатни хоҳловчи Куръон аҳли қаерда? деб бақирди. Яҳё ибн Жамхий ҳам:

– Аскарга жангдан қайтиш учун амир чақирмоқда, деди. Аббос ибн Валид бақириб:

– Эй иймон аҳли! нима бўлди? нега кофирдан қочяпсизлар? қайтинглар! деб мусулмонларга руҳ бағишлади.

Шунда Ислом аскари подшоҳларининг сўзига қулоқ солмасдан Аббос ибн Валиднинг сўзига эргашишди. Ҳаммаси душманга юзланишди. Ўша кофирларга қилич солишди. Шунда кофирлар пароканда бўлиб, қочиб Тасана шаҳрига тўпланишди. Мусулмонлар ўша қишни ўша ерда ўтказишди.

Ўша йили Валид ибн Абдулмалик Мадина валиётига Умар ибн Абдулазизга мактуб ёзиб шундай амр қилди:

– Пайғамбарнинг ҳоналари ва пайғамбар масжидига туташган уйларнинг ҳаммасини сотиб ол. Бир масжид бино қил, бўйи ва эни 200 зирё бўлсин. Олдин қибла томондан бошла. Агар ўша бинолар соҳибларидан бирор киши можаро чиқарса, баҳо қиладиган басиратли кишиларни топ, токи улар адолат билан ўша уйларнинг қийматини белгиласинлар. Ва ҳаққини бер, деди.

Кейин ўша биноларни буз ва сўнг масжид кур. Фақат аввал ҳеч кимга зулм ва куч ишлатишдан эҳтиёт бўл! Чунки биздан олдин ҳазрати Умар ва ҳазрати Усмон (р.а.) шундай қилган эдилар, деди.

Ривоят қилинишича, ҳазрати Умар ибн Хаттоб (р.а.) Маккада масжидга қўшиш ва уни кенгайтириш учун уйлар сотиб олган эдилар. Кейин ҳазрати Усмон (р.а.) уни тўлдирган эдилар.

Умар ибн Абдулазиз сотиб олиниши лозим бўлган ҳоналарнинг эгаларига хабар юборди. Уларга Валид ибн Абдулмаликнинг амрномасини ўкиб эшиттирди. Ҳаммалари амрни қабул қилишди. Ҳеч ким қарши чиқмади. Уйлар сотиб олинди. Эгалари Мадина амири Умар ибн Абдулазиздан қийматларини олишди. Масжидни бузишга киришган куни Умар ибн Абдулазиз ва Мадинанинг зотли зотлари ҳаммаси келди. Улардан бири Қосим ва бири Салим эди, улар Абдуллоҳ ибн Умарнинг фарзандлари эдилар. Бундан ташқари:

– Ал-Вариш ибн Абдуррахмон ибн Абу Бакр, Убайдуллоҳ ибн Абдуллоҳ ибн Уқба, Ҳорижа ибн Зайд ва Абдуллоҳ ибн Умар бор эдилар.

Умар ибн Абдулазиз, сўнгра у ерда турганларга масжиднинг пойдевори ва биносини қандай қилиб қуриш ва тайёрлаш ҳақида тушунтирди.

Бу воқеа Сафар ойида бўлган эди. Кейин Валид ибн Абдулмалик Масжид набавий қурилиши учун жуда кўп мол юборди. Шу йили Умар ибн Абдулазиз масжид биносини бошлади. Шу йили Маслама ибн Абдулмалик Бизанс қалъаларидан 3 қалъани олди. Ҳисобсиз мол ва ганимат қўлга киритди. Ва шу йилда Қутайба, Бешшор ибн Муслимни ўрнига Марвда вали қилиб қолдирди. Ўзи Қумсин томон юриш қилди.

Қумсин аҳли Қутайбага қарши чиқишди. У билан маълум мол эвазига сулҳ қилишди. Қутайба ҳам қабул қилди. У ердан чиқиб Дарамишга борди. Улар ҳам сулҳ қилишди. Қутайба Марвга қайтиш учун йўлга чиқди.

Қутайбанинг орқасидан Пағд қабиласи ва Фарғона тоифаси ҳужум қилишди. Абдуррахмон ибн Муслим ал-Баҳили аскар орқасида эди. Турклар у билан жанг қилишди. Абдуррахмон ибн Муслим Қутайбага бир одам юбориб, бу хабарни етказди. Қутайба ҳам қайтди. Ўша пайтда турклар ғолиб бўлиб, мусулмонлар заифлашган эди. Мусулмонлар Қутайбани кўриб, жангга мамнун бўлиб киришишди. Пешингача жанг давом этди. Охирида мусулмон аскарлари ғалаба қозонишди.

Шундан кейин Қутайба мусулмонлар билан Марвга келди. Ривоят қилинишича, Хитой подшоҳининг синглиси ўғли Куричон 200.000 аскар билан мусулмонлар устига келган пайтда, Ҳақ таоло мусулмонларга фатҳ ва зафар насиб этди.

Ва яна шу йилда Валид ибн Абдулмалик ўғилларини халқ орасида ажратиб қўйди.

Яна шу йилда Умар ибн Абдулазиз Ҳажга кетган пайтда Маккага бир тўхташда келган эди. Қурайшдан бир тўда киши унга қарши чиқиб кутиб олишди. Умар ибн Абдулазиз:

– Бу йил Маккада сув оз. Умид қиламизки, ҳажилар сувсизликдан қийналмасинлар, дейишди. Умар ҳам:

– Қўрқманглар. Улар орасида ҳожат эгалари бор. У ерда Аллоҳ таолога дуо қилайлик, деди. Кейин Умар дуо қилди. У тўда ҳам:

– Омин! дейишди ва Аллоҳ таолога илтижо қилишди. Ва Маккага келган кунлари Макка водийсига катта сел келди. 3 кун шундай ёмғир ёғдики, халқ хайратда қолди. Ва ўша йили Маккада кўп ўт чиқди ва арзончилик бўлди.

Қачонки ҳижрий 89-йил келди. Яна Маслама ибн Абдулмалик ва Аббос ибн Валид Бизанс чегарасига етдилар. У ерда тарқалишди. Шомда мустаҳкам қурилган бир қалъа бор эди. Маслама уни фатҳ қилди. Аббос эса Арзулия деб аталган бир қалъани эгаллади. Ва Бизанс аскарларидан катта қўшин билан юзма-юз келди. Улар билан катта жанг бўлди. Улар ҳам тор-мор қилинди.

Яна шундай дейиладики, ўша йилда Маслама Амурияга етиб борди. Бизанслардан кўп аскар уни ўраб олди. Жанг қилишди. Лекин Маслама уларнинг ҳаммасини пароканда қилди. Махв этди.

БУХОРО, КЕШ ВА НАХШАБНИНГ ФАТҲИ ВА НАЙЗАКНИНГ ЎЛДИРИЛИШИ

Кутайба, Бухоро вилоятидан Рамитон қавми билан сулҳ қилганидан сўнг у ердан Балх шаҳри йўлига йўл олди. Фарёбга етиб борди. Ўша пайтда Ҳажжождан мактуб келди. Мактубда шундай амр бор эдики:

— Бухорода бўлган ва Бухоро малики бўлган Сардан Жизотнинг устига юр, у билан жанг қил.

Кутайба бу амрни олгач, шундай қилди. 89-йилда Суғд аскарлари ва Кеш ва Нахшаб қавми билан бир даштда тўқнашиб, жанг қилди. Улар устида ғалаба қозонди. Ўша ердан йўлга чиқиб, Бухорога келди. Лекин у ерда ҳеч қандай зафар қўлга кирита олмади. У ердан орқага қайтди. Марв шаҳрига келди ва ўша йил ичида Валидад ибн Абдулмалик Холид ибн Абдуллоҳни Маккада амир қилди. Ва ўша йили Маслама ибн Абдулмалик Озарбайжон томонда туркларга қарши ғазога борди. Дарбандгача борди. Кўп қасрлар ва шаҳарларни қўлга киритди. Ва юқорида зикр этганимиздек, Ҳажжождан Кутайбага бир амрнома келган эдики, у Бухоро малики Серден Жизотни қамраб олсин, дерди. У ҳам ўша йил у ерга бориб, у билан жанг қилди. Лекин бирор ғалаба қўлга кирита олмади.

Шундан кейин ҳижрий 90-йил кирди. Кутайба яна Бухоро устига юрди. Серден Жизот бу хабарни эшитгач, ўзининг шаҳар ва вилоятларига мактуб юборди, ёрдам сўради. Ҳар томондан унга ёрдам қўшинлари кела бошлади. Уларнинг мақсади унга ёрдам бериш эди. Лекин уларнинг аскарлари йиғилиб улгурмасдан, Кутайба Бухорога етиб келди. Серден Жизотни муҳосара қилди. Вақти келиб, турк аскарлари Серден Жизотга ёрдамга келишди. Қалъадан ташқари чиқишди. Саф тузиб, араблар билан жангга киришишди. Мусулмонлар Кутайбага:

— Бизга рухсат бер, шунда биз улар билан жанг қилайлик, дейишди.

Кутайба ҳам рухсат берди. Араблар ҳам олдинга юриб, турклар билан бир соат жанг қилдилар. Турклар ғолиб чиқиб, зафар қўлга киритишди. Араб аскарларини Кутайбанинг устига ташлашди ва Кутайбанинг синдирилишига оз қолган эди. Шундай бўлдики, араб аёллари фарёд қилдилар, юзларини тирнадилар. Ниҳоят мусулмон қўшини ғайрат кўрсатиб, қочаётганида қайта ҳужум қилди. Ва туркларни орқага суриб, яна ўз ўринларига қайтаришди. Кутайба, аскарлари ичида бақириб:

— Ғайрат қилинг! Балки бу туркларни жойларидан суғуриб ташлармиз! деди. Араб қабилаларининг ҳаммаси у ерда ҳозир эди, ҳеч бири жавоб бермади.

Шундан кейин Кутайба, Темим қабиласига келди, уларни ҳам худди шу тарзда жангга чақирди. Темим қабиласидан Вакил ибн Абу Асвад, Кутайбанинг ҳузурига келди. Бу ишда ғайрат кўрсатди. Ва Ҳусайн ибн Абу Толҳа ал-Мажаший Темим қабиласига қўмондон эди. Вакил байроқни унга топширди ва:

— Қўшинингни ол, туркларга қарши чиқ! деди. У шимолга юрди. Турклар билан араблар орасида бир дарё бор эди. Ҳусайн қўшини билан ўша дарёгача борди, у ерда тўхтади. Вакил:

— Эй Ҳусайн! Қўшинингни у ёққа ўтказ, деди.

Ҳусайн: — Дарёнинг у томонига ўтиш жуда нотўғри ҳаракатдир. Қўшин ҳалок бўлади. Мен ўта олмайман, деди. Вакил эса унга:

— Валлоҳи, сен аҳмоқ одамсан ва менга қарши ҳаракат қиласан, деб уни сўқди ва қўлидаги калтак билан унга урди. Ҳусайн ҳам отини чўчитиб, дарёнинг у томонига ўтди. Унинг қўшини ҳам сувни кесиб ўтишди. Вакил ҳам дарё устига келди. Дарҳол дарахтлар келтириб, бир кўприк қурди. Ва:

— Кимки яраланган бўлса ва ўлиш арафасида бўлса, шу кўприкдан ўтсин. Акс ҳолда тўхтасин. Жанг қилсин, деди. Ўша пайтда 70 киши пиёда ҳолда ўша кўприкдан ўтиб кетишди.

Вакил, Ҳусайнга:

— Мен бу пиёдалар билан бир томондан юрай. Сен ҳам отлилар билан бошқа томондан юр. Уларга хужум қилайлик, деди.

Шу тариқа Вакил ўша пиёдалар билан турклар устига хужум қилди. Уларга етганлар билан аралашди. Хусайн ҳам бошқа томондан хужум қилди. Жуда катта жанг бўлди. Мусулмон қўшинлари туркларни турган жойидан орқага суриб ташлашди ва кўприкдан яна бу тарафга ўтиш учун қайтишди. Қутайба уларга бакириб:

— Эй мусулмонлар, қаерга қайтмоқдасизлар?! Душманнинг пароканда бўлганини кўрмайсизларми? Бир соатгина сабр қилинг! деди.

Сўнг шундай амр берди:

— Кимки турклардан бир бош олиб келса, унга юз дирҳам акча бераман.

Шу тариқа араблар туркларнинг бошини олиб келиш учун уларнинг бошини кесиб келиб, 100 дирҳам акча олдилар. Туркларни пароканда қилиб юборишди. Ҳисобсиз ўлдиришди ва бе ҳисоб мол ва ғанимат олиб, яна қайтишди. Марвга келишди.

Ва шу 90-йилда Қутайба, Турк малики Тархун билан сулҳ қилди. Бу сулҳ шундан бўлдики, Бухоро туркларининг бошига келган аҳволни кўриб, ундан кўрқиб...

Муҳаммад ибн Сулайм ўша вақтда:

— Ё Абу Ҳайаж! деди. Мен сага насиҳат бергай. Сенинг қабиланг жуда қийналдилар. Агар иш чўзилса, кўрқаманки, улар сени бериб қўядилар. Тиллари ишончга етади! деди. Энди сен тур, мен билан Қутайбанинг ҳузурига бор — ишларинг осон бўлсин! деди.

Найзак:

— У менга амон бермагунча мен унга бормаيمان! деди. Муҳаммад ибн Сулайм:

— У менинг ишончли эканимга суяниб юборган. Энди сен эса мени айбламоқдасан, деди.

Найзакнинг яранлари:

— Ибн Сулаймнинг сўзини тингла, чунки у тўғри гапирди. Ва менга маслаҳат қилмоқда, дедилар.

Шундан кейин Найзак от сўради. Ўзининг кўп одамларини ҳам ўзи билан олди. Ва қалъадан тушиб чиқди. Ибн Сулайм билан Найзак ўша дарадан чиқишди.

Лекин Ибн Сулайм ўзини ҳимоя қилишлари учун дара оғзида қолдирган отлилар, Найзак билан кетмоқчи бўлган туркларни юборишни ишташмади. Улар қайтдилар.

Найзак:

— Бу илк ёмонлик, деди. Ибн Сулайм:

— Сен “шарр” деб атайдиган нарсга эҳтимол бундай эмасдир. Ва эҳтимол, уларнинг қайтарилиши сен учун яхшидир, деди.

Қутайбанинг кўриқчиларига яқинлашган пайтда:

— Найзакни бир чодирга олиб киришлар, деб амр қилди. Уни бир чодирга олиб боришди. Чодир атрофига ҳандоқ қазилди ва тўрт тарафидан кўриқчилар қўйилди. Сўнгра Найзакка:

— Мол-мулкнинг ва яқин кишиларинг ва ҳам келтир, дейишди. У ҳаммасига буюрди ва уларни келтиришди. Қутайба амр қилди. Уларга занжир солишди.

Қутайба шундан кейин Ҳажжожга мактуб ёзди. Бу хабарни етказди. 20 кундан кейин Ҳажжождан жавоб келди, унинг амри шундай эди:

— Найзакка фурсат берма. Ўлдир. Чунки у мусулмонларнинг душманидир. Ва неча бор мусулмон бўлиб, сўнг муртад бўлган.

Бу амр устига Қутайба Найзакни чақирди. Унга:

— Яқинда мен сенга ҳеч амон берганмидим? деди. У эса:

— Йўқ, аммо сенинг номингдан Сулайм ўғли Муҳаммад берган, деди. Қутайба:

— Эй Аллоҳнинг душмани, сен ёлгон гапиряпсан! деб бақирди. Ва Найзакни зиндонга ташлашни амр қилди. Қутайба сўнгра 3 кун уйдан чиқмади. Ва ҳеч кимга кўринмади. Тўртинчи куни дивонга чиқди. Ва халқ атрофига тўпланди. Уларга:

— Найзакни ўлдириш ҳақида нима дейсизлар? деди. Баъзилар:

– Амон берган экансиз, ўлдириш мумкин эмас! дейишди. Ўша пайт Дирор ибн Нуъсайн ичкарига кирди. Қутайба унга:

– Сен нима дейсан? деб сўради. У эса:

– Мен шуни айтаман, деди. Мен сендан шундай сўз эшитганман: “Мен Аллоҳ таолога ният қилганманки, агар Найзак қўлимга тушса, унга фурсат бермай ўлдираман, деганман. Агар бу сафар ҳам ўлдирмасанг, Аллоҳ таоло бу дуо устида менга ёрдам қилмас”.

Қутайба бу сўзларни эшитгач:

– Валлоҳий, агар менинг умримдан фақат учта сўз айтишга улгуришича вақт қолса, мен шундай дер эдим: “Ўлдиришлар уни! Ўлдиришлар уни! Ўлдиришлар уни!” деди.

Шунда Найзакни Қутайбанинг икки акаси ўғиллари ва у билан зиндонда бўлганлар ўлдиришди. Уларнинг сони 700 киши эди. Ва амр қилинди. Улар бошлари кесилди. Ҳажжожга юборилди.

Кейин, Қутайба яна Марвга келди. Қирқан подшоҳи Ҳурхон қочган эди. Чунки у Найзак билан иттифокда эди. Қутайбага одам юборди. Амон сўради. Қутайба унга амон берди. Аммо Қутайба бундай шартлар қўйди:

1– Ҳурхон ўзи Қутайбанинг ҳузурига келади.

2– Унинг яқин одамлари ҳам келади, Қутайбанинг ҳузурида бўладилар.

Ҳурхон эса Қутайбадан, ўзини қайтгунича ўз ҳузурида бўлиб туриш учун одамларини гаров сифатида қолдиришни сўради. Қутайба бу шартга кўра Ҳабиб ибн Абдуллоҳ ибн Амр ал-Баҳилийни юборди. Ҳурхон эса ўз аҳлидан бир кишини юбориб, келган Ҳабибни ўзининг қалъаларидан бирида қўйди. Ўзи эса туриб Қутайбанинг ҳузурига борди. Ва сулҳ қилиб қайтди. Талқон шаҳрига келганида Керкан аҳли унга заҳар ичиришди. Ўлдиришди. Ҳабибнинг ҳам бошини кесишди. Қутайба эса жавобан ўз ҳузурида бўлган унинг яқинларини ўлдирди.

Қачонки ҳижрий 91-йил бўлди, Қутайба Шумон, Кеш ва Нахшаб ғазотига чикди. Сабаби шундай эдики, Шумон подшоҳи Ғилшод Қутайбанинг хараж йиғувчи одамини ўз ҳудудидан ҳайдаб юборган эди. У хараж эса ҳар йили берилар эди. У эса бермади. Қутайба шу йили Авнийни Хуросондан бир тўда одам билан Ғилшоднинг ҳузурига юборди. Улар ўша харажни талаб қилардилар. Ва нималар дейишини эшитишарди, кўришарди.

Қачонки улар шаҳар дарвозасига етиб келишди. Шаҳар аҳлидан бир зот чиқиб, уларни шаҳарга киритмади. Тақиқ қилди. Аёш:

– Уларнинг ўзлари билан жанг қиламан! деди. Отни илгарилатди. Улар билан жангга кирди. Ҳаммасини пароканда қилди. Муҳаллиб деган киши яширинча Аёшнинг орқасидан келди. Уни ўлдирди.

Ривоят қилишадики, Аёшнинг баданидан 60 та жароҳат топилган эди. Ўша қабила:

– Бундай мард йигитга зиён етди, деб қайғуришди.

Бу хабарни Қутайба эшитгач, ғазаб қилди. Дарҳол у ердан кўчди. Шумон шаҳрига юриш қилди. Шумон подшоҳи қалъа ичида эди. Қутайба амр берди. Манжаниқ ўрнатилди. Қалъа тошборан қилинди. Катта жанг бўлди. Шумон подшоҳи қалъа ичида тинчимаганини кўриб, бутун молу дунёсини, жавоҳирларини ер остига қўмди ва эшикларни очиб чикди. Бир муддат жанг қилди. Охирида ўлдирилди. Қутайба ўша қалъани қилич билан эгаллади. Шаҳарда жуда кўп ганимат топилди. У ердан чиқиб, Кеш ва Нахшабга етиб келди. Улар ҳам фатҳ қилинди. Ўзининг акаси Сигд подшоҳи Абдурраҳмон Тарғун билан маълум мол эвазига сулҳ қилди. Кейин қайтиб, Бухорода Қутайбанинг ҳузурига келди. У ердан ҳам яна Марвга келишди. Энг охирида, сигд аҳли йиғилишди. Тарғуннинг ҳузурига келишди:

– Сен бу хор ва зиллат ичидаги ҳаётга розимисан? Энди сен қарибсан, қўлингдан иш келмайди. Бундан кейин сен бизга муносиб эмасан! дедилар.

Тарғун ҳам:

– “Сиз бир кишини танланг”, деди. Ўша халқ эса Гурек исмли бир бизни подшоҳ қилиб танлашди. Ва Тарғунни подшоҳликдан туширишди. Тарғун:

– “Энг охири менинг ҳукмронлигим кўлимдан кетар экан, ҳеч бўлмаса ҳукмронлигим кўлимда турган пайтда ўлай”, деб, қиличнинг дастасини ерга қўйди. Қиличнинг учини кўкрагига таяниб, унинг устига ўзини ташлади. Қилич кўкрагидан кириб орқасидан чиқди. Ўша пайтда жонини топширди.

Яна шу йили Валид ибн Абдулмалик Макка валилигини Холид ибн Абдуллоҳга берди. Холид Валид вафот этгунича ўша ерда вали бўлиб қолди.

Яна шу йили Валид ибн Абдулмалик Ҳажга борди. Мадинага етгач, Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг масжидида курилатган бинолар қай ҳолатда эканини кўришни истади. Ҳалқ ўша пайт масжиддан ташқарига чиқишди. Уни кутиб олишди. Ҳазрати Саид ибн Мусаййаб, ки фақиҳларнинг буюк зоти эди, масжиддан ҳеч чиқмас эди. Фақат ҳожат учун чиқар эди. Унга бир неча марта:

– Амирул мўъминин келди. Салом беринг! дейишди. У эса:

– Валлоҳий, мен унинг ҳузурига бормаيمان! деди. Аммо унга бир оғиз ҳам сўз айтмади.

Қачонки Валид масжидга кириб, ҳар тарафда юриб айланар экан, қибла томонга қараса, у ерда Ҳазрати Саидни кўрди.

– Бу киши ким? деб сўради. Умар ибн Абдулазиз:

– “Бу ҳазрати Саид ибн Мусаййабдир. Жуда қариб қолган. Ва кўзлари ҳам ожиз бўлган. Агар амирул мўъминин келганини билса эди, келиб салом берган бўларди”, деди. Ва уни бироз мактади. Халифа Валид:

– Демак, биз уни танидик ва унга яқинлашдик. Бориб, ўзимиз салом берайлик! деди. Ҳазрати Саид ибн Мусаййабнинг ҳузурига келди ва:

– Қандайсан, аҳволинг яхши эканми, эй шайх? деб сўради. Ҳазрати Саид ҳеч ҳаракат қилмасдан:

– “Аллоҳга ҳамд бўлсин, яхшиман”, деб жавоб берди. Валид орқага қайтди. Умар ибн Абдулазизга:

– “Одамлардан фақат шу қолган экан”, деди. Мадина аҳлига кўп мол тарқатди.

Жума куни Пайғамбарнинг минбарига чиқди, хутба ўқиди. Хутбадан сўнг минбардан тушди. Мусулмонлар билан бирга намоз ўқиди.

Қачонки ҳижрий 92-йил кирди. Маслама ибн Абдулмалик ва Умар ибн Валид Бизансга бориб ғазо қилдилар. Кофирлардан 3 қалъа олдилар.

Яна шу йилда Ториқ ибн Зиёд 12.000 киши билан Андалус ғазотига борди. Бу Андалус подшоҳини Зайнук дер эдилар. У Исфаҳон подшоҳлари авлодидан эди. Шаҳардан ташқари чиқди. Бир тахт куришди. Ўша тахтга ўтирди. Икки тараф жанг қилди, мусулмонлар зафар топишди. Зайнукни ўлдиришди. Андалусда ҳисобсиз ганимат қўлга киритилди.

Ҳижрий 93-йил киргач, Аббос ибн Валид Рум заминида Саматияни фатҳ қилди.

Маслама ибн Абдулмалик Малатия атрофида Ҳисн ал-Ҳадид, Газзала ва Барҳамани фатҳ қилди.

Қутайба ҳам ҳижрий 93-йил ичида Хоразм подшоҳи билан сулҳ қилди.

ҚУТАЙБАНИНГ ХОРАЗМ ШАҲРИГА БОРИШИ

Хоразм подшоҳининг исми Чиғанди. Унинг “Кичик Ҳарзад” номли бир уккани бор эди. Чиған уни мағлуб этганди. Ва унинг бутун ишларини кўлига олган эди. Агар Чиғаннинг кўлига гўзал бир чўри тушганини ёки гўзал бир тўқима олганини эшитса, дарҳол одам юбориб, фурсат бермасдан уни тортиб оларди. Буни ҳеч ким тўсқинлик қилолмасди. Ва агар Чиғандан ундан шикоят қилсалар, Чиған:

— Мен унга ҳеч нарса дейолмайман, — дер эди. Чиған ҳам унинг қўлидан безор бўлган эди.

Лекин бу иш шундай давом этаверганидан сўнг, Чиғаннинг сабри тугади. Яширин равишда Кутайбага хабар юборди. Хатто, Хоразм шаҳарларидан учта шаҳарнинг калитларини ҳам бирга юборди. Кутайбага:

— Хоразмга келиб укаларимни ўлдирсанг, сенга нимани истасан, бергайман! — деди. Лекин бу хабарни ҳеч кимга билдирмади.

Қачонки бу хабар Кутайбага етди. Бу ғазо вақти эди, Кутайба ўз қавмига:

— Сўғд ғазотига кетмоқдамиз, — деб маълум қилди. Чиғаннинг одамини қайтарди. Ўша пайтда Ҳарзадга:

— Кутайба Сўғд уришига кетмоқда, — дейишди. У ҳам хурсанд бўлди, жуда хурсанд бўлди ва ўз қавмига:

— Бу йил жангдан омонда қолдик. Чунки Кутайба Сўғд ғазотига кетмоқда. Биз ҳам дам олайлик, — деди. Лекин у Кутайба ўзининг устига келаётганини билмасди.

Бу пайтда Кутайба тўсатдан 1000 отли билан Хоразмнинг улкан шаҳарларидан бири бўлган “Мадинатул-Фил” шаҳрига чиқиб келди. Хоразм юрти уч шаҳардан иборат эди ва бу шаҳардан каттаси йўқ эди. Кутайба тўсатдан чиқиб келганида, Хоразм аҳли Кутайбани кўриб, кўриб кетишди. Кутайба тўғри Чиғаннинг ҳузурига келди. Ҳарзадга:

— Нега ғафлатда турибсан? Қара, Кутайба келди, дунёга фитна солди! — дейишди.

Ҳарзад ҳам бу иш Чиғаннинг қўлидан чиққанини англади. Чиғанни ўлдиришни хоҳлади. Лекин фурсат ва илож топа олмади. Кейин, ҳозир бўлган аскарлар билан йўлга чиқиб, Мадинатул-Филга келди. Ҳарзад ҳам тўсатдан ҳайрон бўлиб қолди. Энг охирида Кутайбага хабар юбориб, омонлик сўради. Кутайба:

— Омонликни акаингдан сўра. Агар у омонлик берса, мендан хавф қилма, — деди. Ҳарзад ҳам:

— Эндиликда англадимки, менга ўлим ярашади. Чунки менинг акаимга бўйин эгишим ўлимим демасдир. Бу ўлим эса унга бўйин эгишдан афзалдир! — деди.

Ҳарзад дарҳол жанг бошлади. Бир соат урушди. Кейин ушланди. Уни Кутайбанинг ҳузурига олиб келишди. Кутайба:

— Ўзингни қандай кўряпсан? — деди. У эса:

— Эй Амир. Мени маломат қилма. Менинг қўлимни қиличга уришимнинг сабаби, сен билан орамизда бир ҳукм пайдо бўлиши учундир. Эндиликда фурсат сенинг қўлингга тушди. Менга қандай устунлик керак бўлса, шунини қил! — деди.

Ўша пайтда Кутайба ҳам:

— Бўйнига уринг! — деди.

Ҳарзадни ташқарига олиб чиқиб, бўйинини уришди.

Ўша пайтда Чиған:

— Эй амир! Дил-хотиржамлигим ҳали тикланмади! — деди.

Кутайба ҳам:

— Яна нима истайсан? — деб сўради. Чиған эса:

— У билан бирга бўлганларнинг ҳаммаси ўлдирилишига хоҳишим бор! — деди. Кутайба ҳам:

— Улар сен менинг олдимга тўпла. Мен уларнинг ҳаммасини ўлдирай, — деди. Чиған ҳам ҳаммасини тўплаб, Кутайбанинг ҳузурига олиб келди. У ҳаммасига ўлим жазосини ижро қилди. Молларини олди. Чиған, келишув шартларига кўра Кутайбага 1000 бош асир ва неча минглаб тўқима бериши керак эди. Кутайба ҳам Мадинатул-Филга кирди. Ўша молни Чиғандан олди. У ҳам Кутайбадан ёрдам сўради. Чунки “Жоми Хуп” подшоҳи доимо келиб, Чиған билан урушарди. Ва Чиғанни жуда ранжитарди. Кутайба Абдуррахмонни унга ёрдамчи қилиб юборди. У ҳам бориб етди. Ўша подшоҳни ўлдирди.

Чиған, ўша жойларни забт этиб, 4000 одамни асир олди. Кутайба ҳам амр қилди, уларнинг ҳаммаси ўлдирилди.

САМАРҚАНДНИНГ ҚУТАЙБА ТОМОНИДАН ОЛИНИШИ

Қутайба Хоразм ишини тугатгандан сўнг, Мужшид ибн Мазоҳим ас-Салами:

– Эй амир! Сен билан бир сўзим бор. Лекин очиқчасига айта олмайман! – деди. У ҳам ёнидагиларни четлатди. Мужшид:

– Агар Суғдга борсангиз, ўша ерга яқинлашингиз. Биз билан у орасида 10 кунлик йўл қолган, – деди. Қутайба ундан:

– Сенга бу йўлда ҳеч ким гап айтдимми? – деб сўради. У:

– Йўқ, – деди.

– Ёки сен бировга сўз айтдингми?

– Йўқ, Аллоҳ таолога қасамки, агар бу сўзни сендан бошқа кимдир айтганида эди, унинг бошини кетказар эдим.

Шундан сўнг Қутайба ўзининг укаси Абдуррахмонни чақирди ва унга:

– Йўл тайёргарлигини қил. Марв тарафга жўнат. Ўзинг ҳам у билан бирга бор! – деди. Абдуррахмон ҳам сафари аскарини Марвга йўллади. Ўзи ҳам ортидан борди. Эртага, тонгда, Абдуррахмонга Қутайбадан мактуб келди. Унда шундай амр бор эди:

– Йўл асбобларини Марвга юбор ва одамларингни – отли-яли бор нарсани олиб, Суғд йўлига йўл ол. Бу сирни сақла, мен ҳам сенинг орқангдан бораётирман, – деди.

Абдуррахмон бу амрни олиб, шу бўйича амал қилди. Қутайба ўша куни халққа ваъз қилиб шундай деди:

– Эй мусулмонлар! Билингки, Суғд халқи аҳдни бузди. Ҳар йили берадиган молни бермай қўйишди. Сизлар ҳам Тархунга нима бўлганини эшитдингиз. Эндиликда тайёр турунглار, ҳаманглар Суғдга юзланинглар!

Қутайба дарҳол отланди ва Суғд тарафга йўл олди. Абдуррахмон эса:

– Ҳозирги Самарқанд деб аталмиш Суғд устига йўл олди. У ерга Қутайбадан тўрт кун аввал етиб борди.

Ўша кунларда Самарқанд беки Гурек ибн Аҳсид эди. Бу Гурекни Суғд халқи Тархуннинг ўрнига олиб келиб беки қилиб қўйишганди. Бу воқеани аввал баён қилган эдик.

Қутайба Самарқандга етиб келгач, Самарқандликлар ҳам шаҳардан ташқарига чиқишди. Уруш бошланди. Кўп кунлар давомида қаттиқ жанглар бўлди. Бир куни Самарқандликлардан бир нечта киши шаҳар деворларига чиқиб:

– Эй араблар! – деб бақиришди. – Нима учун жанг қилаяпсизлар? Нима учун қийналяпсизлар? Бу иш учун сизнинг қўлингиз етмайди. Чунки биз китобларимизда шундай ўқиганмизки, бу шаҳарни исми Далон Аштар бўлган бир киши олади.

Қутайба ёнидагилардан:

– Улар нима дейишяпти? – деб сўради. Улар ҳам арабча таржима қилишди. Қутайба:

– Валлоҳий, ўша “туя ёни” деб аталмиш киши менман! – деди ва халқини урушга руҳлантирди.

Шу пайт Гурек, Шош маликига мактуб юбориб:

– Араблар менинг устимга келишди. Агар менда ғалаба қилсалар, кейин сенинг устинга юкланишади. Ҳозир биз сиз учун қалқон ҳолатидамиз. Ғафлатда қолманг. Бизга ёрдамчи юборинглар! – деди.

Шош аскарлари ҳам тўпланиб Самарқандга қараб йўл олишди. Ва Гурекка одам юбориб:

– Сен улар билан жангга тутуш. Биз ҳам етиб келдик! – дейишди.

Шош халқи ҳам ҳайратга тушиб, бир кеча босқин қилишни ният қилишди.

Бу пайт Қутайба ҳам мусулмонлардан 700 жангчи ва баходир кишини танлаб, уларга:

– Шош қавми бизга бир кеча босқин қилишни ният қилган. Боринглар, фалон жойда каманд бўлиб ётинглар. Кўринган пайтларида каманддан уларнинг устига ҳужум қилинглар. Балки ғалаба қозонарсизлар! – деди.

Муслих ибн Муслимни уларга михтар (бошлик) қилди. Муслих бориб, ўша етти юз кишини бўлимларга бўлди. Бир бўлимни йўлнинг ўнг томонига, бир бўлимни чап томонига жойлаштирди. Ўзи ҳам бир бўлим билан йўл устида турди. Туннинг ярми ўтгач,

Шош қувватлари келиб қолишди. Муслихнинг йўли устида кўринишлари билан жанг бошланди. Қасд қилганлар кўйнига кирган бўри каби келганларни мағлубиятга учратишди.

Мусулмонлар орасида Соғба исмли баходир бир йигит бор эди. У ўзини Шош аскарлари орасига ташлади. Ва Соғба, Самарқандликлар орасида Хонзода деган кишилар бор эди. Соғба унга етиб бориб, қулиги тўзидан қилич урди. Шундайки, Хонзоданинг боши туп каби ҳавога учди.

Шош аскарлари бу ҳолни кўриб, мағлубиятга учрашди. Мусулмонлар ҳам уларнинг изидан тушишди. Ҳисобсиз кириб ташлашди. Шошликлардан жуда оз киши қутулиб қолди. Улардан ҳам кўпинчиси Хонзода эди. Зийнатли ва қуролли эдилар. Улардан қўмондонларини, қурол-аслаҳаларини ва кийимларини олдилар. Орқаларидан қайтиб, шодлик ичида Қутайбанинг ҳузурига келишди.

Эртага Қутайба яна:

– Жанг бошлансин! – деб амр қилди. Гурек, Қутайбага одам юбориб:

– Сен қилган бу жангда араб қувватлари билан бирга жанг қилдим деб ўйлама! – деди. – Аксинча, ажалардан менинг биродарларим борки, улар сенга ёрдам беришяпти. Йўкса, арабларни юбор, кўрайлик, биз нима қилар эканмиз сизларга! – деди.

Қутайба бу сўзни эшитиб ғазабланди. Ва мунодийлар чиқариб бакиртирди. Араб жангчиларини тўплаб, қарши тараф устига юборди. Амр қилди. Манжаниқ ўрнатилди. Қўплаб манжаниқлар билан уриб-ураб парчалашди. Ва араблар ўша йиқилган жойдан ҳужумга ўтишди. Турклардан бир баходир эр келиб, ўша очилган дарада турди. Ким олдинга юрса, дарадан ўтишга уринса, унга ҳеч имкон бермай, ўлдириб қўяр эди. Араб аскарлари орасида камондорлар кўп эди. Қутайба уларга:

– Камондорлар келсин! – деб чақирди. Уларга:

– Ичингиздан ким шу кишини камон билан урса, унга 10 000 дирҳам пул бераман! – деди.

Камондорлардан бири олдинга чиқди. Камонини ўша баходир киши устига отди. Ўша кишини кўзидан урди. Ок бўйин орқасидан чиқди. Дарҳол ерга йиқилди. Ок отган киши Қутайбанинг олдида келди. 10 000 дирҳам пулни олди.

Шундан кейин ҳимоячилар:

– Бугун жанг қилмайлик. Эртага сизлар билан сулҳ қилайлик! – дейишди. Қутайба аскарларига:

– Турклар ожиз қолишди! – деди. – Энди қайтинглар. Эртага, қарайлик, иш нима бўлар, кўрайлик! – деди.

Шундай қилиб, араблар ҳам жангдан тўхташди. Эртага бўлгач, Қутайба улар билан қуйидаги шартлар билан сулҳ тузди:

1. Ҳар йили бир марта 100 000 дирҳам ва 1000 асир берилади.
2. Бу асирлар на кичик, на кексалардан танланмаслиги керак.
3. Бутхоналарда қанча бут бўлса синдирилади, олтинлари олинад, қолган бўлақлар ёқиб юборилади.

4. Шаҳарда мусулмонлар учун масжид қурилади ва Қутайба бир нечта кишиси билан Кеш шаҳри дарвозасидан кириб, ўша масжидда намоз ўқийди ва хутба ўқийди, чошғоҳ таомини ўша ерда ейди ва Хитой дарвозасидан чиқиб кетади.

Гурек ҳам бу шартларни қабул қилди. Ва таом тортиш тайёргарлигини бошлади. Эртага Қутайба 400 одамни танлади. Кеш дарвозасидан шаҳарга киришди. Гурек ҳам уларга қарши чиқди. Эҳтиром кўрсатди. То ибодатхона эшигигача у билан бирга юрди. Қутайба бутхонага кириб ўтирди. Гурек тик туриб турди. Қутайба амр қилгач, ўша бутларнинг олтин ва қумушларини олишди, қолганини ўтда ёқиб юборишди.

Ажалардан баъзилари:

– Шу бутлар, сажда қилинадиган нарсалар орасида биртаси борки, у сеҳрли, туморли, уни ким ёкса ҳалок бўлади, – дер эдилар.

Қутайба:

– Уни мен ўз кўлим билан ёқаман! – деди. Амр қилди. Ўт ёқилди. Ўша айтилган бутни Қутайбанинг ўзи ёқди.

Яна шундай дейилгандир:

– Ўша бутлардан 50 000 мисқол холис олтин ва кумуш чўблар чикдики, улар бутларда перчин ва зийнат сифатида ишлатилган эди.

Қутайба кейин у ердан чикди. Масжидга борди. У ерда икки ракат намоз ўқиди. Гурек тайёрлаган таомларни олиб келди. Қутайбани яхши тарзда меҳмон қилди. Кейинрок Қутайба Гурекка ахдномани ёздириш учун котибини чақирди.

Ривоят қилишларича, Қутайбанинг Гурек билан бўлган сулҳномаси шундай эди:

Агар Гурекка бир душман ҳужум қилса, Қутайба унга ёрдам берар эди ва унга:

– Мен сени Самарқандга подшоҳ қилиб тайинладим. Чегараларингни, туманларингни, қалъаларингни ва Кеш шаҳри билан Нахшаб шаҳрининг ҳаммасини сенинг кўлинг остида қолдирдим. Мўҳрларини ҳам сенга топширдим. Шунда ҳеч ким сенга эътироз қилмасин. Ва шундоқ эканки, Хуросон менинг кўлим остидадир, сендан кейин ҳам подшоҳлик болаларингда қолсин, – деди. Ва бу шартлар устида у ерда ҳозир бўлган беиларни гувоҳ қилди.

Қутайба шундан кейин яна Марвга қайтди. Ғанимат молининг бешдан бирини Ҳажжожга юборди ва Самарқанд фатҳини хабар қилди. Ҳажжож бу хабарни эшитиб, хурсанд бўлди. Шод бўлди. Ва Қутайбага мактуб юборди. Унда шундай деди:

Аллоҳ таоло сенга душманларга қарши шундай зафар ва нусрат бердики, сендан олдин келганларга бундай бермаган эди. Ва ўша нарсаники, Аллоҳ таоло сенга берди, сен ҳам унга шукр қилувчилардан бўлгин.

Қутайба яна Марвга қайтгач, укаси Абдуллоҳни Самарқандга амир қилди. Баъзи аскарларни унинг ёнида қолдирди. Керакли жанг асбобларини берди ва унга:

– Мусулмон бўлмаганлардан ҳеч кимга Самарқандга киришга рухсат берма. Фақат кўлига бир парча гилим бер. У гилим устига мўҳр бос. Қандайдир кимса кўлидаги гилим қуриса, имкон берма, ҳукм қил, унинг бўйинини урдир. Қайсики бировнинг ёнида пичоқ ёки темирдан бирон нарса кўрсанг, дарҳол унинг бўйинини чаптир. Агар улардан бирортаси тундам шаҳарда қолганини кўрсанг, раҳм қилма, ўлдир. Ва бу раҳбарликда – буни мен буюряпман – ҳеч бирига хилоф ҳаракат қилмагин! – деди.

Ҳижрий 93-йилда Мусо ибн Нусайр Торик ибн Зиёдни Андалусдан вазифасидан озод қилиб, ўрнига ўз ўғли Абдуллоҳ ибн Мусони Андалусга юборди. Бунинг устига Торик қайтиб, Мусо ҳузурига келди. Ундан афв сўради.

Мусо ҳам унинг узрларини қабул қилди. Уни Тулейтило шаҳрига юборди. Тулейтило ҳам Андалус атрофларидан эди. Ва Куртуба шаҳридан 20 кунлик масофада эди.

Ёна шу йили, Умар ибн Абдулазизни халифа Валид ибн Абдулмалик Мадинадан вазифасидан озод қилди.

Чунки Умар ҳар вақтида Валидга мактуб юбориб, Ҳажжождан шикоят қиларди. Ва:

– У Ироқ мулкини зулм билан вайрон қилди, халқини ҳам тарқатди, – дерди.

Вақти-ки Ҳажжож бу шикоятдан хабардор бўлди, Умарнинг озод қилиниши учун халифа Валидга мактуб юборди. Валид Усмон ибн Ҳайём ва Холид ибн Абдуллоҳни Ҳажжожга юборди. Унга:

– Бу икки кишини сенга юбордим. Улардан ҳар бирига лавозим, мансаб бер! – деди.

Ҳажжож ҳам Холидга Макка амирлигини, Усмонга эса Мадина бейлигини бериб, Умарни озод қилди.

КУТАЙБАНИНГ ШОШ ВА ФАРҒОНА ҒАЗОТИ

Қачонки ҳижрий 94-йил бўлди, Қутайба Шош ва Фарғона ғазотларига юзланди. Марвдан ўтди. Ироқнинг бўйлаб юриб кетди. Кеш, Нахшаб ва Хоразмдан аскар тўплади. Улар 20.000 киши бўлди. Қутайба Суғдга келди. Ўша 20.000 аскарни Шош шаҳри устига юборди. Ўзи эса Фарғона шаҳрига йўл олди. Фарғона аҳли ҳам йиғилиб, унга қарши

жангга чиқдилар. Араблар тўхтовсиз урушишди. Лекин ҳеч қандай ғалаба ва фурсат қўлга киритолмадилар. Охирида араб қўшинининг қалбида жуда кўп аламлар юзага келди. Фарғоналиклар яна жанг қилишни истаган бир кунда, икки араб аскарлари баланд жойда туришарди. Ислон қўшинига қарашди ва уларни пароканда ҳолда кўрдилар. Улардан бири:

— Агар бугун яна Фарғоналиклар устига борадиган бўлсак, мағлубиятга учраймиз, — деди. Иккинчиси эса:

— Сен бундай гап сўзлама. Биз шундай бир тоифамизки, Авф ибн Ҳазраж ўз шеърида шундай деган:

"Бизга душман билан келур жанг гўзал,
Керак ўнгга учинг, керак чапга қоч."

Яъни, арабларнинг урф-одатлари шундай эдики, қачон жанг қилиш ёки ов қилишни истасалар, ўнг тарафларидан қуш учса ва тўхтамаса, бундан шод бўлиб:

— Яхши, — дейишарди. Лекин қуш чап томонларидан учса, қайғуга тушиб:

— Ҳавасимизга ета олмаймиз, — дейишарди ва қалбларида хавотир туйишарди.

Ўша кишининг:

— Биз Авф ибн Ҳазраж айтганидекмиз, — деганидан муроди шуки, Авф ибн Ҳазраж шундай тоифани мақтаганки, улар бундай нарсаларга аҳамият бермас, қуш ўнг томонларидан учсин ё чап томонларидан учсин, улар ҳар вақт душман билан уруш қилишни яхши кўрар эдилар.

Шундан кейин Кутайба у ердан кўчди. Кошонга келди. У Шош шаҳри устига юборган 20.000 киши кўплаб ўлкаларни фатҳ қилдилар ва ғанимат билан қайтдилар. Шундан кейин Кутайба у ердан қайтиб Марвга келди.

ЁЗИД ИБН МУҲАЛЛАБ ВА УНИНГ ОҒАЛАРИНИНГ ҲАЖЖОЖ ТОМОНИДАН ҚАМОҚҚА ТАШЛАНИШИ

Ҳижрий 94-йили Ҳажжожга:

— Форс ўлкасида курдлар пайдо бўлиб, кўплаб шаҳарларни эгалладилар, — деган хабар келди. Ўша пайт Ҳажжож ташқарига чиқиб, бир саҳрони лашкаргоҳ қилди ва у ерга жойлашди. Энди, ўша курдлар устига қўшин юбориш ниятида эди. Ҳукм қилди ва Ёзид ибн Муҳаллабни укаси билан бирга қамоқдан чиқариб, Ҳажжожнинг чатирига олиб келишди. Ва уларни чатир ичига жойлаштириб, чатир атрофига хандақ қазиди. Кузатувчи сифатида одамлар қўйишди. Ёзид ибн Муҳаллабдан ўша пайтда 100.000 дирҳам мусодара қилинди ва унга ҳар куни бошқа бир турли азоб бериш амр қилинди. Лекин Муҳаллабнинг ўғли Ёзид бу азобларга чидарарди. Ҳеч “оҳ” демас, шикоят қилмасди. Ҳажжожга унинг бу чидамлилиги маъқул келмасди. Ҳажжожнинг ёнидаги одамлардан баъзилари:

— Ёзиднинг мисоли шундайки, қон томирларига найза қадалса ҳам, у киши бу найзага сабр қилиб, овоз чиқармас, сукунатда турар. Қачонки ўша найзани сузишни бошласалар, у киши нола қилиб, бақириб-чағириб юборар. Шундай қилиб, Ёзиднинг ҳам оёғига найза қадалди. Лекин у ҳозирча ўз ҳолича турибди. Амр қилинганки, унинг азобини кучайтирсинлар. Ўшанда қандай нола қилиб, интаётганини кўрасизлар, — дейишди.

Ҳажжож ҳам Ёзидга азоб беришга амр қилди. Ёзид қанча сабр қилсин? Интилаб, нолай бошлади. Ва охирида:

— Ёрдам! — дейишни бошлади. Ҳажжожнинг хотини Муҳаллаб ибн Ёзиднинг синглиси эди. Ва унинг исми Ҳинд бинт Муҳаллаб эди. Ёзиднинг ноласини эшитди. Ўз уйидан чиқиб кетди. Қаттиқ-қаттиқ гапирди. Ҳажжож шунинг учун уни талоқ қилди ва амр қилди:

— Ёзидга ҳам, укасига ҳам азобни кучайтиринглар, — деди. Ёзид, охирида қамоқдан қочиш найрасини ўйлади. Ўзи ва укаси учун Басрада акаси Марвон ибн Муҳаллабнинг ҳузурида кўп отлари ва туялари бор эди. Акаси Марвонга:

— Ўша молларнинг ҳаммасини лашкаргоҳга яқин олиб кел. Савдо қилиётгандек кўрсат. Ҳар бирига юқори баҳолар айт. Шундай қилиб уларни ҳеч ким сотиб ололмасин. Агар Ёзид ва укасини қамокдан қутқазиб қолинса, ўша отларга миниб, от екипажларини орқасига уриб қочиб кетарлар, — деди. Найрасини очик қилди.

Ушбу қарорга кўра, Ёзид қамок қаравулларига гўзал таомлар ва майлар берди. Улар овқат еб, май ичишар экан, Ёзид ибн Муҳаллаб эса ўз ошхонаси ошпазининг кийимини кийди ва юзига оқ соқол тақди. Қамок эшигидан чиқиб кетди. Қамокчилардан бири олдинга ўтиб, унинг юзига қаради. Оқ соқолини кўриб:

— Бу кишининг юриши Ёзидга ўхшайди, — деди.

Ортасидан укасини Муфаззал ҳам чиқди. Лекин уни ҳеч ким танимади. Улар ўзлари учун қирғоқда кема тайёрлатган эдилар. Улар билан Басра ораси 18 фарсах йўл эди. Ёзид ва Муфаззал сув бўйига етиб боришди. Укаси Абдулмаликни кўришди. У ҳам имконият топиб чиқиб келаётган эди. Ёзид, укаси Муфаззалга:

— Сен кемага чиқ. У ҳам ортдан етади, — деди.

Муфаззал билан Абдулмалик бир онадан туғилган икки ука эди. Ва бу оналари чўри эди. Муфаззал, Ёзидга:

— Валлоҳи, — деди. — Абдулмалик келмас экан, мен жойимдан қимирламайман. Агар менга ўша жойдан, яна, қамокқа қайтиб боришга тўғри келса ҳам, мен шу ерда қоламан, — деди.

Ўша пайтда Абдулмалик ҳам етиб келди. Учинчи ҳам кемага чиқишди.

Кейин, ўша қамок қаравуллари, улар кетганини тонг отгунча билмадилар. Улар сувдан ўтиб кетишди. Марвон ўша отларни тайёрлаб қўйган эди. Яқинларидан кўплаб қушлар учун юк жиҳозларини жойлаштириб, отларини Шом томонга ҳайдашди. Лекин ораларида йўл билувчи одам йўқ эди. Бироз йўл юришди. Охирида, қарши томондан бир кишининг келаётганини кўришди. Ёзид, ўша одамга:

— Сен кимсан, қандай одамсан? Исмнинг нима? — деб сўради. Ўша киши:

— Абдулжаббор ибн Ёзид ибн Рабаи! — деди.

Сўрашди:

— Шом йўлини биласанми?

У киши:

— Биламан, — деди.

Ёзид унга:

— Энди, бизга Фаластинга етгунча йўлбошчи бўл. Сенга 10.000 дирҳам тилла берай. Ва бир Ҳилол кийимини бергайман! — деди.

Абдулжаббор ҳам:

— Сен кимсан? — деб сўради.

Ёзид:

— Мен, бир бек эдим. Ва уколариمنىнг ҳаммаси бек эдилар. Отам ҳам бир бек эди. Биз шундай ҳолатга тушиб қолдикки, асир бўлдик. Лекин, энди қутулдик. Бу ергача келиб етдик, — деди.

Абдулжаббор:

— Йўқ, сен Ёзид ибн Муҳаллаб эмасмисан? — деб сўради. У ҳам:

— Ҳа. Мен Ҳажжонинг қамоғидан қочдим. Лекин Ваҳб ибн Абдуррахмоннинг ҳузурига бормоқчиман, — деди.

Абдулжаббор:

— Мен сени 7 кунда бу ердан Фаластинга етказай. Лекин тунлари йўл юрайлик. Ва тонгда йўлдан чиқайлик. Бир дарада дам олайлик, — деди. Ёзид:

— У ҳолда, сен олдинда юр, — деди. Абдулжаббор ҳам олдинга ўтди. Тунлари йўл юришди, қундузлари оғиш жойларда дам олишди. То бир шом пайти Фаластин саройлари кўринди. Ўша пайтда, тонг отганда унга етиб боришганини англадилар. Тонг отганда, Ёзид Абдулжабборга:

— Жуда кўп уйқу босди. Манзил жой яна узоқми? — деб сўради.

Абдулжаббор:

– Ундан уч мил қолди! – деди. Язид эса:

– Бир жойда дам олайлик, уйқусизлик мени хасталикка дучор қилди, – деди. Шундан кейин Абдулжаббор отларни йўл четидаги бегона ерга бурди. Бир қаср ёнида отдан тушишди. Қуёш чиққунгача ухлашди ва

уйғонишгач, юзларини сув билан ювишди. Ўша қасрнинг томида бир аёл ва бир жория турар эди. Жория Язидни кўриб:

– Анави киши Язид ибн Муҳаллабга ўхшайди! – деди. Аёл эса ундан:

– Сен Язидни қаердан биласан? – деб сўради. Жория эса:

– Илгари мен унинг жорияси эдим! – деди. Язид бу сўзни эшитди ва Жориядан:

– Сен кимсан? – деб сўради. У эса:

– Мен фалончиман.

Яхши, бу Аёл кимнинг наслидан?

– У эса Ҳажжож ибн Юсуфнинг синглиси Зайнабдир. Ва бу қаср унгадир. Ўзи Оқил ибн Сақафийнинг ҳам хотинидир, – деди.

Язид:

– “Биз Аллоҳдан келгандирмиз ва У зот сари қайтамиз”, – деди ва:

– Қаерга борсак ҳам Ҳажжож биздан ажралмаяпти! – деди.

Дарҳол йўлбошчига:

– Юр! Йўлга тушамиз, – деди. – Бу жой қарор қилиш, туриб қолиш жойи эмас! – деди. Йўлбошчи ҳам уларни Фаластинга олиб борди. Ва Ваҳб ибн Абдуррахмон ҳузурига етишишди. Язид унга аҳволини баён қилди. У эса:

– Атлан. Сулаймон ибн Абдулмалик ҳузурига бор. Сулаймон сени Валиддан сўрасин. Сени Ҳажжожнинг балосидан омонда қилсин. Ва ҳам сен Сулаймон ҳузурида қол! – деди.

У ҳам отга миниб, Сулаймон ҳузурига борди. Язиднинг аҳволини унга баён қилди. Сулаймон ҳам қабул қилди. Кейин Язид Сулаймон ҳузурига келди. Сулаймон Язидни илиқ қарши олди. Уни хилъатга кийдирди.

Язид, Муфаддал ва Абдулмалик қочган кечада тонг отгунча уларнинг қочганидан ҳеч ким хабар топмади. Охирида Ҳажжожга Язид ака-укалари билан қочгани хабар қилинди. Ҳажжож бу хабардан қаттиқ қайғуга тушди.

– Улар Хуросондан бошқа жойга кетмаган, – деб ўйлади. Дарҳол Қутайбага мактуб ёзди:

– Язид ибн Муҳаллаб зиндондан қочди. Қаерга кетгани номаълум. Аммо қўрқаманки, у Хуросонга етиб бормасин, фитна чиқариб юбормасин! – деди.

Охирида Ҳажжож Язиднинг Сулаймон ибн Абдулмалик ҳузурига бориб кетганини эшитди. Валид ибн Абдулмаликка мактуб ёзди. Унга:

– Эй мўминларнинг амири! Билишинг керакки, Язид ибн Муҳаллаб Хуросонда зулм қилгани ва молларини олгани маълум бўлди. Ва мен бунга гувоҳ бўлдим. Уни қайтариб олишни истадим. Унинг устида 6×10 000 дирҳам пул чиқди. У инкор қилгани сабабли мен уни қамадим. Энди эшитмоқдаманки, у акаингиз Сулаймон ҳузурига борибди. Хизматингизга маълум қилмоқдаман. Бунинг кейин нима бўлиши сизнинг ихтиёрингизда! – деди.

Валид бу хабарни эшитгач, Сулаймонга мактуб ёзди. Сулаймон унга шундай жавоб берди:

– Мен Язидга шунинг учун омон бердимки, у ва онаси ва ака-укалари бизнинг дўстларимиздир ва бизнинг дарвозамизнинг қулларидир. Агар мен омон берган бўлсам, дўстимизга омон бердим, душманимизга эмас. Ҳажжож шунча зулм ва таъна қилиб келди. Турли озор ва азоблар қилди. Унинг 3×100 000 дирҳамини олди. Шу сабабли у қочиб менинг ҳузуримга келди. Ва мен унга омон бердим. Кейин сиз нима хоҳласангиз, сизнинг хоҳишингиз. Хоша, мўминларнинг амири мени шарманда қилмасин! – деди.

Валид яна мактуб ёзди:

– Уни менинг ҳузуримга юбормасанг, у омонда бўлмайди, – деди. Сулаймон яна мактуб ёзди. Валид қабул қилмади. Яна:

– Уни менга темир занжир билан юборишдан бошқа чора йўқ! – деди.

Язид шунда Сулаймонга:

– Мен сизнинг орангизда ғам қайғу пайдо бўлишини истамайман! Энди сен ўғлинг Айюбни мен билан юбор, мени боғлаб унга топшир! – деди.

Шунда Сулаймон ўз ўғли Айюбни чақирди. Унга ҳам занжир урди. Икковини бири-бирига боғлади. Ва Валид ҳузурига юборди. Улар иккови Валид ҳузурига олиб борилганда, Айюб отасининг мактубини амакисининг қўлига топширди. Сулаймон жуда гўзал мактуб ёзган эди. Валид уни ўқиди. Унда шундай ёзув бор эди:

– Мен мўминларнинг амирининг амрига мувофиқ амал қилдим. Язид ибн Муҳаллабга ва укасининг ўғли Айюбга занжир боғлаб юбордим. Ва остонасизга йўлладим. Умид қиламанки, мўминларнинг амири раҳм қилур ва менинг истагимни қабул қилур, – деди.

Валид уларга назар ташлади. Язид ва Айюбни ўз олдида занжир боғланган ҳолда кўриб, кўнгли жуда ғамга тўлди. Уларни аям қилди.

– Акасимнинг ўғлига бу нима иш қилдим? – деди. Бир оздан кейин Язид гап бошлади. Аллоҳ таолога ҳамд ва сано айтиб, жуда яхши сўзлар сўзлади. Ўзи ва отасининг Валид ва Абдулмаликга бўлган вафодорлигини баён қилди. Ва узрларини билдирди. Валид ҳам унинг узрини қабул қилди ва:

– Ҳажжожнинг сенга қилган зулми ма'лум ва очик бўлди, – деди.

Амр қилди:

– Занжирлардан уларни кутқаринглар!

Буйруқ бажарилди. Занжирлар ечилди. 30 000 дирҳам Айюбга ва 20 000 дирҳам Язидга берилди. Кейин икковини ҳам яна Сулаймон ҳузурига юборди. Язид яна Сулаймон ҳузурига келди. Яна улуғликка эришди. Ва Сулаймонга қачон бир совға келса, унинг ярмини Язидга бахш этарди.

Охирида бу хабар Валидга етиб борди. Унга бу иш хуш келмади. Ҳорис ибн Молик ибн Рабиани чақирди. Унга:

– Сулаймон ҳузурига бор! Унга:

– Мўминларнинг амирига шундай хабар беришди: Сенга келган ҳар бир совғамнинг ярмини сен Язидга юборяпсан, деб. Бу нарсалар мўминларнинг амирига ёқмаяпти, деб айт! Ва ҳам:

– Мўминларнинг амири! Унга итоат қилиш вожибдир! – деб айт. Ва мен берган совғани унга топшир. Ундан имзо ол. Агар у ғазаб қилса, унга айт: “Мен элчиман. Мўминларнинг амири сўзини сенга етказдим!” – деб айт, – деди. Ҳорис ибн Молик ҳам Сулаймон ҳузурига келди. Сулаймон ўтириб Қуръон ўқияпти эди. Ҳорис салом берди.

Қуръонни тугатмагунча у билан қизиқмади. Қуръон ўқишини тугатгач, муҳофизни ёнидан четлатди. Ҳориснинг саломини олди. Ҳорис эса Валиднинг айтиб юборган барча сўзларини унга баён қилди.

Сулаймонга Ҳориснинг сўзлари оғир келди. Ҳорисга ғазаб кўрсатди. У эса:

– Мен элчиман. Менинг зиммамда вожиб нарса – мўминларнинг амирининг амрига бўйсунуш ва унинг сўзини сенга айтмоқдир! – деди. Кейин ташқарига чиқди. Олиб келган совғаларининг ҳаммасини Сулаймонга топширди. Ва бу совғаларни топширгани ҳақида Сулаймондан имзо олди. Сулаймон:

– Эй Ҳорис! У айтган сўзни яна бир бор айт! – деди.

– Айтмайман. Мен бу сўзни мўминларнинг амирига итоат учун айтдим! Йўқса, бу каби сўзни айтиш менинг ҳаққим эмас! – деди.

Сулаймон ҳам жим қолди. Ва Ҳорис бу сўзларни Валиднинг оғзидан айтганини тушуниб етди. Кейин келган ўша совғаларни иккига бўлди. Ярмини Язидга юборди.

Язид эса шу ҳолда 9 ой ўша ерда қолди. Ўз ишлари билан шуғулланиб юрди.

САИД ИБН ЖУБАЙРНИНГ ЎЛДИРИЛИШИ ВА ЮСУФ ЎҒЛИ ҲАЖЖОЖНИНГ ЎЛИМИ

Ҳажжож, Абдуррахмон ибн Ашъасни Кобул подшоҳи Ратбил билан урушишга юборганида, у билан бирга ҳазрати Саид ибн Жубайрни ҳам юборган эди.

Абдуррахмоннинг Ҳажжож билан бирга қилган жангларида ҳазрати Саид ҳам бирга эди. Охирида Абдуррахмон қочиб, Кобул подшоҳи Ратбилнинг ҳузурига борди. Ҳазрати Саид ҳам қочиб:

— Исфаҳонга борди. Ҳажжож, Исфаҳон бегига уни қўлга олиши учун одам юборди. Исфаҳон беги яширин равишда ҳазрати Саидга хабар юбориб:

— Ҳажжожнинг амри шундайки, қаерга борсанг ҳам сени қўлга оладилар. Асла турма, бошқа томонга юр! — деди. Ҳазрати Саид эса Озарбайжонга бориб, у ерда бир неча йил қолди.

Халифа Валида ибн Абдулмалик Холид ибн Абдуллоҳни Маккага амир қилиб, Маккага юборди. Ҳазрати Саидга:

— Холид бу ерга келяпти, лекин у ёмон одамдир. Ундан сенга зарар етиб қолишидан қўрқамиз. Бу ердан чиқ, бошқа тарафга бор! — дейишди. Ҳазрати Саид эса:

— Валлоҳи, мен шунчалик кўп қочдимки, Аллоҳ таолодан уялаяпман. Чунки мени тирик қилган ҳам, ўлдирадиган ҳам Аллоҳ таолодир. Биламанки, тақдиримда нима ёзилган бўлса, шуни қўраман. Нега бир жойга қочаман? — деди.

Ҳазрати Саиднинг бу гапи халққа ажаб туюлди ва:

— Сенинг исминг номингга мос тушяпти! — дейишди.

Холид Маккага келгач, Ҳажжожга:

— Бу зотлар шуларки: Ато, Мужоҳид, Талҳа ибн Ҳабиб ва Амр ибн Динордир! Улар Абдуррахмон ибн Ашъас билан сенинг устига юрган эдилар. Ҳозирда эса улар Маккада экан, — деб хабар беришди.

Ҳажжож бу хабарни олгач, Валидага мактуб ёзиб:

— Ироқ тарафимдан бу зотларки, менинг устига келишган, баъзилари қочиб Маккага боришган, ҳозир агар амирул-мўъминин рухсат берса, уларнинг ишини битирсам, — деди.

Халифа Валид рухсат бергач, Маккадаги Холид ибн Абдуллоҳга мактуб юборди. Холид ҳам уларни қўлга олиб, Юсуф ўғли Ҳажжожга юборди. Ва Талҳа ибн Ҳабиб йўлда кетаётганида вафот этди. Қолганларини, Холид ибн Абдуллоҳ, ҳар бирининг устига иккидан кузатувчи қўйди. Зубайдага яқинлашган пайтда бир ерда тўхташди. Ҳазрати Саиднинг кузатувчиларидан бири ҳожат учун узоқлашди. Иккинчиси эса ҳазрати Саиднинг ҳузурида қолди. Лекин ухлаб қолди. Ўйғониши билан:

— Эй Саид! Қаерга бормоқчи бўлсанг, бор. Чунки мен ухлаётган пайтимда менга қуйидаги овоз келди: "Вой унгаки, Саид ибн Жубайрнинг қони унинг бўйнидадир!" Энди мен сенинг қонингга шерик бўлолмайман. Қаерга боришни истасанг, бор, — деди.

Ҳазрати Саид бу сўзларга аҳамият бермади. Қачонки Куфага етиб келишди. Ҳазрати Саиднинг уйи олдидан ўтишди. Саиднинг қизи хонадан бошини чиқарди. Отасининг қўли ва оёғидаги занжирларни кўриб, фарёд ва йиғига тушди. Бу йиғи ва фарёд ҳазрати Саидга жуда оғир келди ва:

— Эй қизим, ўз ҳолингда бўл! — деди.

Кейин, улар Куфадан чиқиб, Васитга бориб, Ҳажжожнинг ҳузурига олиб боришди. Ҳажжож, ҳазрати Ато ибн Мужоҳид ва Амр ибн Динарни камокқа юборди. Ҳазрати Саидга:

— Эй Саид! — деди. — Нега менинг устига келдинг? Ва менга қарши чиқдинг?

Ҳазрати Саид эса:

— Аслаҳаллоҳу амир! "Мен мусулмонлардан бир кимсаманки, мендан бир марта хато ва бир марта савоб содир бўлади", — деди. Бу сўз Ҳажжожнинг бутун қалбини юмшатди. Атрофидагилар Ҳажжож уни дарҳол афв этади, деб ўйлашди.

Бундан кейин Ҳажжож, ҳазрати Саид билан суҳбатлашишни бошлади. Суҳбат орасида Ҳажжож, Абдурраҳмон ибн Ашъасни эслади.

Ҳазрати Саид:

— Мен у билан байъат қилган эдим! — деди.

Ҳажжож:

— Эй Саид! Мен Маккага бордим ва Зубайрийни ўлдирдим. Халқдан ҳам Валид ибн Абдулмалик учун байъат олдим. Сен ўшанда Валид ибн Абдулмаликка байъат қилмадингми? — деб сўради.

Ҳазрати Саид эса:

— Қилмадим. Чунки сенинг аҳд ва байъатинг амирул-мўъмининнинг байъатидан ташқаридадир! — деди. Ўша пайтда Ҳажжож ғазабланди. Амр қилди. Ҳазрати Саиднинг бўйинини уришди.

Қачонки ҳазрати Саиднинг боши танасидан ажралиб, ерга тушди, уч марта:

— "Аллоҳдан ўзга илоҳ йўқ! Муҳаммад Унинг Расулидир", — деди.

Биринчи марта гўзал ва тушунарли тарзда айтди ва бутун халқ эшитди. Иккинчи марта бўлак-бўлак сўзлаб айтди. Учинчи марта қалбидан пичирлаб айтди. Ҳажжож унинг бу ҳолини кўриб:

— Лаънат бўлсин ўша кофир боласига (яъни Холидга)ки, уни менинг ҳузуримга юборди. Валлоҳи, мен Маккада унинг қаерда эканини билмасдим, — деди.

Ҳажжож ҳазрати Саидни шаҳид қилгач, орадан қирқ кун ўтиб, ўзи ҳам вафот этди. Бу қирқ кун ичида ҳар кеча ҳазрати Саидни тушида кўрарди. Ҳазрати Саид Ҳажжожнинг ёқасидан ушлаб:

— Эй Аллоҳнинг душмани! Мен сенга нима қилдимки, мени ўлдирдинг?! — дерди.

Ҳажжож вафот этгандан кейин, авлиёуллоҳдан бир киши уни тушда кўрди ва:

— Эй Ҳажжож! — деди. — Ҳақ таоло сенга қандай муомала қилди?

Ҳажжож унга шундай жавоб берди:

— "Аллоҳнинг ғазабидан Аллоҳнинг ўз паноҳига қочаман." Мен ўлдирган ҳар бир шахс учун мени яна бир марта ўлдирдилар, — дер экан.

Ҳазрати Саид ибн Жубайр ҳижрий 94-йили шаҳид қилинган эди. Ўша йил "Фақиҳлар йили" деб аталди. Чунки ўша йилда кўплаб уламолар вафот этган эдилар. Улар орасида:

— Ҳазрати Али ибн Ҳусайн,

— Урва ибн Зубайр,

— Саид ибн ал-Мусаййаб,

— Абу Бакр ибн Абдурраҳмон,

— Ва Ҳорис ибн Ҳишом каби зотлар бор эди.

Ҳажжож ҳижрий 95-йили вафот этганида 55 ёшда эди. Унгача аниқ 20 йил Ироқ амирлигида бўлган. Ўша йилда Абдуллоҳ ибн Муҳаммад ибн Абдуллоҳ ибн Аббос онасидан туғилди. Унга "Мансур" лақаби берилган эди.

Ҳажжож вафот этгач, Валид ибн Мелик Куфанинг ва бошқа ўлкаларнинг амирлигини Язид ибн Абу Кабашага берди. Ва ўша йилда Кутайба Шош ва Фарғона ғазотига кетган эди.

Ҳали Фарғонага етмаган эди-ки, Кутайба Ҳажжожнинг вафоти хабарини эшитди, қайтди. Меликнинг ҳузурига келди. Жуда ғамга тушди. Чунки Ҳажжож, Кутайбага жуда кўп ҳурмат кўрсатарди ва унга яхши муомала қиларди.

Кутайба, энг охирида Марвга келди. Язид ибн Абу Кабашадан унга мактуб келди. Мактубда:

— Амирул-мўъминин, сенинг жиҳоддаги уринишларингни эшитиб:

— "Кутайба, мусулмонлар устига (Наср) ёрдам берувчи ва кофирлар устига ғалаба (қаҳр солувчи)дир", — дер эди. Энди, сен билки, Амирул-мўъминин сени яна улуғлайди ва сени олдинга чиқаради. Ғазо йўлларида ҳам барчадан пешқадам бўлиб ҳаракат қилгинки, ажринг Аллоҳ таоло ҳузурига зое бўлмасин. Ва шундай лозимки, Амирул-

мўъмининга сенинг мактунинг ва одаминг етсинки, у ҳам сенинг ҳолинг ва қаерда эканингдан бохабар бўлсин.

ВАЛИД ИБН АБДУЛМАЛИКНИНГ ВАФОТИ ВА УКАСИ СУЛАЙМОН ИБН АБДУЛМАЛИКНИНГ ХАЛИФАЛИГИ

Ҳижрий 96-йил киргач, Валид ибн Абдулмалик вафот этди. У кун Жумодиюл охир ойининг 15-якушбасар куни эди. Халифалиги 9 йил давом этган эди. Ёши 45 эди. Баъзилар:

– 42 ёшда эди, – деганлар. Жанозасини Умар ибн Абдулазиз ўқиди. Ундан 19 фарзанд қолди. Улар:

1. Абдулазиз
2. Муҳаммад
3. Аббос
4. Иброҳим
5. Таммом
6. Холид
7. Абдурраҳмон
8. Мубашшир
9. Масрур
10. Абу Убайда
11. Сиддиқа
12. Мансур
13. Марвон
14. Уяйна
15. Амр
16. Рўх
17. Бишр
18. Язид
19. Яҳё эдилар.

Ривоят қилишларича, Марвон авлодида Валиддан яхшироғи бўлмаган. Чунки у Шом масжидини қурган ва Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг масжидини ҳам кенгайтирган эди. Ва халққа эҳсонлар қилар эди. Ўғил болаларини халқ орасида ажратиб, ҳар бир майиб ва кўр кишига хизматчи қилган, уларга Байтулмолдан маош тайин этган эди. Халифалиги даврида кўп фатҳлар, ғалабалар бўлди. Махзум авлодидан Усмон ибн Язид исмли бир киши бор эди. Бир куни Валид ҳузурига келиб, ундан бир нарса сўради. Валид:

– Агар олишга ҳақли бўлсанг, ҳадя берай, – деди. Ўша киши:

– Эй мўминларнинг амири! Мен билан сен орасида дўстлик ҳаққи бор экан, қандай қилиб ҳақли бўлмасинман? – деди.

Валид ундан сўради:

– Ҳеч Қуръон ўқидингми?

Ўша киши:

– Йўқ, – деди. Валид унга:

– Олдинга кел! – деди. У киши олдинга келди. Валид қўлида камчи тутиб турган эди.

Унинг салласини бошидан ечди. Камчи билан бир марта бошига урди. Ва бир кишига:

– Бу киши Қуръон ўрганмагунча унинг ёнидан кетма! – деди.

Бунинг устига яна Усмон ибн Язид халифа ҳузурига келиб:

– Эй мўминларнинг амири! Менинг қарзим бор, – деди. Валид сўради:

– Қуръон ўқидингми?

У:

– Ҳа, – деди. Ва Нур сурасидан 14 оят ўқиди. Кейин халифа Валид:

– Энди қарзингни тўлайман. Ва ҳаққингни тан оламан, – деди.

Бир куни Валид қаттиқ касалланди. Шомгача ўзида бўлмай ётди. Ўша вақтда халқ уни вафот этди деб ўйлади. Бу хабар Ҳажжожга етиб боргач, жуда ғамланди. Қайғуга тушди. Икки кўлини бир устунга боғлатди ва:

– Ё Раббим! Ҳеч кимни менга мусаллат қилма! Ҳеч ким менига ҳужум қилмасин! Ҳеч кимнинг менга раҳми келмас. Мен сендан шуни сўрайманки, менинг ўлимим мўминларнинг амиридан аввал бўлсин, – деди.

Айнан шу пайтда яна бир хабар келди:

– Валид тузалди ва соғлиқ топди.

Валид ўзини тўплаб олгач, Умар ибн Абдулазиз:

– Амирнинг соғлигидан Ҳажжождан кўра кўпроқ хурсанд бўладиган киши йўқ. Ва кўп кулларни озод қилади, шукр учун сажда қилади, – деди. Ва шундай дуо қилди:

– На қандай улуғ неъматки, Аллоҳ мўминларнинг амирининг соғлигини бизга кўрсатди, – деди. Кейин Ҳажжожнинг мактубини олиб ўқиди. У мактубда шундай ёзилган эди:

– Ҳукмим остида қанча қул бўлса озод қилдим. Ва Умар ибн Абдулазиз айтган нарсаларнинг ҳаммаси ўша мактубда ёзилган эди.

Валид ибн Абдулмалик мамлакатни обод қилишни, уйлар, саройлар ва кўприклар қуришни жуда яхши кўрарди. Унинг замонида халқ ҳам унга қараб обод қилиш ишларига берилган эдилар.

Халқ, ундан кейин Сулаймонга байъат қилди. Сулаймон ейишга, ичишга ва никоҳга жуда ҳирсли киши эди. Халқ ҳам унинг халифалиги замонида уни кўриб, унинг одатларини одат қилиб олдилар.

Валиддан кейин Умар ибн Абдулазиз халифа бўлгач, халқ унинг замонида Қуръон ўқишга киришди. Ибодат билан машғул бўлди. Чунки Умар ибн Абдулазиз дин ишларига жуда мухлис эди. Шунинг учун ҳам шундай дейилгандир:

– Инсонлар ҳидоятда ва залолатда подшоҳларининг динига эргашадилар.

Валид вафотидан олдин, ўша йил ичида акаси Сулаймонни аҳддан тўсиб, ўғли Абдулазизни валиаҳд қилишни истаган эди. Шундан кейин Валид Сулаймонга бу фикр устида одам юборди. Аммо Сулаймон қабул қилмади. Валид унга кўп мол ваъда қилди. У яна рози бўлмади. У ҳам мол бериш билан бу иш бўлмаслигини кўргач, ҳар бир мамлакатга мактуб юборди. Халқни ўз ўғли Абдулазизга байъат қилишга чақирди. Ҳажжож ибн Юсуф ва Қутайбадан бошқа ҳеч ким бунга рози бўлмади. Ибод ибн Зиёд Валидга:

– Халқ бу йўлда сенинг сўзингни эшитмайди. Ва Абдулазизга байъат қилмайди. Аммо сен Сулаймонни ўз ҳузурингга чақириб, бу сўзни яна унга айтгин. Агар қабул қилса, не яхши. Агар қабул қилмаса, унга буни мажбурлаб қабул қилдир! – деди. Валид ҳам Сулаймонни ҳузурига чақирди. Сулаймон келмади. Валид аскар тўплаб, унинг устига юрди. Аммо йўлда касалланди. Ҳали Дайр Маъмунга етиб бормастан ўша ерда вафот этди. Валид ўша куни вафот этгач, бутун халқ Сулаймонга байъат қилди.

ҚАШҚАР ШАҲРИНИНГ ФАТҲИ ВА КУТАЙБАНИНГ ХИТОЙ БИЛАН БЎЛГАН ҒАЗОТИ

Шундай қилиб, Валид ибн Абдулмалик вафот этгач, халқ Сулаймонга байъат қилган эди.

Қутайба ундан кўрқди ва қўшин тўплаб, Балх дарёси ортидан ўтди. Ўз аҳли-аёлини Самарқандга олиб бормоқчи бўлди. У ўша жойни мустаҳкамлашни истади. Дарёдан ўтгач, Қашқар томонга йўл олди. Қашқар, Хитойга яқин бир шаҳар эди. У жойга етиб боргач, Хитой ҳоқони бу хабарни эшитди. Элчи юборди: сенинг бекларингдан бир кишини юбор, динингиздан баъзи нарсаларни сўрайин! деди.

Бу гап устига Қутайба мусулмонлардан 12 кишини танлади. Улар хайбатли, қувватли, кучли, покиза, диндор ва гўзал одобли, гапни яхши гапирадиган кишилар эди. Уларга энг

яхши қурооллар ва турли кийимлар ҳамда отлар, зийнатли ва безакли эгарлар бериб, Хитой хоқонига юборди. Бу борганлардан бири Хубайра эди, у ширинсўз бир киши эди. Кутайба уларга:

— Сизлар Хитой хоқонига менинг номимдан шундай денглар: "Кутайба сизларнинг юртингизга оёқ босмагунча ва бекларингизнинг бўйнига занжир тақмагунча ва сизлардан хараж олмагунча қайтмасдир", — деди. Улар ҳам йўлга чиқдилар, Хитой мамлакатига етиб бордилар. Хитой хоқони ҳам одам юборди. Улар ҳаммаси оқ кийим кийишди. Оқ рўмол боғлашди, оёқларига нолин кийишди. Хитой хоқонининг ҳузурига бордилар. Хитой подшоҳи:

— Ўтиринглар! — деб амр қилди. Улар ҳам ўтиришди. Бутун Хитойнинг ақл-заковатли зотлари ва беклари ҳам ўтиришган эди. Ҳеч ким оғзини очиб, сўз гапирмади. На улардан, на булардан сўз гапирган киши йўқ эди. Охирида мусулмонлар туриб кетишди.

Улар кетгач, Хитой хоқони юзини бекларига қаратиб:

— Бу келган кишиларни қандай кўрдингиз? Қандай деб ҳисоблайсизлар? — деб сўради. Улар эса:

— Аёлларга ўхшаган бир тоифадекдирлар! — дейишди.

Қачонки эртаси кун бўлди, Хитой хоқони уларни яна чақиртди. Эртаси кун араб элчилари бу гал жуда гўзал матолар ва нафис кафтанлар, нозик ва латофатли туллар ўраб, гўзал жомалар ичида хоқоннинг ҳузурига бордилар. Ўша куни ҳам ҳеч қандай сўзлашмасдан қайтилди. Хитой хоқони яна ўз бекларига:

— Бу тоифани қандай кўрдингиз? — деб сўради. Улар ҳам:

— Бу гал улар солих кишиларга ўхшар эдилар! — дейишди.

Қачонки учинчи кун бўлди, Хитой хоқони уларни яна чақиртди. Бу гал улар ўзларини жанг қурооллари билан безатишди ва орқаларига жомалар кийишди. Белларига ёлтирок қиличлар ва қурооллар тақишди. Бошларига пўлат доралар кийишди.

Елкаларига кўплаб камонлар ва "йилан тили" найзалар олдилар. Тарбия топган отларга минишди.

Хитой хоқонининг ҳузурига чиқишди. Хоқон уларни узоқдан кўриб кўрқди. Ва ҳузурига етиб келмасдан:

— Қайтиб кетинглар! — деб амр қилди. Улар ҳам қайтиб кетишди.

Хитой хоқони яна одамларига:

— Улар қандай кўринди? — деб сўради. Хитойлик беклар:

— Қасамки, биз ҳеч қачон бундай солихларни кўрмаганмиз. Ва бундай баҳодирларга дуч келмаганмиз, — дейишди.

Ўша пайт Хитой хоқони уларга бир одам юборди:

— Ичингизда энг билимдон ва энг фазилатли бўлганингиз келсин! — деди. Араб элчилари ўз ораларидан Хубайрани юборишди. Хубайра Хитой хоқонининг ҳузурига борди. Хоқон:

— Сиз менинг юртимни ва салтанатимни кўрдиз. Ҳозир ҳам менинг шаҳримда турибсизлар.

Ҳозир сиздан бир нарса сўрайман. Агар бу саволга жавоб берсангиз — яхши. Агар йўқ бўлса, сиз ва дўстларингизни ўлдираман, — деди. Кейин Хубайрага қуйидаги саволларни берди:

— Биринчи кун нега менинг ҳузуримга битта ҳолда келдинглар? Иккинчи ва учинчи кун бошқа ҳолда келдинглар?

Хубайра деди:

— Биринчи куни кийимлар билан келдик. Яъни ўғил болалар ва аёллар ҳузурига жанг қилишга келгандек эдик. Иккинчи куни ўша кийимлар билан келдикки, у эркаклар ҳузурига чиқишлик эди! Учинчи куни эса баҳодирлар ҳузурига чиқиш учун эди, — деди.

Хитой хоқони бу сўзларга ажабланиб қолди. Охирида:

— Яхши тадбир ўйлабсизлар! — деди. Энди қайтиб кетинглар. Подшоҳингиз ҳузурига боринглар ва унга:

— Қайтиб кетсин, деб айтинглар. Мен унинг қўшини озлигини билурман. Йўқса мен одам юборурман, сизларни ҳам, уни ҳам ҳалок қилурлар! — деди. Хубайра:

— Эй подшоҳ, бу айтганинг қандай гап? Бу қўшинки, бир учи сенинг шахрингдадир.

Бир учи эса неча масофа жойдадир. Ҳамда Кутайба шунча ғалабалар қозонган, шунча шаҳарларни қўлга киритган, унинг ичида яна ҳам ғалаба ва фатҳ истаги бўлмасми? Энди у сенинг устинга ғазо қилишга келган.

Лекин сенинг бу ҳолда, бизга ўлим билан таҳдид қилиб, бизларни қўрқитишинг кўзимизга ҳам кўринмайди. Чунки биз учун белгиланган ажал бор. Агар, у, ҳозир, шу пайтда етиб келган бўлса, биз учун ўлим ҳеч ҳам ёқимсиз эмас, — деди.

Хитой хоқони:

— "Кутайба нимадан рози бўлади?" — деб сўради. Хубайра эса:

— У, бу ердан қайтмасликка қасам ичгандир. Яъни, унинг оёғи сизларнинг юртингизга босмагунча ва бекларингизнинг бўйнига занжир тақмагунча ва сизлардан жизя (хараж) олмагунча қайтмасдир! — деди.

Хитой хоқони:

— Мен уни ўша қасамдан озод қилай! — деди. Бу шаҳар тупроғидан унга берай. Ва оёғини ўша тупроқ устига босин. Ва бекларимдан ҳам бир нечтасини унга юборгайман... таа, уларга занжир тақсин. Ва мол юборишни ҳам қабул қилай. Таа, юртимдан чиқиб кетсин, — деди.

Дарҳол амр қилди. Кўп моллар олиб келинди. Шаҳар тупроғидан ҳам бироз тупроқ олиб келишди. Уларни, 4 нафар хитойлик билан Кутайбанинг ҳузурига олиб боришди. Ўша тупроқни ва молни кўрсатишди. Кутайба ҳам молни қабул қилди. Ва амр қилди. Ўша 4 кишига занжир тақилди. Ўша тупроқ ерга тўшалди. У ҳам турди. Ўша тупроқ устида юрди. Кейин ўша 4 кишини Хитой хоқонига қайтариб юборди. Кейин у ердан қайтди. Марв шаҳрига келди.

ҚУТАЙБАНИНГ ХУРОСОН ВИЛОЯТИДА ИСЁН КЎТАРИШИ

Қутайбанинг исёнчи бўлиши шундан келиб чиққан эдики, аввалги халифа Валид ибн Абдулмалик Сулаймонни валиаҳдликдан чиқариб, ўз ўғли Абдулазизни валиаҳд қилмоқчи бўлган эди. Ва шу фикр билан барча мусулмон шаҳарларига мактублар юборган эди. Ва бутун халқни ўғлига байъат қилишга чақирган эди. Лекин бу буйруққа Ҳажжож ибн Юсуф ва Қутайбадан бошқа ҳеч ким итоат қилмаган эди. Шунинг ортидан Валид кўп ўтмай дунёдан ўтди. Халқ Сулаймонни халифа деб тан олгач, Сулаймон унутмаган нарсаси — Қутайбанинг Абдулазизга байъат қилгани эди. Ва Сулаймон Язид ибн Муҳаллабни жуда яхши кўрарди. Хуросон эса Язиднинг хотиридан чиқмаган эди.

Шунинг учун Қутайба:

— Сулаймон Хуросонни Язидга беради, — деб ўйлади. Ўз ёнидагиларидан бир кишини Сулаймон ва Язиддан хабар олсин деб Нишобурга юборди. Ўша киши Нишобурга борди. Кўрган-кечирганларини мактуб билан ёзиб, Қутайбага хабар қилди. Мактубда шундай ёзилган эди:

— Ироқни, ростдан ҳам, Сулаймон Язидга берди. Ва унга Сулаймон шундай амр қилди:

— Оқийл ас-Сақафий — у Ҳажжожнинг қариндошларидан — ўша уни сўрасин.

Қутайба:

— Агар Сулаймон Ироқни Язидга берган бўлса, аниқки, Хуросонни ҳам унга беради, — деб ўйлади. Хуросондан Хоразмга йўл олди. Уни ўзига қалъа қилиб, ўзида сақлаб қолмоқчи эди.

Бу хабар Сулаймонга етиб боргач, Язид ибн Муҳаллабни Басрадан ҳузурига чақирди. Ва унга:

— Билгинки, сенинг Ироққа вали бўлишинг Қутайбага оғир келди, — деди. Язид эса:

— Керакли чора шуки, сен унга мактуб ёз. Юмшоқ гап қил ва унинг Фарғонага боришини қабул қил. Унга ўша атрофда қалъаларни фатҳ қилишни амр қил.

Мактубни олиб борадиган элчининг ўзидан ҳам талаб қил: у халққа шундай десин:

– Мўминларнинг амири вазифаларингизни кўпайтирди. Ва қачон ўз юртингизга қайтишни истасангиз, Қутайба сизга тўсиқ бўлмоқда. Яна ўша элчи халққа:

– Агар юртингизга қайтишни истасангиз, подшоҳ сизга рухсат берди! – десин.

Бу иш шундан қилиндики, ўша аскар ўз уйларига қайтишни истар ва яхши кўрарди. Сулаймон шу фикр билан амал қилди.

Ўша мактуб Қутайбага етиб боргач, у унинг муҳрини ечди. Ёзилганларини ўқиди. Тугатгач, элчи ўрнидан турди. Халққа шундай деди:

– Эй мусулмонлар! Халифа нафақаларингизни кўпайтирди. Ва кимки ўз юртига қайтишни истаса, унга ҳам рухсат берди.

Шунда Қутайба бу сўзлар халқни алдаш учун ва уларнинг Сулаймондон мамнун бўлишларини таъминлаш учун эканини англади. Дарҳол:

– Эй халқ! – деди. – Билингларики, бу элчи бу сўзларни сизга ёлғон қилиб айтди. Ва нияти – Сулаймонга исён қилмаслигингиз учундир, – деди.

Кейин туриб, уйига кетди. Ва Сулаймонга учта мактуб ёзди. Биринчи мактубда, ўзининг Абдулмалик ибн Марвонга вафодорлигини ва итоатини, ундан кейин Валидга садоқатини ва унга бўлган дўстлигини баён қилди ва:

– Агар сен мени Хуросондан озод қилмайдиган бўлсанг, қандай итоат қилган бўлсам, сенга ҳам шундай итоат қиламан, – деди.

Иккинчи мактубда эса ўзининг мусулмон душманлари билан жанг қилганини ва улардан шунча шаҳарларни олганини, ажамлар юртида улуг мартаба эгаси эканини баён қилди. Ва Муҳаллаб авлодини ҳақорат қилди. Ва:

– Агар Язид Хуросонга амир қилинадиган бўлса, мен ҳам Сулаймон ибн Абдулмаликни халифалиқдан ағдариб, исён қиламан, – деди.

Кейин ўша уч мактубни бир қулига берди. Унга:

– Бу мактубларни Сулаймонга олиб бор. Биринчи мактубимни ўқиб бўлиб, агар Язидга берса, кейин иккинчи мактубимни бер. Уни ҳам ўқиб, яна Язидга берса, ўшанда учинчи мактубни ҳам бер. Агар биринчи мактубни ўқиб, Язидга бермаса, сен ҳам ўша икки мактубни сақла, ҳеч кимга кўрсатма! – деди.

Қутайбанинг одам Шомда халифа Сулаймон ҳузурига келди. Язид ибн Муҳаллаб ҳам ўша ерда эди. У киши биринчи мактубни Сулаймонга топширди. У ҳам ўқиб, Язидга узатди. У киши иккинчи мактубни ҳам Сулаймонга берди. Сулаймон уни ҳам ўқиб, Язидга узатди. У киши учинчи мактубни ҳам Сулаймонга берди. Сулаймон уни ҳам ўқиди. Язид олдида ташлади ва:

– Қутайба билан яхши иш қилмадинг. У сизга керакли киши эди. Биз уни ранжитдик, – деди. Ва амр берди, ўша кишини ўз меҳмонхонасига жойлаштиришди. Эртага бўлгач, уни чақиртирди. Унга бир кисса олтин берди ва Хуросон вилоятини яна Қутайбага бахш этди. Кейин “Сосан” исмли бир кишини у киши билан бирга Қутайбага юборди. Улар кетишгач, Ҳилвонга етгач, қарши тарафдан бир гуруҳ одамлар келаётганини кўришди. Улардан Қутайбанинг исёни ҳақидаги хабарни эшитишди. Сулаймоннинг элчиси орқага қайтди.

Қутайбанинг одам ҳам Қутайба ҳузурига боргач, унга:

– Сулаймоннинг қули мен билан бирга сенинг ҳузурингга келаётган эди. Сенга Хуросон аҳдини олиб келаётган эди. Вақти-ки Ҳилвонга етдик. Ўша элчи сенинг Сулаймонга исён қилганингни эшитди. Ва сен уни ағдарибсан деб ўйлади. У аҳдномени менга топшириб, ўзи қайтиб кетди, – деди.

Қутайба бу сўзни эшитгач, қилган ишидан пушаймон бўлди. Одам юбориб, ака-укаларини чақирди. Улар билан маслаҳат қилди. Ака-укалари:

– Энди Сулаймонга ишонмаслик керак! – дейишди. Кейин Бахтарий ибн Абдуллоҳни ҳам чақирди. У Хуросонликлар ичида танилган ва ақл эгаси бўлган киши эди. Унга:

– Эй Бахтарий! Мен сени кўп ишларда синаб кўрганман, ақл эгаси эканингни билганман. Мен шундай-шундай иш қилдим. Энди Сулаймондон кўрқяпман. Сен нима дейсан? Қандай йўл кўрсатасан? – деб сўради. Бахтарий ибн Абдуллоҳ:

– Сулаймон сенинг итоатингни, фазилатларингни ва душманлар билан бўлган жангларингни билади. У сени ўлдирмайди! – деди. Қутайба:

– Сен мен ўлимдан қўрқяпти деб ўйлама. Менинг қўркувим – Сулаймоннинг Язидга Хуросонни бериши, мени вазифамдан озод қилиб ҳузурига олиб бориши, мени халқ ичида хор ва паст қилишидандир. Аммо, менинг назаримда ўлим хорлик ва пастликдан яхшироқдир, – деди. Баҳтарий ҳам:

– Мен Сулаймон бундай иш қилмас деб ўйлайман. Умидим шуки, унинг элчиси келиб Хуросон аҳдини сенга топширади, – деди. Қутайба:

– Эй Баҳтарий! Сен айтган нарса бўлди. Сулаймоннинг элчиси Ҳилвонгача келган, менинг Сулаймонни ағдарганимни эшитгач, қайтиб кетган, – деди.

Шундан кейин Қутайба унга:

– Эй Абу Муҳаммад! Мен Хуросонда омон бўлиш учун бир иш қилмоқчиман, – деди. У:

– Эй амир! У қандай иш? – деб сўради. Қутайба:

– Соғур тарафга қўплаб отлиларни юбормоқчиман. Қўрқилаётган йўлларни босиб кириб, кузатиб туришсин, – деди. Ҳошин:

– Эй амир! Бир йўл борки, агар уни муҳофаза қилсанг, барча йўллардан омонликда бўласан! – деди. Қутайба:

– У қайси йўл? – деб сўради. Ҳошин:

– У тақдир йўлидир – ~~ҳа~~да ёзилгандир, – деб жавоб берди. Қутайба ранжиди. Бошидаги тожини ечиб, ерга улоқтирди. Ва бир марта “ох” деди.

Ҳошин эса ўз ўзига:

– Яхши сўз айтмадинг, – деди. Йўл олиб кетди. Кейин яна укаси Абдуррахмонни чақирди. У билан маслаҳат қилди. Абдуррахмон:

– Менинг хаёлимга келаётган нарса шуки, сен Самарқанд йўлини тутгин ва халққа:

– Ким мен билан бирга турса, уни риоя қиламан. Ва у нима истаса, қодирлигимча бераман. Ким уйига қайтиш ёки шаҳарга кетишни истаса – кетсин. Ҳеч ким унга тўсиқ қилмасин, ман қилмасин.

Сен билан бормаганлар бўлса ҳам, ўз дўстларинг ва холис кишиларинг билан йўлга чиқ, кейин бориб Сулаймонни тахтидан ағдаргин! – деди.

АБДУЛЛАҲ ИБН МУСЛИМ УНГА... (КУТАЙБА ВА ХАЛҚ ОРАСИДАГИ СЎНГИ ВОҚЕАЛАР)

Абдуллоҳ ибн Муслим унга:

— Сулаймонни тахтидан тушир ва халқни ҳам шу иш учун бирликка чақир! — деди.

Қутайба ҳам:

— “Қилинадиган иш шудир”, — деб, халқни ҳам шу иш учун бирликка чақирди ва минбарга чиқди, бир хутба ўқиди. Ва Аллоҳ таолога ҳамду сано айтди. Сўнг:

— Эй халқ! Биласизларки, мен сизнинг амирингиз эдим. Ғанимат молларини ораларингизда тақсим қилдим, маошларингизни тўлиқ бердим. Сизлар мендан олдин келган амирларни кўриб синагансизлар. Илк бор Умайя ибн Абдуллоҳки, амирингиз бўлди, у на бир душман билан уруш қилди, на бир ғанимат олди. На итоати, на итоатсизлиги маълум бўлди. Ва Абдулмалик эса:

— “Бу Хуросон менинг ошхонамга етмас”, — деб мактуб ёзди. Ундан кейин Муҳаллаб ибн Абу Сафра амир бўлди. Унинг ҳукмронлиги остида бутунлай хайратда қолгандингиз. Унинг на итоати, на исёни бизга маълум. Ва у қўлингиздан молларингизни оларди. Ва елкаларидаги кийимларни ечдириб оларди. У ҳам на ғанимат келтирди, на бир душман тутиб олди.

Ундан кейин ўғиллари келди. Улардан бирики — Язид эди. У қандай ҳукм қилганини биласизлар. Менинг ҳам ҳукмимни ва ҳукуматимни биласизлар. Адолатимни ҳам

кўрдингизлар. Бас, менга ҳар бир йўлда итоатли бўлинглар! — деди. Бутун халқ жим бўлди. Ҳеч ким жавоб бермади. У эса бундан ғазабланди. Ва шундай бақирди:

— Аллоҳ таоло сизлар ёрдамчи бўладиган одамни азиз қилмасин! Бизни бир гуруҳ қилиб қолдиришингиз мумкин. Бизни ёлғиз қолдирганларга лаънат бўлсинки, улар қашшоқ бўлиб турган пайтда, мен уларни ажам амирларининг ва турк амирларининг ғаниматлари билан бой қилдим. Валлоҳи, агар сизнинг амирингиз Язид ибн Муҳаллаб бўлганида, сизларнинг барчангизни анави темир билан тош ёргандек ёрар эди, — деди.

Бу сўзлар халқнинг қалбига ёкмади. Яна ҳамма жим бўлди, жавоб бермади. Ҳаммаси тарқалишди. Кутайба эса уйига қайтди. Унинг укалари ва уй аҳли унинг ҳузурига чиқиб:

— Эй Кутайба! Бугун нима иш қилдингки, улуг кишиларни ва дўстларни ўзингга душман қилдинг? Энди бутун халқ сендан беғириб қолди, — дейишди.

Кутайба:

— Шунинг учунки, мен уларга хитоб қилдим. Улар менга жавоб бермадилар. Шунинг устига қалбимни ғазаб алангалари босди. Кейин нима деганимни билмадим. Валлоҳи, мен бу кундан кейин буларга амир бўлолмайман. Буларни маломат қилолмайман, — деди.

Бу халқ у ердан тарқалгач, Кутайба билан орасида душманлик бор бўлган Абдуррахмон Касрийнинг ҳузурига келишди. Унга:

— Бугун Кутайба халққа қандай сўзлар гапирди! — дейишди. У эса:

— Эшитдим. Энди хоҳишингиз нима? — деб сўради. Халқ эса:

— Унинг ҳузурига боришингни ва уйимизга боришимиз учун рухсат олишингни истаймиз! — дейишди. — Бундан кейин нима қилса, ўзи билади. Хоҳласа Сулаймонни тахтдан туширсин, хоҳласа унга бўйсуниб яшасин. Агар бизга рухсат бермаса, биз ўзимиз кетаверамиз, — дейишди.

Абдуррахмон Касрий эса:

— Эй қавм! Сизлар мен билан унинг орасида қандай душманлик борлигини биласизлар. Энди мен унга боролмайман. Лекин, укаси Абдуррахмоннинг ҳузурига бораёй. У уларнинг каттасидир, — деди. Ва дарҳол туриб, Абдуррахмон ибн Муслимнинг ҳузурига борди. Бўлган ҳодисани баён қилди. Абдуррахмон эса:

— Менинг укам Кутайба бу сўздан кўркмайди ва даҳшатга тушмайди. Энди мен одамларимни юбориб, бу қавмни тарқатаман ва тоғларга ҳайдайман, — деди.

Абдуррахмон Касрий бу гапга ғазабланиб:

— Валлоҳи, агар сен шундай қилсанг, улар ҳам йиғилишар ва сени халққа шарманда ва расво қилар, — деди ва туриб кетди.

Абдуррахмон ибн Муслим ҳам Кутайбанинг ҳузурига борди. Бўлган ҳодисани баён қилди. Кутайба:

— У ким бўлибдики, унинг сўзидан нима чиқади? — деди.

Бу хабарни Абдуррахмон Касрий эшитгач, ўша қавмга:

— Энди бу пайтдан кейин нима қилишни ўзингиз биласизлар. Нима қилсангиз, барчаси кўлингиздадир. Шуни қилинглар! — деди.

Халқ эса Кутайбани мансабидан ағдаришни ният қилишди. Бу хабарни ўша пайт Убод ибн Йёс эшитди. Туриб, Кутайбанинг ҳузурига борди ва:

— Эй амир! — деди. — Нима қилибсанки, халқни ўзингга душман қиялсан? Ҳозир уларни чақир, ҳар бирига уйига боришга рухсат бер, ва душманларинг уч кунда тарқалсин. Кейин эса ўз тадбиру чораларингни амалга ошир! — деди.

Кутайба:

— Нима қилиш керак? — деб сўради. Убод эса:

— Ўзинг ишонч қилган халқни тўпла. Шундай сўзлар айтки, халқ жангга тайёргарлик борлигини билсин. Ва душманларингдан ҳар бирини келтир ва бўйнини ур. Кўрувчилар бундан даҳшатга тушиб, сен билан бирлашсинлар! — деди. Кутайба эса:

— Уни қилолмайман! — деди.

Убод эса:

— У ҳолда, халқни чақир! Ҳар бирига пул бер, сендан рози бўлсинлар. Ва сенга итоат қилсинлар, — деди. Кутайба:

— Уни ҳам қилолмайман. Уларга яхшилик юришмайди, — деди. Ўша пайт халқ қалбидан:

— Валлоҳи, улар сени ўлдирадилар, — деб, Кутайбанинг ҳузуридан чиқиб кетди.

Шундан кейин Кутайба халқнинг бир ерда тўпланиши учун нидочи орқали чақиртирди. Уларга хутба қилди. Аввало Аллоҳ таолога ҳамду сано қилди. Кейин халқ олдида туриб сўзлар сўзлади ва:

— Шу ерга келган пайтингизда кийимларингиз жун ва пўстлоқ эди. Таомларингиз куруқ нон эди. Қатигингиз йўқ эди. Мен сизларга гўзал ва мазали таомлар едирдим. Гўзал кийимлар кийдирдим ва билмаган нарсаларингизни ўргатдим. Ва сизларни дунёда улуғ ва машҳур қилдим. Қачонки Ашъас ўғли билан қўл улашиб, итоатсизлик қилдинглар, қўлингиздан ҳеч нарса келмай, менинг ҳузуримга келдингиз. Мен сизларни Ҳажжожнинг ғазабидан ва қиличидан қутқардим. Ҳар бир йўлда неъмат ва роҳатга, фароғатга эришдингиз. Лекин охирида буларнинг мукофоти шумики, қилаётган ишингизни кўриб турибман, — деди. Ва яна:

— Қани ўқлари бекорга тушмайдиган ўқчиларингиз? Ва у аҷам подшоҳларининг ўғиллари ва турк улуғлари ва Самарқанд амирлари ва Хуросон амирларики 10.000 нафардан зиёд эди.

Йиғилишда бўлганлар тик туришарди. Кутайба сўзларини шундай давом эттирди: турк улуғлари ва Самарқанд амирлари ва Хуросон амирларики 10.000 нафардан ортиқ эди. "Уларнинг ҳеч бирининг ўқи ноаниқ кетмади", — деди.

— Қаранг, буларнинг ҳаммаси подшоҳ фарзандларидир. Душманга қарши туришда ва қилич уришда сизлардан пешқадамдирлар. Ва ҳар бир ишда араблардан пешқадам бўладилар! — деди.

Кутайба, тўғри ёки нотўғри нима деса ҳам, ҳеч ким унга яхши ёки ёмон ҳеч нарса демади. Ўша пайтда Кутайбанинг ғазоби кучайди. Ҳар томондан чарчаб қолди. Ақлидан озиш даражасига етди. Уйига қайтди. Халқ ҳам тарқалди. Ҳаммасининг қалбида туғилган ният — Кутайбага қарши уруш қилиш эди.

Ўша пайт яна йиғилишди. Ҳошин ибн Мунзирнинг ҳузурига келишди ва унга:

— Ё Або Муҳаммад! — дейишди. — Кутайба энди чегарани ошди. Халқни жуда ранжитди. Энди сенинг бизнинг амиримиз бўлишингни истаймиз. Ва ишларимизни сен бошқаргин, таа шу вақтгачаки, у пайтда Сулаймон ибн Абдулмаликдан бир амир келгунча. Лекин Ҳошин ибн Мунзир бу ишга рози бўлмади. Шунда ўша халқ Ҳошинни ташлаб, Абдуллоҳ ибн Жаводаҳнинг ҳузурига келишди. Ва Ҳошинга айтган гапларини унга ҳам айтишди. У ҳам:

— Мен айтганларингизни қабул қилмайман, — деди. У ердан яна Ҳошинга қайтишди. Унга қаттиқ-қаттиқ илтимос қилишди ва:

— Бақр ибн Воил ҳам сенга қарши чиқмас, — дейишди. Ҳошин:

— Мен бу ишга рози бўлолмайман. Яна бир одам топинглар. Чунки Мудар фарзандлари кўпчилик. Ва Кутайбанинг дўстларидирлар. Улар ўз амирларининг ҳалок бўлишини истамаслар. Ва ўзларининг маъзул бўлишларини хоҳламаслар. Ва биз уларга қарши тура олмаймиз! — деди.

Шундан кейин улар ундан ҳам умид узиб, Ҳайям ибн Аёш ҳузурига келишди. Ва унга:

— Биз билан Ҳошин ибн Мунзир ҳузурига бор, токи йўлда унга бир неча сўз айтгин! — дейишди. Шунда Ҳайям туриб Ҳошин ҳузурига келди. Ва унга:

— Кутайбани лавозимидан туширишга нега рози эмассан? Ва нима учун бизга амир бўлмайсан? Биз сени хоҳлаймиз, — деди. Ҳошин эса унга:

— Эй Абу Маъмар! Валлоҳи, бу сўзни на айтишга, на эшитишга тоқатим бор! — деди. Ўрнидан турди ва яна ўтирди.

— Ва валлоҳи, туришга ҳам қудратим қолмади. Ёнада, бу сўз Кутайбанинг қулоғига етиб боришидан ҳам кўрқяпман! — деди.

Ҳайям, унинг ҳузуридан чиққанидан кейин Мурод қабиласидан бир кишига одам юборди. У киши уларга эргашидиган киши эди. У қabila халқини йиғди ва уларга:

– Бу иш ҳеч кимнинг қўлидан келмайди. Фақат анави арабийнинг қўлидан келади, у ҳам бўлса – Вакй ибн Абу Асваддир. Чунки у – жуда ботир киши, жангчидир. Оқибатга қарамайди. Ва ҳеч нарсадан қўрқмайди, чекинмайди. Ҳамда унинг одамлари ва қабиласи кўп. Яқинларидан ҳеч ким унга қарши эмас. Ва Қутайба билан душманлиги ҳам бор. Чунки Қутайба унинг "тимор"ини тортиб олган ва Дирор ибн Ҳошимга берган, – деди. Шунчаки туриб Вакй ҳузурига борди. У билан бу иш юзасидан гаплашди. Вакй:

– Эй Ҳайям! – деди. – Бир қўлингни узат!

Ҳайям қўлини узатди. Шу йўлда Вакй билан келишишди. Дарҳол Қутайбага хабар беришди. Қутайба:

– Валлоҳи, қайси пайтда унга Суғд юртини берган бўлсам, Ҳажжож менга: “Ҳайямдан эҳтиёт бўл, у сенга зарар етказди”, – деган эди, – деди. Кейин ўз қабиласидан бир кишига Ҳайямни ўлдиришни буюрди. Ҳайям бу ҳолатдан хабардор бўлди. Ва Қутайба унга одам юборди. Ўз ҳузурига чақирди. У эса:

– Касалман! – деб баҳона қилди. Чакирувга бормади.

Бу пайтда халқ Вакй тарафга юзланиб, у билан яширинча байъатлашишди. Халқ сони кўпайди. Хуросонда ўша кунларда Басра вилоятидан 40.000 киши бор эди. Уларнинг 9.000 нафари Алий авлодидан, 7.000 нафари Бакр қабиласидан эди. Уларнинг улуси Ҳошин ибн Мунзир эди. 10.000 нафари Темим авлодидан эди. Уларнинг улуси Дирор ибн Ҳошим эди. 4.000 нафари Абдулқайс қабиласидан эди. Уларнинг улуси Абдуллоҳ ибн Жавдон эди.

Бу 40.000 кишидан ташқари 7.000 киши Куфа халқи орасида бор эди. Уларнинг улуси Жаҳм ибн Заҳрид эди. Ва яна 7.000 киши маволийлардан эди. Уларнинг улуси Ҳайён ибн Иёс эди. Баъзи одамлар:

– Ҳайён Хуросонлик эди, – дейишарди. Бошқалар эса:

– У Дейламлик эди, – дейишарди.

Ўша вақтда Ҳайям Вакйга:

– Агар мен Қутайбага қарши жангда сенга ёрдам берсам, сен ўшанда сувнинг нариги томонидаги шаҳарларни менга берасанми? – деди. Вакй эса:

– Бераман, – деди.

Шунинг устига бир гуруҳ халқ турди. Қутайба ҳузурига борди. Ва унга:

– Эҳтиёт бўл ва ғофил қолма! Чунки халқнинг кўп қисми Вакй билан байъатлашди, – дейишди. Қутайба бунга ишонмади. Вакй ўша кеча Абдуллоҳ ибн Муслимнинг уйига бориб, у ерда май ичган эди. Абдуллоҳ ўша пайтда ўша ерда ҳозир эди. Қутайбага деди:

– Бу гаплар ёлғон. Ва Вакйга тўхмат қилишяпти. Вакй бу кеча мен билан эди. Менинг уйимда май ичиб, ўзини йўқотди. Ва уни менинг уйимдан ўзини билмайдиган ҳолда олиб чиқиб, ўз уйига олиб боришди. Уларнинг бу сўзлари ботил, ёлғон. Бу иш умуман бўлгани йўқ, – деди.

Вакй-ки халқ Вакй билан байъатлашишди. Унга:

– Эй Абу Муътариф! Биз сен билан байъатни Сулаймон ибн Абдулмалик номидан қилдик. Ушбу шарт биланки, сен унга бўйсунасан. У юборган амирни қабул қиласан! – дейишди.

Вакй эса:

– Қабул қилдим! – деди. – Ҳар ким Сулаймон ҳузуридан келса, мен унга итоат қиламан! – деди.

Қутайба кейин Дирор ибн Синан исмли кишини Вакйга гап сотиш учун юборди. Бу гапнинг ҳақиқатини билиб олишни истади. Ўша киши Вакй ҳузурига борди. У билан байъат қилди. Кейин Қутайба ҳузурига қайтди.

– Ҳолат шундай, – деб бўлганини хабар қилди. Шунда Қутайба яна Вакйга одам юборди:

– Кел, сен билан гаплашамиз. Яширин сўзларим бор! – деди.

Ўша киши Вакй ҳузурига борганда, Вакй ўзини касал қилиб кўрсатди ва:

– Оёғимда чиғаноқ чиққан, – деди. Ёнидаги икки киши ярасини даволар эди. Шу сабабдан гаплашмади.

Келган киши:

– Эй Абу Муътариф! Амирга жавоб бер, – деди. Вакй эса:

– Нима жавоб берай? Ана, ҳолимни кўриб турибсан-ку! – деди. Ўша киши Қутайба ҳузурига қайтди. Бу ҳолни хабар қилди. Қутайба:

– Яна бор! – деди. Дирор ибн Синан ҳам:

– Мен унинг оёғида бир дард кўрдимки, у билан ҳеч нарсага қимирлай олмасди. Тилайманки, у дарддан ҳам халос бўлмасин, – деди.

Қутайба:

– Бор, ташлаб қўйма, албатта олиб кел! Агар келмаса, носилка устига қўйиб олиб кел! – деди.

Дирор борди. Вакйга:

– Амир шундай буюрди: “Агар у кела олмаса, носилка устига қўйиб, албатта олиб келгин”, – деди.

Вакй:

– Агар халқ мени қўзғатса, мени ярам ҳам оғриғим ҳам зиёда бўлади, – деди. Дирор қайтиб кетди. Қутайбага бу хабарни берди. Қутайба бу сафар Шарик ибн Самитни Дирор билан юборди:

– Вакйни тезда менга олиб келинглари! – деди.

Ва Тамама исмли бир киши Вакй ҳузурига келди ва:

– Тайёрлан! Қутайба сени ушламоқчи, – деди. Ўзи эса Вакй ёнида қолди. Вакй бу Тамамага:

– Энди, нидочилар чиқиб бақиришсинлар. Ва биз билан байъат қилганлар қуроллансинлар ва ҳузуримизга келсинлар! – деди. Тамама бу буйруқ асосида иш қилди. Вакй ҳузурига аввал келган киши Темим авлодидан бўлган Ҳарм ибн Абу Таҳма эди. У 8.000 киши билан келган эди. Вакй қуролланди. Уйидан чиқди. Байъат қилган халқ дарҳол Вакй ҳузурига келишди. Вакй келганларнинг ҳаммаси ҳозир эканини кўргач, Қутайба саройи томон юзланишди. Кейин Қутайба одамларидан бир гуруҳ киши Вакйнинг йўлига чиқишди ва:

– Эй Абу Муътариф! – дейишди. – Аллоҳдан кўрк! Бу қандай ишки қияпсан? Қутайба ҳеч қачон сенга ёмонлик ният қилмаган, – дейишди. Вакй ўз ёндошларига:

– Бу кишилар, агар мен Қутайба ҳузурига борсам, менга ҳеч нарса қилинмаслигини айтишяпти. Валлоҳи, улар ёлғон гапиряпти. Энди бу ёғи – ё унинг боши менга келади...

ЁКИ МЕНИНГ БОШИМ УНГА ЕТКАЗИЛСИН... (КУТАЙБАНИНГ ВАКИЙ ТОМОНИДАН ЎЛДИРИЛИШИ ВА ОХИРГИ ВОҚЕАЛАР)

— Ёки менинг бошим унга етказилсин, — деди. Ўша пайт тўрт тарафдан кўпчилик халқ қуролланиб келишди. Вакий ҳам туриб, Қутайбанинг саройига келди.

Қайс ўғлонлари тоифаси ҳам тўпланиб келишди. Қутайбага ёрдам қилмоқчи бўлишди. Лекин, ўзларида Вакий билан жанг қилиш учун куч тополмадилар. Шу пайтда Қутайба ўтираётган эди. Дарвоза олдидаги гавжумликни кўриб:

— Бу қандай гавжумлик? — деб сўради. Унга:

— Вакийки, кўшин тўплаб сенинг устингга келди, — дейишди.

Қутайба ҳам шу заҳоти чиқди. Тахтига ўтирди. Орқасида фақат бир қўйлак ва бир елка ёпинчиғи бор эди. Онаси унга бир саранги ҳам юборган эди. Уни бошига ўради. Қиличини кўкрагига осди. Укалари ва халқ билан сарой эшигига чиқди. Бу воқеадан аввал Қутайба ўз одамларидан Язид ибн Муслимни маломат қилган эди. У киши эса бу ҳолдаги халқни Қутайбанинг устидан туриб қўзғатишга бошлаган эди. Қутайба унинг овозини эшитгач:

— Бу бақираётган ким? — деб сўради. Унга:

— Язид ибн Муслимдир. Халқни сенинг устинга кўзғамокда, — дейишди. Кутайбанинг ёнида Муҳфир исмли бир киши бор эди. Унга:

— Амир ўғлонларини чақир, менинг ҳузуримга келишсинлар, — деди.

Кутайба уларни ҳам маломат қилган эди. Муҳфир:

— Улар ҳам улардандирлар. Чунки сен улардан юз ўгиргандинг, — деди.

Кутайба:

— Сенга, Аллоҳ таоло ҳаққи учун қасам, орамизда шунча яқинлик борку! — деди.

Муҳфир:

— Сен биздан алоқани уздинг. Аллоҳ таоло афв этмаса, биз қандай афв этайлик! — деди.

Бу сўз Кутайбага жуда оғир келди. Ва ғамга ботди. Қуйидаги байтни ўқиди:

"Эй нафс! Сенга етиб келган аламга сабр қилиш лозим! Чунки менга содиқ дўст топилмади."

Унинг ёндошларидан бир киши бор эди, унга:

— Майсара ал-Жадалий дер эдилар. У киши:

— Эй амир! — деди. — Агар истасанг, ҳозир ўша Векийнинг бошини сенинг ҳузурингга келтириб қўяй, — деди. Кутайба:

— Қўлингдан келмайдиган ишни айтма! — деди. — Турган жойингда тур! — деди. Кейин Ҳайён ан-Набтий, ажамлардан бир гуруҳ киши билан келди. Кутайбанинг олдида турди. Ва Абдуллоҳ ибн Муслим ҳам тайёр турди. Абдуллоҳ, Ҳайёнга:

— Ҳужум қил! — деди. Ҳайён:

— Ҳали вақти эмас, — деди. Бу сўз Абдуллоҳга ёкмади.

— Сен мени шубҳага солдинг! — деди. Ҳайён эса:

— Энди шубҳа пайти эмас! — деди.

Вакий, Ҳайёнга одам юборди:

— Қани ўша қилган қасамимиз! — деди. Чунки иккови аввал қасамлашган эдилар. Ҳайён аввал ўғлига:

— Қачонки юзимни Вакий тарафга бурсам, сен ҳам ўз қавминг билан менинг ортимдан кел, — деб васият қилган эди. Қачонки Ҳайён, аскар билан Вакийнинг ҳузурига борди, ўғли ҳам унинг орқасидан келди. Вакийнинг ёндошлари хурсанд бўлиб такбир айтишди.

Кутайба ўз укалари Муслиҳ ибн Муслимни ҳузурига чақирди. Уни урушга юборди. Муслиҳ ибн Муслим жанг бошлади. Дабба ўғлонларидан Султон номли бир киши бир ўқ билан уни ўша пайтда уриб ўлдирди. Уни олиб, Кутайбанинг олдида келтиришди. Бу Муслиҳ, бутун Муслим ўғлонларининг энг каттаси эди. Кутайба унинг ёнига борди. Унинг боши олдида бир соат ўтириб йиғлади. Кейин яна бир укаси Абдуррахмон ибн Муслим уришга отланди. Урушмоқчи бўлди. Уни ҳам Ҳаниф ўғлонларидан бир кул, бир ўқ билан уриб ўлдирди. Ва Язид ибн Анам Аздий ўз қавмига:

— Эй қавм! — деди. — Валлоҳи, мен Кутайбадан эшитдимки: "Валлоҳи, агар фурсат топсам, Аздиларни шундай қилиб қириб ташлайманки, улардан ҳеч ким қолмайди!" — деб айтган эди.

Шунинг учун, Аздийларнинг ҳаммаси бирдан Кутайбанинг саройи устига юришди. Кутайбанинг одамларидан Жаҳм ибн Зажр илгарилади. Урушмоқчи бўлди. Қўлида ўқ ва камон бор эди. Ҳайём ибн Иёс уни кўриб, илгарилади. Ва уни қилич билан шундай қилич урдик, отининг бошини ерга улоқтирди. Жаҳм ўзини отдан ташлади. Ҳайёмнинг устидан ҳужум қилди. Ҳайём унинг олдидан четлашиб, Вакийнинг ҳузурига келди. Вакий ҳам:

— Кутайбанинг оғилхонасига ўт қўйинглар! — деб амр берди. У ер ёқилди. Оғил ёнгач, бир уруш бошланди. Оғилдаги отлар қўрқиб кетди. Ҳаммаси ўринларидан чиқиб, тарқалиб кетди. Кутайба от излади. Миниш учун. Лекин от топмади. Ўзига:

— Балки, тақдиримизда буюк бир иш ёзилгандир, — деди. Кейин, Кутайбанинг азониҳиси илгарилаб:

— Жангни қандай қилиб қилайлик, эй амир! — деди. Кутайба:

— Аллоҳ ва Унинг расули номидан! — деди. Кейин азончи ҳам чиқиб, жанг қилди. У ҳам ўлдирилди.

Вакийнинг аскари Кутайбанинг ҳузурига етиб келганида, Иёс ибн Баҳман ва Абдуллоҳ ибн Валид ва Абдулазиз ибн Ҳориб Кутайбанинг ёнида эдилар. Дарҳол тарқалишди. Кутайба ёлғиз қолди. Ҳайсим ибн Минҳал аввал Кутайбанинг қавмидан эди. Кутайбанинг кўзи уни кўрди. У ҳам Вакийга қўшилиб, унинг устидан келаётганини англади. Ўша пайтда куйидаги байтни ўқиди:

"Халқ учун энди ишлар очик бўлди,
Қайси томондан кун чиқса, юз тутар ўшага."

Кейин Азд қавми билан Бакр ўғлонлари қавми шошилиб Кутайбанинг устидан юришди. Ҳар бир киши Кутайбани ўлдиришга бел боғлади. Улардан бири — Саид ибн Баҳр ал-Аздий ва бири Жаҳм ибн Заҳр ал-Жафий эди.

Жаҳм, Кутайбани бир ўқ билан урди. Кейин Саид ибн Баҳр ал-Аздий унга қилич билан зарба берди.

Кутайбанинг 11 та укаси бор эди. Уларнинг етти нафари отаси Муслимнинг белидан бўлган. Ва тўрт нафари ўғай ака-укалари эди. Ҳақиқий фарзандлардан:

Биринчи — Кутайба,
Иккинчи — Абдуррахмон,
Учинчи — Амр,
Тўртинчи — Абдуллоҳ,
Бешинчи — Муслих,
Олтинчи — Япар,
Еттинчи — Муҳаммад эди.

Кутайбанинг боши кесилиб, Вакийнинг ҳузурига келтирилганда Вакий ўша бошни келтирган кишига 1000 дирҳам пул берди. Кейин у кесик бошни Басит ибн Абдулкарим билан халифа Сулаймон ибн Абдулмаликка юборди.

Айнан шу воқеа ҳижрий 96 йилида бўлиб ўтган эди. Ва шу йилда Сулаймон ибн Абдулмалик Холид ибн Абдуллоҳни Маккадан маъзул қилган эди. Макканинг амирлигини Талҳа ибн Довудга берган эди.

Ва шу йил ичида Маслама ибн Абдулмалик яна Рум (Византия) ғазотига борди. Ҳисн ал-Авн номли қалъани фатҳ қилди.

ЯЗИД ИБН МУҲАЛЛАБНИНГ ИРОҚ ВА ХУРОСОНГА ВАЛИЙ ЭТИБ ЮБОРИЛИШИ

Сулаймон ибн Абдулмалик халифалик тахтига ўтирган пайтда Ироқ вилоятини Язид ибн Муҳаллабга берди. Язид ўзи ўйлаб қўйди:

– Ҳажжож Ироқ ҳудудини араблаштириб юборган. Ва у ердаги халқни зиндонга ташлаб, хараж билан азоблаган.

Мен ҳам ўша халқдан хараж талаб қилай. Улардан янги талаблар қилиб, ҳар бирини зиндонга солиш керак.

Аллоҳ таоло уларни Кутайба балосидан халос қилди. Лекин мен ҳам Ҳажжож қилган ишни қиламан. Дарҳол унинг ўзи каби бўламан, – деди. Кейин Язид ибн Муҳаллаб:

– Мен ҳам Ҳажжож Валидга мол юборгани каби, халифа Сулаймонга мол юбормасам, бу нарса ҳеч қачон Сулаймонга маъқул келмайди, – деди.

Бу нарсаларни ўйлаб Сулаймон ҳузурига борди. Ва ҳолатни тушунтирди. Ва Ироқдан истеъфо берди. Дедик:

– Агар Мўминлар амири қабул қилса, мен бир киши топай, у мамлакатдан хараж йиғиш ва сиёсат юритишни уддалайди. Бу иш унга топширилсин.

Сулаймон ҳам:

– У ким? – деб сўради. Язид:

– У киши – Муслим ибн Абдуррахмондир, – деди. Сулаймон:

– Хараж ишларига уни юборсам, – деди. Язид рози бўлди. Сулаймон амр ёзди. Муслимга ахднама берилиб, ўзи Ироққа юборилди.

Валид ибн Муҳаллаб эса Ироққа борди. Чунки хутба ва уруш ишлари Язиднинг қўлида эди. Муслим эса хараж йиғишга масъул қилинган эди. Ниҳоят, Язид Муслимдан ранжиди. Чунки Язид шундай киши эдики, нима топса, ўзи ерар ва бошқаларга ҳам едиррар эди. Саховат кўрсатар эди. Муслим эса шу сабабдан ундан ранжиган эди. Чунки, хараж унга етарли бўлмас эди.

Бир куни Язид катта зиёфат қилишни буюрди. Турли таомлар тайёрлансин, халқ йиғилсин, еб-ичишсин! – деди. Муслим бу ишдан хабар топгач, ўша иш билан шуғулланаётган одамларни тўхтатди. Бу ҳол Язидга хабар қилинди. Язид Муслимга бир киши юборди ва:

– Одатдан ортиқ харажат қилинган нарсалар бўлса, уларни менинг зиммамга ёз! – деди. Муслим қабул қилмади. Язид жуда ранжиди, изтиробга тушди. Ва:

– Бу ишни ўзим ўзимга қилдим! – деди.

Муслим Язид ҳузурига келган пайтда, Язид Муслимга жой кўрсатди. Ўтиришди. Суҳбат пайтида Муслим ишни очиб гапирди ва:

– Эй Амир! Қилаётган бу ишларингда, ҳеч Мўминлар амирининг розилиги йўқ, – деди. Язид:

– Эй Абу Валид! Бу гал бу эҳтиёжни қондир! Кейин бошқача бўлар, – деди.

Язид Ироққа келган пайтда Сулаймон ибн Абдулмалик Язид ибн Муҳаллабни ҳузурига чақирди ва унга:

– Хуросон вилоятни сенга берсам, ўзингни қандай кўрасан? – деди. Язид:

– Мўминлар амири хоҳлагандек кўраман, – деди. Ниҳоят, бу сўз унутилиб қолди. Ва Сулаймон ибн Абдулмалик Ироқда бўлган укаси Язидга мактуб юборди. Унда:

– Мўминлар амири Хуросон вилоятини менга берди, – деб ёзган эди.

Бу хабар Язид ибн Муҳаллабга етиб келгач, у ўша пайтда қаттиқ муҳтожлик ичида эди. Чунки унинг қўлига етарлича пул тушмас эди.

Шунинг устига Абдуллоҳ ибн Асҳамни ҳузурига чақирди. Унга:

– Сени бир иш учун чақирдим. Бу ишда мен жуда изтиробдаман. Шунинг учун менга ёрдам беришигни хоҳлайман, – деди. Абдуллоҳ:

– Амр қилинг, – деди. Язид:

– Биласан, мен қаттиқ муҳтожликдаман. Энди Хуросонда ҳеч ким йўқ. Ва эшитдимки, Мўминлар амири у ерга укам Абдулмаликни юбормоқчи экан. Мана шунда мен учун ҳаракат қилиш керак, – деди. Абдуллоҳ:

– Хайрли бўлсин. Иншааллоҳ таоло, мен Мўминлар амиридан Хуросонни сен учун олиб бераман, – деди. Язид:

– Бу сўзларни махфий сақла! – деди.

Кейин Сулаймонга мактуб юборди. Ироқ ҳолатини баён қилди. Ва шу билан бирга Абдуллоҳ ибн Асҳамни мактади. Ва:

– Мўминлар амири Ироқ ва Хуросон ҳолатини билишни истаса, Абдуллоҳдан сўрасин. Ҳозирда у ерни ундан яхшироқ биладиган киши йўқ, – деди. Ва Абдуллоҳга 30.000 дирҳам бериб, мактубни халифага юборди.

Абдуллоҳ ибн Асҳам вақти-ки Сулаймон ҳузурига борди, Язид мактубини унга берди. Сулаймон:

– Язид ибн Муҳаллаб мактубда сен ҳақингда: “Ироқ ва Хуросон ҳолатини жуда яхши билади”, – деб айтган, – деди. Абдуллоҳ:

– Ҳа, эй Мўминлар амири! У ерни мендан яхшироқ билувчи йўқ. Чунки мен Хуросонда туғилганман ва у ерда улғайганман, – деди. Сулаймон:

– Менга бир кишини айт, Хуросон юртини Қутайба каби забт қилсин, қўлига олсин, – деди. Абдуллоҳ:

– Эй Мўминлар амири! Хуросон юрти тоғли ўлка. Уни забт этиш ҳар кимнинг қўлидан келмас. Уни ушлаб турадиган шахсни султонининг ўзи яхши билади, – деди.

Шунда Сулаймон бир кишининг номини айтди. Абдуллоҳ:

– У бу ўлканинг кишиси эмас, – деди. Кейин:

– Абдулмалик ибн Муҳаллабчи? – деди. Абдуллоҳ:

– У бўлмайди, – деди. Сулаймон:

– Вакй-чи? – деб сўради. Абдуллоҳ:

– Вакй – мард кишидир, лекин у арабийдир. Ва золимдир, – деди. Сулаймон яна бир неча кишининг номини зикр қилди. Абдуллоҳ уларнинг ҳеч бирини маъқул кўрмади. Сулаймон:

– Нега бундай дединг? Шунча одамларни айтдим, ҳеч бирини маъқул кўрмадинг. Аммо ким бўларки, бу юртнинг ҳақидан кела олсин? – деди. Абдуллоҳ:

– Унинг ягона муносиб шахси бор. Аммо унинг номини зикр қилишдан унинг ёмонлигидан кўрқаман. Эй Мўминлар амири! Агар мени унинг қўлига бермасликка қасам ичсангиз, унда унинг номини айтаман, – деди. Сулаймон:

– Айт, – деди. Абдуллоҳ:

– Бу ишга муносиб киши – Язид ибн Муҳаллаб, – деди. Сулаймон:

– Язид ибн Муҳаллаб – тезҳаракат киши. Бу юртнинг ҳақидан фақат у келади. Лекин мен шубҳаланаман, у Ироқни хоҳлайди, Хуросонга боришни истамайди, – деди. Абдуллоҳ:

– Ҳа, шундай. Лекин Мўминлар амири амр қилса, хоҳлаб-хоҳламай, Ироқда ўрнига бировни қолдиради, ўзи Хуросонга боради. Ва мен қулинг, унинг табиатини биламан, – деди.

Шунда Сулаймон амр қилди, Хуросоннинг амирномасини Язид ибн Муҳаллаб номига ёздиради. Ва Абдуллоҳ ибн Асҳам билан юборди. Абдуллоҳ Хуросон вилоят ҳужжатини олиб, бир ҳафтанинг ичида Язид ибн Муҳаллаб ҳузурига қайтди. Амирномани унга берди. Язид хурсанд бўлди, шодликка тўлди.

Сўнгра Жарроҳ ибн Абдуллоҳни ўрнида қолдирди. Ва Абдуллоҳ ибн Хилолни Басрага вакил қилиб тайинлади. Маҳвон ибн Муҳаллабни Басрада ўз хазиналари устига масъул қилди. Ўз ўғли Муҳаллабни қўмондон қилиб сайлаб, аввал Хуросонга юборди.

Муҳаллаб отасидан аввал Марвга келди. Марв аҳли эса унга қарши чиқишди. Улар Муҳаллабни кўриб, барчаси унинг оти олдида пиёда бўлишди. Лекин 3 киши отдан тушмади. Бири – Вакй, бири – Муҳаммад ибн Ҳамадоний, учинчиси – Вад ибн Луқайт эди. Бу 3 киши отлари билан Муҳаллаб олдида юришди.

Муҳаллаб Марв шаҳрига келгач, отаси ҳали келмасидан Вакйни одамлари билан бирга ушлаб олди. Уларга турли азоблар қилди.

Вакйнинг Хуросондаги валийлик муддати – Қутайбадан сўнг – тўққиз ой эди. Баъзилар:

– Ўн ой эди, – дейишади. Шунингдан сўнг Язид ибн Муҳаллаб хижратнинг 97 йили Марв шаҳрига келди. Ғазотга киришди. Шундай жойларга етдики, Қутайба у ерларга етмаган эди. Кўп қалъаларни олди, кўп мол-дунёни ғанимат қилди. Қутайба мансаб берганларнинг барчасини ушлаб, бўйнига занжир солиб, зиндонга юборди.

Баъзи ривоятда:

– Абу Ҳур ал-Аннавийни ҳам Язид зиндонга ташлаган, – дейилган. Бу Аннавий бир неча байт шеърни ёзиб Зайдга юборган. Ўша шеър мазмуни шундай эди:

Бу ишни сен биз билан ҳеч қачон қилма,

Сени асир қилиб, улар нима қилганди?

Сен яхшилик ва афвни биринчи ўринга қўй,

Сенинг отанг уларга адолат билан муомала қилар эди!

Ушбу шеър туфайли Язид уни зиндондан озод қилди. Кейин Каркон томон юриш қилишга ҳаракат қилди. Чунки у ҳали Карконга бормаган эди. У ерга боргач, Қутайбанинг укаси Амр ибн Муслимни ушлади ва бўйнига темир занжир солди. Ва укаси Мудрик ибн Муҳаллабга:

– Амрдан мол талаб қил! – деди. Мудрик у айтганини қилди. Амрнинг қанча моли бор эди, ҳаммасини олди.

Ниҳоят Валид:

– Амрни менга юборинглар, – деди. Амрни унинг ҳузурига олиб боришди. Язид унга:

– Мол уч нарса учун тўпланади, – деди.

Биринчиси: у мол билан ейишади, ичишади, шодликда яшалади.

Иккинчиси: ўз яқинларини шод қилса бўлади.

Учинчиси: молни бериб балони ўзидан узоқлаштиради.

Амр Мудрикка ишора қилиб:

– Бу киши менда ҳеч нарса қолдирмади. Бутун молимни – нима бор, нима йўқ, – ҳаммасини олди, – деди. Мудрик қўлида дивит ушлаб турган эди. Уни қўлидан ташлади. Дивит Амрга тегди. Унинг бурнидан қон чиқди. Муҳаммад ибн Муҳаллаб ўша ерда ҳозир эди. У Мудрикка:

– Бу қандай ишки, қилаётгансан? – деб Мудрикни танқид қилди.

Язид Амрни қўйиб юборди. У ҳам Язид ҳузуридан чиқиб кетди. Ва ҳижратнинг 97 йили шундай тугади.

БИЗАНСНИНГ ПОЙТАХТИ КОНСТАНТИНИЯ ҒАЗОТИ ҲИЖРИЙ 98-ЙИЛДА СУЛАЙМОН ИБН АБДУЛМАЛИКНИНГ УКАСИ МАСЛАМА НИ КОНСТАНТИНИЯ (БИЗАНС-ИСТАНБУЛ) ҒАЗОТИГА ЮБОРИШИ

Ҳижрий тўқсон саккизинчи йил кирганида халифа Сулаймон ўз укалари МАСЛАМАНИ Константиния (Истанбул) ғазотига юборди. Ва унга шундай деди:

— У ерда тур. Ва ўша ерни фатҳ қилиб, эгаллаб ол!

Маслама ҳам бу амрга кўра иш қилди. Константинийёга яқинлашгач, ўз аскарларига:

— Ҳар бир киши олти оққа буғдойни ҳайвонига юкласин, Константинийёга олиб борсин! — деди. Ва бу амрга амал қилинди. Буғдой ҳайвонларга юкланди. Маслама буйруқ берди. Ўша буғдойни бир жойга тўпладилар. Катта бир тоғ каби йиғдилар.

Маслама:

— Ушбу буғдойдан ҳеч ким олмасин. Фақат Бизанс атрофи талаф қилиб, ҳар ким ризқ йиғсин! — деди. Аскарлар ҳам шундай қилишди. Етарлича ризқ йиғишди. Ва олиб келган буғдойларининг ҳаммасини экишди. Ўша киш у ерда ватаннинг бир бурчагини қилишди. Қачонки ёз фасли келди. Етишган донларни ўриб олишди.

Шом амирларидан Холид ибн Мадан, Абдуллоҳ ибн Закарийё ва Мужоҳид Хайр каби зотлар Маслама билан Константинийё (Истанбул) да эдилар. Маслама халифа Сулаймоннинг вафоти хабари келгунича Константинийёда қолди.

Бир ривоятда шундай дейилгандир:

— Сулаймон халифа бўлган вақтда, аскар юбориб Бизанс ғазотига борди. Дониққа етиб, у ерда қарор қилди. Ўша пайтда унинг укалари Маслама Константинияда ғазо қиларди. Кофирлар ундан катта ҳайбат кўришган эди. Ва жуда ҳам кўрқар эдилар. Чунки у Бизансга бир неча марта бориб, кўплаб фатҳлар қозонган ва ғаниматлар олиб, молларини егалаган эди.

Ўша кунларда Арманларнинг подшоҳининг исми Элян эди. Элян Масламага хабар юбориб:

— Ўз одамларингдан бирортасини юбор. У билан гаплашайлик, — деди.

Маслама эса Ҳубайрани юборди. Элян унга:

— Агар Маслама яхшилик қилса, бу халқни бизнинг усти-миздан кетказса, мен ҳар бир одам учун унга бир диноҳ бераман! — деди.

Ҳубайра ҳам қайтиб келиб, Масламани ҳузурига борди. Ва бу сўзларни унга айтди. Маслама қабул қилмади. Кейинроқ, Ҳубайра яна Элянга бориб:

— Маслама таклифингизни қабул қилмади! — деди. Бизнинг амирлар Элянга хабар юбориб:

— Агар сен Масламани қайтарсанг, биз сени император қиламиз, — дедилар. У билан келишишди. Элян ҳийла қилиб Масламага одам юборди ва:

— Билгинки, бу халқ сен жанг қилмоқчи эканлигингни билиб қолишди. Улар шундай қасам ичишдики: экилган донлар бошоқ чиқармаса, бу шаҳарни сенга бермаслар. Аммо агар амр қилсанг, улар барча донларни ёқиб юборсинлар, ўша куни сенга шаҳарни топширишсинлар! — деди.

Маслама бу хабарни олгач:

— “Тўғри гапиришяпти”, — деб амр берди. Ўша донларнинг барчасини ёқтирди. Қачонки бу иш шундай бўлди. Бизниклар мусулмонлар устидан ғалаба қозондилар. Шундан сўнг, мусулмонлар катта қийинчилик ва торликка дуч келишди. Деярли йўқ бўлишлари арафасида эдилар. Охирида, Сулаймон вафот этгани ҳақида хабар келди.

Бу ҳақда яна бир ривоят шундайдир:

— Сулаймон Дониққа келганида:

— Мусулмон аскарлари Бизанс шаҳри Константинияга кирмагунча, қайтмасин, — деб қасам ичган эди. Ўша пайтда Бизанс императори вафот этди. Элян эса Сулаймоннинг хузурига келди, хабар олиб:

— Мен бутун Шарқий Рим империясини сенга бўйсундирсам. Қанча шаҳар бўлса, сенга олиб бераман, — деди.

Шундан сўнг Сулаймон укалари Масламани унинг билан бирга Бизансга юборди. Маслама Константиניהга етди.

Қўл остида қанча буғдой бўлса, жамлаттирди. Ва Элянни қасрга элчи қилиб юборди. Элян эса кофирлар ичига боргач, улар уни ўзларига император этиб тайинлашди.

Шундан кейин Элян Масламага мактуб юборди. Ўзини император бўлганини маълум қилди.

Масламадан шаҳар ташқарисида турган заҳираларни шаҳар ичкарасига олиб киришга рухсат сўради ва қалъани топширишини билдирди.

Маслама рухсат берди:

Элян ўша барча донларни дарҳол бир кечанинг ичида Бизникларга юборди ва қанча буғдой бўлса, шаҳарга олиб киришди. Ташқарисида ҳеч нарса қолдирилмади.

Эртаси куни бўлгач Элян:

— Жанг ишорасини берди. Мусулмонлар ҳайратда қолдилар. Аҳвол шундай бўлдики, мусулмонлардан ҳеч ким қароргоҳдан наригига ўта олмас эди. Охирида, барча ҳайвонларини сўйиб ейишди.

Ўша пайтда Сулаймон Дониқда эди. Уларга ҳеч қандай чора топа олмади, ёрдам қўшини юборолмади. Ҳатто орқага қайтармади ҳам. Чунки у Бизансни олишга қасам ичган эди.

Мана шу тарзда мусулмонлар шундай қийинчилик ва торликда қолишган эди. Ҳижрий 99-йилда Сулаймон вафот этгач, Умар ибн АбдулАзиз халифа бўлди. Умар ибн АбдулАзиз ҳам Масламага амирнома юбориб, Бизанс муҳосарасидан мусулмон аскарларини чиқариб олишини буюрди.

Яна шу йилда Сулаймон ўз ўғли Айюбни валийаҳд қилиб тайинлаган эди.

КАРКОН ВА ТОБАРИСТОН ВИЛОЯТЛАРИНИ ЯЗИДНИНГ ФАТҲ ҚИЛИШИ

Ривоят қилувчи дейди: Ажам шоҳлари замонида Карконнинг мустаҳкам бир қалъаси бор эди. Ва бир тўғон билан мустаҳкамланган эди. Ўша тўғоннинг бир учи Хоразм денгизигача етиб борар эди. Ҳозир ҳам ўша тўғоннинг ўрни маълумдир.

Ажамлар ўша шаҳарни, тожик (турк) аскарлари вақти-но вақтида улар устидан келишларидан сакланиш учун қурган эдилар. Ажам шоҳларидан Шопур Зул-акноф, Хусрав, Ҳурмуз, Кубод ва Файруз Ҳусайрасон ва шуларга ўхшаш буюк подшоҳлар Каркон устига ҳужум қилган бўлсалар-да, қалъанинг мустаҳкамлиги сабабли уни эгаллаш

зафарини қўлга киритолмаган эдилар. Токи Аллоҳ таоло Исломни уларга ошкора қилди. Ана ўша вақт Ҳазрати Саид ибн Ос ибн Умайя, Ҳазрати Усмоннинг халифалиги замонида бу Каркон ғазотига келди. Улар билан сулҳ қилди. 4×100.000 тийин олди. Ва яна қайтди. Бу ғазрати Саиддан бошқа ҳеч ким улар устидан бормаган.

Хуросон йўли Ироқ томонда Дамған ва Рей йўлидан кесилгач, Кирмон ва Форс тарафларидан борила эди. Кейин Қутайба Кешни фатҳ қилгач, ўша томондан борила бошланди. Қутайба доимо Ҳажжожга мактуб ёзиб, Каркон фатҳи учун рухсат сўраб эди. Ҳажжож эса:

– Ундан сақлан. Тўсатдан бир иш бўларки, сенинг унга қудратинг етмас, – дер эди. Ва халифа Сулаймон ибн Абдулмалик Қутайбанинг хабарини эшитганида халққа:

– Қаранг, Қутайба қандай фатҳлар қилмоқда, – дер эди.

Язид ибн Муҳаллаб эса:

– Бу қандай фатҳ?! Фатҳ шундай бўладики, Каркон олинсин! Чунки барча подшоҳлар уни фатҳ қилишдан ожиз бўлишган, – дер эди. Ниҳоят, Язид Хуросонга амир бўлгач, ҳаракати дарҳол Каркон урушига йўналди. Марв шаҳрига келгач, у ерда 3-4 ой турди. Хуросон ишини тугатди. Ўғли Муҳаллабни Хуросонда қолдирди. У ердан кўчди. Аскар билан Деҳистон ва Каркон тарафга юзланди. Деҳистон ва Карконга яқинлашганда бир қишлоқ кўринар эди.

Ўзига ўша қишлоқ жуда ёқди.

– Бу қандай қишлоқ? – деб сўради. Унга:

– Бу, бир шаҳарда Сол номли бир турк келиб, бу шаҳарни вайрон қилди. Аҳолисини кирди. Бу қишлоқ ўша қирилган халқдан қолган, – дейишди.

Шунда Язид:

– У Сол номли турк қаерда? – деб сўради. Унга:

– У Деҳистондадир, – дейишди. Язид Каркон устига юриш қилиб келишда эди. Турк эса Деҳистонга чиқди.

Яна шундай ривоят қиладиларки: Каркон аскарлари 200.000 дан ортиқ эди. Ва Язиднинг аскарлари эса 100.000 эди. Бу икки қўшин тўқнашдилар. Бир-бирлари билан жанг қилдилар. Ироқ қувватларидан Муҳаммад ибн Абу Сабра ал-Жаъфий майдонга чиққан бир туркни кўрди. Турк олдида чиққанларга нафас олдирмас эди. У ҳам отини ўша турк устига ҳайдади. Туркнинг қиличи Муҳаммад ибн Абу Сабра ал-Жаъфийнинг бошига қади. Турк қиличини қанча тортишни истаса-да, чиқара олмади. Муҳаммад уни бир зарба билан ўлдирди, орқага қайтиб қўшинга келди.

Яна бир куни жанг бўлди. Ва Язид ибн Муҳаллаб ўз ака-укалари ва амакивордошлари билан 400 киши аскарнинг бир четида турар эди. Шу пайтда турклар сафидан 4.000 киши улар устидан ҳужум қилди. Муҳаммад ибн Абу Сабра ва Жарий оғалари, Ҳажжож ибн Ҳориса ал-Ҳасъамий ва кўплаб баҳадирлар Язид билан бирга эдилар. Улар 4.000 киши билан жанг қилдилар. Ниҳоят, тўрт минг кишини тарқатиб юбордилар.

Валид ҳам аскарга амр берди. Деҳистонни бутунлай ўраб олишди. Шундай бўлдики, шаҳар устида қуш ҳам учмас бўлди. Турклар қалъа ичидаги егуликларидан маҳрум бўлишди. Ажзга тушишди. Ниҳоят, Сол Язидга киши юборди. Сулҳ тилади. Язид:

– Мен сулҳни сен билан шундай шартда қиламан: қалъадан чиқасан, уни бизга берсан, – деди. Сол:

– Шундай бўлсин. Лекин менинг молимга ва яқинларимга тегмайсан, – деди. Язид ҳам буни қабул қилди. Ва қалъа ичига кирди. У ерда шундай кўп мол топдики, ҳисоби йўқ эди. Турклардан 14.000 киши қирилган эди. Халифа Сулаймонга мактуб ёзиб, ғалаба хабарини етказди.

Язид кейин у ердан кўчди, Карконга келди. Карконликларнинг одати шундай эдики, мусулмон аскарлари қачон уларнинг олдида келса, сулҳ тилашарди. Кимдир 100.000 дирҳам, кимдир 200.000 дирҳам, кимдир 1.000.000 дирҳам баж тўларди. Язид ҳам улар устига келгач, ундан сулҳ тиладилар. Ва Язиддан жуда кўрқдилар. Язид ҳам улар билан сулҳ қилишга рози бўлди. Ва улардан 300.000 дирҳам баж олди. У ерга Асад ибн

Абдуллоҳ билан 4.000 мусулмон аскарини қолдирди. У ердан кўчди, Табаристон устига юриш қилди. Табаристон подшоҳининг исми Исфаҳйад Кейл ибн Кейлоний дер эдилар. Уни қўли остида ҳисобсиз аскар бор эди.

Бу ҳақда ўйлаган Язид Табаристон фатҳига аҳамият берди. Дарахтлар, дара ораларини кестирди. Улардан йўл солдирди. Кейин ўз укаси Мудрикни 4.000 киши билан пешқадам қилиб чиқарди. Бу хабарни Исфаҳйад эшитди. Мусулмонлар унга ҳужум қилишини англади. Қочмоқчи бўлди. Дайламга кетмоқчи бўлди. Ниҳоят, уруш қилишга қарор қилди. Дайлам подшоҳига хабар юборди. Дайлам подшоҳи 10.000 киши юборди. Язид ибн Муҳаллаб бу хабарни эшитгач, ўз ўғли Ҳаддасни 20.000 киши билан Мудрикка ёрдамга юборди.

Ва Исфаҳйаднинг қўшин бошлиғи – унга Сулаймон дер эдилар – у келганда, икки аскар тўқнашди. Ўша куни катта жанг бўлди. Ва Муҳаммад ибн Абу Сабра мусулмонлар олдида туриб жанг қилар эди. Дайламдан бир бек олдинга чиқди:

– Жанг учун баҳадир тилайман! – деди. Абу Сабранинг ўғли у томон юриб борди. У билан жанг қилди. Ва унга нафас олдирмай уни ўлдирди. Ўша киши ўлдирилгандан сўнг қолганлари ҳам мағлуб бўлиб қочишди. Ва юксак тоғ тепаларига чиқиб кетишди.

Мусулмонлар уларнинг ортидан суриб боришди. Улар эса ўша тоғ тепасидан улар устига ёмғир каби ўқ ёғдирдилар. Тоғдан тошлар ағдаришди. Шунинг учун мусулмонлар уларнинг ортидан чиқишга қодир бўлишмади. Ўша вақт орқага қайтиб, Язид ҳузурига келишди.

Шундан кейин Исфаҳйаднинг аскарлари йўллар ва тоғ йўлақларини тўсиб ташлашди. Исфаҳйад Каркон подшоҳига мактуб ёзди ва унга шундай деди:

– У ердаги Язиднинг одамларини қиришинг керак. Аскар билан келиб, Язиднинг қочиш йўллари тўсиб қўйишинг лозим.

Каркон подшоҳи ҳам шундай қилди. Ва Каркондаги Асад ибн Абдуллоҳ билан бўлган 4.000 киши билан уруш қилди. Кўпини кирди. Бир гуруҳ киши бир тарафга тушиб қолди ва Язид қайтгунча у ерда қарор қилди. Язид бу хабарни эшитгач, ғамга ботди. Ва Ҳайён ан-Набтийни чақирди. Бу Ҳайёнинг асли Дайлами эди. Унга "Набтий" дейилиши нутқи бузуқлиги сабабли эди. Гапларни аниқ айта олмас эди. Лекин у жуда ақл ва тадбир соҳибидир. Илгарила уни Язид ранжитган эди. Кейин шу ҳолда унга:

– Эй Абу Муъмир! Мен сенга қанчалик ёмонлик қилган бўлсам-да, ҳозир сен мусулмонларга яхшилик қил. Чунки Каркондан қандай хабарлар келаётганини ва мусулмонларнинг йўли қандай тўсилиб қолганини сен ҳам биласан. Бас, Аллоҳ ҳаққи учун шундай бир иш қилгинки, мен билан Исфаҳйад орасида сулҳ устида музокара қил, – деди.

Ҳайён ан-Набтий:

– Амрингни эшитдим ва қабул қилдим. Башимга! – деди. Ва отига миниб, Исфаҳйад ҳузурига борди. Унга:

– Қанчаки мен Ислом динидан бўлсам ҳам, аслимизда сен ва мен бир халқмиз. Мен сени яхши киши, деб ўйлайман. Ва сенинг яхши бўлишингни Язиддан ҳам кўпроқ хоҳлайман. Ва севаман. Мен ҳозир Язид билан турклар орасида сулҳ қилишни истайман. Сен ҳам буни қабул қил. Ва мусулмонларнинг мағлубияти сабабли ғурурланма. Сен Сулаймон ибн Абдулмаликнинг аскарига қаршилик кўрсата олмайсан. Чунки Язид унга мактуб ёзиб, ёрдам сўраган. Ва ҳар томондан аскар келиш яқин. Аммо шу пайтда Язид сен билан сулҳ қилишга розидир. Агар ёрдам келиб қолса, энди сулҳга рози бўлмас. Лекин мен сенинг ун билан сулҳ қилишингни муносиб кўраман. У қайтиб Карконга борса, қандай ғазаб кўрсатса – ўша ерда кўрсатсин. Чунки ўшалар унга зулм ва қаттиқлик қилишган, – деб сўзларини тугатди.

Исфаҳйад:

– Эй Ҳайён! Язид сенга шунча озор берди. Сендан зўрлаб 200.000 дирҳам олди. Энди сен унга элчилик қилмоқдасан! – деди. Ҳайён:

— Ҳа, тўғри айтяпсан. Мен сенинг манфаатинг, сенинг ишинг учун унинг атрофига сабр қиялман. Агар қўлидан ҳеч нарса келмайдиган нарсага сулҳ қилинса, мен сенга ёрдамчи бўлай! — деди.

Ҳайён шундай сўзлар айтдики, Исфайхаднинг ақлини бурди ва Язид билан сулҳ қилишга рози бўлди. Ва қуйидаги шартларни илгари сурди:

1. Язид 100.000 дирҳам пул бериши керак;
2. Ёки 400 юк заъфарон ёки унинг қийматини бериши керак;
3. 400 та бола бериши ва улардан бирининг бошида кумуш табақ бўлиши керак;
4. Ушбу кумуш табақ устида бир тоғ ипак бўлиши керак; ёки буларнинг ўрнига бир

тилла ёки кумуш узук бўлиши лозим.

Сўнг Ҳайён Исфайхаднинг ҳузуридан чиқиб, Язиднинг ҳузурига келди ва Язидга шундай деди:

— Сулҳ молини олиш учун одам юбор!

Язид:

— Бизданми ёки уларданми? — деб сўради. Ҳайён:

— Улардан! — деди. Язид бу гапдан жуда хурсанд бўлди. Одам юборди. Ўша зикр этилган молларни олдирди. Сўнгра орқага қайтиб Керкан йўлига йўл олди. Керканга етиб келганида:

— Агар уларга қарши ғалаба қилсам, уларнинг қони билан тегирмон айлантириб, ва ўша тегирмонда буғдой тарттириб, ундан нон пишириб емасдан, уларнинг боши устида қилич кўтармайман! — деб қасам ичди.

Керкан беки Язиднинг бу хабарини эшитгач, қочиб, бир тоғда, бир ўрмон ичида мустаҳкам қурилган бир ҳисорга киради. Бу ҳисорнинг битта йўли бор эди. Ўша йўлга ҳам қийналиб чиқилар эди. Язид, Керкан беки қочганини эшитгач, борди ва уни муҳосара қилди. Ва етти ой бу муҳосара давом этди. Кўп урушлар бўлди. Язид қўшинлари манжиник ўрнатишди, тошлар отишди. Лекин бу ҳисорни фатҳ қилишга ҳеч қандай чора топилмади. Ҳайрон қолишди. Охири бир куни Язиднинг одамларидан Ҳаййаж ибн Абдуррахмон овга чиққан эди. Итлар бир кийикни қувалаётган эди. Уларни тошга ҳайдашди ва бир тор ўтарак йўлгача олиб боришди. Бу Ҳаййаж билан бирга яна бир нечта одам бор эди. Уларга:

— Мен қайтгунча бу ерда туринглар! — деди. Сўнг Ҳаййаж, ўша итларнинг изидан кетди. Ўша тоғ чўққисига чиқди ва тўсатдан Керкан бекининг устига чиқиб қолди. Шунда ўша жойдан орқага қайтди, "йўлни адаштирдим", деб қўрққанидан орқасидаги кафтанини ечди. Пора-пора қилди. Ва ҳар порисини бир тиканли бутанинг устига аломат сифатида осиб кетди. Яна ордугоҳга қайтди.

Язиднинг ҳузурига борди. Унга:

— Бу қалъани махфий тарзда фатҳ қилишни хоҳлайсанми? — деди. Язид ҳам:

— Ҳа, — деди. Ҳаййаж ҳам:

— Менга нима берасан? — деди.

Язид:

— Сен нима тиласан, шуни бераман, — деб унга жавоб берди. Ҳаййаж:

— 4.000 дирҳам тилайман, — деди. Язид ҳам:

— Мен сенга 10.000 дирҳам бераман, — деди. Лекин Ҳаййаж:

— Мен 4.000 дирҳам тилаяпман. Сен фақат амр эт! 4.000 дирҳамни беришсин! — деганидан сўнг Язид амр қилди. Ҳаййажга 4.000 дирҳам пул беришди. Ўша пайтда Ҳаййаж, тоғ бошида бошидан ўтган кийик ҳодисасини ҳикоя қилди. Язид буни эшитгач хурсанд бўлди. Аскарлардан 1.400 кишини тайёрлатди. Ҳаййаж билан бирга ўша йўлдан тоғга чиқмоқчи бўлишди.

Ҳаййаж:

— Эй амир! — деди. — Бу жой бунча одам сиғадиган кенг макон эмас! — деди. Язид:

— У ҳолда қанча одам тилаяпсан? — деди. — Шунча одам ол! — деди.

Ҳаййаж ҳам улардан истаганича одам олди. Язид, Жаҳм ибн Зажрни улар билан бирга юборди ва Ҳаййажга:

— Бу ердан чикқач, у ерга қачон етиб борасизлар? — деб сўради. У ҳам:

— Эртага аср пайти етиб борамиз! — деди.

Улар кетганида, эртаси саҳар Язид:

— Ордугоҳда бўлган ҳар ким турган жойида олов ёқсин! — деб амр берди. Оловлар ёқилди, қалъанинг аҳли бу оловларни кўриб, юраклари қийналиб, урушга тайёрландилар. Язид амр қилди. Пешин намозидан аср намозигача бутун кучи билан уруш бошланди. Ва дунё уларнинг қаршисидаги душманларга тор келди ва шу пайтда ўша ҳисор устига чиқилди. Аскарлар ўзларига ишонишарди. Тўсатдан, қалъадан мусулмонларнинг такбир овозлари эшитилди, ҳайратда қолишди. Омон тилашди ва:

— Ҳар буйруғингга бўйсунамиз, — дейишди. Ва сўнг ҳаммаси қалъадан чиқиб Язиднинг ҳузурига келишди. Язид ҳам амр берди:

— Аёллар, болалар асир қилинсин, — деди. Улар асир олинди. Ва бекларининг бошлари кесилди. Қалъа ёқиб ювиб ташланди. Сўнг у ердан қайтиб Керканга келишди. Ва шаҳарни бутунлай муҳосара қилишди. Манжиниклар ўрнатилди. Валида амр қилди. Шаҳарга олов ёғдирилди. Ва шаҳарни ҳимоя қилган 12.000 киши асир олинди.

Керканда бир дарё оқар эди, унга "Андархиз" дер эдилар. Язид янги амр чиқарди. Ўша асирларни ўша сув устида сўйишди. Ўша сўйилган кишиларнинг қонини ўша сув билан аралаштириб оқизишди. Ва ўша оқар сув устига бир тегирмон қуришди. У ерда бугдой тартишди ва нон тайёрлашди ва пиширишди. Язид ўша нондан еб, қасамини амалга оширди.

Ўша сўйилган кишилардан ташқари яна 4.000 киши асир қилинди. Ҳаммасининг моллари йиғиб олинди. Бешдан бири ажратилди. Қолгани мусулмонларга тақсимланди.

Ўша жойда шунчалик кўп мол олиндики, ҳеч қайси ўлжада бундай фаровонлик бўлмаган эди.

Бунинг сўнгра Язид ибн Муҳаллаб Халифа Сулаймон ибн Абдулмаликка мактуб юборди ва:

— Ҳақ таоло сенга Керкан ва Табаристон шаҳарини насиб этди. Бундай фатҳ ҳеч қайси подшоҳга насиб бўлмаган эди. Ҳатто Шодур ҳам, Зулъакноф ҳам, Кубод ҳам, Ҳурмуз ҳам бу жойларда зафар топмаган эди. Ҳамда Ҳазрати Умар, Ҳазрати Усмон (р.а.)лар ва улардан кейин келган халифаларга ҳам бундай зафарлар насиб бўлмаган эди. Ва Ҳақ таоло шундай бир ғалабани сенга насиб қилиб сени карим қилди. Чунки бундай ўлжа ҳеч кимнинг қўлига ўтмаган, ва менинг ҳузуримда ғанимат моллари шунчалик йиғилдики, $6 \times 100.000 = 600.000$ нинг бешдан бири ажратилгандан сўнг қолганини мана ҳузурингизга юбордим, — деди.

Язид ибн Муҳаллаб мактубини шу йўсинда ёзди. Мактубни ёзган котиби Муғийра ибн Аби Фарса эди. У Язидга:

— Аслаҳаллоҳул Амир! Бу моддани мактубда ёзма. Чунки бугундан эртага нима бўлиши номаълум. Бу иш икки йўл туғдиради:

— Ё у шундай бўладики, бу мол унинг кўзига жуда кўп кўринади. Шунда у сендан бу ўлжаларни ўз ҳузурига етказишингни талаб қилади.

— Ёки сенга бахш этади. Сен ҳам мажбур унга совға юборишингга тўғри келади. Унга нима юборсанг ҳам, кўзига кам кўринади. Лекин сен унга фатҳнома юбор ва унинг ҳузурига бориш учун рухсат сўра. Нима демоқчи бўлсанг, ўз тилинг билан айт! — деди.

Язид бу сўзни қабул қилмай, Сулаймонга ўша мактубни юборди. Халифа мактубни ўқиб, хурсанд бўлди.

Лекин баъзи кишилар шундай деганлар:

— Қачонки Язид ибн Муҳаллаб Халифа Сулаймонга мактуб юборди, ўзи туриб Хуросонга борди. Хуросон қавми устидан босим қилди ва улардан саногсиз зулм билан мол олди. Охирида, Хуросон аҳлидан бир гуруҳ киши жамланиб, Сулаймонга мактуб юборишди ва мактубларида:

— Язид, Хуросон мамлакатини ўз тарафинига оғдириб, сизга итоатсизлик қилмоқчи, — дейишди.

Қачонки Сулаймон бу мактубни олди, юраги жуда ғамга тўлди ва ҳайратда қолди. Охири яқинлари билан маслаҳат қилди. Ўз қариндошларидан бири унга:

— Ё Амирул Муъминин! — деди. — Язиднинг қўлига шунчалик кўп мол ўтдики, бу мол ҳеч ҳам кам эмас, саноғи йўқ молдир. Бир кишининг қўлида шунчалик мол бўлса, дунё унинг қўлида бўлади. Энди қилинадиган чора шуки: унга ўз хонадон аҳлидан бир кишини юбор. Ва унда қанча мол бўлса, қўлидан олиб қўй. Агар бу ишни шундай қилсанг, унинг сенга итоатсизлик қилишга ҳолати қолмайди, — деди.

Сулаймон ҳам:

— Ҳа, шундай қилиш керак! — деди. Лекин у ерга кимни юборишим керак? — деди.

Сулаймон шу чорада эди,ки, тўсатдан касал бўлди. Ва ўша касаллик унинг умрини тугатди, вафот этди.

Бир ривоятда айтилдики, у Константикияда бўлган Масламага хабар юбориб, унга:

— Хуросонга бор! — деб амр қилди.

Ёна бир ривоятда айтилдики, Зайд Керкан ва Табаристон жангида нажот топқач, орқага қайтди ва Рей шаҳрига келди. Ва ҳижрий 98-йил эди. Ки, тўсатдан:

— Аййуб ибн Сулаймон, отасидан кейин ворис бўлди, — деган хабар келди. Ва яна ўша йил ичида Сулаймон ибн Абдулмалик, ўз ўғли Довудни Бизанс ғазотига юборди. Ва Довуд бориб, Малатия вилоятидаги Хуснул Мардах деб аталган қалъага борди. Ўша ҳисорни фатҳ қилди ва сўнг у ердан қайтди.

СУЛАЙМОН ИБН АБДУЛМАЛИКНИНГ ВАФОТИ

Қачонки ҳижрий 99 йил бўлди. Сулаймон Дониқ шаҳрида вафот этди. У вафот этган кун жума куни эди. Ва Сафар ойининг 21-куни тўлиқ бўлган эди. Халифаликда ўтказган вақти: 2 йил, 2 ой эди. Ва унинг жанозасини Умар ибн Абдулазиз ўқиди. Ва унинг ўрнига Халифа бўлди.

Ривоят қилинади: бир куни Сулаймон Дониқда бир шахснинг жанозасида ҳозир бўлган эди. У кишини қабрга қўйган вақтларида Сулаймон ўша қабрнинг тупроғидан бир мушт олиб, хидлади. Ва:

— Бу қандай гўзал тупроқ. Ва қандай гўзал хиди бор, деди. Ва ўша кундан кейин бир ҳафта тўлмасдан вафот этди. Уни ҳам ўша шахснинг ёнига дафн қилишди.

Муфаззол ибн Муҳаллабдан ривоят қилиндики, Муфаззол шундай деган:

— Бир куни Дониқда Сулаймон хузурига бордим. Кафтан олиб келишди. Кийди ва яна ечди. Бошқасини хоҳлади. Унга Язид ибн Муҳаллаб келтирган бир кафтанни кийгизишди. Бошига салла ўради ва:

— Бир ойна олиб келинглар! деди. Ойнага қаради. Жума намозига борди. Ҳали уйга келмасидан унга бир титроқ келди ва вафот этди.

Ражо ибн Ҳаяфадан шундай ривоят қилинди:

— Сулаймон, қачонки бемор бўлди, ўз ўғил болаларидан ҳали булуғ ёшига етмаган бир нафарига васиятнома ёзишни буюрди. Мен:

— Ё амирал мўъминин! Нима қилмоқдасиз? Мусулмонларнинг ишини ақл-балиғ бўлмаган болага топширмоқчимисиз? Эртага охиратда бу сиздан сўралмайдими? дедим. Сулаймон ҳам:

— Ҳақиқатда, бу ишни унга топширмаяпман. Лекин бу ишни эҳтиёт сифатида қилмоқдаман, деди. Шундан кейин бир-икки кун ўтди, кейин менга:

— Ўғлим Довуднинг халифалиги ҳақида нима дейсан? деб сўради. Мен:

— У йўқолган. Ва сен унинг ҳаёт ёки ўлиқлигини билмайсан, дедим. Шу вақт у:

— Сен кимни муносиб кўрасан? деб сўради. Мен:

— Амирал мўъминин яхши билур, дедим. У:

— Умар ибн Абдулазиз ҳақида нима дейсан? деб сўради. Мен ҳам:

– Ё амирал мўъминин! У мусулмонларнинг яхшисидир. Фазилати, зуҳди ва тақвоси билан машҳур. Ва ҳар бир юксаклик ва комол билан сифатланган, дедим.

Сулаймон ҳам:

– Агар мен унга валийликни (халифаликни) берсам, кейин ўз акам-укаларимни зикр қилмасам, бу катта фитна бўлади. Ва, кейин унга итоат қилмайдилар, деди.

Ўша куни, Язид ибн Абдулмалик бошқа бир юртда эди. Сулаймон:

– Агар Умардан кейин валийликни Язидга беришга халқ рози бўлса, фитна йўқолади, деди. Мен яна:

– Эй мўъминларнинг амири! Сиз яхшироқ биласиз, дедим. Шу вақт Сулаймон:

– Васиятномалар ёзилсин! деб буюрди. Ва шундай ёздирди:

«Роҳман ва Раҳим бўлган Аллоҳнинг номи билан... Бу ёзув (васия) Аллоҳнинг кули Сулаймондан мўъминларнинг амири Умар ибн Абдулазизга. Мен сени ўзимдан кейин халифаликка тайин қилдим ва сендан кейин Язид ибн Абдулмаликни тайин қилдим. Уни тингланглар, унга итоат қилинглар. Аллоҳдан кўрқинглар, ихтилоф қилманглар.»

Ва кейин шундай буюрди:

– Мактубга муҳр босилсин, деди.

Муҳр босилди. Ва мамлакат муҳофизии Кааб ибн Ҳоҳани чақирди ва Ражо ибн Ҳаяф билан унга:

– Бу мактубни халққа кўрсатинглар. Ва бу мактубда мен валий қилган шахсга байъат қилсинлар, деб айтиб қўйинглар, деди. Ражо келиб, у мактубни халққа кўрсатди. Ва:

– Бу мўъминлар амирининг мактубидир, бу ерда исми айtilган шахсга байъат қилинади, деди. Улар ҳам:

– Биз бориб, Амирал мўъмининни кўрамиз, дедилар. Ражо:

– Юринглар, деди. Улар ҳам йиғилишди. Сулаймоннинг ҳузурига келдилар.

Сулаймон ҳам Ражо ибн Ҳаяфнинг қўлида тутган васиятномага ишора қилиб:

– Бу мактубда менинг васиятим бор. У кимсага итоат қилингларики, мен уни зикр қилдим. Ва унга байъат қилингларики, деди.

Ражо ибн Ҳаяф ҳам ўша номани халққа кўрсатди. Ҳаммаси ҳам қабул қилдилар.

Ражо ибн Ҳаяф дейди:

– Қачонки халқ тарқалди. Умар ибн Абдулазиз менинг ҳузуримга келди. Ва менга:

– Мўъминлар амири мен ҳақимда бу йўлда бирор нарса айтдимми? Менга айтилганки, хавотирдан халос бўлай. Ўша пайт қилмоқчи бўлган ишларимга тайёргарлик кўрай, деди. Мен ҳам:

– Валлоҳи, мен сенга ўша хабардан ҳеч нарса айтмайман, дедим.

Шундан кейин Умар ғамга тушиб, ғамгин ҳолда кетди. Шунинг ортидан Ҳишом ибн Абдулмалик менинг ҳузуримга келди ва:

– Сен биласанки, бизнинг орамизда туз ва нон ҳақи бор, деди. Шу ҳақлари учун бу сирни менга оч. Агар бу вазифа менга тегишли бўлса, билгай ва унга кўра амал қилгайман. Агар мендан бошқа кишига берилажак бўлса, шу йўлда ўзим учун ҳаракат қилгайман. Ва сенга қасамки, бу сирни ҳеч кимга фош қилмайман. Илтимос, ҳеч кимга айтмайман, деди.

Мен ҳам:

– Валлоҳи, мен бу сирни сенга очмайман, дедим. Ҳишом ҳам мендан чиқиб кетди. Ва қўлини қўлимга уриб:

– Агар у бу ишни бошқа бировга айтса, менга айтган бўлар эди, деди.

Ражо ибн Ҳаяф шундай деган:

– Шундан кейин мен турдим. Сулаймоннинг ҳузурига бордим. Уни ўлим ҳолатида кўрдим. Уни ростлаб ётқизмоқчи бўлдим. Оғзи ва кўзини ювмоқчи бўлдим. Менга:

– Эй Ражо! Ҳали вақти эмас! деди. Мен бир оз сабр қилдим. Кейин яна ўша ишларини қилмоқчи бўлдим. У яна ўша сўзларни айтди. Ва учинчи марта шундай деди:

– Эй Ражо! Вақти келди. Нима хоҳласанг, ҳозир бажар! деди.

Бу сўзларидан кейин: «Аллоҳдан ўзга илоҳ йўқлигига, Унинг шериги йўқлигига ва У ягона илоҳ эканига гувоҳлик бераман. Ва Муҳаммад Унинг қули ва расули эканига гувоҳлик бераман», деди ва оғзини юмди. Ва жонини Ҳаққа топширди. Мен ҳам кўзларини юмдим ва юзини ёпдим, ташқарига чиқдим. Ва ҳеч ким эшитмасин деб эшикни кулфлаб чиқдим. У ердан йўл олдим, Кааб ибн Ҳомидга бордим. Унга:

– Мўъминлар амирининг аҳли аёлини ва амалдорларини тайёрла, дедим. Ҳомид ҳам ўша заҳоти ҳаммасини Дониқ масжидида тўплади. Мен:

– Байъат қилинглари! дедим. Улар:

– Бир марта байъат қилмадикми? дедилар. Чунки аввал Сулаймоннинг ўғлига байъат қилишган эди. Мен ҳам:

– Ҳозир Амирал мўъминин васияти асосида ушбу шахсга байъат қилингларики, у киши бу номада баён қилингандир, дедим.

Халқ ҳам яна бир марта байъат қилдилар.

Ишнинг мустаҳкам бўлганини кўргач, Сулаймоннинг вафот этганини хабар бердим. Ва:

– Тўхтанглари, Амирал мўъминин ҳузурига борингларики, у бугун Дарул Фано (фоний дунё уйи)дан Дарул Бақога (абдийлик юртига) кўчди, дедим. Ва васиятноманинг муҳрини очдим. Номани ўша халқ олдида ўқиб эшиттирдим. Қачонки Абдулазиз исмига етдим. Ҳишом ибн Абдулмалик бақириб:

– Биз ҳеч қачон унга байъат қилмаймиз, деди. Мен:

– Валлоҳи, агар байъат қилмасанг, бошингни кесаман, дедим. Ҳишом мажбур рози бўлди. Ва мен Умарнинг қўлидан ушлаб, уни минбарга чиқардим. Ҳолатига қарадим. Бу ишга ҳеч ҳам рағбат қилмаганини кўрдим. Ҳишомни ҳам халифа бўлмагани учун қаттиқ ғамда ва кўнгли торликда эканини кўрдим.

Шунда Умар ибн Абдулазиз: «Биз Аллоҳ учунмиз, Аллоҳдан келдик ва Унга қайтамиз», деди.

Кейин Сулаймонни таҳиёз ва такфин қилдилар. Умар унга жаноза намози ўқиди. Ва уни дафн қилишди.

Ундан сўнг халифалик отлари Умарга тақдим этилди:

– Қайси бирига минмоқни хоҳлайсиз? дедилар. Умар:

– Бу нима? деб сўради. Унга:

– Булар халифанинг отларидир. Бинектларидир, дейишди. Энди қайси бирини танласангиз, хоҳласангиз, шунга минг! дейишди.

Умар:

– Менинг отим менга кифоя! деди.

Умар яна ўз отига минди. Халқ:

– Тўғри Дарул Хилофага йўл ол! дедилар. Умар:

– Бугун ҳамон Сулаймоннинг қариндошлари у ерда. Улар чиққунча менинг уйим кифоя, деди.

Умар кейин тўғри ўз уйига борди. Бошқалар саройдан кўчишгач, эртаси куни бўлди. Кейин келди.

Дарул Хилофага кирди. Ва ўзи гўзал бир ёзув ёзди. Котибини чақирди. Унга:

– Ҳозир ҳар бир шаҳарга бу нусхадан бир амирнома ёз, деди.

УМАР ИБН АБДУЛАЗИЗНИНГ ХИЛОФАТ ТАХТИГА ЎТИРИШИ ВА МАСЛАМАГА НОМА ЁЗИБ, УНИНГ БИЗАНСДАН ҚАЙТИШИ

Умар ибн Абдулазиз хилофат тахтига ўтиргач, Маслама ибн Абдулмаликка нома ёзди. Чунки Маслама қиссасини зикр қилганимиз Константинийя (Истанбул) шаҳри устида ғазотда бораётган эди. Абдулазиз амрномасида:

— Қўлингдаги аскарни ол ва Шомга кел, — деб ёзилган эди.

Бир ривоятга кўра Маслама ибн Абдулмаликнинг Константинийя шаҳри устидаги орзулари қуйидагича баён қилинган:

— Маслама ибн Абдулмаликнинг отаси Бизанс устига хужум қилган вақтда, отаси Абдулмалик тирик эди. Отаси вафот этгач, Валида халифа бўлди. Валид вафот этгач, Сулаймон халифа бўлди. Бу халифалар Умар ибн Абдулазиз давригача давом этди. Шу қадар вақт ичида Маслама ибн Абдулмалик Константинийя (Истанбул) устида ўтирган, ҳар куниги иши ўша кофирлар билан уруш қилиш эди.

Бир куни Сулаймон унга нома юбориб шундай деди:

— Язид ибн Муҳаллаб Хуросон юртида кўп ишлар қилди. Ҳаддан ортиқ моллар тўплади. Унинг менга итоатсиз бўлишидан кўрқаяпман. Шунинг учун Константинийядан чиқ, Хуросон юртларига бор ва Язид ибн Муҳаллабни менинг ҳузуримга юбор.

Маслама ибн Абдулмалик бу амрномани ўқиб, Хуросонга бориши ўз зиммасига вожиблигини тушунди. Қўшин ичида:

— Эртага Қалъага юриш бўлади, — деб мунодийлар баён қилди. Қанча аскар бўлса, тайёр бўлишди. Эртага эса Бизансликлар ҳам қалъадан чиқишди. Бундай бир жанг бўлдики, ҳеч бир подшоҳ замонида бундай қонли уруш бўлмаган эди. Ниҳоят, мусулмонлар Бизансликларни тор-мор қилиб, яна қалъа ичига қамашди. Қўплаб Бизансликлар ўлдирилди. Ҳеч бир омон берилмади.

Эртага эса Константинийя текфури Элиян Масламага нома ёзди ва:

— Бу жанг ва бу уруш қачонгача давом этади? Сен билан сулҳ қилишга мен розиман. Истаганингни берсам, устимиздан кет ва Масихийя шаҳрида ўтир. Ёки яна ватанга қайт. Мен сенга ҳар йили: 6000 марта 100.000 ақча,

1000 ваккия тилла,

5000 сигир,

5000 қўй,

1000 бош киса (кўприк) берсам. Шу асосда сулҳ қилайлик! — деди.

Маслама эса:

— Мен бу сулҳга розиман, лекин қасам ичдим, ва қасамим шундайки:

— Константинийя ичига кириб, Айя София ичида намоз ўқимасам ва унинг ичидаги ғанимат молини чиқармасам, бу қалъадан кетмайман! Шундай йўлда ё бошимни бераман, ёки айтганимни амалга ошираман, — деди.

Бу хабар Элиянга етгач, Истанбулнинг руҳонилари ва улўғ кишилари тўплади. Улар билан маслаҳат қилди. Ҳаммаси:

— Масламани қасами бажарилиши учун қалъага кирсин ва нима истаса қилсин. Овоз чиқарилмасин. То ки кейин устимиздан кетсин, — дейишди.

Саҳар бўлганида Маслама яна қўшини билан от миниб, қалъа устига юриш қилди. Константинийя текфури Элиян, девор устига чиқиб келди.

— Эй мусулмонлар! — деди. Бошлиқларингизга айтинглар, ўзи келсин. Унга айтадиган сўзим бор, — деди.

Бизанс текфури шундай деганидан сўнг, Маслама унга:

— Нима дейсан, айт! — деди.

Элиян эса:

— Сен, қалъага кирмасдан бу ердан кетмасликка қасам ичибсан. Биз эса фақат сенинг қалъамизга киришингга розиман. Истаганингни бажар. Кейин устимиздан кет! — деди.

Маслама ҳам:

— Розиман. Лекин бу шарт биланки, қалъа эшиклари очик турсин. Менинг амирларим ва батырларим қалъа эшиги олдида тайёр турсин. Агар сиз менга тузоқ қурсангиз, ҳийла қилсангиз, улар шаҳарга кира оласин ва шаҳарингизни тагин устин қилсин, — деди.

Текфур Элиян ҳам:

— Жоиз, розиман. Шундай бўлсин, — деди. Одамларига амр қилди. Шаҳар эшикларини очтирди. Ва Айя София калисасига етиб боргунча кофир аскарлар икки томонга саф туришди. Ва яна икки томонга байроқ ва ливоларини қадошди. Хочларини, катта бутларини катта гуруҳ қилиб икки томонга чиқаришди. Йўлларни безашди. Тартибли қурооллар билан яна икки ёнда туришди.

Маслама, Ислон қўшини ичида бўлиб, ундан ҳам батир ва мужоҳид бўлмаган Баттал ғозий ибн Умарнинг юзига қаради. Унга:

— Мен бу Бизанс шаҳри ичига кираман. Кофирларнинг калисаларини, император саройини ва тахтига назар соламан. Сен қўшин билан тайёр тур. Аср вақти бўлганда мени кузат. Агар мен тирик бўлсам, асргача чиқиб келаман. Агар чиқмасам, билингларики, мени Бизанс кофирлари ўлдиришгандир. Ўшанда шаҳар ичига киринглари. Кимни кўрсангиз омон берманглари. Шаҳарни ёқинглари. Ва мендан кейин акам Муҳаммад ибн Марвонни амир қилинглари! — деди. Ва зирҳининг жомини кийди, бошига тўлға қўйди. Ва зирҳ устига оқ кийим кийди. Тўлға устига оқ турбан ўради. Қиличини кўкрагига осди. Найзасини қўлига олди. Найза устига оқ аломат боғлади. Бир марта:

— Аллоҳу акбар, — деб такбир айтди. Ва шаҳарга кирди.

Бизанслик кофирлар унинг ҳайбатидан ҳайрон қолишди. У шаҳар ичида юрди. Икки томонда турган Бизанс аскарларидан бирига ҳам қарамади. Уларга эътибор қилмади, бирортасини одам ўрнида кўрмади. Бир ҳайбат ва матонат билан шаҳарга кирди. То Кайсар саройигача етди. Кайсар уни кўриб, жойидан сакраб турди. Уни қарши олди. Олдида пиёда юрди. То Айя Софиягача келишди. Бизанслик кофирлар, Кайсарларининг Маслама олдида пиёда юрганини кўриб ранжишди. Сўнг Маслама отидан тушди. Айя София калисаси ичига кирди. У ерда катта бир тош бор эди. Қизил тилладандир ясалган эди. Ва қимматбаҳо дурадарлар билан безатилган эди. Маслама қўлини унга узатди.

У, эътиборли хочни олди ва олдига қўйди. Кайсар Элиян:

— Эй амир! — деди. У хоч биз Бизансликлар учун жуда мўътабар хочдир. Уни олганингга, эҳтимол улар ранжишади. Ғазабланиб сенга зарар етказишларидан қўрқаман. Кел, бу хочни жойига қўй! Билиб қўй, мен сенга унинг қийматидан ортиқ тилла бераман, — деди. Маслама:

— Валлоҳи, жойига қўймайман. Албатта ўзим билан олиб чиқаман! — деди.

Бизансликлар бу ҳолни кўриб, Маслама устига ҳужум қилишди. Кайсарлари уларга:

— Сукут қилин! — деб бақирди. — Мен сизларга яна бир янгисини ясаиб бераман, — деди. Маслама мақсадига етгач, ўша хочни кейин тескари қилиб, найзасининг учига боғлади. Яна отига минди. Айя Софиядан ташқарига чиқди.

Баттал Ғозий ва ёронлари шаҳар эшиги олдида тайёр турган эдилар. Масламани тирик ҳолда кўриб, такбир айтдилар. Сўнг, Маслама у ердан чиқиб кетди. Мадина ул-Қаҳрга келди. Бизанс Кайсари ҳам ваъда қилган молини йиғиб унга юборди. Ва алоҳида Масламага ҳам тилла ва қумуш, қимматбаҳо кийимлар ва зеб-зийнатли отлар билан бирга юборди.

Маслама ҳам юриб, Масихийга келди. У ерда мусулмонларга вабо касаллиги юқди. Саногсиз одамлар ҳалок бўлди. Масихий аҳли:

— Мусулмонлар билан жанглашайлик, — дейишди. Маслама уларнинг бу қарорини эшитгач, улар билан жанг қилди. Аҳлини қирди ва Масихийни вайрон қилди. У ердан кўчди. Текфурийга борди. Ўша пайтда, Умар ибн Абдулазиз юборган амрнома келди. Унда шундай ёзилган эди:

"Меҳрибон ва раҳмли Аллоҳ номи билан.

Аллоҳнинг қули, мўминларнинг амири Умар ибн Абдулазиздан Маслама ибн Абдулмаликка..."

Бу қаҳрамон Баттол Ғозининг шаҳид бўлган жойидир. Баттол Ғозининг бу қавмга мактуби шундай эди:

«Билинсинки, Шом қавми менга ўз ихтиёрлари билан байъат қилдилар. Бу шарт устидаки, Ҳақ таоло ҳазратларининг тавфиқ ва ёрдами билан адолатда бўлайин. У йўлдаги бир адолатки, мендан олдин келган имомлар қилар эдилар. Ҳозир бу мактубни сенга юборяпман. У сенга етиб борган пайтда, сен ҳам қабул қилгин ва итоат кўрсатгинки, Аллоҳ таоло ҳазратлари ҳам ёрдам ва тўғри йўлни топтурсин. Хуросонга бормай, менинг ҳузуримга келгин. Муҳолифат ва исён қилишдан сақлангинки, қилган ишларингни фасодга учратмагин. Ва бутун мусулмон аскарини ҳам ўзинг билан бирга олиб келгин.»

Бу мактуб Масламага етиб боргач, лашкарнинг зотли кишилари йиғилди. Халифанинг буйруғини уларга ўқиб эшиттирди. Ва улар билан маслаҳат қилди. Улар ҳаммаси:

– Эй амир, дедилар, биз шундай деб биламизки, унга муҳолифат қилма. Ҳамдуллиллоҳ, Ҳақ таоло (иж. э.) ҳазратлари сенга илм ҳам ҳунар берди. Баҳодирлик ва мардлик бериб душманлар устида зафарли ва ғолиб қилди. Аммо сен ҳам буларни ифсод қилишдан сақлангин, дедилар.

Маслама ҳам:

– Яхши айтдингиз. Ва яхши дедингиз. Умар бу ишга лойиқдир. Чунки у динига боғланган бир кишидир. Бундай бўлгач, мен ҳам унга қарши ҳаракат қилмай, ҳузурига бормоғим керак, деди.

Маслама унга итоат қилди, Текфуриядан дарҳол кўчишди. Амурияга келишди, у ердан Тарсулга ўтишди. Кейин Шомга келишди. Масламадан 30.000 киши қолган эди. Ҳолбуки, Бизансга борган вақтида унда тўлиқ 180.000 киши бор эди.

Маслама Шомга келган эди. Лекин Умар ибн Абдулазиздан ижозат бўлмай туриб шаҳарга кирмади. Ижозат келгач, Халифа Умарнинг ҳузурига бормоқни хоҳлади. Лекин Умар унга ўша куни ижозат бермади. Маслама тўғри ўз уйига борди. Эртаси куни 1000 киши билан яна Умарнинг ҳузурига келди, Умар яна унга ижозат бермади. Энг охири учинчи куни фақат бир қули билан Умар ҳузурига келди. Унда ижозат берилди. Маслама ичкарига кирди, ўтирди. Умар:

Халифа Умар ибн Абдулазиз:

– Эй Маслама! деди. Сен бу дунёни айландинг, кофир ва душманлар билан жанг қилиб кўп қалъа ва шаҳарлар олдинг. Агар мақсадинг «Маслама шундай-шундай ишлар қилди, қалъа ва шаҳарлар олди» дегизиш бўлса, бу ишларни риё билан қилган бўласан. Ўшанда, вай сенга. Лекин мақсадинг Аллоҳ каломини улуғлаш ва душманларни тор-мор этиш бўлса, сен бахтли бир кишисан. Ҳақ таоло сенга ҳам, бизга ҳам раҳм қилсин! деди.

Бу суҳбатдан кейин Маслама Умар ибн Абдулазизнинг ҳузуридан чиқди. Ўз уйига келди. Лекин ҳар куни Халифа Умар ҳузурига борар эди.

Шу ривоят қилинадик, Маслама ҳар куни овқатга 1000 дирҳам сарфлар эди. Умар ибн Абдулазиз бунга эшитиб, ғамга тушди. Масламага хабар юборди:

– Эртаси куни овқатни мен билан бирга е, деди. Ва ўз ошпазларига:

– Турли-турли таомлар тайёрланг, деб амр берди. Кўп таомлар тайёрланди ва Умар халифа бўлгандан бери у каби таомларни емасди. Шундан кейин қандим, пиёз ва зайтун ёғи билан пиширилди. Азиз. Чойчисига:

– Аввало бизга шу қандим таомидан бер, кейин бошқа таомлардан келтир, деди. Эртаси куни бўлиб, Маслама халифа ҳузурига келди. Пешингача уни халифа суҳбатга тутди. Кейин дастурхон ёзилди. Масламани жуда қорни очган эди. Умар:

– Таом келтиринглар! деб амр берди. Ошпаз ўша қандим таомидан келтирди. Пиёз ва зайтун ёғи билан пиширилган эди. Маслама ўша таомдан қорни тўқ бўлгунча еди. Энди таом ейишга ҳам ҳолати қолмади. Шунингдан кейин бошқа таомлардан келтирилди. Маслама келтирилган ошлардан емади. Халифа Умар ибн Абдулазиз:

– Ё Абу Саид! Есанг-чи? Қўлингни нима учун таомдан тўхтатдинг? деди. Маслама:

– Эй мўминлар амири! Чунки қорним тўйди, деди.

Халифа Умар ибн Абдулазиз:

– Субҳаналлоҳ! Сенинг қорнинг шу қандим таоми билан тўйди,-а. Ҳолбуки, бу таом бизга бир дирҳамга тушди. Сен эса ҳар куни таомга 1000 дирҳам сарф қилар экансан, у ҳолда эй Абу Саид, Аллоҳдан қўрқ. Исроф қилувчилардан бўлма. Ҳар куни таом учун сарф этганингни камбағалларга бер. Ва факирларнинг қорнини тўйдиргинки, бу Аллоҳ таоло ҳузурида маъқул кўрилган энг гўзал ишдир, деди.

Маслама ҳам:

– Насиҳатингни қабул қилдим. Ё Амирал мўминин! Мен сизга осий бўлмам ва қарши ҳаракат қилмам, деди. У ердан турди, уйига келди.

Ривоят қилинадики, шу Маслама ибн Абдулмалик Бизансга ғазога борганида унинг лашкарида Аллоҳ аҳлидан кўп киши бор эди. Улардан бири Саид Басрий эди. Унинг жангдошларидан Ҳишом шундай ҳикоя қилган:

– Кофир қалъаларидан бирини муҳосара қилгандик. Забт этишга уринаётгандик. Бир кеча навбатда эдик. Саид шунча ибодат қилдики, тонггача ухламади. Тонг отгач, бир оз ётди. Уйқусида баъзи сўзлар айтар эди. Кейин уйғонди. Бироз ғамли кўринди. Сабабини сўраганимда:

– Тушимда қиёмат қопганини кўрдим. Халқ маҳшар майдонини тўлдирганди. Ҳар бир киши Улуғ Аллоҳнинг амрини кутарди. Мен ҳам шу ҳолда турибман, икки гўзал юзли киши олдимга келди. Салом беришди. Мен ҳам саломларини олдим. Менга:

– Ё Саид! Ҳақ таоло сени мағфират қилди. Кечирди ва биз сенинг соғлигингни хушxabар қилишга келдик. Юрайлик, сен учун Ҳақ таоло тайёрлаган жойни кўрсатайлик, тамоша қилгайсан, дейишди. Кейин шундай юрдикки, ўша маҳшар жойидан чиқдик. Кейин гўзал отларга миндик. Эсан шамолдек юриб бир улуғ қасрга етдик. Унда сон-саноксиз хурлар ва ғилмонлар бор эди. Улар юлдузлар каби бизга қарши чиқдилар. Кейин бир мажлисга бордикки, олтин тахтларда қизлар ўтирган эдилар. Ўша шахслар менга:

– Мана сенинг турар жойинг шу ер ва бу қизлар сенгадир, деб қайтишди. Ўша қизлар менинг олдимга келишди. Турли ҳурмат-эҳтиром билан мени олдилар. Тахт устида ўтирган бир хурининг ёнига олиб боришди. Мен унга:

– Сен кимсан? деб сўраганимда, менга:

– Бу мақом Жаннат мақомидир. Ва мен сенинг хотинингман, деди. Мен уни кўриб кўкрагимга босмоқ, бағримга босмоқ истадим. Ўша хури:

– Шошма. Сенда ҳали ҳаёт бор. Иншааллоҳ, уч кундан кейин келасан. Ҳозир яна жойингга қайтгин, деди. Мен ҳам:

– Энди у ерда менга қандай иш бор. Бормайман, дедим. У:

– Йўқ. Ҳақ таоло амрига биноан бормоғинг керак, деди. Ана шу ҳолда уйғондим.

Ҳишом дейди:

– Мен: эй Саид! дедим. Ҳаққа шукр қил, амалу ибодатларинг қабул бўлиб, сенга мақомингни кўрсатган экан. Кейин у турди, таҳорат олди. Қуrollланди. Жангга кирди. Шундай мардлик кўрсатдики, унингдек мардликни ҳеч ким кўрсатмаганди. Икки кун шу қаҳрамонлик билан жанг қилди ва шахид бўлди. Олдига борганимда ҳали тирик эди. Юзини қон қоплаганди. Мени кўриб:

– Ё Ҳишом! деди. Тушим ростга чиқди. Мана тушда кўрган хурим бошим устида турибди. Руҳим чиққунча турмоқда. Мени олиб кетишга келди, деди. Ва кейин менга шуларни айтди:

– Мен сафарга чиқар эканман, онам менга:

– Эй ўғлим! Сақин кофирдан юз ўғирма. Сен ҳам отанг ва тоғаларинг каби шахид бўлгин, деганди. Мана кўриб турибсан, онамга хабар бер. Ва мендан салом айт. Бир кичик синглим бор эди. Мени жуда яхши кўрар эди. Чиққанида менга:

– Тез келгин, деганди. Унга ҳам салом айт, деди. Ва кулиб, шаҳодат калимасини айтиб, руҳини топширди.

Ҳишом яна дейди:

– Ўша куни қалъа фатҳ қилинди. Сафар тугагач Басрага бордим. Саиднинг уйига етдим. Эшик олдида бир кичик қизча турганини кўрдим. Келган-кетган аскарлардан:

– Сафарданми келяпсиз? деб акаси ҳақида сўрар эди. У саволни менга ҳам берди. Менинг йиғлагим келди. Унга:

– Аввало онаинггни чақир, эшикка чиқсин, дедим. Бироздан кейин қария бир аёл келди. Менга:

– Ҳуш келибсан. Қандай хабар? деди. Мен ҳам:

– Ўғлинг сизга салом йўллади. Ва Ҳақ таолонинг амри шу тарзда рўй берди, дедим. У ҳам:

— Ҳамд бўлсин, Ҳақ таолога кўп шукрлар бўлсинки, менинг қурбонимни қабул қилган экан, деди. Қизчада акаси саломини айтдим ва акаси шаҳид бўлганини айтганимда, тоқат қила олмади. Юраги ёрилиб кетди. Ақлидан озди. Еришди. Ўша пайт жон таслим этди.

Ҳишом дейди:

— Мен бу онанинг ҳолидан бошқа ажаброқ нарса кўрмадимки, Ҳақ таоло йўлида бунча кийналсин ва бунча сабр қилсин!

Ривоятлардан бири ҳам шундан иборатки, баъзи ғозийлар шундай деганлар:

— Константинийядан қайтганимизда бир киши билан гаплашдимки, у нон ҳам, сув ҳам ичмас эди. Мен унга:

— Эй биродар! Қанчадан бери сен билан дўст бўлиб юрибман. Сенинг овқат еганингни ҳам, сув ичганингни ҳам кўрмадим. Бунинг асли нима? — дедим. У ҳам:

— Ғазотда шаҳидлар орасида яраланиб ётибман. Миямга ғаройиб бир ҳид келди. Кўзимни очсам, бир гуруҳ қизларни кўрдим. Чиройли кийимлар кийишган эди. Қўлларида шарбат толалари бор эди. Тўхтовсиз шаҳидларнинг оғзига шарбат қуйишарди. Улардан бир қиз:

— Шошилинглар. Осмон эшиклари ёпилишидан аввал кетайлик. Бунинг ҳам оғзига қуйинглар, — деб мени кўрсатди. Ёнимда турган қиз:

— Бунинг танада ҳали жон асари бор, нима қилайлик? — деди. Ўша қиз:

— Уни авайлама, унга ҳам бир оз шарбат қуй, — деди. У ҳам, менинг оғзимга бир парча шарбатдан қуйди. Ўша вақтдан бери на емишга ва на ичимликка ҳеч муҳтож эмасман, — деди.

Ривоят қилувчилардан бири Абдуллоҳ ибн Ҳасирдир. Ундан ҳам шундай ривоят қилинган:

— Мен Маслама билан ғазога борганимда мусулмон қўшинлар пароканда бўлган эди. Ҳар бири бир тарафга кетган эди. Мен ҳам ёлғиз қолиб, кечалари йўл юардим. Кундузлари ётардим. Бир кеча эди, йўл кетар эдим, бир саҳрода бир тўда одам қон уришган эди. Отларини боғлаб, ўтиришган эди. Қулагимга бир овоз келди, тингладим. Бир киши "Бани Исроил" сурасидан тўхтовсиз Қуръон ўқир эди. Мен Ҳақ таолога ҳамд айтиб, дарҳол ўша Қуръон ўқиётган кишининг ҳузурига бордим. У ҳолимни сўради. Мен ҳам тушунтирдим. Сўнгра менга бир оз нон берди. Уни едим, уйқум келди. Менга:

— Бошингни тизим устига қўй, — деди. Мен ҳам шундай қилдим, тизасида ухладим. Сўнг уйгонсам, саҳар бўлибди. Қарасам, бошим бир инсоннинг суяги устида экан. Шунда тушундимки, улар шаҳид аскарлар экан. Ўша куни яна бир жойда тўхтадим. Қоронғу тушгач, устимдан бир аскар бўлими ўтди, тўхтамай салом беришар, ўтиб кетишарди. Ҳаммаси ўтишди, ўтишди, уларнинг орқасида бир кишининг оти ақсоқ эди. У ҳам салом берди, мен унга:

— Қайдан келаяпсиз? — деб сўрадим.

У ҳам:

— Буларнинг барчаси шаҳидлардир. Қавмларини зиёрат қилишга бораётган эдилар, — деди. Мен унга:

— Сенинг отинг нима учун ақсоқ? — деб сўрадим. У ҳам:

— Эй биродар! Бу отнинг соҳибига 2 тилла қарзим бор эди. Шунинг учун шундай ақсоқ ва топтолок эди, — деди. Мен ҳам:

— Агар Ислом юртига чиқсам, сенинг қарзингни бераман, — дедим. У мени дарҳол отининг орқасига олди. Йўлга тушдик. Ҳимс шаҳрига етиб келдик. Менга:

— Мана мен шу шаҳарликман. Уйим фалон маҳаллада. У ерга бориб:

— Муҳаммад ибн Яҳёнинг уйи шуми? — деб сўра. Ва хотинимни эшикка чақир. Уйнинг бир гўшасида ерга тестиси билан қўмилган 500 тилла бор. Ўша тестини олсин. Иккитасини отнинг эгасига — фалон кишига берсин! — деди.

Мен ҳам шаҳарга кирдим. Унинг уйини топдим. Хотинига хабар бердим, у ҳам ўша тестини топди, деб ҳикоясини тамомлади.

У ривоятлардан бири ҳам шундай:

— Маслама бир қалъани муҳосара қилган эди:

Бир киши жуда кўп машаққат чеккан ҳолда, қалъанинг бир тешигидан кириб эшигини очди. Охирида қалъа фатҳ қилинди. Маслама ўша қалъа ичига киргани излади. У киши топилмади. Аскар ичида нидо қилдирилди. Тўртинчи кун эди. Бир киши келди:

— Эй амир! Мана мен сен излаётган одамман. Лекин, илтимос, номимни дафтарга ёзма. Ва менга ҳеч нарса бериш шарт эмас, — деди. — Мени яна ҳолимда қолдир, — деди. Маслама ҳам:

— Жоиз, сен қандай истасан, шундай бўлсин, — деди. У киши ҳам тўхтамай кетди. Маслама ҳар намозидан кейин дуо қилганда:

— Ё Роббим! — дерди. — Мени ўша киши билан бирга ҳашр қил! — деб дуо қилар эди.

Бу ҳижрий 99-йилда бўлиб, Умар ибн Абдулазиз Адий ибн Артаатга Ироқ вилоятини топширди. Ва Язид ибн Муҳаллабни вазифасидан озод қилди. Ва уни Хуросондан ўз ҳузурига чақирди.

УМАР ИБН АБДУЛАЗИЗНИНГ ЯЗИД ИБН МУҲАЛЛАБНИ ҚЎЛГА ОЛИШИ ВА ЗИНДОНГА ТАШЛАШИ

Бироздан сўнг Умар ибн Абдулазиз Язид ибн Муҳаллабни Хуросондан ўз ҳузурига чақирди. Унга бу йўлда мактуб ёзди:

— «Эй Язид! Сулаймон Аллоҳнинг бандаларидан бир банда эди. Ҳақ таоло унга неъмат ва ҳукумат берган эди. Оқибатда бу фоний дийёрдан бақо дийёрига кўчди. У ўзидан кейин халифаликни менга берди. Ва мenden кейин ҳам — агар тирик қолса — Язид ибн Абдулмаликка васият қилди. Бу иш менинг зиммамдадир, кичик иш эмас. Зеро мусулмонларнинг ишларининг барчаси менинг зиммамдадир. Мана, мусулмонларнинг барчаси менга байъат қилдилар. Сен ҳам байъат қил. Ва сен билан бирга бўлган қавмни ҳам менга байъатга чақир. Ва Хуросонда ўрнингга бир вакил қолдир. Ва сен менинг ҳузуримга кел».

Язид ибн Муҳаллаб бу мактубни ўқиди. Абу Убайдага берди. У ҳам ўқиди. Язидга:

— Сен унинг қўлидан на роҳат, на вилоят топа олмассан, деди.

Язид:

— Нега? деб сўради. Абу Утба:

— Бу мактубдан шундай тушунилади, деб жавоб берди. Охирида Язид ибн Муҳаллаб Хуросонда ўғли Муҳаллабни ўрнига вакил қилиб қолдирди. Ва йўлга чиқди, Восит шаҳрига келди. У ерда Басра шаҳрига чиқиш учун кемага чиқди. Адий ибн Артад буни эшитиб, Язидни қўлга олиш учун Мусо ибн Вазинни юборди. У ҳам Басранинг орқасида Язидга дуч келди. Ва уни тутиб олди. Адий ҳузурига олиб келди. Адий уни Умар ибн Абдулазизга юборди. Умар эса Язидни ва унинг аҳлини ўзига душман деб билди ва:

— Булар ўзларини улуғлаб, кибрланадилар. Улар каби кишиларни мен ёқтирмайман, деди.

Язид ҳам Умарни ўзини душман деб билдим, деди. Язидни Умар ҳузурига олиб келишганида ундан Сулаймон мактубида зикр қилган молларни сўради. Язид:

— Менинг Сулаймон ҳузуридаги кадримнинг даражасини сен биласан. Унга шундай мактуб ёздимки, халқ менга майл қилсин, истадим. Мени аввалгидан ҳам улуғ десинлар. Ва менга иззат ва эҳтиром кўрсатишларини хоҳладим, деди.

Умар:

— Эй Язид! Мен сени зиндонга ташлайман. Аллоҳдан қўрқ. Ва сенда бўлган мусулмонлар молларини қайтар. Мен сенга мусулмонларнинг ҳаққини беролмайман, деди.

Амр берди. Язидни зиндонга ташладилар. Ва Хуросон вилоятини Жарроҳ ибн Абдуллоҳга берди. Ва унга байроқ бериб Хуросонга юборди. Язиднинг ўрнига вакил қолдирган ўғли Муҳаллаб бу хабарни эшитгач, йўлга чиқди, Умарнинг ҳузурига келди ва:

– Эй мўъминларнинг амири! Аллоҳ таоло бу умматга яхшилик қилди ва сени улар устидан ҳоким қилди. Лекин, бизни бу халқ ичида шарманда қилишинг вожиб эмас. Ер остида, зиндонда қўйган кишининг ҳеч бир гуноҳи йўқ, деди. Умар:

– Мен уни Сулаймонга юборган мактубида ёзган ўша нарса учун зиндонга ташладим, қамадим. Ўша молки мусулмонларнинг ҳаққидир, уни қайтариши керак, деди.

Муҳаллаб:

– Ё амирал мўъминин! Унга мен орқали бир нарсага сўлҳ қилгин, деди. Умар ибн Абдулазиз:

– У, ўзида жамлаган молни у ердан чиқармаса, сўлҳ қилмайман, деди. Муҳаллаб:

– Агар бу нарсага гувоҳинг бўлса, шундай қил. Агар гувоҳинг бўлмаса, қасам ич, унинг сўзига ишон, деди.

Умар ибн Абдулазиз:

– Қасам ичмайман, деди. Шунинг устига Муҳаллаб жим қолди. Умарнинг ҳузуридан чикди. Ўз уйига борди. Умар ибн Абдулазиз эса ўз ёнидаги кишиларга:

– Бу Муҳаллаб менинг назаримда, отасидан кўра яхшироқдир, деди. Муҳаллаб шундан кейин бемор бўлди ва вафот этди.

Баъзи кишилар шундай деганлар:

– Халифа Умар Муҳаллабнинг бу фоний дунёдан абадий дунёга кўчганини эшитгач, отасига бир киши юборди:

– Эй Язид, зиндондан чиқ. Ўғлингни дафн қил. Кейин яна зиндонга қайт, деди. Язид:

– Агар амирал мўъминин унга жаноза ўқийдиган бўлса, у ҳолда лутф қилган бўлади. Агар мендан рози бўлмаса, мен бу зиндондан чиқмайман, деди. Умар ибн Абдулазиз Муҳаллабнинг жанозасига ўқиди.

Умар ибн Абдулазиз шу йилнинг ўзидаёқ Жарроҳ ибн Абдуллоҳни Хуросондан озод қилди. Ўрнига Абдуррахмон ибн Нуъаймни юборди. Жарроҳнинг бутун вилоятчилик даври 1 йил ва 5 ой давом этди ва бу йилда хижратнинг 100 йили тўлди.

Муҳаммад ибн Али ибн Абдуллоҳ ибн Аббоски, у Абу Дабра-ис-Саффоҳнинг отасидир. У Майсара исмли шахсни Шомдан Ироққа юбориб, халқни ўзига байъат қилдирмоқчи эди. Ва Муҳаммад ибн Жубайн ва Абу Муҳаммад ибн Содик ва Ҳайянул Атторни Хуросонга юборди. Ўша кунларда Хуросон вилоятчилиги Жарроҳда эди.

Улар Хуросонга етиб боргач, бир муддат у ерда қолдилар. Манфаат кўришлари мумкин бўлган кишиларни у ерда кўрдилар. Даъватни қабул қилган кишилардан мактублар олдилар. Ва у мактубларни Муҳаммад ибн Алига юборишди.

Ва Абу Муҳаммад ибн Содик, Муҳаммад ибн Али номидан 12 кишини ноиб сифатида танлади. Улар:

1. Сулаймон ибн Касир ал-Хузойи,
2. Лаҳиз ибн Қурайза ат-Тамимий,
3. Қантоба ибн Шайб ат-Тоий,
4. Мусо ибн Каъб ат-Тамимий,
5. Холид ибн Иброҳим,
6. Абу Довуд ибн Мужашиъ ат-Тамимий,
7. Ва Абу Қосим ибн Мужашиъ ат-Тамимий,
8. Имрон ибн Исмоил ал-Жарзаний,
9. Молик ибн Ҳайсам ал-Хузойи,
10. Талҳа ибн Арзақ ал-Хузойи,
11. Умар ибн Аби Айюн,
12. Шибл ибн Таҳмас эдилар.

Муҳаммад ибн Али ҳам мактуб ёзди. Ва ўша тартибга кўра халқни даъват қилди ва мактубда ёзилган сийратга кўра амал қилдилар. 100 хижрий йил киргач, Язид ибн Муҳаллаб зиндондан қочди. Сабаби шунда эдики, Умар ибн Абдулазиз хасталикка дучор бўлган эди. Язид ибн Муҳаллаб эса унинг вафотидан жуда кўрқарди.

Чунки ўзи Оли Аби Уқайлга жуда кўп озор берган эди. Ва уларни талаблари билан кўп ранжитган эди. Ва Язид ибн Абдулмалик агар бир кун хилофат қўлига ўтса, Язид ибн Муҳаллабнинг аъзоларини парча-парча қиламан, деб қасам ичган эди. Халифа Умар ибн Абдулазизнинг касаллиги кучайгач, Язид:

— Мен зиндондан қочай, — деб тадбир қилди. Сўнгра ўз одамларига хабар юборди:

— Тўйларни фалон жойда тайёр қилинлар. То мен зиндондан чиққач, уларни ўша ерда тайёр ҳолда топай, — деди. Ва у ердан бошқа жойга йўл олгай.

Сўнгра, уни кутган зиндончиларга 1000 динар пул берди. Шундай қилиб уни зиндондан чиқардилар. Тайёрланган туяларга миниб, Ироқ йўлига йўл олди. Ва ҳазрати Умар ибн Абдулазизга мактуб ёзиб шундай деди:

— Агар билган бўлсамки, Амирулмуъминин бу касалликдан шифо топади, зиндондан чиқиб қочмас эдим. Лекин мен уни жуда оғир касал топдим. Шунинг учун қочдим. Чунки мен Язид ибн Абдулмаликдан омонда эмасман. Чунки у билан менинг ораларимда душманлик бор, — деди.

Ҳазрати Умар мактубни ўқиб:

— Ё Роббим! Агар Язид ибн Муҳаллаб қавмга ёмонлик қилса, унга Сен етарли бўл! — деб дуо қилди.

Ва баъзилар ҳам:

— Язид ибн Муҳаллаб, ҳазрати Умар ибн Абдулазиз охиратга сафар қилгандан кейин зиндондан қочган, — деганлар.

УМАР ИБН АБДУЛАЗИЗНИНГ ВАФОТИ

Умар ибн Абдулазиз касал бўлганда шундай васият қилди:

— Фалон молдан бошқа ҳеч нарсам йўқ. Ўша молдан тажхиз ва такфин ишимни қилинлар. Қолганини хотуним ва фарзандларим орасида тақсим қилинлар.

Умар ибн Абдулазизнинг 11 фарзанди бор эди. У вафот қилгандан сўнг тақсим қилинган пулдан ҳар бирига мингта фалорий тўғри келди.

Маслама ибн Абдулмалик унга:

— Ё Амир! Қани эди фарзандларингнинг ҳолини менга васият қилган бўлсанг, — деди. Умар ибн Абдулазиз унга шундай жавоб берди:

— Бу пайтда улар ҳам солихлардан ёки фосиқлардан бўлиши мумкин. Агар солихлардан бўлсалар:

"Аллоҳ барча солихларга ёрдам беради" (Аъроф сураси, 196-оят)

Ва яна шундай деди:

— Ҳақ таоло солихларнинг ишларини ўзи юритади ва назорат қилади. Агар улар фосиқлардан бўлсалар, менга фосиқ фарзанд керак эмас. Ва мен фосиқларга ёрдам бермайман! — деди.

Энди ҳижрий 101 йил эди. Ҳазрати Умар ибн Абдулазиз Ҳақ таолонинг раҳматига етиб кетган эди. У жойга Даруссаман дейилар эди. Ражаб ойининг чиқишига беш кун қолган эди. Ва ўша жума куни охиратга сафар қилган эди. Халифалик вақти 2 йил, 5 ой эди. Вафот қилганида 39 ёшда эди. Куняси — Абу Ҳафс эди. Онасининг исми — Умму Осим (Осимнинг онаси) эди. Осим эса унинг қизидир. Ва Осим — ҳазрати Умар ибн Хаттоб (р.а.)нинг ўғли эди. Насаб шажараси шундай эди:

— Абд Манаф ўғли, Абдуш-Шамс ўғли, Умайя ўғли, Ос ўғли, Ҳакъм ўғли, Марвон ўғли, Абдулазиз ўғли, Умар.

Унга "Ашаж" ҳам дер эдилар. Бу шундан бўлдики, бир куни онасининг катири унинг юзига тепган эди. Юзи ярилганидан ўша жароҳат унинг юзида из қолдирган эди. Шунинг учун унга "боши ярилган киши" деб аташарди.

Шу ривоят қилинганки, ҳазрати Умар ибн Хаттоб (р.а.) бир куни:

— Қани эди, Хаттоб ўғли Умарнинг болалари ичида юзида бир из, бир аломат бор бирор борлигини билсам ва ер юзи унинг адолати билан фаровон бўлса, — деган эдилар.

Ҳазрати Умар ибн Абдулазизни катир тепгач, уни ана шу ҳолатда онасига олиб боришди. Онаси уни бағрига олди, юзидаги қонларни арчиди. Шу пайтда отаси Абдулазиз ҳам уйга кирди. Онаси унга маломат қилиб:

— Сен менинг боламни йўқотдинг. Уни бундай офатлардан асраш учун бир хизматкор ҳам тутмадинг! — деди.

Ҳазрати Абдулазиз эса:

— Эй хотун! Бағиртирма, сокин бўл. Яна ҳам бахтлисан, чунки унинг исми "Ашаж (боши ярилган киши)" бўлди, — деди.

Ҳазрати Умар ибн Абдулазиз вафот қилгач, Абдулмалик ибн Язид халифа бўлди. Ва унинг куняси:

— Абу Холид эди.

ЯЗИД ИБН АБДУЛМАЛИКНИНГ ХИЛОФАТИ

Язид ибн Абдулмалик халифа бўлгач, аввал ўзига биринчи иш қилиб, Муҳаллаб масаласини четга сурмоқчи бўлди. Қачонки:

— Муҳаллаб қочди! — дейишди. Дарҳол Адий ибн Артаатга мактуб ёзди. Язиднинг қочганини унга маълум қилди. Унга:

— Гафлатда қолма. Ҳар кимки Муҳаллабнинг яқинларидан бўлса, унга мумкинчилик берма, тутиб, занжирга уриб қўй! — деди.

Мактуб Адийга етгач, у Язид ибн Муҳаллабнинг ака-укаси Абдулмалик, Ҳабиб ва Марвонга одам юборди. Улар келтирилди. Занжирга солинди. Язидга қариндош бўлганларнинг ҳаммасини ушлаб, зиндонга ташлади.

Язид ибн Абдулмалик "Қаҳтано" деб аталмиш кичик бир манзилга келди. У ердан Куфа беи Абдулҳамидга мактуб юборди. Унга:

— Язид ибн Муҳаллабнинг изидан одам юбор, қаерда тутсанг — қўлга ол! — деди. Абдулҳамид ҳам Ҳишом ибн Масаҳирни Куфа қавмидан қўп кишилар билан Язиднинг изидан юборди ва унга:

— Азиб йўлига йўл ол. То у ерда у билан учрашгин! — деди. Ҳишом ҳам:

— Язидни тутиб келайми? Ёки унинг ўғли қўлимга тушса, уними келтириб бергайми? — деб сўради.

Куфа беи Абдулҳамид ҳам:

— Ўзинг бил! — деди. Ҳишом ҳам туриб Азибга борди. Язид эса ўша ердан қўчиб, Басра томон йўл олган эди. Лекин Ҳишом ибн Масаҳир билан Язид орасида йўл жуда узоқ эмас эди. Аммо Ҳишом билан келган қавмнинг Язидга қарши турадиган кучи етарли эмас эди. Язид ҳам туриб Басрага борди. Ва Адий ибн Артаат Басра қавмини тўплади. Ва:

— Басра атрофига хандақ казинглар! — деди. Хандақ казилди. Адий, Муғийра ибн Абдуллоҳни қўшинга қўмондон қилди.

Ўша вақтда Абдулмалик ибн Муҳаллаб зиндондан Адийга одам юбориб:

— Мени қўйиб юбор. То шундай қилгайманки, Язид Басрани тарк этсин ва чиқиб Форс иқлимига кетсин. Ва ўзи учун Амирулмуъмининдан амон тиласин! — деди. Лекин Адий бу тиловга риоя қилмади. Амр қилди, ҳар қабиланинг йигитлари (қадрдонлари) тайёр бўлди. Нух ибн Шайбонни Бакр қабиласи устидан раҳбар қилди. Ва Молик ибн ал-Мунзирни Абдулқайс қабиласига қўйди. Ва Абул Аъло ибн Абдуллоҳни Алий аҳли бўлимига бошлиқ қилди. Ва бу қавмларнинг ҳар бирига:

— Урушга тайёр бўлинглар! — деб амр қилди.

Шундан кейин, Язид ибн Муҳаллаб улар устига юриш қилди. Аммо у аскардан ҳеч ким Язидга қарши тура олмади ва ҳар бири унга йўл берди. У ҳам ўтиб кетди. Шу пайт Муғийра ибн Абдуллоҳ Сақафий ўз қўшини билан унинг қарши юриш қилди. Язид ибн Муҳаллаб у билан жанг қилди. Муғийра унга қарши тура олмади. Тор-мор этилди. Ва Язид ибн Муҳаллаб Басра ичига кирди. Ва ростдан ростга саройга бориб жойлашди. Адий ибн Артаатга хабар юборди:

— Акамларимни ва яқинларимни бер, сен билан Басрани сенга топшириш асосида сулҳ қилгум. Ва шу билан бирга Язид ибн Абдулмаликдан амон тилагум, — деди. Лекин Адий бу сўзни қабул қилмади. Шундан кейин Басра қавми "Жибоат Бани Яшкур" деб аталмиш бир жойда Язид ибн Муҳаллаб устига юриш қилди. Ва Адий ҳам Шом қўшини билан бирлашиб Басра қавмига қўшилди. Язидга қарши чиқиб катта бир жанг қилди. Ва Муҳаммад ибн Муҳаллаб, Адийнинг қўшинидан бўлган Масура ибн Убодга ҳужум қилди. Язид Масурага қарши қилич сузди, Масуранинг бошида миқф (тўлға) бор эди. Фақат бурунлигини кести ва қилич бурнига етиб борди. Сўнг ундан юз ўгириб, Ҳузайм ибн Аби Таҳмага ҳужум қилди. Ва Ҳузаймни отидан тортиб ерга ташлашни хоҳлади. Лекин бунга муваффақ бўлмади. Ҳузайм кулиб:

— Эй биродаримнинг ўғли! Амаканг сендан батирроқ! Сен нима деб ўйлагансан? — деди.

Бунинг кейин Язиднинг ўзи ҳужум қилди. Катта бир уруш бўлди. Адийни ўз аскарари билан жойидан силкитди. "Қаср ул-Имора" деб аталмиш бир жой бор эди, ўша ергача сурди.

****Адий қавмидан Ҳариф ибн Мусарриф ал-Аздий —ки у Шомликларнинг улуг кишиларидан эди ва Ҳажжожнинг Ҳасарикларида эди— ва Мусо ибн ал-Важих ал-Хумайрий ва Рошид ал-Муаззин ўша жангда ҳалок бўлдилар. Қолганлари ҳам мағлуб бўлдилар. Адий эса қочиб, ҳисорга кирди. Қалъа эшигини ёпди. Язиднинг ака-укалари Адийнинг зиндондаги маҳбуслари эдилар. Язиднинг аскарларининг нуқралар садосини эшитдилар. Ва ташқаридан ёғилган ўқларни кўрдилар. Абдулмалик ибн Муҳаллаб:**

— Эй ака-укаларим! деди. Бу ўқлар ва садолардан шундай англадимки, Язид жанг қилмоқда. Ҳозир кўзимизни тўрт қилиб очиш лозим. Тўсатдан Адийнинг одамлари бу пайтда бизга келиб, ўлдириб кетмасинлар, деди.

Язид ҳисорга кирганида:

— Бу зиндон эшигини мустаҳкам ва қаттиқ ёпинглар. Ва ўзимиздаги барча буюмларни эшик олдига йиғинглар, деди. Ва айнан шундай қилишди.

Бираз вақт ўтиб, Адий қавмидан — Амир оғларининг озод кули бўлган — Абдуллоҳ ибн Димар зиндон эшигига келди. Эшикка юкланди, кўп урунди, лекин оча олмади. Орқага қайтди. Язид ибн Муҳаллаб эса Салам ибн Зиёднинг саройига келиб жойлашди.

Бу саройлар ҳисор ёнида эди. Дарҳол амр берди, нарвонлар ўрнатилди. Бир соат ўтиб, ҳисорнинг ёпиқ эшиги очилди. Ва Адий ибн Артад қўлга олинди. Кейин уни Язид олдига олиб келишди. Адий Язидни кўриб кулди. Язид унга:

— Нега куляпсан? деб сўради. У эса:

— Валлоҳи, сенда икки нуқсон борки, улар сени кулишдан тўсмоғи керак; бири, жангдан қочганлигинг. Иккинчиси эса, қочган қулдек, ушлангач, хўжайини олдига олиб келиндинг. Сен менинг олдимга асир бўлиб келдинг. Ва менинг сен учун на аҳдим, на амоним бор. Энди сен қандай ишонч ила сени ўлдирмаслигимга умид қиляпсан? деди.

Адий:

— Рост гапирдин. Лекин мен шундай ўйлайманки, менинг тириклигим сенинг тириклигинг билан ёнма-ён, боғлиқ. Чунки сен мени ўлдирсан, сен ҳам ушланасан. Шунинг учун, эй Язид, тавба қил. Ва ўзинг бошлаган бу фитнанинг заҳматидан олдин тайёргарлик кўр. Ки денгиз сени чўктирмасин. Ўшанда надомат фойда бермайди! деди.

Язид:

— Демак, менинг яшашим сенинг яшашингга боғлиқ демоқчимисан? Агар менинг тириклигим сенинг тириклигингга боғлиқ бўлса, Аллоҳ таоло менга бир қуш сувга бошини ботириб чиқаргунча ҳам умр бермасин, деди. Кейин:

— Сен «менинг қоним учун сени ушлайдилар» демоқчимисан? Мен Аллоҳ таоло ҳазратларига қасам ичаманки, агар ўн мингта сенга ўхшаган шомликлар қўлимга тушса, ҳаммасини бир жойда ўлдираман. Ва имконият бермайман. Ва яна:

— «Бу ишнинг тайёргарлигини кўр», дединг. Билгинки, мен сени маслаҳатлашиш учун ушламаганман. Ва сен менинг на насиҳатгўйим ва на дўстимсан, деди.

Зайд ибн Муҳаллаб шундан кейин:

– Уни зиндонга ташланглар! деб буюрди. Адий унинг олдидан олиб чиқилгач, у яна амр берди. Уни қайта олиб келишди. Ва:

– Эй Адий! деди. Мен сени шундан буён ушладимки:

1. Сен менинг ака-укаларимни қўлга олдирдинг.
2. Уларни жуда кўп мусибатларга дучор этдинг.
3. Мен сендан тилов қилдим, сен уни қабул қилмадинг.

Бу сўзлардан кейин Адий яна зиндонга ташланди. Ва Адий айтган сўзлардан сўнг Язиднинг бутун қўркуви кетди.

Язид ибн Муҳаллаб Басра шаҳрини қўлга киритганида, шаҳарнинг барча улуг кишилари қочишган эди. Кимлардир Куфага Абдурҳамид ибн Абдуррахмон ибн Язид ибн Хаттоб ҳузурига борди, кимлари эса Шомга кетди. Бу қочганлардан бири Ҳаворий ибн Зиёд эди. У йўлга чиқди, Язид ибн Абдулмалик ҳузурига юзланди. Ва йўлда келаётиб Халид ибн Абдуллоҳ, Амр ибн Язид ва Ҳомид ибн Абдулмаликка дуч келди. Ва уларга:

– Қаерга бораяпсизлар? деб сўради. Улар:

– Ал-Муҳаллабнинг ўғли Язидга бораяпмиз. Унга ва унинг яқинларига амирул мўъмининдан омон мактубини олиб бораяпмиз, дедилар. Ҳаворий:

– На сиздан унга, ва на ундан сизга фойда бор. Чунки, ҳозир у ўз душманига ғалаба қилгандир. Ва унинг аскарларидан кўпини ўлдиргандир. Ва Адийни зиндонга ташлаган, деди.

Ҳаворий у ердан қайтди. Язид ибн Абдулмалик ҳузурига йўл олди. Кейин Ҳомид Халидга ва Амрга:

– Ҳаворийнинг сўзига қараб қайтманглар. Чунки Язид сизнинг сўзингиздан чиқмайди. Ва сизга мухолифлик қилмайди. Бу Ҳаворийки, бизга келган киши, у биз билан мутаассибликда, деди.

Улар Ҳомиднинг сўзларига эътибор бермадилар. Ва Хуросонга амирул мўъмининнинг мактубини олиб боришди. Уни Абдуррахмон Килобий қўлига топширишди. Ва Язид ибн Абдулмалик Абдуррахмонни Хуросонга юборган эди. Язид ибн Муҳаллабнинг осий бўлганини эшитгач, Язид ибн Абдулмаликка мактуб ёзди. Ва:

– Мен Хуросон харажини тўплашдан кўра, сенга қарши чиққанлар билан жанг қилишни афзал кўраман. Шунинг учун, мени Язид ибн Муҳаллабнинг жангига юборгин, деди.

Ва Ҳомидни мактуб билан яна Язид ибн Абдулмаликка бирга юборди.

Куфа амири Абдурҳамид, Халид ибн Язид ибн Муҳаллаб ва Ҳаммад ибн Заҳрни ушлади. Икковини ҳам Язид ибн Абдулмаликка юборди. Ва Язид ибн Абдулмалик уларни зиндонга ташлади. Ва улар ўша зиндонда ҳалок бўлишди.

Охирида, Басра қавми Язид ибн Муҳаллабга байъат қилиб, Язид ибн Абдулмаликни изндан олиш билан шуғулландилар.

Шундан кейин Язид ибн Муҳаллаб Басрадаги Байтулмолда бўлган 200.000 дирҳамга қўл тектирди. Ва ҳаммасини аскарларга садақа қилди. Ва шундан сўнг Форс, Кирмон, Синд ва Аҳвон вилоятларининг барча харажини йиғиш учун амалдорлар (валийлар) юборди. Кейин:

– Халқ масжидда йиғилсин! деб буюрди. Бутун халқ масжидда тўпланди. У минбарга чиқди, хутба ўқиди ва Ҳақ таолога ҳамд ва сано қилди. Ва деди:

– Мен сизларни Аллоҳ таолонинг китоби ва Пайғамбарининг суннатига даъват қилурманки, Шом қавми билан жанг қилинглари. Улар билан жанг қилиш турклар ва дейламлар билан жанг қилишдан афзалдир. Шунинг учун Пайғамбар авлодлари уларнинг қўлидан Туркистон ва Ҳиндистонга қочишган. Ва Ҳусайн ибн Алини шаҳид қилдилар. Ва амирул мўъминин хазрати Алини қанча азобга дучор қилдилар! деди.

Язид ибн Муҳаллаб бу хутбани ўқиш куни Ҳасан Басрий ўша ерда ҳозир эди. Язид: «Сизларни Аллоҳнинг китоби ва Пайғамбарининг суннатига даъват қилурман», деганини эшитиб Ҳасан Басрий:

– Субҳаналлоҳ! Язид бу ҳолати билан Аллоҳ таолонинг китобига ва Пайғамбарининг суннатида даъват қилмоқда, деди. Ва:

– Биз сени ҳам подшо, ҳам подшонинг подчинлари қилиб кўрдик! деб бақирди.

Ҳасан Басрий ёнида ўтирганлар қўллари билан Ҳасаннинг оғзини тўсдилар:

– Тинчлан (жим бўл), дедилар.

Баъзи қавмлар:

– Бизда ҳеч қандай шубҳа йўқдирки, Язид ибн Муҳаллаб Ҳасан Басрийнинг бу сўзини эшитди.

Лекин эшитмаганликка олди, деб айтишди. Кейин халқ масжиддан чиқиб кетди. Наср ибн Амир қолган эди. У:

– Эй халқ! деди. Сизларни Аллоҳнинг китоби ва Пайғамбарнинг суннатини қабул қилишдан қайси нарса тўсмоқдаки, уни қабул қилмайсизлар? деди.

Ҳасан Басрий ҳам:

– Субҳаналлоҳ! деди. Бу Наср фитнага гувоҳлик қилмоқда, деди.

Ҳасан Басрий масжиддан чиқди. Халқ икки тарафли саф тортган эди. Туриб:

– У бизларни Аллоҳнинг китоби ва Пайғамбарнинг суннати ва ҳазрати Умарнинг сийрати устига чақирмоқда, дер эдилар.

Ҳасан Басрий:

– Умарнинг сийрати — буни ушлашлари ва яна Умар ибн Абдулазиз даврида ўтирган зиндонга ташлашлари ва қўлига, оёғига оғир занжирлар улашларидир. Токи фитна халқ орасидан кесилсин! деди.

Бу йўлда кўп сўз айтилди. Охирида Язид Басрадан чиқиб кетди. Ва ўз акаси Марвон ибн Муҳаллабни Басрада ўрнида қолдирди. Ва Абдулмалик ибн Муҳаллаб эса Ироқ ва шимолни эгаллади.

Язид ибн Муҳаллаб Адий ибн Артад ва унинг яқинларини ушлаб, зиндонга ташлатди.

Шундан сўнг Язид ибн Муҳаллаб Басра атрофларини тўлиқ қўлга олди. Мустақил подшо бўлди. Форсга, Кирмонга, Синдга ва Аҳвонга мактублар юборди. Бу юртларни бутунлай ўзига қаратди.

Шу тарзда, у ўша юртларда ҳисобсиз аскар тўплаб Воситга келди. Ўғли Муовияни Воситга вакил қилиб тайин этди. У ердан кўчиб, Язид ибн Абдулмаликнинг устига юриш қилди.

ЯЗИД БИН МУҲАЛЛАБНИНГ АББОС ВА МАСЛАМА БИН АБДУЛМАЛИК БИЛАН ЖАНГИ ВА ЯЗИД БИН МУҲАЛЛАБНИНГ ЎЛДИРИЛИШИ

Бошқа томондан, Язид бин Абдулмалик, бу Язид бин Муҳаллаб, аскар тўплаб ўзи билан жанг қилиш учун келаётганини эшитди. Қачонки бу хабарни эшитди, дунё бошига тор келди.

— У билан жанг қилишга кимни юборай? — деб ўйлаб, тадбир қилиб бошлади. Охири Масламани ҳамда Аббос бин Валидни чақирди. Ва Шом жангчиларидаги кўп кишиларни уларнинг ёнида берди. Ва Язид бин Муҳаллаб устига юборди. Улар ҳам кўзгалдилар ва Ҳиротга келдилар. Язид бин Муҳаллаб эса Васит шаҳрида эди. Улар келганини эшитгач, ўз ёронларини йиғиб:

— Сизлар билгинки, Шомликлар сизларнинг устига келмоқдалар. Лекин сизлар нима дейсизлар ва қандай маслиҳат кўряпсизлар? — деб сўради.

Ҳабиб бин Муҳаллаб:

— Менинг фикрим шуки, сен бу ердан, олдиндан бу жамланган аскар билан кўчиб Форс томон йўл олгин. Ва у ерда қарор қилгин. Дарбандларни ҳам тутиб олгин. Бу ишларга етишсанг, Шомликлар сенга ғалаба қила олмайдилар. Қалъалар ва ҳимоя деворлари ҳаммаси сенинг қўлингда қолади! — деди.

Язид бин Муҳаллаб эса:

— Эй ука, бу яхши тадбир эмас. Сен менинг куш каби тоғлар бошида қолишимни ва шаҳардан ташқарида бўлишимни хоҳлаяпсан, — деди. Шунинг устига Ҳабиб бин Муҳаллаб ҳар қанча насиҳат қилди ва йўллар кўрсатди, лекин Язид ҳеч қайсига кулоқ солмади. Охири:

— Мен Маслама ва Аббос бин Валид билан жанг қилишим керак, — деди.

Ривоят қилиндики, ҳижратнинг 102-йили бўлганда, Язид бин Муҳаллаб ўз ўғли Муовияни Васитда ўрнида вали қилиб қолдирди, қўлида бўлган Байтулмол ва асирларни унга ишора қилди ва ўзи кўчиб, Маслама бин Аббосга қарши йўл олди. Ва Абдулмалик бин Муҳаллабни ўз лашкарининг пешқадами қилди. Ва Нил оғзи (Фаммул Нил) деб аталмиш жойга келди. У ердан Гуфра номли худудга келди. Маслама ҳам Ҳиротдан кўчиб Фурат дарёси бўйига қонди ва:

— Шу Варит кишлоғида бир кўприк ясалсин! — деб амр берди. Аскар пешқадами Абдулмалик бин Муҳаллаб билан бирга бу жойда кўприк қурдилар. Ва бутун аскар ўша кўприкдан ўтиб кетдилар. Ва Язид бин Муҳаллабга яқинлашдилар. Язид эса ўз укаси Абдулмаликни Куфага юборган эди. Йўлда Аббос бин Валид билан учрашдилар. Севод номли жойда бу икки буюк аскар бир-бири билан жанг бошладилар. Басраликлар қаттиқ жанг қилдилар. Шомликларнинг дилларини заифлаштирдилар. Шом аскарларидан баъзилари Темим ўғлонларидан ва Қайс ўғлонларидан эдилар, улар Басрада Язид бин Муҳаллабдан мағлубиятга учраб кетган эдилар. Улардан бири Ҳузай бин Аби Тахйа эди. Шу пайт Шомликлар очикдан-очик мағлубиятга учраб турганда, Аббос бин Валид:

— Эй Шом қавми! Аллоҳдан кўрқинглар. Мени душман кўлига топширманглар! — деди. Шомликлар ҳам:

— Сен ғам ёма. Шомликлар жангда баъзан чалғийди. Кейин эса қайтиб келадилар, — дедилар.

Ростдан ҳам ўша пайтда Шом аскарлари қайтиб келишди. Қилич шоқиллатдилар. Найза урдилар. Бу сафарда улар Абдулмаликни мағлубиятга учратдилар. У эса қочиб, Гуфрада Язид бин Муҳаллаб ҳузурига келди. Маслама ва Аббос бин Валид эса илгарилаб, Язидга қарши турдилар. Куфа бошқарувчиси Абдулҳамид бин Абдуррахмон Ноҳиланинг ордуғини қилган эди ва барча йўлларга одамлар қўйди, йўлларни беркитди. Куфадан Язид бин Муҳаллаб ҳузурига ҳеч ким бормаслиги учун тўсди. Куфа халқидан бир қисм аскарни Масламага ёрдам учун юборди. Маслама улар итоат қилиб келганларидан мамнун бўлиб, уларга иззат ва муҳаббат кўрсатди. Улардан бири Сайф бин Ҳоний эди. Кейин Маслама:

— Куфадан келган бу одамлар кам, — деди. Дарҳол Абдулҳамид хабар берди. У яна биров аскар юборди. Уларнинг ичида Сабра бин Абдуррахмон ҳам бор эди. Қачонки улар Маслама ҳузурига келдилар, Маслама уларга иззат кўрсатди. Ва Сабра бин Абдуррахмон ҳақида:

— Бу киши бизга ҳамиша итоати билан ном чиқарган. Ва уларнинг аҳли байти ҳам бизга итоат қилиб келганлар, — деди. Шунинг учун уни Куфаликларнинг бошлиғи қилди. Ва Абдулҳамидни ишдан четлатди. Ўрнига Амр ибн Валидни юборди.

Кейин Язид ҳам аскарининг зотларини тўплатди ва уларга:

— Мен шундай ўйлайманки, 12.000 кишини танлаб олиб, укаим Муҳаммад бин Муҳаллабни уларга бош қилиб қўяй. Кейин бир кеча Маслама устига кечаси ҳужум қилишсин. Ва Шомликлар билан тонггача жанг қилсинлар, — деди. — Тонгда эса мен жанг қилурман. Қўлимдан не ки келса, ҳаракат қилай. Ҳақ таоло ёрдам беражагига умидим бор! — деди. Сумайда:

— Биз уларни Аллоҳнинг китоби ва Пайғамбар суннатига чақирурмиз. Улар:

— Қабул қиламиз, — десалар, уларга қарши жанг қилишимиз муносиб эмас, — деди. Шунда Язид:

— Вой сенга! — деб бақирди. — Сенга ким ишонибди? Агар сен Умайя ўғлонлари Ҳақ таоло китобига амал қилмоқда, десанг. Чунки улар Аллоҳнинг Каъбасини вайрон қилдилар. Ва Пайғамбарнинг ҳаворийларидан бирининг ўғлини ўлдирдилар. Ва мендан эшитингларки, улар менинг назаримда ҳеч нарса эмаслар, — деди. Улар ҳам:

— Бу турда иш қилиш жоиз эмас, — дедилар.

Сўнгра, Марвон бин Муҳаллаб Басрада Язид бин Муҳаллаб ўрнига вали бўлди. Халқни:

— Язидга ёрдам бериш учун турунлар! — деб алдади. Лекин Ҳасан Басрий, халқни бу ишдан қайтарди. Ва уларга:

— Эй халқ! Аллоҳдан қўрқинлар. Ва уйлариңгизда тинч ўтирунлар. Ва фитнани бартараф қилинлар. Ва бу дунё ташвиши билан бир-бирингизни ўлдирманларки, оқибатиңгиз хайрли ва мақтовли бўлсин, — деди.

Ҳасан Басрий бу сўзларни айтгач, бу сўзлар Марвон бин Муҳаллабнинг қулоғига етди. У ҳам халқни йиғди. Хутба қилди. Уларга жанг қилишга тарғиб қилди. Ва шундан кейин:

— Ким экан у тариқатсиз қарияки, сизларни жиҳод қилишдан тўсурмиш! Ва бизга ёрдам беришингизга монеъ бўлармиш! — деди. Аммо Ҳасан Басрийнинг номини тилга олмади. Ва яна:

— У сукунат сақласин. Акс ҳолда мендан умид қилмаган нарсани кўради! — деди.

Бу сўзни Ҳасан Басрийга етказдилар. Ҳасан Басрий:

— Валлоҳи, менга бу йўлда не бўлса розиман, — деди.

Сўнгра хижратнинг 102-йили Сафар ойининг 14-куни, жума куни жанг бошланди. Ва Маслама:

— Шу кўприкни ёқинлар! — деб амр берди. Кўприк ёғочдан қилинган эди. Кўприк ўтга берилди. Ва Маслама аскарини тайёр қилди. Жабала бин Маҳрами аскарнинг ўнг томонига жойлашди. Ва Ҳузайл бин Зафрни чап қанотга қўйди. Аббос бин Валид эса Юсуф бин Ҳонийни ўнг қанотга қўйди. Ва Сувай бин Қаъқални чап қанотга жойлаштирди. Язид бин Муҳаллаб сафлар тузилишини буюрди. Сафлар тайёрланди. Ва аскарнинг ўнг томонига Ҳабиб бин Муҳаллабни қўйди. Ва чап томонига Муфаддал бин Муҳаллабни қўйди. Шунинг устига икки аскар бир-бири билан тўқнашди. Икки томон жангга киришди. Шомликлардан бир жангчи отини майдонга ҳайдади. Баҳадирликни кўрсатди. Муҳаммад бин Муҳаллаб унга қарши йўл олди. Иккаласи бир муддат жанглашдилар. Охирида Муҳаммад ўша Шомлик муборизга қилич узатди. Шомлик эса қалқонини қиличга тўсди. Қилич ўша қалқонни кесди. Шомлик муборизнинг биллаги темир зирхдан эди. Қилич биллагигача қалқонни кесди. Кейин биллагига етди. Уни кесиб Шомликнинг яланг'оч қўлига етди. Бунинг устига Шомлик отининг бошини бурди. Орқага, Шом аскарлари орасига аралашди. Бу кишининг Ҳайян ан-Нибтий экани айтилган.

Ёғоч кўприк ўтга берилган вақтда, ёнган кўприкнинг дудлари кўтарилиб, осмонга устун каби баландлаша бошлади. Лекин жанг ҳали унчалик авж олмаган эди. Халқ у баланд дудларни кўриб, Язиднинг аскари:

— Кўприк ўтга берилди, — деб тарқа бошладилар. Язид:

— Нима кўрдиларки, қочишмоқдалар! — деди. Унга:

— Маслама кўприкни ёқди. Шунинг учун аскар қочмоқда, — дейишди. Бунинг устига Язид ўз хос одамлари билан ташқари чиқди. Уларга:

— Ўтибор берманлар. Кетган кетаверсин! — деди. Чунки ўзи қочишдан жуда уялади. Ва дарҳол ўз хос одамлари билан Маслама аскари устига юриш қилди. Жуда кўп одам ўлдирди. Охирида Шомликларнинг сафларига етди ва Масламани чақириб:

— Бу аскарни киришдан не фойда? Энди, кел, икир-чиқирсиз иккимиз жанг қилайлик. Насиб ва ғалаба кимга бўлар, кўрайлик! — деди.

Маслама ўз яқинларига:

— Язиднинг айтган бу сўзи ҳақида нима дейсизлар? — деб сўради. Аббос:

— У Язиднинг бутун Ироқда қарши чиқадиган бирорта жангчиси йўқдир! — деди.

Маслама деди:

— Тўғри айтяпсизлар. Лекин у менга урушга чакириқ қияпти. Агар мен унга бормасам, бу мен учун ордир, — деди. Аббос ҳам деди:

— Рост айтяпсан. Лекин бизга ҳозир воожиб бўлгани — орни танлашдир, — деди.

Шундан кейин Маслама тинчланди. Аскарига бир ишора берди. Улар ҳам Язиднинг устиларига ўқ ёмғирини бошлатдилар. Язиднинг укаси ўлдирилди. Шу пайт Язидга:

— Эй амир! Сиз соғ бўлинг, бақий қолинг, Ҳасибни ўлдиришди, — дейишди. У пайтда Язид:

— Ҳабибнинг ўлимида кейин яшаш менга муносиб эмас. Валлоҳий, менинг назаримда, энди тор-мор бўлишдан кўра ўлиш яхшироқдир. Хусусан Ҳабибдек укам ҳам кетган экан! — деди. Дарҳол яқинларига:

— Юринглар! — деб амр берди. Отни олдинга сурди. Шундай жанг қилди-ки, ҳеч ким унинг жангига ўхшаш жанг кўрмаган эди. Қайси сафларга от сурган бўлса, ўшани парчалади. Унга ҳеч ким қарши чиқа олмади. Саноксиз одам ўлдирди. Ана шу пайтда Абу Рўбату-л-Мезний Язиднинг қаршисига чиқди. Унга:

— Эй Амир! — деди. — Қайтинг, Васитга киринг. У ерда қарор топинг.

Язид унга:

— Қандай ғалати гап айтдинг. Энди сенинг бу фикрингча иш қилишдан кўра ўлим менинг назаримда афзалдир! — деди. Ўша пайтда Язид ибн ал-Муҳаллиб, бир бошморон рангли отга миниб олган эди. Олдидаги сафларни парчалади ва Масламани ёнига яқинлашди. Шом аскари ҳам Масламани ўраб турган эди. Ана ўша пайтда ҳаммалари Язиднинг устиларига ҳужум қилдилар. Язидни, укаси Муҳаммад ибн Муҳаллибни ва Сулаймонни, учовларини ҳам ўлдирдилар.

Шу ривоят қилиндики:

— Фаҳл ибн Аббос, Язидни Шом аскари билан жанг қиляпти деб кўриб:

— Эй Шом қавми! — деб бақирди. — Ана бу Язид ибн ал-Муҳаллибдир. Валлоҳий, ё мен уни ўлдираман, ё у мени. Энди ким мен билан бирга унинг билан жанг қилади! — деди.

Бу гап устига бир гуруҳ шомлик унга ёрдамга етиб келишди ва Язид билан жангга киришдилар. Ўша пайт бир шамол кўтарилиб, чангларни юқорига кўтарди. Халқнинг юзлари чанга тўлди. Икки томон аскарлари бир-бирларини таний олмадилар. Охири шамол тўхтади. Ўшанда Язид ибн Муҳаллибни ўлган ҳолда топдилар. Фаҳл ибн Аббос ҳам унинг ёнида йиқилган эди. Бир нафаслик қолганди. Гапиришга ҳам кучи қолмаганди. Уни ҳам шундай топдилар. Лекин бармоғи билан:

— Уни мен ўлдирдим. Ва мени ҳам у ўлдирди, — деб ишора қилиб, ўзини кўрсатаётган эди.

Маслама бу икковларининг устиларига келди:

— Ҳеч шубҳам йўқки, Язидни шу ўлдирди. Яъни, Фаҳл ибн Аббос, — деди.

Кейин, Масламани Бани Маррадан Усмон деган бир киши бор эди. Язид ибн Муҳаллибнинг бошини кесиб, Масламани олдида келтирди. Маслама Язиднинг боши эканини билмади. Ва тўлиқ ишонч ҳосил қилмади. Шунда Ҳаворий ибн Зиёд:

— Эй Амир! — деди. — Агар ишонмаётган бўлсангиз, амр қилинг, бу бошни ювсинлар, устига сарик (сарик) ўрашсинлар, ўшанда танисиз.

Шундай ҳам қилишди. Ўшанда Маслама ўша бош Язидники эканига ишонди. Кейин ўша бошни Холид ибн Валид ибн Уқайл билан Язид ибн Абдулмаликка юборди.

Ўша куни эса Муфаддал ибн Муҳаллиб ҳали сафлар олдида жанг қилмоқда эди. Язид ибн Муҳаллиб ўлдирилгани хабари келгач, орқага қайтди. Язиднинг одамларидан 300 кишини ушлатиб, уларни Куфада Муҳаммад ибн Умарга юборди.

Муҳаммад ҳам уларни қаматди. Охири унга халифа Язид ибн Абдулмаликдан мактуб келди:

— Ўша одамларга имконият берма, бошларини кес! — деб.

Урбон ибн ал-Ҳайсам эса Соҳибу-ш-Шурта эди. Муҳаммад унга амр берди. Ҳаммасининг бўйинларини урдилар.

Бу иш тамом бўлганидан кейин Масламадан мактуб келди. Маслама мактубда:

— Ўша асирларни қудуққа ташла, — дейди.

Язид ибн Муҳаллиб ўлгани ҳақидаги хабар Васит шахрида эшитилгач, Масийя ибн Язид ибн Муҳаллиб 32 тутқинни зиндондан чиқарди. Улар ҳам бўйинлари урилди. Улардан бири Адий ибн Артат ал-Фазарий эди. Ва унинг ўғли Муҳаммад ибн Адий эди. Ва Молик ва Абдулмалик — Мусамма ўғлонларидан эдилар. Ва Абдуллоҳ ибн Адийюл Басарий ва Абдуллоҳ ибн Динар ва Қосим ибн Муслим эдилар. Муовия ибн Язид ибн Муҳаллиб уларни ўлдирмоқчи бўлганда, улар:

— Бизни ўлдиришинг сенга ҳеч қандай фойда келтирмайди. Ахир отанг Язид ибн ал-Муҳаллибни ўлдиришди. У бизни ўлдиришимиз билан қайтмайди, — дейишди. Лекин Муҳаллибнинг ўғли Язиднинг ўғли Муовия уларнинг сўзларига кулоқ солмай, ҳаммасини қиличдан ўтказди.

Муовия кейин у ердан Кичик Басрага келди. Муфаддал ибн Муҳаллиб келмаганини кўрди. Муовия отасининг ўз ҳузурига жамлаган хазинасини олди. Ҳаммасини Басрага олиб кетди. Бутун Муҳаллиб авлоди Басрада йиғилди. Язиднинг ўғли Муовия ўша қавм устидан бек бўлмоқчи бўлди. Ўша қавм эса:

— Бизнинг бекамиз Муфаддалдир, — дейишди. Чунки, у ҳам раҳбарликда, ҳам ақлда сендан устундир, — дейишди. Ва Муфаддални ўзларига амир қилдилар. Кейин кемалар тайёрладилар. Кирмон тарафларга боришни истадилар. Ўша пайтларда у ерда Ҳомид исмли киши бор эди. Язид ибн Муҳаллиб уни Ҳиндистон шаҳарларидан бўлмиш Кандаҳорга амир қилиб юборган эди. Ва унга:

— Мен бу душман билан уруш қилишни хоҳлайман. Агар Аллоҳ таоло менга ғалаба насиб этса, сени азиз ва мукаррам қиламан. Агар иш бошқача бўлса, сен Кандаҳорда қарор топ, токи мени аҳли байтим сендан паноҳ сўрашгунга қадар улар сенинг олдинда жам бўлсинлар. Ва сен уларни яхши қабул қил. Ва мен сени ўз қавмим ичидан шу иш учун танлаб олдим, сенга ишондим. Бас, сен ҳам менинг сенга бўлган ишончимни зое қилма, — деди. Ва бу аҳд устига унга қасам берди.

Лекин Маслама Муҳаллиб авлоди Басрада жам бўлганини эшитгач, Мудирк ибн Даббани ва Ҳилол ибн Ахсанни аскар билан уларнинг устларига юборди.

Муҳаллиб авлоди ҳам бу хабарни эшитдилар. Дарҳол барча яқинлари ва мол-мулки билан бир кемага миниб, Кирмон соҳилларига бордилар. Ва у ердан Кандаҳорга ўтдилар. Вадоъ ибн Ҳомид уларни кўргач, амр берди, шаҳар эшикларини ёптириб, уларни шаҳарга киритмади. Шом аскарлари ҳам уларнинг ортидан етиб келди. Жанг қилинди ва Муфаддал ўлдирилди. Ва Нуъмон ибн Иброҳим ибн Ашъас Муҳаммад ибн Исҳоқ ибн ал-Ашъасни ва Дехистон малики Солуннинг ўғлини тутдилар ва катта тоифа ҳам паноҳ сўради. Улардан бири Молик ибн Иброҳим эди, бири эса Зиёд Абдуллоҳ ибн Ҳабиб ас-Саъдий эди. Муҳаллиб авлоди билан уруш қилган Ҳилол ибн Ахсаннинг аскарлари қарши аскар билан жангга киришган пайтда, Валид ибн Ҳомид шаҳардан чиқди. Али Муҳаллибнинг ўнг томонида жой олди. Ва Абдулмалик ибн Ҳилол, чап томонида эди. Ва бу икки аскар махфий равишда Ҳилол ибн Ахсанга одам юбордилар. Паноҳ сўрадилар. Охирида жанг тамом бўлди. Вадоъ ва Абдулмалик Ҳилолнинг паноҳида эдилар. Қачонки Марвон ибн ал-Муҳаллиб иш бу ҳолга тушганини кўрди, отини бурди. Ўз қариндошлари ва аёллари ҳузурига боришни хоҳлади. Муфаддал ундан:

— Қаёққа кетяпсан? — деб сўради. У эса:

— Аёллар олдига кетяпман. Улардан ҳаммасига қилич ураман. Токи бу фосиқлар уларга қўл теккизмасинлар, — деди.

Муфаддал:

— Вой сенга! Ўз яқинларингни ва уй аҳлиниги қирмоқчимисан?! — деб Марвонни бу ишдан тўхтатди.

Ўша пайтда Муҳаллиб авлодини ғайрат жўш урди. Ҳужумга ўтишди. Жуда қонли жанг бўлди. Шомликлардан саноқсиз одамларни ҳалок қилдилар. Лекин Оли Муҳаллибдан ҳам ҳеч ким қолмади. Ўша пайтда Маслама:

— Мен бу аёлларни қул ва чанга қилиб ҳаммасини сотаман деб қасам ичган эдим! — деди. Жарроҳ ибн ал-Ҳакам ўрнидан сакраб:

— Улар менга сот, токи қасаминг адо бўлсин, — деди. Кейин 100.000 дирҳамга ўша аёлларни сотиб олди. Маслама Жарроҳдан уларнинг пулларини сўради. Жарроҳ эса:

— Қачон хоҳласанг, бераман, — деди. Маслама эса жим қолди. Тинчиди ва аёллардан қўлини тортди.

Маслама бу урушни якунлаганидан кейин Язид ибн Абдулмалик унга Басра, Куфа ва Хуросон вилоятларини берди. Маслама Куфани Муҳаммад ибн Амр ибн Валид ибн Уқба ибн Абу Муъайтга топширди. Ва унга Абу Муҳаммад Зунам деб ҳам айтилар эди.

Шундан кейин Язид ибн Абдулмалик Мовароуннаҳр вилоятини Бухородан то Самарқандгача Саид ибн Амр ал-Жаршийга берди. Саид у ердан кўчиб чиқди. Балх сувидан ўтди. Бухорога келди. Ва у ерда бир неча кун турди. Кейин у ердан Самарқандга етиб борди. Кейинроқ Фарғона маликининг устларига юрди. У билан урушмоқчи бўлди. Унинг ҳисори атрофига етиб бориб қарор қилди. Фарғона малики ундан сулҳ сўради. Саид ундан 100.000 дирҳам ва 50 чўри олди. У билан сулҳ қилди. Кейин кўчди, қайтди.

Вақт кечаётганда мусулмонларнинг кўп қисми ухлаб ётар эди. Кутилмаганда Фарғона беги Халич 5000 киши билан мусулмонларнинг устларига кечаси ҳужум қилди. Жуда кўп одамни ўлдирди. Мусулмонларнинг батурлари барчаси отларга миниб, душманларининг устларига ҳужум қилди. Катта жанг бўлди. Охирида Аллоҳ таоло берган ғалаба билан қарши томоннинг аскарлари синдирилди. Фарғона малики Халич 3000 киши билан бирга ўлдирилди. Мусулмонлар қўлига беадад ғанимат ўтди.

Уруш тугагач, Язид ибн Абдулмалик Саид ибн Амр ал-Жаршийни Мовароуннаҳрдан азл қилди. У вилоятни Абдуррахмон ибн Салмонга берди. Қўшимча равишда Ироқ вилоятини ҳам унга берди. Кейин Саид ибн Амр ал-Жаршийни яна Мовароуннаҳрга юборди. Ироқ вилоятини Абдуррахмонга берди. Кейинроқ яна Абдуррахмонни Ироқдан азл қилди. Ва вилоятни ўз акасининг ўғли Абдулмалик ибн Бишр ибн Марвонга берди. Бу Абдулмалик очик кўкракли одам эди. Охирида Язид ибн Абдулмалик уни ҳам азл қилди. Унинг ўрнига Муслим ибн Абу Саламага берди.

Муслим ҳам йўлга чиқиб, Ироққа келди, у ерда қарор қилди. Ва ҳеч қандай ғазога чиқмади. Шабиб Ҳеҳреванийни Шом халқидан кўп аскарлар билан Арманистон ғазотига юборди. Бу хабар Малику Ҳазарга етиб боргач, 3000 киши билан Шабибга қарши юрди. Маржал Ҳижора деб аталувчи жойда тўкнашишди. Жанг бўлди. Мусулмонлардан кўп киши шаҳид бўлди. Ҳазар аскари мусулмонларнинг ордугоҳига етиб келди. Ва мусулмонлардан кўп ғазна олдилар. Мусулмонлар тор-мор бўлиб, Язид ибн Абдулмалик ҳузурига келишди. Язид ибн Абдулмалик жуда ғам қилди. Ва Шабиб ибн Ҳенреванийни лаънатлади. Охирида Жарроҳ ибн Абдуллоҳга кўп аскар берди, уни Ҳазарга юборди.

ЖАРРОҲ БИН АБДУЛЛОҲ ҲАКИМНИНГ АМИРЛИГИ

Жарроҳ бин Абдуллоҳ бу аскарни олиб, Арманийя мамлакатларига етди. Ҳазаз подшоҳи Жарроҳ бин Абдуллоҳ келаётганини эшитгач, қочиб кетди. Бобул Абвобга борди. Жарроҳ эса аскарни тўплаб Бардега юзланди. Ва бир жойга етди, у ерга Ревабаш дер эдилар. У ердан ҳам Бобул Абвобга икки фарсах масофа бор эди. Жарроҳ бин Абдуллоҳ у ерда қарор қилди. Жибал подшоҳларига хабар юборди. Улар барчаси Жарроҳнинг ҳузурига келдилар. Йиғилдилар. Шу пайтда Керҳоннинг одамларидан бири Жарроҳга:

— Эй амир! Билгинки, бизнинг келганимизни Ҳазаз подшоҳига бир одам юбориб унга билдирдилар. Эндиликда бу ишнинг тадбирини қилиш лозим, — деди.

Жарроҳ бин Абдуллоҳ амр қилди. Мунадиён:

— Уч кундан сўнг бу ердан кўчилади, — деб халққа эълон қилдилар. Ва ниҳоят у ердан ҳам кўчиб Бобул Абвобга етди. Лекин у ерда Ҳазазлардан ҳеч кимни топмади. Ўз одамларидан бир кишига 3.000 киши берди. Унга:

— Юр! Қарда арманий топсан, ғанимат қил! Ҳар ким сен билан жанг қилса, уни ўлдири! Ва яна эрталаб куёш чиқмай туриб менинг ҳузуримга қайт! — деди.

Қўшимча равишда бир кишига 2.000 киши берди. Уни Дайлам юртига юборди. Ва унга ҳам:

— Нима топсан, ғанимат қил! — деб амр берди. Ўзи эса 20.000 киши билан йўлга чиқди. Нехравонга келди. У ердан Бобул Абвобга олти фарсах йўл бор эди. Сайғирдимга кетган ўша 2.000 киши 10.000 бош қўй ва мол, 3.000 бош асир билан қайтиб келди.

Бу хабар Ҳазаз подшоҳи Ҳоқон ўғли Ҳаржилга етди. Ҳаржил дарҳол бу хабарни эшитиб, 40.000 киши билан Нехравонга келди. Икки аскар у ерда тўқнашди. Жарроҳ бин Абдуллоҳ ўз қавмига:

— Эй мусулмонлар! Эндиликда сизларга Аллоҳ таолодан ўзга ҳеч ким ёрдам бермайди. Аллоҳ таолога суянинглар! Шундай билингларки, сизлардан ҳар ким ўлса, у жаннатни топади. Агар ғалаба қилса, номдор бўлади ва ғанимат олади! — деди.

Мусулмонлар ҳам жанг ва шавқ билан такбир айтдилар. Жангга киришдилар. Қўп ўлдиришлар бўлди. Кофир аскарлари пароканда қилинди, даргумон бўлдилар. Кейин кофирлар ортидан қувилдилар, саноксиз ғанимат қўлга киритилди. Ва бир ҳимоя қалъа етиб келиндими, унга Ҳошин дер эдилар. Уни муҳосара қилдилар. Қалъа аҳли ҳам амон сўради.

Абдуллоҳ ўғли Жарроҳ у ердан ҳам кўчди. Бир шаҳарга келди, унга Берго дер эдилар. У ерда ҳам 6 кун жанг қилинди. Қарши тараф сулҳ сўради. Жарроҳ ҳам қабул қилди. У ердан ҳам кўчилди. Бир шаҳарга келдиларки, унинг номи Бленжер шаҳри эди. Уни ҳам қилич билан эгалладилар. Шаҳарнинг беки 50 киши билан қочди. Семендер шаҳрининг қалъасига келди. Уни ҳам қилич билан фатҳ қилиб, Бленжер бекининг ўғли ва қизини, яқинларини, ҳаммасини асир қилдилар. Жарроҳ, уларни ўз моли билан сотиб олди. Бленжер бекининг ортидан одам юборди ва:

— Агар менинг сенда бир ишим бўлса, уни қабул қилгин, — деди. Оз ва кўп нима бор-ёғи бўлса қайтариб берди. Кейин кичик бир қалъа етди. Мусулмон аскарини кўриб, амон сўрадилар. Жарроҳ бин Абдуллоҳ улар билан сулҳ қилди ва кўп мол олди. Ва Семендерга боришга ният қилди.

Шу пайт, Бленжер подшоҳидан мактуб келди. Мактубда шундай дейилган эди:

— Эй амир! Мен сенга яхшилик қилишни хоҳлаяпман. Чунки сен менга яхшилик қилишни хоҳлаяпсан. Чунки сен менга яхшилик қилдинг. Ва менинг аҳлимни, аҳли аёлимни, молумни, мулкимни қайтариб бердинг. Эндиликда билиб қўйгинки, Ҳазаз тоифаси ва Жибал беклари аҳдни буздилар. Ва иттифоқ қилиб барча йўллар ва дарбандларни тўсдилар. Менинг бу мактубим сенинг қўлингга етгач, эҳтиёт бўлиб, аскарингни қайтаргин.

Бу мактуб Жарроҳга етиши билан, амр қилди. Аскар қайтди. Ва Кешиш номли жойда тугади. Қиш ҳам келиб етди. Жарроҳ ўша жойда қарор қилиб, Зайд бин Абдулмаликка мактуб ёзди ва юборди. Ва бу фатҳлар хабари ва кофирларнинг аҳдни бузиб, йўлларни тўсганини ҳам хабар берди. Ва ёрдам сўради. Язид унга ёрдам беришни хоҳлади. Аскар юбормоқчи бўлди.

Бу пайтда Ироқдан Абдулмалик бин Бишр золимлик қилмоқда, деб шикоятлар келди. Язид эса уни ишдан бўшатиб, унинг ўрнига Умар бин Язид бин Ҳубайрани юборди.

Жарроҳ бин Абдуллоҳ ўша қиш Кешишда Шомдан ёрдам келишини кутди. Лекин қиш келиб бўлган эди. Шу вақтда Абдулмалик вафот этди, деган хабар келди.

Язид бин Абдулмаликнинг шундай қилиб подшоҳлиги 4 йил давом этди. Шаъбон ойининг 26-куни жума кечаси вафот этди. Ундан кейин Ҳишом бин Абдулмалик халифа бўлди.

АБДУЛМАЛИК ЎҒЛИ ҲИШАМНИНГ ХАЛИФАЛИГИ

Ҳишом ибн Абдулмалик халифа бўлганида Умар ибн Язид ибн Нубайрани Ироқдан азл қилди ва ўрнига Холид ибн Абдуллоҳ ал-Кушайрийни юборди. Ва Холидга шундай деб амр қилди:

— Укаң Эсад ибн Абдуллоҳни Хуросон амирлигига юбор. Умар ибн Язидни тутиб, ундан ҳисоб сўра, талаб қилиб ол.

Холид Ирокқа келгач, у ерда қарор қилди. Умар ибн Язидни ҳам ушлаб, унга турли азоблар берди. Ундан кўп мол-дунёни тортиб олди. Басралик қавм унинг учун жуда йиғладилар. Чунки, Умар уларга кўп яхшилик қилган эди. Охирида, Умар ибн Язид зиндончиларга кўп нарсалар бериб, зиндондан қочди. Қачонки Холид унинг қочганини эшитди, Молик ибн ал-Мунзир ибн ал-Жорудни унинг ортидан юборди. Молик уни топди ва ўлдирди.

Бу хабар Ҳишом ибн Абдулмаликнинг қулоғига етиб боргач, кўнгли қаттиқлашди. Унга ғазаб қилди. Ва Молик ибн ал-Мунзирни ҳузурига чақиртирди. Унга калтак урттирди. Бурнини ёриб, унга кўп азоб берди. У ҳам бу азоблардан кейин ўлди.

Шундан кейин Ҳишом Жарроҳ ибн Абдуллоҳга мактуб ёзди. Ўша пайтларда Жарроҳ Кашиш шаҳрида турар эди. Унга:

— Ҳазарлар билан уруш қил. Яқин вақтда мен сенга ёрдам кучини юборурман, — деди.

Бу амр устига яна Бердон ҳисорига келди. У ердан Веркан шаҳрига борди. Ва у ердан ҳам Ардабил шаҳрига келди. Ўша пайтда Ардабилда 30.000 дан ортиқ мусулмон у ерни ватан қилиб олган эдилар. Жарроҳ ибн Абдуллоҳ ҳам у ерда қарор қилди ва тўрт тарафга аскар юборди. Ғанималар олдирди, асирлар тўплатди.

Бу воқеа устига Ҳазар малики Ҳаржилнинг отаси Ҳоконга одам юборди. У ҳам бутун тарафдаги кофирларга мактуб ёзди.

Уларни мусулмонлар билан жангга чақирди. Бу чақириқдан кейин улар ҳар тарафдан Ҳоконнинг ҳузурига жам бўлдилар. Ҳокон ҳам уларни ўғли Ҳаржилга юборди.

Шу тарзда Ҳоконнинг ўғли Ҳаржил 300.000 киши билан Мажмон дарёсининг ҳузурига келди. Кейин у ердан кўчди. Верканга келди. Веркан қавмини қиличдан ўтказди, қирди. У ердан Жарроҳ ибн Абдуллоҳнинг устларига юзланди. Ўша куни Жарроҳнинг аскари тарқоқ эди. Тўрт томонга ғанимат излаб кетган эдилар. Шунинг учун Ҳаржил ўша оғир аскар билан қаерда мусулмон аскарини топган бўлса, ҳеч қандай раҳм қилмади. Қиличдан ўтказди.

ЖАРРОҲ БИН АБДУЛЛОҲНИНГ ҲАЗАЗЛАР БИЛАН БЎЛГАН ЖАНГЛАРИ

Ўша куни Жарроҳ бин Абдуллоҳ ўша жойдан кўчди. Сайлон деб аталмиш бир жойга келди. Озарбойжон подшоҳи Мерданшоҳ Жарроҳнинг ҳузурида эди. Мерданшоҳ Жарроҳга:

— Эй амир! Сенинг аскаринг оз. Қилинадиган иш шуки, агар оз бўлган қўшин кўп аскар билан жанг қилмоқчи бўлса, орқасини катта тоғқа суянтирмоғи лозим. У ҳам ўша тоғ этакларида жанг қилмоғи керак. Қара, Сайлон тоғинг сенга яқин. У ерга бор ва унинг этакларида қарор қил. Таки Шомдан сенга ёрдам етиб келмагунча сабр қилгин. Кейин қандай йўлни истасанг, шундай жанг қилгин, — деди.

Жарроҳ бин Абдуллоҳ ҳам:

— Эй Мерданшоҳ! Мен Ҳақ таоло ҳазратларига сиғиниб жанг қиламан. Умид қиламанки, Ҳақ таоло имконият беради. Кофирларнинг аскарини мағлубиятга учратаман, — деди.

У жойдан кўчди, Шаҳри Ворон деб аталмиш манзилга қонди. Душман аскари ҳам ўша жойга етиб келди. Икки қўшин бир-бири билан тўқнашди. Душман 300.000 киши эди. 20.000 мусулмон аскари билан тўқнашдилар. Шундай шиддатли жанг бўлдики, сўз билан ифода қилиш мумкин эмас. Жанг оралиғида Озарбойжон подшоҳи Мерданшоҳ Жарроҳ бин Абдуллоҳнинг ҳузурига келиб:

— Эй амир, агар бир киши умрини куфр ва нотўғри йўлда ўтказса-ю, охирида қалб ва дил поклиги билан сизнинг динингизга кирса ва сўнг шаҳид бўлса, у куфрда қилган гуноҳлари мағфир этилса, у киши жаннатга кириши мумкинми? — деб сўради.

Жарроҳ бин Абдуллоҳ ҳам:

— Жаннатга киради, — деди.

Мерданшоҳ ҳам таҳорат қилиб ғусл қилди. Сўнг бармоқ кўтариб мусулмон бўлди. Ва ширин тил билан:

— Гувоҳлик бераманки, Аллоҳдан ўзга илоҳ йўқдир. Ва яна гувоҳлик бераманки, Муҳаммад у зотнинг кули ва расулидир, — деди.

Шаҳодат келтириб, сўнг қилич суғурди. Душман аскарига ҳужум қилди. Ва кўплаб кофирларни ўлдирди. Охирида шаҳид бўлди. Аллоҳ таоло унга раҳмат қилсин.

Аммо кейинчалик душман аскарлари устунликка эга бўлдилар. Мусулмонлар заифлашдилар. Ҳазаз аскарлари мусулмонларни қирдилар. Жанг оралиғида Жарроҳ бин Абдуллоҳ қаттиқ қарши турди, аммо охирида Жарроҳ ҳам шаҳид бўлди. Кейин унинг бошини танасидан ажратиб, найзанинг учига тақдилар. Мусулмонларни шундай қирдиларки, ўша 20.000 кишидан фақат тахминан 100 киши тирик қолди. Улар ҳам Шомга қайтдилар. Ҳишом бин Абдулмаликка хабар етказдилар. Ҳишом бин Абдулмалик Жарроҳ бин Абдуллоҳ учун жуда кўп йиғлади.

Бошқа томондан душман аскарлари Жарроҳ бин Абдуллоҳни ўлдиргандан сўнг, мусулмонлар устига ҳужум қилдилар, қўлларига тушганларни қирдилар. Жарроҳ бин Абдуллоҳнинг аёлларини ва ўғилларини асир қилдилар.

Шомда ҳам Ҳишом бин Абдулмалик вазирлари билан йиғилиб, уларга:

— Мусулмонлардан ким борки, кофирлардан бу интиқомни олсин! — деди. Бу йиғилишда қатнашганларнинг ҳаммаси:

— Бу фақат Саид бин Амр Жаршийнинг ишидир, — деб бир овоздан таъкидладилар.

САИД БИН АМР ЖАРШЕЙНИНГ ҲАЗАЗЛАР БИЛАН ЖАНГИ

Шунда Ҳишом бин Абдулмалик Саид бин Амрга мактуб ёзиб, уни ҳузурига чақирди. Ўша пайт Саид бин Амр Мених шаҳрида эди. Унга 30.000 аскар билан байроқ ва стандарт берди. Хоҳлаганича қурол ҳам бериб:

— Жарроҳ бин Абдуллоҳнинг қасдини Ҳазазлардан олгин, — деди.

Саид бин Амр чиқиб, Озарбойжонга келди. У ердан кўчди. Эрдин шаҳрига келганда Жарроҳнинг ёронларидан кўп кишилар билан учрашди. Улар бўлиб ўтганларни Саидга тушунтирдилар. Саид қаттиқ йиғлади, ғамга ботди. Уларни ўз ҳузурига олди. У ердан кўчди. Аҳлат шаҳрига келдилар. У ерда кўплаб кофир аскарларини топдилар. Бир неча кун ўша ерда қолдилар. У кофирларни мағлуб қилиб, пароканда қилдилар. Мусулмонлар у ерда кўп ғанимат қўлга киритдилар. У ердан ҳам кўчдилар. Қайси қалъага йўлиқсалар, ўша қалъани эгалладилар. Кофирларини қирдилар, молларини олдилар, қиз ва болаларини асир қилдилар. У ердан ҳам кўчдилар. Бердан шаҳри устига етиб келдилар. У ерда Саид бин Амр мусулмонларга насиҳат қилиб:

— Асир ва молда кўзингиз бўлмасин. Уларни орзу қилманглар. Фақат юксак Аллоҳ таолога сизгининглар. Ҳақ таоло бизга имконият беражагини ва кофирларни мағлубиятга учраттиришини умид қилгаймиз. Кейин эса асир ҳам, мол ҳам кўп қўлга киритилади, — деди.

Саид бин Амр Бердан шаҳридан ҳам кўчди. Билган қишлоғига келди. Қишлоқ аҳлисидан бир киши Саиднинг ҳузурига келиб:

— Эй мусулмонларнинг амири! — деди. Мен кўп зулм кўрдим. Менга ёрдам қилгин, — деди. Саид бин Амр Жарший ҳам:

— Қайси зотдан кўрдинг? — деб сўради. У киши:

— Ҳоконнинг ўғли Ҳаржил Жарроҳ бин Абдуллоҳни ўлдирганида, Турхан исмли бир сўбошисини бу қишлоққа юборди. Улар қишлоқ орасига тарқалдилар. Қўлларига тушган нарсани ғанимат қилдилар. Менинг 2 қизим бор эди, ўша сўбоши ушлаб, ҳаммамизни яланғоч қилди, ички-ташки кийимда қолдирди. Неча кунки у бу қишлоқда тўхтаб турибди. Тун-кун май ичиб маст ва сархушдир. Оламдан беҳабар, ўз хавоси билан вақт ўтказмоқда. Бир одам юбор, менинг қизларимни қутқарсинлар, — деди.

Саид бин Амр ҳам ўз яқинларидан Абдулмалик бин Муслимни чақирди. Унга аскар берди. Ўша кишининг қишлоғига юборди. Муслим раҳбарлик қилди. Ўша сўбошини топди. Ўша одам яна сархуш эди. Уни парча-парча қилди. Ўша икки қизни қутқарди. Олиб келиб, отасининг кўлига топширди.

Сўнгра мусулмонлар ўша қишлоқда қанча Ҳазазлик бўлса, уларни қирдилар. Жуда кўп ғанимат кўлга киритдилар.

Саид бин Амр бир куни ўтирган эди, Ҳоқоннинг ўғли Ҳаржил яқиндоки Вартон устига юриш қилди. Вартон қалъаси ичида неча мусулмонлар, аёллар, қизлар ва болалари билан қолган эдилар. Ўша аёллар ночор бўлиб қолган эдиларки, бугун ёки эртага қалъани топшириб қўйишади, барчаси асир бўлиб кетади, деган хабар келди.

Саид бин Амр Билған ичида Яздек исмли бир мусулмонни топди. Унга:

— Ўзингни Аллоҳнинг йўлида фидо қилишга қодирсанми? Ва шаҳид бўлишни ирода қиласанми? У ночор бўлган мусулмонларга бизнинг келаётганимизни хабар бергин. Биз у ерга етиб боргунча ҳаракат қилсинлар ва қалъани топширмасинлар, — деди.

Яздек ҳам:

— Амрингиз бошим устига. Борай, бу хабарни етказай, — деб бу вазифани қабул қилди.

Яздек кеч киргунча сабр қилди. Кеча бўлганда бир алача отга минди, қалъа томон юришга бошлади. Эрталабгача йўл олди. Ҳазазликлардан ҳеч кимга йўлиқмади. Эртаси тонгда Ҳазазликлардан бир тўда Яздек билан тўқнашишди. Уни дарҳол ўрталарга олиб тутиб олишди:

— Қаерга борасан? — деб сўрадилар.

Яздек:

— Саид бин Амр Жаршийнинг жосусиман. Қалъа халқига унинг келаётганини хабар беришга кетяпман. Ҳаракат қилсинлар, у етиб келгунча қалъани топширмасинлар, — деди. Улар ҳам:

— Саид ҳозир қаерда? — деб сўрашди. Яздек:

— У Билғанда турибди, — деди. Ҳазазликлар унга:

— Агар биз сени озод қилишимизни истасанг, бориб уларга:

— Араб томонларидан сизларга ёрдам келмайди, — деб хабар бер, — дейишди. Яздек ҳам:

— Мақбул, — деди. Сўнг...

— Улар мени ола тусли отим билан танишадилар, биладилар. Отимни ҳам беринглар, — деди.

Унга отини бердилар ва Яздекни олиб, қалъа эшигига олиб бордилар. У эса у ердан бақириб:

— Эй мусулмонлар! Билинглар ва эшитингларки, Саъид ибн Амр сизларга ёрдамга келди. У Билғанда қарор топган. Яна икки кун сабр қилинглар. Қалъани берманглар. Ва мени ҳам дуоларингиздан унутманглар, — деди.

Чунки қалъа аҳли жуда танг бўлиб кетган эдилар. Ва ўша куни қалъани топшириш ниятида эдилар. Яздекдан бу хабарни эшитгач, аёллар ва болалар қалъа ичида шодлик билан бақириб юбордилар. Ва такбир айтдилар.

Ҳазарлар Яздекнинг уларга айтган сўзларини эшитгач, Яздекни бўлак-бўлак қилиб парчаладилар ва қалъа устига юриш бошладилар. Жой-жойдан ҳужумлар қилдилар.

Бошқа тарафдан Саъид ибн Амр ал-Жарший бу хабарни эшитди. Дарҳол амр берди. Ёғочларни тўпладилар ва уларни ёқдилар. Ҳар томонни тутун босди. Шундай тутун чикдики, осмонга чикди. Қалъадагилар ўша тутунларни кўриб:

— Ана, Саъид келди! — дейишди. Ҳазарлар бу ҳолни кўриб, урушдан кўл тортиб кетдилар. То Ардабил қалъасигача қочдилар.

Саъид ибн Амр бу қалъага етиб келгач, у ердаги аёллар ва болаларнинг ҳаммаси келиб, Саъиднинг оёғига ёпишдилар. Аллоҳга шукроналар айтдилар. Саъид кўчиб, То Тўрон шаҳрига келди ва у ерда қарор қилди. Ўзини йўллардан йўллайдиган бирон кишини топа

олмади. Бу ўйда ўтирган пайтида, тўсатдан бир ола тусли отли ва оқ кийимли киши чиқиб келди. Саъид ўтирган ҳолда эди. У Саъидга салом берди. Саъид ҳам унинг саломини олди. Ундан:

— Сен кимсан? Қандай одамсан? — деб сўради. У киши:

— Аллоҳ таолонинг бандаларидан бир бандаман. Лекин, беғам, сенга бир хушхабар олиб келдим. Агар ғазо қилишни ва ғанимат олишни истасанг, ана, яқин жойда Ҳазар аскарларидан 10.000 киши ғофил ҳолда ўтиришибди. Улар қўлида 5.000 мусулмон асир ҳам бор. Агар хоҳласанг, ҳозир айна пайт ва имкониятдир, — деди.

Бу киши бу сўзни айтгач, Саъид ҳузуридан чиқиб кетди. Саъид ҳам ўша соат ичида 4.000 киши билан отларга миниб чиқди ва Ҳазарлар тилини билувчи Иброҳим ибн Осим исмли кишини жосусликка юборди. У киши Ҳазарлар кийимига кириб, олдинга борди. Ўша ҳудудга етиб келди.

Ҳазарлар орасида юрар экан, у аскар амирларидан бири Жарроҳ ибн Абдуллоҳнинг қизларидан бирини асир олган эди. Унга яқинлашмоқчи бўларди. Лекин қиз рози бўлмасди. Шунинг учун ҳам ўша амир қизга азоб ва қийноқлар бериб турарди. Қиз бечора фарёд қиларди, йиғларди. Аллоҳга илтижо қиларди:

— Ё Роббим! Сен ҳолимни кўриб турибсан. Менинг Сендан бошқа паноҳим йўқ. Мени бу кофирнинг қўлидан Сен қутқар, — дерди.

Бу қизнинг нолалари Ислом жосуси Иброҳимнинг қулоғига етди. У ҳам ўша кофир амирни ўлдирмоқчи бўлди. Лекин, у кофир аскарлар уни билиб қўйишларидан қўрқарди. Дарҳол келиб, воқеани Саъидга хабар қилди. Саъид бу ҳолни эшитиб, илк кечда аскарини юритди.

Саҳар вақтида ўша ҳудудга етиб келди. Ҳазар аскарлари ғофил ҳолда ухлаб ётардилар. Баъзилари маст эди, баъзилари ҳали ҳам мастлик таъсирида эди. Мусулмонлар аскарни келишини хаёлларига ҳам келтирмаган эдилар.

Саъид, тўсатдан 4.000 киши билан етиб келди. Ҳазар аскарларини ўраб олдилар. Жой-жойдан такбир айтдилар. Кофирларга қилич урдилар. Ҳали кун ҳам чиқмаган эди, ўша ўн минг кофирни қиличдан ўтказдилар. Қутулиб қолганлар жуда озгина эди. Улар бориб, воқеани Ҳоқоннинг ўғлига хабар бердилар.

Ислом аскарлари шундай тўйиндики, ҳеч ўлчови йўқ эди. Ўша мусулмон асирларни кофирлар қўлидан қутқардилар. Саъид хурсанд бўлиб яна Тоҷу Раванга қайтди. Ҳали қиличини ва зирҳини ҳам ечмаган эди. Тўсатдан ўша ола тусли отли киши яна чиқиб келди ва:

— Ассалому алайка, эй амир! — деди. Саъид:

— Ва алайкассалом, эй муборак пояли муршид ва насиҳатчи. Сен қаердасан? Мен сен учун мукофот берилишини айтган эдим. Чунки сен бизга хайрли ишга йўл кўрсатдинг, — деди.

Ўша ола тусли киши:

— Эй амир! — деб жавоб берди. — Иншааллоҳ таоло ихсанинг етиб боради. Аммо, сизни яна бир жойга йўллай. Ҳазарлардан тахминан 20.000 аскар ўз юртларига кетмоқчилар. Ва Жарроҳ ибн Абдуллоҳнинг аёли ҳам улар билан бирга. Улар ҳозир Меймик дарёси бўйига қарор топган. Меймик бу тарафдан яқин. Вақтни ўтказманг, чунки бу пайт айна фурсатдир, — деди. У киши яна йўлга чиқиб кетди.

Саъид аскарларга хабар берди. Дарҳол отларга миниб ўша жойга етиб бордилар. Кофир аскарлари ғофил ухлаётган пайтларида уларни ўраб олдилар. Ва такбир айтдилар, ҳужум қилдилар. Ҳеч оғиз очтирмадилар. Ва айнан ўша 20.000 кофирни қиличдан ўтказдилар. Ўша мусулмон асирларни қутқардилар. Ва Жарроҳ ибн Абдуллоҳнинг аёлини Саъид ҳузурига келтирдилар.

Саъид қутқарилганларнинг аҳволини ва эсдаликларини сўради. Уларга кўп нарсалар берди. Уларни кўриб жуда йиғлади. Ва олган ғанимат моллари билан яна Тоҷу Раван шаҳрига қайтди.

Бу тарафда эса, Ҳоконнинг ўғли араблардан аскар келаётганини эшитгач, дунё кўзларига тор келди. Дарҳол ҳар тарафга мактублар ёзиб юборди.

Шундай катта аскар тўпладики, унинг чек-худуди йўқ эди. Кейин Саъиднинг устларига юрди.

Саъид бу хабарни эшитгач, ҳайратда қолди. Ўтириб, режа ўйлар экан, ўша ола тусли отли тўсатдан чиқиб келди. Саъидга:

— Ассаламу алайка, эй амир! — деди. У эса:

— Ва алайкассалом, эй муборак муршид. Сенинг келишинг бизга ҳар доим муборак бўлди. Қаерга йўл кўрсатган бўлсанг, ишимиз юришди, — деди.

Ола тусли отли:

— Эй амир! Ҳоконнинг ўғли билан жанг қилиш ниятинг борми? — деб сўради. Саъид:

— Жуда ҳам орзу қиялман, — деди. Ола тусли киши ҳам:

— Тўхтама! Тайёр бўл, чунки ер юзига сиғмас аскар билан Ҳоконнинг ўғли Ҳаржил келди. Лекин вақтни ўтказма, фурсат ҳозирдир, — деди.

Дарҳол Саъид аскарларга ишора берди. Аскарлар отга миндилар. Дарбанд оғзида Ҳоконнинг ўғли Ҳаржилни қарши олдилар. Икки аскар тўқнашди. Шундай жанглашдиларки, буни таърифлаб бўлмасди.

Илк ҳужумда Ҳазар аскарлари мусулмон аскарини суриб юборди. Бир тоғ этаксигача қочирдилар. Саъид бу ҳолни кўриб, бошини очди ва мусулмонларга:

— Ғайратингиз қаерда? Шу қадар кофирдан қочаяпсизларми?! — деб бақирди. Мусулмонлар қайта ғайратга келиб ҳужум қилдилар. Душман аскарларини тор-мор қилдилар. Улар қўлидаги 4.000 мусулмон асирни қутқардилар. Яна соғ-саломат Тожу Раван шаҳрига қайтдилар.

Ўша ола тусли киши яна чиқиб келди ва:

— Эй Саъид! — деди. — Нимага ўтирасан? Ҳоконнинг ўғли 100.000 киши билан етиб келди. Лекин ҳеч қачон кўрқма. Фурсат сенингдир, — деди ва ўзи йўқолиб кетди.

Саъид тўрт тарафга хабар юборди. Каттаю кичик, тайёр бўлган аскарларни отга миндирди. Бир пайтда 50.000 аскар тайёр қилди. Ҳокон дарёси бўйида Ҳаржилни қарши олди. Икки тараф аскарлари тўқнашди. Сафлар чизилди. Қаторлар тузилди. Саъид ибн Амр тоза араб отига миниб, аскарининг олдига чиқди.

Кофир аскарининг кўплигини кўрди. Дарҳол янидаги беғаларга:

— Ажаб, Ҳоконнинг ўғли Ҳаржил қаерда экан? — деди. Улар:

— Ана ўша нўқда устидан тикланган бош — Ҳоконнинг ўғли олдидадир, — дейишди.

Саъид:

— Ўша бош кимнинг боши? — деб сўради. Улар:

— Жарроҳ ибн Абдуллоҳнинг бошидир, — дейишди.

Саъид:

— Биз Аллоҳдан келдик ва унга қайтамиз, — деди ва Аллоҳ таолога паноҳ тилди. Кейин у ўзининг ихлосли бандалари ва батурлари билан ўша тарафга ҳужум қилди. Сафларни ёрди. Қаторларни парчалади.

Қачонки Ҳаржилга етиб келди, уни белидан ушлаб, отидан тушириб олди, ва боши билан ерга уриб уриб ташлади.

Ҳазар аскарлари бу ҳолни кўриб, отларидан тушиб кетдилар ва Ҳаржилнинг устларига чопдилар. Уни Саъид қўлидан қутқариб олдилар. Лекин, бу душман аскарлари Саъиддаги ўша ҳайбатни кўриб, кўрқдилар.

Ислом аскарлари ҳам бир тарафдан ҳужумга ўтишди. Душман аскарларини тоғдек силжитдилар. Дармодар қилиб ташладилар. Истаганча қирдилар.

Ҳазар аскарлари тор-мор бўлгач, мусулмонлар тўйинди. Жуда кўп неъмат билан яна Тожу Раван шаҳрига келдилар. Саъид ҳам ғанимат молларининг бешдан бир қисмини ажратиб, Ҳишом ибн Абдулмалик ҳузурига юборди.

Шундан кейин ғанимат молини мусулмонлар ўртасида бўлиб берди. 50.000 кишидан хар бирига 1750 флориндан насиба тўғри келди. Кейин ўша тор-мор бўлган душман аскарларининг изидан тушди. То Ширвон вилоятигача уларни суриб борди.

АРМАНИЁДА МАСЛАМА БИН АБДУЛМАЛИКНИНГ ВАЛИЙЛИГИ

Ривоят қилувчи дейди:

— Саид бин Амр Ҳазаз кофирларини мағлуб ва пароканда қилган вақтда Ширвон дарвозасида ўтирган эди. Ҳишомдан қандай хабар келар экан? — деб кутар эди. Бирдан мактуб келди. Унинг ичида бундай амр бор эди:

— Сен турган ўринни укаим Маслама бин Абдулмаликка бердим. У ерга боргач, қанча қалъа ва шаҳар олган бўлсанг, Масламага топшир, унга таслим эт ва сен ҳам менинг хузуримга кел.

Саид бин Амр ҳам:

— Амирулмуъмининнинг амрига итоат қилгучиман, — деди. Маслама келгунча ўтириб турди. Жангдан тийилди. Ва бир куни Маслама бин Абдулмалик етиб келди. Одам юборди, Саидни чақиртди. Унга:

— Эй Саид! — деди. — Мен сенга мактуб юбориб “Ҳазазлар билан жанг қилма” демадимми? Нега менинг амримга эътибор қилмадинг? Мусулмонларни бу қадар хатарли жойга олиб бординг? — деди.

Саид ҳам:

— Сенинг мактунинг келмасдан олдин Ҳақ таоло имконият берди. Ҳазаз аскарини мағлубиятга учратдим. Агар сенинг амринг жангдан олдин келганида эди, сен келгунча сабр қилурдим, — деди.

Маслама эса:

— Бекор гаплар айтяпсан. Сенинг мақсадинг: “Саид Жарший шу қадар иш қилди, бу қадар аскарни мағлуб этди”, — десинлар, демоқчи сан. Сенинг истагинг овоза ва шуҳратдир. Қилган ишинг Аллоҳ учун эмас, — деди.

Саид ҳам:

— Мен қилган ишим Ислоом иззати ва Ҳақ таоло розилиги учундир. Бунинг кейин фармон сизнинг, — деди. Саид бу жавобни бергандан кейин Маслама ғазаб қилди. Саидга ҳақорат қилиб, сўкиб-сўклади. Сўнг амр қилди, бошини мушлаттирди. Ва байроғини бошида йирттирдилар. Маслама яна амр берди, Саидни ушладилар. Берда қалъасида зиндонга ташладилар.

Бу хабар Ҳишом бин Абдулмаликнинг қулоғига етди. Маслама бундай қилганидан ғазабланди ва дарҳол мактуб ёзиб:

— Эшитдимки, Саид бин Амрга ҳақорат қилган экансан. Ва уни урган экансан. Байроғини ҳам бошида йиртган экансан. Саид каби кишига бундай муомала тўғрими? Билдимки, сен унга бу ишларни ҳасадингдан қилдинг. Унинг бу қадар шарафини кўролмадинг. Энди, уни зиндондан чиқаргин. Унга олий даражада икром ва иззат қилгин. Ҳатрини ол, уни тасалли бер. Таки сенинг айбингни кечирай ва қабул қилгайман. Агар “Йўқ, бўлмайди” десанг, мен ҳам сени золимлардан санайман, — деди.

Мактуб шу тарзда ёзилиб Масламага етиши билан у ҳам Саидга қилган ишларидан пушаймон бўлди. Уни дарҳол зиндондан чиқарди. Қимматбаҳо хилъатлар ва ҳисобсиз совғалар берди. Шундайки, Саиднинг қалби хушнуд бўлди. Кейин ўша минтақадан Саидга кўплаб қишлоқлар берди. Ҳанузгча улардан нишон қолган жойлар бордир.

Шундан кейин Маслама Ширвон юртларидаги Дунтаран қалъасига етди. Қалъа аҳли чиқиб жангга киришди. Охирида Маслама ўша халқни пароканда қилди. Улар яна қалъага кириб эшикни қаттиқ ёпиб олдилар. Бир неча кун буржларда жанг бўлди. Жанг охирида мағлубиятга учраб сулҳ сўрадилар. Маслама: “Бирортасини ҳам ўлдирмайман”, — деб қасам ичди. Улар ҳам шу қасамга кўра қалъани таслим этдилар. Қалъа ичида тўлиқ 1000

киши бор эди. Маслама қасамини адо қилиш учун битта кишини афв этди. 999 кишини ўлдиртди. Кейин қалъани буздирди, ер билан яксон қилди.

Кейин у ердан кўчди. Кичик Бобул Абвоб устига юриш қилди. Йўлда қанча шаҳар ва қалъа бўлса, баъзисини жанг билан, баъзисини сулҳ билан эгаллади.

Бобул Абвоб қалъаси ичида Ҳоқон томонидан чиқарилган минг нафар жасур одамлар бор эди. Маслама қалъага тегмоқчи бўлди, улар бир сўз демадилар. У ердан ўтди. Билинлер Қалъаси устига юриш қилди.

Бошқа тарафда Ҳоқонга хабар етди. У ҳам аскар тўплашга киришди. Кейин Маслама Дарбанд дарвозасига етди. У ердан ҳам кўчиб Семендер шаҳрига келди. У ерда Ҳоқон Масламага қарши турди. Жанг бўлди. Икки тарафдан кўп аскар ерга ётди. Жанг оралиғида Ҳазазликлардан бир киши Маслама ҳузурига келди. Мусулмон бўлди ва Масламага:

— Эй амир, Ҳоқон қаерда эканини билишни истайсанми? — деди. У ҳам:

— Ҳа, — деди. Ўша киши ҳам:

— Ана ўша баланд жойда, атлас ёпиндили гумбаз ичидадир. Аммо қанча бахадир киши бўлса, ҳаммаси ўша арабанинг атрофида, — деди.

Маслама ҳам Марвон бин Муҳаммадни чақирди. Унга:

— Ана ўша араба ичида турган киши Ҳоқондир. Унга нима қилмоқчи бўлсанг, қодирмисан? — деди. Марвон ҳам:

— Ҳа, — деди. Дарҳол лашкардан 1000 бахадир ёшни танлаб, бошидан оёғигача қуроллантирди. Биргаликда йўлга чиқдилар. Атлас ёпиндили гумбаз устига ҳужум қилдилар. Сафларни парчаладилар. Гумбазга етганларида кўп мусулмонлар ерга ётди. Шабиб ан-Нехравоний исмли бир киши гумбазга етиб борди ва уни қиличлади. Ҳоқон ўша гумбаздан чиқиб қочди. Мусулмонлар ҳар томондан ҳужум қилдилар. Ҳоқоннинг аскарини пароканда қилдилар. Саноксиз ғанимат олиб кетдилар.

Ҳоқон мағлуб этилганидан сўнг Маслама мусулмонларни олиб Бобул Абвоб қалъасига келди. У қалъада 1000 нафар аскар бор эди. Маслама уларни муҳосара қилди. Кўп кун у ерда қолди. Лекин ҳеч ғалаба қилолмади. У ердан қайтишни истади. Шу пайтда ўша қалъа қавмидан бир киши Маслама ҳузурига келди:

— Эй амир! — деди. Агар мен бу қалъани сенга олиб берсам, ўғлимни, қизимни ва молимни менга қайтарасанми? — деди. Маслама ҳам:

— Хўп бўлди. Албатта, — деди.

Шунда у киши:

— У ҳолда менга 1000 бош қўй ва мол бер, мен ҳам бу қалъани сизга олиб берай, — деди. Маслама ҳам амр қилди. У киши истагани берилди. Кейин у киши мусулмонлардан кўпчилик билан йўлга чиқдилар. Бир булоққа етиб келдилар. Бу булоқни Кубод ўғли Нуширевон олиб келган эди. Ва унинг сувини ер ости орқали қалъага чиқарган эди. Ўша киши мусулмонларга:

— Мана шу ерни қазинглар! — деди. Ерни қазидилар. Тез орада сувга етдилар. Кейин у киши:

— Энди ана ўша қўй ва молларни олиб келинглар. Шу сув устида сўйинглар, — деди. Мусулмонлар ҳам ҳайвонларни сўйдилар. Ўша қонларни сувга оқиздилар. Қон сув билан бирга қалъа ичига кириб ҳавзаларни тўлдирди. Кейин ўша сувни ҳам тўсдилар. Бошқа жойга бурдилар.

Қачонки эртаси куни бўлди, Ҳазазликлар ўз ҳавзаларини қонга тўлганини кўрдилар. Ўша сувда бир кеча ўтмасдан қуриди ва ундан фойдаланишдан маҳрум қолдилар. Чўлчанлик уларга қолди.

Бираздан кейин ўша киши яна Маслама ҳузурига келди:

— Эй амир! — деди. Энди сен бу жойдан кўч. Бу ердан бироз узоққа бор. Ана шу қалъа аҳли чўлчанликдан музаффар бўлдилар. Яқин орада бу ердан қочишади. Қалъа сенга қолади.

Маслама ҳам шу йўлга амал қилди. Қачонки тунда қоронғу тушди, Ҳазазликлар ўша қалъадан чиқиб қочдилар. Мусулмонлар келиб, ўша қалъага кирдилар. Қалъага мусулмонлар киргандан сўнг Маслама:

— Ҳавзалар поклансин! — деб амр қилди. Ҳавзалар тозаланди. Шаҳар тўрт қисмга бўлинди:

Бир қисми Димишқ қавмига,
Бир қисми Ҳумусликларга,
Бир қисми Шом аҳлига,
Бир қисми эса Ироқ Жазира аҳлига берилди.

Маслама шундан сўнг ўз қавмидан Фарид бин Сувайдни чақириб, унга Бобул Абвоб юртини берди ва ўрнига Марвон бин Муҳаммадни қолдирди. Ўзи Шомга Ҳишом бин Абдулмалик ҳузурига борди.

Ҳазазликлар Маслама Шомга кетганини эшитгач, чиқиб яна ўз жойларига қайтдилар. Марвон бу хабарни эшитиб, мусулмонларни тўплади. 40.000 дан кўпроқ одам йиғилди. Кейин уларни олдинга сурди. Бленжерга келди. У ердан ҳам кўчди. Ҳазазга келди. Яна ғанимат қилди. Кейин яна жойига қайтди. Бу ғазо қилинган вақтда қаттиқ қиш бўлган эди. У минтақада қиш жуда қаттиқ бўларди. Шунинг учун бу ғазога “Ғазаватут-Тийн” (лой-балчиқ ғазоти) деб ном беришди. Шунингдек, бу ғазода лойнинг кўплигидан отларнинг туяклари кесилиши учун Марвон амр қилди. Отларнинг думлари лойга ботиб, қискартирилиб кесилди.

Баҳор ойлари келгач, Ҳишом бин Абдулмалик Марвонни вазифасидан озод қилди. Уни Шомга чақирди. Ўрнига Саид бин Умар Жаршийни юборди. Саид бин Умар ҳам келиб Бобул Абвобда қарор қилди. Шундан кейин ҳеч дам олмади. Доим ғазолар қилди. Охирида кўзларига қоронғилик тушди. Ҳишом бин Абдулмалик эшигига одамлар юборди. Ҳолини хабар қилди. Ҳишом ҳам уни ўз ҳузурига чақирди. Ўрнига Марвонни юборди.

Марвон ҳам Шомдан 120.000 киши билан чиқди. Арманийга йўл олди. Кессал деб аталмиш жойда тугади. Кессалдан Бердагача 4 фарсах йўл бор эди. Ва Тифсега эса 20 фарсах масофа бор эди. У ерда бир муддат турди. Арманийя подшоҳлари унга итоат қилдилар. Кейин илгарилаб юриш қилди. У ердаги қалъаларни бирма-бир фатҳ қилди. Шундай қилиб, Арманийя шаҳарларининг барчасини эгаллади.

Шундан кейин Бобул Абвобда турган аскарга амрнома ёзди. Уларни ҳузурига чақирди. Кейин Бобу Алан деб аталган жойга етди. У ерларни ҳам эгаллади. Таки Семендерга етди. Бу Ҳазаз шаҳарларидан бири эди. Шу пайтда Бобул Абвобдан келган аскар ҳам етиб келди. Улар бошлиғи Усайид ас-Салами эди. Ўша вақтда Марвоннинг аскарлари 150.000 нафарга етган эди. У ҳам бу аскарни олиб Синд шаҳрига етди. Ҳазаз подшоҳи шу Синд шаҳрида турар эди. Буни эшитган Ҳокон унинг олдидан қочди. Кейин Марвон бутун Жибал минтақасини эгаллади. Ҳазазликлардан кўчди. Сақалибага етди. У ерларни ҳам ғанимат қилди ва халқини қирди.

1000 га яқин уйни вайрон қилди. Бориб Сақлаб суви устида тугади. Ва у ерга етганида Ҳокон Ҳазор Турхан номли бир кишига 4000 киши бериб, уни жангга юборди. Марвон ҳам бир пахлавонни танлаб чиқарди. Унга ҳам 4000 киши бериб, ўша келган тўрт минг кишига қарши юборди. Ўзи эса ордидан юриш қилди. У икки бўлинма аскар жангга киришдилар. Бир мунча вақт қаттиқ жанг қилишди. Охирида Жаноби Ҳақ мусулмонларга ёрдам қўлини узатди. Ҳазор Турханни ўлдирдилар. Қолган аскарини асир қилдилар. Ва саноксиз ғанимат ҳосил қилдилар.

Марвон кейин қайтиб, аввал тугаган жойига келди. Ўша ерда қолди.

Бу хабар Ҳоконга етгач, ғамга ботди. Қўлидан ҳеч иш келмаслигини кўриб, Марвонга одам юборди ва унга:

— Энди муродингга етибсан, бари айтгин, нима истасанг, уни амалга ошираман. Таки дилинг хуш бўлсин, — деди.

Марвон ҳам бир одам юбориб, унга:

— Мен сенинг мусулмон бўлишингни ёки сени ўлдиришимни истайман. Шунда подшоҳлигингни бошқа бир кишига бераман, — деди. У киши ҳам уч кунлик муҳлат сўради. Бу 3 кун ўтгач, Марвонга Ҳоқондан жавоб келар эди. Ўша элчи яна Ҳоқон ҳузурига борди.

— Ё Ҳоқон! Мен охириги жавобингизни олиш учун келдим, — деди. Ҳоқон эса:

— Сизнинг беғингиз бизга бир кишини юборсин, у менга Ислом шартларини ўргатсин, — деди.

Шундан кейин Марвон Эсад ўғлонларидан Нух ибн Соиб ва Абдуррахмон Ҳавламини унга юборди. Бу икки киши Ҳоқонга исломни тушунтирдилар. Шунда Ҳоқон:

— Агар менга шаробни ва хўроз гўштини ҳалол қилсангиз, Исломни қабул қиламан! — деди.

Ҳавлами:

— Мен шундай маслаҳатни тўғри деб биламанки, мусулмон бўлгунга қадар уларни ҳалол деб ҳисоблаймиз. Лекин мусулмон бўлгандан кейин:

— Ҳаромдир! — деймиз, — деди.

Эсад ўғли Нух ибн Соиб эса таржимонга шундай деди:

— Бу кишига айт: бизнинг динимизда Аллоҳ таоло ҳаром қилган нарсани ҳалол қилиш йўқдир ва ҳалол қилганини ҳам ҳаром қила олмаймиз. Ва унга айт: агар у мусулмон бўлмоқчи бўлса, у айтган икки нарса ҳам бизнинг динимизда ҳаромдир.

Шунинг устига Ҳоқон ҳам қабул қилди ва мусулмон бўлди. Марвон ҳам унинг шаҳрини яна унга берди ва ундан совғаларни олди. У ердан қайтди. Бобулабвобга келди. Ва халифа Ҳишомга Марв вилоятига юборилиши ҳақида мактуб йўллади. Кейин у ердан кетди. Кеш шаҳрига етиб келди. Кеш жуда мустаҳкам қурилган ҳисор эди. Кеш эшиги олдида бир ой туриб кутди. Лекин ҳеч қандай ғалабага эришмади.

Охирида амр қилди. Шом намози вақтида у ҳисор ортида нарвонлар ўрнаттирди. Бомдод вақтигача мусулмонлардан 4.000 киши ўша ҳисор тепасига чиқдилар. Тайёр турдилар. Кейин такбир айтдилар ва қалъа ичига юришдилар. Қалъа эшигини очдилар. Ўша ҳисорнинг мудофаа қувватини ўлдирдилар.

Марвон ҳам келди. Қалъа эшиги олдида ўтирди. Мудофаа аскарларининг ҳар бирини бўйнини урдирди. Аёлларини ва болаларини асир қилди ва мол-мулкларини бўлиб берди. Ва ўша ҳисорни асосларигача йиқиттирди.

Кешдан кейин Ҳисн-и Ами номли ҳисорга етиб келишди. У ерда ҳам кўп жанг бўлди. Охирида у ҳисорни ҳам олишди ва вайроналикка айлантиришди.

Бу хабарларни эшитган бошбоши Сермиз у ердан қочди. Янада мустаҳкамроқ ҳисор бор эди, бориб унга паноҳ топди. Марвон буни эшитгач, унинг ортидан борди, у ҳисор эшигига етиб борди, ўрнашиб олди ва:

— Токи бу ҳисорга кирмагунча бу ердан кўчмасликка қасам ичаман! — деди. Амр берди. У ҳисор ёнида бир бино қуришди. У ерда тўлиқ бир йил турди. Ҳисорни олишга ҳеч чора тополмади.

Охирида Марвон ўз кийимини ўзгартирди. Элтчи кийимига кирди. Ва гўё рост элчи каби бир мактуб ёзиб, шундай деди:

— Мен бу ҳисор ичига кирмагунча ва унинг ичини кўрмагунча қайтмасликка қасам ичдим. Мени ҳисор ичига киритинглар, токи қасамим адо бўлсин, кейин ҳисордан чиқиб кетаман.

Шу тарика у бу ёзувни кўлига олди. Элтчи кийимида у ҳисор эшигига етиб борди. Рухсат сўради. Ҳисордаги одамлар уни ичкари олиб, подшоҳлари ҳузурига олиб бордилар. У ҳам ёзган мактубини унга топширди. Подшоҳ олдида бир таржимон мактубни ўқиб берди. Маносини подшоҳга айтди. У эса:

— Уни олинг. Унга бу ҳисорни тўлиқ айлантиринг. Ҳеч ким бу ҳисор атрофидан ўта олмаслигини билсин, — деди.

Шундан кейин Марвонни олиб, қалъани тўлиқ айлантирдилар. Марвон ҳам ҳар тарафни кузатди ва бир жойни кўрдими, ўша ердан қалъага кириш осон эди.

Сўнг ўзини айлантирганларга:

— Менга нон беринглар, қорним очди, еяй, — деди. — Балки Марвон кўчиб кетса, мен унга ета олмасам, оч қоламан! — деди.

Унга бироз нон бердилар. Бир неча бўлак гўшт ҳам бердилар ва уни қалъадан чиқариб юбордилар.

Марвон ўз ўрнига қайтгач, Сермиз подшоҳига мактуб ёзди. Шундай деди:

— Ё Ибнул-Хабиса! Ана мен — Марвон ибн Муҳаммадман. Сен билиб қўй: сенга келган элчи — мен эдим. Мен сенга бир мактуб юборган эдим. Ва қасамим адо бўлди. Қалъангизни бошидан охиригача кўрдим. Ва бутун йўлларингизни кўрдим. У ҳисорни эгаллаб олишимни умид қиламан.

Бу мактубни ўқиб чиққан ҳисор подшоҳи Марвондан сулҳ сўради. Марвон эса қуйидаги шартлар билан сулҳни қабул қилди:

1. 500 қул,

2. 500 чўри,

3. Ҳар йили 10.000 динар бож тўлайди ва уларни Бобулабвоб шаҳрига юбориб туради.

Марвон ушбу шартлар билан қалъа подшоҳидан уларни олгач, қалъадан чиқди. Ҳисн ул-Хумрин — Қизилқалъа деб аталувчи ҳисорга юриш қилди. У ерда катта жанг бўлди. Мусулмонлардан кўп одам ҳалок бўлди.

Шундан кейин Марвон:

— Эй мусулмонлар! — деди. — Ким бу қалъага чиқса, унга 1000 динар бераман ва қалъада кўнгли тортган чўрини ҳам унга туҳфа қиламан! — деди. Тэннўҳийлардан бир киши:

— Эй амир! Мен чиқаман, — деди. Ва қалъа томон йўл олди. Ва бир найранг билан, қалъа аҳли ғофил пайтда, қалъа тепасига чиқди ва эшикни очди. Такбир айтди.

Қалъа аҳли бу овозларни эшитгач, кўркдилар. Паноҳ сўрадилар. Бу қалъани ташлаб чиқиб кетишди. Мол-мулклари ва уй аҳллари йўрида қолдиришди.

Шундан кейин Марвон ўша Тэннўҳийга 1000 динар берди ва унга:

— Энди қалбинг тортган чўридан бирини ол, — деди. Тэннўҳий ҳам жуда чиройли бир чўрининг қўлини тутди. Қалъадан пастга тушмоқчи бўлди. Чўри ҳам Тэннўҳийнинг қўлига ёпишди. Ўзини қалъадан пастга ташлади. Иккови ҳам йиқилиб парчаланиб кетдилар.

Марвон буни кўриб ғазабланди ва:

— Қалъада кимни топсангиз, бўйинини уринглар! — деб амр берди. Ва ўша қалъада ким топилди — бўйни урилди.

Шундан кейин Марвон ибн Муҳаммад у ердан турди. Қайси қалъага борган бўлса, ўша қалъани фатҳ қилди.

Бутун Хумрайн шаҳарлари ва подшоҳ Сермизнинг, Фоманинг, Синданинг ва бу жойларга туташ қалъаларнинг ҳаммасини фатҳ қилди. Ва у ердан қайтиб Бобулабвобга келди. Ва ўша қишда у ерда қишлади.

Қачонки баҳор келди, одам юбориб, бутун Доғистон подшоҳларини чақиртди. Ҳаммаси амрга бўйсуниб тўпландилар.

Увайс ибн Наснас — у ҳам подшоҳ эди — исён қилди, осий бўлди. Шундан кейин Марвон аскар юборди. Унга қарши борди. Симар водийси ўртасида кимни топди — қирди. Мол-мулкларини тала қилди. Ва у ерда бир йил турди.

Шундан кейин бир куни Увайс у ҳисорда ожиз қолди, чиқиб қочди. Марвон бу қочишдан беҳабар эди.

Охирида бу Увайс бир чўпоннинг олдига келди. Чўпон қўй боқиб юрар эди. Увайс ўз одамларига:

— Шу чўпоннинг қўйларини менга олиб беринглар, — деди. Улар ҳам Увайсга олиб беришди ва ўша чўпоннинг қийимларини унга кийгизишди. Ва чўпонни ўша жойдан ҳайдашди.

Увайснинг одамлари ҳам тарқалиб, ҳар бири бир ишга кетди. Кейин у чўпон уйига келди. Қўлига ўқ ва камон олди. Қўйларини ўғирлаган Увайсга яқинлашди. Бир дарахт олдида туриб, бир ўқ отди ва Увайсни ўлдирди. Кейин яна уйига кирди.

Отасига хабар берди. Отаси уйдан чиқиб, Мадинатул-Бобага келди ва беғларига бу ҳолни айтди. Ва Увайснинг бошини кесиб, ўғли билан бирга уни Марвонга олиб келди ва:

— Хушхабар, Увайснинг бошини сизга олиб келдим! — деди.

Марвон ҳайрат билан:

— Менимча, бу бош эгаси ҳали қалъа ичидадир, — деди. Дарҳол амр берди. Увайснинг бошини бир найзага қадаб, ҳисор қаршисига олиб бордилар. Кесик бошни кўрган қалъа аҳли паноҳ сўрадилар.

Марвон уларга паноҳ бериб, ўзи ҳам уларни ҳисорда қолдирди. Ва 10.000 мад нахил солиқни уларга юклатди. Буни ҳар йили Мадинатул-Бобага келтириб турадилар.

Кейин Марвон у ердан Озарбайжонга борди. Мўкан ва Кейлон аҳли билан урушди. Улардан саноксиз кишиларни ўлдирди. 10.000 дан ортиқ асир олиб келди. Мусулмонларга тарқатди.

Кейин Беданга келди. Шундай қилиб бутун Озарбайжон ва Арманистон диёрлари фатҳ этилди.

Ва бирон мухолиф одам қолмади. Ҳаммаси Марвонга бўйсундилар.

ХУРОСОНДА ЖАНДУБ БИН АБДУРРАҲМАННИНГ ВАЛИЙЛИГИ

Шу тарзда ривоят қилингандирки: Ироқ амири Холид бин Абдуллоҳ ал-Кушайрий эди. Ҳишом Холидга мактуб юбориб унга:

— Укаинг Асад бин Абдуллоҳ турклар билан жанг қилиш учун Хоразмга кетди ва Балх водисини босиб ўтди. Самарқандга етиб борди. Жангга кирди. Мағлуб бўлди. Кейин у ердан қайтди. Хоразмга келди.

Ўша йил ўтди. Кейинги йил яна Хоразмга борди. Яна мағлубиятга учради. Энг охирида, учинчи йилда яна у ерга борди. Яна ҳеч қандай ғалаба ва фатҳга эришмади. Ва мусулмонлардан кўп киши ҳалок бўлди. Йўқ бўлиб кетди.

Асад бин Абдуллоҳ лашкарнинг улуғларидан:

1. Наср бин Сайёр,
2. Абдурраҳим бин Нуъайм,
3. Сура бин Аби Баҳрид Дорий,
4. Ҳусайн бин Иброҳим,

5. Аммора бин Хузайм, каби зотларни ҳузурига чақиртирди. Уларнинг қўл-оёқларига темир солдирди ва укаси Холид ҳузурига юборди.

Ҳишом бин Абдулмалик бу хабарни эшитгач, жуда қаттиқ ғазабланди ва Асад бин Абдуллоҳни вазифасидан озод қилди. Унинг ўрнига Асрас бин Абдуллоҳ ас-Саламийни юборди.

Асрас Бухорога келди. У ерда турк аскардан 100.000 кишидан кўп аскар бор эди. Асрас улар билан жанг қилди. Мусулмонлардан 1000 кишидан кўп киши ҳалок бўлди. Уларнинг кўпчилиги Темим қабиласидан эди. Охирида турклар пароканда бўлдилар. Қочиб Самарқандга бордилар ва Асрас у ердан отланиб Балх шаҳрига келди.

Ҳишом бу хабарни эшитгач, Асрасни дарҳол вазифасидан озод қилди. Хоразмни Жандуб бин Абдуллоҳга топширди. У ҳам Хоразмга келгач, Балх водисини босиб ўтди.

Бу хабарни Ҳокон эшитиб, 180.000 киши билан Жандубга қарши чиқди. Икки лашкар қаттиқ жанг қилдилар. Шу орада Васил бин Умар турк аскарини ёриб ўтди. Ҳокон устига хужум қилди. Ҳоконга қилич уриб, уни жанг майдонидан қочишга мажбур қилди. Аскари пароканда бўлди. Мусулмонлар имкониятдан фойдаланиб, тожик аскарини қирдилар. Ва 3.000 тожикнинг бошини кесдилар.

Ҳишом бин Абдулмалик бу зафарни эшитди. Дили шод бўлди. Ироқда Холидга одам юборди. Амр қилди, Бенддаги беғлар озод қилиниб, Жандуб ҳузурига юборилсин.

Жандуб ҳам Сура бин Аби Баҳр ад-Дорийга байроқ ва алом бериб, 10.000 киши билан Самарқанд томон юборди. Аммора бин Хузаймни 10.000 киши билан Таҳористонга йўллади. Улар бориб, ўша томонларни фатҳ қилдилар. Ва саноқсиз моллар ва харажлар олиб, Жандуб ҳузурига келдилар.

Жандуб яна Сура бин Аби Баҳрни Самарқандга юборди. У ҳам Самарқандга боргач, бу хабар Ҳоконга етди. 50.000 аскар билан Сура устига юриш қилди.

Бу хабарни Жандуб эшитди. Наср ибн Сайёрга аскар бериб уни юбормоқчи бўлди. Кейин ўзи жангга боришни афзал кўрди. Ҳокон ҳам Жандуб келаётганини эшитгач, одам юбориб, дарбандларни мустаҳкам қилди. Йўлларни буздирди.

Жандуб эса бошқа жойдан йўл топиб, минг бир қийинчилик билан дарбандларни босиб ўтди ва Ҳокон билан тўқнашди. Ҳақ таоло Ислом аскарига имконият берди, қарши аскарларни пароканда қилдилар.

Ҳокон қочди. Бу жанг бўлган вақтда Жандуб ҳали Сура билан учрашмаган эди. Ҳокон ўз аскари Жандубнинг аскарига қарши тура олмаётганини кўриб, Самарқандга борди ва Сурани қўлга туширишга уриниб қолди.

Суранинг ҳузурида ҳам 20.000 аскар бор эди. Турклар билан тўқнашдилар. Кўп мусулмонлар шаҳид бўлди. Энг охирида, Суранинг аскарини турк аскари пароканда қилди.

Сура ўз тўдаси билан қолгач, қайта жангга кирди. Жанг Суранинг ҳалок бўлишигача давом этди.

ИРОҚҚА ЮСУФ ИБН АМР АС-САҚАФИЙНИНГ ВАЛИЙЛИГИ

Ривоят қилувчи дейдики:

Юсуф ибн Амр Ироққа келгач, Ҳира шаҳрига жойлашди. Язид ибн Хolidни Басра шаҳридан чақиртирди. Унинг қўлида топган барча мол-мулкни тортиб олди, сўнг уни ўлдирмоқчи бўлди. Язид эса:

— Кўп кишилар олдида молларим бор эди. Менга амон бер. Улардан олиб келай. Кейин агар хоҳласанг, ўшани қил, — деди.

Юсуф ундан:

— Молинг кимда? — деб сўради. Язид ибн Хolid жавоб берди:

1. Зайд ибн Али ибн Ҳусайнда,
2. Ва Муҳаммад ибн Амр ибн Али ибн Абу Толибда,
3. Ва Довуд ибн Али ибн Абдуллоҳ ибн Аббосда,
4. Ва Иброҳим ибн Саид ибн Абдурраҳмонда,
5. Ва Аюб ибн Салама ибн Абдуллоҳ ал-Маҳзумий ҳузурида, — деди.

Бу кишиларнинг номларини айтгач, уларнинг барчаси Шомда Ҳишом ҳузурида эдилар. Юсуф ҳам Ҳишомга мактуб ёзиб, бу ҳолатни маълум қилди. Халифа Ҳишом уларни чақиртириб, улардан бу моллар ҳақида сўради. Улар эса:

— Биз Язид ибн Хolidдан ҳеч нарса олмаганмиз, — дейишди.

Шомда Ҳишом уларга:

— Энди мен сизларни унинг олдида юборяпман. У билан юзма-юз учрашинглар ва шу гапни айтиб беринглар, — деди.

Сўнг Юсуфга ҳам мактуб ёзди ва:

— Бу кишиларни сенинг олдинга юбордим. Язид билан юзма-юз учраштир. Агар у нарсаларни тили билан тасдиқ қилсалар, яна менинг ҳузуримга юбор. Агар инкор қилсалар, Язидни гувоҳ қил. Агар гувоҳликда оғиз оғизга келса (яъни икки тараф бир-бирига тескари гап қилса), уларга қасам ичтир. Ҳеч нарса демагин, — деди.

Бу кишилар Юсуф ибн Амрнинг ҳузурига келдилар. Юсуф уларга эҳтиром ва икром кўрсатди. Жума куни жоме масжидда ўтирди. Уларни Язид ибн Хolid билан юзма-юз қилди. Текширув ўтказди. Язид ибн Хolid шундай деди:

— Менинг уларда ҳаққим йўқ эди. Мақсадим баҳона билан бир оз вақт ютиш эди, — деди.

Юсуф бу жавобга ғазабланди ва уни зиндонга ташлатди. Охирида азоб билан ўлдиртди. Юсуф у кишиларга яна эҳтиром ва икром кўрсатди. Зайд ибн Али ва Муҳаммад ибн Амр Куфада ўтирдилар. Қолганлари Мадинага кетдилар.

АБУ ТОЛИБ ЎҒЛИ АЛИНИНГ ЎҒЛИ ҲУСАЙИНИНГ ЎҒЛИ АЛИНИНГ ЎҒЛИ ЗАЙД (БУТЛАР) ВОҚЕАСИ

Зайд ибн Али Куфада ўтирганида, куфалик шиалар унинг ёнига келдилар, уни алдаб, халифалик даъвосига ундадилар. Шунинг устига унга:

– Биз сенинг дўстинга дўстмиз, душманинга душманмиз, дедилар. Унга байъат қилдилар. Кейин уни халифа қилиш учун олдида қилич кўргазмалари ўтказдилар.

Бу тадбирдан кейин бир тўла йил ўтди. Бу ишни Юсуф ибн Амрнинг одамлари у кишига хабар бердилар. У ҳам Зайдга хабар юборди ва:

– Куфада турмасин, чиқиб кетсин! – деди. Али ибн Зайд унга жавоб бериб:

– Мен касалман, бир неча кундан кейин чиқиб кетаман, – деди.

Юсуф ҳам бу илтимос устига неча кун овоз чиқармади. Сукунат сақлади. Кейин яна одам юбориб, қаттиқ сўзлар қилди ва таҳдидлар савурди:

– Албатта турмасин, кетсин, – деди.

Зайд бошқа чора йўқлигини кўргач:

– Мадинага етиб борсам, кетсам, – деб ўйлади. Юсуф ўз қавмидан бир одам юборди ва ўша кишига:

– Зайдни Азибга етказ, – деди. У киши ҳам бу буюрукни бажарди. Зайд ҳам Азибга етиб келганида Юсуфнинг одамлари ҳам қайтиб кетдилар. Куфаликлар ҳам Зайднинг ортидан Азибга келишиб, унга:

– Эй Аллоҳнинг Расулининг набираси! Бизни ташлаб қаерга кетяпсан? Сенинг Куфада юз минг қиличинг бор ва бутун халқ сенга тобеъдир. Ва сенга ёрдамчидирлар, – дедилар. Бу гапларни шунчалик кўп айтдиларки, Зайдни йўлидан буриб, яна Куфага олиб келдилар. Муҳаммад ибн Амр Зайдга деди:

– Аллоҳ ризосига, эй Аллоҳнинг Расулининг набираси! Сен бу халқнинг гапига итоат қилма. Мадинага бор, ўз қавмининг ҳузурига етиб бор. Чунки мен кўрқаманки, бу қавм сенга вафо қилмас. Сен биласан, Ҳазрати Ҳусайн ибн Алийга нима қилдилар, сенга ҳам ўша ишни қилишлари мумкин.

Лекин Зайд бу сўзларга кулоқ солмади. Яна Куфага келди. Наср ибн Ҳузайманинг уйига жойлашди. Кейинроқ шиалар Зайднинг ҳузурига келишиб, совғалар олиб келишди. Шу вақтда, Эзди қабиласидан Салтнинг қизи Ҳинд исмли гўзал аёл келиб, Зайдга совға олиб келди. Ҳазрати Ҳусайн ўғли Алий ўғли Зайд ўша аёл билан сўзлашганда, унинг ширинсўз ва тенгсиз аёл эканини кўрди.

Ундан:

– Сен кимсан? Ва кимнинг хотунисан? – деб сўради. Аёл:

– Мен Эзди қабиласиданман ва эрим йўқ, – деди. Зайд:

– Сен менга хотин бўлишни хоҳлармисан? – деб сўради. Аёл:

– Эй Аллоҳнинг Расулининг фарзанди, – деди. Агар мен бошқа бир эрга теккан бўлсам, сендан бошқа кимга тегардим?

Зайд:

– У ҳолда нега менга текмайсан, баҳонанг нима? – деб сўради. Аёл:

– Мен ўзимни қария деб биламан, ўзимни сенга муносиб деб билмайман. Лекин менинг бир қизим бор. Агар маъқул кўрсанг, уни сизга хотинликка берсам, – деди. Зайд ҳам рози бўлди:

– У ҳам сенга ўхшаган бўлса, мақбул, – деди. Аёл:

– Эй Аллоҳнинг Расулининг набираси, – деди. Ҳақ таоло унга шундай гўзал хулқ берганки, на менга ва на бошқа бировга бундай бермаган, – деди.

Шу сўз устига бир кун белгилашди. Ниҳоят, шиалар ўша қизни Зайдга никоҳлаб беришди ва шунингдан кейин Зайднинг ўша қиздан бир қизи бўлди. Бир неча йил умр кўрди. Кейин вафот этди.

Зайд бир жойда ўтириб қарор топтира олмасди. Юсуф ибн Амр тўхтаган жойни эшитиб қолмаслик учун жойини ўзгартириб юрарди. Баъзи кунларда Эздийлар ҳузурида бўларди. Баъзи кунларда эса шиалар ҳузурида бўларди. Ва халқ унга оқиб келишар, унга байъат қилар эдилар:

– Аллоҳнинг китоби ва Пайғамбар суннати устида!

Деб 15.000 киши байъат қилган эди. Лекин Юсуф ибн Амр бу хабардан беҳабар эди.

Шундан кейин Зайд Али чиқиш (хуруж) тайёрлигини бошлади. Ва бу хабар ошкора бўлди. Куфа халқидан Сулаймон Сурақа исмли бир киши Юсуф ибн Амрга бу қиссани айтди. Юсуф бу ҳолга қайғурди ва Ҳакам ибн ас-Салатга – Юсуф томонидан Куфада вали (амил) этиб тайинланган эди – хат ёзиб, бу ҳолни хабар қилди ва:

– Асло ғофил бўлма! – деди.

Ҳакам ибн ас-Салат ҳам ўз одамларини йўллади. Йўлларни қидиклатди. Бир куни йўл қидикловчилар Зайднинг ҳузуридан бир киши чиққанини кўрдилар. Уни чақириб, олдиларига олиб келишди. Ундан:

– Қаердан келяпсан? Ва қаерга кетяпсан? – деб сўрадилар. Ва ўша кишининг устини қидириб чиқдилар. Ҳеч нарса топа олишмади. Унинг қўлида бир асо бор эди. Асони унинг қўлидан олишди. Қарасалар! Асонинг бир жойида мум билан ёпилган жой бор экан. Асонинг ичи бўш экан ва у ерда бир мактуб бор экан. Мактуб чиқарилиб ўқилди. Унда шундай ёзилган эди:

– Эй мусулмонлар! Сизлар биласизларки, қай ҳолатдасизлар. Ва қандай балога дуч келгансизлар. Ораларингизда шунча турли фитналар бор. Ва ноҳақ қонлар тўкиляпти ва моллар олиняпти. Билингларики, мен сизларни Аллоҳнинг китоби ва Пайғамбар суннати устига чақиряпман. Бу золимларга қарши жиҳод қилиб, мазлумларнинг ҳаққини олайлик. Шундай қилиб сизларнинг итоат қилишингиз ва ҳаққа ёрдам беришингиз вожиб бўлади. Ва бу мактуб қўлингизга етганида вақт ўтказмай, менинг ҳузуримга келинглари. Ва Ҳақ таолонинг азобидан кўрқинглари. Негаки, аввалги қавмлар итоат қилмагани учун азобга учрадилар. Жазога лойиқ бўлдилар. Вассалом.

Ас-Салат ўғли Ҳакам ўша кишини ўша мактуб билан Юсуф ибн Амрнинг ҳузурига етказди. Юсуф ўша мактубни ўқиб, амр берди. Ўша кишининг бўйнини урдирди. Ва амил Ҳакам ибн ас-Салатга одам юборди. Унга:

– Зайд ибн Алини излаб топ! – деди. Куфага ҳам Аббос ибн Зайд исмли бир палвонни юборди. Зайдни ушлаш учун ўша кишини масъул қилди. Шу пайтда Зайдга байъат қилганлардан баъзилари унинг ҳузурига келишиб:

– Сен Абу Бакр ва Умар ҳақида нима дейсан? – деб сўрашди. Ҳазрати Хусайн ўғли Али ўғли Зайд эса:

– Аллоҳдан кўрқинглари. Улар ҳақида ёмон сўз айтманглари. Мен ҳам улар ҳақида ёмон сўз айта олмайман. Боболаримдан ҳам улар ҳақида ҳеч қачон яхшиликтан бошқа сўз эшитмаганман! – деди. Бу сўзлар ўша кишиларга ёқмади. Ва:

– Сенинг амакингнинг ўғли Жаъфар Содик, бу ишга сендан кўра лойиқроқдир, – деб Зайдни тарк этиб, Мадинага кетишди. Жаъфар Содикнинг ҳузурига боришди. Уни кўриб, салом беришди. Кейин...

– Эй Аллоҳнинг Расулининг фарзанди! – дедилар. Биз сенинг амакинг Хусайн ўғли Али ўғли Зайдга байъат қилгандик. Лекин ундан:

– Абу Бакр ва Умар ҳақида нима дейсан? – деб сўрадик. У бизга:

– Мен улар ҳақида яхшиликтан бошқа сўз айтмайман, – деди, дедилар. Жаъфар ҳам бу сўзларни эшитгач:

– Мен ҳам унга ўхшаб шундай дерман, – деди. Энди, эй мусулмонлар! Аллоҳдан кўрқинглар! Агар амакимнинг ўғлига байъат қилган бўлсангиз, вафо кўрсатинглар. Зеро, у бу ишга мендан лойикроқдир, – деди. Жаъфар Содиқнинг ҳузурига келганлар қайтиб Куфага бордилар. Ва Зайд ибн Али ибн Ҳусайндан узр сўрадилар ва яна байъат қилмоқчи бўлдилар. Зайд эса:

– Сизлар билан байъат тамом бўлган. Яна байъат керак эмас, – деди. Шундан сўнг, байъат қилган қавм билан кун белгилашиб, сафар ойининг биринчи чоршанба кечаси тўпланиб ҳуруж қилишга қарор қилдилар. Лекин бу хабар Юсуф ибн Амрга етказилди. У ҳам дарҳол амил Ҳакамга одам юборди:

– Язид ибн Алининг ишини битиринглар, – деб амр берди. Ҳакам ҳам Куфа масжидига курашчилари тўплаб, уларни жангга тайёрлади. Ниҳоят, чоршанба кечаси етиб келди. Зайд ибн Али Муовия ибн Исҳоқнинг уйдан чиқди. Тонг отганда Зайднинг икки юзга яқин одамлари тўпланди. Зайд шу қадар кам одамни кўриб:

– Субҳаналлоҳ! – деди. Мен байъат қилганлардан 15.000 кишини дафтарга ёзгандим. Энди шунчаки одам келдими? – деди.

Келган халқ:

– Эй Аллоҳнинг Расулининг фарзанди! Юсуф Куфа халқини олиб, масжидга қамаган, эшигини ёптирган, ҳеч кимни ташқарига чиқармаяпти, – дедилар. Язид:

– Масжид қанча одамни сиғдиради, маълум. Қолганлари қаерда?

Бир гуруҳ жамоа байъатни бузиб, узр келтирган эдилар. Эртаси куни, Юсуф ибн Амр ҳам бу ишдан хабардор бўлди. Аскар чақиртди. Куфа устидаги тепаликка чиқди, у ерда турди. Аскарига:

– Зайднинг одамлари билан жанг қилингллар! – деб амр берди. Икки аскар бир-бирига қарши туриб жанг бошлади. Бу жанг бир соатча давом этди. Шу орада Куфада аскар боши бўлган Абдулазиз ўғли Амр ўз одамлари билан Зайдга ҳужум қилди. Зайдни қиличлашни истади. Зайднинг аскаридан Наср ибн Ҳузайма унга қарши юрди ва Амр ибн Абдулазизни бир зарбада ўлдирди, унинг қавмини қиличдан ўтказди. Язид ибн Али ҳам Саййадлар мажлисига юриш қилди. Шомликлардан 700 дан ортиқ киши бор эди. Улар тарқатилди. Кейин илгарилаб, Кинасага борди. У ерда кўп аскар борлигини кўрди – ҳаммаси қуроллари билан тайёр туришарди. Ўша пайт ҳужумга ўтиб, уларнинг устидан юриб борди, уларни бир-бирига уриб парчалади.

Сўнг Юсуф ибн Амр тўхтамай, Зайднинг устидан палвонлар юборишни давом эттирарди. Зайд ҳам ўша 300 киши билан у ҳужумчиларни парчалади, тарқатди, ортга қайтарди ва уларга бақириб:

– Эй қавм! – деди. Мен билан байъат қилгандингиз. Ҳаққа ёрдам беринглар! – дерди. Сўнг:

– Эй Куфа халқи! – деб осмонни ларзага келтирарди:

Ҳақ келди, ботил йўқ бўлди!

Лекин аввал унга байъат қилганлар **Ҳақ келди, ботил йўқ бўлди!** деб ғазони эшитсалар ҳам уйларида ташқари чиқмасдилар. Икки аскар тўхтамай жанг қилардилар.

Юсуф ибн Амр ҳам бақириб:

– Кимки бош олиб келса ёки тутқун олиб келса, 1000 дирҳам пул бераман! – деди.

Ўша пайт Шомликлар жангга рағбатландилар. Бошлар олиб келишди, пуллар олишди. Ҳатто бир тутқун олиб келсалар, Юсуф ибн Амр унга муҳлат бермас, бошини кеттиртирарди. Ўша тутқунни олиб келганга 1000 дирҳам пул бериларди. Зайд ибн Али шунча жанг қилган бўлса-да, ярасига ҳеч ким ёрдамга келмади. Зайд бу ҳолни кўриб, Наср ибн Ҳузайма:

– Эй Аллоҳнинг Расулининг фарзанди, – деди. Мен ўзимни сенга фидо этаман. Энди жон билан қилич уйнатай, балки масжид эшигига етиб борурман, ўша қавмни масжиддан ташқари чиқараман. Балки уларгина бизга ёрдам этарлар, – деди. Кейин Зайд ибн Али ҳужум қилди. Аста-секин масжид эшигига етди. Шомликлар масжид эшигидан ҳайдалди. Зайд масжид эшигига етиб, шундай нидо қилди:

– Эй Куфа қавми! бизга қандай мусибат етдики, ташқари чиқиб ғазо қилмаяпсизлар ва ноҳақ йўлдан кутулиб тўғри йўлга ҳидоят топмаяпсизлар! – деди. Куфаликлар бунни эшитиб, дарҳол масжид эшигини синдириб, ташқари чиқишни хоҳладилар. Шомликлар ўша пайт масжид томига чиқиб, ўқ яғдиришни бошладилар. Ва ўша масжид эшигида қаттиқ жанг бўлди. Наср ибн Ҳузайма ўлдирилди. Кейин Муовия ибн Исҳақ ўлдирилди. Кейин Зиёд ибн Абдуллоҳ ҳам ўлдирилди. Ва шу учовининг бошлари уриб, Юсуфнинг ҳузурига олиб борилди.

Зайд ибн Али ўз яқинлари билан ғайрат кўрсатиб ҳужум қилди ва Шомликларни бироз орқага қайтарди. Ўша пайт Зайднинг одамларидан 70 киши шаҳид бўлган эди. Қолганларининг ҳаммаси яраланган эди. Шундан кейин Шомликларнинг барчаси ҳужум қилдилар, қўлларини ўқ ва камонга узатдилар ва Зайднинг устидан ўқ ёғдирдилар. Ҳаммаси Зайдни нишон қилиб, ўқлар билан Зайдни ўқлашни хоҳлар эдилар. Ниҳоят, тақдирдан ва тўсатдан келган бир ўқ Зайднинг пешонасига тегди. Башарасининг бир тарафидан кириб, бошқа тарафидан чиқиб кетди. Зайд ўша пайт отидан йиқилди. Яқинлари уни ушлаб олдилар ва ҳеч ким билмасин деб, шиалардан бир кишининг уйига олиб кетдилар. Ва Зайднинг ўғли Яҳё ҳам қочиб бир кишининг уйига кирди. Ва қолган яранг ҳаммаси бир уйга кириб яширинди. Кейин Зайднинг ҳузурига бориб, уни ўрашди, ярасини кўриш учун табиб чақирилди. Ўша ўқ Зайднинг бошидан суғурилганда у бир бор бақирди ва:

– Оҳ! – деб Ҳақнинг раҳматига кетди ва охиратга ташриф этди. Аллоҳ таоло унга раҳмат қилсин. Дарҳол ўша жойда, ортидаги кийимлари билан ўша кеча кўмилди ва қабри қаерда эканини ҳеч бир киши билмади.

Ниҳоят, Юсуф ибн Амр Зайд ибн Алининг ўлдирилганини эшитди. Кейин, Зайднинг бир қўлини топдилар. Ўша қўлни кийновга солдилар. Ўша қўл Зайднинг қабрини кўрсатди. Юсуф ибн Амр амр берди, Зайдни қабридан чиқардилар ва бошини кесдилар. Танасини бир дарахтга осдилар ва бошини бир нечта бош билан бирга Ҳишом ибн Абдулмаликка юбордилар.

Юсуф ибн Амр кейин Куфа масжидига келди ва минбарга чиқди. Амирулмўъминин Ҳазрати Али ҳақида бўлмас сўзлар айтди. Ва ўзини мактарди. Ҳатто куфалик халқни ҳам сўқди, ҳақорат қилди ва:

– Мана сизларга нима қиламан. Кўрасизлар, – деди. Қўрқитишлар қилди. Кейин минбардан тушди, амр қилди, ушланган тутқунларни олиб келишди ва бўйинларини урдирди. Кейин уларнинг жасадларини ёқтирди. Зайд ибн Али тарафдорларидан ким бор бўлса, Куфада кимни топдилар, ўлдирдилар. Юсуф ибн Амр кейин Ҳишом ибн Абдулмаликка хат ёзиб, Куфани вайрон қилишга рағбатлантирди. Ҳишом эса берган жавобида:

– Иш сен айтганингнинг аксидир. Зеро, улар менга итоатлидирлар. Агар осий бўлган бўлсалар, Зайд ибн Алига ёрдам этардилар. Ва агар ёрдам қилсаларди, сен енголмас эдинг. Лекин менинг мактубим сенга етганда, уларни икром қилгин, сила бергин, ва маошларини бергин, – деди.

Юсуф ибн Амр бу мактубни ўқиб, унга мувофиқ иш қилди. Зайд ибн Алининг ўлдирилганини эшитгач, Ҳазрати Жаъфар Содиқ фиғон кўтариб йиғлади ва ушбу оятни ўқиди:

«Мўминлардан Аллоҳга берган аҳдига содиқлар бор. Бас, улардан баъзиси ўз назрини адо этди (яъни шаҳид бўлди), ва улардан баъзиси кутиб турибди. Улар ўз (содиқлик)ларини ҳеч ўзгартирмадилар».

(Ахзоб сураси, 23-оят)

Мусо ибн Ҳабиб ривоят қилган:

– Солиха аёллардан бирортаси шундай деди: Зайд ибн Али шаҳид бўлганидан кейин, уни тушимизда кўрдик. Осмондан чиройли-чирайли либосли, севимли суратли аёллар тушарди. Келиб Зайдни ўрталарга олишарди. Қўлларини юзларига урдилар. Ва йиғлаб,

нола қилардилар. Шу қадарки, бизнинг хотинларимиз ҳам мотам тутарди. Ва ўша аёллар орасида бир аёл яшил кийим кийган ҳолда турди, сўзга кириб:

– Эй Зайд, сени дарахтга осишди. Ва муборак танангни яланғоч қолдиришди. Албатта, улар қиёмат куни сени отангнинг шафоатидан умидларини узганлардир, – деди.

Бу тушни кўрган киши айтдики:

– Мен ўша аёллардан бирига:

– Бу сўзни айтган аёл ким? – деб сўрадим. Менга:

– У Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг қизи Ҳазрати Фотиматуз-Заҳро (розияллоҳу анҳо) эди, – деди.

ЗАЙД ЎҒЛИ ЯХЁНИНГ ХУРОСОН ЎЛКАСИГА ҚОЧИШИ

Ровий айтадики:

– Вақти келиб Зайд ибн Алининг бошига бу ҳол келганида, ўғли Яхё Куфадан қочди. Бобоси Ҳазрати Ҳусайн (розияллоҳу анҳо)нинг мақбарасига йўл олди. У ердан ҳам Мадаинга борди. Мадаинда Юсуф ибн Амр тарафдори бўлган бир вали бор эди. Унга Бахтарий Инний Маҳил ал-Муҳорибий дер эдилар. Унга Юсуфдан хат келди ва унда шундай дейилган эди:

– Эшитдимки, Зайднинг ўғли Яхё ўша тарафга бориб етибди. Уни изла, текшир. Агар уни топсанг, ушлаб менинг хузуримга юбор.

Мадаин вали Бахтарий бу сўзни эшитгач, Яхёни топди ва унга 10.000 дирҳам харажат пули берди ҳамда:

– Асла бу шаҳарда турма, кет. Чунки Юсуф ибн Амр сени мендан сўради, – деди.

Яхё ҳам дарҳол Мадаиндан чиқиб кетди. Қўмуш шаҳрига келди, у ердан Серҳас шаҳрига ўтди. Ундан сўнг Марвга етди. У ердан Хоразмга (Хоразм деб ўқилган бўлиши мумкин, аммо матнда Хуросон дейилган) борди. Хуросоннинг амири Наср ибн Сайёр эди. Юсуф ибн Амрдан унга бир мактуб етиб келди. Мактубда шундай дейилган эди:

– Али авлодидан шундай сифатда бир киши борки, ўрта бўйли, очиқ юзли ва пешонасида қора чизик бор. Исми Яхё бўлиб, эшитдимки, Хуросонга борибди. Уни суриштиргин. Агар бу сифатдаги кишини топсанг, ушлаб менга юборгин, – дебди.

Наср ибн Сайёр ҳам халқни тўплади. Суриштирди. Унга:

– Бу сифатдаги киши Абу Ҳафсанинг саройида, – дедилар. Наср ибн Сайёр ҳам Исмат ибн Абдуллоҳни юборди ва:

– Абу Ҳафсанинг саройини текшир, ўша кишини ушла, – деди. У ҳам Абу Ҳафсанинг саройига боргач, саройни ўраб олди. Сарой ичида кўп кишилар бор эди. Улар бирма-бир чиқиб, олдидан ўтишарди. Уларнинг юзларига қарарди. Лекин айтилган сифатдаги киши чиқмади. Ниҳоят ғазабланиб:

– Тез бошқа ким бор бўлса, чиқсин! – деди. Шунда Зайд ўғли Яхё кўриқчилар ичида орқасида юк, бошида латта калла-пўш, елкасида палан бўлган ҳолда чиқиб келди. Бир қарашда Исмат ибн Абдуллоҳ уни таниди. Қўлидаги чўп билан паланга урди ва:

– Эй палан соҳиб! – деди, – икром қил, шаҳардан чиқ. Акс ҳолда сени қўлга оладилар, – деди.

Яхё ҳам шу тарзда бу ердан ҳам қочди. Кергон вилоятига етди, шаҳар ичига кирмоқчи бўлди. Кергонликлардан бир киши уни кўриб, таний кетди. Унга:

– Эй киши! – деди. Менимча сен Зайд ўғли Яхёсандирсан.

Яхё:

– Қайдан билдинг? – деди. Ўша киши:

– Шундан билдимки, Марвдан хат келди. Сенинг сифатларингни хабар берди, – деди.

Яхё ҳам у ердан орқага қайтди. Балх шаҳрига борди. Шиалардан Юнус ибн Муслим исмли бир кишининг уйида тунашди. Ва Балхнинг амири Осим ибн Муаққал эди. У Наср ибн Сайёрнинг амакиси ўғли эди. Унга ҳам Юсуф ибн Амрдан хат келган эди. Балх шаҳрини у жой-жой ва бирма-бир текширган эди. Ниҳоят:

– Юнус ибн Муслимнинг уйида, – деб хабар беришди. Ростдан ҳам Яхёни унинг уйида топиб, ушлаб олиб кетишди. Ўнг қўлини бўйнига занжир билан боғлаб, Марв шаҳрига Наср ибн Сайёрнинг ҳузурига юборишди. Наср уни зиндонга ташлади. Ва Юсуф ибн Амр хат ёзди. Хатни юборди. Юсуф эса Ҳишомга хабар берди. Ҳишом бу пайтда ўлим тўшагида эди. Жавоб беришга ҳоли йўқ эди. Орадан бир-икки кун ўтгач, Ҳишом вафот этди. Бу ҳижрий 125-йил, Рабиул аввал ойининг 6-куни эди. Ҳишомнинг халифалик муддати 19 йил ва 8 ой бўлган эди. Ҳишом вафот этганида 61 ёшда эди. Рисофа деб аталган жойда вафот этди. Ундан кейин халифалик Валий ибн Язид ибн Абдулмаликка ўтди.

АБДУЛМАЛИК ЎҒЛИ ЯЗИД ЎҒЛИ ВАЛИДНИНГ ХАЛИФАЛИГИ

Ровий айтадики:

– Вақти келиб Ҳишом вафот этгач, халифалик Абдулмалик ўғли Язид ўғли Валидга етди. У Марвон ибн Муҳаммадни Арманистонда ва Озарбайжонда қарор қилди. Юсуф ибн Амрни Басрада ва Наср ибн Сайёрни Хорасонда қолдирди. Кейин Наср ибн Сайёрга хат юбориб шундай деди:

– Яхё ибн Зайдни зиндондан чиқар. Унга гўзал кийимлар, кафтанлар бериб қўйиб юбор. Қалби қайси жойда турмоқни хоҳласа, ўша ерда турсин.

Наср ибн Сайёр ҳам Яхё ибн Зайдни зиндондан чиқарди. Унга қимматли кафтанлар берди ва 10.000 дирҳам пул бериб, турган шаҳридан чиқариб юборди. Яхё ҳам ўз жамоасидан 100 киши билан шаҳардан чиқиб, Нишопурга борди.

Нишопурнинг амири Умар ибн Зурара эди. Яхёнинг келаётганини эшитиб, уни қочиб кетади деб ўйлади. Ва Яхёни 20.000 киши билан қарши олди. Уни ушлашни истади. Яхё:

– Мен қочиб кетмаяпман. Мен рухсат билан кетаман. Ихром қилгин, орамизнинг уришини янгилама. Менга йўл бер, ўтиб кетай, – деди. Амр рози бўлмади. Яхёни мажбуран ушламоқчи бўлди. Яхё ҳам:

– Агар бундай қилмоқчи бўлсанг, мен бу ерда қарор топиб ўтирай. Сен Наср ибн Сайёрга бу ҳолни билдир. Агар у мени ушлашга амр берса, мен сенга итоат қилурман, сен ҳам мени ушларсан, – деди.

Амр ибн Зурара бу гапга ҳам рози бўлмади. Бу иш Яхёнинг зорлигига тегди. Нима деса ҳам фойдаси бўлмади. Ниҳоят жангга қарор қилди ва жанг бошланди. Яхёга бир неча ўқ отилди ва бир-икки одамани уриб шаҳид этдилар. Жанг охирида Яхё ғалаба қилиб, зафар топди. Амр ибн Зураранинг устидан от сурди. Унга етиб, бошига бир қилич урди. Ўша бошни иккига ажратди. Амр ўлгач, аскарлари ҳам тарқалиб кетди. Қочишди. Яхё ҳам шаҳарга кириб ўтирди. Яқинларига:

– Ишни катта қилиб юбордик. Энди бизга Ироққа бориш мумкин эмас. Биз учун жой Хорасондир, – деди. У ердан қайтиб, яна Хорасонга борди. Кирмонга етиб келганда Наср ибн Сайёр бу хабарни эшитди. 10.000 киши билан Эшлам ибн Ахсарни унга юборди. Ахсар ҳам Яхёни қарши олди. Йўлини тўсди. Яхёнинг 700 аскарлари бор эди. Ўша етти юз киши 10.000 киши билан жанглашдилар. Ниҳоят Яхёнинг аскарларидан 650 киши ўлдирилди. Фақат 50 кишиси қолди. Яхё уларга:

– Биз бу ердан қутула олмаймиз. Сизлар ҳалок бўлманглар. Менинг ўзимни бу ерда қолдиринглар, кетинглар, – деди. Яхёнинг одамлари:

– Эй Аллоҳнинг Расулининг фарзанди! Биз сенгина ташлаб кетмоғимиз тўғрими? Ҳаммамиз ўлмасак, сени душманга бермаймиз, – дедилар. Шу пайт пешин намози вақти келган эди. Яхё бакириб:

– Эй қавм! – деди. Намоз вақти келди. Бир оз муҳлат беринглар. Намозни ўқийлик.

Шундан сўнг икки тараф ҳам намозни ўқийди, намоздан кейин яна жанг бошланди. Шундай жанг бўлдики, ўша 50 йигит жонларини фидо қилдилар. Яхё ёлғиз қолди. Кейин Яхёни ҳам ўқ билан урдилар. У отидан ерга йиқилди. Суфра ибн Аввам ҳам отидан тушди.

Яҳёнинг бошини кесди. Эшлам ибн Ахсар ўша бошни Наср ибн Сайёرنинг ҳузурига олиб борди. Наср ҳам уни қайтарди. У эса:

– Яҳёнинг жасадини дорга осинглар, – деб амр берди ва ўша жасад Керганда дорга осилди. Абу Муслим чиқиб келгунча ўша дорда осикча қолди. У келиб дарахтдан туширтириб олди, тупрокқа кўмдирди.

Бир ривоятга кўра, Наср ибн Сайёр буни Юсуф ибн Амрга хабар қилди. У эса Валидга хабар берди. Валид ҳам:

– Унинг жасадини дордан туширинглар, ёкиб кул қилинглари. Кулини шамолга совуринглар, – деб амр юборди. Дарҳол ўша амрига мувофиқ иш қилинди.

ХАЛИФА ВАЛИДНИНГ ЎЛДИРИЛИШИ ВА ЎҒЛИ ЯЗИДНИНГ ХАЛИФА БЎЛИШИ, СЎНГРА УКАСИ ИБРОҲИМНИНГ ХАЛИФАЛИГИ

Али (розияллоҳу анҳу) авлодидан Яҳё шу тарзда шаҳид этилганидан сўнг, шунинг сабабидан Шом ўлкасида ихтилофлар пайдо бўлди. Баъзи кишилар Валидга қарши чиқиб, Валидни ўлдирдилар.

Валиднинг халифалиги бир йил, икки ой ва йигирма бир кун давом этди. Бу воқеа ҳижратнинг 127-йилида содир бўлган эди. Жамодиул аввал ойининг 21-кунида халифалик Язид ибн Валидга ўтди. Ва бу Язиднинг лақаби «Накис» эди. Валид вафот этганида 43 ёшда эди. Ўғли Язид эса 6 ой ва 2 кун халифа бўлди. Димашқда вафот этди. Халифа бўлган пайтда 42 ёшда эди. Шунингдан кейин унинг укаси Валид ўғли Иброҳим тахтга чиқди. Лекин у фақат 2 ойча халифа бўлди. Чунки Марвон ибн Муҳаммад ибн Марвон ибн Ҳакам бу Иброҳим халифа бўлганини эшитгач, ўз яқинларидан Осим ибн Язид ибн Абдуллоҳ ал-Ҳилалийни Арманистонда ва Озарбайжонда вали қилиб қолдириб, аскар билан йўлга чиқди. Шом йўлини тутди. Вақти келиб Ҳумус шаҳрига яқинлашгач, Ҳумус қавми унга қарши турди ва у билан жангга киришдилар. Ниҳоят ожиз қолиб, Марвон билан сулҳ қилишди. Ва унга байъат қилдилар. Марвон кейин Шом устига юриш қилди.

Сулеймон ибн Ҳишом ибн Абдулмалик Шом халқидан кўп аскар билан унга қарши юриш қилди. Жанг бошланганида, Сулеймон мағлуб бўлди ва Марвон Димашқ дарвозасига етиб келди. Иброҳим ибн Валид, халқнинг кўпчилиги Марвон томонига мойил эканини кўриб, ўзини халифаликдан озод қилди, Марвонга байъат этди ва халифаликни унга топширди. Бу Марвонга «Марвон ал-Химор» (эшак Марвон) дер эдилар.

Марвон халифа бўлгач, Холид ибн Язидни ва Абдулазиз ибн Ҳажжажни ҳузурига чақиртириб ўлдиртди. Ва дорга осдирди. Кирган куни жума куни эди. Масжидга борди. Жума намозини ўқиди. У ердан чиқиб Дайр-и Айюбга келди. Халқ у ерда йиғилди, унга байъат қилди.

Бу иш ҳижратнинг 128-йили, сафар ойининг 14-куни содир бўлган эди.

МАРВОН ИБН МУҲАММАДНИНГ ХАЛИФАЛИГИ

Марвон халифа бўлганида Ҳор ибн Сайёрга одам юборди ва уни яна Ҳорасон валифо (валий) этиб тайин қилди. Шу вақтда Арманистон ва Озарбайжонда хорижийлар бош кўтаришди. Уларнинг чиқишлари (хуружи) шундан келиб чиққан эдики, Билкондо Мисофир ибн Касир исмли бир киши хорижийлар мазҳабида эди. Ва у киши бу мазҳабни Даҳҳоқ ал-Ҳазразий исмли бир кишидан ўрганган эди. Бу Мисофир ибн Касир ўзига бир гуруҳ хорижийлардан тобе қилдириб, чиқиб Ардабилга келган эди. Ардабилда ҳам бир гуруҳ хорижийлар бор эди. Улар билан иттифоқ қилдилар. Кейин бу иттифоқ билан чиқиб Жувонга келдилар. У ерда ҳам бир қисм хорижийлар бор эди. Улар ҳам келиб қўшилишди. Шундай қилиб жуда кўп хорижийлар йиғилди. Кейин бу хабар Осим ибн Язид ал-Ҳилалийга етиб борди. У вақтда у Билкон шаҳрида туриб эди. Хорижийлар

мазҳабида бўлган халқни қўлга олиб, Билкон зиндонига ташлади. Улардан бири Эбон ибн Мансур ва бошқаси Қутайба ибн Сидқа деб аталган.

Бу хабар хорижийлар бошлиғи Мисофир ибн Касирга етиб келди. Дарҳол ўша кун турган Сертан шаҳридан чиқди. Ёнида бир гуруҳ аскар бор эди. Тўхтамай юриб, кечаси Билгага етди. Сувлар устига нарвон уриб, ҳисорга чиқишди. Аввало Сулаймон ал-Байғони хисорга чиқди. Қўриқчини ушлаб бошини олди. Кейин шаҳар ичкарасига кирилди. Ўша куни Билганинг беги Осим ибн Язид эди. У Бердада эди. Шу сабабли хорижийлар шаҳарни бўш топди. Дарҳол эгаллашди. Кейин зиндонига бордилар, зиндон эшигини очишди ва Қутайба ибн Сидқа ҳамда Эбон ибн Мансурни зиндондон чиқардилар.

Хорижийлар бу Билгада ҳам чиқиш қилдилар, тўрт томондан аскар йиғишди, саноксиз одам йиғилди. Мисофир ибн Касир уларни ҳам олиб, яна Вертанга қайтди. Осим ибн Язид бу хабарни эшитиб, Бердадан ташқарида бир жойда қўшин тўплаб турди. Озарбайжон ва Арманистонда жарчиларни бақиртириб, қанча аскар бўлса, ўз ҳузурига йиғди. Бу пайт Бердадан келган бир киши бор эди, у ҳам хорижийлардан эди. Уни Мисофир ибн Касирнинг ҳузурига олиб боришди.

Мисофир унга: – Қаердан келяпсан? – деб сўради. У эса: – Басрадан келяпман, – деди. – Осимдан хабардорсанми? Ўзи қаердадир? – Ҳа, хабарим бор. Сусер дарёси соҳилида. Аскар тўплаб ўтирибди. – Сен шундай йўлни билурсанмики, биз тунда уларнинг устидан етиб борамиз? – Ҳа, биламан.

Бу суҳбатдан кейин Мисофир ибн Касир ўша кишига кафтан берди, қалбини шод қилди ва уни олдига олди. Тунги пайтда юриш қилиб йўлга чиқдилар. Тонг отганида Осимнинг аскарлари устидан етиб бордилар. Осимнинг аскарлари кўрингач, такбир айтдилар ва қўлларини қиличга узатдилар. Икки тараф жангга киришди ва бир-бирларини ўлдирдилар. Жанг охирида хорижийлар ғалаба қилиб, Осимни бир неча саркардалари билан бирга ўлдирдилар. Қолганлари эса Осимнинг ўғли Зефра билан қочиб кетдилар. Бу ғалабадан кейин Мисофир ибн Касир Осимнинг мол-мулки ва ҳайвонларини олиб, яна Билгага қайтди.

Марвон бу хабарни эшитгач, жуда ғамга ботди ва Шом қавмидан Абдулмалик ибн Муслим ал-Уқайлий исмли бир кишини ҳузурига чақирди. Унга:

– Сени хорижийлар билан жанг қилиш учун юборяпман, – деди ва кўп аскар бериб, Арманистонга юборди.

Абдулмалик ўша аскар билан Шомдан чиқди. Марданга борди ва Осимнинг ўғли Зефранинг ҳузурига етди. «Жасур-ил-ҳижара» деб аталган жойга етдилар ва ўша жойни қўшин учун қароргоҳ қилдилар. Бу жой тош кўприк эди. Вақти келиб Абдулмалик келганини эшитишди. Хорижийлар аскари шавқ билан тўлди.

Икки қўшин юзма-юз келди. Берда билан Вертан орасида катта жанг бўлди ва Абдулмалик ўлдирилди. Унинг ўрнига укаси Исҳоқ ибн Муслим ўтирди ва жанг ҳеч тўхтамай давом этди. Ҳорасонда Абу Муслим қора кийимлилар билан пайдо бўлгунча шундай давом этди.

НАСР ИБН САЙЁРНИНГ ХУРОСОНДАГИ АҲВОЛИ

Наср ибн Сайёр Ҳорасонда Ҳишом ибн Абдулмалик томонидан амир қилиб юборилган эди. Лекин Ҳишомдан кейин Валид, ундан кейин Язид, ундан кейин Иброҳим ва Иброҳимдан кейин Марвон ибн Муҳаммад келди. Бу халифаларнинг ҳеч бири Наср ибн Сайёрни Ҳорасондан озод қилмадилар.

Ҳорасонда бир киши бор эди. Унга Ҳадий ибн Али ибн Исо ал-Кирмони деб аталарди. Наср ибн Сайёр Мудар қабиласидан эди ва бошқа қабилаларга ҳурмат қилмасди. Аксинча, таассуб кўрсатар, уларга машаққатлар келтирар эди.

Ўша қабилалар ҳам ундан ранжигандилар. Шу сабабли Ҳадий ал-Кирмонининг ҳузурига келишди. Бу Ҳадий «Азориқа» замонида Кирмонда туғилгани учун унга «Кирмоний» дер эдилар. Унинг отаси «Шиъа-и Али»дан эди. Бу Кирмоний ўз қабиласи

ичида азиз ва мукаррам зот эди. Келганлар Кирмонийга Наср ибн Сайёрдан шикоят қилдилар ва қаттиқ туриб, унинг уларни азоблаганини айтдилар.

Кирмоний ҳам ўйлаб, уларга:

– Эртага унинг билан гаплашаман, – деди ва эртаси куни отига миниб, Насрнинг хузурига келди. Унга маломат тарзида:

– Эй амир! – деди. Мен бу сўзларни шундан айтяпманки, Араблар ичида таассуб ва фитна зоҳир бўлишидан кўрқаман.

Наср ибн Сайёр бу сўзни эшитгач ғазабланди ва одамларига:

– Тез уни зиндонга ташланг, – деди. Улар ҳам дарҳол Кирмонийни ушлаб, зиндонга ташлашди.

Ўша пайтда Кирмонийга эргашганлар – Рабиъа ва Азд қабилаларидан эдилар – бу ҳаракатга қаттиқ қайғу чекдилар ва ҳийла билан Кирмонийни қутқариш чорасини изладилар. Дарҳол туриб зиндонга келишди. Зиндонда ётганлар чиқиб, таҳарратга борадиган йўл бор эди. Кечки пайтда ўша йўл орқали Кирмонийнинг хузурига бир киши юборилди. Зиндончилар ухлаб ётар эдилар. Кирмоний ўша киши билан ўша тор йўл орқали зиндондан чиқди.

Бу Кирмоний жуда узун бўйли ва ҳайбатли зот эди. У ўша тор йўлга киргач, сиғмади. Ўзини қийналиб илгарила олди. Келган киши ҳам уни кўлидан тортаётган эди. Сиқилишда оз қолдики, жони чиқар эди. Азд қабиласидан бўлган амма фарзандлари ўша йўл оғзида тайёр туришарди. Кирмоний бу балодан қутулиб ташқаридан қадам ташлагани билан уни дарҳол отга ўтказдилар ва уйига етказдилар.

Бошқа томондан Наср ибн Сайёр бу ҳодисани эшитгач, Ҳожи Эшлам ибн Ахсар ал-Мазнийни хузурига чақирди ва унга:

– Энди Кирмонийнинг хузурига бор. Мендан салом айт. Ва унга шуларни айт:

– «Менинг қалбимда унга нисбатан ғазаб ва кина йўқ эди. Лекин аввал ўзи мени ғазаблантирди. Аммо, менга ишонган ҳолда хузуримга келсин», – деди.

Эшлам ҳам Кирмонийнинг хузурига келди. Наср айтган сўзларни унга етказди. Кирмоний эса:

– Элчига зарар йўқ. Акс ҳолда сенга ўз ўрнингни кўрсатардим. Энди бор, эй Аллоҳнинг душмани! У амирингнинг хузурига қайт. Қандай билсанг, шу ҳаромзоданига айт. У мендан ўзини нохуш қилгувчи сўзни тополмайди, – деди. Эшлам ҳам Насрнинг хузурига қайтиб, бу сўзларни унга етказди. Наср эса:

– Йўқ, қайта бор, – деди. У эса:

– Аллоҳ амирни ислоҳ қилсин, – деди. Ва шундай деди: Менинг бир ажаб қалбим бор. Бораман, лекин кўрқаманки, гап орасида у шундай сўз айтса, мен чидамайман, жанжал бошлайман. Илтимос, мени афв этинг. Унга бошқа бир кишини юборинг, – деди.

Шундан кейин Наср бу гал Исмат ибн Абдуллоҳни юборди. Бу киши Ҳорасон аскарининг жанговарларидан эди. Бу киши Кирмонийнинг уйига келди. Кирмоний Муҳаммад исмли бир жасур кишини 700 киши билан уйи ичида тайёр қилди. Ўша етти юз киши зирх кийган эдилар. Фақат ўзлари ва отларининг кўзлари ўша зирхдан кўриниб турарди. Исмат ичкарига кириб ўтирди ва:

– Эй Ҳадий, – деди. Сен бундай ишга қадам қўйганинг учун унинг оқибати хайрли бўлмаслигидан кўрқаман. Сен билки, бизнинг сенга келиш-кетишимиз сендан кўрққанимиздан эмас. Балки, мақсадимиз шундаки, биз сен ҳақингда узрли бўлайлик. Акс ҳолда, сен нима истасан, шуни қилиб қўядиганмиз.

Кирмоний унинг сўзини бўлиб:

– Эй ибн Ҳабашийа (эй Ҳабашийнинг ўғли)! Сен отанг инкор этган киши эмасмисан? Бу пайтда сенинг мақсадинг шундаки, бу сўзларни Наср ибн Сайёр эшитсин, менга шундай сўзлар айтганингни билсин. Энди, эй Аллоҳнинг душмани, дарҳол ташқари чик, – деди.

Шунда Исмат ҳам ташқари чиқди. Насрнинг хузурига келиб унга:

– Эй амир, валлоҳий, Кирмоний ҳаддан ошди. Қавми ва қабилалари унга улуғ зот сифатида қарайдилар, – деди. Наср ибн Сайёр ҳам одамларидан Қудайд ибн Мен исмли бир кишини чақирди. Бу киши Кирмоний билан дўст эди. Унга:

– Бор, Кирмонийнинг ҳузурига бор. Уни насиҳат қил. Акс ҳолда иш катта бўлади, – деди. Қудайд ҳам туриб, Кирмонийнинг ҳузурига келди. Салом бериб ўтирди ва:

– Эй Абу Али, – деди. Аллоҳ ҳаққи учун сендан ўзингга муносиб бўлмаган иш чиқмаслигини хоҳлайман. Энди сен у нарсага қарамай, дўстликни давом эттир. Мен сен икковинг орасида бир келишмовчилик бўлиб, унинг ортидан ҳорасонликлар қувониб кетишларидан кўрқаман, – деди.

Кирмоний:

– Эй Қудайд, – деди. Наср ҳаромзодадир. Унга ишониш керак эмас.

НАСР ИБН САЙЁРНИНГ ХУРОСОНДАГИ ХАБАРИ

Қудайд деди:

— Агар муборак қалбинг унга ишонмайдиган бўлса, ва ўзингиз ҳам ишонмасангиз, унга бир гаров бер. У ҳам сенга бир гаров берсин. Бу йўлда сенинг ишончли кишинг унинг ҳузурида бўлсин, унинг ишончли кишиси сенинг ҳузурингда бўлсин. Шунда орадан душманлик кетсин, — деди. Кирмоний ҳам:

— Эй Қудайд, гўзал гап айтдин, — деди. Мен икки ўғлимдан бирини — улар Али ва Усмон — унинг ҳузурига юборай. Аммо у менинг ҳузуримга кимни юборур? Валлоҳий, биламанки, унинг отаси ва онаси ва ўғли бўлса ҳам, фарқ қилмасдан (кайримай) қарар, — деди. Қудайд:

— Эй Абу Али, Аллоҳнинг ҳаққи учун, мамлакатнинг вайрона бўлишига сабаб бўладиган шундай иш қилма. Халқни озор қилмасин ва оқибати яхши бўлмайдиган ишга қўл урмасин. Чунки мен биламанки, сен ўз қавмингнинг сиййидисан. Ҳамда Наср ҳам бу ишдан қайтди ва сенинг ҳам аралашмаслигингни истамоқда, — деди.

Қудайд қанча сўз айтди, лекин Кирмонийни рози эта олмади. Кейин у ердан чиқиб, яна Насрнинг ҳузурига келди. Бу бўлган ҳодисаларни айтди, ҳаммасини хабар қилди.

Шундан кейин Темим қабиласи одамлари Насрга:

— Эй амир, нега бу итга имконият бераяпсан? Ҳолбуки, у ҳали аскар тўплаб, куч олмаган. Уни маҳв қилиш керак, — дейишди.

Бу сўзлардан кейин Насрнинг амма фарзанди Уқайл ибн Маъқал дарҳол туриб:

— Ислоҳ қилсин Аллоҳ амирни. Уларнинг сўзини эшитма, машваратлари билан иш тутма. Мен сени ҳақорат қилдиришларидан кўрқаман. Ва яқинларингни уруш билан озор қилурсан. Бу йўлда шошиш яхши эмас, — деди. Наср:

— Гўзал сўз айтдин. У ҳолда сен бор, насиҳат қил, — деди.

Шундан кейин Уқайл ҳам туриб, Кирмонийнинг ҳузурига келди. Унга:

— Эй Абу Али, сен бугун қавмингнинг сиййидисан. Нима истасанг, айт. Сен айтгандек бўлсин. Сен кўрсатган йўлдан юрилсин. Ва ҳар бир аҳмоқ кишининг сўзи эшитилмасин. Шундай бўлмасин-ки, сенинг устингга тўсатдан улкан бир иш келиб қолса, кейин халқ унга ожиз қолиб қолур, — деди.

Кирмоний ҳам:

— Эй Уқайл, Аллоҳ розилиги учун сен у ишни ёмон сўз билан эсламаслигингни хоҳлардим, яхши сўз билан эсла, — деди. Уқайл яна насиҳат қилмоқчи бўлганида, Кирмоний:

— Кўп гапни қўй. Ҳаромзоданинг айтгани бўладиган нарса эмас. Лекин, у ўзини амирликдан озод қилиб уйда ўтирсин. Мен ўша ердан ўтай. Ва амирликни барчамиз бир кишига топширсак. Агар бу ишга рози бўлмаса, у ҳолда Ҳорасондан чиқсин, Марвон унинг амири-ку, унинг ҳузурига борсин. Қараб кўрамиз, иш нималарга етади. Агар буга ҳам рози бўлмаса, валлоҳий, мен билан унинг орасида қиличдан бошқа нарса йўқ, — деди.

Уқайл ҳам:

— Эй Абу Али, бу ишда яна бир нарсa бор, — деди. Кирмоний:

— Нима? — деб сўради. У эса:

— Сиз бир-бирингизга қасам ичинглар. То орангизда дўстлик ва садоқат бўлсин, — деди. Кирмоний ҳам:

— Мен бунга рози эмасман. Чунки у менинг тенгим ва баробарим эмас, — деди. Уқайл ҳам:

— Эй Абу Али, агар бир киши Мудар қабиласидан бўлса, сен унга шундай дейсанми? Унда унинг фазилати, шарафи қаерда қолди? — деб сўради. Кирмоний:

— Валлоҳий, агар у холис Мудар қабиласидан бўлганида, мен сен айтган ишга рози бўлур эдим. Лекин иш ундай эмас, — деди. Уқайл:

— Сўзни чўзмайлик. Ишни сен бу кеча ўйлаб кўр, мен эртага яна келай, — деди. Кирмоний эса:

— Агар шу сўз учун келмоқчи бўлсанг, келма, — деди.

Шундан сўнг Уқайл туриб, дарҳол Насрнинг ҳузурига келди ва:

— Эй амир, — деди. У киши жуда катта даъво ичида. Ва жуда кучайган. Бу пайт сен унга қарши чиқмоқчи бўлсанг, чиқ. Ёки уйингда жим ўтир. Қайси бирини амир қилиб тайин қилса қилсин. Ёки Ҳорасон молида қанча мол олсанг, ол. Марвоннинг ҳузурига бор. Қисқаси, сен бу оғир ишдан бирини ихтиёр эт, — деди.

Наср бу сўзларни эшитгач, ғазабланди ва ғазаб билан аскар боши бўлган Эшлам ибн Ахсарга:

— Тур, дарҳол ўша Маллоҳнинг (кемачи) жангига бор ва унинг бошини менинг ҳузуримга олиб кел, — деб амр берди.

Шундан кейин Эшлам кўплаб отлилар билан юриш қилди. Кирмонийнинг уйи устига келди. Ўша куни Кирмонийнинг эшигида қуролланган ҳолда тўлиқ 4000 киши ҳозир турган эди. Кирмонийнинг паҳлавонларидан бири Муҳаммад ибн Масна деб аталган эди. Эшлам унга бақириб:

— Ўша Маллоҳга айт, амир унинг ташқарига чиқишига ҳукм қилди!

Муҳаммад ибн Масна бу сўзни эшитгач:

— Эй ҳаромзода, сен Аздийлар сиййидини шундай тилга оласанми?! — деб унинг устига ҳужум қилди. Кўп жанг бўлди. Кирмонийнинг яранларидан бир соат ичида 1000 киши ҳалок бўлди. Насрнинг одамларидан юздан ортиқ киши ўлдирилди ва қочиб орқага қайтишди. Наср яна ўз аскарларининг сараларидан 2000 киши билан Исматни юборди. Исмат ҳам келиб, Кирмонийнинг одамлари билан тўқнашди. Икки тараф аскарлари бир-бирига аралашиб кетди. Кирмоний томонидан саккиз киши ҳалок бўлди. Насрнинг аскарларидан эса 70 киши ўлдирилди. Ниҳоят Исмат ҳам чидамай, қочиб кетди. Шундай қилиб, Наср паҳлавонларини бир-бир юборди. Етти марта аскар билан етти таниқли паҳлавон юборди. Аммо барчаси мағлуб бўлиб қайтдилар.

Охирида Наср 4000 киши билан Малики ибн Амр ал-Ҳанийни Кирмонийнинг устига юборди. Бу Малик паҳлавонликда машҳур ва жасорат билан танилган эди. Вақти келиб Малик Кирмонийнинг аскарлари устига етди. Ва Муҳаммад ибн Маснани кўргач, бақирди:

— Эй ибн Масна! Агар мард бўлсанг, менинг олдимга кел. Таки мардлик нима эканини кўрасан, паҳлавонлик нима эканини билиб оласан, — деди.

Муҳаммад ибн Масна бу сўзни эшитгач, Маликнинг устига ҳужум қилди. Малик ҳам илгарилаб, Муҳаммад билан жанг бошлади ва қиличини бир марта унга урди — зирҳини кесиб йиртди, танасини яралади. Кейин Муҳаммад ҳам унга калтак билан урди. Бошидаги доҳисини ёриб, бошини парчалаб ташлади. Малик ўлгач, жанг авж олди. Шаҳар аҳли дўконларини ёпиб, барчаси шаҳардан чиқиб кетишди. Икки гуруҳ аскар «Ҳабодик» деб аталган жойда бир-бирларига қарши хандақ қазишди. Кеча-кундуз урушиб, тўқнашиб туришди. Тўлиқ бир йил жанг тўхтамади.

Охирида Наср Марвонга хат ёзди. Хат ичида гўзал мисралар ва байтлар билан ҳолатларни баён қилди. Ўзидан ёрдам сўради. Марвон ҳам бу хатни ўқиб, юраги қаттиқ

эзилди. Қалби ғам билан тўлди. Дарҳол ўз аскарлари билан Ҳорасонга юришга қарор қилди. Қўшини билан Шомдан чикди. Ҳарронга етди. Уни бир хаёл қамраб олди: агар у ҳам мағлуб бўлса, Шом ва Жазира ва барча шаҳарлар қўлидан чиқиб кетиши мумкин эди. Ўша ердан ўтиб кетмади. Ана шу пайтда Абу Муслим ҳам Ҳорасонда зоҳир бўлди ва Аббосийлар сиёсий саҳнага чиқдилар.

АБУ МУСЛИМНИНГ ЗОҲИР БЎЛИШИ ВА АББОСИЙЛАР ДАВЛАТИ АББОСИЙЛАР ДАВЛАТИНИНГ ТАШАККУЛ ТОПИШИ

Ривоят қилинганки, Абу Муслим ёшлигида сарачлик қилар эди ва унга:

— Абдуррахмон ибн Муслим, — дер эдилар. Ва Ҳорасонда Ажл оғулари қабиласидан Исо ибн Муаққал оғуларига хизмат қилар эди.

Абу Муслим зеҳи ва ақлли, йигит бола эди. Ҳошим оғуларига жондан ва қалбдан муҳаббат қилади. Уларга энг жондан ва қалбдан дўст эди.

Шиалардан Аббос оғулари орасида Сулеймон ибн Касир, Малик ибн Ҳайсан ва Қаҳтаб ибн Шабиб каби кишилар Ҳажга борган вақтда Абу Муслим ҳам улар билан бирга Ҳажга борган эди. Ва ўша кунларда Муҳаммад ибн Али ибн Абдуллоҳ ибн Аббос Маккада эди.

Бу кишилар Маккага етиб келишгач, улар билан бирга мол ҳам олиб келган эдилар. Бу молларни Муҳаммад ибн Алига топширдилар. Ҳар куни ҳам унинг ҳузурига бориб туришар эди. Ҳар боришда Абу Муслимни ҳам ўзлари билан олиб боришар эди.

Бир куни Муҳаммад ибн Али:

— Бу бола ким? Ҳар вақт сизлар билан бирга бўлади? — деб сўради. Улар ҳам:

— Исо ибн Муаққал қабиласидандир, — дедилар. Муҳаммад ибн Али яна:

— Исми нима? Ва қулми? — деб сўради. Улар:

— Муаққаллар: “У бизнинг қулумиздир”, дерлар, лекин ўзи: “Менинг аслим хурдир ва насабим шарафли бир насабдир”, дер, — дедилар. Муҳаммад ибн Али:

— Бу болани жуда зеҳнли кўрдим. Ва унда яна кўплаб аломатларни кўрмоқдаман. Ва шундай тушунаяпман ва умид қиламанки, у туфайли бизнинг давлатимиз иззат ва шон-шараф топура, — деди.

Улар ҳам:

— Эй амир, сен айтган бу гап қачон бўлади? Чунки Умавийлар бутун дунёни эгаллаб олган, — дедилар. Шу пайт Муҳаммад ибн Али:

— Валлоҳий, бу замон бизнинг замонимиздир. Мен боболаримдан шуни эшитдимки, “Ҳимор йили” келганда бизнинг давлатимиз зоҳир бўлади. Умавийлар давлати заифлашади. Ҳорасон ва Марвда қора ажаллар кўтарилади. Ва ҳар бир тошнинг ва тепаликнинг остида Умавийлар қолади”, дер эдилар, — деди.

Улар ҳам:

— Эй амир, “Ҳимор йили” қайси йил? — деб сўрадилар. У ҳам:

— Ҳар қандай қавмнинг давлатини юз йил ўтмай, уларнинг иши эгриликка юз тутмас. Қасамки, Қаъба соҳиби Аллоҳнинг ҳаққи учун, бу йил яқинлашиб қолди. Билингларики:

Бу йил Умавийларнинг ҳукмронлиги юз йилга тўлади. Ва мен шундай кўряпманки, бу бола — яъни бу Абу Муслим — бизнинг ишимизда пешво бўлади. Ва Умавийлар давлатининг парчаланишига сабаб бўлади. Сизлар ҳам кутиб турингларики, қачон бу шахс зоҳир бўлса, унга ёрдам этинглари. Чунки мен сизни бу йилдан кейин кўрмайман. Чунки мен ўзимда шундай заифликни кўряпманки, яқинда ажалим етиб қолишини ўйлаяпман. Ва мен бу ишни Ҳарронда бўлган ўғлим Иброҳимга топширдим. Агар замон унга ҳам бир балони етказса, яъни ажали етса — у ҳолда кейинги ўғлимга қолур, у ҳам Абдуллоҳдир. Яъни Абул Аббос Саффоҳдир. Агар унга ҳам бир мусибат етса, бу иш учинчи ўғлимга қолур, у ҳам Абдуллоҳдир. Яъни Абу Жаъфар Мансурдир, — деди.

Улар Маккадан қайта Ҳорасонга келишгач, Абу Муслимнинг ҳолини кутар эдилар. Муҳаммад ибн Алидан эшитган сўзларни яшириб қўйдилар. Баъзи пайт тўпланиб, Абу Муслим уларга:

— Ухламасанглар. Сизлар кутган нарсага етиб келишингиз яқин. Ва қора байроқ эгалари менман, — дер эди.

Лекин кейинроқ, Абу Муслим бу ҳолда сукутда турди. Ва бу Кирмоний билан Наср орасида душманлик пайдо бўлгунга қадар давом этди. Абу Муслим, Кирмоний ғолиб келганини ва зафар яқин эканини англаб етди.

Бу пайтда Муҳаммад ибн Али фоний дунёдан бокий дунёга кўчди (Аллоҳ раҳмат қилсин). Абу Муслим Аббосийлар учун халқни байъатга чақирди. Халқ ҳам унинг ҳузурига йиғилди. Яширинча 1000 киши бўлиб қолган эдилар. Наср ибн Сайёр бу ҳолни билгач, Абу Муслим билан курашишга ҳеч қандай чора топа олмади. Кўп байтлар билан шеър ёзиб, Халифа Марвонга юборди. Ва ўша шеърлар орқали бўлган воқеаларни хабар берди. Ва ундан ёрдам сўради. Лекин Марвон ўша пайтларда унга ҳеч қандай чора қилиб бера олмади.

Шундан кейин Васит амири Язид ибн Амр ибн Хубайрага мактуб ёзди. Ундан ёрдам сўради. Ва:

— Ҳорасонда бир сарач бола зоҳир бўлди. Ва Ҳорасоннинг омадсиз кишиларидан қанчалари унга эргашдилар. Агар ёрдам юбормасанг, Ҳорасон вилояти қўлдан кетади, — деди. Язид ибн Амр ҳам:

— Ироқ менга тегишли бўлгани пайтда Ҳорасон менга нима дард? — деб Насрнинг мактубига эътибор қилмади.

Абу Муслим, Насрга ёрдам келмаётганини кўриб, зоҳир бўлишни ирода қилди. Ва Кирмонийга хабар юборди:

— Мени ўзингга дўст деб бил. Ва мендан ҳеч қай тарзда хатар кўрма, — деди.

Шундай қилиб, Кирмоний билан иттифоқ қилган ҳолда Насрнинг устига юриш қилдилар. Абу Муслим ўз яранларига:

— Ҳаманглар қора кийимлар кийинглар, — деб буюрди. Шундай қилиб, бутун Ҳорасон вилояти аҳли қора либос кийди ва қора сариқлар боғлашди.

Ривоят қилувчилар айтадилар:

— Улар қора кийим кийишининг сабаби, Зайд ибн Али ва Яҳё ибн Зайднинг мотамидир. Чунки Марвон оғулари уларни зулм билан шаҳид қилган эдилар. Шунинг учун Абу Муслим мотам кийимларини кийган эди.

Бошқа бир ривоятга кўра:

— Умавийлар яшил кийим кийишар ва аскар олдида яшил байроқ кўтаришар эди. Уларга муҳолифат қилиб Абу Муслим қора кийим кийишни маъқул кўрди. Марвонлар ўз ҳолатларини ўзгартирмоқчи бўлишганида Абу Муслим бир қулига:

— Оқ кийим кий ва оқ сариқ боғла, кейин менинг ҳузуримга кел, — деди. Қули ҳам оқлар кийиб келди. Абу Муслим:

— Энди қизиллар кийиб кел, — деди. Қул ҳам унинг айтгандек кийиниб келди. Кейин қоралар кийиб келди. Қул қора кийимда янада ҳайбатли кўринди. Абу Муслим шу вақтда қора кийимни танлади. Кейин Абу Муслим Каргонга одам юбориб, Яҳё ибн Зайдни дордан туширди. Уни кафанлатиб, ерга кўмдирди.

Абу Муслим шунинг ортидан амр қилди, Зайд ва Яҳёнинг қасоси учун Умавийлардан 80 000 кишининг боши кесилди ва ўша пайтда у қуйидаги шеърни айтди. Ва хануз қалби тасалли топмаган эди. Наср ибн Сайёр ҳам унинг бу ҳолини кўриб, ундан кўрқди.

— Абу Муслим билан Кирмоний орасига душманлик солишдан бошқа чора йўқ, — деди ва Кирмонийга мактуб ёзди. Унда:

— Абу Муслим лойиқ бўлмаган шахсдир. Ундан вафо келмайди, деб ўйлама. Унинг нияти сени ўлдиришдир. Кел, сен билан иттифоқ қилайлик ва аҳдлашайликки, бир-биримизга зарар етказмайлик. Абу Муслимни йўқ қилгаймиз, — деди.

Ҳолбуки, Наср ибн Сайёрнинг нияти Кирмонийни ҳийла билан ўлдириш ва Абу Муслим билан яқкаликда қолиш эди. Кирмоний ҳам бу ишни Абу Муслимга айтди ва:

— Насрдан менга шундай мактуб келди. Мен билан иттифоқ қилиб сени тутишни хохламоқда. Сен қандай маслаҳат кўрасан, нима ўйлайсан? Менинг фикрим шундайки, у билан ярашув ҳолатини кўрсатай, кейин уни мулойимлик билан ўлдирай, — деди.

Абу Муслим ҳам:

— Яхши тадбир ўйлаяпсан, — деди. Ажабланарли жойи шу эдики, Наср ибн Сайёр ҳам худди шу йўлни ўйлаган эди. Ярашувчи кўриниш билан Кирмонийни ғофилликда ўлдирмоқчи эди.

Ҳорис ибн Сурейх деган, Насрнинг бир паҳлавони бор эди. Уни Кирмонийга юбориб, ўзини чақиртирди. Улар бир жойда йиғилиб ахднома ёзишар эди. Кирмоний дарҳол 100 киши билан отланди. Бир ихлосли қулига:

— Насрни бир ғофил пайтида ўлдиргин, — деб васият қилди. Тасодифан ўша куни Кирмоний на жавшан ва на зирх киймаган эди. Бунинг мақсади, Насрнинг қалбида ёмон гумон ё шубҳа пайдо бўлмасин, деган ният эди. Наср ҳам юз одам билан отлангач, қисқа фурсатда Кирмоний билан учрашишди. Наср,

Ҳорис ибн Сурейхнинг юзига қаради. Ишора қилди ва ўзи Кирмонийни сўз билан банд қилиб турди. Кирмоний ғофил ҳолатда турганида, Ҳорис унга найза билан ҳужум қилди ва найзани қовурғасига уриб киритди. Кирмоний дарҳол вафот этди. Наср кейин амр қилди, унинг бошини кесишди. Уни Марвонга юборди.

Абу Муслим бу ҳолни кўриб, ўз яранларини жангга ундади. Икки аскар тўқнашиб кетди. Қонли жанг бўлди ва Кирмонийнинг Али номли бир ўғли бор эди.

У Насрнинг ўғлини жанг қилаётган ҳолда кўриб, унинг устига ҳужум қилди. Унга имконият бермай найза билан ўлдирди. Кейин Насрга қаттиқ овоз билан бақириб:

— Эй Наср! Қасос олиш қандай эканини кўр! — деди.

Икки тараф ҳам ўша куни кечгача жанглашди.

Шундан кейин Абу Муслимнинг шаъни ва шон-шухрати кундан кунга ортиб борди. Ва хар ким унинг номини тилга олса:

— Амир шундай деди, амир бундай деди, — деб айта бошлашди. Ва минбарларда хотиблар:

— Амир шундай деди... — дер эдилар.

Хуросон қавми ҳам икки гуруҳга бўлинган эди. Бир қисми хутбани Абу Муслим номидан ўқийдиган эди.

Наср билан Абу Муслим ўртасида бу душманлик очик кўриниш бергандан сўнг, Хуросон қавмининг қўпчилиги дилдан Абу Муслим томонига оғишди ва у билан хараж беришарди. Унинг буйруғига бўйсуниб, итоат қилишарди.

Наср бу ҳолни кўриб, ундан зафар топа олмаслигини англади. Орқага қайтди, Марвга келди ва жангдан қўл тортиб, уйига кириб ўтирди.

Бунинг устига Абу Муслим Насрнинг ҳузурига ўз одамларидан тўрт кишини юборди:

Биринчиси: Омир ибн Исмоил ал-Ҳазазий,

Иккинчиси: Унинг акаси Умар ибн Аби Аъюн,

Учинчиси: Сулаймон ибн Касир,

Тўртинчиси эса: Лоҳиз ибн Қурайза эди. Абу Муслим уларга деди:

— Насрнинг ҳузурига боринглар. Унга мендан салом айтинглар ва менинг ҳузуримга келсин. Мен томонимдан омон бўлсин. Ҳеч нарсадан хавф қилмасин. Чунки имом: Иброҳим ибн Муҳаммаддир. Унга уни тақдим этай, деди.

Бу тўрт киши кетиб, Насрнинг ҳузурига келдилар ва Абу Муслимнинг сўзларини унга етказдилар. Лоҳиз ибн Қурайза дарҳол мана бу оятни ўқиди:

«شخص من أقصى المدينة يسعى قال يا موسى إن الملائمة بك ليقتلوك فأخرج إني لك من) الناصحين»

(Шаҳарнинг нариги чеккасидан югуриб келган бир киши: “Эй Мусо! Сени ўлдириш учун бошлиқлар маслаҳатлашяпти. Шундай экан, чиқиб кет! Мен сенга ёрдам берадиганларнинг бириман”, деди) (Қасас сураси, 20-оят).

Наср ўша пайт Абу Муслим уни ўлдирмоқчи эканини тушуниб етди. Келганларга:

— Яхши. Муслимнинг ҳузурига борамиз, деди ва ҳужрасига кирди. Ўша тўрт киши у ерда уни кутдилар.

Наср эса хона тепасидан боғ томон тушди ва ўша кеча жуда қоронғу эди. Мироҳурига:

— Фалон атни менга келтир, деди. У эса отни келтирди. Ўша заҳоти бутун мол-мулкни тарк этиб, ўттизта ғуломи билан отланди. Нишобур томонга йўл олди.

Ўша тўрт киши, у анча вақт ўтса-да келмаганини кўриб, унинг қочганини англадилар. У ердан кетиб, яна Абу Муслимнинг ҳузурига келдилар ва унга бўлган воқеани айтдилар.

Абу Муслим:

— Қаерга кетса кетсин, лекин менга айтинглари-чи, сизлар унга қайси нарсани айтдингизлар? — деди. Улардан уч нафари:

— Валлоҳий, биз унга ҳеч нарса айтмадик, дедилар. Кейин Лоҳиз ибн Қурайзани кўрсатиб:

«Шаҳарнинг нариги чеккасидан югуриб келган бир киши... оятини ўқиди», дедилар.

Абу Муслим:

— У бу оятни эшитгач қочган, — деди ва дарҳол Лоҳизнинг бўйинини урдирди.

Сўнг Абу Муслим амр берди, Насрнинг уйи ёқилди. Кейин Хуросонга ҳукмронлик қилди ва атрофига валийлар, ноиблар юборди.

Наср эса отини ҳайдаб Рай шаҳрига келди. У ердан Ироққа боришни истади. Қастанга етгач —ки у Рай шаҳрига етти фарсах узоқликда эди— у ерда вафот этди. Кейин Абу Муслимга:

— Наср ўлди, деган хабар келди. У эса Қаҳтаба ибн Шабибга 60.000 киши бериб:

— Тўхтамасдан Кергонга ет, у ердан кейин қаерга борсан ҳам бор, — деди.

Қаҳтаба кетди. Нишобурга етди. У ердан хараж олди, аскарларига тарқатди. Ва у ердан кўчиб, Кергон томонга юриш қилди. У ерда Хубайра ўғли қабиласидан бир киши бор эди, унга Бекане ибн Ҳанзала ал-Килабий деб аталур эди. Унинг ҳузурида Шом ва Ироқ аҳлидан ҳисобсиз аскар бор эди. Аскарининг атрофига хандақ қаздирган эди.

Қаҳтаба унинг устидан борар экан, Халид ибн Зайдни аскарининг ўнг томонига қўйди, Усайд ибн Абдуллоҳни чапга қўйди. Мусо ибн Каабни ёнда қолдирди. Сўнг уларга шундай деди:

— Билингларики, сизлар жанг қилажак қавм, Аллоҳ таолонинг буйруғидан чиққан кишилардир. Илғари ғолиб ва мададланган эдилар. Чунки адолат йўлида эдилар. Ҳақ таолонинг амри йўлида эдилар. Энди эса у йўлдан адашдилар, бу ҳолни ўзгартирдилар. Аллоҳ таоло уларга ғазаб қилди. Ҳукуматни улардан олиб қўйди ва сизларни улар устига жанг қилдирди. Ва Оли Муҳаммаднинг амири бўлмиш Абу Муслим шундай деган:

— Қачонки улар устига юриш қилсангиз, Аллоҳ таолонинг амри билан уларга ғалаба қиласиз. Уларни мағлуб этасиз.

— У кун Қаҳтаба Бекане ибн Ҳанзала билан жанг қилган кун жума куни эди. Зулҳижжа ойининг биринчи куни эди. Ўша куни тонгдан шомгача жанг бўлди. Хуросон қавмидан кўп кишилар ҳалок бўлди. Аммо жанг охирида Кергон қавми мағлуб бўлди. Ва Бекане ибн Ҳанзала ўлдирилди, Шом қавмидан 10.000 киши қиличдан ўтказилди. Қолганлари эса у ерда тура олмай қочиб кетдилар. Қаҳтаба:

— Бекане ибн Ҳанзаланинг боши кесилсин, — деб амр берди. Кесилган бош Абу Муслимга етказилди. Ғалаба хабари унга билдирилди.

Сўнг Кергон шаҳрига кирилди. Умавийлардан қанча яқин кишилар бўлса, топилгани ўлдирилди. Ва аҳолидан хараж олиб, айримларига тарқатди. Қолганини Абу Муслимга юборди. Ва у ердан кўчиб Дамғонга келди. У ерда унга ҳеч ким тўсиқ бўлмади. Хараж тўплади ва у ердан ҳам кўчиб Рай шаҳрига келди. Унга мактуб ёзиб, янада олдинга бориш учун рухсат сўради. Абу Муслим жавобда:

— Аввал Ишфаҳонга ет. Уни ҳам ўзингга бўйсундир, — деди. Амрга бўйсунган Қаҳтаба у ердан кўчиб, Ишфаҳон томонга йўл олди. Кума ва Кошонга етди. Ишфаҳон

амири бўлмиш Омир ибн Саббаре Қаҳтабанинг келаётганини эшитиб, аскарини тўплади. Қаҳтаба Ишфаҳонга етиб келгач, Омир 100.000 киши билан унга қарши чиқди.

Бир-бирлари билан тўқнашгач, Қаҳтаба бир мусҳафни найзанинг учига боғлади. Юқорига кўтариб:

— Эй Шом аҳли! — деб бақирди. — Мен сизларни шу мусҳаф ичида бўлган нарсага чакиряпман, — деди.

Омирнинг ёронлари Қаҳтаба ва Абу Муслимга, Аббосийларга ҳақоратлар қилдилар ва ўринсиз сўзлар айтишди. Ўшанда Қаҳтаба ўз аскарларига:

— Хужум қилинглар! — деб амр қилди. Икки тарафнинг аскарлари бир-бирига киришди. Бир соат давомида жанг бўлди. Охирида Қаҳтаба ғалаба қозонди. Ишфаҳон ҳокими Омир ўлдирилди ва одамларидан кўплари ҳалок қилинди.

Қаҳтаба кейин Омирнинг бошини Абу Муслимга юборди. Ва у ердан Ишфаҳон ичига кирди. Хараж йиғиб, Абу Муслимга юборди. Кейин у ердан кўчди, Ниҳовандга юриш қилди. У ерда бир киши бор эди, унга Молик ибн Аднәм деб аталур эди ва унинг ҳузурида Наср ибн Сайёрниг ўғли ва катта қавм бор эди.

Қаҳтаба Ниҳованд дарвозасига етгач, шаҳарни муҳосара қилди. Манжаниклар курди. Туну кун тўхтамай шаҳар ичига тошлар отарди. Ниҳоясида ўша қалъа аҳли ожиз тушдилар. Шаҳарнинг ҳокими Молик Қаҳтабага одам юборди. Ҳам ўзи, ҳам Шом қавмидан бир тўда одамга омон тилак қилди. Қаҳтаба бу илтимосни қабул қилди.

Амон берилганлар чиқиб, Қаҳтабанинг ҳузурига келишди. Ва Насрнинг одамларидан қирк киши бирлашиб, Қаҳтабанинг устидан хужум қилишди. Ўзларини ҳеч ким билмайди, деб ўйладилар. Гўё Қаҳтабани ғофил пайтида ўлдирамиз деб ўйладилар. Қаҳтаба эса уларни дарҳол таниган эди. Ва амр берди, ҳаммасини ўлдирди ва бошларини кесдириб, Абу Муслимга юборди. Сўнг у ердан кўчди. Ҳилвонга келди. Ўша куни у ерда 3000 киши билан Язид ибн Ҳубайра томонидан тайинланган амир Абдуллоҳ ибн Улъа ал-Киндий бор эди. У Қаҳтабанинг келаётганини эшитгач, у ердан қочди. Язид ибн Ҳубайранинг ҳузурига бориб бу ҳолни унга етказди. Қаҳтаба эса келиб Ҳилвонга кирди. У ердан хараж олди. Одамлари орасида тарқатди. Сўнг Ироқ йўлига тушди. Ва ўз ёронларидан бирини ҳузурига чақирди. Бу кишига Абдулмалик ибн Зайд дер эдилар. Куңяси эса Абу Авн эди. Унга 4000 киши бериб:

— Тур шаҳрига бор! — деб амр қилди.

Ўша кунларда у ерда Язид ибн Ҳубайра тайинлаган бир киши бор эди. Унга Суфён ибн Усмон деб аталур эди. Абу Авннинг унинг устига келаётганини эшитгач, 5000 киши билан унинг қувватига қарши юриш қилди. Шаҳри Зурга икки фарсах қолганида тўқнашиб жанг бошлади. Суфён ибн Усмон кўп одамлари билан бирга ўлдирилди. Қолган аскарлар пароканда бўлди.

Бу ғалабадан сўнг Абу Авн Суфённинг бошини кесиб, Қаҳтабага юборди ва ўзи Шаҳри Зурда қолди. Язид ибн Ҳубайра бу хабарни эшитгач, Васитдан кўчди, Жалулага келди. Ва у ерда жойлашди, аскарининг атрофига хандақ қаздирди.

Қаҳтаба бу хабарни эшитгач, Ҳанқайн деб аталувчи жойга келди. Ўшанда Язид ибн Ҳубайра Қаҳтабанинг қўрқувидан Жалуладан кўчиб, Даскара деб аталувчи жойга келди. Қаҳтаба бу хабарни эшитгач, ўз одамларига:

— У билан ишимизни қўййлик. У Ҳубайра ўғли қаерга борса борсин. У албатта бизга мағлуб бўлади. Бизнинг мақсадимиз бўлмиш Марвон Ҳимордир. Шу сабабли Ҳубайра ўғли билан жангимиз йўқ. Меътак, у бизнинг билан жанг қилишни хоҳласа, — деди. Ва Қаҳтаба:

— Бизга йўл кўрсатадиган киши топинглар, бизга Куфага яқин йўлдан етказсин, — деди. Ҳамадонда Халеф ибн Мудий номли бир киши топиб келдилар. У киши:

— Эй амир, — деди, — мен сизни Куфага шундай бир йўлдан олиб борайки, у йўлда Ҳубайра ўғлига ҳам тўқнашасиз, — деди.

Қаҳтаба:

— Шундай экан, сен аввал бор. Агар Ҳақ таоло бизларни саломатлик билан у ерга етказса, мен сенга 10.000 дирҳам бераман, — деди.

У ҳамадонлик киши уларни Дажла дарёси ёқасидаги бир жойга етказди, у ерга Адид дер эдилар. Ва Дажладан ўтиб, бошқа жойга етиб бордилар. У жойга Сано дер эдилар. Қаҳтаба у ерда тўхтади. Бу хабарни Язид ибн Ҳубайра эшитгач, ёронлари билан маслаҳат қилди. Улар:

— Тўғри иш шуки, Қаҳтабани қўя берсак, уни қолдирсак, ўзи кетиб Хуросонга борсин, — дедилар.

Язид ибн Ҳубайра:

— Қандай қилиб Хуросонга борсак бўлади, Абу Муслим у ерда 100.000 киши билан турибди. Энг тўғри иш — бу ердан кўчиш ва Қаҳтабадан олдин Куфага етиб бориш, — деди. Ва у ердан ҳаракатланиб, Куфа йўлини тутиб кетдилар. Қаҳтаба улар ортидан етиб борди. Бир-бирига яқинлашдилар. Қаҳтаба Фурот дарёси ёқасига тушди ва ўз одамларига:

— Қарши ёққа ўтинглар, — деди. Ҳануз шом вақти эди ва Қаҳтаба ўз аскарларининг бир қисмини ўтказган эди. Бир қисми ҳануз бу томонда эди. Қаҳтаба аввал ўтганлар билан бирга Язид ибн Ҳубайранинг аскарлари билан тўқнашди. Уларга ҳужум қилди. Тун жуда қоронғу эди. Фурот ёқасида илгарилаётган Қаҳтабанинг оти югуриб кетаётган пайтда оёғи чуқурга тушиб кетди. Қаҳтаба отидан Фурот сувига тушиб кетди ва чўкиб ўлди. Аммо унинг ўлганидан ҳеч ким беҳабар эди ва унинг аскарлари тўхтамай жанг қилар эдилар. Ва жанг Язиднинг аскарлари мағлубияти билан тугади. Қаҳтабанинг одамлари уни изладилар, топа олмадилар. Бир муддатдан кейин унинг отини топдилар. Отнинг қорни намлигини кўрдилар. Шунда Қаҳтаба чўкиб ўлганини англадилар.

Шунда лашкар унинг ўғли Ҳасаннинг амрига бўйсундилар. Ҳасан

АББОС ЎҒЛИ АБДУЛЛАХ ЎҒЛИ АЛИ ЎҒЛИ МУҲАММАД ЎҒЛИ АБДУЛЛАХ САФФОҲ АБУ-Л-АББОСНИНГ ХАЛИФАЛИГИ

Ўша кунларда Куфада алавийларнинг бир гуруҳ тоифаси бор эди. Халқнинг баъзилари Абу Толиб авлодларига байъат қилинади, деб ўйлар эдилар. Халқ масжидга тўпланганида Абу Салама минбарга чиқди ва хутба ўқиди. Ҳақ таолога ҳамду санолар айтди ва Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам)га салавот йўллади. Кейин деди:

— Эй аҳли жамоа! Эрта ҳаммангиз қора либослар кийинглар. Масжидда тўпланинглар. Токи байъатга лойиқ бўлган кишига байъат қилсак.

Кейин эртаси куни ҳаммалари қиличларини ва байроқларини қора қилиб масжидда тўпландилар. Ҳаммаси масжидга сиғмагани учун ҳар бир тоифа бир тарафда ўтирди. Биргаликда такбир айтишди. Оли Муҳаммад амирининг вазири Абу Салама ҳам қора кийимлар кийиб масжидга келди. Минбарга чиқди. Ҳақ таолога ҳамду сано айтди. Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам)га салавот йўллади ва:

— Эй аҳли жамоа! Мен нима десам, рози бўласизларми? — деди. Улар:

— Сен нима десанг, розимиз, — дедилар. Абу Салама сўзини давом эттириб шундай деди:

— Оли Муҳаммад амири — амир Абу Муслим Абдуррахмон ибн Муслим менга мактуб юбориб: «Ҳошимийлардан бирини халифа қилиб сайла. Токи халқ Умавийларнинг зулмидан кутулсин», — деб айтди. Ва мен Ҳошимийлар девонларига назар солдим. Абдуллоҳ ибн Муҳаммад ибн Али ибн Аббосдан бошқа улуғ, фазилатли ва номусли кишини кўрмадим. Мен сизларга халифа қилиб уни муносиб кўраман. Чунки унинг насаби ҳам, насаби ҳам пок. Уни сизлар ҳам қабул қилурсизлар, — деди.

Аҳли жамоа тўрт томондан бакириб:

— Рост айтдинг. Ҳақ таоло сенга савоб берсин. Ва раҳмат қилсин, — дедилар ва такбир айтдилар.

Шундан кейин Абу Салама одам юбориб Абдуллоҳ ибн Муҳаммадни чақиртирди. Абдуллоҳ урғачи туяга миниб, қора кийимлар кийиб, қора салла ўраб келди. Масжид ичкарасига киргач, аҳли жамоа тўлиб ўтирган эди. У кун жума куни эди. Кўп муаззинлар азон айтишди. Абдуллоҳ ибн Муҳаммад минбарга чиқди. Ҳақ таолога ҳамду сано айтиб, Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам)га салавот йўллади. Чиройли ва балиғ хутба ўқиди. Жаннат ва дўзах ҳолатларини тушунтирди. Халққа ваъз ва насиҳатлар қилди. Кейин:

— Эй аҳли жамоа! Байъат қилинглар. Бўйсининглар. Итоат қилинглар. Душманлик ва муҳолифат қилманглар. Сизлар Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи васаллам)дан кейинги имомларга байъат қилгансизлар. Аммо бу байъат улардан ҳам муносибдир. Чунки сизлар Умавийлар қўлида зулмга учраганлардансизлар ва зулм кўрганлардансизлар. Биз ҳам сизлар билан бирга мағлуб бўлдик ва ожиз бўлиб қолдик, кутдик, тоқат қилдик. Энди Ҳақ таоло бизларнинг яқинларимиздан бир кишини чиқарди. У киши бизнинг ҳаққимизни билди ва биз учун интиқом олди. (Ва-лҳамдулиллаҳи Роббил оламин)

Муҳаммад ўғли Абдуллоҳ бу сўзларни айтди ва михробга ўтди. Жума намозига имомлик қилди. Намоз тугагач, минбар ёнига ўтирди ва қўлини байъат учун узатди.

Шунда аҳли жамоа ҳаммаси ғурурланиб, юзларини унинг томон буришди. Шундай ҳол бўлдики, масжид панжаралари синди ва унга байъат қилишди.

У кун Рабиъул аввал ойининг 12-куни эди. Ҳижрий 132-йил эди. Ана шу киши Аббосийлардан биринчи подшоҳ эди, у Абдуллоҳ ибн Муҳаммад ибн Али ибн Абдуллоҳ ибн Аббос эди. Унинг онаси Ҳошимийлардан Ҳонис ибн Карб авлодидан эди.

Марвон ибн Муҳаммад ўша кун Ҳарронга келган эди. У ерда турган эди. Халқ Аббосийларга байъат қилганини эшитгач, Абу-л-Аббоснинг укаси Иброҳим ибн Муҳаммадни тутиб ўлдирди ва Ҳошимийлар билан жанг қилиш ниятини қилди. Дарҳол Исмоил ибн Абдуллоҳ ал-Кушайрийни хузурига чақирди. Унга:

— Эй Абу Ҳошим! — деди. — Абу Муслим Хуросонни эгаллади ва Абдуллоҳ ибн Муҳаммад Ироқни олди. Ва халқ унга байъат қилди. Сен менинг ишонган кишимсан. Бу борада сен нима деб ўйлайсан? — деб сўради. Исмоил ҳам:

— Сен нима деб ўйлайсан? Шунга айтки, мен сенга ишнинг ҳақиқий йўлини айтай, — деди. Марвон:

— Мен ўз аскарим билан чиқай, Рум шаҳарларидан бирига бориб ўтирай. Рум подшоҳига мактуб ёзиб юборай. Токи менинг душманамга қарши менга ёрдам берсин, — деди.

Исмоил эса:

— Аллоҳ таоло сени бу тадбирлардан сақласин. Чунки сен Аллоҳга ширк келтирувчиларни, кофирларни мўминларга ҳукмрон қилдирмоқчисан. Ҳолбуки, румликлар хиёнатгардирлар. Сен ҳам биласанки, бу иш тўғри эмас. Агар сенга бирор нарса бўлса, бутун аҳли байт — уй аҳли йўқолади. Шундай экан, агар менга кулоқ солсанг, аввал ўзим кўраманки, сен бу ердан Шомга бор. Шом аҳли сени кўрса, ҳаммаси сенга итоат қилади. Шу билан Шом сенга қарашли бўлади. Бу ҳолда, дилинг истаган нарсага етишган бўласан. Агар Африкага ҳам борсанг, бу Румга боришингдан яхшироқ бўлади, — деди.

Марвон ҳам:

— Рост айтдинг, эй Абу Ҳошим! Аммо хоҳлайманки, бир марта жанг қилиб кўрай. Ва кўрайликки, натижа қандай бўлар. Агар мақсадим ҳосил бўлса, нима яхши, мақсадим ҳосил бўлмаса, Шом олдимда турибди. Кейин сен айтгандай бўлади, — деди.

МАРВОН ИБН МУҲАММАДНИНГ МЎСУЛГА КЕЛИШИ ВА АБДУЛЛОҲ ИБН АЛИ ИБН ҲУСАЙН БИЛАН ЖАНГ ҚИЛИШИ

Ривоят қилинишича, Марвон катта бир аскар қуввати билан Хуросондан кўчиб Басра тарафга йўл олди. Ва доимо аскар тўплаш йўлида эди. Мўсулга етганида аниқ 100.000 киши тўпланган эди.

Бу хабарни Абу-л-Аббос эшитгач:

— Ҳақ таолонинг ёрдами биз билан биргадир, — деб, беғлардан Абдуллоҳ ибн Али ибн Ҳусайнни 20.000 киши билан унга қарши юборди. Абдуллоҳ ибн Али 24.000 киши билан бориб, бир жойга етди, Мўсулга етти фарсах қолган эди. Бу хабарни Марвон эшитгач, Мўсулдан кўчди, Фурот дарёсининг бир ёқасига етди ва Абдуллоҳнинг аскарлари яқинида қарор қилди ва:

— Бу сув устига дарҳол кўприк қуришлар, — деб амр берди. Кўприк қурилди. Сўнг, ҳукумати аскарлари отландилар. Ва унинг Бурнориз номли оти бор эди. Унга миниб, ўша кунларда ўша отга тенг от йўқ эди. У отни қамчилади, ўша кўприкдан қарши ёққа ўтди.

Абдуллоҳ ибн Али ўз аскарини сафга тузди. Ҳақ сафга келтирди. Ўзи сафнинг ўрта жойида турди. Икки аскар тўқнаш келди. Қуёш кўтаришган пайтдан пешингача жанглашдилар. Марвон аввал бутунлай ғолиб келгандек бўлди. Ва Абдуллоҳнинг аскаридан анча одам ўлдирилди. Бу ҳолатда Абдуллоҳ юзини осмонга кўтариб:

— Ё Роббим! — деди. — Булардирки, бизнинг устимизга ғалаба қилди. Ва булардирки, бизларни қачонгача қирмоқчи?! Ё Роббим, Сен яхши билурсанки, биз билан жанг қилаётган бу қавмнинг оталари Сенинг Пайғамбарининг (соллаллоҳу алайҳи васаллам) фарзандларини ўлдирган эдилар.

Аллоҳумма фансўрна алайҳим ё заль жалали валь икром, — деди.

У кун тугаб, эртаси кун келгач, икки томон аскарлари яна саф бўлиб тўқнаш келдилар. Марвон баъзи ёронларига:

— Нимага турибсизлар? Жанг қилишлар! — деди. Улар эса:

— Амирзодаларга айтишлар, улар ҳужум қилсинлар! — дедилар. Марвон бу гапдан ва бу жангдан ғалаба тополмаслигини, аскарлар унга ёрдам қилмаслигини тушуниб етди. Ва уларга шундай деди:

— Эй амирзодалар, ҳужум қилишлар.

Улар эса:

— Асадзодалар билан Темимзодаларга айтишлар, аввал улар ҳужум қилсинлар, — дедилар.

Бунинг устига Марвон ғазабланиб, сандоқдорига қараб:

— Байроқни олдинга олиб чиқ. Акс ҳолда сени ғамга солурман! — деди. Байроқдор эса унга:

— Қўлингдан келганини қил! — деди. Байроқни қўлига олди ва отига қамчи урди. Дарҳол омон тилаб Абдуллоҳ ибн Алининг ҳузурига келди.

Шомликлар бу ҳолни кўриб, барчаси қочиш чорасини изладилар. Абдуллоҳ ибн Али эса улар ортидан тушди. Та Мўсулгача таъқиб қилди, улардан топганини қирди. Ва шу пайт кўприк йўли тўсилди. Ва Марвоннинг қавми сувга ғарқ бўлди.

Абдуллоҳ ибн Али ўша пайтда Қуръони Азимушшаъндан мана бу оятни ўқиди:

«وَإِذْ فَرَقْنَا بَيْنَهُمُ الْبَحْرَ فَاتَّجِيفْنَاكُمُ وَالْعُرْقَنَا أَلْ فِرْعَوْنَ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ»

(Эсингиздами, денгизни сизлар учун ёриб қўйдик ва сизларни нажат топдирдик. Фиръавн аҳлини эса кўзларингиз олдида ғарқ этдик.) (Бақара сураси, 50-оят)

Сўнг Абдуллоҳ ибн Али улардан кўп мол-дунё олиб, аскарга тарқатди. Бунинг сўнгра Амирул мўъминин Абу-л-Аббос Сафоҳга мактуб ёзиб, ғалаба хабарини етказди. Абу-л-Аббос ҳам бу мактубга назар солгач, мана бу оятни ўқиди:

«وَقَتْلَ دَاوُدَ جَالُوتَ وَآتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَاءُ فَهَرَمُوهُم بِإِذْنِ اللَّهِ»

(Бас, уларни Аллоҳнинг изни билан мағлуб қилдилар. Довуд Жолутни ўлдирди. Аллоҳ унга ҳукмронлик ва ҳикмат берди ва Ўзи хоҳлаган илмни ўргатди.) (Бақара сураси, 251-оят)

Ва Марвон, ўша мағлубиятга учраган жойидан ҳеч тўхтамай, дам олмай Ҳарронгача етди. У ердан хотинини ва мол-мулкини олди. Фуротдан ўтиб, Шом диёрида Кансарин

номли жойга етди. У ерда бир чўлда қарор қилди. Унинг анча мол-мулки таланди. У ердан ҳам кўчиб, Шом томон юзланди. Димашқ аҳли уни шаҳарга киритмадилар.

Сўнг у ердан яна илгарилаб Фаластинга келди. Лекин Фаластин аҳли ҳам:

— Уни ўлдирайлик, — дедилар.

У у ердан ҳам қочди. Мисрга келди.

Абдуллоҳ ибн Али эса акаси Солихга аскар бериб, Марвон ортидан юборди. Марвон Мисрда ҳам тура олмади. Румга — Қустантинияга қочмоқчи бўлди. Айни Шамс номли шаҳарга келганида, Сафоҳнинг дўстларидан Омир ибн Исмоилга дуч келди. У Марвонни таниғач, унинг устидан ҳужум қилди. Марвон ожиз қолиб, унга қарши саф тузди. Ўша пайт Омир Марвонни найза билан урурди. Марвон отдан тушди. Ва Абдуллоҳ ибн Шихоб ал-Мозаний ўша ерда ҳозир эди. Марвоннинг бошини кесди. Солихнинг ҳузурига олиб келди.

Солих эса уни Фаластинда турган акаси Абдуллоҳга юборди. Абдуллоҳ эса фатҳнома ёзиб, Марвоннинг боши билан Амирул мўъминин Абу-л-Аббос Сафоҳнинг ҳузурига юборди.

Марвоннинг подшоҳлиги жами 5 йил 2 ой давом этди. Хижрий 132-йил Зулқаъда ойининг чоршанба кечасида ўлдирилди. Ўша вақтда у 62 ёшда эди.

САФФОҲНИНГ УКАСИ ЖАЪФАРНИНГ ЯЗИД ИБН ХУБАЙРА БИЛАН ЖАНГГА КИРИШИ

Абу-л-Аббос Сафоҳ Умавийлардан фориг бўлгач, акаси Абу Жаъфарга Ироқ аҳлидан кўп аскар бериб, унга:

— Васитда Язид ибн Хубайранинг ҳузурига бор! — деб буюрди. Абу Жаъфар ҳам Васит томонга йўлга чиқди. Язид ибн Хубайра буни эшитгач, Васит шаҳрини қаттиқ мустаҳкамлаган эди.

Абу Жаъфар амр қилди. Манжаниқлар ясалди. Улар Васитнинг қарши томонида қурилди. Ва жанг бошланди. Шаҳарнинг ҳар тарафидан бир жамоат қирилмаган кун бўлмас эди. Васит аҳлисининг кўп қисми ҳалок қилинди. Абу Жаъфарга тоқат қилишолмасликларини англаб, Язид ибн Хубайрага:

— Нега жанг қилиб ўзимизни қирдирмоқдамиз? Қилинадиган иш — сулҳ қилишдир! — дедилар.

Бунинг устига Язид Абу Жаъфарга одам юборди. Сулҳ сўради. Абу Жаъфар ҳам қабул қилди, бир сулҳнома ёзиб юборди. Бу сулҳнома шундай эди:

Бу нома Абдуллоҳ ибн Муҳаммад ибн Али томонидан —ки у Абу Жаъфардир—

Язид ибн Хубайрага,

У билан бирга келган Шом ва Ироқ аҳлидан бўлганларга,

Ва яна Васит шаҳридаги мусулмонларга,

Ҳараж тўловчиларга,

Ғуломлардан ва қуллардан ва уларнинг мавлоларидан бўлганларга ёзилгандир.

Мен уларга омон бердим. Ҳақ таолонинг номи билан қасамки, Ундан ўзга илоҳ йўқдир. Ва У бандасининг яширин ва ошкор ҳар бир нарсасини билгувчидир. Ана шу аҳд рост сўз билан қилинган сулҳдир, ёлғонсиздир. Ва хиёнатдан йироқдир. Ҳақ таоло ҳазратларининг аҳди билан ва Унинг Расулининг аҳди билан, барча пайғамбарлар ва элчилар ва фаришталарнинг аҳди билан Язидга ва унинг ёронларига омон бердим.

Эй Язид! Билинмоқ керакки: бу аҳдномани сенга ва сенинг ёронларингга ва сен билан келган беғлар ва вазирлар ва дўстларингнинг барчасига юбордим. Хоҳладимки, улар хатарсиз ва хавотирсиз бўлсинлар, маломат қилинмасинлар, гуноҳкор саналмасинлар. Уларнинг содир қилган хиёнатларини — хоҳ қасд билан бўлсин, хоҳ хато билан бўлсин, хоҳ яширин бўлсин, хоҳ ошкор бўлсин, оз бўлсин, кўп бўлсин — ҳаммасини кечирдим.

Ва яна, эй Язид! Мен сенга Васит шаҳрида туришингга изн бераман. Қандай хоҳласанг, шундай тургин. Ва у ердан қаерга бормоқчи бўлсанг, боргин. Хиёнат ва алданишдан

кўрмагин. Ва мен ҳам бу ахднома асосида ҳеч қандай йўл билан хиёнат ёки хиёнат нияти қилмайман. Сен учун ҳеч қандай найранг ёки ёмонлик қасдида эмасман. Агар сенинг томонингдан чиқмаган бўлса, мен сенга нисбатан ҳеч қандай найранг ёки ёмонликка қасд қилмайман.

Мен — Абдуллоҳ ибн Муҳаммад, Амирул мўъминин Абу-л-Аббоснинг акасиман. Агар мен бу ахдномани — сен ва сенинг ёронларинг билан қилганимни — бузсам, Ҳақ таоло ҳазратлари мендан ҳеч қандай тоат қабул қилмасин ва кўпгина кафорати бўлмаган қасамлар бўйнимда бўлсин.

— деб бу ахдномани муҳрлаб, Язидга юборди.

Язид буни кўриб, ишонч топди ва Васитни топширди. Ва ҳар куни отланиб, Абу Жаъфарни кўришга келарди.

Бу аҳд ортидан бир неча кун ўтгач, Абу Жаъфар Язиднинг бу аҳдга хилоф қилганини ва халқни яширинча Абу-л-Аббосга хиёнатга даъват қилаётганини эшитди.

Абу Жаъфар бу ҳақда овоз чиқармади. Амирул мўъминин Абу-л-Аббоснинг ҳузурига ҳам билдирмади — ўзи эшитсин, — деди. Ва бир куни Абу-л-Аббос бу ҳолни эшитди. Абу Жаъфарга мактуб юборди ва:

— Язид аҳдни бузди ва мухолиф бўлди. Хиёнат қилмоқчи. Энди унинг қони ҳалол бўлди. Уни ўлдир! — деди.

Абу Жаъфар Язиднинг бу ишини ишончли хабарлар билан текширди. Тафтиш қилди.

Язиднинг ростдан хиёнати ошкор бўлди. Ва ундан кейин амр қилди, Язид ўлдирилди. У билан бирга аҳли байтидан ва дўстларидан 42 киши ҳам бирга ўлдирилди.

Ва шунинг ортидан Абу Жаъфар Хуросонга йўл олди.

АБУ ЖАЪФАРНИНГ ХУРОСОНГА БОРИШИ

Абу-л-Аббос Сафоҳ Шом ва Ироқ диёрларини тугатгач, акаси Абу Жаъфарни чақирди ва унга:

— Хуросонга бор. Ва Хуросон халқи билан мустаҳкам байъатлаш. Абу Муслимни ҳам кўр. Ва унинг айтадиганларини тингла! — деди. Абу Жаъфар ҳам бу васият устига Ироқдан чиқиб, Рай шаҳрига борди. Ва Райдан Хуросон йўлига йўл олди. Марв шаҳрига яқин келгач, Абу Муслим икки фарсах йўлдан Жаъфарни кутиб олди. Уни кўриб, дарҳол отидан тушди. Абу Жаъфарнинг оёғини ўпди. Ва унинг олдида юрди.

Абу Жаъфар:

— Мин, отингга! — деганидан сўнг яна отига минди. Биргаликда Марв шаҳрига кирдилар. Абу Жаъфар, Абу Муслимнинг саройига тушди. Ва ҳеч нарса демади. Хуросон халқи ҳаммасини итоаткор ҳолда топди ва жуда хурсанд бўлди, шодлик қилди.

Абу Жаъфар сўнгра Абу Муслимдан байъат олди. Ва Хуросондан яна аҳд олди. Яна Ироққа қайтишни хоҳлади. Ва Абу Муслим Хуросоннинг молларидан кўп мол тўплади. Улардан Абу Жаъфарга берди.

Қолаверса, Амирул мўъмининга ҳам ва Жаъфарнинг ўзига ҳам:

— Қул ва жориялардан ва оғир, қимматбаҳо кийимлардан кўп ҳадялар тақдим этди. Абу Жаъфар унга:

— Ё Абу Муслим! — деди. — Биз сенга Абу Салама ибн Ҳафсдан шикоят қиламизки, у саркашлик қилмоқда. Бу саркашлиги шундай даражага етдики, халифаликка ҳеч қандай ҳурмат қилмаяпти. Ва бизга эътироз қилар, қаршилиқ кўрсатар ва чегарадан чиқар. Валлоҳий, Амирул мўъминин сенинг кўнглинг синмасин деб унга ҳеч нарса демаяпти. Чунки уни вазир қилган сенсан, — деди.

Бу сўзларни эшитган Абу Муслимнинг ранги ўчди. Ва унга:

— Агар Абу Салама шундай иш қилса, мен рухсат бераманки, қай тарзда хоҳласанглар, шундай қилинглар! — деди.

Абу Жаъфар Хуросондан қайтгач, Амирул мўъминин хузурига келди. Унга Хуросон халқи итоати ҳақида хабар берди. Ва Абу Муслимнинг Абу Саламани ўлдиришга ҳам рухсат берганини билдирди. Ва шу кеча Абу Салама ўлдирилди.

Абу Салама ўша кечаси 80.000 кишининг ўлими ҳақида бир неча байтлик шеър айтди.

Абу-л-Аббос эса Абу Жаъфарга:

— Абу Муслимни қандай, қай ҳолда кўрдинг? — деб сўради. Абу Жаъфар эса:

— У золимлардан, тажовузкорлардан ва мутакаббирлардан биридир. Ва бу сирни сен махфий тутгин, — деди.

МУҲАММАД ИБН СОЛНИНГ АРМАН ВА ОЗАРБАЙЖОНГА БОРИШИ

Бир куни Абу-л-Аббос Сафох ўзининг улуғ зотларидан ва беғларидан бирини чақирди. Унинг исми Муҳаммад ибн Сол эди. Унга катта бир аскар қуввати бериб, Арман ва Озарбайжон вилоятига юборди.

Муҳаммад ибн Сол Озарбайжонга келгач, унинг хузурига ҳар тарафдан халқ тўпланди. Ва ўша вақт Мусофир ибн Касир Озарбайжонни катта бир қувват билан енгиб, ўзига бўйсундирган эди.

Мусофир, Муҳаммад ибн Сол келганини эшитгач, Бадлис атрофида Шукрон номли бир қалъа бор эди — ўша ерни ўзига ҳисор қилиб олди.

Муҳаммад ибн Сол ҳам бориб, ўша қалъанинг дарвозаси олдида қарор қилди, қароргоҳ қурди. Кундуз-тугун жанг қилди.

Энг охирида Мусофир ва унга эргашганларнинг ҳаммасини ўлдирди.

АБУ МУСЛИМ ХУРОСОННИНГ ҲАЖЖОЖГА БОРИШИ

Абу Муслим ўша йил ичида Маккага етиб бориб ҳаж қилмоқчи бўлди. Абу Довудни Хоразмда ўз ўрнида вакил қилиб қолдирди. Рай шаҳрига етгач, бир неча кун касал бўлди. У ердан Куфага келди ва Саффоҳни кўрди. Одоб ва урф-одатни адо этди.

Ҳаж мавсумига қадар Куфада қолди. Абу Жаъфар ибн Мансур ҳар доим Абу Муслимни Саффоҳ хузурида ёмонлар эди. Ва:

— Агар дунёнинг сенга соф бўлишини истасан, Абу Муслимни йўқ қилиш керак, дер эди. У бу давлатдан юз ўтиргандир. Халифаликни Абу Толиб фарзандлари қўлига беришни истайди, деди.

Саффоҳ эса:

— Ҳозир унга ҳеч нарса қилиш мумкин эмас. Агар биз унга бу пайтда қасд қилсак, Хорасон ва Ироқ аҳли бизга ҳужум қиладилар, дер эди.

Абу Муслим Куфадан Маккага йўл олди. Узоқ вақт Қаъбада муҳожир бўлиб турди.

САФФОҲНИНГ ВАФОТИ ВА УКАСИ АБУ ЖАЪФАРГА БАЙЪАТ ҚИЛИНГАНИ

Ҳижрий 135-йилга етиб келинганида Саффоҳ касал бўлди. Укаси Абу Жаъфар Мансур учун байъат олмоқчи бўлди. Халкни тўплади. Бу пайтда Абдуллоҳ ибн Али Шомда эди. Ва Абу Муслим Маккага кетган эди. У бутун аҳлини тўплади. Абу Жаъфар учун халқдан байъат олди. Ўзи 3 йил ва бир неча кун халифалик қилди. Ироқ аҳли ҳам Абу Жаъфарга байъат қилдилар. Аббосийлардан биринчи халифа ана шу Абу Аббос ас-Саффоҳ эди. Унга "Саффоҳ" дейилишининг сабаби — унинг замонида айниқса Умавийлардан жуда кўп кон тўкилганидандир.

Абулаббос бўйчан, жингалак, қоп-қора сочли ва жуда гўзал зот эди. Жуда сахий эди. Халифалик мақомига ўтирганида 28 ёшда эди. Лақаби "Деваникий" бўлган Абу Жаъфар Мансур эса Саффоҳдан 10 ёш катта эди. Саффоҳ "Анбор" деб аталмиш шаҳарда вафот этган эди. Қабри Анбордадир.

Саффоҳ вафот этгач, Абдуллоҳ ибн Али Шомда эди. Бу хабарни эшитгач, Абу Жаъфарга қарши чиқди. Ўзини халифа бўлишини истади. Абу Жаъфар бунини эшитгач, Абу Муслимга хат ёзди, юборди. Унга жуда кўп совғалар ваъда қилди. Ўша пайтда Абу Муслим ҳам Маккадан бир-икки манзилгина чиққан эди. Абу Жаъфардан унга ана шу хат етиб келгач, уни ўқиди. Хатда:

– Сенки бизнинг давлатимизга сабаб бўлдинг, охирида ҳам, бизнинг давлатимиз мустақамланишига сабаб сен бўласан. Бу хатим сенга етгач, шуни билки, Шом амири Абдуллоҳ ибн Али бизга қарши чиқди. Сен Шомга боргин. Унинг ҳаққидан келгин. Сўнг менинг ҳузуримга келгин. Қилган яхшиликларинг мукофотини сенга берай, дейилган эди.

Абу Муслим аввал Шомга борди. Абдуллоҳ ибн Алийнинг аскарини мағлубиятга учратиб, тарқатди. Лекин Абу Жаъфардан рози бўлмади. Хорасонга кетиб, Абу Жаъфарга муҳолифлик қилишни истади. Абу Жаъфар унга қандай макр қилган бўлса, қилган, Абу Муслимни Ҳилвандан қайтарди. Ҳузурига чакириб ўлдирди. Ўзи ҳам ўша йили вафот этди. Ўрнига ўғли Маҳдий халифа бўлди.

Абу Жаъфар жуда найс (яъни фурсаткор ва маккор) киши эди. Шунинг учун унга "Мансур ад-Деваникий" дер эдилар. Онаси ҳам "Салама" номли канизак эди. Ўзи бўйчан, тор белли, қоп-қора ва гўзал киши эди. Соқолини бўяр эди. Аммо ақлли ва зеҳнли киши эди. Бағдод шаҳрини ўзи қурган эди ва Бағдодда "Жомеъул-Мансур" деб аталмиш масжидни ҳам ўзи қурган эди. Халифаликка ўтирганида 48 ёшда эди. 21 йил, 10 ой ва 6 кун халифа бўлди. Энг охири Макка атрофида вафот этди. "Бир Маймун" деб аталмиш жойга дафн этилди. Жанозасини Исо Маймун ўқиди.

Саффоҳ, Абу Жаъфардан кейин амакисининг ўғли Мусо ибн Али ибн Абдуллоҳ ибн Аббос ибн Абдулмутталибни валияхд қилинишини васият қилган эди. Шунинг учун Мансур уни ёқтирмасди. Бир баҳона билан Исони ўлдирмоқчи бўлди. Чунки ўз ўғлини ўзига халифа қилишни истарди. Тасодиф, Абу Жаъфар Мансур Маккага кетмоқчи бўлди. Амакиси Абдуллоҳ ибн Али ибн Абдуллоҳ ибн Аббосни бир баҳона билан ушлади. Ва Исо ибн Мусога топширди. Ва унга яширинча:

– Мен Бағдоддан чиққач, сен уни ўлдир! деди. Чунки Мансурнинг истаги шу эдики, Исо уни ўлдиргандан кейин, уни ҳам унинг ўрнига қасос қилтириш эди ва халифаликни ўз ўғлига мустақамлаш эди.

Мансур Бағдоддан чиққач, Исо бу гапни вазир Юнус ибн Муррага айтди. Юнус эса:

– Аллоҳ, Аллоҳ, асло, асло! Бу қандай гап бўлдики, уни ўлдиришини буюрди. Мансурнинг истаги — унинг ўрнига кейин сени ўлдиришдир. Абдуллоҳ ибн Алини мутлақо ўлдирма! деди. Исо:

– У ҳолда нима қилиш керак? деди. Вазир Юнус:

– Уни сен бир жойга яшир! Мансур Маккадан келиб сўраса, уни ўлдирганингни айт. Қарайлик, нима аён бўлар? деди. Агар унинг истаги бу бўлмаса, ўлдириш осон, деди. Исо ҳам шундай қилди. Мансур ҳажга кетгач, Исо шуни қилди.

Мансур ҳаждан қайтгач, Исодан:

– Абдуллоҳга нима қилдинг? деб сўради.

Исо:

– Амрингизни бажардим, деди.

Лекин Мансур яширинча Абдуллоҳнинг ака-укасига хабар юборди:

– Абдуллоҳни зиндондан қутқаришни мендан сўрасинлар, деди.

Абдуллоҳнинг ака-укаси Мансур ҳузурига келишди:

– Эй Амирулмўминин! дедилар. Сиз ака-укамиз Абдуллоҳни ҳибс қилган эдингиз. У сизнинг амакингиз. Унга раҳм қилиб, гуноҳини афв этинг ва зиндондан қутқаринг, деб тилаймиз.

Мансур:

– Мен Маккага кетганимда, уни Мусо ибн Исога топширганман. Боринглар, менинг номимдан унга айтинглар: амаким Абдуллоҳни зиндондан чиқариб қўйсин, деди.

Исо бу гапни эшитгач, Мансурнинг қулоғига яқинлашиб:

– Сиз ҳажга кетганингизда менга "Уни ўлдир", деб буюрмадингизми? Энди нима учун уларни менинг устимга юборяпсиз? деди.

Исо шундай деганидан сўнг, Мансур амакиларига юзланди:

– Ака-укангиз Исонинг ўлдириши билан ўлган. Энди менга "Сиз буюргансиз, мен ўлдирдим", деб айтяпти. Ўўлгон гапиряпти. Мен уни астафидуллоҳ ўлдиртирмадим! деди.

Амакилари:

– Агар сиз буюрмаган бўлсангиз, уни бу ўлдирган. Уни бизга топширинг, қасос қилайлик, дедилар. Мансур:

– Ўзинглар биласизлар. Тутинглар, ўлдилинглар! деди. Улар ҳам ўша пайтда қиличларини суғуриб, Исони ўлдирмоқчи бўлдилар.

Исо ҳам Мансурга:

– Уни ўлдиришни ўзингиз буюргансиз! деди. Мансур:

– Ўўлгон гапиряпсан! деб бақирди. Ўшанда Исо Мансурга:

– Агар сиз амр қилмаган бўлсангиз, мен ҳам уни ўлдирмаганман, деди. Кейин бориб, Абдуллоҳни зиндондан чиқарди ва ака-укасига топширди. Кейинчалик:

Мансурдан қўрққани учун ўзининг байъатини Маҳдийдан кейинга қолдирди. Сўнг, ўша йилнинг ичида Мансур яна ҳажга кетиб келаётганда йўлда вафот этди.

МАҲДИЙ ИБН АБУ ЖАЪФАР МАНСУРНИНГ ХАЛИФАЛИГИ

Маҳдий амирликка ўтирганида яхши сиёсатли эди. Халқ ҳам ундан рози бўлди. Ва унинг замонида Кеш шаҳрида Муқний номли бир зиндиқ пайдо бўлди. Бу Муқнийнинг бир кўзи кўр эди. Шу сабабли юзини беркитиб юарди. У худолик даъво қилиб, халқни таносух (яъни руҳлар кўчиши) мазҳаби сари чақирди. Ўзини кўп кишиларга эргаштирди. Бу мазҳабдагиларга "Сипид-жома" деб аталур эди.

Яҳё ўғли Жибрил Самарқанд шаҳридан чиқиб, шаҳар четида аскарини жойлаштирди. Ва Муқнийнинг аскар бошлиғи бўлган Сағдған билан катта бир жанг қилдилар. Сағдған ўлдирилди, аскари тор-мор этилди. Бунинг устига Жибрил Хорасан беи Абдулмаликка мактуб ёзиб, ҳолатни хабар қилди. Бу хабарни Муқнийга етказдилар, у ерда "Таҳарижа" номли бир кишини чиқарди, унга 10.000 киши бериб, яна Самарқандга юборди. Абдулмалик ҳам Ақаъба ибн Муслим ал-Аздини 7.000 танланган отли билан Кеш томонга Муқний билан жанг қилишга юборди. Ақаъба "Майамроғ" номли бир қишлоққа келди. Муқний эса "Файруз" номли бир одамини аскар билан қарши юборди. У ҳам Ақаъба ҳузурига келгач, жанг бошланди. Ақаъба ёронлари билан ҳужум қилиб, душманни парчалади. Турклардан ва Сипид-жома кишиларидан кўп одам ҳалок бўлди. Ва Ақаъба Кеш тарафга юриш қилмоқчи бўлди. Муқний Таҳарийга мактуб ёзиб, бир киши билан Ақаъбага юборди. Ақаъба унга:

– Бу мактубни кимга олиб бормоқдасан? деб сўради. У:

– Самарқанд атрофидаги бир қишлоқ қаҳёси орқали Муқнийга олиб боряпман, деди.

Мактуб ўқилганида ичида ёзилган эди:

– Эй амир!

– Бу ёрдамдан хурсанд бўлдимки, Улуғ Аллоҳ сенга душманлар устида ғалаба берди. Ва жуда шукр қилдимки, Сархама Жибрил ибн Яҳёга ғалаба қилиб, уни парчалади. Ва унинг аскаридан ҳам кўп киши ўлдирди. Самарқандни тала қилди. Яна сен томонга келмоқда.

Ақаъба бу хабарни рост деб ўйлади. Дарҳол қўрқиб, орқага қайтди. Ва Балх шаҳрига келганида, Хорасанда ўз беки бўлган Абдулмаликка мактуб ёзиб, ўз ҳолини хабар қилди. Абдулмалик эса:

1. Довуд ибн Довуднинг халифаси (вакили) Шуъайб ибн Солиҳга,
2. Зубайд амири Ҳожим Деҳлийга,
3. Жағаниён беи Амр ибн Ҳумайлга мактублар ёзди:

– Мукнийнинг жангига боринглар! деди.

Аскарнинг умумий сони 14.000 бўлиб, улар Термизда тўпландилар. Мукний эса Сархама, Хубайби ва Киёк-ул-Арабий деб номланган 3 кишини 15.000 киши билан юборди. Иккала аскар ўзаро саф туздилар. Сархама укасига:

– Амр ибн Хумайлга бор. Унга айт: "Мен энди Мукнийга ёрдам беришдан тавба қилдим. Билдимки, у ёлғончи. Эртага аскаримни бутунлай бошқа томонга олиб чиқиб, бошқа аскарлардан ажраламан, ва сен билан аҳдлашаман", дегин.

Сархаманинг укаси Амр ибн Хумайлга бориб бу гапни айтгач, у жуда хурсанд бўлди ва:

– Агар айтганингни амалга оширсан, жуда яхши қилган бўласан! деди. Ва Амр ўз халқини бу хабардан бохабар қилди.

Эртаси куни Сархама аскарани бир тарафга чиқарди ва:

– Мен қачон хужумга ўтинг, десам, хужум қилинглар! деди. Улар ҳам шу амрга итоат қилиб шундай қилишди — мусулмонларга қилич билан хужум қилиб, кўпларини қирдилар. Қолганларини ҳам мағлуб қилиб тарқатдилар.

Бу воқеа Мукнийга етиб боргач, у Сархамага мактуб ёзиб:

– Чигонага бор, деди. Сархама ҳам Чигонага борди. Уни муҳосара қилди. У ерда бир ойча қолди. Ҳар куни бир қишлоқни ёки икки қишлоқни тала қилар эди. Ўша вақтда Саҳарийжа яна Самарқандда эди. Чигонада Мукний "Жамҳий" номли кишига 3.000 киши бериб, Нахшаб устига юборди. Жамҳий кўчиб Нахшаб дарвозасига келди. Ва Нахшаб аҳлидан фақир табақаси — кичик-катта унга байъат қилди. Байлари очарчилик сабабли ҳайвонларини қалъадан ташқари чиқариб, доимо жанг қилдилар.

Жамҳий жанг билан ҳеч нарсага эриша олмаслигини тушуниб, қайтмоқчи бўлди. Ҳузурига келган халқ Жамҳийга:

– "Мавдий" номли жой бор. Унинг эгаси Аҳмад номли кишидир. Жуда кўп мол-дунёси бор. Уни тала қилиш керак, дедилар.

Шу билан Жамҳий Нахшабдан чиқиб, Мадийга келди. У қишлоқда мустаҳкам бир ҳисор бор эди. Жамҳий амр қилди. Атрофига сув йўллади. Ҳисорни ағдармоқчи эди. Лекин Ҳисор жуда мустаҳкам қурилганлиги сабабли, сув йўллаш ҳеч қандай фойда бермади. Аҳмад Ҳисорнинг остига кўприк қурди. Бир кеча ўз одамлари билан тўсатдан чиқиб келди. Жамҳийнинг аскарини қиличлади. Ҳаммасини қириб ташлади ва Жамҳийни қўлга тушириб, ўша қишлоқда дорга осди.

Бу хабар Мукнийга етиб боргач, жуда ғамга ботди. Жамҳийнинг Наср номли укаси бор эди. У Нахчивонда қишлоқ бошлиғи (деҳқон) эди. Мукний унга мактуб ёзиб:

– Бир макр қилиб Жибрил ибн Яҳёни Самарқанддан чиқар, деди. У деҳқон ҳам Жибрилга мактуб ёзиб:

– Эй амир! деди. Мен Сипид-жомаларнинг талачилигидан чарчадим, безор бўлдим, чорасиз қолдим. Агар муносиб бўлса, амир бизга бир оз ҳайвон юборсин, биз аҳлимиз билан Самарқандга кўчиб борайлик! деди.

Жибрил ибн Яҳё бу мактубни ўқиб, ўзининг укаси Язидни аскарга қўмондон қилди. Ва бир миқдор аскар билан унга юборди.

Деҳқон, Жибрилнинг укаси келаётганини эшитгач, унга қарши чиқиб:

– Эй ўғлим! деди. Турклар неча кундан буён сувимизни тўсиб қўйган. Халқимиз чанқоқдан азобланиб, ҳалок бўлди. Эй амир, раҳмат қилиб, ана шу дарёнинг бошига боринглар. Амирнинг баракасидан сув топайлик, деди.

Язид ибн Яҳё:

– У ҳолда бизга йўл кўрсатадиган раҳнамоликчи керак, деди. Деҳқон бир одамни қўшиб юборди. Язид ҳузурига Наср номли тадбирли бир киши бор эди. У Язидга:

– Эй амир! деди. Бу киши сенга ўйин, макр қилиб турганга ўхшайди. Бизни ғалаба қилишга умид қилмоқда. Агар буни билиб олмоқчи бўлсанг, раҳнамони чақириб, унга:

– Бориб, сув бошини кўриб, бизга хабар бер, дегин! деди.

Бу айтилганидек қилингач, иш макр экани аён бўлди. Дарҳол кўриқчи чиқариб, тўрт тарафга юбордилар.

Бироздан кейин кўриқчилар қайтиб келиб:

– Душман кўп аскар билан келган. Ва бу водийдаги сувга кирган. У ерда жуда кўп аскар бор! деди.

Дехқон ҳам дарҳол жуда кўп аскар билан чиқди. Бир томондан эса турклар ҳам келди. Катта бир жанг бўлди. Ва Язид ибн Яҳёни икки жойидан ярадор қилдилар. Аскари ҳам қочишга бошлади. Ва ўша худудда эски бир бурчак бор эди. Ҳаммаси бориб, ўша бурчакка тўпландилар. Турклар ҳам келиб, уларни ўраб, шомгача урушдилар. Шом бўлгач, Язид ибн Яҳё вафот этди.

Жибрил укасининг кеч қолаётганини кўриб, ўзи отланиб, аскар билан Самарқанддан чиқди. То ўша эски, вайрон бурчакқа етди. Туркларнинг урушаётганини кўрди. Жибрил ҳам аскар билан такбир айтиб ҳужум қилди. Наср такбир овозларини эшитиб:

– Муборак бўлсин, Амирулмўминин келди! деди ва ўзини девордан пастга ташлади. Жанг бўлди. Сипид-жомалар ва турклар мағлубиятга учради. Ва деҳқон ўлдирилди. Жибрил укасини қутқариб, Самарқандга келди. Ҳаммаси жам бўлиб, жанг бошладилар. Хоқоннинг Қал номли бир укаси бор эди. Жуда ботир эди. Жибрилнинг ўзи ҳужум қилди, уни урушдан чиқариб ташлади. Мусулмонлар хурсанд бўлдилар, ва Муқнийнинг аскари парчаланди, қочди. Ва Муқний буни эшитгач жуда қайғуратди.

Бу хабарлар Амирулмўминин Маҳдийга етиб келгач, мусулмонлар жуда ғамга ботиб йиғладилар. Сўнгра Муоз ибн Муслимни чақиртди. Уни Хорасанга амир қилиб юборди ва:

– Бор, Абдулмаликнинг барча ўғилларини азл қил, ўрнидан олиб ташла. Ва Жибрил ибн Яҳё муборак кишидир. Сен душман билан жанг қилишга ҳаракат қил, деди.

Муоз Марв шаҳрига келгач, Саид ал-Жарший деган, "Кери" бекига мактуб ёзиб, уни ҳузурига чақирди:

– Мана мен кетяпман. Сен ҳам менинг ортимдан кел, деди.

Муоз аскари билан Самарқанд устига келди. Холбуки, Халх-ул-Хоқон билан Киёк-ул-Гавр орасида бир гап ўтган эдики, Халх-ул-Хоқон:

– Самарқанд ғанимати менгадир, деди.

Киёк-ул-Гавр эса:

– Жангни мен қилдим, ғанимат менгадир! деди. Киёк эса ёронасига:

– Дарабандда мусулмонларнинг йўлини тўсиб, келганини тала қилайлик, деб келдилар. Пайканд номли саҳрода яшириндилар. Муоз эса аскарини бир неча бўлинма қилиб юборди.

Киёк, Муознинг 14.000 танланган кишиси билан чиқишини кутди, майдонда кўринмади. Киёк шу пайт чиқиб, уларга ҳужум қилди. Улар ҳам:

– Аллоҳу Акбар! деб такбир айтиб ҳужум қилди. Улуғ Аллоҳ туркларнинг дилларига кўркув солди. Ўша заҳотий қочишга бошладилар. Турклардан 300 киши ҳалок бўлди. Турклар бошлиғининг боши кесилиб, Бухорога олиб келинди. Ва Муоз ҳузурда Бухорода 60.000 киши жам бўлди. Ва Саид ал-Жарший ҳам аскари билан келди.

**Сўнгра манжиниклар ўрнатилди. Лағам қазिश учун 3.000 киши дафтарга ёзилди. Улар билан бирга 10.000 қўй олиб келинган эди. Ва Муозга:

– Бу қўйларни сот. Чунки туркларнинг тамааси жуда катта. Улар қўлимиздан тортиб олади, дейишди. Саид эса:

– Агар Рабиа ва Музар жам бўлса ҳам, бу қўйларнинг юнидан бир танга бермайман, деди. Шунда Муоз:

– Бизга келадиган балолар айнан шундай гаплардан келади! деди.

Ва амр қилди. Аскар йўлга чиқди. Бу қўйларни ҳам 100 отлига топширган эди. Турклар чиқиб келиб, барча қўйларни тортиб олишди. Саид уларга ҳужум қилганида туркларнинг баъзилари жангга киришди, баъзилари эса қўйларни ҳайдаб кетишди.

Муоз бир қишлоққа келгач, у ерда тугади. Сўнг Саидга одам юбориб, уни ҳузурига чақирди. Саид эса:

– Қандай қилиб сенинг ҳузурига борай, ахир турклар қўйларни тортиб олишди. Менга аскар юбор. Балки қўйларни қайтариб оламан! деди. Муоз унга:

– Лаънат сенга ва сенинг қўй олишинга! деди.

Бунинг устига Саид Муоздан ранжиди ва унга нисбатан дилида кина сақлади. Турклар ва Сипид-жомалар (оқ кийимлилар) йиғилиб, мусулмонларни бир қишлоқда ўраб олишди. Бу муҳосарада мусулмонлар чанқоқдан азият чекидилар.

Бир неча турк, ҳожи амири Ҳошим ибн Ҳарбдан Муозга мактуб олиб келишди. Мактубда:

– Мана, аскар билан амирингизга ёрдамга келдик, деб ёзилган эди.

Бу мактубни келтирган турклар:

– Бизга рухсат беринг, сувга бориб сув олиб келайлик, дейишди. Муоз ҳам рухсат берди. Қишлоқ яқинида сув бор эди. У ерга 4–5 отли бориб сув олиб келишди. Турклардан ўн отли тамаага тушиб келишди. Уларнинг бештасини ўлдиришди.

Уларнинг бу саъй-ҳаракатлари Муозга ғалати туюлди. Ва шундан сўнг Муоз аскари билан Самарқандга келди ва барча аскар йиғилиб биргаликда жангга йўл олишди. Сипид-жомалар (оқ кийимлилар) тор-мор қилинди. Мусулмонлар уларнинг орқасидан юриш қилдилар ва ўша қишлоқни ёқиб юбордилар. Таҳарийжа 1.000 киши билан бир кеча қочди.

Шунинг устига Мукнийнинг бир қўмондони келди. Муозга паноҳ сўради. Ва Муозни кўргач, уни кутиб олгандек қилиб ўзини отдан ташлади. Аслида у Муозни ўлдирмоқчи бўлган эди. Лекин Муознинг мардлари буни кўриб қолиб, уни ўраб олишди ва қиличдан ўтказдилар.

Бунинг сўнгра Муоз Мубадга келди. У ердан яна мансур ва музаффар бўлди. Мукний эса бу хабарни эшитгач, ғамга тушди. Кеш шаҳридаги эркак-аёл ким бўлса, уларни олиб, Невоқид қалъасига келди. Лекин у бу қалъага 10 йилдирки, қурол-аслаҳа йиғарди. У ерда бири ичида бири бўлган икки қалъа бор эди. Жуда мустаҳкам қурилган эди.

Муоз Жибрил ибн Яҳёни Самарқандда ўзига вакил қилиб қолдирди, ўзи эса Мукний томон йўлга чиқди. Ўзидан олдин бир кишини Мукнийни Ислонга даъват қилиш учун юборди:

– Балки Аллоҳнинг ёрдами билан иймонга келар, деди.

У киши Мукний ҳузурига бориб, қайтиб келди. Муоз ҳузурига борди. Муоз:

– У малъуни қандай кўрдинг? Қандай ҳолатда экан? деб сўради. У киши:

– Қалъага борганимда мустаҳкам қурилган, тик жойларни кўрдим. Мени бир кун қалъада кутиб турдилар. Кейин бир қиш келиб, мени бир уйга олиб боришди. У уй турли ипаклар билан безатилган эди. Бу уй олдида бир парда осилган эди ва парда олдида гўзал бир эркак бола турган эди. У менга:

– Саййид сенинг келган ишингни сўраяпти, деди. Мен эса:

– Илоҳлик даъво қилмоқда. Мана мен кимман ва қандай иш учун келдим, билиб ол. Эй Мукний, агар сенинг кудратинг бўлса, нега ожизлар каби қалъа ичига яшириндинг? Душманларингни йўқ қилмайсанми? дедим. У эса:

– Мен бандаларимга раҳимлиман, деди. Мен унга насиҳат қилдим. Ва динга чақирдим. Унга нима десам, у даъвони оширди. Кейин қўлимни ушлаб, мени ташқарига чиқаришди. Бир қулига амр қилиб:

– Бунга эҳтиёт қилиб қара. Ҳеч ким озор етказмасин, деди.

У киши Муозга шу хабарни бергач, Муоз ҳам дарҳол аскарини жам қилди. Ва бир томондан Довуд ибн Абу Довудни қалъа устига юборди. Қалъа муҳосарага олинди. Икки томондан жанг бошланди. То қиш келиб, совуқ чиққанча. Муоз Довудга:

– Сен Балхга бор. Баҳоргача у ерда тур. Чунки араб совуқда иш қилиб бўлмайди! деди.

Довуд Балх шаҳрига қайтганида оқ кийимлилар унинг йўлини тўсиб, у билан жанг қилдилар. Довуд оқ кийимлиларни тор-мор қилди ва кўпини қирди. Кеш шаҳрига кирди. Ва Саид ал-Жарший ҳар куни Муозни Маҳдийга шикоят қилиб турар эди.

Бир куни Муозга бир мактуб келди. Мактубда:

– Аскарни Саидга топширгин. Ва унга нима керак бўлса бер. Муқнийнинг жангига у борсин, дейилган эди.

Бир мактуб Саидга ҳам келди. Мактубда:

– Қаттиқ бўлма. Ва душманни йўқ қилишга ҳаракат қил, дейилган эди.

Муоз ҳам бутун аскарни Саидга топширди. Унга қурол-яроғ берди. У ҳам Довудни Балх шаҳридан чиқарди.

Довуд келгач, Саид аскарни тортиб, Самарқанддан кетди. Ва қалъа ёнига аскар юборди. Жанг бошланди.

Муқнийнинг Қайзум номли бир укаси бор эди. Бир куни жангга чиқди. Усайд ибн Ҳорил номли бир киши унга қарши чиқиб, Қайзумга хужум қилди ва уни шаҳид қилди. Бу Қайзум Пайканд ҳисорида бўларди. Унинг ҳузурида Кеш шаҳри аҳлидан аёл ва эркакдан 30.000 киши бор эди.

Қайзум бу ишни уддалай олмаслигини кўриб, ўз ёнидаги кишилар билан иттифок қилди. Ўртасидаги Сипид-жомаларни (оқ кийимлиларни) қирдилар. Ва уларнинг барчаси чиқиб Саидга таслим бўлдилар.

Бу иш Саидга жуда хуш келди. Ўша қалъада қанча озуқа бўлса, уларни олди. Ва у ерда бўлган ҳар бир болага ва ҳар бир кишига бир динордан пул берди. Ва ҳаммасини Кеш шаҳрига юборди.

Лекин қанча уриниб кўрмасин, Муқнийнинг қалъасини фатҳ қилиш учун ҳеч бир чора ва макр тополмади. Энди қиш етиб келган эди. Арабларга амр қилди. Уйлар қурдирди. Ҳаммомлар тикилдирди. Ҳар бир саркарда ўз аскарлари учун масжид қурдирди.

Жобир ибн Аҳйад номли бир киши бор эди. Бу киши тик деворларга чиқарди. Жуда қўл-оёғи чакқон киши эди. У кеча қалъа ичига кириш учун икки киши билан келишиб олди. Муқнийнинг бош қўмондони Таҳарийжани ўлдирмоқчи эдилар.

Кеча бўлди. Улар учовлон бордилар. Қалъага кирдилар. Ва Таҳарийжани маст ҳолда топдилар. Бошини кесдилар. Бу бошни Саид олдига олиб келишди. Саид жуда хурсанд бўлди. Уларга кафтанлар бериб кийгизди.

Эртаси куни оқ кийимлилар Таҳарийжани бошсиз ҳолда топдилар. Бу ишни ким қилганини ҳеч ким билмади. Муқний бу воқеани эшитгач жуда қайғуга тушди ва аскарини Сархамага топширди.

Бу воқеадан кейин бир муддат ўтди. Маҳдий Муозни Хорасан бекилигидан озод қилди. Ва Хорасанни Мусаййиб ибн Ҳубайрага берди. Мусаййиб Хорасанга келгач, Бухорога ўтди. Ва Мовароуннаҳр маншурини ва байроғини Жибрил ибн Яҳёга юборди.

Орадан бир неча кун ўтгач, Сархама Саидга:

– Агар сенинг аҳдинг тўғри бўлса, мен амонингга кирай. Мени қабул қил. Ва менга ёмон кўз билан қарама. Мен ҳам сени қалъа ичига киргизай, деди.

Саид ҳам буни қабул қилди.

Сархама қалъадан чиқиб Саидга бўйин эгди. Унинг ҳузурида 3.800 киши бор эди. Саид ҳам унга иззат кўрсатиб, аҳд ва амон берди. Ва Сархама Саидни излаб, ташқи қалъага кирди.

Муқний ишнинг ёмон тарафга кетганини англади. Унинг 100 хотини бор эди. Улар билан ўтирди. Ҳар бирига бир бокал май берди. Ва бокалларга заҳар қўшди ва:

– Ичинглар! деди. Қай бири заҳарли майни ичса, дарҳол ўлди. Ва у ерда "Банука" номли бир хотини бор эди.

Бу аёл майни ичмади, ёқасидан ичига тўкди. Йиқилди, ётди. Муқний фарзандларининг олдига ҳам бориб, барчасига заҳар берди. Улар ҳам ўлдирилди.

Банука дейдики:

– Муқнийни кўрдимки, сархуш туя каби бўлган эди. Ва қўлига қилич олиб юраётган эди. "Бадр" номли бир хизматкори бор эди. Уни ҳам ўлдирди. Бир тандир ичида ўтга тўла мангал бор эди. Ўзини ўша катта олов ичига ташлади ва:

– Бунча халқни ўлдирдим. Энди менинг ҳам ёнишим керак! деди. Кейин бақириб, ўша олов ичида жон таслим қилди.

Банука аёл Мукнийнинг ўлганини англаб, турди. Қалъанинг деворига келди. Юқорига чикди:

– Эй Саид! деб бақирди. Сизга қалъанинг эшигини очайми, хоҳлайсизми? деди. Саид:

– Ҳа, хоҳлайман! деди.

Банука:

– Эшикни бир шарт билан очаман. Менинг кийим-бошимга ҳеч ким кўз тикмасин. Ва менга Мукнийнинг хазинасидан 10.000 танга беринг! деди. Саид ҳам буни қабул қилди. Аёл ҳам қалъанинг эшигини очди. Халқ дарҳол шаҳарга кирди. Нима ваъда қилинган бўлса, ҳаммаси Банука аёлга берилди. Ва Банука Мукнийнинг қозиси Абдуллоҳ ибн Омирга хабар берди. Мукний йиғиб, бир жойга тўплаб қўйган мол-дунёси қаерда эканини айтди. У ҳаммасын олди.

Бу Абдуллоҳ ибн Омир авваллари Саид амон берганлар ичида эди. Ва Саид уни хузурига чақиртириб, юзига туфлади ва:

– Сенинг аждодларинг ҳам Оли Муҳаммадга душман эдилар. Ва сен мутлақо кофир бўлдинг! деди. Кейин амр қилди, унинг бўйинини урдилар.

Саид ғанимат билан қайтди. Ва Мусайиб бўлган-кечган нарсани халифа Маҳдийга ёзиб билдирди. Ва ҳар тарафдаги мусулмонлар хурсанд бўлдилар.

МАҲДИЙНИНГ ИСОНИ ХАЛИФАЛИКДАН ОЗОД ҚИЛИШИ ВА ЎРНИГА ЎҒЛИ МУСОНИ ВАЛИЯҲД ТАЙИН ҚИЛИШИ

Маҳдий халифа бўлганидан сўнг бир йил ўтиб ҳажга борди. Маҳдийнинг 20 нафар ўғли бор эди. Бирининг исми Мусо, иккинчисининг исми Ҳорун эди. Ва байъат ҳам Маҳдийдан кейин Исо ибн Мусога тегишли эди. Қачонки Маҳдийнинг халифалигидан 3 йил ўтгач, Маҳдий Исодан байъатни бузиб, унинг ўрнига ўз ўғлига байъат қилдирмоқчи бўлди. Исо Мансур замонида Куфада амир эди. Ва у ерда унинг қишлоқлари бор эди.

Маҳдий халифа бўлгач ҳам Куфа Исонинг қўлида қолган эди. Ва Маҳдий Исони чиқармоқчи бўлганида унга одам юбориб, 10 × 10.000 танга ваъда қилди. Агар у халифалик байъатидан воз кечса, унга ана шу тангаларни берарди. Аммо Исо буни қабул қилмади. Маҳдий эса уни Куфадан азл қилди ва Куфани Равҳ ибн Ҳотир ибн Қубайз ибн Мўҳаллабга берди. Ва уни Куфага юборди ва унга:

– Эй Равҳ, кўрайчи, сен қандайсан? Исога бир баҳона топгин! деди ва агар бир киши:

– Ўтган йилларда сен менга зулм қилгансан! деб уни даъво қилса, буни менга хабар бер, деди.

Равҳ Куфага келди ва Исо шаҳарни Равҳга топширди ва ўзи ўз ерларида, қишлоғига бориб ўтирди. Ҳеч кимни сирига шерик қилмади. Ва ҳеч ким уни кўрмади. Фақат жума кунлари келарди. Масжид олдида очиқ майдон бор эди. У ерда халқ намоз ўқарди. Исо ҳам отда келиб, ўша жойда отдан тушарди. Ва жума намозини ўқарди. Қолган жумагача уни ҳеч ким кўрмасди.

Маҳдий эса Исони Равҳ ёзиб, унинг айбини билдиришини сабрсизлик билан кутарди. Исони халққа шарманда қилишни истарди. Шунда халқ ҳам:

– Исо халифаликка ярамайди, деб нафрат пайдо қилиб, ундан байъатни бузишар эди. Аммо Равҳ Исога қанча айб изламасин, ундан ҳеч бир айб ва ҳеч бир баҳона тополмади.

Буни кўрган Маҳдий Равҳга мактуб ёзиб шундай деди:

– Сенинг Исога нисбатан меҳринг бор. Бир шаҳарда амирлик қилган кишининг ҳеч айби бўлмаслиги мумкинми?

Равҳ бу сўзларга хайрон бўлди. Ачинарлики, айб тополмади. Охирида у шундай мактуб ёзди:

– Куфа жоме масжидининг олдида мусулмонлар намоз ўқийдиган очиқ жой бор. Исо ўша ерга отда келади. Оти ўша ерга пеш қилади. Баъзи вақтлар бўларки, мусулмонлар устини ифлос қилиб юбориши мумкин. Кийимларини булғайди.

деди. Маҳдий эса Равҳга ёзган жавобида:

– Ўша дарвозага дарахтлар қўйилсин, токи унинг оти у ерга кирмасин. Бу каби иш гуноҳ ҳам, айб ҳам эмас! деди.

Ўша очик жой дарвозасига дарахтлар ўтқазилди. Ва у ер ҳалигача "ўтин оладиган жой" деб аталади.

Исо бу қилинган ишни эшитгач, бу иш ўзининг учун қилинганини тушуниб етди. Шаҳарда Мухориб ибн Абу Убайднинг ворисларидан юқори баҳога бир уй сотиб олди. Шаҳарга тушганида тўғри ўша уйга келарди, у ерда тушарди, кейин масжидга келарди. Масжид олдида анча кенг майдон бор эди. Унда юриб, масжидга кирарди.

Қачонки бир йил ўтди, Махдий Исодан ҳеч бир айб топа олмаслигини англаб етди. Амакисининг ўғли Аббосни Исонинг ҳузурига юборди. Аббос унга Куфага бориб насиҳат қилар, унга жуда кўп мол ваъда қиларди. У эса бунинг эвазига ўзини халифалик байъатидан воз кечтириши керак эди.

Аббос Куфага келиб, Исога шундай насиҳат қилди:

– Сен энди кексайиб қолдинг. Бу халифалик сенинг насибанг эмас. Бу ҳолда, ўғлинг учун ўзингни ҳалок қилишингнинг нима кераги бор! деди ва унга кўп мол ваъда қилди. У ҳам рози бўлди ва Аббос билан Исо яна Бағдодга Махдий ҳузурига келдилар. Исо ҳам ўзини халифалик байъатидан озод этди. Ва Махдий халқдан ўғли Мусо учун байъат олди. Ва ундан кейин Ҳорун учун ҳам байъат олди.

ХАЛИФА МАХДИЙ ВА ДОВУД ЎҒЛИ ЯЪҚУБ ВОҚЕАСИ

Махдий халифалик тахтига ўтирганида, амр қилди, унга зиндонда ётганларнинг исмларини маълум қилдилар. У:

1. Душмани бўлмаганларни,
2. Қўзғолон қилганлик гуноҳи бўлмаганларни,
3. Мулк (мамлакат) тамааси бўлмаганларни зиндондан чиқарди.

Аммо зиндонда Яъқуб ибн Довуд исмли бир киши бор эди ва у Хуросонлик эди. Ва котиблар авлодидан эди. Ўзи ҳам котиб эди. Ва отаси Довуд ҳам Наср ибн Сайёрнинг котиби эди. Ва бу Яъқуб, Абдуллоҳ ибн Али ибн Ҳусайннинг ўғиллари Мухаммад ва Иброҳим билан Басра ва Мадинада қўзғолон қилмоқчи бўлишган эди. Ва уларнинг котиблигини қилган эди.

Мансур уни уларнинг гуноҳи сабабли ҳибс этган эди. Ва Яъқуб шиа мазҳабида эди. Аммо Махдий Яъқубнинг илм ва одоб эгаларидаан эканини ва котиблар авлодидан эканини эшитгач, уни зиндондан чиқарди.

Бағдодда Махдийнинг Абдуллоҳ ибн Ало номли қозиси бор эди. Яъқуб ўша қозига мулозамат ва хизмат қиларди.

Яна Ҳусайн авлодидан: Ҳасан Иброҳим ибн Абдуллоҳ ибн Али ибн Ҳусайн исмли бир киши бор эди. Басрада қўзғолон қилган Иброҳимнинг ўғлидан эди. Шу сабабли Мансур уни қамаган эди. Махдий уни ҳам зиндондан чиқарди.

Яъқуб зиндондан чиққанидан кейин Ҳасан:

— Мени ўлдиради, деб қўрқувга тушди. Хизматкорларига:

— Бир чора қилинлар, мен зиндондан чиқай, деди. Хизматкорлари зиндоннинг ташқарисидан лағам қазиб Ҳасанга етишмоқчи бўлдилар. Шундай қилиб Ҳасанни зиндондан қутқариб, қочиришарди.

Яъқуб вақти-вақти билан Ҳасаннинг зиёратига келарди. Ва Ҳасаннинг ўғиллари билан дўстлик қиларди. Ва хизматкорларнинг бири бу тадбирни Яъқубга айтди. Ва уларнинг жойини кўрсатди. Яъқуб хурсанд бўлди. Ҳар куни келиб, лағам жойини кўрарди. Улар ҳам ҳар кеча туннел қазиш билан машғул бўлишарди. Ва тонгда ишни тўхтатиб кетишарди.

Яъқуб иш тугалланишига бир кеча қолганини англаб, қозининг ҳузурига келди. Унга:

— Менинг Махдийга насиҳатим бор. Менга тадбир керак, бориб, ўша насиҳатни унга айтай. Бу кечадан бошқа кунга қолдириш мумкин эмас! деди.

Қози уни олиб вазир ҳузурига борди. Бу вазирнинг исми Убайдуллоҳ эди. Яъқуб унинг ҳузурига келгач, вазирга:

— Маҳдийга насиҳатим бор. Бу кечани ўтказиш мумкин эмас! деди. Вазир:

— Мени айт, мен Маҳдийга айтай, деди. Яъқуб:

— Менинг ўзига айтишим шарт, деди.

Вазир қозини ва Яъқубни олиб, Маҳдий ҳузурига келди. Ҳолатни билдирди. Яъқуб:

— Менга хилват керак, деди. Маҳдий:

— Мен булардан сир сақламайман, деди. Яъқуб:

— Мен сақлайман, деб жавоб қилди. Маҳдий хилватга амр қилди.

Яъқуб шунда деди:

— Эй Амирул мўминин! Билингки, Ҳасан ибн Иброҳим зиндондан қочмоқда! деди. Бу кеча лағам тугалланади ва у ўша ердан чиқиб кетади.

Шунинг устига Маҳдий Ҳасанни зиндондан олди, бир уйга яширди. Ва:

— Яъқубга совғалар берилсин! деб амр қилди. Совғалар Яъқубга берилди.

Бир неча кундан кейин Ҳасан, бир ҳийла билан ўша уйдан қочди. Маҳдий ҳам:

— Уни ҳар томонда қидиринглар! деб амр қилди ва Яъқубга ҳам:

— Менга йўл кўрсат, Ҳасанни топай, деди. У эса:

— Эй амирул мўминин! Ҳасанни топиш менинг зиммамда бўлсин. Сиз излашдан четда бўлинг! деди.

Маҳдий ҳам Яъқубни жуда ҳурмат қилди. Қачон ҳузурига келса, у билан сўхбатлашарди. Яъқуб унга:

1. Хайр эшикларини очиш,
2. Қасрлар қуриш,
3. Кўприклар тикиш,
4. Масжидлар қуриш,
5. Фақирларга ёрдам бериш,

ишларида йўл кўрсатарди. Маҳдий уни жуда яхши кўрарди. Ҳатто кечалари ҳам уни ҳузурига чақиртарди. Ва у билан сўхбат қиларди. Маҳдий мамлакат бошқарувида унинг фикрларини мактарди ва Яъқубга жуда кўп маслаҳатлар билан мурожаат қиларди.

Яъқуб Ҳасан ҳақида хабар олгач, аввал Маҳдийдан Ҳасан учун амон сўради. Маҳдий амон берди. Яъқуб Ҳасанни олиб келди. Уни Маҳдий хизматида бўлди. Ва Маҳдийга итоат кўрсатди.

Маҳдий Яъқубнинг бу ишидан жуда миннатдор бўлди. Ва барча ишларини унга топширди. Ва барча вазирларга буйруқ қилинмоқчи бўлган ишлар Яъқубга буйруқ қилинди. Аммо вазир Убайдуллоҳ Яъқубга ҳасад қилди. Аммо Яъқуб илм ва одоб эгаларидаан бўлгани сабабли, вазир унга айб тополмади. Ва Маҳдийга уни ёмонлаб ҳам чиқолмасди.

Шундай бўлдики, Маҳдий ҳузурига киришда:

— Яъқуб келмагунича вазирга йўл берилмас эди. Вазир ўша вақтгача эшикда ўтирарди. Яъқуб келганда бирга ҳузурга киришарди. Ва вазир ташқарига чиқиб, у ерда Яъқуб чиқишини кутарди. Ва халқ ишларига қарайди, Маҳдийнинг фармонини уларга етказарди. Вазирлар Ироқдан қараб туришарди.

Охирида иш шу даражага етдики, Маҳдий ўз қўли билан бутун вилоятларга мактуб ёзди ва:

— Мендан сизларга етиб келадиган ҳар қандай мактубда Яъқубнинг имзоси бўлмаса, у ишни қилманглар! деди. Ҳатто мамлакат бошқарувини ҳам Маҳдий унга топширди.

Ҳижрий 166 йил бўлган эди. Маҳдий Яъқуб билан ҳар кеча сўхбат қиларди. Лекин бир кеча Яъқуб Маҳдий ҳузуридан чиқди. Ўз отига минмоқчи эди. Лекин у от ёввойи от эди. Яъқубни тепди. Икки оёғини синдирди. Яъқуб ўзини билмайдиган ҳолатда ерга йиқилди.

Маҳдий дарҳол пойафзалсиз ташқарига чиқди. Яъқуб ҳушига келгунича унинг ёнида турди. Амр қилди. Яъқубни махфа билан хонасига олиб бордилар. Ва унинг учун энг яхши дори-дармонлар тайёрладилар.

Маҳдий эртаси куни вазир ва бир гуруҳ аскар билан Яъқубни кўришга келди.

Яъқуб бу азобда бир неча кун тўшакда ётди. Вазир Маҳдийни Яъқубсиз кўрди. Унга:

— Эй Амир! деди. Бу Яъқуб шундайки, унинг отаси Довуд ибн Таҳмон эди. Хуросонда Наср ибн Сайёرنинг котиби эди. У ҳам шиа мазҳабида эди. Али фарзандларини яхши кўрарди. Ва имоматни уларга тегишли деб биларди.

Қачонки Зайд ибн Алини Куфада ўлдирдилар. Ва унинг ўғли Яҳё ибн Зайд Хуросонга борди. Халқни қўзғолонга чақирди. Довуд ибн Таҳмон жавоб бериб, унинг мазҳабини тутди. Ва Довуднинг 3 ўғли бор эди:

1. Яъқуб
2. Али
3. Солиҳ

Улар уحوвлон ҳам илм ва одоб эгалари эдилар. Яҳёнинг даъватига итоат қилдилар. Зайд мазҳабида эдилар. Қачонки Наср Яҳёни ўлдирди, Довуд уч ўғли билан ўша мазҳабда қолди.

Абу Муслим Хуросоний ҳам қўзғолон қилганда, Наср ибн Сайёр Довуд ибн Таҳмонни ҳибсга олди. Молларини тортиб олди. Нимаки мол бўлса, ҳаммасини олди. Охирида эса ўлдирди.

Довуд ўлгандан кейин ўғиллар яна ўша мазҳабда қолдилар. Ва Абу Аббос ҳузурида уларнинг ўрни йўқлигини англадилар. Муҳаммад ибн Абдуллоҳ ибн Али ибн Ҳусайн билан унинг акаси Иброҳим ўша мазҳабда эканини эшитдилар. Ва Иброҳим Басрада халқни даъват этаётганини эшитдилар.

Унда бу уч ака-ука Хуросондан Ироққа келишди. Солиҳ Яъқуб билан Мадинага Муҳаммад ҳузурига борди. Ва Али Басрага Иброҳим ҳузурига борди.

Солиҳ Муҳаммад учун тадбир қиларди. Али эса Иброҳим учун тадбир қиларди. Яъқуб эса кимга — Иброҳим учун, кимга — Солиҳ учун тадбир қиларди. Ва:

— Отангиз буни эшитгач, уларни ҳибсга олиб қамаган эди, дерди.

ШУНДАН СЎНГ ВАЗИР МАҲДИЙГА БУЛАРНИ БАШИДАН ОХИРИГАЧА АЙТИБ, СЎЗИГА ҚЎШИМЧА ҚИЛИБ ШУНДАЙ ДЕДИ:

— Яъқуб сенинг мамлакатингда субошиликка юборган одамлар бор-ки, улар ҳар бир шаҳарни шу Зайд мазҳаби томон чақирарди эди, деди. Шунинг учун ҳам уларнинг шиаси ва унга эргашганлар жуда кўпайди. Улар қўзғолон қилишни, бу давлатни ағдаришни ва ўзгартиришни истайдилар, деди. Ва бу йўлда жуда кўп сўз айтди.

Ва Абдуллоҳ ибн Ало —ки, ҳоким эди— Маҳдий уни яқин қилди. Токи у ҳам Яъқубнинг бу ҳолатига гувоҳлик қилгач, Маҳдийнинг Яъқуб ҳақидаги фикри ўзгарди. Уни синаб кўрмоқчи бўлди. Лекин ҳозирча аввалгидан ҳам кўпроқ Яъқубга эҳтиром ва муҳаббат кўрсатарди.

Орадан бир ой ўтган эди-ки, Маҳдийга Ҳусайн ибн Алийнинг авлодларидан бир кишини олиб келишди. Унинг қўли-оёғини боғлаб, бир уйда яширишди. Бир неча кундан сўнг Маҳдий бир мажлис беади. Бу безаклар чиройли тўшаклар, энг гўзал кийимлар, олтин, кумуш, дур, гавҳарлар эди-ки, бу каби мажлисни ҳеч ким кўрмаган эди.

Бир жория ҳам бу мажлисга олиб келинди, Маҳдийнинг ундан гўзалроқ жорияси йўқ эди. Жорияни доимо тик турғизарди. Кейин Яъқубга одам юбориб, бу мажлисга чақирди. Яъқуб келгач, Маҳдий у билан узоқ сўхбат қилди. Энг охирида шу мажлис ҳақида сўз очилди. Яъқуб:

— Амирул мўъмининга умр бўлсин-ки, бундай мажлисни мен кўрган эмасман! деди.

Маҳдий ҳам:

— Бу мажлис бутун жиҳозлари ва тўшаклари билан сенинг бўлсин. Дарҳол амр қил, йиғиштирсинлар! деди.

Яъқуб ҳам ерни ўпди. У ерда нима бўлса, ҳаммасини уйига жўнатди. Ва Махдий ўша энг гўзал жорияни ҳам Яъқубга берди. Яна жуда яхши бир хизматкор ҳам берди. Ва 100.000 танга ҳам унга тақдим этди.

Махдий ўша кун Яъқуб билан сўхбат қилгач, Яъқубга шундай деди:

– Эй Яъқуб! Менинг сенинг ҳузуригда бир илтимосим бор.

Яъқуб ҳам:

– Амирул мўъминин – султоннинг қули – қандай амр қилса, ва нима истаса, албатта бажо келтирилади! деди.

Махдий:

– Нима десам ҳам қиласанми? деди. Яъқуб:

– Биллоҳ қиламан, деди.

Махдий:

– Қўлингни бошимга қўй. Ва жонимга қасам ич! деди. Яъқуб ҳам қасам ичди.

Махдий шундан кейин шундай деди:

– Бу уйда Алий ўғли Ҳасаннинг авлодларидан бир киши бор. Менга маълум бўлдики, у имомат даъво қилар экан. Билингки, менинг сендан бошқа ишончли одамим йўқ эди. Уни сенга берсам, ўлдиргин. Аммо бундан сендан бошқа ҳеч ким хабар топмасин! деди.

Яъқуб ҳам бу амрга бўйин эгди. Махдий ўша шахсни Яъқуб ҳузурига чиқарди. Яъқуб:

– Тун бўлганда, фалон қул билан уни боғлаб сенга юборурман, деди.

Тун бўлганда, ўша кишини ўша қул билан Яъқубга юборди. Яъқуб амр қилди. Улар уйга кирдилар. Аммо Махдий Яъқубга берган жорияга ишни айтган эди:

– Мен сени Яъқубга бераман. Кейин сени қайта оламан! деган эди.

Ва Яъқубга:

– Мен алавийлардан бир кишини ўлдиртирмоқчиман. Сен уни кузат-чи, нима қилади. Кейин менга шу қул орқали хабар етказгин! деган эди.

Яъқуб эса ўша жория билан бир неча кун фараҳ билан вақт ўтказди. Ва ўша одам Яъқубга хабар юбориб:

– Сен менинг ўлдиришинг аниқ. Мени ҳузуригга етказгин, сенга бир гапим бор! деди.

Яъқуб уйни бўшатди. Уни ҳузурига келтирди. Бу киши Яъқубга:

– Билингки, Фотима –ки, Пайғамбарнинг қизидир– мен унинг одамлариданман. Аммо сен мени ўлдириб, Аллоҳ таоло ҳузурига менинг қоним билан юз тутасанми? деди.

Яъқуб ҳам:

– Аллоҳ сақласин. Мен сени қандай ўлдираман? Аксинча сени бир тадбир билан Бағдоддан чиқараман. Ва сени қутқараман! деди.

У киши:

– Сен мени қўй, мен Бағдоддан чиқиш йўлини биламан, деди.

Яъқуб:

– Қаерга борасан? деб сўради. У киши:

– Басрага, ва Басрадан кейин фалон ерга бораман, деди.

Яъқуб:

– Асло Махдий менга 100.000 танга берган эди. Ҳудди шуни мен сенга ҳадя қилдим. Агар бир дўстинг бўлса, келсинлар, олиб кетсинлар! деди.

У киши:

– Икки дўстим бор. Бориб олиб келай, деди.

Борди, икки кишини олиб келди. Бу молни олиб кетишди. Ва Яъқуб:

– Ростдан ҳам Басрага боринглар. Ва денгиз йўли билан Уммонга етиб олинглар. Кейин Сижистонга чиқинглар! деди.

Аммо бу гапларни жория эшитган эди. Дарҳол қул билан Махдийга хабар етказди.

Махдий ўша заҳоти йўлларга одам юборди. Уларни тутиб келтирдилар. Махдий уларни бир уйга олиб борди, тозалатди. Та эртаси куни Яъқубдан сўрашга келди.

Махдий:

– Ўша алавийни нима қилдинг? деб сўради. У ҳам:

– Ўлдирдим, деди.

Маҳдий:

– Биллоҳ ўлдирдингми? деб такрор сўради. У ҳам:

– Биллоҳ, ўлдирдим, деди.

Маҳдий:

– Қўлингни бошимга қўй. Жонимга қасам ич! деди. Яъқуб ҳам қасам ичди ва:

– Ҳа, ўлдирдим! деди.

Ўша пайт Маҳдий амр қилди, ўша алавий ва ўша одамларни уйдан чиқариб олиб келишди. Яъқуб уларни кўриб ҳайрон қолди.

Маҳдий ҳам:

– Яъқубнинг бутун молини олинглар! деб амр қилди. Ва уни бутун одамлари билан бирга қамоққа ташлашди. Ва девон сардорлигини Нафтунайга топширди. Ва яна амр қилди, зиндон ичида бир қудук казишди. Яъқубни ўша қудукда қамашди.

Шундан кейин у, Мусо ва Ҳорун замонида ҳам ўша қудукда қолди. Таки Ҳорун халифа бўлди. Амр қилди. Яъқуб ўша ердан чиқарилди. Чунки Яъқуб Ҳорун ҳақида отаси хузурида доимо яхшилик гапирар эди. Ва уни тарбия қиларди.

Ҳорун ҳам Яъқубни қамоқдан чиқарди. Бутун ишларини унга топширмоқчи бўлди. Аммо Яъқубнинг дили дунёдан безган, чарчаган эди. Бу вазифани қабул қилмади.

– Кўзларим кўрмай қўйди ва жисмим заифлашди. Мени рухсат қил, Маккага бораёй. Таки ўлгунча у ерда бўлай, деди.

Ҳорун ҳам рухсат берди. Яъқуб Маккага борди. Бутун умрини у ерда ибодат билан ўтказди. Ва охирида вафот этди.

Аллоҳ таоло унга раҳмат қилсин.

ХАЛИФА МАҲДИЙНИНГ ВАФОТИ

Ровий айтадики:

Маҳдий ов қилишни жуда яхши кўрар эди. Бағдод билан Мосул орасида бир ҳудуд бор эди. У ерга Мосандан дер эдилар. У ерда Равз номли бир қишлоқ бор эди. Гўзал ов жойи эди. Маҳдий ҳар йили ов қилиш учун у ерга келар эди ва уй аҳлини ҳам бирга олиб келар эди. Ва ўғли Ҳорун ҳам у ерда ов қилар эди.

У қишлоқда Маҳдийнинг бир қошки бор эди. Ҳавоси жуда гўзал эди. Бир куни Маҳдий пешин вақтида ўша қошқда ухлар эди. Ва ўғиллари эшикда эдилар. Тушида бир киши келди, эшикни очди ва баланд овоз билан уч байт шеър ўқиди. Шеър мазмунини шундай эди:

– Бу қаср келажакда вайрон бўлиб кетажак.

Ундан ичида бўлган ҳар нарса ҳалок бўлади.

Қаср ичида умрини еб-ичиб ўтказган киши ҳам

Шовқин-сурони гулдек қуриб қолажак.

Ҳатто у султон бўлса ҳам, қабри ичида

Тош-тупроқ орасида ўзи ҳам тупроқ бўлажак.

Кейин Маҳдий уйқудан уйғонди. Қулларига:

– Бу шеърни ўқиган ким? деб бақирди. Улар ҳам:

– Бу ерда шеър ўқиган йўк, дедилар.

Маҳдий ҳам:

– Бир киши ҳозир шу уч байтни ўқиди, деди. Қуллари ҳам:

– Биз ҳам бу байтларни ҳозир сиздан эшитяпмиз. Ҳеч кимни кўрмадик, дедилар.

Маҳдий:

– Бу менга бир огоҳлантиришдирки, энди умрим тугаган, якунланган, деди. Дилини бир ғам, бир қайғу эгаллади. Ва шу кундан кейин ўн кун ўтганди-ки, кутилмаганда дунёдан кўзини юмди. Ва ҳижрати набавийнинг 169 йили, Зилҳижжа ойининг олтинчи куни, пайшанба куни, шом пайтида охиратга кўчди.

Маҳдийнинг вафотида ихтилоф бор. Баъзилар шундай дейишди:

– У куни аср намозидан кейин овга чиқиш учун отланган Маҳдий, куёш ботганда Ирок томондан бир кийик кўринди. Ҳузурида ов итлари бор эди. Маҳдий дарҳол ўша итларни қўйиб юборди. Ўзи ҳам улар ортидан отини ҳайдади.

У кийик вайрон бир эшикдан ичкари кирди. Итлар ҳам кийик ортидан ичкари кирди. Маҳдий ҳам отини у ёққа уради. Ўша эшикдан кирмоқчи бўлди. Бирдан бошини енгарнинг ғилафига эгиб отини илгарिलाди. Ичкари кирмоқчи бўлди. Аммо ичкари паст эди. Маҳдийнинг бели синиб кетди.

У эшик ичида отдан тушиб кетди. Дарҳол ўша заҳоти руҳини топширди. Хадимлар келди. Уни кошкка олиб кетишди. Фарёд ва ғиғон кўтарилди. Жориялар қўйлақларини тийиб, қора кийимлар кийишди.

Маҳдийнинг Возих номли бир вазири бор эди. Эски китобларни кўп ўқир ва ўтмишдаги подшоҳларнинг ҳаётини билар эди. Маҳдийнинг ҳузурига келди. Кўз ёши тўкди:

– Сенинг овга нисбатан шундай ҳирслигинг охири ўлимингга олиб келиши аниқ эди. Чунки аввалги китобларда ўқидимки: бир подшоҳ агар бир нарсага қаттиқ ҳирсли бўлса ва доимо ўша ҳирс қилган нарсаси ортидан бўлса, унинг ўлими ҳам ўшанга боғлиқ бўлади.

Баъзилар ҳам шундай дейишди:

– Маҳдий заҳардан ўлди. Сабаби шундаки: Маҳдийнинг гўзал бир жорияси бор эди. Барча хотинларидан унга кўпроқ меҳр қўйган эди. Чунки у энг гўзали эди. Маҳдий унга жуда муҳаббат қўйган эди.

У жория ҳақида уч байт шеър айтган эди-ки, халқ орасида жуда машҳур бўлиб кетганди. Барча шоирлар:

– Бу йўлда бундан яхши шеър ҳеч ким айта олмаган, дер эдилар. У байтлар шундай мазмунда эди:

– Эй маҳбуба, сенга қул бўлдим, бу етмайдими?

Оламнинг ҳаммаси менинг қулларим бўлса-да.

*

Агар сен қўлимдан, оёғимдан кессан ҳам,
Сеналар билан хурсанд бўлиб рози бўлурман.

*

Лабингни кўриб қалбим чарх урар,
Насиб бўлармикан бир кун ўпишинг?

Аммо Маҳдий ўша жориянинг устига яна бошқа бир жорияни ҳам севиб қолди. Бу ҳол аввалги гўзал жорияга ёқмади. Янги жорияга заҳар бериш орқали уни ўлдиришни мақсад қилди. Ўзининг хужрасидан заҳар бор эди. Бир табақча ундан солди. Ўз қули орқали ўша жорияга юборди.

Маҳдий ҳам кун тугаётганда чардакда ўтириб, боғини айланиб юрарди. Ўша хизматчи заҳарни олиб, Маҳдийнинг олдидан ўтаётган эди. Маҳдий уни чақириб:

– Бу табақни қаерга олиб бораяпсан? деб сўради. Хизматчи ҳам:

– Эски жориянгиз фалончи янги жорияларга юборди. Шунга олиб бораяпман, деди.

Маҳдий:

– Қўй, уни мен еяй! деди. Табақни қўлига олди. Ундан жуда кўп ейди. У қул унинг заҳарли эканлигини билмас эди. Маҳдий ўша пайт заҳарланиб вафот этди. Саройдан фарёдлар кўтарилди. Илк жория, яқасини, сочини йўлди. Ўзини Маҳдий устига ташлади. Ҳиқчиллаб йиғлаб:

– Аллоҳ таолонинг қазосини қайтариб бўлмас. Мен унинг фақат менга тегишли бўлишини истардим. Аллоҳ таоло эса менга ҳам, бошқаларга ҳам насиб қилмади, деб йиғлайВарди.

Баъзи одамлар ҳам:

– У табақ ичида нок бор эди. Уларнинг орасида катта бир нок бор эди-ки, биринчи гўзал жория унга заҳар солиб, ҳаммасининг устига қўйган эди. Маҳдий ўша нокни кўриб, емоқчи бўлди ва олиб ейди. Дарҳол ўлди, дейишди.

Иккинчи куни ўғли Ҳорун жанозасини ўқиди. У ерда бир ёнғоқ дарахти бор эди. Маҳдий ўша ёнғоқ дарахтини жуда яхши кўрар эди. Уни ўша дарахт остига дафн қилишди.

Маҳдий вафот этганда 43 ёшда эди. 13 йил халифалик қилди. Ва ўзи бўйчан, бугдой рангли, қизил соқолли эди. Кўзида бир оқ доғ бор эди.

МАҲДИЙНИНГ СИЙРАТИ

Маҳдийнинг гўзал хулқи бор эди. Аббосийлар орасида ундан адолатли, ундан ибодатга муҳаббатли, ундан диндор, ундан сахий, ундан мурувватли, афв қилувчи ҳеч бир халифа йўқ эди. Жуда ҳам гўзал эди. Бидъат аҳлидан ғазабланар эди. У шунчалик адолатли эдики, ҳукм чиқаришга ўзи ўтирар ва:

— Олимлар, қозилар мажлисда ҳозир бўлсинлар. Агар мен бир кишига зулм қилсам, улардан уялиб ҳукм чиқаришни тарк этай. Агар хато қилсам, улар мени огоҳлантирсинлар, — дер эди.

Бир куни бир киши келди. Дастлаб даъво қилиб:

— Сенинг вакилинг фалончи киши қўлимдан бир парча еримни зўрлик билан олди, — деб шикоят қилди. Маҳдий:

— У ер меникидир ва менинг қўлимдадир. Даъво мен биланми? — деди. У киши:

— Эй Амирулмуъминин! Агар даъво сиз билан бўлса, сиз билан даъвочиман ва адолатни сиздан умид қиламан, — деди.

Қози Абдуллоҳ ибн Ало ҳам у ерда ҳозир эди. Маҳдий ўша кишининг олдида бориб:

— Қозининг ҳукмига розимисан? — деб сўради.

Маҳдий қозининг ҳузурига бориб:

— Биз орамизда ҳукм қил! — деди. Қози ўша кишидан:

— Даъвом нима? — деб сўради. У киши ер учун даъвогар эканлигини айтди. Қози сўнгра Маҳдийга сўз қилди.

Маҳдий ҳам:

— У ер менинг еримдир ва ҳозирда ҳам менинг қўлимда. Бу кишининг ҳаққи йўқ, — деди. У киши эса:

— Эй қози, халифадан сўра, ер унинг қўлига халифаликдан аввал тушганми ёки кейинми? — деди. Қози:

— Бу сўров шарт эмас. Бу киши сенинг даъвоингни инкор қилмоқда. Агар далилинг бўлса келтир, бўлмаса ўзинг бил! — деди.

Маҳдий ўрнига ўтирди ва:

— Эй қозижон, — деди. — У ер халифа бўлгандан кейин менинг қўлимга ўтган. Сен гувоҳ бўлгинки, у ерни бу кишига бердим, — деди ва Маҳдий ўша кишига ҳақини берди.

Яна бир куни Зубайр ибн Аввом (р.а.) фарзандларидан бир киши келди. Маҳдийга холини баён қилди ва:

— Шомда фалон қишлоқ менга тегишли эди. Валида ибн Абдулмалик зулм қилиб қўлимдан олди. Ундан кейин ҳар қандай халифа келди, мен ҳолимни баён қилдим, аммо ҳеч ким жавоб бермади, — деди.

Маҳдий:

— Бу қиссани Умар ибн Абдулазизга айтмадингми? — деди. У киши ҳам:

— Унга айтмоқчи эдим, умри етарли бўлмади, — деди. Маҳдий дарҳол амр қилди. У қишлоқ ўша кишига берилди.

Маҳдийнинг афви ва қарими бениҳоя эди. Агар бир киши гуноҳ қилиб ҳузурига келса ва ундан узр сўраса, у афв қилар эди.

Бошлиқларидан бири икки бор гуноҳ қилган эди. Маҳдий уни афв қилган эди. Яна гуноҳ қилганида Маҳдий унга:

— Сен уялмайсанми, доимо шундай гуноҳлар қиласан? — деди. У киши ҳам:

— Эй Амирулмуъминин! Агар мен гуноҳ қилишдан уялмасам, сиз ҳам афв қилишдан уялмангки, Аллоҳ таоло сизга юз йил умр берсин ва ҳар куни мен каби 10.000 гуноҳкорни сизга олиб келишсин ва сиз уларни афв этинг! — деди. Маҳдий уялди, ўша кишининг гуноҳини яна афв қилди.

Унинг сахийлиги ҳам шундай эдики, ҳеч бир подшоҳ бир шоирга 50.000 дирҳам бермаган бир пайтда Маҳдий Марвон ибн Ҳафсага 70.000 дирҳамни бир мартада берган эди.

Маҳдий ҳажга борган йили, Мозир номли хизматкори билан Каъбаи муаззамага кириб, у ерни зиёрат қилди.

Ҳарам эшиги олдида бир аёл ширин тил билан халқдан диноҳ тилаётган эди ва чиройли иборалар билан ўз ҳолини баён қилаётган эди. Ёнида турган Нозира:

— Ёнингда қанча диноҳ бор? — деб сўради. У ҳам:

— 500 диноҳ бор, — деди. Нозира:

— Ундан бу аёлга бер! — деди. У ҳам пулни берди.

Ва мусулмонлар орасида ҳеч бир подшоҳ ва халифа ҳаж вақтида Маҳдийчалик нафақа сарф этмаган эди. Чунки Маҳдий бир мартада 30.000 марта 10.000 дирҳам (яъни 30.000.000) ва 500.000 филори ва 150.000 кафтан нафақа тарқатган эди.

Маҳдий ибодатда ҳам шундай эдики, бир куни Бағдодда кучли шамол эса бошлади. Халқ:

— Ҳалак бўляпмиз, — деб кўрқишди. Маҳдий саройида юзини саждага қўйди ва:

— Ё Илоҳим! Булар Пайғамбаринг Муҳаммад Мустафонинг умматидирки, менга омонат қилгансан. Энди уларни сақлашни менинг зиммамга лозим қилдинг. Менинг гуноҳим сабабли уларни хор қилма, ё Илоҳим! Менинг гуноҳим қанча кўп бўлса, Сенинг мағфиратинг ҳам шунча кенгдир. Муҳаммаднинг умматини уқдирма! Муҳаммад Мустафонинг муборак жамоли ҳаққи учун бу умматга ёрдам бергин! — деди.

МАҲДИЙНИНГ ДАРВОЗАБОНИ РАБИЪ ҚУЙИДАГИНИ РИВОЯТ ҚИЛАДИ:

— Маҳдий ҳар кеча бомдодгача намоз ўқийди, дердилар. Мен бунга ишонмасдим. То ки хизматчиларидан бирига:

— Халифа намозга турганида менга хабар бер! — дедим. Хизматчи ҳам кеча яримда келди, хабар берди. Бордим, саройга кирдим.

Кўрдимки, фақат оҳак билан сувалган жой бор эди. У жойга Дарул-Байзо (оқ уй) дер эдилар. Ўша кеча, тун ярим кечаси ой равшан эди. Сарой ва айвон ёруғ эди. Ва саройнинг зинаси қизил бўлгани учун ой нурунинг ёруғлиги у ерга тушиб, кундуз каби бўлганди. Ва Маҳдий саждада туриб намоз ўқиётганди. Мен келганимни кўрмади. Гўзал овоз билан Қуръон ўқийотганди. Мен ҳам ёнига бордим. Орқасида туриб тинглашга тушдим. Гўзал овоз билан «الَّذِينَ كَفَرُوا» оятини ўқиди ва йиғлади.

Вақти келиб:

"Демак, агар сизга ҳокимият берилса, ер юзида бузғунчилик қиласиз ва қариндошлик алоқаларини узасизми? Ана ўшалар — Аллоҳ лаънатлаган, уларнинг ақллари муҳрлаган ва кўзларини кўр қилган кишилардир."

(Муҳаммад сураси, 22–23-оятлар)

Маҳдий бу оятни ўқиб, кўз ёшларини саждагига тўқаётганди. Маълум бўлишича, бир неча кун аввал Жаъфар Содиқнинг ўғли Мусони тутиб, қаматган экан. Ва менга:

— Уни кузатиб тур! — деб буюрган эди. Маҳдийга:

— Муса одамларни ўз ҳузурига даъват қилмоқда ва Хуросон мамлакатини истамоқда, — деб айтилган эди.

Рабиъ шундай дейди:

— Вақти келиб, Маҳдий намозини тамомлади, салом берди.

— Ким бор? — деб сўради.

Хизматчи жавоб берди: — Рабиъ.

Маҳдий:

— Рабиъни чақир! — деди. Мен ҳам:

— Ё Амирулмуъминин! Мен бу ердаман, — дедим. Ва у пайт менга:

— Қачон келдинг? — деб сўради. Мен:

— Ҳозир келдим. Қуръон ўқиётганингизни эшитиб келдим, — дедим.

Маҳдий:

— Бор, Мусо ибн Жаъфарни чақир, — деди.

Рабиъ ҳикоя қилади:

— Бордим, Мусо ибн Жаъфарни олиб келдим. Маҳдий ҳали ҳам саждагида ўтирарди ва кўзлари ёшга тўла эди. Унга:

— Ё Мусо! Аллоҳ таоло бу оятда:

(Қариндошликни узувчиларни лаънатлайди)

— деб марҳамат қилган. Энди мен сен билан қариндошликни узмайман. Сен ҳам шундай қилмоғинг керак.

Шу сабабдан қасам ич ва байъат қил, токи мен тирик эканман, менга итоатсизлик қилмаслигинг керак. Мен ўлгандан сўнг сен билганингни қил! — деди.

Мусо ибн Жаъфар ҳам байъат қилиб қасам ичди. Маҳдий эса уни қўйиб юборди.

Маҳдий **самаъ (мусиқани)** яхши кўрар эди. Ялғиз пайтда санъаткорларни чақиртириб, самаъ қилар эди. У ҳам:

— Аллоҳ таоло афв этсин ва раҳмат қилсин! — дер эди.

МУСО АЛ-ҲОДИЙНИНГ ХИЛОФАТИ

Маҳдий Масендондан кетгач, Рабиъни Бағдодга амир қилиб тайин этди. Ва бутун аскар у билан бирга эди. Ва ўғли Мусо ал-Ҳодий ўша пайтда Табаристонда, Табаристон малики Шервин билан жанг қилаётган эди. Холид Яҳё ибн Холид билан маслаҳатлашди. Яҳё шундай маслаҳат қилдики, Ҳорун хилофатни қабул қилмасин, балки акаси Мусо ал-Ҳодий халифа бўлсин. У ҳам акаси учун байъатни халқдан ўша ўринда қабул қилди ва Маҳдийни Бағдодга етказиб у ерга дафн қилишни хоҳлади ва:

— У ердаги аскарлар байъат вазифаси учун пул талаб қилишлари мумкин. Агар тобутни Бағдодга олиб борсам, кўрадилар. Балки байъат мукофоти талаб қилиб фитна чиқарарлар, — деб Маҳдийни ўша ерда дафн этди. Ва Маҳдийнинг ҳажиби Рабиъ мактуб ёзди, Бағдодга юборди ва Мусо ал-Ҳодийнинг байъати Бағдод аскарларидан олинишини сўради. Қўшимча равишда:

1. Расул (соллаллоҳу алайҳи васаллам)нинг қамчисини,

2. Ва ридасини (елка ёпинадисини),

3. Ва халифаларга мерос қолган нарсаларни — Назир исмли ҳажиб қўлига берди ва мактуб ёзиб, отасининг вафот этганини, ўзи эса хилофатни қабул қилмай, унга байъат қилганини билдирди. Ва бу мактубни ҳам Мусо томонга юборди ва ўзи Бағдодга келди.

Лекин, Бағдод аскарлари Рабиънинг устидан юришиб, Рабиънинг саройини тала қилди. Рабиъ қочиб, яширинди. Бутун аскар:

— Биз Рабиъ билан байъат қилмаймиз! — дейишди. То ки:

— Рабиъдан икки йиллик вазифа ҳаққимизни олишимиз керак! — дейишди.

Рабиъ эса уларга:

— Сабр қилинглар. То Мусо ал-Ҳодий келсин. Вазифангизни берсин. Чунки мен байъатни унга оляпман. Ва менинг ундан ижозатсиз пул беришим қўлимдан келмайди, — деди.

Аскар эса сабр қилмай, Рабиъни ўлдирмоқчи бўлишди. Рабиъ ўзига қараб турди, ўша пайтда конаси тала қилинди. Вақти келиб Ҳорун Бағдодга келди. Яҳё ибн Холид Рабиъ билан бирлашди. Яҳё Рабиъга:

— Хато қилдинг. Аскар орасига ихтилоф солдинг. Халифа келса, катта воқеа пайдо бўлиши мумкин. Ўша пайтда сен ўша ерда бўлма! — деди. Шунинг устига воситачи

бўлиб, аскар билан ярашди. Яхё ҳали келмаган эди,ки, унга ўн саккиз ойлик вазифа ҳақлари берилди. Бу хабар ал-Ҳодийга етиб боргач, у мактуб ёзиб, Яхёга юборди ва у қилган ишини ва тадбирини маъқуллади. Ва Табаристонда Шервин билан сулҳ тузиб, ўз хос ходимлари билан сахро туяларига миниб, Бағдод йўлига чиқди. 29 кунда Табаристондан Бағдодга етиб келди. Шаҳар аҳли уни кўриб хотиржам бўлишди ва барча фитналар босилди, хилофат Бағдодда қарор топди. У эса Рабиъни вазир қилди. Ва Африқия диёрини, Магриб шаҳарларининг барчасини умр охиригача Ҳорунга берди ва унга кўп совғалар берди. Ва Али ибн Исо ибн Маҳонни бош қўмондон қилди ва Табаристондан Шервин Ҳодийнинг ҳузурига келди.

МАҲДИЙ ВА ҲОДИЙ ЗАМОНЛАРИДА ЗАНДИҚЛАРНИНГ ПАЙДО БЎЛИШИ

Ривоят қилувчи шундай дейди:

— Муҳаммад Маҳдий замонида ўша тоифа пайдо бўлган эдики, уларга **зандиқа** дейиларди. Улар шундай зиндиқлар эдиларки, Ислом динини инкор қилар эдилар. Шариат ҳукмларига ишончлари йўқ эди. Улар:

— **«Намоз, рўза, ҳаж ва закот Пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссалоту вассаллам ҳазратларининг умматига фарздир»**, деган гап оламнинг низоми учун ва одамларнинг ишлари учун айтилгандир. Аслида эса бунлар асоссиз. Ҳалол ва ҳаром, талоқ (ажрашиш) ва никоҳ дейилган нарсалар ҳақни бир-бирига куч қилмасин, деб айтилгандир. Лекин, бунларнинг ҳақиқатда асло мавжудлиги йўқ, дер эдилар.

Ва яна:

— Муҳаммад ибн Абдулмутталиб бир ҳоким киши бўлган экан. Айтган ҳар бир сўзини ҳикмат билан айтган. Ва бир яхши қоида қўйиб кетганки, умматининг кучлилари (золимлари) заифларига зулм қилсинлар. Акс ҳолда, бир киши қорни оч қолиб **«рўза тутяпман»** демасин, **«намоз ўқияпман»** деб ётқизиб-тўрғизишдан ва **«закот»** деб молининг қирқдан бирини бошқага беришдан қандай фойда? Муҳаммаддек гўзал сўз айтган бошқа бир киши келиб, бошқача қоида қўйса ва бошқа бир шариат тузса, жоиздир, дер эдилар.

Намоз ўқувчиларга кулишарди, рўза тутувчиларни масҳара қилардилар, ҳаж қилувчиларни — **«аҳмоқлар»** деб аташарди. Ҳажиларнинг қурбон сўйганини кўриб:

— **«Бу гуноҳи йўқ ҳайвончаларнинг бежиз қони тўкилмоқда»**, дер эдилар.

Ва ўз қизлари, ўз сингиллари билан жинсий алоқани жоиз кўрар эдилар. Ҳатто оловга сиғинадиган (мажусийлар) ҳам:

— **«Барча миллатлар орасида бу мазҳабдагидек ифлос, нажас ва разил мазҳаб йўқдир. Зеро кофирлар, яҳудийлар, насронийлар ва бутпарастларнинг ҳар бирининг турли дини ва пайғамбарларга эътиқоди бор. Ҳақни ҳам, ботилни ҳам, охират ва қиёматни ҳам инкор қилмайдилар. Аммо бу зандиқа тоифаси ҳеч нарсани керакли деб билмайдилар. 4 та осмоний китобдан бирортасига ишонмайдилар. Аллоҳ таолога ибодат қилишни ботил санайди»**, дер эдилар.

Аллоҳ таоло ва Пайғамбар (алайҳиссалом)ни инкор қилар эдилар ва дер эдилар:

— **«Бу жаҳоннинг на аввалги борлиги бор, на охири бор. Нима бўлади, дейиш ҳам мумкин эмас. Инсон ва ҳайвонлар ҳам ўтдек ўсиб чиқади, ўтдек яшайди. Улар қаердан келиб, қаерга кетаётганини ҳеч ким билмайди. Ўлганлар яна тирилмайди. Дунёдан бошқа жойда ҳеч нима йўқ»**.

Яна дер эдилар:

— **«Бу дунёда туғилиш ва ўлишни ой ва қуёш ҳосил қилади, улар йўқотади»**. Улар наздида ҳаром бўлган нарса — дунёда ёлгон гапириш, бир кишига зулм қилиш ва хиёнат қилиш каби нарсалар эди. Бу зиндиқларнинг на дини, на мазҳаби бор. Улар билан тортишиш, гаплашиш ҳам жоиз эмас. Буларга **«дахрий»** дейилар.

Халифа Муҳаммад Маҳдий ва унинг ўғли Ҳодий ўша зиндиқлардан топа олганларини ўлдирдилар ва уларнинг тўдасини тарқатдилар.

Ривоят қилувчилар айтади:

— Муҳаммад Маҳдий замонида араб зодагонларидан кўп одамлар ушбу зиндиклик динига кирган эдилар. Масалан, **Мукаффа ибн Абдуллоҳ ибн Мукаффа**, у гўзал сўз айтишда, чиройли ёзишда ва араб тилини гўзал гапиришда энг яхшилардан эди. «**Калила ва Димна**» китобларини араб тилига айнан ўша таржима қилган.

Ва аскарлар бошлиқларидан **Али ибн Яқин**, у катта қўмондон эди. Подшоҳга яқин эди. Яқин, халифа Мансурнинг хизматчиси эди. Унга вазирлик берган ва муҳрни ҳам унга топширган. Мансур муҳрни сақлашда унга ишонарди ва ундан яхшисини билмасди. Маҳдий замонида ҳам вазир бўлган эди ва муҳр ҳам унда эди. Вақти келиб Ҳодий хилофатга ўтиргач, муҳрни яна унга топширди. Ва унинг ўғли Али ибн Яқин мамлакат хабарлари устидан масъул эди.

Мамлакат хабарлари унга етказиларди. Маҳдий ва Ҳодийга хабарларни у етказарди. Ва **Ёзид ибн Дана** ҳам ушбу зиндиклик динига кирганлардан эди. У ҳам Али ибн Яқиннинг котиби эди. Ажамлар орасида ундан кўра яхши котиб йўқ эди.

Ёна бир киши — **Абдуллоҳ ибн Убайдуллоҳ** — у Маҳдийнинг вазири эди. Аббос авлодларидан:

1. Абдуллоҳ ибн Довуд ибн Али ибн Абдуллоҳ ибн Аббос

2. Ҳошимийлардан — Яъқуб ибн Фазл ибн Абдуррахмон ибн Аббос ибн Рибо ибн Ҳарб ибн Абдулмутталиб каби одамлар эди.

Бу Яъқуб ҳам Ҳошимийларнинг зодагонларидан эди ва аҳли байт раҳбари эди.

Шундай қилиб, шу машхур ва раҳбарлар халқни йўлдан оздириб, зандиқа мазҳаби сари чақирдилар ва ўз қавмларидан кўп кишилар уларга қўшилди. Улар котиблардан, ақлли саналувчи одамлардан ва амир фарзандларидан эди. Ва хушёрликка эгалик қилувчи кишилардан кўплари уларнинг мазҳабига кириб кетган эдилар. Ва мусулмонлик уларга оғир келарди. Шариатни сақлай олмас, ҳимоя қилолмас эдилар. Ва намозда сустлик қилар эдилар.

Улар учун қийин бўларди:

1. Бомдод намозларини ўқиш,

2. Жанобатдан ғусл қилиш,

3. Қиш кунлари совуқ сув ишлатиш,

4. Ёз кунлари рўза тутиш,

5. Молларидан қирқдан бир закот бериш,

6. Нафс хоҳишларидан воз кечиш уларга қаттиқ оғир келарди.

Аллоҳ таоло буйруқларини бажариш ҳам уларга мушкул эди. Аллоҳ таоло Қуръони каримда:

«**Савм ва салотни, ва Ҳақ субҳонаҳу ва таолонинг амрини адо этиш оғир юкдир. Фақат Аллоҳдан қўрққан мўминлар учун бу оғир эмас**» — деб баён қилган.

Шундай қилиб, бу зотлар Маҳдий замонида кўп кишиларни даъват қилиб ўзларига эргаштирдилар. Ва келган хабарларга кўра зиндиклар етакчилари йиғилиб, бир-бирига шундай дедилар:

— Муҳаммад вожиб қилган нарсалардан Ислом мазҳаби ичида Қуръондан бошқа ҳеч нима йўқ. Ва мусулмонлар унинг билан фахрланадилар. Унинг тузилиши ва фасоҳати мустаҳкам, маънолари кўп. У пайдо бўлган пайтдан то бугунгача нотиклар, шоирлар ва фасоҳатли сўз айтувчилар неча йиллардир сўз айтиб келадилар. Лекин ҳеч ким унинг бир сурасидек осон тушунарли ва гўзал услубда сўз айтишга қодир бўлмаган.

Ҳа, шундай дедилар ва яна:

— Муҳаммад айтганки, дейдилар. Аллоҳ таоло шундай деб нозил қилган:

«**Агар барча одамлар ва барча жинлар шу Қуръонга ўхшашини келтириш учун йиғилсалар ҳам, ҳеч қачон унга ўхшашини келтира олмаслар.**»

(Исро сураси, 88-оят)

— Қандай қилиб келтира оларлар, ахир у Аллоҳ таолонинг каломидир. Зеро барча нарсани У яратади, ҳеч ким ярата олмайди. Бир каломки, уни У айтган бўлса, унинг ўхшабини айтишга ҳеч кимнинг қудрати йўқ.

Шу зиндиклар йиғилиб:

— Биз ҳам шундай гўзал сўз айтиб, мазмунли сўз ёзайлик. Ва халққа кўрсатайлик. Кейин айтайлик: «Бу Муҳаммад келтирган нарсадир», — дейишди.

Дараҳол бу иш учун 4 киши тайинланди. У 4 киши:

1. **Муқаффа ибн Абдуллоҳ,**
2. **Солих ибн Абдулқуддус,**
3. **Абдуллоҳ ибн Убайдуллоҳ,**
4. **Абдуллоҳ ибн Довуд** эдилар.

Булар арабларнинг машҳур ва таниқли гўзал сўз сўзловчиларидан эдилар. Улар орасида **Муқаффа ибн Абдуллоҳ**ни танлашди. Зеро у уларнинг энг яхши нотикларидан эди. Ва замонида барча фасоҳатлилар унинг бу фазилатини тан олишган эди.

Сўз сўзлаш ва сўзларни бир жойга жамлаш сенинг маҳоратингдир, бу сенга ярашади. Бу ишни бажаришинг керак, дейишди. У ҳам бу вазифани қабул қилди. Бир йил муҳлат сўради. Ва минглаб ақча талаб қилди, қоғоз сўради. Уларга деди:

Бир сура ёзайки, Қуръонга тенглашсин. Агар ундаги гўзал нутқ каби ёки унданда устун бўлса, не ажаб? Агар истаганимдек бўлмаса, уни ўчириб, бузиб, бошқа турдагисини ёза бошлайман. Мақсадимиз рўёбга чиққунча ҳаракат қиламан, ҳар бир оятга, ҳар бир сурага ўхшатиб ва менинг мақсадимга мос келгунича уни тўплайман, кейин уни жилд ҳолатига келтираман, сўнгра халққа намоён қиламиз. Аммо бу ишни тугатгунча ҳар куни овқат ва ичимлик керак бўлади, токи ўша кун табиатимга мос келсин ва қувватимни орттириб, шу орқали қалбим хоҳлаганидек уларни бир жойга жамлай олай, ва ёза олай, қалбим торлик қилмасин, касал бўлмай, ақлим заифлашмасин, қалбим фақат шу иш билан машғул бўлсин. Аммо булар қаердан ва қандай келади? Ўшанда менга бир киши керак бўлади, у нафақамни кузатсин, ҳар нимани истасам, хоҳласам, бажариб берсин. Қайғу ва ташвишим ортмасин. Ўзим ёнимга бошқа бирор киши келишини ҳам истамайман. Бундан ташқари, ёнимда бир хизматкор ҳам тайёр туриши лозим. Агар бир иш буюрсам, бажарилиши керак. Бир йил шундай ўтсин, сўнгра Қуръондаги каби (ҳа, ҳаша) фасеҳ ва гўзал қилиб ёзиб чиқай, деди.

3 дўсти бу вазифаларни ўз зиммасига олди ва қабул қилишди. Солих ибн Абдулқуддус: “Қоғоз ва сиёҳ тайёрлаш менинг зиммамда бўлсин”, деди. Абдуллоҳ ибн Убайдуллоҳ:

Кумар, хизматчи ва бошқа харажатлар мендан бўлсин! — деди.

Шунинг устига Муқаффа ибн Абдуллоҳ сура ва оятларга тақлид қилишга киришди. Қолганлари ҳам унга истаганидай ёрдам беришди. У ҳам олти ой тўлгунча ҳаракат қилди. Олти ой тўлгач, дўстлари йиғилиб:

Юринг, борайлик, кўрайлик, у бу 6 ой ичида нима қилган, нима бажарган? — дейишди. Хонасига киришди. У ўтирар эди. Ўнг ва чап тарафида қоғозлар тўпланган эди. Аксари ёзилган, йиртиб ташланган эди. Ҳар хил турда ёзилган эди. Ўзи ҳам уларнинг орасида ўтирар эди. Қўлида қалами ва олдида қоғози бор эди.

Ўзи фикрларга толган эди.

Унга:

Бу олти ой ичида нима қилдинг? — дейишди. У:

Ҳеч нарса ёза олмадим. Дарҳол ўша ўтирган кунимда мусхафни олдим. Қуръоннинг бошидан охиригача ҳар бир оятини кўрдим. “Қайси бири энг гўзал, энг фасеҳ, ақлим ўрнида экан, шунга қарши чиқай”, дедим. Лекин менда шунча гўзал нутқ қобилияти бўла туриб, бир оят ичида тушунмай, хайрон бўлиб қолдим. Олти ойдан бери ташвишдаман. Ёздим, буздим, ҳеч қайси сўз йўқки, менга мос келсин. Ҳеч ким ҳам:

Бу шунга ўхшайди, — дейолмади, деди.

Дўстлари:

Қайси оят экан ўзи? — деб сўрашди. У:

Нўҳ қиссасидаги мана бу оят, — деди. У оят шундай эди:

Аллоҳ таоло томонидан:

"Эй ер, сувингни ют! Эй осмон, тўхта!" — дейилди. Сув сўрилди ва иш тугади. Кема эса Жўди тоғининг устига ўтирди. Зулм қилган қавм Аллоҳнинг раҳматидан йирок бўлсин.

(Худ сураси, 44-оят)

Ўша кишига дўстлари:

Ёзган қоғозларингни бизга кўрсат, — дейишди. Кўрайликчи, у ерда нима бор? Қандай бўлган?

Шунда Муқаффа ибн Абдуллоҳ 6 ойда ёзган ва айтган барча нарсаларини кўрсатди. Унда унга ўхшаш ҳеч бир нарса топилмади. Ҳолбуки, унинг фитначи сўзлари гўё шундай даражада эдики, ўша замонда ундан фасеҳ киши йўқ эди. Ўшанда унга дейишди:

Бу Қуръондан биргина оятдир, сен олти ойдан бери унга тенг нарса ёза олмадинг. Энди тур, чик, Қуръонда бу даражада амр ва наҳийлар, мулк ҳақида ҳукмлар ва ажойиб мўъжизалар бор, сен уларни қандай айта оласан? Бу оз иш эмас, — дейишди ва бу ишдан воз кечишди.

Зиндиқ қавми тобора кўпайган эди. Маҳдийнинг замонида устунликни қўлга киритишни исташди. Аммо, Ҳақ таоло уларга Маҳдийни мусаллат қилди. У ҳам уларни қилич билан йўқ қилди. Икки нафаридан бошқа бирортаси қолмади. Улардан бири Ҳошимийлардан Яъқуб ибн ал-Фазл ва бири Аббосийлардан Абдуллоҳ ибн Довуд эди. Ва Маҳдийнинг:

Ҳошимийлардан ҳеч кимни ўлдирмайман! — деган қасами бор эди. Чунки отаси Мансур улардан кўп кишиларни ўлдирган эди. Шунинг учун “Ҳошимийлардан ҳеч ким қолмайди!” деб қўрқди. Кейин бу икковини ҳам зиндонга ташлашди.

Ҳодий халифа бўлган пайтда амр берди. Уларни икковини ҳам ҳузурига чақиртирди. Иккови ҳам зиндиқлик оини икropp этишди ва:

Бу дин — Ислом дини эмас ва Қуръон Аллоҳнинг сўзи эмас. Ва Муҳаммад ҳам пайғамбар эмас. Бизга ростдан-рост далил келтиринглар, агар тўғри бўлса, қабул қилайлик! — дейишди.

Шунда Ислом уламолари улар билан баҳслашишди ва далиллар келтиришди. Лекин улар барибир қабул қилмадилар. Яъқубнинг бир қизини топишди, у ҳомиладор эди. Ўша қиз Исломни қабул қилди. Халифа амр қилди ва ўша икки зиндиқни дорга осишди.

ҲОДИЙНИНГ ВАФОТИ

Ҳижрат тарихининг 170-йилига етиб келинганда, Жумодал аввал ойида Мосул чегарасидаги Ҳадика номли шаҳарнинг Исоабот номли қишлоғида Ҳодий 3 кун касалланди ва бомдод пайтида дунёдан кўз юмди. Ҳодийнинг онаси Ҳизрон ва акаси Ҳорунни катта қайғу қамраб олган эди. Чунки Ҳизрон эри Маҳдийнинг назарида жуда ҳам обрўли аёл эди. Ва унинг ҳар бир гапи Маҳдийнинг ҳузурда қабул қилинган бўлар эди. Ҳарбий қўмондонлар ва вазирлар, аскарлар аввал Ҳизронни саломлаб, кейин Маҳдийга келишар эди. Мусо ал-Ҳодий ва Ҳорун Рашид шу сабабли ранжишар эди. Ҳизрон эшигидаги салтанат Маҳдий эшигидан ортиқ эди.

Ҳодий халифаликка ўтгач, Ҳизрон яна аввалги каби ҳаёт кечиришни истади. Ҳодий ундан ранжиди. Одамлар ҳам Ҳизрон эшигида камроқ кўрина бошлашди. Ҳизроннинг Ҳолиса номли бир жорияси бор эди. Одамлар тилакларини шу Ҳолисага айтишар эди. У ҳам Ҳизронга айттар эди. Ҳодийга Ҳизроннинг сўзини етказувчи ҳам шу Ҳолиса эди. Ҳизрон бир эҳтиёж учун Ҳолисани икки марта Ҳодийга юборди. Ҳодий у тилакни қабул қилмади. Ўшанда Ҳизрон ўзи келди. Ҳодийга:

— Бу эҳтиёжни Абдуллоҳ ибн Молик учун битир. Чунки мен кафил бўлганман. Берган ваъдам бажарилмаганидан уяламан. Шунингдек, бундан кейин ҳеч қандай тилак сўрамайман, — деди.

Абдуллоҳ ибн Молик Маҳдийнинг соҳиб уш-шуртаси эди. Ҳодий Ҳизронга ғабзлашиб шундай деди:

— Сен кимсанки, уларга ваъда берасан? Ва эҳтиёжларига кафолат берасан? Мулк соҳиблари сенинг эшигингда нима қиларди? Сенга лозим бўлган нарса — уйда тўз ва пахта билан ёки Мусҳаф ва Қуръон билан машғул бўлишдир. Солиҳларни саломлаш, уларнинг эҳтиёжини битириш ва эшикда нақиблар тутиш сенинг ишинг эмас. Энди бошқа ҳеч кимнинг сенинг эшигингда турганини кўрмай, ҳеч ким сендан тилак сўрашини хоҳламайман! — деди.

Ҳизрон қайғу билан йиғлади, кўз ёшлари билан у ердан чикди. Ҳодий эса эртаси кун и харбий чорбоғларни чақиртди, уларга:

— Айтинг-чи, менинг онамни сақлаш муносибми ёки сизнинг онагизни? — деди. Улар:

— Сизнинг онагизни! — дейишди. Ҳодий:

— У ҳолда, онагизнинг қаерда эканини, қаерда туражагини, нима деганини, нима қилганини солиҳлар билиши керакми? Маҳфилларда ва бозорларда онагизнинг номи тилга олинаши тўғрими? — деди. Ҳаммаси:

— Тўғри эмас! — дейишди. У пайтда Ҳодий:

— У ҳолда, нима учун ҳаммангиз онамнинг ҳузурига борасиз? Уйларда, маҳаллаларда “халифанинг онаси бундай деди, бундай иш қилди” дейсизлар. Нега фақат уни биласизлар, у билан гаплашасизлар? Нега унинг эшигига борасизлар? Нега онамнинг номини тилга оласизлар? Улуғ Аллоҳ таолонинг исмини уқдириб қасам ичаманки, шундан кейин кимки, сизлардан бирортангиз унинг эшигига мол олиб борса, унинг молини олиб кўяман, уни зиндонга ташлайман, у ерда ўлиб кетади, — деди.

Шунинг устига бутун халқ Ҳизрон эшигидан қайтишди. Ҳодий эса бир ойдан кейин бир табақ гуруч паловини заҳарлади ва:

— Бу таом менга жуда маъқул бўлди. Совимасидан, онам есин! — деди. Лекин Ҳизрон бу ишни тушуниб етди. Палов совигандан сўнг уни итга берди. Ит паловни егани билан ўлди. Ҳодийга хабар юбориб:

— Сен уялмайсанми ва Аллоҳдан кўркмайсанми, ўз онагга заҳар берасанми?! — деди. Ҳодий эса:

— Онам мени шундай шарманда қилдики, унинг бу ҳолидан шундай уялиб қолдимки, подшо бўлган киши ҳеч қачон онасининг маслаҳати билан ва аёлларнинг кўрсатмаси билан ҳукм юритадими? — деди.

Ҳизрон ҳам ҳеч қачон ўғли Ҳодийга сўз айтмасликка ва ўғлининг эшигига бормасликка қасам ичди.

Ҳодий Мосул чегарасидаги Исоаботда вафот этди. Қорнида бир иринли шиш (чибанбоши) бор эди. Шиш ёрилиб кетди. Емиш ея олмади, сув ҳам ича олмади. Шу сабабли вафот этди.

Баъзилар:

Ҳизрон Ҳодийнинг жорияларига кўп акча берди. Уйқуда экан, оғзига ёстиқ кўйишди ва бир жория ёстиқ устига ўтирди. Шундай қилиб уни ўлдирди, дейишган.

Ҳодий жума кечаси вафот этди, Исоаботда боғ ичида дафн этилди. Ҳодий узун бўйли, қизарган юзли, чиройли чехрали эди. Қуйи лаби қисқа эди. Шу сабабли унга “Мусай-итбак” деб аташарди. Вафот этганида 25 ёшда эди. 1 йил 3 ой халифалик қилди.

ҲОРУН РАШИДНИНГ ХАЛИФАЛИГИ

Ҳодий Исоабодга борганида Ҳорунни ҳам ўзи билан олиб кетган эди. У ерда вафот этгач, жанозасини Ҳорун Рашид ўқиди. Бутун халқ дарҳол Ҳорун Рашидга байъат қилишди. Ҳорун ҳам Яҳё ибн Холидни ўзи билан олиб келган эди. Чунки Холид жуда эҳтиёткор киши эди.

Яҳёнинг Фазл номли ўғли бор эди. У Ҳорун Рашиддан ўн кун кейин туғилган эди ва Ҳорун Рашид шу Фазлнинг онасидан эмган эди. Ҳорун Яҳёни ўзини вазир қилмоқчи эди.

Лекин Ҳодий вафот этгач, вазири Ҳарсама ибн Аюн Ҳорунни ташқарига олиб чиқди. Бутун халқ унга байъат қилишди. Ҳорун вазирликни яна унга берди.

Ҳодий бир вақтлар ўз аскарларига:

— Амминг Жаъфарга байъат қилинг, — деб буюрган, кейин эса бу гапидан қайтган эди.

Шунинг учун Ҳорун халифа бўлганидан сўнг Жаъфар халқ орасида ўзини четлатди ва:

— Кимнинг гарданида менинг байъатим ва аҳдим бўлса, билсинки, мен бу аҳддан воз кечдим, халифалик акасимнинг ўғли Ҳорун Рашидниқидир, — деди.

Эртаси куни Ироқ ва атрофдаги мамлакатларга байъат олиш учун хатлар юборилди. Ўша кеча Ҳоруннинг Абдуллоҳ ал-Маъмун номли ўғли дунёга келди. Ўша кунларда Ҳорун аскар билан кўприк ёнида бўлар эди. Яҳё ибн Холидга шундай деди:

— Отам Маҳдий менга якут тоши ўрнатилган 1000 динор қимматдаги узук берган эди. Бир куни ўша узукни Ҳодий бармоғимда кўрди. Ҳузуридан чиқиб, мен кўприкка боргандим. У бир кишини юбориб, мендан ўша узукни сўратибди. Мен ранжиб, узукни Дажла дарёси сувига ташлаб юбордим.

— Гаввослар қидириб топишсин! — деди.

Халқ:

— Қандай қилиб бўлади? Бир узук сувга тушса, беш ойдан кейин топилиши мумкинми? — дейишди.

Гаввослар Ҳорун Рашиднинг амри билан узукни қидира бошлашди. Энг охирида узук топилди. Ҳорун Рашид жуда хурсанд бўлди. Ва фол очди. Давлати учун яхшилик белгиси деб билди. Ва Абдуллоҳ ибн Молик Ҳузой —ки, Ҳодийнинг соҳиб уш-шуртаси (хавфсизлик бошлиғи) эди—га Ҳодий “Жаъфарга байъат қилмаса, пиёда Каабага бориб ҳаж қиламан” деб қасам ичирган эди.

Жаъфар байъат масаласида ўзини халқ олдида четлатганини айтгач, фуқаҳолар Жаъфарга:

— У ўзини четлатиши билан қасам соқит бўлмайди! — дейишди. Шу пайтда Абдуллоҳ ибн Молик бу ҳаж қасамига чора топа олмади. Жаъфар эса Бағдоддан Маккага пиёда ва яланг оёқ ҳаж қилди. Жаъфар шу йўл билан сафар қилган эди. Ҳажчилар унинг оёғи остига кийиз ёйишарди. У йўл олганида орқадан келганлар ўша кийизни йиғиб, яна олдинга ёйишарди.

Ҳорун Рашидга бу усул маъкул бўлди.

Маъмундан кейин Ҳорун Рашиднинг Муҳаммад Амин номли яна бир ўғли туғилди. Маъмун Ҳарисадан туғилган эди. Муҳаммад Амин эса аммаси Жаъфар ибн Мансурнинг кизи Зубайрадан туғилган эди.

Ҳорун Рашид Муҳаммад Аминга жуда ҳурмат қилар эди. Бир муддат ўтгач, Ҳорун Рашид Яҳё ибн Холидни ўзининг вазири қилди. Унга “Бармакий” дер эдилар. Унга хилъат кийгизди. Ишларини ва муҳрини унга топширди. Лекин ҳар бир ишни онаси Ҳизрон буюрар эди. Яҳё эса шу буюруқни бажарар эди. Ҳизрон Маҳдий даврида қандай бўлса, Ҳорун Рашид даврида ҳам ўша қудратда эди.

Ҳорун Рашид ўша йили Тарсус ғазотини қилди ва риботлар курди. Кейин ҳажга борди. Ҳаждан қайтгач вафот этди. Бу ҳижратнинг 173-йили эди. Вазирликни Яҳё Бармакийга тўлиқ топширди. Ҳорун Жаъфар ибн Муҳаммад ибн Ашъасга Хуросонни берган эди. Вазирликни Яҳёга тўлиқ берганидан сўнг уни ишдан чиқарди, Жаъфарнинг ўғли Аббосга берди.

Ҳижрат тарихи 175-йилига етиб келгач, Ҳорун Зубайрадан туғилган ўғли Муҳаммад Аминни валиаҳд қилди.

ҲОРУН РАШИДНИНГ ЎҒЛИ МУҲАММАД АМИНГА ХАЛҚНИ БАЙЪАТ ҚИЛДИРИШИ

Муҳаммад Амин ҳижрий 170 йили туғилган эди. 5 йил ўтгач, Ҳорун Рашид халқни унга байъат қилдирди. Лекин халқ:

— У ҳали кичик, — дейишиб, бу ҳол уларга ёқмади.

Ҳорун Рашид ҳар қанча бутун халқдан унга байъат олган бўлса-да, Хуросон халқи — аскар бўлсин, раият бўлсин — Муҳаммадга “у ҳали кичик”, деб байъатни қабул қилмас эдилар. Бу Муҳаммад Аминни Фазл ибн Яҳё ибн Холид тарбия қилган эди. Ҳорун Рашид Аббос ибн Жаъфарни Хуросондан чиқарди. Хуросонни Фазлга берди ва Муҳаммад учун байъат олишни истади. Фазл бир йил ичида бутун Хуросондан байъат олди. Кейин Фазлни Хуросондан бўшатиб, онаси Ҳизроннинг акаси ва ўзига тағаси бўлган Атриф ибн Атояга берди. Бу Ато Ямандаги Жамуш шаҳаридан Табаристонда асир тушиб, Маҳдийнинг қўлига тушган эди. Ва Ироқдан ҳам Муҳаммад Амин учун тўлиқ байъат олсин деб Фазл ибн Яҳёни ҳузурига чақирди.

Фазл у ерда байъат ишини тамомлаганидан кейин, Ҳорун Рашид унга:

1. Табаристонни,
2. Темесандни,
3. Ҳамадонни,
4. Куҳистонни,
5. Армандиани,
6. Озарбайжон атрофини,

то Ироқ чегарасигача унга берди. Ҳижратнинг 176 йили ичида Яҳё ибн Абдуллоҳ ал-Хусайний Табаристонда чиқди ва Табаристонни эгаллади.

Ҳасан ибн Али ал-Хусайний —ки, Ҳодий даврида Маккада чиқиб ўлдирилган эди— у билан икки амакиваччалари бор эди. Бири Яҳё, бири эса Идрис эди. Улар Мансур замонида Мадина ва Басрада чиқиш қилган Муҳаммад ва Иброҳимнинг акаси эдилар. Ҳодий Ҳасан ибн Алини ўлдиргач, бу Яҳё ва Идрис қочиб кетишди. Идрис Танжага кетди. У ерда халқни ўз сари чақирди. Халқ ҳам унга эргашди. Ҳодий хиёл қилиб Идрисга Танжага одам юборди ва уни заҳар билан ўлдиртди. Яҳё эса Табаристонга етиб борган эди. Кўп аскар тўплади.

Ҳорун Рашид Фазлни 5000 киши билан Бағдоддан юборди. Фазл Рей шаҳрида бутун бир йил турди. Яҳёга Ҳорун Рашид томонидан яхшиликлар кўрсатилди. Ҳатто унга:

— Ҳорун Рашид сенга ўз қўли ёзуви билан эълон берсин, — дейилди. Ҳорун Рашид ҳам ўз қўли билан ёзди. Бағдод халқи, Ҳошимийлар, фақирлар, уламолар, қозилар ва мамлакатнинг машхур зотларини гувоҳ қилиб ёзди. Фазлга юборди. Фазл ҳам Яҳёга юборди. Яҳё эса Фазлнинг ҳузурига келди. Фазл уни Бағдодга олиб борди.

Бу иш осонлик билан бўлди. Ҳорун амр қилди. Яҳё учун бир сарой безатишди. Бундан ташқари бутун аскарга ҳам амр қилди, Яҳёни кутиб олиш учун чиқишди. Ва Яҳёга умид қилганидан ортиқ икромлар қилинди. Беш ойдан кейин эса “мактуб тўхтабди” деган баҳона билан беш ой зиндонга ташланди. Сўнгра ҳам ўша зиндонда заҳарлаб ўлдирилди.

ХУРОСОНДА ФАЗЛ ИБН ЯҲЁ АЛ-ДАРМАСИЙНИНГ ХАБАРИ

Ҳорун Рашид Хуросон ҳокими Атрифни Хуросондан бўшатиб, уни Ҳамза ибн Молик ибн Ҳайсам ал-Хузойига топширди ва Мисрни Жаъфар ибн Яҳё ибн Холид ал-Бармакийга берди. Ҳамза Хуросонда тўлиқ бир йил турди. Ундан сўнг уни яна Хуросондан чақириб олди. Фазл ибн Яҳёга топширди. Ҳижрий 178 йили Фазл Хуросон ва Мовароуннаҳрга келди. У ердан Серушга борди. У ерда адолат билан иш юритди. Етти йил Хуросонда бўлганидан сўнг Ҳорун Рашид Фазлни ҳузурига чақирди. Ва Хуросонни Мансур ибн Язид ибн Мансур ал-Ҳамидийга берди.

Фазл келганда, Ҳорун Рашид бутун аскар билан уни кутиб олди.

Ҳижрий 179 йили ичида Ҳорун Жаъфар ибн Яҳёга Шомни берди. Катта қўмондонлардан Муҳаммад ибн Мусаййаб аз-Зунарийни ва Шабиб ибн Қахтабарни унинг ҳузурига юборди. Ва Ҳарсама ибн Аюн —ки Африкияда турган эди— унга ҳам:

— Жаъфарнинг ҳузурига бор, — деб мактуб ёзди.

Ҳарсама ҳам Шомда бўлган Жаъфарнинг ҳузурига борди. Ўша йили Жаъфар Ади ибн Маккини Шомда ўрнида қолдириб, Бағдодга келди.

Ҳорун Рашид Шом устига Хуросонни ҳам унга берди.

20 кун ўтгач, Хуросонни Жаъфарнинг ўғли Исога бериб, Ҳорун Рашид Бағдоддан Раққага борди. Ўша ерни ўзига ватани қилди. Бағдоднинг ҳавоси унинг кўнлига ёқмади. “Мижозимга мос келмаяпти”, деди ва Бағдодни ўғли Муҳаммад Аминга топширди. Ва Раққадан Ҳирага борди. У ерда кўп бинолар қурдирди ва Куфа аҳлидан ранжиб, яна Варақага қайтди.

Ҳижрий 182 йилида кўп аскар билан Византияга ғазот қилди. Сафсаф номли бир шаҳарни фатҳ қилди. У ерни вайрон қилди. Византиядан қайтгач, Исо ибн Маҳонга Хуросонни берди. Бир йил у ерда турганидан сўнг, халқ уни Ҳорун Рашидга шикоят қилишди. Ҳорун Рашид унга:

— Ўрнингга бирор киши қолдир, ўзинг менинг ҳузуримга кел, — деди.

Исо ҳам ўғли Алини ўрнида қолдириб, кўп совғалар билан Ҳорун Рашиднинг ҳузурига келди. Ҳорун Рашид уни яна Хуросонга юборди:

— У ҳақда айтилганлар ёлғон экан, — деди.

Ҳижрат тарихи 183 йилига етгач, Ҳорун Рашид Маъмунни халифаликда Амин билан шерик қилди. Хуросон ва шарқий томонларни Маъмунга берди. Ғарб томонларини эса Муҳаммад Аминга топширди.

Хуросонда Нисо шаҳрида Абу Хаттоб номли бир хорижий пайдо бўлди. Ҳорун Рашид Али ибн Исони Маъмун томонидан Хуросонга Абу Хаттоб уришига юборди.

Али ҳам бориб, Абу Хаттобни ўлдирди. Фитна босилди. Али яна Ироққа қайтди.

ҲОРУН РАШИДНИНГ ЗУБАЙРАДАН БЎЛГАН ЎҒЛИ МУҲАММАД АМИНДАН СЎНГ МАЪМУН УЧУН БАЙЪАТ ОЛИШИ

Ҳорун Рашид ҳижратнинг 175 йилида, ўзи вафот этгандан сўнг халифа бўлсин деб, Муҳаммад Аминга халқдан байъат олди. Вақти келиб, Муҳаммад Амин ва Абдуллоҳ ал-Маъмун етилган вақамли йигитлар бўлишгач, Ҳорун Рашид Муҳаммаддан сўнг Маъмунни ҳам валиаҳд қилишни хоҳлади.

— Токи улар орасига уруш ва ихтилоф тушмасин, — деди.

Ҳижрий 183 йили Раққа шаҳрида халқни тўплади. Маъмунга вилоятлар ажратди: “Муҳаммад уни бу жойлардан чиқариб юбормасин”, деди ва унга “Маъмун” деб лақаб қўйди. Қосим номли бир ўғли бор эди. Муҳаммадга:

— Уни унутмасин, — деб айтди. Унга ҳам “Муътамин” деб лақаб берди. Жазийрату Мосул дарбандларидаги шаҳарларни шу Қосим Муътаминга берди.

Ҳорун Рашид ҳижрий 186 йили ҳажга борди. Ўғиллари Амин ва Маъмун ҳам у билан бирга эдилар.

Ҳаж тугагач, ҳажга келганларни тўплади. Амин ва Маъмуннинг бир-бирларига қилган аҳдномалари ва ҳужжатларини ёзди. Уларнинг қўлига топширди. Ва Каъбага кириб, икковига ҳам Масжидул Ҳаромда қасам ичирди. Ўша халқни:

— Бу аҳд устида гувоҳ бўлинглар, — деб тўплаган эди.

— Ушбу икки ҳужжатни Каъба эшигига осинглар, — деб буюрди. Қанча уринмасинлар ҳам, у аҳднома уни осган кишининг қўлидан ерга тушиб кетди.

Бу иш рўёбга чиқмайди, деб фол очишди. Ҳорун Рашид яна Раққага қайтди ва Муҳаммад Аминни Бағдодга юборди.

Ҳорун Рашиднинг ўша ҳаж сафарда $1000 \times 1000 = 1\,000\,000$ динар сарфлагани айтилган.

БАРМАКИЙЗОДАЛАРНИНГ ҲОРУН РАШИДДАН УЗОҚЛАШИШИНИНГ САБАБИ

Яҳё ал-Бармакийнинг тўрт нафар ўғли бор эди:

1. Фазл,
2. Жаъфар,
3. Мусо,
4. Муҳаммад.

Яҳё Бармакий қариб қолган эди. Ҳорун Рашид баъзи пайтларда унинг ўрнига баъзан Фазлни, баъзан Жаъфарни чақириб турарди. Ва уларга буйруғини айтар, улар эса уни оталари Яҳёга етказишар эди. Ишлар Яҳёнинг тадбири билан олиб борилар эди.

Мусо ва Муҳаммадга ҳам амр қилинган бўлса-да, вазир бўлишмаган эди. Уларнинг ҳам фарзандлари бор эди, бундан ташқари Яҳёнинг амакиваччалари ҳам бор эди. Шу тарзда Бармакийлар хонадони Яҳёнинг шараф-эътибори туфайли барчаси улуғлардан ва амирлардан эдилар.

Ҳорун Рашид улар орасида энг кўпроқ Жаъфарни севар эди. Ва Ҳорун Рашид Фазлнинг онасидан эмган эди. Ҳорун Рашид мажлисини Фазл учун тузар эди ва мажлисига аёллар, жориялар ва муғаннийлар келтирилар эди. Фазл учун эса аёллар ва жориялар билан бирга бўлиш оғир келар эди. Эҳтиёткорлик билан ўзини мажлисдан узоқлаштирар эди.

Яҳё қаригандан кейин Маккага бориб, этикофдагилар яқинида (мужовир) бўлишни хоҳлади. Ҳорун Рашид унга рухсат бермади. Унга:

— Ўғилларингдан Фазл ёки Жаъфар вазирликка яраши мумкин. Сен қайсини истасанг, ўша қолсин, ўзи ўрнида турсин. Нима демоқчи бўлса, менга айтсин. Мен амр қилай. У ҳам сенга етказсин, ишлар сенинг тадбири билан олиб борилсин, — деди.

Ҳорун Рашиднинг муҳаббати Жаъфарга эди. Ёзишда, ёзувида, юз гўзаллигида ва гапиришда Жаъфар устун эди. Лекин Яҳё эса Фазлни яхши кўрар эди. Чунки ёшда ва тажриба ҳамда тадбирда Фазл афзал эди. Вазирликни ва амирулмўъмининнинг муҳрини шу сабабли Фазлга берган эди. Аммо Ҳорун Рашиднинг қалби эса Жаъфар томон энгашиган эди. Фазл икки йил отаси ўрнида вазирлик қилди. Кейин эса Ҳорун Рашид муҳрни Фазлдан олиб Жаъфарга берди. Жаъфар ҳам икки йил отаси ўрнида вазирлик қилди. Ҳорун Рашид кейинчалик Жаъфардан ҳам муҳрни олиб, Яҳёга берди. Унга:

— Ўғилларингни сен ўзинг яхши биласан. Балки мен қилган ишлар сенга ёқмас, — деди. Яҳё ҳам вазирлик муҳрини ҳеч қайси ўғлига бермади. Ишларни ўзи олиб борар эди. Бу ишлар давлат ундан юз ўгиргунча давом этди.

Араб ва ажам подшоҳларининг вазирлари орасида Яҳё Бармакийнинг ўғиллари мақомига етишган ҳеч бир вазир бўлмаган. Фақат шуларгина Ҳорун Рашид халифалик пайтида шу даражага етишган эдилар. Шу сабабли улар вазирликдан кетишга изн сўрашар эди. Чунки ҳеч ким бутун одамларни рози қила олмайди. Кўп кишилар уларга душман бўлган эди. Шу боис улар вазирликдан кетиш учун рухсат сўрашган. Лекин имкони бўлмади.

Иккинчи сабаб эса шундаки: Раққада Абу-р-Рабий Муҳаммад ибн ал-Лайс номли зоҳид ва олим киши бор эди. У катиб ҳам эди. Яҳёдан ранжиган эди. Ҳорун Рашидга қуйидагича ариза ёзди:

— Эй амирулмўъминин! Қиёмат кунида Улуғ Аллоҳ таолога нима дейсан? Ва қандай далил келтирасан? Яҳё ибн Холид ва унинг ўғиллари ва аҳли-бейтни мусулмонларга мусаллат қилдинг. Барча ишларингни уларга топширдинг. Уларнинг ўзи эса динсиз ва зиндик кимсалар. Зиндикларнинг мазҳабини тутадилар, — деди.

Яҳё бу Раққа хабарини эшитгач, жим турди. Ҳорун Рашид бир куни унга:

— Эй Яҳё! — деди. — Муҳаммад ибн Абу Лайс ҳақида нима дейсан? — деб сўради. Яҳё:

— У динсиз, юзи хунук, динсизларнинг биридир. Халқни сўз билан алдаган. Улар учун дин номидан ҳеч нарса йўқ. Ёмон тилли, ёмон сўзlidir, — деди ва шу ҳақда Ҳорун Рашидга кўп гаплар айтди.

Шундай бўлдики, Ҳорун Рашиднинг ҳам қалби Муҳаммад ибн Абу Лайсдан кўрқди. Уни қамоққа ташлатди. Яхё вазирликда экан, у ҳам зиндонда бўлди. Лекин Яхёни қамоққа ташлашгач, уни чиқарди.

Ҳар қанча Ҳорун Рашид Муҳаммад ибн ал-Лайсни Яхёнинг сўзлари билан қамоққа олдирган бўлса-да, унинг Яхёга қарши ёзган мактубидаги сўзлар Ҳорун Рашиднинг қалбида жой олган эди. Доимо Бармакийларнинг диёнати ва мазҳабини текширар, назорат қилар эди. Бармакийлардан ранжиганлар ҳам уларнинг айбларини айтиб берар эдилар. Улардан Ҳорун Рашиднинг қалбига шубҳа тушган эди.

Бармакийлар учун учинчи айб эса шунда эдики, Табаристонда Яхё ибн Абдул Ҳусайн чиқиб, Фазл ибн Рабиъ Яхёни олиб кетган эди. Ҳорун Рашид уни қамоққа ташлаш учун ҳеч кимга ишонмади. Уни яхши муҳофаза қилсин деб Жаъфар ибн Яхёга топширди.

Бир кеча эди. Яхё ибн Абдул Ҳусайн Жаъфарга шундай шикоят қилди:

— Мана шунча фазилатим ва улуғлигим билан сен мени ўлдирасанми? Менинг кимнинг фарзанди эканимни биларсан. Менга хиёнат қилишди. Амон беришди. Бу ерга олиб келишди. Аҳдларига вафо қилмай, мени қамоққа ташлашди! — деди. Жаъфар ҳам:

— Сен қаерга хоҳласанг бор. Ҳорун Рашид сўраса, мен нима дейишимни биламан, — деди.

Яхё ибн Абдул Ҳусайн қочиб кетди. Фазл ибн Рабиъ бу хабарни эшитгач, борди. Ҳорун Рашидга ишни текширди. Рост эканини билди. Бир куни сафда Жаъфардан:

— Яхё ибн Абдул Ҳусайннинг иши не бўлди? — деб сўради. Жаъфар:

— Ҳали ҳам зиндонда машаққатда, — деди. Ҳорун Рашид:

— Рост гапир, — деди. Жаъфар эса парво қилмади. Лекин бир муддат ўтгач:

— Эй амирулмўминин! — деди.

— У Яхё ибн ал-Ҳусайндан ёмонлик келмаслигини ва унга ҳеч ким эргашмаслигини англадим. У сенинг душманингдир, Пайғамбар наслидан ҳамдир. Юрагим юмшади, уни кўйиб юбордим, — деди.

Ҳорун Рашид ташвишли юз ифодасини кўрсатмади.

— Эй Жаъфар, — деди, — жуда яхши қилгансан. Мен ҳам шундай қилсам деган ниятим бор эди. Сенинг қалбинг менинг қалбим истаган ишни қилди, — деди. Лекин Ҳорун Рашид унинг қалбига ғина қулфланиб қолди.

Тўртинчи айб шунда эдики: Ҳорун Рашиднинг Аббоса бинт Маҳдий номли синглиси бор эди. У Ҳорун Рашид ва Ҳодийдан бир ёш катта эди. Ҳодий Ҳорунга озор берганида Аббоса Ҳодийга доимо:

— Бундай қилма. Рашид сенинг акаингдир ва сендан кейин валиаҳддир. Ишинг қандай бўлишини ким билади? — деб насиҳат қилар эди. Халифалик Ҳорун Рашидга етиб келгач, Ҳорун Аббасани шу сўзлари туфайли жуда яхши кўрар эди. Унга ҳурмат ва эҳтиром кўрсатар, сирларини унга айттар эди. Ва овқатни у билан бирга ерар эди. Ундан яқин кишиси йўқ эди. Жаъфар ибн Яхё ҳам овқатда бирга ўтирар эди. Лекин Жаъфар ибн Яхё Аббаса билан бир мажлисда ўтиришдан қайтар,

— Ё кўзимдан, ё тилимдан хато чиқиб қолар, — деб кўрқар эди.

Жаъфар шу ўй-фикри туфайли Ҳоруннинг мажлисидан ўзини узоқлаштирди. Ҳорун Рашид бунга сабаб Аббаса эканини англади. Жаъфарга:

— Аббасани сенга хотин қилиб берсам. Лекин шундай шарт биланки, уни менинг мажлисимдан бошқа жойда кўрмаслигинг, танаинг унинг танига тегмаслиги керак, — деди.

Унинг мақсади Жаъфар мажлисга хотиржамлик билан келсин, дегани эди. Жаъфар ҳам:

— Фармон сизники, — деди.

Ҳорун ҳам Аббасани Жаъфарга никоҳлаб берди. Шундан кейин Ҳорун Рашиднинг мажлисида иккови ҳам қатнашар, узоқдан-узоқга гаплашишар эди.

Ҳоруннинг саройида Аббасадан кўра гўзал аёл йўқ эди. Жаъфар ҳам гўзал йигит эди. Икковлари Ҳорун Рашиддан яшириб, учрашиш фикрини ўйлай бошлашди.

АББАСАНИНГ ЖАЪФАРДАН ҲАМИЛАДОР БЎЛИШИ ВА БАРМАКИЙЛАРНИНГ ҲОРУН РАШИД ТОМОНДАН ЙЎҚ ҚИЛИНИШИ

Аббаса Жаъфардан ҳомиладор бўлди ва бир ўғил фарзанд туғди. Болани икки жория билан бирга Аллоҳнинг уйи билан шарафланган Макка шаҳрига юборди. Орадан бир йил ўтгандин сўнг, Аббаса жориялардан бири билан жанжаллашиб қолди ва:

— Ундан албатта қасд оламан, — деб қасам ичди.

Ўша жория эса Ҳорун Рашидга ўғил бола туғилганини хабар берди. Ҳорун Рашид унга:

— Бу сирни ҳеч кимга очма, — деди. Жория ҳам буни ўз саройидаги хизматчилар орасида яширди.

Кейинроқ Ҳорун Рашид Яхё ибн Абдуллоҳ ал-Хусайнийнинг Хуросонга кетганини эшитди. Дарҳол Али ибн Исо ибн Маҳонни яна Хуросонга юборди ва унга:

— Яхёни тутиб ол, — деди.

Шу тариқа Ҳорун Рашиднинг Бармакийлар хонадонидан қалби совиди. Жаъфар ва Яхёга овозини кўтариб гапира бошлади. Яхё буни пайқади, лекин сабр қилди. Али ибн Исо Яхёни Хуросонда топди ва уни Раққадаги Ҳоруннинг ҳузурига юборди. Ҳорун ҳам дарҳол Яхёни ўлдирди. Ундан хотиржам бўлди. Бармакийлар хонадонини кузатишга тушди.

Ҳорун Рашид ўша йили ҳаж нияти қилди. Яхёни ва барча Бармакийларни ўзи билан олиб борди. Ҳажга етиб боргач, Аббасанинг ўғлини ҳам олиб келтирди. Ўта гўзал бола эди. Ҳам онаси Аббасага, ҳам отаси Жаъфарга ўхшар эди. Болани ўлдирмоқчи бўлди. Лекин:

— Бунинг қандай гуноҳи бор? — деб уни ўлдирмади.

Ҳаждан қайтгач, Анбар шаҳрига келди. У ердан Раққа атрофидаги Варада жойлашди. У ерда уч кун тўхтади. Тўртинчи куни Яхёни ва унинг ўғиллари — Фазл, Жаъфар ва Мусони чақиртди. Уларни хилъатлар билан мукофотлади. Уларга мамнуният туйғуси пайдо бўлди.

Пешин намозида Жаъфарга:

— Мен бу кеча ўз жорияларим билан овқатланаман, акс ҳолда сени озод қилмас эдим. Сен ҳам ўз жорияларинг билан хурсандчилик қилгин, — деди.

Жаъфар қайтиб кетди. Ҳорун Рашид ҳам жорияларини ўз хужрасига олиб борди. Орадан бир оз вақт ўтгач, Жаъфарга одам юборди. Унга:

— Бориб қара, Жаъфар мажлисини тайёрлаб безатдимиз? — деди. У киши у ерга бориб, яна қайтиб келди:

— Ҳеч қандай тайёргарлик йўқ, — деди.

Ҳорун Рашид яна одамини Жаъфарга юборди. Унга:

— Жоним ва бошим ҳаққи учун, сен мажлис тузиб безатгин, бу кеча хурсанд бўлгин, чунки сенинг у ерда хурсанд бўлганингни билмасам, мен бу ерда хурсанд бўла олмайман, — деди.

Жаъфар бу хабарни олгач, қалби ғалаёнга тушди. Кўрқди. Ихтиёрсиз мажлис тузди. Ўзи ялғиз ўтирди. Эбу Заккар номли кўзи кўр шодийоначи бор эди. Жаъфар унга:

— Бу кеча қалбимда кўрқув бор, — деди.

Эбу Заккар:

— Эй вазир, сенга ва сенинг жамоангга бугун Амирулмўъминин бундай эътибор кўрсатмаган. Бу кеча жуда хурсандлик кечаси бўлиши керак, — деди. Жаъфар:

— Эй Абу Заккар, қалбим...

— Бу васваса. Қалбингдан чиқариб ташла, хурсанд бўл, — деди.

Шом намози вақтида яна Ҳорун Рашид томонидан одам келди. Жаъфарга Ҳорун Рашиднинг ҳузуридан олинган хушбўй анбар ва совғалар олиб келди. Хатто ясту намозида ҳам келди. У кеча Ҳорун Рашид Жаъфарга мана шу каби совғалар ва бухурлар билан уч марта одам юборди.

Ярим тун бўлганида, Ҳорун Рашид ўз жориялари хужрасидан шахсий хужрасига ўтди. Месрур номли қулини чақирди ва унга:

— Бор, шу пайтда Жаъфар ва Яхёни уларнинг чодирларига олиб бор ва бошларини кесиб, менга келтир, — деди.

Месрур Жаъфарнинг мажлисига кирганда, кўзи кўр Эбу Заккар унга қуйидаги қўшиқни айтиб турган эди:

"Узоқлашма ҳеч, агар тирик қолсанг, ўлим ё кеча, ё тонгда."

Жаъфар ўзига қараб келаётган кул Месрурни кўриб хайратга тушди. Месрур:

— Амирулмўъминин сени чақирмоқда, — деди.

Жаъфар:

— Ҳали ҳам жориялар мажлисидамилар ёки хужрасига ўтдимиз? — деб сўради. Месрур:

— Хужрасида, — деди. Жаъфар:

— Мени жорияларимнинг ҳузурига боришга изн бер, баъзи нарсаларни амонат топшириб қўяй, — деди. Месрур:

— Нима васиятинг бўлса, шу ерда айт, — деди. Жаъфар ҳам у ерда айтди.

Кейин Месрур уни чодирига олиб борди ва қиличини чиқарди. Жаъфар:

— Халифа нима амр қилди? — деди. Месрур:

— Сенинг бошингни олиб боришимни амр қилди, — деди. Жаъфар:

— Эҳтимол мажлисдан, маст ҳолатда амр қилгандир. Кейин пушаймон бўлар. Бир марта яна бориб кел, — деди. Месрурга дўстлик ҳаққи билан қасам ичди. Илтимос қилди. Месрур ҳам Ҳорун Рашиднинг ҳузурига борди.

Ҳорун Рашид Месрурни кўриб:

— Эй, нима қилдинг? Сени кутар эдим, — деди. Месрур:

— Жаъфарни олиб келдим, — деди. Ҳорун Рашид:

— Мен сендан Жаъфарни эмас, унинг бошини сўраган эдим, — деди. Месрур яна чодирига қайтиб борди, Жаъфарнинг бошини кесди ва Ҳорун Рашидга олиб келди.

Ҳорун Рашид:

— Уни сўрамаслигимча боши ва танасини сақла. Ва шу пайтда Яхёни, фарзандлари Фазл, Муҳаммад ва Мусони ҳамда Яхёнинг укаси Муҳаммад ибн Холидни чодирингга олиб бор. Занжирга сол ва молларини мусодара қил, — деди.

Месрур ҳам шундай қилди. Тонг отгач, Жаъфарнинг бошини Бағдодга юборди, осиб қўйсинлар деб. Эртагаси куни эса Раққадан кўчди. Бармакийларни қаттиқ азоб ичида қамокқа ташлади. Барча мол-мулкларини ва ваколатларини мусодара қилди.

— Буларнинг ҳеч кимси қолмасин, — деди.

Яхёнинг фарзандлари Фазл, Муҳаммад ва Мусони ўз ҳузурида бўғдириб ўлдирди. Ва Бармакийлардан фақат Муҳаммад ибн Холид ҳамда Фазл ва Жаъфарнинг ёш фарзандларини тирик қолдирди. Жаъфарнинг боши дорда осилиб турди. Ҳорун Рашид Хуросонга бориб, Раққадан яна Бағдодга қайтгач, ўша бошни хануз дорда осилган ҳолда кўрди. Амр қилди, у кесик бошни ўтиб ёқишди.

Халқнинг фақир табақаси бу иш сабабли Ҳорун Рашидга лаънатлар ёғдиришди ва:

— Агар синглиси билан боғлиқ иш бўлмаганида, унга нима қилса ҳам муносиб эди. Энди эса нима қилган бўлса, ўзига шармандалиқ йиғиб олди. Бу хабарни фақат ўз сарой аҳли билар эди. Эндиликда эса ўзи ҳукм юритган халққа бу хабарни етказди. Тарих китобларига ёзилиши керак. Ва то қиёматгача тилларда тарқалади, — дейишди.

Чунки “Бармакийлар сулоласи не учун ҳалок бўлди?” дейилса,

— Бунинг сабаби Ҳорун Рашиднинг синглиси Аббаса бўлган, — дейилади.

Ақлли кишилар эса:

— Бу яхши тадбир эмас, — дейишди.

Бармакийлар ҳақида танқид қилинган ишлардан бири шу эдики, Бармакийлар йўқ қилингач, барча ишлар Бурмарикдан Ҳорун Рашиднинг елкасига тушди ва бу унга азоб бўлди. Фитналар пайдо бўлди. Ҳорун ҳам мамлакатни муҳофаза қилишга ожиз қолди. Яхё ва Бармакийлар авлодини ўлдирганидан пушаймон бўлди. Али ибн Ҳасан ҳам Хуросонда жуда зулм қилгани учун Хуросон халқи исён кўтарди.

Ҳорун Рашиднинг ўзи ўша ерга боришига тўғри келди. Ўғли Муҳаммад Аминни Бағдодда қолдирди. Мамлакатнинг айрим жойларини — Мағриб чегарасидан то Ҳилвон атрофигача бўлган Ироқ ҳудудларини — унга берди.

Ўзи ҳам ўзи билан бирга бўлди. Машрикқача бўлган жойларни унга топширди ва Маъмунни 30 000 аскар билан ўзидан олдин Хуросонга юборди ва:

— Бор, мамлакатнинг ўртасида ўтир, — деди.

Ҳилвондан тортиб, Кухистон, Ҳамадон, Рей, Киргон, Табаристон, Кумуш, Хуросон, Мовароуннаҳр ва Туркистонни унга берди. Ўзи эса 20 000 аскар билан Маъмун ортидан йўлга чиқди.

Энди Маъмун билан учрашмади. Рей шаҳрига келди. У ердан Тўс шаҳрига борди. У ерда дунё билан видолашди. Йўлда Кирмоншоҳ шаҳрига келганида хутба қилди. Маъмунига аҳдномасини янгилади:

— Мамлакат ўзаро қирғин бўлиб кетмасин. Ғарб тинчланган. Эндиликда Машрик қолди. Машрикда эса Хуросон халқи исён қилди. Мана ўзим келдим. Ишни топширадиган ишончли киши қолмади. Нима қилса қилсин. Яхё ибн Холид ва унинг хонадони ҳам тугади. Шу сабабли мамлакат издан чиқди, — деди.

Халқ Ҳорун Рашиднинг бу сўзларини эшитгач, яна норози бўлиб:

— Уларга қирғин солиб, кейин уларга муҳтож бўлиш, уларни излаш ва пушаймон бўлиш тўғри эмас, — дейишди.

Жаъфар ҳижрий 187 йили Сафархон ойининг бошларида, якшанба кечаси ўлдирилган эди.

ҲОРУН РАШИД БИЗАНС ЮРТИДА

Али ибн Исо ибн Муҳон Ҳорун Рашидга Хуросондан ҳар хил турли совғалар олиб келганида, у уларни жуда ҳам маъқул кўрди, хайратда қолди. Яхёдан сўради:

— Бу даражада гўзал матолар қаердан топиляпти? — деди. Бу сўз билан мақсади Яхёни каккилаш эди. Чунки Яхёнинг ўғли Фазл қанча вақт Хуросонда бўлиб турса-да, ҳеч қандай совға юбормаган эди. Яхё эса жавоб қилди:

— Бу матолар иккита раият ва мискинларники эди. Али уларни қўлларида зўрлик ва зулм билан тортиб олди. Агар бундай ишни қилиш лозим бўлса, худди шу соатнинг ўзида Абдуллоҳ Сарроф ва яна қанча саррофларни чақириб, бир соатда булардан-да гўзал матоларни харид қиламан, — деди.

Ҳорун Рашид Али ибн Исонинг совғаларини маъқул топгач, уни яна Хуросонга юборди. Бу сафар Али қўлини зулмга янада кўпроқ чўзди ва Балх шаҳрида ўтириб, ўша ерда зулмлар билан кўп қасрлар қурдирди. Жуда кўп мулклар сотиб олди. Бир қишлоқ қурди, унга "Алиобод" деб ном берди. Кўп бинолар қурди ва халққа қаттиқ азоб етказди.

Кейин, Алининг ўзига билдирмасдан, Ҳорун Рашид ҳузурига бир гуруҳ одамлар шикоят учун келишди. Мулк назоратчилари Ҳорун Рашидга мактуб ёзиб:

— Али Хуросонда жуда кўп зулм қилди. Жуда кўп мол тўплади. Агар яна ҳузурингга чақирсангиз, у келмаслиги мумкин, — дейишди.

Ҳорун Рашид Хуросонга ўзи боришни хоҳлади. Аввало Алига мактуб ёзиб, уни ҳузурига чақирди. Уни синаб кўришни хоҳлади. Али эса кўп мато ва совғалар билан Ҳоруннинг ҳузурига келди. Қўмондонларга ҳам энг гўзал совғаларни тақдим қилди. Ҳорун Рашид ҳам уни яна Хуросонга юборди.

Шу вақтда Бизанс подшоҳи жуда кўп аскар билан ҳужум қилди. Ҳорун Рашид ҳам 100 000 аскар билан Бизанс қўшиғига қарши юриш қилди. Бизанстан кўп шаҳарларни фатҳ этди. Подшоҳ билан сулҳ тузди. Подшоҳ Ҳорун Рашидга йилига 3 марта 100 000 — жами 300 000 филорий хараж тўлашга ва мўминлар чегарасига қайта кирмасликка ваъда берди.

Бу сулҳни қилгач, Ҳорун Рашид яна мамлакатига қайтди. Кунлар жуда совуқ эди. Ҳорун Рашид Ироққа келган эди-ки, Бизанс подшоҳи яна аҳдини бузди. Мусулмонлар чегарасига юриш қилди.

— Ҳорун бундай совукда қайтиб келолмайди, — деди.

Бу хабар Ҳорун Рашидга етиши билан у дарҳол қайта юриш қилди. Шу сабабли Ҳорун Рашидга "Лужуж" деган лақаб қўйилди. Бизансдан кўп шаҳарларни ёқиб, вайрон қилди. То Қўстантиниё (Истанбул) шаҳрининг рўпарасида жойлашган Ўскударгача етиб борди. Подшоҳ ҳам жуда кўп мол бериб, яна сулҳ қилди.

РАФИЪ ИБН ЛАЙСНИНГ САМАРҚАНДА ҚЎЗҒОЛОН ҚИЛИШИ ВА ҲАРСАМА ИБН АЪЮННИНГ ХУРОСОНГА ВАЛИЙ ЭТИБ ТАЙИНЛАНИШИ

Рофиъ ибн Лайс ибн Наср ибн Сайёр Самарқандда султоннинг аскарлари орасида чиройли юзли, машҳур ва маълум бир киши эди. У тинч туриш ва ўтиришни яхши кўрар эди. Ислом динидан қайтган бир аёлни яхши кўрар эди. Бу аёлнинг эри Яҳё ибн Ашъас эди. У унинг диндан қайтганини билиб, ундан ажрашган эди. Аёл шарийъий эътибордан иддада ўтираётган эди. Рофиъ эса уни никоҳлаб олди. Яҳё ибн Ашъас эса бу ҳолни Ҳорун Рашидга хабар берди. Ҳорун Рашид эса Али ибн Исога мактуб ёзди:

— Уни тавҳид ва такбир қилдир, қамчилат, ҳибсга олиб эшакка тескари миндириб шаҳар ичида айлантир. Халқ бундан ибрат олсин. Ва ўша аёлни ундан ажрат, — деди.

Али ибн Исо эса Самарқанд амири Ҳайдар ал-Аздийга мактуб ёзди. Рофиъни дарҳол қамоққа ташлади ва ўша аёлни ундан ажратди. Рофиъ эса қамоқдан Балх шаҳрига қочди ва у ерда яширинди. Али ибн Исодан узр сўради ва амон билан Самарқандга қайтди. Аммо у аёлни ошкора никоҳламади.

Кейин маккорлар ва фирибгарлар билан қўшилиб, шаҳарни эгаллади. Диндан қайтган ўша аёлни яна ошкора равишда хотин қилиб олди.

Самарқанд аҳли Али ибн Исо ва бошқа валиҳокимлардан зулмлари туфайли ранжигандилар. Рофиъ билан ҳамфикр бўлдилар. Али ибн Исо эса ўғли Исо ибн Алини аскар билан Рофиъга қарши жангга юборди. Самарқандликлар ёрдамида Рофиъ Исони ўлдирди.

Кейин Алининг ўзи келди, у ҳам мағлуб бўлди ва Марв шаҳрига қочди. У ердан Ҳорун Рашидга мактуб ёзди ва Рофиъга қарши жанг учун аскар сўради.

Хуросон уламолари ҳам Ҳорунга мактуб ёзиб:

— Али ибн Исо Рофиъ қўлида Самарқандда мағлуб бўлиб, Марвга келгач, Балх шаҳри издан чиқди. Унинг ўрнидаги вакилини ўлдиришди. Алининг уйини ва ўғлининг уйини тала қилиб, 900 000 дирҳамлик хазинасини тортиб олишди. Али ибн Исо ҳозир жуда кўп мол ва кўп аскар тўпламоқда. Уни мулойимлик билан ҳузурингга чақирингки, исён кўтармасин, — дейишди.

Ҳорун Рашид Ҳарсама ибн Аъюнни чақирди. Унга:

— Сенга бир иш топширяпман. Агар бу ишни ошкор қилсан ўлдираман. Сақлангки, сен уни очиқламагунча ҳеч ким эшитмасин, — деди. Кейин айтди:

— Мен сени Хуросон валийси қилиб юборяпман. Агар Али бунга эшитса, исён кўтаради, ғазаб авж олади. Сен аскар орасида ўзингни шундай тутки, гўё мен сени Алига ёрдам бериш учун юборганман. Али сенинг аскар билан келганингни эшитса, унга:

— Мен сенга ёрдамга келдим, — деб хабар юбор. Марвга боргач, уни қўлга ол, боғла ва шариат асосида ундан кимнинг ҳақи чиқса, уни ол.

— Мен сени ҳукмронликка юборяпман. Ҳар қандай буйруқ берса, ўша буйруқни адо эт!

Ҳарсама ибн Аъюн ҳам халқни йиғди. Хутба ўқиди ва Рофиъ ибн Лайсни юборишини эълон қилди ва:

— Али ибн Исога ёрдам сифатида Ҳарсамани юборяпман, — деди. Ҳарсама:

— Аскардан кўнглингга ёққанидан 20 000 киши танла, — деди. Ва сунъий равишда Алига мактуб ёзди:

— Ҳарсамани сенинг ёрдамингга юбордим, — деди. Ўз қўли билан 4 мактуб ёзди:

1. Бири Ҳарсамага, Хуросон вилоятининг тайинномаси эди.
2. Бирида аскарга: “Ҳарсамага ёрдам беринглар”, деб ёзилган эди.

3. Бирини умум халққа ёзган эди.

4. Бирини Али ибн Исога: “Иш ва амирликни Ҳарсамага топшир” деб ёзган эди.

Охирги мактубда шундай дейилган эди:

“Бисмиллаҳир Раҳманир Раҳийм.

— Эй Али ибн Исо, эй анйззаниа (ёмон аёлнинг ўғли), менинг сенга қилган яхшилигим шундайки, сени маҳалла қўриқчиликдан амирликка ва улуғликка олиб чиқдим. Ва Хуросонни сенга бердим. Ҳолбуки, барча вазирлар сен ҳақингда:

— У бу ишга ярамайди, муносиб эмас, — дейишган эди. Мен уларнинг сўзига эътибор қилмадим. Бу неъматнинг шукри ва тўлови шубҳасиз шундай бўлмаски, сен мусулмонларга зулм қилдинг, раият қалбини синдирдинг. Улар мени сендан безор қилдилар. Ҳозир мен Ҳарсамани юбордимки, у сени боғласин, молингни олсин ва ҳисоб-китоб қилсин.

— Қандай мол олган бўлсан, ҳисоб билан олсин. Раият билан юзма-юз қилсин. Қайсининг ҳақи сендан чиқса, уни олсин. Ҳозирда ўша амирликни Ҳарсамага топшир. У қандай буйруқ берса, ўша буйруқни адо эт!”

Бу мактубларни Ҳарсамага берди. Ҳарсама 20 000 аскар билан йўлга чиқди.

Ҳорун Рашиднинг Ражо номли ишончли ходими бор эди. Уни Ҳарсаманинг устига қўйдики, у Алига юз кўрсатмасин. Чунки Ҳарсама Али ибн Исо билан дўст эди.

Ниҳоят, Ҳарсама Кумуш шаҳрига етгач, Алига:

— Сенга ёрдамга келяпман, — деб мактуб ёзди. Кейин Нишопур вилоятнинг тайинномасини бир одамга берди. Унга:

— Сен халққа мен Ҳарсаманинг ортидан кетаман, деб айтгин. Мен Марвга етгач, сен ҳам тайинномангни чиқаргин, — деди.

Ўзинг эса Сархасга борди. У ердан Марв шаҳри олдида Али билан юзма-юз келди. Ҳарсама Алини кўргач, отдан тушмоқчи бўлди. Али унга қасам бериб:

— Сен тушсанг, мен ҳам тушаман, — деди. Ҳарсама отдан тушмади. Тор кўприкка етдилар. Али отининг бошини орқага бурди, Ҳарсама олдин ўтсин деб. Ҳарсама:

— Субҳаналлоҳ, амир сен бўла туриб, мен олдин юрайми? — деди.

Али бундан сўнг ишонч ҳосил қилди. Олдинга ўтди. Ҳарсама ҳам у билан бирга унинг саройига кирди. Бутун аскар от ортида тўхтаб турган эди. Али Ҳарсамага:

— Сен учун Маҳон маҳалласидан сарой тайёрлатдим. Шу ерда жойлашгин. Қандай сўзларимиз бўлса, гаплашамиз, — деди.

Ҳарсама:

— Амирулмўъминин сенга мактуб юборган. Менинг вазифам шу мактубни ҳозир сенга топширишдир, — деди ва у мактубни Алига берди. Али мактубни очди.

— “Эй ибни зания!” — сўзини кўргач, қўли титрай бошлади. Мактубни тугал ўқиб бўлгач:

— Мен ороспу ўғлиман, мен ороспу болалари каби уйда ушланибман, — деди.

Ҳарсама ўша заҳотиёқ уни боғлади. Жоме масжидга чиқди. Аскар ва халқни чақирди. Ўз тайинномаси ва мактубларни ўқиди. Ҳаммаси буйруққа итоат қилди ва юракдан қабул қилдилар.

Ҳарсама ҳар куни масжидда ўтирар эди. Алини ҳам боғланган ҳолда ўз қаршисида ўтказар эди. Ва халқни чақириб, улар Алидан шикоят қилишар эди. Ҳақиқий талабдорларга ҳақларини берди, баъзиларни яраштирди.

Аммо Самарқандда Рофиъ кучайган эди. Ва Мовароуннаҳрда аскар тўпларди. Ҳарсама ўша томонга йўл олди. Жайхун дарёсидан ўтди. Лекин Ҳарсама билан ҳеч ким ўтмади. Ва Мовароуннаҳрда Ҳарсамага ҳеч ким итоат қилмади.

У бу ҳолатни Ҳорун Рашидга ёзиб юборди. Ҳорун Рашид эса Хуросонга юриш ниятини қилди.

ҲОРУН РАШИДНИНГ ХУРОСОНГА БОРИШИ ВА ТУС ШАҲРИДА ВАФОТ ЭТИШИ

Ҳарсама томонидан шундай хабар келдики, Рофиъ Мовароуннахрни эгаллаб, Бухорога келган эди. Бу мактуб келиши билан Ҳорун Рашид дарҳол Раққадан Хуросонга юриш нияти билан Бағдодга келди. Муҳаммад Аминни у ерда қолдирди. Унга:

— Аскар ва халққа адолатли муомала қил, — деди ва Қосим Муътамининг Мосул валийлигига юборди.

Маъмуннинг итқ (озод қилган) қули бўлган Фазл ибн Саҳл, ки Маъмун қўлида мусулмон бўлган эди, котиби эди. У Маъмунга:

— Отанг Ҳорундан сўра, сени ҳам ўзи билан олиб борсин. Акс ҳолда акаң сенга мамлакат бермайди, — деди. Маъмун ҳам унинг сўзини тинглади ва шундай қилди. Ҳорун Рашид ҳам Маъмунни ўзи билан бирга олди.

Ўша вақтларда Ҳорун Рашид касал эди. Табиблардан Яҳсу исмли бир табибни ҳам ўзи билан олди. Неҳравонга етгач, Уммон йўлида Ҳиндистон подшоҳига қўп мол билан элчи юборди. Ундан “Манкаба” номли машҳур табибини сўради. Бу киши ўта моҳир ва шифокорликни яхши биладиган эди. Мактуб ёзиб шундай деди:

— Узоқ сафарга чикдим. Манкаба номли табибингиз мен билан Хуросонга келсин. Балх шаҳрига етишим билан уни яна сизга қайтариб юборурман, — деди.

Ҳинд подшоҳи ҳам унга ўша табибни юборди. У Ҳорун Рашид билан Рей шаҳрида учрашди. Табобат қилди, Рашид бироз соғайди.

Ҳорун Рашид Имом Муҳаммад Ҳасан аш-Шайбонийни (Аллоҳ у зотга раҳмат қилсин) Раққада қозиликка тайин қилган эди. Бу сафарда Имом Муҳаммад ҳам унинг билан эди. Рей шаҳрида Касойи ва Имом Муҳаммад (Аллоҳ иккаласига раҳмат қилсин) бир кунда касалландилар. Эрталаб Имом Муҳаммад ибн Ҳасан аш-Шайбоний вафот этди. (Аллоҳ раҳмат қилсин). Кечаси эса Касойи вафот этди. (Аллоҳ таоло чексиз раҳмати билан раҳмат қилсин). Иккаласини ҳам Рей шаҳрида дафн этдилар. Термизлик Абу Муҳаммад улар учун марсия (ағир шеъри) айтди. У шундай деди:

**Кўзимдан ёшлар дарё каби оқди, ҳамла қилди,
Ёслардим нужум соҳибларидан айланган зотни.
Хусусан у Имом Муҳаммадки, шубҳасиз
Кофир шайтонини рижим қилгувчи эди!
Фатволар масалаларини аниқлаб берган ким?
Асрида илм манбаъси бўлган эди.
Кўп имомлар борди, қолмади излари,
Фикҳ юртларидан келганларингдан асар қолмаган.
Мен бу фирақда ёнар эканман, ногоҳда
Жўш уриб, бошқа жўшдан сада-садо чиқардим.
Имом Касойи ҳам ўша пайтда вафот этди,
Кўзимдан ёшлар дарё каби оқди, ҳамла қилди.**

Ҳорун Рашид Ақабай Ҳилвонга етди. Кейин Кирмоншоҳга келгач, хутба ўқиди. Ўғли Маъмунга байъатни янгилади ва Фазл ибн Саҳлни Маъмунга вазир қилди. Ўзидан олдин унга Хуросонга боришни буюрди ва:

— Сен Марвда тур. Ҳарсамани юбор. Жайҳун дарёсидан ўтсин, Рофиъ билан жанг қилсин, — деди.

Маъмун ҳам Хуросонга юборилди. Ҳорун Рашид Кумуш шаҳрига келди. Кейин Сарған шаҳрига етди. Ўша вақт Али ибн Исо олиб келинди. Унинг барча моли $80.000 \times 1000 = 80.000.000$ дирҳам миқдорида эди. Матолари ва хазинасидаги моллар 1500 туя юки эди. Ҳорун Рашид Алини ҳибс қилдириш учун Бағдодга юборди. Аммо Ҳорун келмасдан олдин Муҳаммад Амин уни озод қилди.

Ҳорун Рашиднинг касаллиги Кергонда кучайди. “Кумуш шаҳрининг ҳавоси барча ҳаволардан яхшироқ” дейишарди. Ҳорун Рашид хижрий 193 йилнинг Сафар ойида Кергондан Нишопурга келди. Тус шаҳрида вафот этди. У ерда дафн этилди.

Ўша вақтда табиб Яҳсу ва ҳинд табиби Манкаба ўртасида ихтилоф юзага келди. Чунки Ҳорун Рашидга берган дориларда хатолик бўлган эди.

Ҳорун Рашид вафот этган кечаси табиб Яҳсуни ўлдирмоқчи бўлди. У эса:

— Эй мўминларнинг амири, бу кеча менга рухсат бер. Агар эртага ўлмасак, мени ўлдир, — деди.

Ҳинд табиби Манкаба ҳам у ерда ҳозир эди. Ташқарига чиқиб кулди:

— Яҳсу бу подшоҳни алдади. Чунки у бу кеча вафот этади. Эртага уни қандай қилиб ўлдиради? — деди.

Ва шу кеча Ҳорун Рашид вафот этди. Ҳинд табиби Манкаба ҳам ўша кеча Ҳиндистон подшоҳи ҳузурига қайтди.

ҲОРУН АР-РАШИДНИНГ ВАФОТИ ХАБАРИ, ХИЛОФАТ МУДДАТИ ВА ЁШИ ТЎҒРИСИДА БАЁН

Ҳорун Рашид Кергондан йўлга чиққанидан сўнг Маъмун Ҳарсамани жангга юборди. У бориб, Рофиъ ва унинг укаси Бишр ибн Лайс билан жанг қилди ва уларни мағлуб этди. Бишрни асир олди. Уни Маъмунга юборди. Маъмун эса уни Ҳорун Рашидга юборди. Ўша пайтда Ҳорун Тус шаҳрида қаттиқ касал эди. Асир Бишрни унинг ҳузурига олиб келишди.

Ҳорун Рашид Рофиъга «Ҳомил» деб атаган. Унга:

— Эй Аллоҳнинг душмани! — деди. — Сен ва укаң Хуросонда исён қилдингиз, шу ишинг билан мени узоқ сафарга чиқардинг. Валлоҳий, сени шундай қилиб ўлдирайки, бундан оғирроқ тарзда ҳеч ким ҳеч кимни ўлдирмаган бўлсин! — деди.

Ҳорун Рашид сўнгра бир қассобни чақиртирди. Унинг ҳар бир аъзосини, асабларидан бўлиб-бўлиб 14 бўлакка бўлдирди. 10 кун ўтиб ўзи ҳам вафот этди.

Абдулҳамид ибн Ҳамид ат-Тусийнинг саройида қарор топган эди. У ерга дафн қилинди.

Бу Абдулҳамидга Абу Ғоним дер эдилар. Тай қабиласидан эди. Ҳорун Рашиднинг вафоти ҳижрий 193 йил Жумодал охир ойининг охиригача учдан бир қисмидек пайшанба кечаси содир бўлди. Ўша кечанинг ярмида Ҳорун Рашид дунё билан видолашди. Фазл ибн Рабиъ унинг музоҳиби (яқин хизматкори) эди. Исмоил ибн Сабийҳ котиби эди. Унинг учта кули бор эди. Ўғли Солиҳ у билан бирга эди. Жаноза намозини ўқиди.

Ҳорун Рашид вафот этган пайтда 45 ёшда эди. 23 йил халифалик қилди. Оқ юзли, гўзал киёфали эди. Унинг ўн нафар ўғли бор эди. Улар:

1. Абдуллоҳ ал-Маъмун,
2. Муҳаммад Амин,
3. Қосим ал-Муътамин,
4. Али,
5. Солиҳ,

қолганларининг исмлари ҳам Муҳаммад эди. Кейинроқ халифа бўлган Муътасим биллоҳ Абу Исҳоқ ҳам улардан бири эди. Муҳаммад исмли ўғиллари қуйидагилар эди:

- Муҳаммад Абу Исо,
- Муҳаммад Абу Аббос,
- Муҳаммад Абу Сулаймон,
- Муҳаммад Абу Али,
- Муҳаммад Абу Аҳмад.

Унинг ўнта қиз ва икки хотини бор эди. Хотинларидан бири Муҳаммад Аминнинг онаси Зубайда бинт Абу Жаъфар ал-Мансур эди. Бири эса Алининг онаси Уммулазиз эди. Бу умму валад (хизматчи хотинлар)дан эди. Маъмуннинг онаси Ҳабаший бўлиб, исми Марвон эди. Муътасимнинг онаси Марйам эди.

Ҳорун Рашиднинг вафотига кўп шоирлар марсиялар ёзди. Улардан бири шоир Абу Мунасининг марсиясидир:

Яъни:

**Олам ахволи кеча-кундуз пасайиб боради,
Кимсидир сарвар бўлса, кимсидир сарнигун (кулаган) бўлади.
Кимсидир ўғлига тахт қуради,
Бир пайтда кўрки ҳам, ғам-андух ҳам тушар.**

БАТТАЛ ҒОЗИНИНГ ХАБАРИ

Ҳорун Рашид даврида Баттал Ғозий номли бир киши бор эди. Баттал Ғозийнинг бутун саргузаштлари китобхонларимиз томонидан қадимги қўлёзма нусхалардан Маҳмуд Фарук Гуртунжа томонидан тўпланган ва Соғлом Китобхонаси томонидан нашр қилинган.

У Византия юртига бориб кофир кийимларини кийарди. Ва бўйнига Инжил осиб оларди. Қаерда топса, ўнтадан элликтагача кофирни ҳалок қиларди. Аммо улар кўп бўлса, бунга парво қилмасди. Кўрганлар уни руҳоний деб ўйлашарди. Кўп йиллар Византия ичида юрарди. Шундай бўлдики, кофирлар унинг қўлидан нима қилишларини билмай қолишди.

Бир куни Ҳорун Рашид уни ҳузурига чақирди ва унга:

— Эй Баттал, — деди, — юрган жойларингда кўрган ғаройиб нарсаларингдан бизга баъзи қиссаларни сўзлаб бер.

Баттал эса:

— Эй Амир, сенга ғариб бир ҳикоя айтиб берсам, — деди. — Бир куни эди, Византия мамлакатининг бир саҳросида юрар эдим. Ортимдан от товуши эшитилди. Қарасам, бошдан оёқ қуроқланган бир отли киши менга салом берди.

— Кофир юртларида юрадиган Баттал номли бир киши бор, уни кўрдингми? — деди. Мен:

— У киши менман, — дедим. У киши дарҳол отидан тушди. Мен билан суҳбат қилди.

Ва:

— Бундан кейин сен билан йўлдош бўлай. Сенга хизмат қилмоқчиман, — деди. Ўтираётган эдик, қуроқланган тўртта кофир пайдо бўлди. Улар бизга яқинлашишарди. У киши:

— Эй Баттал, — деди, — буларга мен қарши чиқай, — деди. Мен:

— Нима ҳам дердим, — дедим. Дарҳол отига миниб, у кофирлар билан жанг қилди. Ниҳоясида кофирлар уни шаҳид қилдилар. Кейин менга ҳам ҳужум қилишди. Аммо улар орасида машҳур бир кофир бор эди. У мени излаб юрар экан:

— Сизнинг отли бўлиб, менинг пиёда бўлишим мардлик эмас. Мен йўлдошимнинг отига миниб, жанг қилай, — дедим. Улар:

— Тўғри айтади, — дейишди. Мен дарҳол ўша отга миниб:

— Мардлик шуки, бирма-бир келасизлар, — дедим. Улар рози бўлишди. Учасини бирма-бир ўлдирдим. Қаршимда ўша машҳур кофир қолди. У билан шунча жанг қилдикки, бир-биримизга ғалаба қилолмадик. Кейин отларимиздан тушиб жанг қилдик. Ёна унга ҳам, менга ҳам зафар насиб бўлмади. Ажралиб дам олардик. Намоз вақти бўлса, мен намоз ўқиган эдим. У кечаси бир-биримиздан эҳтиётланиб ухлардик. Эрталаб яна жанг бошланди. Аллоҳ таоло насиб этди, кофирни босиб ютдим. Ва кўкраги устига ўтирдим. У менга:

— Бу гал мени афв эт, яна бир марта жанглашайлик, — деди. Мен унга амон бердим. Яна жанглашдик. Оёғим силиб кетди. Бу гал мен йиқилдим. У менинг устимга чиқди. Мен:

— Сен ҳам менга амон бер, яна жанглашайлик, — дедим. У мени қўйиб юборди. Яна жанглашдик. Аллоҳнинг ҳикмати, бир ҳаракатда мен уни йиқитдим. У мени:

— Тушундимки, сен Батталсан. Мен сени излаб юрардим. Албатта сени ўлдираман, — деб ханжарини чиқарди. Бўйнимдан кесмоқчи бўлди. Аммо айнан шу пайтда аввал шаҳид бўлган йўлдошим жойидан сакради, кофирнинг бўйнига қилич босди. Малъуннинг боши ерда айланиб кетди. Кейин:

«Аллоҳ йўлида ўлдирилганларни ўлик деб ўйламанглар» (Оли Имрон сураси, 169-оят)

оятни ўқиб яна ерга кулади. Бу оят маъноси: «Аллоҳ йўлида ўлганларни ўлик деб ўйламанглар» дегандир. Баттал Ғозий:

— Эй Мелик, дунёда кўп нарсаларни кўрдим. Аммо бундан ғаройибини кўрмадим, — деди.

Бу Баттални, Абдулмаликнинг ўғли Маслама Қустантинияга (Истанбулга) кирганида дарвозалардан бирига қўйган эди. Византия кофирлари ундан шунчалар ҳалок бўлишган эдики, Византия аёллари болаларини Баттал билан кўркитар эдилар. Бир куни бир аёл, боласини кўрқитиш учун:

— Кел, эй Баттал! Бу болани ол, — деди. Баттал ҳам ўша ерда эди. Дарҳол жойидан сакради. Болани онасининг қўлидан тортди. Аёл ҳам ҳайратда қолди. Баттал Ғозий, охирида, бир жангда яраланди ва тутиб олинди. Византия подшоҳи Баттални ўлдиришга рози бўлмади. Табиб чақирди, аммо даво бўлмади. Император шунда:

— Эй Баттал! Хоҳишинг нима? — деди. У:

— Ўлсам, асирлардан мусулмонлар мени ювиб, кафанлашсин, ва жанозамни ўқиб, дафн қилсинлар. Кейин уларни озод қилгин, — деди. У ҳам унинг бутун васиятини бажарди.

ҲОРУН ЎҒЛИ МУҲАММАД АМИННИНГ ХАЛИФАЛИГИ

Ҳорун Рашид вафот этиш вақтида ўғли Солиҳга ва музоҳиби Фазл ибн Рабиъга:

— Мен билан бирга бўлган аскар, қуроқлар ва хазина Маъмунникидир. Муҳаммаднинг хиссасини ҳузуримда ажратганман, — деди.

Ҳорун Рашид Маъмунни Кирмандан Хорасанга жўнатганида бемор эди ва Тўсга келгани ҳақидаги хабар ўғли Муҳаммадга етиб бормаган эди. Маъмунга мактуб ёзиб:

— Мен учун ҳам, кейин ўзинг учун ҳам Хорасан аҳлидан байъат ва адолат билан иш тутгин, — деди. У ҳам Фазл ибн Рабиъга ва акаси Ҳоруннинг ўғли Солиҳга мактуб ёзди:

— Отам Рашид вафот этганда, Тўсдаги аскарлардан мен учун байъат олгинлар. Ва отам билан бўлган хазинани олиб, ҳамангиз менинг ҳузуримга келинглари, — деди ва ҳар бир қўмондонга алоҳида мактуб ёзди. Бу мактубларни Бакр ибн Муътамин билан юборди. Ва уларни Бакрнинг ошхона сандиғи остига қўйди. Устидан ҳам сафтиян териси ёпди. Ва Бакрга:

— Отамнинг ҳузурига борганингда “Нима иш билан келдинг?” деса, “Муҳаммад менинг ҳолатинглардан хабардор бўлишини истади, шунга юборди”, деб айт, — деди. Қўшимча қилиб:

— Агар отам тирик бўлса, мактубларни унга кўрсатма ва ҳеч нарса айтма. Вафот этса, ҳар бир мактубни эгасига бергин, — деб таъкид қилди.

Бакр ҳам Тўсга келгач, Ҳорун Рашид жуда оғир касал эди. Бакрдан:

— Нима иш билан келдинг? — деб сўради. У:

— Ўғлингиз Муҳаммад мени сиздан хабар олиш учун юборди, — деди. Ҳорун Рашид:

— Ёнингда мактуб борми? — деб сўради. Бакр:

— Йўқ, — деди. Ҳорун Рашид уни ходими Ҳасаннинг уйига камокка солди. Ва йўл юқларини текширттирди. Аммо мактубларни топа олишмади. Ҳорун Рашид:

— У ростини айтмагунча уриб, азобланглар, — деди. Бакрни уришди. Унга қаттиқ азоб беришди. Лекин у ҳеч нарса айтмади.

Бир неча кундан кейин Ҳорун Рашид вафот этди. Бакр ҳали ҳам камокда эди. Фақат ўшанда камокдан чиқарилди. Муҳаммад Аминнинг мактубларини эгаларига топширди. Фазл ибн Рабиъ бутун қўшиндан байъат олди ва қул Ражаъни Ҳорун Рашиднинг вафоти ҳақидаги хабар билан Муҳаммадга юборди. Ва халифалар, Пайғамбардан мерос бўлиб қолган елка ёпқичи ва асони, ҳамда халқдан олган байъат ҳақидаги хабари билан Муҳаммадга юборди. Бу хабар Муҳаммад Аминга чоршанба куни етди. Аммо у жума кунигача ҳеч нарса демади. Жума куни халққа имомлик қилди. Кейин минбарга чиқди.

Хотба ўқиди. Отаси Ҳорун Рашиднинг вафотини халққа маълум қилди. Ва яхши ваъдаларда бўлди. Ва ўзи учун халқдан байъат сўради. Ва амакиси Сулаймонни ўрнида вакил қилиб тайинлади.

— Аскар ва раиятдан байъат ол, — деди. Эрта куни икки йиллик маошни тарқатди. Ва Фазл ибн Рабиъга мактуб ёзди:

— Тўсдаги аскарлардан ва бошқалардан байъат олганингдан кейин ўша ердаги молдан уларга байъат совғасини тарқат, — деди.

Маъмун эса Ҳорун Рашиднинг вафоти ҳақидаги хабарни эшитгач, ўз аскарларидан Муҳаммад Аминга байъат олди. Ва байъатни Фазлга етказди. Ва мактуб ёзиб:

— Тўс аскари билан бирга бўлган нарсаларни менга юбор, — деди. Фазл, Маъмунни истамади. Ёнагдан Бағдодга қайтди. Шу пайтда Рофеъ кучайди. Маъмун эса Ҳарсамага мактуб ёзди. Ҳарсама эса Самарқанд қозисига борди. Рофеъни муҳосара қилди. Охирида Рофеъ сулҳ билан Маъмунга юборилди, шундан сўнг Маъмун Хорасанда катта адолат кўрсатди. Ҳар куни жомега бориб, уламолар ва фақиҳларни у ерда йиғарди. Ҳукуматни ўзи бошқарди. Халқнинг шикоятларини ўзи эшитарди. Ҳатто ўша йили Хорасан харажидан тўртдан бир харажни олмади. Бутун халқ Маъмунга меҳр қўйди. Ва Маъмунни бутун қалблари билан яхши кўра бошлашди.

Муҳаммад Амин эса ўйин-кулгуга, шаробга берилди. Биночилик ишлари билан овора бўлди. Золим одамларни иш бошига қўйди. Ҳожатдорларга кўринмасди. Халқ ишларини Фазл ибн Рабиъ қўлига топширди. Маъмун эса Хорасан чавушлари билан ҳар хил отлар, қуроллар, куллар ва чўрилари билан Муҳаммадга элчи юборди. Ва Муҳаммадга эҳтиром кўрсатди. Ва ўзининг итоатини билдиради.

МАЪМУН БИЛАН МУҲАММАД АМИН ОРАСИДАГИ ОҒРИҚЛИ ВОҚЕА

Муҳаммад Аминнинг Маъмунга муҳолиф бўлиб, уни азл қилиш нияти йўқ эди. Аммо, Ҳорун Рашид ҳузуридаги аскар ва “Матрукот” (Ҳорун Рашид вафотидан сўнг қолган шахсий мол-мулк ва буюмлари) ҳақида Ҳорун Рашид: “Улар Маъмунникидир”, деган эди. Фазл ибн Рабиъ эса уларни Муҳаммад Аминга олиб борган эди. Ва Маъмуннинг буларни ўзига қайтариб сўрашидан кўрқди. Шунинг учун Муҳаммад Аминни уни азл қилдиришга кўндирди. Икки ака-уканинг орасига ихтилоф туширди.

Фазл Муҳаммад Аминга олиб борган тилла, флори, кийим-кечак, гавҳарлар, ҳайвонлар ва қул-канизаклар каби Ҳорун Рашид ҳузуридаги мол-мулклар $100.000 \times 1.000 = 100.000.000$ дирҳам қийматида эди. Минбарларда хотба ўқилганда аввал “Амира-л-мўъминин ал-Амин”, кейин “ал-Маъмун” валиаҳд, ва ундан кейин “ал-Мутамин” валиаҳд деб ўқиларди. Танга пулларига ҳам шундай ёзиларди.

Фазл ибн Рабиъ Муҳаммад Аминга шундай ақлни талқин қилди:

— Ё амир ал-мўъминин! Аллоҳ таоло сизга бир ўғил берди. Ўғлингиз валиаҳд бўлиши ҳақдир. Ҳар қанча ёши кичик бўлса-да, аммо ўғил ака билан тенг бўлмас, — деди.

Муҳаммад Аминнинг бу ўғли ҳали 2 ёшда эди. Исми: Мусо эди. Муҳаммад ҳам:

— Нима қилайлик, бу орзу отамнинг орзуси эди, — деди. Фазл эса:

— Ё амир ал-мўъминин, отангиз бу борада хато қилди. Аввало, халқни сизга байъат қилдирган эди. Кейин Маъмунни сизга шерик қилди. Байъат, биринчи байъатдир! — деди.

Фазл доим шу каби сўзларни такрорлаб, Муҳаммад Аминнинг қалбини ўзгартирди. Акаси Маъмунни азл қилмоқчи бўлди. Аввало Мутаминни азл қилди. Ва уни Бағдодга келтирди. Маъмун буни эшитгач, ақл ва ситора илми билан билдики, халифалик албатта унга етади.

Муҳаммад Амин ҳам Маъмунга 3 элчи юбориб шундай деди:

— Ўғлим Мусони валиаҳд қилишни хоҳлайман. Мутаминни азл қилдим. Сен ҳам ўзингни валиаҳдликдан озод қилгин.

Маъмун Фазл ибн Саҳл ва ўша 3 элчи ҳузурида бу сўзни қабул қилди. Элчилар қайтиб кетишди. Муҳаммад Амин яна Маъмунга мактуб ёзиб юборди. Бу мактубда шундай дейилган эди:

— Сенинг ҳузурингда кўп мол тўпланган ва кўп юрт бор. Аскарлар мен билан бирга бу ердадир. Хараж ҳам бу ерда кўп. Рей, Комуш, Кергон ва Табористондан қўлингни узгин. Мен ўша шаҳарларнинг ҳосилини менга юборадиган одамимни юборсам. Ва сенга ҳам ақл соҳибидан бирини юборсам, у Марв шаҳрида ўтириб, ҳар куни Хорасан хабарларини менга етказиб турса. Шу билан Хорасандан менинг ҳам қўлим узилмас, — деди.

Аммо Маъмун бу таклифни қабул қилмади. Шу сабабли Муҳаммад Амин Маъмунни азл қилишга аҳд қилди. Жума намозини ўзи ўқиб берди. Маъмуннинг исмини хотбадан чиқарди. Намоздан сўнг михробда ўтирди. Ўғли Мусони олдига келтиришди. Фазл ибн Рабиъ Муҳаммад Аминни мактаб, Маъмунни ёмонлади. Ва:

— Маъмун, Муҳаммад Аминга итоат қилмади. Отаси Ҳорун Рашиднинг аҳдига хилоф қилиб, Муҳаммаднинг байъатини қабул қилмади. Ва Хорасандан Муҳаммадга мол бермади. Ўзини “имом” деб атади, — деди.

Мусо ҳали гапира бошлаган эди. Унга “ан-Нотик бил Ҳақ” деб ном берган Муҳаммад, халқдан Мусога байъат олди ва таранглик тарқалди.

Муҳаммад Амин кейин Маъмуннинг исмини ўз юртидаги минбарлардан ва тангалардан чиқарди. Ўрнига Мусо исмини ёздирди. Ҳорун Рашид ёздириб Каъба эшигига осдирган аҳдномани олиб келтирди ва уни йиртди.

Бу хабар Маъмунга етди.

У ҳам Муҳаммад Аминнинг исмини хотбалардан ва пуллардан чиқарди. Ўзини “имом” деб атади. “Валиаҳд” сўзини чиқартирди.

Фазл ибн Рабиъ Маъмун тезда аскар кўтаришидан қўрқди. Муҳаммад Аминни огоҳлантирди:

— Тез аскар юбор! Бу иш учун Али ибн Исо ибн Маҳан ярашади, — деди. Бу Алининг Яҳё, Абдуллоҳ ва Ҳусайн деган 3 ўғли бор эди. Ҳусайнни олдида қолдирди. Муҳаммад Амин ўғли Мусони тарбия қилиш учун унга топширди. Ва Алига:

— Икки ўғлинг Яҳё ва Абдуллоҳ билан 50.000 киши олгин. Байтулмолни оч, қанча пул керак бўлса ол, — деди. Али ҳам шундай қилди. Муҳаммад Амин Алига 200.000 флори ҳадя қилди. Ва сўнгра аскар билан ўзи Бағдоддан чиқди. Техрестда бирга қонди. Эртаси куни Алини йўлга чиқарди. Муҳаммад Амин отга минди. Аскар кетгач, Али Муҳаммад Амин олдида турди. Муҳаммад Амин унга васият қилди:

— Отам Ҳорун Рашид сенга Хорасанни берган эди. Мен эса Ақоба-и Ҳилвондан кейинги томонни ҳам бердим. Ҳар қайси шаҳарга борсанг, адолат йўлида иш тутмоғинг керак. Ва халққа яширинча яхши ваъдалар бергин. Ва мактублар билан юзларини сила, илтифот қил. Ва тўртдан бир харажларини қолдир. Ва омонлик сўраб келганларга иноят қил. Ва мен томонимдан ҳам яхши ваъдалар айт. Ва агар Маъмун сенинг ҳузурингга келса, ишончли одам билан юбор. Ва ушбу кумуш кишанни оёғига қоқ. Агар сен билан жанжал қилиб урушса, уни тирик тутишга ҳаракат қил, — деди.

Бу васиятларни тугатгач, Али йўлга чиқди. Бу хабар Маъмунга етгач, Тоҳир ибн Ҳусайнни чақирди. Унга Рей, Куҳистон, то Ҳилвон дарвозасигача бўлган ҳудудни берди. Ёнига 20.000 киши бериб:

— Тез йўлга тушгин, Али ибн Исо Рейга етиб келишидан аввал сен етиб боргин, — деди. Тоҳир Алидан олдин Рей шаҳрига келди. Ва Рейдан ўтиб, Костан деган бир манзилга қонди. Али эса Машкуйга қонди. Бу ер Рейдан 5 фарсанг йўл эди. Аскар Машкуй орасидан тортилганда, Алининг аскаридан бир киши пайдо бўлди.

Тоҳирнинг ўзи Али томон ҳужум қилди. Икки тутқичли қилич билан урди. Алининг қалла ёппаси, боши ва зирҳини иккига бўлди.

Дарҳол Тоҳирнинг исёнчилари ҳужум қилдилар. Илк ҳужумда Бағдод аскарини пароканда қилдилар. Али ибн Исони ўлдирдилар. Бошини ва муҳрини Тоҳир олдига олиб келишди. Тоҳир ибн Ҳусайн ўша куни кўп кишини қирди. Эртаси куни яна Рей шаҳрига

борди. Али ибн Исонинг бошини Маъмунга юборди. Ва мухрини ўз бармоғига такди. Ва шундай мактуб ҳам ёзди:

Мактуб Маъмунга етиб боргач, шод бўлди. Ва Тохирга мактуб ёзиб юборди. Ва ундан Рей аҳлидан халифалик байъатини олишини ва Маъмунга “Амира-л-мўъминин” дейилишини маълум қилди. Ва Тохир, ўша қилични Алига ўзи туширгани учун, Маъмун унга “Зул-Ямин” (Икки қўл эгаси) лақабини берди.

Маъмун Тохирга:

— Мен учун байъат қилгин ва халқдан байъат олгин, — деб амр қилди. Ва:

— Менинг ўнг қўлинг ўзинг бўлгин, чап қўлинг ҳам ўзинг бўлгин. Сен байъат қилган пайтда ўнг қўлингни чап қўлинг устига қўйиб байъат қилгин, — деди. Кейин арабча мактуб ёзди. Ва ўз қўли билан имзо қилди.

АЛИ ИБН ИСО ЮТҚАЗГАНИ ХАБАРИНИ ИККИ ЎғЛИ БАҒДОДГА МУҲАММАД АМИНГА ОЛИБ КЕЛИШИ

Али ибн Исонинг ютқазгани хабари унинг икки ўғли орқали Бағдоддаги Муҳаммад Аминга етиб келгач, лашкар пароканда бўлди. Улар:

— Акаси Маъмуннинг байъатини бузганинг учун Аллоҳ таоло интиқом олди, — дедилар. Ва 4 ойлик улўфа сўрадилар. Муҳаммад Амин ҳам кўрқиб, дарҳол улўфани берди. Аскар ҳам тинчланди. Амин катта зотларга ҳам инъомлар қилди. Кейин 24.000 киши билан Абдуррахмон ибн Жумла ал-Анбарийни Тохирга қарши урушга юборди. Рей шаҳри билан Ҳамадон ўртасида жанг бўлди. Абдуррахмон мағлуб бўлди. Жуда кўп аскар ҳалок бўлди. Абдуррахмон Ҳамадонга кирди, бу шаҳарга панаҳ топди. Тохир икки ой уни муҳосара қилди. Абдуррахмоннинг озиқ-овқати тугади. Омонулик сўраб, чиқиб келди. Бир ой Ҳамадон эшиги ёнида бирга туришди. Абдуррахмон муҳосара қилингани хабари Муҳаммад Аминга етиб келди. Унга ёрдам юборди. Ёрдам етганида Тохир ҳузурида эди.

Ёрдам сифатида келган аскар Ҳамадондан икки манзиллик ерда тўхташди. Абдуррахмонга мактуб ёзиб юборилди:

— Биз сенга ёрдамга келдик. Сен эса омон тилаб Тохирга боргансан. Бизга не амр этасан? — дейишди. Абдуррахмон ўша мактубни Тохирга кўрсатди. Ва Тохирни алдаб:

— Менга рухсат бер. Уларга илтифот қилгин. Ҳузурингга олиб бораёй. Қўлинг билан ёз ва уларга кўп ваъдалар қил, — деди. Тохир ҳам рози бўлди. Талаб қилганларини қилди. Абдуррахмон эса Тохир қўлидан кутулиб, ёрдам сифатида келганлар олдига югурди. Улар билан Тохирга кечаси ҳужум қилди. Катта жанг бўлди. Охирида Абдуррахмон ўлдирилди. Тохир унинг ҳам бошини Маъмунга юборди. Ва ўз аскарини Ҳамадондан тортиб, Ақоба-и Ҳилвон тепасидаги Тлашон деган қишлоққа қонди.

Абдуррахмон ўлдирилгани хабари Бағдодга етиб келгач, Тохирдан ва Хорасан аскардан қалбларга кўрқув тушди.

Муҳаммад Амин кимга:

— Жангга бор! — десе, у киши:

— Афв этинг, баролмайман, — дерди.

Шу тариқа кўп вақт ўтди. Муҳаммад Амин ва вазири Фазл ибн Рабиъ бу ишда ҳайратда қолдилар. Ниҳоятда, Аҳмад ибн Мураббид ва Абдуллоҳ ибн Ҳомид ибн Қаҳтабани юборди. Уларнинг ҳар бирига 20.000 аскар берди. Улар Ҳанакайонда қонди. Лекин Тохир уларни алдирди. Бағдодлик тарафдорларидан йигирма кишини ажратди. Уларга:

— Боринглар. Гўё Бағдоддан бу ерга мусофир бўлгандай кўрининг. Келган аскарларга:

— Муҳаммад Амин, дейинглар, аскарга икки йиллик улўфа тарқатишга ҳаракат қилмоқда, — деб, ҳаммангиз бу хабарни тарқатинг, — деди. Ўша 20 киши айтилган ишни қилдилар.

Бу хабарни Бағдоддан келган аскар эшитгач, ҳақиқат деб ўйладилар. Ва:

— Муҳаммад Амин бизларни жангга юборар, икки йиллик улўфани бошқаларга берар, биз эса яна қайтиб кетармиз, — дедилар. Ораларида ихтилоф тушди. Гуруҳ-гуруҳ бўлиб

жангсиз қайтишга киришдилар. Ва бутун аскар жанг қилмасдан Бағдодга қайтди. Тоҳир ҳам ўз аскарини Тлашондан ўтказиб, Ақобада қонди. Ва Ҳилвонни эгаллади. Ва Маъмунга мактуб ёзди:

— Ақобага қондим. Ироқ худудига кирдим, — деди. Маъмун хурсанд бўлди. Аллох таолога ҳамдлар айтди. Тоҳирга ҳам кафтан ва инъом юборди.

Шунингдек, Тоҳирни бош қўмондонликка тайинлашда асосий ҳисса эгаси бўлган Фазл ибн Саҳлга ҳам ҳилъат юборди. Ва унга (Зу-р-Риёсатин — икки раҳбарлик соҳиби) деб ном берди. Ривоятга кўра, бири вазирликда тадбир эгаси, бири уруш тадбирида гувоҳлик қилувчи эди. Тоҳир эса “Аскарнинг бир қисмини Нехравон томондан Бағдодга борсин, бир қисмини эса Аҳвон томондан борсин”, деб Маъмунга мактуб ёзди. Маъмун ҳам Ҳарсама ибн Абюнни 20.000 киши билан юборди. Лекин Ҳарсама қўмондонлар орасида Тоҳирдан кўра ҳурматли эди. Маъмун, унинг Тоҳир амрини тингламаслигини билиб, Тоҳирга:

— Ҳарсама сенга етиб келгач, сен Аҳвон йўлига бор. Нехравон йўлига Ҳарсама борсин, — деб мактуб ёзди. Ва Муҳаммад Аминнинг аскари жанг қилмасдан Ҳанкайдан қайтиб кетгач, у умидсизликка тушди. Абдулмалик ибн Ҳошимга Шом бекилигини бериб:

— У ерда аскар тўпла, — деди. Ва уни Бағдод аскардан 10.000 киши билан юборди. Абдулмалик Раққага етиб келгач, касал бўлди. Ҳусайн ибн Али ибн Исо ибн Маҳан ҳамроҳ эди ва аскар бошлиғи эди. Абдулмаликка:

— Сен касалсан. Шомга ўт, етиб бор. Амир ал-мўмининга аскар керак. Вақт ўтказма. Шомга мактуб ёз. Аскар келтир. Бағдодга юбор, — деди.

Абдулмалик ҳам Раққадан Шомга мактуб ёзди. Шомликларни чақирди. Кўп ваъдалар берди. Ва Шомдан 20.000 киши келди. Кўп йил ўтган эди, Абдулмаликнинг бир оти ўғирланган эди. У от Шомлик Бейрида топилди. Жанжал чиқди. Бағдодликлар йиғилиб, икки тараф урушга киришдилар. Абдулмалик Ҳусайн ибн Алига:

— Бор, буларни ажрат! — деди. Али ибн Ҳусайн борди. Шомликлар Ироқликларга устун келиб, кўп одамларини ўлдиришганини кўрди. Ҳусайн Бағдодликларга қалбан мойил бўлди. Бағдодликлар пароканда бўлган чоғда, уларни яна урушга қайтарди. Шомликларни мағлуб қилди ва кўп кишиларини ўлдирди. Шомликлар бирлашиб:

— Бу ҳол билан биз Бағдодда нима қилдик, — дейишиб яна Шомга қайтдилар. Абдулмаликнинг касаллиги кучайди. Эртаси куни Раққада вафот этди. Муҳаммад Аминга:

— Ҳусайн ибн Али, Шомликлар билан урушди. Улар ҳам қайтиб кетишди, — хабари келди. Ҳусайн Бағдодга келгач:

— Бағдод аскари бизга ёрдам қилди, — деб Ҳусайнни эҳтиром билан кутиб олдилар. Ва шаҳарни безадилар. Муҳаммад Амин бу ишдан ғамга ботди. Лекин Ҳусайннинг аскари кўп бўлгани учун оғиз очмади. Ҳусайн эса Муҳаммад Аминга нисбатан эҳтиёт билан иш тутди. Бағдодга келгач, тўғри уйига борди. Унинг ҳузурига бормади. Муҳаммад Амин, тун яримида Ҳусайнни чақиртди. Ҳусайн эса:

— Мен аскарсиз у ерга бормаيمان. Эртага аскар ва қўмондонлар билан бораман, — деди.

Бу ҳолни Ҳусайн барча сарбозларга маълум қилди:

— Мени бу тунда Муҳаммад Амин чақиртди. Ўлдирмоқчи, — деди.

Улар ҳам:

— Асло борма. Эртага биргаликда борамиз, — дейишди. Бир соат ўтгач, Муҳаммад Амин Ҳусайн ибн Алига яна одам юборди:

— Келсин, унга айтмоқчи гапим бор, — деди. Ҳусайн эса:

— Мен масхарачи эмасман! Мен билан тунда нимага гаплашади? Мен билан унинг орасидаги сўзлар фақат аскар ва жанг ҳақида бўлиши мумкин. Эртага аскар йиғилмагунча эшигига бормаيمان! — деди.

ЭРТАСИ КУНИ, ҲУСАЙН ОТЛАНДИ. КЎПРИК ЁНИДА ТЎХТАДИ. БАҒДОД АСКАРИДАН 2000 КИШИ УНИНГ ОЛДИГА ЙИҒИЛДИЛАР. ҲУСАЙН УЛАРГА:

— Бунинг қўлида қачонгача қоламиз? Ўзи фақат ўйин-кулги ва шароб билан банд. Аскар ва мамлакатни ташлаб қўйди, — деди. Шунда келишиб, Муҳаммад Аминни халифаликдан тушириш чорасини кўрдилар.

Хусайн ўша 2000 аскар билан Муҳаммад Аминнинг саройига йўл олди. Муҳаммад Аминни ташқарига чиқарди ва унинг боши ҳамда юзини ўраб қўйдирди. Уни онаси Зубайда Хотуннинг саройига юборди. Ва оёқларига занжир боғлаб, бошига қўриқчи қўйиб ҳибс эттирди. Ва Бағдодда Маъмунга байъат қилинганини эълон қилди. Бағдод аскарлари ҳам Хусайндан улўфа сўрадилар. Хусайн:

— Ҳозир улўфа қаердан бўлсин? Мен байъат қилган халифа Хорасанда. Сабр қилинглари, унга мактуб ёзамиз. Шаҳар ва аскарни унга топширамиз, — деди. Бу гапдан кейин аскар орасида ихтилоф юзага келди. Бир қисми Маъмунга эргашди, бошқалари эса Муҳаммад Аминни хоҳлашди. Хусайн улар билан ўша куни жанг қилди. Бағдодда кўп қон тўкилди. Охирида Хусайнни қўлга туширишди. Унинг аскарларидан кўп кишиларни ўлдиришди. Ва Муҳаммад Аминни занжирлардан чиқариб, яна тахтга ўтқаздилар. Эрта куни аскар Муҳаммад Аминнинг ҳузурига йиғилди:

— Маъмуннинг байъати ботил бўлди! — дейишди. Хусайнга занжир уриб, уни Муҳаммад Аминнинг ҳузурига олиб боришди. У мард киши бўлганидан, Муҳаммад Амин уни афв этди. Хусайн эса Муҳаммаддан кўрқди. Эртага одамларини олиб шаҳардан чиқди. Нехравон томондан Ҳилвонга боришни ният қилди. Омонулик сўраб Тоҳир ва Ҳарсама ҳузурига бормоқчи бўлди.

Муҳаммад Амин бу ҳолни англаб, ортидан аскар юборди. Бағдоддан икки фарсахча узоқда улар Хусайнга етиб боришди. Хусайн жангга киришди. Охирида ўлдирилди ва боши Муҳаммад Аминга олиб келинди. Бутун аскар Муҳаммад Аминнинг ҳузурига йиғилди, фитна ҳам барҳам топди.

Бу хабар Тоҳир билан Ҳарсамага етиб келгач, Тоҳир ўз аскарлари билан Ҳарсамадан ажралиб, Ҳилвондон Аҳвод томонга йўл олди.

Муҳаммад Аминнинг Аҳводда Оли Муҳаллиб насабидан бўлган Муҳаммад ибн Язид деган вазири бор эди. Тоҳир Аҳводда уни муҳосара қилди. Бир ой жанг қилинди. Ниҳоясида Муҳаммад ибн Язид ўлдирилди. Тоҳир Аҳводни ва атрофи шаҳарларни эгаллади. Улардан ўз одамларига берди. Ва Аҳводдан аскар олди, Басра томонга йўл олди. Басрада Муҳаммад Амин тарафидан Мансур ибн Маҳдий амир эди.

Куфада эса Аббос ибн Ҳоди амир эди. Мусулда эса Муталлиб ибн Абдуллоҳ амир эди. Бу уч амир Тоҳирга мактуб ёзди. Ва Муҳаммадни халифаликдан туширишди. Шундай қилиб, Маъмуннинг халифалиги урушсиз, шовқинсиз равишда эълон қилинди. Тоҳир Басрани яна Мансурга, Куфани Аббосга ва Мусулни Муталлибга топширди. Ўзи Восит томонга йўл олди. У ерда Муҳаммад Амин тарафидан Ҳайсам амир эди.

Тоҳир Воситга яқинлашганда, Ҳайсам қочишни ният қилди. Лекин аскарлардан уялди:

— От тортиб келинг! — деди. Унга икки от тортиб келишди. Рикабдордан:

— Бу икки отдан қайси бири яхши юради? — деб сўради, — айт, шунга миниб қочай, — деди. Рикабдор:

— Агар қочмоқчи бўлсангиз, анави тез юради. Лекин жанг учун бу яхши, — деди.

Ҳайсам кулиб:

— Жуда тез юрадиган отни тортиб кел, чунки Тоҳирдан қочиш айб эмас! — деди. Ва Восит йўлини ташлаб қочди. Тоҳир у ерни жангсиз эгаллади. Кейин Мадоинга келди. Уни ҳам эгаллади. Ҳарсамага мактуб ёзди. Ҳарсама ҳам аскарлари Ҳилвондан ўтказиб, Бағдод яқинига келди. Икки тарафдан аскар йиғилди. Муҳаммад Амин Маъмунни халифаликдан туширган пайтда Маккага одам юборди. Отаси Ҳорун ар-Рашид ёздириб, Каъбанинг томига осдирган ҳужжатни олиб келтириб йирттирди. Шундан Давуд ибн Исо ибн Муҳаммад ғамга тушди:

— Муҳаммад золимлик қилди. Лекин золимликнинг охири яхши бўлмас, — деди. Хусайн аскар билан Бағдодга келиб, Муҳаммад Аминни халифаликдан тушириб,

Маъмунни халифаликка чақиргани хабари Маккага етиб боргач, Қурайш ва Маккаликлар буни қабул қилишди. Ва ўша йил Ҳаж мавсумида хутбани Маъмун номидан ўқидиришди. Кейин Муҳаммад Амин аскар тўплаб, тўрт чақирувчи қўлига тўрт байроқ берди. Ва Али ибн Исо ибн Муҳаййакни барча аскарга бош қўмондон қилиб тайинлади. Уни Ҳарсамага қарши юборди. Неҳравон эшиги олдидаги Ҳилвон қишлоғида уч кун катта жанг бўлди. Ниҳоят, Ҳарсама Бағдод аскарини мағлуб қилди ва Али ибн Исони ушлаб, Маъмунга юборди. Охирида Тоҳирнинг аскари чарчади, зерикди. Улўфа сўрадилар.

МУҲАММАД АМИН ЎЛДИРИЛИШИ

Ҳижрий 198-йил тугаганда, Муҳаррам ойининг биринчи кунида жанг бошланди. Ҳарсама шаҳар эшиклари ва майдонни эгаллади. Муҳаммад Аминнинг аскари билан уришиб, шаҳарга кириб келишди. Тоҳир билан Ҳарсаманинг аскари майдонга жойлашди. Ва ички қалъанинг атрофига, эшикларига манжиниклар ўрнатишди. Тоҳир қалъанинг сувини тўсдирди. Муҳаммад Аминнинг аҳволи оғирлашди.

Бир куни Муҳаммад Амин «ирласин» (яъни, қўшиқ айтсин, таганний қилсин) деб бир канизакни чақирди. Канизак созини қўлига олди. Нохуш бир байт ўқиди. Муҳаммад, бу қўшиқдан ташвишланди:

— Бу қандай сўз? — деди. Канизак эса:

— Эй мўъминларнинг амири. Мени афв эт, хотирамга бу қўшиқдан бошқаси келмади, — деди.

Муҳаммад Амин ўша канизакка:

— Бошқа бир қўшиқ айт, — деди.

Канизак дарҳол ушбу қўшиқни ўқишга киришди:

У ҳа ва кун эди, осмонни, ерни қоронғулаштирган,

У подшоҳки, ҳеч бир қарордан қайтмайдиган!

Султонни қул, қулни султон қилувчи Удир.

Кимгадир хирқа, кимгадир тож ва кордон беради.

Мулк, Ундан ўзгаларники бўлмади поянда.

Ақл керакки, ҳар ғалабадан ор қила билсин.

Замон чархи иши шу экан, менга нима?

Шу муносибки, эътибордан қолсак, ажаб эмас!

Муҳаммад Аминнинг ташвиши янада ортди. Канизакка:

— Сени фалингда яхшилик йўқ. Фалингдаги нохушликдан ўлим англашилади, — деди.

Шунда канизак ушбу байтни ўқиди:

Ёрдан ажралган киши йиғлар, ажабмикан?

Ҳижрон билан сизниланган киши ҳар лаҳза ёш тўкар.

Муҳаммад Амин канизакка ғазабланди, лаънатлади ва ҳузуридан ҳайдади. Канизак ўрнидан турганида оёғи бир шароб қадехига текди. Қадех синди. Бу ҳол Муҳаммад Аминни яна қаттиқ ғамга солди. Аскар чорасиз қолди.

Муҳаммад Амин қўмондон Ҳарсамага одам юбориб омонулик сўради ва:

— Ҳарсамага борсам, Тоҳир менга ҳеч нарса демасин, — деб аҳд қилди. Шу билан бирга:

— Уни менга юбор! — деди.

Херсем бу тиловдан шод бўлди. Унга: — Тунда ўзингга хос кишилар билан кел, сени бир қайиққа ўтказай, деди.

Тоҳир эса бу сирни билиб олди. Тун ярим бўлганда отланди. Дариё соҳилига келди. 200 киши билан 10 қайиқ тайёрлади. Қайиқларнинг ичига қуролланган кишиларни жойлаштирди. Улар қоронғуда дарёнинг ўртасида туришди. Херсемга миниб Муҳаммад Амин билан ваъдалашган жойга келди.

Муҳаммад Амин ҳам тунда кийимларини ечди. Елка ва бел учун ёпиндиқлар кийди. Оёғига нажм пўстин кийди. Ва хизматкори билан дарё соҳилига келди. Херсем уни

қайиққа олди. Дарёнинг ўртасига келганда Тоҳирнинг қайиқлари уни ўраб олишди. Улар билан жанг қилинди. Херсемнинг қайиғи тешилди. Сувда сузишни билганлар ўзини сувга ташлади. Қайиқчи Херсемнинг қўлини ушлади. Катта машаққат билан уни соҳилга чиқарди. Муҳаммад Амин ҳам сузиб соҳилга чиқди. Тоҳир эса Иброҳим ибн Жаъфар исмли Хуросонлик бир кишини ўн кишига бош қилиб қўйган эди ва ўша ерга навбатчи қўйган эди.

Муҳаммад Амин сузиб-сузиб соҳилга чиққанида ўша Жаъфар ўғли Иброҳим уни ўша пайтда бир гиламга ўради. Уни отга ўтказди, олиб кетди, яширди. Бутун аскар Муҳаммад Амин сувда чўкиб ўлди деб ўйлашди. Иброҳим Тоҳирнинг олдида келди.

– Уни мен отга ўтқазиб, яширдим, деди. Тоҳирнинг Қурайс-и Дандони деган катта дишли бир қули бор эди. Тоҳир унга:

– Муҳаммад Аминнинг бошини менга олиб кел! деб юборди. У ҳам дарҳол борди. Қиличини чиқариб, унга хужум қилди. Муҳаммад дарҳол бир ёстикни қалқон қилди. Қилич ёстикдан сўлишиб кетди, Муҳаммад Аминнинг бошини яради. Кейин яна бир қилич билан урди. Муҳаммад Амин юзи билан ерга йиқилди. Унинг бошини кесди. Тоҳирнинг олдида олиб келди.

Тоҳир ҳам кесик бошни бир идишга солди. Одамларга кўрсатди. Кейин амр қилди. Муҳаммад Аминнинг бошини шаҳар дарвозасига осдилар. Одамлар уни кўргач, ҳаммаси ишонди ва фитна босилди.

Тоҳир Бағдодни қўлга киритди ва Халифалик ёпиндиғи ва қиличини хазинага қўйди. Херсемнинг уни Маъмунга ёмонлаганини билади. Чунки Маъмун:

– Муҳаммад Аминни қўлга олинглар! деган эди.

Тоҳир ҳам дарҳол Маъмунга бир мактуб ёзиб юборди. Мактубда шундай дейилган эди:

– Унга майин сўзлар ёзманглар. Жуда кўп жанг қилганим учун Муҳаммад Амин менга ишонмади. Херсемдан унинг ҳузурига бориш учун амон сўради. Херсем ҳам тунда қайиқда Муҳаммад Аминга келди. Мен ҳам аскарим билан дарё соҳилига келган эдим. Соҳилга чиққанида унга ҳаққини бермоқчи эдим. Херсем уни қайиғига олди. Дарёнинг ўртасига келганда қайиқ чўкди. Муҳаммад Амин соҳилга чиқди. Херсем уни хиёнат қилди деб ўйлади, амон сўраганига пушаймон бўлди. Аскарига амр қилди. Биз билан жанг қилинишига сабабчи бўлди. Энг охирида Муҳаммад Амин ўлди. Ва Бағдод аҳли унинг ўлганига ишонмади. Қалъани топширишмади. Мен ҳам подшоҳларнинг одатига биноан унинг кесик бошини шаҳар дарвозасига осдим ва одамларга кўрсатдим. Фитна босилди. Айёрлар, фитначилар энди ўз ишларига киришдилар. Мен ҳам шаҳарни қўлга киритдим. Унинг кесик бошини мана, сизга юборяпман, деди.

Херсем ҳам Маъмунга мактуб ёзди. Мактубни унга юборди ва:

– Мен Муҳаммад Аминни қайиққа ўтказдим, уни тирик ҳолда ҳузуримга олиб боришни хоҳлаган эдим. Сандал, дарёнинг ўртасида сувга чўкди. Мен ўз жонимни қутқариш билан машғул бўлдим. Эртага унинг бошини Тоҳирнинг олдида кўрдим. Ундан кейин нима воқеа бўлганини билмайман, деди.

Маъмуннинг Бағдодда Умму Исо бинти Мусо номли бир хотини ва икки ўғли бор эди. Муҳаммад Амин уларни Раққадан олиб келган эди, ва Бағдодда Мусо кўшки ичида қамоққа солган эди. Тоҳир уларни ва Қосим Муътаминнинг ўзи ва Муҳаммад Аминнинг Мусо ва Абдуллоҳ исмли ўғилларини Хуросонга Маъмуннинг ҳузурига юборди. Ва Зубайда устига навбатчи назоратчилар қўйди.

Муҳаммад Амин оқ юзли, бўйи узун, кўкраги ясси, кўзлари кичик, бўйни баланд эди. Маъмуннинг мўйжимлари (юлдузларга қарайдиганлар) китобида:

– Муҳаммад Аминни Қурайш ўлдиради, деб кўрган эдилар. Ва уни Қурайш қабиласидан бир киши ўлдиради деб ўйлаган эдилар. Лекин Фазл бинти Саҳл юлдузлар илмидан яхши хабардор эди. Маъмундан Тоҳирга мактуб ёзганда:

– Аскарингдан жангариларни ва Қурайшни рози тут, дерди. Тоҳир бу сўзнинг маъносини тушунмасди.

Қачонки Маъмун Тоҳирнинг мактубини ўқиди, ўша вақтда юлдузларга қараганлар Муҳаммаднинг туғилишида айтган Қурайш — шу Қурайш эканини англади.
Муҳаммад Амин ўлдирилганида 28 ёшда эди. 4 йил 8 ой ҳоким бўлди.

МАЪМУННИНГ ХАЛИФАЛИГИ

Маъмун халифа бўлганида Фазл ибн Саҳл унга: – Эй амир! – деди. – Бағдодга бориб, у ерда ҳам тахтга ўтирмак керак!

Аммо Маъмун Хуросонни яхши кўрарди. Бағдодга бормади. Фазл эса: – Хуросон дунёнинг бир чеккаси ва Машриқнинг чегарасидир. Мамлакатни у ердан тортиб, бутун Мағрибга етиб боргунча бўлган жойларни муҳофаза қилиб бўлмайди. Ироқ эса мамлакатнинг ўртасидир! – деди.

Маъмун: – Тўғри! Бобокалонларимиз — Аббосий халифалари у ерда туришган. Аммо, улардан олдин Умавий халифалари Шомда туришган. Шом эса Ислом диёрларининг чеккаси эди. Византия дарбандларига туташ эди. Улар эса Шомдан бутун дунёни қўлларида ушлашган, – деди.

Фазл, Маъмуннинг бу тадбирда хатога йўл қўйганини биларди. Аммо Маъмунга муҳолиф бўлмади. Хуросонда қолинди. Тоҳир Бағдодга келди. Бағдодни муҳофаза қилди. Ҳижратнинг 199-йилига етилиши билан, ўша йил Рабиул охирида Раққада Наср ибн Шит ибн Рабий исмли бир Хорижий пайдо бўлди. Тоҳир бу хабарни Маъмунга етказди. Маъмун Фазлни чақириб ундан:

– Қандай тадбир қилайлик? – деб сўради.

Фазл эса: – Мен сенга: "Боришинг керак!" деб айтмадимми? – деди. Чунки, Тоҳирнинг бу ишга қуввати етмайди, деди. Агар Тоҳир Жазира чегарасига етиб, Раққа жанги билан машғул бўлса, Ироқ қўлдан кетади, деди.

Маъмун: – У ҳолда, бирор киши топ, у Ироққа фойдаси тегсин! – деди.

Фазл ўз укаси Ҳасан ибн Саҳлга Тоҳирнинг ўрнини беришни хоҳлади. Бу Фазл ва Ҳасан Бағдод девонида, Ҳорун Рашид даврида, котиблик билан ном чиқарган кишилар эдилар. Лекин улар уруш аҳли эмас эдилар.

Маъмун Ҳасан ибн Саҳлнинг бу ишга лаёқатсиз эканини биларди. Фазлга қарши чиқмади. Ҳасанни юборди. Тоҳирга мактуб ёзиб, унда шундай деди:

– Ироқни ва қўлингдаги бутун аскарни ва Муҳаммад Амин билан бирга бўлган Ироқ аскарларини — ҳаммасини Ҳасан ибн Саҳлга топшир. Сен эса ўз аскаринг билан Раққага бор. Наср ибн Шит билан жанг қил. Раққанинг ва бутун Жазира шаҳарларининг ва Мосулнинг ва бутун Шомнинг ҳокимлиги сенга бўлсин! – деди.

Херсемега ҳам мактуб ёзди: – Сен билан бўлган аскарни Ҳасанга қолдир. Сен эса ўз хос аскарларинг билан яна Хуросонга кел! – деди. Ҳасан Бағдодга келгач, Тоҳир аскарни Ҳасанга топширди. Ўзи Маъмун ва Фазлдан ранжиб Раққага кетди. Херсеме ҳам ранжиганди. Чунки бу каби амрлар эдики, Бағдодни Маъмундан олишга Херсеменинг Абу Сарая исмли бир вакили бор эди. Аскарини унга топширди. Ва уни Ҳасанга ютқазди. Ўзи Хуросонга кетди. Тоҳир Раққада муҳосара қилди. Аммо жанг қилмади. Лекин Ироқ аҳли Ҳасан ибн Саҳлни маъқул кўришмади:

– Фазл — Маъмуннинг вазири. Бу ишни у қилган! – деб хайратга тушишди.

Куфада бир Алавий бор эди. Исми: Абу Толиб ўғли Али, ўғли Ҳусайн, ўғли Али, ўғли Муҳаммад, ўғли Иброҳим, ўғли Исмоил, ўғли Иброҳим, ўғли Муҳаммад эди. Бу Муҳаммаднинг лақаби Ибн Табатабо эди. У Куфани ўзига яширинча чақирди. Бутун Куфа аҳли унга эргашишди. Кейин, Абу Сарая унинг бу чақириғини ошкор қилди. Ва уни очикча чиқарди. Ўзи эса Абу Сарая номи билан Куфани эгаллади. Аммо у Ҳасан — тадбирсиз киши эди. Бу қадар шаҳарларга амир бўлиш учун бир котибни олдинга чиқарди. Бағдод аскарларидан ва Херсеменинг аскарларидан кўп кишиларни дафтардан чиқариб ташлади ва уларнинг маошини тўхтатди.

– Булар менинг ишимга ярамайдилар! – деди.

Абу Сарая эса шу ишдан бўшатиш билан Бағдоддан Куфага келди. Ибн Табатабога байъат қилди. Ва даъватни очиқ қилди.

Бу хабар Ҳасан ибн Саҳлга етди. Бағдод кўмондонларидан Зухайр ибн ал-Мусаййиб ибн Зухайрни 10.000 аскар билан Абу Сараянинг жангига юборди. Абу Сарая чиқиб келди. Зухайрни мағлуб этди ва кўп ғанимат олди. Эртаси куни, Ибн Табатабо ўша ғаниматни Абу Сараядан сўраб олди. Абу Сарая бундан ранжиди. Ораларида тинчлик бўлмаслигини тушунди. Аммо Алавий бутун ишларини Абу Сараяга топширган эди. Бу ғаниматни яна унга берди. Ўша тун, Абу Сарая ўша Алавийга заҳар бериб, уни ўлдирди. Эртаси куни Ҳусайн авлодидан бўлган Ҳусайн ибн Али ибн Муҳаммад ибн Зайд ибн Муҳаммад ибн Муҳаммадни Ибн Табатабонинг ўрнига олиб келди. Ҳасан ибн Саҳл, Зухайр ортидан, Хуросон чакирувчиларидан Абдулқуддус ибн Муҳаммад исмли бир кишини 4.000 аскар билан юборган эди. Зухайр мағлуб бўлди. Ибн Табатабо ўлдирилгандан кейин Абдулқуддус ўз аскарлари билан Куфа дарвозасига келди. Абу Сарая чиқиб келди. У билан жанг қилди. Уни ҳам ўлдирди. Аскарини тарқатди. Яна Куфага кирди. Алавийлар қаерда чиқса, ўша шаҳарларнинг ҳокимликларини уларга топширди. Ўзи ўша вакил қилган Алавий билан Куфада турарди. Ва уни "Амирул мўмин" қилди. Хутбани Маъмуннинг номи билан ўқитмасликка бошлади. Ва бир Алавийни аскар билан Воситга юборди. Ва Абу Толиб ўғли Али, ўғли Ҳусайн, ўғли Али, ўғли Муҳаммад, ўғли Жаъфар, ўғли Мусо, ўғли Зайдни Басрага юборди. Восит ва Басрани эгаллади. Ҳасан ибн Саҳл ҳайратда қолди.

Ҳерсеме Бағдоддан Хуросонга йўналган эди. Ҳилвонга етгач, Ҳасан Ҳерсемега мактуб ёзиб, уни яна ҳузурига чақирди. Ҳерсеме келмади. Ҳасан, Синд ибн Шоҳак номли бир элчи ҳам юборди ва уни лутф билан чақирди. Ҳерсеме уни ҳам эшитмади. Шунинг устига Ҳасан ибн Саҳл:

– Агар келмасанг, Маъмунга мактуб ёзаман. Византияга паноҳ топсан ҳам, сени яна қайтариб беришади. Абу Сарая сенинг ғуламинг. Бу фитналарга уни сен солдинг! – деди.

Бу мактуб Ҳерсемега Ҳамадонда етганида, у Маъмун ҳузурига боролмади. Ҳасан уни ёмонлаётганини билди. Ҳамадондан яна Бағдодга қайтди. Ҳасан, Ҳерсемега эхтиром кўрсатди ва уни аскар билан Абу Сараянинг жангига юборди. Аскарнинг олдида Али ибн Саид юрарди. Бағдоддан чиққач, Алини Васит шаҳрига юборди. У ҳам аскарини олдинга юриб, Васитни эгаллади. Ҳерсеме ҳам Абу Сараяга элчи юборди. Насихат қилди. Абу Сарая эшитмади. Жанг қилди. Ва мағлуб бўлиб қочди. Хубайра қасрига борди. Ҳерсеме унинг ортидан боргач, у Куфага қочди. Ҳерсеме ўша қасрда қон топти. Куфада Аббосийлардан Мансур ва Маҳдий авлодидан кўп киши бор эди. Абу Сарая уларни Куфадан ҳайдади ва молларини талади. Ва уйларини йиқитди. Улар ҳам Ҳерсеме ҳузурига келишди.

Ҳаж мавсуми келгач, Хуросондан ва Ироқдан ва Машрик чегараларидан ҳожилар келди. Ҳерсеме уларни жўнатмади.

– Куфада Абу Сарая билан жанг қилсинлар! – деди.

Абу Сарая эса Абу Толиб ўғли Али ўғли Ҳусайн ўғли Али ўғли Муҳаммад ўғли Ҳасан ўғли Ҳусайнни Макка амирлигига юборган эди. Унинг лақаби Ибн Эфташ эди. Абу Толиб ибн Али ўғли Ҳусайн ўғли Али ўғли Муҳаммад ўғли Ҳасан ўғли Ҳусайнни эса Мадина ҳокимлигига юборган эди.

Бу Алавийлар Куфадан Зулқаъда ойида чиқишди. Муҳаммад Мадинани эгаллади ва амирини чиқариб юборди. Ҳусайн ибн Эфташ Маккага яқинлашганда, Макка амири Довуд ибн Мусо Маккадан қочди. Одамлар амирсиз Арафотда туришди. Ибн Эфташ Арафа куни шом намозида Маккага кирди. Ўша пайтда дарҳол Арафотга чиқди. Арафотда турди. Эртаси куни Маккага келди. Маккани эгаллади.

Ҳижратнинг 200 йилига етгач, Муҳаррам ойининг бошларида Ҳерсеме Куфага келди. Абу Сарая қарши чиқди. Жанг қилди. Мағлуб бўлиб шаҳарга қочди. Ҳерсеме аскарини Куфа дарвозасида тўхтатди. Абу Сарая Алавий амир ва бутун Алавийлар билан ва қолган аскар билан Куфадан Басрага қочишди. Али ибн Саид, Ҳерсеме томонидан Васит амири

эди. Ўз чақирувчиларидан Ҳасан ибн Али ал-Хуросонийни Абу Сараянинг олдида, Дажла дарёсининг соҳилида Басра йўлига юборди. Абу Сарая билан жанг қилди. Абу Сарая мағлуб бўлди. Кўп аскарлари ҳам ўлдирилди. Ўзи ҳам яраланди. Унинг уйи Жазирада, Раъс ул ойида эди. Жазира чегарасига киргач, у ерда Ҳасан ибн Саҳл томонидан Ҳаммад номли бир амир бор эди, унинг олдида чиқди. Абу Сараяни асир қилди. Уни Ҳасан ибн Саҳлга юборди. Ҳасан эса уни ўлдирди.

Келган хабарларга кўра, ҳеч бир киши ўлар экан, Абу Сарая каби фарёд қилмаганди. Абу Сарая ўлгандан сўнг, Али ибн Саид Ҳерсеме амри билан Васитдан Басрага йўл олди. Басрада Алавий бир амир бор эди. Бу амир жуда золим эди. Ўзи кўп қасрларни йиқтиргани учун унга Басра аҳли "Зайд ун-Нар" дер эдилар. Али ибн Саид Басрага келгач, Зайд ун-Нарни ушлаб, унинг кўлига топширишди. Али унга амон берди. Ўлдирмади, қамоққа олди.

Зайд ун-Нарнинг Иброҳим номли бир укаси бор эди. У Яманни эгаллаган эди. У ҳам жуда золим эди. Кўп одамларни ўлдиргани учун унга Яманда "Иброҳим ал-Жаззор" дер эдилар. Ҳусайн ибн Эфташ ҳам Маккада зулм қилди. Макка аҳли, чорасиз уни ўлдиришга қарор қилишди. Ҳусайн бу ҳолни эшитди. Маккада Муҳаммад ибн Жаъфар номли бир Алавий бор эди. Йахши бир қари эди. Ҳусайннинг Маккада халқни озорлаётганини эшитгач ва Абу Сарая ўлиб, Аббосийлар Ироқда ғалаба қозонганини эшитгач, у қариянинг хузурига келишди ва:

– Сиз чиқинг. Биз сизга байъат қиламиз! – дейишди.

Ўша қария ҳам ташқарига чиқди. Ҳамфикрлари унга байъат қилишди. Макка аҳлини ҳам қарияга байъат қилишга чақиришди.

– Ибн Эфташдан халос бўлайлик, – деб улар ҳам унга байъат қилишди.

Шундан сўнг, қариянинг ўғли Али ва Ҳусайн ибн Эфташ ўша қариянинг номини олдинга чиқариб, ишни ўз кўлларига олишди. Қария эса уйда ўтирарди. Улар оталарининг амрига итоат қилмадилар. Халқни озор қилишди. Ва Ямандаги Алавий исми, Иброҳим Жаззор эди. У Яманнинг аввалги амири Исҳоқ ибн Мусо ибн Исронийни Ямандан ҳайдаган эди. У эса Яман чегарасида саргардон ҳолда турарди.

Алавийлардан халқнинг озорланишини эшитгач, Маккани эгаллаш учун у ерга йўл олди. Ўша қария ташқарига чиқди. Ўғли Ҳусайн ибн Эфташни аскар билан қарши юборди. Жанг қилди. Макка аҳли Алавийларга ёрдам беришмади. Исҳоқ ибн Мусо ғалаба қозониб Маккани эгаллади. Алавийлар халқдан кўп кишини ўлдиришди. Қариянинг кўзига бир ўқ тегди. Қария кўр бўлди. Жиддага қочди. Ўғли Али ўлдирилди. Алавийларнинг ҳаммаси қочишди.

Қария, Исҳоқдан амон сўради. Исҳоқ ибн Мусо ҳам унга амон бериб, уни Маккага олиб борди. Руқн билан Мақом орасида ўша қария ўзини вазифасидан четлатди.

Маъмуннинг укаси Муҳаммад ибн Ҳорунки, Маъмундан кейин халифалик унга тегишли бўлди. Унга "Абу Исҳоқ Муътасим биллоҳ" дер эдилар. Ўша пайтда у Бағдодда эди.

Ҳасан ибн Саҳл Яман ҳокимлигини унга берди. Ямандаги Иброҳим ал-Жаззор бунини эшитгач, унга қарши Абу Толиб авлодидан бўлган Оқийл авлодидан бир кишини юборди. Ҳижратнинг 201 йили эди.

Муътасим ҳаж учун Маккага келди. У ердан Яманга бориши керак эди. У Маккада бўлган пайтда Оқийл Макканинг қозиси хузурига келди. Муътасим ҳам аскар билан Тарвия куни унга қарши чиқди. Оқийлни мағлуб этди.

Оқийл мағлуб бўлгач, Яман йўлига тушиб қочди. Охирида сувсизликдан ҳалок бўлди.

ҲЕРСЕМИНИНГ ЎЛДИРИЛИШИ

Ҳерсеме Абу Сараяни ўлдирганидан сўнг, Ҳасан ибн Саҳл унга Шомни берди. Ҳерсеме, изнсиз ҳолда Маъмун хузурига бориб, юзма-юз гаплашиб, ўз сўзини унга етказмоқчи бўлди. Ҳасан ибн Саҳлга:

– Унинг амри билан амир бўлиш, сен каби кишининг қўли остида бек бўлишдан афзалдир! – деди.

Қолаверса, унинг мақсади Маъмун билан хилватда бўлиб, ўз фатҳларини баён қилиш эди. Ва:

– Ҳасан ибн Саҳл бу вазифага ярамайди! – демоқчи эди.

Ҳасан ҳам ўз укаси Фазлга мактуб ёзди ва мактубида:

– Ҳерсеменинг Маъмун ҳузурига боришининг сабаби шундаки, у унга: “Иш фалон-фалондир”, деб айтмоқчи, дедим. Мен унга Шомни бердим, у қабул қилмади! – деди. Фазл ҳам Маъмуннинг ҳузурига борди. Уни алдаб, васваса қилди ва:

– Ҳерсеме Бағдодни вайрон қилди. Ва Абу Сараяни қўзғатдики, Алавийларни исёнга чиқариб, ғалаба қозондиради, деб ўйлади. Агар у шундай қилмоқчи бўлмаганида, Абу Сарая бундай қилмасди. Ҳозирда ҳам сенинг ҳузурингга изнсиз келади. Укасим Али Шомни унга берди. У бундан рози бўлмади! – деди.

Маъмун қаттиқлашди. Шомни ҳам, Хижозни ҳам иккаласини бирга Ҳерсемега берди ва бератларини унга юборди. Бу бератлар Ҳерсемега Рей шаҳрида етди. Ҳерсеме қайтмади.

– Бу ишлар Фазлнинг қўлида, Маъмун билмайди, – деди. Марв шаҳрига келгач, Фазл унинг келаётганини эшитди. Добул чалдирди. Аскар билан Маъмуннинг дарвозасига келди. Маъмун добул товушларини эшитгач:

– Бу нима? – деб сўради. Фазл:

– Бу Ҳерсеме, сизнинг дарвозангизга келмоқда, – деди. Маъмун ғазабланди. Ҳерсемени саройига чақирди. У дарвозага келгач, одам чақирди. Унинг қўлларини боғлатди. Олдига олиб келдирди. Ва:

– Сенинг нима қувватинг борки, менинг амримсиз ҳузуримга келасан? Кейин эса добул ва байроқ билан шаҳарга кирасан! – деди. Ҳерсеме жавоб беришга улгурмасидан, мушт ва чакмоқлар билан уни ерга уришди. Юзини ва бурунини эзиб ташлашди. Уни қамоқчага судраб боришди. Кунлар ўтиб, Фазл уни ўлдирди.

БАҒДОДДА ЮЗ БЕРГАН ВОҚЕАЛАР ВА ХАЛҚНИНГ ҲАСАН ИБН САҲЛДАН КЎРГАН ОҒРИҚ ВА АЗОБЛАРИ

Бағдод аскарлари Ҳасан ибн Саҳлни шаҳардан ҳайдаган эди. У Нехравонда эди. Абу Сараяни у ерда ўлдирганди. Бағдодга кела олмади. Васитга кетмоқчи бўлиб Мадоинга борди. Али ибн Ҳишам номли бир кишини Бағдод ҳокимлигига юборди. Бағдод аскарлари ҳокимдан 6 ойлик маошларини талаб қилишди. У ҳам Ҳасанга мактуб ёзди. Ҳасан:

– Бераман! – деди. Лекин бермади. Бир ой тўлиб, аскар Али ибн Ҳишам ҳузурида тўпландилар. Али эса:

– Ҳасандан мол келса, ўз молимдан маошларингизни бераман! – деди.

Ҳасан ибн Саҳл, Басрага амир қилиб тайинлаган Али ибн Саид, Зайд ун-Нарни ушлаган ва зиндонга ташлаган эди. Зайд ун-Нар зиндондан қочди. Абу Сараянинг Абу Абдуллоҳ номли укаси бор эди. У ўша тарафларда яширинган эди. Зайд ун-Нар билан бирга бўлиб, кўп халқни йиғишди ва Басрани эгаллашни хоҳлашди.

Али ибн Саид, Али ибн Ҳишамга одам юборди. Уни олиб келди. Ва унга аскар берди. Зайд ун-Нар устига юборди. Жанг қилишди. Абу Сараянинг укасини ўлдирди. Зайд ун-Нарни асир қилиб Бағдодга олиб келишди ва зиндонга ташлашди. Лекин Бағдод аскарлари ғалаба қилди. Зиндонни босишди. Зайд ун-Нарни у ердан чиқаришди. Зайд ун-Нар қочди. Уни халифа қилиш учун топа олишмади.

Мансур ибн ал-Маҳдий Бағдодда эди. Унга:

– Халифа бўл! Сизга байъат қиламиз! – дейишди. У буни қабул қилмади. Унга:

– Маъмундан амирликни ол. Ҳасан ибн Саҳл бизга керак эмас! – дейишди.

Мансур рози бўлди ва Бағдодга амир қилиб тайинланди. Хутбани Маъмун номи билан ўқитди. Ҳасан ибн Саҳл кўрқиб, Мадоиндан Васит шаҳрига келди.

Фазл ибн Рабиъ Бағдодда яширинган эди. Мансур уни топиб очикка чикарди. Ва уни вазир қилди. Бағдод аскари Ҳасан ибн Саҳл билан жанг қилишни ва уни ўлдиришни хоҳлашди. Тохирни Раққадан Бағдодга олиб келишни исташди. Шу тариқа, Маъмун Ҳасан ибн Саҳлни Бағдодга юборишда хатога йўл қўйганини англашлари керак эди.

Тохир бу фитналар бўлаётган пайтда Раққада ўтирарди. Бағдод аскарининг Мансурга байъат қилганини ва Ҳасанга исён қилганини эшитгач, Хуросон қўмондонларидан Муҳаммад ибн Холид ал-Марвазийни юборди. Бағдод аскари Мансур ҳузурида тўпланди. Муҳаммад ибн Холидга аскар берилди ва Ҳасан ибн Саҳлга қарши жангга юборилди.

Мансур Бағдод дарвозасида ўтирарди. Муҳаммад ибн Холидни Васитга юборди. Ҳасан билан жанг қилишди. Ҳасан уларни мағлуб этди. Муҳаммад яраланди ва Бағдодга келгач вафот этди. Аскар Муҳаммаднинг ўғли Исо ҳузурида тўпланди. Яна бир бор жангга боришди. Ҳасан ибн Саҳл Ҳамид ибн Абдулҳамидни аскар билан улар устига юборди. Ҳамид Исони мағлуб этди ва унинг кўп аскарини ўлдирди. Исо яна Бағдодга келди.

– Яна бир бор жанг қиламиз. Бизга у мажусийнинг ўғли керак эмас. Ҳатто укаси Фазл ҳам керак эмас, – дейишди. Ҳатто:

– Агар Маъмун уни вазир қилса, бизга Маъмун ҳам керак эмас! – дейишди. Ва Мансурдан Ҳузайма ибн Ҳозимни аскарбоши олишди. Васитга Ҳасанга қарши юриш қилишди. Кўп жанг бўлди. Мансур Яҳё ибн Али ибн Маҳанни ҳам бироз аскар билан юборди. У ҳам Мадоингача борди, у ерни эгаллади. Бағдодда ҳаромийлар ва айёрлар исён қилиб бош кўтаришди. Аёлларга хужум қилишди. Кўп фитна чиқаришди. Мансур энди уларга сўз ўтказа олмай қолди. Чорасиз қолган яхши одамлар ўша фасодчилар билан жанг қилишди. Кўп ўлдиришлар юз берди.

Бу хабарлар Бағдоддан Маъмунга ҳақиқат бўйича етиб бормаган эди. Фазл шуни билардики, бу қатллар — укаси Ҳасан вилоятни яхшилаб назорат қила олмагани учун юз бераётган эди. Лекин буларни Маъмунга билдирмасди. Маъмун эса бу уришлардан беҳабар ва ғофил эди. Лекин энг охирида бу ишлар Маъмуннинг қулоғига ҳам етди. Маъмун Фазлдан:

– Бу фитна қандай фитна?! – деб сўради. Фазл:

– Алавийлар ғалаба қозонган. Ҳар бири турли жойда бош кўтариб, халифалик талабида бўлишмоқда. Бу фасодлар шунинг учун юз беряпти! – деди. На Ҳасанни ва на ўзини халқ хоҳламаётганидан келиб чиққан фитналар эканини билдирмади. Маъмун эса:

– У ҳолда бу фасодни қандай йўл билан босиш мумкин? – деб сўради. Фазл:

– Бу уришни тўхтатишнинг чораси шундаки, ҳозир халқ: “Халифалик ҳуқуқи Алавийларники!” демоқдалар. Сен ҳам Алавийлар орасида жуда ишончли, суянса бўладиган бир кишини олдинга чиқариб, уни валиаҳд қилиб тайинла! Ва: “Мендан кейин халифалик унга тегишли бўлсин”, дегин. Ва ҳар бирига алоҳида маълум қилгин. Алавийлар ўша пайтда тинчийдилар. Агар сен бу ишни қилмасанг, жанжал босилмайди. Балки ҳокимият қўлдан чиқиб кетади, – деди. Ва Маъмунни шу фикрга рози қилди.

Аммо Жаъфар Содик авлодидан Зайд ун-Нарнинг оқил бир укаси бор эди. Унга Муҳаммад ибн Али дейишарди. Маъмун уни Бағдоддан чақиртирди. Олдинга чиқарди ва:

– Халифалик ҳақи Алиники. Ва мендан кейин халифа у бўлсин. Ундан кейин эса унинг ўғли Муҳаммад халифа бўлсин! – деди.

Маъмуннинг икки қизи бор эди. Каттасига Умму Ҳабиб дейишарди. Уни Алига берди. Кичкинасига Уммул Фазл дейишарди. Уни Муҳаммад ибн Алига берди. Ва ўзи ҳам Алавий йўлига ўтди. Қора кийимларини ечди ва қора байроғини кўтаришни тўхтатди.

– Бу қора кийимлар — дўзах аҳлининг кийимларидир. Жаннат аҳлининг кийимлари эса яшилдир! – деди. Ва Фазл халққа:

– Амирул мўмин ҳақни ҳақ эгасига берди. Ва ўз аҳлидан Аҳли Байтдан бирини олдинга чиқарди. Ва халифалик ва имомат ҳуқуқи уларники эканини эълон қилди. Ва Али ибн Мўсо ар-Ризони валиаҳд қилди, – деди.

Маъмун шундан кейин: “Мендан кейин Муҳаммад ибн Али, ундан кейин эса Алавийлар ичида энг афзал ким бўлса, ўша халифа бўлсин!” деб ҳар бир шаҳарга

мактублар ёздиради. Ва Алига байъат олдиради. Байъат олгач, қора кийимларни чиқардиради ва яшил кийим кийдирди.

Али ибн Мўсо ар-Ризо ҳам ҳар бир Алавийга мактуб ёзди ва: “Маъмундан кейин халифалик менга тегишли бўлди. Аббосийлардан чиқди. Бизга қайтди”, деди. Улар ҳам тинчландилар. Бу мактуб Васитдаги Ҳасанга ҳам келди. У ҳам аскардан байъат олди. Тохир ҳам Раққада, Мосулда, Жазира тул Арабда, Шомда, Маккада, Мадинада ва Яманда ҳам шундай қилди. Шу сабабли Алавийлар сўзларини тўхтатишди.

Бу мактуб Ҳасанга келмасидан аввал, Бағдод аҳли Ҳасан билан сулҳ тузишган эди. Ҳасан уларга 6 ойлик маош беришга ваъда берган эди. Мансур ибн Маҳдий бир уйда турадиган эди. Ва Али улар орасида Ҳасаннинг ўрнида туради, Ҳасан эса Бағдодга келмайдиган эди. Шу йўл билан тинчлик ўрнатилган ва хотиржамлик юзага келган эди.

Ҳасанга бу мактуб келгач, уни Алига берди. Али эса Бағдод аскарига:

– Али ибн Мўсо ар-Ризога байъат қилинглари! Қораларни ташланглари. Яшил кийинглари! – деб мактубни ўқиб берди. Улар бақириб чақирдишди. Бу тадбирни маъқул кўрмадилар:

– Бу иш — Фазл ибн Саҳлнинг найрангидир. Шу билан бутун халқ шу баҳона билан Маъмунга бўйсунди, Алавийлар эса тинчиди. Аммо биз Али авлодидан қанча кишини ўлдирдик. Агар халифалик уларга ўтса, бизларнинг илдизимиз қурийдимиз. Биз халифаликнинг Аббосийлардан чиқишини истамаймиз. Биз Ҳорун Рашидга, Маҳдийга ва Мансурга хизмат қилдик. Маъмуннинг халифалигини маъқул кўрмаймиз. Аббосийлардан бошқа ҳеч кимни халифа қилмаймиз! – дейишди. Ва Бағдодда Маъмунни халифаликдан четлатишди, туширишди ва:

– У ҳаромзодадир. Шу сабабли халифаликни ўз аҳлидан чиқармоқда! – дейишди.

Шу ният билан йиғилишди. Мансур ибн Маҳдий ҳузурига боришди. У уларни қабул этмади. Унинг укаси Иброҳим ибн Маҳдий ҳузурига боришди. У уларни қабул қилди. Аббосийлар жума куни жоме масжидда тўпланишди. Намоз вақтида Иброҳим ибн Маҳдий ҳам келди.

Бу воқеа ҳижрий 211 йил Зулҳижжа ойининг 27 кунида юз берган эди.

БАҒДОДДА ИБРОҲИМ ИБН МАҲДИЙНИНГ ХАЛИФАЛИГИ

Иброҳим ибн Маҳдий минбарга чиқмоқчи бўлганида:

1. Хутба ўқишни,
2. Маъмунни халифаликдан озод қилишни,
3. Халқдан ўзига байъат олишни истади.

Ўша пайтда қўшин икки тоифага бўлинди. Иш душманликкача етиб борди. Кимсидир:

– Хутбани аввал Маъмун учун ўқи. Кейин эса ўзинг учун ўқи! Биз Маъмунни халифаликдан четлатишингни истамаймиз. Бизга ҳар доим у керак. Аббосийлар сулоласидан ҳеч кимдан халифалик чиқмасин. Шунинг учун сен хутбани Маъмун учун ўқи. Таки истагимиз рўёбга чиқсин. Охирида эса ўзинг учун ўқи. Сен унинг халифаси (вакили) бўлгин, валиаҳди бўлгин. Кейин халифалик сенга ўтсин. Ва Аббосийларда қолсин. Али ибн Мўсо ва Алавийларга етмасин! – дейишди.

Бошқалар эса:

– Биз Маъмуннинг номини ҳам эшитмоқни истамаймиз. Маъмунни бутунлай халифаликдан четлатсин. Ўзини халифа деб эълон қилсин. Ва халқдан байъат олсин! – дейишди.

Иброҳим бу пайтда минбарга чиқиб, хутба ўқимоқчи бўлиб турди. Намоз вақти ҳам бўлганди. Улар ихтилофга тушишгач, Иброҳим яна ўрнига ўтирди:

– Аввал сиз иттифоқ қилинг, кейин мен минбарга чиқаман! – деди.

Уларнинг ихтилофи узокқа чўзилди, иттифоқ қилолмадилар. Жума намози қазо бўлди. Вакт ўтиб кетди. Алоҳида 4 ракат қазо намозини ўқиб, масжиддан чиқишди. Бир ҳафта иттифоқ қилолмадилар. Энг охирида, ҳижрий 202 йилнинг биринчи жума куни, Мухаррам

ойининг 5-куни масжидда йиғилишди ва Маъмунни халифаликдан четлатиб, Иброҳимни халифа қилиб чиқаришди.

Иброҳим хутба ўқиб тушди. Намоз ўқиди. Халқ тўпланди. Иброҳимга байъат қилишди ва Маъмунни озод қилишди. Байъат олиш ишлари 3 кунда тугади. 2–3 ойдан сўнг маош талаб қилишди. Аммо Байтулмолда ҳеч нарса йўқ эди. Бир оз мол бор эди. Ўша тақсимланди. Ҳар бир сипоҳийга 200 дирҳам тўғри келди. У улардан муҳлат сўради. Ғалла етилишини, хараж йиғилишини кутиб туришларини айтди. Улар ҳам муҳлат беришди.

Иброҳим Куфа, Мадоин ва Савадга аскар юборди. Хараж йиғди. Ўзи эса Ҳасан ибн Саҳл устига бормоқ ниятида Бағдод дарвозасида ора қўнғирди. Бағдод амирлигини Мусо ал-Ҳодий фарзандлари Аббос ва Исҳоққа берди.

Бу хабар Маъмунга етиб келди. Фазлдан:

– Иброҳимни халифаликка чиқаришлари нима сабабдан? – деб сўради. Фазл:

– Халифаликка эмас, балки Бағдод амирлигига чиқаришди, – деб ҳолатни яширди.

– Сенга қарши исён қилиб чиқишди, – демади.

– Али ибн Мўсо ар-Ризони валиаҳд қилганингни маъкул қўришмади, – демади. Чунки бу иш Фазлнинг тадбири эди.

Иброҳим ибн Маҳдий Бағдод дарвозасида туриб эди. Қачонки Савад чегарасида хорижийлардан Маҳдий ибн Улвон исмли бир киши пайдо бўлди, унинг ҳузурига кўп халқ йиғилди. Иброҳим, Абу Исҳоқ ибн Ҳорун Рашид фарзандига аскар берди. У хорижийлар билан жанг қилди. Мағлуб бўлиб, яна Бағдодга келди. Хорижий унинг кўп аскарини ўлдирди. Иброҳим ўша хорижийга яна Ған ибн ал-Фараз номли бир сарбозни юборди. Хорижийни ўлдирди, бошини Иброҳимга юборди. Иброҳим кучайди. Халифалик унга мос келди. Исони Ҳасан устига аскар билан юборди. Ҳасан эса Ҳамид ат-Тусийга кўп аскар берди. Иброҳим билан жангга юборди.

Барча қўмондонлар Ҳамид билан бирлашдилар. Кейин эса Иброҳим томонга оғиб, Ҳамидга хиёнат қилишди. Ҳаммаси унга иттифоқ қилиб, Ҳасанга мактуб ёзишди ва:

– Биздан маслаҳат шуки: Ҳамидни Иброҳимнинг жангидан ҳузурингга чақир. Чунки унинг мойили Иброҳимга, – дейишди. Ҳасан ҳам уларга ишонди. Ҳамидни чақирди:

– Аскарингни ва уруш буюмларингни у ерда қолдир, менга кел, сенга сўзим бор. Айтаман, яна у ерга қайтасан, – деди. Мақсади Ҳамидга қасам бериб, яна жўнатиш эди. Ҳамид ҳам унга жавоб қилиб ёзган мактубида шундай деди:

– Ҳозир мен у ерга боролмайман. Чунки аскарнинг кўнгли Иброҳимга. Тасодифан ундан амон олишади, аскарни Иброҳимга топширишади, – деди.

Ҳасаннинг бу туҳмати, Ҳамиднинг хиёнатини янада кучайтирди. Яна мактуб ёзди:

– Албатта, нима бўлса ҳам, кел! – деди. Чорасиз Ҳамид ҳам қўмондонлардан Саид ибн Жасурни ўрнида қолдирди. Ўғли Алини ва аҳли аёлини аскарда қолдирди. Ўзи Ҳасан ҳузурига борди. Вакил Саид билан қолган қўмондонлар тўпланиб, Ҳамиднинг яқинларини мағлуб қилишди ва Али ибн Ҳамиднинг аскари билан қочиб, Исо аскарига қўшилишди. Исо ва қўмондонлар Иброҳим ҳузурига келишди. Ҳамиднинг юкларини унга топширишди.

Бу хабар Ҳасанга етиб келгач, Ҳамид:

– Мен айтмадимми?! Сен менга ишонмадинг. Уларга ишондинг! – деди.

Шу тариқа Иброҳимнинг қудрати яна ҳам ортиб борди. Аскарга маош берди. Бағдоддан Мадоинга борди. У ердан эса Ҳасан билан жанг учун Васитга йўналди. Ҳасан, Куфани ҳам эгаллаб олади деб кўрқди. Ҳамид ўз юкларини у ерда омонат қолдирган эди. Изн билан пиёда ва яширинча Куфага борди. Юкларини олди, яна қайтди. Иброҳим яна Исони кўп аскар билан, Ҳамиднинг аскардан келган Саид ибн Жасур ва бошқа қўмондонлар билан бирга Васитга Ҳасан билан жангга юборди. Ҳасан эса Ҳакам ал-Ҳазразийга аскар берди. Улар билан тўқнаштирди. Жанг қилишди. Исо уларни мағлуб этди. Кўпини ўлдирди. Васитда Ҳасанга ҳужум қилди. Иброҳим Исога ва Саид ибн Жасурга аскар билан нома ёзиб юборди. Куфани олишларини ва у ердан Али ибн Мўсо ар-Ризонинг укаси Аббосни чиқаришларини сўради.

Аббос ҳам Куфа аскарини амакисининг ўғли Али ибн Муҳаммадга берди. Исо билан жанг қилишди. Исо уларни ҳам мағлуб этди. Али ибн Муҳаммад Куфага келди. Кейин эса Иброҳимнинг аскари Куфани муҳосара қилди. Куфа халқи Аббосга:

– Биздан чиқ, токи Алавийларнинг иши тўғри чиқмасин, – дейишди. Аббос, чорасиз, Исодан икки кунлик амон сўради. Исонинг Куфадан чиқиб кетишини хоҳлади. Аббос бутун Алавийлар билан чиқиб, шаҳарни унга топширишни хоҳлади. Исо рози бўлди. Аммо Аббос шаҳардан чиқмади. Куфаликлар:

– Агар чиқмасанг, сени ушлаб, Исога топширамиз! – дейишди. Аббос ҳам чорасиз, Алавийлар билан тунги пайтда Куфадан чиқиб кетишди.

Эртаси куни Исо аскари билан шаҳарга кириб, дарҳол Иброҳим номига хутба ўқиди. Фитна тўхтатилади. Ҳасан эса Васитдан Мадоинга Иброҳим билан жангга аскар юборди. Иброҳим Исога мактуб ёзиб:

– Куфада ўрнингга бир вакил қолдир. Сен эса Саид ибн Жасурни олиб, Васитдаги Ҳасан жангига бор! – деди.

Саиднинг Ҳавл номли укаси Куфада қолди. Ўзи эса аскар билан Васитга келди. Ҳасан билан жанг қилди ва мағлуб бўлиб, Мадоинда Иброҳим хузурига келди. Иброҳим Бағдодга Мусо ал-Ҳодий фарзандлари Исҳоқ ва Аббосни вакил қилиб тайинлаган эди. Исҳоққа шундай нома келди:

– Бағдодда рўйёлардан Саҳл ибн Салама номли бир уламо чиқиб:

– "Амр бил маъруф ва наҳй анил мункар қиламан!" деб айтиб, "бизга золимлар" деб атоқ бермоқда. Ва халқни бизга бўйсунитдан тўсмоқда. "Қуръон ва Суннат ҳукмига даъват қиламан", демоқда.

Ва бизнинг қонимизни ҳалол деб билади. Оммадан кўп кишини йиғиб олган. Исён қилди. Биз билан бирга бўлган Аббосийлар ва Алавийларни, икковини ҳам четлатади.

– Имом — халқ ичида адолат қилувчидир, – демоқда. Агар дарҳол ушланмаса, халифаликни ўзига даъво қилади, – деди.

Фитна чиқиб, кўп одам ўлдирилди. Ва Саҳлни асир қилиб, Аббос ибн ал-Ҳодийга олиб келишди. Аббос уни Иброҳимга юборди. Иброҳим эса уни зиндонга ташлади. Халққа эса:

– Ўлдирдим! – деди.

ҲАСАН ИБН САҲЛ БИЛАН ИБРОҲИМ ОРАСИДА БЎЛГАН КУРАШЛАР

Бу томонда ҳам Ҳасан ибн Саҳл билан Иброҳим ўртасида бир неча марта жанг қилинди. Ҳасан иш бошдан ошганини ва фитналар ҳаддан зиёд авж олганини кўргач, акаси Фазлга мактуб ёзди ва:

– Ҳақиқатни ва бу фитналарнинг сабабини Амирул мўъминин ҳазратларига билдирмай бўлмайди. Албатта Маъмун Бағдодга келиш керак. Агар келмайдиган бўлса, вилоят бутунлай қўлдан кетди, – деди.

Фазл ҳам чорасиз қолиб, бўлган воқеаларни битта-битта Маъмунга айтди ва:

– Ўша халқ акасим Ҳасанни хоҳламади, – деди. Маъмун бу нарсани кўп кишидан сўради. Бу фитналарнинг келиб чиқиш сабаби Фазл ва унинг акаси Ҳасан эканини билиб олди.

Аммо аҳамият бермади. Буйруқ берди. Аскарга юриш тайёрлигини кўрсатди ва Бағдод йўлига тушди. Лекин юриш тайёрлигини Фазл билан бирга қилмади. Фазл:

– Нега Бағдодга кетиш тадбири учун мен билан маслаҳатлашмади? – деди. Бу ишни аскар бошлиқларидан билиб олди. Ҳаммасини чақиртирди. Хиёнат қилди. Баъзиларининг маошини қисқартирди.

Али ибн Мўсо ар-Ризо бу ҳолатларни Маъмунга айтди. Маъмун Фазлни ўлдирмоқчи бўлди. Лекин яна:

– Аскарнинг ҳаммаси Ироқда Ҳасан ибн Саҳлнинг қўлида. Ва Иброҳим халифалик даъво қилмоқда. Агар мен Фазлни ўлдирсам, Ҳасан бутун аскарим билан Иброҳимга ўтади. Иш кейин қийинлашади, – деди.

Али ибн Мўсо ар-Ризога:

– У халққа айт. Фазлнинг озорларига сабр қилсинлар. Мен унинг тадбиридаман, – деди.

Сўнг Ражаб ойининг ўнинчи куни Марвдан йўлга чиқди. Хижрат тарихининг 203 йили Шаббон ойи бошида Сармасга келди. Ўғри кишилардан 4 нафарини топди. Уларнинг исмлари шундай эди:

1. Голиб ал-Асвад,
2. Қостантин ар-Румий,
3. Фараж ад-Дайламий,
4. Муофақ ас-Суфлий.

Уларни хузурига чақиртирди. Ҳар бирига беилик (амирлик) бериш ниятида эди. Ва шундай буйруқ берди:

– Фазл ҳаммомга кирганида унинг орқасидан киринглар, уни ўлдилинглар.

Маъмуннинг мақсади – кейин буларни Фазл ўрнига қасос қилиб ўлдириш эди. Таки Ҳасан ибн Саҳл:

– Маъмуннинг буйруғи билан бўлди, – деб гумон қилмасин. Ва яна:

– Фазлни ўлдирувчилар энг паст, энг ҳақир кишилардан бўлишини хоҳлаганди. Ва уларнинг қўлидан ўлса, аскардан ҳеч ким афсус қилмасин, деб истаганди.

Аммо Фазл улуғ муаннажжим киши эди. Юлдузларга қараб ўзининг келажагини уларда кўрган ва фалон йили, фалон ойда, фалон куни унинг қони сув билан олов ўртасида тўкилади, деб айтилганини билганди. Ўйлаб кўрди: сув ва олов биргаликда фақат ҳаммомда бўлади. Ўша куни ҳаммомга бориб, хижома қилдирай, қонимни тўкай, танамнинг ғамини кетказай, деди. Ва шундай қилдирди.

– У ҳукм мендан узоқлашди, – деб ҳаммомдан чиқмоқчи бўлиб сув сочинди. Ўша 4 нотагон киши ичкари киришди, Фазлни ўлдиришди ва у ердан қочиб кетишди.

Маъмун уларга:

– Қочинглар, мен сизни топиб қолмай, – деганди. Бу ўлдириш хабари Маъмунга етгач, пиёда ҳаммомга келди ва Фазлни кўриб йиғлади, қаттиқ фарёд қилди ва уни дафн қилдирди. Сўнг 7 кун мотам тутди. Аскарнинг ҳаммаси Маъмунга таъзия билдирди. Етти кундан кейин ўша 4 кишини қидиртирди. Охирида:

– Ким уларни менга келтирса, унга 10.000 тилла (флорин) бераман! – деди. Аскар уларни Рамазон ойи ичида топишди. У эса:

– Бундан катта савоб йўқки, қасосни ва ҳақ ҳукмини шу одамларга адо этай, – деди. У киши (ўша 4 киши) илтимос қилишди. Ҳам Маъмун уларни ўлдирмас, деб ўйлашганди.

– Бу гаплари халқ учун айтилган, – дер эдилар. Аммо у ҳукм ҳақиқий эканини билгач:

– Ё Амир! – дейишди. – Аллоҳ таолодан кўрқ! Бизнинг қонимиз сенга ҳалолмики, сен буйруқ бердинг, ҳозир эса яна бизга айб қўймоқдасан!

Маъмун ҳам:

– Аллақачон қалбимга сиз шундай дейишингиз келганди. Бутун халқ билардики, Фазл менинг қўлим ва оёғим эди. Ҳеч ким ўз қўли ва оёғини кесишга буйруқ бермайди. Шу етарли эмасми, энди:

– Фазлни ўлдиридингиз. Энди менга туҳмат қиласизми? – деди. Сўнг:

– Балки сизни ўлдирмаслигим керак эди. Энди менинг устимга қўйган айбингиз учун сизни ўлдираман, – деди ва буйруқ берди, улар тўртала сини ҳам ўлдирди. Ҳасанга элчи юбориб таъзия билдирди.

– Қандай йиғи ва фарёдлар қилдим. Ўлдирувчиларни топдим, қасос қилиб ўлдирдим, – деди. Фазлнинг мухрини Ҳасанга юборди. Фазлнинг ўрнига вазирликни Ҳасанга берди.

– Сенга вазирлик кафтанини кийгизмасдан Бағдодга кирмайман! – деди. Хуросон беилигини ҳам Ҳасанга берди. Ўз қўли билан унинг баратини ҳам юборди. Ва Ҳасаннинг кизи Буронни хотинликка сўради.

Сўнг Рамазон ойида элчи юборди. Ид аль-фитрдан кейин ўзи Сарҳасдан Тусга борди, онасининг қабрини зиёрат қилишни истади. У ердан эса Ироққа кетмоқчи эди. У билан бирга Али ибн Мўсо ар-Ризо ҳам юрарди. Бир куни Мўсо жуда кўп узум еганди. Ич

сикилиб (ишал бўлиб), Шаввол ойида тўсатдан вафот этди. Маъмун жуда ғам чекиб, уни отаси Ҳорун Рашид қабри ёнига қўмдирди.

Маъмун Сарҳасдан Тусдан Мержонга борди. Ҳар бир шаҳарга кирганида адолат кўрсатди ва ўша шаҳарнинг харажини камайтирди. Халқ дуо қилди. Рай шаҳри харажидан 2.000 марта 1000 дирҳам (2.000.000) камайтирди. Бағдоддаги қўмондонларга ўзи келаётганини Райдан мактуб ёзиб маълум қилди. Ва Али ибн Мўсо ар-Ризонинг вафоти ва Маъмуннинг Бағдодга келаётгани машҳур бўлди. Маъмуннинг бутун аскарлари ва хазинаси Ҳасан ибн Саҳл ҳузурида эди. Иброҳим тарафга ўтиб кетиш ёки исён қилиш эҳтимоли бор эди. У ҳам тасодифан Васит шаҳрида касал бўлди. Савдо касали уни ётоққа ётқизди. Ақлдан озди. Аскар тўпланиб уни дағладилар. Хазинани, матолар ва ҳайвонларни йиғишти ва Ҳамид ат-Тусийни уларнинг кўрикчиси қилиб қўйишти. У эса Маъмунга топшириши керак эди. Маъмун ўша пайт Ҳамадонда эди. Бу хабар унга ёзиб билдирилди. Маъмун хурсанд бўлди. Аммо халққа қайғуда эканини кўрсатди ва:

Шахсий табибини ва Сарочоғли деган хизматкорини юборди. Ҳамидга ва қолган сипоҳийларга мактуб ёзди. Ҳасаннинг касаллигидан қайғуда эканини билдирди ва:

– Ҳасанга дори беришсин ва хизмат қилишсинлар, деб табиб ва хизматкор юбордим! – деди. Ва табибга ҳам:

– Савдо касали кучайса, унга дори бер. Касаллиги тузалмасин ва ҳал қилинмасин! – деди.

Сароча ҳам:

– Ҳасаннинг оёғига қўлқислов қўймоқчи эдим. Ана Аллоҳ таоло қўйди. Сени шунинг учун юборяпманки, Ҳасан тузалди деб, оёғидан боғини ечиб юбормайсан. Мен келгунимча шундай қолсин, – деди.

Улар Ҳасан ҳузурига боришти. Маъмун ҳам манзил-манзил юради. Бағдодга яқинлашгач, Иброҳим ибн Маҳдийнинг аскарлари Иброҳимдан махфий ҳолда Ҳамид ат-Тусийга мактуб ёзиб:

– Аскаринг билан Васитдан Бағдодга кел. Иброҳимни ушлайлик! – деди. Ҳамид Ҳасанни боғлари билан табибга ва хожаси Сарочага топширди. Ўзи аскарлари билан Бағдод дарвозасига келди. Иброҳим эса вакили Исо ибн Муҳаммад ибн Холид ал-Марсийни аскарлари билан Ҳамидга юборди. Икки томон тўқнашгач, Бағдодликлар дарҳол жанг қилишга тайёрланиб, тезда тор-мор бўлишти. Бағдодга келгач:

– Ҳамид одам юбориб Иброҳимни ушлайлик, – дейишти. Ҳамид ҳам Бағдодга келди. Иброҳим ҳолни билиб, ҳижратнинг 203 йили Зулҳижжа ойи ўрталарида, чоршанба кечаси Бағдоддан қочиб кетди. Пайшанба куни эса Ҳамид Бағдодга кирди. Шаҳарни эгаллади. Иброҳимнинг халифалиги икки йилдан бир ой кам бўлди. Маъмуннинг қалби Бағдод билан банд эди. Ҳилвонга келгач, Ҳамиднинг Бағдодни фатҳ қилгани хабарини эшитди. Жанг машаққатидан халос бўлди, келди. Бағдод халифалигига ўтирди. Фитна бас қилинди ва Маъмун ҳижратнинг 204 йили Сафар ойининг 16-куни, якшанба чошгоҳ вақтида Бағдодга кирди. Ҳамадондан Раққага Тоҳирга мактуб ёзган эди, Раққадан Бағдодга келишини сўраганди.

Маъмун Бағдодга кирганидан уч кун ўтгач, Тоҳир келди. Маъмун Тоҳирга жуда кўп эҳсон қилди ва бутун ишларини унга топширди. Ва Ҳасан ибн Саҳл ҳузурига одам юборди, занжир боғларини ечтирди ва Васит амирлигини унга берди. Ва аскарлари Ҳасаннинг ҳузуридан ўз ҳузурига олиб келди. Маъмун Бағдодга келганида бутун аскар ҳали ҳам яшил кийимда эди. Бутун Аббосийлар Тоҳир орқали Маъмундан сўрашдики, қара кийим кийишга рухсат берилсин. Чунки Аббосийларнинг кийими қара рангда эди. Ва:

– Давлат қара ранг билан келгандир, – дейишти.

Маъмун ҳар куни Тоҳирнинг бир эҳтиёжини қондириб турарди. Тоҳир Маъмундан сўрагач, Маъмун ҳам амр қилди. Қара кийим тикилди. Жума куни халқни саройида меҳмон қилди ва ўз олдида бир қара жўмрак (чопон) қўйилишини буюрди. Қара жўмрак қўйишти. Тоҳирга ва барча чауш ва сарбозларга қара кафтанлар кийдирилди. Маъмун

бутун аскар билан бирга мажлисга келди. Хутба ўқиди ва бутун шаҳарларга мактуб ёздирди. Қара кийишга рухсат берди. Тоҳирга Бағдодни берди. Аҳмад ибн Холидга вазирликни берди. Ва бутун ишни шу икковининг қўлига топширди. Йил охирида Зулқаъда ойда Тоҳирни Хуросонга юборди.

ТОҲИР ИБН ҲУСАЙННИНГ ХУРОСОНДА ҲУРУЖ ҚИЛИШИ ВА ЎЛИМИ

Шундай қилиб Маъмун ишларини Тоҳир ва Аҳмад ибн Холидга топширгач, бу иккови ўзаро сири очик бўлишга келишиб олдилар. Ҳеч нарсани бир-бирларидан яширмас эдилар. Тоҳир, Маъмуннинг акаси (Муҳаммад ибн Ҳорунни) қаттиқ зулм билан ўлдирган эди. Зубайда (Ҳорун Рашиднинг хотини) буни Маъмунга айтган эди. Бу гап Маъмуннинг қалбига ғам солди. Унинг қони қизиди. Аммо тўнтилмаслик қиларди.

Бир куни Тоҳир Маъмуннинг ҳузурига келаётган эди. Маъмуннинг бир хизматкори бор эди. Исми Ҳасан эди. У Маъмуннинг тарбиячиси эди. Кеча-кундуз унинг ёнида бўларди. Ҳам саккий (ичимлик сунувчи) эди ва Маъмун таомни унинг қўлидан ерарди. Ўша куни Маъмуннинг ҳузурида фақат шу Ҳасан бор эди. Тоҳирни узоқдан кўриб, Маъмуннинг кўзидан ёш чиқди. Тоҳир ўтиргач, Маъмун кўз ёшини артишди. Тоҳир:

– Ё Амирул мўъминин! Нима учун йиғлаясиз ва ғамдисиз? Ҳолбуки барча ишларингизни Жаноби Ҳақ хайрга буриб турибди, – деди. Маъмун ҳам:

– Дунёда ғамсиз киши йўқдир. Ва ҳар қандай ғамки қалбга келса, уни айтиш тўғри бўлмас, – деди.

Тоҳир уйига қайтгач, ўша Ҳасан деган хизматкорга 200.000 дирҳам акча юборди ва:

– Маъмундан сўра: мен ҳузурига кирганимда нега йиғлади? – деди.

Эртаси куни иккови бирга бўлишганида, Маъмуннинг қорни оғриди. Хунка (сирка суви) билан тўлдирилган қадахини ичмоқчи бўлди. Ҳасан:

– Ё Амирул мўъминин! Мен кечадан бери ғам ичидаман. Кечаси ҳам умуман ухламадим. Тоҳирни кўриб, нима учун йиғлаганингизни билолмадим, – деди.

Маъмун эса:

– Вой сенга! – деди. – Бу бир сириким, агар оғзимдан чиқса, сенинг бошинг кетади! – деди.

Ҳасан ҳам:

– Яъни мен сенинг сирани очаманми? – деб сўради.

Маъмун:

– Шу Тоҳир, акамни Ҳарсамага қарши бўлиб, инод билан, жуда қаттиқ зулм ила ўлдиргандир. Қачон унинг юзини кўрсам, акамнинг қони танамда қайнайди, – деди.

Ҳасан сўради:

– Тоҳир учун нима учун йиғлаясиз? Қачон бунга амр берсангиз, унинг бошини кесаман! – деди.

Маъмун ҳам:

– Сабр қил! Ва қачонки вақти келса! – деди.

Ҳасан эса эртаси куни бу хабарни Тоҳирга етказди. Тоҳир ҳам шу кечаси Аҳмад ибн Холиднинг ҳузурига борди. Воқеани айтиб берди:

– Маъмуннинг мени кўра оладиган кўзи қолмаган. Бир чора қил, шундаки, удан узоқроқ жойга бориб, итоаткор бўлиб тураман. Ишларимни бажараман, – деди. Аҳмад эса:

– Қайси жойни жуда яхши кўрасан? – деб сўради.

Тоҳир ҳам:

– Хуросонни жуда яхши кўраман, – деди. Аҳмад эртаси куни Маъмуннинг ҳузурига борди. Унга:

– Кечаси ухлай олмадим, – деди. Маъмун ҳам:

– Нега? – деб сўради. Аҳмад:

– Хуросон ғами учун! – деди. – Ҳар бир йўналишда бир одамимиз борки, агар фитнес чикса, уни тинч қиладилар. Аммо Хуросонда одамимиз йўқ. У ердаги Ғассон ишга ярамайди. Фитнани бас қиладиган ҳайбати йўқ! – деди.

Маъмун ҳам:

– Тўғри айтасан. Мен ҳам ўша хавотирдаман. Аммо у ерга кимни юборайлик? – деб сўради. Аҳмад:

– Кўпдан бери ўйлаяпман, лекин Тоҳирдан бошқа бирорта муносиб шахсни топа олмаяпман, – деди.

Маъмун:

– Қўрқаманки, у итоатдан чиқар! – деди. Аҳмад:

– Агар кафил бўлса, агар итоатдан чиқса, уни яна итоаткор қилгунича аскар учун кетган харажатларни кафил бўлсин, – деди.

Маъмун:

– Унга кафил ким бўлади? – деди. Аҳмад:

– Мана мен! – деди. – Тоҳирга менинг ҳимматим йўқ, аммо мақсадим шуки, кечалари тинч ухлай, – деди.

Маъмун:

– Тоҳирга айт, Хуросонга борсин, – деди. Аҳмад:

– Уни ўзингиз чақиринг! – деди.

Маъмун ҳам дарҳол Тоҳирни чақиртди. Унга:

– Хуросонга бор! – деб амр қилди. Сўнг:

– Раққадан ўғлинг Абдуллоҳни чақир, Бағдодда сенинг ўрнингни эгалласин, – деди.

Тоҳир ҳам Абдуллоҳга мактуб ёзди. Уни чақиртди. Дарҳол шу куннинг ўзида одамлари билан Нехравонга етди. Ушбу кечаси Аҳмадга 100.000 дирҳам акча юборди.

Тоҳир Нехравондан 205 ҳижрий йили Зулҳижжа ойининг охири куни, жума куни Бағдоддан чиқди ва ўғли Абдуллоҳ ибн Тоҳир Бағдодга кирди. Маъмун унга хилъат кийгизди. Бағдодда Тоҳир қўлидаги ишларини ўғли Абдуллоҳга топширди.

Тоҳир бир неча йил Раққада ва Жазирада турган эди. Наср ибн Шит – Раққадан ҳуруж қилган эди. Уни ўлдирмаганди. Раққадан ҳайдаган, ўзи Раққани эгаллаган эди.

Наср эса ўз ёр-дўстлари билан Мосул чегарасида юрарди. Тоҳир уни ушлай олмас эди.

– Ҳорижийлар қолмаса, дунё ичи йўлга тушади. Маъмуннинг менга эҳтиёжи қолмайди, – деб ўйларди.

Тоҳир Хуросонга етиб боргач ва Абдуллоҳ Раққадан Бағдодга Тоҳирнинг ўрнига келгач, бир йил Маъмунга хизмат қилди. Наср ибн Шит яна ҳуруж қилди. Жуда кўп аскар тўплади.

Варка (шаҳри)ни эгаллади. Шу пайт Арманийя ва Озарбойжон чегарасида Бобак номли бир зиндик ҳуруж қилди. Унинг ҳузурига кўп аскар йиғилди. У шаҳарларни эгаллади.

Маъмун Исо ибн Муҳаммад ибн Холид ал-Марв ар-Рудийни Бобакнинг устига юборди.

Ва Арманийя амирлигини ҳам шу Исога берди. Бир ойча тадбир қилиб, Абдуллоҳ ибн Тоҳирни ҳузурига чақирди ва унга:

– Отанг ўз ақли ва етуқлиги билан сендан фахрланади! Мен ўйлаяпманки, Раққадаги шу хорижийнинг устига сени юборай! Дилим ҳамиша сени хоҳлайди. Бор, шу ишни битир! – деди.

– Варка, Мосул ва у шаҳарлар сенинг бўлсин. Отангнинг ўрнида эмас, балки Мисрни ҳам сенга бердим, – деди. Абдуллоҳ дуо қилди. Сўнг:

– Бағдод амирлигини ҳам Тоҳирдан олиб:

– У ҳам сенинг бўлсин. Агар хоҳласанг, ўрнингга вали қўй, – деди.

Шунинг устига Абдуллоҳ Ишоқ ибн Иброҳимни Бағдодда ўрнига вали қилиб тайинлади. Ўзи йўлга чиқди.

Бу Ишоқ ибн Иброҳим ибн Мусаб – Тоҳирнинг амакисининг ўғли эди. Тоҳир Хуросонда 207 ҳижрий йилига етгач, Жумодал аввал ойида хутбада:

– Эй Аллоҳим! Халифа ва кулинг Маъмунни ислоҳ қилгин! – деб хутбани тугатди ва намозни ўқий бошлади. Шундай қилиб Маъмунга қарши чиқиб, уйига қайтди. Ва тўсатдан ҳеч қандай беморсиз ҳолда вафот этди. Хуросон қозиси аввал Жума намозини ўқиди. Сўнг ўша заҳотда Тоҳирнинг итоатдан чиққанини Маъмунга хабар берди. Ўша кечаси Маъмун Тоҳир ўлганини билмади. Хуфтон намозини ўқиб, ухлаган эди. Саҳар бўлди. Қуёш чиқди. Дарвозасида ҳар доим ҳожиб турарди.

Тоҳир бомдодда уйғониб, хизматчисига овоз солар, таҳорат қилиб, намоз ўқир эди. Кўча қўриқчилари ва аскарлар сарой эшиги олдида йиғиларди. Ўша кечаси Тоҳир бомдод бўлганда ётган эди. Ҳожиб уйғонди. Эшикда турди. Ичкарига кириб, уни уйғотишга журъат қилмади. Халқ намозни ўқиб бўлган эди. Қуёш чиққан эди. Халқ ва тунги қўриқчилар эшикда тўпландилар. Тоҳирнинг Талҳа исмли ақлли ўғли бор эди.

Али ибн Мусъаб ва Аҳмад ибн Мусъаб исмли икки амакиси бор эди. Ушбу учовлон ҳамиша Тоҳир билан бирга бўларди. Ўғли Талҳа ҳар куни аввал ичкарига кириб, сўнг амакилари киришарди. Кейин халққа рухсат бериларди.

Ўша куни ўғли Талҳа ичкарига кирди. Ҳожибни эшикда ҳали ҳам турган ҳолда кўрди. Сўради. У:

– Ҳануз турмаган. Мен уйғота олмайман, – деди. Ўғли Талҳа ҳам уйғотишга журъат қилолмади. Сўнг амакилари Али ва Аҳмад келдилар. Тоҳирга овоз солдилар.

У жавоб бермагач, кўрпасини очдилар. Уни ўлган ҳолда кўрдилар. Сипоҳийлар бақириб, ўғли Талҳадан 6 ойлик маошни талаб қилдилар. Тоҳирнинг юклари ва ҳазинаси Салом номли қулида эди. Талҳа Саломни ушлади. Олти ойлик маошни олиб аскарга берди. Ва:

– Маъмун нима буюради? Хуросонни кимга беради? – деб кутди. Тоҳирнинг ўлгани ҳақидаги хабар тарқалгач, қози бу хабарни ва аскарлар ўғли Талҳага бақирганларини Маъмунга мактуб билан хабар берди.

Ундан олдин ҳам Тоҳир итоатдан чиқиб, Маъмунни халифаликдан туширгани ҳақида мактуб ёзган эди. Мактуб Маъмунга етгач, Аҳмад ибн Холидни чақирди. У мактубни унинг устига ирғитди. Аҳмад мактубни олиб ўқиб, ҳайрон қолди.

Маъмун:

– Кафили сенсан! Тайёргарлик кўр, ёнга аскар ол. Тоҳирнинг бошини келтир! Ва молини харажат қил. Бу кеча уйингда ухлама, лагерда ухла! – деди. Аҳмад:

– Бош устга, хуш бўлсин, ё Амирул мўъминин! Лекин рухсат беринг, бу кеча уйимга бориб, уларнинг ишларини кўрай, эртага лагерга қайтарай, – деди.

Маъмун ҳам рози бўлди. Аҳмад шу кеча уйига борди. Тасодифан, Тоҳирнинг ўлгани ҳақидаги хабар қозидан шу кеча унга етиб келди. Маъмун дарҳол Хуросонни Тоҳирнинг ўғли Абдуллоҳга берди ва унга:

– Хуросонда ўрнингга бир киши тайин қил! Ўзинг Раққада Наср ибн Шитнинг устига бор! – деди.

Абдуллоҳ ўзининг акаси Талҳани Хуросонга ўрнига вали тайин қилди. Ҳижратнинг 207 ва 208 йилларида Абдуллоҳ доимий равишда Наср билан жанг қилиб, Раққани муҳосара қилди. Ҳижратнинг 209 йилида, охирида, Наср амон сўради. Абдуллоҳ ҳам Насрни ишончли одамлари билан Бағдодга Маъмунга юборди. Абдуллоҳ халифа Маъмундан Насрнинг гуноҳини афв қилишини сўради. Маъмун ҳам уни афв қилди.

МАЪМУННИНГ ИБРОҲИМ ИБН МАҲДИЙ ҲУЗУРИГА БОРИШИ ВА УНИ АФВ ЭТИШИ

Иброҳим ибн Маҳдий Бағдодда яширинган эди. Маъмун уни топа олмасди. Молик ибн Саҳл, Фараж ал-Багаий ва Иброҳим ибн Ойша – бу учаласи ҳам Иброҳимга байъат қилганлардан эдилар. Ўша орада улар ҳам яширинган эдилар. Иброҳим ибн Маҳдийнинг хабари бўлмасдан, бу учовлон ҳам шундай байъат қилган эдилар. Ва агар Наср ибн Шитни

Бағдодга олиб келсалар, Иброҳимнинг ҳузурига бориб, Насрни бош қилиб Маъмунга қарши чиқмоқчи эдилар.

Иброҳим ибн Маҳдий бу сирни билмасди. Маъмун буни эшитди. Амр қилди. Насрни бир куни чақиртирди. Унга қўп аскар берди. Ташқаридан юборди ва:

– Сенга бир ўлканинг бекилигини бериб, неъматлантирай, – деди. Аммо аскарга шундай таъкид қилди:

– Агар Иброҳим ибн Маҳдий ёки бирор кимса қўзғаладиган бўлса, Наср ибн Шитнинг бошини кесинглар, менга олиб келинглар! – деди. Тасодифан ҳеч ким қўзғалмади. Наср ўша аскар билан яна қайтди.

Маъмун Иброҳим ибн Маҳдий ва унинг одамларини қидиришга ҳаракат қилди. Ўз яқинларидан Молик ва Фарруҳни ушлади. Зиндонга ташлатди. Зиндонда 5000 киши бор эди. Чунки Иброҳимга байъат қилганларнинг кўпини зиндонга олиб кетар эдилар.

Улар ҳам шундай тадбир қилдиларки, зиндонни қўриқлаётганни ушлаб, бир куни эшикни ёпиб, зиндонийларни бошқага бермас эдилар. Ва занжирларни ечиб, Иброҳим ибн Маҳдийни чиқариб, уни халифа қилар эдилар. Ва Маъмунни эса изидан туширишарди.

Ўша белгиланган кун етиб келгач, зиндон эшигини ёпиб, темир панжараларини синдира бошладилар. Бу хабар Маъмунга етди. Ўзи аскар билан зиндон эшигига келди. Эшикни синдирди. Иброҳим ибн Ойшани, Моликни ва Фарруҳни зиндондан чиқариб, гарданларини уздирди.

Жасадларини дарахтга осдирди. Ва зиндонда занжирини синдирганларни ҳам ўлдиртди. Ва Иброҳим ибн Маҳдийни қидириш учун одамлар тайинлади.

Иброҳим Бағдодда айланар эди. Бир жойда икки кеча кетма-кет ётмас эди. Бир куни тонгда, Иброҳим, ўзи аёл кийимида ва ёнида икки аёл билан ташқарига чиққан эди. Бозор эшиклари ҳали очилмаган эди. Бир эшикка бордилар.

– Эшикни очинглар! – дедилар. Кўча қўриқчилари етиб келдилар:

– Қайси хотинларнисизлар? Бу вақтда қаерга кетяпсизлар? – дедилар.

Булар жим туришди. Кўча қўриқчилари (посбонлар) уларни ушлаб олдилар. Иброҳимнинг кўлида ёқут тошли бир узук бор эди. Қўриқчилар:

– Бу узук бекор эмас! Сиз кимсизлар? – деб қаттиқ туриб сўрадилар. Улар тан олмасликка уринишди. Қўриқчилар уларни олиб, ўз чавушларига олиб бордилар. У ҳам юзларидан ниқобларини очтирди. Иброҳимнинг юзини ҳам очмоқчи бўлганда:

– Бу авлиё аёлдир. Юзини очмайди. Нима хоҳласанг, ол! – дедилар. Қўриқчи боши:

– Мен ҳеч нарса олмоқчи эмасман, – деди ва Иброҳимнинг ниқобини очди. Сақоли кўлига тегди. Уни эркак эканини англади. Юзини очди. Иброҳим эканини билдилар. Уни ўз амири Рабиъга олиб борди.

Дижла дарёси Бағдодни иккига бўларди. Иккита жойда, маҳал-маҳал ажралган эди. Ҳар бир маҳалладаги назоратчига (Соҳиби Руб) дер эдилар. Бағдодда амир бўлган шахснинг бир вакили турарди. Унинг буйруғи билан амирлар шаҳарда ҳукумат қилар эдилар. Соҳиби Руб бўлган шахс Иброҳимни таниб, Бағдоднинг Амирига олиб борди. Амир эса Маъмуннинг саройида эди. Маъмунга бу ҳолни хушхабар қилди. Иброҳим жонидан умид узди. Маъмун амр қилди, Иброҳимни ўша кийган аёл чодри ичида девонга олиб келдилар. Аскарнинг офицер ва чавушлари Иброҳимни бу ҳолда кўрдилар. Овқат вақти келгач, таом тановул қилинди. Маъмун Иброҳимни ҳузурига чақирди ва:

– Ҳайҳот, ё Иброҳим! – деди. Иброҳим, Маъмуннинг амакиси эди. Ҳорун Рашиднинг укаси эди. Аббосий халифалари ичида Иброҳимдан кўра гўзал ва очик шеър сўзлайдиган шоир киши йўқ эди. Маъмунга:

– Ё Амирул мўъминин! Бир киши бир одамни ўлдирса, Аллоҳ таоло (Азза ва Жалла) қисосни фарз қилгандирки:

«Агар афв этсангиз, таквога яқинроқдир», – деб буюргандир. Қариндошликни унутмаслик лозимдирки, Аллоҳ таоло:

«Ораларингиздаги фазлни унутманглар», – деб буюргандир. Кимки бу дунёга алдирса, бахтсизликда ўзини ҳалок этади. Ҳозир Аллоҳ таоло сизни барча гуноҳкорлардан юксак

қилди ва уларни паст қилди. Бу қандай гуноҳ бўлсин? Ҳар қанча у катта бўлса ҳам, сизнинг афвингиз ундан ҳам зиёдадир. Агар гуноҳ қилсак, сиз адолат қиласиз. Агар афв этсангиз, бу саховатдир! – деди.

Маъмуннинг кўзлари ёшга тўлди.

– Ё амаки, мен сени афв қилдим. Аллоҳ таоло ҳам сени афв қилсин! – деди. Иброҳим, афв сўзларини эшитгач, қиблага бурилди. Шукрнинг саждасига ётди. Маъмун ва ҳузурдаги барча йиғлашди. Маъмун:

– Ё амаки! – деди. – Туринг, Аллоҳ таоло қонингизни сақлади. Ва сизни аман сақлади! – деди. Иброҳим саждадан турди. Маъмун ҳам:

– Ё амаки, ўтинглар. Сизга шуни айтаманки, Юсуф (алайҳиссалом) ака-укаларига:

«Бугун сизлар маломат қилинмайсизлар. Аллоҳ сизларни мағфират қилсин. У раҳм қилувчиларнинг энг раҳмдидоридир», – деган. (Юсуф сураси, 92-оят)

Маъмун амр қилди. Иброҳимга хилъат кийгиздилар. Хос отлардан бир от, ўн туя бўйнига тенг пул (акча) берди. Ва уни уйига юборди.

МАЪМУННИНГ САҲЛ ЎҒЛИ ҲАСАННИНГ ҚИЗИ БУРАНГА УЙЛАНИШИ

Шундай қилиб Маъмуннинг ишлари йўлга тушгач, Ҳасан ибн Саҳлга одам юборди. Ундан қизлари Буранни хотинликка сўради. Ҳасан ҳам рози бўлди. Маъмун тўй учун Восит қишлоқларидан "Фаммус-Сулҳ" деб аталган жойга борди. Жаъфарнинг онаси ва Ҳорун ар-Рашиднинг синглиси Ҳамдуна ҳам у ерда эдилар. Улар Буранни Маъмунга олиб бордилар. Ҳасан ўша тўйда 250.000 дирҳам пул сарфлади. Маъмунга бу ҳақда хабар беришди.

— Исроф қилган, — деди.

Ўша кеча Маъмуннинг ҳузурига тилла шамдонларда амбарда икки шам олиб келишди. Ҳар бири 40 батманд эди. Маъмун бундан ҳам безди.

— Исрофдир, олиб кетинглар, дудиси мени безовта қилмоқда. Мум шам олиб келинглар! — деди.

Ўша келин-қўйовга зийнатли катта ётоқ ёйишди. Фазлнинг онаси, яъни Бураннинг бувиси, бир тилла табақ ичида бедона тухумининг улканлигида 1000 та дурри-етим (қимматбаҳо марварид) олиб келди. Бу марваридларни уларнинг устига сочди. Маъмун ундан:

— Қанча дона? — деб сўради. У:

— 1000 дона, — деди. Шунда Маъмун:

— Бу ҳам исроф! — деди. Ҳасаннинг хизматкори у ерда ҳозир эди. Унга амр қилди, Ҳасанга марваридларни йиғдирди ва унинг ўзига ҳадя қилди.

Яна дейиладики, Зубайда, марваридлар билан безатилган икки хилъат олиб келди. Қийматлари бекиёс эди. Хилъатларни икковига ҳам кийгизди. 17 кун Маъмун ташқарига чикмади. У ерда 40 кун турди.

206 хижрий йил 10 шаввол ойида, ўз кортежи билан Бағдодга қайтди. Форс ва Кирмон ўлкаларининг харажи келтирилган эди. Ҳаммасини Ҳасан ибн Саҳлга берди.

Халқ Маъмунни танқид қилди. Ҳасан ибн Саҳл ҳам Бағдодга келди. Яна бир тўй уюштирди. Ҳошимийларнинг машҳур кишиларини таклиф этди. Таом етилиши вақтида, тилла табақ олиб келди. Ичи тўлиқ мушк ва амбар билан тўлдирилган эди. Ундаги доначаларнинг ҳар бири ёнғоқ каби эди. Офицерлар ва саркарда олдиға тўкди:

— Ҳар бирингиз бирдан олинглар. Ичини очинглар, — деди. Ҳар бирида Ҳасаннинг Ирокда, Воситда, Басрада, Райда ва Хуросондаги мулкларидан бири ёзилган эди. Ҳар кишининг совғасидан қайси ном чикса, ўша мулкни Ҳасан ўша шахсга ҳадя қилди.

МАЪМУН ЗАМОНИДА КЎРИНГАН ВОҚЕАЛАР

Шу тариқа 210 ҳижрий йили тугалланиб, 211 йили кириб келди. Мисрда Абдуллоҳ ибн ас-Саррий исмли бир киши чикди. Маъмун Абдуллоҳ ибн Тоҳирга мактуб ёзди:

— Раққадан Мисрга бор. У ернинг амирлиги сенга бўлсин! — деди.

Абдуллоҳ ҳам Мисрга борди. У ҳоричий билан урушди. Уни муҳосара қилди. Охирида, ибн ас-Саррий бир кеча Абдуллоҳга 100 та ғулом, 100 та чўри юборди. Ҳар бири қўлида 1000 динорлик кисса бор эди. Абдуллоҳга мактуб ёзиб:

— Буларни ол. Яна қайт. — деб илтимос қилди. Абдуллоҳ буларни олмади.

— Агар сен мени мол билан алдашни ўйлаётган бўлсанг, бу бўлмайди! — деб жавоб ёзди. Ҳоричий мактубни ўқиб ноумид бўлди. Омона сўради. Ташқарига чиқди.

Абдуллоҳ ҳам уни Бағдодга Маъмун ҳузурига юборди.

Озарбайжон ва Арманистонда Бабақ кучайди. Исо ибн Муҳаммад ибн Холидни мағлуб қилди. Аскарларининг кўпини ўлдирди. Маъмун Ҳамид ат-Тусийни унинг устига юборди. Муҳаммад ҳам Бабақ билан урушди. У ҳам мағлуб бўлди. Маъмун Абдуллоҳ ибн Тоҳирга мактуб ёзди. Уни Мисрдан Бабақ билан жангга юборди.

Абдуллоҳ Озарбайжонга боргач, унинг укаси Хуросонда вафот этди.

— Хуросон қўлдан кетмоқда, — деб Абдуллоҳ Маъмунга мактуб ёзди. Маъмун уни 213 ҳижрий йили яна Хуросонга қайтарди. Абдуллоҳнинг отаси, Ҳасан ибн Мусъаб ибн Зарик эди. У Хуросонлик бўлиб, Бушанқ шаҳридан эди. Отаси Ҳасан Мансур замонида Ироққа тушган эди. Абдуллоҳ Хуросонга келгач, Бушанқни пойтахт қилишни хоҳлади.

— Лекин аскар тоқат қилмайди, — деди. Нишопурни пойтахт қилди. Хуросоннинг хараж дафтари бош дафтар бўлганидан кейин Бушанқни бошдафтар қилди.

Абдуллоҳ Хуросонга келгач, Маъмун Хуросон номи билан аталган шаҳарларни акаси Абу Исҳоққа берди. Бу Абу Исҳоқ — Мўътасим биллоҳ бўлиб, Маъмундан кейин халифа бўлган. Бағдод амирлигини ҳам Абдуллоҳга берди.

Муҳаммад ибн Ҳамид Бабақ қўлида шахид бўлди. Маъмун яна у ерга бошқа аскар юборди.

МАЪМУННИНГ ВАФОТИ, СИФАТИ, ЁШИ ВА ХИЛОФАТ МУДДАТИ

Ҳижрий 213-йил бошида Маъмун акаси Абу Исҳоқни валийаҳдликка тайин қилди ва унга "Мўътасим биллоҳ" лақабини берди. Ўз номидан ва Мўътасим номидан мактублар шундай ёзилар эди:

Халифа ва Амирул мўъминин ал-Маъмундан ва ундан кейинги Амирул мўъминин Абу Исҳоқ ал-Мўътасим биллоҳ ибн Ҳорун ар-Рашиддан фалончига...

Бу мактубларга жавоблар ҳам шундай келар эди.

Ўша йил ичида Маъмун Тарсусда "Зуха ғазоти"да қатнашди. Жумодал охир ойида Тарсусдан аскарни ҳаракатга келтирди. Бизанс (Рум) чегарасига кирди. Рум ерлари ичида "Қийа Ребдон" номли дарё бор эди. Ўша дарё бўйида қарор қилди. Узум мавсуми эди ва ёш хурмо пишган эди.

Ҳар куни Бағдоддан манзил қаторлари келар эди. Ўша вақтда шундай анъана бор эдики, ҳар манзилда 2 та хачир боқилар эди. Мактуб олиб келган элчи, хачирнинг бирига миниб, кейинги манзилга бориб, уни ташлаб кетар ва бошқасига минар эди. Бу хачир боқувчилар Байтулмолдан маош олар эдилар. Хуросонда ҳам Тоҳир замонида иш шундай эди. Кейин келганлар бу хачирларни бекор қилдилар.

Бу дарёнинг суви қор сувларидан эди. Жуда совуқ оқар эди. Бир куни саройда Маъмун ва Мўътасим оёқларини шу дарё сувига солиб ўтирган эдилар. Совуқ таъсир қилиб, Маъмун Мўътасимга:

— Қани эди шу сув бўйида таом ейган бўлсак, — деди. Мўътасим ҳам:

— Эй амирул мўъминин, сиз билганингиз тўғри, — деди. Маъмун яна:

— Агар бир сабад пок ёш хурмо бўлса эди, — дерди. Шунда хачирларнинг кичкираши эшитилди. Маъмун:

— Хачирлар билан бизга ёш хурмо юборишганми? — деди. Хизматкор чиқиб кетди. Ўн сабад ёш хурмо билан қайтди. Маъмун хайратда қолди, шукроналар келтирди. Сув бўйида ўша хурмодан кўп еган эди. Ўша куни уни иситма тутди. Ва ҳижрий 218-йилнинг Ражаб ойи 18-кўнги пайшанба куни вафот этди.

Эртаси куни жума куни Мўътасим аскар билан туриб, Маъмунни Тарсусга олиб борди. Жанозасини ўқиди.

Маъмун ўша вақтда 48 ёшда эди. Халифалиги 20 йил давом этган эди. Маъмуннинг кунyasi Абулабс эди. Ўрта бўйли ва узун соқолли эди.

АБУ ИСҲОҚ МЎЪТАСИМ БИЛЛОҲНИНГ ХАЛИФАЛИГИ

Мўътасим Тарсусга келгач, у ерда байъат олди. Аббос ибн Маъмун ҳам унга байъат қилди. Рамазон ойи бошида, якшанба куни Бағдодга келди. Унга хабар берилдики, Ҳамадон ва Исфажонда Бабақ дини қабул қилинган ва Бабақ мазҳабини тутган эдилар. Ва яна Бабақ Ҳамадонга кўп аскар юборди, дейишди.

Шунда Мўътасим Бағдод амири бўлган Исҳоқ ибн Иброҳим ибн Мусъабни кўп аскар билан уларга қарши юборди. Ҳамадон ва Қуҳистон амирлигини унга берди. Зулқайда ойи бошида Исҳоқ Бағдоддан чиқди. Бабақ динида бўлганлар билан Ҳамадонда жанг қилди. Ғалаба қозонди. Улардан 60.000 кишини ўлдирди. Қолганлари Арманистонга, Озарбайжонга ва Рус ерларига тарқалдилар. Фатҳнома Тарвия куни Бағдодга етди. Мўътасим ҳам бу ғалаба номасини минбарда ўқиб эшиттирди.

МЎЪТАСИМ БИЛЛОҲНИНГ СОМАРРО ШАҲРИНИ ЯНАДАН ТИКЛАШИ

Сомарро шаҳри илгаридан вайрона бир шаҳар эди. Дажла дарёси бўйида қурилган эди. Дажладан бир катта дарё ажралиб, Мосул чегараларидан оқар эди. Бу дарёга "Қатол" дер эдилар. Мосул вилояти шаҳарлари сувни шу Дажла шохидан олишар эди. Сомарро Дажла бўйида эди. Аммо суви Қатол дарёсидан эди.

Ҳорун ар-Рашид:

— Бағдоднинг ҳавоси менга ёқмайди, — деб Мосул, Жазира ва Суод чегараларида аскар билан сайр қилган эди. Бир шаҳар қуриш учун жой излаган эди.

— Бағдод ҳавоси ёқмайди, — деган сўзлари бир баҳона эди. У аскардан кўрқар эди. Чунки халифа Мансур, Махдий ва Ҳодий у ерда вафот этган эдилар. Аскарнинг кўпчилиги у ерда уйлар қуришган эди. Уй аҳли ҳам у ерда эди. Ҳорун ар-Рашид у ерда турганида ҳар куни қайта-қайта:

— Улуфа бер! — дер эдилар.

Ҳорун ар-Рашид ўз ҳослари билан бир жойга бориб, аскардан узоқ бўлишни ва аскарини ҳам узоқроқ жойлаштиришни хоҳлар эди. Унга барча жойлардан Жазира чегарасидаги Раққа ёқди. Ундан олдин Мосул ҳудудидаги Сомарруни мактар эди. Ҳавоси, суви ва сабзлиги ёқимли эди. Дарё бўйида эди. Сомаррони курди. Сомарро Шомга ҳам яқин эди. Шом халқи ҳаракатга келди. Ҳорун ар-Рашид Жаъфар ибн Яҳё ал-Бармакийни Шомга юборди. Ўзи Сомарродан чиқиб кетди. Шаҳар қурилишини тўхтатди. Қасрини тугатган эди. Уни "Машрур" деб номланган хидматчисига ҳадя қилди. Ўзи Шомдан Ироққа қайтгани учун Раққага борди. Уни пойтахт қилди. Баҳона қилиб:

— Раққа баракатли жой. Мосул, Жазира ва Ироқ йўллари Раққа орқали ўтади. Агар мен у ерда турсам, ўғри-қўриларнинг йўли тўхтади. Йўллар тинч бўлади, — деди.

У ерда турди. Бағдодга бир кишини амир қилиб қолдирди. Аскарни ҳар доим тарқатарди. Бағдодда кўп кишиларнинг йиғилишларига рухсат бермасди. Шунинг учун Сомаррони курдирмади.

Охирида Мўътасим халифа бўлгач, 1-2 йил Бағдодда турди. Ажам (турк) гўдаклари бор эди. Мўътасим моғулларни яхши кўрар эди. Аббосий халифалари ичида моғулларга катта вазифалар берган шахс Мўътасим бўлди. Унинг сиёсатида улардан кўп моғул кучлари

тўпланди. Халифа бўлишидан олдинёқ, унинг ҳузурида бўлган бу ёшлардан Эшнас, Бугаи Бузрук, Восиф ва Ибош номли ғуломларни барча жанг ғуломлари устига бош қилиб тайинлади. Улар ҳар куни эрталаб ва кечқурун отга миниб, тир эга отиш учун шаҳардан ташқарига чиқардилар. Ат ўйнашар эдилар. Кўплари ҳалок бўлар эди. Мўътасимнинг ҳар куни 1-2 ғуломи йўқолар эди. Мўътасим шунинг учун ғазабланар эди. Ва бу ғуломлар шундай эркин бўлиб кетган эдиларки, кўчадан ўтаётганларида кексалар ва болаларни ерга уриб йиқитар эдилар.

Бир куни Мўътасим бу ғуломлари ва аскарлари билан ўтирган эди. Бир кекса киши келди.

— Эй Хоруннинг ўғли! Аллоҳ таолодан кўрқ. Кофирдан ғуломлар келтирдинг. Мусулмонларга бало қилиб юбординг. Улар барча мусулмонларни азиятга солишмоқда! — деди. Ҳадимлар кексани уришмоқчи бўлишди. Аммо Мўътасим рухсат бермади. У пири сўзини тугатгач, Мўътасим саройига кирди. Амр қилди. Ўз ҳослари ва ғуломлари билан Сомаррога юборди. Бағдодга ўғилларини амир қилди. Ўзи ёз ва қишни у ерда ўтказди. Бабак уриши унинг ҳаёлидан чиқди.

АФШИН ВА БОБАК ҲУРРАМИ ҲОДИСАСИ

Бобак Ҳамири номли бир кофир зиндиклар мазҳабига яқин бир мазҳаб ўйлаб топди. Унга кўра, ҳаром ва ҳалол баробар эди. Шароб (хамр) ичишни, зино қилишни ва бир шахснинг молини зулм билан олишни жоиз деб билиб, мусулмонлардан бахтсиз ва жоҳил кўп киши унинг мазҳабини қабул қилдилар. Кўплаб мамлакатларни вайрон қилдилар.

Арманистон тоғларида қамал қилиб олиш қийин бўлган мустаҳкам бир қалъа бор эди. Унга фақат ўта олмайдиган бир дара йўли билан етиб борилад эди. Ўта мураккаб тоғ ва дарбандлардан ўтиб борилад эди. Ўрмонли жойлар эди. Шундайки, аскарнинг у ерга бориши мумкин эмас эди. Шунинг учун ҳеч ким Бобакка қарши ғалаба қозона олмас эди. Вақт ўтган сари Бобакнинг аскарлари кўпайди. Ҳар томонда мусулмонларнинг йўлида чиқар ва уларга зарба берар эдилар. Кўплаб шаҳарлар ва қишлоқларни ҳалок қилдилар. Мусулмонларнинг амирлари ичида ўша кофирни ушлайдиган киши топилмади. Мўътасим шунинг учун қаттиқ ранжиб, ғамга ботди.

Лекин Мўътасимнинг ҳузурида Хуросон амирларидан улуг бир амир бор эди. Унга Афшин дер эдилар. Ўзи Мовароуннаҳр тарафидан эди. Мўътасим унга хоҳлаганича аскар берди ва ўша кофир Бобакнинг устига юборди. Афшин ҳам Аллоҳ таолога таваккул қилиб, Бағдоддан чиқиб йўлга тушди. Бир ойда ўша водийнинг бошига етиб борди. Бобак унга қарши чиқди. Дарбанд оғзида Афшиннинг амирлари билан жанг қилди ва мусулмон аскарини парчалади. Кўп кишини ўлдирди. Яна қайтиб, қалъасига паноҳ топди.

Афшин етти ой ўша дарё бошида кутди. Олдинга юришга ҳоли йўқ эди. Ардабил ва Арманистондан ўша ерларни билган кишиларни чақириб, жосуслар юборди. Йўлларини текширди. Улар:

— Бу тарафлардан аскарнинг Бобакка етиб бориши мумкин эмас, — дейишди.

Афшин ожиз қолди. Бобак эса найранг қилиб, туғёнга одам қўйди, Афшиннинг кўп улуг амирларини ўлдиртди. Ўзи чиқди, деб кўринади, сўнг қочаётгандек бўларди. Мусулмонларни алдарди. Туғёндан чиқиб, мусулмон аскарини ёриб юборди.

Охирида Афшин шундай деб ўйлади: секин-секин дарё ичига кириб юриш керак. Ўзи билан халифа Мўътасимнинг бир кули бор эди. Унга Бу Жайи Бузрук дер эдилар. Унга беш минг киши берди. Уни олдин юритди. Орқасидан уч минг, тўрт минг, беш минг киши ва ундан кейин ўзи юриш қилди. Аста-секин дарё ичида юришдилар. Ўша куни бориб, қалъа ёнида қарор топдилар. Бобак бир неча марта уларнинг устига қалъадан чиқиб, тунги хужум қилди. Кўп мусулмонларни шахид қилди. Энг охирида у қалъа ёнига етиб боришди. Ғалаба қозонишнинг иложи йўқлигини тушунишди ва тўла икки йил у қалъани муҳосара қилдилар. Бобак шаҳар буржига чиқиб ўтирар эди. Одамлари мусулмонлар олдида қопуз чалишар, рақсга тушар, шароб ичар эдилар. Келган мусулмон аскарлардан ҳеч кўрқмас эдилар.

Икки йилдан кейин Афшин ҳийла билан бир тоғ ичида ғор тештирди. Туғёнга одам қўйди. Ўзи эса чекиниб кетгандай кўринди. Бобак ғофил қопди. Мусулмонларни орқадан уриш учун қалъадан чиқди. Туғёнга ётқизилганлар чиқиб келишди. Бобакни ўраб олишди. Аскарини йўқ қилдилар ва қалъани қўлга киритишди. Уни, акаси, ўғли ва хотинини асир қилишди. Унинг қўлга тушганига Мўътасим жуда хурсанд бўлди ва ҳар манзилда Афшинга хилъатлар, совғалар ва беадад моллар юборди. Охирида Бобакни олиб келтирди. Оёғини кесдирди. Кўкрагини дорга осдирди. Ва бошини кесиб, шаҳарма-шаҳар юборди.

Бобак ўлдирилгандан кейин ўша минтақадаги мусулмонлар тинчликка эришдилар.

ХАЛИФА МЎЪТАСИМ БИЛЛОҲНИНГ ВАФОТИ

Шундан сўнг, Мўътасим Биллоҳ ҳижрий 227-йил Мухаррам ойи бошида хижма қилдирган эди. Шу сабабли касал бўлди. Қанча дори беришди — фойда қилмади. Ўша йилнинг Рабиул аввал ойи 10-кўни, пайшанба куни, пешин намози вақтида Сомарро шаҳрида вафот этди. Ва яна Сомарро шаҳрида дафн қилинди.

Мўътасим Биллоҳ саккиз йил, саккиз ой халифалик қилди. Ўлганда 48 ёшда эди. Ўрта бўйли, қизил юзли, соқоли узун, кўзлари катта шахс эди. Мўътасим Биллоҳдан кейин 8 ўғил ва 8 қиз қолди. Ва ўрнига Васик Биллоҳ халифа бўлди.

МУҚТАДИР БИЛЛАҲ МУЪТАЗИД ЎҒЛИ ЖАЪФАРНИНГ ХИЛОФАТИ

Аббос шундай тадбир қилдики, ўша тун тонг отмасдан Жаъфарни Тоҳир саройидан Султон саройига олиб бориш керак эди. Тонг отгач, у тахтга ўтқазилиши керак эди. Кейин халифанинг тобути Тоҳир саройига олиб борилиб дафн қилиниши лозим эди. Мўқтафийнинг тахтга ўтириши 289 йилда бўлган эди ва Жамодиюлаҳир ойининг 17-куни эди. У вафот этган ва унга намоз ўқилган кун эса якшанба куни, Жамодиюлаҳир ойининг ўн учинчи куни эди. Набавий тарихнинг 295 йили эди. У 6 йил ва олти ой 6 кун халифа бўлиб турган эди.

Сўнгра вазир Аббос ўғли Абул Ҳусайнга зийнатли кафтан ва марварид, лаъл ва ёқутлар билан безатилган, тўшак устига лаъллар, ёқутлар ва марваридлар тўшалган олтин камар берди. Уларнинг барчасини ўғли Абул Ҳусайнга топширди.

Қўшимча равишда у қимматини ҳеч ким билмаган ёқут тоши ўрнатилган узук ҳам берди. Ўғлига: – Жаъфарнинг ҳузурига бор, қўлини ўп, сўнгра тиз чўкиб ўтир. Ва бу нарсаларни Сўсан номли ходимга бер, уларни Жаъфарга кийгизсин, деди. Ва бир неча рангли миср тўкимали рўмол ҳам берди: – Бу рўмолни Жаъфарнинг бошига Сўсан ходим ўрасин. Учунчи рўмолни эса остига ўтқазиб, лашкарларга хос кўринишда ўрасин, деди.

Сўнгра Фотима ал-Қуфийа номли аёлни чақирди. У чиройли ва фасоҳатли сўзлайдиган аёл эди ва халифа саройида катта бўлган эди. У узукни Жаъфарнинг бармоғига тақсин деб, уни ҳам ўз ила йўллади. Кейин бир кисса берди ва деди: – Бу киссани ичида 7000 олтин танга бор. Давлат ва саодат билан тахтга чиққач, бу динорларни садақа қилсин, фақир-камбағалларга улашсин.

Абул Ҳусайн ва Фотима Муқтадир Биллоҳ турган саройга етиб бордилар. Хизматкорига хабар бердилар. У ичкарига кирди. Жаъфарни уйғотди. Кейин ташқарига чиқди.

Олтин минбар устида ўтирди. Қадим ва Фотима илгарилаб чиқдилар. Аббос вазир нима буюрган бўлса, шуни бажардилар, кейин тазим қилдилар ва орқада турдилар.

Ўша кечаси Аббос вазир Шомга, Маккага, Мадинага, Машриқ ва Мағрибга хатлар ёзиб жўнатди. «Амирул мўъминин Муқтадир Биллоҳга байъат қилинглари», деб буюрди.

Кейин ходимлар Муқтадир Биллоҳни ҳаммомга олиб бордилар, ювиниб чиқди. Унга вазир берган кийимларни кийдирдилар. Қора сарангни бошига ўрашди. Абул Ҳусайн уни кўриб, ерни ва оёғини ўпмоқчи бўлди. Муқтадир рухсат бермади. Ходим Софи Абул

Ҳусайнни кўтариб, Муқтадирнинг қўлини ўпишга мажбур қилди. Кейин Муқтадирни олиб, дарё бўйига бордилар. Кемага ўтқазиб, Султон саройи томон олиб бордилар.

Муқтадир Биллоҳ Иншироҳ сурасини ўқиб борарди:

1. «(Эй Расулим) Биз Сенинг кўкрагингни очмадикми?!
2. Ва юкингни (ҳам) Сиздан юкламадикми?!
3. Ки, у сизнинг орқангизни синдирар эди.
4. Ва сиз учун зикрингизни юқори қилмадикми?!
5. Албатта, ҳар бир қийинчилик ила бир осонлик бор.
6. Дарҳақиқат, қийинчилик ила бир осонлик бор.
7. Бас, фориг бўлсанг, (диний ишларга) ҳаракат қил!
8. Ва Роббинг сари рағбат қил!»

(Иншироҳ сураси, 1–8-оятлар)

Муқтадир Биллоҳ бу сурани ўқиб: – Аллоҳ таоло қийинчиликдан кейин осонликни беради, дерди.

Сўнгра Аббосга хабар берилди. Ҳожиб Мансур ибн Нақид уч мунажжим билан келди. Улар Муқтадирнинг ҳузурида ерни ўпдилар. Муқтадир: – Улар ким? – деб сўради. Абул Ҳусайн: – Бу – вазирнинг ходими ва булар – унинг мунажжимларидир. Мувофиқ вақтни кузатиб турибдилар, сизни тахтга ўтқазиш учун, деди.

Сўнгра вазир Аббос дуо қилди ва: – Мени афв этинглар, бу кеча мамлакат ишлари билан банд эдим. Мелик ҳузурига боролмаганим шу сабаблидир, деди.

Сўнгра Сўсан ходим илгарилаб чиқди. Муқтадирнинг қўлини ўпди. Муқтадир: – «Бисмиллаҳир раҳманир раҳим» деб сарой эшигидан кирди. Тахтга етгунга қадар жуда кўп қимматли гиламлар тўшалган эди. Тахт ёнида Муқтадир Биллоҳ: – Қибла қайси томонда? – деб сўради. Абул Ҳусайн қиблани кўрсатди. Муқтадир Биллоҳ шукронанинг саждасига кетди. Кейин рўмолини чиқариб, юзини арчди. Кейин Сўсан ходим уни тахтга чиқарди. У ерда олтин ип билан тўқилган саждаги бор эди. Муқтадир Биллоҳ уни олди, унинг остидаги хас саждаги чиқарди, ўша ерда икки ракат намоз ўқиди.

Муқтадир намозни якунлаганида бомдод намози вақти бўлган эди. Сарой муаззинлари азон ўқидилар. Илгари ҳам одат шундай эди. Сўнгра келишар, Амирул мўъмининга салом беришар, шундай дердилар: – Аллоҳнинг саломи, раҳмати ва баракати сизга бўлсин, эй Амирул мўъминин!

Муқтадир икки ракат суннат намозни ўқиб бўлди. Фарзни тахт устида ўқимоқчи бўлди. Абул Ҳусайн: – Одоб шундан иборатки, муаззинлар келишади, салом беришади. Улар сизни тахт устида, ҳашамат билан ўтирган ҳолда кўришлари керак, деди.

Муқтадир бунга эшитгач, яна тахтга чиқди, халифалар ўтирадиган жойда ўтирди. Кейин муаззинлар кириб келдилар. Салом бердилар. Суннат намозини ўқидилар. Муқтадир ҳам тахтдан тушиб, фарз намозини ўқиди. Дуо қилинди. Яна тахтга чиқиб ўтирди. Абул Ҳусайн ташқарига чиқиб, вазирлар ўтиришадиган жойга ўтди.

Сўнгра Шофеъ номли ходимни чақирди. Абул Ҳусайнни ичкарига чақирди. Муқтадирнинг тахтга чиққан куни Набавий тарихнинг 295 йили, Зулқаъда ойининг 14-куни эди.

Муқтадир, Абул Ҳусайнга: – Эй Абул Ҳусайн, бугун вазир нега бизга келмади? – деди.

Абул Ҳусайн: – У муҳими иш билан банд. Эндигина иши тугаган бўлса керак, деди. Чунки вазир аскарларга байъат совғасини тарқатаётган эди.

Муқтадир яна сўради: – Нега аҳлимиз келмадилар?

Абул Ҳусайн: – Эндиликда тонг отди. Аёлларнинг кўчага чиқиши уят ҳисобланади. Йўл ҳам денгиз (дарё) орқали бўлади. Иншааллоҳ кечга келадилар, деди.

Ўша куни Муқтадир рўза тутди. Ва шундай деди: – Аҳлим келмагунча ифтор қилмайман!

Абул Ҳусайн: – Ижозат борми, бейлар ва хос ходимлар кириб, салом беришсинлар? – деди. Муқтадир: – Эҳ, нима бўпди? – деди. Абул Ҳусайн ташқарига чиқиб, уларга ижозат берди. Илк бўлиб дарбон Сўсан кирди. Тахтни ўпди. Кейин Муқтадирнинг қўлини ўпиб,

чикиб кетди. Кейин барча ходимлар ва бейлар кирдилар. Сажда қилиб, дуо қилдилар. Халифаликни мубораклаб, урф-одатлар бўйича ҳаммасини адо этдилар.

Кейин диван тарқатилди. Ҳар ким ўз ўрнига қайтди.

Кечқурун Амирул мўъминининг аҳли келиб, ифтор қилди. Кейин қанча улуғ бейлар бўлса, вазирни мубораклади. Эртага, якшанба куни эрталаб, барча бейлар Аббос вазирнинг эшигига келишди.

Вазир отланиб сарой эшигига борди. Жойига ўтирди. Қанча улуғлар ва обрўли кишилар бўлса, барчаси ҳозир эдилар. Ижозат берилингунича туриб турдилар. Сўсан ходим илгарилаб чиқди. Аббосни яқкалатиб ичкарига киритди. Аббос ичкари кириб, тахт ёқасини ўпди. Вазирлик ўрнида турди. Кейин барча бейларга ижозат берилди.

Илк бўлиб Ҳошимийлар фарзандлари кирдилар. Кейин Аббосийлардан халифанинг яқинлари. Кейин қолган беклар ва сарварлар кирдилар. Ерни ўпдилар. Ҳар ким ўз ўрнига ўтирди.

Ҳошимийлар орасида бир киши бор эди. Унинг исми Абул Фазл ибн Тумар эди. У жуда чиройли нутқ сўзловчи эди. Гўзал овоз билан фасоҳатли хутба ўқиди. Илк бор Аллоҳ таолога ҳамду сано қилди. Кейин Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи васаллам)га салавот айтди. Кейин Амирул мўъминин Муктадир Биллоҳга дуо қилди.

Шундан сўнг диван тарқатилди, ҳамма ташқарига чиқди. Аббос ҳам чиқди. Бир соатча ўз ўрнида ўтирди. Кейин отга миниб, ўз саройига қайтди.

Аббос шундан сўнг диван аҳлига ҳадя ва совғалар бериш керак деб ўйлади. Туралиб, Муктадирнинг ҳузурига келди. Унга: – Давлат ва саодат билан тахтга ўтирдинг. Керакки, аввалги халифалар қандай атолар ва бахшишлар қилган бўлсалар, сен ҳам шундай қил! Илк бор:

1. Ҳошимийлар саййидларига,
2. Кейин халифаларнинг аҳл-у аёлига,
3. Аббосийлар бойларига,
4. Кейин Бағдоднинг обрўли кишилари ва улуғларига бахшиш бер! – деди.

Муктадир Биллоҳ: – Қандай мос кўрсан, шуни қил, – деди.

Бу амр устида деван аҳли чақирилди. Аббосдан сўнг:

А: Али ибн Исо,

Б: Муҳаммад ибн Али ибн ал-Фирот каби зотлар Аббосдан кейин бирма-бир Муктадирнинг вазири бўлдилар. Улар дафтарчиларни олиб келишди. Атолар бериладиган кишиларни дафтарга ёздилар. Кейин хазина эшикларини очишга буюруқ берилди. Ҳар кимга лаёқати миқдорида динорлар, олтин тангалар ва хилъатлар берилди. Шундайки, барча мўъминлар дуо қилдилар. Шундан сўнг Муктадир Биллоҳ халифалик тахтига ўтирди. Адолат билан иш юритишга ва яхшиликлар қилишга ҳаракат қилди.